

ЎЗБЕК
ТИЛИНИНГ
ИЗОҲЛИ
ЛУҒАТИ

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

80 000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси

5 ЖИЛДЛИ

ТАХРИР ҲАЙЪАТИ:

Э. БЕГМАТОВ, А. МАДВАЛИЕВ, Н. МАҲКАМОВ, Т. МИРЗАЕВ (раҳбар),
Н. ТҶҲЛИЕВ, Э. УМАРОВ, Д. ХУДОЙБЕРГАНОВА, А. ҲОЖИЕВ

А. Мадвалиев таҳрири остида

Тошкент

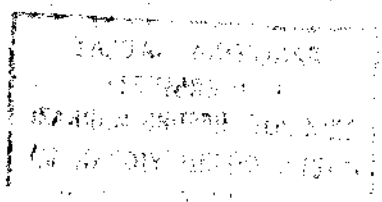
81. 633. 1. 22

Уз - 18 **ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАҢЛАР АКАДЕМИЯСИ**
АЛИШЕР НАВОЙИ НОМИДАГИ ТИЛ ВА АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

ИККИНЧИ ЖИЛД

Е - М

“Ўзбекистон миллий энциклопедияси”
Давлат илмий нашриёти

“ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ”

ДАВЛАТ ИЛМИЙ НАШРИЁТИ

Директор – Н.Тухлиев.

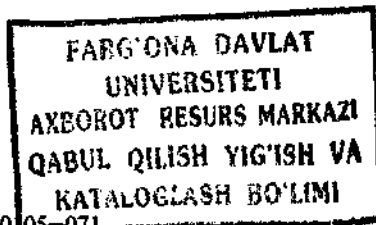
Директорнинг биринчи ўринбосари – Д.А.Шораҳмедов.

Директор ўринбосарлари – М.Н.Аминов, А. Ниёзов.

Тил ва адабиёт илмий таҳририяти – А. Мадвалиев (мудир), Ҳ. Абдиев (етакчи илмий муҳаррир).

Ишлаб чиқариш, харитаграфия ва безак бўлими – И.Р.Ҳодиев (бошлиқ), А. Бурхонов (бош рассом), М. Олимов (етакчи техник муҳаррир), А. Ёқубжонов (етакчи илмий программист), Д. Ҳасанова (саҳифаловчи-оператор).

Лугат ҳозирги ўзбек адабий тилида кенг истеъмолда бўлган 80 мингдан ортиқ сўз ва сўз бирикмаларини, фан, техника, санъат ва маданият соҳаларига оид терминларни, бир неча шевада қўлланадиган сўзларни, баъзи тарихий ва эскирган атамаларни ўз ичига олади. Лугатда берилган сўзларнинг амалда қўлланиши XX аср ўзбек адабиёти ва матбуотидан олинган мисоллар билан далилланган. Лугат ўзбек тилшунослиги ва туркийшунослик бўйича мутахассислар, таржимонлар, оммавий ахборот воситалари ходимлари, олий таълим муассасаларининг ўқитувчилари ва талабалари, шунингдек, кенг ўқувчилар оммаси учун мўлжалланган.

ББК 81.2Ў36-4

Ў 70 05-071
358-2006

ISBN 5-89890-132-9

© “Ўзбекистон миллий энциклопедияси”
Давлат илмий нашриёти, 2006.

Е

ЕБИР-ЕСИР: ебир-есир қилмоқ шв. Хоनावайрон қилмоқ, ҳар нарсадан маҳрум қилмоқ. *Чамбил юртин ебир-есир қиламан, Қайтиб келиб, шоҳ қизини оламан.* «Маликаи айёр». *Лашкар олиб, бундан турмай борарман, Элатини ебир-есир қиларман.* «Баҳром ва Гуландом».

ЕБ-ИЧМОҚ 1 Ейиладиган, ичиладиган нарсалардан истеъмол қилмоқ. *Ҳамма ебиши билан овора бўлиб, ҳеч кимдан овоз чиқмай қолган пайтда.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қани, тақсир, дастурхонга марҳамат қилиб, еб-ичиб, гаплашиб ўтиринглар.* К. Яшин, Ҳамза. *Бир одамга ҳам рўзғор, қозон-товоқ керак, бутлаб олсанг бўлар экан. Ҳозир еб-ичадиган пайтинг.* С. Нуоров, Нарвон.

2 кўчма Қаттиқ дакки (жазо) бермоқ, юлиб-таламоқ. *Биз икков, агар қўйиб берсанглар, гўё бир-биримизни еб-ичмакчи эдик.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ўқишга берилиб кетиб, вақтининг қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қолибман. Уйдагилар ҳали мени еб-ичишади.* Ф. Насриддинов, Кўнгил.

ЕБТЎЙМАС Овқатни кўп ейдиган, егани билан тўймайдиган; очофат, мечкай. *Ебтўймас бола.*

ЕВРЕЙ айн. яҳудий.

ЕВРО [< Европа қитъаси номидан] Европа Иттифоқи таркибидаги Европа иқтисодий ва пул ҳамжамияти аъзоларининг 1999 йил 1 январдан муомалага чиқарилган пул бирлиги. *Сўмнинг еврога нисбатан курси.*

ЕГИЛИК с. т. Егулик.

ЕГУЛИК 1 Ейиладиган, овқат учун истеъмол қилинадиган нарса; озиқ-овқат. *Зиёфатларга борганда-ку, ёнига ўтириб олиб,*

тарелкасига егулик тўлдириш билан банд бўлардингиз. М. Ҳазраткулов, Журъат. *Дастурхонни ёз! Егулик нарсанг борми? Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

2 Ўз эҳтиёжи учун экилган ёки ажратилган нарса, озиқ-овқат ҳақида. *Егулик қовун. Егулик ун.* ■ *Қолгани — бола-чақамга егулик. Жамоа текшириб кўрган. Ботиралидан сўранг! Ҳ. Фулом, Машғал. Шунда Биноий ёдаки бир рубоий айтиб, егулик ғалласи йўқлигини, кияй деса, ғалланинг қони ҳам топилмаслигини айтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Ейиш учун керакли, ейишга етарли. *Бу йил яхши мева қилмади-ю, ҳар қалай егулик топилади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЕГУЛИК-ИЧГУЛИК Ейиладиган-ичиладиган нарса; озиқ-овқат. -*Бу касб [қаландарбаччалик] менга кўп маъқул тушиди. Егулик-ичгулик истагандан мўл, ёмғирдек ёғилиб келиб туради, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЕДИРМОҚ 1 Емоқ фл. орт. н. Овқат едирмоқ. *Яхши — қанд едирар, ёмон — панд едирар.* Мақол. ■ *Нигор ойим Мансурга қолган ошини едириб қўйиши билан, ора-чора гапга ҳам қулоқ солгандай бўлар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Бирор нарсани бошқа қаттиқроқ нарсага ишқаб текисламоқ, ишқалаб сийқаламоқ. *Ошиқни ғиштга едирмоқ.*

3 Суюқликни (мой, дори ва ш. к.ни) бирор нарсага ишқалаб сингдирмоқ.

4 кўчма Сингитиб йўқотиб юбормоқ. *Султонмурод.. дўстининг шеърларида унга аввалдан белгили бўлган баъзи умумий нуқ-*

Е

ЕБИР-ЕСИР: **ебир-есир қилмоқ шв.** Хонавайрон қилмоқ, ҳар нарсадан маҳрум қилмоқ. *Чамбил юртин ебир-есир қиламан, Қайтиб келиб, шоҳ қизини оламан.* «Маликаи айёр». *Лашкар олиб, бундан турмай борарман, Элатини ебир-есир қиларман.* «Баҳром ва Гуландом».

ЕБ-ИЧМОҚ 1 Ейиладиган, ичиладиган нарсалардан истеъмол қилмоқ. *Ҳамма еб-ичиши билан овора бўлиб, ҳеч кимдан овоз чиқмай қолган пайтда..* П. Турсун, Ҳўқитувчи. *Қани, тақсир, дастурхонга марҳамат қилиб, еб-ичиб, гаплашиб ўтиринглар..* К. Яшин, Ҳамза. *Бир одамга ҳам рўзғор, қозон-товоқ керак, бутлаб олсанг бўлар экан. Ҳозир еб-ичадиган пайтинг.* С. Нуоров, Нарвон.

2 кўчма Қаттиқ дакки (жазо) бермоқ, юлиб-таламоқ. *Биз икков, агар қўйиб берсанглар, гўё бир-биримизни еб-ичмакчи эдик.* А. Қодирий, Ҳўтган кунлар. *Ҳўқишга берилиб кетиб, вақтининг қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қолибман. Ҳўдагилар ҳали мени еб-ичишади.* Ф. Насриддинов, Кўнгил.

ЕБТЎЙМАС Овқатни кўп ейдиган, егани билан тўймайдиган; очофат, мечкай. *Ебтўймас бола.*

ЕВРЕЙ айн. яҳудий.

ЕВРО [< Европа қитъаси номидан] Европа Иттифоқи таркибидаги Европа иқтисодий ва пул ҳамжамияти аъзоларининг 1999 йил 1 январдан муомалага чиқарилган пул бирлиги. *Сўмининг еврога нисбатан курси.*

ЕГИЛИК с. т. Егулик.

ЕГУЛИК 1 Ейиладиган, овқат учун истеъмол қилинадиган нарса; озиқ-овқат. *Зиёфатларга борганда-ку, ёнига ўтириб олиб,*

тарелкасига егулик тўлдириш билан банд бўлардингиз. М. Ҳазраткулов, Журъат. *Дастурхонни ёз! Егулик нарсанг борми? Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

2 Ҳўз эҳтиёжи учун экилган ёки ажратилган нарса, озиқ-овқат ҳақида. *Егулик қовун. Егулик ун.* ■ *Қолгани — бола-чақамга егулик. Жамоа текшириб кўрган. Ботиралидан сўранг! Ҳ. Фулом, Машъал. Шунда Биноий ёдаки бир рубоий айтиб, егулик ғалласи йўқлигини, кияй деса, ғалланинг қопи ҳам топилмаслигини айтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Ейиш учун керакли, ейишга етарли. *Бу йил яхши мева қилмади-ю, ҳар қалай егулик топилади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЕГУЛИК-ИЧГУЛИК Ейиладиган-ичиладиган нарса; озиқ-овқат. -*Бу касб [қаландарбаччалик] менга кўп маъқул тушиди. Егулик-ичгулик истагандан мўл, ёмғирдек ёғилиб келиб туради, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЕДИРМОҚ 1 Емоқ фл. орт. н. Овқат едирмоқ. *Яхши — қанд едирар, ёмон — панд едирар.* Мақол. ■ *Нигор ойим Мансурга қолган ошини едириб қўйиши билан, ора-чора гапга ҳам қулоқ солгандай бўлар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Бирор нарсани бошқа қаттиқроқ нарсага ишқаб текисламоқ, ишқалаб сийқаламоқ. *Ошиқни ғиштга едирмоқ.*

3 Суюқликни (мой, дори ва ш. к.ни) бирор нарсага ишқалаб сингдирмоқ.

4 кўчма Сингитиб йўқотиб юбормоқ. *Султонмурод.. дўстининг шеърларида унга аввалдан белгили бўлган баъзи умумий нуқ-*

Е

ЕБИР-ЕСИР: *ебир-есир қилмоқ шв.* Хонавайрон қилмоқ, ҳар нарсадан маҳрум қилмоқ. *Чамбил юртин ебир-есир қиламан, Қайтиб келиб, шоҳ қизини оламан.* «Маликаи айёр». *Лашкар олиб, бундан турмай борарман, Элатини ебир-есир қиларман.* «Баҳром ва Гуландом».

ЕБ-ИЧМОҚ 1 *Ейиладиган, ичиладиган нарсалардан истеъмол қилмоқ. Ҳамма ебиши билан овора бўлиб, ҳеч кимдан овоз чиқмай қолган пайтда..* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қани, тақсир, дастурхонга марҳамат қилиб, еб-ичиб, гаплашиб ўтиринглар..* К. Яшин, Ҳамза. *Бир одамга ҳам рўзғор, қозон-товоқ керак, бутлаб олсанг бўлар экан. Ҳозир еб-ичадиган пайтинг.* С. Нуоров, Нарвон.

2 *кўчма Қаттиқ дакки (жазо) бермоқ, юлиб-таламоқ. Биз икков, агар қўйиб берсанглар, гўё бир-биримизни еб-ичмакчи эдик.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ўқишга берилиб кетиб, вақтининг қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қолибман. Уйдагилар ҳали мени еб-ичишади.* Ф. Насриддинов, Кўнгил.

ЕБТЎЙМАС *Овқатни кўп ейдиган, егани билан тўймайдиган; очофат, мечкай. Ебтўймас бола.*

ЕВРЕЙ *айн. яҳудий.*

ЕВРО [*Европа қитъаси номидан*] Европа Иттифоқи таркибидаги Европа иқтисодий ва пул ҳамжамияти аъзоларининг 1999 йил 1 январдан муомалага чиқарилган пул бирлиги. *Сўмнинг еврога нисбатан курси.*

ЕГИЛИК *с. т. Егулик.*

ЕГУЛИК 1 *Ейиладиган, овқат учун истеъмол қилинадиган нарса; озиқ-овқат. Зиёфатларга борганда-ку, ёнига ўтириб олиб,*

тарелкасига егулик тўлдириш билан банд бўлардингиз. М. Ҳазраткулов, Журъат. *Дастурхонни ёз! Егулик нарсанг борми? Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

2 *Ўз эҳтиёжи учун экилган ёки ажратилган нарса, озиқ-овқат ҳақида. Егулик қовун. Егулик ун. ■ Қолгани — бола-чақамга егулик. Жамоа текшириб кўрган. Ботиралидан сўранг! Ҳ. Фулом, Машғал. Шунда Биноий ёдаки бир рубоий айтиб, егулик ғалласи йўқлигини, кияй деса, ғалланинг қопи ҳам топилмаслигини айтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 *Ейиш учун керакли, ейишга етарли. Бу йил яхши мева қилмади-ю, ҳар қалай егулик топилади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЕГУЛИК-ИЧГУЛИК *Ейиладиган-ичиладиган нарса; озиқ-овқат. -Бу касб [қаландарбаччалик] менга кўп маъқул тушди. Егулик-ичгулик истагандан мўл, ёмғирдек ёғилиб келиб туради, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЕДИРМОҚ 1 *Емоқ фл. орт. н. Овқат едирмоқ. Яхши — қанд едирар, ёмон — панд едирар. Мақол. ■ Нигор ойим Мансурга қолган ошини едириб қўйиш билан, ора-чора гапга ҳам қулоқ солгандай бўлар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 *Бирор нарсани бошқа қаттиқроқ нарсага ишқаб текисламоқ, ишқалаб сийқаламоқ. Ошиқни ғиштга едирмоқ.*

3 *Суюқликни (мой, дори ва ш. к.ни) бирор нарсага ишқалаб сингдирмоқ.*

4 *кўчма Сингитиб йўқотиб юбормоқ. Султонмурод.. дўстининг шеърларида унга аввалдан белгили бўлган баъзи умумий нуқ-*

Е

ЕБИР-ЕСИР: *ебир-есир қилмоқ шв.* Хонавайрон қилмоқ, ҳар нарсадан маҳрум қилмоқ. *Чамбил юртин ебир-есир қиламан, Қайтиб келиб, шоҳ қизини оламан.* «Маликаи айёр». *Лашкар олиб, бундан турмай борарман, Элатини ебир-есир қиларман.* «Баҳром ва Гуландом».

ЕБ-ИЧМОҚ 1 *Ейиладиган, ичиладиган нарсалардан истеъмол қилмоқ. Ҳамма еб-ичиши билан овора бўлиб, ҳеч кимдан овоз чиқмай қолган пайтда..* П. Турсун, Ҳўқитувчи. *Қани, тақсир, дастурхонга марҳамат қилиб, еб-ичиб, гаплашиб ўтиринглр..* К. Яшин, Ҳамза. *Бир одамга ҳам рўзғор, қозон-товоқ керак, бутлаб олсанг бўлар экан. Ҳозир еб-ичадиган пайтинг.* С. Нуоров, Нарвон.

2 *кўчма Қаттиқ дакки (жазо) бермоқ, юлиб-таламоқ. Биз икков, агар қўйиб берсанглр, гўё бир-биримизни еб-ичмакчи эдик.* А. Қодирий, Ҳтган кунлар. *Ҳқшига берилиб кетиб, вақтинг қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қолибман. Уйдагилар ҳали мени еб-ичишади.* Ф. Насриддинов, Кўнгил.

ЕБТЎЙМАС *Овқатни кўп ейдиган, егани билан тўймайдиган; очофат, мечкай. Ебтўймас бола.*

ЕВРЕЙ *айн. яҳудий.*

ЕВРО [*Европа қитъаси номидан*] Европа Иттифоқи таркибидаги Европа иқтисодий ва пул ҳамжамияти аъзоларининг 1999 йил 1 январдан муомалага чиқарилган пул бирлиги. *Сўмнинг еврога нисбатан курси.*

ЕГИЛИК *с. т. Егулик.*

ЕГУЛИК 1 *Ейиладиган, овқат учун истеъмол қилинадиган нарса; озиқ-овқат. Зиёфатларга борганда-ку, ёнига ўтириб олиб,*

тарелкасига егулик тўлдириш билан банд бўлардингиз. М. Ҳазраткулов, Журъат. *Дастурхонни ёз! Егулик нарсанг борми? Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

2 *Ўз эҳтиёжи учун экилган ёки ажратилган нарса, озиқ-овқат ҳақида. Егулик қовун. Егулик ун. ■ Қолгани — бола-чақамга егулик. Жамоа текшириб кўрган. Ботиралидан сўранг! Ҳ. Фулом, Машъал. Шунда Биноий ёдаки бир рубоий айтиб, егулик ғалласи йўқлигини, кияй деса, ғалланинг қопи ҳам топилмаслигини айтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 *Ейиш учун керакли, ейишга етарли. Бу йил яхши мева қилмади-ю, ҳар қалай егулик топилади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЕГУЛИК-ИЧГУЛИК *Ейиладиган-ичиладиган нарса; озиқ-овқат. -Бу касб [қаландарбаччалик] менга кўп маъқул тушиди. Егулик-ичгулик истагандан мўл, ёмғирдек ёғилиб келиб туради, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЕДИРМОҚ 1 *Емоқ фл. орт. н. Овқат едирмоқ. Яхши — қанд едирар, ёмон — панд едирар. Мақол. ■ Нигор ойим Мансурга қолган ошини едириб қўйиши билан, ора-чора гапга ҳам қулоқ солгандай бўлар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 *Бирор нарсани бошқа қаттиқроқ нарсага ишқаб текисламоқ, ишқалаб сийқаламоқ. Ошиқни ғиштга едирмоқ.*

3 *Суюқликни (мой, дори ва ш. к.ни) бирор нарсага ишқалаб сингдирмоқ.*

4 *кўчма Сингитиб йўқотиб юбормоқ. Султонмурод.. дўстининг шеърларида унга аввалдан белгили бўлган баъзи умумий нуқ-*

Е

ЕБИР-ЕСИР: ебир-есир қилмоқ шв. Хонавайрон қилмоқ, ҳар нарсадан маҳрум қилмоқ. Чамбил юртин ебир-есир қиламан, Қайтиб келиб, шоҳ қизини оламан. «Маликаи айёр». Лашкар олиб, бундан турмай борарман, Эланини ебир-есир қиларман. «Баҳром ва Гуландом».

ЕБ-ИЧМОҚ 1 Ейиладиган, ичиладиган нарсалардан истеъмол қилмоқ. Ҳамма ебиши билан овора бўлиб, ҳеч кимдан овоз чиқмай қолган пайтда.. П. Турсун, Уқитувчи. Қани, тақсир, дастурхонга марҳамат қилиб, еб-ичиб, гаплашиб ўтиринглар.. К. Яшин, Ҳамза. Бир одамга ҳам рўзғор, қозон-товоқ керак, бутлаб олсанг бўлар экан. Ҳозир еб-ичадиган пайтинг. С. Нуров, Нарвон.

2 кўчма Қаттиқ дакки (жазо) бермоқ, юлиб-таламоқ. Биз икков, агар қўйиб берсанглар, гўё бир-биримизни еб-ичмакчи эдик. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уқшига берилиб кетиб, вақтнинг қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қолибман. Уйдагилар ҳали мени еб-ичишади. Ф. Насриддинов, Кўнгил.

ЕБТЎЙМАС Овқатни кўп ейдиган, егани билан тўймайдиган; очофат, мечқай. Ебтўймас бола.

ЕВРЕЙ айн. яҳудий.

ЕВРО [< Европа қитъаси номидан] Европа Иттифоқи таркибидаги Европа иқтисодий ва пул ҳамжамияти аъзоларининг 1999 йил 1 январдан муомалага чиқарилган пул бирлиги. Сўмнинг еврога нисбатан курси.

ЕГИЛИК с. т. Егулик.

ЕГУЛИК 1 Ейиладиган, овқат учун истеъмол қилинадиган нарса; озиқ-овқат. Зиёфатларга борганда-ку, ёнига ўтириб олиб,

тарелчасига егулик тўлдириши билан банд бўлардингиз. М. Ҳазраткулов, Журъат. Дастурхонни ёз! Егулик нарсанг борми? Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 Ўз эҳтиёжи учун экилган ёки ажратилган нарса, озиқ-овқат ҳақида. Егулик қовун. Егулик ун. ■ Қолгани — бола-чақамга егулик. Жамоа текшириб кўрган. Ботиралидан сўранг! Ҳ. Фулом, Машғал. Шунда Биноий ёдаки бир рубойи айтиб, егулик ғалласи йўқлигини, кияй деса, ғалланинг қопи ҳам топилмаслигини айтди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Ейиш учун керакли, ейишга етарли. Бу йил яхши мева қилмади-ю, ҳар қалай егулик топилади. С. Снёев, Ёруғлик.

ЕГУЛИК-ИЧГУЛИК Ейиладиган-ичиладиган нарса; озиқ-овқат. -Бу касб [қаландарбаччалик] менга кўп маъқул тушди. Егулик-ичгулик истагандан мўл, ёмғирдек ёғилиб келиб туради, — деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.

ЕДИРМОҚ 1 Емоқ фл. орт. н. Овқат едирмоқ. Яхши — қанд едирар, ёмон — панд едирар. Мақол. ■ Нигор ойим Мансурга қолган ошини едириб қўйиши билан, ора-чора гапга ҳам қулоқ солгандай бўлар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Бирор нарсани бошқа қаттиқроқ нарсага ишқаб текисламоқ, ишқалаб сийқаламоқ. Ошиқни ғиштга едирмоқ.

3 Суюқликни (мой, дори ва ш. к.ни) бирор нарсага ишқалаб сингдирмоқ.

4 кўчма Сингитиб йўқотиб юбормоқ. Султонмурод.. дўстининг шеърларида унга аввалдан белгили бўлган баъзи умумий нуқ-

Е

ЕБИР-ЕСИР: *ебир-есир қилмоқ шв.* Хонавайрон қилмоқ, ҳар нарсдан маҳрум қилмоқ. *Чамбил юртин ебир-есир қиламан, Қайтиб келиб, шоҳ қизини оламан.* «Маликаи айёр». *Лашкар олиб, бундан турмай борарман, Элатини ебир-есир қиларман.* «Баҳром ва Гуландом».

ЕБ-ИЧМОҚ 1 *Ейиладиган, ичиладиган нарсалардан истеъмол қилмоқ. Ҳамма еб-ичиши билан овора бўлиб, ҳеч кимдан овоз чиқмай қолган пайтда..* П. Турсун, Ҳўқитувчи. *Қани, тақсир, дастурхонга марҳамат қилиб, еб-ичиб, гаплашиб ўтиринглр..* К. Яшин, Ҳамза. *Бир одамга ҳам рўзғор, қозон-товоқ керак, бутлаб олсанг бўлар экан. Ҳозир еб-ичадиган пайтинг.* С. Нуоров, Нарвон.

2 *кўчма* Қаттиқ дакки (жазо) бермоқ, юлиб-таламоқ. *Биз икков, агар қўйиб берсанглр, гўё бир-биримизни еб-ичмакчи эдик.* А. Қодирий, Ҳтган кунлар. *Уқшига берилиб кетиб, вақтинг қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қолибман. Уйдагилар ҳали мени еб-ичишади.* Ф. Насриддинов, Кўнгил.

ЕБТЎЙМАС Овқатни кўп ейдиган, егани билан тўймайдиган; очофат, мечкай. *Ебтўймас бола.*

ЕВРЕЙ *айн. яҳудий.*

ЕВРО [*Европа қитъаси номидан*] Европа Иттифоқи таркибидаги Европа иқтисодий ва пул ҳамжамияти аъзоларининг 1999 йил 1 январдан муомалага чиқарилган пул бирлиги. *Сўмнинг еврога нисбатан курси.*

ЕГИЛИК *с. т.* Егулик.

ЕГУЛИК 1 *Ейиладиган, овқат учун истеъмол қилинадиган нарса; озиқ-овқат. Зиёфатларга борганда-ку, ёнига ўтириб олиб,*

тарелкасига егулик тўлдириш билан банд бўлардингиз. М. Ҳазраткулов, Журъат. *Дастурхонни ёз! Егулик нарсанг борми? Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

2 *Ўз эҳтиёжи учун экилган ёки ажратилган нарса, озиқ-овқат ҳақида. Егулик қовун. Егулик ун. ■ Қолгани — бола-чақамга егулик. Жамоа текишириб кўрган. Ботиралидан сўранг! Ҳ. Фулом, Машғал. Шунда Биноий ёдаки бир рубоий айтиб, егулик ғалласи йўқлигини, кияй деса, ғалланинг қопи ҳам топилмаслигини айтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 *Ейиш учун керакли, ейишга етарли. Бу йил яхши мева қилмади-ю, ҳар қалай егулик топилади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЕГУЛИК-ИЧГУЛИК *Ейиладиган-ичиладиган нарса; озиқ-овқат. -Бу касб [қаландарбаччалик] менга кўп маъқул тушиди. Егулик-ичгулик истагандан мўл, ёмғирдек ёғилиб келиб туради, — деди Шум бола.* Ф. Фулом, Шум бола.

ЕДИРМОҚ 1 *Емоқ фл. орт. н. Овқат едирмоқ. Яхши — қанд едирар, ёмон — панд едирар. Мақол. ■ Нигор ойим Мансурга қолган ошини едириб қўйиши билан, ора-чора гапга ҳам қулоқ солгандай бўлар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 *Бирор нарсани бошқа қаттиқроқ нарсага ишқаб текисламоқ, ишқалаб сийқаламоқ. Ошиқни ғиштга едирмоқ.*

3 *Суюқликни (мой, дори ва ш. к.ни) бирор нарсага ишқалаб сингдирмоқ.*

4 *кўчма* Сингитиб йўқотиб юбормоқ. *Султонмурод.. дўстининг шеърларида унга аввалдан белгили бўлган баъзи умумий нуқ-*

Е

ЕБИР-ЕСИР: *ебир-есир қилмоқ шв. Хонавайрон қилмоқ, ҳар нарсдан маҳрум қилмоқ. Чамбил юртин ебир-есир қиламан, Қайтиб келиб, шоҳ қизини оламан. «Маликаи айёр». Лашкар олиб, бундан турмай борарман, Элатини ебир-есир қиларман. «Баҳром ва Гуландом».*

ЕБ-ИЧМОҚ 1 *Ейиладиган, ичиладиган нарсалардан истеъмол қилмоқ. Ҳамма еб-ичиши билан овора бўлиб, ҳеч кимдан овоз чиқмай қолган пайтда.. П. Турсун, Ҳуқитувчи. Қани, тақсир, дастурхонга марҳамат қилиб, еб-ичиб, гаплашиб ўтиринглар.. К. Яшин, Ҳамза. Бир одамга ҳам рўзғор, қозон-товоқ керак, бутлаб олсанг бўлар экан. Ҳозир еб-ичадиган пайтинг. С. Нуоров, Нарвон.*

2 *кўчма Қаттиқ дакки (жазо) бермоқ, юлиб-таламоқ. Биз икков, агар қўйиб берсанглар, гўё бир-биримизни еб-ичмакчи эдик. А. Қодирий, Ҳўтган кунлар. Ҳўқишга берилиб кетиб, вақтининг қандай ўтиб кетганини ҳам билмай қолибман. Ҳўдагилар ҳали мени еб-ичишади. Ф. Насриддинов, Кўнгил.*

ЕБТЎЙМАС *Овқатни кўп ейдиган, егани билан тўймайдиган; очофат, мечкай. Ебтўймас бола.*

ЕВРЕЙ *айн. яҳудий.*

ЕВРО [*Европа қитъаси номидан*] *Европа Иттифоқи таркибидаги Европа иқтисодий ва пул ҳамжамияти аъзоларининг 1999 йил 1 январдан муомалага чиқарилган пул бирлиги. Сўмнинг еврога нисбатан курси.*

ЕГИЛИК *с. т. Егулик.*

ЕГУЛИК 1 *Ейиладиган, овқат учун истеъмол қилинадиган нарса; озиқ-овқат. Зиёфатларга борганда-ку, ёнига ўтириб олиб,*

тарелкасига егулик тўлдириш билан банд бўлардингиз. М. Ҳазраткулов, Журъат. Дастурхонни ёз! Егулик нарсанг борми? Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 *Ўз эҳтиёжи учун экилган ёки ажратилган нарса, озиқ-овқат ҳақида. Егулик қовун. Егулик ун. ■ Қолгани — бола-чақамга егулик. Жамоа текишириб кўрган. Ботиралидан сўранг! Ҳ. Фулом, Машъал. Шунда Биноий ёдаки бир рубоий айтиб, егулик ғалласи йўқлигини, кияй деса, ғалланинг қопи ҳам топилмаслигини айтди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

3 *Ейиш учун керакли, ейишга етарли. Бу йил яхши мева қилмади-ю, ҳар қалай егулик топилади. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ЕГУЛИК-ИЧГУЛИК *Ейиладиган-ичиладиган нарса; озиқ-овқат. -Бу касб [қаландарбаччалик] менга кўп маъқул тушиди. Егулик-ичгулик истагандан мўл, ёмғирдек ёғилиб келиб туради, — деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.*

ЕДИРМОҚ 1 *Емоқ фл. орт. н. Овқат едирмоқ. Яхши — қанд едирар, ёмон — панд едирар. Мақол. ■ Нигор ойим Мансурга қолган ошини едириб қўйиши билан, ора-чора гапга ҳам қулоқ солгандай бўлар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

2 *Бирор нарсани бошқа қаттиқроқ нарсага ишқаб текисламоқ, ишқалаб сийқаламоқ. Ошиқни ғиштга едирмоқ.*

3 *Суюқликни (мой, дори ва ш. к.ни) бирор нарсага ишқалаб сингдирмоқ.*

4 *кўчма Сингитиб йўқотиб юбормоқ. Султонмурод.. дўстининг шеърларида унга аввалдан белгили бўлган баъзи умумий нуқ-*

сонларни едириб кетиш учун кўпроқ завқ ва руҳ билан ўқишга тиришди. Ойбек, Навоий.

5 тех. Бир-бирига ишқалаб мосламақ.

ЕЗНА *ив.* Почча. -*Ўх ноинсоф! Пирнафас езнанг, онанг, жиянинг аҳволи не кечар экан, — деди маънос оҳангда Ўтар бува.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЕЙИЛИШ *махс.* Буюмлар сиртининг ўзaro ишқаланиш, ташқи муҳитнинг бевосита таъсири натижасида уларнинг ўлчам, шакл, вазн ва б. жиҳатлардан аста-секин ўзгариши. *Механик ейилиш.* ■ *Абразив ейилишга асосан ишқаланиш сабаб бўлади.* «ЎЗМЭ».

ЕЙИЛМОҚ 1 **Емоқ** *фл. мажх.* ва ўзл. н. *Ош ейилди.* ■ *Таом иштаҳа билан ейилгандан сўнг.. [Ҳакимбойвачча] аччиқ чойни қуя бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ишқаланавериб едилрлмоқ, сийқаланмоқ. *Этикнинг поинаси ейилиб кетибди.* ■ *Уйда битта ёғоч чўмич бор-у, битта учи ейилиб кетган қора ёғоч қошиқ.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Ҳаммасидан ҳам парманинг тиши ейилиб кетавериши ёмон экан.* Ю. Шомансур, Қора марварид.

Ейилиб қолмайди (ейилиб қолмас) Ҳеч нарса бўлмайди, зарар-зиён қилмайди. *Худога шукур, уйларинг кўп экан. Озгина вақт турсак, ейилиб қолмас..* Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамоғ.

ЕЙИМЛИ Иштаҳа билан ейиладиган, хушхўр (мол овқати ҳақида). *Кимёвий усулда ишланган озуқанинг таъмини ва ейимли бўлишини ошириш мақсадида озуқалар концентратлар билан кўпчилади.* Газетадан.

ЕЙИМЛИК *кам қўлл. қ. егулик.* *Менгбой икки кишига гоаят ортиқчалик қиладиган ейимлик ва ичимликлар буюрди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса. *Ейимлигу ичимлик тўла Нозу неъмат дастурхонида.* Э. Раҳим.

ЕЙИШЛИ 1 Иштаҳа билан, севиб ейиладиган, хушхўр. *Ейишли нон.*

2 Еса бўладиган, еб бўладиган. *Ейишли мева.*

ЕЛ 1 1 айн. шамол. *Тогдан совуққина ел эсарди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Тун аёз, изғириқ ел тўрт тарафга юзуриб, жон ачитмоқчи бўлар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Алижон Тошкентга елдек етиб келди.* Мирмуҳсин, Чиниқиш. *Бутабой эччиллик билан эгарсиз отга минди-да, бир-икки аччиқ қамчи босди: от жон-жаҳди билан настга қараб елдек учиб кетди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 Бирор нарса ичига дамланган ҳаво; дам Баллоннинг ели чиқиб кетибди. ■ *[Отабег Ўн беш дақиқалардан сўнг, ичига ел қамалга нуфакдек, «уфф» этиб юборгач, ўрнидан турди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Ичакда ҳосил бўладиган ҳаво, га: *Қабзият ортди-да, қабзият.. Шу вақт би ел юришса, кўзим очилармиди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

Елга учмоқ Бекор кетмоқ, фойдаси бўлмақ. *Ниҳоят, кутилган кун келди. Буту вужуди билан қилинган ғайрат, ҳаракат елг уммади.* Н. Орифжонов, Ҳаловат. **Елга учирмо** (ёки **совурмоқ**) Бекор кетказмоқ, йў қилмоқ. *Гапларимни елга учуриб ним қиламан, дердим.* Ҳ. Турсункулов, Ҳаёти қиссаси. *Ишни барбод қилган, давлатнинг минглаб сўмларини елга совурган..* С. Кароматов, Эътиқод. **Оғзининг ели** «Бир оғи сўзи, гапи билан бўлади, битади» маъно сини билдиради. *Битта аэроплан нима дега гап? Охунбобоевдай одам учун оғзининг ели.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Валихонларга нико чўтми.. оғзининг елига тўй, оғзининг елига мотам.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЕЛ 2 Киши организмидан бирор қис мининг чирishi, бузилишидан иборат оғиқ касаллик. *Унинг бурнини ел еди.*

Ел есин (ёки **егур**). Ел касаллигига нисбатли қарғишни билдиради. *Туришини қара. турқингни ел есин!* Мирмуҳсин, Умид. *Ҳозиқ бориб, у бебурднинг додини бериб қўяй. Вой тусингни ел егур.* С. Аҳмад, Уфқ.

ЕЛВАГАЙ Енгли кийимларни ростман киймай, ўрамай, елкага ёки бошга ташлаган ҳолда. *Чопонини елкасига елвагай ташлаб тоқчада тикка турган кўзгуга биринчи марта қаради.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Рўмолин бошига елвагай қилиб ўраб, бир учини қайириб оғзига тишлаб, чўп билан ер чизади.* Т. Мурод. Юлдузлар мангу ёнади.

ЕЛВИЗАК Қарама-қарши эшик-деразалар очиқ бўлган вақтда ёки тор оралиқдан ўтиб турадиган ҳаво оқими, ўткинчи шамол; шундай шамолли ҳолат. *Ниҳоят, дераза тепасидаги дарчада елвизак эса бошлади.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Елвизак шамолнинг йўқлиги айвоннинг яна бир асосий қусуридир.* «Фан ва турмуш». -*Вой, елвизак қилиб қўйибмиз-у, — деб эшикни икки қўллаб итариб ёнди.* С. Кароматов, Олтин қум.

ЕЛДИРИМ *кт.* Яшин, чақмоқ. *Зиедилла ўрин-кўрпасини шошиб йиғиштираркан, мияси елдириш тезлигида ишлаб, ҳар хил мулоҳазаларга борди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЕЛИБ-ЮГУРМОҚ Бирор иш ташвишида тез ҳаракат қилмоқ, у ёқ-бу ёққа югурмоқ. *Дўстининг дом-дарагини суриштириш учун Қоратой темирчи елиб-югурди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қурбон ота елиб-югуриб, сал кунда қишки ва ёзги чойхонанинг кам-кўстини тўғрилаб олди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Синглисининг тўйида елиб-югуриб хизмат қилди.* «Ёшлик».

ЕЛИК *шв. айн. еглик 1.*

ЕЛИКИШ 1 Еликмоқ фл. ҳар. н.

2 тиб. Оғиз шиллиқ пардаларининг яллиғланиши.

ЕЛИҚМОҚ 1 Еликиш касали билан оғримок. *Боланинг милки еликибди.*

2 Пуфакка ўхшаб шишмоқ. *Унинг кўз томирларига қон югурган, юзи сўлғин, ранги заҳил, қовоқлари еликкан эди.* Й. Муқимов, Олов ва ниҳоллар.

ЕЛИМ [ф. *يلم* – елим, клей] **1** Дарахт танасидан силқиб чиқиб, қотиб қолган ёпишқоқ шира. *Мастонбиби конвертни ўрик елими билан ёпиштириб, бояғидек қилиб қўйди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 Улаш, бириктириш учун ишлатиладиган ёпишқоқ модда; клей. *Дурадгорлик елими. Елим пиширмоқ.* ■ *Парча-парча хариталарни елим билан ямаб, кўк, қизил чиқиқлар чизиб қўйилган жойларини кўрсатди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 *кўчма* Хиралик қилиб ёпишаверадиган; шилқим. *Бу тоифа одамлардан қочиб қутулмасанг, бошқа йўл билан қутулиб бўлармиди. Елим-ку, елим улар.* С. Аҳмад, Ҳикоялар. *Нодирбек ўлгудек шилқим, елим, ёпишқоқ йиғит экан.* М. Қориев, Ойдин кечалар.

4 с.т. Баъзи буюмларни ишлаш, ясаш учун қўлланадиган сунъий модда; целлюлоза. *Елим нақир.* ■ *Лекин Ўлжаев ёпишган еридан узиб ўрганган, елим қошиқ одам экан.* «Муштум». *Мулозим йиғитнинг елим патнисда иссиқ кофе келтирганини ҳам сезмади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЕЛИМБАЛИҚ Чучук сувда яшайдиган, карплар оиласига мансуб бир турли балиқ.

ЕЛИМЛАМОҚ Елим суртмоқ, елим бермоқ. *Биров йўлда очиб ўқийдигандек, яхшилаб елимлади.* Шуҳрат, Умр поғоналари.

Тайёрми ҳали китоб, Елимлаб, қирқиши бор. Қ. Муҳаммадий.

ЕЛИН Урғочи сутэмизувчи ҳайвонларнинг сут ажратиш аъзоси, сут бези; эмчак. *Оғизгинангда ўтинг бор, Елингинангда сутинг бор.* «Бойчечак». *Подадан қайтаётган она қўйларнинг маърашлари, елини чатнаб турган говмиш сизирларнинг лапанглаб юришлари..* А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

ЕЛКА 1 Қўлнинг танага яқин қисми. *Аҳмаджон уни дарҳол тортиб олиб қараса, ўнг қўли елкасидан узилган.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Аравакаш елкасини гупчакка тираб итарса ҳам, от тўрт оёғи ерга миклангандай, қимир этмасди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳар елкасида мендай болалардан иккитаси ўтирса бўлар.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Тананинг икки елка, курак қисми, кифт. *Салимбойвачча ўз ёнига бир хотинни ўтказди.. У елкаси кенг, кўкракдор, лўппи юзли эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *кўчма* Қийимнинг елка устида турадиган қисми. *Қўйлакнинг елкаси тўғри келмади.*

4 *кўчма* Зимма, гардан. *Теримни машиналар елкасига юклаганмиз.* А. Аҳмаджонов, Иш боши.

5 *тех.* Ричагнинг таянч нуқтасидан куч қўйилган нуқтасигача бўлган қисми. *Елкасини тўғрилаб олмоқ.*

Елкаси ерга тегмаган қ. тегмоқ 1. Елкага миниб олмоқ *айн.* бўйнига миниб олмоқ. **бўйин 1 1.** Елкага [хўжайинлар] хўп минишди. *Энди бас!* Ойбек, Танланган асарлар. *Мусулмонқул эл елкасига минди..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Елка(си)га ортмоқ (ёки юкламоқ)** Иш ёки вазифани бирор кимса ёки нарса зиммасига ўтказмоқ. *Ҳамма ишни ўринбосари елкасига юкларди.* **Елкамининг чуқури кўрсин** Бундан кейин умрбод кўрмай. *Зуннунхўжанинг уйини елкамининг чуқури кўрсин.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Елкасини қисмоқ 1)** совуқдан ёки руҳий азобдан бошини елкалари орасига олмоқ. *Ёрмат кўчадан келди, елкасини қисиб, танчага ўтирди.* Ойбек, Танланган асарлар; **2)** инкор ёки таажжуб аломати; «йўқ», «билмайман» каби маъноларни ифодаловчи ҳаракат. *–Аканг уйга кетдимикин? – деб сўрашди Давлатёрдан. У елкасини қисди, чунки билмас эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Елкасидан сафар ойн кўринмоқ** Жуда ночор аҳволга тушмоқ, путурдан кетмоқ, хароб бўлмоқ. *Э, сен, елкангдан са-*

фар ойи кўриниб қопти-ю, яна менга тик гапирасан-а, гадоивачча! К. Яшин, Ҳамза.

ЕЛКАДОР Елкаси одатдагилан кенг; кенг елкали. *Ойниса эшикка яқинлашганда, кўча қоронғисида турган елкадор эркакнинг дуркун қоматини кўрди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.*

ЕЛКАДОШ Ишда, меҳнатда ёнма-ён турувчи, бир го-я-мақсад учун биргалашиб курашувчи. *...жуда қийналаман деб ўйлаган эдим. Йўқ, одамларимиз бир-бирига ёрдамчи, елкадош бўлиб ишлади. С. Абдуқаҳҳор. Кувондиқ. Башоратнинг назарида, бу одамларнинг кўз қарашларидаги ишонч ҳам ўзларини бутун шаҳарлардаги жуда кўп шундай кишилар билан елкадош деб билганликларидан эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

ЕЛКАЛАМОҚ Елкага олмоқ, елкада кўтармоқ. *Ўқ-дориларни отларга ортиб, қолганларини ўзимиз елкалаб олдик. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Кийимлари солинган тўрвани елкалаб, чумчуқ чирқилламай келувди мактабга. М. Ҳазраткулов, Журъат.*

ЕЛКАЛИ айн. елкадор. *Рустам баланд бўйли, кенг елкали, баҳодир йигит бўлиб етишди. «Олтин бешик».*

ЕЛКАМА-ЕЛКА 1 Елкадан елкага ўтказиб, навбатма-навбат елкалашиб. *Одамларнинг табиати қизиқ: бугун бири иккинчиси билан ёқалашса, эртанги куни азада елкама-елка туриб, тобут кўтаради.. «Ешлик».*

2 Бир сафда, ёнма-ён туриб; тенг. *Мелиқўзи билан елкама-елка бўлиб ишлаётган Жўра Солиев, Мадали ва Раҳимжон Йўлдошевлар озгина тер тўкмадилар. Н. Сафаров, Карвонбоши Мелиқўзи.*

ЕЛКАН 1 Кема мачтасига ўрнатилган, шамол кучи билан кемани юргизадиган катта кенг чодир. *Елканни кўтармоқ. ■ Баъзилари елкан ямайди, Кекса ошпаз чархлайди пичоқ. Э. Раҳим, Янги қадам.*

2 Шундай чодир ёрдамида ҳаракат қиладиган, елканли кема. *Очиқ денгиз устидан енгил шамол елмоқда, Ҳув.. оқариб узоқдан, ёлғиз елкан келмоқда. З. Диёр.*

3 кўчма Елканга ўхшаш, унга нисбатли нарса. *Икки капалак кенг елкан ёйиб кўтарилди-ю, сал ўтмай кўздан ғойиб бўлди. Ж. Абдуллахонов, Орият.*

ЕЛМОЯ Тез юрадиган (югурик) туя. *Ой Зебом елмоя миниб йўртади. «Ёзи билан Зебо».*

ЕЛМОҚ 1 Ҳаракатга келмоқ, эсмо *Шамол ўйнаб, шамол елади. Э. Раҳим. Қустиди шабада Бир текисда елмоқда. З. Диёр.*

2 Шамолда, шамол кучи билан юрмо учмоқ. *Ҳайдар ота унинг кетида қолиб, аста секин елиб юрган сарғимтир чангга қарганича хомуш қолган эди. А. Қаҳҳор, Аср бобо.*

3 Тез юрмоқ, югурмоқ, шамолдек учмоқ *Аскарлар турнадай тизилиб, елиб кетиши. П. Турсун, Ўқитувчи. Поезд шу қадар елмодаки, Норматнинг назарида поёнсиз дашт ч айланиб, телеграф столбалари унга қарчопиб кетаётгандай. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Аваз аравага чиқиб улгурмай, от елиб кети. С. Сиёев, Ёруғлик.*

4 шв. Елдиrhoқ, Майдон-майдон бедовлар елинглар.. Эргаш Жуманбулбул ўгли. *Текерда бедов отни еламан. «Ойсулув».*

ЕЛПАТАК: елпатак бўлмоқ Атрофи, гирдикапалак бўлмоқ, хизматида ели югурмоқ. *Мунча ўша зормандага елпатак бўлавермасангиз? Ж. Абдуллахонов, Тўфо Бурнигача беркитиб рўмол ўраб олган Зухбуви елпатак бўлиб, чой тараддудини кўрс. Ҳ. Назир, Сув галоси — оқпадар..*

ЕЛПИМОҚ 1 Елпигич ёки бошқа брор нарса воситаси билан ўзига ёки ўзга ел, шабада тегизмоқ. *...хитойи елпигич бил ўзини елтиди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Зайнаб ҳолда узоқ фурсат эрини елтиди. А. Қодир Утган кунлар. Ёрмат.. қаттиқ «ух» торти ва чопонининг ёқаси билан кўкрагини елти. Ойбек, Танланган асарлар. Поезд дим бўлгидан, йўловчилар газета билан ўзлари елтирдилар. С. Аҳмад, Хотин.*

2 Ҳилпиратмоқ, тебратмоқ. *Тоғдан эган шабада.. аёлларнинг чакка сочлари бошларидаги рўмолларини бетиним елтийс. П. Турсун, Ўқитувчи.*

3 Шамол воситасида донни чиқин ва чангдан тозалармоқ, совурмоқ. *Мош елтимоқ.*

ЕЛПИШТОВОК 1 Дон елпиш учун илатиладиган ясси, юза ёғоч идиш. *У одаларга пича қараб турди, кейин елпиштовокдай кенг, солқи юзи бирдан тиржайс. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

2 кўчма Шу нарсага нисбатлашни, ун ўхшаш нарсани (кишининг бети ва ш. к. н билдиради. *Қўйсанг-чи ўша елпиштовонинг Сенга шундай жононларни топиб берайк*

хусини кўриб, ақлинг оғмасга ҳисобмас. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЕЛПИҒИЧ I Елпиш-елпиниш учун ишлатиладиган ярим доира ёки доира шаклидаги буюм. *Мирзо Баҳром.. хитойи елпиғич билан ўзини елпиди. А. Қаҳҳор, Мирзо. Афанди товук патидан ранг-баранг елпиғич ясаб, бозорга олиб чиқди. «Латифалар». Товуслар кўркам думларини елпиғич каби ёйиб, аста мағрур юришади. Ойбек, Навоий.*

2 Умуман, елпийдиган нарса. *Иккинчиси югурганча хужрадан бўйра елпиғични олиб чиқиб, оловни елпиди. «Саодат». ..отлар думларини елпиғич қилар ва қосилкани ялқовлик билан тортарди. С. Анорбоев, Оқсой.*

ЕЛҚАНОТ Ниҳоятда тез юрадиган, югурик, учар. *Соатига 200 километр йўл босадиган елқанот машина.. тик доволарнинг биринчисидаяёқ ҳорган тўйдек чўқади-қолади. Ҳ. Фулом, Куба ҳақида ҳикоялар.*

ЕМ I 1 Ҳайвонларга бериладиган галла маҳсулотлари ва улардан тайёрланадиган озуқа. *Ем гган от тўрвани тешар. Мақол. ■ Янга охурдаги емини ямлаб ютаётган сизирга қаради. С. Нуоров, Карвон. Тарлонга азонда беш кило, тушда беш кило, оқшомда ҳам шунча арпа ем бердим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.*

2 Қўлда боқиладиган қушларга бериладиган гўшт.

3 Қармоққа ёки тузоққа илинтириб қўйиладиган гўшт, чувалчанг ва ш. к.

Баланд (ёки катта) охурдан ем емоқ Ҳаёт, маишат даражаси юқори бўлмоқ (якка шаҳс ҳақида). *Сиз баланд охурдан ем еб юрган болага ўхшайсиз. С. Сиёев, Ёруғлик. Сен катта охурдан ем еб ўргангансан, чидолмайсан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ем бўлмоқ Нарсага ёки кимсага емиш бўлмоқ, йиртқиқлар оғзига тушиб ҳалок бўлмоқ. Икки шунқор талашса, бир қарғага ем бўлар. Мақол. ■ - Турғуной, — деди Мастон, — шу ерда қоладиган бўлсак, бўрига ем бўламиз. А. Қаҳҳор, Мастон. Оқ ем бўлмоқ Сувда кўп туриб ёки чайналавериб оқариб кетмоқ (эт ёки тери ҳақида). Оғзидаги оқ ем бўлиб кетган чандирни олиб, наमत тагига қистирган кампир.. йиғлаб юборди. С. Аҳмад, Ҳукм.*

ЕМ II От оёқларида ҳосил бўладиган чиққиқ, шиш касаллиги. *Отнинг оёғига ем тушса, оёғи қотиб қолади. Пайлари дириллаб учади. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.*

Оёғингга ем тушганими? Секин, судралиб юрадиган (қадам ташлайдиган) одамга нисбатан қўлланадиган ибора.

ЕМАК I Егулик нарса; егулик, овқатлик, овқат. *Кечки емакка чақа топиш учун зарурият сезди. Ойбек, Танланган асарлар. Уйда емакка бир қисим жўғари [жўхори] қолмади.. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ЕМАК II эск. айн. **емоқ.** *Хизмат тугалаёзгандан кейин ўзининг совиб қолган ошини емак учун Офтоб ойимлар ёнига ўтирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЕМАКХОНА Овқатланиладиган жой, хона; ошхона. *Мадрасамиз уч қаватли бўлиб, биринчи қаватида ошхона, емакхона жойлашган эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш урнишлари. Боғчада овқат вақти бетинч бўлади: бири қошиқ ўйнаб, овқатини тўжади, бири бошқасиникига нон ташлаб юборади.. Шундай пайтда емакхонани айланиб юрадиган одати бор. Шухрат, Жаннат қидирганлар.*

ЕМИРМОҚ I Кўпориб, ағдариб туширмоқ, нуратмоқ. *Сув соҳилни емирар, алам — дилни. Мақол. ■ Қирғоқларни емирган Аму, Тоғу тошни кемирган Аму. Э. Раҳим.*

2 кўчма Харобага, вайронага айлантирмоқ, бузмоқ. *Душман қанчалик гангитилса, унинг ўт очиш нуқталари қанча кўп емириб ташланса, ҳужумнинг муваффақияти шунча муқаррар бўлади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

3 Йўқ қилмоқ, барбод қилмоқ, тутатмоқ. *Умрни меҳнат эмас, ғам емиради. Ойбек, О. в. шабадалар. ..сизнинг ёрдамингиз менга большевикларнинг ўсиб бораётган кучини емириш учун керак. Н. Сафаров, Танланган асарлар.*

ЕМИШ Озиқ-овқат бўладиган нарса; овқатлик. *Молга берсанг соз емиш, боқар сени ёзу қиш. Мақол. ■ - Емиш олиб келдим, — деди Баҳри эридан кўрқа-ниса, — шавла билан нон. Ҳ. Фулом, Машъал.*

Емиш бўлмоқ айн. ем бўлмоқ қ. ем I.

ЕМЛАМОҚ Ем бермоқ, ем билан боқмоқ. *Фирқўкни емлаб, эртаги урушининг ғамини ғамлаб, хотирини жамлаб ўтираверди. «Равшан».*

ЕМОҚ I Таом истеъмол қилмоқ, овқатланмоқ, тановул қилмоқ. *Қовун есанг — саҳар е, саҳар емасанг — заҳар е. Мақол. ■ Биров ичиб ўлган дейди, биров ёмонроқ овқат*

еган экан дейди. «Гулдаста». У [Бектемир] окопда қаттиқ нонни кусурлатиб чайнаб, консерва билан кўшиб, маза қилиб еди. Ойбек, Кўёш қораймас.

2 Тирикчилик ёки маишат учун ишлатмоқ, сарф қилмоқ. Ётиб еганга тоғ ҳам чидамайди. Мақол. ■ У [мирзо] бир кунлик даромадини ўн кун ер эди. А. Қаҳҳор, Мирзо. «Ҳосилини еганда эсласалар, бас», деган орзу-ўйи қуришамми уни. «Гулдаста».

3 Ўзиники қилмоқ, ўзлаштириб олмақ. Уезд ҳокими «акангни мингбоши қиламан» деб, уч минг йигирма етти сўм пулини еб, сайловда дегрезлик Исомиддин деган жаллобни сайлаган экан. А. Қаҳҳор, Йиллар. Акам бировнинг томини тешиб қамалган эмас ё бировнинг ҳақини еган эмас. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Кўчма Ишдан, сафдан чиқармоқ; шикастлантирмоқ, майиб қилмоқ; ўлдирмоқ. «Отни единг», дедим ичимда. Ойбек, Танланган асарлар. - Шундай, дўстим. Энди унинг ўзини йўқ қилмасак, сени ҳам, мени ҳам ейди.. - деди Давлатёр. П. Турсун, Ўқитувчи. Камбағалчилик одамнинг ёруғ дунёдан бўлган умидини кемириб, зангдай еб ташлар экан. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

5 Баъзи сўз-отлар билан қўлланиб, шахсга шу сўз билдирган нарсанинг (зарбнинг) тегиши маъносини билдиради. Мас., калтак емоқ, мушт емоқ, қамчи емоқ, тепки емоқ, шапалоқ емоқ, тарсаки емоқ ва б.

Адабини (ёки таъзирини) емоқ қ. таъзир. ..вақтинча қозонган муваффақиятлари билан талтайиб кетган фашистлар адабларини емоқдалар. Н. Сафаров, Танланган асарлар. Бўлди, яхшилар, шунча таъзирини еди, энди тавба қилгандир. А. Муҳиддин, Риёкор. Барҳам емоқ айн. барҳам топмоқ қ. барҳам. Дунёда ноҳақлик қанча камайса, тўхмат барҳам еса, шунча яхши. Шухрат, Жаннат қилдирганлар. Бошини емоқ қ. бош. Бу феълинг бўлса, ё муродинга етасан, ё бошингни ейсан. С. Сийёев, Ёруғлик. Гал емоқ қ. гал П. Қилининг узун кунларида улфатлар бу ерда гал ейишади. П. Турсун, Ўқитувчи. Дакки (ёки дашном) емоқ қ. дашном. Кичкина бир қизчадан дакки еган ҳалиги аёл Эргашойни талаб берди. Н. Сафаров. Танланган асарлар. Дам емоқ қ. дам. Заха еган айн. захаланган қ. захаланмоқ. Илоннинг ёғини еган айн. илоннинг ёғини ялаган қ. ёғ. ..шум укаси, илоннинг ёғини еган

мўлтони онаси борлигини яширгандир.. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Ичини (ёки ич-этини) емоқ Руҳан азобланмоқ, безовталанмоқ. У шу оғир фикрлар билан ичини еб турганда, ичкаридан наранжилли хотин чиқиб, эркаклардан олисроқда тўхтади. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Содда қишлоқ боласи дилига тугилган гапларни айтолмай, кўп вақт ич-этини еб, саросимада юрди. С. Аҳмад, Уфқ. Лат (ёки шикаст) емоқ қ. лат. Бўронда лат еган томлар, тахта деворлар ремонт қилинди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ҳаво жангида шикаст еган немис самолёти.. йигирма-ўттиз метр нарига келиб қўнди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Офтоб емоқ Офтоб таъсири ўтмоқ, тегмоқ. Узун шим кийган бу ёш йигитнинг синиққан рангига кўзи тушиши ҳамон, офтоб емаган студентлардан бўлса керак, деб ўйлади. С. Анорбоев, Оқсой. Панд емоқ қ. панд. Пишириб е (пишириб есин, пишириб ейдими) «Ўзинга буюрсин», «ўзиндан бошқага керакмас» маъносини билдиради. Гулнор ўлгур, сени биров пишириб ейдими? Ойбек, Танланган асарлар. Пушаймон емоқ (ёки бўлмоқ) Бирор иш, хатти-ҳаракати учун афсусланмоқ, афсус чекмоқ. Ҳой Содиқ, кўзингни оч!.. Кейин пушаймон ейсан! С. Абдуқаҳҳор, Кўзлар. Совуқ емоқ Совқотмоқ. ..от пиширигидан чўчиб тушди-ю, шундагина ўзининг совуқ ея бошлаганини сезди. Н. Фозилов, Дийдор. Тараддудини емоқ (ёки кўрмоқ) Ҳаракатини қилмоқ. Уруш тараддудин ҳаммангиз енглар. «Юсуф ва Аҳмад». Фириб емоқ қ. фириб. Эсини (ёки ақлини, миясини) емоқ қ. мия. Ҳой Йўлчи, эсингни едингми? Уят! Ойбек, Танланган асарлар. Қулоқ-мия(си)ни емоқ Гапиравериб жонига тегмоқ. Бас қил, қулоқ-миягни единг! ■ Эй, кўйинг, афандим, шу гап билан ўн йилдан бери қулоқ-миямни ейсиз. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ғамини (ёки қайғусини) емоқ Ташвишини қилмоқ, ўйламоқ. Тахтда ўтирган Неколай сани, мани қайғумизни ейдими?.. Ойбек, Танланган асарлар. Сиз, ўғлим, газет-пазетингизни кўриб, кечқуруннинг ғамини енг. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Ғам емоқ қ. ғам. Еб юборгудек (ёки қўйгудек) Ўта газаб, жаҳл билан. Санобар кўзларини катта очиб, Эшон ойига еб юборгудай қаради. К. Яшин, Ҳамза. У Шералига еб қўйгудек тикилиб қолди. С. Кароматов, Олтин қум. Ғани олдида, емагани кетганда Рўзғори яхши таъминланган,

хамма нарса тахт, камчилиги йўқ. *Нусратуланинг йўли бошқа, унинг таппа-тайёр ота мулки бор, егани олдида, емагани кетида.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Емаган сомсага пул тўламоқ** Бекордан-бекор чиқимдор бўлмоқ, ҳақ тўламоқ; қилмаган ишига жавобгар бўлмоқ. *Емаган сомсага пул тўлаш, деб шунни айтади..* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЕМСАК кам қўл. Кўп ейдиган, очкўз.

ЕМТИК шв. Емиш. *Жўхоридай қулар душманнинг лоши, Қузғунларга емтик бўлади гўши.* «Юсуф ва Аҳмад». Бундан сўнг сира ёвузга емтик бўлмас. Миртемир.

ЕМ-ХАШАК Ҳайвонларга бериладиган озуқалар. *Ем-хашак базаси.* ■ *Қиш учун ем-хашакни мўл-кўл жамғариб қўйиш чорва маҳсулотини кўпайтиришининг энг муҳим омилдир.* Газетадан.

ЕНГ Кийимнинг қўлга кийиладиган қисми. *Бош ёрилса — бўрк ичида, Қўл синса — энг ичида.* Мақол. ■ *Кенг энгларидан чиқиб турган қўллари деҳқон қизларининг қўлларидек катта-катта.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Ёрмат ух тортиб, энг учи билан пешона терини артди.* Ойбек, Танланган асарлар. [Асрора] *Рисолат кўйлакнинг бели ва энгини ўлчаб бўлгунча қараб турди.* С. Аҳмад, Уфқ.

Енг ичида Яширин, махфий равишда. *Сира ғам еманг. Бу ишни энг ичида битка-замиз.* «Муштум». ..эски касбу корини энг ичида юргизиб туриш учун ҳам борар эди. М. Исмоиллий, Фаргона т.о. **Енгидан кириб, ёқасидан чиқмоқ** (У енгидан кириб, бу енгидан чиқмоқ) Ёлғон-яшиқ, ширин сўзлар билан ўзига оғдирмоқ, аврамоқ; шу йўл билан ишини битирмоқ. ..орадан кўп ўтмай, Муҳиддин қизининг енгидан кириб, ёқасидан чиқиб, унга уйланиб олди. С. Абдуқаҳҳор, Уй остонадан бошланади. Аъзам ўзига содда кўринган қизининг у енгидан кириб, бу енгидан чиқди. Шухрат, Жаннат қидирганлар. **Енг учид** 1) айн. **енг ичида.** Қалинини энг учид олиб, жиғилдонга урди-да, қизни узатди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) айн. **қўл учид** қ. **қўл.** *Утар бобо унга энг учид қўл бериб ўтиб кетди.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Енг шимармоқ** Жиддий киришмоқ, бел боғламоқ. *Шу йўсин кўп вақт руҳий хасталик кечириб, кутилмаганда жонланиб кетди, яъни «Ақоид»нинг шарҳига яхши тушунишга энг шимарди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Ҳаёт учун жанг қилишига*

қайтадан энг шимардим. Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

ЕНГИЛ 1 Оғирлиги, вазни кам, вазмин эмас. *Енгил юк. Енгил тош. Юки енгил эшак ётагон бўлади.* Мақол. ■ *Мансуров қўзини енгил деб ўйлаб, бўшироқ олган эди, жуда оғир экан, қўлини эгиб, тушиб кетишига сал қолди.* П. Қодиров, Қора қўзлар.

2 Қалин ва иссиқ бўлмаган, яланг қават; юпқа, юпун. *Нури юпқа, енгил рўмол учидаси тугунчакни ешиб, букланган қоғоз чиқарди-да..* Ойбек, Танланган асарлар. *Мезбонлар енгил кийимда, баланд айвоннинг баҳаво ерига қўйилган столнинг икки ёғида хомуш ўтиришар эди.* А. Қаҳҳор, Мирзо.

3 Кучи, таъсири ортиқ бўлмаган; кучсиз. *Ҳаво анчайин салқин эди.. Енгил шамол эсарди.* Ҳ. Умарбеков, Ёз ёмғири. *Авазнинг димоғига енгил шароб ҳиди урилди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

4 кўчма Аста ва мулойим, ёқимли. *Енгил табассум.* ■ *Кийим ечадиган жойда туриб.. бир йигит билан енгилгина саломлашди.* Мирмуҳсин, Умид. *Йигирма минут қадар вақт ўтгандан кейин, енгил таъзим билан Гуландом кириб келди.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 Катта куч-меҳнат талаб қилмайдиган; оғир, қийин эмас. *Енгил вазифа.* ■ *Бизга сиздай бир одам керак. Бизникида иш минг марта енгил.* Ойбек, Танланган асарлар. *Чиндан, адам борида ойимга енгил эди.. ши-хонасига бориб келишини биларди, холос.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

6 У қадар жиддий, хавфли бўлмаган, оғир эмас. *Ҳозир аҳволи анча енгил.* ■ *Мен жангларда уч марта енгил ва икки марта оғир ярадор бўлдим.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Тепки касаллигида.. нерв системасида ҳам ҳар хил ўзгариш бўлиб, енгил ўтадиган менингит ҳам бўлиши мумкин.* «Саодат».

7 Руҳан эркин, тетик ҳолатли, ёқимли ҳис-туйғули. *Баъзан киши бир-бири билан гаплашиб, кўнглидагини бўшатиб турса, ўзини енгил сезади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўртадаги ноқулайлик, хижолатпазлик йўқолди, табиий ва енгил муҳит пайдо бўлди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

8 Жиддий, расмона бўлмаган, енгил-елпи (фикр, мулоҳаза ва ш. к. ҳақда). *Баъзи енгил мулоҳазаларинг онангеникидан қолишмайди, Отабек!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мен бир хизматкорларинг бўлсам.. Сиз жуда енгил ўйлайсиз.* Ойбек, Танланган асарлар.

9 Юзаки фикр юритадиган, ўз иши, гап-сўзига жиддий эътибор билан қарамайдиган; оёғи қинғир. *Ўзингга муносиб гапни гапир! Енгил бўлма!* А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. *..ҳовлиқма, лақма, енгил Лутфинисо бунга чиндан ишонар.. ким кўринса, шунга кўз ёши қилар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Енгил атлетика қ. атлетика. Енгил кўчмоқ Қийинчиликсиз амалга ошмоқ, қийналмай, осонлик билан бўлмоқ. *Баҳор юки енгил кўчиши учун қиш фаслида замин яратилади.* Газетадан. *Ишининг енгил кўчишига севинган она.. ўғлини Марғилон кетмакка қистай бошлади.* **Енгил машина қ. машина. Енгил оёқ** Ёмон (ношаръий) йўллارга юрадиган, суюғоёқ. *.. менинг қизим унақа енгил оёқлардан эмас, унинг ақли-ҳуши жойида.* Н. Фотиҳ, Турсуной. **Енгил саноат қ. саноат. Енгил таом** Яхши, тез ҳазм бўладиган таом. *Илгариги вақтларда парҳез таомларни «енгил» ёки «оғир» овқатлар деб, икки гуруҳга бўлиб, касалларга буюрилар эди.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. **Енгил тортмоқ** 1) руҳан енгиллашмоқ, тетиклашмоқ. *-Бу фикр чакки эмас, - деди бир оз енгил тортиб.* «Муштум». *Қудрат ўша ёққа қаради-ю, ҳокимнинг йўқлигини кўриб, нича енгил тортиди.* М. Исмоилий Фарғона т.о.; 2) касали тузала бошламоқ, касалдан ўзини яхши ҳис қилмоқ. *Эртага ўрнимдан туриб кетадиганга ўхшайман, ҳозир ҳам анча енгил тортидим.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Тупроғи енгил** Бирор жой, иш-вазифадан кўчиши, ўтиши осон бўладиган, осон кўчадиган шахсга нисбатан қўлланади. *-Тўғри, колхоз раиси, айниқса, раисасининг тупроғи енгил бўлади, - деди Комила жиддий тус билан.* Ойбек, О.в.шабадалар. **Тупроғинг енгил бўлсин** Дафн маросимида қабр устида айтиладиган ибора. *Лайлонинг қабри гулчамбарларга тўлиб кетди. Тупроғинг енгил бўлсин, севгилим! Бир қисим тупроқ олиб, унинг қабрига сочаман.* М. Қориев, Ойдин кечалар. **Қўли енгил** Бирор иш-амалида тез кушойиш топиладиган шахсга нисбатан қўлланади. *-Докторнинг қўли жуда енгил экан, - дейишади беморлар.* С. Нуоров, Дурдона. *Бахтингиз бор эканки, мендай қўли енгил, дами ўткир ромчига йўлиқдингиз.* К. Яшин, Ҳамза.

ЕНГИЛ-ЕЛПИ 1 Вазни унча оғир эмас, енгил. *Болалар орасида Остап билан Сарсенбой*

ҳам енгил-елпи нарсаларни ташишда ёрда лашшимокда. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

2 Унчалик куч, машаққат талаб қилмайдиган. *Ҳамма оғир ишларни барака тоқкур йигитларнинг ўзлари қилишарди, би чолларга эса енгил-елписи қоларди.* В. Фофоров, Вафодор.

3 Жиддий, расмона эмас, енгил. *Директор билан администраторга яна енгил-елпи чора кўрилган бўлди.* «Муштум». *Уч а енгил-елпи нонушта қилиб олишди.* Ҳ. Фулор Машғал.

4 Кўчма Жиддий тарзда эмас; юзаки. *Халишига енгил-елпи қарашга, ҳавойи ваъдал билан кўз бўяшга асло тоқат қилолмайми* Ш. Рашидов. *Бўрондан кучли. Ҳаётга енгил-елпи қарашади, деган ақидада юрарди.* С. Нуоров, Нарвон.

ЕНГИЛ-ЕЛПИЛИК Енгил-елпи илтипати, енгил-елпи муносабат, қараш. *Канасрлар бўйи туради. Бинобарин, бу иш енгил-елпиликка йўл қўйиб бўлмайди.* «Ўзбекистон кўрикларини».

ЕНГИЛЛАМОҚ 1 айн. енгиллашмоқ *Юки енгиллади.*

2 Кўчма Енгил тортмоқ, тузалиб, ссгайиб, ўзини яхши ҳис қилмоқ. *-Худодош шукур! - деди Ҳасанали, - боягидан бир енгилладим.* Мазмуни, ис теккан экан. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Анча шамоллаб енгиллаб кирган вақтида, мингбоши дасту хон ёнига ағанаб, учиб қолган эди.* Чўлпон Кеча ва кундуз.

ЕНГИЛЛАНМОҚ 1 айн. енгиллашмоқ *Баҳор, қизлар енгилланиб, кўчага чиқишган*

2 Кўчма Енгил тортмоқ, ўзини енгил ҳис этмоқ. *Полвоннинг юраги аста ёришиб, ўз енгилланди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

ЕНГИЛЛАТМОҚ Енгилламоқ фл.орт. *Юкини енгиллатмоқ. ■ Унсин унинг ишин енгиллатмоқ истайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Танини (ёки бўйинини) бошидан енгиллатмоқ Бошини олмоқ, ўлдирмоқ. *Шоҳин бошини қулоғидан енгиллатдингиз. Энди бўйинини бошидан енгиллатинг.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

ЕНГИЛЛАШМОҚ 1 Оғирлиги камайиб енгил бўлиб қолмоқ, енгилламоқ. *Юки енгиллашди.*

2 Енгил кўчмоқ, осонлашмоқ. *Бир ил кўнгилдагидек адо этилса, иккинчисини ба*

жариш анча енгиллашади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Оғирлик яна икки кун, сўнг ишларингиз анча енгиллашади. «Ўзбекистон кўриқлари».*

3 кўчма Жиддийлиги, оғирлиги кучсизланмоқ, енгил томонга ўзгармоқ. *Мушкул анча енгиллашган Бийрон Одилни зарб билан четга итарди. А. Обиджон, Аканг қарағай Гулмат. ...зора сенинг шарофатинг билан гуноҳимиз енгиллашса! У. Исмоилов, Сайланма.*

4 кўчма Руҳан енгил тортмоқ. *Бу сўз билан Отабек бир оз енгиллашди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бобур.. отини қамчилаб, навкарлар қуришовини ёриб чиққанда, юзига шабада тегиб, хиёл енгиллашди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

5 кўчма Енгиллик, ижобий томон ўзгармоқ, тузалмоқ, (дард, касал ҳақида). *Эридан лоақал бир хабар келганда ҳам бир нави эди, дарди енгиллашармиди. Ш.Рашидов, Қудратли тўлқин.*

6 с.т. Ҳомиладорлик муддати тугамоқ, тугмоқ.

7 кўчма Номақбул, ҳаёсиз, «суюқ» тус олмақ. *Ичкилик таъсирида хотинларнинг қилиқлари жуда енгиллашади, кўзлари, юзлари ёнади. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЕНГИЛЛИК 1 Енгил эканлик. *Юкнинг енгиллиги. Овқатнинг енгиллиги. Масаланинг енгиллиги.*

2 Эркин, енгил ҳолат, шароит. *-Подшоҳларнинг тез-тез ўлиб тургани маъқул, бу эса фуқарога бир қадар енгиллик келтиради, — дерди Меъмор. Мирмуҳсин, Меъмор.*

3 Руҳиятдаги ёқимли ҳолат, хуш кайфият. *Одамнинг руҳида шу қадар енгиллик пайдо бўладики, қанот чиқазиб, олис уфқларга учиб кетгинг келади. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Поезд кўзгалгандан кейин, Замира ажойиб бир енгиллик ҳис қилди. П. Қодиров, Уч илди.*

4 кўчма Оқибатини ўйламай қилинган ҳаракат, енгилтаклик. *Уйини ташлаб кетиб, енгиллик қилиб қўйдими-а! С. Зуннунова, Гулхан. Мирзакаримбойнинг қизи Нуринсонинг табиатида енгиллик билан макр устун турар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Хотинингиз енгиллик қилаётган бўлса, сиз оғирлик қилинг. С. Аҳмад, Уфқ.*

5 айн. нмтнёз. *У хизматда ҳам ўзига заррача енгиллик талаб қилмади. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.*

ЕНГИЛМАС 1 Енгилмоқ фл. сфдш. *Бирлашган куч — енгилмас. Мақол.*

2 сфт. Кураш, жанг ва ш. к. да сира енгилмайдиган, доим ғолиб бўладиган. *Енгилмас қўшин. Енгилмас баҳодир. ■ Ҳаётни қийинчиликлар, муаммолар олдидан енгилмас кишиларгина ривожлантира оладилар. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.*

ЕНГИЛМОҚ Мағлуб бўлмоқ, мағлубиятга учрамоқ. *Амир енгилди, аскарлари бузилиб, уруш майдонидан қочдилар. С. Айний, Қуллар. Дунёда зўрлар яшайди, талашларда енгилганлар, ожизлар йўқолиб кетади. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ЕНГИЛТАК 1 Оқибатини ўйламай иш қиладиган, енгил табиат. *Енгилтак киши. ■ Меҳнаткаш хотин.. ўзини ишга урди, енгилтак Уринбой эса аламига чидолмай, ичиб кела бошлади. С. Нуров, Янгича тўйлар муборак.*

2 Одобсиз, ахлоқсиз, суюгоёқ. *У [Фуд афанди] Ҳожи хола сингари енгилтак қиз-жувонларни ахтарар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўз умрини хазон қилган, бир енгилтак аёлни хотинидан афзал кўрган.. бу йигит ким ўзи? Газетадан.*

ЕНГИЛТАКЛИК Енгилтак шахсга хос хусусият, хислат, хатти-ҳаракат. *Бўронбек унинг ҳовлиқмалигини, табиатидаги енгилтакликни билар эди. Ҳ. Фулом, Машғал. Сиз бу енгилтаклигингиз билан менинг ширин рўзгоримни аччиқ қилдингиз. «Гулдаста». Касб танлашга енгилтаклик билан қараган киши ҳаётда читтакка ўхшаб беқўним бўлади. Р. Усмонов, Одобнома.*

ЕНГЛИК 1 Нон ёпиш ва нонни узиб олиш пайтида қўлни ўтдан сақлаш учун тирсаккача кийиб олинадиган қалин енг. [Шербекнинг] *Онаси енгликда тандирдан янги узилган патир, иккинчи қўлида косада совуқ сув кўтариб кирди. С. Анорбоев, Оқсой.*

2 Енг учун кесилган мато бўлаги.

ЕНГМОҚ 1 Кураш, жанг ва ш. к. да ғолиб бўлмоқ, ғалаба қозонмоқ, рақибини мағлубиятга учратмоқ. *Маккор девни енгмоқ. Мусобақада бизнинг командамиз енгди. ■ Йўлчи ҳам, Қора Аҳмад ҳам мушт билан бир-бирларини енга олмасликларига ишонч ҳосил қилишди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 кўчма Қаршилиқ, қийинчилик ва ш. к. ни бартараф этмоқ, уни йўқ қилмоқ, қи-

йинчиликларни енгмоқ. *Ҳаёт нашидаси шу кураш, хавф-хатар, тўсиқларни енгиб ўтиш, интилиш бор учун ҳам қизик, лаззатли.* С. Нуоров, Нарвон. *Жангчиларимиз босқинчиларнинг қаттиқ қаршилигини енгиб, Днепрдан ҳам кечиб ўтдилар.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

3 *кўчма* Таъсирини ўтказмоқ, таъсир кучи голиб келмоқ (ларл. касал кабилар ҳақида). *Элгелдининг кўзларидаги ғазабни бахтсиз бир маънослик енгган эди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Ғам-койиш хийлагина енгиб қўйган Марасул кирди.* А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар.

4 *Ўзига бўйсундирмоқ, ҳукмига олмақ.* *Жувон тойни бемалол енгиб кетаётган бўлса ҳам, қишлоқдан чиққунча, Асқар ота жуда толиқди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Тўғри, беш-ўн кун қаттиқчиликни устимизга олиб, шу оз улов билан кўкламни енгиб олсак, кўп одамларнинг кўзи очилиб кетади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Гап билан устун келмоқ, ўз гапини ўтказмоқ. *-Абдишукурни худо гапга бичган, енгиб бўлмайди, — деди Жамолбой пихиллаб.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ота ўғлини гап билан енгиб бўлмаслигини фаҳмлаб, ирғиб турди.* С. Сиёев, Аваз.

6 шв. Ҳайдамоқ, минмоқ (аравани). *..балки у (аривакши) ўз аравасини эмас, бои аравасини енгиб кетаётгандир.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ЕНГСАК шв. *Енглик.* *Ошхонада Бунисо хола бўз енгсак билан тандирдан жазиллаган зоғора нонни узиб олар эди.* Ойбек, Зумрад. *Онам нон ёнади бўғриқиб-бўртиб, дам-бадам куяди қўли енгсакда.* Миртемир.

ЕНГЧА шв. айн. *енглик.* *Онаси тандир олдида қўлига енгча кийиб, лоладек қип-қизил кулча бетига сув сепяпти.* С. Аҳмад, Сувлар оқиб кетди. *Сожидохон тутаётган енгчасига косадаги сувдан сепиб ўчирди.* С. Зуннунова, Гўлак ҳиди.

ЕПИСКОП [юн. episkopos — назоратчи] Христианлар черковида олий диний унвон ва шу унвонга эга бўлган шахс; архиерей.

ЕР 1 (Е — катта) *Қуёшдан кейинги учинчи планета.* *Ер шари.* *Ер айланаси.* *Ер Қуёш атрофида айланади.* *Ернинг сунъий йўлдоши.* ■ *..агар Ер шарининг ярми тилла, ярми ер бўлиб, биров мenden қайси томонида яшайсиз, деб сўраса, мен иккиланмай, ер то-*

монини танлаган бўлардим. Н. Фозилов, Қуш — қаноти билан.

2 Шу планетанинг қуруқлик қисми (сув билан қопланган қисмига қарама-қарши қўйилганда). *Ер планетамизнинг олтидан би қисмини ташкил этади.*

3 Планетамиз қобигининг сиртки қатлами. *Ер бағри.* *Ер ости бойликлари.* *Қор (қаро) ерга киргур! (қарғ.).* *Ер ютгур! (қарғ.).* *Осмон узок, ер қаттиқ.* Мақол. ■ *Бир вақт ер ости дукиллагадек бўлди.* А. Қодирий. Меҳробдан чаён.

4 Нарсалар турган, тирик организмлар ҳаёт кечираётган юза, сатҳ (шахс ёки бошқа нарсаларга нисбатан). *Ерга палос солмоқ.* *Томдан ерга қуламоқ.* *Коса столдан ерга тушиб синди.* *Ерга тушган — етимники.* Мақол. ■ *Сидиқжон бўсагадан бир қадам ичкарида чўнқайди-да, болани ерга қўйиб, онасига йўллади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

5 Ер сатҳининг муайян бир қисми; жой, ҳудуд. *Тошлоқ ер.* *Обод ер.* *Ҳайдалган ер.* *Баланд-паст ерлар.* ■ *Йигит уфқларга тутаиш ерларни кўздан кечиради.* Газетадан. *Ярадорларни тезда хавф-хатарсиз ерга олиб чиқиш зарур бўлиб қолди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

6 Қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган тупроқ қатлами. экин, дарахт ва ш. к. экиладиган жой, майдон. *Мен ҳам деҳқон боласиман..* *Отам Одил кўр деган кўқонлик бойнинг ерини экар эди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Меҳнати-ла гулаатар Бир танобча ерини.* *Файратий.* *Чул одами худди янтоққа ўхшаши керак..* *оёғи остидаги ризқи сочилган ерга чуқур томир отиши лозим.* Газетадан. *Еринг бўлса, меҳнати ҳам, роҳати ҳам ўзингники бўлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

7 Бирор нарса банд қилиб турган, эгаллаган ўрин, жой; макон. *Дарахт бир ерда кўкаради.* Мақол. ■ *Ҳоким чўзилиб ётган еридан туриб, ташқари чиқди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Офицер йиқилди ва ётган ерида қўлини кўтарди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

8 Бирор мамлакат, давлат, халқ, хўжалик ва ш. к. га қарашли ҳудуд. *Қони, эти.. ери, тили..* *бир бўлган бир халқ нима учун икки душман гуруҳга бўлиниб, бир-бирининг қонини тўқади?* Ойбек, Навоий. *Ун уч хўжалик ерини қўшибди.. трактор бир ярим кун ишлаб, тизза бўйи ҳайдаб берибди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

9 Бирор нарсанинг ёки аъзонинг айрим қисми, ўрни, нуқтаси, жойи. *Гидамнинг бир ерида доғи бор. Ҳақ — ерини топар.* Мақол. ■ *Хат саккиз буклаиб, қизил итак билан бир-икки еридан чатилган ва Отабекка аталган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *..беш еридан ўқ еганига қарамай.. ер бағирлаб кетишиди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Ҳожиди хола ўз таржимаи ҳолининг жуда кўп ерларини ташлаб кетди.* М. Исмоилий, Фаргона т.о.

10 Иш жойи, муассаса, ташкилот. *Ишлаган еридан ҳужжат келтирмақ.* Бирор ерга арз қилмоқ. ■ [Бадрий:] *Сизлар билан бошқа ерда гаплашман!* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

11 (ж., ў.-п., ч. к. шаклида) кўм. өзф. Пайт, ўрин, сабаб каби муносабатларни билдиради. *Қутилмаган ерда шаҳарнинг аъёнларидан бўлган Салим шарбатдор деганининг Комилбек исми ўғлидан совчилар келиб қолди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Рўзимат айтмоқчи, гап бошқа ерда бўлиши ҳам мумкин.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Сариқ атласни кийишга чоғлаб кўрган бўлса-да, бироқ кўйлакни олган ерида бу фикрдан қайтди.* К. Яшин, Ҳамза.

Ер билан яксон бўлмоқ қ. яксон. **Ер бўлмоқ** Йўқ бўлмоқ, ерга кирмоқ. *Элга қўшилсанг, эр бўласан, элдан ажралсанг, ер бўласан.* Мақол. *Кўп оғиз бир бўлса, бир оғиз ер бўлар.* Мақол. **Ерга урмоқ** Қадрини камситмоқ, таҳқирламоқ. *Мен номус-оримни ерга урган душманнинг қонини ўз қўлим билан тўкишим керак..* К. Яшин, Ҳамза. *Қўйсангиз-чи.. Ўзингизни жуда ҳам ерга уриб юбордингиз-е.* К. Яшин, Ҳамза. [Юзини] **Ерга қаратмоқ** Номус-ҳижолатга қўймоқ. *Эл-юрт ичида оламга доаруғи кетган отамнинг юзини ерга қаратди.* К. Яшин, Ҳамза. *Ватанинг амри шу, бурчингни бажар, Охири юзимни ерга қаратма!* Файратий. *Уялмайсанми.. «Мен фалончига тегаман», деб ота-онангни ерга қаратиб қўйишга!* Ҳамза, Паранжи сирлари. **Ер остидан қарамоқ** Юзни ер томонга қилган ҳолда рўпарасидагига қарамоқ. *Эртөөв.. йигитларга ер остидан бир қаради-ю, пешонасидаги ажинлари ёзилиб, қутилмаганда хушнуд жилмайди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. **Ер(нинг) тагида(н) бўлса ҳам** Қаерда(н) бўлса ҳам. *Ма, лайлак, ер тагидан бўлсаям, иккита вино топиб ке.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Ер тишламоқ қ. тишламоқ.** *Бомбардимонда юзлаб фашист солдат, офицер-*

лари ер тишлади. **Ер чизиб қолмоқ қ. чизмоқ.** *Камол қози анча паст тушиб, Сафохон тўра олдида ер чизиб қолди.* К. Яшин, Ҳамза. **Ер юзи** Бутун дунё, олам. *Бу хабар бутун ер юзига тарқалди.* *Ер юзидан келаётган хабарлар.* **Ер қилмоқ** Қаттиқ беобрў қилмоқ, ерга киритмоқ. *Сиз раҳбарсиз! Мени бир имо билан ер қилиб қўйишингиз мумкин.* С. Нуров, Нарвон. **Бурнини ерга ишқамоқ** Роса таъзирини, адабини бермоқ. **Гапни бир ерга қўймоқ қ. гап.** **Осмон йироқ (узоқ), ер қаттиқ** Ҳаёт, яшаш шаронти ночор ва иложсизлик ҳолатида деган маънода қўлланувчи ибора. *Ибн Ямин табиблик, Жаҳонбуви доялик қилишиди.* *Лекин бу билан ҳам мурод ҳосил бўлмади.* *Осмон узоқ, ер қаттиқ эди! Сал кунда олти бола.. оламдан ўтди.* К. Яшин, Ҳамза. **Сўзини (ёки гапини, илтимосини) ерда қолдирмоқ** Сўзини (гапини, илтимосини) бажармаслик, инобатга олмаслик. *Ойим бувимнинг сўзини ерда қолдирмади-ю, ўйлаб-ўйлаб, охири «Дамир»ни топди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Гавҳар унинг қоронғида ғира-шира кўриниб турган меҳрибон чехрасидан бу сафар ҳам илтимосини ерда қолдирилмаганини тушунди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. **Туянинг думи ерга текканда қ. туя.** **Қолган еридан** Келиб тўхтаган, узилиб қолган жойидан (бирор иш, хатти-ҳаракат ҳақида). *Ана энди уйқуни қолган еридан олаверинг..* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЕРДОР Ер эгаси, мулкдор. *Арслонқул.. болаликдан пода боққан, ердорларнинг хирмонини кўтарган, қўш ҳайдаган.* Ойбек, Навоий.

ЕРЁНҲОҚ Мағизи (меvasи)дан мой олинадиган бир йиллик дуккакли ўсимлик ва унинг меvasи.

ЕР-КЎК Бутун атроф, ҳамма ёқ; коинот. *Ер-кўкка шафқатсиз аланга сочаётган қуёш қандайдир рангсиз бўғиқ ҳаводан соябон ясаб, коинотни тўсиб қўйгандай.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. *Шамол турди, кўм кўча бошлади, ер-кўкни кўм босди.* К. Яшин, Ҳамза.

Ер-кўкка ишонмайди Ортиқ даражада ардоқлайди. *Қизини ер-кўкка ишонмаган.. онаси.. катта шавкат ва шов-шув билан уза-тишини орзу қилар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЕРЛАМОҚ Кўймоқ, дафн этмоқ. *Болага қарасам — ўлик.. гўдакни ташлаб кетишга кўнгли бўлмади, уни ерлаш керак эди.* А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

ЕРЛИ Ерга эга, ери бор. [*Йўлчи*] *Мироблар билан оғиз-бурун ўтишган катта ерлилар, бой деҳқонлар зўравонлигидан, экини қуриб қақраган камбағал деҳқонларга дўқ қилиб, ғалва кўтаришидан нафратланар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Уртоқ Очилди.. Тиктепаннинг ўзидан чиққан, кам ерли камбағал деҳқон боласи. А. Қодирий, Обид кетмон.*

ЕРЛИК Шу ернинг ўзида туғилиб ўсган, туб жойлик. маҳаллий. *Бундан уч йил бурун, Андижон зилзиласидан кейин, Симхоев заводдаги ерлик ишчилар.. иш ташладилар. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Ольга ҳам, эри Иван Павловичга ўхшаб, одамшаванда чиқди. Ерлик қўшни хотинлар билан иноқлашиб кетди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

2 Ерда яшовчи, Ерга мансуб. *Кемамиз Ер атрофини айланиб туради. Унинг шундай мосламалари борки, мавжудлигини ерликлар сезишмайди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Ерликларнинг бобокалонлари ҳам «Занги»нинг тўртинчи сайёрасиданлигига имоним комил. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.*

3 Кўрсатиш, сўроқ олмошлари ва б. баъзи сўзлар билан қўлланиб, шу сўзлар қайд этган жойга мансубликни билдиради. *Бу ерлик. Уша ерлик. ■ Устод Қавом шу ерлик, бизнинг аслимиз Бухородан.. Мирмуҳсин, Меъмор.*

Ерлик қилмайди Ер, жой сифатида хизмат қилмайди, ярамайди. *У ер сизларга ерлик қилармиди. Туйгун, Зулфизар.*

ЕРЛИЛАШТИРМОҚ тар. Идора, муассаса ва ш. к. да ишловчилар сафида маҳаллий аҳоли вакиллари сонини кўпайтирмоқ. *Ўзларинг «ерлилаштир» дейсизлар-да, яна чек қўясизлар. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ЕРЛИ-СУВЛИ Мулк сифатида ер-сувга эга бўлган, ер-суви бор. *Икки гапнинг бирида [Ёрмат қизини] хотин устига бўлса ҳам бойга, ерли-сувлига бераман, дейди. Ойбек, Танланган асарлар. -Ҳар бир камбағал, эҳтимол, ерли-сувли бўлади, - дейди Алим бува. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ЕРПАРЧИН: ерпарчин бўлиб Ерга парчинланиб, ёпишиб. *Унинг оёғи ҳам сизнинг оёғингиз каби шол экан. Ерпарчин бўлиб ётарди.. Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. Мамаюсуф дарахтга бориб урилиб йиқилди-ю, ўша жойда ерпарчин бўлиб қолди. А. Кўчимов, Ҳалқа.*

ЕРСИЗ Ери йўқ. *..мулла Обид Тикк чоракор ва ерсизларини жуда ҳам ранжитди. А. Қодирий, Обид кетмон.*

ЕРТАНДИР Ер юзасига тик ҳолда натиб қурилган тандир. *Ертандир усти чиқиб, офтобда юз юваётган бароқ мушкетёрларга мисал бўлади. Ҳ. Назир, Сув ғалоси - оқпади.*

ЕРТЎЛА 1 Бино остидаги хона. *У но саройидан анча олисда, дарёнинг нариёғи баланд уйлардан бирининг ертўласида турган. Ҳ. Фулом, Машғал.*

2 Ердан ўйиб қилинган жой; земля. *Ана, ҳозир қамиш капалар, брезент латкалар, ертўлалар кўриниб қолар, келяпман. Ҳ. Назир, Чўл ғавоси.*

ЕСИР [а. يسير - қуллар, асирлар] ўлган, эрсиз қолган хотин; бева, тул. *Бу ертўла ўғил бўлиб, есир онанинг қўлида қолаверди «Муродхон». Эронийлар эл-юртни ташаббус билан қул, хотинларни есир қилиб кетаёттирлар. М. Осим, Карвон йўллари.*

ЕТАК 1 Етаклаб, эргаштириб бораётган. *Етакда тунжи, келар эди чол.. Миртега Биттадан отни етакка олиб, икки отни орқасига қайтди. Й. Шамшаров, Доврун.*

2 кўчма Йўл, йўл-йўриқ. *Берган сунимга рози бўлмайман, Энанг бўлиб, ертўла гинга юрмайман. «Рустамхон». Одам душмани жинлар бўлади.. Етагига юз жинни бўлади. «Муродхон».*

ЕТАКИ Етакда юрадиган, етакка олган. *Оташкурак жингиллаб, Етаки отини хингирлаб.. «Гулшанбоғ».*

ЕТАКЛАМОҚ 1 Қўлидан ушлаб, қўли олиб олиб юрмоқ. *Вали ака ўғлини ертўла лаб, ташқарига олиб чиқиб кетди. М. моилий, Фарғона т.о. -Қўйинг, буви, эртўла бўлманг, - деди Фуломжон онасини ичка етаклаб. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

2 Ўзига эргаштириб (юрмоқ), ўзи билан бирга олмоқ (тўғри ва кўчма маънода). *Марғилондан Тошкентга ўз шоғирди Охун қизикни етаклаб, Юсуфжон ака ҳам келди. Обидов, Юсуфжон қизик. Табиат ўзи мангу, бузилмас қонунига амал қилиб, ламни етаклаб келган эди. Ў. Ҳоши Қалбингта кулоқ сол.*

3 Етовга олмоқ. *Отни етакламоқ. 1 етакламоқ. ■ Матпано молхонадан ҳўларни етаклаб чиқди. С. Сиёев, Аваз.*

4 кўчма Раҳнамолик қилмоқ, йўлламоқ. *Ғалабалар сари етакламоқ. ■ Поста*

качи режиссёрнинг ёш санъаткорларни катта санъат майдонига дадиллик билан етаклаши таҳсинга сазовордир. М. Яҳёев, Ҳақ енгади.

ЕТАКЛАШМОҚ 1 Етакламоқ фл. бирг. н. Шундан сўнг отларини етаклашиб, ичкарига кирдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Қўл ушлашиб юрмоқ, биргаликда бўлмоқ. Опа-сингил етаклашиб, темир йўлчилар посёлкасидан чиққанда, қуёш ботган эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ота-бола етаклашиб, уйга чиқдик. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЕТАКЧИ 1 Йўл юриш, йўналишда бошқариб, «етаклаб» боровчи, бошқарувчи. Ҳар бир пода ва галанинг етакчи бошлиғи — серкаси бўлади. «Фан ва турмуш». Гала бошидаги етакчи ўрдак аллақандай овоз билан чуриллаб, ўз етагидагиларни огоҳлантириб боради. Р. Бекниёз, Ҳаво йўли. Узоқларда турналарнинг қурқураши эшитиларди, турналар бошида етакчиси учиб борарди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

2 кўчма Йўлбошчи, раҳбар. [Ғафур ака:] Кўпчиликка етакчи, катта-кичикка баравар, қандини есин! Н. Мақсудий, Умидли бола. ..Назира Йўлдошева йирик хўжаликнинг жонкуяр етакчиси. «Ўзбекистон кўриқлари».

3 кўчма Асосий, бош. Саноатнинг етакчи тармоқлари. Театрнинг етакчи артисти. Буларни ёзиб олиш, қиёсий ўрганиш.. фольклоршуносликнинг етакчи вазифаларидан ҳисобланади. Газетадан.

Етакчи феъл Феълнинг аналитик шаклида лугавий маъносини сақлаган феъл. Мас., ўқиб кўр, қириб ташла, чидаб тур, бора олади феъл шаклларида ўқи, қир, чида, бор феъллари етакчи феъл ҳисобланади.

ЕТАКЧИЛИК Бошчилик, раҳбарлик. Жавод Кўчиев.. далачилик бригадасига етакчилик қила бошлади. «Ўзбекистон кўриқлари».

ЕТАР-ЕТМАС рвш. **1** Маълум мўлжал, меъёрдан бир оз камроқ, сал кам. Ўтган йили меҳнат кунига ярим килога етар-етмас бугўой, йигирма уч тийиндан пул олган капсанчилар бу йилги даромадни кўриб, бутун орзулари ушалгандай бўлди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Етишига оз қолганда. Уйга етар-етмас, орқамдан ўғлим бориб қолди.

2—Ўзбек тилининг изоҳли лугати

ЕТАРЛИ 1 Маълум бир ерга ёки даража-меъёрга қарийб етадиган. Икки дераза ўрта-сида шинга етарли катта тошойнак.. бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Бирор эҳтиёж ёки мақсад учун кифоя қиладиган, етадиган. Етарли пул. Етарли ёрдам. ■ Ғўза қўшимча кўсақларни етиштириш учун ердан етарли озиқ ололмайди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЕТИЛИМОҚ 1 Меъерий даражасига етмоқ, тобига келмоқ. Нишолданинг қиёми етилди. ■ Кунлар исиб, кўтарилган нам, Ерлар исиб, етилган тупроқ. Ғайратий. Етилган ерлар пешма-пеш бороналаниб, экишга тахт қилиб қўйилмоқда. Газетадан. Бу йил ҳам ғўза обдан етилгандан кейингина дефолиацияни бошладик. Газетадан.

2 Ўсиб, ривожланиб, истеъмол қилиш, пишиш даражасига етмоқ; пишмоқ. Фосфор ва калий ўғитлари меъёридагидан ортиқроқ берилса, картошканинг етилиши тезлашади. «Фан ва турмуш». Қовун қарс этиб ёриди. -Жонивор хўб етилибди-да, — деди Мадам-минхўжа қовунни коса қилаётиб. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 Ўсиб, улғайиб балоғатга етмоқ. У боёқшнинг нуридийдаси, етилган қизи бирдан ғойиб бўлсин.. Ойбек, Танланган асарлар.

4 кўчма Пишиб етмоқ, долзарб бўлмоқ. Таълим-тарбия савиясини оширишнинг етилган масалалари ишчанлик билан ҳал этилаётир. Газетадан. Шундай баъзи етилган саволларимиз бор. Ҳ. Шайхов, Рене жумбоғи.

5 кўчма с.т. Кайфи ошмоқ; қаттиқ маст бўлмоқ. Ҳар ким билан қадаҳ уриштириб ичавериб, роса етилибди.

6 кам қўлл. Бирор даража, мавқе ва ш. к. га етмоқ, эришмоқ; етишмоқ. Бу.. оддий докладлардан эмас, балки.. етим-камбағал болаларнинг мана бугун ўқитувчи бўлиб етилганлари тўғрисида таъсирли бир қисса. П. Турсун, Ўқитувчи. Ҳамза.. такаллуми ифодали, мантиқли, зеҳни ўткир.. ўз сўзли йигит бўлиб етилган эди. К. Яшин, Ҳамза.

ЕТИМ [а. *يتيم* — ота-онасиз, етим, яккаю ягона; ноёб] **1** Отадан, онадан ёки қарикковидан ажралган фарзанд бўлиб қўзи. ■ Уларнинг бири олти ошмак, бири тўрт яшар етим набиралари. Училиш севадилар, Ойбек, Танланган асарлар. Ҳали давлат етишига ўрганмаган туртма ўззоқчиларнинг ишма

KATALOGLASH BO'LIMI

етим қолади-ю, ачинмай бўладими? С. Анорбоев. Оқсой.

Тирик етим Отаси ёки онаси ёки ҳар иккови томонидан ташлаб кетилган қаровсиз бола. *Ўғлингни тирик етим қилма. Боланг туфайли ҳар қанча оғирчилик бўлса, устинга ол. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Истардикки, «етим», «тирик етим» сўзлари дунёда йўқ бўлса, фақатгина китоблардагина қолса. Газетадан.*

2 кўчма Ташлаб қўйилган, эътибор берилмайдиган, қаралмайдиган шахс ёки нарсага нисбатан қўлланади. *Айниқса, бизнинг бечора мўйтан уруғи — кўнғирот элининг шўрлик еtimi, бир шапалоқ урса ҳам, эвазига жон бериб келган. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Етим қовурга анат. Энг пастки жуфт қовурга.*

ЕТИМВАЧЧА [етим + ф. *چچ* — бола] эск. Етим бола. *-Бу ота-бобоси мактаб кўрмаган етимваччаларингизга шундай муаллимни қайёқдан топасиз? — деди Бобохўжа домла. П. Турсун. Ўқитувчи.*

ЕТИМ-ЕСИР 1 Етим ва есир(лар). *Сизлар суриштирмай, қўлларимизни боғлаб, зиндонга юборасиз, мол-ашёмизни талайсиз, хотин-болаларимизни етим-есир қиласиз. С. Айний, Дохунда.*

2 Умуман, етим ва қаровсиз (қаровчисиз) қолган (болалар). *Уйи куйиб, хонавайрон бўлган камбағал деҳқонларнинг етим-есир болалари билан интернатлар тўлиб кетди. Файратий, Унутилмас кунлар. Эрхотин: «Энди биронта етим-есирни топсин, ичкўв қиламиз.» деган хулосага келишибди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.*

ЕТИМЛИК 1 Етим эканлик. *Ундан битта ёдгорлигим.. етимлиги билинмасин, ўксинмасин, дейман. Қарғасам, тилим куяди. Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

2 Етимларга хос ҳаёт, етим ҳолати. *Етимликда ўсгани, жуда синиқ йигит кўринади. С. Зуннунова, Гулхан. Дам-бадам нақирдан сув олиб ичади-ю, ўтган кунларини, етимликда чеккан жафоларини.. ўйлайди. С. Сиёев, Отлик аёл.*

ЕТИМОНА Етимга ўхшаб, етимлар сингарии. *Болалар ҳам, гўё отадан абадий айрилгандек, бошларини етимона буккан эдилар. Ойбек, Нур қидириб.*

ЕТИМПАРВАР [етим + ф. *پروور* — боқувчи, парваришловчи] Етимларга меҳри-

бонлик, гамхўрлик қиладиган. *Бечора жу етимпарвар, одамохун. Уйи тўла хоти халаж, бола-чақа.. Х. Фулом, Машъал.*

ЕТИМХОНА 1 тар. Етимлар ва қаровсиз қолган болаларни тарбиялайдиган ва ўқтадиган муассаса. [Холмурод] *Одамлард етимхона қаердалигини ва у ердаги болларнииг ҳол-аҳволи қандайлигини сури тирмоқчи бўлди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 эск. айн. интернат.

ЕТИМЧА Ота-онасиз қолган бола, ети бола, етимвачча. *Саид Жамолхон қизини рўзгорини «нотинч» қилаётган етимчад осонгина қутулди: Саломатни эшонга наз қилди. С. Аҳмад, Ҳукм. Уни босмачилар от ўлдирди. Мана шу кичкина болалар етим бўлиб қолишди. Х. Фулом, Машъал.*

ЕТИШМОВЧИЛИК 1 Камчилик, ну сон. *Ишдаги камчилик, етишмовчиликлар тугатмоқ. ■ Шу билан бирга айри хўжаликларда муайян камчилик ва етишмовчиликлар ҳам мавжуд. Газетадан.*

2 Етишмаслик ҳолати; камчилик, таи қислик. *Айниқса, ўтин-кўмир етишмовчили дарҳол сезилиб қолди. Х. Фулом, Тошкенликлар. «Баки ўз ёлғизлиги, бекорчилигиди зеркиб, бунинг устига рўзгор етишмовчилигидан сиқилиб, хафагазак бўлгандир?» ди ўйлади Камол. Х. Назир, Кўктерак шабаласи*

ЕТИШМОҚ 1 Етмоқ фл. бирг. н. *Йигитлар ярим соат йўл юриб, гузарга етишди. Ойбек, Нур қидириб. [Ширин ва Шакар] Ё вақтларда сувсиз чўлаарга тушиб, қиста юрар бир-бирига етишиб. «Ширин била Шакар».*

2 Етмоқ, эришмоқ. *Мақсадга етишмоқ. Ёр васлига етишмоқ. ■ Мулла Бурҳо Ғиждувон бегига қирқ йил солиқ йиғувчили қилиб, қоровулбегилик мансабига етишди. М. Жўрабоев, М.Б. мартабаси. Ҳаммага ҳа. беравермайди.. Радио клубга етти йил қатнаб эришдим бунга.. А. Мухтор, Чинор.*

3 Юзага келмоқ, пайдо бўлмоқ. *Деҳқонлар оиласидан кўплаб зиёлилар етишиб чиқди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

4 Вақти етмоқ, келмоқ. *Етишди ҳамоўқирга замон.. «Муштум».*

5 айн. етмоқ. *Йўлчи ака, бизникида умидга, орзуга тезроқ етишасиз. Ойбек, Танланган асарлар.*

6 Камчил, меъёрга етмаган ҳолатда бўлмоқ. *Буларнинг бўлимидагина ҳаво етиш-*

магандек қисилиб, хунобгарчиликдан боши
қайтмайди одамнинг. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.
Ваҳшонки, бошқа қурилишларда ишчи кучи
ҳам, механизм ҳам етишмайди. «Муштум».

ЕТИШТИРМОҚ I Етишмоқ фл. орт. н.

2 Тайёрлаб етказмоқ. Халқим етиштир-
ган ҳосил чуғига баланд тоғлар ҳайрон қолиб
турибди. А. Орипов, Йиллар армони. Шунча
ҳосилни ҳеч қандай вақилсиз етиштирган
деҳқон уни усиз ҳам йиғиштириб ололмай-
ми? С. Нуров, Нарвон.

ЕТКАЗМОҚ I Етмоқ фл. орт. н. Хабар
етказмоқ. Зиён етказмоқ. Саломини ет-
казмоқ. Охирига етказмоқ. Вояга етказмоқ.

2 Тайёрлаб, етиштириб бермоқ. Сан-
га фидойи шоғирларни кўлаб етказганим
ман.. бахтиёрман. Газетадан. Қишлоқ меха-
наторларига арзон, ихчам, пухта ва қулай
қилиналар етказиб берамиз. Газетадан.

ЕТМАК I эск. айн. етмоқ.

ЕТМАК II Чиннигулдошларга мансуб
ётсимон ўсимликнинг кўпикланувчи
шаддага бой илдизи (тўқимачилик саноати,
эри тайёрлаш, қандолатчилик ва ш.к. да
қўлланади). Ўрта Осиёда ўсадиган энг қим-
батли ўсимликлардан яна бири етмак (бех)дир.
3. Зокиров, Туркистон етмаги.

ЕТМИШ 70 рақами ва шу рақам билан
ифодаланган сон, миқдор. Етмиш кун.
Етти карра ўн — етмиш. Эр йигитга етмиш
кунлар оз. Мақол. ■ Жами бўлиб бир сўм
етмиш тийин ишлаган эди. Ойбек, Танланган
намуналар.

ЕТМОҚ I Юриб, йўналиб, маълум бир
орунга жойга, манзилга бориб олмоқ. Ҳайдар
мага Кўтармага хуфтондан кейин етди. А.
Қаҳҳор, Асрор бобо. Эшик олдида етганида,
тегадир ўзининг ҳам ўша ёққа талпинаёт-
ганини сезиб, ҳаяжон ичида тутқични ушлади.
2. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

2 Кувиб, тенглашиб олмоқ. Ошиқмаган
тенга етибди. Мақол. ■ Қистаса ҳам,
етибмайди бедовлар. «Маликан айёр».

3 Жўнатилган, тарқатилган жойидан,
тенбайдан наридаги бирор жойга бормоқ
(ёза, гап, хат-хабар ва ш. к. ҳақида). Бу
хабар бизгача етиб келди. Бу гап унинг қуло-
ғига етмасин. ■ Ҳай деганда, ҳаққа етгай
етишим. «Маликан айёр».

4 Бўй, ҳажм, миқдор, даража жиҳати-
дан бошқасига тенг бўлмоқ, тенглашмоқ,
теговар келмоқ. Девор ўлғудай баланд-да, бўйи

етмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бо-
рақалло, гўшт тўғраида сенга етадигани йўқ..
К. Яшин, Ҳамза.

5 Таъмин этадиган, кифоя қиладиган
миқдорда бўлмоқ. Жой ҳаммага етади. Оз
бўлса етар, кўп бўлса кетар. Мақол. ■ Қандоқ
қилай, ўртоқжон, бошқа ишларни йиғиш-
тирай десам, ойлик етмайди. А. Қаҳҳор, Ка-
нотсиз чигтақ. Саройдан тушадиган ҳадяларни
бир ой тўплаганда, тўрт қадоқ этга етмайди.
С. Сиёев, Ёруғлик.

6 Муваффақ, муяссар бўлмоқ; эришмоқ.
Яхши билан юрдим — етдим муродга, ёмон
билан юрдим — қолдим уятга. Мақол. ■ Қани
энди, дунёда вафо бўлса, ҳар ким тилагига
етса. А. Қаҳҳор, Шоҳи сўзана.

7 Кифоя қилмоқ. Онанг бечорага отанг-
дан иккита сағир билан қолиб, кўрган кун-
лари ҳам етади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқ-
лари. Қўй энди, ўзимнинг қийинаётганим ҳам
етади. Н. Сафаров, Шарқ тонги.

8 Маълум бир ёшгача яшаб бормоқ, умр
кўрмоқ. Отам саксонга етди. ■ Олтмиш
тўрт ёшга етдим, ўғлим-қизим бўлмади. А.
Қодирий, Ўтган кунлар.

9 Келмоқ; бошланмоқ. Вақти етди. Кўни
етди. ■ Кунлар ўтди, вақданинг муддати
етди. У. Исмоилов, Сайланма.

10 Талаб, меъёр даражасида бўлмоқ.
Қиличнинг ишлови етган, Теккан омон қол-
масин деб, Заҳарнинг сувини ялатган. «Ма-
ликан айёр».

11 кўм. фл. вэф. Етакчи феълдаги ҳара-
катнинг охиригача, тугал бажарилиши маъ-
носини билдиради. Йўқ, ҳали англаб етга-
нингизча йўқ. Н. Сафаров, Уйғониш. Ота-
онасига ўз сўзини ўтказишга Саидий ишониб
етмади. А. Қаҳҳор, Сароб.

Ақли етмоқ қ. ақл. Бошига етмоқ қ. бош.
Боши кўкка (ёки осмонга) етмоқ қ. бош.
Бўйин(га) етмоқ қ. бўй. Кўзи етмоқ қ. кўз. Нима
етсин Ҳеч нарса тенг келолмайдиган иш,
нарса ва ш. к. ҳақида айтиладиган ибора. Эҳ,
китоб ўқишга нима етсин. П. Турсун,
Ўқитувчи. Оғзи қулогига етди қ. оғиз. Пичоқ
суякка етди қ. суяк. Тагига етмоқ қ. таг. Қўли
етмоқ қ. қўл.

ЕТОВ Жиловидан тутиб эргаштирилган,
етакланган, етаклаги. Етовдаги отни тани-
маган одам оз эди. Ойбек, Навоий.

ЕТТИ I 7 рақами ва шу рақам билан
ифодаланган сон, миқдор. Етти киши. Етти

сўм. *Етти метр. Етти меҳнат куни. Етти ўлаб, бир кес.* Мақол. *Ёмондан қоровул қўйсанг, ёв етти бўлар.* Мақол.

2 этн. Вафотнинг тўртинчи куни ўтказиладиган маросим, маърака. *Кеча, одатга мувофиқ, нари-бери етти қилинди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Айрим сўзлар билан қўлланиб, маънони кучайтириш учун хизмат қилади. *Етти ухлаб тушимга кирмаган. Етти қовун пишиги бор.* ■ *Муллажон амаки етти маҳалланинг катта устаси.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. «*Боланинг кўнглига қараб расво қиляйсизлар, етти хуфтонга қадар юришга чакки ўрганди.* Ойдин. *Ном итти қишлоққа кетган Бувниса хоним-а!* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Етти букилмоқ Ортиқ даражада иззат-хурмат қилмоқ, ўта сизинмоқ. **Етти ёт бегона қ.** ёт **1. Етти иқлим қ.** иқлим. **Етти оғайни** Яққол кўриниб турадиган, чўмичсимон ўрнашган, етти юлдуздан иборат шимолий бурж (юлдузлар туркуми); Етти қароқчи, Катта айиқ. **Етти пушт қ.** пушт **2. Етти хуфтонгача қ.** хуфтон **2. Кичик етти оғайни** Қутбга яқин, чўмичсимон жойлашган, етти юлдуздан иборат шимолий бурж (юлдузлар туркуми); Кичик етти қароқчи, Кичик айиқ.

ЕТТИЛИК 1 Етти нарса ёки кишидан иборат. *Еттилик комиссия.*

2 Еттита холи бўлган карта. *Еттилик фиштин.*

ЕТУК 1 Жисмоний жиҳатдан тўла ривожланган, камолотга эришган. *Тирқишдан мўраладим: Йўлчи, ҳам етук бир қиз.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қирқ ҳадегунча ўтиб ҳам кетди, Ўғлининг кўрсайдинг етук камолин.* Ғ. Ғулом.

2 Илм, ҳунар, тажриба ва б. жиҳатлардан пишиб етган, етарли малакага эга, баркамол. *Етук олим. Етук мутахассис. Етук санъаткор.* ■ *Бизда етук адабиёт муаллимлари борлигига ишонамиз.* Газетадан. *Мукаммал кўрмоқчи бўлдик дунёни, Етук бўлолмадик ўзимиз бироқ.* А. Орипов, Йиллар армони. *Буюк, етук одамлар камтар, камсуқум.. бўлишини бу доно қиз яхши биларди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Талаб, меъёр жиҳатидан мукаммал даражага эга, юқори савияли. *Етук бадиий асар.* ■ *Лутфий ғазаллари асосида яратилган мусамматлар Навоий томонидан Лутфийнинг*

юксак шоирлик иқтидорининг, етук бад маҳоратининг сўзсиз тан олинганлиги ишончли далилдир. «ЎТА».

ЕТУКЛИК Етук эканлик, етук даража эгалик. *Бу қийин, лекин ҳаётин зарур сиёсий етукликка жиддий имтиҳондир.* зетадан. *Маълум бир эпизодни баён қилиш авторнинг бадиий маҳорати, етукли сезилиб туради.* «ЎТА».

ЕФРЕЙТОР [нем. Gefreiter – ефрейт Баъзи мамлакатларда, мас., Россияда, дий аскарга бериладиган бошланғич ҳарб унвон ва шу унвонга эга бўлган шахс.

ЕЧИЛМОҚ 1 **Ечмоқ** фл. мажҳ. ва ўзл *Унинг калта сочлари ҳадеб ечилиб кет верарди.* ■ *Ҳисоб-китоб бор ерда еч майдиган чигил йўқ.* Н. Сафаров, Уйғони *Ҳасанали учун биринчидан англашилмай қанган маънолар бу кейинги зап билан ечилди* Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *кўчма с.т.* Кўнгли-дили очилмоқ, ёзмоқ. - *Райимжоннинг ҳалитдан яна қон найзага тушганини кўриб кулясанми?! – кулди.. Хипча йигит ҳам ечилиб кулди.* Ғуломов, Ёрқин уфқлар.

3 *кўчма с. т.* Ҳиммати ошиб, ортиқ хийлик қилмоқ. *Ҳаловатхон ечилиб кет. зиёфат дастурхонини тўкин қилиб туза ҳозиргина кириб келган дадасини очилиб-чилиб дастурхонга ўтқазди.* Ҳ. Назир, Ўт. туташганда.

ЕЧИМ 1 Ечиш; ечилиш. *Боғлашда к мак солсанг, осон бўлар ечими. Бир нога гуноҳнинг осон бўлар кечими.* «Қўшиқлар».

2 Масала, муаммо ва ш. к. нинг жаво *Масаланинг ечими.* ■ *Менинг одатим, ҳал ишини, чигални олдиндан обдан ўйлаб, ечим кўзимнинг олдига келтириб оламан.* Р. Р мон, Сизнинг ёшингизга қирайлик.

3 *ад.* Асарда воқеалар ривожигаги, к рамонлар ўртасидаги қарама-қаршили нинг ҳал бўлиши, тамомланиши. *Романи ечими.* ■ *Зотан, ҳар бир асарнинг туг билан бирга ечими ҳам бор-ку!* Ж. Абдул хонов, Тўфон.

ЕЧИНМОҚ **Ечмоқ** 3 фл. ўзл. н. *Муҳар, ечинаётиб, қаравот тепасидаги суратла беихтиёр кўз ташлади.* Шуҳрат, Шинел. йиллар.

ЕЧИНТИРМОҚ 1 **Ечинмоқ** фл. орт. [Ҳасанали] *Отабекни ечинтирар экан, ризс бир оҳангда деди: - Ўғлим, сизга шу шайто*

ишининг нима зарурати бор! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Йўлтўсарлик билан бировнинг кийим-кечагини зўрлаб ечиб олмоқ; тўнамоқ.

ЕЧИҚ Боғланмаган, ечилган, боғдан бўшатилган. *Ечиқ мол. Ечиқ қоп.* ■ *Қўлоёқлари ечиқ бандилар боғланиб, қўрага қамалдилар.* С. Айний, Қуллар. *Бўйни боғлиқ ҳам эмас, ечиқ ҳам эмас: қамоқ бўлмаса ҳам, қамоққа ўхшайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЕЧМОҚ 1 Боғичини, боғини ёзмоқ, бўшатмоқ. *Белбоғни ечмоқ.* ■ *Чий эшикнинг боғичини ечиб кўтарганида, инграш яна эшитилди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. *Ҳаво ҳали исимаган бўлса ҳам, хомсемиз ҳоқим формасининг кўкрак тугмаларини ечиб ташлаб, елпинишига тутинди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Ўримини ёзмоқ, хомитмоқ. У [Кумуш] бу кечаси кўрган баъзи тушларини Отабекнинг бу кун келишига йўйди-да, эрталабдан туриб, сочларини ечди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Кийилган кийимни жойидан, эгнидан олмоқ. *Тўнни ечмоқ. Кўйлакни ечмоқ. Этикни ечмоқ.* ■ *Малла киши янги бузи кавушини даҳлизда ечиб, чап ёқдаги каттакон хонага кирди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Кўприк*

устиди баланд поинали туфлисини ечиб олган бир аёл машинага қўл кўтарди. С. Аҳмад, Уфқ. *Насиба унинг носкисини еча бошлади.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

4 Кўйилган, солинган, боғланган нарсани олмоқ, ундан холи қилмоқ, бўшатмоқ. *Учинчи аравага ортиб олинган бедадан ташлаб, эгар-жабдуқларини, юганларини ечиб қўйишди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Салдан кейин эшакдай келадиган икки итини ечиб юборди.* С. Сиёев, Аваз.

5 Математик мисол, масала кабиларни ишламоқ, ечими (жавоби)ни топмоқ, белгиламоқ. *..икки бола: бири қиз, бири йигитча.. масала ечиш билан обора..* А. Мухтор, Чинор.

6 кўчма Маъносини очиб бермоқ, ечимини белгиламоқ; ҳал қилмоқ. *Шайбонийхон бу туғунни ҳам султон ва аъёнларга ёқадиган бир усталик билан еганидан кўпчилик мамнун эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Бу муаммони кекса бир жангчи ечиб берди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Аммо қанчалик мушкул иш бўлмасин, жумбоқни ечамиз.* С. Кароматов, Олтин қум.

ЕЧТИРМОҚ **Ечмоқ** фл. орт. н. *Сочларимни ечтирай кўклам елига Ҳам уни мен ювдирай тошқин селига.* «Кўшиқлар».

ЕШМОҚ с.т. Ечмоқ.

Ё I [a. ع ҳарфи] Араб графикаси асосидаги эски ўзбек ёзувида «и» ва «й» товушларини ифодаловчи ҳарфнинг номи.

Ё II эск. айн. ёй I 2. *Мунчалик ғам, мунчалик мунгни Битта жоним қайга жо қилар? Шунчаликда банданинг кўнгли, Қачонгача қаддин ё қилар?* У. Носир, Юрак.

Ё III [a. ل — ундов] 1 унд. Хитобни билдирувчи ундалма, сўзлар олдидан келиб, кучли ҳис-ҳаяжон билдиради. *Парнихўжа ёғчи ичкари ҳовлидан чиқиб, «Ё олло! Ё қозиул-ҳожат! Яккасан, ягонасан!» каби сўзларни аралаштириб, ҳовлида юра бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Ё амирал-муслимин, тағин кўзингизга зарар етказмасин.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши.

2 Қойил қолиш, ажабланиш маъноларини билдиради. *-Ё қудратингдан! — деди Туробжон, келтирган нарсаларини титқилаб.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Раҳбар деган ҳам шунақа кўпол бўладими? Ё тавба!..* П. Турсун, Ўқитувчи.

Ё **пирим** 1) ажабланишни ифодалайди; 2) пирга сифинишни, ундан мадад тилашни ифодалайди. *-Ё, пирим! — деб юкни елкасига олди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Ё IV [ф. ل — боғловчи] боғл. 1 айр. Тенг ҳуқуқли икки гап ёки айрим гап бўлаги олдида такрор келиб, фикрнинг қиёсланувчи бўлақлардан бирига тааллуқли эканлигини билдиради. *Илат ё ошда, ё мошда.* Матал. ■ *У ё уялиб, ё кўрқиб, остонада турарди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қаердадир биров ё симга қоқилди, ё уни бир нима қилаёттир.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 айр. Гап ёки айрим гап бўлақлари сдида такрор келиб, уларни санаб кўрсати умумлаштириш учун қўлланади. *[Бувш Ким бўлмагин бу кун сен: ишчими, ё токар ё колхозчи, ё уста — ҳамма ҳам бир текис]* К. Муҳаммадий.

3 зидл. Сўроқ гап олдида келиб, уни ўзидан аввалги гап маъносига нисбатан э эканлигини билдиради. *[Жонфиғон:] Шу га гап бўлдими, ё тағин жиннилиги тўта микин?* А. Қаҳҳор, Жонфиғон. *[Ойимхои Сен уйнамасанг, ким уйнайди. Ё қариган ч ғимда мен уйнайми!]* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЁБИ [ф. يابو — юк ташувчи, насли патот] фольк. Насли паст, хашаки от. *Бу сўларинг, Айноқ, бекор экандир. Ёби дема, и от тулпор экандир.* «Равшан».

ЁБОН шв. Дала, дашт. *Куз оқшол тўшалар сокин, пичан ҳиди анқир ёбонда* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. *Замбаралар ёбонда бекор гумбурлаган йўқ, Бек оқмади қонлар.. ва ўлди мардоналар.* Миқ темир.

ЁБУ Ўзбек уруғларидан бирининг номи
ЁВ I Уруш, жанг ҳолатидаги қарши тмон, душман, ганим. *Ёв қочса, ботир кўни яр.* Мақол. *Ёвни аяган яра ер, калтагини сар ер.* Мақол. ■ *Бир соат чамаси отишганда сўнг, ёв бизнинг ўқимизга чиқолмай, икки дағвоза орасида уч-тўрт юз ўлик қолдириш қочишга мажбур бўлди.* А. Қодирий, Ўтга кунлар.

2 Қарама-қарши мақсаддаги киши; душман, рақиб. *Ёмон йўлдош ёв бўлади, охир иш дов бўлади.* Мақол. ■ *Қимор қизиб, ҳар ким са бир-бирига ёв.* Файратий.

Ёв **ейдими** Нимадан кўрқасан, кўрқма. **Ёв чопди** Душман бостириб кириб, қиргин қилди. *Бобоқулнинг еттинчи отаси, қишлоққа ёв чопганда, Оқсой кўпригининг остига бекиниб, жонини асраб қолган экан.* С. Анорбоев, Оқсой. **Ёв қараш** Жаҳд билан, газаб билан қараш. *Эшон Дадашевга ёв қараш қилиб, эшикни тарақлатиб чиқиб кетди.* И. Раҳим, Тақдир. **Ёв қувгандай** Жуда тез, чопиб, югуриб. [Тўғонбек] *Худди ёв қувгандай, қаттиқ юрди.* Ойбек, Навоий. *Одамлар, ёв қувгандай, ҳар тарафга тарқалишиди.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Тилсиз ёв** Ўт, сув (халқ тилида). *Тилсиз ёв бизнинг меҳнатларни зое кетказмоқчи.* У. Исмоилов, Сайланма.

ЁВАР [ф. *ياور* — ёрдамчи, мадалкор] *эск. кт.* Ёрдам берувчи, ёрдамчи. *Энди ёру ёварин ҳажрига тоқат қилғали Ўзгалардек кўнгулум ичра қайда бир бардош эрур.* С. Хондайлиқий, Навбахор.

ЁВВОЙИ 1 Хонакилашмаган, табиат қучоғида эркин ҳаёт кечирувчи (ҳайвон, паррандалар ҳақида). *Ёввойи мушук. Ёввойи каптар. Ёввойи эчки.*

2 Маданийлаштирилмаган, ўз ҳолича, табиий ҳолатда ўсадиган; зарарли, зиён келтирувчи. *Ёввойи олма.* ■ *Хилма-хил ёввойи гуллар теварагида ранг-баранг капалаклар базм қуради, асаларилар гувиллайди.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Сидиқжон каттакон ёввойи жийда тагида тўхтаб, Шарофатни кутди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Дарҳақиқат, салгина хотиржам бўлдингми, ёввойи ўтлар ўсиб кетади-ю, гўзаларни сиқиб ташлайди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

3 Ўзлаштирилмаган, ишланмаган (ер-жой ҳақида). *Илгари бу ерлар ҳам жарликлар, ёввойи сайхонликлардан иборат эди.* Газетадан. *Ёввойи чўл буюк кенгликда Менга борин очиб ташлади.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

4 Кўрқинчли, ваҳимали, даҳшатли. *Ёввойи овоз.* ■ *Бўрон ёввойи бир куч билан ўқирарди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Шариф тарранинг ёввойи чинқириғини эшитгандек бўлди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

5 Маданиятнинг ибтидодий босқичига хос; қолоқ. *Саҳрода арабларнинг бадавий деган ёввойи тоифаси бор экан.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

6 кўчма Одамга аралашмайдиган; бегона, одамови, ёт. *Одамлардан қочаман, Ёввойи бир ҳолим бор!* Миртемир.

Ёввойи қараш қилмоқ Жаҳд билан қарамоқ. *Тўранинг ниҳоятда кайфи қочди, жаҳд отига миниб, оқсоқол билан имомни еб қўйгудек, ёввойи қараш қилди.* Ж. Шарипов, Хоразм. [Умайдер] *Умидага олайиб, ёввойи қараш қилади-да, тескари ўгирилиб олади, термометрни бармоқ орасида сундириб, қўлига беради.* А. Мухтор, Чинор.

ЁВВОЙИЛАШМОҚ 1 Ёввойи бўла бормоқ, ёввойи бўлиб кетмоқ. *Ёввойилашган ит.* ■ *Тоғ мушуклари ёввойилашиб кетган, одамга яқин келмасди.* С. Аҳмад, Жимжитлик.

2 Одамлардан узоқлашиб, бегоналашиб бормоқ. *Мен ҳам ёввойилашиб, жуда тўнг, қўнол бўлиб кетаётганимни ич-ичимдан ҳис қиламан.* «Ёшлик».

3 Бегона ўтлар билан қопланмоқ. *Аёллар ва болалар ихтиёрида қолган экинзорлар чуқур, яхши ишланмаганидан, ёввойилашиб, ҳаммаёқни шўра, ғумай, сувўт, тикан босиб кетган.* С. Нуоров, Нарвон.

ЁВВОЙИЛИК 1 Инсон қўлига ўрганмаганлик, табиий ҳолатда бўлишлик.

2 кўчма Ибтидодий ҳолат, ваҳшийлик.

3 Одамга қўшилмаслик; одамовилик; бегоналик. *Ким айтади буни оғир қиз деб, олов-ку! Тўғри, сал ёввойироқлиги бор.* Аммо ўзим тарбиялаб оламан [деди ўзича Тўлқин]. Ф. Мусажон, Хури.

ЁВВОШ *шв.* Ювош; оҳиста, итоткорона. *Айби нимадалигини англамаган от жонивор, чиройли сариқ бошини ёввошгина чўзиб, чол кетидан эргашди.* Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Ёввош тортмоқ Тинч, осуда, сабр-тоқатли, ҳалим бўлмоқ. *Кумуш ўз хатида ёзгандек, дарҳақиқат, Зайнаб шу кейинги кунларда ёввош тортган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Кўйдек ёввош** Бировга халақит бермайдиган, табиатан беозор. *Баъзилар [Ориповни] кўйдек ёввош, бировнинг ҳақиқа хиёнат қилмайди, деб мақтаб қўйишади.* Х. Тўхтабоев, Фельетондан кейин.

ЁВВОШЛАНМОҚ Тинчланмоқ, осуда бўлмоқ. *Нориннинг ҳайқириғи бўшамайди. Аммо, ҳадемай, ўз сувининг бир қисмини каналга беради, балки шунда ёввошланар.* Й. Шамшаров, Тошқин.

ЁВГАРЧИЛИК фольк. 1 Жанг, уруш ҳолати. -Нега уйингда беғам ётибсан, устимизда шунча ёвгарчилик бор, — деди Оқбўта. «Ойсулув». Ёвгарчилик бўлди энди, ёронлар. Ғайрат қилинг, Чамбилга ёв йўлатманг. «Гўрўғли».

2 Душманлик, ганимлик, ўзаро адоватда бўлишлик. Душман қурсин, бари жонин сотибди, Ёвгарчилик ёмон экан дунёда. «Ҳасанхон».

ЁВ-ЁВ с. т. Ёв ҳужуми, уруш, жанг. Ёв-ёв бўлди. ■ Қадимги замонда ёв-ёв бўларкан. Юртни бирдан ёв босиб келар экан-да, ҳамманинг иши ишда, оши ошда қолиб, жанг майдонига қараб югураар экан. Ойдин, Ўн беш газли арқон.

ЁВЛАМОҚ фольк. Ҳужум қилмоқ, бос-тириб бормоқ. Душман кўрсанг, издан қўймай қувлагин, сағир кўрсанг, анинг кўнглин овлагин, Қарши душманнинг юртига ёвлагин, Элинга эл қўшиб юргин, Эрали. «Эрали ва Шерали». Одиҳон подшоҳ Қовуштирхоннинг юртига ёвлаб борди ва уни ўлдирди. «Гўрўғли».

ЁВЛИК айн. ёвгарчилик 1. Хоразмга ингиранган эр эди, Ёвлик кун Рустамдайин зўр эди. «Юсуф ва Аҳмад».

ЁВМУТ 1 Туркий ва туркман уруғларидан бирининг номи. Отим Аваз, айтадиган арзим бор. Арзимга қулоқ сол, ёвмут сардори. «Хушкелди». У [Ойнагул] ҳам ёвмут қизи. А. Ҳақимов, Илон изидан.

2 Ёвмутларга хос, ёвмутларга оид. Ёвмут қалпоқ кийиб, жазойир қилич таққан, кўзига қон тўлган карвонбоши даставвал Сарикни отиб ўлдирди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

ЁВОН қ. ёбон. Қоқо ёвонида уз арпасини ўриб янчган Ҳайдар энди уни совураётган эди. С. Айний, Қуллар. Борай, онам ёвондан кел-гунларича, овқат пишириб қўйишим керак [деди қиз]. Н. Қиличев, Ёронгул.

2 шв. Қишлоқ; дала. Матчон тўра ёвон ҳовлисига кирмасдан, шаҳар ҳовлисига от солди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ЁВУЗ 1 Ўтакетган йиртқич; ашаддий. Энди ёвуз аждар бизларни ютар. «Нигор ва Замон». Қиличдан ўтказамиз, от қўйиб, ёвуз ёвни. Ҳабибий, Девон.

2 кўчма Душман, ёв. Эмурод ҳайрон бўлиб сўради: -И-й-е. Ҳали сизни биров ўлдирмоқчи ҳам бўлганми? Қандай ёвуз экан у? П. Турсун, Ўқитувчи. Етиб келди ёвузлар, Одамларни осдилар. Уйғун.

Ёвуз ният Ёмон мақсад. Ким билади, уларнинг юрагида қандай ёвуз ниятлари бор. Шухрат, Шинелли йиллар. Душман ёвуз ниятига ета олмади. Н. Сафаров, Оловл излар.

ЁВУЗЛАРЧА рви. Ёвузларга ўхшаб, йиртқичларча. Ёвузларча қийнамоқ.

ЁВУЗЛАШМОҚ Ёвузга хос хатти-ҳаракат қилмоқ. Тўғри, душманлар камайиб қолган, бироқ улар баттар ёвузлашган. Ш. Ҳомирзаев, Т. Усмонов, Сўнмас ўт.

ЁВУЗЛИК Ёвузларга хос хатти-ҳаракат хунрезлик, жоҳиллик. Бу ёвузлик улар ҳатто одам қиёфасидан чиқарган. А. Қаҳҳор Сароб. У [Алексей] Ойимхонга тикили Тожибойга савол берди: «Сиз унинг илгари ки бўлганини, халққа қарши қандай ёвузлик қилганини билармидингиз?» П. Турсун, Ўқитувчи.

ЁВУҚ эск. айн. яқин. Ёвуқ қариндош. ■ Бу вақтда ёвуқдан милтиқ овози эшитили унинг тутуни бандилар ва соқчиларни қоп олди. С. Айний, Қуллар. Булдуруқ ҳам т валоқ, Сўқсур, оққув, тустовуқ, Сайранга менга ёвуқ. Миртемир.

ЁВУҚЛАШМОҚ Яқин келмоқ, яқинлашмоқ. -Ахийлар [биродарлар], келинг эн барчанинг хаёлини машғул этган ишлар борсида, яъни кун сайин ёвуқлашиб келаётганганимни даф этмоқ чоралари тўғрисида сўлашиб олайик, — деди оқсоқол. М. Осн Ўтрор. Жоме масжидини айланиб, жинкўлар оралаб, Паҳлавон Маҳмуд қабрига ёвлашди. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЁВЧИ шв. Совчи. Урганч келиб, ош бўлдим қизингга, Ёвчи қўйиб, минг от берд ўзингга. «Юсуф ва Аҳмад».

ЁВЧИЛИК шв. Совчилик. Аҳмадбек бега қараб айтди: -Биз ёвчиликка келди «Бўтакўз».

ЁВШАН Мураккабгулликларга мансум-хашак бўладиган кўп йиллик ўсимлик. Купега иссиқ шамол ёвшан. қовжираган м. салар ҳидини олиб кирди. С. Нуоров, Нарв Асрлар бўйи янтоғу ёвшандан бўлак экин ўсган дала тўшида зумрад гўза ниҳоллари тилди, борлиқ гул-гул яшнади. Ш. Фулом Бўз ерлик бўз йигитлар.

ЁВШАНЗОР Ёвшан билан қопланмайдон. Насриддинов физиллаб чекинаёт қовжироқ ёвшанзорга тикилиб, яна Зумрни эслади. С. Сиёев, Отлиқ аёл.

ЁВ-ЯРОҚ фольк. Курол-аслаҳа, куроллар. *Узоқдан ёв-яроқ таққан кишиларнинг қораси кўриниб қолди. «Ёдгор». Ёв-яроқни, от-анжомни шайланглар, Иштихон кун хонга қўйинг даракни. «Юсуф ва Аҳмад».*

ЁВҚУР Ҳеч нарсадан қўрқмайдиган; жасур, ботир, мард. *Зуннун Арғун телбароқ, лекин ажойиб қиличбоз, баҳодир, ёвқур бек эди. Ойбек, Навоий. Бир вақтлар сизни ёвқур йигит ҳисоблаб, бир адашгандим, мана энди иккинчи бор адашяпман [деди профессор]. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

ЁВҚУРЛИК Ботирлик, мардлик, жасурлик. *Жангчиларимизнинг ёвқурлиги.*

ЁВҒОН Гўштсиз, зираворларсиз суюқ овқат; фақирона суюқ ош. *Миннатли наловдан миннатсиз ёвғон яхши. Мақол. ■ Кечқурун уч-тўрт қошиқ ёвғон ичган, тунги билан укол, дори олиб турган бемор тонга яқин ниҳоят ухлаб қолди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. Ёт агар қўй сўйса ҳам йўлингга, Собир, бормақим, Дўст ила суҳбатни тўз ёвғону ардобини билан. С. Абдулла. Ойим ўчоқбошига бориб, олов ёқади, озгина пиездоғ қилиб, ёвғон мошхўрдасига урина бошлайди. Ойбек, Болалик.*

ЁВҒОНСИРАМОҚ Оч қолмоқ, очиқиб қолмоқ. *Шўрвага йиқилинг, домла, иззат-талаб бўлиб, ўзи чақиринини кутиб юрсангиз, ёвғонсираб ўласиз. А. Қодирий, Обид кетмон. Бечора қушлар жуда ҳам ёвғонсираб кетди. Ҳ. Фулом, Шум бола.*

ЁД [ф. یاد — хотира] Хотира, эс; хотирада, эсда сақлаш; эслаш. *Ёдга олмоқ. Ёдимга тушди. ■ Мана шу юришимизнинг ҳар бир қадами, сиздан эшитган гапларимнинг ҳар бир сўзи менинг ёдимда абадий қолади. П. Турсун, Ўқитувчи. Сени кўрдим, ёдимга тушди Ёшлигимда кўрган бир жувон. Уйғун. [Йўлчи] Гулнорнинг ёди, қайғуси билан атрофда тентираш учун кетди. Ойбек, Танланган асарлар.*

Ёд(дан) билмоқ Аввал ўқиб, эшитиб олиб, хатта, ёзувга қарамасдан эсга келтирмоқ. *Бобур араб, форс тилларини яхши ўрганган, қуръон сураларининг кўпини ёд билар, маъносини ҳам тушунар эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Ёд олмоқ (ёки қилмоқ) айн. ёдламоқ. Ёддан чиқармоқ* Эсдан чиқармоқ. *Элмурод хайрлашувни ҳам ёддан чиқариб, қозикдан панамани олганича, қисмга чопди. Шухрат, Шинелли йиллар. Ёдига тушмоқ (ёки келмоқ) Эсига, хотираси-*

га келмоқ, тушмоқ; кўз олдида гавдаланмоқ. Васила Назаровна Дилфузани кўрди-ю, беихтиёр ўз қизининг қилмиши яна ёдига тушди. Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол. Шу пайт, қайси кунидир айни шу дамни тушида кўргани ёдига келди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

ЁДАКАЙ с.т. Ёлаки.

ЁДАКАСИГА с.т. Ёлаки.

ЁДАКИ [ф. یادگی] рвш. Хатта қарамасдан. ёлдан. *Шеърни ёдаки ўқимоқ. ■ Дафтarning варақлари жузидан чиқиб кетган, йиртилиб тушган, бошқа бирон жойда лекция ўқилганда чалкашган бўлса керак, лектор лекциянинг бош-кетини тополмай, хийла овора бўлди, бу орада ёдаки яна икки марта «Уртоқлар!» деди. А. Қаҳҳор, Қуюшқон. Кейин хон, Авазнинг бир байтини ёдаки айтди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ЁДГОР [ф. یادگار — хотира; совға, эсдалик] 1 Бирор шахс ёки воқеа-ҳодисани эслатиб турувчи нарса, нишона, эсдалик. *Унсин онасидан ёдгор қолган ва ягона зийнати бўлган юлқагина эски кумуш билагузукни айлантириб гапирди. Ойбек, Танланган асарлар. Мархума онасининг ёдгорлари бўлган бу уч болани бегоналар кўлида хор қилиб қўйишни Нодира истамаса ҳам, эрининг фақирлиги бунга моне эди. А. Қодирий, Утган кунлар.*

2 Эсдалик учун бериладиган нарса; совға, ҳадя. *Мен нимани айлайин ёдгор — бошим қотди.. қисилди нафас. Ё. Мирзо.*

3 Ёдгор (эркак ва хотин-қизлар исми).

ЁДГОРЛИК 1 Эсдалик, эслаб юриладиган нарса; совға. *Мендан ёдгорлик бўлсин, Меъмор, — деди Чўли бобо, — ҳозир кун иссиқ, совуқ кунларда кийиб юрасиз. Мирмуҳсин, Меъмор.*

2 Бирор шахс ёки воқеа хотираси учун тикланган ҳайкал, бюст. *Мозорнинг ўрнига номаълум солдатларга ёдгорлик қўйиладиган бўлиняпти [деди Ҳасан ака]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Саидусмон қишлоғида.. қахрамонларча ҳалок бўлган жангчилар хотирасига ёдгорлик ўрнатилди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.*

3 Ёдгор бўладиган, эсдалик сифатида сақланадиган нарса; меъморий обида. *Бир-икки кун Самарқанд шаҳрини айланиб, эски ёдгорликларни хўп томоша қилдим, сўнгра Бухорога жўнаб кетдим. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

4 Қадимги ёзма манба, қўлёзма. Бу сўз қадимги ёдгорликлар тилида «тўрқу» шаклида келиб, ипак, ипак газлама деган маъноларда ишлатилган. «УТА».

ЁДЛАМОҚ 1 Эсга олмоқ, хотирламоқ; кўз олдига келтирмоқ. *Йўлчини ёдларкан, унинг [Нурининг] юрагида энди ғазаб кўзгалар эди. Ойбек, Танланган асарлар. Гулсин куйлади: Уртоқларим, қўлга олсам торимни, Бейхтиёр ёдлайдирман ёримни. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Хотирага келтирмоқ; хотирада, эсда сақлаб қолмоқ; такрорламоқ. *Меъмор умри давомида йиққан қимматли сўзларни шилдиरोқ қоғозга ёзиб қўйган бўлиб, уларни доимо ўқиб, ёдлаб юрарди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ЁДНОМА 1 Марҳумни эслашга бағишланган мақола. *Газетада расом Чингиз Аҳмаров ҳақида ёднома босилди.*

2 Ёзма ёдгорлик. Бу сўз [абушқа] қадимги ёдномаларда қари киши, эр, чол маъноларида қўлланган. «УТА».

ЁЗ 1 Йилнинг баҳор билан куз орасидаги энг иссиқ фасли. *Лайлак келди — ёз бўлди. Дангасанинг иши битмас, ёз келса ҳам, қиши битмас. Мақол. ■ Ёз кечасининг ёқимли салқини. Кўжда дарахтлар устида ғуж-ғуж юлдузлар ёнади. Ойбек, Танланган асарлар. Куз келди-ю, кетди ёз: гул, майса ўт сарғайди. Ҳ. Пўлат. Қирқинчи йилнинг ёз палласи эди. С. Кароматов, Олтин қум.*

2 Кўчма Умрнинг энг гуллаган, ёшлик даври. *Ёзим ўтди, чиройингизга тўймай асло бу қувноқ кўнгул. Файратий.*

ЁЗ БҮЙИ Ёз давомида, бутун ёз. *Ёз буйи уч-тўрт гал ер этагидан, “Ҳорманглар-у”, қичқириб ўтиб кетганман. Ф. Фулом. Хазина ер, зилол сув, Ёз буйи сахий қуёш. Файратий. Кўнгли ёз бўлмоқ* Ортиқ севиниб, бахридили очилмоқ. *Назир отанинг кўнгли ёз бўлиб кетди. Ў. Умарбеков, Чарос.*

ЁЗГИ 1 Ёзга оид, ёзда бўладиган; ёздаги. *Ёзги ёмғир. Ёзги тун. Ёзги иссиқ. Ёзги меҳнат — қишки роҳат. Мақол. ■ Баҳор кезларида майсаларга ястаниб, дарахт тағларида бирга дарс тайёрлаганимиз, ёзги каникулда тоғларга саёҳат қилганимиз менинг эсимдан чиқмайди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Ёз учун мўлжалланган, ёзга мос; ёзлик. *Ёзги кинотеатр. ■ Қурбон ота елиб-югуриб, сал кунда қишки ва ёзги чойхонанинг*

кам-кўстини тўғрилаб олди. А. Қаҳҳор. Қўшчинор чироқлари.

ЁЗДИРМОҚ Ёзмоқ III I фл. орт. н. *Ақладан ёздирмоқ. Тўғри йўлдан ёздирмоқ.*

ЁЗИЛМОҚ 1 1 ЁЗМОҚ 1 1, 2, 3 фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Дастурхон ёзилиб, тушлик чой келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Оёғинг.. йўлсиз тушасан, ёзилиб кетади. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Гулсапсар, жамбилларинг ёзилган қатқат. Файратий. Кун ботиши томондан осмонга пушти қизил шўбла ёзилган эди. П. Турсун Ўқитувчи.*

2 Хурсанд бўлмоқ, кайфияти кўтаришмоқ чарчоқни тарқатмоқ, ташвишни йўқотмоқ, яйрамоқ. *Онанинг гина-кудураги саратон ём гиридек тез ўтиб бўлган эди. У ёзилиб, қиз билан овқатланди. Шухрат, Шинелли йиллар Ашур Мирзо қизининг отини эшитиши билан ёзилиб кетди. М. Исмоиллий, Фарғона т. о. Энд бир шаҳарга тушиб, уч-тўрт кун ёзилиб келсам.. жуда-жуда сиқилиб кетдим. А. Қаҳҳор Қўшчинор чироқлари.*

3 Бемалол ўтирмоқ, ўзини эркин тутмоқ. [Меҳри:] *Диссертация ҳам бор бўлсин Келганига ярим ойдан ошди-ю, ёзилибгун бир дам олмабди! О. Ёқубов, Пьесалаф Бемалолроқ ёзилиб ўтиринг! Зап кўчиб келдингиз-да! Сизни зериктирмаймиз. Ҳ. Фулом Машғал.*

4 Таҳорат олмоқ, бўшалмоқ. *Отамурс ёзилиб келиб, бир ҳафтадан бери биринч марта пақирдаги қудуқ сувидан соқол боси кетган юзини пишиб-пишиб ювиб, бир мақилди. М. Мансуров, Ёмби.*

Кўнгли (ёки юраги) ёзилмоқ Кайфият яхши бўлмоқ. *-Икки оғиз гаплашса, ақал ўзини кўрса ҳам, кўнгли ёзилади-ку, — деи Шербек. С. Анорбоев, Оқсой. Юрагинг ёзисин, деб томошага олиб келяпман [деди Отмирза]. Ҳ. Тўхтабоев, Фельетондан кейин*

ЁЗИЛМОҚ II 1 ЁЗМОҚ II фл. мажҳ. 1 ўзл. н. *Хат ёзилди. Ҳикоя ёзилди. ■ Ана қўлидаги ёзилган қоғозни қўйиб, иккинчи қоғозни олди. А. Қодирий, Меҳробдан чаё Шогирд адреслар ёзиладиган дафтарга иқилди. Т. Ашуров, Оқ от.*

2 Аталмоқ, бағишланмоқ. *-Шеър биз ёзилмай, кимга ёзилган бўлсин ахир, — де Жўрахон. Назармат, Жўрлар баланд сарайди. -Мана шу ашула сиз учун ёзилган.. Алимардоннинг овози негадир титраб кети ў. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.*

3 Аъзо бўлмоқ, қўшилмоқ. *Бўтабой партизан отрядига кўнгилли бўлиб ёзилди.* С. Аҳмад, Хукм. *Инобат таваккал қилиб, берухсат ёзилиб келаверсинми механизаторликка? Йўқ, бу онанинг раъйига қарши бориш-ку!* «Ўзбекистон кўриқлари». *Бир эмас, ўн балоси бўлса-да, мен ширкатга ёзилмоқчиман.* С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Баён қилинмоқ, ифодаланмоқ. *Мақола оммабон, равои ва содда тилда ёзилган эди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Пешонасига ёзилган Тақдирда бор. У [Йўлчи] ҳали ҳам камбағал “бегона” қизни ёдлар, ҳали ҳам унинг бошини «У кимнинг қизи? Уни яна бир кўриш пешонамга ёзилганмикан?» каби саволлар банд қилган эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЁЗИН-ҚИШИН *рвш.* Йил бўйи; йилнинг тўрт фасли давомида. *Ширкат меҳнат аҳлини сабзавот билан ёзин-қишин таъминлашга алоҳида эътибор берапти.* Газетадан.

ЁЗИШМА Ўзаро ёзилган хатлар, ёзма алоқа. *Идоралар ўртасидаги ёзишма.* ■ *Ёзишмалар узоққа бормади. Собиржон.. урушга жўнаб кетди.* Газетадан. *Хитой тарихчиси Си-Ма-Сяннинг «Тарихий ёзишмалар» номли китобида хитойлик Чжан Цянь келтирган далил бор.* К. Маҳмудов, Қизиқарли пазандалик.

ЁЗИШМАБОЗЛИК Турли хил хатлар ёзиш билан банд бўлишлик. *Қоғозбозликни камайитирмоқ, одамларни бошқармаларнинг турли аппаратларида бюрократларча ёзишмабозлик билан банд қилиб қўймаслик керак.* Газетадан.

ЁЗИҚ 1 *эск. айн. гуноҳ.* “Ажалингнинг етиши қилган ёзиғингдан эмас, бек акангнинг қонсираши!” деган гап [Ҳасаналининг] кўнглига тушар эди-да, беихтиёр уфлаб юборар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ёзиғим не? Ўзимдай бир ғарибани яхши кўрганимми?* [деди Матпано]. «Ёшлик». *Бизнинг худога нима ёзиғимиз бор экан.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

ЁЗИҚ II 1 Ёйилган, очилган, тўшалган. *Ёзиқ палос. Ёзиқ чойшаб.* ■ *-Дадажон! — дея кувноқ қичқириб Онабиби қарши чиқди: унинг сочлари ёзиқ, қўллари қурум эди.* А. Мухтор, Чинор.

2 Кенг, энли. *Келиб кўрдим: кенгиш, ёзиқ кўчалар, Кундуздай равшандир юрсак кечалар.* Эргаш Жуманбулбул ўғли. *Равшанхон*

сўзлайди алвон-алвон, ягрини ёзиқ полвон, юзлари олмадай пишган, кўрганнинг ақли шошган. «Равшан».

3 *айн. ёйиқ* 3. *Ёзиқ ликопча. Ёзиқ сават. ЁЗИҚЛИ* I Тўшаб қўйилган, ёзилган. *Ерга ёзиқли шоҳи гилам, тахмондаги кўрна-кўрначалар.. унинг кўзларига кўриниб кетаётгандай бўлди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЁЗИҚЛИ II Ёзилган, битилган. *Буларнинг ҳаммаси унинг бўйнига қарз бўлиб ётарди.* Булардан ташқари, отасининг дафн харажатлари ҳам темир дафтарда ёзиқли эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Дафтарнинг ҳар бетига число ва сарлавҳа ёзиқли эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЁЗИҚЛИ III *эск.* Ёзиғи, гуноҳи бор; гуноҳкор. *Пешонамиз тор экан, ёзиқли жон бор экан, Энди билсак, бу ишда «жоҳил» жавобгар экан.* Ҳамза, Танланган асарлар.

ЁЗИҚСИЗ *эск.* Ёзиғи, гуноҳи йўқ; бегуноҳ, гуноҳсиз. *Ҳеч ёзиқсиз мазлумларча инграган, жафо тортган қора кунлар кетмишидир.* Ғайратий.

ЁЗЛАМОҚ Ёзда бирон жойда яшаб дам олмоқ. *Ишламаган тишламасин, Уйимизда қишламасин, Боғимизда ёзламасин, Кўнгли торин созламасин,* С. Акбарий.

ЁЗЛИК Ёзга хос, ёз учун белгиланган, ёзга мувофиқлаштирилган бино, нарса; буюм. *Ёзлик чойхона. Ёзлик кўйлак.* ■ *Гулнор бу кун ювилиб, офтобда қуриган бир қулоч ёзлик кийимларни алақаёқдан йиғиштириб келар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Нусратбек тўрдаги айвон четига ўрнатилган қўлвөгичда қўлини чайётганида, биров ўзига тикилиб турганини сезиб, ёзлик ошхона томонга қаради.* С. Нуров, Нарвон.

Ёзлиги йўқ Ёз иссиғига бардош беролмайдиган, иссиққа чидамсиз. *-Сизнинг ҳам менга ўхшаш ёзлигингиз йўқ экан, — деди у, Сорахоннинг қўлини ушлаб.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ЁЗЛОҚ Ёз фаслида яшайдиган жой; ёйлоқ, яйлов. *Ёзлоққа кўчиб кетмоқ.* ■ *Қани ўша Буқабулоқ, Тоғ хўсига уқа булоқ, Ўша дара, ўша ёзлоқ, Сўқмоғи мўл ўша созлоқ.* Миртемир.

ЁЗМА Хат, ёзув воситасида ифодаланган, ёзилган. *Ёзма маълумот.* ■ *Дарс тайёрлашни ёзма ишларни бажаришдан бошлаш мақсадга мувофиқ.* «Фан ва турмуш». *Ёзма адабиётдан ташқари, халқимиз*

юзлаб ажойиб дostonлар яратган. Шукрулло, Жавохирлар сандиғи.

ЎЗМИШ эск. 1 Тақдир, қисмат. *Ҳаётининг бутун ўзмиши Бир нафасдир, эҳ, бир нафасдир.* «Ешлик».

2 Гуноҳ, айб, ёзиқ. *Айбдор ўз ўзмишларига яраша жазо олди.*

ЎЗМОҚ I 1 Ўроғлиқ, тахлоғлиқ нарса ни очмоқ, ёймоқ. *Гилямни ёзиб кўрмоқ.* ■ *Бостирмада Зиёдахон супра ёзиб, ун элаб ўтирар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ҳаммасига дастурхон ёзиб, сувнинг ўрнига шарбат, асал билан қанду новвот, зиёфат устига зиёфат қилди.* «Юсуф ва Аҳмад».

2 Ғижимланиб, бужмайиб қолган нарсани текисламоқ. *Солиев холи қолгач, ғаладондан сарғайиб кетган алақандай қоғозларни олиб, кафти билан ғижимини ёзди.* «Муштум».

3 Тўшамоқ, солмоқ. *Башират ўзини қаёққа кўйишини билмас, опаларига кўрпача ёзиб, яхшилаб ўтиришларини шитмос қилар эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Она-бола бир ўрин ёзиб ётдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Очмоқ, ёймоқ; ростламоқ; кермоқ. *Панжасини ёзмоқ. Қанот ёзмоқ.* ■ *Пирнафас ака қулочини ёзиб, кучи борича санчқини отди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

5 Тўпланиб, ўралиб, уюлиб турган нарсани ёймоқ, тарқатмоқ. *Хирмондаги пахталарни ёзмоқ.* ■ *Беш танобга солинган тупроқни ёзиб, очилган ерни ҳам чопиб, шудгор қилиб қўяди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Сочингни ёзма дедим-ку! Қулогинга тош биткур!* Н. Сафаров. Саодатнинг қиссаси. *Пастроқда заррин популарини ёзиб, хотин-қизлар артелининг байроғи ҳилпирайди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

6 Чиқармоқ, очмоқ. *Кимдир суқиб кетган тол ёғочи кўкариб, япроқ ёзди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ариқ лабларида ниҳол барг ёзар, Теварак гулбахор, теварак кўркам.* Р. Бобожон.

7 Тарқатмоқ, йўқотмоқ. *Хафалигини ёзмоқ.* ■ *Бечора канизлар дard-аламларини ўйин-кулги билан чиқарар, ғамларини шу билан ёзардилар.* Ж. Шарипов, Хоразм.

Кўнглини ёзмоқ Дарду ҳасратини айтиб, ғам-аламдан фориг бўлиб, кайфиятини яхшиламоқ. *Гаплашиб, кўнглимни ёзим келяпти.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Кўшиқ айтиб, кўнглимизни ёзамиз Эринсак, дуторнинг торин*

узамиз. «Юсуф ва Аҳмад». **Оёқнинг чигилини ёзмоқ** Бир оз юриб, оёқ увушганини таққатмоқ. *Иброҳимов оёғининг чигилини ёзган ўрнидан турди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Қанот ёзмоқ** 1) қанотини ёймоқ, кејмоқ. *Кейин бир тўхтаб олди-да, [бургу қанотларини ёзиб, олдинга талпинди.* Ў. Умарбеков, Чарос; 2) пайдо бўлмоқ. *..қалбим янги бир орзу — Шерободаг отланиш орзу қанот ёзди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ЎЗМОҚ II 1 Қоғоз ёки бошқа нарса бирор белги (ҳарф, рақам) туширмоқ, ёз орқали ифодаламоқ; битмоқ. *Ариза ёзмоқ.* ■ *Ёзганда ҳам, тез-тез, китобга кўз ташла чандан ўннга қараб ёзарди.* М. Исмоили Фарғона т. о. *Бўтабой оёғи билан ерга бир ни деб ёзди-ю, яна йўлда давом этди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 фольк. Баён қилмоқ, айтмоқ; ифода ламоқ. *Шарҳи дилим кимга ёзсам, Шакар дунёни кезсам.* «Ширин билан Шакар».

3 Ўзма равишда мурожаат қилмоқ; мабуот орқали хабар, маълумот бермоқ. *..кимга ёзсин бўлмаса, Охунбобоевга.. ё: бўлармиди? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.* *Султонбекдек бир давлатманд ўз ўғли мавлуд тўйи билан кесди, деб газетага ёман.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Рўйхатга киритмоқ, рўйхатда қайдмоқ; аъзо қилиб олмақ. *Шанбалikka ҳамми ёзди, мени ёзмади.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз чтак. *..биттагина кир дастурхонни тилга ол билан бу ҳовлининг жиҳоз-амлоқини — рўзрини ёзиб чиқилган бўлинур.* А. Қодир Ўтган кунлар.

5 Ўзма бадний ёки мусиқавий асар ярмоқ, ижод қилмоқ. *Ҳикоя ёзмоқ. Опера моқ.* ■ [Эгам Раҳимов] *Журналист си тида қанчадан-қанча очерклар, ҳикоя публицистик мақолалар ёзди.* Х. Ёдгоров, Ҳ тўлқинлари.

Пешонага [ёки худо] ёзган Тақдири шдай белгиланган, яратилган. *Худо бандас яратганда, пешонасига «чоракор бўласан» ёзмасин.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *..худо ёзган кўргилик шу экан-да! — деб ҳатини тугатди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎЗМОҚ III 1 эск. айн. адашмоқ 2. *Йў ёзмоқ.*

Ақдан ёзмоқ Телба бўлмоқ, эсини қотмоқ. *Дарҳақиқат, ақдан ёзиб, кўчал очиқ кезиш ва кишанга тушишининг ўзи*

Зайнаб учун кичкина жазо ҳисобланмас эди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

2 Гуноҳ қилмоқ. -*Шу қийналиб ётган бевабечоранинг қадри бир қушча йўқми? Ахир улар худого нима ёзибди!* — деди Абулбарака. Шухрат, Жаннат қидирганлар. Худого нима ёздим? *Наҳот ўтган-кетганининг қўлига термилиб, қариб-чириб адо бўлажакман?* [деди Матпано]. С. Сиёев. Ёруғлик.

ЎЗМОҚ IV Кўмакчи феъл вазифасида -а шаклли равишдош билан келиб, етакчи феълдан англашилган иш-ҳаракатнинг тўла рўёбга чиқмаганлигини, бажарилишига сал қолганлигини билдиради, мас. *йиқила ёзди, урила ёзди.* ■ *Эҳтимол, [Олимжон] ана шу меҳнат шавқига кўмилиб, Ойқизни ҳам унутта ёзгандир.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Ҳикоя битган, [имом] заҳарҳанда билан Самад буқоққа қаради, дами кесила ёзган буқоқ бундан руҳланди.* А. Қодирӣ, Меҳроблан чаён.

ЎЗУ ҚИШ айн. қишин-ёзин. Шунинг учун юзни очмай ёзу қиш, Юз-кўзига ниқоб тутиб юрармиш. Ҳ. Олимжон.

ЎЗУВ I Ўзмоқ II I фл. ҳар. н. Ёзув машинаси бўлмаган терговчи маҳкамасининг мирзаси бечора протоколни жуда зўр диққат ва ҳафсала билан кўчирган. Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Натижада Йўлчи.. ҳар кун терлабнишиб, соатларча ёзув машқ қилди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Муайян бир тилда қабул қилинган ёзма белгилар ёки тасвирлар тизими; алифбо. *Араб ёзуви. Руник ёзув.* ■ *Унлаб халқлар: мордвалар, комилар, марилар, қорақалпоқлар, хакаслар.. ва бошқалар ўз миллий ёзувларига эга эмас эди.* «ЎТА».

3 График белгиларнинг тасвири, ҳарфлар. *Яна бу қўлёзмада шоирнинг Жомий газалига тахмис йўли билан ёзган мухаммаси ҳам бор. Лекин ёзувлари жуда чаплашиб кетганлиги учун ўқий олмадик.* «ЎТА».

4 Ёзилган нарсa, матн, хат. *Асад қори тахтадаги ёзуви тартиби билан ўқий бошлади.* М.Исмоилий, Фарғона т. о. *Мирзакаримбой соқолини селкиллашиб кулди ва бу ёзувдан рози бўлганини билдирди..* Ойбек, Танланган асарлар. *Мана шундай ёзувлар Тошга ўйиб ёзилган.* З. Днёр.

5 Уйга ёзиш учун берилган вазифа. *Ойичи, ойи, бугун ёзувдан тўрт олдим* [деди Бахтиёр]. С. Зуннунова, Янги директор.

Магнитофон ёзуви Магнитофонга ёзилган матн. *Ана шундан кейин ансамбль иштирокчиларига кечаги магнитофон ёзуви қўйиб эшиттирилди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

ЎЗУВЧИ I Ўзмоқ I фл. сфлш.

2 от Бадий асар ёзиш иши билан шуғулланадиган шахс; адиб. *Талантли ёзувчи.* ■ *Эр-хотин айтаверса, бу жанжалнинг тарихи бирон ёзувчининг қўлига тушса, каттакон бир китоб бўладиган.* А. Қаҳҳор, Жонфигон. *Жўрахон, ёзувчи билан хайрлашиб, ташқарига чиқди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

3 салб. Иғвогар, орага нифоқ солувчи. *Бу ёзувчи кўп одамларни сарсон қилди.*

ЎЗУВ-ЧИЗУВ Умуман, ёзув билан бўладиган, ёзув ва чизувга алоқадор ишлар. *Котиба доимо ёзув-чизув билан банд.* ■ *Инженерлар ҳам ёзувчиларга ўхшаб доим ёзув-чизув қилиб юради.* Ойдин, Суҳбати жонон. *Авваллари ёзув-чизув ишларини ҳам Ботиралининг ўзи олиб борди.* С. Аҳмад, Сайланма.

ЎЗУВЧИЛИК Бадий ижод билан шуғулланиш; ёзувчи касби. *Саидий — жўн студент, ёзувчиликка уннаб, ҳамиша муваффақиятсизликка учраб юрган бир йигит.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Хотира дафтариди ёзувчилик меҳнатига доир кўп фикрларни учратиш мумкин.* К. Қаҳҳорова, Чорак аср ҳамнафас.

ЎЗУФ айн. ёзиқ. *Ул ғарибларнинг не ёзувлари бор, ахир?* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЎЗФИРМОҚ I Хафа бўлиб гапирмоқ, гина қилмоқ; айбламоқ, айб қилмоқ. *Мўҳсинани бекорга ёзғирган экан.* М.М.Дўст, Лолазор. *Ахир, опам эшитса, ёзғирмайдими? Унинг ҳурмати йўқми?* Ҳ. Назир, Ўтлар таштанда. *Ҳатто, қадрдон дўстим нега мендек ўйлай олмади, дея уни ёзғириш ҳам инсофдан эмас.* Т. Қаилбергенов, Қорақалпоқнома.

2 эск. Гуноҳ қилмоқ. *Мен нима ёзғирдим сизга?*

ЎЗФИЧ эск. айн. қалам. *Ана шу оқим таъсири остида маълум даврда қалам сўзи ўрнида ёзғич.. сингари архаик ёки ясама сўзлар ишлатила бошланган эди.* «ЎТА». *Улар қаламни ёзғич, стаканни сув ичкич деб кулги қилардилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЎЗГУЧИ I эск. айн. ёзувчи I. *Унинг отидан талоқ хати ёзғучи шу бадбахт Ҳомид.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

2 айн. ёзувчи 3. Зумрад қутилмаганда шарақлаб кулди: -Сенинг ҳамкасбинг экан, Хол! Ёзувчи. С. Сидёев, Отлиқ аёл.

ЁИНКИ [ф. يا اين كه — ёки, ё бўлмаса] эск. айн. ёки. Чамадончамни кўтариб, у ёққа чопаман, бу ёққа чопаман, қани энди, бўйрача соя ёинки бир пиёлагина яхна топилса! Ҳ. Фулом, Замир юлдузлари.

ЁЙ 1 1 Қуёш нурунинг ёмғир томчиларида синиши натижасида осмонда ярим доира шаклида ранг-баранг тусда кўринадиган йўл; камалак.

2 айн. камалак 1. Ҳакимбек ўн тўрт ботмон ёйни қўлига ушлаб, кўтариб тортди. «Алпомиш». Ёй ўқи нишон ёғочига "тақ" этиб урилгани баралла эшитилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 эск. айн. қавс 1. Катта ёй. Ёй ичига олмақ.

4 мат. Айлананинг исталган икки нуқтаси орасидаги бўлаги. Параллел ватарлар орасидаги ёйлар бир-бирига тенгдир. «Геометрия».

Қаддини ёй қилмоқ Бели эгилмоқ, букчаймоқ. Акром мироб, қаддини ёй қилганича, одалар оқимига қўшилиб борарди. Э. Усмонов, Ёлқин. **Электр ёйи физ.** Икки электрод оралигида ёниб турган ёй.

ЁЙ II [а. ى харфи] айн. ё I.

ЁЙ-ЎҚ қ. ўқ-ёй. ..Аҳмад Танбал бўйинини мўлжаллаб урган қилич Бобурнинг ёй-ўқлари солинган садоғига тегиб, уни шарт кесиб тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЁЙИЛМА I Дарёнинг суви ёйилиб оқадиган кенг жой. Болалар ана шу ёйилма четроғида, сув кун тафтида илиб қолган жойда чўмилишаётган экан. Й. Шамшаров, Тошқин.

2 кўчма Кенг, ҳудудсиз майдон, кенглик. Ҳамон сузар қизил олмалар Ҳаёлимиз ёйилмасида. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

3 мат. Геометрик жисмнинг ёйиқ ҳолга келтирилган устки сирти. Кубнинг ёйилмаси.

ЁЙИЛМОҚ I Ҳар тарафга тарқалган, сочилган, бир-бирдан ажралган ҳолатда бўлмоқ. Ҳув олисларда подалар, сурувлар мистриқиб ёйилиб юришибди. Н. Фозилов, Дийдор. Хотинлар сояда ёйилиб ўтириб, гангир-гунгур гаплашар, баъзилари қуруқ нон кавшар, баъзилари бола эмизар эдилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Майда ўрилган қора, узун кокиллар белига тушади, енгил йўр-

ғалаган сари ёйилиб силкинади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Эшитилмоқ; таралмоқ. Шу пайт майдо бўйлаб дикторнинг овози ёйилди. С. Нуруи Нарвон. Тунда радиодан наст товуида ёйлаётган қўшиқни тинглаб ётдим. «Ёшлик» Най садосининг майин тўлқинлари тин-тиник ҳавода ёйиларкан, гўё ҳаммаёқ жонланган каби туюлди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Тўшалмоқ, ёзилмоқ. Далалардаги о олтин найкалларига назар ташласангиз, гў далалар узра ёйилган оқ дастурхонни кўрасиз. Газетадан. [Меҳмонлар] Чақнаб ёни турган қизил, юмшоқ гилам четларига ёйилган шохчи кўрпачаларда, катта нар ёстиқларга ёнбошлаб, чой ичар эдилар. Ойбек Танланган асарлар.

4 Овоза бўлмоқ, машҳур бўлмоқ. Шеър зоднинг ғайрати, ботирлиги бошқа мамлакатларга ҳам ёйилибди. «Ўзбек халқ эртақлари». Қобилиятли боланинг овозаси кун сайи кенгроқ ёйила бошлайди. Т. Обидов, Юсуф жон қизик. Плацдармни эгаллашда катт жасорат кўрсатган ўн баҳодирнинг таъриф бутун фронт бўйлаб ёйилди. Назармаз Жўрлар баланд сайрайди.

5 Ўзини эркин, бемалол ҳис қилмоқ кайфияти яхшиланмоқ, хурсанд бўлмоқ [Кампир] Унсиннинг юзида ҳар вақтдагида кўра ўткирроқ дард сезиб, бу куюнчақ қи ёйилиб келсин учун, қўшинлариникига чиқишиг буюрди ва ўз тенги қизлари бўлган бир неч ҳовлини кўрсатди. Ойбек, Танланган асарлар. -Мен сенлардан хурсандман, — деди Ҳаса ака бирданига ёйилиб. Э. Раимов, Ажаб қиш лоқ, Семиз одам салқин супада чордона қури ёйилиб ўтирарди. А. Мухтор, Опа-сингиллар

6 Ривожланмоқ, томир отмоқ; омма лашмоқ. Корхонада ягона наряд билан ишла тобора кенг ёйилиб бормоқда. Газетадан.

Кун (ёки куёш) ёйилди Қуёш анча кўтарилиб, атрофга тўла нур сочди. Мурод куё ёйилганда турди. Т. Ашуров, Оқ от. Кун ёйилиб кетди. Эрталаброқ вагонлар қизиб, ди бўлди. С. Нурув, Нарвон. **Юзига табассум (ёк кулги) ёйилмоқ** Илжаймоқ, кулмоқ, хурсан бўлмоқ. Ҳакимбойвачча диққат билан ўқи экан, юзига табассум ёйилди. Ойбек, Танланган асарлар. Қоғозларни ўқиб туриб ҳамд уларни ўқиб бўлгандан кейин адвокатнинг чўзиқ юзларига бир кулги ёйилди. Чўлпон Кеча ва кундуз.

ЭЙИҚ 1 Ёйилган, ёйиб осиб қўйилган.

1 Кирларни йиғиштирмоқ.

2 Эйиқ, тўшалган, солинган. *Эйиқ дас-дас*.

3 Чуқур бўлмаган; ясси, юза. *Эйиқ та-та-та*. *Эйиқ идиш*. ■ *Буғи кўтарилиб тур-тур*. ■ *Мурмойи тўла ёйиқ сават кўтарган нон-нон*. ■ *Клириб келди*. «Гулистон».

4 Ўрилмаган, сочиқ (соч ҳақида). *Сочи ёйиқ қизчанинг кўзига боқ, ёр-ёр, Қандай гусса-гусса*. ■ *Этини эзди шу чоғ, ёр-ёр*. «Қўшиқлар».

Эйиқ гап тили. Бош ва иккинчи даражали бўлақлардан тузилган гап.

ЭЙИҒЛИҚ Ёйилган, ёйиқ. *Бир уйнинг ҳақида уч кўрпача ёйиғлиқ турибди*. *Эшиги ҳам ёйиқ, тешиги ҳам йўқ*. *Меҳмон келса, очилади қовун*.

ЭЙЛАМОҚ фольк. 1 Яйрамоқ, мириқиб олмамоқ. *Менинг тушим доим сенинг яй-яйнинг, Ёйлай кўргин, ёрим, даврон сеники*. *Равшан»*.

2 Кўзламоқ, мўлжалламоқ. *Чорвадорлар қор тоғнинг адрини, Яхши одам билар мард-марднинг қадрини*. «Муродхон».

ЭЙЛОҚ с. т. Яйлов.

ЭЙМА 1 Ёйиладиган, ёйиқ; ёйиб, ёзиб қўладиган. *Эйма тўр*. ■ *Ит исқатиб, ёй-ёйиқ*. ■ *Тираб билан бедана овлашнинг гаштини*. *Эйиқ билан мавсум ҳам келди*. «Гулистон».

2 Ўқлоғи ёки жўва билан ёйилган хамир. **Эйма раста** Моллар ерга ёйилиб сотиладиган жой. *Чол уста билан пича ҳангома-ҳангома, Эйма раста томон юрди*. Х. Султонов, *Бечамнинг юрти*.

ЭЙМАЧИ Молларини ерга ёйиб сота-диган киши. *Шакарпазлар, сомсапазлар, ёйиқчилар, ёймачилар ҳам ўз чодирларидан*. ■ *Ёйиқ, бозорни обод қилишган эди*. *Мир-мирҳусин, Меъмор*. [Қори Ниёзий] *Китоб-тарушлар, саҳҳофлар, ёймачилар олдига бо-бо*. ■ *Оғида оёқ қолмади*. С. Акбаров, *Афсус, ўзи кўрмади*. *Бозорга бориб, ёйма-чилардан чилонжийда сотиб олади*. Н. Ами-нов. Ёлғончи фаришталар.

ЭЙМАЧИЛИК Ёймачи касби; ёйма усулла моллар сотиш билан шуғулланиш. *Бу одам.. Сулитена станциясига турли ат-торлик буюмларини олиб келиб, ёймачилик қилар экан*. М. Муҳаммаджонов, *Турмуш уринишлари*.

ЭЙМОҚ 1 Тахланган, ўралган нарсани очмоқ. *Қалтираган қўллари билан дастру-*

молларни ёйиб кўрди: иккаласи ҳам оқ шо-йидан. Ойбек, *Куюш қораймас*.

2 Очиб, ёзиб осмоқ (тортилган арқон, ипга, шохга ва ш. к. га). *Кир ёймоқ*. *Кийим-ларни дорга ёймоқ*. *Келинни келганда кўр, се-нини ёйганда кўр*. Мақол.

3 Эзиб юпқаламоқ, яссиламоқ; чўзмоқ. *У энгашиб ўтирганча хамир ёяр, нимча кийиб олган, энтикиб нафас олар, шишинқираган юзи қизариб кетганди*. Ў. Ҳошимов, *Қалбингга қулоқ сол*.

4 Тўшамоқ, солмоқ. [Ёрмат] *Отни қўш-гандан кейин, аравага қалин намат солди, устидан кўрпача ёйди*. Ойбек, *Танланган асарлар*. *Тўшакни уй орқасидаги ажриққа ёйиб келиб, қуруқ каравотда шифтга тикилганча ётди*. С. Нуров, *Нарвон*.

5 Бир-биридан ажратиб, тарқатиб, сочиб қўймоқ. *Ёнғоқни офтобга ёймоқ*. *Қўйлар-ни ёймоқ*.

6 Маълум қилмоқ, оммалаштирмоқ. *Қуд-рат.. у ерда [тўғаракда] ўрганганларини ма-ҳаллий ишчилар орасида ёйиб юрган кун-ларининг бирида уни жандарма исковучлари тутиб қамадилар*. М. Исмоилий, *Фарғона т.о.* *—Лекин бу нарсани [саводни] сир сақлаш яра-майди*. *Ҳаммага ёйиб, намуна қилиш керак*. — *деди Элмурод*. П. Турсун, *Ўқитувчи*.

7 Машхур қилмоқ, овоза қилмоқ. *Арзи-гай номингиз ёйсак оламга, Шулар эрур менинг ҳам умрлик дардим*. А. Орипов. *Институ-тимизнинг шону шухратини оламга ёйдиган бўлдинг, дегани элас-элас қулоғимга чалиниб ҳам турибди*. Х. Тўхтабоев, *Ширин қовун-лар мамлакат*.

8 Тўпланиб, уюлиб ётган нарсани тар-қатиб текисламоқ, текис қилмоқ. *Дўнглик ёйиб юборилгандан кейин Моҳидилнинг руҳи ёришиб кетди*. Ж. Абдуллахонов, *Тўфон*.

9 Тарқатмоқ, сочмоқ, бермоқ. *Пешинга-ча тариққа сув ёяман, кечлатиб, Левага чо-панаман*. С. Сиёев, *Ёруғлик*. *Кўклам осмонига ёнбошлаб, ёяр қуёш алвон-алвон нур*. Т. Тўла.

Сочини ёймоқ шв. фольк. *Мотам тутмоқ; ғам-аламда қолмоқ*. *Биров ўлса, қолган қо-воғин уяр, Қариндоши бўзлаб, сочини ёяр*. «Ҳасанхон». *Улиб кетсанг, юртинг бўлар бе-соҳиб, Энанг, синглинг қолар сочини ёйиб*. «Муродхон». **Томир ёймоқ** қ. **томир**. **Қанот ёймоқ** Оммалашмоқ, ривожланмоқ; рўёбга чиқмоқ. *Орзуси қанот ёйган Турсуной Раи-мовадан хотин-қизлар ҳар қанча ўрناق олса*

арзийди. Ш. Шораҳмедов, Орзу қанот ёйди.
Кулоч ёймоқ айн. кулоч ёзмоқ қ. кулоч 1.

ЁЙСИМОН Ёйга ўхшаш, яримайлана шаклидаги. [Гулхайрининг] Кичик гўштдор қулоқларидаги ёйсимон оқтин ҳалқалари тебраниб, ятиради. С. Нуоров, Нарвон.

ЁКИ [ф. ياكى — ёхуд] айр. боғл. Икки гап ёки айрим гап бўлаклари орасида келиб, фикрнинг улардан бирига қаратилганлигини билдиради. Мен бораими ёки ўзинг келасанми? ■ Бирон одамнинг ўзидан наст ё баландлигини.. унинг уйида нечта гилами борлиги ёки неча кишига сўзи ўтиши билан ўлар экан. Ойбек, Танланган асарлар.

ЁЛ 1 [ф. يال — от гарданидаги мўй] Бир қатор ҳайвонлар гардани (бўйни)да бўладиган узун юнг, қил тутамлари. Шер ёли. ■ Бугдойтоя ёқалаб ўтган тупроқ йўлда оқ ёлини елптиб, бўз от йўрғалапти. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Теварақдаги кишилар бир менга ва бир тойчамга қарайдилар. Мен уялиб, тойчамнинг ёлини тарайман. А. Қодирий, Улоқда.

Юрагида (ёки кўрагида) ёли бор Ҳақиқий эркак, мард. Лекин чўлда юрагида ёли бор баҳодирлар қолди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. -Қани, юрагида ёли бор шерлар бўлса, майдонга чиқсин, канал қазиб, қўриқ очамиз, — деди Ҳамза. Н.Сафаров, Оловли излар.

ЁЛ 2 шв. Сайр, истироҳат. Яшил ўрмон бўлур ҳали Кўл айланаси, Ёз кунлари ёл эткали Қушлар панаси. Миртемир. Ҳали шига руҳсат йўқ! Уч кун аввал келдингиз, ҳозирча ёл этингиз. Яшин ва М. Раҳмон, Сирдарё. Қўёш нимадандир хижил бўлиб қочгандай, булутлар орасида ёл этади, насим эса байроқларни тинмай уйнатади. Миртемир, Тингла, ҳаёт.

ЁЛВОРМОҚ Ўтиниб илтимос қилмоқ; илтижо қилмоқ, ялинмоқ. -Мени ёлғиз ташлаб кетманг, — деди Қумри Қамчига ёлвориб. Ҳ. Фулом, Машғал. Бирам ялинди, бирам ёлворди, «урманг, тавба қилдим», деб йиғлади, кўзларидан дарё-дарё ёш кетди-я! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЁЛДОР [ф. يالدار — ёлли] 1 Қалин ва узун ёлли; серёл. Равшанбек қараса, бир одам, ёлдор, думдор бир жийрон отни йўрғасига солиб селкилаб, ҳадеб йўрғалади. «Равшан». Сувга қонган от ёлдор бўйини ўша томонга чўзиб, қаттиқ кишнади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 Жунли, сержун. [Тўламатиинг] Ҳ. кенг, ёлдор кўкраги кишин-ёзин очик. С. А. боев, Оқсой.

Ёлдор бўри айн. сиртлон.

ЁЛЛАМОҚ Маълум шартлар асос кимсани бирор ишни бажаришга қабул қилиб, пул бериб ишлатмоқ. Бойлар би мардикор ёллаб бериш устига от ёки ақ ҳам топишга мажбур эдилар. А. Қодир Меҳробдан чаён. Қаландарлардан тағин нафар маддох ёллаб, қишлоқларга юбори. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЁЛЛАНМА Маълум шартлар асоси ишлайдиган, ёлланган. Ширкат вакили ланма ишчиларни икки оворадан қилиб аратди. С. Сиёев, Ёруғлик. Тўранинг ў. яқин ёлланма навқари бўлиб, ҳаммаси қил милтиқ билан қуролланган. Ж. Шарип-Хоразм.

ЁЛЛИ айн. ёлдор 1. Махсум бирданига 1 ёлли оч бўрига айланиб қолди. С. Анорбо Оқсой.

ЁЛПЕЧ айн. ёлпўш.

ЁЛПЎШ [ф. يالپوش — ёлни ёпувчи] Снинг ёлини ўраб, ёпиб қўядиган мато, ё қич. Икки сайис турар икки ёнида, Қулодан олди заррин ёлпўшини. «Ҳасанхон». [Шкир] Ағнаб, эгарини ағдарган отнинг усти очиб.. ёлпўш билан ёпиб, айил тортди. С. А. ний, Қўллар.

ЁЛПЎШЛАМОҚ Устига ёлпўш ташламоқ. Усмонқул кўч-кўч деса, кўч бошлади. Ортидан Нурмон ака юк ташлайди, Оти Абдуқодир олиб келиб, Бошига латта рўм ёлпўшлайди. «Оқ олма, қизил олма».

ЁЛЧИМОҚ 1 Етарли даражада таъми ланмоқ; тўймоқ, қониқмоқ, қонмоқ. Урида ёлчиб овқат емаган, иззат кўрмаг Назирқул учун бундан ортиқ бахт йўқ эди. Аҳмад, Ҳукм. Қўтинча оч-наҳор қоларди ҳатто зоғора нонни ҳам ёлчиб емаган кўларимиз кўп бўларди. Ҳ. Турсунқулов, Ҳаёт қиссаси. Ичкарига кириб ётинг, нича д олинг, уч кун бўлди, ёлчиб ухлаганингиз й. Уйғун, Навбаҳор.

2 Бирор яхши кимса ёки нарсага ети моқ, эга бўлмоқ; ниятига етмоқ; кўнг тўлмоқ. Шошган қиз эрга ёлчимас. Мақ Бўзчи белбоққа ёлчимас. ■ [Сўфиев] Катни ака, кичикни ука деб, ўлиб-тирилиб и лаб юривди. Раислар экспедитордан ёлчид деб ишониб қолишган эди. Ҳ. Назир, Кўк

рак шабадаси. *Раҳматулла хотиндан ёлчиган эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти. -Мансур баҳши, сиз хотинга ёлчимай юрибсиз, — деди Шайбонийхон. П. Қодилов, Юлдузли тунлар.*

ЁЛЧИТМОҚ Бировни бирор нарса билан таъминламоқ; бирор ишни дундирмоқ, қойил қилмоқ, ўринлатмоқ. *Кийим-кечакка ёлчитмоқ. ■ Раҳмонали деган бир ошнам бор эди. Узи умрида бирор жойда ёлчитиб ишлаган. С. Аҳмад, Сайланма.*

ЁЛҚАМСИҚ айв. *ялқамсиқ. Лекин шу бир рўзгорга айланганлар ичида яхши ишлайдиганлари бор, ёлқамсиқ, муғамбир кишилари ҳам бор. А. Қодирий, Обид кетмон.*

ЁЛҚИН 1 Ёнаётган нарсадан кўтаришувчи аланга. *Шоҳ ўтиннинг ўчоқни тўлдириб ловилатаётган ёлқини қорайган кўчага шуъла сочмоқда. П. Турсун, Ўқитувчи. [Бектемир] Соф, лоларанг ёлқинга термилиб.. узоқ ўйлади. Ойбек, Кўёш қораймас.*

2 Ёруғ, ёғду, шуъла, нур. *Ёнар эди Дон чироқлари.. Чироқларнинг ёлқин шуъласи Этган эди ойни асира. Х. Олимжон. Саҳнага берилган қип-қизил нур ёлқини залнинг гирашира қоронғилигида Маҳкамнинг юз чизиқларини.. бўрттириб, мардонавор қилиб кўрсатарди. П. Қодилов, Уч илдиш.*

3 Ёлқин (эрқақлар исми).

ЁЛҚИНЛАНМОҚ 1 Аланглиниб, шуъла, ёғду таратиб ёнмоқ. *Хонанинг ўртасида манқал тўла қип-қизил чўғ ёлқинланади. Ойбек, Навоий.*

2 Товланмоқ, жилваланмоқ. *Қумтепалар ёлқинланади, Жимирлайди уйилган зардай. Э. Раҳим, Янги қадам. Ҳаёт деган мунис бир санам Шодлик майин тутди кўлимга, Ёлқинланган лоларанг бу жом Сархушликни солди дилимга. Б. Бойқобилов, Мени кутинг, юлдузлар.*

ЁЛҚИНЛИ Нурли; алангали; оташин. *Унинг [Гулнорнинг] хаёлида ёлғиз Йўлчигина учди, фикран у билан сўзлашади, гўё йигит унинг сочларини силайди, эркалайди, ишқ, ёшлик нури тўла кўзлари билан унга термилиди, гўё юрагидаги чин, ёлқинли муҳаббатни сўз билан ифода қилолмай, боқишлари билан баён қилади. Ойбек, Танланган асарлар. -Яна виждондан, ифбатдан даъво юритадилар! — Ёлқинли кўзларида яна ғазаб тошиб деди Исқандаро. Ойбек, Нур қидириб. Барқ урар ёшгим юрт баҳорида. Дилимда элимга ёлқинли бир ишқ. Э. Охунова.*

ЁЛҒИЗ 1 Бирорта ҳам шериги йўқ, бир ўзи; якка, танҳо. *Ёлғиз дарахт. Ёлғиз ўзи келди. Ёлғиз отнинг чанги чиқмас, чанги чиқса ҳам, донғи чиқмас. Мақол. ■ Шубҳали ёлғиз йўловчи кетганича кўринмади-қўйди. Х. Ғуллом, Машғал.*

2 Ака-ука ва опа-сингиллари йўқ; ота-онанинг ягона фарзанди. *Ёлғиз ўғил. ■ Ҳар бир она сингари Тўқсон буви ҳам ўз ёлғизининг бахтли бўлишини истарди. Н. Сафаров, Оловли излар. [Ёрмат:] Эл орасида мени шарманда қилма, ёлғиз қизимсан, аяб турибман. Ойбек, Танланган асарлар. Аямнинг ёлғиз ўғли урушга кетиб, келини уч боласи билан қолибди. С. Сиев, Ёлғизлик.*

3 Кимсасиз, ҳеч ким йўқ. *Уй ёлғиз бўлгани учун холамникида бирпасгина ўтириб қайтдим. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

4 юкл. *взф. Фақат, биргина. [Адолат] Ёлғиз ўз тақдирини эмас, ўзига ўхшаган юзлаб хотин-қизларнинг тақдирини ўйлайди. С. Зуннунова, Гулхан. Аҳмад Ҳусайн бир неча кун уйдан кўзгалмади. Унинг эрмаги ёлғиз китоблар бўлди. Ойбек, Нур қидириб. -Жуфтлик ёлғиз кишилар орасидагина эмас, ер юзидаги ҳар бир махлуқда ҳам бор.. — деди Анвар. А. Қодирий, Мехробдан чаён.*

ЁЛҒИЗЛАМОҚ Ёлғиз қўймоқ, танҳо қолдирмоқ, якқалаб қўймоқ.

ЁЛҒИЗЛИК 1 Ўзи билан ўзи бўлишлик, яккалик; танҳолик. *Икромжон неча кундан бери ёлғизликни кўрсарди. С. Аҳмад, Уфқ.*

2 Ёлғиз яшашлик. -*Ёлғизлик курсин, онажон, — Қумри дастурхонни йиғиштираётдиб сўзлади. Х. Ғуллом, Машғал.*

ЁЛҒИЗОЁҚ; ёлғизоёқ йўл Фақат пиёдалар юриши мумкин бўлган тор йўл; сўқмоқ. *Дала ўртасида ёлғизоёқ йўлдан бораётган Фотима опа болаларга қараб-қараб қўяди. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Майна ёлғизоёқ йўлдан борарди. Ш. Тошматов, Эрк куши.*

ЁЛҒИЗҚЎЛ Ишда, уй-рўзгорда кўмаклашувчи кишиси йўқ. *Ёлғизқўл одам. ■ Абдулқодир ёлғизқўл бўлгани туфайли кўндан бери бажаролмай юрган ўзга юмушлар билан шуғуланмоққа имкон топган эди. Ойбек, Нур қидириб.*

ЁЛҒОН 1 сфм. Ҳақиқатга зид, нотўғри; ҳақиқатда бўлмаган. *Ёлғон сўз. Ёлғон хабар. ■ [Отабек] Илгари.. ўзининг ёлғон жавобларидан жуда хавотирланар эди. А. Қодирий, Утган кунлар. -Қайси ноинсоф тошиб келди*

сизга бу ёлгон гапни? — деди Алим бува хуноб бўлиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 сфт. Ҳақиқий эмас, сохта, ясама; ёлгондакам. Ёлгон йиғи. Ёлгон кулги.

3 от Ҳақиқатга тўғри келмайдиган, нотўғри гап, нарса; уйдирма. *Ширин ёлгондан аччиқ ҳақиқат яхши. Мақол. Ёв макрину ёлгон яширар.* Мақол. ■ *Ҳаёт ҳақиқатини куйласанг, халқ учун ёзсанг, таёқ ейсан; ёлгонни ёзсанг, бошингни силайдилар.* Ойбек, Нур қидириб. *Ёлгонни сал киши ишонадиган қилиб гапириши керак, Сафар!* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

Ёлгон арафа қ. арафа 1. Ёлгон барг Уругдан униб чиққан дастлабки қўш барг. *Ўза ёлгон барг чиқариши билан дарҳол яғана қилиниши шарт.* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. **Ёлгон тонг** Тонготардан анча олдин, тонг ёришгандек тўйиладиган пайт; субҳи козиб. *Тонг бўзариб ёришиди. Ёлгон тонгда адашиб йўлга чиққан булутлар таралди.* Шухрат, Шинелли йиллар. **Ёлгонни сув қилиб ичмоқ** Кўп ёлгон гапирмоқ, -*Ёлгонниям сув қилиб ичасан-да, Шерматхўжа!* — деди биров. С. Сиёев, Ёруғлик. **Ғирт ёлгон** Бутунлай нотўғри. *Лекин Ҳошимовнинг, шу бўри боласига маҳлиё бўлиб, Ақром яхши ўқий олмай, олтинчи синфдан қолиб кетди, дегани ғирт ёлгон.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

ЁЛГОНДАКА айн. ёлгондакам. -*Яна совуқ сувга ювиндингми?* — деди ёлгондака нўписа қилиб. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

Ёлгондака дунё Бевафо, ўткинчи олам. *Аслини сўрасангиз, ҳаммамиз бу ёлгондака дунёга меҳмонмиз.* К. Яшин, Ҳамза.

ЁЛГОНДАКАМ I Ҳақиқий, чин эмас; сохта, қалбаки. *Ёлгондакам тўппонча. Ёлгондакам ҳужжат.*

2 Ғайритабиӣ, сохта. *Қиз ёлгондакам ноз-фироқ билан дик этиб турди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *У. ўзини ёлгондакам уйқуга солиб, мудрагандай ўтирган экан.* Ойбек, Болалик. *Акмал Ҳамдам ёлгондакам шарақлаб кулди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЁЛГОНДАН Ёлгондакам (тарзда), қалбаки равишда; сохтакорона. *Ёлгондан гапирмоқ. Ёлгондан дўқ қилмоқ.* ■ *Шарофат ёлгондан қийқириб кулди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. - *Командирни қайтариб келинг дейман,* — дедим, ёлгондан ўрнимдан ҳам турдим. Ойдин, Садағанг бўлай. командир.

ЁЛГОНЛАМОҚ Ҳақиқатда бўлмаган ҳақиқатга зид нарсаларни сўзламоқ; ёлгон гапирмоқ; алдамоқ. *Турабек хижолат титиб, ёлгонлади.* М. Мансуров, Ёмби. *Мурзнинг ёдига [Элмуроднинг] ёлгонлагани туш.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ЁЛГОНЛИК Нотўғрилик, тўғри эмалик; сохталик. *Муродхонга синглиси қаргапининг ёлгонлигини сезиб, акасининг сўз ишонмай, бир сўз айтибди.* «Муродхон». ... *нинг ёлгонлиги маълум бўлгунча, далада тўхтаб қолади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЁЛГОНЧИ Ёлгон гапирадиган одалламчи; каззоб. *Ёлгончига қўшилма, ро сўзингни яширма.* Мақол. ■ -*Ёлгончи экан сиз, ўтинчи бола,* — деб қиз пақирини ека қўйди. С. Сиёев, Ёруғлик. -*Асаднинг олд ёлгончи бўлмай деяпман-да,* — чайналди Аҳмад Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Қизил гулни боғдим арғамчига, Қайдин ҳам кўнгул берди ёлгончига.* «Оқ олма, қизил олма».

Ёлгончи дунё айн. ёлгондака дунё қ. гондака. *Ёлгончи дунёда ризқим узилди, Дунда гирён бўлиб, бағрим эзилди.* «Алпомиш».

ЁЛГОНЧИЛИК Ёлгон гапиришлик; каззоблик. *Демак, ёлгончилик касалига мубт бўлган кишини ростгўй одамнинг қони билан даволаса бўлади.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. *Ёлгончилик билан иккиюзмаччилик учун жазо берилмайди, шунақа.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЁЛГОН-ЯШИҚ Ёлгон ва уйдирмаган ёлгон-яшиқ гап. ■ [Отабек] *Зайнабни ёлгон-яшиқ гаплар билан Кумуш юрагига ёққанини пайқади.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Ҳали ҳозир ёлгон-яшиқ айтади, Бир кунлари айтиб, гандан қайтади.* «Ҳасанхон».

ЁМ I [мўғ.-туркий *يام* — чопарлар оти шундай отлар алмаштириладиган жой] Чопарлар, йўловчилар кўнадиган ва отлаштирадиган жой; бекат.

ЁМ II [ф. *جام* — коса; қадаҳ] Катта, катан хум. -*Ошпазнинг ўчоғида, кўнчининг ёмда, нонвойнинг томида сиғиниб юрган* — такзада бир ит эдим, сиғиниш жонимга пайкан эди, — дейди Бердибой. А. Қодирӣ, Оқкетмон.

ЁМ-ЁМ Душман, жаллод. *Улаксага худди ём-ём, Қайдан тонай ёвга мос ном? Миртемир.* -*Қўрқма, сени сўймаймен ём-ём эмас. Сенга бир хизмат*

ўғлим.. — деди домла Шум болага. Ф. Гулом, Шум бола.

ЁМБИ [хит.-туркий «юань бао» — бойлик тўплашнинг бошланиши] Яхлит қўйма олтин ёки қумуш. Икки юз граммлик ёмби. ■ Мурунгов олтин-руда комбинатининг ишига туширилганига унча кўп вақт бўлгани йўқ. Олтиннинг дастлабки ёмбилари қўйила бошланди. И. Ҳамробоев, Олтин ва давр. — Ҳужрани қулфлаб кетамиз — ҳумчадаги тиллою ёмбиларингизни ҳеч ким олмайди, — деди Нафисахон. Мирмуҳсин, Умид.

ЁМОН 1 Сифатсиз, сифати паст. Ёмон чит. ■ Биламан, тилларнинг ёмони йўқдир, Ҳар тилнинг ўз кўрки, улуғлиги бор. Шухрат.

2 Бирор ишни эплай олмайдиган, уқувсиз, тажрибасиз. Ёмон сувоқчи. Ёмон ходим. Ёмон ташкилотчи.

3 Ахлоқсиз, феъл-атвори ярамас; бузуқ ниятли. Ёмон киши экансиз-ку! С. Аҳмад, Уфқ. Барно унчалик ёмон, унчалик беҳаё қиз эмас. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Шунини унутмаслик керакки, уруш туфайли одамлар ўзбоғина бўлиб кетишди, эда ёмонлар кўпайиб кетди. К. Яшин, Ҳамза. Начора, ёмонларнинг қўлидан ҳар иш келади, бало бас келсин уларга. Э. Аъзамов, Жавоб.

4 Оғир, хатарли. [Ҳомиднинг] Яраси ёмон, думсиз ҳолда ҳиқиллаб ётибди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 Айб, гуноҳ. Ҳой, дўстим, бировнинг дўпписини бировга уддалаб кийгазиш ёмонми? Шукрулло, Сайланма. Вой ўламасам, Зубайдадон, тасаддуғингиз кетай, нега тик тундирибсиз? Остонада-я! Остонада туриш ёмон бўлади, қизим, жойингизни билиб ўтиринг [деди Ҳамза]. К. Яшин, Ҳамза.

6 Нотинч, беҳаловат. Бугун Аҳмад жуда ёмон ухлади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

7 Нохуш, ёқимсиз; совуқ. Ёмон хабарнинг қаноти енгил бўлади. Ж. Абдуллахонов, Иноят. Бирор ёмон хабар бўлса, бизга ҳам татишарди. С. Сиёев, Ёруғлик. Докторнинг сифияти ёмон шеклли, саломимга ярашадик олди. С. Сиёев, Ёруғлик.

8 Хавfli, хатарли; фалокат келтирувчи. Абдишукур секингина минғирлади: — Гап татиқоқда, баҳамжиҳат бўлишда, укам! Орага фитна солиш ёмон нарса. Ойбек, Танланган асарлар. Қалладан қора хаёлларни сўйиш керак, тушкунлик энг ёмон душман.

Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Кўк қурт! Ёмон офат. Ғўзанинг заволи. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла.

9 Салбий, ёқимсиз, бехосият; хунук. Кучли шовқин ишловчиларнинг меҳнат унумдорлигини пасайтирди, асабга ёмон таъсир кўрсатди. «Фан ва турмуш». Бегойимнинг қотма юзи тиришди. Ёмон нарсани кўрган кишидай жирканиб: — Қувиб чиқаринг жувон ўлгурни! — деди. М. Исmoilий, Фарғона т. о.

10 Носоғлом, касал; ланж. [Меъмор] Бир чеккада ғариб бўлиб ўтирган Ғаввосга ҳам яхши гапирди, ўзингизни ёмон сезмаяпсизми, деб сўради. Мирмуҳсин, Меъмор. Ҳеч қаерим жисдий лат емаган бўлса ҳам, ўзимни ёмон ҳис қилдим. О. Мўминов, Хиёбондаги уч уч-рашув. Ҳўжайин ёмон бўлиб ётибди. С. Сиёев, Ёруғлик.

11 Айёр, маккор, қув; ишбилармон, эпчил. — Ҳа, эшон нега кетди экан? — Тирикчиликда-да. — Ҳа, мурид овига чиқиб кетган экан-да. Эски хунар! — Қори пиқиллаб қулди-да, ҳазиломуз: — Ёмонсан-а, ёмонсан! — деб қўйди. П. Турсун, Ўқитувчи. Она ёмон, бир нарсага киришса — қўймайди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

12 Ўқув-ўқитув ишларида энг паст баҳо. Майли, уч қўйса ҳам, ёмон қўйса ҳам, майли! Мана шу бир оғиз сўзи учун Ғавҳар ундан ҳеч қачон хафа бўлмайди! Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Бир кун дарсдан ёмон баҳо олиб, кечгача шу ерда хаёлга чўмиб ўтирганим эсимда. «Гулдаста». Мактабда ёмон баҳо олсам ё икки кун дарсга бормасам, бутун синф оёққа турарди. С. Сиёев, Ёруғлик.

13 Қаттиқ, кучли; жуда, ниҳоятда. Яна бир бекат юриб тўхтагач, ҳайдовчи хотин унинг тепасига келди: — Ёмон уришдимми? Ўлдиришдан ҳам тоймайди бу безорилар. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Иноят оқсоқол уни кўпчилик ўртасида ёмон ҳақорат қилган эди. С. Аҳмад, Уфқ.

Ёмон гап 1) одоб донрасига сизмайди-ган ибора; сўкиш. [Гулсумбиби:] Бу ёмон гапни қаердан ўргандинг? Ойбек, Танланган асарлар; 2) совуқ, нохуш хабар. Ёмон гап тез тарқалади. Ёмон кун Киши ҳаётидаги оғир дамлар. Чеккан бутун азобларим, ёмон кунларим мана шу олмазор тагида, бизилдоқ қушларнинг бозорида эриб йўқ бўлиб кетмаётгандек эди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ёмон кўз

қ. кўз. Яна айтаман, фақат эҳтиёт бўл, ёмон кўздан ўзи асрасин. Т. Ашуров, Оқ от. - Хайр, худо синглимни [Қумушни] ёмон кўздан асрасин! - деб [хотин] фотиҳа ўқиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ёмон [кўз билан] қарамоқ** Бузуқ ният билан тикилмоқ. Мен Ҳамиднинг қайним Сайфига ёмон кўз билан қараб юрганини сал-пал сезиб юрар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ўрик олаётганимда, менга шунақаям ёмон қарадики, кўрқиб кетдим.** С. Аҳмад, Уфқ. **Ёмон кўрмоқ** Ёқтирмаслик. хуш кўрмаслик; севмаслик. Аҳмаднинг энг ёмон кўргани шунақа тунд бўлиб, гаплашмай юриш эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Манзура опа Ювош иккаламизни ёмон кўриб қолганлар [деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Энг ёмони** Ҳаммадан хавфлиси, ёқимсизиги; ёмонларнинг ёмони. *Энг ёмони хона ғоятда совуқ эди. Мирмуҳсин, Меъмор. Аҳмадга ўхшаган соф виждонли одам учун энг ёмони - ўзини бекорчи, текинхўр сезиш.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЁМОНЛАМОҚ I Қоралаб, ёмонга чиқариб гапирмоқ. *Овқат вақтида Ҳожиди ҳеч кимга сўз навбати бермай, бурунги замонни ёмонлаб кетди.* А. Қаҳҳор, Йиллар.

ЁМОНЛАМОҚ II Бирдан пайдо бўладиган дард-касалиқдан қаттиқ безовталанмоқ, ёмон аҳволга тушмоқ (от, мол ҳақида). *Махдум меҳмонхонасидан юриб келган оёқ товушини эшитиб, ёмонлаган отдек типирчилади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Илоҳи, ёмонлаб ўлгин, Тарлон от, устингдаги йўлбарсингни найладинг.* «Ойсулув».

ЁМОНЛАШМОҚ I Ёмонламоқ I фл. бирг. н.

2 Ёмон томонга ўзгармоқ, қийинлашмоқ, баттар бўлмоқ. *Ҳаво ёмонлашди.* ■ *Марямхон.. эрининг кўнели иккига бўлинса, турмуш ёмонлашажагини тушунтиришга тиришган.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Оғирлашмоқ, кучайиб кетмоқ (касалиқ ҳақида). *Касал ёмонлашди.* ■ *Тун яримга борганда, Бобоқул отанинг аҳволи ёмонлашди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЁМОНЛИК Ёмон, салбий хислатларга эга бўлишлик; ёмон, ярамас ишлар қилиш; қабихлик, ёвузлик. *Яхшининг яхшилиги тегар тор ерда, ёмоннинг ёмонлиги тегар ҳар ерда.* Мақол. ■ - *Бизнинг мақсадимиз - кишиларга онг, тушунча бермоқ, токи ҳар бир киши яхшилик ва ёмонликни, оқу қорани ўзи*

ажрата оладиган бўлсин, - деди Элмурод. Турсун, Ўқитувчи.

ЁМОНОТЛИҚ: ёмонотлиқ бўлмоқ. Ёмонлик билан, ёмон деб ном чиқармас шарманда бўлмоқ. *Бобур ва унинг тарадорлари халқ орасида ёмонотлиқ бўлишларидан Жаҳонгир мирзо ва унинг онаси Фатима Султон бегим ҳам манфаатдор эдилар.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. - *Анироқ қилиб айтинг, Муса ака, Бўтабой тикорга ёмонотлиқ бўлиб қолмасин, - деди Низомиддинов.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ЁМҒИР Булутлардан сув томчила ҳолида тушадиган, ёғадиган ёғин. *Ёмғир суви. Ёмғир ёғди. Ўтган булутдан ёмғир кума.* Мақол. ■ *Ёмғир худди жонга игна сағандай, эзиб муттасил саваларди.* Ойбек. *Қуёш қораймас. Ёмғир томчилари буювилган ҳавонинг покиза еллари гоҳ бадавчимчилаб ўтади, гоҳ сескантиради.* Шухр Шинелли йиллар.

Ўқ ёмғири Ёмғирдай ёғилаётган кўп Уч томондан ёғилаётган ўқ ёмғири унинг бошини кўтаргизмай кўйди.. И. Раҳм Чин муҳаббат.

ЁМҒИРГАРЛИК айн. ёмғиргарчилик.

ЁМҒИРГАРЧИЛИК Ёмғир кўп ёқи ёки ёғадиган вақт; ёмғирли об-ҳаво. *Ёмғирчилик бошланиб кетди.* А. Мухтор, Бўрларда бордек ҳаловат.

ЁМҒИРЛАТИБ: ёмғирлатиб суғормоқ. Ёмғирга ўхшатиб, томчилатиб суғормоқ. *Шунингдек, тоқзорларни ёмғирлатиб суғор, усули ҳам тажрибадан ўтказилди.* «Фаттурмуш».

ЁМҒИРЛИК айн. ёмғирлўш 1. *У [1 темир] халтасини бурчакка кўйиб, ёмғирлигини ечди.* А. Мухтор, Чинор.

ЁМҒИРПЎШ I Ёмғир пайтида кийилган, ёпинадиган кийим ёки ёпинчиқ, чикроқ ёмғирпўшини ўзи кийди-ю, отга лди. П. Қодиров, Қора кўзлар.

2 Ёмғир пайтида бошга тутиладиган бузонттик. *Муқаддам ёмғирпўшини эшик олди миҳга илди.* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

ЁН I Тананинг елкадан сонгача бўл шунингдек, бирор нарсанинг ўнг ёки қисми. [Отабек] *Ўнг ёнини босиб, кўр бурканди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *М боши кўлини ёнига туширди.* М. Исмоил Фарғона т. о. *Канизак ени билан бурни икки ёнини тез-тез артар экан, Сама*

ровга кўз қири билан қаради. А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.

2 Умуман ўнг ёки чап томон; тараф; атроф. Ён қўшни. ■ Художёр ҳузурига қирадиган эшикнинг икки ёнида ойболта кўтарган икки жаллод сурат каби қотганлар. А. Қолирий, Меҳробдан чаён. Асад қори ёнидаги эликбошини туртди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Мансур ёнига аланглаб, юмалоқланган кўрпа-тўшакларни кўрди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Ёқа, чет; қирғоқ. Ариқ ёни. ■ Деворнинг ёни билан келгани учун ҳам Ойқиз кўрмай қолган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 Чўнтақ, кисса. Ёнимда пулим йўқ. ■ Аҳмад Чалабий оқчадан ёнига кўпроқ солиб олишни тайинлади. Мирмуҳсин, Меъмор. Ёнимда яна ўттиз сўмча қолди. Ойбек, Танланган асарлар. Қаердандир пайдо бўлган ёш бир йигит.. ёнидан бинт чиқариб, Аҳмаджоннинг бошини боғлашга киришди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

5 Қўшни, ўзаро яқин. Таманно ён қишлоқдаги касалхонада ишлаши керак. Мирмуҳсин, Қумри ва Таманно.

Ён бермоқ Енгилмоқ, паст келмоқ; рози бўлмоқ. Илғари Ашурдақаларга дарров ён берарди. П. Қодиров, Қадрим. Ён босмоқ Тарафини олмоқ, ёқламоқ; ҳомийлик қилмоқ. Бир тараф соҳиб қорига, иккинчи тараф Адлатга ён босди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ёнига кирмоқ Ёрдамлашмоқ, кўмаклашмоқ; ўсиб, улгайиб, ёрдам берадиган ёшга етмоқ. [Ўқтам:] Ачинсанг, ёнимга кир, қизчаларга ёрдамлашайлик. Ойбек, О. в. шабадалар. Ибн Ямин: -Оллога минг қатла шукур, шунча фарзанд кўрдим. Худо хоҳласа, тезда катта бўлишиб, ёнимга кириб қолишар, — деб қувонди. К. Яшин, Ҳамза. Ёнига тушмоқ 1) фойда қилмоқ. Мирзакаримбой соқолини селкилатиб кулди ва бу ёзувдан рози бўлганини билдирди: «Дуруст. Ун сўлкавой ёнига тушадикун, мақтамайдимиз?» Ойбек, Танланган асарлар. 2) ҳимоя қилмоқ, тарафини олмоқ. Ғидибиди авжига чиқди. Она ўғил ёнига тушиди. «Мушгум». Ёнига қолмоқ Фойда кўрмоқ. Лоқал пичоқ тортиб юборганида ҳам, эти ёнга қоларди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Ёини олмоқ Ҳимоя қилмоқ, ёқламоқ, қувватламоқ. Холиқ ёнимни олармикан десам, у ҳам бошқаларга қўшилиб, мени калака қиланти. Ҳ. Назир, Чўл ҳавоси.

ЁНА Ёнбағир, қиялик. Това тошлар ёналарда йиқилай-йиқилай дея омонат турибди. Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади. Олқорлар уйнайди товда, ёнада.. «Юсуф ва Аҳмад».

ЁНАКИ Ёни билан. Дилшод ўзини четга олиб, меҳмонга йўл берди. Кейин ярим қадам олдинга ўтиб, ёнаки юриш билан уни айвонга бошлади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ЁНАР Ёниб турадиган, ёнувчи. Менинг нафсим балодур, ёнар ўтга соладур. Мақол.

Ёнар тоғ эск. айн. вулқон. Амрингизга бўйсунар борлиқ, Ёнар тоғ ҳам ўчишига мажбур. З. Диёр. Ёнар қурт Кечаси ўзидан нур тарқатиб турувчи қурт. [Қараса] Чироқ йўқ.. Кичкинагина ёнар қурт пахсага ёпишиб ётарди. Мирмуҳсин, Чўри.

ЁН-АТРОФ Ҳамма томон; тўрт томон. Киришим билан: «Касал қаерда экан?» деб ён-атрофга қарадим. Ойдин, Уялди шекилли. ерга қаради.

ЁНБАҒИР айн. Ён, қиялик. Адирлар ёнбағридан секин келаётган машина хиёл ўтмай Фуломжоннинг бульдозери рўпарасига келиб тўхтади. Газетадан. Ҳамма жойга, ҳамма адир ёнбағирларига ҳам пахта экилган. Э. Усмонов, Ёлқин. Ёнбағирларда лолалар очилган. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЁН-БЕРИ айн. ён-атроф. Ён-беримда райҳонлар, ялпизлар, гуллар.. Миртемир, Тингла, ҳаёт. Кўз, киприги пириллаб, Пайтаслар ён-берини. Қ. Муҳаммадий.

ЁНАШМОҚ айн. ёндашмоқ 1. Бир-бирингдан неча вақтлар адашиб, Энди кепсан бунда излаб, ёнашиб. «Рустам». Ёнашиб, қошима яқин келмагин, Семурғга ҳадик бериб юрмагин. «Баҳром ва Гуландом». Тошганинда асло бўлмас ёнашиб, Ночор от чопишар мироббошилар. Миртемир.

ЁНБОШ 1 айн. ён 1, 2. Ёнбошим оғриydi. ■ Эъвозхон Ботиралининг ёнбошида ҳамон чопқиллаб юриб келарди. Ҳ. Фулом, Машғал. Аваз унга бир қаради-ю, Маҳмуда Алиевнанинг ёнбошидаги стулга бориб ўтирди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Назар ёнбоши қирилиб пачоқ бўлган машинанинг олд ўриндиғига ўтирди. Э. Усмонов, Ёлқин.

Ёнбошига олмоқ Курашда кўтариб олиб, ёнбошига қўймоқ, Али полвон.. мени бир неча вақт айлантириб юрди, сўнгга чамага келтириб, ёнбошига олмоқчи ва ерга урмоқчи бўлди. П. Турсун. Ўқитувчи.

2 Ўнг ёки чап курак суяги.

У ёнбошидан бу ёнбошига ағанамоқ Ухлай олмасдан безовта бўлмоқ. У [Хури] у ёнбошидан бу ёнбошига ағанар, кўнгли ҳам тун каби қоп-қоронғи бўлиб, хаёли тарқоқ ётарди. Н. Фозилов, Дўйдор. *Қудрат у ёнбошидан бу ёнбошига ағдарила бериб, ярим кечадан оққанда, уйқуга толди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар. **Ёнбоши ерга тегмаган** Курашда йиқилмаган, зўр; кураги ерга тегмаган. **Ёнбоши ерга тегмаган паҳлавон.** ■ *Чет эллардан паҳлавонлик дағдағаси билан келиб турадиган зўрлардан биронтаси ҳали унинг ёнбошини ерга тегизган эмас.* Ойбек, Навоий.

3 сирт. Ўзбек курашида: курашчи усул қўллаб, рақибнинг битта курагини ерга теккизганда ёки рақибни иккинчи марта огоҳлантирилганда бериладиган баҳо, балл.

ЁНБОШИГА кўм. өзф. Ёнига, ён томонига, ён тарафига. *Кийимларини стулнинг ёнбошига ташлади.*

ЁНБОШИДА кўм. өзф. Ёнида, ён томонида; яқинида. *Мактабнинг ёнбошида болалар боғчаси бор.*

ЁНБОШИДАН кўм. өзф. Ёнидан, ён томонидан, яқинидан. *Дарё қишлоқнинг ёнбошидан ўтарди.*

ЁНБОШЛАМА Ён тарафдан. *Ёнбошлама пармаши ярим кечада бошланади.* И. Раҳим. Тақдир.

ЁНБОШЛАМОҚ 1 Бир ёнбош билан тирсакка таяниб ётмоқ. *Ёрмат бошини кўтарди, бир қўлини ерга тираб ёнбошлади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қумуш Отабек яқинига сурилди ва тирсаклари билан унинг тиззасига ёнбошлаб, эркаланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ён тарафга оғмоқ; эгилмоқ, қийшаймоқ. *Девор ёнбошлади.* ■ *Машина жойидан силжиши ҳамон, ғарбга хиёл ёнбошлаб турган анорлар носқовоққа ўхшаш гуллари баланд кўтариб, гўё унинг орқасидан югураётгандек туюлди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 поэт. Бота бошламоқ (қуёш, ой ҳақида). *Ой ғарбга томон ёнбошлади.* Ж. Шарипов, Саодат. *Мутал райондан чиққанда, қуёш ғарбга ёнбошлаганди.* О. Ёқубов, Ларза.

ЁНДАМА Ёни билан, ёнлаб. *Раъно йўлакда ярмисини кўрсатиб ёндама турган хотиннинг олдига борди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЁНДАМАЛАБ Ёнига бурилиб, ёнига қайрилиб. *Мадаминбек ўйланиб қолди. Ёни кўзини қисиб, ёндамалаб қаради.* Ҳ. Нўъмат ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЁНДАМАСИГА қ. ёндама. [*Хатиб дом Қорни бўғоз сизирларникидек ўбдон эшикдан, ёнидаги ёстиққа.. ёндамаси чўкиб олади.* А. Қодирий, Обид кетмон. «Уверсал» эатларни ёндамасига кеса кетди. Фуломов, Ташаббус.

ЁНДАМОҚ Яқин бормоқ; яқин келмак; яқинлашмоқ.

ЁНДАФТАР Чўнтакда олиб юриладиган кичик дафтар. *Ҳамза ҳам қотиб-қотиб қолди, ёндафтарини чиқариб, нималарнидир қўқилиб қўйди.* К. Яшин, Ҳамза. *Қирмиз қабулхонага чиқиб, кўк муқовали ёндафти ва ярми оқ ручка билан қайтиб кирди.* Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ЁНДАШМОҚ 1 Ёнма-ён келмоқ; яқинлашмоқ. *Яхшига ёндаш, ёмондан қоч.* Мактаб. ■ *Бўтабой орқадан юрди ва буларни олдига ўтказиб, Самандаровга ёндашиб, ун секин: -Тинчликми? - деб сўради.* А. Қаҳҳор. *Кўшчинор чироқлари. Гулсум сандалнинг тиги, Ойимхонга ёндашиброқ ўтирди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Муайян бир ишга маълум нуктаи назардан қарамоқ. *Масалага тўғри ёндашмоқ.* ■ *Абдулла Қаҳҳор адабиётининг мизини долзарб масалаларига беҳад талчанлик билан ёндашар эдилар.* К. Қаҳҳор ва, Чорак аср ҳамнафас.

ЁНДАШУВ Ёндашмоқ **2** фл. ҳар. н. *Иш ўз ўрнида азиз, бу икки хил ёндашу қоритирмаслик лозим.* «ЎТА». *Бу қури янгича ёндашув ва ечимларни талаб эти* Газетадан.

ЁНДИРМОҚ 1 Ёнмоқ фл. орт. н. *Авбек афанди, сиз уйингизга ўт қўйиб, ёнди кетасиз.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Қиздирмоқ, ловиллатмоқ; ачиштирмоқ. *Қалампир тилимни ёндириб юборди.* *Кун баланд кўтарилиб, дарахтсиз, сукуччаларни, ўтгувчи-кетгувчиларни отада ёндириб борди.* М. Исмоилий, Фарғана т. о. *Бутун гавдасини қандайдир исин қоплаб, суякларигача ёндиргандай бў.* Ойбек, Қуёш қораймас.

3 кўчма Авж олдирмоқ. *Эрининг вастириб айтган гапи хотинининг тутай ёлган ўтини баралла ёндириб юборди.* М.

монлий, Фаргона т. о.. Мудҳиш хабар ёш-сарининг юрагида ғазаб ва қасос алангасини ёндириб юборди. Н. Сафаров, Севги.

ЁНДОР 1 айн. ён 1. Қудрат шакаф ёндорининг бир ерини шаҳодат бармоғи билан босган эди, шакаф девор ичига қараб очилди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Эшик ёки дарвозанинг ён ёғочи. Туртвой қўрғончанинг эшиги ёнига борди-да, джарига қулоқ солиб, ёндорга суянганча туриб қолди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмезов. Ота.

ЁНДОШ 1 Ёнма-ён турган, ёнма-ён ёрнашган. Ёндош қишлоқ. ■ Пўлат, Баҳор — икковлари бир синфда ўқир, ҳовлилари ҳам бир-бирига ёндош бўлиб, қадрдон қўшни эдилар. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. Самарқанд билан ёндош турган Бухорода халқнинг амрликка қарши қудратли ҳаракати янада яшоволанди. М. Уринхўжаев, Унутилмас кўнлар.

2 Бир-бирига боғлиқ, яқин. Энди бу биз ёндош яна бир масала ҳақида ҳам фикрлашиб олсак. «Ёшлик».

3 айн. параллел. Ёндош чизиклар.

ЁНДОШМОҚ қ. ёндашмоқ 1. Ёмонларга яқин борманг, ёндошманг, Ҳушёр бўлинг, — деган иўдан адашманг. Ҳабибий. Чимён тоғининг чўққилари шундоққина шаҳарга ёндашиб тургандек. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЁН-ЁҚ фольк. Ёни-вери, атроф, теваарак. Ўшай шундай ён-ёғига қарайди, Бу бошига шайтан салла ўрайди. Фозил шоир.

ЁНИ-ВЕРИ қ. ён-ёқ. Ёни-веримга қарамак. бизникилар йўқ, ҳамма кетиб бўлибди. Шуҳрат, Шинелли йиллар. [Наимий] Уйлаб сарраса, ёни-вериди унга дўст, хайрихоҳ бўлган бағронга тирик жон қолмабди. А. Мухтор, Ята-сингиллар.

ЁНИГА кўм. өзф. 1 Олдига, яқинига. Уй ёнига бормоқ. ■ Фуломжон ўчоқ ёнига ўти-лаб, қўлларини исита бошлади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Ўзи билан бирга, етаклаб, бошлаб. Ёлтиқжон ун бир гувоҳни ёнига олиб, районга кўнади. А. Қаҳҳор, Кўшчиноҳ чироқлари.

ЁНИДА кўм. өзф. 1 Яқинида, яқин жойда. биқинида. Уйимиз мактаб ёнида.

2 Ҳузурда, қошида; қарамоғида. Директор ёнида тузилган комиссия. ■ Азизбек ёнида [Юсуфбек ҳожиги] қандай мавқе тутган бўлса, Нормухаммад қушбеги олдиди ундан ҳам

юқорироқ ва маънолироқ эътибор қозонди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЁНИДАН кўм. өзф. Олдидан. Қўрқиб, аямнинг ёнидан жиммай қолдим. С. Сийёев. Ёруғлик.

ЁНИЛҒИ Ёнадиган суюқ модда, суюқ ёқилғи (бензин, нефть ва ш. к.). Ёнилғи тўла бочкалар, тракторларнинг эҳтиёт қисмлари кўчма кўм тагидан чиқарилади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Газниқоб олдиди бир шиша ёнилғи ҳам турибди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЁНИҚ 1 Шуъла, нур сочиб турган. Ёниқ сулхан. Ёниқ чироқ. ■ Ёниқ шам ёнида яна ортиқча икки шам турарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кўчма Чақнаб турган. Келин жавоб бермайди. Унинг кўзлари ёнади. Лекин шу ёниқ кўзларида ҳамма жавоб аён. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

3 кўчма Жўшқин, ҳис-ҳаяжонли; оташин. Қийинчилик билан эришилган бу нодир фурсатда ёниқ орзуларини, шўх эҳтиросларини алангалатишга қизда кучли интилув борлигини равшан кўрди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу хаёллар тезда йигитликнинг кучли интилишлари билан қўшилиб, ёниқ орзу-ҳавасга айланди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

ЁНЛАМА 1 Ёни билан. Ёнлама турмоқ. ■ Жамила костюмини ечиб ташлагач, ойна олдиди буралиб, баъзан ёнлама, баъзан қўлларини белига қўйиб, ўз-ўзини томоша қилди. Мирмуҳсин, Жамила.

2 Кўндаланг, эни бўйлаб кетган. Экинни суғориш даврида қия ерларда кўплаб ёнлама ариқлар қазилади. Газетадан.

ЁНЛАМОҚ Ёнидан, ёнда қолдириб четлаб ўтмоқ. Машина шудгорни ёнлаб, тўғри канал трассасига қараб борди. «Ўзбекистон кўриқлари». [Отабек] Боғчанинг кунботари билан харобазор иморатларини ёнлаб юрди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЁНМА-ЁН рвш. Бир-бирига яқин, ёндош. Меҳмонхонада эру хотин ёнма-ён ўтиришдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аваз ўзиб кетмоқчи бўлди. Гулсум ундан қолишмади, баравар, ёнма-ён чопишди. П. Турсун, Ўқитувчи. Меъмор Чўли бобо билан ёнма-ён юриб, қудуқ атрофларини айланди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЁНИЎРҒА шв. Рақс усулларидан бири. Қишлоқ қизлари уфори, ёнийўрға, ялатма, қай-

чи, илониз, нуқтали юриш, чалмаса тебран-ма, ялли усулларига чунон нозик, ишвали йўрғалайдиларки. С. Нуров, Нарвон.

ЁНМОҚ I 1 Ўт олмоқ; ўтда куймоқ. *Тўқайга ўт тушса, ҳўлу қуруқ барабар ёнади. Мақол. ■ Қуруқ ўтин бир зумда ловулаб ёниб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Чайла қамишлари аллақачон ёниб битиб, ёғочларигина қора кўмир бўлиб, чарс-чурс қилиб тутаб ётарди. Н. Фозилов, Дийдор.*

2 Ёлқинланиб, нур бериб турмоқ. *Саройнинг тўрида бошқаларга қараганда кўркамроқ бир ҳужра.. бу ҳужрада шам ёнади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳақиқатдан у кишининг [Зокир Уриновичнинг] ҳовлисида чироқ ёнган эди. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар.*

3 Нур, шуъла сочмоқ, порламоқ. *Кўкда, дарахтлар устида ғуж-ғуж юлдузлар ёнади. Ойбек, Танланган асарлар. Арча турар ўртада ёниб, Оқмоқдадир ҳар ён шуъла-нур. Файратий.*

4 Товланмоқ, живаланмоқ, *Гилям чўгдек ёнади. ■ Кўйлак енги тирсакка қадар шимарилган, [қизнинг] тикмачоқдай билакларида илон бошли олтин билагузуклар ёнади. Ойбек, Танланган асарлар.*

5 Ортиқ даражада нессиғи, ҳарорати ошмоқ, қизимоқ. *-Уҳ, баданим ёниб боради.. — деди Гулнор. А. Мухтор, Опа-сингиллар. У ёноғини онасининг ёниб турган ўтли ёноғига суртиб, синиқ товуш билан пичирлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

6 Ортиқ даражада қизимоқ. *Қуёш тик келган. Ҳаво ловулаб ёнади. Ойбек, Танланган асарлар. Кишини ҳолдан тойдирадиган саратоннинг ҳаво ёнган кунларида ҳар қандай тирик жон ўзини панага уради. «Шарқ юлдузи». У [Раҳим Саидов] настега тушди. Кун тиккага келган, кўча ёнарди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.*

7 кўчма Бутун вужуди билан берилмоқ, астойдил ҳаракат қилмоқ; қайгурмоқ. *Йўлчи ёзда ёниб, чанг-тупроқ ялаб, қишда қор-муз кечиб, бутун маҳрумиятларга, бутун оғирликларга қарамасдан, жонкашлик билан ишлади. Ойбек, Танланган асарлар. Бу ашулани ҳам ёниб, жўшиб айтди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Онаман-у онаман, Болам учун онаман. «Кўшиқлар».*

8 кўчма Тутақмоқ, жаҳли чиқмоқ; асабийлашиб кетмоқ. *Сиз онамдан хафа бўлманг,*

унинг одатини биласиз-ку, бир ёниб, бир ўчи веради [деди Раисхон]. С. Анорбоев, Оқсо Олимжон ётиги билан сўзлаган бўлса-да, раёниб кетди. Ҳ. Назир, Қанотлар.

9 кўчма Кучаймоқ, авж олмоқ; алангланмоқ. *Беғубор тонг каби қалбингда Ватини, халқ меҳри ёнар. Файратий. Ҳозир Хилловнинг нафрати ёниб турибди. И. Раҳи Ихлос.*

10 Сабрсизлик билан кутмоқ, ошиқмас *Навоий Ҳиротга кириши билан унинг мах фармон олиб келганлиги бутун шаҳарга яшидек тарқалди. Ҳамма уни тезроқ эшити орзуси билан ёнди. Ойбек, Навоий.*

Ичида чироқ ёнгандай бўлмоқ Бир хотиржам бўлмоқ, бир оз кўнгли тинчими *-Кампирнинг таърифини эшитиб, ичимда чироқ ёнгандай бўлди-ю, лекин бу гал одоб сўлаб индамадим, — деди чол. П. Турсун, Ўт тувчи. Мингбоши ичида чироқ ёнгандай бўл суюнчи кўзларида ўт бўлиб ёнди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Кўзи ёнмоқ 1) асабийламоқ, жаҳли чиқмоқ. Қушбегининг кўзи ён Манглай этлари тиришиб, сўла қўли би соқолини тутамлаб, фикрга кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Тўғонбекнинг] Кич қийиқ кўзлари ёмон ёнади. Ойбек, Наво Баданининг кўзлари ёнар, титраб турган кўдаги ўтқир ханжар ярқирар эди. Мирсин, Меъмор. 2) жуда хурсанд бўлмоқ. вончдан Бектемирнинг кўзлари ёниб кетди. Ойбек, Куёш қораймас. Лов этиб ёни Кизишмоқ, тутақмоқ, асабийлашмоқ. Татнинг нимага шама қилаётганини туяди-ю, лов этиб ёниб кетди. Ў. Хошим Қалбингга кулоқ сол. Мунисхон лов э ёнди-да, чамадонини кўтариб, қора юбкада Қўқонга қараб жўнади. Ў. Умарбеков ёмғири. Юраги ёнмоқ 1) орзу қилмоқ. - кўрсам, икки оғиз гап айтсам, деб юрс ёнадиган бўлди.. — деди Давлатёр. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) ичи куймоқ, алангланмоқ. Нима қилай, Шерали акажон! Айни Юрагим ўртаб ёняпти! С. Кароматов, тин қум. Битта графинни ушлади: -Совданми, иссиғиданми? - Совугидан қуя қо. Юрак ёниб турибди. С. Сиёев, Отлик ай*

ЁНМОҚ II Қайтмоқ. *Ҳалимаҳоним Рузвондан рухсат олиб, уйига ёнди. Ҳам*

ЁНОҚ Юзнинг, бетнинг бўртиқ қи *Унинг [Баширатнинг] юз-кўзи отасига тган эди: қошлари қуюқ, қалин; юм-юм*

ёноқлари ҳамшиша қизил. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Аваз *Матпанога* тикилиб қолди: у озибди, чаккалари чўзилиб, ёноқ суяклари туртиб чиқибди. С. Сиёев, Аваз.

ЁНЧИҚ I Тўн, чакмон ва ш. к. ларнинг ички ён томонига тикилган чўнтак(ча). -*Ҳадемай элга қаҳатчилик бўлғай, — деди [Бугроҳомжи] қаламтарошини ёнчигига солар экан.* М. Осим, Ўтрор.

2 Пул солиш учун ёнда олиб юриладиган халтача; ҳамён. *Ҳомид ёнчигини чиқариб, бир қўлидан иккинчи қўлига олтинларни санаб тушира берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЁНГИН Бино, ўрмон, гарам ва ш. к. га ўт тушиши натижасида ҳосил бўладиган зўр аланга. *Ҳамманинг кўзи узоқдаги, осмонни ютмоқчидек қутуриб юксалган даҳшатли ёнгинда эди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Ёнгиннинг аждаҳодай узун тили чўзилиб, кўкларга чиқар эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЁНҒОҚ I Мағзи қаттиқ пўчоқ қобикқа ўралган кўп йиллик мевали дарахт. *Адолат чироқларни ёқиб юбориб, ёнғоқ тагидаги сунага жой қилди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Отликлар кўш ёнғоқнинг ёнидан ўтиб, тўғонга қараб бурилишиди.* О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса.

2 Шу дарахтнинг меваси. *Ёнғоқ чақмоқ.* ■ *Улар боққа чиқиб, тўкилган ёнғоқларни териб турганда, Жонузоқ оқсоқол қайтиб келди.* С. Анорбоев, Оқсой.

Бир қоп ёнғоқ Хушчақчақ, ичида кири йўқ одам ҳақида. -*Биз уни [Тоғжаматни] ёшлигимизда, бир қоп ёнғоқ, дер эдик. Эссиз, — деб ачинди Назаров.* С. Анорбоев, Оқсой. [*Умрзоқ ота:*] *Ҳа, Ғани самоварчи эски қадрдоним. Қурмағур бир қоп ёнғоқ: борсам, сира зериктирмайди.* Ҳ. Фулом, Машғал. **Бошида ёнғоқ чақмоқ қ. бош. Кўйинини пуч ёнғоққа тўлдирмоқ** Амалга ошмайдиган, қуруқ ваъдалар билан алдамоқ. *Бек Лаълининг кўйини шу вақтгача пуч ёнғоққа тўлдириб келатганини оппа-очиқ айтди-қўйди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Лекин мен сизнинг кўйингизни пуч ёнғоққа тўлғизмайман [деди Сидиқжон].* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЁНҒОҚЗОР Ёнғоқ дарахтлари билан банд ер, майдон. *Писта, бодом, ёнғоқзор, Етиб бўлмас бурчига.* Қ. Муҳаммадий. У [*Али-мардон*] *ёнғоқзор боғ кўчага аламаҳалда етиб борди.* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

ЁП шв. Суғориш канали, катта ариқ. *Амударё ва ундан чиқадиган ёпларнинг сув сатҳидан анча паст бўлгани туфайли Хоразмда қадимдан сув чиқарадиган [кўтарадиган] техника ишлатилган.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сирин. *Аваз жинкуҷаларни айланиб, ёп бўйига чиқди.* С. Сиёев, Ёруглик.

ЁПДИ-ЁПДИ: ёпди-ёпди қилмоқ Жиноий ишни бекитмоқ, тинчитмоқ. *Бу ёқда замон ўзгариб, нозиклашди. Ишни милиция ёпди-ёпди қилгани билан бирон ғаламис чиқиб қолиши мумкин, деб Санжарни заводга беришди.* «Ёшлик».

ЁПИЛМОҚ I Ёлмоқ I фл. мажҳ. н. *Эшик ёпилди. Китоб ёпилди. Айби ёпилди. Ҳаво гоҳ очиларди, гоҳ ёпиларди.*

ЁПИЛМОҚ II Ёлмоқ II I фл. мажҳ. н. *Тандирга нон ёпилди.* ■ *Ҳар кун икки юз қозон ош дамланар, саккиз юз тандир нон ёпилар эди.* А. Қодирий, Меҳроблан чаён.

ЁПИНМОҚ Ёпмоқ I 2 фл. ўзл. н. [*Гулнор билан Унсин*] *Паранжи-чачвонларини ёпиниб, кўчага чиқишди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қор чойшаблар ёпиниб, Кекса тоғлар ухларди.* Ҳ. Олимжон.

Ойқора ёпинмоқ Чопоннинг бир пешини бошга, бир пешини оёққа тортиб ётмоқ.

ЁПИНЧИҚ Ёпиниб юриладиган нарса (паранжи, тўн, соябон ва ш. к.). *Ёз ёпинчигини қўйма, қиш ўзинг биласан.* Мақол. ■ [*Шарофат хола*] *Узоқ ивирсиди, тинмай гапирди, ўғлининг этигини тозалади, ёпинчигини сиқиб, қозикқа илди, чой дамлади.* А. Мухтор, Чинор.

ЁПИРАЙ унд. с. Ҳайратланиш, ажабланиш маъноларини билдиради. -*Ёпирай, [Бургут] қурултойдан келди-ю, бошқа одам бўлди-қўйди, — деди чол.* С. Аҳмад, Чўл бургути. [*Муса:*] *Шу жонивордаям орзу-ҳавас, ишқ бор денг? Ёпирай!* П. Турсун, Ўқитувчи. *Одамлар тўпланишиб, бир-бирларидан сўрашади: -Ёпирай, нима бўлди? Ойбек, Танланган асарлар.*

ЁПИРИЛМОҚ I Кўплашиб, гала бўлиб келиб босмоқ; хужум қилмоқ. *Чигирткалар ёпирилди.* ■ *Хавfli ҳол тугилди. Душман солдатлари ёпирилиб кела бошлади.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Кўплашиб келиб тушмоқ, ёйилиб тарқалмоқ. *Болалар пахта даласига ёпирилди.*

ЁПИРИМ (тўғриси ё **пирим**) қ. ё III. *Ёпирим, чини минан шундай дедими?* Т. Мурод,

Юлдузлар мангу ёнади. Қани, бир «ёпирим» деб ўрнингиздан туринг, хўжайин, остингизни супуриб қўяй. Ғ. Фулом, Тирилган мурда.

ЁПИШМОҚ I Ёпмоқ I фл. бирг. н.

ЁПИШМОҚ II Ёпмоқ II фл. бирг. н.

ЁПИШМОҚ III I Маҳкам ушламоқ, тирмашиб олмоқ. *Васила Назаровна занжирни тушириши билан, нотаниш бир эркак отилиб кирди-ю, ёқасига ёпишди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Йигитали “Ая, дадамни қутқаринг, чўкиб кетяпти!” деб бақирармиш. Ўзи маҳкам отасининг сочига ёпишиб олибди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *..Қуёв томонидан ориқ, дароз, чайир бир хотин бел боғлади. Ўзгалар: ёш-қари — ҳаммаси шу икки аёлнинг белбоғига, этакларига ёпишди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бирикиб, туташиб кетмоқ; жипслашмоқ; қапишмоқ. *Дўппи калнинг бошига ширачлагандек ёпишиб қолган эди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизик. *Шафтоли гуллари дув учиб, бир қанча гул япроқлари Чароснинг хўл сочларига, юзига ёпишиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Илашмоқ. *Талғат орқаси билан сирғалиб, хирмондан тушди-ю, шимига ёпишган пахта толаларини қоқиб ташлади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Отилмоқ, интилмоқ, талпинмоқ. *Муқаддам даҳшат ичида эшикка ёпишди: -Лобарларникига чиқаман..* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кўзи-улоқлар тўймай қолса, ирғишлаб келиб, оналарининг елинига ёпишади.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Жангчилар кўзларини роса очмасдан, миштиқларига ёпишдилар.* Ойбек, Қуёш қораймас.

5 Астойдил берилмоқ, жон-жаҳд билан киришмоқ. *Ҳар бири бир янгилик келтираётган бу кунларнинг шавқидан маст бўлган халойиқ ҳар қандай ишга мўр-малахдай ёпишар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Мен одамлар туша солиб, телевизордагидай ишга ёпишиб кетса керак, деб кутиб турдим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Оғзиндан чиқиб, ёқанга ёпишсин қ. ёқа II. Тилинг танглайинга ёпишгур! қарғ. Ўлгур!

ЁПИШОҚ айн. ёпишқоқ.

ЁПИШТИРМОҚ Ёпишмоқ III фл. орт. н. *Конвертга марка ёпиштирмоқ.* ■ [Заргаров:] *Бир альбом бор, секретарим қаерда доклад-боп нарса кўрса, қирқиб, шунга ёпиштириб юради.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. *Мастура*

пахса деворга ёпиштириб қурилган тандирдан.. патира узаётир эди. Ойбек, О. в. шабадалар.

Оғзидан олиб, ёқасига ёпиштирмоқ салб Гап қайтармоқ; дарҳол жавоб қилмоқ. [Барно] *Ўзи ҳақидаги заррача гапни дарҳол оғзидан олиб, ёқасига ёпиштирадиган бўлди.* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

ЁПИШҚОҚ I Ёпишадиган, ёпишувчан. *Ёпишқоқ модда.* ■ *Ёмғир на тинар, на ёғар дегандай, йўлларнинг сарғиш ёпишқоқ балчиғи этикларни оёқдан суғурар эди.* А. Мухтор Тугилиш. *Маҳсининг чоки пишиқ бўлсин учун мумли, ёпишқоқ ипни ҳар қатимда бармоқлари билан «қир-қир» тортиб қўяди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Кўчма Тутган кишисини қўймайдиган шилқим, хира. *Ёпишқоқ бола.* ■ *Қодирбек ўлгудек шилқим, елим, ёпишқоқ йигит экан ҳар кун Лайлонинг уқшидан чиқишини пойлаб туриб, “машинада олиб бориб қўяман” деб тиқилинч қилармиш.* М. Қориев, Ойдин кечалар.

Ёпишқоқ ёнғоқ Мағзи пўчоғига қатти ўрнашиб қоладиган ёнғоқ.

ЁПИҚ I I Ўтиш ёки кириш-чиқиш жой тўсиб, бекитиб қўйилган; берк. *Ёпиқ эшик* ■ *Кечаси маълум Марғилон дарвозалари ёпи бўлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Уйларнинг эшиклари, деразалари тақа-тақ ёпи.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Тўсилган; бекитилган. *Нури-қуёшда кўмушдай ялтировчи банорас паранжиди; юз қат-қат шойи рўмоллар билан ёпиқ, хонанинг остонаси ёнида сал эгилиб туради.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Усти бекитилган, ёпилган. *Ёпиқ қозон* ■ *Эрталаб соат еттиларда ётоқхона олди га усти ёпиқ юк машинаси келди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Тамом бўлди, тугади. *Асқар Бакиров яна бир марта унга [Баширжонга] ва коллективга муваффақият тилаб, мажлиси ёпиқ деб эълон қилди.* Н. Аминов, Сувар: *-Мажлис ёпиқ, — эълон қилди Мадёров.* П. Тошматов, Эрк қуши.

Ёпиқ мажлис Маълум шахсларнинг иш тироки билангина ўтказиладиган мажлис. **Ёпиқ овоз бермоқ қ. овоз 7.**

ЁПИҚ II Умуман ёпиладиган мато. *Тўстига ёпиқ ташламоқ.* ■ [Отнинг] *Эгалари нақшили, ёпиқлари духобадан бўлард*

Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги. *Арк ичи-га кенг ётоқ, устида кашмирий ёпик, икки-та шишқин нар ёстиқ.* М. Исмоилий, Фаргона т.о.

ЁПМОҚ I 1 Эшиқ, дераза ва ш. к. ни бекитмоқ, *Кирадиган эшигини қаттиқ ёпма.* Мақол. ■ *Мирҳомидхўжа оғилнинг эшигини текши ёпди-да, имо билан Қамбаралини бир хеккага чақирди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. [Полвон] *Остонага борганда: -Қолганини уйда оласан, - деди-ю, эшикни қарсиллатиб ёпиб чиқиб кетди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

2 Устига ташламоқ, устини бекитмоқ, *Чўли ёбо уйига кириб, бир янги почтапўстин олиб чиқиб, Меъморнинг елкасига ёпди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Йўлчи қуруқ наматга ёпиб, устига чирлача ёпди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Қопқоқ билан бекитмоқ, қопқоқламоқ, *Ҳайнакнинг қопқоғини ёпмоқ* ■ *Аҳмад уйига кириб борганида, Мунира қиш ғамини ёб, эчки-чучукдан шиша банкаларга консерва қўйган экан.* Ф. Мусаҷонов, Ҳиммат.

4 Иш-ҳаракатини, фаолиятини тўхтатиш, *Дуконни ёпмоқ, Мажлисни ёпмоқ.* ■ *Этдик кичик бир қалъада олтишдан ортмиш қарихона на керак? Уларнинг бир қисмини ёпмоқ лозим.* С. Сиёев, Аваз. *Абдусамаднинг самоварини ёпиб, менга жавоб берди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

5 Очиқ, ёзиқ нарсани йиғмоқ, бекитмоқ, *Дафтарни ёпмоқ.* ■ *Аҳмад варақнинг қўлини буклаб, журнални ёпди.* Ф. Мусаҷонов, Ҳиммат. *Раъно китобни секингина ёпиб, Анварнинг кўзини қаттиқ тизди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Мухоммадхон эндигина ёпган зонтини қайта ёпиб кетди.* С. Зуннунова, Янги директор.

6 Қурмоқ, бино қилмоқ, *Шунинг учун [Мухоммадхон] меҳнаткашини раҳмсиз ишлатиб, қўлини ва расталар, қаландархона ва ўрдалар ёпиб қўйди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

7 Қопламоқ, эгалламоқ, *Шаҳодат муфтига ёпиб бутун кўкрагини ёпган баҳайбат қўлини қўриқ соқолини қалам билан таради.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

8 Яширмоқ, махфий тутмоқ, *-Мабодо мажлис газетасига ҳам келиб қолгудек бўлса, ёпгани ёпамиз-қўямиз-да, - деди Ҳалим. Р. Раҳимовнинг Чўлга баҳор келди. Шу йўл билан ёпгани ёпмоқчи бўлдингми? [деди Ўрмонжон].* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Эсимг борида этагингни ёп Вақт-ганимат-гани қўлдан берма, хатонинг ўз вақтида ол-

дини ол. -*Эсимг борида этагингни ёп. Менга йигит бўл! - деди Холхўжа Бўтага.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ЁПМОҚ II 1 Тайёрламоқ, пиширмоқ. *Нон ёпмоқ.* ■ *Этибор опа уй юмуши билан банд бўлади: нон ёпади, ўғир янчади.* Ҳ. Фулом, Машғал. *У қайроқ бугдой унидан ёғли патир, сомса ёпди, қатлама пиширди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Чаглаб ёпиштирмоқ, чагламоқ, *Деворга таппи ёпмоқ.*

ЁПОҒИ *шв.* Қўйнинг майин жуни. *Қўлингиздаги оддий ёпоғи эмас. Майинлигини кўряп-сизми? [деди Нигора].* С. Анорбоев, Оқсой. *Бунда той-той момик, ёпоғи, тивит, Бунда олма ипак, мовут, каноп, чит.* Миртемир.

ЁПНА I *айн.* ёппасига. *Ваъда шу! Барча қиз ёпна сафарбар, Шараф-ла етмакка шу бахтли дамга!* Зулфия. *Маҳдум.. икки болани меҳмонхонани сунуриб, жой солишига буюрди ва бошқа болаларни ёпна озод қўйиб юборди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 шв. Унгариб, босиб. *Яна биров Бозоровнинг: "Шийпонга икки отлиқни юбориб, Адолатни отга ёпна қилиб, Аравонга олиб қочаман, никоҳ кечасидан кейин кўникиб кетади", деган гапини олиб келди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Ё, Ражаб полвон қайтгунча, тўйнинг паловидан ёпна қилиб келайми?* Ш. Тошматов, Эрк куши.

ЁПНА-ЁЛҒИЗ Фақат бир ўзи, танҳо, ёлғиз. *Баъзан қора тунда учган юлдуздай Бошим оққан ёққа ўзимни урдим, Баъзан ёпна-ёлғиз йўлчидай юрдим.* В. Зоҳидов, Ҳаётбахш бадийят тароналари.

ЁППАСИГА *рвш.* Ҳаммаси бирйўла, ҳаммаси бирдан; бутунлай. -*Болаларимизнигина эмас, катталарни, шу жумладан, хотинларни ҳам ёппасига саводли қилишимиз лозим, - деди Абдурасул. П. Турсун, Ўқитувчи. [Норвой ака:] Қани, қўлинг шу топда Машина бўлиб қолса, Бир толасин қолдирмай, Ёппасига йиғиб олса.* Қ. Муҳаммадий.

ЁПҚИЧ Ёпиш, қоплаш учун хизмат қиладиган буюм. *Бахмал ёпқич.* ■ *Қизларга хос нозик дид шу ерда ҳам сезилиб туради: дераза ёнидаги тумбочка устига гулдор ёпқич ташланган.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ЁР [ф. پار - дўст] **1** Дилга яқин киши; ҳамдам, дўст, муҳиб; ёрдамчи. *Зиёфатга ўртоқлар, ёр ва биродарлар келишди.* ■ *Ос-*

тимизда уйнар отлар, Ҳар ким ўз кўнглини шодлар, Дўсту ёр, яхши улфатлар, Нуктадонлар, хуш қол энди. «Эрали ва Шерали». ..ниҳоят, зафар уларга [массагетларга] ёр бўлиб, душманни орқага сура бошлади. М. Осим. Аждодларимиз қиссаси. Арвоҳлар ёр, тирлар мададкор бўлиб, овимиз бароридан келсин. Ҳамза.

2 Севгили, маъшук, маъшуқа. Вафодор ёр. ■ Ёр, мунча зор этдинг мени? С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. Мен келтирган атласни Ёрим солмас сандиққа. «Кўшиқлар».

Бўйни ёр бермайди Бирор ишни бажаришга гурури йўл қўймайди, истамайди. Эргаши уни, меҳнатга бўйнинг ёр бермаса, ҳозирок бўшатиб қўяман, деб қаттиқ огоҳлантирди, А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЁР-БИРОДАР, ёру биродар Дўстлар, ошна-оғайнилар, ўртоқлар. Бўта шу топда қишлоқни, ёр-биродарларини эслади. С. Аҳмад, Ҳукм. Кўнгли сўраш учун келаётган ёр-биродарлар сийрак тортиб қолди. Н. Сафаров, Оловли излар. Сиздек уч-тўртта катта-кичик ёру биродарлар улфатчилик қилардик [деди чол]. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЁРДАМ 1 Бирор ишни бажаришда кўмаклашиш, қарашиш; кўмак, мадад. -Отам ёрдамга югурган эди, қолган иккитаси отамга ёпишди, - деди Ҳожиди хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Эртасига.. кўшни бригадандан кетмончилар ҳам ёрдамга келишди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, маънавий кўмак. Абдишукур.. амакисининг ёрдами билан ниҳоят бир бойга мирза бўлди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Моддий кўмак; пул, маблағ. Очилнинг уйдан оладиган ёрдами катта эмас эди. П. Қодиров, Уч илди.

4 Фойдали таъсир, наф. Беморга бу дори ҳам ёрдам бермади.

Ёрдам бермоқ (ёки қилмоқ) Ёрдамлашмоқ, кўмаклашмоқ. Сафаров тез-тез луқма ташлаб, мисол қистириб, унга [Бўтабойга] ёрдам берди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари. Янги мактабларда ўқиладиган илмлар шариатга хилоф келмас, уламолар фатво беришса, ҳар бир ота ўз боласи учун қўлидан келганча ёрдам қилади, албатта. Ойбек. Танланган асарлар. **Тез ёрдам 1)** касал бўлганда бериладиган биринчи муолажа; ёрдам кўрсатувчи тиббий ходимлар; 2) тиббий

транспорт воситаси. Анови одам бехосд хушидан кетди. «Тез ёрдам» чақирганди анчадан бери келмаяпти. «Муштум».

ЁРДАМИДА кўм. Кўмагида, мадади бўлан. Ҳўжа Яҳё икки ўғли, уч хотини, ун бетача хизматкорлари ёрдамида тун бўйи йиғиштирди. П. Қодиров, Юлдузли тунл. Хуллас, дўстимиз Комил Жалолов ёрдами бу камчиликларга тезда барҳам беришимиз аминман. О. Ёқубов, Эр бошига иш туш

ЁРДАМЛАШМОҚ Кўмак бермоқ, 1) рашмоқ. [Ёрдам] Катта туғунларни хотинларнинг қўлларидан, бошларидан олиб, ичига олиб киришга ёрдамлашади. Ойбек, Танланган асарлар. Зебихон ғилдирак ёғочлар оёғини бир-бир қўйиб, аравага чиқди. Кей. Адолатнинг қўлидан тортиб, унга ёрдамлаш. С. Зуннунова, Гулхан.

ЁРДАМЧИ 1 Кўмак берувчи, кўмак мададкор. Қиз онага ёрдамчи. ■ Очил шийпондан йиғирма иккита фартук олиб қиб, ёрдамчиларга бўлиб берди. Н. Амин Тилло табассумлар.

2 Тегишли муассаса ва ташкилотла биринчи даражали раҳбарга қабул, иш юртиш ва бошқа ишларда кўмак берувчи ш: Раис ёрдамчиси. Ректор ёрдамчиси. ■ қизоданинг бир неча лекция стенограммари катта шов-шувга сабаб бўлиб, гап уишда қолиш-қолмаслигигача бориб етгс ҳам, ўша номаълум қўлар масалани кун птибидан олиб ташлабгина қолмай, домлаи декан ёрдамчиси қилиб тайинланишига эрдилар. С. Кароматов, Олтин кум.

3 Кўшимча равишда фойдаланиш, фда олиш учун мўлжалланган; қўшири [Ашир] Касалхонада ётиб тузалгандан кейин лагернинг ёрдамчи хўжалигида.. ишлади Анорбоев, Оқсой. Электр қувватини кўтирувчи ёрдамчи станцияни монтаж қили ҳам наманганлик азаматлар ишлашди. дин, Ҳикоялар.

Ёрдамчи сўз тили. Мустақил маъног бўлмаган, грамматик муносабатларни идирадиган сўз. **Ёрдамчи феъл тили.** кўмакчи феъл қ. кўмакчи.

ЁР-ДЎСТ, ёру дўст айн. ёр-биродар. 1) кўп ёр-дўстлари, таниш-билишлари ора Саидийнинг эътибори кетди. А. Қаҳҳор, роб. У киши ҳали ишдан қўл узганлари хушчақчақ суҳбатни яхши кўрадилар. дўстларни кига борадилар. Ойбек, Танла

асарлар. *Муҳаммадамин қариндош-уруғлари-да бўладиган тўй-ҳашамлардами ёки ёру дўстлари даврасидами, ҳар қалай, ўзига қараши жамоат орасида қайниси Содиқжонни таништиришини яхши кўради.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ЁР-ЁР *эти.* Келин узатишда ижро этиладиган, ҳар байти «ёр-ёр» ибораси билан тугайдиган кўшиқ номи. *Умнат тоз дарров сурнайини оғзига олди. Лунжини шишириб, «Ёр-ёр»ни бошлади.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Бир арава қиз-жувон чилдирма чалиб, ёр-ёр айтиб ўтишди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЁР-ЖЎРА *айн.* **ёр-биродар.** *Пахта байрамини ёр-жўралар билан Гулистон районида ўтказдик.* А. Қаҳҳор, Минг бир жон. *Ҳар боланинг синфдоши, Қурдоши, ёр-жўраси.* Ғ. Фулом.

ЁРИ(Й) [ф. *پارى* — мадад] *эск. кт.* Кўмак, ёрдам. *Ёрий бермоқ.* ■ *Офтоб ойим қариндошларидан жонкуяр деб танилган киши Кумушбибининг тоғаси Аҳмадбек бўлиб, у ҳам умрининг кўпини Қўқондами, Хўжанддами ўтказар, шунинг учун ундан ёрий кутши ҳам узоқ гап эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЁРИЛМОҚ 1 Ёрмоқ 1, 2 *фл.* ўзл. ва мажҳ. н. *Тўнкаларни кавлаб, бир чеккадан ёрилса, талай ўтин беради [деди Мирзакаримбой].* Ойбек. *Танланган асарлар.*

2 айн. **портламоқ.** *Бомба ёрилди.* ■ *Ҳавода пулемётлар тариллади, снарядлар ёрилди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Яқин жойда мина ёрилиб, Аҳмедовнинг елкаси яраланди.* Т. Русамов, Мангу жасорат.

3 *Бир неча қисмларга бўлинмоқ; тилинмоқ; синмоқ, шикастланмоқ. Шиша ёрилди. Бош ёрилди.* ■ *Ишдан, совуқдан ёрилган кўллари қамчини базўр тутар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Умар билагини боши ёрилиб, тупроқда беҳуш ётарди.* С. Юнусов, Қутилмаган ҳазина.

4 *кўчма* *Дардини айтмоқ, ҳасрат қилмоқ, очилмоқ. Ҳаёт булоқ бошидаги рози дилдан кейин онасига ёрилган, йиглаб туриб, истакларини айтган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Мен унинг ёрилгиси келиб, тўлиб турганини сездим-да, ёнига чўккаладим.* О. Ёқубов, Излайман.

Ёр ёрилмади-ю, ерга кирмади *Қаттиқ хижолат бўлди. Ҳадича буви ёнидаги хотинлар олдида ёмон ўсал бўлди, ер ёрилмади-ю, ерга кириб кетмади.* М. Исмоилий, Фарғона

т. о. *Ўтирганлар хохлашиб кулиб юборди. Назарбой ер ёрилмади, ерга кирмади. «Ойсулув».* **Тарс ёрилмоқ 1** *қаттиқ сиқилмоқ. Йўқ-йўқ, бобожон, ишсиз қолсам, ичим тарс ёрилгудай бўлаверади.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *-Шунга ҳам дилисиёҳликми, — деди директор, — менинг ўрнимда бўлсангиз, тарс ёрилиб кетаркансиз-да.* «Муштум»; **2**) *кучли оғримоқ. Бошим тарс ёрилиб кетай деляпти [деди Саломов]. «Шарқ юлдузи».*

ЁРИМОҚ 1 *Ёруғ, равшан бўлмоқ; чароғон бўлмоқ. Шам нуридан хона ичи ёриди.* ■ *Ўрданинг чароғчиси дарбоза яқинидаги машғала ёғочига ўт бериб, бутун ўрда ичи ёриб кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *Ёришмоқ (тонг ҳақида). Субҳ азони айтилиб, секин-секин тонг ёриб борди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ичига чироқ ёқса, ёри(ш)майди *Дардунёси қоронғи, ўта хафа. -Шу чоқда ичимга чироқ ёқсалар ҳам, ёримайди-да! — деди ва кўзига жиқ ёш олди [Офтоб ойим].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Иқболхон, икки ҳафта бўлибдики, ичига чироқ ёқса, ёришмайди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. **Кўзи ёриди 1**) *таниди, билди, англади. Кўзимиз ёриди: кўрдик оламни, Шунчалар жамоли бор экан ернинг.* Ғ. Фулом; **2**) *туғди. Аёл тун бўйи азоб чекиб, тонготарга яқин кўзи ёриди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Аксига олиб, кампири кўзи ёриган келиникига кетган.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

ЁРИТКИЧ 1 *Ёруғлик берувчи, ёритувчи (сайёралар, осмон jismlари ҳақида). Яна минг йиллардан сўнг ёриткич атрофида сайёравий туманлик ҳосил қилади.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

2 *Чироқ. [Метро] Станциянинг шифти улкан космосни эслатади. Ёриткичлар олис-олис юлдузларга ўхшайди.* Газетадан.

ЁРИТМОҚ 1 Ёримоқ *фл.* орт. н. *Баланд осилган қирқинчи чироқнинг ёруғи чоғроқ уйнинг бурчакларигача ёритган.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Биринчи бомба колхоз отхонасига тушиб, аланга бутун қишлоқни ёритди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 *кўчма* *Ёзиб баён қилмоқ, тасвирламоқ, моҳиятини очиб бермоқ. Қишлоқ ҳаётини ёритмоқ.* ■ *Фулом Ёқубовнинг қаҳрамонлик тафсилоти шу кунгача етарли даражада ёритилгани йўқ.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Бобур хорижий эллар сафарига чиққанда, замин*

ва маъдан ҳақидаги маълумотларини, қисқа бўлса-да, ёритишга уринди. «Фан ва турмуш».

ЁРИТҚИЧ қ. ёриткич.

ЁРИШМОҚ I 1 Еруғ бўлмоқ, ёримоқ. Кун ёришди. ■ Ҳамма ёқ сутдек ёришди. С. Аҳмад, Хукм. Тонг аллақачон ёришиб, кўчалар одамга тўлган. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Офтоб яна ёришди. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

2 кўчма Хурсандлик, шодлик аломати пайдо бўлмоқ (юзда ва кўзда). Мурзин худди шу сўроқни кутиб тургандек ёришиб кетди. Шухрат, Шинелли йиллар. -Ҳа-а, Жўраҳон! — деди бирдан ёришиб Гуломжон. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Енгил тортмоқ; тузалмоқ, соғаймоқ. Кутидор қизнинг пешонасини ушлади: -Эй-ҳа.. Кумуш, ҳали иссигинг бор, — деди у. — Узингни тежа, қизим, ўрнингни қалин қилиб, бурканиб ёт, терласанг, ёришсанг, қизим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Жўрабек] Душанба, сешанба кунлари сафро ташлаб, руҳи ёришган кишидек анча енгил тортди. Мирмуҳсин, Қуламас қоя.

Кўнгли (ёки дили, чеҳраси) ёришмоқ Кайфияти кўтарилмоқ; хурсанд бўлмоқ. Унинг [Саодатхоннинг] кўнгли ёришиб, қадами дадиллашди. С. Зуннунова, Янги директор. Тўра овқатни иштаҳа билан ичар экан, кўнглига келган бир фикрдан дили ёришиб кетди. Н. Фозилов, Дийдор. Таълат Гавҳарни эслади-ю, чеҳраси ёришиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЁРИШМОҚ II Ёрмоқ фл. бирг. н. Ўтин ёришмоқ.

ЁРИҚ I сфм. Ёрилган, дарз кетган. Ёриқ қовун.

2 от Дарз кетган, ёрилган жой; тирқиш, оралиқ. Левор ёриғи. ■ Қозонга ёпилган тувоқнинг ёриқларидан буг кўтарилади. С. Анорбоев, Оқсой. Ернинг ёриқларидан вашиллаб газ чиқиб, ёниб ётибди. П. Қодиров, Эрк.

ЁРЛАШМОҚ фольк. Ёрдамлашмоқ, кўмаклашмоқ. Комил бўлиб, элга кўп аралашди, Иш ўрганиб, бир нечага ёрлашди. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

ЁРЛАҚАМОҚ I Қўллаб-қўлтикламоқ, мадад бермоқ. Қуёш тангриси бизни ёрлақаса, шаҳаншоҳи Эрон аскарлари, қуршовда қолган жайронлардай, қочгани жой тополмай қолгайлар. М. Осим, Карвон йўлларида. Аваз илгари юзлаб газаллар, мухаммасу қасидалар

ёзган, баъзи абётини Табибийдек забарда шоир ҳам мақтаган, шоҳбайт деб улуғлаг Феруз ёрлақаб, инъомлар берган. С. Сиё Ёруғлик.

2 Афв этмоқ, кечирмоқ, гуноҳид ўтмоқ. Бир-икки дақиқали фикрдан сўнг Олбекнинг: «Сиз менинг бу хатимни ўқиб, ноҳларимни ёрлақаб турган кезларингиз албатта, мен Марғилон йўлида бўлсам рақ..» жумласини кўздан ўтказди-да, Соддан сўради. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Худо ёрлақали дин. Худо дилига сол худо марҳамат кўрсатди. -Хайрият, хайят, Абдурасул! — деди Олахўжа, охири шини кўтариб, — сенинг ҳам қадаминг томонга тушар кун бор экан. Нечук худо лақади! П. Турсун, Ўқитувчи.

ЁРЛИҚ I тар. Бирор амал, унвон, юрғол ва ш. к. берилганлиги ҳақидаги 1 мий ҳужжат; фармон. Тўранинг хондан 1 юз таноб ерга ёрлиқ олгани бежиз эмас Шарипов, Хоразм. Сарой битикчиси — боғига қаламдон қистирган, кўк саллаган йиғит — Чингизнинг тожик тилиди дирган ёрлигини ўқиб эшиттирди. М. О. Ўтрор.

2 Бирор саноат маҳсулотига, унинг ми, миқдори, ишлаб чиқарилган жой ш. к. маълумотлар ёзиб, бириктириб, ёг тириб қўйилган қоғоз парчаси. Фабрик лиғи. Багаж ёрлиғи. ■ Ёрлигини ўқисак, мизнинг кўн-галантерея ва спорт буюл бирлашмамаиз маҳсулоти экан. «Саодат»

3 кўчма Номабқул, салбий сифат; л: ном, «тамға». Нигора туҳмат гапларга нади: Шербек унинг умун бевафо, бурдсиз. билади дейсиз, унга яна қандай ёрлиқ, ётиштирди экан. С. Анорбоев, Оқсой. пайтларгача боболаримиз кураши «мичи» «ватан хоини» деган ёрлиқлар ниқот тида талқин қилинди. «Фан ва турмуш»

Фахрий ёрлиқ қ. фахрий 2.

ЁРМА I Оқлаб туйилган бутун оқланган галла маҳсулоти. Бугдой ёр ■ -Янгамга айтсангиз, бугдой бошоқдан бир оз синдириб олиб, тўқмоқлаб, чоқда ёрма тортса бўлмайдими? — деб фар. С. Айний, Куллар.

2 Шундай маҳсулотдан тайёрланг қат. Сурхонбой.. мусофирларга атаб оқи чиқарилган бирор коса ёвғон увра ёки билан кун ўтказди. И. Раҳим, Тақдир.

Сирож] эрталаб уйдан ним пиёла ёрма атала келиб чиққан эди. Р. Раҳмон, Мехр кўзда.

ЁРМОҚ 1 Чопиб, кесиб, бўлакларга ажратмоқ, бўлмоқ. *Тунка ёрмоқ.* ■ *Кимдир қарс-қарс ўтин ёради.* С. Аҳмад, Хукм. *Азонда отни миниб, тоққа жўнадим. Тоғамни ўтин ёраётган ерида тондим.* Ш. Холмирзаев. Йўллар, йўлдошлар.

2 Кесмоқ, тилмоқ. *Ойи, нима қилай, сўзимга ишонмасангиз, пичоқ билан кўксимни ёриб кўрсатайми?* Ойбек, Танланган асарлар. *У қўлини бўшатган чоқдаёқ Отабек.. Ҳамиднинг қорнини шир эттириб ёриб юборган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Чақа қилмоқ; дарз кеткизмоқ. *Тухумни ёрмоқ. Кичкина тош бош ёрар.* Мақол. ■ *Отам, ўйин қизигида ютқазिशга ютқазиб қўйиб, кейин ўзини урди, пешонасини ёрди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 -иб кўшимчали равишдош шаклида «ўтмоқ», «кирмоқ», «чиқмоқ» феъллари билан келиб, қаршилиқ, тўсиқ, гов ва ш. ш. ш. енгил маъносини ифодалайди. *Тўдада ёриб кирмоқ. Қуршовни ёриб чиқмоқ.* ■ *Тўғонлар орасидан учта ёш бола ёриб ўзининг бошининг кимхоб тўнига, оёғига қўйиб, ёриб чиқди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Норжон Элмурод у ёқдан-бу ёққа типирчилаб, тўғонга ёриб ўтмоқчи бўлишди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Дардини (ёки кўнглини) ёрмоқ Сирини кўтarmoқ; мақсади, ниятини баён қилмоқ. *Ёрмоқимни, дардимни кимга ёраман? Айриқчилигида бағри пораман.* «Алпомниш». *Аваз ёриб чиқди, кўнглини ёрди:* -Оға, ўн кунча кўнглимга қалам олмадим. С. Сиёев, Аваз.

Димоғини ёрмоқ Бадбўй ҳиддан кўнгли бе-қарор бўлмоқ. *Мурдалар ётмайди музли дунёда, Димоғни ёрмагай бадбўй қон исси.* Миртемир. *Димоғларни ёради мурдалар исси.* Миртемир.

Тийи (ни) ёрган қ. тийи 1. Тилни ёради Таъми ниҳоятда ширин. *Кўз. Боғлар ширинларанг. Узумлар тилни ёради.* Ё. Шукратов. *Уч савол. Олинглар, бирам ширин чиқсин.* Миртемир. *Жонивор, тилни ёради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Тиш ёрмоқ 1)** тиш(и) чиқмоқ; **2)** айтиб қўймоқ; сирни очмоқ. -*Хўп, майли, айтсам айтай, аммо ҳеч кимга тиш ёрмаслик шарти билан, — дедим мен ниҳоят рози бўлиб.* Ф. Насриддинов, Тундаги воқеа. *Бу тўғрида қўшимизга тиш ёрган эдим, у: -Битта, яримтасини ёғламапсиз-да, — деди.*

«Муштум». **Юракни ёрмоқ** Қаттиқ кўрқитмоқ, чўчитмоқ. **Қилин қирқ(қа) ёради қ. қил.** **Қоринни ёрсанг, алиф чиқмайди қ. алиф.**

ЁРОН [ф. *ياران* — дўстлар] *к.т.* Яқин кишилар, дўстлар. *Эй ёронлар, биродарлар, Дунёдан армонли кетдим.* «Оқ олма, қизил олма». *Отамурод қори ҳам, дар қатори ёрон дегандай, Камоллий тахаллуси билан ғазал битарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЁРОНГУЛ 1 Ёронгулдошлар оиласига мансуб бир ёки кўп йиллик ўт, чала бута; манзарали ўсимлик. *Саноат ва медицинада ҳар хил гиёҳлардан тобора кенг фойдаланилмоқда. Масалан, ёронгул, торон, оқ томир ўсимликлари тери ошлаш саноатида муваффақият билан ишлатилаётир.* Газетадан. *Деразанг раҳида ёронгул ўсар, Мен сени соғиндим.* Х. Даврон, Қақнус.

2 Ёронгул (хотин-қизлар исми). **ЁР-ОҒАЙНИ** *айн.* ёр-биродар. -*Каттакатта сарф қилдик, қавму қариндош, ёру оғайниларга совға-саломлар қилдик.* — *деди Ҳожжи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *У[Элмурод] кун сайин ака-ука, ёр-оғайнига айланиб бораётган кишилар орасида ўзининг беғоналигини унута борди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЁРТИ *эск.* Ярим, яримта; чала. *Иски ёрти — бир бутун.* Мақол. ■ *Тўғонбек гўё эшитмагандай, бир қанча вақт отнинг у ён-бу ёнига ўтиб, нардоглаб, сўнг пўнғирлади:* -*Иш ёрти қолмасин, қари шайтон.* Ойбек, Навоий. *Ёрти эмас, тўкис — бут Ҳазналар, дунёлар бор.* Миртемир.

ЁРУҒ 1 Ёниб, қизиб турган нарсадан тарқалган ёғду, нур. *Шам ёруғи.* ■ *Ғулумжон ўчоқдаги ўт ёруғида қомати хирагина кўриниб турган дўстини бориб қучоқлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Элмурод палаткага кирди. Палатка шам ёруғида эртақларда учрайдиган гўзаллик ва файз кашф этган.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

2 Нур тушиб турган; равшан, чароғон. *Кўчалар ёруғ. Ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ.* Мақол. ■ *Уй ёруғ эди. Сергей стол лампасини ўчирмай ухлаб қолганди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

3 кўчма Бахтли, нурли, ёрқин. *Фотима дунёга келиб, ўзи билан шу қадар меҳрибон, хушмуомала гаплашадиган одамлар борлигини, уларнинг бирдан-бир мақсадлари уни озод қилиб, ёруғ йўлга бошлаш эканини англади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бу кўз ёшларини ғам ва*

ҳасрат эмас, аксинча, ўша ёруғ ҳислар туг- дирган эди. О. Ёқубов, Ота изидан.

Ёруғ дунё 1) ер юзи, олам, тириклик дунёси. *Ёруғ дунёнинг лаззати — рўзғор билан фарзанд.* И. Раҳим, Ихлос. [Ғофир:] ..Бу ёруғ дунёга нима учун келдик? Ҳамза, Бой ила хизматчи; 2) озод, бахтли ҳаёт, рўшнолик. **Ёруғ жаҳон айн.** **ёруғ дунё 1.** *Ҳозирча Феруз бу ёруғ жаҳондан, бу тоғу тахтдан кўнгли узишни уйлагани ҳам йўқ.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Ёруғ кун** Бахтли кун, дақиқа. *Сен ҳам келадиган ёруғ кунлар бор экан, айланай болам!* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Ёруғ юлдуз 1)** катта, кучли нур сочувчи юлдуз. *Зулфиқор Бадиадан қанча узоқлашиб кетса, у ёруғ ёлдуздек шунча ярқираб кўрина бошлади.* Мирмуҳсин, Меъмор; 2) машҳур, танилган киши. *Аввал устод Табибий ёш шоирнинг нуқтадонлигини обдан мақтади, истиқболдан башорат қилди, ҳазрати олийларининг.. муборак саройларига Аваз отлиғ бир ёруғ юлдуз бош уриб келганлигини сўзлади.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Кўзига (ёки унга) ёруғ дунё қоронғи (бўлди)** Кўзига ҳеч нарса кўринмай қолди; кўнгли гаш, қаттиқ хафа. *Азизбек кўзига ҳозир ёруғ дунё қоронғи, бу қоронғилик ичида бояги ширин хаёллар.. кўринмай қоладилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Юзи ёруғ қ. юз.**

ЁРУҒЛАШМОҚ Равшан бўлмоқ, равшанлашмоқ. *Аҳмаджон-старшина шифтга осиглиқ фонарь пилигини кўтариши билан, вагон ичи ёруғлашди.* Ҳ. Фулом, Сенга интиланман. *Кун ҳаддан ташқари ёруғлашиб кетганди.* «Ёшлик».

ЁРУҒЛИК 1 Ёғду, нур; равшанлик. *Ёруғлик тезлиги (физ.).* ■ *Бироқ ҳужранинг ичи оқшом каби қоронғи, даҳлиз орқали тушган ёруғлик ҳужрани ёритишга кифоя қилмайди.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Қуёш яширинган бўлса ҳам, кундузнинг ёруғлиги ҳали тамом сўнмаган эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *кўчма* Озод, бахтли ҳаёт; рўшнолик. *Қоронғи кун манғу бўлмас. Ёруғликка чиқиб кетамиз.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Оқработга кетадиган катта йўл яқинида умрбод ёруғлик учун курашувчилар ўтирибди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Ёруғлик йилли Ёруғлик нурининг бир тропик йилда ўтадиган йўлига тенг ўлчов бирлиги. *Ун миллион ёруғлик йилли ҳазилакам масофа бўлмаса керак?!* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. **Ёруғлик чиқмайди** Бирор

кишига фойдаси тегмайди. *Бобур мирзон табиати покиса, кўнгли тийрак эканини одам билар экан.* «Атрофдаги подишолар яхшилик чиқмаса ҳам, Бобур мирзодан бир ёруғлик чиқар», деб умид қиламан [деди Тоҳир]. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Ёруғликка чмоқ** Бахтли, озод ҳаётга эришмоқ. *Ҳуррият эълон қилинганига саккиз-тўққиз ой ўтган бўлса ҳам, меҳнаткаш ёруғликка чиқди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЁРУҒСЕВАР Ёруғликни яхши кўрувчи. *Бодринг — иссиқсевар, ёруғсевар ва на талабчан усимлик.* «Фан ва турмуш».

ЁРИШ Унча катта бўлмаган, сузгични қанақли дарё балиғи. *Денгиз оти ва ёри к бир қанча балиқлар илонга ўхшаб пўст тилайди.* «Фан ва турмуш».

ЁРҚАНОТ шв. 1 Кўршапалак. *Ҳўроз «тонг отишини нимадан биласан?» деб сўрса, «ёрқанотнинг чийиллашидан биламан», деди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлар.

2 Тунда учадиган ва ёруғлик атрофда тўпланадиган майда ҳашарот. *Полвон ёстани бағрига тортиб, чироқ атрофига йиқилган ёрқанотларга тикилиб қолди.* С. Аҳмад, Қадрон даладар.

ЁРҚИН 1 Ёруғ, ёғдули, нурли; тинчлик. **Ёрқин кун.** ■ *Қуёш чиқиб, анҳор ёқаси толарни олтинлатган, тоза, ёрқин ҳаёт кўзни қамаштиради.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ёрқин кўклам кунларининг бирида Ўзбекистон жамоадан уйига одатдагидан барвақт қайтиб, эртаси кун мактаб очилишини баър қилди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Аниқ, равшан, яққол. *Аҳмад Ҳусайн сўзлади, деҳқонларнинг ҳаётини ёрқин, чуқур тафсилли ҳикоя қилди.* Ойбек, Нур қилди. *Ҳамид Олимжоннинг бутун ижодида кўнглининг образи ёрқин талқин этилган.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Романда шаҳар тасвири ҳам.. тоғ қишлоқларининг гузал манзаралари ҳам ёрқин ифодаланган.* С. Кароматов, Тин кум.

3 *кўчма* Бахтиёр, бахтли; нурафшон. **Ёрқин ҳаёт.** ■ *Ҳаёт ҳар қачондан кўра кўр ва ёрқин эди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Бирдан ташқари, у тотув ва соғлом ишчи оқибатида ўсиб, кўп ёрқин дамларни бошдан келтирган, шунинг учун ҳам қиёфаси нурга сероб.* П. Қодиров, Уч илдиш.

4 Таъсирчан, эсла қоларли; ўлмас, ўчмас. *У [Юсуфжон қизик] ўзининг ёрқин ва ў*

хос таланти билан ўтқир ҳажв ёрдамида бахтли ҳаёт қуришида ўзбек халқига тўққинлик қилган кучларни қаҳр-ғазаб билан фош қилди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ, Жўраҳоннинг қаҳрамонлиги, жасорати, ёрқин хотираси, ишлари қалбларда, ҳаётда абадий қолади. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

5 Ёрқин (эркак ва хотин-қизлар исми).

ЁРҚИНЛИК Ёруғлик; равшанлик, тинқлик. *Ҳар сафар ҳаёлимда унинг портретини чизмоқчи бўлганда, кўзни қамаштирувчи ёрқинлик кўринар, портрет тафсилотлари гўё шу нурса чўмиб, кўринмай кетарди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

ЁРҒИ I шв. фольк. Жарима. *Олиб бориб хон Даллининг отаси, Беш юз тилла мени ёрғи айлади. «Равшан». Шу кеча ёрга бориб тугилганим, Минг танга ёрғи бериб қутулганим.* «Кўшиқлар».

ЁРҒИ II шв. Арра.

ЁРҒОҚ I тиб. Мояк халтаси, моякдон. *Эмбрионда мояк қорин бўлишида.. пайдо бўлади ва туғилиш даврига келиб, ёрғоққа тушади.* «Саломатлик».

ЁРҒОҚ II Туки йўқ, туксиз. *Аббосов ўша-ўша, боши ёрғоқ, юзи юмалоқ, ўзи қип-қизил, бурун тағидаги капалак мўйлови, жилмайганида учиб кетадигандек туюлар эди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Унинг Алпомишига энчи бир тарлон биаси бор эди. Бир ёрғоқ қулун туғди, бу тулпон, деб Бойбўрига олиб келиб берган эди.* «Алпомиш».

ЁРҒУЧОҚ Дон янчиш ва ун қилиш учун ишлатиладиган хонаки асбоб; қўлтегирмон. *Мирсаид йигитча бўлиб, отаси ёнига кирди. Тирак бўлди: лой ийлаб, чарх тенди, ёрғучоқ тортди.* Мирмуҳсин, Тунги чакмоқлар. *-Янгамга айтсангиз, бугўй бошоқларидан бир оз синдириб олиб, тўқмоқлаб, ёрғучоқда ёрма тортса бўлмайдими? — деди Сафар.* С. Айний, Қуллар.

ЁСИН [ا. ياسين — араб алифбосидаги ی (ё) ва س (син) ҳарфлари номидан] Қуръоннинг 83 оятдан иборат 36-сурасининг номи. *У [Зулфиқор] бир лаҳза шам ёнида турди-да, ичида ёсинни ўқиб, узига дам солди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЁСМИН [ф. ياسمين] айн. ёсуман.

ЁСТИҚ I Бош остига қўйиб ётиш, ёнбошлаш, суялиш учун ишлатиладиган юмшоқ буюм; болиш. *Пар ёстиқ. Духоба ёстиқ.* ■ *Адолат бошини кўтараман деди-ю, кўкра-*

гини гижимлаб, бошини қайта ёстиққа қўйди. С. Зуннунова, Гулхан. *Чол индамади. У ёстиққа суянганича, анча вақт сукутга кетди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 махс. Бинокорликда: хари, тўсин ёки сарров остига қўйиладиган гўлача, ёғоч.

Бир ёстиққа бош қўймоқ Бирор киши билан турмуш қурмоқ; эр-хотин бўлмоқ. *Икки жинс бир ёстиққа бош қўйиш билан.. ўтмиш ва келажак насли бир-бирига боғлайдиган халқа вужудга келтиради.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. **Боши ёстиққа тегмоқ** Касал бўлиб ётиб қолмоқ. *Осонми, киши нима бўлишини билмайди, боши ёстиққа тегиши бор.* А. Қаҳҳор, Тўйда аза. **Бошинга ёстиқ қиласанми?** Бўйи етиб, вақтида узатилмаётган қиз ҳақида айтилидиган ибора. *Қиз етилгач, уни эгасига топшириш керак! Бошинга ёстиқ қиласанми уни?* И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Ёстигини қуритмоқ** Ўлдирмоқ, йўқ қилмоқ. *Анджон зилзиласи минг-минглаб одамларнинг ёстигини қуритди, томини кулатди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Аблаҳ фашистлар не-не йигитларнинг ёстигини қуритмади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЁСТИҚДОШ Бир ёстиққа бош қўйган, бирга турмуш қурган эр ёки хотин. *Мамани-ёз ёстиқдоши ўлиб кетиб, Бир ўғилча қолган экан бўйи етиб.* Ф. Фулом, Қўкан. *Жаҳон приёмиқнинг қулоғини бураб турганда, ёстиқдоши Бахшам ҳовлиқиб кириб келди.* С. Нуоров, Дурдона.

ЁСТИҚПЎШ Ёстиқ устига ёпиб қўйиладиган мато.

ЁСТИҚЧА I Ёстиқ с. кичр. шакли.

2 махс. Турли хил муҳрларга сиёҳ юктириш учун ишлатиладиган, сиёҳ шимдирилган буюм. *Рўйхатни имзолашда одамлар бош бармоқларини сиёҳ шимдирилган духоба ёстиқчага ишқалаб олиб, сўнгра босиб, из туширар эдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЁСУМАН [ф. ياسمن — ёсмин, жасмин] **I** Хушбўй, оқ, сариқ, мовий тўп гулли манзарали бута. *Саидий.. боғда ёсуман гуллари, хурмо ва апельсин дарахтлари ўстирди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Кетар гул ҳидлари боғдан, видо айт Атиргулга, нилуфар, ёсуманга.* Т. Қаҳҳор, Оқ ўрик.

2 кўчма Ҳийлагар, маккор аёл. *У [Асолат фолбин] ҳам макр билан содда кишиларнинг эҳсонини олишга муккасидан кетган ёсуман.* Газетадан.

ЎТ 1 Қариндошлиги йўқ; бегона. *Ўт одам. Қадр билмас қариндошдан қадр қилган ўт яхши. Мақол. ■ Хиёл муддат уйчанликдан сўнг Севаргул секин кўлини тортиб: -Касалманд хотини, бир қизи, бир ўғли, ёсуман кампирдек ўт онаси борлигини ўзидан эшитган эдим, - деди. Н. Қиличев, Чигирик. Улар [Жапак ва Сулув] энди бир-бирига ўт. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.*

ЎТТИ ЎТ БЕГОНА Мутлақо қариндошлиги йўқ, нотаниш. *Ўтти ўт бегона, аммо шу маҳаллалик Маҳмуд тақачининг бу гаплари ёни Ҳакимжонни ўйлантириб қўйди. Р. Файзий, Раянинг арчаси.*

2 Таниш бўлмаган, нотаниш, бегона; ўзга, чет. *Ўтабек ўзи билан кўришган бундаги иккита ўт кишини танимаганликдан бир-бир қайта қараб, уларни кўз остидан кечирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 қ. х. Ёввойи, бегона. *Бўйи ердан тўрт бармоқ кўтарилган ғўза ораларига ёйилган хотин-қизлар.. пахта ораларидаги ўт ўтларни термоқда эдилар. С. Айний, Қуллар.*

ЎТ-БЕГОНА айн. **ЎТ 1.** «*Не, эртагаёқ ўт-бегона кишининг эшигига бориб ишлаймани?*» деган кўркув уйқумни қочириб юборган эди. Х. Турсунқулов, Ҳаётим қиссаси.

ЎТАЛОҚ Ҳалеб ётаверадинган, кўп ётадиган. *Гўрўғли Чамбил қалъасига қараб кетиб бораётган эди, Чамбил қалъасига бир чақирим йўл қолганда, Гўрўғлининг тагидаги минган отига кинна кириб, ёталоқ бўлиб қолди. Усмон бахши Мамат ўғли, Бўтакўз.*

ЎТАР-ТУРАР Яшаш шаронти; кун кечириб. *Сўнг хизматкор аёлни чақириб: -Ўшдан келган бу қизимни ўз хонанга олиб, ётар-тураридан, еяр-ичаридан хабардор бўлиб тур, - деб кўчанинг нариги юзидан кўрғонга ўтказиб юборди. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.*

ЎТАҒОН қ. **ЎТАЛОҚ.** «*Юки енгил эшак ётағон бўлади*», деб бурунчилар хўп топиб айтган экан-да. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ЎТИНҚИРАМОҚ Бир оз қийшайиб, эгилиб қолмоқ. *Бугдой поялари ўтинқиради..*

ЎТИШМОҚ Маъқул тушмоқ. *Тўй-беканинг шунингдек хангамалари бошқа вақтларда Кумушни яхшигина кулдирса ҳам, ҳозир унга ўтишиб келмади шекилли, аччиғланган кўйи, ўтиш учун уйига кириб кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЎТИҚ 1 айн. **ГОРИЗОНТАЛ.** *Ўтиқ чизик.*

2 Бирор томонга қийшайган; қия. *Ўтиқ соҳил. Ўтиқ ўсган дарахт. ■ Йўл адирнинг энг ўтиқ еридан тушган бўлса ҳам, Турғуной тиззасини ушлаб, зўрға қадам босарди. А. Қаҳҳор, Мастон. Навоий қилични ҳасса каби тутиб, ўтиқ тепадан илдам настга тушди. Ойбек, Навоий.*

ЎТИҒИ БИЛАН Кишининг асабини кўзга-майдиған даражада, мулойимлик ва оҳисталик билан (муомала ҳақида). *Ўтиғи билан тушунтирмоқ. ■ Асалбиби, қизим енгиллик қилиб, қариндош олдига яна шовқин кўтармасин, кейинча ўтиғи билан сўзлашиб кўрарман, деб воқеани яширган эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Зокир ўтиғи билан ҳар қанча гапирса ҳам, фойдаси йўқлигини сездди. П. Қодиров, Уч илдиш.*

ЎТЛАШМОҚ Бегона бўлмоқ, бегона-лашмоқ. *Бола ўтлашди.*

ЎТЛИК Бегоналик, бир-бирига нотанишлик. [*Пирназар полвон билан Турғунбой*] *Анчагача жим кетишди. Лекин ораларидаги бояги ўтлик бир қадар йўқолган, бир-бирига мойиллик пайдо бўлган эди. Р. Раҳмон. Меҳр кўзда.*

ЎТМОҚ 1 Танани ерга (қаравот, тўшак ва ш. к. га) бериб чўзилмоқ, узала тушмоқ. *Ерга ўтмоқ. Ўт устига ўтмоқ. ■ Йўлчи қуруқ наमतга ўтиб, устига кўрпача ёнди. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳасанали секингина дарича остига ўтиб, хужра ичига қулоқ солди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Укелганда, Қурбон ота ўрнида ёнбошлаб ётар, Махсум ухлаб қолган эди. А. Қаҳҳор, Кўшгинор чироқлари. Кимдир чалқанча ўтиб инграрди. ёрдам сўрарди. А. Убайдуллаев, Қонли издан.*

2 Жойни банд қилмоқ, жойлашмоқ. *Китоб стол устида ўтибди. ■ Танчанинг устида бойнинг садаф тасбеҳи, кўзойнаги ётар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Сақланмоқ; турмоқ. *Кўйлак сандиқда ўтибди. ■ Енглариинг таҳидан бу кўйлакнинг нафталин ҳидини сингдириб, аллақерда узоқ вақт ўтгани билиниб турарди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

4 Тунамоқ, ухламоқ. *Бола бешиқда ётади. ■ Юринг, опажеон, буғун бизниқанда ўтинг [деди Ҳузимат]. А. Қаҳҳор. Кўшгинор чироқлари. Ҳали ўтмоққа вақт эрта эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

5 Касал бўлмоқ, тоби қочмоқ. *Бемор узоқ ўтди. ■ Эшитдингизми, улуғ афандининг*

и кычкы калыбы. Боккит катитт, этган и. С. Ахмед, Хусм. Волдакыз бедом-да-кетган ички улангын дард-фурокка ку-етиб коюлдулар. А. Каххор, Күшчюнонроклары.

5 Хиёсла бүтмөк, камалмөк, этиб чык-тасуу. — Каны у [Нурчи], севикт ака, каяр-асарлар. Мирза Мухиддин томондан иет чораси кутулганчы, бир шадан ор-порк суроксыз этди. А. Каххор, Сабо.

1 с. м. Тухтамөк, тухтаб котмөк, этил-т. Соат этди. Трамвай-пропагандистар эт-т. Самовар этган, бир чол чоңрак-иет-пртар, хоекы булданга сунада кимдир хур-отиб ухлар эди. А. Каххор, Күшчюнонроклары.

8 Равиш ва равилшюшлар билан бир-и, иш-харакат ёки хотатинит доимий, да-ий эканлигини билшерили, мас, бекор-нок, осилб этмөк, итлаб этмөк, каровсиз-нок. — Уч хонани уй бум-бум, хувилаб этар-А. Убайдуллаев, Кочли издан. Бу законлар-нда турат карбдаги одамлар уймаканыб-ду. А. Мухтор, Опа-синилшлар.

Этмөк емөк Бирор жойла ишлемей, нур-май, уз жамгармасын ина харжылаб яшамөк, кычкылаб тоз хам чыдамалды. Маколот. Этмө-мөк 1) ухтамөк, Карим акасиникида этиб-ду, 2) тухтамөк, Одаида эрта булан ва-курт бозору бир оз кызылду-ю, нур на-да саодо-сонтук этиб коюду. М. Осим, н Сино Киссаеи; 3) лаволамөк, Мехри-ахондада узок этиб коюду. А. Каххор, Бош-одам. Этмөк коюлгуча, отиб кол! Охирги-ининги хам ишпа сол, фурعاتи кылган-май, харакатининги кыл, марьосида иш-иладиган ибора. Бозору уз манфаатти-нда хамма нарсадан кендуулангын цист-ганга урун, этиб коюлгуча, отиб кол, кабу-да тт курмокчун булду. И. Калганлар, ох-иладамас, баргилда. Тикилбө этмөк Түлбө-шиб кетган, жуда кыл. Вахононки, ресуб-тампаздыг барча саодо базааларда этик-кычкыб этмөк. Газеталар.

ЕТОК I Эталитган жой, үрүн, хона. *Ето-ган эди. А. Калдирий, Угтан кунлар. Кор ку-ге булган гулек, Уланг тур буре кундек. К-хамматий. Кунду гулаа монгинг нозу, Кун-түрбү этмөкдөн. Файратий.*

2 Ташкилот, муасаса ёки укчу юрти-нт уз холимлари, укчуя ва талабалары н курган ва улар яшайлыган бино. *Улар*

и току калыбы. Боккит катитт, этган и. С. Ахмед, Хусм. Волдакыз бедом-да-кетган ички улангын дард-фурокка ку-етиб коюлдулар. А. Каххор, Күшчюнонроклары.

5 Хиёсла бүтмөк, камалмөк, этиб чык-тасуу. — Каны у [Нурчи], севикт ака, каяр-асарлар. Мирза Мухиддин томондан иет чораси кутулганчы, бир шадан ор-порк суроксыз этди. А. Каххор, Сабо.

1 с. м. Тухтамөк, тухтаб котмөк, этил-т. Соат этди. Трамвай-пропагандистар эт-т. Самовар этган, бир чол чоңрак-иет-пртар, хоекы булданга сунада кимдир хур-отиб ухлар эди. А. Каххор, Күшчюнонроклары.

8 Равиш ва равилшюшлар билан бир-и, иш-харакат ёки хотатинит доимий, да-ий эканлигини билшерили, мас, бекор-нок, осилб этмөк, итлаб этмөк, каровсиз-нок. — Уч хонани уй бум-бум, хувилаб этар-А. Убайдуллаев, Кочли издан. Бу законлар-нда турат карбдаги одамлар уймаканыб-ду. А. Мухтор, Опа-синилшлар.

Этмөк емөк Бирор жойла ишлемей, нур-май, уз жамгармасын ина харжылаб яшамөк, кычкылаб тоз хам чыдамалды. Маколот. Этмө-мөк 1) ухтамөк, Карим акасиникида этиб-ду, 2) тухтамөк, Одаида эрта булан ва-курт бозору бир оз кызылду-ю, нур на-да саодо-сонтук этиб коюду. М. Осим, н Сино Киссаеи; 3) лаволамөк, Мехри-ахондада узок этиб коюду. А. Каххор, Бош-одам. Этмөк коюлгуча, отиб кол! Охирги-ининги хам ишпа сол, фурعاتи кылган-май, харакатининги кыл, марьосида иш-иладиган ибора. Бозору уз манфаатти-нда хамма нарсадан кендуулангын цист-ганга урун, этиб коюлгуча, отиб кол, кабу-да тт курмокчун булду. И. Калганлар, ох-иладамас, баргилда. Тикилбө этмөк Түлбө-шиб кетган, жуда кыл. Вахононки, ресуб-тампаздыг барча саодо базааларда этик-кычкыб этмөк. Газеталар.

ЕТОК I Эталитган жой, үрүн, хона. *Ето-ган эди. А. Калдирий, Угтан кунлар. Кор ку-ге булган гулек, Уланг тур буре кундек. К-хамматий. Кунду гулаа монгинг нозу, Кун-түрбү этмөкдөн. Файратий.*

2 Ташкилот, муасаса ёки укчу юрти-нт уз холимлари, укчуя ва талабалары н курган ва улар яшайлыган бино. *Улар*

ми. У [Қизилтепа]нинг жануби-ғарбий қисмини эса Зарафшоннинг ёш ётқизиқлари кўмиб юборган. М. Фуломов, Зарафшон этакларида.

ЁТҚИЗМОҚ 1 Ётмоқ 1 фл. орт. н. Беморни ётқизмоқ. ■ Қодир уйга кирди. Хотини боласини аллалаб ётқизмоқда эди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. [Бектемир] Қорнидан яраланган жангини шинелга ётқизиб, судраб кетаётган ҳамширага ёрдамлашди. Ойбек, Куюш қораймас.

2 Тўшамоқ, солмоқ. Совуқ тушса, қорини қотиб қолиб, бетон ётқизиш қийин бўлади. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЁХУД [ф. ياخود – ёки] кт. Ёки, ё. Бир-икки шеър ёхуд бир драма асар ёзиб, адабиётнинг бутун масаласини тушунаман, деб даъво қилувчи кишилар ҳам йўқ эмасди. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЁШ 1 1 Қаттиқ оғриқ, қайғу ёки кучли севинч-шодлик ва ш. к. натижасизла ёш безларидан ажралиб чиқадиган тиниқ шўр суюқлик. Чин кўнгилдан йиғласанг, сўқир кўздан ёш келар. Мақол. ■ Ҳаётнинг ўнг ёноғига бир томчи иссиқ ёш тўкилди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. -Бас, Уроз, кўзимни кўр қилди тутун, – Йўлчи юм-юм ёш тўкиб, ачишган кўзларини ишқалаб, туртина-туртина, эшикни тепиб очди. Ойбек, Танланган асарлар. Келар йўлинг сулурай сочим билан, Чанги чиқса, сув сепай ёшим билан. Ё. Мирзо, Ўғил меҳри.

Кўз ёши Йиғи. Шакаржон дугонасининг ёшига чўкди: -Йиғлама, кўз ёшидан фойда йўқ. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Кўз ёши қилмоқ** Йиғламоқ. **Кўзига ёш олмақ** Йиғламосирамоқ. **Офтоб ойим уни қучоқлаб, юзидан ўнди ва кўзига ёш олди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ҳамма:** биров билинтириб, биров билин-тирмай, кўзига ёш олди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Кўз ёши(ни) тўкмоқ** Йиғламоқ. **Зайнаб сўзини битира олмади, четга қараб, кўз ёшини тўкди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 кўчма Йиғи; нола. Золим бойлар мазах қилиб куларди, Раҳми келмай муҳтожларнинг ёшига. Эргаш Жуманбулбул ўғли.

ЁШ 1 1 от Туғилган вақтдан бошлаб яшаб ўтказилган йиллар жами; умр узоктиги. Уғлим ўн беш ёшда. Мен йиғирма беш ёшда уйландим. ■ Ўттиз беш ёшларда кўринган бу гўзал хотин ҳарам ходимларидан Гушанбону эди. А. Қодирий, Меҳроблан чаён.

Ёшнинг яшаб, ошини ошаган Узок умр кўрган, қари (олам ҳақида).

2 Инсон ёки ҳайвон ҳаётидаги босқич, давр, умр. **Мақтаб ёши.** Боғча ёшидаги бола. **Ўрта ёш.** **Катта ёш.** ■ **Учинчи дарсда.. ўрта ёшлардаги бир қўли чўлоқ, қирра бурун, ияги чўзиқроқ ўқитувчи уй расмини солишини ўргатди.** П. Турсун, Ўқитувчи.

Ётти ёшдан етминч ёшгача Ёшу қари, ҳамма. -Тўқсонбой гиламфуруш десалар, етти ёшдан етмиш ёшгача – барча жамоат танир эди, – деди домла. П. Турсун, Ўқитувчи **Ёши етмаган** Балоғатга етмаган, жуда ёш **Районга бориб, мени фронтга олинглар, ёши етмаган бўлсам бораман..** деб ялинибди. С. Сиёев, Ёруғлик. **Ёши ўтган (ёки қайтган ўзган)** Узок умр кўра бошлаган, ўртач ёшдан ортиқ умр кўра бошлаган. **Ҳожидан акинги ёши қайтиб, кўнгли жуда ҳам бўшаши кетибди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Дасрлаб ёши ўзганлар, сўнгра ёшу яланглар четлинишиди.** Ойбек, Танланган асарлар.

3 Йил. **Энди ўзим ҳам юз ёш умр кўриши истайман.** Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 сфт. Қари эмас; навқирон. **Ёш ода Ёш жувон.** **Ёш келса – ишга, қари келса ошга.** Мақол. **Ёшдан хато, каттадан у.** Мақол. ■ **Ҳудайчи Азизбекдан илгарироқ кўриқчиларни огоҳлантириб борар, милти шайвар тутган ёш ва кекса муҳофизлар у саломлаб қарши олар эдилар.** А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Қорабулоқ қишлоғидан би кекса, бири ёш – икки отлик чиқиб келавди.** М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Миршаб орасидан учта ёш бола ёриб ўтиб, мингбоининг кимхоб тўнига, оёғига осилди.** М. Исидий, Фарғона т.о. **Бу ерга колхоз ёшнинг ҳаракати билан Пастариқдан чиғирлан сув оқизилди.** И. Раҳим, Чин муҳаббат

5 сфт. кўчма Етарли тажрибага эга бўлган, тажрибасиз. **Ёш ёзувчи.** **Ёш санъат** ■ **Табибий ёш Аваздаги иқтидорни да пайқади.** С. Сиёев, Ёруғлик. **Гуреевга ёш логнинг бу қадар биёриқ ва дадил жавоби ёди.** С. Кароматов, Олтин қум.

6 Янги ташкил этилган, янги шаклган. **Ёш ташкилот.** **Ёш шаҳар.** **Ёш оила.**

ЁШАРМОҚ 1 Ёш кўринмоқ; ўзини қис қатъиса, **Тўқсон ёшарганга ўхшайди**

2 сфт. **Гўзаллашмоқ,** обод бўлмоқ **Биринчи кўнглим билан Завқи билан ёшарди** **Биринчи кўнглим билан Фарғона кана:**

монавий ирригация иншоотига айланиб, ёша-риб бормоқда. «Ўзбекистон қўриқлари».

ЁШДОШ Бир йилда туғилган; тенгқур. *Ёшдош ўртоқ. Хотини ўзи билан ёшдош.*

ЁШЛАЙ *рвш.* Ёш ҳолатда, ёшлигида. Бу элда гўдаклар ёшлай ўлмайди. *Ғ. Фулом.*

ЁШЛАМОҚ; кўзини ёшламоқ Ўйгламоқ. -*Болам, мен ҳам сени бахтли бўлсин дейман-да, — деди Ҳайдар ота кўзларини ёшлаб. Ў. Умарбеков, Юрак сўзлари. Сен кетдинг, мен қолдим кўзини ёшлаб, Қайдан бориб, қайдан келдинг, чирогим. «Нигор ва Замон».*

ЁШЛАНМОҚ Бирор таъсир (тутун, шамол, касаллик ва ш. к.) сабабли кўзига ёш келмоқ; кўздан ёш оқмоқ. *Пиёз тўғра-ган бўлса керак, кўзи ёшланиб турган Та-чилла ошхонадан чиқди. Ў. Ҳошимов, Қал-бингга кулоқ сол. [Ота] Оқ халат чўнтаги-дан рўмолча олиб, кулгидан ёшланган кўзла-рини артдилар. А. Мираҳмедов, Кулган че-чаклар.*

ЁШЛАР 1 Навқирон йигит-қизлар. *Энг яхши спорт анжумлари билан жиҳозланган спорт зали ҳам қишлоқ ёшлари ихтиёрида. Газетадан. Мухаррирнинг гоят мутаассиб, сени прогрессив ёшларнинг ва зиёлиларнинг энг бу душмани эканлигини ҳам яхши биларди. Ойбек, Нур қилириб.*

2 Ўринбосарлар; дублёрлар. *«Пахтакор» мандасининг ёшлари яхши ўйин кўрсат-дилар.*

ЁШЛИ 1 Ёш билан тўлган, ёши оқиб кетган. *Ёшли кўзлар. ■ Эъзозхон Қумрига ёшли кўзлари билан тикилди. Ҳ. Фулом, Ўшбад.*

ЁШЛИ 2 Қанчадир ёшга кирган, ёшда бўлган; яшар. *Ўрта ёшли. Йигирма ёшли йи-лдан. ■ Икки ёшли бузоқ. ■ [Бой] Йигирма уч йилликнинг ақлида сира нуқсон кўрмади. Танланган асарлар.*

ЁШЛИК 1 Ёш эканлик; ёш бўлган пайт, ёшлик. *Аҳмад олти ёшлигида ота-онасидан ажралиб қолди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. У ёш-ликда ихтисослашган физика-математика факультетида ўқиди. О. Мўминов, Хиёбондаги қўрашув.*

2 Ўсмирлик, навқиронлик. *Ёшлик чоғла-ри. ■ Робия ҳам абадий йўқолган беғубор қизларга куюниб йиғламоқда эди. П. Қодир-ов, Юлдузли тунлар. Ёшлигим, куч билан ёш-лигим, Яшиноқ давримизга йўл-қўйди. С. Абдулла.*

3 Ёшларга хос хатти-ҳаракат, хусусият. *Ёшлик гурури. ■ Ёшлик шижоатига кенг йўл бериш лозим. Газетадан. Ўрта бўйли, хуш-қомат вужудидан ёшлик кучи ва ғайрати ёғилиб турган қоп-қора жувон отда.. йўл бўйида турар, Акрамжон ўз отининг айили-ни қайта боғламоқда эди. А. Қаҳҳор, Минг бир жон. Кўзларида ёшлик шўхлиги чақнаб турган Шербек “ҳа” дегандай бош қимирлат-ди. С. Анорбоев, Оқсой.*

Ёшлик қилмоқ Ёшларга хос хато қил-моқ; ёшларча иш тутмоқ. *Ёшлик қилиб, бо-лалар уйидан қочдим. С. Кароматов, Тоғ.ўза-ли. Трест бошлиғи ҳайҳайлаб, унга ёпишиди. -Ёшлик қилманг, ўғлим, шайтонга ҳайф бе-ринг. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

ЁШУЛЛИ шв. 1 Катта ёшли, ёши улуг, мўътабар киши. *Хоразмда сени атар: ёшул-ли, Олис Бадахшонда: падари калон. Мир-темир.*

2 Шундай кишиларга нисбатан муурожаат шакли. *Аваз чойхоначига бир эркалик қилги-си келди: -Ёшулли, югурдак болангиз йўқми? С. Снёев, Ёруғлик.*

ЁШ-ЯЛАНГ қ. ёшлар. *Хиёбонлар бола етаклаган аёллар, қўлтиқлашиб юрган ёш-яланглар билан тўла. С. Зуннунова, Гўдак қили.*

ЁШ-ҚАРИ, ёшу қари Ҳамма ёшдаги одамлар, барча. *Ҳаммаёқ одам: ёш-қари, хотин-халаж, бола-бақра. Ҳаммаси муқаддас мазорни зиёрат қилгани келган. К. Яшин, Ҳамза. Йигит гала-ғовур билан фарзандлари-ни кузатаётган ота-оналар, ёшу қариларни ҳам кўрмас, фикри-зикри қизда эди. Ў. Усмо-нов, Сирли соҳил.*

ЁҚ 1 Томон, тараф. *Ўнг ёқ. Сўл ёқ. ■ Ўртада норғул Саримсоқ, ўнг томонда қари чол, чап ёғида эса қирғиз чўпон борар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Майин тонг шаба-даси ранг-баранг гулларни секин тебратиб, атирларини ҳар ёққа сепеди. Ойбек, Танлан-ган асарлар.*

Бир ёққа Номаялдум жойга. *Дадам арава кўшиб, бир ёққа кетди. [деди Гулнор]. Ой-бек, Танланган асарлар. У ёқ-бу ёқдан 1) ҳар тарафдан. Ошани еб бўлганларида, у ёқ-бу ёқдан жўма товуши кела бошлаган эди. А. Қо-дирий, Ўтган кунлар; 2) ҳар тўғрида. У ёқ-бу ёқдан гаплашиб ўтирмоқ. У ёқ-бу ёққа Ҳар тарафга, атрофга. [Хотин] Кўча эшигини очиб, у ёқ-бу ёққа қаради: жимжит, гузар томон-*

да фақат битта чироқ милтиллар эди. А. Қаҳҳор, Анор. **У ёқ-бу ёғи** Ҳаммаси бўлиб, бор-йўғи. [Йўлдошев:] *У ёқ-бу ёғи бир ҳафталик ши.* У. Исмоилов, Сайланма. **У ёғи** Давоми. Яна хўмрайиброқ, овозини пасайтириб деди: *-У ёғини сўрасанг, айтмайми, дадам Ёрматга қуёв бўлмоқчи! Гулнорга уйланмоқчи!* Ойбек, Танланган асарлар. **У ёғини айтолмади** — бўғзида бир нарса туриб қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Ўзини ҳар ёққа урмоқ** Астойдил, жон-жаҳди билан ҳаракат қилмоқ. Ёнғиндан қишлоқнинг туб кишилари ҳам ўзларини ҳар ёққа уриб, мол-ҳолларини асраш чорасини кўрмоқдалар. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

2 Геометрик жисмни ўровчи ҳар бир текислик. **Куб ёқлари.**

ЁҚА I I Соҳил, қирғоқ; бўй, лаб. **Ариқ ёқаси.** — Элгелди қамишзорни оралаб, кўл ёқасига чиқди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиёсаси. Каналнинг икки ёқаси бўйлаб қурилган икки қаватли бинолар шу қадар кўркам, шу қадар чиройлики. Н. Сафаров, Саодатнинг қиёсаси.

2 Чет, чекка, ён. **Кўча ёқаси.** — Йўлнинг икки ёқасида тераклар шовуллаиди, булбуллар сайрайди. Ҳ. Фулом, Машғал. Шу кун у бир тепалик ёқасига бориб етгандагина, шамол бир оз пасайди. Ф. Расул, Алолат.

Жар (ёки чоҳ) ёқасида қ. жар I. **Ўлим ёқасида** Бирор хавfli, ҳалокатли воқеа-ҳодисанинг бошланишига, содир бўлишига яқин қолган пайтда, ҳолатда. **Содик ҳам ўлим ёқасида.** Энди сиз билан иккимизгина қолдик! А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ўлим ёқасида жон олиб, жон берган йиғит** бу кунларни озмунча уйлаганмиди? С. Аҳмад, Уфқ.

ЁҚА II I Кийимнинг бўйин ўрни учун очилган қисми. **Ёқа очмоқ. Кенг ёқа. Тор ёқа.** — [Қори] Ёқасини катта очиб, кўкрагига уч марта туфлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Очил ўрнидан туриб кийина бошлади.** Лекин анчагача ёқасининг тугмасини ўтказа олмади — қўли қалтирарди. П. Қодиров, Уч илдиз.

2 Кийимга тикиб ёки илиб қўйилган мата, буюм. **Қоракўл ёқа. Савсар ёқа.** — [Элмурод] Дам олиш кунлари киядиган гимнастёркасига ёқа тикиб кийди. Шухрат, Шинелли йиллар.

Бир ёқадан бош чиқариб қ. бош. Енгилдан кириб, ёқасидан чиқмоқ қ. енг. Ёқа бўғиш-

моқ Бир-бири билан уришмоқ, муштлашмоқ. [Йўлчи] Мирзакаримбой билан пул юзасидан хириллашини, ёқа бўғишини ўзига с билди. Ойбек, Танланган асарлар. **Ёқасини чанг солмоқ айн. ёқасидан олмоқ.** Бу йигитга сўз уқтиришдан фойда йўқлигини билди-да, унинг ёқасига чанг солиб, кескин билсилташ билан остонадан узди, яна бир кескин ва кучли силташ билан паҳса деворидан урди. Ойбек, Танланган асарлар. **Ёқасидан олмоқ** Бўғмоқ. [Алимардон] Ғазаб ичиде Алимардоннинг ёқасидан олмоқчи бўлди-ю, кечикди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Рустам жон арслондек сапчиб, бойнинг ёқасидан олд** К. Яшин, Ҳамза. **Ёқасидан тутмоқ ай ёқасидан олмоқ.** **Филай одам шамни тоқмага қўйиб, кучли қўллари билан Аҳмад Чалбийнинг ёқасидан тутди.** Мирмуҳсин, Мемор. **Ёқасини ушламоқ** Ҳайратда қолмоқ тонг қолмоқ. Ҳали шундай кунлар келадик Алимардон Тўраев деган номни эшитгандо бутун республика ҳайратдан ёқа ушлаб қолди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **-Росми? — ёқасини ушлади чол.** Ойбек, Танланган асарлар. **Оғзидан олиб, ёқасига ёпиштирмоқ қ. ёпиштирмоқ.** **Оғзингдан чиққанга ёпишсин!** қарғ. Айтганинг ўзинг урсин, тилаганингга ўзинг дучор бўл (с вук хабар, ёмон ният ва ш. к. ҳақида). [Зура:] **Охиратга бунчалик ҳирс қўйган эксан, боравер.** [Фотима:] **Оғзингдан чиққанга ёпишсин!** А. Қаҳҳор, Оғрик тишли.

ЁҚАВАЙРОН Ёқа тугмалари солимаган; очик. **Ёқавайрон ҳолда кўчага яла оёқ отилганимни ўзим билмайман.** Ў. Усманов, Болалик. **Елғиз Кўчқор ёқавайрон, яла оёқ, яланг бош, олдинда зипиллаб боряпти** О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ЁҚАВАЛАНГОР шв. Ёқавайрон. **Остонада сочлари чеккаларига ёпишган ёқавалан.** Виктор турарди. Ш. Фуломов, Чўл белиде.

ЁҚАЛАМОҚ I Йўл, соҳил ва ш. к. ёқа чеккаси бўйлаб юрмоқ, бормоқ. **У жиниларча ўз-ўзи билан гаплашиб, анҳор ёқаланча вақт тентиради.** Ойбек, Танланган асарлар. **Ўрмон ёқалаб тўрт соат юрдик.** Рустамов, Мангу жасорат.

2 кам қўл. **Ёқасидан тутмоқ, ушламоқ** Дуруст. **Йўлчи ёмон бала.** Аммо биз уни ортсизда қолдириб, кўлида тугуну билан ёқала нимиз йўлдан ўтди. Ҳали қон кўрмадик. (Ойбек, Танланган асарлар.)

ЁҚАЛАШМОҚ Ёқа бўғишиб уришмоқ, алашмоқ. *Бу ер шундай гужанак жойки, анча болалар бир-бирларининг гўшларини ёқаёлашмоқ, ёқалашсалар ҳам, ҳеч ким билмайди.* Ш. Рашидов, Ҳазил эмиш. *Акаси Низомиддин, Ҳаммом, бебошлик қилгандир, ёқалашгандир турарди Бадиа*. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЁҚАЛИК Ёқа учун мос, ёқабоп. *Ёқалик бўлди.*

ЁҚАМА-ЁҚА: ёқама-ёқа бўлмоқ Жан-жанлашмоқ, уришмоқ. *Бир-бири билан бўлиб ёқамалар ёқа, От устидан кўп талашиб туриб-туриб Баҳром ва Гуландом.*

ЁҚИЛГИ Иссиқлик энергияси олиш қиладиган ашё. *Шу сувнинг қуввати-қувватимиз ёруғлиги. Сув, кўмир, ўтин — асл, қувватга ёқилғи.* Қ. Муҳаммадий. *— Биз қувватларни, ёқилғини, вақтни тежашиб қўйиш жуда кўп маблағ тўплашимиз мумкин.* — деди Ефим Данилович. А. Мухтор, Опа-опалар.

ЁҚИМЛИ 1 Истараси иссиқ, ёқимтой, ёқимли ўзига тортадиган, кўзга яқин. *Ёқимли бола.* Ёқимли жувон. ■ *Дарҳақиқат, у ёқимли қиз бўлибди. У анча камтарга ҳам ёқимли.* Мирмуҳсин, Умид. У *[Анзират] ёқимлиларга бориб қолган, нимжон, юзи жуда ёқимли.* — бўлса ҳам қизил, товуши майин ва ёқимли кампир эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинорқотари.

Ёқимлига ёқадиған; завқ, хузур бағиш-бағиш. *Ёқимли куй.* Ёқимли кулги. *Ёқимли кампир эди.* Ойбек, Нур қидириб. *Мақ-мақондан киши кўнглини эритадиган ёқимли овоз эшитилди.* К. Яшин, Ҳамза.

ЁҚИМЛИЛИК Ёқимли бўлишлик, жондорлик. *Куйининг ёқимлилиги.*

ЁҚИМСИЗ 1 Сўхтаси совуқ, беўхшов, ёқимсиз ўзига тортмайдиган. *Ёқимсиз бола.* Ёқимсизга ёқмайдиған, завқ ёки хузур бермайдиган; ёмон. *Ёқимсиз куй.* ■ *Узоқ-узунда ёқимсиз сароб кўринар, сарғиш-сарғишдайд мусаффо осмонга қараб сузиб кетди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЁҚИМТОЙ Истараси иссиқ, ёқимли, ёқимтой. *Мансур суратни кўлига олиб, унга ёқимтой қараб қолди: бир-биридан ёқим-ёқимла бегубор кулиб турарди.* Ё. Шукур, Савол. *Суннат яхши ўқир, келишган, ёқимтой йигит эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингта қалбингта.

ЁҚИНҚИРАМОҚ Бир оз ёқмоқ, бир оз хуш келмоқ (кўпинча бўлишсиз ҳолда). *Назокатхоннинг тез-тез тутилиб, гапидан адашиб кетиши ва шошиб-шошиб ўзини-ўзи тутатиб туриши Ойқизга ёқинқирамади, албатта.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Шарифжон [Манзурага] ёқинқирамай қолди.* Х. Тўхтабоев, Фельетондан сўнг.

ЁҚИҚ Ёқиб кўйилган, ёқилган ҳолда; ёниб турган. *Чироқ ёқиқ қолибди, қизим. Учириб кўйдим [деди Ҳафизанинг бувиси].* Мирмуҳсин, Умид.

ЁҚИҚЛИ айн. ёқиқ. *Қирқинчи лампалар ёқиқли, чойхона колхозчилар билан тўлган эди.* С. Айний, Куллар.

ЁҚЛАМА: бир ёқлама Бир тарафлама, юзаки. *Масалага бир ёқлама ёндашмоқ. Икки ёқлама 1)* икки томондан, икки томонлама. *Ўза қатор ораларига икки ёқлама ишлов бермоқ; 2)* икки томоннинг хоҳишини ҳисобга олган ҳолда. *Икки ёқлама битим тузмоқ. Ҳар ёқлама* Ҳамма томонини ҳисобга олиб, атрофлича. *Лекин биринчи кўёвнинг феъли-атвори [Мирзакаримбойга] маъқул тушмагани учун, кўёв бўлажак йигитни ҳар ёқлама текширишни, синашни истар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЁҚЛАМОҚ 1 Тарафини олмоқ, қувватламоқ. *Директорнинг фикрини ёқлаб гапирмоқ.* ■ *Кўнглингизга келмасин, мен Болтабойни ёқламоқчи эмасман.. колхозчиларнинг раёи шу бўлса, бунга на сиз қарши чиқа оласиз, на мен.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ватан ишқи, янги давр талабини ёқлайман.* Файрагий.

2 Махсус йиғилишда муҳокамага кўйилган ишни (лойиҳа, диссертация, диплом иши ва ш. к. ни) маъқуллагиб, муносиб даража ёки унвон олмоқ; ҳимоя қилмоқ. *Диплом ёқламоқ.* ■ *Ҳ. Бердиёровнинг «Ҳозирги замон ўзбек тилида сўнг кўмакчилар» темасида ёқлаган диссертациясини буюк аллома.. Айний юқори баҳолади.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Газета Умиднинг муваффақиятли диссертация ёқлаганлигини айтиб, фотосурати билан ихчамгина хабар босди.* Мирмуҳсин, Умид.

ЁҚЛИ: бир ёқли бўлмоқ Ҳал бўлмоқ, ечилмоқ; ажрим бўлмоқ. *Низомиддинов иш бир ёқли бўлгунча, вақтинча раислик вазифасини бажариб турадиган бўлди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Ҳозир Миродилнинг йиллар бўйи ўйлаган фикри-зикри бир ёқли бўлиши керак.* У.

Исмоилов, Сайланма. **Бир ёқли қилмоқ** 1) масалани ҳал қилмоқ, ечмоқ; ажрим қилмоқ. *Ғаффор отанинг ишини бир ёқли қилиш.. йўлини ахтармоқ лозим.* 3. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди; 2) ўлдирмоқ, йўқ қилмоқ. Соколов: *“Она-болани Ҳамзанинг душманлари йўлда бир ёқли қилган”* деган ҳаёлга борди, аммо оғир ботмасин, деб фикрини Ҳамзага айтмади. К. Яшин, Ҳамза.

ЁҚМОҚ I 1 Ёндириб, ўт, аланга ҳосил қилмоқ, ёндиримоқ; куйдирмоқ. *Қоғоз ёқмоқ. Ахлатни ёқиб юбормоқ.* ■ *Ҳовлига олов ёқиб, чилдирмангни қизит.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Салимбойвачча] *Аравага ўтирмасдан бурун гугурт ёқиб, папирос тутатар экан, Ёрматга кўзи тушди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қози, калласи эзилган илондай тўлғаниб, эллиқбошига қичқирди: -Синдир ҳаммасини! Ташқарига чиқар! Ёқ, ўт қуй!* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 Нур, ёлқин ҳосил қилмоқ, ёритмоқ. *Электрни ёқмоқ.* ■ *Николин кўл фонарини ёқиб, бегона ҳамшира билан бирга ярадор командирга ёрдам кўрсатишга киришди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Зубайда шам ёқди.* «Ёшлик».

3 Ўт, олов ёрдамида қиздирмоқ, иситмоқ. *Плита ёқмоқ. Печка ёқмоқ.*

4 Қиздириб ҳаракатга келтиримоқ; ўт олдиримоқ. *Моторни ёқмоқ. Тракторни ёқмоқ.*

Жонини ёқмоқ фольк. Ҳаяжонга солмоқ; ишқ ўтида куйдирмоқ. *Шу элатда бир бала бор, Бай-бай, жонимни ёқади.* «Оқ олма, қизил олма». **Уруш оловини ёқмоқ** қ. олов. **Чирогини ёқмоқ** Ишини давом эттиримоқ. *Бошқа фарзандим йўқ, худо умр берсин, ишқилиб, чирогини ўша ёқсин.* Ойбек, Танланган асарлар. **Юрагига (ёки қалбига) ўт ёқмоқ** Ҳаяжонга солмоқ, тўлқинлатмоқ; руҳлантирмоқ. *Водийнинг манман деган раислари юрагига ўт ёққан киши Полвон ака Қозоқов бўлади.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Умид ўша қалбига ўт ёққан қизга тикилиб қолди.* Мирмуҳсин, Умид.

ЁҚМОҚ II 1 Маъқул бўлмоқ; дид, хоҳиш, кўнглига тўғри келмоқ. *Ашуланинг куйи менга ёқди.* ■ *Қосимбек ялт этиб Авазга боқди. Унга бу йигитнинг ўзини эркин, ҳатто жиндай мағрур тутуши ёқди.* С. Сиёев, Аваз. *Ўтмиш ҳақидаги иккинчи роман эса жуда ёқди.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. [Дилиоднинг] *Бу қилиғи Ёдгорга ёқмади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 Миқозга тўғри келмоқ. *Менга хамир овқат ёқмайди.* ■ [Кумуш] *Ёқмайдиган ҳеч нарса егани йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Жинига ёқмайди Ёмон кўради, хушламайди. *Сатторқул аканг уйни тузаттириб бермоқчи. Майли, ўшанда тоқча жинига ёқмаса, шуватиб ташлай қолсин.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Кўнглига ёқмоқ** Дилга, дидга мос келмоқ. *Юлдузхон учун кутилмаган, аммо айни муддао бўлган, кўнглига ёқиб тушган тасодиф дугоналари орасида шу заҳотиёқ шивир-шивир, миш-мишларни бошлаб юборди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Оғзига ёқмади** Мазасини хуш кўрмади, сезмади. *Сидиқжон бир пиёла чойни, худди угра ош ичгандай, узун-узун хўлаб ичди-да, чой оғзига ёқмаса ҳам, бир оз таъби очилгандай бўлди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Хуш ёқмоқ** қ. хуш 2. **Қадами ёқмади** Келиши шарофатли бўлиб чиқмади, яхшилик келтирмади. *Айрим одамлар ўртасида “Колхозизмизга Шербекнинг қадами ёқмади” деган шивир-шивир гап юра бошлади.* С. Анорбоев, Оқсой. *Менинг қадамим ёқмабди [деди Саид].* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЁҚТИ фольк. Ёруғ, нурли. *Неча шоҳлар ўтди фоний дунёда, Баъзиси отли, баъзиси пиёда. Хўп кайфингни сургин ёқти дунёда. Ислом шоир. Умрим боқий бўлса ёқти оламда, Ўйнаб бориб, Хиромонни оламан.* «Гулихиромон».

ЁҚУВЧИ Ёқмоқ фл. сфдш. Ўт ёқувчи. *Печь ёқувчи.*

Уруш оловини ёқувчилар Зўр бериб уруш чиқаришга уринувчилар, гиж-гижловчилар. *Хушёр бўлинглар, уруш оловини ёқувчи империалистларни, инсоният душманларини фош қилинглар!* Газетадан.

ЁҚУТ I [ا. ياقوت — турли рангли қимматбаҳо тош] 1 от Турли рангда товланадиган тиниқ қимматбаҳо минерал. *Ёқут кўзли олтин узук.* ■ [Навоий:] *Аниқ, тож гарчи ёқут, гарчи зардур, Халойиқ бошига битган зарардур. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

Ёқути занжорий Сарғиш-яшил рангли ёқут. **Ёқути зулмоний** Кўкимтир-қора рангли ёқут. **Ёқути райҳоний** Тўқ-қизил рангли ёқут.

2 сфт. Қизил, ёқутдай қизил. [Одилбиканинг] *Сарв қомати, ой каби юзи, қора қалам қоши, шаҳло кўзлари, юпқа ёқут лаблари ҳар бир кишини ўзига беихтиёр жалб қиларди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Бир туп жай-*

қори қизил олма мевасининг мўллигидан ҳовуз-га энгашиб тушган; ҳовуз сувидан бир қанча қизил олма ёқутдай товланиб, жимшилаб сузди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ёқут (хотин-қизлар исми).

ЁҚУТ II [р. якут] Россиянинг Саха Республикасида яшовчи туркий халқнинг турсча номи. Ёқут аёл.

2 Шу миллатга тегишли, онд. Ёқут тили.

ЁҚУТЛАР айн. саха, сахалар.

ЁҒ Чорва моллари, умуман, жониворлар организмда, сутда, баъзи ўсимликларнинг уруғи, тоғни., гўлида бўғаладиган, улардан ажратиб олинадиган мой. Қўй ёғи. Мол ёғи. Қунжут ёғи. Эритилган ёғ. Ёғни қиздирмоқ. Ёғни эритмоқ. ■ Ёғни ёққа, гўштни гўшга энди ажратиб бўлай деганимизда, Жўрапошша келиб қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Даранинг аҳолиси ўз иши билан машғул: хотин-қизлар кув пишириб, ёғ ажратмоқда. С. Айний, Дохунда.

Ёғи йўқ Унумсиз, кам унумли. Сўнгра бу ерларнинг ёғи йўқ, ориқ, камҳосил эканини ҳаммамиз биламиз-ку, нега бу тўғрида лом демайдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Ёғи чиқадими** Айни бир иш ҳадеб такрорлай берилганда айтиладиган ибора. Текшираверган билан ёғи чиқадими? С. Аҳмад, Ҳукм. **Ёғи чиқди** Ниҳоятда кир бўлиб, йилтираб кетган кийим ҳақида. Дўппининг ёғи чиқди. ■ Ёғи чиқиб йилтираб кетган пахталик кийиб олган Каримов ичига нимадир тўлдирилган қопни орқалабди. И. Қаландаров, Шохидамас, баргида.

Ёғ тушса (ёки томса) ялагу(н)дай Супуриб-сидирилган, ниҳоят даражада тоза, озола. Ҳамма нарса саранжом. Ҳовли-жой ёғ тушса ялагудек. С. Анорбоев, Пушаймон. **Илоннинг ёғини ялаган** Айёр, муғамбир, кув. Кўп ишни кўрган бу Зуннунов. Илоннинг ёғини ялаган. Жуда нозик жойини топибди. И. Раҳим, Ихлос. **Кўзини ёғ босмоқ** Бировни назар-писанд қилмай қўймоқ. **Фурсатдан фойдаланиб**, Пулат ота уни узиб-узиб олди: -Йўқ! Мен кўзини ёғ босган бандаларга элашмайман, арзимни худога айтаман. К. Яшин, Ҳамза. **Кўзининг ёғини емоқ** Ўзини кимгадир яқин кўрсатиб, унинг хайрихоҳлигидан ортиқ даражада фойдаланмоқ. -Сизда виждон деган нарса йўқ. Кўзимнинг ёғини еб, бошимга иш тушганда қочдингиз, — деди боланинг отаси Каримовга. С. Аҳмад, Дадамнинг

ўртоғи. **Оқ ёғ** 1) қўй ёғи; 2) шв. чигит (пахта) ёғи. **Оғзингга ёғ** Балли, яша. Кампир худди ҳозир ўғли келин билан қўл ушлашиб кириб келаётгандай, эшикка қаради: -Вой, оғзингга ёғ, ўғлим! А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Ўз ёғига (ўзи) қовурилмоқ** Ўз қийинчилигини ўзи тортмоқ. Уч кундирки, Бўтабой ўз ёғига ўзи қовурилиб, уйда ўтирибди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЁҒАЛОҚ; ёмғир ёғалоқ Ёмғир ёғаверади. Ёмғир ёғалоқ, эчки туғалоқ, бойнинг қизининг қорни юмалоқ. Ойбек, Танланган асарлар.

ЁҒДАЙ; ёғдай ёқмоқ Жуда маъқул бўлмоқ, хуш келмоқ. "Ўқимайман" деганим буюмга ёғдай ёқиб тушди [деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Зигир ёғдай кўнгилга тегмоқ** (ёки урмоқ) қ. зигир. Меҳри зигир ёғдай кўнгилга урган насиҳатни.. чидам билан эшитди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЁҒДИРМОҚ I Ёғмоқ фл. орт. н. Сунъий ёмғир ёғдирмоқ.

2 Ёмғирдай кўп туширмоқ; отмоқ. Жангчилар траншеяларга яқинлашиб қолганда, яна душман бирдан пулемётдан ўқ ёғдирди. Ж. Ташенов, Жангчи Ўтеген.

Бошига маломат тоши ёғдирмоқ Турли гап-сўзлар билан таъна қилмоқ; туҳмат қилмоқ. Эр-хотин ажрашса, дарров эркакни айбдор қилишади. Хотиндан ҳам ўтгандир, ҳадеб эркак шўрликнинг бошига маломат ёғдиравермайлик, деган гап бировнинг хаёлига ҳам келмайди. С. Сиёев, Отлиқ аёл. **Савол ёғдирмоқ** Кетма-кет ва кўплаб савол бермоқ. Кутилмаган бу фожиадан ҳаяжонга келган одамлар унинг атрофини ўраб олдилар ва устма-уст савол ёғдира бошладилар. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. Дилшод ҳаяжонли бир шипши билан устма-уст савол ёғдирди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЁҒДУ Ёритувчи манбадан таралувчи ёруғлик, нур. Ой ёғдуси. ■ Кўтарилиб келаётган қуёшнинг ёғдуси дарахтлар тепасида қанот қоқа-қоқа, зумрад водийни зарга кўма бошлайди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. Тўлин ой сутдек ёғдусини мактаб саҳни ва том тунуқаларига аёвсиз тўқар, булбул эса ҳамон сайрар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Шимол ёғдуси Кутб доирасида атмосферанинг юқори қатламларида кузатиладиган ёғду.

ЁҒИЙ эск. Душман, ғаним. *Мирзам! Икки тарафимизни ёғий босган [деди Қосимбек].* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Издан ёғийлар еларди отда, Жаранглаб етарди туёқлар саси.* Х. Даврон, Болаликнинг овози.

ЁҒИЙЛИК Душманлик, ғанимлик. *Мирзо ҳазратларига ёғийлик мақомида бўлган чағрақлар ўлпон тўлашдан бош торганлари учун ўн олти минг кўйлари, икки ярим минг йилқилари жарима тарзида тортиб олиб келинди [деди Аҳмад Танбал].* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЁҒИЛМОҚ 1 Ёмғирдай, дўлдай тушмоқ, ёғиб турмоқ; тўкилмоқ. *Ёнғоқ дўлдек ёғилди.* ■ *Тўрт тарафдан ўқ ёғилади.* Ойдин, Суҳбати жонон. *Кўприкка икки томондан ўқ ёғилди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Кетма-кет, кўплаб келиб турмоқ; жуда кўпайиб кетмоқ. *Аҳмедов капсанчиларни колхоз тузишга чақириб, сўзини тамом қилди. Савол-жавобга ўтилди. Савол ёғилиб кетди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Уҳар куни бадантарбия қилишини истарди-ю, иш кўплигидан бу истагига эриша олмасди, чунки турли-туман иш ёғилиб кела берарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

3 Таралмоқ, аксланмоқ. *Нур ёғилди.* ■ *Юзларидан нур ёғилади.* С. Аҳмад, Хукм. *Эшикда сочларига оқ оралаган, кўзойнакли, қотма, чеҳрасидан нур ёғилиб турган домла кўринади.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

Вужудидан (ёки билакларидан) куч ёғилиб турибди Жуда бақувват, кучли; кучи кўп. *Бутун вужудидан куч-ғайрат ёғилиб турган бу йигит Ботиралининг юкини анча енгиллатиб кўйди.* С. Аҳмад, Хукм. *Нормат етилиб, юзлари тўлишиб қолди. Офтоб тиғида қорайган билакларидан йигитлик кучи ёғилиб турибди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЁҒИН Қор, ёмғир, дўл тарзида булутдан тушадиган атмосфера намлиги. *Кузнинг совуғи келди-ю, ёғини келмади.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Ёғин ёғса, ҳалқоб ерлар лойланади, Бу ишда кўрқоқнинг кўли бойланади.* «Ойсулув».

ЁҒИНГАРЧИЛИК Ёғин кўп бўлган пайт, мавсум; ёғиннинг ўзи. *Бу ерларда ёғингарчилик кам бўлади.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Куз келиб, ёғингарчилик бошланди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Ёғингарчиликдан пайкалга кириб бўлмай қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Дўкон айвонлиридаги устунларга суянган азаматлар*

дам-бадам эснашиб, шундай ёғингарчилик кунлари ҳам қишлоқ марказида авж олади-ган келди-кетди, савдо-сотиқни томоша қилардилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЁҒИН-СОЧИН қ. ёғингарчилик. *Бу йил ёғин-сочин кўп бўлиб, ер-кўк чамандай яшнаб кетди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЁҒИН-ЧОЧИН айн. ёғин-сочин. *-Пахта-ни илиқ-иссиқда, ёғин-чочинга қолмай терит олсак, яхши бўларди, — деди Алижон.* Ҳ. Нўмон, Фасллар.

ЁҒИШ шв. Кемалар тўхтайдиган жой кечув. *Кеманинг бошини ёғишга бурдим.* Р. Бекниёз, Лаққа.

ЁҒЛАМОҚ Ёғ суртмоқ, ёғ куймоқ. *Ғилдиракни ёғламоқ.* ■ *У пулемёт қисмларин бирма-бир кўла олиб.. уларни Эмин Ража бовга узатди: -Ол, тузатиб, ёглаб кўй.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Оғзини (ёки томоғини) ёғламоқ айн. оғзини мойламоқ қ. мойламоқ. *Раиснинг оғзини пора билан ёглаб туришини биласизми? Ўласиз!* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Қознининг қулоғини ёғламоқ** Иссиқ овқат қилмоқ. [Ҳожар:] *У ҳам хотин олгунча чоршаба, пайшанба қозонининг қулоғини ёғласи Ҳамза, Паранжи сирлари.*

ЁҒЛИ 1 Ёғи кўп, серёғ. *Ёғли шўрв Ёғли патир.* ■ *Кечки норин учун катта қозонда ёғли қазни пишади.* Ойбек, Танлаган асарлар. *Меҳри бир халтада ойиси ёти берган ёғли патирдан олиб чиқди.* Ҳ. Нази, Енар дарё.

2 кўчма Яхши даромад берадиган. *Уни ўрнига чол жавоб қилди: -Оппонбек ёғли тотиб олганлар. С. Аҳмад, Сайланма. У [Ксимов] ёғли мансабга эришиш йўлида ҳеч қандай ярамасликлардан қайтмас эди. О. Ёқубс Ота изидан.*

ЁҒЛОҒИ Суюқликни бир идишдан икинчисига олиш учун ишлатиладиган у рўзгор буюми; катта чўмич. *-Вой, дазмон эсимдан чиқибди! — деди югургилаб кирди Раъно ва ўртаси хинадай сарғайиб кетди галстукни ёғлоғидаги сувга тиқиб, акаси айбдорларча тергилди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чимоклар. *Гулноз товоқда ун, ёғлоғида ёғ олиб чиқди. аталага уттидилар.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЁҒМОҚ 1 Тошчи. зарра ёки дона-дк ҳолида кетма-кет, бир текисда ҳаводан шиб турмоқ. *Ёғлар ёғди. Дўл ёғди.* ■

кучли ёғарди. Кўчалар, томлар, деворлар, дарахтлар оптоқ. Ойбек, Танланган асарлар. Қор ёғар, уйда мени опам кутарди. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар.

2 кўчма Кетма-кет ва кўплаб келмоқ. Уқ ёғди. Пул ёғди.

Қовоғидан қор ёғди қ. қовоқ II.

ЁГОЧ 1 Дарахт, оғоч. Отабек ҳовлининг эртасида, тут ёғочининг ёнига келиб тўхтаган ва жанубда киши йўқми, деб алаанлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ёғочдан қилинган, ёғочли. Эсимда Ангорнинг ёғоч кўприги, Бу ерни азалдан дедилган Урда. М. Шайхзода. Ёғоч уйга ердан қанча баланд кўтариб тахта терилган, унинг устига қанор қоплардан палос тўшалди. — И. Раҳим, Чин муҳаббат. — Қосимов маст қилмиди? — деди Солибек қизиқиб. Унинг ҳам ёғочдан бор-у, аммо Фуломжонга ўхшаб ёғоч ёғди кийган эмас. Х. Нуъмон, Фасллар.

3 Қурилиш материали, хода. Сидиқжоннинг кутгандан ҳам ортиқроқ ғайрат қилиб, ёғочли дегунча ёғоч, сомон, бўйра, тахта ва бошқа нарсаларни ташиб олди ва тездан уста қилди. А. Қаҳҳор, Кўшгинор чироқлари.

Ёғоч оёқ 1) этн. бўйини узун қилиб қўйсатиш учун оёққа боғлаб, рақс тушиш учун қўлжалланган ёғоч мослама. Масхарабозлар ёғоч оёқда рақс тушиш, оловбозлик, найбозлик, муаллақчиликда моҳир бўлган. М. Абдураҳимов, Ўзбек халқ оғзаки драмаси; 2) қўлдан қилинган ясама оёқ, протез. Икромовнинг оёқда кезишдан фойда йўқ, деб ёғоч оёқнинг учиغا эски этикнинг таг чармини қўйиб олганди. С. Аҳмад, Уфқ. **Ёғоч от** Чўпдан қилинган болалар ўйинчоғи. Бир кун Қўдратнинг сепиб тургани устига ўзидан бир яшар ёғоч отни бўласи ичкаридан ёғоч от миниб чиқиб қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Сим ёғоч с. т.** Электр, радио ва телефон симларини тортиб улаш учун ерга қадалган узун, тўғри ёғоч; столба. Солиҳ гоҳ у ёққа, гоҳ бу

ёққа гандираклар кетар, деворга, сим ёғочга суяниб қоларди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЁГОЧЛИ: тўққиз ёғочли Томи тўққиз тўсин солиб ёпилган. Йўлчининг тақачи ош-наси Қоратой оч қорнини бемаза мошхўрдага тўлдириб, тўққиз ёғочли совуқ уйда танчада, кўзларини хира чироққа тикиб, хомуш ўтирар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЁГОЧСОЗ Ёғоч буюмлар ясовчи уста.

ЁГОЧСОЗЛИК Ёғоч билан ишлаш соҳаси: ёғоч хунармандчилиги. Ёғочсозлик комбинати. ■ Ёғочсозлик цехига киришди. «Муштум».

Ёғочсозлик саноати Ўрмон саноатида ёғочни механик усулда қайта ишлаш тармоғи.

ЁФСИРАМОҚ Мойи қуриб қолмоқ. Кўчадан гупчаги ёғсираб қолган арава асабга тегадиган бир ғийқиллаш билан ўтиб кетди. С. Зуннунова, Олов.

ЁГУПА Косметик пардоз мойи; крем.

ЁҒЧИ 1 Жувоз ҳайдаб ёғ чиқарувчи; жувозкаш.

2 Ёғ олиб сотувчи. Партихўжа ёғчи унинг пинжига тиқилиб, анча ергача секин-секин сўзлаб борди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЁҒЧИРОҚ Ёғ воситасида пилта билан ёқиладиган чироқ. Сандиқ устида липиллаб ёғчироқ ёнарди. «Шарқ юлдузи».

ЁҒЧОВА шв. Сувқовоқдан қилинган ёғ идиш.

ЁҲУ [ф. *ياهو* — ё худо, э худо — дарвишларнинг хайрлашишда айтадиган хитоби] унд. Худога қарата кучли ҳис-ҳаяжон билан айтиладиган илтижо. Шоқосим чиқди, кўкка боқиб, бўғиқ товуш билан «ёҳу!» деб қичқирди-да, ўтин келтириш учун қаёққадир ғойиб бўлди. Ойбек, Танланган асарлар. Бошимни олиб, «ёҳу» деб, кўз кўрган ёққа кетай дейман-у, яна тағин бола-чақаларни ўйлайман: оёққа кишан улар. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

ЖА с. т. Жуда. [Тўла:] *Жа савдогар бўлиб кетибсизми, ўтиринг энди.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Писмиқ.. жа хурсанд, оғзи қулоғида, йўрғалаганча кетяпти.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЖАБАЗАК шв. Жавпазак.

ЖАББОР [а. جبار — қудратли; шафқатсиз, бераҳм] 1 Оллоҳнинг сифат (ном)ларидан бири; қудратли, кучли.

Жаббор олсин! қарғ. Худо олсин.

2 Жабр қилувчи, жабрловчи.

Жонни жабборга бериб Жон-жаҳди билан, куч-қувватини аямай. *Махсум, тузингизни ичган бўлсак, текинга ичмадик, жонимизни жабборга бериб, хизматларингизни қилдик.* С. Анорбоев, Оқсой. *Баъзида жонингизни жабборга бериб, Асл ҳақиқатни сўзлаганинг дам, Баъзи бирлар сендан бутунлай ранжиб, Мумкин сени нодон дейишлари ҳам.* Шукрулло, Жавохирлар сандиғи.

3 Жаббор (эркаклар исми).

ЖАБДУҚ 1 От ёки эшак абзали. *Арава ҳам эртаси кунни келтирилиб, Холмирза ака отга жабдуқлар олиш, аравага темир қоқтириш учун шаҳарга тушиб кетди.* А. Қодирий, Обид кетмон. [Бўри] *Эшакнинг жабдуғига чўнқайиб ўтирди.* Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

Жабдуқ урмоқ Отни эгарламоқ, жабдуқламоқ. *Жабдуқ урдириб берсам, ўзлари миниб кетсалар [деди ҳокимга минебоши].* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Керакли нарсалар, керак-яроғ, анжом. *Сафар жабдуғи.* ■ [Навоий:]. *Мен бу ёсуманни ўз хусравларига юбормоқчиман. Олиб чиқинг! Сафар жабдуғи ҳозирлансин! Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

ЖАБДУҚЛАМОҚ айн. жабдуқ урмоқ қ жабдуқ. *Кечаси чалқанча ётиб ўйладим Саҳар вақти Тарлонни жабдуқладим. Обширға от солдим.* Т. Мурод, От кишнагағ оқшом.

ЖАБР 1 [а. جبر — зулм] Жисмоний ёки руҳий азоб; зулм, адолатсизлик. *Полици маҳкамаси олдидан ўтар экан, ҳар кимни титроқ босар, унинг жабрини, даҳшатин халқ ҳар кунни, ҳар соат, ҳар минут тотти турар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Киме бориб дод этай золим фалакнинг жабридин Муаззамхон.*

Жабр кўрмоқ (ёки чекмоқ, тортмоқ) 1 азоб чекмоқ, азоб тортмоқ, зулм кўрмоқ; зулм остида эзилмоқ, қийинчилик кўрмоқ; Ёшлигимда қайнананинг жабрини тортма торта, танимда жон қолган эмас. А.Қаҳҳор Оғриқ тишлар; 2) моддий зарар кўрмоқ; зиён тортмоқ. *Завод эгаси бўлишига қарама у ҳам жабр кўрган экан.* А. Қаҳҳор, Йилла **Жабр қилмоқ** 1) азоб бермоқ, зулм ўтказмоқ, қийнамоқ. *Сиз икки келин ушлашни бимабсиз, Зайнабга жабр қилган кўринасиз.* Қодирий, Ўтган кунлар; 2) моддий зарар етказмоқ, зиён бермоқ.

ЖАБР II эск. айн. алгебра. *Насриддин 1 сий жабр, тиб ва мантиқ назарияси билиларининг бошқа соҳалари бўйича ҳам кўпги китоблар ёзган.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЖАБРА [укр. жабри — жағ, жабра] Суғ ҳам қуруқликда яшовчи баъзи ҳайволарнинг нафас олиш аъзоси Қисқичбақа с да яшаганлиги туфайли, жабралари тананинг нозик попуксимон ўсимталари билан фас олади. «Зоология».

ЖАБРАН [a. جبراً — жабр ўтказиб, мажбуран] *реш. эск.* Жабр қилиб, жабр кўрса-тиб, зўрлик билан. [Алексей:] *Бой.. сизда одамгарчилик бўлганда эди, Қудратни жабран Сибирга ҳайдашиб, ҳовлисини ўзингизники қилиб олмасдингиз.* Н. Сафаров, Уйғониш.

ЖАБРДИЙДА [жабр + ф. جديده — кўрувчи] қ. аламдийда. *Ота-онадан ажралган жабрдийда Абу шундан сўнғ ризқ излаб, қишлоқма-қишлоқ, шаҳарма-шаҳар дайдиб кетди.* Мирмуҳсин, Она. *Жабрдийда халқ подшо амалдорларидан аламини олмоқчи экан, олсин.* Н. Сафаров, Наврўз.

ЖАБР-ЖАФО, **жабру жафо** Ортиқ даражадаги жабр, қаттиқ жафо, зулм. *Чин ёр бўлса қилар вафо, Номард қилар жабру жафо.* «Гулихиромон». *Урушининг бутун жабру жафоси эл-улуснинг бошига тушадир [деди Мулла Фазлиддин].* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЖАБР-ЗУЛМ, **жабру зулм айн. жабр-жафо.** У [Йўлчи] *энди танҳо эмас, у ўзини дўстлар ичида, ўзи каби эзилган, жабр-зулмга қарши кураш учун шайлана бошлаган одамлар орасида сезди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАБРЛАМОҚ Жабр-зулм қилмоқ, қийнамоқ, азоб бермоқ. *Табиат чиндан ҳам бе-зақт йўлга чиққан бу йўловчини сувга тишган паррандадек жабрлаган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖАБРЛАНМОҚ 1 **Жабрланмоқ** фл. мажх. н.

2 Моддий зарар кўрмоқ, зиён тортмоқ.

ЖАБРЛАНУВЧИ 1 **Жабрланмоқ** фл. сфш.

2 ҳуқ. Жиноят натижасида маънавий, жисмоний ёки моддий зарар кўрган шахс. *Янги кодекс лойиҳасининг амалдаги жиноят процессуал кодексидан фарқи шуки, у жабрланувчининг ҳуқуқларини анча кенгайтиради.* Гзетадан.

ЖАБР-СИТАМ, **жабру ситам айн. жабр-жафо.** *Басдир шунча уқубат, Шунча жабру ситамлар.* У. Кўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

ЖАБҲА [a. جبهة — пешона; фронт, уруш] 1 эск. Фронт олди. *Жабҳаларда ҳушёр тур, топмасин омон душман.* Файратий. *Жабҳага кетганидан Қайта келмади отам.* Миртемир.

2 Халқ хўжалигининг ҳар бир соҳаси. *Бошқа жабҳаларда ҳам хўжасизлик оқибатида елга совурилайётган маблағлар озмунчани?* [деди Ваҳобов]. С. Кароматов, Сўнгги

бархан. *Ҳар жабҳада кўрсатиб мардлик, Саҳроларни кўмарсиз гулга.* З. Диёр.

ЖАВАК шв. Исирганинг қуйи қисми.

ЖАВГАЗА шв. айн. **жавгазим.**

ЖАВГАЗИМ бот. Фарғона лоласи.

ЖАВДАР(И) 1 Ғалладошлар оиласига мансуб бир йиллик ва кўп йиллик ўсимлик; қора бугдой. *Жавдар уни.* ■ *Назаров бўли-масини ошхонага олиб борди. Қайноқ қарам шўрва, серёғ бўтқа ва жавдари нон берилди.* Ҳ. Гулом, Тошкентликлар.

2 шв. Жайдари, олдий, солда. *Халқи каби жавдари унинг танида қони.* Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.

ЖАВДИРАМОҚ Нажот излаб, илтижо билан қарамоқ, термилмоқ. *Пошиа кампир ўғлининг жавдираган нигоҳига дош беролмади: кўз ёшларини артиб, бошини қуйи солди.* Н. Қиличев, Устун. *Болаларнинг жавдираган кўзлари отада. Ота эса нима қиларини билмай гаранг.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖАВДИР-ЖАВДИР: **жавдир-жавдир қарамоқ (ёки бокмоқ)** Кўзларини жавдиратмоқ. [Почтаев] *Атрофга жавдир-жавдир боқиб, қаердан туриб гапиршини мўлжалларкан, шовқин-сурон авж олди.* А. Мухтор, Туғилиш.

ЖАВДИРОҚ Жавдираган, термилган. *«Унақа қийнамагин-а опангни, хўпми?» деб қўйдим Бахтиёрнинг жавдироқ кўзларига тикилиб.* — *деди Камол.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ЖАВЗО [a. جوزاء — бурж] (Ж — катта) 1 *астр.* Ўн икки буржнинг бири, Саратов ва Савр буржлари ўртасида жойлашган (қ. бурж).

2 Шамсия йил ҳисобида учинчи ойнинг арабча номи (22 май — 21 июнь кунларига тўғри келади). *Жавзо кирди. Кунлар исиб, арпа пишди.* К. Яшин, Ҳамза. *Адаш қарвоннинг кечагидек эсида: жавзонинг охириги ҳафтаси эди.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ЖАВЛОН [a. جولان — юриш, сайр қилиш; адашиш] 1: **жавлон урмоқ (ёки қилмоқ)** 1) ҳозирлик кўрмоқ; отланмоқ; айланмоқ, сайр қилмоқ. *Маликаи айёр, агар турсанг сўзингда, Сенинг билан йўлга жавлон қилайин.* «Гулшанбоғ». *Мана бу от-арава сизники, сизга бердим, қани, ўтириб бир жавлон қилиб келинг.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) астойдил меҳнат қилмоқ; бирор соҳада ўзини кўрсатмоқ. *Биров меҳнат фронтида жавлон*

уриб, ажойиб хотира қолдирса, биров донишманд сифатида ёдгор қолдиради. Н. Сафаров. Оловли излар; 3) ўйноқиламоқ. У кўзини юмди дегунча, хаёлида қорабайир жавлон қилар, тақаларининг тошларга урилиб тақиллаши қулоқларига эшитилаётгандай туюларди. Ҳ. Фулом, Маъшал; 4) кўринмоқ, намоён бўлмоқ. Фуломжоннинг кўнглида яйраган қувонч баҳори кўзларида жавлон урди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Жавлон кўзлар** Шўх, ёниб турган кўзлар. Бодом қовоқлари остидаги жавлон кўзлари мамнун-мамнун кулади, юзлари кулади, гўзал гунча лаблари кулади. Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Жавлон (эркаклар исми).

ЖАВОБ [a. جواب – сўроққа қайтарилган гап] 1 Сўроққа, мурожаатга қайтарилган гап; хат; товуш; имо-ишора ва ш.к. Мужмал жавоб. Қатъий жавоб. Қониқарли жавоб. Аччиқ савол бериб, ширин жавоб кутма. Мақол. ■ Ҳасанов фашистларнинг сўроғига бир оғиз ҳам жавоб бермади. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Тожибой ака бўлса, аниқ жавоб бермай, гапни айлантирар эди. С. Зуннунова, Янги директор. Ташқаридан шайхнинг овози келди. Ичкаридан яна жавоб бўлмади. К. Яшин, Ҳамза.

2 мат., физ. Муайян масала, мисол ёки топшириқнинг ечими. Ушбу масаланинг жавоби икки йўл билан топилди.

3 Рухсат, изн. Майли, шингиз зарур бўлса, сизга жавоб, дўстим, эртагача хайр. К. Яшин, Ҳамза. Чокарнинг елкасидан хуржунни олиб, қўлига бир танга қистирди-да, унга жавоб бериб юборди. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

Жавоб бермоқ 1) айтмоқ, сўзламоқ; масъул бўлмоқ. Хўп, бунга ўзим жавоб берман, аммо ҳалиги гап-гап, машоқ тўхтамасин. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса; 2) виждонан қийналмоқ. Одам баъзан бир марта нотўғри босиб қўйган қадами учун умрбод жавоб беради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 3) мос келмоқ. Шифохона бўлимлари ҳозирги замон тиббиёт талабларига жавоб берувчи олтига корпусга жойлашган ва замонавий мебеллар билан жиҳозланган. Газетадан. **Жавобини бермоқ** Кўйиб юбормоқ, ажралишмоқ. Яраш полвон тўғри колхоз идорасига йўл солди. У Зумрадни топмоқчи, у ерда, эл-юрт олдига шармандасини чиқариб, жавобини бермоқчи эди. С. Сийёев, Отлик аёл.

[Тешабой] Фарзандсизлик туфайли эри жавобини бериб юборган бир бевага уйлани Шухрат, Жаннат қидирганлар.

ЖАВОБАН [a. جواباً] рви. Жавоб ёриб, жавоб тариқасида. Суднинг саволи жавобан Сидиқжон ўн бир гувоҳнинг номи айтганида, Шарофат рўмолининг учини тилаб, донг қотиб қолди. А. Қаҳҳор, Кўшчин чироқлари.

ЖАВОБГАР [жавоб + ф. گر – ишлов иш қилувчи] 1 Масъулиятни бўйнига олган, зиммасига масъулият юклаган ша масъул. Ҳар бир ўқитувчи камида йигир ўттиз ўғил-қиз ўқувчининг тақдири у жавобгар. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 ҳуж. Қилмиши, хатти-ҳаракати у жавоб берувчи; айбдор, гуноҳкор. Бунфисқ-фуҷур учун ўзингиз жавобгар бўлиб қманг яна [деди Ҳўжабеков]. С. Анорбс Оқсой.

ЖАВОБГАРЛИК 1 ҳуж. Хатти-ҳаракат қилмиши учун бирон-бир масъулиятга (жазога тортишни талаб қиладиган ҳолат. Мидий жавобгарлик. Жавобгарликка тортмо

2 Ўз зиммасидаги вазифанинг баърилиши учун масъулиятли ҳолат; масъуят. Маънавий жавобгарлик. ■ Дабдаба кироқ бўлсин-у, жавобгарликни сезиш ҳи кўпроқ бўлсин. Ш. Рашидов, Фолиблар.

ЖАВОБ-МУОМАЛА Сўроқ ёки мужаатга яраша жавоб. Абдусамдқори эртакечгача идорада ўтирар, иш билан келган кхозчиларга кўтинча раис.. номидан жавмуомала қилар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчин чироқлари.

ЖАВОБНОМА [жавоб + нома] Жахати.

ЖАВОБСИЗ 1 Жавоб қайтар(ил)маг; жавоб бер(ил)маган. Редакцияга келган хжавобсиз қолдирилмайди.

2 Индамай, сўзсиз. «Хўп, нон олдирамидейишга ҳам маҳдумнинг мажболи қолма; ҳолда, бошини қуйи солиб, жавобсиз ташрига жўнади. А. Қодирий, Меҳробдан ча

3 Рухсатсиз, ижозатсиз; жавоб, рухолмай. Ишдан жавобсиз кетиб қолмоқ.

ЖАВОН Турли нарсалар қўйиладигмебель; шкаф. Қитоб жавони. Кийим жа; ни. ■ Уч деразали кабинет. Шифти пасроқ. Жавонларга пахтаси чаман очилган тўнав гўзалар ва пробиркалар қўйилган. С. Нров, Нарвон. Жавонларга тарихга оид кит

лар дид билан тахлаб қўйилган. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЖАВОНМАРДЛИК [ф. جوان مردى — баланд қимматлилик, саховат] тар. Олий қимматлилик, саховатпешалик. Паҳлавон Маҳмуд жавонмардлик оқимининг улкан намоёндаларидан бири бўлган. «ЎТА».

ЖАВОНИБ [а. جوانب — «жониб» с.нинг кўпл. шакли] эск. Тарафлар, томонлар. Аммо сурроф ва жавонибдаги мусулмонлар беҳад даврон-фароғатда умргузаронлик қилиб, анъанани савдо-сотик, берди-олди қилур эканлар. А. Қодирий, Қичик асарлар.

ЖАВОНГОР Қўшиннинг сўл қаноти.

ЖАВОҲИР [а. جواهر — «жавҳар» с.нинг кўпл. шакли] 1 қ. гавҳар. Қутибанинг тагида калтарнинг тухумидек келади ва капалак рангидек нафис товланган ажиб бир жавоҳир ярқираб ётарди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

2 кўчма Қимматбаҳо бойлик. У билади: шахани чигит эмас, жавоҳир. Уйғун. Шарқ тарихи мусиқа мероси жуода қадим тарихдан бу мерос бебаҳо жавоҳирларни ўзига эргандир. Газетадан.

ЖАВОҲИРОТ айн. жавоҳир 1. Мирзаканнинг «Ихтиёр санда, қизим» деган гапни уч марта такрорлаб, жавоҳиротни қайтариб олиширди ва истар-истамас, секин юриб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАВПАЗАК шв. Эртапишар, чиллаки. Жавпазак бир боққа кириб, ярим дўпни жавпазакка [гўра ўрик] териб чиқдим. А. Қаҳқар, Ўтмишдан эртақлар. Афандининг бир асарда жавпазак ўриги бор эди. «Латифалар».

ЖАВРАМОҚ I Ҳалеб гапиравермоқ, зероқтирарли даражада кўп гапирмоқ, вайсалмоқ. Абдураҳмонбой куйиб-пишиб жавраётмоқ домлага ачинган бўлди ва унга тасалли бўлди. Х. Фулом, Машъал. Ичкарида қайнонанинг жаврагани, Азизанинг бидирлагани жавради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖАВРАМОҚ II шв. Совуққа қотмоқ, совиқмоқ, дийдирамоқ. Туни билан жавраб чиқдим.

ЖАВРАҚИ Ҳалеб гапираверадиган; вайсалмоқ.

ЖАВҲАР [а. جواهر — моҳият, мазмун < گورد — қимматбаҳо тош] I Қимматбаҳо шайларнинг умумий номи.

2 кўчма Энг қимматли, бебаҳо нарса. Мухаббат жуда оз йигитларга мужассар бўлаётган юрак жавҳаридир. А. Қодирий, Ўтган

кунлар. Илм жавҳарларин терган йигит-қиз, Сенинг фарзандларинг, азизим ТошДУ. Ж. Жабборов, Шогирд сўзи.

3 Жавҳар (эркак ва хотин-қизлар исми).

ЖАВҲАРЛИМУ [а.+ ф. جوهر ليمو] I эск. Лимон кислотаси. Росмана жавҳарлиму лимон мевасини бижғитиб олинади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

2 кўчма Тили аччиқ, заҳар одам ҳақида.

ЖАД қ. жад(д).

ЖАДАЛ [а. جدال — баҳс, мунозара; бураш, эшиш] I рвш. Тезлик билан, тез. Фан-техника жадал суръатлар билан ривожланмоқда. «Ўзбекистон кўриқлари». Эргаш лом-мим демай, кўчага қараб жадал йўл олди. К. Яшин, Ҳамза. Салимаҳон жадал юриб, кўчага чиқди. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

2 сфт. Кечиктириб бўлмайдиган, ошиғич, шошилиш. Элмурод жадал иши бордай чиқиб кетди. Шухрат, Шинелли йиллар.

Жадалига олмоқ Тезлашмоқ, кучаймоқ. Дўл бир зумда шундай жадалига олдики, ер оптоқ бўлди. Ш. Рашидов, Голиблар.

ЖАДАЛЛАМОҚ Ўз тезлигини, суръатини оширмоқ, тезлашмоқ. Сидиқжон.. секин бурилиб, анча ергача бошини қуйи солган ҳолда битта-битта қадам ташлаб борди, кейин жадаллади. А. Қаҳқор, Қўшчинор чироқлари. Даврон ака бир нима деб қўлини силтади-да, жадаллаб кетди. О. Ёқубов, Излайман. Абдукабир ака цех томон одати бўйича жадаллаб юриб кетди. Ф. Мусажонов, Камтарин ишчи.

ЖАДАЛЛИК Тезлик, тезкорлик. Инобат эрталаб туриб, далага чиқиб кетди ва жадаллик билан пахта тера бошлади. Ж. Шарипов, Саодат. Ўринбой Абдуллаев жадаллик билан пулемётдан ўқ ёғдириб, фашист галларини ерга қапишиб олишга мажбур этди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЖАДВАЛ [а. جدول — графаларга бўлиш; рўйхат; чизма] I Маълум тартибда сатр, катак ва устунларга, графаларга жойлаштириб берилган маълумотлар. Кўнайтириш жадвали. Отларнинг турланиш жадвали. Менделеев жадвалин Оламга ўргата олган, Инсонни ер юзиде Қила олган кимёгар. Ф. Фулом. Тузди-ю Мирзо Улуғбек Кўрагоний жадвалин, Сирли осмон тоқига илк Қўйди нарвон ўзбегим. Э. Воҳидов.

2 Машгулот, дарс, иш, ҳаракат, тадбирчора ва ш.к. нинг ўрни ва пайти кўрсатил-

ган график. *Дарс жадвали. Мағрузалар жадвали. Поездларнинг ҳаракати жадвалини тузмок.* Жадвал билан иш олиб бормок. ■ Минг тўққиз юз қирқ бешинчи йилнинг бутун ёз ойлари темир йўл линияларида пассажир поездлари жадвалдан ташқари ҳаракат қила бошлаган эди. С. Аҳмад, Уфқ.

ЖАД(Д) [а. جَد — улугворлик; омад; бобо] эск. қ. **бобо 1.** Бу хусусда шоир билан улуг жаддинсиз хоҳоп Темур. *орилириди бўлган ҳикояни ҳам эшитганман.* Ойбек, Навоий.

ЖАДДИ: жаддига қолмок Касрита, касофатига қолмок. *Бинобарин, баъзан ғуноҳсиз одамлар унинг жаддига қолиб, жазоланади.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

ЖАДИД [а. جديد — янги; бояги, охириги] тар. Янгилик тарафдори, жадидчилик ҳаракатининг қатнашчиси. *Ўтган кун кечаси худди шу ерда катта мажлис қилинди, йигирмага яқин одам тўпланди. Жадидлар, уламолар, яна Ҳаким акамнинг обрўли бир неча дўстлари бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Усули жадид 20-аср бошларида эски мактабдаги тартиб ва ўқитиш усуллари ўрнига янги тартиб ва таълим-тарбия усули; бу усул, жумладан, хат-савод чиқаришда ҳижо тизими ўрнига товуш тизимини киритган. [Абдишукур] *Газета, журнал мутолаасига одаланди. Тошкентга қайтгач, у ўзини энг «қўзи очик» ва «янги фикрли» мусулмонлардан ҳисоблаб, «усули жадид» мактабларини очишга ташвиқот юргиза бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАДИДИЗМ Жадидчилик. *Жадидизм тарафдорлари.*

ЖАДИДЧИЛИК тар. 19-асрнинг иккинчи ярми, 20-аср бошларида туркий халқлар ва тожиклар орасида юзага келган, Туркистон халқларининг манфаатларини ифодалаган, маърифат учун курашган, ўқиш-ўқитиш ишларини ислоҳ қилган, диний мактабларнинг дастурларига дунёвий фанларни кириштишга интилган маърифатпарвар оқим.

ЖАД(И)Й [а. جدى — эчки боласи] 1 (Ж-катта) астр. Ун икки буржнинг бири; Далъ ва Қавс буржлари ўртасида жойлашган (қ. бурж).

2 Шамсия йил ҳисобида ўнинчи ойнинг арабча номи (22 декабрь — 21 январь даврига тўғри келади).

ЖАЖАҚЛАМОҚ шв. Гийбат қилмок; ёмонламок.

ЖАЖЖИ Кичкина, кичик; мўъжазги *Бош вазир олисларда шундай милтираб пган жажжжи юлдузларга қараб, бир нафас э бўлиб қолди.* С. Сиёев, Аваз. *Гитанинг мисочли жажжжи боласи ҳам бу гапларга ту наётгандек, қариянинг қорайиб қотган т моқларига тикиларди.* А. Мухтор, Бўронг да бордек ҳаловат.

ЖАЖМАН шв. Жажжи. [Бола] *Ўзи жажман, ўткир қиличини, ханжарини, чик, лекин ростакам ўқ-ёйини тақиб о* Ойбек, Навоий.

ЖАЗ I Тўғралган, тўғрамча гўшт. *Ҳан совиб қолган кабобнинг битта жазини о оғзига солди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ЖАЗ II тақл.с. Қизиб турган нарасага вуқ нараса текканда ёки бирор нараса қрилганда ва ш. к. ҳолларда чиқадиган то ҳақида. *Момикдай қўл унинг кафтига т ганда, аллақасери жаз этиб, энтиккан бўлди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ЖАЗ III айн. жаз I.

ЖАЗ IV [ингл. jazz — оркестр] Кўпи уриб ва пуфлаб чалинадиган асбоблар тузилган оркестр. *Жаз шу ерда, сахна ўзига жойлашган эди.* «Ёшлик».

ЖАЗ V шв. Туя эгари. *Туянинг ўзига яр жазу бор.* Мақол.

ЖАЗАВА [а. جَذَبه — ўзига тортиш; ж қилиш] Ўзини йўқотиш даражасидаги бийлик ҳолати. *Сулаймон ака алам жазави да ёниб, терга пишиб борди.* М. Исмоил Фарғона т.о. *Актриса Зебунисодаги бир қиқалик чақиндек ўтиб кетувчи дағал жазави, шафқатсизлик каби хусусиятла кўрсатишдан чўчимади.* Газетадан.

Жазаваси тутмок Асабийлашмок, қат жаҳди чиқмок. *Отлик ва пиёда солдатининг яна жазавалари тутди.* Н. Сафар Наврўз. *Охири йигитнинг жазаваси тутди* Сиёев, Ёруғлик. У [Мансур] *жазаваси т ганда, ўртага ким тушса аямас, дўтпоса верарди.* «Муштум».

ЖАЗБ [а. جذب — ўзига тортиш]: **жазб қ моқ** (ёки **этмок**) Ўзига тортмок, маф қилмок. *Раъно келинларча Анварга салом қи ва жазб қилгандек Анварнинг яқинига бо тўхтади.* А. Қодирий. *Меҳробдан чаён. Ун [йигитнинг] бутун туриш-турмуши Шербе ўзига жазб этди-қўйди.* С. Анорбоев, Оқс

ЖАЗБАР шв. Чизғич. *Қачон унинг уй борса, Ак.мал катта оқ қоғозга термилиб,*

жанадай қилиб очилган турли қаламлар, ҳар бир жазбарлар билан нималарнидир ўлчаб, чиқариб ўтирган бўлади. М. Ҳазраткулов, Журъат.

ЖАЗ-БУЗ Жаз II с. такр. Зумрад жаз-буз қазиб, қозонга гўшт ташлади. С. Сиёев, Ўзбекистон Республикаси.

ЖАЗВАЛ қ. жазбар 1. Дераза тагида турган аёл қўлидаги сиёҳ доғли жазвал билан тизига уриб, ора-сира ҳар тўғрида гапни қўяди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 айн. **ЧИЗИҚ** 2. Жазвал тортмоқ.

ЖАЗ-ЖАЗ айн. жаз-буз.

ЖАЗ-ЖУЗ айн. жаз-буз.

ЖАЗЗА с.т. жазо. Жаззасини есин. Жаззасини тортсин. ■ Сен билан мен бўлсак, қатъий қароримизни ҳам ея берамиз, жаззаси чойга оқшириши-да. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

ЖАЗИЛЛАМА Қизиб турган, куйдираган даражада иссиқ; қизиқ. Жазиллама тупроқ. ■ Жазиллама қайноқ сомса уйилган лавош кўтариб оқсоч кирди. Ойбек, Улуғ йўл.

ЖАЗИЛЛАМОҚ «Жаз» этган товуш чиқариш. Шийтондан нарида жазиллаб кабоб қилди. А. Қаҳҳор. Сароб.

Юраги жазилламоқ 1) кўнгли чопмоқ; юрага ёқмоқ. Бу қурилиш тўғрисида юрага жазиллаятти, ҳақиқатан ажойиб иш. Ойбек, О.в.шабадалар; 2) юраги ачимоқ, ачирмоқ. Акроннинг фақат юраги тилиниб, жазиллаётгандай жазиллаб ачишарди. Э. Усманов. Ёлқин.

ЖАЗИЛЛАТМОҚ 1 Жазилламоқ фл. орт. н. 2) Куйдиarmoқ, узиб олаётгандек таъсир қилиш. Офтоб жазиллатмоқда. Изғириннинг қўли билан қўлимни жазиллаятти.

ЖАЗИРА [а. جزيره — орол, сув ўртасидаги қўрққлик] шв. қ. жазирама. Саратон ҳам жазирамнинг оташларимдан, Жазираларнинг оташларимдан. Э. Охунов. Мен тонгни уйғотдим. Саратоннинг узоқ жазира кунининг бирор дақиқасини ҳам кўрмаймайди. Газетадан.

ЖАЗИРАМА I сфт. Жуда иссиқ, куйдираган даражада. Жазирама офтоб. ■ Июнь ойида жазирама кунлар бошланди. Ш. Абдураҳманов. Ғолиблар. Ёзнинг жазирама иссиғи қўлимни қиздиради. Р. Файзий, Она.

Жазирама II сфт. Жуда иссиқ, офтоби куйдирадиган

ЖАЗЛИҚ Эгар қоптоли остига қўйилган бир жуфт юмшоқ от абзали. Сафар бўлмади. Дастлаб тош устини қоп-

лаб ётган гўлдор кигиз тўқимни учратдилар. Сал нарироқ бориб, иккита жазлиқни кўрдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖАЗМ [а. جزم — қатъият; қатъий ишонч]: жазм қилмоқ (ёки этмоқ) Қатъий қарор бермоқ. Рауф баҳсни ечишга жазм қилди. «Ўзбекистон кўриқлари». Собир то кампирнинг розилигини олмагунча тўй қилишга жазм қилмади. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ЖАЗМАН [а. جزماء — қатъий ишонган, ишончли ҳолда] 1 Қатъий қарор қилган, қарор берган. Жазман харидор.

2 кўчма Ўйнаш, хуштор [Акбар:] Менга эмас, раисга кўрсат. Жазманнингни йўлдан урган ўша. Уйғун, Дўстлар. Лекин сизнинг жазманларингиз кўп экан. П. Қодиров, Қадрим.

3 шв. Талабгор, даъвогар. Бир ўринга 10, 20, 30 бўлажак студент жазман бўлгандан сўнг, ким имтиҳонни камида «4», «5» га топширган бўлса, ўша қабул қилинади. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАЗМЛАНМОҚ Узил-кесил, қатъий қарор қилмоқ, қарор бермоқ. -Бек ошиқ, — деди кўнглида [Ҳасанали] ва жазмланиб, хўжра эшигига юриб келди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЖАЗО [а. جزاء — қасос; мукофот; сазо; жарима] 1 Айб ёки жинояти учун кўриладиган чора. Оғир жазо. Ўлим жазоси. Жазо бермоқ. ■ Кўряписиз-ку, ҳақ жойига қарор топади, ноҳақ жазосини олади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Қилмишига яраша кўриладиган оқибат, тўланадиган товон. -Зан қилгансиз, Отабек, — деди уста, — ёмонларнинг жазоси шундай бўлади. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. Қўй, қизим, Нури тўхмат қилган бўлса.. бир кун жазосини тортар, изза бўлар. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бирон ишни амалга ошириш йўли; чора, илож. Бунинг [тоғ қазишининг] жазоси бир қулоч-бир ярим қулочликлик беш-олтита таёқ. Уёғи осон. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Жазо отряди (ёки экспедицияси) Чор Россияси ва хонликлар даврида: меҳнатқашларнинг норозилик галаёнларини ёки кўзғолонларини бостириш учун тузилган ҳарбий полиция отряди. Ҳадемай, сара туркман сарбозлари — хоннинг махсус жазо отряди етиб келди. С. Сиёев, Аваз. Жазога тортмоқ Жазо, азоб бермоқ. Хўжа Абдуллодек кўрнамакни

жазога торткумиздир [деди подшоҳ]. Ойбек, Навоий. **Нима жазо?** с.т. Нима азоб? Нима жазо, куннинг иссиғида кетмасангиз?

ЖАЗОЙИЛ фольк. Милтиқнинг бир тури; кичик тўп, замбарак. *Оғзи катта жазойиллар Отилди майдон ичинда. «Эрали ва Шерали». Шоҳ келгунча очилмади дарвоза, Зулм қилсанг, жазойилдан отаман. «Рустам».*

ЖАЗОЙИР [а. جزائرى — оролга, Жазоир давлатига алоқадор] эск. 1 Қиличнинг бир тури. *Ёвмут қалтоқ кийиб, жазойир қилич таққан, кўзига қон тўлган карвонбоши даставвал Сарикни отиб ўлдирди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. [Азизбек] Тилла жабдуқли қизил айғирга минган, кўёш ёғдуси билан турли тўсга кириб товланадиган, ёқа ва этакларига олтин уқа тутилган кимхоб тўн кийиб, белидаги олтин камарга кумуш қинли жазойир қилич осган бир киши эди. А. Қодиррий, Ўтган кунлар.*

2 Куй, рақснинг бир тури. *Тикувчилар артелининг ҳаваскор созандалари тўгараги бутун состави билан келган. Маҳалла раиси Гургунной «Жазойир»га йўргалаб юрибди. А. Қаҳҳор, Тўй.*

ЖАЗОЛАМОҚ Жазо бермоқ; таъзирини бермоқ; адабини бермоқ. *-Ҳазрат ҳақиқат қилиб, салтанат пулини ўғирлаётганларни жазолайди! — деди Меъмор қатъият билан. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ЖАЙБ [а. جيب — чўнтак; ёқа] эск. Чўнтак, ҳамён. *Ахир уч десат(ина) жойдаги сойнинг тошидек қовунлари қани, кимнинг жайбига кетди? А. Қодиррий, Обид кетмон.*

ЖАЙДАРИ 1 Маҳаллий зотга мансуб, маҳаллий (уй ҳайвонлари ва ўсимликлар ҳақида). *Жайдари алма. ■ Хайриятки, уйимизда битта жайдари сизиримиз бор экан. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.*

2 Қўлбола; кичикроқ. *Ўзимизнинг жайдари кетмонлар ҳам кифоя қилар эди-ку? [деди Мирвали] А. Қодиррий, Обид кетмон.*

3 *кўчма* Оддий, содда, дўлвар. *Жайдари одам — Машиини бир жайдари фикрларимдир шу: Ҳаргиз илтимосга кунинг қолмасин. А. Орипов.*

ЖАЙНАМОҚ фольк. Яшнамоқ, гул-гул очилмоқ. *Саҳар вақти майна гулдай жайнадинг, Осойишта танда жоним қийнадинг. «Равшан». Қиз, хотинлар аралаш бўп ўйнайди, Қизил гулдай бўлиб бари жайнайди. «Юсуф ва Аҳмад».*

ЖАЙРА Териси дук шаклли иги билан қопланган, кемирувчи, сутэми ҳайвон. *Тоғларда одатда айиқ, бўри, ё чўчка, силовсин, бўрсик, тулки, жайра уди. М. Мусаев, Ўзбекистон Республик.*

ЖАЙРАН, жайрон Охуларнинг С Эрон, Афғонистон, Кавказорти ва Осиёда тарқалган бир тури; қорақ Чўлда кезган жайронлар гоҳ сув изла дўнгликлар оша қувалашиб чопишганич мин бугдойзорлари, қирлари бағрига бориб қолади. Ш. Ғуломов, Бўз ерлик б. гитлар. *Ҳа, овга чиқиб, қуруқ қайтган Жайронлар тўлиб-тошиб ётипти. Ш. 1 дов, Бўрондан кучли.*

Жайрон кўз Чиройли кўз; кўзи жаникига ўхшаш. *Эй, Кўқоннинг шўх қи барно кўзлари, Бодом кўзлар, жайрон к шахло кўзлари. А. Абдураззоқ, Кўқонларига.*

ЖАЙҲУН [Ж — катта] тар. Амунинг қадимги номи. *Турналар қатор-қ Сафга тизилиб ўтар, Қўл ушлашиб, ашиб, Жайҳун сарига кетар. Д. Файзий.*

ЖАКЕТ [фр. jaquette — калта уст қи куртка] Калта уст кийим. *Элмира: -Карнинг устида дазмолланган шимингиз жакетингиз ётибди, — деди совуқ оҳанг Хошимов, Нур борки, соя бор.*

ЖАКЕТКА с.т. Жакет.

ЖАЛА [ф. زاله — ёмғир томчиси; 1 ёмғир] 1 Шиддатли ёмғир. *Жала тонгга тинди. Ҳ. Шайхов, Рене жумбоғи. Ғў жала зарбидан бир томонга ёнбошлаб ганди. Ҳ. Назир. Сўнмас чақмоқлар.*

2 физ. Элементар заррачаларнинг датли оқими. *Электронлар жаласи.*

ЖАЛАЛАМОҚ Кўпайиб, улғайиб моқ. *Яраси жалалаб кетибди. Кўзиқорин лалаб чиқди.*

ЖАЛАНГЛАМОҚ шв. Ҳайрон бў аланглаб қарамоқ. *Шербек ўзини йўқ қўйди. Утирганларга савол назари билан ланглаб боқди. С. Анорбоев, Оқсой. Па кўл тепасидаги тегирмонга етиб келда, хавотирда атрофга жаланглаб ту Эминхожига кўзи тушиди. Т. Ашуров, Ўварид тут.*

ЖАЛБ [а. جلب — диққатни тортиш, га қаратиш]: жалб этмоқ (ёки қилмоқ) Ў тортмоқ, ўзига қаратмоқ. *Диққатни э қилмоқ. ■ Ажойиб суҳбатда Юсуфжон қ.*

шоирларни ҳам ўзига жалб қила олар эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ, Назиранинг таклифи билан фирмага ўнинчини битирган ўнларча қизлар жалб этилди. Ё. Шукуров, Марғи-тон гўзали.

ЖАЛЛОБ [а. جَلَاب – ўзига тортувчи; савдогар] Олиб сотувчи. Жаллоб – турган-битгани қаллоб. Мақол. ■ Бу майдон [базм бўлаётган жой] айни замонда гўза бозори бўлиб, кундузи сотилмай қолган ёки жаллоблар сотиб олиб, ҳали ташилмаган гўза тўла қонқанорлар ҳар томонда тартибсиз ётарди. С. Айний, Эсдалиқлар. Мўйдиннинг жарчиси томоқ йиртиб қичқириб юрибди: -Ҳой, ун ялаган аллофлар, қон ялаган қассоблар, чорбо-юрчи жаллоблар! Мўйдинбекни қутланглар. Ё. Шукуров, Қасос.

Аспи жаллоб қ. аспижаллоб. Ҳалиги ерда бир мўйсафид келиб, ҳассасига сўялиб, тиклиди-қолди. Ўзи илгари аспи жаллоб экан. Ойбек, Танланган асарлар. **Хотин жаллоб** Хотин олиб, хотин қўювчи. -Бу ҳам [Мурод] отасига ўхшаб хотин жаллоб чиқди, — деди Лазокат буви. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

ЖАЛЛОБЛИК 1 Олибсотарлик У бутун умрини жаллоблик, қаллоблик билан ўтказган одам. С. Айний, Қуллар. Жаллоблик қилиб, илқичи етаклаб юрадиган одамга ўхшамайди. «Муродхон».

ЖАЛЛОД [а. جَلَاد – ўлим жазосини ижро этувчи] 1 Ўрта Осиё хонлиқларида: ўлим жазосига ҳукм қилинганларнинг бошини оловчи, ўлим жазоси ҳақидаги ҳукмни ижро этувчи одам. Калла олиб ўрганиб қолган жаллод янги каллани олаётганида кўз юммаганидек, ҳоким ҳам одамларни отиб, уйларига ўт қўйиб одатланиб қолган киши совуққонлиги билан ўшқирди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Жаллод мени унутмайди ҳеч, Бир гуллаган тўрга осади. У. Азим, Куз.

2 кўчма Каллакесар, қотил; шафқатсиз. Билъакс, сиз ҳийлакор бир тулки, оғзи қон бир бўри, раҳмсиз бир жаллод, уятсиз бир илғит. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Фашист жаллод қон ичидан кўтарибди бош. Ҳ. Пўлат.

ЖАЛЛОДЛИК 1 Жаллод касби, жаллод мавқеида бўлишлик; ўлим ҳукмини ижро этишлик.

2 кўчма Золимлик, ёвузлик. Бизни қим пин-санд қилмай, яъни қилса жаллодлик, Тор-мор эшиб охир, қора ерга пинҳон қил. Файратий.

ЖАЛОЙИР қ. жалойирлар.

Жалойирга жар солмоқ айн. жар солмоқ 2 қ. жар II.

ЖАЛОЙИРЛАР Ўзбек халқининг генетик таркибига кирган қабилалардан бири.

ЖАЛЮЗА [фр. jalousie – дераза эшиги; дарпарда] Очилиб ёпиладиган параллел пластиналардан тузилган парда, тўсиқ (ҳаво ва ёруелик оқимини ростлаб туриш учун хизмат қилади).

ЖАМ [а. جمع – тўпланиш, бирикиш; йиғинди] 1 Йиғилган, тўпланган. Жам бўлмоқ. ■ Эрталаб қуёш қум довларидан кўтарилмаган пайтда Мастура хола чой олиб келди, ҳамма жам эди. Ж. Шарипов, Хоразм. Кўзларингда дунё завқи жам, Хандон уриб кулсанг, эй шўх. М. Эгамбердиева, Гулбарг.

2 эск. айн. қўшув 2.

Жам қилмоқ 1) тўпламоқ, йиғмоқ. Шаҳар халқин барини жам қилармиз, Кўрганингдан зиёд олиб берармиз. «Муродхон»; 2) мат. қўшув амалини бажармоқ, қўшмоқ. **Жамоат жам** қ. жамоат. **Хотирингиз жам бўлсин** Хотиржам бўлинг, ташвиш қилманг, хавотир олманг. Биз ҳеч қачон ёлғиз қолмаймиз! Хотирингиз жам бўлсин, бизга сиздақа ғамхўр керак эмас! [деди Ойгул]. Уйғун, Асарлар.

ЖАМАЛАК 1 Қиз болаларнинг ҳали унча ўсмаган, ёйилиб кетмаслиги учун, пахта пилик қўшиб ўрилган сочлари. У [Раъно] қулоқлари устидаги жамалак сочларини ликиллашиб, анил-танил оқ пақирчадаги сутни товоқларга қуяётди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 фольк. Сохта кокил. Кал қиз ҳам, қирқта қизни ўзига ёллаб олиб, қора иллардан орқасига жамалак қилиб, бу ҳам мис патнисларга.. солиб, кўтартириб жўнади. «Муродхон».

3 шв. Сочга тақиладиган зийнат асбоби; сочпопук.

ЖАМАРҒА 1 айн. жамгарма.

2 Бисот, мол, бойлик. Тўй белгилангандан бир кун кейин жамарғаси ҳам келди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖАМБИЛ айн. жанбил. Рисолат отин.. боғдан бир этак кўкат: кашнич, жамбил, райҳон, ялпиз, отқулоқ юлиб чиқиб, кўк шўрвага уннади. Ҳ. Гулом, Тошкентликлар. Жамбил, райҳоннинг исси етти маҳалла наридан димоққа урилади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

ЖАМИ [а. جمع — барчаси, йиғиндиси] Ҳамма, барча. *Одамлар тўлқини Тошкентнинг жами кўчаларидан дарё-дарё бўлиб оқиб, бири-бирига қўшиллар, сўнгра ҳаммаси қадимги Шайхантоҳур бўйлаб янги шаҳар томонга денгиздай тўлқинланар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Кузда жами пахта машиналарда териб олинди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

ЖАМИКИ Барча, ҳамма, бутун. *Жамики жонивор баҳорнинг файзу наъбасидан баҳраманд.* М. Жўра, Изтироб. *Эски шаҳарнинг жамики хотин-халажи таёғу оташкурак кўтариб, мана шу ерга келдик.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

ЖАМИЛА [а. جميلة — гўзал, сулув] 1 Соҳибжамол, чиройли, гўзал. *Мирзо Анвар каби донишмандни етиштирган киши оқила ва жамила қиз тарбия қилмаганмикин, деган андишага борибдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Жамила (хотин-қизлар исми).

ЖАМИЯТ [а. جمعيت — йиғилиш; уюшма; гуруҳ] 1 Тарихий тараққиётнинг маълум босқичида маъддий бойликлар яратишнинг муайян усуллари ва муайян ишлаб чиқариш муносабатлари билан характерланган ижтимоий муносабатлар мажмуи. *Феодал жамият.* ■ *Жамият олға қараб ҳаракат қилар экан, ёшлар ҳам ўша бараварида ўсишлари керак.* Газетадан.

2 Бирор мақсадда тузилган ихтиёрий бирлашма, ижтимоий ташкилот. *«Пахтакор» спорт жамияти. Матлубот жамияти. Кўрлар жамияти.* ■ *Китобсеварлар жамияти олдидан катта ва масъулиятли вазифалар турибди.* Газетадан. *Олим жамиятнинг бир неча вакиллари билан Венгрияга борди.* «Фан ва турмуш».

3 Маълум доира, давра кишилари, аҳллари. *-Албатта, терифуруш савдогарларга билимнинг нима ҳождати бор? Биз, албатта, у жамиятнинг кишилари эмасмиз. Бизда билим ҳаёт билан қўшилиши керак, — деди Давронов.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖАМИЯТШУНОСЛИК 1 эск. Шўролар даврида ўтган асрнинг 60-йилларидан барча ўрта мактабларда ўқитилган, жамият ва унинг тараққиёт қонуниятлари ҳақидаги ўқув фани.

2 айм. социология.

ЖАМЛАМОҚ 1 Тўпламоқ, йиғмоқ. *Ҳаммасини жамлаб, алламаҳалда Қумбой брига-*

дирникига жўнадик. С. Сиёев, Ёруғлик. *Рақибининг қорнига чиқиб олган Тоғай бор аминини муштига жамлаб, унинг дуч келгс жойига гурсиллатиб тушира кетди.* Н. Ноғқобилов, Тўқнашув.

2 эск. мат. Жам қилмоқ, қўшув амалин бажармоқ, қўшмоқ.

ЖАМЛОВЧИ: жамловчи сон тли. Шаёки нарсаларнинг йиғиндисини билдирувчи сон, мас. икков, учаласи, тўртовими бешовлон.

ЖАМОА [а. جماعة — бирлашма; уюшма; гуруҳ] 1 Қишлоқ, маҳалла ва унинг аҳолиси. *Дўстмат пулни санаб, чўнтакка сомасданоқ, жамоада ҳар бир оиланинг туйнғидан чиқадиған тутунга қараб, қозонда нил қайнаётганини сезадиған хумкалла эликбши етиб келди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 эск. Қишлоқ кенгаши. *Дадамни икк марта жамоа чақиртирди.* А. Қахҳо *Кўшчинор чироқлари. Аризага Қумқишлоқ камбағал деҳқонлари ва жамоа фаоллардан юз ўттиз киши қўл қўйган.* Ҳ. Фулон, Машғал.

3 Муайян, бир хил иш бажарувчи кишилар гуруҳи. *Икки-уч йилдан бери уйларига келсани совчилар жамоаси ёғилиб ётганлигидан бу совчилар ҳам ўшаларнинг бирисидир, дўйлаган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Халойиқ, биродарлар. *Тиловат сўнгинюрт мўйсафидларидан бири ўрнидан тўрд-Жамоа, Асқар оқсоқол қандай одам эди. —Раҳматли яхши одам эди.* «Ёшлик».

ЖАМОАТ [а. جماعة — бирлашма; уюшма; гуруҳ] 1 Халқ, халойиқ, кўпчилик. *Жамоат мулки. Жамоат хўжалиги.* ■ *Жамоат орасида ҳар қачон хушҳол, хушчақчақ Жанноқ исмли батракни кўпчилик хотирласа керак.* Н. Сафаров, Наврўз. *Жума намозидан сўн татиқаридаги жамоат дув этиб ўз ишига кетди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 Кўпчиликка, оммага қарашли, таъғишли. *Зилзиладан болалар боғчалари, мактаб, кинотеатрлар, завод-фабрикалар, жамоат биноларидан қанчалари шикастланди.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Йигит қизлар сифатли ва самарали меҳнат қили жамоат чорваси учун мўл озуқа тўпламоқдалар.* Газетадан.

Жамоат жам Ҳамма йиғилган, ҳамма ҳозир. *Овқатни Комилжон келганда сузасан жамоат жам бўлиб ичамиз.* И. Раҳим, Ихло

-Уху, жамоат жам-ку, — деди Бувниса хола Фотима опа ва хотинларга қараб. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

ЖАМОАТЧИ 1 Жамоат ишларида жонбозлик кўрсатувчи; фаол. Санжар Сиддиқов таржимон, публицист, журналист бўлибгина қолмай, айна вақтда ишчан жамоатчи эди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Бирор идора, ташкилотга аъзо эмас, кўнгилли. Жамоатчи автономизаторчи. ■ Шу ўринда жамоатчи мухбиримиз Х. Илҳомовнинг йўллаган хабари ҳам диққатга сазовор. Газетадан.

ЖАМОАТЧИЛИК 1 Халойиқ, халқ, умма. Биз ижодий кечаларни шундай ўтказиб кетдикки, фақат ёзувчилар қатнашмай, бундан кенг жамоатчилик қатнашсин. Газетадан. Партиббузарларга қарши курашда биз кенг жамоатчиликнинг мададини ҳамшиша сезиб тураемиз. Газетадан.

2 Жамоат, кўпчиликка алоқадор ишларда фаол қатнашиш, фаоллик. Жамоатчилик бурчи.

Жамоатчилик асосида ёки жамоатчилик йўли билан Жамоат, халқ кучи, фаолияти билан; ҳашар йўли билан, пулсиз. Жамоатчилик асосида қурилган мактаб.

ЖАМОЛ [а. جمال — гўзаллик, сулувлук; жозибадорлик] 1 Хусн, кўрк, чирой. Бу баҳорнинг хазони йўқдир. Кун сайин тўлиқлар жамоли. Уйғун. Серқуёш Аму соҳилларида боқиб, унинг жамолига тўймайсан киши. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Чиройли юз, чеҳра. Ғуломжон унинг жамолини кўриб, сурат бўлиб қолди. Ун беш-ч олти ёшларда, юзлари ширмондай чиройли қиз эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

3 Жамол (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ЖАМУЛЖАМ [а. جمع الجمع — кўпларнинг кўпи; кўпдан-кўп] Ҳамма, барча, жами. Халқдорнинг жамулжам пули бир сўм етти тийин чиқиб, уч тийин етмай қолди. Ғ. Ғулом. Шум бола.

Жамулжам бўлиб 1) ҳаммаси бўлиб; 2) тўпланиб, йиғилиб. Аҳмад билан Қумри ҳам сиришди. Ҳаммамиз жамулжам бўлиб, ҳангоҳлашиб ўтирдик. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЖАМҒАРМА 1 Харажатлардан, чиқимдан орттириб, тежаб-тергаб тўпланган пул; азблаг. Меҳнат жамғармаси. ■ Элчиев ҳам жамғармасидан яхлитини кўтариб, бозор-чар тараддудига тушди. Э. Аъзамов, Жа-

воб. Иморатларнинг ярми жамоа йўли билан кўриб берилди, ярмини деҳқонлар ўз шахсий жамғармаси ҳисобига кўрди. Газетадан.

2 Эҳтиёт қилиб сақланадиган жой; фонд. Айрим расмлар музей жамғармасида сақланмоқда.

3 Маълум бир фаолият (илмий изланиш, ўқиш-ўқитиш ва ш. к.) турига, кишиларнинг муайян ижтимоий гуруҳига ёрдам бериш мақсадида тузилган ташкилот; фонд. Ижтимоий жамғармалар. Халқаро жамғарма.

ЖАМҒАРМОҚ Пул, бойлик ва б. моддий нарсаларни йиғмоқ, тўпламоқ. Мен таҳсил учун пул жамғариш мақсадида Лоҳурда катта бир омборда юк ташувчи бўлиб ишладим. Ойбек, Нур қидириб. Бу рўзгор буюмларини Йигитали ҳовли олиш мақсадида жамғариб юрган пулларига харид қилган эди. Д. Нурий, Осмон устунни.

ЖАНА фольк. шв. Дўнг, тепа. Бир лочинман, қанотимдан қайрилдим, Ёмғир ёғмай, жана ерда тойрилдим. «Гулихиромон».

ЖАНАЛАТМОҚ шв. Ёқалаб, баландлаб юрмоқ. Қир келганда қиялатди, Жар келганда жаналатди, Бедов отларни ўйнатди. «Эрали ва Шерали».

ЖАНБИЛ 1 Бир йиллик хушбўй ўсимлик; ошкўк. Уйнаб юрар кийиклар Жанбил ўсган тоғида. Уйғун.

2 Жанбил (эркаклар исми).

ЖАНГ [ф. جنگ — уруш] 1 Ҳарбий қисмларнинг, қуролли кучларнинг қонли тўқнашуви, уруш. Жанг қилмоқ. ■ Мадад учун юборилган немис танкларининг йўлини бизнинг танкларимиз тўсган, сойликда танклар жанги бўлмоқда эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Шайбонийхон ҳали ҳеч қайси жангга бунчалик жон-жаҳди билан тайёрланган эмас. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Қарама-қарши ижтимоий гуруҳларнинг тўқнашуви. Синфий жанг. ■ Қарама-қарши ғоялар кураши эса сўнги нафасгача давом этадиган ҳаёт-мамат жангидир. «ЎТА».

3 спорт. Мусобақа. Спортнинг бошқа турлари бўйича ҳам қаттиқ жанглар давом этаётир. Газетадан.

4 Баҳс, мунозара; жанжал. Очилгач келиб эртаси хужраси, Қилур жангу жанжал ҳар эртаси. Муқимий.

5 кўчма Астойдил меҳнат. ..бу йил биз 3 млн 350 минг тонна «оқ олтин» учун жанг олиб бормоқдамиз. «Шарқ юлдузи».

Даҳанаки жанг қ. даҳанаки. Қўл жанги Қўл билан олишув. [Волков:] Генерал, солдатлар қочмоқдалар.. Анҳор ёқасида қўл жанги боряпти. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

ЖАНГАРИ [ф. *جنگور* – «жангвар» ёки *جنگاور* – «жанговар» сўзидан – жанг қилувчи, ботир; шижоатли] Уришқоқ, жанжалкаш; урушга тўймайдиган. *Жангари бола.* ■ -*Парво қилманглар. Муҳаббатнинг ўзи шунақа жангарироқ, – деди боласидан меҳр тўла кўзларини узмай Турсуной. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. Жанг кўриб, қон кўравериб, жангари бўлиб кетган отлар асабий кишиларди. «Саодат».*

ЖАНГАРИЛИК Уришқоқлик, урушга, жанжалга тўймаслик. *Унинг кўзларида жангарилик ва мурасасизлик учқунлади. «Ёшлик».* *Мен қахрамонманми? Бу дунёга келиб, Жангарилик ҳиссин Дилга солмадим. Э. Воҳидов, Келажакка мактуб.*

ЖАНГГОҲ [ф. *جنگگاه* – жанг майдони] Жанг майдони. *Бир кўришга зорман, тунда бедорман, Қайси жанггоҳдасан, марди майдоним? Т. Тўла. – Қани энди бир мўъжиза бўлиб, биз ҳам ёшариб қолсаг-у, Йўлдошвойнинг ёнгинасида жанггоҳга мардона кирсак. Гитлер қизиталоқнинг адабини берсак! – деди Қўлдош бобо. Х. Фулом, Тошкентликлар.*

ЖАНГ-ЖАДАЛ, жангу жадал Шиддатли жанглар, қизгин жанглар, курашлар. *Унинг баданидан она тупроқ интизорлиги, жанг-жадал суронлари ҳордиғини суғуриб олаётгандек эди. Шухрат, Шинелли йиллар. У [Сипарангиз]: – Ҳа, сен билан жанг-жадал қилмоқчи эдим, аммо бу бахт менга муяссар бўлмади, – деди. М. Осим. Ажлодларимиз қиссаси. Бобурнинг ҳар муҳим ишда онасидан маслаҳат сўраши Қосимбекка унча ёқмас эди. Чунки аёллар жангу жадалдан жуда безган эдилар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

ЖАНГДОВУЛ Соқчи, кўрикчи. *Бобурга ёв оз кўринди. У тез отланди-ю, қолган навкарлари билан ёв жангдовулларига ҳамла қилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

ЖАНГИЛЛАМОҚ Жаранглаган овоз чиқармоқ. *Хужранинг деворларидан чанг ёғди. токчадаги мис лаган жангиллаб кетди. А. Қаҳҳор, Башорат.*

ЖАНГИР-ЖУНГУР тақл. с. Жарангдор нарсалардан, мас., қўнғироқнинг узлуксиз урилишидан чиқадиган товуш ҳақида. *Эшик ёнидаги сув тўла тунука бакнинг қулогига*

занжир билан боғланган кўпол кружка қўлс қўлга ўтиб, жангир-жунгур қилади. А. Муртор, Опа-сингиллар.

ЖАНГКАРНАЙ эск. Жангга чақирув карнай. *Аммо янграб жангкарнай, Босиб келди Зулқарнайи. Х. Даврон, Қақнус. Жангса найлар чорларкан.. Ватан деб ўларканса Бил: жангда ўлмоқ шараф. «Қирқ ошиқ дати».*

ЖАНГНОМА 1 Уруш ва жанглар ҳақидаги асар, қисса. *Мен эски жангномаларни ўқ ўрганганим учун, газетанинг хати менга к туялмади. М. Муҳаммаджонов, Турмуш урнишлари.*

2 кўчма Қахрамонлик, ғолиблик маҳияси. *Биз қахрамонлар ичига тушувими уларнинг жангномаларини яратмоғимиз керак. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ЖАНГОВАР [ф. *جنگوار* – шижоатли ботир] **1** эск. қ. **жангчи**. *Катта майдон жанговарлар билан тўла. Ойбек, Навоий.*

2 Уруш, жангга оид, уруш-жанг била боғлиқ. *Жанговар ҳаракат. Жанговар таътиб.* ■ *Петька унинг сўзига диққат билс қулоқ солди-да, мийиғида кулди ва жангови бир эпизодни айтиб берди. А. Қаҳҳор, Олти юлдуз. Сўнгра.. учинчи рота командирига ўзи зиясидаги душман ротасининг жанговар ни зияси аниқлашни буюрди. И. Раҳим, Чи муҳаббат.*

3 Жангларда чиниққан, уруш-жангларда ўзини кўрсатган; шижоатли. *Жангова халқ. Жанговар полк.* ■ *Асриян қанча кў зерикса, шунча кўп батальонини, ундаги жанговар дўстларини эслайдиган бўлди. Шухрат Шинелли йиллар. Жанговар йигитларнинг тантилиғи уларга жуда қимматга туши кетди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

4 кўчма Кундалик, ҳар доимги; фаол оташин. *Адолатнинг: «Ўзимизни ишда ҳал кўрсатайлик». деган сўзлари бригада қизларининг жанговар шиори бўлиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

5 Жуда муҳим, тез фурсатда бажарилиши зарур. *Қисм Симферополни озод қилиш учун жанговар топшириқ олди. Т. Рустамов Мангу жасорат.*

Жанговар варақа эск. Зарбдор ишларни ёритадиган ёки унга даъват қиладиган варақа. *«Жанговар варақа»ни ўқиб турган ёшлар... Муҳиддин анча туриб қолди. Р. Файзий. Чўлга баҳор келди.*

ЖАНГОВАРЛИК Курашга чорлаш; қаҳармонлик, мардоналик. *Таассуфки, ўтми сўз, жанговарлик ўрнини раҳбарлар соясига қўлади, қилиш, яъни лаганбардорлик эгаллаб олди.* Газетадан.

ЖАНГСИЗ Урушсиз, уруш қилмасдан. *Ушма кечагина душман батареяси турган жердаги ташликни айланиб ўтди ва жангсиз илгари кетди.* Борди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

ЖАНГЧИ 1 Уруш, қатнашчиси, уруш қилмашаётган киши; ҳарбий. *Жангчилар-шайхонларнинг қатнашган овози ер-қўкни ларзага келтирди. Ҳамбарак овозидан ҳам даҳшатлироқ овози душман оқоплари устига ёғилди.* Ж. Абдуллоев. Жангчи Ўтеген. *Жангчилар бирпас-бирпас қизилдилар.* Ойбек, Куёш қораймас. 2 Ҳарбий хизмат ўтовчи оддий аскар, аскар.

ЖАНДА [ф. *ژنده* – эски, йиртиқ; эски ва қаландардан кийим] 1 Дарвеш ва қаландарнинг улоқ-қуроқ тўни. *..Битсин энди кундан кунга турмуш, Ул қулоҳу жандалар.* Ҳамза.

2 Эски, йиртиқ, улоқ-қуроқ, жулдур кийим. *Эртаси кунни Жалил жанда кийиб, кундан кунга келди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда келди. Гўнг чиқариладиган тешикни кечадан кечга жанда билан ёпиб, кундузлари очиб кетди.* Т. Мурад, От кишнаган оқшом.

3 Ҳалатлар ўйинида: ўйинни яхши билган киши болага икки марта ўйнаш учун берилган ҳуқуқ.

ЖАНДАПУШ [ф. *ژندهپوش* – жулдур, эски кийим] эск. 1 Дарвеш, қаландар.

2 Улоқ-қуроқ ёки жулдур кийим кийган киши. *Шайхларга никоҳ пули, хайр-садақа берди. Бас, жандапўш шайтонлар бу ерда нисбатан қодир эмас.* А. Ҳакимов, Илон изи.

ЖАНДАРМ (фр. *gendarme* – жандармерия хизматчиси) қ. **жандарма**. *Дилиод сиёсий айбонлар эмас, уни жандарм турмасига ўтказиб берди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖАНДАРМА Жандармерия ва унинг хизматчиси, ходими. *Аммо Қудрат яна жангчиларнинг қўвғунига учради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЖАНДАРМЕРИЯ [фр. *gendarmérie* < gens – кўпчилик, армия; armes – қуроқланган кишилар] Айрим давлатларда: сиёсий муҳофаза, тинтув қилиш ва қўриқ олиб бориш; давлат тузумига зидлик қилиш билан борувчиларга қарши кураш учун

хизмат қиладиган сиёсий полиция. *Жандармерия офицери.*

ЖАНЖАЛ 1 Бир-бири билан айтишиш, сан-манга бориш; можаро, ўзаро уришиш. *Аҳмад ўзини босди. Ўз фаолиятини жанжалдан бошлашни истамасди у.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Ёдгор жанжал бўлмаслигини билар эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Бир-бири билан ҳақ талашиш, даъво-лашиш; даъво. *Жанжал комиссияси (эск.).*

ЖАНЖАЛКАШ Можарони, жанжални яхши кўрадиган, бўлар-бўлмасга низо чиқарадиган. *Жанжалкаш одам.* ■ *Тўлқин Муҳиддинов яқингача шўх, кўрсроқ, жанжалкаш йигитлардан эди.* Газетадан. *Сиз билан ғалати шароитда танишдик, бир жанжалкаш экан, деб ўйлаган бўлсангиз керак?* А. Мухтор, Тугилиш.

ЖАНЖАЛКАШЛИК Низо, жанжал чиқаришлик; уришқоқлик. *– Одамларнинг сўзга усталиги, жанжалкашлигига қараб эмас, иш билишига, онгига қараб кўтариш керак, – деди яна Пўлатжон Содиқович.* Мирмуҳсин, Умид.

ЖАНЖАЛЛАШМОҚ Жанжал қилмоқ, айтишмоқ, сан-манга бормоқ. *Зайнаб билан жанжаллашишининг ўзи бир ҳузур ва жанжалдан бўшалгач, қайин отанинг қаршисига ўтириб, насихат эшитиш ундан ҳам яхши ҳузур.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Шофёр ҳамшира билан анча жиддий ва қизгин жанжаллашиб олди.* Ойбек, Куёш қораймас. *Арзимаган гапга жанжаллашиб қолган икки ҳамсоғани муросага келтириш осон бўлмади.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЖАНЖАЛЛИ Жанжаллардан, можаролардан холи бўлмаган. *Жанжалли масала.* ■ *..бир рутубатли оқшомда Заргаровни жанжалли объектлардан олиб қайтаётган эди, шу ерда тўхташга тўғри келди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Жанжалли уйда барака, қут, файз бўлмайди, деб эскилар тўғри айтишади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЖАНЖАЛСИЗ Можаросиз, низосиз, бежанжал. *Қасам ич! Мен билан кетиб, қочмай, жанжалсиз турсанми, йўқ?* [деди Мамат]. Ҳамза, Паранжи сирлари. *– Мана бу ишиг жойида, Бегим, – деди Бозоров кулиб. – Ахир шу ишни жанжалсиз қилсак бўлмас-миди?* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЖАНЖАЛ-СУРОН қ. **жанжал** 1. *Болачақали одам хотин устига хотин олса, уйда*

ҳар куни жанжал-сурон бўлиши шубҳасиз. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАНЖАЛЧИ қ. жанжалкаш.

ЖАННАТ [а. جنت — беҳишт; бўстон, сер-дарахт боғ] 1 дин. Бегуноҳ, тақводор киши-лар у дунёда яшайдиган роҳат-фароғатли жой, беҳишт. Қошинг билан кўзинг шўх, илоҳи ўлмагайсан, Жаннатдаги ҳурларнинг бирови бўлмагайсан. «Оқ олма, қизил олма».

2 кўчма Ҳамма нарса муҳайё бўлган, обод, роҳатбахш, хушманзара жой. Бўлсин деймиз жаҳон бўйлаб Инсонлар ери жаннат. М. Шайхзода. Сафо маҳсумнинг нигоҳи шу жаннат боғлар, далаларда кезса ҳам, ўй-хаёли бошқа ёқда. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. Ёз пайтлари уларнинг [Азизанинг] боғи жаннат бўлиб кетади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

3 Жаннат (хотин-қизлар исми).

Жойи жаннатда бўлсин У дунёда қий-налмасин. Чол пулни рад қилар экан, қўллари-ни фотиҳага ёзди: -Омин, жойи жаннат-да бўлсин. Оллоҳу акбар! Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ЖАННАТИ Жаннатга тушадиган бегу-ноҳ, фариштадай пок одам. -Аммо ўзлари ҳам жаннати хотин, — деди Сафарқул. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЖАНОБ [а. جناب — томон, тараф; муҳ-тарам зот] (кўпинча «жаноблари», «жано-бингиз» шаклида) 1 Ўтмишда ва ҳозир ки-шиларни, амалдор ёки давлат арбобларини улуғлаш шакли. Эли жаноблари. Бош вазир жаноблари. ■ [Шайхулислом:] Демак, жа-нобларининг ҳукми жиддий? [Навоий:] Тақ-сир, салтанат ишларида ҳазил бўлмайди. Уй-гун ва И. Султон, Алишер Навоий. Бу за-монда Навоий жанобларидек пок одам ҳаргиз топилмас. Ойбек, Навоий. -Қози домла муҳ-тарам Тешабой жанобларининг илтифотла-ридан мамнун бўлибдилар, — деди қори. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Киши исмларига қўшиладиган кеса-тиқ сўз. Деканатдан чиқсам, Боқизода жа-ноблари ялпайиб, чой ичиб ўтириндилар. С. Кароматов, Олтин қум.

ЖАННАТМАКОН [жаннат + макон] Обод, гўзал. Жаннатмакон, оромбахш боғлар Оғушига чорлайди мени. Б. Бойқобилов, Мени кутинг, юлдузлар. Жаннатмакон, қуёшли юртимнинг фасллари бир-биридан гўзал. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАННАТМОНАНД Жаннатга ўхи жаннатдай. Йўл азоби орқада қолиб кел-эмди жаннатмонанд пойтахтимиз Ғаз-роҳат-фароғат билан умргузаронлик қил-лар. М. Осим, Карвон йўлларига.

ЖАННАТСИМОН айн. жаннатмон Қаҳрамон белорус халқи жаннатсимон ё муҳташам бинолар қад кўтарган гўзал, шаҳар ва бадавлат хўжаликлар бунёд э-лар. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАНОЗА [а. جنازه — кўмиш, дафн-росими; тобут] Дафн олдидан ўлган ки-ҳақиқа бағишлаб ўқилдиган намоз. Ж-зага Тошкентнинг деярли ҳар бир маҳал-дан кишилар иштирок қилди. А. Қодиқ-Ўтган кунлар. Ғайбаров жанозага аранг ё-келди. М. М. Дўст, Галатепага қайтиш.

ЖАНР [фр. genre — жинс, тур] Саг-асарларининг сюжет ва услуб жиҳатдан-га хос хусусиятларга эга бўлган ҳар бир т.-Лирика жанри. Ҳажв жанри. Қўшиқ жа-■ [Ғиёсов] Қобилиятини публицистика-барча жанрларида синаб кўрди. Ҳ. Ёдго; Ҳаёт тўлқинлари. Сермахсул ижодкор м-қанинг йирик жанри — операга ҳам қўл у-Газетадан. Пейзаж рассомчиликнинг мура-жанрларидан бири бўлиб, у катта вазифа-ни ўз зиммасига олади. «Шарқ юлдузи».

ЖАНУБ [а. جنوب — жануб] Дунён-тўрт асосий томонларидан бири; зид. мол. Деразалари жанубга қараган уй. ■ Ана, — деди Матқовул, жанубда кўри-турган тоғ томонга ишора қилиб. М. Ис-лий, Фарғона т. о. Бизни меҳмон қилди-Қадримизни билди деб, Сенга раҳмат ай-миз, Сўнг жанубга қайтамыз. Уйғун.

ЖАНУБИЙ Жанубга оид; жанубга-бўлган; жануб томондаги. Мамлакат-жанубий чегаралари. ■ Кеча-бугун ж-кўп ярадор келди. Немислар жану-фронтида яна ҳужумга ўтган эмиш. Ш-рат, Шинелли йиллар. Жанубий Африк-Свазиленд деб юритиладиган ўлка бор. «
ва турмуш».

ЖАНУБИ-ШАРҚ Жануб билан ш-ўртасидаги тараф; жануб билан шарқ ў-сидаги йўналиш. Ўзбекистоннинг жану-шарқда. Самолёт жануби-шарққа-олди.

ЖАНУБИ-ШАРҚИЙ Жануби-шар-оид, жануби-шарққа хос бўлган; жану-шарқ томондаги.

ЖАНУБИ-ҒАРБ Жануб билан ғарб ўртасидаги тараф; жануб билан ғарб ўртасидаги йўналиш. Тошкентнинг жануби-ғарбида.

ЖАНУБИ-ҒАРБИЙ Жануби-ғарбга оид, жануби-ғарбга хос бўлган.

ЖАПС фольк. Бир-бири билан зич боғланган; жипс, зич. *Жапс бўлиб.* ■ Икковинг ҳам бир-бирингга интизор, Ошиқларнинг сўзи шундай жапс келар. «Алпомиш».

ЖАПСАК Кесакининг деворга ўрнатилган еридаги тиққични бекитиш ва хусн бергиш учун эшик, дераза атрофига қоқилган энсиз жимжимадор тахта.

ЖАР I [ф. *جر* — ернинг чуқур, ўйиқ жойи] Четлари ўпирилган чуқур сойлик; чуқурлик. *Чуқур жар. Паст жар.* ■ Азизбек синаҳлари ила жарга тушди ва сув кетиб, ҳалиги тепага юзланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У ўрик шохидан эмас, жар ёқасидан жуда пастга, тагсиз чоғга қулаб тушаётгандек жуда ёмон кўрқиб кетди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

Жар ёқасида Ҳалокат олдида, ҳалокат ёқасида. *Ахир, жар ёқасида турибмиз-ку, ёмондир.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЖАР II [а. *جهر* — баланд овоз билан, очик эълон қилиш]: **жар солмоқ I** 1) жарчи қўйиб, хабарга хабар бермоқ, эълон қилмоқ. *Эртадан Хўжаориф бозорида бир жарчи юқоридеги мазмунда жар солмоқда эди.* С. Айний, Қўллар. *Туда пастга силжиди. Баковул жар солди.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом; 2) жарчи овозга қилмоқ, гап тарқатмоқ, ҳам-ма билдирмоқ. *Гузарда гап кутиб ётган жарчи бангига ўхшаш «достончилар» мулақабати Обиднинг қўлида кўрилган кетмон ҳақида таштена қишлоғига жар солиб юбордилар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЖАРАЁН [а. *جریان* — оқим; бориш, содир бўлиш] Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодисанинг бориш-кетин бориши, ривож, оқими. *Тарқалган тараққиёт жараёни. Суд жараёни.* ■ Жараёни янги изга солувчи, шаҳарни тамоман янги бир қиёфага киргизувчи одамлар бу иш жараёнида ўзларини ва ўз турмушларини ҳам яшартадилар. А. Қаҳҳор, Сароб. *Туғилаётган жараёнилик билан эскилик ўртасидаги кураш жараёнида илғор фикр устун чиқмоқда.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖАРАНГ тақл. с. Металл, чинни, шиша буюмларнинг урилишидан чиқадиган товуш ҳақида. *Чирманда бўғиқ гумбурайди.*

Қўнғироқларнинг жарангидан ваҳима учеди. Ойбек, Танланган асарлар. Унинг [келинчакнинг] кулгиси жонон ниёланинг жарангидай тиниқ эди. С. Анорбоев, Оқсой. *Одамларнинг қулоғига байту ғазалдан кўра кумуш танганинг жаранги хуш ёқадиган бўлибди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЖАРАНГДОР Баланд, йўгон, жарангли. *Жарангдор овоз.* ■ *Анна Ивановна ўзининг жарангдор товуши билан қаҳ-қаҳ уриб қулди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Сизгадир юракнинг жарангдор куйи, Оқил Шарафиддин, машҳур отамиз.* А. Орипов.

ЖАРАНГ-ЖУРУНГ айн. жангир-жуңгур. *Бостирма устунига осилган рельс парчасининг таниш жаранг-журунги бутун қурилиш майдонини тўлатиб янгради.* А. Мухтор, Опасингиллар. *Оқтой ҳар бош силкитганда, бўйнидаги қўнғироғи жаранг-журунги қилар, унга сари ҳамма куларди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЖАРАНГЛАМА I айн. жарангдор. *Жаранглама дутор.*

2 кўчма Дабдабали, ҳашамдор; қуруқ. *Жаранглама қуруқ сўз эмас, иш керак.*

ЖАРАНГЛАМОҚ I Металлдан чиқадиган сингари баланд овоз чиқармоқ. *Токчадаги чинчилар жаранглаб кетди.* ■ *Лекин зум ўтмай яна рубоб жаранглади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Тўхтаҳоннинг қўнғироқдай жаранглаган овози қизларнинг кулгиси ичида алоҳида эшитилиб турар эди.* Ш. Рашидов, Фолиблар.

2 кўчма Янграмоқ, баралла эшитилмоқ. *Менинг она тилим, жон ўзбек тилим, Катта оилада янгра, жарангла.* Газетадан. *Бу кўшиқ гоҳо авж пардаларда, гоҳо пастроқ оҳангларда жаранглаб туради.* Газетадан.

Қулоқлари жарангламоқ Қулоқларига жаранглаган овоз эшитилаётгандек туюлмоқ (кучли ҳаяжон чоғида). *Йўлчининг юраги қаттиқ уриб, қулоқлари жаранглади, тараддуд ичида тўхтади, лекин орқасига қарамади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАРАНГЛИ I айн. жарангдор. *Нигоранинг кулиши бундан ҳам жарангли, — деди ўзига-ўзи Шербек.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 тлш. Товуш пайчаларининг иштироки билан ҳосил бўладиган, овозли. *Жарангли ундош.*

ЖАРАНГСИЗ I Жарангламайдиган. *Жарангсиз ниёла.*

2 тлш. Товуш пайчаларининг иштирокисиз ҳосил бўладиган, шовқинли. *Жарангсиз ундош (товуш).*

ЖАРАҚ-ЖАРАҚ *тасв. с.* Асосан олтин-кумуш пулларнинг ялтираши ва жиринглаши; яхлит-яхлит (пул ҳақида). *Ер сотганларнинг кўпини кўрдик, охири гадоё бўлади. Тўғри, ерни пулга сотадилар, нақд пулни жарақ-жарақ санаб оладилар. Ойбек, Танланган асарлар. -Келиним ўлгурининг ўзиям текистилда ишлаб, жарақ-жарақ пул олади, - деди кампир. С. Аҳмад, Чўл бургути.*

ЖАРАҚЛАМОҚ Ярақламоқ, ярқирамоқ, ялт-ялт этмоқ (асли олтин-кумуш пуллар ҳақида).

ЖАРАҚЛАТМОҚ Ялтилламоқ; жиринглайтиб овоз чиқармоқ. *Пулни жарақлатиб санаб олди. ■ Утар бобо ясовулбошининг ён бераётганига суяниб, унинг киссасига жарақлатиб яна бир тилло ташлади. С. Сиёев, Аваз.*

ЖАРГОН [фр. jargon - маълум бир гуруҳга оид сўз] Бирон ижтимоий ёки профессионал гуруҳга хос, фақат уларнинг ўзи тушунадиган ва алабий тилдан фарқ қиладиган сўз ва иборалар. *Чунки комедиявий фильмда ҳар битта арзимаган гапда ҳам бирон ишора, мажозий маъно, кесатиқ, шартли тил [жаргон]га хос унсур, пичинг ва шу кабилар бўлиши мумкин. Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.*

ЖАР-ЖУЛҒА *шв.* Турган-битгани жар ерлар; жарликлар.

ЖАРИДА [а. جریده - газета; рўйхат] *эск.* Тўплам, альманах, журнал. *-Бу, отажон, мажмуа, жариди, - деди Абдишукур, - ойда икки дафъа.. босилиб, аҳли илм орасида тарқатади. Ойбек, Таржима назариясига кириш бермас жариди ҳам, Ноширликнинг иши кўп. Э. Воҳидов.*

ЖАРИЛЛАМОҚ *шв.* Шаллақлик қилмоқ, *-Бақираман! - деб жариллади жувон. - Ўзинг шаллақи. Хотининг ҳаёсиз! Н. Қилличев, Ёронгул.*

ЖАРИМА [а. جریمه - жиноят, гуноҳ] Қонун-қондани бузганлик, қонун-қондага хилоф хатти-ҳаракат ёки етказилган моддий зарар учун ундириладиган, тўланадиган пул. *Жарима олмоқ. Жарима солмоқ. ■ Бефарзандлик аламин фуқародан оларкан, Қим фарзанд кўрса, унга хон жарима соларкан. С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. Бобоқулни судга чақирди, жарима тўлаб келди. Газетадан.*

Жарима тўпи Футбол ўйинида: қонда бўган жамоа дарвозаси томон тепиладиган тўпи. *Ўйинчилар жарима тўпи олдига йиғилишди.*

ЖАРИМАДОР Жарима солинган, тлайдиган киши ёки ташкилот.

ЖАРКОП [р. жаркое - қовурилган; қа ноқ] Гўшт ва картошкадан тайёрланган қовурма овқат; қовурдоқ. *Хотиним жарк сузиб келди. Т. Алимов, Одамсиз уйлар.*

ЖАРЛИК 1 қ. жар 1. *Чуқур жарлик. Тусиз жарлик. ■ Олтинсой жарлиги қанча ч қур бўлмасин, жуда тор ва тўғон қуриш ўнғай. Ш. Рашидов, Ғолиблар. Боғнинг эт томони чуқур жарлик. М. Осим, Тилсиз гув Саёҳатчилар жарликлардан ўтиб, тоғ ёнба рига етдилар. Ҳ. Назир, Сўнамас чақмоқла*

2 *Хавф-хатар, фалокат. Шу тонда уни [Муқаддамнинг] кўнелида умид ҳам, қувов ҳам қолмаган. Алимардон билан ўзини ўртасида каттакон жарлик ётганини, жарлик кун сайин чуқурлашиб бораётгани ни сезиб турарди. Ў. Ҳошимов, Қалбинги қулоқ сол.*

ЖАРОҲАТ [а. جراحت - яра] 1 Шикастланган, синган, чиққан, яраланган жой яра-чақа. *Оғир жароҳат. Енгил жароҳат. ■ Доктор назоратида, кунлар ўтган сари жароҳатдаги яллиғланиш қайтиб, оёғим ерда енгил кўчадиган бўлиб қолди. Н. Сафаров Оловли излар. Фуломжон сўнги зарбанинг оғир жароҳатидан узоқ вақтларгача тузала олмай юрди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Би чол жароҳатимга кигиз куйдириб босди ва болдиришни латта билан боғлаб қўйди. А. Қаҳ қор, Ўтмишдан эртақлар.*

2 *кўчма* Катта зарар, зиён-заҳмат. *Билан кўчма кўчма қиски муоидат ичиод урушининг оғир жароҳатларини тузатиб олди. Газетадан.*

3 *кўчма* Алам, изтироб. *Бу воқеа Элмуроднинг дилида оғир жароҳат қолдирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Мезбон ўзи билмаган ҳолда ҳазилга йўйиб айтган икки оғиз сўзи билан Йигиталининг юрагидаги жароҳатга тегиб кетганини сезмади. Д. Нурий, Осмон ўстунни.*

ЖАРОҲАТЛАМОҚ 1 Ярадор қилмоқ, шикаст етказмоқ. *А.Ульянов фирт маст ҳолда безорилик қилиб, Ф.И.Кравчукни жароҳатлаган. Газетадан.*

2 *кўчма* Изтиробга солмоқ; азоб бермоқ. *Ҳамма иш жойида, лекин бир нарасагина*

«Ҳақилнинг ингичка ерини жароҳатлайди. А. Қадирий, Ўтган кунлар.

ЖАРОҲАТЛИ 1 Ярадор, яраланган, шикаст еган. *Ҳозир саройнинг айна дарғазаб чоғи — ҳазрат жароҳатли ётибдилар.* Мирмуҳаммад, Меъмор.

2 *Кўчма* Алам ўтган, доғланган, озор топган, аламдйда. *Мазкур поэтик образ тарихда назар ташласак, унда даврнинг суронли, жароҳатли, ғам-ғуссали нидоси акс этган.* «ТА».

ЖАРРОҲ [а. جراح — хирург] Касалликни операция йўли билан даволовчи врач. *Госпиталда уруш чоғида, Нажот берди шахлоғиз жарроҳ.* З. Обидов, Яхши ният. *Ибн Ямин билан Ҳамза жарроҳга керакли нарсалар келтириб бериб туришди.* К. Яшин, Ҳамза.

ЖАРРОҲЛИК 1 Касалликни операция йўли билан даволаш. *Жарроҳлик бўлими.*

2 Жарроҳликка оид, алоқалор. *Жарроҳлик асбоб-ускуналари.*

ЖАРРОҲХОНА Жарроҳлик хонаси; жарроҳлик шифохонаси. *Носир Ҳўжаев шифохонанинг жарроҳлик бўлимини жиҳозлаб, зарур асбоб-ускуналар билан таъминлаб, 11 йил давомида республикадаги энг яхши жарроҳлардан бирига айлантирди.* Газетадан.

ЖАРЧИ 1 *тар.* Одамлар кўп тўпланадиган жойларда баланд овоз билан расмий сўзлар эшиттириб юрувчи киши. *Эртанги кунларчилар шаҳар ва қишлоқларда халқни ҳушдорлаб, жасар чақирдилар.* Ж. Шарипов, *Тарих*. *Шу пайт одамларни мажлисга чақирган жарчининг товуши эшитилди.* А. Абдураҳмон, *Кўшчинор чироқлари.* *Муҳаммад Абдураҳмоний Баҳодир ҳазратларининг шахонаси сайрига отланганини маълум қилиб, жарчи икки томонга от солиб кетди.* С. Абдураҳмон, *Ёруғлик.*

2 *Кўчма* Хабар-дарак берувчи. *Қушлар билан бир жарчи, ҳамма нарсани олдиндан билади.* *Тўзиса, уйга қайтиб келмаса, деярли қандайдир қор-қол албатта бўлади, ҳоҳишаман тўзийди.* «Ёшлик».

3 *Кўчма* Ташвиқотчи, тарғибот қилувчи. *Олимжон илм-маърифат, янги ҳаёт тартибини бўлиб, ихлос билан хизмат қилди.* Н. Абдураҳмон, *Оловли излар.*

4 Малай, хизматкор, югурдак. [*Йўлчи*] *Билан барчасидан воз кечди ва ўз ичида шундай деди: [Абдишукур] Бойларнинг жарчиси бу эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАРҚАЛДИРҒОЧ Узунқанотлилар туркумига мансуб, ерда юролмайдиган, лекин тез учадиган қуш.

ЖАРҚАНОТ Чумчуқсимонларга мансуб, қояларда, тик жарликларда яшайдиган қуш.

ЖАРҒИ *шв.* Арра.

ЖАСАД [а. جسد — бадан; жусса] 1 Ўлик, мурда. *Йигитали етиб келганда, марҳумнинг жасади қабрга туширилаётган эди.* Д. Нуррий, Осмон устунни. *Умрзоқ отанинг жасадини ҳам ана шу ерга кўмдилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Гавда, жусса. [*Ғофир Жамилага:*] *Бу золимлар юрагимни суғуриб олдилар, қуруқ жасадимни Сибир қилдилар, холос.* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Холиса Тошхолга хурмат билан қизиқиб қаради. Она деса, ўздан ёш; сингил деса, жасади ўзига иккита келади.* С. Нуров, Нарвон.

ЖАСОРАТ [а. جسارت — мардлик, қўрқмаслик; шижоат] Қаҳрамонлик, мардлик, ботирлик, довжораклик. *Жасорат кўрсатмоқ.* ■ *Ойқизнинг барча ҳаракатларини диққат билан кузатган Лола унинг жасорати ва мардлигига, чидам ва садоқатига қойил бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Ўктам янги ёш колхозни оёққа қўймоққа азм ва жасорат билан киришди.* Ойбек, О.в. шабадалар. *Жўраҳоннинг қаҳрамонлиги, жасорати, ёрқин хотираси, ишлари қалбларда, ҳаётда абадий қолади.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЖАСОРАТЛАНМОҚ *айн. жасурланмоқ.* *Паҳлавонларча жасоратланиб кетган Омон шартта кўйлак-иштонини ечиб, ўзини ҳовузга ташлади.* Ғ. Фулом, Шум бола.

ЖАСОРАТЛИ Хавф-хатардан, қийинчиликлардан қўрқмайдиган, довжорак. *Жасоратли йигит.* ■ *Ҳаммасига бардош берган, ҳатто ўлимга ҳам неча бор мардонавор тик боқа олган жасоратли жангчининг ҳозир ўлкаси тўлиб, кўзларига ёш келган эди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

ЖАСОРАТСИЗЛИК Хавф-хатардан, қийинчиликлардан қўрқиш; журъатсизлик, қўрқоқлик. *Гулнор гўё ўзини жасоратсизликда айбланган ва ўз аҳволдан умидсизланган, ўксинган каби, кўзлари ёш билан тўлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАСУР [а. جسور — ғоят мард, қўрқмас] қ. жасоратли. *Жасур жангдан қўрқмайди, ёвдан сира ҳурқмайди.* Мақол. ■ *Мардлик майдонида бел синаш учун Жасур ўзбек халқин*

ўғли отланди. Ғ. Фулом, Халқ дадил борали. Айниқса, хотинлар — оналар жасур. Улар Николайдан тортиб эликбошиларга қадар ҳаммани қарғашади. Ойбек, Танланган асарлар. [Унсин] Қаддини кўтариб, жасур боқди Шарофатхонга. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАСУРЛАНМОҚ кам қўлл. Жасорат қилмоқ; журъат қилмоқ, ботинмоқ, дадилланмоқ. [Бектемир] Кейин бир қадар жасурланиб.. бошини бир-икки марта кўтариб қўйган эди, каскасининг ёнидан визиллаб ўқ учди. Ойбек, Куёш қораймас.

ЖАСУРЛИК қ. жасорат. Тепалик учун бўлган жангда жасурлик кўрсатиб, душманининг жонли кучларига, техникасига талафот етказгани учун қўмондонлик.. Бегижон Қурбоновни.. медаль билан мукофотлади. Н. Сафаров, Севги. Ўғлим, бугун жасурлик Кўрсатишининг вақтидир. З. Дийр.

ЖАСУРОНА рвш. Жасурлик билан, қўрқмасдан; мардона. Жасуруна курашмоқ. Жасуруна кураш. ■ Чиндан ҳам бу жасуруна исён хотин-қизлар томонидан Худоёрнинг ҳайвоний истагига қарши биринчи кўтарилиши эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖАТ: жатига қолди Бошқаларнинг қилмиши учун жавобгар бўлиб қолди. касрига, балосига қолди. Қилғиликни у қилди-ю, жатига мен қолдим. ■ Унинг [Полвоннинг] жатига колхоз катта-кичиклари олдида Холмурзанинг юзи шамгин бўлиб қолди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. -Сенинг жатингга қовун билан тарвуз паттачининг қўлида қолиб кетди, — деди Шум бола Омонга. Ғ. Фулом, Шум бола. Бул хабарни надар эшитканлари ҳамон хитоб қилдиларки, «Сан ҳаромзода фарзанди ноқобилнинг жатингга қоладирганга ўхшайман..». А. Қодирий, Кичик асарлар.

ЖАФО [а. جفاء — қўполлик; зулм] Маънавий, руҳий ва жисмоний эзилиш, азоб-уқубат, кулфат. Айрилиқ жафоси. ■ [Ғофир:] Ахир, бу дуолар, ривоятлар ниқобига яширинган зулмдан, жафолардан биз шўринг кургурлар кимга дод деймиз? Кимга? Ҳамза, Бой ила хизматчи. Тўрт йил жафо чеккан ватандош, ўртоқ, Бу йилги байрамнинг муборак энди. Ғ. Фулом.

ЖАФОДИЙДА [а. + ф. جفاديه — жафо кўрган] қ. жафокаш. Мен ҳам жафодийда, чайир, тоғбардош, Менинг ҳам еганим ўша ҳалол нон. Миртемир. Жафодийда дўст экан-

ку ул, Дўст нимадир, ўз экан-ку ул. М. Ал Боқий дунё.

ЖАФОКАШ [а. + ф. جفاکش — жафо то тувчи] 1 Азоб-уқубатлар тортган, бошид кулфатлар, оғирчиликлар кечирган, эзиган. Истар эди жафокаш инсон: Баҳор ка гулласа олам, Баҳор каби кулса озодлик, Ба ҳам топса куллик, кишан, ғам. Уйғун.

2 кўчма Меҳнаткаш, меҳнатсевар. Ўлмэй қўли қанд, жафокаш боғбон, Яшай боғларга чулганган Ватан. Ғ. Фулом. Орами да шундай беминнат, жафокаш кишилар боки, улар катта-катта юмушларни бажар қўйишади-ю, бу ҳақда мақтанишни ём кўришади. Газетадан.

ЖАФОКАШЛИК 1 Азоб-уқубат кўри кулфат, оғирчиликларни бошдан кечирин Унинг [Саодатнинг] кичик, кўкишроқ кўзлари оғир меҳнат, жафокашлик.. қийинчиликларга қарамай, ўз ғурурини йўқотмаган ўз умрининг тарихини жонли ифода қилар эди Ойбек. Танланган асарлар.

2 кўчма Меҳнатсеварлик, меҳнаткашли Унинг [Ғолибжон аканинг] сиймосида муьфиқ онадаги болажонликни, жафокашликни олижанобликни кўрасиз. Газетадан.

ЖАФОКОР [а. + ф. جفاكار — жафо қилувчи] Жафо қилувчи, эзувчи. Қолаверс ўзимизнинг шоир бобомиз Бобораҳим Маширанинг ҳақ, ҳақиқат, адолат, муҳаббат ҳақидаги, инсофсиз ҳукмдорлар, золимлар, рижкс шайх, зоҳидлар, жафокор ҳокимлар сирру а рорини элга фой қилувчи оташин ғазаллари ни.. ким билмайди?! К. Яшин, Ҳамза.

ЖАФОКОРЛИК 1 Азоб беришлик қийнашлик. Сен шаҳанишоҳликни олгин, Менга қўллик бўлса бас, Бор жафокорлик сенга-ю, Бор вафодорлик менга. Э. Воҳидот Муҳаббат.

2 Қийинчилик, қийинлик, машаққат Болаларининг бахти учун ҳар қандай жафокорликка ўзини отган меҳрибон, шафқатли она! Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАФОЛАНМОҚ Жафо тортмоқ, азоб-уқубатлар чекмоқ, бошдан кулфат, оғирчиликлар кечирмоқ.

ЖАФОЛИ Жафо, азоб-уқубат, кулфат ва оғирчиликлар билан тўлиб тошган, машаққатли. Ўқиш — жафоли, кети — вафоли. Мақол. ■ Шоир ўзбек халқининг тарихи кишилари образини, бой ва гўзал табиатини жафоли ўтмишини, бугунги фаровон турму-

шани тасвирлайди. Газетадан. Бу асарлар ўзгуси ёзувчини мафтун этади, унга ўтмишнинг оғир машаққатини тортган ўзбек халқининг жафали ҳаётидан кўп нарсалар ўргатади. «ЎТА».

ЖАҒ 1 Одам ва ҳайвонларда калланинг тўшлар ўрнашган суяги. *Устки (тена) жағ.* Тўшқини жағ. ■ Отақўзининг кўзлари қисилди, жағ пайлари туртиб чиқди. О. Ёқубов, 1970-йил. У [Қаландар ака], кўзлари бир нуқтага қадалиб қотиб қолгандай, қимир этмай турди. фақат жағи титрар эди. С. Кароматов, 1970-йил. Эътиқод. Вақил қулочкашлаб жағимга қаради. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

2 Оёқ кийимининг юзи билан тагчарми боғлашган ери, олд ёнлари. *Аксарининг устидан тўшун, маҳсиларининг йиртиқларидан кир кўчалари осилиб туради, кимларда похол кийимдан эски калиш, кимларда жағи йиртилган, лекин улар шод.* Ойбек, Танланган асарлар. У ўзининг пахтаси оқиб ётган кўзга чит тўни, жағи ажралган кавуши, кўчалари чиқиб кетган дўпписи билан бошига кўчалардан ажралиб турарди. Ойдин, 1970-йил.

3 Махс. Баъзи асбобларнинг қисадиган, қисилган қисми. *Омбир жағи. Қайчи жағи.*

4 Кипши, одам; нонхўр. *Бир ишловчига уч куни эдик, бойга ортиқчалик қилиб қолдик.* Ҳ. Ҳасанов ва А. Шораҳмедов, Ота. *Лекин оилада кўпайгач, шундоқ ҳам қўл учида, тақдир билан тирикчилик қилиб келаётган эди. Ямин қийналиб қолди.* К. Яшин, Ҳамза.

Жағи очилмоқ 1) жаҳлланиб гапира бошмоқ. *Шу ваъждан камтирнинг жағи яна очилди, эдиқжоннинг ўтмишини, қизининг қилми яна таъна қила бошлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчиноқ чироқлари; 2) ҳаракати бошланган овози эшитилмоқ. *Яна душман пулемётнинг жағи очилди, бир неча жангчи йиғилди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. **Жағи очик** 1) кўп гапирадиган, вайсайверадиган; вайсайверат; 2) кўп йиғлайдиган, йиғлоқ. **Жағи очик** 1) одам; 2) одам овқат чайнайдиган, овқатдан озги қолмайдиган. **Жағ тити** айн. **озик тити қ. озик.** **Жағ урмоқ** Ҳалеб гапиравермоқ.

ЖАҒДАЙ шв. Мазмун, моҳият; йўналиш, ҳис. *Абдулазиз баққол ҳар бир гапида «баридан келадиган дунё», деб ҳасратга тушиб кетди. Ширакайф қиморбозлар гапининг жағи қараб туриб, шаҳар у ёқда турсин,*

Оқсойни олишларига ҳам кўзи етмай қолди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЖАҒЖАҒ Крестгуллиларга мансуб, майда оқ гулли ва халтача шаклида қўзоқли бир хил ўт. *Жағжағни тоғлик аҳоли кўпинча очамбити деб ҳам аташади.* Газетадан. *Ариқлар бўйида ўтлар кўкариб, чучмомалар гуллабди, қизчалар, укам тенги болалар тўп-тўп бўлиб жағжағ, отқулоқ узишяпти, кўк беда теришяпти.* Х. Тўхтабоев, Беш болали йигитча.

ЖАҒИЛЛАМОҚ «Жа-а-ағ» деган чўзиқ товуш чиқармоқ. [Алижон] *Сунада жағиллаб қайнаб турган самовар ёнига борди.* Мирмуҳсин, Чиникиш. *Салмон ака самовари Қайнаб ётар жағиллаб.* Т. Тўла.

ЖАҲАЛДИРИК фольк. айн. **жазлик.** Чиргининг устидан қўйди белликни, Боз устидан ташлаб жаҳалдирикни. «Алпомиш».

ЖАҲАННАМ [a. جهنم — дўзах] 1 дин. Гунноҳкорларнинг руҳи нариги дунёда доимий азобда яшайдиган жой; дўзах. -*Жаҳаннам қаърига кетибди зolim!* — деб гап отди Содик темирчи. Ҳ. Фулом, Машъал.

2 кўчма Чидаб бўлмайдиган шароит, азоб, оғир муҳит. *Октябрнинг охири эди. Кун иссиқ бўлса ҳам, лекин ёз ойларининг жаҳаннамга нисбатан бу фаслнинг ҳавоси покистонликлар учун жуда мулойим, ҳатто салқиндек сезилар эди.* Ойбек, Нур қидириб. *Нега она тўнғич қизини жаҳаннамга ташламоқчи? Остин-устин бўлиб кетдимми бу дунё? И. Раҳим, Чин муҳаббат. Гулнор уч кунни жаҳаннам азобида ўтказди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кам қўл. **Жарлик, жар;** тубсиз ер. *Нима қиларди дейсиз, ҳамма гап сувда-да. Мана шу жаҳаннамда оқайтган сувни баланд кўтариб, чўлларни обод қилмоқчи бўлган, дейдилар.* Ойдин, Ширин келди.

Жаҳаннамга юбормоқ Ўлимга юбормоқ, ўлдирмоқ. *Бола учинчи дев билан ҳам олишиб, етти кундан кейин, охири эсонини жаҳаннамга юборибди.* «Олтин бешик». -*Пашиша талаятими, ҳозир ҳаммасини жаҳаннамга юборамиз, қорачам!* — паишаларни эзиб давом этди Жўра. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖАҲД [a. جهاد — ҳаракат; меҳнат; интилиш] Зўр бериш, ғайрат. *Жаҳд билан ишламоқ. Жаҳд қилмоқ.*

ЖАҲД-ЖАДАЛ, жаҳду жадал Зўр ғайрат, ғайрат-шижоат. У [Мирзо] *жаҳду жадал билан бу сафарининг поёнига етмади, мақ-*

садига эришмоғи лозим. А. Ҳакимов, Илон изидан. Зафарингиз учун камина қўлдан келган қадар жаҳду жадал кўрсатгусидир. Ойбек, Навоий.

ЖАҲЛ [a. جهل — нодонлик; ақлсизлик; жаҳолат] 1 Ножўя хатти-ҳаракатдан, гапдан ёки воқеа-ҳодисадан ранжиш, аччиқланиш, ғазабланиш туйғуси; ғазаб. Жаҳл — душман, ақл — дўст. Мақол. ■ Муҳаррир жаҳл билан календарини шарт-шарт варақлади-да, битта бетини юлиб олди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил. Аҳмаднинг жаҳли тез, сал нарасага тутақиб кетади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 айн жаҳолат 1. Мактаб анжуман боргил, унда фикр очиб гоҳи, Илму фан тиғи билан жаҳл бағрини қон қил. Ҳамза.

Жаҳл устида Аччиғи, ғазаби келиб турган пайтда. Жаҳл устида оғзимдан бирор ёмон сўз чиқиб кетади. У вақтда кўнглингиз оғрийди, қўйинг, эрталарга сўзлашармиз. Ҳамза, Тўхматчилар жазоси. У [Едгор] Чароснинг онаси жаҳл устида шу ишни қилган бўлса керак, деб ўйлаганди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Жаҳли бурни учида** Жаҳли тез, аччиғи тез. Баъзи актив акамлар Жаҳли бурни учида. «Кўшиқлар». Жаҳли бурнининг учига келиб, бош агроном М.М.Христенконни чақиртирди. «Муштум». **Жаҳли чиқмоқ** Ғазабланмоқ, аччиқланмоқ. Ҳозир жаҳли чиқиб ўтирган бу аёл кўзига жуда қадрдон кўришиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Мингбошининг жаҳли чиқди.** Чўлпон, Кеча ва кундуз. **Адолат неча кунгача бу хил ҳазилларга кўниқолмади,** ғаши келди ва ҳатто жаҳли чиқиб, баъзи солдатларга ўшиқриб берди ҳам. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Жаҳлидан тушмоқ** Ғазаби пасаймоқ, аччиғи юмшамоқ. **Жувон унинг [Сидиқжоннинг] ўтиришини кўриб,** бир оз жаҳлидан тушди. А. Қаҳҳор, Қўшқинор чироқлари.

ЖАҲЛДОР Салга жаҳли чиқаверадиган, ҳадеб жаҳл қилаверади; сержаҳл, аччиғи тез. Жаҳлдор одам.

ЖАҲЛЛАНМОҚ Аччиғи келмоқ, ғазабланмоқ. Қози жаҳлланиб, афандини чақиртирди. «Латифалар». **Истат жаҳлланиб,** турмуш ўртоғини жеркиб ташлади. Газетадан.

ЖАҲЛЛИ 1 айн. жаҳлдор. Жаҳлли киши.

2 Ғазабли, ғазаб билан тўла, ғазабнок. **Жаҳли одам.** ■ -Ҳа, бу ёққа қаранг! — чақирди Мастура жаҳли овоз билан. Ойбек, О.в. шабадалар.

ЖАҲОЛАТ [a. جهالت — нодонлик, сизлик; илмсизлик] 1 Илмсизлик, қолоқ маданиятсизлик, нодонлик. **Аёллар ўтми ҳаммадан кўп зулм кўрган,** ҳаммадан кўп ҳолатда қолган. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 айн. жаҳл 1. **Қутидор уялиш ва ўки орасида:** -Жаҳолат келса, ақл қочадир, қи — деб қўйди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. **диқжон бийваччанинг жаҳолати қаниқалани** у [Юсуф қизик] яхши биларди. К. Яш Ҳамза.

ЖАҲОЛАТПАРАСТ [a. + ф. التپرست — жаҳолат тарафдори] Эскиликка ёпиш олган, эскилик, қолоқлик тарафдори, ил маърифат, маданият душмани. **Зайнид дарчадан кўчага мўралаган эди,** ҳар томдан муллалар бошчилигидаги бир тўда жаҳлатпарастларнинг «Во шарриато!» деган ҳи қириқларини эшитди. С. Кароматов, Бир тс чи қон. **Жаҳолатпарастлар XVIII асрда I риж атрофида** қурилган биринчи ҳаво шағни мажақлаб ташлаганлар. Газетадан.

ЖАҲОН [ф. جهان — дунё, олам] 1 Ер к ва ундаги бутун борлиқ; дунё, олам. **Бун жаҳон.** ■ Канал, қирқ йилдирки, жаҳон ҳайратга солиб келади. «Ўзбекистон кўрилари». **Одам одамга дўст-ўртоқ бўлиб қол** Жаҳон тарихида янги давр бошланди. Н. С фаров, Оловли излар. **Бу жаҳонда бунд дилбар бўларми,** Жамолини кўрган омон қолми? «Муродхон».

2 **позт.** Дунёдаги ҳамма халқлар, бут инсоният. **Сен ҳайқирдинг,** жаҳон ҳайқиди: **Йигит-қизлар интиқом учун.** Оталар оналар ўзни Чоғладилар шараф, шон уч) **Файратий.**

3 Жаҳон (хотин-қизлар исми).

Бир жаҳон 1) жуда кўп, сон-санокси беҳисоб. Унинг жаҳли чиққан, бир зумда б жаҳон гапни гапириб ташлади. Ойдин, Уя ди шекилли, ерга қаради; 2) жаҳонга а зирли, жаҳонда ягона гўзал, чиройли. **Ў келибсиз,** ажаб меҳмон экансиз, **Ҳушрўйли да сиз бир жаҳон экансиз.** С. Абдулла, Тоҳ ва Зуҳра. -Йигит бўлганда ҳам, бир жаҳ эди, — деди Қамчи. Ҳ. Фулом, Машғал. **Ж ҳон чемпионати** Жаҳон бўйича ўтказилади ган мусобақа. **Чарм тўп усталари жаҳон че пионатининг тантанали очилишига бағи ланган маросим ўзига хос байрамга айланд** Газетадан. **Жаҳонга донғи кетган** Дунёга маи хур, танилган. [Темур] Самарқанд обидал

ридек санъат асарларининг бунёд бўлишига ҳимийлик қилган, жаҳонга донғи кетган олимларни тўнлаб, уларга шароит яратиб берган. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Икки жаҳон овораси** қ. овра **1. Ойнан жаҳон** қ. ойна.

ЖАҲОНБАХШ [ф. جهان بخش — жаҳон-и ҳада қилувчи] *поэт*. Сахий, қўли очик.

ЖАҲОНГАШТА [ф. جهان گشته — кўп саёҳат қилган, жаҳон кўрган] Дунёни кезган. кўп ерларни кўрган, кўп саёҳат қилган. *Жаҳонгашта сайёҳ. — Авазбой жаҳонгашта одам бўлиб, Россияда бўлиб туради. — Ярмаркаларга ҳам қатнашиб турар экан. — Сафаров, Оловли излар. Узоқ ўлкаларда жаҳонгашта бўлиб, она дийдорига муштоқ бўлиб юрган фарзанд учун онанинг саломатлигидан ағлороқ нарса борми дунёда?! Т. Рус-тов, Мангу жасорат.*

ЖАҲОНГАШТАЛИК Дунёни кезиш-лик. кўп саёҳат қилишлик. Тўғонбекнинг *Келиш эса ҳар вақт жаҳонгашталик олами-га парвоз этади. Ойбек, Навоий. Жаҳонгашталик, сафарнинг хосиятлари ҳақида гап-гапгашиб, тоғ оралиқлари, ҳатто доводан тасаввумизни ҳам билмай қолибмиз. Шукрулло. Жавоҳирлар сандиги Шу билан Викторнинг жаҳонгашталиги бошланган. Олдин Москвада яшаган, сўнг ўзи Тошкентга келди. — Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.*

ЖАҲОНГИР [ф. جهانگیر — жаҳонни кўриб, эгалловчи] **1** Дунёни забт этган; жаҳонни забт этган ҳукмдор. *Тўғри, ҳозирги кунда тўрт жаҳонгирнинг бош суягига қараб чиқилган. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. — Улар киртайиб, ранги кетиб қолган Инолдин кенг кўкрагини кериб, жаҳонгирга тил-тилганича қотиб қолди. М. Осим, Карвон ўзгарида. Кўп жаҳонгир кўрган бу дунё, Ўзбекистонга гувоҳ — ер ости. А. Орипов, Юртим шамоли.*

2 эск. Империалист.

3 Жаҳонгир (эркаклар исми).

ЖАҲОНГИРЛИК эск. Империализм; империалистик. *Жаҳонгирлик уруши айни кунда чикқан чоқ. Н. Сафаров, Оловли излар. Жаҳонгирлик уруши мамлакатдаги барча шайхларни кучайтириб юборди. М. Исмоилов, Фарғона т. о.*

ЖАҲОНДИЙДА [ф. جهانديده — жаҳон кўрган] Кўлни кўрган, катта турмуш тажрибасига эга бўлган. *— Уруш — оғир имтиҳон, ҳар бир жанг — сабоқ, — деган экан жаҳондийда*

саркардалардан бири. Газетадан. Қиш қуруқ келди. Жаҳондийда деҳқонлар, сув бу йил ҳам камчилроқ бўлади, дейишяпти. Газетадан.

ЖАҲОНДОР [ф. جهاندار — кучли подшоҳ] Жаҳон ҳокими, бутун дунёга ҳукмронлик қилувчи.

ЖАҲОН-ЖАҲОН Жуда кўп, сон-саноксиз, беҳисоб. *Парталарда ўтирар ўғил-қизлар ёнма-ён, Кичкина юракларда орзулар жаҳон-жаҳон. Ю. Ҳамдам.*

ЖАҲОНИЙ қ. оламшумул. *Бу кучли иродани, бу жаҳоний қудратни Ҳар кимки менсимаса, ўзи-ўзига золим. Ф. Фулом. Она-Ватанимизнинг куч-қудрати ва жаҳоний обрў-эътибори тинмай ортаверсин. Газетадан.*

ЖАҲОННАМО [жаҳон + ф. نما — кўрсатувчи] фольк. Жаҳоннинг истаган ерини кўрсатувчи кўзгу; ойнан жаҳон. *Телевизор деган жаҳоннамо чиқибди, маза қилиб кўриб турибмиз [деди Йўлдош бобо]. Ё. Шукуров, Дўстлар.*

ЖАҲОНШУМУЛ [жаҳон + а. شعول — қамраб олиш, умумийлик] қ. оламшумул. *Колхоздаги беш юз ўттиз хўжалик, беш минг экон жаҳоншумул ишларни қилиб қўйганлар. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ЖАҲР [а. جهر — баланд овоз чиқариш] **1** дин. Овоз чиқариб қилинадиган зикр. *Ярим кечагача сайил қилиб, жаҳр, зикр-самони кўриб томоша қилмоқ баҳонаси билан.. масжидга кирдик. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

2 қ. жар II.

ЖАҲРИЯ **1** Ошкор, овоз чиқариб зикр қилувчилар. *Занги бобо мазори ёнидаги масжидда шайхлардан чиққан жаҳрия эшонлар ўз муридлари билан зикр тушишмоқда эди — буни ҳам кўрайлик, деб кирдик. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

2 Тариқат йўналишларидан бири. *Бу унинг жаҳрия тариқатига мансуб эканлигига ишора эди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ЖГУТ [укр. жгут — эшилган пилик] Қон тўхтатувчи эластик резина найча ёки бинт. *Қон тўхтатиш учун ишлатиладиган жгут резина найдан иборат бўлиб, бир томонда ilmoғи, иккинчи томонда занжири бордир. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.*

ЖЕВА фольк. Курол-аслаҳа.

ЖЕВАК **1** этн. Хотин-қизларнинг бўйнига тақадиган зийнат буюми. *Келиннинг олтин-кумуш, мис жеваклари қозикларга илиб*

қўйилган. М. Муҳаммаджонов, Турмуш ури-нишлари.

2 Дераза, эшик ва мебелларга зийнат бериш учун ишлатилган металл қубба. *Деразалари ҳовлига қараган бинонинг яати роқ мис жеваклар қоқилган қалин дарвозаси олдида усти жилд билан ёпилган бир неча тўп турарди.* М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

ЖЕВАХОНА фольк. **1** Курол-аслаҳахона. *Аскар жевахонадан бирқиллатиб тўпни отаёттибди.* «Ҳасанхон».

2 Сайисхона; эгар-жабдуқлар турадиган уй; отхона.

ЖЕВАЧИ фольк. Курол-аслаҳахона бошлиғи. *Бўйлари муносиб қадду бўйинга, Қоровул жевачиларинг билмасин.* «Гулиҳиромон».

ЖЕЗ Мис, рух ва қалай қотишмаси. *Тахта-ланган жез. Жез тўқа.* ■ *Ҳожимат ни чоғини жез пойнакли қинига сола туриб жавоб берди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Унинг [Раҳим Саидовнинг] эсига эрталаб хотини улоқтирган жез узук тушиди.* Ҳ. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ЖЕЗЛ [р. жезл – куч-қудрат, ҳокимият рамзи сифатидаги таёқча] **1** т.й. Поезлар ҳаракатини тартибга солиш учун қўлланадиган металл таёқча (бу таёқча машинист қўлига берилгач, кейинги станциягача йўл очилади).

2 Кўча ҳаракатини тартибга солувчи милиционернинг ола-була таёқчаси.

ЖЕЗНА шв. Почча.

ЖЕК: **жек кўрмоқ** Ёмон кўрмоқ. *Ўзингиз жек кўргангиз учун, мени ҳам ўзингиздек фаҳмлаб, кирмайсиз.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЖЕКИРМОҚ Дўқ уриб гапирмоқ, ўдагайламоқ, дўқ қилмоқ, ўшқирмоқ. *Менга жекираверма!* ■ *Коля гангиб қолди. Укаларига нима деб жавоб қилишини билмасди. Эшикни қаттиқ тортувди, навбатчи жекириб берди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон. [Ҳазрат] *Қўлларини паҳса қилиб жекирди.* К. Яшин, Ҳамза.

ЖЕЛ Эски вақтларда: маҳбусларнинг бўйнига ва оёқ-қўлларига солинган кишанларга боғлаб қўйиладиган занжир. *Аммо бу миршабхонанинг тор қамоқхонасини тўлдириб оёқларига кунда, қўлларига қўлкунда, бўйинларига жел урилган бир неча банди ётмоқда эди.* С. Айний, Қуллар.

ЖЕЛА шв. Тузоқ.

ЖЕЛАК шв. **1** Нимча, енгсиз кийим. *Максим полвон енгсиз, ёқасиз лак кийиб чиқди.* Т. Мурод, Юлдузлар: гу ёнади.

2 Хотин қизлар бошга ташлаб юрад рўмол. *Хурихон ишга желак ёпиниб ке.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. *Бошида желаги қўлида малаги бор, ошна сойнинг тўтўқинларига кўп қарамайди.* Мирте: Тингла, ҳаёт.

ЖЕЛАТИН [фр. gelatine – дирил елимшак < лат. gelatus – музлаган] Ёш суяги ва терисидан тайёрланадиган биґ елимшак модда. *Аччиқ ва ҳидли дорилар ҳида желатин филофида ичилади.* Н. Ислом, Касалларни парвариш қилиш.

ЖЕЛАТКА с.т. Жилетка.

ЖЕМ [ингл. jam – мураббо] Қуюқ и ни; мева қиёми. *Олма жем.*

ЖЕМПЕР [ингл. jumper – ёқасиз та] Жун, ип ёки ипақдан тўқилган, тусиз ва ёқасиз кофта. *Дераза олдида м жемпер устидан елкасига оқ халат илиган аёл турарди.* Ҳ. Ҳошимов, Нур бо соя бор. *Хотинимга, етти йил бўлди, би жемпер олиб беролмайман.* С. Аҳмад, Ю

ЖЕНЬШЕНЬ [< хит. «одам-илд Узоқ Шарқ ва Хитойда ўсадиган дор) ўсимлик. Бундай вақтларда атторлар б га ишлатиладиган женьшень ва ёш кининг ичида қони қотмаган муғузини х қилар эдилар. М. Осим, Карвон йўллар *Женьшень дарахт илдизига ўхшаган ўси бўлиб, Узоқ Шарқнинг ўрмонзор зонада, ёввойи ҳолда ўсади.* Газетадан.

ЖЕРКМОҚ қ. **жекирмоқ**. *Аёл бизга ланиб суйкалса, уни жеркиб ташласак, дай малол келади?* Т. Мурод, От кишн. оқшом. *Олим полвоннинг гапига Қудрат энсаси қотди шекилли, уни жеркиб берди* Фулом, Машғал.

ЖЕТОН [фр. jeton – металл, пла нишон < jetere – ташламоқ, ирғитмоқ] ўрнига ишлатиладиган ёки бирор н: олиш учун ҳуқуқ берадиган тўтарак ме ёки пластмасса. *Метро жетони.*

ЖИБЛАЖИБОН **1** Чумчуқсимон туркумига мансуб, узун думли кичкина [Баззоз йигит:] *Ўзим бор эдим, тақсир, мондан лаганга лоп этиб тушиди, ўша он намиздаги дарахт шохидан жиблажибон этиб учди-кетди.* Ойбек, Улуғ йўл.

2 кўча Серҳаракат (одам ҳақида). *Баъзан Умрзоқ ота: -Узинг қилтиллаб турсанг ҳам, тиним билмас жиблажибонга ўхшайсан, сампир, - дерди. Д. Нурий, Осмон устун.*

ЖИВИЛЛАМОҚ қ. **живирламоқ**.

ЖИВИР-ЖИВИР тақл. с. Кўзни қамаштирадиган даражада товланувчи, жуда майда ва кўп нарсаларни билдиради. *Саратон живир-живирдан кўз толиқади. Лекин гўзалар тиззага уриб, қийғос кўсаклаб ётибди. «Ўзбекистон Қуриқлари». Қамчи янги қизил кўн кийган. Ҳошиясига аллақандай живир-живир гул нақшланган. Ҳ. Фулом, Машғал. Денгиз сатҳи живир-живир олтин юлдузлар билан тўлиб кетди, улар ҳам булар орқасидан чопишади. Ҳ. Зиёхонова, Биринчи мактуб.*

Живир-живир товланмоқ Ранг-баранг тусда кўринмоқ, жилва қилмоқ. *Унинг [бойнинг].. шоҳи яктаги қуёшда живир-живир товланиб, учқунланиб ялтирар эди. Ойбек. Тағланган асарлар. Булоқ суви айниқса ой-қанда шиша каби ялтирар, живир-живир товланарди. Р. Азизхўжаев, Яшил чайла. **Живир-живир қилмоқ** айн. **живир-живир товланмоқ** ва **живирламоқ**.*

ЖИВИРЛАМОҚ 1 Ранг-баранг тусда товланмоқ, жилва қилмоқ. *Қия очик дарчадан тушган ойдин.. гилламарнинг гуллари устига живирлаб, хаёлий, майин манзаралар, бадалар ясар. Ойбек, Навоий.*

2 Чаплашиб кўринмоқ, бир-бирига чап-ташиб. кўзни толиқтирмоқ (жуда майда, жоник хат, нақш, гул ва ш.к. ҳақида).

ЖИГАР [ф. *جگر* — ички аъзолардан бири; бағир] 1 *анат.* Одам ва ҳайвонларнинг ўт (сифро) ишлаб чиқарадиган, организмда жиддатлар алмашинувини таъминлайдиган аъзо аъзоси. *Жигарим оғрияпти. Жигар калликлари. ■ Шу қишда унинг [онанинг] жигари хасталаниб, оёқлари шишиб кетди. Ҳ. Ҳасинов, Қалбингга қулоқ сол. Алкоголь нақадат жигарга, балки ошқозон-ичак йўлларида юрак томирларига, бош мияга, умуман, бутун ички аъзоларга ҳалокатли таъсир кўрсатади. Газетадан.*

2 Ҳайвонларнинг овқат сифатида ишлатиладиган шу аъзоси. *Қовурма жигар. Жигар қабоб.*

3 кўча Энг яқин киши, туғишгандай қон биродар; фарзанд. *Сен етим эмассан, Тенчан, жигарим. Ҳ. Фулом. Мадамин буни етмаган бўлса керак, шовқин солди: -Хиз-*

маткорим эмас! Худойқул менинг ўз жигарим, аммадан қолган сағир. П. Турсун, Ўқитувчи. Авазнинг бир дардига юз дард қўшилди. У жигарларини хаёлчан мунғайиб кузатиб қўйди. С. Сиёев, Аваз.

Жигари сув бўлмоқ Қийналмоқ, азоб чекмоқ. *Пахта деб жигарим сув бўлди-ю, маккажўхориға нима бор. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Жигаридан урмоқ* Мафтун қилмоқ, юрагидан урмоқ. *Инобатхон институтнинг биринчи курсидаёқ менинг жигаримдан уриб қолган эди. Файратий, Довдираш. Жигари хун бўлди қ. хун 1.*

ЖИГАРБАНД [ф. *جگر بند* — фарзанд; яқин киши] Энг яқин, бир туғишган қариндош (фарзанд, ака-ука, опа-сингил). *Жигарбандлари йўлида кўзлари нигорон бўлган оналар, отасиз ўқиб ўсган ўғил-қизлар, фарзанд доғида юрак-бағри қон оталар ҳозир ҳам озми? Н. Сафаров, Оловли излар. Эҳтимол, Қурбон онаизорини, жигарбандларини, севгилисини соғиниб, ҳижрон ўтида юраги ёнаётгандир. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Элгелди, ўлимнинг совуқ нафасини сезгандай, ёлғиз жигарбанди олдида ўзини оқлашга тиришар эди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.*

ЖИГАР-БАҒИР: **жигар-бағридан урди** Мафтун қилди, шайдо қилди. **Жигар-бағри эзилди қ. юрак-бағри эзилди қ. эзилмоқ 2.** *..Бувиниса энди фарзандининг жасади устида жигар-бағри эзилиб, кўзларидан сел-сел ёш тўкди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ЖИГАРГЎША [ф. *جگر گوشه* — фарзанд] қ. **жигар 3.** [Ҳусайн:] *Мўмин, жигаргўшам, саломат келдингми? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Жигаргўшалар овқатлангани ўтирдилар. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.*

ЖИГАРПОРА [ф. *جگرپاره* — жигари пора бўлган, жигарининг бир парчаси эзилган] айн. **жигарбанд**. *Одилбика уни бағрига босиб: -Укажоним, жигарпорам, меҳрибоним, сени кўрар кун ҳам бор экан-а, — деб йиғларди. Ж. Шарипов, Хоразм. Нақадар бахтлидир она бечора: Наҳотки, шу ўғил, шу жигарпора. Ҳ. Олимжон. Ширмонхоннинг юраги алланечук бўлиб кетди. Назарида Маҳмуд унинг ўғлидек, жигарпорасидек бўлиб туюлди. С. Зуннунова, Олов.*

ЖИГАРРАНГ Қизғиш, қизил; жигар рангига ўхшаш. *Санобархон оёғига пайтава ўраб, маҳсисини кийди. Жигарранг шол рўмо-*

ли устидан теллагини бостириб, тайёрман, деган маънода Адолатга қаради. С. Зуннунова, Гулхан.

ЖИГАРСҶҲТА [ф. *جگرسوخته* – жигари куйган, ёнган] 1 Оғир мусибат чекиб эзилган, кўнгли ярим бўлиб қолган; хастадил.

2 кўчма Мафтун бўлган, юрак-бағридан урган, ошиқи беқарор.

ЖИГАРХУН [ф. *جگرخون* – жигари қон] Эзилган, қийналган, хуноб бўлган. Фарзандин қабрида она жигархун, Унинг фарёдидан дунё ғамхона. А. Орипов, Ҳайрат.

Жигархун бўлмоқ айн. **жигари сув бўлмоқ**. қ. **жигар**. [Исомиддинов] Энг сўнг шундай деди: – Ота, ахир биз ери кўп муштумзўрларнинг оёғи остида эзилдик, жигархун бўлдик, энди орқамизга офтоб тегсинми, йўқми? Ҳ. Шамс, Душман. Одамда виждон ҳам бўлмасми ҳатто, Сўзлаймиз, жигархун бўлиб сўзлаймиз. Р. Парфи, Кўзлар.

ЖИГАРЧИЛИК Яқин қариндошлик, яқин қариндошлик муносабатлари. Оломнинг ичида ўша одамнинг укаси ҳам бор экан. Ука – жигар, тош отай деса, жигарчилик. Отмай деса, хон турибди; ниҳоят, тўнидан увада юлиб отибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ғанишер акасига жигарчилик ёрдамни қилибди, анчагина пул ҳам берибди.* Ш. Фуломов, Чўл шери наъра торганда.

ЖИГИ-ЖИГИ 1 с.т. Жикжик.

2 унд. с. Эчкиларни чақиритишда қўлланади.

ЖИГИЛДАК шв. Ёввойи жийда.

ЖИГИЛЛАМОҚ айн. **жиклламоқ**.

ЖИДД [а. *جدّ* – ҳаракат; меҳнат]: **жидду жаҳд қилмоқ** Зўр ғайрат қилмоқ, жон-жаҳд билан ишламоқ.

ЖИДДИЙ [а. *جدّى* – муҳим, аҳамиятли; асосли] 1 Пухта ўйлаб, чуқур мулоҳазаларга суяниб иш кўрадиган; мулоҳазали. *Жиддий йигит. Жиддий олим.* ■ Анвар ёш бўлса ҳам, жиддий, кичкина мияси муҳокамага қобил.. эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Муҳим аҳамиятга эга бўлган, муҳим. *Оқсоқол қарамади ҳам, индамади ҳам. Гўё жиддий бир нарсани ўйлаётгандек, кўзларини сузиб, чой ҳўплади.* П. Турсун, Ўқитувчи. – Романлар бизда йўқ, – дона-дона гапирди Мустафо Содик, – жиддий ва ижтимоий аҳамияти зўр бўлган қиссага ҳам йўқ. Ойбек, Нур қидириб. *Ишқмасларга қарши ку-*

раш ички ишлар органлари олдида ту, жиддий вазифалардандир. Газетадан.

3 Ўй-фикрга чўмган, ўйчан, салоли, сипо, вазмин (киши қиёфаси, та кўриниши ҳақида). *Вагонда ҳамма жид камсухан.* Т. Рустамов, Мангу жасор – *Ҳозир ҳосил учун курашининг авжи вақ – деди Уктам жиддий тус билан.* Ой О.в. шабадалар. *Саидийнинг жилмайиб п маган башараси бирдан жиддий тус олди.* Қаҳҳор, Сароб.

4 Чин, рост, беҳазил; тайинли. *Жис ваада.* ■ *Лекин Муборакнинг гапларини жиддийга ўйлади.* С. Зуннунова, Кўк чироқ: *Бундай аччиқ пичинга жавоб қайтариш й ни тополмаган Ҳасан бориб унинг рўпарас ўтираиб: -Кел бўлмаса, жиддий сўзлашмай: – деди. С. Айний, Қуллар. Шербек кулди: ўргатинг. Йўқ, Нигора, мен жиддий гапирман.* С. Анорбоев, Оқсой.

5 Ёмон оқибатларга олиб бориши мкин бўлган; ёмон, хавфли. *Жиддий каслик.* ■ *Хуррамовнинг елка яраси жидди эди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрай. *Пилла қуртининг кушандаси кўп, хушёр трилмаса, қурт-қумурсқалар, қушлар, товлар жиддий зарар етказиб қўйиши мумк* Газетадан.

6 Ўйланганидан мураккаб, кескин, оғ Сен, оғайни, тушунмайсан, булар орасид гап анча жиддий. С. Кароматов, Олтин қў

7 Астойдил, жон-жаҳд билан, рост камига. *Хат-савод чиқаришига жиддий бери дим.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Вакиллари гиз санъат байрамига жиддий тайёргари билан келдилар.* Газетадан. *Ҳамидуллаевнинг жам шолкорлик билан энди жиддий шуғул наятти.* «Ўзбекистон кўриқлари».

8 Етарли асосга эга бўлган, асосли; мҳим. *Ҳақиқатан ҳам унинг шеър ёзишига жиддий сабаб бор эди.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Ғҳим Болтаев нима учун жиддий талаб қўйилишини изоҳлаб берди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

9 Алоҳида, масъулият билан. *Ёш тлантларни танлаш ва уларни тарбиялашига жиддий эътибор бермоғимиз керак.* П. Сафаров, Оловли излар.

ЖИДДИЙЛАШМОҚ 1 Жиддий тус омоқ; кескинлашмоқ. *Кураш жиддийлашди.*

2 Оғирлашмоқ, ёмонлашмоқ. *Касални аҳволи жиддийлашди.*

3 Жиддий кўриниш олмоқ, ўйчан ҳолатга кирмоқ, ўзини жиддий қилиб кўрсатмоқ. *Фазилидин йирик тишларини кўрсатиб, хоҳлади. Кейин жиддийлашди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Саодатхоннинг юзи жиддийлашди.* С. Зуннунова, Янги директор. -*Гапларингиз афсонага ўхшайди, — сал жиддийлашди йигит.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

4 Мураккаблашмоқ, чигаллашмоқ. *Аҳмад жиддийлашди.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *Ироқдаги вазият жиддийлашмоқда.* Эзетадан.

ЖИДДИЙЛИК 1 Мураккаблик, чигаллик; муҳимлик. *Масаланинг жиддийлиги.*

2 Жиддий кўриниш, жиддий тус; ўйчанлик; сиполик. *Усмонов сўзларидан сўнг жанглар юзиде жиддийлик пайдо бўлди.* Назаров. *Жўрлар баланд сайрайди. — Онанинг қадрини етиши керак. Она қайда! — деди Ўқтам.* *Қадрларча жиддийлик билан.* Ойбек, О.в. шабдалар.

ЖИДДИЯТ [а. *جدیت* — муҳимлик] қ. жиддийлик 2. *Энди ҳар иккаловининг ҳам тилига жиддият югурди.* Ҳ. Шамс, Душман. *Вазиятнинг кўзларига жиддият чўкди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖИЗ 1 Жон ачитадиган, ловуллатадиган беҳос оғриқ ҳақида. *Бу гандан Нусратиллаҳнинг тани жиз этиб кетди, Турдимат қўлини еб ташлагудай қараб, кўнглидагини қўриб кўйдди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Қўрибой нича ўзини босиб олди: — Эрталаб ёлса, ухлаб ётувдим, қулоғим жиз этди. Ари қўшимми, деб мундоқ қарасам — Раҳим.* Ҳ. Назир, Сўнамас чақмоқлар.

Юраги жиз этмоқ 1) севиб қолмоқ. *Ҳасанжон Ҳурини биринчи кўрган куниде юраги жиз этган эди.* Ф. Мусажон, Ҳури; 2) қўрқмоқ, хафа бўлмоқ. *Эрталаб Райимберди юрага келди.* У Икромнинг бир оғғи йўқлигини кўриб, юраги жиз этиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ.

ЖИЗ II ай. жаз II.

ЖИЗ-БИЗ 1 қ. жаз-буз. *Нималардир даҳ-дада жиз-биз этиб қовурилди.* Шухрат, Шанелли йиллар.

2 *кўча* Овқат тури; қовурма гўшт. [Бур-...] *Жиз-бизга ниҳоятда уста кўринасиз.* Ҳуррият. *Бир кун нима бўлди-ю, жиз-бизга маъмур бўлиб кетди.* У. Икромов, Уну-... мас хотиралар.

ЖИЗ-ЖИЗ I *Жиз I* с. тақр. *Асалари ҳамма жиз-жиз этиб ташилади.*

ЖИЗ-ЖИЗ II ай. жаз-буз.

ЖИЗЗА Ўз ёғила қовурилган тўғрамча думба, чарви. *Кароматхон одатдаги очиклиги билан ўз уйдек, қани олинглар, деб кулди-да, бир-икки дон жиззани оғзига солди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

Жизза нон Жиззали нон. *Онаси ҳам шод бениҳоя, Нонуштага ёнди жизза нон.* Ё. Мирзо.

ЖИЗЗАКИ Салга аччиғи, жаҳли чиқарилган, гап кўтара олмайди, жиртаки. *Жиззаки одам.* ■ *Чарос аллақандай ўйчан, жиззаки бўлиб қолди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Олимжон ҳангу манг бўлиб қолди: раиснинг бу қадар жиззаки ва гиначилигини энди кўриб тургани эди.* Ҳ. Назир, Қанотлар.

ЖИЗЗАКИЛИК Салга жаҳли чиқишлик, гап кўтара олмаслик. [Бадалов] *Жиззакилик қилиб, ўтирган ерида нотикқа бир-икки марта лўқма ташлади.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Гапирсак, қулоқ солмайди, жиззакилик қилади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. -*Кечирасан-у, аёлингнинг ўзи жиззакироқ экан. Сал сабр қилса, айтганларини муҳайё қилардим, — деди раис Камолга.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ЖИЗЗАХҲҲҲРИК Кўп жизза ейиш, жиззага тўйиш. *Куз кириши билан муллавачалар. бир пуд-ярим пуд ёғ эритиб, хумчаларга қўйиб, бир-бирларини жиззахўрликка чарлар эдилар.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

ЖИЗЗИҚ фольк. ай. жизза. *Қўйруқ тўғраганлар ёйди жиззиқди, бу узукни билдим, кўнгли бузуқдир.* «Ҳасанхон».

Жиззиғи чиқмоқ Кучсиз, беҳол бўлиб қолмоқ. *Кампир болаларининг ўтига куйиб-ёниб, ўртаниб-тутаниб, жиззиғи чиқиб қолган кампир эди.* «Равшан».

ЖИЗИЛЛАМОҚ I 1 Жон ачитиб оғримоқ, ловулламоқ. *Ярам жизиллаб оғрияпти.* ■ *Бобур ярадор оёғининг жизиллаб куйиб оғригани ва Аҳмад Танбалнинг қўлидаги қилич алланечук таниши эканини бир вақтда ҳис қилди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 *кўча* Жиззакилик қилмоқ. -*Ўзинг хато қилгандирсан!* — дея жиззиллай бошлади Дўндик. Ойдин, Дўндикдан ҳам ёш экан.

Юраги жизилламоқ 1) соғинмоқ, хумори тутмоқ. -*Яхши кўрасанми ўзи? — Ҳа. Бир кун кўрмасам, юрагим жизиллаб туради* [деди

Муса]. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) ҳаяжонланмоқ, энтикиб кетмоқ, Назира ўша врач йигит, Комилжон билан турмуш қуришибди. Бунни эшитиб, Йигиталининг юраги алланечук жизиллаб кетди. Д. Нурий, Осмон устунни.

ЖИЗИЛЛАМОҚ II айн. **жазилламоқ**, Кабобпаз баррадай нон бетига жизиллаган аллақанча сикларни қалаб, пиёз ва гармдори билан қўйиб кетди. Ойбек, О.в.шабадалар. Хаёл билан бўлиб, балиқни айлантиришни ҳам унутиб қўйибман, бундай қарасам, сели чиқиб жизиллапти. Н. Фозилов, Дийдор.

ЖИЗЯ, жузя [a. جزية — жон солиғи; ер солиғи] тар. Ўрта Осиё хонликларида мусулмон бўлмаган фуқароларнинг, асосан ерли яҳудийларнинг мулкидан маълум улуш миқдорида олинган солиқ. Ўз акамга ўзим закот бергунча, Бошқа юртда жизя бериб юрайин. «Алпомиш».

ЖИЗҒАНАК, **жизғинак** I Сал куйган, қуя бошлаган; қовжираган. Гуллар майдонида анқийди хануз Жасур Брунонинг жизғинак дуди. А. Орипов, Йиллар армони. Аламзада сароблар елмоядек елади, Гармселда жизғинак саксовуллар ингранар. А. Шер, Роз.

2 Жуда қизиб кетган, қизиган. Очлик ҳар сония минг жонга офат, Жизғинак кўчалар — шарқий қирғоқдир. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

3 кўчма Куйган, эзилган. Бари мунглуғ, дардманд: Бадахшонлик Зебо ҳам Қорақалпоқ Гулолим Армонларда жизғинак. Миртемир.

Жизғинак бўлмоқ 1) куймоқ, куйиб қовжирамоқ. У [Ойша опа] ўтда жизғинак бўлган шлонга бир қараб қўйиб, кўкрагига туфлади. С. Анорбоев, Йўлла йўлдош бўлганлар. Кўк-ламда униб чиққан гиёҳлар алақачон жизғинак бўлиб, қовжираб ётибди. О. Ёқубов, Излайман. У ер-бу ерларда қаддини кўтарган янтоқларнинг шохлари офтобда жизғинак бўлиб қолган. А. Аҳмедов, Кимёгарлар; 2) куйиб пишмоқ, безовта бўлмоқ. Кутубхона китобин Қоровой йиртиб қўйди, -Нега йиртдинг? — деб Вали жизғинак бўлиб куйди. Қ. Муҳаммадий. Кўп уйлайверманг, Муҳаббатхон, касал бўлиб қоласиз. Бирор хабар келдими, мунча жизғинак бўлаверасиз? [деди Каромат]. В. Гофуров, Вафодор.

ЖИЗҒИН қ. **жизғинак**. Жизғин ҳиди. ■ Қиз йиғинда паранжси отди, Жизғин бўлди оловда чачвон. Зулфия, Хаёллар, туйгулар.

ЖИЙДА Барги узунчоқ, гули хушб мевали дарахт ва унинг меваси. Йўлчи жиданинг остига пичанни қалинроқ ёйиб, устига чопонини қия ташлаб ётди. Ойбек, Таланган асарлар. Боғларга кирсангиз, гўж-гўж урик, шафтоли, жийда, дўлана, тоғол. Хатто олмуртгача бор. С. Сиёев, Саратон қор ёғли. Оғзиларига биттадан қандак жидда солгач, суҳбат яна қизиб кетди. Ҳ. Ша Душман.

Жийда қоқмоқ 1) жийдани калтак (лан уриб туширмоқ; 2) кўчма обдан совқоқмоқ, совуқдан даг-даг титрамоқ. Кечаси лан жийда қоқиб чиқдим.

ЖИЙДАГУЛ I Жийданинг гули.

2 Жийданинг гули тасвирланган. Гул жон «Куча боғи»ни тугатиб, олдида тур жийдагул ниёладаги кўк чойдан бир-ич хўплайди. М. Исмоиллий, Фарғона т. о.

ЖИЙДАЗОР Фақат жийда дарахти билан банд ер; жийдали боғ. Кўринадир кўз оқоқ далаларида ҳам қалин жийдазорлар, эсаҳро оҳулари. Миртемир. Соё бўйидаги жийдазор ва қамишзорларга шўнғир, дам н ёнғоққа чиқиб, этак-этак ёнғоқ қоқар болалар билан уйнар, дам маҳаланинг аялангини йиғиб, тузоқда балиқ овларди. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ЖИЙДА-МАЙИЗ Жийда, майиз, ташаклардан иборат қуруқ мевалар. Латофатида кезларида кўбини болаларини чақир алақайси тўйдан олиб келган жийда-майини бериб, яна ўқитди. Шухрат, Шинейиллар.

ЖИЙДАЯПРОҚ Қовуннинг бир туйи. Эрта баҳорда шўри ювилган тунроқ ҳайиб, карта тўрт бўлакка ажратилди. бўлагига сариқ гулоби. учинчи бўлагига чурвак, тўрновот, жийдаяпроқ, замча ур кўмилди. Газетадан.

ЖИЙИРМОҚ Тириштирмоқ, бурштирмоқ. -Инқилоб қилиб нима орттирдим — юзларини жийирди бой. — Биринчи и бўлдими? «Гулистон».

Бурнини жийирмоқ Энсаси қотм гаши келмоқ. Кечагина «Дўмбиробод» сунни эшитганда, бурнини жийирган киши бугун унинг ҳусн-латофатига шайдо бўлди. М. Назаров, Сирли хат. Амакисинга гапига Муҳаббатнинг энсаси қотар, ба сездирмай, бурнини жийириб қўяр эди. В. Гофуров, Вафодор.

ЖИЙМОҚ 1 Қир босмоқ, кирлаб чириб кетмоқ (кийим-кечак ҳақида).

2 Сасиб, бизғиб кетмоқ. *Муштумзўрнинг жийган ўлакса тани Аллақайси илдиз, чирик бутқоққа Илинар, сассигин сочиб ҳар ёққа.* Ғ. Фулом.

ЖИЙРОН Қизғиш малла (от туси) ва шу тусдаги от. *Жийрон от.* ■ *Аравакаш жиловни тортди, жийрон зўр куч билан кўзгалди.* Э. Раҳим, Янги қадам. *Ярим соатдан кейин Ойимхон жийрон тойда етиб келди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИЙРОНҚАШҚА Қизғиш қашқали от. *Маррага 200 метрча қолганда, қорабайир жийронқашқадан ўтди.* Ё. Шукуров, Биринчи парвоз. *Доим менинг минганим жийронқашқа, Томоғимдан ўтмайди чойдан бошқа.* «Оқ олма, қизил олма».

ЖИЙРОНҚУШ Узун оёқли қушлар туркумининг қарқаралар оиласига мансуб, оёқлари, бўйни ва тумшуги узун қуш.

ЖИКЖИК Чумчүксимонлар туркумининг сарик мойкутлар уругига мансуб қушча.

ЖИКИЛДОҚ Ҳадеб маҳмадоналик қилаверадиган, маҳмадона, билармон. *Жикилдоқ одам.*

ЖИКИЛЛАМОҚ Ҳадеб маҳмадоналик қилавермоқ, бидирламоқ, билармон бўлиб тапирмоқ. *-Ия, тақсир, менинг қайси гапим ёқ эмас?! — жикиллади домла.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Кампир кўзига ёш олди: -Ахир сўзгортдан орттириб, у-бу қилиб қўяй десам, жикиллаб қўймадингиз.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон.

ЖИКИЛЛАШМОҚ Айтишмоқ, баҳслашмоқ.

ЖИККАК Жуссаси кичик, ихчам. *Самоварчи чувак юзли, эти суягига ёпишган, жиккак ва шу билан барабар ғирт кўса одам эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *-Жуда соз, — деди эшига қиров туша бошлаган жиккак, қирра бурун Абдулла ибн Ҳасан хурсандчилигини яширишга уриниб.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

ЖИКТОҚ Балиқчилар туркумига мансуб қуш (чигирткаларни кўплаб қириб, қишлоқ хўжалигига фойда етказди).

ЖИЛАВУҚ фольк. Йиелоқи. *Эналари парвариш қилиб юрди. Булар чақалоқ вақтидан жилавуқ бўлди.* «Баҳром ва Гуландом».

ЖИЛАМОҚ фольк. Йиеламоқ. *Кўкда булут бунни кўрди — жилади, Баланд тоғлар ўпирилиб қолади.* «Ойсулув».

ЖИЛВА [a. جلوہ — йилтираш, шуъла] **1** Товланиш, тусланиш. *Осмон тўла юлдуз, жимир-жимир жилваси кўнгилга ғулув солади.* «Ешлик». *Кўёш заррин кокилларини ёзиб, жилва қилмоқда.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Кўёш шуъласида жилва уриб, чўғдек товланиб турган олтинранг ва шафақранг япроқлар!* Ф. Мусахонов, Ҳиммат.

2 Ишва, ноз-карашма. *Йигитлар давра олишиб, раққосалар оёғи остига пойандоз тўшаб, уларнинг бир жилва нигоҳи учун жон фидо қилгудек ҳолатда эдилар.* Н. Сафаров, Оловли излар. *-Хўп, майли, мен кетай, — деди Ҳаёт, жилва билан қайрилиб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Жилва қилмоқ 1) ноз-карашма қилмоқ. *Ёр эшигида туриб, Бир жилва қилай деди, Ҳар хил қилиқлар қилиб, Кўнглини олай деди.* «Оқ олма, қизил олма». *Кунлардан бир куну.. уй эгаси бундоқ қараса, йўлакда сарвақомат бир жувон жилва қилиб турибди.* Газетадан; **2)** акс этмоқ, кўринмоқ. *Шукуровнинг кўзларида шўх учқунлар жилва қилди.* О. Ёкубов, Диёнат. *Унинг [Ҳўжабековнинг] чўзинчоқ юзларида, чуқур тушган кўзларида киноя жилва қиларди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЖИЛВАГАР 1 айн. жилвали 2. *Товусдек жилвагар ва сервиқор бу миноралар [Бухоро ва Хива миноралари] неча асрлардан буён кишилар ақлини мафтун этиб келади.* Газетадан.

2 кўчма Ўйноқи, нозли, ишвали. *Жилвагар кўзлар Омонни тамоман ўзига мафтун этди.* С. Кароматов, Олтин кум.

ЖИЛВАДОР қ. жилвали **2.** *Сув оқади эгатлар бўйлаб Оқ ипақдай кўркам, жилвадор.* Ғайратий.

ЖИЛВАКОР қ. жилвагар **1, 2.** *Сўлим соҳил, жилвакор дарё тўлиб оқарди.* М. Қориев, Ойдин кечалар. *Осмон маликаси — жилвакор ой дашт устидан настлаб утади, бошоқлар бетини ўтиб кетади.* Газетадан.

ЖИЛВАЛИ 1 Ноз-карашмали, ишвали, ишвагар. *Жилвали қараш. Жилвали кўзлар.*

2 Ранг-баранг товланувчи, тусланувчи. *Шоҳи япроқлари марварид таққан, Жилвали меваси бизларга ёққан.* Миртемир.

ЖИЛВИР, жилвир қоғоз Қайроқ кум қопланган қоғоз ёки мата (буюмларнинг сиртини силлиқлаш, сайқаллаш, жиллолаш учун ишлатилади).

ЖИЛВИРЛАМОҚ Жилвир қоғоз билан силлиқламоқ, сайқалламоқ, жилоламоқ.

ЖИЛД I [а. *جلد* – пўст; тери] 1 Бирор нарса устидан кийдириладиган, қоплаб қўйиладиган ғилоф. *Ёстиқ жилди. Тўшак жилди.* ■ [Гулнора Собирова] *Қўлидаги кўрна жилдини машинадан чиқариб, ўзи нафис қилиб солган гулларни завқланиб кўздан кечирди. Газетадан.*

2 Илгариги вақтларда мактаб болалари портфель ўрнида ишлатган халта. *Эсингизда борми, бўйнимизга жилд осиб, «Урфон» мактабига қатнаган кунларимиз? А. Қаҳҳор, Сароб. Деҳқонбой ака ҳали-ҳали кўз олдидан кетказа олмайди: Елкасида жилд. Бир бурда нон, мева-чева солинган.* Газетадан. *Кўк жилдимда алифбе ва бир бурда нон, Биринчи бор қадам қўйдим мактаб томон. Э. Воҳидов, Нидо.*

Сомсанинг жилди Сомсанинг қиймани ўраб турган, кўпинча қат-қат хамир қисми. *Мантисининг жилдига эчак-човоқ ишлатар, сомсанининг жилдига жир, демакки ёғ ишлатар. «Мушгум». Ундан кейин ошпаз йиғит мудирликка келди. Аммо пармуда сомсага уста эди. Мен жилд очиб бериб турардим, у тугиб ташлайверарди. С. Аҳмад, Ҳикоялар.*

ЖИЛД II [а. *جلد* – муқова] Кўп қисмли бадиий ёки илмий асарнинг ҳар бир нашр қилинган қисми; том. *Қиши билан бир неча жилд китоб ёзиш мумкин. А. Қаҳҳор, Сароб. Минг жилд китоб ўқиб, бир жоҳилга гап топиб беролмасам, мана бу каллани нимага кўтариб юрибман? С. Сиёев, Ёруғлик.*

ЖИЛДИРАМОҚ Оз миқдорда оқмоқ, милтираб тушмоқ *Самовар жўмрагидан сув жилдираб оқмоқда.* ■ *Ариқчалардан жилдираб оққан сув узун тарнов орқали ҳовузга тушади. Ш. Рашидов, Ғолиблар.*

ЖИЛДИРМОҚ I Ҳаракатга келтирмоқ, юргизмоқ. *Хўжайиннинг феълига тушуниб қолган кучер извошни беозоргина, секин жилдирди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

2 Узоқлаштирмоқ, йироқлаштирмоқ. *Ташқаридан хабар олинг. Миршабларни маҳкама атрофидан жилдирманг. Н. Сафаров. Уйғониш.*

ЖИЛДЛАМОҚ кам қўлл. Жилд билан қопламоқ, жилдга солмоқ. *Ёстиқларни жилдламоқ.*

ЖИЛДЛИ Жилд билан қопланган, жилд кийдирилган, жилдга солинган. *Жувон эп-*

чилик билан тахмонда қатор-қатор тахтиб ётган кўрпалар устидан иккита духс жилдли нар ёстиқ олиб, меҳмоннинг орқасга қўйди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЖИЛДЛИК I Ғилоф (жилд) қили учун мос, ғилофбоп. *Жилдлик газлама.*

2 Ғилоф (жилд) учун мўлжалланган га ламанинг миқдори. *Икки жилдлик сурп.*

ЖИЛЕТ(КА) [фр. *gilet* < *Gille* – қизи чи, масхарабоз номидан] Енгсиз калта калта зул, нимча. *Энидаги тўқ қизил кўйлаг унинг устидан кийиб олган қора жилеткаси ўзига хўп ярашган. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чи роқлари.*

ЖИЛЛА Унча, у қадар, бир оз. *Соб. ортиқча куюнчаклик ва ғамхўрлик кўрсаткиси келса, Анорхонга жилла ёқмас эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Жилла фурсат ўтма қўлида патнис кўтариб, официантка қандайдан бўлди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

Жилла курса (ёки бўлмаса, бўлмаганд: Жуда бўлмаганда, ҳеч бўлмаганда. *лоақа Жилла бўлмаса, менинг келишимни кутсан бўлмасмиди! М. Муҳамедов, Қахрамон издан. Ахир, жилла бўлмаса, ўзим учун бир нила беринг, мана, ҳар қанча пул десангиз, бирай [деди карвонбоши]. Р. Файзий, Чўлга беҳор келди.*

ЖИЛМАЙМОҚ I Кулумсирамоқ, табас сум қилмоқ. *Қиз Умидга қараб жилмайди Мирмуҳсин, Умид. Утеген Шомуроднинг уй дабуронлигига қойил қолиб жилмайди. Ж. Ташенов, Жангчи Ўтеген.*

2 *кўчма* Кўринмоқ, юз кўрсатмоқ (Ой Кўёш ҳақида). *Булутлар орасидан ой жилмайди.* ■ *Шу чоқда дераза олдига келиб, Жилмайиб боқадир кўёш – олтин қиз. Ғайратий*

ЖИЛМОҚ I Жойидан кўзгалмоқ, сил жимоқ, сурилмоқ. *Отақўзи жойидан жилмади, чойи совиб қолган пиёлани қўлида айлантирганича уйга толди. О. Ёкубов, Диёнат. Неча соатдан бери ўрнидан жилмай турсан Аваз беихтиёр бир қадам олға босди С. Сиёев, Ёруғлик. Ярим соатча ўтганда, кейин, машина жилди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.*

2 *Бошқа ерга кўчмоқ, кетмоқ. Дарахл бир ерда кўкаради. Отанг раҳматлик умр бўйи шу ердан бир қадам жилган эмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

3 *кўчма* Юришмоқ, олға босмоқ. *Шу курс билан ишим оз-оз олдин жилди. Ғ. Фулом.*

ЖИЛО [a. جلی — силлиқлаш, сайқал] 1 Силлиқ ёки сайқалланган сиртнинг товданиши, ялтираши. - *Сув жилосини кўрсам, қандай қувонади, тўлқинида кўнглим ўсади, — деди Усмоҳўжаев. «Ўзбекистон қўриқлари» Аҳмаджон йўлакай сувнинг олтин жилосини кўз узмай, жим борарди. Й. Шамшаров. Ғурумсаройликлар. Қўёнинг бутун рангидан кўрмоқчи бўлган одам Марғилон атламини товланишига, қоракўл барраларининг жилосига тикилсин. Шукрулло, Жавоҳирлар тизгини.*

2 *кўчма* Кўрк, ҳусн. *Қаён боқса, ўзгача жидо. Қаён боқса, гўзаллик тинҳон. Э. Воҳидов. Муҳаббат. Азалдан «Самарқанд ер юзидан жилосидир, кўркидир» деган нақл бор — қорасида. Газетадан.*

Жило бермоқ 1) жилоламоқ, сайқаллаб, шиллоз бериб ялтиратмоқ. *Мўйқалам соҳиб-барданнинг диди-маҳорати билан маҳсулотга жило берилади. «Гулистон»; 2) ҳусн, кўрк бермоқ. Бу нур — эрк, озодлик, тинчлик, бахт, ҳаққо. Бунга жило берар қирқ йиллик умр. Х. Раҳул; 3) ялтирамоқ, ярқирамоқ, жилва бермоқ, товланмоқ. Ранго-ранг мармарлардан шилланган бу мақбара ҳозир ҳам ёрқин жило бериб турибди. З. Ақрамов, Ҳиндистон давҳалари.*

ЖИЛОВ 1 Юганнинг чарм тизгини. *Жилловни буйшатмоқ. Катта тош йўлда елиб кетган юганнинг отлиқ «тисс» деб, отнинг жилови қўриқти. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изи-да. Жилловни отдан тушиб, жиловини эгар қоши-да шиллади. С. Сиёев, Аваз.*

2 *кўчма* Бошқариш, идора қилиш тиз-гини; ҳокимият. *У пайтлар хон ёш эди, сал-танат жилови энди қўлига ўтган эди. С. Сиё-ев. Еруғлик.*

3 Изм, эрк, ихтиёр. - *Ўзимиз инглиздан қўлга қутулдик, лекин у ҳамон жиловимизни қўлига келмайди, — деди Исмоилхон. Ойбек, қўриқдириб. Иштихон яқинлашаётганини қўллама, жиловинг менинг қўлимда [деди қўл тувчи Одилжонга]. «Муштум». Подшо-ни жиловида юради шотир, Ёвга от қўяр доим қўлига бун ботир. «Юсуф ва Аҳмад».*

Жилов урмоқ Тиймоқ, тартибга солиб қўймоқ, бўйсундирмоқ. *Дарёга жилов урди Ёшам инсонлар.. Улуғ бир тўғон қурди. Мир-темир. Жиловини бўш қўймоқ Ўз ҳолига, ихтиёрига қўйиб юбормоқ. Жиловини бўш қўлигиниздан кейин шундай бўлади, раис. Ш.*

Рашидов, Бўрондан кучли. **Жиловини тартиб қўймоқ** Тартибга чақириб қўймоқ; тан-бех бермоқ. *Давлат машинасидан текин пул топиш, бойлик орттириш учун фойдалана-ётган бу шахсларнинг.. жиловини тартиб қўядиган ташкилот йўқмикан? Газетадан. Жиловини қўлга олмақ* Бошқаришни, идо-ра қилишни ўз қўлига олмақ. **Жиловини қўлдан бериб қўймоқ** Бошқаришни, идора қилишни қўлдан чиқармоқ.

ЖИЛОВБАРДОР тар. Ўрта Осиё хон-ликларида: мансабдорларнинг отларига қаровчи ва уларга йўлга чиқишда отни рост-лаб бериб, йўлдан қайтганда кутиб олувчи хизматкор.

ЖИЛОВДОР 1 қ. **жиловбардор**. Султон Ҳусайн бўйинини чўзиб, жиловдорлар билан чақчақлашиб ўтирган Паҳлавон Муҳаммад-ни кўрди М. Осим, Сехрли сўз. *Жиловдор қўл ҳалак бўлиб келади. «Алпомиш».*

2 *эск. ҳарб.* Отларга қараш учун ажра-тилган аскар.

3 *кўчма*. Бошлиқ, раҳбар. *Орадан кўп ўтмай, у [Порсоев] Сурхондарёда область халқ маориф бўлимига жиловдор бўлди. «Муштум». У [Раҳим Толипович] ҳозир ҳам жиловдор. Қайси кунги бир мажлисда маърузага чиқди. Газетадан.*

ЖИЛОВЛАМОҚ 1 От-улов бошига нўхта ёки юган солмоқ. *Ҳамроҳи отга етиб келиб, саманни жиловлаб олди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 *кўчма* Тиймоқ, тартибга солиб қўймоқ; бўйсундирмоқ. *Унинг ўғли Абулҳорис Мансур ҳам бевоши вазирлар, исёнчи ҳокимларни жи-ловлай олмади. М. Осим, Қарвон йўлларида. Амударёни жиловласак, Ўзбекистон бутун-бутун янги пахта водийлари яратади. Ой-бек, О.в.шабадалар.*

3 *кўчма* Эгалламоқ, ўрганмоқ. *Йигитлар машғулотларга мунтазам қатнашарди, тех-никани тезроқ жиловлаб олишга ҳаракат қилишарди. «Ўзбекистон қўриқлари».*

ЖИЛОВСИЗ 1 Тизгинсиз. *От жиловсиз юрибди.*

2 *кўчма* Бебош, қулоқсиз. *Буйи етган ёш қизлар баайни жиловсиз от, баъзан боши оққан томонга бурилиб кетиши мумкин. Мир-муҳсин, Умид. Яхшиям шу телба, буюк, жи-ловсиз ишқ бор жаҳонда. С. Нуоров, Нарвон.*

ЖИЛОВХОНА тар. 1 Шоҳ, хон сарой-ларига ёки масжид ҳовлисига кираверишда-

ги махсус хона ёки бостирма. *Жиловхонадаги намоз кутиб ўтирган қавмлар ичида Самад буқоқ, Шужур сўфилар ҳам кўринар эдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Йўлчи масжиднинг жиловхонасидаги супачага ўзини ташлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Жиловдорлар истиқомат қиладиган хона.

ЖИЛОЛАМОҚ Сайқалламоқ, пардозлаб ялтиратмоқ. *Мебелларни жилоламоқ. ■ Қатим тортидим жилолаб, Меҳримни кўшиб боғлаб. Т. Тўла.*

ЖИЛОЛАНМОҚ 1 Жилоламоқ фл. мажх. н. Жилоланган либос.

2 Ялтирамоқ, ярқирамоқ, жилва қилмоқ, товланмоқ. *Йўл-йўлакай шилдираб, Сен ёқимли куйлайсан, Жилоланиб, жилдираб, Не хусусда сўйлайсан? З. Диёр. Бу янги диёрлар, пахтазор далалар, жилоланиб лиммо-лим оқайтган каналлар ўз-ўзидан бунёд бўлиб қолгани йўқ. Ш. Рашидов, Янги ер ҳақида сўз.*

ЖИЛПАНГЛАМОҚ 1 Тўлқинсимон, илон изи каби ҳаракат қилмоқ, тўлганмоқ. *Оқ ит жилпанглаб, олдинги оёқларига чўккалади. «Шарқ юлдузи».*

2 кўчма Қийшангламоқ, ярашмайдиган қилиқлар қилмоқ. *Домла ер остидан паранжи тагида жилпанглаб турган шўх аёлга бир боқди-да, никоҳ хутбасини бошлаб юборди. Файратий, Довдираш. Ҳақиқатан у баъзи штаб бошлиқлари сингари ўзидан юқори командирлар олдида жилтанглай бермас, кўзга ташланмасди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

ЖИЛПИТМОҚ фольк. Сакратмоқ. *Ариқ келса иргитди, Жилга келса жилпитди, Ҳар кун икки маҳал Отдан тушиб ўтлатди. «Ойсулув».*

ЖИЛҒА Тоғ ва тоғ ёнбағирларидан оқиб тушадиган кичик сой; йилга. *Мен жилғаман, Дарё бўлиб тўлгим келади. Она юртим, Сенга ўғлон бўлгим келади. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома. Қирғоғида гўзал юлдузлар Уйнаётган жилғага бордим. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Қашқатовнинг кунгай томонида чап кўлга қараб кетган жилға бор. С. Анорбоев, Оқсой.*

ЖИМ рвш. 1 Овоз, товуш чиқармай, индамай, овозсиз, товушсиз, сукут сақлаб, сукунатда. *Мум тишлагандек жим ўтирмақ.*

■ -Саидғози, сен гапирганда, Шербек жим ўтирган эди, — кимдир луқма ташлади. С. Анорбоев, Оқсой. *Ота-бола анчагина жим*

борди. Ўртага оғир сукунат тушди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Қимирламай, қимир этмай, ҳаракат сиз, тек. *Унинг кўзини юмиб, жим ётгани кўрган Бобоқул ота ўрнидан кўзгалди: — (тинчгина ухлайвер, чироқ. Мен.. бир айла келай. С. Анорбоев, Оқсой. Омон бўлинг раис ака.. тийинигача тўғрилаб дафтар ўтказдик-ку? Бироқ ўзингиз, жим ётган илнинг бошини кўзгаб, яхши қилмадингиз. Анорбоев, Оқсой.*

Жим бўлмоқ 1) тўхтамоқ (гап, сўзда сукутга кетмоқ, сукутга ботмоқ. *Ойи, сиз засизми, бойникида орқамдан кулишади, пиришади.. ман яқинлашсам, жим бўлиша* Ойбек, Танланган асарлар; 2) тинчим босилмоқ (овоз, товуш, шовқин ва ш. ҳақида). *Фақат болгаларнинг тарақ-туру жим бўлганда, Йўлчи жиддий суҳбатга ўт* Ойбек, Танланган асарлар. *Аҳмаджон ё сидра ўқ ёғдиргандаёқ немис пулемёти ж бўлиб қолган эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлду:*

3 унд. с. өзф. Овозингни ўчир, товушини чиқарма, тинчлан. *-Жим!— мушти кўтарди Ермат.. Ойбек, Танланган асарлар: -Жим, жим!— деди Қумри ярим товуш ё лан. — Гулшан бизникига ухлагани келг экан. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

Жим бўлиб кетмоқ Хат-хабар қилма дарак бермай, кўринмай кетмоқ. *Ака, нилга жим бўлиб кетдингиз? ..Мен сизни жу соғиндим. Ойбек, Танланган асарлар. Ж турмоқ (ёки ўтирмақ) Гапирмай, эътир билдирмай, қаршилик кўрсатмай туравермоқ. -Тўғри, — деди Урмон полвон, — агар ж турсак, улар ҳар бир иш қиладир. С. Айни. Қуллар. Бир бечорага тўхмат қилишса-била туриб, кўра туриб жим ўтирсам, гуь бўлмайдимми? М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ЖИМГИНА рви. Индамай, гаплашма дан. *Иккаламиз шаршара шабадасида жигина ўтириб чекишидик. С. Аҳмад, Юлдуз.*

ЖИМЖИЛОҚ Кўл ёки оёқнинг бешичи, энг кичик бармоғи. [Маъмуржон] *Жи жилоғи билан қўлоғини чўқилай-чўқилай, у ё бу ёққа юра бошлади. Ш. Холмирзае Тўлқинлар. Чап қўлининг жимжилоғи сирқ раб оғрир эди. М. Осим, Карвон йўлларид*

ЖИМЖИЛОҚДАЙ, -дек. Жуда кичик на, кичик. *Муаллим кўлига бўр олиб, доска жимжилоқдайгина тикка таёқча чизди. Турсун, Ўқитувчи. Бир муҳбир ўртоғим жи*

«...шодек келадиган ён дафтарчасига қараб, шоддай-филдай гапларни гапириб берди. «Муштум».

ЖИМЖИМА Серҳашам ўйма нақш, гул, кунгура. Панжараларнинг жимжимаси. ■ Шкафинг нақшлари жимжима ўйноқ, қилвали кўрқига мумкинми тўймоқ? Қ. Муҳаммадий.

2 Жилвали, товланиб турган. Сайр эттирдинг жимжима кўлда, Сайр эттирдинг шобон, боғда. Ҳ. Салоҳ, Қолдирмасман мен осни доғда.

Жимжима қилмоқ Мавжланмоқ, товланмоқ. Тушқи офтобнинг тик тушган нурлари остида дарё суви жимжима қиларди. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

ЖИМЖИМАДОР Серҳашам ўйма нақшли, кунгурали. Жимжимадор, нақшин шажара. ■ Ташбобо қайтиб келиб, жойини ўтирганида, кўлида жимжимадор узун шажара бор эди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. **Асдулло ва Аҳмад кўш тавақали, қадимий асдуллолар ижодига мансуб жимжимадор, асмакор эшик ёнида тўхташди.** Ф. Мусажонтов. Ҳиммат.

ЖИМЖИМАДОРЛИК 1 Серҳашамлик, шажара ҳашаматдорлик. Эшикнинг жимжимадорлиги.

2 Баландпарвозлик, дабдабаозлик. Лермонтов поэзияси ҳар қандай баландпарвозлик, сарфсатабозлик, жимжимадорлик ва турғунликдан ҳоли. Газетадан.

ЖИМЖИТ Тинч, осуда. Кичик укам ухлайди, Жимжит ўрнида. 3. Диёр. Йўлчи жимжит кўчада танҳо айланиб юриб, бойниқига қайтди. Ойбек, Танланган асарлар. Қишлоқ жимжит, ҳамма маст уйқуда. П. Турсун, Ўқитувчи.

Жимжит бўлиб кетмоқ айн. жим бўлиб кетмоқ қ. жим. Хайр, Зухраҳон, жимжит бўлиб кетманг. Тез-тез хат ёзиб туринг. Н. Сафаров, Олияҳон Султонова.

ЖИМЖИТЛИК Товуш, шовқиннинг шўқлиги; тинчлик, жимлик, сукунат. Орага бир нафас жимжитлик тушди. С. Зуннунова. Янги директор. Олимжон ўртага тушган жимжитликни бузиб, раисга қаради. Ш. Рашидов, Фолиблар. Катта зални пашиа учса тилтиладиган даражада жимжитлик қопиб олган. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЖИМИЛЛАМОҚ қ. жимирламоқ. Дарғам қўлининг сувлари Чўлга оқар жимиллаб. «Шарқ

юлдузи». Жингалак сочли йиғит ўз сўзини шу ерга келтирганда, Хадича холанинг бадани чумоли юргандай жимиллаб кетди. Т. Алимов, Совға.

ЖИМИМОҚ Жим бўлмоқ, сукутга кетмоқ; тўхтамоқ. Кулгилар билан гуркураб турган гузар бирдан жимиди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Маҳмуд қовоғини уйиб, жимиб қолди. М. Осим, Карвон йўлларида. Ойқиз билан Олимжон кўшиқ айтиб оқайтган ариқ ёқалаб, алақачон жимиб қолган қишлоқ кўчасига бурилдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Шу чоқ узоқдан чинни пиёла жарангидай кулги эшитилди-ю, тезда жимиди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЖИМИР: этн (ёки бадани) жимир этмоқ Кучли ҳаяжонламоқ, баданига титроқ югурмоқ. «Генка ойисини топибди», деган хабар бир зумда бутун батальонга тарқалди. Бу хабарни эшитганимда, менинг ҳаяжонланганимни айтмайсизми. Этим жимир этиб кетди. А. Убайдуллаев, Қонли издан.

ЖИМИР-ЖИМИР 1 Жилвали, ўйноқ, мавжли; ялттираб. Гуё ҳисобсиз юлдузларни ўз оғушига олгандек, жимир-жимир оқади Қашқа. С. Нуоров, Дурдона. Гавҳар, кўлнинг жимир-жимир тўлқинларига тикилиб, бир лаҳза жим қолди. П. Қодиров, Уч илдиш. Эгатлардан жимир-жимир тафт кўтарилади. С. Нуоров, Нарвон.

2 Милтиллаган, жилва қилган ҳолда. Тим қоронғилик ичида узоқдан юлдузлар жимир-жимир кўз қисар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

Жимир-жимир қилмоқ айн. жимирламоқ. Сув юзи жимир-жимир қилар. сувда ой акси ўйнарди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ЖИМИРЛАМОҚ 1 Майда тўлқинлар билан қопланмоқ, мавж урмоқ. Ҳиротни айланиб ўтадиган Ҳарируд дарёси жимирлаб оқиб ётарди. Мирмуҳсин, Меъмор. Ёварик суви жимирлаб, ниманидир шивирлаб оқмоқда. И. Раҳим, Ихлос.

2 Милтиллаб кўринмоқ, жилва қилмоқ. Аҳмад бригадир гугурт чўп билан тишини қовлаб, осмонга, юлдузлар жимирлаб турган кўкка тикилди. С. Нуоров, Нарвон. Олов сели жимирлайди. К. Яшин, Ҳамза.

Кўзим (ёки кўзларим) жимирлаб кетди Кўз ўнгим қоронғилашди, кўзим тинди.

ЖИМИРЛАШМОҚ: кўзи жимирлашмоқ 1) кўз ўнги қоронғилашмоқ. Боқди ҳар ён шо-

шиб-пишиб, тўймас қараган сари. Бирданига жимирлашиб, тиниб кетди кўзлари. Т. Тўла; 2) кўз қамашмоқ. *Офтобда қорға қарасам, кўзим жимирлашади. Эти (ёки бадани) жимирлашмоқ* Баданига титроқ югургандай бўлмоқ; сесканмоқ. *Қизнинг ҳар бир гапи унинг [Элмуроднинг] баданига муздек сув томчилари томаётгандек таъсир қилди, аъзойи бадани жимирлашиб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИМИТ Жуда кичкина, кичкинтой, жажжи, митти. *Жимит китобча.* ■ Куш жимит кўзларини мўлтиратганича туриб қолди. «Шарқ юлдузи».

ЖИМИҚМОҚ: жимиқиб кетмоқ кам қўлл. Жим бўлиб кетмоқ, дарак бермай, кўринмай кетмоқ. *Жимиқиб кетма, тез-тез келиб тур.*

ЖИМЛИК қ. жимжитлик. *Говур босилди. Бир лаҳза жимликдан сўнг кулги кўтарилди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Тун жимлигини самолёт моторининг узоқдан келаётган бўғиқ товуши бузмоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

Жимлик чўкмоқ (ёки тушмоқ) Сукунат, жимтик пайдо бўлмоқ, юзага келмоқ. *Сўнг орага ноқулай жимлик чўкди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Болохонага жимлик чўкди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Орага бир нафас жимлик тушди.* С. Зуннунова, Янги директор.

ЖИММА-ЖИММА фольк. Кўп-кўп, жуда кўп. *Қулоқ сол, тўражон, айтган сўзима, Жимма-жимма ёшим тўлган кўзима. Холбекани мен кўрсатсам, тўражон, Кирасига не берасан ўзима?* «Кунтуғмиш».

ЖИН I [а. جِن – афсонавий махлук; арвоҳ; ёвуз руҳ] I Шарқ мифологиясида ва диний тасаввурларга кўра: пастқам жойларда киши кўзига одам тимсолида кўриниб, гўё уни бирор дард-иллатга чалинтириб (мас. оғзини қийшайтириб) кетадиган афсонавий махлук. *-Энди бу ерда илгаригидай бойўғли сайрамайди. Ҳеч кимнинг кўзига жин ҳам кўринмайди, – деди Юсвали тоға.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Букри домла Майнани жинми, парими деб ўйлади шекилли, турган жойидан силжима, аллақандай дуони пичирлади.* Ш. Тошматов, Эрк куши.

2 кўчма Кишининг табиати, таъб. *Шунақанги гапларни жиним суймайди.* ■ *Бепарво, бўшанглик мардга эмас эн, Бундай одамларни ёқтирмас жиним.* Ж. Жабборов. *Сатторқул аканг уйни тузаттириб бермоқчи. Майли, ўшанда дераза ҳам қурсин, оқлатсин*

ҳам, тоқча жинига ёқмаса, суватиб таи қолсин. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлар

Жин кўча Пастқам тор кўча. *Хиванинг кўчалари хувиллаб ётибди.* С. Сиёев, А **Жин тегмоқ** Кайфияти бузилмоқ. *На, хонадан опасининг уф тортгани эшитил Нима жин тегди унга? – Опа, қўрқялми деди Чарос овози титраб.* Ў. Ҳошимов, I бингта қулоқ сол. **Жин урмайди** Ҳеч не қилмайди, таъсир қилмайди. *-Хотининг, жин ҳам урмайди, аввал хашак жамга, топширигини бажаринг! – деди совхоз ректори Саидмурод ака.* Н. Қобил, Бемлар. **Жин урсин қарғ.** Балога учрасин; х урсин. *Сенларнинг гапларинг қизик бўлди жин урсин сени!* С. Кароматов, Олтин к **Жин чироқ қ. жинчироқ. Жини тутмоқ** I бига, кўнглига ёқмаган иш ёки гапдан ж ли чиқмоқ; жиғибийрон бўлмоқ. *Бирпа дадамнинг жини тутди.* Э. Раимов, Аз қишлоқ. **Жини кўзимоқ (ёки кўзгамоқ) с жини тутмоқ.** [Заргаров Насибага зехн соли Ҳм.. *Формада олиб бора кўрма, формани кўр ЗАГС мудирининг жини кўзғамасин тагин.* Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. **Жинига тегмоқ** жинини кўзгатмоқ Табиатига тўғри келми диган иш, ҳаракат ёки гап билан жаҳли чиқармоқ; асабини кўзгатмоқ. *Жинимга т маган сен бормидинг? Жинидан баттар ём кўрмоқ* Каттиқ ёмон кўрмоқ. *Домла ба қилишни, магазинга боришни жинидан ба тар ёмон кўраг урди.* А. Қаҳҳор, Тўйда а **Сени (ёки сенга) нима жин урди?** Сенга ни бўлди? Эсингни едингми? Ақлдан озди ми? [Қози Мулладўстга:] *Сенга нима ж урди? – [Мулладўст:] Сизни урган жин! Ж туринг, бу кун ҳам озлик қилмасин! Ҳам: Майсаранинг иши.*

ЖИН II : жин чақа айн. жиринг чақа жиринг. *Жин чақа ҳамманинг кармонига т туриб, бойларнинг ҳамёнига ўзини уради.* О бек, Танланган асарлар.

ЖИН III [ингл. gin < engine – машин; жин машина] Пахта тозалайдиган, чигитди: толаларни ажратиб оладиган машина. *Зав ичкарасида «жин»лар пахта тозалаб чиқа моқда.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЖИНГ: (ғ)инг йўқ, жинг йўқ Ҳеч нардемай, эътирозсиз, гап-сўзсиз; сабр-қанат билан. *Қорни тўқ, эғни бутун бўлса ба Инг йўқ, жинг йўқ, ишлайверади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИНГАК: жингак бўлмоқ 1) буришиб-тришиб қолмоқ, қуришиб қолмоқ, буж-саймоқ. *Офтобда тери жингак бўлиб қолибди;* 2) муз-кесак бўлиб қимирламай қолмоқ, увушмоқ. *Совуқда қўлларим жингак бўлиб солди. Жингаги чиқмоқ айн. жингак бўлмоқ.*

ЖИНГАЛА(К) I сфт. Табиий ёки сунъий равишда ҳалқа ёки ярим ҳалқа шаклида буралган, қўнғироқ (соч, жун ҳақида). *Жингала(к) соч. Сочлари жингала(к) бола.* ■ У [шофер] жингалак сочини панжалари билан шараб-тараб, бир оз хаёлга толди. У. Усмонов. Сирли соҳил. Эъзохон Тўлқиннинг жингалак сочини силади. Х. Фулом, Машъал.

2 от Шундай буралган қўнғироқ сочнинг ёр бурамини. *Сочларининг жингалакларида жазалар мавжланиб ёнар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 от Баъзи ўсимликларнинг, мас., тоқсонг чирмашадиган новдчаси.

ЖИНГИЛЛАМОҚ қ. жирингламоқ. *Танга жингиллаб тошга тушди.*

ЖИНГИР-ЖИНГИР қ. жангир-жунгир.

ЖИНГИРЛАМОҚ қ. жирингламоқ. *Олди-қизмовар тишқириб қайнар, Қўлида чинни-қизингирлаб уйнар. «Оқ олма, қизил олма».*

ЖИНГИРТОБ I Жазирама офтобда ёки тўла обдан қизиган, қақраган, қайишган, қорқираган. *Нусратбек ўқ ариқ ёқасидаги қайишган тўлага тикилиб қаради. Япроқлари жингиртоб, тугмасимон гуллари илма-тешик.* Ойбек, Нарвон.

ЖИНГИРТОБ II Бирдан кўтариладиган, тўла нишаб, тик. *Уктам ранг-баранг майда тўлалар билан тўла сойликдан жингиртоб тўлага кўтарилди. Ойбек, О.в. шабадалар.*

ЖИНГИРТОБ III Бир-бирига киришиб, қўнғироқ кийин, чигал ҳолга келган, жингирлатли. *Кўчалар ғишт, тупроқ, темир-қўнғироқ, кўмирланган ёғоч, жингиртоб сим-қўнғироқ билан тўла эди. Ойбек, Қуёш қораймас.* **Жингиртоб қилмоқ** Қийнамоқ, оздирмоқ. *Жингиртоб азоби Ҳаққул отани жингиртоб қилди. Унинг кеча ухلامасдан фиғон чекиб чиқ-қилди. Назир, Сув галоси — оқпадар..*

ЖИНГУЛ Итбуруннинг майда гулли бўлиши. *Товуқ тутқич бермай, анҳор бўйидаги жингул остига кириб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ЖИНДАЙ, -дек рвш. Бир оз, озгина, жиндай. *Жиндай ухлаб ол. Жиндай сабр қил.* ■ Қўшимнинг гап оҳангида жиндай такал-

луфсизлик сезилиб турарди. Э. Усмонов, Ёлқин. *Олимжон Бойчиборга яна жиндек беда ташлаб, аста Ойқиз ёнига келди. Ш. Рашидов, Фолиблар.*

ЖИНЖАК Дуккакли ўсимликларнинг бир тури.

ЖИНЖАЛОҚ шв. Жимжилоқ.

ЖИНКА шв. Пакана.

ЖИННИ [а. جنى — жин, рух] I Ақлдан озган, руҳий касалликка йўлиққан; телба, савдойи. *Ўша кўшинининг қизи шу ёнғоқ тагида кўп ўтириб, жинни бўлиб қолди. С. Зуннунова, Гулхан. Қурвонбиби жинни бўлиб, паранжисиз ва йиртиқ кийимлар билан эшоникига келган вақтида, уни занжирга боғлайдиган одам ҳам топилмади. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

2 кўчма Хаёлига келган аҳмоқона ишлар, ярашмаган қилиқлар қиладиган киши; аҳмоқ, нодон. *Маслаҳатингиз учун раҳмат, раис. Мен бўлсам, жинни бўлиб, сизга мақтанибман. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Жинни бўлибсан, Тоҳир! Ҳамма урушдан қочса, сен бу аждаҳонинг комига ўз ихтиёринг била бормоқчисан! П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

3 Ўзини яқин олиб, эркалатиб гапирганда ёки ҳазил тариқасида «девона», «тентак» каби маъноларда ишлатилади. *Девона севикли қовоғини сўрида кўриб қувона кетди: -Вой, жиннилар.. қовоғимни бер, жиннилар! А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Жинни шамол Гоҳ у томондан, гоҳ бу томондан эсадиган шамол, уорма шамол. **Жинни қилмоқ** Эс-хушидан айирмоқ. [Зубайда] *Нозу адо билан дўтор чертиб кўшиқ айтганда, эшитганни жинни қилармиш. К. Яшин, Ҳамза. Жинни қўйнинг калласини едингми? Эсингни едингми? Жинни бўлдингми? Жиннисини чиқармоқ* 1) калака қилмоқ. *Қорбўрон қилиб, унинг жиннисини чиқаришди;* 2) расвосини чиқармоқ, дабдала қилмоқ. *Болалар қўғирчоқнинг жиннисини чиқарибди. Латта жиннисини* Турли хил латта-путта, газ-молларга ўч, ишқивоз. *-Латта жиннисини! — деб бақирди Бўтабой бутун аламини хотинидан олмоқчи бўлиб, — латтанинг учини кўрсатса, ўзинини томдан ташлайсан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ЖИННИВАЧЧА [жинни + ф. چه — бола] сўк. Жиннидан тугилган, жиннидан тарқаган.

ЖИННИВОЙ с.т. Ўзини яқин олиб гапирганда, эркалаш ва ҳазил тариқасида «тентаквой» маъносида қўлланади. *Понук жиннивой бўлса, ори келди шекилли, сомсани отиб юборди.* Х. Назир, Ёнар дарё.

ЖИННИЛИК I Телбалик, савдойилик. *Унда жиннилик асари бор.*

2 кўчма Ножўя, аҳмоқона иш; тентаклик, аҳмоқлик. -*Латифий ўзи хўп келишган йигит-у, лекин шўхлик қиламан деб, жиннилик қилгани ёмон, бемаза ганини кўп айтади, — дебди [Фотима].* П. Турсун, Ўқитувчи.

Жиннилиги тутмоқ (ёки кўзимок) Ғазабланмоқ, аччиқланмоқ. *Нихоят, Ойимча бибининг сабри тугаб, жиннилиги тутди, кўзларидан нафратли учқунлар сачратди..* К. Яшин, Ҳамза. -*Нима дейсан, эски жиннилигим кўзиб турибди, менга тараф бўладиганлар борми? — деб нимагадир ишора қилди Мадамин.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖИННИ-МИННИ, жинни-пинни қ. **жинни 2.** Ҳалиги муштумзўр йигит уни [Содиқни] бир туртди-да: -*Юр-юр, итвачча, жинни-минни бўлдингми? — деб судрай бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Жинни-пинни бўлдингми, рўпарамда турибсан-ку?! [дедим].* «Муштум».

ЖИННИНАМО [жинни + ф. نما — кўришиш, намоён бўлиш] Телбанамо, телба табиат. *Жиннинамо чол.*

ЖИННИСАНҒИ Ножўя, аҳмоқона ишлар, келишмаган қилиқлар қилиб юрадиган. *Жиннисанғи одам.* ■ *Худди жиннисанғилардай ўзи билан ўзи гўнғир-гўнғир гаплашади.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЖИННИХОНА Ақлдан озганлар, телбалар шифохонаси. *Қотил жиннихонадан қочган ашаддий телба бўлиши керак.* «Фан ва турмуш». *Биров уни [раисни] ушлаб олиб, жиннихонага жўнатмайди, ҳеч ким масхараб кулмайди, эси наст демайди.* «Ёшлик».

ЖИНОЙ [а. جنائي — гуноҳ, жиноятга алоқадор] ҳуқ. Жиноятга оид, жиноят билан боғланган, жиноят деб қараладиган, жиноятдан иборат бўлган. *Жиноий иш. Жиноий ҳаракат. Жиноий жавобгарлик.* ■ *Фотима устидан жиноий иш қўзғатилди.* Т. Ашуров, Оқ от. *Заҳар қўлга киргач, жиноий фикр ўсди, бутун юрагини, бутун борлигини чирмаб олди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Жиноий қидирув.. ва тергов аппарати қайта ташкил этилиб, мустаҳкамланди.* Газетадан.

ЖИНОЙ-ПРОЦЕССУАЛ ҳуқ. Жиноий ишларни судда кўришга оид. *Жиноий-процессуал кодекс.*

ЖИНОЯТ [а. جنایت — айб, гуноҳ; ноий иш] **1** ҳуқ. Давлат қонунлари билан белгиланган тартибга хилоф ва шу қонунларга асосан жавобгарликка тортишни лаб қиладиган, жамоат учун хавfli хаҳаракат. *Оғир жиноят. Амалдан фойдал қилинган жиноят. Жиноят устида ушла ■ Тергов тугаши учун эса жиноятга и бўлиши керак.* Х. Фулом, Манғал. *Бир ма жиноят қилган одам ўша жиноятини ё учун яна ўн марта жиноят қилишдан қайтмас экан.* Н. Фозилов, Дийдор.

2 кўчма Ёмон оқибатларга олиб берилган зарарли хатти-ҳаракат, иш; гуноҳ, сиз билан биз, Тожибой ака, бу ишга раҳлик қилиш ўрнига қўл силтар эканмиз, жоят қилган бўламиз ва бунинг учун халқ ода жавобгар бўламиз. П. Турсун, Ўқитувчи. *Бундай ишни кечиктириши жиноят.* Ш. Радов, Голиблар.

ЖИНОЯТКОР [а. + ф. جنایتكار — ноият қилувчи, қилган] Айб, гуноҳ қилкиши. [Майсара:] *Бўлди ўйин ҳам. Вақт келди, қани обчиқинг бу жинояткорларни! Дидик чиқсин.* Ҳамза, Майсаранинг иши. -*Ҳасан жинояткор бўлса, мен жинояткор қолай, сизлар колхозни истаганларингча зинглар, — деди Фотима.* С. Айний, Кул.

ЖИНОЯТКОРЛИК Жиноят билан гулланиш, жиноятчилик; айб, гуноҳ. *Жинояткорлик қилиб юрган вақтларида, о ўлдиришда тажриба орттирганларнинг ишида қўллари титрамас ва юраклари ҳумасди.* С. Айний, Бухоро жаллодлари.

ЖИНОЯТКОРОНА рвш. Жиноий билан, жинояткорларча. *Бундай жинокорона бепарволик қилишимга нима са бўлди? Ўзимнинг гўллим, бефаҳлимим баб бўлди [деди Абдусамадқори].* А. Қаҳқўшчинор чироқлари. *Ғўза ва бошқа чо қилинадиган экинларни кўллаиб суғоқ қатъиян тақиқланади. Чунки бундай қисувни жинояткорона талон-тороғ қили сабаб бўлади.* Газетадан.

ЖИНОЯТЧИ қ. **жинояткор.** Хавfli жиноятчи. *Ҳарбий жиноятчи.* ■ *Райондан келган терговчи уч кун овоза бўлиб, жиночиларнинг изини тополмади.* А. Қаҳқўшчинор чироқлари. *Элмурод аччиқ ист*

Жантан қулди: -Ганини қаранг-а. Жиноят-
қазо талаб қилиш уят бўлар эмиш. П.
Турсун. Уқитувчи.

ЖИНОЯТЧИЛИК Жамият учун хавф-
лиқатти-ҳаракат. Республика судлов орган-
ларининг хоҳиш-иродасини бажара бо-
лмаган жиноятчиликка қарши курашни кучай-
тиради. Газетадан.

ЖИНС [а. جنس — тур: хил, нав; қаби-
ла] 1 биол. Жонли организмлар-
нинг биологик ва жисмоний хусусиятла-
рига икки (эркак ва ургочи) турдан
эриштиради. Эркак жинси. Хотин жинси. ■ Узро
қарши икки жинс дунёда тириклик-
ка эриштиради. Т. Қайпбергенов, Қо-
қона. Бўлажак фарзанд жинсининг
қиз бўлиши отадаги уруғ хужайра-
сида бўладиган икки хил хромосо-
мадан иборат. Газетадан.

2 Тур. нав, хил. Лириканинг ўзига хос ада-
бий жинс сифатидаги табиати унинг жанр
асосида ҳам акс этади. «ЎТА». Барон фон
Азботта, Эшак эмас, балки орий жинс-
дан бўлган бир зот. А. Қаҳҳор, Барон фон
Азботта.

3 Ижтимоий гуруҳ, табақа. Жинсига
қараб. ■ -Ота, бу синглим, — табассум
деди йўлчи. — Бойниқиди яшагини маъ-
на кўрмадим. —Яхши қилибсан: Кабутар бо
қарин, жинс бо жинс.. Тўғри, улар қарин-
ларим. Лекин улар сени ўз жинсига қўшмай-
ди. Улар пул жинсидан. Ойбек, Танланган
асарлар.

4 геол. Ер қобиғининг маълум қатламини
қилинган минерал. Қоя остидаги тоғ
қатламини мунг йиллар давомида эсган шамол
қатламинида силлиқланиб, гор шаклида ўйилган
С. Кароматов, Олтин қум. Нуротадан
қандайбулоққача чўзилган тоғлардаги тоғ
қатламини ўрганиб, у жойларнинг геологик
табиатини тузди. С. Анорбоев, Ўзбекистон
геологияси.

ЖИНСДОШ 1 Бир биологик жинсга
қараб бўлган, жинси бир. Онам зотан хо-
лдан ёрим ҳам хотин, Синглим ҳам, қизим
менга қаршиларга жинсдош. Ф. Фулом.

2 Бир ижтимоий гуруҳга, табақага ман-
суб бўлган; зоти бир. Сен ҳали ҳам ўз чўрили-
гини эсиндан чиқармаган, ҳали ҳам менинг
қаршиларга ўз жинсдошларинг бўлган батрак-
ларимизни семиртириш йўлида исроф қилар-
сан. С. Айний, Қуллар.

ЖИНСИ [ингл. jeans — бир турли шим <
jean — қалин ип газлама] Қалин ип газлама-
дан тикилган иш кийими тури (асосан шим
ҳақида). -Бош бошқармага телефон қилинсин,
— деди жинси шим кийиб олган робот. Х.
Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.
Магазинга келган импорт — сўнги модадаги
жинси шимдан шу магазин мудирининг ўғли
Тойлоқжон қуруқ қолди. Газетадан.

ЖИНСИЙ Биологик жинсга, жинс ма-
салаларига оид. Жинсий белгилар. Жинсий
айирмалар. Жинсий тарбия.

ЖИНЧИРОҚ Пахта пилиги билан ёнув-
чи шишасиз чироқ; қорачироқ. Уйдаги нар-
саларни ғира-шира айиришга имкон берувчи
«жинчироқ» ҳам энди кўринмайди. Ойбек,
Танланган асарлар.

ЖИНҚАРЧА шв. 1 Читтак.

2 кўчма Тирранча, тирмизак. Шунча ёш-
га кириб, шунча йил эл бошида туриб обрў
орттирган Умарни жинқарчалар отдан ағда-
риб ташлагани яхшими? И. Раҳим, Ихлос.
Бай-бай-бай.. ўзи жинқарча бўлсам, шунақа
заҳар қизки, худди Зулайхо опангизга ўхшай-
ди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖИНҒИЛ шв. 1 Юлғун. Моҳандарё водий-
сида юлғун, жинғил, янтоқ, қизилмия, аж-
риқ ўсади. П. Фуломов, Зарафшон этакларида.

2 Юлғундан қилинган. Чол эшик олдида
суёғлиқ турган жинғил таёғини олди-да,
Тўрткўзни эргаштириб, қоронғиликка кириб
кетди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЖИНҒИРЛАМОҚ Кўнғироқ товуши
чиқармоқ. Соат жинғирлади. Телефон жин-
ғирлади.

ЖИНҒИРОҚ қ. кўнғироқ. Шу кеч пал-
лада кўча эшикнинг жинғироғи жириглаб
қолди. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

ЖИПС рвш. 1 Орасида жой, тирқиш
бўлмаган, тирқишсиз, зич. Жипс ёпилмай
турган эшикларнинг икки қаноти орасидан
совуқ қорнинг заҳарли изғирини кириб, уйлар-
нинг тоқчаларини айланмоққа, унинг совуқ
«хув-хув»лари шип ораларидан эшитилмоққа
бошлади. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 Бир жон, бир тан бўлиб бирлашган,
бирдам. Тинчлик учун курашувчиларнинг
жипс сафи ўсмоқда. Жамоа билан жипс боғ-
ланмоқ.

3 кўчма Яқин, яқинлашиб; ёнма-ён. Жўра
бобонинг тўриғи улоққа жипсроқ чопди. Т.
Мурод, От кишнаган оқшом. Бўз от жийрон-

қашқа билан жипс келган заҳоти Бобур бўй чўзиб, нариги отнинг эгаридан икки қўллаб ушлади-ю, бор кучи билан эгардан эгарга сакради. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЖИПСЛАМОҚ Орасида жой, тирқиш қолдирмай тақамоқ, зичламоқ. *Пол тахта-ларини жипсламоқ.* ■ Иккаласи икки ходани бир-бирига жипслаб, сим билан маҳкам боғлади, сувга ташлаб, устига миниб олишди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

ЖИПСЛАШМОҚ 1 Жипсламоқ фл. ўзл. н. Чолнинг юзида табассум пайдо бўлди, қовоқ усти, кўз ости ажинлари жипслашди. Ойдин, Олтин узукка олмос куз.

2 кўчма Бирлашмоқ, аҳил бўлмоқ. *Икки йил ичида бўлим коллективи уюшиб, жипслашди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

ЖИПСЛИК 1 Зичлик, бир-бирига яқинлик. *Тахталарнинг жипслиги.*

2 кўчма Ўзаро яқинлик, аҳиллик, бирдамлик. *Бу йилги шароит бошқачароқ, ниҳоятда жипслигимизни, мустаҳкам дўстлигимизни, ҳамжиҳатлигимизни тақозо этади.* Газетадан.

ЖИР 1 [р. жир – мой; ёғли, мойли нарса, овқат] с. т. Мой, ёғ. ■ -*Етмиш икки хунаринг бор, лекин хумчангда беш найса жиринг йўқ!* – деб Мирвали банги бир кун Бердибойни койиган эди. А. Қодирий, Обид кетмон.

Жир битмоқ 1) семирмоқ, эт, ёғ битмоқ. *Кўйга ҳеч жир битмаётир.* ■ Сидиқжон қайнарасидан бу хилдаги таъналарни кўп эшитган, лекин сира гап қайтармаган эди, бу сафар заҳарханда қилиб: -*Ўзи тўймаганининг салқити қорин оғритади, онажон, сиздан ортди-ю бизга жир битдими!* – деди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) кўчма бойнмоқ, давлати ортмоқ. *Энди жир битди-да! Битта кўйлак иккита бўлди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Жири бор** Қўр-қути бор, давлатманд. *Жири бор оилаларнинг болаларига мактаб ҳам, мадраса ҳам ярашади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИР 2 шв. Кўшиқ. *Утовлардан чўпонларнинг ўланлари, оқинларнинг жирлари янграб, узоқ-узоқларга акс садо беради.* Газетадан. *Ўзим каби қовуни бол ўша пир, Ўша ёшлик алангам, Ўша кўшиқ, ўша жиров, ўша жир, Ўша жаҳон шўх янгам.* Миртемир.

ЖИР 3 шв. Жанжал.

ЖИРАФА [фр. giraffe < а. زرافة] Тропик мамлакатларда яшайдиган узун бўйинли

ўтхўр ҳайвон. Африка бутазорларида ҳай овловчилар бир кун битта жирафа туп қарасга солишди. «Фан ва турмуш».

ЖИРИЛЛАМОҚ Аламинга чидай олу гапирмоқ; гап, танқид ва ш. к. ни кўтарамай қизишмоқ. *Камчиликларингизни кўрсангиз, нега жириллайсиз?* ■ *Бирданига қирқ ет боғ ютқизган Ниёзмат ҳожи жириллаб, тўқсон тўрт боғ тикди.* А. Қаҳҳор, Сар-Тўрт йил остонангизда ишладим, энди десангиз, нега жириллайсиз? – деди Жониш Саволи бойга. Х. Шамс, Душман.

ЖИРИНГ тақл.с. Металл, чинни, ши буюмларнинг урилишидан чиқадиган нозтовуш ҳақида. *Телефон жиринг этди.* ■ *Пга у [Самандаров], ёнингизда танга жринг этса, «лаббай, гапирдингизми?» деб п радиган одам.* А. Мухтор, Туғилиш.

Мулла жиринг ёки жиринг чақа Пу танга-чақа. -*Ҳукуматчилик, – деб ҳамсу батларига тасалли берди Махсум, – мен ўхшаши, сизга ўхшаши мойжувози борлар қилиқ тўламай қўйса, давлатнинг ҳамёни мулла жиринг қаёқдан тушади?* П. Турсу ўқитувчи.

ЖИРИНГЛАМОҚ Металл овози кат бўғиқроқ товуш чиқармоқ. *Телефон жиринглади.* Махмуд Ҳайдарович трубкани олди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. *Телефон жиринглаб, Муродованинг хаёлини булди.* И. Раҳим, Ихлос.

ЖИРИШ шв. Чала эланган, серкепак у ва шундан тайёрланган нон. *Махсум жиришондан бир чимдим оғзига ташлаб, ташқари чиқди.* В. Ғофуров, Вафодор.

ЖИРКАНМОҚ Ҳазар қилмоқ, ирмамоқ. *Ҳайдаров суҳбатдошига бирдан жири каниб қараб кўйди.* А. Мухтор, Бўронлар бордек ҳаловат. *Пошшахон шаҳарлик бои вучча аёл бўлиб, ўз қариндошларидан жири канар, берироқ юришни ёқтирарди.* Д. Нурий, Осмон устун.

ЖИРКАНУВЧАН Ҳар нарсадан жир канаверадиган, ҳар нарсани кўнгли тортавермайдиган, кўнгли нозик; ҳазарчи. *Жирканувчан одам.*

ЖИРКАНЧ 1 Одам ҳазар қиладиган жирканадиган; кишини жиркантирадиган ифлос. *Жирканч манзара.* ■ *Ёқимсиз, жирканч кулги Аҳмаднинг хаёлини бўлди.* Ф. Муса жонов, Ҳиммат.

2 кўчма Разил, қабиҳ. Соф нарсага қўл
ушун жирканч нарсага ҳам қўл уришга
келар экан. П. Қодиров, Уч илдиш.

ЖИРЛАМОҚ шв. Кўшиқ айтмоқ, куй-
моқ.

[Баровнинг] жирнин жирламоқ Бошқа-
нинг фикр-ғояларини тарғиб қилмоқ.

ЖИРОВ шв. Достон, терма айтиб куй-
моқ бахши (ўзбек, қорақалпоқ, қозоқ
эпослари). Қозоқлар орасида бахшилар, жи-
ровлар, эни оралаб тентираб юриб, тирик-
лик ўткадилар. М. Муҳаммаджонов,
Тўрағуш уринишлари. Жамбул шоирлар жи-
ров оқсоқол, Тилларга бола бердинг, элларга
қўл. М. Шайхзода.

ЖИРОНГОР эск. ҳарб. Кўшиннинг сўл
сўл фланг. Амир Бадриддин ўз жи-
ронго билан душманнинг жиронгори устига
қўририлди. Ойбек, Навоий.

ЖИРРАКИ қ. жиззаки. Уўлгур жирраки
қўриб раҳматликни бошига каладай
қилди. М. Исмоилий,
Тўрағуш т.о.

ЖИРРАКИЛИК қ. жиззакилик. Дилшод
жиззакиликка солмади, шунингдек,
жиззакилик ҳам қилмади. М. Исмоилий,
Тўрағуш т.о.

ЖИРТАК: жиртак отмоқ (ёки чалмоқ) 1)
жиззакилик қилмоқ; майна қилмоқ. Мен ҳам юра
тирикчилигимни қила берсам, биров
жиззакилик қилмади? А. Мухтор, Туғилиш; 2)
жиззакилик қилмоқ. Лекин Камол қози жир-
такилик қилди, оёқ тираб туриб олди. К. Яшин,

ЖИРТАКИ қ. жиззаки. Зокиржон ҳаддан
жиззакилик, асабий бўлиб қолганди. Ф.
Ҳоджаев, Баҳор нафаси.

ЖИРТАКИЛИК қ. жиззакилик. Аҳмад ўз
жиззакиликларини жиловлаб туролмади, жирта-
килик қилди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. [Жа-
малмаюсуфнинг жиртакилигини кўра-
ди, бир тепди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЖИРТИЛАМОҚ с.т. Жирилламоқ.

ЖИСМ {а. جسم — тана, организм; мод-
да} с.т. Маълум жойни эгаллаб, ишғол
қилган материя, модда. Каттиқ жисм-
лар. Алломалар ҳандасая риёзиёт ва ёки
жисмларда эмас, оддий бир жисмдан ҳам
жисмлар топардилар. Мирмуҳсин, Меъмор.
Жисм турли жисмларнинг тебраниши жа-
мғули вужудга келади. «Фан ва турмуш».

2 мат. Фазонинг ҳамма томондан берк
сирт билан ўралган бир қисми. Геометрик
жисмлар.

3 Тан, тана; вужуд. [Навоий:] Эшит, Ман-
сур! [Мансур:] Бутун жисмим қулоқдир. Уй-
гун ва И. Султон, Алишер Навоий. Жасорат
тимсоли Икардир абад, Жисми гар ўтларда
кетгандир ёниб. А. Орипов.

Исми бор-у, жисми йўқ қ. исм. Исми жис-
мига мос (ёки монанд, муносиб, ярашган)
Исмига, номига, унвонига мос. Бригада абзо-
ларидан яна бири исми жисмига монанд Барно
Ҳожиевадир. Ф. Нуруллаев, Бўз йигит.

ЖИСМАН рви. Жисмоний жиҳатдан,
жисмоний. У [Камалиддин] ҳикоя асноси ор-
тиқ ҳаяжонлангани учун руҳан ва жисман
чарчаган эди. Т. Жалолов, Олтин қафас. Фа-
фур Фулом орамизда жисман йўқ. Газетадан.

ЖИСМОНАН қ. жисман. Жазо отря-
дининг сўнги вазифаси — муддаоси руҳан
енгилмаган барча исёнкорларни жисмонан
маҳв этиб, шу майдонда қириб ташлаш эди.
Н. Сафаров, Оловли излар. Мамлакатимиз-
да бахтиёр авлод болаларининг ҳар томон-
лама ривожланиши учун, хусусан ҳам жис-
монан, ҳам маънавий камолотга етишиши
учун барча шарт-шароитлар муҳайё. «Фан
ва турмуш».

ЖИСМОНИЙ Жонли организмларнинг
жисмига оид; мускул ҳаракатлари билан
боғланган; жисмонан. Жисмоний тарбия. ■
Кўринишдан Тўқинжон Сирождан жисмоний
кучлироқ эди. Ф. Мусажон, Ҳури.

Жисмоний меҳнат қ. меҳнат 1. [Аваз]
Жисмоний меҳнатдан йироқроқ юрганигами,
бугун зўриқиб қолган эди. С. Сиёев, Аваз. **Жис-
моний тарбия** Организмни ҳар томонлама
чиниктиришга қаратилган, соғлиқни муста-
ҳкамлашни назарда тутган тарбия, жис-
моний машқлар. Жисмоний тарбия ўз даври-
га нисбатан анча юқори босқичда турган
Юнонистонда яланг оёқ юриш кенг расм бўлган.
«Фан ва турмуш».

ЖИЧЧА шв. Жиндек, озгина. Ўртоқ
Рўзиев, жиччагина илтимосимиз бор эди. С.
Аҳмад, Қадрдон далалар. [Зеби:] Қандай
сигар шунча шодлик Бирдан жичча дилим-
га? Т. Тўла.

ЖИШ I бол. айн. гўшт.

ЖИШ II Кушларнинг ҳали пат чиқар-
маган боласи.

ЖИЯК 1 Дўппи, тўн ва ш. к. нинг четига тугиладиган махсус энсиз тасма. *Кўлда тўқилган жияк.* ■ Унинг узундан-узун оппоқ соқоли, ёқаси очиқ оппоқ яктаги, дўпписининг оппоқ жияклари, офтобда қорайган кенг кўкраги — ҳаммаси чанга ботган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. У [Болта аравакаш] дўпписининг жиягини қайтариб, шоҳи белбоғ билан боғлаб олган. К. Яшин, Ҳамза.

2 Бирор нарсанинг гир атрофи, чети. *Мурод унинг жияклари қизарган кўзларига термилди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Жиякларидан бойчечаклар ўсиб ётган нам сўқмоқдан оқ отли йўловчи жадал кетяпти.* Ш. Холмирзаев, Оқ отли.

ЖИЯКФУРУШ Жияк сотувчи. -*Карим полвоннинг ўғлиданам беш ойдан бери [хат] келмаётганмиш, — гапга аралашиди Иқбол сатанг, — ануви наст кўчадаги Султонхон бор эди-ю, биласиз, жиякфуруш, ўшанинг ўғли ярадор бўлган экан, отпусккага келибди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЖИЯН 1 Ака-укаларнинг, опа-сингилларнинг фарзанди (тоғага, амакига, холага, аммага нисбатан). *Фотима Элмуродга синфдош бир аёлнинг жияни бўлиб, аммасининг олдига бот-бот келиб турарди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар. *Зокиржон жияни қуйиб берган чойни кичик-кичик хўплаб ичди.* Н. Аминов, Тилло табассумлар.

2 Ўзидан кичик яқин кишиларга мурожаат шакли. -*Чаққон жўнайлик, жиянлар, — деди Олимов.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЖИҚ Бутунлай, батамом; жуда кўп. *Этигим жиқ хўл бўлди.* ■ *Адолат бошини кўтарди. Унинг жиқ ёшга тўлган кўзларида ҳам кўрқув, ҳам ёлвориш бор эди.* С. Зуннунова, Гулхан.

ЖИҚ-ЖИҚ 1 айн. жиқ. *Сабозулнинг жиқ-жиқ ёш тўла кўзлари алам ичида Шералига меҳр билан боқди-ю, ерга қадалди.* С. Кароматов, Олтин кум.

2 Кучли, шиддатли. *Қоронғида хужранинг у бошидан бу бошига судралиб, жиқ-жиқ солишаётган Жаниш жуда кучдан кетди.* Ҳ. Шамс, Душман.

ЖИҚИЛЛАШМОҚ 1 Қаттиқ айтишмоқ; тортишмоқ, жанжаллашмоқ. [Юсуп Комилга:] *Гап тамом. Сен билан кўп жиқиллашиб ўтиришига фурсат йўқ.* О. Ёқубов, Айтсам, тилим куяди, айтмасам — дилим.

ЖИҚҚА қ. жиқ. *Жиққа хўл ўтин.* ■ *роснинг куйлаги дарров жиққа сув бўлди.* Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Йиги лининг бутун вужудини жиққа тер бос ҳолсизликдан гандираклаб, қалин бутми орасидан кетаётганини биларди, холос* Нурий, Осмон устун. *Оппоқ қизнинг кў кўзлари жиққа ёшга тўлди.* Ҳ. Фул Машғал. *Бечоранинг [Назокатнинг] кўри жиққа-жиққа ёш, эҳтимол, турмуш бирор бахтсизлик учрагандир.* Ш. Рашид, Бўрондан кучли.

ЖИҚҚАМУШ(Т): жиққамуш(т) бўл Қаттиқ мушглашмоқ, уришмоқ. *Ерли-ли, пулдор одам вафот қилса, унинг воқларини бир-бири билан жиққамушт қил* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖИҒ 1: жиғига тегмоқ Тегизиш ёки рор ёқмайдиган иш, гап билан жаҳл чиқармоқ, гашини келтирмоқ. *Баъзан Ахоннинг жиғига тегши учун йигитни 1 ўзаро «Собир почча» дейишар эди.* Ой О. в. шабадалар. *Бошқа овоз раиснинг 1 гиға қаттиқроқ тегди.* Ш. Рашидов, либлар. **Жиғини эзмоқ** Уриб абжағини қармоқ. [Марасул:] *Ҳа, ўша сени.. (урмс бўлади).* Жиғингни эзман! А. Қаҳҳор, Оғ тишлар.

ЖИҒ 2 тақл. с. Қайнай деб турган мовар, кумғон ва ш. к. дан чиқадиган то ҳақида. *Самовар жиғ этди-қайнади.*

Юраги жиғ этди Юраги жигиллади, кги шув этди, юраги орқасига тортиб кетди. *Сидиқжоннинг юраги жиғ этиб кетди.* Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЖИҒА 1 этн. Бош кийимига тақидиган, уқлар ва қимматбаҳо тошлар билан безатилган зийнат буюми. *Тилла жиға 1 шади бошига, Олиб келдик чарлаб зўр қошига.* «Эрали ва Шерали». *Кувёв узун ва 1 зарбоф тўн кийиб, катта салласига кўр олтин жиға қўндириб, ҳавони титрат карнайлар, сурнайлар садоси билан ўзини кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма айн. тож. Узоқдаги Чотқол қудан Олтин жиға тақмиш бошига. С. Акрий.

ЖИҒАВУЛ шв. қ. жиғовул.

ЖИҒАДОР 1 Жиға таққан, жиғали. *шида жиғадор бўрк, кимхоб чопонини елк ташлаган амирзода Иброҳим Султон ки келди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 **Жадр.** Ўрта Осиё хонликларида: жиғадор, қўловчи киши. *Оқсоқол, ақобир, амал-қўловчи, жиғадор йиғилиб, бўлак кишини жиғадорди.* «Муродхон».

★ **ЖИГИБИЙРОН:** жиғибийрон бўлмоқ, жиғибийрон олимоқ, ўртанмоқ; тутаклиб кетмоқ. *Жиғибийрон келатмасин, қамаб қўйсалар яхшими? Жиғибийрон бўлиб деди она. Ойбек, Нур Фотима она эри берган пулнинг жиғибийрон бўлиб, жиғибийрон бўлди.* Р. Файзий, «Жиғибийрон чикмоқ айни жиғибийрон бўлмоқ. Жиғибийрони чиқиб кетди, жиғибийрон ноқулай аҳволга тушиб қолди. Ф. Фарғона т. о.». Э. Ф. Химмат.

★ **ЖИГЛДОН 1** Кушларнинг қизилдун-қизилдан овқат тўпланадиган ва юмшатадиган бўқоқсимон кенг жой. *Хўрозчанинг жиғилдон муштдай ишииб чиқди.* М. Исмоилов, Фарғона т. о.

2 **Жиғилдон** Томоқ, курсоқ (нафс ҳақида). *Жиғилдон хуруж қилган ерда виждонга йўл қўйди, Ҳаёт қўшиғи. Ундан ҳазар қилинг: жиғилдонга Улар ўз онасин олишган инсон. Ҳ. Ҳаёт, Жавоҳирлар сандиғи.*

★ **ЖИГЛДОН БАНДАСИ (ёки овораси)** Томоқ, курсоқ овораси; очкўз, ебтўймас. *Фармонқул бандасини эди-ю, икки-учта жиғилдон оворасини йўлдан уришди-да.* С. Маҳкамов, «Жиғилдон қайнаши Баъзи ошқоқ касалликлари натижасида меъданинаб ачишуви. Хамир овқат есам, қайнашим қайнайди. Жиғилдонга урмоқ жиғилдондан ўтказмоқ Емоқ, еб юбормоқдан ўтказмоқ; бировнинг ҳақини олиб, ҳазм қилиб юбормоқ. - Қиз буйга олиб кейин Мамасайд «тайёр ошга бағишди. Қалинини енг учиди олиб, жиғилдонга урди-да, қизни узатди, - деди Давлат». П. Турсун, Ўқитувчи.

★ **ЖИГИЛЛАМОҚ 1** «Жиг» этган товуш билан. *Жигилламоқ. Самовар жиғиллади. Аваз ўтхона-қошиқдай иккита саксовул ташлаб, жиғилди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 **Жигилламоқ** Куйиб-пишиб гапирмоқ, жон бермоқ. *[Ғуломжон] Ўзининг ҳали-ҳали қилганини.. бошингни иккита қилиб жиғиллаб жиғиллаб ўтаётган ота-онасини жиғиллаб қилиши мумкинлигини ўйлаб ачинди.* М. Исмоилов, Фарғона т. о.

★ **Юраги жиғиллади** Юраги шув этди, юраги қасасига тортиб кетди. *Қодир.. ўрнидан жиғиллаб соатига қаради. Соат тўрт.* Юраги

жиғиллаб кетди. *Бир жойга бориб, сира бундай кеч келган эмас эди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

★ **ЖИГИЛЛАШМОҚ** Қизишмоқ, айтишиб олмоқ. *Бугун радиодан берилган пьеса ҳақида гап кетиб, Саодат билан Собиржон бир оз жиғиллашиб олишди.* Т. Мақсудов, Муҳаббат қўшиғи.

★ **ЖИГОВУЛ** фольк. Ов қўшининг бўйин боғи. *Қарчиғай бўйнига тақдим жиғовул, Хизматимда саф худайчи, шиговул.* «Хушкелди».

★ **ЖИГОЛТОЙ** Ёиртқич қушларнинг лочинсимонлар оиласига мансуб бир тури.

★ **ЖИҲАТ** [a. جهت — томон, тараф; йўналиш] 1 Тараф, томон. *Майдон икки таноб кенгликда бўлиб, жануби қутидор ва қўшинсининг иморатлари.. ва бошқа уч жиҳати ҳам шунга ўхшаш бинолардан иборат эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Саҳннинг тун ва кун ботар жиҳатлари кичкина ҳужралар билан ўралган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 **жўйма** Бирор иш, масала ва ш.к. нинг таркибий қисми, ўзига хос хусусияти, томони. *[Фотима] Ўзига кимларнинг кўнгли қўйганини билар ва муомалада бу жиҳатни ҳисобга олар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Этиборхон Охунова табиат мафтунни, уни жондан севади. Унинг нозик, ранг-баранг жиҳатларини чуқур ҳис этади.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

★ **ЖИҲАТДАН** кўм. Тарафдан, томондан, тарафлама. *Шу даврада уни ҳам, ўзини ҳам ҳар жиҳатдан текшириб кўрди.* Ш. Рашидов, Голиблар. *Турсунхон кўп жиҳатдан ўз эшига, бизнинг суюкли шоирамиз Зулфия хонимга яқин.* Миртемир, Дўстлар даврасида.

★ **ЖИҲОД** [a. جهاد — ҳаракат қилиш; қураш, олишув] дин. Мусулмонларнинг Ислом динининг тарқалиши йўлидаги ғовларни бартараф этиш, уни ҳар тарафлама муҳофаза қилиш йўлида ғайридинларга қарши муқаддас уруши; газавот. *У [Дилишод] варақани оддий ҳаяжон билан эмас, қурашга, қўзғалишга, жиҳодга чақирувчи хитоб билан, майдон мардининг ҳайқирғи билан тугаллади.* М. Исмоилов, Фарғона т. о.

★ **ЖИҲОЗ** [a. جهاز — барча зарур нарсалар; асбоб-анжом] 1 Ишлаб чиқариш куруллари, асбоб-ускуна. *Лаборатория жиҳозлари.* Корхона жиҳозлари.

2 Асбоб-анжом, уй-рўзғор асбоблари, буюмлари. *Пошша хола бехосдан хаёлига ке-*

либ қолган бу фикрдан ўзини чалғитиш учун уй файзига, унинг жиҳозларига тасаннолар ўқиб кетди. Д. Нурий. Осмон устун. Уй жиҳозга ғоятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЖИҲОЗЛАМОҚ I Асбоб-ускуна, ишлаб чиқариш қуроллари билан таъминламоқ, ускуналамоқ. Бош конвейер хилма-хил махсус пневматик ва электр асбоблари билан жиҳозланган. «Фан ва турмуш». Жонкуярлар янги цехни асосан ўзлари ясаган технология ускуналари билан жиҳозладилар. Газетадан.

2 кўчма Безамоқ, ясантирмоқ. Шинам хоналар замонавий мебеллар билан жиҳозланган. Газетадан.

«Ж»ЛОВЧИЛАР тлш. Ўзбек тилининг «й» ўрнида «ж» ишлатувчи лаҳжасига мансуб ўзбеклар.

ЖО [ф. جاي — макон, манзил]: **жо бўлмоқ** Жойлашмоқ, мустаҳкам ўрнашмоқ; **сигмоқ**. Ҳамма кийимлар бир чамадонга жо бўлди. ■ [Самар Лайлога:] Сизнинг қўшигингиз қалбимга жо бўлиб қолди. М. Қориев, Ойдин кечалар. Ойқиз қалбига жо бўлган фикрларнинг ҳаммасини бирма-бир айтди. Ш. Рашидов, Фолиблар. **Жо қилмоқ** Жойламоқ, жойлаштирмоқ; мустаҳкам ўрнаштирмоқ. Эъзозхон шу сўзларни дилига жо қилиб олди. Ҳ. Гулом, Машғал. Тунлар сени кипригимда тутайми, Кўзинамнинг қорасига қилай жо? Э. Воҳидов, Самарқанд кечаси.

ЖОБАЖО [ф. جابجا — жой-жойига]: **жобажо бўлмоқ** Жой-жойига, тартибга тушмоқ, жой-жойига келмоқ, саранжом-саришта бўлмоқ. Ҳамма нарса жобажо бўлди. **Жобажо қилмоқ** (ёки **этмоқ**) Жой-жойига, тартибга келтирмоқ, саранжом-саришта қилмоқ. Ҳалолу дилкаш эрур боғбону деҳқони, Ҳар ишни қойил этар жобажо, омон бўлсин. Ҳабибий. Бир давронки, орзулари жобажо, Лаҳжасига йиллар этар жон фидо. Миртемир.

ЖОБИР [a. جابر — жабр-зулм ўтказувчи] эск. Жабр қилувчи. Тарих кўп йил таҳқир битар Чингиз каби жобирга. Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ.

ЖОВДИРАМОҚ қ. жавдирамоқ. Хонага ранги оқарган трамвай ҳайдовчи қиз уялиқираб кирди-да, жовдираб, капитанга қаради. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

ЖОВЛИК I шв. рвш. Ёппасига, ялписига, ҳаммаси бараварига. Оломон қилични ялан-

ғоч қилди. Саккиз юзи бирдан жовлик қўйди. «Очилдов».

2 Батамом, тамомила, бутунлай. Жам сенга, жовлик ўзинга қолди. «Равшан».

ЖОВИДОН [ф. جاويدان — абадий, дамий] эск. Абадий, мангу. Ўз умрини қилга у шеъри билан жовидон. Э. Воҳидов, Шарқ қирғоқ.

ЖОВОН қ. жавон. Саройда, девор ёни тош ойнали жовон ичида қимматбаҳо бил ва чинни идиш-товоқлар турибди. Т. Русмов, Мангу жасорат.

ЖОДИ Беда, пичан, хашак қирқадни дастаки асбоб. Бола.. супурар, ахлат таш кечқурун қароллар даладан келганларида, сларга жодиди беда қирқишар эди. М. Исмий, Фарғона т. о. Бизда пичан жодиди келади, ун сув тегирмонида тортилади. Ш. Шидов, Фолиблар.

ЖОДУ [ф. جادو — афсун, сеҳр; афсугар, сеҳрловчи] I Сеҳргар, афсунгар. Бага тушган бу кўнгилдир, Менда айтинг, гуноҳ, Дил қушига дом қўйган Ул икки жо да айб. Э. Воҳидов, Ёшлик девони.

2 Мўъжизалар вужудга келтирувчи ракат; дуо. Ўғлингизнинг бу иши бежиз эм Марғилонлик сеҳр қилдим, жоду қилди. ҳайтовур, сиз шу йўсинда юра берсанг эрта-индин ўғилдан ажраласиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Жоду кўзлар Мафгун қилувчи, сеҳрлов кўзлар. Кийгани гулгун, қирмизи, Ақлим о жоду кўзи. «Муродхон». Бир жоду кўрдим, чалғитар ҳаммани. Х. Салоҳ.

ЖОДУГАР [ф. جادوگر — сеҳргар, асунгар] I Сеҳр қилувчи; сеҳргар, афсугар. Нима бало, жодугармисиз, ота? Бнинг ичимиздаги гапларни қаёқдан биласиз а? [деди Муса] П. Турсун, Ўқитувчи. Зо олийни ул бухоролик жодугарнинг фусуларидан кутқариб олмоқ керак. М. Осун Ибн Сино қиссаси.

2 кўчма Ўтакетган айёр, маккор, хилагар. Матқовул жодугар турмушга ташган биринчи қадамидаёқ қулоғидан қарзга бо ди-ю, шу-шу ўнганолмади. М. Исмоили Фарғона т. о. Бир ҳовуч пул учун ақдан оз. Бутун дунёни ҳам ёқишга тайёр. Бу, ўи абжағи чиққан жаҳонгир, Бу, ўша, ўлимти жодугар, айёр. Уйғун, Ҳаёт чақиради.

ЖОДУГАРЛИК Сеҳр қилишлик, афсугарлик. Афсунгарлик ҳодисалари ҳужм сур:

керлар давомида эса жодугарлик ва жодуликка ишонч юзага келган. «ЎТА».

ЖОЗИБ [a. جاذب – ўзига тортувчи, мафтун қилувчи] эск. Ўзига жалб этувчи, ўзига тортувчи. *Қай дил чамани бой, жозиб нафаси. Эсфира. Бунча жозиб, мунча соҳир, Якто баддинг, Кўҳинор?* Э. Воҳидов, Шарқий Ҳороқ.

ЖОЗИБА [a. جاذبه – ёқимлилиқ, дилбошлиқ, малоҳат] 1 эск. Тортиш (тортишиш) қилиш. тортувчи куч; тортиш кучи. *Инсонликнинг маъноси ўзгарди Оламнинг жозибаси қонуни.* Ҳ. Ҳасанов. А. Мухтор.

Ер жозибаси эск. Ернинг тортиш кучи.

2 *кўчма* Ўзига тортувчи жиҳат, дилбарлик, малоҳат. *Унинг учишида, ўйинида кинояли мафтун этувчи жозибаси, ажойиб санъати бор эди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Унда [Д. Олимжонда] сеҳрли бир жозибаси ва сазоли бор эди.* Шукрулло, Жавоҳирлар санъати.

ЖОЗИБАДОР [a. + ф. جاذبه دار – жозибасига, мафтун этувчи] Ўзига тортувчи, мафтун қилувчи, жозибали; ажойиб. *Жозибадор мусиқа.* ■ *Холжонбиканинг.. хусни беҳолжонбиканича бўлмаса ҳам, истараси исмонда юзидаги холи тим қора, кўзи жозибадор эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *У [Алимардон] кўп сўзларни кўрган, аммо бунақа жозибадор қизларни кўрамаганди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингта сўзюк сол.

ЖОЗИБАДОРЛИК Ўзига мафтун этиш, мафтун ўзига жалб этишлиқ. *Уйғур ва Етим аъновлар иштирок этган спектакллар, қилган образлар ўз жозибадорлиги билан, жозибали-хил ва такрорланмаслиги билан ажойиб туради.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖОЗИБАЛИ айн. жозибадор. *Жозибали кўзлар.* *Жозибали куйлар.* ■ *Комила келган. кўзлари жозибали, ақлли, латофатли, ақил эди.* Ойбек, Нур қидириб.

ЖОИЗ [a. جائز – руҳсат берилган, мумкин] Руҳсат этилган, ижозат берилган, йўл қўйиши мумкин бўлган. *Демак, бундай ҳолатларда архаик сўзларни ишлатиш жоиздир.* «ЎТА». *Илми Чин-Мочинга бориб ўргансангиз жоиздир, деганлар расули худо.* М. Осим, *Сино қиссаси.*

Агар таъбир жонз бўлса Агар мумкин бўлса. *Агар таъбир жоиз бўлса, Абдулҳақ Абдуллоҳни замонамиз Беҳзоди дейиши мумкин.* «ЎТА». *«Сўз юлдузи».*

ЖОЙ 1 [ф. جای – макон, манзил] 1 Бирор кимса ёки нарса ишғол қилиб турган ер, юза, фазо; ўрин, макон. *Золимнинг жойи – жаҳаннам.* Мақол. ■ *Бозор кунини бўлганига қарамай, бозор жойини бутунлай бўли эди.* С. Айний, Куллар. *Милтиғини жойига қўйдую.. китоб муталаа қилиб ўтирган Элмурод олдига келди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Отабек раҳмат айтиб, жойидан қўзғалмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Маълум бир воқеа-ҳодиса рўй берган ер; иш-ҳаракат, жараён ўрни. *Хизмат жойи.* *Автобус тўхтайдиган жой.* ■ *Сидиқжон болалиги ўтган.. тор кўчаларни, қишлоқ, анҳор бўйларини, сизир боққан жойларини бориб кўрди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Маълум бир нарса ёки иш-ҳаракат учун энг қулай, мос ер, ўрин. *Мутахассисларни танлаш ва жой-жойига қўйиш.* *Оғриқ жойини топса, олти ой қишлайди.* Мақол. ■ *Бу ер ҳазилнинг жойи эмас.* А. Қаҳҳор, Огайнилар.

4 Ер юзининг, фазонинг белгили, бирор хусусияти билан ажралиб турадиган ери, нуқтаси. *Пастқам жой.* *Баҳаво жой.* *Паст-баланд жойлар.* *Тор жойда томоша.* Мақол. ■ *Эрта куз жаласи тоғлик жойларга жуда ҳафсала билан қуяр эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Сўқмоқ катта йўлга туташиган жойдан бепоеён дала бошланар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Бу жойдан бойнинг бутун пахта даласи кўзга ташланиб турар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 Географик ёки маъмурий ҳудуд; тараф, томон, ўлка; юрт. *Бизнинг жойларда анор кўп.* ■ *Йўқ, у [Элмурод] бу жойларни тушида ҳам, ўнгида ҳам кўрган эмас.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бу жойини халқ қадим замонлардан бери Қултепа деб атаар эди.* Ш. Рашидов, Голиблар.

6 Бирор нарсанинг айрим қисми, ери, бўлаги. *Гуштининг ёғли жойи.* *Косанинг дарз кетган жойи.* *Ипнинг тугилган жойи.* ■ *Бирор жойинг оғрийдими, Кумуш?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

7 Бадний асар, мусиқа ва ш. к. нинг бирор керакли, қизиқарли ери, ўрни. *Абдишукур.. бойваччанинг қўлидан китобни.. олиб, керакли жойини тонди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Баъзан севган қизларидан келган хатнинг қалбга бориб теккан жойларини бир-бирларига ўқиб берардилар.* Шухрат, Шинелли йиллар.

8 Гап, иш, хатти-ҳаракат ёки белгиларнинг шахсий баҳо бериш учун асос, дас-так бўладиган ери, ўрни. Бу ишнинг ҳеч қи-йин жойи йўқ. Менинг қўрқадиган жойим йўқ. ■ Мен сизга айтсам, қиёматли ўртоқмиз-у, мendan хафа бўлган жойи бор. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

9 Яшаш, ҳаёт кечириш, ётиш-туриш учун хизмат қиладиган ер; уй-жой, ҳовли-жой, бошпана. Жой олма, қўшини ол. Мақол. ■ Йўлчи бизникига ишлагани келган, ишла-син. Пули йўқ, жойи йўқ.. хотинни нима қила-ди. Ойбек, Танланган асарлар.

10 Ўтириш ёки ётиш учун қилинган, солинган, тўшалган ўрин; ўриндик. Вагонда бешта бўш жой қолди. Бугунги сеансларга жой йўқ. ■ Ҳожимирсирож автобусда жой таллашиб, болали бир хотин билан айтишиб қолди. А. Қаҳҳор, Йиллар. Холита кичик қизи Рағнони уйга ётқизиб, эрига жой солгани айвонга чиқди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

11 Мерос сифатида қолган, бирор ким-сага тегишли ер-мулк, ҳовли-жой. «Ракат» мавзеида отадан қолган уч таноб жой бор эди. Ойбек, Танланган асарлар. Мана шу жойлар бурун Абдуваққос деган бир эшонга қарашли экан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

12 Иш, хизмат, вазифа, ўрин. У яхши жойда ишлайди. ■ Жонфигон.. хотинига неча-неча тавба-тазаррулар қилиб, энди би-рон жойга кириб ишлашга.. сўз берибди. А. Қаҳҳор, Жонфигон.

13 Оила, хонадон. Бир кун туз ичган жойга қирқ кун салом бер. Мақол. ■ Иқбо-лингга кўп яхши жойдан қаллиқ чиқди, бо-лам. Ҳаммалари бирам сипо, бирам салобат-ли одамлар экан. П. Турсун, Ўқитувчи.

Гапни (ёки сўзни) бир жойга қўймоқ қ-гап 1. Гап (ёки сўз, фикр) бир жойдан чиқди қ. гап 1. Жой қилмоқ Ётиш, ўтириш учун ўрин ҳозирламоқ. У [Асрорқул] атрофга сув сениб, супага жой қилди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Жойини топди с.т. 1) жойига тушди; 2) иш-латиб, ҳазм қилиб юборилди, эгалик бўлиб кетди. Жойига келтирмоқ (ёки қўймоқ) Ўринлатмоқ, ўрнига қўймоқ, тегишлича адо этмоқ, бажо келтирмоқ. Ҳурматини жойига келтирмоқ. ■ [Мухлис:] Дуруст, ҳамма ишни жойига қўйдим. Қадри мижмонларимизнинг кўнгилларига путур етмаса, бас. 3. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди. Кутмаган (ёки кутилмаган) жойда Кутилмаган пайтда, кут-

маган ҳолда. Бошланишда анчайин ҳазил ўхшаб кўринган бу гинахонлик кутилмаг жойда жиддий бир тус олиб кетди. А. Қодрий, Ўтган кунлар. Кўнгил жойига тушмоқ кўнгил. Кўнгилдан (ёки юрагидан, қалбида жой олмоқ Кўнгилда қолмоқ, юрагида қалбидан ўрин олмоқ; кўнгилда чуқур и асар қолдирмоқ. Мен хотиним билан ан йилдан бери туриб, ундан кўп яхшилик кўрганман, бу яхшиликларнинг ҳар қайси кўнгилдан алоҳида-алоҳида жой олган. : Қаҳҳор. Олтин юлдуз. Ўтиргани (ёки ўзини қўйгани) жой тополмай қолмоқ Ҳаяжондан кутилмаганликдан типирчилаб, нима қил-рини билмай қолмоқ, саросимага тушмоқ Фуломжон ҳокимни кутгани бормади. Уни келишини эшитгандан бери нафрати кўзга ўзини қўйгани жой тополмай қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ўтқизгани жой тополмай қолмоқ Жуда катта ҳурмат билан кути олмоқ. Офтоб ойимни бўлса Ўзбек ойи. ўтқизгани жой тополмас, «қуда» сўзи ўрниг «синглим» деб хитоб қилар, ошни ҳам унинг рағбини сўрамасдан буюрмас эди. А. Қодрий Ўтган кунлар. Ҳушини жойига келтирмоқ Кеккайиб, ўзига ишониб, ҳаддидан ошни кетган кишини тартибга чақириб қўймоқ.

ЖОЙ П рви. шв. Бафуржа, бамайлихотир; кеч, кейин; аниқ. Буеун ишга жойрон бораман. Дам олиш кўни эрталаб жойрон туришади. ■ Бўлган ишни жойроқ гапириш керак, токи ҳақиқат юзага чиқсин. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЖОЙИДА рви. ва кесим өзф. Чакки эмас. ёмон эмас, тузук, дуруст, соз. Иш жойида Аҳволингиз жойидами? ■ Эс-ҳуши жойида, қадди-қомати келишган, тан-жони соғ, куч десангиз, битта манман деган йигитнинг ишини баҳузур қиладиган хотин эди-да. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Дастурхон жойида: қанд-қурс, мевачеванинг саноғи йўқ. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОЙЛАМОҚ 1 Батартиб териб, тахлаб қўймоқ; сиғдирмоқ, қўймоқ. Яшиқларга олма жойламоқ. Вагонларга юк жойламоқ. Китобларни тоқчаларга жойламоқ. ■ [Гулнор] Саноқсиз асбоблар, идишларни пала-партиш йиғиштириб, сандиқларга жойлади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Солмоқ, солиб бекитиб қўймоқ. Милтиққа ўқ жойламоқ. ■ Қўлдош бобо пулни нўстининг ич чўнтагига эҳтиётлаб жойлаб қўйди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

3 Бирор иш ёки ўқишга киргизиб қўймоқ, жойлашга жойламоқ. ■ Никанор ота уни ўғлига қўшиб, устахонага ишга жойлаб қўйди. С. Замал, Хукм. Ўша замонда ўлиб кетган ховаччасининг ўғай ўғли доктор бўлган экан, уни уришиб-уришиб, касалхонага жойлаб қўйди. А. Қаҳҳор, Тўй.

ЖОЙЛАШМОҚ I Ўтирмоқ; ўрнашмоқ, жой эгалламоқ; сиғмоқ. Хотинлар қий-чув билан етти аравага жойлашди. Ойбек, Танланган асарлар. Станциянинг идораси, почта ва телеграф иккита кўк вагонга жойлашган. 2. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Эсон-омон жойлашди олгач, овқатланиш ва бегона шахарни бир даъватчи ниятида ташқарига чиқдим. Х. Тўхтаев. Ширин қовунлар мамлакати.

2 Ер юзаси, текислик ёки фазода маънавий вазият, жой олмоқ, жойланмоқ. Мақом чорраҳада жойлашган эди. С. Зуннунова, Ўзгир директор. Магазин мактабга қатнайгани айлимиз чеккасига жойлашган. «Мушкетёр». Катта йўл ёқасида комплекснинг маънавий биноси жойлашган. Газетадан.

3 Ўтирмоқ, чўкмоқ. У [Шерзод] тарелкасини олиб, чол ўтирган столнинг бир чеккасига жойлашди-да, энди ўртадаги нонга қўл қўйган эди, тўсатдан чолнинг қошиғи стол остига тарақлаб тушди. Ў. Ҳошимов, Нур бора, соя бор.

4 Кирмоқ, ўрнашмоқ. Ўқишга жойлашмоқ. Ишга жойлашмоқ. ■ Мактабда домлашнинг тарафдорлари.. ҳам бор эди. Буларнинг кўплари мактабга домла воситаси билан жойлашган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖОЙЛАШМОҚ II Жойламоқ фл. бирг. Дамаларни яшиқларга жойлашди.

ЖОЙЛАШТИРМОҚ айн. жойламоқ 2. Бирор ўз уйига кириб, қўтилардан бирини кийимлари орасига ҳалиги дўппини жойлаштирди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОЙЛИ I Жойи, ери бўлган; оилали. Жойимиз! Сенга нима бўлди, сендан ёш, ёшларизлар уйли, жойли бўлишиб кетди. Ҳам-дан. Ларанжи сирлари.

Тўб жойли Шу жойда туғилиб ўсган, асли шу ерли.

ЖОЙЛИ II Халқона-хурофий эътиқодлар кўра: муқаддас ёки пастқам, овлоқ жойларда ножўя, ножоиз иш қилганлиги сабабдан келиб чиққан, вужудга келган (касаллик, бестабитлик ҳақида). -Касалигиниз жойдан экан, - деди фолбин.

ЖОЙНАМОЗ [ф. جای نماز — намоз гиламчаси; намоз жойи] Намоз ўқиш учун солинадиган махсус гиламча, палос, мато ва ш. к. Тожибой қозикдан жойнамозни олиб, бондод намозини ўқишга ўтирди. С. Зуннунова, Гулхан.

ЖОЙРАВО [ф. جای روا — ўрнига мақбул келувчи; жойиз] шв. Кўчалик кийим. Ҳасан очви ягона жойравоси — оқ гулли авра-астар қизил чит чопонини ечиб, хотинига узатаркан, опаси Санам отинга кўзи тушиб, у билан саломлашди. Ш. Тошматов, Эрк куши.

ЖОЙСИЗ I Бошпанасиз, уйсиз. Қишлоқ — ўсиб унган юртим. Албатта, жойсиз қолмасмиз, соғ бўлсак, тирикчиликни ҳам йўлга солармиз, аммо, Гулнор, сиз яхши ўйланг, ихтиёр сизда [деди Йўлчи]. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОЙСИЗ II рвш. кам қўл. Ўринсиз, ноўрин. Қўқонга боргач, биринчи ишим ўғлингизни қутқазиб бўлсин, жойсиз қайгурмангиз, ҳожи! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Қутидор ўзининг жойсиз саволидан ўқиниб, ерга қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЖОЙСИЗЛИК Бошпанасизлик, турар жойи йўқлик. Анварнинг маҳдум ҳовлисида туришини жойсизликдан ва ёшлиқдан шунда ўсиб ўргангандан, деб юрган Султонали мирзо бу кун эрталаб ўз уйига келган маҳдумнинг сўзидан кейин бир оз ҳақиқатга тушунгандек бўлди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖОЙХОВ [ф. جای خواب — ухлаш жойи; ўрин-кўрпа] Тўшак; ўрин. [Офицер] Сўнга ғазаб билан сўқиниб, зинадан настга тушида, қўй тўдасига дориған бўридек, жойховда ётганларнинг устларидаги ёпинчиқларни улоқтира бошлади. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЖОЛА [ф. زاله — шудринг; ёмғир; кўз ёши] Кўз ёши. Оқизма кўзингдан қонли жолангни, Умри узун бўлсин кўзи қорангни(нг). «Равшан». Видо табассумли олам, ёшлигим, Кўзларимда қотган жолам, ёшлигим. Р. Парфи.

ЖОМ [ф. جام — пиёла, қадах; коса] I Мис тоғора, тос. Қудуқ бўйида челақ тўла сув ва занжирга боғланган мис жом турарди. С. Айний, Дохунда. Иссиқ уйда жомда бош ювишди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

2 Шароб ичиладиган идиш; қадах. Муҳаббат жомидан нўш айлаган ақли зако бўлмиш.. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Фақат яхшиликдан чиқмасин бошим, Дея аёллар ҳам қўлга олар жом. Г. Жўраева.

3 Металл ногора; гонг.

Жом урмоқ (ёки **чалмоқ**) Жирингламоқ, занг урмоқ. *Девор соат жаранглаб, беш марта жом урди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар. *Қишлоқ. Кечки саждага чорлаб жом чалинар.* Ш. Раҳмон, Юрак қирралари.

ЖОМА [ф. *جامه* – либос] 1 Кийим, либос. *Инак салстукка энди ижозат, Йигитга муносиб йигит жомаси.* Ф. Фулом. *Оқ жома кийиб, оқ салла ўраган чол чолдевордан чиқиб, остонага ўтирди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 кам қўла. *айн. жом 2.*

ЖОМАДОН [ф. *جامه دان* – кийим солинадиган қути, сандиқча] *айн. чемодан.* *Жомадоним бурчагида борар эди буклоғлик, Тоза пишиқ, Лекин ўзи сал ямоқли, сал доғлик.* Миртемир.

ЖОМАДУЗ [ф. *جامه دوز* – кийим тикувчи] *эск. Тикувчи, чевар.* *Холаси чевар-жомадуз эди.* Ойбек, Навоий.

ЖОМАКОР [ф. *جامه کار* – иш кийими] Иш кийими, коржома. *Қобилжон жомакорини кийишини ҳам унутиб, станогини апила титиғ артти бошлади.* М. Хайруллаев, Табаррук тўлқин. *Умурзоқ ота, юпқа жомакори устидан белини маҳкам боғлаган ҳолда, совуқни писанд қилмай ишларди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЖОМАШОВ [ф. *جامه شوی* – (кир) ювадиган идиш] Кир ювадиган тоғора. У [Латофат] кирни бувилардан қолган расм билан жомашовда, чўнқайиб ўтириб ювмайди. Шўрат, Шинелли йиллар.

Нотавон кўнгилга кўтир жомашов қ. нотавон.

ЖОМБИЗ *шв.* Оёқнинг тизза остидаги букик жойи; тақим.

ЖОМЕ [а. *جامع* – бир жойга йиғувчи, тўпловчи] Кўпчилик бўлиб намоз ўқиладиган махсус жой. *Жомега бирга бордилар, жамоат билан ҳайит намозини ўқидилар.* К. Яшин, Ҳамза. *Жоме пештоқи остидаги мрамар суна устида икки киши гаплашиб ўтирарди.* М. Осим, Қарвон йўлларида.

Масжиди жоме Шаҳар ёки маълум худуднинг жума намози ўқиладиган энг катта марказий масжиди. *Йўлчи «Поякилик» орқали ун бозорига, «Масжиди жоме» томонига ўтди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОМИУЛ-УЛУМ [а. *جامع العلوم* – илмларни тўпловчи] *эск. Илмнинг кони, илмлар эгаси (жуда ҳам илмли, ўқимишли ки-*

шилар ҳақида). *Саводсиз бекни «жоми улум» деб юксалтирарди.* Ойбек, Навоий

ЖОН [ф. *جان* – руҳ; ҳаёт; куч-қувват] Диний-ибтидоий тасаввурларга кўра, инва ҳайвон танасида бўладиган, уйқу чоғ (вақтинча) ёки ўлган вақтда танадан чиқетадиган алоҳида кўзга кўринмас ило: куч, қувват; руҳ. *Жон бор жойда қазо (Мақол. ■ Одамнинг лойдан ясалишини, у жон бағишланишини.. шундай кизик қилиб, ў бердики..* А. Қаҳҳор, Қўлчинор чироқлари

Жон бермоқ 1) вафот этмоқ, ўлмоқ. *1 фот қилди жонкашим, дардкашим.* Ҳоз қўлимда жон берди. Ойбек, Танланган асарлар; 2) кўчма таслим бўлмоқ, курашн қаршилиқни тўхтатмоқ. *Йўқ, Хўжабеков ўхшаганлар асраганини жон бермайди.* *Эт қолгунча отиб қолади.* С. Анорбоев, Оқсо; 3) кўчма астойдил хизмат қилмоқ, фидойилик қилмоқ. *Мусулмонлар! Яхши деб йўлиш жон берганинг Азизбек бу кун сизларга яхши лигингизни ўттиз икки танга солиқ бил қайтармоқчи бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Жон кирмоқ** 1) гиришмоқ; *Балиққа жон кирди;* 2) кўчма жонланмоқ, руҳланмоқ қизимоқ. *Қутидор қайтиб йўлакка кириш билан.. Офтоб ойим ила Кумушга қайтиб жон кирган каби бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Табиатга жон кирди, толлар барг чиқарди* Ж. Шарипов, Хоразм. **Жон олмоқ** 1) ўлдиришмоқ. *Мен ўзимнинг ашадий душманим билан танҳо курашиб, ё жон бермоққа ва ё жон олмоққа қарор берган эдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) кўчма қийнамоқ, азобламоқ сиқмоқ; безор қилмоқ. *Ямоқчини бўлса Ис матҳожжи ҳар кун масжидга чақириб, одамлар ўртасида ҳақорат қила бериб жонини олди* Ойдин, Ямоқчи кўчди. **Жони бор** 1) тирик жонли. *Жони борнинг умиди бор.* ■ *Танимди жоним бор экан, пахта беришга тиришаман* Ш. Рашидов, Ғолиблар; 2) кўчма асоси бор асосли. *Гапингизнинг жони бор.* **Жони узилмоқ** Вафот этмоқ, ўлмоқ. **Жони чиқмоқ** 1 *айн. жони узилмоқ.* *Жонинг чиққур! (қарғ.). Тег чиққандан жон чиқмас.* Мақол. ■ *Ибн Синога касалнинг жони чиқмаган бўлса, бас экан, тузатар экан.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) кўчма кўрқмоқ, эси чиқиб кетмоқ. *Туф-э, қуриб кетсин, жоним чиқиб кетди-я.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 3) кўчма жаҳли чиқмоқ, аччиғи қизтамоқ, ғазаби келмоқ, дарғазаб бўлмоқ. *Оларда кирар жоним, берарди*

жоним. Мақол. ■ Полвон келганда, шундай қилган эди, унинг жони чилини гиъсирлатди. А. Қаҳҳор, Сароб. Алкумига (ёки бўғзига, хиқилдоғига) 1) ўлар ҳолатга келмоқ, ўлгудай кетмоқ. Душманлар жони ҳалқу-ганда мана бундай қутурадилар. А. Опа-сингиллар; 2) кучма айн. жони

2) Боя нималарни сўзладингиз, сир очилди деб жоним бўғзимга келди. А. Қодирий. Ўтган кунлар; 3) кучма безор бўлмоқ, тоқ бўлмоқ. Ҳамма ерда ҳам одам жони бўғзига келиб қолди, қизим! М. Айни, Фарғона т. о.

2) Сезувчи, ҳис этувчи тан. бадан. Бутун қақшаб оғриятти. Тиш оғриғим босилди жоним ором олди. Бетимнинг қалини — не ҳузур. Мақол. ■ Тим қоронғи, кеча. Ёмғир худди жонга игна санчиб, муттасил саваларди. Ойбек, қораймас. Фуломжон айвонда отаси турар, столларнинг қарсиллатиб синиб кетганини эшитиб, худди ўз қовурғаларига эгитандек, жони оғрир эди. М. Айни, Фарғона т. о.

Жон(и) ачинмоқ Ачиниб, дилдан хайри билдирмоқ; ачинмоқ. Унга жоним Жондан ўтмоқ 1) баданни, аъзони қирмоқ, қақшатмоқ, зирқиратмоқ. Оғридан ўтди; 2) қаттиқ таъсир қилмоқ, алам қилмоқ. Айяқси, буғунги сўзлар жонимдан ўтиб кетди. Ш. Рашидов, Ёшлар. Эшоннинг даккиси жонимдан кейин қочдим. П. Турсун, Ўқитувчи; 3) жонини койитмоқ Қийналиб, машаққат билан бирор иш қилмоқ, қаттиқ уриниб чинорликлар ёки қўғазорликлар уринсин, сувнинг бошида бўладиган тоқликлар ҳам ўзи ёки уловининг койитгиси келмас эди. А. Қаҳҳор, Ёшлар чироқлари.

4) Ҳаёт-мамот; тириклик. Кемага жоним жони бир. Мақол. Эчкига жонимнинг иш битмас. Мақол. ■ Чечак Жаманни Ватанни севасан, Керак бўлса, жоним ҳам берасан. Фозил шоир. Отам мени жондан ортиқ кўрар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Жон сақламоқ Ўзини маънавий ёки жисмоний ҳалокатдан ёки оғир, мушкул аҳволдан сақлаб қолмоқ. Офтобдан дарахтларнинг

тагида жон сақламоқ. ■ У ҳамон ковакда жон сақлаб келмоқда. Бефаросат, лақма одамни кўрса, ковакдан секин чиқади, аллакимдан эшитган янгиликларни айтади, яна кириб кетади. А. Қаҳҳор, Хи-ҳи. **Жон ҳовучламоқ** Ўз ҳаётидан хавотир бўлмоқ, кўрқиписа, хавотирда яшамок, Мирзо Ёдгорнинг боши кесилди. Унинг тарафдорлари жонларини ҳовучлаб, ин-инига кирди. Ойбек, Навоий. **Жон(и)га ора кирмоқ** 1) ҳалокатдан ёки бирор кўнгилсиз воқеадан, танг ҳолатдан сақлаб қолмоқ. Булар жонларини фидо қилиб, мингларча кишиларнинг жонига ора кирдилар. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз; 2) қийин, мушкул аҳволдан қутқазмоқ, оғир пайтда ёрдамга келмоқ, ёрдам қилмоқ. Шундай дўшти тар келган пайтда Азим бойвачча Холхўжанинг жонига ора кирди. С. Аҳмад, Хукм.

Жондан безор қилмоқ (ёки тўйдирмоқ) 1) ўлимга рози қилмоқ; 2) жуда ҳам зериктирмоқ, кўнглига урмоқ, безор қилмоқ. [Оқила:] Ўзингиз қачон борасиз? Болалар дада деб жонимдан безор қилишяпти. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. **Жондан безор бўлмоқ** (ёки тўймоқ) 1) ўлимга рози бўлмоқ, яшашни истамаслик. Қуллар очликдан ўлсин, қароллар чарчаб, жонидан безор бўлсин, ҳар нима бўлса бўлсин, сенга фойда бўлсин. С. Айний, Қуллар. Овозингни чиқарма, жувонмарг. Эшон поччанг эшитмасинлар. Нима, жонингдан тўйдингми? П. Турсун, Ўқитувчи; 2) ортиқ тоқат қила олмаслик; безор бўлмоқ. Бас, ничоқ бориб суякка етди. Бошимни эгиб, индамай юрганам етар, жонимдан тўйиб кетдим. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Жонини тикмоқ** Ҳаётини бағишламоқ. Мен жонимни яхшилик йўлига тикканман, Зокиржон. П. Қодиров, Уч илдиш.

4) Киши, одам. Жон бошига. Биз тўққиз жон эдик. ■ Қорабулоқ қишлоғида бирорта уйғоқ жон қолмаган эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Ҳеч бир жон йўқки, они бўлмаса жононаси. Ҳамза. Ҳамма ишни тўхтатиб, қимирлаган жонни теримга солар эканмиз. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

5) Бир қатор аниқловчилар билан қўланиб, «бош», «жусса» маъноларини ифодалайди. Қиз жонинг билан қаергача боролардинг? И. Раҳим, Чин муҳаббат. - Ёш жонинг бор, қизим, — деди [Офтоб оғим], — бировга ёмонлик соғинма. А. Қодирий, Ўтган кунлар. - Вой шўрим, — деди Мастура. — Жиндаккина

жонингизга-я? Шу жуссангизга учта дард сифадими? А. Қаҳҳор, Минг бир жон.

6 Куч, қувват, мадор. *Жони борича ҳаракат қилмоқ. Тезроқ қимирласанг-чи, жонинг борми? ■ Ҳожи.. секингина қўлини узатиб, қулоғини ушлади ва уч буқлаб туюриб қаттиқ қисди, жони борича қисди. А. Қаҳҳор, Йиллар. Жони борича икки қўлидаги этик билан эшикни «қамчи»лади. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

Жони йўқ 1) ўлик, жонсиз. *Сойга қарасак, учта балиқ ётибди: иккитаси ўлик, биттасининг жони йўқ. «Эртақлар»; 2) кўчма кучи йўқ, кучсиз, малорсиз. Бир қўлимнинг жони йўқроқ. Сенинг муштингни ея бериб, жонимда жон қолган эмас. А. Қаҳҳор, Кўпчинор чироқлари; 3) бўш, чидамсиз. Жони йўқ ил. Жони йўқ мато. **Жон олиб, жон бермоқ** Бирор ишда астойдил ғайрат кўрсатмоқ; жонбозлик, фидокорлик қилмоқ. *Бўтабой кечани кеча, кундузни кундуз демай, колхоз учун жон олиб, жон берди. С. Аҳмад, Ҳукм.**

7 Яхши кўрадиган, сеvimли, ёқимли киши ёки нарса ҳақида. *Олма — унинг жони. Жон дўстинг жонидан кечса ҳам, мол дўстинг молдан кечмас. Мақол. ■ Аммо лекин Мухторхон домла нафсамбирига одамнинг жони эди. А. Қаҳҳор, Тўйда аза.*

8 Энг яқин, сеvimкли кишиларга мурожатда сўзловчининг уларга яқин муносабатини ифодалайди, бегоналарга нисбатан эса ҳурмат ёки хушомадни билдиради. *Жоним, дедим қулоғига, оҳиста, жон, деди. «Кўшиқлар». Гулнорнинг кўзлари очилиб кетди.. Йўлчига тикилди. -Нима қилди, жоним, — сўради Йўлчи, лекин бетобмисиз дейишга тили бормади. Ойбек, Танланган асарлар. [Жамила Ғофирга:] Агар ўтирган жойингизга хас-хашаклар тўқилса, сочларим билан супурай.. жонгинам. Ҳамза, Бой ила хизматчи.*

9 «Опаси», «акаси», «отаси» ва ш. к. сўзлар билан, баъзан ёлғиз «жонидан» шаклида сўзловчининг тингловчига яқин муносабатини, эркалаш ёки хушомад маъноларини ифодалайди. *-Опаси жонидан, дўторингизни чалинг тузукроқ, — деди у [Маликаҳон] Адолатга қараб, — ўйин-кулгига ташна бўлиб ётганмиз. С. Зуннунова, Гулхан.*

10 Ҳаёт манбаи, ҳаёт бағишловчи нарса ҳақида. *Ёмғир — экиннинг жони. ■ «Иссиқ — пахтанинг жони» деган мақол ҳам бежиз айтилмаган. Ш. Рашидов, Ғолиблар.*

11 Бирор иш, соҳа ёки доирада асос муҳим ўрин эгалловчи, илҳомлантирув ташкилотчи шахс. *Жўраларининг жони. Дранинг жони. Мактабнинг жони.*

12 Мурожат қилинаётган шахсни билдирувчи сўздан олдин келиб, мурожатд: илтимос, илтижо маъносини кучайтира баъзан эркалаш маъносини билдиради. *Н мен билан хайрлашар чоғида: -Жон Ҳожи а Энди гап шу ерда қолсин.. — деди. А. Қоррий, Ўтган кунлар. -Урманг отамни! Ж амаки, урманг! — деб зор йиғлай бошлади. лалар. М. Исмоний, Фарғона т. о.*

13 Шахс билдирувчи сўзларга, киши отига қўшилиб, уларга кичрайтиш-эркала ҳурмат маъносини беради, мас., *онаж бувижон, холажон, акажон, домлажон; (лимжон, Қодиржон.*

14 кесим өзф. Шукур. *Офицернинг шу тиши бўлса, штабга етиб борса ҳам жон. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

Бир жон, бир тан бўлмоқ Бир ёқадан би чиқармоқ, баҳамжиҳат бўлмоқ. **Жон ачини да (ёки ҳолатда)** 1) ўлим талвасасида. *Оф цернинг ўзи ҳам талвасида ҳолдан тойган э бунинг устига хотини полда юмалаб, жон чигида хирилларди. А. Мухтор, Қорақалп қиссаси; 2) ғайриихтиёрий равишда, беи тиёр. Чеккасини зах ерга бериб йиқилган кесак каби ҳиссиз қизини [қутидор] ж ҳолатда қучоғига олди: «Қизим.. Кумуи Кўзингни оч!» А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ж деб** Хурсандлик билан, мамнуният била бажону дил. *Агар лозим келса, тошкўмир л нига бориб, кўмир қазиб келтиришга ҳам жо жон деб кетар эдим. А. Қаҳҳор, Сароб. **Ж кошки** Кошқийди, қани эди-я. **Жон куйди моқ** 1) бор куч-имконини аямай астойдил ҳаракат қилмоқ. *Бутун жамоа байрамни м носиб кутиб олиш учун жон куйдириб ишл моқда; 2) ачинмоқ, қайғурмоқ, илтифи кўрсатмоқ. Беш болали бир аёлнинг Элмуро га жон куйдириб, уни ўз паноҳига олмоқ: бўлгани тўғрисидаги гаплар Бувинисога жуи хуш келди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Жон талв саси қ. талваса. Жони кирмоқ** 1) ҳузур қи моқ, маза қилмоқ, ором олмоқ. *Уйига су газ ўтказиб, жони кирди. Тиш олдириб, жои кирди; 2) жуда хурсанд бўлмоқ, қувонмо севинчи ичига сифмай кетмоқ. *Кино дес жони киради. ■ Аёллар: - Бўлмаса-чи! Ҳа манинг жони кирди. Қамшиқапада ҳеч буна*****

жонгоша бўлган эмас, — дейишди. П. Турсун, Ақсугучи. **Жон(и)га тегмоқ** Безор қилмоқ, сўчлига урмоқ, кўнглига тегмоқ. *Мусофирчилик жонга тегди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бир иш буюрсанг, сўрай бериб жонга тегди.* Ойдин, Уялди шекилли, ерга қаради. **Жоним билан** Бош устига, жон деб, бажону деб. *Агар шаҳарда зарур ишларингиз бўлмаса, жоним билан бир ерга бориб келсангиз.* — Жоним билан. М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Аскарлик жоним билан бораман.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Жоним тасаддуқ қ. тасаддуқ. Жўжабирдай жон қ. жўжабирдай.** Ўлмаган менинг жоним қ. ўлмоқ.

ЖОНАЖОН [ф. جانجان — азиз; сеvimлий; самимий] 1 Энг сеvimлий, қадрли, қадрдор; энг яқин. *Жонажон дўст.* ■ *Хайр, жонажон дўстим Ювош! — Мени унутма!* [деди **Ювош**] Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Энг муҳим, энг зарур ва фахрли. *Тинчликни ҳимоя қилиш — жаҳон халқларининг жонажон ишидир.*

ЖОНБАХШ [ф. جانبخش — ҳаётбахш; ҳаётбахш этувчи] Ҳаёт бахш этувчи, ҳаёт бағишловчи, куч-ғайрат, далда берувчи. *Сир ва ашқларнинг жонбахш сувлари.* ■ *Нафас олга, жонбахшидан, дилкашидан айрилиб қалаётганда.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Офтоб тафтиданми, мана шу жонбахш шамол таъсириданми, қорлар эриб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖОНБОЗ [ф. جانباز — жонини хатарга қўйувчи; жон фидо қилувчи] Бирор ишда астойдил ғайрат кўрсатувчи, фидокор. *Жонбоз мастакорлар.* ■ *Чортоқда пахта ишқини тонгга, кундузни оқишомга улаб ишлаган жонбоз деҳқонлар фаолияти билан кўнглидик.* Газетадан.

ЖОНБОЗЛИК Мардлик, қахрамонлик; фидокорлик. *Массажетлар бирдек жонбозлик кўрсатиб, ёв билан мардларча олишди.* М. Осмон. *Ажлодларимиз қиссаси. Урушга кирганлар ҳам оғир участкаларда жонбозлик кўрсатгани бўйинига олиб кирарди.* П. Қодиров, Ўш келиди.

ЖОНГИНАМ Азизим, меҳрибоним, сеvimлийим. *Ҳозир бир ажойиб жойга борамиз, жонгеманг, жонгинам.* О. Ёқубов. Эр бошига қўйди тўшса. — *Ҳа, жонгинам, нима бўлди?* — *деди Ювош.* *Жонгеманг эшикдан кира туриб.* «Муштум».

ЖОНГЛЁР [фр. jongleur < лат. jocularior — сазикчи, масхарабоз] 1 Дайди мусиқачи,

ашулачи. *Ўрта аср Франциясидаги жонглерлар мактаби, жанубий славян достонларини куйлаган кўр гусларлар мактаби бизга маълумдир.* «ЎТА».

2 Нарса-буюмларни юқорига отиб, тутиб олувчи цирк артисти.

ЖОН-ДИЛ, **жону дил** Энг сеvimлий, энг яхши кўрадиган киши ёки нарса ҳақида. *Жон-дилим китоб.* ■ *Жон-дилим футбол эмасми, қизни ҳам унутиб, бутун ҳаёлим ўйинда бўлиб қолди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

Жон-дил билан Астойдил, астойдил берилиб. *Йигитлар Жўраҳон пайдо бўлса, ундан маслаҳат ва топшириқ кутиб, унинг буюрганларини жон-диллари билан бажарардилар.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Ҳар бир ишга жон-дили билан киришадиган бу йигит, ҳафта ўтмасданок, машинани мустақил бошқара оладиган бўлди.* И. Раҳим, Шонли авлод.

ЖОНДОР [ф. جاندار — тирик; тирик мавжудот] қ. **жонзот.** *Бир турли жондорлар пайдо бўлибди, у жондорлар Муроджонни кўрибди.* «Муродхон». Ўрмонда жондор кўп: *силовсин бор, тўнғиз бор.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

ЖОНДОШ [ф. جانداش — жонга яқин, жондай ака-ука] Бутун ҳаётини манфаатлари, фикри-зикри бир бўлган; яқдил, ҳамнафас. *Бу баҳор байрами, гуллар байрами.. Бу қондош ва жондош элар байрами!* Шухрат. *Ассалом, қондош элим, жондош элим, ёндош элим, Ўзбегим кўз бўлса, унга хўп келишган қош элим.* Ў. Рашид.

ЖОН-ЖАҲД, **жону жаҳд**; **жон-жаҳд билан** Жони борича, бор кучи билан; зўр бериб, ғайрат қилиб, астойдил, энг шимариб. *Жон-жаҳд билан ишламоқ.* ■ *Тешани Абдулла олди ва жон-жаҳди билан гиштларни кўчириб узата берди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *У мотоциклнинг рулини жон-жаҳди билан ушлаб, бошини кўтарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЖОН-ЖАҲОН, **жону жаҳон** Бутун борлиғи, бутун вужуди. *Қиз боши билан у жон-жаҳонидан кечиб, истиқболингга югурса-ю, иссиқ уйдан чиққинг келмаса.* Шу ҳам йигитчилик бўлди-ю. — *Нусратбек ўзининг худбинлигидан ўзи жирканиб кетди.* С. Нуров, Нарвон. *Аваз ўрнидан қушдай енгил турди.* *Оптоқ бўлиб ёришган янги тонг ҳавосидан,*

безовта кўнглида туғилган янгича бир туйгулар навосидан жон-жаҳони яйрарди. С. Сиёев, Аваз.

ЖОНЗОТ [ф. + а. جان زات — жон эгаси] Тирик жон, жонивор. Бу ерда на дов-дарахт, на бошқа бирон жонзот бор эди. С. Кароматов, Олтин кум. Қўрада бандилардан бошқа жонзот қолмаган, қўйлар ўтловга ҳайдалган эдилар. С. Айний, Қуллар.

ЖОНИБ [а. جانب — ён, томон, тараф] эск. Тараф, томон, ер. Қайси жонибдин келур, деб термулуб ҳар соате, Йўллариди чор чаши интизорим бор эди. Муқимий.

ЖОНИВОР [ф. جانور — жони бор, тирик] 1 Табиатдаги ҳамма жонли нарсалар; жон эгаси; мавжудот (ўсимликдан ташқари). -Худойи таоло инсонни ҳамма жониворлардан азизу мукаррам этиб яратди, — деди Меъмор ўртадаги сукутни йўқотиб. Мирмуҳсин, Меъмор. Қишлоқда бирорта қимир этган жонивор кўримайди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Нарса, ўсимлик, ҳайвон ва ш. к. га нисбатан эркалаш маъносиди ёки «бечора», «боёқиш», «шўрлик» каби маъноларда ишлатилади. От сагрисидан лойга ботган, жонивор бор кучи билан пишқириб, олдинга интилади. Ойдин, Фонарь тагида. Ишком четиди бир шафтоли бор экан, жонивор, мевасини кўтаролмай, шохлари ерга қайрилиб ётибди. П. Турсун, Ўқитувчи. Оғайни, бу ош деган жонивор куйиб кетмадимми!? Ш. Рашидов, Фолиблар.

3 кўчма Ҳайвон, махлуқ. -Қори Ибод деганинг аҳмоқ бир жонивор экан, — деди Қурбон девона. С. Айний, Жаллодлар. -Аммо отангни ҳам шу жониворлар орасига қўшиб ўлтиришинг қисқалигингдир! — деди [Ҳожин]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. От дам олсин, ўрнига сизни кўшамиз. Сиз ундан кўра ақллироқ жониворсиз. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

ЖОНИМ қ. жонгинам. Севгилим, «Шоир» дебсан мени хатингда, «Севганим» ё «дўстим» демасан: Раҳмат, жоним, ёзган хатинга, Аммо ҳали шоир эмасман. Х. Салоҳ, Чашма. -Жоним, — деди Давлатёр титроқ товуш билан, — бир оғиз гаплашишга зорман. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖОН-ТАН, жону тан айн. жон-дил. Бунинг устига болажонлигини айтмайсанми-я. Дамир билан Попук жони-тани. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

ЖОНИҚМОҚ Бир нарсадан қуруқ қоётгандек шошмоқ, ошиқмоқ, шошқалоқ; қилмоқ. Шошма, мунча жоникмасанг? ■ 1 ламан, ўттиз икки тишининг ҳаммаси чақан. Лекин тишларингни уриб синдирмоқчи жониккаверма, болам. К. Яшин, Ҳамза.

ЖОНКАШ кам қўлл. Меҳнатни жоник ҳам ортиқ кўрадиган; меҳнаткаш, ғайрчан; жафокаш. Жонкаш аёл. ■ Вафот қилди жонкашим, дардкашим [деди Шоқоси Ойбек, Таъланган асарлар.

ЖОНКАШЛИК кам қўлл. Меҳнатварлик, фидокорлик, фидойилик. Жонкашлик қилмоқ. ■ Йўлчи ёзда ёниб, чат тупроқ ялаб, қишида қор-муз кечиб, бутмаҳрумиятларга, бутун оғриқларга қармасдан, жонкашлик билан ишлади. Ойбек Таъланган асарлар.

ЖОНКУЯР Бирор иш, соҳа ёки кил учун жон куйдирувчи, астойдил ғайр кўрсатувчи; ғамхўр. Менинг жонкуярлар бор. ■ Республика матбуотининг жонкуярларидан бири бўлган Ўлмас Алиев Марғилсда яшаб, ўз фаолиятини давом эттирмоқчи. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Отадек меҳрибон қайда, Онадек ғамгузор қайда? Бу ерларда сарсонман, Улардек жонкуяр қайда «Оқ олма, қизил олма».

ЖОНКУЯРЛИК Жон куйдириб ишлалик, фидокорлик, ғамхўрлик. Қодир ака йилдан бери раис бўлса ҳам, колхозчиларни бу йилгидек жонкуярлигини ҳеч қачон кўрмган. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ҳамқишлоқлари эса унинг куюнчаклиги, жонкуярлигид ҳамини хурсанд. Газетадан.

ЖОНЛАНИШ 1 Жонланмоқ фл. ҳар. 1 2 Ҳаракатга, жўшга келиш; кўтарини руҳ. Машиқлар ашула бошлаб юбордил. Одамлар ўртасида шивир-шивир, жонлани бошланди. С. Зуннунова, Гулхан. Жонланиган, кули бир-бирига қўшилиб, зал шов-ш бўлиб кетди. П. Қодиров, Уч илди.

3 Ривожланиш; олға босиш. Ишдаги жонланиш маошга ҳам таъсир қилди.

ЖОНЛАНМОҚ 1 Ҳаёт белгиларини кўрсатмоқ; тетикланмоқ, бардам бўлиқолмоқ; тирилмоқ. Баҳор — табиат жонланадиган фасл. ■ Кунлар анча узайиб қолди, ҳавонинг ҳарорати кун сайин кўтарили борлиқ мавжудот жонлана бошлади. Газетадан. Эрталаб қишлоқ аҳолиси, баҳор кўёшининг дастлабки илиқ нуридан жонланган

1 **Кўчалар сингари, ўрмалаб, кўчага чиқа**
ди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 **Енгил тортиб, ҳаракатга, жўшга кел-**
ди. Шўх кўтарилмоқ, руҳланмоқ. Қумуш..
 3 **Ўзига ўзига келди.** Ҳушдан ажралаёзган
 4 **Қўчалар [қутидор, Офтоб ойим] бу ҳолдан**
 5 **Ҳар оз жонлангандек бўлдилар.** А. Қоди-
 6 **рий, Ўтган кунлар.** У севгилиси кўлидан ўзи-
 7 **га ҳаёт ўтгандек жонланди.** М. Исмои-
 8 **лов, Фарғона т. о.**

9 **Гавжум, серфайз бўлмоқ.** Кундуз соат
 10 **Қўлидан кейин тўйхона жонланиб қолди.**
 11 **Мухаммаджонов, Турмуш уринишлар.**
 12 **Қамсасиз, ўлик кўринган дашт одам-**
 13 **лар билан жонланиб кетди.** Мирмуҳсин,
 14 **Қашқар.**

15 **Равнақ, ривож топмоқ, юксалмоқ,**
 16 **қўл босмоқ.** Ишлар жонланиб кетди. ■
 17 **Жондон раҳбарлигида ҳаваскорлик тўғарак-**
 18 **ли спорт ишлари жонланди.** Назармат,
 19 **Қўчалар баланд сайрайди.**

20 **Қизгин тус олмақ, қизимоқ.** Сўхбат
 21 **Қўлидан кетди.**

22 **Намоён бўлмоқ, гавдаланмоқ.** Касал
 23 **Қўлидан сарғайиб кетган юзи, муштдеккина**
 24 **Қўлидан Шерзоднинг кўз ўнгидан тағин жон-**
 25 **ланди.** У. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Кўзи
 26 **Қўлидан Лаши хола жонланди.** С. Кароматов,
 27 **Қўчалар қўм.**

ЖОНЛИ 1 Тириклик аломати бор, ти-
 28 **риклик.** Жонли тўқима (биол.). ■ Қиздан сўраб-
 29 **ди:** -Бу ерда нима қилиб ўтирибсан, бу ерда
 30 **Жондон бошиқа жонли жонивор борми?** «Ол-
 31 **тинлик».**

32 **Жонли турган, барҳаёт, тирик.** Ўтмиш-
 33 **лик жонли шохиди.** ■ Жонли гувоҳни ишга
 34 **Қўлидан бўлмайди.** А. Қаҳҳор, Сароб. Уруш заҳ-
 35 **оратдан бошидан кечирган ҳар бир одам даҳ-**
 36 **шатликнинг йилларнинг жонли шохидидир.** Н. Са-
 37 **фаров, Оловли излар.**

38 **3 кўчма Эҳтиросли; қайноқ.** [Гулнор]
 39 **Жонлининг кучли, эркак нафасини, дудоқ-**
 40 **лининг унинг бўсасининг жонли оловини бир**
 41 **Қўлидан сезди.** Ойбек, Танланган асарлар.

42 **4 кўчма Тийрак, серҳаракат; шўх.** Тах-
 43 **лиқ Собиржонни танир эдим мен Бо-**
 44 **ланим. Зап чавандоз, миқти, жонли, хосият-**
 45 **лиқлар жуда.** М. Шайхзода. Ҳақиқатда эса
 46 **Жонли хотинлари орасида энг жонли ва**
 47 **қўлидан бўлган бу жувон — Султонхонга**
 48 **қўлидан келган курашининг натижасидан норо-**
 49 **нли.** Чўлпон, Кеча ва кундуз.

5 **кўчма Рухли, шўх, қизик; қизгин.** Бу ўза-
 50 **тиши мажлисини жонли, руҳли ўтказмоқ учун**
 51 **барча қизлар ўзларининг энг асл, энг нафис ки-**
 52 **йимларини кийиб.. ҳусн оламини.. яна бир қай-**
 53 **та бежабдирлар.** А. Қодирий, Ўтган кунлар.
 54 **Мелиқўзи билан бўлган жонли сўхбатда [унинг]**
 55 **бутун орзу-истакларини билиб олдим ва очерк**
 56 **ёздим.** Н. Сафаров, Оловли излар.

6 **кўчма Тетиклик, гайрат, хушчақчақлик**
 57 **ифода этувчи; шўх, ўйноқи (кўз қараши,**
 58 **чеҳра ҳақида).** Йўлчининг чиройли кенг юзи-
 59 **да.. жонли, теран маъноли кўзларида қандай-**
 60 **дир илиқ, самимий табассум тошган эди.**
 61 **Ойбек, Танланган асарлар.**

7 **кўчма Худли ҳақиқатдагидек, чин,**
 62 **ҳақиқий; ёрқин.** Жонли портрет. ■ Жилин
 63 **билан Костилиннинг сарғузашти уларнинг кўз**
 64 **олдиларида жонли воқеадай ўта берди.** П.
 65 **Турсун, Ўқитувчи.** [Сайрамов] Ҳар масала-
 66 **ни жонли мисоллар билан баён қилди.** Ой-
 67 **бек, О. в. шабадалар.**

8 **кўчма Ифодали, аниқ-равшан, тушу-**
 68 **нарли.** Атоқли халқ санъаткори [Юсуфжон
 69 **қизик] ҳаётнинг энг чигал, мураккаб томон-**
 70 **ларини жонли тил билан содда қилиб тушун-**
 71 **тира оларди.** Т. Обидов, Юсуфжон қизик. Эски
 72 **адабиётни яхши ўқийди, айниқса.. Абомуслим**
 73 **дostonларини ўқиганда, жуда ҳам жонли чи-**
 74 **қаради.** А. Қодирий, Обид кетмон.

9 **кўчма Ҳаёт қайнаган, гавжум; жўшқин.**
 75 **Кундузига қараганда сарой жонли: кишилар-**
 76 **нинг шақиллашиб сўзлашишлари, хоҳлаб ку-**
 77 **лишишлари саройни кўкка кўтаргудек.** А. Қо-
 78 **дирий, Ўтган кунлар.**

10 **кўчма Амалий, ишбилармонларча.**
 79 **Раҳбарликни қоғозда эмас, жонли раҳбарлик**
 80 **қилиш шаклида олиб бориш керак.** Н. Сафа-
 81 **ров, Оловли излар.**

ЖОНЛИЛИК Ҳаётийлик, жўшқинлик.
 82 **Рақснинг жонлилиги.** ■ Жозибали декора-
 83 **ция «Буюк канал» операсига жонлилик ки-**
 84 **ритган.** Газетадан.

ЖОНЛИҚ дин. Худо йўлига, азиз-авлиё-
 85 **ларга қурбонлик учун аталган уй ҳайвони**
 86 **ёки товуқ, хўроз.** Жонлиқларнинг калла-по-
 87 **чалари ҳар доим шу ерда кўзларини лўқ қилиб**
 88 **пойлаб ётувчи мазор шайхларига улашиларди.**
 89 **М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.**
 90 **Ҳотам: -Сизлар тунда келган вақтларингиз-**
 91 **да оёқларингизга жонлиқ сўяй десам, йилқи-**
 92 **лар ҳаммаси яйловда эди, — деган экан.** Шук-
 93 **рулло, Жавоҳирлар сандиги.**

ЖОНОН [ф. جانان – маҳбуба; маъшуқа] **1** от Жуда гўзал, зебо, қадди-қомати келишган аёл; нозанин. *Кўзим нури, латофатли на хуш озода жононсан, Нечук ҳам яхши жононсан, менинг жисмим аро жонсан.* Ҳабибий.

2 сфт. Жуда яхши, гўзал, ширин, ёқимтой; ўйноқи; аъло. *Жонон йигит.* ■ *Шаҳримиз кўркидир жонон болалар.* Ф. Фулом. *Айтсам, дўстлар, шу тунни Бўлиб ўтди жонон тўй.* З. Диёр. *Ҳой қушлар, жонон қушлар, Келинг, чертай бирга тор.* Файратий. *Кулгиси чиройли экан, жонон чинни чертилгандай бўлди.* М. Исмоилий. Фарғона т.о.

3 Яқин кишиларга мурожаатда ҳурмат ёки кесатиқ маъносини, бегоналарга нисбатан эса ҳушомадни билдиради. *-Жонон, — деди у, хотинининг бошини силаб.* А. Қаҳҳор, Сароб.

4 Жонон (хотин-қизлар исми).

ЖОНОНА [ф. جانانه – маҳбуба; маъшуқа] Маҳбуба, маъшуқа, севгили ёр. *Жондан кечмасанг, жонона қайда, тоққа чиқмасанг, дўлана қайда.* Мақол. ■ *Ҳеч бир жон йўқки, они бўлмаса жононаси.* Ҳамза. *Кўзгиданг мастонмисан, Сен нечук жононасан?* «Ойсулув».

ЖОНОҚИ: жоноқи олма Эртапишар, хушбўй, ширин қизил олма. *Олдинпишар жоноқи олмалар оловдай ёнади.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Қосим бува тоғ этагидаги ёввойи олмаларга жоноқи олмаларни пайванд қилиб юрарди.* А. Эшоннов, Бир оғиз сўз.

ЖОНПАРВАР [ф. جانپور – жонбахш, ҳаётбахш] Инсонга руҳ бағишловчи, руҳлантирувчи. *Кечки пайтларда айниқса ҳамма созандаларнинг мусиқа садолари ҳар томонда жаранглаб, жонпарвар яллалар фалакка чирмашар эди.* Газетадан.

ЖОН-ПОН: жон-пони чиқиб кетмоқ айн. жони чиқмоқ **2, 3.** қ. жон **1.** *Уларнинг шарпасини сезган хўроз чўчиб, «ку-ку» деб безовта бўла бошлади.* Уларнинг [Раҳмон, Кўзининг] жон-пони чиқиб кетди. Ё. Шукуров, Уч савол. *Бу янгиликларни эшитиб, шайхнинг жон-пони чиқиб кетаёзди.* К. Яшин, Ҳамза. *Жон-пони чиқиб турган Бекжон сигирнинг орқасидан қаттиқ итарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЖОНСАРАК [ф. جانسارک – жондан тўйган] Саросимага тушган, эсанкираган, гангиб қолган; безовта. [Мансур:]

Мағрур Алишернинг сувдан чиқариб ташган балиқдай жонсарак, уни бузилган дай безовта бўлиши қасос билан тўлган гимга тасалли беради. Уйғун ва И. Сул Алишер Навоий. *Олдинги позицияга қадим кўйиб, ҳар нарсидан ҳадиксираган теваракка жонсарак ва ожиз қарайд янги жангчилар орасида [Бектемир] ўпихини ёрган хўроздай сезар эди.* Ой Куёш қораймас.

2 кўчма Сира бекор ўтирмайдиган, дўзига иш топиб гимирлаб юрадиган, тичимайдиган; серҳаракат. *Ҳозир ўша жонрак тана жим, ўша чевар қўллар бедар.* И. Раҳим, Ихлос. У[Ў.Зокиров] овқатини юриб ейдиган жонсараклардан. Газетадан.

ЖОНСАРАКЛИК Безовталиқ; серҳ; катлик, тинчимаслик. *Турсунбой эшик ҳадини шошиб илди-да, жонсараклик билан қари уйга қараб югурди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бамаъни одам-у, шунақа жонсараклиги да, — деди ота, тайёр ошни ташлаб кеп раисдан нолиб.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабад.

ЖОНСИЗ **1** Ҳаёт аломати йўқ, ўлик. *1* *хозчилар югуришиб келганларида, Умул ота жонсиз эди.* Ш. Рашидов, Бўрон кучли. *Менглибой энгашиб, жонсиз кўзични кўлига олди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Ҳаракатсиз қотган, ҳеч нарса ифэтмайдиган; беҳуш, қарахт. *Жонсиз чеч* ■ *Силкинши орқасида унинг юзини тўзган соч толалари ўраб олиб, жонсиз бир ратга киргизди.* А. Қодирий, Ўтган кун. *Жонсиз ҳайкал бўлиб ризолик берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Кучи йўқ, кучсиз; бўш, чилсиз; нимжон. *Жонсиз ип.* ■ *Мурзин ун паришон сочларини, нозик бўйнига ёпишмайин, жонсизгина соч толаларини томсқиларди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

4 кўчма Зерикарли, руҳсиз, таъсирсиз шавқ-завқсиз. *Жонсиз спектакль.* *Мажжуда жонсиз ўтди.*

5 кўчма Сукутга чўмган, жимжит. *Жонсиз кўчалар.* ■ *Узоқларда жонсиз кўрин.* *Овуллар ҳам йиғлаб ухлаган.* *Саҳар тушўрли хотинлар «Тангерим».. деган, тўйиғлаган.* Ҳ. Олимжон.

ЖОНСИЗЛАНМОҚ Ҳаракатсиз қомоқ; тириклик нишонасини йўқотмоқ. *(Лимбойваччанинг ранги оқариб, кўзла*

сўзжуддан бир лаҳзада жонсизланди. Ойбек, Танланган асарлар. *Совуққа чидамли Йўлчи* (1984). Эгни юпун бўлганидан, оёқларининг жонсизланганини, гавдасининг бужмайганини сезди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖОНСИЗЛАНТИРМОҚ 1 Жонсизлан-тирмоқ, фл. орт. н.

2 тиб. Этини ўлдирмоқ, аъзонинг бирор қисmini оғриқ сезмайдиган қилмоқ. *Укол билан баданни жонсизлантирмоқ.*

ЖОНСИЗЛИК Нимжонлик, кучсизлик. *Унинг жонсизлиги билинди.*

ЖОНСЎЗ [ф. جانسون — жонни куйдирувчи, азобкаш] Ўта таъсирчан, таъсирли. *Билмиш байтдан иборат бу қасида, устоднинг сўзлари билан айтганда, адабиётимиз тарихидаги энг жонсўз марсиядир.* **ЎТА.**

ЖОНСЎХТА [ф. جان سوخته — жон (ни) қуйувчи] Ёқимли, ўзига тортувчи. *Камроқ бўлган жудаям кампир эмас эди-ю, лекин камроқ бир жонсўхта хотин эди.* А. Мухоммадов. Бўронларда бордек ҳаловат.

ЖОН-ТАН, жону тан қ. жон-дил. Номим *жонсоби-рузим сартарош, Жону таним — жоним, ўзим — сартарош.* Т. Тўла.

Жон-тан билан айн. жон-дил билан. *У сени жон-тан билан яхши кўради.* ■ *Ҳар янги кўрашроқ очиб, жону тан билан киришади.* Ойбек, О. в. шабадалар.

ЖОНФИДО [жон + фидо] Ҳаётини фидо қилувчи, ҳаётини бағишловчи. *Онам энг жонфидо, ушатмоқда нон, Доимо меҳрибон, Доимо жонфидо.* Миртемир.

ЖОНФИДОЛИК Ҳаётини фидо қилиш. *Санъат жасорат, жонфидолик билан.* ■ *Жонсиз меҳнат-машқлар билан дунёга келди.* «Саодат».

ЖОНҲАЛАК [жон + ҳалак] Қийналган, қийин овора. *Икки ҳафтадирки, рассомнинг сўрт олдидан бесамар, жонҳалак.* Х. Султонов. Бир оқшом эртаги.

ЖОН-ҲОЛ Бутун бадани, тани. *Сени ўйлаб, жон-ҳолим оғрир, Сени ўйлаб, қондир қонларим.* Р. Парфи, Кўзлар.

Жон-ҳолига қўймай Ҳол-аҳволига ва эришга қарамай, мажбуран. *Бормасангиз, сира жонсиз йўқ, деб жон-ҳолига қўймай, зўрлаб жонсизлик олиб кетди.* Ойдин, Ўзидан кўрсин.

ЖОРИЙ [а. جاری — югураётган; ўтаётган. бораётган] Ҳозирги кунда, пайтда со-
либ бўлаётган, давом этаётган, олиб бори-

лаётган; амалдаги, кундалик. *Хонани ижарага олган киши, шартномага биноан, уни яхши сақлаши, жорий ремонт қилиши лозим.* Газетадан. *Шу кунгача кўплаб мактаблар капитал ва жорий таъмирдан чиқарилди.* Газетадан.

Жорий этмоқ (ёки қилмоқ) 1) амалга оширмоқ, кучга киргизмоқ. *Алмашлаб экишни тўла жорий этдик.* «Ўзбекистон кўриқлари»; 2) татбиқ этмоқ, қўлламоқ, ёймоқ. *Фан-техника ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилмоқ.* ■ *Чорвачиликда коллектив пудратни кенг жорий қилиш масаласи ғоят муҳим аҳамият касб этмоқда.* Газетадан.

ЖОРИЯ [а. جاریه — асир, чўри; оқсоч] эск. Чўри, оқсоч. — *Мен ахир отам томонидан эски кийим-кечаклари қаторида ютқизилган, қиморбознинг мулкига айланган жория эдим, — деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. *Бундан уч ой муқаддам Маликул шароб қул бозоридан ўн беш-ўн олти яшар бир жория сотиб олган эди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

ЖОСУС [а. جاسوس — айғоқчи; хуфия; хабарчи] Бирор давлат ҳақида махфий маълумот тўплаш билан шуғулланадиган шахс; айғоқчи, шпшон. *Шайбонийхоннинг жосуслари кўплиги унга [Бобурга] маълум эди.* П. Қодиров, Юлдузли кунлар. *Адолат постга келиши билан командир айтган парашютчилар, жосуслар ҳақида ўйлай бошлади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЖОСУСЛИК Махфий маълумот олишлик; айғоқчилик, шпшонлик. *Қовоғи қалин бекнинг жосуслик қилишдан мақсади ҳам шу эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Ватанга хиёнат қилиши, жосуслик, террористик акт, қотиллик ҳамда бандитизм каби жиноятлар учун ўлим жазоси берилиши мумкин.* Газетадан.

ЖОҲИЛ [а. جاهل — нодон, ўқимаган, билимсиз] Жаҳолатда қолган, илм-маърифатдан маҳрум; қолоқ, маданиятсиз, нодон. *Жаҳл — жоҳилнинг қуроли.* Мақол. ■ [Қози эликбошига:] *Сиз аралашмай турунг, эликбоши, жоҳилсиз. Тўмтоқ гапириб, ишнинг пачавасини чиқардингиз!* Ҳамза, Бой ила хизматчи. *Сўфиев нодон, жоҳилгина бўлмади, ўзига хийла ишонган фирром ҳам эканлиги кўриниб турарди.* Ҳ. Назир, Кўкте-
рак шабадаси.

ЖОҲИЛЛИК Нодонлик, қолоқлик, маданиятсизлик; ўжарлик. *Жоҳилликдан жон*

чиқар, қобилликдан донг чиқар. Мақол. ■ Хон илгари ҳам бу ўғлини бот-бот ўйлаганда, худбинлиги, жоҳиллиги, оний ҳаловати учун юз одамнинг баҳридан ўтишдан тоймаслигини биларди. С. Сиёев, Аваз.

ЖУББА [а. جبه — кенг англи устки кийим] *шв.* Кўйлак бичимида тикилган пахтали иссиқ кийим. Кишилар қишининг оғир юклари: пўстин, пахталик, чопон, жуббаларни ташлаб, ўзларини эркин ҳис эта бошладилар. Ж. Шарипов, Хоразм.

ЖУВДА I шв. Туянинг бўйни ва тизза-сидаги жун.

ЖУВДА II шв. Болтанинг соп ўрнатиладиган томони.

ЖУВОЗ [ф. جواز — ёғоч ёки тош ўғир] 1 Ўсимликлар уругидан, хусусан, чигитдан мой чиқарадиган қурилма; мойжувоз. Жувоз ҳайдамоқ. Отни жувозга қўймоқ. ■ Жувозга қўшилган эшакка бир боғ хашак билан бир челақ сув бўлса бас. Э. Усмонов, Ёлқин. Қўшни ҳовлидан чучитилган жувоз мойшининг исси келади. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 Шоли оқлайдиган қурилма; обжувоз.

ЖУВОЗКАШ [ф. جوازكاش — жувоз тортувчи] 1 Жувоз ҳайдовчи, жувозхонада (обжувоз ёки мойжувозда) ишловчи ишчи. Жувозкаш дарвозани ичидан занжирлаб олди. Т. Мурод. Қўшиқ. Асқар жувозкаш деса, ҳамма танийди. Н. Фозилов, Оқим.

2 Жувозга қўшиладиган. Жувозкаш от.

3 Тирикчилиги, даромади асосан мойжувоз устида бўлган шахс, мойжувоз эгаси. Йўлчи уни [Шоқосимни] бир жувозкаш майда бойга хизматкорликка — унинг жувозини ҳайдовчи сифатида ўрнаштиради. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖУВОЗКАШЛИК Жувоз ҳайдаш билан шуғулланиш, жувозда ишлашлик. У [Али тошбақа] жувозкашлигу қоровулликдан ташқари қассоблик ҳам қилади. Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа. Қулунтой ҳам унга қилиб эски эшлик, Ўргатибдир Кўканчага жувозкашлик. Ф. Фулом.

ЖУВОЗХОНА Обжувоз ёки мойжувоз ўрнатилган жой, бино. Ҳури ҳам истабми, истамайми жувозхонага тез-тез кириб турадиган бўлиб қолди. Н. Фозилов, Оқим.

ЖУВОЛДИЗ [ф. جوالدوز — халта, қоп тикадиган игна] Қоп тикиш учун ишлатиладиган йўгон, эгик игна. Сўнгра латтага ўралган иккита жуволдизни ердан олиб, икка-

ласини теракка санчди. М. Осим, Карвйўлларида. Ўстам.. сутачада ўтириб, жуводиз билан йиртиқ қон-қанорларни тикаётган кампир қошига келди. Ойбек, О. в. шабадал.

ЖУВОН [ф. جوان — ёш; умрининг ярмига ҳам етмаган одам ёки ҳайвон] 1 Эрга чиқан, аммо ҳали ёш аёл. Тўхта хола атроф олазари қараб турган эди, ўрта яшар б жувон келиб қолди. И. Раҳим, Чин муҳабб. Ёши ортиб бораётган ҳар бир қиз, ҳар б жувон сингари, Тўрагон ҳам бола кўришни холар эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

2 Эрдан чиққан ёки тул қолган хотин [Қутидорнинг] Борди-келди битта жувон қизи бор-ку, мунча, тўйни бошқа, никоҳ, бошқа қиламиз, деганига ҳайрланган [дег биринчи киши]. А. Қодирий, Ўтган кунла Жувон олмай, қиз олинг: Қизнинг қилиғи яхши «Оқ олма, қизил олма».

3 Ифқатини йўқотган қиз. -Қизми, жувонми, Гулнорми — бар бир, мен дадамни ёш хотин олишини хоҳламайман, — деди Салим. Ойбек, Танланган асарлар.

ЖУВОНА [ф. جوان — куртак; ёш] ш Икки-уч яшар қорамол; новвос. -Инсо қилинг-да, Раҳим ака, — деди, — буни сиз жувона дедингиз, жувона эмас, олти яш бўлган катта хўкиз. С. Айний, Қуллар.

ЖУВОНБАХТ [ф. جوانبخت — бахтли] эс Бахтли, бахтиёр; толей баланд, омадли.

ЖУВОНБОЗ [ф. جوانباز — ёш бола бўлач ўйновчи] фольк. Баччабоз, болабоз, босс қолбоз. Тушибсан кўп гозиргоннинг қўлига, Нишлар айладинг тоғнинг чўлига, Қайтиб тудинг жувонбозлар қўлига, Озод бўлдинг, энг кетгин элинга. «Эрали ва Шерали».

ЖУВОНБОЗЛИК Баччабозлик, босс қолбозлик. [Аҳмадхон:] Ўзлари мўйсафи экан, даргоҳидан беумид экан, эшонман деган ғалат экан.. жувонбозлиги зиёд экан, деб яна қоча бошлади. Ислон шоир, Зулфи зар билан Авазхон.

ЖУВОНЛИК кам қўлл. Ёш аёллик, ёшлик. Ҳамма ерда фақат Шаҳзоданинг чиройи дилбарлиги, тамтам жувонлиги ҳақида габориши керак. К. Яшин, Ҳамза. Унда жувонлик кўрки барқ уради. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЖУВОНМАРГ [ф. جوانمرگ — ёш, бевақт ўлган] 1 Ёш ўлган, авжи етилган пайтида ҳалок, нобуд бўлган. [Гули:] Жувонмар гунчани ҳам эсла, ёд эт. Унутма, доимо ру

Эмни шод эт. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 қарғ. Ўлгур, ер ютгур [Ҳожар Тўлашма:] Ҳа, жувонмарг, холанга нима дединг? Ҳамза, Паранжи сирлари. Бирорта камбағалга тегса, унинг ёнида оёқ яланг қўш ҳайвон бу жувонмарг! Ҳ. Фулом, Машғал.

Жувонмарг бўлмоқ 1) ёш ўлмоқ, ёш сзтоқ, нобуд бўлмоқ. Мени бу балодан халос қилинг. Ёшман, бемаҳал жувонмарг бўлиб кетмай. С. Аҳмад, Ҳукм; 2) кўчма барбод бўлмоқ, бекор кетмоқ. **Жувонмарг қилмоқ** бадном қилмоқ. *Лекин лабз (лафз) деб дуровни жувонмарг қилиш ҳам инсофдан эмас-да?* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса; 2) барбод қилмоқ, йўқ қилмоқ. *Ўқинини жувонмарг қилсак, уволига қоламиз.* М. Исмаилов, Фаргона т. о.

ЖУВОНМАРД [ф. جوانمرد — олижаноб, мард киши; олижаноб, мард] эск. 1 Мард, ботир, довиорак.

2 Олижаноб, олиҳиммат, ҳотам.

ЖУВОНМАРДЛИК 1 Мардлик, ботирлик, довиораклик.

2 Олижаноблик, ҳотамтойлик.

ЖУВОРИ фольк. Жўҳори. Кесганда жуворини, поя бўлур, Бошинга битта рўмол соя — «Оқ олма, қизил олма».

ЖУВОНСЎХТА [ф. جوان سوخته — ёш қовжираган] қ. жувонмарг 2. [Гулнор Рага:] *Жувонсўхта Норбойвагчанинг қўли иқболи баланд экан.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

ЖУДА рвш. Ортиқ, ниҳоят даражада, ташқари, гоаят; ниҳоятда, бениҳоя. *Жуда қийиқ, жуда ўжар йигит экансиз.* Танланган асарлар. *Бу масала жуда жуда вақтида қўйилди.* А. Қаҳҳор, чор чироқлари.

ЖУДА БЎЛМАГАНДА (ёки бўлмаса) айн. ҳеч бўлмаганда қ. ҳеч 1. *Жуда бўлса (ёки деган-деган) ортиғи билан, нари борса. Самарқанд-да жуда бўлса 400 километр.*

ЖУДАЯМ [асли жуда ҳам] рвш. қ. жуда. *Жудаям раҳми ҳам тозаласак, жудаям соз бўлар-ми?»* *Жуда дейсиз?* Ш. Рашидов, Фолиблар. *Жудаям Дилфузанинг унга жудаям раҳми келди.* У. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЖУДО [ф. جدا — алоҳида; ажратилган, айрилган]: **жудо бўлмоқ** 1) бирор кимса ёки нарсани айрилмоқ, маҳрум бўлмоқ; **жудо-жудо** учрамоқ. *Азиз дўстлар, нетай, бахти*

қаро бўлганга йиғлайман, Азизимдан тирик, ўлмай жудо бўлганга йиғлайман. Ҳамза, Паранжи сирлари. *Мен бир оёғимдан жудо бўлдим-у, аммо юзлаб гўдакнинг жони саломат қолди.* Уйғун, Ҳаёт қўшиғи; 2) халос бўлмоқ, айрилмоқ. *Боши танидан жудо бўлди.* **Жудо қилмоқ** (ёки этмоқ, айламоқ) 1) бирор кимса ёки нарсдан айирмоқ, маҳрум қилмоқ. *Мен билан Отабекни қаматиб, дор остига юборувчи, Отабек тилидан сохта талоқ хати ёзиб, бир-биримиздан жудо этувчи.. баттол Ҳомид экан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) халос қилмоқ, айирмоқ. *Боиснинг қиличи душман солдатининг чап қулоғи тагига бориб тушди ва унинг калласини танидан жудо қилди.* Н. Сафаров, Қаҳрамоннинг туғилиши.

ЖУДОЛИК Яқин кишилардан айрилишлик; айрилик, ҳижрон. *Оғир жудодлик.* *Жудодлик алами.* *Жудодликда яшамок.* ■ *Биз узок жудодликдан кейин мусофир юрtda учрашган ака-укалардай қучоқлашиб кетдик.* О. Ёқубов, Излайман.

ЖУЖУН(ЧА) [хит. «чу санча»] 1 Уст кийим учун ишлатиладиган қалин ипак газлама. *Бир костюмлик жужунча.* ■ *Баззозлар ипак жужун харид қилар эдилар.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Шу матодан тикилган. *Жужунча шим.* ■ *Залдан оқиш жужунчадан костюм кийган Давронов аста тебраниб чиқиб келди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖУЖУҚ шв. Ёш бола; гўдак. *Ва оналар кўксин тутгач, Жужуқлар сунт эма бошлар он.* Х. Даврон, Қақнус. *Айланиб, уйда қолган жужуқларига қанд-курс, ҳолава, нуфак олмоқчи бўлди.* Н. Аминов, Қалтис хато.

ЖУЗ, ЖУЗВ [а. جزو, جزى, جزى — қисм, улүш; Курьоннинг ўттиздан бир қисми] 1 эск. Қисм, улүш, ҳисса. *Инсон ҳаётдан қилган талабнинг бир жузинигина олади.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Гилам устида жуз-жуз.. қоғозлар ётарди.* Ойбек, Навоий.

2 Ёзув қоғозининг метрик тизимда эллик тахта (муайян ўлчамдаги варақ) га тенг ўлчов бирлиги.

3 Тикилган дафтар ёки китоб варақларининг ҳар бир маҳкамланган қисми. *Дафтарнинг варақлари жуздан чиқиб кетган, йиртилиб тушган.* *Бошқа бирон жойда лекция ўқилганда чалкашган бўлса керак, лектор лекциянинг бош-кетини тополмай, хийла овора бўлди.* А. Қаҳҳор, Қуюшқон.

ЖУЗВДОН эск. айн. жуздон.

ЖУЗГИР [жуз + ф. گير — тутиб, ушлаб турувчи] эск. қ. жуздон. [Ноиб] *Ўз жузгиридан қоғоз ва қаламдонидан қалам чиқариб, Ҳамро рафиққа қараб сўради. С. Айний, Судхўрнинг ўлими. Муқимий кулумсираб, жузгир орасидан бир қоғоз чиқариб берди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.*

ЖУЗДОН [жуз, жузв + ф. دان — бирор нарса сақланадиган жой, илтиш маъносидagi отлар ясовчи қўшимча] Қоғоз, хат-хужжатлар солиб қўйиладиган, чармдан, мато ёки картондан ясалган жилд, халта ёки муқова. *Бу қоғозни алоҳида жуздонга солиб қўйди. Ойбек, Навоий. Ҳудайчи лит этиб чиқиб кетди, салдан кейин жуздон, патқалам, катта қўрғон олиб кирди. С. Спёев, Аваз.*

ЖУЗЛАМОҚ эск. Қоғоз, китоб варақларини жуз-жуз қилиб тахламоқ ёки тикмоқ.

ЖУЗЬИЙ [а. جزئى — қисм, бўлакка оид; оз, кам] Унчалик муҳим ва жиддий бўлмаган; арзимаган, аҳамиятсиз; майда-чуйда. *Жузъий хато. Жузъий камчиликлар. ■ Кўрсатилган баъзи жузъий камчиликлар монографиянинг илмий қимматига салбий таъсир қилмайди. «ЎТА». Жузъий масалалар устида тўхталиб ўтмоқчи эмасман. Газетадан.*

ЖУЗГУН Торонгуллилар оиласига мансуб ўсимлик. *Тупроқ шу қўлда ўсаётган саксовул, черкез, жузгун, шлоқ ва кандил таъсирида ўзгариб туради. «Фан ва турмуш».*

ЖУЙРУК шв. Чопқир, учқур, югурик (от ҳақида).

ЖУЛ 1 от Қўлда тўқилган дағал жун мато. *Бир чакмонлик жул.*

2 сфт. Шу матодан қилинган. *Жул чакмон. Жул қоп. Жул арқон. ■ Омон бояги жул арқонни ўликнинг ҳар икки оёғига тўпиғидан маҳкам сиртмоқ солиб боғлади. Ф. Фулом, Шум бола.*

3 фольк. От ёпиғи, ёпиқ. *Бизнинг қўлда тулпор отлар боқилсин, Сулувланса, бахмал жуллар ёпилсин. «Нигор ва Замон». Ака, отинг уч яшар, Ўрама жуллар ярашар. «Оқ олма, қизил олма».*

ЖУЛДУР Кийилавериб ёки тутилавериб дабдаласи чиққан кийим. *Унинг [Набининг] қаршисида ўзи каби жулдур кийимли бола ўтирар эди. «Шарқ юлдузи». Бойнинг қўрасига келган, чўп-устухон бўлиб қолган жулдур кийимли деҳқонларни кўриб, юрагим эзилар, гирдигум бойни кўриб, ғазабнок бўлар эдим. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

ЖУЛДУРВОҚИ с. т. 1 Жулдур. *Жулвоқи кийимда у кўпроқ саёқ гадоёга ўхшақ «Ёшлик».*

2 Жулдур кийим кийган. *Жума куни сингари ялангоёқ, жулдурвоқи қўшни боларни эргаштириб, кенг далага олиб чиқулар билан ўқ отишарди. М. Осим, Қарйўлларида.*

ЖУЛПАТ шв. Патли гилам. [Тоғбегу] *Сидда иккита одам ўтирадиган бўлиб қола. самбиттоз остига эски жулпатни тўшас Н. Қобил, Унутилган соҳилар.*

ЖУЛХИРС [жул + ф. خرس — айиқ] ай жулпат.

ЖУМА [а. جمعه — ҳафта; бешинчи кун] **1** Ҳафтанинг, душанбадан ҳисоблаганда бешинчи кун. *Бугун жума. ■ Урушдан қордор бўлиб келган Содиқжон деган йигит ўтган жума куни самоварга келиб, уруш кўрганларидан анча гапириб берди. А. Қаҳҳор Асрор бобо.*

2 Бир қатор мусулмон мамлакатларида ҳафтанинг олтинчи, дам олиш куни. [Йўлчи] *Вақт-соат, жума, байрам, ҳайит нима эканини билмасдан ишлади. Ойбек. Танланган асарлар.*

3 Шу куни ўқиладиган намоз. *Ошни ё бўлганларида, у ёқ-бу ёқдан жума товуши кел бошлаган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

4 Жума (эркаклар исми).

ЖУМАК шв. Жўмак.

ЖУМАЛИК тар. Жума куни муносабати билан ўтказиладиган турли маросимлар. *Бу кун жумалик қилиб чиққан эдим [деди Қалбар]. Ойбек, Танланган асарлар. Тошкентдаги жумалик гап мажлисларидан бирида беш киши Азизбекни мақтар ва бу мақтовга қарши иккинчиси: «Нега мунча мақтайсан, Азизбекнинг асли бир бачча-да!» — дер. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЖУМАРД фольк. қ. жувоимард **1.** *Йўқчилик жумарднинг кўзин ўяма? Қўлингдан келганини қилгин, аяма! «Равшан».*

ЖУМАҲШАНБА с. т. Пайшанба. -Эртас жумаҳшанба, арвоҳларга ёқамиз, — деди чач Шум болага. Ф. Фулом, Шум бола.

ЖУМБОҚ 1 қ. топишмоқ. *Жумбоқ айтишини биласанми? Айтсам топасанми?— Билсанг менга очиб бер-чи: пак-пакана буйи бор, етти қават тўни бор. Нима у? П. Турсун. Ўқитувчи.*

2 кўчма. Ечилиши, ҳал қилиниши кер. бўлган масала; муаммо. *Ёшилар бу жумбоқ.*

ий хайрон бўлиб қолишиди. П. Турсун. Бачи. *Баъзан жуда мураккаб жумбоқчишига тўғри келади.* Газетадан.

ЖУМЛА [а. جملة — ҳамма; барча, жами; 1 Тугал маъно ифодалайдиган сўзлар смаси; гап. *Узун жумла. Содда жумла.* ■ *Сана тагидаги очиқ жойга қалам ёзиб қўйилган қуйидаги жумлани қаради.* К. Яшин, Ҳамза. *Унинг [Суннатнинг] ўзидай шўх, ҳар жумладан ҳазил-муҳаббат барқ уриб турар эди.* Шухрат, Ширинлар йиллар.

2 эск. айн. гап 1, 2. *Сўроқ жумла.*

3 фольк. *Бир турдаги нарса, ҳодиса ёки шайларнинг ҳаммаси, барчаси; йиғинди.* *Ўзингиз отасиз жумла кишига, Қутлуғин сизнинг тахти пойингиз.* «Эрали ва Ҳали».

Жумла(и) мўмини Ҳамма мусулмонлар. *Жумла мўмин йиғлағайдур, Рўзи қиёмат, қайи.* Н. Аминов. Суварак. **Жумла(и) жаҳон** — таъриқ қилинган барча кишилар; ҳамма, барча.

ЖУМЛАДАН кри. с. *Айтилганлар ёки қилинганлар ичидан. Ҳамма, жумладан, қилдим. Қотиб-қотиб кулдим.* М. Хайрулла. *Икки маржон.*

ЖУМЛАСИДАН қ. *жумладан.* *Молдавияда фашистлар билан жанг қилган бир эрамонларнинг, шулар жумласидан Жаповнинг номини тилга олдим.* Н. Оловли излар.

МОДИЛАВВАЛ [а. جمادى الاولى — бешинчи] *Қамария йил ҳисобида бешинчи арабча номи. Ойлар жумодилаввал, бешинчи деган номлар билан аталади.* «Фан Ш».

МОДИЛОХИР [а. جمادى الاخرى] айн. *Қамария йил ҳисобида бешинчи арабча номи.*

МОДИССОНИ(Й) [а. جمادى الثاني — бешинчи] *Қамария йил ҳисобида олтинчи арабча номи.*

МУРУШҚА *Дуккаклиларга мансуб, қўриқ-қўриқ бўладиган, асалга бой бир турдаги баъзи турлари икки йиллик ўсимлик.*

МУР 1 шв. *Қориннинг бир бўлаги, қорин, ошқозон.*

МУРНИМГА ЮҚ БЎЛМАДИ *Қорнимга юқ ҳам қорнимга тўйдирмади (жуда кам овқат қилди).*

МУРНИМГА ЮҚ БЎЛМАДИ *Байзидоннинг баъзи достон ёки эртақ қаҳрамонларнинг баъзи эртак қаҳрамонларини танитмаслик мақсадида калит сўзларнинг қўриқ-қўриқ учун қўй қорнининг теска-*

ри томонидан ясаб олган қалпоқ. Бошида жумури, танида жанда. «Нигор ва Замон».

ЖУМЪА эск. қ. *жума.* *Бозоргача етганда, теваракдан жумъа азони эшитилди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖУМҲУРИЯТ [а. جمهوريت — халқ, омма; республика] қ. **республика.** *Олимжон Арслонов Бухоро.. жумҳуриятининг мухтор вакили.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ЖУН 1 *Ҳайвон ёки кимса баданини қоплаган қалин тук, мўй, юнг. Жуни майин қўй. Қўйларнинг жунини олмоқ. От ағнаган ерда жуни қолар. Мақол.* ■ *Уқўрага кириб кетдида, жуллари ўсиқ, ориқ бир эчкини етаклаб чиқди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Хон бўқасини кўтарди, туя жунидан қилинган юмшоқ болишига суянди.* С. Сиёев, Аваз.

2 *Асосан қўй, эчки, туядан қирқиб олинган шундай юнг, мўй. Титилган, савалган жуни.* ■ *Профессорнинг ҳар бир сўзи унинг учун тилладай қимматбаҳо.. Йўқ, ипақдай майин гарам-гарам жуни олиш тилсимининг калити эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 *Жундан тайёрланган уй-рўзғор буюми. Хотин бошидаги жуни рўмолини олди-да, бир-икки қоқиб, яна ўради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Бола-чақа пўстакнинг жунини ейдимми? дағл. «Оила аъзолари таъминотини ҳам ўйлаш керак» деган маънода ишлатиладиган ибора. *Касал бўлиб қолсам, нима бўлади? Бирон офат келиб қолса, нима бўлади? Бола-чақа пўстакнинг жунини ейдимми? ..Акам бўлмаса, укам бўлмаса.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЖУНБИШ [ф. جنبش — ижтимоий ҳаракат; ҳаракатланиш, қимирлаш]: **жунбишга келмоқ** (ёки **кирмоқ**) 1) ҳаракатга келмоқ, ҳаракатланмоқ. *Бу азамат иш бошланиши билан бутун водий янги бир жунбишга кирди.* А. Қаҳҳор, Сароб; 2) *кўчма кўзгалмоқ, қайнамоқ. Муфтиларни кўриши ҳамона нафрати жунбишга кирган Султоналининг бу ҳолдан таажжуви ортиб, Анварга қаради.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖУНГЛИ [ингл. jungle < ф.-ҳинд. جنگل — чангалзор, ўрмон] *Чакалак, қалин ўрмонзор. Ҳиндистоннинг қорамтир чангалзорларини, қалин бамбукзорларини, яъни жунглини кўриши учун эрталаб йўлга чиқиш маъқуллигини айтишиди.* З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. *Қараса, жунглида тўти сайрамас, Жунглида илондай ҳуштак чалар ўқ.* А. Мухтор.

ЖУМЛАНИНГ ИЗОҲДИ ЛУГАТИ

ЖУНЖАЙМОҚ қ. **жунжимоқ**. Ҳасанали ярим яланғоч ҳолда жунжайиб, дарича остида, изгириқ қучоғида ўтирар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЖУНЖИМОҚ Совуқдан ёки иситма-ли касалликдан эти увушиб қалтирамоқ, букчаймоқ. *Мақсадимиз хонақоҳнинг бир бурчагида жунжикиб ўтириб, кўзларимизни илинтириб олмоқ эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Хомуш тортиб, жунжикиб қўйди шамол, Бир узим узумнинг юзлари сўлди. Р. Парфи, Тавба. Эрталаб ва кечқурунлари салқиндан одамнинг эти жунжикадиган бўлиб қолди. Ф. Мусаёнов, Ҳиммат.*

ЖУНЖИМОҚ қ. **жунжимоқ**. Жумабойнинг эти хиёл жунжиди. Ж. Абдуллахонов, Ҳазина ғойибдан келмас. *Айвонларда оёқ учларини танчага зўр-базўр тикиб, жунжиб ўтирган хотинлар. Ойбек, Танланган асарлар. Лейтенант чарчоқ, очлик ва совуқдан жунжиган жангчиларга мурожаат этган эди. Ойбек, О. в. шабадалар.*

ЖУНУН [а. جنون – жиннилик, телбалик] **1** Жиннилик, ақлдан озганлик. Зайнабнинг жунуни қозилар ва табиблар тарафидан ҳам тасдиқ этилгач, унинг устидаги жазо кўтарилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Лавлининг жунуни тарқаган бўлса ҳам, ҳали яхши соғайиб кетмаган. Х. Фулом, Машғал.*

2 Жинни; жиннилар. Тоғу тошда жунунлардек чопмасдан, Гўзал қизлар ё келинлар меҳнатда. Ғайратий.

ЖУНУНВАШ [а. + ф. جنونوش – жиннига ўхшаш] Жинни табиатли. *Ўлтиришар икки жунунваш, Икки жаҳон билмаган жаҳон. Р. Парфи, Кўзлар.*

ЖУНҒОРЛАР Хитойнинг шимоли-ғарбида яшовчи халқ. *Жунғорлар даф бўлмайин, келур бўжилар, Келгиндига кенг-мўлу бизга тор бўлди. Миртемир.*

ЖУРМ [а. جرم – гуноҳ; жиноят] эск. Гуноҳ, айб; хато. *Одатда муножотда муаллиф ўз журм-хатолари учун узр сўрайди, тавба қилади. «ЎТА».*

ЖУРНАЛ [фр. journal – газета; кундалик дафтар] **1** Китобча ёки мажмуа шаклида белгилли вақтда чиқиб турадиган даврий нашр. *Ойлик журнал. ■ Журнал ишига обдан берилиб кетдим. М. Жўра, Ноширнома. Стол устида янги газета, журналлар. Ш. Рашидов, Голиблар.*

2 Кундалик иш, воқеа, ҳодиса ва ш. ёзиб бориладиган қайд дафтари. *Кирга чиққан хатлар журнали. ■ Ўқитувчи синф журналларини кўтаришиб, синф-синф тарқаб кетишди. С. Зуннунова, Янги директор.*

ЖУРНАЛИСТ Даврий матбуотда адиб-публицистик мақолалар билан қатнашувчи адиб, матбуот ходими. *Шариф Ризев журналист, ёзувчи ва раҳбар сифатида гўзал фазилатларга эга эди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Ўша кезларда мендек ёш журналист учун ҳар бир янгилик олам-олақувонч эди. М. Жўра, Ноширнома.*

ЖУРНАЛИСТИКА **1** Журналистлик касби, журналистлик иши. *Журналистика ни яхши эгалламоқ. ■ Журналистика шқадар оммавий, айни вақтда шу қадар ёқимли ишики, шу касбнинг соҳиблари доимо юртининг фикри-зикрида яшайдилар. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.*

2 Газета ва журнал фаолиятига оид фағтармоғи. *Кейинги йилларда ўзбек адабиёт ва журналистикасига жуда кўп талантли ёшлар кириб келдилар. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.*

ЖУРНАЛИСТКА Журналист аёл.

ЖУРНАЛҲОН [журнал + ф. خوان – ўқувчи] Журнал ўқувчи. *«Фан ва турмуш» журналининг асосий вазифаси ва хизмати» журналхонларни билим чашмасидан кўпроқ қондиришдир. Газетадан.*

ЖУРЪАТ [а. جرأت – мардлик, жасорат] **1** Хавф-хатар, қийинчиликлардан ҳайикмай қилинган иш; жасорат. *Қалбингизда бўлсин журъат, ирода, Кундан-кунга ғайратингиз зиёда. Ҳабибий. Бувинисо кўнглидагини очил айтишга журъат қилолмай: -Мен, мен бир илож қилардим-да, – деди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Журъат (эркаклар исми)

Журъат қилмоқ (ёки этмоқ, кўрсатмоқ) Кўрқмасдан, ҳайикмай, юрак ютиб ҳаракат қилмоқ. *Аммо негадир йигитлардан биронтаси журъат этиб, Зарифага яқинлашмас, дилидагини айтолмас эди. С. Кароматов. Олтин қум.*

ЖУССА [а. جثّة – мурда; тана] Тананинг ташқи бичими, умумий кўриниши; тавда, сумбат, қадр-қомат. *Жуссаси келишган йигит. ■ Қумушбиби энди ўн еттини қўйиб, ўн саккизга қадам босганликдан, бўйи ҳам она-*

етаёзган, ammo жуссаси онасига кўра
роқ эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Йи-
нинг юриши ҳам жуссасига мос, салмоқли
Э. Усмонов, Ёлқин. Эрталаб редакцияга
си кичик қотмагина бир аёл кириб кел-
ди. Хайруллаев, Тилла маржон.

ЖУССАДОР [a. + ф. جسددار — муайян жус-
савдага эга бўлган] Гавдаси қатта,
барваста, норғул. Менинг набирам ҳам
бухшаб, Аскарликда хизмат қилади. Сен-
лаш жуссадор, норғул, Омон деса, ҳамма
Уйғун. Тўй столининг тўрида ўтирган
адор куёв парвойи фалак. А. Муҳиддин,
Ҳўнтак.

ЖУССАЛИ I айн. жуссадор. Дилдор ба-
ўйли, жуссалигина, бутун андоми ўзи-
лган.. қиз эди. Ойбек, Навоий.

2 Аниқловчи орқали ифодаланган гав-
дасига эга бўлган. Йўғон жуссали одам.

■ Ўзи командир.. нозик юзли, кўзлари су-
лжикина жуссали, ўттиздан ошмаган
Ойбек, Куёш қораймас.

ЖУТ [ф. جوت — жут дарахти ва толаси]
Тошлар оиласига мансуб, толасидан
матро, арқон тўқиладиган бир йиллик
ик. Республика жут ва каноп етишти-
йича жаҳонда тўртинчи ўринни эгал-
лаб турибди. Газетадан.

ЖУФАЙ рвш. Жуфт ҳолда, жуфт бўлиб.
Жуфай оҳулар, ўрмондаги тўтилар, ча-
булбуллар ҳам ёлғиз эмас, жуфай
лар. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ЖУФТ [ф. جفت — иккита, қўшалок бир
нарсаси] I Бир хил вазифага мўлжал-
ланган, бир бутунлик, комплект ҳосил
қилинган иккита ўхшаш нарса, буюм. Бир
жуптик. Бир жуфт ҳўкиз. ■ Бобоқул..
бураб турган бир жуфт эчкисию
қалайдиган еридан ҳам айрилиб, бу-
навайрон бўлиб қолибди. С. Анор-
бой. [Бой ўз-ўзига:] Бу ким бўлди?
Эки бир офатижон фариштами?
Қадди олмадай таранг. Бир жуфт
қўзи сурма босгандай қора. Ҳамза,
Анзматчи.

■ Эки рафиқа; эр ёки хотин, нар-
са бир-бирига нисбатан). -Жуфтинг-
нинг остига олиб уча кет, лочин! Бу
ма! — деди-да, Қора Аҳмад бир то-
либди. Ойбек, Танланган асарлар. Ҳеч
дан чоғида жуфтидан қолмасин. А.
Тўйда аза. Кенг осмон қаърида сузиб

юрган каттагина бир қуш ўз жуфтини ку-
тиб, гир айланади. Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 Доим бирга бўладиган, ҳамроҳ, ёнма-
ён. Йўқ, бахт ҳам, бахтсизлик ҳам жуфт
бўлади, дейишгани рост экан. Ў. Ҳошимов,
Қалбингга кулоқ сол.

4 Иккита қолдиқсиз бўлинадиган (бутун
сонлар ҳақида); зид. тоқ. Жуфт сонлар. Жуфт
номерли уйлар.

5 Икки дона, иккита. Бир жуфт тухум.
Ўн жуфт данак.

6 кам қўлл. айн. жўра II. У киши келини-
нгизга икки жуфт атлас олиб келган экан-
лар. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ЖУФТ БЎЛСИН Ижро этилган мусиқа, ашу-
ла, рақс маъқул тушганда, «яна бўлсин» де-
ган маънодаги ибора. Улар эгилиб салом бе-
риб, жойларига қайтаётган эди, қарсак ян-
раб, одамлар «жуфт бўлсин!» деб қичқира бош-
ладилар. И. Раҳим, Ихлос. **Жуфт кучлар** физ.

Бир жисмга қўйилган, қиймат жиҳатидан
бир-бирига тенг, ammo қарама-қарши йўнал-
ган икки куч. **Жуфт сўзлар** тлш. Бир лексик
маънони ифода этадиган, дефис орқали ёзи-
ладиган икки компонентли сўзлар. **Жуфт**
тушган Хил тушган, иккови бир хил (фелъ-
н-атвори, юриш-туриши бир хил иккита
одам ҳақида). **Жуфти ҳалол (ёки пок)** Қону-
ний эр-хотин. Бундай одамга жуфти ҳалол
бўлиш учун ҳар қандай қиз дарҳол ризолик бе-
рар, деб ўйлайман [деди шайх]. К. Яшин, Ҳам-
за. **Юлдузи жуфт тушган** Бир-бирига мос,
бир-бирига ёққан (икки одам ҳақида).

ЖУФТАК I [ф. جفتک — кичик омбир]
Нарсаларни қисиб ушлайдиган омбирси-
мон асбоб; қисқич (мискарлик асбоби).
Орадан бир ҳафтача ўтгач, сув тортмай
қолган тешикка йиғилиб қолган соч ва ип-
ларни жуфтак билан қисиб олиб ташлади.
Мирмуҳсин, Умид.

ЖУФТАК II [ф. جفتک — икки оёқлаб
тепиш, шатта отиш]: **жуфтак(ни)** **ростла-**
моқ (ёки урмоқ, отмоқ) Қочиб қолмоқ,
орқа-олдига қарамасдан қочмоқ. Омон менга
қаради, мен «тағин бир бало бўлиб қолди ше-
килли» деб, аллақачон жуфтакни ростлаган
эдим. Ғ. Фулом, Шум бола. Немисларнинг уч
танки бурқираб тутун чиқариб ёна бошла-
ди. Қолганлари жуфтакни ростлади. Т. Рус-
тамов, Мангу жасорат.

ЖУФТЛАМОҚ Бир-бирига яқин қўй-
моқ, шериги билан ёнма-ён қўймоқ; жуфт-

жуфт қилмоқ. Калишларни жуфтламоқ. ■ Замира қўлини олдига йиғиб, оёқларини жуфтлаб, омонатгина утирар, йўл юриб келгани, мароқли кутishi ва қандайдир ҳаяжон юзини чўғдай қизартирганди. П. Қодиров, Уч илдиэ.

Оғиз жуфтламоқ Гапиришга шай бўлмоқ, тайёр бўлмоқ. Бу ҳақда солдатларга бир нима демоқчи бўлиб, оғиз жуфтлаган эдим, гумбурлаб снаряд ёрилди. А. Убайдуллаев, Қонли издан. Мен жавоб қайтаришга оғиз жуфтлаган эдим, Шохида оғзимдаги сўзимни юлиб олди. М. Жабборов, Севинч ёшлари.

ЖУФТЛАШМОҚ Жуфт бўлмоқ, жуфти билан қўшилмоқ.

ЖУФТЛАШТИРМОҚ 1 Жуфтлашмоқ фл. орт. н.

2 Никоҳламоқ, эр-хотин қилмоқ. Сен эшитдингми, йўқми — билмадим, улар иккимизни жуфтлаштирмоқчи бўлиб, бу кун мендан киши орқали тўй вақтини белгилашни сўраган эдилар. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

ЖУФТЛИК 1 Иккитадан иборат бўлган бутунлик (рақсада, спортда). Муз устида А.Зайцев—Л.Пахомова жуфтлиги рақс тушмоқда.

2 Жуфт-жуфт бўлиб яшаш. Жуфтлик ёлғиз кишилар орасидагина эмас, ер юзидаги ҳар бир махлуқда ҳам бор. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

ЖУҒРОФИЙ кам қўлл. қ. географик. Музей мулозими бизга ажойиб бир кашфиётни — Ҳиндистоннинг жуғрофий харитасини кўрсатди. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. Умуман, ҳар учала романда тасвирланган жойлар: қишлоқлар, маҳаллалар, йўллар аниқ жуғрофий асосга қурилган. У. Норматов, Талант тарбияси.

ЖУҒРОФИЯ кам қўлл. қ. география. Бу мактабларда ҳандаса, жуғрофия, риёзиётдан сабоқ бермоқдалар. С. Сиёев, Аваз.

ЖУҒРОФИОН эск. Географ. Беруний.. Урта Осиё жуғрофитонларининг асарларини ўқишга киришиб кетди. М. Осим, Жайхун устида булутлар. Эски шарқ жуғрофитонлари, сайёҳлари Осиё, Африка ва Европадан иборат бўлган қадим дунёни шарқдан ғарбга қараб тахминий етти баб-баробар хаёлий чизиқларга тақсим қиладилар. «ЎТА».

ЖУҒУД эск. айн. яхуди. Биз жуғуд, ўрис бойлар ва заводчиларни сиқиб чиқариб, сав-

до-сотик ва завод ишларини ўз қўлимизга о моғимиз керак. М. Исмоилий, Фарғона т.

ЖЮРИ [фр. jury — ҳакамлар гуруҳи лот. iugo — қасам, онг ичаман; қасамёд қилман] Мусобақа, танлов, кўрғазма ва ш. да ғолиблиқни ва мукофот беришни бегиловчи мутахассислар, ҳакамлар гуруҳи. Ҳурматли жюри аъзолари, лойиҳалар. «етти ўлчаб, бир кесиб» баҳо беринг, ағшошқалоқлик қилсангиз, одамлар кечирин майди. Газетадан.

ЖЎВА 1 Хамир ёядиган, ўрта қисм йўғон асбоб; кичик ўқлоғи. Жўва билан хамир ёймоқ. ■ Чикинди тахта ва фанелардан планшет, жўва, сабзи тахта.. кариўзғор буюмлари ишлаб чиқариш йўлга қўйди. Газетадан.

2 тех. Турли материалларни ораликда сиқиб ўтказиб юпқалаштирувчи, ёювчи асбобларнинг ғўла қисми. Блюминг жўвалар Чигирик жўвалари.

ЖЎВАЛАМОҚ 1 Жўва билан хамир ёймоқ.

2 тех. Материалларни ёйиб юпқалаштирмоқ.

ЖЎГАРИ шв. Жўхори. Уйда емакка би қисм жўғари қолмади. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЖЎҒИ [ф. جوگی — йога таълимотининг издоши; йоғ] 1 Айрим ўзбек шеваларид лўли.

2 кўчма Айёр, ҳийлагар.

ЖЎЖА [ф. جوچه — кушча, куш болеси] 1 Товуқнинг ва баъзи кушларнинг босласи. [Таманно] Андак ис босган деразада ҳовлига қаради: ҳовли ўртасида қудуқ, на рироқда бир чипор товуқ ўн-ўн беш сари жўжаларини етаклаб юрибди. Мирмуҳсин Кумри ва Таманно.

2 кўчма Фарзанд, бола; гўдак. Фуломж Матқовулни жўжалари билан даврандан етаклаб чиқиб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. Бир ўзимга саккиз жон қарайди: бева она унинг учта сағири.. ўзимнинг учта жўжам. Ё Сафаров, Уйғониш.

ЖЎЖАБИРДАЙ, -дек: жўжабирдай жо Кичик болалари, гўдаклари кўп одам ҳе қида. Жўжабирдек жонман, болам, улуғ балладилар: бир бева қизим уч боласи билан ўзимда тўрт бола. З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди. [Мироб] Мунғайиб кўз ёш қилди: -Айб мендан ўтган. Жўжабирда жонмиз. С. Нуров, Нарвон.

ЖҮЖАЛАМОҚ Жўжа очмоқ, бола очмоқ.

ЖҮЖАХҮРОЗ Ёш урушқоқ хўроз. *Обидим жўжахўроздек санчиб турди. Х. Султонов. Онамнинг юрти. Зойиржоннинг қопсига юзи аламдан кўкариб кетган, ўтирган жўйида жўжахўроздай бўйинини чўзиб гапирди. Ҳ. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

ЖҮЖИЛАР [Чингизхоннинг ўғли Жўчи жўмидан] Мўғул босқинчилари. *Бу юрт кўн жўсти бўлди, хор бўлди. Қожарлардан қутулди. Келур жўжилар. Миртемир.*

ЖҮЙБОР [ф. جويبار — ариқ ва дарёлар оқиб жой; ариқ] фольк. 1 Дарё, ариқ.

2 кўчма Кўз ёши. *Ғамни кўрган кишини жўйбори оқар, Адо бўлмас савдо тушиди бошма. «Эрали ва Шерали».*

ЖҮЙМОҚ шв. айн. йўймоқ I. — Сизга жўймукки, халқ орасида ҳар нарсани ўзича жўйдиган одамлар бор, — деди Уктам. Ойбек. О. в. шабадалар.

ЖҮКА Икклими мўътадил мамлакатларда ўсадиган, барги юраксимон, хушбўй гуллар дарахт.

ЖҮЛАК Кўй канаси.

ЖҮМАРД қ. жувонмард I. *Жўмард жумарлатим, бобо юртим, ҳей, Жўмард жумарлатим, она сутим, ҳей!* Миртемир. *Ботнинг шундай жўмард йигитнинг шаҳиди қайтаришига нима учундир раъйи бўлмади. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.*

ЖҮМАРДЛИК қ. жувонмардлик I. *Мақолада муаллифи Абдулланинг этигини ечиб жўмардлик, ўзини дарёга отганини, жўмардлик жўмидан одамларни халос этганини аниқ-таниқ ёзганди. Э. Усмонов, Ёлқин.*

ЖҮМРАК I Турли асбобларнинг сув тузилган қисми, тумшуги, бурни. *Чойнак жўмраги. Обдаста жўмраги. ■ Супа четидан ўчоқда қоп-қорайиб, жўмраги кемтик қоп қопқоқни кўтариб, биқир-биқир қайнади. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Чойнак жўмрагидан оптоқ ҳовур кўтарилди. С. Зунтурсева. Гўдак ҳиди.*

2 Баъзи асбоб ва қурилмаларда сув тузилган йўлини очиб-беркитиб турадиган қисм. *Жўмрак хран. Самовар жўмраги. Жўмракни бузишмоқ.*

ЖҮН I Паст навли, сифати паст, сифатсиз. *Жўн мол. ■ Махдум ўйланиб қолди: — Бўлмаса, — деди иккиланиб, — жўнроқ адирасдан ол-чи!* А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 кўчма Имтиёзли табақага мансуб бўлмаган; олдий, солда. [Юсуфбек ҳожи:] *Жўн одамлар қаторида одам ўлдириб юрдим, дегин?! — деди. — Жўн одамлар қаторида эмас, — деди [Отабек], — мажбурлар қаторида, зўрланганлар қаторида!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Паст савияли, бўш, заиф. *Жўн асар. ■ Охириги саҳифа жўнроқ ёзилган экан. А. Қаҳҳор, Сароб. Кеча юксак санъат намунаси бўлиб кўринган асар бугун кўзимизга жўн бўлиб кўринади. «Шарқ юлдузи». Айрим матбуот органлари илғорлар тажрибасини юзаки, жўн ёзмоқдалар. Газетадан.*

4 Унча мураккаб ва қийин бўлмаган; осон, енгил. *Маҳфуза Чилонзор районидаги 9-болалар касалхонасига ишга кирди. Вазифаси жуда жўн: ҳар кун ич-тўрт маҳал тайёр овқатларни палатама-палата юриб тарқатади. Газетадан. Ишининг бу ёғи жўн кўчди. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.*

5 рвш. вэф. Бекор, шунчаки; бекорчиликка эрмак қилиб. *Қишлоқда жўн юрмай, бир балони бошимизга сотиб олган эканмиз. «Очиллов». Саудий бундай қилоллади, чунки ўқий эмас, китобни жўн варақлаш ҳам уни толиқтирар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

6 3-ш. эгалик ва ж. к., ч. к. қўшимчалари билан кўм. вэф. қўлланади (қ. жўнига, жўнидан).

ЖҮНАЛИШ: жўналиш келишиги тлш. «Кимга», «нимага» сўроқларига жавоб бўладиган келишик.

ЖҮНАМОҚ I Йўлга чиқмоқ, йўлга тушмоқ. *Поезд соат бешда жўнади. ■ [Йўлчи] Отга миниб, аравани гўмбурлатиб жўнади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 (буыр. м. шаклида) унд.с. вэф. Йўқол, кет; кетсин. *Жўна, Шоқосим, чайланга! Ҳозир атрофдан аёлларни топиб бораман. Уларсиз иш битмайди. Ойбек, Танланган асарлар. Бойваччалар жўнасин мардикорликка, бизга тинчлик керак! Ойбек, Танланган асарлар.*

ЖҮНАШМОҚ I Жўнамоқ фл. бирг. н. *Қайнота-куёв апоқ-чапоқ бўлиб, извоида нотариусга жўнашди. «Муштум».*

ЖҮНАШМОҚ II Ривожланиб кетмоқ, юришиб кетмоқ, юришмоқ. *Иш жўнашиб кетди. «Ҳа-ҳу» дегунча кафанни ҳам кўкладик. Ф. Фулом, Шум бола.*

ЖҮНАҒАЙ фольк. Тоғда ёлғизоёқ оғир йўл. *Юрган йўлини адир эмас, жўнағай. «Ал-помиш».*

ЖУНГ фольк. Бир ўркакчи туя. Бўта ўлса, жўнг туялар бўзлайди, Олқор қочса, баланд тоғни кўзлайди. «Ҳасанхон»

ЖЎНИГА Ҳақида, тўгрисида. -Энди тўй жўнига келсак, ҳамма гап вақт-соатга боғлиқ, дўстим, - деди Собир. Ойбек. О. в. шабалалар.

ЖЎНИДАН қ. жўннга. [Маърифат Тожи-хонга:] Уста буваникига чиқиб, иморат жўнидан гаплашиб келай. Уйғун, Ҳаёт кўшиғи.

ЖЎНЛИКЧА рвш. Осонлик билан, осонликча.

ЖЎШАМОҚ Мўлжалламоқ, чоғламоқ; мувофиқ кўрмоқ. Хуфтон асносида Сафар бўзчи етиб келди, воқеани эшитиб, дафъатан Мирзони яшириш учун шаҳарнинг четроғида бўлган язнасанинг уйини жўшлади. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЖЎР I Тўрғайлар оиласига мансуб сайроқи қуш. -Бу жойлар чиройли экан, - деди бола осмонда муштдеккина бўлиб қотиб турган жўрни энди кўриб, - нега мени илгари опкемадиз қишлоғизга! С. Нуров, Нарвон.

ЖЎР II [ф. جور - монанд, мувофиқ] Мос тушган, мос, оҳангдош, ҳамоҳанг, уйғун. Уларнинг овози жуда бир-бирига жўр. ■ Дехқонбой ҳам Камолжон қўшиғига қўшилишиди, бироқ унинг овози жўр тушмади. Н. Сафаров, Оловли излар. Дилга дил, тилга кўнгиш албатта жўр овоз экан. Ф. Гулом.

Жўр бўлмоқ 1) бир-бирига мос овоз билан ҳамоҳанг қўйламоқ. Қизлар чилдирмага жўр бўлиб, Ҳамза Ҳакимзода ёзган қўшиқни айтиб келишарди. П. Турсун, Ўқитувчи. Куй Ойқиз юрагига жуда ёқиб тушиди шекилли, ичида унга жўр бўлди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли; 2) қўшилмоқ, жўра, шерик бўлмоқ. Кўзи кўрга жўр бўлсанг ҳам, дили кўрга жўр бўлма. Мақол.

ЖЎРА I [ф. جوره - тенг, ўртоқ, дўст] I Ошна-оғайни, ўртоқ. Қарагай кесдик тоғда, Сувлар оқади сойда, Биз мунда қараб қолдик, Ёру жўрамыз қайда? «Оқ олма, қизил олма». Биз ҳам бир жўрамыз билан нима иш бўлса қиламиз, деб Тошкентга келган эдик. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 «Гап», «тўкма» қатнашчилари, улфатлар (бир-бирига нисбатан). Мана шу вақтгача жўраларнинг сони ҳамон ўша - тўққиздан ортмайди. А. Қаҳҳор, Сароб.

3 «Ўртоқ» маъносидаги мурожаат шакли. Аҳмаджон ундан секин: -Жўрам, қаёққа ке-

таётибмиз? - деб сўради. А. Қаҳҳор, Олт юлдуз.

4 Жўра (эркаклар ва хотин-қизлар исми) **Жўра тутинмоқ** Аҳил дўст бўлмоқ. I риев у [Бекжон Давлатов] билан ёш вақларида Хивада, Каптархона кўчасида пнишиб, жўра тутинишган.. эди. Ж. Шағпов, Хоразм.

ЖЎРА II Бир кийимли икки бўлаклиборат ипакли мол (беқасам, атлас, шо ва ш. қ). Мен келтирган атласни Ёрим соловсандиққа. Минг жўраси арзийди Шу зарби дундиққа. «Кўшиқлар». -Бир жўра атлаёқда ўттиз сўм, - деди Туроб Усмонга. Ҳусанов, Кўшиқчининг тақдири. Сенга I жўра беқасам олиб кўйдим. А. Қаҳҳор, Кўшнор чироқлари.

ЖЎРАБОШИ I «Гап», «тўкма» қатначиларининг (жўраларнинг) бошлиғи. I бир жўранинг жўрабошиси, йиғит оғи бўларди. Н. Сафаров, Кўрган-кечирганлари Ўзингизсиз уйимизнинг тўрида, Жўрабоши доим ҳаёт тўйида. Қ. Муҳаммадий.

2 кўчма Ишбоши, саркор.

ЖЎРАБОШИЛИК Дўстларига, улфатларига бошчилик қилишлик. Ташкилочилиги, сергайратлиги, ҳаммадан ҳам оғиларининг бошини қовуштириб юриши учўптинча давра қуриб ўтирганда ҳам жўраишилик шу одамга топишиларди. С. Каромтов, Бир томчи қон.

ЖЎРАЛАШМОҚ кам қўлл. Бир-бири билан дўст бўлмоқ. Жўралашган тўрт киши, коллектив бўлган, Далаларнинг яи кўкси экинга тўлган. Миртемир.

ЖЎРАМОҚ фольк. қ. йўймоқ. -Сиз пшингизни айтинг, мен жўрайман, - деб айди Зулфизар Авазхонга. «Зулфизар бил Авазхон».

ЖЎРАҚАНД Қовуннинг эти қалин, йрик, ўртапишар нави.

ЖЎРОВОЗ Бир-бирига ҳамоҳанг, оҳангдош, овози мос тушган. Қайта қуриши янгича фикрлаш даврига жўровоз асарларбери Фаффор Ҳотамовнинг «Эврилиши» эси сидир. Газетадан. Жўровоз бўлингиз, дўстл авжига. Т. Тўла.

ЖЎРТТАГА рвш. Онгли равишда, атайин, атайлаб, қасддан. Мен жўрттага бизи гапларни тескарилиққа олиб кўрсам ҳсу [Зайнаб] чурқ этмайди. А. Қодирий, Ўткунлар. Қудрат жўрттага бақалоқ гаёи

гани қимирлатмай турарди. Ҳ. Назир. Сўнмас экмоқлар. Аҳмад жўрттага сакраб ўрни-
ни турди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЖҮРЧИ Ўйртқич қушларнинг қарчи-
қасимонлар оиласига мансуб бир тури.

ЖҮҲОРИ Бир йиллик галла ўсимлик-
ларидан бир гуруҳининг (сўтали макка-
жўхори ва бошоқли қўқон жўхорининг)
бўғимий номи ва унинг дони. *Жўхори экмоқ.*
Жўхори туймоқ. ■ *Ўн қадоқ жўхори ту-*
рсади шу куйга тушаман деб Аваз сира ўйла-
ган эди. С. Сиёев, Ёруғлик. *Ўғлим, қани,*
жўхори гўжадан қўйиб ич, чанқоқни босади.
— Рашидов, Голиблар.

ЖҮҲОРИЗОР Жўхори экилган ер, май-
дан. *Саодат хола бир бўйрача жойдаги жўхо-*
ридан уч-тўртта сўта олиб келган эди. Ҳ.
Ҳарий, Яшил хирмон.

ЖҮҲОРИКОР Жўхори экувчи, жўхори
қидирувчи. *Жўхорикорлар мўл дон ва си-*
лдан кўксюя етиштириш учун курашни да-
вом эттиришяпти. Газетадан.

ЖҮҲОРИКОРЛИК Жўхори экиш,
қидириш етиштиришлик. *Жўхорикорлик билан*
қилмоқ.

ЖҮҲОРИПОЯ Жўхори пояси. *Чорақор*
қизматкор Остонақул эса, даладан олиб
келган сўнги икки арава гўзапоя ва жўхо-
рини дарвозанинг томига босишар эди.
— Рашидов, Сароб. *Соҳира айвонга думак, яъни*
гўзапоя илдизи ташир эди. Қ. Мирзо,
— Гузал.

ЖҮШ [ф. *جوش* — қайнаш; галаён, туг-
лаш] **жўш урмоқ** *поэт.* 1) қаттиқ тўлқинлан-
ган жўш урмоқ. *Денгиз жўш урмоқда.* ■
Жўш ҳаёт жуда кенг, Жўш урган денгиз.
— Рашидов; 2) кўчма қайнамоқ, тўлиб тош-
иб қочиб хам, Адолат хам буни яхши ҳис-
об қилди. *Лекин жабру жафолар исканжаси-*
дан қоредга келган қалбларида одам бўлиб
қолди. — Рашидов; *Ҳақни астаги жўш урарди.* С. Зуннуова, Гул-

хан. *Юракларда жўш урган Ҳаваслардан*
сўйладик. 3. Диёр. **Жўшга келмоқ** 1) қ. **жўш**
урмоқ 1; 2) жазаваси тутмоқ.

ЖҮШМОҚ 1 Қаттиқ тўлқинланмоқ,
мавж урмоқ. *Тилагим дарёдай жўшиб оқмоқ-*
да. Тўлқин. *Ҳаммасин биласан, эй сирли дарё,*
Оқасан узоққа, жўшиб, бепарво. Файратий.

2 *кўчма* Тўлиб тошмоқ, қайнамоқ. *Ама-*
ки яна одатича жўшиб, ёниб гапира бошлади.
«Ёшлик».

ЖҮШҚИН 1 Мавж урган, мавжланган;
шўх. *Эй телба, ҳовлиқма, эй жўшқин дарё,*
Ястанди ўўлингда поёнсиз сахро. Файратий.

2 *кўчма* Жўш урган, қайноқ, оташин;
ҳаяжонли. *Усмонов эҳтирос билан жўшқин*
сўзларди. Назармат, *Жўрлар баланд сайрай-*
ди. *Холмурод унинг жўшқин овозини эшитди.*
П. Турсун, Ўқитувчи.

ЖҮШҚИНЛИК Тўлқинланиш, оташин-
лик; ҳаяжон. *«Кўча боғи» унинг овозига қову-*
шиб, ажойиб қувноқлик, жозибали бир
жўшқинлик билан янгарди. М. Исмоилий,
Фарғона т. о.

ЖҮЯ [ф. *جوي* — изловчи, қидирувчи]:
жўяси билан Тушунтириб, ётиғи билан,
ақта-секин. *Жўяси билан гапиринг.*

ЖҮЯК [ф. *جويک* — ариқча] қ. х. Экин
ариғи, икки пушта ўртасидаги ариқ. *Жўяк*
олмоқ. ■ *Жўяк ичида бир қиз энгашиб, ўт*
юларди. С. Юнусов, *Қутилмаган хазина.* *Мана*
шу бепоён далаларда.. жўякларда шилдира-
ган сувлардан сенинг биринчи бор айтган
сўзларингни тинглардим. С. Аҳмад, *Қадрдон*
далалар.

ЖҮЯЛИ Ўринли, бамаъни, маъқул.
Жўяли маслаҳат. ■ *Шаҳзода иккиланиб қол-*
ди: «Бир ҳисобда чолнинг гапи жўяли», деб
ўйлади. М. Осим, *Ажлодларимиз қиссаси.*

ЖҮЯСИЗ Ўринсиз, бемаъни, ножўя.
Жўясиз танбех. Жўясиз ҳаракат.

ЖҮҚЧИЛАР эск. айн. «ж»ловчилар.

3

ЗАБ 1 сфт. Ниҳоятда яхши, ҳўб; ажойиб, зўр. Бу ер заб жойи экан-да. ■ [Дадавой Қаландаровга:] Заб милтиқ эканми? Ош пишгунча лия этиб сойга тушиб, жиндак ов қилиб келмайликми? Уйғун, Навбахор. Сартарошлик заб хунар, хизматинг тез кўринар. П. Мўмин.

2 рвш. Ниҳоятда, жуда ҳам. Қизлар кўлиди: «Салимахон, ўзингизга ҳам келинлик заб ярашар экан-да». Н. Фозилов, Оқим.

3 юкл. Нақ, айни, худди. -Ҳошимжон, заб вақтида келдингиз-да, — деди бир кун Фармонқул ака Қобиловга. С. Маҳкам, Шогирд.

ЗАБАР [ф. زير — баланд, юқори; устида] Араб тилида қисқа «а» унлисини англадиган, ҳарф устига қўйиладиган диакритик белги; арабча номи — «фатҳа». Беклар отга солар олтин эгарди, Ёшлиқдан ўқиган алиф, забарди. «Ойсулув».

ЗАБАРДАСТ [ф. زبردست — қўли баланд, кучли; ишбилармон] **1** Жисмоний жиҳатдан бақувват, кучли; қудратли. Забардаст йигит. ■ Икки забардаст паҳлавон ўртада бел тутушиб кетдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Бизнинг довжорак, жасур, забардаст аскарлар икки кунгача душманни олдинга силжитишмади. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Забардаст қўллар тобутни азот кўтариб, кенг елкаларга олдилар. «Ёшлик».

2 кўчма Етук, ўткир, таниқли. Хуллас, Павел Иванович Петровский мактаб яратган забардаст олим бўлиб, унинг билан ҳисоблашмайдиганлар камдан-кам топиларди. С. Кароматов, Олтин қум. Сатторхон тўра ҳам

диндор, ҳам забардаст уламо, қилни ёрадиган мулло эдилар. К. Яшин, Ҳамза буюк забардаст шоир сукутда эди. Шукло, Жавоҳирлар сандиғи.

3 Оғир, катта, залворли. Бундан йилма уч йил аввал Матқовул ўзининг забардаст кетмони билан Салтонбунинг татаноб ерини тўрт кун деганда ағдарибди. М. Исмоилӣ, Фарғона т. о. Ер иши ўзингиз яхши биласиз, оғизнинг ели билан майди. Забардаст кетмонни пиёз пўстқилиб қўяди пахта иши. С. Нуров, Нар

ЗАБАРДАСТЛИК Паҳлавонлик, қўчлилик, кучлилик; оғирлик, катталиқ. тонда «Алпомиш чангалласа, тоғни талқилади..», деб тасвирланади. Бу Алпомишнинг муболағали тасвири бўлиб, унинг матлиғи ва забардастлигини англатади. тан алабиёти».

ЗАБАРЖАД [а. زبرد — яшил рақимматбаҳо тош] **1** мин. Шаффоф сарғайил қимматбаҳо тош. У [Султон] тасумини яширолмай, ичи барқут билан селган қутилардаги гавҳар, забаржад, тошларни олдиға суриб қўйди. М. Осимовон йўлларида. Катта сандиқ ял-ял олмос, забаржад ва яна қандайдир митовланган қимматбаҳо тошлар билан мо-лим эди. О. Ёқубов, Улуғбек казин

2 Шундай тош ўрнатилган (тақриқёки буюм). Забаржад зирак.

3 Забаржад (хотин-қизлар исми).

ЗАБАСТОВКА [р. — «ишни тўхтати»] Ташкилий равишда, ялписига иш таузабаастовка ҳаракати. ■ Мединский минни давом эттириб, асл мақсадға м

-Энди забастовкалару митинг-митингларни тарқатиш билан овора бўлиб юрманг, бу ишни бошиқаларга топшираман. К. Яшин, Ҳамза.

ЗАБАСТОВКАЧИ Забастовка ташкилотчиси ва қатнашчиси.

ЗАБОЙЧИ [р.] кон. Шахтада фойдаланилма бойликлар (тошкўмир, руда ва ш.к.) қазиб олинадиган сурилма иш жойи. *Эртадан бошлаб сен забойга бориб, экскаватор учун майдончани олдиндан тайёрлаб қўя болайсан [деди Дмитрий Михаилга]. Газетадан.*

ЗАБОЙЧИ Забойда ишловчи.

ЗАБОН [ф. زبان — тил] қ. тил I. Сапаровнинг қони қайнаб кетди: -Мундай ўргангиз-чи, забон борми!? А. Қаҳҳор, Ширинор чироқлари. Худонинг шукрини қилиб забон бирлан адо айлай, Карам дарёси тўлиқ урди, дурахшон гавҳарим келди. С. Хон-Дилқий. Сафоҳон тўра давом этиб, унга сўзлари: -Хўш, ўрис забонини ўргангиз, бизга бўлади? К. Яшин, Ҳамза.

Забони қисқа айин тили қисқа қ. тил. **Забон**, оташзабон Гапга чечан, сўззабон қизгин нутқ сўзловчи, нотик. **Оташзабон** шоир. **Хотинларнинг баъзилари** сўзга қанчаларидан чачонларини қия очиб, **Забонга** яширинча мўралишди. Кимдир билди: «**Оташ забон** йигит экан», деб қўйди. Ойбек. Танланган асарлар. **Ширин забон**, **ширинзабон** Ширин сўз. **Дарёи сўзи равон** Мушкул. **Халқ ичра ширин забон** Муқимий. С. Сиддиқов, Мавлоно Муқимий.

ЗАБТ [а. ضبط — ҳибс, мусодара; тергов]: **забт қилмоқ** (ёки **этмоқ**) I) босиб олмоқ, қўлга олишмоқ, ишғол қилмоқ. **Инишоолло**, Сапаровнинг бу йил **забт этмак**, **хавф-хатар**дан **Бартараф** бўлмай. П. Қодиров, Юлдуз. **Тунлар**. **Бобур Ҳиндистонни забт этган** **Мирзо** ҳам она юртни эслайди. «Фан ва турмуш». **Агар Хоразм ўзаро уруш олови ичида** **забт этмак**. **ани забт этмак осон**. М. Осим, Каримов йўлларида; 2) ўз ҳукмига бўйсундиришмоқ, **жиловламоқ**. **Чўлни забт этмоқ**; 3) **забт этмоқ**, **мафтун қилмоқ**, **ўзига қаратмоқ**. **Қандай ҳислар, қандай фикрлар Қиз қалбини забт этиб олди?** Уйғун. Кипригингдан **забт этиб**. **Кўксим аро захм айладинг**, **Дилни забт этмоққа балки Чоҳ уйиб**, **лахм айладинг**. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

Забт билан Куч билан, шиддат билан. **Мен уша тотли муҳаббат кунлари**,

ойлари ўз оғушига забт билан тортаётган **дек кўзларини беихтиёр юмди**. Шуҳрат, Шинелли йиллар. **Забти тез** Аччиғи тез, серзарда, сержаҳл. **Забти тез одам**. **Забтига олмоқ** Тобора кучаймоқ, авжига минмоқ. **Совуқ забтига олди**. **Сурхондарёда сув балоси айниқса забтига олиб**, **сўнгги икки ҳафта мобайнида икки марта сел келди**. Газетадан.

ЗАБТКОР [а.+ф. ضبطكار — забт қилувчи] Забт этувчи, ўз ҳукмига бўйсундирувчи. **Шўрўзак массиви**, **унинг биринчи забткорлари ҳақидаги ҳикоя ҳамроҳимизни ниҳоятда қизиқтириб юборди**. «Ўзбекистон кўриқлари». **Шу кунгек чўл забткорларига маданий-маиший хизмат кўрсатиш**, **уларни рағбатлантириш масалалари ҳам келишиб олинди**. Н. Ҳайитқулов, Ер тафти.

ЗАБТЛИ шв. Тез. **Отлар қорда забтли чополмайди**. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

ЗАБУН [ф. زبون — нотавон, заиф; мағлуб] I) Кучсиз, нимжон, заиф. **Қатто эрта-кеч танчанинг бир томонини банд этишдан ўзга ишга ярамаган забун кампирлар ҳам**. бу «хонтахлит тўй»ни томоша қилишдан ўзларини тия олмадилар. Ойбек, Танланган асарлар.

2) Ночор, иложсиз. **Мардликни севган**, **мағрур йигит ўзини оғиз, забун**, **ихтиёрсиз сизди**. Ойбек, Қуёш қораймас.

3) Мушкул, оғир, танг. **Золимлар қўлида забундир ҳолим**, **Бемаҳал этишди**, **қайтайин**, **ўлим**. «Баҳром ва Гуландом».

4) Хор, эзилган. **Ўтмишда забун ва мазлум аҳволда бўлган ўзбек хотин-қизлари жамиятимизда ҳамма билан тенг қаторда муносиб ўрин эгаллаганлиги қувончли бир ҳолдир**. Газетадан. **Аваз кўндан бери бу ваҳший удумни ўйлаб изтироб чекар**, **бу забун**, **меҳнаткаш тўда хусусида бир шеър ёзишни мўлжаллаб қўйган эди**. С. Сиёев, Ёруғлик.

Забун бўлмоқ I) енгилмоқ, мағлубиятга учрамоқ; **заволга юз тутмоқ**. **Хоразмийларнинг сон жиҳатдан кам бўлмаса-да**, **рақибидан хийла заиф**, **тажрибасиз кўшини**, **сафлари сийраклаша бориб**, **ниҳоят забун бўлди**. С. Кароматов, Сўнгги бархан. **Турган гап**: **у киши амирликнинг забун бўлиб кетишига қарши**. III. **Холмирзаев**, **Қил кўприк**; 2) аҳволи танг бўлмоқ, **ночор аҳволга тушиб қолмоқ**. **Мен уни кўрмасам**, **йўқдир қаро-**

рим, Тура берсам, забун бўлар аҳволим. «Баҳром ва Гуландом». *Суюнган кишиларимиз бирин-кетин қўлга тушаётир, энди ҳолимиз забун бўлади.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЗАБУНЛИК Бечоралик, ночорлик, қашшоқлик; эзилганлик, хорлик. - *Меҳнат аҳли ҳамиша забунликда. Савдогарлар-чи? Барчаси бизнинг бел ва билак кучимиздан семирган ҳаромтовоқлар! — деди қаҳр билан Жумабой.* Ойбек, Улуг йўл.

ЗАБУР [ф. زبور — хат, китоб; Инжилнинг тўрт китобидан бири] дин. Худо томонидан Довуд пайғамбарга юборилган муқаддас китоб.

ЗАБҲ [а. زبح — сўйиш; қурбонлик қилиш]; **забҳ этмоқ** кам. қўл. Қурбон қилмоқ. *Қоним шаробин ичсанг, Тотсанг жигар ка-бобим, Забҳ этмай ўзни, Эркин, Базми шохона қилмас.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

ЗАВЖ [а. زوج — жуфт; эр] эск. Эр, қайлик. *Қумушиби бинти Мирзакаримбойга — завжи тошкентлик Отабек Юсуфбек ҳожи ўғлидан.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЗАВЖА [а. زوجه — хотин] эск. Хотин, рафика. *Энди бир мўминнинг завжаси, никоҳидаги хотинсан-а!!! Энди сен эрнинг измида юрасан — шариатда шундай!* К. Яшин, Ҳамза. *Ахир завжангизнинг вафот этганига олти ойча бўлди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

ЗАВОД [р. завод — ҳаракатга келтириш, ишта солиш] Йирик саноат ёки ҳунармандчилик корхонаси. Ёғ заводи. ■ *Содиқжон бойваччанинг пахта тозалаш заводида иш қизғин.* К. Яшин, Ҳамза. *Урушдан кейин Уваров Тошкент паровоз-вагон ремонт заводида чиқадиغان кўп тиражли газетада редакторлик қилди.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. *Ботирали Тошкентда Салор бўйидаги пахта заводида ишчи бўлиб ишларди.* Х. Фулом, Машғал.

ЗАВОДЧИ эск. Завод эгаси, хўжайини. *Меҳмонларнинг кўнчилиги Фарғонада донғи кетган заводчи, пахтафуруш бойлар, йирик савдогарлар, баззоз, вофурушлар.* К. Яшин, Ҳамза. *Пахта ҳам шунақа, заводчилар ёзга бориб икки баравар қимматига сотиб олишар экан.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЗАВОЛ [а. زوال — кунботар пайт; йўқ бўлиш, ҳалокат] I эск. Куннинг иккинчи ярми, кун оққан пайт билан кун ботар пайт оралиғи. *Шом бўлди, завола бўлди, йигитга увол бўлди.* «Оқ олма, қизил олма».

2 *кўчма* Йўқ бўлиш, маҳв бўлиш, *Ростга завола йўқ.* Мақол. ■ *Камол кўрай, заволингни кўрмай.* Т. Сулаймон тизор. *Манманликка завола етар, Кам (камолга) етар.* «Зулфизар билан Аваз Бехунар, илмсиз халқни истиқболда кутажак. С. Сиёев, Аваз.

3 *кўчма* Офат, кушанда. *Кўк қурт! офат. Ғўзанинг заволи. Тезда тухумини қуритиш керак.* Р. Азизхўжаев, чайла. *Асабий ҳолат, ҳозир айтгани, инсон умрининг заволидир.* Х. Тўхтабоев, *рин қовунлар мамлақати. Сув танқи ҳосилнинг заволидир.* Н. Сафаров, Ол излар.

Завол бўлмоқ Бирор кимсанинг (ҳалок) бўлишига сабаб бўлмоқ. *Леки сият она ва қизингизнинг бахтига бўлишни истамадим.* М. Хайруллаев, *Кў-Гулдай умримизга завола бўлган киши эмасмисиз? — деди Роҳат Темирга.* Б. монов, Юрак сирлари. **Завол топмоқ кўрмоқ** Йўқ бўлмоқ, ўлмоқ; ҳалокат тутмоқ. *У [инсон] ҳамиша олға интил ўрганиши, ҳаёт сирларини ўзлаштириб иши зарур. Акс ҳолда, ақл-заковати йи ўтиши билан ўтмаслашади, завола то!* С. Кароматов, *Бир томчи қон. Қисқақадир матнинг умри, бор мақол: Тухматчи, ал та, топажак завола!* М. Худойқулов, *З сувли сой ва кир мағзава.*

ЗАВОЛЛИ Ҳалокатга юз тутган, х бўлган. *Абдишукур секин минғирлади: — Зи ли Туркистон учун бойлар керак. Ой Танланган асарлар. Ҳа, мангу заволали бў оламда То суйин сочаркан абри найсонла Орипов.*

ЗАВХОЗ [р. < заведующий хозяйс: — хўжалик мудир] с.т. Муассасал хўжалик ишлари учун жавобгар шахс. *Ж рига сув кўйдим, Марзасидан ошмасин, хозимиз хотини Кўп ҳаддидан ошма «Кўшиқлар».*

ЗАВҚ [а. ذوق — таъм, маза; мойил завқланиш] I Кишига лаззат бағишл кайфият; шавқ; хурсандчилик. *Кема сув шиддатига дош беролмай, гоҳ орқага, олдинга чайқалар, бундан болаларнинг з ошарди.* М. Ҳазратқулов, *Журъат. Али дон яна ўша табассум билан, яна ўша билан кўйлади.* Ў. Ҳошимов, *Қалби қулоқ сол.*

Завқур, нашъа, гаит. *Яшаш завқин билан қўлданг, Фан тоғига интилгин.* Ё. Мирзаев, *Мирзаевлар завқ қилиб кулди ва болани торттиб олиб, бағрига босди.* А. Қаҳрамон, *Қашинор чироқлари.*

Завқичиш, мароқ, иштиёқ; руҳий кўтариш. *Маърузачи завқ билан сўзламоқ.* **Завқни** найни лабига қўйиб, бутун завқини чала кетди. Ойбек, *Танланган кўнрақ.*

Завқини келтирмоқ Кайфиятини яхши-лаш, руҳини кўтармоқ. *Баҳорда кўм-кўк завқ билан қопланган далалар, кузда олтин-кўк завқларнинг шовуллаши кишининг завқини келтирар эди.* Газетадан.

ЗАВҚБАХШ [а. + ф. ذوقبخش – завқ бахшувчи] Кишининг кайфиятини кўтарар, завқини келтирар, лаззат бағишлайдиган. *Баҳор – фаслларнинг энг қайноқ, энг ширин ва серташвиш, айни замонда энг завқини келтирар.* М. Исмоилий, *Одамийлик қиссаси.* *Баҳор манзараларини, баҳор фаслининг ширинлик хислати, завқбахш фазилатини бағишлар расом каби жонли тасвирлайди.* А. А.

ЗАВҚБ [а. + ф. ذوقياب – завқ топувчи, завқ бахшувчи] қ. **завқбахш.** *Ёруғ туннинг сўлим, баҳорда Даврага тизилар бир тўп устига келди.* Унинг [Авазнинг].. ноҳуш воқеаси, завқб ҳодисадан ҳам дарҳол қалбига кела бошларди. С. Сиёев, *Аваз.*

ЗАВҚДАНМОҚ Руҳланиб кетмоқ, қувват олимоқ, ҳузур қилмоқ. *Ортиқ завқданмоқ билан ўзи завқланиб, хандон бўлади.* М. Мансуров, *Ёмби.* *Ғуломнинг завқданмоқ қиларди.* М. Исмоилий, *Фарҳаднинг завқданмоқ қиларди.* Малика куёвининг ўқтамлигидан завқданмоқ қиларди. М. Маҳмудов, *Завқданмоқ қиларди.*

ЗАВҚТИ 1 Кишига лаззат, завқ, ҳузур келтирадиган, кишининг завқини келтирадиган мароқли, нашъали. *Завқли томошадандалар ўзлари чалган мунгли ва қўлларга гавдаларини тебратиб ўтиришди.* П. Турсун, *Ўқитувчи.* *Овчилик завқлиликлар ҳаётида завқли машғулот қиларди.* П. Турсун, *Ўқитувчи.*

2 *Завқ, ҳузур ола биладиган. Завқданмоқ.*

ЗАВҚ-ШАВҚ Ўта хурсандчилик, шодлик, кўтаринки кайфият. *Спорт байрамида*

иштирок этганлар ҳам, томошабинлар ҳам шу куни завқ-шавқ билан хонадонларига қайтишди. Газетадан. *Ғойиб энди студентликнинг олтин даври ҳақида завқ-шавқ билан ҳикоя бошлади.* Ж. Абдуллахонов, *Орият.*

ЗАДА [ф. زده – урилган, зарарланган; эзилган] Эзилган, абгор бўлган; бирор нарсадан безиллаган, юрагини олдириб қўйган. *Мен қишлоқлардаги камбағалларнинг хароба уйларини, паранжига бурканган, хўрлаб қўйилган зада аёлларни.. эслайман.* Ҳ. Носирова, *Мен ўзбек қизиман.* *Дунё ҳам, инсонлар қалби ҳам бугун Ёвузликдан зада қуриқхонадир.* А. Орипов, *Йиллар армони.* *Рикишлар исён қилди, ҳаётдан зада, Ҳаётда улар, ахир, тентирар беҳақ.* Миртемир.

Зада бўлмоқ Бирор кимса ёки нарсдан кўрқиб, ҳадиксираб, безиллаб қолмоқ. *Душман зада бўлиб қолган.* *У дарахт шохлари қимирласа ҳам, шарпа гўмон қилиб, бир таллай ўқ ёғдиради.* Назармат, *Жўрлар баланд сайрайди.* *Ростини айтсам, тамаки тизши бошлангандан бери отамнинг авзойидан юрагим зада бўлиб қолган.* А. Кўчимов, *Ҳалқа.*

ЗАДАЛАНМОҚ айн. **зада бўлмоқ** қ. **зада.** *Ана, томдан тортилган.. симларга иккита чумчуқ келиб қўнди.* *Қўнишга қўнди-ю, задаланиб қолганидан, олазарак бўлиб типирчиларди.* Р. Файзий, *Ҳазрати инсон.*

ЗАЁМ [р. < занять – «қарз олмоқ» фл. дан ясалган от] 1 Олинган ёки берилган қарз пул.

2 *мл., эск.* Давлатнинг молиявий аҳволини яхшилаш мақсадида чиқарилган қимматбаҳо қоғоз. *У ҳокимият тепасига келиши биланоқ, ҳукуматнинг молиявий аҳволини яхшилаш мақсадида, халққа ўттиз миллион сўм миқдоридан қарз – ички заём солиди.* К. Яшин, *Ҳамза.*

ЗАЁМФУРУШЛИК эск. Заём олиб сотиш билан шуғулланишлик. *Кўп йиллар ғурбаткашликда баъзи ишларга омилкор бўлиб келган мулла Зухриддин узоқ ўйлаб ўтирмай, ишни заёмфурушликдан бошлаб юборди.* Файратий, *Довдираш.*

ЗАЖИГАЛКА [р. < зажигать – «ёндириш, ўт олдириш» фл. дан ясалган от] Ўт олдирувчи асбоб. *Исмоил шимининг соат чўнтагидан чиройли зажигалка олди.* П. Қодиров, *Эрк.*

ЗАЙФ [а. ضعيف – камқувват; касал] 1 Жисмонан қуввати кам, беқувват, нимжон,

кучсиз. **Заиф** бола. ■ Жисмонан заиф, кексароқ ёки совуққа анча таъсирчан кишилар, яхшиси, кечкурун ётишдан олдин оёққа совуқ ванна қилишлари керак. «Фан ва турмуш». Гулмехра Султоннинг титроқ босган заиф қўлларини қайноқ ёш томчилари билан ювилаётган юзига босди. М. Хайруллаев, Тилла маржон.

2 Тембр жиҳатдан баланд, кучли бўлмаган; кучсиз. паст. *Ғулмоқодирнинг овози жуда заиф чиқди.* «Шарқ юлдузи». Аёл кишининг заиф инграган овозини эшитиб, ўзига келдида, отилиб уйга кирди. Х. Ахророва, Орифнинг давлати. -Қўрқманг, мен.. - деди Ғулмоқон, куз япроғидай титраб турган заиф товуш билан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Иқтисодий ёки ҳарбий жиҳатдан ночор, камбағал. *Сиз кўраётган гигант ёнида иқтисодий заиф хўжаликлар тиралиб ётса, бу номутаносибликни биздан кейинги авлодлар кечирармикан?* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

4 Унчалик кўп бўлмаган, жуда оз; хира. *Заиф шуъла.* ■ *Сариқ, мойли қоғоздан зўрға ўтган заиф нур тўқувчи аёлларнинг танда устидаги қўлларигагина тушади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

5 Маҳорат нуқтаи назаридан кучсиз, бўш; пухта ишланмаган. *Биз Абдулла Қодирийнинг ижобий фазилятлари ҳақида фикр юритар эканмиз, ундаги айрим заиф томонларни ҳам кўрсатиб ўтишимиз зарур.* Газетадан. *Даҳо улуг шоирнинг заиф жойини билиб олди.* Т. Мурод, Қўшиқ.

Ақли заиф Эси паст, ақли кам; оvsар, жинни. *Анварнинг ўзи сал ақли заиф экан, восвосга тушиб қолган; акалари уни хафа қилган.* Газетадан. **Мизожи заиф** Эркаклиги суст. -*Мендан-а, хотинингиздан уяласизми? -Уялмайманми? -Уялманг. -Уялмасам.. мизожим заиф.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЗАИФА [а. ضعيف — кучсиз, ожиза; аёл] эск. Хотин, рафиқа, аёл. *Оғамнинг заифаси* [بەردى كۈتبىددين]. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Фосиқ афанди ёшигина овозни эшитиб, кифтларини учирди.. кейин томоғини қириб, майин товуш билан: -Заифалари бўласизми, хоним афанди? — деб сўради.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. -*Аёл киши оти — жўни билан заифа дейилади, — деди полвон тишини тишига босиб.* Қ. Кенжа, Нотаниш гул.

ЗАИФЛАНМОҚ Куч-қувватини йўмоқ, кучсизланмоқ, қувватсизланмоқ. *ўшал кун кечаси душманлардан бирини ўдим-да, сўнг даражада заифландим [Отабек].* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЗАИФЛАШМОҚ 1 Тобора кучсизлиб, куч-қувватини йўқотиб бормоқ. *та ишларни бошлаб қўйган Сафоев, ба қариши, юрак ўйноғи касалига мубтало бў кечалар ухлаёлмай, безовта бўлиб чиқарган сайин заифлашиб, юзи заъфарондай сийиб борарди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Иқтисодий ёки ҳарбий жиҳатдан сизланмоқ, кучсиз бўлиб бормоқ. *Музам қўшиндан ажраб, заифлашиб қолган хоро сон-саноксиз кўчманчилар томон босиб олинди.* М. Осим, Карвон йўлла

ЗАИФЛИК 1 Кучсизлик, дармонсиз; *Заргаров баданида заифлик сезиб, суҳдан ҳафсаласи қочди.* А. Мухтор, Бўронда бордек ҳаловат.

2 кўчма Оқизлик; ақли калталик. *бурдаги бу ўзгарувчанликни Қосимбек ёи ғўрлигидан кўрар, хусусан, бундай мура давлат ишларида аёлларнинг гапига ки, ни катта бир заифлик белгиси деб бил П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

ЗАИФОНА эск. Хотин-қизларга мўлланган, аёлларбоп. *Носир бечора ўн йил матини қилиб, аранг заифона этикча тандиган бўлиб чиқди.* Газетадан. *Кафшининг заифона, бири мардона, бирининг пош бутунлай йўқ, бириники яримта.* Ой Танланган асарлар.

Заифона овоз (ёки товуш) Паст, ку овоз. *Камол қози харсанг билан кўтари супага чиқиб, қалтироқ, заифона овоз ё қичқирди.* К. Яшин, Ҳамза. *Аввал заиф товушда ўзи ўқиди.* С. Сиёев, Ёруғлик

ЗАЙЛ [а. ذيل — этак; дум; оқибат; тижо]: **бир зайлда** Бир хилда, бир марс бир хил ҳолатда. *Теварак атроф жимэ Ниначилар бир-бирини қувлаб учар, чиг калар бир-бирини чириллар эди.* Н. Сафар Оловли излар. **Замона(нинг) зайли** (бн. 1) вақтнинг, даврнинг тақозоси, тал (билан). -*Ота-оналар замонанинг зайли, қизларини ўқитиш зарурлигини тан олсе ҳам, ўқимишли қизларнинг ўзига хос хоқларини тан олмайдилар, — деди Қумуш Жалолов, Олтин қафас;* 2) тақдир тақдси билан. *Ана, замона зайли билан бу ерли*

ЗАЙТУН *Роза билан қайта танишдим [деди Б. Абдуллаев, Тўй бўлади. Нажмид-Бохорий.. кейинчалик замонанинг зайли Хўросонга келиб қолган. Мирмуҳсин, Шу зайлда Маълум тарзда; маълуматда, тарзда. Гапнинг шу зайлда бош-охири ҳаётни ёмон кўрқитиб юборди. М. Миртемир, Фаргона т. о. Бобоқул шу зайлда ҳаёт ўтирганни билмайди. С. Анорқасой. Жанг шу зайлда кечгача давом этди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

ЗАЙТУН [а. زيتون — яшил дарахт] **1** *Яшил тусда бўладиган субтропик дарахти. Зайтун дарахтининг бўйи 4–5 метрга етмайди. Фрутида сершоҳ, сермева бўлади. Газетадаги мақола макон этар зайтун тагини, Ёки зайтун утар тоғ этагини. Миртемир.*

2 *Шу дарахтнинг олхўри шаклидаги фрутидан одатда мой олинади. Атроф-муҳитларда эса анжир, хурмо, зайтун, узум ва б. ш. этмоқда. М. Осим, Карвон йўлларида.*

3 *Зайтун мойидан қилинадиган ош туркумига энг тансиқ овқатлардан. А. Ҳақиқий. Илон изидан.*

ЗАЙТУНЗОР *Фақат зайтун дарахтлари бўлган ер, майдон. Сўқмоқ тоғ бағридаги зайтунзорга олиб чиқди. Ҳ. Фулом, Замина йўллари.*

ЗАК *шв. 1 Зах. Сим деган Фарғонаси Бракларим қон айлади, Беш қари бўздан қоним — Ёнбошларим зак бойлади. «Оқ олма, қизил олма».*

2 *зйн. зак.*

ЗАКАЗ [р. < заказать — «олдиндан айтиш» буюрмақ» фл. дан ясалган от] *эск. қ. буюртма.*

ЗАКАЗЧИ *эск. қ. буюртмачи.*

ЗАКАЛАТ [р. заклад — олдиндан берилган қасд; гаров] *кам қўлл. Сотиб ёки буюртма қилинган олинадиган нарса, бажариладиган иш ва б. ш. олдиндан бериладиган (тўланадиган) нарса. Закалат бермоқ. Закалат олмоқ.*

ЗАКАН *қ. х. Намлик ёки захни қочитиш учун ер, пайкал ўртасидан қазилган қўрғун бур. От ботқоқликдаги закан сувига қўриқни ботириб ичмоқчи бўлди-ю, шўрликнинг суяна тумшугини тортиди. С. Аҳмад, Ўзбекистоннинг изи.*

ЗАКИЙ [а. ذكى — зийрак; ақли, қобилияти юкли. Зехни, ақли ўткир; доно, ақли юкли. Қўйқиз Кўйқий қалбини чулғаган ва ўзи билан англаб етмаган бу ғалати ҳисларни фа-

қат шу закий зотгина тушуна олишига чин юракдан ишонди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Қирқ йил заҳмат чекди қай бир закий зот, Бир кун этмоқ учун фикрин ифода. А. Орипов, Ҳайрат.

ЗАКИЙЛИК *Ақллилик, зийраклик; донолик. Ота-она гўдакнинг закийлигига лол қолиб, чўрини топиб келадилар ва ундан афв сўрайдилар. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.*

ЗАКО [а. ذكاء — ақл; фаросат] *айн. закийлик, заковат. Латофат, фалсафа, донолик, зако Унинг ижодида жамулжам эди. Уйғун. Чинакам сулувсиз, чинакам барно, Тенги кам сиймо. Кўзингизда асрий ва сирли магно — Мужассам зако. Миртемир.*

ЗАКОВАТ [а. ذكارت — сезгирлик, ақллилик, фаросат] *қ. закийлик. Унинг қотмадан келган тиниқ юзида, катта-катта кўзларида заковат нури порлайди. М. Осим, Карвон йўлларида. Маданий мерос — халқ бойлиги. У минг йиллик тафаккур ва заковат маҳсули. Газетадан. —Унинг [Зокиржоннинг] нозик ҳаракатлари, шоирона муомалалари, заковати, малоҳати, жозибали фасоҳати мени ўзига мафтун қилди, — деди Муқимий. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.*

ЗАКОТ [а. زكات — поклик, покланиш; садақа] **1** *дин. Шариатга мувофиқ, пулдор, бадавлат мусулмоннинг ўзига қарашли мол-мулки ва даромадининг қирқдан бир улуши миқдоридан (рўза вақтида) бева-бечораларга, камбағал-қашшоқларга берадиган хайр-садақаси. Мана, Фарғонанинг энг азиз, энг бадавлат, энг халқпарвар одами — Содиқжон бойвачча яқинда бутун Қўқон халқига закот бердилар. К. Яшин, Ҳамза.*

2 *тар. Ўрта Осиё хонликларида: чорва ва мол-мулкнинг қирқдан бир улуши миқдоридан ҳар йили хазина фойдасига олинган солиқ. Солиқларнинг учинчи тури — закот — мол-мулкдан олинадиган давлат солиғи эди. Ф. Озодаев, Тошкент тарихидан очерклар. ..деҳқонлар.. косиблар ҳамшиа амирнинг хирож, закот сингари солиқларининг жабрини тортар.. хонавайрон бўларди. Газетадан.*

ЗАКОТЧИ *тар. Закот йиғувчи. [Кампир] Закотчига таом пиширмоқ учун қўрғончага қараб юрди. Ойбек, Навоий. Закотни бек ёки хон томонидан тайинладиган закотчи йиғар эди. Ф. Озодаев, Тошкент тарихидан очерклар.*

ЗАЛ [нем. Saal – катта хона, бўлма] 1 Идора, корхона ва муассасаларда турли маросимлар (анжуман, йиғилиш, машгулот ва ш. к.) ўтказиладиган катта ва кенг хона. *Қўнғироқ чалинганидан бир минут ўтар-ўтмас мактаб зали бўшаб қолди. С. Зуннунова, Янги директор. Ҳ. Олимжон ҳатто томоша залларида ҳам газета, журналлар олиб юрарди. Н. Сафаров, Оловли излар. Бўлажак спортчилар ихтиёрига яхши жиҳозланган спорт зали, қулай гардероб ва душ бериб қўйилган. Газетадан.*

2 Хусусий ва кўп қаватли хонадонлардаги энг катта уй, хона; меҳмонхона. *Меҳмонлар учун залда дастурхон тайёрланди.*

ЗАЛВАР Муайян салмоққа эга бўлган, жуда зич, қаттиқ нарсаларнинг оғирлиги, салмоқ. *Залвар билан урилмоқ. ■ Залвари, кадр-қиммати тилладан кам бўлмаган оқ тиллаларни қўлма-қўл олиб кўришди. М. Қўшмоқов, Катта хирмон жилгаси.*

ЗАЛВАРЛИ Салмоқли оғирлиги, кучи бўлган, салмоқдор; оғир; салобатли, жуда катта. *Расадхонанинг қўш тавақали залварли эшиги берк эди. О. Ёқубов, Қўҳна дунё. Ушбу наизга Лутфийнинг ўзбек классик шеър-ияти тараққиётига залварли ҳисса бўлиб қўшилган ажойиб шеър-ий меросидан намуналар киритилди. Газетадан. Баҳайбат, залварли иншоотлар ёнида жин кўчаларни кўрасиз. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.*

ЗАЛДИВОР с.т. қ. зардевор. Ҳар бири уйнинг бир томонини оладиган иккита ипак сўзана, гулкўрпа, палак, икки уйга етадиган залдивор, дорпеч, учта гилам, тўртта дазмол, қўйинг-чи, кир ёйишга олти метр арқон ҳам бор. Т. Алимов, Қиз ўғри бўлади.

ЗАЛИЛ [а. ذليل – хўрланган] кт. Хўрланган, ҳақоратланган, таҳқир қилинган. *Ғарибу фақир залилу ҳақир Эдим, лек йўқ эрдим усру далир. С. Хондайлиқий.*

ЗАЛОЛАТ [а. ضالالت – йўлдан адашиш, хато; ёлғон] Ҳақиқий эътиқоддан юз ўғир-иш; йўлдан озганлик, адашганлик; гумроҳлик. [*Хатиб домла мулла Муҳсинга:*] *Гўё сиз ҳам домласиз-да! Ҳам ўзингиз осий, ҳам қавмларингиз залолатда. А. Қодирий, Обид кетмон. «Муштум» эскича: ўғрилик, залолат ва ғайрилар билан курашни давом эттиради. А. Қодирий, Кичик асарлар.*

ЗАЛП [нем. Salve < лот. salve – яша, соғ бўл; дастлаб олқишлаш, саломлашиш

маъносида ўқ узишни ифодалаган] неча тўп ёки милтиқлардан бир йўла, раварига ўқ отиш. *Тўплар залпи. ■ [партизанлар] ёвни бир залп билан қ. ташлашлари мумкин эди. В. Гофуров, Фодор. Полк батареясининг залпи ўрмон гумбураб эшитилди. А. Убайдуллаев, Ёли издан.*

ЗАМ [а. ضم – қўшиш, қўшилиш; кўл босиб олиш]: **зам қилмоқ** (ёки айламоқ) Бор нарса устига қўшмоқ, уни кучай-моқ; илова қилмоқ. *Ёвга раҳм этманг, у ҳайданг, суриг, берманг омон, Зарбалик шатни айланг зам уза зам, жангчилар. Ҳ. бий.*

ЗАМБАР шв. қ. замбил. *Омонат кўл устидан замбарларда тош-шағаллар кел-риб тўка бошладилар. С. Аҳмад, Қадр далалар. -Ташқаридагилар ўликни солиш тол новдадан замбар тўқимоқда эдилар деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола.*

ЗАМБАРАК [ф. زنبورک, زنبورک – ккина қовоғари] Узун стволли артилле-куроли; тўп (даврлар ўтиши билан ша-ўзгариб борган). *Ёв бошида найза, қи-ўйнатилишни ўргандим. Мардчасига замбар-дан ўқ отилишни ўргандим. Ҳ. Пўлат. Узоқ-замбараклар ҳайқирғи, снарядларнинг по-лаши эшитилмоқда. И. Раҳим, Чин мух-бат. ..Бир кексароқ хотин ҳарсиллаб шун-деди унга: -Юнусобод деган жойдан кела-ман, нега қайтаман! Зулдан тўйдим, з-баракка солиб, отиб юборсинлар мани. (Бек, Танланган асарлар.*

ЗАМБАРАКЧИ Замбарак отувчи; тўп
ЗАМБИЛ [а. زنبيل – катта халта ёки-ват; ф. زنبير – тупроқ ташиш воситаси, м-ламаси] Гишт, тупроқ, тош ва ш. к. юкл-ни ташиш учун ишлатиладиган, икки т-раллел дастага тол ёки тут новдалари-ўртасини чуқурроқ қилиб тўқилган т-куроли (кейинчалик эса дасталарга қўн-лангига юпқа тахталар, шунингдек, ту-ка қоқилган). *Эртасига қизлар замбил-кетмон кўтариб, қайтарма бўйига келди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Кимлар кет-билан, кимлар чўкич ва ё замбил билан-и бар эди. М. Исмоиллий, Фаргона т. о.*

Замбил арава айн. замбилгалтак. Замб-бел, замбилбел Бели, ўртаси замбил-ўхшаш букик, эгилган. **Замбил эшик** Нс-далардан тўқилган эшик. [*Салимбайвач*

куёви] Кичкина замбил эшик олдида
тан тушишиди. Ойбек, Танланган асар-

ЗАМБИЛЛАМОҚ Замбил билан таши-
Теварак-атрофда кетмон ураётган,
лаб, қоплаб тупроқ ташиётган қан-
канча одамлар ҳам, худди Рўзимат-
даллаб ишлар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчи-
роқлари.

ЗАМБИЛКАШ [а. + ф. زنبيلكاش – зам-
тарувчи] Замбилда юк ташувчи.

ЗАМБИЛЧИ 1 Замбил тўқувчи уста.

2 *дйн.* замбилкаш.

ЗАМБИЛГАЛТАК Замбилга ўхшатиб
е ва юк ташишда фойдаланиладиган,
диракли икки дастали қўл арава. От-
на замбилгалтакларда тош ташишга
иши ажратилди. П. Турсун, Ўқитув-
ия қовун, ошқовоқ ва помидор палаги,
рган гул хазонлари ортилган замбил-
ни тиришиб ҳайдаб келарди. Н. Ами-
варак.

ЗАМБУР [ф. زنبور – қовоғари] *шв.* Қо-
Кавакдан чиққан замбурни данак
ек битта-битта уриб туширавер-
Нуров, Нарвон. Замбур аридан асал
ади-ю, лекин бу зикна носвойчидан
ам ҳам чиқмайди. Н. Қобил, Унутил-

соҳиллар.

ЗАМБУРУҒ Таркибида хлорофилл
диган, спора билан кўпаядиган, ил-
ва уругсиз тубан ўсимликларнинг
номи. Олма мевасига саккиз процент-
ий хлор эритмаси билан ишлов бе-
даги замбуруғларнинг ривожланиши
«Фан ва турмуш». Экинларнинг
асаллиги билан зарарланмаслиги
ва арпа уруғларини фақат дори-
ейингина экиш керак. Газетадан.

ЗАМЗАМ [а. زمزم – Маккадаги муқад-
Макка шаҳрида Каъба яқинида-
онлар муқаддас ҳисоблайдиган
и].

Замзам, обизамзам Замзам булоғи-
дан сув. Ҳайдархўжа сандиқдан бир
жани чиқариб, [Мирзога] кўрсатди:
бу менинг кафанлигим. Маккага бор-
оби замзамга ивитиб келтирган-
Ҳакимов, Илон изидан.

ЗАМЗАМА 1 [а. زمزمه – гўлдираш,
аш: ф. زمزمه – паст овозда куй-
1 Ашуланинг сўзсиз ижро этилиши.

2 Секин, паст овоз билан куйланган
қўшиқ; хиргойи.

Замзама қилмоқ Паст овозда куйламоқ,
хиргойи қилмоқ. Шаҳзодахон ана шундай
изтироб тўла ўйларига чек қўйиб, беихтиёр
суратда «Сайдинг кўябер»ни замзама қилиб,
кундошлари ёнига кириб кетди. К. Яшин,
Ҳамза. Зебо пари.. енгил халқ қўшиқларини
замзама қилар эди. С. Абдулла, Мавлоно
Муқимий.

3 *кўчма* Имо-ишора, шама; гўнғиллаб
гапириш. Унинг [бойваччанинг] замзамасига
саркор билан Эминжон тушунмасди. Ҳ. Нуъ-
мон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЗАМЗАМА 2 *шв.* Дабдаба, тантана. Улар-
нинг тўйларида роса замзама бўлувди.

ЗАМИН [ф. زمین – ер, тупроқ; мамла-
кат] 1 Ер шари, Ер.

Рўйи замин қ. рўй. Замину замон Еру
осмон, ҳаммаёқ, коинот. Замину замон ўзга-
риб, маърифатга томон бормоқда [деди
Исломуҳжа]. Ж. Шарипов, Хоразм. Йўллар
элтин манзилга омон! Омон бўлсин замину
замон. Шуҳрат, Ёшлигимнинг давоми.

2 Экин экиладиган ер. Бу қишлоқнинг
суви тоза, замини унумли, ҳавоси ёқимли,
деҳқонларининг қўли баракали экан. Ғ. Фу-
лом, Тирилган мурда.

3 Муайян худуд, юрт; умуман ер. Зотан,
янгидан бунёд этилган кўркам чаманзор, боғ-
роғлар, яхлит-яхлит пахтазорлар Хоразм
заминига жон бағишлайди. Н. Сафаров,
Оловли излар. Бир томони ғаллазор, бир то-
мони тоқзор ерлардан ўтиб борарканмиз, шу
заминда туғилиб, шу ердан фронтга кетган
Ж. Усмоновнинг мактуби ёдимга тушди.
Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

Она замин Туғилиб яшаб турган жой,
ер; жонажон юрт. Она заминимизнинг инсо-
ниятга бебаҳо тухфаларидан бири – дав-
турхон кўрки ҳисобланган бодомдир. Газета-
дан.

4 *кўчма* Асос, негиз. Ҳўжалик ноз-неъмат
бунёдкорлари айни кунларда мўл ҳосилга пух-
та замин яратмоқдалар. Газетадан. Ҳар бир
улуғ ишнинг замини – меҳнат, Меҳнат-ла
яралур шоҳ асарлар ҳам. Р. Бобожон.

5 *кўчма* Қулай шарт-шароит, муҳит; им-
кон. У Бўтабойга ҳозир бундай талаб қўйиб
бўлмаслигини, бунинг учун аввал замин тай-
ёрлаш кераклигини тушунтирмоқчи бўлган эди.
А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

6 кўма Таянч, бошпана. Охири Абдурахмон чойхонашинин тавкагир ва бобойи бангалар орасидан ўзига замин топди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЗАМИНДОР [ф. زميندار — ер эгаси] эск. кт. Ўрта Осиё хонликларида ва ўрта аср Хиндистонида: катта ер-сув эгаси. Коллежлари-мизда фақат бойлар, заминдорларнинг болалари ўқийди. Ойбек, Нур қидириб. Утмишда ер ва сув амирлар, беклар, заминдорлар кўлида эди. Газетадан. Ҳолбуки, «заминдор» сўзи адабий-бадиий асарларда «помешчик» сўзининг семантик дублети сифатида ишлатилиб, барқарор тус олиб қолган. «ЎТА».

ЗАМИР 1 [а. ضمير — виждон, ақл; яширин фикр] 1) Туб моҳият, асл маъно, мазмун; асос. Романдаги қатор образларнинг замирида конкрет тарихий шахслар ётади. «ЎТА». Билишмайдикки, ҳар бир хатнинг замирида бир ёки бир неча одамнинг тақдири ётади. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Бу меҳрибонлик замирида нима борлигини Содиқжон ҳам, Ҳамида ҳам, уларнинг ота-оналари ҳам билишарди. С. Абдуқаҳҳор, Кўзлар.

2 эск. айн. олмош.

3 Замир (эркаклар исми).

ЗАМЛАМА эск. кт. Устига кўшилган; устама. Замлама нарх.

ЗАМЛАМОҚ Устига кўшмоқ, қалаштирмоқ. -Шунча саволни замлаб ташладингки, қайси бирига қандай жавоб беришни билмай қолдим, — деди Рувон хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бу гуноҳингизнинг устига танқидни ўзингизга юқтирмаслик касалингизни замласак, биласизми-а, кимга ўхшайсиз? Н. Сафаров, Хадича Аҳророва.

ЗАММА [а. ضمّه — кўшиш, бириктириш; зичлаш] Араб тили ва ёзувида «у» унлиси ўрнида қўлланадиган, вергул шаклидаги белги.

ЗАММАЛАМОҚ Зичлаб беркитмоқ. Пармалаб очилган ҳар бир сантиметр бўшлиқни оғир лойқа билан тўлдириб, заммалаб бориш керак. П. Қодиров, Эрк.

ЗАМОН [а. زمان — давр, вақт] 1 флс. Материя (объект) ҳолатларининг ҳамда ҳодиса (жараён)ларнинг изчил алмашилини шакли; давомлилик, такрорланмаслик, қайтарилмаслик каби умумий хоссаларга эга бўлган вақт.

2 Сўз бораётган пайт; умуман вақт, пайт, давр, маҳал. Ҳозирги замон. Замон сенга

боқмаса, сен замонга боқ. Мақол. ■ наlining Отабеклар оиласида бўлгалик йиллар чамаси замон ўтиб, энбеклар оиласининг чин бир авзоси бўлган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эсинганидан бошлаб онаси билан кечирганлар.. Йўлчининг кўз олидан бир-бир Ойбек, Танланган асарлар. Мана, эндр, энди замон келди. К. Яшин, Ҳамза [Шоқир ота] замондан кўпроқ шикоятди. Ойбек, Танланган асарлар. Энди монлар қамишканаликларга ўтмиш хотси бўлиб қолди. П. Турсун, Уқитувчи.

Айни замонда Шу билан бирга; бир пнинг ўзида. Айни замонда, ана шу мигли, хослик конкрет индивидуал услуб билан (лик ҳолда изоҳланиши керак. «ЎТА». **Бир мон** 1) бир вақт, бир маҳал; анча вақт кейин. Бир замон чойхоначи келди. С. Сиё Ёруғлик; 2) ўтмишда, илгари; ўтган валарда. Бу кенг кўкрак бир замон Қакраб ётди. Ваҳшат азоб, ўлим, қон Тўлиб ёта; Файратий. **Бир замонлар айн. бир замон** Рўзимбой бир замонлар бу ёғи Бухоро, бу Кўнғироту Марвагача бориб кураш тушган. Сиёев, Ёруғлик. -Эсингиздами, бир замон ҳовлингизда бир етимча хизматингизни қи эди? — деди эшонга Элмурод. П. Турсун. Ўтувчи. **Бобомнинг замонида** Узоқ ўтмиш: қадимда, аллақачонлар. **Охир замон дин.** Кўмат яқинлашган вақт. -Билмадим, буёқчим нили бузилганми ё охир замон яқинлаш яъжуж-маъжуж хуруж қилганми? — Сулайбек атрофидагиларга кўз югуртди. Ойбек Танланган асарлар. **Шу замон** 1) ҳозир пайт, ҳозирги кун. Шу замоннинг ёшлари шу он, шу пайт; дарҳол. Шитир этса туган барг, Эшитилар шу замон.. Уйғун. **Ҳа замон** Ҳадемай, тез фурсатда. **Сержант** ўлариб: -Нима дейсан? Ётиб ухласанг-чи, ха замон постга борасан, — деди-да, ўқишда «вом этди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Ҳар мон(да)** Гоҳо-гоҳо, аҳён-аҳёнда. Ҳар за яқин-йироқдан гадей товуши эшитилади. Қаҳҳор, Бемор. Ҳар замон-ҳар замон бу йўл гувиллаб, оғир юк машиналари ўтиб қолар Газетадан. **Ҳеч замонда** Ҳеч бир вақт. 1 қачон; бирон-бир вақтда. Ҳеч замонда мундай ишлар бўлами, Одамзод наслидан дулик келами. «Муродхон».

3 Бирор муҳим, ўзига хос ҳодиса, тархий воқеа рўй берган ёки бирор ша

ЗАМОН табақа, сулола ҳукмронлик қилган даврни қамраб олган вақт. *Тинчлик замони. Ҳушамон замони. Истиқлол замони. Амир замони. Темурийлар замони.*

4 Кутилган пайт, давру даврон. *Умрларинг узун бўлсин. Замонларинг келибди: ўйинчилар, кулинлар. П. Турсун, Ҳўқитувчи.*

5 *ж.ш.* Махсус шакллар ёрдамида ҳаракатнинг нутқ пайтига муносабатини билдирувчи феъл категорияси. *Ўтган замон. Ҳозирги келаси замон. Келаси замон сифатдоши.*

6 Замон (эркаклар исми).

ЗАМОНА [ф. زمانه — давр, вақт] *айн.* **ЗАМОН** **1.** *Замона талаби. Замонамиз олимлари. — Навоий замонасида фан ва маданият, маориф яхши тараққий этган. Газетлардан. Самарқанд — Китоб йўлида ҳазрат Навоий ва буюк мунажжим Улугбек замонасидан қолган минг йиллик чинорлар ҳали ҳам шовуллаб турибди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

Замонанинг зайли билан қ. зайл.

ЗАМОНАВИЙ [а. زمانه‌وى — ҳозирги замонга оид] Ҳозирги замонга хос; замона талабларига жавоб берадиган; ҳозирги. *Мезонизатор деҳқон ихтиёрига бериб қўйилган замонавий машиналарнинг афзалликлари ҳақида тўлқинланиб ёзибди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари. Шинам хоналар замонавий мезонлар билан жиҳозланган. Газетадан.*

ЗАМОНАВИЙЛИК Замонга хослик, замон билан биргалик. *Замонавийлик — адаб-бештимизнинг қалби. «ЎТА». Бизда ҳозиржаққилик, актуаллик тушунчаси билан замонавийлик тушунчаси бир оз чалкаштириб юборилган эди. У. Норматов, Талант тарбияси.*

ЗАМОНАСОЗ [а. + ф. زمانه‌ساز — замон, тайтга мослашувчи] *салб.* Замон оқимига қараб иш тутувчи, замонга мослашувчи, ўй-фикри беқарор одам. *Замонасоз одам.*

ЗАМОНАСОЗЛАШМОҚ Замонга, шароғатга мослашиб иш тутмоқ. [Кўрқмас:] *Сиз ҳам.. — Ҳа, замонасозлашиб қолибсиз-а, бойвачча!* З. Сант, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

ЗАМОНАСОЗЛИК Замонга, давр оқимига, талабига қараб иш тутишлик. *Чунки бу кейинги табақа замонасозлик, муроса ва ҳақдорлик орқасида яшовчидирлар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

ЗАМОНДОШ Бирор кимса билан бир замонда, бир даврда яшаган киши. *Алишер*

— Ўзбек тилининг изоҳли лугати

Навоий замондошлари. — Ҳамма ерда кўтаринки руҳ, аниқ мақсад билан тер тўкиб ишлаётган, ҳиммат-заковати зўр замондошларимни кўрдим. Н. Сафаров, Оловли излар. Замондош дўстларим чиндан юракдош, Ҳамиша ҳамнафас, ўртоғу йўлдош. С. Абдулла, Танланган асарлар.

ЗАМЧА *бот.* Қовуннинг сариқ ва ола рангли, ҳандалаксимон, эртапишар тури.

ЗАМША [пол. zamsza <нем. sāmisch (Leder) — Земляндия (териси)] **1** Бугу, кўй ва ш. к. нинг терисини алоҳида усулда ошлаш йўли билан тайёрланган, усти бархитсимон майин чарм.

2 Шундай чармдан тайёрланган, тикилган. *Замша туфли.*

ЗАМҲАРИР [ф. زمه‌رير — қаҳратон, қаттиқ совуқ] *кт.* Қаттиқ совуқ; қаҳратон киши. *Бу ойнакўл эмас, киши бу замҳарир, Кўнгил тубларида сирли хаёллар. А. Орипов. Бешта отлиқ билмоққа борар, Тишлаб олар юзни замҳарир. М. Али, Боқий дунё. Замҳарир киши мавсумида офтобни излаймиз. М. Шайхзода, Чорак аср девони.*

ЗАНБАР *шв.* Замбил. *Зовурдан чиқарилган тунроқни икки қиз занбарга солиб бермоқда эди. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.*

ЗАНБИЛ *шв.* Замбил.

ЗАНГ **1** [ф. زنگ — занг, оксид] **1** *махс.* Сувда ёки ҳавода оксидланиш туфайли металллар сиртида ҳосил бўладиган ва уни емирадиган қизил-қўнғир говак қатлам, парда. *Темирчилар, занглаган темирни ўтга солсанг, занги тўкилади, дейишади. Х. Тўхтабоев, Фельетондан сўнг. Қуруқ ерга урилавериб занги кетган кетмонлар узоқдан ялт-ялт этиб кўринар, қўшиқ, кулги эшитилар эди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина.*

2 қ. х. Ўсимликларнинг паразит замбуруғларнинг споралари ривожланган жойларида (барги, пояси, қисман мевасида) пайдо бўладиган зарғалдоқ, қўнғир доғдан иборат касаллик. *Занг замбуруғлари. Занг касаллиги.*

3 кўчма Доғ, ғубор; ғам-алам, андуҳ. *Артиб кўнгишлар зангини, Қишни баҳор айлаб келинг. С. Абдулла, Ҳаёт гулшани. Давлат арбоблари ақл ва адолатни шиор қилсалар, ҳаётнинг зангини олтинга айлантормоқ мумкин. Ойбек, Навоий.*

Занг босмоқ **1)** занг билан қопланмоқ, зангламоқ. *У [Матпано] занг босган эски ўроқ*

топиб келди. С. Сиёев, Аваз. *Йўл чеккасидаги янтоқлар худди занг босган симдай қовжираб ётар, чигирткалар.. саратоннинг тафтига бардош бера олмай чириллашар эди.* Н. Фозилов, Дийдор; 2) *кўчма* ишлатилмай ётмоқ ёки бир чеккада қолиб, унутилиб кетмоқ. - *Кўмондонлик бизни тамом эсидан чиқарди, шекилли: ҳали ҳам занг босиб ётибмиз, - деб ёзибди [йиғит].* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз; 3) *кўчма* доғ, ғубор, ғам-алам билан қопланмоқ. *Занг босган дил.*

ЗАНГ II [ф. زنگ - жаранг, кўнғироқ] **I** Кўнғироқ; товушли сигнал, хабар бериш учун ишлатиладиган металл буюм (мас., рельс парчаси). [Ошпаз] *Тут бутоғига осилган зангни кўлидаги таёғи билан ура бошлади.* М. Муҳамедов, Қахрамон изидан.

2 Шундай кўнғироқ, сигнал ёки соат товуши. *Девор соатнинг занги.* ■ *Бобоқул отанинг занги эшитилмайдиган бўлди.* Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Занг урмоқ (ёки чалмоқ) **1)** металл парчасини жаранглатиб, бирор воқеа-ҳодиса ҳақида товушли сигнал, хабар бермоқ. *Овқат пайти бўлиб, шийпонда занг урилди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Учинчи занг урилиб, состав аста жилди.* Х. Гулом, Замин юлдузлари; **2)** бонг урмоқ; дангиллаган овоз чиқармоқ (соат ҳақида). *Девор соат олти марта занг уриб, Пўлат-жоннинг сўзини бўлди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

ЗАНГ III шв. Ток танасининг кўп йиллик йўғон қисми. *Узум занглари чангал қўралар устига тирмашиб чиқиб, бизнинг ҳусайни узумимизни кузда у ҳовлидан ҳам, бу ҳовлидан ҳам ейиш мумкин бўларди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил. *Жўрахон, дилдор, меҳнаткаш, латофатли деган қизлар ток занглари кўтариб, сўриларга боғламоқдалар.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

ЗАНГБОР [ф. زنگبار - занжибарлик; қора ҳабаш] *кт.* Қоп-қора, ҳабашга ўхшаш. *Васл уйи мангу эмасдир, Ишқ дами боқий эмас, Қоматинг ё бўлмасидан Қоши зангборини ўп.* Э. Воҳидов.

ЗАНГИ I [ф. زنگی - занжибарлик; қора танли] *қ.* **занжи.**

ЗАНГИ II шв. Нарвон.

ЗАНГИЛА I тиб. Организмда витамин етишмаслиги натижасида келиб чиқадиган милк касаллиги; цинга.

ЗАНГИЛА II [ф. زنگوله - кўнғироқ мақом номи] Кўл ва оёқларга кўнғироқлар, шикилдоқлар тақиб ўйналадиган р. занг ўйини.

ЗАНГИН [турк. زنگين < ф. نگين оғир, салобатли; бой] Моддий бойлик; бўлган, бой-бадавлат. *О, наҳотки! Бу исқагадой - Бобокалон зангин Суюнбой!* М. Боқий дунё.

ЗАНГЛАМОҚ I Занг билан қопланган занг босмоқ. *Занглаган арра.* ■ *Тепалик да қор остидан занглаган тунука ва теқора ва сариқ ғишт, бетон парчалари ч. турар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Тоғ қараса, занглаб кетган қилич экан.* «О: бешик».

2 *кўчма* Эскириб, истеъмолдан чиқиб ишлатилмай унутилиб кетмоқ; чанг бос: *Менинг она тилим, жон ўзбек тилим, к. та оилада янгра, жарангла! Зангламай асло, сен менинг дилим.. Шашмақомдек ра минг бир оҳанг-ла!* Газетадан.

ЗАНГОР(И) [ф. زنگار - сариқ-яш занглаган] Яшил-ҳаворанг, оч яшил р. га эга бўлган, мовий. *Зангор бўёқ. Зан духоба.* ■ *Шифтга ўрмалаётган занг тутунга термилиб, узоқ ётдим.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Қатор-қатор турналар зангори монда ғирқиллашиб, шимолга учиб ўтди* Турсун. *Ўқитувчи. Шошқин дарёларнинг гордир лаби, Шамоллар ўйнайди йироқ роқда.* А. Орипов, Юртим шамоли.

Зангори кема қ. кема.

ЗАНЖАБИЛ [а. زنجبيل - зиравор ўсмалик номи] Занжабилдошлар оиласига мансуб, йўғон илдизпояли, гул ва мевасиз найсимон ўт ўсимлик (доривор, зира молда сифатида ишлатилади).

ЗАНЖИ [а. زنجی - занжибарлик; танли] Қора танли; қора, ҳабашга ўхшаш. *Зум ўтмай, қора каллаўиш кийган, зандай бадбашара барзангини етаклаб кирди.* Сиёев, Ёруғлик. *Қишлоқ кўчасидан зандай қаро Олов болалигим югураёттир.* Э. Ҳидов, Муҳаббатнома.

ЗАНЖИР [ф. زنجير - занжир, кийиз тизимча] **I** Бир-бирига тартиб билан рин-кетин ўтказилган, бириктирилган талл (ёки бошқа қаттиқ материал) ҳаллар шаклидаги, рўзгорда, хўжаликдаги мақсадларда ишлатиладиган арқон тизимча. *Темир занжир. Соат занжири*

10 **Занжирдай шердай ит боғ томонга** **Занжирлар, занжирни узиб юборгудай ўзи-**
риди. Х. Фулом, Машъал. **Бунақа зан-**
янга туғул, қишлоғимиздаги манман
темирчи ҳам узиши қийин. С. Сиёев,
М. Шайхон.

2 **Металл ҳалқалардан тайёрланган,**
ёки дарвозаларни беркитиб қўйишда
қисмончи зулфинга илинадиган илгак.
Занжирнинг занжирини илиб қўйинг. ■ **[Ҳаса-**
на] **Занжирни тушириб, дарвозанинг бир**
қисмини очиш ҳамона шу табақага суя-
лган Отабек Ҳасаналининг оёғи ос-
қилиб тушди. А. Қодирий, Ўтган
кунлар.

3 **Занжирнинг осим өзф.** Занжир билан беркитил-
ган занжирланган. **[Отабек] Жаннат она-**
си «эшик занжир» деган товушини эшит-
ди. **Дарича ёнига чўнқайди.** А. Қодирий,
Ўтган кунлар.

4 **Олтин, қумушдан ясалган кичик но-**
нусхалардан тайёрланган, бўйинга ёки
қўлга тақиладиган зийнат буюми.

5 **Махс.** Машина, механизм ва баъзи
қисмаларнинг кетма-кет бириктирилган
қисмлардан иборат эгилувчи, айла-
нувчи қисми. **Шу вақт ўрта кўчада зан-**
жирлиб, йўлга кўндаланг бўлиб қолган
машина якка милтиқ овози эшитилди. И.
М. Чин муҳаббат.

6 **Занжирнинг қўли ёки оёғига боғ-**
ланган темир ҳалқа; кишан. **Шоир Аваз**
қўлига занжирга дучор бўлади ва занжирда
қўлига бат билан вафот этади. «Ўзбек ада-
биётининг тарихи».

7 **Занжир** **Қуллик, асорат; бирор нарса-**
нинг қуршови, исканжаси. **...эски урф-**
уради занжирни ҳамон Гулсумнинг эркини
қўлига тақдирига хавф солиб турарди. П.
У. Қўлитувчи.

8 **Занжир** **Бирор нарса ёки кимсаларнинг**
қўлига тигиз боғланиб турган қатори,
қўлига боғлаб қўйилган. **Воқеалар занжир.** ■ **Фуломжон**
қўлига занжирини узиб, олдинга ўтди.
Қодирий, Фарғона т. о.

9 **Занжир** **Икки нарсани, кимсани ўзаро**
боғловчи нарса; ришта, робита.
Занжирнинг муфтланишининг, менимча, энг му-
ҳаббатли шартти бор, ул ҳам икки тарафнинг
қўлига занжирини билан бир-бирларига қат-
тилади. **...қўлидаги занжирларидир.** А. Қодирий, Меҳроб-
он.

10 **физ. тех.** Узлуксиз, айланма тизим
ёки қатор ҳосил қилувчи элементлар би-
рикмаси. **Электр занжир.**

Занжирдай хамир Узилмайдиган, пишиқ
хамир.

ЗАНЖИРА [ф. زنجيره — китоб ёки қўлёз-
ма варақлари четдаги ҳошия] **Ўймакорлик**
турларида, каштадўзлик, наққошлик ва б.
да ишлатиладиган занжир шаклидаги нақш
тури.

ЗАНЖИРБАНД [ф. زنجيربند — занжир
билан боғланган] **Занжирга боғланган, ки-**
шанланган. **Занжирбанд ит.** ■ **Тақдирнинг**
ўйинини қарангки, бугун ўша Аваз занжир-
банд бўлиб, олдида турибди. С. Сиёев, Аваз.
Арқ устида хон Бобо билан Ҳусайн пайдо
бўлади ва шундан кейин Тоҳирни ясовулар
занжирбанд олиб кирадилар. С. Абдулла,
Тоҳир ва Зухра.

ЗАНЖИРЛАМОҚ **Занжирни зулфинга**
илиб беркитмоқ (эшикни, дарвозани).
[Ҳасанали] Ўрнини меҳмонхонага ёзиб, дар-
возани занжирлаб келди. А. Қодирий, Ўтган
кунлар.

ЗАНЖОРИЙ [а. زنجارى < ф. زنگارى —
сарик-яшил ранг]; **ёқут занжорий қ. ёқут I.**

ЗАНТАЛОҚ [ф.+а. زنتالاق — талоқ
қилинган (бўлган) хотин] **1 айн. хотин та-**
лоқ қ. талоқ.

2 сўк. Қуриб кеткур, қургур; лаънати,
савил. **Занталоқ носни чекканингдан кейин**
чўлатади, бир нарса ичмасанг, кишини аб-
гор қилади. А. Қодирий, Обид кетмон. **Ғани**
ота кулди: -Сенга [қора йўрға] насиб бўпти,
ол, Абдурахмон занталоқнинг меросхўри. Х.
Фулом, Машъал.

ЗАНҒАР [ф. زنگار — бузуқ, ахлоқсиз аёл]
1 Бузуқ йўлга кирган, суюғоёқ аёл; хотини
бузуқ кимса.

2 сўк. айн. занталоқ 2. **Ғап билан бўлиб**
занғар кайф ҳам тарқаб кетди, қани, қуй-
чи бир-иккини. А. Қодирий, Ўтган кунлар.
-Мўғул занғар тек ётмай, хитойдин кўп
нарсга ўрганган экан, — деди Инолчиқ ўйлан-
қираб. М. Осим, Карвон йўлларида. **Нега**
ўзин сир тутарди, Ҳатто билмас йигитла-
ри, Номи элни кўрқитарди, Қайдан ўзи у зан-
ғари. Т. Тўла.

ЗАНГИМОҚ **шв.** Қалтирамоқ, титрамоқ.
Фариданинг оёғидан совуқ ўтиб, иликлари
занғий бошлади. «Ёшлик».

ЗАП с. т. Заб.

ЗАПАЛ [р. запалить – ёндирмоқ, ўт олди-рмоқ] Портловчи моддаларни, отилувчи ўқ-дориларни ўт олдирувчи мослама; пилта. *Отлиқлар талвасада қолишди. Улардан бири: «Ҳой, эсингни ема», деса, иккинчиси: «Запални чиқар!» дерди Ражабовга. Н. Сафаров, Оловли излар. - Гранатам қолмади. Сенда борми? - Битта бор. Ҳозир запални тўғрилаб бераман. О. Ёқубов, Излайман.*

ЗАПАС [р. запаста – асрамоқ, авайламоқ] 1 Келажакда фойдаланиш ёки бирор мақсад учун жамғариб, ажратиб қўйилган нарса; захира. *Ёқилғи запаси. ■ Ваҳобжоннинг жуда жаҳли чиқиб кетди. Бу қандай гап! Запас гилдирак бўлганда ҳам бошқа гап эди. С. Аҳмад, Тоғ афсонаси. [Турсунбой] Озиқ-овқат запасларини кўздан кечирди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. Учувчиларда ўн кунлик ёнилғи запаси бор эди. Газетадан.*

2 Эҳтиёт шарт, зарурат учун тайёрланган кимса ёки нарса. *Машинанинг запас қисмлари. Запас уйинчи. ■ Милтиқ овозлари хандақларнинг ичкарасидаги запас пистирмаларгача етиб борди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

3 Қазилма бойликларнинг ер остидаги, ҳали фойдаланилмаган миқдори. *Нефть запаслари.*

4 кўчма Кишининг маънавий-маърифий соҳалардаги бойлиги, билим даражаси. *Сўз запаси. Билим запаси.*

5 с. т. Тикувчиликда матонинг кийим чоклари остида атайлаб, кейин қўшиб юбориш учун қолдириладиган ортиқча қисми. *Еннинг запаси.*

Запасдаги офицер Зарур вақтда ҳарбий хизматга чақирилиши мумкин бўлган, алоҳида рўйхатда турган офицер. *Яқинда запасдаги офицерлар йиғилишиб, амалга оширилган ишларга яқун чиқаришди. Газетадан.*

ЗАПОВЕДНИК [р. заповедник – дахлсиз, сақланадиган жой, ҳудуд] қ. **қўриқхона**.

ЗАПОНКА [р. запона – металл тўғноғич] Эркалар, шунингдек, аёллар қўйлагининг енгига ёки галстукка тақиладиган безакли тўғноғич.

ЗАПРАВКА [р. заправить – «тўлдирмоқ» фл. дан ясалган от] с. т. махс. Машина, трактор, самолёт ва ш. к. га ёнилғи, мой қуйиш жойи. *Кўп юрмай, Узоқжонов машинани заправка томон бурди. Газетадан. Ав-*

томобиль заправка олдига келиб тўхтанинг баллонларига газ ёнилғиси тўлди. «Фан ва турмуш».

ЗАПРАВКАЧИ Машина, трактор ш. к. га ёнилғи қуювчи шахс, заправка и сн. - *Фонд бўйича кунига 1,1 тонна ё. олишимиз кераклигини биламиз, – «Бошқорбоғ» хўжалиги заправкачиси Я. бой Фармонов. «Муштум».*

ЗАПТ с. т. Забт. *Иссиқ бирмунча бўлгандек туюлса ҳам, димлик заптида эд. Исмоиллий, Фаргона т. о.*

ЗАР [ф. زر – олтин] 1 Олтин, т. *Зар қадрини заргар билади. Мақол [Ҳусайн:] Хазинамда ҳар қанча зар, ҳарча ақча бўлса, юртнинг ободонлиги учун этишга ваъда бераман. Уйғун ва И. Су: Алишер Навоий. Норга ортинлар зари Хотин, бола-чақаларингни. «Юсуф Аҳмад».*

2 кўчма Олтин билан тенг, олт ўхшаш нарса ҳақида. *Тошлар устига надай-дўланадай йирик томчилар ту атрофга зар кукунлари сочилди. Ҳ. Н. Сўнмас чақмоқлар.*

Қора зар Нефть ёки тошкўмир ҳақ *Қоратоғ қўйнига қўл солди одам, Улка қора зар олди одам. Миртемир.*

3 Тилла, пул, умуман бойлик. *Тер в меҳнат қилсанг, ердан ҳатто зар унар. қол. ■ Меҳрни ўлаб бўлурми зар би инжу билан? Э. Воҳидов, Муҳаббат. Саъ бордим-у, пул олганим йўқ, Шаҳаншоҳ деди, олтин, зари йўқ. Уйғун ва И. Су: Алишер Навоий.*

Бошидан зар қуймоқ Бойликка, олга кўмиб ташламоқ. [*Жамила бойга:*] *қаролингизни яхши кўриб текканман, бошидан зар қуйсангиз ҳам, ундан айрилмай* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

4 Зардўзликда зарбоф тўн, зар дўпг б. тайёрлашда ишлатиладиган, олтин кумуш суви юритилган, зарланган ипақсим; шундай ипақ ёки симдан тики кийим. *Зар билан тикилган дўпги. Зар р. ■ У. зар ёки кимхоб тўн ичида.. ода ўртасида савлат тўкиб турибди. М. И илий, Фаргона т. о.*

5 Безак ёки ўров учун ишлатилад юпқа ялтироқ металл варағи ёки зарланган қоғоз. *Зар қоғоз. Зарга ўралган п (конфет)лар. ■ Арча ҳар хил шаклдаги*

Зар ва бошқа ўйинчоқлар билан беэар ва бошқа ўйинчоқлар билан беэар. К. Яшин, Ҳамза.

ЗАРАНГ I [ф. زرنگ – ёғочи қаттиқ дарахт]. Кунгурадор, япалоқ баргли, ёғочи дарахт. -Биласизми, – деди у рупарақсидоги заранг дарахтининг боғовланган шапалоқ баргларига мамлакатини келиб, – тўққизинчи шахтамизнинг вазирининг миллатнинг вакили ишлайди. Й. Назаров, Қаҳрамонлик йўли.

2 Шу дарахт ёғочидан ясалган (идиш, қўқ-ёй, эгар ва б.). Корсонда қимиз келтиришчи бир-икки зарангни ичгандан кейин кўкка қараб ётиб олди. А. Қодирий, Кунлар. Муборакнинг отаси қишқорлик қилар, эшик, бешик, сандал, шовоқ ясарди. С. Нуров, Нарвон. Даҳо таяқнинг чангини кафтлари билан ташлади. Т. Мурод, Қўшиқ.

ЗАРАНГ II [ф. زرنگ] Зичланиб кетган қаттиқ, берч (ер ҳақида). Улкан эскандар одам қадами тегмай ётган ёввойи кўклар тўшини тилка қилмоқда. Ҳ. Назаров, Кўклар туташганда. Анвар заранг ерни қўлатиб тенганча югуриб кетди. Ў. Ҳошимова, Баҳор қайтмайди. Тарс ёрилган заранглар устида қизил қанот чигирткалар кўрибди. М. Осим, Элчилар.

ЗАРАНГЛИК Қаттиқлик, берчлик. Кетган чопишга ер заранглик қияпти.

ЗАРАНГЗОР Фақат заранг дарахти билан ёр. Герман борган жой санаторийнинг ёғочиди: қайинзор, зарангзорлар орасида кўк тетежлар кўришиб турар эди. Га-

ЗАР [а. ضر – шикаст, зиён; йўқо-тиш]. Шикаст, бузилиш; зиён-заҳмат. Залми билан бир нарса тўғрисида гаплашарди: заранглик тўққизинчи ёғди. Ғўзага зарар қилмасми-ди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 Залло-сотикда(н) кўрилган зиён; умумий ютқизик. Тарвузи кўлтигидан директор театрга бир юз етмиш кўкнинг зарари тийин зарар келтирган шу тоғнинг зарари билан бўғиб, кўчага опчи-лашди. С. Аҳмад, Сайланган. Ғўзига маълум, савдо аҳли зарарни кўрибди, фойда талаб халқ бўлади. К. Яшин, Ҳамза. Биздан Мирзакаримбой ҳеч зарар кўргани йўқ. Пахта йилдан-йил кўриб, фойдаси ҳам ошиб турибди. Танланган асарлар.

3 Киши организмга, соғлигига ёмон таъсир; жисмоний зиён, шикаст. Тамакиннинг зарари.

Зарар бермоқ Шикастламоқ, ярадор қилмоқ. Кумуш, отасининг олдига қанот ёзган каби югуриб, унинг соқолини силар экан, сўради: -Сизга зарар бермадиларми, ота-жон? А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Зарари йўқ** Ҳечқиси йўқ, зарарсиз, ҳеч нарса қилмайди. **Зарари йўқ, Раҳим ота, ҳозирги хизматингиз ҳам ёшларникидан қолишмайди** [деди Назаров]. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. -**Зарари йўқ, паккени олиб келинг, янгисини қазиймиз!** – деди Зойиржон кулумсираб. Ў. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол. **Зарари тегмоқ** Моддий ёки жисмоний зиён, шикаст етказмоқ; ёмонлик қилмоқ. **Ишқилиб, дўстларига зарари тегмаса бўлди – бошқасидан кўрқмайди.** О. Ёқубов, Эр бошига иш тутса.

ЗАРАРКУНАНДА [зарар + ф. كندە – қилувчи] **1** Зарар келтирувчи, зарар етказувчи. Улар деҳқонлар билан ҳамкорликда зараркунанда ҳашаротлар кўпайган майдонларга сунгий равишида урчитилган триходерма ҳашаротларини қўйиб юборишибди. С. Нуров, Нарвон. Баъзи жойларда ғўза зараркунандалари пайдо бўлиб, ишни анча оғирлаштирди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 Жамиятга зарар келтирувчи кимса; жиноятчи, жинояткор. Агар юқори ташкилотлар аралашмаса, Отаҳўжа ака зараркунанда деган тухмат билан қамалиб кетиши мумкин эди. С. Юнусов, Қутилмаган ҳазина.

ЗАРАРКУНАНДАЛИК Зарар етказишлик, зарар келтиришлик, зиёнкорлик. [Муҳаббат:] Мен ўйлайманки, Ҳасанжон кўрабила туриб бирор зараркунандалик.. қилмаган. С. Айний, Қуллар.

ЗАРАРКУНАНДАЧИЛИК қ. зараркунандалик. -Бу тўйлар нуқул зараркунандачилик, – Азизов яна гап бошлади, – буни алоҳида масала қилиб, юрт олдига қўйиши керак. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

ЗАРАРЛАНМОҚ I Яраланмоқ, шикаст емоқ, Давроннинг қовоғига ўқ парчаси тегиб, ишилиб кетган, кўз қорачиғи ҳам зарарланган эди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Шикастланмоқ, яроқсиз ҳолатга келмоқ, ишдан чиқмоқ. Ёз! Биринчи: ҳозир назорат остида бўлган ғўзаларни текшириб, буларнинг асосий шоху қачон зарарлангани-

ни белгила [деди Иван Петрович]. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ЗАРАРЛИ 1 Моддий жиҳатдан зарар, зиён келтирадиган; бефойда. *Зарарли иш. Зарарли битим.*

2 Киши маънавиятига, онгига салбий таъсир кўрсатадиган, зиёнли. *Зарарли фикрлар. Зарарли одатлар.* ■ Хурофотларнинг нуч, бемаъни ва зарарли эканини содда тилда тушунтириш керак. Ойбек, О. в. шабадалар.

3 Зарар, шикаст етказувчи, офат келтирувчи; зараркунанда. *Зарарли ҳашаротлар. Чекиш зарарли.* ■ Ҳаммага маълумки, ҳавода зарарли микроорганизмлар кўп бўлади. Газетадан. [Ёнғоқ] *Зарарли ҳашаротларга қирон келтиради.* Ж. Абдуллаҳонов, Орият.

ЗАРАРСИЗ 1 Моддий зиён келтирмайдиган, безарар.

2 Зиён-заҳмат етказмайдиган, безиён; шикаст етказмаган ҳолда. *Зарарсиз дори.* ■ У. айниқса дарё ва ботқоқлик ерлардан кўшинларни тез ва зарарсиз олиб ўтиш усуллари билан танишди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

3 кесим взф. Зарари йўқ, бехатар, хавфсиз. - *Ўзига жароҳат олганми? — деб сўради қутидор.* - Бўксаси билан қўлидан яраланган бўлса ҳам, зарарсиздир [деди Уста Олим]. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЗАРАРСИЗЛАНТИРМОҚ Зарар бермайдиган, зиён, шикаст етказмайдиган қилмоқ. *Бактериал ифлосланган оқар сувни зарарсизлантириш учун дезинфекцияланади.* «Фан ва турмуш». Бу орада сапёрлар йўлнинг шу участкасида қўйилган етти минани зарарсизлантиришди. Газетадан.

ЗАРАФШОН [ф. زرافشان — зар сочувчи] Зар сочувчи; тилладек товланувчи; ярқировчи, ялтироқ. *Юртинг қаер, қайси элдан келасан? Зулфи зарафшоним, қайдан бўласан?* «Равшан». Аваз ирғиб туриб, тоқчадаги бир даста қоғозлар орасидан варақлари зарафшон қилинган катта куллиёт кўтариб келди. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЗАРБ [а. ضرب — уриш, калтаклаш; туртки; кўнайтириш] 1 Қаттиқ урилиш; шиддатли, залварли туртки, зарба, куч. *Эшикни зарб билан ёпмоқ.* ■ Ҳаво тўлқини зарбидан дарахтлар эгилар, шохлари синиб тушарди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Бироқ навкарнинг оти сакраш зарбидан чўчиб, ҳуркиб кетди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Қилич*

зарбидан Хонзода бегимнинг бошидаги буюк учиб кетди-ю, узун сочлари ёйилиб, елкага тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Қаттиқ уриш, калтаклаш, мушт. *Калтак зарбидан бола юзини чангаллабди.* Газетадан. *Тарро биринчи зарбдаёқ ёшига ағдарилди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Бирор нарсанинг ритмик ҳаракат бир текисда уриб туриши, тепиши. *Ю. томир зарби.* ■ [Сув] *Ўз йўлида учур ҳайбатли тошларга зарб билан уриқирғоққа ҳалқа-ҳалқа кўник сочмоқда.* Х. зир, Сўнмас чақмоқлар.

Зарб емоқ Қаттиқ урилиш, туртки тижасида шикаст тортмоқ. *Йиқилиб қатзарб едим.*

4 эск. мат. Кўпайтириш усули, арифметика. *Иккинчи учга зарб қилмоқ.* ■ *Механизм унумини юзга, мингга зарб уриб юборадиган гап рост экан.* У. Саримсоқов, О. калит қўлимда.

5 мус. Чолғу асбобини чалганда кўрсатилган ритм билан торларни чертиш ёки дона уриш. *Дуторчининг зарби яхши.* ■ *Ўзбекистоннинг ўзбек музыкасининг табиатини ёқиб ўз асарларида унинг оҳанг, зарб ва парварининг ўзига хос интонация ҳамда ритмига касини сақлаб қола оларди.* Х. Носири, Мен ўзбек қизиман.

Зарб этмоқ (ёки қилмоқ) 1) танга, пул, орден ва ш. к. ни босиб чиқармоқ; 2) акс эттирмоқ, аксини тушириш. *Малика жанг лавҳалари зарб этилган мис қалқонни қўлига олди.* М. Маҳмурдов. *Мен куй излаб.*

ЗАРБА [а. ضربه — уриш, туртки, куч] 1 Кучли, шиддатли, залварли туртки урилиш; қаттиқ зарб. *Боксчининг зарби кучли.* *Ҳужумчининг кучли зарбасидан сўнг очилди.* ■ *Ер бора-бора кучга бўйсунди.* *Йўлчининг зарбаси остида тўнқалар гочлана, ўзининг қўпол, баҳайбат гапни кўрсата бошлади.* Ойбек, Танлор асарлар.

2 Яксон этувчи, йўқ қилувчи, шиддатли кескин ҳаракат, шиддатли ҳаракат. *Шиддатли зарбадан душман талвасани шиб қолди.* Назармат, Жўрлар баланди. *Мирзо Улуғбек давом этди: - Индило, пайдар-пай зарба билан душманни қанда қилиб, тор-мор этамиз.* Мирмо, Меъмор.

Зарба бермоқ Шиддатли ҳужум билан қилмоқ, йўқ қилмоқ; шикастламоқ; қаттиқ қилмоқ. *Шимолий Кавказда — Мол-райониди Насруллаев қисми душманга қаттиқ зарба бериб, шухрат қозонди.* Т. Мангумов, Мангу жасорат. *Шилин бошлиқ кучлар суе билан олишар, қирғоққа чиқиб, душманга зарба беришга ошиқар* [М. Сафаров, Оловли излар. **Зарбага** Қаршиликка дуч келмоқ; танқид қилмоқ, қаттиқ танқид қилинмоқ. *Унинг [Оловнинг] сўнги китоби зарбага учра-*

З кўчма Оғир кулфат, қаттиқ руҳий шиён-заҳмат; турмуш қийинчилиги. *Унинг сўнги зарбанинг [отаси вафоти] оғир жараҳатидан узоқ вақтгача туза-* [Май юрди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЗАРБАЛИ Катта, залварли кучга, зарбага бўлган, зарбдор. *Зарбали куч.* *Зарбали* [Ф. Қ.]. ■ *Ҳаётнинг биринчи зарбаси* [М. Исмоиловга ана шундай қаттиқ тушган эди. М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-** *нинг зарбаси ҳар кимнинг ўз даражасига* *теб ва лекни истисносиз бўлганлигини ту-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-**

ЗАРБДОР [a.+ф. ضربدار — зарбага эга, зарбдорлик] **1** Ишни тез ва ортиғи билан бажаришган ва бошқаларга ҳар жиҳатдан намуна бўладиган ходим, ишлаб чиқариш илмори. *Зарбдорларнинг олдиди Ерга қарамай, Фармадан ҳам оширдим Ишни бир талай.* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-** *нинг зарбаси ҳар кимнинг ўз даражасига* *теб ва лекни истисносиз бўлганлигини ту-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-**

2 Жадал суръатлар билан ишлайдиган куч билан иш олиб бориладиган. *Зарбдор бригада.* *Зарбдор* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-** *нинг зарбаси ҳар кимнинг ўз даражасига* *теб ва лекни истисносиз бўлганлигини ту-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-**

3 Шиддатли, кучли зарба етказиш учун ташкилланган ёки тайёрланган. *Зарбдор ар-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-** *нинг зарбаси ҳар кимнинг ўз даражасига* *теб ва лекни истисносиз бўлганлигини ту-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-**

ЗАРБДОРЛИК Тез суръатлар билан кўп иш қилиш; маълум зарбага, катта кучга эришилди. [Матқовул:] *Ҳой болалар, ҳамма гап* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-** *нинг зарбаси ҳар кимнинг ўз даражасига* *теб ва лекни истисносиз бўлганлигини ту-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-**

ЗАРБЛИ айн. зарбали, зарбдор.
ЗАРБДОРЧАСИГА Зарбдор каби, кўп иш қилиш; маълум зарбага, катта кучга эришилди. [Матқовул:] *Ҳой болалар, ҳамма гап* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-** *нинг зарбаси ҳар кимнинг ўз даражасига* *теб ва лекни истисносиз бўлганлигини ту-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-**

ЗАРБОФ [ф. زرباف — зарли мато тўкув- зардан тўқилган] Зар қўшиб ёки нуқул

зардан тўқилган мато; кимхоб; шундай ма- тодан тайёрланган кийим. *Бир кийимлик зарбоф.* *Зарбоф тўн.* ■ *Ўртада қози, унинг бир ёнида ҳокимга аталган кимхоб тўн би-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-** *нинг зарбаси ҳар кимнинг ўз даражасига* *теб ва лекни истисносиз бўлганлигини ту-* [М. Исмоилов, Гўдак ҳиди. [Отабек] **Ҳаёт-**

ЗАРБУЛМАСАЛ [a. ضرب المثل — турли масаллар, мақоллар] Рамзли гап, ҳикоя; масал. *Луғатда достон, зарбулмасал, ҳикоя ва маталлардан олинган мисоллар ҳам кўп.* «Фан ва турмуш».

Зарбулмасал бўлмоқ Машҳур бўлмоқ, танилмоқ; кулги бўлмоқ. *Мулла Муҳсин.. кўп вақт [кўрувчи ва эшитувчилар] оғизларида зарбулмасал ҳам бўлиб юрийд.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЗАРБХОНА [a.+ф. ضربخانه — танга зарб қилинадиган жой] Танга, орден, ме- даль ва ш. к. зарб қилинадиган қорхона. *Унда [кўҳна аркда] зарбхона.. ёзги мачит ва элчиларни қабул қиладиган жойлар бор.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Тарихий ҳужжатларга қараганда, Арк ичкарасида зарбхона бўлиб, 1918 йилда бу ерда олтин, кумуш тангалар ва қоғоз пуллар ишлаб чиқарилган.* Газетадан.

ЗАРВАРАҚ [ф.+a. زورق — тилларанг юпқа металл варағи] **1** айн. зарбоф. *Укиши [раис]нинг зарварақ тўни, оппоқ соқоли, тўн ичидан бойлаган феруза, ёқут кўзли кумуш камари ўт шугласида ялтилар, лекин юзи аниқ кўринмасди.* Ҳ. Шамс, Характеристика. *Ҳўқанди латиф ва шаҳарлар шоҳи Марғилон кўчаларида зарварақ тўн кийиб, симоби салла ўраган бойлар ёнидан жулдур жандали дарвешлар ўтардилар.* Н. Юсуфий, Фарғона шўх кулади.

2 кўчма Олтин саҳифа. *Олтин умримизнинг яна бир зарварағи ортида қолди, Ва- тан солномасининг янги саҳифаси очилди.* Газетадан.

3 тар. Қўлёманинг безакли варағи. *Фронтиспис — зарварақ бадиий қўлёмна таркибига китоб безашининг асосий элементларидан бири сифатида кирган.* «ЎТА».

ЗАРГАР [ф. زرگار — тилла буюм ясовчи] 1 Олтин, кумуш ва турли қимматбаҳо тошлардан зеб-зийнат буюмлари ясайдиган уста. *Заргар кўлда ишлайди, бу эса аниқликни, батартибликни талаб қилади.* Газетадан. *Хоразм тупроғида етилган тотли мевалар, туркман отлари, эроний гиламлар, Хива заргарлари зийнатлаган тилла буюмлар, тойтой ипак ўрамлари император ҳазратларига пешкаш қилинди.* С. Сиёев, Аваз. *Заргар ясар тиллақош, Келинчақлар тақсин деб.* «Оқ олма, қизил олма».

2 кўчма Бирор соҳанинг етук устаси. *Моҳир сўз заргари Алишер Навоий ҳар бир ижрочининг маҳоратига қисқа-қисқа, лекин мантиқан кучли, аниқ характеристика беради.* Газетадан. *Мўл-кўл ҳосил етиштириш учун деҳқонлар заргар каби ишлашлари даркор.* Газетадан.

ЗАРГАРЛИК 1 Заргар ҳунарини эгаллаганлик; қимматбаҳо металллар ва тошлардан безаклар ясаш. *Заргарлик санъати энг кўҳна санъатлардан бири бўлиб, у декоратив-амалий санъат хили сифатида кенг тарқалган.* Газетадан. У [Уста Ориф Бухорий] ..наққошлик ва заргарликдан то сартарошликкача нодир одам. Ойбек, Навоий.

2 тар. Бозорда заргарлар жойлашган рас-та, қатор; заргарлар яшайдиган маҳалла.

ЗАРДА [ф. زرده — тухум сариги; сафро] 1 Ўт, сафро.

2 Жаҳл, газаб, дўқ, бақирриш. *Нусратбек унинг товушидаги зардани пайқайди.* С. Нуров, Нарвон. *Домламизнинг зардалари ёмон ва аччиқлари тез.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Ёдгор Дилшоднинг унга яна зарда аралаш қараб кўйганини илғаб олди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Зардангиз курсин, ҳар вақт дўқ билан гапирасиз!* Ойбек, Танланган асарлар. *Валиев атайлаб зарда билан гапирган бўлса-да, аслида раисдан мамнулиги сезилиб турарди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

Зардасн тутмоқ Жаҳли чиқмоқ Султонов зардаси тутса ҳам индамади, бағрини ерга бериб, бошини кўтармай ётаверди. М. Мансуров, Ёмби. **Зардасн қайнамоқ** 1) жигилдони безовта қилмоқ. -*Худди қўрғошин ютгандайман, кўкрагим оғир. Мана шу еримни боссам, оғрийди. Қайт қиламан. Зардам қайнаб туради, — деди Саидий.* А. Қаҳҳор, Сароб; 2) кўчма жаҳли чиқмоқ,

газабланмоқ. *Муса кўсанинг зардаси қнаб кетди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *..ҳамон йиглик ғайрати сўнмаган Тўламат полтракторчининг бу гапидан зардаси қайди.* С. Анорбоев, Оқсой. **Зарда қили** Жаҳл қилмоқ, газабини сочмоқ. *Шун кейин Раҳим бизга зарда қилди: -Мен сларга кўшилмайман.* Ҳ. Назир, Сўнчақмоқлар. *Аям нимага зарда қилият-Мен ҳам билолмай хунобман, — деди қиний.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

ЗАРДАБОЗЛИК Ҳалеб зарда, ж қилишлик. *Зардабозлик, асабийлик, дағ билан иш битмайди.* Газетадан.

ЗАРДАК [ф. زردک — сабзи] шв. Сабз. **ЗАРДАЛИ** 1 Жаҳлли, жаҳли тез, с зарда. *Бута шу топда Содиқ тарангининг дали юзини кўз олдига келтирган эди.* Аҳмад, Ҳукм.

2 Жаҳл ёки газабни ифодалайдиган жаҳл аралаш. -*Даставвал Бўтавой деган лони оёқдан йиқиш керак, — деди Азим вачча зардали, лекин сурнайдек ингичка билан.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Назар шу алфоз уфқларга бир оз зардали, лекин қатбият лан тикилиб туришида Козимга ёқиб кетди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

ЗАРДЕВОР [ф. زرديوار — зарли дед] Деворга шифтга тақаб осиб кўйилади зарли ип ёки ипакдан ҳар хил гуллар, налар тикилган мато. *Дордаги кийим-кечак хилма-хил чойшаб, сўзана, зардеворлар қамаштиради.* К. Яшин, Ҳамза. -*Кенноҳадеб қизга атласлардан кўрнаю тўшаю кўрпалар, зардеворлар, хилма-хил молли йиғади, — дейди Мусавой.* Ойбек, Бола.

ЗАРДОБ [ф. زردآب — сафро; ярадан ётган сариқ суюқлик] 1 Қатиқ ёки иви сутлан ажралиб чиқадиган сарғиш суюқ. Сутга ёки қатиқ зардобига қорилган хадан тайёрланган нон хуштағмлик хосса эга бўлади. «Фан ва турмуш». -*Ҳа, айтдай, сал бўлмаса эсимдан чиқай депти йинроқ хурмачанинг устини очиб кўй ўзинг биласан-ку, болам, яна, зардоб йуймай қолмасин.* С. Анорбоев, Шерал.

2 Касалланган ёки жароҳатланган гдан ажралиб чиқадиган суюқлик. *Ш кўшиб истеъмол қилинадиган толқон — доби қайновчи барча кишиларга даводир зетадан.*

3 тиб. Қон ва лимфанинг ивишидан бўладиган суюқлик ва ундан тайёрланган суюқ дори. *Даволаш учун юборилган дорилар ўртасида ҳозирги кунда зардоб (воротка) вакциналар сони ортиб боради.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш

4 тиб. **Зардоб** Дард-алам. *Шаҳзодаҳон шуларни кўриб, юрагига йиғилиб, унга тобора озорган зардобни қандай бўшатиш йўлини сўради. К. Яшин, Ҳамза. Эвоҳ. Бу ҳам зардобди, ўтди. Қалбга зардоб бўлиб томди.* А. Мухтор.

Зардоб ютмоқ Дард-алам чекмоқ. *Суҳбатчи: Зухра билан гулбоғда, Мен яширин зардобни шу чоғда. С. Абдулла, Тоҳир ва Бекларнинг ишиқдан зардоб ютаман, чина бекларни ёд этаман. «Юсуф ва Зардоб» [Юраги] зардобга тўлмоқ Дард-алам чекмоқ. Хўп, майли, ўзим ҳам ётавериб, зардобга зардобга тўлиб кетди. Н. Аминов, Ҳамза. Ёқубжон негадир зардобга тўлиб кетди экан, шекилли, дўнғиллаб жавоб берди.* **5 тиб.** **Зардобга** Сароб. *Ибн Сино шуларни ўйлаб, зардобга тўлди-да, кўзининг бир чеккини юмалаб чиққан ёгани бармоғи билан кўзини тўлди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

ЗАРДОЛИ [ф. زردآلو — сариқ олхўри] **1 тиб.** **Зардоли** даракти ва унинг меваси. *Бу вақтда зардоли остидаги чорпоёда чой-чаёқ ичишаётганди. «Ёшлик».* **Зардолилар** **2 тиб.** **Зардоли** *Топ кўчага тушишти. О. Собиров, Ҳамза. Бирини сотдик, бирини кесдик. Зардолини жойда туриб, зардолини шаҳардан олиб келишимиз. «Ёшлик».*

ЗАРДОР [ф. زردار — зарли, зари бор] **1 тиб.** **Зардор** кўп, зарли. *Ипаклик чопонларни кийиб, зардордан шойи белбоғ билан боғлаган, зардордан этикни кийиб, зардор қалпоқни боғлаб кўйиб, бошлиқ кўзига кўринган. С. Айнинг Кўллар.*

ЗАРДУШТ, зардушти [ф. زردشت — зардуштийлик асосчисининг номи] **Зардушт** **1 тиб.** **Зардушт** *Зардуштнинг оташпарастлар динига эргашувчи инувчи одам. Бош устингдан ўтди.* **2 тиб.** **Зардушт** *Ўтди ислом, ўтди зардушти. А. Исмоилов.*

ЗАРДУШТИЙЛИК **Зардушт** асос солган диндан аввалги 7–6-асрларда пайдо бўлган оташпарастлик дини; мажусийлик.

ЗАРДҶҶ [ф. زردوژ — зар тикувчи] **1 Ки-** **ЗардҶҶ** *Зардан гул, нақш тикувчи, чевар. Бу-*

хоро зардҶҶлари тайёрлаган маҳсулотлар жаҳонга машҳур. ■ ЗардҶҶларнинг тилла-ларида Товланади заррин бир шаҳар. А. Шер.

2 Зардан тикилган буюм. *— Меъмор ҳазратларининг зардҶҶ чопонлари маҳкамада шай турибди, — деди. [Ҳожи табиб]. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ЗАРДҶҶ қ. зардҶҶ **2. ЗардҶҶи** кавуш. ■ **Саломатхон**, эғнида атлас кўйлак, бошида зардҶҶи дўппи, қўлида бир тутам райҳон, ўзини қизларнинг қучоғига отди. О. Ёқубов, Излайман. *У зардҶҶи кўрпачалар тўшалган танобийга тўрдаги эшикдан кириб келди. П. Кодиров, Бобур.*

ЗАРДҶҶЛИК 1 **ЗардҶҶ** касби. *Ғулом ота.. зардҶҶлик касбининг сирларини ота-бувасидан, машҳур халқ усталаридан ўрганган. Газетадан.*

2 Зар кўшиб буюм тикиш. *У ўн уч ёшида зардҶҶлик фабрикасига ишга кирди. «Саодат».*

ЗАРДҶҶЧИ **айн. зардҶҶ 1.** *— Бўлмаса, анови зардҶҶчи опани киритамизми? — деди Парваришов. «Муштум».*

ЗАРИК **шв.** Хурмача.

ЗАРИЛ **айн. зарур.** *Эртага кўйни сен боқ, зарил ишим чиқиб қолди, бирор кун қайтарман, дедим. Т. Мурод, От кишнаган оқшом. — Шу ярим кечада нима зарил иши боракан? — деди Фазилат она чакмонни олиб чиқар экан. М. Ҳазраткулов, Журъат. Раҳмат, Румияхон, кечирасиз, машина усулида сугориш тўғрисидаги китоб зарил бўлиб қолганди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. Рассом бўлишликка тоқатим ҳеч йўқ, Чунки зарил бунда ғалат истездод. А. Орипов.*

Зарил келибдими ёки нима зарил айн. зарур келибдими қ. зарур. *— Битта хотинни боқолмасангиз, нима қилардингиз ўйлаиб. Ишга кириб менга зарил келибдими! — деди Аҳмаджонга хотини. «Саодат». Ёдгор бўйни музлаб кетганини пайқаб, плашининг ёқасини кўтариб олди-да, тез-тез юриб кетди. Симёғоч тагида турган йигит билан қизни кўриб, кулиб қўйди. «Шу ҳавода нима зарил?». Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

ЗАРИФ [а. ظريف — гоят гўзал; ақл-заковатли] **1** **Тез** фаҳмлайдиган, зийрак, идрокли. *Бозорчилар тожикчани биладиган бу мулоҳим, зариф кишидан [Муқимийдан] жуда миннатдор эдилар. С. Абдулла, Қувғинда.*

2 **Жуда** гўзал, зебо, нафис. *Боғлар яна хушрўй, зариф, Йўллар яна кўп обод. Т. Тўла.*

3 Зариф (эркаклар исми).

ЗАРИФА қ. зариф 1. Миллатнинг буюк ўғлонлари, оқила ва зарифалари сўзлаганда, уларни жон қулогимиз билан эшитамиз. Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

2 Зарифа (хотин-қизлар исми).

ЗАРКАМАР [ф. زرکمر – зарли камар] Зар, тилло қўшиб ясалган камар. Белида заркамари ҳам, рамзий ханжари ҳам йўқ. С. Сиёев, Ёруғлик. Субҳидам қўлга олай заркамар белбоғимни, Каштам узра мен солай чаманли гул боғимни. Э. Охунова.

ЗАРКОКИЛ [ф. زرکاکل – зарли гажак, кокил] этн. Хотин-қизларнинг соч ўримларига тақадиган, кумуш тангаларни бир-бирига занжир каби улаб ясалган безак буюми. Ёримнинг заркокили Тушибди товони-га. «Оқ олма, қизил олма». Нури кийиниши-ни, безакни севар эди. Зирак, билагузук, заркокил, қўлтиқтумор, тиллақош, зебигардон каби.. буюмлардан қути-қути йиққан. Ойбек, Танланган асарлар.

ЗАРЛИ фольк. Зар қўшиб тикилган. Равшанбек айни ўн уч ёшида, Зарли қалпоқ бошида. «Равшан». Тангрим кечирсин-да қилган хатомни, Белима бойлайин зарли пўтамни. «Баҳром ва Гуландом».

ЗАРНИГОР [ф. زرنگار – тилла нақшли] Зар билан қопланган; заррин. Шамсаси эл моли била зарнигор. Ойбек, Навоий.

ЗАРОФАТ [а. ظرافت – зукколик; гўзаллик] Ҳозиржавоблик, қочирим гапларга усталлик. Чокар ҳазилга, зарофатга уч йигит эди. С. Сиёев, Аваз.

ЗАРПЕЧАК [ф. زرپیچک – буралиб ўсадиган сарғиш ўсимлик] Ўсимликлар танасига чирмашиб, уларнинг ҳисобига яшайдиган баргсиз, ингичка ёввойи сариқ ўсимлик. Зарпечак мўр-малахдай кўпайиб, ўсимликларнинг танасига ёпишиб, ширасини сўриб ётаверади. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб. Карантинчиларга баҳона керак. Бир тўп зарпечакни кўришса, бас, акт тузиб, жаҳонни заҳар-заққумга ботириб юборишади. С. Нуоров, Нарвон.

ЗАРРА [а. ذره – бўлакча; чанг; атом] 1 Моддаларнинг кўзга кўринар-кўринмас кичик, майда бўлаги. Металл зарралари. ■ Кум зарралари қуёш нурида товланиб ялтирарди. Ж. Шарипов, Ҳоразм. Назокат чархпалакларнинг гириллаб айланишини, қувачалардан новга тўкилаётган сув зарраларини

энди кўраётгандек гашт билан қадам тлар эди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 рвш. Озгина, оз, жуда кам. Кўк юз зарра булут йўқ. Ш. Фуломов, Ташабі Меҳнатсевар халқимизнинг тўккан ти сарфлаган меҳнати зарра бўлса ҳам зое к мади. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЗАРРАБИН [а. ذره – бўлакча + ф. ین – кўрувчи] Оддий кўз билан кўриб бўлма диган нарсаларни катта қилиб кўрсата ган оптик асбоб; микроскоп. Ручкани қоғоз устига ташлаб, заррабинни четга с ди. С. Нуоров, Нарвон.

ЗАРРАМА-ЗАРРА рвш. Оз-оздан, к камдан, мисқолаб. Баҳор бўйи, ёз бўйи з рама-зарра йиққан бунёдини буюк саҳов билан деҳқон этагига тўкаётган мана олтин кузда унинг юраги қафасдан чиқ қуш юрагидай яйрай бошлади. М. Исмоил Фаргона т. о. Чунки ҳар бир қўшиқдан сўн Ҳислар қалқиб заррама-зарра, Гўзалли англаймиз ортиқ. М. Шайхзода, Чорак левони.

ЗАРРАЧА 1 айн. зарра. Атомлар шу қа майда заррачалардирки, уларни ҳатто м роскоп орқали ҳам кўриш қийин. «Фан турмуш».

2 рвш. өзф. Озгинагина, қиттак, бир Саудий шу кунги лекциялардан заррача ҳ баҳра олмади. А. Қаҳҳор, Сароб.

ЗАРРИН [ф. زرین – тиллали; тиллаз ясалган] 1 Зар қўшиб ишланган, зар қўш ясалган. У [асир] шароб тўла меишларга заррин косаларга, овқат сузилган товоқик га ишора қилди. М. Осим, Аждодларим қиссаси. Хусайн Бойқаро.. заррин тўшак с тидан бир мактуб чиқариб, шоирга узат: Ойбек, Навоий.

2 кўчма Олтиндай товланувчи, олти ранг; сариқ, сарғиш. Бу ойда дарахтлар заррин яроқларини тўқади, майса ва ўт-ўла ларни совуқ уриб нобуд қилади. Газетада [Темиржон] Аста юриб бориб, заррин кўм шуъласида товланган зумраддек тоза мо салар устига ўтирди. Ж. Абдуллахоно Орият.

ЗАРУР [а. ضرور – керак, лозим] 1 Б рор иш ёки эҳтиёж учун керак; керак даркор. Зарур китоб. ■ Бир деҳқонга п зарур бўлиб қолиб, кўм-кўк тош ноқлар бозорга олиб чиқибди. Шукрулло, Жавоҳир лар сандиги.

2 Тез бажарилиши шарт бўлган, кечик-
тирилмайдиган, муҳим. *Зарур масала.*
Зарур иш билан шахарга бордим.

3 сесим өзф. Даркор, керак. *Ёш бўлсам-
даркор тебратиши учун ота-онамга кўмак-
чилик зарур эди.* Н. Сафаров, Жасорат-
нинг давоми. - *Йўқ, йўқ, синглим, — ялинди*
Саидов. — Утинман, ҳозир беринг.
Зарур ҳам зарур. Ҳ. Умарбеков, Ёз ёмғири.

Зарур келибдими Нима кераги бор, ҳеч
қандай йўқ. *Менга зарур келибдими? Киндик*
қилинган жойдан кечиб-а? Ҳ. Назир,
Қаҳри. **Нима зарур қ. зарур келибдими.**
Зарурим қийнаб юрган эканман. Менга
зарур экан-а! Билганини қилишин. С.
Сайланма. Бизнинг кўнглимизга қўл
менга нима зарур? Ўз ишингни билсанг-
Турсун, Ўқитувчи.

ЗАРУРАТ [а. ضرورت — кераклик, эҳти-
1 Бирор иш ёки нарсага бўлган эҳти-
қажоқлик. *Зарурат туғилди. Зарурати*
■ *Аваз Матпано турадиган хужрага*
бир келарди. Тез-тез уни хабарлага-
ни ҳам, фурсат ҳам йўқ. С. Сиёев,
Фосфосиз дунёда истак ва зарурат-
ри кўнгул деган нарса ҳам бор экан.
Ҳ. Умарбеков, Фарғона т. о.

2 эҳтиёж, эҳтиёж, ҳожат. *Бектемиров*
новони зарурат учун ташқари чиқ-
иб келиб, келгунча чироқни ёқиб қўй-
ди. С. Аҳмад, Ҳукм.

ЗАРУРИЙ Энг кераклик, жуда ҳам за-
рур бўлиб қилинган. *Биласанми, буталоғим,*
булар даврнинг зарурий эҳтиёжла-
рига келади, шу эҳтиёжларнинг
қараб ё юксалади, ёки инқироз-
га олиб боради. С. Кароматов, Олтин қум.

ЗАРУРИЯТ айн. зарурат 1. *Одатда,*
маънавий ҳаётнинг заруриятдан, маъна-
вий ҳаётдан дунёга келади. «ЎТА». *Иш*
қилишда кишилар ижтимоий меҳнат
қилиши тўла ҳис этиб, моддий неъ-
мати учун заруриятини ёрқин тасав-
вурлар. Газетадан.

ЗАРУРИЛИК Жуда ҳам кераклик, эҳти-
қажоқлик, зарурат. *У киши.. илм ва маъ-*
навий ҳаётда жонбозлик кўрсатиб, мусул-
монларини янги усул мактабларида ўқи-
шларини чарчамай тарғиб этар эди.
Ҳ. Умарбеков, Фарғона т. о. *Шу ерга сардо-*
ларни кўришиб турибди. Мирмуҳсин,
Қаҳри.

ЗАРХАРИД [ф. زرخريد — сотиб олин-
ган қул ёки каниз] кт. 1 сфм. Пулга сотиб
олинган, олтинга тенг. *Зархарид ер. Зарха-*
рид мол.

2 Пулга, тилла ёки қумушга сотиб олин-
ган қул ёки каниз. *Инсон муштоқ аз нисё-*
наст.. Канизи бетамиз ҳамиша афв этуға
лойиқдир, чунки зархарид [ўз] хўжасига со-
диқдир. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ЗАРЧА 1 айн. зарчува. *Дўптили одам*
ранги зарчанинг рангидай сариқ, мендайн
бир кал экан. Т. Мурод, От кишнаган
оқшом.

2 шв. Сарик, сарғиш. *Хушрўй узун бўйли,*
қотмароқ ва зарча танли эди. А. Қодирий,
Ўтган кунлар.

ЗАРЧУВА [ф. زردچوبه — сариқ занжа-
бил] Илдизидан овқатга сарғиш тус берув-
чи ва уни хуштаъм қилувчи зиравор тайёр-
ланадиган кўп йиллик субтропик ва тропик
ўсимлик; шундай зираворнинг ўзи. *Узоқ-яқиндан келган ёш-яланлар Ниезохун-*
нинг хуштаъм манти, хушхўр гўштқуйди,
сермурч пармуда, зарчува, зира сингари до-
риворлар солинган лағмон, манпар.. сели
жизиллаб оқиб турган тандиркабобларига
роса ўрганишган. К. Яшин, Ҳамза.

ЗАРШУНОС [ф. زرشناس — тиллани
билувчи, ўрганувчи] 1 Зар, олтин билан
боғлиқ соҳада ишловчи шахс; заргар.

2 кўчма Бирор нарсанинг кадр-қимма-
тини яхши биладиган, унга етарлича, но-
зик дид билан баҳо бера оладиган киши. *Биз*
ўз асарларимизни халқ учун яратамиз. Шу
асарларнинг асосий заршуноси бўлган халқ
ҳаёт ҳақиқатига зид келган ҳамма нарсани
қатъиян рад этади. Газетадан.

3 кўчма Моҳир пахтакор, пиллакор. *Зар-*
шунослар пешона тери эвазига етиштирил-
ган ҳосилни қисқа муддатларда, сифатини
бузмаган ҳолда териб олишга пухта ҳозирлик
кўрдилар. Газетадан. *Бекоргами шаънингизга*
ҳурматлар, эҳтиромлар, Сизни бутун олам
танир, заҳматкаш, заршуносим. Э. Охунова,
Мен тонгни уйғотдим.

ЗАРЯД [р. заряд < зарядить — «отиш
қуроқларини тўлдирмоқ, отишга тайёрла-
моқ» феълдан] 1 Патрон, снаряд ва ш. к.
лардаги портловчи модда миқдори. *Порт-*
ловчи заряд. ■ *Замонавий стратегик раке-*
талар ер қуррасининг исталган районига ядро
зарядини етказиши мумкин. Газетадан.

2 физ. Электрланган жисмдаги электр миқдори. *Муабат заряд. Электр заряди.*

ЗАРҒАЛДОҚ 1 *от* Чумчуқсимонлар туркумига кирувчи, қанотлари қорамтир, ўзи сариқ сайроқи қуш. - *Атрофимиздаги лолақизғалдоқлар, майса ўтлар тагида зарғалдоқлар сайрайди, осмондан сўфитўрғайларнинг овози эшитилади, — деди Усмон. О. Ҳусанов, Қўшиқчининг тақдири. Зарғалдоқлар «чулу-лу» деб, тикан шохларга бемалол кўнади, совуқда жунжиккандек хурпайиб олади. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.*

2 сфт. Тўқ сариқ ранг, тўқ сариқ рангли. *Сой бўйи кета-кетгунча гулзор эди. Бир қатор қизил, иккинчи қатор оқ, яшил, зангори, сариқ, зарғалдоқ ранг гуллар.. «Саодат». Оловли шар катталашган сари унинг ранги кўзни кўр қилувчи тўқ қирмизи рангдан зарғалдоқ рангга ўзгарар эди. Газетадан.*

Зарғалдоқ шафтоли Шафтолининг меваси тўқ сариқ ва йирик бўладиган бир нави.

ЗАРҲАЛ [ф. زر حال — тилла суви, зар суви] **1 от** Тилла, кумуш ёки бронза кукунидан тайёрланган ялтироқ бўёқ. *Зарҳал берилган пилла. Зарҳал билан ёзилган шиор.*

2 сфт. Шундай бўёқ билан ёзилган, чизилган ёки олтин суви югуртирилган; заррин, зар билан қопланган. *Ичи заррин шак, усти қимматбаҳо майин мовут билан қопланган бу чодирларнинг зарҳал чилвирлари кумуш қозиқларга боғланган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. [Навоий] Зарҳал эшикни очиб, ичкари кирди. Ойбек, Навоий.*

3 кўчма Зардек нурафшон, ярқироқ. *Мана, олтин куз янги ерларга ҳам зарҳал чодирини ёзди. Ш. Фуломов, Бўз ерлик бўз йингитлар.*

ЗАРҲАЛЛАМОҚ Олтин рангга бўямоқ, тилла ранги бермоқ. *Зарҳалланган чинни косалар. ■ Уй ўртасида зарҳалланган ёнғоқ ва турли хил ўйинчоқлар осилган арча турар эди. П. Турсун, Ҳўқитувчи.*

ЗАСТАВА [р. застава < заставить — «бирор нарса билан банд қилмоқ; тўсмоқ» феълидан] *ҳарб.* Чегарада соқчилик қилувчи ҳарбий қисм ва шу қисм жойлашган маскан, жой. *Капитан чегарага яқин атрофни зимдан кўздан кечириши ва ҳар бир шубҳали нарса ҳақида заставани хабардор қилиб туриши тўғрисида буйруқ берди. Газетадан. Уруш арафасида чегара заставасидагилар тез-тез*

айғоқчиларни ушлаб олишар, душман лётлари ҳам кунора чегарамизни бузи рарди. А. Раҳмат, Фронт йўлларида.

ЗАТВОР [р. затвор < затворить — моқ, беркитмоқ» феълидан] *махс.* 1 машина, аппарат, иншоот ва ш. к. да ё йўлни, тешикни бекитадиган, шунинг отиш қуролларида ствол қувурини ё ёпишга хизмат қиладиган қисми. *Трубвод затвори. ■ У [Аҳмаджон] эшик чўнқайиб ўтирди-да, милтигининг затни бир неча мартаба очиб ёпди. А. Қаолтин юлдуз. - Тўхта! — дедим, милти Затворини тўғрилаб, Қолди қотиб муҳам, Бир ўринда гўлдираб. З. Диёр.*

ЗАФАР [а. ظفر — галаба, муваффа] **1 Ютуқ, галаба, муваффақият.** *Зафар роғи ■ Бобурнинг уч мингга яқин қуқишлари зафар куйини чалиб, қўш нелар ва карнайлар садоси остида шаҳарга бошладилар. П. Қодиров, Юлдузли туҳамид Олимжоннинг овози, қудратли си зафарларга чорлайди. Н. Сафаров, 6 ли излар.*

2 Зафар (эркаклар исми).

ЗАФАРЛИ Галаба, зафар қозо галаба ва муваффақиятларга элтувчи, бола. *Зафарли одимлар. Қўшинларнинг зли юриши.*

ЗАФАРНОМА [а. + ф. ظفرنامه — з галаба китоби] Зафарлар, галабалар ҳқисса. *Хоразм тўғрисидаги дастлабки лумотлар Эрон шохлари томонидан ққабр тошларига ўйиб ёзилган зафарнома учрайди. И. Жабборов, Кўҳна харосири.*

ЗАХ 1 сфт. Суви кўп, сернам, зах (ер). *Зах уй. ■ Ертўла атрофидан зах роқ шувиллаб тўкилди. Шухрат, Шийиллар. Уни [Тожики] навкарлар олиб зах бир ертўлага қамашади. Мирму Меъмор.*

2 от Сернам, захкаш жой; *наз Кеча захда ётавериб, белим оғриб қ. Ф. Фулом, Шум бола. Шўрхоқ ерларсчиқ зах гўзанинг томирини чирита бди. Газетадан.*

Кўкрагини захга бериб ётмоқ Қнмоқ, азоб чекмоқ. *Қодирнинг қиздан узилиб, кўкрагини захга бериб ётибди. таклар». «Бир бечора ўглингни деб, кўкўзахга бериб ётсин-да, сен тинчгина ў,*

олиб ёт!.. Қани ўелинг, ётган жойини кўриб дедим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЗАХА Полиз экинлари ёки ҳўл меванинг тиб, эзилиб шикастланган ери. *Заха моқ (емоқ). Нокнинг захаси.* ■ *Бригадалари меваларни эҳтиёткорлик билан, ерига ҳам заха етказмасдан териб, оларга жойлашяпти.* Газетадан.

ЗАХАЛАНМОҚ Уриниб, шикастланиб олиб қолмоқ, заха бўлмоқ, заха емоқ (экинлари ёки ҳўл мева ҳақида). *Захаланган нок. Захаланган қовун.*

ЗАХИРА [a. ذخيره — хазина; эҳтиёт учун қолган нарса] **1** Келажакда фойдаланишга сақлаб, гамлаб қўйилган нарса. *-Харчрасани тежаш, бугунгини эртага зарфиёйиш яхши фазилат. Шундай қилган тез бой бўлиб кетади, — деди Шум* Е. Фулом, Шум бола.

2 зарб. Зарур пайтда чақириниш, сафарчилик учун махсус рўйхатга олиб қолган ҳарбийлар тоифаси. *Захирадаги ҳарбийлар.*

ЗАХКАШ Суви, нами тепага, юзага қолган; сернам (ер). *Ҳа, раисимиз суви эмасми, захкаш ер, захда ўтиб қолган иморатларни кўриб, йиғин бери бўларди.* Н. Сафаров, Оловчи. *Хужра тор, захкаш.* Ойбек, *Наҳднинг азият азиз тупроқ, лекин захкашланади, — деди жиддий қиёфада* — захини қочириниш керак. А. Муҳаммад, Ҳадя.

ЗАХКАШЛИК Зах бостанлик, намлик. *Захкашлик икки хонанинг гишталари захкашланади, — дедилар, оқариб кетган.* Мирмуҳсин, *Кўйишга терс, бурчакка тиқилган бу ҳали киши нафаси ўчмаган, захкашликнинг қириқ ҳаво нафасга уради.* Ойбек, *Захкашликдан асарлар.*

ЗАХТАМОҚ Зах бўлиб кетмоқ, зах бостанлик бўлиб кетмоқ; намликдан могорламоқ, намликлар натижасида ер захлаб кетмоқ. ■ *Апрель ойининг охиридан бошлаб зах бўлиб турган ёғингарчиликлар нафаси ер захлаб кетди.* Газетадан. *Мушкетердан олинган галланинг ярмидан захлиқларини эрон бойваччанинг отхонасида захлиқ қилипти.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чиллик.

ЗАХЛИК Намлик, нами кўплик. *Бу уй захлиқ қилади.*

ЗАХМ I [ф. زخم — зарба; оҳанг; яра, жароҳат] Тиф, найза каби ўткир нарсалардан баданга етган жароҳат. *-Ўқ ва қилич захми ва зарбини кўрмаган йигитнинг мақтанишини қаранг, — деди Темиртош Ҳожибга истеҳзо билан.* М. Осим, Ўттор.

ЗАХМ II [ф. زخم] тиб. Юқумли, сурункали таносил касаллиги; сифилис. *Сил (сифилис) ва рак касалликлари товуш нардасини заҳарлаб, товушни ўзгартиради.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ЗАХОБ [ф. زهاب — чашма; сув чиқадиган, тарқаладиган жой] **1** Зах ерларда тупроқ юзасига сизиб чиқадиган сув. *Ўзбекистон гидрогеологларининг олиб борган кузатишлари захоб сувлар ҳозир ҳақиқатан ҳам тепага кўтарила бошлаганини кўрсатиб турибди.* Газетадан.

2 сфт. Сувланган, ботқоқланган; захкаш. *Захоб ерлар.*

ЗАЪФАР [a. زعفران — сариқ гулли ўсимлик] **1** от қ. **заъфарон 1.** *-Мана бу нима? — Абу Наср тоқмадан барглари майда қуруқ ўтни олиб кўрсатди. — Заъфар — Аниҳус.* М. Осим, Жайхун устида булутлар.

2 сфт. қ. **заъфарон 2.** *Заъфар хазон қуш каби учар. Ва рутубат — кеч куз чалган соз.* Х. Даврон, *Шаҳардаги олма дарахти. Безак ва расмлар қизил, заъфар ва бошқа анвойи хил бўёқларда ишланиб, кўпларига тилла ҳал югуртирилган.* «Фан ва турмуш».

ЗАЪФАРОН [a. زعفران — зирвор ўсимлик, заъфар] **1** от Ингичка узун баргли, тўқ сариқ гулли, пиёзсимон илдизли ўсимлик ва унинг гулидан тайёрланадиган, овқатни хуштаъм ва рангдор қиладиган зирвор.

2 сфт. Сап-сариқ, сомонранг. *Унутман бир кун барчасин, Улар бари қолади сизга: Заъфарон боғ, осмон парчаси, Шамол, дарё, майса, сивизга.* Х. Даврон, *Болаликнинг овози. Йигитнинг олижаноб ҳимматидан мамнун бўлиб, заъфарон юзларимга андак табассум чиқди.* Ғайратий, Довдираш. *Бир ёнда ложувард Баҳри муҳит бор, Бир ёнда заъфарон Саҳрои кабир.* А. Орипов, Юртим шамоли.

ЗАҚҚУМ [a. زقوم — заҳарли дарахт] **1** бот. Сутсимон ширасида ўткир заҳарли модда бўлган дарахт; анчар (диний тасаввурда унинг мевалари гуноҳкорлар, дўзахилар учун овқат бўлади).

2 кўчма Заҳар. *Ўғри, каззоб келиб эмиш қошига, Заққум қуяй ичаётган ошига.* «Юсуф ва Аҳмад».

ЗАҒЧА Қарғасимонлар оиласига мансуб, патлари қорамтир қуш. - *Мана зағча, олинг, яхши қуш, хўб сайрайди* – дейди *Мусага қўлидаги қушни кўрсатиб.* Ойбек, Болалик. - *Ҳар ҳолда ўргатилган зағча.. – деди Эгамберди.* Б. Раҳмонов, Хўжайин кўчди.

ЗАҒЧАКЎЗ Кўзи кўк (одам). *Қамишканаликлар одамларни бирор хусусиятлари билан таърифлашни афзал кўрардилар.* *Шу қоидага мувофиқ, кулранг-кўкиш кўзли эшонни ҳамма катта-кичик «зағчакўз домла» деб атади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Эшикдан тишлари тушиб, лаблари ичига кириб кетган кампирдаҳан зағчакўз бир чол кириб таъзим қилди.* М. Осим, Ўтрор.

ЗАҲАР [ф. زهر – оғу; қаҳр-ғазаб] 1 Тиррик мавжудотни оғулаб емирувчи ёки ўлдирувчи модда, оғу. *Илоннинг заҳари.* ■ *Бу аёл – Раззоқ сўфи деган одамнинг қизи, ўз эрига заҳар берган.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. [Салимбойвачча] *Ички чўнтагидан қоғозга ўралган заҳарни олиб, титроқ қўллари билан ошга сепди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қолаверса, илон заҳари фармацевтикада қимматбаҳо хомашё экани ҳам яхши маълум.* «Фан ва турмуш».

2 кўчма Оғу сингари аччиқ, киши ҳаётини оғулайдиган, азобга айлантирадиган нарса, ҳолат. [Элмурод] *Сайфуллага «Ховлингизда еган-ичганим заҳар эди, энди мактабда рангим чиқиб қолди», деб таъна қилармиш.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Заҳар бўлмоқ Заҳарга, оғуга айланмоқ, татимаслик. *Яна дардга кўмилди Нисохон боши, Заҳар бўлди бир коса совиган оши.* Файратий. **Заҳар ютмоқ** Аччиқ-алам ютмоқ, азоб чекмоқ, изтироб чекиб қийналмоқ. *Камтар бўл, талтайма, кеккаймагин тик, Дўст учун заҳар ют, ширин жонни тик!* Ё Мирзо, Ўғил меҳри. **Заҳар қилмоқ** Заҳарга, оғуга айлантirmoқ, татитмаслик.

3 кўчма Жаҳл, ғазаб. *Ҳовлида ошқовоқ пўчоқ судраб ўйнаб юрган болани.. кўриб, [Шарофатнинг] заҳри бир оз тарқалди.* А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.

Заҳри келмоқ Аччиғи келмоқ, жаҳли чиқмоқ. *Бунёднинг қаҳри келди, Левнинг ҳам заҳри келди.* Ҳ. Олимжон. **Заҳар (ёки заҳарини) сочмоқ** Ғазабини тўкиб солмоқ, жаҳл-

ғазаб қилиб аламдан чиқмоқ. *Қилғили Ўктам қилади-ю, заҳрини менга сочасиз Ойбек, О. в. шабадалар. Нега ёнган юраги яна сен ҳам заҳар сочасан!* А. Қодирий, Ў кунлар. **Заҳрини ютмоқ** Аччиғини ичига моқ, ғазабини босмоқ. *Оғзинг тўла қон бў ҳам, рақибинг олдида тупурма, деганлари га тушиб, заҳрини қулт этиб ичига ют Шухрат, Жаннат қидирганлар. Бек заҳр ютди.* Ҳ. Гулом, Машъал.

4 Каттиқ зарб, аччиқ оғриқ. *Тикан за учида, душман заҳри ичида.* Мақол. ■ *чидамас аччиқ қамчи заҳрига.* «Гўрўғли»

Совуқнинг заҳри Совуқнинг жонни а тувчи таъсири.

5 сфт. кўчма Жуда ҳам аччиқ. *Заҳар қат. Заҳар тутун.*

Заҳри қотил 1) ўлдирадиган заҳар: ўлғудай аччиқ. *Заҳри қотил дори.*

6 сфт. кўчма Кишига найзадек бота ган, дилга озор берадиган. *Заҳар пичи Заҳар тил.* ■ *Раис устага ғазаб билан килди-ю, заҳар тўла киноя қилди.* Ш. Радов, Бўрондан кучли.

7 сфт. кўчма Жаҳлдор, сержаҳл, қа ғазабли; тили аччиқ ва жиззаки. - *Бай-б бай, ўзи жинқарча бўлсаям, шунақа за қизки, худди Зулайҳо опангизга ўхшайди.* Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ун [Умиднинг] назарида, Шужур Каримович ҳарроқ одам кўринди.* Мирмуҳсин, *Ум Бахта қарши, терговчи ёш бўлса ҳам, с лари тўкилиб, тепакал бўлиб қолган, т ноқларигача заҳар бир одам экан..* О. Ёқўб Излайман.

ЗАҲАР-ЗАҚҚУМ 1 от, айн. заҳар [Нафиса] *Хўрликларга гоҳ чидаб, хилват ўтиб йиғлаб, гоҳо «худо ўлим берсин шун турмушга, олтин косам бор деб, заҳар-з қум ичгандан сопол товоқдаги обивғон шимасми», деб.. юганда, Аъзам ўзгариб қ ди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. *Халқ лини егандан кўра заҳар-заққум е!* Ойбек. в. шабадалар.

Заҳар-заққум бўлмоқ айн. заҳар бўл қ. **заҳар 2.** *Элчи бу зиёфат муфтига заҳ заққум бўлганини сезиб, суҳбатни бўли қарор берди..* А. Ҳакимов, Илон изидан. *ҳар-заққум бўлар тотиган ошинг, Дарё-д бўлиб тўкилар ёшинг.* Уйғун, Тонг қўши **Заҳар-заққум қилмоқ** айн. заҳар қилмоқ **заҳар 2.**

2. **Зот.** Жуда ҳам аччиқ; истеъмол қилиб қоллинган. *Заҳар-заққум дори. Заҳар-заққумлат.*

3. **Кўчма.** Кишига қаттиқ ботадиган, киноя, пичинг, кесатик. *Ажабо, Маваббу бу заҳар-заққум гапларга пинак ҳам.* Х. Султонов, Онамнинг юрти.

4. **АРЛАМОҚ 1** Заҳар бермоқ, оғу бермоқ. *Кечаси бир зиёфатдан қайтиб [а] лахта-лахта қон қусди, азонга қондан берди. Билмадим, биров заҳарлаётимовур, вақти-соати етган экан.* Танланган асарлар.

5. **Асарлар** қўшмоқ, сепмоқ; зарарли модда қўшиб, яроқсиз ҳолга келтирмоқ. *Заҳарламоқ. Овқатни заҳарламоқ.*

6. **Кўчма** Руҳан қийнамоқ, азобламоқ, қийнамоқ, турмушини бузмоқ, оғуламоқ. *Юрагимни заҳарладинг, юрагингни қийнаман.* Ойбек, Танланган асарлар.

7. **Асарлар** даданг йўқлигида сан ўлгур билан қўшиб, олай, юрак-бағримни заҳарладинг! *Юракни туриб, илдамлик билан кўрғон заңжирлади Гулсумбиби.* Ойбек, Танланган асарлар. [Холиса:] *Сиз ҳашарот, қўшани ўйлайвериб, менинг ҳаётимни заҳарладингиз.* С. Нуров, Нарвон.

8. **Кўчма** Киши онгига, феъл-атворига зарарли таъсир кўрсатиб бузмоқ, йўлдан қўймоқ. *Бидъат ва хурофотлар киши онгидан қайтарлайди.*

9. **АРЛАНМОҚ** Таркибида зарарли моддалар бўлган ёки бузилган, зарарли моддалар бўлган ёки бузилган, қўшма, дори ва ш. к. ни истеъмол қилишда касалланмоқ. *Мукаррам, қўшма қўлмас, барча болалар ва меҳмонларнинг заҳарланишгани яққол сезилиб кетганди.* Газетадан.

10. **АРЛИ 1** Турган-битгани заҳардан зарарланган, заҳарлайдиган. *Заҳарли моддалардан газ.* ■ *Машина теримига аж-нахта майдонлари бегона ўтлардан зарарланмаган.. заҳарли химикатлар таъсирини сезди.* Газетадан.

11. **Асарлар** таркибида заҳари бор. *Заҳарли илон.* Танланган асарлар. ■ *Қора илон [ўз] тутган қўшма махсус заҳарли тишлари билан зарарланган. Зоология».*

12. **Асарлар** туртилган, заҳар қўшилган. *Заҳарли ўқ.* Танланган асарлар.

13. **Асарлар** Кишига найзадек, ўқдек ботадиган, кинояли. *Заҳарли гап. Заҳарли мактуб.* ■ *Онажон, — деди Отабек, — сизнинг заҳарли сўзларингизга нима дейишга ҳам ҳайронман..* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Искандаров «ўл бу кунингдан» дегандек, заҳарли жилмайиб кўйди.* Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Миркомилбой бир маҳал қўлини чайиб туриб, Содикжон бойваччага заҳарли бир мулоимлик билан гап қотди.* К. Яшин, Ҳамза.

14. **ЗАҲАРЛОВЧИ** Заҳарлайдиган, заҳарли моддаларни кўплаб қирадиган.. *заҳарловчи моддалар хирмон бўлиб ётибди.* Газетадан.

15. **ЗАҲАРОЛУД** [ф. زهرآلود — заҳарли, заҳарланган] кт. Таркибида заҳар бўлган, заҳарли. *Заҳаролуд тиг.*

16. **ЗАҲАРХАНДА** [ф. زهرخنده — газабли, аччиқ кулги] 1 Аччиқ киноя, пичинг, кесатик. *Хотин хандон ташлаб кулди. Унинг бу кулгисиди алам билан заҳарханда аралашга ўшарди.* С. Аҳмад, Асарлар. *Алиматнинг хастаҳоллик билан айтилган гап оҳангида аламзадалик, заҳарханда бор эди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *—Шаҳаншоҳ менга эмас, менинг юртимга, бойлигимга ошиқ бўлгандир, — деди Тўмарис заҳарханда қилиб.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2. **ЗАҲИЛ** [ф. زهير — бир хил ички касаллик; азоб-уқубат] Рангида қони йўқ, ранги сариқ, сарғайган. *Катя ичкари кириб, ранги заҳил, сап-сарик офицерни кўрди.* В. Фофуров, Вафодор. *Асад қори заҳил юзини тиржайтирди.* М. Исмоилий, Фарғона тонг отгунча. [Рихси холанинг] *Юзи заҳил, қовоқлари салқиган.* С. Зуннунова, Янги директор.

3. **ЗАҲМАТ** [а. زحمت — тикилинч, торлик; машаққат] 1. Оғир, машаққатли меҳнат. *Кўкламги заҳмат — қишки роҳат.* Мақол. ■ *Кимки чумолидек чекибди заҳмат, Эл аро топади эъзозу иззат.* Газетадан. *Элнинг заҳмати-ла топилган олтин элники, давлатники.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. *Зоҳиран эрки ўзида бўлиб кўринган заҳмат аҳлининг аслида оёқ-қўлларида оғир кишан, тил-жағлари боғлаб ташланган эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2. **Кўчма** Қулфат, азоб-уқубат, қийинчилик. *..урушининг заҳматини бошидан кечирган ҳар бир одам даҳшатли у йилларнинг жонли шоҳидидир.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Барча заҳмат менга бўлсин, Майли, доим мен яшай.. Бу ширин қайғу билан.* Э. Воҳидов, Ёшлик девони.

Заҳмат чекмоқ 1) оғир меҳнат қилмоқ. Санъаткор ўз асарини қиймега етказиши учун кўп заҳмат чекади. «ЎТА». Отангиз бебаҳо, олижаноб одам. Умр бўйи авом учун заҳмат чекдилар [деди Ҳорунбек]. Мирмуҳсин, Меъмор; 2) қийинчилик кўрмоқ, азоб-уқубат чекмоқ. Аммо, турмушида қанчалик заҳмат чекмасин, сира руҳи тушмас, одамларга ҳамшиша кулиб боқар эди. М. Хайруллаев, Кўнгил.

ЗАҲМАТКАШ [a. + ф. زحمتكش – машаққат тортувчи; меҳнаткаш] 1 Меҳнаткаш, меҳнат қилувчи. Ҳозирги тоғорадай думбали ҳисори.. қўйлар ҳам ўзидан-ўзи пайдо бўлиб қолмаган-ку! Бу зотни етиштиргунча Бобоқул отага ўхшаш қанчадан-қанча заҳматкаш чўпонларнинг умри ўтган. С. Анорбоев, Оқсой. Марзия она камгап, аммо заҳматкаш, қишин-ёзин меҳнатдан бўшамайди. «Ёшлик».

2 кўчма Жафокаш, кўп жафо кўрган. Инчунин, бизлар заҳматкаш, елкаси яғир.. жисми-жони мустабидлар зулмидан ўртанган эл-улус дилига сингиб бормоғимиз лозимдир. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЗАҲОТ(И) рвш. Дарҳол, шу онда, ..биланоқ. Тамара қалбасин кўрганам заҳот, Тасанно ўқидим ақлу кучинга. Шухрат, Сенинг севгинг. Амак чақирилган заҳоти кўрғондан чиқди. С. Юнусов, Кутилмаган хазина. У [Ёқуббек] Бобур қайтганини эшитган заҳоти, ҳар қандай шубҳадан холи бўлиши учун, дарҳол отланиб, садоқат изҳор қилишга шошилган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Нигора қор сувига қўлини тикди-ю, ўша заҳоти тортиб олди. С. Анорбоев, Оқсой.

ЗАҲОТИЁҚ айн. заҳот(и). Ярадор йигитга шу заҳотиёқ ҳамшира тиббий ёрдам берди. Н. Сафаров, Оловли излар. Бир куни Икром Ёровнинг юраги хуруж қилиб қолди. Шу заҳотиёқ Ота профессор чақирди. «Ўзбекистон кўриқлари».

ЗАҲР айн. заҳар. Бетга айтганининг заҳри йўқ. Мақол. ■ -Эгат очиб, сув тарасакчи, — ниҳоят раис ўртадаги жимликни бузди, — баҳор суви ернинг заҳрини олади. С. Маҳқамов, Шогирд. Илк баҳор заҳрини ўйладингми ҳеч, Заминда ис армон, сенда не армон. А. Орипов, Йиллар армони. Баҳор келди. Қорлар эриб, ерлардан қиш заҳри кўтарила бошлади. Ҳ. Нуъмон, Қаҳрамоннинг туғилиши.

ЗАҲРА [ф. زهره – ўт, сафро] 1 эск. зарда 1.

2 фольк. Журъат, жасорат, шижоат кўриб, халқда заҳра қолмади, Ҳар та энди қоча бошлади. «Фольклор».

Заҳрасини олмоқ фольк. Кўрқитмоҳимага солмоқ. Элингнинг заҳрасин олибди, Заҳарини бутун элга солибди. тамхон». Бек Алтомиш Тойча шоҳни ўл душманларнинг заҳрасини олиб, сиёсат юриб эди, Қайқубот йўлиқиб қолди. «.миш». **Заҳраси учмоқ** 1) чирсиллаб келжаҳли чиқмоқ, У [Камол Одиллов] елкади, заҳраси учиб, қовоғидан қор учқун. Газетадан; 2) кўрқмоқ, кўрқиб кел [Зумрад Умаралига:] Бир марта эш. эдим; янги мактаблар очилар эмиш, де матли отин оиймининг заҳраси учган Ойбек, Улуғ йўл.

ЗВЕНО [р. звено – бирор нарса қисми; бўлим] эск. 1 Жамоа ва давлат ликларида, баъзи корхоналарда кичик килий гуруҳ. Пахтачилик звеноси. Пиллик звеноси. ■ Звено бошлиғи Эгамб фронтга жўнаб кетди. «Ўзбекистон клари». Абдураззоқ ота кетмон чонди, минди, звено ва бригадага бошчилик. Н. Сафаров, Оловли излар. Звено аъзининг ҳаммаси ҳам ўқийди. А. Қаҳҳор, Қанор чироклари.

2 с. т. Шундай ташкилий гуруҳ бошлиғи. Канизак звено бўлар эмиш. Аҳор, Қўшчинор чироклари.

3 кўчма Бирор иш, ҳодиса, жарат. ш. к. нинг узвий қисми. Тошкент в. малакасини ошириш институти со. сақлаш тизимининг муҳим звеноси методик ва мувофиқлаштирувчи м. ҳисобланади. Газетадан.

ЗЕБ [ф. زيب – зийнат; ҳусн] Безак, оройиш. Одоб – кишининг зеби. Мақ Нукта қўй назминга, Эркин, Мухта сўзга зеб, Йўқса, тонг отгунча шеъринг си достон қадар. Э. Воҳидов, Мухаббат

Зеб бермоқ 1) безамоқ, ясамоқ [Мат] Отга чиғаноқли асбобларни т. ёлини қизил латталар билан ўраб, о. атрофида айланиб, унга жуда зеб Ойбек, Танланган асарлар. [Алима вон] Ўзи ўлғудай от-аравага ишқибозганини отига сарфлаб, аравага зеб б. Шухрат, Жаннат қидирганлар; 2) па

қилмоқ, оро бермоқ. *Ўзига зеб бериб олган ўрта ёшлардаги америка офицери унга ўқиб ўтирарди. Шуҳрат, Шинеллилар. [Фазлиддин] Аҳли растага ва ёш бой-қизларга яраша дурустгина кийинади, лекин ўзига ортиқча зеб бермайди. Ойбек, танган асарлар.*

ЗЕБ-ЗИЙНАТ, зебу зийнат **1** Турли хил кийимлар, зийнат буюмлар. *Баъзан зебу зийнат ақинчоқларга беҳад берилган аёллар ҳам бўлади. Р. Усмонов, Одобнома. Кийим-боши, зийнат ишлаганга ярашади. С. Аҳмад, Ўзбек далалар.*

2 *Ўқичма Кўрк, ҳусн, чирой. Яхши фазилатлар — зебу зийнати.* Мақол. ■ *Соғинчликлар ва айрилиқ ойларида дилларга қўйилган ноёб ва ширин, ҳаяжонли ва самимийликлар севги суҳбатининг мундарижаси зебу зийнати эди. Ш. Рашидов, Бўрондан келди.*

ЗЕБИГАРДОН [ф. زيبگردن — бўйинга қўйилган безак] *этн.* Олтин ёки кумушдан ясалган, бўйинга осиладиган зийнат буюми. *Шаҳзода бир жиламайиб қаради-ю, бу яна оппоқ кўлларини шўх бир адо билан зебигардон устига қўйди. К. Яшин, Ҳамза. — Қачароқ қизлар.. бўйинларига зебигардон-зийнат туморлар, тиллақошлар ва тилла қўшмақлар тақиб олган. М. Муҳаммаджонов, Ўзбек уринишлари.*

ЗЕБО [ф. زيبا — чиройли] **1** Гўзал, келишган. [Самандарнинг] *Қувончдан олган кўзлари олдида ўша излагани зебо бўлмоён бўлди. С. Кароматов, Қалбимда қилди. Кийганида зебо қизлар янги либослар, қўшмақли саховатин миннат-ла эслар. М. Абдуллоев, Зода.*

2 *Ҳушманзара, кўркем, чиройли. Зебо бўлди.* ■ *Кўклам қизи юз очди, мусаффо бе-қир, Зенида яшил жомаси зебо безаниб-қабибий. Баҳор наққоши яна қўлига қўшмақли олиб, табиат қўйнига зебо бўлди. Ҳар сола бошлади. М. Осим, Карвон келди.*

3 Зебо (хотин-қизлар исми).

ЗЕБОЛАНМОҚ Чиройли бўлмоқ, гўзал бўлмоқ. *Гулни ҳайрон қолдириб, зеболанибсиз бўлди ҳам. С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра.*

ЗЕБОЛИК Чиройлилик, гўзаллик. *Зеболлик тенги йўқ қиз.* ■ *Қошиннинг қароли-қизининг зеболиги.* «Оқ олма, қизил олма».

— Ўзбек тилининг изоҳли луғати

ЗЕБОҚАД Қад-қомати келишган, хушқомат.

ЗЕБОҚОМАТ қ. зебоқад.

ЗЕБРА [фр. zebre] Отсимонлар оиласига мансуб, Африка саванналарида яшайдиган, танаси алмашилиб келувчи оқ ва қора чизиклар билан қопланган ёввойи ҳайвон. *Айниқса, зебра, қўтос, бегемот, фил ва оҳуларнинг кўп тури тарқалган. «Фан ва турмуш».*

ЗЕБУ [фр. zebu] Асосан Жанубий Осиё ва Шарқий Африка, қисман Америкада яшайдиган ўрқачли ҳўкиз. *Келиб чиқиши жиҳатдан қорамолга энг яқин турадиган ҳайвонлардан зебу ва қўтос хонакилаштирилган ҳолда учрайди. Н. Мавлонов, Қорамолчилик.*

ЗЕНИТ [фр. zenith < а. سمت — йўл, мақсад; азимут] **1** *от. астр.* Осмон гумбазининг кузатувчи тепасидаги энг баланд нуқтаси.

2 *сфт. ҳарб.* Осмондаги нишонларни уриб туширишга, ўққа тутишга мўлжалланган. *Битта самолётимизни зенит тўпи туширди. «Шарқ юлдузи». Бехосдан ҳаво тревоғаси эшитилди. Зенит тўплари гумбуллаи бошлади. Н. Сафаров, Оловли излар.*

ЗЕНИТКА с. т. Зенит қуроли. *Автоматик зенитка.* ■ *Тепаликларнинг этагида оғир тўплар, узун қувурлари кўтарилган зениткалар турарди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

ЗЕНИТЧИ Зенит қуролидан отувчи. *Ўқчи қисмларимиз эгаллаган линияларда зенитчилар йўқлигини пайқаган калхатлар янада настлаб, марраларимизни бадтар чўқилашга тушди. Б. Имомов, Ҳорманг, қуролдошлар. Зенитчилар нишоннинг тезлиги, йўналишини аниқлаб, отишга тайёр эканлари ҳақида рапорт беришди. Газетадан.*

ЗЕР [ф. زير — тагида, остида] Араб графикасида қисқа «и» унлисини англатадиган, ундош ҳарф остига қўйиладиган диакритик белги.

ЗЕР-ЗАБАР, зеру забар [ф. زير-زير — остки-устки, остида, устида], Араб ёзувида унлиларни ифодалаш учун ундош ҳарфнинг ости ва устига қўйиладиган диакритик белгилар. *Муллалар ўқийди зеру забарни, Усталар ишлатар теша, табарни. «Хушкелди».*

Зеру забар қилмоқ Остин-устун қилмоқ; тор-мор этмоқ, йўқ қилмоқ. *Қайда бўлса топармиз, деб жуда шаҳар халқиниям зеру забар қилди. «Баҳром ва Гуландом».*

ЗЕРИКАРЛИ Кишини зериктирадиган, тоқатини тоқ қиладиган; қизиги йўқ. *Зерикарли китоб. Зерикарли суҳбат.* ■ [Умматали] *Радио эшитиб, ҳордиғини чиқармоқчи эди, зерикарли мавзуда суҳбат кетаётган экан.* Шухрат. Жаннат қидирганлар. Биринчи кун жуда зерикарли ўтди. М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЗЕРИКМОҚ 1 Бекорчиликдан сиқилмоқ, ишсизликдан диққати ошмоқ. *Мирзаев шу кун жуда зерикди. Бу зерикши кечқурунга бориб диққатликка айланди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. *Уч кундан бери ёмғир эзиб ёғар, ҳашарчилар ишга чиқмай, зерикиб қолишганди.* Ў. Ҳошимов, *Бир томчи шудринг. Қишчилласи уйга қамалиб, зерикиб ўтирувчи ёшларга иш топилди қолди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *-Нури опа, зерикмадингизми? - деди танчага ўтти ағдариб Гулнор.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ҳар доим бир хил нарсани қилишдан безор бўлмоқ. [Отабек] *Ўқшидан зериккан кезларида Ҳасаналининг дўконига чиқар эди.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар. Кун бўйи укамни етаклаб юраман. Зерикаман.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЗЕРО [ф. زیر - чунки] эрг. боғл. Чунки, негаки. [Абулмалиҳ:] *Ҳеч ким ишқни бунчалик таъриф қила олмаган.* [Навоий:] *Зеро, ҳеч ким ишқ жабрини менчалик тортмаган.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Зеро, қўлёмалар тавсифини бериш ва каталоглар яратиш филология фанининг энг мураккаб, энг масъулиятли соҳаларидан биридир.* «ЎТА». *Зеро, халқ шундай бир дарёи азимки, у тошса, унинг мавжидан на шохнинг қасри, на дарвешнинг қулбаси қолур [деди Навоий].* Ойбек, Навоий.

ЗЕРОКИ [ф. زیراکه - негаки, чунки] қ. зеро. *Зероки, Журжон шаҳридек ҳавоси мусаффо, суви тоза пойтахт тополмаймиз оламда.* М. Осим, Карвон йўлларида. *..Зероки, дунёдаги энг яқин кишиси унга «кет!» амрини берган эди.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар.*

ЗЕФИР [юн. Zephyros - юнон мифологиясидаги ғарбий шамол маъбуд номи] **1** Энсиз бўйлама йўллари бўлган, юпқа ва нафис ип газлама. *Оқ зефир. Зефир кўйлак.*

2 Мева шарбатига шакар қўшиб пиширилган қуюқ ширинлик; мева қиёми.

ЗЕҲН [а. ذهن - идрок, фаҳм; хотира] Тушунуш қобилияти; идрок, фаҳм. *Бобур*

ўз зехнининг гўё қайралиб, ўткирлашиб қанганини сезиб турарди. П. Қодиров, Юлдуз тунлар. *Меъморчиликда фақат зехну иқтдорнинг ўзи кифоя эмас.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Унинг зехни жуда ўткир, ўзи тиришқ эди..* П. Қодиров, Уч илдиэ.

ЗЕҲН СОЛМОҚ Диққат билан қарамо диққат қилмоқ. *Ота унга зехн солиб тикиди-да, туриб, эшикдан қаради.* Ш. Холмизаев, *Оғир тош кучса. Зехни ўткир* Тез тушуна оладиган, ақлли, доно. *Ҳирот шаҳрида Зайниддин деган бола бор эди. Зехни ўткир тиришқоқ бўлгани учун, у мактабда ҳаммадан олдин ўқиш, ёзишни ўрганиб олган.* Осим, *Сеҳрли сўз. Зехни паст (ёки пўста)* Тез тушуна олмайдиган, ақли паст. *Меъмор зехни пўста корфармодан хафа бўлмай, ишда кулди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЗЕҲНЛИ Тез идрок этадиган, уқув Тиллаҳон ёшлигиданоқ чаққон, зехнли, зирак қиз эди. «Саодат». *Рост, бул ўелингиз селгайрат ва зехнли эканлиги юриш-туриш важаҳатидан билиниб турибдур.* М. Осим, *Ибн Сино қиссаси.*

ЗИД(Д) [а. ضد - душман, рақиб; қарма-қаршилиқ] **1** Бир-бирига хилоф. қарма-қарши, акс, қарши. *Тошўлатнинг тилида бир-бирига зид фикрлар талашар эди.* К. Яшин, Ҳамза. *Авазнинг дилини бир-бирига зид, нохуш туйғулар тимдалаб ўтди.* С. Сиёев, Аваз. *Холиса эрининг майларини бошиқа зид чиқмасликка аҳд қилди.* С. Наров, Нарвон.

2 Бир-бирига душман бўлган, ўзаро қилиштириб бўлмайдиган, қарама-қарши. *Қандай қилиб сиз билан менинг дилим бу бўлсин! Ҳеч қачон бир бўлолмайди.* Аксинчи, *Ўт билан сувдек зид.* П. Турсун, *Ўқитувчи.*

Бировнинг зиддига иш қилмоқ Биринчи қарши иш қилмоқ, кимсага душманлик қилмоқ. *Воқеадан хабарим бор. Тоҳир зиддинга иш қилмоқда.* С. Абдулла, *Тоҳир ва Зухра. Зидди заҳар* эск. Заҳарга, заҳарни ишга қарши қўлланадиган дори. *Заҳардан ганда сут, қатиқ зидди заҳар ҳисобланади.*

ЗИДДИЯТ [а. ضدیت - душманлик; қарши чиқиш] **1** Бир-бирига хилоф фикрий қарама-қаршилиқ, акслик. *Доминиканнинг учини йўқотиб қўйдими ё фикрларини ошкор зиддиятдан хижолат тортди.* Аммо мен инондим жаннатга бузун, Бу зиддият

доло зиддият, тугун. М. Шайхзода, ва йўллар. *Бояги мушкул зиддият-дам [Бобурнинг] хаёлини банд қилиб, тугун бўлиб турибди.* П. Қодиров, тунлар.

Муросага келтириб бўлмайдиган қарама-қаршилик, душманлик, адоват. *Муаррихнинг воқеалар тафсилотини баён қиларди. Ҳозирги кунда бу ўзи билан кўл остидаги кишилар ўрта-дан ўз берган зиддиятларни ҳам очиқ-ойдин аверди.* «ЎТА». [Мулла Муҳиддин:] *Биламанки, сизлар билан унинг орала-рида сув билан ўт орасидаги каби зиддият.* С. Айний, Эсдаликлар.

ЗИДДИЯТ *фил.* Муҳокама юритишда, матн-да, арифада ва умуман предмет, ҳодиса-ларни иккинчисини инкор этадиган муносабатларнинг муносабатлари. *Зиддият қонуни.* **ЗИДДИЯТЛИ** Бир-бирга қарама-қар-широ ихтилофли. *Ҳозирги замон поэзи-яси бераётган жараёнлар турмушининг мураккаб ва зиддиятли.* Газетадан. **ЗИДЛИК** *айн.* зиддият. *Синонимларнинг қаторида «иккилик» — зидлик мавжуд-дир.* «ЎТА».

ЗИДЛОВЧИ: зидловчи боғловчилар *тлш.* *Биринчи гап бўлақларини ёки гаплар-нинг биринчиси билан биринчиси билан бир-бирга зидлаб боғлайдиган ёрдам-чи (мас, аммо, лекин, бироқ).* *Зидлов-чи бир уюшиқ бўлак таркибида, икки-чи ҳар бир жуфт орасида келиши-ди.* «ЎТА».

ЗИЁ [а. ضياء — нур; йилтираш] **1** Ёғду, нур. *Қаердандир отилган мушак-сўз қамаштирувчи ёрқин зиёси тунни ёдуга айлантириб юборди.* Н. Сафаров, *Зиёлик қаҳрамон, Оромбахш тонг! Тоғ-дан кўтарилаётган қуёшнинг дастлаб-дан зиёлари шийпон тепасидаги шох-тоғларнинг учларига тушди.* Р. Фай-зулла, *Баҳор келди.*

2 Билим, маърифат, илм; онгни кўрсатишчи ҳар қандай нарса. *У [китоб] инсонни равшанлаб, зиё сари йўлини нурафшон қилди.* *Маънавий эканлиги азалдан маълум.* *Тундан.* [Ғули:] *Ғазал эрмас, бу бир меҳри-дан.* *Мунаввар айлаган дилни зиёдур.* Уй-дан. Н. Султон, Алишер Навоий. *Гап одам-нинг номида эмас, албатта. Гап респуб-лика зиё тарқатиб келаётган муҳтарам кўчмачиларимиз, уларнинг беминнат, лекин*

машаққатли меҳнатидадир. Н. Сафаров, *Оловли излар.*

3 Зиё (эркаклар исми).

ЗИЁД [а. زياد — кўп, ортиқча; қўшимча] **1** *рвш.* Ортиқ, кўп, бисёр. *Ғужбоғда юздан зиёд хонадон бор.* «Ёшлик». *Ҳозиргача 3 минг тоннадан зиёд «оқ олтин» терган бўлажак шифокорлар кун сайин ғайратга ғайрат қўшишяпти.* Газетадан. [Хосият:] *Мен сени ўз боламдан зиёд қилиб, елкамда кўтариб кат-та қилганман.* Н. Сафаров, Шарқ тонги.

2 Зиёд (эркаклар исми)

ЗИЁДА [а. زياده — кўпайиш; қўшилиш, қўшимча] **1** қ. **зиёд 1.** *Аламли дардлари бўлар зиёда, Жафо кўрар йўлда пойи-ниёда.* «Ойсу-лук». *Бўлурми зулм бундан ҳам зиёда?* С. Аб-дулла, Тоҳир ва Зуҳра.

2 *кўчма* Аъло, яхши. *Анаш халфа. Таби-ат уни баркамол этиб яратмиш: ҳусну ма-лоҳатию ақлу заковати бир-биридан зиёда.* С. Сиёев, Аваз. *Айтиш қийин, дўстим, дафъ-атан: Ширинликда нима зиёда? Гўдак учун она кўксидан Ширин нарса йўқдир дунёда.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

3 Зиёда (хотин-қизлар исми).

Давлатингиз зиёда бўлсин Бой бўлинг, бадавлат бўлинг. *Илоҳо, бегуноҳ гўдакларнинг дуойи хайри ила умрлари узун, давлатлари зиёда бўлмай.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЗИЁКОР [а. + ф. ضياكار — зиё, билим тарқатувчи] Илм тарқатувчи, маърифат-парвар, билим тарғиб қилувчи. *Кутубхо-нанинг ўзида зиёкорлар улуг саналарга ки-тоб кўргазмалари ўтказишмоқда.* Газетадан. *Зиёкор ўқитувчи мудом порлаб нур бермоғи, ўз зиёсидан авлодни баҳраман қилмоғи до-зим.* Р. Усмонов, Одобнома.

ЗИЁЛИ Ақлий меҳнат билан шуғулла-нувчи; илмли, ўқимишли, маърифатли. *Қишлоқ зиёллари.* ■ *Минбарлардан халқ зиё-лилари шарафига табрик сўзлари янграмоқ-да.* Газетадан. *Инженерлар ҳам зиёли ҳисоб-ланадими? — деди Ёқубжон Саидийга қараб.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ЗИЁН [а. زيان — зарар; йўқотиш] *айн.* **зарар.** *Зиён келтирмоқ. Зиён кўрмоқ.* ■ *Сен чурвақаларнинг кўлидан келадигани шу-да! Ишга зиён етказишдан бўлакни билмайсан-лар.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Шаҳар кўчасида тутун бурқситиб юрган машина-нинг зиёни баъзан у келтирган фойдадан ҳам кўндир.* Газетадан.

Бир мири ҳаён, уч мири зиён Фойдасидан кўра зиёни кўп. Бундай одамлардан бир мири ҳаён, уч мири зиён. С. Кароматов, Олтин кум.

ЗИЁН-ЗАҲМАТ қ. зиён. Ўтган мавсумда у бир оз катта тезлик режимида ишлаб кўрган, бундан ўзига ҳеч қандай зиён-заҳмат етганини сезгани йўқ. О. Мўминов, Хийбондаги уч учрашув.

ЗИЁНЛИ айн. зарарли. Зиёдли иш. Зиёдли ҳашарот. Чекиш зиёдли.

ЗИЁНЧИ Зарар етказувчи, зараркунанда. Сизга бошқа одамлар тўсқинлик қилди, бўлмаса, бундай зиёнчилар, хушомадгўйларни уриб, патини тўзатиб юборар эдингиз! А. Қаҳҳор, Мунофиқ.

ЗИЁРАТ [а. زيارت — ташириф, табаррук жойларга сафар қилиш] **1** дин. Муқаддас жойларга, мазор ва қабристонларга бориб сифиниш. Шунинг учун чинорнинг зиёратига атроф-теваракдан ҳар йили тумонат одам келиб кетади. А. Мухтор, Чинор.

2 Ҳурмат ёки расмият юзасидан кекса, табаррук кишилар, ҳурматли зотлар ҳузурига ташириф буюриб, уларнинг ҳолидан хабар олиш, уларни муборакбод қилиш. -Отамни зиёрат этгани келиб эдим, — деди Ааматжон. С. Сиёев, Ёруғлик. -Мирзо Анвар инимга худо мартаба ато қилган эмиш деб эшитдим, — деди Сафар бўзчи, — тиришни зиёрат қилай, деб келялман. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

Ҳам зиёрат, ҳам тижорат Сафар баҳонасида бошқа ишни битириб келиш. Эшон сўзини тамом қилгач, мулла Муҳаммад Салим унга: -Демак, сизнинг сафарингиз ҳам зиёрат, ҳам тижорат экан-да, — деди. С. Айний, Дохунда.

ЗИЁРАТГОҲ [а. + ф. زيارتگاه — сифиниладиган, зиёрат қилинадиган жой] **1** Зиёрат қилинадиган муқаддас жой, табаррук қадамжо (азиз-авлиёларнинг мақбараси ёки туғилган, яшаган жойи). «Занги бобо» зиёратгоҳи бир мақбарадир. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Кеча-кундуз зиёратгоҳ гавжум бўлар одамга. У. Исмоилов, Сайланма.

2 Кишилар кўп борадиган, йиғиладиган мўътабар жой. Бегимқул ўзбек ўғлони бўлса ҳам, унинг қони Белоруссия тупроғига тўжилди. Шу боисдан унинг қабри белоруслар учун зиёратгоҳга айланди. Н. Сафаров, Оловли излар.

ЗИЁРАТХОНА [зиёрат+хона] дин. ратгоҳнинг зиёратчилар тавоф қиладиган биноси, хонаси. Бойқушлар уяси бўлган туп чинорнинг қаршисида гумбазга р қилиб солинган айвон — зиёратхона ё Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЗИЁРАТЧИ дин. Муқаддас жой зиёратга борган ёки борувчи киши. Ўзани тақиллатиб чарчаган зиёратчунини томондан ошиб, дарвозани очди. Исмоилов, Сайланма. У мазорга тева атрофдан зиёратчилар.. турли-туман ниёзлар ва шу жумладан егулик нарсалар келтирар эканлар. С. Айний, Эслати Шаҳарларнинг маъмуриятлари.. зиёратчиларнинг мамнун бўлиши учун барча талларни кўрмоқдалар. Газетадан.

ЗИЁФАТ [а. ضيافت — меҳмондорчилик, меҳмондўстлик] **1** Тантанали меҳмончилик, банкет. Зиёфат охиради. Оқ тушиб, зиёфат яримлаганда, ҳовлиқиб ҳақи кирди. С. Сиёев, Аваз. Жўраларингиз қириб, зиёфат қилиб бер, жили яланғоч қолмассан [деди бригадир]. С. Нуоров. ! саларни аёз урмайди.

2 Умуман, меҳмондорчилик, меҳмончилик. Ҳақимбойвачча.. бир катта хонада лаганда уйилган қирғовул, каклик гўш қовурмаси билан [эллиқбошини] зиёфатди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Таом, емак; егуликлар. Шоназар зиёфат келтирди. Ҳақимжон билан Зевархон шу вақтда хуржундан шахматни олиб, эрмак кўйиб ўтиришди. «Тоҳир ва Зухра». Шунча зиёфатинг бас энди. Жонинг бўлса, ўзингиз амалинг. «Баҳром ва Гуландом».

ЗИЖ [а. زيج < ф. زيگ — астрономик жадвал] астр. Кўёш, Ой ва б. йирик сайларнинг юлдузлараро ҳаракатини, уларнинг самоддаги вазиятини кўрсатувчи жадвал астрономик жадвал (шундай жадваллар сизда тақвимлар тузилади). Аслида Ер ҳақида, деб фараз қилганимизда ҳам, бу ҳисоб ва зижларимизнинг моҳиятини ўзтирмаган бўлур эрди. «Фан ва турмуш».

ЗИЙНАТ [а. زينت — безак, пардоз; б. тиш] **1** Зеб, чирой бериш учун хизматчи буюм; безак. Зиёнат асбоблари Унсин онасидан ёдгор қолган ва ягона зийнат бўлган юпқагина эски биллагузукни айтади гапирди. Ойбек, Танланган асар. Онадан теккан мерос, Етти пушти

на зийнат, на давлат, На сукунат,
Г. Жўраева, Иқбол.

Бема. Хусн, кўрк берувчи нарса;
Зат-хурмат. Камтарлик — инсон зий-
Мақол. ■ Дастурхон — одамнинг зий-
Болам. Одам олдига дастурхон ёйиш
Бобомиздан қолган расм. П. Турсун.
Эни. Ўрнидан туриб чой бериш одам-
зийнатиدير, келинларнинг бор-йўғи
Хам шунда-ку! А. Қодирий, Ўтган

Зийнат (эркаклар ва хотин-қизлар

ЗИЙНАТЛАМОҚ Безамоқ, нақшлар
Эирой бермоқ. Хоразм тупроғида
Тотли мевалар, туркман отлари,
Тиллавлар, Хива заргарлари зийнат-
Тала буюмлар, той-той ипак ўрам-
Тератор ҳазратлариға пешкаш қили-
Сиев, Аваз.

ЗИЙНАТЛИ 1 Зийнат берилган, нақш-
ан безатилган. Зийнатли камар. Зий-
тақинчоқ.

Зийнатча Гўзал, чиройли, кўркам. Зий-
турмуш.

ЗИЙРАК [ф. زیرک — чаққон, эпчил;
но] Тез фаҳмлайдиган, фаҳми тез,
Кексалик тоши, ғам юки остида қад-
данган бу зийрак чол аёлларнинг аҳво-
дини сезди, англади. Х. Фулом,
Тилахон ёшлигиданоқ чаққон, зехн-
рак қиз эди. Ж. Сейтназаров, Тилла-
қувончи. «Зийрак» деган сўз нима-
деган нимадир? Бу сўзларнинг маъ-
нйтинг-чи, ким билади? Қ. Муҳам-
Зийрак ва анқов.

ЗИЙРАКЛИК Фаҳми тезлик, сезгир-
мурод саволларнинг мазмунини дар-
аб, раҳбарнинг бунчалик одамнар-
ва зийраклигига жуда қойил бўлди.
Турсун. Ўқитувчи. Жўракул ўзининг зий-
билими, қобилияти ва жўшқин ғай-
дан командирлар эътиборини ўзига
Назармат, Жўрлар баланд сайрай-
жон зийраклик қилиб, Аҳмад ака-
қиб кетмаганида, хунукроқ воқеа
ни турган гап эди. Р. Файзий, Ҳаз-
сон.

ЗИКР [а. ذكر — эслаш, ёдлаш; хотира] **1:**
Зикрмоқ (ёки қилмоқ) кт. Эсламоқ, ёдга
қайд қилмоқ. Навоий юқорида ном-
этиб ўтилган шоирлар билан яқин-

дан таниш бўлган. «ЎТА». Айниқса қуйида зикр
қиладиган ҳолимиз бу икки опа-сингилнинг
характердаги фарқларини очиб кўрсатиш учун
етадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 дин. Тасаввуфда мусулмонларнинг ху-
дони ёдга олиш билан боғлиқ маросими ва
шу маросимда айтиладиган мусиқий-шеър-
рий туркум. Биз зикрдан гузарга чиқиб, ҳар
ер-ҳар ерда бўлаётган базмларни тамошо
қилдик. М. Муҳаммаджонов, Турмуш ури-
нишлари. Халфаларни ҳам тақлиф этинг,
зикр олдидан овқатланиб олишин. Ё. Шуку-
ров, Қасос.

ЗИКР-САМО, зикру само [а. ذكرسماع
— номини айтиш ва тинглаш] қ. зикр **2**.
Илмнинг, санъатнинг, китобнинг ўрнини
суфиларнинг тасбеҳи, каромати, зикру са-
моси эгалади. Ойбек, Навоий.

ЗИКРХОНА [зикр + хона] Зикр туши-
ладиган ёки тушилаётган жой, хона.

Зикрхона у ерда, ҳалимхона бу ерда Хиз-
матни бирор ерда қилиб, ҳақини бошқа
ерда талаб қилинганда айтиладиган ибора.

ЗИКРЧИ Зикр тушувчи одам, зикр қат-
нашчиси. Бобом «хув» деб, дарров ўртадаги
зикрчиларга қўшилиб, зикр тушиб кетди.
Ойбек, Болалик.

ЗИЛ 1 Ердан узиб бўлмайдиган даража-
да оғир (нарсa, юк ҳақида). Зил юк. ■ Лойға
тушди югуриб шу чоғ, Зил шотини кўтарди
азот. Мирмуҳсин. Шофёр зил гавдасини бир
тебратиб қўйиб, яна гапга тушиб кетди.
«Муштум».

ЗИЛ 2 [а. ضل — йўлдан озмиш, адашиш;
ҳалокат] Кишига оғир ботадиган, оғир те-
гадиган. Ҳазил, ҳазилнинг таги зил. Мақол.

Ичдан зил кетмоқ 1) қаттиқ мулзам бўл-
моқ, хижолат тортмоқ; 2) алам ва ҳасад-
дан эзилмоқ, руҳан қийналмоқ. Натижада
ютуқларимизни кўролмай, ич-ичидан зил ке-
таётган душманларимиз шармандаю шарми-
сор бўлди. Н. Сафаров, Оловли излар; 3)
қўрқиб хавотирликка тушмоқ, ич-ичидан
қўрқмоқ. Мадумар ҳокимнинг совуқ муома-
ласини кўриб, ичидан зил кетди. М. Исмои-
лий, Фарғона т. о.

ЗИЛ 3 Бир-биринга уриб чалинадиган,
металл дисklar шаклидаги мусиқа асбоби;
қ. **гонг 1**. -Маданият уйи асбоблар сотиб
олгани пул берди. Ҳозироқ барабан, зил, кар-
най сотиб олдик, — деди Собиржон Маш-
рабға. Ш. Саъдулла, Икки билагозук.

ЗИЛДАЙ, =дек Жуда оғир, кўтариб бўлмас даражада оғир. *Поезд жўнашига учинчи кўнғироқ урилганда, икки кўлида зилдек чамадон кўтарган, бўйни елкасига туташиб кетган бир киши кирди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Кайфияти бешбаттар хуфтон бўлган Фармонов уйга қайтди-ю, ечинмасдан, зилдай гавдасини диванга ташлади.* «Муштум».

ЗИЛ-ЗАМБИЛ қ. зилдай. *Зил-замбил гилам.* ■ *Каттақўрғон шаҳридаги комбинат ишлаб чиқараётган зил-замбил столлар, диванларни ўрнидан қўзғатиш учун кўтарма кран керак.* О. Юнус, Қочинг, телефон жиринглаяпти. *Кетмонни кўтарай десам — зил-замбил.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Олинган намуналарни Викторнинг зил-замбил чамадонига солиб, ўзи тўшак-қонга кирди.* С. Кароматов, Олтин кум.

Зил-замбил бўлмоқ Хижолатдан ноқулай ҳолатда қолмоқ, изза бўлмоқ. *Мен зил-замбил бўлиб, ерга кириб кетай дедим.* Ойдин, Садағанг бўлай, командир.

ЗИЛЗИЛА [а. زلزله — ер силкиниши, титраши] Табиий сабаб орқасида вужудга келадиган ер ости силкиниши ва тебраниши; ер қимирлаши. *Бир нафаслик зилзиладан кечаги шаҳарлар сахрога айланди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *Тошкент зилзиладан кейин янги кўриниш олди.* Газетадан. *Кундузги олти балли зилзила, иморатларнинг қисир-қисир ваҳимани кучайтирди.* Мирмуҳсин, Умид.

ЗИЛЗИЛАБАРДОШ [а. + ф. زلزله برداش — зилзилага чидамли] Ер силкинишларига, зилзилага чидайдиган, бардош берадиган. *Зилзилабардош иморатлар.*

ЗИЛЗИЛАШУНОСЛИК Геофизиканинг зилзиланинг содир бўлиш сабабларини, унинг оқибатларини ўрганувчи бўлими; сейсмология. *Ўрта Осиёда зилзилашунослик фанини ривожлантириш халқ хўжалиги тараққиётида катта аҳамиятга эгадир.* «Фан ва турмуш».

ЗИЛЛАТ [а. ذلت — хорлик, хўрланиш; шармсорлик] кт. Камситиш, хўрлаш, ҳақорат; тубанлик. *-Шунда биз зорликдан, зиллатдан қутулурмиз, тинч бўлурмиз, ватанимиз тинч бўлсин, омин! — деди оломон.* Ойбек, Нур қидириб. *Ҳар балодан асрагучи энг муҳим қиммат яроғ — Тири ваҳиат, ханжари зиллатга қалқондир китоб.* Ҳамза, Танланган асарлар.

ЗИЛОЛ [а. لول — тоза, булоқ суви] Ниҳоят даражада тиниқ, шаффоф. ■ *Йўл ёқасидаги ариқда зилол суви уриб оқмоқда.* Н. Сафаров, Оловтин Улар [Турғун ва Саодат] *пастга тўз дарёнинг зилол суви бўтана бўлиб, чдан оша бошлаган эди.* О. Ёқубов, То Зилол сувнинг ойинасида *Иккисини* жонланар. Ҳ. Олимжон, Икки кў хикояси.

ЗИМ: зим (ёки зим-гойиб) бўлмоқ, бойиб бўлмоқ, йўқолмоқ, кетмоқ. *Бир ҳафтадан бери қаёқ бўлдинг?* З. Фатхуллин, Оби ҳаёт. *Қи ни қилиб бўлиб, бандитлар бирпасда йиб бўлдилар.* Ё. Хаимов, М. Раҳмонмамот. *Икромжон диванга ўтириб Турсуноининг завқи зим-гойиб бўлди.* Пмирзаев, Оғир тош кўчса.

ЗИМДАН [а. ضمنأ — билвосита, ринча] рвш. Махфий суратда, яши билдирмасдан. *Зимдан кузатмоқ.* ■ *Мов мийиғида кулиб, кампирга зимдан ди.* С. Нуров, Нарвон. *Алимардон чойи кан, зимдан унга қараб кўйди.* Ў. Ҳо Қалбингга кулоқ сол. [Ашурхон] *Ширнинг унга зимдан тикилиб турганин безовталанди.* С. Зуннуова, Олов. [Ошиқ йигитларнинг кўзлари ва илиқ сумлари ҳақида зимдан ўйлаб, яна ўзи уялиб кетарди. Ш. Тошматов, Эр

ЗИМ-ЗИЁ [ф. سيمسيه — «сиёхнинг куч. шакли: тўқ қора] Ҳеч н кўриб бўлмайдиган даражада қорон қоронғи, тим қоронғи. *Зим-зиё Мехмонлар кўчага чиққанда, атроф юлдузлар улкан қора чодирга қадалг соб чироқлардек йилтиларди.* С. Кар Сўнгги бархан. *Нестеренколар қай ўтириб олиб, зим-зиё тунда дарёда тортиб борардилар.* Н. Сафаров, излар. *Чирилдоқлар овозига тўла зим кечаси.* М. Мансуров, Ёмби.

Зим-зиё бўлмоқ айн. зим (ёки зим бўлмоқ қ. зим. -Оптоқ қизим, жуда бўлиб кетдинг? *Хабар ҳам олай дедиди Мурод ота.* И. Ўктамов, Ҳи [Ашир] *Зим-зиё бўлиб кетиб, бирдан даги чайқов бозор ўртасидан шўнги С. Анорбоев, Оқсой. Зим-зиё қили қилиб юбормоқ, йўқотмоқ; ўзла олмоқ.*

ЗИМИСТОН [ф. زمستان – қиш] 1 Қиш. *Зимистон фаслида кирсанг уйингга, Хузури боғу бўстон печ. Муқимий. Ҳар май-деҳ қиш уйқусидан уйғониб, зимистондан қутулиб, яйраб-яшинаган. Ш. Ра-Асарлар.*

2 Қуёлик, офтоб нури тушмаган жой; қиш. *Зимистон. Эшик тирқишидан офтоб нури тушиб турибди. С. Сиёев, Аваз. Қора булутлар пайдо бўлиб, ўрмон зимистонга айлантирди. А. Раҳмат, Бир баҳодир.*

3 Тим қўчма Қоп-қоронғи, тим қоронғи. *Долон кундуз кунлари ҳам қор зимистон бўлади. Ж. Шарипов, Хозимни очсам – уй зимистон, болиш-лаб ётибман. Т. Мурод, От кишна-ром. Уйнинг ичи зимистон эди. Э. Раи-аб қишлоқ.*

4 Ма Рўшноликдан маҳрум, зиёдан ҳаёт. *Не зотлар ўтдилар ҳасратга кунлари зимистон, тунни сим-сиёҳ. А. Ииллар армони. Еруғ дунё шу экан, зимистонга кўникиб қолганмиз [деди А. Мухтор, Опа-сингиллар. Зимистон эди, Турғуной, Бахтинг кул-ли тўлган ой. И. Султон, Номаъ-н.*

5 Ма Номаълум, қоронғи нарса; но-маълум. *-Уодаминг ўтмиши зимистон. Ўтмишини яшириб юради, – деди И. Қаландаров, Шохидамас,*

ЗИММА [а. ذمه – таъминлаш, ҳимоя, масъулият] (фақат ж. к., а. к. ва ч. к. шаклида эгаллик қўшимчала-шилатилади) Кимсанинг гарда-бўйнидаги иш, вазифа, масъули-ят. *Агар сен бу ёқни ўз зимманга ола-санг, бу томондан ҳам хотиржам бўласан. А. Қодирий, Обид кетмон. Ишнинг бул котибнинг бўйнида, журнал эяри шу тўртликнинг зиммасида Мусаёнов, Ҳиммат. Аввал бу юмуш-ларим аканинг зиммасида экан. «Олдузи».*

ЗИММАСИГА ОЛМОҚ Гарданига олмоқ. *Зиммасига олмоқ деҳқонлари ўз зиммаларига ол-моқ топширигини шараф билан адо-лат қилишди. «Ўзбекистон қўриқлари». Зимма-сига олмоқ Гарданига тушмоқ. -Зиммамиз-га олмоқ билан ишни билиб олайлик, ўртоқ*

раис, – деди ярим ҳазил оҳангда Дмитрий Николаевич. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Зиммасига юкламоқ Гарданига юкламоқ. Ҳақиқатан ҳам батальон зиммасига кат-та масъулият юклатилган. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЗИМН [а. ضمن – таркибидаги, ичида-ги нарса] кт. Мазмун, моҳият; асос, замин. *Биз бул ғазал мусаннифини тутиб, сазойи этишини эмас, ғазал зимнидаги сўзларни му-шоҳада қилиб кўрмоғимиз мақбулдир. С. Сиё-ев, Аваз.*

ЗИМНАН [а. ضمناً – билвосита, яши-ринча] эск. айн. зимдан. *Зимнан кузатмоқ.*

ЗИМ-ҒОЙИБ; зим-ғойиб бўлмоқ қ. зим.

ЗИНА [ф. زينه – поғона, даража; нар-вон, пиллапоя] 1 Бино ва иншоотларда юқорига чиқиш ёки пастга тушиш учун мўлжаллаб ясалган поғонали қурилма ва унинг ҳар бир поғонаси; зинапоя. *Ғиштин зина. Мармар зина. Зинадан чиқмоқ. ■ Ҳам-дам ака айвон зинаси олдидан тўхтади. С. Зун-нунова, Гулхан. [Алимардон] Кампирнинг гап-ларини эшитиб ҳам ўтирмай, зиналардан чо-ниб тушиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Сафарали бир зина пастга туш-ган эди, орқада рус қизи бир нима деди. Ой-дин, Келин ўғил туғибди.*

2 Остона, бўсаға. *Эшик очилиб, шоп мўйлов, ғўштдор юзидан заҳар томчиллаган Мочалов билан бирга унинг каби поғонли, яроғ-аслаҳали. тўра зинада қаққайди. Ой-бек, Танланган асарлар. Узоқдан дарвозамиз кўринганда, юрагим шув этиб кетди. Дарво-за зинасида кимдир чўққайиб ўтирарди. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.*

3 Қўчма Босқич, поғона; марта, карра. *Хоннинг йўлбошчиси бўлган кишининг ўзи зулмда Азизбекдан неча зина баланд ўринни ишғол этувчи кимса бўлса, биз қандоқ қилай-лик! А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ЗИНАПОЯ [ф. زينه پايه] қ. зина 1. *Бугун Бобур келишидан олдин Хўжа Абдуллонинг фармойиши билан қасрнинг зинапояларига яна пойандоз тўшалди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Латифий Фотиманинг қўлидан уш-лаб, зинапоядан четроққа тортди. П. Тур-сун, Ўқитувчи.*

ЗИНГИЛ: зингил солмоқ шв. Разм сол-моқ, астойдил, синчковлик билан тикил-моқ. *Намозшом эса чорпояда терлаб-пишиб ёвгон шўрвага нон бўктириб еяётган жигар-*

банди — Қодирга зингил солиб қаради, хўп оғиз жуфтлаб кўрди, аммо истиҳола қилди, индамади. «Ешлик».

ЗИНДА [ф. زنده — жонли, тирик] 1 эск. Тирик, барҳаёт.

Зинда қилмоқ Тирилтирмоқ; ҳаёт, жон бахш этмоқ. [Ҳайитжон Тўлахонга:] *Бир аканг борки, мурдани зинда, зиндани газанда қилади.* Ҳамза, Паранжи сирлари. Фироқингда гоҳи юз ўлдириб, гоҳ зиндалар қилдинг. Висолинг захридани нўш айласам, сен ғамзалар қилдинг. «Муштум».

2 қарғ. Ўлгур, бадбахт. *Остонада ўлигинг қолсин, зинда!* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Илоё ўнганмасин, мени қўйдирган зинда!* [деди Холжон]. Уйғун, Асарлар.

ЗИНДОН [ф. زندان — турма, қамоқхона; бандихона] 1 тар. Амир ва хонлар замонида ер остига қурилган зах ва қоронғи қамоқхона. Зулм зиндондан ёмон. Мақол. ■ *Маҳбусларга тўлиб зиндонлар, Адолат деб тўкилди қонлар.* Э. Раҳим, Янги қадам.

2 кўчма Азоб-уқубат макони; азобхона, гурбатхона. *Хуросон олимлар учун зиндон [деди Бадиа].* Мирмуҳсин, Меъмор. *Ҳеч маслаҳат чиқмади, Эр ва хотин бемадор: Бўлган эди кенг дунё Булар учун зиндон, тор.* Ғайратий. *Гуландом дуторни олиб созларкан, деди: -Дутор бўлмаса, бу зиндонда юрагим ёрилиб ўлар эдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

Кўча хандон, уй зиндон Кўчада ўйнаб-кулиб юрувчи, уйда ғазабини сочувчи одам ҳақида. [Нафиса] *Бундай қараса, қизи Сурайёнинг тили «қақа», «шоколад»га келиб, тилдираб юриб ҳам кетдики. Аъзам димоғидан тушмайди, юзингда кўзинг борми, демайди.* Кўча хандон, уй зиндон. Шухрат, Жаннат қидирганлар.

ЗИНДОНБАНД [ф. زندانبند — зиндонга қамалган] Зиндонга солинган, қамалган. Амир уларни яна дарҳол ушлашиб қаматди, ўлдирди, зиндонбанд қилди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ЗИНДОНБОН [ф. زندانبان — зиндон кўриқчиси] Зиндон қоровули. *Улар қалъа дарвозаси ёнига етиб келиб, зиндонбонларга йўлиқишди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Зиндон ёнига бориб, зиндонбон билан гаплашди.* С. Сиёев, Аваз. *Зиндонбон, бекларнинг қошига бориб, маълум қилди.* «Эрали ва Шерали».

ЗИНДОНИ [ф. زندانى — маҳбус] с. т. Баданга чиққан катта, ёмон яра.

Пулига зиндонни чиқибдими Ўзгирганиб, бировдан тама қилувчилар батан қўлланадиган ибора.

ЗИНДОНЧИ с. т. Зиндонбон.

ЗИННИХ с. т. Зирних.

ЗИНО [а. زنا — бевафолик, бузғоқчилик] 1 Никоҳсиз, ношаръий сий алоқадда бўлиш; фаҳш. *Бир шаҳар, бузуқ хотин бор экан. Шу хотин қари қиёмат ваҳмига тушиб, ағламнинг борибди: -Ағлам почча, киши зино қилиб бўлади? — деб сўрабди.* А. Қаҳҳор, Кнор чироқлари. *Мана шу табиати [Қосим ювош] хиёнат, зинони билма. тидоий давр одамларини эслатарди.* Ҳ. мали, Навбахор.

2 кўчма Гуноҳ, айб. -Бомдод на ё шариатга, ёнки зино ишларга р. лигингизни аён қилинг, — деди му Мамаражаб. С. Сиёев, Қиз болани деди. *Насриддин ҳам кетар сал йир бермасин тагин бир зино.* М. Али, дунё.

Валади зино қ. валад 1.

ЗИНОКОР [а. + ф. زناكار — зиночи, бузуқ] Зино ишлар қилувчи; фосиқ, Асрорқул кулиб: -*Зинокор! таънали оҳангда.* — Уялмайсанми? Н. чев, Ёронгул.

ЗИНОКОРЛИК Хиёнат, бузуқ фаҳш.

ЗИНХОНА 1 қ. зиндон 1. *Беш ми кейин бойнинг зинхонасида «вой жони ётганлар устига яна икки банди ортга С. Айний, Куллар. Катта бинонинг рафида хонақоҳ ва чап томонида икки ли иморат, унинг ости зинхона ва қисмида қатор хужралар.* А. Ҳакимов изидан.

2 кўчма Фаҳш, гуноҳ ишлар билан қўлланадиган жой. *Ишдан кетсам келки, бу идорани — бу пирхонани зинхонингизга йўл қўймайман.* Н. Аминов, чи фаршталар.

ЗИНҚАРЧА 1. «Равшан» ва «Қундуз билан Юлдуз» дларининг ўзидагина баҳрин.. зинқарча ғалдоқ.. каби олтмишга яқин қуш н тилга олинади. «ЎТА».

2 айн. **жинқарча 2.** -Хўш, ўзингча фа деб ўйлаган бу одобсиз сафсата, нима демоқчисан? Мени илон қилган

«...ерча?!» — деди Фосих афанди Дилшодга. Димоилий, Фаргона т. о.

ЗИНФИЛЛАМОҚ I Жуда тез юрмоқ, тизилламоқ, гизилламоқ. Фойтунчи ирғиб кетди. Калтаминор томон зинфиллаб кетди. С. Сийёев, Аваз. Узинфиллаганича навбат-бадиитирадиган томонга кетди. Л. Тожи. Меҳрим сизга, одамлар. Кенжа зинфиллаганича уйга чошиб кетди. Н. Фозилов,

ЗИНФИЛЛАГАН товуш чиқармоқ, визилламоқ. Кулоғим зинфиллаб кетди. ■ Тепада зинфиллаб учган снарядлар, миналарнинг баданларини олов ва тутун аралаш ер уюмлари.. ■ Куёш қораймас. Лекин атрофда сунуш кулоқларни зинфиллатувчи сукунат эди. Н. С. Нуров, Нарвон.

ЗИНҲОР [ф. زنهار — хавфсизлик, ҳишманлик, панох] *рвш.* Асло, сира, мутлақо. Бизнинг айбига кулмагин зинҳор, Сенинг ҳам айбига кулувчилар бор. Мақол. ■ Дунёни қўрқмасман зинҳор. А. Орипов. Отанени(нг) қўрқмабормегин зинҳор ҳам бизларни қилма, қўрқмабормегин зинҳор. «Эрали ва Шерали». Рихси. ■ Сенинг фикрича, қурилишни тўхтатармиш, қўрқмабормегин зинҳорда соғилган сут ёқмасмиш. Мен бу зинҳорга зинҳор қўшилмайман. Р. Файзий, Нарвон. Баҳор келди.

ЗИНҲОР-БАЗИНҲОР *рвш.* Сира ҳам, асло. Маждиддин.. жаҳалли товуш битиради: -Сиз бу сўзни иккинчи дафъа зинҳор-базинҳор оғзингиздан чиқарманг. Ойбек. ■ Навоий. Йўқ, Султон дардини жиянига зинҳор-базинҳор ошкор этмоқчи эмас. Х. Султон. ■ Онаминг юрти. [Содиқжон:] -Юлдуз чиндан ҳам сенга кўнғил қўйган бўлса, зинҳор-базинҳор буни сезсанг ҳам, зинҳор-базинҳор сир берма, — деди ўзига ўзи. Р. Файзий, Нарвон. Баҳор келди.

ЗИП: зип этиб Жуда тез, елдай учиб. Зип титрамайга чиқиб олдим.

ЗИПИЛЛАМОҚ с. т. Физилламоқ, жуда юрмоқ, елмоқ. Бир оздан сўнг амакиси зинпиллаб кетди ва зипиллаб ошхонага кирди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ўзи бебаҳо дастёр-а, зинпиллаб, ҳамма ишни битиради бир зумда. Н. С. Нуров, Нарвон. Акам бўлса, отам уйдан зинпиллаб билан, тегирмон бошига қараб зипиллайди. А. Кўчимов, Ҳалқа.

ЗИР I *рвш.* Иш-ҳаракатнинг тез, чаққон бажарилишини, қайта-қайта амалга

ошишини билдирадиган сўз. *Хизматкор хотин зир югуриб, чой тайёрларди. Мирмуҳсин, Умид. Меҳмонларга ҳали у, ҳали буни ташиб, ташқари ҳовли билан ичкари ҳовли ўртасида зир югурдим. П. Турсун, Ўқитувчи. Наҳотки икки йилдан бери бир бечорани зир қатнатиб овора қилсалар, Тошкент қишлоғи билан Марғилоннинг ораси озгина йўлми ахир?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЗИР II тақл. с. Ларзадан тебранувчи нарсаларнинг ҳаракати ва товуши ҳақида. *Портлаш зарбидан ойналар зир этиб кетди. ■ Руҳли, кучли кўкракдан чиққан бу ашула тевааракни зир эттириб юборгудек, Отабекка ҳам бошқача бир таъсир берадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Зир титрамоқ I) совуқдан, кўрқув ёки ҳаяжондан қаттиқ қалтирамоқ. *Зир титрадим, бир кўрқдимки, нафасларим бўғилиб кетди. Ойбек, Нур қидириб. Зумрад зир титраб, ҳамма уйни айланиб чиқди. С. Сийёев, Отлик аёл; 2) кўчма жуда ҳам кўрқмоқ, ҳайиқмоқ. У мендан зир титрайди. ■ Такяҳона эшиги ичкаридан тарс-тарс урилди. Эшони судур зир титради. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Юраги зир этмоқ Юраги шув этмоқ, юраги гуп-гуп уриб кетмоқ. Тантибойваччанинг юраги зир этиб кетди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЗИРА [ф. زيره — хушбўй ўсимлик уруғи] Зирадошлар оиласига мансуб кўп йиллик хушбўй зиравор ўсимлик ва унинг овқатга ишлатиладиган уруғи. *Садаф хушбўй зира солинган шавлани чолга суриб қўйди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. Чошнагир аёл олтин лаганда зира ҳиди келаётган кабоб кўтариб кирди. П. Қодиров, Юлдузли туңлар.*

ЗИРАВА *шв.* Зирапча.

ЗИРАВОР Овқатни хушбўй ва хуштаъм қилувчи ўсимликлар (мас. зира, зирк, қорақанд, зарчува, қалампир, мурч) нинг умумий номи. *Ҳатто шу ниятда аллақайқдан зиравор ҳам топиб келди. Шухрат, Шинелли йиллар. Кабобнинг, зираворлар сепилган думба ёғининг димоғни қитиқловчи исси чор-атрофга ёйилди. «Ёшлик».*

ЗИРАЗОР Асосан зира ўсган майдон. *Табиий зиразорларимиз ҳам қаровсиз қолиб, пайҳон бўлиб кетяпти, бу ҳол эса ўсимликнинг кўпайишига ҳалал берапти. «Фан ва турмуш».*

ЗИРАК Кулоққа тақиладиган безак; исирга. *Тилла зирак.* ■ Икки қулоғига офтобни узиб олиб қўйгандек ялтироқ зирак таққан бир қиз кирди. С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон. *Сабоҳатнинг панжаларида қўша-қўша узук, қулоғида зирак, билагида тилла билагузукка ўрнатилган соат.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ЗИРАЛАМОҚ Зира сепиб қўймоқ, зира билан аралаштирмоқ. *Гўштни зираламоқ.*

ЗИРА-ПИЁЗ Майда тўғралган пиёз билан зира аралашмаси. *Зира-пиёз сепилган гўштнинг ҳиди Аҳмедовнинг сўлагини оқизди.* С. Зуннунова, Янги директор.

ЗИРАПЧА Терига санчилиб қолган нинадек ингичка чўп; тиканак. -*Сенинг бирон еринга кирган зирапча менинг юрагимга киради,* — деди Ашурмирзо. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Зирапча кирса ҳам, тиш оғриси ҳам ҳаловат йўқолади.* «Фан ва турмуш».

ЗИРБАК [ф. زیرهبا — зира солинган гўштли шўрва] Палов учун қовуриб, сув солиб қайнатиб қўйилган гўшт, пиёз, сабзи. *Саидий ҳовлининг саҳнига бурилди, димоғига зирбак ҳиди келди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ЗИРВАК с. т. Зирбак. *Бир қозонда макарон шўрва қайнапти. Иккинчисида ошнинг зирвагини қилияман.* П. Қодиров, Қадрим.

ЗИР-ЗИР: зир-зир титрамоқ (ёки қалтирамоқ) айн. зир титрамоқ қ. зир. *Зир-зир қалтираган Гулнор шўрвани нари-бери сузиб келди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Саҳнадаги Гулсаранинг қайғу-аламлари эскиликнинг даҳшатли кучи олдида зир-зир титраб турадиган аёлнинг қайғу-кулфатлари эди.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

ЗИРИЛЛАМОҚ 1 Парзага келмоқ, титрамоқ. *Момақалдироқдан деразалар зириллади.* ■ *Узоқдан самолётларнинг гувуллаши эшитилди. Ер ва ҳаво зириллади.* З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. *Синфимиз болалар кулгисидан зириллаб кетди.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

2 кўчма Жуда қўрқмоқ, ҳайиқмоқ. *Уста Маҳкамнинг кичик қизи Инобат маҳмадонагина чиққан. Келин аялари ҳам, опалари ҳам ундан зириллаб туришади.* С. Аҳмад, Асарлар. *Моҳидил ҳам акасининг ўжарлигидан зириллаб турарди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

3 айн. безангламоқ. *Мажлисларда кимнинг камчилиги бўлса, [Асрора] шартта юзига*

айтаверарди. Ундан раис ҳам ҳайиқ Қизлар-ку зириллашарди. С. Аҳмад, Ус

Юраги зирилламоқ Кучли дара қўрқмоқ. *Унинг [Муқаддамнинг] қада сишга мажоли қолмаган, ичкарига ки биланоқ ничоқ кўтариб турган дадасига ра бўладигандай, юраги зирилларди.* Ҳ. Ҳомов, Қалбингта қулоқ сол.

ЗИРИҚТИРМОҚ Тумтарақай қ қувламоқ, тириқтирмоқ. [Ёрмат] *Туми қасида бурнидан тўхтовсиз оққан сувни сезмайди. Чағир-чусур қилиб, ошиқ ўй маҳалла болаларини зиріқтириб қувл.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЗИРК [ф. زرشک, زرك — қизил в. чик мевали ўсимлик, барбарис] Тоғл ўсадиган қўп йиллик тиканли бута ва у ҳосили. *Яна йўл. Тоғ-тош. Харсанг; қатишиб ўсган зирк.* Газетадан. *Аваз ё Хулкар юқоридан шилдираб тушаётган ниқ сув бўйида, арча билан айқашиб з зирк тагида ўтириб овқатланишар эди.* Қодиров, Қора кўзлар. *Зира, зирк соли хушбўй паловнинг Бир чимдими ҳозир қ хумори.* С. Зуннунова, Соғиниш.

ЗИРНИХ [а. زرنیخ — маргимуш; ма мушли олтингугурт] 1 Бадандаги ту тўкиш ва яра-чақаларни даволаш учун латиладиган олтингугуртли қорншма.

2 Дўппига гул босиш учун ишлати диган сарғиш бўёқ.

ЗИРОАТ [а. زراعت — деҳқончили айн. деҳқончилик 1. Кучимиз кам, ҳуку. ўзининг трактори, машиналари, бояги а ган зироат илмини биладиган муллалари лан бизга кўп ёрдам берсин, дейман. А. Қ рий, Обид кетмон.

2 айн. деҳқончилик 2. *Ахир у ерда об лар бўлган-ку! Улар зироат қилишган.* С. роматов, Сўнгги барҳан.

3 Қишлоқ хўжалик экинлари. *Ерда мас зироат, Омон бўлсак кўпчилик.* Газ дан. *Камбағал деҳқонларнинг қанча-қанча роатлари сувсизликдан қуриб кетган.* Ҳ. 1 сирова, Мен ўзбек қизиман.

ЗИРОАТЧИ эск. 1 қ. деҳқон.

2 айн. агроном. *Жадид мактабла, кўпроқ очиб, дунёвий фанларни ўқитиб, миллатимиздан — асилзодаларнинг ўғил ридан муҳандис, зироатчи, доктор, тех, тайёрлаб чиқаришимиз лозим [деди Исл хўжа].* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЗИРОАТЧИЛИК эск. айн., деҳқончилик [Дуҷабборхўжа] Пахтачилик зироатчилик ба энг кўп даромад келтирадиган зироат. 2. базозликдаги дўконини акаси Аҳмаднинг топишириб, ўзи Сойариқ қишлоғига кетди. М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

ЗИРҚ-ЗИРҚ: зирқ-зирқ қилмоқ Зирқилламоқнинг мияси зирқиллаб кетди. Ў. Ҳошвар, Қалбингта қулоқ сол.

ЗИРҚИЛЛАМОҚ с. т. қ. зирқирамоқ. 1. Ҳамнинг мияси зирқиллаб кетди. Ў. Ҳошвар, Қалбингта қулоқ сол.

Юраги зирқилламоқ Кучли ҳаяжондан қўрқувдан юраги дуқилламоқ. Ёримдан қўрқувдан юраги дуқилламоқ. Ёримдан қўрқувдан юраги дуқилламоқ. «Оқ олма, қўрқувдан юраги дуқилламоқ».

ЗИРҚИРАМОҚ Тўхтовсиз оғриб турган зирқ-зирқ қилиб қақшаб оғримок, зирқирамоқ. *Йигитали танҳо юлдузга тикилиши анча ётди. Оёғининг зирқираши эшитилди. Т. Малик, Ажаб дунё. Ўнг қўлим-юрага олмайман. Зирқираб оғрийди. С. Ёруғлик. Бозорқул баъзида чалопдан кўнурса ёки кечаси сувялари зирқира-чўчиб кетади. А. Мухтор, Чинор.*

Юраги зирқирамоқ Руҳан эзилмоқ, қийинчилик юраги зирқ-зирқ оғримок. *Домла Шамуродов эшик ёнидаги креслога ўтирди, негадир яна кампири тушиб, юраги зирқиллаб кетди. О. Ёқубов, Диёнат.*

ЗИРҚИРОҚ Зирқираган, қаттиқ оғриқ. *Қўрқовдине] Баданига зирқироқ югурди, кўзлари туман қоплади. Шухрат, Шинелли қўрқовдине]*

ЗИРҲ [а. زرخ — темир қоплама; ф. زره — қўрқовдине] Ҳарбий кема, танк ва ш. к. нинг ўқ қоплаган темир (пўлат) қопламаси; *Гоҳ қўнларни чўл шамоли чинқириб келган эвадат экскаваторнинг зирҳларига, ғилдиракларига урилади. Ш. Фуломов, Қалб ун-ида.*

ЗИРҲЛАМОҚ Зирҳ билан қопламоқ, қопламоқ. *Зирҳланган автомобиль. Унинг қоплаганини] ичига.. кабелларни зирҳлаш қоплаганини тайёрланган пўлат ленталарнинг қийинчилиги қорғозга яхшилаб ўраб жойлаштирилган эди. Газетадан.*

ЗИРҲЛИ Зирҳ билан қопланган, бронированган. *Зирҳли поезд. Зирҳли пароход.*

ЗИРҲЛОВЧИ Зирҳ билан қопловчи. *Орадан бир ҳафта ўтиши биланоқ зирҳловчиларга ана шундай ҳужжат топирилди. Газетадан.*

ЗИЧ 1 Орасида бўш жой, тирқиш қолдирмай, бир-бирига тақаб қўйилган, ёпиштирилган; жипс. *Зич пол. Эшикни зич ёпмоқ. Зич қўйилган каравотларда юзга яқин бола ухлаб ётибди. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Жуда қалин, дўлдай зич учаётган ўқлар самолётларнинг теварак-атрофидан визиллаб ўтиб турибди. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Зич қўйилган парталарни тўлатиб ўтирганларнинг ҳаммаси ота-оналар эди. С. Зуннунова, Янги директор.*

2 Кўп; тиғиз, қалин. *Зич ўрмон. Майдонча атрофида одамлар зич. Т. Обидов, Юсуфжон қизик. Автобус ичида одамлар зич, ҳаво дим, турли хил атирларнинг ҳиди аралашиб, нафасни бўғадиган бир вазият юзга келган эди. Газетадан.*

ЗИЧЛАМОҚ Орасида жой қолдирмай, бир-бирига тақаб ёпиштирмоқ, маҳкамламоқ, жипсламоқ. *Мунисхон эшикни зичлаб, Саидийнинг қаршисига ўлтирди-да, унга томон энгашиб пичирлади. А. Қаҳҳор, Сароб. Рулдаги йигит эшикни қайта очиб, зичлаб ёнди. «Шарқ юлдузи».*

ЗИЧЛИК 1 Бир-бирига ўта яқин жойлашганлик; тиғизлик, кўплик, қалинлик. *Аҳолининг зичлиги. Экинларнинг зичлиги.*

2 физ. Модданинг ҳажм бирлигидаги миқдори, массаси. *Сувнинг зичлиги.*

ЗИҚ [а. ضيق — торлик, тиғизлик, танглик] **1** рвш. (фақат кесим взф.) *Ғоят чекланган, тиғиз; ниҳоятда оз. -Боришим керак. Вақт жуда зик, — деди Ҳотам. М. Ҳазраткулов, Журъат. Вақт зик, тонг ёриши яқин, тез ҳаракат қилиш керак эди. А. Раҳмат, Элик бир баҳодир. Умрзоқ ота иш тикилинч, вақт зик эканини фаҳмлаб, ошдан гап очмай кўя қолди. Ҳ. Гулом, Машъал.*

2 кўчма Бекордан-бекор диққат бўлаверадиган, тажанг, юраги тор. *Зик одам.*

Зик бўлмоқ Арзимаган нарсага юраги сиқилмоқ, диққати ошмоқ, диққат бўлмоқ. *-Ох, Пўлат, ғалати одатинг бор-да.. ўзингдан-ўзинг зик бўлаверсан, — деди Баҳор. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. Шу қадар зик, нозиктабиат бўлиб қолгани учун Бегимхон кўп дакки эшитди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Ҳадеб ишга тўғри бориб, тўғри қайтаверса ҳам, зик бўлиб кетаркан киши. Ф. Мусажонов, Собик. Зик қилмоқ Кимсанинг юрагини сиқмоқ, диққатини оширмоқ, қийнаб безор қилмоқ. Бой кечадан бери уйдан жил-*

гани йўқ, уйдагиларни ҳам зиқ қилиб юборди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

3 Юракни эзадиган, диққатни оширадиган. *Зиқ иш.*

ЗИҚЛИК 1 Тигизлик, танглик, чекланганлик (пайт, вақт ҳақида). *Бойвачча данакдай нонни оғзига ташлаб, вақт зиқлигини билдирмоқчи бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ночор қолган Қурбонали, вақтнинг зиқлигидан, онасиникида бўлган хотинини тунда бориб кўриб келди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

2 Дили хуфтонлик, маъюслик; тушқунлик. *Булутли қиш кунининг юракка зиқлик берувчи хира тонги эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЗИҚНА Ўтакетган хасис, қизганчиқ, мумсик. *Ўзи кўп зиқна, кўп пухта одам. Бир тийинни кўрса, ўн юмалайди.* И. Қаландаров, Шохидамас, баргида. - *Абдурахмон зиқнанинг ювундихўри бўлиб юраверасизми, айланай эр? — деди Баҳри.* Ҳ. Фулом, Машъал.

ЗИҚНАЛИК Хасислик, қизганчиқлик. [Фотима] *Орадан уч ой ўтар-ўтмас, бухгалтер эрини зиқналикда айблаб, уйига қайтиб келди.* Мирмуҳсин, Умид. [Куёв] *Ўта зиқналикдан, торликдан, дамлаб ичадиган чойларни ҳам ўлчаб берадиган бўлди, тийинларини туфлаб тугди.* Ш. Фуломов, Саҳрода. *Бу катта, кўркем дарвозани узокдан кўрганлар, дадаси зиқналик қилиб йиғган бойликни ўғли соғуряпти, дейишарди.* С. Юнусов, Қутилмаган хазина.

ЗИҚНАФАС [a. ضيق النفس — нафас қисиш, ҳарсиллаш; астма] Нафас қисиш касаллиги; астма. *Зиқнафас касаллигида ҳарсиллаш бирдан юз беради.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ЗИҚНОВ: *зиқновга олмоқ шв.* Сиқмоқ, қийнамоқ. *Отам билан онам, сендан кичиклар икки болали бўлди, қачон уйланасан, деб зиқновга олишади.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

ЗИҒИР 1 Поясидан тола, уруғидан мой, ёғ олинадиган бир йиллик ўсимлик. *Зиғир экмoқ. ■ Раис, колхозига план берилмаган бўлса-да, озроқ зиғир, кунжути эктираётганини, битта эски жувозни ҳам сақлаб қолиб, ишлатаётганлигини айтди.* С. Нуров, Нарвон. *Нилуфар далалар янги камалак, Деҳқон мафтун боқар зиғир гулига.* Н. Нарзуллаев, Сайланма.

2 Шу ўсимликнинг уруғи, ҳосили кана йиғитнинг кийимларидан зиғир ёғи ҳиди келади, унинг касби жувозкаш. П. диров, Юлдузли тунлар. *Кавушсимон донга зиғир ёғи қуйилиб, пахта тилик ёган бўлса ҳам, жувозхона ичи қизғиш кўриди.* Н. Фозилов, Оқим.

Зиғир ёғдек кўнгилга (ёки меъдага) моқ Гап-сўзи, хатти-ҳаракати билан ядан безор қилмоқ, жонга тегмоқ. [Муллази Мулладўстга:] *Ҳозир бу бойваччанга: меъдага зиғир ёғдек тегиб турибди.* Ҳ. Майсаранинг иши.

ЗИҒИРАК 1 бот. Эфир мойи олиш ў экиладиган кўп йиллик ўт. *Яра-чақа бўлларга кампирнинг отқулоқ, зиғирак я ўтлардан «дори» тайёрлаб бериши-чи?* Назир, Сўнмас чақмоқлар.

2 Заргарликда: исиргага ўрнатиладиган олтин ёки кумушдан майда юмалоқ лежалар шаклида ишланган безак тури.

ЗИҒИРДАЙ, =дек 1 Жуда оз, озги жиндек, қитдек. *Авазининг юраги ачим Бенаво, бемажол халқига зиғирдек кўи беролмаслигини ўйлаб, қалби вайрон бўи С. Сиёев, Аваз.*

2 Жуда кичкина, зиғир уругича. *Эк катта мавзулардаги баҳс-мунозаралар кейин, бу мушкуллик зиғирдеккина кўрин П. Қодиров, Уч илди. Бир-бирини из шайдо икки жон. Зиғирдек жон, шайдол бир жаҳон. Миртемир. -Ҳой куёв, сизга гап бўлдими, зиғирдек бола зерикчи қаёқдан билсин, — дерди [Гулсум кампир]. Сафаров, Танланган асарлар.*

ЗИҒИРКОР Зиғир экиш ва етиштири билан шуғулланувчи шахс.

ЗИҒИРПОЯ 1 Зиғир ўсимлигининг п яси, танаси.

2 Зиғир экилган дала, майдон. *Пода молларни тор кўчадан тез ҳайдаб, дала чикаради: у ерда зиғирпоя бор.* Ш. Холми заев, Оғир тош кўчса. *Белоруссиядаги ўрмоларнинг шовқини, ундаги зиғирпояларни нафаси.. ҳамма жойларга етиб келганд бўлди.* Газетадан.

ЗИҒИРЧА айн. *зиғирдай.* *Бирорта оди зиғирча камчилигимиз ҳақида оғиз очса, т моғидан гиппа бўғамиз.* Ф. Мусажоно Ҳиммат. *Бировга зиғирча озор берган инс эмасман.* Ю. Шомансур, Қора марвари. [Жўрапошианинг] *Рангида зиғирча қон йў.*

қариб кетибди. М. Исмоилий, Фарғо-
в. о. Сизда вафо деган нарсадан зиғирча
■? — деди Нишонбой Чиннихонга. П.
■ров, Юракдаги куёш.

ЗИҒИРЧАЛИК Оз бўлса ҳам, кичик
■ ҳам. Гарчи 1940 йилдан буён торкўча-
■ вами уч марта ўзгартирилган бўлса ҳам,
■ кўчада зиғирчалик ўзгариш бўлмаётир.
■ тум».

ЗИҒИР [ф. *zigir* — қирғоқ; ҳошия, жияк] 1
■ сатҳ кесишган чизик; қирра. *Тахта-*
■ *зиғи.* Деворнинг зиғини чиқармоқ. ■
■лар ва пирамоналарнинг зиғлари ганч-

■ бартма қилиб ишланган. М. Осим,

■ йўлларида.

■ қирғоқ, чет. *Қор учқунлар, том ва де-*

■ *қори оқариб қолган эди.* С. Аҳмад,

■ далалар. *Эшон ая дераза зиғига*

■ *қоронғида шитирлаётган баргларга*

■ *на бошлади.* С. Аҳмад, Хукм.

ЗОТИЙ [пол. *zloty*] Польша Респуб-

■ *нинг пул бирлиги.*

ЗМЕЕВИК [р. «змея» с. дан — илонси-

■ нга ўхшаш] 1 геол. Силикатлар тур-

■ мансуб, илон пўстига ўхшаш сар-

■ кулранг-яшил доғлари бўлган ми-

■ серпантин.

ЗМЭС. Иситиш аппаратларида спирал-

■ буралган найча; эгри-бутри қувур.

ЗИТ [а. *ضابط* — офицер, миршаб;

■ вчи] Армия ва флотда, умуман,

■ учлар тизимида командир мар-

■ ҳарбий хизматчи; офицер. *Буни*

■ *зобити ўргатган эди.* А. Қаҳ-

■ *б. Ҳовлиқиб, рус ҳарбий зобити-*

■ *да шахзода Исфандиёр кирди.*

■ Еруғлик. *Бу албатта халқ ораси-*

■ *лар ҳақида яхши фикр тугдириш*

■ *ган ҳийладир.* Ш. Холмирзаев,

■ *қор тушди.*

ДАРА [а. *دارا* — дара] шв. Дара, тоғ орали-

■ қириқ; жарлик. *Тўш-тўшига лаш-*

■ *қўнади. Қанча одам зовдан таш-*

■ *Ширин билан Шакар». Унг то-*

■ *на зов. Икки тегирмон сув ўша*

■ *н оқиб тушяпти.* Ш. Холмирза-

■ *трик. Ҳожар янгам узоқ-узоқлар-*

■ *данканча, Чортоқнинг устидан се-*

■ *рив томонга юриб борарди.* С. Ис-

■ *мом гўзал.*

■ Заҳоб ерларни қуритиш, захни

■ учун қазилган чуқур ариқ; закан.

Кеча ёмғир ёғиб ўтди. Ерлар лой. Бугун кол-
хозчилар қазишар зовур. Уйғун. Даланинг ён-
дамасидан чуқур қилиб қазилган зовур ер-
нинг охиригача чўзилган. Р. Файзий, Чўлга
бахор келди. Кунчиқардан бошланиб, қибла
уфққача бориб тақалган зовур ёнбағирла-
рига нурсиз соя тушди. Н. Аминов, Тилло
табассумлар.

ЗОВУРЧИ Зовур қазувчи. *Етмиш тўрт*
ёшга кирган Тоғжонат зовурчи канал қури-
лиши ҳақида хабар топиб, икки ўғлини юбо-
рибди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.
Зовур қазувчиларнинг оши учун қишлоқдан
икки қовоқ қатиқ йигиб бораётган бир йи-
гитнинг ҳамроҳлигида Рафиқов яёвлаб, зо-
вурчиларнинг олдига жўнайди. А. Қодирий,
Обид кетмон.

ЗОДАГОН [ф. *زادگان* — яхши оила фар-
зандлари] эск. Илгари замонларда оқсуяк-
ларга, имтиёзли табақага мансуб шахс;
асилзода. Ш. *Ҳамроев аввалига чор амалдор-*
ларининг, бою зодагонларнинг кунни битгани-
га ишонқирамай юрди. «Ўзбекистон қўриқла-
ри». *Зухра бегим тегаман, деса уни олади-*
ган зодагонлар топилар эди. П. Қодиров,
Юлдузли тунлар. Сарой зодагонлари ораси-
да Абдуллатифга қарши фитна тайёрлана-
ди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ЗОДИАК [юн. *zodiakos (kyklos)* — ҳайвон-
лар (доираси)] астр. Осмон гумбазидаги
Куёш, Ой, катта сайёралар ва кўпчилик ки-
чик сайёралар йил давомида ҳаракатланган
ва 12 бурж [Ҳамал, Савр, Жавзо, Сара-
тон, Асад, Сумбула, Мезон, Ақраб, Қавс,
Жад(ий), Далв, Ҳут] жойлашган айлана.

ЗОЕ [а. *ضائع* — йўқолган, нобуд бўлган]:
зое кетмоқ Бекор кетмоқ; фойдасиз, яроқ-
сиз бўлиб қолмоқ. *Расул аканинг изланиш-*
лари зое кетмади: сеялкани минерал ўғит со-
лишига мослаштирди. «Ўзбекистон қўриқла-
ри». *Меҳнатсевар халқимизнинг тўккан тери,*
сарфлаган меҳнати зарра бўлса ҳам зое кет-
мади. Н. Сафаров, Оловли излар. Зое қил-
моқ Бирор ишни бекорга кетказмоқ, йўқ
қилмоқ. Бечора Нодира оғир ҳолда, Анварни
кишига шогирд бериб, ўқишини зое қилишга
кўзи қиймади. А. Қодирий. Меҳробдан чаён.

ЗОЕЛИК: зоелик тортмоқ (ёки кўрмоқ)
Зиён кўрмоқ, зарар қилмоқ. *Мен сиздан зо-*
елик тортмадим. ■ Ҳар қалай, даштга тер
тўкиб, зоелик кўрмади. Нима тикса, олтин
бўлиб уняпти. Ҳ. Назир, Маёқ сари.

ЗОЙИЛ [a. زائل – йўқ, бартараф бўлувчи]: зойил бўлмоқ Йўқ бўлмоқ; бартараф бўлмоқ. *Мулла Обиднинг юзидаги бояги қайғуришли кайфияти бирмунча зойил бўлди.* А. Қодирӣ, Обид кетмон. *Мавлоно замоннинг моҳир ҳақими эрур. Зора мараз зойил бўлса [деди Муҳаммад Паҳлавон] М. Осим, Сеҳрли сўз.*

ЗОК [ф. زك – купоросларнинг умумий номи] ким. Темир купороси, темир сульфат; сувда осон эрийдиган оч яшил модда.

ЗОЛ I [ф. زال – жуда ҳам қари] кт. Кўп иш кўрган, ҳамма нарсага ақли етадиган; тадбирли. *Кўҳна дунё, қари тарих, зол. Сийнанг мунча аламга тўла. Миртемир. [Муллараўзи]: Энди хат масаласи бўлса, бари бир, у зол хотин бир алдандими, энди ҳушёрроқ бўлади.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

ЗОЛ II [a. زال – араб алифбосидаги ز – з ҳарфининг номи] Араб графикаси асосидаги эски ўзбек ёзувида ўн биринчи ҳарфнинг номи.

ЗОЛДИР Шар соққа, волдир. *Темир золдир.* ■ *Одамгарчилик ўлсин, золдирга ўхшаб нуқул нишабга думаласа!* Шухрат, Олтин зангламас. *Унинг [сэрнинг] кўзлари золдирдай ўйнаб кетган эди.* «Муштум».

ЗОЛИМ [a. ظالم – зулмкор, мустабид] I Зулм қилувчи, зулмкор, жабр қилувчи. *Илоннинг захри ёмон. Золимнинг қаҳри ёмон.* Мақол. ■ *Фақат хотинларгина золим подшоҳи қарғаб чинқирар, йиғлашар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Акрам ҳожи саволида давом этди: -Ҳокимингиз жуда золим эмиш, бу тўғри сўзми?* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Мамлакат пароканда, золим тождорлар қон устига қон тўқурлар [деди Мавлоно Фазлиддин].* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Раҳм-шафқатни билмайдиган, бераҳм. *Золим эр.* ■ *Бориб айтинг ўшал золим йиғитга, Унинг ишқи бу бағримга туташиди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

3 Бераҳмлиқни, шафқатсизлиқни ифодаловчи. *Гулсумбиби индамади, ёлғиз золим кўзлари билан ўқрайди-да, айвоннинг бир чеккасида, касал каби, чўзилиб ётди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Жабр-зулм билан тўлиб-тошган, қаҳрли. *У [Йўлчи] ўз синглисини Гулнордан айшириб, уни золим танҳолик қучоғига отишини*

истамаганидан, яна бир неча вақт Уни бу ерда қолдиришга мойил эди. Ойбек, танланган асарлар.

ЗОЛИМЛИК Зулм қилишлиқ, шафқатсизлик. *Золимлик қилмоқ.* ■ *Демишлар вайронадир, Агар золимлик этса шоҳ.* Э. Ҳидов, Муҳаббат. *Уни [бойни] юз-хоти май, золимлигини дангал юзига солиш.* Яшин, Ҳамза. *Аммо эгачингизни хоҳла одамига зўрлаб узатсалар, шунинг ўзи та бир золимлик бўлмагайми?* [деди Мавлоно]. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЗОЛИМОНА [a. + ф. ظالمانه – зулмкор, золимларча] рвш. Золимларга ҳавошида; золимларча, шафқатсизларча. *Бекнинг бу золимона буйруғига қаршилик сўзлар айтишини ўйласа ҳам, аччиқандай кишига айтилишини ўйлаб, ўзи оз йиғди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Наб] Хушрўйнинг юзида золимона бир ишга зо кўрди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЗОМБИ [ингл. zombi(e) < африка тилидан: муқаддас илон; афсун, жодуга билан тирилтирилган мурда] Бегона кишининг таъсир кўрсатиши (кучли уйқулар, наркотиклар, онг-фикрни хиратрувчи препаратлар, гипноз ва б. руҳанитар ситалар таъсири) ёрдамида бировнинг руғига, хоҳиш-иродасига сўзсиз бўйсунган, мустақил фикрлай олмайдиган, ўзи ва эркига эга бўлмаган киши; маънавий Японияда пайдо бўлган.. зарарли оқимларга асосланган мамлакатлардаги ёш йиғит-қизларнинг таъсир дасидан, онг-шуурдан маҳрум қилиб, айлантириб қўйгани бу фикрнинг даражаси. «Миллий истиқлол гоёси».

ЗОМИН [a. ضامن – кафил] Рўй кутилмасиз ишга сабабчи, айбдор. *Қутулмоғим мушкулдир гумон, Ўн маънавий бўлдим охири зомин.* «Баҳром ва Гулаб» -Бировнинг жонига зомин бўлишдан қўрқасизми? – деди Элмурод. П. Турсун, Ўтган кунлар. *Ҳўш, айтинг, ким зомин акам қонига қимлар ачинди унинг жонига.* А. П. Изҳор.

ЗОМЧА шв. Ранги, катта-кичиклиги билан бўлган ҳандалакларнинг умумий номи. *Аваз, бозорга кириб, икки зомча [ҳандалак] ола кетайлик, дея Мутрибни қовун бошлади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЗОНА [юн. zone – минтақа] Ер юзасидаги муайян умумий белгиси билан ажрал

– жойи, минтақаси. *Тундра зонаси. наси.* ■ *Нейтрал зонадан ўтиб, одим.* А. Убайдуллаев, Қонли изобод қишлоғида катта дам олиш эпо этилмоқда. Газетадан. *Урта аҳолиликлари жуда қуруқ иқлимли қойлашган.* «Фан ва турмуш».

НАЛ Бирор минтақага, зонага оид.

– *д шаҳрида бўлиб ўтган зонал се-*

■ *Ўтган кунни Тошкентда кураш*

эркаклар ўртасида жаҳон чемпио-

нал турнири бошланди. Газе-

ОНД [фр. sonde – пайпаслагич; сезгич

– *тиб.* Ички аъзоларни текшириш

лаш учун ишлатиладиган найси-

ли. Ошқозон зонди.

– *ости қатламларини текширишда*

исланган металл бурғи, парма.

– *орология кузатишлар олиб бориш*

и ёздадиган асбоблар ўрнатиб учи-

ли ҳаво шарни.

ОН(Й) [а. زائى – зино қилувчи]

– *билан шугулланувчи; гуноҳкор.*

– *зоналар ҳам пештоқдан ташла-*

иқчилик ичгани учун қирқ дарра

А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ОНТ қ. зонтик. Саодатхон эндигина ёп-

ти қайта очди. С. Зуннунова, Янги

ОНТИК [голл. zondek – куёшдан ҳимоя-

таси] Куёш ҳарорати ёки ёгин-

дан сақланиш учун тутиладиган,

ишлатиладиган дастали чодир; шамсия.

– *вачча] Йўлчининг юзига урмоқ учун*

қўтарди. Ойбек, Танланган асар-

ли уни [Муқаддамни] четлаб ўтди-

лича нарига бориб, қўлидаги зонти-

ли. У. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

– [юн. зооп – ҳайвон, жонивор]

– *қўшма сўзларнинг биринчи қис-*

миларга, ҳайвонот оламига алоқа-

билдиради.

ОНОГ Зоология мутахассиси; ҳай-

вонши. Чунончи, Навоий лирикасида кўп

қўшма сўзларнинг бири. *Тилга олинадиган қорабағир қуши,*

қўшларнинг аниқлашича, Қашқадарё

деҳқонлигида кўп учрайдди. «ЎТА». Зоологлар ўрмонда

қўшларнинг шаҳарда пайдо бўлиши ҳақида

таҳқиқотлар қилди. Газетадан.

ЗООЛОГИЯ [зоо.. + юн. logos – сўз, ту-

– *таълимот] Биологиянинг ҳайвонот*

оламини ўрганадиган соҳаси. Зоология фани.

■ *Музейда геология ва география, зоология,*

ботаника бўлимлари мавжуд. Газетадан. Зоо-

логия дарсида ўқигани, ўқитувчи Олимов

бошчилигида тажриба ўтказишгани-чи. Ба-

ликлар ҳаёти, тузилиши, кўпайиши – ҳам-

маси Қудратга маълум. Ҳ. Назир, Сўнмас

чақмоқлар.

ЗООНИМ [зоо.. + юн. оном – ном, исм]

– *Ҳайвон номлари билан боғлиқ сўзлар. Атоқ-*

ли отлардан топоним ва антропонимлар,

астроним ва зоонимлар бўйича фактик ма-

териаллар тўпланди. «ЎТА».

ЗООПАРК [зоо.. + ингл. park – боғ, да-

рахтзор] қ. ҳайвонот боғи қ. боғ 1. Дўкондан

бир пачка сигарета олиб, уйдан унча узоқ

бўлмаган зоопаркка йўл олди. Мирмуҳсин,

Умид.

ЗООТЕХНИК Зоотехника мутахассиси.

– *Қайси бир кеч район марказида колхоз зоо-*

техникларининг йиғилиши бўлиб, илғорлар

мақталган, қолоқ зоотехниклар танқид

қилинган эди. С. Абдулла, Соялар. *Укаси Ка-*

моля эса Тошкентда олий мактабда ўқирди-

ю, бироқ ўтган йил у ҳам армияга олинди,

кичик укаси Исмоил зоотехник эди. Ойбек,

Кўёш қораймас.

ЗООТЕХНИК Зоотехникага оид. *Зоотех-*

ник лаборатория.

ЗООТЕХНИКА, зоотехния [зоо.. + юн.

techne – маҳорат] Чорвачиликни ривожлан-

тириш, чорва молларини асраш, парвариш

қилиш масалалари билан шугулланадиган

фан соҳаси.

ЗОР [ф. زار – ғамгин, қайғули; йиғи,

нола] 1 Ҳасратли йиғи, нола, афгон. Чир-

қираб йиғлаётган ҳалиги боланинг зорига яна

икки боланинг фарёди қўшилди. М. Исмои-

лий, Фарғона т. о. Кета бер, турмагин, сар-

карда, беклар, Қулоқ солинг мендай ночор

зорига. «Муродхон».

2 Муҳтож, интизор. *Ким ҳаққа ташна-*

дир, ким меҳрга зор. Мен унга умримни эт-

гумдир фидо. А. Орипов, Йиллар армони.

– *Мен сизнинг даллоллигингизга зор эмасман!*

– *Чарос кескин бурилиб юриб кетди.* У.

Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. – *Бир пар-*

ча нонга зор эдик. – деди Абдурасул. П. Тур-

сун, Ўқитувчи.

Зор йиғламоқ Каттиқ йиғи-сиғи қилмоқ,

нола қилмоқ. Зор йиғлаб, навосиз қолмагай

дунё, Узи чора топмай, йиғлагай олам. А.

Орипов, Алвидо, устоз. *Киприклари қайрилма Қизлар қолди зор йиғлаб. «Шарқ юлдузи». Зор қақшамоқ Қийналмоқ, азоб чекмоқ. -Жуда хунук иш бўлди-да. [Қизнинг] Онаси зор қақшаб қидириб юргандир.. - деди Қўшоқ ота. С. Аҳмад, Чўл бургути. Зор қолгур қарғ. Қуриб кетгур, ўлгур, сабил қолгур. -Шу зор қолгур тўн туфайли бизнинг оилаларимизда қанча кўнгулсиз ҳодисалар бўлди, - дейди хотин-қизлардан Сайёра Шамсиева. Б. Халилов, Тоғора ташвиши. Зорим бор, зўрим йўқ. Илтимос қиламан, аммо мажбур қила олмайман. -Зорим бор, зўрим йўқ, - деди бобо арава гилдирагига яқин чўнқайиб. Н. Сафаров, Оловли излар. **Онаин зор қ. она I.** Худонинг зорини қилмоқ Ялиниб ёлвормоқ, ўтинчли илтимос қилмоқ. *Ота бечора: -Бу ниятингдан қайтгин, оппоқ қизим. Эринг қобил йигит. Мени отам десанг, асти хафа қилма уни. Қўшганинг била қўша қаригин! - деб худонинг зорини қилибди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.**

ЗОРА [ф. زاره - ғамгин; йиғи, нола; бахтсиз] юкл. Қани энди, кошки эди. *Зора амирзодалар ярашишса, жуда маъқул иш бўларди-да [деди Меъмор]. Мирмуҳсин, Меъмор. Пиёда юрай, зора дилим ёзилса, деган ўй билан йўлка бўйлаб секин одимлади. М. Хайруллаев. -Кел, жигарим, тезроқ кел. Зора бирон хушxabар келтирган бўлсанг, - деди Ойнагул Фарҳодга. А. Ҳакимов, Илон изидан.*

ЗОРА-МОРА с. т. қ. зора. [Гулнора:] *Айтганингиз келсин, онажон. Акамдан дарак сўрайин, зора-мора бирон дарак топсам. Н. Сафаров, Танланган асарлар.*

ЗОРАКИ қ. зора. *Менинг йўқлаб келганимни кўрса, далда бўладиган бирон сўз айтсам, зораки дармон бўлса, деб кутдим. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.*

ЗОР-ЗОР Зор с. куч. шакли. *Етимликдан мен йиғлайман зор-зор. «Гўрўғли».*

ЗОРИЛЛАМОҚ с. т. Қаттиқ илтимос қилмоқ; куйиб-пишиб гапирмоқ. *-Шу хонадон сеники, қадамингни узиб кетмагин, - деб зориллаб қолди [Рисолат буви]. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. Йўқ, ўргилай, буни қизларга олиб бораман, улар зориллаб сўрашган эди. Ойдин, Гулсанам.*

ЗОР-ИНТИЗОР қ. зор. *Ҳар тонгда қуёшга зор-интизорман, Мен пахтакорман. А. Мухтор. [Хосият:] Шўринг қурғур чол бир бурда*

нонга зор-интизор бўлиб ўлди. Н. Са Танланган асарлар.

ЗОР-МУШТОҚ қ. зор-интизор. *га бениҳоят зор-муштоқ ўлганим а. Агар бўлса иши ҳам ҳаддин имкон, билиб кетсин. М. Исмоилий, Фарғон отгунча.*

ЗОРИҚМОҚ 1 Зор бўлмоқ, биро сага муҳтож бўлмоқ. *Пулга зориқм Зориққанамиз йўқ, болам. Беш-ўн танг тириб ҳам қўйдим. А. Қаҳҳор, Қўш чироқлари. Уларнинг интизор кўзлари йўлида, қўллари меҳнатда, фронтни тирмаслик, душманни тезроқ яқсон учун тинимсиз ишлар эдилар. С. Аҳмадин кечалар.*

2 Сабрсизлик билан кутмоқ, иф бўлмоқ. *Ота-она фарзанди кўтариб келган нарсани эмас, ўзини кутади, соғмат кўришга зориқиб, кўзлари кўчадади. М. Исмоилий, Одамийлик қиссас ров нон, биров олма, анор, биров нисп дом тўла баркаш тутиб, қаҳрамон фарларини зориқиб кутади. Н. Сафаров, ли излар. Отаси кун ботиб, қоронги ишини зориқиб кутди. Р. Раҳмонов, Ч. зордаги шарпа.*

ЗОРЛАНМОҚ Бирор кимса, нар ҳолатдан нолимоқ, шикоят қилмоқ рат қилмоқ. *Хотин киши паранжи ичилаб, қақшаб туриб зорланди: -Ҳоки. ҳақиқат қилсин. Боламни чақириб, ўзи син! М. Исмоилий, Фарғона т. о. У[билан сўзлашганда, тирикчиликка о нимадан зорланмаган эди. Ойбек, Та ган асарлар. [Фулом ака] Бировдан но. ди, бировдан зорланмайди ҳам. Ж. Аб: хонов, Тўфон. Зорланишдан, ични ей бошқа ҳеч нима қўлидан келмаган, ним син? М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ЗОРЛИК 1 Бирор нарсага муҳто эҳтиёж сезишлик. *Бахт, иқбол, фароқ орзулари кўнгулда тўла, аммо бу дам нарча чапатага зорлик қандай мус Ойбек, Нур қидириб.*

2 Қийинчилик, азоб-уқубат. *Барчи лик сенга бўлсин. Бор ситам, зорлик. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.*

ЗОРМАНДА, зормонда [ф. زارمانده қолган] қарғ. Зор қолгур, қуриб кетгу бил қолгур. *Аёллар кулишиди. Хола қў сочиқ билан оғзини бекитиб, унга муғал*

■ **Зот** м. -Бу ерда у зормондани ичадиган-
ду, болам? С. Нуров, Нарвон. Вой
зормонда тоғора ўлгур белимни нақ
қилди. [деди Каромат хола]. Ш. Сав-
ваки биллагузук. [Бахтиёрнинг] Ҳаро-
нчаб кўрай, деб термометрни қидир-
ди. Эманда ҳам топилма қолмайди, — деди
Назир, Кўктерак шабадаси.

■ **Зот** м. **Зот** а. ذات — бирор нарса эгаси; шахс;
қият] 1 Бир аждоддан тарқалган
қотил; насл-насаб. Ҳа, Гулнорнинг таги
Отаси ким? Онаси ким? Малай,
Танига тортади, зоти паст. Ойбек,
Эман асарлар. Балки замонлар ўтиб,
Шамолида Совурилар қанча зот, яна
Эклик. А. Орипов, Юртим шамоли.
Эман миллатингни, зотингни, Яшир-
тавергин дардингни. «Ҳасанхон».
Эмоил оғзига келганини қайтармай
Эанобарни зоти пастдан олиб, зоти
Элар эди. К. Яшин, Ҳамза.

■ **Зот** м. Бир фазилати, хислати билан аж-
равуви, ҳурмагли киши. Улуғ зот.
■ **Зот** м. - Қорабуюқ қишлоғи ва атрофида
қилувчи маълум зот эди. М. Исмои-
лроғона т. о. Эл-улус сиздек зотларга
қотмоқдир [деди Навоий]. Ойбек,

■ **Зот** м. Олий Олий зот, улуғ инсон.

■ **Зот** м. Эман, ҳар қандай шахс, одам. [Маж-
нун] Қориди исмлари ўтган зотлардан
■ **Зот** м. Домид, Раҳмат ҳам Ҳасанали бор эди.
■ **Зот** м. Қодирий, Ўтган кунлар. Бердибой-
■ **Зот** м. Ҳеч кетган ўн беш йиллик меҳнатини
■ **Зот** м. Қиладиган бир зот кўринмади. А. Қо-
■ **Зот** м. Обид кетмон.

■ **Зот** м. Бирор табақа, ижтимоий гуруҳ киши-
■ **Зот** м. Экли. Олим зоти. Ёзувчи зоти. ■ **Кар-**
■ **Зот** м. Акромбойни ўз олдига чақириб: -Бу-
■ **Зот** м. — деди, — харидор зотининг саройга
■ **Зот** м. Эманга йўл берманг. С. Айний, Қуллар.

■ **Зот** м. нав. Қорамол зоти.

■ **Зот** м. (қак) зоти с. т. Эркаклар. Доя келган-
■ **Зот** м. Эчкиари ҳовли эркак зотидан тоза-
■ **Зот** м. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аёл (ёки
■ **Зот** м. қиз) зоти с. т. Аёллар, хотинлар,
■ **Зот** м. хотин-қизлар. Аёл зотининг бош-
■ **Зот** м. Эманга ўралгани билан, ўзи ёмон бўлса,
■ **Зот** м. Эманга бораги бор? Т. Мурод, От кишнаган
■ **Зот** м. Эманга бир вадаванг: -Билмайман, асли
■ **Зот** м. Эман билан гаплашган эмасман, — деб
■ **Зот** м. Турсун, Ўқитувчи.

■ **Зот** м. Эман тилининг изоҳли луғати

■ **Зот** м. 6 шв. Улоқда бериладиган мукофот. Улоқ
ҳамон жойида ётганини кўрган баковул зот-
ни оширди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

■ **ЗОТАН** [а. ذات — табиатан, аслида] 1 Зо-
ти, жинси, насли-насабига кўра; аслан. Онам
зотан хотин, ёрим ҳам хотин, синглим ҳам,
қизим ҳам уларга жинсдош. Ҳ. Фулом.

■ **Зот** м. 2 кри. с. Аслини олганда, аслида. Зо-
тан, у замонда фанни Навоийчалик тушу-
надиган одамнинг ўзи йўқ эди. «Фан ва тур-
муш». Зотан, у [Феруз] фалаж бўлса-да, хо-
тираси ҳали равшан эди. С. Сиёев, Аваз. Зо-
тан, ҳар нарсанинг, Ҳар кимнинг ўз худоси
бор. Р. Парфи, Кўзлар.

■ **ЗОТДОР** [а. + ф. ذات دار — яхши зотли,
насл-насабли] Яхши зотга мансуб, наслдор.
Зотдор кўй. ■ Қодиржон жўжабирдек жон
эди, зотдор сизир билан бир яшар бузоққа
ҳавасланиб қаради. С. Сиёев, Отлик аёл. Бу
ўша ўғирлатилган зотдор от эди. С. Юну-
сов, Қутилмаган хазина.

■ **ЗОТИЛЖАМ** [а. ذات الجنب — ўпканинг
яллиғланиши] Ўпканинг яллиғланиши, ўп-
канинг юқумли касаллиги; пневмония. Зо-
тилжам бўлмоқ. ■ Мамлакат гриппни
оёқда ўтказиб, зотилжамга чалинди. Ў. Ус-
монов, Сирли соҳил. Ўша йиллари ортти-
риб олган зотилжам уни оғир дардга чалин-
тириб йиқитди. С. Кароматов, Олтин қум.
Заргаров кеча шаҳардан жуда эзилиб қайт-
ди-ю, яна ётиб қолди. Зотилжамни такрор-
ланиб, иккала ўпкаси ҳам яллиғланибди. А.
Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

■ **ЗОТЛИ** қ. зотдор. Молинг зотли бўлса,
емишинг тотли бўлар. Мақол. ■ Улар зотли
кўчқорлар боқилаётган бостирмага кириш-
ди. С. Анорбоев, Оқсой. Тўғонбек ҳар кун
хўжасининг зотли отларидан бирини миниб,
Ҳиротда гашт қилиб юради. Ойбек, Навоий.

■ **ЗОТСИЗ** 1 Зотининг, насл-насабининг
тайини йўқ; безот.

■ **Зот** м. 2 Зоти паст, хашаки, наслсиз. Зотсиз
сигирлар.

■ **ЗОҒ** [ф. ذاغ — қарға] қ. қарға. Ҳар зоғ, ҳар
зоғда минг доғ. Мақол. ■ Ҳайфким, аҳли
тамиз ушбу маҳалда хор экан, Олдилар ҳар
ерда булбул ошёнин зоғлар. Муқимий.

■ **Зоғ** учмайди ёки ҳеч зоғ йўқ Бирорга одам
кўринмайди; ҳеч ким йўқ. Фуломжон шошиб
қолди. Ҳовли бўм-бўш, зоғ учмас эди. М. Ис-
моилий, Фарғона т. о. Савлат қилиб ўнгу
сўлга қаради, Зоғ учмаган чўлга кетиб бора-

ди. «Ширин билан Шакар». Қудрат кўча ай- ланиб келиб, уйига кирса, ҳеч зоғ йўқ. Х. На- зир, Сўнмас чакмоқлар. Элдан бурун мас- жидларга кетаётган тақводорлардан бошқа кўчаларда ҳеч зоғ йўқ. М. Осим, Ўтрор.

ЗОҒОРА Маккажўхори ёки оқ жўхори унидан ёпилган нон. Зоғора нон билан та- мадди қилиб, аёзли кечаларда ер ағдарган тракторчилар билан танишдик. «Ўзбекис- тон кўриқлари». Битта зоғора кулчани тўртга бўлиб ейишди, нонушталари шу бўлди. Т. Малик, Ажаб дунё. Чойхоначи қовурилган балиқ, зоғора нон, кумуш қумғонда чой кел- тирди. С. Сиёев, Ёруғлик.

Зоғора балиқ Чучук сувда яшайдиган балиқнинг бир тури. Ўрта Осиёнинг дарё, қўл ҳамда сув омборларида энг кўп тарқал- ган балиқлардан бири зоғора балиқдир. А. Осмонов, Сурхон балиқлари.

ЗОҲИД [а. زاهد — сабр-қаноатли, тақ- водор; тарки дунё қилган киши] **1** дин. Тар- ки дунё қилган диндор киши. -Сиз ёшлар соддасиз-да.. зоҳидларни ҳаминша меҳроб, минбарда тасаввур қиласизлар, — деди муф- ти Мирзога. А. Ҳакимов, Илон изидан.

2 Зоҳид (эркаклар исми).

ЗОҲИДЛИК Тарки дунёчилик; тақво- дорлик, диндорлик. -Нега мен зоҳидлик қилиб, боёқиш жувоннинг узатилган қўлини ҳавода қолдирдим? — деди Камолиддин. Т. Жалолов, Олтин қафас. Энди у [Онахон] бу қора сояларнинг зоҳидлик ридоси ёпинган қабих одамлар эканини аниқ билди. А. Мух- тор, Опа-сингиллар.

ЗОҲИР [а. ظاهر — аниқ, равшан; таш- қи кўриниш] кт. Сирт, сиртқи томон, таш- қи кўриниш. Зоҳирда эрки ўзида бўлиб кўрин- ган заҳмат аҳлининг аслида оёқ-қўлларида оғир кишан, тил-жағлари боғлаб ташлан- ган эди. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 кесим. өзф. Очиқ-ойдин, равшан. Зо- ҳир бўлмоқ. Зоҳир қилмоқ. ■ [Зайнабнинг] Кўз ҳаракатида ҳам бир бесаранжомлик зо- ҳир эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Зоҳир бўлмоқ Пайдо бўлмоқ, кўринмоқ. Шайхнинг нигоҳида совуқ қаҳр, лабларида кинояли табассум зоҳир бўлди. О. Ёқубов, Қўҳна дунё.

ЗОҲИРАН [ф. ظاهرأ — ташқи кўриниш- дан] Сиртдан қараганда, ташқи кўриниши- дан. Ҳазратов зоҳиран хурсанд бўлса ҳам, ичида хафа. И. Раҳим, Тақдир. Хўжабеков

фикрини ўтказолмагач, зоҳиран осом кўринса-да, ичида Шербекни еб қўйгусе С. Анорбоев, Оқсой.

ЗОҲИРИЙ Ташқаридаги, ташқи. қи. Шеърнинг зоҳирий маъноси изоҳга тоғ эмас. «ЎТА».

ЗУБДА [а. زبده — сариёғ; қаймоқ; ят] кт. Кишиларнинг энг яхшиси, эъ- раси; обрўли шаҳс. Шоҳимардон шайх- нинг зубдаси мазор мутаваллиси Оқ эмир К. Яшин, Ҳамза.

ЗУБР [р. зубр — шоҳли, шоҳдор] Ўр- да яшайдиган ёввойи ҳўкиз; қувушқ- ларга мансуб сутэмизувчи ҳайвон. Биз зубрларга қараганда бирмунча кичикроқ- ди. Н. Мавлонов, Қорамолчилик.

ЗУБТУРУМ қ. баргизуб. Барги зуби- дай титрашиб, лабига учуқлар тошиб. шабларнинг каттаси отидан тушиб. а- чини яланғочлаб, момонинг қошига борди. лихиромон».

ЗУВ тақл. с. Тезлик билан амалга к- диган ҳаракат, ҳолат ҳақида. Аргимчо осмонга кўтарилади, зув қайтиб кел «Шарқ юлдузи».

ЗУВАЛА [ф. زواله — ҳамирдан қили- соққа] **1** Битта нон яшаш ёки бир марта кесиш учун лойиқ қилиб юмалоқтан ҳамир. Уонаси келганга қадар супрадаги ни қоқиб-суқиб, бир зувала ҳамир қи- қўйган эди. Ойдин, Гулсанам. Зиёдахон вала узар экан, ҳазиломуз жавоб берди Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Ойша Супра ёзиб, зувала узди. С. Анорбоев, Й- йўлдош бўлганлар.

2 кўчма Асос, негиз; таркиб. 1952 й зуваласи Ўзбекистон тупроғидан яса- биринчи пиёла тортиқ қилинган эди. Г- тадан. Болаликда гап кўп. Бир гражданга вала бўлади ахир ҳар гўдак. А. Мух- Шеърлар. Товуқлар оғзидан юлиб оли- жонсиз уруғ мана бугун келажакдаги кай- режаларга зувала бўляпти. С. Маҳкам Бир жуфт дон.

Зуваласи бир жойдан (ёки ердан) ол- ган Ҳар жиҳатдан бир-бирига ўхшаш о- лар ҳақида. Сизга гапириб, овоздан аж- ҳеч нарса эмас. Ботиров билан сизнинг валангиз бир жойдан олинганга ўхшайди Раҳмонов, Олтин одамлар. Зуваласи пи- Жисмонан пишиқ-пухта, ёшига нисба бақувват, пишиқ одам. Зуваласи пи-

-агина чол [Тўғонбекни] ширин сўз таршилади. Ойбек, Навоий. У [Жўра- саккиз ёшли, зуваласи пишиқ, зехни йигит эди. Назармат, Жўрлар байрайди.

ВАЛАЛАМОҚ Зувала қилмоқ, зува- моқ. Хулқар хамирни зувалалаб бўлди- даги чўе устига қозонни тўнтариб, та бошлади. П. Қодиров, Қора кўзлар.

В-ЗУВ тақл. с. Кушлар ёки ҳашарот- нг қанот қоққанда чиқадиган тову- ■ ҳақида. Зув-зув боради, Томдан қарай- да Чўп-лой чўқийди, Сават тўқийди (Қал- қасоч).

ЗУВИЛЛАМОҚ 1 «Зув-зув» овоз чиқар- ■. Сой шов-шуви орасида асаларилар зу- вилламоқ, чексиз майсазорлардаги ўт-ўланлар тархони томон ошиқишарди. Мирмуҳ- тар, Меъмор.

2 Кўчма Тез ҳаракат қилмоқ, жуда тез қилмоқ. [Колхоз раиси Қулматга:] Олиш бош- лади де! Чоп, зувиллаб бориб, зувиллаб кел! Қурод, Юлдузлар мангу ёнади.

ЗУВЛАМОҚ қ. зумламоқ. Кун бўйи ик- ки оғиз чиллак ўйнардик. Ҳалима бу ўйинда балалардан қолишмас, фақат мени аяр- тивлашга галим келганда, кечиб юборар- ди. Ў. Ҳошимов, Бир томчи қон. Югурардик қанда зувлаган каби, Қўшилишиб телба, кўр- қонга. Х. Даврон, Қақнус.

ЗУД [ф. زود — тез; шошилинч; эрта] рвш. Тез, жуда тез; тезлик билан. —Мана бул- ги Урганча зуд элтгайсен ва ани сул- тизратларининг ўз илқларига бергайсен, била Темиртошга. М. Осим, Ўтрор. Эрта- ни подшонинг мардикор олиш ҳақидаги ҳақони шаҳар-қишлоқларга зуд тарқалди. Ў. Шин, Ҳамза.

ЗУДЛИК: зудлик билан Тезликда, бир- насада; шошилинч тарзда. Зудлик билан уста қилди. Н. Аминов, Суварак. Хосият хола- ни билан Серафима Семёновнага хат қилди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Му- хомрисов зудлик билан ўз кадрини Москвага қандировка қилишга мажбур бўлиб қолди. Н. Нурий, Осмон устун.

ЗУККО [а. ذكاء — зехни ўткирлик; фаро- қли] Ақли, зехни ўткир; ақли, доно. Муҳаммад Расулович етти ўлчаб бир қилган, мулоҳазали, синчков, зукко одам. Ф. Мусахонов, Ҳиммат. Эшонни судур- дан бўлиб кетди: қандай зукко шоғирди

бор! Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Мадрўқишар сўзга моҳирлар. Шеър айтишар зук- ко шоирлар. Э. Воҳидов, Нидо.

ЗУККОЛИК Донолик, ақллилик. —Ба- ракалла сизга! — деб юборди Умрзоқ ота, кўнглидаги гапни топган ошнасининг зукко- лигига тан бериб. Ҳ. Фулом, Машъал.

ЗУЛ фольк. айн. жул. Айил-пуштасини ешди бедовнинг, Шипириб устидан олди зу- лини. «Хушкелди».

ЗУЛЛИСОНАЙН [а. ذواللسانين — икки тил соҳиби] Икки тилни билувчи, ўрган- ган киши; икки тилда ёза оладиган шоир ёки ёзувчи. Кўп ўтмай, ўз замондошлари ора- сида талантили зуллисонайн шоир, созанда ва ҳофиз сифатида шухрат қозонади. «ЎТА».

ЗУЛЛИСОНАЙНЛИК Икки тилда сўзлай ва ёза билишлик. Зуллисонайнлик анъанасининг шаклланиши ва давом этиши- да муҳим роль ўйнаган омиллардан яна бири — бу географик омил деб айтиш мумкин. «ЎТА».

ЗУЛМ [а. ظلم — жабр-ситам; адолат- сизлик] 1 Ҳукмдор ва ҳокимларнинг фу- қарога, зolimларнинг мазлумларга кўр- сатган жабри; шафқатсизлик, истибод. Зулм зиндондан ёмон. Мақол. ■ Аҳоли гала- ёнга келди, кўрққанидан эмас, зулмга, зўр- ликка, ҳақиқатсизликка чидамаганидан галаёнга келди. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Ҳамма ўз билганича қичқиради, зулмдан, жабрдан шикоят қилади. Ойбек, Танлан- ган асарлар.

2 Умуман, жабр-ситам, эзиш; адолат- сизлик. Кундошлик зулми. Зулм қилмоқ (ўтказмоқ) ■ Биров зулм қилса, биров раҳм қиларкан; биров ош берса, биров нон берар- кан. Ойдин, Қандолатнинг ҳикояси. Маъ- шуқ аҳлига ярашмас доимо зулму жафо. Ҳам- за. Одамларга ўтказган зулми учун Олахўжа халқ олдида жавоб бермай ҳеч қайёққа кет- майди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Зулм кўрмоқ (ёки тортмоқ, чекмоқ) Ноҳақ жабрланмоқ, эзилмоқ. Аёллар ўтмиш- да ҳаммадан кўп зулм кўрган, ҳаммадан кўп жаҳолатда қолган. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЗУЛМАТ [а. ظلمت — қоронғилик] кт. 1 Зим-зиё, тим қоронғилик. Зулматни кўрма- ган ёруғликни қадрламас. Мақол. ■ Ҳамма- ёқни зулмат қоплаган, кенг даланинг ақал- ли бирор бурчида милт этган нур кўринмай- ди. Ҳ. Фулом, Машъал. Зулмат ичида қол-

ган Анвар, орқа-ўнгини ажрата олмай, бўйра устини чоғлаб, бир-икки қадам юриб келди ва икки қўли билан тиззасини қучоқлаб, чўнқайди. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён. Алимардон тонг қоронгисиди зулмат зиналардан тушиб кетди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 кўчма Нодонлик, қолюқлик; жаҳолат. Уйғонди кенг жаҳонда Зулматда ётган элар. И. Муслим, Сенинг севгинг. Зулмат чилларчин бўлиб, Мамлакатда тонг отди. «Кўшиқлар».

ЗУЛМКОР [а. + ф. ظلمكار – зулм қилувчи] Жабр-зулм қилувчи, азоб берувчи, жафокор. Иншоолло, ҳақиқат душманларини, зулмкорларни мағлуб қилурсиз. Ойбек, Навоӣ. Меъмор йигит жаҳонни титратган зулмкор шоҳнинг хотинига ошиқ бўлиб қолган экан. М. Қориев, Ойдин кечалар.

ЗУЛОЛ [ф. زلزل – тоза, булоқ суви] айн. **зиллол**. Зулоли таъмини топмам Сира болу шакарларда, Ватан ёди эрур қалбимда Бўлсам мен сафарларда. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

ЗУЛУК [ф. زلوك – зулук] 1 Чучук сув ҳавзаларида яшовчи, йиртқич ёки паразит ҳолда кун кечирувчи ҳалқали чувалчанглар вакили. Тиббиёт зулуги. Зулук қўймоқ. ■ Зулук кичкина жонивор бўлиб, қонни сўриш учун хизмат қилади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. Сувдан чиққан зулукдай, Қошу кўзи пиликдай Келин ношишага салом. «Оқ олма, қизил олма».

2 кўчма Бировлар ҳисобига яшовчи, очкўз, текинхўр, шафқатсиз одам. Хон – жаллод, қозикалон – ўргимчак, ясовулбошилар эса зулук эди. Ж. Шарипов, Хоразм.

3 кўчма Зулук каби қоп-қора. Онаси унинг [Салтанатнинг] зулук қошларига, тўлишган дудоқларига, юзларига мамнун тикилиб ўтирди. С. Нуров, Нарвон.

ЗУЛУКДАЙ, =дек 1 Зулук сингари. Менга қанча азоб берган, шу деб қанча юртларда яланг оёқ, саргардон кезганман. Йигитлик кучимни зулукдек сўрган. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Бердақ Хоразмнинг қаерида бўлмасин, бойлар. халқнинг қонини зулукдек сўраётганининг, зулм, зўрлик авжига чиққанининг гувоҳи бўлди. «ЎТА».

2 кўчма Қоп-қора, тим қора. Зулукдай от. ■ Тошхон ерга қараган ҳолда, олдига тушиб турган узун ва зулукдай қора сочла-

рини ўйнаб, аста гапирди. А. Мира: Ўт юраклар. Қизнинг кўзи зулукдек ёлларини силаб, эркалаб турган қорғитда эди. М. Қориев, Қиз узатиб бо

ЗУЛУМОТ [а. ظلمات – «зулмат» с. к зулмат. Тўқайзорни бўғиб олди зулумот пасиз сўқмоқда танҳо сурдим от. 1 мир. Бир варақ. Кўчалар бўш, наст-Мудҳиш зулумот. Ғайратий, Шоир.

ЗУЛФ [ф. زلف – жингалак соч; кт. 1 Аёлларнинг икки чаккасида, лари атрофида жингалак ҳолда осилган жамалаги. Ғуломжон қизнинг чағини тўсиб турган жингалак зулфига либ тўхтади. М. Исмоилий, Фарғон Қора зулфим эшилгандир тол-тол, ҳоким, бу сўзларга қулоқ сол. «Ширин Шакар».

2 Умуман, қизларнинг сочи, кс Унинг [қизнинг] қора зулфи нар ёст. турли томонига тартибсиз суратда т кўзлари бир нуқтага тикилган. А. Қо: Ўтган кунлар. Наврўзда қизалоқлар то дан кокил, бинафшадан исирға, қоқи зулф қилиб, чамбар тақадиллар. Газета

ЗУЛФАК [ф. زلفك – кичик гажак] гажак, жамалак. Келин ой, келин дейи зулфагин шамоллар ечади. «Фольклор **ЗУЛФАКДОР** [ф. زلفكار – гажак фольк. Гажакдор, гажакли. Зулфакдор қ Бу сўзларни айтма, Гулгун зулфакдор ҳам ўз юртимда даврон сураман. «Ш билан Шакар».

ЗУЛФИН [ф. زلفين – эшик ҳал занжири] Қулф осииш ёки эшикни б тиш учун эшикка ва унинг кесаки икки табақали эшикда ҳар икки таб ўрнатиладиган кичкина ҳалқасимон т ва унга осилган занжир. Туробжон эши ҳовлиқиб кирар экан, яктагининг енг фиғна илиниб, тирсаккача йиртилди. А. ҳор, Анор. У [Мунаввар] эшикнинг зул ни туширди-да, эрига йўл берди. С. Анс ев, Меҳр. Бир маҳал Назиранинг қўли зулфинига тушиди-ю, зарб билан ўзига т ди. Д. Нурий, Осмон устун.

ЗУЛФИҚОР [а. ذو الفقار – Ҳазрат шамширининг номи; сўзма-сўз: умуғ си бор, умуртқали] 1 Муҳаммад(сав) Бадр жангида қўлга туширган икки шамшири; кейинчалик Ҳазрат Алига,

... халифаларга ўтган. *Бошимга Ҳазратининг муборак зулфиқорлари келган* - дим, ҳаққу ҳақиқатдан юз ўғирмоқ одам бўлди. А. Қаҳҳор. Тобутдан товуш. *Ҳазратининг дулдули ва зулфиқори олдида* - дин тоғлар ҳам, қирғоғи кўз илғамас эдилар ҳам тўсиқ бўлолмаган эмиш. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Умуман, кескир, ўткир (қилич ҳақида). *Бир ётар чувалган салла, Заррин қинли баҳор қилич*. М. Али, Боқий дунё.

3 Зулфиқор (эркаклар исми).

ЗУЛҚАЪДА [а. ذوالقعدة] Камария йил ҳисобида 30 кундан иборат ўн биринчи ойнинг арабча номи. *Ойлар шаббон, зулқабдан номлар билан аталади*. «Фан ва тур-муш».

ЗУЛҲИЖЖА [а. ذوالحجة] Камария йил ҳисобида 29 кундан иборат ўн иккинчи ойнинг арабча номи.

ЗУМ 1 Чиллак ўйинида: нафас олмай кетаётганда узлуксиз чиқариб бошланган товуш (бу товушнинг узилиши - тугаганини, бинобарин, ўйинчи билан чиққанини билдиради).

Кўза қисқа фурсат, лаҳза, он. Инобат билан тополмаган одамдай, бир зум жим бўлди. О. Ёқубов. Эр бошига иш тушса. [Дил-бир зум тўхтаб, кўз ёшларини артди. Қўшимов, Қалбинга қулоқ сол.

Бир зумда ёки зум ўтмай Қисқа вақт билан бирор дақиқа ҳам ўтмай, тезда. *Гул-наҳл нима нарсани бир зумда тайёрлаб, да-волати кўрсатди*. Ойбек, Танланган асарлардан. *Зум ўтмай* [Алимардон] тагин кўзини кўради. Х. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди. *Бирок зум ўтмай раиснинг яна кайфияти бузилди*.

2 *Ҳамидов, Увол эмасми? Зум ўтмай тўзон қилишдан отилиб чиққан бир гуруҳ суворилар қўлга чалинди*. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

ЗУМИЛЛАТАР Ютқизган томон (ўйин-чиқариш) нафаси етган жойгача зумлаб югур-ган билан талланган чиллак ўйини.

ЗУМЛАМОҚ Чиллак ўйинида: нафаси етганча тўхтовсиз «зум» деб югурмоқ. *Юз зумлаб жойга зумлаб боради*.

ЗУМРАД [ф. زمرد < юн. smaragdus - саб-зарнинг тош] **1** Олий сифатли, оч яшил тус-даги қimmatбаҳо тош. *Кўрдингми? Бу нима?* - дедим бу - дур, мана бу - марварид. *Мана ёнган - гавҳар. Қолганлари - ҳар хил қimmatлар, ёқут, зумрад* [деди Мирзакаримбой].

Ойбек, Танланган асарлар. *Қозикалон сан-диқларни очиб кўрсатди: баъзисида олмос, ёқут, ақиқ, зумрад ва марварид, баъзисида олтин ва кумушдан ясалган, қimmatбаҳо тошлар билан зийнатланган идиш-оёқлар, баъзиларида зеб-зийнатлар тўла эди*. С. Ай-ний, Дохунда.

2 *Кўчма сфт. Оч яшил, сабзаранг. Мол-давля далалярининг зумрад ранги бизнинг лалмикор бугдойзорларимизни эслатади*. Н. Сафаров, Оловли излар. *Воҳ, юрагим ўйнар-ди кумуш жилғаларнинг зумрад лабида*. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. *Ариқ бўйида қалин ёш тол, ўртасида ёғоч сўри. Унинг тагидан шовуллаб оқиб турадиган зумрад сувдан доим бир хилда салқин шабада эсади*. И. Раҳим, Ихлос.

3 Зумрад (хотин-қизлар исми).

ЗУМРАША с. т. Ҳар қандай ёмон, но-жўя иш қўлидан келадиган бола; шумта-ка, тирранча, тирмизак. *-Ҳой жувонмарг, зумраша, тагин кўчагами? Бу ёққа кел, ўтинни туташтираб кет, тутай бериб, кўзимни кўр қилаёзди, - деди Шум болага онаси*. Ф. Фулом, Шум бола. [Алижон] *Она-сининг: «Ҳоой, деворни нуратма, зумраша!» деганига ҳам қулоқ солмай, қўшни боғига гурсса сакраб тушиб, ғойиб бўлди*. Мирмуҳ-син, Чинқиш.

ЗУННОР [а. زنار - белбоғ, чилвир] **1** тар. Мусулмон давлати ҳудудида яшаб, бошқа динга эътиқод қилувчилар (яхудий ва христианлар) мусулмон эмаслиги бел-гиси сифатида тақиб юрадиган, чармдан ясалган ёки маълум тусдаги жундан эшил-ган чизимча-белбоғ.

2 с. т. Христианлар бўйинига хоч (крест) осиб юрадиган занжир.

ЗУРРИЁТ [а. ذريت - болалар, насл] Бир ажлоддан тарқалган авлод; насл-насаб; зот. *Нима ейди дилбар отинг, Баён айла зурриё-тинг*. «Муродхон». *-Ҳой ака, сиз ҳам бундоқ ёрилсангиз-чи одам бўлиб, кимсиз, зот-зур-риётингиз ким? - деди кўзи ожиз танкчи йигит*. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Бола, фарзанд. *Ақром мироб дунёга кел-либ зурриётсиз ўтаётганидан ҳўл ўтиндек тутаб кўярди*. Э. Усмонов, Ёлқин. *-У дилу жигаримнинг бир парчаси, орзуларимнинг гунчаси, табиатнинг назик ерларидан сўраб олган зурриётим, - деди Қамчи*. Х. Фулом, Машғал.

❖ **ЗУГУМ**, зўгим Қаҳр-ғазаб; дўқ-пўписа, дагдага; зулм. Хусайн Муродбек юксак рутбани эгаллаб турса-да, бир қадар инсофли, раиятга кўнда зуғум қилавермасди. С. Сиёев, Аваз. Лутфинисанинг Қутбинисага ўша вақтда қилган зуғумлари ҳали ҳам унинг ёдидан чиққан эмас. Мирмуҳсин, Жамила.

ЗУҲАЛ [а. زحل] (3 – катта) астр. Куёш системасидаги катта сайёралардан бири – Сатурннинг арабча номи.

ЗУҲД [а. زهد – диндорлик, тақводорлик] Дунёга бемайл, беҳавас бўлишлик, нафсини тийишлик; тақводорлик. *Аҳли наби одамзодни Зухд йўлига чорлади.* Э. Воҳидов, Шарқий қирғоқ. *Кўқондаги аҳли зуҳднинг дами ичига тушиб кетди.* К. Яшин, Ҳамза.

ЗУҲРА [а. زهرة] (3 – катта) 1 астр. Куёш системасидаги катта планеталардан бири – Венеранинг арабча номи.

2 Зухра (хотин-қизлар исми).

ЗУХУР [а. ظهور – пайдо бўлиш, кўри-ниш]; **зухур этмоқ** Акс этмоқ. *Шербекнинг юзидан ачиниб зухур этди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЗҮЛДИР қ. **золдир**.

ЗҮР [ф. зур – куч, қудрат; уриниш; тазйиқ, зулм] 1 *от.* Куч-қувват, қудрат; таъсир. *Ишончим бор қувватима-зўрима, Осдираман сени тилла дорима.* «Зулфизар билан Авазхон». [Санаев] *Кесакдек қотиб қолган қўл-оёғини зўр билан қимирлатиб, эмаклай бошлади.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *– Уялганларидан менинг зўрим билан қиянтилар, – деди янга оғзини беки-тиб.* С. Нуоров, Нарвон. *Амаки бўлса, ўшанда пулни зўри билан ўғлини мардикорликдан қутқариб қолди.* Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

2 Уриниш, ҳаракат. *Зўри беҳуда белни синдиради.* Мақол.

3 Кучли, шиддатли зарб; кучлилиқ. *– Ҳ-ў, – деди Элмурод бош чайқаб, – калтакнинг зўрини менгина ейманми десам, сен ҳам ер экансан, боёқчи.* П. Турсун, Ўқитувчи.

4 Зўрлик, зўравонлик. [Мансур жаҳл билан:] *Хайр, майли, ихтиёринг. Зоримиз бор, зўримиз йўқ.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

Зўр бермоқ 1) астойдил ҳаракат, гайрат қилмоқ; куч етганча уринмоқ. *Мусобақаларга зўр бериб тайёрланмоқ.* ■ **Сидиқ-**

жон.. шу қадар зўр бериб ишлар эдики та одамнинг қўлидан шунча иш кел баъзан ўзи ҳайрон қолар эди. А. Қ. Қўшчинор чироқлари. *Мўмин қийш бериб кетмон чолмоқда эди.* П. Т. Ўқитувчи; 2) бутун диққат-этибор-нарсасига қаратмоқ. *Айрим хўжаликлар барлари техникадан кўрқадилар, унди қидириб, қўл кучига зўр берадилар.* 1 дан. *– Чўлда одам етишмайди. Машина бераверсин, – деди Шерали Асалхон Фулом, Сенга интиламан;* 3) бироқ ҳаракатни ҳадеб тақрорлайвермоқ; қайта қилмоқ. *Саодатхон онасини зўр ўнар, Қиммат холанинг юзига юзини бағрига босар эди.* Н. Сафаров, Саодат қиссаси.

5 сфм. Катта жисмоний кучга эгган, бақувват, забардаст. *Зўр йигит.* ■ *– Одамнинг қўлидан келмайдиган ҳақиқат йўқ, – деди.. Саодатхон, – одам нарсасдан зўр.* С. Зуннунова, Янги дир *Кўрқоқ бола зўр йигитга дўқ урганди линга не келади, биласанми?* С. Сиёев, Шерали. *Унинг [Хусайн Бойқаронинг] зўр батли оти қирғин ичига ёриб кирди.* С. Навоий. *Тоға ҳақиқатан ҳам зўр ўтган экан.* «Шарқ юлдузи».

6 Иқтисодий жиҳатдан бақувват ратли; катта иқтисодий кучга эга бўлиш. *– Шунчалик зўр харидорлари турган бонда бу вазифанг менга келиб тўнганга ҳануз ақлим бовар қилмайдир.* Анвар. А. Қодирий, Меҳроблан чаён.

7 сфм. Катта, улкан, буюк; кучли тоғ. *Зўр ишонч. Зўр ирода.* ■ *Олим зўр-зўр умидлар кутган муаллим ҳазрат Аҳмаджон билан иккисини ўз хужра чақирди.* Ҳамза, Танланган асарлар.

8 Кучли, шиддатли; кескин. *Зўр зўр зилзила.*

9 Оғир, қаттиқ, изтиробли. *Зўр зўр қайғу.* ■ *Бу зўр меҳнат Ойқиз юзидан бир-бирига қарама-қарши бўлган иккисини туйғу яратди.* Ш. Рашидов, Бўрондали. *Ҳамманинг юзидан, ҳаракатидан мусибат акс этар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

10 Мазмун жиҳатдан пишиқ-қизилқарли; сифат, маза жиҳатдан яхши. *Зўр китоб. Зўр спектакль. Зўр зўр палов.*

II Катта маҳоратга, тажрибага эга бўл-
 ■ **Ўз иши**, касбининг устаси бўлган, мо-
 ■ **кучли**; забардаст. *Зўр олим. Зўр шоир.*
 ■ **Тошкентда зўр олимлар кўп.** А. Қаҳҳор,
 ■ **Тинчир чироқлари.** -*Қишлоғимизда бир*
қўш бўларди. Зўр табиб эди, — деди Ма-
Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.
Бобохон деган зўр темирчи бўларди. С.
Ёруғлик. Зўр экансиз-ку, тагин га-
ни билмайман дейсиз! [деди Гавҳар]. Ў.
Мов, Қалбингга кулоқ сол.
 ■ **Зўр келмоқ** Қийин бўлмоқ, оғирлик
 ■ **оғир кўчмоқ.** Буларни билмасак, ҳар
 ■ **қилини ўзига лойиқ, ўзига муносиб жойга**
 ■ **қўймаймиз.** Унда ўзимизга зўр келади. А.
 ■ **Қўшчинор чироқлари. Зўр келса**
 ■ **қўшқиз танга ҳақини бермай кўя қолар-**
 ■ **ми.** Аҳмад, Оқпадар.
 ■ **ЗУРАБОР фольк.** Зўравон. Бир мамлакат
 ■ **ўзим зўрабор, Ҳеч маҳал бўлмайсан**
 ■ **баробар.** «Ёлғор». Атрофингда Темури
 ■ **зўрабор, Рустамдайин унинг зўрабо-**
 ■ **ри Муродхон».**
 ■ **ЗУРАВОН [ф. زورآور — ботир, полвон;**
 ■ **1 Жисмонан бақувват, баҳодир,**
 ■ **паҳлавон. Ҳар бири мингга тенгла-**
 ■ **шди — зўравон эди.** «Баҳром ва Гуландом».
 ■ **2 Қўлим, зулм ўтказувчи ҳукмдор. Агар**
 ■ **[деди] Самарқанддан воз кечса, нариги**
 ■ **қалъалар пойтахтни олиши, кейин Анди-**
 ■ **жон бостириб келиши муқаррар экани унга**
 ■ **жуда аниқ сезилмоқда эди.** П. Қоди-
 ■ **ров, Юлдузли тунлар.**
 ■ **3 Муман, ўзгаларга қонунсиз равиш-**
 ■ **да ишлатувчи, зўрлик қилувчи шахс.**
 ■ **4 Бир сакрашда зўравоннинг олдига бор-**
 ■ **ди. Топонча тутган кўлини маҳкам сиқиб,**
 ■ **қўли қайирди.** Ойбек, Танланган асар-
 ■ **ларда. 5 Зўравон сизми ё бу бечора, бекас,**
 ■ **шоирми? [деди Завқий].** К. Яшин,
 ■ **6 ЗУРАВОНЛИК** Зўравонларга хос хат-
 ■ **талик; зўрлик, куч ишлатиш. Зўравон-**
 ■ **лик моқ.** ■ **Авазхон, бу қандай зўравон-**
 ■ **ликдир, тўра деган камбағални эзавера-**
 ■ **ди. [деди Пирнафас ака].** Ж. Шарипов,
 ■ **7 Зўрлик. У ўз кучига жуда ишонар экан, зўра-**
 ■ **лик билан яшайман, зўравонлик билан**
 ■ **қўлим қиламан, деб ўйлабди.** И. Раҳим,
 ■ **8 Зўр ҳаббат. Тошкентда бир мўғул беки**

бечора касибнинг қизини зўравонлик билан
тортиб олмоқчи бўлганда, мен чидаб турол-
мадим. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЗУРАВОР шв. Зўравон.

ЗУРАЙМОҚ 1 Кучли бўлиб бормоқ,
 кучаймоқ. *Ёмғир зўрайди.* ■ *Кеч киргани*
учун совуқ яна ҳам зўрайган, изғирин юз-
кўзларни аёвсиз чимчиларди. Ў. Усмонов,
 Сирли соҳил. *Гумбур-гумбур борган сари*
кўпая борди, зўрайиб кетди. Қишлоқни дод-
войлар қоплаб олди. Н. Сафаров, Оловли
 излар. *Болаларда ғайрат зўрайди.* Х. Назир,
 Ёнар дарё.

2 Оғирлашмоқ, ёмонлашмоқ. *Беморнинг*
дарди зўрайди.

ЗУРАКИ [ф. زوركى — хоҳишга қарши;
 мажбуран] Ўз хоҳишидан ташқари қилин-
 ган, ғайририхтиёрый, мажбурий; сохта,
 сунъий. *Зўраки илжайиш.* ■ *Элликбоши*
зўраки қаҳ-қаҳ уриб кулди. Ш. Тошматов,
 Эрк қуши. *Вазира зўраки илжайиб кўиди.* С.
 Зуннунова, Гўдак ҳиди.

ЗУР-БАЗУР *Зўрақ, базўр, арабг.* -*Мен*
ийглаб юборишдан ўзимни зўр-базўр тутиб,
мақоланинг охирини ўқидим, — деди Ҳали-
ма. Х. Носирова, Мен ўзбек қизиман. Чўпон
ийгит оёқларини зўр-базўр судраб босар экан,
энди нима қилиш кераклиги ҳақида ўйлар эди.
 О. Хусанов, Қўшиқчининг тақдири. *Ота-*
қўзи юрагининг тагидан дафъатан вулқон-
дай қайнаб келган ғазабни зўр-базўр тўхта-
тиб қолди. О. Ёқубов, Диёнат.

ЗУРИҚМОҚ 1 Бирор оғир иш, қаттиқ
 уриниш натижасида ниҳоятда қийналмоқ;
 оғир ҳолатдан кучанмоқ. *Сарпийчан, оёғига*
калиш кийиб олган чол йиғма каравотда
ўтирганча силкиниб-силкиниб йўталар,
зўриққанидан кўзларидан ёш чиқиб, бурушиқ
юзи кўкариб кетган эди. Ў. Хошимов, Нур
 борки, соя бор.

2 айн. **зўраймоқ 2.** Қизининг қийналаёт-
 ганини кўрган сайин Басиранинг касали зўри-
 қарди. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

ЗУРИҚИШ Таранглик, кучланганлик;
 безовталиқ [Раънонинг] *Икки кўзи қип-қиза-*
риб, қовоқлари олудек кўпчиган, юзида ҳам
зўриқиш аломати бор эди. А. Қодирий, Меҳ-
 робдан чаён. *Фазогирларнинг вужудида қат-*
тиқ зўриқиш пайдо бўлди. О. Мўминов,
 Хиёбондаги уч учрашув.

ЗУРЛАМОҚ 1 Зўрлик билан бирор ишга
 ундамоқ, мажбур қилмоқ; хоҳишдан таш-

қари иш қилдирмоқ. Беморга зўрлаб дори ичирмоқ. ■ Уста Олим ошга сабзи босиш билан овора эди: -Мен сизни зўрламайман, лекин йўл устида қорнингиз очиб қолса, ўзингиздан ўпқаланг. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Матпано] Ўзини ҳар қанча зўрлагани билан бугун бир четда туриб, ёлғиз ўзи ғазал айтолмади. С. Сиёев, Аваз. Раҳима она уни [қудасини] зўрлаб қўлтиғидан олиб, ичкари хонага етаклади. Ҳ. Умарбеков, Ёз ёмғири.

2 Бировнинг номусига тегмоқ; тажовуз қилмоқ. Ёш бир йигит онаси тенги аёлни зўрламоқчи бўляпти. С. Сиёев, Ёруғлик. Қотиллик ва ўғирлик қилиш 9 процент, зўрлаш 5 процент кўпайган. Газетадан.

ЗЎРЛИК 1 Жисмоний бақувватлик; кучлилиқ; улканлик; шиддатлилиқ. Аскарнинг зўрлиги. Ақлнинг зўрлиги. Шамолнинг зўрлиги.

2 Зўравонлик, адолатсизлик. -Бу нима зўрлик, бек? - Мавлон ака ғазабдан титраб сўради. Ҳ. Фулом, Машъал. Бу қандай замон, бу адолатсизликка, бу ҳукм сураётган ёмонликларга, бу зўрлик, зуғум, ҳақорат, инсоннинг бунчалик оёғости бўлишига қандай чидаш мумкин?! [деди Ибни Ямин]. К. Яшин, Ҳамза. Аҳоли ғалаёнга келди, кўрққанидан эмас, зулмга, зўрликка, ҳақиқатсизликка чидамаганидан ғалаёнга келди. М. Исмоилов, Фарғона т. о.

Зўрлик қилмоқ 1) зўравонлик қилмоқ, куч ишлатмоқ; 2) кучлилиқ қилмоқ, таъсир кучи юқори бўлмоқ; қийин ҳазм бўлмоқ,

Паловдан тўғри фойдалана билиш келди. Қазили палов ёз ойларида зўрлик қилади. Аҳмад, Сайланма. Қаймоқ зўрлик қилиб, қандай чанқатди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ЗЎРМА-ЗЎРАКИ с. т. Хоҳишдан қари, зўраки, мажбурий. Саидғози зўраки кулди. С. Анорбоев, Оқсой. [Кожоннинг] Юзида зўрма-зўраки, ғалати ифода пайдо бўлди. С. Зуннунова, Янги ректор.

ЗЎРҒА Зўр-базўр, бир амаллаб, ақл Болаларнинг орасидан зўрға қочиб чиқди [деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Билларда ётган ярадорлар зўрға нафас оляпти. Назармат, Жўрлар балад сайр. Мели полвоннинг лаблари зўрға пичир «Сув., сув». П. Турсун, Ўқитувчи.

ЗЎРҒАТДАН с. т. қ. зўрға. Зўрға судралар дуч келган ёққа, Уринмас ҳат тезроқ учмоққа. «Муштум».

ЗЎҒАТА, зўғота 1 Кетмон, теша болтанинг соп ўрнатиладиган теш Рўзимат кетмонни зўғотасигача бол урди-ю, Сидиқжонга қаради. А. Қақшчинор чироқлари. Оббо йигитли чопиққа кетмон ишлатмаймиз, дей ю зимдан зўғотасигача ботириб, тун, элак-элак қилишибди. Й. Шамшаров. ланган асарлар.

2 Маккажўхориннинг донсиз ўзаги: -Ҳа.. дони - дон, зўғотаси - чорва; хашак, - деб яна гапида давом этди «Муштум».

Атқариш. 1) зўрлик қилмоқ, куч ишлатмоқ; 2) кучлилиқ қилмоқ, таъсир кучи юқори бўлмоқ; қийин ҳазм бўлмоқ, Паловдан тўғри фойдалана билиш келди. Қазили палов ёз ойларида зўрлик қилади. Аҳмад, Сайланма. Қаймоқ зўрлик қилиб, қандай чанқатди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **ЗЎРМА-ЗЎРАКИ** с. т. Хоҳишдан қари, зўраки, мажбурий. Саидғози зўраки кулди. С. Анорбоев, Оқсой. [Кожоннинг] Юзида зўрма-зўраки, ғалати ифода пайдо бўлди. С. Зуннунова, Янги ректор. **ЗЎРҒА** Зўр-базўр, бир амаллаб, ақл Болаларнинг орасидан зўрға қочиб чиқди [деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Билларда ётган ярадорлар зўрға нафас оляпти. Назармат, Жўрлар балад сайр. Мели полвоннинг лаблари зўрға пичир «Сув., сув». П. Турсун, Ўқитувчи. **ЗЎРҒАТДАН** с. т. қ. зўрға. Зўрға судралар дуч келган ёққа, Уринмас ҳат тезроқ учмоққа. «Муштум». **ЗЎҒАТА, зўғота 1** Кетмон, теша болтанинг соп ўрнатиладиган теш Рўзимат кетмонни зўғотасигача бол урди-ю, Сидиқжонга қаради. А. Қақшчинор чироқлари. Оббо йигитли чопиққа кетмон ишлатмаймиз, дей ю зимдан зўғотасигача ботириб, тун, элак-элак қилишибди. Й. Шамшаров. ланган асарлар. 2 Маккажўхориннинг донсиз ўзаги: -Ҳа.. дони - дон, зўғотаси - чорва; хашак, - деб яна гапида давом этди «Муштум».

Атқариш. 1) зўрлик қилмоқ, куч ишлатмоқ; 2) кучлилиқ қилмоқ, таъсир кучи юқори бўлмоқ; қийин ҳазм бўлмоқ, Паловдан тўғри фойдалана билиш келди. Қазили палов ёз ойларида зўрлик қилади. Аҳмад, Сайланма. Қаймоқ зўрлик қилиб, қандай чанқатди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **ЗЎРМА-ЗЎРАКИ** с. т. Хоҳишдан қари, зўраки, мажбурий. Саидғози зўраки кулди. С. Анорбоев, Оқсой. [Кожоннинг] Юзида зўрма-зўраки, ғалати ифода пайдо бўлди. С. Зуннунова, Янги ректор. **ЗЎРҒА** Зўр-базўр, бир амаллаб, ақл Болаларнинг орасидан зўрға қочиб чиқди [деди Саид]. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Билларда ётган ярадорлар зўрға нафас оляпти. Назармат, Жўрлар балад сайр. Мели полвоннинг лаблари зўрға пичир «Сув., сув». П. Турсун, Ўқитувчи. **ЗЎРҒАТДАН** с. т. қ. зўрға. Зўрға судралар дуч келган ёққа, Уринмас ҳат тезроқ учмоққа. «Муштум». **ЗЎҒАТА, зўғота 1** Кетмон, теша болтанинг соп ўрнатиладиган теш Рўзимат кетмонни зўғотасигача бол урди-ю, Сидиқжонга қаради. А. Қақшчинор чироқлари. Оббо йигитли чопиққа кетмон ишлатмаймиз, дей ю зимдан зўғотасигача ботириб, тун, элак-элак қилишибди. Й. Шамшаров. ланган асарлар. 2 Маккажўхориннинг донсиз ўзаги: -Ҳа.. дони - дон, зўғотаси - чорва; хашак, - деб яна гапида давом этди «Муштум».

И

ИБИ *шв. унд. с.* Ажабланиш, ҳайрон-чилик; каби ҳис-туйғуни билдиради; вой, ие. *Ибидошим бу гапларни.. эшитган, унинг шайтон бирдан қувонч нури пайдо бўлиб, ҳаяжонга келиб: -Иби! — деди.* С. Айний, Эсдалиқ-қўлларини қисиб, тўрхалталарга тикилиб: -Иби, нима қиласиз бу намакобларни, деди. С. Нуров, Нарвон.

ИБЛИС [а. إبليس — шайтон] **1** Шайтонларни йўлдан оздирувчи, ёмон йўлга олиб борадиган вачи махлуқ; шайтон. *У, Саидғозининг қорагига иблис ин қурган тухматчи, шайтон бадани заҳар боғлаб кетган ғараз-қасдини билмаган экан.* С. Анорбоев, Қасбий.

2 Кўчма Иблисга хос хусусиятли одам. *Шайтон одам суратидаги иблис ҳикоясига қараганда ичиди қулоқ солиб ўтираркан, унинг қасдиданнинг мақсадига тушуна олмади.* Х. Маммад, Машғал.

3 Иблисга нисбатловчи ҳақоратни билдирувчи. *Қутидор, қизининг мақсадига тушу-намай, икки турли қўлни дарров пайқаб олди: -Биздонсиз, иблис! — деб қўйди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИБЛИСЛАРЧА *айн. иблисона.*

ИБЛИСЛИК **1** Иблисга хос хусусиятли (каби) одам эканлик. *Сенинг иблисли-гининг билди-энди билдим.*

2 Иблисона хатти-ҳаракат, иблис иши; шайтонлик, шайтонлик. [Шавкатий] *Иблис-лик келиб, Мунисни йўлдан оздирган маккор.* Фотхуллин, Сўнмас юлдуз.

ИБЛИСОНА *рвш.* Иблисларга, мальюн-ликга хос; разилона, иблисларча. *Мен бу иблисона алдовга учиб, бу тўғрида на сенга ва*

на Нормухаммад қушбегига оғиз очмадим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИБН [а. ابن — ўғил] *эск. кт.* Эркак ки-шини ўз отасига нисбат этиб кўрсатувчи, «ўғли», «зода» маъноларини билдирувчи сўз, куня. *Ибн Сино, Ибн Батута, Ибн Аҳмад Мирзо.*

ҲОҚОН ИБН ҲОҚОН Ҳоқон ўғли Ҳоқон (ота-боболари Ҳоқон ўтган киши ҳақида). *Мен-ким, Марғилон ҳокими Ўтаббой қушбеги, ўз ҳукмимни Ҳоқон ибн Ҳоқон жаноби олий Худодёрхон исми шарифларидан эшиттираман.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИБО [а. إباء — қаршилиқ, кўнмаслик; гурур, мағрурлик, такаббурлик] **1** Андиша, шарм-ҳаё билан тортиниш, шундай ҳис-сезги, уялиш. *Дилора кулиб, чарақлаб қай-тиб келганда, Фуломжон ҳар қандай ибога парво қилмай, бўласи ёнига борди.* М. Исмои-лий, Фарғона т. о. *Кравцова бу «шалок» йи-гитнинг бунчалик ибо билан қилаётган ҳара-катидан кулгиси қистади.* Шухрат, Шинел-ли йиллар.

Ибо қилмоқ Ибо ҳисси билан тортин-моқ, уялмоқ; тийилмоқ. *Анвар меҳмонхона-га кириб келувчи Султоналидан ҳам ибо қил-май.. сандал устига энгашди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Тоҳир чанг босган чорғи билан кўрпачага чиқшидан ибо қилди-ю, пой-гаҳдаги шолча устига ўтирди.* П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.

2 Ўзини, нафсини тийиш, сабру қаноат.

3 Ибо (хотин-қизлар исми).

ИБОДАТ [а. عبادت — қуллуқ қилиш; си-ғиниш, топиниш] *дин.* **1** Қуллуқ қилиш, сиғиниш, топиниш ва унинг амали; намоз.

Бутун кўхна тарих давомида диний тарбия дейилганда, асосан ибодат тушуниланган. Газетадан. *..мўмин-муслмонларнинг рўза тутушидан мақсадини Оллоҳнинг бандалари.. ўз умматларини сабр-қаноатга, меҳр-оқибатга ундайдиган ибодат деб таърифлайдилар. Газетадан. Бутхона кўнғироғи кечки ибодатга чақириб, оғир ва узун даранглади.. А. Қаҳҳор, Томошабоғ.*

Ибодат қилмоқ 1) сизинмоқ; намоз ўқимоқ; 2) тоат-ибодат қилмоқ. [Навоий:] *Менинча, олтмиш йил қуруқ тоат, ибодат қилгандан кўра, бир соат одил бўлмоқ савоблироқдир. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий;* 3) кўчма бирор нарсага ортиқ даражада берилиб кетмоқ, чўқинмоқ. *У пулга ибодат қиладиган одам. ■ Агар одамлар сенга қиладиган ибодати ўрнига бир-бири учун меҳнат қилса, сенга қўйган кўнглини бир-бирига қўйса.. ер юзининг ўзи жаннат бўлади. А. Қаҳҳор, Қабрдан товуш.*

2 Ибодат (хотин-қизлар исми).

ИБОДАТГОҲ Ибодат қилинадиган жой; ибодатхона.

ИБОДАТХОНА Ибодат қилинадиган жой ёки уй, бино (мачит, хонақоҳ ва ш. к.). *У [Ошил] Байжунинг кўл бўйида, эски ибодатхона олдидан айтган ашулаларини.. юмюм йиғлаб эшитди. П. Қодиров, Уч илдиш.*

ИБОЛИ Ибоси бор, андиша-ҳаё ҳиссига (хислатига) эга. ■ *Қайси аёл сабр-қаноатли, ҳаёли, ибали экан, у ҳаётда бахту тахтини топа олади. Газетадан.*

ИБОРА [а. *عبارة* – сўз, сўз бирикмаси] 1 Бирор тушунча ёки фикр ифодаловчи, одатда, сўзларнинг турғун бирикмаси (сўз бирикмаси ёки гапга тенг жумла); таъбир. *Образли ибора. ■ Черницов «вақтинча тантана», «вақтинча чекиниш», «қайта ҳужумга ўтиш» деган ибораларни қийналиб айтди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Улар Суқротнинг «Авал ўзингни англа, шунда дунёни англайсан» деган машҳур иборасини ўзларига дастуриламал қилиб олишган. «Сирли олам».*

Турғун ибора Бевосита нутқ жараёнида ҳосил бўлмайдиган, тилда бир бутун ҳолда мавжуд бўлиб, шундайлигича нутққа киритиладиган сўз бирикмаси ёки гапга тенг жумла. **Фразеологик ибора** Турғун ибораларнинг кўчма маъноли, образли тури. *Оёғини қўлига олмоқ* (жуда тез югурмоқ), *аммам-*

нинг бузоғи (лалайган), *илоннинг ёғинган* (ўта айёр) ва ш.к.

2 айн. сўз 2.

ИБОРАТ I [а. *عبارة* – баён, иф] Ташкил топган, таркиб топган; туз. *Сув водород ва кислороддан иборат кишидан иборат комиссия. ■ ..сак қандим, черкез каби чўл ўсимликларидан иборат ўрмонзорлар барто этилди. Газета «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» 1 илмий нашриёти эса Имом ал-Бухорий ларидан иборат «Солиҳ амаллар», «Эр бурчи», «Илму маърифат нури» си мўъжас китобларни чоп этди. Газета.*

2 Фейл-боғлама вазф. *Асосий ваз мавжуд барча моддий ресурслардан қилана билишдан иборат.*

ИБОРАТ II [а. *عبارة* – сўзлар, илар] эск. Ибора; сўз, сўзлар. *Хат ўқиди бирлан сар-басар, Бир иборат чиқди, мни итоб. Муқимий.*

ИБОСИЗ Ибоси йўқ, андишани, тинишни билмайдиган; бешарм, беҳаё нисхон гўё олдидан гўдак ёки ўз эри ўти дай, ҳеч ибосиз устки қўйлагини еча бди. *А. Қаҳҳор, Сароб.*

ИБРАТ [а. *عبيرت* – ўғит, панд-наснамуна, ўрнак] Намуна, ўрнак бўлаиш, хатти-ҳаракат ва ш. к. *Бола тарбиота-онанинг ибрати, айниқса, бебаҳо. тадан. Мен кўрдим театрни.. Мен борда, бир илмсиз боланинг безори бўлиб кинини кўрсатишди, холос. -Мақтаб эмрат денг! Ойбек, Танланган асарлар.*

Ибрат олмоқ Ўрнак олмоқ, ўргат. *Янгликни тарқатишда дадил бўлиш кхалқ ўзимиздан ибрат олгани яхши. О. О. в. шабадалар.*

ИБРАТЛИ Ибрат бўладиган, намўрнак олса арзийдиган. *Бизнинг ўзбеклатига хос удумлар, одоб-ахлоқ меъёри бир-бирдан гўзал ва ибратли. Газета: Барчага ўрнак бўлиб, ўтказдингиз ибрат умр. Воқиф.*

ИБРАТОМУЗ [а.+ф. *عبيرت آمين* – ибли, ибратга эга бўлган] Ибрат бўлганамуна, ўрнак бўларли. *Ибратомуз ишратомуз сиймо. ■ «Мушук ва сичҳикояси бирам ажойибки, тўқ одамларан фақир одамларни мушук билан сичлар орқали ҳикоя қилади бу китобда. 1сади жуда ибратомуз. Ойбек, Болалик*

ИБРАТХОНА эск. Театр. *Ахир театрни тилар бекорга «ибратхона» деб аташ-* Газетадан.

ИБРИЙ [а. عبرى — яхудий] айн. иброний.

ИБРОНИЙ [а. عبرانى] эск. 1 айн. яхудий.

2 Яхудийларга, уларнинг тили, адабиёт-маданиятига оид. *Иброний ёзуви.*

ИБТИДО [а. ابتداء — бошлаш; бошлан- гичлик] кт. Бирор нарса, иш-ҳаракат, ҳодиса ва ш. к. нинг аввали, бошла- ви; заври; зид. ивтиҳо. *Воқеанинг ибтидо-* ивтиҳоси. ■ *Фан эса ўз ибтидосида-* оддий дунёни тадқиқ этишга йўналти- бўлиб.. Газетадан. *Дуруст, у.. энди* сирларининг ибтидосини билади. О. Кўҳна дунё.

ИБТИДОЙ [а. ابتدائى — бошлангич, дастлабки; содда] кт. 1 Кишилиқ тарихи- энг қадимги, дастлабки даврига оид, ибтидоий жамиятдан олдинги. *Зеро, ибтидо-* ибтидоий жамиятдан тортиб ҳозирги жамият бос- қишга қадар бўлган даврлар одам меҳнати

намунаси.. Н. Сафаров, Оловли излар. 2 Бошлангич, дастлабки. *Ибтидоий мак-* (мактаб). ■ *Шу оддий бир киши(ни), ибти-* дастлабки мактабнинг муаллимини, Аббосхондан

таълим олиб Муҳаммадjon домлагача иззат

олишди. А. Қаҳҳор, Сароб.

3 Оддий, элементар. *Мулла Шохнинг* ибтидоий таълим билан машғулоти жуда содда ва

ибтидоий эди. С. Айний, Эсдаликлар. *Меҳ-* ибтидоий таълимга иштиёқ бўлгани ҳолда унга муноса- батан жўн ва ибтидоий даражада турибди.

Газетадан. **ИВИМОҚ I** Сув ёки бошқа суюқликни

сўзиб, шимиб ҳўл бўлмоқ, нам тортиб ю-

лмоқ; бўкмоқ. *Сувда ивиган нон. Кийимла-*

риш ёмғирда ивиб кетди. ■ *Султон товоқ-*

ларни қаймоқни шимиб, ивиб қолган нон бур-

чакларини лунжигга тўлдириб чайнай бошла-

ди. Х. Фулом, Машъал. *Сафаров, папирос*

таъминининг ивиган жойини тиши билан узиб,

таълимга таълимга-да, ўйчан жавоб берди. А.

Сафаров, Қўшчинор чироқлари.

ИВИМОҚ II I Куюлиб қолмоқ, куюқ

қолмоқ, куюқлашмоқ (қон ҳақида). *Қаерда-*

ИВИНДИ Ўз-ўзидан ивиб қолган нар-

са (асосан сут ҳақида). **ИВИРСИЛАМОҚ** шв. қ. ивирсимоқ 1.

Ҳой, мунча ивирсиладиларинг. Бўла қолсала- ринг-чи! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар. **ИВИРСИМОҚ I** Майда-чуйда ишлар

билан овора бўлмоқ, имиллаб ишламоқ, ғимиллаб юрмоқ. *Анзираат хола.. ўз-ўзи-* дан жавраб, қоронғида ивирсиб юрар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. 2 Супурилмай-сидирилмай, йиғишти-

рилмай, бетартиб ҳолга келмоқ, кир, чанг ва ш. к. билан қопланмоқ. *Уй ивирсиб ётиб-* ди. *Ивирсиган уйга меҳмон келар.* Мақол. ■ *Машина похол-хашаклар сочилиб, ивир-*

сиб ётган тегирмон эшиги олдидаги яланг-

ликда доира ясаб тўхтади. Д. Нурий, Ос-

мон устунни. **ИВИРСИРАМОҚ** шв. Ивирсимоқ. *Нима қилиб ивирсираб ўтирибман, тезроқ*

яранинг олдини олиш керак. Ҳамза, Заҳар-

ли ҳаёт. **ИВИРСИҚ I** Супуриб-сидирилмаган,

йиғиштирилмаган, бетартиб ҳолдаги. *Ивир-* сиқ уй. ■ *Шипи паст, деворлари юпқа, тор-* гина дўконхона ҳар вақтдагидай ивирсиқ. Ой-

бек. Танланган асарлар. 2 Саранжом-сарийшта бўлмаган, уй-рўз-

горни бетартиб тутадиган; пала-партиш. *Ивирсиқ хотин.*

ИВИР-ШИВИР тақл. с. Шивирлашув-

чиларнинг ўзгаларга аниқ эшитилмайдиган

(одатда, сирли) суҳбати ва шу суҳбат тову-

ши; шивир-шивир. *Ивир-шивир гаплар.* ■

Тўхтасин ўртоқларини йиғди, уларга ивир- шивир билан бир нимани тушунтирди. Ойбек,

Танланган асарлар. *Кўп вақтгача Офтоб ой-* имининг ивир-шивири набира тўғрисида бўлиб

қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИВИТМА Ивитиб тайёрланган.

Ивитма палов Олдиндан 1,5–2 соатча

ивитилган гуручдан тайёрланган палов.

ИВИТМОҚ I Ивимоқ I фл. орт. н. *Ошига*

нўхатни ивитиб солмоқ. ■ Улар.. тилхат-

ларни чўнтакларидан чиқариб кўрсатдилар.

Улардан бири деди: Биз бу тилхатларни иви-

тиб ичамизми? С. Айний, Қуллар.

ИВИТМОҚ II Ивимоқ II фл. орт. н. *Қатиқ*

ивитмоқ.

ИВИТҚИ с. т. Қатиқ ивитиш учун сутга

солинадиган озгина қатиқ; томизғи, оқлиқ.

Сутга ивитқи солмоқ.

ИВИШИҚ Ивишиб (увушиб) қолган. *Ёзар эмишимиз биз ҳам энди ивишиқ оёқларимизни.* Ғ. Ғулом.

ИВИШМОҚ айн. *увушмоқ.* *Марирутнинг узунлигидан унинг охирига етгунча йўловчиларнинг оёғи ивишиб қолди.* «Муштум». *Тек ўтирган боланинг баданидан энди боягидек иссиқ тафт кўтарилмасди, аксинча, аъзойи бадани ивишиб борарди.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа.

ИВИҚ Қон ивишидан юзага келган ёпишқоқ, елимсимон масса.

ИВРИТ [қад. сом тилида: дарёнинг нариги томонидагилар тили] Сом-ҳом тиллари оиласининг сом тармоғига мансуб қадимги яхудий тили; ҳозирда араб тили билан бирга Исроилнинг давлат тили.

ИГИ-ЖИГИ: иги-жигисигача Икир-чикиригача, майда-чуйласигача. *Ҳаммасини мана биздан сўранг, шахримиздаги ҳар бир кимсанинг иги-жигисигача биламиз.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИГИР, ийир Кучаладошлар оиласига мансуб кўп йиллик ўт ўсимлик (атторлик, қандолат саноатларида ва тиббиётда ишлатилади). *Анғизли ерда от ўлмас, ийир бор ерда эр ўлмас.* Мақол. ■ *Отга солди арпа билан ийирни.* «Алпомиш». [Игир]Илдизноясидан эфир мойи олинади. «ЎЗМЭ».

ИГНА 1 Бир томони найзасимон, иккинчи томони тешик бўлиб, тешигидан ип ўтказиб, нарса тикишга мўлжалланган ингичка металл асбоб. *Машина игна. Тенчик игна. Қавиқ игна. Игнага ип ўтказмоқ.*

2 Турли асбобларнинг игнасимон қисми. *Патефон игнаси. Примус игнаси.*

3 тиб. Тиббий техникада: ингичка сим ёки учи ўткир найча кўринишидаги санчилувчи ёки санчилувчи-кесувчи асбобларнинг умумий номи. *1982 йил сентябр ойининг охирида игна билан даволовчи олим ва шифокорларнинг бутуниттифоқ анжумани бўлиб ўтди.* «Фан ва турмуш».

4 Баъзи ўсимлик ва жониворларнинг игнасимон аъзоси, найзаси, тикани. *Дарахт игнаси. Кирти игнаси.*

Игна билан қудуқ қазимоқ Қийин, майда, машаққатли ва узоқ муддатли ишни қунт, бардош, матонат билан бажармоқ. *Илм (олиш) — игна билан қудуқ қазииш билан баравар.* **Игна санчмоқ** Оғир ботадиган гап қотмоқ, қаттиқ тегадиган гап гапирмоқ.

Игна тешигидан ўтадиган Чаққон, *Разведкага игна тешигидан ўтадиган кишилар керак.* Шуҳрат, Шинелли й

Игна устида ўтирмоқ Жуда бетоқат, та ва азобда бўлмоқ. *У [Одилжон] и тида ўтиргандай, жуда бетоқат эди бадам томоғини қириб йўталиб, сс қарарди.* Р. Раҳмонов, Қўшиллар. **И нарсани туюдай қилмоқ** Кичик нарсани қилиб кўрсатмоқ, муболага қилмоқ тириб, бўрттириб юбормоқ. *Қўзибо. игнадай нарсани туюдай қилиб гапирити бор.* Ҳ. Назир, Қўкорол чироқлар **надек санчилмоқ** Қаттиқ ботмоқ (гап да). *Бекмуродга чолнинг деганлари гўё дек санчилди.* И. Ўктамов, Изза. **Иг учидай** Жуда кичик; зиғирча, жичча ҳе-ҳе, — эликбоши қулиб, кўзларини и — игнанинг учидай ёлғони йўқ, қулинг бойвачча. Ойбек, Танланган асарлар. *менинг гуноҳим игнанинг учидай бўлса ларнинг айбингиз туюдий.* Ш. Раш Бўрондан кучли.

ИГНАБАРГ Баъзи бир доим яши рахтларнинг, мас., қарағайнинг игна лидаги барги.

ИГНАБАРГЛИЛАР Игнасимон ба яланғоч (очик) уруғли ўсимликлар (қарағай, қора қарағай, оқ қарағай ва и **ИГНАТЕРАПИЯ** Гавда (тана) ю нинг қатъий муайян нуқталарига қад: игналар ёрдамида кучи, табиати ва м ти турлича бўлган таъсирлашлар ор организм функцияларига таъсир кўрса дан иборат даволаш усули.

ИГНАЧИ ив. Ниначи. *Унинг атрофи гулзорда ранг-баранг капалаклар, игнат қанот қоқар, асаларилар гўнғиллар.. эо Қаҳҳор, Картина.*

ИГРЕК 1 Лотин алифбосида ох ҳарфдан олдинги — «Ҳ» ҳарфининг но **2** мат. Шу ҳарф билан ифодаланган маълум (қилирилаётган) миқдор.

ИГУАНА [исп. iguana < қариб тилдан] Асосан дарахт шохларида яшовчи думли калтакесаклар оиласининг умум номи; Шимолий ва Жанубий Америк Мадагаскар оролида тарқалган.

ИД қ. ийд. ...*Шу чоққача қаерда буқ. ётган бўлса, ётгандир, илло ид кунлари батта уйларига келурлар..* Ҳ. Нуъмон в Шораҳмедов, Ота.

ИДБОР [a. إدبار – чекиниш; (ишнинг) кетниши] эск. Бахтсизлик, (иш) маслих. *Масти иқбол ўлма-ю, идбор ритма бош, Тотмағил бу бодани, зин-жмур ўлмағил.* «Ақл ақлдан қувват

ИДА [a. عِدَّة – бир қанча; қанчадир н] дин. Эрдан ажраган ёки эри ўлган га ҳомилалорлиги аниқлангунча бўйича эрга тегиш ман қилинган э ўн кунгача бўлган муддат. *Менинг этимни, албатта, шариат пешволари й ҳисоблаб, иддангиз битиши билан, бошқа эр қилишга ихтиёр берсалар А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эрга те-яти бўлса, мазкур идда муддати эро юн кун) ўтгандан кейин зийнат-и мумкин.* Газетадан.

ИДДА ТУТМОҚ (ёки сақламоқ) Идда ама-бжармоқ, иддага (идда муддатига) қилмоқ. *Санам ҳали ёш, ўн гулидан бир билмаган, бундай жувон учун, китоб-нам айтилган, олти ойдан ортиқ идда ортиқча экан.* Ш. Холмирзаев, лар.

ИДАО [a. إِدْعَاء – муддао, даъво, та-еллоблик] I Ноўрин ёки ноҳақ таъво. *Демак, «ер оз, аҳоли кўп» деган билан ҳаётий зарур масаладан қоча-из.* Газетадан.

зи учун муносиб бўлмаган, ортиқча *Унинг иддаоси баланд-ку!*

ИДАО ҚИЛМОҚ (ёки этмоқ) Бирор талаб-имок; ортиқча даъво қилмоқ. *Сиз га юрганда, бошқага кўнғил кўйсам.. ту ерга чақирингга, бирор иддао қилишга қўқим қолмасди..* Т. Жалолов, Олтин *Амалин пеш қилиб, ҳар кимга ҳар хил этган Баланд тумшук, бўйин ғоз, бад-они кўролмасман.* «Муштум».

ИДЕАЛ [фр. ideal < юн. idea – ғоя, ту-тасаввур; образ, тимсол] I от Жа-нинг, шахснинг энг олий мақсади, энг орзу ва тилак. *Идеал – жамиятнинг ва олижаноб мақсади, келажакда-ган ғояси.* Газетадан. *Ижтимоий иде-роли маёқ бўлиб, жамият қаёққа ва-ий мақсадда қадам отишида ғоявий-куравий ва маънавий-руҳий йўл кўрсатиб-ли мумкин.* Газетадан.

2 от Ҳар жиҳатдан баркамол, мукам-хаёлан орзу қилинадиган, лекин ҳали

ҳаётда мавжуд бўлмаган нарса, ҳодиса. *Унинг идеали – ёқтирган қизини ўз таъсирига олиб, ўз қадрини ерга урмай севишмоқ эди.* П. Қоди-ров, Уч илдиэ.

3 сфт. Олижаноб, намуна бўладиган, орзу-мақсадга мос, мувофиқ келувчи. *Иде-ал образ. Идеал шароит.* ■ *Маънавият қахрамони бўлгани туфайли у халқнинг иде-ал қахрамонига айланди.* Газетадан.

ИДЕАЛИЗМ [фр. idealisme < юн. idea] флс. Материализмга қарама-қарши ҳолда, руҳ, ғоя, онг борлиқнинг негизи, яъни бирламчи деб билувчи, материя, табиат эса иккиламчи, ҳосила деб тан олувчи фалса-фий оқим ва таълимотларнинг умумлаш-ма ифодаси.

ИДЕАЛИСТ I Идеализм тарафдори, идеалистик фалсафа издоши.

2 Ҳақиқатни идеаллаштирувчи, бўяб кўрсатувчи шахс; хаёлпараст.

ИДЕАЛИСТИК Идеализмга доир, иде-ализмга хос ёки унга асосланган. *Идеалис-тик фалсафа. Идеалистик дунёқараш. Та-рихга идеалистик қараш.*

ИДЕАЛЛАШТИРМОҚ Бадий ижодда бирор нарса, воқеа, ҳодиса ёки шахсни юқори кўтариб, бекаму кўст, яхши, бенуқ-сон қилиб кўрсатмоқ. *Утмишни идеаллаш-тирмоқ.*

ИДЕНТИФИКАЦИЯ [лот. identificare – айнанлаштирмоқ, тенглаштирмоқ] Крими-налистикада объект ёки шахснинг умумий ва хусусий белгилари мажмуига қараб ай-нанлигини аниқлаш.

ИДЕОГРАММА [юн. idea – тушунча + gramma – ёзув] тли. Тилнинг айрим товуш-ларини эмас, балки тўлиқ тушунчаларни ифодалашга асосланган, шартли қабул қи-линган ёзув белгилари (рақамлар, матема-тик шакллар; шунингдек, иероглифик ёзув белгилари).

ИДЕОГРАФИК Идеографияга оид. *Иде-ографик ёзув.*

Идеографик лугат Сўзлар алифбо тар-тибида эмас, балки мавзуй (маъновий-мазмуний) тамойил бўйича жойлаштирил-ган лугат.

ИДЕОГРАФИЯ [юн. idea – тушунча + grapho – ёзаман] тли. Идеограммага асос-ланган ёзув тизими.

ИДЕОЛОГ қ. мафкурачи.

ИДЕОЛОГИК қ. мафкуравий.

ИДЕОЛОГИЯ [юн. *idea* — тушунча + *logos* — таълимот] қ. **мафкура**. *Демократия ва ошкоралик тоталитар-буйруқбозлик тузуми давридаги якка идеологиянинг мутлақ ҳукмдорлигига, инсон ҳуқуқлари поймол этилиши ва сўз эркинлиги барбод бўлишига нисбатан олға қўйилган бир қадам эди.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.

ИДЕЯ [юн. *idea* — тушунча, образ, тасаввур] **1** Объектив борлиқни, воқеликни киши онгида акс эттирувчи, айна замонда кишининг объектив борлиққа, воқеликка муносабатини ифодаловчи, кишиларнинг дунёқарашлари асосини ташкил этувчи тушунча, тасаввурлар йиғиндиси.

2 Бирор бадий, илмий ёки сиёсий асарнинг мазмуни, туб моҳиятини белгиловчи асосий фикр; гоё. *Асарнинг идеяси.* Абдулла Қаҳҳорнинг «Сароб» романининг идеяси.

3 Ният, мақсад, фикр. *Тинчликни сақлаш ва мустақамлаш идеяси.*

ИДЕЯВИЙ қ. **гоявий**

ИДИОМА [юн. *idioma* — ўзига хослик, хусусият] тлш. Маъноси ўз таркибидаги сўзларнинг маъноларига боғлиқ бўлмаган, яхлит ҳолда бир маъно берувчи, ихчам ибора; фразеологизмларнинг бир тури. *Мас., томдан тараша тушгандай, оғзингга қараб гапир.*

ИДИОМАТИЗМ айв. **идиома**.

ИДИОМАТИК Идиомага, идиоматикага тааллуқли. *Идиоматик ибора. Тилнинг идиоматик бойлиги.*

ИДИОМАТИКА тлш. **1** Идиомалар ҳақидаги таълимот.

2 Бирор тилдаги идиомалар мажмуи.

ИДИШ I Нарса солиш (солиб қўйиш) учун ишлатиладиган уй-рўзгор ёки хўжалик буюми. *Дон идиш. Сув идиш. Тунука идиш. Чини идиш.* ■ Унинг икки кўзи бир дўкондаги катта идишларга солинган қандларда эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Полвон битта тухум, иккита хурмо, ярим мисқол седана, беш дона бутакўз, бир қошиқ асални топиб, бир пиёла сув билан мис идишда қайнатишга буюрди.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши.

ИДИШ II [нем. *yüdish* — яҳудийларга оид, алоқадор] Ҳинд-европа тиллари оиласидаги герман тиллари гуруҳига мансуб, европалик яҳудийларнинг алоқа-аралашувида қўлланувчи тил.

ИДИШ-ОЁҚ қ. **идиш-товоқ**. *М. болалари эшикма-эшик юриб: «Барот билдингизми, Идиш-оёқ ювдингизми?» ласини айтар эдилар.* А. Қодирий, М. дан чаён.

ИДИШ-ТОВОҚ Овқат тайёрлаш. ичиш учун керакли уй-рўзгор буюк. *Тухта хола ҳовлида идиш-товоқ ювиб экан, Олимжонни кўриб, юраги ёрилиб гудек бўлди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ИДИШҚАЙТТИ этн. Қиз унашти да куёв томондан юборилган дастур қайтарилган дастурхон ва уни кутиб маросими.

ИДО [эсперанто *ido* — насл, авло: перанто асосида яратилган (1907) ха ёрдамчи сунъий тил.

ИДОРА [а. *إدارة* — бошқарув, маъят; муассаса] **1** Белгили тартибда бориб, йўлга солиб бориш; бошқариш усули. ■ *Отабек айтди: «Энди бизнинг кент халқи қипчоқларнинг жабру зултадбир идораси остида ётиб, жуда в.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Идора этмоқ (ёки қилмоқ) **1)** бошмоқ, раҳбарлик қилмоқ. *Давлатни қилмоқ. У катта бир ташкилотни қилиб турибди;* **2)** бош бўлиб, белгили тартибда олиб бормоқ; амалга оширмоқ. *бир мажлисининг жонлантирувчи, қилувчи бир-икки қаҳрамони бор бўлган бу қизлар мажлиси ҳам шундай қаҳрлардан холи эмас эди* А. Қодирий, Ўтганлар; **3)** белгили тартибга бўйсунмоқ; бошқармоқ, ўз йўлига солмоқ. *Идора қилмоқ. Ўз иродасини идора қилмоқ.* ■ *Албатта, уларнинг тилини дарров олиб, идора қилиш учун ўқиган, саводлилар керак.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ирок идора қиларлик журъат тополмай қо* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Маълум бир ижтимоий, давлат жалик, савдо ва ш. к. тармоқларни бориш учун штатли ходимлари ва маъмути бўлган ташкилот, муассаса, бошқаруви улар ўрнашган бино. *Бошқарув идори.* *Мусулмонлар идораси.* *Идорада иш* ■ *Станциянинг идораси, почта ва телеиккита кўк вагонга жойлашган* А. Қа Олтин юлдуз. *Шербекнинг ёдига раибултур идорада ўтириб айтган бошқари тушди.* С. Анорбоев, Оксой.

ИДОРАВИЙ Идора ишлари билан боғланган; идора томонидан қилинадиган. *Идора ҳужжатлари, шу жумладан, идора директив ва директив ҳужжатлар, агар уларнинг ҳисоб-китобидан чет эллик инвесторга ёки чет эллик компанияларига зарар етказмаса, орқага қайтариб кўриш куни кучига эга эмас.* Газетадан.

ИДОРАЧИЛИК Ишни бошқариш, олиб бориш ва унга расмийлик, ишнинг зарурати бўлганда қилладиган ўта расмийлик. *Идорадаги расмийлик тўғрисидаги қонунлар, сановат ва қурилишга алоқадор расмийлик қилиш амалиётидаги катта камбағиллик.* Газетадан.

ИДРАМОҚ *шв.* Қалтирамоқ, титрамоқ. *Идромоқ баданни идраб кетди.. Болам деб, берамдан кетди.* «Ойсулув». Гўрўғлига *Идромоқни Тўлак «ботир» идрашиб.* «Гулнор».

ИДРОК [a. إدراك — эришиш, фаҳмлаш, тушуниш; ақл] 1 Ташқи дунё воқеа, ҳодисаларини билиш, тушуниш қобилияти. *Идрок — фаҳм, фаросат. Сенинг идрокинг кучли.* *Идрок билан иш қилмоқ керак.* Ақл-парасати *Идрок — идрок.* Мақол.

2 *шв.* Бевосита сезги аъзоларига таъсир қилган объектив мавжудот, предмет ва ҳодисаларнинг киши онгидаги инъикоси. *Идрок инъикос этилаётган предмет ва ҳодисаларнинг аввалги тажрибалар асосида тушунилишини ҳам ўз ичига олади.*

ИДРОК ЭТМОҚ (ёки қилмоқ) 1) тушуниб олиш, фаҳмламоқ. *Сизга узоқдан кўзим тушди.* *Идрок қилди.* *Идрок қилган эдим.* Ойбек, Навоий. *Идрок қилди.* онда инъикос этган воқеа-ҳодисани тушуниш, билиб олмақ.

ИДРОКЛИ Идроки бор, тез тушуниб оладиган, зеҳни ўткир, фаҳм-фаросатли. *Идрокли бола.*

ИДРОКСИЗ 1 Идроки йўқ, зеҳни паст, фаҳм-фаросатсиз. *Идроксиз одам.* *Идроксиз — г-шуурсиз, ўз ихтиёридан ташқари, ҳодиса ҳолда.* *Домла кўққисдан уйқудан уйғонди.* *Идроксиз кишидай идроксиз ҳаракат қилар,* *Идроксиз ишқарига кирмас эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ИДРОК унд. с. Ажабланишни, ҳайронликни билдиради; ийи, ийе, ийя. *Идрок деганинг у?* ■ *Ие, ҳали хабаринг йилотининг азонда жўнабди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Идрок чироқлари.*

ИДРОК НА Японияда қадимда: олтин ёки кумушнинг; ҳозирда: Япония пул бирлиги.

ИЕРОГЛИФ [юн. hieros glyphoi — муқаддас белгилар < hieros — муқаддас + glyphe — нақш] Қадимги мисрликлар ва баъзи бир халқлар ёзувида бутун бир тушунча, ибора, сўз, бўғин ёки товушни ифодалаган, ҳайвон, одам, ҳар хил буюм, асбоб ва ш. к. тасвиридан иборат белги (ҳозирги кунда хитой ёзувидаги ва ундан япон ва корейс ёзувларига ўтган белгилар ҳам иероглифлар деб аталади).

ИЖАРА [a. إجارة — бирор нарсани фойдала, ҳақ эвазига бериш ёки олиш] 1 Бирор кимса ёки ташкилотга тегишли нарсдан маълум ҳақ тўлаб, вақтинча фойдаланиш. *Ижара хўжалиги. Уй ижараси. Ерни ижарага олмақ. Уйни ижарага қўймоқ.* ■ *Кейинги йилларда капсанчилар ерни ташлаб кета берган экан, бойлар ерларини арзон-арзон ижарага беришибди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Вақтинча фойдаланиш учун олинган нарса эвазига тўланадиган ҳақ. *Бу уй учун ҳар ойда ўн минг сўм ижара олинади.* *Ижарани вақтида тўламоқ.*

ИЖАРАДОР айн. *ижарачи* 1. *Бир чопар келиб.. унда ўтирган ижарадорга энгашиб салом берди.* С. Айний, Қуллар.

ИЖАРАХЎР [ижара + ф. خور — еювчи] Уй-жойини ёки нарсани ижарага қўйиб, ундан келган даромад билан кун кўрувчи, бойлик орттирувчи шахс.

ИЖАРАЧИ 1 Уй-жойини, ерини ёки нарсаларини ижарага берувчи (кўювчи) киши; ижарадор.

2 Бировнинг уйида ижарага ўтирувчи. *-Аслида хўжра уники, мен эсам бир ижарачи эдим, — деди [Ҳожини хола].* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЖИКИЛАМОҚ *шв.* Сўрайвермоқ, сўраб-суриштиравермоқ. *Ҳамма «Қишлоқларингда не бўлди?», деб ижикилайди.* А. Кўчиров, Ҳалқа.

ИЖИРГАЛАНМОҚ Гижиниб, кучаниб, овоз чиқариб безовта бўлмоқ (чақалоқ ҳақида). *Чодир ичида бола ижиргаланди, хотин шошиб кириб кетди.* С. Аҳмад, Уфқ.

ИЖИРҒАНМОҚ Ножўя ёки ёқимсиз иш, гап, қилиқ, воқеа, ҳодиса ва ш. к. дан гаши келиб гижинмоқ; шундай ички кайфиятни ташқи белгилар (юз буруштириш, безовталик ва ш.к.) билан ифодаламоқ *Нега ижирғанаятсиз?* ■ *Шербек у қандай даро-*

мад тўғрисида гапирётганини пайқаб, ижирғанди. С. Анорбоев. Оқсой. - Яна бизда ярамас бир одат бор, - деди Сайрамов ижирганиб, - эркалар теримни менсимайдилар. Ойбек, О. в. шабадалар.

ИЖОБАТ [а. إجابت - жавоб бериш; қабул бўлиш, маъқул бўлиш]: **ижобат бўлмоқ** Қабул этилмоқ, эътиборга олинмоқ (худога қилинган илтижо, талаб ҳақида). *Беғуноҳ гўдакнинг саҳарда қилган дуоси ижобат бўлади.* А. Қаҳҳор, Бемор. **Ижобат олмоқ** Розилик (руҳсат) олмоқ. *Ижобатни олгандан сўнг.. Тошкент ашрафлари бир мажлис қуриб, ўтиришга Нормухаммад қушбегини ҳам чақирдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ижобатга ўтмоқ** Қабул бўлмоқ. *Иигитларингизнинг шахдини кўрдингизми? Ҳазратнинг дуолари ижобатга ўтади.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ИЖОБИЙ [а. إجابي - қабул қилинган, мақбул] **1** Маъқул, мақбул деб топилганликни ифодаловчи; маъқулловчи, ёқловчи; *зид. салбий.* *Ижобий баҳо. Ижобий фикр. Ижобий муносабат. Масалага ижобий қарамоқ. Масала ижобий ҳал бўлди.* ■ *Биз бу саволларга.. ижобий жавоб бера оламизми?* Газетадан.

2 Маъқуллашга, ёқлашга, мақтовга сазовор бўлган; яхши, фойдали; *зид. салбий.* *Ижобий таъсир.* ■ *Лекин шунинг биланки, бошлаган ишингизнинг ижобий томони билан бирга салбий, жуда катта салбий томони ҳам бор.* С. Анорбоев, Оқсой.

3 Яхши фазилатларга, хислатларга эга бўлган; ибратли; *зид. салбий.* *Ижобий образ. Ижобий қаҳрамон.*

ИЖОД [а. إيجاد - яратиш, кашф этиш; вужудга келтириш] **1** Бадний, илмий, санъатга оид асар ёки моддий бойлик яратиш, вужудга келтириш; яратувчилик фаолияти. *Ёш шоирларнинг ижоди жўш урмоқда.* ■ *Шу қирқ йил давомида мен ижодимни халқ тақдири билан боғлашга ҳаракат қилдим.* Ойбек, Халққа хизмат - бахт.

2 Яратувчилик фаолияти маҳсули, самараси. *Навоийнинг ижодини ўрганиш.* ■ *Ҳақиқий зиёли ўз билимларидан, ижодидан.. бошқаларни ҳам баҳраманд қилишга интилан шахедир.* Э. Юсупов, Истиклол йўлида.

Ижод этмоқ (ёки қилмоқ) **1)** яратувчилик иши билан машғул бўлмоқ, ижод билан банд бўлмоқ; **2)** ўйлаб чиқармоқ, кашф

этмоқ. - Буларни, - деди Элмурод, Мен оннинг доторига имо қилиб, - ўз халқимнинг усталари ижод қилган. П. 1. Ўқитувчи.

ИЖОДБАХШ [ижод + ф. بخش - ловчи] Ижодий куч бағишловчи, тортувчи, илҳомбахш, *Унинг [Ҳам порлоқ ва ижодбахш ҳаёти, унинг ёр тираси узоқ йиллар қолажак.* Газетадан.

ИЖОДИЁТ [а. ایجاديات] **1** Ижод билан боғлиқ бўлган фаолият; ижодчилик фаолиятига бундай зўр қизиқиш кистон адабиёти ва санъати кун байнида тўла-тўқис намоён бўлди тадан.

2 Бирор жанр ёки шахсга мансуб лар мажмуи. *Бадий ижодиёт. ижодиёти.*

ИЖОДИЙ 1 Ижод, яратувчилик боғлиқ бўлган. *Ижодий фаолият. меҳнат.* ■ *Юсуфжон қизиқнинг ижод жуда мураккаб, ранг-барангдир.* Т. Юсуфжон қизиқ. *Ижодий салоҳиятидан барча халқлар умуман бир потенциал имкониятларга эга бўлиши мумкин.* Газетадан.

2 Умуман, муайян соҳада иш билан шугулланувчи. *Ижодий жамаат. Мен «Адолат» газетасининг ижодий ларидан, барча жамоасидан умр бўлган нардорман.* Газетадан.

Ижодий ёндашмоқ Бирон-бир воқеа-ҳодисага ўз нуқтаи назари янги фикр-мулоҳаза билан қарамоқлик ҳал этилмаган муаммолар ҳоқим ўрта бўғинларида чигаллашади, таскорлик ва ишга ижодий ёндашиш йўлидан тадан. **Ижодий кеча** Ижодкорнинг фаолияти (ижоди)ни қайд этиш (кў) ва тарғиб қилишга бағишланган кечинг.

ИЖОДКОР [а. + ф. ایجادکار - илловчи] Ижод этувчи, юзага келтирувчи; яратилган нарса эгаси. *Ижодкор халқ.* ■ *Кўз илғамас водийларинг ойнага кон.. Халқинг зафар ижодкори, таскорлик ва ишга ижодий ёндашиш йўлидан тадан. Меннинг Ватаним билан боғлиқ, Табиий, ижодкор бўлганимни билан баҳраманд қилишга интилан шахедир.* Э. Юсупов, Истиклол йўлида.

ИЖОДКОРЛИК Ижодкор иши, ижодкор фаолият; яратувчилик. *Ўзбекистон замонавий бадиий ижодкорликнинг турлари ва жанрлари ривожланди.* Газетадан.

ИЖОДКОРОНА *рвш.* Ижодкорлик билан яратувчилик намуналарини кўрсатиб кўрсаткич. *Ижодкорона иш тутмоқ.*

ИЖОДХОНА Ижодий иш (ижод) олиб бериладиган хона, жой. *Бошиқа томонда алоҳида ижодхонаси бўлса керак, деб ўйладим.* Газетадан. Чинор, Қаҳқаҳа.

ИЖОДЧИ айн. **ижодкор.** *Ҳофиз Шероф — эҳтиросли муҳаббат, гўзал табиат, шайхонавий ишодлик ва хуррамлик тароналарининг муаллими.* «ЎТА».

ИЖОДЧИЛИК Ижод иши, ижодчи фаолияти.

ИЖОЗАТ [a. إجازت — рухсат, изн; таъбир билан берилган розилик; рухсат. [Марям Холматова]: *«Хай! Сен бу ерга кимнинг ижозати билан кирай? Кириб ётдинг!»* Ҳамза, Ким тўғри? *«Ижозат берди, лекин жўраларига айтиб, кейин Содиқ билан ижозат олди-да, Эрбўта билан кишилар билан жўнади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЖОЗАТНОМА Ижозат этилганлиги, берилганлиги ҳақидаги ҳужжат.

ИЖОЗАТСИЗ Ижозат олмай, рухсатсиз. *«Ижозатсиз чиқиб бўлмас, — деди у ичида, — бир кун ижозатсиз чиқиб кетиб, бизни шунча қўрқиниб қўйдингиз, етар!».* А. Мухтор, «Қўрқиниб қўйдингиз» романида борлек ҳаловат.

ИЖРО [a. إجراء — жорий бўлиш, амал қилиш] Амалга ошириш (оширилиш), бажариш (бажарилиш). *Ижрони текшириш.* ■ *«Олий Кенгашимиз тайёрлаган ва қабул қилган 200 га яқин қонун ва 500 дан зиёд қарор ва қарорнома ана шу муқаддас вазифанинг шарафли ва мураккаб вазифаси эди.* Газетадан. *Уставнинг.. ижроси билан амалга оширилди.* ■ *«Ижтимоийлик билан талаб этилар эди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

Ижро куйи Куй, ашула, рақс ва ш.к. ни бажариш билан ашулаш, ўйнаш ва ш.к.). *«Чоргоҳ» куйи мажмуи билан ижросида янгради.*

Ижро варақаси ҳуж. Суд ҳукмини мажбурий амалга ошириш учун ёзилган ҳужжат. **Ижро этмоқ** (ёки қилмоқ) Бажармоқ. *«Кенгашнинг хор жамоаси ҳар бир қўшиқни мажбурий равишда бажариш билан ижро этди.* ■ *«Низ қўшиқлари менга йигит қўшиб, бу ҳукмномани ижро қилишда бекка ёрдам бермак учун жўнатди.* ■ **Қодирий, Ўтган кунлар.**

ИЖРОИЯ [a. إجرائیه — ижро этувчи, бажарувчи] Амалга оширувчи, бажарувчи (ташкилот, орган ва ш. к. ни билдирувчи сўзлар билан қўлланади). *Ижроия қўмитаси.* ■ *«Партиянинг Марказий Кенгаши доимий ишловчи ижроия ва мувофиқлаштирувчи орган ҳисобланади.* Газетадан. *Кенгаш ижроия бюросининг ваколатларини ва ишнинг асосий йўналишларини белгилайди.* Газетадан. *«Бир тизимдан иккинчисига ўтиш даврида ҳар ҳолда кучли ижроия ҳокимият зарур.* Газетадан.

ИЖРОЧИ 1 Амалга оширувчи, ижро этувчи; бажарувчи (шахс ёки ташкилот). *Биз оддий ижрочи.* Шунинг учун биздан хафа бўлмайсиз энди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

Суд ижрочиси Суд қарорини ижро варақасига асосан амалга оширувчи лавозимли шахс.

2 Куй, рақс, роль ва ш. к. ни бажарувчи (санъаткор, артист). *Ижрочи ўз ролини маҳорат билан бажарди.*

Якка ижрочи Куй ёки ашулани якка ўзи ижро этувчи; солист, яккахон.

ИЖРОЧИЛИК Ижро иши, ижро этиш. *Режиссёр Пирмухамедовнинг ижрочилиқ маҳоратини кадрлар, унга ишонар, шунинг учун ҳам у билан ишлашни орзу қилар эди.* Ҳ. Акбаров, Ҳамиша изланишда. *Картинадаги бош ролини ажойиб ижрочилиги билан доврўқ таратган санъаткор Раззоқ Ҳамроев талқин қилди.* Газетадан.

ИЖТИМОИЁТ [a. اجتماعيات — ижтимоий ҳаёт тарзи, масалалари] эск. **1** Социалистик жамият, социализм.

2 Жамият, унинг ҳаёти ва қонуниятлари ҳақидаги фан; жамиятшунослик. *У [Шафигуллина] биологиядан ҳам, ижтимоийётдан ҳам дарс берадиган кекса.. муаллима эди.* А. Мухтор, Чинор.

ИЖТИМОИЙ [a. اجتماعى — жамоа, жамиятга оид] **1** Инсон ва жамият ҳаётига оид. *Ижтимоий тузум. Ижтимоий тараққиёт. Ижтимоий ишлаб чиқариш. Ижтимоий муносабатлар.*

Ижтимоий фанлар Инсон ва жамият ҳаётига оид илмлар мажмуи. *Ижтимоий фанларнинг вазифалари, жамият ҳаётида тутган ўрни, ўзига хос хусусиятлари шундаки, улар табиётшунослик фанларидан фарқли ўлароқ, инсон ва жамият ҳаётининг*

турли тармоқларини.. қамраб олган кенг кўлаамдаги ишлар мажмуасини ўз ичига олади. «Сирли олам».

2 Жамиятдаги табақа, синф ва ш. к. га мансубликни белгиловчи. *Ижтимоий гуруҳлар. Аҳолининг ижтимоий таркиби. Ижтимоий келиб чиқиш.*

3 Жамият билан боғланган, жамиятга, жамоатчиликка оид. *Ижтимоий ҳаракат. Ижтимоий фикрнинг ривож. Ижтимоий меҳнат.* ■ *Ижтимоий ҳаётда рўй берган воқеа ва ҳодисалар халқ кўшиқларида ўз ифодасини топади. «Фольклор».*

4 Жамиятнинг, жамоатчиликнинг эҳтиёжлари учун ихтиёрий (эвасиз) хизмат этувчи. *Ижтимоий таъкилот. Ижтимоий таъминот. Ижтимоий топшириқ. Ижтимоий ишлар.*

5 Жамоатчиликка тегишли, жамоатчилик ўртасидаги. *Ижтимоий мулк. Ижтимоий муносабатлар.*

ИЖТИМОЙЛАШМОҚ Ижтимоий тус олмоқ; умумлашмоқ.

ИЖТИНОБ [a. اجتناب] — узоқланиш, сақланиш] эск. кт. Ўзини тортиш, тийилиш.

Ижтиноб қилмоқ (ёки этмоқ) Ўзини тиймоқ, тортинмоқ. *Билур жаҳон эликим, меҳмон зиёфатидин Менинг тариқим эмас ижтиноб қилмоғлиқ. Алишер Навоий. ..узун ва қуруқ.. мақолаларни босмоқдан ижтиноб этамиз. Газетадан.*

ИЖТИҲОД [a. اجتهد] — тиришиш, ғайрат қилиш, жаҳд қилиш] эск. кт. Зўр ғайрат, жон-жаҳд билан уриниш. *Ўқиш, ўрганиш, ҳормай зўр ижтиҳод билан ишлаш, шубҳасиз, ғалабаларга етказар. Ойбек, Нур қидириб. Қуръони шарифни кўп ижтиҳод билан ўргандинг, баракалла, ўғлим. Ойбек, Болалик.*

ИЖТИҲОДЛИ эск. кт. Серғайрат, ҳаракатчан, тиришқоқ. *Ижтиҳодли талаба.*

ИЗ 1 Бирор нарса сатҳида (юзасида) бошқа нарсага тегиши, босилиши ва ш. к. натижасида ундан қолган, уни билдирувчи акси. *Бармоқ изи. Оёқ изи. Филдирак изи.* ■ *Бу ерда гийё ҳам қолмабди. Фақат мол туёқларининг тартибсиз излари кўринади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. [Содиқ:] Бўйнидан бўғилган. [Нодир:] Панжа излари бор. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. Тунда қалин ёққан қор изларни беркитишга улгурган эди. Газетадан.*

2 Бирор нарсдан ёки кимсадан асар, белги. *Ҳамма ёқда даҳшатли излари кўринади: йиқилган уйлар, ур деворлар, вайрона жинкўчалар.. М. лий, Фарғона т. о. -Самарқандда ҳада асарларнинг изи бор, — деди Аҳробек, О. в. шабадалар. Қотиллар мўшағал тагида қолиб кетиб, умрбод илишини мўлжаллагандилар. Газетадан Саидов суриштиришга қарор қилди изи чиқиб қолар. Ў. Умарбеков, Ёз.*

3 Кўчма Бирор нарсанинг (униловчи) кичик бир акси; нишонаси эски гўзалликнинг излари ҳали сақлан ёшли хотин меҳрибонлик билан қизиди. Ойбек, Танланган асарлар. *..н табассум излари кўрина бошлади—ю, да тарқалиб кетди. Ойдин, Ҳикоя*

4 Маълум йўналишдаги ҳаракат тўғрисида ер сатҳида қоладиган узун У, ўнг томонга қийшайганча инграликка кўтарилаётган машина изиди лаб кетди. С. Кароматов, Олтин қулик дарёнинг баҳорги тошқин вақти бўлиб, «Кичик дарё» номини олган, кун пайдо бўлганда, ҳалиги тўқай оролар экан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чиғ

5 Босиб ўтилган (ўтиляётган ёк надиган) томон, йўл. *Поезднинг ўчунча, мўлтираб қараб турдим, келлаб-йиғлаб, изимга қайтдим. С. Сиёлик. Изингда термилиб қолди кекса чтаважжухи, дуоси тилда. А. Ориплар армони. Кўзим изинга, қулоғи шинга зор бўлиб ўтирибман. Ойбе шабадалар.*

6 Иш-ҳаракат, фаолиятдаги йўлиш. *Мен ҳам сиз ўша тасвирини қил баррук зотлар изидан борялман. К. Ҳамза. Бу уйда икки хотин олиш (бўлиб қолган экан. Эрим отаси, акдан кетиб, устимга хотин олса—я.. Танланган асарлар.*

7 Трамвай, поезд ва ш. к. йилди остига (юриш учун) ётқизиладиган қурилма. *..бу йиғитлар оломоннинг олишиб, темир йўлни босдилар ва бир соғича чақирим темир йўлнинг из ва шбузиб ташладилар. С. Айний, Қуллар*

Из олмоқ Изни белгиламоқ, Пошиоликда из оладиган изчиларнинг тўрт тарафига жўнатди. «Нур

ИЗ 1) изидан (орқасидан) таъқиб қил-
ИЗГА тушмоқ. *Сувонжон бир қадам
 ИЗГА чиқмасдан, жилғанинг оғзигача из
 борди.* С. Анорбоев, Оқсой; 2) топши,
 ҳаракатида бўлмоқ. **ИЗГА тушмоқ**
 қалига тушмоқ (дарё ҳақида); 2) тўг-
 бут йўл (ҳолат) касб этмоқ, тар-
 тибмоқ (иш, фаолият ҳақида). *Шер-
 ган нарсасини Тошкентдан топиб
 ердаги ишлари ИЗГА тушиб кетган*
 эди. С. Анорбоев, Оқсой. **Издан**
 йўлидан (изидан) четга чиқмоқ.
Издан чиқибди; 2) тартибли йўли
 қ. иш, фаолияти ёмон томонга
 кетди. *Меҳнат интизоми издан чиққан,
 тармоқда бошбошдоқлик, эгасизлик
 юпти. «Муштум». Кўзбўямачилик ва
 тўғйлик йўлига ўтиб олиб, қанча раҳ-
 мдан чиқмади, жамиятга қанча за-
 тирмади.* Э. Юсупов, Истиқлол
ИЗГА тушмоқ 1) айн. **изга тушмоқ**
 кет яна ўз изига тушиб кетади. О.
 Эр бошига иш тушса; 2) таъқиб
 таъқибда бўлмоқ. [*Саодат:*] *Уйинг
 миришлар изинга тушиб қувлади-
 бек, Қутлуғ қон;* 3) бир ёмон иш
 йўлига тушмоқ; пайига тушмоқ. [*На-
 кўришиб турибдики, рақиблар изинга
 менга чуқур қазимоқдалар.* М. Осим,
 таримиз қиссаси. **ИЗГА қайтмоқ** 1)
 келган йўлига (томонига, жойига)
 қ. *Боргин-у изинга қайт;* 2) асл, ав-
 волига ўтмоқ (тушмоқ). *Ишлар яна
 қайтди.*

ИЗА шв. Пастки қисм; этак, қуйи. *Унда
 изинг изасида одамсифат, одамхўр ваҳ-
 шондорларнинг макони бор эди. «Ёдгор».*

Иза ер Сизот (сувли) ер. *Бунинг далил-
 лари кўз ўнгимизда, жумладан, шу биз си-
 қини қуритишга ҳаракат қилиб ётган иза
 келнг йиллаб ишсиз ётган ер эди.* А. Қоди-
 ров. Обид кетмон. **Иза сув** Сизот сув, ер-
 нинг юзига чиқиб ётган сув.

ИЗВОШ [р. извозчик — киракаш арава
 ҳайдовчи] с. т. Резина ғилдиракли, усти
 қилиб-ёпиладиган енгил от арава; фыйтон.
ИЗВОШГА янгича илм керак. *Кўнглингизга кел-
 масин-ку, извошга эшак кўшиб бўлмайди.* А.
 Қадҳор, Қўшчинор чироқлари. *Извош мую-
 лига яқинлашиб қолганда, йўртиб келаёт-
 ган от тўсатдан қадамлаб юра бошлади.* О.
 Ёдубов, Эр бошига иш тушса.

ИЗВОШЧИ с. т. Извош ҳайдовчи ёки
 унинг эгаси. *Ярим кечада эшик тақиллади.
 Чиқиб очдим, қари извошчи.. мен билан жуда
 ҳазилкаш.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИЗДИҲОМ [а. ازدحام] — одамларнинг бир
 жойга тўпланиши, тирбандлиги, тикилинч
 кт. Одамлар тўдаси, оломон; йиғин, давра.
*Бу ерда ҳам бир неча юз кишилик издиҳом
 беш-олтита хон навкарларини ўраб олиб,
 тошибўрон қилмоқда эди.* П. Қодиров, Юл-
 дузли тунлар. *Тожибой, агар Муқимий «хўп»
 дегудек бўлса, шу нотаниш издиҳомнинг
 ўртасига тушиб, чилдирмани қарс уриб, Му-
 қимийнинг бошига одам тўплашига тайёр эди.*
 С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

ИЗДОШ Изидан борувчи, йўлини да-
 вом эттирувчи. *Хўш, ҳазрат Баҳоуддин из-
 дошлари ўзимизда ҳам борми?* Газетадан.
*Меъморчилик обидаларига боқий ҳаёт ато
 этишида Хива наққошлари сулоласининг из-
 дошлари хизматини қониқиш билан қайд
 этсак арзийди.* Газетадан.

ИЗЕН Шўрадошлар оиласига мансуб
 бир йиллик озуқабоп, тўйимли ўт ўсимлик-
 лардан бири. *Албатта, шувоқ билан изен
 қоракўл тери сифатини яхшилайдди.* Газета-
 дан. *Катта-катта майдонларга арпа, жав-
 дар, изен каби тўйимли озуқабоп ўтлар ҳам
 экиб келинган.* Газетадан.

ИЗЗА [а. ایزاء] — азоблаш, ранжитиш; озор
 бериш] Уялиш, хижолат ҳисси; ранж, озор.
*Бу ишининг иззаси жуда ҳам ўтди, Ғам савдоси
 бунда мени ҳоритди.* «Баҳром ва Гуландом».

Изза бўлмоқ (ёки **тортмоқ**, **емоқ**, **чек-
 моқ**) Уят, хижолат ҳиссини туймоқ; уял-
 моқ, хижолат бўлмоқ. *Отинг ўзолмаса, нима
 қиласан? Бир ўзбекдан изза бўлиб қоласан.
 «Алпомиш». ..ундан бундай гап чиқишини
 кутмаган бўлса керак, қаттиқ изза торт-
 ди..* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.
*«Етимдан ҳол сўраш савоб, деб келибди-да
 булар, аяжон!» Келганига роса изза еб, Бўли-
 шарди қизлар пушаймон.* О. Ҳожиева, Ҳаётга
 таъзим. *Йигитали яхши кўнгилда айтган га-
 пининг зил томони ҳам борлигини фаҳмлаб,
 изза чекди.* Т. Малик, Ажаб дунё. **ИЗЗА
 қилмоқ** (ёки **бермоқ**) Хижолат қилмоқ,
 уялтирмоқ. *Изза қилманг, жоним, келар йил
 легковой [енгил машина] олиб бераман.* Ой-
 бек, О. в. шабадалар. *Сўз сўзладим, аввал
 қулоқ солганди, Ул қиз сўнгра менга изза бер-
 ганди.* «Алпомиш».

ИЗЗАТ [a. عَزَّت — шон-шуҳрат, ҳурмат; афзаллик; улуғлик] 1 Ўзганинг ҳурмат-эътибор туйғуси, шундай туйғули муносабат; ҳурмат. *Сижат тиласанг — кам е, иззат тиласанг — кам де.* Мақол. ■ Уҳаммадан иззат кутган вазиятда эди, бироқ Барат парангдан бошқа ҳеч ким унга эътибор бермади. «Муштум». Келинойилари Нури учун эмас, балки қайнана иззати учун айланиб-ўргилиб кўришишди. Ойбек, Танланган асарлар.

Иззати нафс Кишининг ўз назаридаги, ўзига нисбатан иззат-ҳурмати; ҳурмат-талаблик, нафсоният. У ёшлигидан кўпчиликнинг ҳурматини қозониб ўсгани учун, иззати нафси, йигитлик гурури жуда кучли эди. П. Қодиров, Уч илдиз. **Иззат сақламоқ** Иззат-ҳурмат қилган ҳолатда бўлмоқ. Гуломжон тутган табуреткага [Матқовул ака] ўтирди, қўлларини қовуштириб, иззат сақлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Иззат қилмоқ** Ҳурмат-эҳтиром кўрсатмоқ. Йигитлар.. уни шунчалик иззат қилишар эдики, Асқар ота бу жувоннинг оддий тракторчигина эканига шубҳаланиб қолди. А. Қаҳҳор Хотинлар.

2 Иззат (эркаклар исми).

ИЗЗАТ-ИКРОМ Юқори даражадаги ҳурмат-эҳтиром.

ИЗЗАТЛАМОҚ кам қўл. Иззат қилмоқ, иззат кўрсатмоқ; сийламоқ.

ИЗЗАТЛИ Иззати бўлган, иззат-ҳурматга сазовор. *Иззатли меҳмон.* ■ Кичик поччамнинг жуда иззатли бўлиб кетганига катта поччамнинг гаши келади.. С. Сиёев, Ёруғлик. *Отабекнинг бу ҳолига қарши чиқувчи ва Зайнабни йўл-йўриққа солувчи яна фақат Ўзбек ойим эдики, бунинг сабаби ҳам иззатли ўқувчиларимизга бир даража маълум бўлса керак.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЗЗАТ-НАФС (тўғриси **иззати нафс**) қ. иззат.

ИЗЗАТЛАБ [a. عَزَّت طلب] салб. Ўзининг иззат-ҳурмат қилинишини яхши кўрувчи, нафсонияти зўр; манман, мағрур. *Иззатталаб одам.*

ИЗИЛЛАМОҚ шв. 1 Бир турли чўзиқ чинқироқ овоз чиқармоқ. *Шамол изиллаб эсмоқда.* ■ Садаф яна изиллаб йиғлай бошлади. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Ким ўлади, ким қолади, Бола-чақа изиллаб, қандай бўлади?* «Баҳром ва Гуландом».

2 Тирқирамоқ, тирақайламоқ. *Ёнинг бор экан, шунда синадим. Йўл изиллаб қочади девлар.* «Баҳром ва Гуландом».

3 шв. Қаттиқ совқотмоқ.

ИЗЛАГИЧ Бирор нарсани излаб топичун хизмат қиладиган асбоб. *Мина излагич.*

ИЗЛАМОҚ 1 (юриб, қараб, сўраб) са ёки нарсани топиш ҳаракатида бўлиш; ахтармоқ, қидирмоқ. *Иш изламоқ. Онага қиз излар эди. Чўпон йўқолган қўйларни изламоқда эди.* ■ *Бошим эсон, ўтиб кетсин йиллар. Шакарбекни излаб, топмадим унинг йили.* «Ширин билан Шакар». *Индинига эришгани она-бола йўлга чиқиб, бедарак кетган сизни излаб кетдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қошлари остидаги ярим очиқ кўзлари кўришиши кўриб қолди.* А. Қодирий, Кунлар. *У кимнидир излаётгандек, у ёғига пича аланглаб қараб турди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Фикрлаш, ўйлаш орқали топиш ҳаракатида бўлмоқ; ахтармоқ. *Баҳона изламоқ. Янгилик изламоқ. Далил изламоқ.* ■ *Мини тўра Жумагулга эришишига кўзи етмага.* *Исфандиёрхонга инъом қилиб, унга яхшиликни йўлларини излади.* Ж. Шарипов, Хотира.

Тирноқ орасидан (ёки остидан) кўриш; қ. тирноқ.

ИЗЛАНИШ Янгилик топиш, янгилик ҳаракатида бўлиш, шундай мақсадлик ҳаракат, фаолият. *Ижодий изланиш. Янгиликни излашни сиз бўлмайди.* ■ *Ипак толаларини янада яхшилаш борасида олиб борган изланишлар ижобий яқунланди.* Газет. *Жазирама ёзда ҳам, қаҳратон қишда ҳам геологларнинг қиладиган иши асосан бу — муттасил изланиш.* «Фан ва турмуш».

ИЗЛАНМОҚ 1 Изламоқ фл. маънода Изланган нарса топилди.

2 Ён-верини, чўнтакларини кўриш; бирор нарса қидирмоқ, тимирикламоқ. *Камнир бирор нарса йўқотгандай изланган.*

3 Янгилик топиш учун ҳаракат қилиш; янгилик изламоқ. *Чинакам санъаткорларимиз мо изланади.*

ИЗЛАНУВЧАН Доимо изланган бўлган, изланиш билан машғул, излашга берилган. *Изланувчан олима ўзини тун билими, кучи, умрини.. она-юртга хизмат қилишига бағишлади.* Газетадан. *Ушбу изланувчан ёшларимизнинг кўплиги қучиб қолди.* Газетадан.

ИЗЛАНУВЧИ Янгилик изловчи, ахта-қидирувчи. Доим тикмай изланувчи кўларнинг юксак мукофотга сазовор адиблари ҳаммамиз учун ҳам қувончли намуналар. Газетадан.

ИЗЛИ Изда юрадиган. *Изли транспорт.*
ИЗЛОВЧИ 1 **Изламоқ** фл. сфдш. *Халқ изловчи изловчи.. маълумоти курашчилар* Шибек, Нур қидириб.

2 **Изламоқ** йўли билан қидирувчи; изла-
моқчи *Янгилик изловчилар. Изловчи олимлар.*

3 **Изламоқ** [а. عزم — ирода, қасд, ният; қать-
иқон] 1 Бошқаришда, бирон-бир ишни
қилишда ва ш.к. да ихтиёр, эрк. -*Яқшан-
қўйи, — деди у биркесарлик қилиб. —
Измами отада. И. Раҳим. Чин муҳаббат.*
2 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
3 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
4 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
5 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
6 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
7 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
8 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
9 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
10 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*

4 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
5 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
6 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
7 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
8 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
9 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
10 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*

5 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
6 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
7 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
8 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
9 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
10 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*

6 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
7 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
8 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
9 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
10 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*

7 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
8 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
9 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
10 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*

8 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
9 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
10 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*

9 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*
10 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*

10 *Измами отада мен бошлиқман, Бўриев. Маблағ*

чаён. *Шу вақтгача ўзини босиб, индамай турган Фуломжон мингбошидан бир-икки саволга изн сўради. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

ИЗО [а. ایزاء — азоб, ранж] эск. кт. Азоблаш, ранжитиш; озор, алам. *Золимлардан кўрдинг изо, Бўлмай мақсад иши бажо. «Тоҳир ва Зухра». Муштумзўрлик омборига галла берилмас, Унинг иғво, изосидан ҳеч бир кўрқилмас. Ф. Фулом.*

Изо бермоқ Озор бермоқ, азобламоқ, ранжитмоқ. *Кимки насиҳат билан тузалмас, ҳаёт унга изо бериб, кўзини очиб қўяди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

ИЗО- [юн. izos — тенг, бир хил, ўхшаш] Ўзлашма қўшма сўзларнинг биринчи қисми: тенглик ёки ўхшашликни билдиради; мас., *изобара, изомерлар.*

ИЗОБАРА [изо.. + юн. baros — сғирлик] 1 *геогр.* Географик харитада бир хил атмосферавий босимга эга бўлган жойларни бирлаштирувчи чизиқ.

2 *физ.* Иссиқлик жараёнларини акс эттирувчи диаграммаларда тенг ёки доимий босим чизиғи.

3 *физ., ким.* Нуклонлари сони бир хил, лекин протон ва нейтронлари сони ҳар хил бўлган — электр зарядлари жиҳатидан фарқланадиган атом ядролари.

ИЗОЛЯТОР [фр. isoleteur — ажратувчи, бўлувчи < isoler — ажратмоқ, яккаламоқ] 1 *физ.* Электр токни ўтказмайдиган модда (мас., чинни, шиша).

2 Шундай моддадан ишланган, электр симларини тортиш ва маҳкамлаб қўйишда фойдаланиладиган қурилма (чиганоқ, чинни ва ш.к. токни ёмон ўтказадиган материаллардан ясаллади).

3 Касалхона, казарма, лагерь, болалар уйи ва ш. к. да касали аниқланмаган ёки юқумли касал билан оғриган беморлар, моллар бошқаларидан вақтинча ажратиб қўйиладиган алоҳида хона, жой. *Беморни изоляторга ётқизмоқ. ■ ..касал молларни изоляторга ўтказиш ҳамда уларни махсус рацион асосида боқишни ташкил қилиш керак.* Газетадан.

ИЗОЛЯТОРЧИ Изоляция қилувчи ишчи. *Пайвандчиларнинг қўли қўлига тегмайди. Ротор кетидан изоляторчилар, сўнгга қувур ётқизувчилар.. бормоқда. И. Раҳим, Тақдир.*

ИЗОЛЯЦИОН Изоляция қиладиган, ўтказмайдиган. *Изоляцион итак радио са-ноатида.. қўлланадиган симларга ўраш учун ишлатилади.* Газетадан. *Шунингдек, қури-лиш блоклари.. изоляцион шиша ашёлар ҳам ҳозир қурилишида кенг қўлланмоқда.* «Фан ва турмуш».

ИЗОЛЯЦИЯ {фр. isolation — ажратиш, бўлиш, алоҳидалаш} 1 Энергия манбаини, энергия ўтказувчи сим, труба ёки хона, ас-боб кабиларни (мас., совуткични) электр, иссиқ, нам, сув ва ш. к. ўтказмайдиган ма-териал билан ўраб, қоплаб қўйиш. *Гутта-перча, айниқса, сув ости кабеллари учун изо-ляция материали сифатида кенг фойдалани-лади.* «Фан ва турмуш».

2 Шундай ўрама, қоплама, қатлам-нинг, материалнинг ўзи. *Қурилиш масте-ри Содиқ Сиддиқов, бетончи Камол Жума-ев ёғоч қипиғидан иситиш изоляциялари тайёрлаб, қурилишида қўллай бошладилар.* Газетадан.

3 тиб., ветер. Алоҳидалаш, ажратиб қў-йиш. *Изоляция хонаси.* ■ *Биз қишлоқ олди-дан.. «брак» қўйларни ажратиб олиб, изоля-ция хоналарида даволаймиз.*

Изоляция қилмоқ Изоляция ҳолатига олмоқ. *Трубалар эса ҳеч қандай изоляция қилингани йўқ.* Газетадан.

ИЗОЛЯЦИЯЛАМОҚ 1 *тех.* Энергия манбаини, энергия ўтказадиган сим, тру-ба ёки хона, асбоб ва ш. к. ни изоляцион материал билан қопламоқ. *Кимсасиз, гиеҳ-сиз даштда 205 километр узунликдаги қувур-ларни изоляцияладик.* Газетадан.

2 Бошқа бемор (касал)лардан ажратиб, алоҳидалаб қўймоқ.

ИЗОМЕРИЯ *ким.* Изомерларнинг мав-жудлигидан иборат ҳодиса.

ИЗОМЕРЛАР [изо.. + юн. meros—улуш, қисм] *ким.* Таркиби ва молекуляр оғирли-ги бир хил, аммо молекулада атомларнинг турлича жойлашуви сабабли, физик ва кимёвий хоссалари бошқа-бошқа бўлган моддалар.

ИЗОМОРФ Изоморфизм хусусиятига эга бўлган. *Изоморф моддалар.*

ИЗОМОРФИЗМ [изо.. + юн. morphē — шакл] *ким., физ.* Кимёвий таркиби ва кри-сталл тузилиши бир-бирига яқин жинслар-нинг ўзгарувчан таркибли бирикмалар (ара-лаш кристаллар) ҳосил қилиш қобилияти.

ИЗОТЕРМАЛАР [изо.. + юн. therp — иссиқлик] 1 *геогр.* Географик харита: Ер юзасининг муайян давр оралиғида ператураси ўртача бир хил бўлган жер-рини бирлаштириб турган чизиқлар; чизиқлар.

2 *физ.* Физикавий миқдор (ҳодис-ўртасида доимий температура остида бўладиган боғлиқликни график акс-рувчи (тасвирловчи) чизиқлар.

ИЗОТЕРМИК *махс.* 1 Изотермага изотермалар билан боғлиқ бўлган. *Изотермик чизиқлар.*

2 Температураси ўзгармай, бир вақт турадиган. *Изотермик вагон.*

ИЗОТОПЛАР [изо.. + юн. topos — ким. Муайян кимёвий элементнинг ядроларида протонлар миқдорининг хил, нейтронлар миқдорининг ҳар бўлиши билан фарқ қиладиган ва ш-бабли даврий системада айна бир ўр-эгаллайдиган барқарор ёки радиоактив-лари. *Радиоактив изотоплардан геологлар ва тоғ жинсларининг ёшини аниқла-ш фойдаланадилар.* «Фан ва турмуш».

ИЗОФА [а. إضافة — қўшиш, боғла-ёск. кт. Қўшиш, боғлаш, тиркаш.

Изофа қилмоқ Қўшмоқ, боғламоқ ўз фикри босавобларини изофа қилиб, ва хатоларимизни танбеҳ этсалар. А. Крий, Ўтган кунлар.

2 *тлш.* Форс, араб ва баъзи туркий-лар грамматикасида: аниқланмиш бў-ундан кейин жойлашган аниқловчини-ловчи ургусиз унсур; боғланишнинг-тилидан ўзлашган шундай тури ўзбе-лида қўпинча ундошлардан кейин «и»-лилардан кейин «йи» келтириш билан-ли, мас., *ошиқи беқарор, шаҳри азим, сабо, ойнайи жаҳон, балойи нафс.*

ИЗОФАЛИ Изофа воситасида бо-лган. *Изофали бирикма.*

ИЗОХРОН [изо.. + юн. chronos — физ. Давомлилиги жиҳатидан тенг, би-вақтда содир бўладиган, баравар давом-диган. *Изохрон тебранишлар.*

ИЗОХРОНЛИК *физ.* Баравар с-бўлиш, баравар давом этиш; бир хил, давом этишлик. *Тебранишларнинг изохрон-*

ИЗОЧИЗИҚЛАР *геофиз.* Харита ёк-аграммаларда қандайдир миқдор қў-кичлари, мас., температура, босим, на-

■ **ИЗОҲЛАРИ** ва ш. к. нинг бирдай, тенг бўлган ва бирлаштирувчи чизиқлар.

■ **ИЗОҲ** [a. إيضاح — тушунтириш, шарҳ] 1) а. к. маъносини (маъносини) тушунтириш. *Китоб изоҳ ва шарҳ билан таъминланган.* ■ *Зайнаб келтирилган маъноларга тушуна олмаган.. Кумушдан қилинган қўшмоқчи эди.* А. Қодирий, Ўтган кунларнинг энгача, савол равишан, изоҳга эҳтиёж сезилмади. С. Абдулқодир, Мунофиқ.

■ **ИЗОҲ** нинг айрим ерига киритилган маъно масалага берилган қўшимча маъноларни тушунтириш, эслатма, уқтириш.

■ **ИЗОҲ БЕРМОҚ** 1) сўз, ибора ва ш. к. маъносини (маъносини) тушунтирмоқ, шарҳ бермоқ, изоҳламоқ. *Сўзга изоҳ бермоқ;* 2) тушунтириш. *Изоҳ тарзидаги гап айтмоқ.* -*Бизнинг гап ҳали янги-да.* *Уста ўйновчиларнинг изоҳ бера бошлади Абдишукур.* Ойбек, Танланган асарлар. -*Албатта, албатта, буни Суннат ва Элмуродга изоҳ берди:* -*Унинг укаси бизда хизмат қилади.* -*Унинг жуди иноқ..* Шухрат, Шинелли

■ **ИЗОҲЛАМОҚ** Сўз, ибора, воқеа-ҳодисани ш. к. маъносини, мазмунини тушунтириш. *Изоҳ бермоқ.* *Сўз маъносини изоҳламоқ.* *Қонуннинг айрим моддаларини изоҳламоқ.* ■ *-Чунки унинг [Отабекнинг] сўзига эътиборда, сиз уни оғирроқ тариқа билан танқид қилгангиз ёнидан жўнатган экансиз,* - *Унинг гапиди уста.* А. Қодирий, Ўтган кунларнинг энгача, савол равишан, изоҳга эҳтиёж сезилмади. С. Абдулқодир, Мунофиқ.

■ **ИЗОҲЛАГАН** икки китоби нашрдан чиқди.

■ **ИЗОҲЛАШ** Жўрлар баланд сайрайди.

■ **ИЗОҲЛИ** Изоҳи бор, маъноси, моҳияти тушунтирилган.

■ **ИЗОҲЛИ ДУГАТ** Сўзнинг маъносини, маъносини шарҳлаб, тушунтириб берувчи қўшимча, изоҳли дугатдан топиб ўқиб берилган маъноси нима экан.. Х. Тўхтабоев, Қовунлар мамлакатаи.

■ **ИЗОҲЛОВЧИ** 1 **Изоҳламоқ** фл. сфлш. *Изоҳловчи.* Шаҳс ёки предметни бошқа бир предметни йўли билан аниқлаб келадиган қўшимча.

■ **ИЗОҲОТ** [a. إيضاحات — «изоҳ» с. нинг маъносини] эск. кт. *Изоҳ; изоҳлар, тушунтиришлар, шарҳлар.* *Изоҳотларим яна бир банд билан келди.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

■ **ИЗОҲОТЧИ** эск. кт. *Тушунтирувчи, шарҳловчи.* *..бу ялангликда сайихона бўлган,*

- *деди изоҳотчи малла йигит..* Н. Қиличев, Чигирик.

■ **ИЗОҲТАЛАБ** *Изоҳланиши, маъно ва моҳияти тушунтирилиши керак бўлган, изоҳсиз тушунилмайдиган; изоҳга муҳтож.* *Изоҳталаб сўз.* *Изоҳталаб қарор.*

■ **ИЗСИЗ** 1 *Изи йўқ, беиз.* *Изсиз транспорт.*

2 *Ном-нишонсиз, белги-асарсиз.* *Изсиз йўқолмоқ.* ■ *Демак, бизнинг қилган ишимиз изсиз кетмайдиган, умримиз оқар сувдек бекорга оқмайдиган бўлибди.* П. Турсун, Уқитувчи.

■ **ИЗТИРОБ** [a. اضطراب — ҳаяжон, галаён, бетоқатлик; беқарорлик] *Руҳан эзилиш, сиқилиш ҳолати; руҳий азоб.* *Оғир ўйлар изтиробиданми, уйқусизликданми ланже бўлиб турдим.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Сен шу кунларда жуда қаттиқ алам, изтиробдасан, асабинг бузуқ.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Уни танқолик, гариблик, йўқсизлик изтироби келиради.* Ойбек, Танланган асарлар.

■ **Изтироб чекмоқ** *Руҳан азобланмоқ.* *Бу мудоҳиш гапларни эшитганлар баттар изтироб чекар, ғам-алам қалбларини мушукдай тирнар эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. **Изтиробга солмоқ** *Қаттиқ ҳаяжонга солмоқ, руҳан эзмоқ; бетоқат қилмоқ.*

■ **ИЗТИРОБЛИ** *Изтиробга солувчи, руҳан эзувчи.* *Изтиробли сўзлар.* *Изтиробли чеҳра.* ■ *Изтиробли айрилиқда жафо чекачека, севгилис ёнига олам тўла қувонч билан қайтган шўрлик ошиқ ёрини вафосизликда.. кўриб қандай ҳолатга тушса..* Фуломжон ҳам ҳозир шундай ҳолатда эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

■ **ИЗЧИ** 1 *Изига тушиб, из қувиб топувчи, изни яхши биладиган.* *Гўрўелининг йилқибони Фиротнинг изини чўлистонда кўрди.* *Бу йилқибон кўп изчи эди.* «Зулфизар билан Авазхон». *Изчилар ҳар қайсиси ҳар ёққа қараб кетди.* «Нурали».

2 *тар.* *Из қидириб, издан тушиб топиш билан шугулланувчи шахс; изқувар.* *Изчиларнинг сўзига кўра, булар сизнинг қишлоққача келган ва шу ерда изи йўқолган.* С. Айний, Бухоро жаллодлари.

■ **ИЗЧИЛ** 1 *Бир меъёрда, бир тахлитда, бир йўналишда; мунтазам, тадрижий давом этадиган.* *..бу масала билан изчил ва сабот билан шугулланиш бугунги кунда муҳим ва зифадир.* Газетадан.

2 *Ўзаро узвий ва мантиқий боғланган.* *Шу папкага қараганда ҳам, у [Раҳмонқулов]*

ҳар ишни охирига етказадиган, тадбирли одамга ўхшайди. ҳамма буйруқлари изчил, амалий. А. Мухтор, Туғилиш.

ИЗЧИЛЛИК Мунтазам, узвий боғлиқлик, шундай ҳолатга эгаллик. *Ишда изчиллик бўлиши керак.*

ИЗҚУВАР айн. **изчи 2**. Полиция изқуварлари менинг ҳам кетимга тушди. И. Қаландаров, Шоҳиламас, баргида. *Оператив гуруҳ таркибига тажрибали изқуварлар киритилди.* «Муштум».

ИЗГИМОҚ 1 Бирор мақсадда кезиб юрмоқ, Даистда бўрилар изғийди. ■ Қани, бўлиглар! Ҳозир жўнанглар! Агентлар, жосуслар изғиб юришибди. Ойбек, Нур қидириб.

2 Умуман, дайдиמוқ, кезмоқ; санғимоқ. Болалар кўчада изғиб юришибди. ■ Бир кун «аскар чиқади» ваҳимасида бутун қишлоқ чувиллаб, тоққа чиқиб кетди. Кун бўйи тоғларда изғиб юриб, қоронғи тушганда элга қайтди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 кўчма Бўраламоқ, изғирмоқ (изғирин, шамол ҳақида). *Шамол(лар) сарвзорда изғийди.* Ойбек, Навоий.

ИЗГИН Изиллаган, чийилдоқ овоз.

Изгин тортмоқ Изиллаган овоз чиқармоқ. *Оҳ урганда неча сўзи, Чиқди тўпларнинг овози. Изгин тортиб йиғлади Алимхоннинг сарвози.* «Фольклор».

ИЗГИР, изғор: изғир (изғор) чўл шв. Кимсасиз чексиз (даҳшатли) чўл. *Изғир чўлда дарагингни учирдинг. Айролиқдан менга шароб учирдинг.* «Тоҳир ва Зухра». *Изғир чўлни тўзон тутди, Йўлнинг танобини тортди.* «Алпомиш». *Мерганларни қувиб солиб олди, Изғор чўлда қувиб кетиб боради.* «Маликаи айёр».

ИЗГИРИН Аччиқ совуқли бўралаган шамол; изғириқ. *Тоғ томондан қор изғирини эсмоқда.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Боягина бир нав ёғиб турган қор энди дала ёқдан эсаяётган аччиқ изғирин билан бўралаб уриб берди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ИЗГИРИНЛИ Изғирини бор; аёзли. Қишнинг изғиринли кунига қарамай, ҳамма томлар бошларига паранжи ё чопонни нарибери ётган хотинлар, қизлар билан тўлди. Ойбек Танланган асарлар.

ИЗГИРИҚ айн. **изғирин**. Ҳасанали ярим яланғоч ҳолда жунжайиб, дарча остида, изғириқ қучоғида ўтирар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЗГИРМОҚ Бўралаб эсмоқ (из ҳақида).

ИЗҲОР [а. *إظهار* — аниқлаш. қилиш, кўрсатиш] Зухр этиш, аёнлик ти; билдириш; ифода. *Миннатдорлик ри.* ■ *-Рихсивой аканинг ичи қоралиги зардим-у, бунчалик ошкор изҳорини гандим, — деди Абдуғофур ота.* Р. Ф. Чўлга баҳор келди. *Тилим лол, сў: оғиздир, бироқ Нурдан пардоз олган че изҳор.* Г. Жўраева, Иқбол.

Изҳор этмоқ (ёки қилмоқ, айламоқ) дирмоқ, ифодаламоқ. *Мақсадини этмоқ.* ■ *Мен ҳар нима бўлса ҳам, боришимни изҳор қилдим.* С. Айний, Эслар. *Севишганлар ўз кунгилларини ти изҳор этмайдилар.* Шухрат, Шинеллар. *У шу жилмайишида ишқини менга айлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЙ унд. с. **1** Ажабсиниш, ҳайрон ифодалайди. *-Ий, ий, — деди мулозим, дир ичида нима қилиб ўтирибсиз?* «Латиф

2 Хавфсираш, эҳтиёт бўлишни лайди. *Ий, қоч, от тепиб олади! Ий либ тушасан.*

ИЙД [а. *عيد* — байрам, ҳайит] Динрам; ҳайит. *Ийдлари муборак! Ийд кун*

Ийд намози Рамазон ва Қурбонларининг биринчи кун эрта билан жамоа бўлиб ўқиладиган намоз. *Бў масжидда! ийд ва жума намозлари ўди.* А. Қодирий, Обид кетмон. **Ийдзон** Рамазон ҳайити. *Ийди Рамазонзон ҳайитидан фарқли жиҳати фип қасидир.* Газетадан. **Ийди сағир** ҳайит, яъни Рамазон ҳайити. *Халқи урф-одатлари ва маросимлари ораси сағир, яъни кичик ҳайит деб аталад. мазон ҳайити.* Газетадан. **Ийди кун** мазон ҳайитидан 70—72 кун кейин ладиган диний байрам. Қурбон ҳа

ИЙДЛИК 1 Ҳайитга кичик: умуман, шундай ҳадяга муносиб ган кишиларга бериладиган пул ҳайитлик.

2 тар. Диний байрам муносафлан домлага олиб бориладиган хйитлик. *Эски мактабларимизда бо. пайшанба нон ё ноннинг пулини олдилар. Бундан бошқа, бўйра пули пули, ийдлик пули ҳам бор.* Ойбек, ган асарлар.

ИЙЕ айн. **ие**. *Ийе, ҳали танимас экан-бу киши оқсоқолимизнинг аёллари* (Турар. П. Турсун, Ҳўрғувчи).

ИЙИ айн. **ие**. -*Ийи!* — деди афанди, — *қай бораверинглар.* «Латифалар».

ИЙИН шв. Елка. *Келади Азроил жон ола-*

ди. Ийнига олмос қилич соламан деб.

Ийнига қизил олма». Икки ийнидан кам-

тадан ийни олади, Кампир жуда тин-тикка

олади. «Ширин билан Шакар».

ИЙИНДИ Сигир соғилгандан сўнг

қолган ва ийдириб иккинчи марта

соғилгандан сўнг. Паттихон сигирлар-

ни соғиб боқди. ...ийиндиларини ҳам соғиб

боқган бўлди. М. Тожихалилова, Бири би-

ригиз ўткир. Ийинди соғиш бошқа экан-у,

ийинди соғиш бошқа экан. Шу тонда сезган

ийинди қиз. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ИЙИР қ. иғир.

ИЙИҚ 1 От, эшак каби иш ҳайвонла-

риг олдинги икки оёғи устидаги, бел-

нингдингача бўлган қисми

И. Шу жойда пайдо бўладиган яра.

ИЙИҒИ ЧИҚМОҚ Жуда эзилмоқ, абжағи

қилинмоқ. Билсанг, оғайни, мен ураллик бўла-

ман, урал темир йўлида ишлайвериш, ийиғим

қилингани билсанг эди. Н. Сафаров, Уйғониш.

ИЙЛАМОҚ Эзиб ёки муштлаб юмшат-

моқ. Су йўл билан ишлов бермоқ. Маҳамми

қилинмоқ. ■ Шербек.. кўнгли гаши бўлиб, уйи-

нигида, онаси ўчоқ бошида хамир ийла-

ди эди. С. Анорбоев, Оқсой.

Терин ийламоқ Ошланган терини, кўнни

қилинмоқ, эзиб ишлов бермоқ. Нафсини

қилинмоқ киши султон бўлур, хом терини ий-

ламоқ, султон бўлур. Мақол.

ИЙМАНМОҚ Уялиб, андишага бориб,

қилинмоқ; тортинмоқ. Эргаши бир оз ийма-

нмоқди-ю, ростини айтди. А. Мухтор, Опа-

тилар. Йўлчи [ноннинг] бир бурдасини оғзи-

нига қўйса, дунжининг бир чеккасида йўқолиб

кетди, патнисга кетма-кет қўл чўзаверишга

ИЙМОНСИЗ айн. **имонсиз**. *Кимки ис-*

лом динини қурол қилиб олиб, ҳокимият учун

курашса, бу кураш мамлакатни хароб қилиб,

мусулмон мусулмоннинг қонини тўкишига

олиб келса, у киши иймонсиздир. Э. Юсупов,

Истиқлол йўлида.

ИЙМОҚ 1 Елини юмшаб, равон сут

берадиган ҳолга келмоқ (соғин сигир, қўй,

эчки ва ш. к. ҳақида).

2 *кўчма* Ҳиммат уйғонмоқ, кўнгли эри-

моқ. -Ҳимматни баланд қилинг, она! — шов-

қин кўтаришиди йигитлар. Лутфинисо ийиб,

икки дўппи ва ўн сўм пул узатди. Ойбек,

Танланган асарлар. «Энди сенинг этагинг-

дан маҳкам тутдим, қайси йўлдан бошласанг,

ўзинг биласан», дегандан кейин Қодир жуда

ийиб кетди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

Меҳри иймоқ Меҳри уйғонмоқ. *Бувира-*

жаб унинг соддадилларча термилишини кўз

олдига келтирди, жилмайди, рости, меҳри

ийиб кетди. «Ёшлик».

ИЙРИМ шв. Оқар сувдаги ўрама, ай-

лана, гирдоб. Шундоқ оёғимиз остида ўша

кўк ийрим, яъни гирдоб. Ш. Холмирзаев, Сай-

ланма. Шунга бўла у билан боғлиқ жумбоқ-

лар бирдан миясига уриб, тағин таниши ий-

римга тушди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ИЙСИНМОҚ шв. Меҳри товланиб ийин-

моқ. Кўриб эмчақларим ийсиниб боряпти. ■

Бойчибарни кўриб, шундай ийсиниб, Биянинг

ўрқига сутлар келади. «Алпомиш».

ИЙЯ айн. **ие**. *Ийя! Аблаҳ, бошқа гап қуриб*

қолдимми? Ойбек, Танланган асарлар.

ИЙҚ шв. Оқим. *Халқ бир азим дарё: ий-*

қина тушинг-кетдинг. Матал.

ИЙҲОМ [a. إيهام] — ёлғон тасаввур, шуб-

ҳа туғдириш, адаштириш] ад. Шеърый

санъат: шеърда ҳақиқий ва мажозий маъ-

ноларга эга ёхуд шаклан бир, маъно жиҳа-

тидан ҳар хил бўлган сўз ёки сўз бирикма-

сини қўллаган ҳолда бир байтда икки хил

маънони ифода этиш.

ИК шв. Йик, дук.

ИКИР-ЧИКИР 1 Катта (муҳим) бир

нарсанинг кичик, майда-чуйда унсурлари.

Икир-чикиригача ўрганмоқ.

Икир-чикир гап Майда-чуйда, арзима-

ган гап. Икир-чикир иш Майда-чуйда, ар-

зимаган ишлар. Анзират хола йиртиқ-ямоқ

ва ҳар хил икир-чикир ишлар билан машғул

бўлиб, кечгача Сидиқжоннинг олдидан жил-

мади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Умуман, майда-чуйда, муҳим бўлмаган нарсалар. Турмуш икир-чикирлари. ■ *Уйлаб қараса.. йўлга чиққанида кўзига жуда катта кўринган бу ташвиш ҳозир кундалик икир-чикирлар қаторига кириб қолибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ИККИ снқ. сон 1 2 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Икки киши. Икки уй. Ўн иккидан иккени олмақ. Саккизга иккени қўймоқ.*

Бир икки бўлмайди. қ. бир.

2 Беш балли баҳо тизимида қониқарсиз, ёмон баҳо. *Иниодан икки олибди. Икки баҳо қўйибди.*

Икки гапнинг бирида Гап (суҳбат) орасида ҳадеб, тез-тез. *Режиссёримиз.. икки гапнинг бирида «таъбир жойиз кўрилса», деб туради! А. Қаҳҳор, Санъаткор. Икки дунё бир қадам қ. дунё 1. Икки оғиз гап (ёки сўз) қ. оғиз. Икки энлик* Икки бармоқ энига тенг. *Бердиев билан Шаймонов.. ўзларининг, устида икки энлик ёғи бор гўшт ейишларини оғиз кўпиртириб мақташар эди. «Муштум». Икки энлик хат* Жуда қисқа ҳажмли хат. *Ҳайрон бўлиб, патирни ушатдим.. ичидан икки энлик хат чиқди. О. Ёқубов, Излайман. Икки қўлни бурнига суқиб (ёки тикиб) қ. бурун 1.*

ИККИЁҚЛАМА (тўғриси **икки ёқлама**) қ. ёқлама.

ИККИЛАМЧИ 1 шв. Иккинчи бор, яна қайта; иккинчи. -*Бор синфинга, иккиламчи бемаънилик қилма, — деди директор [Тўлага]. М. Исмоилий, Бизнинг роман. Бойлар кир ювдиргани чақирганларида, эргашиб ё йўқлаб борган боласига қаттиқ-қуруқ текканларини кўрса, кирни кўз ёшлари билан ювиб келар, кейин ундай жойларга иккиламчи қадам босмай қўяр эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 Бирор жараён ёки ҳодисалар қаторида иккинчи ўрин тутадиган, иккинчи даражали. *Бундай конструкциялар.. предикативлик функцияларини, гарчи иккинчи планда бўлса-да, сақлайдилар ва шунинг учун ҳам улардаги предикатив алоқа иккиламчи характерга эга бўлади. «ЎТА».*

3 *флс.* Материалистик таълимотга кўра, материядан кейин, унинг ҳосиласи сифатида юзага келган, материядан кейинги. *Материя — бирламчи, онг, тафаккур — иккиламчи.*

4 *крш. с. вэф. кам қўлл.* Иккинчидан. *Ав-валамбор, бу ерда бегона кимса йўқ! Икки-*

ламчи, подшоҳ наздида биз ўлган одал миз. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИККИЛАНМОҚ 1 Икки нарсадан (ҳақида муқим бир қарорга келмаслик, 1 дай ҳолатда бўлмоқ. *Қоровул чол идо мажлис бўлаётганини айтган эди, остс бирдан тўхтаб, кириш-кирмаслигини би иккиланди. С. Аҳмад, Хукм. У «гуручни саммикан, солмасаммикан», деб иккил Х. Фулом, Машъал.*

2 Умуман, бирор қатъий қарорга маган ҳолатда бўлмоқ, турли ҳаёлда бўл турли ҳаёлга бормоқ. *Агар мендан ол кимнинг таниш-билиши, ошна-оғайниси деб сўрасалар, ҳеч иккиланмай, муаллимники дердим. «Гулдаста».*

ИККИЛИК 1 Ё у ёқлик, ё бу ёқлик ё диган, яхши томонга ҳал бўлиши гум

ИККИЛИК 2 1 Икки дона холи, су бўлган (карта ҳақида). *Таппоннинг икки*

2 Икки мисрали (шеър банди, 1 ҳақида).

3 Ёмон, икки баҳога арзийдиган, 1 баҳога бажарилган. *Иккилик иш. Икк ишио.*

ИККИНЧИ Тартиб сирасида 2 ра билан белгиланган; 2 номерли. *Икк жилд. Иккинчи уй. Иккинчи қатор. ■ вон.. узоқ адирнинг этагида қорайиб ту қишлоқни кўрсатди: -Иккинчи МТС ху ерда. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари*

2 Маълум тартибдаги предмет, во ҳодиса ва ш. к. қаторида энг олдингида йинги ўринда турган, биринчидан ке ги. *Иккинчи синф. Ўтган асрнинг иккинчи мида. ■ Далага биринчи куни 52, икк куни 79 одам чиқди. А. Қаҳҳор, Қўшчи чироқлари.*

3 Айни бир нарсанинг тилга олинган бошқаси, кейингиси. *Мурод бир н лисининг учини иккинчисининг товони б босиб, чаққонлик билан оёқ кийимини о да, уйга кирди. Т. Ашуров, Оқ от. Улар бирлари билан ўчакишгандай, хурракни ража-бадаража оширишга тиришади: б синики авжга минганда, иккинчиси бош ди. Ойбек, Танланган асарлар.*

4 Бошқа марта, қайта. *Бас, уятсиз луқ! Ким уни захарлайди? Бу гапни ман кинчи эшитмай.* Ойбек, Танланган асар

ИККИНЧИДАН *крш. с.* Гапда санаб ладиган предмет, воқеа-ҳодиса ва ш. к. 1

ИККИНЧИСИНИ кўрсатишда «иккинчиси яна бири шуки» каби маъноларни билдириши. -Бойвачча, — деди эликбоши, — бу халққа нуқул фойдали ши.. иккинчи ортиқ тинчийди, учинчидан, номини билмади. Ойбек, Танланган асарлар.

ИККИЧИ Икки баҳолар билан ўқувчи. -Биринчи маънада мактабга кириб суриштириб чиқилди, иккинчи яна бирон иккичининг ота-онаси билан суриштириб чиқилди. -Иккичининг керакдир. «Саодат».

ИККИЮЗЛАМА 1 Ўнг-терси бир, икки қисми билан бир хил. *Иккиюзлама шойи.* -Биринчи қисми Унга бошқа, бунга бошқача қаради; икки томонга икки хил муоамалани қилган; мунофиқ, риёкор. *Иккиюзлама шайхоним.* ■ Аҳмад унинг иккиюзлама қизини яққол сезса ҳам, кескин гапиролди. Мусажонов, Ҳиммат.

ИККИЮЗЛАМАЛИК Иккиюзлама хислати, хос хатти-ҳаракат, хусусият. *Иккиюзламалик, худбинлик.. кишида инсоний ҳисни билдириши.* Газетадан.

ИККИЮЗЛАМАЧИ с. т. айн. **ИККИЮЗЛАМАЧИ 2.** Хўжақўрсинга қилинадиган ҳаракат билан одамни бора-бора иккиюзламачи, қилиб қўяди. М. Исмоилий, Ода-Масъуд қиссаси.

ИККИЮЗЛАМАЧИЛИК айн. **ИККИЮЗЛАМАЧИЛИК.** ..ўғрилиқ, иккиюзламачилиқ ва иккиюзламачи сифатлар эзувчи синфнинг вужуд келиши билан пайдо бўлди. Газетадан.

ИККИҚАТ с. т. Ҳомиладор. *Иккиқат билан.* ■ Тўртинчи боласига иккиқат бўлган-деди. -Бир хил йўриқлар ўргата бошладилар. -Бир хил йўриқлар. Ҳикоялар.

ИККИҚАТЛИК с. т. Ҳомиладорлик. -Болани бир хил қорним дўнпайиб, иккиқатлигим билан қўйдим. -деди Ҳожиди хола. М. Исмоилий, Ҳарғона т. о.

ИККОВ Икки киши ёки иккита нарса билдиришда; ҳар икки одам ёки нарса. *Икки одам билан.* -Биринчи ялт этиб бир-бирига қаради ва бу билан икковнинг ҳам кўнглидан бир гап чиқди. -Бола ҳам шундай ўжар бўладими?» А. Қўшимча. Ўжар. *Икковлари бир сандиқ четидан.* -Биринчи йўриқлар. -секин-секин сўзлашди. -Бир хил йўриқлар. Танланган асарлар.

ИККОВЛАБ шв. Икковлашиб. *Икковлаб билан.* -ота, қилдинг зулми, Сўрамадинг икковлаб ҳам кўнглимни. «Ёдгор».

ИККОВЛАШИБ Икки киши бирга (бир хил йўриқлар билан). *Ярим кечадан ўтганда, Омон уйғот-*

ди. Икковлашиб оёқ учи билан оғилхонага кирдик. Ф. Фулом, Шум бола. Орадани кўп ўтмай, икки фаррош арқ дарвозасидан югуриб чиқиб, икковлашиб ҳалиги занжирни кўтариб, йиғиштириб, бир томонга элтди қўйдилар. С. Айний, Эсдаликлар.

ИККОВЛОН кам қўлл. Иккаласи, икки киши биргаликда; икков. *Қайтадан қўл ушлашиб, Семурғ билан хушлашиб, Ажралдилар икковлон.* Ҳ. Олимжон, Семурғ.

ИККОВОРА Икки кишига битта, икки кишига бир (тўй, зиёфат ва ш. к. да меҳмонларга идишда тортилган ош-таом ҳақида). *Ош икковорадан тортилди. Икковора-икковора бўлиб олаверинглар.*

ИКОНА [юн. eikon — тасвир, тимсол] Христиан динидаги ҳиндорлар ибодат маросимларида чўқинадиган Исо, Биби Марям, авлиёлар, фаришталарнинг муқаддас тасвири. *Ўрта асрларда.. икона тайёрландиган марказлар вужудга келган. «ЎЗМЭ».*

ИКРА [р. икра < лот. iescur — жигар] 1 Балық уруғи (тухуми); увулдирик. *«А» витамини балық мойида, тухум сариғида.. жигарда, икрада бўлади.* М. Тўйчиев, Витаминларни унутманг.

2 Шу уруғдан тайёрланган таом. *Тухум, икра, ёғли шўрва, қазиди ва мол ёғини кўп истеъмол қилиши атеросклероз касаллигининг ривожланишига сабаб бўлади.* Ф. Маҳқамов, Саломатлик гарови. *Патнисда ноёб балық, икра, янги бодринг.. анча нарсалар бор эди.* Н. Фозилов, Дийдор.

3 Тўғралган бақлажон, пиёз, помидор ва ш. к. лардан тайёрланган қовурма таом.

ИКРОМ [а. إكرام] — иззат, ҳурмат] 1 кт. кам қўлл. *Ҳурмат, иззат. Қилган иззат ва икромларингиз учун раҳмат!* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Икром (эркаклар исми).

ИКС 1 Латин алифбосида охиридан учинчи ҳарф — «Х» нинг номи.

2 мат. Шу ҳарф билан ифодаланган номаълум (қидирилаётган) миқдор. *Иксни топмоқ.* ■ *Икс, игреклар кўзим оладида пир-пир учадиди-ю, миямнинг ёнгинасидан физилаб ўтиб кетади.* А. Қўчимов, Ҳалқа.

ИКСИР [а. إكسير] — эликсир; афсонавий тош] Ўрта аср кимёгарлари тасаввурида ҳамма нарсани олтинга айлантира оладиган афсонавий тош.

ИЛА кт. қ. билан. *Бой ила хизматчи.* ■ [Кумуш] ..мактубни ўқиб тамом қилди-да,

жонсиз бир товуш ила «уятсиз» деб қичқирди ва ерга йиқилиб, ўзидан кетди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ИЛАКИШМОҚ Хиралик билан илинжида бўлмоқ, кетида юрмоқ. *Билсам, бир ўрис хотинга илакишиб қолибдилар.* Газетадан. *Нега Қирмизхонга илакишиб қолдинг, ёз аризангни!* Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ИЛАЛАБАД [а. الىالابد] — умрбод, абадий] *рвш. кт.* Абадий, бир умрга. *Мен аркони давлат ва амирлар билан ҳазиллашмоқни илалабад тарк этдим.* Ойбек, Навоий. *Дейдики: сен билан биз Илалабад яшаймиз, Дилда ирода, сабот.* Шайхзода.

ИЛАНГ-БИЛАНГ Эгри-бугри, у ёқ-бу ёққа эгилган, бурилган. *Мастон иланг-биланг йўлни қолдириб, мўлжаллаган тепаликка қараб тикка йўл солди.* А. Қаҳҳор, Мастон.

ИЛАС-ИЛАС *рвш. айн. элас-элас.* Бу воқеа илас-илас ёдимда.

ИЛАШИМЛИ(К) Қўшилиб, аралашиб, қовушиб кетаверадиган хусусиятли. *Тўра-хўжанинг уддабурон, илашимлигина, сўзамоллиги, айниқса, қизларга ширинсуханлиги Пошша холани ўзига ром этиб қўйганди.* Д. Нурий, Осмон устунӣ.

ИЛАШМОҚ 1 Илинмоқ, ёпишмоқ (хас-чўп, лой ва ш. к. ҳақида). *Унинг этагига пахта илашибди.* *Яхшига ипак илашур, ёмонга — тикан.* Мақол. ■ *Шунда қўлига шилимшиқ лой илашганини сизди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Бир қути сигаретга илашиб, чўнтагимдан «Москвич»нинг калити ҳам чиқди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Узатка илашиб қолган пахталарни қоқаётганда, бошидаги чопон бирдан сирғалиб тушиб кетди.* М. Исмонлий, Фарғона т. о.

2 кўчма Ёпишмоқ. *Мен судхўрман, бу ўғри, Ўроқдан ҳам биз тўғри.* *Бизга илашганларнинг Ўтдек ёнади гўри.* Ҳамза. *Ёшликдан илашган иллат ҳали кўп мункитади.* Ш. Гуломов, Бўз ер уйғонди.

3 салб. Кетидан юрмоқ; эргашмоқ. *Унсин индамади, орқасидан илашиб кўчага қадар чиққан Хайринисонинг сўзларини ҳам эшитгиси келмасди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Кетидан қолмай (бирон мақсадда) юрмоқ; айланишмоқ, илакишмоқ. *-Пулимни олдириб қўйдим.* *Ёнимда мана шу йигит илашиб юрган эди, гумоним шундан, — деди Султон.* Ф. Гулом, Шум бола. *Жиянингизга*

бир қизми, жувонми илашиб юрган эм ростми? С. Нуоров, Нарвон.

5 кам қўл. Биргалашиб, уланиб қовушмоқ, қўшилмоқ. *Мен меҳмонла, сирдош оғайнилардек илашиб кетдим.* Имом, Ҳикооялар. *Деярли ҳамма билан кетди.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Гап-бирига илашмади: чол олдида хотинлар сўзланилмади.* Ойбек, Танланган асарлар.

Кўзга илашмоқ Зўрга кўринмоқ, чалинмоқ.

ИЛВАСИН Гўшти учун овланган овланадиган ёввойи паррандалар. *Идан ўзбек пазандалигида бедана, кустовуқ жуда ноёб масаллиқ тарзи латилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек танс омлари. *Гўруғли.. Ховдакнинг қўлига овқан эди.* *Илвасинларни кўп олиб, Чамбасига қараб кетиб бораётган эди.* бахши Мамат ўғли, Бўтакўз.

ИЛВИРАМОҚ 1 Йиринг-сув олимоқ. *Яраси илвираб кетибди.*

2 кўчма Путурдан кетиб, зўрга турмоқ; эскириб, яроқсиз ҳолга келмоқ. *Қишлоқда тузишга тўғри келади коти илвираб турибди..* Ҳ. Шамс, Душанба.

ИЛВИРС 1 зоол. Мушуксимонлар сига мансуб, баланд тоғларда яшаётган қоплонга ўхшаш йиртқич ҳайвон.

2 кўчма Сездирмай пайт пойлаб маҳманган, зимдан иш битирадиган одам ҳайвон.

ИЛГАК 1 Илиб, осиб қўйиш, илиб китиб қўйиш учун хизмат қиладиган учи қайрилган металл мослама, илмоқчиликка яқин қадам товушлари эшикнинг қалин эшикнинг темир илгаклари шаклида. *Мирмуҳсин, Меъмор.* *Гап тагин биров халақит бермасин, дебнинг илгагини солди.* Ҳ. Назир, Ёнар.

2 Илиб олиш (илиб кўтариш, тортиш) учун хизмат қиладиган нарса, маҳманган. *Бирдан машина мотори гуриллади.* Қўраннинг тўртта илгагини қотиб қолган бастрнинг тўрт чеккасига илиб қўйиш. Аҳмад, Лаъли Бадахшон. *Пўлатжондаги сепояда туриб, симга илгак солибди-да, хомага маҳкам боғлаб, кейин юборди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

3 Бирор нарсани, мас., кийимни осиб қўйиш учун хизмат қиладиган нарса. *-Нега халатсиз кирдинг, болам? — сизият хола бурчакдаги илгакдан оппоқ*

Муҳиддинга кийгиза бошлади.. Р. Чулга баҳор келди.

Тўғма, тўғноғич.

Бирор нарсага шама (ишора) тар-

гап; илмоқ. *Терговчи сидқидилдан*

бобо, илгак ташлаятти, деб ишон-

ди Юнусов, Кутилмаган хазина.

Фазли мақсаддаги гап, сўз, хатти-

ш. к. У [Абдуилол] илгак топиб,

бузиш, ҳеч бўлмаганда, одамлар

буҳа солишни ўйларди. С. Юнусов,

хазина.

ИЛГЛАМОҚ Илгакни илиб беркит-

иши ким бўладилар? — деди Тил-

хотини, унинг орқасидан бориб,

оқлаб қайтаркан. С. Аҳмад, Лаъ-

натон.

ИЛГАРИ 1 Ўтган вақтлар(да), ҳозирги

олдин; бурун. *Шаҳарда илгари*

сургар эди. Ойбек, Танланган

Илгари жуда қулай бўлиб кўринган

атрофида ўйлаганда, ҳазилакам

равшанлашди. Ойбек, Танланган

Ўрганч шаҳрига илгари фақат туя

илгари билан борилар эди. Газетадан.

Кейинчи навбатда; олдин, аввал. *Кўрқоқ*

ит кўтарди. Мақол. ■ Аширбек

Рафобек кейин, Оқлабди қирқ йигит

зимни. «Юсуф ва Аҳмад».

Олдинги ўринда; олдин(да). *Кетаётир*

Алма киздан илгари. «Фольклор».

Азизбекдан илгарироқда кўриқчилар

антириб борар.. А. Қодирий, Ўтган

вақтлар.

Бир томон; илгарига, олд томонга.

Бадор бўлганларга қарамай, кўзго-

катта сурон билан илгари отилиб,

ани кучайтирди. Ойбек, Танланган

Қудрат билан Фуломжон ҳам бир

илгари юрди. М. Исмоилий, Фар-

қўғон устида ясов тортган қаҳра-

ни боғлаб, икки букилгансимон таъ-

дан Азизбекни илгарига ўтказа бош-

ди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Илгавзф. Нарса, ҳодисанинг ўзи боғ-

ланган сўз, сўз бирикмаси билдир-

ган хатти-ҳаракат ва ш. к. дан олдинга

қилини (шундай муносабатни) билди-

ради. *Ўйдан илгари ногора чалмоқ. Ҳамма-*

илгари эшитдим. ■ Амирга инқиёд

дан илгари шу тўғрида жавоб берсан-

ди. Қодирий, Меҳробдан чаён. Бундан

бир неча соат илгари қайғудан бошқа ов-
қатни танимаган бу икки ёр энди севиниб,
иштаҳа билан ея бошладилар. Ойбек, Тан-
ланган асарлар.

Илгари босмоқ Яхши томонга ўзгармоқ, юришиб кетмоқ. *Иши ўрин олди илгари босиб, Йўлим бўлди, деди кўнгли ўсиб. «Баҳром ва Гуландом».* **Илгари кун** Бугундан икки кун олдинги кун. *Илгари кун кечаси чопар келгандан бошлаб кеча кечаси ҳокимнинг кўнглини олгунча ўзини қилқўприк устида сезган.. мингбоши, мана, эндигина эркин нафас олди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.* **Илгари сурмоқ** Янги фикр-мулоҳаза билдирмоқ, уни кун тартибига қўймоқ. *Абулвафо.. Хурсонда таваллуд этганлар.. ҳисобу ҳандаса соҳаларида янги илмий масалаларни илгари сурдилар ва талай рисоалар яратдилар. Мирмуҳсин, Меъмор. Биз илгари сураётган тахминлар фандаги илмий фарозлардек гап. С. Кароматов, Олтин қум.*

ИЛГАРИГИ 1 Ўтмиш вақтдаги, ўтмишга оид; аввалги, бурунги, қадимги. *Илгариги одамлар анча содда, раҳмдил.. эканини дилдан ўтказди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

2 Яқин ўтмишдаги, нисбатан олдинги; бошдаги, дастлабки. *Уч дақиқали курашдан сўнг, Мутал бўшаиди, илгариги кучанишларидан қолди ва бир-икки дафъа тўлғаниб, жимгина жон берди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Дарҳақиқат, Малакда илгариги чақнаш, илгариги жозиб, илгариги ҳаяжон сунган эди. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир. Аваз илгаригидан баттароқ шиддат билан давом этди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

3 айн. **собик**. Кейинги йилларда.. партия ячейкасининг котиблигига кўтарилган Абдурашул илгариги хўжайини Олаҳўжа ва унинг шерикларини кўпроқ ташвишга солиб қўйди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЛГАРИГИДАЙ, -дек *реш.* Аввал қандай бўлса шундай, аввалигидай, ўзгаришсиз. *Аҳвол илгаригидай. Биз яна илгаригидай иноқ бўлиб кетдик.*

ИЛГАРИГИЛАР Аввал, илгари ўтган (яшаган) кишилар, ажлодлар, қадимгилар. *Бу илгаригилардан қолган гап.*

ИЛГАРИДАН *реш.* 1 Ўтган вақтлардан; аввалдан, азалдан. *Акам ёшлик қилгандир, ҳам ўзи унча-мунча гапни кўтармайдиган йигит, илгаридан феъли шундоқ. Ойбек, Танланган асарлар. Илгаридан қолган бир нақд*

бор: Кўл югуриги — ошга, тил югуриги — бошга. «Баҳром ва Гуландом».

2 айн. олдиндан. У бу нуани илгаридан тайёрлаб кўйган бўлса керак, ёнидан олдию, санамай узатди. С. Аҳмад, Уфқ.

ИЛГАРИЛАМОҚ 1 Илгари қараб юрмоқ, олға томон ҳаракат қилмоқ, силжимоқ. Сувонжон ҳамон олдинда қоматини букиб, боши билан бўронни сузиб, елкалари билан ёриб илгариларди. С. Анорбоев, Оқсой. Қум йўлда зўриқиб илгарилаётган машина қаттиқ силкиниб тўхтади, ўчди. «Ёшлик».

2 Олдинга ўтиб кетмоқ, ўзмоқ. У биздан анча илгарилаб кетди. ■ Кончилар мрамар уоғи ва плиталари тайёрлаш топшириқларини бажаришида ҳам графикдан илгарилаб боришяпти. Газетадан.

ИЛГАРИЛАР(И) Илгариги вақтларда; бурун. Илгарилари одамлар оёғи етмаган ерлар энди гуллаб-яшнамоқда.

ИЛГАРИЛАШМОҚ 1 Илгариланмоқ фл. бирг. н. Овчилар хийла илгарилашди. ■ Яна эмаклаб илгарилашди. С. Кароматов, Олтин қум.

2 айн. илгариланмоқ. Илгариланган сари базмининг бутун дабдабаси аниқроқ сезилиб, Ёрматни безовта қилаверди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИЛГАРИТДАН с. т. айн. илгаридан. Ростини айтсам, Саид, мен сени илгаритдан.. яхши кўраман, ўғлим. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИЛГИР шв. Ўз ишининг устаси; эпчил, чаққон. Илма ҳам осон эмас, Уни тикар қиз илгири. «Кўшиқлар».

ИЛГИЧ Илиб олиш, илиш учун ишла-тиладиган асбоб; илмоқ, илгак. Қиёмхон секин ўрнидан туриб, илгичга яқин борди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ИЛДАЙ шв. Олдин. Ундан илгай менга ҳам ўлим лозим, Оқилган қонига тушмасин кўзим. «Эрали ва Шерали».

ИЛДАМ сфт. Тез ҳаракат қиладиган; чаққон, тез. Илдам йигит. Кўли суст косибдан оёғи илдам гадоёй яхши. Мақол. ■ Карим читтак — кичкина, лекин ҳаракатлари чаққон ва илдам бўлганидан, ёшликда шундай лақаби бор эди, ҳозир кимсан — Мирзакаримбой. Ойбек, Танланган асарлар. Рўпарадаги кўркем уйлاردан яхши кийинган, рангалари тоза, серғайрат ва илдам аёллар қўлларидан идишлари билан қозон бошига қатнаб

турибдилар. П. Турсун, Ўқитувчи. минар илдам отни. «Гулнорпар».

2 рви. Чаққон ва тез ҳаракат била лиддин отни илдам чиқариб, дарахт лади.. Ойбек, Танланган асарлар. [бойвачча] Ички чўнтагидан қоғозга захарни олиб, титроқ қўллари била сепди ва қошиқ билан илдам аралади. Ойбек, Танланган асарлар. Илдам қадам ташланглар! Ж. Шарипов, Хс

3 унд. с. Чаққон, тез ҳаракатта ун билдиради. Қани, илдамроқ, хўжайин ти.. С. Кароматов, Олтин қум.

ИЛДАМ-ЖИЛДАМ Тез ҳаракат диган, тез юрадиган; чаққон. У илдам йигит. Илдам-жилдам иш қилмо.

ИЛДАМЛАМОҚ Тез олға босмоғари томон ҳаракати тезлашмоқ. Гўё томошаларига кеч қоладигандек, ил бозор сари шошидилар. С. Сиёев, Аваз минган оқ эшак илдамлади. «Саодат»

ИЛДАМЛАШМОҚ 1 Илдамлаб бирг. н. Улар пахтазор томон илдам.

2 Илдам тус (ҳолат) олмоқ; тезла. Қишлоқ кўчаси товонларини кўйдир. жангчиларнинг одимлари ўз-ўзидан илди. Ойбек, Қуёш қораймас. Бутун хлар ва кўчаларда, далалар ва хирмо одамларнинг қадамлари илдамлашган, лар, машиналар филдираги тезроқ айла ланган эди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабад

ИЛДАМЛИК Чаққон (тез) ҳаракат қонлик. Худододбек яна илдамлик билан тибиб чиқиб кетди. Мирмуҳсин, Меъмоғ моқлари пардалар устида кўз илгамас лик билан кўчар, гўё куй ўзидан-ўзи қ келарди. Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмай

ИЛДИЗ 1 Ўсимликнинг ердан сув моддалар олиб берадиган ер ости томир. Илдиздан кўқарган дарахт. ■ фоч, теракларнинг илдизи ер бағрига қ синган. Ойбек, Танланган асарлар. Днинг бўйи қанча чўзилса, илдизи ҳам чуқур кетиши керак. Э. Усмонов, Ёл

2 Тиш, соч, тирноқ кабиларнинг ёки эт орасида жойлашган қисми, тс Тишининг илдизи. ■ Кампирнинг бир оппоқ сочи илдизи билан юлиб олинган ва турмуш».

3 кўчма Асос, негиз, манба. ..қс меросимиз илдизларига қайтиб, ўтмиш даги бой анъаналарни янги жамият қ

■ **га татбиқ этмоғимиз керак.** Газетадан.

■ **ва-хавотирларнинг илдизларини қиди-**
■ **мажбур этади.** Газетадан.

Илдиз отмоқ (ёки олмоқ, ёймоқ) 1) ил-
ҳар томонга ўсиб, бақувват тортмоқ
лик ҳақида); 2) кўчма авж олмоқ, ри-
моқ; кенг тарқалмоқ, одатга айлан-
ҳол ҳамма ёққа илдиз ёйган. ■ **Олий**
■ **ларида эса ота-онанинг мансабига,**
■ **қараб ўқишга қабул қилиш ҳоллари**
■ **иб кетган эди.** «Муштум». Энди бил-
■ **ма, бошимиздаги шўр жуда чуқур ил-**
■ **кетган экан.** М. Исмоилий, Фар-
■ **3) муайян масканга жойлашиб,**
■ **шу ерда уй-жойли, бола-чақали**
■ **шаб кетмоқ.** Бу қишлоқ сувини бир
■ **ам, тамом, шу ерда.. илдиз отиб кет-**
■ **жи йўқ.** Ф. Насриддинов, Олтин

Илдиз қувмоқ 1) томирини, ке-
лиш манбаини ахтармоқ; 2) наслдан
тмоқ, суяк сурмоқ (одат-қилиқ, ка-
қаида). **Илдизи бақувват** (ёки маҳ-
илдизи яхши ривожланган; 2)
қили қўллаб-қувватловчиларга эга,
зур. **Пошишахон савдо соҳасида иш-**

ан айрим илдизи маҳкам кишилардан
билиш орттирди. Д. Нурий, Осмон
Илдизига болта урмоқ Ҳаёт асоси-
қилмоқ. **У [Йўлчи] зулм илдизига бол-**
Инишооло, зулм дарахти қурийд.
Танланган асарлар. **Эскича тўйлар,**
қилиқ айрим пайтларда оила илди-

на урувчи сарқит экан.. Газетадан.
ни қуритмоқ (ёки қирқмоқ) Таг-губи
қилмоқ. **Мажиддин розолатининг**
лиши, шубҳасиз, катта иш бўлди.
нинг илдизлари ҳали қирқилган эмас.
Навой. **Лаънати жаҳолатнинг қон**
римизда, юрак-бағримизда заҳар со-
н манфур илдизлари қирқиладиган
лар ҳам келармикин? М. Исмоилий,
т.о. **Ўқ илдиз, ўқилдиз** Ерга тўғри
налувчи йўғон (бақувват) илдиз.

■ **Маълум бир даражага кўтарилган**
■ **га кўпайтирилганда, берилган сон-**
■ **қиладиган сон; радикал.** **Тўққиз-**
■ **адрат илдизи — уч.** **Илдизини топмоқ.**

ИЛЗЛАМОҚ Томир ёймоқ, томир
қўйиб ўсмоқ.

ИЛДИЗМЕВА Баъзи ўсимликларнинг
кат ёки ем-хашак сифатида ишла-
дан йўғон, гўштдор илдизи.

ИЛДИЗМЕВАЛИ Илдизмева берадиган.

Илдизмевали ўсимликлар.

ИЛДИМ-ЖИЛДИМ с.т. кам қўлл. айн.
илдам-жилдам. Ҳасанча ёмон йигит эмас, ил-
дим-жилдим, билмадим, нима сабабдан ўртоқ
Қобиловга ёқмаётган экан. С. Маҳкамов. Дала
тонги.

ИЛЖАЙМОҚ Овоз чиқармай, лаб ва
юз-кўз ҳаракати билан кулги ифода
қилмоқ, мийиғида кулмоқ, кулгига ўхшаш
ҳолат ифода қилмоқ. **Обиджон акасининг**
ёнида ўтириб, нима қилишини, нима дейи-
шини билмас, дам-бадам унинг елкасини уш-
лар ва илжаяр эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор
чироқлари. **Гулсум номус қилгандек илжайиб,**
пастга қаради. П. Туреун, Ўқитувчи. -Ҳай,
майли, олам кезган нозикфаҳм шоирсиз. **Куло-**
ғим сизда, гапираверинг, — деди хунук илжа-
йиб. К. Яшин, Ҳамза.

ИЛЖИРАМОҚ Қовжираб сўлмоқ,
ранг-туси ўзгариб сўлжаймоқ. **Ҳовлилардаги**
совуқ урганидан қорайиб, илжираб кетган
бултурги гуллар қор тагидан шумшайиб бош
чиқарди. С. Анорбоев, Оқсой.

ИЛИГУЗИЛДИ Эрта кўкламда кўр-кўт
тутаган, ҳали ҳеч нарса пишмаган, киши
организми дармондориларга эҳтиёж сезалн-
ган давр. **Айёр бой [Солибой] киши ва илигузил-**
ди — баҳор кезларда ўн бордон ғаллани деҳ-
қонларга бўлиб бериб, кузда яна йигирма бор-
дон қилиб йигиб олар эди. Ё. Шукуров, Қасос.

ИЛИК 1 эск. айн. қўл 1 (асосан эгалик
қўшимчалари билан қўлланади). **Сабр айла-**
санг, муродинга етарсан, Насиб бўлса, ёр
илкидан тутарсан. «Тоҳир ва Зухра». ...**Хитой**
қизлари мўғул йигитлари илкига тушмаслик
учун ёниб турган уйлар ичига ўзларини урган-
ларини ўз кўзим билан кўрдим. М. Осим, Кар-
вон йўлларида. **Сизга менинг маслаҳатим —**
Андижонда кўп турманг. **Иликка тушиб**
қолурсиз. П. Қодиров. Юлдузли тунлар.

2 Болдир суяги, оёқнинг тиззадан тўпиқ-
қача бўлган қисми. **Яна бу оёқ ё илигидан, ё**
тиззасидан қирқилган бўлса ҳам майли эди. С.
Зуннунова, Кўк чироқлар. **Ҳа, кўчага чиқ-**
майсан, эшитдингми? Ҳой бола! Илигингни
синдираман-у, касалингни боқиб ўтиравера-
ман. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси.

3 Одамлар ҳамда қўй, мол ва ш. к. ҳай-
вонлар оёқларининг ичида мойсимон мод-
да бўлувчи қисми; ана шу қисмнинг (гўшти
билан) пишрилгани. -**Қани, баррадан олинг,**

ўғлим, — деди у илик узатиб. — Қўрқманг, бу нарранда этидай енгил ҳазм бўлади. А. Мираҳмедов, Қўйлар қўзилади. Махсум еб тозаланган иликни аста дастурхонга қўйди-да, ҳаяжон ичида бақрайиб ўтирган Бобоқулга тикилди. С. Анорбоев, Оқсой.

4 Шу суяк ичидаги мойсимон модда, тўқима (истеъмол этилади ва ниҳоятда қувват-мадор бўлувчи таом сифатида қаралади). Яна бундай тўқималар пайсимон суяклар ичидаги илик, япалоқ суяклар орасидаги мижик ва кемик деб аталувчи ёғлардан ҳам иборат бўлади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари. — Бўлмаса, илигини сиз қоқиб енг, дада.. — деди ўғил. Р. Файзий. Сен етим эмассан.

Илиги бақувват (ёки тўқ) Куч-мадори яхши, куч-қувватга тўла; бўлиқ. ..қопни бир ҳамла билан орқага олиб, дадил кўтаришди-ю, физилаб юриб кетди. Саксон ота орқадан қараб қолди ва ичида деди: «Илиги бақувват экан!». Ойбек, О.в. шабадалар. Ҳаким ака ҳар йилгидек бу йил ҳам гўзани ёшлигидан «илиги тўқ», бақувват қилиб ўстириш учун ҳаракат қилмоқда. Н. Рихсиев, Миришкор. **Илиги пуч** (ёки пучаймоқ) Тинка-мадори қуриган; нимжон бўлиб қолмоқ. Ахир бечораларнинг ишлаши учун ҳам куч-қувват, мадор керак-ку. Илиги пучайиб қолган одам нима ишга праиди? М. Ҳазратқулов, Журъат. **Илиги тўла** (ёки тўлмоқ) Етарли куч-қувватга эга, етарли куч-қувватга эга бўлмоқ. Утга яхши ўрганиб, илиги тўлгандан сўнг ажратдим. С. Анорбоев, Оқсой. Темиртош эса ҳокимнинг кийими остидан билиниб турган мушакларига қараб, «Мой билан гўшти кўп еб, илиги тўлган», деб ўйлади. М. Осим, Карвон йўлларида. **Илик узилди** қ. илигузилди. Кўклам чоғи, илик узилди палла, одамнинг силласи қуриб, лоҳас бўлаверадиган кунларнинг бири. Х. Султонов, Онамнинг юрти. **Илик ювмоқ** эск. Қўл ювмоқ, алоқани узмоқ; кечмоқ. Қолмади ҳурмат аҳли оламда Оламу олам аҳлидин юв илик. Бобур.

ИЛИ-МИЛИҚ айн. илиқ-милиқ. Бирданнига чўлнинг ҳавоси ўзгарди, эрта куз бўлишига қарамай, эсиб турган или-милиқ шабада ўрнига қандайдир димоққа хуш ёқади-ган, боғлардан эсаётган ёқимли шамол кела бошлади. С. Аҳмад, Чўл бургути.

ИЛИМОҚ Бир оз исимоқ. Суе илиди. ■ Осмонимиздаги булутлар тарқалиши билан,

танамиз илийди, жонимиз тинчийди. Х. лом, Машғал.

Ичи илимаслик Кўнгли тўлмаслик; тири жам бўлмаслик. Сира кўнглим чоғ бу юришингга. Сира ичим илимайди қилишингга. «Ёдгор». **Кўнгли** (ёки меҳри, илти) илимоқ Меҳри товланмоқ, меҳр хушаймонмоқ, Кечқурун дастурхон.. устида йиғлаб берди. —Ол, эмиз.. — деди Ориф. **Кўнгли илиб кетди.** А. Мухтор, Чинор. онам уч фарзандли бўлди. Болаларни қилиб туққан бўлса ҳам, бизларга меҳри мади. Газетадан. Она.. совуқ гапдан ўзини зум йўқотиб қўйди. Кейин, она экан, юзи илиб, боласини қучоқлагани югурди. М. моиллий, Одамийлик қиссаси.

ИЛИНАРЛИ: қўлга илинарли Ишлар (яратиш) учун арзигудек; яроқли. Соғин учун қўлга илинарли ҳеч нима йўқ. Ой Навоий.

ИЛИНЖ Етишиш умиди, кўзларидард-мақсад; умидворлик. *Муҳаббатнинг лармиди? Илинжи пул.* Ойбек, Танла асарлар. *Кунлардан бир кун Зокирхўжа соб Абдурасулдан от сўрайди. Абдурасулдан гўшт қарз олиш илинжи бўлгани «йўқ» дейлмайди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Қахрамонлари бир-бирларидан жудо бўлсалар-да, қандайдир илинж билан ядидлар.* Газетадан. *У Чарос ҳақида тоғаси бирон гап эшитиш илинжида эди.* Ў. Ҳасанов, Қалбингга қулоқ сол. *Менинг бу шу боладан бўлак илинжим йўқ.* А. Қалбиқўшчинор чироқлари.

ИЛИНМОҚ 1 Илмоқ 1 фл. ўзл. ва м. н. Кўчада кетаётган бир хотиннинг хитойи зонти кўлидан учиб кетиб, парандай лапанглаб борди-да, бир дарахтга илти. Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Деворий таларнинг имтиҳонга бағишланган янги лари илинди.* С. Зуннунова, Янги директор. **2** Тушмоқ, тутилмоқ (тузоқ, қопқон ва т.б.). *Қармоқларга битта ҳам балиқ илинмади.* Рашидов, Бўрондан кучли. *Овчи аста-тўрнинг ипини тортибди, ҳамма капта, зоққа илинибди.* «Чалпак ёққан кун».

3 Кўчма (ўзи бирикиб келган сўз дирган нарсага) Дучор бўлмоқ, йўлни У кун Нурунисонинг ҳийласига илиниб қочаркан.. Ойбек, Танланган асарлар. **4** Мастура яллалар тузоғига илинган поғуноҳ қизларнинг тақдири ҳақида йиғлаб

кич китоб ёзса бўлади. К. Яшин, Ҳамза. [Уйғонбек] Баъзи қассоблардан, ошпазлардан ~~кич~~ неча динор қарзга ҳам илинади. Ойбек, ~~Илчи~~ Илчи.

4 (Ўзи бирикиб келган сўз билдирган ~~кич~~ сага) Улгурмоқ, эришмоқ, олмоқ. ~~кич~~ ку, зўрға учга илиниб юрибсан. Ў. ~~кич~~ мов, Қалбинга кулоқ сол. Ҳа.. ~~кич~~ пича ~~кич~~ муведик, этичиллар илиниб, эпсизлар ~~кич~~ олди. Н. Сафаров, Танланган асарлар. ~~кич~~ Медалга илинганлар, ҳар қалай, [ўқиш- ~~кич~~ жойлашиб кетади. С Зуннунова, Янги ~~кич~~ директор. У Бухорода жой топиб, тузукки- ~~кич~~ қошга илинганидан хурсанд бўлди. М. ~~кич~~ м. Ибн Сино қиссаси.

5 кўчма Ўз ҳолати, мансаби ва ш.к. да ~~кич~~ турмоқ; кетай-кетай деб турмоқ. Или- ~~кич~~ турганингни биласанми, раис.. энди сен ~~кич~~ раис эмас, собиқ раиссан. Ш. Раши- ~~кич~~ д. Брондан кучли. Ақраб, қора совуқ ойида ~~кич~~ Бухорода ўлим кўп бўлди — баъзи илиниб ~~кич~~ кексалар куз япроғидек чирс-чирс кета ~~кич~~ бўлади. Мирмуҳсин, Меъмор.

6 Ушлаш, кийиш ва ш.к. даражасига ~~кич~~ ярамоқ. Соқолингиз устарага илин- ~~кич~~ мди. С. Аҳмад, Ҳукм. Уроққа илинмаган ~~кич~~ шисларни кўй чилпигандай битталаб юлиб ~~кич~~ мди. С. Сиёев, Ёруғлик. Мен пул берай, ~~кич~~ шифрофдан оз-моз дуруст, оёққа илинади- ~~кич~~ м бор нарса топиб беринг. Ойбек, Танлан- ~~кич~~ ган асарлар.

7 Ўзи ишлатмай, ўзгага бермоқ ёки атаб ~~кич~~ кўймоқ (асосан таом ҳақида). Шер ~~кич~~ даги илиқни бобосига илиниб олиб кир- ~~кич~~ ди. У киши бош чайқайди. С. Анорбоев, Ҳам- ~~кич~~ сунатлар. Уйдан посылка олган экан, менга ~~кич~~ илинибди: озгина ширин толқон, майиз. ~~кич~~ Бўлом, Тошкентликлар.

Кўзга илинмоқ 1) кўзга ташланмоқ, ~~кич~~ берилмоқ. Ёмғир бетиним ёғар, лекин унинг ~~кич~~ шислари чанг зарраларидек кўзга илинмас ~~кич~~ мди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) кўтарилиб, ~~кич~~ ортириб, маълум-машҳур бўлмоқ; ~~кич~~ кўзга кўринмоқ. Ишда ҳам Назаров тез ~~кич~~ кўрилди. Саидғози бўлса чеккада, кўзга ~~кич~~ қилимай қолиб кетаверди. С. Анорбоев, ~~кич~~ Ҳасан; 3) эътиборни ўзига тортмоқ. Қиза- ~~кич~~ м сўзга илинадиган бўлиб қолибди. Кўзи ~~кич~~ кўймоқ Кўзи уйқуга кетмоқ. Кўзи энди илин- ~~кич~~ мди. сапчиб ўрнидан туриб кетар, болала- ~~кич~~ м кишини ёпиб қўяр, кейин девордаги соат- ~~кич~~ ни кўрарди. С. Абдуқаҳҳор, Кўзлар. Пичоққа

илинадиган Бирор нарса учун маъқул бўла- ~~кич~~ диган, ярайдиган, яроқли. Умуман.. мол- ~~кич~~ ларнинг пичоққа илинадигани йўқ ҳисоб. ~~кич~~ «Муштум». Хуллас, ўйлаб турсам, зикр ~~кич~~ қилинган Шариповлар ичида пичоққа или- ~~кич~~ надигани темир-терсак мудури. Тожибой ~~кич~~ Шарипов экан. Газетадан. Тилидан (ёки га- ~~кич~~ пидан, оғзидан, сўзидан) илинмоқ Ўз гапи ~~кич~~ (сўзи) билан ўзини фош қилиб қўймоқ. Бой ~~кич~~ ота.. мен Суярни терговчи тўранинг олдига ~~кич~~ олиб борай. Бир умрида терговчига сўров бер- ~~кич~~ май юрган одам ўз тилидан илиниб ўтирма- ~~кич~~ син. Н. Сафаров, Уйғониш. Тумшугидан ~~кич~~ илинмоқ Кўлга тушмоқ. Муғамбир тумшу- ~~кич~~ гидан илинар. Мақол.

ИЛИНЧОҚ с.т. Кишини тутиб, боғлаб ~~кич~~ турадиган нарса ёки кимса. Менинг бу жой- ~~кич~~ да ҳеч илинчоғим йўқ. ■ Саодатим.. дунёда ~~кич~~ фақат сизни деб юрибман. Сиздан ўзга илин- ~~кич~~ чоғим йўқ. И. Раҳим. Ихлос.

ИЛИҚ 1 Бир оз, сал-пал иссиқ. Илиқ сув. ~~кич~~ Илиқ шабада. ■ У илиқ чойдан шошилмай ~~кич~~ ҳўллар экан, ўйларди.. М. Ҳазратқулов, Журъат. ~~кич~~ Тантана кунни ҳам етиб келди. Бу кузнинг очиқ ~~кич~~ ва илиқ бир кунни эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Ёқимли, шуш келадиган. Илиқ ~~кич~~ сўз. Илиқ суҳбат. Илиқ муомала. ■ [Май- ~~кич~~ на]Ошиқ йигитларнинг кўзлари ва илиқ та- ~~кич~~ бассумлари ҳақида зимдан ўйлаб, яна ўзидан ~~кич~~ ўзи уялиб кетарди. Ш. Тошматов, Эрк қуши. ~~кич~~ Муҳаммаджонга доим илиқ муомала қила- ~~кич~~ диган Зуфар Ҳакимович бугун нега қўл бериб ~~кич~~ кўришмагани мана шу истеҳзоли саволдан би- ~~кич~~ линиб турарди. П. Қодиров, Уч илдиш.

ИЛИҚ-ИССИҚ 1 Унча иссиқ ҳам эмас, ~~кич~~ совуқ ҳам эмас, бир оз иссиқ. Эрта баҳорнинг ~~кич~~ илиқ-иссиқ кунлари бошланди. С. Аҳмад, Ҳукм.

2 кўчма айн. илиқ 2. Ҳаяжондан, бедор- ~~кич~~ ликдан мадори қуриган аёлни юпатадиган ~~кич~~ юшмоқ муомала, илиқ-иссиқ сўз керак эди. А. ~~кич~~ Мухтор, Опа сингиллар.

Илиқ-иссиғида Вақти ганиматда; ўз вақ- ~~кич~~ тидан ўтказмай, фурсатни қўлдан бермай.

ИЛИҚЛИК Илиқ ҳолат, илиқ ифода. Чол- ~~кич~~ нинг қиёфасида кишини ўзига тортувчи алла- ~~кич~~ қандай илиқлик бор эди. Ф. Мўсажонов, Пу- ~~кич~~ шаймон. Пошиша холодан бунчалик илиқликни ~~кич~~ кутмаган Дороббекнинг ранги қочган юзлари ~~кич~~ ёришиб кетди. Д. Нурий, Осмон устунни.

ИЛИҚ-МИЛИҚ с. т. Бир оз илиқ. ..ич- ~~кич~~ қари кирди, илиқ-милиқ шавлани косага сўзди. ~~кич~~ А. Мухтор, Чинор.

ИЛИҚМОҚ 1 Шаҳвоний нафси қондириш иштиёқида эргашмоқ; куюккан қанжиққа (итга) илашмоқ.

2 дағ. Бирор аёлга хире қўймоқ, шу мақсадда интилмоқ, илашмоқ. *Бойнинг бошқарувчилари орасида оймисан ой, кунмисан кундай Бибиқатча деган қиз бўлар эди. Аллонбийнинг шунга илиққан йиллари икки хотини бирдан ўлди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

ИЛИҒЛИК Илиб қўйилган, илинган ҳолатда. *Сураткашнинг дўкони деразасида фотосиям илиғлик турарди.* М. М. Дўст, Лолазор. *Мақсуда лампани кўтариб, уйга кирди-да, қозикда илиғлик турган камзули чўнтагидан буклоғлик хатни олиб, бир қўллаб силтади.* С. Зуннунова, Олов.

ИЛК *кт.* **1** Дастлабки, биринчи; бошланғич. *Қуёшнинг илк нурлари. Шоирнинг илк шеърлари. Кишилик тарихининг илк даври.* ■ *Шербек студентлик ҳаётининг илк дамларида ўзини худди қафасдаги қушга ўхшаш ҳис этди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Бу жараён танловнинг илк босқичида туман ва вилоятларнинг ўзида амалга оширилади.* «Тафаккур».

2 Эрта. *Илк баҳор.* ■ *Илк саҳардан то қора кечгача одамлар тиним билмаган ана шу кунларнинг бирида, қуёш энди тиг ёя бошлаган салқин сабоҳда Қорабулоқ қишлоғидан бири кекса, бири ёш — икки отлиқ чиқиб келаверди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИЛКИС *шв.* **1** Бирдан, шартга. *-Яхши боринг, — деди қиз унга илкис қараб.* М. Мансуров, Ёмби. *-Келдингми, ўғлим? — дея бошлиғимиз илкис ўрнидан туриб, икки қўлини баравар узатди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

2 Кутилмаганда, тўсатдан, бехосдан. *Чол илкис эшитилган товуидан чўчиб тушди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ИЛКИСДАН *шв.* Кутилмаганда, тўсатдан, бехосдан. *Хотиржам, беваҳим ётган одамлар Жаллодларга илкисдан дучор бўдилар.* Эргаш Жуманбулбул ўғли.

ИЛЛА *шв.* Аранг, зўрға. *Илла қутулиб қолдим Мен уларнинг қўлидан.* «Ойсулув».

ИЛЛАТ [а. *عَلت* — касаллик, дард; камчилик, нуқсон; сабаб] **1** Тандаги дард, касаллик, хасталик. *Дала ҳавоси.. бутун иллатни хамирдан қил суғургандай тортиб олади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Докторга ҳам қаратдик, қизим, дори-дармон ҳам қилдик.* *Иллат — суякда.* П. Қодиров, Қадрим.

2 Жисмоний ёки руҳий камчили сон, айб. *Қизнинг оёғида бир иллати.*

3 кўчма. Гуноҳ, айб; жиноят. *Ў иллати борнинг оёғи қалтирайди.* Ма

4 кўчма Нарсалардаги носозлик, лик; «қасал». *Ҳамма иллат ўша янги ган занас қисмда экан.* «Муштум». *Ў излаб, идорага чопмасдан, машинани латини топиб, ўзи тузатади.* М. Ҳ Кампирравот юлдузлари.

5 кўчма Метёрийликни бузувчи (бий) нарса; қусур, камчилик. *Мана, қаерда: айб обу ҳавода эмас, айб меҳнатизомининг йўқлигида!* Уйғун, На Унинг ҳамма юксак нарсалардан иллатриши, обрўси ортган ҳар бир ҳам танқид кўзи билан қараши шундан Қодиров, Уч илдиш. *Ҳафсаланинг йўқл вуққонлик, ўзибўларчилик қурсин.* *Ў иллатлар туфайли ажойиб боғ харо айланди.* Газетадан.

ИЛЛО [а. *ؤ*] — магар, -дан талдан бошқа] *кт.* Бироқ, лекин, аммо дум]. *Келганингиз маъқул, илло ўзи жу чаб қолган-да, четдан дуо қилиб турсан кифоя, ука.* А. Қодирий Меҳробдан ча ҳарлар олар-у, илло халқни енга олмай газаби ёмон. Р. Файзий, Сен етим эма

ИЛЛО-БИЛЛО [а. *ؤلؤلؤ*] Асл сира; худо ҳаққи. *Илло-билло бу га пирганим йўқ.* ■ *Фотиҳани бузадиганларинг, илло-билло эшикларингга қадам босмаганимиз бўлсин, деб қилиб кетишди.* М. Мансуров, Ёмби. *А га айтсам.. бу пул тушмагур бўлмас илло-билло гапдан ҳам адашиб қолади.* роматов, Бир томчи қон.

ИЛЛЮЗИОНИЗМ [фр. *illusionism* *illusio* — алдаш, адаштириш, чалкаш] **1** Цирк ва эстрадада: махсус аппа курилмалар ёрдамида томошабин чалғитиб, фокуслар, найранглар кў

2 Тасвирий санъатда: борлиқни худ ўхшаб кўринадиган даражада тасвирл

ИЛЛЮЗИЯ [лот. *illusion* — хато; алдамчи тасаввур] **1** *филс.* Сезгиларни мукамаллиги, алданиши натижаси ликни, воқеликни ногўфри идрок ҳақиқий бўлмаган, ўхшаб кўринган ҳодисани тўғри деб қабул қилиш.

2 Амалга ошириб бўлмайдиган режа, хомхаёл.

ИЛЛЮМИНАТОР [лот. illuminator — туғчи, ёриткич] Кемалар, самолётлар ва кемаларнинг маҳкам бекиладиган очилмайдиган, сув ўтказмайдиган тўта (шюра) ёки тўртбурчак шаклли дарча. **Севаргул беихтиёр юз буриб, пешонасини иллюминаторга босди, денгизга тикилади.** Н. Қиличев, Чигирик, *Узоқ* — денгиз сатҳида кезиб юрган соқчи иллюминаторларида чироқлар ёнди. Х. Замин юлдузлари.

ИЛЛЮМИНАЦИЯ [лот. illuminatio — ш] Катта байрам ва тантаналар муносибати билан бино ва кўчаларни, парк майдонларни ранг-баранг чироқлар, ёрдамчи турадиган ёзувлар билан безатиш.

ИЛЛЮСТРАТИВ Иллюстрация учун хизмат қиладиган. *Иллюстратив мисоллар.*

ИЛЛЮСТРАТОР [лот. illustrator — тушунтувчи, тасвирловчи] Китоб, журнал ва ш. к. матннига мослаб расм чизувчи расмчи.

ИЛЛЮСТРАЦИЯ [лот. illustratio — расмизмални тасвир, жонли ифода] 1 Китоб, журнал, газета ва ш. к. даги матнни, асар мазмунини тушунишга хизмат қиладиган расм, сурат. *Китоб иллюстрациялар билан безатилган.* Э. Охунова, *Икки денгиз оша.* 2 Иллюстрациянинг цинкография цехи республикадаги энг йирик иллюстрация устасонаси ҳисобланади. Газетадан.

2 Намунавий мисол, далил.

ИЛМ [а. علم — билим; фан; назария] 1 Илм — ўрганиш ва тадқиқот, таҳлил этиш билан эришиладиган билим; кўникма, маълумот. *Илм даражаси. Илм олиш ҳуқуқи. Илм соғини. Шариат илми. Дунёвий илмлар.* 2 Илм — қадимий ака, дини исломни қўлдан бермаслик — замон илмларини ўқилса, зарар қилмайди. *Ойбек, Танланган асарлар. Домламиз бизнинг ёндай илмларни ўқитмаганлар.* М. Осим, *Сино қиссаси. Кашифетсиз илм бўлмади.* 3 Илм — ҳақ, илм ҳам кашифетсиз нафас ололмайди. «Саодат». *Олим илми билан ҳурмат топур, денгиз хуш овози билан одамларнинг дилини қилур.* И. Раҳим, *Чин муҳаббат.*

2 Иш-фаолиятнинг илм билан боғлиқ қисми; табиат ва жамият ҳақидаги билимнинг тизими; фан. *Илм ва ҳунар. Илм ва маърифат. Илм ва санъат.* 3 Янги мактаблар очиб, қўлбони карим ва бошқа дарслар билан бирга маърифат, тарих, ҳисоб каби илмларни ҳам тарғиб берайлик. *Ойбек, Танланган асарлар.*

3 Иш-фаолиятнинг маълум бир соҳасига оид билим, таълимот, малака. *Илм барлос — содда, диловар, ов ва қуш илмининг пири.* *Ойбек, Навоий. Боғдорчилик илмини билар экан.* С. Зуннунова, *Янги директор. Ҳарб. илмида ҳамма йўл бекилганда, жангчи учун ўлимдан бошқа чора қолмагандагина ўзини ўзи ҳалок қилади, дейилади.* С. Аҳмад, *Хукм.*

Илми гайб (с.т. илми гоиб) Яширин, сирли нарсаларни билиш илми. *..йўқса илми гайбни ким билибдур.* А. Қодирий, *Меҳробдан чаён.* [Хон эшон] *..даму ўтқир, ҳар қандай балони ҳам даф қила оладиган, илми гоибдан хабардор деб овозаси кетган.* Х. Тўхтабоев, *Йиллар ва йўллар.*

ИЛМА 1 Ип-ипакни илиб олишга мосланган тикиш асбоби билан қўлда тикишнинг бир усули. *Илма чок.* 2 *Илма тикдим илиб-илиб, Томошани ҳамма қилиб.* «Кўшиқлар».

2 шв. Рўмолнинг бир тури.

3 Илиб оладиган, илишга мосланган. *Йўрма — материални гардишга тортиб, илма бизиз ёрдамида тикиладиган чокнинг бир тури.* «УТА».

ИЛМ-АМАЛ с. т. этн. Кишини бировдан «совитиш» ёки бировга «иситиш» учун қилинадиган амал. *Э, энди билдим: [Сидиқ-жоннинг] Онаси ўлгур ҳам бир илм-амал қилган, уни менадан совитган.* А. Қаҳҳор, *Кўшчинор чироқлари. Илм-амал билан тил-жағини боғлаб қўйгансанки, яхши кўради-да, хазон бўлгур!* Ҳамза, *Бой ила хизматчи.*

ИЛМА-ТЕШИК Тешик-ёриғи кўп, ҳамма ёғи тешик-ёриқ; эскириб титилиб кетган. *Илма-тешик челақ.* 2 *Эғнида бир бари тирсагидан, бир бари тамоман йўқ, илма-тешик бўз яқтак.* М. Исмоилий, *Фарғона т.о. Унинг бисоти — чуруқ кўрпа-ёстиғию илма-тешик намати.* С. Кароматов, *Бир томчи қон.*

ИЛМГОҲ Умуман, илм бериладиган, илм олинадиган, илм билан шуғулланиладиган жой. *Ҳозирги кунда шу учта тизим — институт, корхона ва илмгоҳлар бир мақсад ва бир йўналиш — келажаги буюк давлат яратиш иштиёқи билан ишлаётир.* Газетадан.

ИЛМИЙ 1 Илмга оид, илмга қаратилган. *Илмий асар. Илмий кузатиш. Илмий журнал. Илмий нашриёт. Илмий фаразлар.* 2 *Имом ал-Бухорий, Аҳмад ал-Фарғоний*

каби буюк боболаримизнинг маънавий ва илмий меросини теран ўргана бошлаганимиз боиси ҳам шунда. Газетадан.

2 Ўқиш-ўқитиш, илмий-ташқилий ишлар билан шуғулланувчи. *Илмий кенгаш. Илмий бўлим.* ■ *Шу орада нима бўлди-ю, мактабнинг илмий мудури пенсияга чиқиб, ўрнига Аҳмадхонов маъқул кўрилди.* «Гулдаста».

3 Илм-фан билан боғлиқ муаммоларни ўрганувчи, илмий-тадқиқот ишлари билан шуғулланувчи. *IX–X асрларда Қурдоба дорил-фунуни йирик илмий марказга айланди.* «Фан ва турмуш». *Илмий масканда самарали тадқиқотлар олиб борилмоқда.* Газетадан. *Республикамизда илмий муассасалар тармоғи тобора кенгаймоқда.* «Фан ва турмуш».

ИЛМЛИ Илми бор, ўқиган, маълумотли. *Илмсиз бир яшар, илмли минг яшар.* Мақол.

ИЛМОҚ I 1 Мих, қозик, илгак ва ш. к. га осмоқ, осиб қўймоқ, Хўл, оғир шинелини ва гимнастёркасини дарахтга илди. Ойбек, Қуёш қораймас. *Йигит.. бошидан қалпоғини олиб, қозикқа илди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Турсунбой ота отнинг бўйнига елтўрвасини олиб.. шошиб-пишиб, намози шомни ўқиб чиқди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Илмоқ ва ш.к. га олмоқ, тушириб тортмоқ. *Сувдаги хас-хашакларни олиб тортмоқ.* ■ *..учта эски кўрпани сўждик. Қовуғидан ипларни игнанинг орқаси билан олиб олдик.* А. Ҳамдам, Дўстингдан.

3 Отилган ёки юқоридан тушаётган нарсани ерга туширмай тутмоқ, тутиб олмоқ. *Болалар қўлларини чўзиб, сатчиб, сочқиларни олиб олдилар.* Т. Мурад, Юлдузлар мангу ёнади. *Ит жон-жаҳди билан икки сакраидаёқ пириллаб кетаётган конвертти лунжисига «ҳап» этиб олиб олди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

4 Киймоқ (одатда, енгил-елпи, расман бўлмаган кийиш ҳақида). *Укавушини маҳсисининг учига олиб, ҳовлига тушар экан, хотинига қайта таъкидлади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

Гапни (ёки сўзни ва ш.к.ни) **олиб кетмоқ** Бировнинг оғзидан гапни олиб, давом эттириб кетмоқ. *-Ҳа, боятдан бери сенга тикилиб ўтирибман, айланай, — кампир гапни олиб кетди, — ундоқ қарайман, мундоқ қарайман, кўзларимга ишонмайман.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Тўғонбек бир ҳикояни битириб, бошқасини ўйларкан, Биноий сўзни олиб кетди.* Ойбек, Навоий. *..хушчақчақ суҳбат бошланишига илҳақ бўлиб турган Акрамжон*

Мастура бошлаган аскияни олиб кетди. Қаҳҳор, Минг бир жон. **Илиб кетмоқ** (бошқалардан олдин), ўзининг олиб олмоқ. *Қизи товуқ фермасида илди.* *Бир тракторчимиз олиб кетди.* Ш. матов, Тонгдаги кўланка. *Иннайкейин бўлинглар, қақир ерларга жон киргандегин Тешабой олиб кетмасин.* М. Исмоил Фарғона т. о. **Илиб олмоқ** Тушуниб (олмоқ), билиб олмоқ. *Ишдан ҳориб-чиққан Шоқосим чала-чулпа эшитмаънони тез олиб олди.* Ойбек, Танл асарлар. *..жуда шўх, сергап, ҳар надарров олиб олади.* Р. Файзий, Ҳазратсон. *У [Турсунбой] ..устахонага ўта аравакашининг яллаларини ҳам олиб олди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. **Кўзга** (ёки **зарга**) **илмаслик** Назар-писанд қилма менсимаслик. *..бағзи бировлар "Хотинининг қўлидан нима иш келарди?" деген зарига илмаган эди.* П. Турсун, Ўқитиш. **Оёқ илмоқ** шв. Тўхтамоқ (йўлдан). *Савоиси чиқаётган, қуюқ тутун ўрлаётган тўйхона остонасида оёқ илдик.* Т. Мурад. *От кишнаган оқшом. Яхшиси, бунда сак. Йўлда оёқ илсак: қишлоққа қочиб келиб борсак.* Т. Мурад, От кишнаган оқшом. **Қулоққа илмоқ** Сўз(га) эътиборга олмоқ; тингламоқ. *Гапни олиб бора қулоққа илгил.* Воқиф.

ИЛМОҚ II 1 Илиб олиш, олиб олиш учун ишлатиладиган, темирдан дарахтнинг бутогидан ясалган хонакашасоб; илгак. *Шерали илмоқни яхши ўрнаштиради, шериклари турган тўхтамоқ қаради.* С. Кароматов, Олтин қум. *Икки мат йигит темир илмоқлар билан занжирни кўтариб, кема бурнига қўйди.* М. Карвон йўлларида. *Файзулла темирнинг кинчи учини илмоқ қилиб қайиради.* С. Мурад, Ёруғлик.

2 кам қўл. Эшикнинг беркитиш (майдиган қилиш) мосламасидаги илчилладиган қисм; илгак. *Кейин чуқур олиб, орқасига ўгирилди-да, қўлини панжара эшик илмоғини туширди.* С. Мурад, Олов.

3 кўчма Гапнинг замиридаги илчиллашама ёки гараз. *-Мингбоши бу қочиб ҳеч бир илмоқ сезмади, балки бу қочиб кетди.* Яна ҳам очиб юборди, — деди Шокиржон Ризо, Қор ёғди, илзар босилди. *У [*

нинг яқинлашиши учун ilmoқ таш-
қилиш этиб, саволни жавобсиз қол-
ди. Кабинетдан чиқа бошлади. Ҳ. Гу-
шкентликлар.

ИЛМОҚДОР айн. ilmoқли 2. Унинг ilmoқ-
дор шўҳ сўзлари юракларни тўқинлан-
ди. *Гур-гур кулги кўтарар эди. С. Анор-
қой.*

ИЛМОҚЛИ 1 Илмоғи, илгаги бор. *Ил-
моқли эришди. ■ Ундан учи ilmoқли ар-
қилиб, қояга яқинлашди. С. Кароматов,
қум.*

*Илмоқли Замирида киноя, шама ёки ғараз
Илмоқли гап. ■ У, ҳар қалай, ўз фик-
рини қўйишни лозим топиб, ҳамроҳи-
ли савол ташлади. Ҳ. Фулом, Машъ-
қли гапни ёқтирмайди, кейин нима
гапни билмай қоламан, — деди Мурод.
Дуллаев, Ҳаёт оқими.*

ИЛМОҚСИЗ 1 Илмоғи, илгаги йўқ.

*Илмоқсиз Беғараз, тўғри. Уйигитнинг ilmoқ-
сиз йўқ. Н. Сафаров, Хадича Ахророва.*

ИЛМПАРВАР [а.+ф. علم پرور — илм та-
рбиячи, илмни парваришловчи] Илмни
парваридан, илм-фаннинг ривожини учун ку-
райдиган. *Хусайн Бойқаро ҳазратлари ҳам
илмпарвар эмишлар. Ойбек, На-*

ИЛМСИЗ 1 Илми, маълумоти йўқ;
илмдан, нодон. *Илмсизга иш йўқ, билим-
дан қўйиб. Мақол. ■ Гарчи Анварга холис
қўйиб бермоқчи бўлганида ҳам, буни Са-
иди илмсиз, нодон бир кишига тушун-
ди. Чундан қандай ҳожат бор эди!? А. Қоди-
р. Меҳробдан чаён.*

ИЛМ-ФАН ёрдамисиз, илмга асослан-
маган (ақайдан ақайдан) ҳолда. *Илмсиз тажриба
қўйиб берк кўча. Мақол. ■ Илмсиз, мағри-
бий турмуш қуриб бўлмайди, албат-
та. Фулом, Машъал.*

ИЛМСИЗЛИК Илмга эга эмаслик,
илмдан ҳолат. *Илмсизлик қоронғилик экани-
ни билангиз, ўқинг деганда, менинг олдимга
қўйиб келарминдигиз. А. Қаҳҳор,
ночор чироқлари.*

ИЛОВА [а. علاوه — қўшилган, тиркал-
ган] 1 Айтилган гапга, изҳор қилин-
ган гапга ёки бирор асарга қўшимча тар-
тилган ёки берилган нарсаси, қўшимча
Қарорнинг иловаси. *Китобнинг илова-
ларнинг охирида иловаси бор. ■ Вило-
ятнинг шаҳарлар ва туманларнинг мактаб-*

ларни бир сменали машғулотга ўтказиш
ҳақидаги иловада кўрсатилган таклифлари
қабул қилинсин. Газетадан.

2 Китоб, газета ёки журналга қўшиб чи-
қарил(ади)ган алоҳида нашр. *«Афанди» га-
зетаси «Муштум» журналининг иловасидир.*

ИЛОВА ҚИЛМОҚ Қўшимча (тиркалган)
тарздаги фикр билдирмоқ; гап, маълумот
қўшимча қилмоқ. [Латофат] *Директорнинг
ҳамон индамай турганини кўриб: — Уч йил қиш-
лоғимиздаги мактабда ўқитувчилик ҳам қил-
дим, — деб илова қилди. С. Кароматов, Ҳиж-
рон. Селекция илмий-тадқиқот институти
ҳаётига доир низолатда муҳим бир хужжат-
ни илова қилиш жоиздир. Мирмуҳсин, Умид.*

ИЛОВАЛИ Иловаси, қўшимчаси бор.
Иловали журнал.

ИЛОЁ [а. إلهی — эй худойим] унд. с., с.
т. Истакни кучайтириш учун ишлатилади.
*-Илоё, айтганингиз келсин, — деди меҳмон
хурсанд бўлиб. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.
Илоё, дунё тургунча туринг, бир мўйингиз
тўқилмасин. С. Сиёев, Ёруғлик.*

ИЛОЖ [а. علاج — даволаш; дори; тўғри-
лаш] Амалга ошириш, бажариш, қилиш
имкони; чора. *Бунинг иложини борми? Келма-
санг, иложини йўқ. Бир илож топмоқ. Илож
борича ҳаракат қилмоқ. ■ -Ойимни бориб
кўриб, иложини бўлса, ўзимиз билан бирга бу
ерга олиб келамиз, — деди Ботирали. Ҳ.
Фулом, Машъал. Эммурад Гулсум билан жуда
кўп гаплашгиси келар, лекин ҳеч иложини
тополмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бунинг
иложини осон-ку. А. Қаҳҳор, Оғрик типлар.*

Илож (-им, -инг, -и) қанча? Бошқа
илож йўқ, нима ҳам қила олар эдим; на
чора. *Илож қанча? Бечора инқиллаб-син-
қиллаб, чўнтакларидан картошка билан
гўшт булакларини мис косага сола бошлади.
О. Ёқубов, Излайман. Бизни сотиб олгани
йўқ, биз мерос қулмиз. Иложимиз қанча,
болам. Ж. Шарипов, Хоразм. Илож (ёки ило-
жини) қилмоқ Йўлини топмоқ, амалламоқ.
Онажон. [укамни] бир илож қилиб, биров-
га бериб ўқитинг. Ҳамза, Бой ила хизмат-
чи. Юринг, Гўрўғлига бориб хабар берсак,
иложини шу қилмаса, биз қилолмасмиз. «Гул-
норпарин».*

ИЛОЖСИЗ Илож-имкони йўқ; чора,
тадбир топиб бўлмайдиган; ноцор. *Илож-
сиз аҳвол. Иложсиз қолмоқ. ■ Инсон илож-
сиз бир қийинчиликка дуч келганда, ҳар то-*

мондан ўзини юпатиш йўлини ахтаради. С. Айний, Эсдалиқлар. У аҳоли яшайдиган қай бир пунктни, қай бир шаҳарчани мўлжаллаб, унга тўғри йўл бошламасин, бир оздан кейин иложсиз тўхтарди. Ойбек, Қуёш қораймас. Чунки оила масалаларини тўл-тўқис қамраб олишининг ўзи иложсиз. «Тафаккур».

ИЛОЖСИЗЛАНМОҚ Иложсиз ҳолатга тушмоқ, ноиложлик ҳис этмоқ. Маҳкам кечагина мана шу чорраҳага йўл тополмай, бўй етмас девор қаршисидан чиқиб қолгандай, иложсизланган эди. П. Қодиров, Уч илдиз.

ИЛОЖСИЗЛИК Иложсиз ҳолат. -Иложсизликдан қошингизга келдим, — деди ялинқираган товуш билан Тўғонбек. Ойбек, Навоий.

ИЛОЙИМ унд. с., с. т. Илоё, илоҳим. Эшон кўзларини пириллатиб, тасдиқлади: -Ҳа, ҳа, бор эди.. Кейин.. қочиб кетди. Кўр бўлсин, илойим! П. Турсун, Ҳўқитувчи. [Холихон:] Илойим, паранжи қурсин, мени шундай қора кунларга солди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Кетган ёринг йўлиқсин-да, илойим. «Муродхон».

ИЛОН 1 Судралиб юривчи, оёқсиз, танаси ингичка ва узун, кўзлари шаффоф қовоқлар билан қопланган жонивор. Бўйма илон. Заҳарли илон. Заҳарсиз илон. Кўзойнакли илон. Оқ илон. Сув илон(и). Қора илон. Илон чаққан ола арқондан кўрқар. Мақол.

2 Мучал йил ҳисобида олтинчи йил номи; мор.

Илон йили Мучал йил ҳисобида олтинчи йил (қ. мучал).

Ер тагида (ёки остида) илон қимирласа, билмоқ Жуда ҳам зийрак, сезгир; устомон киши ҳақида. Ер тагида илон қимирласа, биладиган баззоо шаҳардаги ҳамма воқеалардан хабардор эди. М. Осим, Ҳўтрор. Бегойим ер остида илон қимирласа, биладиган қув хотин. М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Ётган илонни (бошини) кўзгамоқ** Зарар етказадиган, лекин тинч ётган шахс ёки нарсани кўзгатиш, «ишга тушириш» маъносида. **Илон изи** Эгри-бутри, иланг-биланг. Илон изи йўллар. Илон изи чизик. ■ Қизлар ичида ҳали тўғри чокни илон изи қилиб тикувчилар йўқ эмасди. У. Назаров, Замон. Илон изи бўлиб кетган ёлғизоёқ йўлни бўрон оқибатида қум босиб қолган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Илон пўст ташлайди(ган)** Чидаб бўлмас даражадаги гап-сўз, тоқат қилиб бўлмайдиган ҳақорат ҳақида. Гапларига илон

пўст ташлайди. ■ -Ўзингиз ҳам илон ташлайдиган гап қилдингиз-да, — деди шомадўйлик қилиб. И. Раҳим, Ихлос. **Чиққан** Ҳеч ким қирмайдиган, ташри юрмайдиган хона, хонадон ва ш.к. ҳ. Оҳ, онагинанг айлансин, уйимдан илон қан! Муштумга ёзадиган гап бор.. «Муш..ўша воқеадан сўнг, оналар таъбирича.. чиққан» бу кўчага [Отабекнинг] биринчи риши, биринчи жасорати эди. А. Қод. Ўтган кунлар. **Илоннинг ёғини ялаган** айёр, устомон. Мирзакаримбой илон ёғини ялаган одам эди: ҳамма бойлар айёр, муғамбир, пухта-пишиқ.. Ойбекланган асарлар.

ИЛОНБАЛИҚ 1 Танаси илонга ўхшаш узун балиқ. Бу сувларда сом, илонбалиқ, зан, маринка каби балиқлар сероб. Газе.

2 Шу балиққа ўхшаш, умуртқали гиз жонивори.

ИЛОНБОШ зоол. Олабугасимонлик кумига мансуб, танаси чўзиқ, бошини кўриниши илонга ўхшаш кетадиган ёлғиз.

ИЛОҚ Чўлда баҳорда ўсадиган, мунгач учун энг яхши озуқа ҳисобланган кўнлик ўт ўсимлик. Баҳорда қумда эфемерликлар: илоқ, қўнғирбош, ялтирбош ва қ.а ўтлар яхши ўсади. П. Фуломов. Ишон этакларида.

ИЛОҲ [а. ۱لا] — оллоҳ, тангри] Ишондим: дунёга келган кунидан Башиламабди бесабаб илоҳ. Э. Воҳидов, Муш.

ИЛОҲА [а. ۱لاھ] — маъбуда] қиёфасидаги худо, санам; маъбуда. — қадимги Рим мифологиясида ов ва қасаси. ■ Мен уни қадимги дунёнинг мараққосаси, санъат илоҳаси Фаринага тар эдим. К. Яшин, Ҳамза.

ИЛОҲИ [а. ۱لاھى] — э худойим] Илоё, худоё. Ўғлим бўлса шундоғ бўлганда, мандан кейин ҳам давлатим шайлоҳи, омон бўлсин! А. Қодирий, Ўтганлар. Илоҳи, бизни биродар этгин. Газет.

ИЛОҲИЁТ [а. ۱لاھيات] — теология] ва дин ақидалари ҳақидаги диний мотлар мажмуи; теология. Улуғбек илоҳ ва юлдузлар оламини ўрганишида илоҳ эмас, илмга, фанга асосланган янги мажмулик фанига асос солди. Н. Са. Оловли излар.

ИЛОҲИЙ [а. ۱لاھى] — оллоҳга, худога; Худога, илоҳиётга оид, худонинг қу

деб тасаввур қилинадиган. *Ило-*
 ■ *Аёл — яратувчи она. Худо унга*
ий бир қудрат ато этган. «Меҳ-
лан биз дину шариатнинг илоҳий
еч шак келтирмайлик, бу гапни
ир. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЙЛАШТИРМОҚ Илоҳга, ило-
 амамоқ, илоҳий тус бермоқ. *Дех-*
 сувни, оловни илоҳийлаштириб,
 анганлар. Р. Фуломова, Топилма-
 лади. *Шайх, ўз эътиқодини ило-*
ли учун бўлса керак, қўлидаги
ачирлаб ўқий бошлади. Н. Сафа-
ти излар.

ИМ унд. с., с. т. Илоё, илоҳи,
 олтин, кумуш тўжиб олса ар-
 сан. *Илоҳим, бахтли бўл. Ойбек,*
асарлар.

Ийн. **илоё, худоё.** -*Илоҳо, менинг*
г ҳам бошингга тушсин — деди
Н. Аминов, Қаҳқаҳа.

ИКО [a. *التجاء*] — химоя, паноҳ
 ниш, ёлвориш] Худога, илоҳий
 ниб паноҳ тилаш; умуман, яли-
 б, ўтиниб сўраш; ўтинчли ил-
 ниёзларини оёғи остига тўжиб,
 илтижо билан сўради. К. Яшин,
 ранинг бу илтижоси, темир то-
 лаганча парчин бўлиб ётиши ҳар
 ■ *Бемехр одамнинг ҳам юрагини эзиб*
 ■ Э. Усмонов, Ёлқин.

ИКО ҚИЛМОҚ Ёлвориб (сиғиниб) сўра-
 да худонинг раҳми келар, деб унга ил-
 ладан тўхтамадим. С. Зуннунова,
47дубилол эса, ҳеч кимнинг гапини
рога қўл очишларини илтижо қила
 Юнусов, Кутилмаган хазина.

ИКОЛИ Умид-илтижо, ёлвориш
 (асосан, сўзсиз, кўз қараши
 пир қизининг.. кўзларига илти-
 нади, жавоб кутади. У. Назаров,
 лиснинг тилига калтак келиб, бир
 дудуқланди. *Охири химоя сўраб,*
илтижолни кўз тикди. Ҳ. Назир,
 абадаси.

ИМОС [a. *التماس*] — ўтинч, илти-
 ж кечириш] I Муддаони (мақсад,
 қондириш ҳақида қилинган му-
 ораш. *Меъмор шогирдларининг ил-*
ган атай икки қатор ғиштни ай-
терди. Мирмуҳсин, Меъмор. Амир-
лар беҳад бандлар, мавлоно, балки

илтимосингизни менга айтурсиз? П. Қоди-
 ров, Юлдузли тунлар.

2 Шундай сўраш, талабни қайд этувчи
 мурожаат шакли. *Илтимос, коридорга тупу-*
рилмасин. С. Сиёев, Ёруғлик. -Илтимос, сиз
қолинг, — деди Гавҳар яна ялиниб. Ў. Ҳоши-
мов, Қалбингга қулоқ сол.

ИЛТИМОС ҚИЛМОҚ Сўрамоқ, илтимос бил-
 лан мурожаат этмоқ. *..қиш чиққанича мад-*
раса қурилишида хизмат қилсам.. — деб ил-
тимос қилди. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЛТИМОСКОРОНА Илтимос ифо-
 даловчи (билдирувчи). -*Аброр ака, қўлим-*
ни қайтарманг, — деди Чиннихон илти-
москорона товуш билан. П. Қодиров,
Юракдаги қуёш.

ИЛТИМОСНОМА [a. +ф. *التماسنامه*]
 Илтимос хати. *Франция ва бошқа мамлакат-*
лардан.. юз минглаб ампула дори сўралган
илтимосномалар келиб турибди. М. Яхёев,
Оламга машҳур кимёгар.

ИЛТИМОСЧИ Илтимос билан муро-
 жаат қилувчи, илтимоси бор шахс; арзачи.
Анвар бу кейинги илтимосчилардан гоҳ ач-
чиғланиб, гоҳ кулар, ҳар ҳолда, бир неча да-
қиқали ваъдалар билан уларни жўнатгунча
эси кетар эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

ИЛТИФОТ [a. *التفات*] — ўтириш, буриш;
 лутф қилиш, эътибор, марҳамат] Кишига
 қилинган марҳамат, ҳиммат, диққат-эъти-
 бор, яхши муносабат. -*Бўлмаса, сиз бир оз*
дам олинг, — деди у илтифот билан. Н. Ами-
нов, Қалтис хато. Шунча эътибор, шунча
илтифотга қарамай, Нури зериккан каби
хомуш ўтирди. Ойбек, Танланган асарлар.

Илтифот қилмоқ (ёки кўрсатмоқ) Яхши
 эътибор, муносабат билдирмоқ. *Кумушби-*
би отасининг сўзига яхши илтифот қилма-
ди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ҳасан овчи
илтифот қилиб, Майна билан Абдуваҳобни
еб-ичиб ўтиришга таклиф қилди. Ш. Тош-
матов, Эрк қуши.

ИЛТИФОТЛИ Кишига илтифот этади-
 ган, марҳаматли, ҳимматли. *Илтифот*
кўрсатган кишига илтифотли бўлсангиз. Ў.
Муқимов, Илтифотли кишилар. ..камтарин
ходим ўз адресига айтилган илтифотли
сўзларни, мақтовларни тўғри қабул этади.
 Газетадан.

ИЛТИФОТСИЗ Кишига илтифот қил-
 майдиган, ҳиммати йўқ, ҳимматсиз. *Илти-*
фотсиз одам. ■ ..кейинги вақтларда Азиз-

бек Кўқоннинг ёрлиги ва фармонларини илтифотсиз қолдира бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИЛТИФОТСИЗЛИК Илтифотсиз муносабат, ҳолат. [Нодирнинг] Келинойисига нисбатан илтифотсизлиги биланиб турса ҳам, айтганини бажарар, ҳатто дағдага, силтовларига бутунлай ўрганиб қолгандай эди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ИЛҒАМОҚ Ақд, кўз, қулоқ билан сезмоқ. Баширжон хат мазмунидан ҳеч нарса илғаб ололмаган бўлса-да, «Шоирлар зўр-да», деб кўйди. Н. Аминов, Суварак. Қоронғи кеча.. ҳатто ёнма-ён кетаётган кишилар ҳам бир-бирларини илғай олмайдилар. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. Бирор оҳангни илғаб қолган бўлсангиз, қайси бир соҳибкорнинг ногаҳон яласида.. Ф. Фулом.

ИЛҒОВ шв. Машаққат, азоб. Бу кўрганам қандай бўлди, ёронлар, Бўрон, илғовларда бу жоним қолар. «Ойсулув».

ИЛҒОВЛИ шв. Машаққатли, оғир. Тоғнинг нариёғига лашкар келибди, Кун туман, илғовли кунлар бўлибди. «Маликаи айёр».

ИЛҒОР 1 тар. Қўшиннинг олдинги қисми, авангарди. Ярим кечада Бобурнинг илғорлари дарвозага секин яқинлашганларида, Абу Юсуф ва Муҳаммад Султоннинг навкарлари дарвозахона устидан уларга камон ўқ отиб, бир қанча кишини ярадор қилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Ишда, тараққиётда олдинда боровчи, пешқадам. Пахтачилик илғорлари. ■ Биз келажак тараққиётига, барча илғор мамлакатлардаги сингари, дунёвий давлат қуриш орқали борамиз. Э. Юсупов, Истиклол йўлида. Трестдаги илғор бинокорлар қатори Ёдгорни ҳам тантанали кечага тақлиф қилишди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 кўчма Тараққиёт, ривожланишга, олға силжишга хизмат қилувчи; янгиликка бошловчи. Сафохон тўра ўзининг одампарварлиги, илғор фикрлари билан.. қолган мударрислардан ажралиб турар эди. К. Яшин, Ҳамза. Илғор иш усуллари, янги техника ва технологияни қўллаш тўғрисида яхши натижаларга эришиляптир. Газетадан.

ИЛҒОРЛИК Илғор фаолиятли ҳолат. Илғорлик, пешқадамлик боғбон — соҳибкорлар зиммасига катта масъулият юклайди. Газетадан. Илғорлик билан қолақлик, самимийлик билан ҳасад.. гўзаллик билан дидсиз-

лик тўқнашади. Шукрулло, Қор ҳақ экан.

ИЛҒОҚСИМОҚ шв. Алағда бўлишни ҳеч ким билмасин-да, деб илтифотсиз эди. «Ойсулув».

ИЛҲАҚ [а. إلحاق] — қўшиш, бириктириш. Умидворлик билан қутувчи; мушто табир. Қутувчилар, ана комиссия келиш келди, деб илҳақ, лекин ҳеч гап йўқ.

дан. Ҳамма бирдай муқаддас галабадан. С. Кароматов, Олтин кум. Касалик тўғрисидаги гап тугаб, хушчақчақ бошланишига илҳақ бўлиб турган Ак. Мастура бошлаган аскияни илиб келди. Қаҳҳор, Минг бир жон.

ИЛҲОМ [а. إلهام] — ишонтирилан(тир)иш] **1** Ижодий завқ жўйи ҳолат, кўтаринки ижодий руҳ. Табиқатда, гўё ҳаммани янгидан таниган баҳор унинг танига ҳам янги гап илҳом бағишлади. П. Турсун, Ўқитувчи аҳволда қолган олимга илҳом ва қуврувчи бир оғиз ширин сўз, холисона ҳатдан кўра катта мукофот бўлди. Юсупов. Истиклол йўлида.

2 Илҳом (эркаклар исми).

ИЛҲОМБАХИШ [илҳом + ф. гишловчи, берувчи] Кўтаринки руҳ бағишловчи, илҳом берувчининг илҳомбахш сўзлари ўзининг мавқияси ва эстетик-тарбиявий аҳамияти йўқотгани йўқ. Газетадан. Шу ёрқонбахш туннинг тинчини Бузмоқрайиди қонли тишини. Зулфия, Юякин кишилар.

ИЛҲОМЛАНМОҚ Кўтаринки моқ, илҳом олмоқ. Табиат манзари илҳомланмоқ. ■ Одамларнинг гўзаллигидан илҳомланарди [Ғафур «Шарқ юлдузи». Бизнинг ёзувчилари қардош халқларнинг ҳаёти, ижодиятини ўз кўзлари билан кўрдилар, илдилар. Газетадан.

ИЛҲОМЧИ Илҳом бағишловчи берувчи. Қўшиқ, яхши куй — инсон бўйи энг азиз, энг қадрдон ҳамдами, тилишларининг жўшқин илҳомчиси Газетадан.

ИМ Бош ирғаб ёки юз, кўз, тўқнаш билан қилинган ишорат «Алиф» ўтиб, «лом» ёзилар «мим» билан бирингга гап қотасан им билан. «Ра

ИМ ҚИЛМОҚ айн. **им қоқмоқ** Отасининг аччиғланиш сезган Раъно Анварга «...гап?» деган каби им қилган эди, Анвар Сисиб, арзимаганлик ишорасини берди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. **ИМ ҚОҚМОҚ** Имо қилмоқ, имламоқ, Навбатнинг олдида турма машина шофёри кабинадан бош чиқарди. Турғунбой Дадажоновга тарозибон йиқилди кўрсатиб, им қоқди. С. Абдуқаҳҳор, Оттин водийларни кезганда.

ИМ-ДИМ кам қўлл. Ирим-сирим. [Шахмат хола] Бир боғлам исриқни очиб: -Ёмондан асрасин, тезроқ ими-димини қилма бўлмайди, - деди. Файратий, Довдираш.

ИМДОД [a. إمداد - мадад, ёрдам] кт. Чалпад, ёрдам, кўмак. У [Отабек].. умр-аска Марғилон билан видолашмоқчи эса, бошқа бир кимса унинг кўз ўнгида кеткендек ва бегона, раҳмсиз бир йигит-қучоғидан қутулиш учун ундан имдод кўрагандек бўлар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аммо шогирднинг бурчи кинояли илғайиш эмас, мушкул аҳволда қолган устозга имдод бермоқ учун дарҳол йўлга чиқиб эканлигини Аваз хаёлига келтирмас.. С. Сиёев, Аваз.

ИМЗО [a. إمضاء - қўл қўйиш; тасдиқлаш] Шахснинг ўз қўли билан махсус ёзув (шакл)да ифода этилган ва унинг ўзини билдирувчи белги; қўл. Хатдаги сўз, ёқимли сўзлар, унинг таниш имзоси, хатда почтасининг беш рақамли адреси - буларнинг ҳаммаси Эралининг соғ-саломатлигини далолат бериб турар эди. И. Раҳим, Чин қаббат. Мард одам имзосини очиқ қўяди, қорбақадек кавакда бекиниб ётиб қуриллашди. С. Сиёев, Отглик аёл.

Имзо чекмоқ Имзосини қўймоқ; имзо қилмоқ. Машинадан кейин диққат ва қунт билан ўқиб чиқиб, кейин имзо чекиш керак. Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. Сергўшт юзлари йиллаб турган раис алақандай қоғозларга имзо чекиш билан овора эди. Р. Файзий, Чўлга Баҳор келди. **Имзо қўймоқ** айн. **имзо чекмоқ**.

ИМЗОЛАМОҚ Имзо қўймоқ, имзоси билан тасдиқламоқ. Буйруқни имзоламоқ. ■ Шартноманинг имзоланиши дунёдаги жами хонадонларга зиё бахш этди. «Саодат». Рўйхатни имзолашда одамлар бош бармоқларини сиёҳ шимдирилган духоба ёстиқчага ишқалаб олиб, сўнгра қаттиқ босиб, из туширар эдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИМЗОСИЗ Имзоси йўқ, имзо қўйилмаган, муаллифи номаълум. Буйруқнинг имзосиз нусхаси. ■ Сизнинг устингиздан бизга, бошқа идораларга имзосиз аризалар ёғилаётинти А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Имзосиз хат Имзо қўйилмаган, муаллифи номаълум хат; аноним хат, юмалоқ хат.

ИМИ-ДИМИДА рви. 1 Наридан-бери, биров билиб, биров билмаган тарзда. *Ими-димида иш қилмоқ.* ■ Қонуний никоҳни бузмай туриб, ими-димида тўй бошлаган кўвнинг кўзлари олазарақ бўлиб тура берди. Газетадан.

2 Илиқ-иссиғида, фурсатни қўлдан бермай. *Ишни ими-димида бажармоқ.* ■ Командировка муддати битгач, хайр-маъзурни ҳам нася қилиб, ими-димида Тошкентга қўён бўлдим. «Муштум».

ИМИ-ЖИМИДА рви. 1 айн. **ими-димида**. *Ими-жимиди кийиниб, ҳовлига чиқди-ю, полиз ичида пиёз юлаётган дадасини кўрди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Довруқ солмасдан, ҳаммага кўз-кўз қилмасдан, енг ичида. *Ҳар ҳолда, ҳамма иш хамирдан қил суғургандек, ими-жимиди ҳал бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Анави нодон қизил чопон қоровул чолни уриб, яхши иш қилмади. Ими-жимиди бўладиган ишнинг ҳидини чиқариб қўйди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИМИЛЛАМОҚ Суслик билан ҳаракат қилмоқ, иш-ҳаракатда суст бўлмоқ; судралмоқ. *Қўлига ручка олди-да, имиллаб бўлса ҳам, аввал ўзининг, сўнгра отасининг номи-ни ёзди.* П. Турсун, Ўқитувчи. -*Кўп имиллайвермасдан тезроқ бўл!* - деди Кўчқор, - *Ой чиқади сал ўтмай.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

ИМИРСИЛАМОҚ 1 айн. **имилламоқ**.

2 Асосий ишга ўтмай (ўтишга шошилмай), йўлига, атайлаб бошқа нарсалар билан машғул бўлмоқ. *Йигит ҳам кетгиси келмаганидан, уни-бунга баҳона қилиб имирсилар, дам отнинг юганини тўғриллар, дам айилни тортиб қўяр, зорланар эди.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИМКОН [a. امکان - мумкинлик; қодирлик; қудрат] 1 Бирор иш, мақсад, талаб ва ш.к. ни амалга ошириш, юзага чиқариш, бажариш учун зарур ёки қулай шарт-шароит; имконият. *Элмурод.. Эргашини қидирса, сўраб суриштирса топарди, аммо бунга имкон қани?* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ҳозир тўппа-тўғри жўнаш учун ҳеч қандай имкон*

йўқ. Гулнор ҳориган, кийими йўқ. Ойбек, Кутлуғ қон.

2 Чора-илож, мумкинчилик. *Излаган имкон топади.* Газетадан. *..ҳозир билай-чи, балки телефонни тuzатиши имкони бордир.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИМКОН БЕРМОҚ Имкон, шарт-шароит яратмоқ, имкон, шароит бўлмоқ. *Зиёлиларнинг тўғри фикри ва маслаҳатлари ҳукмдорлар, раҳбарларга баландга парвоз қилиши имконини берадиган қанот бўлган.* Э. Юсупов, Истиқлол йўлида. *Табиат-иқлим шароитлари қишин-ёзин қабул қилиши имкони беради.* Газетадан.

ИМКОНИЯТ [a. مڪانِيَّت] – мумкинлик] 1 Зарур ёки қулай шарт-шароит; имкон. *Оҳангарон қочиб кетмаган бўлса ҳам, боришига имконият тополмаяпти.* С. Кароматов, Олтин қум. *Ёш эканини кўрсатиш учун қулай келган ҳар бир имкониятни қўлдан бермас.* эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Юзага чиқиш, чиқариш учун мавжуд куч-қудрат, қобилият, восита. *Ички имкониятлар.* Барча имкониятларни ишга солмоқ. ■ С. Айний, аруз вази аслида араб шеъриятидан олинган, унинг имкониятлари ниҳоятда тор, деювчиларга нисбатан муросасиз бўлди. «ЎТА». *..учувчилар мамлакат авиация техникасининг ажойиб имкониятларини яна намойиш қилдилар.* Газетадан. *Заргар, қўлланадиган материалнинг конструктив ва эгилувчанлик имкониятини, унга ишлов бериш технологиясини билиши зарур.* Газетадан.

ИМКОНСИЗ Имкони йўқ; имкондан ташқари, амалга ошириб, юзага чиқариб бўлмайдиган. *Янги командир – капитаннинг боши нодир бош экан.* Бўлмаса, бу ерни эсэчилардан бир ҳафтада ҳам тозалаш имконсиз эди. Ойбек, Қуёш қораймас.

ИМЛАМОҚ Имо қилмоқ, имо билан билдирмоқ; им, имо билан чақирмоқ; кўрсатмоқ. *Бектемиров.. одамлар орасидан чолни топиб, кўз уриштириб олди, кейин имлаб, ёнидан жой кўрсатди.* С. Аҳмад, Хукм. *Олимов.. қўли билан болаларни имлади-да, чўққининг остида фор каби ўйилган бир ерни кўрсатди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Кампир жой солаётиб, Ҳайдар отага яна «айтинг, хатни берсин», деб имлади.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

ИМЛО [a. املو] – ёзиш, айтиб ёздириш; тўғри ёзиш] 1 Ёзув. *Эски имло. Янги имло.*

Латин алифбоси асосидаги имло. ■ чечан, эски имлода.. ҳар қандай хат ирини бошқарадиган.. бу кишини одамлар ҳурмат билан «мулла Алимқул» деб атади. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Тўғри ёзув. *Имло қондалари.*

3 Ёзувга, тўғри ёзувга оид; имловий. *хатолари. ■ Редакцияга материал йўлдан олдин, жуда бўлмаса, имло хатосиз ёз ўрганиб олинг.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ИМЛОВИЙ Имлога оид. *Имловий Имловий тuzатишлар.*

ИММАНЕНТ [лот. immanens. manentis – ўзига хос; хусусий] Бирор хатнинг ички хусусиятларига хос, ички биатидан келиб чиқадиган. *Капиталиш ишлаб чиқаришининг имманент қонунлари.*

ИММИГРАНТ [лот. immigrans. migrantis – кўчиб келиб жойлашувчи] рон давлатнинг узок муддатга ёки доғ яшаш учун бошқа мамлакатга кўчиб ган фуқароси.

ИММИГРАЦИЯ [лот. immigrare – к келиб жойлашмоқ] Хорижий фуқаролари маълум бир мамлакатга доимий яшаш кўчиб келиши; шу тоифадаги кишилар.

ИММОБИЛИЗАЦИЯ [лот. immob – қимирламайдиган, ҳаракатсиз] 1 . Синиш-чиқишда, бўғим касалликлар гавданнинг шикастланган ёки касал қисми қимирламайдиган қилиб қўйиш.

2 иқт. Кўчувчи (ҳаракатдаги) мол-мани кўчмас мудкка айлантириш.

ИММУНИТЕТ [лот. immunitas, imnitatus – қутулиш; халос, холи бўли биол., тиб. Организмнинг ўзидан ирсий ҳатдан ёт хусусиятлари билан фарқ қилган, унинг бутунлигига ва биологик ў хослигига зарар етказадиган микроо низмлар (касаллик қўзғатувчилар), заҳ моддалар ва б. дан ҳимояланиш реакци.

2 ҳқ. Хорижий давлатлар дипломати қолатхоналари ва уларнинг ходимлари қ даланадиган алоҳида ҳуқуқ ва имтиёзлар

3 Қонун чиқарувчи давлат органл аъзолари (депутатлар)нинг дахлсизлиги

4 ҳқ. Гувоҳ бўлмаслик дахлсизлиги.

ИММУНЛАШ [лот. immunis – да сиз] Юқумли касалликларнинг ўзига усулларда олдини олиш учун муддати (гиланган кишиларга (ҳайвон ва б. га) дорилари қўллашга асосланган эпидем

қарши чора-тадбирлар, уларнинг умумий атамаси.

ИММУНОЛОГИЯ [иммунитет — юн. *immunos* — тушунча, таълимот] Организмнинг ҳаётвий хусусиятлари, унинг иммунитет ҳолатидаги фан.

ИМО [а. *إيماء*] — муайян ҳаракат билан кўрсатилган, шама қилиш] Бирор нарса билдириш, ундаш ва ш.к. учун бош иргатиб ёки қўл, кўз, қош, қўл ҳаракати билан қилинган ишора, им. *Имо билан чақирмоқ. Имо билдириш. Имо қилмоқ. Имонинг тилидаги ёки кўзларининг имосидаги ва қўлларининг ҳаракатидаги маъно ва оҳанг билан ишоранинг гўё завқлангандек разм солар эди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Фуломжон кутилма-нинг шайхнинг маъносига тушунса ҳам, шайхнинг қўл имоси билан турғизди.* М. Исмомов, Фарғона т. о.

Имо қилмоқ айн. **имламоқ.** Гуландом «сизнинг қўлингиз» деган каби, қоши билан чиройли имо қилмоқ. Ойбек, Танланган асарлар.

ИМО-ИШОРА Имо ва ишора(лар). Басмалар оёқ учидан юради, сипоҳилар пичирлаб ёки имо-ишора орқали сўзлашади. С. Абдушев, Аваз.

Имо-ишора тили тили. Нутқ товушларининг имо-ишора билан фикр аниқлаштиришга қўрилган тил.

ИМОЛАШМОҚ шв. Имо қилишмоқ, имо билан тиллашмоқ. Оралаб бораётган одамда бир ойдинда Эралининг етти ғозга имо тушиди, Шералини чақириб, қўл чайлаб имолашди. «Эрали ва Шерали».

ИМОЛИ Имо билан билдирилган. У (Монхон) тез-тез бойга термилади, унинг имоли қисқа буйруқларига мунтазир. Ойбек, Нутқ йўли.

ИМОМ [а. *إمام*] — бошлиқ, раҳбар: пешва, намозда олдинда турувчи] 1 Намозда жамаатнинг олдида туриб, намозни бошқарувчи, уларни ўзига иқтидо эттирувчи шахс. *Намоз шу ерда, меҳмонхонада ўқилди, Абдишуккур раҳом бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ислому пешволарининг унвони. *Сизга имом айтди, мадрасадан чиққанларнинг ҳаммаси имом ёки қози бўлади деб.* М. Исмомов, Фарғона т. о.

3 Имом (эркаклар исми).

ИМОМАТ [а. *إمامت*] — имомлик] Имомлик, машгулот; имомлик. *Солиҳ махдумнинг келтирилган кесибни уҳда қилолмас, имоматга*

бўлса, соқоли чиқмаганликдан ярамас эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ИМОМАТЧИЛИК с. т. айн. **имомлик.** -Сиз имом эмасмидингиз? — деб сўради у одамдан. -Мен, — деди у, —инқилобнинг бошидан бери имоматчиликни ташлаганман. С. Айний, Қуллар.

ИМОМГАРЧИЛИК айн. **имомлик.** Менинг бу гапим кўпларга маъқул тушиди ва мени имомгарчиликдан озод қилдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

ИМОМЛИК Имом иши, имом ишини бажариш, адо этиш. У мадрасани تامом қилгач, «қори» деб ном олган бўлса ҳам, унга бирор жойда қорилик ёки имомлик қилиши nasib бўлмади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Бугун янги белгиланажак муфти имомлигида бунда биринчи бор намози пешин ўқиш экан. Мирмуҳсин, Меъмор.

Имомликка ўтмоқ Намоз ўқишида имом вазифасини бажармоқ. Унинг муридлари ҳовуз олдида келиб, сафга тизилиши. Оғажон эшон имомликка ўтди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ИМОМЧА Мадрасада имомликка тайёрланаётган муллавачча.

ИМОН [а. *إيمان*] — оллоҳга ишонч; диний эътиқод] 1 дин. Худога бўлган ишонч, эътиқод; кўнгилда ишониш ва тилда иқдор қилиш. *Имониға, диниға мустаҳкам нокиза одам бор жойдан ажина юз чақирим нариға қочармиш.* С. Аҳмад, Хукм. *Ватанни севмоқ ҳам, илм ўрганиш ҳам, катталарни ҳурмат қилиш ҳам, тозалик ҳам имондандир.* Газетадан. *Масалан, Пайғамбаримиздан ривоят қилинадикки, «Имон олтмишдан зиёд шубҳалардан — тушунчалардан ташкил топган, ҳаё эса ўшаларнинг биридир».* Газетадан.

2 Умуман, ишонч. *Муфти ўз ихтиёридаги турли воситалар орқали Мирзони текшириб кўрди. Унинг «соф миллатчи» муҳожир эканиға имон ҳосил қилди.* А. Ҳақимов, Илон изидан.

Имон келтирмоқ «Ло илоҳа» оятини ўқиб, худога ишонч-эътиқод билдириш. *Эшон.. бўғилиброқ давом этди: -Йўқ, банданинг иши ҳақ таолоға имон келтирмоқ! П. Турсун, Ўқитувчи. Бу одамлар худоға эртаю кеч ибодат қилар, ҳар бир сўзда унга имон келтирар.. эдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Имони комил** Шақ-шубҳаси йўқ, бутунлай ишонди. *Бироқ Элчиевнинг имони комилки, шу*

аснода ҳеч ким қизичалик қаттиқ қуймасди унга. Э. Абзамов, Жавоб. **Имонини ютмоқ** (ёки **йўқотмоқ, сотмоқ**) 1) худога ишонч-ни йўқотмоқ, диндан қайтмоқ; 2) кўчма виждонини сотмоқ, виждонсизлик қилмоқ.

ИМОНЛИ 1 дин. Имони бор, худога, динга ишонувчи; эътиқодли, художўй. *..тилга олинган ҳалоллик тушунчасига тўлиқ риоя этишлик имонли инсонлардагина зухур бўлади.* Газетадан.

2 Хиёнат қилмайдиган; ҳалол, виждонли. *Ҳозирда партияни чин имонли ва сиёсий тарбияга эга бўлган мустақил фикрли кишилар билан мустаҳкамлаш.. керак.* Газетадан.

ИМОНСИЗ 1 дин. Худога ишонч-эътиқоди йўқ, худодан, диндан қайтган; даҳрий.

2 Виждони йўқ, нопок. *Мен бу имонсиз чолнинг уддабуронлигидан ҳайронман.* А. Ҳакимов, Илон изидан. *Бунинг отаси Маҳмуд Мирзо бағоят имонсиз, бузуқ одам эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради; виждонсиз, диёнатсиз. *-Ҳой, имонсиз чол, Мирзаҳайдар акани нега кўшасан? — деди кимдир орқадан.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИМОРАТ [а. عمارت — аҳоли зичлиги; бино қуриш; бино, хона] Яшаш ёки бошқа мақсад учун махсус қурилган уй, бино. *Иморат солмоқ. Ғишт иморат. Темир-бетон иморат.* ■ *Зебихон Адолатни айлана қилиб солинган катта оқ иморатнинг бир хонасига бошлаб кирди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Биронта иморат йўқ. Станциянинг идораси, почта ва телеграф иккита кўк вагонга жойлашган.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Кўч бойнинг қўрғонидан нарироқда, пастгина девор билан айлантирилган, бутун иморати биргина айвончадан иборат бўлган қўрғончага туширилди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уларда [туркманларда] иморат-бино йўқ эди, ҳаммаси ўтов тикиб ўтиришар эди.* Усмон баҳши Мамат ўғли, Бўтақўз.

ИМОРАТСОЗ [иморат + ф. ساز — қурувчи, яратувчи] Иморат қурувчи уста. *Сатторнинг иморатсоз уста акаси районга кўчиб кетган, синглиси кўшни қишлоққа тушган.* П. Қодиров, Эрк.

ИМОРАТЧИ с.т. айн. иморатсоз.

ИМОҚ шв. Калинин (қуюқ) туман.

ИМПЕРАТОР [лот. imperator — ҳукмдор, кўмондон] 1 тар. Рим республикаси

ва империясида подшо, саркарда, доннинг фахрий унвони.

2 Айрим йирик, кўп миллатли дларда подшоҳларга берилган унвон унвонга эга бўлган шахс. *Хитой императори. Россия императори.* ■ *Бу тўғри ператори абзамнинг катта амалдор бўлиб.. жаноби олийнинг хизматлариган бу меҳмонлар: Петров тўра ва Ис тўра гапириб берадилар.* С. Айний, Қ

ИМПЕРИАЛИЗМ [фр. imperialisme, лот. imperium — буюриш; бошқариш; мият] Ҳудудларни кенгайтиришга, млакалар босиб олишга, бошқа давустидан сиёсий ёки иқтисодий наўрнатишга қаратилган давлат сиёсати ксизмда: капитализм тараққиётинин юқори ва сўнгги босқичи, монопол капитализм.

ИМПЕРИАЛИСТ Империализм тини юргизадиган йирик капиталист периалистлар уруш оловини ёқиб, хаи қон ва ўлимга фарқ қилмоқчилар. Ойбек кидириб.

ИМПЕРИАЛИСТИК Империа оид; империализмга асосланган. *Им листик давлатлар. Империалистик уру*

ИМПЕРИЯ [лот. imperium — ҳокимият] 1 Подшоҳ, қирол, импе бошқарадиган йирик, кўп миллатли д

2 Бир қанча мустамака ерлари б тоталитар тузумга асосланган йирик д

ИМПИЧМЕНТ [ингл. impeachment] беҳ бериш, айблаш; судга бериш] Баз мамлакатларда олий мансабдор шахслар зидент, ҳукумат бошлиғи ва ш.к.) ни ган жиноятлари, қонунбузарликлари жавобгарликка тортиш ҳамда уларнинг ларини судда кўриб чиқиш, ваколатла маҳрум қилишнинг алоҳида тартиби.

ИМПОРТ [ингл. import < лот. impo — киритмоқ; олиб кирмоқ] 1 Ички бо сотиш ёки учинчи бир давлатга тр қилиш учун мамлакатга чет элларда варлар, хизматлар, қимматли қоғозл б. олиб кириш; зид. экспорт. *Машиналар. бошқа мураккаб асбоб-ускуналарга бўлг оз эҳтиёжнинг ҳам қарийб ярмиси ш ҳисобига қондирилар эди.* «Иқтисодий графия» (дарслик).

2 Шундай тарзда ва мақсадда олирилган товар ва б. *Тўйим бўлиб қолди*

из, импорт гарнитура тахт. Шукрулла, Кавоҳирлар сандиғи. Магазинга келган шукрулла — сўнги модадаги жинси шимдан шу шукрулладан мудирининг ўғли Тойлоқжон қуруқ қуруқ. Газетадан. Мақсадимиз ички бозорни қўллаш ишлаб чиқарувчиларнинг импорт қўллаш босувчи рақобатбардош маҳсулотлар билан тўлдиришдан иборат. Газетадан.

ИМПОРТЕР [ингл. importer < лот. importare — олиб кирмоқ] Импорт билан шуғулланувчи шахс ёки ташкилот.

ИМПОТЕНЦИЯ [лот. impotentis — зарба, кучсизлик] Эркакнинг жинсий қўллаш, қоникарли жинсий алоқа қила олмаслиғи.

ИМПРОВИЗАТОР Олдиндан тайёрланмаган, лозим келган вақтнинг ўзида шеър ёзиб юборувчи, куй яратувчи ёки нутқ яратувчи шахс.

ИМПРОВИЗАЦИЯ [итал. improvvisazione < лот. improvisus — олдиндан куйлмаган, кўрилмаган; тўсатдан, бирдан] Олдиндан тайёрланмасдан, лозим бўлган вақтнинг ўзида шеър, куй, мусиқий пьеса яратиш.

2 Ижро жараёнининг ўзида яратилган расмий асар (шеър, мусиқий пьеса ва ш.к.).

ИМПУЛЬС [лот. impulsus — зарба, туртки, тўқнашиш] 1 Нерв қўзғатувчилари фаолияти туфайли нерв толалари бўйлаб тарқатилган қўзғалиш; ички ингилиш, туртки. 2 Минерал сув таркибида бўлган турли қўзғатувчиларнинг терига таъсири маркадаги нерв системасига боровчи импульсларни қўзғатади. «Фан ва турмуш».

2 физ. Ҳаракат миқдори (жисм массаси ва қўзғатилиш кўпайтмасига тенг бўлган миқдор).

ИМРАНМОҚ шв. Оғриқ-азоб чекмоқ, оғриқ-азоб билан қийналмоқ. *Айта берсам, азоб бўлмас армоним, Қайтайин, имранди имрандаги жоним.* «Ҳасанхон». *Богбон бўлас, бағнинг гули терилди, Устухон имраниб, бағнинг гули терилди.* «Ширин билан Шакар».

ИМСИЗ-ДИМСИЗ Гап-сўзсиз, ҳеч нарса демай. *Орқамга қиё боқсам, юлдузи ис-симидикина бир аёл ишхонам остонасини боса, ичкилари кирмоқда. Ажаб.. имсиз-димсиз имсиздик.* С. Азимов, *Икки дил, икки олам.*

ИМТИЁЗ [а. امتياز — ортиқча ҳуқуқ; энгиллик; тафовут; фарқ(лаш)] Муайян савобларга кўра айрим шахслар ёки ташкилотларга бериладиган алоҳида, ортиқча ҳақ-

ҳуқуқ, шароит, энгиллик. *Қишлоқ ўқитувчилари учун белгиланган имтиёзлар.* ■ *Энг муҳими, Марказ ўзининг фаолияти давомида ҳар қандай солиқлардан озод этилиши ёки маълум имтиёзларга эга бўлиши лозим.* Газетадан. *Хуллас, унга бериб қўйилган чексиз имтиёз салтанатнинг бошига бир кун бориб бало бўлишини сарой аҳли тилида бўлмаса ҳам, дилида мулоҳаза қилар эди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИМТИЁЗЛИ Имтиёзга эга, имтиёз берилган. *Улар Камолиддин Бехзод номидаги Рассомлик ва дизайн институтига имтиёз-ли тарзда, имтиҳонсиз қабул қилинадилар.* Газетадан.

Имтиёзли диплом Ўқув юртини аъло баҳолар билан битирганларга бериладиган диплом. *Элмурод институтни имтиёзли диплом билан тамомлади.* Шухрат, Шинелли йиллар.

ИМТИҲОН [а. امتحان] — синов; тажриба] 1 Ўқув муассасаларида талабаларнинг ўқув дастурларида белгиланган билимни қанчалик ўзлаштирганлигини текшириш, сўраб, синаб кўриш ва баҳолаш. *Институтга кириш имтиҳони.* *Имтиҳон комиссияси.* *Имтиҳон бермоқ (топишмоқ).* *Имтиҳон олмақ.* ■ *Бир томонда ёзги имтиҳонлар ҳам яқинлашиб қолибди.* С. Зуннунова, Янги директор. *Азиза қишки имтиҳонларни топишириб, районга қайтиши билан ишга тушиб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Умуман, синов, текшириш. *Бу савол ўзига ишонарли жавоб талаб қилиш билан бирга, асрлар бўйи тарғиб ва татбиқ қилиб келинаётган бир асос мантиқиға имтиҳон ҳам эди.* М. Исмонлий, Фаргона т. о. *Зўр жасорат билан ҳужум бошлаган азаматлар табиатнинг даҳшатли кучи — бўрон устидан ғолиб келдилар ва қийин имтиҳондан шараф билан ўтдилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Давлат имтиҳони Ўқув муассасасини битиришда ўтказиладиган расмий имтиҳон. *Набижон биринчи давлат имтиҳонини топиширган кун Муборак уни катта гулдаста олиб келиб табриклади.* С. Зуннунова, Кўк чироқлар. **Имтиҳон қилмоқ** Синаб кўрмоқ, синовдан ўтказмоқ. *Сергей Қобилни яна бир бор синаб кўришга, унинг виждонини, иззат-нафсини сўнги марта имтиҳон қилишга қарор берди.* Х. Фулом, Машғал. *..журналнинг сўнги сонларидан*

бирида босилган фалсафий бир мақола тўғрисида сўз очиб, зимдан уни имтиҳон қилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИМТИҲОНСИЗ Имтиҳон олмай ёки топширмай; беимтиҳон. *Институтга имтиҳонсиз кирмоқ. Имтиҳонсиз қабул қилинмоқ.*

ИН 1 Куш, ҳашарот ва ҳайвонларнинг яшаш, бола очиш учун қурган жойи; уя. *Қарқуноқ уни. Арининг уни. Тулкининг уни. Яхши сўз билан илон инидан чиқар. Мақол.*

2 кўчма Инсоннинг яшаш жойи; уй. *Бу — иссиқ инни ташлаб, совуқда қалтираб, иссиқ инни қўмсаш, деган сўз эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. [Одамзод] Киндик қони тўкилган жойни тарк этса, қушимжоз бўлиб қоларкан. Қаерда яшаш қулай бўлса, ўша ерга ин қураверар экан. «Ёшлик».*

3 кўчма Бирор нарса, одамлар эгалланган жой; макон. *Айитбой жанговар учувчи бўлган экан. У фашистлар унга неча марта талаб қирғин солибди. Ш. Фуломов, Қалб ундайди. Баъзи ташвиқотчилар хурфотга, эскиликка қарши мажлисларда ўт очадилар.. бироқ ўз уйлари хурфотнинг чирик уни эканини билмайдилар. Ойбек, О.в. шабадалар. Улар очлик, қашшоқлик ва касалликлар уни бўлган хароб кулбалар олдида тўп-тўп йиғилиб, нималардир тўғрисида сўхбатлашардилар. Ойбек, Нур қидириб.*

Ари(нинг) инни Гавжум ва серҳаракат (тинимсиз) жойга нисбатан қўлланади. *Гузар бир зумда ари унга айланди. М. Исмоилий. Фарғона т.о. Инига (ёки ин-инига) уриб (ёки кириб) кетмоқ* Ўзини панага (ҳеч ким кўрмайдиган, топмайдиган жойга) олмоқ; яширинмоқ. *..карвонсарой кўндан бери номигагина карвонсарой бўлиб.. илгариги чирвон санайдиган маст-аласт бойваччалар ин-инига уриб кетган эди. Х. Фулом, Машъал. Полиция маҳкамасининг мирзаси Тожиҳон Турсунхўжа ўглининг.. келиши билан одамлар ин-инига кириб кетар эди. М. Муҳаммад-жонов, Турмуш уринишлари. Сичқоннинг инни минг танга қ. сичқон. Сичқон сичмас инига, галвир боғлар думига қ. сичқон.*

ИНАУГУРАЦИЯ [лот. inaugurate — бағишламоқ; атамоқ, ном (унвон) бермоқ] Давлат бошлиғининг шу олий лавозимни бажаришга киришиши ва шу муносабат билан ўтказиладиган тантанали маросим (Рим папасининг шу лавозимни бажаришга киришишидаги маросим ҳам шундай аталади).

Колумбияда мамлакатнинг янги президенти қасамёд қабул қилди. *Инаугурация мамлакатимизнинг хавфсизлик чоралари кучайтирилганлигини кўрсатди. Газетадан.*

ИНВАЛИД [лот. invalidus — кучсиз; ватсиз; яроқсиз] қ. **ногирон**. *Уруш инвалиди. ■ ..жаҳл чиқса, ақл кетади деганлар. Қори кечагина фронтдан келган инвалиднинг ҳам тегиб юборди. И. Раҳим, Чин мушкетер. -Зухра, ойинг нима иш қилади? -Ишларим инвалид. С. Зуннунова, Янги директор.*

ИНВАЛИДЛИК қ. **ногиронлик**.
ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ [нем. Inventarisierung < лот. inventarium — рўйхатга олиш] Корхона, муассасаларнинг ва ш. к. нинг балансида турган ашёнинг мавжудлигини, қандай сақланганини, шунингдек, омбор ҳўжалиги ва маълумотларни даврий равишда текширишдан ўтказиш, йўқлама қилиш.

ИНВЕНТАРЛАШ айн. **инвентаризация**. *Марғилон шаҳар техник инвентаризацияси билан ўртоқ Гафуров келиб, йўқламоқ. Инвентаризацияси чизиб кетди. Газетадан.*

ИНВЕНТАРЬ [фр. inventaire < лат. inventarium — рўйхат, рўйхатга олиш] Юритиш ва ишлаб чиқаришга оид ашёлар мажмуи. *Қишлоқ ҳўжалик инвентаризацияси. Тиббиёт инвентарлари. ■ Санаторий филикторий зарур инвентарлар, тиббиёт паратлари билан тўла таъминланган. Газетадан.*

2 Шу хилдаги мол-мулкнинг тўлиқ маълумоти. *Инвентарь тузмоқ. Инвентаризация*
Жонли инвентарь Ҳўжаликка, чiqаришга мансуб от-улов, ҳайвонлар ва ш.к.

ИНВЕРСИЯ [лот. inversio — ўртаклаштириш] тили. Нутқ таъсирчанлигини ошириш мақсадида гапда сўзларнинг тартибини (тўғри) тартибини ўзгартириш (инверсия) қилиниши. *Сени кўрдим — кўрдим сени тартиби.*

ИНВЕСТИЦИЯ [нем. Investition < лат. investire — кийинтирмоқ, сарфламоқ] Мамлакат ичкарисидда ёки чет элде қилинган мақсадида, бирор корхонага, содиретнинг муайян тармоғига қилинган қўйиш, киритиш ва шундай қабилидаги ўзи. *Вилоятларда хорижий инвестицияларни қўрилайтган корхоналар яқин орада бунёд бўлиши кутилмоқда. Габуғунги кунда инвестицияларни жалб қилиш мақсадидаги ишларни улғайтириш ва шунинг билан биргедан. Газетадан.*

ИНВЕСТОР [ингл. investor < лот. investere — кийинтирмоқ] Инвестиция фаолияти билан амалга оширувчи шахс, ташкилот ва ташкилотлар. *Ушбу Қонун Ўзбекистон Республикасида чет эл инвестиция фаолияти билан амалга ошираётган чет эллик инвесторларнинг ҳуқуқларининг кафолатларини ва қўллаш имкониятини белгилайди.*

ИНГ тақл. с. Чақалоқнинг йиғисига овоз ҳақида. *Инг демоқ. Инг деган маънода.*

ИНГ йўқ, жинг йўқ. Индамасдан, жимгиридан. [Нури:] *Дадамда бир малай бор. Инг йўқ, эни бутун бўлса бас. Инг йўқ, жинг йўқ.*

ИНГА тақл. с. Чақалоқ йиғисига тақалоқ билдиради. *Темир йўл ишчилари тунука томли умумий ётоқхонанинг хонасидан гўдак ингаси, Ҳадянинг ингаси эшитиларди.* Ш. Тошматов, Эрк куши.

ИНГАЛАМОҚ «Инга-инга» деган овоз билан тақалоқ, шундай овоз билан йиғламоқ, тақалоқ бошқа бир овоз эшитилди: кимдир тез гапирарди; дам эркакча, дам хотинча гапирарди, дам чақалоқ бўлиб ингалайди. *Инга-инга.* Танланган асарлар.

ИНГАЛЯТОР 1 Ингаляция учун қўлланган асбоб, қурилма.

2 Ингаляция йўли билан даволаш хонаси, кабинет.

ИНГАЛЯЦИЯ [лот. inhalare — нафас олиш] Буғ ёки газга айлангирилган дори ва шифобахш денгиз ҳавосидан нафас олиб даволаниш усули.

ИНГИЛЛАМОҚ «Инг-инг» деган товуш билан тақалоқ (асосан, гўдакнинг йиғиси ҳақида). *Ингилламоқимизни тиззамага олдим. У дастурхонни ингилламоқ кетаётган онасига қўлини чўзиб ингилламоқ.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

ИНГИЧКА 1 Кўндаланг кесими меъёрининг кичик; зид. **Йўгон**. *Ингичка ип. Ингичка кичик. Ингичка толали пахта. Ингичка толали жун.* ■ Секретарнинг чўзиқ ва қотма чўзиқ ҳам, ингичка сариқ қоши ҳам нам эди. Х. Шайхабоев, Шонли авлод.

2 Чийилдоқ, ўткир (товуш ҳақида). *Унинг ингичка товуши менга танишдай туюлди.* ■

ИНГИЧКА ингичка, қулоқни тешадиган даракча, каттиқ додлаганидан ҳамма кулиб кетди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

3 Чўчи Нозик ифодали, нозик. [Ёрмат] *Ингичкани аллақандай чуқур, ингичка маъно би-*

лан бўшанг силкиди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу чучмал адоват билан ингичка табиатли Анварнинг не кайфиятга тушишини тасаввур қилолмас эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ИНГИЧКА ИЧАК қ. **ичак**.

ИНГИЧКАЛАМОҚ Йўниб ёки чўзиб ингичка қилмоқ. *Қаламнинг учини ингичкаламоқ.* ■ Чол дукнинг учини ингичкалар экан, кулиб қўйди. Ойбек, Улуг йўл.

ИНГИЧКАЛАШМОҚ Ингичка ҳолга келмоқ, ингичка тортмоқ. *Болаларча кулумсираган ва юқоридан пастга майин ингичкалашган оқ, тиниқ юзи, қалам билан чизилгандек ингичка, маънодор қошлари.. бор эди. Ойбек, Танланган асарлар. Кўкда бир тилим қовундек ингичкалашган ой атрофни хира ёритарди.* С. Кароматов, Олтин қум.

ИНГЛИЗ 1 Англия туб аҳолисининг номи.

2 Шу аҳолига (халққа) мансуб. *Инглиз тили. Инглиз олими.*

ИНГЛИЗЛАР Англиянинг туб аҳолиси, асосий халқи.

ИНГЛИЗЧА 1 Инглиз халқига, унинг алифбоси, тили, адабиёти ва маданиятига оид. *Инглизча ёзув. Инглизча кийим.*

2 Инглиз тили. *Сен инглизчани биласанми? Инглизча гапирмоқ.* ■ Мен ўзбек эканимни, инглизчани қаерда ўрганганимни сўради. «Гулдаста».

ИНГРАМОҚ 1 Оғриқ-алам таъсирида мунгли, ингроқ товуш чиқармоқ. *Бир кечаси бемор жуда азоб тортди. У ҳар инграганда, Сотиболди, чаккасига буров солинган кишидай, талвасага тушар эди. А. Қаҳҳор, Бемор. Бу дард ўқтин-ўқтин юрагида шундай тўлғанардики, қиз беихтиёр инграб юборар эди. Ойбек, О.в. шабадалар.*

2 **кўчма** Шундай азоб-аламли ҳолатда бўлмоқ. *Мустамлака халқлари империализм зулми остида асрлар бўйи инграб эди.* ■ Тўрт ўғлим, хотиним Иванов отли бир бойнинг отхонаси ёнидаги кичкина, қоронғи зах уйда инграб кун кечирардик. М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

ИНГРАНМОҚ қ. **ниграмоқ**. *Етти хуфтонга бориб ухлаб қолди. Бироқ тушида ҳам тинчимади: ингранади, гудранади, Тўлғонойни чақиради.* С. Сиёев, Аваз.

ИНГРОҚ Инграган товуш. *Ингроқларга тўлиб кетган тун: Ғамгин қўшиқ айтади*

кимдир. Ш. Раҳмон, Юрак қирралари. Раиса типирчилаб йиғлайди, аммо чап томондан эшитилаётган ярадорлар ингроғи гўдак ишғисини босиб кетади. А. Абдуазимов, Ногиронлик сезмасин қадронларим.

ИНДАЛЛО [а. *عندالله* — оллоҳ ёнида, яқинида; оллоҳга яқин]: **гапнинг индаллоси** Гапнинг бўлгани, очиги. *Сайдаз бирдан тутақиб: -Ахир, ўзинг гапнинг индаллосини айт: Зариф Усмонов қаёқда-ю, сен қаёқда?! — деди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги. Гапнинг индаллосини айтадиган бўлсак, уст-бошимиз бутлиги, дастурхонимиз тўкин-сочинлиги.. ҳамжиҳатлигимизга боғлиқ.* Газеталан.

ИНДАМАС 1 Индамоқ фл. бўлишсизлик ва кел. зам. гум. шакли. *Томга чиқсак, ҳеч ким индамасмикин?*

2 Жуда кам гапирадиган; камгап, дамдуз. *Индамас одам. ■ -Ҳамма гап пулда экан, Охун, — тошкентлик бир индамас мардикор сўзга аралашди, — мен ўттиз қироннинг юртини кўрмадим, лекин оқнодшонинг ўттиз шаҳрини кездим. Ойбек, Танланган асарлар.*

ИНДАМОҚ (фақат бўлишсиз шаклда) Бирор нарса демоқ; гап, сўз айтмоқ; гапирмоқ. *Индамай иш қилмоқ. У индамай ўтиб кетаверди. ■ Мастура эса менга бир қаради-ю, танимади шекилли, индамади. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.*

ИНДЕЙС Индейсларга мансуб. *Индейсларнинг тиллари. Индейс аёл.*

ИНДЕЙСЛАР Америка қитъасида европаликлар пайдо бўлмасдан, у ерда яшаган, ҳозир фақат Шимоллий ва Жанубий Американинг айрим ҳудудларида сақланиб қолган қадимги ерли қабила ва элатларнинг умумий номи.

ИНДЕКС [лот. *index* — кўрсаткич; сарлавҳа] **1** Бирор нарсанинг ном, баҳо ва ш. к. кўрсаткичи, рўйхати. *Чиқарилаётган китоблар индекси. Товарлар индекси.*

2 иқт. Иқтисодий ҳодисаларнинг тадрижий ўзгаришларини фонслар ҳисобида ифодаловчи рақам кўрсаткичлари. *Меҳнат унумдорлиги индекси.*

3 мат. ким. Асосан, математик ифода, кимёвий элемент рамзи остига қўйиладиган ҳарфий ёки сон кўрсаткич.

ИНДЕКСАЦИЯ [< лот. *index* — кўрсаткич; рўйхат] Инфляция шароитида пулнинг ва турли даромадларнинг ҳақиқий қийматини (маошни ошириш, товон тўлаш ва б. йўллар

билан) сақлаб қолиш; истеъмолчиларни фляциядан ҳимоя қилиш усулларидан

ИНДИВИД айн. индивидуум. *Лулу мароқланиш, лаззат олишда индивид характери, таъби, фаҳм-фаросати н аҳамиятга эга. «ЎТА».*

ИНДИВИДУАЛ [лот. *individuus* ралмас, ажралмаган, парчаланмаган бир шахс ёки нарса-ҳодисага оид. *Индивид дуал хусусиятлар. ■ Шу билан биргатақада ижтимоий ва индивидуал психология, аҳволи ва келиб чиқиши у ёки бу индивидга юзага келган кўлаб ижтимоий ва индивидуал психологик ҳодисаларни тушуниш имкон беради. «Фан ва турмуш». «Сотсиологиянинг қиссаси» очеркидаги бошқа персонлар ҳам ўзига хос индивидуал хусусиятга эгадир. «ЎТА».*

ИНДИВИДУАЛИЗМ [фр. *individualisme* < лот. *individuum, individuus* — бўлинмас, ажралмас] **1** Шахсий манфаатларнинг асосий қисми. *Индивидуализм* ят, жамоа манфаатларидан юқори кўрилади. *Индивидуализм* ёки айрим шахсни жамиятга қарама-қўйовчи нуқтани назар. *Маълумки, Фахриддиннинг кўп ҳолларда индивидуализм фақат таянади ва оммани ҳаддан тасиёсийлаштиришга олиб келади. Газет*

2 Ўз шахсини жамоага қарши, юқори кўйишга интилиш ва шундан келиб чиқадиган ҳаракат ифодаси. *Индивидуализм қарши кураш.*

ИНДИВИДУАЛИСТ Ўз қарашлари ва ҳаракатида индивидуализм белгилари намоён қилувчи шахс; худбин. *Кичик даражаларда индивидуалист бўлмаган индивидларда ўзини кўпчиликдан чет қилишсин, баҳарҳол кўпчиликнинг.. тарбиясиз гапга ўхшамайди. А. Қодирий, Обид*

ИНДИВИДУАЛИСТИК 1 Индивидуализмга, индивидуалистга хос. *Индивидуалистик йўналиш.*

2 Индивидуализм билан суғорилган **ИНДИВИДУАЛАШТИРМОҚ** Индивидуал белги-хусусиятларни эътибор олиб, шу асосда алоҳида ажратмоқ. *Индивидуализмнинг таърифида матурга Ҳамробуви ва Холнисоларнинг индивидуаллаштирар экан, ундокенг фойдаланади ва қаҳрамонларнинг эшонли ва ҳаяжонли чиқишини минлайди. «ЎТА».*

ИНДИВИДУАЛЛИК Индивидуаллик, индивидга оид хатти-ҳаракат.

тирлик тушунчаси инсон ўз фаолиятини ўз қара олиш қобилиятини ифодалайди. ҚОТ».

ИНДИВИДУМ [лот. *individuum* – алоҳида, ажралмас; алоҳида] Ўзига мусбад ҳисловчи ҳар бир тирлик нарса (шахс, ҳайвонот, ўсимлик); яқка шахс. *Тилнинг индивидумлар воситаси билан ижтимоий ҳаётини бажариши коллектив ичида намоён бўлади. УТА».*

ИНДИГО [исп. *indigo* < лот. *indicus* – индия, ҳиндийларга мансуб] Айрим ўсимликнинг ёки синтетик тарзда олинган рангли бўёқ; нил бўёғи.

ИНДИЙ [лот. *indium* < исп. *indigo*] **Индий** элемент даврий системасининг III гуруҳига мансуб, кумушсимон-оқ, осон сулфидланувчи, жуда юмшоқ кимёвий элемент. Нодир металл.

ИНДИКАТОР [лот. *indicator* – кўрсаткич] **1** *тех.* Текшириш (кузатиш) объекти билан ҳар бирор жараённинг бошланғич назорат қилувчи, кузатиб (қараб) кўриб чиқилган асбоб, мослама. *Айни пайтда ёзиб кўришдан овознинг паст-баландлиги индикаторлар ҳисобига кузатилади. Ф. Саломов, Тарбияриясига кириш.*

Индий жараёнларнинг хусусиятларини кўришини, тугалланишини кўрсатадиган асбоб; реактив (ишқор ва кислоталар билан ўзгарадиган модда).

Индий ёрилган китобларни ҳисобга олувчи китобхона (кутубхона ва ўқув залларида).

ИНДИН **1** *от* Эртадан кейинги кун. *Эртадан эримиз эрта бор, индин бор, деб ишқи билан кўриб юбордилар. «Муштум». [Сутчи билан топширгани шаҳарга кетишлари билан индинни тайин қилдилар. А. Мир-Кулган чечаклар.*

Индий Эртадан кейинги кун; индин(и)га.

ИНДИН(И)ГА Эртадан кейинги кун. *Индийни нима қиламан!. Индинга саё-сўнмасчаю, ҳали кўпчилик билмаса! Ҳ. Сўнмас чакмоқлар. Эртасига ҳам, индинга ҳам сўроқ давом этди. Э. Раимов, Қишлоқ.*

ИНДОВ Крестгулдилар (бутгулдилар) гулига мансуб бир йиллик ўсимлик (Уру-қўнғил) қалқ табобатида, мойидан эса кўнчи-қўнғил қимачилик ва бўёқ саноатида фойдаланилади). *Борди-ю, ўша ерларга чигит*

эмас, индов-ранс, кузги сули, қора буғдой сепилганда, ҳар гектаридан камида тўқсон центнердан ҳосил ўрдирган бўлардингиз. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

ИНДОВЧИ *с.т.* Ундовчи, сўзловчи, гапирувчи.

ИНДОНЕЗ **1** Индонезия туб аҳолиси (халқ)нинг номи.

2 Индонез халқи (миллати)га мансуб. *Индонез тили. Индонез аёл.*

ИНДОНЕЗЛАР Индонезиянинг туб аҳолиси, халқи.

ИНДУКТИВ **1** *мнт.* Индукцияга оид; индукцияга асосланган. *Индуктив метод.*

2 *физ.* Индукцияга оид, индукция орқали содир бўладиган, вужудга келадиган. *Индуктив алоқа.*

ИНДУКТОР [лот. *inductor* – киритувчи, тўғриловчи; кўзгатувчи] **1** Қўл билан ҳаракатга келтириладиган, юқори кучлинишли электр токи ҳосил қиладиган асбоб.

2 Электрогенератор ёки динамомашиналарда магнит майдони ҳосил қиладиган магнит ёки электромагнит.

ИНДУКЦИОН *физ.* Индукцияга оид; индукция натижасида пайдо бўлган. *Индукцион ток. Индукцион ғалтак.*

ИНДУКЦИЯ [лот. *inductio* – буриш, тўғрилаш; кўзгатиш] **1** *мнт.* Жузъий ҳодисалардан умумий натижа чиқариш, айрим фактлардан умумий хулосага келиш; *зид. дедукция.*

2 *физ.* Электр ўтказгичнинг магнит майдонидаги ҳаракати натижасида ёки ўтказгич атрофидаги магнит майдонининг ўзгариши натижасида ўтказгичда электр токи ҳосил бўлиши.

ИНДУСТРИАЛ Оғир ва енгил саноатта оид; индустрияга ва унинг тараққиётига боғлиқ бўлган. *Индустриал ва аграр мамлакатлар. Қишлоқ хўжалигининг индустриал базаси.*

ИНДУСТРИЯ [лот. *industria* – меҳнат-севарлик, тиришқоқлик] Саноат; халқ хўжалигининг жамият иқтисодий ривожланишига ҳал қилувчи таъсир кўрсатадиган муҳим тармоғи.

Оғир индустрия Оғир саноат – ишлаб чиқариш қуроллари ва воситалари ишлаб чиқарадиган саноат тармоғи (мас., машинасозлик, металлургия). **Енгил индустрия** Енгил саноат – кенг истеъмол моллари ишлаб чиқарадиган саноат тармоғи.

Ўзбек тилининг изоҳли луғати

ИНДУСТР(ИЯ)ЛАШ Халқ хўжалигининг барча соҳаларида йирик машина ишлаб чиқариш жараёнини юзага келтириш; ишлаб чиқариш тармоқларини машина техникаси асосига ўтказиш. *Қишлоқ хўжалигини индустриллаш.* ■ *Ҳозир биз мамлакатни индустриллаш планини амалга ошираётимиз.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИНДУСТР(ИЯ)ЛАШМОҚ Машина техникасига асосланмоқ. *Индустр(ия)лашган қишлоқ хўжалиги.* *Индустр(ия)лашган мамлакат.*

ИНЕРТ [лот. iners, inertis — ҳаракатсиз]: **инерт газлар** Менделеев даврий системасининг нолинчи гуруҳидаги элементларнинг умумий номи.

ИНЕРЦИЯ [лот. inertia — фаолиятсизлик, кўзгалмаслик] **1** физ. Жисмларнинг, бирор ташқи куч мажбур этмагунча, тинч ҳолатини ёки изчил, бир маромли ҳаракатини сақлаш хусусияти. *..гелиоцентризм ғояси билан механиканинг инерция қонунини биринчи марта бир-бирига боғлаган олим Берунийдир.* Газетадан.

2 кўчма Аввалда бўлган таъсир этувчи сабаб, куч ва ш.к. нинг давом этиши.

ИНЕРЦИЯЛИ Инерцияга асосланган. *Инерцияли ҳаракат.* *Инерцияли аккумулятор.*

ИНЖА Нозик (янгилик, ёқимлилиқ ва ш.к. белгилари билан). *Ҳар гул алоҳида айласин баён Инжа муҳаббатим, тошқин севгимни.* Миртемир. *Узун бўйли, инжа белли бир малак эди.* Ҳ. Олимжон. *Барча ҳалимлик, зарифлик, майинлик, энг нодир ва инжа фазилатлар она тилимизнинг турли товланишларидан.* Газетадан.

ИНЖАЛАШМОҚ кам қўлл. Инжа ҳолга келмоқ. *Дағаллашдим — салга жаҳлим чиқади, Инжалашдим — салга қувончим дунё.* Рауф Парфи.

ИНЖЕНЕР [фр. ingénieur < лот. ingenium — туғма ҳислат, ақл, ижодкорлик] Техниканинг бирор соҳаси бўйича олий маълумотга эга бўлган мутахассис; муҳандис. *Тоғ инженери.* *Ҳарбий инженер.* ■ *«Электрстанцияни тезроқ битириш учун ўртоқ Мавлонбеков катта инженер олиб келибдилар», деган хабар бутун қишлоққа тарқалди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

ИНЖЕНЕРЛИК Инженер касби. *Инженерликка ўқимоқ.* ■ *Саиджон, ўқишни боп-*

лайвер. *Ўзим инженерлик ўқишига кийёрам бераман.* Э. Раимов, Ажаб қў

ИНЖИЛ [а. إنجيل < юн. euangelion — хуш, яхши хабар] Библиянинг бири бўлиб, христиан динининг афсонавий ҳикоялардан тузилган тўрт дини *Ўруснинг «Инжил»ини ўқияпсанми, деган эдим, бунга ҳам жавоб бергуси.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

ИНЖИМОҚ шв. Ранжимоқ. *Инжимоқ, шу болангизни бир ера юборсангиз, ёв.* Ёруғлик.

ИНЖИРҒА: **инжирғаси** чикимли эзилмоқ.

ИНЖИҚ 1 Унча-мунчани ёқтирган, айтганга кўнавермайдиған майдиган). *Аваз ўз феълини билади: юраги тор, кўрс. С. Сиёев, Ёруғлик адан сўнг у тўнини тескари кийиб жиқ бўлиб қолди.* «Ёшлиқ».

2 Серхархаша. *Бола йиғлоқи, индан-салга ётоқхонани бошига кўт.* Абдуллахонов, Хонадон.

3 кўчма Ташвиш-хархашаси кўнрақли; ўзгарувчан, бир хилда турган. *Кузнинг биринчи ойи тугаб, октябр сочинли инжиқ кунлари бошланди.* Осмон устунни. *Ҳеч қайси экин пахраккаб, талабчан, инжиқ ва маймас.* Газетадан.

ИНЖИҚЛАНМОҚ 1 Инжиқ хаша) қилмоқ (қ. **инжиқ 2**). *-Кей ёзамиз! — деди Қамариддин ва қараб олгач, инжиқланаётган ўғлиди.* Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўл

2 Инжиқлик қилмоқ (қ. **инжиқ 2**). *Инжиқлик қилмоқ (қ. инжиқ 2) лаб ёғиб турган ёмғир ҳам тўбўлди-ю, лекин баъзан-баъзан ин. яна шамол аралаш тақиллаб кўя, муҳсин, Умид.*

ИНЖИҚЛАШМОҚ Инжиқ ҳусусиятли) бўлмоқ. *Муқимий кей таларда ортиқ инжиқлашиб, од майдиган.. бўлиб қолган эди.* С. Абдлоно Муқимий.

ИНЖИҚЛИК 1 Инжиқ хатт хусусият. *Нигора ўзининг инжиқ онасини ноқулай аҳволда қолдирган қаб, шартта орқасига ўгирилди.* С. ев, Оқсой.

2 кўчма Акс (терс) хатти-ҳаракат, **инжиқ** (қ. **инжиқ** 3). Табиатнинг йил давомида ўрсатувчи инжиқликларидан ҳеч ким ҳасрат қила олмайди. «Саодат».

ИНЧУ I 1 Марварид, дур. Тўй оқшоми чаққан етим қиз, Мажнунтолнинг йида булдуриқ. Ғ. Ғулом. Кўзларидан томчилар кўёида инжудай ёнади. Ой-

ИНЧУ II Танланган асарлар.

2 кўчма Инжуга нисбатланган нарса. **Инчимдир** ложувард, шалдиروق сувлар — **инчим** журагимга оққан инжулар. Ж. Камол. **Инчимдирга**, инжуга тўлмиш Олтин чаноқ — **инчим** кўзалар. Уйғун.

ИНЧУ II тар. Чингизхон хонадони **инчиларига** тегишли ер-сув; кейинчалик **инчилар**, амирлар, хонлар хонадони аъзо-**ларига** тегишли ер-сув.

ИННИ I айн. ука. Йигим-терим вақтида бир **инни** ҳужжат юз бериб, Ҳасан ўз инилари ва улар-**нинг** болаларидан ажралди. С. Айний, Қуллар.

2 (I-ш. бирл. эгалик шаклида — **инним**). **Иннимдан** ёш эр кишига, уни ўзига яқин ту-**туб** муурожаат этиш шакли. **Инним Содиқбой**, **иннимиз** жуда хом ҳали! А. Қодирий, Ўтган **кунлар**. Мулла Ғулом, бу тўғрида сиз нима **деясиз**, **инним**? М. Исмоилий, Фаргона т.о.

ИНКАССАТОР [итал. incassare — қўтига келтirmek; кассага пул қабул қилмок] Асосан **инкассасалар** ва ташкилотлардан бирма-бир **инкассатор** пул йиғиш ҳамда уларни банкка топ-**шириш**га вакил қилинган мансабдор шахс.

ИНКАССО [итал. incasso — кассадаги **инкассо** пул] Банк операциясининг тури, бун-**дан** банк ўз мижозлари топшириғига кўра **инкассаторлар** ўрнига турли ҳужжат (вексель, чек ва **инкассо** бланкларга асосан, мижозга тегишли пуллар-**ни** қабул қилади ва унинг ҳисобига кири-**тиб** (ёзиб) кўяди.

ИНКВИЗИТОР [лот. inquisitor — изловчи. қидирувчи; айгоқчи] Инквизиция су-**дининг** аъзоси.

ИНКВИЗИЦИЯ [лот. inquisitio — қиди-**рув**; тергов] тар. Эркин фикрловчи, даҳ-**рий**, мавжуд черков тартиб-қоидаларига қарши чиққан кишиларни, шунингдек, **инквизиция** ҳудийларни таъқиб ва суд қилиш учун 13-**аср** бошларида католик черкови томони-**дан** тузилган, бевосита Рим папасига буйсунган суд-полиция ташкилоти.

ИНКИШОФ [а. انكشاف — очиш, топиш] **инкишоф** м. Кашф этилиш; очилиш, очинш. **Дўстим**,

орқадошим Ғафур! Олтиш ёш — шоирлар-**нинг** авжи етуклик ёши. Бу сенинг ижодинг ва талантининг инкишофидир. Ойбек, **Ижод** булогинг ҳамиша қайнасин.

Инкишоф этмок Кашф этмок, топмок. **Серноз экан**, дегин, гулбадан, Минг хил ҳийла **инкишоф** этдим, Кўндирганда.. уйғониб кет-**дим!** А. Мухтор.

ИНКОР [а. انكار — рад этиш, тан ол-**маслик**, қабул қилмаслик] Тан олмаслик, қабул ёки тасдиқ этмаслик; рад. **Бунда ин-
корни** инкор қилиш янги тажрибавий далил-**лар** асосида бўлади ва у баъзан катта давр-**ни** талаб қилади. Газетадан.

Инкор гап тлш. Инкор мазмунли гап. **Инкор этмок** (ёки қилмок) Тан олмаслик, бўйинга олмаслик; рад этмок. **Келиннингиз
мендан** яхшилик кўрмас, демаганми эдим? **Сиз** билан отам бунга кўнмаган эдингиз, сиз **бун**и инкор қиласизми? А. Қодирий, Ўтган **кунлар**.

ИНКОРПОРАЦИЯ [лот. incorporatio — бутунга қўшиш; бирга қўшиш] Амалдаги тарқоқ қонун ва меъерий ҳужжатларни, уларнинг мазмунини ўзгартмаган ҳолда, хронологик ёки алифбо тартибида, мавзу-**лар** бўйича тартибга солиш (системалаш-**тириш**).

ИНКУБАТОР [лот. incubare — тухум бостириб жўжа очирмок] **I** Тухумдан сунъий йўл билан [тухум бос(тир)май] жўжа очириладиган аппарат. **Айниқса**, **инкубатор-
ларни** ремонт қилиш.. ишлари ниҳоясига ет-**казилмади**. Газетадан.

2 с.т. айн. инкубатория. **Инкубатордан** уруғ келтирилган дастлабки кунларни эсла-**ди** Баҳри опа.. М. Қўшоқов, Катта хирмон **жилғаси**.

ИНКУБАТОРИЯ Тухумдан сунъий йўл билан жўжа ёки пилла қурти очириладиган махсус жой. **Қурт уруғини инкубаторияда
очириш.** ■ ..бир вақт **Икром** буви қатнаб **юрган** инкубатория ёнида заводнинг кутуб-**хонаси** бор.. А. Мухтор, Кумуш тола. **Икки
ҳафтадан кейин** Дармонжон инкубатория-**дан** қурт келтириб берди. А. Мираҳмедов, Ўт **юрақлар**.

ИНКУБАТОРХОНА с.т. айн. **инкубато-
рия.** **Инкубаторхонада** очирилган жўжа.

ИНКУБАЦИЯ [лот. incubatio — тухум бостириб жўжа очириш] махс. Тухумдан жўжа ёки пилла қурти очириш. **Йил** охири-

гача фабриканинг инкубация хўжалиги ҳар тарафлама кенгайди. Газетадан.

Инкубация даври 1) тухумдан жўжанинг очилиши даври; 2) *тиб.* касал юққандан унинг биринчи белгилари пайдо бўлгунча ўтадиган давр, касалликнинг яширин даври.

ИНКУБИСТ Инкубаторияда ишловчи киши. *Инкубист ва звено бошлиқлари билан бир ҳафталик курс ва семинар ўтказилиб, қурт боқиш агротехникаси ва илғор тажрибалар ўрганилди.* Газетадан.

ИНЛАМОҚ *кам қўл.* Инига кирмоқ.

ИНЛАТМОҚ 1 *Инламоқ* фл. орт. н.

2 Овлаш, тутиш учун инига киритмоқ, инига кўндирмоқ. *Беклигимда суриб қилдим миннатим, Бир тулкини қувиб келиб инлатдим.* «Маликаи айёр».

ИНМОҚ 1 Ўтирмоқ, кўнмоқ. *Ойпарча, ҳазратнинг сўзлари таъсиридан кўзларига ёш инганча, мерганга қаради.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Баргларга шудринг инган, Ҳаво кимиздай тинган.* С. Акбарий.

2 *шв.* Юқоридан пастга тушмоқ. *Пода қирдан инди.* ■ *Уйнар бўрон, чир айланиб қор, тинмай инар кўкдан ер сари.* Уйғун.

3 *кўчма* Кирмоқ, пайдо бўлмоқ. *Сухроб тоғасининг ушбу сўзларини эсларкан, титроқ вужудига қувват ингандай бўлди.* Газетадан. *Туни билан чўмдим хаёлга, кўзларимга инмади уйқу.* Н. Нарзуллаев.

ИННАЙКЕЙИН *с.т.* 1 Ундан кейин; сўнгра. *Аччиққина мастава қилганман. Шундан бир қошиқ ичасиз, иннайкейин сизга жавоб.* К. Яшин, Ҳамза.

2 *крш. с. өзф.* Бундан ташқари; шу билан бирга. *Шаҳар ҳам, қишлоқ ҳам бир гўру, лекин шаҳарда унча-мунча иш топилиб туради. Иннайкейин, шаҳарда турсанг, одамнинг кўзи ҳам очилар экан.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИННАНА *бол.* Узун ёғоч ёки тахтани бирор гўла устига мувозанатли ўрнатиб, икки бошига икки киши ўтириб олиб, навбат билан кўтарилиб-тушиб ўйналадиган болалар ўйини ва шундай мосламанинг ўзи. *Уни бир чеккага қўйиб, ўзи узала тушиб ётган терак устида кўндаланг турган узун ходанинг бошига миниб, «иннана» ўйнай бошлади.* Ойдин, Ямоқчи кўчди.

ИННОВАЦИЯ [*ингл.* innovation – киритилган янгилик, ихтиро] 1 *иқт.* Техника ва технологиянинг янги турлари (авлодлари)-

ни жорий этиш мақсадида иқтисод сарфланган маблағлар.

2 Илғор техника ва технология, бошириш ва б. соҳалардаги янгиликлар ва унинг турли соҳаларда қўлланиши.

3 *тилш.* Муайян тилда, асосан унинг фология соҳасида энг сўнгги давларда до бўлган янги ҳодисалар (тил бирлик).

ИНОБАТ [*а.* إنبات – вакил қилиш, қолат бериш; тавба қилиш, гуноҳда тортиш; кўз очилиши] 1 Ишонч; ишонч ҳисоблаш, тушуниш. *Унинг ўзига ҳам га ҳам энди инобат қолмаганди.* А. Ҳак Илон изидан.

2 Назар-эътибор.

Инобат қилмоқ Тан олмақ, ҳисоб: *Мажлисга йиғилганлардан Юсуфбек ҳисоб домла Солиҳбек охунлар, қушбегини, деб инобат қилган одамлари бўлганлиги бу таклифни бўйнига олди [Нормуҳ қушбеги].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **батга олмоқ** Эътиборга, назарга оларга назарда тутмоқ; ҳисобга олмоқ; ҳисобга қайд этмоқ. *Уйлаб иш қилинг. ҳукума ҳам ўша норасидаларнинг кўз ёшини ин олади.* С. Анорбоев, Оқсой. -*Сиз тузган да Ботиоровнинг картаси инобатга олган, – деди Николаев Каримовга.* Б. 1 нов, Олтин одамлар. *Энди ўша одамлар, гапини, хоҳласа – инобатга олади, маса – йўқ.* О. Ёқубов, Ларза. **Инобатли** Ҳисобга ўтмоқ; маъқулланмоқ. *«Усмонинг ўғли бинойидек мирза бўлиб қолиб ган аризаси ҳар ерда инобатга ўти эмиш», деган гаплар юриб қолди.* Н. Са Оловли излар.

3 Инобат (хотин-қизлар исми).

ИНОБАТЛИ 1 Ишонч-эътибор ишончли. *Ҳожи бўлса ишнинг кўзини ди.* Ундан кейин амалдорларга инобат Қаҳҳор, Сароб. *Уринбой қалъачининг заси, унинг инобатли гўмаштаси..* С. 1 Қуллар.

2 Эътиборга олса, ишонса бўла мўътабар. *Инобатли гап.*

ИНОБАТСИЗ 1 Ишонч-эътибор эмас.

2 Назар-эътиборга олинмаган; эътиборсиз. *Аризани инобатсиз қолдирмоқ. табобат, муолажа масалаларида Ўтига тез-тез маслаҳат солар, унинг гапи батсиз қолдирмас эди.* С. Снбев, Ёру.

ИНОД [a. عناد – ўжарлик, бўйин тов-
лаш] Бўйин товлаш; ўжарлик, қийнқлик.
..бузир иноднинг ўрни эмаслигини ҳарчанд
..қийинчилик бўлдим – кўнмади. А. Қодирий,
..ўтган кунлар. Қўлларидида милтиқни маҳкам
..қўйган Умарали инод билан, тинмасдан душ-
..манга жабҳасига ўт очади. Ойбек, Улуғ йўл.

ИНОН [a. عنان – жилов, тизгин] Идо-
..ва. бошқариш, бошқарув.

ИНОН-ИХТИЁР, **инони ихтиёр** Хоҳиш,
..ихтиёр. Хотинимнинг инон-ихтиёри ўзида.
..бизга тегмоқчи экан, тегаверади. Ҳамза,
..Бой ила хизматчи. ..бу қандай ҳақсизликки,
..менг инон-ихтиёрингга ҳам чанг солиб, се-
..нинг номингдан бошқаларнинг никоҳига ро-
..злик бераверишади. К. Яшин, Ҳамза.

ИНОНМОҚ 1 Ишонч ҳосил этмоқ,
..қонмоқ. Биринчи қарашдаёқ кутган иш-
..ниг туғрилигига инонди. А. Қодирий,
..ўтган кунлар.

2 Ишонч билан қарамоқ, ишончли му-
..носабатда бўлмоқ. Нима, сен шу улуғ зот-
..ниг инонмайсанми? М. Осим, Карвон
..ларидида. Жамила, қўй.. ийглама, хато қил-
..динг. юпатиш ўрнига сени хафа қилдим. Сен-
..га инонаман. Ҳамза, Бой ила хизматчи.
..қўлхўрларга инонган одам панд ейди. Ҳ.
..қозом, Машъал.

ИНОЯТ [a. عنایت – илтифот, меҳри-
..банлик; ғамхўрлик, парвариш] 1 Марҳамат,
..илтифот. Туркистондан дарҳол қочиб
..қилиб фасод хаёлларга бормайлик. Худонинг
..қўлини, марҳамати катта. К. Яшин, Ҳамза.

Иноят қилмоқ Марҳамат (илтифот)
..қилмоқ. Майли, деди, бунда қолинг, Қилдим
..сизга иноят. Бошингизни шарт узаман, Гар
..қилсангиз хиёнат! Шўҳрат. Пирим, менга
..қандай иноятлар қиласизким, мен бир умр
..қўруватларингиздан бирини ҳам қайта-
..майман. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Иноят (эркаклар ва хотин-қизлар исми).
ИНОЯТНОМА [иноят + нома] 1 Ўт-
..қилишда подшоҳ, хон, амир ва ш. к. ҳукм-
..дорлардан келган ва ўзида маълум илти-
..фот имтиёзни ифодалаган мактуб.

2 тар. 15–18-асрларда бирор солиқ ва жа-
..ридан озод қилинганлик ёки бирор имтиёз
..қилишнинг кўрсатувчи расмий ҳужжат.

ИНОҚ 1 Ўзаро дўстона муносабатда;
..қўл. Биз у билан туғишган опа-сингиллар-
..дан иноқмиз. Иноқ бўлмоқ. Иноқ яшамоқ. ■
..Мана қилиб куламан мен ҳам, Элим иноқ бит-

..та аймақдай. Турмуш тотли ширин қаймоқ-
..дай. С. Акбарий.

2 тар. Бухоро амирлигида: амир буйру-
..ғини етказиш, амир номига келган хатлар-
..ни ўқиб эшиттириш билан шугулланган,
..ҳукмдорнинг ишончли кишиси бўлган ла-
..возимли шахс. ..амирнинг иноғи бўлган Ну-
..риддинхўжа оғалиқ Қаршидан сайланган но-
..маълум бир деҳқон эмас, уни кўпчилик та-
..нийди. С. Айний, Қуллар.

3 Иноқ (эркаклар исми).

ИНОҚЛАШМОҚ Бир-бири билан
..яқин, дўстона муносабат боғламоқ, аҳил-
..лашмоқ. Полвон бу ерда бошқа шахар-қиш-
..лоқлардан келган кишилар билан танишди ва
..улар билан иноқлашиб кетди. Ж. Шарипов,
..Хоразм.

ИНОҚЛИК Иноқ-аҳил ҳолат, муноса-
..бат. Қайнана-келин ўртасидаги кишининг
..ҳавасини келтирадиган иноқлик, меҳр-муҳаб-
..бат Рисолат холанинг қалбини жизиллатиб
..ўтди. Р. Файзий, Қайнана.

ИНС-ЖИНС, **инсу жинс** [a. إنس – ин-
..сон; одамлар + جن – жинлар: барча жонли-
..лар (инсон ва жинлар)] Жин(лар), жин-ажи-
..налар. Зардушт динига биноан.. ўтга сиғиниш
..турли фалокат ва инс-жинслардан сақлар,
..турмушида бахт келтирар эмиш. И. Жабборов,
..Кўҳна харобалар сири. {Бузим:} -Бисмиллодан
..инс-жинслар, ажинаю аластлар кўрқади, –
..дер эдилар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

ИНСОН [a. إنسان – одам] 1 Одамзод, ба-
..шар. Инсон – бу дунёнинг азизу мукаррам хил-
..қати, мавжудотлар ичида сарваридир. Газета-
..дан. ..ақллилик, маънавият инсонга хос энг му-
..ҳим хусусиятлар бўлиб, улар инсоннинг тари-
..хий моҳиятидан келиб чиқади. «Сирли олам».

2 Ҳар бир якка шахс; одам. Башарти
..Мусулмонқул чин инсон бўлса, инсондан ваҳ-
..ший туғилганини ҳеч ким эшитган чиқмас. А.
..Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Кимсага (одатда, салбий муносабат-
..ли) мурожаат шакли. Хў, инсон, бу нима но-
..маъқулчилик, тилсиз жониворда нима қас-
..дингиз бор?! «Муштум».

Инсон эмасман Фикрининг чинлигини,
..ўзининг ҳақлигини қайд этиш шакли. Уринг,
..Ўрмонжон ака! Сўйинг!.. Вой, десам, инсон
..эмасман! А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИНСОНГАРЧИЛИК Инсонга хос му-
..носабат; одамгарчилик. ..босқинчиларга
..ўшқирар, «Бу ишларинг инсонгарчиликдан

эмас, бизларни тўхтатишга ҳақларинг йўқ», деб бақирар эди. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

ИНСОНИЙ 1 Инсонга, одамга хос. Юксак инсоний фазилатлар. Инсоний бурч. ■ Сизнинг молларингизга қараган, ҳеч қачон инсоний ҳурмат кўрмаган, балки сўкишингизни эшитиб, калтагингизни еган, чексиз хўрланган бир инсонни биламан. П. Турсун, Ўқитувчи. ..Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча миллат вакилларининг нияти буюк боболаримиздан қолган улугвор инсоний ғоялар ва маънавий қадриятлар атрофида бирлашиб, буюк келажакни яратишга ўз улушини қўшишдир. Газетадан.

2 Инсонпарвар, одампарвар. Бизнинг қонунларимиз жаҳонда энг одил ва инсонийдир.

ИНСОНИЙЛАШТИРМОҚ Инсонга хос хусусиятларга эга қилмоқ. Олий таълимни инсонийлаштиришдан кўзда тутилган мақсад – ёш мутахассисга билим ва техника малакасини беришдан ташқари, уларга оққўнғилликни, халққа яхшилик қилишни ўргатишдан иборатдир. «Мулоқот».

ИНСОНИЙЛИК Инсонга хос фазилат, хусусият, тариқат. Бас, нечун инсон фарзанди инсонийликни ихтиёр этмас? Нечун бир-бирининг кўзига чўп солур, бир-бирининг оёғидан тортур.. С. Сиёев, Аваз. Бу юксак инсонийлик барқарор экан, бизни ҳеч қандай душман енголмайди. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

ИНСОНИЯТ [a. إنسانیت] – кишилик; одамийлик; хушмуомалалик] Инсон насли, инсонлар. Лекин Имом ал-Бухорий каби алломалар билан нафақат бир қавм, миллат, балки жамики инсоният фахр этади. Газетадан.

ИНСОНЛИК 1 Инсон наслига мансублик; одамлик. «Паранжи ичида қул бўлиб келган аёлларни жамоат ишига кўнлаб тортинлар. Уларда инсонлик ҳуқуқи, инсонлик тушунчасини уйғотинлар!!!» – деб ёзибди улар. П. Турсун, Ўқитувчи. Умидсизлик сени инсонликдан чиқармоқчи. Кимга керак сенинг ўлиминг? И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Инсонга хос юксак фазилатга эгаллик. Кўп офарин! Инсонликни кўрсатдинг, Ёвни янчи нафратинг. Ё. Мирзо.

ИНСОНПАРВАР Одамларга гамхўр, одамларни севувчи; инсон мақсадларини кўзловчи. Мактаб ислоҳотининг мақсадлари олижаноб, юксак маънавий инсонпарвар мақсадлардир. Газетадан. Ҳар бир улуг санъ-

аткор каби Чехов ҳам улуг инсонпарвар Газетадан.

ИНСОНПАРВАРЛИК Инсонпашага хос хусусият, хатти-ҳаракат. тига, ватанига муҳаббат, инсонпарвар туйғулари халқимизнинг қон-қонига кетган азалий хусусиятидир. Газетадан. ғор фикрли кишилар қадим замонларда инсонпарварликни куйлаб келдилар. Газетадан.

ИНСОФ [a. إنصاف] – адолат, одилбеғаразлик] Адолат ва виждон билан тутиш туйғуси, ишда, кишиларга мунобатда ҳалоллик, тўғрилиқ. Ман куттеримни тўкай, фойдасини сояпарварлар кўрсин, ман икки қўлимни бурним қиб қолаверай! Қани инсоф! Ойбек, Таъган асарлар. ..лексас Қосимбекни келтириб жойлаб, ўзи [Бобур] кўпчилик навқатори ялангликда, қор бўрони тагида гани Султоннинг инсоф ва диёнат тугани уйғота бошлади. «Тафаккур».

Инсоф бермоқ Инсофга келтирмоқ софли қилмоқ. -Мўмин амакимнинг рост бўлса, [дадам ароқни] «худо инсонга кунни ташлайди», – деди Саид. Ё. Хаимов, Ажаб қишлоқ. ..Яхшики, калта берди. Худо ўзи инсоф берди. П. Турсун ўқичи. **Инсоф билан айтганда** Нарса-и фикр ва ш.к. нинг чинлигини, ҳақиқат мослигини қайд этади; тўғриси. **Инсоф билан айтганда**, ишлар ёмон эмас. О. Ё. Эр бошига иш тушса. **Инсоф билан айтганда**, Ёрмат ака, бизга ўхшаш хизматнинг шўри қуриди. Ойбек, Танланганлар. **Инсоф кирмоқ** Инсоф билан доирасида иш тутадиган бўлмоқ. **Инсоф кириб қопти**. С. Аҳмад, Уфқ. **Инсоф қилмоқ** Инсоф билан иш тутмоқ. -Ишда та қовунга-я? Уч сўм? – дехқон тесирилди. – Инсоф қилинг, баққол ака! Танланган асарлар. **Инсофга келмоқ** инсоф ҳисси юзага келмоқ, инсофанишига ўтмоқ. **Жонфиғон охири инсофлиб**, шу бу йил қишда нон заводига ирибди. А. Қаҳҳор, Жонфиғон. **Инсоф** Инсоф талабларига зидликни билан Сизнинг отангиз сарбоз эмас, меънашини қариган чоғларида ташвишга инсофдан эмас. Мирмуҳсин, Меъна

ИНСОФАН кам қўлл. Адолат ва юзасидан, виждон амри билан; виждон билан иш қилмоқ.

* **НСОФЛИ** Инсоф эгаси, адолат ва билан иш қилувчи, ҳалол, виждонли инсофли одам. ■ *Боёқиш кўп яхши одам инсофли, ҳамиятли эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

* **НСОФСИЗ** Инсофи йўқ, инсоф юзамай иш тутмайдиган. *Инсофсизга эрк берилми талар.* Мақол. ■ *-У жуда инсофсиз. - деди темирчи, - аммо суриш-тириш, ҳамма бой бир текисда инсофсиз.* Танланган асарлар.

* **НСОФСИЗЛИК** Инсофсиз кишиларга хасил хатти-ҳаракат. *-Бу қандай инсофсизлик деб Эргаш бақириб югурди, от устида қанча қоғозга чизаман деб турган мизрайдан тутди.* С. Айний, Куллар.

* **ИНСПЕКТОР** [лот. *inspexer* – кузатувчи, текширувчи; назоратчи] Муайян соҳага назоратли орган ва шахслар фаолиятининг назоратлигини ёки мавжуд қонунларнинг амалда оширилишини назорат қилувчи мансабдор шахс. *Маориф инспектори. Солиқ инспектори. Бўлими инспектори. Солиқ инспектори. Савдо инспектори.* ■ *Инспектор – давлат назоратчиси. Унинг зиммасига катта ва муҳим вазифалар юкланган.* Газетадан.

* **Инспектор** хўжжатларимни синчиқлаб текшириб бошлади. С. Сиёев, Ёруғлик.

* **ИНСПЕКТОРЛИК** Инспектор иши, назоратли ва назоратли. *Мақтаб директори Хўжахоновнинг маориф бўлимига инспекторликка таъин қилиб кетувди, ўрнига Аҳмадхонов таъинланди.* «Гулдаста».

* **ИНСПЕКЦИЯ** [лот. *inspectio* – кузатиш, назорат] 1 Муайян соҳа қарамоғидаги органнинг ва шахслар фаолиятининг тўғрилигини назорат қилувчи ва текширувчи тизим. *Қишлоқ ҳўжалик инспекцияси.*

2 Назорат органлари.

* **ИНСТАНЦИЯ** [лот. *instantia* – айтиш, шуръа; бевосита яқинлик; тиришқоқлик] 1 Бир-бирига тобе давлат органлари (суд ва прокуратура, маориф, маданият, ишларни кўриб чиқишда), шуларнинг, партия ва касаба уюшмаси органлари тизимидаги бошқич, звено.

* **ИНСТИНКТ** [лот. *instinctus* – кўзгатиш; инстинктирли; илҳом] 1 *биол.* Тирик организмнинг ташқи ва ички муҳит таъсирлари таъсирида нисбатан онгсиз равишда, аммо туғилган мақсадли ҳаракатлари йиғиндиси; бир организмга боғлиқ бўлган туғма рефлекслар. *Инстинктга қарши гапирини инстинкт бўлиб қолиб-ди.* Сизга. А. Мухтор, Туғилиш.

2 Ҳис-туйғу; табиий майл, интилиш.

* **ИНСТИНКТИВ** Инстинктга хос, инстинкт тарзида юз берадиган; гайришуурий. *Гавҳар болаларга хос инстинктив бир туйғу билан Ҳакимовни ёмон кўрар.* эди. П. Қодиров, Уч илдиз. *Баъзан ҳайвонлар организмиде озиқ моддалари етишмаётганлигини сезади ва инстинктив равишда унинг ўрнини тўлдиришга интилади.* Ф. Маҳкамов, Саломатлик гарови.

* **ИНСТИТУТ** [лот. *institutum* – ўрнатиш, тузиш, таъсис этиш] 1 Баъзи олий ўқув юрти ва илмий-текшириш муассасаларининг номи. *Илмий-текшириш институти. Педагогика институти.*

2 Муайян доирадаги ижтимоий муносабатлар, ҳуқуқ нормалари мажмуи. *Шахс уруғ-қабилачилик ва феодал ижтимоий институтлар: оила, давлат, ҳуқуқ, дин, мактаб ва ҳоказолар таъсирида шаклланади.* «Фан ва турмуш».

* **ИНСТРУКТАЖ** [лот. *instructio* – насихат; йўл-йўриқ] 1 Йўл-йўриқлар, кўрсатмалар бериш ва йўл-йўриқ кўрсатиш. *Ҳўломов агитаторларнинг навбатдаги суҳбати юзасидан инструктаж ўтказишга тайёрланиб ўтирган эди.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

2 Бош (раҳбарий) қўлланма, инструкция.

* **ИНСТРУКТИВ** Йўл-йўриқ берадиган, қўлланма бўладиган. *Инструктив кенгаши. Инструктив суҳбат.*

* **ИНСТРУКТОР** [лот. *instructor* – ташкилотчи, ташкил қилувчи] 1 Қўл остидаги муассаса, ижтимоий ташкилот ва шахсларга йўл-йўриқ кўрсатувчи, бирон-бир ишни тўғри йўлга қўйишни ўргатувчи шахс. *Инструктор йигит навбатдаги аёлни бошлаб кирди.* Ҳ. Усмонов, Сирли соҳил.

2 Маълум бир мутахассисликка ўргатувчи, малака берувчи шахс. *Бу шаҳарда [Навоий шаҳрида] кўпгина спорт ишларини жамоатчи тренер ва инструкторлар олиб бормоқда.* Газетадан.

* **ИНСТРУКТОРЛИК** Инструктор иши, лавозими (қ. **инструктор** 2).

* **ИНСТРУКЦИЯ** [лот. *instructio* – насихат; йўл-йўриқ; қўлланма] 1 Бирор ишни амалга ошириш, асбоб-ускунадан фойдаланиш тартиби ва усуллари ҳақидаги кўрсатма; йўриқнома. *Газдан фойдаланиш*

ҳақидаги инструкция. Сайловларни ўтказиш тартиби ҳақидаги инструкция. Луғат тузувчилар учун инструкция.

2 Муайян фаолиятни бажариш, амалга ошириш қондаларини белгилаб берувчи қонуний ҳужжат; йўриқнома.

ИНСТРУМЕНТАЛ [лот. instrumentum – қурол, асбоб, восита] Мусиқа асбоблари воситасида ижро этиладиган ёки мусиқа асбоблари билан ижро этиш учун белгиланган. *Инструментал мусиқа.*

ИНСУЛИН [лот. insulinum < insula – орол] Организмда углевод алмашинувини тартибга солишда иштирок этадиган меъда ости бези гормони ва ундан тайёрланадиган дори. *Қандли диабетда ошқозон ости бези тарли миқдорда инсулин ишлаб чиқара олмайди. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.*

ИНСУЛЬТ [лот. insultare – сакрамоқ, чопмоқ] Мияда қон айланишининг тўсатдан бузилиб, мия тўқимасининг зарарланиши ва вазифаларининг издан чиқиши. *Инсулт билан касалланмоқ. ■ -Инсулт билан оғриш куннинг қайсидир палласида энг кучли бўлади, деб қабул қилиш унчалик ҳам тўғри эмас, – дейди бельгиялик кардиолог Жо Корнер. Газетадан.*

ИНСЦЕНИРОВКА [лот. in- – га + scena – сахна] Бирор асарни сахнабоп қилиб ўзгартириш, сахнада қўйиш ва сахналаштирилган асарнинг ўзи. *Сўнгра якка ашуллалар, мусиқа ва декламациялар ижро этилгач, концертнинг иккинчи бўлимида эса бир пардали мусиқали инсценировкалар кўрсатиларди. «ЎТА». Инсценировка ва спектаклларда киядиган махсус кийимларимиз йўқ эди. Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.*

ИНТЕГРАЛ [лот. integer – бир бутун, бузилмаган; қайта тикланган] *мат.* Олий математикада: чексиз кичик сонлар йиғиндиси сифатида қараладиган бутун миқдор.

ИНТЕГРАЛЛАШ *мат.* Берилган функциянинг, математик ифоданинг интегралини топиш, аниқлаш.

ИНТЕГРАЦИЯ [лот. integratio – тиклаш, қайтадан бошлаш, тўлдириш] **1** Айрим қисмларнинг, элементларнинг боғлиқлик ҳолатини, уларни қўшиб бирлаштиришни ифодаловчи тушунча.

2 Фанларнинг яқинлашиши ва ўзаро боғланиш жараёни.

3 Икки ва ундан ортиқ давлатлар иқтисодийотини ўзаро мувофиқлаштириш бирлаштириш.

ИНТЕЛЛЕКТ [лот. intellectus – ақл, фикр, рок, тасаввур] **1** Кишининг фикрлашиш қудрати, ақлий ривожланганлик даражаси. *Кишилар борки, ўз онги, интеллект билан бутун ҳаётни қамраб олади.*

2 Шундай ақл-идрок, зеҳн-фаросит. *..барча бойликларимизнинг асоси ҳозирги замон интеллектини қарор қилиш бўйича жаҳон андозаларига мутавадбирларни кўрмоқдамиз. Газетадан.*

ИНТЕЛЛЕКТУАЛ [лот. intellectus – ақл, идрок, билиш; тушуниш] **1** *от* Мия эҳтиёжлар билан яшовчи ёки ақлийликнинг энг юксак ва мураккаб билан шуғулланувчи (шахс). *..айни мий, яъни интеллектуал кишилар ўзгартиришда маъмурий ёндашиш оқибатларга олиб келади. Мир: Умид.*

2 *сфм.* Интеллектга оид; ақлий вий. *Интеллектуал мулк. ■ Ушбу мулк аввало ёшларнинг интеллектуал қудратларини ҳисобга олади. Газетадан. Ўшундан маънавий юксалтириш ҳамда ҳақиқатнинг турли соҳаларида малака хассислар тайёрлаб бориш мақсадида додди ёшларни аниқлаш. «Тафаккур»*

ИНТЕЛЛИГЕНТ [лот. intelligens – тушуновчи, билувчи] **1** *генцияга мансуб шахс; зиёли.*

ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ **1** Фан, маданият соҳасида махсус билим билан шуғулланувчи ҳарбий хизмат ақлий меҳнат билан машғул киши иборат ижтимоий гуруҳ, ижтимоий гуруҳ.

2 Шу гуруҳ (қатлам)га мансуб кишилар.

ИНТЕНДАНТ [фр. intendant – раҳбар, мудир] Армияда таъминот билан шуғулланувчи ҳарбий хизматчи.

ИНТЕНСИВ [фр. intensif < лат. intensus – ғайрат қилиш; кучайиш] **1** Орگانизмнинг ҳаёт фаолияти, куч-қувватини янада жадал, тез, қизғин. *Интенсив Интенсив тебранишлар. Ўзбек тили ривожланишига интенсив ўргатиш кураши Кўпгина хўжаликлар чорвачиликни ривожлантириш йўлига ўтиб, яхши натижаларга эришмоқдалар. Газетадан.*

2 Энг кўп маҳсул берадиган, серунум. *Ишчи-чилликнинг интенсив тизими.*

ИНТЕНСИВЛАШ Интенсив ҳолатли маҳсулдорликни, ҳосилдорликни *иш.* Меҳнатни интенсивлаш. *Қишлоқ ишчиларини интенсивлаш.*

ИНТЕР- [лот. inter – орада, ўртада] Байналмилал ўзлашма сўзларнинг таркибий қисми: 1) оралиқ ҳолат, оралиқда жойлашган; 2) ўртада; 3) умумийлик, умуммақсадли. *Ўзаро боғлиқлик; 3) байналмилал, кўпро маъноларини ифодалайди.*

ИНТЕРАКТИВ [ингл. interactive] – қ. интерактив.

ИНТЕРВАЛ [лот. intervallum – оралиқ, софа: вақт оралиғи] **1** Бир нарса билан иккинчи бир нарса оралиғидаги масофа, *раққ.* Колоннада машиналар 50 метр интервал билан борар эди.

2 Бир ҳодиса билан иккинчи ҳодиса оралиғидаги оралиқ, ўтган ёки ўтадиган вақт; *шофус.* Артиллерия заллари орасидаги интервал бир неча секунддан ошмас эди.

ИНТЕРВЕНТ Интервенция уюштирувчи. *Ёки унда қатнашувчи. Ражабов инглиз интервентларига қарши жанг қилди. Н. Саидов.* Оловли излар.

ИНТЕРВЕНЦИЯ [лот. interventio – ара- раққ.] Бир ёки бир неча давлатнинг бош- давлат ишига ҳарбий, иқтисодий, дипломатик йўл билан зўравонларча (очиқ ёки қўриқ) аралашуви.

ИНТЕРВЕНЦИЯЧИ айн. интервент.

ИНТЕРВИДЕНИЕ [интер.. + лот. video – қарайман, назар соламан] Иштирокчи қатнашмакатлар ўртасида дастурлар айирбош- билиш мақсадида 1960 йилда тузилган халқаро телевидение ташкилоти.

ИНТЕРВОКАЛ [интер.. + лот. vocalis – овозли товуш]: *интервокал товуш тили.* Икки овозли товуш ўртасида келадиган товуш.

ИНТЕРВЬЮ [ингл. interview – учрашув, сўзма-юз сўхбат] Журналистика жанри; радио, телебуот, радио ёки телевидениеда бериш мақсадида мухбирнинг бирор шахс билан ўтказилган сўхбати ва шу сўхбатнинг матни. *Конференция қатнашчиларидан олинган интервью. Газеталаримизда олимлар лабораториясидан репортажлар, илмий очерклар, ихтирочилардан олинган интервьюлар кўп-ахёндагина кўриниб қолади. «Фан ва турмуш».*

ИНТЕРЛИНГВА [интер.. + лот. lingua – тил, лисон] Халқаро ёрдамчи тиллардан бири (1950 йили Нью-Йоркда Халқаро ёрдамчи тиллар ассоциацияси томонидан яратилган).

ИНТЕРЛИНГВИСТИКА [интер.. + лингвистика] Тилшуносликнинг халқаро муомалага мўлжалланган сунъий тиллар (волапюк, эсперанто ва б.), математик ва информатсион тиллар қурилишини ўрганувчи соҳаси.

ИНТЕРМЕДИЯ [итал. intermedio – оралиқда; ўртада жойлашган; ора-орада] Драма ёки опера асари орасига киритил- ладиган (орасида бажариладиган), одат- да ҳажвий мазмундаги, қўшимча кичик сахна асари ёки пьеса. *Сатира-юморнинг жанрлари жуда кўп: фельетон, ҳажвий ҳикоя.. интермедия, аския, баҳрибайт ва ҳоказолар. «Муштум».*

ИНТЕРНАТ [лот. internus – ички] **1** Ўқувчилари давлат томонидан овқат ва кийим-кечак билан таъминланадиган ўқув юрти. *Интернатга берилди. Етим қиз Қумри. Утди унинг шу ерда Уч-тўрт йил умри.* Файратий.

2 Ногиронлар ва нуроний кексалар уйи.

3 Ўқув юрти қошидаги ўқувчилар ётоғи. *Шаҳар чеккасидаги янги типовой мактаб, унинг ёнига қурилган.. ётоқ-интернат биноларининг қизғин гиштлари кун тиғида жи- мирилайди. Ш. Гуломов, Ёрқин йўллар.*

ИНТЕРНАТУРА [лот. interna – ич, ички томон] Врачларнинг диплом олгандан кейин клиникалар ва касалхоналарда малака орттириши.

ИНТЕРНАЦИОНАЛ [фр. internationale < интер.. + лот. natio, nations – халқ] **1** *от* Баъзи бирикма номлар таркибида «халқаро бирлашма» маъносини билдиради.

Биринчи Интернационал тар. 1864 йил 28 сентябрда Лондонда таъсис этилган биринчи халқаро пролетариат ташкилоти. **Коммунистик Интернационал, Коминтерн тар.** 1919 йилдан 1943 йилга қадар жаҳон коммунистларини бирлаштирган халқаро ташкилот.

2 (И – катта) *от* эск. Халқаро пролетариат гимни; коммунистик партиялар гимни.

3 *сфт. қ.* байналмилал.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМ [фр. internationalisme] Халқлар ва ижтимоий гуруҳ-

ларнинг халқлар, миллатлар озолиги, мустақиллиги, ҳуқуқий тенглигига асосланган бирдамлик ва ўзаро ҳамкорлик принципи; байналмилалчилик.

ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТ қ. байналмилалчи.

ИНТЕРНЕТ [ингл. Internet < интер. + ингл. net – тўр, ўргимчак тўри: умумжаҳон тармоғи] Умумжаҳон компьютер тармоғи; бутун жаҳон бўйича тарқалган ва телефон ҳамда оптик-тодалли линиялар, модемлар ва б. билан ўзаро боғланган, ҳар қандай ахборотни ўзаро алмаша оладиган катта миқдордаги компьютерлар мажмуи.

ИНТЕРНЕТЛАШУВ Умумжаҳон компьютер тармоғи – Интернетга қўшилиш, уланиш; Интернет тизимидан фойдаланишга ўтиш.

ИНТЕРПОЛ [ингл. Interpol < International criminal police organisation] Халқаро жиноят полицияси ташкилоти.

ИНТЕРФАОЛ Информацияни, ахборотларни компьютер тармоғи орқали қабул қилиш ёки узатишга асосланган. *Ўқитувчи ҳар қандай шароитда муаммоли, интерфаол усулда дарс ўтишга тайёр бўлиши керак.* Газетадан.

ИНТЕРЬЕР [фр. interieur – ички] архит. Тураржойлар, жамоат ва саноат бинолари ва иншоотларининг меъморий ва бадиий жиҳатдан безатилган ичкари қисми.

ИНТИБОҲ [а. انتباه – огоҳлик, гафлатдан уйғониш; диққат-эътибор] Қалбдаги гафлатнинг барҳам топиши, руҳий уйғониш, бедорлик.

ИНТИЗОМ [а. انتظام – тартиб, тартибли тузилиш; изчиллик] Жамиятнинг ёки маълум жамоа аъзоларининг амал қилиши, бўйсунуши лозим бўлган қатъий тартиб, қонда. *Ҳарбий интизом. Меҳнат интизому.* ■ *Қаердаки интизом маҳкам, у ерда иш йирик. Қаердаки интизом бузилди, у ерда иш расво.* Уйғун, Навбаҳор.

ИНТИЗОМИЙ Интизомга оид, интизом билан боғлиқ. *Юқорида кўрсатиб ўтилган ҳуқуқ бузувчилик ҳолларини содир этган шахсларга нисбатан маъмурий жазо билан бир қаторда, интизомий жазо чораси ҳам қўлланиши мумкин.* Газетадан.

ИНТИЗОМЛИ Интизомни маҳкам тутувчи, унга амал қилувчи, бўйсунувчи, тартибли. *Интизомли лашкар енгилмас.* Мақол.

■ *Мактабдошлар орасида Беғижон интили ва сергак бўлганидан, ўқитувчилари болаларни у билан тенглашишга чақирди.* Н. Сафаров, Жанговар саҳифалар.

ИНТИЗОМСИЗ Интизоми йўқ, зомга амал қилмайдиган, бўйсунмай; тартибсиз. *Интизомсиз жангчи интибузгани учун унга навбатдан ташқари наряд бериш керак бўлади.* Н. Сафаров. 1 ли излар.

ИНТИЗОМСИЗЛИК Интизоми ҳолат, интизомни бузиш. *-Мен бунда тизомсизликка чидаб туролмайман, -лиқ тиқмачоқдай мушти билан сиурди, - мен ҳалоллик билан, виждон ишлайдиган одамни яхши кўраман.* О Нур қидириб.

ИНТИЗОР [а. انتظار – куттиш, катиш] Кўришга муштоқ, йўлига мунг. *Балки интизордир онаси, ёри, Балки гандир экинзор қирлар.* Уйғун. *Фақардод ва жафога тўлган она, тиқ этса ка қараб, йўлига интизор ўтираб эди.* бек, Нур қидириб. *Булардан элик қанарида, ўқариқ ичида, юзини ўсиқ гўбилан тўсиб турарди интизор этган қ.* Исмоилий, Фарғона т. о.

ИНТИЗОРЛИК Интизор ҳолат, к. *Севилисини соғиниб сарғаяди, интижорагини ҳар дам тирнайди.* М. Исмоил, Фарғона т. о.

ИНТИЛИШ 1 Интилмоқ фл. ҳ. *Ҳаётни билиш ва ундан ўзининг лойиқлиги топишга интилиш – ҳар бир киши умиди.* Шўҳрат, Шинелли йиллар.

2 Мақсад, бирор нарсага эришишдаги ҳаракат. *Миллатпарвар кишилар адоватларни, мансаб учун бўлган интиларни бир четга суриб қўйиб, янги ретрофига бирлашадилар.* Э. Юсупов, 1 дол йўлида. *Биринчи муваффақиятсиздаёқ ўз мақсади, интилишларидан воган киши ҳақиқий зиёли эмас, у ҳеч ҳақиқий одам бўла олмайди.* Э. Юсупов, тиклол йўлида.

3 Мойиллик сезгиси; майл (ишқ, ҳақида). *Қиз Сирожни севадими, йўқми ҳам билмас эди. Аммо кўнглида Сирож тилиш сезиб юрарди.* Ф. Мусажонов, *Адолат ўзига нариги маҳалладаги Суҳожни бойнинг совчи қўйдираётганини қолганди. Бу нарса Адолатнинг Усмон*

■ **Интилишини кучайтириб юборди.** С. Сидиков, Гулхан.

■ **ИТИЛМА:** марказга интилма куч физ. бўйлаб ҳаракат қилаётган жисмни тугтиб турувчи, шу айлана марказга қаратилган куч.

■ **ИТИЛМОҚ 1** Бирор нарсага, кимсага қарши қарангча оғилмоқ, ташланмоқ, ҳаракат қилиш. *[Жувон] Шохни ушлагани икки-уч интилма қилмай олмади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор бери. *Асқар ота кўзига ювошроқ кўринишга эришти синамоқчи бўлиб минган эди, от интилди.* А. Қаҳҳор, Хотинлар.

■ **ИТИЛМОҚ 2** Қаршилик, қаршилик қилиш, амалга ошириш учун ҳаракат қилмоқ. *Илм-мағриб интилмоқ. Интилганга толе ёр.* ■ **У** инглисининг қотилини энди топгандай, қаршилик қилиш. *Шерали вазиятни юмшатиб интилди.* С. Кароматов, Олтин қум.

■ **ИТИЛУВЧАН** Интилиш (интилиб)нинг хусусияти кучли. *Бир-биридан иш-буир-биридан интилувчан қизларнинг қўли борган сари ривожланиб борапти.* С. Кароматов.

■ **ИНТИМ** [фр. intime < лот. intimus – энг яқин, яқин; ички, самимий] Юракдаги ҳис-туйғу ва ш. к. га оид; юракдаги, яқин. *Интим муносабатлар. Интим суҳбат.* ■ **Интим муносабатлар.** *Интим суҳбат – муҳаббат – жуда нозик интим муносабатлар. Айниқса ҳаёси кучли ёшлар жўн гап-сўз билан ҳам кўпчиликдан четда.. гаплашиш-суҳбат қиладилар.* П. Қодиров, Қанотимизнинг қўли борган сари ривожланиб борапти.

■ **ИНТИХОБ** [а. انتخاب] – сайлов; сайлаш, танлаш] эск. кт. Танлаш, сайлаб олиш.

■ **Интихоб этмоқ (ёки қилмоқ)** Танлаб, сайлаб олимоқ.

■ **ИНТИҚ** шв. Сабрсизлик билан кутувчи; қўшқон. *Мен зиндонга арқон солай, Белга қўриқти тортиб олай, Бирга йўлга равон бўлай, Қўриқни энгга интиқ Барчиной.* «Алпомиш». *Майнинг эндигина ниш отаётганда, сиз гулла-чўчқани интиқ кутасиз.* Газетадан.

■ **ИНТИҚМОҚ** шв. Шошмоқ, ошиқмоқ, қўшқон. *Сабрсизлик билан кутувчи; қўшқон. Мен зиндонга арқон солай, Белга қўриқти тортиб олай, Бирга йўлга равон бўлай, Қўриқни энгга интиқ Барчиной.* «Алпомиш». *Майнинг эндигина ниш отаётганда, сиз гулла-чўчқани интиқ кутасиз.* Газетадан.

■ **ИНТИҚОМ** [а. انتقام] – ўч, қасос; ўч олиш] Ўч, қасос. *Интиқом олмоқ.* ■ **Интиқом ҳисси-ла** кўзга қон тўлган Довюррак эришнинг намоиши бу. Ф. Фулом. Низомиддин

ушун ўч оламиз. *Интиқом кунлари яқин.* Мирмуҳсин, Меъмор.

■ **ИНТИҲО** [а. انتها – охир, ниҳоя] Охир, ниҳоя; зид. **ибтидо.** *Ишни интиҳосига етказмоқ.* ■ **Қаҳрамонлардан ҳар бирининг ўй-фикрини, босган қадамини.. ҳамма-ҳаммасини ибтидосидан интиҳосигача яхши билади.** Ҳ. Фулом, Маъгъал. *Ҳазал интиҳосига етган сари Авазнинг чехраси ёришиб борарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

■ **ИНТИҲОСИЗ** Охири, интиҳоси йўқ, туганмас, бепоён. *Мирзакамолиддиннинг узоқ, интиҳосиз гапидан шундай мазмун чиқар эди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Очил китоб ўқишга ихлос қўйган эди, китоблар унинг интиҳосиз ҳаёлларига қанот боғлар.. эди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

■ **ИНТОКСИКАЦИЯ** [лот. in – ички + юн. toxicop – заҳар] Организмнинг ташқаридан тушган ёки организмнинг ўзида ҳосил бўлган заҳарлар таъсирида зарарланиши.

■ **ИНТОНАЦИОН** Интонацияга оид. *Нутқнинг интонацион воситалари..*

■ **ИНТОНАЦИЯ** [лот. intonare – баланд овозда гапирмоқ, талаффуз қилмоқ] 1 Сўзловчининг нутқ мавзуига муносабатини, ҳис-туйғусини ифодаловчи талаффуз услуби; тон.

2 **тлш.** Товушнинг ўзгаришидан, паст-баланд бўлиб туришидан иборат бўлган ритмик-оҳангдор нутқ тузилиши; оҳанг. *Хитоб интонацияси. Сўроқ интонацияси.*

3 **мус.** Ашулада ёки мусиқада оҳангнинг тўғри олинishi.

■ **ИНТРИГА** [фр. intrigue < лот. intricare – адаштирмоқ, йўлдан урмоқ] 1 Ҳазил мақсад йўлида қилинган яширин ҳаракат, фитна, ҳийла-найранг. *Интрига уюштирмоқ.*

2 **ад.** Эпик ёки драматик асарда иштирок этувчиларнинг ўзаро курашини очувчи воқеалар ривожини схемаси. *Комедиянинг интригаси кулгили бўлади, унда иштирок этувчи шахслар кулгили аҳволга тушиб қолади.* «Адабиёт хрестоматияси».

■ **ИНТРИГАЧИ** Интрига уюштирувчи; фитначи, ғаламис.

■ **ИНТУИЦИЯ** [лот. intuitio < intueri – синчиклаб, диққат билан қарамоқ] кт. 1 Тажрибага асосланган ғайриихтиёрий ҳис, фаҳм-фаросат, зийраклик. *Интуиция билан йўл топмоқ.*

2 Ҳақиқатни тажриба ва асосларсиз бевосита англаш, тушуниш, пайқаш.

ИНФАРКТ [лот. infarctus – лиқ тўла, тикилган] *тиб.* Таъминловчи томирлар тортишганда ёки бекилиб (тўсилиб) қолганда, қон таъминотининг тўсатдан бузилиши натижасида муайян аъзонинг жонсизланган (ўлган) қисми (асосан, юрак мушаклари – миокард ҳамда ўпка, жигар инфарктлари учрайди). *Инфаркт касаллиги қон босими юқори бўлган кишиларда кўп учрайди.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

ИНФЕКЦИОН Инфекцияга, юқумли касалликларга оид, инфекциядан келиб чиққан; юқумли, юқадиган. *Грипп – инфекция касаллик.* *Инфекцион касалхона.*

Инфекцион касалликлар 1) касаллик кўзгатувчи микроорганизмларнинг одам, ҳайвон ва ўсимлик организмга кириб, қўпайиб, зарарли таъсир кўрсатиши натижасида келиб чиқадиган касалликлар; 2) тиббиётнинг инфекцион касалликларнинг келиб чиқиш сабаблари, ривожланиш механизми, клиник кўриниши, шунингдек, профилактикаси, давоси ва диагностикаси каби масалалар билан шуғулланувчи махсус тармоғи.

ИНФЕКЦИЯ [лот. infectio – зарарланиш < inficere – юқмоқ, юқтирмоқ; зарарланмоқ, заҳарланмоқ] *тиб.* Касаллик пайдо қиладиган микроорганизмлар туфайли касалликнинг юқиши; юқтиришлик. *Инфекция манбаи касал одам ҳисобланади. Инфекциянинг олдини олиш чоралари. ■ Бола организмнинг инфекцияларга қарши чидамлилигини оширишда чиниқишнинг моҳияти каттадир.* «Саодат».

ИНФИНИТИВ [лот. infinitivus – ноаниқ] *тлш.* Фейлнинг ноаниқ шакли; масдар.

ИНФЛЯЦИЯ [лот. inflatio – шишиш, кўтарилиш; шиш, бўртиқ] Муомаладаги қоғоз пуллар массасининг таклиф қилинаётган реал товарлар ҳажмига нисбатан ҳаддан ташқари ортиб кетиши ва пулнинг қадрсизланиши ва бунинг натижасида товар ва хизматлар баҳосининг кўтарилиши, пулнинг харид қилиш қувватининг пасайиши. *Иқтисодийтимизни барқарорлаштиришни, пул қадрсизланиши – инфляцияни камайтиришни.* Газетадан. *Инфляция балоси МДХ мамлакатларининг бирортасини четлаб ўтгани йўқ.* Газетадан.

ИНФОРМАТИКА [лот. informatio – тунтириш; огоҳ, хабардор қилиш] Информатсия (маълумот-ахборотлар)нинг умумий

хоссалари, тузилиш қонуниятлар излаш, узатиш, сақлаш, қайта иш. инсон фаолиятининг турли соҳа қўллаш методлари ҳақидаги фан (*Информатика оғирроқ, мураккаб бўлганлиги туфайли машғулотлард воситаларидан фойдаланиш ҳам яхши жа беради.* Газетадан.

ИНФОРМАЦИОН Информатсия боротга оид. *Информацион билдириш. мацион варақалар.*

ИНФОРМАЦИЯ [лот. informatio шунтириш, баён қилиш] қ. **ахборот.**

ИНФРАСТРУКТУРА [лот. infra – да; паст; кучсиз + structura – тузил инфратузилма. *Сўх ўзининг география лашуви ва инфраструктураси жиҳатда хос характерга эга.* Газетадан.

ИНФРАТОВУШЛАР *физ.* Инсон эшитмайдиган паст частотали товуш **ИНФРАТУЗИЛМА** Ишлаб чиқар товар муомаласига хизмат қилувчи сон (жамият) ҳаёт фаолияти учун бўлган меъёрий шароитни таъмин хизмат қиладиган турли-туман ёр хизмат кўрсатувчи соҳалар мажмуи. *Батида, банкнинг инфратузилмаси ҳа дал ривожланиб бормоқда.* Газетадан.

Ишлаб чиқариш инфратузилмаси 1 чиқаришга хизмат кўрсатувчи соҳа транспорт, электр ва иссиқлик таъмин сув ҳўжалиги, алоқа-ахборот хизмати **Ижтимоий-маиший инфратузилма** Ах хизмат кўрсатувчи соҳалар – маориф лиқни сақлаш, маиший хизмат ва б. **ИНФРАҚИЗИЛ:** **инфрақизил нурул** Спектрнинг қизил тусли қисмига ё кўзга кўринмайдиган нурулар.

ИНФУЗОРИЯ [лот. infusus – биро са ёки жойга қуйилган] Асосан сувда диган, юксак ривожланган бир ҳужа микроскопик жонивор.

ИНЧУНИН {ф. اينچنين – шундай: га ўхшаш} *кт., кам қўлл.* Шундай, шунинг каби; шунингдек. *Инчунин, матқорани бир кун эмас бир кун шип дам қилиб, гўлаҳхонада тиз чўктири зуси қанчалик лаззатли!* А. Мухтор, сингиллар. *Савр келди – экинчига дав ди деганларидек, тақачининг устаҳ эски омон, мертик кетмон.. инчунин ли-туман темир-терсак билан тўлиб ган..* А. Мухтор, Чинор.

ИШО [a. *إنشاء*] – ташкил этиш; яра-
туриш, барпо қилиш; ижод, баён;
■ **Уқув** юртларида она тили ёки ада-
■ **ёзма** иш. *Инишо олмоқ. Инишо ёзмоқ.*
■ **Инишо** иккита имтиҳондан аъло олди-
■ **иши** тўрт бўлиб қолди. Ў. Ҳошимов,
■ **Инишо**та қулоқ сол.
■ **Инишо** қилмоқ эск. Барпо қилмоқ, қур-

ИНИШООЛЛО(Х) [a. *إنشاء الله*] – худо хоҳ-
■ **И** Худо хоҳласа, худога хуш келса. *Боя*
■ **Инишо** хурда қилиб қўювдим, ичиб олди.
■ **Инишо** эртага туриб кетар. М. Исмои-
■ **Инишо**на т. о. *У зулм илдизига болта*
■ **Инишо**лоло, зулм дарахти қурийди. Ой-
■ **Инишо**ланган асарлар.
■ **Инишо**ни истак билдириш учун қўллана-
■ **Инишо** худоё, илоҳим каби маъноларда
■ **Инишо** дуо ибораси. [Мунажжим:] *Са-*
■ **Инишо**жудотлар шаҳанишоҳнинг бахт ва
■ **Инишо**лн башорат бердилар. [Хусайн:]
■ **Инишо** айтаганингиз келсин! Уйғун ва И.
■ **Инишо**Атишер Навоий.

ИНИШООТ [a. *إنشآت*] – қурилишлар, би-
■ **И**рли мақсадлар учун қурилган би-
■ **И**рларнинг ускуна-жиҳозлари. *Гид-*
■ **Инишо**оотлар. ■ **Инишо** Сув ости кемалари
■ **Инишо**хуриш мўлжалланаётган бу инишо-
■ **Инишо**реактив двигателли вагон-снаряд
■ **Инишо**кўзда тутилмоқда. «Фан ва тур-
■ **Инишо**гистрал каналларнинг бош қисмла-
■ **Инишо**риз мураккаб инишоотлар қуриларди.
■ **Инишо**ров, Кўҳна харобалар сири.

ИНЪЕКЦИЯ [лот. *injection* – юбориш]
■ **И**нига дори юбориш; укол. *Инъекция*
■ **Ини**дан қўлланган дори организмга жуда
■ **Ини**р қилади. Н. Исмоилов, Касаллар-
■ **Ини**риш қилиш.

ИНКОС [a. *إنعكاس*] – акс этиш] 1
■ **И**сувда ва умуман, ялтироқ нарса
■ **И**кс этган тасвир; акс. *Лекин бу очи-*
■ **Ини**да пайдо бўлган қандайдир бирор
■ **Ини**нинг аксланиши бўлмай, балки кўзи-
■ **Ини**лана бошлаган ғазаб ўтининг инъи-
■ **Ини**и эди. С. Айний, Эсдаликлар.

2 **Ини** Обьектив воқеликнинг, борлиқ-
■ **Ини**ни онгида акс этиши, акси. *Драма-*
■ **Ини**ифода қилиб берган типлари турму-
■ **Ини**и ҳали ҳам учраб келаётган эскилик
■ **Ини**ларидан қутула олмаган кишиларнинг
■ **Ини**иликосидир. «Ўзбек адабиёти тарихи».

ИНЪОМ [a. *إنعام*] – ҳадя, эҳсон] 1 Тор-
■ **И**тиқ қилиб берилган нарса; ҳадя, совға. *Шо-*
■ **Ини**муродга мени таъриф қиласан.. қизини кўнди-
■ **Ини**расан, келиб менинг инъомларимни олсан.
■ **Ини**«Ёдгор». *Бугунги хирмон-хирмон пахталар..*
■ **Ини**мева-чевалар халқимизнинг меҳнати эвази-
■ **Ини**га келган чўл инъомидир. Ш. Рашидов, Янги
■ **Ини**ер ҳақида сўз.

Инъом қилмоқ (ёки этмоқ) Тортиқ, сов-
■ **Ини**га ва ш.к. бермоқ. *-Мавлонога биздан битта*
■ **Ини**от, анжоми билан инъом қилинсин, – қўшим-
■ **Ини**ча қилди Бобур. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.
■ **Ини**Амирзода инъом этган заррин тўнни ҳам ку-
■ **Ини**лол устига ёнди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 **Инъом** (эркаклар исми)

ИНҚИЁД [a. *إنقياد*] – риоя қилиш, эрга-
■ **Ини**шиш; итоат, тобелик]: **инқиёд этмоқ** (ёки
■ **Ини**қилмоқ) эск., кт. Бўйсунмоқ, итоат қил-
■ **Ини**моқ, бўйин эгмоқ. *Амрга инқиёд этишдан*
■ **Ини**илгари шу тўғрида жавоб берсангиз. А. Қо-
■ **Ини**дирий, Меҳробдан чаён. *..ушбу ёрлигимизни*
■ **Ини**бердик хўқандлик мирзо Анварғаким, мазкур
■ **Ини**мулло мирзо Анаар.. устувор туриб, амримиз-
■ **Ини**га инқиёд этиб, девонбеги унвои дигар садри
■ **Ини**мунийлик [вазифасини] адо қилгай деб. А.
■ **Ини**Қодирий, Меҳробдан чаён.

ИНҚИЛЛАМОҚ Касаллик ёки юк оғир-
■ **Ини**лигидан гавдани зўриққан ҳолда тутмоқ ва
■ **Ини**шу ҳолатга мос товуш («иҳ, иҳ» каби) чи-
■ **Ини**қармоқ; зўриқиб (тиқилиб) нафас чиқар-
■ **Ини**моқ. *Кўзини очмайди, уқчийди, инқиллайди.*
■ **Ини**Бутун бадани ўт бўлиб ёнади. С. Сиеёв, Ёруг-
■ **Ини**лик. *Кампир инқиллаганча жойига бориб*
■ **Ини**ўтирди, тиззаларининг кўзини уқалаб, оғир
■ **Ини**сўлиш олди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.
■ **Ини**Шодмонхўжа эса туролмай инқиллар, оғзи-
■ **Ини**бурнидан оқайтган қонни.. тўнининг барига
■ **Ини**артар эди. К. Яшин, Ҳамза.

ИНҚИЛОБ [a. *إنقلاب*] – ўзгариш; тўнта-
■ **Ини**риш, исён] 1 Умуман, жамият ҳаёти ва
■ **Ини**унинг соҳаларида бўладиган ўзгариш, туб-
■ **Ини**дан ўзгариш. *Бу кунлар бошимизда бир саҳоб*
■ **Ини**ўлса, ажаб эрмас, *Мунаваар сув юзинда бир*
■ **Ини**офтоб ўлса, ажаб эрмас.. *Қариган чоғда Зав-*
■ **Ини**қий, *инқилоб ўлса, ажаб эрмас.* Завқий.

2 **Ини** Бир ижтимоий тузумни бошқаси
■ **Ини**билан алмаштириш орқали бўладиган ўзга-
■ **Ини**риш; тўнтариш. *Февраль инқилоби.* ■ **Ини**
■ **Ини**қилобни ғарб олимлари ҳам «ижтимоий та-
■ **Ини**раққиётнинг ибтидоий ва ёввойи шакли», деб
■ **Ини**атаганлар. Газетадан.

3 Инқилоб (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

ИНҚИЛОБИЙ Инқилобга оид. *Инқилобий ҳаракат. Инқилобий шиор. Инқилобий ишлар. Инқилобий ўзгаришлар. Инқилобий варақалар. Инқилобий мавзу.*

ИНҚИЛОБЧИ Инқилоб тарафдори, инқилоб қатнашчиси.

ИНҚИРОЗ [a. انقراض — охир бўлиш, битиш, тугалиш] 1 Тараққиётда орқага кетиш, пасайиш; таназул, тушкунлик. *Бинобарин, биз моддий таназул билан маънавий инқироз мувозий [тенг, баробар] тарзда юз беришини бошимиздан кечирдик.* Газетадан.

2 Тугаш, охир бўлиш, битиш. *Мўмин мирзонинг ўлими теурийлар хонадонининг инқирозидан нишонидир.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

Инқирозга учрамоқ (ёки юз тутмоқ) 1) орқага кетмоқ, пасаймоқ, таназулга, тушкунликка учрамоқ; 2) тугамоқ, битмоқ. *Кутилмаганда Нормухамедовлар сулоласи инқирозга учраб, қонуннинг шафқатсиз қамчисига йўлиқди.* Д. Нурий, Осмон устуни.

ИОН [юн. ion — борувчи] физ. Атом ёки атомлар гуруҳи бир ёки бир неча электрон қабул қилганда ёки йўқотганда ҳосил бўладиган зарядланган заррача.

ИОНА [a. ائنه — ёрдам, кўмак] эск. 1 Моддий ёрдам, нафақа. *-Бу юртнинг бойлари қани? — диққати ошиб қизиша бошладди Валихон. — Қани савдогарлари? Қани амалдорлари? Сийлов қани? Иона қани? Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

2 Бирор кори хайр учун тўпланган пул. *Паспортимни кўлимга осонгина тутқизиб кўя қолмади.. иона баҳонаси билан аллақандай бир қутига пул ташлаттириб, сўнгра кўл қўйдириб, паспортимни кўлимга тутқазди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Мен боёнларимиздан элликтасини «кўмак» рўйхатига олиб қўйдим. Улар бугун-эрта иона тўплаб келтирадилар.* З. Саид, Н. Сафаров, Тарих тилга кирди.

ИОНЛАШМОҚ физ. Ионларга айланмоқ, ион ҳосил қилмоқ. *Ионлашган ҳаво.*

ИОНЛАШУВ физ. Атом ёки молекулаларнинг ионларга айланиши; ионларнинг ҳосил бўлиши.

ИОНОСФЕРА [ион + юн. sphaera — шар] физ. Атмосферанинг ион ёки эркин электронларга бой бўлган юқори қатлами. *Учин-*

чи йўлдош ёрдами билан.. радио тўлқинининг ионосферада тарқалиши ҳақида ва қадим муҳим маълумотлар олинди. Газетадан.

ИП 1 Пахта, хом ипак, зигир, ш. к. толасидан ингичка қилиб йигир ёки йигирилмаган тикув, тўқув мате. *Пишиқ ип. Хом ип. Машинага ип солма газлама.* ■ [Алиохун] *Бир неча минуток туриб.. игнани олди, қаердандир ип эски, серямоқ кўйлагининг йиртигини тегга ўтирди.* Ойбек, Танланган асарлар сотиб, чарм, ип, сирач, мум сингар, чилик учун керакли ашёларни олади. Танланган асарлар.

2 Умуман, боғлаш, ўраш ва ш. к. млар учун қўлланадиган нарса (мас.. каноп, чилвир). *Ботинка ипи. Мароқ қўлида аждар ўлади, Номард одам ипидар билади.* Мақол. ■ *Тоғаси, сўйилган ипини олди-ю, шошиб, ташқарига чиқиб* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Пай, ичак ва ш. к. дан чолғу асб. учун тайёрланган тор. *Мели полвонга аччиқ қилиб сўзлади: -Сени уйлоти Афлотунни кўп ақлли одам ўтган сен у, фақат ипингни узилмайдиган қилибга ақли етмабди-да.* П. Турсун, Ўқит

4 *кўчма айв. риншта 3. Дўстлик ш. ҳаббат ипи.* ■ *Доирачи, раққоса ва т. лар ўртасида томошабин сезмайди, алоқа ипи мавжуд.* Т. Обидов. Юк қизик. *Ҳаётнинг кўнгли чуқиб кетди жони чиқиб қолган умид ипини узга мади. Фақат калласини қимирлати деб кўя қолди.* М. Исмоилий, Фарғо

5 *кўчма* Йўл, чизик, хат. *Узоқнинг қора чодирига бурканган дархатидан.. ўқлар.. ҳавода олов ип чизилар.* Ойбек, Куёш қораймас.

Бурнидан ип ўтказмоқ Айтганидан йўлига юрадиган қилмоқ. *Наси манг менга. Бурнига ип ўтказаман, манг.* С. Зуннунова, Узилган ип. *Балга эга чиқиб, бурнидан ип ўтказиб доғули.* С. Аҳмад, Чўл бургути. *Ипиди Тенг ёки бас кела олмайди. Сиз поларингизни кийгандан кейин бир кетдики.. жаннатдаги ҳуру филнинг олдидан ип эшилмайдиган бурлар.* Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси. *Игнасиғача* Бутун тафсилоти билан да-чуйласиғача; батафсил. *Сиз ай...*

дан игнасигача биласиз, мен нима
 энди? П. Турсун, Ўқитувчи.
 2 Шундан қайтган, онам йиғлаб-
 кеани шидан игнасигача айтиб бер-
 Турсункулов, Хаётим қиссаси.

ИПАК 1 Пилла қурти чиқарган жуда
 пишиқ, ялтироқ, товланиб тура-
 мулойим тола ва ундан йигирилган
 ипак. *Пишитилган ипак.* ■ *Ипак*
сифатини янада яхшилаш бораси-
борилган азланишлар ижобий яқун-
Газетадан. Адолат қончилигини очди. Унда
нонадан тортиб, ип, ипакларгача бор
 2 И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Шундай иплардан тўқилган мато,
 ип ва ундан тикилган кийим ёки буюм.
Ипак гилам. Ипак рўмол. ■ *Зайнаб ҳам та-*
ипакларга кўмилиб ясанган, кеча эрга
стан янги келинлар суратига кирган эди.

3 *Ҳеширий, Ўтган кунлар.*
 4 *Кўчма Мулойим, нозик. Ботирали хо-*
нанинг қалин ипак сочини силаб гапирди.
 5 *Ҳилом, Машъал.*

ИПАКДАЙ, -дек 1 Ипак сингари му-
 лойим, нозик. *Ипакдай майин пахта.*

2 *Кўчма Жуда ҳам хушмуомала, ши-*
рини мулойим. Ипакдай аёл. Танқиддан
ипакдай бўлиб қолди.

ИПАКЛИ Ипаги бор, ипакдан тўқил-
 ган. *Ҳаттачанинг ипакли боғичи.*

ИПАКЛИК 1 Ипакли газламадан, шо-
 ладан қилинган, тикилган кийим. *Ипаклик*
қилмоқ.

2 Ипак мато. *Нигора чамадонини очди..*
ипак тита бошлади. Янги гулдор дастур-
дон бир-икки жўра ипаклик, яна жилдли,
жўрғиз китоблар. С. Анорбоев, Оқсой.

ИПАКФУРУШ Ипак ёки ипакли газ-
 лама сотувчи савдогар. *Поякиликдан носвойни*
ипакман-да, таниш ипакфуруш яҳудийдан
бўрган ипакни харид қилгани жўнай-
ди. Ойбек, Болалик.

ИПАКЧИ 1 *айн. ипакфуруш.*
 2 Пилла ва ипак тайёрлаш билан шу-
 гуланувчи.

ИПАКЧИЛИК 1 Қишлоқ хўжалигининг
 ипак етиштириш иши билан шуғуллана-
 лган тармоғи. *Ипакчилик хўжалиги. Ипак-*
чилик бошқармаси.

2 Енгил саноатнинг асосан табиий ва
 синтетик ипак толаси ва б. турли толалар би-
 лан шундан тўқилган ипак (шойи) газламалар тўқиб

чиқарадиган тармоғи. *Ипакчилик комбина-*
ти (фабрикаси).

ИПИЛТИРИҚ Жуда ориқ, нимжон,
 қилтириқ. *Ипилтириқ бола.* ■ *Ер ориқ-чун*
ипилтириқ бўлиб сабзи, Эл олдида Кўкан-
нинг ҳеч қолмай лафзи. Ғ. Ғулом, Кўкан.

ИПИР-ИПИР Бурда-бурда, бўлак-
 бўлак илга ўхшаш, паға-паға (сут, ис ка-
 билар ҳақида). *Сут чириб, ипир-ипир бўлиб*
қолди. ■ *Корхонанинг деворлари, шиплари*
ўрғимчак иллар, ипир-ипир қора ислар билан
қопланган. Ойбек, Танланган асарлар.

ИПИРИСКИ 1 Кир-чир, искирт. *Тузук-*
роқ кийиниб бор, манави ипириски нарсала-
рингни ташлаб. Ёки яхшироқ костюм-ши-
минг йўқми.. Н. Аминов, Суварак.

2 *Кўчма Ёқимсиз, бўлмағур (хатти-ҳара-*
кат, гап-сўз ва ш. к. ҳақида) ..айрим ғала-
мис одамларнинг, ахборот воситаларининг
ул зот ҳақидаги маломатларига.. ипириски
гапларига Президентимиз чек қўйдирдилар.
Газетадан.

ИПОР [а. عفار — чанг, тўзон] 1 Баъзи
 ҳайвонларнинг, асосан Сибирда яшайди-
 ган бир хил кийикнинг жинсий безидан
 олинадиган хушбўй модда; мушк.

2 Шу модданинг ва умуман хушбўй нар-
 саларнинг ҳиди. *Тарқатар шингилларинг*
райҳон ипорнинг бўйини, Чорласа ширин ча-
рослар, бормайин қолғайми мен! Ғ. Ғулом.

ИПОРГУЛ Ипор каби хушбўй гул,
 атиргул.

ИПОТЕКА [юн. hypotheke — гаров]
 Кўчмас мулкни гаровга қўйиш асосида бе-
 риладиган узоқ муддатли қарз; ушбу қарз-
 ни таъминлашга хизмат қилувчи гаров.

Ипотека банк Ер-сув ва кўчмас мулк-
 ни гаровга қўйиш шарти билан узоқ муд-
 датли қарз беришга ихтисослашган банк.

ИППОДРОМ [юн. hippodromos < hip-
 pos — от + dromos — югуриш жойи] Йўрга
 ва пойгачи отларни синаб кўриш ва от
 спорти бўйича мусобақалар (пойга, улоқ ва
 б.) ўтказиш учун махсус жиҳозланган ин-
 шоотлар мажмуи; отчопар. *Ипподромнинг*
томошабинлар учун солинган кенг ва баланд
минбаригаги бўш ўринларга одамлар шоши-
либ жойлаша бошладилар. Ё. Шукуров, Би-
ринчи парвоз.

2 Шундай синовлар ва мусобақалар-
 ни ташкил этувчи муассаса. *Ипподром*
маъмурияти.

ИПРИТ [фр. Ypres — Бельгиядаги Ипр дарёсининг номи] Молекуласида хлор ва олтингугурт бўлган рангсиз органик сувоқлик; заҳарловчи модда (дастлаб шу дарё бўйидаги жангда қўлланган).

ИПСИЗ Ипи йўқ, ип тақилмайдиган. *Хали қиров тушганича йўқ-ку, эгнида пальто, оёғида қўнжли ипсиз ботинка.* М. Мансуров, Ёмби.

Ипсиз боғламоқ (ёки боғланмоқ) Бўшай олмайдиған, қутула олмайдиған, банд ҳолатга солмоқ, шундай ҳолатга тушмоқ. *-Ҳоким бизни Тешабойга ипсиз боғлаб бериб кетди, — деди Қудрат.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Мана, бўлимга ипсиз боғланиб ўтирибди. Уй-жойига қаролмайди..* С. Нуров, Нарвон.

ИРВАЙМОҚ Эгри бўлиб қолмоқ, қийшаймоқ (уй, девор, оғиз ҳақида). *Деворнинг ирвайган ерлари.* ■ *Ирвайган оғизларида папирос..* «Муштум».

ИРГАМЧИК с. т. Кишини жиркантирадиган; йиргамчик, жирканч.

ИРГАНМОҚ с. т. Йирганмоқ, жирканмоқ.

ИРГАНЧ с. т. Жирканч.

ИРЖАЙМОҚ Овоз чиқармай, лабларни ёйиб, ёқимсиз кулумемирамоқ; иршаймоқ, тиржаймоқ. *Мунча иржайсан? ■ Фосих афанди бўлса.. қора дулдул устида куйдирган калладай иржайиб ўтирар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИРИДИЙ [лот. iridium < юн. iris, iridos — камалак; тузлари турли рангда бўлгани учун шундай аталган] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига мансуб кумушранг-оқ, жуда қаттиқ, лекин мўрт металл; платина металллар туркумидаги кимёвий элемент.

ИРИЛЛАМОҚ 1 «Ир-р-р» деган овоз чиқариб хурмоқ (ит ҳақида). *Узала пушиб, оғзи билан наиша тутиб ётган каттакон сариқ ит бошини кўтариб ириллади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 *кўчма салб.* Уришгандек гапирмоқ (итнинг шундай ҳаракатига нисбат берилади). *Сиз бўлмасангиз, булар билан бир ерда ўтириб, гаплашиб бўладими. Халфа билан Махсумнинг дарров ириллаганини кўрдингизми?!* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИРИМ этн. Бирор мақсад, ният билан қилинган хурофий тадбир (мас., тўйдан

яхши ният билан бирор нарса олиб кетилди, дард-балони қайтариш, зиён-заҳмат кўз тегишдан сақлаш учун бирор нарса бошдан ўгириб ташлаш ва б.). *Она-балакчадан возадан чиқайтганда эса, иримини кўзидаги ойна устига обдастандан сув тўлиқлаштириб, Латофат билан келини кўздан кўриб бўлгунча қараб қолди.* С. Кароматов, Ўзбекистон. *Эски иримлардан қутулиб кетмаганларимизни бултаклар..* ходанинг устига исирик қилиб қўйдилар. А. Қодирий, Обид кетмоқ.

Ирим қилмоқ Бирон-бир фалокат. э. т. заҳматга йўлиқмаслик ёки унинг оқибати олиш чорасини қилмоқ, қидирмоқ; бир тарзда бирор нарса қилмоқ. *Икки келадиган ирим қилиб, Маликанинг дард тутайди..* *Маликанинг эшигини ҳеч кимга билдирмасликка тиришадиган эшикни ҳам занжирлаб қўйишган эди.* М. Муҳсин, Чиниқиш. *Охири у ирим қилиб, расининг эшигини қулфламай, кўчага чиқиб кетди.* С. Аҳмад, Хукм. *Хадича хола бурунки иримнинг.. пешонасидан ўпди, дуо қилди.* *Қилиб, кузатгани чиқмади.* А. Қашқарий, Қўшчинор чироқлари.

ИРИМИГА рвш. Йўли учун, номини хўжа кўрсинга. *Концертда биринчи раунда жуда ёмон ўйнадим. Бир-икки одам иримга чапак чалгандай бўлди.* С. Аҳмад, Зуфар. *Муродова ҳамроҳлари билан уриштириб иримига бир хўлаб, рюмкасини ишига тикиб, иримига қўйдим.* И. Раҳим, Ихлос.

ИРИМКАШ Ҳар нарсага ирим қилиб қидирган, иримчи; хурофотга берилган. *Иримкаш одамлар тоифасига кирмади.* «Шарқ юлдузи».

ИРИМОҚ Микроорганизмлар таъбирини да бузилмоқ, сасиб-бижғиб, яроқсиз келмоқ; айнимоқ, чиримоқ. *Гўшт иримлаб кетди.* ■ *Лат еб ириган анорларнинг суви чиримлаб кетди.* Х. Тўхтабоев. С. *девни миниб. Деҳқонбой ота катта тўрлама қовун тумшуғидаги ириган иримчи ўйиб ташлаб, карж қилиб сўйди.* М. Юсупов, Юзида никоби бор.

ИРИМ-СИРИМ айн. ирим-чирим. *Иримчи мадим куф-суф, ирим-сиримлар.* С. Акбаров.

ИРИМЧИ Иримга ишонувчи; ичимчи, чиримга берилган, иримкаш. *Иримчи ичимчи.* ■ *Унинг [сигирнинг] бўйнидаги бир парча чарм саланлаб, яғринига урилди.* *Иримчи бўлса керак, кўз тегмасин, деҳқон қиб қўйган-да.* С. Анорбоев, Оқсой.

ИРИМ-ЧИРИМ Ҳар хил иримлар. *Шу малага бориш нимаси!? Ҳар бало ойим-ди. Ирим-чирим бўлса бас.* Ойбек, ан асарлар. 5–6 ёшларда эди шекилли жуда қаттиқ оғриди. Кўрсатма-бу қилмаган ирим-чирим қолмади. Жаннат қидирганлар.

ИРИН эск. Лаб, дудоқ. *Ярим очиқ ирин-даги оқ тишлари билан тилини ғарч-лаган-да, гўё шу турмушда, шу зарурияти учун «аттанг» ўқийдир.* А. Ш. Ўтган кунлар.

ИРИТ [юн. iris — рангдор парда, ёй паррангдор (ёй) пардасининг яллиғ-лиги (бунда кўз ёшланади, хиралаша-тиқ оғрийди, бемор ёруққа қарай-ди)].

ИРИШ тиб. Тери, мушак, суяк ва б. тўқи-ли азотли органик моддалар, асосан, уларнинг микроорганизмлар ҳаёт фао-лияти оқибатида эмирилиш жараёни.

ИРКИЛМОҚ шв. Сесканиш, чўчиш. *Иркилиш билан ўзини тортмоқ, тортин-моқ. Чол чорвоққа келиб юрадиган йўлга бу-рилади. Шунда Ёдгор иркилиб, отининг жи-ни торттиб, бовага қараб, бир-икки оғиз-тиб турибди. «Ёдгор». Мен кўриб, сес-каниб, иркилиб қолдим. «Баҳром ва Гулан-Дим иркилмай ўққа тутди буларни. Ўйлош ўгли.*

ИРКИТ Киши ирганадиган даражада-да флос. *Ирkit бола. Ирkit пиёла. ■ Ирkit-да судралган киши увадаси: ирkit қор-ди. Р. Бобожон, Янги китобдан. ..тайёр-турганда, ирkit жойда ётиш нима-ди. Х. Шамс, Душман.*

ИРМОҚ 1 Бирлашиб, қатта дарё ҳосил-этувчи ҳар бир айрим кичик дарё. *Сирдарё-ирмоқлари. ■ Ёлғиз оққан ирмоқ ҳам фойда-этилади, қизим, ахир, оқиб-оқиб, дарёга-этилади-ку! Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ёйратлар пахта тераётган ерларнинг охи-рида Зарафшон дарёсининг бир ирмоғи — Қорадарё ўтади. М. Ҳазратқулов, Журъат.*

2 Умуман, дарёча, кичик дарё. *Бу во-қеанинг кўеши ҳам бизники, Бахмал қиру зум-рад ирмоқлари ҳам. Ф. Фулом. ..Музликлар-дан чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил-этиб оқарди. С. Кароматов, Олтин қум.*

ИРОД, ийрод [а. ایراد — даромад, кит-им: келтириш, баён қилиш] кт. Ишора-этиш, ҳавола қилиш; келтириш.

Ирод этмоқ Келтирмоқ, баён қилмоқ; сўзламоқ. [Искандар] Аскарларини йиғиб, қисқача бир нутқ ирод этгандан кейин, шу қалъага биринчи бўлиб чиққан кўнгишларга жуда кўп пул ва мартабалар ваъда қилди. М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

ИРОДА [а. ایراد] — қасд, ният, истак] 1 Мақсадни юзага чиқариш учун кишида бўлган матонат ва қатъият. *Кучли ирода. Темир ирода. Иродаси йўқ одам. ■ Улар қуроллари синса — қўллари билан, қўллари синса — тишлари билан, тишлари синса — иродалари билан қазини қасдида келган сув таинналари эди. М. Исмон-лий, Фарғона т. о. [Тургунбойнинг] Кўнгиши қандайдир шубҳа ва норозилик таталаб тур-ган бўлса ҳам, бирон қарши фикр айтишига иро-даси етмади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Ихтиёр, хоҳиш. *Ўз иродасига қарши иш қилмоқ. ■ Хуқуқий давлатда озчилик, агар мард бўлса, кўпчиликнинг иродасига итоат қилади. Э. Юсупов, Истиқлол йўлида.*

3 Ирода (хотин-қизлар исми).

ИРОДАЛИ Иродаси кучли, бирор мақ-сад учун матонат ва қатъият билан кура-шадиган. *Муҳиддинқори Ёқубов иродали, ҳаракатчан, хушчақчақ, ажойиб овозли санъ-аткор эди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик. Шу йўл эгилган қоматингизни кўтаради. Ирода-ли бўлинг, фақат иродали бўлинг. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

ИРОДАСИЗ Иродаси йўқ, иродаси суст; бардошсиз. *Иродасиз одам. ■ Порахўр шахс-лар. сиёсий жиҳатдан етук бўлмаган беқар-ор ва иродасиз шахсларни қўлга олмоқда-лар. Газетадан.*

ИРОДАСИЗЛИК Иродасиз одамга хос хусусият, хатти-ҳаракат, ҳолат; қатъиятсиз-лик. *Фуломжон эса ҳеч қутилмаганда иро-дасизликка берилиб, ҳамма нарсадан кўнгли совиди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Иродасиз-лик қилдинг, десам, хафа бўлма. Бу қоқилиш ўтиб кетади, бир неча вақтдан сўнг ўзингга келасан. Мирмуҳсин, Умид.*

ИРОНИЯ [юн. ειρωνεία — муғамбирлик, айёрлик; билиб билмаганга олиш] ад. Ба-дий асарлардаги услубий восита — икки маънода қўлланиши мумкин бўлган сўз ёки гапларни қўллаш билан уларнинг асосий маънога тескари, ҳатто уни инкор этувчи маъноси орқали киноя, қочириқ, пичинг, кесатиқ, мазах маъноларини ифодалаш.

ИРОҚ I Узоқ, олис. *Шаҳар бизга анча ироқ. Осмон ироқ – ер қаттиқ.* Мақол. ■ *Йиғи келди қулоғига ироқлардан пайдар-пай..* Т. Тўла.

ИРОҚ II [a. عراق – Ироқ мамлақати номидан] (И – катта) Шашмақом тизимидаги олтинчи мақом номи (қ. **шашмақом**). «Ироқ»ни ироқдаги ёрига эшитилсин, деб куйлар эди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ИРОҚИ I [a. عراقى – Ироққа мансуб, Ироқда тайёрланган] Каштадўзликда тўрға, канвага ип ёки ипақларни кесиштириб, крест шаклида гул тикиш усули ва шу усулда тикилган нарсаси. *Ироқи тикмоқ. Ироқи жияк.* ■ *Бошидаги ироқи дўпписи хуснига хусн қўшарди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИРОҚИ II [a. عراقى – Ироққа мансуб, Ироқда тайёрланган]: **ироқи совун** с.т. Юзқўл ювиш учун қўлланадиган хушбўй совун, атирсовун. *Темиртош ҳам кеча қаллиғи Менглиойнинг янгасига иккита ироқи совун, уна-элик олиб, янги рўмолчага тугиб, қош қорайганда борган эди.* М. Осим, Ўтрор.

ИРРАЦИОНАЛ [лот. irrationalis – номмаъкул; ўйламасдан қилинган] **I** флс. Қонуниятга эга бўлмаган ва шу сабабли тушуниб, ақл билан билиб, мантқиқий йўл билан тушунтириб бўлмайдиган; ақлдан ташқари. *Иррационал қараш.*

2 мат. Бутун сон билан ўлчаб, ифода-лаб ёки ҳисоблаб бўлмайдиган; арифметик амалдан ташқари, илдиз топиш амалини ҳам талаб қиладиган. *Иррационал тенглама. Иррационал сонлар.*

ИРРИГАТОР Ирригация, сув чиқариш ишлари мутахассиси. *Катта Наманган каналининг иккинчи навбати ирригаторлар томонидан жуда қисқа муддат ичида қуриб битказилмоқда.* Газетадан.

ИРРИГАЦИОН Ирригацияга, суғориш ишларига оид. *Ирригацион иншоотлар.*

ИРРИГАЦИЯ [лот. irrigatio – сув кўйиш; сунъий суғориш] Сувсиз ерларга сув чиқариш, далаларни, экин майдонларини суғориш ишлари. *Ирригация иншоотлари.* ■ *Республикамизда ирригация ва мелиорация ҳамда янги ерларни ўзлаштириш даражаси бениҳоя юқори.* «Фан ва турмуш».

ИРСИЙ [a. ارثى – наслдан наслга ўтган; меросга оид] биол. Наслга оид, наслдан наслга ўтадиган; наслий. *Фанда шу тушун-*

ча аввалдан маълум, ген ирсий белгин шувчи нарсаси, деб қабул қилинган. «Фан ва турмуш».

Ирсий касалликлар Наслдан наслга берилган, суяк сурадиган касалликлар. *.. да ҳар хил ирсий касалликларнинг кўплиги ирсиятнинг ижтимоий муҳитга боғлиқлигидан далолат беради.* Ю. Сатторов саят ва тақдир.

ИРСИЯТ [a. ارثيت – ворисийлик, сийлик, ирсийлик] биол. Тирик организмнинг жисмоний ва руҳий хусусиятларини наслдан наслга ўтказиш, ўзига унаслларни бунёд этиш қобилияти, шунинг хусусияти. *Янги туғилган бузоқчалар чўчқу шириб кўрилади ва уларда дастурлаштиқ барча ирсиятлар мавжуд эканлиги аниқ.* «Фан ва турмуш». *..ирсиятнинг маънавий оқсил синтез қилиш қобилиятининг наслдан наслга ўтишидир.* «Фан ва турмуш».

ИРШАЙМОҚ Овоз чиқармай, ланга ёки ёйиб, кўримсиз қулумсирамоқ; ирмоқ, тиржаймоқ. *Иршайиб қулмоқ. ■ юткурлар, нима қилиб иршайиб турлар, хув, кўзларинг тешилсин! – деб тинлардан бири.* М. Осим, Ўтрор. *Биз монда ҳисобчи, бир томонда бригадир, шайиб, қуллуқ қилиб турибди.* М. Ҳазратов, Журъат.

ИРШОД [a. ارشاد – тўғри йўл кўриш] эск. кт. Тўғри йўл кўрсатиш, тўғри солиш, таълим бериш. *Маорифу ҳаёт шайх доим лисонидин, Жаҳолат аҳли иршод бўлсин таржимон ёшлар.* С. Хондайлик.

Иршод айламоқ (ёки қилмоқ, этимоқ) тўғри йўл кўрсатмоқ, тўғри йўлга солаётини эътиқод қилмоқ. *«Ҳинг десанг, қул талоқ» машқини бунёд айлади, Қайтадан рўдапо илмоққа иршод айлади.* **Ҳам**

ИРҚ I [a. عرق – қон томирлари; илтиқот] **I** эск. Насл, зот.

2 Кишиларнинг кўз, соч ва тери ранга юз-бош тусилиши ва ш. к. наслий белгилари бир хил бўлган, тарихан шаклланган бир гуруҳи. *Турли ирқларга мансуб киши ҳуқуқий тенглик асосида тез-тез учра туриш ва ҳамкорлик қилиш имкониятиги динлар.* Газетадан. *Бунда бор қанча ирқ қанча миллат..* Э. Воҳидов.

ИРҚ II шв. Юз; ёноқ. *Аваз қараса, С дуруст қизга ўхшайди, ирқи олмадай ган, зулфлари белига тушган.* «Балогар:

ИРҚИЙ [a. عرقى — ирққа оид, тегиш-ирққа хос; ирққа оид (қ. ирқ I). *Ирқий* — *Ирқий назария*. ■ *Мен ирқий ва айирмалар ҳамда камситишлар одамимизга заиф жонивордан кучсиз ва мутевошлаган ўлкаларни кўрганман*. Зулчиққилар.

ИРҚЧИ Ирқчилик тарафдори, ирқчилик сатини юргизувчи. *У тошкентлик сардор — Сардор фашистларни қилди хароб, қилган ирқчи — мурдор Осиедан олди*. М. Шайхзода.

ИРҚЧИЛИК Ирқлар тенг эмас, шунинг учун «олий», «сара» ирқларнинг «паст» устидан ҳукмрон бўлиши тарихий ҳақиқатдир, деб даъво қилувчи назария ва муамлақчилик билан ирқчиликка берилиши шарт ва барҳам берилди. Газетадан.

ИРҒАЙ Ёғочи қаттиқ, пўсти қизғиш [Зоминда] *Арча дарахтларидан ташлақат, наъматак, ирғай, зирк ва бошиқлар бор*. «Фан ва турмуш».

ИРҒАЙЗОР Ирғайлар ўсган ер, майдон. *Бу қумлар, ирғайзорлар орасида адашил-бўйи юриб ҳам чиқиб кетиб бўлмайди*. Хор, Кўшчинор чироқлари.

ИРҒАЛМОҚ шв. У ёқ-бу ёққа чайқал-қалқимоқ; силкинмоқ. *Қараса, ўша алдаган наризод тўқмоқ ёлли тўриқ миниб.. мункиб, қалқиб, минган оти.. бор босиб, ирғалиб бораётган экан*. «Мурдон».

ИРҒАМОҚ Тебратмоқ, чайқамоқ; силкинмоқ (бошни). *Машинада алланарсани бораётган аёлга салом берди. Аёл машинани кўзини олмай, бош ирғаб қўя қолди*. С. Раббобоев, Оқсой. *Абдураззоқ ота қўлидаги қанган пиёлани ерга қўйиб, бош ирғаб, қудуқ қанни кўрсатди*. С. Абдуқаҳҳор, Олтин қўлларни кезганда.

ИРҒИМОҚ айн. сакрамоқ, Ариқдан ирғитмоқ.

Ирғиб (ўрнидан) турмоқ Чаққонлик билан қалқиб (ўрнидан) турмоқ, дик этиб (дан) турмоқ. *Худди босинқираган одам ирғиб ўрнидан турдим*. Н. Сафаров, Қўшчи излар. **Ирғиб тушмоқ** Бехосдан кўтарилиб тушмоқ, сапчиб кетмоқ. *Унга бир нарса тегиб, ирғиб тушдим*. ■ *Ушар жон бойвачча бу гапни эшитиб, бир ирғиб тушди*. К. Яшин, Ҳамза. **Ирғиб чиқ-**

моқ Ташқарига бўртиб, туртиб чиқмоқ (кўз соққаси, томир ва ш. к. ҳақида). *Ирғиб чиққан кўзлар*. *Ирғиб чиққан томирлар*. ■ *Унинг [Кўчқорнинг] офтобда қорайган ориқ пайлари ирғиб чиққан, оёғи.. тарашага ухшарди*. А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

ИРҒИТМОҚ 1 Ирғимоқ фл. орт. н. *Илон юрган қийин йўлдан «Чу» деб отини ирғитди*. «Нигор ва Замон».

2 Отмоқ, улоқтирмоқ. *Елкадаги юкни ирғитмоқ*. *Қўлга тушган нарсани ирғитмоқ*. ■ *Фуломжон.. қамчини мингбошининг қўлидан юлиб олиб, супага ирғитди*. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Кўзибой ҳар тошни ирғитганда, гимнастикачилардай енгил гавдаси билан бир ирғиб тушар ва бу қилигидан ўзи завқланиб куларди*. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

3 Юқорига томон силкимоқ, кўтариб ташламоқ. *Арава оҳиста йўл босарди, қўтослар секин, ялқов қадам ташлар ва ўқтин-ўқтин аравакаш «хўш-хўш!» деб, қуруқ суяк қўтосларга қамчи ирғитиб кўярди*. Ойбек, Нур қидириб. *Ер, худди от олиб қочган аравадай, кишини ирғитиб-ирғитиб ташлар эди*. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

ИРҒИШЛАМОҚ Бир неча бор ёки тинимсиз ирғимоқ, сакрамоқ. *«Ака!» — деди Дилбар ва суюнганидан ёш боладай ирғишлай бошлади*. Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган соҳилда. *Яқинда борсам, қизчалар мени қуршаб олиб, ирғишлаб чапак чалишди: «Суюнчи, суюнчи» деб*. А. Мухтор, Тугилиш. *Бузоқ ирғишлаб ўйнаб бориб, говмишининг елинига ёпишди*. Т. Мурод, Кўшиқ.

ИС I 1 Нарсанинг сезги аъзоси (бурун)-га таъсир этиш хусусияти ва шу таъсир натижасида юзага келувчи сезги; ҳид. *Иси бор*. *Иси йўқ*. ■ *Қимирлатишдан райҳонларнинг ўткир иси ўқтин-ўқтин димоққа келиб уринар эди*. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Боғма-боғ ошиб эсаётган шамол димоққа аллақандай хушбўй исларни олиб келади*. С. Аҳмад, Ҳукм. *Тонгда тандир қиздирилди. Нон иси тарқади*. Т. Малик, Ажаб дунё.

2 кўчма Дарак берувчи белги, ишора. *Низомулмулк муҳим бир нарсанинг исини пайқагандай, атрофга аланглаб, индамасдан унинг орқасидан юрди*. Ойбек, Навоий. *Чоғимда, тухматнинг иси келадиёв бу ишдан*. С. Аҳмад, Ҳукм. *Оёқ остидаги нам тупроқдан инсон учун жуда яқин қон-қариндошлик иси димоққа ури-*

ларди. С. Анорбоев, Оқсой. -Жуда соз, бироқ сиёсий, тарбиявий ишининг иси ҳам йўқ, - деди Сайрамов. Ойбек, О.в. шабадалар.

Ис билади Жуда сезгир. *Ун чақиримдан ис билади бу муттаҳам. Ис олмоқ* Хуфиёна сезмоқ, *Шўрванинг исини олиб, старший билан элликбоши, қоровул кириб келди.* Ҳамза, Паранжи сирлари. **Исини чиқармаслик** Ошкор қилмаслик, ҳеч кимга билдирмаслик. *Бизга нимани буюрган эдинглар? Қизни олиб қочиш ҳам бир қанча вақт исини чиқармай сақлаш, шундайми? -Шундай.* Ойбек, Танланган асарлар. *Иккита хотинингиз борлигининг исини ҳам чиқармай, бугун учинчи хотинга уйланасиз.* А. Муҳиддин, Чап чўнтак.

ИС П I У қадар қуюқ бўлмаган, кўринар-кўринмас тарздаги тутун; дуд. *Самовар карнайидан кўтарилаётган ис.*

2 Ёнишдан ҳосил бўлган зарарли (заҳарли) газ, кўмир оксиди; ис гази. *Катта осма лампа тутаброқ ёнганидан, дўконхонадан ис ва қурум ҳиди билан тўлган ҳаво дарров димоққа урар эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Овқатдан ис ҳиди келарди.* Шуҳрат, Шинелли йиллар.

3 Тутун ва чангдан шип ва деворларда, нарсалар юзасида ҳосил бўлалган нозик ипсимон, ипир-ипир нарсалар. *Хизматкорхонанинг деворлари, шиплари ўргимчак иллари, ипир-ипир қора ислар билан қопланган.* Ойбек, Танланган асарлар. *У [Умид] тахмондаги, шифтлардаги исларни сутурги билан олиб, полни икки қайта ювди.* Мирмуҳсин, Умид.

Ис босиб (ўтирмақ) Иш-фаолиятсиз, ҳеч кимга аралашмай, назар-эътибордан четда қолиб. *Бунақа, уйларда ис босиб ўтир-раверса, юрагига зардоб тўпланади-да. Далани, боғ-роғни кўрмаса, бундай тўй-пўй қилиб, кўнглидаги чиглини ёзмаса.* С. Нуров, Нарвон. **Ис тегмоқ** Исдан заҳарланмоқ (қ. ис 2). *Насимбой ўзида йўқ аҳволда, отаси узатган пулни қўлида чангаллаганча, ис тек-кандай каловланиб турарди.* «Муштум». *Кўп хавотирланманг, холажон.. ўғлингизга бир оз ис тегибди.* «Муштум». **Ис чиқармоқ этн.** Арвоҳларга атаб ёки инс-жинсларни қайтариш мақсадида махсус иссиқ таом тайёрлаб едирмоқ (кўни-кўшни, маҳалладош, қариндош кишиларга). *Ўғлимнинг қўлини ҳалоллатсам, сўйиб жиндак ис чиқарарман, деб умид билан боқиб юрган бир улоғим бор эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. -Кеча одамларни

нақ арвоҳ чалиб кетганмиш. *Шунга лар «арвоҳ оши» қилиб, «ис» чиқари деди Пирназар.* Н. Мақсудий, Лайлату

ИСБОТ [اِثبات - далил, ҳужжат аниқлаш] **1** Фикр, даъво, фараз ва ш. тўғрилигини ёки юз берган ҳодис чинлигини тасдиқловчи факт, далилликка олманг, *Зайнаб, - деди Қўшқор Мен бу гапни ёнимда эрим бор бўлганма, деб айтмадим, балки бояги сўз исботи учун айтдим.* А. Қодирий. кунлар. *Сўнги 74 йиллик тарихимизда ўтган барча қирғин ва қатағонликларнинг қирғинчи қурбонлари зиёлилар бўлгани бунга ботиридир.* Э. Юсупов, Истиқлол йўли.

2 мнт. мат. Бирор қоида ёки даъво тўғрилигини бошқа маълум қоидалар да, мантиқий мулоҳаза ва далиллар тасдиқлаш усули, тизими. *Пифагор теоремасининг исботи.*

Исбот қилмоқ айн. исботламоқ. *1* бажаришимизни уч йилдан бери исботлашди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

ИСБОТЛАМОҚ 1 Фикр, даъво, ва ш. к. нинг тўғрилигини ёки бўлиш воқеа-ҳодисанинг чинлигини далил билан тасдиқламоқ. *Ўз гапининг тўғрилигини исботламоқ.* ■ *Энди у солдатларга бунга бошқа гапни айтиши керак. Айтишга ди-ю, лекин қандай исботлай олади?* ҳим, Чин муҳаббат. *Омоннинг ҳамма расмий ҳужжатдан мушоҳада этишини ни учун, фикрини далил билан исботлашди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 мнт., мат. Бирор қоида ёки нинг тўғрилигини бошқа маълум қоида асосида мантиқий мулоҳаза ва далил билан тасдиқламоқ, исбот қилмоқ. *Теоремани исботламоқ.* ■ *Бу фактлар асосида тилида сўз тартибининг ҳам эркин, ҳал эканини исботлайди [олим].* Газетада

ИСЁН [اَعْيان - бўйин товлаш асосида; қўзғолон] **1** Синфий, мантиқий ҳуқуқий манфаатларни ҳимоя қилиб риладиган қўзғолон; ғалаён. *Бу [исён] халқ исёни, бу - асрлардан буён давом жабрга, қулликка қарши муштамлак бағалларининг қўзғолони, даҳшатли эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Қаршилиқ, норозилиқ қўзғалувчи, туғён урувчи ҳис-туйғу. қалбида ҳаромдан ҳазар, нопокликка, а

нисбатан мурасасиз исён бўлиши газетадан. Зулм, тахтга қарши исён ҳиссида тўлиб тошди. Файратий. ..юралган ҳамма дарду ситамлари, ҳамма димма исёнларини тўкса арзийдиган оғонлар келди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё. **ИСКЛМОҚ** (ёки кўтармоқ) Исён на-этмоқ. Зулмга қарши исён қилмоқ (моқ). ■ Минг-минг одам исён кўтармоқ олдига чўқмордан тортиб боласигача кўтариб келади. Ж. Шариразм. Лекин ҳамिशалик раҳнамо қалачун дафъатан кўтарди исён. Э. Во-Садоқатнома.

ЁНКОР [a. + ф. عصيانكار — бўйин эги; исён қилувчи, кўзгалувчи] 1 Исён эчи ёки исён кўтарган; исёнчи, ёнчи. Давлатнинг яхлитлигини сақлаб учун исёнкор ва маккор ўғлига қарши исёнчиликдан бошқа иложи қолмади [Улуғ-қўлдан]. Мирмуҳсин, Меъмор. Чор ҳокими-га исёнкор фуқародан шафқатсиз омма-га касос олди. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Исёнга чорловчи, исёнга даъват этув-чи. **Исёнкор шоир.** ■ Оловдай қизиб турган ширинда исёнкор фикрлар тугён қиларди. О. Ёқубов, Қанот жуфт бўлади. Лекин шоир-нинг исёнкор овозини тиндира олмади. Газетадан.

ИСЁНКОРЛИК Исёнкор иши, исёнкорлик хос хатти-ҳаракат; бўйин товламаслик, бўйсунмаслик. Бу қизнинг руҳида инсониятчилик эмас, исёнкорлик борлигини билдириб тутақиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбимда кулоқ сол. **Исёнкорлик уни охир Олиб тиндириб зиндонга.** Э. Воҳидов, Фалаён.

ИСЁНКОРОНА Исёнга чорловчи; исёнкорлик билан, бўйсунмасдан. Бу шоир қалбига исёнкорона шеър туғилишидан дарак.. С. Сиёев, Аваз. Хотин-қизлар исёнкорона курашга ўтиб, кўшиқлар куйлаганлар. «Фольклор».

ИСЁНЧИ айн. исёнкор 1. Тошканднинг қалбига қарши исён қилган замонида, исёнчилардан бири.. Юсуф ҳожидек бир кимсанга ўз ўғлини Марғилонга юбориб, бунда ҳам исён чиқариш қасдида бўлмоғи, унингча [қўш-қўлчи], ҳақиқатга жуда яқин ва шубҳасиз эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИСИМОҚ 1 Ўзига иссиқлик олиб, ҳарорати кўтарилмоқ. Сув исиди. Печка қизиб, исиди яхши исиди. ■ Ҳаво ҳали исимаган бўлса

ҳам, хомсемиз ҳоким, формасининг кўкрак тугмаларини ечиб ташлаб, елтинишга тушиди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Кўнгли тортмоқ, рағбати, муҳаббати ошиб, яқинлик сезмоқ; кўнгли илимоқ. Энди хотинига исиб, меҳмонхонада ётишни ҳам барҳам берса. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Йўлдошнинг олдига кириб ўтсам, Жамилахоннинг боши кўкка етар. Зора-мора менга кўнгли исиб қолса.. ўғлимнинг ҳам бахти очиларди, — деди Салтанат. Б. Раҳмонов, Қилмиш-қидирмиш.

ИСИНМОҚ Ўзини иссиққа тоблаб ёки иссиқ жойда ўтириб, баданни иситмоқ. Фуломжон челақни ўчоқ ёнига келтириб қўйди, сувнинг эришини кутиб, ўзи ҳам шу ерда исиниб турди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Пахтасини топшириб бўлганлар исиниш учун йўл ёқасига олов ёқишди. «Ёшлик».

ИСИРИҚ Исириқдошлар оиласига мансуб кўп йиллик ёввойи ўт ўсимлиги [Таркибида алкалоидлар бўлиб, халқ табobatiда шифобахш восита сифатида турли йўллар билан (жумладан, тутатиб) фойдаланиб келинади]. ..Исириқни минг дардага даво, деб бекорга айтишмайди. Газетадан. **Исириқ** — гриппга қарши яхши нарса. Ким уни эскилик деса, хато қилади. Мирмуҳсин, Умид.

Исириқ солмоқ (ёки тутатмоқ) 1) турли микроб (касалик)ларга қарши, дезинфекция мақсадида исериқнинг қуруғини тутатмоқ. Хоналарни тез-тез шамоллатиб туриш, кунига икки марта исериқ тутатиш ҳам мақсадга мувофиқдир. Газетадан; 2) этн. инжинснни қочириб, «ёмон кўздан сақлаш» ва ш. к. мақсадда исериқ тутатиб, киши боши (атрофи)дан, хона ичида айлантирмоқ. Кампир, меҳмонлар чиқиб кетиши билан, суюкли куёвига исериқ солди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Лутфинисо дам ўтмасдан келиб, гоҳ «ёмон кўздан сақласин» учун исериқ тутаттирар, гоҳ қизини қучиб йиғлар.. эди. Ойбек, Танланган асарлар.

ИСИРИҚДОН Исириқчининг исериқ солиб тутатадиган мис идиши.

ИСИРИҚЧИ Кишиларга исериқ солиб, шундан тушган садақа билан кун кўрувчи шахс. Йўлчи қараб, киноя билан қошларини чимирди: -Мен хўжайинларнинг бўйинтуруғига қалламни тиқай, ишлай, улар обдан мойимни шилсин, кейин мени «хушт!» деб ҳайдасин, мен гадоё бўлай, исериқчи бўлай. Ойбек, Танланган асарлар.

ИСИРГА 1 Кулоққа тақиладиган, олтин, кумуш каби металлдан ясаладиган зийнат буюми; зирак. *Тилла исирга.* ■ *У [Турсуной] маржон, исирга, узук тақини бировлардан кўриб ҳавас қилар.. эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

2 Баъзи ҳайвонлар, чунончи, эчкининг томоғи остидан осилиб турадиган солинчоқ эти.

ИСИТКИЧ 1 Иситиш асбоби, иситадиган қурилма, механизм. *Пропан газни билан ишловчи иситкичдан сув остининг энг чуқур жойларида фойдаланиш мумкин эмас. «Фан ва турмуш». АҚШда ғаввослар учун водород билан иситиладиган иситкич яратиши мўлжалланмоқда. «Фан ва турмуш».*

2 Баданнинг огриган ерини сунъий иситиш учун қўлланадиган мослама. *Электр иситкич. Резина иситкич.*

ИСИТМА 1 Организмнинг, гавда ҳарорати кўтарилганда намоён бўладиган, зарарли агентлар (касалликлар қўзғатувчи омиллар)га нисбатан ҳимоя-мослашув реакцияси, унинг натижасида юзага келувчи ҳарорат. *Иситмани ўлчамоқ. Касални яширсанг, иситмаси ошкор қилади. Мақол. ■ -Хайрият, онангизнинг аҳволи анча тузук бўлиб қолди, иситмаси ҳам қайтди, — деди отаси. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 с. т. Баданда ҳарорат билан ўтадиган баъзи касалликларнинг (мас., безгак, тифнинг) халқ орасидаги умумий номи. *Қумқишлоқ деҳқонларини қадимдан қийнаб келган ботқоқларни.. иситма, безгак ўчоқларини қуритиш учун бир неча чақирим узунликда зовур қазии керак. Ҳ. Фулом, Машғал.*

3 этн. Кишининг дилини ўзига ёки бошқага мойил этиш мақсадида қилинган амал. *Иссиқ сўзим — иситма, совуқ сўзим — совутма. Мақол.*

4 сфт Иситилган. *Иситма ош.*

ИСИТМАЛАМОҚ Иситма ҳолатида бўлмоқ, ҳарорати баланд бўлиб турмоқ. *Матхوليқ ака, қанча ерни сугориб, қанча ерда дарахт кўкартиргандан кейин.. куз пайтида Қамишқапанинг чорбоғ даласидаги ертўлада иситмалаб ётиб, ўлиб кетади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ИСИТМАЛАШ Иситманинг юзага чиқиши, унинг жараёни.

ИСИТМА-СОВУТМА этн. Кишининг дилини ўзига ёки бирор кимсага мойил

қилиш ёки ундан «совитиш» мақсадида қилинган амал. *[Фотима:] Йўқ, тўғри бўлмайди, сиз иситма-совутмани қилиб кетасиз, ўзим чиқариб юбораман. За, Тухматчилар жазоси.*

ИСИТМОҚ 1 Ўз тапти, ҳароратини бошқа нарсанинг, кимсанинг юзига олигини оширмоқ, кўтармоқ, иссиқ қилиш. *Ҳарорат бермоқ. Бектемир унинг совутган жажжи қўлларини пуфлаб-пуфлабди. Ойбек, Кўёш қораймас.*

2 Оловга кўйиб, тоблаб ёки бошқариб йўл билан иссиқ қилмоқ. *Ошнинг иситмоқ.*

3 Иситмоқ 2 фл. орт. н. — *Мен кўрқаман — деди у [Ҳамдамформа], — Бухорода шойисидан тикилган ҳилпиллама кўйиб, амиркони ботинкалар сенинг кўнглингизни иситган бўлмасин. С. Айний, Қулларман асл дуохон.. Иситиб, совитиб кетди. Ҳамза, Кузғунлар.*

ИСКАБТОПАР 1 Қон сўрувчи қанотлилар туркумига мансуб, чиқариб ўхшаб одамни қаттиқ чақадиган ҳашарот.

2 с. т. Чивин. *У [кечалари] ҳам гарилан билан, ҳам қайнашган искабтопар билан одамлар бошига қора қийноқ келтирилади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

ИСКАМОҚ 1 Ҳидни бурунга тоқати қилламоқ. *Ҳайдар ота бир туп садаро қўла уриб искади. А. Қаҳҳор, Асрор боғида қаб кўрсам, тоза боғнинг гулисан, Қўрда, қандай бекнинг ўғлисан? «Ширин Шакар».*

2 Ҳид олмоқ, ҳидидан изламоқ (ҳақида). *Раҳим, елкасида халта, бедада турар, «Тарзан» эса тизза бўйи ўсиб келган кўм-кўм беда ичида бир нимани юрарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

3 кўчма Пайқамоқ, сезмоқ. *Ҳасан чўлоқ, искабсан дарров! Бир мақалла қизни олиб қочишди. Бойваччанинг халқининг қизи эмиш.. Ойбек, Танасарлар.*

Елкаси ер искамаган Курашда ғалаба қилмаган. *Уни Ҳакимполвон деб аташга бежиз эмас. У, катта курашларда ғалаба қилган билан беллашган, аммо елкаси ер қилмаган. А. Шермухамедов, Пискентлилар. Орқам ер искамади с. т. Ҳеч қандай ганим йўқ.*

КАНА [ф. اسكنه — дурадгорлик асбо-книч, искана; парма] Ёғоч, тахтани тешиш учун қўлланадиган, учи япарир пўлат асбоб. У [отам].. чархнинг ўтказиладиган тешикларни искана жаламоқда эди. С. Айний, Эсдаликлар. **КАНА ПАЙВАНД** қ.х., боғ. Пайвандтағни (ёки ўткир пичоқ билан) ёриб, новш йўли билан қилинадиган пайванд. **КАНЖА** [ф. اسكنجه — кийноқ, азоб; асбоби; тахтакач, пресс] 1 Нарсанқадагидан, жипслайдиган асбоб. 2 Чума Сиқиқлик, сиқув; азоб-уқубат. 3 Чумбика кундошлар исканжасида қолди. 4 Сипов, Хоразм. Берлин исканжада, 1-2-д, 1- ва 2-Белоруссия фронтларининг кунлари уни ҳамма томондан қуршаб, **КАНЖА** халқа ичига сиқиб олган. Газетадан. **КАНЖА** борсангиз ҳам, орқага қайтсангиз ҳам, **КАНЖА** сувсизлик исканжасидасиз. М. Ўрин-**КАНЖА** сув. Унутилмас кунлар. **КАНЖА** **Исканжага олмоқ** 1) исканжа орасига **КАНЖА** сиқмоқ; 2) кўчма сиқувга олмоқ, си-**КАНЖА** қўймоқ. Энди нолиш ҳам гуноҳ бўлади, **КАНЖА** Умурзоқова, сиз Қодировни исканжа-**КАНЖА** эзбисиз.. Ш. Рашидов, Бўрондан куч-**КАНЖА** Душманни ҳар икки томондан исканжа-**КАНЖА** амиз.. Ж. Шарипов, Хоразм. **КАСКАРТ** Белгили меъёр, ўлчов; андоза. **КАСКАРТГА** келмоқ. ■ Энди ташвишининг **КАСКАРТГА** гини айтинг: **КАСКАРТ**дан ортиқроқ ём-**КАСКАРТ** ёгса, экиндан айрилиб қоламанми, деб **КАСКАРТ**ни ҳовучлаб, нуқул қурбақа ўлдираман. **КАШҚОР**, Қўшчинор чироқлари. **КАСКОВУЧ** 1 Ис, ҳид биладиган; йўқол-**КАСКОВУЧ** ё қочган нарсани, кимсани изидан ҳид-**КАСКОВУЧ** бориб топадиган. **КАСКОВУЧ** ит 1) ис, ҳид биладиган (ис-**КАСКОВУЧ** топадиган) ит; 2) с. т. овчи ит. **КАСКОВУЧ** 2 кўчма Айғоқчи. Қудрат.. у ерда ўрган-**КАСКОВУЧ** ларини маҳаллий ишчилар орасида кенг **КАСКОВУЧ** юрган кунларининг бирида уни жандар-**КАСКОВУЧ** ларнинг кунлари тутиб қамадилар. М. Исмо-**КАСКОВУЧ** в, Фарғона т. о. **КАСЛАМОҚ** 1 шв. Ҳидламоқ. Жийда гу-**КАСЛАМОҚ** нисладим болалардай энтикиб. Х. Даврон. **КАСЛАМОҚ** 2 Дулламоқ. Октябрь туғилиши билан улар-**КАСЛАМОҚ** ни ва қорамолларни] сўйиб, тузлаб, ис-**КАСЛАМОҚ** лан эдилар. М. Осим, Ўтрор. **КАСЛАНОМ** 1 **Исламоқ** фл. ўзл. н. **КАСЛАНОМ** 2 Айниб, бузилиб, ёмон ҳид олмоқ, **КАСЛАНОМ** олмақ (гўшт. балиқ ва ш. к. ҳақида).

3 Ис-қурум босмоқ.

ИСЛИ Иси бор, ҳидли. *Исли райҳон. Исли ҳандалак.* ■ *Ҳар хил исли бўлар тоғ-нинг оғочи.* «Равшан». Сенга кунда ўн марта хуш исли совун билан ювилиб, ҳеч бир нарса-га теккизилмайдиган нозик қўллар керак. С. Айний, Қуллар.

ИСЛИК Ўтовнинг тепа туйнугини бе-китиб турадиган қисми.

ИСЛИМИ(Й) [ф. اسلامى — иланг-биланг ўсимликка ўхшаш нақш] Ганч, ёғоч, ол-тин, кумушга ўйиб, чизиб ёки бўрттириб ишланадиган, зардўзи кийим ва буюмлар-га зар билан тикиладиган, бир-бирига уз-луксиз уланиб, ўралиб кетадиган палакси-мон, чирмовуқсимон нақшларнинг такрор-ланишидан иборат қадимги нақш тури.

ИСЛИҚИ 1 Ифлос ҳолатли (кўриниш-ли); исқирт. -Қазисан, қартасан, ахир аслин-га тортасан — деди кампир омборни қулфла-ётиб, — ..Увада, ислиқи тўн, чилвир белбоғ-нинг хумориси тутгандир! А. Қаҳқор, Қўшчи-нор чироқлари. У [ўгай она].. мурдашўйлардан чиққан ислиқи кийимларни, билмадим, қаер-дан топиб келтириб, мени уларни кийишига мажбур қиларди. С. Айний, Эсдаликлар.

2 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради. -Бой ўлгудек хасис, ислиқи эди. Таом десак, тишининг кирини сўр, дер эди, — деди бобо. А. Ҳасанов, Яшариш.

ИСЛОВОТ [р. слобода < шаҳар чеккаси < озод деҳқонлар шаҳарчаси] с. т. эск. Ис-ловотхона, фоҳишахона. Некалайнинг замо-нида қайнатам Искобилдаги исловотда етти йил қоровуллик қилган. С. Аҳмад, Ҳукм.

ИСЛОВОТХОНА эск. айн. фоҳишахо-на. *Исловотхоналари тараққий топган мамлакатларда адашган қизлар, йўлдан озган жувонлар кўпинча Фуод афанди тут-ган йўллар билан қўлга туширилар.. эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИСЛОВОТЧИ эск. Исловотхона эгаси.

ИСЛОМ [а. اسلام] — оллоҳга сифиниш, итоат] 1 Дунёда энг кенг тарқалган дин-лардан бири — мусулмонлар дини. Миср-нинг 1971 йил конституцияси бўйича *Исло-м давлат дини деб эълон қилинади.* Газетадан. *Исло-м дунёсининг энг қутлуғ байрами — Ра-мазон ҳайитига ҳам, мана, бир неча кун қолди.* Газетадан.

2 Исло-м (эркаклар исми).

ИСЛОМИЙ Исломга, ислом динига, мусулмон оламига оид. *Инсонни маънавий камолот йўлига чорлаган энг кучли исломий таълимот тасаввуф деб аталиши кўпчиликка маълум. П. Қодиров, Тил ва эл. Ёшларга исломий ахлоқий таълим-тарбия беришнинг айрим долзарб ва ўзига хос хусусиятлари.* Газетадан. *Исломий фанлар тарихида бунчалик катта эътибор топган бошқа ҳадислар тўплами йўқ.* Газетадан.

ИСЛОМИЯ [а. *إسلامية* — мусулмончилик] Исломга алоқадор, исломга, ислом, мусулмон оламига мансуб бўлган.

Миллати исломия Ислом динидаги кишилар. *Мақсади диний, дунёвий, ҳар нафойдали ёзувлар билан миллати исломиянинг кўзини очиш, ҳақиқат йўлини кўрсатишдир. Ойбек, Танланган асарлар. Шўроий исломия тар.* Туркистон тараққийпарвар зиёлиларининг Тошкентда тузилган ва 1917 йил мартдан 1918 йил баҳоригача фаолият кўрсатган ижтимоий-сиёсий ташкилоти. *Ғишкўприкнинг бир томонида «Шўроий исломия», иккинчи томонида «Мусулмон меҳнаткашлари иттифоқи»нинг қуролли соқчилари турарди. К. Яшин, Ҳамза.*

ИСЛОМИЯТ [а. *إسلامية* — мусулмончилик] Ислом дини ва ислом олами; мусулмон(чи)лик. [Мутавалли:] *Ажаб эмаски, уларнинг насаби исломиятдан илгариги Бухоро оташпарастларига бориб етса. С. Айний, Эсдаликлар.*

ИСЛОҲ [а. *إصلاح* — тузатиш, яхшилаш; таъмирлаш] 1 Ўзгартиш киритиб яхшилаш, тузатиш. *Ислоҳ, албатта, лозим. бизда ҳар хил бидъат ишлар кўп. Ойбек, Танланган асарлар. Қорихоналар ўрнида хунар ўргатувчи махсус устахоналар очмоқ керак. Мадрасаларда ислоҳ ўтказишни тақлиф этаман. С. Сиёев, Аваз.*

2 Тубдан ёки асосан ўзгартиш, янгилаш. *Олий ва ўрта махсус таълим ислоҳи ҳозирда мавжуд барча кўникмалардан кечини талаб қилаётир.* Газетадан.

Ислоҳ қилмоқ Ўзгартиш киритмоқ, янгиламоқ. *Сув Ғовхона воҳасигача оқиб бориб, ундан яна иккинчи насос станцияси орқали ўн тўққиз метр баландликка чиқарилиши керак. Лекин биз бунга ислоҳ қилмоқчимиз. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Ислоҳ қилиш лойиҳаси ўзининг кўзда тутган ўзгартишлари*

миқёси жиҳатидан жуда чуқур таас қолдиради. Газетадан.

ИСЛОҲОТ [а. *إصلاحات* — «ислоҳ» с. Ижтимоий ҳаётнинг бирон-бир томига жиддий ўзгартиш; ислоҳ. *Навқирон янги латимизда иқтисодий-сиёсий ислоҳ билан бир қаторда маънавий-маърифийларга ҳам устуворлик берилди. Газета Утказилаётган ҳар бир ислоҳот жаманфаатига хизмат қилган тақдиркутилган самарани беради. Газетадан. Жабҳаларда ислоҳотлар кетаяпти. Нада, инсон фарзи, бурчи, қадрни маъноси ўзбекона ҳаракатлар қилмоқ вақти етмайди.* Газетадан.

Ер ислоҳоти тар. 1920—26 йи. Ўрта Осиёда маҳаллий бойларга қаршисиз, кам ер деҳқонларга бепул ташлашдан иборат ислоҳот ва шу билан боғлиқ бўлган тадбир-чораларни *ер ислоҳоти, қолхоз тузуми* с. жуда катта иш кўрсатди. С. Карс Сўнгги бархан. *Шўро ер ислоҳоти ди, катта акам Абдукаримга ўн таноб ер тегди. «Ёшлик».*

ИСМ [а. *اسم* — ном, киши оти] 1 ном. *Исмингиз нима? Исми кўймоқ. Ёмоқ. ■ Бу ёқимтой боланинг исми 1 Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

Исми бор-у жисми йўқ Номи босиб йўқ, мавжуд бўлмаган нарса ҳақиқатдан иборат. *Исми ом тили. Эск. а дош от. Исми хос тили. Эск. айн. ато*

ИСМАЛОҚ Шўрадошлар оиласи суб, бўйи 10—60 см бўладиган, ён чиққан) вақтида барги овқатга (масага) солинадиган ўсимлик, кўкат, малоқ сомса. ■ *Исмалоқнинг май таркибида ҳам бир талай витамин* Газетадан.

ИСМАТ [а. *عصمت* — поклик, поклик, маъсумлик] 1 Эск. Номус, ифқлик. [Ғули:] *Тириклик битди-ю, сақмат. Алишер, найлайин, шул бўлди Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоӣ*

2 Исмаат (эркаклар исми).

ИСМДОШ Исми бир хил, бирли; адаш. *Биз иккимиз исмдош экан*

ИСМЛАМОҚ кам қўлл. Исми от қўймоқ.

ИСЛОМИЙ Исломга, ислом динига, мусулмон оламига оид. *Инсонни маънавий камолот йўлига чорлаган энг кучли исломий таълимот тасаввуф деб аталиши кўпчиликка маълум.* П. Қодиров, Тил ва эл. *Ёшларга исломий ахлоқий таълим-тарбия беришининг айрим долзарб ва ўзига хос хусусиятлари.* Газетадан. *Исломий фанлар тарихида бунчалик катта эътибор топган бошқа ҳадислар тўплами йўқ.* Газетадан.

ИСЛОМИЯ [а. *إسلامية*] — мусулмончилик] Исломга алоқадор, исломга, ислом, мусулмон оламига мансуб бўлган.

Миллати исломия Ислом динидаги кишилар. *Мақсади диний, дунёвий, ҳар нав фойдали ёзувлар билан миллати исломиянинг кўзини очиш, ҳақиқат йўлини кўрсатишдир.* Ойбек, Танланган асарлар.

Шўройи исломия тар. Туркистон тараққийпарвар зиёлиларининг Тошкентда тузилган ва 1917 йил мартдан 1918 йил баҳоригача фаолият кўрсатган ижтимоий-сиёсий ташкилоти. *Фишқунрикнинг бир томонида «Шўройи исломия», иккинчи томонида «Мусулмон меҳнаткашлари иттифоқи»нинг қуролли соқчилари турарди.* К. Яшин, Ҳамза.

ИСЛОМИЯТ [а. *إسلامیت*] — мусулмончилик] Ислом дини ва ислом олами; мусулмон(чи)лик. [Мутавалли:] *Ажаб эмаски, уларнинг насаби исломиятдан илгариги Бухоро оташпарастларига бориб етса.* С. Айний, Эсадиқлар.

ИСЛОҲ [а. *إصلاح*] — тузатиш, яхшилаш; таъмирлаш] 1 Ўзгартиш киритиб яхшилаш, тузатиш. *Ислоҳ, албатта, лозим.. бизда ҳар хил бидъат ишлар кўп.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қорихоналар ўрнида хунар ўргатувчи махсус устахоналар очмоқ керак. Мадра-саларда ислоҳ ўтказишни тақлиф этаман.* С. Сиёев, Аваз.

2 Тубдан ёки асосан ўзгартиш, янгилаш. *Олий ва ўрта махсус таълим ислоҳи ҳозирда мавжуд барча кўникмалардан кечини талаб қилаётир.* Газетадан.

Ислоҳ қилмоқ Ўзгартиш киритмоқ, янгиламоқ. *Сув Говхона воҳасигача оқиб бориб, ундан яна иккинчи насос станцияси орқали ўн тўққиз метр баландликка чиқарилиши керак. Лекин биз бунга ислоҳ қилмоқчимиз.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Ислоҳ қилиш лойиҳаси ўзининг кўзда тутган ўзгартишлари*

миқёси жиҳатидан жуда чуқур таас қолдиради. Газетадан.

ИСЛОҲОТ [а. *إصلاحات*] — «ислоҳ» с. 1 Ижтимоий ҳаётнинг бирон-бир томо жиддий ўзгартиш; ислоҳ. *Навқирон янги латимизда иқтисодий-сиёсий ислоҳ билан бир қаторда маънавий-маърифийларга ҳам устуворлик берилди. Газета. Ўтказилаётган ҳар бир ислоҳот жаманфаатига хизмат қилган тақдирда кутилган самарани беради.* Газетадан. *Ислаҳотларда ислоҳотлар кетаяпти. Ислаҳотда, инсон фарзи, бурчи, қадрли маъноси ўзбекона ҳаракатлар қилмоқ вақти етди.* Газетадан.

Ер ислоҳоти тар. 1920—26 йилда Ўрта Осиёда маҳаллий бойларга қараб ерларнинг бир қисмини тартиб олаётган сиз, кам ер деҳқонларга бепул тақдирдан иборат ислоҳот ва шу ислоҳот билан боғлиқ бўлган тadbир-чоралар тартибидан ислоҳоти, колхоз тузуми доирасида жуда катта иш кўрсатди. С. Каромат, Сўнгги бархан. *Шўро ер ислоҳоти ўн танаб ер тегди.* «Ёшлик».

ИСМ [а. *اسم*] — ном, киши оти] **Исми** ном. *Исмингиз нима? Исм қўймоқ. Исми моқ.* ■ Бу ёқимтой боланинг исми Қўлчи, Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Исми бор-у жисми йўқ Номи бор-у жисми йўқ, мавжуд бўлмаган нарса ҳақида айтиладиган ибора. *Исми ом тили эск. айтади. дош от. Исми хос тили эск. айтади.*

ИСМАЛОҚ Шўрадошлар оиласига таълиқ суб, бўйи 10—60 см бўладиган, ёш ичиққан) вақтида барги овқатга (мас., сага) солинадиган ўсимлик, кўкати. *Исмалоқнинг маънавий таркибида ҳам бир талай витаминлар бор.* Газетадан.

ИСМАТ [а. *عصمت*] — поклик. **Исми** поклик, маъсумлик] 1 Эск. Номус, ифтихорлик. [Гули:] *Тириклик битди-ю, сақлатилди. Алишер, найлайин, шул бўлди.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоӣ.

2 Исмат (эркаклар исми). **ИСМДОШ** Исми бир хил, бир хилли; адаш. *Биз иккимиз исмдош эканмиз.* **ИСМЛАМОҚ** кам қўлл. Исм бермоқ, от қўймоқ.

ИСМЛИ 1 Исмга эга бўлган, исм билан аталган; номли. *Лола исмли қиз.* ■ *Унинг айниқса хуш кўрган кишиларидан исми Раъно ва иккинчиси сабоқдош ше- — Насим исмли бола эди. А. Қодирий, Қўрбдан чаён.*

2 Ўз исми билан туғилган. Мас., билан белгиси билан туғилган болага берилган исм. *Бўри (Бўрибой) (тиши билан аталган болага қўйилади), Ортиқ, Нор-Қўрбдан чаён.*

ИСНОД [a. إسناد — таянч, тиргак; даманба; нисбат бериш, тааллуқли қилиш]. Уятга ёки таънага қолдирадиган, нодоғ туширадиган иш; шундай ишланган (келадиган) уятли ҳолат. *Ҳа, бу исмнинг бир чеккаси ўқитувчиларга ҳам теб-бутун мактабга тегади! Ҳ. Назир, Исмомис чакмоқлар. Мастонбинининг келини исми ҳам планини бажаролмабди, деган ис-кўтароласанми? С. Аҳмад, Қадрдон чаён.*

Иснод келтирмоқ ёки иснодга қолдирмоқ — номуста, таънага қолдирмоқ, номига туширмоқ.

ИСПАН 1 Испания туб аҳолисининг исми. Испан халқига мансуб. *Испан тили. Испанча.*

ИСПАНЛАР Испаниянинг туб аҳолиси; испан халқи.

ИСПАНЧА 1 Испанларга, испан халқи, испанча маданиятига оид. *Испанча рақс.*

Испанча (ни) биласизми? — Испан тили. *Испанча(ни) биласизми?*

ИСПАНЧА ГАПРМОҚ.

ИСПИҲОН с. т. Исфаҳон. *Испихони бе-Олғир қуши қўлида. «Нурали».*

ИСПИРОР [a. إصرار — қаттиқ туриб олиш, қаттиқ эск. кт. Қатъий талаб, ўз фикр-талабни қаттиқ туриб олиш. *Офтоб ойимнинг қатъий ис-тиқозини ноан қутидор ҳам қизининг шартини қаттиқ турибди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Испирор этмоқ Қатъий талаб қилмоқ, ту-риб олиш. *Биз Ҳомидбойни ўзимизга куёв қилишдан ҳеч бир монелик кўрмаймиз.*

Испирор этмасликни — ўзимиз бундан сўнг эр қилмасликни билдириш. *Испирор этадир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

ИСПРОФ [a. إسراف — ортиқча, меъёр-дан ошди. ҳаражат қилиш] Нест-нобуд ҳолати. *Испрофнинг ўринсиз ёки ортиқча ишлатиш, исроф қилиш. Испрофга йўл қўймаслик. ■ Те-*

жам билан ишлатсанг, уй-рўзгоринг бут. Испроф билан ишлатсанг, ёмон кунни кут. «Қанотли сўзлар».

Исроф қилмоқ Бекорга (ортиқча) иш-латмоқ, нобуд қилмоқ. *Қуръони каримнинг «Асроф» сурасида «Бойлигингиздан ҳар қан-ча еб-ичинглар, аммо исроф қилманглар» де-ган огоҳлантириш бор. Газетадан.*

ИСРОФГАР Исроф қилувчи, исрофга йўл қўювчи. *Тантибойвачча каби исрофгар, бекорчи, қиморбоз куёвни Мирзакаримбой ҳар қанча ёқтирмаса-да, бир вақтлар катта қизининг ундан айрилиш тилагига тўсиқ бўлган эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ИСРОФГАРЛИК айн. **исрофгарчилик.**
ИСРОФГАРЧИЛИК Исроф қилиш, исрофга йўл қўйиш. *Бу ҳаражат, бу исроф-гарчиликка тоғ чидамайди, дўстим Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар.*

ИСРОФЛАМОҚ кам қўлл. айн. **исроф қилмоқ қ. исроф.**

ИСРОФЧИ айн. **исрофгар.**
ИСРОФЧИЛИК айн. **исрофгарчилик.**

ИССИЗ Иси йўқ, ис чиқармайдиган. *Ўртадаги катта манқалда яхши ўт олди-рилган иссиз саксовул кўмир лангиллаб ёниб турарди. М. Осим, Ўтрор.*

ИССИҚ 1 от Жисм таркибидаги моле-кулалар ҳаракати (ёниш, кимёвий реакция ва ш.к.) натижасида юзага келадиган ва жисмларни қиздирадиган, иситадиган ки-нетик энергия; иссиқлик, ҳарорат. *Қуёшнинг иссиғи. Оловнинг иссиғи. ■ Иссиқ бирмунча бўшаигандек туюлса ҳам, димлик заптида эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Шарофат-хон.. супанинг четига келиб ўтирди, оқ шоҳи рўмоли билан елтиниб, иссиқдан шикоят қил-ди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 от Касалликда юзага келадиган (кўта-риладиган) ҳарорат; иситма. *Офтоб ойим эрининг сўзини кучлаб тушди: Иссиғи бор, юзи ҳам қизариб, бўртиб турибди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Иссиғим кўнлигидан сув усти-га сув ичар эдим. М. Исмоилий, Фарғона т.о.*

3 сфт. Юқори ҳароратли, бирор манба ҳарорати билан исиган, қизиган; иссиқ ҳолатли. *Иссиқ сув. Ҳаво иссиқ. ■ Шундоқ иссиқ кунда қора қўйлак кийишидан азадор-лиги билиниб турарди. С. Аҳмад, Уфқ. Шер-бек унинг қўлини иссиқ кафтлари орасига олди. С. Анорбоев, Оқсой.*

4 сфт. Иссиқликни сақлайдиган, иссиқ тутадиган. [*Эғнида*] *Иссиқ ва янги пальто,*

оёғида ичи жун ботинка, қоракўл қалпоқ, қорни тўқ.. Мирмуҳсин, Умид. *Иссиқ кийинган йўловчилар дам-бадам бурун ва қулоқларини ушлаб, ўз ташвишлари билан югуриб-елардилар.* Ҳ. Усмонов, Сирли соҳил.

5 *от Қозон овқати, ниширилган (иссиқ) таом. Яхшиям шу кўшининг бор экан, дугонанг. Бошим ёстиққа текканда, ўзи, болалари ўтиб, бир қошиқ иссиқ қилиб беради, дўхтир чақириб келади.* С. Нуров, Нарвон. *Кечадан бери [Кумушининг] ичига иссиқ киргани йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳаммамиз деярли ҳар кун бир қошиқ иссиққа муҳтожмиз.* А. Қодирий, Кичик асарлар.

6 *сфт. кўчма Кишига хуш келадиган; ёқимли. Юлдузхон унга енгилгина бош ирғади ва бир кулиб қарадики, Муҳиддин шу вақтгача қизлар кулгисининг бу қадар жозибали, чиройли, иссиқ бўлишини сира учратмаган эди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *Луқмонча худди юмалагандай югуриб, медпунктга кириб бораркан, Элибек уни чақириб, бир иссиқ гап айтгиси келди.* А. Мухтор, Туғилиш.

Иссиқ жой (ёки ўрин) Ўзи яшаётган, ўзи ўрганган жой (ўрин). *Мавлон билан Наврўз ўз иссиқ жойларини ташлаб.. колхознинг пахтасини ғайрат билан тераётган ёшларнинг ишларидан ҳайрон қолдилар.* С. Айний, Куллар. *Сабаби бўлмаса, ким иссиқ ўрнини ташлаб, қум тепаликлари орасида саргардон бўлиб юради!* Мирмуҳсин, Меъмор. **Иссиқ жон** Тирик организм, жумладан, одам ҳаётида ҳар хил ҳолатларнинг юз бериши мумкинлигини билдиради, шуни қайд этади. *Иссиқ жон. Мен оғриб ётарман, бир қошиқ сувга муҳтож бўларман.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Иссиқ жон дейдилар, жон бўлса булар, Пайт келса, чечак ҳам сарғаяр, сўлар.* А. Орипов, Йиллар армони. **Иссиқ уриши (ёки элтиши)** Организмга узоқ вақт (давомли) иссиқ ҳаво ёки инфрақизил нурлар таъсир этиши оқибатида организмда иссиқлик бошқарилишининг издан чиқиши билан юзага келадиган ўткир патологик ҳолат. *Ёзда, саратонда ёки иссиқ бинода узоқ ишлаганда, иссиқ элтиши мумкин.* «ЎзМЭ». **Иссиғида** Вақти ганиматда. *Бува наридан-бери чойини ичиб, яна йўлга тушди. Омонатни иссиғида эгасига топшириш керак-ку..* Мирмуҳсин, Бир хумча тилла. *Ё бу уйдан иссиғида кетинг, ё хулқингизни тузатиб олинг!* Ҳ. Фулом, Тошкентлик-

лар. **Истараси иссиқ қ. истара.** **Кўзга кўринмоқ** 1) маъкул ва ёқимли кўри. *Дадаси дейман, дўстингиз Олимжонни мақтаб юборди-ю.. қизингиз бир нарслар экан-да, ҳайтовур, шу йигит к иссиқ кўринган эди.* О. Ёқубов, Чин бат; 2) танишдек кўринмоқ. *Ҳой, қаранг, кўзимга иссиқ кўринасиз. Ё Карим ака, мени танидингизми?* Н. ров, Шарқ тонги. **Одамнинг юзи иссиқ** кўзга тушганда, ҳар қандай ҳолат: одамнинг (инсоннинг) эътибори саъшини қайд этади. *Маҳмуд бобо бош топиб олиб, бошлаб сўжмоқчи эди. Лекиннинг юзи иссиқ-да, унга дуч келиб, к кўзига тушгач, анча бўшашиди.* Газетала **мирни иссиғида босмоқ айн. темирниғида босмоқ қ. темир.**

ИССИҚЛАМОҚ 1 Иссиқда қолмоқ ўтиб кетмоқ. *Иссиқлаб келдинг, соғичма.* ■ *Каримов, иссиқлагандан бўлса пальтосини ечиб олган.* Ҳ. Шамс, Душм

2 Иссиққа бардош беролмай қийна. *Қалмоқи сигирлар ёзда иссиқлаб қолас*

ИССИҚЛИК 1 Иссиқ ҳолат (дақ). *Қум барханлари силсиласи узра жим ҳарорат кўтарилар — бу ерда иссиқлик баланд бўлишига қарамай, Меъмор қимай нафас олар эди.* Мирмуҳсин, Меъ

2 айн. **иссиқ 1.** Реакторда бўладиги сиқликни чиқариб ташлаш учун икки турли система қўлланади. «Фан ва тур» *Кумуш иссиқлик ва электрни бошқа мларга қарганда яхши ўтказади, ёруғ яхши қайтаради.* Газеталан.

3 Халқ таъобатида: юқори калор таом, егулик-ичкиликлар (қазӣ, пиширинлик ва б.) *Ялтиз. Иссиқлик..* чиқарилган селига нича сирка қўшиб ич ички ағзоларда содир бўладиган қон қушини тўхтатади. К. Маҳмудов, Кўкд кўп. *Шарқ халқлари орасида овқат «иссиқлик» ва «совуқлик» деб бўлиб ҳам тилади.* Н. Исмоилов, Касалларни париш қилиш.

4 тиб. Қаттиқ терлаш ва тернинг с. бугланиши оқибатида ёки бирорта клик туфайли терида пайдо бўладиган кма, пуфакчалар. *Боланинг баданига шлик тошибди.*

5 кўчма Яхшилик, фойда, «ёруғ» *Дехқон бундан иссиқлик чиқишига ишон*

ич, асабийлашган ҳолда қичқирди. Ш. в. Бўрондан кучли.

СИҚСЕВАР Иссиқни севадиган, яхши ривожланадиган (дарахт, ш. к. ҳақида). Чой иссиқсевар ўсимлиги, катта майдонларда ўстирилади. Бодринг — иссиқсевар, ёруғсевар талабчан ўсимлик. «Фан ва турмуш».

СИҚ-СОВУҚ 1 Иссиқ ва совуқ; ҳар ражадаги ҳаво шароити. Улим этиб ўзинг аввал суяқлари жуда мўрт ва иссиқ-совуққа чиниқмаган гўдакни қолди. П. Турсун, Ўқитувчи. Оч қолиб, совуқ демай курашганимизни.. фароқлушни орзу қилганимизни хотирлашди. н. Ҳамза.

Ушма Ҳаётнинг яхши-ёмон, оғир-енгиллари, ҳар хил шароитлари. Юсуфбек ага: -Ўғим ёш, сен дунёнинг иссиқ-совуқлигини ва менинг ишонган кишимсан.. қаршиқидлаши.. қулоқлари остида тактиқдек бўлар эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар [Бошлик] Қирқ бешлар чамасида, анча ўстирилган, иссиқ-совуқни бошдан кечирди. С. Абдулла, Куёвлар, келинлар.

3 Иссиқ ва совуқ таомлар, кундалик истеъмолланган, ичиладиган нарсалар. Темирнинг ўғил-қизлари ахён-ахён унинг иссиқ-совуқидан хабар олиб туришарди. Қ. Кенжетаниш гул.

— Кишини гўё бирор кимсага «иссиқ-совуқ» ёки ундан «совитадиган» амал, дуо нарсалар. Далаю даштларда одамларнинг қилиб, эзибички ёзиб бериб, иссиқ-совуқ қилиб, бинойидек тирикчилик қилган. Ғ. Фулом, Шум бола. Кейинги кундан иссиқ-совуғи қор қилди, шекилли, оғирликка Марғилонни тилига олмаёқ қилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИҚ-СОВУҚЧИ этн. Иссиқ-совуқни қўриқмоқчи. [Юсуфбек хожи] Хотини-қизларини ҳамма вақт эшитар, иссиқ-совуқчи домла, хўжаларникида қўриқиб юришини ҳам билар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

СИҚХОНА 1 Ҳаммомнинг терлатадиган ражада иситиладиган алоҳида ҳолатдаги ҳанада юз ва сочларини силаб эслашнинг ҳозир сусайиб, ҳаво ҳаммомнинг ҳанадагидай дим бўлиб қолди. Ҳ. Нағматов, Мас чакмоқлар.

— Иссиқлик ёки ҳайвонларни совуқ вақт-вақтдан қўриқтириш учун қуёш нури билан

иситиладиган махсус ойнавон қурилма, бино. Парниклар ва иссиқхоналарда этиштирилган эртанги сабзавот. ■ Гоҳ идорада, гоҳ лабораторияда, гоҳ ўсимлик, гуллар ўстирилайётган иссиқхонада тўқнаш келиб қолишса, расмийгина саломлашиб ўтишади. С. Нуров, Нарвон. Қўшни маҳалладаги иссиқхона эгаси олтмиш минг сўм ойлик бермоқчилигини айтди. Газетадан.

ИСТАГАН 1 Истамоқ фл. сфлш. Истаган одамимни топдим.

2 айн. **исталган 2.** Магазинларда истаган нарсангизни топа оласиз. «Муштум». [Китобхонлар] Истаган вақтда, истаган китобини топиб олиб ўқийдиган шароитга эга бўлишлари керак. Н. Сафаров, Оловли излар.

ИСТАК 1 f Эҳтиёж ҳис-сезгиси; хоҳиш, майл. Бунга истаги йўқ. Истаги бор. Истак билдирмоқ. Ўз истаги билан иш қилмоқ. Истагага қарши чиқмоқ. ■ Инсоннинг эркига тўсқинлик қилиш ҳам, унинг истак ва интилишини поймол қилиш ҳам ваҳшийлик. П. Турсун, Ўқитувчи. Лекин кўнглида эса, қошки шундай бўла қолса, деган истак ҳужумчилик қилар эди. С. Зуннунова, Гулхан.

2 Ўзгага қаратилган, кимсага нисбатан бўлган яхши ният; тилак. Истак шуки, ёш авлод бўлсин Келгусининг ҳусни ва нақши. Э. Раҳим. ..чўпонни табриклашди, яхши истақлар билдиришди. Газетадан.

ИСТАК 2 Ток пояларини боғлаш учун ишлатиладиган новда (асосан, тол новдаси). Боғ очилганига бир ҳафта бўлди, боғбоннинг қўлида истақ. С. Аҳмад, Колхозда баҳор. Узоқ уйлаб ўтирмай, тут, қайрағоч ва тол каби дарахтлардан истақ чилпидим.. Истақларни белбоғимга қистириб, ишқомга кирдим. А. Қодирий, Жинлар базми.

ИСТАКЛИК Истақ бўладиган новда.

ИСТАЛГАН 1 Исталмоқ фл. сфлш. Исталган натижага эришилди.

2 Нарса, воқеа-ҳодисаларнинг ҳар бири истисносиз; хоҳлаган. Шанхайлик ишбилармон уста Мей Чокун оламнинг исталган нуқтасидаги маҳаллий вақтни кўрсатадиган соат кашф этди. Газетадан.

ИСТАЛМОҚ Истамоқ фл. мажх. н. Исталган натижага эришилди.

ИСТАМОҚ 1 Ихтиёр этмоқ; хоҳламоқ. Кўнглингиз нима истайди? Истаган нарсангиз топилади. Мен сизни ранжитишни истамайман. ■ Хайрибиби, Комилжоннинг

онаси — Мехрихонни қўмсаб, ҳасратлашиб ўтиришни *истаб* қолди. Д. Нурий, Осмон устун. *Лекин Гулчеҳра Султон билан Дилбар ўртасида гов бўлишни сира-сира истамасди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

2 шв. Ахтармоқ, изламоқ, қидирмоқ. Сиз кимни *истаб* эдингиз? ■ Зар қадрини билди заргар, Кошки заргар бўлса жононим; Зур машаққат бўлса ҳам агар, *Истаб* келса мени меҳмоним. Ё. Мирзо. ..ёнидан папирос чиқарди-ю, чўнтагини ковлаб, гугурт *истаб* қолди. С. Аҳмад, Сайланма.

ИСТАРА [ф. ستاره < ستاره — юлдуз]: **истараси иссиқ** Чехраси, юз кўриниши, ёқимли; хуш кўринишли, жозибали; юлдузи иссиқ. *Истараси иссиқ йигит.* ■ Халил жажжигина, *истараси иссиқ, сочлари кўнги-роқ, бўйи ўзига қарийб тенг келадиган дилкаш бир қиз билан танишди.* Туйғун, Дўстлик севинчлари.

ИСТАРАЛИ Юз тузилиши, қиёфаси ёқимли. Азизхон чинакамига *истарали, бутун вужудида аллақандай бир жозибга ўйнаб турарди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Ишқомда тугилиб, чайлада катта бўлган бу истарали йигит соҳибкорликни ўн беш ёшидаёқ эгаллаб, санъат даражасига кўтарган эди.* А. Мухтор, Чинор.

ИСТАРАПИЛ [р. стропила < строп — хода; том, шип] с. т. Томга ёпиладиган тунука, шифер ва ш.к. ни кўтариб турувчи қия тўсинлар. *Истаратил қурмоқ.*

ИСТАР-ИСТАМАС рви. Унчалик истаги бўлмагани ҳолда, унчалик хушламаган ҳолда. *Истар-истамас рози бўлмоқ.* ■ -Ҳа, шу ёқда ишим бор, — Мавлон ака *истар-истамас жавоб берди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Комилжон косадаги чучварадан истар-истамас еди-да, уни нарига суриб қўйди.* С. Зуннунова, Янги директор.

ИСТЕЪДОД [а. استعداد — тайёргарлик, тайёрлик; мойиллик; қобилият] 1 Ниҳоятда зўр ижодий қобилият; лаёқат. *Шоирлик истеъдоди. Истеъдод эгалари.* ■ Биласиз, бутун *истеъдодини халқ учун сарфлаган улуғ одамлар ўзларини гражданин деб атаганлар.* П. Қодиров, Уч илдиз. *Ҳар кимса ўз истеъдодига қараб ўздан кейин бирор из қолдириб кетиши керак.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Истеъдодли бола ҳар қандай оилада дунёга келиши мумкин, лекин ундаги истеъдоднинг намоён бўлиши..* «Тафаккур».

2 Истеъдод эгаси. *Истеъдод — жамиятнинг интеллектуал мулки.* «Тафаккур». Аср

бошида адабиёт саҳнасига чиққан *адам* римиз катта *истеъдодлар* эдилар. Газетта *Истеъдодларни ҳам халқ ўзи етказиб чиқарди, талантлар халқ ичидан етишиб чиқарди.* Газетадан.

ИСТЕЪДОДЛИ Истеъдодга эга бўлиб қобилиятли, лаёқатли. *Бизнингча, истеъдодли бола деганда, ноёб интеллектуал сифатга эга бўлган ҳамда жамият тарбиясини белгиловчи, ижтимоий қиммат билан билимларни мукаммал эгаллашга қобилиятли инсонни тушунишимиз лозим.* «Тафаккур» бур энди ўн тўққизга кирган ёш йигит ҳам, ниҳоятда *истеъдодли, ниҳоятда саркар* саркарда эканини Шайбонийхон айтди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

ИСТЕЪМОЛ [а. استعمال] — ишлатиб фойдаланиш; амалиёт, одат] 1 Иқтисодиётнинг маиший эҳтиёжлар учун ишлатиш: лаш, фойдаланиш. *Кенг истеъмоал маъносида.* *Истеъмоалдаги сўзлар.* ■ Тилимиздаги *истеъмоал* сўзлар даврлар ўтиши билан кўпайиб, *истеъмоалдан чиқиб кетади.* «Ўзбекистон тарбияси» дарслиги. *Эҳтимол, фикр-ақида ва жаксимон созларнинг дунёдаги барча лар мусиқий истеъмолида кенг тарқалган.* Газетадан.

2 Ёйиш-ичиш; қабул қилиш. *Ўз истеъмоал қилмоқ.* *Дори истеъмоал қилмоқ.* *Аъзоларнинг ўз истеъмоаллари учун эластик майда экинлари ҳам чакки эмас.* А. Қодиров, Обид кетмон.

Истеъмоал қилмоқ (ёки **этмоқ**) 1) Ёйиш учун фойдаланмоқ; қўлламоқ, ишлатиб қилиш. *Ёғчироқ кўп йиллардан бери ишлатиб қилинмай қолган бўлса-да, лекин ўз вафавуллодда роль ўйнаган.* Т. Қорини, Ҳаёт мактаби; 2) тановул қилмоқ; ичмоқ. *Сут, қатиқдан кўпроқ ишлатиб истеъмоал этилганми? Мирмуҳсин, Меъмор.* *Келсин, халқимиз севиб истеъмоал қиладиган савзавотлардан бири.* Газетадан.

ИСТЕЪМОЛЧИ Истеъмоал қилиш учун ишлатувчи, фойдаланувчи; харидор. *сулоат ишлаб чиқарувчилар билан истеъмоалчилар ўртасидаги шартнома муносабатини такомиллаштириш ҳам муҳим бўлиб турибди.* «Меҳнат».

ИСТЕЪМОЛЧИЛИК Истеъмоал қилиш, истеъмоал қилишга оид. *Ўз истеъмоал қилиш ташкилотларини бўлиб қўллаб-қувватлашни кеск*

и. *истеъмолчилик сармоя ёрдамини* Газетадан.

ТЕЪФО [a. استغناء] — кечириш ҳақида асос қилиш; вазифадан чекиниш, чиқариш [исташ] I Ҳарбий хизматчиларни қилиши, касаллиги ва б. сабаблар ҳарбий хизматдан бўшатиш.

II Ҳукуматнинг, унинг бошлиғи ё ёлдоҳида вазирларнинг ҳукуматга қаршилик билдирилиши, ҳукуматдаги вакил вакиллик иштироқлар туфайли ўз мансаби ва вазифадан кетиши, воз кечиши; ўз вазифадан зиммасидан соқит қилиш. *Ҳархартонинг энг яқин сафдошларидан муҳаммад ҳам президент истеъфосини қабул қила бошлади.* Газетадан. - *Истеъфода қабул этмайман, бориб вазифангиздан кетараверинг, — деди [амир].* М. Осим, *Дино қиссаси.*

Истеъфо бермоқ Мансаб-вазифасидан кетиш ҳақида муурожаат этмоқ. *Балки йиллик ҳукмронликдан сўнг Ин- президентини Сухарто истеъфо берди.* Газетадан. **Истеъфога чиқмоқ** Мансаб-вазифадан тўхтатмоқ, ундан кетмоқ. *Халқ яши- муҳаббат билан, демократик асосда сайлаган депутатларнинг истеъфога чиқишини талаб қилди ҳам адолат талабларига зиддир.* Э. Ёрғинов, *Истиклол йўлида. Ишбилармонларнинг истеъфоси бўлса, ё жойларини тополмай қолди, ё элбурундан истеъфога чиқиб қолди.* Х. Назир, *Ўтлар туташганда. Истеъфодаги Истеъфога чиққан, истеъфода қолган. Шартномавий муносабатларни тўғри қилиш учун... истеъфодаги тажрибали депутатларни ҳам жалб этдик.* Газетадан.

ИСТЕҲЗО [a. استهزاء] — устидан кулиш; кичик пичинг, киноя] Кимсанинг устидан кулиш, масхара қилиш; масхара, мазаҳ ва ш. к. одатда, гап-сўз, мимика ва ш. к. зарфида ётувчи ифодаси. - *Балки, бегингиз-тамалари хон қизидадир, — деди истеъзо билан Ҳомид.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар. Соддадил кампир унинг овозидаги истеъзосизмасдан, дарров кўзига ёш олиб, ҳасрат қила бошлади.* О. Ёқубов, *Ота изидин.* **ИСТЕҲЗОЛАНМОҚ** кам қўл. Масхара (истеъзо) ифодасини намоён қилмоқ. [Қураш] *Зайнабнинг бир ярим қарич осилиб кетди, қовоқ-дудоғига истеҳзоланиб, томоша қилар эди.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар.*

ИСТЕҲЗОЛИ Истеҳзо ифодали, замирида истеҳзо бўлган. *Унинг лўтти, юмалоқ*

юзларида истеҳзоли кулги пайдо бўлди. Ш. Фуломов, *Бўз ер уйғонди. Муҳаммаджонга доим илиқ муомала қиладиган Зуфар Ҳакимович бугун нега қўл бериб кўришмагани мана шу истеҳзоли саволидан билиниб турарди.* П. Қодиров, *Уч илди.*

ИСТЕҲЗОСИЗ Истеҳзодан холи. *Унинг кулгиси истеҳзосиз, самимий эди; ҳазиллари пичингсиз, қочирқлари аччиқ эмасди.* Ф. Мусаёнов, *Хури.*

ИСТЕҲКОМ [a. استحکام] — мустаҳкамлик, мустаҳкамланиш; муодофаа иншооти] I Ҳарб. Муодофаа, душмандан сақланиш учун қурилган мустаҳкам тўсиқ, гов. девор, қалъа ва ш. к. *Ҳарбий истеҳком. Муодофаа истеҳкоми. Дала истеҳкомлари. Истеҳком қурмоқ.* ■ *Сиз мардлар авлоди, сиздаги ғурур Пўлат найза каби ўткир, букилмас. Шунқор кўкрагингиз истеҳкомдан зўр.* Ф. Фулом. *Тоштемур бўлинмаси зиммасига душман истеҳкомларини портлатиш вазифаси юклатилган эди.* Назармат, *Жўрлар баланд сайрайди.*

2 Умуман, муҳофаза учун (мас., кум бўронидан сақланиш учун) ишланган қурилма.

ИСТИБДОД [a. استبداد] — ўзбошимчалик, зўравонлик; мутлақ ҳокимият] Мустабидларнинг маҳкумлар, мазлумлар устидан чекланмаган ҳуқуқига асосланган жабр-зулм, эзиш; шу асосга қурилган идора усули. *Тошкент халқи Азизбек истибдодидан ортиқ тўйди, кимдан кўмак сўрашни ҳам билмайди.* А. Қодирий, *Ўтган кунлар. Ҳатто Олий кенгаш Бухорода амирлик йиқитилганидан, истибдодга барҳам берилганидан қаноатда эканини баён қилибди.* Ш. Холмирозев, *Қил кўприк.*

ИСТИБДОДЧИ Истибдодга асосланган; мустабид, золим.

Истибдодчи ҳукумат Золим подшоҳ ҳукумати.

ИСТИЛО [a. استيلاء] — қўлга киритиш, эгаллаб, босиб олиш] Қурол кучи билан ўзга мамлакатни босиб олиш, забт этиш. *Араблар истилоси. Ажнабийлар истилоси.* ■ *Бухоро шахрининг ҳар ерида турли қурилишлар бошланиб кетди. Уларнинг энг йириги ва ҳатто мўғуллар истилосидан кейинги энг улкани Улуғбек мадрасаси эди.* Мирмуҳсин, *Меъмор.*

ИСТИЛОЧИ Истило этувчи ёки этган; ўзгаларнинг ерини, мамлакатини қурол

кучи билан босиб олган; тажовузкор. *Жуда қадим замонлардан туғилган бу дўстлик чет эл истилочиларига қарши биргаликда олиб борилган курашларда мустаҳкамланди. Газетадан. Бизнинг майда-чуйда ҳокимларимиз бир-бири билан иноқ бўлмагани, бирлаша олмагани сабабли, катта кучга эга бўлган истилочининг ҳамласига дош беролмадик. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ИСТИЛОЧИЛИК Ўзгалар мамлакатини қурол кучи билан босиб олиш, шундай мақсад йўлидаги хатти-ҳаракат, сиёсат; тажовузкорлик. *Истилочилик сиёсати. XIX аср бошларида қирғизларнинг ерлари ажнабий босқинчиларнинг истилочиликдан иборат интилишларининг объекти бўлиб қолган эди. Газетадан.*

ИСТИЛОҲ [a. اصطلاح] — одатдаги сўз қўллаш; атама, термин] эск. кт. Термин, атама. *Фалсафа истилоҳлари.*

ИСТИЛОҲОТ эск. кт. Терминология, терминлар, атамалар.

ИСТИНОД [a. يستناد] — суяниш, таянч; далиллаш, асослаш] эск. кт. Таяниш, орқа қилиш, суяниш; таянч, суянчиқ. *Давлатнинг истиноди. Истинод этмоқ.*

ИСТИНОДГОҲ эск. кт. Таяниладиган, беркиниладиган жой; таянч, орқа.

ИСТИОРА [a. استعارة] — қарз(га) олиш; сўзни ўз маъносидан бошқа маънода қўллаш] ад. Предметлар ўртасидаги ўхшашликка асосланган бадий кўчим.

ИСТИРОҲАТ [a. استراحت] — дам олиш, роҳат қилиш; танаффус] Дам олиш, ҳордиқ чиқариш; ҳордиқ. *У [Сидиқжон] ..истироҳат чоғларида рўпара келган тўпга қўшилиб, хурсандчилик қилар.. эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари. Бу ов Авазга катта истироҳат бахш этди. Ж. Шарипов, Хоразм. Фуломжон, узоқ йиллар оғир ётиб турган касалдай, баҳор ва ёз паллаларини қишлоқда истироҳат билан ўтказди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Истироҳат қилмоқ (ёки этмоқ) Дам олмоқ, ҳордиқ чиқармоқ. *Навоий.. тўнни ечиб, бир нафас истироҳат қилмоқчи бўлди. Ойбек, Навоий. У андак истироҳат этгани уйга кириб кетди. С. Сиёев, Аваз.*

ИСТИРОҲАТГОҲ Дам олиб, ҳордиқ чиқарадиган жой. *Гоҳ одамлар.. велосипедга миниб, шаҳардан ташқаридаги истироҳатгоҳ — булоқ буйига жўнайди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

ИСТИСНО [a. استثناء] — нарсалар гуҳидан бирортасини ажратиш; мустақил қилиш] рвш. Қонун-қондадан, умумий қонундан ёки қатордан, ҳисобдан тасниқ мустасно. *Умумий қондалар ҳамма вақт тиснога йўл қўяди. Эскурсияга ҳам боради, бундан фақат дежурликка қолган болалар истисно. Газетадан. ...ҳамиша зарур вақтларда ўз қондаларидан тиснога йўл қўяди. С. Айний, Эслатилар.*

Истисно қилмоқ (ёки этмоқ) Қонун қоида, тартиб, қатор ва ҳисобдан қилмоқ. *Дарҳақиқат, Йигиталининг қонун тиви, Шоди Мударрисовични истисно қилганда, ажойиб кишилардан иборат эди. Д. Дарий, Осмон устун. Ўзбекистонда (табиғат қонунларини истисно қилганда) бу йилларда жуда яхши чиқди. Газетадан.*

ИСТИСНОСИЗ рвш. Истисно қилмас мустасносиз, беистисно. *Бу йил истисно ҳамма хўжаликларда камидан икки йилга оидиган озуқа тайёрлаш мумкин. Газетадан.*

ИСТИСҚО [a. استسقاء] — сувга таъсир эттиёж; қоринга сув йиғилиши] тиб. Юз буйрак ва ш. к. нинг касалланиши натижасида тана тўқимасида, хусусан, терида сув қаватида сув тўпланиши. *Мен фаюқда ваччанинг хотини бўлар эдим. У киши ҳамда истисқо касали билан ўлди. Ғ. Фуломжон, Қирғизистонда суяниб турган суянишчи ва сариқ касалига фойдаланди. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.*

ИСТИФОДА [a. استفادة] — фойдаланиш; фойда олиш] Фойдаланиш, ишлатиш.

Истифода қилмоқ (ёки этмоқ) Фойдаланиш, ишлатмоқ, қўлламоқ, ишлатмоқ. *Улар оммавий, миллий адоват қўзғаб, уни ўз мақсадида йўлида истифода қилмоқчилар, бу сен ва мен ҳаром ўлиб кетамиз. С. Абдуллоев, Дохунда. ...инсонлар унинг билимларидан, қўлидан фойдаланиш истифода этадилар.. Газетадан.*

ИСТИФОДАЛАНМОҚ Фойдаланиш, истифода қилмоқ.

ИСТИФСОР [a. استفسار] — сўров, сўраш; хабар олиш] Изоҳ талаб қилмоқ; сўраб билиш. *Чол ҳозир боши берк кўнрада.. большевикнинг асли-насли ҳақида удан-узоқ истифсор талаб қиладилар. А. Қаримов, Кичик асарлар.*

ИСТИҚБОЛ [a. استقبال] — бирор нарсага ёки нарсани қарши олиш, кутиб олиш; келажак замон] **И** Келгуси замон, келгуси

қолат, ҳаёт; келажак. *На ҳозирги келгиларга қараганда, на истиқболи унга ҳеч нарса ваъдасиз. Ҳаёт ва келажак ҳақиқатдан ҳам келгиларга қанчалик мушкулот ва хатар қилган, бу жасоратни ҳуш қабул қилиш-дир, бу ҳаётнинг муҳаббатдан ҳам илгарилиги ва ҳаётнинг тақозоси шу эди.* А. Қолиқов, Мехробдан чаён.

1 Келгусига онд, келажак билан боғлиқ иш ва ш. к. *Яқун ва истиқболлар.* Газетадан. *Узаро манфаатли иқтисодий ҳам-роҳлик учун чинакам истиқболлар ҳам белгилашди.* Газетадан. *Бундан мақсад бу истиқболнинг қачон очилгани, қанча муддат истиқболнинг белгилаши ва, ниҳоят, уларнинг истиқболнинг аниқ белгилаши устида илмий иш олиб борилади.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 Қарши олиш, қаршилаш (ва унинг нифодаси). *Иигитали қадамни тез қилиш, негадир қиз истиқболига ошиқма-лиқ бўлиш, Осмон устун.* Чўлбобо истиқ-боллар ўринларидан турдилар, унга қарши кўрсатдилар. Х. Фулом, Феруза. *Бундан Ҳафиза келаятганини кўриб, қаршига юра бошлади.* Мирмуҳсин, *Алти солдат билан истиқболига чиқ-қилиш.* Аҳмад, Уфқ.

ИСТИҚБОЛЛИ Истиқболи порлоқ, кел-гилдан яхши умид қилса бўладиган. *Истиқболли ёш олим.* Истиқболли иш. **Истиқболли режа ва лойиҳаларга эса лозим да-қиқлик ва аниқлик берилмади. Газетадан. *Берилмаганидан бундан кейинги ишда яна-қамол, янада истиқболли бўлишига умид қилинган.* Б. Насриддинов, Санъат ошиғи.**

ИСТИҚБОЛСИЗ Истиқболи, келажаги ва умидидан яхши умид қилиб бўлмай-диган. *Истиқболсиз режа.*

ИСТИҚЛОЛ [a. استقلال] – мустақиллик, эркин бўлиш] Инсон, миллат, элнинг бошқаларга тобе бўлмай, ўз ичидан яшаши, ўзини-ўзи идора этиши, мустақиллик, эркинлик. *Миллий истиқ-бол.* **Истиқлолга эришганимиздан кейин миллатлик даврига муносиб янги қонунчи-лик ва вазифаси вужудга келди. Газетадан. *Истиқлол йилларида қишлоқ хўжа-лик ва мушкуллари етиштириши борасида ҳам истиқлолнинг мавқеи анча кўтарилди.* «Фан ва техника».**

ИСТИҚОМАТ [a. استقامت] – тўғрилиқ, тўғрилиқ; тўғрилиниш; бирор жойда

бўлиш]; **истиқомат қилмоқ** (ёки **этмоқ**) Би-рор жойда ҳаёт кечирмоқ; яшамоқ, турмоқ. *Бундан бир неча йил бурун аёллар, гўдаклар истиқомат қилган ертўла.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Кўчат ўтқазилди.. ўзимиз истиқомат қилаётган ҳовлидан.. бошлайлик.* «Гулистон». *Биздаги маълумотларга қараган-да, ноқонуний савдо билан шуғулланувчи шахсларнинг аксарияти шу туман ҳудудида истиқомат қилади.* Газетадан.

ИСТИҚОМАТГОҲ Истиқомат қилина-диган жой, турар жой. *Воҳадаги истиқомат-гоҳларнинг мустаҳкамланганлиги.. Хоразмнинг сиёсий ҳамда иқтисодий жиҳатдан Ўрта Осиёнинг бошқа ҳудудларидан ажралиб қол-ганлигини кўрсатади.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сирин.

ИСТИҒНО [a. استغناء] – эҳтиёжсизлик, бадавлатлик; ноз-қарашма қилиш] **1** Муҳ-тож бўлмаслик (эҳтиёж сезмаслик) ҳис-туйғуси, шундай ҳис-сезгилари муносабат, ҳолат. *Эгасининг одамгарчилиги ҳар қанча катта бўлганда ҳам, меҳмонларинг.. истиғ-но ва виждон доирасидан чиқмаслиги лозим.* А. Қолиқов, Обид кетмон.

2 Гўзал қилиқ билан тортиниш; ноз. *Нуқра Давроннинг ўзига қадалиб турган кўзларига: «Менга мунақа қараманг», деган-дай истиғно билан боқди-ю, бармоқларини силкиганча, дарахтлар орасига шўнғиб кет-ди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. *-Бас, бас-э! – деб Қирмизхон истиғно билан чимирил-ди.* Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ИСТИҒНОЛИ Истиғно ифодаловчи, истиғно билан. *Истиғноли қараш.* **Истиғноли** Қир-мизхон бўлган лабларини истиғноли бурди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришталар.

ИСТИҒНОЧИ Истиғно қилувчи; ноз-ли, қарашмали.

ИСТИҒФОР [a. استغفار] – гуноҳни кечи-ришни, афв этишни сўраш] Худодан гуноҳ-ни кечиришни сўраш, қилган гуноҳларига тавба изҳор этиб, «астағфируллоҳ!» дейиш.

Истиғфор айтмоқ (ёки **келтирмоқ**) Гу-ноҳни ўтишни сўрамоқ, «астағфируллоҳ» демоқ. *У [аттор] из қидириб, эшоннинг дар-возасигача келса ҳам, эшондан шубҳа қилиши гуноҳ бўлганидан, истиғфор айтиб, қайтиб кетган.* Ф. Фулом, Шум бола. *Дилинғиздаги васвасаларни ҳайданг. Истиғфор айтдинг.* К. Яшин, Ҳамза.

ИСТИХОЛА [a. استحالة] – бир ҳолатдан бошқасига ўтиш, ўзгариш; мумкин эмаслик] Андиша, мулоҳаза ҳисси; торгиниш. *Шарофат хола ўйининг охирига етмас.. лекин истиҳола билан индамас эди. Ё. Шукуров, Орзулар. Келин-ку янги тушган оилада истиҳола билан кескин ҳаракат этолмагандир. Аммо йигит-чи? «Муштум».*

Истиҳола қилмоқ (ёки **тортмоқ**) Шундай ҳисни туймоқ. *Муса зарда билан бурилиб, Бўтага еворгудек бўлиб тикилди, айтадиган гапи уятлироқ экан шекилли, аёллардан истиҳола қилиб айтолмади. С. Аҳмад, Хукм. Жуда истиҳола тортиб, пешонамдан тер чиқиб кетди. Ф. Фулом, Тирилган мурда. Бироқ шундай фильмлар ҳам борки, гоҳида уларни кино дейишга истиҳола қиламиз. Газетадан. Истиҳолага бормоқ айн. истиҳола қилмоқ. Чувак юзли йигит сира истиҳолага бормай, яна гапирга кетди. Газетадан.*

ИСФАҲОН [ф. اصفهان – Эроннинг марказий қисмидаги шаҳар номи]; Исфаҳон пўлатидан ясалган қилич; ўткир қилич. *Белда кескир исфаҳон. «Равшан». Бир солар исфаҳон – ўткир қиличди, Обру бер деб, хипча белга боғлайди. «Ойсулув».*

ИСФАҲОНИЙ Исфаҳонга мансуб, Исфаҳонда ёки Исфаҳон пўлатидан ясалган. *Бобур.. Малик Хожгага уч ҳафта муқаддам ўз кўли билан исфаҳоний қилич тортиқ этган эди. Х. Султонов, Бир оқшом эртаги.*

ИСЧИРОҚ 1 Пилик ёки пилта билан, ёғ қуйиб ёқиладиган лампасиз чироқ. *Зигир ёғи қуйилган исчироқнинг шуъласидан жувозхона ичи қизғин қоронғи эди. Н. Фозилов, Оқим.*

2 дин. Азиз-авлиёлар ўтган жойларга маълум вақтларда ёқиладиган чироқ. *Холжон хола ҳар икки ҳафтада чилтонларга атаб шавла қилади, исчироқ билан куймаланади. Ғайратий, Довдираш.*

ИСҚАРЛОТ [итал. scarletto < лот. scarlatum – тўқ қизил рангли қимматбаҳо газлама < a.+ф. اسقرلات] эск. Қирмизи, тўқ қизил қимматбаҳо мато ва шундай матодан тикилган кийим (асосан, чакмон). *Тез бўл, исқарлот жомани кийгил, дасторни ўрагил! Ойбек, Навоий. Қим билади.. Машҳадийнинг силлиқ назми валинеъматнинг кўнглини шундай асир қиларки, у исқарлот чакмон ҳам инъом қилиб юборар! Ойбек, Навоий.*

ИСҚИРТ 1 Жуда ҳам кир; яғир, ифлос. *Бекнинг кўзига бўйнига тўрва осган юпун аёл*

кўринди. Кўйлаги йиртиқ. Оптоқ билан исқирт. Х. Фулом, Мащғал. Ҳовлида тўқ кўнмай хизмат қилиб юрган пахмоқ исқирт кийимли ёш-қари хотинлар ҳақидагина. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Шундай ҳолатга нисбатли ҳақсиз билдиради. *Мингбоши ўрнидан даст тортди. Қудратга ўдағайланди: -Йўқол кўзи исқирт! М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 кўчма Чиқит, кераксиз (нарсга, кўчма) *«Исқирт бўлиб лақиллаб юраманми».* да, орқамдан ўпкасини қўлтиқлаб юргазумовга турмушга чиқиб олдим. Ғай Довдираш. 20 кишига мўлжалланган бўлганга.. 150 килограмм нон олиниб, шу 150 килограмми исқиртга чиқаркан. Газет

ИСҚОТ [a. اسقاط] – олиб ташла қилиш, соқит қилиш] **1 дин.** Қилин ноҳни ювиш ёки бало-офатни дафн этишда ажратилган пул, нарсга. *Ҳожга тортиқ қилиш учун бир тўп докга олиниб, шу тўпга берилган пул, нарсга. Газетга топширди. С. Айний, Дохунда.*

2 дин. Ўлган кишини нариги тортадиган азобдан қутқариш учун қилинган пул, нарсга. *Абдуражаб қилган важоҳатли чол қазо қилиб, исқотрилганида, пир-эшон ҳазратлари ҳақда шу чолнинг «гуноҳларини сотиб олишдан эззуликдан эътиборли мулкдорларисига аралаша бошлаган экан. А. М. Опа-сингиллар.*

3 Муайян нарсга-буюмнинг нархи оғирлигидан кам миқдорни белгилмай тириш; ана шу камайтирилган нархга оғирлик; сийлов.

ИСҚОТИ 1 Исқот қилинган, берилган, қўйилган нарсга.

2 Шу нарсгага нисбатли ҳақоратни билдиради. *Атторнинг эшаги ўйлаб қараса.. аттор ҳар кунни азот юк ортади, ўзи ҳам минади, «хи, 1 деб, икки биқинига тепади. А. Қаҳрон фон Ринг. Пора билан, пул билан мумкин эди.. Каминда эса ўша исқот эди. Ш. Холмирзаев, Қил кўп.*

ИТ 1 Уй-рўзгорни қўриқлаш, саваб ва мақсадлар учун сақланадиган оёқли сугэмизувчи уй ҳайвони. *Кў Ов ити. ■ Катта темир дарвоза чўзилиб ётган хирсдай ит бошини ириллади. А. Қаҳдор, Бошсиз одам*

2 Шу ҳайвонга нисбатланувчи ҳақорат билдиради. *Азизбек қаршисида қўл боғланган дарвоза бегига бақирди: -Нега кетирасан, дарвоза устига чиқ, ким экансан?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Халқ тоқимасиз гувуллайди: -Бу ёққа чиқ, Ойбек, Танланган асарлар.*

3 *Эмган сўж.* Итвачча, итдан тарқаган. *Эмган кел, ит эмган! — деди мингбоши, мингбошиларини ола-була қилиб.* М. Исмоилов, *Танна т.о.*

4 *Итчи* Бировнинг манфаатларини қўқиб, бошқаларга зулм ўтказувчи **ИТЧИ** малай. *Мусулмонқулнинг ити бўлмаса, мингдан мингбоши бўларлик одам қуриб қолди ми, дейман.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Келтинг, шердаргоҳнинг ити, тортинманг, мингга ўтинг.* К. Яшин. Ҳамза.

5 **ИТЧУЛ** йил ҳисобида ўн биринчи йил исми. *Итчул.* Унинг йили ит.

6 **ИТЧИЛ** йили Мучал йил ҳисобида ўн биричи йил (*қ. мучал*).

7 **ИТЧИЛГА ИТ КУНИНИ СОЛМОҚ** Роса қийнабди, ўта азоб-қийноққа солмоқ. *Улар қийнабди, итнинг бошига ит кунини солибди: -Итнинг ити қийнабди, ўлдирибди; пахта экмабди — ўлдирамай, деб дўж урибди.* Ҳ. Турғунбоев. Ҳаётим қиссаси. **Бўйнидан боғланган ит**

8 **ИТЧИЛГА ЯРАМАС** Хоҳиши бўлмаган қилдирилганнинг билан иш бермайди, деярнода ишлатиладиган мақол. **ИТ АЗОБ-ҲОЯТДА ҚИЙИН,** машаққатли ҳолат. *Биласанми сен бу ўзбошимчалигинг билан ит азобига солишингни?* К. Яшин, [Ҳожар:] *Ит азобиди кечани кундузга азобат қила-қила, энди юрт орасида шер қилди деганда, обрўни тўкиб қўйсам, қанчалик қийин!* Ҳамза, Паранжи сирлари. **ИТЧИЛГА ЯРАМАС** Назар-эйтибордан қолган, эйтилмай қилган шахс ёки нарса ҳақида, нисбатан қўлланади. *-Бувижон, бувижон, ит боқмайди-ю, аммо ўз билганини боқмайди.* — деди кампир буви Пулатжон ака-какир. Мирмуҳсин, Умид. **ИТ ТЕГДИ** ёки **ИТ ТЕКДИ** Нопок, ҳаром бўлди (номусига тегилди, эёл ҳақида). *Қай юз билан боқаман унга? -Итнинг кечирармикан? Кечирмас! Ахир менга ит тегди.* С. Аҳмад, Ҳукм. **ИТ ҲАСРАТДА** айн. **ИТЧИЛ** (да). **ИТДАН СУЯК ҚАРЗ** Қарзи жуда кўп, қарздан қарз. **ИТИНИНГ ТУВАГИ ОЛТИНДАН** жуда ҳам бой, ошиб-тошиб кетган бой. **ИТЧИЛ** кейинги оёғи Иш-фаолият ва ш. к. да

қатордагилардан (бошқалардан) энг охирида эканликни билдиради. *..бирор хунар-пунар ўргансин. Йўқса.. итнинг кейинги оёғи бўлиб қолади.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **ИЧНИ ИТ ТАТАЛАМОҚ** (ёки **ТИРНАМОҚ**, **КЕМИРМОҚ**) айн. **ИЧНИНИ МУШУҚ ТАТАЛАМОҚ** қ. **ИЧ.** Ниҳоятда безовта бўлмоқ, тинчсизланмоқ. *Шу вақтгача шоирнинг ҳаёти учун қўрқиб, ичини ит тирнаётган вазир енгил нафас олиб, жавоб ўрнига бош эгиб қўйди.* М. Осим, Зулмат ичра нур. *Чой ичаётиман-у, хавотирдан ичимни ит таталаяпти.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Бироқ ичимни ит кемирапти.* С. Сиёев, Ёруғлик.

КАМБАГАЛНИ ТУЯНИНГ УСТИДА ҲАМ ИТ ҚОПАДИ Иши юришмаган, омадсиз киши ҳақида айтиладиган ибора.

ИТАЛГУ айн. **ИТОЛГИ.**

ИТАЛЬЯН 1 Италия туб аҳолисининг номи.

2 Италия халқига мансуб. *Итальян тили.* *Итальян аёли.*

ИТАЛЬЯНЛАР Италиянинг туб аҳолиси, итальян халқи.

ИТАЛЬЯНЧА 1 Италияларга, уларнинг тили ва маданиятига оид. *Итальянча қўшиқ.*

2 Италия тили. *Сиз итальянча(ни) биласизми?*

ИТАРМОҚ Ўзидан нари томон сурмоқ ёки суришга ҳаракат қилмоқ. *Стolni девор томонга итармоқ.* *Пиёлани столнинг ўртасига итариб қўймоқ.* ■ [Йўлчи] *Ички бир жасорат билан эшикни итариб, уй ичига кирганини сезмай қолди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Одамлар бир-бирларини итариб, қоқилиб, зўр бўрон билан олдинга югурди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КЎКРАГИДАН ИТАРМОҚ Йўлатмай, яқинлаштирмай, қўшмай ҳайдамоқ. *Шундай ёмон кунда биз билан бирга бўлган ҳар қандай одамни қадрлаш керак, кўкрагидан итарсак яхши эмас.* Мирмуҳсин, Меъмор.

ИТБАЛИҚ Сувда ва қуруқда яшовчи (амфибия)ларнинг тухумдан чиққан муртаги. *Қурбақа тухуми уруғлангандан сўнг, ундан итбалиқ чиқади.* «Зоология» дарслиги.

ИТБЎЗ Итга ишқибоз, ит боқувчи. *..биласизлар-ку, ўлардек итбозман.* *Уйдаги итларим билан сувда олишавериб, уста бўлиб кетганман.* Х. Тўхтабоев, Сарик девни миниб.

ИТБУРУН Майда қизил нордон мевали бута ва унинг меваси; наъматакнинг бир тури. *Йигирма қадамча чапроқда, қуюқ ит-*

бурун буталари ичида булбул сайрай бошладди. С. Кароматов, Олтин кум.

ИТВАЧЧА I Итнинг боласи, итдан туғилган (ёш болага нисбатан қўлланади). Нуқул итвачча дер эмиш. Астағфирулло, ўз боласини, ўзи туққан болани итвачча деса-я! А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Шу маъно билан (асосан, ёшларга нисбатан) ҳақорат учун қўлланади. Шошмай тур, ҳали у иззатини билмаган итваччани тутиб, адабини бермасам, Мадумар отимни бошқа қўйиб юбораман. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИТВОЙ с. т. Ёш шахсга нисбатан маълум даражада эркаловчи муносабатни билдиради. Эй, итвой, ахир айтяпти-ку, хатни тутнингми, толнингми каллагига қўйсин, деб. Ҳамза, Паранжи сирлари.

ИТЁҚА: итёқа кўйлак Тўғри, тик ёқаси бўлган кўйлак (яктакка нисбатан). Калта, итёқа кўйлакнинг устидан энли камар боғлаб, тўплонча тақиб олган қоп-қора.. бир киши сўрига чиқиб, халққа ваъз айтди. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар. Учинчи киши.. итёқа қалин кўйлак сиртидан енгил яктак кийган. С. Сиёев, Аваз.

ИТИРҚИН(И) с. т. Жуда ҳам бетартиб; қаровсиз. Уй итирқини бўлиб кетибди. Туну зулмат қоришиқ эди. Итирқин ер эди хокисор. М. Али, Боқий дунё.

ИТЛИК Итга хос хатти-ҳаракат, қилиқ. Бас, йиғлама, золимлар кўп.. уларнинг шундай номаъқулчиликлари, итликлари бўлиб туради. Ойбек, Болалик.

ИТМОМ [a. إتمام — тамомлаш, якунлаш; тамом бўлиш] эск. кт. Сўнг, охир.

Итмомига етмоқ Охирламоқ, тугамоқ. Бундан сўнг маросим итмомига етиб, Анвар секин-секин орқаси билан юриб, биринчи хонага ва.. даҳлизга чиқди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ИТ-МУШУК Бир-бири билан ҳеч чиқишмайдиган, жанжалли муносабатга эга. Улар бир-бири билан ит-мушук.

Ит-мушук бўлмоқ Жанжаллашиб фикл-лашмоқ, ит билан мушук қаби олишмоқ. Баъзан бир ота-онадан дунёга келиб, бир-бирига меҳр-оқибатсиз, таъбир жоиз бўлса, «ит-мушук» бўлиб яшовчи ака-ука, опа-сингилларни кўраимиз. Газетадан.

ИТОАТ [a. إطاعت — бўйсунуш] Кимсанинг айтганини қилиш, амрини бажариш,

бўйсунуш; тобелик. Юзидан мулоҳазарига итлоат, тўғрилиқ маънолари турган бу хотин — қутидорнинг рафи — Офтоб ойим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Итоат қилмоқ (ёки этмоқ) Бўйсунуш ҳукмига юрмоқ. Араббойнинг ёши ўн еттида, гавдаси ҳам каттароқ бўлган ҳамма болалар унга итлоат қиларди. П. сун. Ўқитувчи. Бугундан эътиборан И. диёр тўра Хива хонидир. Ҳамма янги сўзсиз итлоат қилишга мажбур. Ж. Шар. Хоразм. Амрига итлоат этмайдиган болаларга мажбур қилди. Э. Усмонов. Етти кунлар қонунга энг итлоатгўй кишилар ҳам надилар. Газетадан.

ИТОАТГЎЙЛИК айн. итлоаткорлик. **ИТОАТКОР** Итлоат қилувчи, итлоат қилмайдиган кимсага бўйсунувчи, тобе. Аҳмад Ҳуссейн дин бадтар ожиз, забун, ҳаммаша тақдирлардан атқор, фирт саводсиз бу деҳқоннинг малаика хайрон қолди. Ойбек, Нур қилган.

ИТОАТКОРЛИК Итлоат қилиш ҳусуси, хусусияти. — Совуқ қотдингми? — С. жон унинг елкасига қўл ташлаб, ўзи келди. Ойсулув итлоаткорлик билан Сувоғи кўкракига бош қўйди. С. Анорбоев. Оқсиз.

ИТОАТКОРОНА Итлоаткор ҳолати, итлоаткорлик билан. Пошша хола тез ўзгариб ёнида баланд жуусасини итлоаткорона турган Дороббекка кўзи тушиди. Д. И. Осмон устун.

ИТОАТЛИ Итлоат қиладиган. Бўйсундиган. Итлоатли бола.

ИТОАТСИЗ Итлоат қилмайдиган. Бўйсунмайдиган. Итлоатсиз бола.

ИТОБ I [a. عتاب — таъна, маломат, танок] Таъна, маломат, танбеҳ. У. бир итлобдаёқ ота-она гуноҳига тавба қилди ҳозирланар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИТОБ II с. т. Сургун. Итлоб қилиш. **ИТОБОМУЗ** [a. + ф. عتاب آمين — таъна, ўхшаш, таъна аралаш] Таънали. У. кундан итлобомуз сўз, аччиқ хитоблар келди эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИТОЛҒИ Лочинлар оиласига мансуб ов қуши сифатида фойдаланиладиган қич қуш. Қистаса, ўтади итолғи қуш «Гулнорпар».

ИТОҒИЗ Сигирқуйруқдошлар оиласига мансуб, гули итнинг оғзига ўхшаш айиллик ўсимлик ва унинг гули.

АШША Уй ҳайвонларида бўлади-
дидарот. [Жўра] Отнинг яғрини
итта итпашиани тутиб, сўка-
шоинаси билан эзди. Ойбек, Тан-
лар.

ЕК айн. болтирик.

ЕРБИЙ [лот. ytterbium < Швеция-
бю (Ytterby) қишлоғи номидан]
даврий системасининг III гуру-
химёвий элемент; оқиш кул-

ив. Ўткир. Алим бува оқ, ўсиқ
даги ҳали ёш кўринган иттик
арққа тикди. М. Исмоилий,

АНАК Қоқидошлар оиласига
иллик ўт ўсимлик (тиббиётда
батади кенг қўлланади).

ОҚ [а. إتفاق] — бир фикрга ке-
шартнома; мослик; тасодиф)
жамият, синф ёки давлатлар-
да иш олиб бориш учун тузган
бирлашма, уюшма. -Ахир, бар-
лар бирлашиб, иттифоқ тузса-
? — деди Нигор хоним. П. Қоди-
ли тунлар.

Узаро яхши муносабатли; иноқ,
иттифоқ оила. Улар бир-бири билан
иттифоқ бўлмоқ. ■ Кўнгиллари
ин. Узаро дўст, иттифоқ, ҳам-
биздек бош бўласин. Ҳ. Фулом,
ида. Иттифоқ эл сира кўрмас
Улихиромон».

ОҚКАН айн. иттифоқо.

ОҚДОШ айн. иттифоқчи. Барча
давлатлар.

ОҚЛАШМОҚ Иттифоқ, аҳил
қ; аҳиллашмоқ, иноқлашмоқ.

ОҚЛИК Иноқ, аҳил муноса-
... насиҳатгўйликка ўтди: -Ит-

инглар. ҳар бир ишда иттифоқ-
П. Турсун, Ўқитувчи. Мамлака-
иттифоқлик, баҳамжиҳатлик,
сув ва ҳаводай зарур. Ойбек, Нур

ИФОҚО [а. إتفاق] — тасодифан, но-
ш. Кутилмаганда, тасодифан,

Иттифоқо учрашиб қолдик. ■

бошқармада иш авж олиб кет-
Қандолатхон ҳафталаб ишга

Мирмуҳсин, Ҳикоя ва қиссалар.

ИТТИФОҚЧИ I Ҳамкорлик қилувчи,
иттифоқликда бирга ҳаракат қилув-

чи; ҳамкор. Раис учун бўрон яна битта ит-
тифоқчи топилганлиги билан барабар эди. Ш.
Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Бир иттифоқдаги. *Ўзбекистон аҳоли-
сининг моддий турмуш даражаси собиқ ит-
тифоқчи республикаларнинг кўпчилигидаги-
га нисбатан анча яхшидир.* Э. Юсупов,
Истиклол йўлида.

ИТТИҲОД [а. اتحاد] — бирлик, бирга-
лик; бирлашиш, қовушиш] эск. кт. Итти-
фоқ, бирлашма, уюшма. *Туркистон бўйлаб
хил-хил жамиятлар, иттиҳодлар туғилган-
ти.* Ойбек, Улуғ йўл.

ИТТРИЙ [лот. yttrium < Швециядаги
Иттербю (Ytterby) қишлоғи номидан] Мен-
делеев даврий системасининг III гуруҳига
мансуб кимёвий элемент; оқиш кумушранг
металл.

ИТУЗУМ Оқ гулли, майда қора ёки
қизил мевали бир йиллик ёввойи ўсимлик.

ИТФЕЪЛ Феъли жуда ёмон, жуда ҳам
бадфеъл. *Вақфда ҳали ер кўп.. лекин ҳамма-
си итфеъл кишиларнинг чангалида.* Ойбек,
Улуғ йўл.

ИТЧИЛИК I Ит зотларини боқиш ва
кўпайтиришдан иборат хўжалик тармоғи.

2 айн. итлик.

ИТХОНА Ит турадиган жой, ит учун
қурилган хона.

ИТЯЛОҚ шв. I Итга овқат бериладиган
идиш, итнинг туваги. *Ташиқаридан итялоққа
ўхшаш кир қозонча олиб кириб, ёғ чучита бош-
лади.* Х. Тўхтабоев, Беш болали йигитча.

2 сўк. Шу идишга нисбатли ҳақоратни
билдиради. *Кампир уйда жаврар, қизини қар-
ғар эди: -Э, ўл, итялоқ! Дайди итнинг тум-
шугини ёғ қилмай ўл!* А. Қаҳҳор, Кўшчинор
чироқлари.

ИТҚИТМОҚ шв. Ирғитмоқ, ирғитиб
ташламоқ. [Бухгалтер] *Елкасидаги оғир юкни
итқитган одамдек, атрофга енгил назар
ташлади.* Ш. Фуломов, Ташаббус.

ИТҚОВУН I Палаги ва меваси қовунга
ўхшаш ўсимлик, ёввойи қовун.

2 с. т. Кавар. *Фишкўприк ёнбошидаги ҳам-
момнинг гумбазларини пўтанак босиб кетган,
масжид пештоқидан то ергача осилиб туш-
ган итқовуннинг палаги қуриб қолган.* С.
Аҳмад, Ҳукм.

ИФЛОС [а. إفلاس] — қашшоқлик, нота-
вонлик; ҳеч нарсаси қолмаганлик; омадсиз-
лик; обрў-эътибори қолмаганлик] I Нопок

нарсалар билан булганган; булганч. *Ифлос ҳовли. Ифлос ариқ.* ■ *Отхона ичидан ифлос курак ва сунурги кўтариб Жўра чиқди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Кир босган; кир, исқирт. [*Ҳаммолларнинг*] *Белида, елкасида.. узук-юлуқ арқон, кийимлари жулду, ифлос.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўйма Ҳар қандай ёмон, қалб ишга юрадиган; нопок. *Ифлос одам.* ■ *Йўқол, дедим, йўқол, тулки! Қолхозимизда сендек ифлосларга нон йўқ!* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

4 Шундай одамга нисбатли ҳақоратни билдиради; ярамас, разил, палид. [*Чўпон қозига:*] *Туфу, ифлос! Ҳали сенми шунча хотин билан тагин бировларнинг ҳарамига кўз соладиган?! Ҳамза, Майсаранинг иши.*

5 Одобдан ташқари; ярамас, ёмон. *Ууйнинг у ёғидан бу ёғига бетоқат юриб, ифлос гапларни оғзига тўлдириб сўқинди.* Ҳ. Гулом, Машғал.

ИФЛОСЛАМОҚ Ифлос қилмоқ, булғатмоқ. *Қор эриб, расталарни жуда ифлослаган, ҳамма ёқ тилч-тилч лой, балчиқ, сув.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИФЛОСЛАШМОҚ 1 Ифлос ҳолатли бўлмоқ.

2 Ифлосга хос хусусиятларга эга бўлмоқ, эга бўла бошламоқ.

ИФЛОСЛИК 1 Ифлос ҳолат. *..тоғора ва қозонлар тартибсиз ҳолда ётарлар, қозон теваарагида уймалашмоқда бўлган товўқлар бундаги ифлосликни яна бир қат оширмоқда эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ифлос кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат, хусусият. *Унинг қўлидан ҳар қандай ифлослик келади.* ■ *..бу одатни ҳаммиша ваҳшийлик, ифлослик деб билдим.* Газетадан.

ИФО [а. *إفء*] — бажариш, адо этиш; ваъдага вафо қилиш] *эск. кт.* Бурч ва ваъдани бажариш, адо этиш. *Фосиҳ афанди.. туллаган қошларини ғурур билан чимириб, ўз зиммасига тушган шарафли вазифанинг ифосига бошлади.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ИФОДА [а. *إفءة*] — англатиш, ўргатиш; хабардор қилиш; ифодалаш, баён қилиш; кўрсатма] 1 Билдирувчи, акс эттирувчи нутқ бирлиги: сўз, ибора, гап ва б. *Ўқитувчи қисқа ифодада кўп фикр айта билиш маҳоратига эга бўлмоғи лозим.* Р. Усмонов, Одобнома. *Бу сўз борлиғининг, бутун қалбимнинг Ифодаси бўлиб қуйилар тилга.* Зул-

фия. *Ифода сиққлиги шеърда муҳим лалардандир.* «Ёшлик».

2 Акс эттирувчи ёки мужассамланган чирокларнинг белги, ҳолат, рамзи. *Қардош мамлакатлар адабиёти ва санъати декадалари — жонлар дўстлигининг ифодасидир.* ■ *Ўзи халасиз, — деди Сидиқжон унга маъна ташлаб; унинг бу қарашда чексиз дорчилик ифодаси бор эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари. *Чехрасига қалқиб аламли ифодани яширишга уриниб.* Қаради. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қўл

3 Бирор математик боғлигининг бирор чирокларнинг аналитик ифодаси. *Алгебраик ифода.* *Пифагор теоремасининг математик ифодаси.* *Ифодани ечмоқ.*

ИФОДА ЭТМОҚ (ёки қилмоқ) Сўз, гап, ибора ва бошқа восита билан билдириш, англатиш, ифодаламоқ. *Гўё у биргина сўз ва бошқалар билан бу одамлар орасида муносабатлар моққа мажбур бўлдиғи ҳаётининг боғлигини ифода қилмоқчи бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Сидиқжоннинг ишга шайишга ўхшаган, лекин ҳеч қандай нони ифода этмаган бир нарса пайдо бўлди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари.

ИФОДАВИЙ Ифодага оид. *Ифодавий воситалар.*

ИФОДАВИЙЛИК Ифода этиш воситаси билан боғлиқ бўлган илмий, ижтимоий ва адабий тарғиммасида ҳаётнинг илмий-адабий масалаларни ечишга қўл келлади. Ф. Саломов, Таржима назарияси

ИФОДАЛАМОҚ 1 Ўзида акс эттирувчи мужассамлантирмоқ, англатмоқ, баён қилмоқ. *Унинг мардона очик пешонасида эгилмас қошлари чуқур ўйни ифодалади.* Ойбек, Кўёш қораймас. *Олахўжа жойида тебрани ва ғирромликни ифодалаган бир тарзда кулумсираб, қассобонадади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Сўз билан баён қилмоқ, англатиш, таъбирламоқ. *Элмурод мактабга етган дардини икки оғиз сўз билан ифодалади.* *..хайрлашмоқчи бўлди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *..муҳими, фактларни куруқ қайд қилмай.* *..бадий таъсирли ифодалашдадир.* Н. Сиров, Жасоратнинг давоми.

3 Математик формула орқали таъбирламоқ.

ИФОДАЛИ Ифодага эга. *Аниқ ифодали.* *Яхши ифодали.*

ИФОДАЛИ Уқмиш Дона-дона ва таъсир-

ИФОДАЛИЛИК Яхши ифода этишлик, ширинлиги; ифода талабларига Ифодалиликка интилиш.. эмоцио-дорлик сўзлашув нутқи учун харак-«УТА».

ИФОДАСИЗ Ифодаси йўқ, ифодаси Вужудимни ғалати, ифодасиз бир эволик, бепарқлик қамраб олган эди. С. Ев. Ёруғлик. ..саҳил юзи қандайдир ифо-данима уйлаганини билиб бўлмас эди. А. тор. Чинор.

ИФОДАЧИ Ифода этувчи, аке эттирув-Депутат — халқ хизматкори, халқ ман-ларининг ифодачисидир. Газетадан. Зо-дабиётимиз халқ маънавий уйғониши-тарихий гувоҳи ва ифодачисидир. «УТА».

ИФОР [a. عفار — чанг, тўзон; ҳид] Яхши шбўй; умуман ҳид. Ҳар бир гулнинг ўз бор. Газетадан. Қарқуноқ парвозда яп-енгил, Гуёки олдинда қиш эмас, баҳор. дарда азалий нафис бир ифор. А. Мухтор.

ИФОРЛИ Ифор ҳидига ўхшаган ҳидли. Саф атиргуллар, садарайхонлар ёз бўйи раб усар, теваракка ҳам хусн, ҳам ифор-аратар, ўзгача файз бағишларди. Ж. лахонов, Хонадон. Ифорли ўтларга мар, тикилиб қолади осмонга. Ш. Раҳ-Юрак қирралари.

ИФРОТ [a. إفراط — ҳаддан ошиш, оши-ортиқчалик; суиистеъмол] эск. кт. ортиқ даражада, ҳаддан зиёд. Тождидин Қосим ифрот одоб билан, уялиб-тортиниб, тўйган кўзидай, овқатни суст ея бош-ди. Ойбек, Нур қидириб. Сиз йигитла-изга кенгаш берингки, улар ифрот май-масинлар. Ойбек, Навоий.

ИФТИРО [a. افتراء — бўҳтон, тухмат; қилтиш] эск. кт. Бўҳтон, тухмат. [Гул-] Ота-онадан, атрофдаги кўзлардан қарар эди.. ҳар хил гийбат ва ифтиролар қалса, одамларнинг бетига қандай қиди? Ойбек, Қутлуг қон. ..бу ҳақда кўп-налар эшитгани учун қозининг кулгиси-изига иснод ва ифтиро деб тушунган эди. Исмоилий, Фарғона т. о. ..ул ҳаромзода.. қир бирла падарнинг шаънларимизга тон ва ифтироларни тўқуб.. А. Қодирий, энк асарлар.

ИФТИХОР [a. افتخار — фахрланиш, станиш] 1 Шон-шараф ҳисси; фахр. Чо

ўғлига, унинг тез-тез қимирлаётган қала-мига қараб-қараб, жим ўтирар, кўзларида оталик меҳри ва ифтихор сезиларди. Х. Аҳмар, Ким ҳақ?

2 Шон-шараф келтирувчи, фахрланса арзийдиган иш, кимса ёки нарса. Ёшлар — бизнинг ифтихоримиз. Алишер Навоий — ма-даниятимизнинг ифтихори. Пахта ўзбек хал-қининг миллий ифтихоридир. ■ Сени жон-дан севарман, шону шавкат, ифтихоримсан, Шараф-шон сенга бўлсин, ўзбегимсан, пах-такоримсан. Воқиф.

ИФТИХОР ҚИЛМОҚ Фахрланмоқ. Сиздай ўғлонларни улғайтирган халқ, Отанинг ҳаққи бор, қилса ифтихор. Ғ. Фулом.

ИФТИХОРЛИ Ифтихор қилса арзий-диган, фахрли; ифтихор ифода этадиган.

ИФТОР [a. افطار — нонушта қилиш; рўза очиш] дин. 1 Рўза кунлари шом пайтида ўтказиладиган рўзани очиш, оғиз очиш маросими; оғиз очиб овқатланиш. Ифтор қилмоқ. Ифторга ўтирмоқ. ■ Афанди узун кун рўза тутиб толиққан эди, ифтордан кейин мачитга.. чиқмади. «Латифалар». То-ҳир кекса ота-онаси билан ифтор қилмоқда эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Ифтор вақтида бериладиган зиёфат, меҳмондорчилик. [Миробид] Урф-одатларни ҳурмат қилади: ҳар йили беш-ўнта кишини.. ифторга чақиради. В. Ғофуров, Вафодор.

ИФТОРЛИК 1 Ифтор қилиш, шу вақт-даги овқатланиш. Ифторлик вақтида биз ҳар кун шиннига нонни ботириб уриб, унинг устига майиз, бошқа мева-чеваларни ер эдик. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Пайғамбаримиз саҳарликда ҳам, ифторлик-да ҳам жуда кам овқат еганлар. Газетадан.

2 Ифтор вақтида бериладиган зиёфат, маросим. ..савоб учун ифторликлар ўтказиш ҳам Рамазон ойининг энг яхши фазилатлари-дан саналади. Газетадан. Рўза ойи келиши би-лан Саид Бурҳон маҳзум.. кечқурунлари.. иф-торликка борар эди. Ғайратий, Довдираш.

ИФФАТ [a. عفت — бокиралик, покиза-лик; яхши хислат; тийилиш] Виждоний поклик; номус, ҳаё. У [Азиза] муҳаббатдек соф, қизлик иффатидек беғубор кишилар са-фига кўшилади. С. Аҳмад, Муҳаббатнинг ту-гилиши. Уй бурчагида, шохи сўзана ёнида, иффат юзасидан юзини яшириб Майна ўти-ради. Ш. Тошматов, Эрк қуши. Ўзбекнинг хо-тинлари иффат учун яралган. «Ёшлик».

ИФФАТЛИ Иффати бор; номусли, ҳаёли. Ёқутбика — тўраининг хотинлари ичида ор-номусли, ақлли, шарм-ҳаёни билган иффатли хотин эди. Ж. Шарипов, Хоразм. - Нима муборак бўлсин?! [деб сўради Отабек]. - Сизга иффатли ва севимли рафиқа билан қутидордек қайната, Ҳасаналига — келин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бошга рўмол ташлаган билан ҳамма иффатли ва маърифатли бўлавермайди. Газетадан.

ИФФАТСИЗ Иффати йўқ; ҳаёсиз, номуссиз.

ИФШО [а. فشا] — фош этиш, ошкор этиш; (гап)тарқатиш] эск. кт. Ошкор, фош қилиш; очиб ташлаш (сирни). Билмас эрди тоза бу ишқимни, ифшо бўлмаса. Ҳабибий.

ИХВАТ [а. اخوت] — «ака»нинг кўплиги: биродар, қардош, дўст] эск. кт. Биродарлик, қардошлик. Маорифсиз ҳеч бир халқ Дунёда яшай олурми!? Ихват ҳисси кўз очмасдан, Чин ўртоқлаша олурми!? Ҳамза.

ИХЛОС [а. اخلاس] — самимийлик, кўнгли очиклик; берилганлик, мухлислик; эътиқод] Чин юракдан, ишонч билан берилиш; астойдил муҳаббат, меҳр. Одамларнинг сизга ихлоси баланд. ■ Ёш ишчининг кунт ва ихлос билан изланиши.. ўз самарасини берди. «Саодат». Қутидорнинг жавобидан самимият ва ихлос маънолари томиб турар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Ихлос қилмоқ айн. ихлос қўймоқ. ..сен ихлос қилган домлалар ҳам мен бахтсизга ёрдам бермаганларидан кейин, диёнатдан ҳам кўнглим қолди. А. Қодирий, Кичик асарлар. **Ихлос қўймоқ** Чин юракдан меҳр боғламоқ. Бобоқул отани бузоқнинг ҳақи бор, деб сўт ичмайдиган авлиё санаб, ихлос қўйган эди-ю! Шербек хафа бўлди. С. Анорбоев, Оқсой. **Ихлоси қайтмоқ** Ишонч билан берилиши қолмоқ (йўқолмоқ), ҳафсаласи пир бўлмоқ. Хўжабеков билан касалхонада тўқнашган кун бу кўзларда қўрқоқликни кўриб, Акрамдан ихлоси қайтди. С. Анорбоев, Оқсой.

ИХЛОСЛИ Ихлос қўйган, ихлоси бор. Хўжасига ихлосли Ҳасаналининг тажрибали кузатишидан бекнинг махфий дарди узоққа қочолмай, натижада сир очилади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИХЛОСМАНД айн. ихлосли. Ўз касбига ихлосманд чорвадорлар. Санъат ихлосмандлари. ■ Кўпчилик қишлоқлар менга ихлос-

манд: баъзилари эшонночча дейди, баъзилари ака дейди, баъзилари мулла ака дейди. Ф. Гулом, Шум бола. Туман маданга ёш санъат ихлосмандлари учун очилган кунлар кунини ўтказди. Газетадан.

ИХРОЖ [а. اخراج] — чиқариш, сургун, бадарга қилиш; ташкил қилиш. Бирор киши ёки кишиларни шафқат қишлоқдан, умуман, ўз яшаш жойидан чиқариб юбориш, бадарга қилиш.

2 бот. Заҳарли, сўтсимон шира чиқарган ўт.

3 айн. сурги 1.

4 Одатда, баҳор пайтида ичнини тоза қилиш мақсадида турли кўкатлардан сомса ва вара каби овқатлар қилиб ейиш.

ИХТИЁР [а. اختيار] — танлаш, хоҳиш, эрк] 1 Хоҳиш-истак эрки: эриш. Келмоқ ихтиёр билан, кетмоқ ихтиёр билан. Мақол. ■ Сендан ҳеч сиримиз йўқмайман. Дастлаб кирган заводимдан ихтиёрим билан кетганим йўқ. А. Қодирий, Қанотсиз чигтақ.

Ихтиёр этмоқ (ёки қилмоқ) Хоҳиш-истак бўлиш, бек ака, борадиган кўнглини тайин қила оласизми? - Маълумки, кўнглимизнинг чалари бўш бўламан, шунинг билан кўнглимиз отангиз қайси вақтни ихтиёр қилишга илтифат қилишдан ўзга чорам бўлмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Фойдаланиш, тасарруф ёки қилиш ҳуқуқи; изм. Бу ерлар колхоз эришида. Директор ихтиёридаги мукофотларни эришди. Завод ихтиёрида бўлган машиналарнинг кўп умр кўришингиз — тақдир қўлидан қарз яшашингиз — қалбингиз ихтиёр «Тафаккур». Бизларни.. медицина акаси ясида бир ярим ой ўқитиб, Москва шаҳри санитария бошқармаси ихтиёрига юборди. «Саодат».

ИХТИЁРИЙ Хоҳиш-истак эркилик бўлган, кишининг ўз хоҳиши билан қилинадиган ёки қилинган; эркин, қўли. Ихтиёрий ёрдам. ■ Тил ўрганишда мажбур-қистов, куч ишлатиш йўли эмас, ихтимой зарурат талаби, ихтиёр билан қилиш билан бўлади. «Саодат».

ИХТИЁРИЙЛИК Хоҳиш-ихтиёрликлик. Деҳқонларнинг кооперативларини ташкил қилишда ихтиёрийлик принципини бузиш билан йўқотилди. Газетадан.

ИХТИЁРЛИ-ИХТИЁРСИЗ Истармас. Кумушибиби ҳам ихтиёрли-ихтиёр-

...ка тортилиб, унинг ювошигина илдан ёқутдек лаблари остидаги са-
 ■ **А**би оқ тишлари бир оз кўриниб қўйди-
 ■ **А**. Қодирий, Утган кунлар.

■ **ИХТИЁРСИЗ** Хоҳиш-ихтиёрдан таш-
 ■ беихтиёр, гайриихтиёр. *Ихтиёрсиз*
 ■ **от.** ■ У [Собирахон] нима тўғридадир
 ■ **ихтиёрсиз бўлса керак, аллақандай**
 ■ **куйни бурни билан куйлаб борар эди.** А.
 ■ **Қор.** Хотинлар. *Ихтиёрсиз куйилиб кел-*
 ■ **мак** кўз ёшларини Гулнор баъзан зўрға
 ■ **баъзан яширишдан ожиз қоларди.**
 ■ **Танланган асарлар.**

■ **ИХТИЛОЛ** [а. إختلال — халал топиш,
 ■ ш: меърий бўлмаган ҳолат; кўзғалиш]
 ■ **ён.** кўзғолон, галаён.

■ **ИХТИЛОЛЧИ** *кт.* Ихтилол қатнашчи-
 ■ **чи.**

■ **ИХТИЛОТ** [а. إختلاط — аралаштириш,
 ■ ш: тартибсизлик] *эск. кт.* Арала-
 ■ штириш, борди-келди қилиш.
 ■ **Ихтилот этмоқ** Қўшилмоқ, аралашмоқ.
 ■ **Ихтилот этмак** *ул паридин ил-*
 ■ **ти.** *Ихтилот этмак манга ёқмас бани*
 ■ **манга.** Бобур.

■ **ИХТИЛОФ** [а. إختلاف — ҳар хиллик,
 ■ ш: ўзгарувчанлик; қарама-қаршилик,
 ■ қовчилик] Қарама-қарши ҳолат; ке-
 ■ нашлик, зиддият, низо. *Халқаро их-*
 ■ **тилофларни тинч музокаралар йўли билан ҳал**

■ **ИХТИЛОФЛИ** Қарама-қаршилик, зид-
 ■ дият бўлган; жанжалли, низоли.

■ **ИХТИЛОФЧИ** Ихтилоф чиқарувчи,
 ■ **чи.** низо уруғини сочувчи.

■ **ИХТИО-** [юн. ichthus — балиқ] Байнал-
 ■ милатлашма қўшма сўзларнинг таркибий
 ■ қисми бўлиб, балиққа оидликни, алоқалор-
 ■ қилиш, балиққа ўхшашликни билдиради.

■ **ИХТИОЗАВР** [ихтио.. + юн. saura — кал-
 ■ тама; зоол. Мезозой даврида денгизлар-
 ■ дан, узунлиги 15 м гача етган балиқ-
 ■ сундуралиб юривчи йиртқич махлук;
 ■ калтақесаги.

■ **ИХТИОЛ** [ихтио.. + лот. oleum — мой]
 ■ **қилиш** қанда қазилма балиқ қолдиқлари
 ■ сланецдан ҳосил қилинадиган ёғси-
 ■ қилиш-қўнғир рангли малҳам дори.

■ **ИХТИОЛОГ** Ихтиология мутахассиси.

■ **ИХТИОЛОГИЯ** [ихтио.. + юн. logos —
 ■ сўз] Зоологиянинг балиқларни ўрга-
 ■ тилиши. *Зоология, энтомология.. их-*

тиология, гидробиология бўйича.. ботаника
профилидаги кенгаш эса ботаниканинг бар-
ча соҳалари.. бўйича диссертация қабул қила-
дилар. «Фан ва турмуш».

■ **ИХТИРО** [а. إختراع — янгилик; янги-
 ■ лик яратиш, ўйлаб чиқариш] I Фан-тех-
 ■ ника соҳасида кашф этилган, ижобий са-
 ■ мара берадиган янгилик, кашфиёт. *Дарвеш*
Али табобатда ўзининг янги-янги даволаш
усуллари ва ихтиролари билан машҳур бўлган.
«Фан ва турмуш». Балки бу хонада буюк их-
тиро Эрталаб кун билан бирга туғилар. А.
 ■ **Мухтор.**

■ **Ихтиро қилмоқ** Янгилик яратмоқ, кашф
 ■ қилмоқ. *Ёшларда ишжоат бор, янгиликка*
 ■ *интилиш бор, ихтиро қилишга, кашфиёт*
 ■ *яратишга иштиёқ бор.* Газетадан.

■ **ИХТИРОЧИ** Ихтиро қилувчи; кашфиёт-
 ■ **чи.** *Ёш рационализаторлар ва ихтирочилар.* ■
 ■ *Ихтирога оид ҳужжатлар.. ихтирочиға патент*
 ■ *берилганидагина муҳофаза қилинади.* «ЎЗМЭ».

■ **ИХТИРОЧИЛИК** Ихтиро қилиш, янги-
 ■ лик очиш, кашф этиш. *Ихтирочиликни ри-*
 ■ *вожлантириш. Ихтирочилик таклифлари.* ■
 ■ *Андижон паровоз депосида рационализатор-*
 ■ *лик ва ихтирочилик ҳаракати кенгаймоқда.*
 ■ **И.** Аҳмедов, Янгилик яратувчилар.

■ **ИХТИСОС** [а. إختصاص — иш-вазифа до-
 ■ ираси; чуқур билимлардан хабардорлик;
 ■ ўзига хос хусусият] Илм-фан, техника,
 ■ санъат соҳаларида ҳар бир мустақил касб;
 ■ мутахассислик; касбий малака. *Меҳнатга,*
 ■ *ихтисос орттиришга, ихтисосларни эгаллаш-*
 ■ *га одмироқ, жўнроқ, соддароқ қарашга ўрга-*
 ■ *ниб қолганмиз.* Газетадан. *Университетни*
 ■ *битиргач, у ихтисоси бўйича ишга кирди.*
 ■ *«Ёшлик». Кичкина Каримов оддий маъмурий*
 ■ *ходимликдан ўз ихтисосини ошириш орқаси-*
 ■ *да яқинда терговчиликка кўтарилди.* С. Аб-
 ■ дулла, Куёвлар, келинлар.

■ **ИХТИСОСЛАШМОҚ** Бирор ихтисосга
 ■ мансуб бўлмоқ; унга мослашмоқ. *Ихтисос-*
 ■ *лашган саноат тармоқлари.* ■ *Шарқшунос-*
 ■ *лик фанига ихтисослашган илмий ташкилот-*
 ■ *лар Европа ва Американинг деярли барча ил-*
 ■ *мий марказларида фаолият кўрсатиб туриб-*
 ■ *ди.* Газетадан. *Хонқа туманидаги шолчилик-*
 ■ *ка ихтисослашган хўжаликда аллома хоти-*
 ■ *расига бағишланган ёдгорлик ўрнатилди.* Га-
 ■ зетадан.

■ **ИХТИСОСЛИ** Илм-фан, техника ёки
 ■ саноатнинг маълум бир соҳаси бўйича их-

тисос олган, билим-малака ҳосил этган; ихтисосга оид. *Ихтисосли кадрлар.* ■ *..фуқаролар ўз шахсий, сиёсий, иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва рўёбга чиқариш мақсадида адвокатдан малакали, ихтисосли ёрдам олиш имкониятига эга бўладиган шарт-шароит.* Газетадан.

ИХТИСОСЛИК айн. мутахассислик. «Целлюлоза маҳсулотлари технологияси» ихтисослиги Академиянинг Полимерлар кимёси ва физикаси институти билан уйғунлашса бўлади. Газетадан. *Тури ихтисосликлар бўйича ўтказилаётган касб маҳорати танловлари ҳам [кадр тайёрлашда] муҳим ўрин эгаллайди.* «Фан ва турмуш».

ИХЧАМ 1 Тузилиши, бичими келишган, бежирим, йиғноқ ва қулай; зид. **қўпол**. *Ихчам машина.* ■ *Унинг ихчам кетмони офтобда ялтирарди.* Ж. Шарипов, Саодат. [Мирзакаримбой] *Супадан тушиб, кечагина сотиб олингандай ярқираган, чиройли, ихчам «содиқий кавуш»ни оёқларига илди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Олимхон.. ҳар вақт яхшигина, ихчамгина кийинади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Сиқик ифодали. *Ихчам хат.* Фикрни ихчам баён қилмоқ. ■ *Латифа, лоф, аския.. жанрлари янги воқеликни ўзига хос ихчам шаклда акс эттиради.* «ЎТА».

ИХЧАМЛАМОҚ Ихчам қилмоқ, сиқик, йиғноқ ва қулай ҳолга келтирмоқ. *Аппаратни ихчамламоқ.*

ИХЧАМЛАШМОҚ 1 Ихчам ҳолга келмоқ.

2 Кичрайиб хилчалашмоқ (гавда, жусса ҳақида).

ИХЧАМЛИК Ихчам ҳолат. *Ҳозирги ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларда қандайдир қулайлик, гўзаллик, ихчамликни сезамиз.* «Саодат».

ИЧ 1 Ички бўшлиқ; зид. **таш.** *Чодирнинг ичи.* Оғизнинг ичи. ■ *Офтоб билан тўлган кенг деразали уйнинг ичи ойдин.* С. Айний, Қуллар.

2 Нарсаларнинг буюм элладиган қисми; зид. **сирт.** *Ариқнинг ичи.* *Қопнинг ичи.* *Бош ёрилса, бўрк ичида.* Мақол. ■ *Сумкасини титкилаб, ичидан икки-уч хил дори олди, уларни уста Баҳромга бериб, қачон, қандай ичинини тайинлади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Нарсанинг ички қисми, ораси. *Ноннинг ичи.* *Ҳамирнинг ичи.* *Тарвузнинг ичи.* *Ичи қуртлаган олма.* *Қондаги бугдойнинг ичи.*

4 Ошқозон, қорин, меъда. *Кўзинг са — қўлингни тий, ичинг оғриси — мисингни тий.* Мақол. ■ *Жонфигон бола олгани докторнинг олдига чилимнинг суричиб, лоҳас бўлиб қирган экан, докторни чайқабди.* А. Қаҳҳор, Жонфигон.

5 Кўчма Кишининг ички, руҳий даси; кўнгил, юрак, дил, қалб. *Ота ўтганини ўзи билади.* А. Мухтор, Ошқозончиллар. — *Тўғри, Уктам менга ёқади.* Б. Ҳаммадан бурун одамнинг ичи керак. — *Комила.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Элнинг ҳаракатларига беихтиёр разми ўтирди.* Назарида, соқоли хийла оқарибган бу одамнинг важдоҳати заҳарли. *Қандайдир алам ўртаган кўринди.* П. сун, Ўқитувчи.

6 Эгалик ва макон келишиклари билан (ичига, ичида, ичидан) кўм. **взф.** *Та ичида.* *Уй ичидан ғалати овоз эшитилди.*

Ичи ачимоқ (ёки куймоқ) Хафа бўлиб ачиниб куймоқ. *Элчиевнинг, қизига ачиди.* Э. Аъзамов, Жавоб. *Ён-вериди умунозарасини чўчиброқ кузатиб турган қонларнинг юзида Авазга хайрихоҳлик ичи кўйди, баттар ғижинди.* С. Сиёсатчи.

Ичи пишмоқ (ёки қизимоқ) 1) Ичида пишмоқ. *Уйда ўтиравериб, ичим пишди;* 2) қати тоқ бўлмоқ. *Баъзи бировлар ичида гоҳ йўлга қарашади, гоҳ тоққа чиқиб надиган ишларни ўзларича чўтлашди.* Исмоилий, Фарғона т. о. *Ич-ичидан ичидан, қалбдан, чин дилдан.* *Ич-ичидан ичидан.* *Ич-ичидан таҳсин ўқимоқ.* ■ *Ичи кузатиб ўтирган Сунбулхон ая ич-ичида қувонарди.* Мирмуҳсин, Умид. *Асрор ичидан ғижиниб, асабийлашарди.* «Ёш».

Ичи қора Дили бузуқ, бировнинг қувончини кўролмайдиган; ҳасадгўй. *Уша Ҳомидни сен қандай одам, деб ўйсан? [деб сўради Юсуфбек ҳожи].* — *Кўн сўзли, ичи қорароқ бир йигит эди.* — *Ҳасанали.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Ичга ютмоқ** Ошқор этмаслик, ўзида сарф (гап, сўз ва ш. к. ни). *Азизим, эй жон халқ, бардошингга минг таҳсин, Чингиз ичга ютдинг, кўздаги ёшингга минг таҳсин.* Воқиф. **Ичидан пишган** Сирини ҳеч билдирмайдиган, ўз ишига пишган. *Унинг ҳаракати ва товганишидан ичидан пишган, уддабуро экани дарров сезилди.* рат, Шинелли йиллар. **Ичини бў**

...глидагини айтиб, руҳан енгилланиб
...қ. *Унинг гапирмаганига Жуман аламда*
... Ачиқ ҳақиқатни юзига солиб, рўй-
...ка қолмайдими? Қизигида Жуман ҳам
...и бўшатиб оларди. А. Мухтор, Туғилиш.
...ни мушук (ёки ит) таталамоқ (ёки тир-
...ёқ) Руҳан безовталанмоқ; кўнгли но-
...гаш, безовта бўлмоқ. *Бу пайт Саидг-*
... ҳам Хўжабековга ачингудек ҳол қол-
...нди: ичини мушук таталарди. Аммо си-
...га бой бермади. С. Анорбоев, Оқсой. **Уй**
... Ойла аъзолари; оила, хонадон. *Уй ичин-*
...монлик, бир гап бўлса, Утар бобом ха-
...берар экан. С. Сиёев, Ёруғлик. *Қанча*
...т. қанча машаққат! Ёлғиз ўзи эмас,
...у й ичи билан ишлаган, албатта. Ой-
...Танланган асарлар.

ИЧАК 1 анат. Турли шакл ва ҳажмдаги
...аклар (қ.)нинг умумий номи. *Ингичка*
... Иўгон ичак. Ачиқ ичак. Тўғри ичак.
... Тупроққа қоришган каллалар, узилган
...аклар, ерда чўзилган олачипор ичакларни
...кан, унинг кўзлари қинидан чиқаёзди.
...ёк. Кўёш қораймас.

Ачиқ ичакдай чўзилмоқ Жуда чўзмоқ
...лмоқ). *Гапни ачиқ ичакдай чўзиб ўтир-*
...дан. Газетадан. Лўлилар бригадаси аъзо-
... билан ўтказилган суҳбат ўша кунни
...иқ ичакдек чўзилиб кетди. Н. Сафаров,
...лар. **Ичаги узилмоқ** ёки **ичагини узмоқ**
...олдан тоймоқ (тойдирмоқ). ...қизиқ-
...қ латифаларни шундай кўп биладикки,
...аввериб ичагини узлади. А. Убайдуллаев,
...ли издан. Ёнимдаги кишининг турган-
...гани латифа экан. Кулдиравериб, ича-
...и узаёзди. «Муштум»; 2) жуда оч
...моқ. -*Чарчагандирсан, кўзичоғим. Ича-*
...узилиб кетгандир. Бўлди қила қол, -
...ворланди она. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. **Ичак**
... Жуда қаттиқ кулдирадиган. *Оқшом Аб-*
...ҳим монтеръ яна келди. Бу маҳал дўкон-
...станинг ичак узди аскияларига ишқи-
...жўралар бор эди. Газетадан. Авазнинг
...кадрдони, асли зотини ҳам, ёшини ҳам
...қлаб бўлмайдиган Ҳасан қайғичи хон
...дори ҳақида ичак узди ҳангомалар ай-
...арди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 с. т. Резинка ёки брезентдан ясалган
...бка, шланг. *Икки эпчил йигит бочкани*
...қинга олиб, резинка ичак билан косаларга
...о қуя бошлади. С. Аҳмад, Қадрдон дала-
...ро. *Ишчилар узун резинка ичакни у ёқдан-бу*

ёққа судраб, чанқаб қолган гулларга, чанг
ўтира бошлаган дарахт баргларига сув се-
пишарди. П. Қодиров, Уч илдиш.

ИЧАКЛАР Одамлар ва ҳайвонларда ов-
қат ҳазм қилиш системасининг меъдалан
бошланиб, орқа чиқарув тешиги (дурвоза)
билан тугайдиган қисми.

ИЧАК-ЧОВОҚ 1 Одам, ҳайвон ва қуш-
ларнинг қоринда жойлашган ички қисмла-
ри, мас., ошқозон, ичаклар. *Ичак-човоқ*
гўшт бўлмас, Лаганбардор дўст бўлмас. ■
Бомбардимонда ичак-човоғи чиқиб кетган бир
гўдак унинг қўлида жон берган экан. А. Мух-
тор, Туғилиш. Арава бўлса, настликлардан
чиқиб, тушиб, одамнинг ичак-човоқларини
чайқаб юборди. Ойдин, Фонарь тагида.

2 кўчма Баъзи нарсаларнинг (машина,
механизм ва ш. к.) ички қисмлари. *Бир*
тракторнинг қорни ёрилиб, ичак-човоқлари
сочилиб ётибди. «Муштум». Ҳайдашни бил-
ган билан ичак-човоғини тушунмайман. С.
Нуров, Нарвон.

ИЧАҒОН с. т. Жуда ичадиган, кўп ича-
диган. *Хонанинг ичи тамаки ва ароқ исига*
тўлиб кетибди. Нуқул ичағонларнинг ораси-
га тушиб қолганимни фаҳмадим. «Муштум».

ИЧ-БАҒИР қ. юрак-бағир. *Унинг вужу-*
дини чирмаб олган ҳис Ич-бағрини қилмоқда
қийма ва қийма. Ж. Жабборов.

ИЧБУРУҒ с. т. Йўгон ичакнинг яллиг-
ланишидан иборат оғир юкумли касаллик;
юракбуруғ, дизентерия. *Ичбуруғ Ўрта Осиё*
шароитида ёз мавсумида кўпроқ учрайдиган
юкумли ичак касаллигидир. «Фан ва турмуш».

ИЧГУЛИК Ичса бўладиган, ичишга
яроқли; ичимли. *Уйда ичгулик сув ҳам йўқ.*

ИЧДАН 1 Ич с. нинг ч. к. *Ичдан кийи-*
диган кийим.

2 Ташқи ифодасиз; дилдан. *У [Меъмор]*
азонгача худога ёлвориб, ичдан йиғлади, тун-
да, қурилаётган мадрасаси атрофини айлан-
ди.. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЧИДА 1 рвш. Товуш чиқармай; дилда,
кўнгилда. *Ҳакимбойвачча диққат билан ичи-*
да ўқир экан, юзига табассум ёйилди. Ой-
бек, Танланган асарлар. -Ичимда «тилинг
бошингни есин!» десам ҳам, ташимда хур-
мат билан кутар эдим, - деди Ҳожжи хола.
М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўм. взф. Қуршовида, орасида; даво-
мида, мобайнида каби грамматик маъно-
ларни ифодалаш учун хизмат қилади. -*Сен*

аҳмоқсан, Гулиан она! — дер эди Кумри, — эрингни ёлғиз ташлаб, биз бўйдоқлар ичида нима маъни топасан?! А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Пастқам уйларнинг қамиши ва ёғоч бўғотлари туман ичида, оқшом маҳалдаги кўланкадай, баҳайбат кўринадди. П. Турсун, Ўқитувчи. Элмурод.. шу бир ҳафта ичида қилган барча ишларини бир-бир хаёлидан ўтказди. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЧИКИШ 1 Ичикмоқ фл. ҳар. н.

2 с. т. Ота-онани соғиниш натижасида болаларда рўй берадиган касаллик ҳолати.

ИЧИКМОҚ 1 Кучли даражада кўришиш, етишиш иштиёқида бўлмоқ, муштоқ бўлмоқ. ..тушида ҳам, ўнгида ҳам Шодасойни кўриб, ёлғиз ичикиб ўтирган Шарофат хола ўғлининг юзига қарамади ҳам.. А. Мухтор, Чинор. Ойимнинг ишлари шунақа. Жўжалардан бирпас ажралсалар, ичикиб қоладилар. Ҳ. Назир. Маёқ сари. -Кўп ичиқмай тур, хотин. ҳали-замон чўзилиб кириб ҳам келар, — деди Холмирза. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

2 Ота-онани соғиниб касал бўлмоқ (болалар ҳақида). Туйнукка қараб чақирсак, отамиз келар экан, деб ўчоқнинг мўрисида бош суқиб чақиривадиган бўлишибди. Кўйинчи, иккови ҳам ичикиб, озиб-тўзиб, ҳалок бўлибди-да. П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЧИМЛИ Ичиладиган, ичишга яроқли. Қалъа атрофидаги қудуқларнинг суви ичимли. Газетадан.

ИЧИМЛИК Ичиладиган нарсалар (мас., шарбат, сув). Спиртли ичимликлар. Чанқовбосди ичимликлар. ■ Ейимлиги ичимлик тўла Нозу неъмат дастурхонида. Э. Раҳим. Солиқчилар унинг ичимликлар тўла автомашинасини ҳам ўраб олдилар. Газетадан.

ИЧИН-ТАШИН 1 Ичкари ва ташқаридан иборат. Ичин-ташин ҳовли. ■ Гузарнинг икки тарафини чойхона, кичкина бостирмага жойлашган кооператив ва узун чўзилиб кетган ичин-ташин данғиллама иморат ўраб олган. Ҳ. Шамс, Душман.

2 Ички ва устки. Ичин-ташин кийим.

ИЧИШЛИ Ичишга боп, маза қилиб ичиладиган. Ичишли шўрва. ■ Ҳақиқатан ҳам кампирнинг сути талашишга арзийдиган қуюқ, ичишли эди. Ойдин, Гулсанам.

ИЧКАРИ 1 Хона, ҳовли, қалъа ва ш. к. нинг ички қисми, ички томони; зид. ташқари. Ҳамдамформа, маълум бир ҳовлининг ор-

қасига ўтиб, ўзига таниш бўлган бир задан ичкарига қаради. С. Айний. Қиронта таниш кўринмагач, ўзи кирмоқчи бўлган эди, қоровул уни ташқаридан эмас, ташқаридан эшитди. С. Юнусов, Кутилимаган хазина. Оқшомда Исмоилий, Фарғона т. о. Рўлда келган киши ўтирар, ичкарида уч-тўртта эди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Маълум жой, майдон, ҳудуд ва нинг бошланишдан ўрта қисми, маълум мони: ич қисм, ич томон. Шаҳар Мамлакат ичкарисиси. Боғнинг ички Беҳисоб йўллар чўл ичкарисига тарақетган. «Ўзбекистон кўриқлари». -нашватини қаранг, ўғлим, — деди у. анча ичкарида меваларининг кунгавлари қизариб турган нашвати дарқилиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 этн. Ҳовлининг ташқи ҳовливор билан ажратилган, аёллар ва турадиган қисми; ички ҳовли. Марк тўққиз ёшида, бундан саккиз илгари бу уйга, муслмон «ичкариси» ган. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Ич томонда жойлашган; ички гандан сўнг, ичкари ҳовли эркак тозаланди. А. Қодирий, Ўтган кун датхон Латофатни.. мулоимлик ичкари уйга таклиф қилди. С. Зуннун директор. Ичкари дарвозанинг тоза кўрай, деб Оққиз ўтди. Шерали». Ичкари ҳовлида кекса рофида қизи ва хотини шумшайларди.. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИЧКАРИЛАМОҚ Ичкари томон моқ, кирмоқ. Қисм ҳам, батальон ман мудофаасини ёриб, ичкарилаб Шухрат, Шинелли йиллар. Мен ҳам ни Тарлоннинг боши узра ҳаволатириладим. Т. Мурод, От кишнаган оқ.

ИЧКАРИЛИК Марказга, катта нисбатан анча ичкарида бўлган ер Анчагина ичкарилиқда бўлган ерларнинг шовқин-сурони.. қий-чувлар янграйди. Ойбек, Танланган асарлар уй Каримовга шунинг учун ёқиб қолган гузардан узоқ ҳам эмас, жуда яқин ҳам кўча юзи ҳам эмас, жуда ичкарилиқ ҳам. Ҳ. Шамс, Душман.

ИЧКЕТАР Меъда-ичакларда, овқат ҳазм бўлиши ва сўрилишининг

натижасида келиб чиқадиган, турли клиник кўринишлар билан юзага келган патологик ҳолат. *Бош врач ҳар қанча давлани ҳам ичкетарга йўйиб қўя қолади.* Усмонов, Ёлқин.

ИЧКИ 1 Ич қисмда, ичкарида жойлашган ағзалари, ичкаридаги. *Ички ҳовли. Ички хона. Ойқиз Олимжондан келган хатни.. Ичкининг ички чўнтагига яширди-да, дарҳолдан турди.* Ш. Рашидов, Бўрондан

Ички аъзолар Одамлар ва ҳайвонлар гавдасининг ички бўшлиқларида жойлашган аъзолар ва ўзига хос бир ёки бир неча вазифадарувчи аъзолар. **Ички касалликлар** аъзолар касалликларининг умумий тиббиётининг 2) клиник тиббиётнинг ички аъзолар касалликларининг келиб чиқиши, профилактикаси ва клиник кўринишларини, уларнинг диагностикаларини аниқлашнинг, даволашнинг амлда профилактикасининг методларини ўрганивчи соҳаси. **Ички кийимлар** кийим базанни ёпиб туриш, тер ва б. ажраланишни шимиб олиш ва ш. к. учун хизмат қилувчи, бадан билан ташқи энгиллар орасида фойдаланиладиган (кийиладиган) гигиеник кийимлар.

Ички Ич қисм (томон)га оид; *зид. ташқи.* Клиникнинг ташқи ва ички безалиши изчил аниқлаштириб борилмоғи керак. Газетанинг ички нардози ҳали унча битмовди, учун чойхона ҳали бу ерга кўчмаган, назоратчи клуб вазифасини ўтаб турарми? А. Қаҳҳор, Кўшчинон чироқлари.

Ички Мамлакат, давлат, ташкилот ва ш. к. билан ўз ичида ва ўз иши билан боғлиқ ишлар. *Давлатнинг ички ишлари. Ички имтиҳонлар. Ички низолар. Ички ва халқаро низоларга оид масалалар.*

Ички 4 Кишининг руҳий дунёсига, кечинма-рисида оид. *Унинг.. оқиш юзи ички кечинма-риси узлуксиз акс эттирарди.* П. Қодиров, Қодиров. **Ичкилик** Кишининг ички ҳиссиётини юзида намоён қилувчи, кечинмадан тезда пайқаб олувчи Ичкилик ҳиссиётининг назоратида алам-изтиробнинг изланиши. *Ички ҳол сезди. Ж. Шарипов, Хоразм. Аравадан ички ҳолатини сезиб турган Бадиа билан турсан туролмай, дарҳол отасини туртди: -Сен берайми, ота?* Мирмуҳсин, Меъморов.

Ички 5 (-лар кўшимчаси билан) тар. Темурлар, бобурийлар ва шайбонийлар салтанатларида ҳукмдор саройида хизмат қилувчи

назоратчи наварлар, хос кўшинлар; ҳукмдорга яқин мулозим ва беклар. *Шайбонийхон кўшкнинг юқори қаватида.. пешин намозиини ўқиб бўлган ҳам эдики, ясовул кириб, Султон Али Мирзо бир неча ичкилари билан қалъадан хон хузурига келганини айтди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Ичкилик 1 Кайф берадиган ичимлик, спиртли ичимлик. *Тантибойвачча кечага базм ва ичкилик кайфини бутун кун чўзилган уйқу билан тиниқтириб, кўрғон эшигидан боғ ташқарисига чиқди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Отабек ичкиликдан қаттиқ ҳазар қилар ва бу кунгача майни ўзига душман каби кўриб келар эди.* А. Қодиров, Утган кунлар.

Ичкилик 2 Кайф қилувчи ичимлик билан машғуллик, ичкилик ичиш; ичкиликбозлик. *Ҳар куну меҳмон, ҳар куну ташқарида ичкилик, шовқин-сурон билан вақт кечиради.* Ойбек, Танланган асарлар.

Ичкиликбоз Доим ичиб юрадиган, ичкиликка берилган; майхўр. *Орамизда ичкиликбозларга, безориларга ўрин йўқ.*

Ичкиликбозлик Ичкилик билан машғуллик, ичкиликка берилиш. *Яқинда Ўзбекистон телевидениеси орқали ичкиликбозлик, гиёҳвандлик асоратларини фош этувчи кўрсатув намоёни қилинди.* Газетадан.

Ичкиликхўр ай. ичкиликбоз. *Назирбой Полёҳожидан ёш эди. Полёҳожи оғир бўлса, у энгил табиат, кўп ичкиликхўр, мақтанчоқ киши эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

Ичкиликхўрлик ай. ичкиликбозлик. **Ички-ТАШҚИ** ай. ички-ташини. *Ички-ташқи ҳовилик шундай катта эшикда ички-ковимиз хувиллаб ўтирсак, еганим татийдими? Йўқ татимайди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Ичкикўёв этн. Келиннинг ота-онасига тегишли ҳовлида улар билан бирга яшовчи кўёв. *Агар худо Гулнорнинг бахтини очса, бирор қобил йигит топиб, ичкикўёв қилиш ниятидаман.* С. Айний, Дохунда.

Ичкикўяр кам қўлл. Жонкўяр, гамкўяр. *Ёшлигимда етимлик билан ўсдим, Менда ҳеч йўқ эди ичкикўяр дўстим.* «Элат ботир».

Ичкимоқ 1 Сулоқликни хўплаб ёки шимириб ичга ютмоқ, тановул қилмоқ. *Айрон ичкимоқ. Сут ичкимоқ. Ош ичкимоқ.* **Ички** Фуломжон ҳам алам, ҳам қувонч билан булоққа қайтиб келди, сув ичкимоқчи эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

фона т. о. *Пахта теримига ҳашарчи бўлиб келган мактаб ўқувчилари зўр иштаҳа билан хўрдани ичдилар.* Ж. Шарипов, Саодат.

2 Спиртли ичимлик истеъмол қилмоқ. У ичмаса юролмайди. ■ Ичмайдиган, чекмайдиган ёшларга олий ўқув юртларида, ишхоналарда алоҳида имтиёзлар яратилса, бошимиз устидаги тутунлар сая камаярмиди.. Газетадан.

Сув қилиб ичмоқ ёки сувдек ичмоқ 1) ҳеч бир торгинмай, боплаб гапирмоқ, гапиравермоқ (ёлгон гап, қасам ҳақида). Ёлгонни сув қилиб ичасан-да.. Лофчилигинг қолмабди. С. Сиёев. Ёруғлик; 2) тўла ўзлаштирмоқ, ёд қилиб юбормоқ. ..хатми қурбон, чилёсинларни ҳам сув қилиб ичиб юборганмиз. К. Яшин, Ҳамза. **Қасам (ёки онг) ичмоқ қ. қасам.**

ИЧОҒРИҚ Халқ табобатида табиати ҳар хил оғриқлар билан кечадиган, асосан меъда ва ичакларга оид касалликлар, юқумли ва б. турли хил дардларнинг умумий номи.

ИЧРА кўм. (б. к. билан) поэт. Орасида, ичида. *Қурамыз янги дунёни жаҳон ичра.* Ҳамза. *Ёвни кўрсанг, шер сингари юриш қил.. майдон ичра уруш қил.* Фозил шоир.

ИЧСУРИШ Ични тозалаш мақсадида сурги дори ичиб, ихтиёрин ич сурдириш ёки бирор ёқимсиз, сифатсиз овқат истеъмол қилиш оқибатида беихтиёр ич кетиши.

ИЧТЕРЛАМА Ичтерлама микроби (таёқчаси) келтириб чиқарадиган ичак касалликларига мансуб, иситма, ич бузилиши, тошма тошиши билан кечадиган ўткир юқумли касаллик.

ИЧУВЧИ Мунтазам тарзда ичадиган, ичкиликка берилган; ичкиликбоз. *Қоровул Қадамбек пиёниста бўлсаям, сергак, лекин бари бир.. ичувчига ишониб бўладими!* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

ИЧҚОТИШ қ. қабзнят.

ИЧ-ЭТ: ич-этини емоқ (ёки кемирмоқ) Ниҳоятда руҳий азоб бермоқ; қаттиқ азобланмоқ. *Шавкат милиционернинг гапларини деярли эшитмас, ич-этини ташвиш кемирар эди.* Қ. Кенжа, Тоғ йўлида бир оқшом.

ИШ I I Инсон фаолияти билан боғлиқ, унинг меҳнати билан амалга ошадиган, бажариладиган нарса. *Далада иш кўп. Бор-йўғи бир кунлик иш қолди. Ишлайман деганга иш топилади. Хайрли иш. Машаққатли иш.* ■ *Ишлай десам — иш бўлмаса, деҳқон-*

чилик қилай десам — ер бўлмаса. М. Исмаилов, Фаргона т. о. *Йўлчи ишга разм оқайдан бошлаш кераклигини ўйлади.* О. Танланган асарлар. -*Ҳай Адол, қиз болани фронтга олмас эмиш.* -*Қизларни ҳам верса, даладаги иш кимга қолади.* И. Раҳимов, Чин муҳаббат.

2 Ишнинг ижроси, иш устидаги иштироки, меҳнат. *Ишдан қолдирмоқ. Ишга киришмоқ. Иш иштаҳа очар, дангаса иш қочар.* Мақол. *Қари келса — ошга, ёш келса — ишга.* Мақол. ■ *Улар меъморга кўзларини ишиши билан, бир дақиқа ишни тўхтатиб бош ирғаб салом беришди.* Мирмуҳсин. *Мор. Устахона дарвозасидан киришмишми ланоқ цехларда иш қайнаётганлигини аниқлавохи бўламиз.* Газетадан. *Қурбон ота деҳқоннинг эсига келмаган бир яхши ишни билишди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

3 Иш-фаолиятнинг маҳсули, ундан фойдаланишга келган (яратилган) нарса. *Расмий иш кўргазмага қўйган ишлари. У яратган иш мутахассислар томонидан юқори баҳолаштирилди.* ■ *Йўлчининг бажарган ишига кўз юзатириб, ўзича ўйлади: «Девкор йигит эди.»* Ойбек, Танланган асарлар. *Бу ишининг олимнинг қўлига тушиб қолса борми, донишмандлик тақия ёқларди.* Т. Ашуоров, Оқ от.

4 Маълум ҳақ, эваз ҳисобига қилинган иш-фаолият, меҳнат. *Бечора иш қилдириб, боши оққан томонга борар экан.* Ойбек, Нур қидириб. *Тошкентда иш тошқини балки қоларман.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 Хизмат вазифаси; лавозим. *Ишга киришмоқ. Шу ишда ишлаб келяпти.* ■ *Унинг иш бўшади, иш бўшади, иш бўшади — сизни бу ишга тайинлаган бўлса, ўшандан сўранг!* О. Ёрғалиев, Эр бошига иш тушса. *Бу гап корхонага киришга за бўлиб, Жонфигонни ўша замониёқ ишга ҳайдашибди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз чилла. *Дадамни илгари катта-катта ишларда ишлатган дейишади.* Э. Раимов, Ажаб қиш.

6 с. т. Бўш иш ўрни. *Кўп жойга иш бўлди, лекин «иш йўқ» деган жавоб олдиди.*

7 Меҳнат-фаолиятнинг муайян соҳаси, тури; касб. *Ҳаётда шундай одамлар бўлади, улар бутун умрларини фақат бир иш билан бирон касбга бағишлаган бўладилар.* Х. Раҳимов, Ҳаёт тўлқинлари. *Худо кўнглини солиб, шу ишни [сартарошликни] иш қилибсиз — кам бўлмайсиз.* Э. Раимов, Қишлоқ.

Бурч. *Озодаликка доимий эътиборда бўлиш* — шунинг иши. ■ [Элликбоши:] *Маҳалла-аълитларнинг бари манга маълум.. Билиш* — ишим-да. Ойбек, Танланган асарлар.

Хал этилиши лозим бўлган нарса; маъмуammo. *Ишнинг енгил кўчишига севин-* — *Отабекнинг бу шартига лом демас-* — *ди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ясо-* — *хон иккаласигина тушунадиган тил-* — *ни пишириб қўйган эди, шунинг учун-* — *тини слаб кулди. С. Сиёев, Ёруелик.* — *а, кундошлик иши кийин, коса коса-* — *анда, гиди-биди гаплар кўпайса..* — *ҳам татимай қоладир. А. Қодирий,* — *кунлар.*

Ўзгага, ўзга манфаатига қарашли ҳолат. *Кел, кўзим, нима ишинг бор?* — Танланган асарлар. *Юрт ишига яра-* — *ма қай ишга ярайди? С. Аҳмад, Уфқ.* — *ос иш, ҳатти-ҳаракат. Олдига қўйган-* — *ҳайвоннинг иши, оғзига келганни* — *одоннинг иши. Ваъдага вафо — мард-* — *и. ■ Аваз, йигитнинг иши таваккал,* — *момонга бурилди. С. Сиёев, Ёруелик.* — *воқеа, ҳодиса. Ўз уйида ўтирган қиз* — *ида ғойиб бўлсин, тавба! Жуда хунук* — *Олимхон ака? Ойбек, Танланган асар-* — *Низомжон унинг авзойидан жуда хунук* — *ганини фаҳмлади-да, ёнига ўтирди. С.* — *а. Уфқ. Бошинг соғ бўлса, ҳали Тош-* — *ида кўп ажойиб ишларни кўрасан, йигит-* — *Ойбек, Танланган асарлар.*

13 Аҳвол, ҳолат. *Ҳозир иш бошқа: Йўлчи* — *ида. Ойбек, Танланган асарлар. Хўш,* — *иқ полвон, ишлар қанақа. Тошкентда* — *и гаплар бор? А. Қодирий, Ўтган кунлар.* — *ерда деҳқоннинг иши чатоқ. Ери бўлса,* — *и йўқ, улови бўлса, ери йўқ, кўпиди ик-* — *и ҳам йўқ. Ойбек, Танланган асарлар.*

14 Гап-сўз, гап-сўз бўлган нарса(лар). — *десанг, мазмунидан ҳам кўриниб туриб-* — *и. бу иккинчи уйланишга Отабек бутун-* — *и қариши бўлиб, фақат бу гап қудаларнинг-* — *и ишларидир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

15 ҳуқ. Суд ёки маъмурий органларда — *иладиган нарса, жараён. Фотима усти-* — *и жинойи иш қўзғатилди. Т. Ашуров, Оқ* — *и Шу телефон сабаб бўлдими.. бир-икки* — *дан кейин ишим бошқа терговчига ўтиб,* — *илашиб кетди. О. Ёқубов, Излайман. Ер* — *ирида бир чатоқ одам билан судлашиб* — *и эди, суд ишни бунинг зарарига ҳукм*

қилганмикан, деб ўйлади. Ойбек, Танланган асарлар.

Бошига иш тушмоқ Кимса учун нохуш, ташвишли ҳол юз бермоқ. *Бошимга иш туш-* — *ди. Фарзандим Низомиддин қатл этилди..* — *Мирмуҳсин, Меъмор. Бўлар иш бўлди Юз* — *берган иш-ҳодиса оқибатини тузатиб,* — *ўнглаб бўлмаслигини қайд этади. Нимани* — *гаплашаман! Бўлар иш бўлган-ку! Мен унинг* — *юзига қаролмайман энди. К. Яшин, Ҳамза.* — *Дунёнинг иш(лар)и Кишига боғлиқ бўлма-* — *ган, киши ихтиёридан ташқари иш(лар).* — *Дунёнинг ишлари шунақа тесқари экан, боши-* — *охири йўқ. Иш бермоқ 1) асқатмоқ, кунга* — *(эҳтиёжга) ярамоқ. Уни машиналар билан* — *ковлаб бўлмайди, фақат кетмон, белкурак-* — *ларгина иш бериши мумкин. Ж. Абдуллахо-* — *нов, Тўфон. Аммо тоққа чиқишда Бобурнинг* — *ўсмирлиги жуда иш берди. П. Қодиров, Юл-* — *дузли тунлар; 2) хизмат қилмоқ. ..Ёрмат-* — *гами ё бошқа бир собиқ қаролга узоқ иш бе-* — *риб ийиғи чиққан, пешонаси қийшиқ этикни* — *кийди.. Ойбек, Танланган асарлар. Иш бит-* — *майди Мақсадга эришиб бўлмайди, нати-* — *жа чиқмайди. Ҳа, колхозга киргандан кейин* — *унча-мунча ваъз айтишни ҳам билиш керак* — *бўлади, бусиз иш битмайди. А. Қаҳҳор,* — *Кўшчинор чироқлари. Урушнинг оти ўчсин,* — *уруш бўлмасин, дейиш билан иш битмайди.* — *Газетадан. Иш катта Бирор иш-нарсанинг* — *ҳажм, даража ва б. эътибори билан меъё-* — *ридан ортиқ, зўр ҳолатини қайд этади. Иш-* — *лар катта-ку, уста! Дўконларни ҳам қуриб* — *юборибсиз! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эҳҳе,* — *иш катта-ку. Омад тилайман.. Ойбек, Тан-* — *ланган асарлар. Иш кўрган Ҳаёт, иш (амал)* — *тажрибаси катта, кўпни кўрган, кўп воқеа-* — *ҳодисалар, қийинчиликларни бошидан ке-* — *чирган. Қўшин ичида энг иш кўрган, қилич* — *чопган баҳодирларни саралаб, қоровул тузиб,* — *буни Шайх Темурга, Зуннун Арғунбекка топ-* — *ширди. Ойбек, Навоий. Мирзо саройидан* — *бизга этиб келган маълумотлар шунини кўрса-* — *тадики, фарғоналиклар биздан кам, иш* — *кўрган сарбозлари оз, кишилари кўрқувда..* — *Мирмуҳсин, Меъмор. Иш кўрмоқ 1) муай-* — *ян йўл билан иш олиб бормоқ; иш тутмоқ.* — *Унинг ёр-дўстлари беҳисоб, ўйлаб иш кўриш* — *лозим, ҳазратим. К. Яшин, Ҳамза. Мухбир-* — *ликда ҳам ошначилик, кўшинчилик билан иш* — *кўриладими? «Гулдаста»; 2) ишни амалга* — *оширмоқ, ишнинг ҳаракатини қилмоқ. Ман*

шу ердан қочиришда сир очилиб қоладими, деб жуда кўрққан эдим. Лекин жуда қулай фурсатда иш кўрдик. Ойбек, Танланган асарлар. **Иш кўрсатмоқ** 1) намунали, қойил қоладиган иш қилмоқ, ..учала хатимга ҳам «Сени мудрофаа қилишда айрим иш кўрсатганим учун орден олдим», деб жавоб қайтардилар. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Дучор келганини кўкка отарман, **Иш кўрсатиб**, ёрим олиб кетарман. «Алпомиш»; 2) с. т. ёқимсиз (кўнгилсиз) иш қилмоқ; қилиқ қилмоқ, *Кеча тўйда кайфи ошиб, роса иш кўрсатибди. Иш ташламоқ* Оммавий суратда ишни тўхтатмоқ. Бундан уч йил бурун.. Симхоев заводидаги ерлик ишчилар.. иш ташладилар. М. Исмоилий, Фаргона т. о. **Иш тутмоқ** Маълум йўл-йўриқ, шарт-шароит ва ш. к. билан ҳисоблашган ҳолда иш олиб бормоқ, иш юритмоқ. Азизим, *сиз отдан тушсангиз ҳам, эгардан тушмайсиз. Орқа-олдига қараб иш тутмоқ керак.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Сизга жон керак бўлса, шундоқ иш тутасиз, розимисиз?* К. Яшин, Ҳамза. **Ишсоф юзасидан иш тутинг, бойвачча ака.** К. Яшин, Ҳамза. **Иш чиқармоқ** 1) бирор натижага эришмоқ, бирор иш қила олмоқ. Бу боришдан бирор иш чиқара олдим, йўқми — бу тўғрида биз келаси фаслларнинг бирида ўрганармиз. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Беш марта қариши атака қилиб, ҳеч иш чиқара олмагандан кейин қутурган, энди қуриовда қолиб, жон талвасасига тушган душман..* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз; 2) кутилмаганда номаъқул иш (қилиқ) қилиб қўймоқ. *Шеригинга эҳтиёт бўл, ёнидан жилма. Яна бирон иш чиқариб ўтирмасин. Иш юритмоқ (ёки юргизмоқ) қ. иш тутмоқ* Эл, юрт улуглари! Худо йўлига кўзингизни очинг! ..ҳақиқатга қараб иш юритинглар! К. Яшин, Ҳамза. -*Ҳовлиқма, зимдан иш юргиз!* — секингина сўзлаб ҳовлида қолди Қоратой. Ойбек, Танланган асарлар. **Ишга солмоқ** 1) ишга жалб қилмоқ; ишлатмоқ. *Ўрмонжон акам шуни ҳам ишга солдилар, одам қилдилар.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Аммо Асрора [Дилдорани] ноз-фироқларига қарамай, турткилаб-турткилаб ишга соларди.* С. Аҳмад, Уфқ; 2) ишида фойдаланмоқ; ишлатмоқ. *Элчи ҳозир ўз подшоҳининг топшириғини бажариш учун бутун айёрлигини ишга солар, тилёғламалик қилиб, Тўмарисни кўкларга кўтарар эди.* М. Осим, Аждодла-

римиз қиссаси. *Чол бутун қуввайи нун ишга солиб, яна ялинди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ишдан чиқмоқ** 1) иш-меҳнат қилишнинг йўқотмоқ. *Раҳматли эрим ишдан чиқиб қолди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ишдан чиққан** 1) Айнӣ, Куллар; 2) яроқсиз ҳолга келтирилган. *То адирнинг этагига етеунча, Турғуннинг кавуши ишдан чиқди, адирга маҳсирига келишига тўғри келди.* А. Қаҳҳор, Мастона. **Ишдан чиқиб кетган** 1) айн. ишдан чиқмоқ. *Морнинг бахтига қариши, амаки сил касалликдан ишдан қолди.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) чалғиш ва б. сабаб билан ишдан чиқиб кетган. *Ишдан чиққан бешотарнинг келиб берди.* Ж. Шарипов, Хоразм. **Ишдан қолмоқ** 1) айн. ишдан чиқмоқ. *Морнинг бахтига қариши, амаки сил касалликдан ишдан қолди.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) чалғиш ва б. сабаб билан ишдан чиқиб кетган. *Ишдан қолди.* Гал. **Ишдан қолди** (ёки қолдирмоқ) Бажариб турган ишнинг фасидан вақтинча чалғитмоқ, унинг ишга ҳалақит бермоқ. *Йўлчи.. Шожани ишдан қўймаслик учун, икки-уч минутлик вақтни сўзлаб берди.* Ойбек, Танланган асарлар. **Ишни бўлмаслик** Аралашмаслик. *Жон бор бермаслик. —Сенинг ишинг бўлмаслик деб ғазаб билан жавоб берди амаки.* Турсун, Ўқитувчи. *..меҳмонлар кимдан нима учун келганликлари билан ишни бўлмаслик сўзлаб кетди.* А. Қаҳҳор, Асарлар. **Ишни Эътибор бермайди.** Унинг атрофисизлиги билан иши йўқ, ўз иши билан машғул. *Хоннинг ўлик-тирик билан иши йўқ эканини Жони ҳалак, дейдилар.* С. Сиёев, Ёрун. **Ишни нима қ. нима иши бор.** Сизларнинг иши нима мас экан. *Бўлмаса, буларнинг иши нима экан.* Турсун, Ўқитувчи. **Ишни тушмоқ** Кимнинг бирор илтимос, ҳожат билан мурожаат қилишига қарай иш қилинган. *Бир жойдаги одаммиз, яна бир-бирини га ишимиз тушади, отахон!* Ойбек, Танланган асарлар. *..Анварга иши тушиб, унинг шафқатини кўрган Сафар бўзчи қабилининг хабардан жуда ҳам хурсанд.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. **Ишнинг белига тегиш** Ишнинг бажарилишига, меъёрида бўлишига ҳалал бермоқ (тўсқин бўлмоқ). *Ҳеч қандай топилмагач, уйини тинтиш учун ҳовлига киришган эди, бурчақда тинимсиз вақт ўтган ит ишнинг белига тенди.* «Муштанга Қочиб қаерга ҳам борарди.. Шунчаки ишнинг белига тенганига ачинасан киши. С. А.

■ Оқсой. Ишнинг кўзини билмоқ Иш бажарилиш, битиш йўл-йўригини билмоқ. *Қайнатам ишнинг кўзини билган одам. Хизматкорлари бари яхши бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Иш жуда-жууда ишчан одам. Ишнинг кўзи келади.. бутун ҳисоб-китоб ишларини шу йўл билан турипти.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чилла. **■ Кўнгил иши** Киши ички дунёсига, ҳаётининг баъзи бағлига боғлиқ иш(лар). *Асрора ўйлаб кўнгил иши нозик нарса экан.* С. Абдураҳмон, Уфқ. **■ Нима иши бор** Дахлдор эмаслиги, муносабати йўқликни қайд этарди. *Эрдадир қамишзорда бир номаълум деган эрнинг қажиб кетган бўлса, бунда кимнинг иши бор?* А. Мухтор, Қорақалпоқ қисси. *Сенинг кўнглинг, сенинг умидинг кимнинг нима иши бор!* П. Турсун, Ҳаёт. **■ Уқитувчи.** -Менинг нима ишим бор. -Албатта, ишнинг бўлмасин. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **■ Оллонинг (ёки худонинг, тақдирнинг, тақдирнинг..)** иши Умуман, инсон (бандаси)га хос бўлмаган иш. *Чирқилланг, тоғнинг қўли, Бу иш оллонинг ишлари.* «Юсуф ва Ҳава». *Бу ишлар фалакнинг иши.. «Юсуф ва Ҳава».* *Ҳаммаси ҳам тақдирнинг иши, лекин, бу ерда сиз билан менинг ҳеч бир ихтифосимиз йўқ.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **■ Ўз ишин қилмоқ (ёки кўрсатмоқ)** Муайян сабаб билан боғлиқ юз берадиган иш, ҳодиса рўй бермоқ, амалга ошириш, қилиш, қилмоқ. *..орадан ўтган ўн йил ўз ишини қилди.* - эшон анчайин кексайган, ҳатто қўлини қисси ҳам олачипор бўлиб кетган эди. П. Турсун, Уқитувчи. *Унинг ҳам, бунинг ҳам қилиши келмас эди. Лекин вақт ўз ишини қилди.* - ойни фарб уфқидан тортиб кириб кетди. *Демак, тонг отди.* М. Исмоилий, Ҳаёт. **■ Итнинг инстинкт ва рефлекслари ўз ишини кўрсатган эди.** О. Мўминов, Ҳаёт. **■ Ишнинг кўзи** Ишнинг кўзидаги уч учрашув. **■ Ўтган ишга саломат** Ўтган иш ўтди, бўлар иш бўлди (бўлиб кетган иш ҳақидаги гапни тўхтатиш, унга эҳтишмасликни қайд этади). *Хуш, ўтган ишга саломат.* *Қалай, экинларимиз дурустми?* Ойбек, Танланган асарлар. **■ Қўлидан иш кетмоқ** Муайян иш(лар)ни ўзича удрала олмаслиги, қила олмоқ. *Дуруст, сен самолёт ясалмайдсан, кетмон чополмайдсан.. лекин қиламан десанг, қўлингдан иш келади.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

■ Иш П махс. Бир жуфт пойабзалга етарли тери бўлаги ёки муайян кийимга етарли

газлама. *Бу теридан тўртта иш чиқариш мумкин. Иш бичмоқ. Иш тикмоқ.*

■ ИШБАЙ Бажарган ишга қараб, иш ўлчовида ҳақ тўлаш усули. *Ишбай ҳақ тўлаш усули дастлаб фабриканинг 8-цеҳида тажриба қилиб кўрилди.* Газетадан. *Текширишда меҳнат нормаларини белгилаш ва меҳнатни ишбай асосида уюштиришда текисчиликка йўл қўйилгани маълум бўлди.* Газетадан.

■ ИШБИЛАРМОН Ишнинг кўзини билдирган, кўп ишга ақли етиб удралайдиган. *Ана шу бошқармаларга кенг ҳуқуқлар бериб қўйиш, ишбилармон, обрўли ходимларни бошлиқ қилиб тайинлаш керак.* Газетадан. *Мўмин, камгап, аммо ишбилармон йигит экан.* Газетадан.

■ ИШБИЛАРМОНЛИК Ишбилармонга хос хусусият, хатти-ҳаракат. *Ишбилармонлик - бу янги нарсаларни, янги ғояларни ўйлаб топиб, уларни амалга ошира билиш ва бу йўлда учрайдиган тўсиқ, қийинчиликлардан қўрқмасликдир.* Газетадан. *Абдураҳул ишбилармонлиги билан кўпнинг назарига тушиб, министрликлардан бирига кўтарилди, депутат бўлди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

■ ИШБОП Ишга муносиб, иш учун қулай, иш вақтида фойдаланса бўладиган. *Ишбоп кийим.*

■ ИШБОШИ Бирор ишнинг боришини кузатиб, раҳбарлик қилиб турувчи шахс; саркор. *Хон тарафидан улар устига ишбоши қилиб белгиланган саркорлар.. қулоқ эшитмаган сўкишлар билан бечораларни таҳқир этар эдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Ишбоши: -Қани, тараф борми? - деб полвонларни майдонга чақирганда, нима бўлдию, таваккал қилиб, ўрнидан туриб кетдим.* П. Турсун, Уқитувчи. *..катта ишларни олмай, иложи бўлса, кўпригу ҳаммомлар лойиҳасини тузиб, ўзи ишбоши бўлиш ниятида эканини.. айтди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

■ ИШБОШҚАРУВЧИ Идора, бошқарма ва ш. к. да расмий ёзишма ишларини олиб боровчи ходим.

■ ИШБУЗУҚИ Битиб турган ишни бузувчи, келишилган масалада қаршилик кўрсатувчи одам; бузуқчи, ғаламис. -*Мадрайим қора, ишларнинг мазаси йўқ-ку!* - деди тўра. -*Тўрам, ишбузуқилар бор, - деб пўнғиллади Мадрайим навкар Полвонга қараб.* Ж. Шарипов, Хоразм.

■ ИШВА [ا. عشوه - кечаси (кўзи) яхши кўрмаслик; нозли, мафтун этувчи ҳаракат] Юз, кўз, қош жилваси; ноз, адо. *Бир ишва*

билан жонон девона қилиб кетди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Қиз кўзларида ибo ва ишва билан яна ўзининг ўша қарашидан қилди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Жувон ноздан кўра ўпкага яқин бир ишва билан таъна қилди: -Шунақа, эсингизни олиб кўйишган. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИШВАКОР айн. ишвали. Ишвакор аёл. ■ Чарх урсину айлансин Ишвакор жонон тўйингга. «Бойчечак».

ИШВАЛИ Ишваси бор, ишва ифодаловчи. Ҳадичабегим ҳали ҳусни сўлмаган нозу ишвали аёл эди. Ойбек, Навоий. Лаъли ишвали кўзлари билан ҳар қанча қарамасин, унинг [отнинг] димоғни маст қилувчи ёлини тараш билан машғул. Ҳ. Ғулом, Машғал.

ИШВА-НОЗ Ноз ва ишва(лар). Тинглай, дея, хуш овозингни, Ўзинг тутдинг садаф созингни. Черта кетдим зўр ихлос билан, Қараб турдинг ишва-ноз билан. Шуҳрат.

ИШГИР иш. Абжир, эпчил, чаққон. Ишгир саллот бари босиб келарди. «Очилдов».

ИШЁҚМАС Иш-меҳнатга хуши йўқ; дангаса, ялқов. Ишёқмасга иш буюрсанг, сенга ақл ўргатар. Мақол. ■ Ювош боладан кўрқиш керак, катта бўлганда, ишёқмас бўлиши мумкин. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

ИШЁҚМАСЛИК Ишёқмасга хос хусусият. Ялқовлик, танбаллик, ишёқмаслик унга ёт. Газетадан.

ИШКАЛ I [ا. شكال – мушкуллик, чалкашлик] Ишдаги чатоқ ҳолат; чалкашлик, бузуқлик. -Тағин ёмон! Ҳар нарсадан ишкал тонадиган бўлибсиз, – деди Нафиса. А. Мухтор, Туғилиш. Одамлар илгари вақтда савдо ишида ишкал чиқиб қолса.. қозига чопар эканлар. С. Анорбоев, Оқсой. Ревизор халқи топанман деса, ҳар қанақасидан ҳам ишкал топади. С. Аҳмад, Сайланма.

ИШКАЛ II иш. Похол ёки кўғадан эшилган боғлик, арқон.

ИШКОМ Токларни кўтариб қўйиш, тараш, ёйиш учун поя ва бағазлардан баланд қилиб қурилган ёйсимон сўри; валиш. Гулнор, очилган тоқларни ишкомга кўтариб, тол нўстлоғи билан мақкамлаб боғлайди. Ойбек, Танланган асарлар. Баланд ишкомда узумлар фарқ пишиб ётибди. Ҳ. Ғулом, Замин юлдузлари.

ИШЛАМОҚ I Иш билан машғул бўлмоқ; меҳнат қилмоқ. Далада ишляпти. Боғда ишляпти. ■ Шунақа, эшон, деҳ-

қон қишин-ёзин ишлайди-ю, кузгаги қурийдди. М. Исмоилий, Фарғона Миянғизни толиқтирадиган дара-тиқ ишламанд. С. Сиёев, Ёруғлик учун бу ерда ишляётганлар ичида Заврак, Ғаввос Муҳаммаддан яқин йўқ эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Бирор лавозимда фаолият кўрсатиш хизмат қилмоқ, Директор бўлиб Университетда ишламоқ. ■ Ҳозир даги боғчада тарбиячи бўлиб ишляпти. Сиёев, Ёруғлик. Ҳаётда хотин-қизнинг биринчи фазилати, майли, у ерда лавозимда ишлямасин, уй тутушида оналик бурчини ўтай олишидадир. Газетадан.

3 Ишлов бермоқ, Терини ишламоқ. **4** Ижод этмоқ; яратмоқ. Расул, Фильм яхши ишлянибди. Ҳайкал ишляпти. Бош соврин тавсия этилди – туркистонлик усталар ишляган кўрпак вазиани олади. Газетадан.

5 Ҳаракатда бўлмоқ, юрмоқ, кўчириш; амал қилмоқ. Тегирмон ишляпди. ■ У, дала ишляпди келганда, телефон ишляётганини хабар қилди. Ш. Рашидов, Бўрон.

6 Хизмат қилмоқ, фаолият кўрсатиш. Музейлар ҳар куни ишляйди. Дунёлар касса ишлямайди. ■ Институтнинг рокли учрашувлар клуби ишляб турганга зетадан. Ҳозир шаҳарда кўлаб кулжа наққошлик устахоналари ишляб турган. Газетадан.

7 физиол. Ўз вазифасини нормал равишда амал қилмоқ. Чап қўлим ишлямайди. ■ -Белдан кўнглим тўқ, – деди Али тажарубаси ишляйди. Ойбек, Қуёш қорали.

8 с. т. Меҳнат қилиб топмоқ, қилмоқ. Бугун юз сўм ишлядим. ■ Бир юз ўн саккиз меҳнат куни ишляди. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Ишляб чиқариш Муайян ижтимоий нобабатлар шароитида киши меҳнат файли жамиятнинг яшаши ва тарбияси учун зарур бўлган моддий буюмларни яратиш. Рационализаторлар томонидан ишляб чиқарилган янгиликлар ишляб чиқариш қўлланмоқда. Газетадан. **Ишляб чиқариш** Маҳсулот тайёрламоқ. Стендларга ишляб чиқарилган, ясаган, ижод қилинган ишляб чиқарган турли буюмлар тўғрисида билан қўйилган. Газетадан. Хива шаҳра-

букомлар фабрикаси ишлаб чиқарадиган маҳсулотларни халқ амалий санъати билан намуналари, деса бўлади. Газетадан. ■ **ИШЛАБ ЧИҚМОҚ** Тайёрламоқ, яратмоқ. *Ишчи-кўчириш машинасининг янги моделини ишлаб чиқдик.* ■ Кейинги ярим йил давомида ишлатилган вазифаларни ҳаётга татбиқ қилиш билан боғлиқ чора-тадбирлар ишлаб чиқариш. Газетадан. **ЎЗ УСТИДА ИШЛАМОҚ** Ўз қўли билан малакасини ошириш йўлида меҳнат қилиш, ишламоқ. *Каллани бола экан, ўзи устида ишлаб, кўтарилиб кетди.* ■ **ИШЛАШ** Қайта, бир неча марта ишлатиш. *Бир грамм соф радиий олиш билан бир неча тонна уран рудасини қайта ишлаш тўғри келади.* «Фан ва турмуш». ■ **ИШЛАТМА** Фойдаланиш, қўллаш учун ишлатилган нарса. *...техник ва технологияларнинг амалларни ўз фойдаси учун ишлатилганлигини.* Газетадан. ■ **ИШЛАТМОҚ 1** **Ишламоқ** фл. орт. н. *Одамни ишламоқ. Ақл ишламоқ. Расм ишламоқ.* ■ **ИШЛАМОҚ**, **Фойдаланмоқ**, **Ишга солиш**, **Ишлатиб** **Ишламоқ**, **Сўз ишламоқ**. ■ *Уларнинг қўли билан, гоҳ қилич, гоҳ тўплонча билан, қўли билан аямай ишлатиб, халқни босиб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар. ■ **ИШЛАМОҚ** **Бирор манфаатга йўналтирмоқ; сарф-матлабларни тежаб-тергаб ишлатиб**. ■ *Бойлар тўйларга ишлатадиган пулга ишлатсин, театр ишларига берсин.* Ойбек, Танланган асарлар. ■ **ИШИ** Иши, юмуши бор; иш-хизматини йиғит. *Ишлининг иши битар, ишлининг иши ўтар.* Мақол. ■ *Яна бир оз кут, ишли одам эмасми, ахир!* Ойбек, Кўнгли тўлдими, яхши йиғит. ■ **ИШЛОВ 1** **Ишламоқ** фл. ҳар. н. ■ **1** **Хомашёдан маҳсулот тайёрлаш учун ишлатилган меҳнат жараёни ва унинг натижаси.** ■ *Ишловини келтирибсиз. Ишлови яхши.* ■ «Қалонга топсанг, қор ёнар» деганларидек, ишлови билан ишур ерларда ҳам пахтадан мўл ҳосил олиш мумкин. Ш. Мусаев, 55 центнердан. ■ **Ишлов бермоқ** Маҳсул (ўзига ҳос) меҳнат қилиш қилмоқ. *Хўмдорлар ўзгаргандан қўямаладаги тангаларга шундай ишлов берди.* Газетадан. *Кечикиб экилган ғалла ишлов бермади ҳам.* *Матқовулнинг кейин берган ишловига қарамай, яхши унум қилмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

— Ўзбек тилининг изоҳли лугати

■ **ИШОНАРЛИ** Ишониш мумкин бўлган; ишончли. *Ишонарли гап.* ■ *Бу савол ўзига ишонарли жавоб талаб қилиш билан бирга, асрлар бўйи тарғиб ва татбиқ қилиб келинаётган бир асос мантиқига имтиҳон ҳам эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Шерназарбойни халқ олдида оқлаш учун.. ишонарли далиллар керак эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

■ **ИШОНМОҚ 1** **Ҳақиқат, чин деб билмоқ, Сўзига ишонмоқ. Ваъдасига ишонмоқ.** ■ *Бундай яхшиликни ҳар ким ҳам қила олади, Сафар ака.. шунинг учун мирзабошининг қилган яхшилигига мен ишондим.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Бунинг учун ёзувчи ўзи тасвирлаётган воқеага қаттиқ ишониши керак.* С. Кароматов, Олтин қум.

■ **2** **Ишонч билан қарамоқ, ишонч боғламоқ; панд бермайди, деб билмоқ.** *Бобур бу гап яна алданмаслик учун шаҳар ичидаги тарафдорларининг ҳеч бирига хабар бермасдан, фақат ўз кучига ишониб, таваккал қилиб келди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Кузнинг ўзгарувчан об-ҳавосига кўнда ишониб бўлмайди.* Газетадан. *Шоир аср бошларидаёқ «Ер юзиде таҳқирланган киши қолмайди», деб порлоқ келажакка астойдил ишонган эди.* Газетадан. *Ҳаёт Фуломжонга ишонса ҳам.. чоҳ олдида турган кишидай кўрқиб, сўради: -Қаёққа?* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

■ **3** **Умид боғламоқ, эътимод қилмоқ; суянмоқ.** *Қоматига ишонган — қаддини букиб кетади, Кўнчилиikka ишонган — мақсадига етади.* Мақол. ■ *Ойинининг сендан умиди катта. Бор ишонгани сен.* Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қийин. *Кумуш ва онасининг бирдан-бир ишонганлари яна Ҳасаналининг ўзи эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

■ **ИШОНУВЧАН** Ишонишга кўнгли мойил, ишонаверадиган. *..айниқса, ишонувчан, содда одамларнинг кўнглига йўл топиб, жиноятга қўл урувчилар ҳам учрашини инкор қилмаслигимиз зарур.* Газетадан.

■ **ИШОНУВЧАНЛИК** Ишонч, ишониш билан муносабатда бўлиш хусусияти, шундай муносабат. *Оқкўнгиш Нафиса ишонувчанлик билан йўл қўйган хатосига иқрор: қул деб, олов чангаллаб олганидан дарди ичида.* Шуҳрат, Жаннат қилдирганлар.

■ **ИШОНЧ 1** **Ишониш ҳисси, туйғуси.** *Ишонч билан гапирмоқ. Ишонч уйғотмоқ.* ■ *Ўнинчиси ҳам гапми, истаганича топиши мумкин — истак, ишонч ўлмаса бас..* Газета-

дан. *Йўлчи чакки одамларни топмади, Ёрматнинг ҳақсиз эканига ишончи кундан-кун ортди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бор ишончим: бир кунни Ёнгай қуёш қутб узра ҳам.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

2 Эътигод этилган, суянилган, умид боғланган шахс ёки нарса. *Модомики, иккимизнинг ёлғиз ишончимиз шу ўғлимиз экан.. бизга лозими, унинг хурсандлиги нима билан бўлса, шуни ахтаршидир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Элмуроднинг гурур билан гапирадиган гапи — келажакка ишонч ва умиди бўлиб қолди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИШОНЧЛИ Ишонса бўладиган, панд бермайдиган. *Ишончли одам.* ■ Сиз суянчиқларга ишониб бўлмиз, жаноблар! *..Бошқа ишончли суянчиқларни топамиз.* Ҳ. Фулом, Маъна. *Бу ташкилотда сиз менинг энг ишончли, суянадиган кишим бўласиз.* Н. Аминов, Суварак. *Абдуғаффор ака деҳқончиликнинг истиқболи ишончли қўлларда бўлишини орзу қиларди.* Газетадан.

ИШОНЧСИЗ 1 Ишониб бўлмайдиган; бетайин. *Ишончсиз киши билан ишлама, Ажабланиб, бир кун тилинг тишлама.* Мақол. ■ *У подшоҳни лашкар ичидаги ишончсиз шахслардан огоҳ этар, уларни жаллод қўлига топширарди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Умид-ишончи йўқ, ишончсизлик ифодаловчи. *Дустининг ташвишини ишончсиз кулги билан йўқотишга тиришди.* Ойбек, Қуёш қораймас. *..худди саҳнага биринчи бор чиқаятган ҳаваскор санъаткордек, ишончсиз қадам билан телефонга борди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

ИШОНЧСИЗЛИК Ишончсиз ҳис-туйғу, ишончсиз муносабат. *Ишончсизлик билан гапирмоқ.* ■ *Широқ шоҳнинг ишончсизлик кўзи билан қараётганини фаҳмлаб, ўз сўзининг тўғрилигини исбот қилишга киришди.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси. *Менинг дилдан чиқариб айтган сўзларим Назирадаги кўрқув ва ишончсизликни тарқатиб юборди.* Х. Лутфуллаева, Бахти кулган йиғит.

ИШОНҚИРАМОҚ Бир оз ишонмоқ, ишонгандай бўлмоқ. *-Билмадим, директор мени шунчаки ҳовуримни босиш учун ёлғондан айтдимми, дейман, — деди ишонқирамай Алимжон.* И. Раҳим, Ўз касбини севган йиғит.

ИШОРА [ا. اشاره] — кўрсатма; кенгаш; имо-ишора, белги] 1 Кўз, қош, қўл, бош

ва б. ҳаракати билан берилган белги. *Ишончнингдек, гап билан яширин тарзда даланган маъно; шама.* Ҳўкизга — *..донога ишора кифоя.* Мақол. ■ *Сафар ва қош ишораси билан Самандаровга: «..да-да! Бу гаплар, бу муомала ортиқ..» гандай қилди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинорлари. *Мингбоши томдаги карнайчиларек ишорасини қилди.* М. Исмоилӣ, Фарғона. *Зулфиқор баъзан бу қиз нима демоқ..» гандай ҳаёлга чўмар, Бадиянинг хатт..» катлари, қилиқлари, гапларидаги иш..» чуқур ўйлашга мажбур этарди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Зумрад Мавлон Исоевичнинг ишорасини тушунди: «Ахир мен туфайли кез..» бу ерларга, тентак. Бўлмага, юрардинг..» дала кезиб..».* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

Ишора қилмоқ Бирор маъно (маъно) ни билдирувчи имо-ишора бермоқ, гап айтмоқ. *Полизнинг бошига етиб келиб «Тухтанлар» деган ишора қилди.* Ҳақ. Ҳазратқулов, Журъат. *- Оқиллар омон бе..» — деб дуо қилди Мутриб, Авазнинг бун..» оқибатида ишора қилиб.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Маълум маъно ифодаловчи, бажарувчи белги, аломат. *Тригонометрия функцияларнинг ишоралари.* ■ *Рўзимбойнинг чойхонасида Рамазон нўғай ўқиб..» газеталарда нозик ишоралар бор эди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Мактубдаги тушуниш..» бўлган нуқта ва ишоралар яна бир..» заҳар сочиб ўтгандек бўлдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИШОРАЛАМОҚ кам. қўлл. Белги бермоқ, белгилamoқ. *Буюмларни рақамла..» лан ишораламоқ.*

ИШОРАТ эск. айн. ишора. *Аминнинг ишорати билан йиғитлар юқори кў..» таёқларини кўндирмасдан сақлаб турди.* С. Айний, Куллар. *Йўлчи, Қамбар уқ..» ишоратларни бир-бир кўздан кечириб..» ёқдаги боши берк тор кўчага кирди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Абдурауф тунқон..» даҳлизга чиқиб, ўзини четга олиб..» Султоналига, нима гап, деган ишора..» қилди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ИШПЕЧ Чеварларнинг ип, ипак. *Ва б. керакли нарсалари сақланадиган..» нингдек, тиззага кўйиб иш тикадиган..» таси.* *Мукаррамой чевар қиз, Ишпечи..» ипак.* Л. Абдуллаева. *Кампир ишпечи..» шойи кўйлакчани олдига олиб ўтирди.* Х.

ни исм. Зумрад кўзларини чиройли
қулди, кейин тиззасидаги иште-
кўйди. Ойбек, Улуғ йўл.

ИШРАТ [а. *عشرت* — (бирор кимса би-
рага) естлашиш, айш, хурсандчилик
Кайф-сафо, маншат билан фахш
қилиш. Яна янги овқатлар, ичимлик-
ичмаларда анор ва олмапар келди.
Ишрат кетди. Ойбек, Танланган асар-
ларат кечаларининг бирида Ҳожи хола
сўнги қадаҳни тутди. М. Исмои-
л Фаргона т. о. Бечора канизак ҳукмдор-
лар кечалик ишрати учун қурбон бўлиб
Мирмуҳсин, Меъмор. Муҳаббат бир-
инч гурбатинг роҳат билан тенгдир.
Ишратсиз ва лекин ишратинг кулфат
тенгдир. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

ИШРАТГОҲ айн. **ишратхона**. Танишган-
ларини тадоригини кўришаркан, кепакчи
иши ишратгоҳга бурилар йўлдан. С.

ИШРАТПАРАСТ [ишрат + ф. *پرست* —
қилувчи, севувчи, ҳурмат қилувчи]
— ишратга, кайф-сафога берилган, иш-
ратсиз севувчи (киши).

ИШРАТХОНА [ишрат + хона] Ишрат
қилдиган жой, хона; ишратгоҳ. *Асфан-
дан ишратхонадан ўтиб, ҳарамхонанинг
қўли чикди ва катта ҳовуз ёнидан ўтди.
Ишратхонада Ҳоразм. Махфий ишратхона
қўлидаги баъзи шамлар ўчган.. О.
Ишратхона. Қўҳна дунё.*

ИШСИС 1 Иш-юмуши, қиладиган иши
қилмакор(чи). *Ишлининг иши битар, иш-
ратсиз кунни ўтар.* Мақол. ■ *Йўқ, йўқ, бо-
ланишсиз қолсам, ичим тарс ёрилгудек
қиради.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Иш, хизмат билан таъминланмаган.
Ишсиз кун қиш. *Нима кўп — ишсиз кўп. Иш
қилиш қийин. Мардикорлик, дала ишлари йўқ.*
Ойбек, Танланган асарлар. *Шаҳарлар, қиш-
ларнинг бир-биридан афзал эмас, ҳамма оч,
ишсиз.* Ойбек, Нур қидириб.

ИШСИСЛИК Ишсиз ҳолат, иш билан
таъминланмаганлик; иқтисодий фаолият-
сизлик аҳолидан бир қисмининг ўзига
иш топа олмай қолиши. 29-модда.

3 Ишсиз ва иш ҳақидан маҳрум бўлган шахс-
нинг мўлжалланган ишсизлик нафақаси-
ни олиш миқдори. Газетадан. *Бир йигит. Бу
миқдор оёғи, Тўрвасида ишсизлик ёрлиғи.*
Р. Ғуф Парфи.

ИШТАҲА [а. *إشتهاء* — истак, хоҳиш; ов-
қатга бўлган майл] 1 Овқатланишга уйғон-
ган ёқимли иштиёқ (сўлак ва меъда шира-
си ажралиши билан юзага келади). *Ёдгор
соғайиб, иштаҳаси охирги даҳадан турган
пилла қуртиникидай бўлган эди. С. Айний,
Дохунда. [Салимбойвачча] Эзилиб пишган ёғли
гўштни иштаҳа билан еб, ишишани яримлат-
ди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Кўчма Иштиёқ, майл, ҳафсала. *Уҳ-хў,
балли иштаҳанга, шошима, бу ҳам бўлур тез.
Ойга бориб, ўзинг ойни ола қолгин, яхши қиз. М.
Шайхзода. Лочинбоев йигит орқасидан жамоа
раиси.. кириб келишини зўр иштаҳа билан кут-
ган эди. Ҳ. Шамс, Характеристика.*

Иштаҳага кирмоқ Овқатланишга хоҳиш,
иштаҳа пайдо бўлмоқ. *Иштаҳага кирди-ю,
кулча юзига ранг югурди.. К. Яшин, Ҳамза.*
Иштаҳани бўғмоқ (ёки ўлдирмоқ, кесмоқ)
1) иштаҳани йўқ қилмоқ, қайтармоқ. *Ҳаёт
эса бояғидай қилтомоқ бўлиб ўтираверди,
тўғриси, бу ноёб бахт унинг иштаҳасини
бўғиб қўйган эди. М. Исмоилий, Фаргона т.
о. Гулнорнинг ҳам иштаҳаси кесилди, икки-
уч қошиқ шўрва ҳалқумидан базўр ўтди.
Ойбек, Танланган асарлар; 2) ҳафсалани
ўлдирмоқ (қайтармоқ). **Иштаҳа(ни) очмоқ**
Иштаҳа пайдо қилмоқ. *Халқ табобатида ка-
рам барги иштаҳа очувчи омил сифатида
фойдаланилган. Газетадан. **Иштаҳаси кар-
най** 1) иштаҳаси жуда яхши. -Иштаҳа кар-
найга ўхшайди, — деди кулиб Ғози, кейин
икки бармоғи билан томоғини силади. И. Ра-
ҳим, Ихлос; 2) хоҳиши зўр.**

ИШТАҲАЛИ Иштаҳаси яхши, овқатни
севиб, кўнгли тусаб ейдиган; сертомоқ.

ИШТАҲАСИЗ Иштаҳаси йўқ, овқатни
севиб, кўнгли тусаб емайдиган, камтомоқ.
*Гулсумбиби, бетоб, иштаҳасиз қизи учун ўз
ҳовлисида, ўз декчасида тайёрлаган бир коса
серқатиқ хўрда ошни авайлаб кўтариб, эшик-
дан кириб келди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ИШТАҲАСИЗЛИК Иштаҳасиз ҳолат,
иштаҳа йўқлик. *Умматали, нима учундир,
дами қайтган ошни иштаҳасизлик билан еб,
диванга чўзилди. Шухрат, Жаннат қидир-
ганлар. Чарос иштаҳасизлик билан шўрва
ичаркан, онасининг ўзига диққат билан қараб
қўяётганини сезар.. эди. Ў. Ҳошимов, Қал-
бингга қулоқ сол.*

ИШТИБОҲ [а. *إشتباه* — шубҳа, гумон,
шак] Шак-шубҳа, гумон. *Кўнчиликка айта-*

диган гап эмас ўзи. Майли, иштибоҳ қолмасин сизларда, айтаман. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ИШТИЁҚ [а. اشتياق] — муштоқлик, дил хоҳиши; ингилиш] Зўр истак, хоҳиш. *Иштиёқ билан ишламоқ.* ■ *Журналнинг номи «Маориф ва ўқитувчи» эди. Адолатнинг кўнглида уни ўқишга иштиёқ туғилди.* С. Зунунова, Гулхан. *У [Умид] жуда иштиёқ билан ёзарди, фикрлар ҳам қуйилиб келарди.* Мирмуҳсин, Умид. *У [Кудрат] қадрдон дўстларини.. кўриш иштиёқи билан ёнар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ИШТИЁҚЛИ қ. иштиёқманд. *Иштиёқли ўқувчи.*

ИШТИЁҚМАНД Иштиёқи бор, иштиёқ-ҳаваси кучли. *У ҳунар ўрганишга иштиёқманд.* ■ *Ёш шоир шеърдан кўра тўртликлар ёзишга иштиёқманд.* Газетадан.

ИШТИЁҚСИЗ Иштиёқи, майли, хоҳиши йўқ.

ИШТИРОК [а. اشتراك] — биргалашиш, қўшилиш; шериклик; умумийлик, муштараклик] Бирор иш, маросим, мажлис ва ш. к. да ҳозир бўлиш, қатнашиш. *Маъмурият вакили иштирокида бўлган мажлис.* ■ *Хотинлар ўз тўйларини Ўзбек ойим иштироки билан ўтказиб олсалар, ўзларини шаҳарнинг энг бахтли хотинларидан санаб.. юрар эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мирзо Меъморга таассуф билдириб, ўғлининг подшоҳга суиқасдда иштироки борлигини.. маълум қилди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Асосийси, Ўзбекистоннинг халқаро ташкилотлар фаолиятидаги иштироки миллий хавфсизлигимиз, минтақада тинчлик ва барқарорликни сақлаш гаровидир.* Газетадан.

Иштирок этмоқ (ёки қилмоқ) Қатнашмоқ. *Мен бу тўйга иштирок этолмаганлигимни айтдим.. «Муштум».* *Биз ижодий кечаларимизни шундай ўтказайликки, бу кечада ёлғиз ёзувчилар эмас, кенг жамоатчилик ҳам иштирок қилсин.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ИШТИРОКИЮН [а. اشتراكى] — социалист] эск. айн. коммунист.

Иштирокиюн фирқаси эск. Коммунистлар партияси. *Ўртоқ Кенжа айтгандай, биз зиёлилар иштирокиюн фирқасининг бошлаган бу ишини олқишлаб, ёрдам беришимиз керак.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ИШТИРОКЧИ Иштирок этган ёки этувчи; қатнашчи. *Мажлис иштирокчилари.* ■ *Дарҳақиқат, биз Ўзбекистон кўриқларида юз*

берган ўзгаришларнинг шоҳиди, иштирокчиларимиз. Ш. Рашидов, Янги ер ҳақи.

ИШТОН Тананинг белдан пастки миға кийиладиган, узун икки почаси кийим; лозим. *Камолон дарвозаси билан марқанд дарвозасигача бўлган қўрғори бошсиз ва иштондан бошқаси инсон гавдалари билан тўлибди.* А. Қосимов, Ўтган кунлар. *-Ҳазратим, — деди тўн ичидан малла кўйлак ва оқ бўёқ кийган Мурод..* К. Яшин, Ҳамза.

ИШТОНБОҒ Иштоннинг линаси билан ўтказилган боғ. *Бир вақтлар дўппи иштонбоғ тўқидим. Энди ундай кўзим ўтмайди.* Ойбек, Танланган. *Попукли иштонбоғ боғла, белни ушатиб Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.*

ИШТОНСИЗ Иштони йўқ; беиштон. *Иштонсизнинг тушига икки қарич қўрибди.* Маҳол. ■ *Иштонсизнинг чўндан дегандек, то машина.. логотипи қиб кетгунча, Мирсалимнинг ичидан димиди ўлтириб, мутолаа қиларди ўтди.* Шухрат, Олтин зангламас.

ИШТОНЧАНГ 1 Иштоннинг ичидан шим киймаган ҳолда, фақат иштон билан. *Саудий қайтиб келганида, ҳараси Эҳсон тор ва дим уйда иштончанг димиқиб ўлтириб, мутолаа қиларди.* Қаҳҳор, Сароб.

2 шв. Иштонсиз, беиштон. *Авазликдан бир-биридан машғум, юракни порла қилувчи манзаралар кетмай қақна қапада кеча иштончанг, ориқ бир ёна» дея йиғлаб, дастурхонга қўл қўйди.* Сийёев, Аваз.

ИШХОНА 1 Иш, хизмат қилиш жой; корхона. *Чиндан ҳам, адам бориди га енгил эди.. ишхонасига бориб-келарди, холос.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

2 айн. устахона. Қоратой.. *ишхона кизил чўғ бўлган темир парчасини ёлан гурс-гурс ураб, яссилар, чўзар.. эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ИШЧАН Ишлаб чарчамайдиган рат-шижоат билан ишлайдиган; ишчан одам. ■ *Ишчан педагог Саидиева порлоқ келажакнинг меҳнатсепаратли қурувчиларини тарбиялаб бермоқда.* Н. Саъдуллаев, Камолот. *Бригадан ҳам аҳил ва ишчан коллектив.* Саъдуллаев. Бўз йигит.

ИШЧАНЛИК Ишчан хусусият, ишчан эҳнатсеварлик. *Ишчанлиги билан обрў...* *Ишчанлик кўрсатмоқ. Ишчанлик-тирмаслик.* ■ *Камтаринлик ва...* *унинг асосий хислатидек бўлиб...* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ИЧИ 1 Меҳнат билан шуғулланувчи, билан ҳаёт кечирувчи шахс; меҳнат. *Шу йўсин ариқ қазила бошланди. Лекин кўн, озиқ-овқат йўқ эди. А. Қоди...* *қаробдан чаён. Биз — ишчимиз, меҳнат...* *Биз ҳам инсон ўғлимиз. Ҳамза.*

2 Хоналарда жисмоний меҳнат қилувчи (яъни) шахс; моддий бойлик яратувчи шахс; моддий гуруҳ вакили. *Завод ишчиси. Ишчи. Темир йўл ишчиси.* ■ *Ишга...* *да синаб кўриш — ишчи ёки хизмат...* *унга топишириладиган ишга мувофиқ...* *текшириб кўришдир. Газетадан.* *Бўқувчим (балки пахтакор, эҳтимол, балки зиёли). А. Шер.*

3 **ИШ** унд. с. Эшакни тўхтатиш учун қилинган ҳаракат. *Дангаса салқинга қочгай, иш тўхтамоқ одат эшакка, «иши» деб...* *деб бибий.*

ИШАЙМОҚ Тишларнинг оқини кўриш ва тазовушсиз илжаймоқ; *Мурзин ҳайрон...* *«У эмас-ку!» деган эди, комендант...* *эмиг, айнан ўзи», деди сурбетларча...* Ш. Шухрат, Шинелли йиллар. *...дан ҳам, у ўта мулоҳазали, хушчақ...* *қат қўринар, фақат жиймайиши иш...* *га ўхшаб кетарди. Н. Аминов, Қал...*

ИШЮРИТИШ Муассаса, ташкилот ва ш. ш. оид иш-ҳужжатларни олиб бориш, қилиш. *«Давлат тилида ишюритиш ва...* *тчиллик» курсидан ягона мукаммал...* *яратилиш.. Газетадан.*

ИШЮРИТУВЧИ Ишюритишни олиб борадиган шахс. *Пойтахт атрофидаги маҳал...* *да бирيدا миноралик катта масжид...* *дан устод Қавом ҳам бу ерга ишюри...* *лифатида.. яқинда мадрасада таҳсил...* *бир йигитни чақирди. Мирмуҳсин,*

2 **ИШҚ** [а. عشق — севги, муҳаббат; ошиқ-шторлик] 1 Бошқа жинсдаги шахсга севги, интилиш (мойиллик) ҳис-сезими. *Мажнуннинг Лайлига ишқи. Ишқ сав...* *до ишқида ёнмоқ. Ишқи йўқ — эшак,* *йўқ — кесак. Мақол.* ■ *Бир вақтлар*

ишқ можароларини ёлғиз эртаклардан тинг... *лаган Гулнор.. энди ўзи ишқнинг олов кўйла...* *гида яшар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 **ИШҚ** кўчма Зўр ички интилиш; иштиёқ. *Одатда, навбахор келиши билан қалби яра...* *тиш ишқи билан тугён урувчи сахий боғбон...* *лар, пахтакорлар ва ишчилар йил бўйи қилиб...* *оладилар. Газетадан. Ажабо, устознинг ин...* *сон қалбига солган ижод ишқи шогирдининг...* *матонати билан қўшилса, мўъжиза туғилар...* *кан. «Гулдаста».*

ИШҚИ ТУШМОҚ Ишқ-меҳри уйғонмоқ, ишқ-меҳр билан боғланмоқ; севиб қолмоқ. *Дехқоннинг ишқи ерга тушган. У ерни эъзоз...* *лайди. Газетадан. Бировга ишқингиз тушса,* *қиз боладан бешбадтар уятчан бўлиб қолар...* *экансиз.. П. Турсун, Ўқитувчи.*

ИШҚАЛАМОҚ 1 Икки нарсани бир-бирига суркамоқ. *Ғиштни ғиштга ишқалаб...* *силлиқламоқ.* ■ *Биров ишдан келса, сиз ош...* *дан келасиз, — деди Мели полвон жаҳли чи...* *қиб ва қўлларини ишқалаб, кетмон сопини...* *ушлади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Қўл билан қаттиқ босиб силамоқ, эзмоқ. *Оёқни ишқаламоқ.* ■ *Мўйсафид сар...* *тарош унинг [Йўлчининг] бақувват.. бошини...* *ишқалай бошлади. Ойбек, Танланган асар...* *лар. Уйқули кўзларини ишқалаб Акбар чи...* *қар, тойчоқлардай ирғишлаб, сертупроқ...* *кўчалардан чопқиллашиб кетардилар. Ж. Аб...* *дуллахонов, Хонадон.*

ИШҚАЛАНИШ 1 **Ишқаланмоқ** фл. ҳар. н. **Ишқаланмоқ** 2 физ. Жисмларнинг бири иккинчисининг силжишига қаршилик кўрсатувчи физик ҳодиса. *Қуруқ ишқаланиш. Ишқаланиш кучи.*

ИШҚАЛАНМОҚ 1 **Ишқаламоқ** фл. ўзл. ва мажҳ. н. Унинг [кетмоннинг] юзи қаттиқ, серқирра тошларга узок вақт ишқаланган ёки қандайдир ўтмас теша билан йўнилганга ўхшарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 **Ишқаламоқ** кўчма Хира бўлиб ёпишмоқ, сурканмоқ. **ИШҚАМОҚ** айн. **ишқаламоқ.** *Ермат сев...* *винганидан кафтини ишқаб, кулиб, танча...* *дан бир қадам нарига чўкка тушди. Ойбек,* *Танланган асарлар.*

ИШҚАМОҚ қ. ер. **Бурини ерга ишқамоқ** қ. ер.

ИШҚИБОЗ Меҳр-ҳавас қўйган, берилган; ҳавасманд. *Мусиқага ишқибоз одам. Отга ишқибоз. Спортга ишқибоз.* ■ *Ҳамро...* *аканинг қизи Обида қишлоқ мактабида ўқиб...* *юрган кезларидан машинага ишқибоз эди. Ҳ.*

Назир, Маёқ сари. *Овга ишқибоз ёш-ялангнинг куни тугди: тоғда дон тополмай оч қолган какликлар гала-галаси билан дарага ёпирилиб тушган.* С. Анорбоев, Оқсой.

ИШҚИБОЗЛИК Мехр қўйиш, берилиш, кучли майл. *Санъатга ишқибозлик. Ишқибозлик айб эмас.* ■ *Ишқибозлик ҳам ҳар хил бўлади, чунончи, биров гулга, булбулга, биров машинага, йўрға отга ишқибоз..* «Муштум».

ИШҚИЙ Ишқ-муҳаббатга оид; ишқни ифодаловчи. *Ишқий шеър. Ишқий драма.* ■ *Гулнор ишқий кечинмалар, белгисиз хаёллар ичида ўртаниб, ёлғиз ётаркан, ҳовлида отасининг овозини, қўй маърашини эшитди. Ойбек, Танланган асарлар. Оқила муҳаббатни ишқий мактубларсиз, учрашувларсиз.. тасаввур қила олмади.* Ю. Шомансур, Қора марварид.

ИШҚИЛИБ Нима қилиб бўлса-да, ҳар қалай, ҳар ҳолда. *Бобоҳўжа домла ҳаммавақт бир хилда ўқитар, бир хилда ёздирар, ишқилиб, бир амалаб вақтни ўтказар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мажлис қизиб кетди. Қатнашувчиларнинг кўпчилиги озми-кўпми, яхшими-ёмонми, ишқилиб, гапирди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

ИШҚИРМОҚ *шв.* Пишқирмоқ. *Бу майдонда бедов отлар Ишқирар майдон ичинда.* «Алпомиш».

ИШҚОР [ф. اشخار ёки شخار — поташ, калий карбонат] **1** *ким.* Металларнинг аралашувидан ҳосил бўлган, сувда яхши эрийдиган асослар, мас., ўювчи натрий, ўювчи калий.

2 Шундай моддали эритма.

Ишқори озмоқ Жаҳли кўзгамоқ, газаби қайнамоқ. *..қулоқчинни бостириб олиб, йигитчалар қатори ер текислаётган кувини кўраркан, қайнотанинг ишқори озиб кетди.* Х. Назир, Ўтлар туташганда.

ИШҚОРИЙ *ким.* **1** Ишқор ҳосил қилувчи. *Ишқорий металллар.*

2 Ишқор хусусиятига эга бўлган. *Ишқорий эритма.*

ИШҚОРЛАМОҚ Ишқор билан ишлов бермоқ, ишқор солмоқ. *Сувни ишқорламоқ.* ■ *Ишқорлаш цехида.. элеваторлар.. синовдан ўтказилиб, ишлаб чиқаришга шай этиб қўйилди.* Газетадан.

ИШҚОРЛИ **1** Ишқори бор, ишқор аралаштирилган. *Ишқорли сув.*

2 Ишқор воситасида ишлайдиган қорли аккумулятор.

ИШҒОЛ [а. إشغال — эгаллаш, олиш; иш билан банд этиш]: **ишғол** (ёки этмоқ) **1**) забт этмоқ; қўлга эгалламоқ. *Пийда аскарларимиз.. ҳар учун қулай позицияларни ишғол қилди.* Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Уратенафарги ишғол этилиши алоҳида аҳамият эди.* Ш. Тошматов, Эрк куши: **ишғол** қилмоқ, қопламоқ, эгалламоқ. *Ушқирани ўз ишлари ишғол қилган эди..* ■ *Нича юриб, тўрт-беш таноб жамланган эртан бедазорга чиқишди. Ойбекан асарлар. Бадиянинг хаёлини ишғол қилди.* Мирмуҳсин, Мев

ИЮЛЬ [лот. julius] Янгича ойнинг да еттинчи ой номи (Милоддан олтинчи йилда Рим ҳукмдори Гай Юлий Цезарфига шундай ном олган).

ИЮНЬ [лот. junius] Янгича ойнинг бида олтинчи ой номи (Қадимги Румбудаси Юнона номи бўйича аталган).

ИЯ *с. т.* Ие. *Ҳа, нима бўлди.. Иядан қон оқяпти-я!* П. Турсун, Ўқитувчи.

ИЯК **1** Пастки жағнинг ҳар иккинчи қуйилиб келиб бирлашган қўнчўзинчоқ одам. ■ [Бозорбой] *Поинлаб, сўнг бир қўли билан соқоли билан қолган иягини силаб қўйди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *-Кел, Саид ўғлим, — деди Мирсияги бурнига бориб келиб узум ердим.* Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Пастки жағ. *-Дадаси бўлса, урғунда Хадича аянинг ияги қалтиради.* Х. Назир, Сўнмас чакмоқлар. *Гулноранинг очуларида ҳаёт нури сўнганди. Рўмол тўнани ечиб, иягини боғладим.* Газетадан.

Ияк ташламоқ (ёки қоқмоқ) *шв.* Ушқорласасида ётмоқ. *Кун ўтди, ҳафта ўтди, ҳоят, амалдор шифтга қараб ётган..* ■ *Икки ияк қоқди — жон берди.* «Мирсия» ■ *Нима, ажали этиб, иякни қоқишга қўйди, нўк этиб ўлса, бўлганимиз бўлди.* Танланган асарлар.

ИЯРМОҚ *шв.* Эргашмоқ. *Ҳайронани тига бағрин доғлади, Туяга ияриб. Ияриб йиғлади.* «Алпомиш». *Тўғонбек кўн ичди. Ияриб, Алоиддин ҳам.. қадахни орқасига кўтариб, ниҳоят, чўзилиб, қотиб қолди.* Бек, Навоий.

Икки суймоқ Ёқтирмақ, хушламоқ. *Тўғи* [а. *توغى*] Гоҳ бойхонада ивирсийди, гоҳ чирдан ток бойлайди.. ишқилиб, тек турган суймасди. А. Мухтор, Кумуш тола. *Тўғи* [а. *توغى*] Тўлқинови кўнда икки суймасди-ўзи дуруст одамга ўхшайди. М. М. *Тўғи* [а. *توغى*] Тўғи тепа қиссалари. *Бир кўришдаёқ иқлим* [а. *بىر كۆرىشدا*] *ёқ отам тирилиб келгандай сезсам* [а. *ئەفسانەدەك*] *тири*, Ўтлар туташганда.

ИҚБОЛ [а. *اقبال*] — пешвоз чиқиш; яқин-қизикчиш; бахт, омад] **1** Бахтли тақдир, олмақ келажак; бахт, омад. -*Гулшаннинг баланд. Жуда нишиқ, жуда тилан* [а. *تېلەن*] — деди Зайнаб. Ойбек, О. в. шаба-**Мени кутаётир ажиб келажак, У ме-**
қолим, менинг бахтимдир. А. Орипов, *Армони*.

Қадир, қисмат. [Мулладўст ўз-ўзига:]
Ҳамма ёғидан бизни сафар қочди қил-
ганинг учун элик тўртга кирибман-
ганим нас-фалокатдан сира ажралмай-
ганим. Майсаранинг иши.

ИСТИҚБОЛ **3.** ..*келаётган Аъзамни*
Аудога шукур, омон қайтди кўзичо-
қиб иқболига чиқди. Т. Рустамов, Ман-
жорат.

Иқболи чопмоқ Бахти кулмоқ, омади
олмақ. *Чопган экан асли сенинг иқболинг,*
қанда жажонда йўқдир бу ёринг. «Баҳром
қалом».

ИҚБОЛ (хотин-қизлар исми).

ИҚЛИМ [а. *اقلیم*] — минтақа, ҳудуд,
об-ҳаво < юн. *clima, klimatos* — эгиш,
қилиш; майл, мойиллик] **1** Муайян
ернинг ўзига хос, ҳар йили такрорланув-
чандаги об-ҳаво шароити. *Тоғ иқлими.*
Ташкент иқлими. Иқлим ўзгаришлари. — *Урта*
деҳқонлик республикалари жуда қуруқ иқлим
шароитида жойлашган. «Фан ва турмуш».

2 *Иқлим* [а. *اقلیم*] *этимши табиат хуш иқлим, тоза*
иқлим. Мирзо.

3 *Кўчма Шаронт. Меҳнат жамоасидаги*
қўчма иқлимнинг яхши ёки ёмон бўлиши
қўчма ҳаётдан раҳбарга боғлиқдир. Газетадан.

3 Дунё, унинг бир қисми; минтақа. *Чи-*
қиндиқларнинг популдай бир қиз ўйнадики, аҳ-аҳ,
қўчма мисли йўқ. Ойбек, Улуғ йўл. *Файрат*
қўчма киши иқлим сўрайди, Юраги катта ҳар-
қатлига ярайди. «Эрали ва Шерали». *Бу ха-*
лдан иқлим бўйлаб тарқалди. «Ёштик».

4 *Иқлим* [а. *اقلیم*] *Қадимги араб географлари-*
қўчма арашларига кўра, ернинг етти мин-

тақасидан ҳар бири. *Етти иқлим подшоҳи*
етти нома ёзиб, ўз элчиси орқали Қорасоҳ
парининг отасига юборибди. «Эртақлар». Қам-
бар чўлоқдек исковуч етти иқлимда йўқ.
Ойбек, Танланган асарлар.

ИҚЛИМИЙ Иқлимга оид. *Иқлимий ша-*
роит. — *Мамлакатимизнинг турли иқли-*
мий зоналарида ўсувчи ўсимликлар турли
вақтларда гуллайди. «Фан ва турмуш».

ИҚЛИМЛАШМОҚ Бирор ернинг иқ-
лимига мосланмоқ, иқлимга ўрганмоқ
(ўсимлик, ҳайвон ҳақида). *Субтропик ме-*
валар, асосан.. Кавказ, Қрим ва бошқа жой-
лардан келтирилиб, республикаимизнинг жа-
ноубий районларида эндигина иқлимлашаётир.
К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ИҚЛИМШУНОСЛИК геогр. метеор.
Турли хил иқлимларнинг таркиб топиш са-
бабларини, иқлимнинг инсон фаолияти
объектларига ва инсоннинг ўзига, шунинг-
дек, турли табиий ҳодисаларга таъсирини
ўрганадиган фан тармоғи.

ИҚРОР [а. *اقرار*] — эътироф қилиш; рост
деб ҳисоблаш] Тан олиш, бўйнига олиш;
эътироф этиш. [Унинг] *Тенги йўқ, хушрўй-*
лигига ҳамма иқрор. Ш. Рашидов, Бўрон-
дан кучли. *Оққўнғил Нафиса ишонувчанлик*
билан йўл қўйган хатосига иқрор: кул деб,
олов чангаллаб олганидан дарди ичида. Шуҳ-
рат, Жаннат қидирганлар.

Иқрор бўлмоқ (ж. к. билан) Тан олмоқ,
бўйнига олмоқ, эътироф этмоқ. *Қиз амма-*
сининг оёғига йиқилди ва ўз қилмишига иқрор
бўлди. А. Қаҳҳор, Қўшқинор чироқлари.
Иқрор қилмоқ (т. к. билан) айн. **иқрор**
бўлмоқ. *Тўғриси у, Меҳрининг чаққонлигига*
қойил бўлган эди-ку, буни иқрор қилгиси йўқ
эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ИҚТИБОС [а. *اقتباس*] — қисқартириш,
торайтириш; қўлга киритиш; кўчирма олиш;
кўчирма, далил келтириш] эск. кт. Кўчи-
риб олинган, олинган нарса. *Улуғ аждодла-*
римизнинг меросидан дидсизларча ва илмий
таомилга риоя қилмасдан, узиб-юлиб олинган
иқтибослар билан изоҳламоқдалар. Газетадан.
Биз бу иқтибосни атайлаб туркча аслият
ҳолида келтирдик. П. Қодиров, Тил ва эл.

Иқтибос қилмоқ Олмоқ, ўзлаштирмақ.
Янги воқеликни ифодалаш учун эса янги-янги
сўзлар яратилиб ёки иқтибос қилиниб, муо-
малага киритилади. Газетадан.

ИҚТИДО [a. اقتداء] — эргашиш, тақлид қилиш] эск. кт. Эргашиш, тақлид қилиш.

Иқтидо қилмоқ Намозда имомга тақлидан ҳаракат қилмоқ. [Домла:] *Халқ ичида қандай ташвиқот қила оламан, зероки, маҳалладаги менга иқтидо қиладиган қавмдан ниҳоят уч-тўрт кишигина қолди, холос.* К. Яшин, Пьесалар.

ИҚТИДОР [a. اقتدار] — куч-қувват, қудрат; қодирлик, қобилият; ҳолат] Куч-қудрат, қодирлик. *Мулла Муҳсиннинг аҳволи маълум, ўзидан бир гап чиқариб, мажлисни хурсанд қилишга иқтидори ва маҳорати йўқ.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Улар ҳар жабҳада, ўзларига берилган илоҳий иқтидорлари боис, халқимиз фаровонлиги.. йўлида жонларини жабборга бериб меҳнат қилмоқдалар.* Газетадан.

ИҚТИДОРЛИ Куч-қудратга молик, қудратли, қодир. *Иқтидорли санъаткор.* ■ *Ўзбекистон бадиий академияси Маданият ишлари вазирлиги ва Халқ таълими вазирлиги билан ҳамкорликда тасвирий ҳамда амалий санъат бўйича иқтидорли ёшларнинг иккинчи республика танловини ўтказди.* Газетадан.

ИҚТИДОРСИЗ Иқтидори йўқ, куч-қудрати йўқ. *Эшикдан кириб, стол устидаги қоғозларга кўзи тушиши билан ўзини ҳаддан ташқари чарчаган, ҳар қандай фикрий ишга иқтидорсиз сезиб, бушаиди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ИҚТИСОД [a. اقتصاد] — ҳўжалик; тежаб-тергаш; экономика] 1 Сарф-ҳаражатда тежамкорлик, тежаб (асраб) қолиш. *Ишга омилкорлик билан ёндашиш, иқтисод ва тежамкорликда шахсий намуна кўрсатиш — шу куннинг талаби.* Газетадан.

2 с. т. Ейиш-ичиш; ейиш-ичиш билан боғлиқ ҳолат. *Оилада жанжал асосан иқтисод хусусида чиқади.* Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. *-Хўш, энди иқтисодга ўтайлик, — йигит ён дафтар билан қаламни қўлига олди. — Қани, кўнгиллари нимани хоҳлайди? «Муштум».*

3 айн. **иқтисодиёт**. *Жаҳон иқтисоди ва дипломатия университетининг «Бизнес олами» ўқув маркази «Янги йил олди чиқишлари» ток-шоусини ўтказди.* Газетадан. *Демак, бу сиёсатни амалга оширмоқ учун иқтисод шминини.. сирларини билмоқ керак.* Газетадан.

Иқтисод қилмоқ Тежаб қолмоқ. *12 ишчини бошқа ишга кўчириш.. давлатнинг 200 минг сўмликка яқин маблағини иқтисод қиладди.* Газетадан.

ИҚТИСОДИЁТ [a. قىتصادىيات] — ҳўжалик масалалари; ҳўжалик] 1 Ижтисодиётнинг базиси.

2 Халқ ҳўжалиги ишлаб чиқариларининг ҳолатига мувофиқ келтириш мақсадида ишчи-хўжаликчиларнинг муносабатлари. *Республика иқтисодиёти.* ■ *Натижада шахсий иқтисодиёти ўнгланиб, сармоя ва валюта ми муттасил ортмоқда.* Газетадан. *Кунда инвестицияларни жалб қилиш иқтисодиётимизнинг устувор вазифаларидир.* Газетадан.

3 Хўжалик тармоқларининг молиявий томонларини ўрганадиган илм.

ИҚТИСОДИЙ Иқтисодга, иқтисодга оид; иқтисодиёт (иқтисод) билан боғлиқ. *Иқтисодий масалалар.* ■ *Иқтисодий шароит.* ■ *Иқтисодий сиёсат.* ■ *Иқтисодий танглик.* ■ *БМТнинг Ироққа нисбатан иқтисодий жазо чоралари.* ■ *Тупроққолини эса ҳосил ортиши мисоли сифатида иқтисодий жиҳатдан ўзини оқлайди.* «Ф. Муш». *Кўёш энергиясидан фойдаланиш билан ёнги-энергетика ресурслари камийиши халқ ҳўжалигига жуда кўп зарар етказиб беради.* Газетадан.

ИҚТИСОДЧИ 1 Тежаб-тергашчи; сарф-ҳаражатни тежаб-тергашчи; тежамкор. *Иқтисодчи киши.*

2 Иқтисодиёт фанлари ва иқтисод масалалар бўйича мутахассис. «*Ўзбекистон техника*» институтида иқтисодчиларни тайёрлайдиган Дилфуза Латипованинг айтишича, уларнинг таълимидан бундан ташқари, олий маълумотлиқ агроном, тўрт инженер, етти иқтисодчи самарали меҳнат қилмоқда. Газетадан.

ИҚТО [a. اقطاع] — чек, тақсирланган ер; ҳадя, мукофот қилинган ер; дон] тар. Кўпчилик Шарқ мамлакатларида, жумладан Мовароуннаҳрда ўрта катта, алоҳида хизматлар учун эгаси томонидан инъом қилинган чек ер.

ИҚТОДОР Иқто эгаси, иқто олиши; алдаш, адаштириш] Низо, Иқтисодчиларга қаратилган бузишга, бузувчи қаратилган хатти-ҳаракат, ёлғон уйдирма, бўҳтон ва ш. к. *Бойнинг алданган бечоралар икки жаҳон овози.* С. Айний, Куллар. *-Хўш, — деди Бўйиннинг ҳам ёт унсурларнинг иғвосини билдирган бўлиб қолдингми!* А. Қаҳҳор. 1 нор чироқлари. *Ишчи бошлиқларга*

...ни эмас, меҳнатдан бошлаш керак,
... Сариев. А. Мухтор, Тугилиш.

ИГВО СОЛМОҚ Орада игволи гап-сўз юрит-
... кўзгамоқ). Эҳтимол, иккимизнинг ора-
... игво солиб, ширингина турмушимизни
... қичи бўлсалар? Ҳамза, Тухматчилар
... ни. **ИГВО ҚИЛМОҚ** Игволи гап-сўз қил-
... ритна уюштирмақ. *Хўжаназар мени ва*
... ларни колхозга қарши игво қилиб, ўзи
... жалик бўлиб, ҳаммадан бурун колхозга
... олди. С. Айний, Қуллар.

ИГВОГАР Игво билан шуғулланувчи,
... тарқатувчи (шахс). *Игвогар одам.* ■
... [сафар:] Ҳақиқатни гапирсак, ёмон-
... қилдингиз. *Игвогар, юртбузуқи,*
... кўй дедингиз. Уйғун, Навбахор. *Игво-*
... дамлар ўртасига нифоқ ташлайди. Кол-
... лени бузади, таълим-тарбияни издан чи-
... чи. Р. Усмонов, Одобнома.

ИГВОГАРЛИК Игво иши. *Игвогарлик*
... билан шуғулланмоқ. ■ *Устозимнинг айти-*
... мча, инсониятда игвогарлик, чақимчилик,
... қоралик.. кўп бўлар экан. Х. Тўхтабоев,
... Ширин қовунлар мамлакати. Омон Қодиров
... *Игвогарлик билан жамоатни ўз таъсирига*
... *қўйди-ку!* М. Бобоев, Гўзаллик истаб.

ИГВОЧИ айн. игвогар. *Игвочининг га-*
... *пига кирган.. Гумроҳ отанг мен бўлдим. «Зул-*
... *фирзар билан Авазхон».*

ИХ унд. с. Норозилик ифодалайди. -*Сен*
... *ёлғиз эмассан, — пичинг қилди Салим, — Гул-*
... *шордай онанг бор. ..Нурининг ғазаби тута-*
... *қиб.. «их» деб, тескари бурилди. Ойбек, Тан-*
... *ланган асарлар.*

ИХОНАТ [а. *إحانت* — камситиш, хўрлаш,
... таҳқирлаш] эск. кт. Бепарволик, писанд
... қилмаслик, беҳурмат қилиш, таҳқирлаш.
... *Ладабой.. худонинг уйига ихонат келтириб*
... *ётган фосиқ. «Муштум». Киши икки ҳолда:*
... *бири — ватанида авқоти (тирикчилиги, тур-*
... *муши) кечмаса ва яна бири — изо ва ихонат*
... *жон-жонидан ўтиб кетса, сафар ихтиёр*
... *қилур. Қ. Мирзо, Олам гўзал.*

ИХОТА [а. *إحاطة* — ўраб олиш, девор;
... қамраб олиш] Атрофни тўсиш, ҳимоя учун
... ўраш, тўсиш ва шу мақсаддаги тўсиқ,

ҳимоянинг ўзи; қуршов. *Даладаги ихота*
... *дарахтлари шохига кўниб олган ғалати куш-*
... *чалар чуғурлашиб, ўзаро нима ҳақдадир баҳс-*
... *лашмоқдалар. Газетадан. Бобур Зарафшон*
... *дарёси кўришиб турган бир жойни ўрда қилиб,*
... *атрофига чуқур хандақлар қазитди, шох-*
... *шаббалардан ўқ ўтмайдиған ихоталар ярат-*
... *ди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. ..баъзида*
... *ўттиз-қирқ отлиқ ихотасида амирзодалар*
... *ҳам сайрга чиқади. Мирмуҳсин, Меъмор.*

ИХОТА ҚИЛМОҚ (ёки этмоқ) Тўсиб ҳимоя
... қилмоқ. *Турт ботмон чамаси мевазор, гулзор*
... *баланд пахса девор билан ихота қилинган эди.*
... *«Шарқ юлдузи». Қалъани ихота қилиб тур-*
... *ган навқару ясовуллар ҳар томонга тумта-*
... *рақай қочиб кетишиди. Мирмуҳсин, Меъмор.*
... *Фақат эшик олдида тарвақайлаган қатна*
... *тут дарахти қалин соя ташлаб, унда исти-*
... *қомат қилувчиларни иссиқдан ихота этиб*
... *турар эди. С. Кароматов, Олтин қум.*

ИХОТАЛАМОҚ Маълум бир ҳудудни
... чегаралаб ўраб, тўсиб қўймоқ. *Уйлари*
... *ғувалак ёки чим билан ихоталанган, эгри-*
... *бугри шох-шабба, устидан қамиш солиниб,*
... *лой босилган қоронғи кулбалардан иборат эди.*
... *С. Абдулла, Қувғинда.*

ИХРАМОҚ Оғриқ, алам ифодаловчи
... овоз чиқармоқ. *Икки йигит ўқ еди шекилли,*
... *ихраб қулади. Ҳ. Фулом, Машъал. Ихраб*
... *ётган Шаҳоб бошини чайқади ва қийналиб*
... *ютинди. Л. Тожиева, Меҳрим сизга,*
... *одамлар. Кучала еган каби тиришиб, бузоғи*
... *тескари келган сигирдек тўлғанади ва*
... *ихрайди. А. Қодирӣ, Кичик асарлар.*

ИХРАНОМОҚ Оғриқ, толиқиш ва ш. к.
... таъсирида «их, их» деган товуш чиқармоқ.
... *Жўравой ўрнидан турди. Оғриқ ва*
... *ҳорғинликдан ихраниб-ихраниб, ғулхонада*
... *ювинди. «Ёшлик». Нормат полвон ихранди-*
... *ю, милтиқни қўйиб юборди. «Ёшлик».*

ИХРОМ айн. эҳром. *Миср ихромлари.*
... **ИХТИЛОМ** [а. *إحتلام*] — балоғат,
... етуклик; поллюция] физиол. Эркаларда
... гайрнихтиёрий (жинсий алоқасиз) шахват
... (сперма)нинг кетиши, тўкилиши (асосан
... уйқу пайтида).

ИХТИЛОМ (а. *إحتلام*) — балоғат, етуклик; поллюция. Эркаларда гайрнихтиёрий (жинсий алоқасиз) шахват (сперма)нинг кетиши, тўкилиши (асосан уйқу пайтида).

ИХТИЛОМ (а. *إحتلام*) — балоғат, етуклик; поллюция. Эркаларда гайрнихтиёрий (жинсий алоқасиз) шахват (сперма)нинг кетиши, тўкилиши (асосан уйқу пайтида).

ИХТИЛОМ (а. *إحتلام*) — балоғат, етуклик; поллюция. Эркаларда гайрнихтиёрий (жинсий алоқасиз) шахват (сперма)нинг кетиши, тўкилиши (асосан уйқу пайтида).

ЙИГ қ. дуг.

ЙИГИРМА 1 20 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Йигирма киши. Йигирма кун. Йигирма литр сут. Йигирма сўм. Йигирма туп кўчат.* ■ У кўришида уятчан, йигирма яшар йигит эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Дадам асли ўша ерлик экан-у, бундан йигирма йилми, ўттиз йилми олдин бу ёққа келиб қолган.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати.

2 *этн.* Киши вафотидан сўнг ўн еттинчи ёки ўн тўққизинчи кунни ўтказиладиган маросим. *Йулдош мотамсари. Онасининг жанозаси, йигирмаси, қирқи, хатми қуръон деб, анча чиқимдор бўлганга ўхшайди.* С. Анорбоев, Меҳр. *Одатга мувофиқ онамининг йигирмасини ўтказаман, деб бор-йўқ нуларимдан ажралдим.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

ЙИГИРМАНЧИ 1 Тартиб қаторига кўра нарсанинг 20 рақами билан белгиланган ўрин кўрсаткичи. *Йигирманчи уй. Йигирманчи аср.*

2 Оёқ кийимларининг ўн тўққиздан катта, йигирма бирдан кичик ўлчам рақами. *Йигирманчи туфли. Йигирманчи пайпоқ.*

3 Шартли равишда 20 та шам ёруғлигига тенг деб олинган ёруғлик ўлчами. *Йигирманчи фонарь. Йигирманчи чироқ.*

ЙИГИРМОҚ Табиий (ўсимлик, жун ва ипакдан олинадиган) ва сунъий (кимёвий йўл билан олинадиган) толаларни эшиб, пишитиб ип қилмоқ. *Ип йигирмоқ. У ҳар сме-нада беш тонна ипак йигиради.*

Чарх йигирмоқ Чархда толани тозалаб, эшиб, пишитиб ип қилмоқ. *Найманча —*

азалдан косиблар маҳалласи.. Аёли гирса, эркаги бўз тўқирди. А. Мухтосир сингиллар.

ЙИГИРУВ 1 **Йигирмоқ** фл. ҳар. ■ *йигирув.*

2 Йигириш иши. *Йигирув, тўқ-гул босиш фабрикаларида янги.. дас-гумбурлаб юриб турибди.* М. Жўра. Кўнур эмганлар.

ЙИГИРУВЧИ Йигирув жараёнида қарувчи, йигириш билан шуғул-шахс, мутахассис. *Йигирувчи қиз. чилар бригадаси.* ■ Кампирнинг танир эдим. У комбинатнинг кўзга ип йигирувчиси эди. «Муштум».

ЙИГИТ 1 Жинсий ва жисмонийдан вояга етган эркак. *Уларнинг бир-ма ёшлардаги қотма, хитча йигит э-ҳим, Чин муҳаббат.*

2 Умуман, ёш эркак, ёш киши. *ерда МТС ташкил қилинди-ю, бунга та заводида ишлайдиган бир йигит кон бўлиб келди.* А. Қаҳҳор, Кўшчи-роқлари.

3 *кўчма* Эр киши, жасур одам. *Йигит сўзидан қайтмас, арслон — Мақол. Эр йигит бошига иш тушганок-лар.* Мақол. *Йигитнинг моли ерда. Мез-*

4 *с.т.* (эгаллик қўшимчаси билан) *нинг кўнгил қўйган кишиси, севги-менга қара, сенинча, йигити бор билан гаплашмайдими?* Шуҳрат, Ш йиллар.

5 Бирор ҳарбий тўдага, гуруҳга бўлган эркак киши. *Орадан уч-тўрт ўтгандан кейин, Камолон тарафидан*

саркарда ва йигитлари билан Азиз-
суринди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

6 Ўзига нисбатан ёши кичик кишига
аат қилишда қўлланади. *Йигит*, бу йўл
олиб боради? ■ *Хай, ўт йигит, ҳали-*
ларинг олтинга арзийди... Ойбек, Тан-
ан асарлар.

ЙИГИТБОШИ эск. Бирор ҳарбий тўда
гуруҳга (йигитларга) бош киши, бош-
...*жигитлари* *Исҳомқул қўшинини ўз*
аси ва идорасига олдилар. Энди унга сиз
...*Комил афанди каби йигитбошилар ке-*
Х. Фулом, Машғал.

ЙИГИТЛАРЧА Йигитларга хос, мардо-
на мардонавор. *Йигитларча ишламоқ.*

ЙИГИТЛИК 1 Эр жинсидаги шахснинг
атлаги даври, балоғатга етган даври.
Йигитлигини дарбадарликда ўтказиб, Ан-
дан Бухорогача ниёда кезган... барча
ка-кичик «тоға» деб ҳурматлайдиган
али чол эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *Ёш-*
соғсан, ишла, ўйна, улфат қур, ҳар бир
йигитликда ярашади, болам. Ойбек,
анган асарлар.

2 Шахснинг балоғатга етган, йигит дав-
ри хос. *Йигитлик гурури.* ■ *Оғир, вазмин*
Офтоб тигида қорайган билаклари-
йигитлик кучи ёғилиб турибди. М. Ҳаз-
слов. Журбат. *Йигитликнинг шўх ҳавас-*
юракда бир лаҳза чайқалиб кетди. Ой-
анган асарлар.

3 Йигитга хос мардлик, довюрақлик,
сурлик. -*Жуда яхши, жуда саз бўпти, асл*
лик қилибсиз — деди Элмурод. П. Тур-
қитувчи. *Унинг йигитлигига тилда*
ўқиб, югуриб келатганим-да, бек ака.
Қодирий, Меҳробдан чаён.

4 айн. **йигитчилик.** *Сен ҳали ёшлик қила-*
Йигитлик эмиш. Шу ҳам гап бўпти-ю.
ск. Танланган асарлар.

ЙИГИТЧА рвш. Йигит сингари, йигитга
йигитдек; мардона. *Бир йигитча иш қил-*
Киз тўн, дўпти кийиб, белбоғ боғлаб,
ча ўйинга тушиди.

ЙИГИТЧА 1 Йигит 1 с. кичр-эркл.

2 Ёш йигит, ўсмир, ўспирин. *Шу баҳор-*
ўлиб кетди. Қўлидан иш келадиган бит-
йигитча ўгли бор, қолганлари чурвақа.
ск. Танланган асарлар. *Йигитчанинг шу*
деган қўшимчасида «менинг Зебинисам»
маънода бир мақтаниш, бир гурур оҳанги
эди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

3 Ўзига нисбатан ёши кичик йигитга.
ўсмирга мурожаат қилишда қўлланади. *Э, э,*
йигитча! Қани, бу ёққа келинг-чи! А. Қаҳҳор,
Ўжар.

ЙИГИТЧАСИГА рвш. Йигитларга ўх-
шаб, йигитлардек. *Йигитчасига ишламоқ.*
Йигитчасига қадам ташламоқ.

ЙИГИТЧИЛИК Йигитликда бўладиган
хатти-ҳаракат, юриш-туриш. -*Бўлғуси қай-*
нитимизнинг кичкинчи боллари бор эди. Йи-
гитчилик экан-да, бозор кунги ғира-шира ма-
ҳалида уч паҳса девордан ошиб тушдим, —
деди чол. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЙИГИТ-ЯЛАНГ Эркак жинсидаги ёш-
лар, ёш кишилар, йигитлар. *Самоварга ке-*
лувчи йигит-ялангнинг чаккасида лола гуллар-
ни кўриб қолдим. Ф. Фулом, Тирилган мурда.
Кейинги кунларда маҳалла йигит-яланглари
ўртасида янги гап тарқалди. Х. Фулом,
Машғал.

ЙИГНА с. т. Игна.

ЙИГЧИ қ. дукчи. *Келинг, ўша хўнарларни*
мен бир-бир санай, сиз эшитинг: тақачи,
темирчи, йигчи, заргар. М. Исмоилий, Ода-
мийлик қиссаси.

ЙИЛ 1 Ернинг Куёш атрофида бир марта
айланиб чиқиш муддати; ўн икки календарь
ойига тенг вақт, шундай вақтга тенг ўлчов.
Ўтган йил. Бу йил. Йилнинг тўрт фасли. ■
2006 йил учун обуна давом этмоқда. Газета-
дан. *Бу йил ёғин-сочин кўп бўлиб, ер-кўк ча-*
мандай яшнаб кетди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Бирор ҳодиса, воқеа юз берган кундан
бошлаб ўтган ўн икки ойлик вақт. *Унинг*
ишга кирганига беш йил бўлди. ■ *Учинчи отам*
билан икки йилча яхши туришди. Ў. Ҳоши-
мов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Ўн икки ойлик вақт билан ҳисоблана-
диган календарь тизими. *Милодий йил. Ҳиж-*
рий йил. Кабиса йили. Куёш йили. Ой йили.
Қамария йил ҳисоби.

Академик йил айн. ўқув йили. Йил ўн икки
ой с. т. Йил бўйи, бутун йил давомида. *Йил*
ўн икки ой бекорга ишлабман. Ўқув йили Ёзги
таътил охиридан бошлаб келгуси ёзги таъ-
тил бошланишигача бўлган ўқиш муддати.
Техникум янги ўқув йилига катта тайёргар-
лик билан келди. Газетадан.

4 астр. Бирор планетанинг Куёш атро-
фида бир марта айланишида ўтадиган муд-
дат. *Марс йили (687 суткага тенг), Зухра йили*
(225 суткага тенг).

5 тар. Мучал йил ҳисобида ўн икки мучалнинг ҳар бири (қ. мучал). У кўй йилида туғилган. -Йилинг нима? -Йилим — сичқон. ■ Бу йил ит йили эканми, билмайман. Кулликда ҳам мени итлар тинчитмади. Ғ. Фулом, Шум бола.

Йил ағдарини Ёшни мучал ҳисоби билан белгилаш.

6 этн. қ. йил оши. ...эри Холдорбековнинг йили ўтар-ўтмас, бойваччага кенжа хотин бўлиб тушгани маҳалла-кўй ўртасида анча нохуш гап-сўзлар уйғотган эди. К. Яшин, Ҳамза.

Йил оши этн. Киши вафотидан кейин, одатда, тўққизинчи ёки ўн биринчи ойда халойиққа ош бериб ўтказиладиган маросим. У вазифа: ота-онамиз учун йил оши бериш ва икки укамизни тўй қилиш эди. С. Айний, Эсдалиқлар. Азизанинг йил ошисидан кейин ўртоқлари.. уйланишга мажбур қила бошладилар. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЙИЛБАЙ Йилига байлашилган, йиллик қилиб шартлашилган, бир йил давомида ёки бир йилда бир марта ҳақ тўланадиган. *Йилбай иш. Йилбай ҳақ.* ■ Мирзакаримбой уйлаб қолди: Кейин, қозоқ, қирғиздан киши баҳра топади. Йилбай қилиб саҳродан келтирасан. Ойбек, Танланган асарлар.

ЙИЛГИ Йилга оид. Бу йилги пахта терим кампанияси. *Ўтган йилги хатолар такрорланмасин.* ■ [Аравакаш:] -Бу — ўтган йилги, узоқ йилги пахталар, — деб жавоб қиларди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Уч кун ичида уч йилги касалдай бўлиб қолибсан. Ойбек, Танланган асарлар.

Юз йилги гап 1) аввал бўлиб ўтган воқеа-ҳодисалар, эски гап-сўзлар; 2) айтилавериб сийқаси чиққан гап.

ЙИЛДИРИМ эск. Чақмоқ, яшин. Юксакликка кўтарар мени Йилдиримдай ёришган роҳлар. Ш. Раҳмон.

Йилдирим соқчиси эск. Яшин қайтаргич. *Оёқ остидаги сомон парчасидан тортиб томдаги йилдирим соқчисигача Саудийга қарайди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ЙИЛИГА 1 Ҳар бир йил учун, ҳар йил ҳисобига, бир йил давомида. [Урозни] Бир қўйчи бой, йилига саккиз сўмдан ёллаб, Тошкентга келтирган. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ҳар йили. *Биз йилига Шохимардонда дам оламиз.*

ЙИЛЛАБ рвш. Бир неча йил мобайнида, бир неча йиллар давомида. *Бирови йиллаб*

сақлаган йилқи мойи топиб келиб, тўққизинчи кунглимни кўтаради. С. Сиёев, Ёруғтўй.

ЙИЛЛАРЧА рвш. Бир неча йил давомида, йиллаб. *Ҳозир иккиси [Йу.ч. й. Гулнор] қалбларида йилларча сақланган қаддас орзуларга етишганликларидан каби эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЙИЛЛИК 1 Бир йилга мўлжалда бир йил ичида содир бўладиган. *Мажбурият.* ■ *Дехқон аҳди, ваъда қатъийлигига бўлимнинг йиллик якуни қилдик.* «Ўзбекистон қўриқлари».

2 Муайян тарихий воқеа-ҳодисалар шонлаш, байрам қилишдаги йил ҳисобидан ифодалайди. *Ўзбекистон мустақиллигига йиллигига бағишланган илмий анжумани.*

ЙИЛНОМА Воқеа-ҳодисалар тарзда йилма-йил (йиллар давомида) этиб борилган тарихий ёзма ҳужжат. нома. *Йилнома ёзмоқ.* ■ *Ёшларини меҳнат зафарлари тўғрисида ажойиб номалар ёзиш мумкин.* С. Йўлдошев. Ш. Йўл. *Менгина эмас, полк мирзалари ҳақда бир аскарнинг тарихини баён қилиб берган йилнома қолдирмаганлар.* Н. Сафаров. С. ли излар.

ЙИЛНОМАЧИ Солнома тузувчи, п. ни ёзиб борувчи; солномачи. *...тарихий йилномачи тарзида ўз саҳифаларига йилларнигина ёзиб қолмайди. Газеталар*

ЙИЛТ: йилт этмоқ Учкун сингарни ташланмоқ; йилтилламоқ. *Тун қоронғи Осмонда йилт этган юлдуз кўринмасди.* Анорбоев, Оқсой. *...йўлнинг уфқида бир йилт этди, сўнгра бир нечта қора кўринди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқ.

ЙИЛТИЛЛАМОҚ Йилт-йилт нурмоқ, йилт-йилт қилмоқ; йилтирамоқ. *Али тунда юлдузлар йилтилларди. Узоқда йиллаб ўт кўринади.* ■ *Лабларда маҳорат йилтиллайди, чекка-чеккада маъноси сийилмаган қандайдир гурунг.* Ойбек, қораймас. *Меҳмонлар кўчага чиққанда роф зим-зиё, юлдузлар улкан чодирга келган беҳисоб чироқлардек йилтилларди.* С. роматов, Сўнгги бархан.

ЙИЛТИРАМОҚ қ. йилтилламоқ. *Чулар.. томларнинг бўғотларига кўниб, йиллар оғтоб нурига ўзини тоблайди.* М. ратқулов, Журъат.

ЙИЛТИРОҚ Нур қайтариб ёки нур со-
қурадиган, жиллоланиб кўринадиган;
қайрайдиган; ялтироқ. *Ҳовуз бетига ку-*
рали йилтироқ танга балиқлар чиқиб, нон
қарини илиб кета бошлади. Ҳ. Назир,
С. Сидиков. *Чакмоқлар. Йилтироқ тошларда кўёш*
қисси. Ж. Жабборов.

ЙИЛЧА I Тахминан бир йил. *Бу воқеага*
йилча бўлди.

ЙИЛЧА II Йил қадар, йилга тенг. *Йўқламаган*
қўшининг йилча бўлурми ҳай-ҳай.. С. Зун-
нова.

ЙИЛҚИ I Отлар подаси; отлар; уюр.
...*...отасининг тўқсон тўқай йилқиси-*
ни отни сайлаб олди. «Алпомиш». *Йилқи,*
қўрулар сурлар дарад кўрмай усса дейман. К.
Маммадий.

ЙИЛҚИ II Умуман, от. *Бирови йиллаб сақлаган*
қўни мойи топиб келиб, тўпигимни силай-
ди. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЙИЛҚИБОН Йилқи боқувчи. *Аллонбий-*
нинг йилқибони бўлган Эгелди.. Сулувини отга
қўйиб, яйловдан яйловга кезарди. А.
Қўриқор, Қорақалпоқ қиссаси.

ЙИЛҚИБОҚАР айн. йилқибон.

ЙИЛҚИЧИ I I Йилқичилик билан шу-
ғулланувчи, йилқи етиштирувчи. *...гўштдан*
йилқички чимдиб, ўз навбатида, бош йилқичи
Сулаймон оқсоқолга яқинроқ суриб кўйди. К.
Маммадий, Ҳамза.

ЙИЛҚИЧИ II Йилқибон, йилқибоқар. *Бойбўрининг*
қўли деган йилқичи қули бор эди. «Алпо-
миш».

ЙИЛҚИЧИ II Балиқчиларга мансуб,
ташаротлар билан овқатланадиган, саҳрода
қовчи тунги қуш. *Аҳён-аҳёнда йилқичи қуш-*
нинг «ғақ-қу»лаган товуши эшитилади. Ф.
Мусаёнов, Ҳиммат. *Ўзбекистоннинг жа-*
моатига йилқичилар мартнинг ўрталарида учиб
қолади. «Ўзбекистон қайвонлари».

ЙИЛҚИЧИЛИК I Чорвачиликнинг
йилқи етиштириш (урчитиш, кўпайтириш,
сотини яхшилаш ва б.) билан шуғуллана-
диган тармоғи. *Йилқичилик хўжалиги. Йил-*
қичиликни янада ривожлантирамиз.

ЙИЛҚИ Йилқи боқиш иши; йилқибоқарлик.
Икромнинг дадаси илгари йилқичилик қилган
эди, шу киши ёрдам берди. С. Сиёев, Ёруғлик.

ЙИЛГА айн. жылга. [Уктам] *Фронтда..*
ўқ дўллари орасида дарёларни, неча-неча
йилгаларни сузиб ўтган эди. Ойбек, О. в. ша-
бадалар.

ЙИПРАНМОҚ кам қўлл. Эскириб титил-
моқ. *Баъзи қоғозларнинг четлари йипранган,*
доғ-доғ тушган. Ойбек, Навоий.

ЙИРГАМЧИК Киши йирганадиган,
кишининг кўнгли тортмайдиган; жирканч,
ифлос. *Йиргамчик овқат.*

ЙИРГАНМОҚ Ҳазар қилмоқ, жиркан-
моқ. *Шу овқатдан йирганеди.* ■ -*Бойлар-*
нинг дарди олтин кумуш, мисоли итпашида
дай ёпишасиз унга, йирганаман бойларнинг
нафсидан, хасислигидан, — деди Зумрад бой-
га. Ойбек, Улуғ йўл.

ЙИРГАНЧ қ. жирканч. *Фаҳиллар кўйида*
йирганч парвариш Кўрган сояпарвар илмилик
бадан. Ф. Фулом.

ЙИРИК I Ҳажми, ўлчамлари, қийма-
ти жиҳатидан нисбатан катта; зид. *майда.*
Йирик марварид. Йирик гуруч. Йирик том-
чи. Йирик олма. Йирик пул. ■ *Аҳмад тан-*
бал қаҳр билан ўрнидан турди ва йирик тиш-
ларини иржайтириб кўшиб кўйди. П. Қоди-
ров, Юлдузли тунлар. *Дарахтлар пакана,*
меvasи мўл ва йирик. Ойбек. *Танланган асар-*
лар. Оқшом тушиб, ташқари қоронғилашиб
қолган, гутиллатиб йирик-йирик қор ёғар эди.
Газетадан

2 Катта куч-қудрат ва имкониятларга эга
бўлган, кўлами кенг; катта. *Йирик корхона.*
Йирик хўжалик. ■ «Зомин» *галлачилик*
хўжалиги ҳудудидан йирик сув омбори қуриш-
га киришилди. «Ўзбекистон қўриқлари». Бу-
гунги Тошкент — *йирик саноат, фан ва ма-*
даният марказларидан бири. «Саодат».

3 Эътибори, аҳамият даражаси юқори,
ортиқ бўлган; катта. *Йирик анжуман.* ■
Мамлакатимиз ҳаётидаги бирон-бир йирик
воқеа йўқки, унда халқлар дўстлиги, бирод-
арлиги намоян бўлмаган бўлсин. Р. Файзий,
Таъзим. *Боболаримизнинг табиий фанларни*
тараққий эттириш борасидаги муваффа-
қиятларининг сири эса фанда йирик каш-
фиётлар яратишдек мушкул ва машаққат-
ли иш бўлиб қолди биз учун. С. Кароматов,
Олтин қум.

4 Ўз иши, фаолияти ёки таъсири билан
кўзга кўринган, шуҳрат-обрў қозонган;
атокли; нуфузли. *Йирик мутахассис. Йирик*
одам. Йирик адиб. ■ *Собирни бунга дадаси —*
йирик математик Султонов ундаган эди. О.
Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. *Ҳадича*
Сулаймонова ажойиб инсон, йирик жамоат
арбоби, яхши она эди. «Саодат».

Иш(лар) йирик Иш юришган, ҳар жиҳатдан муваффақиятга эришилаётган ҳолатни билдиради. *«Ҳозир унинг [Омоннинг] иши йирик. Абдулла қорақошга шогирд тушган, уйига сув ташиб, от боқиб юрибди, — деди Туроббий Шум болага. Ф. Фулом, Шум бола. ..анов хуржунда гушт, мой бор, гуруч бор. Кечкурун паловни дундирасиз. Эртага кўй сўямиз. Ишлар йирик. Ойбек, О.в. шабалалар. Йирик пул с.т. Катта суммадаги пул.*

ЙИРИКЛАМОҚ Майдаларни кўшиб яхлитлаштирмақ, йириклаштирмақ, йирик қилмоқ. [Абсам] *Ишни шу хотинидан яшириб юрган пулини йириклашдан бошлади. Шухрат, Жаннат қидирганлар.*

ЙИРИКЛАШМОҚ Ҳажм, ўлчам ва ш. к. жиҳатдан йирик бўлмақ, йирик ҳолат касб этмоқ. *Тўғри, хўжаликлар йириклашиб кетган. М. Ҳазратқулов, Журъат.*

Иши йириклашмоқ Омади келмоқ, иши юришиб кетмоқ.

ЙИРИЛМОҚ Йирмоқ фл. ўзл. ва мажҳ. н. Лайлакнинг (Қарғанинг) юришини қиламан деб, чумчуқнинг чатаноғи йирилибди. Мақол. ■ *Эркабой ўтган жойдан сакрайман, деб бутчимиз йирилмасин [деди Фозилжон Саидга]. Й. Муқимов, Олов ва ниҳоллар.*

ЙИРИНГ Тўқималарнинг яллиғланишидан ҳосил бўладиган сарғиш-кўк рангли, ёмон ҳид тарқатадиган суюқлик; фасод.

Йиринг бойламоқ 1) газак олиб, йиринг ҳосил қилмоқ; йирингламоқ. *Яра йиринг бойлади; 2) кўчма авж олмоқ, зўраймоқ. [Усмонжоннинг] Болалигида қалбида бўртган алам яраси ишдан-ишга йиринг бойлаб, фасод йиғга бошлади. С. Зуннунова, Гулхан.*

ЙИРИНГЛАМОҚ Йиринг ҳосил қилмоқ, ҳосил бўлмақ; йиринг олмоқ, йиринг бойламоқ. *Оёқларидаги занжирнинг сиқувини ҳам, елкасидаги йиринглаб кетган чуқур яранинг оғриғини ҳам унутган темирчи.. энтикиб, “озод” деган сўзни такрорлади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

ЙИРИНГЛИ Йиринг бойлаган, йиринглаган; йиринги бор. *Қадим замонда бир император лабига чиққан йирингли ярадан азоб чекарди. «Фан ва турмуш».*

ЙИРИҚ Йирилган, ёриқ жой, ёриқ. *Тахта деворнинг йириғидан қарамоқ.*

ЙИРМОҚ Икки томонга кериб, орасини очмоқ, икки ёққа ажратмоқ. *Бола қушининг тумшугини йириб, оғзига дон солди. ■*

Фашист бўғзига тобора чуқурроқ боғлиқ Алижоннинг темир панжаларини йириб, ламоқчи бўлиб уринар эди. С. А. Дўстлар. Дўстим Сардор жуда чарчаганда, бирмунча вақтгача кўзларини йириб ётди. М. Осим, Элчилар.

ЙИРМОЧ Тўн, чопон этагини ёнидан учбурчак шаклида қийилг.

ЙИРОҚ 1 Оралиқ масофаси катта бўлган ёки кўнрақ бўлган жойни айтишди. *Йироқ кўнрақ бўлган жойни айтишди. А. Ориф. [Марямга] бир ярим минг сўм пул келди. У топди, сўнгера йироқ бир мамлакатга кетди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

2 Чиқиш келишигидаги сўз билан келишиб, киши ёки нарсада шу сўз билан келишиб, нарсанинг йўқлиги, даҳли йўқлиги, қисқалиги маъносини ифодалайди. *Йироқ одамлар улардан ажабтовур мулоҳазали фикрлар кутадилар. Газетани Дунёда муҳаббатдан йироқ ҳисларни кўриб туйғуларнинг ўлгани яхши. Қ. Раҳимов ва. Бир тундаёқ етишди озод ўлкага. Дунёдан йироқ обод ўлкага. Файратий.*

Кўздан йироқ Кўринмайдиган ҳолатдан кўздан пана. *Қаллиқлар одамларнинг кўздан йироқда яширинча учрашиб юрар эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Осмон йироқ (ёки узоқ), ер қаттиқ Ҳаёт (турмуш) чорасиз ҳолатни, иложсизликни ифодалайди. ..лекин одамзод жонига теккан қурбонлиқни қутулиши йўлини билмаса, осмон йироқ қаттиқ бўлади, унга кўникади. А. Қ. Кўшчинор чироқлари.*

ЙИРОҚ-ЁВУҚ айн. узоқ-яқин. *Бир кўздан сўнг, йироқ-ёвуқдан тўйга келиш қилинганлар кела бошлади. Ойбек. Танган асарлар.*

ЙИРОҚЛАШМОҚ айн. узоқлашмоқ. *У шаҳардан йироқлашиб, қишлоққа яқинлашган сўз кўнгли ҳавоий туйғулардан сармастлар эди. С. Сиёев, Аваз.*

ЙИРТИШ 1 Йиртмоқ фл. ҳар. н.

2 этн. Марҳумни кўмиш маросимидан нашган кишиларга ва унинг яқинлари бериладиган бир бўлак рўмолчабоғ (йиртиш) дурра; оқлик. *Жаноза намози ўқилиб, дурра ва исқотлар бўлинди. С. Айний, Деган Маросимга етиб келган.. оддий фактлар йиртиш улашилмоқда. М. Муҳаммад. Турмуш уринишлари.*

ИРТИҚ 1 Йиртилиб кетган, йиртилган. *Ишонсиз (одам) тиззаси йиртиққа қулоқ қол.* ■ *Ҳамманинг кўзи Раҳимнинг қўлига чиқиб турган йиртиқ енгига тушди.* **Ҳ. Назир, Сўнмас** чақмоқлар. *Эғнида йанча қолган жулдур яқтак, йиртиқ ишчиликлари яланг.* **М.Исмоилий, Фарғона.**

2 кўчма Бирор нарсанинг узилиб, юлиниб қолган жойи. *Аксарининг устига қўлун, маҳсиларининг йиртиқларидан кир қизалари осилиб туради.* **Ойбек, Тандин** асарлар. *Осмонни тўлдирган булутлардан йиртиғидан [қуёш] бирда-ярим кўрилади.* **П. Қодиров, Юлдузли** тунлар. *Бир парча йиртиғидан улкан, қипчиқнинг ярми кўриниб, ботиб кетди.* **С. Нарвон.**

ИРТИҚ-ЯМОҚ 1 Йиртилавериш кўп бўлган; жулдур. *Ҳовлида.. утин ёраётган йиртиқ-ямоқ тўнли бир йигит Элмуродга қараб чақирди.* **П. Турсун, Ўқитувчи.**

2 Йиртилган кийим-кечак, кўрпа-ёстиқ ва к. ҳамда уларни тикиш, ямаш ишлари. *Бир кўчма хола йиртиқ-ямоқ.. билан машғул бўлган кечгача Сидиқжоннинг олдидан жилади.* **А. Қаҳҳор, Қўшчинор** чироқлари.

ИРТМОҚ 1 Газмол, қоғоз ва ш. к. ни эриб бўлақларга ажратмоқ. *Латтани эриштириб Қоғозни йиртмоқ. Кўйлагини йиртмоқ [жангчи] бинтнинг учини йиртар ва эриштира қараб, бир нима деди.* **А. Қаҳҳор** юлдуз.

2 Бўлакка ажратмоқ. *Тракторларнинг йиртиб, кесак қўймайди, майнинг йиртиб қирқиб.* **Ҳабибий.** *Яна бир фаршнинг йулуддан бир парчасини йиртиб олиб, қўйни устига сиқди.* **А. Қаҳҳор, Қўшчинор** қилари.

3 Кўксини (ёки кўксини) йиртмоқ. *Қаттиқ қўқнамоқ, эзмоқ. Айрилиқ савобини йиртади.* «Ширин билан Шайхона-пора йиртди кўксимни ситам, қўксимни борми кўнгилининг зорини. **Ойбек, Тандин** асарлар.

ИРТҚИЧ 1 Жонивор гўшти билан овланган (ҳайвонлар, қушлар ҳақида). *Ҳайвон. Миққий — йиртқиш қуш. Қуён қўнғирга ем бўлди.* ■ *Лаққа — йиртқиш баллиқ, у ўзидан кичик бўлган турли жониворлар, балиқлар ва қурбақалар билан овланади.* **Газетадан.**

2 кўчма Шундай жониворларга нисбатланган ифода. *..Бобур йиртқишлар орасида кийик бўлиб кун кўра олмаслигини ич-ичидан ҳис қилар, шунинг учун.. бўрилар билан шер бўлиб олишини истар эди.* **П. Қодиров, Юлдузли** тунлар. *Йиртқиш фашистларни ўз уясида янчиб ташлаш учун олиб борилган жангларда иштирок этдим.* **Назармат, Жўрлар** баланд сайрайди. *Мен бу уятсиз йиртқиш билан ярашмоқ учун умид тутмайман.. [деди Қумуш].* **А. Қодирӣ, Ўтган** кунлар.

ИИРТҚИЧЛИК 1 Ҳайвонларнинг озиқланиш усулларидан бири: бир ҳайвоннинг бошқасини ушлаб ўлдириши ва еб қўйиши.

2 кўчма Йиртқишга хос хатти-ҳаракат, иш. *Кўзғолонни бостириши учун юборилган казак солдатларидан иборат махсус жаза отряди кўз кўрмаган.. йиртқишчиликлар қилди.* **Н. Сафаров, Оловли** излар.

ИИТМОҚ кам қўлл. Йўқ бўлиб кетмоқ; йўқолмоқ. *Сабр қилсанг, гўрадан ҳалво битар, бесабрлар ўз оёғидан йитар.* **Мақол.** ■ *Бир акам йитиб кетганига етти йил бўлди.* «Эрли ва Шерали».

ИИҚИЛМОҚ 1 Тик ҳолатини йўқотиб, ер томон тушмоқ; қуламоқ. *Қўкка боққан йиқилар.* **Мақол.** ■ *Саид Жалолхон ўрнидан турган эди, гандирақлаб йиқилди.* **А. Қаҳҳор, Башорат. *Исфандиёрхон.. Авазнинг бетиغا шапалоқ тортиб юборди. Аваз гандирақлади-ю, йиқилмади.* **С.Сиёев, Аваз.** *Кўчада.. гурсиллаб деворлар йиқилади, шарақлаб дарахтлар қулайди.* **А. Қаҳҳор, Башорат.****

2 Тепалаги жойидан пастга томон қуламоқ. *Дарахтдан йиқилмоқ. Томдан йиқилмоқ.* ■ *Чавандозлардан бири маррага яқин қолганда, отдан йиқилиб тушди.* **К. Яшин, Ҳамза.**

3 Курашда енгилмоқ, мағлубиятга учрамоқ. *Йиқитган мард эмас, йиқилганни турғизиб қўйган мард.* **Мақол.** *Йиқилган курашга тўймас.* **Мақол.**

4 кўчма Имтиҳонда ёмон баҳо олмақ, синовдан ўтолмай қолмоқ. *[Нигора] Тошкентга ўқишга келган экан, кимёдан топшира олмади йиқилибди.* **М. Қориев, Ойдин** кечалар.

5 кўчма Ҳокимиятдан маҳрум бўлмоқ, ажралмоқ; ағдарилмоқ; йўқ қилинмоқ. *Мустабид ҳокимият йиқилди.*

ИИҚИТМОҚ 1 Куч билан қулатмоқ, ағдармоқ; ағнатмоқ, бузмоқ. *Шамол дарахтларни йиқитди. Деворни йиқитмоқ.* ■ *Чакалақзордан катта-кичик дарахтларни йиқи-*

тиб, мажасқаб чикқан танк.. Аҳмаджон.. томон кела бошлади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 Баландикдан пастликка тушириб юбормоқ; қулатмоқ. *Томдан йиқитиб юбормоқ.*

3 Курашда ғолиб чиқмоқ, устун келмоқ; куч билан ерга ётқизмоқ. *-Йиқитган полвон йиқилганини кўтариб кўяди, — деди Урмонжон Қурбон отага кўз қисиб. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

4 кўчма Куч, зўр билан ҳокимиятдан маҳрум қилмоқ, четлаштирмоқ; йўқ қилмоқ. *Раҳматхоннинг овози йиғин тепасида янграб кетди: -Халқ подшоҳни йиқитди. Лекин халқнинг аҳволи ўзгармади. П. Турсун, Ўқитувчи.*

5 кўчма Имтиҳон, синонда ёмон баҳо қўймоқ; имтиҳондан ўтказмай қўймоқ. *Икки марта дарсга қатнаша олмагани учун француз тили ўқитувчиси уни имтиҳонда йиқитмоқчи бўлди.*

ЙИҚИҚ кам қўл. Йиқилган, бузилган, вайрон. *Мастон хола билан Турсуной йиқиқ деворлардан ўтиб, ҳовлига қадам босганларида, қаршидаги айвонда.. шайхнинг катта гавдаси кўринди. Уйғун, Турсуной.*

ЙИҚМОҚ кам қўл. Йиқитмоқ, қулатмоқ. *Билаги зўр бирни йиқар, билими зўр мингни йиқар. Мақол. ■ Уроқ ўткир эди. Уралиб-чаплашиб ўсган қалин майсани [Йўлчи] «шаршар» йиқиб борар экан, ўзи ҳам завқланди. Ойбек, Танланган асарлар. Эскини йиқамиз, янгини қурамиз. Уйғун, Навбахор.*

ЙИҒИ 1 Ғам-алам, огриқ, изгироб ва ш.к. туфайли юзага келадиган руҳий ҳолатнинг кўз ёши, ўзига хос товуш билан кузатиладиган ифодаси, шундай ҳолат билан юзага келадиган кўз ёши, товуш. *Кампир йиғидан ўзини тиёлмади. Гўдак йиғиси. ■ Ғулумжон йиғлаб юборди. Унинг йиғиси устига болалар югуриб киришди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ичкари уйдан келётган чақалоқ йиғиси Аҳмаднинг фикрини бўлди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Энди йиғидан фойда йўқ. Бўлди, бас қил. К. Яшин, Ҳамза.*

2 этн. Марҳумни хотирлаб ўтказиладиган аза маросими. *Йиғи бошламоқ.*

Йиғи чиқармоқ Киши вафоти муносабати билан кўпчилик бўлиб, овоз чиқариб, айтиб йиғламоқ. **Шайтон йиғиси** Ёлгон йиғи, мунофиқона кўз ёши. *У буни узатиладиган қизларнинг «шайтон йиғиси» деб тушунади. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЙИҒИЛИШ 1 **Йиғилмоқ** фл. х.т. *Бирор масала юзасидан теглиларнинг тўпланиши; йиғин, мажлиш қарори. Маҳалла фаоллари Уруш фахрийлари йиғилиши. ■ Ишда студентларни ишга тақсимотсининг йиғилиши бўлди. М. Қориев, чалар. Бугун дарсдан кейин мажлис оналар йиғилиши чақирилган эди. С. Ва, Янги директор.*

ЙИҒИЛМОҚ **Йиғмоқ** фл. ўзл. *Ўқувчилар йиғилди. Пул йиғилди. ■ Хола кўрпаси йиғилмаган сўрига ёзиб, қумғонда чой келтирди. И. муҳаббат.*

ЙИҒИМ 1 Бирор мақсад учун (хонадон бошига ёки жон бошига) диган ҳақ, пул ёки буюм; солиқ. *Беш йилдан бери ўлпонни бермай, тўламайсан, йиғим деса, жоникелади, ўлакса. М. Исмоилий, Ф.*

ЙИҒИМ 2 Банк ва унинг да мижозларга кўрсатиладиган ласи хизмати учун олинadиган мамлакат фуқаролари — банкчилари — ўз омонатларини евримониятига эга бўдилар, бини учун улардан ҳеч қандай ком. олинмайди. Газетадан.

ЙИҒИМ-ТЕРИМ Ҳосилни олиш ишлари, мавсуми. *Пахори ми. Жамоа хўжаликлари йиқириндилар. ■ Йиғим-теримдан кейин бошласак, совуқ тушарди. ■ миз. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

ЙИҒИН 1 Кишиларнинг бири ёки бирор масалани ҳал қилиш учун тўпланиши; йиғилаш, мажлис. *Сўзлаб, йиғиннинг мақсади билан мажлисни таништира борди. А. Қориев, кунлар. Бош муҳаррир катта мажлисларда қатнашавериб, унда ўзини туттишга уста бўлди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.*

2 Кишиларнинг бирор маросими муносабати билан ёки ўзаро суҳбат қўнғил очиш учун тўпланиши; йиғилиш. *Димки, бугун уйимизда бир йиғин бўлди. Дундикдан ҳам ёш экан. Шундан бу қиёмат йиғин кеча ярим бўлганда билан тарқалди. Чўлпон, Кеча ва...*

ЙИГИНДИ 1 Бир турли нарсаларнинг жойга тўпланган ҳолати, тўплами, мажмуа. *Кўнлар йигиндиси. Қарорлар йигиндиси. Дар қандай материя алоҳида доналаридан тузилади. «Қизиқарли геохи-мистар» Шовқин ҳар хил куч даражасидаги кўнлар йигиндиси.* Газетадан. *Шоирнинг кўнлари ҳозир унинг учун тузсиз сўзлардан бошқа нарсаси ҳам эмас эди. А. Ҳасанов.*

Ўтган кунлар.

Икки ёки бир неча соннинг қўшиқаси, ўзаро қўшилган сонлар мажмуи ва ун бир сонларининг йигиндиси бўлади.

ЙИЧОҚ 1 сфм. Саранжом-сариштибли; ихчам. *Йиғинчоққина уй. бир ҳовли. ■ Янги топириқ Рауф-йиғинчоқ ва шдам қилиб кўйди. тон кўриқлари».*

сам кўла. Йиғин, йиғилиш жойи. *Бекзода, вазирзодаларнинг кечки ва кунли йиғинчоқлари бориб, куйи, сози топиришни қизитиб, ўз қорнини кўриди. Ойбек, Навоий. Жўралашган йиғинчоқлари чойхоналаримиз Фулом.*

ЙИГИЧИ 1 айн. йиғлоқ, йиғлоқи. *Ўзингизга шундай йиғичи бўлсан. А. Мухтор, Тонг*

учрашув.

3 к. Азада айтиб йиғловчи аёл.

ЙИГИЧИ Азада йиғи бошловчи, бошқарувчи эргаштирувчи аёл, гўянда. *Турсун-йиғичи Шарофатхон қайнонанинг ўлимига алоқадор гўят себинган бўлсалар ҳам, овозларини қўқиб, қалбаки мотам оҳанги бериб, бош йиғичига жўр бўлишар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

ЙИГИШ 1 йиғмоқ фл. ҳар. н. Одамларни йиғишга буюрди.

2 к. йиғув.

ЙИГИШТИРМОҚ 1 Ёйиқ, чочиқ нарсаларни бир жойга тўпламоқ; йиғмоқ. *Башқарувчи зиналарга сочилиб қолган гишт бўлақларини, кесикларни дарҳол йиғиштириб олиб ташлардилар. Мирмуҳсин, Меъмор. Солиҳ иш вақти тугашига икки соат қолганда нарсаларини йиғиштирди. О. Мўминов, Хиёбон-лаги уч учрашув.*

2 Йиғиб-териш олмоқ, (деҳқончилик, дала маҳсулотлари ҳақида). *Ақл-заковат билан иш тутиб, теримни нечоғлиқ тезлаштирсак, ҳосилни шунча тезроқ йиғиштириб ола-*

миз. Газетадан. Деҳқоннинг олтинпази пахта теради, соҳибқори узум узади, қовунчиси поллиз йиғиштиради, молбоқари хашак жамғаради. Газетадан.

3 Жам қолга келтирмоқ. *Кўчларингни йиғиштир! Аравани кўш! Қувага жўнағаймиз. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

4 Ишлатилган, фойдаланилган нарсаларни ётган (турган) жойидан йиғиб олмоқ, ўрин-жойни тартибга келтирмоқ, тозаласмоқ, саранжом-сарийшта қилмоқ. *Отабек киргизилган Ҳасаналининг уйи Ойбодоқ она томонидан тозагина йиғиштирилиб, асбоб-жиҳозлар билан зийнатланган эди. А. Қодир-рий, Ўтган кунлар. Ташқари ҳовлида ҳамма уйларни йиғиштирдим, кўрпачаларни ҳовлига олиб чиқиб қоқдим. Ойбек, Танланган асарлар. У ёқ-бу ёғингни йиғиштир, меҳмон келди. С. Зуннунова, Янги директор.*

5 Тартибли ҳолатга солмоқ, эпакага келтирмоқ (ўзини ёки ўзидаги бирор нарсани). *Бошланг, сочини яхшигина йиғиштириб кўйган. Ойдин, Ҳикоялар. Жувон.. рўмолини олиб ўради, этакларини йиғиштириб ўрнашиб ўтирди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Қачондан бери сипо бўлиб қолдинг? Қизлардан гап кетса, оғзингни йиғиштириб ололмасдинг-ку! Шухрат, Шинелли йиллар.*

6 Бас қилмоқ, барҳам бермоқ. *Мен шоттида ўтириб китоб ўқингни ҳам, оёғи чиқинни ҳам йиғиштириб кўйдим. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўллошлар. Аҳмад иш топишдан умидини узиб, редакцияларга учрашни йиғиштириб кўйди. Ф. Мусаҷонов, Ҳиммат.*

Дов-дастгоҳни йиғиштирмоқ қ. дов-дастгоҳ. **Тахта-ўқлогини йиғиштирмоқ** Бирор иш-фаолиятни тўхтатмоқ. *«Повурқон» (фабрика) моллари ҳамма ёқни тўлдириб, косибларнинг бозорини касод қилганлиги, иши чип-накка чиққан косиблар бирин-кетин тахта-ўқлогини йиғиштираётганлигини тасвирлаб кетди. Ойбек, Танланган асарлар. Эсини (ёки эс-хушини) йиғиштирмоқ Эс-хушини жойинга келтирмоқ, фикр-хаёлини тўғри йўлга солмоқ. *Ҳамза эс-хушини йиғиштириб олиб, қоғозни буклогидан ёзди-да, унга кўз югуртириб, шу сўзларни ўқиди.. К. Яшин, Ҳамза. Ёлғизжон аввал гумбурлаган овозни эшитди.. эсини йиғиштиришига уринди, аммо мадор етмади. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. Эс борида этакни йиғиштирмоқ (ёки ёпмоқ) Эс борида, ўз вақтида айбли (номақбул) иш-**

ларга барҳам бермоқ. *Шуни билиб қўйингки, ишларингизнинг охири вой! Тезда этагингизни йиғиштириб олинг!* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЙИҒИҚ кам қўлл. 1 Йиғиб тўплаб қўйилган, тўплоглиқ. *Йиғиқ соч. Йиғиқ барглар.*

2 Йиғинчоқ, йиғноқ; ихчам. *Йиғиқ фикр.*

Йиғиқ гап тлш. Бош бўлак (эга ва кесим)дангина тузилган гап.

ЙИҒИҚЛИК Йиғиб қўйилган, йиғиқ ҳолатли. *Ўғай қизининг сўзларидаги қатъиятдан чўчиган Лобар супадаги йиғиқлик ўринни мастликдан қизарган кўзлари билан кузатиб бўшаиди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

ЙИҒЛАМОҚ 1 Йиғи қилмоқ (қ. **йиғи**). Ачиниб йиғламоқ. *Пиқ-пиқ йиғламоқ. Ув тортиб йиғламоқ. Уқириб йиғламоқ. Хўнграб (хўн-хўнг) йиғламоқ.* ■ *Энди онага қўшилиб қиз йиғлар, қизга қўшилиб она йиғларди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз. *Бола ҳануз чирқираб йиғлар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Айтиб йиғламоқ этн. Марҳумга куйиниб, юрак сўзларини айтиб йиғламоқ, уни маҳд этиб йиғламоқ. **Аччиқ-аччиқ йиғламоқ** Аччиқ-алам билан йиғламоқ. *Кеча унинг уйдан хотин кишининг аччиқ-аччиқ йиғлаган товуши эшитилди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. **Зор йиғламоқ** Зорланиб йиғламоқ, *Бола: «Дадам, дадам!» деб зор йиғларди.* К. Яшин, Ҳамза. **Йиғлаб кўриш(а)ди** с.т. кест. Жуда монанд, мос келди, жуда ҳам ярашди. *Тўн йиғлаб кўришди.* ■ [Ҳотам:] *Қани, совимасин [рюмкага қуйиб]. Бу жонивор кабоб билан йиғлаб кўришади.* Қитдай-қитдай ютайлик. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. **Юм-юм йиғламоқ** Қаттиқ кўз ёши тўкиб йиғламоқ. *Ача-хон юм-юм йиғлаб, онасининг пешонасини силарди.* К. Яшин, Ҳамза. **Қон йиғламоқ** Ниҳоятда алам-изтироб билан йиғламоқ. *Холанинг оғир юрак яраси янгиланар, қон йиғлаган қайғули кунни ёдига тушар эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 *кўчма* Нолиш қилмоқ. *Узоқ-узоқларда мусиқа йиғларди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучди.

ЙИҒЛАМСИРАМОҚ Йиғлаш даражасига етмоқ; йиғлагандай бўлмоқ. *Жўрахон йиғламсираб жавоб қилди. Унинг бу ҳолати хаффа қилинган.. қизнинг аразига ўхшар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. - *Мен ўзбошимчалик қилганим йўқ, - жавоб берди бола йиғламсираб.* Ў. Умарбеков, Чўлда бир кун.

ЙИҒЛОҚ Бўлар-бўлмаста йиғлаб бўлмаган; кўп йиғлайдиган; йиғлоқни одам жангчи бўла олмайди-а, дада?.. «...та». Мўмингина, ювошгина бўлган бора-бора салга чўчийдиган, йиғлоқ бўлди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ЙИҒЛОҚИ 1 айн. **йиғлоқ.** *Она йиғлоқи болаларини «гапимга кирма, калакзорга элтиб ташлайман» деган билан тийиб келишган.* Ж. Абдулхонадон.

2 **Йиғи** товушига ўхшаш, йиғи зоринав масжидининг пастаккиначиқиб, шом азонини айтган сўфини овози уни ўзига келтирди. С. Каротомчи қон. *Маҳкам нимашига тўхар қалай, бу ашула эмас, қандайсанолиш эди.* Р. Файзий, Ҳазрати ин.

3 *кўчма* Кишини эзадиган; муоҳанг ва ш. к. ҳақида). *Мунгли бўл ради тинмай, Бағрим эзарди, Бой Йиғлоқи сурнай.* Ҳ. Фулом. *Ёзармидик байтни, Титрармидим кўзда ёш* А.Орипов. *Бу қўшиқларнинг [насиҳатлари] бадиий савияси паст ва оҳанг* Ў. Рашид, Қўшиқлар ҳақида.

ЙИҒЛОҚИЛИК Бўлар-бўлмаста лаш, шундай характер, хусусият. *Йиғлоқлик сизга ярашмайди.* И. Раҳим, Тақдан чиқарманг, опа.. *Йиғлоқлик кел* Ш. Холмирзаев, Қайтиш.

ЙИҒМА сфм. 1 Фойдаланилмаган пайла йиғиб-тахлаб қўйиладиган. *Йиғма курси.* ■ *Бу ерда [палачи] уч йиғма койка бир-бирига тақаб эди.* А. Мухтор. *Давр менинг тақдиринча киши машиналардан фирмалардан келган йиғма нарвонлардан бина тоқичқа бошлади.* М. Хайруллаев, Тилла Чўлда икки ва бир хонали йиғма уйларди. «Ўзбекистон кўриқлари».

2 Турли қисм ёки элементлардан ташкил қилинган, бир бутунни ташкил қилма. *У яқинроқ бориб, эълон тарҳ рўйхатни кўрди: «Қишлоқ ўқувчиларнинг ёзги йиғма отряди». Унда йигирмадан боланинг номи ёзилган.* Ҳ. Назир. *Сўчакмоқлар. Ёшларнинг вакиллари йиғма кестр садолари остида стадион майда айланиб чиқишади.* Газетадан.

ЙИҒМОҚ 1 Турли жойдаги шахсларни ёки нарсаларни бир жойга келтириш.

моқ, таъбирламоқ, нима биландир боғламоқ, ўшанлан деб ўйламоқ, ҳисобламоқ. Тушни яхишликка йўймоқ. ■ Она ўглидаги сабрсизликни кўриб, ўқишга меҳр қўйганлигига йўйди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. Одатда одамлар туш кўриб, уни бошқа бир бўлажак ҳодисага йўядилар. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. Бироқ бу ҳолни куннинг совуғига йўйиш, тинчи бузилган одамнинг инжиқлиги билан таъбирлаш ҳам мумкин. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

ЙЎЛ 1 Одамлар, жониворлар ва б. нарсалар қатнови натижасида ер сатҳида из босилиб ҳосил бўлган узун, давомли қисм, қатнов қисми. Сўқмоқ йўл. Қирдаги ҳар томонга кетган йўллар. ■ Йўл адирнинг энг ётиқ еридан тушган бўлса ҳам, Турғуной тиззасини ушлаб, зўрға қадам босарди. А. Қаҳҳор, Мاستон. Чўлининг йўли ингичка. «Бойчечак». Довон орқали. битта от йўли бор, холос. Шу тор йўлдан Афғонистонга ўтса ҳам бўлади. К. Яшин, Ҳамза.

2 Умуман, кишилар ёки транспорт қатнови учун махсус белгиланган ер бўлаги. Автомашина қатнайдиған йўл. Асфальт йўл. Тош йўл. Узоқ йўл. ■ Машина йўлини кесиб ўтаётган подага сигнал берганда, чўчиб ўзига келди-ю, атрофга қаради. С. Аҳмад, Юлдуз. Меҳмонхона ёнидаги ер ости йўлидан ўтиб, гулзор майдонга чиқишди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Кема ва самолётлар қатнаши учун махсус белгилаб қўйилган йўналиш, трасса. Сув йўли. Ҳаво йўли.

4 Йўналишдаги ҳаракат жараёни, йўлда давом этаётган юриш. [Хотин] Кумушга қараб давом этди: Ану кунги сўзингиз билан, йўлдан қайрилиб кирган эдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўрмонжон йўл бўйи гапирмади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Мен унинг учун бир зиёратчи, назрини бераман-у, йўлимга кетавераман. К. Яшин, Ҳамза. -Зарари йўқ, — деди Меъмор. — Буни йўл машаққати деймиз. Мирмуҳсин, Меъмор.

5 Юриш, қатнов йўналиши. ..бирова “Хотинингни уканг никоҳлаб олди, уйга бормай кўя қол!” деган экан, у ҳам йўлни бошқа ёққа солириб кетибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

6 Бирор жой, маконга саёҳат ёки бошқа мақсадда қилинадиган юриш; сафар. Йўл анжомлари. Йўлга ҳозирланмоқ. Йўлга чиқ-

санг, йўлдошинг бўлсин. Мақол. ■ [От] Бу сўроқни ўз-ўзига ҳам бериб кўрмаган бурунгидек Марғилон йўлига ошиқиб ҳонар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Машраб йўлга чиқсалар, худонинг қўли билан, ернинг таноби тортилиб, йўл кўрар экан. Ойбек, Танланган асарлар.

7 Босиб ўтиладиган оралик; масофадан бўён мотоцикл йўлингизни яқин қилиш. Анорбоев, Тўрткўзнинг бошидан кечилари. У Миён Қудрат ҳазратни зиёрат учун озмунча йўлни пиёда босиб келди. Яшин, Ҳамза.

8 Маълум бир транспорт воситаси йўналиш қурилмаси. Темир йўл. Трамвай. ■ Поезд йўли майда тош, Бойнинг қўли ламқош. «Бойчечак».

9 Айрим нарсаларнинг йўналиши чўй оралиги. Нафас йўли. Сийдик йўли. хашақлар суе йўлини тўсиб қўйибди.

10 Бирор нарсага, юзага тортилган ширилган чизиқ, из. Бир йўли оқ, бош мошранг беқасам. ■ Эшикда тиккос ва қора йўллардан иборат нижама қўш бошьяланг Азимбоев кўринди. «Гулдаста».

11 Қатор, сатр; мисра. Бир неча йўл. ■ [Анвар Раънога:] Менинг ёзганимни сиз қилмасанг, мен ҳам сенинг ёзганингизга қилмайман. Лекин шарт шуки, меник йўлимга жавоб бўлсин. А. Қодирий, Майдан чаён.

12 кўчма Бирор нарсанинг йўналиш келиш-кетиш оқими, йўналиши. Ҳақ йўлдан борар, баҳор болаларга ўз қувонқодликларини сахийлик билан тақдим эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. За ҳақиқат йўлидан, маърифат йўлидан қат васият қилган йўлдан боради. К. Яшин, Ҳамза.

13 Фаолиятда амал тарзи, қилинадиган иш-амал. Ҳозир сенларга йўл: ўғил, қизингни сотиб бўлса ҳам. Икки тангани Азизбек хазинасига тўли эс борида этакни ёпиб, Азизбекни кўтариш. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Дирдан шикоят қилмадим сира, Сизга йўлни маслаҳат кўрдим. Шуҳрат. Икки йўли ҳам гулроҳликдан бошқа нарса эмас йиғиб ўлган, бири еб ўлади. Ойбек, Танланган асарлар.

14 Куй, қўшиқ ва ш.к. да ўзига ҳос Орзуо армонимни шеъринг йўлда қай

Йўл турибман, балки ёшлик бўлиб баҳона. **Йўрипов.** Зеби кириб, майда йўллардан би-
Йўриди. Дуторнинг овозига эндигина ўз ово-
Йўриш қўшаман деганда, ташқаридан мингбо-
Йўриш чақирдилар. Чўлпон, Кеча ва кундуз.
Йўриш Имкон чораси. *Ҳеч бўлмаса, жонни*
Йўриш эди сен, *Бир йўл топиб қочмоқ керак*
Йўриш дан. *Ҳ. Олимжон. Содиқжон бойвачча*
Йўриш лига тушган қизнинг кимлигини билгиси
Йўриш ли. *Аммо сўраб билишининг ҳозир асти йўли*
Йўриш ли эди. *К. Яшин, Ҳамза.*

Йўриш 16 кўм. *взф.* (асосан ў.-п. к. да – **Йўлида**)
Йўриш ли. мақсад каби маъноларни билдира-
Йўриш ли бора(си)да, учун. *Кимики халқ йўлида,*
Йўриш ли гамида тер тўкса, қўли ҳамма ерда ба-
Йўриш ли бўлсин.. *М. Исмоилий, Фарғона т.о.*
Йўриш лига учун ҳам сенга етишмоқ йўлида жон-
Йўриш лиларга қўйиб, кеча-кундуз югурганман-
Йўриш ли. *К. Яшин, Ҳамза. Уқувчиларни жўшқин*
Йўриш ли фаолиятига тайёрлаш йўлидаги из-
Йўриш лиларимиз ҳозирнинг ўзида ўз самарасини
Йўриш лида. Газетадан.

Йўл бермоқ 1) ўтиб кетиш учун йўлни
бермоқ. *Мансур пастак эшикни очиб, Гов-*
ийи берди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга
сол; 2) тўсқин бўлмаслик, қаршилик
бермоқ; имкон бермоқ, йўл қўймоқ.
Ҳамма меҳнат аҳлини истаганларича ишла-
шувчиларини яна ҳам қатпайтиришлари
қизининг фикрини очишга йўл бермай-
ди. К. Яшин, Ҳамза. Йўл босмоқ Маълум
йўлни юриб ўтмоқ. *Мастон неча кило-*
метр босганини ва яна неча километр
қераклигини билар эди. А. Қаҳҳор, Мас-
Йўл бошламоқ 1) йўловчиларни бош-
ламоқ. *-Юринг, – деди Талъат йўл бош-*
ламоқ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол; 2)
фаолиятда раҳнамолик қилмоқ; етакчи-
лик қилмоқ, етакламоқ. Йўл бўлсин? 1)
қўш боряпсиз? Ҳа, йигитнинг гули, йўли-
ни бўлсин? Т. Малик, Ажаб дунё; 2) (ж.к.
қўш) кўчма бирор ишни бажариш кимса-
дан келмаслигини ифодалаш учун
қиллади. Шеър ёзишга сенга йўл бўлсин.
Йўл кўрсатмоқ 1) олиб борадиган йўлни
кўрсатмоқ. *Адашган йўловчига йўл кўрсатмоқ;*
Йўл-йўриқ кўрсатмоқ, қандай йўл тутиш-
тирмоқ. *[Ёрмат] Эликбошига ялинди: -Ман*
қўшга йўл кўрсатинг. Кимга арз қилай?
Йўлск. Танланган асарлар. **Йўл олмоқ** Би-
ра-томонга юришни бошламоқ, йўлга туш-
моқ. *Тонготарда ҳужрадан чиққан Меъмор*

карвонсарой ҳовлисини кесиб ўтиб, дарвоза-
дан ташқарига йўл олди. Мирмуҳсин, Меъ-
мор. Йўл солмоқ айн. йўл олмоқ. Яраш полвон
тўғри колхоз идорасига йўл солди. С. Сиёев,
Отлик аёл. Йўл қўймоқ айн. йўл бермоқ 2.
..нимаики иш қилса, одамлар хурсанд бўли-
шини ўйлаши, сахийлиги биронта кишининг
бу қизга ўқрайиб қарашига йўл қўймади.
Мирмуҳсин, Меъмор. -Ота, устоз ҳақлар,
– деди Ҳамза. – Ҳийлага баъзан шариат ҳам
йўл қўяди. К. Яшин, Ҳамза. Йўлга кирмоқ
Юришни бошламоқ (тўдақ ҳақида). Адолат
йўлга кирди дегандан бошлаб топганини сан-
диққа ташлади. С. Зуннунова, Олов. ..қонига
беланган дадангни кўтариб кирганларида, сен
йўлга кирган эдинг. Й. Шамшаров, Тошқин.
Йўлга солмоқ Яхши гапириб, алдаб-сулдаб
кўндирмоқ, розилигини олмоқ. *Бўтабой уни*
[Содиқни] алдаб-сулдаб йўлга солмоқчи бўлди.
С. Аҳмад, Ҳукм. Йўлга тушмоқ 1) бирор йўл
билан (бирор томон) юришни бошламоқ.
[Нури] .. қовун полизни сайр қилишни баҳона
қилди-да, акасининг ўғли Рафиқжон билан
бирга йўлга тушди. Ойбек, Танланган асар-
лар; 2) тўғри йўл, меъёрий из (йўналиш)га
тушмоқ, шундай ҳолат касб этмоқ. Савод-
сизликни тугатиш бўйича ўқиш бир қадар
йўлга тушиб олди. К. Яшин, Ҳамза. Йўлга
чиқмоқ Йўлга отланиб юра бошламоқ, йўл
олмоқ. *Взвод ярим тунда йўлга чиқди, раз-*
ведкага. Т. Рустамов, Мангу жасорат. ..ав-
зойидан сездики, у шум ният билан йўлга чиқ-
қан. «Ёшлик». Йўлга қўймоқ Ташкил қилмоқ,
ишга солиб юбормоқ; ривожлантирмоқ; тар-
тибга солмоқ. *Ёшлар ўртасида тарғибот иш-*
ларини йўлга қўймоқ. Йўлдан оздирмоқ Но-
тўғри (номақбул) йўлга бошламоқ, ёмон
йўлга чалғитмоқ. *Сизнинг мулоим, одобли*
синглингизни ҳам йўлдан оздиришим мумкин.
Мирмуҳсин, Меъмор. Йўлдан тойдирмоқ
Нотўғри йўлга чалғитмоқ, бурмоқ. ..мусул-
монларни ҳақ йўлдан тойдирмоқчи бўлган шул
китобларни ағдар-тўнтар қилиб, кўчага чи-
қариб ташлагим келди. К. Яшин, Ҳамза.
Йўлдан урмоқ Тўғри йўлдан чалғитмоқ. *Йўқ,*
энди Менглибойни ҳеч ким йўлдан уролмайди.
С. Аҳмад, Юлдуз. Тағин мени йўлдан уряпти
деб ўйламанг. Сизни яхши кўрганим учун ай-
тянман. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.
Йўлдан чиқармоқ айн. йўлдан урмоқ. Йўлдан
қайтармоқ 1) орқага қайтишга мажбур қил-
моқ; 2) кўчма кишини ёмон хулқ ёки но-

жўя хатти-ҳаракатдан тиймоқ, тўхтатиб қолмоқ. *Муҳаммадражаб.. хотини орқали уни шу йўлдан қайтаришга уринди.* А. Қаҳҳор, Сароб. **Йўли очилмоқ** Бахтли бўлиб, иши юришиб кетмоқ. *Йўли очилган йигитнинг янгаси олди-дан чиқар.* Мақол. **Йўли тушмоқ** Юриши, сафари бирон жой, (томон)га тўғри келмоқ. *Қабристонга тушганда йўлим, Мен шу ғамгин ҳолни кўраман.* А. Шер, Қадимги куй. **Йўли учун айн. йўлига** ..ёлғизгина қизининг кўз ёшларига юраги дош беролмадимми ёки йўли учун шундай қилдимми — Абдурахмонбой.. қизини юпатишга тушди. К. Яшин, Ҳамза. **Йўлингдан қолма** Сенда ишим йўқ, менга керагинг йўқ, кетавер. *“Ёрдам берган бўлсангиз, раҳмат, йўлингиздан қолманг”,* демайдими қиз. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Оқ йўл тиламоқ қ. оқ.** ..улар билан чанга ботиб бораётганлигидан мамнун бўлиб, ичида унга оқ йўл тилаб, дераза нардасини туширди. К. Яшин, Ҳамза.

ЙўЛА: бир йўла 1) бирдан, бир вақтнинг ўзида. У [Соттихон] бир йўла тўрт станокда одми шойи тўқишга ўтди. Туйғун, Станоклар ёнида. *Бир йўла машинадан ҳам, узангидан ҳам ажраб қолмай, деб тиришиб ётибмиз.* «Ўзбекистон кўриқлари»; 2) бутунлай. *Мени энди бир йўла йўқолганга чиқариб қўя қолинглар.* Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаётмамот; 3) бир бор, бир марта. — *Менимча қутидарнинг олдидан бир йўла ўтилсин, — деди Ҳасанали.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЙўЛАК 1 Кўчадан ҳовлига олиб борадиган, икки томони девор бўлган узун йўл. *Қўлмат отани қидириб, ичкари билан ташқарини қўшадиган кенгина йўлакка чиқди-да.. эшик тирқишидан ташқарига мўралади.* К. Яшин, Ҳамза. *Йигитали хайрлашини ҳам унутиб, йўлакдан кўча томон юрди.* Д. Нурий, Осмон устун.

2 Бино ичида хоналарга бориш учун хизмат қиладиган йўл; коридор. *Таниш қошонанинг беҳисоб шамлар зўрға ёритган тор ва узун йўлаклари кимсасиз эди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Ҳойиб бино йўлагининг ҳар ер-ҳар ерида осиглиқ деворий газеталарни кўрсатарди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

3 айн. йўлка. *Ўртасига атиргул, райҳон ва гултожсихўроз экилган ҳовлининг ўнг томонидаги йўлак бўйлаб юриб, юқоридаги синч деворли пастак уйга киришди.* «Муштум». *Сезар — япроқ юракка ўхшар. Ҳа, шу оддий асал-*

ранг япроқ Тош йўлакка айланиб турди. Даврон. *Семонланган ариқчалардан жўя сув оқиб ётибди.* *Йўлаklar тоза.* С. Нарвон.

ЙўЛАКАЙ Йўлда кета туриб, тўхталиб туриб; йўл-йўлакай. *Баҳорги каникулларидан кетган кўкоролга бир-икки келган.* М. Булоққовузни кўриб ўтган. Ҳ. Назир. С. Чақмоқлар. [Ҳамшира] *Қўдратга қўқилиб, ташқари юраркан, йўлакай қулоғини бураб қўйди.* З. Фатхуллин. С. Юлдуз.

ЙўЛАМОҚ 1 Яқин келмоқ, ёқинлашмоқ. *Қани энди на трамвай, кейбусга йўлаб бўлса: зинасигача Юсуфжонова, Жўнатилмаган хат.* Н. Қизлар звеносига йўламай қўйди. С. Уфқ. *Йўқ, сиз каттасиз, сиз айтинг! Йўламайман!* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

2 кўчма Дахл қилмоқ; илашмоқ, ялашмоқ. *Сизнинг аззойи баданингиз тирноқларингизгача спиртлашиб энди сизга ҳеч қандай касал йўл «Гулдаста».*

3 шв. Суямоқ, суяб кўтармоқ; қўймоқ. *Мамарайим тилдираб бориб, тирди-да, хўжайинни қўлтиғидан йўладирди.* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

ЙўЛБАРС 1 Мушуксимонлар мансуб йирик ва кучли йиртқич йўлбарс териси. *Йўлбарс боласини учун йўлбарс уясига кирмоқ керак.* М. 2 айн. барс 2.

3 Йўлбарс (эркаклар исми).

ЙўЛБОШЧИ 1 Бирор синф, партизан, ижтимоий ҳаракатнинг ғоявий ва раҳбар; йирик раҳбар, бошлиқ. *Ис-жа ёш миллий буржуа вакиллари-нинг чиси эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 с.т. Йўл бошловчи, бошлаб бошловчи. *Йўлбошчи серка қоматини ғоз тун-қараб турди.* Т. Мурод, Кўшиқ.

ЙўЛБОШЧИЛИК Йўлбошчи бошқарувчилик. *Ақл йўлбошчилик қилган ерда, чўлоқ чумолидек ожиз Геракл.* Ф. 1 ..кўп нарсани биларди, деҳқонларга йўлбошчилик қиларди у. Ойбек, Нур қидирми.

ЙўЛДОШ 1 Йўлда, сафарда бирга кетган киши; ҳамроҳ. *Ёмонга бош бўлган йўлда йўлдош бўл.* Мақол. *Сен кетган йўлда йўлдошинг билан, Мен қоларман кўз ёшим билан.* «Оқ олма, қизил олма»

2 *кўча* Бирга бўлувчи шахс ёки нарса. **Йўл** *Жамилев ва унинг йўлдошлари исталган аблаҳлар билан ҳалол кишиларни эшитиб юбориш учун ҳеч кимга йўл берилмайдди.* Газетадан. *Ғам ила ғусса бўлиб-йўлдошим хон дастидан.* У. Исмоилов, С. Жанма.

3 *астр.* Бирор планета ёки юлдуз атрофида ҳаракат қилувчи осмон жисми. *Ой — йўлдоши.* *Ернинг сунъий йўлдоши.*

4 *анат.* Ҳомилалорлик пайтида ҳомилани танаси билан боғлаб турадиган, бола туғилгач, ундан кейин тушадиган, ҳомилани боғлаб турган ва киндик тизимчасидан иборат бўлган маъна. *Агар унинг ёнида йўрғакда ётган чақирғоқ бўлмаганида, жувон кўзи ёриган одам бўлмас, қорни бояғидай эди.* Бу — йўлдоши бўлган бошлаганидан далолат. С. Анор-қўриқ, Меҳр.

5 Йўлдош (эркаклар исми).

Ушр йўлдоши Бирга турмуш қурган икки кишидан ҳар бири (бир-бирига нисбатан). **Йўлдош** бўлишингизни талаб қолувчи: *Бўла-ёқ умр йўлдошингиз Эштиборхон.* Р. Раҳмонов. Бахт билан учрашув.

ЙЎЛИГА 1 Йўл с. нинг ж. к. шакли. *Йўли-юлдан доз солмоқ.*

2 Чалғитиш, панд бериш ва ш. к. учун; *Йўл учун (қ. йўл).* *Бу гапни йўлига айтдим-де.*

ЙЎЛИҚМОҚ 1 Дуч келмоқ, учратмоқ, учрашмоқ. [Отабек] *Бундай бўлмагур так-ти эшитмас (лик) учун.. онасига йўлиқиш-қочиб юришга мажбур бўлди.* А. Қодирий. *Ўтган кунлар. Ғайратинг бор экан, шунда йўлдошим, Йўлиқса, изиллаб қочади девлар.* «Биздан».

2 Бирор иш-юмуш билан учрамоқ; *уч-рашмоқ.* *Ҳакимбойваччага йўлиқиб, унга ялин-ди. Шояд сизга раҳм қилса.* Ойбек, Тан-қўриқ асарлар.

3 Дучор бўлмоқ, мубтало бўлмоқ; *ча-қирмоқ.* *Бечора турмуш қилганига бир йил бўлмас шу дардга йўлиққан экан.* А. Қодирий. *Минг бир жон. Натижада юрак-юракка йўлиққани маълум бўлиб, шу кун-да вафот этди.* А. Қодирий, Меҳроб-қўриқ.

ЙЎЛ-ЙЎЛ Узун-узун, баъзан ранг-ба-ранглик билан бўлган, узун-узун йўлли. *Йўл-қат.* *Хотин ичкари хонага кириб, йўл-қат халат кийиб чиқди.* С. Аҳмад, Меҳрибон.

ЙЎЛ-ЙЎЛАКАЙ 1 Йўл бўйи, йўл давомида, йўлда кетаётиб, давомли, такрор тарзда. *Йўл-йўлакай қамиш бўйи ниҳоллар учрай бошлади.* С. Аҳмад, Уфқ. *У йўл-йўлакай бир талай латифалар айтди, ўз саргузаштларини ҳикоя қилди.* Газетадан.

2 *айн. йўлакай.* *Мен ҳам шошяпман. Сизни йўл-йўлакай ташлаб ўтишим мумкин.* «Муштум».

ЙЎЛ-ЙЎРИҚ 1 Бирор иш, талбирни амалга ошириш тартиб-қоидалари мажмуи. *Кимни колхозга олиш, кимни колхоздан чиқариш колхозчиларнинг ўз ихтиёрида.* *Бунинг ўз йўл-йўриғи бор.* *Ўртоқ Самандаров ана шу йўл-йўриқни бузганлар дейдилар, холос.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Биз бунинг йўл-йўриғини судлардан сўраб-сўраб, ўзимиз ҳам ярим-япти суд булиб қолганмиз.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

2 Бажариш тартиби, йўли ҳақидаги фикр, гап, кўрсатма. *Ҳамма жим бўлди.* *Ўтирганлар вазири бузрук томон қараб, ундан қандайдир йўл-йўриқ кутди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Тўлқин олимлардан йўл-йўриқ сўраб, маслаҳат олиб келди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

3 Иш-топшириқ, бажариладиган ишлар ҳақида кўрсатма; буйруқ. *У кишининг йўл-йўриқларини бизлар ҳеч қандай гап-сўзсиз бажо келтирамиз.* К. Яшин, Ҳамза. *Ичкарида очиқ деразалардан кайвони хотинларнинг бақириб-чақириб йўл-йўриқ бергани эшитилади.* С. Сиёев, Ёруғлик.

ЙЎЛКА 1 Одатда кўча четида тош, гишт ёки асфальт ётқизиш, бир оз кўтариб текисланган, пиёдалар юрадиган тор йўл; тротуар. *Катта йўлга тош ётқизирилиб.. йўлкалар асфальт қилинган эди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Домла кўчанинг ўртасидан юрмай, йўлка билан, бошини кўтариб, жиддий важоҳат билан ўтаётибди.* П. Тур-сун, Ўқитувчи.

2 Ҳовли, боғ ва ш. к. жойларда юриш учун ажратилган махсус йўл. *Девор тагидаги қуруқ йўлкадан уч-тўрт қадам юриб, тўхтаб қолди.* *Ичкаридан рубоб овози эшитилди.* У. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Хиёбонга қараб кетдик. Сув сениб сунурилган тоза йўлкалардан секин-секин юриб, анча кездик.* «Муштум». *Йўлканинг ўнг томони — мевазар, чап томони — тоқзор; икки ишкомгина узум.* Ҳ. Гулом, Бинафша атри.

ЙЎЛКИРА Йўл транспортдан фойдаланганлик учун тўланадиган ҳақ, йўл ҳақи, кира пули. *Усмонжон уни [пулини] йўлкира қилиб, уйига қуруқ кириб келди.* С. Зуннунова, Олов. *Холдор сўхбатдан секин сирғалиб чиқиб.. ҳукуматдан йўлкирага олган пулини яна санай бошлади.* А. Мухтор, Туғилиш. *Фестивалга борадиганлардан йўлкира олинмайди, тушундингми, болакай.* Газетадан.

ЙЎЛЛАМОҚ 1 Йўл кўрсатмоқ, йўл бошламоқ, йўналтирмақ. *Турдимат сел сувини саккиз ариқ, икки каналга йўлади.* И. Раҳим, Ихлос. *Сидиқжон бўсақадан бир қадам ичкарида чўнқайди-да, болани ерга қўйиб, онасига йўлади.* А. Қаҳқор, Қўшчинор чироқлари. *Ичкарига олдин отани йўллашди, сўнгга ўзлари киришди.* С. Маҳқамов, Шогирд.

2 Жўнатмоқ, юбормоқ. *Салом йўлламоқ. Дўстимга бир мактуб йўладим.* ■ *Бобурга совға-саломлар юбориб, унинг ихтиёрига бир неча юз навкар ҳам йўлабди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Жаҳаннамга йўлламоқ Ўлдирмоқ, жонини олмоқ. *Уламо ҳазратлари, руҳсат берсалар, зумда жонини жаҳаннамга йўллар эдик.* Ойбек, Улуғ йўл. **Тўп йўлламоқ** Тўпни дарвозага киритмоқ. *Қулай имкониятдан тўпни дарвозага йўллай олмади.*

ЙЎЛЛАНМА 1 Бирор жойга (ишга, ўқишга, даволаниш ва ш. к. ларга) юборилувчи кишига бериладиган расмий гувоҳнома, ҳужжат. *Маҳаллий комитетда баҳаво жойлар учун йўлланмалар бор.* О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув. *Эртаси куни ёш ўқитувчилар маориф бўлимнинг йўлланмаси билан бирин-кетин ҳар томонга тарқала бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 махс. Транспорт ҳайдовчиларнинг маршрути ва қилаётган иши ёзиб қўйиладиган алоҳида варақа. *Шофёрлар шаҳарни тозалаш учун йўлланма олишди-ю, аслида ҳар ким истаган томонига қараб кетди.* Газетадан.

3 Йўл-йўриқ, кўрсатма.

Ҳаётга йўлланма кт. Мустақил иш қилиш учун имкон берувчи билим, малака ва ш. к. *..ҳаётга йўлланма олаётган йигитдир, қиздир олий маълумотли бўлгиси келади.* Х. Тўхтабоев, Товламачи.

ЙЎЛЛАНМОҚ 1 Йўл олмоқ; йўналмоқ. *Ёш муллавачча таъзим билан ўрнидан туриб,*

Ғуломжон хужрасига йўланди. М. Исмомов, Фарғона т. о.

2 **Йўлламоқ** фл. мажҳ. н.; жўнатмоқ, юборилмоқ. *Марғилон ва ўзга шаҳарларда ишончли уламо ва бекларига мурожаатлар йўланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЙЎЛЛИ 1 Йўли бор, йўл тушмаган, ..оқ йўлли кўйлак кийган Гавҳарни Мажҳудга узокдан таниди. П. Қодиров, Уч кунлар.

2 кам қўлл. Ўринли, жўяли. *..уларнингдан йўлли, йўлсиз кулиб, баҳарҳол сир тилиришади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЙЎЛМА-ЙЎЛ 1 Ҳар бир сатри амал сатрма-сатр; бирор сатрини қолдириш. *Йўлма-йўл таржима. Китобни йўлдан ўқиб чиқмоқ.*

2 айн. **йўл-йўлакай.** *Бўлган воқеани йўлма-йўл ҳикоя қилиб кетарди.*

ЙЎЛОВЧИ 1 Йўлда кетаётган, ўттириётган шахс. *Кўчаларда йўловчилар сизга танишди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Тоққа қараган худди шу симёғочли йўлда бир пийёда йўловчи бормоқда.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Бирор транспортда кетаётган пассажир. *Автобус йўловчилар билан тўлиқ эди.* ■ *Бу ерда йўловчилар поезд жўяли бир соат қолгунга қадар чамадонларини олишлари ва бошқа майда-чўйдаликларини бажаришлари мумкин.* Газетадан.

ЙЎЛОЁҚ эск. **1** Узоқ сафарга чиқиб кетиб, носабати билан бериладиган зиёфат. *Йўлоёқ улашмоқ.*

2 с. т. Кузатиш, хайрлашиш олдидан келиш. *..чиқиб бир хурсандчилик қилиш, оз-оздан келиши.*

ЙЎЛПАШША Халқ эътиқодига кўра, йўлга уйга меҳмон келишидан дарақ берувчи та кулранг пашша. *Уйда ногоҳ йўлдан пашша учса, Онам кутар, албатта, меҳмон келиши.* *..ҳидов. Хонага кириб қолган бир йўлпашшани айланиб, самолётдек вағилларди.* М. Қодиров, Нукра.

ЙЎЛСИЗ 1 Йўли йўқ, йўл тушмаган, ..улар деярли одам изини кўрмаган йўлсиз паликлар, ўнқир-чўнқир нотекис ерлардан йўл юришарди. А. Ҳакимов, Илон ичи. *Йўллардан ўрмонга, ўрмондан ботқоққа, ботқоқдан очик, йўлсиз далага.. ўтиб, узок йўлга кетди.* Ойбек, Куёш қораймас.

2 кам қўлл. Ўринсиз, ножўя. *..уларнингдан йўлли, йўлсиз кулиб, баҳарҳол сир тилиришади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЙЎЛСИЗЛИК Йўл йўқ ҳолат. *Ёввойи чўл кишигина жазирама кум саҳросининг қатли сафари, йўлсизлик азобларини кўр эга олади.* А. Ҳакимов, Илон изи-ни. *Отнинг тор кўчанинг ниҳоятига етиб, йўлсизликдан тўхталганини англагач, [Отани] ўтган ишлардан ўзига ҳисоб бера бошлади.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЙЎЛСОЗ Йўл қурилиши ишлари билан шуғулланувчи шахс, мутахассис. *Шу кунларда йўлдан ўтиб қолсангиз, йўлсозларнинг кўча-асфальт ётқизаётганлигининг шохиди бўласиз.* Газетадан.

ЙЎЛТЎСАР Йўловчиларни тўсиб, уларни талайдиган шахс; қароқчи. *Тоғ. Бу ерда йўлтўсарлар бор.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Йўлдан йўлтўсарлар, ўғрилар.. чиқиб кетди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЙЎЛТЎСАРЛИК Йўлтўсарлар иши. *Қани йўлдан, кўзимга ўша номард кўринса-ю, йўлтўсарлик қилиб мой чайнайидиган тишла-битта-битта суғуриб олсам, эҳ.* Ф. Садриддинов, Тундаги воқеа.

ЙЎЛЧИ 1 айв. йўловчи. *Якка йўлчи ман-толмасди.* С. Аҳмад, Қадрон даладар. *Йўлчи: йироқда бир йўлчи танҳо На орт-қуриллар, на чиқарар сас.* А. Орипов.

2 Йўл бошловчи. *Яёв йўлчи отликларни йўлдан эмас, аҳоли яшайдиган жойлар-танлаб.. адир ва тоғликлар оралаб бош-қатлади.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

3 айв. йўлсоз. *Айланма магистралнинг бар-қисминишида тажрибали йўлчилар қаҳра-монро меҳнат қилдилар.* Газетадан.

4 Йўлчи (эркаклар исми).

Йўлчи юлдуз Йўл кўрсатувчи, раҳнамо. *[Йўлчи] Менга янги ҳаёт йўлини кўрсат-ди. Йўлчи юлдузим эди.* Ҳ. Фулом, Мащғал.

ЙЎНАЛИШ 1 Йўналмоқ фл. ҳар. н. 2 маҳс. Бирор нарсанинг ҳаракатдаги йўналиш траектория. *Тик йўналиш. Снаряднинг йўналиши.* У [Шайбонийхон] отларнинг йўналишини танлаб қўйган, бугун эса шамол-қувиқлиги йўналишини, ернинг нишаблигини ҳам ҳисобга олган эди. П. Қодирӣ, Юлдузли

3 йўл. Фаолниятдаги муайян йўл. *Бу экс-курсияда бир ёқдан Шералининг геологияда ўз-қувиқлиги, йўналишини белгилаб берган йўлчи. Иккинчи ёқдан катта-кичик олимлар йўлчи йўлини жалб этди.* С. Кароматов, Ол-тин. *М. Баҳром билан дўстлашувим ҳаётим-*

нинг бундан кейинги йўналишига катта таъ-сир ўтказди. М. Қориев, Ойдин кечалар.

4 Илм-фан ва б. соҳаларга хос оқим, уларнинг соҳаси, тармоғи. *Ҳозирги кунда илм-фаннинг бирор йўналишида етук мутахассис бўлиш учун фаннинг бошқа йўналишларини ҳам чуқур билиш керак.* Газетадан.

ЙЎНАЛМОҚ 1 Бирор томонга қараб йўл олмоқ; юрмоқ, жўнамоқ. *Йўлдан гапини ай-толмай, бўшашиб, эшик томонга йўналди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Аҳмад кеч қолаётган эди, шу-нинг учун.. яёв тепага йўналди.* Ф. Мусажо-нов, Ҳиммат.

2 кўчма Қарамоқ, қаратилмоқ. *Ҳамманинг диққати раисга йўналди. Раис индамай, ба-майлихотир чой ичиб ўтирдиди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

ЙЎНАЛТИРМОҚ 1 Йўналмоқ фл. орт. н. *..подшоҳ энг яқин беқлари билан сойнинг на-рига четида туриб, қўшинни кўприкка то-мон йўналтирмоқда эди.* П. Қодирӣ, Юлдуз-ли тунлар.

2 Иш-ҳаракат, фаолият ва ш.к. ни бирор томонга бурмоқ, қаратмоқ. *Десантларни яғо-на мақсад йўлига йўналтириш керак эди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Ёшларни касблар-га йўналтиришида, ўқувчиларнинг меҳнат тар-биясини ташкил этишида унинг [«Қамолот» ёшлар ҳаракатининг] роли ортиб бормоқда.* Газетадан.

ЙЎНДИРМОҚ 1 Йўнмоқ фл. орт. н. *..тоғ-дан йўндириб келиб ётқизилган тошлар кўчаю бозор саҳнини лой-чангдан асрар эди.* Мир-муҳсин, Меъмор.

2 Топмоқ, ундирмоқ (йўқ жойдан). *Тех-никани йўқ жойдан йўндирди.* «Саодат». *Борни тежаб, йўқни йўндириб, дам оч, дам чала қурсоқ бўлиб яшадик.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЙЎНИҚ Йўниб маълум шаклга киритил-ган; йўнилган. *Йўниқ тош.*

ЙЎНМОҚ Бирор нарса ясаш. тўғрилаш мақсадида қирқмоқ, кесмоқ, тарашламоқ. *Полвон.. бир тошни танлаб олди-да, яхши-лаб артишга ва бир томонини йўнишга буюр-ди.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши. *Аваз узун бир ёғоч топиб, ўғлига қармоқдаста йўниб қўйди.* С. Сиёев, Аваз. *Дадаси ҳўл қай-рағочни кўр аралаш кулга кўмиб, тўғин, эгар, кегай йўнар эди.* А. Муҳтор, Чинор. *Матқовул қишида ҳам тикмади. Ўзича омоч йўнди, мола ясади..* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

«**ЙҮНГИЧҚА** Дуккакли ўсимликлар оиласига кирадиган, ем-хашак бўладиган ўтсимон ўсимлик; беда. *Йўнғичқа ўрмоқ.* ■ Яна шу ерни чопдик. *Йўнғичқанинг илдизини сугурдик.* Ойдин, Гулсанам. *Йўнғичқа ўроққа кеп қопти-ку?* Ш. Холмирзаев, Арпали қишлоғида.

ЙҮНГИЧҚАЗОР Йўнғичқа экилган майдон. -*Хув анави сой бўйидаги йўнғичқазорга [отни] олиб бор, — деди Зиёбек Кенжага.* Н. Фозилов, Оқим.

ЙҮНГИЧҚАПОЯ шв. Йўнғичқазор. *Йўнғичқапоя пуштасидан юриб, айвонларига чиқиб борди.* Ш. Холмирзаев, Арпали қишлоғида.

ЙЎРГАК Чақалоқни ўрайдиган кичик чойшаб. *Болани доим озода, йўргакларини тоза, қуруқ тутуши керак.* ■ Чақалоқнинг оёғи 100 x 120 см ли йўргакка сиқмай ўралди ва икки ойлик бўлгунча шу тарзда кийинтирилади. «Саломатлик».

Йўргакда теккан (касал) Ёшлиқдан ўрганган, туғма одат. -*Бу [амални сунистеъмом қилиш] Тожибойнинг йўргакда теккан касали, — деди Абдурасул.* П. Турсун, Ўқитувчи. -*Зўравонлик немисга йўргакда текканга ўхшайди, — деди ямоқчи чол.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЙЎРГАКБОҒ Йўргак устидан боғландиган боғ, тасма. *Меҳринисо шошиб, чақалоқни йўргаклар экан, ҳали йўргакбоғни ҳам боғламай туриб, эшикдан Зоҳида кириб келди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

ЙЎРГАКЛАМОҚ Йўргакка ўрамоқ. *Чақалоқни йўргакламоқ.* ■ *Назаримда, қизим, сиз киндигингизни кесиб, йўргаклаганларни, опичиб катта қилганларни ҳам унутиб юборганга ўхшайсиз.* Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

2 кўчма Ўраб-чирмамоқ (тарбия, улғайтириш билан боғлиқ); қошламоқ. *Гўзал Тошкент, қулоқ сол меҳмонингга, Ишқимизни йўргакладинг, шод этдинг.* Т. Тўла. *Она ер ялпизларни митти япроқчаларга йўргаклади.* «Саодат». *Дилимда йўргакланган мисралар тилим учиде айланади.* М. Кўшоқов, Олти қизнинг ичиде.

ЙЎРИҚ 1 Амалга ошириш учун зарур бўлган чора-тадбир; йўл. *Ҳар ишнинг ўз йўриғи бор.* ■ *Чигалларнинг ҳаммасини жума кунги кенгаш ечади. Ҳаммамизнинг ҳаёт-мамотимиз йўриғи ўша кунде белгилаб берилади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Бирор масалада тутган мавқе. *Этти алоҳида қайл этади. Онанинг бошиқа экан: битта чақалоққа икки эр келолмасдиқ.* Ж. Абдуллахонов, Хонак. *Этти йўригингиз бошиқа, сизнинг соянгизга ҳайқишади.* С. Нуров, Нарвон.

Шу йўриқдан кам қўла. Шу сабабдан *йўриқдан мен нима юмуш билан келгиз* айтишдан кўра, *чолу кампирнинг ҳолини сўрашни афзал кўрдим.* «Муштум»

ЙЎРИҚНОМА 1 Қонун ёки бошиқа ёрий ҳужжатларни тушунтириш мақс: чиқариладиган ҳуқуқий ҳужжат. *Лаи (мансаб) йўриқномаси.*

2 Бирор нарсани, унинг амалга ошириш бажариш тартиби ва усулини белги қоидалар тўплами, кўрсатмалар. *Қоқўллаш ҳақида йўриқнома.*

ЙЎРМА Каштачилик (каштадўз) занжирсимон чок. *Йўрма қилиб тикмас* Тикиши силлиқ эмас: *Ўғирмаси — чак Санамаси йўрмага Кундош бўлиб туради.* Ф. Фулом.

ЙЎРМАДЎЗ Йўрма тикувчи мулкчи чевар

ЙЎРМАДЎЗИ Йўрма усули билан килган ёки гул солинган буюм. *Анорли устиде қизил атлас кўйлак, бошида йўрмидўзи дўпте.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

ЙЎРМАДЎЗЛИК Йўрма усули билан бадий буюмлар ва кийимлар (нақш) тикиш иши, касби. *Йўрмадўз билан шуғуланмоқ.*

ЙЎРМАМОҚ айв. кўкламоқ II.

ЙЎРТМАЧОҚ Йўртиб, сакраб юрадиган буюм. *Йўртмачоқ бола* Эндигина йўлга кетган буюм бола.

ЙЎРТМОҚ Йирик қадам билан тепамоқ, елмоқ; лўқилламоқ (от ва эшак иши ҳақида). *От бош силкиб.. йўртиб келди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

ЙЎРТОҚ(И) Йирик қадам ташлаб юрадиган. *Йўртоқ йўрғага йўлдош бўлади.* Мақол. ■ [Қорасоч] *Ҳар қалай, йўрғани йўртоқ бўлса ҳам, от миниб, дала кетор этмас эди.* Т. Сулаймонов, Қорасоч

ЙЎРҒА 1 1 Майда қадам ташлаб юрадиган (от, эшак ҳақида). [Минг] *Энг яхши зар чопонини кийиб, тилла рини боғлаб, узун қиличини осиб, йўрғани миниб, йўлга чиқди.* Чўлпон. *Ва кундуз. Гулноранинг дадаси қи*

б юра қол, деб йўрға эшагини берган. С. Ев. Ёруғлик.

2 Шундай тарздаги юриш. ..Жўра, бу қай-хотни кўрмагандай, кўчанинг бир четидан йўрғасига маҳлиё бўлиб.. борарди. Ҳ. Ис. Душман. Якка отнинг йўрғасидан қили чанг? Ф. Фулом.

Йўрғаси чиқмоқ айн. оёқ чиқармоқ қ. оёқ. ..га жир битувдики, йўрғаси чиқиб қолди. Назир, Ўтлар туташганда. **Йўрға чиқмоқ** айн. оёқ чиқармоқ қ. оёқ. [Ҳожар:] ..га ер ютқурнинг йўрға чиқаришини етти тушида ким кўрибди? Ҳамза, Паранглар.

Йўрға II Бешикнинг бир текисда, осон элиши учун унинг орқа ва олд оёқлари билан кўндаланг ўрнатилган ёйсимон ёғоч қисми.

Йўрғаламоқ I Йўрға юриш қилмоқ (шак ҳақида). Абдусамад амакининг орқасини мингашиб олдим. От йўрғалаб кетди. Мансуров, Ёмби. Тагимдаги қашқа дўнон эъёрда йўрғалайди. М. Хайруллаев, Тил-рўзон.

Умуман, майда ва тез қадам билан кўчириш. Бухгалтер сўридан тушиб, тўй бўла-ковли томон йўрғалади. М. Ҳазратқу-лурбат. Шундай йўғон бўлишига қара-боданадай йўрғалади. А. Қаҳҳор, Кўшчи-роқлар.

Йўрғачма Нарсанинг бирор сатҳ узра тез элигига нисбатан қўлланади. Қалами йўрғач-сари, юмалоқ юзи хиёл ёришиб, қийиқ-ри пирпирар эди. М. Осим, Сеҳрли сўз. [Сони-нинг] Оқ бармоқлари клавишлар усти-га йўрғалаб, унинг юрак сўзларини куйга кўчи-риб эди. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

4 Енгил ҳаракат, майда қадамлар билан кўчиришга, рақсга тушмоқ. Уйинчи йигит четга кўчириш билан китрикларига сурма кўйган бир йўрғачдан ўртага чиқиб йўрғалай бошлади. П. Назир, Ўқитувчи. [Холмат:] Гузалларнинг қилиши! Энди иккитагина хурсандчилик қила-ди. 3-да. Бир йўрғалаб берасиз-да! Ҳамза, Бой-қиз хизматчи.

ЙЎСИН I 1 кам қўлл. Ҳолат, тарз. Ша-қснинг йўсини ўзгармаган, унча-мунча гап, сўз ҳаёт бақор келмаслиги кўришиб турибди. Назир, Кўктерак шабадаси.

2 кўм. өзф. Ўхшатиш, қиёс маъносини билдирилади. Отабекнинг Марғилонга бориб келиши шу йўсинда эди. А. Қодирӣ, Ўтган

кунлар. Сўнгера [қизча] ўз ишидан миннат-дор йўсинда қора кўзларини атрофга бир жавдиратиб олди-да, тез чиқиб кетди. П. Турсун, Ўқитувчи. Шу йўсин қизлар ўзларининг бир ўртоқларини хотинлик дунёсига узатиб, мажлисдан тарқалишдилар. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

ЙЎСИН II Зах ерларда, тош, дарахтлар устида ўсадиган илшизсиз майда ўсимлик, мох. Тош устини йўсин қоплабди. ■ Челақни тўлдириб, қаддини ростлади. Қўм, сувдан йўсин, йод ҳиди келарди. С. Нуров, Нарвон.

ЙЎТАЛ I Нафас йўлининг касаллани-ши, қичиши туфайли хириллоқ ва шовқин аралаш ўқтин-ўқтин кучли зарб билан на-фас чиқариш. Кузнинг ёқимсиз шамоли ўпка-ни қичитиб, йўтални қистатар.. эди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. Домла йўталди ва йўталнинг зўридан қизариб кетди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Шундай ҳодиса билан кечадиган ка-саллик. Йўтални даволамоқ. Йўталга қарши дори бермоқ.

3 Бирор нарсадан белги (хабар) бериш, унга ишора қилиш мақсадида чиқарилди-ган шундай товуш. Бўтабой бу йўталнинг маъносига дарров тушунди.. деразадан таш-қарига қаради. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқ-лари.

4 кўчма Пора. Йўталсиз ҳеч ерда ишинг битмаса, Кўк қоғоз тутмасанг, кўролмасанг кун.. Э. Воҳидов.

ЙЎТАЛМОҚ Йўтал чиқармоқ (йўтал тўғри ва кўчма маънода. қ. йўтал). Мاستон кўзини очиб яна юмди. Турғуной яна узоқ йўталди; Мاستон уйғонгандан кейин, унинг елкасига бошини кўйиб, яна йўталди.. А. Қаҳҳор, Мاستон. Мурод Мирзонинг одоб юзаси-дан йўталиб олгани эшитилди, сал ўтмай, унинг узун ва озғин қомати кўринди. Ш. Тош-матов, Эрк қуши.

ЙЎҚ I Мавжуд эмас; зид. бор 1. Ўзингда йўқ — оламда йўқ. Мақол. Бу атрофда бирон-та хонадон йўқ. ■ Корхонада озиқ-овқат маҳсулотлари билан савдо қилувчи магазин йўқ. Газетадан. Одамзод шундайки, бор нарса аста-секин йўқолса ҳам, пайқайди, лекин йўқ нар-са аста-секин пайдо бўлса, пайқамайди. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Жавоб ичида келиб, инкор маъноси-ни ифодалайди; зид. ҳа. Сидиқжон бир сонни эгарга кўйиб, жувонга томон ўгирилиб

ўтирди: -Бу ерлар ҳам Кўшчинорга қарашлими? -Йўқ. А. Қаҳҳор. Кўшчинор чироқлари. -Сиз ҳам қизиқсиз-да, Ҳожи хола. -Йўқ, қизиқ эмасман, тўғри гапни қиляпман, Тўра-хон. М. Исмоилий, Фаргона т. о. -Биласизми, Йўлчи, кимни судрадингиз? -Йўқ, ким ўзи у ит? Ойбек, Танланган асарлар.

3 Гап олдида келиб, олдинги гапда баён этилган фикрга эътирозни билдиради. *Йўқ, сени шарманда деб таъна эшитишни хоҳламайман. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Йўқ, жаноби бой, саводли билан саводсиз ҳеч маҳалда баб-баравар эмас. К. Яшин, Ҳамза. -Йўқ, йўқ, синглим, - ялинди Раҳим Саидов -Утинанман, ҳозир беринг. Жуда ҳам зарур! Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.*

4 Бирор (ўйланган) нарсанинг ундай эмаслигини, юз бермаслигини билдиради. *Олимжон ўн беш кунда қайтмоқчи эди. Бир ой ўтди - йўқ, икки ой ўтди - йўқ. На хат бор, на хабар. Ойбек, Танланган асарлар. Эртөөв Барно рози бўлиб қолмаса, деб бир сесканиб тушди, йўқ, қиз ноз билан бошини чайқади. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Ёлғиз қўйни ҳайдаш нуқул азоб. Бўйнидан сургайман - йўқ, думбасига арқон солиб тортаман - йўқ. Ойбек, Танланган асарлар.*

5 От өзф. Камбағал, қашшоқ; ночор. *Бор бўлсанг, кўролмайди; йўқ бўлсанг, беролмайди. Мақол. Борнинг иши фармон билан, йўқнинг иши армон билан. Мақол. -Улим - тўй эмас, борнинг нулини сочади, йўқнинг сирини очади, - деди кампир ўғлига. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

6 Фезлнинг инкор маъноли шаклини ясаш учун хизмат қилади. *Анчадан бери кўрган-ним йўқ. Ўқишга бораётгани йўқ.*

7 Ўзи бирикиб келган сўз билдирган нарсага шахнинг уқуви, бардоши, хоҳиши йўқлигини билдиради. *Лекин мен ҳам мақола ёзишга йўқман, биродар. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. Шундай қилиб, Салим-хон Обидий касалга йўқроқ одам. Мирмуҳсин, Умид.*

Баҳоси йўқ Белги, қимматни кучайтириб ифодалайди; жуда яхши, бебаҳо. *...лекин [Урмонжон] яхши одам, худога қараб айтганда, баҳоси йўқ одам. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Гап йўқ* Бундан бошқача бўлиши мумкин эмас; қойил, жуда соз. *-Зиёфат қалай бўлди? -Эй, гап йўқ! Гапда (ёки гап-сўзда) йўқ* Гапга чечан эмас, гапни яхши

улдалаб гапира олмайди. *Ҳозирги эл кўрган киши уни [Рўзиматни] гап-сўзга ўзи тўнгина бир йиғит гумон қилади. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Жаҳонна Яккаю ягоналикни таъкид билан ифодади. Сўзлашдик, хотин, у киши сўзни тириб, сиздек бахтли ота жаҳонда йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. Зарари йўқ* нарсга қилмайди, ҳечқиси йўқ. *-Зарари - деди Каримий пешонасида тўзгига рини бир бош силкиши билан орқага таъмин Аминов, Суварак. -Ҳа шуми? - кунда - Зарари йўқ, жилдираб оқянти-ку. ҳам тошишими? Ойбек, Танланган асарлар. Инг йўқ, жинг йўқ* Индамай, ҳеч нарсга май. *Қорни тўқ, эгни бутун бўлса бас. йўқ, жинг йўқ ишлайверади. Ойбек. Танланган асарлар. Иши йўқ* Эътибор берилмайди. *Хоннинг ўлик-тирик билан йўқ эмиш. Жони ҳалак дейдилар. С. Саъдий. [Самоварчининг] Келган-кетган билан унчалик иши йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. Йўқ бўлмоқ* Кўздан ғойиб бўлиб йўқолмоқ. *Отаси Маҳмуд ака эса отаси фот этгач, йўқ бўлиб кетди. Газеталардан бошим айланиб, аллақандай қоронғида йўқ бўлиб кетдим. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Йўқ деганда* Энг ками, ками билан деганда беш кило келади. *Йўқ демоқ* Иш этмоқ, рад этмоқ, эътироз билдирмоқ. *-десангиз, бой тилингизни кесармиди? - бўлиб деди Гулсумбиби. Ойбек, Танланган асарлар. Йўқ ердаги* Ҳеч қаерда йўқ, умуман йўқ. *Йўқ ердаги ғовғани бошимизга сотиб олиб деб қилган ишига нушаймон бўлиб ётди. «гор». Кун йўқ* Кун бермайди, тинч қўйилди. *Сиз уйда йўқ вақтларингизда Ҳамдан дастидан менга кун йўқ. А. Қаҳҳор, Асар Яккаҳўжалик бўлсанг, сенга кун йўқ, дебни колхозга киргани мажбур қилишди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Кўнглида йўқ қ. кир. Кўргани (ёки кўрарга, кўришга) йўқ* Жуда ҳам ёмон кўради, кўриш ҳам хоҳламайди. *Уларнинг мени кўргани кўри йўқ. К. Яшин, Ҳамза. Унинг [Каримийнинг] кўрарга кўзи йўқ; ҳар бир йиғинда гарантини чўқий бошларди. Мирмуҳсин. Н. Ра. Мазаси йўқ* 1) кўнглидагидек эмас; руст эмас. *Имтиҳон қилиб кўрдим - маъна йўқ. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими; 2) тоби йўқ қ. тоб. Отлиққа йўқ* Кам топилган, ноёб, ҳамма ҳам етишавермайди.

ҳақида. Кишининг юрагини қон қилиб
 борсан.. наинки мен асал олсам! Асал от-
 тиб йўқ, ҳали биз пиеда-ку! А. Қаҳҳор, Анор.
 сони) йўқ Жуда кўп. Кўрпа-
 ни орқалаб, хор-зор юрган одамлар-
 ни саноғи йўқ. Ойбек, Танланган асарлар.
 боши Ҳакимбойваччага:] Ўғри, мутта-
 к дайдиларнинг сони йўқ. Ойбек, Танлан-
 ган асарлар. Суяғи йўқ Жуда ёқтиради, жуда
 қилади. Қабих ишларга суягингиз йўқ,
 мас шарвий дейсиз. У. Исмоилов, Сай-
 мас. Тараф йўқ Тенглашадигани, етади-
 мавжуд эмас; тенглашиб бўлмайди.
 хотинни учта қилишга ҳам уйим йўқ
 -Сизга тараф йўқ, тоға! А. Қодирий,
 куллар. Тоби йўқ 1) соғлиғи дуруст
 касал. Ака, нимага жим бўлиб кет-
 миз? Тобингиз йўқми? Озибсиз-а.. Ойбек,
 танган асарлар; 2) хуши йўқ, ёқтир-
 мди. На ўқшига, на юмушга тоби йўқ. «Гул-
 ша». -Биламан, тушунаман, кишига то-
 бий йўқ. - деди-да, Қоратой кўзларини ай-
 тиб ҳисиб давом этди.. Ойбек, Танланган
 куллар. Тутуриғи йўқ Бетайин, ўз гапига
 қилмайдиган. Шу одам ҳам тутуриғи
 эчадек сермулозимат бўлиб кетяпти.
 хтор, Опа-сингиллар. Ўзида йўқ Хур-
 шод) ҳолатни кучайтиради. ..аказони
 танган жажжжи машиначани қизларга кўз-
 либ, ўзида йўқ хурсанд. Ҳ. Назир, Сўн-
 мақмоқлар. -«Жаннат, жаннат» дейи-
 лди. Жаннат деганлари Қорабулоғимиз-
 имикан?! - деди у ўзида йўқ қувониб.
 моиллий, Фарғона т.о. Ҳе йўқ, бе йўқ
 нарса немай, ҳеч қандай гап-сўзсиз.
 қламда, ҳе йўқ, бе йўқ, ўғлим Абдуса-
 ни аскарликка мўлжаллаб қўйишибди.
 бек. Танланган асарлар. Ҳечқиси йўқ қ.
 қиси. Беш-олти минга қуйибсан, ҳечқиси
 Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. Йўлчи пина-
 бузмай, одатда гапиргандай, деди: -Ҳеч-
 қиси йўқ; мўйсафид, бечора одам экан, дуо-
 алай дедим. Ойбек, Танланган асарлар.
 бои йўқ 1) сони (саноғи) йўқ, беҳисоб.
 нёсининг ҳисоби йўқ; 2) илож-имкон
 қайтай десам — қувади, ўтиб кетиш-
 ра ҳисоби йўқ. Туриб қолдим. А. Қаҳ-
 қўшчинор чироқлари.

ЙЎҚЛАМА 1 Кишиларнинг бор ёки
 қилини билиш учун рўйхат бўйича улар-
 нинг исм ва фамилиясини айтиб чақиритиш.
 қлама қилмоқ. ■ Бир кун, жангдан чиқиб

дам олаётган бир бўлинмага бориб қолдим,
 шу вақт роталарнинг бирида кечки йўқлама
 бўлаётган эди. З. Фатхуллин, Сўнмас юл-
 дуз. Муаллим йўқламани қилиб бўлгач: -Ўт-
 ган дарсда қайси мавзуну ўтган эдик? - деб
 сўрайди.. Х. Тўхтабоев. Ширин қовунлар
 мамлақати.

2 эск. Мактабда синф журнали. Бунда
 [дарсда] 6-8 бола баҳоланиб, уларнинг баҳо-
 си йўқламага ва кундаликка қўйилади. Й. Аб-
 дуллаев, Дарс юзасидан баҳони қандай
 қўйиш керак? Ҳамшира эриниб, олдидаги
 йўқламага ўхшаган дафтарни очди. Ф. Муса-
 жонов, Ҳиммат.

ЙЎҚЛАМОҚ 1 Ҳол-аҳвол сўрагани бор-
 моқ ёки келмоқ. Қасални йўқлаб бормоқ. ■
 Сиздан умидим шумиди, улуг, наҳот ҳолинг
 не, деб бирор марта йўқлаб келмасангиз. С.
 Аҳмад, Ҳукм. Раҳмат, Эйтибор она, шундан-
 шунга овора бўлиб йўқлаб келибсиз! Ҳ. Фулом,
 Машъал.

2 этн. Бирор муносабат билан муборакбод
 қилиб, совға олиб бормоқ. Чақалоқни йўқлаб
 бормоқ. ■ Юсуф амаки бот-бот келар, қизи
 қатори мени ҳам совғалар билан йўқлаб ту-
 рарди. Ҳ. Назир, Кўктерақ шабадаси.

3 Бирор нарса ёки кимсани истаб суриш-
 тирмоқ, ахтармоқ, сўрамоқ. Мирзакаримбой
 шубҳа билан боқиб сўради: -Келинг, кимни
 йўқлаб келдингиз бу ерга? Ойбек, Танланган
 асарлар. Бек инқилоб бўлган йили Раҳим дом-
 лани йўқлаб, мачитга келганини.. эслади. Ҳ.
 Фулом, Машъал.

4 Эсламоқ, ёлга олмоқ. Наманган шаҳри-
 дан кетсам, мени йўқлар кишим борму? Маш-
 раб. Биз уларни йўқласак, улар бизни эслай-
 дилар. Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби. Келур охир
 сени ҳам йўқлагудек бир замон яхши. Муқим-
 мий. -Катта қиз бўлиб юрибсизми? -Шуқур.
 Ҳозиргина йўқлаб турган эдик-а. Н.Сафаров,
 Танланган асарлар.

Ўрни йўқланди Йўқлиги билиниб, сези-
 либ турди. Элмурод Рашиднинг олдидан қайт-
 гач, ортиқча қайғурмаса ҳам, нима учундир
 уч-тўрт кундан кейин унинг ўрни йўқланди.
 Шуҳрат, Шинелли йиллар.

ЙЎҚЛАНДИ шв. айн. йўқлов 2,3.

ЙЎҚЛИК 1 Йўқ ҳолат, йўқ эканлик.
 Шошма, даданг йўқлигида сен.. билан гапла-
 шиб олай. Ойбек, Танланган асарлар. Пирна-
 фас акангизнинг йўқлигини билдиришмаяпти.
 Ж. Шарипов, Хоразм.

2 айн. йўқчилик. Эзгилик, хўрлик, йўқлик асаби бўш одамларда тажсанглик тугдирар, муомалада пардани кўтарарди. М. Исмоиллий, Одамийлик қиссаси. *..йўқлик уни ўзидан катта таёқ судраб, кўй боқишга мажбур қилган эди.* Газетадан.

3 Ҳаёт, бирор нарса мавжуд бўлмаган макон, ҳолат. Ҳамма нарса унутилди, еру кўк, замину замон йўқлик қаърига бир лаҳзада сингди-кетди. К. Яшин, Ҳамза. Абас, йўқликларга кетди жаҳолат, Асримиз уфқида у мисли рўё. А. Орипов.

4 флс. Мавжуд эмаслик; зид. **борлик.**

ЙЎҚЛОВ 1 Йўқлаш иши, хатги-ҳаракати.

2 Маълум муносабат билан қўтлаш ёки ҳол-аҳвол сўраш учун қариндош-уруғ, дўст-танишларнинг бир-бирлариникига боришидан иборат маросим, одат. Яна битта зарур йўқлов чиқиб қолди, хотин. Файратий, Довдираш. Бу хотин, қачон қарасам, тўёна, йўқлов ташвишида юради. М. Алавия, Тўйларимиз ҳақида.

3 этн. Шундай юришда (бориш-келишда) олиб бориладиган нарса (тугун, тоғора ва ш. к.). Йўқлов тоғорасини кўтарган Санобархон билан отарчилар аллақачон куён бўлган эдилар. Файратий, Довдираш.

4 этн. Марҳумларни эслаб айтиладиган (йиғланадиган) аза тўртликлари, шундай йиғи. Бунга йиғи-йўқловлар ва мотам ёр-ёрлари киради. «ЎТА».

ЙЎҚЛОВЧИ Йўқлаб борувчи шахс.

ЙЎҚОЛМОҚ Йўқлик касб этмоқ, мавжудлиги барҳам топмоқ; йўқ бўлмоқ. Сайёрамизда қанча тоғлар йўқолиб, яна қанча янглилари пайдо бўлди. «Фан ва турмуш». Сув қуриб, Қўштегирмон аллақачон йўқолиб кетган, оти қолган, холос. А. Мухтор, Опасингиллар.

2 Мавжуд жойини тарк этмоқ, йўқ бўлмоқ. Уйда тутун йўқолган бўлса-да, аччиқ ҳид дарров унинг бурнига урилди. Ойбек, Танланган асарлар. Омоннинг юзидаги табасум йўқолди, ўйланиб, жиддий оҳангда гапирди. С. Кароматов, Олтин қум.

3 Кўздан йўқ бўлмоқ, кўринмайдиган ҳолат касб этмоқ; йўқ бўлмоқ. Арғимчоқ учгандай, болалар сувда баланд-паст бўлиб, гоҳ йўқолиб, гоҳ кўриниб, орқага қайтишарди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё. Қора Аҳмад бир ҳужрага кириб, узоқ вақт йўқолди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Бор-йўқлиги, кимда, қаердалиги маълум ҳолат касб этмоқ; йўқ бўлмоқ. Йўқолди. Пул йўқолди. Йўқолган пичоқ соти олтин. Мақол. **■** Қизим йўқолди. Қизини учди, билмайман. Ойбек, Танланган асарлар.

5 с.т. Кетмоқ. Ҳартуғул, бу кун йўқолди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЙЎҚОТИШ 1 **Йўқотмоқ** фл. ҳар. е. **1** вийи ўтларни йўқотиш. Имкониятни йўқотиш. **■** Уламоларимизда ҳам айб кўп. Битта асрларни йўқотиш ўрнига, уларни қиладилар. Ойбек, Танланган асарлар. **■** Дағи камчилик ва нуқсонларни аниқлаш йўқотиши.. Газетадан.

2 Тегишли ва муҳим (зарур) нарса кимсасидан айрилиш. Яхши одам қийин кетса, катта йўқотиш ҳисобланади. Газетадан. Саодат.. бу – бошланиши эканлигидан-да оғирроқ.. йўқотишлар юз бергани ҳали билмасди. «Ёшлик». Бу жудо йўқотишлар Холматжон қалбида ҳеч қандай доғ, армону афсус бўлиб қолди. С. Аҳмад, Ўқитилган йўқотилган.

ЙЎҚОТМОҚ 1 Йўқ қилмоқ. Буларнинг туги билан йўқотмагунимизча, бизга қилма йўқ. Ойбек, Улуғ йўл.

2 Муайян мақсадга монелик қилма тўсиқни олиб ташламоқ; барҳам бериш. Саводсизликни йўқотмоқ. **■** .. турмушда бир қадар ислоҳ юзага чиқсин, бисмилла ишларни йўқотайлик.. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Иштиёрсиз ҳолда тегишли нарса йўқ қилмоқ, назар-эътиборидан қочиб қўриш. Кўр ҳассасини бир марта йўқотади. Мақол. **■** ..устод Қавом, Нажмиддин кетган сўнг, кўнгли бўм-бўш бўлиб қолиб, бир кунини йўқотган одамдек гангиб юрди. Мухтор, Меъмор.

4 кўчма Ажралмоқ, маҳрум бўлмоқ, қолмоқ, жудо бўлмоқ. Гуландам ёлғиз эгиз эгиз гина эмас, балки ақли ва инсоний гурури билан йўқотмаган хотин каби туғилди. Ойбек, Танланган асарлар. Жангда ўз сўзларидан бир нечасини йўқотди. Газетадан.

5 Кучдан қолмоқ, йўққа чиқмоқ. Қизнинг 26-моддаси ўз кучини йўқотган ҳисоблансин.

Ақлини (ёки эсини, хушини, эс-ҳуш) йўқотмоқ Тўғри фикрлаш, англаш ҳолатини йўқотмоқ, гангиб қолмоқ. Темирқўш қадаҳ уриштириш у ёқда турсин, ақлини йўқотиб, нима бўлаётганига ҳам тушуномасмиш ўтирарди. Ж. Абдуллахонов, Сўз

ЙҶС эсим кўрсин, сизларни кўриб, эсимни ҳам кўриб кўйдим, — деди онаси ташқарига чиқиб. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Бир лаҳза кўшишни йўқотиб, эсанкираб турди-да, — К. Яшин, Ҳамза. **Ғапини** (ёки **сўзи-йўқотмоқ**) Ғап-сўздан адашмоқ, нима ишни билмай қолмоқ. *Йигит ғапини кўриб чайналди. Қизга, ялингандек, жавоб берди қаради.* С. Аҳмад, Уфқ. **Нотиқ..** — кўздан қаттиқроқ танқид қилдим, ше-наман деган андишага бориб, сўзини йўқотиб кўйди. А. Қаҳҳор, Нотиқ. **Ўзини йўқот-**тири. Бирор иш-ҳаракат, гап-сўз ва ш.к. да ишнинг ҳолатини йўқотмоқ, гангиб, эсанкираб қолмоқ. *Ўзларини йўқотиб қўйган дуо-ғабоялар бу салобатли кишини кўриб, тур-муш-қоиларида қотиб қолдилар.* Т. Обидов, Ғабриел. **Ғажон қизик.** Қасам руҳи билан ғайрат-қасам келган йигит бу ердаги аҳволни кўриб, йўқотиб қўйди. А. Мухтор, Қорақал-поён қиссаси.

ЙҶҚСА шв.. Акс ҳолда, бўлмаса. *Тезроқ йўқса, кечикиб қоламиз.* ■ *Уқиб бе-рози бўлсангиз — шундай, йўқса, ас-сан босилар.* А. Қаҳҳор, Сароб. **Ҳиндистонга** йўқса ва дарвоза бўлган мустамлакадаги си-нонгога тўқис-туғал обрў таъмин этилган йўқса керак. *Йўқса, натижа ёмон.* Чўлпон, Ҳиндистон ва кундуз.

ЙҶҚСИЛ эск. Камбағал, қашшоқ; муҳ-тор. *Аммо жафо чекар бахт деб ғарбдаги йўқсиллар, гадолар, йўқсиллар, хорлар.* Уйғун. **Йўқсатдан** бошқа ҳеч нарсани билмаган бу йўқсат йигитнинг қандай зўр талаблари бўлар-ди, дейсиз. Чўлпон, Кеча ва кундуз.

ЙҶҚЧА шв. Ниҳоятда кам, жуда оз; озги-ни йўқдек. *Йўқча гуруч ош бўлур, меҳмон кўнгли* бўлур. Мақол. ■ *Йўқча майиз тополмай,* йўқча қочди, ёр-ёр. «Оқ олма, қизил олма».

ЙҶҚЧИ шв. фольк. Йўқловчи, сўровчи, қотиб изловчи. *Дарвозага келиб турган ёш йўқчимисан, йўқлаганинг бормиди?* — йўқ ва Зухра». *Шу галага бизнинг бир моя йўқчи.* Моянинг йўқчиси, нори бўламан. «Ал-лаш».

ЙҶҚЧИЛИК Иқтисодий танқислик, камбағалчилик; камбағаллик, муҳтожлик. *Йўқчининг бутун гавдасида оғир машаққат.* из-за камбағалчилик, йўқчилик ва бошқа қулфатлар билан йўқчилик билан бир умрнинг изларини жуда яққол кўриш йўқчилик эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Эл-лашнинг бошига тушган даҳшатли уруш туфай-*

ли йўқчиликка бардош бераётган қанчадан-қанча халқ қатори чидам билан ишларди. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

ЙҶҒИРМОҚ шв. Аралаштирмоқ, кўш-моқ. *Елғонни ҳам бошлапти: чин ақидаларга йўғириб гапирётгани учун сўзлари ишонарли чиқяпти.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Қул-мурод бир оз сув ва сут кўйиб, устига халта-даги ундан тўрт-беш қўш ҳовуч солиб йўғира бошлади.* С. Айний, Қуллар.

ЙҶҒОН 1 Кўндаланг кесими катта. *Йўғон терак. Йўғон арқон. Йўғон ичак. Йўғон чўзи-лади, ингичка узилади.* Мақол. ■ *У айвон-нинг йўғон устунига тикилиб турарди..* У. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Шербек, йўғон бир жуфт қамчидай сочи тақмига тушган Нигора..* кўздан ғойиб бўлгунча, алам ичида тикилиб турди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Дўриллаган (овоз ҳақида). *Унинг эгаси Маликахон баланд бўйли, овози ҳам эркак-ларнинг овозидек йўғон, сатангамо хотин эди.* С. Зуннунова, Гулхан. *Буни билмаган, балки билгиси ҳам келмаган Қулмат қора эса, гўр ичидан гапиргандай, паст ва йўғон овоз би-лан давом этди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

3 кўчма Шакл, миқдор ва б. жиҳатлар-дан катта; салмоқли, салобатли. *Йўғон одам.* ■ *Уликни кўмиб келиш қийин эмас, лекин йўғон чиқимлари кейин чиқади, биласанлар.* Ойбек, Танланган асарлар. [Комил:] *Э, ҳали кўп беллашамиз. Ишининг йўғонлари энди чи-қадиганга ўхшайди.* Уйғун, Ҳаёт кўшиғи.

ЙҶҒОНЛАШМОҚ Йўғон бўла бормоқ. *Овози йўғонлашмоқ. Ниҳолнинг танаси йўғон-лашди.* ■ *Муҳаммадражаб семирган, йўғон-лашган.* А. Қаҳҳор, Сароб.

ЙҶҒОНЛИК Кўндаланг кесим даража-си, катталиқ. *Йўғонлиги бир метр келадиган чинор.* ■ [Йўлчининг] *Икки қоши ўртасидан бир томонга кирган томири ўрта бармоқ йўғонлигида бўртиб чиқди.* Ойбек, Танлан-ган асарлар. *Шу вақт нарироқдаги беш қулоч-ча йўғонликда бўлган азим қайрағочда чум-чуқлар қулоқни битиргудай қаттиқ чирқил-лашиб қолди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЙҶҒРИЛМОҚ 1 Йўғирмоқ фл. мажх. н. *Сутга йўғрилган қулча.*

2 Кўшилиб, аралашиб кетмоқ; мужас-самланмоқ. *Уларнинг [Аброр билан Чиннихон-нинг] муҳаббати соф дўстона хўрмат туйғу-лари билан йўғрилган эди.* П. Қодиров, Қалб-даги қуёш.

К

КАБАРДИН 1 Кабарда-Балкариянинг туб аҳолисини ташкил қилувчи халқнинг номи. *Кабардин халқи. қ. кабардинлар.*

2 Шу халққа мансуб, тегишли, оид. *Кабардин тили. Кабардин аёл.*

КАБАРДИНЛАР Кабарда-Балкариянинг туб аҳолисини ташкил қилувчи халқ.

КАБАРЕ [фр. cabaret — қовоқхона] Эстрада томошалари (рақс, қўшиқ, мусиқа) бўлган қаҳвахона ёки ресторан.

КАБЕЛСОЗ Кабель ишлаб чиқарувчи ишчи, мутахассис.

КАБЕЛСОЗЛИК Кабель ишлаб чиқариш; ишлаб чиқаришнинг шу соҳаси.

КАБЕЛЧИ Кабель ишлаб чиқарувчи ёки кабель ўтказувчи ишчи.

КАБЕЛЧИЛИК Кабелчи иши, касби. *Кабелчилик.. касблар орасида алоҳида фахр билан тилга олинади. Газетадан.*

КАБЕЛЬ [голл. kabel — лангар арқони] Ер остидан электр, телефон, радио тармоқларини ўтказиш учун ишлатиладиган, усти герметик ҳимояланган симлар ўрами. *Гуттаперчадан айниқса сув ости кабеллари учун изоляция материали сифатида кенг фойдаланилади. «Фан ва турмуш». Ўзгармас ток воситасида кабеллар орқали электр энергияси ўтказиш масаласи ҳам ҳал бўлган. «Янги техника».*

КАБИ кўм. Ўхшатиш, мослик ёки қиёс-ни билдиради: сингари. *У ҳам сен каби серзавқ. ■ Бахтли онлар умр тунда юлдузлар каби чақнайди.. Ойбек. Танланган асарлар. У шунча йиллардан бери гўдак каби аясининг паноҳида ухлаб ётган экан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Энди дераза ор-*

тидаги тол новдалари назарида қўнчинор каби тебраниб турарди. С. Қатов. Олтин кўм.

КАБИНА [фр. cabine] Бирор иш-жариш учун махсус жиҳозланган кўнхона, бўлма (мас., машиналарда унинг қарув механизмлари ўрнатилган ва бўрувчиси ўтирадиган бўлмаси). *Хотини си билан кабинада — шофёр ёнида. С. А. Уфқ. Учувчи кабинанинг эҳтиёт тўқиб, ўзини самолётдан ташлади. «Юлдузи». «Мегалифтёр»да иккита қўртта реактив двигател ва учувчи бинаси бор. «Фан ва турмуш».*

КАБИНЕТ [фр. cabinet] 1 Иш учун ратилган махсус хона. *Олимнинг кабинети. ■ Саттор Усмонов, ёш болани етасидек, Ёқубжонни.. бош инженер кабинетига бошлаб кирди. Н. Сафаров, Чўл лочини йил завод касабга уюшмаси комитетининг тўла ремонтдан чиқарилди. Газетадан.*

2 Корхона, муассаса ва ш. к. да малавзимли раҳбар ўз вазифасини бажартирадиган хона. *Муроджон Тожибоевнинг кабинетини олиб юрадиган машинани йўқ. Газетадан. Раис стол орқасидан кабинет эшиги олдидаги бўйи жойда рини орқасига қилиб, у ёққа-бу ёққа юрди. С. Анорбоев, Оқсой.*

3 Муассаса, корхона ва б. ларда иш-амалий ва ш. к. ишларни олиб бориши учун жиҳозланган, мосланган ва танланган хона. *Ўқув кабинети. Рентген кабинети. ■ Замонавий мураккаб асбоблар, ўқув қуроллари билан жиҳозланган кабинетлар.. бўлажак мутахассислар*

Газетадан. *Биринчи марта аллергия касалланган бемор дарҳол аллерголог-бинетга мурожаат қилиши керак. Ва турмуш».*

♦ Баъзи давлатларда министрлар (вазир-хайъати, ҳукумат таркиби; ҳукумат. Министрлар кабинети. Кабинетни тарқатиб юбормоқ.

КАБИР [а. كبير — катта, буюк] 1 эск. Катта, улуғ. *Муштларинг оғрийди макларингда: сен ҳамон кичиксан, бу олам — кабир.* Ш. Раҳмон. *Ёлғон гапирмоқлик — шайхи кабир!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Саҳройи Кабир геогр. Шимолий Африқаги қуруқ иқлимли жуда катта ер, даш-бенебон, бепоён сахро.

2 Етимлик ёшидан ўтган, балоғатга етмаган, улғайган. *Сағри бўлсин ул хоҳи кабир.* «Уқур фикри ҳамини дастғири. Ҳабибий.

3 Кабир (эркаклар исми).

КАБИСА [а. كبسه — тақвимни тузатиш]: **Кабиса йили** Тўрт йилда бир келадиган, 366 кунлик йил (бундай йилда февраль ойи 28 кунга, 29 кун бўлади).

КАБК [ф. كبك — каклик] эск. поэт. айн. **Каклик.** *Кабк ила товусни рафторинга минга айтадинг.* Муқимий.

КАБОБ [ф. كباب — кўрада пиширилган гўшт] Асосан, гўшти сикха тортиб, кўрага териб, чўғ дамида пишириладиган, шунингдек, тандирда ёки қозонда ҳам тайёрланадиган таом. *Жигар кабоб. Лўла кабоб. Қийма кабоб. Тандир кабоб. Қозон кабоб.* ■ *Тоғдан ҳайдаб тушилган қўйлар сўйилди, кабоб кўраларида арчанинг писмоқи кўмири чўғлатилди.* П. Қодиров, *Элдузли тунлар. *Рашид икки кулча нон тасига олинган кабобнинг сихи бандини Ф. Ҳаррамга тўғрилади.* Шухрат, Шинел-Тўғриллар.

Бағри (ёки юраги, дили, жигари, кўкси) кабоб бўлмоқ Каттиқ куйинмоқ, руҳий азоб тортмоқ. *Дили кабоб бўлган Полвон бу йигит тасасини тўлароқ билмоқчи эди.* Ж. Шарипов. Хоразм. **Кабоб бўлмоқ** Иссиқдан ниҳоятда қийналмоқ, «куйиб-ёнмоқ». *Иситилган ичида кабоб бўлиб, ҳаллослаб ётган Қўл-ҳаммад оинасига бақрайиб қараб қолди.* Мирмуҳсин, Чўри. *Тошкентнинг иссиқ кўча-ларида бир киши кабоб бўлиб юрибди, у — Эрид.* Мирмуҳсин, Умид. **Сих ҳам куймасин, кабоб ҳам. қ. сих.**

9—Ўзбек тилининг изоҳли луғати

КАБОБПАЗ [ф. كبابپاز — кабоб пиширувчи] Кабоб пиширувчи ва кабоб сотувчи. *Кабобпазнинг елтиғичи мовий дудлар билан ёқимли ҳид таратади.* Ш. Тошматов. *Эрк куши. — Пули борга кабоб, пули йўққа дуди кабоб, кеп қолинг! — қичқирди кабобпаз.* К. Яшин, Ҳамза.

КАБОБПАЗЛИК 1 Кабобпаз иши, касби. *Кабобпазлик қилмоқ.*

2 Кабоблар тайёрлаб сотиладиган жой; кабобхона. *Кабобпазликда ишламоқ. Кабобпазликка бормоқ.*

КАБОБХОНА Кабоб пишириб сотиладиган жой, дўкон. *Шаҳарнинг сўлим бир жойида кабобхона бор экан.* Ў. Умарбеков, Одам бўлиш қийин.

КАБОБХҲҮР [ф. كبابخور — кабоб еювчи] Кабоб еювчи, кабобни яхши кўрадиган ва ейдиган. *Бир кабобпаз бор-у, кабобхўрдан дарак йўқ.* И. Раҳим, Тақдир.

КАБОБХҲҮРЛИК Биргаликда, одатда махсус ташкил этиб кабоб ейиш. *Атайин кабобхўрликка келганмиз-а, укам! «Гулдаста».*

КАБОБЧИ айн. **кабобпаз.** *Кабобчи улардан наридаги столда ўтирганлар билан гаплашиб қайтди.* «Гулдаста».

КАБОТАЖ [фр. sabotage] Бир мамлакатдаги портлар ўртасида юк ва пассажирларни денгиз транспорти (кема)да ташиш.

Катта каботаж Турли денгизлардаги портлар ўртасида шундай кема қатнови. **Кичик каботаж** Бир денгиз портлари ўртасида шундай кема қатнови.

КАБУТАР [ф. كپوتر — каптар] кт. айн. **каптар.** *Кабутарлар дам учиб, дам сирпаниб кўниб.. ўйнашар эди.* Ойбек, Навоий.

КАВАК [ф. كواک — ичи бўш, ўйиқ, ичи тешик] 1 Чирш, нураш ва ш. к. натижасида бирор нарсада ҳосил бўлган чуқурча, бўшлиқ. *Дарахт қаваги. Тиш қаваги. Қоядаги қаваклар.* ■ *.. биз уларни, қайси тоғ-тош қавагига беркинса ҳам топиб, Сотиболдининг ўчини олмай қўймаймиз.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Умурзоқ ота қавак толга қоқилган михларга осиглиқ қармоқларни олиб, кўздан кечираркан.. мийиғида жилмайиб кўйди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

2 Умуман, бирор нарса ичидаги табиий бўшлиқ. *Қамиш қаваги. Суяк қаваги.*

3 с. т. Ин, уя. *Сичқон қаваги. Чумчуқ қаваги.*

4 кўча Пана, яширин жой, ўрин. Бўрон-бек дом-дараксиз кетди. Яна бирор кавакда ётган бўлса керак-а, Мулла Мирҳосил? Ҳ. Фулом, Машғал. Уни йўқ қилиб, ўзинг қайси кавакка беркинасан!? П. Турсун, Ўқитувчи. «Навбахор» чойхонаси кавакларига эса 672 килограмм гўшт, 124 килограмм қолбаса.. яшириб қўйилган экан. Газетадан.

КАВАКЛАМОҚ кам қўл. Кавак ҳосил қилмоқ, ўймоқ. *Кетай энди, кетиб обрўларим халқ ичра тобора, Каваклар жисму жоним, бағрими парвардалар қилдинг.* «Мушгум».

КАВАЛЕР I [фр. cavalier – отлик] Орден билан мукофотланган киши; нишондор. «Мустақиллик» ордени кавалери. «Меҳнат шуҳрати» орденининг кавалери.

КАВАЛЕР II [фр. cavalier < итал. cavaliere] с. т. Бирор аёл билан бирга бўлиб, суҳбатлашиб юрувчи, кузатиб борувчи ёки бирга ўйинга, рақсга тушувчи эркак. [Қиз:] -Сиз маданиятсиз кавалер экансиз-ку, – деб ҳазиллашди-да, қўлатиқлаб олмақчи бўлди. О. Ёқубов, Тилла узук.

КАВАЛЕРИСТ Кавалерияда хизмат қилувчи ҳарбий; отлик аскар. *Армияда кавалерист бўлиб хизмат қилмоқ.*

КАВАЛЕРИЯ [фр. cavalerie] Отлик қўшин. *Кавалерия полки.* ■ *Жўрақул Самарқанд шаҳрида жойлашган кавалерия қисмидаги бўлинмаларнинг бирига командир қилиб тайинланди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.*

КАВАР [ф. كوار, كور – ковул, кавар] Ер бағирлаб ўсадиган жануб ўсимлиги ва унинг қовунга ўхшаш чўзинчоқ майда меваси.

КАВЕРНА [лот. caverna – гор; бўшлиқ] тиб. Бирор аъзонинг, хусусан, ўпка тўқимасининг бузилиши, ўлиши натижасида пайдо бўлган кавак, бўшлиқ. *Ўпка кавернаси.*

КАВКАБ [а. كوكب – юлдуз] эск. поэт. айн. юлдуз I. *Хуснинг тазжалисидин бетоб моҳрўлар, Андоққи зоҳир ўлмас хурийд, чиқса кавкаб. Нодира.*

КАВОБ с. т. Кабоб.

КАВОБЧИ с. т. Кабобчи.

КАВРАК Уруғидан кўпаядиган кўп йиллик ўсимлик. *Бу ерда бултурдан қолган каврак, қуриган бодомча, тагин аллақандай тиканлар мўл эди. Ш. Холмирзаев, Сайланма. Каврак, уруғидан яхши кўкарадиган кўп йиллик ўсимлик бўлиб, бўйи 1 метрга етади. «Фан ва турмуш». Қариш чўли кўкламда жуда*

серўт бўлади, унда «каврак» деб аталган кишининг иштаҳасини очадиган ўтларди.. О. Хусанов, Ҳаёт ишқи.

КАВСАР [а. كوتر – сероб, мўл; натдаги дарё номи] Ислоҳ дини эълонига кўра жаннатдаги гаройиб дарё ёқининг номи. *Баъзи ривоятларга қараганда, ришталар жаннатдаги кавсар сувидан фанларимизга қўйиб кетар эмиш. М. Маджидонов, Турмуш уринишлари. Ҳиронлар ўз шаҳарлари билан фахрланар, тупроғини олтинга, боғларини жасад сувларини кавсарга ўхшатар эдилар. О. Навоий.*

Ҳавзи кавсар айн. кавсар.

КАВУШ [ф. كفش – оёқ кийим. моқ] Чармдан тикилган ва олатда билан кийиладиган оёқ кийими. *Заманавий кавуш. Бачкам кавуш.* ■ *Отабек кавуш ни даҳлизга ечди-да, уй бўйига бир-иккита юрди ва энтиқиб нафас олди. А. Валиев, Ўтган кунлар.*

Кавуш тўғри бўлмоқ Кувилмоқ, кувилмоқ. *Кавушим кўчада қолгани йўқ айни кўчада қолгани йўқ қ. кўча. Чорлар жойга бориш учун сенинг кавушингга қўйиб қолган эмас. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.* **Кавуш тўғрилаб қўймоқ** Бировни ҳайдаб юбсоқ қувиб юбормоқ. «Йўқол, кўзимга кўр» деб, шу заҳотиёқ кавушини тўғрилаб олиш мумкин. А. Мухтор, Тугилиш.

КАВУШАНДОЗ [ф. كفشاندان – кувчун] Уйнинг оёқ кийими ечиб қўйилган махсус ери; даҳлиз. *Домулла гўлдурса нави дуо қилди-да, кавушандозга туширишнинг аввал пойма-пой кийиб, букчайиб, қатдан тўғрилаб олди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

КАВУШДҶҶЗ [ф. كفشدوز – кавуш кувчи; этикдўз] Кавуш тикадиган касб. *Кавушдўзга шогирд тушмоқ. Кавушдўзга касб тиктирмоқ.* ■ *Калиш кавушдўз касбининг ва вофурушларнинг бозорини касобдан эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

КАВУШДҶҶЗЛИК Кавушдўз касбининг кувчунлиги қилмоқ. *Кавушдўзликни ўргатди.* ■ *Бирон касб-ҳунар билан.. кулолчилик кавушдўзлик билан машғул бўлувчилар анчагина. Ойбек, Навоий.*

КАВУШЧАН Яланг оёққа фақат кавушнинг ўзини кийган. *Кавушчан киши. Кавушчан юрмоқ.*

2 Ҳарб. Ҳақиқий хизматдаги командирлар ва оддий аскарлар таркиби.

КАДХУДО [ф. كادخدا — қишлоқ оқсоқоли] 1 эск. Кент бошлиғи, қишлоқ оқсоқоли. .. Қуванинг кадхудосини топиб, унинг ёрдамида дурадгор усталарни кўприк тузатишга ҳайдаб чиқди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Бу иш юқори мартабали кимса ҳамроҳларига, кадхудога ёқарди. Мирмуҳсин, Темур Малик.

2 шв. Эл-халқ ўртасида гап-сўзи ўтадиган кекса киши; маҳалла оқсоқоли. Тўйни бошқараётган икки кадхудо ва хонадон соҳибини чақиртириб.. М. Қўшжонов, Дийдор.

КАЖ [ф. كاج — эгри, қинғир] 1 эск. кт. Тескари, чаппа. Менга худо ғолиб қилди золимни, Золим фалак кажга урди фолимни. «Равшан». Ёш кўнелига қилар таъсир фалакнинг каж хислати, Кўз олдидан ўтар бир-бир шоирларнинг қисмати. Э. Воҳидов.

2 Қийшиқ, эгри. Сулувнинг ёнида турган қовоқ косадаги тиниқ сув, кўзгудай йилтиллаб, Бибиқатчанинг оқариб кетган юзини каж қилиб кўрсатди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

КАЖАВА [ф. كجاوه — уй ҳайвонлари устидаги соябонли ўтиргич] 1 Одатда иш ҳайвонларига ортиб, юк ташиш учун дарахт новдаларни ёки қобигидан, шунингдек, маҳсус ясалган катта, кенг чорқирра идиш. Сават кажсава. Тери кажсава. ■ Келаятган сарбозларнинг бири бир қоп арпа, бири бир кажсава узум, яна бири бир қоп қовун.. кўтариб келарди. С. Айний, Дохунда. [Носир:] Кажсавага юкланган кўзачалардаги сув ҳам тугабди. Туйғун, Йиллар ва кишилар.

2 От, хачир, фил, туя каби ҳайвонлар устига ёки ёнига ўрнаштирилган ва одам олиб юриш учун мосланган ўриндик. Туяга ортилган кажсава ичига ўтириб олиб, кечаси бир оз мизғиб олган Заҳро.. М. Осим, Элчилар.

3 Машина, мотоцикл кабиларга тиркаладиган мослама, аравача; коляска. Икромжон мотоцикл кажсавасига ўтириб олди. Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

Кажава қорин Қорни катта, катта қоринли. Юртимизда оми-зион, шайху машойих, кажсава қорин, тўнка мўйин.. корчалонларимиз жуда кўп. З. Саид, Ноумид шайтон.

КАЖАВАЛИ Кажаваси бор, кажсава ортилган, тиркалган. Кажавали машинанинг орқа эшиги очиб қўйилган, остонада тўрт-

беш хотин-халаж тўпланиб мов, Қалбингга қулоқ сол. — бўлгани учун комендант ишига жавали мотоцикли эшиги оловди. С. Нуров, Нарвон.

КАЖБАҲС [каж + а. حاش — изланиш] Мантиқсиз баҳс-мунозарачи; ўжар, тихир. Кажбаҳс Ҳожи ҳеч кимнинг фикри билан диган ўжар, кажбаҳс эди.

КАЖБАҲСЛИК Кажбаҳсчилик, қилиқ, одат. Кажбаҳслик.

КАЖРАВ [ф. كجرو — асқори юрвучи] эск. кт. Эгри юрвучи, тўғри иш қилувчи. Сен билан кўнелим айлар иштиёр, Қилми кажрав фалак раишу ҳасад.

КАЖРАФТОР [ф. كجرفاتور — юрвучи; мақкор] айн. кажрав рафтор фалак уни ҳам бағра билан ўрда томонга судра эди. А. Мехробдан чаён.

Чархи кажрафтор Тескари. қиладиган дунё (замона ёки шикоят қилиб айтиладиган иборат) дай чархи кажрафторки, уни ўз кўзига чўп солса.. Х. Султонов. Ёш эртаги.

КАЗАК [турк. қазақ — эркин оқ давлатида 15–17-асрларда қармоқ қон ва шаҳар камбағаллари ораси Ёйиқ (Урал), Запорожье каби қалаларга қочиб борган эркин киши, Запорожье казаклари.

2 Чор Россиясида 18-асрлардан имтиёзли фойдаланиш эвазига бий хизматни адо этишга мажбу Кубан, Оренбург, Дон, шунингдек олинадиган бошқа ҳудудларда яш бий табақа вакили ва шу табақадан ридан иборат қўшинлардаги аскар бўйли, пахмоқ сочли, дов казак аскарни уриб, ниқтаб, орқага суришга Ойбек, Танланган асарлар. Пеш халқ зўрлик қилди. Казак аскарлари раклаиди. С. Сиёев, Аваз.

3 Собиқ Иттифоддаги айри аскар олинадиган) ҳудудларнинг сига мансуб киши.

КАЗАРМА [итал. caserma < лат. уйча, кулба] 1 Ҳарбий қисм жойладиган маҳсус бино. Буларни

казармалари амир турадиган
бирига яқинроқ ерларда бина
Айний, Эсдаликлар. *Дам*
ерилгач, казарма беш дақиқа
турди-ю, кейин бирдан тин-
диларнинг ҳаммаси ўз ўрни-
сидан, Тақдир тақозоси.

■ *Казеинда, ҳозирги айрим хо-*
лларда ишчиларнинг фаб-
рикадан анчагина узоқ бир ерда
казеиниз, — деб ёзган эди ха-
лдан, Тошкентликлар.

■ *caseus (casei) — пишлоқ,*
қаймақдан мураккаб оқсил модда
қоривор моддалар ва ш.
қилилади). Казеин заводи.

■ *Сут таркибида казеин,*
қилинган аталадиган оқсиллар бор.
қилинган молчилик.

■ *caseum (casei) — пишлоқ,*
қилинган Дахсий таркиб ва қурол-
дан артиллерия ўқлари ва
қилинган улаш учун (ер ости ёки
қилинган мудофаа иншооти. Тўда
қилинган билан отишмаларни ора-
қилинган казематлардан бирига ўзини
қилинган Мур поғоналари.

■ *Кемаларда ўрта калибрли*
қилинган ва шахсий таркибни
қилинган муҳри билан қопланган хона.

■ *Гўл ўрнатилган каземат.*

■ *Каземат турма-қалъаларда си-*
р қилган якка-якка қамаб қўйила-
ди. Петропавловск қалъасининг

■ *كازم — ёлгончи; сохта, ал-*
қилинган сўзловчи, ёлгончи,
қилинган ўст деб юрсам, илоннинг
қилинган экан, — деди Остона-
қилинган. Санамай саккиз дема.

■ *қилинган билан рикор мутавал-*
қилинган лари, чўққи соқоли кўзига
қилинган «... каззоб...» — деб сўкиниб
қилинган. Элчилар.

■ *қилинган шахсга нисбатан сўкиш,*
қилинган қилинган. Ҳўв, каззоб! Қарзинг-
қилинган расан? С. Сиёев, Аваз.

■ *қилинган Каззобга хос хусусият,*
қилинган қилинган уни каззобликда айб-
қилинган қиладим. М. Осим, Кар-

КАЗИНО [итал. casino — уйча] Ресто-
рани ва эстрада томошаларига эга бўлган
қиморхона.

КАЗО-КАЗО [а. كازو — шундай, шу
каби]; **казо-казолар** И.тм. амал, бойлик, до-
нолик каби хислатлари билан танилган
юқори мартабали кишилар. *Маҳалланинг*
балохўри афандини чақириб: -Уйингизга ош
буюринг, казо-казолар келишган, кириб чи-
қамиз, — деди. «Латифалар». Ғиёсиддин тил-
мочлик қилиб юрган кезларда, шаҳарнинг
казо-казолари билан оғиз-бурун ўпишиб қол-
ди. С. Аҳмад, Ҳукм.

КАЙВОН [ф. كيوان — Зуҳал (Сатурн)
юлдузи] **1** (К - катта) астр. эск. Зуҳал [Са-
турн] сайёрасининг форсча номи.

2 фольк. Баланд айвон. *Унда ҳам кўшк*
айвон, Зарварақли олтин кайвон, Зиддонлар
айвон-алвон. «Равшан».

КАЙВОНИ [ф. كيوانى — Кайвонга оид;
қорача] **1** Ёши улуг, кўпни кўрган, кўп нар-
сани билладиган. *Эртаси кун пешинда Санам*
холани, кайвонилар қатори, бўлажак бир
тўйнинг маслаҳатига чақиришган эди. П.
Қодиров. Қора кўзлар. Кайвони момо келин-
ни тўйловчиларга салом бердира берди. Т.
Мурод, От кишнаган оқшом.

2 Умуман, кўп нарса билладиган, удла-
бурун. *Ўн бир арава тўн ортти.. соп қизлар-*
дан ўн битта кайвони қиз кўшиб.. аравага
миндирди. «Ойсулув».

3 шв. Дастурхончи. *Аёллар сизни кайвони*
бўлсин деяпти. Т. Мурод, От кишнаган
оқшом.

КАЙМАН(ЛАР) [исп. caiman < индейс
тилларидан] Марказий ва Жанубий Аме-
рика сувларида яшовчи аллигаторлар (тим-
соҳлар) оиласига мансуб учта турнинг умумий
номи.

КАЙНОЗОЙ [юн. kainos — янги + зое —
ҳаёт]: **кайнозой эраси** Ернинг геологик та-
рихида палеозой ва мезозой эраларидан
кейинги, ҳозирги даврни ҳам қамраб олув-
чи энг янги эра. *Тошкент замини ва ер усти*
қиефасининг шаклланишида энг янги — кай-
нозой эраси ҳал қилувчи аҳамият касб эт-
ган. «Фан ва турмуш».

КАЙФ [а. كيف — роҳат, ҳузурланиш] **1**
Рухий ҳолат; кайфият. *Кайфи яхши. Кайфи*
чоғ. Кайфини бузмоқ. ■ Камбағал учун ўз
ҳақини талаб қилиш ҳам қийин. Чунки
хўжайиннинг хурсанд ва хурсанд бўлмаган

чоғлари бўлади. Олдин унинг кайфини билиш керак. Ойбек, Танланган асарлар. Дарҳақиқат, мингбоши бугун тетик, кайфи жойида кўринарди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Рузвон хола ўзининг қайғули гаплари билан ўғлининг кайфини бузиб қўйганини пайқаб ачинди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

Кайфи учмоқ Ниҳоятда кўрқмоқ, чўчиб, ўзини йўқотиш даражасига етмоқ. -Бундоқ денг-да. Кайфим учиб кетди-я! — деди қори ва ёқасини катта очиб, кўкрагига уч марта туфлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Кишининг яхши, ёқимли, ҳузур-ҳаловатли ҳолати. Агар ўз кайфингиздан кечсангиз, яхши билингизки, бир эмас, икки жонни азобдан қутқарган бўласиз, онажон! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бир бечоранинг сизнинг кайфингиз учун азоб эмас, чеккан хўрлигини ўйлаб, ҳар кунни бир қат этдан тушаман. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Бирор нарса таъсиридан юз берадиган ёқимли, кўтаринки (роҳатбахш) ҳис-туйғу, ҳиссиёт. Кечалар кайфи, Оқишлар файзи.. М. Шайхзода. Янги ерни обод қилишда ўзгача кайф бор. Ойбек, О. в. шабадалар. Шеър кайфи кун бўйи қилди бетоқат.. С. Зуннунова. Унинг майин, кўнғироқдек янғроқ, ширали овози Ҳамзага алоҳида кайф бағишлади. К. Яшин, Ҳамза.

4 Ичкилик ва бошқа маст қилувчи (кайф берувчи) нарсанинг таъсири, таъсир этиш хусусияти. Ароқнинг кайфи. Нашанинг кайфи. ■ Афюннинг кайфи курсин, домла, сизни одамгарчиликдан чиқариб қўйибди. Ҳ. Фулом, Машғал. Тантубойвачча кечаги базм ва ичкилик кайфини бутун кун чўзилган уйқу билан тиниқтириб, қўрғон эшигидан боғ ташқарисига чиқди. Ойбек, Танланган асарлар. Чинни коса беш-олти бор қўлдан қўлга ўтгандан кейин, ҳар икковининг ҳам боши хийли оғирлашиб, кайф ғалаба қила бошлади. Ҳ. Фулом, Машғал.

5 Ана шу нарсалар, унинг кайфи таъсирида (ичиш, чекиш ва ш. к. натижасида) юзага келадиган руҳий ҳолат; мастлик. Беш-олти қадам нарида кайф билан алжираётган йигитларнинг бири келиб, унга тегажаклик қилди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

6 с. т. Умуман, кайф берувчи нарса (нос, сигарета ва б.). Қани, кайфдан олинг (оддий сўзлашувдан).

Кайфини сурмоқ 1) роҳат-нашъасини туйган ҳолатда бўлмоқ. Чилла ҳавосини си-

мириб, Қиш сайрининг кайфини Ақбарий. Меҳриғиё. Ҳалол ишлаб ни гуллатиш, кайфини суриш керак. О. в. шабадалар; 2) мастлик (кайф) рида бўлмоқ, унинг таъсирида роҳат»да бўлмоқ. Ароқнинг кайфи ■ Мирали бува кўкнорини ичиб.

сураверади. Э. Раимов, Ажаб қиш банги тўра юмшоқ курсида афюннинг кайфи суриб, кўзлари сузилиб ўтирибди. Сийёев, Аваз. **Кайфи қочмоқ** 1) кайфлиги) тарқамоқ; 2) кайфияти бузилиш. Туранинг ниҳоятда кайфи қочди, жўрга миниб, оқсоқол билан имомни ёв ёввойи қараш қилди. Ж. Шарипов. **Кайф қилмоқ** 1) ичкилик, наша ва кайфи таъсирида бўлмоқ. Ароқ ичиб қилмоқ. ■ Салом кейинги вақтлардан кўпинча кеч ва кайф қилиб, ҳатто ўлгудек маст бўлиб келадиган қолди. Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? Мирали кўрқитамиз. Ҳозир кўкнорини ичиб қилиб ўтирибди. Э. Раимов, Ажаб қиш; 2) бирор нарсанинг ёқимли таъсири бўлмоқ; роҳатланмоқ. Домла қаерда элик ва ашуладан кайф қилиб ўтириб доё тавба, музиканинг ҳуморисини экан..» — деган экан. П. Турсун, Ўқ

КАЙФИЯТ [a. كَيْفِيَّة — ҳолат, ҳолатида ички кечинма, интилиш ва шундан боғлиқ, унинг таъсирида юзага келган руҳий ҳолат, руҳий ҳолат. Хушнуд кайфияти бузук. Кайфияти ўзгарган Инсон кайфияти, унинг иш натижасида шариоитига кўп жиҳатдан боғлиқ зетадан. Унинг лабларидаги табассурда мавж ураётган шодлик, висол даражасида бўладиган кайфият менинг кайфиятида бош кўтарай деб турган ўйлар ғотишга йўл қўймасди. О. Мўминов бондаги уч учрашув. Оғайнилар тушишга кайфиятида тушмадилар. Қувноқ ва тетик кайфиятида хайрлашдилар. «Гулдаста».

2 Муайян бир ички интилиш, кечинма, руҳий ҳолат ва ш. к. лар ифодаловчи акс эттирувчи ҳолат. Хотиржамлик кайфияти. Байрам кайфияти. Ишчанлик кайфияти. ■ Ишчилар билан солдатлар ўртасида қандайдир бирдамлик кайфияти сезилади. О. Раҳимов, Шонли кунлар хотираси бардамлик Йигиталини бир лаҳзада ҳақ нарсасига бепарво қараш кайфиятидан хайр қилди. Д. Нурий, Осмон устунни.

вазират вазият, ҳолат. Уларнинг
қўшилган бўлсак, ўзи-
ҳисоблаймиз. Газетадан.

МОҚ кам қўлл. 1 Таъсирлан-
хузурланмоқ. Хотинининг
кир излаб ва даввосининг
рошидан ортиқча кайфлан-
ми кўзига чиққан ёшларни
вазират билан ўғлига деди.. А.
қўнлар.

2 Қ. маст ҳолатда бўлмоқ,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

қилдиган, маст қилдиган,
кайфи бор, маст. Олма шо-
ҳиди чироқ енгил эсан ша-
ҳидларди. Бу кайфли Ва-
ҳидларди. Ш. Тошматов,

КАКА бол. айн. шврнлик 2: қумалоқни
кака демоқ (ёки ҳисобламоқ) Аслида ёмон
нарсани, тушунмасдан ёки бирор мажбу-
рият остида яхши демоқ. Кишининг дўнписи
тор келганида, қумалоқни кака ҳисоблаб
қолар эмиш. А. Қодирий, Обид кетмон.

КАКАО [исп. сасао < индейс тилларидан]
1 Уругидан шоколад тайёрланадиган доим
яшил тропик дарахт; шоколад дарахти. Ка-
као плантацияси. Какао ўстирмоқ.

2 Шу дарахтнинг уруғи ва ундан махсус
тайёрланган кукун. Бир банка какао. ■ Чой,
кофе, какао.. таркибида алкалоидлар бор. С.
Ақрамов, Гиёҳ кимёси.

3 Шундай кукундан қўшиб тайёрланган
ичимлик. Какао ичмоқ.

КАКИЛЛАМОҚ айн. какирламоқ.

КАКИР-КАКИР тақл. с. Какликнинг
сайрашига ўхшаш узук-узук овоз ҳақида.
Какликлар ҳам уйғонди — ўткир какир-ка-
кирлар тоғ харсангларига урилиб, акси садо
билан яйловга тарала бошлади. Ё. Шукуров,
Биринчи парвоз.

КАКИРЛАМОҚ «Какир-какир» деган
овоз чиқармоқ; какилламоқ (баъзи қушлар
ҳақида). Каклик какирлайди. ■ Ола қанот-
ли лайлакнинг какирлаб, баҳордан хабар бер-
ганига.. анчагина бўлди. «Қаҳрамонлар».

КАККУ, какку қуш Ўзи ин қурмасдан,
бошқа қушларнинг инига тухум қўядиган,
«какку» деб сайрайдиган ўрмон қуши. Узоқ-
узоқдан какку қуш ҳам арзи вужуд қилади:
«какку-какку». А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КАКЛИК Товуқсимонлар оиласига ман-
суб сайроқи тоғ қуши. Каклик овози. Как-
лик боқмоқ. Какликдек йўрғаламоқ. ■ Эл-
мурод овга чиқиб, тоғ жилғаларининг кат-
та тошлари панасида писиб ётиб, каклик
пойлар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ҳакимбой-
вачча.. [эликбошини] бир катта хитой ла-
ганда уйилган қирғовул, каклик гўшти қовур-
маси билан зиёфат қилди. Ойбек, Танлан-
ган асарлар.

КАКРА 1 Кўпинча ғалла экинлари ора-
сида ўсадиган кўп йиллик тахир, талха
ўсимлик. Ариқнинг нариги ёнида какра, су-
нурги, шўра.. яна аллақандай ёввойи ўтлар
ғовлаб ётар эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 Тахир, аччиқ. Кўк чой какра бўлиб ке-
тибди. Оғзим какра бўлиб кетяпти. ■ Ян-
лишиб сўзлаш ахир, Маъноси какра-тахир.
Қ. Муҳаммадий.

КАКТУС [лот. cactus < юн. kaktos — тикан, тиканак] Жанубий ўлкаларда ўсадиган, тикан билан қопланган, баргсиз, этдор танали ўсимлик (манзарали ўсимлик сифатида кенг тарқалган). Экинзорларнинг атрофи 2,5 метр баландликдаги хушбичим кактуслар билан қуришган. 3. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари. Кактус ўсимлигининг асосий ватани Мексикадир. Газетадан.

КАЛ 1 Терининг замбуруғ касаллиги; кўпинча, бошнинг сочли қисми ва тирноқ зарарланади; сочни тўкиб юборадиган юқумли тери касаллиги. Кал юқтирмоқ. Кални даволамоқ.

2 Шундай касалга учраган киши. Каллар махус шифохонада даволанадилар.

3 Бошнинг сочи тўкилган ери. Бошнинг калини бекитиб юрмоқ. ■ -Хайр, майли, — деди бошқа бир ишчи, — уларнинг кал бошларини милтиқ дориси билан даволаймиз. С. Айний, Куллар.

4 Сочи бутунлай ёки қисман тўкилиб кетган киши. Қалинроқ ўртоғим Авзам кал ҳамма каллар сингари гапга чечан, қочириқ гапларни гапириб, муллаваччаларни ва ҳаттоки пешқадамларни кулдирар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Кошкйди қорача бўлиб туғилган бўлсам, кўргами, калгами тегиб, сизнинг таънагизни.. эшитмас эдим. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Калнинг нимаси бор? — Темир тороғи бор! Бор (одатда, арзимас) нарсани қизганадиган ҳасис одам ҳақида айтиладиган матал. **Тепа кал, тепакал 1)** бош тепасидаги соч тўкилиб кетган жой. Саидғози. Хўжабековнинг тепа калига боқиб, хушомадгўйлик билан илжайди. С. Анорбоев, Оқсой; 2) бошнинг тепасида сочи йўқ киши.

5 кўчма Ернинг ўт-ўлан чиқмай қолган бўлаги; тақир. Ернинг калш.

6 кўчма Жун-пати тўкилиб, тақир бўлиб қолган жой. Пустанкнинг кали. Гиламнинг кали.

КАЛАВА [ф. كلابه. كلابه — ўрам, думалоқланган ип: тўр] Чархга бир неча марта бир текис қилиб ўралган ва чархдан чиқариб олиб тахланган бир ўрам ип, ипак. Уч калава ипак. ■ Устахонага эшик олдидаги арқонга илтиган қизил, сариқ, сурранг, би-нафшаранг ип калавалари тагидан бош эгиб кирилади. А. Мухтор. Опа-сингиллар. Рангбаранг ипакларни калавасидан чиқариб, чарх-

да бир-икки товлаб олади-да, қолган ипни ўраб қўяди. Ойдин, Ҳикоялар.

Калава чигаллашмоқ Ҳал этилиши, элим бўлган масала, муаммо чигаллашмоқ. ..Сабаб ва натижалар бир-бири шундай аралашиб, шундай чалқашиб эдики, у оқни оққа, қорани қорасига айлантириб бўлгани сари, калава бадми шарди. П. Қодиров, Уч илдиз. Калава учини Ҳал этилиши, белгиланиши бўлган масала, муаммо ва ш. к. берувчи, уни аниқлаш, белгиланиши, очувчи нарса. Буйруқлар папкасидаги калава бериб бўладими одамга? Нима қилиш? Калаванинг учи борми? А. Мухтор. Турғун бу чигал калаванинг бир учига жонга бориб боғланишини сезарди. О Тоғ қизи. **Калавасини (калавасининг) йўқотмоқ** Нима қилиш, нимадан кераклигини билмай қолмоқ, ишчи бўлиб кетган ҳолда қолмоқ. Аҳмад калавасини йўқотиб кўйган телбадек анчагача шаҳарда юрди. Ф. Мусаҷонов, Ҳиммат. Биласизми, сиз касал бўлганда, калавасини йўқотиб, ишчилик паршон бўлдингиз. Рашидов, Бўрондан кучли.

КАЛАВАЛАМОҚ Калава ҳолига қолмоқ, ўраб калава қилмоқ. Инни калавалашмоқ. ■ Ипакларни найчага ўрайдиган, калавалашдиган дастгоҳлар бир маромда ишлатилмоқ. Газетадан. Пилани қайнатиш, унинг каласини чуватиш ва калавалаш учун жуда кўп ишлатилган сарфланади. «Фан ва турмуш».

КАЛАВАХОНА Тўқимачилик санатининг ип ёки ипак калава қилинадиган бўлим.

КАЛАВАЧИ Цехда калава тайёрловчи ишчи. Калавачилар устози.. бизни кенг. да цехда гумбураб юриб турган дастгоҳ ёнига олиб борди. М. Жўра, Қуёшдан эмганлар.

КАЛАКА [ф. كلكا — алдамчилик; қал ҳазил; ҳийла-найранг] Масхара-мазах. тидан кулишга қаратилган гап-сўз, ҳа: ҳаракат ва ш. к. -Шундоқми? — деди Сатт кул калака оҳангида, лекин Хадича хола «бас, қийнама» деган мазмунда кўз қисини кўриб, бошқа гапга кўчди. А. Қаҳ Қўшчинор чироқлари.

Калака бўлмоқ Масхара, мазах бўлиб майна бўлмоқ. Баротнинг калака бўлиб бурдизланиши учун Ёқубжоннинг.. гаплардан бир жуфти кифоя эди. А. Қаҳҳор,

Калака қилмоқ Бировни масхара, мақаллашмоқ, майна қилмоқ. *Муса кўп вақт калака қилди.* [Рамазон қорининг] «а, лаббай!» деган калака кўп такрорлаб, бўйинини буриб туриб, аялламай баъзи бировларга дўқ уришини калака қилиб, болаларни кулдирар эди. П. Тур-Уқитувчи.

КАЛАМЕНКА [р. каламенка – канопланган газлама < юн. kamilavka – тибет. илан тийёрланган кийим] Зиғирдан илан зич қилиб тўқилган газмол. *Улар каламенка кийди.* [Йигитларнинг] ҳар иккаласи каламенка кийди. *Каламенка кийди.* А. Убайдуллаев, Ҳаёт. *Туман газетасининг муҳаррири хип-хоп келган.. эгнига каламенка костюм, эгнига презент туфли кийган Усмонов эди.* Н. Шамшурдин, Замон.

КАЛАМУШ [ф. *كلاموش* – даласичқон] Қўлувчи сүтэмизувчиларга маңсуб завардан эришмада ҳайвон. *Оқ каламуш.* ■ Озиқ-овқат ва каламушдек ертўлаларга яшироқ келган. К. Яшин, Ҳамза. *Сизникининг айби каламуш бор, каламуш бор, кам чиқса, айби каламушнинг бўйнига илинаверади.* С. Маҳкам, Шогирд.

КАЛАМУШ [ф. *كلاموش* – даласичқон] Қўлувчи сүтэмизувчиларга маңсуб завардан эришмада ҳайвон. *Оқ каламуш.* ■ Озиқ-овқат ва каламушдек ертўлаларга яшироқ келган. К. Яшин, Ҳамза. *Сизникининг айби каламуш бор, каламуш бор, кам чиқса, айби каламушнинг бўйнига илинаверади.* С. Маҳкам, Шогирд.

КАЛАНТАР [ф. *کلانتر* – шаҳар ҳокими; қаландар, оқсоқоли; сардор] *шв.* Амалдор ва қаландар. *Хива хони Оллоқулихон.. иморат қилди. Қаландарнинг бош калантарини чақирди. Қаландарини жуда тез ҳам қисқа муддатда тамомлашни буюрган.* И. Жаббоқов, Қаландарна харобалар сирини.

КАЛАПАТРА [ф. *كلپترة* – беҳуда, беъақо, калапатра, иш] *шв.* Тартибсиз ҳолдаги; ишнинг тартибсиз, чала-чулпа, пала-партиш қилари. *Калапатра одам. Калапатра иш. Калапатра кўзмамоқ.* ■ *Калапатра оқлар бақирди. Қўрғон сари қочиб қолмоқда.* М. Али, Қўрғон сари.

КАЛВАК [ф. *كلوك* – кичик бола; ноқил, ноқуш, бефаросат, ношуд. *Калвак кийим.*] Бу калвак ўғлингиз марғилоннинг қўлида қул бўлиб ётиб оладир. А. Шайхон, Ўтган кунлар.

КАЛВАРС *шв.* Калвак.

КАЛДИРАМОҚ *айн. галдирамоқ.* Султоннинг кўлидан кўзини узмай, тили калди-

раб, қўли қалтираб ўтириб қолди. И. Раҳим, Пир.

КАЛЕНДАРЬ [лот. *calendarium* – қарз дафтарчаси ёки *Calendae* – ҳар ойнинг биринчи куни] 1 Йилнинг барча ой-кунлари тартиби билан кўрсатилиб, бошқа маълумотлар ҳам берилган жадвал ёки китобча; тақвим. *Стол календарии. Йиртма календарии.*

2 Ҳаёт ёки илмнинг бирор соҳасидан маълумот берувчи шундай жадвал ёки китобча. *Астрономия календарии. Табиат календарии. Хотин-қизлар календарии.*

3 Узоқ даврларни, йилнинг ой-кунларини ҳисоблаш тизими. *Календарни ислоҳ қилиш. Григорий календарии. Юлий Цезарь календарии.*

4 Қилинадиган иш ёки машғулотларнинг бажарилиш муддатлари (ой, кунлари) кўрсатилган маълумот, жадвал. *Иш календарии. Машғулот календарии. Мусобақа календарии. Календарь режа.*

Календарь йил(и) Бухгалтерия ҳисоботида ўн икки ойлик давр (1 январь – 31 декабрь).

КАЛЁН [ф. *قلیان* – чекиш асбоби] Чилимга ўхшаш, тутун тортилдиган най ўрнида узун резина най ўрнатилган чекиш асбоби. *Қожихон.. арақ-мусалласларини ичди, калёнларини чекди, наша отсалар – бирга отди..* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КАЛЖЎРЧИ *айн. ўлаксахўр.* *Тепамизда калжўрчи аста чарх уриб сузиб юрибди.* С. Анорбоев, Йўлда йўллош бўлганлар.

КАЛИБР [фр. *calibre*] *махс.* 1 Милтиқ, тўп каби ўқотар қурооллар қувурининг диаметри. *Милтиқ калибри. Миноёт калибри. Замбарак калибри.*

2 *тех.* Саноат, ишлаб чиқариш буюмларининг аниқ ўлчами.

3 Буюмларнинг (мас., машина қисмларининг) катта-кичиклигини, йўғон-ингичкалигини, ўзаро жойлашишини ўлчайдиган шкаласиз асбоб.

КАЛИБРЛАМОҚ 1 Аниқ ўлчамда тайёрламоқ, аниқ ўлчамга келтирмоқ. *Замбарак стволини калибрламоқ.*

2 Аниқ ўлчамли нарсаларнинг катта-кичиклигини текширмоқ, ўлчамоқ.

3 Нарсаларни йўғон-ингичкалигига, майда-йириклигига қараб гуруҳлаштирмоқ, хилларга ажратмоқ, сараламоқ. *Деталларни калибрламоқ. Чигитни калибрламоқ.*

1) **КАЛИБРЛИ** Калибрга эга бўлган. *Кичик калибрли милиц. Катта калибрли тўп.*

КАЛИБРЛОВЧИ Буюмларнинг йўгонингичкалигини, катта-кичиклигини, калибрини ўлчаб аниқловчи, аниқ ўлчамга келтирувчи; нарсаларни катта-кичиклигига қараб хилларга ажратувчи, сараловчи. *Калибрловчи ишчи.*

КАЛИД [ф. *калид* — очқич] айн. **калит**. [Махдум Равнога:] Сандиқнинг калидини биласанми, деб чақирган эдим, калид топилди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Хужра калидини чўнтагига солиб олган Зиёдилла хужрага кечасиёқ келиб, шу ерда тунаб қолди. Ҳ. Фулом, Машъал. Келажакнинг калиди чидам билан ўқишда. Ю. Ҳамдам.*

КАЛИЙ [лот. *calium* < а. *قلو* — ишқор] 1 Менделеев даврий системасининг I гуруҳига мансуб кимёвий элемент; қумушранг оқ юмшоқ металл.

2 айн. **калийли**. *Фосфор ва калий ўғитлари меъеридан бирмунча ортиқроқ берилса.. «Фан ва турмуш».*

КАЛИЙЛИ Таркибида калий бўлган. *Фосфорли ва калийли ўғитларнинг асосий қисми кузда гўнг билан бирга солинади. «Фан ва турмуш».*

КАЛИМА [а. *كلمه* — сўз, жумла, қисқа гап] 1 кт. айн. сўз 1. *Сидиқжон «унсур» калимасини «хукуматга қарши» деган маънода ишлатар, бу ердагилар ҳам шу маънода аңглар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.*

Икки калима сўз Икки оғиз сўз, қисқа хабар, маълумот. *Булар бу ерда тураверсин, энди икки калима сўзни Кўктемир подшоҳдан эшитинг. «Эртақлар». Аъзамнинг уйдан келган хатдаги икки калима сўз эсига тушиди: Тоғаннинг ўғли Каримжон келаси ҳафта уйланяпти. Катта тўй қилинса керак, сен бўлганингда.. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Калима келтирмоқ Калимайи шаҳодатни айнан айтмоқ; мусулмон бўлмоқ; калимайи шаҳодатни такрорлаб юрмоқ. *Ҳар қадамда калима келтириб, парвардигори оламдан ўз паноҳида асрашини етти қарра илтижо қилдим. Ҳ. Фулом, Машъал. Тили калимага келмаслик* 1) дин. калимайи шаҳодатни айтолмаслик; 2) кўчма кўрқиш. изтиробга тушиш, аччиқланиш ва ш. к. туфайли гапиролмай қолмоқ. *Отангизнинг ҳам тиллари бурро эди. Лекин моддасини моддасига**

тўғрилаб қўйганимда, тили калимага келмай қолган эди. С. Анорбоев, Оқсат Иккала қирғоқдаги болалар ҳам унинг садини тушунган, аммо ҳеч кимнинг калимага келмас эди. М. Ҳазратқул Жаурбат. Калима(й)и шаҳодат дин. Мусулмонликка иқрор бўлиш учун ёки мусулмонлик далили, асоси сифатида айтиладиган арабча ибора. *Лекин Абдуллабой ҳалла имоми ҳузурда «калимаи шаҳодатни айттириб, никоҳ ўқиттириб олган» Ойбек, Танланган асарлар.*

КАЛИМАГҲҲЙ [а.+ф. *كلمه گوی* — калма айтувчи] дин. Калимайи шаҳодатни такрорлаб турувчи мусулмон.

КАЛИТ [ф. *калид* — очқич] 1 Қулфни ёки беркитиш учун ишлатиладиган металл асбоб. *Уйнинг калити. Сандиқнинг калити. Эшикнинг калити. Мамарайим ақша Тешабойдан омборларнинг калитларини олигандан кейин, у ердаги молларни яхши кўздан кечириб чиқди. М. Исмоилий. Фан она т. о.*

2 Бирор механизмни бураб юргизишга тушириш учун ишлатиладиган металл асбоб. *Девор соатнинг калити. Ушмоқнинг калити. Илҳомжон тезда оқсат крат ва калитларни олди. Н. Аминов. Ёшларнинг фаришталар.*

3 тех. Гайка ва болтларни бураб тиклаш ёки бўшатиш учун ишлатиладиган узунчоқ дастали ёки дастасиз жағли металл асбоб.

4 мус. Беш қаторли нота чизигининг бирортасига қўйиладиган ва шу чизикнинг нота номи ва баландлигини билдирадиган махсус белги.

5 махс. Тест синовларида берилган топшириқларининг энг тўғри жавобларни ақс эттирувчи жадвал; тўғри жавоблар рўйхати.

6 кўчма Бирор нарсага эришиш ёки унга тушунтириш (англаш), топиш, эгаллаш йўли, воситаси, имконияти. *Бахт калими Фалаба калити. Мағрур овоз берар «одам» деган сўз! Тилсимлар калити унинг қўлида. Т. Тўла. Ҳаётда шундай кишилар бўладики қалб калити уларнинг қўлида. Ё. Шукров. Халқ билан ҳамнафас. Ҳосилнинг калити да аталмиш бу бойлик [минерал ўғит] қор, ёшлар остида кучини йўқота бошлаган. Ҳ. Тўхтабоев, Ўғитдан тоғлар.*

КЛИБОН [ф. كليبان — калит қорор. Хонлик, амириликларда сарой, шитларини сақловчи, ўзида тутувчи. *Клибонда учиб кирган бир қирғиз йи-клитбонга ташланди.* М. Исмоилий, т. о.

КЛИШ [р. галоши / калоши < фр. calos — резина пойабзал] Нам ўтказмай-одатда маҳси, ботинка каби пойаб-заллар устидан кийиладиган, резинадан шланган оёқ кийими. *Болалар калиши. Катталар калиши.* ■ *Қиз паранжи ўрнига чурук бир яктак ёпинган эди. Эғнида.. чит қўйлак, оёқларида жуда эски калиш.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЭТИК (ёки пучук) калиш Этик, ботинка ки пийма устидан кийиладиган, учи шитмоқ, европача калиш. **Ўзбекча** калиш одатда маҳси билан кийиладиган енгил, эди калиш.

Калишини тўғрилаб қўймоқ айн. кавуши-■ **тўғрилаб қўймоқ** қ. кавуш.

КАЛЛА I [ф. كلة — бош; уч, чўққи; ақл] 1 Жониворларнинг боши (одатда, чорва эдиларининг боши ҳақида). *Отнинг калла-си. Ҳужизнинг калласи. Филнинг калласи.*

2 Сўйилган чорванинг боши (хом ёки ширилган). *Калла сўйти. Калла куйдирмоқ. Калла шўрва.* ■ *Ҳеч бир тўй-томоша.. оқсо-масиз ўтмасди. Биронтаси эчки сўйгудек эмаса, калласини энг аввал оқсоқол олдига олмасдан шложи йўқ.* П. Турсун, Уқитувчи.

Калла солмоқ Чорванинг калла-поча ва шқозон, ичак каби аъзоларини пиширмоқ. 3 с. т. Одам гавдасининг юқори қисми, боши. *Ҳар каллада бир хаёл.* ■ *У [амир] билган сари қилтириқдай бўйнига калласи ширлик қилиб, дам олдинга, дам орқасига олиб кетар эди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Қиз кал-ласини чайқаб, қўлларини энг-сочбоғ ичига тикиб олди.* С. Сиёев, Аваз.

4 Боши катта киши исмига лақаб сифа-тида қўшиб ишлатилади. *Аҳмад калла. Ка-рим калла.* ■ *Ҳаммаси ҳам Фиёс каллага ёхшаган бетавфиқ бўлаверармиди?* М. Исмо-илий, Фарғона т. о.

5 с. т. кўчма Ақл, мия. *Калласи бор одам кўп чекмайди. Боланинг калласи жойида. Каллангни ишлат!* ■ *Ўзимнинг каллам бор, леенинг маслаҳатингиз ҳам эплаб кетаман.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

6 с. т. кўчма «Нодон», «аҳмоқ», «кал-лаварам» каби маъноларда ишлатилади-ган ундалма.

Хом (ёки қовоқ) калла айн. калла б. *Бил-масанг, нега, урди деб қўл қўясан, мажбур қилди деб гувоҳликка ўтасан, қовоқ калла?!* О. Ёқубов, Ларза.

Калла пишдими? с. т. Уйқуга тўйдинг (из)ми? **Калла ташламоқ** Боши билан сув-тешитилмоқ, сувга шитилмоқ. *Фуларамда, су-нинг лабгинасида, катта харсангоши турар-ди. Шунинг устидан калла ташламоқчи бўлиб, энди оёқ қўйган эдим, нима бўлди-ю, шалоп этиб, сувга ағдарилиб тушдим.* Ў. Умарбеков, Севгим, севгилим. **Калла қанд қ. қанд. Калла қилмоқ** (ёки урмоқ, қўймоқ) Бош билан зарб бермоқ. *Қора йигит алам билан уни бир калла қилган эди, хотиннинг олдига бориб тушди.* С. Аҳмад, Сайланма. *Йўлчи бир калла уриб, Қора Аҳмаддан ўзини айирди..* Ойбек, Танланган асарлар. *Тўлан бош эгиб, наевбатдаги даррага елка тутган бўлди-ю, кутилмаганда қозиаскарга калла қўйди.* С. Сиёев, Аваз. **Куйдирган калла** Тир-жайган киши ҳақида.

КАЛЛА II [лот. calla < callainus — оч яшил] Иссиқхоналар ва хонадонларда ўсти-риладиган, гуллайдиган кўп йиллик ман-зарали ўсимлик.

КАЛЛАВАРАМ [калла + а. ورم — шиш, ўсма; яллиғланиш] 1 Ақл билан эмас, ўйла-масдан, пала-партиш иш қиладиган (шахс). [Қодиров:] *Сен мени каллаварам деб ўйлама, ҳа. Қодиров ўз ақли билан ишлайдиган раис.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Сен ҳам кал-лаварам экансан-да, харидорларнинг уст-бо-шига, афт-башарасига қараб муомала қил-майсанми?!* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

2 Шундай шахсга нисбатли муносабат-ни билдиради. *Норматнинг эсига лоп этиб боя айтган гапи тушди.* «Эҳ, каллаварам. Нималар дединг ўзи?» М. Ҳазратқулов, Журъат.

КАЛЛАДОР [ф. كلة دار — каллага эга, кал-ласи бор; ақлли] Калласи, боши катта. *Калла-дор, чўтирсимон, юм-юмалоқ раис катта қор-нини силкиб кулди.* Ойбек, О. в. шабадалар.

КАЛЛАК [ф. كلك — кичкина калла] 1 Дарахт танасининг шох-бутоқлари кесиб ташланган юқори қисми, кесилган шохи, бутоғидан қолган қисми. *Аброр, ўғлим, ана у беҳининг каллагига газета қистириб қўйган*

эдим, шуни олиб кел. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. *Подшоһнинг дори шу Гулистон шахрининг бир чеккасида, каллак тутга яқин жойда эди. «Муродхон».*

Каллак урмоқ айн. каллакламоқ. Янги каллак урилган тут остида қўлига болтасини ушлаб Собиржон ўтирибди. С. Зуннунова, Олов.

2 Бирор нарсанинг бош қисми. *Цилиндрлар каллаги. Ракетанинг ядроли каллаги.*

3 махс. Қулолчиликда идиш ва б. ясашда ишлатиладиган мослама — чархнинг лой қўйиладиган жойи. *Қулол чарх каллагига қўйган гумбаз-лойдан идиш ясаб, олмадек ортиб қолганини ташлаб юбормай, хуштак ясайди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

КАЛЛАҚДОР 1 Кўп йиллардан бери каллакланавериб, сершоҳ бўлиб кетган, каллакланган жойи йириклашиб кетган. *Йўлнинг.. икки четида эса ҳар хил дарахтлар, самбиттолар, каллақдор тутлар қад кўтарган. Ш. Тошматов, Эрк қуши.*

2 с. т. Калладор.

КАЛЛАКЕСАР Одам ўлдирувчи, босқинчи; ҳеч нарсадан ҳайиқмайдиган ашаддий жиноятчи. *Азим тажанг қиморбозлар, ўғрилар, каллакесарлар орасида кўп бўлган. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

КАЛЛАКЛАМОҚ Кексайган мева дарахтларини ёшартириш, янгитдан шоҳлатиш мақсадида улар танасининг юқори қисмидаги эски шоҳ-бутоқларини кесиб ташламоқ; каллак урмоқ. *Толларни каллакламоқ. ■ Бек аканинг йигитлари тутга чиқиб, шоҳларни каллаклай бошлади. С. Нуоров, Нарвон.*

КАЛЛАПАЗ [ф. *кәпәз* — калла пиширувчи] Калла-поча ва ич (ички аъзо)ларни пишириб сотувчи шахс. *Узум бозорининг атрофида.. нўхатишўракчи ва каллапазлар ўз нарсаларининг таъриф-тавсифини қилиб, овозлари борича бақирадилар. М. Муҳаммад-жонов, Турмуш уринишлари.*

КАЛЛАПАЗЛИК 1 Каллапаз иши, касби. *Каллапазлик қилмоқ. Каллапазликни йиғиштирмоқ.*

2 Калла-поча ва ич (ички аъзо)лардан тайёрланган таомлар билан савдо қилинадиган жой. *Маттано унинг ёнидан айланиб ўтди-да, каллапазликка бурилди. С. Сиёев, Аваз.*

КАЛЛА-ПОЧА [ф. *кәпәчә* — қўй калласи ва оёқлари; улардан қайнатиб тайёрлан-

ган таом] Сўйилган чорванинг (хом ва тиширилган) калласи ва оёқлари. *Калла-пача тозаласиз. ■ Маллавоёй ака бир ўтирганида битта қўйни калла-пачаси билан ёб. Рисини нонуштага қўяди. А. Қаҳҳор, Қўлчи нор чироқлари. [Қушхонада] Ҳа-ҳу дегуш молнинг калла-пачаси ажратиб олинади. А. Аҳмад, Чўл бургути.*

КАЛЛАПЎШ [ф. *кәпәш* — бошни ўраш; дўппи] **1** шв. Бош кийими; дўппи.

2 Дўппининг бир тури (одагда, тожиклар киядиган тури). *Зум ўтмай, қора каллапўш кийган, занжидай бадбашара барзгини етаклаб кирди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

3 Қовуннинг ҳандалаксимон эртал шар нави.

КАЛЛАХОМ [ф. *кәҳам* — пишмага калла] **1** Териси шилиб олинган мол калласи.

2 Қора молнинг калла териси. *Каллахом чарм.*

КАЛЛАХУМ [ф. *кәҳум* — хумдай, кат қалла] **1** Бошим. *жуда катта, катта бош. Эшикдан қамчинини елкасига қистирган баланд бўйли, яғриндор, каллахум йигит кирди. Ойбек, О. в. шабадалар.*

2 айн. хомкалла, каллаварам. *Советро барлари билан менинг орамдан қора муш ўтган-у, мен каллахум билмай қолганим. Газетадан.*

КАЛЛИГРАФ Ҳуснихат қодаларига рикчилик, чиройли ёзадиган шахс; хаттот.

КАЛЛИГРАФИЯ [юн. *calligraphia* — чиройли ёзув, хат] Чиройли ёзиш санъати, хаттотлик; ҳуснихат.

КАЛОВЛАМОҚ 1 У ён-бу ёнга чайқоқмоқ, нотекис юрмоқ, гандиракламоқ. *салобатли одамлар орасида хизмат қил. Йўлчи ғоят сиқилди. Юрса каловлаганд бировни туртгандай туюлади. Ойбек, Тиланган асарлар. ..қовушмай, каловлага бояги аёл кетидан судраларкан, кўзлери така-пука. Ҳ. Назир, Онаизор.*

2 Эс-ҳуши жойида бўлмайдовдирам эсанкирамоқ. *Олимжон, онасининг таъзиустидан чиқди. Бошини қаёққа уришни ётмай, каловлаб қолди. Ҳ. Назир, Қанотлар*

КАЛОВЛАНМОҚ айн. каловламоқ. *ловланиб йиқилди мағрур, Азиз тунроқ у кўйди бош. Т. Тўла. Қизни учратганини хаёлга ҳам келтирмаганидан, каловланиб, ос.*

да серрайиб турарди. Н. Қобил, Унутил-соҳиллар.

КАЛОМ [а. كلام — сўз, гап, нутқ] кт. Эз. нутқ, гап-сўз; сўзлаш, гапирш. Аваал. бағдаз калом. Матал. ■ Сўзни, Муштий, керак этмак тамом, Мазаси қолмас, Улса калом. Муқимий. Менга боқиб, Калом этиб, Ҳар бири бир калом этиб, Сўзла-хўтиром этиб, Топди баҳона қизларим. Бибий.

Каломни шариф Куръон, каломулло. *Каломни шарифда ёзилишича, йиғи-сиғи қилиши о таолонинг иродасига қарши бориши бир-баробар гуноҳдир.* К. Яшин, Ҳамза. **Хулоса(и) калом** Гапнинг лўндаси, хулосаси. *Калом калом, шаҳарни ўраган нобот ҳалқа қилиб кетди.* Мирмуҳсин. *Кўринмас ҳалқа. Калом калом, ишларим чакки эмас, дўпним кимта.* «Муштум».

КАЛОМУЛЛО [а. كلام الله — Оллоҳнинг сўзи, Куръон] айн. **қуръон.** *Мансабдор ким-бу сўзларни қоғозга ёзиб, ҳеч қачон тон-дони учун каломуллони ўртага қўйиб, калом ичирди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Каломулло урсин Куръонни ўртага қўйиб калом ичишни билдиради. *«Гўримда типта-типураман,» дея, «Каломулло урсин», деб калом ичдилар.* С. Кароматов, Олтин кум.

КАЛОН [ф. کلان — катта, улкан] I шв. Катта.

Қози калон, қозикалон эск. Бош қози. *Қозига чиқиб, ёнимга қарасам, машинада сондай салла ўраган қози калон ўтирибди.* Раҳим, Оловкор.

2 **Калон** (эркаклар исми).

КАЛОНДИМОҒ [ф. +а. کلان دماغ — кибр-воси балана, такаббур; айн. катта калла] кт. Калонни жуда юқори тутадиган ва шундай ромалада бўладиган; димоғи баланд. *Гап димтарлик ҳақида борар экан, кўз ўнгимда қўйиб фазилатли кишилар, шу билан бир-бирини гердайган, мағрур, калондимоғ баъзи ким-лар жонланади.* Газетадан. *Кенжага даст-баст муомаласи дағалроқ, ўзи калондимоғнинг бу киши суҳбат охирида ғоят таънозлик бир шинаванда бўлиб чиқди.* Ҳ. Назир, Маёқ сари.

КАЛОНДИМОҒЛИК Калондимоғ тахсга хос хатти-ҳаракат, хусусият. *Калондимоғлигинг қолмади-да, полвон! Ҳамон мушфирчиликни бўйнингга олдингми, эгардан ал тушигин-да!* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда.

Ишхоналарда, айниқса, кўпчилик билан муомала қилинадиган жойларда.. сансалорлик, калондимоғлик, дағаллик ва майнабозчиликларни бозор кўтармайди. Т. Алимов, Хиргойи.

КАЛОНПО [ф. کلانچا — қадами, оёғи катта] I с. т. Амал, бойлик ва б. жиҳатдан маълум-машҳур бўлган, амалдор, «катта шахс»ларга нисбатан қўлланади. *Бу жойнинг калонполари.* ■ Э, бу калонполарнинг хизматини қилавериб, елкамнинг яғири чиққан. С. Кароматов, Бир томчи қон. *Йиғилган меҳмонлар орасида шаҳарнинг маълум, сердастурхон калонполаридан Мирзакарим ҳожи вофуруш.. Ҳаким гажава, Мирзараҳим шафақ лақабли бойлар ҳам бор эди.* С. Абдулла, Мавлоно Мирсидиқнинг ижодлари.

2 шв. Оёғи катта одам.

КАЛОРИМЕТР Жисмнинг ўзига оладиган ёки ўзидан чиқарадиган иссиқлик миқдорини (калория ҳисобида) ўлчайдиган асбоб.

КАЛОРИМЕТРИЯ [лот. calor — иссиқлик + юн. metreo — ўлчайман] Турли физикавий, кимёвий ва биологик жараёнларда ажраладиган ёки ютиладиган иссиқлик миқдорларини ўлчаш усуллари мажмуи.

КАЛОРИФЕР [фр. calorifere < лот. calor — иссиқлик + ferre — элтмоқ, келтирмоқ] Иситиш, вентиляция тизимларида ва қуритгичларда ҳавони қиздириб берадиган, қувурлар тизимидан иборат қурилма. *Бугли калорифер. Сувли калорифер.*

КАЛОРИЯ [лот. calor — иссиқлик] Бир грамм сувни бир градус иситиш учун зарур бўлган иссиқлик миқдори.

Катта калория, килокалория 1000 кичик калорияга тенг иссиқлик миқдори. **Кичик калория** айн. калория.

КАЛОРИЯЛИ Муайян калорияга эга бўлган; калорияси юқори. *Калорияли овқат.*

КАЛОРИЯЛИЛИК Калорияга эгаллик ҳолати, калория даражаси; тўйимлилик. *Озиқ-овқат маҳсулотларининг калориялилиги. Кўмирнинг калориялилиги.*

КАЛТА [ф. کالته — думи қисқа, думсиз] I Узунлик ўлчами кичик; қисқа. *Калта шим. Калта қалам. Калта ип боғловга етмас.* Мақол. *Симни калта кесмоқ.* ■ *Мастон калта, аммо йўғон икки ўрим сочини бошига ўради-да.. оёғидаги ағдарма этикни кўздан кечирди.* А. Қаҳҳор, Мастон.

2 Узунлиги нисбатан кам, етарли эмас; қисқа. Унинг инак салласи нозик қилиб ўралган, калта энгли инак абоси ўзига жуда ёпишиб туради. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Арслон ҳам эгасининг буйруғини кутаётгандай, калта думини қимирлатиб.. С. Анорбоев, Оқсой.

3 Вақт нуқтаи назаридан қисқа, тез тугайдиган, узоқ давом этмайдиган. *Калта кун.* ■ Соат кетидан соат ўта берди. Калта куз кунни оғди. С. Анорбоев, Оқсой. Бу гаплашув ҳам калтагина савол-жавобдан иборат бўлди. Чўлпон, Кеча ва кундуз. Ингичка ва йўгон, калта ва чўзиқ товушлар.. кекирдаклари узилиб кетмайдими бу хўрозларнинг? И. Раҳим, Ихлос.

Гапни калта қилмоқ Гапни чўзмаслик. Аммо инсон қалбини шиллиқ қуртдек кемириб ташлайдиган гумон ва шубҳа ич-ичини кемираётганидан ижирғанди, сездириб қўймаслик учун гапни калта қилди. С. Кароматов, Олтин кум. **Калта ўйламоқ** Яхшилаб, пишиқ қилиб ўйламаслик, юзаки ўйламоқ. Айб ўзимда. Калта ўйлабман. Тўй бўлмайди.. Ойбек, О. в. шабадалар. **Қўли калта** Имконияти чекланганликни, иложсизликни билдиради. Ўйлаб қарасам, дўнни тор экан.. каттароқ иш қилишга қўлимиз калта экан. И. Раҳим, Ихлос.

КАЛТАБАҚАЙ Паст бўйли, аммо йўгон ва пишиқ, бақалоқ (одам, ҳайвон ва уларнинг аъзолари ҳақида). *Калтабақай одам. Калтабақай от.* ■ [Матқовул] Бесўнақай битган картошкадай калтабақай бармоқларини яктак ёқасига олиб бориб, сержун кўкрагига туфлаб қўйди. А. Мухтор, Опасингиллар.

КАЛТАБИН [ф. *кالتە بېين* – яқин, қисқа масофани кўрувчи; узоқни кўрмайдиган] Ҳозир кўзига кўриниб турган нарсалар асосида ҳукм чиқариб, унинг оқибатига фаҳми етмайдиган, келгусини, узоқни кўрмайдиган, қисқа ўйлайдиган. *Одамлар орасида ҳам узоқни кўра билмайдиган калтабинлар учрайди.* С. Кароматов, Сўнги бархан.

КАЛТАБИНЛИК Узоқни кўрмай, калта ўйлаб иш туттиш, калтабинга хос хатти-ҳаракат. ..қурилиш ишига дахлдор раҳбарларнинг совуққонлиги, калтабинлиги туфайли йўл қўйилган хатолар.. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

КАЛТАДУМ 1 Думи калта, думи ган; чўлтоқ. *Калтадум эшак. Калта*

2 кўчма с. т. Европача кийинган кийим кийган. У [хотин] шаҳарда бир калтадум домлага тегиб олди. П Қор ёғди, излар босилди. -Зиёлилар, дим, калтадумми, аммо билгич, ўқиглар-да, – дейди такрорлаб дурадгор. Болалик.

КАЛТАК [ф. *کلتک* –] 1 Дарахт, 6 биларнинг барг-бутоқсиз узун шохган ёки махсус қирқиб олинган, ; қуруқ). Текинга ўрганган текинхўр калтак илинса ҳам, «керак бўлиб қол олиб кетаверар экан. «Муштум». Ойиш уларни [товуқларни] кўрди-ю.. қўлиги қолган бир калтакни ҳавола қилиб қиратиб ҳайдаб, қарғай-қарғай уйиг кетди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Уриш, саваш, ҳайдаш учун иладиган махсус ёғоч; таёқ, гаврон лод} Бандининг тиззасидан қуйисига ри суягининг қиррасига калтак билитиқ бир урди. С. Айний, Эсдалиқларбек} Қўлига калтак олиб, мол боққан чиққанида.. қувончини ичига сиғдири думбалоқ ошган эди. С. Анорбоев, С

3 фольк. Тўқмоқ, чўқмор; гурзи. ботмон чўян калтак қўлимда. «Шиқлан» Шакар». [Кўкайдошининг] Тақил юз ботмон калтаги. «Алпомиш».

4 Таёқ, мушт ва ш. к. зарби; урили}. бекнинг калтаклари ҳам ёдида рилиб, аланга чайқалаётган ерга юг Фулом, Машғал. Сувонжоннинг катокат қилиши Ойсулувга бадтар ади. С. Анорбоев, Оқсой.

5 кўчма Каттиқ тегувчи, зарбачи нарса; дакки, Аваз уйига кирга кулиб: «Менинг шеърим улар учун бўлади», – деб қўйди. Ж. Шарип разм. Чолнинг ҳар бир мақтов сўзига калтак бўлиб тушмоқда эди. Ҳ. Ўтлар туташганда.

Бошида калтак синмоқ Ажрини сини) тортмоқ; қаттиқ гап эшитиш лога қолмоқ. Ҳамма айб Салоҳиддин так шу одамнинг бошида синиши к Қаҳҳор, Сароб. Шунча калит чўни бўлгани билан битта-яримта нарсалари қилиб кўрай-чи, бошимда калт син.. С. Маҳкаммов, Шогирд. **Калт**

КАККА дучор бўлмоқ, калтакланмоқ. Эч-
КАКТАК егиси келса, чўпоннинг таё-
КАКТАК сурканади. Мақол. **КАЛТАК** остида қол-
КАКТАК Кўп калтак емоқ; дўппосланмоқ, са-
КАКТАК моқ. *Бирдан ўнларча мушт ҳавога кўта-*
Элликбоши ва унинг шериклари кал-
стида қолди. Ойбек, Танланган асар-
КАКТАК **ҚОРА КАЛТАК** Хужум қилиш
КАКТАК таёқ, теша ва ш. к. лар билан қурол-
КАКТАК оломон ҳақида. **ҚОРА КАЛТАК** билан
КАКТАК оғир. оддий таёқ билан. [Абдурахмон-
КАКТАК Мирзақул, Николай полвон зўр. Хом
КАКТАК га бориб юрманг, қора калтак билан
КАКТАК хликни йиқитиб бўлармишими! Н. Са-
КАКТАК Уйғониш.

КАЛТАКЕСАК Судралиб юрувчилар
КАЛТАК мансуб, думи узун ва узилувчан,
КАЛТАК тўзлиши турли-туман, усти майда
КАЛТАК лар билан қопланган жонивор. Йўл
КАЛТАК чиқиб қолган чаққон калтакесак-
КАЛТАК отилиб, кавакларга кириб кета-
КАЛТАК ҳўр, Мастон.

КАЛТАКЗАДА [калтак + ф. *zad* – урил-
КАЛТАК марта калтакланган, калтак зарби
КАЛТАК лтак зарбидан безиллаб қолган.
КАЛТАК га ўчоғида, кўнчининг ёмида, нон-
КАЛТАК томида сизғиниб юрган калтакзада
КАЛТАК м. А. Қодирий, Обид кетмон.

КАЛТАКЛАМОҚ 1 Калтак билан урмоқ,
КАЛТАК лтакламоқ. ■. . кўшни совхозлар-
КАЛТАК ёб-ёловриб олган хашакни бир ой
КАЛТАК ни учуриб қўйишибди. У яна бу-
КАЛТАК талдай бошлади. «Муштум».

КАЛТАК ан, урмоқ. Жаллод: -Бунинг ни-
КАЛТАК ки юз дарра ураман, юзга чидаса
КАЛТАК га – деди, сўнг жаҳл билан калтак-
КАЛТАК лди. С. Сиёев, Ёруғлик. Шунча йил
КАЛТАК м чертмаган эди, энди аямай-
КАЛТАК лди, деб ўйлади. С. Си-
КАЛТАК ёёл.

КАЛТАК лди. С. т. Каттиқ танқид қилмоқ;
КАЛТАК лди. Хозир Эшматов.. турли
КАЛТАК билан Эрназаровни ҳимоя қилиб,
КАЛТАК лди. «Муштум».

КАЛТА-КУЛТА Калта ва арзирлик
КАЛТА лди. Нарсалар ҳақида). *Калта-култа*

КАЛТАТОЙ Тарихда (19-а. охирларига-
КАЛТА бўлган ўзбек уруғларидан бири.

КАЛТАФАҲМ [ф. + а. *كلتة فہم* – фаҳми
КАЛТА дунчаси тор] Дарров тушуниб,
КАЛТА майдиган, ақли, фаҳми етмай-

диган; фаҳми калта. *Бир сафар у калтафаҳм*
КАЛТА ва довдир одамнинг сўзига амал қилиб, ми-
КАЛТА лиционер, халқ вакиллари билан жиноятчи-
КАЛТА ларнинг уйига бостириб киради. Ф. Фулом,
КАЛТА «Тобутдан товуш» ҳақида.

КАЛТАФАҲМЛИК Калтафаҳмга хос
КАЛТА иш, хатти-ҳаракат. *Калтафаҳмлиги ўзига*
КАЛТА панд берди.

КАЛТАЧА тар. Ўрта Осиёда аёлларнинг
КАЛТА узун, олди очик, кенг енгли, авра-астарли
КАЛТА қадимий уст кийими; мурсак.

КАЛТАХАМАЖ Гўнг ейдиган ва гўнгни соқ-
КАЛТА қа қилиб, унинг ичига тухум қўядиган қўнғиз.

КАЛТАХАТ Қарчиғайсимонлар оиласига
КАЛТА мансуб катта йиртқич қуш; сор. *Жилғанинг*
КАЛТА устида бир гала қора қуш.. *калхатлар гир*
КАЛТА айланиб учиб юрарди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАЛЬКА [фр. *calque* – нусха, тақлид] 1
КАЛЬКА Чизма ёки расм нусхасини тушириш учун
КАЛЬКА махсус ишланган шаффоф қоғоз ёки мато.
КАЛЬКА Калька билан расм олмоқ. ■ *Нусха олина-*
КАЛЬКА диган чизма устига чизма варағидан сал кат-
КАЛЬКА та калька варағи қўйиш керак. А. Абрико-
КАЛЬКА сов, Чизмачилик.

2 Чизма ёки расмнинг шундай қоғоз ёки
КАЛЬКА матога туширилган нусхаси. *..бепоён чўлни*
КАЛЬКА тўрт киши кезиб юрибди. *Уларнинг қўлида*
КАЛЬКА планшет, калькалар туширилган турли ўлчам
КАЛЬКА ва схемалар. Р. Ўроқов, Қарши чўлида.

3 тлш. Бошқа тил луғавий бирлигидан
КАЛЬКА она тили воситалари билан сўзма-сўз тар-
КАЛЬКА жима қилиш орқали ясалган сўз ёки ибора.
КАЛЬКА «Дунёқараши» сўзи русча «мировоззрение» сўзи-
КАЛЬКА нинг, «ишчи кучи» эса «рабочая сила» ибора-
КАЛЬКА сининг калькасидир. «ЎТА».

КАЛЬКАЛАМОҚ 1 тех. Калькага кўчир-
КАЛЬКА моқ. *Чизмани калькаламоқ.*

2 тлш. Калька йўли билан ҳосил қил-
КАЛЬКА моқ. *Калькалаб термин ясамоқ.*

КАЛЬКУЛЯТОР 1 Калькуляция му-
КАЛЬКА тахассиси, калькуляция тузувчи ҳисоб-
КАЛЬКА чи ходим.

2 Турли алгебраик амалларни ҳисоблаб
КАЛЬКА чиқариш, бажариш учун қўлланиладиган
КАЛЬКА электрон асбоб.

КАЛЬКУЛЯЦИЯ [лот. *calculatio* –
КАЛЬКА ҳисоблаб чиқариш, ҳисоб-китоб] Товар,
КАЛЬКА маҳсулот ва ш. к. нинг таннархини ҳамда
КАЛЬКА харид ва сотиш баҳосини ҳисоблаш; шун-
КАЛЬКА дай ҳисоблашда тўлдириладиган варақ; нар-
КАЛЬКА санинг таннархи ва сотиш нархи аниқ
КАЛЬКА кўрсатилган маълумот. *Ҳар бир кишига каль-*

куляция бўйича алоҳида коса ва тарелкада палов сузилади. С. Аҳмад, Паловга эътибор.

КАЛЬЦИЙ [лот. calx, calcis — оҳак] Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оҳактош, мрамар ва ш. к. таркибида бўладиган кумушсимон ялтироқ металл.

КАМ [ф. *кам* — оз, озгина, арзимас] 1 Талаб, метёр ёки одатдагига нисбатан миқдори етарли бўлмаган; оз. *Кам ерли деҳқон (тар.). Ийгилишида одам кам бўлди. Бу йил ёгингарчилик кам бўлди.* ■ Чоршанба кунини далага қўш чиқиши керак. Лекин, ҳақиқатга қараганда, уловимиз кам. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Умуман, миқдори оз, кўп эмас. *Ганни кам сўзла, ишни кўп кўзла.* Мақол. ■ *Тиббиёт илмида кам учрайдиган воқеа.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Капсанчиларда чакка ўтмаган уй кам қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 Эгаллик шаклидаги айрим сўроқ олошлари билан қўлланиб, қиёсланувчи шахс ёки нарсадан камчилиги йўқ эканлик маъносини ифодалашга хизмат қилади. *Бошқалардан нимаси кам?! Ундан қаери кам?* ■ [Кимсаной] *Файратли, ориятли жувон эди. Мана, Канизак звено бўлар эмиш, Кимсанойнинг Канизакдан нимаси кам?* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Уша латтадан кам жойим борми?!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Етишмай турган, керак бўлиб турган. *-Келинг, келинг, Шоражаб, — деди қаландарга қараб Сафар, — бир сиз кам эдингиз.* С. Айний, Қуллар.

5 *от* өзф. Етишмовчилик, етишмаган нарса. *Камини тўғриламоқ.* ■ *Сизнинг давлатингизда ейиш-ичишдан, айиш-ичиратдан камим йўқ.* «Эртақлар».

6 *с. т.* Сонлар билан бирга келиб, муайян миқдорнинг тўлиши учун ўша миқдорга ўзи қўшилиб келган сон билдирган миқдор етишмаслигини билдиради. *Бир кам қирқ. Бобом икки кам тўқсонга кирди.* ■ *Бир кам ўттиз бўлак бўлиб, тўп бўлиб, ҳиндига тегинг.* «Гўрўғли».

7 Баъзи сўзларга бирикиб, қўшма сўз ясаш учун хизмат қилади: *камган, камдаромад, камҳосил* ва б.

Бир кам Қилмаган иши (камчилиги) гапдан англашилган нарса экани, уни ба-

жаришга норозилик оҳанги билан билдиради. *Бу нимаси?.. Бир камим от еттириш қолувди?* Газетадан. **Кам бўлма** тилак билдиради; *яшанг, камол бўлма* *Хўш, қизим, табрикларимни қабул ич-ичимдан хурсандман, илоҳим, кам манглар.* Ш. Рашидов, Бўрондан куч. **Бўлмаслик** Зарар-зиён кўрмаслик. **Қилмаслик.** *..айниқса, ота-онасининг кўриб, ўзининг кам бўлмаганлиги ҳақиқат кўпириб, кўп гапирди.* К. Яшин, *Ҳам доқ дема, қизим! Гапимга кириб, кам дингми?* [ҳовлини кўрсатиб] *Мана! Аҳор, Қўшчинор чироқлари. Бизга илан қўл берсанг, кам бўлмайсан.* «Муш

КАМАЙМОҚ 1 Миқдор ёки ҳаёт хатидан оз, кам бўлмоқ; озаймоқ. *Мот таннархи камайди. Касаллар сомайди.* ■ *Қўллардаги сув миқдорининг майиши ёки кўпайиши эса маҳаллий шароитининг ўзгаришига сабаб бўлади ва турмуш.* *..уч-тўрт от майиб бўлиб дан чиқди, жамғарилган озиқ-овқат камайиб бормоқда.* Ж. Шарипов, *Хор*

2 Куч, таъсир даражаси жиҳатидан моқ, пасаймоқ. *Оғриқ камайди. Хавф камайди.* ■ *Учинчи кун табриклар оқими барсусайиб, энтиқиш, ҳаяжонлар ҳам камсокин дақиқалар бошланаётган эди.* Х. Т. боев, *Ширин қовунлар мамлакат.*

Камайиб қолмайди ёки бирор жой (ери) камаймайди Ҳеч қандай зарар етди. *Қариянинг ишларига қарашиб юбориб еринг камайиб қолмайди.*

КАМАЛАК 1 Қаттиқ ёғочнинг бирдан иккинчи учига ип тортиб эгиб, доира шаклида ясалган, найза-ўқ сотилидиган қадимий ов ва жанг қуроли. камон. *Афанди елкасига камалакни осиб, бир қўлга фоз овлагани кетди.* «Латифа Эрмана полвон камалагидан девга қараузибди. «Олтин бешик».

Камалак бўлмоқ Камалак шаклини моқ, эгилмоқ. *Қошлар учади, кўзлар кулга чап қўл орқа белга ўтиб, ўнг қўл устида камалак бўлади.* М. Исмоилий, *Фона т. о. Камалак қилмоқ* Камалакка ўхшатиб эгмоқ. *Раис.. бир қўлини орқасига кўп иккинчи қўлини боши узра камалак қилиб икки-уч елка қоқди-да, шундай йўғон гапни бўлишига қарамасдан, беданадай йўрлади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Куёш нурининг ёмғир, фаввора том-ларида синиши натижасида ҳавода турли ёлда ярим доира шаклида кўринадиган э: ёй. *Дарахтларнинг орқасида қизил, кўк, ва ва зангор чизиқлар билан товланиб турган камалак кўринди.* И. Раҳим, Ихлос.

КАМАНД [ф. *کماند* – бўғов, сиртмоқ; турк. *эск. кт.* Бирор ҳайвонни тутиш, банди тутиш, боғлаш ёки бирор нарсага илини-тириш, баландга чиқиш учун ишлатилади-ган сиртмоқли арқон. *Тўғрибой камандни ро-диб туриб, йўлбарснинг бўйнига солибди.* «Тастаклар».

Каманд қилмоқ Боғламоқ, сиртмоқ сол-моқ. [Навоий:] *Мени девонани занжирбанд қилди.* Қаро зулфинени бўйнига каманд қил-ди. И. Султон, Алишер Навоий.

КАМАР I [ф. *کمر* – бел; белбоғ] 1 Ки-ши устидан белга боғланадиган, одатда тасмадан қилинадиган, тўқали энли тасма; ш. *Солдатча камар. Камар боғламоқ. ■* *Боши кимхоб тўнунинг чап барини қа-мариб, бошмалдоғини кумуш камарга ўтказ-ди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. [Пиёда ас-сарлар.] *Белларини қайиш камар билан боғ-ладилар.* С. Айний, Эсдаликлар. *Почтаев камарини туриб, сербар камарини тузатди-ди.* *Тасмамоқ кириб, ўзидан хабар берди.* А. Мух-омедов, Туғилиш.

2 Шим, юбка кабиларнинг (тушиб турган) келиши учун) тепасидан ўтказиб боғ-ланадиган (тақиладиган), мато ёки чарм-дан тайёрланадиган боғ, тасма.

3 *кўчма эск. кт. айн. бел I 1, 2.*

Хизмат камарини боғламоқ кт. Сидқи-дан берилиб хизмат қилмоқ. **Хизмат ка-марини боғламоқ кт.** Сахийлик қилмоқ, хизмат ишига отланмоқ. *Бойвачча, ота ор-қасида хизмат камарини боғлайверинг.* Ой-бек, Танланган асарлар.

КАМАР II I Сув қирғоғида, жар чети-да тепалик ёки тоғ ёнбағрида ювилиш, шўнглиш ва ш. к. натижасида ҳосил бўлган шаймон ўйиқ жой, йўл. *Акам билан Тоғ-ларга тушиб чиқдик. Ўша камар ичи кенг:* *Тоғ бош қўй соялаши мумкин.* Ш. Холмирза-ев, Ёғир тош кўчса. *Қирнинг ўрқачи нариги тоғга юксалган тоғнинг белига етиб тугар,* *тоғнинг тоғ бағрини кесгандек бўлиб, камар* *чизиқ эди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

2 Дарё, ариқ қаби оқар сувларда унинг қилиниб оқадиган жойи, айланма ҳаракат-

ли чуқур жойи. *Сувонжон тол тағидаги ка-марга шўнгиб кириб кетарди-да, анчадан кейин балиқ билан чиқиб келарди.* С. Анор-боев, Оқсой. *Пулатжон сўл оёғи билан сув-ни шалоғлатиб, камардан чиқишга уринар эди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

3 *анат.* Умуртқали ҳайвон ва одамнинг айрим бўғинларида, ўзаро туташ икки су-якнинг бирида бўладиган яримшар шакли-даги ўйиқ жой, кўз. *Елка (кўл) камари.*

КАМАРБАНД [ф. *کمربند* – камари боғ-лик; хизматкор] 1 Камар боғлаган; бели боғли. *Камарбанд одам.*

2 Икки учи елка оша камарнинг икки ерига бириктирилган, камарни белда ту-тиб турадиган боғ, тасма. *Сарой дарвозаси-дан.. камарбандига қаламдондек.. бир чўп қистиргани ҳолда амир маҳрамларидан бири кириб келди.* С. Айний, Қуллар.

КАМАРБАСТА [ф. *کمر بسته* – камар боғ-лаган; хизматкор; ишончли дўст] 1 *кт.* Хиз-матга тайёр, бел боғлаган, шай. *Кўнгина кишилар унинг [Ёқубжоннинг] хизматида ка-марбаста эдилар.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий. *Қўлимиздан келганча чора-тадбир-ларни кўришга камарбастамиз.* Газетадан.

2 *тар.* Уста деб маълум, эълон қилин-ган шогирд, уста сифатида мустақил иш-лашга ружсат олган касиб. *Шогирд узоқ йил-лар ишлаб, кўз нури, куч-қувватини сарф-лагани ҳолда, корхона эгаси билан халфа-сини рози қилмагунча, фотиҳа олиб камар-баста.. бўлмасди.* М. Ўринхўжаев, Уну-тилмас кунлар.

КАМАРБАСТАЛИК I Хизматга шай-лик, доим тайёрлик. *Садоқат, ихлос, поклик, камарбасталик.. зиммамизда эканини ҳеч қачон унутмаслик керак.* А. Турдиев, Хиз-матга бел боғлаганмиз.

2 Камарбаста (халфа) иши, касби.

КАМАЮВЧИ I Камаймоқ фл. сфдш.

2 *мат.* Айириш амалида ичидан бошқа сон айириб олинадиган сон.

КАМБАЛА [фин. *kampela*] Икки кўзи бо-шининг бир томонида бўлган ялпоқ ден-гиз балиғи.

КАМБАР [ф. *کمبر* – эни кичкина, эн-сиз] Эни қисқа; энсиз. *Камбар лента. Кам-бар чит. Камбар қайиш. ■ Камбар тахта-лардан нари-бери ясалган скамейкалар қин-ғир-қийишқ, синиб кетгудай нимжон эди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Нимқоронғи бос-*

тирмадан ўтиб, ғиштдан ишланган камбар зинадан юқорига — болохонага чиқишди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КАМБАРГ Барги кам, сийрак баргли. Баланг сўритокларда чумак урган чиллакилар, камбарг дарахтлардаги олма ва нашваторлар у [Нормат] билан хайр-хўшлашмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КАМБАҒАЛ [ф. +а. كەمبەغل — қашшоқ, йўқсил] 1 Муҳтожликда яшовчи, тирикчилик учун керакли нарсаси етарли бўлмаган; қашшоқ, фақир, бечора. Камбағал дехқон. Камбағал оила. ■ Камбағал йигит энди ёруғда ҳамма отларни айрим-айрим кўздан кечирди. Ойбек, Танланган асарлар. Уқувчиларнинг қарийб ҳаммаси камбағалларнинг болалари бўлгани учун, Фуломжон ота-оналар билан маслаҳатлашиб, уларга ҳар кун иссиқ овқат қилдириб бериб турди. М. Исмоиллий, Фарғона т. о.

2 Етарли бўлмаган; кам, етишмайдиган. Сўзга камбағал ер. Сўзга камбағал одам.

3 кўча с. т. Мушкул ёки аянчли аҳволга тушиб қолган киши; шўрлик, боёқиш, бечора. Йўлчи қачон келар экан, келганда ҳам нима қиларди, бўзбола, камбағал. Ойбек, Танланган асарлар.

КАМБАҒАЛЛАШМОҚ Камбағал бўла бормоқ, камбағал бўлиб қолимоқ.

КАМБАҒАЛЛИК Ҳаётий, тирикчиликка зарур нарсаларнинг етишмаслик ҳолати. Бир куни она бечора зор йиғлаб, худого нола қилди: «Камбағаллик қурсин, камбағаллик.. Э худо, қандай гуноҳ қилдикки, бизни бунчалар қақшатасан?» К. Яшин, Ҳамза. Хотинимни ҳам камбағаллик йиқитди, бу ердаги оғир иш нобуд қилди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАМБАҒАЛПАРВАР Камбағалларга ёрдам кўрсатувчи, шафқат қилувчи; камбағаллар ҳуқуқини ҳимоя қилувчи. Камбағалпарвар одам. ■ Бойлардан биттаси жуда камбағалпарвар ўтган экан, чакалакзорига дошқозон остириб, оч қолганларга хўрда, атала улашиб турар экан. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАМБАҒАЛЧИЛИК Камбағал шароит; камбағаллик, қашшоқлик. -Ҳозир ҳам камбағалмиз, — деди Сатторқул давом этиб, — лекин бу камбағалчилик ёруғ дунёдан бўлган умидимизни эмас, ёруғ дунёдан бўлган умидимиз бу камбағалчиликни еб,

кемириб ташлаётимди. А. Қаҳҳор, Қўшнор чироқлари.

КАМГАК 1 Атрофи ёки икки-уч тоғни девор ёки бошқа бирор нарса билан ўралган пана жой. [Йўлчи] Катта ҳовитерс бўлган камгак — панароқ жойда савар қўйиш, ўтин ёриш билан машғул бўлиш. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бўш, тўлмаган, очиқ қолган жой. Ҳовитерс ганч қорар, уни челақларга солиб. Уларга узатар, бири бўлса, синган ғиштга теши билан текислаб, камгак ерлар ҳозирларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

КАМГАП Кўп гапиришни ёқтирмаган, кам гапирадиган. Камгап одам. ■ Камгап сибга қанчалик сергап, сермулозамат бўлсин. Маҳбуба шунчалик камгап ва камсуқум бўлсин. О. Ёқубов, Тилла узук. Укамгап, аммакамгап қаларнинг ҳар қанча узундан-узун гапирсин, камгап ҳам диққат билан тинглайди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КАМГҶШТ 1 Гўшти оз, оз гўшт солган (овқат ҳақида). Камгўшт ош. Камгўшт сомса.

2 Танасида, гавдасида гўшти кам бўлган, ориқ. Камгўшт одам. ■ Катта устаси Сирожиддиннинг аҳволи ҳам яхши эмас, у ориқлида, ориқ, камгўшт ва касалсимон, раҳиман ўчган эди. С. Айний, Эсдалиқлар. Муқим, ориқроқ, камгўшт.. бир оз камгапроқ бўлган эди.. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

3 с. т. Ейиладиган жойни, эти кам. Камгўшт мева. Камгўшт қовун.

КАМДАРОМАД Даромадни кам қилган. Камдаромад хўжалик. Камдаромад иш.

КАМДИЙДОР с. т. Кам кўришадиган, кам учрашадиган. Камдийдор бўлиб кетмоқ.

КАМЕР [лот. camera] сфм. Солист ёки бир неча кишидан иборат ансамбль ижроси учун ёки тор доирадаги тингловчилар мухлислар учун мўлжалланган. Кейинги йилларда республика мусиқа санъати юксалди. Бизда янги опера ва балетлар, симфоник ва камер асарлар яратилди. Газетадан.

Камер мусиқа Оркестр ва хорлардан фарқ қилувчи кичик бир гуруҳ (дуэт, трио, кватрет) ижрочилари учун яратилган чолғу ёки вокал мусиқа; якка ижрочи учун ёзилган кичик ҳажмдаги мусиқали пьеса.

КАМЕРА [лот. camera — гумбаз; хона, бўлма] 1 Баъзи муассасаларда бирор нарса

мўлжалланган махсус хона, бўлма. Юк камераси. Дезинфекция камераси. Турма камераси. Бир кишилик камера.

2 Асбоб, машина, иншоот ичидаги ат-асбоб берк бўшлиқ. Сиқилган ҳаво камера. Шлюз камераси. Торпеда камераси.

3 Шина ёки тўп қопламаси остидан жойлаштирилладиган ва ичига ҳаво дамланадиган камера. Қобик, филоф. Велосипед камераси. Машина камераси. Футбол тўпининг камераси.

4 Фото, кино ёки видеоаппаратнинг объективига ёки плёнка қўйиладиган ички камера ёки шундай аппаратларнинг қисқартрувчи камераси. Кинога олиш камераси.

КАМЕРТОН [нем. Kammerton < Kamm — камер — хона + ton — товуш] 1 физ. Уч-контрабас эркин тебранаётган қилиб маҳкамланган катта катта эллипсоид металл таёқча шаклидаги камертон (товуш манбаи). Товуш ҳодисаларини камертонда товуш манбаи сифатида кўпинча камертондан фойдаланадилар. А. В. Пёриш-Физика курси. Бир жисмдан чиқиб тарқатилган товушнинг бошқа жисмга урилиб, унинг ёни ҳосил қилиши резонанс ҳодисаси камертон. Камертонларнинг резонансланиши камертон. Яхши мисол бўла олади. Ў. Ҳошимов, камертонга қулоқ сол.

2 Мус. Маълум баландликка эга бўлган камертон товуш берувчи, чолғучилик ама-камертон чолғу асбобларини созлашда иш-камертонладиган кичик бир асбоб (товуш ба-камертондеги эталони бўлиб хизмат қилади).

КАМЁБ [ф. камёб — кам топиладиган, кенгис] Кам топиладиган, сийрак камёб; етишмайдиган. Шаҳарда тан-камертониб ҳисобланган молларнинг бу мага-камертонилиб туришини ҳам шу одамнинг камертон деб биладилар. И. Раҳим, Тиним-камертонлар. Эмиш оқ турналар асл парранда, камертон камёбдир қуш зоти аро. А. Исроил-камертонтилладай азиз, камёб эди. Ш. Ра-камертонсув йўли.

КАМЗУЛ [фр. камизоле — тиззагача узун-камертоненгсиз эркаклар кийими] 1 Илга-камертонка пальто ўрнида кийиладиган энги-камертонк кийим. Унинг [Салимбойваччанинг] камертонка яп-янги тагдўзи дўппи, устида камертонка три қопқоқли, қайтарма ёқали узун-камертонка камзул. Ойбек, Танланган асар-камертонларим, келишган нозик ниҳолинг, Бе-камертонкамзулинг ярашибди хўб. Х. Расул.

2 Хотин-қизларнинг желаткага ўхшаш калта, одатда энгсиз, ёқасиз уст кийими. Духоба камзул. Заррин камзул. ■ Балки ўртача бўйи, баҳмал камзули маҳкам қучоқ-лаб олган нозик бели билан таниш кўринган-дир. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Бизни ёр-нинг камзулининг энги йўқ. «Кўшиқлар».

КАМИ қ. камида. Отанг юртнинг обрўли кишиларидан бири, ками беш юз жойдан тўққиз олиб, тўн кийган. Ҳамза, Паранжи сирлари.

КАМИДА рви. Кам деганда, энг ози; минимум. Бу иш учун камида уч ой вақт ке-рак. Бу пайкал камида беш гектар келади.

■ Уч кунлик эмас, камида бир ҳафталик ой тоғлар ортидан секин кўтарилиб келар-ди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Ҳар бир ўқитувчи камида йигирма-ўттиз ўғил-қиз ўқувчининг тақдири учун жавобгар. Н. Сафаров, Оловли излар.

КАМИКАДЗЕ [яп. < сўзма-сўз: илоҳий шамол] 1 Иккинчи жаҳон урушида душман кемаларига қарши ҳужум қилиб, ўз самолёти билан бирга ҳалок бўлган япон учувчиси.

2 Кўчма Бирор кимса ёки нарса учун ўзини қурбон қилувчи шахсга нисбатан қўлланади.

КАМИМОҚ с. т. Камаймоқ. Уларнинг кексалигини ҳурмат қилсанг, камиб қолмай-сан. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. Шун-дай болалар ҳақиқа бир-икки машина ёғоч-тахта сарфласа, колхозимиз камиб қолар-миди. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси.

КАМИН [нем. Камин < юн. кампнос — ўчоқ, печь] Деворга ўйиб ишланган, кенг очиқ ўтхонаси ва тик мўриси бўлган, бе-восита ёқилғи алангаси билан хонани ис-тадиган ўчоқ.

КАМИНА [ф. камине — кичик, эътибор-сиз, ҳақир; ҳақир қўлингиз, мен] юқ. усл. 1 Камтарлик ёки одоб юзасидан «мен» сўзи ўрнида ишлатилади. Бу мақола каминаники. Каминанинг сизга бўлган ҳурмати гоят самимий. ■ Камина ҳам суҳбатларингизни со-ғинганмен. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Хуллас калом, у маҳалда камина эндигона институтни битириб, ёшлар газетасига ишга кирганман. О. Ёқубов, Излайман. Ас-лида камина ёзиш учун туғилган эканман. Ҳаётим, ижодим, ёзувларимнинг булоғи сен-сан, азизим. Шу булоқни мусаффо сақлагин. «Гулистон».

2 эск. Содиқ хизматкор, қул. [Салимхўжа:] Каминангиз бир ўзимман, қийинчиликларнинг қурбониман, хоним, ҳа, қурбониман. А. Мухтор, Опа-сингиллар. [Эллиқбоши:] Камина сизнинг илтимосингизни ерда қолдиришдан кўра ҳар қандай машаққатни ўз зиммасига олишни аъло кўради. Ойбек, Танланган асарлар. *Хива хонининг саройида ҳам каминанинг кўз-қулоқлари бор..* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

КАМ-КАМ Секин-аста; бирдан эмас, оз-оздан. *Қарзни кам-кам узмоқ. Қимизни бирданига кўп ичиб бўлмайди, кам-кам ичиб ўрганиш керак.* ■ *Муҳиддин ака, «фақат сиз билдингиз» деган гап ҳуш ёқиб, илжайди: «Кам-кам ўрганамиз-да, мулла, кам-кам».* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КАМ-КЕТИК қ. **кам-кўст**. *У кеча Саидий билан рўзгорнинг кам-кетиклари, тузук-роқ маишат қилиш тўғрисида сўзлашиб..* А. Қаҳҳор, Сароб.

КАМ-КЎСТ [кам + ф. *каст* — кичрайиш, озайиш; зарар, зиён] Етишмай, камлик қилиб турган нарсалар, етишмовчилик. *Рўзгорнинг кам-кўсти.* ■ *-Тўйнинг кам-кўсти битгандир? — раис мўйловини силаб, Саидхонга мурожаат қилди.* Ш. Тошматов, Тонглаги кўланка. *Қурбон ота елиб-югуриб, сал кунда.. чойхонанинг кам-кўстини тўғрилаб олди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КАМЛИК 1 Кам ҳолат, кам миқдорда бўлиш. *Аҳолининг камлиги. Ёгин-сочиннинг камлиги.* ■ *Йўқ, отахон, домла бу гапларни илми камлигидан айтган эмасдир. Илмда ҳам илм бор.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Етишмовчилик, камчилик; моддий қийинчилик, муҳтожлик. *Унинг ҳеч нарсадан камлиги йўқ.*

Камлик кўрмоқ (ёки **тортмоқ**) Камчилик, етишмовчилик, муҳтожлик туймоқ, кўрмоқ. *Сендаги дўстлик меҳри Дўстларингга зиёда, Сен билан бирга бўлган Камлик кўрмас дунёда.* Файратий. *Нима бўлса ҳам шулар олий маълумот олсин, эл-юртга қўшилсин — камлик тортмайди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. **Камлик қилмоқ** Кифоя қилмаслик, (шунинг ўзи) етарли эмаслик. *Шаҳардан олаётган шунча даромадинг камлик қиялтимики, энди қишлоққа қараб тамшанасан, баччагар!* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Гоҳо, жуда алам ўтганда, «севишининг ўзи бахтли бўлишига*

камлик қиларкан..» деб афсусланади Ёрмоний. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

КАММАҲСУЛ Кам маҳсулот берадиган. *Жайдари моллар майда.. каммаҳсул эди.* Мавлонов, Қорамолчилик.

КАМНАМО [кам + ф. *ناما* — кўринадиган] 1 Кам кўринадиган (узоқ вақт кўринадиган, кам учрашадиган киши ҳақида). *«Илгари ҳадеганда рўпарангдан чиқиб кетган бу Холдор тушмагурга нима бўлди? Энди камнамо бўлиб қолди», деб ўйлади Малика.* Ж. Абдуллахонов, Тонг ёришган сўз қилда.

2 Шахснинг шундай эканлигини ўзгаришдан қайд этади; кам кўринасиз. *-Қаёқларда кетдингиз, камнамо! — Раҳим Аҳмедов кўришишига кўл узатди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

КАМОБ [ф. *камباب* — кам топиладиган ёки *کم آب* — суви кам] 1 айн. **камчил**. **Камоб** мол. *Камоб нусха.* ■ *Шу йилги, камчилик, ниқса, қиш қуруқ келиб, сув камоб бўлган пахта ҳосили хавф остида қолган.* Х. Назаров. *Сув гадоси оқпадар.. Сув сероб бўлганда ҳам камоб бўлганда ҳам, исрофгарчиликка қўл келиши қаттиқ қурашишимиз даркор.* Газеталар.

2 эск. айн. **камсув** 1. Камоб ер.

КАМОБЛИК Камлик, камчилик, камчиллик, камчил ҳолати. *Сувнинг камоблиги. Мунинг камоблиги.* ■ *Колхоз агрономи чўчқани келиб, сув камоблиги ва уни енгиш тadbирлари ҳақида маъруза ўқиди.* М. Назаров, Жилвон жилвалари.

КАМОЛ [а. *كمال* — тўлиқлик, етуклик, мукаммаллик] 1 Ҳар жиҳатдан тўқислик; мукаммаллик, етуклик. *Камтарга — камманманга — завол.* Мақол. ■ *Етимлик эмас, инсон учун фазлу камол лозим.* А. Қориний, Меҳробдан чаён. *Булар иккалаасиям камтарлик камол келтиришини билишади.* Кароматов, Сўнгги бархан. *..дунёвий илму ошна этадиган мактаблар очиб, фарзандларимизнинг камолини тиласак.* С. Сиёев, А.

Камол топ(инг) ёки **камолга ет(и)** Мамнунликни ва муваффақият, камол эришиш тилагини билдиради. *Камол пана ука! Кўнглингга келмасин-у, Бўтавой, ёшда эмас, бошда, деган одам билиб айт.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *-Камолнинг! — деди Ҳасан сўфи хурсанд бўлиб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Камол топ** Етуклик даражасига эришмоқ, камс

шмоқ. Камол топар одамзод, ўйлагани ҳақ
Т. Сулаймон. Гарчанд сочга қўнди бе-
қиров, Чиройинг, ироданг тополди ка-
Зулфия.

2 Камол (эркаклар исми).

КАМОЛИ Ўзи боғланиб келган сўз бил-
ган нарса, белгининг юқори даражаси-
қайд этади; гоят, ниҳоят даражада,
азбаройи. *Отабек камоли бўғилгани-
сукут қилишга мажбур бўлди.* А. Қоди-
Утган кунлар. *Бу қишлоқ камоли кич-
шигидан тегшиқоқ ўртоқлари [йигитни]
қоқ олий советининг секретари, деб ку-
р эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Қўшоқ
камоли аччиғи чиққанидан, унинг орқа-
сўкиниб қолди.* Х. Шамс, Душман. *Мен
оли одоб билан телефон кулоғини жойи-
йдим-у кута бошладим.* Газетадан.

КАМОЛОТ [а. كمالات — «камол» сўзи-
нинг кўплиги] 1 Етуклик, мукаммаллик.
исмоний камолот. Маънавий камолот. ■
алик камолот, айт-чи, кимда бор, Кимда
бунчалик латофат, хусн. А. Орипов. *Спар-
киада спортчиларимиз учун жисмоний
лот кўриғи бўлди.* Газетадан.

2 Юксалиш, ривож. *Халқимиз ўз сиёсий-
лавий ҳаётининг янги камолот босқичи-
тарилди.* «Гулистон». *Ҳа, у [Алимардон]
лот поғоналаридан тез, ишонч билан
тарилиб борарди.* Ў. Ҳошимов, Баҳор
тмайди. *Шерали ҳам худди шу аҳволда,
г учун инсоният камолотининг чўққиси
Сабоғул!* С. Кароматов, Олтин кум.

КАМОМАД [ф. کامآمد — кам келди; етиш-
лик] Мол, пул ва ш. к. нинг тегишли
дордан кам чиққан қисми. *Камомадни
ламоқ. Камомадни қопламоқ.* ■ *Ўша
зиядан чиққан бир юзу ўттиз уч минг
мадни кўплашиб тўлаб юбора қолсак-
Н. Аминов, Ёлгончи фаришталар. Пихи
тилган тафтишчилар қасд қилганларида
бирон марта камомад тополмаганлар.
Памшаров, Тошқин.*

КАМОН [ф. كمان — ёй, камалак; ра-
1 айн. камалак] 1. *Афанди дарров ка-
дан [кийикка] ўқ узган эди, ўқ хато
ди.* «Латифалар». *Маҳаллий аҳоли бу
зон ва паррандаларни камон, сопқон ва
қа воситалар билан овлаган.* «Фан ва
муш».

2 Кавказ, Яқин ва Ўрта Шарқ мамла-
ларида гижжакнинг номи. *Гани ака ка-*

монни олди-да, гийқиллатиб чала кетди. Ш.
Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

3 Гижжак, скрипка каби чолғу асбоб-
ларини чалиш учун ишлатиладиган, бир
учидан иккинчисига қил тутами тортилган
таёқча; камонча. *Салоҳов чолғучиларга қара-
ди; фақат гижжакчигина камон тортар..
карнайчи эса бир четда мудраб ўтирар эди.*
С. Аҳмад, Музикали воқеа.

4 поэт. Камалакка ўхшаш, эгилган, қай-
рилма (қош ва қомат ҳақида). *Исми жисмига
хўп мос, Номи унинг Жинаста. Анор юзли, қора
соч, Камон қошлар пайваста.* Файратий. *Доро
камон қошларини чимириб, баланд овоз билан:
-Ҳай одам, ўзинг кимсан? — деб сўради.* М.
Осим, Карвон йўлларига. *Оҳим ўқиға қадим
камондир, Бу ўқни нишонидур Сурайё.* Нодира.

КАМОНКАШ [ф. كمانكش — камон тор-
тувчи, моҳир ўқчи] Камондан ўқ отувчи
киши, жангчи.

КАМОНЛИ Камон (камонча) билан
чалинадиган. *Камонли асбоблар — камонча
билан чалинадиган тўрт торли чолғу асбоб-
лари.* И. Акбаров, Музыка саводи.

КАМОНЧА [ф. كمانچه — кичик камон;
уч ёки тўрт торли гижжак] 1 Кичкина ка-
мон, камалак. *Ўрмонбек камончага ўқ қўйиб
отар.. эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 айн. камон 2. *Қўлингда ўйнасин шўх-шўх
камонча, Қулоқларга ёқимли андижонча.*
Ҳабибий.

3 айн. камон 3.

4 айн. камон 4. *Камонча қошлари ости-
даги кўзларидан ўйчанлик ва сабот акс этар-
ди.* А. Муҳитдин, Ҳадиа.

5 Чегачилик, қадоқчилик, дурадгорлик
каби касбларда пармани айлантириш учун
хизмат қиладиган камалак асбоб. *Унинг
[қадоқчининг] аъзойи бадани қақшаб, камонча
тутгани мадори қолмади. Яна битта қадоқ
билан битадиган ликонча чала қолди.* А. Қаҳ-
ҳор, Томошабоғ.

КАМОНЧИ 1 Ёй, камон ясовчи уста.

2 Камон отувчи. *От устида Омонёр Ка-
мончини кўради, Қалласини танадан Бориб
жудо қилади.* «Ойсулув».

3 Гижжакчи, скрипкачи. *Ёш созанданинг
жажжи кўллари ҳаракатидан пайдо бўлган
оҳанрабо куй уста камончи санъаткорнинг
қалбини сеҳрлаб қўйди.* Газетадан.

КАМПАНИЯ [фр. campagne — (ҳарбий)
сафар < итал. campagna — жанг майдони] 1

Муҳим ижтимоий, сиёсий ёки хўжалик аҳамиятига эга бўлган бирор вазифани ба-жариш учун маълум бир даврда сафарбарлик йўли билан ўтказиладиган ишлар, кўриладиган тадбир-чоралар тизими. *Сайлов кампанияси. Кўзилаштиш кампанияси. Кўчат экиш кампанияси. — Йиғим-терим — деҳқончиликда энг масъулиятли, ҳал қилувчи кампания.* Газетадан.

2 *ҳарб.* Маълум вақт ўтказилган ва муайян стратегик мақсадни кўзда тутган ҳарбий ҳаракатлар, уруш-жанглар мажмуи.

КАМПАНИЯБОЗЛИК *салб.* Ҳар қандай, ҳатто арзимас, иккинчи даражали ишлар учун бутун кучни сафарбар қилиш; режасиз, тартибсиз, ноизчил иш олиб бориш. *Баъзи ташкилотлар оммавий-ташкилий ишларни кампаниябозликка айлантириб юбораётганликларини эътироф қилиш керак.* Газетадан.

КАМПАНИЯЧИЛИК *айн. кампаниябозлик.* Ишимизда кампаниячилик ҳоллари учраб туради. Газетадан.

КАМПИР [ф. *کمپير* — жуда ҳам қари эркак ёки аёл] 1 Ёши улғайган, кекса, қари хотин. *Кичик, хароб, фақир бир уй, кампир ва ёшироқ бир хотин жўхори тозалар эдилар.* Ойбек, Нур қидириб. У [Анзираг хола] олтишларга бориб қолган, нимжон.. бир кампир эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Элмурод:] ..Юртингизда кимларингиз бор, Фани ака? -*Биттагина кампир онам бор.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Шундай ёшли хотин (аёл)ларнинг исмига қўшиб айтилади. *Ўзбек ойимнинг қутидор, Офтоб ойим ва Ойша кампирга атаб тиктирган саруполари ҳам битди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Ёши улғайган кишининг (ёши улғайган) хотини ва унга мурожаат шакли. [Шокир ота:] *Кампиримга йўлдош, етим гўдакларимга бош бўлади бу қизим..* Ойбек, Танланган асарлар. *Қўй, ҳазил қилма, кампир, Ҳамиша ростин гапир.* Ю. Ҳамдам.

КАМПИРАК [р. камфорка < голл. *camfoor* — манқал, кўра; гуриллатиб ёқиш учун самоварга кийдириладиган мослама] Чойнак қўйиб, чойни дам едириш ёки иситиш (иссиқ тутиш) учун самовар ўтхонаси устига ўрнатиладиган мослама. [Матлуба] *Дам есин, деб чойнакни кампирак устига қўйди.* Н. Назаров. Замон. *Кампирани уйна-*

тиб қайнаб турган катта самовар кайнаса хомушгина ерга кўз тикиб Асқаз турарди. Н. Назаров, Замон.

КАМПИРАГИНИ УЧИРМОҚ *Жуда кўрқитмоқ, чўчитмоқ. -Э, тақсир, кўзга кўланкаси азроил дегандек, одамни кампирани учириб юбордингиз, — дедимий кўрқувдан бутунлай аригандек.* А. тор, Опа-сингиллар.

КАМПИРДАҲАН Оғзи ва ияги кўзларни кўришига ўхшаган. *Эшикдан тишишиб, лаблари ичига кириб кетган, кампирдаҳан, зағмакўз бир чол кириб таъзим.* М. Осим, Ўтрор.

КАМПИРЛИК Қариллик (хотин ва эркакга нисбатан). *Кампирлик даври.*

КАМПИРЧОПОН Танаси ва уруғ-заҳарли кўп йиллик ўт. *Самарқанд ва атрофларида кўп ўсадиган кампирчопоннинг қай даражада заҳарли экани билмайди дейсиз!* Ш. Гуломов, Ёрқин йўл. *Қишлоқ жойларда донли экинлар билан ўсадиган айрим ўсимликларда (кампир кўкмараз, эшакмия ва б.) заҳарли атраклар мавжуд.* С. Акрамов, Гиёҳ кимёси

КАМСИТМОҚ 1 Кадр-қийматини таъсир қилмоқ; паст, арзимас, айблани кўрсатмоқ, ерга урмоқ. *Бировни иккинчи одам олдида ҳар хил мазах гаплар билан ситиш унинг [Араббойнинг] энг яхши одатларидан эди.* П. Турсун, Ўқит [Юсуфбек ҳожи:] *Мендан сўрасанг, Лондаги на қудамиз ва на келинимиз бир важ билан камсита олмаймиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Камайтирмоқ, бузмоқ. *Бу ўзгар унинг [Кумушинг] хусини, латофати зарра ҳам камситмади, балки ўн қайтаган эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар

3 Ҳуқуқини чекламоқ, тенг ҳуқуқдан маҳрум қилмоқ.

КАМСОҚОЛ Соқоли кам, сийрак. *Кир ота] Эти суякка ёпишган, чувак пешонаси чуқур чизиқлар — бурушиқланган куюқ қопланган камсоқол кекса эди.* А. Қодирий, Танланган асарлар.

КАМСУВ 1 Суви оз, суви кам, суи майган. *Камсув ер. Камсув дарё.*

2 Шираси оз, шираси қочган. *Камсув Мева ёмон сақланса, камсув бўлиб қола.*

КАМСУВЛИК Суви кам ҳолат, камлик; шираси озлик. *Ернинг камсув Дарёнинг камсувлиги. Меванинг камсу-*

КАМСУТ Сути кам, сутни кам беради. *Отам сигирнинг серсут ёки камсутлимаърашидан билар эди.. ишонинг. А. Қаҳ-Асарлар. ..қайнанангизнинг феълани бил-ку. Эмизганингизни эшитиб, юмма та-беради. -Нега? Нима қилипти? Кўкра-камсут бўлганида, бошқа гап эди. Р. вий, Ҳазрати инсон.*

КАМСУХАН [кам + ф. سخن — сўз, гап] камгап. Камсухан йигит. ■ Камтар ва сухан гўзал Искандаро қулоқ солиб, жид-га оғир ўтирарди. Ойбек. Нур қидириб. *қирқни қоралаган бўлса-да, қариядай ўйчан, камсухан оғасининг сўзларига кулоғини тикади. С. Сиёев, Ёруғлик.*

КАМСУХАНЛИК Кам гапириш, кам гапириш хусусияти. Унинг камсуханлиги ҳам маълум. ■ -Менда нима бор дейсиз? Эди камсуханлик билан тегирмончи, — эликкига ўхшаш борди-келди. А. Қоди-Ўтган кунлар.

КАМСУҚУМ Ўзини камтар, хокисор билган; тортинчоқ табиатли. *Насиба қан-сергап ва сермулозамат бўлса, Маҳбу-унчаллик камгап ва камсуқум эди. О. ов, Тилла узук. Ёнма-ён пахта тераё-у ёқ-бу ёқдан гапиришганларида, қиз ҳақиқатан ҳам тортинчоқ, камсуқум эканини сизди. П. Қодиров, Уч илди.*

КАМСУҚУМЛИК Камсуқум шахсга хос хусусият, ўзини камтар, хокисор туттишлик; қанлик, гердайиш олати йўқлик. *Нор-медовнинг камсуқумлик хусусияти уни оладаги одамлардан бир неча поғона га кўрсатиб турарди. Д. Нурий, Осмон-ни. Одобини айтмайсизми? Бай-бай, бу-камсуқумлиги, донолиги.. С. Кароматов, Карон.*

КАМТАР [ф. كمتر — озроқ, камроқ; сий-роқ] Мақтанишни истамайдиган, ўзи-роқчалардан паст оладиган, мағрурлан-диган. *Камтар одам. Камтарга — камол, манга — завол. Мақол. ■ Ҳақиқатда у ид Маҳмуд] жуда камтар бўлиб, савод-оддий одамлар билан улфатчилик қила-ди. Айний, Эсдалиқлар. Камтар бўлинг, сур бўлманг, кеккайманг, Бир кун хижо-ман сиз қилманг аттанг. Ҳабибий.*

КАМТАРИН Жуда камтар ва итоаткор. *прош] Дарвешнамо, камтарин, хаёлчан эди. Ойбек, Навоий. Сенга мен кам-тин фарзанд эрурман. Жигарбанду яқин*

пайванд эрурман. Ҳабибий. Қабулга келган қиз ўзини камтарин тутарди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Каминан камтарин эск. Ўта камтаринлик юзасидан ўзаро мулоқотда, мактубларда «мен» олмоши ўрнида ишлатилалдиган ибора.

КАМТАРИНЛИК Камтарга хос хусусият, ўзини юқори, гурурли тутмаслик. *Ки-шининг камтаринлиги. Камтаринлик билан муомала қилмоқ. ■ Камтаринлик ва иш-чанлик унинг асосий хислатидек бўлиб қол-ди. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.*

КАМТАРЛИК Камтарга хос хусусият, фазилат. *Камтарлик — инсон ўзлигини би-лишни, ўзгаларни ҳурмат қилишни, одамий-ликни: самимийлик, беғуборлик, меҳрибонлик, раҳм-шафқатчилик.. каби нодир фазилатлар-ни ўзида мужассам этади. Газетадан.*

КАМТАРОНА рвш. кт. Камтарлик билан, камтарлик қилиб, мақтанмасдан, мағ-рурланмасдан. *Муҳаммад Жамол кучли, са-мимий олқишларга камтарона таъзим этиб, жойига ўтиргач, Шариф Сулаймон ўз кут-қини бошлаб юборди. Ойбек, Нур қидириб. Ҳазал поёнига етди. Табибий камтарона ку-лумсиради. С. Сиёев, Аваз.*

КАМТАШВИШ Ташвиши кўп бўлма-ган. *Камташвиш иш. ■ Улар ҳамма вақт икков ёлғиз яшаб, оҳиста, шов-шувсиз, кам-ташвиш ҳаётга ўрганиб қолган эдилар. А. Мухтор, Чинор.*

КАМТИК Тешик-ёриқ, оралиқ, очиқ жой. *Оппоқ телпак кийган қўша қоялар кам-тигидан мўралаб келаётган қуёш бўлса, тоғ-лар тепасига ялов қадаб, бутун ҳароратини чўлга бахшида этади. С. Қодиров, Бўзачи бойлиги.*

КАМТУЗ Тузи меъёрдан паст; зид. *шўр. Нон берч, камтуз, бунинг устига хашак ва кул аралашган. С. Кароматов, Олтин кум. Овқатга туззи ҳам тусмоллаб соламан. Шўр ёки камтуз бўлган бўлса, гина қилмайсиз-лар.. С. Нуров, Нарвон.*

КАМФАРА, камфора [лот. camphora < а. كافور] Ўткир ҳидли, рангсиз кристалл молда (тиббийёт ва техникада фойдалани-лади). *..камфара тери остига инъекция қили-нади. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.*

КАМФАРОСАТ Фаросати кам, етарли фаросатга эга бўлмаган. *..баъзи камфаросат ёшлар ҳаётга, уларнинг ўзларини ҳам безайди-*

ган одамийлик шартларига эътибор қилмайдилар.. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

КАМФАҲМ Фаҳми кам, тезда тушунмайдиган, англаб олиши қийин; фаросатсиз. *Бир камфаҳм, ўзинг аҳмоқ боласан, Шу эсингман ахир бир кун ўласан.* «Муродхон».

КАМХАРАЖАТ Харажати кам бўладиган; харажатни кўп талаб қилмайдиган; камчиқим. [Фотиманинг амакиси] *Топиш-тутиши ўлчоғлик бўлганидан, камхаражат етим қизга уйланиб кўя қолиш фикрида экан.* П. Турсун, Ўқитувчи.

КАМХАРЖ Харж қилиш имконияти кам, чекланган. У [Аброр] ўзининг камхаржлигини Чиннихондан яширмас, уни қиммат томошаларга олиб тушаман, деб чиранмас эди. П. Қодиров, Қалбадаги куёш. *...ҳозир камхаржроқ бўлиб турибман.. бир нима обормасам, ишдан ҳайдайдиди-да!* А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш.

КАМХАСТАК Паст бўйли, кенг шохшаббали, манзарали ёввойи дарахт. *Ўзбекистоннинг табиий ўсимликлари орасида камхастак номли мевали дарахт кўп учрайди.* М. Тўйчиев, Табиатшунос. *Камхастак тоғ ёнбағирларининг фитомелиорациясида (ўсимликлар сифатини яхшилашда) ҳам иш берадиган қимматбаҳо дарахтдир.* «Фан ва турмуш».

КАМЧИЛ Кам топиладиган, эҳтиёж, талабга нисбатан кам. *Камчил мол. Сув камчил. Ишчи кучи камчил.* ■ *Маҳаллий санат министрлигига қарашли цехлар очилиб, унда камчил ширинликлар тайёрлана бошлаган эди.* М. Парпихўжаев, Ширасиз ширинликлар. *Юсуфов бугун бу сойдаги кўтонга боради, эрта у сойдаги отарга. Ем-хашак камчил.* М. Ҳазраткулов, Журъат.

КАМЧИЛИК 1 Меъерийликни, меъёрни бузувчи белги, нарса; нуқсон. *Жисмоний камчилик. Ишдаги камчиликлар.* ■ *Ёрмат Йўлчининг ишдан камчилик топиб, ўз маҳоратини унга кўрсатиш умидида, бир муддат кузатиб турди. Лекин унинг тажрибали кўзи Йўлчининг ишида ҳеч қандай камчилик кўролмади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Тавба, одам яқин кишисидаги камчиликларни кўрмас эканми, деб кўйдим.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё. *Катта иш бажараётган одам майда-чуйда камчиликларга йўл қўйиши табиий.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Бирон ишдан ортиқча қувониб гурурланиш ҳам, ҳад-*

дан зиёд хафа бўлиб кетиш ҳам камчилиридир. «Мулоқот».

2 с. т. *Етишмовчилик, камлик, кам-қўш* *У камчилик кўрмасдан ўсди. Оиласининг ея ичардан, кийим-кечакдан камчилиги йўқ э* *Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. Бирон нимадан камчилигинг бўлса, айтгин.* Мирмуҳсин, Уми

3 Кам одам, кам одам иштирокида; очилик. *Камчилик овоз билан қабул қилин* *Камчилик кўпчиликка бўйсунди.*

КАМЧИЛИКСИЗ Камчилиги йўқ, тўл тўқис, бекам-қўст. *Камчиликсиз иш.* *Ўзбек ойим аралашган тўйли хотинларни кўнгишларидаги орзу-ҳаваслари ҳам эрла томонидан камчиликсиз бажарилар.. эди.* Қодирий, Ўтган кунлар.

КАМЧИЛЛИК Камчил ҳолат; етишмалик. *Сув камчилиги. Молнинг камчилиги*

КАМЧИҚИМ Чиқими, харажати кам сарф-харажатни кам талаб қиладиган; кам харажат. *Камчиқим иш.* ■ *Кетавериши Ҳожи бобога ҳам маъқул тушади. У камчиқ, одамларни ёқтиради.* Ф. Гулом, Шум бола.

КАМШИК 1 Чети, лаби учган, синга ўйиқ бўлиб қолган. *Камшир камшик пиёла дамба-дам чой ичарди.* Ш. Гуломов, Бочи [Мадамин] *Деворнинг камшик еридан кўча ошиб тушгач, отини тўхтатиб, қўлига митигини олди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 *айн. кемшик. Асрор тирриқ камшик оғзи ни ишайтирганча, таёғига суяниб турганми.* «Ёшлик».

КАМҚАТНОВ 1 Одам, улов ва транспорт воситалари кам юрадиган. *Шаҳарни камқатнов кўчалари.* ■ *Чилонзор йўли, қилоқ марказига ва далага чап бўлганидан камқатнов.* Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

2 Кам қатнайдиغان, кам борадиган ё келадиган. *Турмуш қурганимдан кейин-жуда ҳам камқатнов бўлиб қолди.* Ҳ. Умабеков, Юлдузлар.

КАМҚОН Қони камайган, қони қонган; оқарган, рангпар. *Камқон бола.*

КАМҚОНЛИК 1 Қони кам ҳолат. *Болининг камқонлиги.*

2 *тиб. Қонда қизил қон таначаларини ва улардаги гемоглобин миқдорининг ё умумий қон массасининг камайиши бил кечадиган касаллик; анемия. Қизил қон т. началарининг сони ва унда бўлган гемоглоб моддаси камайганда, ҳарсиллаш пайдо бўлди.* Бу каби касалликка камқонлик касал.

дейлади. Н. Исмоилов, Касалларни пар-
риш қилиш.

КАМҚУВВАТ Куч-қуввати меъёрдан
м, қуввати оз. *Камқувват одам. Камқув-
ват хўжалик.* ■ *Бола жуда ёш ёки камқув-
ват бўлса, уни соғиб олинган кўкрак сути
дан овқатлантириш лозим.* А. Ҳобилов,
Кўйтал.

КАМҲАФСАЛА Бирор ишга астойдил
ёки эшиб ҳаракат қилмайдиган; ҳафсаласи
кам. *Камҳафсала одам.* ■ *Заиф кадрлар
ва камҳафсала кишилар. Камҳафсала,
булиятни сезмайдиган шахслар ўрнини
орак, серҳаракат, ғамхўр кишилар олди.*
Тўйчиев, Қўшоқлар ичида бўшоқлар.

КАМҲАФСАЛАЛИК Ҳафсала, иштиёқ
дан ёндашмаслик, ҳафсаласи етарли
элик. *Эринчоқлик, камҳафсалалик билан
ва сурилган ишга қор ёғади.* «Муштум».
*Найтида камҳафсалалик қилиб юлинмай-
ан ғўзапоялар ҳам қор остидан, гўё қор-
тўйин эгмагандай, кеккайиб кекирдак
анлар.* Ҳ. Шамс, Душман.

КАМҲОСИЛ Оз ҳосил берадиган, ҳосил-
кам. *Камҳосил экин.* ■ *Беда, маккажў-
ти каби озқабон экинларга авваламбор
камҳосил, шўр тупроқ ерлар ажратилган.* Ф.
Идров, Ваъдабозлик ва мурасасизлик.

КАНА [ф. كنه — бит, кана] Ҳайвон ёки
инсон танасига ёпишиб, қонини сўриб ҳаёт
сирувчи паразит жонивор. *Сутчи ота тар-
ва кўришлари билан силаб-сийтаб, у ёқ-бу-
дан 3—4 кана олиб ташладилар.* А. Мираҳ-
мов, Кулган чечаклар. «Мол безгаги»ни
тарқатади. С. Анорбоев, Оқсой.

КАНАКУНЖУТ [ф. كنه کونجد — канага
баламдан кунжут] Уруғидан мой олинади.
Баланд бўйли, бир ёки кўп йиллик
аслик ва унинг кулранг, ялтироқ уруғи
қобат ва техникада кенг қўлланади). *Кун-
жук ва канакунжутни экиш кенг йўлга
қилади.* Газетадан.

КАНАЛ [лот. canalis — қувур, нов; сув
канали] 1 Дарё, қўл ёки денгизлар ўртасида
ва қатновини ўрнатиш, шунингдек, экин
зонларини сув билан таъминлаш ва
оқсиз сувларни йиғиб, оқизиб юбориш
мажсуус қазилган сув йўли. *Катта Фар-
ғона канали.* ■ *Майли, мана бу канал бит-
та ер очилса, пахта ҳам кўпаяди. Ушан-
лиқнинг егани олдида, емагани кетида
қолади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқ-
ли. *Фарғона деҳқонлари канал қазиб, Но-*

*риндан қўлга сув олиб чиқиш учун астойдил
бел боғладилар.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Бирор нарса ичидаги тор, чўзиқ бўш-
лиқ жой; қувур. *Замбарак стволи канали.*

3 махс. Алоқа, коммуникация йўли; ҳар
қандай ахборотни электр сигналлар ёрда-
мида етказиб беришни таъминловчи тех-
ник қурилмалар мажмуи. *Электр алоқа ка-
нали. Телевизион канал.*

4 кўчма Бирор нарсага эришиш, ети-
шиш йўли, воситаси. *Дипломатик канал
орқали иш олиб бормоқ.*

КАНАЛИЗАЦИЯ [< лот. canalis] Ахлат-
ларни, ифлос ва ёғин сувларини, чиқин-
диларни аҳоли яшайдиган жойлардан ёки
саноат корхоналари ҳудудидан оқизиб чи-
қариб ташлаш учун ер тагидан ўтказилган
қувурлар, санитария-техника иншоотлари
тизими. *Шаҳар канализацияси. Канализация
ишлари* ■ *Бинолар битган-у, аммо канали-
зация ўтказилмаганлиги туфайли, фойдала-
нишга топширилмай ётибди.* Ҳ. Тожибоев,
Пиш-пиш ухлайверинг.

КАНАЛЧИ с. т. Канал қурилишида иш-
ловчи; канал қазувчи. *Каналчилар, таниш
колхозчилар Жумақул отани кулиб қарши
олдилар.* Ш. Сулаймон, Ота ўғил.

КАНАРЕЙКА [исп. Canary — Канар
ороллари номидан] Чумчуқсимонлар тур-
кумига мансуб, ёввойи ҳолда яшайдиган ва
сайроқилиги учун хонадонларда қафасда
ҳам боқиладиган қушча. *Маълумки, канарей-
каларнинг фақат нари сайрайди, холос.* «Фан
ва турмуш».

КАНАТ [р. «канат» < юн. kannata — ар-
қон] Пўлат сим, каноп толаси, синтетик
ип ва ш. к. дан эшиб (тўқиб, ўриб) тайёр-
ланган эгилувчан узун буюм; йўғон арқон.
Пўлат канат. Канат(ли) йўл.

КАНАХОНА 1 Кана босган жой, кана-
си кўп хона.

2 тар. Ичида канаси кўп зиндон, қамоқ-
хона. *Амирнинг дори бор, минори бор, ноғо-
рахонаси бор, бу зиндондан бошқа яна «обхо-
на», «канахона» номли дўзахлари бор.* С. Ай-
ний, Дохунда.

КАНВА [фр. canevas] Каштадўзликда
тўрлари кашта асоси бўлиб хизмат қилади-
ган, крахмал(оҳор)ланган ёки елим суртил-
ган сийрак тўрли оқ мато.

КАНДА [ф. كنده — суғуриб, узиб, ке-
сиб ташланган]: **канда қилмоқ** Доим қила-

лиган машгулот, иш-ҳаракат ёки одатни бажармай қўймоқ, тарк этмоқ. *Муаллимнинг кўрганда, Саломинг қилма канда. Қ. Муҳаммадий. [Муҳаррам:] Хатни бўлса.. ака-сингилларча самимият билан канда қилмадим. Шухрат, Шинелли йиллар. У [Тўраҳон] ўз эътиқоди билан диний одам бўлиб, намозни ҳам канда қилмасди, рўзани ҳам. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.*

КАНДАКОР [ф. كنده – ўйилган, кавланган + كار – иш] Металлга ўйиб, чизиб нақш ишловчи уста, ҳунарманд.

КАНДАКОРИ Кандакорлик усулида нақш солиб безатилган нарса ёки идиш. *Кандакори лаган. Кандакори офтоба.*

КАНДАКОРЛИК Ўймакорликнинг металл буюмларни ўйиб, чизиб ёки муайян андоза асосида уларга нақш, тасвир ишлаш соҳаси; амалий санъат тури. *Кандакорлик марказлари.*

КАНДИДАТ [лот. candidatus – оқ кийим кийган; мансабталаб] қ. номзод.

КАНДИДАТЛИК қ. номзодлик.

КАНДИДАТУРА қ. номзод.

КАНДИК I Ўйилиш, емирилиш ва б. сабаб билан ҳосил бўлган алоҳида жой. *Ниҳоят, қизлар дам олиб ўтирган қоянинг ўнг томонида, элик қадам чамаси пастроқда, учтўрт киши сиғадиган, лекин ҳор ёки тузукроқ бир пана жойга ўхшамаган кандикка дуч келдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 Дон-дун ва ш. к нарсаларни сақлаш учун хосланган, мосланган жой. «Тортиқ» келиши гўё бўм-бўш хонадонимизнинг кемтигини тўлатган, гўё кандиклар қоп-қоп ун, гуруч, меваларга тўлгандай кўринар, шу билан бирга, бағримиз ҳам бутлангандай эди. Ў. Ҳакимали, Навбаҳор.

КАНДИЛ Олманинг кечпишар бир нави ва унинг узунчоқ шакли, серсув меваси. *Тоғаси иккита розмарин, битта кандил, яна битта Наманган олмаси берди. М. Исмоилий, Бизнинг роман. Бизда олмаларнинг юз беш тури бор: розмарин.. жонноқи, кандил.. Ф. Ғулом.*

КАНДИР, кендир Ёввойи ҳолда ўсадиган, толаси тўқимачиликда хомашё сифатида ишлатиладиган кўп йиллик ўсимлик ва унинг толаси. *Кандир айтир: мен жуганда, Сувсизликдан қолдим чўлда. «Дали дарё». Ҳовли юзида бир талай увада латта ва кандир-каноп билан танғиб ташланган шалоқ чарх.. чувалиб кетган калавалар ётар эди. А.*

Мухтор, Опа-сингиллар. *Хаёлан йиғи ортга ҳатлаб, ҳилпиллаган кандил кийган бола ҳолида кўрди ўзини. Н. Нолов, Бекатдаги оқ уйча.*

КАНИЗ [ф. كنيز – чўри; хизматчи хотин] **1** Тутқун аёл; чўри. *[Афанди менга бирмунча ходим, каниз, мамал жомлари берасиз. «Латифалар».*

2 Хон, амир ва бошқа ҳукмдор роидаги хизматчи аёл. *Шоир ҳар канизлардан бири билан алоқа боғлаб А. Қодирий, Мехробдан чаён. Унингдан кийилган оқ атлас кўйлагининг шунчалик узунки, икки каниз иккидан кўтариб келяпти. П. Қодиров. 1 ли тунлар.*

КАНИЗАК [ф. كنيزك – ёш чўри оқсоч] Ёш каниз. *[Мажиддиннинг] 1 маликани, бутун канизаклари билан.. ў чорлайди. Ойбек, Навоий. .. Чиройи қдан қирқ канизак қилиб берди.. «Бўтак*

КАНИКУЛ [лот. caniculates dies – нинг энг иссиқ кунлари < canicula – июль ойи охирида кўринадиган С юлдузининг номи] қ. таътил. *Шундай бизни соғинтирган баҳор каникули ке. Назир, Чўл ҳавоси.*

КАНИСТР(А) [ингл. canister – 1 идишча, қутича] Ҳаво киритмайдиган қоқли бак (турли хил суюқликлар, бензин солиш учун ишлатилади). *Би машинасига тўртта канистрда бензин Газетадан.*

КАНИФОЛЬ [юн. Кичик Оси қадимги Колофон (Kolophon) шаҳр мидан] Игнабаргли дарахтлар шира олинадиган, сарғиш-қизил ёки тўқ шишасимон мўрт модда (саноатда лаш, изоляция қилиш ашёси сифатида шунингдек, камончага суртиш учун ишлатилади).

КАННА I [юн. kappa – қамиш] қ. шо.

КАННА II [< африка тилларидан] рикада яшайдиган, антилопалар гурмансуб жуфт туёқли сутэмизувчи ҳайвон.

КАННИБАЛИЗМ [фр. cannibalisme исп. Canibal – одамхўр] **1** Одам гўш одам ейишдан иборат, энг қадимги, 1 доий одамларга хос ҳодиса.

2 биол. Ҳайвонот дунёсида: муайян га мансуб ҳайвонларнинг бир-бирини ҳодисаси.

КАНОН [юн. canon — қоида, йўл-йўриқ] йўналиш, таълимотдаги қонун-қоидага тўғрисида тусини олган, умум томондан қабул қилинган нарса (бадий адабият ва ш. к. да).

КАНОП [р. кенаф < лот. cannabis — зинабон] 1 Поясидан тола олинадиган, эластик баланд ўтсимон ўсимлик; унинг қаноп экилган майдон. *Каноп фабрикаси ип. Каноп арқон.*

2 Толадан эшилган ип. *Қоп оғзини қаноп билан боғламоқ. Қоп-қанорни каноп қилдилар.* ■ *Канопнинг бир учи қаноп, иккинчи учи қамишларга боғланганга ҳамма вақт қатта балиқлар қилди.* К. Шарипов, Хоразм.

КАНОП Каноп экилган майдон. *Бир канопзор, иккинчи томони гўзалар турган йўлдан борарди.* Ф. Усмоқалби.

КАНОП (А) [ф. كَنار — كَناره — қирғоқ, қирғоқ, чет. *Бир дафъа саргардон қилди, Ясси қир бағрида сен бўлдинг отемир. Бу ерларда аждодлари яшаётганини билдириб ўсган Найманча ҳам чўл қилди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. **КАНОП** 3 *Тог ёнбағри, этаги. Уч қиз ҳам мўл юриб, неча шаҳар, дарё, қилиб, ниҳоят, бир тоғнинг канора-борибдилар.* «Эртақлар».

КАНОП 4 [ингл. canoe < исп. canoa — Шимолий Америка индейслари томонидан дарахт танасини ўйиб ишлаган каноэ қайиғи.

5 *Бир тиззада туриб олиб, эркин каноэга эшкак билан бошқарилади.* Спорт қайиғи.

КАНОЭ Каноэ спорти билан шугулланган шахс.

КАНТАТА [итал. cantata < лот. cantare — қантаре] Хор, яккахонлар (солистлар) билан биргача учун ёзилган тантанали мусиқа асарларида республика композиторлари томонидан балетлар, кантата ва симфониялар, яратмоқдалар. Газетадан.

КАНОП (Ф) [фр. canot — даҳа, мавзу] 1 Каноп, Бельгия ва б. баъзи мамлакатларда мурий-хулудий бирлик.

2 **КАНОП** 3 *Кантчилик тарафдори, Кантчилик тарафдори.*

4 **КАНОП** 4 *Немис файласуфи Иммануил Кант ва унинг издошлари томонидан ёзилган идеалистик фалсафий оқим.*

КАНЦЕЛЯРИЯ [лот. cancellaria] қ. де-канцелярия.

КАНЦЕРОГЕН [лот. cancer — қисқич-бақа, саратон + genesis — келиб чиқиш, пайдо бўлиш]: **канцероген модда** Маълум шароитларда организмда рак ва б. ёмон сифатли, ҳаёт учун хатарли ўсмалар ҳосил қилувчи модда.

КАНЦЛЕР [нем. Kanzler < лот. cancellaria] Баъзи мамлакатларда олий давлат лавозими ва шу лавозимдаги амалдор.

Федерал канцлер Германия Федератив Республикаси ва Австрияда: давлат бошлиғи.

КАОЛИН [Хитойдаги жой номи] Чинни, қоғоз ишлаб чиқариш ва б. саноат тармоқларида ишлатиладиган, ўтга чидамли, чўзилувчан оқ лой. *Йил давомида Ангрен конида кўмир қазииш вақтида 5 миллион тонна каолин ажратиб олинади. Каолинлар ҳозир ўнга яқин соҳада ишлатиладиган муҳим хомашёдир.* Газетадан.

КАП [а. كَف — панжа, кафт]: **кап отмоқ** Кафтга солиб (ёки қоғозда) оғизга солмоқ. *Қози домла кафтига уқалаган анор доналарини кап отиб:* -Э, не ваҳждин йўқлағувчи бўлмасун? — деди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. -*Бизга ичиладиган ё кап отиладиган дори тўғри келмайди.* — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

КАПА Вақтинча яшаш учун дарахт шохлари ва йирик ўт-ўланлар билан ўраб қуриладиган хона, ёзлик уй; чайла. *Ҳамма ўзига қамишдан қапа қилиб олган.* С. Аҳмад, Одамнинг изи. *Баҳор ва ёз кунлари қапада кун ўтказиш мумкин-а, аммо қаҳратон қишда, айниқса кечалари, сира чидаб туриб бўлмасди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

КАПАКИ I I Пойабзалнинг тагчарми.

2 Эскирган, тешилган тагчарм устидан қопланадиган чарм, резина ва ш. к. *Чарм қапаки. Резина қапаки.* ■ *Унинг [Омонтойнинг] қапаки солинавериби, тагчарми қалинлашиб кетган этигининг қўнжлари букланиб, чанг йиғилиб қолган.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

КАПАКИ II [а. + ф. كَفَكِي — кафтга оид, кафт билан]: **қапаки (қилиб) отмоқ** Кафтга солиб, оғзига отмоқ (нос, толқон ва ш. к. ҳақида).

КАПАЛАК Икки жуфт оқ, кулранг ёки ранг-баранг қанотли нозик ҳашарот. *Капалак гулни соғинар, булбул — куйни.* Мақол.

■ Райҳонлар қад кўтариб, ҳид сочди, бирин-кетин очилган ранг-баранг гуллар устида капалаклар қанот қоқа бошлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Капалаги учмоқ ҳазил 1) жуда қўрқиб кетмоқ. *Эртасига от оғриб қолса бўладими! Капалагим учиб кетди.* Ойбек, Кутлуг қон; 2) аччиқланмоқ, ғазабланмоқ. *Эркалиги ҳам майлига-я, буйруқни ёмон кўришади, сал ганга капалаклари учади.* Ойдин, Юрагида ўти бор.

КАПГИР [ф. کفگیر – кафтда тутувчи, ушловчи] 1 Қуюқ овқатларни кавлаш ва сузиш учун ишлатиладиган, тешик-тешик япалоқ кафтли рўзгор буюми. *Йигиталининг ошхонасида.. капгирдан тортиб човлигача бор.* Д. Нурий, Осмон устуни.

2 с. т. Соат маятниги. *Узун сариқ капгирини бир мақомда тебратиб чиқиллаётган катта девор соат узиб-узиб данғиллай бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

КАПЕЛЛА [лот. capella – кичик бутхона, ибодатхона] 1 Черков хонадалари хори; кейинчалик вокал-чолғу мусиқа жамоаси. *Ўзбекистон телерадиоси хор капелласи.*

2 Баъзи махсус таркибли оркестр (ансамбл)ларнинг номи. *Ҳарбий капелла. Жаз капелласи.*

3 Католик ва англикан динида айрим зодагонларнинг оилавий ибодати учун мўлжалланган, ибодатхоналар ёнида, сарой ва қасрларда жойлашган кичик бутхона.

КАПЕЛЬМЕЙСТЕР [нем. Kapellmeister – капелла (хор) раҳбари, устаси] Театрдаги ёки ҳарбий симфоник оркестр дирижёри.

КАПИЛЛЯР [лот. capillaris – соч толасидек ингичка, қилдек] махс. 1 Тешиги жуда тор, ингичка найча. *Орбитада эса капиллярлар, кутилмаганда, расмана насослар сингари, сувни тортиб чиқара бошлади.* «Фан ва турмуш».

2 (кўпл. шаклида) Микроскопда кўринадиган энг майда қон томирлари; қил томирлар. *Капиллярлар жуда майда томирлар бўлиб, майда артерияларни кичикроқ веналар билан туташтирувчи тармоқлар ҳосил қилади.* «Одам анатомияси ва физиологияси».

КАПИТАЛ I [нем. Kapital < лот. capitalis – бош, асосий] 1 иқт. Ўзини ўзи кўпайтириш учун фойдаланиладиган, ўз эгасига фойда, даромад келтирадиган бойлик (қимматли қозғозлар, пул маблағлари, моддий

мол-мулк ва ш. к.). *Саноат капитали. До капитали. Капитал бозори.*

2 с. т. Катта маблағ, кўп пул, бойлик капиталнинг маълум шахслар қўлида тўпла.

3 кўчма (аниқловчи сўз билан) К дир катта бойлик, қадрият ҳисобла муҳим аҳамиятга эга бўлган, аҳамиятлик нарса. *Жамиятимизда инсон саломати бебаҳо капитал ҳисобланади.* Газета.

КАПИТАЛ II Асосли равишдаги дан бўладиган; катта; кўп меҳнат ва талаб қиладиган. *Капитал маблағлар. тал ва жорий таъмир.*

Капитал қурилиш Асосий ишлаб туриш ва ноишлаб чиқариш фондларини та ишлаб чиқаришни таъминловчи объектлар қурилишини ва мавжудла кенгайтириш, шунингдек, уларни реконструкция қилиш, техник жиҳатдан жиҳозлашни амалга оширувчи махсуслиш фаолияти.

КАПИТАЛИЗАЦИЯ [фр. capitalization – капиталга айланиш, айлантириш] 1 Кўшимча қийматни, фойдани капиталга айлантириш; кўшимча қийматнинг талга айланиши.

2 Капиталистик жамиятда мол-мулк (асосан акциялар ва ш. к. қимматли қиларнинг) қийматини ундан олинадига ромадга қараб белгилаш, ҳисоблаб чиқ

КАПИТАЛИЗМ [нем. Kapitalismus < capitalis – бош, асосий] Юқори ишлаб туриш даражаси, фуқаролик жамияти, риланган бозор иқтисодиётига ҳамда умулкчиликка асосланган ижтимоий туз

КАПИТАЛИСТ [нем. Kapitalist – тал эгаси] Капитал эгаси; ўз маблағни, баъзан ёлланма меҳнатни фойда учун ишлатадиган шахс.

КАПИТАЛИСТИК Капитализм иципларига асосланган, капитализмг бўлган. *Капиталистик ишлаб чиқарили. Капиталистик ишлаб чиқариш му батлари. Капиталистик ахлоқ. Капиталистик давлат.*

КАПИТАН [фр. capitaine < capitaneus – пешқадам, сардор] 1 Бирча мамлакатлар, жумладан, Ўзбеки қуроли кучлари, ички ишлар тизи катта лейтенантдан юқори, майордан чик офицерлик (зобитлик) унвони ё унвонга эга бўлган офицер (зобит).

2 Кема экипажига бошчилик қилувчи, бошлиғи.

3 Спорт ва шунга ўхшаш ўйинларда ўза-робақалашаётган жамоаларнинг сар-етакчиси.

4 **Ангорн кема капитани** Пахта териш аларини бошқарувчи механизатор.

САПИТУЛЯЦИЯ [лот. capitulare – мушартафлик билан келишиб олмоқ <лат. caput – қонун моддаси, боби] Куроллик қўрсатишни тўхтатиш ва душманга (ғолибга) у талаб қилган шартларни таслим бўлиш.

5 **КАПЛАМОҚ** с. т. Кафтлаб олмоқ. *Тол-каптаб ёмоқ.*

КАПЛОТ [фр. capote] Турли механизмларнинг маълум қисмларини чанг, нам-сувнинг сочин ва ш. к. дан сақлаш учун ишлатилган, очилиб-ёпиладиган темир қопқоқ, *капотни ёпиб, капотни ёпиб билан кабинага чиқди.* Ш. Тошмақ. Тонгдаги қўланка. *Машина мотори бир-капотлиб ўчди. Ваҳобжон шошиб тушиб, капотни очди.* С. Аҳмад. Тоғ афсонаси.

КАППА-КАППА: оғзини каппа-каппа Оғзини энтикиб-энтикиб, катта-катта-катта. *Иссиқ бугун чакана эмас. Шундай каппа-каппа ўтириб, худди сувдан чиққан ба-каппа оғзини каппа-каппа очаман.* Ой-каппа в. шабадалар. **Каппа-каппа ёмоқ** (ёки Каппалаб ёмоқ, отмоқ. *Том устида каппа-толқон, каппа-каппа есамми. Гар-каппан чак-чак оққан сувни шарбат де-каппа.* Ҳ. Ёқубов, Қиш завқи.

КАППАЛАБ Оғзини катта-катта очиб ва кўп-кўп солиб. *То ҳайҳайлаб боргу-каппалаб [сигир] бир туп гўзани кўсак-нўсаги каппа-каппалаб, жигилдонига урди-қўйди.* Ҳ. Каппалаб. *Бир туп гўза. Тер тўкиб бир жойда каппа-каппалаб, бели оғримаганинг каппа-каппалаб нон-каппалаб.* «Муштум».

КАППОН [а. قبان – тарозининг бир тури] Бозорига ўрнатилиб, оғир юклар тор-каппондан бир паллали катта тарози.

2 Шундай тарози ўрнатилган, усти очик-каппон қилинган дон, ғалла бозори. *Ҳам-каппоннинг ўнинчи-ўн биринчи кунни бир-каппонд килиши [Йўлчиға] каппондан бугдой-каппондирди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 **КАППОН** Чархипалак, каппон томонга, ким-каппондан бозори, хода бозорига шошади. М. Каппоний, Фарғона т. о.

КАПРИЧЧИО [итал. capriccio – инжиқ-лик; ноз] Эркин тарздаги, тузилишдаги, оҳанглари тўсатдан, ғалати ўзгарадиган чолғу мусиқа асари, мусиқий пьеса.

КАПРОН 1 Капролактан номли органик бирикмадан олинадиган сунъий тола-нинг бир тури. *Капрон толаси табиий ипак-ка қараганда 2,5 марта шишқ.* М. Обидова, Химия – турмушимиз беагаи.

2 Шу толадан тўқилган газлама; бу газ-ламадан тайёрланган қийим ва б. *Капрон кўйлак. Капрон пайпоқ.* ■. . капрон, крепде-шин, духобалар тўқиймиз, – дейишибди че-варлар. Ш. Фуломов, Ёркин йўллар. *Эшик очилиб, йўл-йўлакай қўлидаги капрон қўлақо-пини ечиб, ориқ доктор кириб келди.* Ҳ. Тўхта-боев, Сарик девни миниб.

КАПСАН [ф. كفسان – кимсанинг хирмо-нидан маъмур-амалдорлар оладиган ҳақ] 1 тар. Қишлоқ маъмурлари, руҳонийлари, шунингдек, қишлоққа хизмат қилувчиларга (мас., мироб, подачи, сартарош, тегирмон-чи ва ш. к. га) деҳқонлар томонидан махсу-лот, дон билан тўланадиган ҳақ. *Бек-ку бу, йигитлари билан келибди, яхшиликка бўлсин ишқилиб. Капсан олишга келгандир-да.* А. Суюн, Олис тонглар.

2 эск. Хирмон кўтарилганда камбағал-ларга бериладиган садақа-сийлов. *Эшак миниб чўлма-чўл капсан йиққан чол ҳозирги замон «Победа»сига тушиб юрипти.* И. Ра-ҳим, Оловқор. *Ўзи тўнғиздан тўқ, тагин сендан капсан олар эмиш, вой капсан еган тишинга..* А. Қодирий, Обид кетмон.

3 тар. Бозорда сотилган ғалладан олин-ган ҳақ. *Шокиржонни «сахий йигит» дейи-шади. Ўзи топган «капсан» ва «чўтал»-ларнинг қоқ ярмини бошлиқларга беради.* «Муштум».

КАПСАНЧИ тар. Капсан олувчи. *Кап-санчилар деганининг маъноси шуки, ҳосил-дан бойлар ерининг ҳақини, князь сувининг ҳақини олгандан кейин.. деҳқонга капсан қатори бир нарса қолар эди, холос.* А. Қаҳ-қор, Қўшчинор чироқлари. *Шокиржон Са-миғов кўринди дегунча, бозордагилар «ана, капсанчи келяпти», дейишади.* Муштум.

КАПСУЛА [лот. capsula – қутича, яшикча] 1 Ютиладиган суюқ ва кукунси-мон дориларнинг крахмал, желатин ёки қоғоз каби юпқа материалдан қилинган қобиғи, ғилофчаси. *Капсулага жойлашти-*

рилган бу дори худди ҳап дори сингари ютиб юборилади. «Фан ва турмуш».

2 анат. Турли ички аъзоларни ёки уларнинг айрим қисмларини ўраб олган парда. Капсулалар пиёла шаклида бўлиб, диаметри 0,25 мм дур. «Одам анатомияси ва физиологияси».

3 махс. Космик кеманинг ундан ажраладиган ва Ерга, бошқа бирор осмон жисмига ёки сувга қўниш учун мосланган бўлмаси.

КАПСЮЛЬ [фр. capsule < лат. capsula — кутича] Артиллерия снарядлари, патрон, граната ва ш. к. ларда урилиш, зарба натижасида алангаланиб, портлашни юзага келтирувчи портловчи моддаси бўлган юпқа металл ёки пластмасса қалпоқча. Граната капсули. Мина капсули. Снаряд капсули. ■ *Нормат танкка қариш гранатанинг капсулини юлиб, ирғитиш учун қўл чўзган эди, кимдир уни тўхтатди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КАПТ қ. кафт. Ҳасан суви ташланган шоввада ўзи ёлғиз ҳаёл суриб, бошини икки капти билан ушлаб ўтирган боғбонни кўрди. С. Абдулла, Танланган асарлар.

КАПТАР [ф. كپوتر] Ранг-баранг тусли ва турли катта-кичикликдаги хонаки ёки ёввойи қушларнинг умумий номи. Оқ каптар. Қўқ каптар. Чинни каптар. Гов каптар. ■ *Яна қандай денг, энг ўйинчи, серпарвоз каптарларимдан ажралдим.* А. Қодирий, Обид кетмон.

Тинчлик каптари Тинчлик тимсоли бўлмиш оқ каптар. Қудратимиз, шонимиз даракчилари, Тинчлигимиз тимсоли каптар ётибди. Ё. Мирзо, Ўғил меҳри.

КАПТАРБОЗ [ф. كپوترباز — каптар ўйновчи] Каптар ишқибози, каптар боқувчи. Бобоқул ота Қўзибойни тўхтатди: — Сен, болакай, қайтишида анави каптарбоз болани ҳам олдинга солиб келгин. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КАПТАРХОНА I Каптарлар турадиган ин, уй. Сўққабош маҳалла қоровули томига атайин каптархона қуриб, элик-олтмиштача каптар боқарди. Мирмуҳсин, Чиниқмиш.

2 с. т. кўчма Қирди-чиқди кўп бўладиган (ҳар ким кириб-чиқиб кетаверадиган) жой.

КАР [ф. كر — эшитмайдиган] Эшитиш қобилиятини йўқотган. эшитмайдиган ёки яхши эшитмайдиган. шунингдек, эшитган

сўзининг маъносини ажратиш да жуда пасайиб кетган; гаранг, карқу. менга нима бўпти, эшитмай қулоғим Ойдин, Ҳикоялар. Қулоғи оғир ёки б. кар кишилар учун «электрон қулоқ»ни риба нусхаси яратилди. «Фан ва тур

КАРАБИН [фр. carabine] Оғир. камайтириш ва ишлатишда қулайли қисқартирилган винтовка; қисқа ли ов миятиғи.

КАРАБИНЁР [фр. carabinier] I л аср ўрталаригача Фарбий Европа ва яда карабин билан қуролланган ва сган ўқчилар қисмига мансуб отли пиёда аскар.

2 Айрим мамлакатларда (Италия каби)да: жандарм.

КАРАВОТ [р. кровать < юн. grabt Тўрт оёқли, устига кўрпа-тўшак соли ладиган уй-рўзгор анжоми. Шербек ўртасидаги япасқи балхтут тагидаги вотаг ечинмасдан чалқанча ётди. С. боев, Оқсой. Унинг [Зебонинг] кар гирч-гирчидан онанинг уйқуси ўчиб Шўҳрат, Шинелли йиллар.

2 Устида кўпчилик бўлиб ўтириш зан ётиш) учун махсус ишланган, ёлари ҳовли, чойхона ва ш. к. жойларга ладиган махсус қурилма; сўри, кат. гилослар остига қўйилган, панжарала бўёқ билан сирланган катта ёғоч карс қалин кўрпача ёйиб, ёстиққа ёнбошла рар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАРАМ I [а. كرم ф. كرم — карам] Полиз экини, резаворнинг биғ ва шу экиннинг барглари ўрамидан бўлган боши, ҳосили. Карам кўчати рам тузламоқ. Карам шўрва. Карам с ■ *Бутун оиласи бу ерга помидор, пие диска, карам ва ҳоказо резавор экиб, кин қадар элдан бурунроқ бозорга чик «пул» қилишга тиришар эди.* Ойбек, ланган асарлар.

КАРАМ II [а. كرم — яхшилик, сак кт. Марҳамат, мурувват, ҳиммат. [Ш род:] Тангрининг карамига сизиниб, у. Астробод томонга жўнатдим, Худойим қилса, бирон иш қилиб келарлар. С. Ай Қуллар. Меҳнатда бўлур аҳли замо карами, Ҳам дабдабали тўю иморат, ҳ ми. Ҳабибий.

Карам қилмоқ (ёки айламоқ, эт Раҳм-шафқат, мурувват қилмоқ, сийла

ли хуморим, Карам қил, бунча куй-
қуйди сабру қарорим, Дилим куйгун-
ма. Т. Тўла.

КАМЕЛЬ [фр. *сагамель* < лот. *саппа* - шакарқамиш] I Конфетнинг ша-
қиймдан, хушбўй ҳидли ва ранг
модда қўшиб тайёрланадиган
бир тури. Нордон карамель. Кара-
мелти.

Қандолат маҳсулотларини ранг-
тағир учун ишлатиладиган қовурил-
ган.

КАМЗОР Карам экилган майдон,
тунлар, гўё карамзор бошидаги да-
стунмай сайраётган булбулга
дегандек, жим қолишди. П. Тур-
гувчи.

КАРАНТИН [фр. *quarantaine* - қирқ <
quaranta giorni - қирқ кун] Юқумли
ахллари ва қишлоқ хўжалик зарарку-
члар тарқалишининг олдини олиш
мақсади томонидан ўтказиладиган са-
тадбирлари. Карантинга қўймоқ.
Карантон қилмоқ.

КАРАНТИНЧИ Карантин тадбирлари-
ни амалга оширувчи, карантин қилувчи.
Карантинчиларга баҳона керак. Бир тўп зар-
арчиларга бас, ақт тузиб, жаҳонни
қарантинга ботириб юборишади. С. Ну-
рматов.

КАРАЧЕ [яп. «курук, ёлғиз оркестр»]
Музыка маданиятининг оммавий кўшиқ-
чларга мансуб қўшиқчилар томонидан
амалга ошириладиган ва матн ёрдамида ижро этишга
мўлжал соҳаси.

Қўшиқларни шундай ижро этишга
мўлжалланган аппаратура.

КАРАТ [нем. *Karat* < итал. *сагато* - дук-
кунлик вазнининг оғирлиги] Заргар-
чилик қатбаҳо тошлар, бриллиантлар
ва тюркчиликда қўлланадиган ва 200
граммга тенг ўлчов бирлиги.

КАРАТЭ, каратэ [яп. «ҳеч нарчасиз,
қўл билан»] Қуролсиз ўзини ўзи
қўшиқнинг японча тизими: рақиб
қўшиқни оғрийдиган, энг нозик жой-
ни оёқ билан зарбалар бе-
таданган спорт тури. Халқаро ка-
ратэ федерацияси. ■ Каратенинг ҳозирги
шакли Японияда 19-асрнинг бошларида.. шакллани-
ган.

КАРАТЕЧИ Карате мутахассиси, кара-
те билан шуғулланувчи шахс. ..Илҳом Қари-
мов, Отабек Қосимов.. сингари каратечилар
жаҳон кубоги ва Осиё чемпионатларида сов-
ринли ўринларни эгаллашган. «ЎЗМЭ».

КАРАХТ [ф. *к. х. х. т.* - сезгиси йўқолган,
увушган; қотиб қолган] I Ҳис-сезгиси ўлик;
ҳаракатсиз, қотиб қолган. Назокатнинг..
карахт вужудида томирларга қон югурган-
дек бўлди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. - Қўл
майиброқ, ўғлим.. - деди чол Сидиқжонни
хижолатдан чиқариб, - мана шу ўнг қўл
карахт. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.
Қалби дод, дод, деб фарёд солар, аммо йиғ-
лай деса, кўзига ёш келмади, сўзлай деса,
тилига сўз келмади - вужуди карохт бўлиб
қолган эди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 кўчма Эс-ҳушини йўқотган, ҳушсиз.
Шарофат Анзираат холанинг остонасидан
ичкарига қадам босганда, заҳарга тўлган
чаёндек, ўз заҳаридан ўзи карохт эди. А. Қаҳ-
ҳор, Қўшчинор чироқлари. Мудҳиш хабар
Бобурни жимжит қилиб қўйди. У карохт бир
аҳволда кийинди. Отига минди. П. Қодиров,
Юлдузли тунлар.

КАРАХТЛАНМОҚ кам қўлл. Карохт
бўлмоқ. Акрам миробнинг бармоғининг учла-
ри карохтланиб, сезгисини йўқота бошлади.
Э. Усмонов, Ёлқин.

КАРАХТЛИК Ҳис-сезгисиз, карохт ҳо-
лат. Анчадан сўнг Саидғози ўзига келди. Ву-
жудидаги карохтлик тарқаб, мияси ишлай
бошлади. С. Анорбоев, Оқсой. Сув Назар-
нинг юзларини тиниқлаштирган, руҳини эзиб
турган карохтликни тарқатиб юборган эди.
Э. Усмонов, Ёлқин.

КАРАШ I тиб. Касалликдан тил устида
пайдо бўладиган оқ қатлам. Тил караш боғ-
лаб қолган бўлса, яхшилаб артиш зарур. Н.
Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.
Касалликнинг бошланишида тил усти қуруқ
ва оқ караш бўлади. Ҳ. Ҳакимов, Ўткир ап-
пендицит.

2 кўчма Танадаги кир қатлам. ..оёғидаги
қават-қават пайтава, қотиб кетган жун
пайпоқни ечаётган Меҳринисонинг кўнгли
алланечук бўлиб кетди: -Оёқларинг караш
бўлиб кетибди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КАРАШЛАНМОҚ Караш пайдо бўл-
моқ, караш қоппамоқ. Беморнинг [қорин
тифи билан оғриган] тили карашланади..
Газетадан.

КАРАШМА [ф. کرشمه — нозик кўз қараш, жилва, ноз] Бировга ёқиш учун гавда, айниқса, юз-кўз билан қилинган нозли ҳаракат; қичиқ. *Қарашма қилмоқ.* ■ -Кетай деб ўрнимдан тургандим, — деди Зарифа Шералидан кўз узмай, қарашма билан унинг диққатини ўзига жалб этишга тиришиб. С. Кароматов, Олтин қум.

КАРАШМАЛИ Ноз-қарашма қиладиган; нозли; ноз-қарашма билан ижро этилган. *Қарашмали қиз. Қарашмали ҳаракат.* ■ [Қиз:] -Мана бу узумни олинг, жуда яхши нишибди, кўлимни қайтарманг! — деди-да, йигитларнинг кўнглини ларзага соладиган шўх, қарашмали кулги билан кулди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАРБАМИД [лот. carbo — кўмир + amid < amtiac] Кўмир ва ҳаво аралашмасидан олинадиган ўғит. *Карбамид кимё заводларида арзон хомашё — кўмир ва ҳаводан синтез қилиб олинади. «Фан ва турмуш».*

КАРБИД [лот. carbo — кўмир + юн. eidos — ўхшаш] ким. Углероднинг баъзи металл ёки металлмаслар билан бирикмасидан иборат жуда қаттиқ, кристалл молда. *Кальций карбид.*

КАРБОЛ [лот. carbo — кўмир + ol(eum) — мой]: карбол кислота Дезинфекцияловчи, шунингдек, полимер ва дорилар олишда ишлатиладиган органик бирикма.

КАРБОНАТЛАР [лот. carbo, carbonis — кўмир] 1 ким. Кўмир (карбонат) кислота тузлари (мас., сода).

2 ким., геол. Таркибида углерод оксид бўлган минераллар.

КАРБОРУНД [лот. carbo — кўмир + (ко)-рунд] махс. Қаттиқ абразив материаллар (чарх тоши, жилвир ва б.), ўтга ва кислотга чидамли буюмлар ишлаб чиқаришда қўлландиган рангсиз ёки қулранг кристалл; кремнийнинг углерод билан бирикмаси.

КАРБОС [ф. كرباس — дағал ипли мато] Оддий (бўялмаган) ип газлама. *Тошкентнинг тўқувчи хунармандлари бўз ёки карбос.. тўқиганлар.* Ф. Озодаев, Хунармандчилик.

КАРБУНКУЛ [лот. carbunculus — кўмир парчаси]. Ёнма-ён жойлашган бир неча соч халтачаси ва ёғ безлари атрофидаги терининг чуқур қатлами ҳамда тери ости тўқималарининг ўткир йирингли яллиғланиши; хўппоз, кўк яра.

КАРБЮРАТОР [фр. carburateur] Ёнишли двигателларда ёнилги буғлар билан ҳаво аралашмасини тайёрлаб берган асбоб. *Ёнувчи аралашма «карбюратор» деб аталадиган махсус асбобда тайёрланди. «Физика».*

КАРВИЧ ив. Фишт. *Хива. Ҳеч қилма кўча. Карвич деворлар баланд. Ш. Хольмев, Сайланма.*

КАРВОН [ф. كاروان — туя ва б. кив. шувчи ҳайвонлар қатори] 1 Узоқ жойга юк ва одам ташувчи, изма-из борувчи вонлар, аравалар ва уларни бошқарувчи шахслар тўдаси, қатори. *Савдогарлар қарвони. Туялар қарвони. Ит ҳуради, қарвон қарвони. Мақол.* ■ *Йиллар давомида афғон қарвон битган ложувард жаҳонга донг тарвон қарвонлар уни машаққатли йўл юриб. Миср, Хитой.. ўлкаларига элтарди. С. Кароматов, Олтин қум. Ушалар [бадавийлар не машаққатлар билан ҳажга келган-кетганларни талар экан. Шунинг учун ҳожилар ядуқка юришдан қўрқиб, қарвон бўлиб юриш экан.. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

2 Умуман, муайян иш, мақсад йўнидаги транспорт воситалари тўдаси. кари. *Машиналар қарвони. Кемалар қарвони. Пахта қарвони.* ■ *Ҳарбий қарвон ҳақиқатларни янчиб, Деновдан ўтди. «Шоюлдузи». Қазувчилар қарвони тоққа ялашган сари араваларнинг гилдираклари шағалларда яна бадтар фижирлай бошди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 кўчма Кўчиш (юриш, учиш ва шарақатидаги нарсалар тўдаси, қатори. *Қарвон булут қарвонлари ялқов сузса-да, қарвон ҳашамат билан чақнаб кўтарилди. Ой Кувеш қораймас. Тиниқ осмонда турн қарвони арғимчоқ солиб ўтиб кетди. Аҳмад, Кадрдон далалар.*

4 эск. Қарвонни бошқарувчи шахс; вонбоши. *Кўнчилик лозим кўрса, қарвон ясини сўяр. Мақол.*

5 с. т. Араваларда йўловчи ёки юк, ташиш билан шуғулланувчи шахс; арқаш. *Шоюнус қарвонда етти ўғил бор. Ойбек, Танланган асарлар. -Бу ҳафта (қарвон) ёрдамлашасиз-да, қарвон, — деди қуллараб Тўғон ака. А. Қодирий, Улоқда.*

Оғир қарвон қ. оғир.

КАРВОНБОШИ 1 Савдо қарвони ёки қарвонлиги, қарвонга бошчилик қилувчи. С.

медр туяларини йиғиб, юкларини ортиб, анбошига «тайёр бўлдик», дейишибди. Карвонбоши — чақмоқ саллали, леги совуқ одам — жуда шотарди, мешув тўлатаётган туякашларни қамқорди. «Ёдгор».

2 тар. Амирга қарашли туя, от, арава ва турадиган саройнинг бошлиғи.

3 тар. Юк ҳайвонлари ва араваларни қилиш ишларида воситачилик қилиш даллол.

4 кўча. Биринчи ўринда борувчи, бошдорликни ошириш учун битмас-туганлик монқиятлар борлигини амалда исбот қилган карвонбошилардан бири ҳам шу йигит эди. Газетадан.

КАРВОНКАШ [ф. کاروانکش — карвон-етакловчи; Сириус юлдузи] Ёз кунлари кечпада шарқ томонда кўринадиган энг кўшалок юлдуз.

КАРВОНСАРОЙ 1 [ф. کاروانسرائى — карвонлар тўхтайдиган сарой] Карвонлар олиши, тунаши учун махсус мосланган сарой. Карвонлар олиб келганини сотиб, олиганини олиб ётди. Шу вақтда бир неча ёлдор бож олмоқчи бўлиб, карвонсаройга кириб қолди. «Ёдгор».

2 с. т. Келди-кетди, кирди-чиқди кўп келадиган жой, хонадонга нисбатан қўллади. Холиса ювилган қошиқларни кўяётганда, ёмоғи тортмага қисилиб қолди. «Уҳ-ух»лаб, ёмоғини лабига босди: -Қуриб кеткур, бу уй эди, карвонсарой. С. Нуров, Нарвон.

КАРВОНХОНА айн. карвонсарой.

КАРДИНАЛ [лот. cardinalis — бош, асос] Католицизмда руҳонийларнинг папага кейин, епископдан олдин турадиган диний унвони ва шу унвонга эга бўлган шахс. Кардиналлар шу лавозимга папа томонидан тайинланади. «ЎзМЭ».

КАРДИОГРАММА [юн. kardia — юрак; gramma — ёзув] Юрак уришининг кардиограммда ёзиб олинган график тасвири. Ультратовуш билан ёзиб олинган кардиограмма юрак клапанларининг торайганлигини аниқ қилиб беради. «Саодат».

КАРДИОГРАФ [юн. kardia — юрак + pho — ёзаман] Юрак уришини ёзиб олувасибоб.

КАРДИОГРАФИЯ Юрак уришини кардиограф ёрдамида ёзиб олиш.

КАРДИОЛОГ Юрак касалликлари врачлари, кардиология мутахассиси.

КАРДИОЛОГИЯ [юн. kardia — юрак + logos — таълимот] Тиббиётнинг юрак касалликларини ўрганадиган, уларнинг олдини олиш, даволаш усулларини ишлаб чиқадиган соҳаси. Кардиология маркази.

КАРЕТА [пол. kareta] Усти ва ёнлари ёпиқ тўрт филдиракли енгил арава.

КАРЖ [ф. كرج — бир тилим, парча, бурда] 1 Қовун ёки тарвуз тилимидан кўндалангига кесилган бўлак(лар). Эпчил баковул дарҳол дастурхон ёзиб, энг олдин бир даста нон, кейин анжир, узум, карж қилинган қовун келтириб қўйди. М. Осим. Элчилар. Алижон, қўлида бир карж тарвуз ушлаган ҳолда, бошини сарак-сарак қилди. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

2 Дўппи тахининг тўрт қисмга ажраландиган бўлақларидан бири. -Ҳой қуда, менга қаранг, — қўлидаги чуст дўппининг каржларини текислай туриб гапира бошлади Хосият хола. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 Бирор жой, сатҳнинг бир хилдаги ажралган қисми, бўлағи. Табиатми, ёзги жозибаси, афсун, Арча тоғларининг каржларида қор. С. Акбарий.

КАРЖЛАМОҚ 1 Карж қилиб кесмоқ (қ. карж 1). Мен ва бувим чайлада Ўлтириб шу паллада, Сўйиб қилдик коса ҳам, Каржлаб едик роса ҳам. Қ. Ҳикмат. У дарров кичкина қатга кўрпача тўшади, қовун каржлади. Й. Шамшаров, Тошқин.

2 маҳс. Каржларга, тенг тўрт қисмга ажратмоқ, тах урмоқ (кўпинча дўппи ҳақида).

КАРЖЛИ Карж чиқарилган, каржларга бўлинган. Пастликдан, энг аввал, солдатча этигини судраб, тўрт каржли янги дўппи кийган Эргаш кўринди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Роҳатой узоқ танлади.. абажурнинг саккиз каржли қуббаси уйнинг ҳажмига мос тушишини кўз олдига келтирди. Р. Файзий, Кишиларимиз қиссаси. Мақбарага кирaverишдаги тўрт каржли чаманзор кишини мафтун қилади. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

КАРИЕС [лот. caries — чирик; йиринг] Суяк ёки тишнинг қалин (қаттиқ) тўқимаси аста-секин емирилиши билан кечадиган яллиғланиш жараёни. Оғиз бўшлиғида бўлган тишларнинг кариесга учраши ва улар орасидаги овқат қолдиқлари микробларнинг кўпа-

йиши учун шароит тугдиради. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КАРИКАТУРА [итал. caricatura < caricare — бўрттирмак, ошириб юбормак] Кулги ёки мазах қилиш мақсадида киши ёки бирор нарса-ҳодисанинг салбий томонларини, характерли хусусиятларини атайлаб бўрттириб ишланган ҳажвий расм. ..тагига эса пашша кўриб ўтирган Садр ва Шоазимнинг ваҳимали карикатураси чизилганди. П. Қодиров, Уч илдиз.

КАРИКАТУРАЧИ Карикатура ишловчи рассом. Журналнинг яхши ва мазмунли бўлиши унинг атрофига тўпланган чапдаст муаллифлар.. карикатурачи рассомлар.. армиясига боғлиқдир. «Муштум».

КАРИЛЛАМОҚ 1 айн. қарилламоқ.

2 кўчма. Ортиқ даражада мақтанчоқлик қилмоқ, ортиқ даражада мақтанмоқ, ўзини шундай ҳолатда тутмоқ. [Сарқор:] Менинг ҳаммадан ҳам укам Маматхонга раҳим келади. Кариллаб юрган йигитнинг ёру оғайнилари орасида шохи қайрилди-я. К. Яшин, Нурхон. Қишлоқ самоварида ошхўрлик қилиб, ўтганнинг ўроғини, кетганнинг кетмонини олиб, кариллаб ётадиган беш азамат бирданга ғойиб бўлди-қолди. С. Аҳмад, Аёлларнинг соқоли борми?

КАРИМ [а. كريم — ҳимматли, сахий; гуноҳларни кечирувчи] 1 Марҳаматли, олижаноб, сахий. Холиқсан, каримсан, қаҳрингдан қутқар. «Маликаи айёр».

2 Карим [эркаклар исми].

КАРИХ [а. كرىه — жирканч, ёқимсиз] эск. кт. Кўнгил айнигадиган; жирканч, ёқимсиз. Тунқотарнинг қариҳ бу муқобаласидан кишилар сиқилиб қолдилар. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

КАРК [ф. کرگدان — каркидон] с. т. Каркидон. Самандар от қўяди, Каркдай бўлиб ғарқираб. «Гулнорпарӣ».

КАРКАС [итал. carcassa — қовурға; скелет] махс. Бино, иншоот ёки қурилманинг металл ёки ёғоч синчлари, скелети. Темир-бетон каркаси. ■ Бир уйнинг эгаси бульдозернинг тагига ётиб олиб, «Уйимни бузадиган бўлсанг, устимдан босиб ўтиб бузасан», деяпти. Уйини яқинда темир каркас билан пухталаб олган экан. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

КАРКИ Каркидоннинг шохи, суяги ёки терисидан қилинган. От думига сола берди бек Равшан Ўн икки узмалӣ карки қуюшқон. «Равшан».

Карки қалқон Каркидоннинг тери қилинган қалқон. **Карки пичоқ** 1) дастаси каркидоннинг суягидан ёки дан қилинган пичоқ; 2) умуман, суяли пичоқ. Усмонали ака.. қўлидаги таласини карки пичоқ билан йўниб, унинг ларига диққат билан қулоқ солар экан. Аҳмад, Чўл шамоллари.

КАРКИДОН [ф. کرگدان — каркидон] Тоқ туёқли сугэмизувчиларга мансурига ва Жануби-Шарқий Осиёда тиланган, бурни устида битта ёки иккита танга бор, териси қалин, баҳайбат ҳайвон кент шахри ва унинг атрофларидаги кўк майсазорларда Сибирь каркидонлари яшаган. «Фан ва турмуш».

КАРЛИК Мутлақ эшитмаслик ёки тишнинг сўзни англай олмайдиган даражада пасайиб кетиши; гаранглик.

КАРМАК Терини ошлаш учун ишлатилган таннин моддали илдиз.

КАРМОН [р. карман — ҳамён, ёнбоқ] Пул солиш учун махсус (одатда, чарик ишланган халтача; ҳамён. [Мирзакарим:] Кармонидан беш сўмлик қоғоз олиб, соқмоқ кўйдӣ. Ойбек, Танланган асарлар. Тунқунтагидан қалин кармонини олди-дан ўн сўмлик қоғоз пул чиқариб, Холиқсанга чўзди. М. Исмоилий, Фарғона т.

2 кўчма с. т. Чўнтак; пул. Ҳар кимнинг кармони ўзига маълум. Ойбек, Танланган асарлар. Юмалоқ хат ёзишни касб тухматчи илвогарларнинг касби кармон сувчи киссавулардан ҳам тубандир. М. Монов, Одобнома.

Кармон кўтармайди Пул кам, пулдан майди.

КАРНАВАЛ [итал. carnevale — карневал] с. т. Carnus navalis — ёқимли, ажойиб кема; карнавал карад кийимларида, турли томондорасли ўйин-кулгилар билан ўтказиладиган кўнра вий сайил. Шаҳар боғларида қувноқ ва баллар бўлиб ўтди. Газетадан. Карнавал граммасининг сўнги қисмида энг яхши кўнра ва маскалар эгаларига мукофот берилди. Газетадан.

КАРНАЙ [ф. كرنای — пуфлама асбоби] 1 Мисдан ясалган, узун, оғир (конуссимон), пуфлаб чалинадиган тик овозли мусиқа асбоби (одатда, катта тантаналарда чалинади). Кувё кенг зарбоф тўн кийиб, катта са.

кўндириб, ҳавони тит-
турнайлар садоси билан
Ойбек, Танланган асар-

бирор жиҳатдан ўхшаш
батан қўлланади. *Радио*
орқасига қайрилди-да,
қилиб, овозининг борича
Боев, Оқсой. *У Алибек-*
қилиб ўралган нарсага
қ юлдузи».

Карнай с. т. Истеъмо
ёки фойдаланиш учун
зўр. *Унинг [Муроднинг]*
қўйғудай иштаҳаси кар-
ни аралаш, гапини канда
Аллаев, Ҳаёт оқими. *Мол-*
га, ҳокимиятга уларнинг
карнай. Ойбек, Наво-

Чирмашиб ўсадиган
карнай шаклида очила-
алойнинг карнайгулга
рангли гулини кўриш
амга насиб қилади. «Са-

Карнай чалувчи. Фақат
мон тортар, чилдирмачи
«так» этиб чертиб кўяр,
да мудраб ўтирар эди.
воқеа.

Бир пуф «Ҳеч оғирлик
ели билан битади,
қаби маъноларда иш-
Нақлда бир сўз бор,
» деган. *Индаса-ин-*
кўраимизми? — деди.
уғли, Бўтакўз.

mpies < юн. karōis —
ворининг устки қис-
ва устида горизонтал
қисм. *Ҳозир Олмалиқ*
тўсинлар.. ва ҳатто
қир-бетондан ясамоқ-

тадаги тахта, ёғоч ёки
узун горизонтал безак;
фақат тўрт энлик чи-
чочин девор сувоқла-
Муштум».

қ тепасида парда осиш
атлдан қилинган дор.

*Кўрпалар эскириб кетган, чойшаблар кир,
пардалар деразаларга ип билан тортиб кўйил-*
ган, карнизлар йўқ. Газетадан.

КАРОМАТ [а. كرامت — обрў-эътибор; са-
ховат, сахийлик; мўъжиза] 1 Худонинг, гай-
ритабий кучларнинг аралашуви билан,
улар ёрдамда вужудга келадиган ғаройиб
ҳодиса(лар), мўъжиза.

2 дин. Бирор воқеа-ҳодисанинг қачон ва
қандай бўлишини илоҳий билим асосида
олдиндан билиш, олдиндан айтиб бериш;
башорат. *Каромат ноғорачиларда бўлади.*
Қўшининг хотини тугса, эрталоб ноғора
овозидан биласан. Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

3 эск. Олдиндан айтилган хабар, фикр-
мулоҳаза. *Кароматингиз жуда тўғри.* ■
Эшон ва эшон аянинг ҳар бир гапини каро-
мат билган муридларнинг тушунчасини
ўзгартмоқ, эшондан эътиқодини қайтармоқ
осон эмас. С. Аҳмад, Ҳукм.

Каромат қилмоқ. 1) олдиндан айтмоқ,
олдиндан билиб, башорат қилиб айтиб бер-
моқ. *Агар шаҳардаги қўл берган донишманд*
пирим келиб: -Ҳой Мадамин, бир кун эмас,
бир кун амалдан ажраб, халқ олдида бўйин
эгасан, — деб каромат қилса, пир бўлишига
қарамай, қамчи билан роса савалардим. П.
Турсун, Ўқитувчи; 2) олдиндан хабар бер-
моқ, фикр билдирмоқ. *Худди деҳқонларнинг*
юрагига кўя солиб, дардини тоғгандай, ка-
ромат қилиб айтишини қаранг-а. Р. Файзий,
Чўлга баҳор келди. **Каромат кўрсатмоқ** с. т.
Ажабланидиган ёки қойил қоладиган иш
қилмоқ, мўъжиза кўрсатмоқ. *Ўқиб, нима*
каромат кўрсатардингиз, болам? Жуда ша-
ҳар олиб берармидингиз? М. Жалолиддино-
ва, Журъат. *-Доктор чақирайми, Полвон*
амаки? -Кўй, иним.. докторинг нима каро-
мат кўрсата оларди. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.
Соҳиби каромат Олдиндан айтувчи, башо-
рат қилувчи.

4 Каромат (эркаклар ва хотин-кизлар
исми).

КАРОМАТЛИ дин. Гойибдан хабар бер-
рувчи, олдиндан айтувчи, каромат қилув-
чи. *Махсум асл эшонзодалардан-ку, кимсан*
кароматли Эшонбобонинг фарзанди! Тил те-
гизиб бўлар эканми унга! С. Анорбоев, Оқсой.

КАРОМАТЧИ Каромат қилувчи. *Ясама*
кароматчиларнинг иситма билан ошқозон
касалини айира олмаслигини қаёқдан билсин?
«Муштум».

КАРОТИН [лот. *carota* – сабзи] Кўпроқ сабзи, тухум сариғи, сут ва ш. к. да бўладиган, деярли ҳамма ўсимлик таркибида учрайдиган сариқ-зарғалдоқ рангли модда (озик-овқат саноатида бўёвчи модда сифатида ишлатилади). *Одам танасида А витамини фақат бошқа бирор моддадан, чунончи, сабзавотлар, кўкатлардан ажралиб чиқадиган каротин деган моддадан ҳосил бўлади.* Ғ. Маҳқамов, Саломатлик гарови.

КАРП [нем. *Karpe* < фр. *carpe*] Чучук сувларда яшовчи, териси ялтироқ тангача билан қопланган суякли балиқ; зоғорабалиқнинг хонакилашган бир тури ..*карп балиқларининг гавдаси кўполроқ, узунчоқ, ўзи читтакдек чаққон.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КАРРА [а. *كزرة* – марта] Санок сонлар билан қўлланиб, ҳаракатнинг сон билдирган микдордаги такрорини билдиради; марта. *Етилмоғи учун у сингари зот.. Баҳор юз карра гул очмоғи лозим.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Саидғози, сўзим маъқулми, дегандек яна бир карра кабинетдагиларни кўзи билан сузиб чиқди.* С. Анорбоев, Оқсой.

КАРРАЛИ: каррали сон мат. Маълум бир бутун сонга қолдиқсиз бўлинадиган сон.

КАРСИЛЛАМА Тишлаганда карсиллайдиган; куврак. *Карсиллама олма.* ■ *Узумнинг ҳар бир донаси бошмалдоқдай, олтиндай сап-сариқ, карсиллама эди.* Ибохон, Улуғ кун.

КАРСИЛЛАМОҚ Карс-карс (карс-курс) товуш чиқармоқ *Сахар пайти карсилларди тўрлама.. Миртемир. Қуёшда тобланишини қаранг, асалга ботириб олишганмикин бу ҳусайини. Оғзингизга солсангиз, карсиллайди.* «Саодат».

КАРС-КАРС тақл. с. Куврак, таранг етилган нарсаларни чайнаганда чиқадиган товушни билдиради. *Рустам эса нақ пиёладек оқ аччиқ олмани карс-карс тишлар..* А. Эшон, Сарбон.

КАРТ I: карт думба Думбанинг (думба ёғининг) ўзи (бошқа нарса кўшилмаган). *Қази, карт думба палов, сиркаланган ва тузланган сабзавотлар эса қиш ойларида тановул қилинади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

КАРТ II [ингл. *cart*] Усти очиқ (кузовсиз) кам литражли пойга автомобили.

КАРТА I [лот. *cart, carta* < юн. *car* папирус барғи; қоғоз] I Ер сатҳининг. б. қа осмон жисмлари ёки осмон гумбазини қоғоз, тахта қаби текисликка чизил шартли тасвири; харита. *Географик қа Маъмурий-сиёсий карта. Юлдузлар қарси.* ■ *Олимлар карта – дунёнинг фазо тасвирий образидир, деб таъриф бериш «Фан ва турмуш».* *Жонажон ўлкамиз олтаниш юртларни ўрганиш мақсадида қа бўйлаб қанчадан-қанча «саёҳат» қилган «Фан ва турмуш».*

2 Ҳар бири ўзига хос ранги, тасви холи, очкоси билан фарқланувчи тўртбурчак шаклидаги ўйин қоғозлари таси ва улар воситасида бўладиган ўйин; қа *Базан картани беш киши бўлиб ўйнашарди.* Ҳаймов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамонт. *Поёзи қаёғоздаги ўйиндаги қоғоз ет-вериниси кун таётган кишилар Салимхонни кўриб қа бирин-сирин кириб, куне тўлди. Карти бошланиб кетди.* Мирмуҳсин, Умил.

3 Бирон-бир маълумот(лар) биле дириладиган бланк, варақа. *Санато рорт картаси.*

4 милс. Ўғчида маънитли ахбо ёзилган ва турли ҳисоб-китоблар учу даланиладиган тўғри тўртбурчак ша ги гувоҳнома, ҳужжат. *Кредит карт*

КАРТА II [ф. *كرت* – марза, жўя билан ўралган экин майдони] Ерни ланинг алоҳида, тўғри тўртбурчак ш ажратилган бўлаги, бир бўлак дала *тор бригадаси бугун Ширинбулоқ участкаси сўнги карталарнинг шудгорини лайди.* Й. Шамшаров, Орзигул Тўра

КАРТАБОЗ Карта ўйинига бе лонм карта ўйновчи.

КАРТАБОЗЛИК Берилиб карта карта ўйинига берилиш; карта ўйин ди мана шу меҳмонхонада тонг отгу табозлик бўлар, ёш-ёш йигитларги солиб ўйнатишарди. С. Аҳмад, Ҳукм

КАРТАЛАШТИРМОҚ Ерни ка га ажратмоқ. *Чўл ичкарисига учиб бо Пастда карталаштирилган далалар йиғиб олинган.* «Ўзбекистон қўриқл.

КАРТЕЛЬ [фр. *cartel* < итал. *ca* қоғоз, ҳужжат] иқт. Фирмалар, ко ялар, банклар ва ш. к. ларнинг ишла риш ва тижорат мустақиллигини қолган ҳолда, ишлаб чиқариш ҳаж

КАРОТИН [лот. *carota* – сабзи] Кўпроқ сабзи, тухум сариғи, сут ва ш. к. да бўладиган, деярли ҳамма ўсимлик таркибида учрайдиган сариқ-зарғалдоқ рангли модда (озик-овқат саноатида бўёвчи модда сифатида ишлатилади). *Одам танасида А витамини фақат бошқа бирор моддадан, чунончи, сабзавотлар, кўкатлардан ажралиб чиқадиган каротин деган моддадан ҳосил бўлади.* Ғ. Маҳқамов, Саломатлик гарови.

КАРП [нем. *Karpe* < фр. *carpe*] Чучук сувларда яшовчи, териси ялтироқ тангача билан қопланган суякли балиқ; зоғорабалиқнинг хонакилашган бир тури *..карп балиқларининг гавдаси кўполроқ, узунчоқ, ўзи читтакдек чаққон.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КАРРА [а. *كِرَّة* – марта] Санок сонлар билан қўлланиб, ҳаракатнинг сон билдирган миқдордаги такрорни билдиради; марта. *Етишмоғи учун у сингари зот.. Баҳор юз карра гул очмоғи лозим.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Саидғози, сўзим маъқулми, дегандек яна бир карра кабинетдагиларни кўзи билан сузиб чиқди.* С. Анорбоев, Оқсой.

КАРРАЛИ: каррали сон мат. Маълум бир бутун сонга қолдиқсиз бўлинадиган сон.

КАРСИЛЛАМА Тишлаганда карсиллайдиган; куврак. *Карсиллама олма.* ■ *Узумнинг ҳар бир донаси бошмалдоқдай, олтиндай сап-сариқ, карсиллама эди.* Ибоҳон, Улуғ кун.

КАРСИЛЛАМОҚ Карс-карс (карс-курс) товуш чиқармоқ *Саҳар пайти карсилларди тўрлама.. Миртемир. Кўёшда товланишини қаранг, асалга ботириб олишганмикин бу ҳусайини. Оғзингизга солсангиз, карсиллайди.* «Саодат».

КАРС-КАРС тақл. с. Куврак, таранг етилган нарсаларни чайнаганда чиқадиган товушни билдиради. *Рустам эса нақ пиёладек оқ аччиқ олмани карс-карс тишлар..* А. Эшонов, Сарбон.

КАРТ I: карт думба Думбанинг (думба ёғининг) ўзи (бошқа нарса қўшилмаган). *Қазил, карт думба палов, сиркаланган ва тузланган сабзавотлар эса қиш ойларида тановул қилинади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

КАРТ II [ингл. *cart*] Усти очик (кузовсиз) кам литражли пойга автомобили.

КАРТА I [лот. *cart, charta* < юн. папирус барги; қоғоз] 1 Ер сатҳини қа осмон жиҳмлари ёки осмон гўмб қоғоз, тахта каби текисликка чишарти тасвири; харита. *Географик Маъмурий-сиёсий карта. Юлдузлар си.* ■ *Олимлар карта – дунёнинг тасвирий образидир, деб таъриф б «Фан ва турмуш». Жонажон ўлкам танниш юртларни ўрганиш мақсади бўйлаб қанчадан-қанча «саёҳат» қи «Фан ва турмуш».*

2 Ҳар бири ўзига хос ранги, т холи, очкоси билан фарқланувч. тўртбурчак шаклидаги ўйин қоғозли таси ва улар воситасида бўладиган ўйи *Баъзан картани беш киши бўлиб ўйнаи Ҳаймов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот. П гийўлдан ўтмасданоқ ён-веридаги ку таётган кишилар Салимхонни кўриб бирин-сирин кириб, куте тўлди. Карп бошланиб кетди.* Мирмуҳсин, Умид.

3 Бирон-бир маълумот(лар) билдирилладиган бланк, варақа. *Санати рорт картаси.*

4 махс. Ичида магнитли ахб ёзилган ва турли ҳисоб-китоблар уч даланиладиган тўғри тўртбурчак ш ги гувоҳнома, ҳужжат. *Кредит карп*

КАРТА II [ф. *كرت* – марза, жўя билан ўралган экин майдони] Ерн ланинг алоҳида, тўғри тўртбурчак т ажратилган бўлаги, бир бўлак дали тор бригадаси бугун *Ширинбулоқ уча даги сўнги карталарнинг шудгорини лайди.* Й. Шамшаров, Орзигул Тўра

КАРТАБОЗ Карта ўйинига бе доим карта ўйновчи.

КАРТАБОЗЛИК Берилиб карта карта ўйинига берилиш; карта ўйин ди мана шу меҳмонхонада тонг отғи табозлик бўлар, ёш-ёш йигитларг солиб ўйнатишарди. С. Аҳмад, Ҳуқ

КАРТАЛАШТИРМОҚ Ерни ка га ажратмоқ. *Чўл ичкарисига учиб бе Пастда карталаштирилган далалай йиғиб олинган.* «Ўзбекистон кўриқ

КАРТЕЛЬ [фр. *cartel* < итал. са қоғоз, ҳужжат] иқт. Фирмалар, ке ялар, банклар ва ш. к. ларнинг иштариш ва тижорат мустақиллигини қолган ҳолда, ишлаб чиқариш ҳаж

тиш бозорлари ва шарт-шароитлари, ба-
қолар, тўлов муддатлари, биргаликда мо-
тиялаштириш ва б. ҳақида ўзаро келишуви
сосида бирлашиш шаклларидан бири. *Кар-
теглар, синдикатлар ва трестлар энг кўп
қайда олиш учун рақобатчилардан қутулишга
йарақат қиладилар.* «Янги тарих».

КАРТЕР [ингл. carter] *тех.* Машина ва
механизмларнинг уларни тутиб турадиган,
қастланиш, ифлосланиш ҳамда чангдан
қайладиган, қўзғалмас металл қутича
шаклидаги қисми.

КАРТЕЧЬ [пол. karteczka] 1 Ичи юмалоқ
питра билан тўлдирилган, яқин масофада-
да душманни кириш учун мўлжалланган
астиллерия снаряди. *Тўнга картечь солиб
олмоқ.*

2 Ов милтиғи учун мўлжалланган йи-
рик сочма ўк, йирик питра.

КАРТИНА [р. картина < лот. cart, charta
эйн. kartis – папирус барғи] 1 Мато, тах-
та ва ш. к. га бўёқлар билан ишланган рас-
мчилик асари. *Рассом картинада миллий руҳ-
ни акс эттирувчи барча деталларга таби-
ийлик билан ёндашган.* Газетадан.

2 Ҳаёт ҳодисалари, асар ва ш. к. нинг
қайси бир бутунликни, яхлитликни ташкил
қилувчи қисми, бўлаги: *Шоир мозийнинг даҳ-
шатли картинасини тасвирлар экан.. «ЎТА».*
*Бир эпизод, ҳар бир картина ва деталь
эпоснинг таркибий қисмига кириши ло-
шанга «Ёшлик».*

3 с. т. Кинофильм, телефильм. *Ҳордиқ
қайси шаҳардан чиқадиган автомобиль шу
картинада (мактаб саҳнида) картина кўйиб берар
А. Қаҳҳор, Асрор бобо.*

КАРТИНГ [ингл. carting], 1 Картлар (к.
қ. 11) иштирокида ўтадиган спорт пой-
муسابоқаси).

2 Шундай пойғалар ўтказиш учун мах-
сус танхўзланган майдонча.

КАРТОГРАММА [карта + юн. gramma –
қизил ёзув] Муайян ҳодисаларга оид статис-
тик маълумотлар график равишда тасвир-
ланган карта. *Аҳолининг зичлиги картограм-
маси. ■ Уғит нормаси тупроқнинг агро-
номий картограммаси асосида белгилана-
ди «Фан ва турмуш».*

КАРТОГРАФ Картография мутахассис-
географик карталар тузувчи, чизувчи
мутахассис. *Дониш Қизилқумни авваллари ҳам
картографлиги бўлиб ўрганган.. У ўз замонасининг*

*ажойиб географи ва картографи ҳам эди. Ж.
Абдуллахонов, Тўфон.*

КАРТОГРАФИЯ [карта + юн. grapho –
ёзаман] Географик карталар тузиш ҳақидаги
фан ва шундай карталар тузишнинг ўзи.
*Илм-фаннинг турли соҳаларида картография
тадқиқоти натижаларидан кенг қўламда
фойдаланилмоқда. «Фан ва турмуш».*

КАРТОН [итал. cartone < лот. carta –
қоғоз] Махсус ишланган қалин, қаттиқ
қоғоз. *Картон муқова. Картон папка. ■
Уячани фанердан, картондан икковимиз ясар-
диг-у, аммо инни дароҳтга ўзим осиб тушар-
дим. А. Муҳиддин, Чап чўнтак. ..энг йирик
целлюлоза заводи ва картон фабрикаси фой-
даланишига топширилди.* Газетадан.

КАРТОТЕКА [юн. kartis – папирус бар-
ғи + theke – омбор; қути] 1 Маълум бир
нарсга, соҳага оид маълумотлар ёзилган
ва тартибга солинган карточкалар мажмуи.
*Кутубхона картотекаси. Луғат картоте-
каси. ■ У [Баҳор] ўз ўрнига тайин бўлади-
ган кишига қулайлик туғдириш мақсадида
картотекани тартибга соларди. Ш. Раши-
дов, Қудратли тўлқин.*

2 Шундай карточкалар сақланадиган
қутилар, яшиқлар ва улар жойлашган хона,
бўлим. *Картотека фонди. ■ Столда кўк,
қизил ёзувли карточкалар билан тўлатил-
ган беш-олтита узунчоқ қутича – картоте-
калар. А. Мухтор, Давр менинг тақдиримда.*

КАРТОЧКА [р. карточка – кичик карта]
1 Қалин қоғоз ёки картондан тўрт бурчак
қилиб кесилган, бирор маълумот, хабар ва
ш. к. ёзиб қўйиладиган варақча. *Карточкага
мисол олмоқ. ■ ..жанг-мудофаа карточка-
сини чизиб-ёзиб, ҳаммамизни таништирди..
Т. Рустамов, Мангу жасорат.*

2 Кичкина картон қоғоздан қилинган
билет шаклидаги гувоҳнома, ҳужжат. *Визит
карточкаси. ■ Муродова.. партия билети
ва кандидатлик карточкаларини топшира-
ётган эди. И. Раҳим, Ихлос.*

3 тар. Озиқ-овқат ёки бошқа нарсалар
тақсимооти нормалаштирилган вақтда шу
нарсаларни олиш ҳуқуқини берадиган, ке-
сиб олинадиган талони бор махсус ҳужжат.
*Қирқ учинчи йилда озиқ-овқат карточкала-
ри тарқатадиган идорада унинг бир тоғаси
ишлар эди. П. Қодиров, Уч илдиз.*

4 махс. айн. карта 4. *Карточкадан фой-
даланувчилар бир қанча қулайликларга эга
буладилар.*

Кредит карточкаси Банк томонидан ўз омонатчиларига уларнинг шахсий ҳисобида сақланаётган маблағларидан нақд пулсиз товар сотиб олиши ёки турли хизматлардан фойдаланиши учун бериладиган ҳужжат-гувоҳнома. *Кредит карточкалари чиқарадиган ҳар бир банк, ҳар бир компания уларни олиш ва улардан фойдаланиш қоидаларини ўзлари белгилайдилар.* Газетадан.

КАРТОШКА [р. < пол. kartofla < нем. Kartoffel < итал. tartufolo – илдизмевали кўзикарин] Илдизмевали, бир йиллик сабзавот ўсимликларидан бири ва унинг илдизида етишадиган, овқат учун ишлатиладиган ҳосили. *Картошка пояси. Картошка эсмоқ. ■ Экинлар жуда соз. Айниқса, картошка билан сабзи мўл ҳосил беради. Ойбек, Танланган асарлар. [Мас-тура:] Ҳай, Тожи! Шўрванг нима бўлди? – [Тожи:] Картошкани солдим. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

КАРТОШКАГУЛ Илдизида картошкасимон тутунаги бўладиган узун пояли, йирик, ранг-баранг гулли кўп йиллик манзарали ўсимлик. *Уларнинг уйидаги гулларнинг саноғи йўқ: атиргул, картошкагул, қашқаргул.* Ғ. Фулом, Шум бола.

КАРТОШКАКОР Картошка етиштириш билан шуғулланувчи. *Картошкакорлар ўз маҳсулотларини кеч кузгача сотадилар.* Газетадан.

КАРТОШКАЧИЛИК Картошка етиштириш иши; қишлоқ ҳўжалигининг картошка етиштириш билан шуғулланувчи соҳаси. *Умуман, картошкачиликда келий ўғитларига алоҳида эътибор берилади. «Фан ва турмуш».*

КАРТОШКАҚОВОҚ Қовоқнинг ранги кул рангига мойил, гилдираксимон, этли (гўштдор), мазали, овқат учун ишлатиладиган тури. *Қовоқнинг хиллари кўп.. картошкақовоқ, ойимқовоқ, қашқарқовоқ ва ҳоказо.* К. Маҳмудов, Қовоқ тўғрисида.

КАРТРИЖ [ингл. cartridge] 1 махс. Нусха кўчириш ва кўпайтириш техникасида (мас., принтерларда) қўлланадиган, бўёвчи тасма ва бўёвчи моддани жойлаштириш ва ҳимоя қилишга мўлжалланган идиш, контейнер. *Рангли картриж. Картрижни тўлдирмоқ.*

2 махс. Компьютерга жойлаштириладиган, муайян маълумотлар ва дастурлар тўпламини хотирасида сақлайдиган мослама.

КАРУСЕЛЬ [итал. carosello] Ўт жойлари от, айиқ, шер, қайиқ ва шларда ясалган, доира бўйлаб учиб жалланган ва вертикал ўқ атрофи надиган қурилма. *Пастликда.. карсель.. Майсазор тўла бола-бақра, қи Мухтор, Давр менинг тақдиримда.*

КАРЧ айн. карж. *Қовун сўйилди. худди асалнинг рангига ва таъмига бир карчи оғзига солди-ю, мазаси бўлди.* Ш. Рашидов, Бўрондан куч:

КАРЧЛАМОҚ айн. каржламоқ.

КАРБЕР [фр. carrière < лот. qu тош майдалайдиган жой] Унча чу бўлмаган фойдали қазилмаларни қум ва ш. к.) очиб усулда қазиб о. хонаси; шундай қазиб олиш наз ҳосил бўлган чуқурлик. *Оҳангарон даги жами кўмирнинг 80 проценти дан қазиб олинмоқда.* Газетадан.

КАРҚУЛОҚ Эшитиш қобилити кар. *Мен ундан [бойдан] тўғри ҳи илтимос қилиб ялиnardим, у карқу: қовдек гўдаийиб тураверарди. И. Раҳ булоқлари.*

КАРҚУР Товуқсимонлар гу мансуб катта ўрмон куши.

КАС [ф. كاس – кимса, шахс] и киши. *Дўст йиғлатиб, душманимни ма. Бу сиримни ҳеч бир касга билдир. Физар билан Авазхон».*

КАСАБА [а. كسبه – «косиб» (кўпл.; майда савдогар)] 1 айн. **каса маси.** *Биринчи июль.. кечқурун соат касабалар боғида.. тантанали Шағ ясалади.* Газетадан.

Касаба союзи қ. **касаба уюшмаси** лар боғчалари, яслилари, болалар орри шохобчаларини кенгайтириш ва ишларини яхшилаш – **касаба союз муқаддас бурчидир.** Газетадан. **Каса маси** Ишчи ва хизматчиларни меҳлари (касблари) бўйича бирлашти улар манфаатини ҳимоя қилувчи (ташкилот.

2 (касаба, касава) қ. **косиб**, 1 Ўзингиз ҳам шундай соз, шундай қули син бўлибсизки, агар юзингизда етми парда бўлса-ю, бир қаватини очиб қ ҳам, хусну жамолингизга ўттиз ик ва чироқ ёқмасдан иш қилаверади-я Бой ила хизматчи.

КАСАЛ [a. كسال — дангасалик; дангасалик, шешёқмас] 1 от Организм меъерий ҳолатини, фаолиятини бузувчи нарса; касаллик, дард. *Сил касали. Рак касали. Тутаси касали. Касалга чалинмоқ.* ■ [Шокир ота:] *Бурунги замонларда Ибн Сино, Абдуллоҳ Ҳаким ўтган. Улар ҳар бир касалликни тўғри тошган. Ойбек, Танланган асарларда онаси ўзининг касалини ҳам унутиб, бундан бошида парвона бўлди. Ў. Ҳошимов, Шокир отага кулоқ сол. Ёш бўлганидан касалликни ўзи сезмас керак. Касали ўқтин-қўқтиндан бир кўриниш бериб кўяди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Организмининг меъерий ҳолатини бузилган, касалликка йўлиққан; касал одам. *Касал мол.* ■ *Хотиржамларнинг деб касал онасини бировнинг кўлига берганим келмади. С. Зуннунова, Олов. Организмининг касал ёки шикастланганларини алмаштириш учун сунъий касаллик қисмлар» яратиш ғояси янгилик билан ва турмуш».*

3 Организмининг меъерий ҳолатини бузилган шахс, касалликка йўлиққан шахс; бемор. [Шокир ота:] *Ибн Синонинг жони чиқмаган бўлса, бас қилганлар экан. Ойбек, Танланган асарларда қаватли мактаб биниси шошилинч ва фронт ёқасидан келтирилган ярасаллар учун бўшатилмоқда. Р. Файзуллоҳнинг етим эмассан.*

4 *Ҳақма* Нарса ёки унинг қисмидаги касалликнинг бузуқ ҳолат; носозлик, иллат. *Ҳамма нарсадундаки, сиз халқ кучига ишонингиз. Рашидов, Бўрондан кучли. Унинг қисмини нага бир қараидаёқ касалини тўғри танловосини қилади. Ҳ. Фулом, Тошкентлик.*

5 *Ҳақма* Одатга айланган иш, хатти-ҳол. *-Саввани яхши кўрасизми? -Ота-отанинг касал бу, — кулиб жавоб берди.* ■ *«Ёшлик».* Демак, ёлғончилик касалини *қўлбугтало* бўлган кишини *ростгўй* касалини билан *даволаса* бўлади. Ҳ. Фулом. ■ *Ширин қовунлар мамлакатини танлашдан қайсарлик касали тутаси.* ■ *«Кўр».*

6 *Ҳақма* Умуман, бирор нарса истасидаги касаллик, интилиш; дард. *Ўзингиз касаллик менга шу касалингини бир оғиз билан кўрсатингиз. Қайнатанга хат ёзмасми эдим..*

А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Оилада ишининг жуда ишқали — Холпошанинги кийим-кечак касали.* «Муштум».

Касалдан турмоқ (ёки бош кўтармоқ). Касалдан фориғ бўлмоқ; тузалмоқ. *Касалдан турган ҳар қандай одамда бўладиган алланечук бир руҳий энгилик унинг ҳам қалбини қувончга тўлдирди. Ў. Ҳошимов, Қалбинга кулоқ сол. Улар яқиндагина касалдан бош кўтарган дардманд кишиларга ўхшардилар. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Чўнтак (ёки ҳамён, кисса) касал Чўнтакда пул йўқ, пул етарли эмас; ҳамён қуруқ. Аммо Бухорода ўқимогим учун ҳамёним касал эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Қаландарга бориб нетаман? Неча кундирки, киссам касал. С. Сиёев, Ёруғлик.*

КАСАЛВАНД с. т. Касалманд. [Наби:] *Гапиринг, тақсир, менинг ўғлим нима гуноҳ қилди? Ўзи мардикорликдан яқинда келди, унинг устига касалванд. А. Раҳмат, Пьесалар. Касалванд, оғиз бир маҳбусни арқонга боғлаб, Солижон билан Бекжонбой тортиб олдилар. Ж. Шарипов, Хоразм.*

КАСАЛЛАНМОҚ Бирор касал билан оғримоқ, касалга чалинмоқ. *Мутрибининг касалланиб, Питнакдан қайтиб келганини Аваз Рўзимбойдан эшитди. С. Сиёев, Аваз. Аммо бу орада қора тўқлиси касалланиб, вақтинча Тунгиз қояни унутди. Н. Норқобилов, Бекалдаги оқ уйча.*

КАСАЛЛИК 1 айн. касал 1. *Зотилжам касаллиги. Юқумли касаллик.* ■ *Самарқандда Бобурни тилдан қолдирган касаллик — ғоят кучли бир руҳий ларзанинг оқибати эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Аввалдан унинг атрофида ҳар хил касалликлар: терлама, қора безгак.. кўпайиб, аҳолининг тинқасини қуритган эди. К. Яшин, Ҳамза.*

2 Организм меъерий фаолиятининг, саломатликнинг бузилиши; касал ҳолат, дард, хасталик. *Шунча хорлик ва хўрлик етмагандай.. отаси оғир касалликдан вафот этди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

КАСАЛМАНД [a. + ф. كسالمند] Тез-тез касал бўлиб турадиган; дардчил. *Азалдан касалманд Башорат хола эрининг ўлимидан кейин яна ҳам қийналиб қолди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. -Поччам эликдан ошган, новча, касалманд, ранглар, — дейди Мусавой. Ойбек, Болалик.*

КАСАЛНАМО [a. + ф. كسالنامه] Касалга ўхшаб кўринадиган. *Ўрта бўйли, тўла, ле-*

кин кенг юзининг гўшлари сарғайиб солқиб тушган, элик саккиз ёшларда бўлган касалнамо хотин аста-аста юриб келаверди. Ойбек, Танланган асарлар.

КАСАЛХОНА Касалларни мунтазам кузатиш ва даволаш учун жойлаштириладиган муассаса; шифохона. *Мастура Алиева саккиз ойдан бери палатасидан чиқмай ётган оғир хаста, уни касалхонада ҳамма билар, кўп киши кириб кўрган экан. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.*

КАСАНА [ф. *كسانه, كسنه* – бирор кимсага тегишли, бировники] Ёлланган хунарманд-косиб томонидан маълум корхоналар буюртмаси асосида уйда тайёрланадиган нарса ва шу тартибда ишлаш.

КАСАНАЧИ Ёлланган уйда ишлайдиган хунарманд-косиб. *..касаначилар (уйда ишловчилар) меҳнати муттасил рағбатлантирилмақда. Газетадан. Корхоналар билан меҳнат шартномаси тузган касаначилар банд аҳоли тоифасига киради ва уларга меҳнат дафтарчаси берилади. Газетадан.*

КАСАНАЧИЛИК Касана асосида ишлаш, касана маҳсулот тайёрлаш билан шуғулланиш; касаначи меҳнати. *Куйидагилар касаначиликни ривожлантиришнинг асосий вазифалари деб ҳисобланади.. Газетадан.*

КАСБ [а. *كسب* – бирор нарсани ўрганиш, эгаллаш, фойда; хунар, машгулот] 1 Ишфаолиятнинг маълум тажриба, тайёргарлик талаб этадиган бирор тури, соҳаси; хунар. *Бу киши ўзлари ҳосилот, касблари агроном, кечки мактабда муаллимлик ҳам қиладилар. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Ҳаётда шундай одамлар бўладики, улар бутун умрларини фақат бир ишга, бирон касбга бағишлайдилар. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.*

2 Умуман, одат қилинган иш; одат. *Молнинг тилини билиш ҳам ўзига яраша касб экан. Ў. Умарбеков, Шонли авлод. Фойдахўрлик – тан-суягингизга сингиб кетган касбингиз. Ҳ. Фулом, Машъал. Хотинини кўйиб, амал олиш – у сизнинг касбингиз, мингбоши! М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

Касб этмоқ Эга бўлмоқ, эгалламоқ; акс этмоқ. *Аҳамият касб этмоқ. Дарахтлар ойдинда ажойиб бир манзара касб этмоқда. ■ Фавқулудда даҳшат касб этган унинг [Отабекнинг] кўзлари қаршисида кўрбошининг гуноҳкор кўзлари чидай олмадилар-да, ерга боқдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Ўйин ҳам бир турли назокат касб эгасумбиби йўрғалай кетди. А. Қодирий кунлар. Касб қилмоқ Бирор иш-маиш одат қилмоқ, доимий иш-маишга айлантirmoқ. *Махдум бир неча ҳафта бери бу «хунар»ни ўзига касб қилиб, Анвар ариза ва кенгашдан бир пул олган кунларда, у неча тангаларни ўтириб топар эди. А. Қодирий, Ўтган чаён. У [Қурбонов] бир неча йил Ашхабод, Боку, Тбилиси шаҳарларини «фар» қилиб, ҳамён тўлдиришни касб қилди. «Муштум».*

КАСБДОШ Бир хил касбли, бир хилда ишловчи. *Биз асарларимизни эгаллашди-дими, касбдош дўстларимиз манзур қилмоғимиз керак. Э. Воҳиди, Улият туйғуси. Ошна-оғайнилар, қўруғлар, касбдошлар бир-бирларини қўриқди-келди қилиб туришади. Э. Назаров, Қўруғлар ва одоб.*

КАСБИЙ Касб-хунарга оид. *Касбий фаат. Касбий касаллик. ■ Бинобар тарбия, таълим, сиёсий ва касбий тарбиялик масалаларини ҳал этишга жараёнда иштирокини тақозо қилмоқда. Газетадан.*

КАСБ-КОР Умуман, касб, хунар, машгулот, иш. *Эндилликда.. бу хотинларнинг бири қилаётган ишига, касб-корига тирикчилик, деб қарамайди. А. Қодирий, Тинлар. Мақсади, маслағи, касб-корини билиш бўлган кишиларнинг ҳамжиҳатда яшаши мушкул эди. М. Жўра, Ношарлар.*

КАСИР-КАСИР айн. **касир-кусур**
КАСИР-КУСУР тақл. с. Қуруқлик, нарсаларнинг синишидан, парчадан чиқадиган товушни билдирадиган кусур беда чайнаб турган отлар парвосиз қараб кўйишиди. Ҳ. Шамс, Қўруғлар ва одоб.

КАСИРЛАМОҚ Касир-кусур қармоқ. *Қаттиқ шамолда дарахтларнинг шиохи касирлаб синди.*

КАСКА [фр. *casque* < исп. *casco* – суяги; дубулға] Ҳарбий хизматчи ва кўрувчи, қурувчи ва ш. к. ларнинг мундарижи бўлган ёки пластмассадан ишланган, туфалдан сақловчи бош кийими. *Эргашнинг ниҳоят танаффус қилди. Эргашнинг бош бостириб кийиб, чуқурдан эмаклар билан тўқиб, Фулом, Тошкентликлар. Қоровулхоннинг бошига ҳеч ким индамади, йўлакда қўллаб-қўллаган тадан карбид фонарь олиб, бошлар*

иди-да, конга кириб кетишиди. А. Мух-
Чинор. *Тоғ пармаловчи йигитлар бош-
га пўлат каска кийишиб, саф тортиб,
қўнориянти.* С. Қодиров. *Норак нур-
си.*

КАСКАД [фр. cascade < итал. cascata] 1
неча погоналарга урилиб тушадиган
ий ёки сунъий шаршара.

2 Циркда акробатларнинг ҳазилакам,
қили йиқилишидан иборат номери,
ниши.

3 *тех.* Ҳазаро боғланган бир қанча ин-
лар, механизмлар, қурилмалар турку-
Трест коллективи *Жиззах насос стан-
ка каскадида барча ишларни бажармоқ-
бекистон қуриқлари».*

Гидроэлектростанциялар каскади Бир
қиммида бир-биридан маълум масофада
лашган, умумий сув-ҳўжалик режими
Ҳазаро боғланган бир неча гидроэлек-
трония. *Чирчиқ ва Бўзсув гидроэлектр-
ка каскади бир дарёдаги 16 та электр-
станциядан иборат.* Газетадан. *Ҳозир Вахш
каннинг тўртинчи босқичи бўлган Норак
қурилиши авж олган. «Фан ва турмуш».*

КАСКАДЁР [фр. cascadeur] 1 Циркда кул-
акробатик йиқилишларни ижро этув-
чи.

2 Кинофильмларда асосий актёр ўрни-
да мураккаб, ҳаёти учун хавфли
ишларни (каскадларни) бажарувчи.
3 *тех.* Махсус тайёргарликка эга бўлган
фильмни суратга олиш пайтида га-
йлаб, от чопишида каскадёрларни ҳам
қилдирган. Газетадан.

КАДЛИ Каскаддан иборат, каскад-
қил этувчи. *Чет эллик олимлар қим-
о яримўтказгич фотоэлементларни
ишлатиш учун каскадли электр ман-
ан фойдаланишни таклиф этмоқда-
н ва турмуш».*

КАЛИ Каскаси бор, каска кийган.
*Каскали солдатлар яна қайтиб ўтиш-
Раҳим, Чин муҳаббат.*

КАСОД [а. كساد — товарга бўлган талаб-
қасайиши; савдо-сотиқдаги суетлик]
1 ёки харидор йўқлиги туфайли сав-
қ, касб-ҳунар ва ш. к. нинг тўхтаб
юришмаслик, товарнинг ўтмаслик
*Нима қилиб зеркиб ўтирибсиз, сав-
ми? Ойбек, Болалик. Касб-қори ка-
данган уста Замоннинг тирикчилиги яна*

оғирлашиб қолди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.
*Йигитали, магазинда КООП [кооператив]
уни кўпайиб кетгач, тегиримони касод бўлиб,
уйда ўтириб қолган отаси ҳозир пенсияда-
лигини эшитган эди.* Д. Нурий, Осмон усту-
ни. *Бандаи, ёраб, Муқимийдек бўлиб хору
касод, Суду савдодин қолиб, бозоридин ай-
рилмасин.* Муқимий.

Бозор касод Бозорда молларнинг ёки
баъзи молларнинг сотилмаётганлик ҳола-
тини, ўтмаётган (кетмаётган)лигини бил-
диради. *..Бозор касод, мол-туёқнинг нархи
пастлаб кетган.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.
*Бозорлар касод бўлиб, ҳеч ким узангини ўз
нархига ҳам сўрамай қўйди.* М. Муҳаммад-
жонов, Турмуш уринишлари. **Касод мол**
Сотилмай (ўтмай) ётган мол. *Шу ойда [Ра-
мазон ойида] барча дўкондорлар то саҳарга-
ча савдо-сотиқ қилар.. касод молларини ке-
чалари пуллар эди.* М. Муҳаммаджонов, Тур-
муш уринишлари.

2 *шв.* Касофат, зарар. *Уйқунинг касоди
кўндир кишига, Бувишим, гафлатдан кўтар
бошингни!* «Равшан».

КАСОФАТ [а. كسافت — қуюқлик, зичлик;
дағаллик, ғализлик; бефаҳмлиқ] 1 *сфт.*
Ёмон оқибатга олиб борадиган, бахтсиз-
лик (зиён, заҳмат) келтирадиган. *Касофат
иш. ■ Шира кўп касофат нарса, ғўзанинг
ёш барғларига ёпишдими — уни бужмайти-
риб қўяди.* Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Кай-
фим бор эди, ҳаммасига касофат арақ са-
бабчи..* Газетадан.

2 *от* Ёмон оқибат, ёмон, нохуш таъсир.
*Яхшининг — шарофати, ёмоннинг — касо-
фати.* Матал. ■ *Очлик касофатидан она-
бола дунёдан кетди.* С. Исмоилзода, Темур.
*Мана шундай хилофи шаръий ишларингизнинг
касофатидан бундай қунларга тушингиз..* С.
Айний, Қуллар.

3 Шундай белги, таъсирга эга бўлган
шахс ёки нарсага нисбатан қўлланади;
шахс ёки нарсани шундай белги билан қайд
этади. *Йўқол, дейман, йўқол, наҳс! Йўқол
кўзимдан, касофат!* С. Зуннунова, Олов.
*Бунинг устига нўхтаси ҳам йўқ эди касо-
фатнинг [новвоснинг].* С. Нуров, Нарвон. *Сен
замонни тушунасанми, ўйлаб қара, агар шу
хом қовоқда миянг бўлса, йиғлама, касофат.*
Ойбек, Танланган асарлар.

Касофатига қолмоқ Ўзганинг ёмон таъ-
сири билан нохуш оқибат (ҳолат)га ду-

чор бўлмоқ. Бу орада қизим шўрлик унинг касофатига қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КАСОФАТЛИ Касофати бор, касри, зарари тегадиган. Касофатли қора ўтмишида Сожида хола тўнғич ўғлидан ана шундай қилиб ажралган эди. Ғ. Ғулом, Тўнғич ўғил.

КАСР I [а. كسر — синиқ, ушоқ, парча; шикасталик] мат. 1 Бирликнинг қисмларидан ташкил топган сан. *Оддий каср. Унли каср. Тўғри каср. Аралаш каср. Каср сон.*

Каср қолдиқ Бирга етмайдиган, бирдан оз бўлган қолдиқ.

2 эск. айн. қолдиқ 4. *Ун олтини учга бўлсак, битта каср қолади.*

КАСР II [а. كسر — бузиш, парчалаш] Ўзганинг ёки бирон нарсанинг айби, сабаби билан бўладиган ёмон таъсир, ярамас оқибат; касофат. *Бирнинг касри — минга, мингнинг касри — туманга.* Мақол. ■ *Фарҳоднинг тоғ қазинини Алишер Навоий тасвирлаб байт ёзган эди, шунини келтира олмадим. Ўқимаганликнинг касри шу-да. Ойдин, Ширин келди. ..менинг касримга фалокатга йўлиқишларини истамайман.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

Касрига қолмоқ Касри туфайли ёмон оқибат (ҳолат)га дучор бўлмоқ. — *Битта аҳмоқнинг касрига ҳамма қолади, — Василя Назаровна ўрнидан туриб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КАСРА [а. كسره — синиш, синдириш; мағлубиятга учраш] Араб алифбосида ундош ҳарфларнинг остига қўйилиб, ундан кейин қисқа «и» унлиси ўқилишини билдирувчи белги (форсчада «зер» деб аталади).

КАСРАТКИ шв. Калтакесак. *Ажалли касратки тегар илонга, Ҳазиллашма, полвон, мендай султонга.* «Алпомиш». *Ургин, деб юборибсан қирқин бекларни, Қирқ касраткинг бир илонни ютолмас.* «Зулфизар билан Авазхон».

КАСРЛИ мат. Бирга етмаган миқдорли (қолдиқли), ёнида касри бор. *Касрли сон.*

КАССА [итал. cassa < лот. capsa — бирор нарса сақланадиган идиш; қути] 1 Пул, қимматбаҳо қоғозлар қабул қилинадиган ва сақланадиган пўлат сандиқ, қути, жой ва ш. к. *Пахта плани ошса, Тўла турар кассаси.* «Қўшиқлар». *База кассаси битмас-туганмас чашма эмаски, ўз-ўзидан жарақ-жарақ ақча қайнаб чиқаверса.* Газетадан.

2 Муассаса, корхоналарнинг пул қилиш, пул бериш, билет сотиш билан шуғулланувчи бўлими. *Қиз кириб кетгач, афтидан кассага пул гани ўтди шекилли, яна ўзимга келдим.* Х. Тўхтабоев, *Ширин қовун* л. лахати. *Кинотеатр кассаси олдида ё қочиб навбат кутаётганлар кўп.* Ҳошимов, *Қалбингга қулоқ сол.*

3 Пул билан иш юритувчи, қилувчи муассаса ёки ташкилот номи. *Омонат касса. Ўзаро ёрдам*

4 Қабул қилиб олинган сумма кўрсатилган талонлар босиб чиқарган (акс эттириладиган) қурилма рат ва шу қурилма жойлашган хон

5 Муассаса, корхона ва ш. к. д. пул. *Кассани текширмоқ.* ■ *Саттасани ҳисоблаб чиққач, товук фермаси «Муштум».*

КАССАЦИЯ [лот. cassatio — қилиш, йўқ қилиш] 1 ҳуқ. Қонун ишларини юритиш қоидалари бузил сабабли юқори суд органи томонидан суд органи чиқарган, ҳали кучга келмаган суд қарори, ҳукмининг қайта кўрилиши, бекор қилиниши. *Кассация м*

2 Қонуний кучга кирмаган суд қарори қайта кўриб чиқиш ва бекор қилиш сўраб мурожаат қилиш. *Кассация иш*

КАССЕТА [фр. cassette — яшикча; ч] Нарса, деталь, материаллар, фотокорка ва киноплёнкалар энг қулай шарҳлаш ва сақланадиган, ёруғлик ўтказмадан сурма қопқоқли, ўзаро алмаштириш мумкин маҳсус қутича. *Фотографик кассета. магнитофон кассетаси.* ■ *..овоз ёзиш нида ўзлари билан олиб келган ёки иш сотиб олинган кассеталарга ўзлари зур бўлган куй ва қўшиқларни ёзиб олу мумкин.* Газетадан.

КАССИР [лот. cassare — бекор қилиш, йўқ қилмоқ] 1 Пул ва қимматбаҳо нарсларни қабул қилиш, бериш, билет сотиш ва ш. к. ишларни бажарувчи ходим. *Сафар банк вақтида пул берибди. Кассир тарқатяпти.* Ш. Тошматов, *Эркин Кассир.. бригадир, агроном ва бошиқларнинг аксарияти хотин-қизлардан*

Н. Сафаров, *Оловли излар.*
2 Касса аппарати (қ. **касса 4**)да ишчи ходим, оператор.

КАССИРЛИК Кассир иши, касби. *Ўғил сартарошлик ва туфли ямашини касирлар, қизларимиз кассирликни машқ қилди.* С. Аҳмад, Сайланма.

КАСТА [порт. *casta* — насл, авлод] Ҳинд ва баъзи Шарқ мамлакатларида ўз халқининг насаби, ҳуқуқи, урф-одатларига қараб погонавий тарзда алоқасизликкага ажралган ижтимоий гуруҳ.

КАСТА [латинча *casta* урф-одат-қадимлар кастаси. *Каста урф-одат-қадимлар кастаси. Каста урф-одат-қадимлар, чунончи, қоҳинлар, аскарлар ва дехқонлар бор эди. «Янги тарих». Беру-тин. Ҳиндистоннинг ижтимоий тузумлари ҳақида сўзлайди ва каста (ижтимоий гуруҳ) тизимасига умумий характеристика беради.* Ғ. Фулом, Тарихий дўстлик.

КАСТОР [юн. *castor* — сув қундузи, *кастор мойи айн. касторка.*

КАСТОРКА [лот. *castoreum* — бобр бези билан олинган мойсимон суюқлик < юн. *castor*] Канақунжутдан олинадиган мой, **КАНАҚУНЖУТ** мойи (сурги дори сифатида қўйилади). *Касторкага ўхшаган дорилар-нинг қийналиб ичади.* Н. Исмоилов, Қадимнинг парвариши қилиш.

КАСТРЮЛЬ(КА) [нем. *Kasserolle* < фр. *castrille* — дастали това] Одатда, цилиндр шаклида бўладиган, икки банди, қулоғи ва қопроғи бор, асосан, овқат пиширилади-ёки сақланадиган металл идиш. *Шунинг учун кастрюлни икки қулоғидан кўта-ётоқхонага кириб кета бошлади.* Х. Табобов, Ширин қовунлар мамлақати.

КАТ [ф. *كٲ* — тахт; кенг ёғоч курси (ух-халқ ёки ўтириш учун)] шв. Кенг ёғоч қара-қўриқ. *Келинг, келинг, Тўрғай, катга чиқинг, катга кампир мулозамат қилиб.* Ж. Шариф, Хоразм. *Кат устига дастурхон ёзилиб, дастурхон нон билан пиёлада қиём қўйил-ди.* Чўлпон, Кеча ва қундуз. *Сув бўйи-да катда ўн чоқли киши Айний қилиб устида қизғин баҳс юритади.* Н. Табобов, Устод табассуми.

КАТАЙСА [р. *кататься* — кезмоқ, сайр қилмоқ, учмоқ] с. т. (асосан болалар тили-да болаларга нисбатан қўлланади). Арава, қўндоқ, чана ва ш. к. да учиш, кезиш, сайр қилиш. *Извоида катайса қилиш нуқул қилиш.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бир кат-та қилмайсанми? Айтсам, ракетам ҳози-рага сени юлдузингга олиб боради.* А. Кўчи-ков, Ҳалқа.

КАТАК I Парранда ёки айрим (асосан майда) жониворлар туриши учун махсус ишланган қурилма; хона, уйча. *Дилфуза айвондан сакраб тушди-да, товуқ катаги ёнидаги нимқоронғи ошхонага кириб, тоқча-даги узун шишани топди.* Ў. Ҳошимов, Қал-бингга кулоқ сол. *Бўрон ўзи топширган ки-чик боласини сим катаклардан қидира кет-ди.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

2 Ёни сартх. *Катаклар кичик-кичик бўлма-лар, уялар, тешиқларнинг бири. Ари уяси-нинг катаги.* **У** *вестибюлга кириб, ранг-баранг эълонлар осиглиқ доска ёнидан ўтаёт-ганда, чапга, ари уясидай сертокча почта катагига қаради.* П. Қодиров, Уч илдиз.

3 Нарса юзасига ишланган, туширил-ган тўртбурчак; шундай тўртбурчакларнинг бири. *Шахмат катаги.* **А** *Азимов қора фар-зинни қўлида бир оз ушлаб туриб, шахмат-нинг оқ катагига тақиллатиб урди-да, «шах» деди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Юзасида шундай катаклар бўлган; ка-такли. *Катак дафтар.* **Ҳ** *Ҳақиқатан ҳам хат катак дафтарнинг бир варағига ёзилган бўлиб, иккала бетида ҳам очиқ жой йўқ эди.* И. Ра-ҳим, Чин муҳаббат. *Бошига Пулатжон совға қилиб келтирган кук катак рўмолчани ёш жувонлардай ихчам тангиган ҳолда айвон яқинига келди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Бурун катаги Буруннинг ташқи тешиқ-ларидан ҳар бири. [Шоқир отанинг] *Қайри-либ тушган, катаклари кенг, бесўнақай қай-роқ бурни учига тер томчилари ялтирар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КАТАКЧА Кичик катак. *Шипи шарқча нақшдор уй.. Тоқчалар қадимча — ганчдан ишланган қат-қат катакчалардан иборат.* Ойбек, Танланган асарлар.

КАТАЛАК Катакдай кичик, кўримсиз ҳовли, уй, хона. *Унинг кўз олдида болалик йиллари гавдаланди. Шаҳар чеккасидаги тор, каталак ҳовли..* Н. Аминов, Ёлғончи фа-ришталар. *Кошки, хона каттароқ бўлса, бир каталакки, йўталганга ҳам зириллайди. «Ёш-лик».* *Каталак дўкончада бобом, икки то-ғам, тўртта халфа маҳси тикар эди.* Ой-бек, Болалик.

КАТАЛИЗ [юн. *katalysis* — бўзилиш, емирилиш] ким. Муайян моддалар (катали-заторлар) иштироки туфайли кимёвий ре-акциянинг қўзғалиши ёки кимёвий реак-ция тезлигининг ўзгариши.

КАТАЛИЗАТОР *ким.* Кимёвий реакцияни қўзғатадиган ёки унинг тезлигини ўзгартирадиган, ammo ўзи ўзгармай қоладиган модда.

КАТАЛОГ [юн. katalogos — рўйхат] Бир турдаги нарсаларнинг (китоб, қўлёзма, музей экспонатлари ва ш. к. нинг) маълум алифбо тартибида тузилган рўйхати. *Кутубхона каталоги. Техникага доир адабиётлар каталоги. Юлдузлар каталоги.*

КАТАПУЛЬТА [лот. catapulta < юн. catapultes — тош, ядро ва ш. к. отадиган машина] 1 Самолёт ва космик кема аварияга учраганда, ундан учувчи ёки космонавтни ўриндиги билан ажратиш, итқитиб чиқариб юборадиган мослама.

2 Кемадан, кичик аэродромлардан учаётган самолётга бошлангич тезлик бериш учун қурилган механик мослама.

КАТАР [юн. katarrhos — оқиш, оқиб тушиш] Бирор аъзо шиллиқ пардасининг яллиғланиши. *Томоқ катарри. Ошқозон катарри.* ■ Йўғон ичак катарри — қолитда эса оқсилли овқатни танлаб бериш керак. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

КАТАРАКТА [юн. katarrhaktos — юқоридан тушиб турадиган; шаршара] Қариллик ёки баъзи касалликлар оқибатида кўз қорачиги орқасидаги ойнасимон қисмнинг (кўз гавҳарининг) хиралашуви (бунинг оқибатида кўз яхши кўрмайдиган ёки бутунлай кўрмайдиган бўлиб қолади).

КАТАХРЕЗА [юн. katachresis — сунистеъ-мол қилиш; нотўғри қўллаш] Қарама-қарши тушунчаларни боғлаш, сўзни ўз асл (этимологик) маъносига мувофиқ бўлмаган ҳолда қўллаш. *Қизил сиёҳ [сиёҳ сўзи аслида «қора» маъносини билдиради].*

КАТЕГОРИЯ [юн. kategoria — айблаш, таъна қилиш] 1 *фил.* Моддий дунёдаги нарса ва ҳодисаларнинг энг муҳим хусусиятлари ва алоқаларини ифодаловчи умумий тушунча. *Замон категорияси. Сабабият категорияси.*

2 Муайян белгиларининг умумийлиги билан бирлашган нарса, ҳодиса, шахслар тури, туркуми, гуруҳи; даража. *Аmmo экспериментал синфларда қийинчиликларга дуч келётган болалар категорияси ҳам бор.* Газетадан. *Уларга [теримчиларга] бажарган иши учун турли категориялар билан устама ҳақ тўланади.* Газетадан.

3 Илмий терминологияда: предмет турларини ёки уларнинг умумий белгиларини

билдирувчи тушунча. *Грамматик ялар. От категорияси. Эгаллик кат.*

КАТЕГОРИЯЛИ Бирор категорияга, разрядга эга. *Биринчи кат шахматчи.*

КАТЕР [ингл. cutter — тўлқинчи] Йўловчилар, сайёҳлар, қутқариш, турли хил юклар ва жанг қўриқлари, бошқа кемаларни шата қирғоқни муҳофаза қилиш, божмат ва б. мақсадлар учун фойдаланган, унча катта бўлмаган ёрдамчи говар кема. *Соқчи катер. Торпедачи катер.* ■. . *двигателининг турбомоторли, газ-турбинали, елкан-этерлар бор.* «ЎзМЭ». *Қоп-қора жимир-жимир ёритиб, биз томонга жон-жаҳди билан келар эди.* лов, Дийдор. *Юздан ортиқ каткираверишида Америка кемаларини тўсди.* Газетадан.

КАТЕТ [юн. kathetos — шок ширилган] *мат.* Тўғри бурчаклининг тўғри бурчак ҳосил қилган ри, томонларидан бири.

КАТЕТЕР [юн. katheter — туган нарса; найча] Танадаги қонлар, нафас ва сийдик йўллари киритиладиган, уларни тозалатиш мақсадларида ишлатиладиган тиббий асбоб.

КАТМОН [а. كتمان — яшириш] *шв.* Кармон (кармонча). *Отгаларни гулдор катмонига солди.* л Темур Малик. *Шаҳзодаҳон бир ташлаб.. шоҳи атлас кўрпаларни катта бир катмонни олиб келиб ка икки қўллаб узатди.* К. Яшин

КАТОД [юн. kathed — пастга қайтиш] *физ.* Манфий зарядле трод; *зид. анод.*

КАТОЛИК *от.* Католицизм

ги, католицизмга эътиқод қилу

КАТОЛИК *сфт.* Католицизм

толицизм мазҳабидаги. *Католи*

КАТОЛИЦИЗМ [юн. katholi

жаҳон, умумий] Христиан дин сий оқим (мазҳаб)ларидан би паси бошқаради).

КАТОРГА [юн. katergon — как-елканли ҳарбий кема] Чор ва буржуа мамлакатларида жин

ноятлар учун сургун қилиш, жуда проитда ишлатиш ва қамашдан иборат чораси ва шундай жазони ўташ мумкин, оғир меҳнат, чидаб бўлмай-ёқ шароити. **Каторгага юбормоқ.** ■ **Кичкинни йигирма йилдан каторгага — га ҳукм қилибди.** М. Муҳаммад-Турмуш уринишлари. *Мен каторгада да врачлик қилганман.* К. Яшин, *Достоевскийда, кераксиз ва шу сабабда ҳам зериктирадиган меҳнат катори,* деган ибора бор. Газетадан.

ТА 1 Ҳажми, ўлчами меъёрдан ёки н ортиқ; улкан; зид. **кичик.** *Катта Катта ҳовли. Катта дарё. Катта Катта тош. Катта зал.* ■ **Трактор — катта дарахларнинг тўнкасига боғлаб тортар, арра, болта кўтарилар буларни кесиб, қирқиб, арава-лашар эди.** А. Қаҳҳор, Қўшчинор эди. *Уроз қаердандир катта тарвуз эди. Ўртага қўйди.* Ойбек, Танланган

окиб жиҳатдан меъёридан ортиқ, кўрдорли; зид. **кичик.** *Катта кўшин. Катта жамоа.* ■ *Мен — ўн олтига тўлма-бирдан ёт ва катта оилага тушиб Ойбек, Танланган асарлар.*

Тўқ-қудрати, даражаси, салмоғи **тўғж, тўр.** *Катта тўғж. Катта тўр.* Катта эътибор. Катта жасорат. Катта байрам. Катта маҳорат. Катта

тўғж. ■ *Бу китобни ўша кечаси катта кичик билан қўлга оларкан, эри Абдул-Келиб қолиб, [китобни] қўлидан йириб Ойбек, Танланган асарлар. Болта-кичи овқатдан кейин келди. У жуда кичини битириб келгандай, оғзи қулоқ-қилиб, нуқул цемент тўғрисида.. цемент қилинган тўғон қанчалик пишиқ ва ҳоказолар тўғрисида гапирар эди.* Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Ёш жиҳатдан улуг, ёши ортиқ. *Катта Ёш мендан катта.* ■ [Юсуфбек ҳожи:] *Биз ҳар нима, сиз каттасиз, Зайнаб ёш, мендан кичикка шафқат лозим.* А. Қодир-Ҳаттан кунлар.

Катта хотин этн. Биринчи, бош хотин. **Катта қилмоқ** Боқиб, парвариш қилиб қилмоқ. **Катта вояга етказмоқ.** -*Биз сенларни ит катта қилдик-ку, — деди шаити-қилди.* Ибн Ямин. К. Яшин, Ҳамза.

5 от Ёши катта киши; қари, кекса. *Каттани ҳурмат қил. Катталар гапига қулоқ сол.*

Каттани кесиб, кичкина қилган Кекса кишиларнинг гапини гапирадиган ёш бола ҳақида.

6 Хизматдаги мартабаси, унвони, даражаси жиҳатдан (бошқага нисбатан) юқори. *Катта илмий ходим. Катта лаборант.*

7 кўчма Кўзга кўринган; атоқли, машҳур. *Катта олим. Катта артист.* ■ *Бу — Абдулла фонусчи деган катта қизиқчи.* Ойбек, Танланган асарлар. *Абдурахмоннинг амакилари.. Бухорода катта мударрислардан саналар эдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Тошкентга бутун мамлакатдан катта геолог олимлар келишган.* С. Кароматов, Олтин қум.

8 Юқори лавозимдаги амалдор; раҳбар, бошлиқ. *Шаҳарнинг катталари.* ■ [Тожибой:] *Э, нодон.. Менга тегсанг, жон-жон демайсанми? Бир юртнинг каттаси бўлсам.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Одамлар тамом йиғилган бўлсалар ҳам, катталардан дарак йўқ.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Ўзини катта олмоқ (ёки тутмоқ) Амал, даража ёки билим жиҳатдан ўзини бошқалардан устун қўймоқ, мағрурланмоқ, кеккаймоқ. *У [Маннон Уйғур] ҳеч маҳал ўзини катта тутмаг.. барчага баробар, бизмандон мураббий эди.* Ҳ. Носирова, Мен ўзбек қизиман.

Катта арава қаёққа юрса, кичиги ҳам шу ёққа юради Ёшлар, тажрибасизлар катталардан, тажрибали, обрўли кишилардан ўрнак олади, деган маънода ишлатилади. **Катта бошини (ёки ўзини) кичик қилиб** Ёшининг катталиги, амали-мартабаси ёки давлатига қарамай, ўзини катта олмай; камтарлик билан. *Марғилон деган шаҳардан катта ўзини кичик қилиб, қизи ила келаятган Мирзакарим акага ўғлининг хўрлик келтиришидан чўчиди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Катта гап** Эътиборга лойиқ, арзийдиган эканликни билдиради. *Ўртоқ Муслим энди ҳақиқат ким томонда эканини тушунибди, бу катта гап.* Н. Сафаров, Танланган асарлар. *Йўқ, аввал юртнинг ҳомийлари бўлган боёнлар ўз ўғилларини ҳозирги замон илм-фунуни билан тарбияласинлар.* Шу ҳам катта гап. Ойбек, Танланган асарлар. **Катта гапирмоқ (ёки кетмоқ) қ. гапирмоқ.** -*Ҳой,*

бола, сал пастроқ туш, — дейди яна биров унинг [куёвнинг] катта кетганига жаҳли чиқиб. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Санга катта гапириб кўйганмиз, думбул ишни азалдан ёмон кўраман-у, ҳар қалай, ишимиз пухта бўлмай, кейин бурнимизни тишлаб қолмасак, деган хавотирдаман. Ж. Абдуллаҳонов, Хонадон. **КАТТА ОҒИЗ** ёки **ОҒЗИ КАТТА** қ. **ОҒИЗ**. Отасининг давлати, катта оғиз, ҳовлиқма ва такаббур онасининг эркалаши кўшилиб, қизга ортиқча ғурур берган. Ойбек, Танланган асарлар. *Мачитга бориб, ваъз айтинг. Эртага Ғузorning оғзи катталарини қалбага тўплаймиз.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

КАТТАЗАНГ с. т. Улуғ, мартабали шахс; ўзини шундай шахсларга мос, кибрли тутувчи киши. [Абдувосеънинг] *Уйига борсам, Сафоҳўжа, Абдишуккур каттазанглар сўрини тўлдириб ўтиришибди.* «Шарқ юлдузи». *Одатда раислар анча жиддий, кибрли, кўполроқ айтганда, каттазанг бўлишарди, хатти-ҳаракатлари билан мансабу мартабасини таъкидлаб туришарди.* Газетадан.

КАТТАЗАНГЛИК с. т. Каттазанг шахсга хос хусусият, хатти-ҳаракат. *Назаровнинг шунчалар каттазангликка бориши унинг етти ухлаб тушига кирмаган.* А. Кўчимов, Ҳалқа. *Сочи тикрайган, торпешона ва ҳар бир хатти-ҳаракатидан каттазанглиги сезилиб турадиган тошкентлик меҳмон Халиловнинг ҳикоясини тингларди.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

КАТТАЙМОҚ Катталашмоқ. *Фотиманинг юзига, худди биринчи мартаба кўраётгандай, жуда ҳайрон бўлиб тикилди. Кўзлари ҳам беҳосдан каттайиб кетди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

КАТТА-КИЧИК 1 Ҳажман ҳар хил, ҳар хил катталиклаги, турлича. *Катта-кичик иморатлар. Катта-кичик дарахтлар.* ■ *Ўрмонжон айвонга чиқиб, стол ва каравотда турган бир неча катта-кичик тугунларни кўриб ҳайрон бўлди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Дарё бўйида катта-кичик кўллар, тўқайзорлар кўп эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Аҳамияти, даражаси, кучи жиҳатидан ҳар хил, турли даражадаги. *Катта-кичик муваффақиятлар. Катта-кичик амалдорлар.* ■ *Бу экспедиция бир ёқдан Шералининг геологияда ўз ўрнини.. белгилаб берган бўлса, ик-*

кинчи ёқдан катта-кичик олимлар э... ни жалб этди. С. Кароматов, Олти-

3 от с. т. Турли ёшдаги кишича, ҳамма, каттаю кичик. *Майи...* *та-кичик йиғилди.* ■ *Менинг ё...* *да.. Катта-кичик олдида.. Кўз...* *ғалат, Олмайман ҳеч шоколад. К...* *дий. Ўзинг ҳам биласан, қачон к...* *та-кичикка баравар, ҳаминша...* *фойдасини кўзлайди.* Ҳ. Шамс.

КАТТАКОН с. т. **1** Одатда катта; жуда катта. *Каттакон...* *кон қовун.* ■ *Хонада ўнчача э...* *ган парта, кираверишдаги дев...* *кон қора тахта қоқилган эди.* *Ўқитувчи. Ўтирганлар орасида...* *ган сўз сўраб, каттакон панжа...* *қиссанча, минбарга кўтарилди.* *Қор ҳам ёнар экан.*

2 айн. **катта 3, 8.** *Ҳамза ўй...* *такон қувончли воқеа юз берг...* *К. Яшин, Ҳамза. Демак, сув чи...* *қилиб чиқариш эса одамларни...* *Фақат каттаконлар йўл кўйи...* *ни. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

КАТТАЛАШМОҚ. Ҳажми, ўлч ражаси ортмоқ, катта бўла бори риклашмоқ. *Энди у озди, соқола...* *юзи қорайди, шахро кўзлари яна...* *талашибди, қадди чўзилди.* М. И. Фарғона т. о. *...иш катталашиб к...* *либ деган батрак йиғитнинг х...* *махфий мажлисхонага айлантир...* Шамс, Душман.

КАТТАЛИК 1 Ҳажм, кўлам, ш. к. жиҳатдан меъёридан ортмоқ ҳолат. *Ҳовузнинг катталиги...* *катталиги. Вазифанинг катта...* *ҳатдан катталик.* ■ *Кетмон...* *дан қатъи назар, кетмоннинг...* *лигини ерга чизиб кўрсатди.* А. Обид кетмон. *-Нима қилди, ҳа...* *да менинг кичиклигим, сизнинг...* *гиз бари бир эмасми? — деди...* Турсун, Ўқитувчи.

2 Ўзини ўзгандан юқори тутишлик. *Катталикни билмас бир яхши...* *хийликда йўлда қолибди Ҳотам. Фо...*

Катталик қилмоқ Ўзини катта ҳаммани ишга буюрмоқ, хўжайин моқ. *Халқ олдида менинг обрўйим...* *қилиб калака қилишга ким ҳуқ...*

2? Катталигини қиладиганига қилсин. П. Турсун, Ҳўқитувчи.

КАТТАРМОҚ *шв.* Катталашмоқ [Туши-
Бир дунда кумуш кўрди. Шу кумуш ўзи-
ўзи каттариб, иккига қоқ бўлинди. «То-
р ва Зухра».

КАТТАҚУРҒОН Оқ-яшил рангли до-
ларни йирик, боши катта бўладиган, ма-
боб узум нави. Нимранг тоифи, пушти-
г хусайни, тилларанг қирмисқа, қаҳраб-
о йини, ҳар донаси ёнғоқдай келадиган кат-
қурғон — ҳаммаси шифил пишган. С.
Сорбоев, Меҳр.

КАТЮША [р. Катюша — хотин-қизлар
иши] Автомобилга ўрнатилган реактив
момётга 2-жаҳон уруши даврида ҳазил-
лаш тарихида берилган шартли ном.

КАУЧУК [ингл. caoutchouc < исп. caucho
каучука кау — дарахт + учу — йиғламоқ,
қоқ] Баъзи ўсимликларнинг (мас., кўкса-
синг) ширасидан олинадиган ёки сунъ-
ий билан тайёрланадиган, мураккаб
ёввий таркибли эластик модда (резина
сўраш учун ишлатилади). Табиий каучук.
Синтетик каучук.

КАФАН [а. كفن — ўлик ўраладиган мато]
Олиш олдида мурдани ўрайдиган оқ
қабр либоси. Уни [ўлган болани] эски
кафанга ўраган вақтда, бўйни ва оёқла-
рига ўзилиб кетганини кўриб, уч ёшга кирга-
н эладилар. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Йиги-
тотасининг оёқларини кучоқлаб, ўкириб-
лаб узоқ йиғлади, бироқ кафан тортил-
ди, оёқларини кўра олмади. Д. Нурий, Осмон
қўли.

КАФАНГАДО [а. + ф. كفن گدا — кафан-
гадо, сўраб олувчи] Бор-йўғидан аж-
раган, ҳеч нарсаи йўқ. Ахир кафангадо,
вайрон, бир бурда нон илинжида қамиш-
зорлар ичида зор қақшаган бу бечоралар
тортиб келаётган алам-кулфатлари оз-
на. К. Яшин, Ҳамза. Кечагина кимсан —
мурод бойваччанинг ўғлиман, деб керилиб
Нормурод қулоғига қарзга ботиб,
кафангадо бир йигитга айланди-қолди. О.
Сорбоев, Диёнат.

Кафангадо бўлмоқ Бор-йўғидан ажрал-
ган, ҳеч нарсаи қолмоқ. [Дехқонбой:] Халқ-
қўзғори бузилди, юрт вайрон бўлди, та-
биат, кафангадо бўлди. К. Яшин, Тор-мор.

КАФАНЛАМОҚ Кафанга ўрамоқ. Маши-
на тушиб, уйга кириб борганимизда, кафан-

лаб қўйилган бола атрофида зир юсураётган..
ота билан онанинг юракни эзувчи фарёди эши-
тилди. В. Муродов, Шерлар билан юзма-юз.

КАФАНЛИК Кафан қилинадиган мато;
кафан учун белгиланган (олиб қўйилган)
мато. Ҳўжайин.. мурдашўйни чақиртириб,
кафанлик учун тўрт қари бўз ва икки танга
хизмат ҳақи инъом қилди. С. Айний, До-
хунда. Марҳумнинг кафанлиги йўқ экан, Ҳожича
бова муллаваччаларнинг салласини олиб, мур-
дашўйга юборди. С. Сиёев, Ёруғлик.

КАФАНСИЗ Кафанга ўралмаган; кафан
ўрамай, кафанга олмай. Меъмор билан Уста
Нусрат арава топиб келиб, ота-бола мур-
дани.. уйга олиб келиб ётқизиб, тепаларига
шам ёқишди. Эрта билан шу ҳолда кафан-
сиз, кийимлари билан дафн этишди. Мир-
муҳсин, Меъмор.

Кафил турма, кафансиз кетасан. Ўйлаб-
ўйламай кафил турилса, бор-йўғини ўзи
тўлаб, ҳатто кафансиз қолиш мумкинли-
гига ишора қилувчи мақол.

КАФГИР қ. *капгир*. *Ҳолам кафгири мой-
да, Ҳолам чехраси ойдаи.* Қ. Муҳаммадий. *Бош
тебратар соат кафгири, Дер: қадримни бил-
мас одамлар.* Э. Воҳидов.

КАФЕ [фр. cafe < а. قهوه — кофе; қаҳва-
хона] Чой, кофе, енгил таом ва ш. к. соти-
ладиган кичик ресторан. ..ошхона ёки кафе-
га кирган одамлар лаззатли ва арзон овқат
олиб ейиш билан бирга, дам олиш имкония-
тига эга бўлишлар. Газетадан.

КАФЕДРА [юн. cathedra — ўриндиқ, курси]
1 Маъруза ўқиш, ваъз айтиш, ахборот
бериш ва ш. к. ишлар учун мўлжалланган
баланд қурилма; минбар. *Аваз кафедрага чи-
қиши билан, ҳамма жимиб қолди.* Ў. Ҳоши-
мов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Олий ўқув юртларида бир ёки бир неча
ўзаро яқин фанлар бўйича иш олиб борув-
чи профессорлар, ўқитувчилар ва илмий
ходимларнинг ташкилий бирлашмаси ва шу
бирлашма жойлашган хона. *У вақтда Ҳаки-
мов кафедра мудири бўлиб ишларди.* П. Қо-
диров, Уч илдиш. *Бешта домла ўтирган ка-
федрадан Мурод сув бўлиб чиқди.* М. Ҳазрат-
қулов, Журъат.

КАФЕЛЬ [нем. Kachel] Кошин; деворга
қоплаш учун ишлатиладиган сирланган
сопол тахтача. *Кафель ўғриси жаримани ка-
филга қўйиб, аранг қутулди.* «Муштум».

КАФЕЛЛИ Кафель ёпиштирилган, кафель ётқизилган. *Топ-тоза, кафелли йўлакдан ўтиб, бўлимга келдик.* Н. Аминов, Қалтис хато.

КАФИЛ [a. كفيل — кафолат берувчи; вассий, зомин] Бирор нарсага ёки бирор кимса ҳақида бошқаларни ишонтириб, масъулиятни, жавобгарликни ўз устига олувчи, кафолат берувчи шахс. *Мен Эргашнинг яхши дўст бўла олишига кафилман.* А. Мухтор. Опа-сингиллар. *Сўрасангиз, Ҳожиҳон бермаганда ҳам, олиб беришга мен кафил.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Кафил бўлмоқ (ёки **турмоқ**) Ишонтириб, масъулиятни, жавобгарликни ўз устига олмоқ. *Ҳамма мол ва мулки билан қутидор Отабекка кафил бўлди ва қушбегининг ҳақида дуо қилиб, уювлари маҳкамадан биргалашиб чиқибди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Кафилга бермоқ** Бировга ишониб, айбланувчини унинг жавобгарлигига, зиммасига топширмоқ. *Волостной Муҳаммад-карим билан Аҳмад соқовни кафилга бериб бўшатинглар деди-ю, тарвузи қўлигидан тушган кишидай бўшашиб.. кўздан ғойиб бўлди.* М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар. **Кафилга олмоқ** Жавобгарликни ўз устига олиб, айбланувчини қутқармоқ, ажратиб олмоқ. *—Ҳой, аҳли маҳалла, шу жўжабирдай болаларининг ҳаққи-ҳурмати, майли, кафилга олайлик, — деди Обид ота.* Газетадан. **Кафилни олмоқ** Масъулиятини, жавобгарлигини ўз устига олмоқ. *Уша кезларда қурилиш бригадасининг кафилни олганиги учун биринчи бўлиб бу ишга бош қўшишга тўғри келди.* «Таниш башаралар».

КАФИЛЛИК Кафил туриш, кафил бўлиш; кафолат. *Кафиллик хати.* ■ **Оқсоқол** ўзининг кафиллиги билан самоварчи Қудратдан Ёдгорнинг номига, ҳар азонда бир танга фойда бериш шарти билан, 25 танга қарз олди. С. Айний, Дохунда.

КАФОЛАТ [a. كفالت — кафиллик; таъминлаш, гаров] Кафил бўлувчи нарса, шахс. *Ташқи сиёсатни мафкурадан тўла холи этиш хавфсизликни таъминлашнинг муҳим кафолатидир.* Газетадан. *Имзоланган давлатлараро битимларга сўзсиз амал қилиш — хавфсизлик кафолати ва шартидир.* Газетадан.

Кафолат бермоқ Кафил бўлмоқ, кафиллигини олмоқ. *Лекин бу жузъий ҳодисалар янада каттароқ салбий ҳодисаларнинг са-*

бачиси бўлмаслигига ҳеч ким кафолат олмайди. «Фан ва турмуш».

КАФОЛАТЛАМОҚ Кафолат била минламоқ, кафолатли қилмоқ. *«Хор сармоялар ва хорижий сармоядорлар қиятини кафолатлаш тўғриси»да, «Банлик тўғрисида».. қонунлар қабул қилди.* Газетадан. *Бу ўринда Қонунда виждонлиги кафолатланганлигини алоҳида таъкидламоқчиман.* Газетадан.

КАФОЛАТЛИ Кафиллик (кафолат) билан. *Бинокорлар бир неча йилдан бундай ва жамоат биноларини кафолатли порт билан эгаларига топширмоқдалар* талдан.

КАФОЛАТНОМА Кафиллик хати тубнинг мазмуни билан танишган табассум қилди-ю, ортиқча ҳаяжон келмади. *Гўёки бундай кафолатномаларга ёж сезмайман, дерди.* А. Ҳақимов, изидан.

КАФОРАТ [a. كفارت — гуноҳ юви мақсадда бериладиган эъз нарса] Эъз гуноҳни ювиш, гуноҳни ювиш учун ладиган садақа, эъз қайтариш. *Гуноҳ кафорат бериш ёдимга келмасдан 1 нинг.. танқидига киришибмен..* «Муш

КАФСАН қ. **капсан**. *Ҳар бир хиршидан [эшон] камида уч ғалвир кафса хизматлари учун беҳисоб пул олар* : Турсун, Ўқитувчи.

КАФТ [a. كف — қўл кафти; панж 1 Қўлнинг билак учидан бармоқ бўлган ички ва оёқ панжасининг ослит қисми. [Тожибой] *Кафтига икки дим нос ташлади-да, оғзини осмонга туриб чекди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Қўлнинг билак учидан бармоқ охиригача бўлган қисми; панжа, ш *Меъмор икки кафтини ёзиб, юрт ўзига ҳам яхшиликлар тилаб, дуо ўқи га фотиҳа тортиди.* Мирмуҳсин, М *Полвоннинг рапидадек кенг кафт, чиққан қарс-чапак кўп кишиларнинг тини жалб этди.* Ойбек, Қуёш қор

Бир кафт Кафтга сиғарлик, озги сиқим (ун, дон ва ш. к. ҳақида). *Тўболага атаб бир кафт ширинлик х тирмабсан.* Ойбек, Танланган асарл *кафт дон-дун экишга ҳам қурбим* : Ш. Тошматов, Эрк қуши. **Кафтда** к *Эъзоз-икром билан муносабатда*

қадрламоқ. *Асқар болаларни каф-
қўтарсақ арзийди.* Ойбек, О. в.
эр. *Сизни юмалатармидим, аймаан.
кафтимида кўтараман.* С. Анорбоев,
Терим машинасини кафтимизда
ишган вақт келди. Ҳ. Нурий.

КАФТДЕК, -дай I Кафт каби. *Барака*
эр тузувчи ташкилотлар турли
техникаларини ишга солиб, майдон-
чек текислашибди. Н. Сафаров,
1980-й.

ка кичик, кичкина. *Мана шу жшлға*
ка кафтдек келадиган дўнг бор. С.
Оқсой. *Бойнинг ўғиллари бир тан*
кага кафтдай ер, бир тийин пул бер-
ди, бичиқа айтишди. Ойбек, Танлан-
1980-й.

ка. *Шербек турган жой баланд*
қун ҳам бутун Академия шаҳарчаси
ка кўринади. С. Анорбоев, Оқсой.

КАШ [ф. кашш — оёқ кийими; кавуш]
кайн. **кавуш.** *Анвар бир оз ёнбошла-*
йин, яна ўрнидан турди, кафшини
каш, эшикни очди. А. Қодирйй, Меҳ-
1980-й.

КАШДҮЗ эск. кт. айн. **кавушдүз.** *Сўз*
кашидүздек сув нуркаб, чай-
версанг. Ойбек, Навоий.

КАСИЯ [юн. kakos — ёмон, hexis —
Организмнинг очлик ва турли
эр оқибатида ҳаддан ташқари
ли, қисқа вақт ичида чўп-усту-
зиб кетиши.

КАШ [ф. كچكول — галдой ва дарвеш-
либ ёки қўлда олиб юрадиган қа-
воқ (ёғоч) идиш] I Бели сиқик,
қўйма нақшли челақсимон мнс
каш ҳам мўжиза! — деди Робия, кач-
кага ўраб солинган чинни асбобларни
каш. Мирмуҳсин, Қаҳрамоннома.

КАШКУЛ
каш [ф. كاشك — тортиб турадиган нар-
ка ёки бошқа қурилишда қисмлар-
камайдиған қилиб мустақамлаш
каш қўйиладиган ёғоч; тирагич, ти-
каш қоилож орқада елка тираб, кашак
каш ўтаб қолди. «Муштум».

КАШ I шв. Интизор, зор; хавотир-
каш боринг шу чодирга, Кашал онам
каш. Ислом шоир.

КАШ I бўлмоқ I) интизор бўлмоқ. *Авазни*
каш бўлиб, бурилиб кўндим. Бало-

гардон; 2) хавотир олмоқ. *Кашал бўлманг, бир*
кун кириб бораман, Бек отамга дарак берманг,
бобожон! «Эрали ва Шерали».

КАШАЛ II шв. Узоқ. *Жавоб беринг, қал-*
моқ элга борайин, Кашал элдан бийни олиб
келайин. «Алпомиш». *Кашал кетган менинг*
болам ўлдими, Мен бебахтнинг кунни охир
бўлдими? «Равшан».

КАШАЛ III шв. Ишқал. *Қаерга борса,*
ишни кашал қилиб юради.

КАШАЛОТ [фр. sachalot < порт. sachalotte — катта бошли балиқ] Китсимонлар-
нинг тишли, катта бошли бир тури, 60—
70 тоннача бўладиган улкан сутэмизувчи
денгиз ҳайвони.

КАШАНДА [ф. كاشنده — тортувчи; че-
кувчи] Чекишга одатланган; чекувчи. *Мен*
чекмайдиган одамман, лекин сизлар чекиш-
ларинг мумкин. Чекмаса, суҳбат юришмай-
ди, дейишади кашандалар. А. Мухтор, Опа-
сингиллар. *..кашанда аҳоли ўртасида тама-*
ки чекмайдиганларга нисбатан рақ хаста-
лигига чалиниш кўпроқ учрайди. Газетадан.

КАШАНДАЛИК Доймий чекиш, че-
кишга берилганлик; чекувчилик. *Рангингиз*
бирам ғалати бўлиб кетибдики, бўлди энди,
чекманг! Кашандалик ҳам эви билан-да! С.
Аҳмад, Ойдин кечалар.

КАШАР Чорва қишлайдиган жойларда
чорвачилик ходимлари (чўпон, зоотехник,
ветврач кабилар)нинг яшаши ва ишлаши
учун мосланган бино. *Чорвачилик бинола-*
рини ремонт қилиш. . . йиловларда эса қўй қўра-
лари ва кашарлар тайёрлаш чорвадорларнинг
энг муҳим вазифаларидандир. Газетадан. *Чек-*
сиз адирлар қор остида мудрайди. Кашар-
ларда ҳаёт қайноқ. Газетадан.

КАШКУЛ [ф. كاشكول — дарвешлар садақа
йиғиш учун бўйинларига илиб ёки қўлда
олиб юрадиган қайиқсимон қовоқ (ёғоч)
идиш] тар. Қаландарларнинг хайр-садақа
йиғадиган махсус идиши. *Абдуваҳоб ғазалга*
қулоқ солиб ўтирмади, қўлидаги тангани
қаландарнинг белида осиглиқ қора кашкулга
ташлади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

КАШМИР айн. **кашмири I.** *Не ишлар-*
ни кампир бунга солади, Гулгун бу айёрдан
ўчин олади. Бу дунёдан кашмир фано бўла-
ди. Шундай бўлиб энди айёр ўлади. Фозил
шоир.

КАШМИРИ [санск. < Кашмир вилоя-
ти номидан] I фольк. Айёр, ҳийлакор; сеҳр-

гар. -*Сен жодугарми ё бир кашмирими, фириб билан боғлабсан укамнинг қўлини, — деди.* «Нигор ва Замон».

2 Жундан ёки жунга ип ё ипак аралаштириб тўқилган майин мато. *Кашмири чопон. Кашмири шоҳи.* ■ *Ховлида ҳинд кимхобидан тўн кийган, нечи зарҳал кашмири саллани бошига қўйган амир ўзига яқин бўлган амалдорлари билан борардилар. М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.*

КАШНЕ [фр. *cacher nez* < *cacher* — беркитмоқ + *nez* — бурун] Бўйинга ўраладиган камбар рўмол; шарф. *Жун кашне.* ■ *Гулсум ҳар кун дарвоза тирқишидан кўчага мўралар.. иякларини оқ йўлли кашне билан ўраб Элмуроднинг мактабга кетаётганини кўриб қолар эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

КАШНИЧ [ф. *كاشنير, كاشنيچ* — кашнич] Ўзи ва уруғи овқатни хушхўр қилиш учун ишлатиладиган, бир йиллик сербарг хушбўй ўсимлик, ошқўк. *Ошқўклардан кенг қўлланадиганлари: кашнич, укроп, райхон, жамбил, лавр япроғи ва бошқалардир. К. Маҳмудов, Ўзбек таомлари. Бурнимга райхон, кашничларнинг ёқимли ҳиди кирди. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.*

КАШОЛ қ. *кашал* I. *Менга кашол бўлманг, бежавотир ухлай беринг десам, қаёқда? Мўлжалларидан сал кечиксам, кўчага чиқиб олиб, тонг отгунча ҳам ўтираверадилар. Н. Сафаров, Катта қарвон йўлида.*

КАШТА [ф. *كشت* — экилган, уруғ қадалган; ишлов берилган] I Игна билан тикиб туширилган гул, расм, чизик ва ш. к. *Кашта қўлда.. ёки машинада, асосан, мато ёки чармга тикилади. «ЎЗМЭ». У [Фотима] енгларига чиройли қизил кашталар тикилган украинча оқ шойи кофта, қора юбка кийган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Нозик мунчоқлар билан безатилган халтачанинг сиртига каштага ўхшатиб тикилган чиройли ипак ёзувни Бобур энди кўрди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. -Ўзим ҳам ўйловдим-а, — деди у, қўлидаги кашта тикилган рўмолчаси билан ўзини елтиб. С. Аҳмад, Муҳаббат.*

2 Гул, расм, чизик ва ш. к. тикилган мато. *Деворларда Тамара.. ўз қўли билан тиккан кашталар. М. Муҳамедов, Қахрамон изидан.*

КАШТАДЎЗ Кашта тикувчи. *Ҳар хонага зеб беради каштадўзлари, Мехнатидай оромбахидир ширин сўзлари. Н. Назруллаев. .каштадўзларнинг ишлари музейларни, жамоат биноларини безамоқда. «ЎЗМЭ».*

КАШТАДЎЗЛИК Кашта тикиш иш касби; амалий санъат соҳаларидан бири. *Моҳир қўллар, дурадзорлик, каштадўзлик бошқа тўғарақларнинг қатнашчилари.. I зетадан. Ўрта Осиёда, айниқса, ўзбек, тўрман, тожик аёллари ўртасида каштадўзлик кенг тарқалган. «ЎЗМЭ».*

КАШТАЛИ Тикиб гул солинган, кашта тикилган. *Бойлар устларига ипак чок чиройли каштали чакмонлар кийиб олган. Ж. Шарипов, Хоразм.*

КАШТАН [лот. *castanea*] Қорақайинга мансуб дарахт ва унинг меваси (ёнгон). *Эрталаб балконга чиқсанг, рўпарангдаги каштан дарахтида олмагонлар дикир-дикир ўйин юради. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

КАШТАЧИ қ. *каштадўз*.

КАШТАЧИЛИК қ. *каштадўзлик*. *Бой каштачилик фабрикаси.* ■ *Ўзбек каштачилик тарихини ёритишда муҳим фахрлардан яна бири.. «ЎТА».*

КАШФ [а. *كشفت* — очиш, топиш; тешириш] айв. *кашфиёт*. [Йўлдош] *Айниқ бу кашф ҳарбий истеҳкомда қўлланилса, эфойда келтиришини алоҳида таъкидлаган Шуҳрат, Шинелли йиллар. Гоҳ устасхунарин баён этдингиз, Олимларнинг кашфини аён этдингиз. М. Шайхзода.*

Кашф этмоқ (ёки қилмоқ) I) яратмас ихтиро этмоқ; топмоқ. *Радиация химия атом энергияси кашф қилиниб, ядро нурга ҳосил қиладиган қурилмалар кўплаб тайёланган бошлагандан кейингина вужудга келган «Фан ва турмуш». Бу антиқа янгиликни Янниядаги Веседа университети олимлари кашф этди. «Фан ва турмуш»; 2) бирон қиёф ҳолат ва ш. к. ни эгалламоқ, олмақ. *Ажойиб манзара кашф этмоқ.* ■ *Демак, ҳаёт у йўлда камол топиб борган, ўсган, ўзгарган, янгилик кашф этган. Шуҳрат, Жаннат қиди ганлар.**

КАШФИЁТ [а. *كشفيات* — ихтиро; топиш; кузатиш, изланиш] Текшириш, илмий тадқиқот натижасида, баъзан тасодифан топилган, яратилган илмий янгилик; ихтиро. *Илмий кашфиёт. Олимларимиз фанни янги кашфиётлар билан бойитмоқдалар.* ■ *Тамин фан учун жуда зарур. Ҳамма катта кашфиётларнинг заминида тахмин ётади. Кароматов, Сўнгги бархан. Олим ўз кашфиётидан ўзи хайратга тушиб, ақдан озишига сал қолди. Ж. Абдуллахонов, Орият.*

ШФИЁТЧИ Янгилик яратувчи, қилувчи; ихтирочи. *Қарийб 40 йилдан назарат даргоҳида хизмат қилиб келаман. Ёрматов.. янгиликлар кашфиётчи-чи қатор далиллар исбот этди.* Га-

ШШОФ [а. كشاف – очувчи, кашф изкувар] **1** эск. айн. **пионер 1.** *Қаёқ-бир татар қиз келиб, яхши ўқийди-ардан кашшофлар отряди ташкил Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар. Биринчи бўлиб янгиликка қадам бирор ҳаракатни бошлаб берув-тихон мулойимлик билан давом азга ўхшаган кишиларнинг хотин-лиқнинг кашшофлари бўлиши ке-Зуннунова, Гулхан.*

ЎБА [а. كعبه – куб; куб шаклидаги (К - катта) **1** дин. Мусулмон-Маккадаги зиёрат қиладиган, ибодатнинг муқаддас жойи. *Етти мар-бордим, Йўлларида жафо кўрдим, Мадинадан келдим, Учрадим шу за-«Баҳром ва Гуландом».* **2** *Ке ёки жойни Каъбага нисбатлай-муқаддас, азиз нарсага нисбатан эм. Дуоғўйим, Каъбам – онам омон-тихиромон». То кўргунча Каъбам – айр энди. «Маликани айёр». Кўктош-керак. Бошқа йўл йўқ. Кўктош – Каъба! Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. Каъбам, мазорим бўлса юртим, Унга йўғимни буюрдим. Т. Тўла.*

ЎБАТУЛЛО(Х) [а. كعبۃ الله – Аллоҳ-каъбаси; масжид] айн. **каъба 1,** *каъбатуллонинг ичида ўтириб, ёлгон дам мусулмон эмас, кишининг қаса-маган ҳам етти мазҳабда мўмин Сафар бўзчи]. А. Қодирий, Меҳ-*

ЎБА [голл. sajuit] Кемада экипаж ёки пассажирлар учун белгилан-жой, бўлма, хона. *Юлдузкесар масида тўпланиб, кино кўриб ўтир-лар экрандаги Эунинг сўнги хи-тиб, оҳ деб юборишди. М. Маҳ-Мангу куй излаб. Талабалар паро-кишиди, Ойжамол эса пароходнинг саюталаридан кўзини узмасди. Ж.*

ЎБА Т-КОМПАНИЯ [голл. sajuit + фр. команда – жамоа(т)] Кемада командирлар

таркиби йиғилиб овқатланидиган, дам ола-диган ва мажлис ўтказадиган умумий хона.

КАҲКАШОН [ф. كهكشان – сомон тор-тувчилар, ташувчилар: Сомон йўли] **1** Ос-монда тунда узунасига кўринадиган йўл; Сомон йўли. *Термулдим қаҳкашонга, тонг жамол очар алвон, Куёшдан олиб олов. Э. Охунова, Мен тонгни уйғотдим.*

2 Шу нарсага нисбат билдиради (нисбат-лайди). *Кетма, жоним, айрилиқдан жон безор. Ярим кеча қаҳкашонинг бўлайин. Миртемир.*

КАҲРАБО [ф. كهريا – бир турли сариқ тош] **1** Сариқ рангли, шаффоф, ялтироқ, тош қотган елим; смола (зийнат буюмлари тайёрлаш ва иморатларни безашда ишла-тилади). *Каҳрабодан ясалган муштук. Каҳ-рабо маржон. Каҳрабо мунчоқ. ■ Каҳрабо кислотаси чигит мағзидаги мойнинг миқдо-рини ҳам бир процентга кўпайтирди. Р. Раҳ-монов, Каҳрабо сири. Домла ҳеч нарса де-май, қаҳрабо тасбеҳини ўгириб, аллақайси бир сурани пичирлай бошлади. Ҳ. Фулом, Машғал.*

2 *кўчма.* Каҳрабо рангига ўхшаш, сар-ғайган, заъфарон. *Қишининг элчиси етиб кел-ди. Қаердадир хазорез изғирин кезиб юриб-ди. Каҳрабо далалар намиққан. А. Мухтор, Мўъжизали аланга. Хон жуда золим экан, оти Хонбобо экан, Зулм остида бу элнинг юзи қаҳрабо экан. С. Абдулла, Тоҳир ва Зухра. Севги дардидан менинг ҳам бўлди рангим қаҳ-рабо. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.*

КВАДРАНТ [лот. quadrans, quadrantis – чорак, тўртдан бир] **1** *мат.* Доиранинг тўртдан бир қисми, чораги.

2 *эск. астр.* Куёш ва умуман юлдузлар-нинг уфқдан баландлигини, улар орасида-ги бурчак масофаларни ўлчаш учун қўллан-ган қадимий асбоб.

КВАДРАТ [лот. quadratus – тўрт бурчак-ли] *мат.* **1** Тенг томонли тўғри тўртбурчак. *Квадрат метр. ■ Бодомхон харитага ёпи-шиб олиб, гўё ундан севикли эрини қидириб топиб оладигандек, нуқталар, чизиқлар, квадратларни бармоғи билан санаб чиқди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

2 Бир сонни ўз-ўзига кўпайтиришдан ҳосил бўлган сон; иккита бир хил кўпай-тувчининг ҳосиласи. *Тўртнинг квадрати ўн олти бўлади.*

КВАДРАТУРА [лот. quadratura – квад-рат шакл бериш] *мат.* Муайян фигура юза-

си (сирти)нинг квадрат бирлиги билан ифодаланган катталиги. *Уйнинг квадратураси.*

КВАДРАТ-УЯЛАБ: квадрат-уялаб экиш қ. х. Уруғни даланинг узунасига ҳам, кўндалангига ҳам бир хил, тенг ораликда жойлаштириб экиш. *Механизатор кадрлар махсус курсда чигитни ва маккажўхорини квадрат-уялаб экиш агротехникасини ўрганмоқдалар.* Газетадан.

КВАЛИФИКАЦИЯ [лот. qualificatio < qualis — қандай сифатли + facere — қилмоқ, қурмоқ] 1 Муайян нарса, воқеа-ҳодиса сифатини аниқлаш, баҳолаш; уни маълум тоифа, гуруҳга киритиш.

Жинойт квалификацияси ҳуқ. Амалга оширилган жинойи хатти-ҳаракат учун жинойт қонунида кўзда тутилган моддани (жазо чорасини) тўғри қўллаш мақсадида шу жинойи ҳаракатнинг у ёки бу жинойт таркиби белгиларига мувофиқлигини аниқлаш.

2 Муайян меҳнат турига касбий тайёргарлик даражаси; малака, савия; маҳорат даражаси. *Квалификацияни оширмоқ.*

3 Ихтисос, касб.

КВАНТ [лот. quantum — қанча, қанчалик оз] физ. Дискрет (узлукли, айрим-айрим) табиатга эга бўлган физик катталиқ (ҳаракат, энергия ва ш. к.) ўзгариши мумкин бўлган энг кичик миқдор.

Квант механика(си) Физиканинг атом, электрон, протон сингари жуда кичик массали зарраларнинг ҳаракат қонунларини ўрганадиган бўлими.

КВАРТАЛ [нем. Quartal < лот. quartus — тўртинчи] 1 Йилнинг тўртдан бир қисми, чораги (уч ой). *Йилнинг учинчи кварталли. Тўртинчи квартал ҳисоботи. Иккинчи квартал режаси.* ■ Буни биз халқ хўжалик планида белгиланган ишларнинг дастлабки кварталдан оқ ошириб бажарилаётганлигида.. кўриб турибмиз. Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

2 Шаҳарнинг бир неча (одатда тўртта) кесишиб ўтган кўчалар билан чегараланган қисми. қ. мавзе. *Шаҳардаги эски маҳаллалар ўрнида кўркам кварталлар.. барпо этиляпти.* С. Солиев, Фахр. *Йўқ, ақалли ҳар бир кварталда биттадан маҳалла маркази бўлиши керак.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 махс. Ўрмон, токзор ва ш. к. нинг йўлқалар ёки табиий тўсиқлар (мас., дарёлар) билан ажратилган ҳар бир қисми, бўлаги (одатда, чорбурчак бўлади).

КВАРТЕТ [итал. quartetto < лот. quartus — тўртинчи] мус. 1 Тўрт созанданинг чоғасбобларида чалиши ёки тўртта ашулачининг ижроси учун ёзилган мусиқа асар.

2 Шундай асарни ижро этадиган тўрт ашлари ёки созандадан ташкил топган ансамбл. тўрт кишилиқ вокал ёки чоғлу ансамбли.

КВАРТИРА [нем. Quartier < лот. quartarius — чорак, тўртдан бир] 1 Катта бинонинг кўпинча бир оиллага мўлжалланган бир ёки бир неча хона, ошхона ва б. ёрдамчи бўлмалардан иборат бўладиган алоқасиз яшаш жойи. *Квартирада бинонинг тўртинчи қаватида. Янги квартирага кўчиб кетмоқ.* ■ Пўлат қуювчи Тургеневнинг кўпквартираси заводнинг орқасидаги икки қаватли уйнинг биринчи қаватида эди. И. Раҳим. Ч. муҳаббат.

2 ҳарб. Кўшинларнинг қароргоҳи. *Пўлатнинг қишки квартиралари.*

КВАРТИРАНТ с. т. Квартирани ёки умуман яшаш жойини ижарага олиб турган киши. *Лаълихон Йигиталига кўз кўрсатурар, афтидан, ҳовлиларидаги квартирантларининг уйига кетиб қолиши сабаб кўз кўриштирмасди.* Д. Нурий, Осмон устун.

КВАРЦ [нем. Quarz] геол. Ер юзидан кўп тарқалган, тиниқ, рангсиз, оқ, беҳад зан бошқа ранглардаги кристаллик ёки аморф минерал; кремний оксид. *Минерал кварицларнинг ранги оч кулранг, аҳён-аҳён қорамтирлари учраб эди.* С. Каромат. Олтин қум. *Ернинг устки қаттиқ қатлам — литосфера ҳар хил бирикмалардан иборат бўлиб, кварц, слюда каби минераллардан.. ташкил топган.* М. Баҳодиров, Т. роқшуносликдан амалий машғулотлар.

КВАРЦИТ [нем. Quarzit] геол. Асоқ кварц ва жуда оз миқдорда бошқа минераллардан иборат тоғ жинси (бинокорт), металлургия саноати ва ш. к. да ишга тилади). *Илк калтаминорликларнинг қуроллари чақмоқтош, кварцит каби ташкилларнинг ҳар хил турларидан ясалган.* И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири.

КВАС [р. қысати > киснуть — «ачим» фл. дан: ачитқи, томизғи] Ундириб янчирилган жавдар ёки арпага арпа уни ёки неҳамда шакар эритмаси қўшиб, ачитиб тўрланадиган нордонроқ ичимлик. [Мутақалли] *Бир коса муздек квас ичиб, юрагини ўтини сўндирди-да, тўнини елкасига т...*

КЛАБ ташқари чиқди. М. Осим,

КВА [лот. quinta – бешинчи] мус. 1. Кватетнинг бешинчи пардаси ва бинарнинг билан бешинчи парда ораллиги. 2. К. ва б. баъзи мусиқа асбобларнинг ингичка (овози энг юқори)

КВЕТЕТ [итал. quintetto < лот. quintus – бешинчи] мус. 1. Бешта ижрочи ва тен вокал ёки мусиқа асари. 2. Ижрочидан иборат ансамбль.

КВИТАНЦИЯ [итал. quitanza < лот. quitare – тинчлантирмақ; мажбурий ҳудуд қилмоқ] Пул, қимматбаҳо ва қарз. К. ни қабул қилиб олганлик ҳақидаги расмий ҳужжат. 2. Квитанцияси. Квитанция олмоқ. ■ Квитанцияга штраф квитанциясини ёзиб қўймоқ. 3. К. ўзимни ўнглаб олдим. С. Аҳмад,

КВУМ [лот. quorum (praesentia) – қатнашганларнинг қатнашаётганлари]

КВАРРОР бир йиғилиш ёки мажлиснинг қарорларини қонуний деб эълон қилиш мажлисини очиш учун унда қатнашган ва қонунда ёки жамоатнинг низомида белгилаб қўйилган қўриқчилар сони. Мажлисни очиш қўриқчилиги бор.

КВА [лот. quota – ҳар бир кишига таъсир қилган қисм, ҳисса < quotus – қанчадан бири] нарсанинг йўл қўйилиши билан таъсир қилган қисми, улуши, меъёри.

КВАТОС Бир сайлов округида бир сайлов қўриқчилиги учун зарур бўлган қўриқчилик сони.

КВАТИРА чиқариш бирлашмасининг ҳар бир қўриқчиси учун шартнома асосида таъин қилинган ишлаб чиқариш, сотиш, қўриқчилик ёки импорт ҳиссаси; улуш, қўриқчилик.

КВАК Ичи кигиздан бўлган чакма. 2. Намат чакмон (кўпинча чўпоннинг қўли). 3. Дўкон айвонида чўнқайиб ўтириш. 4. Чопонли кишини Аваз олишдан қўриқчилик. 5. Шейёв, Ёруғлик.

КВАЙ Гилдиракнинг тўғини билан қўриқчилик қўшиб, тутиб турувчи таёқсимон қўриқчилик бири. Арава ҳам қўйна, ямоқ. 2. Гилдирак темиридан унда-мунда парда қўриқчилик қолган; кегайлари шалоқ. Ойбек,

Танланган асарлар. Зумрад гилдирак кегайларига оёқларини енгилгина қўйиб, аравага чиқди. Ойбек, Улуғ йўл.

КЕДР [юн. kedros – кедр, қарағай] Қарағайдошларга мансуб доим яшил игнабаргли дарахт.

КЕЖИМ эск. Уруш вақтида отга ёпиладиган, ўқ ўтмайдиган махсус ёпик. Мен.. отларга кечим солиб, бир туман отлик найзабоз черик бирла қанимининг ўнг қўлидан орқасига ўтиб олдим. М. Осим, Карвон йўлларинда.

КЕЗ Вақтнинг маълум қисми; пайт, давр. Баҳор кезлари. Ёшлик кезлари. Ёлғиз қолган кезлари. ■ -Бултур ана шу кезде, – деди Сафар энгашинқираб, – бозорга саккизта бўз олиб тушган эдим. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Йўлчи ҳам бошқа бир кезни мўлжал қилди-да, Шокир ота билан хайрлашиб, эшикка чиқаркан, орқасидан чол сўзлаб қолди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЗИ КЕЛГАНДА Фурсатдан фойдаланиб, имконият туғилганда; зарур бўлганда. Ҳар бир қизнинг айтса адо бўлмайдиган қиссаси бор, кези келганда, ёрилиб олмаса, қачон ёрилади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Кези келганда, шуни ҳам айтиб ўтиш лозимки, Тешабой.. савдогар тоифасидан. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КЕЗАК шв. Кез.

КЕЗИНМОҚ Ўзича айланиб юрмақ. Назир қўлини орқасига қилганича, яна кезина бошлади. Э. Усмонов, Ёлқин. Наққош кетгандан сўнг, шоир эшикка чиқди. Бир оз ҳовлида кезинди. Ойбек, Навоий.

КЕЗМОҚ 1 Айланиб юрмақ; сайр қилмоқ. Чўлларда кезмоқ. Шаҳарни кезиб чиқмоқ. Денгиз соҳилида кезмоқ. Дунёни кезмоқ. ■ Шукуржон қишлоқда бир кун турди, пахтазорларни кезди, онаси билан буёғисининг қабрини зиёрат қилди. О. Ёкубов, Ота изидан. Ойдин оқшомларда, қишлоқнинг сокин кечаларида Мансур билан жимгина кезишлар ҳам, кечалари толиқиб.. донг қотиб ухлашларнинг ҳам ажиб бир гашти бор эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 кўчма (жонсиз нарсаларга нисбатан) Шундай (айланиш, юриш) ҳаракатда бўлмоқ. Зулмат қуюқлашиб борар, настак булутлар қоп-қора этакларини судраб, шаҳар устида кезиб юрар, ҳамон ўша совуқ, лоқайд томчиларини пуркар эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Ачиган май иси кезган ҳовлиларда шамол-дайди, Ниманидир гўё излаб, хумлар гирдин айланади. Х. Даврон.

• * **КЕЙИН 1** *рвш.* Шу ёки ўша тобда эмас, маълум вақт ўтгач; сўнг. *Шу китобни кейинроқ ўқийман.* ■ *Бойваччанинг кимлигини кейин айтаман.* К. Яшин, Ҳамза. *Хўп, ҳозир тақмасанг, чўнтакка сол, уйингга яшир, кейин тақасан.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қалтирис йиқилиб, бирон жойи майиб бўлган киши бунинг оғриғини ўша тобда эмас, кейин билгандек, Сидиқжон бу можаронинг бутун даҳшатини шу кечаси кўрпага кирганидан кейин билди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 *Аввалгисининг кетидан; сўнг, сўнгра.* *Мадаминхўжа дастурхон солди, нон ушатди, кейин каттакон бир гурскеттини келтириб, ничоқ торган эди, қовун қарс этиб ёрилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Чарос яна йиғлаб юборди. Кейин кўз ўнги қоронғилашиб, ҳеч нима кўринмай қолди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбинга қулоқ сол.

3 (эғалик ва келишик шакллари билан: **кейинига, кейинида**) *айн. орқа (орқасига, орқасида), кет (кетига, кетида).* *Душман юрар мард ўғлоннинг кейинидан.* «Ойсулув». *Туя, одати бўйича, қудуқдан чеккага қараб юрди, кейинидан жуан арқон тортилиб борарди.* К. Яшин, Ҳамза. *Ақли расо болаларим билади: Уқимаган нари, кейинда қолар.* Фозил Йўлдош ўғли.

4 *кри. с.* Бундан ташқари, шунинг билан бирга, шунингдек; яна. *Агар [қовун] яхши бўлса, халқ еб, сизни дуо қилади, мен ўзим емайман. Кейин, ким билади, бир палакдан ҳар хил қовун етишади.. Уч сўлкавой берман, хўп денг.* Ойбек, Танланган асарлар.

5 *кўм. вэф. (ч. к. билан)* Сўнг, кетидан, тугагач, ўтгач. *Ҳаммадан кейин. Ишдан кейин. Овқатдан кейин. Кун ботгандан кейин.* ■ *Ҳаммага зехн солиб ўтирган Сафаров.. Бўтабой акадан кейин ўшанга [Рўзиматга] сўз берди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Сидиқжон овқатдан кейин қўлига газета олган эди, бир мақолани яримлатмасдан, кўзи сузилди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

6 *боғл. вэф. (ч. к. билан)* Сабаб ёки пайт эргаш гапни бош гапга боғлаш учун хизмат қилади ва сабаб, пайт муносабатини билдиради. *Қўл калта бўлгандан кейин, қайёққа узатасан?* Ойбек, Танланган асарлар. *Ёруғ дунёдан умидинг бўлмагандан кейин, дарчанг қийишиқ турди нима бўлди-ю, тўғри турди нима бўлди. Бунақа нарсалар.. орзу-ҳавасга боғлиқ.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Бу ишлар бир қадар битгандан кейин, Сидиқжон*

онасини олиб келгани Баҳрободга бор Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КЕЙИНГИ 1 *Кетма-кетликда о гидан кейин турувчи, навбатдаги.* *Сги арава қай йўлдан юрса, кейинги ҳам шу йўлдан юрар.* Мақол. ■ *Раён инги мисрани ўқиб, ўйланиб қолди.* А. Ҳ. Ҳошимов, Меҳробдан чаён. *У [Йўлчи] кў: жойига тезроқ етишга ошиқиб, ўтклардан сўрар эди: -Тўнқайрағочга яқин дими? -Ҳали бор. Кўприкдан кейинги* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *Кет томондаги, орқалаги.* *Арақ кейинги ғилдираги. Отнинг кейинги оё.* ■ *Шоҳ [пашша] кейинги оёқлари билан тининг устини силади.* А. Қаҳҳор, Бақ

3 *Охириги, сўнги.* *Ғуломжон кеч вақтларда танҳоликка майл боғлаб, л ваччалар суҳбатидан ўзини тортадиган қолди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Ке янги моделлар ичида ёшларнинг спорт тўми бўлиб, бунга беш қиррали фахрли ги берилди.* Газетадан.

4 *Яқинда пайдо бўлган, янги.* *Тошлик машхур бир бойнинг хасислиги ҳ. кейинги, ҳали ҳеч кимнинг қулоғига ч маган латифалар суҳбатга «ранг» берирар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Итнинг кейинги оёғи *Билиш, ривниш жараёнида энг кейинда қолган. хунар-пунар ўргансин. Йўқса, ўзингга ў итнинг кейинги оёғи бўлиб қолади.* Э. Ҳошимов, Ажаб қишлоқ.

КЕЙИНЧА *айн. кейинчалик.* *Ҳозир шини қайириб олса, кейинча қуйруғин киши осон.* А. Қодирий, Обид кетмон.

КЕЙИНЧАЛИК *рвш.* Маълум вақ гач, кейинги вақтларда, келгусида. *К чалик бир гап бўлар.* ■ *Сидиқжон кей лик ҳарчанд уринса ҳам, бу тўғрида қо бошқа гап ололмади.* А. Қаҳҳор, Қўшч чироқлари. *Чамаси, касалхона яқиниди бозорча ўз-ўзидан пайдо бўлган, кейин бир қатор раста қурилиб, устига ра пластмасса шифер ёпиб қўйилган эд Ҳошимов, Нур борки, соя бор.*

КЕЙС [*ингл. case*] *Дипломатга ўх япаски қаттиқ портфель. У қўлидаги билан машинадан бир ўзи тушибди.. Ҳ. Ҳ. Ҳошимов, Туташ оламлар.*

КЕК *Бирон нарса таъсирида кўн бўлган, қолган аччиқ-алам, ўч олиш*

Кек сақламоқ. ■ Болангизнинг бир «дада» деганини эшитсангиз, ҳар ким эсдан чиқади. А. Қаҳҳор, Қўшчиқўри. Салим.. Гулнорга қарши сингизган зўр кекдан фойдаланиш керак-диганини юмиб ўйлай бошлади. Ойланган асарлар. Ўзим айтганча, юмишмоқ, тезгина шахтидан тук-кек сақлашни яхши кўрмайди. Бу кўзи шунда.

КАК 1 Одам ва умуртқали ҳайвоннинг йўлининг юқориги қисми. Ўзгача, калта ва чўзиқ товуш-қилларни узилиб кетмайдимиз бу кўзи. И. Раҳим, Ихлос.

2 Бўйиннинг олд қисми; томоқ. **Кеккириб.** қўлларини арра қилиб гапириб, кўзлари дўрдайиб, кўзлари ола-кулақлидаги томирлари бўртиб чиқибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. **Кеккириб шавтроқ жойда тўғри келтириш.** Кеккиридан хитта бўғиб, дамини қолсанг. П. Турсун, Ўқитувчи. **Кеккириб чўзмоқ** Гапига куч бермоқ, кеккириб гапирмоқ. Янги ер очиб кетмасил кеккириб чўзадиган кўзатдан кўз юмоқдалар. Ш. Шайхондан кучли. Кеккиридан чўзган кўзириб, Бажарамиз, дейди раис, кеккириб. А. Пўлат.

К Ошқозонда тўпланган ҳавонинг орқали шовқин билан чиқиши. **Кеккирик,** йўтал келса ҳам, куч бермасиб.. Чўқаевга қулоқ беришди. М. Маммадза. Тил учиди, енг ичиди ишларнинг, кеккирикка ҳам пора берган нафси наҳанларнинг кунини кўтүр.

К Ошқозонда тўпланган ҳавонинг илгунгачдан оғиз орқали шовқин билан чиқармоқ; кеккирик чиқарган энгашиб, дастурхоннинг бир қисmini артди, дон тиқилган товушнинг кўзириб кеккириди. А. Қаҳҳор,

МА Доим кеккайиб керилади-диганини «илми»ни яхши билувчи чингиз ва баҳодир полковларни ҳур-қадрлаган. Кеккайма, мақтан-чўзиқлардан кулган. М. Қодиров, А. Шайхондан драмаси.

КЕККАЙМАЖОН айн. кеккайма. Ўз из-затини билмаган кеккаймажонларга ялини-нинг нима кераги бор? Ойбек, О. в. шабадалар.

КЕККАЙМОҚ 1 Гавдани тик, роз тутмоқ. Баланд бўйли, қирра бурун, келишган ва ҳар доим яхши кийиниб, кеккайиброқ юрадиган бу чиройли қоратўри йигит ўша, Фотимага ошиқ бўлиб юрган бўйдоқ ўқитувчи Каримов эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Ўзини ҳаммадан юқори тутмоқ, гердаймоқ, мағрурланмоқ. Кеккайганга кеккайиб бошинг кўкка етгунча. Матал. ■ Камтар бўлинг, мағрур бўлманг. кеккайманг, Бир кун хижолатдан сиз қилманг аттанг. Ҳабибий. Бир-биридан такаббур, бир-биридан кеккайган бойваччаларнинг олдига бу отда боришни ўзига эп кўрмай, дам жўнашга қарор қилар, дам яна айнар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕКЛИ Кеки бор, кек сақлаган. Шундай, у Анварга кекли эди. Шунинг билан бирга, Анварга қарши амалда бир иш қилиш кучидан ҳам маҳрум эди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. Лекин булар аллақандай аламзада, кекли, доим талвасада. А. Мухтор, Чинор.

КЕКС [ингл. sake (кўпл. sakes)] Сут, ёғ қўшиб оширилган ҳамирдан кўпинча майиз қўшиб пиширилган ширинлик (одатда кулча ёки пирог шаклида бўлади).

КЕКСА 1 сфм. Узоқ яшаб катта ёшга етган, умрининг охиригидан бошқичини яшаётган; қари. Кекса одам. Кекса аёл. Кекса чинор. ■ Қуёш энди тиг ёя бошлаган саққин сабоҳда Қорабулоқ қишлоғидан бири кекса, бири ёш — икки отлик чиқиб келаверди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ана, кекса қайрағоч, унинг тунука том устига энгашган азамат шохи қуриб қолибди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 от Кекса ёшдаги шахс; қария. Кексалар чойхонаси. Кексалар ўғити. ■ Кексалар бўлса, бундай иссиқ ўттиз йил бурун бўлганини, ўшанда ҳам шаҳар товадай қизиб, одамлар атроф чорбоғларда жон сақлашганини эслашарди. Мирмуҳсин, Умид. Кексаларнинг айтишича, бундай пайтларда бирон-бир тепаликнинг устига чиқиб, жимгина қулоқ солиб ётсангиз, ернинг нафасини эшитармишсиз. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 кўчма Узоқ йиллардан бери мавжуд, кўп йилларни кўрган; қадимий, эски. Кек-

са билим даргоҳларидан бири. ■ Ҳар бир халқнинг оғзаки бадиий ижодиёти у халқнинг тарихи қадар кексадир. «ЎТА». Эй, кекса булоқлар, эски қадрдон, Уйноқи умримдай жўшиб оқдингиз. Ғайратий. Шундай ёрқин, шундай ойдин замони ҳам бўлармикин бу жафокаш кекса дунёнинг?! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

Кекса тортмоқ Кексая бошламоқ, кексаликнинг белгилари билинмоқ. *Лекин кунлар ўтиб, Тўти хола ранги синиқиб, кўзлари киртаяётгандай, кекса тортиб қолаётгандай бўлди.* «Гулдаста».

КЕКСАЙМОҚ Кексалик даврига ўтмоқ; қаримоқ. *Дунё можаросидан қўл ювмоқчи бўлган бир отага кексайган кунларида фарзанд доғини кўрмасликнинг ўзи ҳам улуг мукофотдир!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бахтни ҳалол меҳнат билан топган одам.. кексайганда ҳам ҳаёт лаззатини беминнат татийди.* Газетадан.

КЕКСАЛИК Умрнинг етукликдан сўнгги, организм фаолияти аста-секин заифлаша борадиган даври; кишининг шу даврга, ёшга хос ҳолати; қарилик. *Кексалик даври. Кексалик аломатлари.* ■ Юзини кексаликдан кўра кўпроқ кўргиликлар ғижимлаб ташлаган бу чол билан у ўтган йил баҳорда.. танишган эди. А. Қаҳҳор, Томошабоғ. *Сал кўполроқ, кексаликка йўл тутган Қодиров, нима қилишини ва нима дейишини билмай, ўнғайсизланиб, ўрнидан турди.* И. Раҳим, Тақдир.

КЕКСАРМОҚ кам қўлл. айн. **кексаймоқ**. *..айланай, бегим, бизга ўхшаб кексарганингизда эслаб юрарсиз.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Бирдан қалбим кексариб, Қон ҳам қочди юзимдан.* Зулфия.

КЕКЧИ Кек сақлайдиган, ўч олиш пайига тушган; адоватчи. *Кекчи одам. Утакетган кекчи.* ■ *Аввалам, мен сиз ўйлаганча кекчи эмасман. Сизда нима айбки, сиздан ўч олсам.* Шухрат, Жаннат қидирганлар. *Ҳа, гап ўртамызда қолсин-у, Сардоровни иззат-нафси зўр, кекчиरोқ одам, дейишади.* Х. Назир, Кўктерак шабадаси.

КЕЛАЖАК I сфт. Ҳозирги пайтдан кейин келадиган, келгусидаги. *Келажак авлод.* ■ *Йўлчи унинг [Гулнорнинг] сўзларини тингларкан, келажак умри, орзулари, умид ва хаёллари бир парча доғсиз, туташ нур ичида кўриниб кетди.* Ойбек, Танланган

асарлар. *Гўзалим, бахтимиз олдинди, жак кунларга назар сол.* Т. Тўла. *Салик қизларнинг келажак ҳаётларида рур фазилатдир.* «Саодат».

2 от Ҳозирги пайтдан кейин келгуси, давр; келгуси. *Ким ҳақлигиш жак кўрсатади.* ■ *У мактабда ҳам лардан «агло» олиб ўқир, ҳар фаннинг зилати борлигини билар, лекин кел ўзини қайси бирига бағишлашни билм Қодиров, Уч илдиз. Утмишу келас зум ёнма-ён, Гоҳи наст, гоҳ бала сурунгай.* А. Орипов, Йиллар армо: мозиждан ўғираркан юз, Юз ўғирар у лажак. Х. Даврон.

3 Келгусидаги ҳаёт, тақдир, ис *Шаҳарнинг келажаги.* ■ [Гулнор] *ҳам бағзан ўз келажагини ўйлаган в да, бахтли ҳаёт манзарасида Йўлчин сини ҳам кўрар эди.* Ойбек, Танланганлар. *Шеробод шаҳри йил сайин барқ, вожланмоқда. Унинг келажаги порло ва турмуш.* Ўртоқ Аҳмедов бу қиш тарихини, кейинги бир йил ичида қ ишларни, «Кўшчинор»нинг келажаги, риб берди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чир

4 Келгуси, истиқболнинг рамзи болни белгилловчи шахс ёки нарса — келажакимиз. ■ *Турли соҳалар дий ижодга отланиб кириб келаёт талантлар адабиётимизнинг келаж Газетадан.*

КЕЛАСИ Ҳозиргидан кейинги, кейин келадиган (асосан, вақт ҳақи ласи ҳафта. *Келаси ой.* ■ *Одатд, ғазал айтар, келаси анжуманда ш монлар мазкур ғазалга назира боғлар.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Келаси замон тли. Ҳарақатни вақтидан кейин бажарилишини би чи феъл тури (феълнинг шундай билдирувчи шакли).

КЕЛБАТ [ф. كالبات — гавда, тан тузилиши, кўриниши] шв. Қомат, қиёфа. -*Тўламант ака, бутун бошлиқ битта ўзингиз еб қўймагандирсиз, я тиси тургандир? + деди келбати Тў ўхшаброқ кетадиган бир йигит.* С. ев, Оқсой. *Бола бобосининг улкан к ни бошдан-оёқ кузатаркан, бобом ҳ зўр, деган қарорга келди.* Н. Норқ Бекатдаги оқ уйча. *Оёқ олишлари в*

■ сўйгандек отасининг ўзи эди. Н. Ўқитилган соҳиллар. У ўқланган тикка турибди. Келбатида на а истиҳола. С. Сиёев, Аваз.

■ **бермоқ** Ўхшамоқ, ўхшашлиги **бермоқ** бурнининг пучқлиги **Момо-беради**. Т. Мурод, Юлдузлар **Келбати келмоқ** айн. **келбат** келиб гапирдинг **Шириннинг** орча келар сенинг келбатинг. «Ландом». Кўкдўнан деб жами Кўкдўнанга ҳеч келбати келди».

■ **ГЛИ** шв. Қоматли, бичимли. **Гли** Хасанхон ҳам шер ҳайбатли, келбатли, қоплон юракли, арслон йигитлар бўлди. «Равшан». Уй бўлганда, элик ёшлардаги келди бош киши ўтирибди. С. Сиёев, Аваз.

■ **Н** кам қўлл. Ўзиники эмас, келган. Эмиш қайнона-келин, келди-а, келин. Т. Йўлдош. ■ **НДИ** Шу ерлик эмас; ўзга жойдан келган. -**Ҳиндистоннинг** келиндинди хўжайинлар, очкўзли сўнги томчи қоним, сўнги жанг қилишни улуг бахт деб - деди Аҳмад Хусайн. Ойбек. **Кимсан** - Саидтўра мингбоғдан келсам-у, бу яшшамагур очкўз, бир келиндинди қашқарликнинг келинга хотин қилиб олса-я! К.

■ **И** айн. **келаси**. **Келгуси** йил. **Келгуси** Робия хола келгуси дам келди. **Келгуси** ларни ўз боғига таклиф қилди. Танланган асарлар.

■ **БЕЛАЖАК**. Сизлар келгусида мададон кишилар бўласиз. П. Турмуш. **Чўлни** ҳозирги ҳолга келтирди. **Келган** машаққатларни келгусида эвавур ҳам қилолмайди. Ш. Раҳимов. **Келди** ер ҳақида сўз.

■ **Келин** кейинги, навбатдаги. Улар. **Келин** юришлари билан, соя яна олди. **Келди** келди, келгуси симёғочга яқин келди. **Келди** орқага чекинар эди. Ў. Ҳошинов. **Келди** та кулоқ сол.

■ **КЕЛДИ** Келиб кетувчилар, келиш-кетиш қатнови (бирор келди-кетди ва ш. к. да йўқлаш му-

носабати билан). **Келиб** ва **келди-кетди** кечаси алла-паллагача давом этди. Ойбек, О. в. шабадалар. **Келди-кетди** бўлиб, Низомжон уч-тўрт кун Дилдор билан бафуржа учраша олмади. С. Аҳмад, Уфқ.

2 Умуман, муайян жойга одамларнинг давомли тарздаги келиш-кетиши; келиб-кетаётган одамлар. **Дўкон айвонларидаги** устунларга суянган азаматлар дам-бадам эснашиб, шундай ёгингарчилик кунлари ҳам қишлоқ марказида авж оладиган келди-кетди, савдо-сотиқни томоша қилардилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

■ **КЕЛИ** шв. Ўғир. **Хотин** жўхорини тўйиб бўлди, уни келидан тоғорачага солаётиб дўнғиллади: -**Ҳавасга** анор ейди дейсиз, шекилли. А. Қаҳҳор, Анор. **Адолат** ўғирдастани келидан олди-да, Қамчиға дарвоза олдидаги аравани кўрсатди. Ҳ. Фулом, Машғал. **Холдон** момо ана шу майсаларни келига солди. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

■ **КЕЛИБ-КЕЛИБ** Одатда, ўйланмаган, хаёлга келмаган ва шу билан бирга маъқул бўлмаган иш-ҳаракат, воқеа, ҳодиса ҳақида эканликни қайд этади; охири, ниҳоят. **Келиб-келиб** тўй кунини қор ёғди. ■ **-Мана**, **бекчим**, - деди кулиб Тўйбека. - **Анови** кунини ёш меҳмонни сенга мақтасам, аччиғландинг, аммо келиб-келиб бужун сени ўшанга бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Ғофир:] **Мен** ҳали ҳасратимни, дардимни келиб-келиб сизларга айтдимми? Ҳамза, Бой ила хизматчи. **Жуман** кутилмаган саволдан ўзини йўқотиб қўйди. «Нега келиб-келиб менга тиқилинч қиляпти», дегандек атрофдагиларга аланглаб олди. А. Мухтор, Туғилиш.

■ **КЕЛИМ** кам қўлл. Келиб турадиган даромад, фойда. **Башарти** бирор кун келим канда бўлиб қолса, **Исломга** ҳаммаёқ қоронғу бўлиб кетади. «Муштум». **Гар** бўлса нодон элим, **Авж** олиб тургай келим. Ҳамза, Танланган асарлар.

■ **КЕЛИН** 1 Янги турмушга чиққан ёки чиқаётган қиз. **Янги келинларнинг** уйи одатда безатилган бўлади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. [Заргаров:] **Менга** қаранг, ука.. **Куёв** билан келин менинг олдимда, ҳозир боради. **Регистрация** қилинг, бўлак гап йўқ.. А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар.

■ **Келин кўрмоқ** 1) этн. ҳайит-байрам кунлари янги тушган келинни кўриш учун бормоқ (ёш қизлар ҳақида). [Нури] **Ҳар** ҳайит уч

кунгина ясаниб-тусаниб. «Келин кўриш»га юрар эди. Ойбек, Қутлуғ қон; 2) келинли бўлмоқ, ўғлини уйлантирмоқ. *Вой, оғзингизга ёғ, ўғлим! Келин кўрадиган куним ҳам бормикин!* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Келин қилмоқ** с. т. Ўғлига хотин олиб бермоқ. *-Келин қилгани бисотда ҳеч нарса борми? -Бисот дейсиз, менинг бисотим сизлар-да, ўғлим!* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Ўғилнинг хотини (қайнота ёки қайнонага нисбатан). [*Фотима:*] *Мана шу Марасулни туққанымда, «Шу ўғлим катта бўлса, хотин олса, келинимнинг ҳеч ишига аралашмайман», деб ният қилганман. Худо ниятимга етказди.* А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар. *Қайнона-келин бир дақиқа чамаси кўришиб қолдилар.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

3 Уканинг хотини (ака ёки опага нисбатан). *Зиёдилланинг ўз оиласида шу вақтгача содир бўлган кўнгилсиз ҳодисаларни ҳам, ўз келинининг бебош бўлиб кетганини ҳам ҳазм қила олмаслиги турган гап эди.* Ҳ. Фулом, Машъал.

4 Ўздан ёш бўлган қариндош ёки яқин кишининг хотини ва шу хотинга мурожаат. [*Гапга*] *Ҳайдар ота аралашиди: -Келин рост айтадилар. Менга қаранг, келин, ўртоғингиз менга сизни олиб келишни жуда тайинлаган.* А. Қаҳҳор, Асрор бобо.

Келини келганда кўр, сепини ёйганда кўр Кўрмасдан, билмасдан олдиндан ҳукм чиқарма, деган маънода ишлатиладиган мақол. *Келини келганда кўр, сепини ёйганда кўр, дейишади. Олиб келмагунингизча, ишонмайман.* Ойбек, Танланган асарлар. **Қизим, сенга айтаман, келиним, сен эшит** Бирор гап-сўзни тўғридан-тўғри «эгаси»га эмас, балки унга эшиттирган ҳолда, ўзгага айтишни билдирувчи мақол. *Унинг назарида, бу гаплар унга қарата, «қизим, сенга айтаман, келиним, сен эшит» тарзида айтилаётгандек эди.* Т. Алимов, Совға.

КЕЛИНБАРОН айн. келинтушди.

КЕЛИНЛИ Келини бор; ўғлини уйлантирган. *Ахир ўғил уйлантириб, келинли бўлдингиз, янги келиннинг қўлини кўрсатай ҳам демасиз!* А. Қодирӣ, Обид кетмон.

КЕЛИНЛИК Келинга, келин даврига хос нарса ва ш. к. *Келинлигида жуда гўзал эди.* ■ *Бу келинчак келинлик даврини суриш ўрнига сув ташиди, ҳовли сунурди, кели туйди.* К. Яшин, Ҳамза. *Офтоб ойимнинг:*

«Нега қирқ кокил қилмайсан?» деб сўраганга: «Қизингиз энди қизлик давридан ўт келинлик даврига кирди...» деб кулди [Куму. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. [*Нигоранинг*] *лилик либослари музга айланиб, бадани совитиб юборгандек бўлди..* С. Аҳм: Пойқадам.

КЕЛИНКЎРДИ, **келинкўрар** этн. Тўкий халқларда, жумладан ўзбекларда нийтўйининг эртасига куёвнинг қариндошлари, танишлари, қўни-қўшнилари иштирокида ўтказиладиган янги келинчакнинг ириш одати.

КЕЛИНОЙИ 1 Аканинг хотини (ёки сингилга нисбатан). [*Нури*].. *тагин с дамба, акаларимга гапирманг бу сирни. 1 линойиларим ҳам зинҳор эшитмасин.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ёши ўздан катта бўлган қариндош ёки яқин кишининг хотини ва шу хотинга мурожаатни билдиради. *Агар шу гаплар қаттиқ ишонсанглар, Қумри келинойи, а ҳовлингизда қололмайман [деди Онаҳон].* Мухтор, Опа-сингиллар. [*Унсин*] *Қадди кўтариб, жасур боқди Шарофатхонга: -А линойи, акам бировнинг томини теш қамалган эмас ё бировнинг ҳақини еган эм.* Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЛИНПОШША Келин с. эркл. шакл.

КЕЛИНСАЛОМ этн. Никоҳ кунини эртасига эргалаб келинни куёвнинг отонаси ва бошқа яқинларига салом қилдириш маросими. *Бунга.. ёр-ёр, ўлан, бай келинсалом.. кабилар мансуб.* «ЎТА».

КЕЛИНТУШДИ этн. Келиннинг келиши ёки уни олиб келиш муносабати билан куёвнинг уйида бўладиган тўй, тантанали зиёфат маросими.

КЕЛИНЧАК Келин 1 с. кичр.-эркл. шакли. *Элмурод билан Алексей йўл четида, чи дирмага мунгли қўшиқни жўр қилиб, келинчакни узатиб бораётган аёлларга қараб т. ришди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бир қаришлидан дўторни севаман. Бир қўшини келинчакдан ўрганган эдим.* Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЛИСОП шв. Ўғир дастаси, ўғирда та.

КЕЛИЧА шв. Уй-рўзгорда ишлатиладиган (қанд, мурч ва ш. к. лар тўйиладиган одатда металлдан ишланган кичик ўғи ҳовонча.

КЕЛИШГАН 1 Келмоқ фл. ўтг. зам. 3-1 шакли. *Меҳмонлар кеча келишган.*

2 Қадди-қомати чиройли, хушбичим. *Келишган йигит. Қомати келишган қиз.* ■ *Маттар:] Сен у йигитни кўрмабсан, дунёга келимабсан. Қалам қош, қуралай кўз, бир келишган, бир келишган эди.* Н. Сафаров, 1970-еқ тонги. *Бу тор, таранг кийимда унинг келишган қомати янада бўртиб турарди.* С. Сиев, Отлиқ аёл.

КЕЛИШИК : келишик категорияси тилининг ва отлашган сўзларнинг бошқа гапларига муносабатини кўрсатувчи шакл ва шу шаклларга хос грамматик маъно бирлиги (тизими). *Бош келишик. Туш келишиги. Келишик шакллари.*

КЕЛИШИМЛИ айн. келишган 2. *Розикнинг жўралари ҳам ўзига ўхшаш келиши кишилар экан. Роса хангамалашдик.* М. Маматов, Ҳикоялар.

КЕЛИШМАГАН 1 Келишмоқ фл. ўтг. зам. н. *Мехмонлар ҳали келишмаган.*

2 **Келишмаган** ўринсиз, ноқўя. *Келишмаган савол. Келишмаган ҳаракат. Келишмаган гап.*

3 **Келишмаган** ярашмайдиган, беўхшов, хунук. *Бир келишмаган кийим.*

КЕЛИШМОВЧИЛИК Фикр, тушундирма ва ш. к. да бир-бирига мослик, қарама-қаршилик. *Икки ўртада келишмовчилик, низо бошланганда эса ҳақли бўлиб, қўполлик қилар, биронининг дилириптиб қўйганини сезмай қоларди.* С. Маматов, Сўнгги бархан. *Оиладаги келишмовчилик сабаблари чуқур очиб берилган, бошқанинг тирик етим бўлиб қолишига айбонлар она-оналарнинг башараси фоти этилган мақолалар берилса.* «Муштум».

КЕЛИШМОҚ 1 Келмоқ фл. бирг. н. Улар келди кеча келишди. ■ *Одамлар пойгада келишик қилган чавандозга эргашгандай кетишди келишар, бир-бирларига гап маъқулларди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 **Келишмоқ** ўзаро маслаҳатлашиб, маълум бир гапга (хулоса, битим ёки қарорга) келиш. *Молнинг нархини келишиб қўймоқ. Шартномани томонлар ўзаро келишдилар.* ■ *Баён бирпасда шунча режани хаёлан тузиб келишди, сангтарош билан келишиб, қўл ташилди.* Н. Аминов, Суварак. *Давлатимиз билан ташқи ишга қўл урар экан, олдиндан ота-она билан келишади.* «Фан ва турмуш».

3 **Келишмоқ** муносиб тушмоқ; ярашмоқ. *Бу гаплар билан сиз билан менга келишмаса ҳам, азизим мени ташлаб қўйганингиздан айтдим.*

А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳамма жойи хўп келишган ўзига, Ишонинглар мендай подшо сўзига.* «Гулнорпариди».

4 **Келишмоқ** Айрим сўзлар билан қўлланиб, «мос тушмоқ», «тўғри келмоқ» маъносини билдиради. *Кетмон тутишига одатланган дағал қўллар игна ушлашга, қатим тортишига келишмаганидан диққати ошган Охун, бир кўзини қисиб давом этаркан, товуши шангиллади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қачондан бери у газетхон, гандон, самовар тўрида ўтириб чой ичадиган ва Сидиқжоннинг тили келишмайдиган, ақли етмайдиган гапларни айтиб, ҳаммани оғзига қаратадиган бўлди?* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ўтган хатларимда кундошим билан муросамиз келишмай турганини кулгулик тарзида ёзган эдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

5 **Келишмоқ** кам қўлл. *Ўхшамоқ. Жамолнинг ўхшайди осмонда ойга, Қошинг келишибди қўлингда ёйга.* «Баҳром ва Гуландом».

КЕЛИШТИРМОҚ 1 Келишмоқ фл. орт. н. *Тарафкашларни бир-бири билан келиштирмоқ.*

2 **Келиштирмоқ** ўрнига қўймоқ, қойил қилмоқ, ўринлатмоқ, ўхшатмоқ. *-Мен шу тўғрида газеттага бир мақола ёзсамми, деб ҳам ўйлаган эдим, — деди Заргаров, — лекин келиштирилмасман деб кунт қилмадим.* А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

КЕЛИШУВ 1 Келишмоқ 2 фл. ҳар. н. *Келишувга кўра, қозикалон гўё аҳли уламонинг фикрини билдирган бўлди.* С. Сиев, Аваз.

2 **Келишув** ўзаро маслаҳатлашиб баён этилган фикр, хулоса, қарор; битим, шартнома. *Оғзаки келишув. Келишув тузмоқ. Келишувга эришмоқ.*

КЕЛИШУВЧИЛИК Ўз манфаатини кўзлаб муросага келиш, рози бўлиш, қўшилиш; муросасозлик. *Юзхотирчилик, келишувчиликни безгакдан ҳам ёмон кўраман.* «Муштум». *-Ишлар кўп, — деди ниҳоят бошқарма бошлиғи келишувчилик оҳангида.* «Ўзбекистон кўриклари».

КЕЛМОҚ 1 Юриш, учиш ҳаракати ёки транспорт воситалари билан сўзловчига қарама-қарши томон (жой)дан сўзловчи турган томонга, жойга йўл олмоқ, йўналмоқ; шу томондаги бирор жойга етмоқ; зид. **кетмоқ, бормоқ.** *Поезд келяпти (поезд келди). Тошкентга меҳмонлар келяпти (меҳмонлар келди).* ■ *Кеча бир кампир телевизор-*

ни қалдираётми? «Тезроқ тўхтаиб беринглар, бугун-эрта навбарам аскарликдан келади».. — деб илтимос қилган. Т. Ашуров, Оқ от. ..қуларанг шяпа кийган, қора кўзойнак таққан, гавдали бир киши ариқ ичидан Талъат билан ёнма-ён келарди. Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол. Елғиз ўзим бир четда турган эдим, секин олдимга келди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Сўзловчи бўлган, турган жойга ёки сўзловчи томондаги жойга етмоқ, шу жойда ҳозир бўлмоқ; зид. кетмоқ, жўнамоқ. Ёз фасллари деҳқончилик қилади, сахар кетиб, кеч келади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Нимага келипти?.. қани бери кел-чи. Ярашгани келиптими? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари.

3 Вақт маъноли сўз ёки сўз бирикмаси билан қўлланганда, шунингдек, вақт билан мантқан боғлиқ нарсани билдирувчи сўз билан қўлланганда, шу сўз ёки сўз бирикмаси ифодалаган пайт, фурсат, замон ва ш. к. нинг етганлигини, бошланишини билдиради, «бошланмоқ», «етиб келмоқ», «етишмоқ» маъносини билдиради. Яхши замонлар келди. Сиз орзу қилган кунлар ҳам келади. Баҳор келди. Экин мавсуми келди. ■ Узи ҳам, патити келиб, мана шу қизлардай дугоналари билан яйраб-яшнаб, қийқириб ўйнай олармикин? Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол. Экин даврига ҳали бор экан, деб яна бир оз мизғиб уйғонсам, куз келибди. «Муштум». Ўзини кўрсатиб қўядиган фурсат келганини сезиб, дона-дона қилиб тушунтиришга киришди. К. Яшин, Ҳамза. Бир қаришликдан дуторни севаман. «Кўп чалаверма, бузилиб кетасан» — дер эди онам боёқиш, йитгани келди. Ойбек, Танланган асарлар.

4 Ж. к. даги айрим сўзлар билан қўлланганда, шахснинг шу келишидаги сўз билдирган иш, нарса ҳодисага тўхташини, шундай нарса-ҳодиса юз беришини билдиради. Бир тўхтамга келмоқ. Шундай ҳўлосага келмоқ. ■ У ўйлаб-ўйлаб, бир фикрга келди шекилли, анча енгил тортиб: «Ҳаҳ, шунчалик осон гап экан-а».. деб илжайиб қўйди. К. Яшин, Ҳамза. Муқаддам анжомларини йиғштириб бўлгунча, бир қарорга келди-ю, чақирди. Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол.

5 Ж. к. даги баъзи сўзлар билан қўлланганда, шу сўз билдирган иш, нарса-ҳодисага ўтиш, навбат шунга келганлик маъносини билдиради. Энди Бўтанинг усти-

даги янови гапга келсак, бу тўхтамга Аҳмад, Ҳукм. Энди болеи хўкизилик. «Чалпак ёққан кун»... пахучун кузда сотмай, ёзда сотаётмасак, бунинг тагида гап кўп. М. И. Фарғона т. о.

6 Ч. к. даги айрим сўзлар билан қўлланганда, иш, нарса-ҳодисанинг шу келма-кетма шаклидаги сўз билдирган шахс ёки ш. к. томонидан бўлишини (амалга ошириши) билдиради. Сидиқжоннинг ранги бўзарди.. -Бунақа қўшмачилик сизлардан келди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. Мана Қоратой ака, Шоқир ота, бутун кулаф турмушининг ёмон тузилганидан келди. бек, Танланган асарлар.

7 Ўзи бирикиб келган сўз ифода нарсанинг юзага келиши, юз бериши, кўзгалиши маъносини билдиради. А келмоқ. Ҳаваси келмоқ, Завақи келмоқ. Ё би келмоқ. Файрлиги келмоқ. ■ Мана нинг хўрлиги келиб, кўзида ёш ҳалқалади. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол. Унинг мушининг] юзини упиб тушган сув томи билан ариқ ҳаракатга келиб чайқалади. Қодирий, Ўтган кунлар. Кичик поҳам жуда иззатли бўлиб кетганига катта чамнинг гаши келади, лекин билдирмади. Сиёев, Ёруғлик.

8 Ўзи бирикиб келган сўз билан ҳолатнинг бўлиши маъносини билдиради. Фолиб келмоқ. Маъқул келмоқ. Мағалла келмоқ. ■ [Отабек] Чиқиши билан нари элди. Содиқ ҳам кўришиб қолди-да, Отабек ё тўқнаш келди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

9 Нумератив сўзли бирикмалар билан эвази нумеративли сўзга эваз билан миқдорни, шунга бериладиган миқдорни, олинадиган) нарсани билдиради. пулга уч метр атлас келади. ■ Кос бир ҳафталик ишига бир халта дон келди. Ойбек, Танланган асарлар.

10 Қиёс мазмунли бирикмалар билан тенглик, шунча келиш маъносини билдиради. Бир қоп картошка 100 ладди. ■ Оёғини ёруққа тутган эс бош бармоғининг тагида суғурт чўп ладиган тикан ёнламасига санчилигини кўрди. А. Мухтор, Опа-сини Кўзимни очсам, ўзимга иккита калгалардай йиғит ерда думалаб ётди. Сиёев, Ёруғлик.

Б-ган қўшимчаси шаклида (**келган**) ч. сўз билан қўлланиб, шу сўз билдирадигани, ҳолатга мойиллик, ўхшашлик ва бундан келадигани билдиради. *Қорачадан келган.* ■ *Қаторда.. ўрта яшар аёл билан сий-дари оқарган, тўладан келган киши.* У. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Тоғларига оқ оралаган, буйи ўртадан бўғдойранг хотин аввал эрига салом.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Содиқ беш қирқлардан ошган, ўзи қотман бўлиб, атрофдагилар билан тез қилиб кетар экан.* О. Мўминов, Хи-уч учрашув.

Б-ши буйруқ майли шаклида (**кел**, **келват**, ундашни билдиради. *Кел, қўй, кел* деген молини шайтон қизганади. *Қани, қиринглар.* К. Яшин, Ҳамза. *Кел, қувонсин!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга

қ. 201. *Ёрқ. фл. өзф. 1) шв. боғлама вазифа-мақом» маъносида қўлланади. Эшак-енгил келса, ётагон бўлар.* Мақол. *Сир сузагон келар.* Мақол. ■ *От жуда эсли келади.* М. Исмоилий, т. о.; 2) **-ғи** қўшимчали феълнинг шакли (**-ғим**, **-ғинг**, **-ғиси**) билан истак-хоҳиш ифодалайди. *Кетти.* *Айтгиси келяпти.* ■ *Ёдгор эзмай ўтираркан, негадир гаплашу тоғда.* У. Ҳошимов, Қалбинг-сол. *Аҳмадларни тезроқ учратиб,* *ни баҳам кўргим келади.* С. Сиеёв, 3) равишдошнинг **-а(й)**, **-(н)б** ни шакллари билан қўлланиб, нг йўлақай, давомли бажарили-гноларни билдиради. *Келишингда кел.* *Хотираларни ёзиб келяпман.* *ли ота шу кунгача уларнинг бор-пларига аралашмай чидаб келди.* Уфқ.

Б-дан келмоқ қ. **баланд.** *Ўлдими ун-Симу зарни кўргандан кейин.. жуда баланддан келиб, тархаш-туриб оладиган бўлса, баҳридан дамиз-да, шунгаям ташвишми?* Ҳамза. **Баланд келмоқ** қ. **баланд.** *Айтсам, баланд келди.* **Барори-Юришмоқ**, яхши натижали-миз бароридан келди. ■ *Ниҳон кунни ов бароридан келди.* А. лар. **Бас келмоқ** қ. **бас.** Юр-

Асқар, унга ит бас келсин, директорга ай-тамиз. Ё. Шукуров, Уч савол. **Бўш келмоқ** қ. **бўш.** *Агар Аҳмад охунга бўш келсанг бор-ми.. шон-шавкатингга путур этиб, сўзинг ўтмас чақадек бўлади-қолади.* К. Яшин, Ҳамза. **Гап келганда**, отангни аяма Ўрни келганда, ҳақ (бор) гапни айтишдан қайт-масликни билдиради. **Ёв келдими** Шошқалоқлик билан ҳаракат қилишнинг ўринсиз-лигини қайд этади. *Аммо Мирзакаримбой ҳар хил жавоб берди. Бир гал: «Қўя тур-чи, ёв келдими, ёлғиз қизинг, вақт-соати келганда узатарсан..»* — деди. Ойбек, Танланган асарлар. **Жони бўғзига (ёки ҳалқумига)** **кел-моқ** Сабр-чидам охириги чегарасига етган-ликни қайд этади. *Беш йилдан бери ўллонни бермайсан, солиқни тўламайсан, йиғим деса, жонинг бўғзингга келади, ўлакса!* М. Исмои-лий, Фарғона т. о. **Кўпга келган тўй** Бирор иш, нарса-ҳодисанинг барчага бирдек те-гишли эканини қайд этади. *-Кўпга келган тўй дейсизми? — киноя билан илжайди чол. — Бе! Маҳалламда уч ўғиллилар бор, беш ўғиллилар бор. Ҳаммаси тип-тинч.* Ойбек, Танланган асарлар. **Тили гапга келмаслик** Қаттиқ кўрқув, ҳаяжон, руҳий ёки жисмо-ний зарба, касаллик натижасида сўзлай олмаслик. *Эшон сал ўзини йўқотаёзди. Тили гапга келмай галдиради.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Тили гапга келмади, мажолсизлик билан яна кўзла-рини юмди.* С. Зуннунова, Кўк чироклар. **Тилга келмоқ** Гапиришга тушмоқ, гапира бошламоқ. *Ниҳоят, ўғлига енгиллик бериш ниятида Ҳожиди тилга келди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Уч-тўрт дақиқалик сукутдан кейин Отабек тилга келди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Тўғри келмайди** Маъқул эмас (маъқул бўлмасликни қайд этади). *«Оёқ бо-сиши биланоқ йўқлаб бораман», деб жазм қилган эди, оёққа босганидан кейин ўйлаб қараса, тўғри келмайди.* А. Қаҳҳор, Асар-лар. **Эпақага келмоқ** қ. **эпақа.** *Нимасини су-риштирасиз, мулла ака, хўжайинлар ораси-дан эпақага келадиганини қидириш анқонинг тухумини қидириш билан баробар экан.* Ой-бек, Танланган асарлар. **Ўзига келмоқ** 1) ҳуши ўзига келмоқ, эс-ҳуши тикланмоқ. *Бехуш ётган бемор икки соатдан кейингина ўзига келди;* 2) эс-ҳушини йиғиштириб ол-моқ. *Уни кабинетда нималарни эшитаркан-ман деган савол қийнади, у ўқитувчилар хонасида бош қотириб ўтирар экан, секре-*

тарь қиз, «ичкарига кираркансиз», дегандан кейин ўзига келди. «Гулдаста». **Қўлдан келмоқ** Улдасидан чиқмоқ, қила олмоқ, бажара олмоқ. Қўлимдан шунча иш келар экан, даданг ҳаёт вақтида нега «берсанг — ейман, урсанг — ўламан», деб ўтирган эканман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Агар қўлимдан келса, ачиб ва ёниб турган юрагимни сенга очиб кўрсатар эдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Энди бундан буён ҳақимни ҳеч кимга бермайман. «Дард» деса, «ўл!» деб тура бераман. Нима қиласиз, қўлингиздан нима келади? П. Турсун, Ўқитувчи. **Қўл келмоқ** Талаб-эҳтиёжга яраб иш бермоқ; тўғри келар, балки уларнинг манфаатларига хизмат қилар. К. Яшин, Ҳамза. Ўқимаганингиз ҳам яхши бўлган экан. Бу ҳунар эркаларга қўл келади. Н. Сафаров, Танланган асарлар.

КЕЛТИРМОҚ 1 Келмоқ фл. орт. н. Уйга келтирмоқ. Чеккисини келтирмоқ. Ҳазабини келтирмоқ. Ҳашини келтирмоқ. ■ Ҳокимнинг зуғумли буйруғи халқни ғалаёнга келтирди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Фикрини қувватлаш, исботлаш учун қўшимча фикр айтмоқ ёки бошқа кишининг фикрини қўшиб айтмоқ. Мисол келтирмоқ. Цитата келтирмоқ. Далил келтирмоқ. ■ Жомийнинг илми ва фазилати тўғрисида Навоийнинг шу сўзларини келтирмак кифоядир. Ф. Фулом, Тарихий муносабатлар.

Имон келтирмоқ қ. имон. Дам худога имон келтириб, дам йўталиб, биров эшикдан кирди. П. Турсун, Ўқитувчи. **Калима келтирмоқ қ. калима.** Беимон кетма, дейман. Қани, калима келтир! К. Яшин, Ҳамза. **Кифтини келтирмоқ** Қойил қилмоқ, жуда ўрнига қўймоқ. Ҳар қандай ишни кифтини келтиради. **Шак келтирмоқ қ. шак.** Яна буларга шак келтирдим. У. Исмоилов, Сайланма. **Қирон келтирмоқ қ. қирон.** Мана бу туғни Ҳазрат Али Карбало даштида кофирларга қирон келтирганларида кўтариб чиққанлар. К. Яшин, Ҳамза.

КЕМА Сувда сузадиган, юк ва йўловчиларни ташиш, балиқ овлаш, илмий-тадқиқот, спорт, сайёҳлик ва ҳарбий мақсадлар учун мўлжалланган қурилма. Балиқчилар кемаси. Юк ташиш кемалари. Ҳарбий кема. ■ ..юк ортилган кемалар бу кенг суңвий анҳор орқали Амударёга борар, ундан Орол денгизига тушиб, Ҳаззолига кетарди. С. Сидёев, Ёруғлик.

Зангори кема Пахта териш машинаси йўлининг икки четидаги уммондек бепоён нота далаларида зангори кемалар сузмоқ; Газетадан. **Кемага тушганининг жони бир** Б мақсадда бирга ҳаракат қилувчилар яхшиликни ҳам, ёмонликни ҳам бирга баҳқўрадилар, деган маънони билдиради. Эм Ражабов ўзини яна полка тагига олмоқчи экан Нормат ушлаб қолди: «Дадил бўл, ўртоқ кемага тушганининг жони бир! И. Раҳим, Чи муҳаббат. **Космик кема** Космосда учиб махсус ишланган қурилма. 1960 йил 19 август кунини иккинчи космик кема Ер йўлида орбитасига учирди. Ҳ. Шокирова, Парво лар. **Ҳаво кемаси** Дирижабль, оғир самолёт. Ҳаво кемаси оҳиста учиб бораяпти; самолёт салони оддий иш кунидек гавжум. Газетада

КЕМАКАШ айн. кемачи. Кемакаш учтуман қаттиқ бўрондан ҳам хавфироқди Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

КЕМАСОЗ Кема қурувчи мутахассис. Тонг отиши биланоқ дурадгорлар, кемасолар ишга кетдилар. М. Осим, Карво йўлларида.

КЕМАСОЗЛИК Кема қуриш иши, шунингдек, кема қуриш ҳақидаги фан. Кемасозлик институти. ■ ..кемасозлик завоидишчиларининг йиғилишида мингдан ошми киши қатнашди. Газетадан.

КЕМАЧИ Кемани бошқарувчи киши кема билан дарёдан киши ва юк ўтказиш ёкташиш билан шуғулланувчи киши. Дарё бўйида кемачи йиғитлар Муқимийга хушхабар етказдилар. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

КЕМИК Илик суяги, япалоқ суяклардаги ёғ-тўқималар. Яна бундай тўқималайисимон суяклар ичидаги илик, япалоқ суяклар орасидаги «мижик» ва «кемик» дегаталувчи ёғлардан ҳам иборат бўлади. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

КЕМИРМОҚ 1 Қаттиқ нарсани тиубилан қириб, ушатиб майдаламоқ; ғажи моқ. Суяк кемирмоқ. ■ Уч-тўрт яшар сарисариқ қизча нўсти арчилган сабзи кемири турибди. П. Турсун, Ўқитувчи. Бирининг [оёй кийимининг] юз ярмини сичқон кемирган, бирининг юзи тағчармага ёпишиб кетган. Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Таталаб қийнамоқ, азоб бермоқ (руҳий кечинмалар ҳақида). У минусайин юрагини кемириб кетаётган бу дардни ҳеч кимга айта олмас.. эди. А. Қаҳҳор

чинор чироқлари. Нигоранинг илк бор «ака» деганини эшитганида, баданини раётган оғриқни ҳам унутиб, аллақандарин, қайноқ бир ҳиснинг зўридан маст эди. С. Анорбоев, Оқсой.

КЕМИРУВЧИ 1 Кемирмоқ фл. сфлш.; қадиган. Қуртларда капалакларникидан қиладиган кемирувчи оғиз аппарати «Зоология». Шубҳа кишини кемирувчи тотиқни оғуға айлантурувчи энг нарсадир. А. Эшонқулов, Оила бахти да.

КЕМИРУВЧИЛАР.

КЕМИРУВЧИЛАР Сутэмизувчилар-ўсимликлар, уларнинг меваси, дони н овқатланадиган энг катта туркуми катишлари яхши ривожланиб, овқат-миришга мосланган бўлади; мас., каламуш, сичқон). Сувсар кемирувчи қирон келтирган бўлса ҳам, уй парварига тегмайди. Газетадан.

КЕМИРЧАК анат. Одам ва ҳайвон организмидеги эгилувчан ва қаттиқ бирикми тўқима; тоғай. Бурун кемирчаги. ■ Одамда янги кемирчақ қўйиш.. оддий операция қолди. Газетадан.

КЕМПИНГ [ингл. camping < camp – бўлиб жойлашмоқ] Автосаёҳатчилар қурилган, чодирлар, кичик уйчалари автомобилга техник хизмат кўрсата-жойлари бўлган ёзги оромгоҳ.

КЕМТИК 1 Предметнинг учган, синкертилган, бузилган, нураган жойи. ■ Боб адоғидаги кемтиқдан ошиб, эгаси кетиб, хувилаб қолган қўшни боққа Ш. Холмирзаев, Тўлқинлар. Дарҳа-рунинг чап қулоғи кемтиқ. Уқ олиб ин. С. Аҳмад, Хукм. Супа четидеги ўчоқ-топ-қорайиб, жўмраги кемтиқ қумғон оқни кўтариб, бақир-бақир қайнади. Ш. матов, Эрк қуши.

Кўчма Етишмайдиган, тўлмай қолган етишмовчилик, камчилик, нуқсон. ■ Са аёл билан умрининг охиригача яшаб-қимми? Ҳаётнинг нуқли кемтиқ томони-сради. С. Нуоров, Нарвон. Фақат ҳисоб-қисбингизда эмас, ишларингизда ҳам чал-қиллар, кемтиқлар бор.. Ҳ. Назир. ■ Брак шабадаси.

КЕМТИМОҚ Бир томонидан, чеккаси-узун, учини олмақ; шу тарафда йўқ-чмоқ, камайтирмақ, қисқартмоқ. Авж

олганини чеканка қилиб, кемтиб тураман. Шухрат, Олтин зангламас. Ерга ер қўйиш ўрнига уни кемтиш, ташлаб қўйиш, қўриққа айлантуруш уят-ку, ахир. Газетадан.

КЕМШИК Бир-икки олд тиши тушган ва ўрни очиқ қолган. Кемшик бола. ■ [Кам-пир] Холдор билан Кимсаннинг уйғоқлигини кўриб, ерга чўкка тушди, кир рўмолининг учини кемшик оғзига солди. А. Мухтор, Тугилиш. Нортोजининг ҳозир ёши олтида, Бироқ чоллар каби кемшик бечора. Ғ. Фулом.

КЕНАС с. т. эск. Князь. ..Тошкентда қаттиқ ер қимирлаган экан. Гўртдаги (город – шаҳар) кенаснинг уйи ҳам қулаган экан. Мирмуҳсин, Умид.

КЕНГ 1 Ичи, ич ҳажми, сифими, сатҳи катта. Кенг уй. Кенг майдон. Кенг пайкал. Тор жойда ош егандан кенг жойда мушт еган яхши. Мақол. ■ Ичкари-ташқари данғил-лама ҳовли. Ичкари ҳовлининг саҳни кенг. Ойбек, Танланган асарлар. Одамлар.. саҳна кенг давра қуриб ўтирдилар. М. Исмои-лий, Фарғона т. о. Тоғ этагини тутиб ётар кенг пахтазор. «Гулдаста».

2 Эни, кўндаланг ўлчами катта; энли, сербар. Кенг йўл. Кенг дарё. Кенг баргли ўсим-ликлар. ■ Орасидан қўқонарава бемалол юрадиган кенг, узун ишқомлар икки таноб-дан ортиқроқ ерни ишғол этган. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Ўлчами мўлжалдагидан катта; катта келадиган, бемалол сифадиган (кийим ва унинг қисмлари ҳақида). Кенг тўн. Кенг шим. Кенг енг. ■ [Мингбоши] Кенг, оппоқ сурп яктагининг барларини.. икки ёққа ёйиб, секин-секин лапанглаб борди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

4 Тарқалиш, қамров доираси катта; кўп нарсани ўз ичига олган. Кенг имкониятлар яратмоқ. Кенг истеъмол моллари. Ишнинг қўлами ниҳоятда кенг. ■ Муҳокама қилин-ган масала юзасидан кенг қарор қабул қилин-ди. Газетадан. Актриса ўз қаҳрамонини кенг дўқпри..саабатли..ишги..ривожлиб..фферт-ли аёл сифатида тасвирлайди. Газетадан.

3 кўчма Меҳр-мурувватли, яхшиликни аямайдиган, кўпчиликка бирдек муносабат-ли. Кенгга кенг дунё, торга тор дунё. Мақол. ■ Холам қўли очиқ, кенг, Овқатни улашар тенг. Қ. Муҳаммадий.

ФЕЪЛИ (ёки кўптеги) кенг айв. кенг Э. Ва-лижон деган вақилимиз.. феъли кенг одам эди-

да. С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема. Кўнги кенг бўлса, хужра ҳам саройдай. Газетадан. **Юраги кенг** 1) унча-мунчага гам емай-диган, ташвиш тортмай-диган. Юрагингиз мунча ҳам кенг бўлмаса, кўзингизга уйқу келганига ҳайронман. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари; 2) айн. **фельи кенг**. Аҳмаджон командирнинг машқ қилдиришига шошилмаганидан ҳам кўра, дам олишига ижозат берганига ҳайрон бўлиб, «мунча ҳам юраги кенг одам экан!» деб қўйди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

КЕНГАЙМОҚ 1 Ичи ёки сатҳи катталашмоқ; кенг бўлмоқ. Кўча кенгайди. Уй кенгайди. Пахта майдони кенгайди. ■ Унинг гапи оғзида қолди, кўзлари хиёл кенгайиб, ним очиқ лаби титради. П. Қодиров, Уч илдиз. Унқон борган сари кенгайиб борарди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

2 Қамров доираси ортмоқ, катталашмоқ. Иш кўлами кенгаймоқ. ■ Тиббиёт муассасалари тармоғи йил сайин кенгайиб, замонавий техника билан тобора яхшироқ жиҳозланмоқда. Газетадан. Жиноятчилар гуруҳининг сафи кенгайиб борарди. «Муштум».

КЕНГАШ 1 Бирор иш, ҳаракат юзасидан фикр-мулоҳаза, йўл-йўриқ; маслаҳат. Кишининг бошига бир иш тушганда, дарров бировдан кенгаш ва ёрдам сўрайди. А. Қодиров, Ўтган кунлар. Болаларнинг кенгаши билан икки бўзни кўтариб, шом пайтида мирзонинг уйига бордим. А. Қодиров, Меҳробдан чаён.

2 Ўзаро, биргаликдаги муҳокама; шундай муҳокама мажлиси; йиғилиш. Ишлаб чиқариш кенгаши. ■ Тумарис жанг кўрган доно чоллар, аёлларни чақириб, кенгаш ўтказди. М. Осим, Карвон йўлларида. Ана шу Бойғузардаги бир бойнинг уйида махфий гуруҳнинг кенгаши бўлди. С. Сиёев, Аваз.

3 Бирор корхона, муассаса, жамиятнинг фармойиш ёки маслаҳат берувчи органи. Оқсоқоллар кенгаши. Ўзаро Иқтисодий Ёрдам Кенгаши. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Хавфсизлик Кенгаши. ■ ..правление Ўрмонжонни ҳосилот кенгашининг раиси қилиб тайинлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КЕНГАШЛИ с. т. Кенгаш билан бўлган, кенгаш билан қилинган. Кенгашли тўй тарқамас. Мақол.

КЕНГАШМОҚ 1 Биргаликда муҳокама қилмоқ, ўзаро маслаҳатлашмоқ. Амирзодам,

бугун отлик сайрга чиқмоқчи эдингиз, ҳазратларининг таклифларини барча билан кенгашиб кўрурмиз. П. Қодиров. Илдузли тунлар. Энди бизларни жойлаштириш эртага халқ билан кенгашамиз. А. Мухтор, Чинор.

2 Маслаҳат олмоқ, маслаҳат сўрамоқ, уйингга бориб, отанг билан кенгаши, бош ота рози — худо рози. С. Сиёев, Ёруғлар.

КЕНГАШЧИ Маслаҳат берувчи, маслаҳатчи. Қушбеги Отабекнинг бу гаплар ахшигина тараддудга тушган эди, аммо Отабек ҳожининг ўели бўлиши унинг мияга қотирган.. эди. А. Қодиров, Ўтган кунлар.

КЕНГЛИК 1 Эн ўлчами, сатҳнинг таълиғи. Шаҳарнинг кенглиги. Уйнинг кенглиги. Кўчанинг кенглиги. ■ Майдон икки ноб кенгликда бўлиб, жануби қутиде қўшнисининг иморатлари.. ҳам шунга ўз иморатлардан иборат эди. А. Қодиров, Ўтган кунлар. Бу жой тепалик ўрта бўлиб, кенглиги ярим гектардан ортиқ эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Очиқ, кенг бўшлиқ. Заргаров ўш монга, олис уфқларга ястаниб ётган лиқларга тикилганча қолди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. Йигирмадониқ ёш чавандозлар тоғ бағридаги кенда у ёқдан-бу ёққа қувлашар.. эди. Мухтор, Меъмор.

3 геогр. Экватордан меридиан бўлган кетган ва градуслар билан ифодаланган масофа (ердаги пунктлар ўрнини белгилаш учун хизмат қилади).

Жанубий кенглик Экватордан жануб томонга кетган ва градуслар билан ифодаланган масофа. **Шимолий кенглик** Экватордан шимол томонга кетган ва градуслар билан ифодаланган масофа.

КЕНГ-КОВУЛ Кенг-мўл (асосан, ва кийимга нисбатан) Дўкони ҳам кенг-ковул экан. Ойбек, Болалик. У [Мария].. ни турмаклар, хонаки, кенг-ковул кийиб олган эди. А. Мухтор, Чинор.

КЕНГУРУ [ингл. kangaroo < Австралоригенлари тилида «гапингизга тушдим» деган ибора] Австралияда тарқаб сакраб юрадиган халтали сүтэмизувчи ҳайвон.

КЕНГЧИЛИК с. т. Мўлчилик, мақор.

КЕНДИР қ. қандир.

... охирги фарзанд, энг кел-
... ёки қиз. *Лутфинисо эри-
... чумкин қадар кўпроқ кўпо-
... зандасига сарф қилиш учун*
... Танланган асарлар. *Кен-
... билан кенжа қиз Масту-
... га келган, уст-боши ни-
... родга жирканч билан ти-
... П. Турсун, Ўқитувчи.*
... наги нарсаларнинг пайдо
... келиш кетма-кетлигида ке-
... си; кейинги, сўнгги. *Кен-
... жа куёв.* ■ 1978 йил баҳо-
... жликда. Ш. Р. Рашидов нах-
... димий сўхбат қилиб, қим-
... лар берди. «Ўзбекистон
... йит эшикни секин очиб ки-
... жон бойвачанинг кенжа
... уни ширин хаёллар кучо-
... олди. К. Яшин, Ҳамза.
... лар исми).
... Кенжа с. кичр. -эркл. шак-
... дар кунни йиғлаб қайта-
... қитувчи.
... гўлак, кичкинтой.
... т. Келинойн. *Ўзбек ойим*
... етмаган ҳам эди, нариги
... ласи юзуриб кириб қолди:
... ёк буви, кеннойн кел-
... ган кунлар. Ёдгорнинг
... кеннойнгиздан эшитиб,
... нимдан сизга айтдим. Ў.
... ингга қулоқ сол.
... كند, كند — уй, хонадон] эск.
... ли билан шаҳар ва қишлоқ-
... турувчи, аҳоли яшайдиган
... [Ўзб.]: Эшитган бўлсангиз
... шаҳарларда, кент, қишлоқ-
... салқ ўз ҳақини даъво қилиш
... Ойбек, Танланган асар-
... хитектор ва инженерлари-
... га сардобалар ўрнида сўлим
... ги кент ва шаҳарлар барпо
... Рашидов, Янги ер ҳақида
... катда кентлар, овуллар. А.

... изоҳли луғати

Айний, Куллар. *Ойимхон.. очдан ўлмаслик*
... учун эртадан кечгача кир ювиб, ҳақиқа бир
... коса кепак олиб, нон қилиб еган. П. Турсун,
... Ўқитувчи.

2 с. т. Қазоқ. *Гап шу ерга келганда, Бер-
... ди Аминович.. бошларини қашиб қолдилар.*
... Елкаларига кепак ёғила бошлади. «Муштум».

КЕПАТА шв. Қиёфа ҳолати (одатда
... ёмон, аянч, ачинарли аҳвол). У.. *нажот*
... йўлини бутунлай йўқотган киши кепатаси-
... да ўтирарди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. *Па-
... ранжили хотин ўғлининг заҳил юзини, озиб*
... кетганини кўриб, йиғлаб юборди: -Вой, ай-
... ланай болам-ей! Жон болам-ей! Сени қандай
... кепатага солибди-я бу зolim! М. Исмоилий,
... Фарғона т. о. ... хумордан чиққунча калтакла-
... шибди. Тағин бир кепатада ташлаб кетиш-
... ганини айтинг! Э. Аъзам, Кечикаётган одам.
... Шамол ҳамма нарсани ўз ҳукмига олади..
... Истаган кепатасига солаверади. Ж. Абдул-
... лахонов, Тўфон.

КЕПКА [фр. кері] Эркакларнинг гар-
... дишсиз, олди соябонли юмшоқ бош ки-
... йими. *Илҳомжон жаҳл билан кепкасини бос-
... тириб олди. Н. Аминов, Ёлғончи фаришта-
... лар.*

КЕПЧИК Ёғоч гардишга хом тери қо-
... ланган, галлани елпиш, созуриш учун
... ишлагилалдиган рўзгор буюми. *Ўғай қизнинг*
... олдига бир кепчик гуруч билан бир кепчик
... мошни қўйиб кетибди. «Зумрад ва Қиммат».

КЕРАГА Ўтовнинг четанга ўхшатиб
... ишланган девори. *Шамол кучайиб ўжирмоқ-
... да, Шерали ўтирган ўтов, ёрдам сўраб яли-
... наётгандай, титраб-тебранар, керагалари*
... зорланаётгандай ғижирлар эди. С. Анорбо-
... ев, Шерали. *Шабада ўтовнинг керагаларини*
... аста ғичирлатади, саратон яйловнинг бош-
... ни айлантирадиган экинини олиб келади. А.
... Мухтор, Чинор.

КЕРАГИЧА рвш. Талаб этилган миқдор-
... да, талаб этилган даражада. [Ўзбек ойим:]
... Кам бўлса, дарров омбордан керагича олиб
... чиқ, ундан кейин хамирингга ўзинг қара. А.
... Қодирий, Ўтган кунлар.

КЕРАК 1 Талаб-эҳтиёж бор, даркор,
... зарур. *Жой керак. Озиқ-овқат керак. Китоб*
... керак. Бир товўққа ҳам дон керак, ҳам сув
... керак. Мақол. Туяга янтоқ керак бўлса,
... бўйинини чўзади. Мақол. ■ Қишлоқдагилар-
... ни боқши учун пул керак, кийим керак. Ой-
... бек, Танланган асарлар. Агар одам, одам

боласига ўшаб умр кечираман деса, унга кўн нарса керак бўлар экан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 *Ёрд. с. өзф:* 1) феълнинг **-(и)ш** кўшимчали шаклига бирикиб, тасвирий шаклни ҳосил қилади ва ўзи бирикиб келган сўз билдирган ҳаракатни бажариш лозим бўлган ҳаракат эканлиги маъносини билдиради. *Айтишим керак. Хабар олиш керак. Дам олиш керак.* ■ *Ҳозирги кунда илм-фаннинг бирор йўналишида етук мутахассис бўлиш учун фаннинг бошқа йўналишларини ҳам чуқур билиш керак.* Газетадан. *Ёшлар.. уламолар олдида адаб сақлашлари керак.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) феълнинг шарт майли шакли билан бирикиб, гумон, тахмин, эҳтимоллик маъносини билдиради. *Келса керак. Билса керак. Айтса керак. Чиройли бўлса керак. Ширин бўлса керак.* ■ *У, Чароснинг онаси жаҳл устида шу ишни қилган бўлса керак, деб ўйлаганди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КЕРАКЛИ Керак бўладиган, талаб этиладиган; зарур. *Керакли китоб. Керакли асбоб. Керакли тошнинг оғирлиги йўқ.* Мақол. ■ *Улар буни варақлаб, керакли газламаларнинг нарча-нарча нухаларини кўриб танлайдилар.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хўжаликка керакли бинолар.. муддатидан анча бурун битди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КЕРАКСИЗ Кераги йўқ, талаб этилмайдиган; ортиқча. *Кераксиз идиш. Кераксиз нарсалар.* ■ *[Тантибойвачча] Кераксиз бўлса ҳам, тантилик учун ҳар хил овқатлар, ичимликлар буюрди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КЕРАМЗИТ [юн. keramos — лой, гил; тупроқ] Лойсимон жинсларни ўтда тоблаб (пишириб) олинадиган, шағал, чақиқ тош ёки қум кўринишида тайёрланадиган ғовак қурилиш материали.

КЕРАМИКА [юн. keramike (techne) — кулолчилик (санъати) < keramos — лой, тупроқ] 1 Табиий лойларни юқори ҳароратда пишириш йўли билан сопол, чинни идишлар, нақшли нафис буюмлар ишлаб чиқариш ва шундай иш санъати. *Керамика заводи.* ■ *Риштон керамика заводининг маҳсулотлари йил сайин кенг шуҳрат қозонмоқда.* Газетадан.

2 Табиий лойни пишириш йўли билан ясалган буюмлар. *Керамика буюмлари.* ■

Ўзбекистон архитекторлари биноларни яли керамика ва нақшлар билан безаида энинг анъанавий усулларидан ўз ижодла кам фойдаланмоқдалар. Газетадан.

КЕРГИ 1 Каштачилик асбоби; чам чамбарак.

2 Нарсалар орасини очиб, кериб кў учун ишлатиладиган икки томонлама гақ. *Шунда дадам бақатеракнинг шох кесиб, сигирнинг оғзига керги солса, и қайтарди-қоларди.* Х. Тўхтабоев, Сарикни миниб.

КЕРИК 1 Ораси очиқ, керилган; тешлари катта. *Мирҳожжи боши юмалоқ, кибурнининг катаклари керик.. гердайган* Ойбек, Улуғ йўл.

2 *кўчма* Ўзига бино қўйган; талтай керилган. *Мана бугун ҳам мингбошининг рик хотини.. «Итваччаларини эргашти чиқмасин, бирам суқ, бирам ифлоски блари», деганини эшитиб, бормади.* М. Исиль, Фаргона т. о.

КЕРИЛМАЖОН айн. керилмачоқ.

КЕРИЛМАЧОҚ с. т. Доим керилиб танадиган, ўзига бино қўйган. *Керилм одам.* ■ *Роҳила.. керилмачоқ йигит битот чопишиб кўришга рухсат сўраган капитаннинг бароқ қошлари чимирилди* Муҳитдин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли

КЕРИЛМОҚ 1 Кермоқ фл. ўзл. ва м. н. *Абдулвоҳид, гўё бошидан совуқ сув қуй. дек. сесканиб кетди, қирра бурнининг катлари керилди.* Ойбек, Нур қидириб.

2 *кўчма* Мақтанмоқ, гурурланмоқ, 1 таймоқ. *Султонов энди ҳар қанча керикўкрагини баланд кўтарса арзирди.* М. М суров, Ёмби. *Ишни дўндириб қўйиб керилки, бошқалар қойил қолсин-да.* «Мушгум

КЕРИШМОҚ 1 Кермоқ фл. бирг. н.

2 Увушиб қолган аъзони ўз ҳолига катириш учун гавда ва қўл-оёқни чўзиб ҳа катлангирмоқ, кермоқ. *Уйғонгандан кеҳузур қилиб бир керишди.* ■ *Оқшом салнидан увушган танасини ҳаракатга келриш учун керишаётган жангчининг елкас панжаси билан қоқиб: -Кетдикми, Деҳқбой! — деди.. бир жангчи.* Н. Сафаров, Жа чи шоир. *Алиохун ўрнидан туриб, кенг, с тук кўкрагини қавартиб керишди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 шв. керилмоқ 2. *Бекор керишган аҳмоқ бўлади.* «Алпомиш».

КЕРКМОҚ Бир оз кўпчиб кўтарилмоқ (қовоқ ҳақида). *Қовоғи керкибди.*

КЕРМОҚ Икки томонга тортиб, ора-ра қилмоқ, йирмоқ. *Маҳкам ака ботинка-ларига олиб, дастасини кериб берди. Р. Шай. Сен етим эмассан. Беғубор осмон-бар калхат қора қанотларини кериб, чўчи чўзиб, аланглаб юрибди. А. Муҳиди. Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз.*

Кўкрак кермоқ қ. кўкрак. **Қошини кермоқ** 1) қошини кўтармоқ; 2) таажжубла-н керамоқ. *Қудратнинг дами ичига тушиб қошини кериб, жавоб кутиб турган эшак афтига тик боқолмади. Ҳ. Назир, Ч. Чақмоқлар; 3) кўчма менсимай қолмақтанмоқ. Керма, манманлик би-нида турган қошини. Чустий.*

КЕРОСИН Иситиш, қайнатиш, овқат-лануш учун мўлжалланган, керосин билан ёнадиган асбоб. *Толибжон кет-тилли. Йўқса, алақачон бу ерда чи-қиб, керогазда шўрва ёки бирон егу-наб турган бўларди. Д. Нурий, Ос-тунни. Мен икки кило гушт.. битта беш литр керосин оламан. С. Сиёев, Эр эртаги.*

КЕРОСИН [ингл. kerosene < юн. keros < Ҳайдаш йўли билан нефтдан оли-нган ётқир ҳидли суyoқ ёнилғи. *Учоқ бо-росин билан шишасиз ёнаётган жин-ташқари олиб чиқди. С. Айний,*

КЕРОСИНКА [р.] Иситиш, қайнатиш, ширириш учун мўлжалланган, кero-син билан ёнадиган пиликли асбоб. [*Сотув-чи Тожиёв, Исматовларга икки пиликли керосини 10 сўмдан қимматга пуллади. М.*]

КЕРТИК 1 айн. кемтик. *Пиёланинг кер-тиги килмоқ* Синдириб, учириб ол-ганимани кўз қирлари билан кузатган ўйрачўтнинг бир ёнидан жиндек кер-тиб, «кўчқор» ясадилар, сўнг иккови-ни уриштира бошлади. П. Турсун, Ҳ. Шай.

КЕРТИК Каби ўсиб, чиқиб турган икки қасидаги кемтик жой. *Барг кертиги.*

КЕРТМОҚ Қирқиб, чопиб майдаламоқ. *Кертмоқ. Отга беда кертиб солмоқ. ■* **КЕРТМОҚ** Ёнидаги паккисини олиб, барғини кертмоқлаб керта бошлади. Газетадан.

КЕСАК 1 Қотган, қуриган лой бўлаги. *Ичкаридан ҳам чертиш товуши эшитилган-дан кейин, ердан бир кесак олиб, деразага катта ҳарф билан «мен» сўзини тескари ёзди. С. Айний, Қуллар. Девор устида турган ўн икки ёшлардаги бир қиз девордан кесак кўчи-риб олиб, мулла Норқўзига ўқталди. А. Қаҳ-қор, Майиз емаган хотин.*

КЕСАК **Текканга тегиб, тегмаганга кесак отади** Дуч келганни хафа қилаверадиган, ҳеч кимга тинчлик бермайдиган, уришқоқ, безори.

2 шв. Гувала. *Кесак қаламоқ. Кесак девор.*

3 кўчма Ҳис-туйғуси йўқ, ҳушсиз, ҳеч нарсадан таъсирланмайдиган (кесакка нис-бат берилади). *-Қиз билан бошлашиб, [Қоси-мовнинг] уйига қираман, жиғига тегаман, қани, рашк ўти бормикан вужудида. Агар фирт кесак бўлса, ўзидан кўрсин, — деди Аҳмад. А. Мухтор. Давр менинг тақдиримда. -Ёрмат, одаммисан, отамисан! — деб ба-қирди эллиқбоши, — ўл, кесак! Ойбек, Тан-ланган асарлар.*

КЕСАК **Бўлиб қолмоқ** Ҳис-сезгиси, ҳуши йўқолиб қолмоқ; қотиб қолмоқ. *«Отиб ўлди-риш» сўзини эшитган Азизий курсига суялган-нича кесак бўлиб қолди. Ҳ. Фулом, Машғал. Кесакдан олов (ёки ўт) чиққандек* Бўлма-ган, бўлиши мумкин эмас иш юз берган-дек. *Кесакдан олов чиққандек, умрида ашула айтмаган Абдуваҳоб бирдан: «Фарзанд керак-дир йигитга!» — деб хиргойи қилди-ю, хўнграб йиғлайверди. «Муштум». Кесакдан ўт чиқди, деб «Тескари» амаки ҳам хурсанд. С. Сиёев, Ёруғлик. Қоронғи уйга кесак отгандек* Фой-дасиз, беҳуда. *Бунга [меҳмонга] гап уқти-риш қоронғи уйга кесак отгандек гап эди. А. Қаҳқор, Думли одамлар.*

КЕСАКИ Эшик ёки дераза ўрнатилади-ган чорчўп. *Болтабой, кўзларида жиққа ёш билан эшикнинг кесакисига беҳол суяниб қол-ган Саодатни кўриб, юрак-бағри эзилди. Ж. Шарипов, Саодат. Ҳой, бировнинг эшигини бевақт тақиллатма, нақ ўзингникини кеса-киси билан кўчириб ташлайди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

КЕСАКЛАШМОҚ 1 Қотиб, қуриб, сув-сизланиб, кесакка айланмоқ (лой, тупроқ, экин ери ҳақида).

2 кўчма. Сезмайдиган, ҳиссиз (кесак) бўлмоқ. *Ниҳоят, оёғидан совуқ ўтиб, кесак-лаша бошлагач, орқасига қайтмоқчи бўлди. В. Ғофуров, Вафодор.*

КЕСАТИҚ Қочирим билан, пардалаб масхаралаш, кулиш ёки камситиш; истеҳзо, пичинг. *Элмуродга қизнинг сўнги «сиз ҳали хафа бўлдингизми шунга?» дегани нечудир кесатиқдай туюлди.* П. Турсун, Ҳукутовчи. -*Ҳаммасини йиғиштириб, сизга берган!* - Абдусамат аканинг бу кесатиғи Тўхтасиновни яна тутактириб юборди. М. Мансуров, Ёмби.

КЕСАТМОҚ Қочирим сўз, гап, оҳанг билан масхараламоқ, истеҳзо, пичинг қилмоқ. [Хонзода:] *Ғофиржоннинг ошиғи олчи! Хотин орқасидан бой бўляпти!* [Ғофир:] *Аяжон, кесатманг! Уртанган юракка сиз ҳам туз сепманг!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

КЕСИК Кесилган. Азизбек мудофеларнинг саломларига жавоб қайтаришини ҳам унутиб, кўзини кесик бошларга тикди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Қоплон!» десагина, кесик думини ликиллашиб, югуриб келади. Шухрат, Жаннат қидирганлар.

Тили кесик Гапиролмайдиган ҳолатни, миқ этмасликни билдиради. *Ҳамманинг тили кесик, фақат шипга осилган беданалар уринади.* Ойбек, Танланган асарлар.

КЕСИМ I Кесилган бўлак (карж, бурда ва ш. к.). *Бир кесим нон.* ■ *Ҳаёт эса қимтиниб, тортиниб, онда-сонда бир кесим қовун олади-да, бир тишлаб, яна коса четига қайтариб кўяди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Жек ҳамон тумшугини чўзиб, кўзлари мўлтираб ётар, олдидаги сирли косада турган колбаса кесимларига қарамасди.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.

2 тех. Бирор жисмни текислик билан кесиш натижасида ҳосил бўладиган юза. *Цилиндрнинг кўндаланг кесими доирадир.*

3 тлш. Гапнинг бош бўлақларидан бири; гапнинг асосини ташкил этиб, эга ифодалаган шахс, предмет ва ҳодисанинг ҳаракатини, ҳолати ёки белгисини билдирувчи бўлак.

КЕСИШМОҚ I Кесмоқ фл. бирг. н. *Қуртга барг кесишиди.*

2 Йўналишда бир-бирига дуч келиб, тегиб ўтмоқ (йўл, чизиқ ва ш. к. ҳақида). *Параллел чизиқлар кесишмайди.* ■ *Йўллар кесишган жойда ногоҳ катта машина тўхтади.* Ойбек, Куёш қораймас.

КЕСКИН I Узил-кесил тарздаги, қатъий. *Кескин мулоҳаза. Кескин эътироз. Кескин жавоб бермоқ.* ■ *Султон Али Мирзо Ҳўжа Яҳёга қарши кескин чора кўролмади.*

П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Арман қора лавҳадаги сўзларни ўчириб, қайтдан кескин бош тортди.* Н. Аминов. *рак. Жуман жуда кескин гапирмасдан ларини эҳтиёт билан, мулоҳаза шакл тишига қарор қилди.* А. Мухтор, Туғи.

2 Жиддий ва тубли тарзда. *Тартизишлар кескин камайди.* ■ *Шўрланг роқлар қишлоқ хўжалик экинларининг дорлигини кескин пасайтириб юбориш мага маълум.* Газетадан. *Ёш келин-кўсиди аввалги ҳаёлий орзу билан ҳозиргининг кескин фарқидан келиб чиққан бир мураккаблик борлигини Ойша бег пайқар ва.. ич-ичидан изтироб чека.* Қодиров, Юлдузли тунлар.

3 Ҳал этилиши оғир, катта куч в ётлик талаб этувчи; жиддий; ҳал қилмас. *Абдурасул кескин курашга тайёрлан раклигини тушунди.* П. Турсун, Ҳукутовчи.

4 Тез юз берувчи ва кучли, шиканга қаттиқ (овоз, шамол ва ш. к. ҳақида) кўчага чиқиши билан кескин совуқ қулоқларида гувиллаб, игнадай ўткин, да қор нарчаларини унинг юзига уриб, Танланган асарлар.

5 рвш. Жуда тез; бирдан, шартта. *Ўзини чўл хўжайини сезиб, теваракни чигай боқиш билан аланглаб, отини ич ёққа кескин бурар эди.* Ойбек, О. в. и лар. *Исломуҳўжа кескин бурилиб, фоқараб юрди.* С. Спёев, Аваз.

КЕСКИНЛАШМОҚ Ҳал этилиши йинлашмоқ, мураккаблашмоқ, кескинлашмоқ; жиддийлашмоқ; зўраймоқ. *Кескинлашди. Кураш кескинлашмоқ..ҳар икки тараф ўртасидаги вазият ра кескинлашиб борарди.* К. Яшин, [Кумуш] *Ўн беш кун ичидаёқ бунча илашган Зайнабнинг ички адоватини ойда қайси даражаларга бориб еттирилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КЕСКИНЛИК I Жиддий, кескин хусусият. *Унинг феълдаги кескинлик.. муҳаббатини ўзига тортган эди.* М. син. Умид.

2 Оғир оқибатларга, тўқнашувга келиши мумкин бўлган мураккаб ҳолат, зиддият. *Халқаро муносабат кескинлик анча юмшади.*

КЕСКИР I Яхши кесадиған, тиғи. *Сарғиш суяк сопли кескир пичоқ ун*

ч ўтди. С. Анорбоев, Оқсой. *Остинг-
слон ўйнайди отинг, Белингда ярқи-
қир пўлатинг. «Алпомиш».*

5 кўчма. Шу белгига нисбатни билди-
рди. *Утқир кўзи муштумзўрнинг бағ-
дардай, Кесқир сузи синфий кўрнинг
шардай. Миртемир. Йигитларнинг
есқир, Қайтаради қилч дамидан ҳам.
Гумбаздаги нур.*

КИЧ тех. Қаттиқ нарсаларни, мас.
металл буюмларни кесадиған,
асбоб. *Бугунги кунда олмос — пар-
қичдир, подишникларнинг тарқи-
дир. «Фан ва турмуш». Бунга то-
саноксиз ҳар хил шаклдаги қир-
ч асбоблар далил бўла олади. И.
с. в. Кўҳна харобалар сири.*

СМА 1 Кесиби, қирқиб тайёрланган,
қилинган. *Кесма милтиқ. ■ Бир
ин шоир.. иккита нон ва жуда на-
ган гулдор лаганчада кесма ҳалво
ни. Ойбек, Навоий. Дастурхон
кеса кесма ош олиб чиқди. М.
асиз гувоҳ.*

Тўғри чизиқнинг икки нуқтаси
ва шу нуқталарни қўшиб ҳисоб-
қисми.

ОҚ 1 Тиг билан танаси, этини
қилиб ичига кирмоқ. *Бетини ус-
моқ. Товонини шиша кесмоқ. ■
нима қилди, Шоқирбек? — Пи-
кетди.. — Емон кесдимиз? А. Қо-
тан кунлар.*

асбоб билан бўлақларга ажрат-
ламоқ; қирқмоқ. *Нонни кесмоқ.
Кесмоқ. Қазини кесмоқ. ■ Ҳар вақт
мен пичоғини қинидан суғуриб, тар-
Ойбек, Танланган асарлар. Зи-
қир билан угра кесар экан, унга
-га] бир қараб қўйди. А. Қаҳҳор,
қироқлари.*

на, кераксиз қисмни тиг билан
қилмоқ. *Ток кесмоқ. Гул кесмоқ. ■
қилмоқ боланинг қулоғини, думини
Чунки бунинг уларга фойдаси бор.
заев, Оғир тош кўчса. Чўлоқ бўлиб
қайтганимдан қайтмаганим бери-
22. Қарорим шу: оёғимни кесмай-
Сафаров, Оловли излар. Оғриси
ваз вақтида кесиб ташлаган яхши.
Бўронларда бордек ҳаловат.*

■ йўл ва ш. к. қуриш учун ёки ер
қилида баландликни қовлаб, қа-

зиб, ёриб, орасини очмоқ. *Адирни кесиб, йўл
қурмоқ. ■ Оқбўра олислик қилса, тоғни
тешиб ўтирмай, кесиб ўтказардик [сувени].
М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

5 кўчма Бирор жойнинг ўртароқ қис-
мидан, орасидан тиккалаб йўл олмоқ,
йўналмоқ. *Ҳуши ўзига келган Бўта, биров-
нинг кўрғонига бемаҳал мўралаб турганидан
хижолат бўлиб, толзорни кесиб, орқасига
қайтди. С. Аҳмад, Ҳукм. Булар [жангчилар]
шағал тўкилган катта йўлни кесиб ўтиб,
адирга томон чиқиб кетаётганда, ботаёт-
ган қўшининг ҳорғин нури рўпарадаги қорли
тоғ чўққисини.. бир лаҳза қизартирди-да,
сўнди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

6 Баданга (унинг бирор аъзосига) қат-
тиқ таъсирини ўтказмоқ (асосан, совуқ
ҳақида). *Кучли изғирин.. қулоқларни кесади,
совуқдан оёқларнинг бармоқлари увушади.
Ойбек, Танланган асарлар. Кейин Йигита-
ли, баданларини сув кесиб юборди шекилли,
эринибгина қирғоққа чиқиб.. чалқанча тушиб
ётди. Д. Нурий, Осмон устун.*

7 кўчма Орага луқма ташлаб, гапни
бўлмоқ, тўхтатмоқ. *Йўлчи ҳали гапини би-
тирмаган эди, Мирзакаримбой уни кесди:
-Бир терининг ичига қўй неча озиб, неча мар-
та семиради, — деди салмоқланиб бой. Ой-
бек, Танланган асарлар.*

8 с. т. Белгиламоқ (мас., нархни). *Ул-
гуржи савдогарларга сотиладиган молларнинг
нархини Ҳожи Ҳамдам кесиб берарди. М.
Осим, Элчилар.*

9 с. т. Жазога ҳукм қилмоқ. *Суд ўғрини
беш йилга кесди. ■ [Амаки Фотимага:] Энди
эшикдан бир қадам нари жилма, пичоқни
тўрт жойинга ураман.. Кейин, майли, ҳуку-
матинг мени кесади, осадими, нима қилса
қилаверсин! П. Турсун, Ўқитувчи. Прокурор,
отиб ўлдирилсин, деган эди, суд.. етти йил-
га Сибирга кесди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

10 кўчма Пасайтирмоқ, қайтармоқ, йўқ
қилмоқ. *Кун мисдай қизиб кетган, фақат
адир ва сойлардан келган шабада куннинг
тафтини кесиб, одамларга ором бериб тур-
моқда. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Аччиқни
аччиқ кесади дегандек, дадасининг бу сўзла-
ри ташқаридаги совуқни кесди шекилли, Су-
вонжон эшикни куч билан очиб, ўзини бўрон-
нинг қучоғига отди. С. Анорбоев, Оқсой.*

11 этн. кам қўлл. айн. кестирмоқ 2. *Ле-
кин маҳалламизда газета ўқийдиган бир*

«шумтака» бор, у ҳароми: - Султонбекдек бир давлатманд ўз ўғлини мавлуд тўйи билан кесди, деб газетага ёзаман, — дейди. Ойбек, Танланган асарлар.

Бир кесар Бир марта айтадиган, айтганини қиладиган ёки қилдирадиган, бир сўзли. - *Жуда бир кесар экансиз-ку!* — Қобилоннинг сўзини бўлди Фармонқул ака. С. Маҳкамов, Дала тонги. **Йўлни кесмоқ** Тўсқинлик қилмоқ, гов бўлмоқ. - *Фақат тоғни тешиб чиқарасанлар, — деб ҳоким йўлимизни кесиб қўйди.* М. Исмоилӣ, Фарғона т. о. **Тутган жойини (ёки жойидан) кесмоқ** Ўта ўжарлик қилмоқ, айтганида туриб олмоқ. .. *Зулфия Зияева ҳам мана шунақа, тутган жойини кесадиғанлардан.* «Муштум». *Отаси ўз билганидан қолмади, онаси тутган жойини кесди.* И. Аҳмедов, О. Толипов, Ким айбдор? **Қўлни кесмоқ** кўчма Ёрдамчисидан (имкониятидан) маҳрум қилмоқ. *Бу ғамлар етмагандай, унинг ягона кўмакчиси бўлган шогирдини яқинда бошқа бир уста айнитиб олиб, бечора чолнинг қўлини кесди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КЕСТИРМОҚ 1 Кесмоқ фл. орт. н. Чол ёш дарахтни кестирмади. Гулни кестирмоқ. Нархни кестирмоқ. Беш йилга кестирмоқ.

2 этн. Хатна қилдирмоқ. Бир кунни акам ўғлини кестирди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз чигтак.

КЕТ 1 Бош (олд) га қарама-қарши томон; орқа қисм, орқа томон; орқа. *Машинанинг кети.*

2 Одам танасининг белдан пастки орқа қисми. *Отилмаган сояқон ҳам бошга тегар, ҳам кетга.* Мақол.

3 (3-ш. эғалик шаклида) Чўзиқ, давомли нарсаларнинг тугайдиган жойи; поёни, охири. *Комила Уктамни дастлаб катта боққа олиб кирди. Кети кўринмаган мевали дарахтлар қатори таажжубланарли гўзал эди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Дада, осмон теги жуда ҳам кенг-а? Унинг энг кетига ҳеч ким борганми?* Қ. Муҳаммадий.

4 (3-ш. эғалик шаклида) Охири, оқибати, натижаси. *Ўқиш — жафоли, кети — вафоли.* Мақол. ■ *Уч-тўрт кундан буён булут аримайди. Кети ёмон бўлади, шекилли.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Ўйланмаган ишнинг кети пушмондир.* «Нурали». *Бирни учга сотишнинг кети бўлар вой.* «Муштум».

5 Нарса ёки кимсанинг юз, бет, олд томонига қарши томон; орт, орқа. *Кетга*

сурмоқ. ■ - *Ота.* — *деди Майна ўзи ташлаб.* Ш. Тошматов, Эрк қуши

6 3-ш. эғалик ва ж. к., ў. -п. к. ва ч ларидан (*кетига, кетига, кетидан*) ва шу вазифасида ишлатилади ва шу шакллариға хос макон, вақт мундирини ифодалайди. *Сидиқжон унинг турган онасига қаради.* А. Қаҳҳор, нор чироқлари. *Иссиқ чой олиб кетидан овқатга уннади.* Х. Назир. *Ҳаял ўтмай Аҳмедов, унинг кетидан жон билан Иброҳимов, Зокир ота олишиди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Кетига тушмоқ Пайидан бўлиб қиб қилмоқ. *Полиция изқуварлари мана кетимга тушиди.* М. Мирҳодиев, У лавҳалар. **Кетидан қувмоқ** Бирор етишиш илинжида (ҳаракатида) *Шухрат кетидан қувдим, сўз айтди парвоз.* «Муштум».

КЕТВОРГАН с. т. Ҳар томондан қилинган, жуда чиройли; жуда яхшиворган қиз. *Кетворган йигит.* ■ *Кетворган дими?* — *Майна жиламайганича, ўт тутганча, ундан сўради.* - *Кетворган Мадёров ва энгашиб, Майнанинг гиласида елкаларидаги уч бурчакли қизи.* А. Қаҳҳор, нор чироқлари. *Кетворганларни текширди.* Ш. Тошматов, Эрадан уч йил ўтиб, кучук бола жондан кетворган ит бўлди. Ш. Холмирзаев, қишда гуллади.

КЕТГУТ [ингл. catgut — сим, тиб. Кўй, эчкиларнинг ингичка илдизи] дан тайёрланган ва жарроҳликда ишлатилган иллар учун қўлланадиган ил(лар).

КЕТМА-КЕТ рвш. 1 Бир-биридан, узлуксиз. *Имтиҳон бошидан охиригача кетма-кет саволлар ташлаб кетди.* Т. Обидов, Юсуфжон қизи қилмайман! — *деди Тошмат, кетма-кет шайтан калтак зарбларидан ингради.* Мом, Машъал.

2 Изма-из, орқама-орқа, кетидан кетиб. *Ойбодоқ билан кетма-кет ичкиларни кетди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. *Ҳозир кетма-кет қайт, орқангдан мен ҳам кетма-кет бораман.* К. Яшин, Ҳамза.

КЕТМОН Юзи катта, орқа томондан та суқиб қўядиган зўғатаси бор, ёлмай қилиш ва б. ишларда ишлатилади, таки асбоб. [Йўлчи] *Катта кундалардан кетмон билан чопишга бош*

Танланган асарлар. *Рўзимат кетмонни тасигача ботириб урди-ю, Сидиқжонга олади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КЕТМОНЛАМОҚ 1 Бир ишни кетмон билан қилмоқ. *Бултур кузда ўн беш сўтих орқанинг ҳаммасини бир ўзи кетмонлаб олди.* Р. Раҳмонов, Чангалзордаги шарпа. *Аллобой ариқ четларидаги ўтларни кетмонландирди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

Шив. кам қўл. Кетмон билан чопиб ўлмоқ. *Қирқ йил қирғин бўлса, ажали етмади. Кетган келади, кетмонланган келмайди.* Н. Ёқубов, Жон.

КЕТМОНЧИ 1 Кетмон ясовчи. *Кетмончининг энг катта деб билган ўн қадоқли кетмонлари ҳам мулла Обидга ёқмади.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Кетмонда (кетмон билан) ишловчи, кетмонда қилинадиган ишларни бажарувчи шахс. *Ким билан ковайман бу канални. Кетмонда ковайдиган кетмончиларимни олиб кетмади.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КЕТМОНЧИЛИК 1 Кетмон ясаб сотишдан жой. *Буларни сотгандан сўнг кетмончиликка бориб, каттароқ бир кетмон сотди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

2 Кетмон билан бажариладиган иш, кетмончилик. *подачиликми, кетмончиликми, қанчалар бўлса ҳам, майли.* И. Раҳим, Ихлос.

ЭТМОҚ 1 Ўз турган жойини тарк этган, ўз турган жойидан бошқа томонга йўл олиб бормоқ. *Бу ердан ҳеч ёққа кетмай-Келмоқ ихтиёр билан, кетмоқ ижозат бермади.* Мақол. ■ [Йўлчи:] *Унсин, бу оила қайда? Кетасанми ё бу ерда қола турасанми?* Ойбек, Танланган асарлар. *Агар қўлга олганга совуқчилик тушадиган бўлса, сен кетиб юрма, яхшиси.. бу уйдан кетиши тинини қил!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Кунлар уч кун туриб, кетишди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Гулнор, қишлоқдан кетиб, чўлда кетиб олсак, қулоғим тинчир, деб ўзини кеттирдди.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Бирор машғулот, хизмат ёки вазифани тарк этмоқ, ташламоқ. *Ишдан кетмоқ. Кетган кетмоқ.* ■ *Сендай ақли расо, тушган одам бўлса, заводдан кетмас эдим.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Хотинингизни ташлаб кетганингизни айтинг.. Ярашганими ё институтдан кетасизми, шунини айтди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

3 Тамом бўлмоқ, тугамоқ, ўтмоқ (вақт ҳақида). *Бўлинглар, вақт кетяпти. Вақтинг кетди — бахтинг кетди.* Мақол. ■ *Шундай роҳат турмушимиздан, шундай ширин умримиздан дарров бир йили кетдимиз! Оҳ, дод дейман.* А. Қаҳҳор, Нутқ.

4 Йўқ бўлмоқ, йўқолмоқ, аримоқ. *Далалардан қор кетди. Кийимнинг доғи кетмади.* ■ *Ҳасрат тугагандан сўнг, Отабекнинг юзидаги бояги ярим жиддийлик кетиб, унинг ўрнини ўйчанлик олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Қадаҳ тўхтаб қолди. Сухбатдан нечукдир файз кетди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Кун бўйи қулоқлари остидан жуда галати.. олис-олисларга чорловчи ажиб бир музыка кетмади.* О. Ёқубов, Эв рошига иш тушса.

5 Кўчма Оламдан ўтмоқ; ўлмоқ. *Мен ўн бешга кирганда, аям ўлди. Ҳали қирққа бормаяганди. Ёш кетди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Минг мартаба шукур бўлсин парвардигорга, Мендан рози кетган экан қиблагохларим.* А. Қодирий, Жаҳнатга йўл.

6 Сарф бўлмоқ, ишлатилмоқ. *Йўл харажатига ҳаммаси бўлиб элик сўм кетди. Бу ишни бажаришга кўп вақт кетади. Рўзгорга кетадиган нарсалар.* ■ *Куч кўп кетади, лекин экинлар ичида бундан [пахтадан] сардаромади йўқ.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

7 с. т. Ўтмоқ, сотилмоқ, пулланмоқ. *Тез кетадиган мол.* ■ *Хуллас, ер жуда арзонга кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

8 Муайян мақсад ёки сабаб билан бирон жойга, иш-фаолият ва ш. к. жойга томон йўл олмоқ; жўнамоқ. *Қишлоққа кетмоқ. Армияга кетмоқ. Ишга кетмоқ. Тўйга кетмоқ.* ■ *Кунига оқишом тушса, Мартиндан кўрқиб, кўчага чиқмай, тузсиз макарон чайнаб юргунча, шаҳримга кетаман.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Ширмонжон она шу аҳволда тонг оттиради-ю, яна далага теримга кетади.* С. Зуннунова, Олов.

9 Давом этмоқ; бормоқ, бўлмоқ. *Имтиҳон кетяпти. Мажлис кетяпти.* ■ *Урмонжон, одатда, иш сустроқ ёки ёмонроқ кетаётган участкаларга борар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Агар биз ернинг долигулига келишини кутиб ўтирсак, вақтдан ютқазадиганга ўхшаймиз, ҳаво шундай кетавермас [деди бригадир].* Н. Сафаров, Хадича Аҳророва.

10 *кўчма* Иш-фаолиятнинг бирор соҳаси, йўналиши билан бормоқ, давом этмоқ. *Акаси учувчи эди, укаси ҳам унинг орқасидан кетди. Бола отаси изидан кетиб, ўқитувчи бўлди. ■ Бутун оиласи бу ерга резавор экиб, мумкин қадар элдан бурунроқ бозорга чиқариб, «пул» қилишга тиришар эди. Абдишукур бу йўлдан кетмади. Ойбек, Танланган асарлар.*

11 *Тарқамоқ*, *бориб етмоқ* (овоза, доврүк ва ш. к. ҳақида). *Шухрати бутун дунёга кетди. ■ Аммо номи тилдан-тилга ўтиб, бутун фронтга доврүги кетган бу қизнинг ўйида фақат Нормат кечарди. И. Раҳим. Чин муҳаббат. Унинг таърифи узоқларга кетган. Т. Ашуров, Оқ от.*

12 *с. т.* Ишдан чиқмоқ (мас. синмоқ, ёрилмоқ, йиртилмоқ каби маъноларни ифодалайди). *Шимим тиззасидан кетди. ■ Араванинг тагидан деҳқоннинг аянчли товуси эшитилди: -Ўқи кетибди, иш пачава. Ойбек, Танланган асарлар.*

13 *с. т.* Ярашиб тушмоқ (кийим ҳақида). *Бу костюм сенга жуда кетибди.*

14 *Истеъмол қилинмоқ*, *ейилмоқ* ёки *ичилмоқ*; *ўтмоқ*. *Иссиқ кунда палов унча кетмайди. ■ -Чуварадан кейин чой жуда яхши кетади-да, - деди Боқижон Бақоев, юзидаги терни артиб. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими.*

15 *с. т.* (асосан бўлишсиз шаклда — *кетмайди*). *Кўшилмаслик, маъкул эмасликни билдиради. -Ҳим, оқсоқол мажлисни қадимги замон усулида тарафкашликка айлантирмақчи экан-да. Кетмайди, - деди Абдураул. П. Турсун, Ўқитувчи.*

16 *Сифмоқ*, *жойланмоқ*. *Бу самоварга уч литр сув кетади. Залга икки юз киши кетади.*

17 *кўм. фл. өзф.* Равишдошнинг **-и** ёки **-а/-й** қўшимчали шаклларига бирикиб, ҳаракатнинг тугал, тўсатдан, давомли бажарилиши каби маъноларни билдиради. *Қизариб кетмоқ. Ғовлаб кетмоқ. Чарчаб кетмоқ. Қўрқиб кетди. Машина бирдан ғувиллаб юриб кетди. Ўз мақсадини тушунтира кетди. Йўрғалай кетди.*

Беш кетмоқ қ. беш. *Сув текин кетди* Жуда арзонга сотилди. *Ўзидан (ёки ҳушидан) кетмоқ* Ҳушини йўқотмоқ, ҳушсизланмоқ. *-Ҳушимдан кетиб қолдим, кейин нима бўлганини билмайман, - деди Ҳожихола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Зил кет-*

моқ Ичдан эзилган ҳолатга тушмоқ. *жада ютуқларимизни кўролмай, ичзил кетаётган душманларимиз шаршармисор бўлди. Н. Сафаров, Оловтў Муккасидан кетмоқ* Ниҳоятда берилмаган шахматга шунақанги муккасидан кетмаган Фарғона водийсида бу ўйинга тикадиган одам иккита бўлса, шуны таси — Аҳмаджонов. «Гулдаста».

КЕТЧУП [ингл. ketchup < исп.] дорни қайта ишлаш ва унга турли шайлар қўшиш орқали тайёрланадиган кизил суюқлик (тўштли ва балиқчиликларни хушхўр қилиш учун ишлатилади).

КЕФИР [грузинча] Сигир сугиши сус томизғи билан ивигилган чучук Исмоилжон ҳар куни овқатдан сўнг бунга кефир ичиши одатини канда қилмади. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

КЕЧ 1 Сутканинг кундуз қисми тун қисми бошланадиган пайти. билан тун оралиғи. *Кеч кирди. Кеч қоронғисига чулғанаётган минотаниш бировнинг фарёди эшитилди. Турсун, Ўқитувчи. -Кеч бўлиб қолди келмайди, - деди у. С. Зуннунова. Кечга бориб жала қуйиб, тонг отгу мақалдироқ гумбураб чиқди. С. Аҳмад, 2 кам қўл. Кечаси, тун. Кундуз. лутли, Кечларида ойдин йўқ. Файратни кеч меҳмонхонада ота-ўғил сўзлашишнинг устига Ўзбек ойим келиб кетди. Қодирий, Утган кунлар.*

3 *рви.* Белгили ёки керак вақт йин; белгили ёки керак вақт ўтг бўлмаганидан кўра, кеч бўлгани яхши қол. ■ *Бу йилги баҳорнинг кеч кўпларнинг тинка-мадорини қуриш Кароматов, Олтин қум. Ҳосилотнинг кечга кириб, чигитни беш кун кеч эккан алами сира юрагидан чиқмасди. Р. Қодирий, Чўлга баҳор келди.*

4 *кесим өзф.* Вақт ўтди, қулай кетди. *-Бўлар иш бўлди, овора бўлма кеч. -Ҳали ҳам кеч эмас! - деди Адолат Раҳим, Чин муҳаббат. Темирни қизи сиш керак, кейин кеч бўлади. М. Ҳалов, Журъат.*

Кеч деганда ёки кечи билан Билан мулдати жуда чўзилиб кетган ташкил жуда узоққа чўзилса, узоғи билан. *шириқни кечи билан биринчи апрелда*

шак. ■ Кеч деганда, мартнинг би-
да чигитни экиб олсак, марра биз-
фаров, Хадича Аҳорова. Кеч
икмоқ. [Фотима:] Келинг, мунча
из! Ҳамза, Тухматчилар жазоси.
таётган эди, шунинг учун лифт-
шошилганча яёв тепага йўналди.
нов, Ҳиммат. Кунни кеч қилмоқ
азмоқ, кунни (кундузни) тугат-
он шу зайлда юз хил хавотир би-
еч қилади. Ў. Усмонов, Сирли

1 Сутканинг қоронғи тушгандан
таётган қисми; тун. Ойдин
ни кеча. ■ -Ойимни бир ойдан
кам йўқ. Бир кеча ёнида ётишни
— деди энгилланиб Нури. Ой-
дан асарлар. Сидиқжон йўлга ту-
рлигини айтмаса ҳам, чол.. бу
қолишни, эрта сахар йўлга чи-
хат берди. А. Қаҳҳор, Қўшчи-
арн.

2 нарсага бағишланган, одатда
қисмий қисмдан иборат бўлади
қисмий йиғилиш. Меҳмонлар би-
нинг қизғин табриклари, хайр-
ман кейин кечанинг расмий қис-
Турсун, Ўқитувчи. Кеча охи-
тон санъат усталари катта
лаб беришди. Газетадан.

3 кеч олдинги кун. Кеча сизни кут-
■ Кеча эрталаб, шаҳарни бир ай-
на, деб чиқиб кетган. А. Қоди-
рлар.

4 Бугундан олдинги кунда юз
қўш бўлган; олдинги кунга оид.
Газетанинг кечаги сони. Кечаги
ун эрталабки чойдан сўнг Ҳаса-
зикрни чинлаб амалга оширмоқ-
Қодирий, Ўтган кунлар. Бироқ
рдан чангбости бўлган арава
ган уч йўловчининг қовоқлари
қ. одимлари негадир ишончсиз
лов, Дийдор.

5 1) тан вақтдаги, ҳозирдан олдин-
ке кечаги ўтмишини эслаб кўрай-
— бойнинг подачиси, бири — ру-
қамалари кулфатга дучор бўлган..
П. Турсун, Ўқитувчи. Кечаги чўлқу-
сон Эминов масъулиятли вазифа-
ди. «Ўзбекистон кўриклари».

2) Кундуз, кечаю кундуз Кечаси
кечаси ҳам, кундузи ҳам; ҳам-

ша, доимо; узлуксиз равишда; тинмай. Ке-
чаю кундуз ишламоқ. Кечаю кундуз хаёлим
сизда. ■ Шакаржон ака кечаю кундуз иш-
лаб, тандир ясар, баъзан ҳаммолчилик ҳам
қиларди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик. -Ҳеч
хавотир олманг, — деди Давлатёр пешона-
сини тириштириб, — кеча-кундуз ўйлаб га-
ранг эдим. П. Турсун, Ўқитувчи. [Гулнор:]
Ёлғизман, ғариб-бенавоман, лекин кўнглим
сизда.. Кеча-кундуз ёдингиз билан яшайман.
Ойбек, Танланган асарлар.

3) Шу кеча-кундуз(да) Шу кунларда, ҳозир
ўтаётган кунларда; ҳозирги вақтнинг ўзида.
Шу кеча-кундузда пахтадан кўра китоб зар-
рур эканми? Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган
қиз. У киши шу кеча-кундуз миллат ғамида
югур-югурдан бўшамай қолдилар. К. Яшин,
Ҳамза.

4) КЕЧАЛИК Кечаси бўладиган; кечаси-
га, тунга оид. Тўғри, дада! Кўйни эртароқ
сўйиб, саранжом қилганингиз яхши. Кеча-
лик иш қурсин. Ойбек, Танланган асарлар.
[Тожибой:] Ундан кейин, шунча машаққат-
ларнинг устига, бир кечалик бир машаққат-
ни ҳам устингизга оласиз. Ҳамза, Паран-
жи сирлари.

5) КЕЧАСИ 1 Сутканинг қоронғи тушган-
дан тонг отгунча бўлган қисми; кеча, тун.
Қиш кунлари кечаси узоқ, кундузи қисқа бўла-
ди. Янги йилга ўтар кечаси. Кечаси билан
қор ёғди. ■ Бийрон тилдан сўз оқар раво:
«Ада, нега кечаси узоқ?» Ё. Мирзо.

2) 2 рвш. Сутканинг кеча, қоронғи қисми-
да; тунда. [Урмонжон:] Яхши ухлаб турдинг-
ми, кечаси келсам, ухлаб қолган экансан. А.
Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

3) КЕЧИК Дарё, кўл кабиларнинг кечиб
ўтиладиган жойи. Биров сув тополмайди ич-
гани, биров кечик тополмайди кечгани. Ма-
қол. ■ Улар [отлиқлар] кечик ер топиб, дарё-
дан от суздириб ўтишди. М. Осим, Ўтрор.

4) КЕЧИКМОҚ 1 Керакли ёки белгилан-
ган вақтдан кейин келмоқ, кейин бормоқ;
кеч қолмоқ. Ишга кечикмадингизми? ■ У
ҳозир хотинининг.. нега бунча кечикдингиз,
деган сўроғини кутар [эди]. А. Қаҳҳор, Қа-
нотсиз читтак. Севикли куёвини йўлакда
кўрган Офтоб ойим.. кечиккани учун нечоғ-
лиқ ташвишлар тортиб ва қандоғ тушлар
кўрганини [Отабекка] лаби-лабига тегмай
сўзлай кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2) Белгили муддатдан кейинга қолмоқ,
ўз вақтида бажарилмаслик. Таъмир ишлари

■ **Кеч деганда, мартнинг би-**
нигитни экиб олсак, марра биз-
фаров, Хадича Ахророва. Кеч
қилмоқ. [Фотима:] **Келинг, мунча**
ўзимиз! Ҳамза, Тухматчилар жазоси.
 ■ **қалаётган эди, шунинг учун лифт-**
и шовилганча яёв тепага йўналди.
 ■ **нов, Ҳиммат. Кунни кеч қилмоқ**
қилмоқ, кунни (кундузни) тугат-
сон шу зайлда юз хил хавотир би-
кеч қилади. Ў. Усмонов, Сирли

■ **1 Сутканинг қоронғи тушгандан**
кеча ўтадиган қисми; тун. Ойдин
кеча. ■ **-Ойимни бир ойдан**
ий ўқ. Бир кеча ёнида ётишни
деди ениллиниб Нури. Ой-
асарлар. Сидиқжон йўлга ту-
рлигини айтмаса ҳам, чол.. бу
қолишни, эрта саҳар йўлга чи-
қат берди. А. Қаҳҳор, Кўшчи-
лар.

■ **Парнасага бағишланган, одатда**
қисмдан иборат бўлади-
ий йиғилиш. Меҳмонлар би-
нинг қизғин табриклари, хайр-
дан кейин кечанинг расмий қис-
Турсун, Ўқитувчи. Кеча охи-
стон санъат усталари катта
лаб беришди. Газетадан.

■ **дан олдинги кун. Кеча сизни кут-**
Кеча эрталаб, шаҳарни бир ай-
ин, деб чиқиб кетган. А. Қоди-
кунлар.

■ **И Бугундан олдинги кунда юз**
лдум бўлган; олдинги кунга оид,
Газетанинг кечаги сони. Кечаги
 ■ **Бугун эрталабки чойдан сўнг Ҳаса-**
фикрни чинлаб амалга оширмоқ-
А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бироқ
дандан чангбости бўлган арава
етган уч йўловчининг қовоқлари
қик, одимлари негадир ишончсиз
илов, Дийдор.

■ **Ўтган вақтдаги, ҳозирдан олдин-**
нинг кечаги ўтмишини эслаб кўрай-
бойнинг подачиси, бири — ру-
Ҳаммалари кулфатга дучор бўлган..
П. Турсун, Ўқитувчи. Кечаги чўлқу-
сон Эминов масъулиятли вазифа-
лиди. «Ўзбекистон кўриқлари».

■ **Кундуз, кечаю кундуз Кечаси**
кечаси ҳам, кундузи ҳам; ҳами-

ша, доимо; узлуксиз равишда; тинмай. Ке-
 чаю кундуз ишламоқ. Кечаю кундуз ҳаёлим
 сизда. ■ **Шакаржон ака кечаю кундуз иш-**
лаб, тандир ясар, бағзан ҳаммолчилик ҳам
қиларди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик. -Ҳеч
хавотир олманг, — деди Давлатёр пешона-
сини тириштириб, — кеча-кундуз ўйлаб га-
ранг эдим. П. Турсун, Ўқитувчи. [Гулноҳ:]
Ёлғизман, ғариб-бенавоман, лекин кўнглим
сизда.. Кеча-кундуз ёдингиз билан яшайман.
 Ойбек, Танланган асарлар.

■ **Шу кеча-кундуз(ла) Шу кунларда, ҳозир**
ўтаётган кунларда; ҳозирги вақтнинг ўзида.
Шу кеча-кундузда пахтадан кўра китоб за-
рур эканми? Н. Сафаров. Узоқни кўзлаган
қиз. У киши шу кеча-кундуз миллат ғамида
югур-югурдан бўшамай қолдилар. К. Яшин,
Ҳамза.

■ **КЕЧАЛИК Кечаси бўладиган; кечаси-**
га, тунга оид. Тўғри, дада! Кўйни эртароқ
сўйиб, саранжом қилганингиз яхши. Кеча-
лик иш курсин. Ойбек, Танланган асарлар.
[Тожибой:] Ундан кейин, шунча машаққат-
ларнинг устига, бир кечалик бир машаққат-
ни ҳам устингизга оласиз. Ҳамза, Паран-
жи сирлари.

■ **КЕЧАСИ 1 Сутканинг қоронғи тушган-**
дан тонг отгунча бўлган қисми; кеча, тун.
Қиш кунлари кечаси узоқ, кундузи қисқа бўла-
ди. Янги йилга ўтар кечаси. Кечаси билан
қор ёғди. ■ Бийрон тилдан сўз оқар раво:
«Ада, нега кечаси узоқ?» Ё. Мирзо.

■ **2 рвш. Сутканинг кеча, қоронғи қисми-**
да; тунда. [Ўрмонжон:] Яхши ухлаб турдинг-
ми, кечаси келсам, ухлаб қолган экансан. А.
Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

■ **КЕЧИК Дарё, кўл кабиларнинг кечиб**
ўтиладиган жойи. Биров сув тополмайди ич-
гани, биров кечик тополмайди кечгани. Ма-
қол. ■ Улар [отлиқлар] кечик ер топиб, дарё-
дан от суздириб ўтишди. М. Осим, Ўтрор.

■ **КЕЧИКМОҚ 1 Керакли ёки белгилан-**
ган вақтдан кейин келмоқ, кейин бормоқ;
кеч қолмоқ. Ишга кечикмадингизми? ■ У
ҳозир хотинининг.. нега бунча кечикдингиз,
деган сўроғини кутар [эди]. А. Қаҳҳор, Қа-
нотсиз читтак. Севикли куёвини йўлакда
кўрган Офтоб ойим.. кечиккани учун нечоғ-
лиқ ташвишлар тортиб ва қандоғ тушлар
кўрганини [Отабекка] лаби-лабига тегмай
сўзлай кетди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

■ **2 Белгили муддатдан кейинга қолмоқ,**
ўз вақтида бажарилмаслик. Таъмир ишлари

бу йил бир оз кечикди. ■ Кечикиб экилган галла ҳам, чигит ҳам, Матқовулнинг кейин берган ишловларига қарамай, яхши унум қилмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 с. т. кам қўлл. Кеч бўлмоқ, кеч кирмоқ. -Беда ўриб қўйиш керак эди-ку, - бошини қашиди Ермат. - А, кун ҳам кечикиб қолибди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЧИНМА (асосан қўлл. шаклида) Кишининг руҳий ҳолатига таъсир қиладиган ҳис-туйғулар, ўй-хаёллар. Ёқимли кечинмалар. Қайғули кечинмалар. ■ Гулнор кўркам сочларини тузатиб.. чиройли туш каби енгил ва тотли кечинмаларга, ўйларга берилиб ўтирди. Ойбек, Танланган асарлар.

КЕЧИРИМ 1 Афв этиш; узр. У эрининг юзига кечирим сўрагандек тикилди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Қобил Комилович аста қайрилар жан, укасининг кечирим сўраётгандай, мулойим тикилишини кўрди-ю, дили ёришди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.

2 ҳуж. Афв этишнинг хусусий шакли; давлат бошлиғи томонидан жиноий жазонинг бекор қилиниши ёки юмшатилишидан иборат хусусий афв. Кечирим якка тартибда муайян шахсга нисбатан қўлланади. «ЎЗМЭ».

КЕЧИРИМЛИ 1 Кечиритиш мумкин бўлган, кечирса бўладиган. Одилжоннинг бошқа ҳар қандай хатти-ҳаракати.. кечиримли, узрли эди. Бироқ бу найранги тутадиган тутумга тўғри келмасди. «Ёшлик».

2 Кечирадиган хусусиятга эга; кечирувчи. Ўзбек халқи жуда кечиримли халқ.

КЕЧИРМОҚ 1 Кечмоқ фл. орт. н. Сув кечирмоқ. Хаёлидан кечирмоқ.

2 Афв этмоқ, гумоқ, хато ва ш. к. лў ўтмоқ. Яхши ёзолмаганини кечиритиш мумкин, лекин яхши ёзишни истамаганини кечиритиш мумкин эмас. Газетадан.

Бошдан кечирмоқ Ўз ҳаётида кўрмоқ, тажрибадан, синовдан ўтказмоқ, билмоқ. Саид Жалолхон бошдан кечирганларини инқиллай-инқиллай ҳикоя қилиб берди. А. Қаҳҳор, Башорат. **Кун кечирмоқ** Яшамоқ. Ерсииз, от-уловсиз қишлоқнинг кун кечиритиши - ўлим азоби. Ойбек, Танланган асарлар. **Кўздан кечирмоқ** Бирма-бир кўриб чиқмоқ, текширмоқ.

КЕЧКИ 1 Кечга оид; кечқурун бўладиган. Кечки пайт. Кечки шабада. ■ Ё кечки салқин билан, ё эртага эрталаб шаҳар ҳовлига [беда] олиб тушаман. Ойбек, Танлан-

ган асарлар. Эшелон ошпазлари катта пиширмаслик ва кечки овқатни дузи пишириб қўйиш ҳақида буйруқ И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Иш-фаолияти тунда бўладиган Кечки смена. Кечки ва сиртқи бўлган янги ўқув йилдан кечки мактабга ган бўлди. Р. Файзий, Чўлга баҳо

3 Кеч пишадиган, кеч экилади ки узум. Кечки ўрик. Кечки бодри картошка. Кечки экиннинг хатари қол. ■ Куз ҳавоси илиқ эди. Кеч очилиб турибди. И. Раҳим, Чин му.

КЕЧКИРМОҚ Кеч бўлмоқ, кечлашмоқ. Қиш кунлари қисқа бўлаётганда кечкиради. ■ -Бугун қолинг, кирди, эртага ўзим арава топибман, - деди [Сидиқжон]. А. Қаҳҳор, нор чироқлари.

КЕЧЛАТИБ Кеч киритиб; к. Азимжонга айт, кечлатиб борса Аҳмад, Ҳукм.

КЕЧЛИК Кечки овқат. Улар машонни ўқиб киргач, ичкаридан Ойбек олиб чиқди. А. Қодирий, Ўтган Меҳри она кечликка барвақт уннади зий, Шоҳи дарпарда. Бор, ўт юли гирнинг кечлигига ҳеч нарса йўқ. С. тов, Бир томчи қон.

КЕЧМИШ 1 Ўтган, бўлиб ўтган сан пайт, замон ҳақида. Шамолдеҳ йиллар унинг [Гулчеҳранинг] чиройи кўриган. С. Азимов, Оппоқ тонг кў ҳозир болаларнинг шўх, жонли, қайларини томоша қилади. Ўзининг кечалиги, қишлоғи, ўртоқлари ёдига Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ўтган ҳаёт, ўтмиш. Кечмишиндан ҳам узок, Илғай олмас барчаси. А. Орипов, Руҳим. Чол яна бошлаётган дostonин, Кечмишда оқизган кўз қонин. Файратий.

КЕЧМОҚ 1 Бирор нарса устидан (ботиб) ўтмоқ, юрмоқ. Қор кечмоқ. ■ Қаҳратон қишда яланг оёқсиз, саратонда қизғин қум кечиб, совуқда обдан пишган бизнинг й [Йўлчини] ҳам, катта масофани пишгани учунми, кун хила бетоқат қил Ойбек, Танланган асарлар. Тўрваси тапил елкасига илди-да, шахдам қ билан тупроқ кечиб йўлга тушди. М. кулов, Журъат.

Кечмоқ; содир бўлмоқ. У [Қора-
қумда уйда кечган воқеалардан ха-
бар туриш учун Шокир отанинг
таъинлаган. Ойбек, Танланган
Қодиров] сўзлаш учун ўрндан
жўрагида нималар кечаётганини
Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Кечма (ёки не) кечди Ҳоли нима
қандай аҳволга тушди. [Жай-
қалда Нафасингни ростлаб ол. Бо-
қалда нима кечди? Н. Сафаров,

Ўнглидан қандай гаплар кечди
Турмдан хафа эмасман, Меҳ-
нат кечди онларим. Ё. Мирзо. Ка-
ра қараб ўтқир ва хроник фор-
мади. Ҳ. Файзуллаев, Тери ка-
ра. У билан бирга кечган ширин

Кечарабо суҳбатларни эслайди. Т.
Қот.

Кечирмоқ, [Мирзақул:] Бой
суноҳини мен сиздан сўрадим.
Сафаров, Уйғониш.

Кечидан кечмоқ фольк. Афв
қиб омон қолдирмоқ, ўлдир-
моқ. Даламаслик.

Кечидан ўтмоқ Ҳамма нарчасидан кеч-
идан кечмоқ. Жон дўстинг жон-
дан, мол дўстинг молдан кеч-

Кечидан [Бек:] Хонумонимдан кеча-
идан кечмоқ. Ўшани очмасдан қўймайман. А.

Кечирмоқ, алоқа, муносабатни
кечидан бўлишдан нима фойда. Да-
данми? Ойбек, Танланган

Кечпишар Кеч пишадиган, кейин
кечки. Кечпишар қовун. ■ Ҳар
қисмаси бор, ҳар бир участка-
лари бор: эртапишар, ўртапи-
шар. И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

Кечмоқ фл. ҳар. н. Бу
қилган эмас. ■ Дарёдан кечувда
қилмазлик кўрсатди. Мирмуҳ-

Кечмоқ, дарё, сой кабиларнинг
қилган (кечиб ўтиш мумкин
қилмоқ жойи; кечик. Энг қулай ке-
чмоқда. Чирчиқни биладиган одам
қилган ўтади. Ҳ. Фулом, Машғал.
Кечмоқ билиб, эҳтиёт билан сувга
қилганлар ўтиб кетмоқда, баъзи-

лари эса қумга ботиб қолмоқда эди. Файра-
тий, Узоқдаги ёр.

КЕЧҚУРУН рвш. Кундуз тугаб, тун
бошланаётган пайт, кеч пайти; оқшом. *Адо-
лат ҳар кун кечқурун Усмонжонни кўриш
орзусида уйга ошиқар, уни соғинар, лекин
бун тани олишга ўз-ўзидан уяларди. С. Зун-
нунова, Гулхан. [Аҳмаджон] Кечқурун, ҳамма
кинога кетганда, бирпас мизғигани казарма
ёнидаги майсага чўзилган эди, рўпарадаги
адир ёнбағирлигидан ашула товуши эшитил-
ди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

КЕЧҚУРУНГИ Кечқурун бўладиган;
кечки. *Муродхўжа домла кечқурунги зиёфат-
да яхши «маданий» закускалар ҳам бўлсин,
деб шу яқиндаги бир ресторанга буюртма-
лар берган эди. А. Қаҳҳор, Сароб. Қадоқчи
Ҳамроқулнинг тоби қочди. Ким билади, кеча
кечқурунги худойи ош ёқмадимми ё эрталаб
чойнак қадоқлатиб кетган кишининг носид-
да бир гап бор эканми? А. Қаҳҳор, Томоша-
боғ.*

КИБЕРНЕТИК Кибернетикага онд,
унга хос. *Ҳужайрани мазмунан жуда тако-
милашган, кибернетик система асосида бе-
хато ишлайдиган.. фабрика деб аташ мум-
кин. «Фан ва турмуш». Кибернетик тизим-
лар бир-биридан уларда ҳаракатланувчи сиг-
наллар оқимининг табиатиға қараб фарқ
қилади. «ЎЗМЭ».*

КИБЕРНЕТИКА [юн. kibernetike
(techne) — бошқариш, дарғалик (маҳора-
ти)] 1 Бошқарув жараёнлари ҳамда маши-
налар, тирик организмлар ва жамиятда ах-
борот-маълумот узатишнинг умумий қону-
нийатлари ҳақидаги фан. *Техникавий кибер-
нетика. Иқтисодий кибернетика. Тиббиёт
кибернетикаси. ■ Кибернетиканинг тех-
ник асосини электрон ҳисоблаш машиналари
ташкил этади. «ЎЗМЭ».*

2 Информатикада: ахборот-маълумот
олиш, сақлаш ва уни қайта ишлашнинг
умумий қонунлари ҳақидаги фан.

КИБОР [а. كيار — «кабир» с. кўпл. : кат-
талар, улуғ кишилар] эск. кт. 1 Жамият-
нинг олий табақасига оид киши; оқсуяк,
аслзода. *Киборлар жамияти. ■ Улуғ ҳоким
дарвоза олдида эгардан тушиб, отни посбонга
берди, шу пайт ялтироқ тўнли бир кибор
таъзим қилиб, уни ичкарига бошлади. М.
Осим, Ибн Сино қиссаси. Европа киборла-
ри расмича муомала қилишга мажбурман. А.*

Қаҳҳор, Бос тепкини. Киборлар сендекларни «қора халқ» деб писанд қилмайдилар. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Улуғворлик, киборга хос ўзини тутиш. Таксон вазиятини ўзгартирмай, сохта кибор ва менсимаслик билан хонага кирди-ю.. креслолардан бирига ўтириб, оёғини чалиштирди. С. Кароматов, Сўнгги бархан. Қулаҳмад ўзини кибор тутар.. одам юзига боқмай, терс қараб гапирарди. Мирмуҳсин, Чўри.

КИБОРГ [киб (ернетика) + орг(анизм)] айн. робот.

КИБОРЛАРЧА Киборга хос ҳолат, хатти-ҳаракат билан. Мулаларнинг салом ва хурматларига керагича жавоб бермай, уларнинг олдида киборларча ўтиб кетишининг сабаби ҳам кейинча очилди. С. Айний, Эсдаликлар.

КИБОРЛИК Киборга хос белги-хусусият, хатти-ҳаракат. [Нодирнинг] Табиатида бир хил киборлик мавжудки, бу, шубҳасиз, ҳаммага ёқавермас, ҳатто кишида бир оз ҳайиқчиш ҳам уйғотарди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон. Уларнинг ҳаракатидаги ишонч ва хотиржамлик хотинга ғолибларнинг гурури, киборлиги, мағрурлиги бўлиб кўринди. Шухрат, Шинелли йиллар.

КИБР [а. كبر – мағрурлик, катталик, такаббурлик] Ўзини ҳаммадан юқори ҳис этиш; манманлик, кеккайиш ҳис-туйғуси. Олифта бойвачча кибр ва аҳмоқона гурури ила креслода талтайганча қолди. Ойбек, Нур қидириб.

КИБРЛАНМОҚ Ўзини юқори ҳис этмоқ; манманлик қилмоқ, кеккаймоқ. Рихсибой ака кейинги пайтда жуда кибрланиб кетди: эришилган ютуқларнинг ҳаммаси мен туфайли дейдиган бўлиб қолди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

КИБРЛИ Ўзини ҳаммадан юқори ҳис этадиган; кеккайган. [Қизлар] Қутбияни «кибрли, мағрур ва ота-онасига катталик қилади», деб айблардилар. С. Айний, Эсдаликлар. ..эллиқбоши бирдан ғолиб, кибрли вазият олди ва Партихўжа ёғчига сўзлади. Ойбек, Танланган асарлар.

КИБРЛИК айн. кибр. Араббой овқат вақтида бошқалар олдида ўзига хос кибрлик билан Элмуродга таъна қилди: -Ҳа, қоровул-хонада мактаб очибсиз деб эшитдик.. Ойлик қанча? П. Турсун, Ўқитувчи.

КИБР-ҲАВО, кибру ҳаво Ўзига ортиқча баҳо бериш. манманлик. Ҳабибий, қош кериб, мағрур боқма элга, камтар бўл, На-

зардан қолма, бадахлоқ ила кибру ҳ кеч. Ҳабибий.

КИГИЗ Юнгдан босиб тайёрлан қалин пишиқ палос; намат. Учоққа я ерда, кигиз устига солинган кўрпачад кина бир сариқ, бузсур одам кўк пиёли хўплаб ўтирибди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Кигиз босиш Юнгдан намат, пало буюмлар (уй жиҳозлари ва оёқ кийри) тайёрлаш. Кигиз этик с. т. Ва пийма. ..кўн этик, кигиз этик, почану қўйинг-чи, бозордаги ёймачида нима ҳаммасидан бор эди. С. Сиёев, Ёруғл

КИЗАК Дўппининг тепаси ва ўртасидаги қисми, гардиши. Назирқу дейишини билмай.. дўпписининг ки тортиб ўйнар, гоҳ-гоҳ ёлворгандек, кўни пирпиратиб, Низомиддиновга қаради. С. Аҳмад, Ҳукм. Ухумдек бошидаги шўрлаб кетган шляпасини қўлига о. Аъзам, Кечикаётган одам.

КИЙ [пол. kij – таёқ, ҳасса] Ёйинида соққаларни уриб думалатни қўлланадиган, учи ингичка узун таёқ

КИЙИК Қувуш шохли сутэмизуи оиласининг оху, буғу ва ҳоказола катта бир гуруҳининг умумий ном чўққисидан ўтлаб юрган кийик шарпан тиб, бош иргатгандай бўлди. М. Исми Фарғона т. о.

КИЙИКЎТ Ялпиздошлар оиласининг суб, бир ва кўп йиллик хушбўй дс ўсимлик (атир-упа ва дори саноатида латиллади).

КИЙИМ 1 Баданни ва тана аъзани беркитиш, ёпиш ва шу билан танасини ташқи муҳит таъсиридан с учун кийиладиган, асосан, мато ва дан тикиб тайёрланадиган нарсала умумий номи. Ички кийим. Устки. Бош кийим. Оёқ кийим. Миллий кийимлар кийими. ■ Тор кўчанин юқори гига отининг тизгинини ушлаган ҳолийигит кийимига ўтирган чанг-тўзо, қоқар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар нор.. қутилардан бирини очиб, кийи орасига ҳалиги дўппини жойлаштирд бек, Танланган асарлар. Ҳовлиқиб, рибий зобити кийимида шахзода Исф. кирди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 айн. кийимлик. Бир кийим атлас кийим духоба сотиб олмоқ.

КИМ-БОШ Кийиладиган нарсалар, ўст-бош, кийим-кечак. Булар [йи-бир шаҳарга тушиб, эртасига кийиб олишди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Ўзини улар олдида دادасининг кийими кийиб юрган боладай кўпол, укўв-ди. Шухрат, Шинелли йиллар.

КИМ-КЕЧАК айн. кийим-бош. Араб кийим-кечак келтирилиб, ҳамма кийиб бир сидра янги ички ва устки кийимлариди. П. Турсун, Ўқитувчи. Мирзиёлов кўйилган пахта устида кийим-кечак донг қотиб ухлаб ётибди. Н. Шарқ тонги.

КИМЛИ Кийим кийган, кийимда бўлиш. Ўқитқларида товук, хўроз билан.. Кимли болалар шипиллаб ўтади. М. Мирзиёлов. Фаргона т. о. Извоида оқ кийимли болалар ўттирарди. О. Ёқубов, Эр бошлар. Ш. Шиса.

КИМЛИК Кийим қилинадиган кийим боп газлама; кийимга мўлжал қилинган кийимлик духоба. Икки кийимлик. Кийимлик харид қилмоқ. ■ [Дехканнинг кийимлик пишиб чириб кетди.. битта кийимлик кийиб тушай-да, сотиб, болаларга кийиб бериб қай, деб хаёл қилган эдим. Ойбек. Танланган асарлар. Амакингиизнинг дўкондорхилар, бахмаллар келибди, ол-Кеча.. уч-тўрт кийимлик олиб кетди. Ойдин, Ҳикоялар.

КИЙМОҚ 1 Киймоқ фл. ўзл. н. Кийимнинг тагидаги графиннинг тагига қистириб кийиб турарча қозога кўзим тушиди. О. Шайхон. Фельетон қиссаси.

КИЙМОҚ 2 Кийим тарзда кийим кийган ҳолатли кийим. Кийиб кийинмоқ. Юпун кийинмоқ. Кийинмоқ. ■ Ҳар доим яхши кийиниб кийиб бироқ юрадиган бу чиройли, қора-қизил, ўқитувчи Каримов эди. П. Турсун. Бироқ бугун одатига хилоф кийиниб турган: энида ҳаворанг мовут кийиб турган ҳам сахтиён маҳси.. С. Сиётов. Кийинишидан нозик табиатлиги, кийимнинг кўриниб турарди. Шухрат, Шинелли йиллар.

КИЙИМ-БОШ Кийим-бош фл. орт. Кийим-бош кийинтирмоқ.

КИЙИМ-КЕЧАК Кийим-кечак билан таъриф қилинган афанди бир ярим йилдан бери кийиб турган [ки-ки] боқар, ичирар, кийинтирарча кийиб олмас эди. М. Исмоилий, Фар-

ғона т. о. Худога шукур, бойларимиз орасида саховатли одамлар ҳам бор. Улар фақирларга закот берадилар, яланғочларни кийинтирадилар. Ойбек, Танланган асарлар.

КИЙМОҚ 1 Кийим билан баданни ёки бирор аъзосини ёпмоқ; кийиладиган нарса (кийим) ни танага, танадаги аъзога ёпмоқ, кўймоқ, илмоқ. Кўйлак киймоқ. Дўппи киймоқ. Этик киймоқ. Пальто киймоқ. Ниқоб киймоқ. Кўлқоп киймоқ. ■ Қиз туғунини кўлатиқлаб, ҳовлига тушиди. Кавушини киймади. Яланг оёқ «шип-шип» юриб кетди. Ойбек, Танланган асарлар. Фуломжон апил-тапил кийимларини кийди, оёқларига ковушларини илди.. шарпасиз қадамлар билан дарча олдига келди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 этн. Ҳаля кийими олмоқ. Шармсиздир юзлари, Ошга тўймас кўзлари, Тўйга бориб, тўн киймоқ Ҳамон фикру сўзлари. Ҳамза.

3 кўчма Ўранмоқ, қопланмоқ, бурканмоқ (ўт-ўлан, гул ва ш. к билан). Баҳорнинг дастлабки кунлари: қишлоқ яшил либос кийган. Н. Сафаров, Хадича Ахророва. Дунёни гулларнинг хушбўй ҳиди тутади, гулшану боғлар қизил сарпо киядилар. Газетадан.

Тўнни тескари киймоқ қ. тўн. Отабекнинг аланглаб жавоб бериши Зайнабнинг боляги даввосини чинга чиқаргандек бўлиб, Кумуш жуда ҳам тўнни тескари кийди. А. Қолирий, Ўтган кунлар.

КИЛКИЛЛАМОҚ 1 Мавжланиб, тўлқинланиб турмоқ, жимир-жимир қилмоқ. ..кўм-кўк ийрим килкиллаб, худди бир афсонавий махлўққа ўхшаб турарди. Ш. Холмирозев, Сайланма.

2 Диркилламоқ, диркиллаб тебраниб турмоқ. Килкиллаган думба ёғи.

КИЛО [нем. Kilo] с. т. Килограмм.

КИЛО- [фр. kilo < юн. chilioi – минг] Физик катталикларни билдирувчи ўзлашма кўшма сўзларнинг биринчи қисми; метрик тизимдаги асосий катталиклардан 1000 марта ортиқ миқдорни англатади.

КИЛОВАТТ [кило.. + ватт] Электр токи қувватининг 1000 ваттга тенг ўлчов бирлиги.

КИЛОВАТТ-СОАТ Халқаро бирликлар тизимида бир киловатт қувватнинг бир соатда бажарган ишига тенг ўлчов бирлиги.

КИЛОГРАММ [кило.. + грамм] Халқаро бирликлар тизимида 1000 граммга тенг оғирлик ўлчов бирлиги.

КИЛОГРАММЛИ Килограмм оғирлигидаги; килограмм келадиган. *Беш килограмм тош.*

КИЛОМЕТР [кило. + метр] Халқаро бирликлар тизимида 1000 метрга тенг узунлик ўлчов бирлиги. *Канал ўн етти километр узунликда бўлиб, Яккабоғдан чиқарилиши ва Шўртепаннинг настроғидан яна дарёга ташланиши керак эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КИЛОТОННА [кило. + тонна] Ядро заряди қувватининг шартли ўлчов бирлиги (1000 тонна тринитротолуолнинг портлаш қувватига тенг).

КИМ 1 сўр. олим. Умуман, шахс ҳақида (исми, иш-амали ва б. нуқтаи назардан) сўроқни билдиради. -*Ким келди?* -*Собир.* -*Мени ким сўради?* -*Директор.* ■ -*Менинг бу ерда эканлигимни ким айтди?* - *деди Сидиқжон бирпас жимликдан сўнг.* - *Ўзингиз сўроқлаб билдингизми? Кимдан сўрадингиз?* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. -*Хўп, янги очиладиган мактабларда ким ўқийди?* - *деди бой.* -*Мукулмон болалари.* Ойбек, Танланган асарлар. -*Сиз ўзингиз кимсиз?* - *Ўғлингиз Низомиддиннинг дўстлариданман.* Мирмуҳсин, Меъмор. -*Ювғучи керак бўлса, каджудонинг уйига бор.* *Киминг ўлган?* - *деди чойхоначи қаландарга.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Исми, иш-вазифаси ва б. жиҳатдан аниқ бўлмаган шахсни билдиради. *Шунинг учунми, кўкси зардобга тўлиб, дардини кимга айтишини билмай қолган кезларида, Аваз Мутрибни соғинади, унга кўнгли ёради.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 Нисбий олмош вазифасида эргаш гапни бош гапга боғлаш учун хизмат қилади. *Кимнинг билагида кучи бўлса, ким ишининг ҳавосини олса, ўша зарбдор бўлаверади.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Қатор келган бир неча гаплар бошида қўлланиб, **бири, баъзиси** деган маънони билдиради. *Уларнинг бари жароҳатланган: кими бошини ушлайди, кими белини кўтара олмайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Аксарининг уст-боши юнун.. кимларда похол тиқилган эски калиш, кимларда жағи йиртиқ кавуш, лекин улар шод.* Ойбек, Танланган асарлар.

Ким билади (ёки билсин) Шахс, нарса, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг номаълумлиги, аниқ эмаслигини билдиради; билмайман, билмадим (билмасам). *Қирғиз Ўроз*

белбоғига маҳкам чандиб тугилган билади (ким билади, бундан кимнинг ким билади, бундан кимнинг ким билади) ким билади, бундан кимнинг ким билади, бундан кимнинг ким билади. *Ойбек, Танланган асарлар.* *Ориятли бўлганидан, одамлар кимни қарагани уяладими, ким билсин, бу ашқуш вужудида ўн эркакнинг ор-номуси ёки...* Т. Ашуров, Оқ от. **Ким айтади сизни** Шахсининг қилган иши, хатти-ҳаракати унга муносиб эмаслигини билдиради. *Яшанг-э, сизни ким айтади кимнинг мухбири деб?* «Гулдаста».

КИМАРСА эск. айн. кимса.

КИМДИР гум. олим. **1** Кимнинг номаълум одам; биров. *Ташқаридан кимдири келди.* *«Ўрмонжон ака» деб чақирди, ҳаял унинг эшикдан илжайган калла намоян бўлди.* Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Аниқ тўсатдан силкинди-да, кимдир эмананорзорга қочди.* И. Раҳим, Чин чироқ бат.

2 Ким бўлса ҳам бир одам, киши, ким бўлмасин. *Кимдир шу ишга жароҳат керак.*

КИМЁ 1 [a. الكيمياء - оддий металл асл металллар (олтин, қумуш)га айлантириш тушунчаси]. Моддалар, уларнинг киби, тузилиши, хоссаларини, шунинг билан бир модданинг бошқа моддага айлантиришнинг ўрганувчи фан. *Аналитик кимё.* *Иорганик кимё.* *Органик кимё.* *Кимё ўқитиш.* ■ *У эрта билан хатни почтага ташлаб, яна кимёдан конспектларини ўқий тинди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 кўчма Шу нарса (тушунча) га (шунга) айланганга) нисбат беради. *Мушкулкам, ажиб хушҳаво, омон бўлсин, Эҳтишор суру ери кимё, омон бўлсин.* *Ҳабибий нозик бу бармоқлар, Териб мисқол қилдилар, Жаҳонда энг буюк кимё Бу қўллар бу қўллардир.* Э. Воҳидов.

3 Кимё (хотин-қизлар исми).

КИМЁВИЙ Кимёга оид, кимё маънолари билан боғлиқ. *Сувнинг кимёвий киби.* *Кимёвий чиқиндилар.* *Кимёвий даражаси.* *Кимёвий реакциялар.* *Кимёвий элементлар (унсурлар).*

КИМЁГАР [a. + ф. كيميآر - кимёчилар шугулланувчи] Кимё фани бўйича таҳассис, олим; кимё саноатида ишловчи шахс. *Чирчиқ, Қўжон, Самарқанд кимёчилари ўғитларнинг янги турларини ишлаб чиқарди.* Газетадан.

КИМОНО [яп. kimono – кийим; кўйлак] Кларидан ва аёлларининг жуда кенг кўринишидаги кийими.

КИМУМАН, шундай бичимдаги халат ёки **КИЗНИНГ ЭГИИДА КИЙИҚ ЁҚА**, ҳаворанг **КИМОНО**. Н. Ёқубов, Жон.

КИСА I Умуман одам, шахс, зот. *Қисадан оддий бир тенгдошдек бўлиб киз энди Элмурод учун сирли бир тайланиб борар эди.* П. Турсун, *Бу номаълум кимса оёқ учи билан оёқда, мўралаб айвонга қаради.* А. Утган кунлар.

КИСА II. Ҳеч ким, ҳеч зот. *Гўё кимса мендан, Жураларим сўрамаслар Парфи. Нон сотиб олай деса, бопортиб олай деса, кимса йўқ.* И. Утган муҳаббат.

КИСА I «Ким» сўзининг иккинчи шакли. *Подадан тўзоққа ўхшаб дуч келган эшикка тикикаверасанми? Кимсан ўзинг?* Танланган асарлар.

КИСА II. Зарда тутилган шахснинг даражаси (ушвони, бойлиги ва ш. к.) юқоридан таъкидлаш учун ишлатилади. [Танланганнинг *дадаси*] *Зиқнанинг нир ур-ури Кимсан – терифуруш фалончи бой!* Танланган одам ямоқчими, бўзчими деб Ойбек, Танланган асарлар. - *Холм, кимсан – оқсоқолнинг хотини кеккайишиб, ўзларига хон, ўзларига раб, роса зуғумини ўтказишди, – деди тоға.* П. Турсун, Ўқитувчи.

КИСА III. Кимсан (эркаклар ва хотин-қизлар

КИСАСИЗ I Ҳеч кими йўқ, ёлғиз. [Элмурод *Ахир, бир кимсасиз етимдан бугун одам бўлсам-у, бошим кўкка етма*]. П. Турсун, Ўқитувчи.

КИСА II. Одам зоти йўқ, одамсиз; бўм-бўш. *Дашт ҳовли. Кимсасиз дашт.* ■ *Маҳкамсасиз коридордан тез-тез юриб, кимсасиз қаршисига борди.* П. Қодиров, Ўқитувчи. *Онахон.. Найманчанинг кўчаларида бир тикилаб қаради: ҳаммаёқ бо-бошимжит, кимсасиз эди.* А. Мухтор, Ўқитувчи.

КИМХОБ [ф. كيمخاب – майин ипакдан тайёрилган мато] Ўриши ипак, арқоғи зардинга тайёрилган мато; шу матодан тайёрланган кийим (киилган). *Бир тўнлик кимхоб. Кимхоб кимхоб нимча.* ■ *Бу туяларнинг бир*

нечтасига.. духоба, кимхоб, зарбоф, атлас, адрас ва шойи кийимликлар.. юкланган экан. С. Айний, Эсдаликлар. *Чигатой билан Ўктой.. кимхоб тўшак устида ўтириб, Чингизхондан келган чопарнинг ҳикоясини тинглашарди.* М. Осим, Ўтрор.

КИН [ф. كين – кек, ўч; душманлик] кт. Гина; адоват, кек. *Қўзғолончи халқнинг кин, қахри ҳар лаҳза кучайди, ҳайқирғи кўкни тутди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Юракда бир мўмин бандасига кин сақлаш мусулмончиликка ёт нарса, бой.* К. Яшин, Ҳамза.

КИНА айн. кин, гина. *Сафар бўзчи кинани тамоман кўнглидан ювиб ташлаган эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Йўқ дилда зарра кина бу шону шавкат ила.* Ҳабибий.

КИНДАК I с. т. айн. киндик I.

КИНДАК II с. т. айн. киндик II.

КИНДИК I I анат. Қориндаги болани йўлдош (плацента) орқали она танаси билан бирлаштирувчи, болани озиқ моддалари билан таъминлаш учун хизмат қилувчи ичак-най. *Учқуннинг киндигини кесганда, Тозагул кўзларини юмиб, қалт-қалт титраб турди.* Ҳ. Гулом, Машъал.

2 Бола туғилгач, шу ичак-найни кесиб ташлаш натижасида қорин ўртасида ҳосил бўлган кичиқ чуқурча, қориннинг ўрта қисми. У [Соли совуқ] шошиб-пишиб Азимбойваччани кўкрагидан итарган эди, Азим унинг киндигига ўхшашиб тепди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КИНДИК ҚОНИ ТЎКИЛГАН ЕР (ёки жой, тупроқ) Туғилган ер, туғилган, ўсган жой; ватан. *Сафаргалдига бу қумлар чақалоқ вақтидан ошина. Қорақумда унинг киндик қони тўкилган.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Киши қаригандан кейин киндик қони тўкилган жойини қўмсаб қоларкан.* Б. Раҳмонов, Олтин одамлар.

3 *Кўчма* Марказ. ўрта. - *Даштнинг киндиги мана шу ер, – деди Ўктам.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Мана, уч йилдирки, Марказий Фарғона киндигида гўзаллик яратяпмиз.* Газетадан.

КИНДИК II Дорбоз юрадиган арқоннинг ўртароқ жойидан кўтариб турувчи икки ёғоч учларининг бир-бири билан, шунингдек, арқон билан туташган, кесишган жойи. *Уни [дорбозни] киндикдан киндикка, чигириқдан чигириққа йўрғалатиб, саломат олиб чиқувчи нарса унинг қўлидаги лангари!* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

КИНДОР [ф. كيندار — кин (гина) сақловчи] эск. кт. Гинадор, кеки бўлган. *Киндор одам.*

КИНЕМАТОГРАФ 1 эск. Кинотеатр, кино.

2 Кино санъати.

КИНЕМАТОГРАФИСТ қ. кинематографчи.

КИНЕМАТОГРАФИЯ [юн. kinema, kinematos — ҳаракат + grapho — ёзаман] Маданият ва саноатнинг кинофильмлар ишлаб чиқариш ва уларни томошабинларга намойиш қилиш соҳаси. *Кинематография ходимлари.* ■ *Маъруф Назаров кинематография, драматургия ва кўшиқчилик соҳасида ҳам дадил қалам тебратяпти.* Х. Ёлгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

КИНЕМАТОГРАФИ Кинематография ходими. *Ўзбек кинематографчилари.*

КИНЕСКОП [юн. kineo + — ҳаракатга келтираман + skopeo — кузатаман, қарайман] Телевизорда оқ-қора ёки рангли тасвирни қабул қилиб қайта кўрсатувчи электрон-нур трубка.

КИНЕТИК 1 Кинетикага оид. *Кинетик назария.*

2 Ҳаракатга оид. *Кинетик энергия.*

КИНЕТИКА [юн. kinetikos — ҳаракатлантирувчи] Назарий механиканинг динамика ва статика соҳаларини ўз ичига олган бўлими. қ. динамика, статика.

КИНЛИ айн. киндор. *Йўлчи лабини маҳкам тишлаб, кинли кўзларини бир нуқтага тикди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КИННА этн. Хурофий тушунчага кўра, гўё суқланиб қараш таъсирида «кирадиган» касаллик, оғриқ. *Бунга сўзнинг магик қудратига асосланувчи кинна, бадик, авраш.. ҳамда мавсум-маросим кўшиқларидан «Суст хотин», «Чой момо» кабилар мансуб.* «ЎТА».

Кинна кирмоқ Кинна таъсир этмоқ, кинна таъсирида касаллик, оғриқ юз бермоқ. *Кўзга яқинман-да. Дарров кинна кирди, жигар.* У. Исмоилов, Сайланма. **Кинна солмоқ** Афсун айтиб, силаш, уқалаш билан «киннани ҳайдамоқ», касалликни йўқотмоқ. *Унсин келгандан буён, касалларга кинна солиш, туққан хотинларга доя бўлиш учун кампир бемалолроқ юра бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

КИННАКАШ айн. кинначи. *Исириқда «бир гап бор»лигини фолбинлар, азайимхон-*

лар, киннакашлар ҳам.. пайқаб.. Н. Ҳимов, Исириқ тутатиш хурофоти.

КИННАКАШЛИК айн. кинначилик.

КИННАЛАМОҚ 1 айн. кинна қ. кинна. *Гўрўғли советнинг тугаши чиқариб.. отимни ўзим кинналасам бўлармикан, деб отнинг тепасида ногоҳ кўзи биёбонга тушди.* Усманов. **Мамат ўғли, Бўтакўз.**

2 кам қўлл. айн. кинна кирмоқ. *Кириб йиғласа, кинналабди, деб киннамога югуришган.* «Шарқ юлдузи».

КИННАЧИ Кинна солувчи. *Кинначи билан шуғулланувчи шахс: «Кинначи» — Тунов кунни бошим оғриб, кинначи сам, [қайнанам] ҳайдаб юборди. — Шайхон ўртоғига. Файратий, Савитрий, ганлариданми ё кинначига алданганми, ажин босган юзлари қип-қизил ганди.* А. Мираҳмедов, Кулган.

КИННАЧИЛИК Кинначилик. *Кинна солиш билан шуғулланиш. «Кинначилик» га ўхшаши тул хотинларнинг қинначилик, бойлар эшигида оқсочлик. — ва ҳоказо.* А. Қодирий, Меҳробди.

Кинна ласан-ку, кампирим баъзи вақтда кинначилик қилади. Ойбек, Танланган асарлар.

КИНО 1 айн. кинематографчи. *Кинно театр сингари санъат турлари орасида биёт ҳам тарбиянинг энг фаол ва самимиларидан биридир.* «Фан ва тур».

2 с. т. Кинофильм. *Овозин кинно кино.* ■ *Ўлмас.. ётоққа томон бўлди Мурод тўхтатди: — Ҳўш, ўртоқ! «Қанақа кино кўрдингиз?» А. Қаҳҳор. «Клубда ҳиндча кино кетаётган».* Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

3 с. т. Кинотеатр. *Кинога борганимнинг бир чеккасида овқатхона, кино касига кино жойлашган.* Уйғун.

КИНО- [юн. kineo — ҳаракатга ман] Ўзлашма кўшма сўзларнинг қисми бўлиб, кинематографияга фильмга алоқадорлик маъносини билади.

КИНОАКТЁР [кино.. + актёр] артист, киноартист.

КИНОАКТРИСА Кино арт. *Институтни тамомлашим билан амалга ошди. Мен энди киночи «Муштум».*

КИНОАППАРАТ [кино.. + аппарат] Элементидаги объектларни киноплёнкага тасвир олаётган, шунингдек, кинофильм намойиш қилинадиган аппарат. *Бир йигит дарҳол киноаппаратини олиб чиқариб, Махсумни суратга олади.* Х. Фулом, Замин юлдузлари.

КИНОАППАРАТУРА Кинематографияда ишлатиладиган турли хил машиналарнинг механизми, дастгоҳ, жиҳоз ва ш. к. ларнинг умумий номи.

КИНОАРТИСТ айн. киноактёр. *Карим-шо киноартист учун яна битта биофильм тасвир қилди.* О. Ҳусанов, Киноартист билан суҳбат.

КИНОДРАМАТУРГИЯ [кино.. + драматургия] 1 Киносценарийлар мажмуи.

2 Киносценарийлар тузиш, яратиш ва назарияси. *Аввало, кино санъатининг тарихи — бир муваффақиятини таъминлайди. Киносценарий соҳа — кинодраматургия ишини тўғри рағбат қўйиш лозим.* Газетадан.

КИНОЖУРНАЛ [кино.. + журнал] Кундан-кунга ҳаётий муҳим ва халқаро ижтимоий-сиёсий воқеаларга бағишлаб яратиладиган метражли фильм. *Кейинги йилларда ушбу журналнинг «Гулистон ўн беш йиллиги» каби тўла метражли фильмлари ва бир неча киножурналлари қўлдан чиқарди.* «Гулистон».

КИНОКАРТИНА [кино.. + картина] айн. кинофильм.

КИНОКОМЕДИЯ [кино.. + комедия] Кинофильмнинг жанри. Элементидаги конфликт ва вазиятлар тасвири ва бадиий шаклида кулги қўзғатадиган, юмористик ва ҳажвий жиҳатлар бир-бирига боғлиқ бўлиб олдда кўрсатилган кинофильм.

КИНОКОНЦЕРТ [кино.. + концерт] Кинофильмнинг жанри. Элементида концерт ижро(номер)ларидан ташқил қилинган кинофильм.

КИНОЛАШТИРМОҚ Бирор ҳудудда киноаппаратлар қўриқиб, кўчма кинолар ташқил қилиш. *Қишлоқларни кинолаштирмоқ.*

КИНОЛЕНТА [кино.. + лента] Кинофильмнинг бир нусхаси; кино лентаси. *Ой-кунларнинг суратга боқаркан, кўз олдида бултур боғларда сайр қилгани.. кинолентадай кўрилади.* Ж. Шарипов, Хоразм.

КИНОЛОГ Кинология мутахассиси; иттифоқдаги парваришлаш ва уларни бирор фаолиятга ўргатиш билан шуғулланувчи шахс.

КИНОЛОГИЯ [юн. кино, кинос — ит + логос — тушунча, таълимот] Итларнинг

эволюцияси, зотлари, анатомияси ва физиологиясини ўрганиш, уларни урчитиш, парваришлаш, ўргатиш каби масалалар билан шуғулланувчи фан.

КИНОМЕХАНИК [кино.. + механик] Киноаппаратни ишлата билувчи ишчи, кинофильм кўрсатувчи механик. *Овоз оператори киномеханикка «Солдат отаси» фильмининг биринчи ҳалқасини қўйишни буюрди.* Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

КИНООПЕРАТОР [кино.. + оператор] Кинофильмларни суратга олувчи мутахассис. *Эшикда «Телецентр» деб ёзилган автобус. Ичкарасида прожекторлар, кинооператорлар..* С. Аҳмад, Сайланма.

КИНОПАНОРАМА [кино.. + панорама] айн. панорама(ли) кинотеатр. қ. панорама.

КИНОПЛЁНКА [кино.. + плёнка] Кинофильмларни суратга олиш учун ишлатиладиган лента; кино плёнкаси. *Киностудияда икки соатча бўлдим. Ҳамкасбларим.. катта ўрам киноплёнка ҳадя қилиб, кейин шаҳарни томоша қилишни таклиф этишди.* Газетадан.

КИНОПРОКАТ [кино.. + прокат] Кинофильмларни намойиш қилиш учун чиқариш ва улардан маълум вақтда фойдаланиш мақсадида кинотеатр, клуб ва ш. к. жойларга бериш; шу иш билан шуғулланадиган муассаса.

КИНОРЕЖИССЁР [кино.. + режиссёр] Кинофильмни қўювчи режиссёр, кинокартина режиссёри. *«Тоҳир ва Зухра» фильми тугар-туғамас, Наби Ғаниев кинорежиссёр Комил Ёрматов ҳамкорлигида «Насриддиннинг саргузаштлари» кинокомедияси устида иш бошлади.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

КИНОСТУДИЯ [кино.. + студия] Кинофильмлар ишлаб чиқарадиган корхона. *1926 йили Ўзбек давлат кинеси ташкил этилди. Киностудия «Бахт қуши» фильмини экранга чиқарди.* «Гулистон».

КИНОСЦЕНАРИЙ [кино.. + сценарий] Кинофильм яратиш учун асос бўладиган бадиий асар. *Мана бу киносценарийни олингда, яхшилаб ўқиб чиқинг.* «Муштум».

КИНОТЕАТР [кино.. + театр] Кинофильмлар намойиш қилинадиган махсус бино. *Кинотеатр олдида борганимизда, сендан кечикиб қолган қиз билан йигитга кўзимиз тушди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

КИНОТЕХНИКА [кино.. + техника] Кинофильмларни суратга олиш, нусхаларини кўпайтириш ва намойиш қилиш билан шуғулланадиган техника соҳаси.

КИНОФЕСТИВАЛЬ [кино.. + фестиваль] Вақти-вақти билан ўтказиладиган, кўпинча бир умумий мавзуга бағишланган кинофильмлар ёки бирор мамлакатнинг энг яхши кинофильмлари кўриги. *Халқаро кинофестиваль. ■ Ўзбек киноҳужжатчилари кейинги икки йилнинг ўзида турли кинофестивалларда ўндан ортиқ фахрий диплом олдилар. «Гулистон».*

КИНОФИЛЬМ [кино.. + фильм] Экранда намойиш қилиш учун яратилган кинематография асари, кинокартина. *Рангли кинофильм. Илмий-оммабоп кинофильм. ■ Рабиев, эшик ёпилгунча, Роҳиланинг бўй-бас-тига қараб турди. Уни қайси кинофильмда кўрганини эслашга уринди. Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.*

КИНОХРОНИКА [кино.. + хроника] Кундалик ҳаётдаги муҳим воқеаларни кўрсатиб берадиган қисқа метражли фильм ёки киножурнал.

КИНОЧИ (асосан кўпл. шаклида — **киночилар**) Кино ходими. *Ёш киносценарист ва кинорежиссёр Учқун Назаров ўзбек киночиларининг 40 йил ичида эришган ютуқлари ҳақида муфассал ҳикоя қилиб берди. Газетадан.*

КИНОШУНОС [кино.. + ф. شناس — ўрганувчи] Кино илми билан шуғулланувчи мутахассис, олим. *Фильмнинг бўлажак тақдирини унинг асосий ҳукмдорлари — биз томошабинлар, танқидчилар, киношунослар, санъатушунослар.. ҳал қилади. Ҳ. Муталова, Олмалар.*

КИНОЯ [а. كناية — белги; шама, ишора; пичинг, кесатиқ] 1 Масхаралаш, кулиш учун асл маъносидан бошқа, мажозий маънода айtilган сўз, гап; қочирим, истехзо, пичинг, кесатиқ ифодаси. *-Хўш, сизча нима қилиш керак, ўқимишли акам! — деди киноя билан Йўлчи. Ойбек, Танланган асарлар. Саодатхоннинг.. юзидаги жиддийлик ўрнини ғалати, кинояга ўхшаган табассум эгаллади. С. Зуннунова, Янги директор. -Норбоевамисиз? Меҳнатдан қочиб келибсиз-да, синглим, — Унинг кўзойнак орқасидаги кўзлари киноя билан қисилди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Шоди Мударрисович.. илжайиб турар, сўзларида*

ҳазил аралаш киноя оҳанги бор эди. Ш. Собир, Осмон устунни.

2 *ад. Услубий восита: бадий инкор этиш усулларидан бири бўлиши билан бирор шахс ёки нарса устидан кесатиқ воситасида яширин кулишда.*

КИНОЯЛИ Пичинг билан пичинг, киноя ифодалайдиган. *Унинг кўзларида эса қандайдир кинояли ғалати табассум сезгандай. Собир. Ойбек, О. в. шабадалар. Лева товущини ортиқча баланд чиқариб салмоқлаб, кинояли сўзлар билан етти томирга игна тикқандан бадтаъ ҳалқумига келтирар эди. Шухрат. Ш. ли йиллар.*

КИНОЯОМУЗ [а. + ф. آيين — нояли, пичингли, яширин маъно] кино тарзидаги. *[Ўрмонжон] Нимао келаётгандай, ундан кинояомуз сўради-да.. А. Қаҳҳор. Кўшчинор*

КИОСКА [фр. kiosque — чаканча] мўлжалланган дўконча < т. + ф. كiosk — ховли; шаҳар ташқарисидаги қаср] Сотиқ ёки бошқа мақсадлар учун қўрилган павильон; кичик дўкон. *Газетаси. ■ Газета киоскаси олдида сочма лаган, ўрта ёшлардаги бир хотин турарди. С. Аҳмад, Қадрдон даъват*

КИОСКАЧИ Киоскада савдо қилувчи. *Киоскачи бугунги газеталарни тарқатиб япти. ■ -Файзи она энг камтар кўшчиларимиздан, — деди бошлиқ. Газетадан.*

КИПРАТИКАН қ. типраткан ёқасидаги бир тавақали эшик *гўл очилди. Ундан ёш боланинг кипратканларидай юмалоқ боши кўринди. С. Боев, Оқсой. ..худди хавф олдидаги типраткан сингари хурпайиб олган олим Исмоилий, Фарғона т. о.*

КИПРИК Кўз қовоқлари четга жойлашган туқлар. *Кучли кулгидан Киприк кўзи ёшиланиб, ўсиқ киприги жуфтлашди. Қодирий, Меҳроблан чаён. Қозиларнинг кўзлари атрофидаги сийрак киприк тилпиллади, лаблари пичирлади. М. Ш. лий, Фарғона т. о.*

Киприк қоқмаслик 1) киприк юмиб-очмаслик, кўз очиқ ҳолда киприкларни қимирлатмаслик; диққат билан килиб жим турмоқ. *Сидиқжон оғзини катта очиб, киприк қоқмай, фарғон*

жавоб кутиб турганини кўриб, Болта-
нг кулагиси қистаб кетди. А. Қаҳҳор,
инор чироклари. Акам ҳамон жойидан
этмас, кўзларини ўчоқда ёнаётган
қадаганча, киприк қоқмай турарди.
1) ёнжа, Балиқ ови; 2) бутунлай ухла-
к, кўз юммаслик. Сидиқжон кечаси би-
трик қоқмай чиқди. А. Қаҳҳор, Қўшчи-
чироклари. Мастон унинг ёнида ўтириб,
киприк қоқмай тонг оттирди. А. Қаҳҳор,
тон. Киприк қоқмоқ Юқори ва қуйи
киприкларини юймоқ, юмиб очмоқ. Сек-
сиз киз кўзларини сузиб, бир-икки мар-
ти киприк қоқди. С. Аҳмад, Лаъли Бадах-
ш. Қўшимнинг нафас олиши, киприк
ларини тезлашди, оғзи хиёл очилди, гўё суқ-
қаршисида тургандай энттикди. «Гул-
шод».

КИР I Бадан, кийим ва ш. к. га чанг-
лаштириши туфайли ва бошқа йўллар
билан ҳосил бўладиган ифлослик. Қўлнинг
қўшини кири. ■ Мўйсафид сарта-
қирдан қатирмаланиб ялтираган лун-
га [Йўлчининг] бўйнига олиб, бошини иш-
ла бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.
2) Кир босган, кирланган. Кир кўйлак.
3) Кир кир. ■ Эғнида тирсаги қирилган
кири. ■ Ёқа кир, тугмасиз, юз ямалган шим.
4) Кир Устаси фаранг. Йўлчи унинг бошини
кириққа оҳиста қўйди. Ойбек, Танлан-
ган асарлар.

5) Кир ёғма Ярамас, жирканч, ифлос. Фа-
рида на шу кир мақсадага этиш ниятида
кири билан фикран бўлса ҳам битим туз-
ди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Ёшлик
кири Бўйи етди. Кир одат уни зиндондек
кири солиди. Миртемир.

6) Кир Овиладиган ёки ювилган кийим-ке-
кириқ, дастурхон ва ш. к. буюмлар. Гул-
шод тирноқ лаблари билан базўргина: -Яхши..
Кир ўрни севинтиринг, ман нима? — деди.
7) Кир Ёйишни баҳона қилиб, узоқлашди.
8) Кир Танланган асарлар. [Ойимхон] Оч-
кириқлик учун эртадан кечгача кир ювиб,
кири бир коса кепак олиб, нон қилиб еган.
9) Кир Турсун, Ўқитувчи.

Кўнглида кири йўқ Дарров хафа бўла-
диган, бировга гина-адоват сақла-
диган, бировга ёмонликни истамайди-
гандек кўнглилли. Юрагида бори юзига
турадиган бундай кишиларни, кўнглида
кири йўқ, деб мақтайдилар. П. Қодиров, Уч

илдиз. Тожимат ака.. кўнглида кири йўқ,
шалдир-шулдир одам эди. С. Анорбоев,
Оқсой. **Кўнглини (ёки дилини) кир қилмоқ**
Таъбини хира қилмоқ, дилини ғаш қил-
моқ; бесаранжомликка солмоқ. **Ўқсиниш** —
одам кўнглини кир қиладиган ёмон илат-
лардан. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.
У [Тўла] энг аввал.. дилини кир қилиб келган
ёлғончиликка қарши кураш бошлади. М. Ис-
моилий, Бизнинг роман. **Тирноқ остидан**
(ёки орасидан, тагидан) кир қидирмоқ қ. тир-
ноқ. Мен ўз акасини ревизия қилиб, тирноқ
остида кир қидириб юрган одамдан яхши-
лик кутмайман. О. Ёқубов, Асарлар. Сен
тирноқ орасидан кир қидирмай қўя қол. Ш.
Рашидов, Бўрондан кучли. Дарров тирноқ
тагидан кир қидирасиз-а, Самадов. П. Қоди-
ров, Уч илдиз. **Тишининг кирини сўрмоқ** Ей-
диган ҳеч нарса йўқлигини билдиради, шун-
га ишора қилади. Улар [бойлар] палов еб, ти-
шини ковлаганларида, биз тишимизнинг ки-
рини сўриб, ўчоқ олдида чоригимизни қуритар
эдик. П. Турсун, Ўқитувчи. Шўромиз бўлса,
қоринларинг бир амаллаб тўйиб қолар, дейди.
Лоп этиб киш кирса, тишимизнинг кирини
сўриб ўтираимизми? Б. Раҳмонов, Мардлар
қиссаси.

КИРА [а. كرا — ёллаш, ёлланиш; ижара
пули; йўл ҳақи ёки юк ташиш ҳақи] **I** Би-
рор жойга бориш ёки бирор юкни олиб
бориб бериш учун арава, машина ва ш. к.
ни ёллаш, ёлланиш. Туяларимдан кўнглим
тўқ бўлгани учун уларни кирага юбордим. С.
Айний, Қуллар... уч соябон арава, олти отни
кирага олиб, катта карвон кетидан юриш-
ни.. гаплашишди. Мирмуҳсин, Меъмор.

Кира қилмоқ 1) ҳақ тўлаш шarti билан
бошқанинг от, арава, машина ва ш. к. ла-
ридан фойдаланмоқ, уларни ёлламоқ. -Биз
ҳам, отам иккимиз, иккита нор туяни кира
қилиб, карвонга уландик, — деди Ҳожи хола.
М. Исмоилий, Фарғона т. о. ; 2) кирақаш-
лик билан пул топмоқ. Қўлга тушсанг.. кира
қиялсан, деб молияга ёзиб беришдан ҳам
тоймайди булар. С. Анорбоев, Оқсой.

2 с. т. Бадал, эваз. Холбекани мен кўрсат-
сам, тўражон, Кирасига не берасан ўзима?
«Кунтуғмиш».

3 Кира ҳақи, кира пули. Марғилондан,
ҳатто Қудратулла қорини ҳам йигирма беш
шоғирди билан чақиртирибди. Бориш-келиш
кираларини ҳам бой ўз устига олибди. М.

Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Иккала машина ҳам якка тартибда уй-жой қурувчиларга сув ташиш ва кира ишлаш билан банд бўлмоқда. Қ. Собиров, Баъзи майда-чуйдалар.

КИРАВЕРИШ Ҳовли, уй ва ш. к. нинг ичига кириш бошланадиган жой, кириш жойи. -Қани, мин! — деди Урмонжон ҳайрон бўлиб турган Сидиқжонга, — мана шу тепалик орқасида бизнинг Бақақуруллоқ деган маҳалламиз бор, шунинг кираверишида сени бир хотин кутиб турипти. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. [Растага] Кираверишидаги якка-ягона атлас дўкониди Назокат деган хушбичим жувон ишларди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КИРАВКА фольк. Немчага ўхшаш, кўпинча совут остидан кийиладиган, металлдан ёки қаттиқ нарсдан қилинган уруш кийими. Не полвонлар қадди ёйдаи букилди майдон ичинда. Найза тегиб, киравакалар сўкилди майдон ичинда. «Равшан».

КИРАКАШ Улов, машина билан ёлланиб, юк ёки одам ташиш билан шуғулланадиган шахс. Киракашларга икки баробар ҳақ тўланиб, йўлни яхши биладиган одам танланди. Мирмуҳсин, Меъмор. Шаҳардаги барча киракаш шофёрлар Самад безорининг огаиниси. И. Қаланларов, Шохидамас, баргида.

КИРАКАШЛИК Кира, киракаш иши, машғулоти, касби. У [Насим] Бухоро—Баҳоваддин ораларида киракашлик қиларди. С. Айний, Эсдаликлар. Киракашлик қилишни биласанлар, бир литр бензин сотиб олсаларинг, асакаларинг кетади. С. Аҳмад, Чўл шамоллари.

КИРДИКОР [ф. كردگار — яратувчи, вужудга келтирувчи (худонинг сифати)] Умуман. қилинган ишлар, хатти-ҳаракатлар; одатда маълум шахс ёки шахсларга оид номақул иш, хатти-ҳаракатлар; қилмиш. Ойимхон Тожибойнинг ҳамма кирдикорини билар, буларни жамоат ҳам билиб қўйишини истар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Унинг [Умрининг] кирдикорини мен биладман, ундан мен жирканаман деб юрсам, бутун қишлоқ билар экан, бутун қишлоқ жирканар экан. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

КИРДИ-ЧИҚДИ 1 Кириш-чиқиш; кириш-чиқиш ҳаракати. Ниҳоят, кирди-чиқди тўхтаб, бир ҳамшира касалларга шундай мурожат қилди. «Муштум». Аммо унинг ол-

дида говур-губур, кирди-чиқди. биз да одамни гангитиб ташлайди. «М...

2 Кирган-чиққан. нотекис. Кирган-чиққан Деворнинг кирди-чиқди жойларини...

Ақли (ёки эси) кирди-чиқди Тўғри, меърида фикрлаш қобилиятини йўқотмоқ, гоҳ-гоҳ ақлидан айниб қолган бўлмоқ. Зийрак хотин эди, энди-чиқди бўлиб қолгандай. Унинг кўшиғи. Ҳақиқатан ҳам бу кейинги эси кирди-чиқди бўлиб қолган касаларнинг букри эди. А. Мухтор, Чинор.

КИРДОР [ф. كردار — қилиш, одат] кам қўлл. Иш, хатти-ҳаракат қилмиш. «Муштум»... нияти буларнинг кирдори бадларидан оқибатини туришларини таъкидлайди. «М...

КИРЗА [р. кирза — музлаган ер] 1 Оёқ кийими, тасма ва б. нарсаларнинг ёрлаш учун тери ўрнида ишлатилган пишик, сув ўтказмайдиган (резинанинг сунъий материал ва ундан тайёрланган) пойабзал. Собир оғир кирза этиги билан йўлакка тўшалган гилам-шолчам билан ийманиб, девор ёнроғини мўлжаллаб, кириб борарди. Д. Нурий, Осмон устунларас тўн кийган. оёғида кирза этик. А. динов, «Латофат» дўконидаги қирза.

КИРИМ 1 бух. Муайян даврда турли манбалардан келиб тушган моддий бойлик, маблағларнинг умумий ма атамаси; тушум. Кириш ва чиқарилган дафтари. Янги директор. қобилиятини кириб улгурмай, устма-уст буйруқлар билан: «Автомашиналар менинг фармоишим сиз бир қадам жилмасин», «Сут менин римсиз бухгалтерияда кириш қилинган» Э. Раҳим, Ҳаёт амри билан.

2 айн. даромад. Мен эсимни танишларда бу чолнинг ҳеч бир кирими йўқ эканлигини кундалик овқатини қариндошлар билан тарқатардим. С. Айний, Эсдаликлар.

КИРИМ-ЧИҚИМ Ҳисобга олинган ёки ҳисобдан чиқариладиган пул ва моддий бойликлар. Кириш-чиқимни ҳисоблаш бўлмоқ. Кириш-чиқим дафтари. Янги қоғоздан бош кўтармай, кирим-чиқим жатларини имзолаш билан банд эдиларди.

КИРИШ 1 Кирмоқ фл. ҳар. н. Ёришига ошиқди. Аспирантурага кирим қиларди. Аммо алақандай ғойиб...

ичкарига киришга ундарди. С. Карома-Элтин кум. Гулхайри ҳозир қўлларини тосининг мўйнали енгига тиқиб, кириш этикчалари билан паркет полни бо-ртистларнинг деворлардаги суратла-ниқилиб юргандир. С. Нуров, Нарвон. Бирор асарнинг асосий қисмидан ол-ти бошлангич қисми; дебоча; муқад-дас. **Китобнинг кириши.** ■ **Мўттихон** кич-кина кириш нутқидан кейин сўзни Тош-тан келган аёлга берди. С. Зуннунова, Ан. Кейин қисқа кириш сўзи қилиб, ма-тун бутун тафсилоти билан батафсил келтирди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

Кириш сўз 1) қ. **кириш** 2; 2) тли. қ. **Кириш гап** Гапнинг айрим бўлаклари бутун гапнинг мазмунига сўзловчининг муносабатини ифодаловчи, асосий қўшимча фикр билдирувчи гап.

Бирор фаннинг асосий тушунчалари-ден этувчи, шу фандан дастлабки маъ-налар берувчи қисм. **Фалсафага кириш.** **Муносиқка кириш.**

КИРИШИМЛИ Ҳар ким билан суҳбат-лаб, араллашиб, дўстлашиб кетаверади-одамлардан ўзини четга олмайдиган, рамайдиган. **Малика киришимлигина** уни учун ҳам, қайнанасининг кўнглини билб, ундан ширингина гапини аямади. **Мухсин, Чиниқиш.** **Зокиржоннинг то-ғжуда киришимли ва тадбиркор киши.** «Қўлдузи».

КИРИШМОҚ 1 **Кирмоқ** фл. бирг. н. **Ўқув-чи синфга киришди.** ■ **Булар талай ер-маклаб, талай ергача бағирлаб борган-динг, бутазорга киришди.** А. Қаҳҳор, «Қўлдуз».

2 Бирор иш-ҳаракатни бажаришга бош-лаб. **Бу ишга яқинда киришдик.** **Ўқишга ас-сон киришди.** ■ **Отабек ортиқ чидаб** келди-да, **рўмоли билан кўзини яшириб,** **қўққа киришди.** А. Қодирий, **Ўтган кун-мен туғилган фикрни дарҳол ёзишга ки-ришман.** Шукрулло, **Жавоҳирлар сандиги.** 3 **Кишилар билан яқин муносабатга** кириб, араллашиб, қўшилиб кетмоқ. **У [Са-бирмунча Шариф сингари танишлар] кирди, аммо булар билан киришиб кетол-майсанг, янги доирада ўзини мусофирдай сезар** А. Қаҳҳор, Сароб. **Унинг қизи Гулнор,** **13 Анорбойлар ҳам колхоз ҳаётига кири-** **кетилишади.** «Муштум».

4 **Бир-бирига туташмоқ, ёпишмоқ.** **Ўза ўсиб кетибди.** **Шохи шоҳига киришиб** кетибди. И. Раҳим, Ихлос. **Тишлари ту-** **шиб, жағи жағига киришиб кетган кат-** **та бувиси ҳассасини тақ эткизиб урди-** **ю.. башарасини тириштириб шанқий бош-** **лади.** М. Исмоилий, Фарғона т. о. **У йўл-** **йўл галстугини тортиброқ қўйган эди,** **қўйлагининг кенг ёқаси бир-бирига кири-** **шиб, галстугининг тугуни кўринмай қол-** **ди.** С. Анорбоев, Меҳр.

5 **Иссиқ, совуқ ёки нам таъсирида қис-** **қармоқ (матро ҳақида).** **Ҳозир ювганда кириш-** **майдиган, дазмол қилинмайдиган, кийиш** **учун** **қулай матоларнинг хили кўп.** Газетадан.

6 **Белгиланган мақсаддан бошқа нарса-** **га сарф бўлмоқ (пул, маблағ ҳақида).** **Саё-** **ҳатга аталган пул уй ремонтига киришиб** **кетди.** **Сенинг ўн сўминг менга киришди.**

КИРКА [р. кирка < т. курак] айн. **мет-** **тин** 1. **Дарё ёқасида уймаллашиб, лом ва кир-** **калар билан тош кўчираётган одамларнинг** **кийимларини [шамол] юлқийди.** Ш. Фуломов, **Бўз ерга баҳор элтганлар.**

КИРКИК Беданани чақириб (тўрга илинтириб тутиш) учун махсус ишланган хуштак. **Содиқвой ҳатто киркикни ҳам син-** **дириб ташлади, сайратмаларини бировга** **бергани йўқ, ҳаммасини учуриб юборди.** Й. Шамшаров, Пахтақайнар.

КИРЛАМОҚ айн. **кирланмоқ.** **Уст-боши** **кирлаб кетибди.** **Бола кирлаган бетини юва** **бошлади.**

КИРЛАНМОҚ Кир бўлмоқ, кир олмоқ. **Чолнинг эғнида кирланиб, мойланиб йилтил-** **лаган қора камзул..** Ойбек, **Танланган асар-** **лар.** **Унинг юзи ғазабдан каж бўлиб, тердан** **кирланиб кетган бўлса ҳам, Жуман уни дар-** **ров таниди.** А. Мухтор, Туғилиш.

КИРМОҚ (асосан ж. к. билан) 1 **Юриб** **ёки силжиб, бирор нарсанинг ичига, ич-** **ки қисмига ўтмоқ, ўзини ичкари қисмга** **олмоқ.** **Уйга кирмоқ.** **Форга кирмоқ.** ■ **Аҳмаджон бўш лаганни дастурхони билан** **кўтариб, қушбеги кирган эшикдан чиқди.** А. Қодирий, **Ўтган кунлар.** **Бектемир тез-** **дан ўзини настликка ташлади, югура-югу-** **ра, ўрмонга кирди.** Ойбек, **Қуёш қорай-** **мас.** **Йўл устидан чиқиб қолган чаққон кал-** **такесақлар ўқдай отилиб, кавакларга, тош** **ораларига кириб кетади.** А. Қаҳҳор, Мас-тон.

2 Нарсанинг орасига, ички қисмига ёриб, тешиб ўтмоқ, суқулмоқ; санчилмоқ. Қўлига тикан кирди. Ер шундай қаттиқки, қозиқ қоқсанг ҳам кирмайди. ■ Тош учланган қирраси билан бекнинг бошига тушиб, ярмигача ўйиб кириб кетди. А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши. Аямай найзани уради Икки эмчак ўртасига, Фарчиллаб найза киради. «Гулшанбоғ».

3 Ич томонга ботмоқ. Эрталабдан бери ҳеч нарса емаган молларнинг қоринлари ичига кирган. ■ Новча, икки лунжи ичига кириб кетган. С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Орасидан, қаторидан жой олмоқ; қўшилмоқ. Бу мақола тўпلامнинг иккинчи жилдига кирган. ■ Иккитасида Азимбой-ваччанинг оти ёзилиб, кейин ўчирилган, охиригисидан мутлақо рўйхатга кирмаган. С. Аҳмад, Хукм. Бу касбни қўй, ука, сартарошлик қил дедим, мана у ҳам одам қаторига кириб олди. «Гулдаста».

5 Иш, хизмат, ўқиш, жамият ва ш. к. га қабул қилинмоқ; жойлашмоқ. У даставвал институтга лаборант бўлиб кирди. Партияга кирмоқ. Заводга слесарь бўлиб кирмоқ. ■ Аммо биз ишга кирган одамларни жойларга уларнинг истаги билан эмас, идора эҳтиёжи билан юборамиз. С. Кароматов, Олтин қум.

6 Саноқ сон ёки баъзан «ёш» сўзи билан бирга қўлланиб, шу сон билдирган йилча умр кўрганликни билдиради. Отам олтимишга кирди. Қиз ўн етти ёшга кирди. ■ Раҳмат, юзга кир, ували-жували бўл, ўғлим. Ойбек, Танланган асарлар.

Шу ёшга кириб Шунча йил яшаб. Мен шу ёшга кириб, кўнчилик ичида «самоварчи, чой» деёлган одам эмасман. А. Қаҳҳор, Кўшчинонор чироқлари.

7 Пайт, ой, фасл билдирувчи сўз, сўз бирикмаси билан қўлланиб, шу пайт ёки фаслнинг бошланишини билдиради. Ёдгор, умри бино бўлиб, баҳорнинг кириб келишини шу қадар диққат билан кузатмаган экан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Кечикиб кирган қиш энди кун сайин совуғини кучайтира бошлаган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Кеч кирди. Товуқлар гира-шира қоронғида пир-пир учиб, бостирма шипидаги қўноққа чиқа бошлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Март ўтди, апрель кирди. С. Сиёев, Ёруғлик.

8 Айрим отлар билан бирикиб, шу от ифодалаган нарсанинг пайдо бўлиши ёки

вужудга кела бошлаганлигини билдиради. Кўчатлар мевага кирди. Ток ҳосил Товуқ тухумга кирди. Юзига ран кирди. ■ Июнь ойининг охири. Ғўзалар сирғиб вақт. Н. Сафаров, Узоқни қиз. Иштаҳага кирди-ю, қулча ю югурди. К. Яшин, Ҳамза.

9 Ўзи бирикиб келган сўз ифода ҳолат, хусусият ва ш. к. ни касб элтиришга эга бўлишни билдиради. Касб кирди. Қум-кўк осмон бирпасда қулар кирди. ■ Сиз келсангиз, ҳовлимиз чиққандай файз киради. К. Яшин. Ҳақ бекаси ўзининг асл руҳига кирди, жақийм ва печенья билан меҳмон қилди. Куйёш қораймас. Севгилимни широй қийфасига кириб олган сеҳргар иблик лаб келаётганидан ёниб кетдим. Х. ев, Ширин қовунлар мамлакати. Ҳурунийнинг тартибсиз, жушқин мунтазам бир шаклга кириб, вояга Осим, Жайхун устида булутлар.

10 Ўтмоқ, ўтиб ўзлашмоқ. Бу қардош халқлардан кирган. Сут билан жон билан чиқар. Мақол. ■ Рундидат», «кандидатура» сўзларининг лентлари сифатида эса тожик тилига «номзод» (ҳозирги маъносига) кирди. «ЎТА».

11 Айрим сўзлар (мас., сезги ва ш. к. ни билдирувчи қулоқ, бурун каби) билан қўлланганда, нарсанинг шартли таъсир этиб, сезги уйғотишини билдиради. Гулнинг ҳиди бурнига кирмоқ. ■ Ўй у, мияга ҳеч нарса кирмайди. «Гу Авазнинг қулоғига унинг гапи кирма саки егандек, шайх Саъдийнинг шоҳ тикилиб ўтирарди. С. Сиёев, Ёруғ.

Ақл (ёки ақли) кирмоқ Ақлли ақл билан иш қиладиган бўлмоқ чўзилиб, ақлим кирган сайин кўпроқ диган бўлиб қолдим. Ў. Ҳошимов, Ў. га қулоқ сол. **Ғапга (ёки сўзга) кирмоқ** айтганига кўнмоқ, унамо бўлмоқ. Ҳазратқул ювош, нима де кирадиган боладан бунақа гап чиқиб ўйламаган эди, гапга кирди. С. Аҳмад, Яхшиям, отасининг сўзига кирди ҳолда, Табибийдек доно, зукко бир устоддан айрилиб қолиш ҳеч гап эмас Сиёев, Ёруғлик. **Гўрга кирмоқ** Ўлм кўмилмоқ. **Ерга кирмоқ** 1) айн. гў

одамга бундай бўхтон қилган қирганим яхши эмасми? А. Қаҳҳор, Чироклари; 2) ҳаддан ташқари бўлмақ. Мен чақирмади, ерга қиради, ҳам унинг қираман! Ойбек, Танланган. 3) еришиб, ерга кириб кетувчи. М. Мансуров, Ёмби. **Ўнигига) кирмоқ** Қўллаб-қўлтиқиб, бермоқ; улгайиб, ёрдам бермоқ. Қурбон ота шу ишни бизнинг ўнига қирадиган одамларга. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. **Ўра кирмоқ** Сабабчи бўлиб, палокатдан сақлаб қолмоқ. Ўра кирман зотини абжақ қилган, ни ёриб ўтиб, неча юзлаб қонига ора кирган.. Н. Саидовлар. Бир неча ой отаси билан биринда, табиби ҳозиқ уни даволаб кирган эди. М. Осим, Ибн Жон **жон кирмоқ** Жонланмоқ, бермоқ. Шу орада хати бориб қайта жон кирди. С. Сиёев, Ўра кириб, сувни ичган болаларга жон кирди. Ш. Шайхон, Хоразм. **Жони кирмоқ** Жонлик қоникчи билан роҳатланган жонда жонинг кирибди-да.. Қон кирган-да.. К. Яшин, Ҳамза. **Қонига кирмоқ** Қонига кирмоқ кўтариб кирганларида, сен қонига кирдинг. Й. Шамшаров, Тошкент. **Қонига кирмоқ** Қонига кирмоқ кўтариб кирганларида, сен қонига кирдинг. Й. Шамшаров, Тошкент. **Қонига кирмоқ** Гапира бошламоқ, гапирган ҳолатдан гапира бошмоқ. Ш. Шайхон. **Шариф тарро уҳ тормоқ** -Хоним, бу осий бандан қонига кирди, анчадан кейин тилга кирди. Ҳамза. **Тушига кирмоқ** Тушига кирмоқ. Товуқнинг тушига дон қиради, қонига кирмоқ бўлса, даромадининг ярмига кирди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироклари. **Кулоғидан кирмоқ** Кулоғидан кирмоқ, бу кулоғидан чиқди, кулоғидан кирди, жуда тез эслади. Гаплар унинг у кулоғидан кирди, кулоғидан чиқиб кетаверди. Қўлга кирмоқ. Қўлга кирмоқ, бир танобдан мўл ер қўлга кирди. Танланган асарлар. Қўлга кирмоқ. Қўлга кирди.. «Баҳром ва Гуландом».

КИРОВКА қ. киравка. Оқ кировка, олтин совут кияман. «Алпомиш».

КИРОЙИ [а. +ф. كرايى - арзирли; лойиқ, сазовор бўладиган] 1 Айтишга арзийдиган, гапирса, мақтаса бўладиган. Мана бу кироийи иш бўлибди. ■ -Гуруч деса, кироийи гуруч шу, - деди қари сотувчи чол. М. Исмоилий, Фаргона т. о. Рақиб деганнинг кироийи айтишига сўзи, муштлашишига мушти бўлса. Ҳ. Фулом, Машғал. Қишлоқда дувдув гап. Кироийи кўвинг бўлса, Комилжондақа бўлсин. Уйғун, Ҳаёт қўшиғи. Уй тақдим эт кенг, мухташам, Пора берсанг, кироийи. «Муштум».

2 Ўтакетган, жуда, ғоят. Энди орада чақир тиканак бўлишим - кироийи номардлик! Ойбек. О. в. шабадалар.

КИРОМ [а. كرام - карамли, саховатли, буюк (кишилар); كريم - "карим" с. кўпл.] эск. кт. Муҳтарам, азиз (кишилар). Иншоолло, бул андишамиз киромларга маъқул тушган тақдирда.. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эй менинг дўстларим, кирому матлуб.. Э. Воҳидов.

КИРПЕЧ [кир + ф. پيچ - қоплама; парда] Кир тахланган тоқча олдини тўсиб, беркитиб қўйиш учун ишлатиладиган безакли буюм. Уч палак тикдим.. Ҳаммаси бойларнинг эркаларига, ўзимга қани, биттагина кирпеч ҳам йўқ. Ойбек, Улуғ йўл.

КИРПИ шв. Типратикан. Ярим соатлар ўтар-ўтмас.. қиров қўна бошлаган сочлари хурпайган кирпини эслатувчи малларанг одам кирди. «Муштум».

КИРПИТИКАН шв. Типратикан. У [Иброҳим].. кирпитикан игналаридай сочлари қоп-қора.. камсуқум йигит эди. С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини.

КИРПЎШ [кир + ф. پوش - ўров, жилд; тўсиб турувчи нарса] с. т. Кирпеч. Шу вақт тахмонга осилган кирпўш ўз-ўзидан қимирлагандек бўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

КИРТАЙМОҚ Уйқусизлик, ҳорғинлик, чарчоқлик ва ш. к. натижасида кичрайиб, ичига тушмоқ (фақат «қўз» сўзи билан). Қудратнинг афтидан қаттиқ ҳаяжон ва чарчоқ сезилар, лекин киртайган кўзлари жиламайиб турарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Жуда ҳам ориглаб кетибди, кўзлари киртайиб қолибди. Ё иши жуда оғирмикин? А. Мухтор, Тўғилиш.

КИРТ-КИРТ тақл. с. Ўт, хашак ва ш. к. ни узиш ёки чайнашда чиқадиган товуш

ҳақида. *Пастда, ўтлоққа ёйилган пода эри-
нибгина кирт-кирт ўт кемиради.* Й. Шам-
шаров, Қаҳрамонлик йўли.

КИРТОКЧА Ювилган дастурхон, сочиқ ва ш. к. лар тахлаб қўйиладиган (одатда, кичик) тоқча. *Кўз олдига дарров катта уй-
нинг икки тахмони ўртасидаги киртокча те-
пасига қўйилган рамкадаги сурат келди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

КИРХОНА Кир ювиш, дазмоллаш каби ишларни бажарувчи муассаса, ишхона. *Ателье-
лар ва кирхоналар, буюмларни ижарага бе-
риш пунктлари ёмон ишляпти.* «Муштум».

КИРЧИ Кир ювувчи ишчи. *Кирчи аёл.*

КИР-ЧИР 1 Кир, ифлос ҳолатли. *Бир
кунни у киши, ўзича, ўғлим иссиқ овқатсиз,
кир-чир бўлиб, етимлик азобини чекмасин,
дебди.* «Олтин бешик».

2 Ювиладиган ҳар хил кийим, сочиқ ва ш. к. лар. *Ҳамир кўпгунча, кир-чирларини ювди,
сўнг нон ёнди.* Т. Ашуров, Оқ от.

КИРЮВДИ этн. Киши дафн қилинган-дан кейин учинчи кунни бўладиган биринчи маросим (бунда марҳумнинг кийимлари ювилиб, ювгучига берилади).

КИСЕЛЬ [р. кисель < киснуть — ачи-
моқ, бижғимоқ] Мева шарбати ёки сутга крахмал қўшиб пишириладиган енгил овқат, куюкроқ ичимлик. *Қулуннай кисели.* ■ [Дўлана] *Мевасидан кисель, қиём тайёрланади.* «Фан ва турмуш».

КИСЛОРОД [р. кислород < лот. Oxygenium (oxys — нордон, аччиқ + genos — туғилувчи, туғилган) сўзининг калькаси] Ҳаво таркибига кирувчи, нафас олиш, ёниш учун зарур бўлган, водород билан бирикиб, сув ҳосил қиладиган, Менделеев даврий системасининг VI гуруҳидаги кимёвий элемент; рангсиз, ҳидсиз газ. *Лойиҳага кўра, уй чердагига ўрнатилган қуёш батареяси сувни кислород ҳамда водородга ажратади.* «Фан ва турмуш». *Кислород ҳавонинг энг муҳим таркибий қисми ҳисобланади.* Газетадан.

КИСЛОТА [р. кислота — нордонлик, аччиқлик < юн. oxytatos — жуда нордон] Таркибида водород бўлган ва шу водород ўрнини бирор металл эгаллаганда, туз ҳосил қиладиган, нордон кимёвий бирикма; сув ҳамда туз ҳосил қиладиган мураккаб моддалар.

КИСЛОТАБАРДОШ Кислота таъсирига чидамли.

КИСЛОТАЛИ Таркибида кислота Кислотали бирикмалар.

КИССА [ф. كيسه — қоп, халта] 1 Оғзини бўғиш учун махсус ип ўтказилган, мато ёки чармдан ишланган халтача. *Элчи, хонларнинг киссаларини тин, қўйинларини ваъдалар билан тўриб, мақсадига эришганга ўхшайди.* Осим, Карвон йўлларида.

2 шв. Чўнтак. *Шерали киссасидан нотини олиб, чироқ шуъласига яқин бўлганда, унга бир нималарни ёзиб қўйди.* М. Мамедов, Қаҳрамон изидан.

КИССАВУР [ф. كيسه بر — халтани, сани кесувчи] Чўнтак ўғриси; кўча бозор ва б. жойларда кишиларнинг наларини ўғирловчи шахс. *Каромат киссаларда бўлади.. Пулинг борини билиб, ордан илашади.* Т. Обидов, Юсуфжон қ. Биров: «Собир аканинг ўғли киссавур кетибди» деса, яна биров: «Кечалари хи жойларда йўл тўсиб, одамларни талар деярдди. М. Исмоиллий, Одамийлик қис

КИССАДЎЗ [кисса + ф. دوز — тик эск. Кисса тикувчи уста.

КИСТА [юн. kystis — пуфак; қав Баъзи оғриқ билан кечадиган жараён пайдо бўладиган, қалин деворли ва суюқ ёки бўтқасимон модда бўлган бў

КИТ [юн. ketos — денгиз махлуқи] ниши балиққа ўхшаган жуда катта сувчи денгиз ҳайвони.

КИТЕЛЬ [нем. Kittel] Ҳарбийла бир ёқлама тугмаланадиган, тик расмий кийими. *Стул суюнчиғига т қўйилган китель елкасидаги погон ойлантирайди.* С. Аҳмад, Ўйлар. *Унинг келишган, ёқаси бўғиқ китель; бошид рак ва қанот белгиси тақилган, га таранг фуражска.* Ҳ. Назир, Сўнмамоқлар.

КИТОБ [а. كتاب — ёзилган, муқо ган асар] 1 Маълум матнли варақ иборат, жузлаб тикилган, муқовал ҳажми 48 саҳифадан кам бўлмаган (қадим кўлзма ҳам) асар. *Китоб ма Китоб савдоси. Китоб нашр этмоқ. 1 китоб. Геологияга оид китоб. Шахмат китоб.* ■ Аҳмад Ҳусайн.. китобларни лаб, чамаданга жойлади.. Ойбек, Нурриб. *Ҳозир отага қарашиб турибман: ларга газета, китоб ўқиб берман. А*

1. Асрор бобо. *Китобнинг муқоваси осам, китобхон уни қўлга олиши билан қидили очилиб кетади.* Газетадан.

2 Умуман, маълум шахс, воқеа-ҳодиса ва б. га оид тугал, одатда, нашр этишга (китоб бўлишга) мўлжалланган асар. -*Бу ерда катта китобни ёзиб тугатади, - дедим энди Завқий.* К. Яшин, Ҳамза. *Тез ва доврўғим оламга ёйилиб кетса-я..* Ҳ. Ҳақимда ҳам китоблар ёзишса-я. Х. Ҳобоев, Ширин қовунлар мамлакати.

КИТОБА [а. كِتَابَه — ёзув; котиблик; китоблаш] эск. Қабр тоши, катта дарворча, қаброқина, қаброқина пештоқига битилган ёки ўйилган китоб ёзуви. *Қани у харобазор? Барқ урар қаброқина, Дарёлар, экинзорлар — фусун-китоблар.* Миртемир.

КИТОБАТ [а. كِتَابَات — ёзув, ёзиш; ёзувчилик] эск. Ёзиш, кўчириб ёзиш, ёзувчилик. *Хаттот Машиариф тарро билан мароқат китобат қилиб ўтирган эди.* С. Сиёрий. *Хобгоҳ эшиги олдида уларнинг шайхсий табиби бўлган кичик жуз-қўйсафид тўхтатди: -Бу китобатни Қосимбек ўқимоқлари керак.* П. Қодиқўли. *Элдузли тунлар.*

КИТОБАТ САНЪАТИ Кўлёзма китобларни ёзиш, уларга безак бериш.

КИТОБДОР эск. Кутубхоначи. *Китобдор бўлиб қўйинг, Ибн Синога ҳар кунини китобда машғулот ўтказмоққа ижозат берди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

КИТОБИЙ Китоб тили ёки ёзма нутққа оид сўзлашувда қўлланмайдиган. *Китобий сўз. Китобий ибора. Китобий дoston.* ■ *Салимхўжа муллавачча бу оилага тез-тез кўчириб турар ва Нусратилланинг иқболи билан кўп чиройли китобий сўзлар билан гап-сўзларди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КИТОБИЙЛИК Китобий белгига, китобий сўзга хослик. *Кўриниб турибдики, китобийлик, Аркадинанинг нутқидаги китобийлик, сунъийликни сақлаб, унинг характер-сыйрати ярата олган.* «ЎТА».

КИТОБФУРУШ [китоб + ф. فروش — савдо] Китоб сотувчи, китоб савдоси билан шуғулланувчи шахс.

КИТОБХОН [китоб + ф. خوان — ўқувчилик] Китоб ўқувчи. *Китобхонларнинг кўпчилиги.* ■ *Тоғ каби.. уй ичи лик тўла китобхон.* Ё. Ўқийш залида жим, китобхонлар бе-бақар. Қ. Муҳаммадий. *Ёзувчи олтин сўз из-*

лаб, китобхон қалбига йўл олади. С. Кароматов, Олтин қум.

КИТОБХОНА Китоблар қўйилган жой, хона. *Ҳусайн бўш вақтларида отасининг китобхонасини титқилаб, араб, форс тилларидаги бадиий асарларни ўқиб чиқар эди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

КИТОБХОНЛИК Китоб ўқиш, биргалликда китоб ўқиш. *Гап-гаштакларда, ўтиришларда китобхонлик қилган жўралари орасида «ширин сухан»лик билан танилган Олимхон сайрайверди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бизнинг ташқари ҳовлимиз бўлиб, китобхонликлар шу ерда бўларди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

КИТОБШУНОС [китоб + ф. شناس — ўрганувчи, билувчи] Китобшунослик му-тахассиси.

КИТОБШУНОСЛИК Китоб ҳақидаги фан.

КИФОЯ [а. كِفَايَة — етарлик; зарур миқдорнинг борлиги] рви. Қаноатланса бўладиган, зафаржала, қангизланганли, етатли. *Ҳўкизга — туртки, донога ишора кифоя.* Мақол. ■ *Биз сизларнинг ўқиб юрганингизни кўриб, хурсанд бўлиб юрсак ҳам кифоя [деди Гани ака].* П. Турсун, Ўқитувчи. *Меъморчиликда фақат зеҳну иқтидорнинг ўзи кифоя эмас, унинг дадил ва оғинмай иш кўриши ҳам гоятда муҳим.* Мирмуҳсин, Меъмор.

КИФОЯЛАНМОҚ 1 Қаноат ҳосил қилмоқ, қаноатланмоқ. *Ўзбегимнинг одати шу: уйига бирон меҳмон.. келса, бор-будига кифояланмай, оёғи куйган товўқдай югуради, ўзида бўлмаса, қўшинисиникига югуради.* С. Нуров, Нарвон.

2 Шунинг ўзи билан бас қилмоқ; чекланмоқ. *Норбувининг «бу муштумзўр» жумласи унинг қитиғини келтирган бўлса ҳам, фақат бир хўмрайиш билан кифояланади.* Ҳ. Шамс, Душман.

КИФТ [а. كِفْت — елка] 1 Гавданинг бўйиндан қўлгача бўлган қисми; елка. *Отам келиб, хўржунни кифтига олди, мен унга эргашдим.* С. Айний, Эсдаликлар.

2 Кийимнинг елкада турадиган, елкани қоплайдиган қисми. *Тешабойнинг таънаси бояги кифти ямоқ қотма чолнинг жаҳлини чиқарди.* М. Исмоиллий, Фарғона т. о.

Кифтини келтирмоқ Жуда яхши (ўринлатиб, қотириб) бажармоқ; қойил қилмоқ; бошламоқ. *Қўлинг дард кўрмагур оштазлар*

ҳам таомларнинг кифтини келтириб юборибди. «Муштум». -Аканг айлангур, ҳазиллиям кифтини келтирасан, - Туламат мўйлов йирик-йирик тишларини кўрсатиб илжайди. С. Анорбоев, Оқсой. **Якка кифт бўлиб ёки якка кифтлаб** Ёнламасига, бир ён билан (оралиқдан ўтиш, юришдаги ҳолатга нисбатан). *Йўлчи якка кифт бўлиб, халқ орасини ёриб, олдинга ўтди. Ойбек, Танланган асарлар. Якка кифтлаб ўтасан киши, Кўчаларда сонсиз оломон. Э. Раҳим, Янги қадам. Яна якка кифт бўлиб, дарвозадан чиқди ва.. кўчадан жадаллаб кетди. Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади.*

КИЧИК [ф. كوچك - кичик, майда; унча катта бўлмаган] **1** Тузилиш, ҳажм, ўлчам жиҳатдан нисбатан катта бўлмаган. *Кичик ўрмон. Кичик шаҳар. Кичик бино. Кичик тош. Кичик арава. Кичик хўжалик. Кичик гавда.* ■ [Отабек] *Айвоннинг нариги ёни билан.. бир боқчагами, майдонгами чиқилишини билиб, шу ёққа юрди ва кичикроқ бир мевазорга чиқди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар. Қумда таланиб, бор-йўғидан ажралган кичик карвон сочилган нарсаларни йиғиб, отларни эгарлаб, араваларга қўйишга ҳозирлик кўрди. Мирмуҳсин, Меъмор. Йўқ, бундай бўлиши мумкин эмас. Анави кичик жангичча ҳам йўқманми? Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 Сигнми, сатҳ ўлчами катта бўлмаган; тор. *Кичик ҳовли. Тўн унга кичик келди.* ■ *Аксар шаҳар уйларидек, уста Баҳромники ҳам икки хона, бир айвондан ва кичик саҳндан иборат, ташқисиз эшик эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 Ёши ўрта даражадан паст, ўрта даражага етмаган; кексанинг акси, ёш. *Кичикларга мурувват қил, катталарни ҳурмат қил. Мақол. Бир каттанинг гапига кир, бир - кичикнинг. Мақол.*

4 Нисбатан ёши паст (кам) бўлган. *Кичик ўғил. Кичик амаки. Икки ёш кичик. Ўзидан кичик дўсти.* ■ *Болалардан кичикроқлари чопқиллашиб, Саодатхондан ўзиб кетишди. С. Зуннунова, Янги директор. Сидиқжон унга мурोजаат қилганида, ўзидан кичик бўлса ҳам, «Зиёдахон опа» дер эди. А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.*

5 Вазифа, лавозим даражаси паст, куйи. *Мен ун бир йил шу идорада кичик бир лавозимда ишладим. «Гулдаста». Бухорода устоз Нажмиддин Бухорӣ каби катта меъмор*

бўлмаса ҳам, кичиклари бор. Мир Меъмор.

6 Ўзи бирикиб келган сўз бн амал, касб ва ш. к. нинг куйи, паст. нгич даражасини билдиради. *Кичик ходим.* ■ *Яхши йигитлар - ар хусни. Кузга бориб, буларни кичик к қилиб чиқарамиз-а? Шухрат, Шинеллар. Кичик бир мастер бўлиб чиқард Файратий.*

7 Аҳамият, моҳият жиҳатдан бўлмаган; арзимас, муҳим бўлмаган хато. *Кичик бир мулоҳаза.* ■ *Ҳан звеносининг кичик бир муваффақиядай катта мажлисда оғизга тушаёт воқеага айланиб кетишини сира кўт учун.. қаттиқ хижолат тортиди. А. Қўшчиноҳ чироқлари.*

Катта бошини кичик қилиб Ўзи олиб, камтар тутиб, камтарлик би мартабаси, мавқеи ва ш. к. ҳолати батан олинади). *Раис ҳам катта кичик қилиб, кўпчиликнинг олдида: ган адашади, юрган қоқилади, - с Нуров, Нарвон. Сорокиннинг по. галаёнларни яшириш учун Владимир левич катта бошини кичик қилиб. шикни ўз ҳимоясига олишга мажбу; А. Мухтор, Чиноҳ. Кичик тортмоқ ҳолга келмоқ; кичиклашмоқ (гав: ҳақида). Бир вақтлардаги гавдали вон Қобил энди кичик тортиб кет. сакранг юзини, нурсиз кўзларини ҳдан яширар эди. Х. Фулом, Машъа*

КИЧИКЛАШМОҚ Кичик ҳол моқ, кичраймоқ. *Гавдаси кичик. Ҳажми кичиклашмоқ.*

КИЧИКЛИК 1 Кичик ўлчам, ҳаражага эғалик; кичик ҳолат. *Гавдачиклиги.*

2 Ёш вақт; ёшлик. *Мен Бобур кичиклигидан илм ўргатдим.. мен у подшоҳ бўлишга ундадим. П. Қодирс дузли тунлар.*

Кичиклик қилмоқ 1) ёшлик қил гапларни гапиришга кичиклик қил торлик қилмоқ, тор келмоқ. *Бу туд кичиклик қилади.*

КИЧИРИ айн. мошкичири. *Дарв ёнидаги қоронғи бир қўшхонада жул йимли қуллар ва қароллар кичири ёб эдилар. М. Осим, Элчилар.*

КИНА айн. кичик. Кичкина деманг тариб урамиз сизни. ■ Кичкина гиз четларидан хиёлгина тушиб кўриб.. М. Исмоилий, Фарғона санали учун ҳам бу воқеа кичкина қайғу эмас эди. А. Қодирий, —лар. *Ҳа, бир кичкина тўй қилмоқ-«Гулласта».* -Ука, — деди куюниб, кичкина одаммасман. Сизга алоҳида олиб беришга қурбим етади. Р. Чўлга баҳор келди.

КИНТОЙ 1 Кичкина с. кичр.-эркл. кичир, бундан ўн йил муқаддам мактабга илк бор қадам қўйганларида, кичкина бола, жасжси қизалоқлар эдилар.

Кичкинтоя; гўдак. Кичкинтоялар кийими. Кичкинтоялар учун мультфильмларни килиши, магнитофон ленталарига тасвирлар, шеърлар ва қўшиқларни диафильмларни кўриши айниқса кичкинтояларга. Газетадан. Дала шийпони шинам кичкинтояларга олиб келиб.. кичкинтояларнинг яйраб-кучиб кичкинтоялар учун барча шарт-шароит яратиб берди. Газетадан.

РАЙМОҚ Кичик бўлмоқ, кичик кичикларча жиҳатидан қисқармоқ; кичик. *Шар кичрайди.* ■ [Мингбошига вақт шосупада талтайиб ўтириб гавдаси мана энди кичрайди, кичкинтоя новча бўйи пасайди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Лайлак хира осмон қағри-кириб, узоқлашиб, кичрайиб бо-Яшин, Ҳамза.*

1 унд. с. Товуқ ва бошқа қушларни қўриқиб ифодалайди.

2 **АН 1** Отнинг икки олдинги оёғига қўриқиб олишга имкон бермаслик учун) қўриқиб олиш, занжир.

Қўриқиб олиш, бўйинга солиб, қулфлаб, қўриқиб қўйиладиган, темир ҳалқалардан тўзилган махсус мослама. *Наби Фарғонадан оёғига боғланган оддий кишанни бўғовли кишанлардан бирини олиб, қўриқиб олиш ва бўйинга урди. С. Айний, Қулфлаб қўриқиб олиш калитни берди. Бояги эркак маҳсулот қўлларидоги кишанларни очди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

3 **АН 1** Умуман, эркин ҳаракатга йўл қўриқиб олиш нарса, тўсиқ, гов. *Аммо Соҳабдан Бозоровлар унга кишан бўлмади! И. Раҳим, Чин муҳаббат. У*

вақтда от, сигир.. тушунмаслик оёғимга кишан бўлган экан. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Зебу зийнат, ўйин-қулгига ўрганган хотин учун бола оёқнинг кишани бўлиб туюларди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

КИШАН(ГА) СОЛМОҚ (ЭКИ УРМОҚ) Кишанли ҳолатга солмоқ, кишанбанд қилмоқ; кишанламоқ. *Зулмага қарши сўзлагани учун, деҳқонларга ер талаб қилгани учун уни кишанга солишди. Ойбек, Нур қидириб. Бир неча солдат келиб, маҳбусларни ушлади. Ясовул ҳаммасининг қўлига кишан урди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

КИШАНБАНД Кишан урилган, кишанланган (қ. **кишан 2**). *Уч маҳбус, бошига бало осмони ағдарилгандек, кишанбанд қўлларини қоринлари устида жусфтлаб, гангиб турар эди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

КИШАНЛАМОҚ 1 Кишан урмоқ, кишан солмоқ (қ. **кишан 1, 2**). *Отни кишанламоқ.* ■ *Буни кўрган Содиқжон ёнидаги аёлларга шивирлади: -Ақлдан озибди, олиб кетинглар, айтинг, кишанлаб қўйишин.. К. Яшин, Ҳамза.*

2 *кўчма.* Эркин юриш-туришдан, ҳаракатдан маҳрум қилиб қўймоқ. *..шайтонга дарс бераман, деган мулла Саъдуллани мот қилиб, ўзини ҳар томон ташлаётган хотин-бознинг оёқ-қўлини кишанлаб, бир умр бирга яшашга мажбур қилиш ниятида фарзандларини бештага етказди. «Муштум». Вақтни кишанлашга ҳамон мен ожиз. Зулфия.*

КИШАНЛИ айн. кишанбанд. Кишанли оёқларини бир тарафга осилтириб олган темирчи Ражаб полвоннинг белидан қучоқлади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

КИШВАР [ф. *кешор* — мамлакат, ўлка] эск. кт. Вилоят, ўлка, мамлакат. *Етишди бу гўзал кишварда Бобир, Бўлиб сўз устаси, санъатли шоир. Ҳабибий. Тангри бизга шундай катта кишварни иноят қилгани учун, биз Самарқанддай оламшумул доруссалтанага муяссар бўлганимиз учун шукроналар айтмоғимиз керак. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

КИШИ 1 Фикрлаш, сўзлаш ҳамда ижтимоий меҳнат жараёнида қуроқ ясаш ва ундан фойдаланиш қобилиятига эга бўлган жонли мавжудот, зот; одам, инсон. *Тил кишиларнинг ўзаро алоқа қуролидир.* ■ *Кишининг руҳий ҳолати ва иш қобилияти муайян ритмга бўйсунганини одамлар аллақачон пайқашган. Газетадан. Унинг юқори қис-*

мидаги тугмачани боссангиз, тешикдан махсус узунликдаги электромагнит тўлқинлар чиқиб, киши миясининг ухлатувчи марказига таъсир кўрсатади. О. Мўминов, Хиебондаги уч учрашув. Зайтун дарахтининг турган-битгани киши организми учун фойдали.

Газетадан.

2 *Мисмондаги мансаб эгаси, шахс, одам.* Обрўли киши. Хушоматбўли киши. Оиламида мингга киши билмас айвонни кўрсатган Яшн. Ҳамса.

турт киши бор. Ҳар қандай киши. Олижаноб киши. Кишилар тўдаси. Беш кишидан иборат комиссия. ■ Новча киши шофёр узатган папкани қўлтиғига қистирди-ю, катта-катта одим ташлаб, тезда шерикларига етиб олди. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат. Эй, бу ота Шариф тарронинг жанозасида Отамурод қорининг ёнида қуръонни шариллатиб ўқиб ўтирган киши-ку! С. Сиёев, Ёруғлик. Киши яхши кўрган одами-ни, минг ўраб ташланмасин, битта қилигидан билади. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Умуман, балоғат ёшидан ўтган шахс; катта ёшли одам. Аёл киши. Эркак киши. ■ Ёшинг йигирма бешга қараб боряпти, — деди онаси ҳамон ўша титраган товушда, — хотин киши ўттизга кирса утин бўлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. У камгап, бировга аралашмайдиган киши эди. С. Аҳмад, Юлдуз. Кабинетдан гражданича кийимдаги новча киши, орқа эшикдан эса учта милиционер тушиб келди. А. Обиджон, Аканг қарагай Гулмат.

4 Ўзга, бегона шахс, биров. Киши юртида хон бўлгунча, ўз юртида гадо бўл. ■ Жиян, ақлинг бўлса, кишининг бир тийинига хиёнат қилма. Ойбек, Танланган асарлар.

5 *с. т. эск.* Шариятта биноян, балоғатга етган хотин-қизлар юзини, ўзини кўрсатмаслиги керак бўлган бегона эркак. Кўрган эшигидан аёл овози эшитилди: -Нима керак? -Мунда кел! — чол қўли билан имлади. -Киши бор-ку.. -Қариндош, Хушрўйнинг ўғли, — деб тушунтирди чол. Ойбек, Танланган асарлар.

Кишидан қочмоқ Бегона эркакка ўзини кўрсатмаслик (хотин-қизларга нисбатан қўлланади).

6 Таъкид ифодалайди. Афсуски, кундалиқ турмушимизда баъзан бунинг аксини кўриб, ўксинасан киши. «Муштум». Ёмғирда ювилган тротуарларда юрсанг, шунчалик енгил тортасанки, имтиҳонларни ҳам.. сти-

пендия ташвишини ҳам унутиб юбасан киши. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Киши билмас Яширин ҳолда, ҳеч га билдирмай; зимдан. Жуда ҳаялдан тишди-ку. Киши билмас бориб келмасми, ука? [деди Мансур]. З. Саид, Н. Саид, Тарих тилга кирди. Ҳар бир ҳа-

КИШИЛАШИБ Санок сонлар билан кўлланиб, иш-ҳаракатнинг шу сон билан миқдордаги киши томонидан бирга да бажарилишини, «..киши бирга» деган маънони билдиради. Беш киши ёрдам бермоқ. ■ Жувон Оқиланинг келиб, унга кўмаклашди. Лекин Ҳикмат икки қулоғидан қон отила бошлаши врач қўлидаги томизгични қўйди-да, у шиллашиб Ҳикматнинг бошини аранг ёса қўйишди. Ю. Шомансур, Қора марвар.

КИШИЛИК 1 Инсоният; инсон (одамга) оид. Кишилик тарихи. Кўн жамияти. ■ Меҳнат кишиликка аз ёўлдош. «Гулдаста». Кишилар эркин яшаш гина, билим олишдангина маҳрум этилмай, ҳатто шундай бир оддий кишилик зилатидан — севмоқ, севилмоқдан ҳам рум этилган экан. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Меҳмондорчилик, турли йигинлик га кийиладиган кийим; кўча кийимлигини топмаган кишиликни тўздирар қол. ■ Хадича хола сандиқдан амирке вуш-махсисини, кишилик учун деб олиб қасурп қўйлагини.. дока рўмолини олди. Т. мов, Совға. -Ойи, эртага бозорга т кишиликка битта шимму бир пимжажак] олсам дейман, — деди Аҳмадж Мухтор, Давр менинг тақдиримда.

3 Санок сон ёки миқдор билдириш сўзлар билан қўлланганда: 1) кишиларга, кишидан ташкил топган. Беш киши комиссия. ■ Шайбонийхон.. шаҳарда ёки кишилик қўшин қолдириб, ўзи асосий қарлари билан шаҳардан нарида Хўжасдор деган жойни қароргоҳ қилган эди Қодиров, Юлдузли тунлар; 2) киши одамга мўлжалланган. Уч кишилик хо кишилик палов. Корхонанинг минг кишидангиллама клуби қуриб битказилди.

Кишилик олмошни тили. Шахс билан чи олмошлар (мен, сен, у, биз, сиз ки

КИСИЗ кам қўлл. 1 Ҳеч ким бўлма-
май яшамайдиган, кимсасиз. *Киши-
Кийисиз орол.*

қаровчи одами йўқ; қаровчисиз, ким-
сасиз.

КИСИЗЛИК Қаровчи одами (ки-
шисизлик). *— Кишисизлик қуриб кетсин,
импир жавабда. С. Айний, Қуллар.*

КИШИ унд. с. Паррандаларни (асо-
қни) ҳайдашни билдиради.

КИШИЛАМОҚ «Киш-киш» де-
ди «киш» деб ҳайдамоқ.

КИШИ Меваси майдароқ бўладиган
узум ва шу узумнинг майизи. *Биз-
нинг емиши катта боғнинг кишиши.*

*— Қар». ■ Ишқомларда ҳусайни.. дили-
кишиши, шивирғониларнинг боши ерга
— энгашиган. С. Абдулла, Бир шинги-*

*— ни ёради. Патнусдаги кишишидан бир
— уни тозаламасданоқ оғзига солди,
— босиз қолган гапни улаштирди. М.
— Фарғона т. о.*

КИШИ Кишинов товуши чиқар-
ди (қиди). *Елиб-йўрғалаб кетаётган
— таятан тумшугини балан қўта-*

*— қи кишиди. С. Анорбоев, Оқсой.
— ни сезган арғумоқлар аччиқ киши-
— га санчиди, оламни ваҳиш қий-*

*— қиличларнинг шарақ-шуруғи тут-
— тов, Кўҳна дунё.*

КИШИ От кишнаганда чиқадиган
товуш. *Кўвноқ кишиновларидир бу
— танларнинг.. Ф. Фулом.*

КИШИ Шахмат ўйинида: бирор дон
га ҳужум ҳақида огоҳлантириш.

*— ном:] Балли! Кишт! [Мунажжим:]
— ди, тақсир! Уйғун ва И. Султон,
— Навоий.*

КИШИ бермоқ Шоҳга ҳужум қилмоқ ва
— ни эълон қилмоқ.

КИШИ айн. киш. Яқинда институт-
— келган зоотехнимиз жўжалар-
— эй онангни эмгурлар, — деб сўкин-
— ум».

КИШИ т. Бирор нарсани қадрламаслик
— га юз берадиган ёмон оқибат,
— га учрамоқ. *Киясига қолмоқ. ■*

*— бибурд, насткашмидинг, Неъмат-
— бўлиб авраган экансан-ку мени,
— сиясига учрагур! — деди Зухраҳон.*

КИШИ т. Чап чўнтак. *Бизни десангиз,
— айтинг. Ҳа-ҳа, қизингизнинг ки-*

*— ясига қоласиз. М. Исмоилий, Фарғона т. о.
Кўзларимиз юмук ўтсак бугун ҳам, Эртага
— киянғиз тутар беғумон. «Ёшлик».*

КЛАВИАТУРА [нем. Klaviatur < лот.
clavis — калит] 1 Клавишли мусиқа асбо-
ларарида маълум тартибда жойлашган кла-
вишлар мажмуи. *Рояль клавиатураси. Баян
клавиатураси.*

2 Турли хил механизмлардаги клавиш-
ларнинг жами. *Ёзув машинкасининг клави-
атураси.*

КЛАВИР [нем. Klavier — пианино < фр.
clavier — калитлар учун ҳалқа] 1 Опера,
оратория каби вокал-симфоник асарлар
матнининг фортепьяно жўрлигида қуйлаш-
га ёки фортепьянонинг ўзида ижро этиш
учун мослаштирилган шакли.

2 Торли клавишли мусиқа асбоблари-
нинг умумий номи.

КЛАВИШ [лот. clavis — калит] 1 Му-
сиқа асбобларида (фортепьяно, аккордеон
ва ш. к. да) уларни ҳаракатга келтириб, овоз
чиқариш учун уриладиган пластмасса туг-
ма ёки тахтача. [Мунис] *Гоҳ ҳаёлчан тебра-
— ниб, пианинонинг клавишларига тикилиб
— қолар ва гоҳо илҳоми зўр келиб, яна ашула-
— сини давом эттирар эди. З. Фатхуллин,
— Сўнмас юлдуз.*

2 Ёзув машинкаси, телефон аппарати
ва ш. к. механизмларда уларни ишлатиш
учун бармоқ билан босиладиган қисми,
тугмаси. [Машинка] *Чиқир-чиқир, шўх-шўх
— куйлаб, Клавиши дик-дик ўйнаб, Оқ қоғозга
— ҳарф қўнар, Ҳарф йиғилиб, жумла бўлар. Қ.
— Муҳаммадий. Муолажани амалга оширувчи
— ҳамшира бор-йўғи бемор бошига ниқоб туг-
— маларини тақиб қўйиш ва асбоб клавишини
— босишинигина билиши кифоя. Газетадан.*

КЛАВИШЛИ Клавиши бор, клавишга
эга. *Клавишли мусиқа асбоби. ■ Матема-
— тиклардан ўн киши космик ракетани лойи-
— ҳалаш билан боғлиқ бўлган вазифанинг ўн хил
— вариантини.. клавишли ҳисоблаш машиналари
— билан 7 ой ҳисоблаб чиқишлари керак эди.
— Газетадан.*

КЛАПАН [нем. Кларре — тўсиқ] 1 тех.
Турли машина ёки механизмларнинг ҳаво,
суюқлик, буғ ёки газ йўлини очиб-ёпиб
турадиган қисми, қопқоқчаси. *Гудок кла-
— пани. ■ Сифимларнинг қопқоқлари зичлаб
— ёпилмаслиги ва ҳаво алмаштиргич клапан-
— ларининг йўқлиги туфайли анчагина ёнилғи*

ҳавога совурилмоқда. Газетадан. *Босим талабдагидан ортиб кетган пайтда, клапан босим системасидаги суюқликни филтрларга оқизиб юборади. «Янги техника».*

2 Пуфлаб чалинадиган мусиқа асбобларининг ён томонларидаги очилиб-ёпилиб, овоз тонини ўзгартирадиган пардаси, тили.

3 *анат.* Ичи бўш, ковак аъзонинг, ички пардаси бурмалардан иборат бўлган ва бирор бир тешикни тўсиб, беркитиб турадиган қисми. *Юрак клапани. Вена клапани.* ■ *Ультратовуш ёрдами билан олинган кардиограмма юрак клапанларининг торайганини аниқлай олади. «Саодат».*

КЛАРНЕТ [*итал.* clarinetto < *лот.* clarus – аниқ, равшан, тиниқ] Сурнайга ўхшаш тиниқ овозли ёғоч мусиқа асбоби.

КЛАРНЕТЧИ Кларнет чалувчи мусиқачи.

КЛАСС [*лот.* classis – даража, синф] **1** қ. синф.

2 Бирор даража ёки разрядга эга бўлган. *Иккинчи класс шофёр. Биринчи класс ҳарбий кема.*

КЛАССИК [*лот.* classicus – биринчи даражага оид, намунавий] **1** Фан, санъат, маданият, адабиётнинг машҳур, илмий ишлари, асарлари миллий ва жаҳон фани ва маданияти учун аҳамиятли бўлган, шу соҳада бошқаларга намуна бўладиган, эътироф этилган арбоби. *Ўзбек адабиёти классиклари.* ■ *Жавонларда рус ва жаҳон классикларининг кўп жилдли асарлари қимматбаҳо муқоваларини кўз-кўз қилиб, ярқираб турарди. О. Ёкубов, Диёнат.*

2 Классик филология мутахассиси.

3 Классицизм вакили, издоши, тарафдори (қ. классицизм **1**).

КЛАССИК 1 Классиклар томонидан яратилган, халқларнинг ифтихорига айланган, намуна бўладиган; мумтоз. *Классик асар. Классик фалсафа.* ■ *Ушбу нашрга Лутфийнинг ўзбек классик шеърини тараққиётига залварли ҳисса бўлиб қўшилган ажойиб шеърини меросидан намуналар киритилди. Газетадан.*

2 Қадимги (антик) тиллар ва адабиётларни ўрганишга оид, алоқадор.

3 Классицизмга оид (қ. классицизм **1**). *Классик трагедия.*

КЛАССИКА [*лот.* classicus – намунали] Адабиёт ва санъатга оид мумтоз, оламшумул

аҳамиятга эга бўлган мукамал асарлар. *Классикаси залидаги бир манзара олдида турдик. А. Мухтор, Давр менинг тақдирим.*

КЛАССИФИКАЦИЯ [*лот.* classis – ража, разряд + facere – қилмоқ] қ. тасниф. *Дунё тилларининг генеалогик классификацияси. Ўсимликлар классификацияси.*

Классификация қилмоқ айн. тасниф қилмоқ қ. тасниф. *Евклид сонларни классификация қилаётиб, жуфт ва тоқ сонларни текширди. «Фан ва турмуш».*

КЛАССИЦИЗМ [*нем.* Klassizismus; *лот.* classicus – намунали] 17-аср – 19-аср бошларида Европа адабиёти ва санъатининг антик адабиёт ва санъат намуналарининг шаклларига мурожаат ва тақдид қилиш асосида шаклланган бадиий услуб ва оқим.

КЛЕЁНКА [*р.* клеёнка – смола, етказиб ёпишқоқ нарса] Бир ёки ҳар икки томонидан сув ўтказмайдиган модда билан қопланган махсус мато. *Тўшак ва ўрин-бошини клеёнка қилувчи касаллар ва ёш болалар тағамини клеёнка солиниши лозим. Н. Исмоилов. Касалларни парвариш қилиш. Нарироқознинг стол устида шундоққина қозондан қўйилганича, ёғлари клеёнкага тушиб қолган чўмич, чўмич атрофида эса пўчоқлари билан нон увоқлари.. Д. Нурмагомедов, Осмон устун.*

КЛЕММА [*нем.* Klemme] Асбоб, аппарат ва электр машиналарда сим, шнур ва биларни уловчи ёки маҳкамловчи қисқич мослама. *Бу симлар учта-тўртта кетма-кет бирлаштирилган аккумулятор батареясининг клеммаларига ёки бошқа бирор дамий электр токи манбаига уланиши керак. «Кимё» (дарслик).*

КЛЕРИКАЛ Клерикализмга оид, клерикализм билан боғлиқ. *Клерикал доиралар.*

КЛЕРИКАЛИЗМ [*лот.* clericalis – черковга оид, черковда бўладиган] Ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида дин ва черков таъсирини кенгайтиришга, кучайтиришга уринувчи сиёсий оқим.

КЛЕТЧАТКА [*р.* клетка – катакча; қоплама] Ўсимлик ҳужайралари пардасининг асосий таркибий қисми; целлюлоза (санъатда хомашё сифатида ишлатилади). *Беҳининг баъзи навларида («чиллаки беҳи») кислота камроқ бўлгани учун шириндир ва унинг таркибида оқсил билан клетчатка бор. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.*

КЛЁШ [фр. cloche – қўнғироқ] Юбка ёки шим почасининг паст томонига ёлиб борувчи алоҳида бичими. [Гавҳар] *кофта ва клёш этакли қора юбка кийиб тизма қилиб ўрилган узун сочи бош орта лента билан бўғиб қўйилган.* П. Қодирова. 4-илдиз.

КЛИЕНТ [лот. cliens, clientis – ҳомий-стидаги киши] **1** Ўз ишини олиб борадиган адвокат, нотариус ва ш. к. га топилган шахс. *Коридорда турган клиентлар мусталъадан дурустроқ адвокатни кўриб.* Газетадан.

2 Доимий харидор ёки буюртма берувчи. *Клиентга прейскурантдан ошиқ бўлиб.* 33 тийин қайтариб олиб берилди. Газетадан.

КЛИЗМА [юн. klyzma – ювиш, ювиб тош] **1** Ични тозалаш ёки касалликни аниқлашда махсус асбоб билан тўғри қилинган тешик орқали турли хил суюқликлардан иборат муолажа тури. *Врач-клизманни ювишди. Болада ўзгариш сезилганда клизма қилинган,* – буюрди Мария. Газетадан. *Овқатли (озик) клизмадан суюқ нарсалар ишлатилади.* Н. Исмоилов. Касалларни парвариш қилиш.

2 Ишни бажариш учун қўлланадиган асбоб.

МАКС [юн. klimax – зина, нарвон] **1** Ўт ёшидан катта ёшга ўтиш даврида юзига келадиган фаолиятнинг сўниши; аёлларда жарайнинг бузилиши ва келажакдаги тарзида намоён бўлади. *Дўла-нада доривор моддалар аёлларда фаолиятининг бузилишида тинчлантирувчи моддалар ишлатилади.* «Фан ва турмуш».

МАТ [юн. klima, klimatos – эгилиш; климат] **1** **ИКЛИМ.**

МАТОЛОГ Климатология мутахассиси. *Матнинг сабабларини аниқлаш учун янги климатолог олимлари – суд климатологларини тайинлашди.* «Фан ва турмуш».

МАТОЛОГИЯ [климат + logos – сўз] **ИКЛИМШУНОСЛИК.**

МАТОТЕРАПИЯ [климат + терапия] **1** Икклим омилидан даволаш-профилактика ва соғломлаштириш мақсадлашган климат билан даволаш.

КЛИНИК **1** Клиникага оид, клиника билан боғлиқ. *Клиник шароит. Клиник даволаш.* **2** *Кичик автобуслардаги кўчма ла-*

бораторияда эса сув ва тупроқ таркибини текшириш, клиник тадқиқотлар олиб бориш мумкин. Газетадан.

2 Врач ёрдами (аралашуви) талаб этиладиган, шу йўл билан ҳал этилиши мумкин бўлган. *Касал(лик)нинг клиник шакллари.*

КЛИНИКА **1** [юн. klinike – ётган касални парваришlash, даволаш] Беморларни ётқизиб (стационар) даволаш билан бирга, тиббий таълим ва илмий-текшириш ишлари олиб бориладиган махсус шифохона. *Хирургия клиникаси.* **2** *Одатда, юқори медицина мактаби ўқувчиларининг ўқийдиган ва тажриба оладиган жойлари клиника деб аталади.* Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш. *Томоғининг яллиғланиши баттамом қайтганини кўриб, профессор унга томоқ безини олдириш учун ўз клиникасига йўлланма берди.* Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

КЛИНКЕР [нем. Klinker – йўлга ётқизиладиган тош] Махсус лойдан юқори ҳароратда куйдириб, гишт шаклида тайёрланган ўта мустақкам сунъий тош (йўд-кўчаларга, шунингдек, саноат бинолари ери юзасига ётқизиш учун ишлатилади). *Кейин у [цемент] печга юборилиб, 1450 даражали ҳароратда куйдирилгандан сўнг, клинкер ҳосил бўлади.* «Фан ва турмуш».

КЛИП [ингл. clip – узиб, юлиб олмоқ; кесиб қўймоқ] **1** Эстрада ва б. хил кўшиқларни узук-узук бадий лавҳалар, декорация, пейзаж манзаралари билан қўшган ҳолда тасвирга тушириш ва шу тасвирнинг ўзи; қисқа видеотасвир.

2 Қисқача реклама фильми.

КЛИРИНГ [ингл. clearing – ҳисоб-китоб қилиш] Мамлакатлар, компаниялар, корхоналар ўртасидаги ўзаро талаб ва мажбуриятлар асосида нақд пулсиз ҳисоб-китоб тизими.

КЛИШЕ [фр. cliché < clichet – босиб из қолдирмоқ] **ПОЛИГР.** Қоғозга босиб учун металл, ёғоч ёки тошга туширилган бўртма ҳарф, сурат, расм, план ва ш. к. *Рух клише.*

КЛОН [ингл. clone < юн. klon – шох, новда; авлод, насл] **БИОЛ.** Бир ҳужайра ёки бир организмнинг жинссиз қўпайиш йўли билан вужудга келган ҳамда бир хил генлар тўпламига эга бўлган барча авлод (насл)лари йиғиндиси, мажмуи.

КЛОНЛАШ(ТИРИШ) [ингл. cloning – жинссиз қўпайиш < юн. klon – шох, нов-

да; авлод, насл] биол. Ўз аждоди (ота-оналари)нинг биологик (генетик) нусхаси ҳисобланадиган авлод (насл)ни жинсий бўлмаган, оддий ҳужайрадан сунъий равишда қайта тиклаш, яратиш.

КЛУБ [ингл. club – бир жойда йиғилмоқ] **1** Кишиларнинг сиёсий онгини, маданиятини ва умумий савиясини ошириш, уларнинг дам олишини ташкил этиш билан шуғулланувчи маданий-маърифий, сиёсий ёки бошқа характердаги ижтимоий ташкилот, муассаса. *..ёш туристлар учун клуб ташкилотчилари ғоят қизиқарли ва мазмунли программа тайёрлашди.* Газетадан.

2 Шу муассаса жойлашган бино. *Завод клуби. Тўқимачилар клуби.* ■ *Ўшандаям овлоқдаги темирйўлчилар маданият саройининг клубида томоша кўришди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингта кулоқ сол.

КЛЮЧ [р. ключ – беркитиш асбоби, калит < юн. klejo – беркитаман] **1** қ. **калит 1, 2.** *Гайка ключ билан маҳкамланди.* ■ *«Победа» тўхтади. Сайфи ключни олди. Ғаш билан айлантурди. Мотор уҳ тортиб, дуд берди.* Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

КНОПКА [голл. knoop – тугун, тугма] **1** Қоғоз, мато ва ш. к. ни қаттиқ нарсага қадаб қўйиш учун ишлатиладиган кенг қалпоқчали, босма михча. *Қўзибой газетанинг тўрт бурчагини кнопка билан столга маҳкамлади.* А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

2 Турли механизмларда (мас., электр қўнғироқда) токни улаш учун бармоқ билан босиладиган тугмача. *Ҳолмат электр қўнғироқ кнопкасини босиши билан, хона ичкарисидан ёқимли овоз эшитилди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КНЯЗЛИК тар. **1** Князь қўл остидаги ўлка. *19-аср бошида Германияда 300 га яқин майда феодал князликлар бўлган.* И. М. Мўминов, Танланган асарлар.

2 Князнинг амали, унвони.

КНЯЗЬ [р. < қад. нем. kuning – қабила, уруғ оқсоқоли] тар. **1** Феодал-князлик давридаги Русда аскар бошлиғи ва вилоят ҳокими.

2 Чор Россиясида: мерос тариқасида ёки чор ҳукумати олдидаги хизматлари учун берилган фахрий унвон ҳамда шу унвонга эга бўлган шахс. *Олмос эътимодли князь Аҳмаднагар саройига топширилди.* С. Каро-

матов, Олтин қум. *Князнинг уч э качкаси бор эди, шулардан бирини керак эмасмикин, деб идорасига б кори ўзимизнинг бувайдалик чиқи Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

КОАЛИЦИОН 1 Коалиция: лиция аъзолари ўртасида тузилган шартнома.

2 Коалицияга асосланган ҳукумат.

КОАЛИЦИЯ [лот. coalitio coalitus – бирлашган] Умумий эришиш учун ташкил этилган бирлашма, иттифоқ; коалицион сайлов янги сиёсий системанинг принциплари – кўп партияликция принциплари амал қила бодалолат беряпти. Газетадан.

КОБАЛЬТ [нем. Kobalt < Кю остидаги конларни, хазинани қ митти жин] **1** Менделеев давринининг VIII гуруҳига мансуб кимент, қизғиш товланадиган куюқ, қаттиқ металл.

2 Шу металл бирикмаларида тўқ-кўк бўёқ.

КОБИЛИ: **кобили шўрва** Гў ва турли резаворлар солиб, жуд қилиб тайёрланган қовурма шўрвлар жуда усталик билан пишири. кабобни иштаҳа билан еб, устид садан кобили шўрвани ичиб, оғир шар эди. Ойбек, Танланган асар дардига на саримсоқ пиез ва на ко даво бўларди. С. Аҳмад, Ҳукм.

КОБРА [порт. cobra] Иссиқ яшовчи, бўйни чипор, жуда зарик илон; кўзойнакли илон. *Ўрти раси барча миқёсдаги «Қизил кит этилган. «Фан ва турмуш». Май рангбоз – кобра билан мангустни кўрсатмоқда. «Фан ва турмуш».*

КОВАК [ф. كواک – бўш жо тешик; ин, уя] қ. **кавак.** Ёнғоқ девакларига асаларилар уя қуради. лахонов. Орийат. *Тепалик ўйилиш катта ковак ҳосил бўлган.* Газетадан.

КОВАТОК Ток баргига қийм (ёки фақат қийма) ўраб пиши таом; токбарг дўлма. *Дастурхонга да коваток шодани аста олиб, на лаштириб, лаганга соласиз, юзига*

моқ. Ковлаштириб билмоқ. ■ [Терговчи] Қодировнинг аризасига қаттиқ ётишиб олиб, ҳадеб мени ковлаштира берди. М. Қориев, Ойдин кечалар.

3 Ғараз, ёмон ният билан текшириб суриштирмоқ, кимсанинг обрўсини тўқишга уринмоқ.

КОВУЛ айн. кавар. Чол бу гал оппоқ гуллаб ётган ковул устига чалқанча йиқилди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

КОВУШ қ. кавуш. У ковушини маҳсисининг учига илиб, ҳовлига тушар экан, хотинига қайта таъкидлади. Х. Ғулом, Машъал.

КОВШ [ф. караш — кавлаш, қазиш, чуқурлаш; қидирув, тергов; изланиш] Экскаватор кранининг бошига (учига) ўрнатилиб, ерни ковлаш, тупроқ олиш ва ш. к. учун хизмат қиладиган, ўткир темир тишлар ўрнатилган ичи чуқур мослама. Ковшларга ҳам ўткир бурчакли тиш қўйиб, олтинчи даражали ерда ҳам ишлайдиган қилинди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. Кичик метrajли бетон қорувчи машиналарнинг барабанлари тўнқариладиган қилиб ясалган бўлиб, унга материаллар ковш билан солинади. А. Асқаров, Бетончилар учун эслатма.

КОВШЛИ Ковши бор, ковш ўрнатилган. Цемент одатда бетон қориш бўлимига ковшили элеватор ёрдамида узатилади. Газеталан.

КОД [фр. code < лот. codex — қонунлар мажмуи] Алоқа (телеграф, телефон, радио ва ш. к.), автоматик бошқариш тизимларида, ЭҲМ (электрон-ҳисоблаш машиналари)да исталган ахборотни узатиш, қайта ишлаш ва сақлаш учун қўлланадиган, маълум тартибдаги шартли белги, рамз (символ)лар ёки сигналлар тизими. Телеграф коди.

КОДЕКС [лот. codex — китоб; қонунлар, қарорлар тўплами] Ижтимоий муносабатларнинг бирор ўхшаш соҳасига (мас., ҳуқуққа) оид тартибга солинган қонунлар тўплами. Жиноят кодекси. Фуқаролар кодекси. Меҳнат тўғрисидаги қонунлар кодекси.

КОДИФИКАЦИЯ [лот. codificatio — кодекс тузиш < codex — қонунлар мажмуи + facere — қилмоқ, бажармоқ] Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар мазмунини қайта ишлаш йўли билан уларни бир бутунликка келтириш жараёни.

КОДЛАШ(ТИРИШ) Ахборотли фойдаланиладиган кодга мос шартли белгилар, тасвирлар ва б. мажмуига айланган ахборотларни кодлар шаклида ифодалаш боротни бир хил белгили тизимдан бошқа даги тизимга ўтказиш жараёнига ҳам лаш дейилади. «Политехника лугати».

КОЖ [ф. كج — эгри, қинғир] Қай ўжар. Кўп насиҳат тинглаб Эркин, қил ҳеч тарки ишқ, Ёр масалким, иш к мас, соҳиби гар бўлса кож. Э. Воҳидов ҳаббат.

КОЖУХ [р. кожух — қўй терис қилинган пўстин] тех. Машина, механик асбоб ва ш. к. нинг устки (ташқи) ҳақопламаси (капот, покришка, филоф ва Эргашев пулемётидан шунчалик куч очдики, ҳатто пулемёт кожухидаги с. мовардагидек варақлаб қайнар эди. Н. Қоров, Қаҳрамоннинг туғилиши.

КОЗЁЛ [р. козёл — тақа, эчки] Гимнастика машқлари учун мўлжалла калта тўрт оёқли, усти чарм билан қонган мослама.

КОЗИР [р. козырь — ўйин картаси баланд тик ёқа] 1 айн. кузир 1.

2 с. т. айн. кузир 2. «Биз мана и «туз» козирларданмиз. Р. Раҳмонов, Д.

КОЗИРЁК [р. козырёк — эшик те даги соябон] Шапка, кепка, фуражка бош кийимининг пешонада олдинга турадиган қаттиқ ярим доира қисми ябони. Козирёги бир қарич келадиган шапкасини бошидан олиб, қозиққа ил Тўхтабоев, Фельетондан сўнг.

КОИНОТ [а. كائنات — барча мавжу салар] Моддий оламнинг кузатиш м бўлган, бизни ўраб турган барча қ бутун борлик, еру осмон, олам. Улуғ инот ва юлдузлар оламини ўрганишда га, фанга асосланган янги мунажжил асос солди. Н. Сафаров, Оловли изла

КОЙИМОҚ 1 Танбеҳловчи гап, сў моқ, танбеҳ бермоқ, уришиб қўймоқ бўлгандан кейин вақти келса — ко. вақти келса эркалайди. Т. Обидов, Н жон қизиқ. — Нормурод ака, — деди у, ишни буздинг, деб мени койиндингиз, мол, билмасдан, тажрибасизликдан бўлсам. С. Айний, Қуллар.

2 айн. койинмоқ. Мулла Норқўзи бу нинг оддий ҳақиқатни англамасли

бор, Майиз емаган хотин. *Имчалигидан [Умурзоқ ака-койиб гапириши Қудратни...]* Ҳ. Назир, Сўнмас чақ-

Бирор нарса тайёрлаш учун бўлмоқ. *Йўлчи қишлоқдан бори кампирга узатди: -Аям бурт... -Садагаси кетай, — қилагиси ҳам келмай, қўл учи келди, — койиб нима қилар ёқ. Танланган асарлар.*

ОҚ Бирор нарсадан шикоят бўлмоқ, хафа бўлмоқ. -Эҳ, *қисин-да, — элликбоши Ҳасан... — Бошида бахт куши билан ёзорида нима қиларкан-а? Эрк куши. Салмоқдор оғир доҳларин эгди, Қариликдан бач боққа кирди. Қ. Муҳам-*

ОҚ Уриниб (уринтириб) *...да хола ичкаридаги ишлари... қизи устига келди: -Тур... койитаверма. Д. Нурий, ...ийтиб чарчатдинг минган... м ва Гуландом».*

Оқтмоқ қ. жон 2.

Оқойимоқ фл. ҳар. н. *Шериғи... дитираб... домланинг этак... нса ҳам, мутаассиб мудар... тамади. М. Муҳаммаджон... нишлари.*

Оқиб айтилган гап, сўзлар *...тига кириб, ҳалигача ойи... койиши эшитмаган эди. Н... нинг бахти. [Усталар] Бит... ларнинг эгаларидан койиш... ллар. М. Муҳаммаджонов, ... лари.*

Оқман, уриниш, койиниш-там-ташвишли ҳолат. *Тух... к ушбу койишига. Отамиз... даитга. «Эрали ва Ше... ам бўлди менинг зиёда, Се... ортди дунёда. «Ойсулув»... олишинг, Кўп бўлди, эна, ... рдхон».*

Оқои — кемадаги ётоқ жой *[қура, каталак]* Бир киши-қай (касалхона, ётоқхона ва... кам койкалар ва тумбочка-

лар билан қуришган столга қаради. П. Қодиров, Уч илдиш. *Торгина хонада яна бир койка бўлиб, унда кимдир жимгина ётар, афтидан, ҳали ҳушига келмаган эди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.*

КОЙКАЛИ Койкаси бор, койкага эга бўлган; ўринли. *Қишлоқнинг энг хушман-зара жойига юзта койкали янги типдаги болалар боғчаси қурмоқчимиз. С. Анорбоев, Оқсой.*

КОЙНЕ [юн. *κοινος* — умумий] *тлш.* Бир неча ўзаро яқин, қариндош лаҳжаларнинг аралашувидан ҳосил бўладиган ва охиروقибат уларнинг барчасини алмаштирадиган, улар ўрнида қўлланадиган тил.

КОКАИН [исп. *cocaína* < *coca* — тропик буга] Тропик ўсимлик (кока) баргидан олинадиган алкалоид, кучли наркотик модда (тиббиётда баданни оғриқ сезмайдитган қилиш учун ишлатилади). *1985 йили врач Пеоло Мантагац кокаин алкалоидини ажратишига муваффақ бўлди. «Фан ва турмуш». Масалан, кокаин бирор ерга суртилса, уша жойнинг ўзгинасини сезгисизлантиради. «Фан ва турмуш».*

КОКЕТКА [фр. *coquette* — танноз, ишвагар, тантик аёл] *махс.* Қўйлак ёки блузканинг кўрак усти ва елкани ёпиб турувчи юқори улама қисми; унга пастки улама қисм қўшиб тикилади.

КОКИЛ [ф. *ككيل* — пешона гажак; бир тутам соч; тож] **1** Соч ўрими. *Майда ўрилган қора, узун кокиллари белига тушади. ■ [Бой ўз-ўзига:] Ана ҳусн, ана малоҳат! Ҳисобсиз кокил, қўнғир сочларига нима дейсан? Тақимини ўпади-я, тақимини! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Мунисахон енгил кийимида, узун ва йўғон-йўғон икки кокилини бошига ўраган, унинг устидан тагдўзи дўппи кўриниб турар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

2 Эски вақтда ёш йигит-баччаларни ўйинга солишда бошига кийдириладиган узун ясама соч. *Худди мана шу меҳмонхонада тонг отгунча қартабозлик бўлар, ёш-ёш йигитларга кокил солиб ўйнатишарди. С. Аҳмад, Ҳукм.*

3 *этно.* Назр қилиб, ёш болалар бошида қўйиладиган (маълум вақтгача қолдириладиган) бир ўрим соч. *Учинчи синфга ўтганидаям, Тоштемурнинг икки қарич келади-ган кокили бор эди. С. Сиёев, Ёруғлик. Қўқонда Ҳакимча табиб номи билан танилган Ибн Ямин ўғлининг кокилини қирқтириш учун..*

арава кира қилиб, Шоҳимардонга олиб келди ахир. К. Яшин, Ҳамза.

4 Баъзи нарсалар учига (бошига) осиб, қадаб қўйиладиган соч, попук ва ш. к. га ўхшаш нарса. *Наврўзда қизалоқлар толбаргдан кокил, бинафшадан исирга, қоқилардан зулф қилиб, чамбар тақадилар.* Газетадан. У эгнига зарбоф тўн кийган.. бошига кокил осилган дубулга қўндириб олган эди. О. Ёкубов, Кўҳна дунё. *Кўк сатин белбоғига бойланган оқ суяк сопли пичоқ ва кокилларига мунчоқ тақилган қиндони отнинг йўрғасида тебраниб боради.* Ҳ. Шамс, Душман.

5 кўча Баъзи нарсаларнинг шунга (кокилга) нисбатини (қийсан ифодасини) билдиради. Улар кокиллари сув ўниб турган мажнунтоллар тағидаги ариқда юз-қўл ювишаркан, Қулаҳматни аскияга олишарди. «Гулдаста». *Тоғларнинг ортига қўйиб аста бош, Кокилин оҳиста йиғиб олди ой. Нурбек, Умид ўғли. Заъфар қирда саман отнинг кокилини ой ўпар.* Ҳ. Даврон, Болаликнинг овози. *Индигина кўтарилаётган қуёш заррин кокилларини ёзиб жилва қилмоқда.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

6 маҳс. Заргарликда: кулоқ, соч, бўйин ва қўлтиққа тақиладиган безаклар (исирга, қўлтиқтумор ва ш. к.)нинг осилиб турган қисмлари; шокила.

КОКИЛДОР Бошида кокили бор. *Ҳасан қайғичи кокилдор боланинг қўлидан қозиқ-дунгини олиб, бошига салла қилиб ўради.* С. Сидёев, Аваз.

КОКИЛЬ [фр. coquille – чиганок, пўст, қобик; ковак] маҳс. Металл буюмлар қўймаларини тайёрлашда кўп марта фойдаланиладиган металл қолип.

КОКОС [исп. cocos; бирл. – сосо] Тана-си ҳалқа-ҳалқа, барги патсимон бўладиган, баланд бўйли доим яшил пальма дарахти ҳамда унинг жуда катта ёнғоққа ўхшаш меваси. *Кокос мойи. Кокос ёнғоғи.* ■ *Кокос пальмасининг бўйи кўпинча 20–30 метр бўлади, баъзилари эса 50 метр бўлади.* Ҳ. Ҳасанов, Экватордан ўтганда.

КОКС [нем. Koks < ингл. coke] Тошкўмир, торф, нефть қолдиқлари ва ш. к. ни ҳавосиз қиздиришдан ҳосил бўладиган углеродли қаттиқ қолдиқ (қора металлургияда ёқилғи сифатида ишлатилади).

КОКСЛАМОҚ Тошкўмир, торф ва ш. к. ёқилғиларни махсус печларда ҳавосиз

қиздириш йўли билан коксга айлантириш. *Бўёқ олиш учун нефть чиқинди ва тошкўмирни кокслашдан олинган сулотлар асосий хомашё ҳисобланади.* «Фан ва турмуш».

КОКТЕЙЛЬ [ингл. cocktail – хўроз думи] 1 Спиртли ичимликларнинг (кўчак, ром ва б.) баъзан қанд, мева ва турмуш зираворлар қўшиб тайёрланадиган, сунтилган аралашмаси. *–Қани юринг, бир тум коктейль ичамиз, – деди у.. дастурхонга ясалган узун фойега бошлар экан.* И. Ҳим, Тинимсиз шаҳар.

2 Мева шарбати, сут ва ш. к. ларга қўшиб тайёрланган алкоғолсиз ичимлик.

КОЛБА [нем. Kolben] Кимёвий тажриба баларда ишлатиладиган бўғзи узун ва тўрт бурчакли шар ёки конус шаклидаги шиша идиш. *[Азиз ака] колбадаги эритмани синчиклаб татиди-ю, нималарнидир ёзиб қўйди.* «Саодат».

КОЛБАСА [р. колбаса < т. kulbas – товада қовурилган, тоблаб пиширилган, гўшт] Ичакка ёки сунъий қобикқа (кокилга) қийма, гўшт тиқиб тайёрланган қат маҳсулоти. *Дудаанган колбаса. Колбасани цехи.* ■ *Вакил учинчи қадахни ҳам битиб, колбасани газак қилгач, суҳбатни тугатди.* Газетадан.

КОЛЕНКОР [фр. saiepcar – шарқонга газлама номи] Крахмаллаб ёки елимлаб қотирилган оқ ёки рангли пишиқ сурп (кокил) сан муқовалар учун ишлатилади. *Коленкор муқовали кичкина дафтарчанинг майбонида каттаклари гуж-гуж рақамларга қўйилган.* Газетадан.

КОЛИБРИ [исп. colibri] Узун қаанга патлари ранг-баранг энг кичик қушларнинг бири (асосан Марказий ва Жанубий Америкада тарқалган).

КОЛИТ [юн. kolon – йўгон ичак] Йўгон ичакнинг юқумли касаллик. *Колит* ри овқатланиш ва б. сабаблар натижада ўткир ёки сурункали яллиғланиши.

КОЛЛАЖ [фр. collage – елимлаб ёпиштириш] Тасвирий санъатда: бирон-бир материалга ундан ранги, кўриниш саноати билан фарқланувчи материалларни ёпиштириб, муайян асар яратиш усули ва усулда яратилган асарнинг ўзи.

КОЛЛЕГИАЛ [лот. collegialis – биргаликдаги] Коллегияга тааллуфли

Тошчилик асосида эмас, бир қанча билан биргалашиб, кенгашиб ириладиغان. *Баъзи ташкилотлар-дегизил раҳбарлик принципларини бундай масбулиятдан бўйин товлаш.. бермоқда.* Газетадан.

КОЛЛЕГИАЛЛИК Бошқарувнинг раҳбарлиги билан ташкил топилган шахслар гуруҳи (коллегия) билан амалга ошириладиган усули; тарзда иш тутиш. *Хўжалик ишлари билан боғлиқ қилишда коллегиялик принципларни қилиш керак. ■ Ўқув юртини ташқирини унинг ўз-ўзини бошқаруви, хўжалик ва ташаббускорлик берилиши, ширкат ва ошкораликнинг ривожланиши билан боғлиқ бўлган ҳолда олиб бориладиган.*

КОЛЛЕГИЯ [лот. collegium – ширкат, collega – хизматдош ўртоқ] 1. Ширкатлик қилувчи, маслаҳат (кенгаши)чи, бошқарувчи органни ташкил қилган шахслар гуруҳи. *Вазирлик*

2. Ўқув юртининг асосий касб аҳлларининг ихтиёрий гуруҳи. *Адвокатлар коллегияси.*

3. 18-асрда Россиядаги марказий ҳокимият муассасаларининг номи. *Ташқи коллегияси.*

КОЛЛЕЖ [ингл., фр. college – ўртоқ, коллега] 1. Ўқув юрти] 1 Буюк Британия, Франция, Бельгия, Швейцария ва б. давлатларда: ўрта ва тўлиқсиз ўрта мактаб. 2. Ўқув юрти.

3. Ўзбекистонда: ўрта махсус касб-хунар мактаби.

КОЛЛЕЖИ 1. **Касб-хунар коллежи** Давлат таълим ташкилоти асосида ўқувчиларга ўрта махсус касб-хунар таълимини берувчи, ўқувчиларнинг касб-хунарга мойиллигини, билим ва кўникмаларини чуқур ривожлантиришни мақсад қилган касб-хунар бўйича таълим берувчи неча ихтисосни эгаллаш имконияти берувчи ўқув муассасаси.

КОЛЛЕКТИВ I [лот. collectivus – коллективный, терма, умумий] қ. **жамоа**.

КОЛЛЕКТИВ II сфм. қ. **жамоа, жамоа-муассаса**.

КОЛЛЕКТИВИЗМ [фр. collectivisme – коллективизм, тупланиш] Дўстона ҳамкорлик ва биргалашган асосланган ҳаёт, турмуш тар-

зи; шўро даврида: ижтимоий ҳаётнинг меҳнаткашлар шахсий манфаатини кўпчилик манфаатига оғли равишда бўйсундиришга, одатда унга қарама-қарши қўйишга асосланган ҳамкорлик принципи; коллективчилик.

КОЛЛЕКТИВЛАШТИРИШ тар. Шўро даврида: 20-асрнинг 20–30-йилларида майда-майда деҳқон хўжаликларидан оммавий тарзда йирик коллектив хўжаликлар (колхозлар)ни ташкил қилиш. *У [Сафаров] коллективлаштиришда йўл қўйилган хатоларни эътироф қилди, бундан кейин колхозга кириш-кирмаслик ҳар кимнинг ўз ихтиёрида эканини айтди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КОЛЛЕКТОР [лот. collector – тўпловчи] 1. Зах қочирини (дренаж) тармоғининг сув йиғувчи қисмидан келаётган (сизот) сувни тўплаб, суви қочираётган майдондан бошқа томонга оқизиб, чиқазиб юбориш учун хизмат қиладиган дренаж қувури ёки очик канал; сизот сувларни тортадиган катта зовур. *Мавжуд коллектор-зовур тармоқларини лойдан ва бегона ўтлардан тозалаш туриши ҳам катта аҳамиятга эга.* «Фан ва турмуш». *Машинамиз коллектор ёқалаб чўл ичкарасига кириб боради.* «Ўзбекистон қўриқлари».

2. **махс.** Канализация тармоғининг канализация ҳовузларидан оқова сувларни йиғадиган қисми (бетон, темир-бетон ёки керамик блоклардан қилинадиган қувур, ҳовуз кабилар).

3. **махс.** Алоқа кабеллари ҳамда сув, газ ўтказувчи ва б. қувурлар ётқизиладиган ер ости йўлақлари.

4. **тех.** Айрим техник қурилмаларнинг номи, мас., ички ёнув двигателининг чиқариш ва киритиш коллектори.

5. **тех. физ.** Электр токи частотасини механик тарзда ўзгартирувчи мослама; конструктив жиҳатдан электр машина ротори (якори) билан бирлаштирилган бўлади.

6. Бирор нарса намуналарини тўплаш, рўйхатга киритиш, сақлаш ва тарқатиш билан шуғулланувчи муассаса ёки шахс. *Кутубхона коллектори.*

КОЛЛЕКЦИОНЕР [фр. collectionneur < лот. collector – тўпловчи, йиғувчи] айн. **коллекциячи**. *Швейцария пули билан 4 минг франк турадиган бу ничоқни фақат бой*

коллекционергина сотиб олиши мумкин. Газетадан.

КОЛЛЕКЦИЯ [лот. collectio – тўплаш, йиғиш] Бир хил, бир турдаги айрим нарсаларнинг (мас. танга, марка, китоб ва ш. к. ларнинг) тартибга солинган тўплами. *Капалаклар коллекцияси. Қадимги маркалар коллекцияси. Минераллар коллекцияси.* ■ *Нормат ҳозирги рассомларнинг суратларини коллекция қилади, ботинка ипига пули бўлмаса ҳам, сўнги чақасига бориб сурат олади. А. Мухтор, Чинор. ..бу портрет коллекциянинг гули бўлади. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.*

КОЛЛЕКЦИЯЧИ Коллекция тўпловчи.

КОЛЛИЗИЯ [лот. collisio – ўзаро тўқнашиш; шикастланиш] Қарама-қарши кучлар, қарашлар, интилишлар, қизиқишлар тўқнашуви; бадий асарда: тасвирланаётган турли қаҳрамонларнинг характерлари ўртасидаги, ҳаракатлар билан шароит, ҳолат ўртасидаги зиддият, қарама-қаршилик. *Ундаги адашиш, кейин тўғри йўлга тушиб олиш коллизияси, бу борадаги кечинма ва интилишлар драманинг асосини ташкил этади. «ЎТА». Муаллиф ғояни очишда характерларнинг ички курашига, психологик коллизиясига амал қилган. Газетадан.*

КОЛЛОДИЙ [юн. kollodes – ёпишқоқ] Нитроцеллюлозанинг спирт билан эфир аралашмасидаги эритмасидан иборат куюқ ёпишқоқ модда (тиббиёт ва фотографияда ишлатилади).

КОЛЛОИД [юн. kolla – елим + eidos – кўриниш; ўхшаш, -симон] ким. Кристалланмайдиган, сувда эритилганда, лойсимон куюқ эритма ҳосил қиладиган модда (мас., елим, крахмал, оқсил).

КОЛЛОКВИУМ [лот. colloquium – ўзаро суҳбат] 1 Таълим тизимида ўқувчиларнинг, талабаларнинг билим даражасини аниқлаш ва ошириш мақсадида ўқитувчининг улар билан ўтказадиган суҳбати, имтиҳоннинг бир тури.

2 Маъруза юзасидан баҳс-мунозара ўтказиладиган илмий мажлис, йиғилиш.

КОЛОНИСТ қ. колониячи.

КОЛОНИЯ [лот. colonia – манзилгоҳ, тураржой; кўчириш, кўчириб жойлаштириш] 1 Хорижий давлат (метрополия) ҳукмронлиги (салтанати) остидаги, сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан унга қарам бўлган

ҳамда махсус тартиб асосида бошқарилган мамлакат ёки ҳудуд; мустамлака.

2 Бирор мамлакат ёки шаҳарга б. мамлакатдан кўчиб келиб ўрнашган жойлар ва уларнинг манзилгоҳи. *Чорсияда немислар колонияси.*

3 Маҳбусларнинг суд томонидан б. ланган жазо муддатини ўтайдиган жой; лоқ тузатиш-меҳнат колонияси. *Болалик колонияси. Аёллар (хотин-қизлар) колонияси.*

4 биол. Жинсиз кўпайишда она низмидан ажралиб кетмай, бир-бирига шиб яшовчи жониворлар туркуми, тў. *Маржонлар колонияси.*

КОЛОНКА [р. < фр. colonne < лат. columna – устун] 1 Устун шаклидаги асбоб, идишларнинг номи. *Бензин колонкаси.* ■ *«Илғор» маҳалласида давлат маҳсобида 57 та водопровод колонкаси тилди. Газетадан.*

2 айн. **СУТУН 2.** *Олти колонкали газетасидаги. янги ўқув йилига тайёргарга хотиралари тўғрисидаги хабар ва улар безатган эди. П. Турсун, Ўқитувчи*

КОЛОННА [фр. colonne < лат. columna – устун; қозик] 1 *архит.* Иморатнинг пештоқи, ички қисмлари ва ш. к. ниб туришга хизмат қиладиган, асослана ёки тўғри тўртбурчак шаклида қилинган таянч, устун. *У [қоровул] қайтиб келганда, новча киши иморатга узқдан кўчга қисиб, гоҳ катта охиб қарар, на йиғит унинг колонна ва деворларига чегара ва эшикларининг бўёғини тирнаб, лаб кўрар.. эди. А. Қаҳҳор, Асарлар. Деворлари кенг ва эшик олди оппоқ чиройли колонналар билан безалган клуб биноси. Ойбе в. шабадалар.*

2 Ҳарбий хизматчилар ёки ҳарбий бўлинмаларнинг бирин-кетин тизилиши; кетма-кет тизилиб борувчи одал машиналар ва ш. к. гуруҳи, сафи. *Трэнчбилан қилиниши билан солдатлар дарахчаларига, ўйдим-чуқур жойларга ўзла олдилар, бутун колонна ерга ётди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Колонна дарвозага бурчак ҳовлига кирди ва олдиндаги капитаннинг мандаси билан тўхтади. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Шу чоқ танклар колоннаси етиб келди-да, йўлда туриб олиб, тепаликка тўхтади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.*

КОЛОНТИТУЛ [нем. Kolumnenti фр. colonne – устун + лат. titulus – б.

он] полигр. Ҳар бетнинг ёзилган сарлавҳа, муаллифнинг тўлиқ ва ш. к. да) ёки ҳошиясига босилган би-
сўз, ҳарф (луғатда).

КОЛУМНА [нем. Kolumpenziffer] кўрсаткич рақамлари.

КОЛОРАДО [АҚШдаги дарё ва штатнинг номи]: колорадо кўнғизи, кўнғизлар оиласига таъсирчан ва б. маданий ўсимликларнинг хавфли зараркунанда

КОЛОРИТО *итал. colorito < лот. color - ранг, гравюра ва ш. к. да - ранг, ўзаро мутаносиб бўлиш, 15 этиши. Бир хил портретларнинг колоритга эътибор берилмаганда у қахрамоннинг образини яшириши мумкин. А. Умаров, «Қўнғизнинг ёрқин ифодаси».*

КОЛОРИТО нарсанинг (ташқи кўриниш, ранг, давр, худуд, халқ ва ш. к. да) белгилари, белгиларнинг томонлари, хусусиятлари ва ҳолатининг нутқидаги бу мақоланинг асосий қисми. «УТА».

КОЛЛЕКТИВНОЕ ХОЗЯЙСТВО [рус. коллективное хозяйство]

КОЛЛЕКТИВНОЕ ХОЗЯЙСТВО [рус. коллективное хозяйство] эск. тар. деҳқонларнинг асосий ишлари ва қурулларини умумлаштириш ва ҳўжалик ишлаб чиқаришнинг (жамоавий) бошқариш ва ҳўжаликнинг уюшмаси; коллектив ҳўжа хўжалиги. Колхоз ерлари.

КОЛЛЕКТИВНОЕ ХОЗЯЙСТВО [рус. коллективное хозяйство] эск. тар. деҳқонларнинг асосий ишлари ва қурулларини умумлаштириш ва ҳўжалик ишлаб чиқаришнинг (жамоавий) бошқариш ва ҳўжаликнинг уюшмаси; коллектив ҳўжа хўжалиги.

КОЛЛЕКТИВНОЕ ХОЗЯЙСТВО [рус. коллективное хозяйство] эск. тар. деҳқонларнинг асосий ишлари ва қурулларини умумлаштириш ва ҳўжалик ишлаб чиқаришнинг (жамоавий) бошқариш ва ҳўжаликнинг уюшмаси; коллектив ҳўжа хўжалиги.

КАЛЬЦИЙ [фр. calcedoine < лот. Calchedon, юн. Kalkedon - қалъадан]

КАЛЬЦИЙ [фр. calcedoine < лот. Calchedon, юн. Kalkedon - қалъадан] Металлар (темир, никель ва б.) олтингугурт билан бирикмаларининг умумий номи. ■ Фарбий Ўзбекистоннинг қолчедан билан ёки кварц билан бирикма билан эскан. С. Анорбоев, Ўзбекистоннинг қолчедан билан ёки кварц билан бирикма билан эскан.

КОЛЯСКА [қад. р. коло, колесе - гилдирак] 1 эск. Рессорали, қайтарма соябонли тўрт гилдиракли извош. Коляскани кўшимоқ. Коляскада сайр қилмоқ. ■ Ўн-ўн бешлаб аргумоқ отлар дейсизми, коляска аравалару кўш хотин дейсизми, ишқилиб, ундаги мулк-амлоқнинг ҳисобига чўт билмаган содда деҳқон етолмас экан. Ф. Гулом, Тирилган мурда.

2 Чақалоқ, ёш болаларни сайр қилдиришга мўлжалланган кичик аравача. Жувон коляскадаги қизчаси билан икки қаватли гиштин бинога кирди. Газетадан.

3 Махсус тиркама қўшимча аравача; кажава. Мотоциклъ коляскаси.

КОЛЯСКАЛИ Коляскаси бор, коляска ўрнатилган (бириктирилган). Коляскали мотоциклъ. ■ Майдон атрофидаги кўчалар кичик болалар машинаси, коляскали велосипедлар.. миниб олган эркатойлар ва ота-оналар билан тўлиб кетди. П. Гадов, Кичкинтойлар мусобақаси.

КОМ I [ф. کام - танглай, оғиз; оғиз бўшлиғи] эск. кт. Оғизнинг юқори тиш, танглайдан ҳалқумгача бўлган қисми. оғиз ичи; ич (қабр) (кўпинча аждар, дев каби афсонавий махлуқларнинг оғзи ҳақида). Ҳамма урушдан қочса, сен бу аждаҳонинг комига ўз иштиёринг билан бормоқчимисан?! П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Сиз-чи эй, садоқат сўздан нолиб, Надомат комида қолганлар, айтинг. А. Орипов, Рухим. Энди амирингиз шарманда бўлиб қочгандан кейин ҳам.. халқнинг қолган-қутган мол-мулкини ҳам талаб, у аждаҳонинг комига соламоқчимисиз? С. Айний, Қуллар.

КОМИГА ТОРТМОҚ Ичига, дамига тортмоқ, ютмоқ. Аждар чўпонни комига тортди. «Эртаклар». Подшоҳлар бир аждарки, узоқдан кўрмоқ яхши, аммо ёнида бўлмоқ хавfli - бир сабаб билан комига тортмоғи осон. Мирмуҳсин, Меъмор. Кучли магнит парчаси темир заррачаларини ўзига тортгандек, ҳаво камералари ҳам қийғоч очилган.. тоғларни ўз комига тортарди. Б. Файзиев, Ойдин кечада.

КОМ II [ф. کام - тилак, истак; мақсад; баҳра] эск. кт. Мақсад, мурод; шодлик, комронлик. Бахту давлатдин бутун ўртоқларим ком олдилар. Соате дунёда бўлмаган комрон, қандоқ қилай? Ҳадия биби («Ўзбек шоирлари»). Сенингсиз менга ком йўқдир, Асал ичсам, заҳар бўлмай. Э. Воҳидов, Муҳаббат.

КОМА [юн. *coma* — қаттиқ, чуқур уйқу ҳолати] Бутунлай ҳушдан кетиш, қон айланишининг, нафас олиш ва модда алмашинувининг бузилиши, ташқи таъсирларга жавоб бермаслик, умуман, марказий нерв системаси фаолиятининг издан чиқиши билан кечадиган, ҳаёт учун хавф тугдирадиган ҳолат.

КОМАНДА [фр. *commande* < итал. *comando* — бошқарув] 1 ҳарб. Командирнинг расмий, қисқача, оғзаки буйруғи. Улар капитаннинг командаси билан тепадаги самолётга барча қуроллардан бирданига, баббаравар ўқ уздилар. Н. Сафаров, Оловли излар. *Сўнгра полкка.. команда бериб, Элмуродга ташаккур эълон қилди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 ҳарб. Муайян вазифаларни бажариш учун уч ва ундан ортиқ кишидан ташкил этилган кичик ҳарбий қисм, бўлинма. *Разведкачилар командаси. Снайперлар командаси. Ут ўчирувчилар командаси.*

3 Кемадаги матрос ва командирлар таркиби. *Крейсер командаси. Теплоход командаси.*

4 Муайян спорт тури бўйича бирга ҳаракат қилиш учун тузилган спортчилар жамоаси. *Волейбол командаси. Шахматчилар командаси.* ■ Абдураимов яхши футболчи эди, яхши тренер бўлди. Анча йиллар ўзи шу командада ўйнади. Газетадан.

5 сиёс. Бирон-бир сиёсий арбоб ёки мансабдор шахс атрофида бўлган ва унинг дастурини амалга оширишга қўмақлашадиган яқин кишилар гуруҳи.

6 Бирон-бир фаолият билан банд бўлган, муайян ишни бажарётган ишчи гуруҳ, жамоа.

7 махс. Компьютер техникасида: компьютер бажариши лозим бўлган ҳар қандай иш учун айти компьютер (ҳисоблаш машинаси)га мос машина тилида ёзилган (берилган) буйруқ, йўл-йўриқ.

КОМАНДИР [лот. *commendare* — ишониб топширмақ, юкламақ] 1 Ҳарбий қисм, бўлинма, кема ва ш. к. нинг бошлиғи. *Взвод командири. Дивизия командири. Сув ости кемаси командири.* ■ Блиндажда бизни рота командири Саурбоев қарши олди. Н. Сафаров, Оловли излар.

2 с. т. Раҳбар, бошлиқ. *Ҳозир у ишлаб чиқариш командири бўлиш ниятида тўқима-*

чилик техникумида ўқимоқда. М. Жўра, Ёшдан нур эмганлар. Директор — команд бош, Муаллим — раҳбар, йўлдош. К. Муҳаммадий.

КОМАНДИРЛИК Командир иши, 1 возими. *Абдулатиф командирлик қилаётми взвод ҳар куни ўнлаб ҳужумларни қайтариб эди. Газетадан.* -Биз сизни бўлинма командиригизга тавсия этдик, — деди лейтенант Шухрат, Шинелли йиллар.

КОМАНДИРОВКА [нем. *Kommandierung, Kommando* — жўнатиш; хизмат сафари] Хизмат сафари (қ. хизмат). *Илмий командировка. Командировка муддати. Командировкага бормоқ.* ■ Давронов махсус ташриқ билан Хоразмга командировка қилди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КОМБАЙН [ингл. *combine* — бирла тирмоқ; бирга қўшиш] Бир неча машинининг ишини бир йўла, бирданига бажаридиган мураккаб машина. *Ғалла комбайн. Кўмир комбайни.* ■ Деҳқонлар ғаллани ўқ билан эмас, комбайн билан ўриб олади, бўлдилар. Н. Сафаров, Оловли излар.

КОМБАЙНЧИ Комбайн ҳайдовчи комбайнда ишловчи. [Зумрад] *Пахта оғлайди, бугдой ўраётган комбайнчига ҳор айтади.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

КОМБИКОРМ [р. «комбинированный корм» (аралаш озуқа) бирикмасининг қўқарган шакли] Мол ва паррандаларга (риш учун махсус тайёрланадиган аралама озуқа; аралашма ем. *Жиззахда маҳал қишлоқ хўжалик хомашёсини ишлайди. Иккита пахта заводи, ёғ заводи ва комбикорм заводи бор.* Газетадан.

КОМБИНАТ [лот. *combinatus* — ушшилган, бирлаштирилган] 1 Бир-бири узвий боғланган, бирининг маҳсулоти иккинчисига хомашё бўладиган бир неча турли тармоқдаги муассаса, корхона ва ш. ни бирлаштирувчи йирик ташкилот. *Целюлоза-қоғоз комбинати. Гўшт-сут комбинати. Тўқимачилик комбинати.* ■ Ўзбек тоннинг катта шаҳарларида йирик уй-э қурилиш комбинатлари.. қурилди. Газетадан.

2 эск. Баъзи мамлакатларда маҳалл саноатда майда ишлаб чиқаришлар бирлаштирувчи корхона. *Маиший хизм кўрсатиш комбинати.*

3 Бирор корхона, муассаса қошида бўлган турил босқичдаги ўқув юрглари билан лашмаси.

БИНАЦИЯ [лот. combinatio — бириктириш] **1** Бир турдаги нарсага ёки бирор нарса турларининг тартибда уйғунлашган ёки ўзаро уйғунлашган, қўшилган бирикмаси, бирикма. *Раккамлар комбинацияси. Бўёқлар комбинацияси. ■ Табиатдаги бизга маълум организмлар шу 92 та кўринишдаги комбинациясидан иборат.* А. Е. Қизикарли геохимия.

2 Мақсадни кўзлаб қилинган бир таркатиш, усуллар мажмуи, бир-бирини қамраб олувчи комбинацияси. ■ *Пахтакор-чиқариш тавомида чиройли комбинация бўлди.* Газетадан.

3 4-қизларнинг ич қўйлаги.

БИНЕЗОН [фр. combinaison < лот. combinatio — қўшиш, бириктириш] Шими қўйлаги (ёки костюми) бирга қўшиб кийим (одатда иш кийими). *Унинг олдидай иситилган чўкич ва омбир уш-бинезон кийган ёки ишчи пайдо бўлди.*

С. С. Опа-сингиллар.

БЮФЛЯ [лот. comoedia < юн. komodia — комедия] **1** Воқеалар, тарихий воқеалар ва зиддиятлар кулги асосида қўйилган саҳна асари. *Сатирик комедия. ■ Кинога олишяпти шекилли. Англиз тилида комедия чиқадиганга ўхшайди.* С. С. Мазли Бадақшон.

КОМАНДАНТ [фр. commandant < лот. commander — топширмақ, юкламоқ] **1** Ҳарбий мустақамланган ҳудудда ушбу ҳудудни бошқаришнинг барча қўшиннинг бошқарувчилиги. ■ *Шаҳар комендант. Оқруг комендант. ■ Орша шахрини озод қилиш операцияси бевоқиф қатнашдим, кейин шу мисолда комендант қилиб тайинландим.* Н. С. Оловли излар.

2 Ҳарбий зонада қоровуллар хизматининг бошқарувчилиги, маҳбусларнинг сақланиши, ҳарбий хизматчиларнинг жамоат жойлари ҳақидаги интими устидан назорат олиб борадиган ҳарбий мансабдор шахс.

3 Темир йўл станцияларида ва сув йўлида (порт ва пристанларда) қўшиннинг бошқаруви. ■ *Ҳарбий юкларнинг тўғри йўналанишини кузатиб турувчи ҳарбий бошқарувчи.* *Туртинчи куни кечқурун вагонлардан биринчиси берилмади, станция ҳарбий комендантнинг қўлида. ■ Чироқ ёқилмасин!» деди.* И. Раҳим, «Ҳаббат».

4 Айрим муассасаларга қарашли уйлари, мас., университет ётоқхонасининг бошқарувчиси. *Бу хотин меҳмонхона билан ётоқхонага комендант ҳамда ишчиларга кийим тарқатувчи экан.* С. Сийёев, Ёруғлик.

КОМЕНДАТУРА [нем. Kommandantur < лот. commendare — ишониб топширмақ] Ҳарбий гарнизон комендантининг идораси ва бу идора жойлашган бино.

КОМЕТА [юн. kometes — узун, пахмоқ сочли] Тумансимон нурланувчи булут ҳамда думга ўхшаш нурли (ёруғ) чизик кўринишига эга бўлган осмон жисми; думли юлдуз. *Ҳар замон-ҳар замонда Ер яқинидан ноёб кометалар ўтиб қолади.* «Ёшлик».

КОМИ Россия Федерацияси таркибидagi Коми Республикасининг туб аҳолиси. *Коми тили. Коми йигит.*

КОМИЗМ [юн. komikos — кулгили] Бирор нарсанинг: хатти-ҳаракат, воқеа-ҳодиса, ҳолат ва ш. к. нинг кулгили, комик томони. *Давр ўтиши билан ҳаётнинг эртакларда фантазиянинг ўрнини комизм эгаллай бошлади.* «ЎТА».

КОМИК Комик, ҳажвий ролларни ўйнавчи актёр; қизиқчи, масхарабоз. *Соиб Хўжаев Муқимий номидаги ўзбек давлат мусиқали драма театрининг комикларидан эди.*

КОМИК Комедияга оид, кулгили. *Томошабинга комик фильмни мукамал етказишда, кулги чиқаришда бундай усул қўл келади.* Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш. *Раж Капур трагик, лирик ва комик элементлар мавжуд бўлган фильмларда чуқур фалсафий образлар яратишга муваффақ бўлди.* Газетадан.

КОМИЛ [а. كامل — етук, тўлиқ, мукамал] **1** Камолатга эришган, бекаму кўст, мукамал. *Муҳаммад Жамол энди сўзни Искандародан бошлади: — Гўзал, келишган ва ақли комил қиз, — деди.* Ойбек, Нур қилдириб. *..ахлоқи, одоби, маънавий фазилатлари уни ҳар бир комил инсонга барабар қилиб кўтарган эди.* С. Айний, Эсдаликлар.

Имонни (ёки ишончи) комил Қатъий ишонччи билдирувчи ибора. *Бу сирли гўм-базга неча марталаб тикилиб қолганига имоним комил, зеро у бошқа ёдгорликлардан ўзгача.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Аммо Ойқизнинг ишончи комил эдики, эрта-индин бу ерлар ҳам чамандек яшнайди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Комил (эркаклар исми).

КОМИНТЕРН, Коммунистик Интернационал тар. 1919–1943 йилларда: турли мамлакатларнинг коммунистик партияларини бирлаштирган, фаолиятида разведка ишларини ҳам олиб борган халқаро ташкилот.

КОМИССАР [фр. commissaire < лот. commissarius – вакил қилинган; ваколат берилган] 1 Ҳарбий, ижтимоий-сиёсий ёки маъмурий ваколатларга эга бўлган раҳбар, бошлиқ.

Халқ комиссари *эск. тар.* СССРда 1917–46 йилларда Халқ комиссарлигини бошқарган ҳукумат аъзоси. *Ички ишлар халқ комиссари.* **Ҳарбий комиссар** 1) 1918–42 йилларда совет ҳукуматининг армияда командир билан бир қаторда қўшинларнинг жанговарлик қобилияти ва сиёсий аҳволи учун тенг даражада жавобгар бўлган сиёсий ходими. *Батальон комиссари. Полк комиссари;* 2) Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлигида: маҳаллий ҳарбий бошқарув органи (комиссарлик) раҳбари.

2 Айрим хорижий мамлакатларда маъмурий ёки полициячилик вазифаларини бажарувчи мансабдор шахс.

КОМИССАРИАТ *айн. комиссарлик.*

КОМИССАРЛИК Комиссар томонидан бошқарилувчи, давлатга қарашли ва маҳаллий-маъмурий муассасаларнинг номи.

Халқ комиссарлиги *эск. тар.* Халқ хўжалиги ёки саноатнинг бирор тармоғига раҳбарлик қиладиган давлат муассасаси (СССРда 1946 йилдан министрлик деб аталган). *Ташқи ишлар халқ комиссарлиги.* **Ҳарбий комиссарлик** Ҳарбий хизмат ўташи лозим бўлган кишиларни ҳисобга олиш, ҳарбий хизматга чақириш ва ш. к. ишларни бажарадиган маҳаллий ҳарбий бошқарув органи. *Вилоят ҳарбий комиссарлиги. ■ Элмурод уйга келиб, столи устида ҳарбий комиссарликнинг повесткаси (чақирув қозони)ни кўрди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

КОМИССИОН [лот. commissio – топшириш; топшириқ] 1 Воситачилик (битиштирувчилик) родини ўйновчи; молни комиссияга қабул қилувчи.

Комиссион магазин Аҳолининг ортиқча, кераксиз нарсаларини қабул қилиб олиб, сотиб берадиган махсус магазин. **Комиссион савдо** Савдо корхоналари билан айрим,

алоҳида фуқаролар ва ташкилотлар ўрнини ташкил қилган комиссия шартномаси асосланган савдо-сотиқ шакли.

2 Комиссияга берилган, комиссия магазин орқали, учинчи шахс (комиссионер) воситачилигида харид қилинади ёки сотиладиган. *Комиссион моллар.*

КОМИССИОНЕР [фр. commissionnaire лот. commissio – топшириш; топшириқ] Комитент ҳисобидан ва унинг фойдасига кин ўз номидан битимлар тузадиган шахс ташкилот – савдо-сотиқ ишидаги воситачи.

КОМИССИЯ [лот. commissio – топшириш; топшириқ, юмуш] 1 Бирор аъзо вазифани бажариш ёки алоҳида мажбуриятларни ўтказиш учун ташкил этилган орган; шундай ишларга ваколат бўлган шахслар гуруҳи. *Тафтиш комиссияси. Саноқ (ҳисоб) комиссияси. Юбу комиссияси. Қабул комиссияси. Сайлов комиссияси. ■ Пахталаримиз ҳолини кўриб баҳо бериш учун комиссия чиқарингиз.* Қодирий, Обид кетмон.

2 Бир томон (комиссионер)нинг бошқа томон (комитент) топшириғига кўра мазкур ҳақ эвазига учинчи шахс билан ўз-ўзидан битим тузган шартномаси.

3 Шундай битим тузганлик учун тўлов надиған ҳақ (тузилган битим суммасини аввалдан белгиланган фоизи миқдорид).

КОМИТЕТ [лот. committens, committentis – топширувчи, топшириқ берувчи] Комиссионерга ўзининг, яъни комитент ҳисобидан, лекин комиссионер номи билан савдо битимини тузиш ҳақида топшириқ берувчи томон (шахс ёки ташкилот).

КОМИТЕТ [фр. comite < лот. committere – топшираман, юклайман] 1 Махсус, алоҳида чора-тадбирлар ўтказиш ёки бирор тармоққа раҳбарлик қилиш учун ташкил этиладиган давлат органи. *Гидрологик ва минерал ресурслар давлат комитети (қ. қўмитта).*

2 Сиёсий партиялар ва жамоат ташкилотларида коллегиял сайлаб қўйиладиган раҳбарий орган. *ХДП Марказий комитети.*

КОММЕНТАРИЙ [лот. commentarii – шарҳлар, изоҳлар; тафсир] қ. **изоҳ, шарҳ, тафсир.**

КОММЕНТАТОР [лот. commentator – шарҳловчи, шарҳловчи] қ. **шарҳловчи.**

МЕРСАНТ [*фр. commercant < лат. canis, commercantis* – сотиб олувчи] *г.* савдо-сотик билан шугулланувчи. ишбилармон, тадбиркор, тижо-

МЕРЦИЯ [*лат. commercium* – савдо муомала] Савдо-сотик ва у билан боғлиқ муомалалар; фойда олишга қаратилган фаолият (*яна қ. тижорат*).

МУНА [*фр. commune* – жамоа < лат. communis – умумий, оммавий] 1 Мулк билан боғлиқ умумлаштириш, ўз-ўзини бошқариш ҳуқуқларига эга бўлиш асосида ташкил топган кишилар жамоаси.

2 Шунингдек, булар билан боғлиқ бўлган бир қатор хорижий мамлакатлардаги маъмурий-хўжалик бирлиги.

МУНАСИБЛИК МУНАСИБ 1871 йилда кўзголон бўлган француз меҳнатқашларининг ўша йилнинг 17 мартидан 28 майгача ҳукм сур-лувчан бўлиши. **Қишлоқ хўжалик мунасиби** қишлоқ хўжалик кооперативларининг ташкил тўғрисидаги қонун қарарларига асосланган қонунчиликнинг дастлабки йилларида ташкил топган шакли (кейинчалик кол-лективга айлантирилган шаклига қайта ташкил этилган).

МУНАСАБАТ [*фр. communal < лат. communis – умумий, оммавий, жамоавий*] 1 Қишлоқ хўжалик мунасиби билан боғлиқ муносабатларга, жамоа бўлиб яшашга оид;

2 Қишлоқ хўжалигига оид, шаҳар хўжали- гига оид муносабатлар. *Коммунал хизматлар. Ком- мунал муносабатлар. Коммунал қурилиш.*

МУНАСАБАТЛИК Муайян аҳоли мас- аласига оид муносабатлар (шаҳар, қишлоқ, шаҳарча каби) билан боғлиқ. **Мунасабатлиқ хизмат** кўрсатувчи корхоналар, муносабатлиқ муносабатлиқ хизмат ва хўжалиқлар (иссиқ ва совуқ энергияси, газ билан таъмин- ланиш, кимёвий тозалаш, сарта- лаб билан таъминловчи муносабатлиқ тизимлари фаолияти ва б.)

МУНАСИБ [*фр. communal*] 1 Париж билан боғлиқ қатнашчиси.

2 Парижга аъзоси (қ. **коммуна** 1).

МУНАСИБЛИК [*лат. communis* – уму- мий] 1 Хусусий мулкчиликни таъминловчи ва моддий бойликларни бар- қардор бўлишига таъминловчи қисмлашни талаб қилиб қўйиш билан боғлиқ турлича қарашлар, нуқтаи- намуна билан боғлиқ умумий номи. *Ибтидоий ком- мунал (утопик) коммунизм.*

2 Марксизмда: капитализм ўрнини социализм билан алмашириш ва ўз ривожланиши тарихида фаолият қилувчи (фаза)ни – социализм деб ата-

увчи қуйи ҳамда тўлиқ коммунизм деб аталувчи юқори босқични ўтувчи ижтимоий-иқтисодий формация. *Илмий коммунизм. Коммунизм ғоялари.*

КОММУНИКАТИВ *т.ш.* Коммуникацияга, фикр алмашувга оид. *Тилнинг коммуникатив вазифаси.* ■ *Кўшма гап мураккаб фикрий ва коммуникатив муносабатларни ифодалаш воситаси бўлиб, нутқнинг ҳамма жанрларида қўлланади.* «ЎТА».

КОММУНИКАЦИЯ [*лат. communicatio < communicare* – умумий қилмоқ, боғламоқ] 1 *махс.* Транспорт, алоқа йўллари ва шаҳар хўжалиги ер ости тармоқлари ва ундаги иншоотлар. *Коммуникация линияси. Сув коммуникацияси. Душман коммуникациясини ишдан чиқариш.* ■ *Баъзи мамлакатларда олдин ер ости коммуникацияларини тахт қилиб, йўлгача, тротуаргача битириб қўйишаркан-да, кейин уйни қуришаркан. Ў. Хошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

2 Кибернетикада: информация (ахборот)ларни алмашиш жараёни.

3 *т.ш.* Фикр алмашув, алоқа. *Ҳақиқатда конкрет нутқ шароити тингловчига сўзловчи айтиётган воқеа-ҳодисани тезроқ, осонроқ тушунишга ёрдам беради, коммуникацияни тезлаштиради.* «ЎТА».

КОММУНИСТ Коммунистик партия аъзоси. *Мен бу ерга очиқ кўз билан келдим. Мен аввало коммунист, ундан кейин агрономман. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

КОММУНИСТИК 1 Коммунизмга оид; коммунизм принципларига асосланган. *Коммунистик жамият қурилиши.*

2 Коммунизм ғояларига асосланган, унга амал қиладиган. *Коммунистик партия. Коммунистик режим.*

КОММУТАТОР [*лат. commutare* – алмаштирмақ; ўзгартирмақ] *эл. тех.* 1 Электр занжирини улаш, узиш ва унинг қисмларини алмашлаб улашни таъминловчи электромеханик ёки электрон қурилма.

2 Телефон станцияларида: икки ёки бир неча абонентларни ўзаро бир-бири билан уловчи қурилма.

КОММУТАЦИЯ [*лат. commutatio* – ўзгартириш, ўзгариш; алмаштириш] Алоқа техникасида: телефон, телеграф ва радио станцияларида сим, кабель, аппарат ва асбобларни электрик улаш ёки узиш тизими. *Бир йўла кенгайтирилган коммутация сис-*

темаси овозда ғоятда яхши тембр ва тиқликни ҳосил қилади. Газетадан.

КОММЮНИКЕ [фр. *communiqué* < лот. *communicare* — хабар қилмоқ] Халқаро музокаралар, давлатлар ўртасида тузилган битимлар, мамлакат ички ҳаётидаги муҳим воқеалар, ҳарбий ҳаракатлар ва б. лар ҳақида ҳукуматнинг расмий хабари.

КОМПАКТ-ДИСК [ингл. *compact-disk*] Диаметри унча катта бўлмаган, доимий, ўчмайдиغان товуш сигналлари (муסיқа, қўшиқ, матн ва б.) ёзиб олинган оптик диск.

КОМПАНИЯ [фр. *compagnie* < лот. *compages* — бирлаштириш; бирлашма; алоқа] 1 Вақтини бирга ўтказувчи ёки бошқа бирор мақсад билан уюшган шахслар гуруҳи; улфат, улфатчилик.

2 Савдо, саноат ёки транспорт соҳасида иқтисодий фаолият олиб борувчи юридик ва жисмоний шахслар, ишбилармонлар бирлашмаси. *Савдо компанияси. Акциядорлар компанияси.*

КОМПАРАТИВИЗМ [лот. *comparativus* — қиёсий] Тилшунослик ва адабиётшунослик тадқиқотларида қўлланадиган қиёсий-тарихий метод.

КОМПАС [итал. *compasso* — ўлчайман] Уфқ (дунё) томонларини аниқлайдиган, магнитланган стрелкаси доим шимолни кўрсатиб турадиган асбоб; қибланамо. *У [Ноира] рюкзакдан компасни олиб, турган ерини аниқлади. М. Худойкулов, Оҳанрабо ахтариб.*

КОМПЕНСАЦИЯ [лот. *compensatio* — тенглаштириш; ўрнини тўлдириш] 1 Бирон нарса бадалнга ҳақ тўлаш, мукофот бериш.

2 ҳуқ. Меҳнат қонунчилигида: қонунда белгиланган ҳолларда меҳнат мажбуриятларини бажаришдаги қўшимча харажатлар учун ишчи ва хизматчиларга бериладиган тўлов; товон пули.

КОМПЕТЕНЦИЯ [лот. *competere* — лаёқатли, муносиб бўлмоқ] 1 Муайян орган ёки мансабдор шахснинг расмий ҳужжатларда белгиланган ваколатлари доираси; ваколат.

2 Шахснинг бирор-бир соҳадан хабардорлик, шу соҳани билиш даражаси.

КОМПИЛЯЦИЯ [лот. *compilatio* — талаш, ўғирлаш] Ўзгаларнинг тадқиқотлари, асарлари асосида уларга ҳеч қандай талқин

берилмай, ўзлаштириш йўли билан тузилган иш; мустақил бўлмаган иш, асарлар гарчи қисман олдинги тарих китобидан компиляция тарзида тузилган бўлса ҳам уларда Қўжон хонлигининг 1843 йилда айилгача бўлган тарихига оид қимматли алуоматлар бор. «ЎТА».

КОМПЛЕКС [лот. *complexus* — боғланиш; қўшиб, қамраб олиш] Бир вақтнинг ташкил қилувчи нарсалар гуруҳи; белги-хусусиятлар мажмуи, йиғини. *Архитектура комплекси. Гимназиянинг машқлари комплекси. Агротехник ишлари комплекси. Пахтачиликни комплекс меҳнат сиёялаштириш. Хўжаликнинг комплекслигида ривожланиши.*

КОМПЛЕКТ [лот. *completus* — тўлиқ] Бирор нарсанинг бир бутунлигини ташкил этувчи тўла мажмуи. *Дарсликлар комплекси. Машина запас қисмлари комплекси. Айни пайтда корхонада «Тоҳир ва Зулфия» номли янги атир-ўпа комплекти ҳам ташкилланмоқда. Газетадан.*

КОМПОЗИТОР [лот. *compositor* — қўшувчи; яратувчи, ижод қилувчи] қ. б. **КОР.** *Композитор Мутал Бурхонов Халқаро музика меросидан ижодий фойдаланишнинг фильмнинг тасвирий материалига мувофиқ куй басталаган. С. Хўжаев, Ўзбек тарихи фильmlари.*

КОМПОЗИЦИОН Композициясида ра, тузилиши жиҳатдан. *Негаки, асардаги камчиликлар композицион жиҳатдан таҳлил қоқликни келтириб чиқарган. С. Кароматов. Олтин қум.*

КОМПОЗИЦИЯ [лот. *compositio* — қўшиш; ижод қилиш] 1 Адабий асар, санъат асари қисмларининг тузилиши, жойлаштириши ва ўзаро муносабати, уларнинг қўшилиб кетиши, қўшилган яхлитлиги. *Романнинг композицияси. Операнинг композицияси. ■ Унинг [Охунованинг] очерклари сўз жет ва композиция жиҳатидан аниқ маънадага қаратилган. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўқималари. Ҳар ҳолда улар ҳам композицияси, ҳаёт оҳангдорлиги.. билан фольклор асарлари яқин туради. «ЎТА».*

2 Таркибий қисмлари мазмунан ўзаро боғланиб, бирлик ташкил этган бадиий асар, муסיқа ёки рассомлик асари. *Ҳайкал тарошлик, меъморчилик композициялари мисоли жананоманинг қахрамонларидек кўтаради. Газетадан.*

ис. Муסיқа асари яратиш назарияси.
зиция *классининг талабаси.*

КОМПОНЕНТ [лот. *componens, lentis* — ташкил этувчи; таркибий бирор нарсанинг таркибий қисми. *Ўзининг биринчи компоненти.* ■ *Орگانқималарининг ҳамма компонентлари ҳолатда бўлади.* «Фан ва турмуш».

КОМПОСТ [ингл. *compost* < лот. *compositus* — яхши кўринишли; таркибли] Ўт, пўчоқ, ахлат каби чиқиндилар тупроқ ёки торф аралашмасини чиқарувчи тайёрланган органик ўғит. *Компост ёғитлаш. Компост ўраси.* ■ *Бир тонна компост роса етилса, ўн тонна гўннинг ўрни беради.* Газетадан.

КОМПОСТЕР [фр. *composteur*] Темир йети, банк чеки ва ш. к. ҳужжатларга қўйиб мақсадида шартли тешик-тешик қўйиб босадиган асбоб.

КОМПОСТЕР ҚИЛМОҚ айн. **КОМПОСТЕРЛАМОҚ.**

КОМПОСТЕРЛАМОҚ Компостер бирор белги босмоқ (қайд қилинган) ёки ҳисобга, рўйхатга олинганлиги. ■ *Поезд билетини компостерламоқ.*

КОМПОСТЛАМОҚ Компост тайёрлаш. *Компостлашда мол шиптири — суюқ қўшиб фойдаланиш яхши самаралар беради.* Газетадан.

КОМПОТ [фр. *compote*] Куруқ ёки ҳўлдан қайнатиб тайёрланган ширин ширинлик. *Олча компоти.* ■ *Бу йил мевалардан янгидан ҳам мўл бўлди. Ҳозир компот қилдилари тайёрлашнинг айни вақти.* ■ *Муздак компот билан кисель бор қилишдан келадиган бир стакандан олди, кетди.* ■ *Қўшмириди.* Ф. Мусахонов, Ҳиммат.

КОМПРЕСС [фр. *compresse* < лот. *compressus* — сиқиш; ўраб, қамраб олиш] ■ *Шикастланган жойга бирор дозаларга ботириб ёки куруқ ҳолда боғлаш (ўраладиган) латга, пахта ва ш. к. ■ *Даврида касалга қўйилган компресс билан нарсаларни олиб ташлаб, эшик, қўли ёни ёпиб қўйиш керак.* Н. Исмоилов, қўлларни парвариш қилиш.*

КОМПРЕССОР [лот. *compressus* — сиқиш; қамраб олиш] Дам берадиган, қўшим остида ҳаво, газ, буғ каби газларни қамраб берадиган машина. *Фуриллаб қўрилган компрессор ишга тушди, ертешар бурғилар қўрилди, қўлоқни батанг қилди.* С. Сиёев, Газетадан.

КОМПРОМИСС [лот. *compromissum* — ўзаро ваъдалашув, келишув, битим] Бошқа томонга (масалан, рақибга) унинг баъзи талабларида ён бериш; у билан келишиш натижасида ўз талабларининг бир қисмидан кечиш; шу асосдаги битим. *Бирок биз ҳозир демократик инқилоб жараёнидамызми, биродарлар, бу жараённинг ўзи биздан.. ҳатто рақиблар билан ҳам компромисслар қилишимизни тақозо этади.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

КОМПЬЮТЕР [ингл. *computer* < лот. *computare* — ҳисобламоқ, ҳисоблаб чиқмоқ] Мураккаб қурилмага эга бўлган электрон ҳисоблаш машинаси. *Тўғиз ва гоёта масъулиятли участкаларда компьютер ва автоматлар кенг жорий этилган.* Газетадан.

КОМПЬЮТЕРЛАШТИРМОҚ Инсон фаолиятининг турли соҳаларига компьютерларни жорий қилмоқ, уларни компьютер билан ишлашга ўтказмоқ.

КОМРОН [ф. *كامران* — бахтли; ҳаётдан завқланувчи] эск. кт. Ўз мақсадига эришган; бахтли. *Бахту давлатдан бугун ўртоқларим ком олдилар, Соате дунёда бўлмам комрон, қандоқ қилай.* Ҳадия биби [«Ўзбек шоирлари»]. *Комрон кунлар олдинда ҳамон, Алвон умид қонимда.* У. Қўчқоров, Ҳаяжонга кўмилган дунё.

КОМСОМОЛ [р. «Коммунистический союз молодёжи» бирикмасининг қисқартмаси] эск. тар. Шўро даврида: 1 (Бутуниттифоқ Ленинчи) Коммунистик Ёшлар Уюшмаси. *Комсомол аъзоси. Комсомол билети. Комсомол топшириғи.*

2 с. т. Шу уюшманинг аъзоси.

КОН [ф. *کان* — маъдан қазиб олинган ер] 1 Фойдали қазилмаларни олиш учун қурилган ер ости иншоотлари, шунингдек, бундай қазилмаларни олишни амалга оширувчи тоғ саноати корхонаси. *Кўмир кони. Конда ишламоқ.* ■ *Конлар инженерни, тоғлар Фарҳодни, Устасин чақирар тонгги гудоклар.* Ф. Фулом. *Ҳозгон мармар кони сўнги йилларда кенг ривож топди.* Газетадан.

2 Фойдали қазилмалар тўпланган жой ва шу қазилмалар тўплами. *Ўлкамиз табиий бойликларини ўрганиш, янгидан-янги конларни аниқлаш ишида нуфузли олимларимиз салмоқли улуш қўшмоқдалар.* Газетадан. *Еру кўкни қопласин мевазор боғ, ўрмонлар, Ер остида ётмасдан, юзага чиқсин конлар.* Қ. Муҳаммадий.

3 кўча Бирор нарсага жуда мўл, сероб жой. Оқ олтин конига айлатирилган қўриқ ва бўз ерлар. ■ Мен онаман, менинг юрагим Фарзандларим қувончига кон. Зулфия.

КОНВЕЙЕР [ингл. conveyer – ташувчи] Юк ташиш, машинани бутлаб йиғиш ёки ишланаётган нарсаларни бир иш жойидан иккинчи иш жойига кетма-кет узлуксиз етказиб бериш учун тўхтовсиз ёки даврий равишда айланиб ишлаб турадиган лентасимон махсус транспорт қурилмаси; транспортёр. *Конвейер усулида ишламоқ. ■ Катта дарвоза ёнига қурилган гаражда, эндигина конвейердан чиққандек, янги ҳаворанг «Победа» ялтираб турибди. Т. Жалолов, Олтин қафас. Тикувчилик ишлаб чиқариши машинасозлик корхоналарининг конвейерига ўхшаб кетади.* Газетадан.

КОНВЕКЦИЯ [лот. convectio – олиб келиш] физ. Иссикликнинг суюқлик, ҳаво ёки газ билан узатилиши.

КОНВЕНЦИЯ [лот. conventio – шартнома, битим] Бирон бир махсус масалага оид халқаро шартнома, битим.

КОНВЕРСИЯ [лот. conversio – айлантириш; ўзгартириш] 1 Алмаштириш, ўзгартириш, қайта ҳисоб-китоб қилиш; олдинги йилларда чиқарилган давлат заёмларини янғиси билан алмаштириш.

Валюта конверсияси қ. конвертация.

2 тлш. Бирор тизимга оид тил бирлигини бошқа тизимга (соҳага) оид бирликка айлантириш билан янги бирлик ҳосил қилиш.

КОНВЕРТ [фр. convert] Ичига хат, ҳужжат ва ш. к. солиб, бирор жойга юбориш учун ишлатиладиган, тўртбурчак шаклида ясалган қоғоз пакет; хатжилд. *У госпиталга келиб, шу кун кечгача ўтириб, хат ёзди. Хатни Латофатхоннинг конвертига ўхшаган кўк конвертга солиб, адрес ёзди. А. Қаҳдор, Кўк конверт. Замира «А» тоқчаси хатга тўлиб турганини кўрди-ю, бориб қўл солди. Унинг номига ғалати бир конверт чиқди: на адреси бор, на маркаси ва на почта муҳри. П. Қодиров, Уч юлдуз.*

КОНВЕРТАЦИЯ [лот. convertatio – ўзгартириш, айлантириш] Миллий валютанинг амалдаги курс бўйича бошқа хорижий валюталарга эркин ва чекланмаган миқдорда алмаштирилиши. Сўмнинг конвертация қилиниши. ■ Конвертациянинг жо-

рий этилиши хорижий валютанинг рий усул билан тақсимланишини кўради. «Мулоқот».

КОНВЕРТЕР, конвертор [лот. сс – ўзгартирмақ, айлантирмақ] Эриг орқали ҳаво ёки техник кислород пўлат олиш учун қўлланидиган маъ парат. *Яқинда.. синтетик каучук иш қариш заводиди йирик комплекс – тер ишга туширилди. «Фан ва турм*

КОНВОЙР [фр. convoieur – борувчи] 1 Бирор кимса ёки нарса ҳофаза мақсадида қўриқлаб, кузатиб чи қуролли соқчи.

2 Алоҳида кемани ёки бир нечани қўриқлаб, кузатиб борувчи кема самолёт.

КОНВОЙ [голл. konvooi] 1 Қўриқлаб борувчи қуролли соқчилар *Жинойатчилар конвой остида қишлоқ сизга ҳайдалдилар. С. Айний, Қуллар*

2 Транспорт ёки савдо кемалар қўриқлаб, кузатиб борувчи кемалар самолётлар гуруҳи.

КОНГЛОМЕРАТ [лот. conglomeratus – тўдаланган, йиғилган, тўпланган] Турли тош ва тош парчаларининг лова ш. к. воситаси билан бир-бирига ёпишувидан ҳосил бўлган тоғ жиндими дельта ётқизиқлари конгломерат ва қум қатламларидан иборат. П. Ғу Зарафшон этакларида.

2 Турли-туман жинс, предмет ва ларнинг тасодифий механик қўшидан иборат нарса; қурама. *Дунёда тадан сўз қабул қилмайдиган, фақат ресурслари ҳисобига ривожланидиган тил бўлмагани сингари, нуқул бўлакнинг луғатларидан ташкил топган антиқа «конгломерат тил» ҳам йўқ.* ломов, Таржима назариясига кириб

КОНГРЕСС [лот. congressus – учр кўришиш; тўқнашув] 1 Муҳим сиёсий ва б. масалалар юзасидан ўтказган халқаро конференция, кенгаш. 7 тарафдорларининг жаҳон конгресси. логларнинг халқаро конгресси. ■ Сс дўстлик, мақсад бирлиги конгресс аъзо жуда ҳам яқинлаштириб қўйди. В. С. ва, Бирлашиб, тинчликка эришамиз

2 АҚШ ва б. баъзи хорижий мамларда қонун чиқарувчи орган.

КОНДЕНСАТ [лот. condensatum — терсилган нарса] Газ ёки буг ҳолидаги модданинг конденсацияланиши натижа-сида келувчи суюқлик. *Йил охиригача қишги газ-конденсат кони разведка ва очилади.* Газетадан.

КОНДЕНСАТОР [лот. condensare — қуюлтирмоқ] 1 Электр токи билан қўрилган асбоб; икки ёки ундан ортиқ қисмдан ташкил топган система. *Бир-биридан изоляция қилинган бир-бирига яқин жойлаштирилган конденсаторлар электр энергияси билан тақазий конденсатор ҳосил қилади.* «Қаҳқор» дарслиги.

2 Ҳаво, газсимон моддани совитиб, конденсация қилиниши билан антирувчи қурилма. *Ҳалигача ҳаво конденсация қилинадиган конденсаторлар уй-муносабатда кўп қўлланилмаётир.* У. Назаров, «Қаҳқор» учрашув.

КОНДЕНСАЦИЯ [лот. condensatio — қуюлтириш] махс. 1 Тўшлаш, конденсация (мас., электр энергияси).

2 Ҳаво ёки газсимон модданинг совитиб, конденсация қилиниши натижасида суюқ ҳолга айланиши.

КОНДИТЕР I [лот. conditor < а. قند — шик, обакиданон] Кондитер маҳсулотларни тайёрловчи пазанда, шакарпаз; кондитерчи. *Кондитерлар тайёрлаш курси. Кондитерларга, кондитерларга тўланади. Кондитерларнинг ставкаларининг миқдори озиқ-овқат саноатида ҳозир амалда бўлган ставкаларига тақазийлиги, деса бўлади.* «Қаҳқор» газетасидан.

КОНДИТЕР II Кондитер маҳсулотлари тайёрловчи (ш. к. ширинликлар) тайёрловчи ёки улар билан савдо қилишга боғлиқ кўришчи. *Кондитер моллари. Кондитер цехи. Кондитерларнинг қўғоғларга ўралган кондитер маҳсулотлари бамисоли дарё бўлиб кетди.* Газетадан.

КОНДИЦИЯ [лот. conditio — шарт-шароит] 1 Ҳолат] У ёки бу нарса (товар) мос шарт-шароитларда бўлган меъёр, стандарт, шарт-шароитларни тозалаш, кондицияга келтириш. *Қишлоқ участкаларига доим эътибор қилинган.* Газетадан.

КОНДИЦИОНЕР Хоналарда ва транспорт воситаларида ҳаво шароитини кишиларнинг соғлиғи учун қулай ҳолатда сақлаб қолиш учун (совитувчи ёки иситувчи) агрегатлар. *Бу электр энергиясидан жасадни иситиш учун қўлланади.* «Қаҳқор» газетасидан.

наларни совитиш учун фойдаланиш мумкин. «Фан ва турмуш». Деразаларда бир эмас, иккита кондиционер. «Шарқ юлдузи».

КОНДУКТОР [лот. conductor — кузатиб борувчи] 1 Поездни кузатиб борувчи, ундаги йўловчилар хавфсизлиги ҳамда юкларнинг сақланиши устидан назорат қилиб борувчи темир йўл ходими. *Кейинги ўн-ўн беш йил мобайнида Ўзбекистон темир йўлларида «дуварак» бекатчалар шунча кўпайганки, улардан кўпининг отини йўловчилар эмас, балки кондукторлар ҳам билмайди.* А. Қаҳқор, Асарлар.

2 Трамвай, троллейбус, автобусларда пассажирларга билет сотувчи, уларнинг чиқиш-тушишини кузатиб борувчи ходим. *Мелиқўзининг хотини — автобусда кондуктор, баъзан ярим кечада келади.* А. Қаҳқор, Асарлар.

3 Темир-бетон устунларни тик ўрнатишда қўлланиладиган ёғоч ёки темир қолип.

КОНИ Турган битгани, бутунлай; жуда, гоёят. *Қовун хушбўй ҳиди, тотимли мазаси.. ҳар хил дори-дармонларга бойлиги.. билан инсон сийқат-саломатлигига кони фойда эканлиги жуда қадимдан маълум.* Газетадан. *Очил бува сафарни тугатганидан, эзу бир фарзни бажо келтириб, кони савобга ботган одамдек, мамнун кўринар, сокин ва собир эди.* А. Мухтор, Чинор. *Тортинчоқлик саҳна учун кони зиён, синглим, қани эшитайлик бўлмаса.* С. Кароматов, Ҳижрон. *Мураккаб бу механизмнинг бекор туриши кони зарардир.* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

КОНКА эск. Отлар тортиб юритадиган трамвай. *Конка ўрнига электр трамвай йўли қурилгач. Темир фаранг йўл тозаловчи бўлди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

КОНКРЕТ [лот. concretus — қуюқ, қуюлтирилган; зичланган] Реал мавжуд бўлган, аниқ, равшан, белгили. *Конкрет кўрсатмалар. Конкрет топшириқ. Конкрет таклиф.* ■ *Мен бунга конкрет мисоллар келтириб, ўз ишларимизни намойиш қилишим мумкин.* С. Аҳмад, Лаъли Бадахшон. *Умуман олганимизда.. айтганингиз тўғри, Зокир ака. Лекин конкрет олганимизда, мен Маҳкам акага қўшиламан.* П. Қодиров, Уч илдиш.

КОНКРЕТЛАШМОҚ Аниқ, белгили бўлмоқ. *Ўшандагина образ конкретлашади, кишини ишонтирадиган, таъсирли бўлади.* «Адабиёт назарияси».

КОНКУРЕНЦИЯ [лот. concurrentia < concurrere – тўқнашмоқ, дуч келмоқ] қ. рақобат.

КОНКУРС [лот. concursus – тўқнашиш, дуч келиш] қ. танлов.

КОНСАЛТИНГ [ингл. consulting – маслаҳат бериш, маслаҳатлашиш] Махсус компанияларнинг бизнесменлар – ишлаб чиқарувчилар, сотувчи ва харидорларга ташкилий, техникавий, молиявий, иқтисодий масалалар бўйича маслаҳатлар, тавсиялар беришдан иборат фаолияти.

КОНСЕНСУС [лот. consensus – розилик, ҳамжиҳатлик] Халқаро музокаралар, сиёсий ва б. кенгашлар иштирокчилари нуктаи назарларининг яқинлашуви ва мунозаралар натижасида низоли, баҳсли масала бўйича эришилган умумий битим.

КОНСЕРВА [фр. conserve < лот. conservare – сақламоқ] Махсус усулда бузилмайдиган қилиб ишлаб, узоқ вақт сақлаш учун герметик ёпиладиган (ҳаво ўтказмайдиган) банкаларга солиб қўйилган озиқ-овқат маҳсулоти. *Балиқ консерваси. Гўшт консерваси. Консерва банкаси. Консерва заводи.* ■ Жангчиларга қаттиқ нон ва консерва улашдилар. Ойбек, Куёш қораймас. Пичоқчанинг учини консерва банкасига қадаб, безакдор сопи устидан кафти билан ура бошлади. Н. Аминов, Суварак.

КОНСЕРВАЛАМОҚ Озиқ-овқат маҳсулотларини бузилишдан асраш ва узоқ муддат сақлаш мақсадида махсус ишлов бериш билан ҳаво ўтказмайдиган идишларга солмоқ. *Гўштни консерваламоқ. Балиқни консерваламоқ. Бақлажонни консерваламоқ.* ■ Ошқўклар ва уларнинг илдизлари.. салатларда, бундан ташқари, сабзавотларни тузлаш, мариновка қилиш ва консервалашда жуда ҳам бебаҳодир. Газетадан.

КОНСЕРВАТИВ [лот. conservativus – сақловчи, ҳимоя қилувчи] Тараққиётга қарши (душман), эскиликни ҳимоя қилувчи. *Консерватив партиялар.* ■ Илғорлар тажрибасини оммалаштиришидаги сусткашлигимиз консерватив қарашларнинг томир олишига сабаб бўлаётган омиллар, десак янглишмаган бўламиз. Н. Сафаров, Оловли излар.

КОНСЕРВАТИЗМ [фр. conservatisme < лот. conservare – ҳимоя қилмоқ] Тараққиётга, янгилик, илғор ғояларга душманлик; эскиликни сақлаб қолишга, тиклашга интилиш; консерваторлик, мутаассиблик.

Оқибатда жамиятимизга нисбатан тик қарашлар зарбага учрамоқда, консерватизм барҳам топмоқда. «Муштум».

КОНСЕРВАТОР [лот. conservator – сақловчи, ҳимоя қилувчи] 1 Консерваторлар тарafdори, эски, қолиб кетган тартибни сақлашга интилувчи шахс; мут. *Пахтани машинада теришдан кўриш теришни маъқул кўрадиган консерваторларда ҳам топилиб турарди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

2 Консерватив сиёсий партиянинг аъзоси бўлган шахс.

КОНСЕРВАТОРИЯ [итал. conservatorio] Олий мусиқа ўқув юрти. *Консерваторияда ўқиб юрган кезларида Левиенкичлик асарлар ёза бошлади. С. Каримов, Лирика бастакори. Темиржон консерватор олдидан кизнинг ўқишдан чиқишини кўриб турарди. Ж. Абдуллахонов, Орият.*

КОНСЕРВАТОРЛИК Консерваторнинг хос иш, хатти-ҳаракат. *Прокурорнинг консерваторликда айблагига тушди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

КОНСЕРВАЦИЯ [лот. conservatio – сақлаш, сақланиш]; **консервация** қ. Бузилмайдиган, айнамайдиган маҳсулот. *Клиникаларда ионитлар ёрдамида консервация қилинган қон сақланади. Д. Муҳаммад, «Сехрли» доначалар.*

2 Бирон-бир жараён, фаолият (қилиш)ни вақтинча тўхташиб туриши.

КОНСЕРВАЧИ Консерва тайёрловчи консерва саноатининг ишчи-ходими. *Консервачилар ҳар куни режага қўшимча қилиб шартли банка ҳар хил консерваламоқдалар. Газетадан.*

КОНСИГНАТОР Сотиладиган товарнинг қўлида бўлган, лекин унинг эгаси бўлмаган воситачи комиссионер.

КОНСИГНАЦИЯ [лот. consignatio – ма далил; ёзма тасдиқлаш] Товарларнинг ситачи омборлар орқали сотиш шартини белгилаш.

КОНСИЛИУМ [лот. consilium – маслаҳат; кенгаш, муҳокама] Айрим халқларда касаллик хусусиятини, беморнинг ҳолатини аниқлаш ҳамда даволаш йўллари ҳақида маслаҳатлаш учун чақириладиган врачлар йўлбозлиги. *Консилиум ўтказмоқ.* ■ Уч-беш иборат юқори малакали врачлар билан касални бир-бир кўздан кечириб чиқиш. *Консилиум бошлаб юборишди. «Ёшлик».*

КОНСОЛИДАЦИЯ [лот. consolidare — қамламоқ, маҳкамламоқ] **1** кт. қамлаш, бирлаштириш, жипслаш-тириш, бирлашиш, жипслашиш, мустаҳкамлаш.

2 Давлатнинг қисқа муддатли қарз-дорнинг узок муддатли қарзга айлантириш.

КОНСОНАНС [фр. consonance < лот. consonantia — ҳамоҳанг эшитилмоқ, уйғунлик] **мус.** Бир неча товушларнинг гармоник уйғунлиги; оҳангдошлик; **зид.** диссонанс. *Фаробий билан Ибн Сино иккови консонанс ва диссонанслар тўғрисидаги таълиқни қайта кўриб чиқишган.* «Фан ва тил».

КОНСОНАНТИЗМ [лот. consonans, consonantus — ундош товуш] **тлш.** Бирор тилнинг ундош товушлар тизими; уларнинг тартиб муносабатлари. *Қариш шевасининг консонантизми ундош товушларнинг сонини кўриб ўзбек адабий тили консонантизми билан мос келади.* «ЎТА».

КОНСОРЦИУМ [лот. consortium — широклик, бирга иштирок этиш] Бир неча тил ёки саноат корхоналарининг қарздорлик биргаликда жойлаштириш, йириклик ёки ёки тижорий ишларни, инвестицияларни амалга ошириш учун вақтинчалик битими.

КОНСПЕКТ [лот. conspectus — кўриш, кўзга назар; қараш] Китоб, маълумот ва ш. к. нинг қисқа ёзиб олинган мазмуни, баёни. *Конспект тузилди.* **■** *Қудрат уни [Тешавойни] янги келтирилган қуроллари ва ўзича тузган дарс методикаси режалари билан мукамиллаштирди. Ҳатто қисқача конспектларини ҳам тушунтирди.* Ж. Абдулов, Йўл. *Оёғи остида эзгиланиб конспект дафтарини олиб, қўлатиштирди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қол.

КОНСПЕКТИВ Конспект тарзидаги, мазмунни қисқача баён этадиган. **Конспектив обзор.**

КОНСПИРАТИВ Конспирация билан боғлиқ; яширин, махфий. *Конспиратив ташкилот. Конспиратив учрашув.*

КОНСПИРАТОР [лот. conspirator — тил бириктирувчи] Конспирацияга, суиқасд уюштирувчи, қонунга қарши иштирокчиси.

КОНСПИРАЦИЯ [лот. conspiratio — тил бириктириш, фитна] Нолегал, яширин ташкилотларнинг ўз ишини (фаолиятини) сир туттиш ва аъзоларини яшириш учун қўллаган усуллари, чора-тадбирлари. *Конспирация чоралари.*

КОНСТАНТА [лот. constans, constantis — барқарор, ўзгармас, доимий] Доимий катталиқ (миқдор, қиймат).

КОНСТИТУЦИОН қ. конституциявий.

КОНСТИТУЦИЯ [лот. constitutio — белгилаш, қарор қилиш, тайинлаш, қонунлаштириш] Давлатнинг юксак юридик кучга эга бўлган асосий қонуни; барча жорий қонунларнинг асоси.

КОНСТИТУЦИЯВИЙ Конституцияга оид, конституцияга асосланган. *Конституциявий тузум.*

КОНСТРУКТИВ 1 Конструкцияга, тузилишга оид. *Иморатнинг конструктив камчиликлари.*

2 Асос қилиб олса, амал қилса бўлади-ган; амалий. *Конструктив таклиф.*

КОНСТРУКТОР 1 Машина, механизм, иншоот ва уларнинг айрим қисмлари конструкциясини, лойиҳасини тузувчи мутахассис, инженер. *Самолёт конструктори.* **■** *Пахтакор — пахта, боғбон мева етиштиради, конструктор машиналар ихтиро қилади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Болаларнинг турли машина ва иншоотлар ясаши учун мўлжалланган деталлар тўплами.

КОНСТРУКЦИЯ [лот. constructio — тўплаш, йиғиш; тузилиш, қурилиш] **1** **махс.** Иншоот, механизм, асар ва ш. к. нинг тузилиши, қисмларининг ўзаро жойлашуви; мураккаб тузилишли иншоот, механизм ва ш. к. нинг ўзи. *Эски конструкция. Янги конструкциядаги самолёт. Кўприкнинг конструкцияси. Темир-бетон конструкция. Мураккаб конструкция.* **■** *Бундай шароитда вертолётлардан фойдаланиш юкларни ташиниш ва қурилиш конструкцияларини монтаж қилиш вақтини бир неча баравар камайтиради ҳамда вақтинча йўллар қуриш ташвишидан халос қилади.* «Фан ва турмуш».

2 **тлш.** Грамматик жиҳатдан ўзаро боғланиб, бир синтактик бирикмани ташкил этадиган икки ва ундан ортиқ сўз; умуман, сўзлар бирикмаси. *Синтактик конструкция. Кўчирма гапли конструкция.*

КОНСУЛ [лот. consul – маслаҳатчи] **1** тар. Қадимги Римда ҳамда 19-аср бошида Францияда: олий ҳукумат амалдорларининг унвони ва шу унвонга эга бўлган шахслар.

2 Бирор давлатнинг бошқа давлат шахсларидан бирида доимий вакил этиб тайинланган ва ўз давлати ва унинг фуқаролари манфаатларини ҳимоя қиладиган лавозимли шахс.

КОНСУЛЛИК **1** тар. Қадимги Римда консул ҳукм сурган (идора этган) давр.

2 Консулга оид; консулнинг лавозими, иши, вазифаси. *Консуллик вазифаси. Консуллик қилмоқ.* ■ ..Авлоний бир қанча вақт Афғонистонда консуллик вазифасини бажариб турди. Газетадан.

3 Бир давлатнинг бошқа давлат ҳудудидаги, консул томонидан бошқариладиган ваколатхонаси. *Майли, давлат чегаралари бўла берсин, майли, элчихоналар, консулликлар бўла берсин.* Газетадан.

КОНСУЛХОНА айн. консуллик **3**.

КОНСУЛЬТАНТ [лот. consultans, consultantis – маслаҳат берувчи] Ўз ихтисоси бўйича кенгаш, маслаҳат, консултация берувчи, йўл-йўриқ кўрсатувчи мутахассис. *Уғирилаётган фильмларда илмий, техникавий, ҳарбий ва бошқа махсус терминология учраса, консултантларга мурожаат қилинади.* Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

КОНСУЛЬТАТИВ Кенгаш, маслаҳат берадиган, маслаҳат бериш ҳуқуқига эга бўлган.

КОНСУЛЬТАЦИЯ [лот. consultatio – маслаҳат] **1** Мутахассиснинг ёки билимдон, омил кишининг бирор масала бўйича маслаҳати. *Консултация бюроси.*

2 Ўқитувчиларнинг фанни ўзлаштириш учун ўқувчиларга берадиган ёрдами; шундай ёрдам бериш машғулот. *Институтда ҳар бир имтиҳон олдидан консултациялар ўтказилади.* ■ *Нигора имтиҳон олдидан консултацияга келганда, Сулаймонов деган кимё ўқитувчиси имтиҳонлардан ўтишига ёрдам бермоқчи бўлган.* М. Қориев, Ойдин кечалар.

3 Мутахассислар маслаҳати орқали аҳолига ёрдам кўрсатувчи муассаса. *Юридик консултация. Болалар консултацияси.* ■ *Уни [Сидиқжонни] узил-кесил тинчитиш учун Зиёдахон юридик консултацияга бориб,*

энг яхши юристга учрашишни маслаҳатлади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

КОНТАКТ [лот. contactus – бирга тегиш; туташиш] **1** тех. Электр риди икки ўтказгичнинг бир-биригиши, бирикиши, шунингдек, шу бижой; умуман, икки жисмнинг биртегиши ва тегиб турган, туташган жотомобиль ўнқир-чўнқир йўллардан кганда, контакт механизми мунтазам да ерга тегиб боради. «Фан ва турмуш».

2 Бевосита алоқа, боғланиш. *Улар бир-бирларини сўзсиз тушунар эдиларларида борини бир-бирига етказиб туяширин контакт бор эди.* П. Қодиров, диз. *Мен электростанция билан трактгадаси ўртасида контакт ўрнатгани.* И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

КОНТЕЙНЕР [ингл. container – бирга қўшмоқ; жойлаштирмақ] Ижойланадиган махсус ёғоч ёки темир Темир йўл контейнери. *Контейнер жўнатмоқ. Контейнерга юк жойла.* *Кўтариш крани қоршима ва гишт тўтейналарнинг тўрттасини бир йўлаиб, иккинчи қаватда ишлаётганларди.* А. Муҳиддин, Янги шаҳар.

КОНТЕКСТ [лот. contextus – қўшуланиш, боғланиш] қ. матн. *Фақат текстига ҳар бир сўзнинг конкретсига ойдинлик киритади.* «ЎТА».

КОНТИНГЕНТ [лот. contingentis – алоқадор, ёнма-ён] **1** Муносибатлар бўйича бир хил гуруҳфани ташкил этувчи кишилар гуруҳмактаб ўқувчилари контингентининярмини қизлар ташкил этади. Газетадан.

2 Бирор нарсанинг муайян маълум учун белгиланган чегаравий миқдор.

КОНТИНГЕНТЛАШТИРИШ Экономик ва импорт воситаларини белгилаш ёрдамида давлат томонидан ташқи савдо тибга солиш шаклларида бири.

КОНТИНЕНТ [лот. continentis – қаттиқ ер, материк] Ер ташкил қилган қуруқликнинг денгиз океанлар билан ўралган катта бўлдан ҳар бири; қитъа. *Евросиё (Европе) континенти. Австралия континенти.*

КОНТИНЕНТАЛ Континентга, га оид; континентда жойлашган, қилган. *Континентал мамлакатлар. Континентал Европа.*

континентал иқлим Муайян континентда шаклланган, қишки температурани ёзги температураси бир-бирига фарқ қиладиган ва ёгин унча кўп бўлмаган иқлим тури. *Кескин континентга эга бўлган Нурота тоғ тизмаларининг иссиқ ва қуруқлиги билан алоқадор.* «Фан ва турмуш».

ГОРА [нем. Kontor] қ. **идора**.

ГРАБАНДА [итал. cotrabando < contra – қарши + bando – ҳукумат фармони] Тақиқланган мол-товар, валюта ва б. нарсаларни давлат chegarаларидан ўтказиб кетиш, яширинча, қўриқмай олиб ўтиш. *Олмоснинг контрабандаси билан олиб чиқиб кетилиши Сьерра-Леонеда катта зарар етказди.* Газетадан.

ГРАБАНДАЙ йўл билан ўтказилган мол-товарга қимматбаҳо нарсаларнинг ўзи.

ГРАБАНДИСТ Контрабанда билан шуғулланувчи шахс.

ГРАБАС [итал. contrabasso] Тикка ва камонча билан чалинадиган, энг катта ва энг паст овозли, торли-каскрипкасимон мусиқа асбоби.

КОНТРАГЕНТ [лот. contrahens, contra – қарши + agere – шартлашувчи] Шартнома билиммасига бирор мажбурият олган ташкилот; шартнома тузувчи томоннинг ҳар бири.

КОНТРА-АДМИРАЛ [фр. contre-amiral] Флотнинг флотида энг куйи (биринчи) адмираллик унвони ва шу унвонга эга шахс.

КОНТРАКТ [лот. contractus – бай, қўриқиб олишув] Томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари кўрсатилган ҳолда тузилган шартнома. Ҳар бир шартномада энг аз камдан энг аз кам икки ёки кўп томонлама шартнома.

КОНТРАКТАЦИЯ Маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни қайта ишлаш, сотиш билан шуғулланувчи ташкилотлар ўртасида тузилган шартномалар тузиш.

КОНТРАМАРКА [фр. cotramarque] Тоқойларига бепул кириш ёки ундан фойдаланишга қўриқиб кетиб, қайта кириш учун берилган талон.

КОНТРАСТ [фр. contraste] 1 Кўзга ташкиланган кескин фарқ; қарама-қаршилиқ. 2 Контрастлиқ ва фотографияда: предметнинг бир-биридан кескин фарқ

қиладиган қоронғи (тўқ) ва ёруғ (оч) жойлари. *Контраст сурат.*

КОНТРАТАКА [фр. contre-attaque – қарши ҳужум] Ҳимояланувчи қўшинларнинг ҳужум қиладиган душманга унинг ҳужумини қайтариш мақсадидаги қарши ҳужуми. *Батальон душман атакаси такрорланишини кутиб.. ўзи контратакаларга ўтиб, ёвга талафот етказишга ҳозирланиб турибди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КОНТРИБУЦИЯ [лот. contributio – қўшиш, қўшиб ҳисоблаш] Урушда енгилган давлат томонидан ғолиб давлатга сулҳ шартномаси асосида тўланадиган пул; товуш; чет эл қўшинлари томонидан босиб олинган ҳудуд аҳолисига солинадиган мажбурий солиқ.

КОНТРОЛЁР [фр. controleur – назоратчи, текширувчи] қ. **назоратчи**. *Мен сизни контролёр деб ўйлабман, билетсиз кетаётган эдим.* «Муштум».

КОНТРОЛЬ [фр. controle < contre-rolе – рўйхат нусхаси; текшириш, назорат] қ. **назорат**. *..ҳуқуқларни муҳофаза қилувчи органларнинг иши устидан контролни кучайтириш лозим.* Газетадан.

КОНТРРЕВОЛЮЦИОН қ. **акселинкқиллобий**. *Милиция ходимлари кўпинча контрреволюцион кучларнинг биринчи зарбаларини қайтардилар.* Газетадан.

КОНТРРЕВОЛЮЦИОНЕР [фр. contre-revolutionnaire – контрреволюция тарафдори] қ. **акселинкқиллобчи**.

КОНТРРЕВОЛЮЦИЯ [фр. contre-revolution – революцияга қарши, революция душмани] қ. **акселинкқиллоб**.

КОНТУЗИЯ [лот. contusion – шикаст, лат ейиш, майдаланиш] Тўсатдан етган зарбдан (мас., снаряд ёки бомба портлашидан) организмнинг жароҳатланмай лат ейиши, карахт бўлиши. *Узоқов.. жанг вақтида контузия бўлиб, бир неча кун медсанбатда даволанди.* А. Раҳмат, Эллик бир баҳодир.

КОНТУР [фр. contour – ташқи кўриниш] 1 Нарса-предметнинг ташқи, сиртқи шакли, қурилиши; нарсаларнинг чизиқлар билан тасвирланган ташқи кўриниши. *Бинонинг контурини чизмоқ.* 2 *Рассом безакнинг контурини поғона-поғона бўлиб тушувчи чизиқлар билан давом эттиради.* «Фан ва турмуш».

2 эл., радио Электр оқими ва кучланишнинг эркин тебранишлари пайдо бўладиган ёпиқ электр занжири.

КОНТУРЛИ Контурдан иборат, контурдан ташкил топган. *Контурли расм.*

Контурли карта Куруқлик, шунингдек, сув ҳавзаларининг номи кўрсатилмай, фақат шакли кўрсатилган рангсиз географик карта. **Контурли чизиқ** Қатор нуқталардан иборат чизиқ.

КОНУС [юн. konos — дубулга учи] *геом.* Тўғри бурчакли учбурчакнинг катет атрофида айланишидан ҳосил бўладиган геометрик шакл ва шу шаклдаги нарса.

КОНФЕДЕРАЦИЯ [лот. confederatio — иттифоқ, уюшма, бирлашма] 1 Мустақиллигини сақлаган ҳолда муайян масалаларда ўз давлат ҳокимияти ва органларига эга бўлган давлатлар томонидан тузилдиган давлат қурилиши шакли.

2 Бирон-бир ташкилотлар уюшмаси, иттифоқи.

КОНФЕРАНСЪЕ [фр. conferencier — хабар, ахборот берувчи; маърузачи] Эстрада томошаларида концертларни олиб борувчи, номерларни эълон қилувчи ва ўйинлар орасида ўзи ҳам ҳазил, кулгили номерлар ижро этувчи артист. *Конферансье навбатдаги номерни эълон қилгани чиққанда ҳам қарсақлар гулдуриси тинмаган эди.* М. Исмоилий, Бизнинг роман.

КОНФЕРЕНЦ-ЗАЛ [нем. Konferenzsaal] Тантанали мажлислар, конференциялар, кенгашлар ўтказиладиган зал.

КОНФЕРЕНЦИЯ [лот. conferentia — бир жойга тўпланиш; йиғилиш] Бирор масалани муҳокама қилиш, ҳал этиш учун ҳукумат, партия, ижтимоий, илмий ва ш. к. ташкилотлар вакиллариининг муайян масаланинг муҳокамаси ва ечимига бағишланган мажлиси, йиғилиши. *Тинчлик тарафдорларининг халқаро конференцияси. Ўқитувчилар конференцияси. Партия конференцияси.* ■ *Эртага эрталаб олтин бўйича Урта Осиё конференцияси очилади.* С. Кароматов, Олтин қум. *Матч олдидан унинг иштирокчилари бир неча матбуот конференцияси ва суҳбатлар ўтказдилар.* Газетадан.

КОНФЕССИЯ [лот. confessio — тан олиш, эътироф этиш] Диний ишонч, эътиқод; мазҳаб.

КОНФЕТ [итал. confetto — қанд-ш. дан тайёрланган ширинлик < лот. confectus — тайёрланган; пиширилган] Турли батлардан шакл қўшиб, қайнатиб т. ланган ҳар хил шаклдаги қандолат м. лоти. *Нордон конфет. Шоколадли конфетлар.* ■ *Гавҳар конфетни Маҳкамнинг кафтига секин қўяётганида, қўл қўлгагиб, бирдан бирига ёқимли ҳарорат ўтказиб берди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

КОНФИСКАЦИЯ [лот. confiscatio (мол-мулкни) хазина фойдасига олиш] қўйиш] Хусусий кишиларга қарашли мулкларни батамом ёки қисман давлат т. тиёрига ўтказиш, мусодара қилиш.

КОНФЛИКТ [лот. conflictus — тўқнаш; қарама-қаршилик] Қарама-қаршилик, фикр, куч ва ш. к. нинг тўқнаш, жиддий келишмовчилик, кескин низо. лқаро муносабатларда баъзан қуролли т. шувларгача олиб келадиган жанжал, л. ро. *Чегара конфликтини. Драматик конфликт.*

■ *Кекса пахтакор билан ёш агроном ўрдадаги конфликт воқеага асос қилиб олди.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

КОНФРОНТАЦИЯ [фр. confrontation — лот. con — қарши + frons, frontis — пешна, олд томон] Қарама-қаршилик, ўзар. ихтилофда бўлиш, тўқнашув.

КОНФУЦИЙ(ЧИ)ЛИК [< хит. Конфуций (Кун-цзи) — ахлоқий-диний таълимот асосчиси номидан] Хитойда тарқалган уч асосий ахлоқий-диний таълимот (даосизм ва буддизм билан бирга)дан бири (асосий тушунчалари: инсонпарварлик, олоқондалари ҳамда инсондаги ижобий фазилатлар).

КОНЦЕНТРАТ 1 [лот. concentratus — бир жойга тўпланган, жалб этилган] Маҳсус ишловдан ўтказилган ва пиширилган тайёр қилиб қўйилган қуруқ масалли. *Каша концентрати. Шўрва концентрати.* ■ *Самолёт яна бир неча қоп ташлади.* Бу қопларда концентрат, сухари ва шакар бор эди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Шароит фалакда космонавтларни концентрат, сиклима оқат истеъмол этишга мажбур этади.* «ЎТА».

2 қ. х. Тўйимли моддаларга бой, кучли ем-хашак, озуқа. *Концентрат ем.* ■ *Билан бош қўйининг қишлови учун ўртача 2 центнердан хашак, етарли миқдорда ширал*

концентрат тайёрлаб қўйганмиз.

Фойдали қазилмаларни бойитиш проқ каби кераксиз нарсаларни ташлаш) йўли билан ҳосил бўлган

Вольфрам концентрати. Мис кон-

ЦЕНТРАТЛИ Тўйимлилик дара-
ри, концентрат билан тайёрлан-
ган *сиғир концентратли озуқа ва кўкат*
дан тўйдириб боқилса, йил давоми-
раверади. Газетадан.

ЦЕНТРАЦИОН: концентрацион
Дашист режими ҳукмрон бўлган
ларда: сиёсий маҳбуслар қамала-
хусус лагерь. ...миллионга яқин беғу-
лик концентрацион лагерларда

Газетадан.

ЦЕНТРАЦИЯ [лот. concentratio —
ланнинг тўпланиши < con — бирга
— марказ] 1 Бир жойга тўплаш,
тўпланиш, йиғилиш. *Маргимушини*
қувчи унсур, у олтинли қатламлар
қурдай таралиб, ҳовурдай жимир-
Катта олтин концентрациясини
сиздан излаш кераклиги аниқ эди. А.
Бўронларда бордек ҳаловат.

2 Суюқликда эритилган ёки ҳавога
модданинг шу суюқлик ёки ҳаво
қисбатан миқдори, кўп-озлиги,
лиги. *Ҳавода захарловчи модданинг*
лиyasi.

ЦЕНТРАЦИЯЛАШМОҚ Бир ерга
жамланмоқ. *Гарчанд Россия асо-*
ллакатлигича қолган бўлса-да,
лизм жадал ривожланиб борди,
аб чиқариши жуда юксак дара-
центрациялашди. Газетадан.

ЦЕНТРИК мат. Умумий марказ-
н. Концентрик айланалар.

ЕПЦИЯ [лот. conceptio —
олаштириш; тизим; ибора] Қа-
крлар йўналиши тизими; фикр
нённи тушуниш, англаш усули.
онцепциясининг таянч нуқтаси
циявий мавқедадан иборат. *Ф. Са-*
жима назариясига кириш. На-
мавзудаги қитъасининг қуйида-
хам унинг концепцияси мухта-
ифодаланган. «ЎТА».

ЦЕРН [ингл. cement — иштирок;
корхона] Расман ўз мустақилли-

гини сақлаб қолувчи, лекин амалда мар-
казлашган молиявий назорат ва раҳбари-
ятга бўйсунувчи бир қанча саноат, молия
ва савдо корхоналарининг бирлашмаси,
қўшилмаси.

КОНЦЕРТ [фр. concert < итал. concerto
— уйғунлик, келишув < лот. concertare —
қизгин мусобақалашмоқ, баҳслашмоқ] 1
Муסיқа асарлари, ашула, рақс ва ш. к.
номерларнинг маълум дастур асосида омма
олдида ижро этилиши, оммага кўрсатили-
ши. *Унинг овози жимжит студиянинг баланд*
шифтларига тегиб жаранлар, бугунги кон-
цертда ўзи голиб чиқётганини, ажиб бир
оҳангда айтаётганини билиб турарди. Ў.
Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Симфоник оркестр ёки халқ чолғу ас-
боблари оркестрининг жўри билан ёлғиз
бир чолғу асбоби учун ёзилган йирик му-
сиқа асари.

КОНЦЕРТМЕЙСТЕР [нем. Konzert-
meister — концерт устаси, бошқарувчиси] 1
Оркестрда ижрочилар гуруҳини бошқариб
борувчи (биринчи скрипкачи, биринчи
альтчи ва ш. к.).

2 Ашулачиларни тайёрловчи, машқ қил-
дирувчи пианиночи.

КОНЦЕССИЯ [лот. concessio — рухсат;
ён бериш, йўл бериш] 1 Бирор давлат ёки
маҳаллий органлар тасарруфидаги табиий
бойликлар ёки бошқа хўжалик объектлари-
дан вақтинча фойдаланиш, айрим корхо-
на, кон ва ш. к. ни ишта солиш, қуриш учун
ижозат бериш ва шу ҳақдаги шартнома.

2 Шундай шартнома асосида қурилган,
ишлаётган корхона.

КОНЦЛАГЕРЬ айн. концентрацион ла-
герь қ. концентрацион.

КОНЧИ Конда ишловчи, кон ишчиси.
Ҳа, нима бўпти боқса, кончи йигит, Юра-
гингни агар ёқса, кончи йигит? Меҳмон
бўлгин кондан қайтганинда, Қайсиси сенга
ёқса, кончи йигит. Т. Тўла. Бироқ бу ўйиқ-
лардан қадимий кончилар нима қазиб олган-
ликлари маълум эмас. С. Кароматов, Олтин
қум.

КОНЧИЛИК 1 Кон иши, кончи иши,
касби.

2 Кон қуриш ва кондан фойдаланиш
соҳаси.

КОНЬ [р. конь — от] спорт. Гимнастика
машқлари учун мўлжалланган, козёлдан
узун, тўрт оёқли асбоб, спорт анжومي.

КОНЬКИ [р. «конь» сўзидан] *спрт.* Оёқ кийимига боғлаб, музда учиш учун ишлатиладиган, энсиз узун тигли мослама. *Конькида учмоқ.* ■ *Юзларидаги қизили напормон бўлиб кетган тинмас шўх болалар оёқларига коньки, тахтакач боғлаб.. шаҳар айланадилар.* Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

КОНЬКИЧИ Конькида учиш билан шуғулланувчи спортчи.

КОНЬЮНКТИВА [лот. conjunctivus – бириктирувчи] Кўзнинг бириктирувчи пардаси – қовоқнинг ички сатҳи ва кўз соққасининг олдинги (ташқи) сатҳини қоплаб турувчи юпка шаффоф шиллиқ парда.

КОНЬЮНКТИВИТ Кўз шиллиқ пардаси – конъюнктиванинг яллиғланиши.

КОНЬЮНКТУРА [лот. conjunctura < conjungere – бириктирмоқ, қўшмоқ] 1 Ижтимоий ҳаётнинг бирон-бир соҳасидаги шарт-шароитлар мажмуи, шу соҳада вужудга келган, пайдо бўлган аҳвол, вазият.

2 Иқтисодиётнинг маълум даврдаги жорий ҳолатини кўрсатувчи белгилар мажмуи; бозорда у ёки бу товарга бўлган талаб ва таклифнинг ўзаро нисбати.

КОНЬЯК [фр. Cognac – Франциядаги шаҳар номи] Узум виносини ҳайдаш ва узоқ муддат сақлаш йўли билан олинадиган кучли спиртли ичимлик. *Яхна гўшт, қази, тузланган бодринг ва бир неча шишада вино, коньяк қўйди.* С. Анорбоев, Оқсой.

КООПЕРАТИВ [лот. cooperatio – шериклик, ҳамкорлик] 1 Дастлабки босқичда ўз-ўзини бошқариш ва молиялаштириш мақсадида тadbиркорлик фаолиятини олиб бориш учун ихтиёрний равишда бирлашган фуқаролар гуруҳини жамлаган ташкилот. *Давлат ва кооператив ташкилотлари ишга туширилди.* Газетадан.

2 эск. Кооперация магазини. *Кооперативнинг доимий мижозлари.* ■ *Гузарнинг икки тарафини чойхона, кичик бостирмага жойлашган кооператив ва узун чўзилиб кетган ичин-ташин данғиллама иморат ўраб олган.* Х. Шамс, Душман.

КООПЕРАТИВЛАШМОҚ Кооперация асосида бирлашмоқ.

КООПЕРАТИВЧИ 1 Кооперация, кооператив аъзоси, иштирокчиси.

2 с. т. Кооперацияга қарашли магазин сотувчиси. *Қулоқ-бурунларигача жун шарф*

билан ўраб, мўлтайиб ўтирган кооперативчи.. кичкина дўкончаси ичида баъзан ниб-депсиниб қўяди. Х. Шамс, Душман

КООПЕРАТОР [фр. cooperateur дим, бирга ишловчи] айн. кооператив

КООПЕРАЦИЯ [лот. cooperatio риклик; ҳамкорлик] 1 Ўзаро боғ: ишлаб чиқариш жараёнида ёки саноат моқларида кишиларнинг ёки ташкилнинг ҳамкорлик асосида ишлашини кил этиш шакли.

2 Пайчилардан тушган маблағ атузилган савдо-сотик ёки ишлаб чиқорхонаси, жамияти. *Хунармандчилик перацияси. Уй-жой кооперацияси.* ■ *лоқ аҳолисининг талаб ва эҳтиёжлари гирлик билан ҳисобга олиб бормайтган лубот кооперациялари ҳам бор.* Газет

КООПТАЦИЯ [лот. cooptatio – қча сайланиш, қўшимча сайлаш] С қўйиладиган органлар таркибига, қча сайловлар ўтказмай туриб, янги лар ёки номзодлар киритиш.

КООРДИНАТ [лот. co – билан, + ordinatus – тартибга солинган, қўйилган] Нуқтанинг текислик ёки даги ҳолатларидан бирини кўрсатувчи. *–Координатини айт! – Юрьев т трубкасига қичқирди.* И. Раҳим, Чин бат. *Этаки самолёт учувчиси координни пухта такрорлади.* Х. Фулом, Толиклар.

КООРДИНАЦИОН Коордиқилувчи, мувофиқлаштирувчи. *Ш. Тошкентда ўзбек филологияси маса бўйича II республика координацион иши бўлиб ўтди.* «ЎТА».

КООРДИНАЦИЯ [лот. coordinatio ўзаро келишув < co – билан, biordinatio – тартибга солиш; жойлаш] Иш, фаолият ва ш. к. ни бир-бирига фиклаштириш, уйғунлаштириш. *Коопция масаласи йиғилишида атрофлича кама қилинди.* Газетадан.

КОПАР: *копар иссиқлик* Ўта иссиқлик (қ. иссиқлик 3). *Қази – копар иссиқлик пар совуқлик* Ўта совуқлик (қ. совуқлик). *Карам шўрва – копар совуқлик.*

КОПИЯ [лот. copia – бойлик; қмикдор; захира] Аниқ нусха, биро санинг аниқ, айна такрорланган тасвири.

КТИКОВ [ф. کافتوکار — ковляш, триш; излаш, кидириш]: **коптиков** Роса суриштирмоқ; ков-ков қил-лига кириб борди. Айвонда ер чизиб хотинини кўрди. Ҳозир сўрайди, бордингиз, қаерда экан, дея коптиков деб хайлига келтирган эди, Меҳрқат этмади. Р. Файзий, Ҳазрати

КОПТОК 1 Чўзилувчан ёки эластик шлангдан ишланган, қаттиқ сатҳга урилган ва олиб отиладиган шар; тўп. Футбол, волейбол копток. Резинка копток. Копток ўйнашмоқда. ■ Фақат кўчада, ягона симёғоч тагидаги сайҳоннинг қизалоқ копток ўйнайди. Ў. Абдуқадир, Қалбингга қулоқ сол.

КОПТОК 2 Қўшқор, думалоқ (қўшқор, қаноп ва ш. к. ҳақида). Бир копток. Уч копток ипак. ■ Ранг-баранг қалавасидан чиқариб, чархда бир-бирига олиди-да, копток қилиб ўраб олиш, Бечора.

КОР [ф. کار — иш, меҳнат; юмуш] камроқ мақсадда қилинадиган фаолият, иш. Энди бу коринг кўйгин, бунинг кўйгин. «Тоҳир ва Зухра». Сиз корим бўлса, юким ерда қолмай-қорибсиз. Гап норда эмас, корда! С. Абдуқадир, Гап норда эмас.

КОР бад Ёмон иш, ярамас хатти-ҳаракат, иш. Меннинг мактабимни ёндирмадингиз, ёндиринг дилларида ўз кори бадингиз билан. Ўзизга нафрат ўтларини ёндирдингиз, ёндирингиз, Фарғона т. о. **Кори хайр** (қори хайр) иш; ҳиммат билан берилган ҳисса (қори хайр) нарса. -Кори хайр иши давлатда бўлмайди, оғайни, — писанда қилди Ёшар, — ҳимматга қарайди, ҳиммат қўйишум». Бир-биримизга қанот-қуйишум. В. Зоҳидов, Кори хайрга Ойбек, О. в. шабадалар.

КОРИ -эҳтиёж. Бирор корига ишлатмоқ. Корига суянаманки, ўша вақтларда қўшқор тузиб, кўр-қут орттирган қўшқорлари халқнинг корига ярайди. Ойбек, О. в. шабадалар.

КОРИ -таш йўли; илож. ..шундоқ қилсам, қори эмас. Бунинг кори осон. «Муштум». ■ Биримиз ўзингиз, опахон, бир корингиз, ишқал бўлиши турган гап. Ш. Мухоммадов, Чигирткалар.

Кор жойи Нозик жойи, таъсир қиладиган жойи. Молларни олиб чиқиб кетишди, қий-чув солиб, чироқ ёқиб қарасак, ўлиб ётибди. Унинг кор жойига ничоқ солган экан. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота. **Кор қилмоқ** Таъсир қилмоқ. Суе ўтга кор қила бошлади ва орадан бирор соат ўтар-ўтмас, аланга пасайди. Ҳ. Фулом, Машъал. Ҳой, Юлдузхон, сенга кулишга кулдим-у, боядан бери ўзимга кор қилмаяпти-да. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Кори ҳол** Бирор иш, ҳодиса (одатда, номақбул иш, ҳодиса). Майли, жиддий кори ҳол рўй бермаган бўлса бўлди. О. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

КОРАНДА [ф. کارنده — деҳқон; иш берувчи; ишчи] тар. Ҳосилнинг бир қисмини (1/4 дан 1/2 гача қисмини) олишга байлашиб ишловчи деҳқон. Мен мингбошининг корандасиман. Қаллаи саҳардан қоронги кечгача қўш хайдаб, бир маҳал ҳўкизларимни қайтариб келаятсам, ҳаром ўлгурлардан биттасининг оёғи бузук кўприкка тиқилиб, синиб қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Йигитлардан бири — увада кийимли.. юзи офтобда куйган корандами, чорикорми.. йўғон товуш билан атрофга бонг урди. Ойбек, Танланган асарлар.

КОРАФТА [ф. کارافتاده — тажрибали, кўпни кўрган] с. т. Кўпни кўрган, ўз бошидан кечириб, тажриба орттирган; тажрибали. Узи ўн йил муттасил машина хайдагандан кейин корафта бўлиб кетаркан, керак бўлса, чироқсиз ҳам ишлайверади. Ҳ. Назир, Маёқ сари.

КОРГОҲ [ф. کارگاه — устахона; корхона, ишхона] эск. кт. 1 Ўзаро тортишувлар, олишувлар бўлиб турадиган жой, кураш майдони. Аввало шунни айтай: бу олам, дарҳақиқат, ғоят мураккаб сиргоҳ ва коргоҳдир. Лекин энг мураккаб нарса — одамдир, одам бўлмоқдир. В. Зоҳидов, Гўзаллик нимада?

2 айн. ишхона.

КОРДОН [ф. كاردان — билимдон; ишбилармон] кт. кам қўлл. айн. чибилармон. Сиз каби кордон пойтахтимизда осойишталикни.. барпо қилур. Ойбек, Навоий.

КОРЕЙС 1 Корея аҳолисининг асосини ташкил қилувчи халқнинг номи. *Корейс* халқи. қ. **корейслар**.

2 Шу халққа мансуб. *Корейс тили*.

КОРЕЙСЛАР Кореянинг асосий аҳолисини ташкил қилувчи халқ.

КОРЖОМА [ф. كار - иш + جامه - кўйлак, кийим] Иш кийими. Шийон четидаги трактор гилдираклари остида коржома кийган ёш йигит тимискиланиб, ўзича гоҳ у, гоҳ бу ерни тиқирлатиб кўярди. Р. Пўлатов, Олтин қалит. Вой ўлсин, сал чарчаш шунақа бўлса, рангингда ранг, ҳолингда хол қолмабди. Айвонга чиқ, коржомангни еч! Х. Ғўлом, Мауғъал.

[р. корзип(жа) сават, кажава] Дастали сават. Бир корзинка олма. Уқозикдаги пахталигини кийиб, қўлида корзинка, гастрономга кетади. Мирмуҳсин, Топилган ҳусн.

КОРИДОР [фр. corridor < лот. corridorium - югуриш жойи] Бинонинг ичидаги хоналарга кириш ва хоналараро алоқа учун хизмат қилувчи йўлак. Улар коридордан ўтаётганларида, Вася Степанов мудирнинг кабинетидан чиқди. П. Турсун Ўқитувчи. Аллақерда овози баландлатиб қўйилган радио шанғиллайди, коридорда қизлар полни гурсиллатиб юришади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

КОРИЗ [ф. كاريز - ер остидан ўтказилган сув йўли; ариқ] қ. х. Бир неча қудуқларни бирлаштирувчи ер ости канали, бир-бири билан бирлаштирилган қудуқлар тизими. - Ғўза қуриб қоляпти. Сув керак, сув! Коризлар бўлса кўмилиб кетяпти! - деди раис. С. Анорбоев, Мехр. X-XI асрларда деҳқонлар Ёйилма ва Сарикўл сойларининг бўйларида кориз усулида ер ости сувини ҳам ишга солганлар. С. Анорбоев, Қатрада қуёш акси.

КОРЛАМОҚ шв. кам. қўлл. Кулоққа олмоқ, эътибор бермоқ (қилмоқ). Биқинингдан шайтон қитиқлаб турганидан кейин отанинг гапини корлармидинг. Н. Норқобитов, Бекатдаги оқ уйча.

КОРОБКА [р. коробка - липа пўстлогидан тўқилган сават < пол. korbka < лот. corbis - сават, корзина] Картон, тахта ёки металлдан ясалган қопқоқли кичкина идиш; қутича. У лўмбиллаб даҳлизга чиқди, сув олиб кириб, чой қўйди, шкафдан бир коробка конфет олди. С. Спёев, Отлиқ аёл.

Тезликлар коробкаси тех. Автомашина, трактор ва ш. к. да тезликларни ўзгартириш учун хизмат қиладиган механизм.

КОРОЛЛИК айн. қироллик.

КОРОЛЬ [< лот. Carl - франклар ҳукмдори Буюк Карл номидан] 1 айн. қирол.

2 с. т. Шоҳ (шахмат ва қарта уйи).

Фиштин король.

КОРОНКА [лот. corona - тож.

Тишни сақлаш учун унга кийдирилган қоплама, металл ёки пластмассадан таянган қоплама.

КОРПОРАТИВ Бирон-бир корпоративга мансуб, оид, кўпчиликка.

га тегишли. Айниқса, банкнинг корпоратив туфайли унинг активлари 68,5 милл. сўмга оиди. Газетадан. Пластик карт шахсий ва корпоратив бўлиши мумкин. Газетадан.

КОРПОРАЦИЯ [лот. corporatio - бирлашма, ҳамжамият] 1 Касб ёки табақа фаатлари умумийлиги асосида бирлашган кишилар гуруҳи, жамияти, иттифоқи.

2 Бозор иқтисодиёти ривожланган даврда кўпчилик шакли.

КОРПУС [лот. corpus - тана, жисм] 1 Механизмнинг таянчлиги ёки қобилияти ташкил этувчи қисми. Соат корпуси. Сув насоси корпуси. Анҳор бўйида машина корпусининг баланд қадди кўринди. М. Исмаилов, Фарғона т. о. Ўзюрар шассининг корпуси шундаки, унинг корпусига пахталикдаги барча иш жараёнларини бажара олган машина ва агрегатларни ўрнатиш мумкин. Газетадан.

2 Бир умумий участкадаги, бир мажмуага кирувчи бинолардан бири, алоҳида бино. Унга яқин синфхона ва катта спорт зали уз ичига олган янги корпус қурилиб, фойдаланишга топширилди. Газетадан. Тўқувчи дастгоҳлари жойланадиган корпусда 500 нафарга яқин маҳаллий ишчилар меҳнат қилишади. Газетадан.

3 Бир неча дивизия ёки бригадadan иборат йирик ҳарбий қўшилма. Фронт қўмондонлиги плацдармда армиянинг бир корпусини қолдириб, қолган икки корпуси билан жанг қилишга буйруқ берди. Назармат. Жўрлар баланд сайрайди. 32-ўқчи корпус жангчилари дарёнинг чап қирғоғида муҳофаага ўтиб, оқоп қозишга киришдилар. Газетадан.

4 Бирор давлатдаги барча дипломатлар, консуллар.

Қонун чиқарувчи корпус Қонун чиқарувчи айрим муассасаларнинг ёки қонун чи-

бувчи органга тегишли палаталарнинг депутатлари. *Қонун чиқарувчи корпуси бўлган Шнейдер заводга солдатлар келди, стачка бостирилади. «Янги тарих».*

КОРРЕКТОР [лот. corrector — тузатувчи] Корректурга ўқиш ва тузатиш ишини бажарувчи типография ёки нашриёт ходими. *Машиналар гириллаб, Саҳифа беради. Бир ёқдан корректорлар Соҳибчириб кўради. Қ. Муҳаммадий.*

КОРРЕКТУРА [лот. correctio — тузатиш, тугриллаш] 1 Босилган матндаги хато-қўл тузатиш.

2 Матннинг хатоларини тузатиш учун тайёриб олинган нусха. *Бир кун муҳаррир матбурага ўқиб ўтирган эди, кабинет эшиги ёрилиб қолди. С. Абдуқаҳҳор, Рецензия.*

КОРРЕЛЯЦИЯ [лот. correlatio — ўзаро муносабат, муносабат] 1 Нарсалар ва тушунтириш ўртасидаги муносабат, уларнинг ўзаро мувофиқлиги, бир-бирига боғлиқлиги.

2 мат. Қатъий функционал хусусиятга эга бўлмаган тасодифий миқдорлар орасидаги эҳтимолий боғланиш.

3 биол. Одам, ҳайвон, ўсимликлар организмларидаги таркибий қисмларнинг тузилиши ва вазифалари ўртасидаги ўзаро мослашганлик, уйғунлик; боғланиш.

4 тлш. Лисоний унсурларнинг ўзаро боғланганлиги, улар ўртасидаги алоқа, боғлиқлик.

КОРРЕСПОНДЕНТ [фр. correspondant — муносабат, correspondere — жавоб бермоқ, хат олиб бериш қилмоқ] 1 айн. мухбир.

2 мат. Бошқа ташкилотларга бозорда қилган хизмат кўрсатувчи банк ёки бошқа ташкилот.

КОРРЕСПОНДЕНЦИЯ Мухбирлар томонидан оммавий ахборот воситалари учун берилган юборилувчи хат, хабар, жўнатилган хат. *Ишчи ва қишлоқ мухбирларининг маълумоти, корреспонденцияларида.. муҳим хабарлар кўтаришмоқда. Газетадан.*

КОРРИДА [исп. corrida de toros — буқа-бораси кураши, пойгаси] Испания, Португалия, Жанубий Франция ва Лотин Америкасида қадимда пайдо бўлган буқа жанридаги кураш билан кураш олиб борувчи, уни бажарувчи кишилар «матадор», «тореро» (буқага қўлга олиш билан боғлиқ).

КОРРОЗИЯ [лот. corrosio — емирилиш] тех. Металлларнинг кимёвий таъсир остида емирилиши, занглаши. *Сув агрессив муҳитни вужудга келтиради, шунинг учун коррозия мусибатнинг ўзгинаси, чунки бунда темирдан тортиб то электроникагача ишдан чиқади. «Фан ва турмуш». У [қотишма] сифатлари жиҳатидан гранит ва мрамардан қолишмайди, коррозияга чидамлилиги юқоридир. Газеталан.*

КОРРУПЦИЯ [лот. corruptio — бузиш, йўлдан оздириш; сотиб олиш] Мансабдор шахсларнинг ўзларига ишониб топширилган ҳуқуқлари ва ҳокимият ваколатидан шахсий бойлик орттириш мақсадида фойдаланиши (коррупция порахўрлик, мансабни суиистеъмол қилиш ва б. ноқонуний ҳаракатларни ўз ичига олади). *Ҳокимият тепасида турган ҳукумат чириб-ириб кетгандан кейин, бошқалари бу ҳукуматни ағдариш учун курашардилар, лекин курашганда ҳам, коррупция ва эксплуатацияга хотима бериш учун курашмас эдилар. Газетадан.*

КОРСЕТ [фр. corset — маҳкам ушлаб, тутиб турувчи] Қадди-қоматни чиройли, расо тутиш ёки даволаш мақсадида тақиландиган, кўкрак қафасининг пастки қисми ва қоринни сиқиб, тортиб турадиган махсус белбоғ.

2 Умуртқа поғонаси синган, қийшайган ва касалланган пайтда уни керакли ҳолатда ёки қимирлатмай тутиб турадиган ортопедик мослама.

КОРСОЗ [ф. карсан — ишни бажаришга ёрдам берувчи] айн. кордон. *Корсоз йигитга ўхшаб кетади. Ойбек, Навоий.*

КОРСОН [ф. карсан — ёғоч ёки сопол хампа; кути] 1 Ёғочдан ишланган кагга товоқ. *Бир катта қарағай оғочнинг тагини ўйдириб олган катта корсон бор эди, кичикроқ ҳовуздай эди. «Ойсулув». Корсонда қимиз келди. Бек бир-икки зарангни ичгандан кейин ясланиб, кўкка қараб ётиб олди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Дастурхон устига бир корсон ширқовоқ қўйилган. С. Айний, Дохунда.*

2 Айрим мусиқа асбобларининг товушни кучайтирадиган ковак қисми, қорни. *Дастанг зардолидан, корсонинг арча, Бордир оҳангларинг ёқимтой анча, Куйласанг, қўлингга маҳлиё барча, Сухбатнинг машъали бўлган, дўмбирам. Ёдгор бахши.*

3 шв. Эгарнинг орқа қисми. *От белига ташлай берди чол Соқи, Корсонни кумуш, қоши олтин эгарни. «Хушкелди». Уртоқ директор эгарда, мен эгар корсонини ушлаб ўтирибман. Ш. Холмирзаев, Йўллар, йўлдошлар.*

4 От туёғининг гардиш қисми. *Йигирма уч кеча-кундуз югуриб, Корсонидан ивиб тушди туёғи. «Маликаи айёр».*

КОРТ [ингл. court — ҳовли; ўйин майдончаси] Катта теннис ўйини учун жиҳозланган, мослаштирилган майдонча.

КОРТЕЖ [фр. cortège — кириб келиш; жўнаб кетиш] Тантанали юриш, маросим (асосан транспортда).

КОРУНД [нем. Korund < қад. ҳинд тилидан] Турли металллар оксидлари қўшилмасидан иборат қаттиқ абразив минерал.

КОРФАРМО [ф. کارفرمای — иш кўрсатувчи, иш буюрувчи; ишбилармон; корхона эгаси] эск. Иш буюрувчи, иш бошқарувчи, иш жараёнига раҳбарлик қилувчи. *Корфармо Аҳмад Чалабий кунлардан бир кун мадраса томида юрган Меъморга ишларнинг чала қолаётганига афсусланаётгандай бўлиб, таассуф билдирди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

КОРХОНА [ф. کارخانه — ишхона] 1 Ишлаб чиқариш ёки савдо бўлими ҳамда шундай бўлимлардан бир нечасининг бирлашмаси. *Давлат корхоналари. Савдо корхонаси. Хусусий корхона. Саноат корхоналари. ■ Механика заводлари қурилгунга қадар эски тартибда дегрезлик корхонаси ишларди. Ойдин, Бечора. Ҳозир Денов шаҳрида ўнлаб саноат, автотранспорт ва қурилиш корхоналари ишлаб турибди. «Фан ва турмуш».*

2 с. т. Иш жойи, ишхона. *..кимдир бозорга ошиқади, кимдир туртиниб-суртиниб, корхонасига шошади. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакати. Малоҳат суриштиргани корхонага борибди; суриштириб қараса, Жонфигон фақат ўн етти кун ишлабди, холос. А. Қаҳҳор, Жонфигон.*

КОРХОНАЧИ тар. Корхона эгаси.

КОРЧАЛ(Л)ОН [ф. کارچاقکن — даллол; ишбилармон] 1 Ўзини ҳаммадан билимдон деб ҳисобловчи, билармон; маҳмадона. *Санамай саккиз деб юрган экансиз, корчалон кекса! Ойбек, О. в. шабадалар.*

2 Ишбилармон, эпчил. У [Алимардон] қай даражада корчалон ва уddaбуролигини, бек-

нинг олдида катта обрўга эгаллигини ҳақийқатга уқтириши фикрида эди. С. Айний. 1 жунда. Азимжон ўзи бадавлат корчалон. 1 гит ёшидан буён қорақўл бўйича ноёб мухассис. А. Мухтор, Чинор. Океан нарёғи бир корчаллон юмшоқ креслода пинакка тиб ўтирарди. «Муштум».

КОРЧАЛОНЛИК Корчалонга 1 иш, хатти-ҳаракат. *Мен ундан [Мўлжондан] Холиқнинг қандай қилиб «ишкер» бўлиб қолганини сўрасам, унинг саси қотиб: -Инженер қайёда! Ўзлар корчалонлик қилавердилар, — деди. Х. 1 зир, Бир туп ғўза.*

КОР-ҲОЛ (тўғриси **кори ҳол**) қ. ш. Катталар-ку «бир кор-ҳол бўлмасин, эр ёт шарт» дегандек, кўзлари олазарак бўлверди. «Муштум». Бирон кор-ҳол бўлма деб моторга ўт бериб, жадал ҳайдаб кетди. С. Аҳмад, Юлдуз.

КОСА [ф. کاسه] 1 Пиёладан катта асосан суюқлик ва турли овқатлар соичиш учун ишлатиладиган идиш. *Бир сут. Икки коса қатиқ. ■ [Йўлчи].. монлар учун дам ясоғлиқ патнуслар, дам дам косаларда шўрвалар ташишди. Ой Танланган асарлар. Жувон бўшаган ч. косаларни йиғиштириб, оишхонага чиқибди. С. Анорбоев, Оқсой. Овқат тишди. зоннинг занги чиқиб қорайган гўжага қам ранг киргиза олмади. Туробжон икки ичди, хотин эса ҳануз бир косани ярим олмас эди. А. Қаҳҳор, Анор.*

2 Ўз пўчоғи устида кўндалангига кўйилган қовун, тарвуз ёки ҳандалак ёғи, палласи. *Қовунни коса қилиб сўймо. Патнус кўкча ва шакарпалак косалардан тўлиқ эди. М. Исмоилий, Фарғона Кўқоннинг қаймоққа йўғрилган пойғир палари, оқ нўст шафтолисию ҳафсала (коса қилинган умурвоқи қовунлари. К. Я. Ҳамза.*

Бош косаси анат. Калланинг миялашган қисми, мия қопқоғи. **Коса танимкоса бор** Бир нарса, иш-ҳаракат зонида яширилган бошқа бир нарса бошқини билдиради, шунга ишора қилади. *ком секретарининг бу ҳимматини Зу аввалига ёш, тажрибасиз раисга.. бе кўмак деб тушунди. Энди билса, коса танимкоса бор экан. С. Сиёев, Отлик Косаси оқармайди Ҳаёти, турмуши я*

энмайди, ўнганмайди. Дангасанинг косаси оқармайди. ■ -Дадам раҳматлининг косаси ҳар хунарга эпчил эди, — деди Йўлдошев. — аммо ҳеч вақт бечоранинг косаси қармади. Ойбек, О. в. шабадалар. **Кўз косаси** Бош суягининг юз қисмидаги кўз қайлашган чуқурлик. Унинг [Сотволди-ев]. чап кўзи ўйилган ва кўз косасига қуюқ а қон тўлиб қотиб қолган, маҳкам юмил-лаблари тимдаланган эди. П. Турсун, тувчи. **Сабр косаси тўлиб тонди қ. сабр** Дна эса насиҳат ва ўғит беришдан нари-етмайди. Сабр косаси тўлиб кетган қиз олож ёрилишга мажбур бўлди. Ж. Абдул-сонов, Хонадон.

КОСАГУЉ Ўтиришда ичкилик қуювчи ўтиришни бошқариб турувчи шахс; со-сий. *Косагул бўлгандир энанг, алла-ёр, алла-ёр* «Ширин билан Шакар». *Косагул, қуйил-ди мусаффо майлар, Галаба, бахт учун ичай-ди, қани! Уйғун.*

КОСАГУЉЛИК Косагул иши, вазифа-ли. *Косагулликни Фосиҳ афанди олиб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *...раис косагул-лик қилиб, манзират кўрсатган кишига иш-оқ қилди, — мезбон хафа бўлдилар.* С. Ну-ров, Нарвон.

КОСАЧА 1 Коса 1 с. кичр.

2 *бот.* Гулнинг гултож остидаги коса-чабарлардан ташкил топган пиласимон қисми.

КОСАЧАБАРГ *бот.* Гулнинг косача-сани ташкил қилувчи яшил баргчалар-дан бири.

КОСЕКАНС [лот. со — бирга + secans — кесувчи] *мат.* Тўғри бурчакли учбур-чакда гипотенузанинг ўткир бурчак қар-бисидидаги катетга нисбатидан иборат три-гонометрик функция; кўшимча бурчак-нинг секанси.

КОСИБ [а. كاسب — касб қилувчи, ўрга-нувчи, хунарманд] **1** Қўл иши билан шу-гулланувчи хунарманд. *Қўли суст косибдан* *ёғи илдам гадой яхши.* Мақол. ■ *Уста* *Мўмин ёлғизқўл бир косиб эди.* А. Қаҳҳор, асрор бобо. *Найманча — азалдан косиблар* *«аҳалласи.. Бўзчилик — бу ердагиларнинг* *«арийб ҳаммасига ота касб.* А. Мухтор, Опа-лннгиллар.

2 Оёқ кийими (этик, маҳси ва ш. к.) — киши билан шуғулланувчи хунарманд. *Бу* *«амларнинг бири — Фармон кал лақабли*

этикдўз косиб бўлиб, ёши ўтиши билан у *тузалиб кетган.* Мирмуҳсин, Меъмор.

КОСИБЛИК Косиб иши, касби. *Бирмун-ча вақтлар олдин мулла Бурҳон косиблик* *билан кун кечирар эди.* Ш. Рашидов, Қуд-рагли тўлқин. *«Ари уяси»нинг аҳли бир ма-ҳалла бўлиб, асосий касби косибликдир.* Мир-муҳсин, Чодрали аёл.

КОСИБЧИЛИК айн. **косиблик.** *Буни со-тиб, чарм, ип, сирач, мум сингари косибчи-лик учун керакли ашёларни олади.* Ойбек, Танланган асарлар.

КОСИЛКА [р. косилка < косить — ўрмоқ (ўт-ўланларни)] Ўт, беда ва ш. к. экинлар-ни ўрадиган машина; ўроқ машина. *Пичан* *ўришга кимлар бориши, қанча от косилка,* *қанча трактор косилка ажратишни белги-лашиб, қарор қабул қилишгунча, ўйинқароқ* *болалар икки уйқуни олишган эди.* С. Анор-боев, Оқсой.

КОСИНУС [лот. со — бирга + sinus — бурилиш, қайрилиш, эгиш] *мат.* Тўғри бурчакли учбурчакда ўткир бурчакка ёпиш-ган катетнинг гипотенузага нисбатидан иборат тригонометрик функция; кўшимча бурчакнинг синуси.

КОСКИ кам қўлл. Ярамас, бузғунчи, бузуқ каби ҳақорат маъносида қўлланади. *Аммо муомаласи дағал, оғзи коски бўлиб,* *одамларни оёқ учида кўрсатади.* Х. Назир, Кўктерак шабадаси. *Такаббур, бахил бир* *лўттибоз. Коски бир нобакор у валат!* Т. Тўла. *Ҳафталаб жой ўзгартириб юрган Хайрулло* *маҳалла коскиларининг иғволарига йўлиқди.* «Муштум».

КОСМЕТИК Косметикага оид. *Итали-яда косметик товарлар учун бўлган талаб* *кун сайин ортиб бормоқда.* Газетадан.

КОСМЕТИКА [юн. kosmetike (techne) — пардоз, безатиш санъати] **1** Кишининг таш-қи кўринишини яхшилаш мақсадида тери-ни парваришlash ва даволаш чора-тадбир-лари; пардоз.

2 Пардозга, тери, соч, лаб, киприк, тиш, тирноқ кабиларни пардоз қилишга оид воситаларнинг умумлашма номи. *Ач-чиқ бодомдан кўпинча хушбўй эфир мойи оли-ниб, бу косметика санъатида кенг кўламда* *қўлланилмоқда.* Газетадан.

КОСМЕТОЛОГ Косметология мутахас-сиси; пардозчи.

КОСМЕТОЛОГИЯ [косметика + юн. logos – таълимот, фан] Тиббиётнинг инсон ташқи кўринишини (юз, баданни), айрим аъзолар (бурун, қулоқ ва б.) шаклини турли ниқоб (маска)лар ёрдамида ёки жарроҳлик йўли билан яхшилаш воситалари ва методларини ишлаб чиқадиган бўлими.

КОСМИК 1 Космосга, коинотга, унда мавжуд нарсаларга оид, уни ўрганиш учун хизмат қиладиган. *Космик алоқа. Космик кема. Космик станция. Космик телевидение. Космик тиббиёт. Космик физика.* ■ *Физик олимлар яқин вақтларга қадар космик бўшлиқни ўрганишни фақат орзу қиладилар. «Фан ва турмуш». 1960 йил 19 август кун иккинчи космик кема Ер йўлдоши орбитасига учирилди. Ҳ. Шокирова, Парвозлар.*

2 кўчма Жуда тез, космик тезлик даражасида рўй берадиган. *Қурилиш ишлари космик жадалликда бормоқда.*

КОСМОГОНИК Коинот (олам)нинг юзага келиш (пайдо бўлиш) жараёнига оид. *Дунёдаги барча халқлар мифологиясида ягона космогоник таълимот сингиб кетган. «Фан ва турмуш».*

КОСМОГОНИЯ [юн. kosmogonia – дунёнинг яралиши, пайдо бўлиши] Астрономиянинг осмон жисмларининг пайдо бўлиши ва ривожланиши тўғрисидаги масалалар билан шуғулланадиган бўлими. *Ҳозирги замон космогонияси Қуёш системасида бўлган планеталарнинг ва Қуёшнинг ўзининг ҳам вужудга келишидаги бутун жараён жуда тез рўй берганлигини кўрсатувчи исбот-далиллarga эгадир. Газетадан.*

КОСМОДРОМ [космос + юн. dromos – чопиш, югуриш жойи] Сунъий йўлдош, космик кема ва ш. к. космик аппаратларни учиртиш учун махсус жиҳозланган жой. *Космонавтлар Юрий Гагарин ва Герман Титов ҳам ўз дўстларига маслаҳат бергани, кўмаклашгани бу ерга, космодромга келишган. Газетадан.*

КОСМОНАВТ [космос + юн. nautes – денгизчи, денгизда сузувчи] Космик кемада космосга учувчи, космосга парвоз қилувчи шахс. *Космосда узоқ яшаган космонавтлардан бири Георгий Гречконинг фикрича, инсон вазнсизлик шароитида анча узоқ вақт бемалол ишласа бўлади. «Фан ва турмуш».*

КОСМОНАВТИКА [космос + к. nautike – кемани юритиш, бошқариш] Космик аппаратларни планеталараро фазо учиртиш назарияси ва амалиёти. *Космонавтика тарихида киши бошқарадиган энг уз мuddатли – 211 кунлик учуш муваффақиятли тугади. Газетадан.*

КОСМОПОЛИТ [юн. kosmopolites – дунё фуқароси] 1 Космополитизм тарафдори; ватанпарварлик ҳиссини йўқотган шахс.

2 биол. Ер юзиде кенг тарқалган ҳаволар ёки ўсимликлар тури.

КОСМОПОЛИТИЗМ «Киши дунё фуқаросидир» деган сохта шнор остида ватанпарварликни, миллий маданият анъаналарини, халқларнинг миллий мустақиллигини инкор этувчи мафкура.

КОСМОС [юн. cosmos – бутун олам, коинот] Ер атмосферасидан ташқари: чўзилиб кетган, ўзида мавжуд бўлган бача объекларни ҳам қамраб олган фазо; 1 атрофидаги фазо (яна қ. коинот). *Инсон ибор космосга сафар қилишидан олдин олшлар 15 турдан зиёд ҳайвон ва ўсимликлар тадқиқот олиб боришган. «Фан ва турмуш» Ниятим: ўзбек ёшлари космонавт-учури бўлиб, космосни забт этса. Мен шу ишкўпроқ ҳисса қўша олсам бас. Газетадан.*

КОСОВ Ўт, оловни тўғрилаш, торти ва ш. к. учун ишлатиладиган ёғоч ёки темир таёқ. *Косов узун бўлса, қўл куймас. Мақол.* ■ *Тоир ака қўлида косов билан олов тўғрилди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

КОСТЁЛ [пол. kosciol] Полякларнинг католик ибодатхонаси.

КОСТЮМ [фр. costume] 1 Пиджак ишим ёки жакет ва юбкадан иборат устк кийим.

2 с. т. Ёқаси қайтарилган, кўкрак олд очик, тугмали калта устки кийим; пиджа ёки жакет. *Мундоқ қарасам, катта ўртасидан билагига костюм ташлаган давонгидай бир йигит келяпти. С. Сиёеи Ёруғлик.*

3 Маскарад ёки театр кийими (қ. либос) **КОСТЮМЕР** [фр. costumer] Спектакл учун костюмлар, кийим-бошлар тайёрловчи театр хизматчиси. – *Театримизда-чи, режиссёр, костюмер, суфлёр.. ҳаммаси бо! Фақат раҳбар йўқ, – деди Собиржон Маши рабга. Ш. Саъдулла, Икки билагузук.*

КОСТЮМЛИК Костюм қилишга ета-
нган. *Бир костюмлик коверкот.*

КОТАНГЕНС [лот. со – бирга + tangens
– уринувчи, уринма] *мат.* Тўғри бурчак-
ли учбурчакда бурчакка ёпишган катетнинг
ёршидаги катетга нисбатидан иборат три-
гонометрик функция; қўшимча бурчакнинг
синуси.

КОТИБ [а. كاتيب – (хат) ёзувчи, (ки-
таб) кўчирувчи] **1 тар.** Рўйхат тузиш,
қўлёзмаларни кўчириш билан шуғулланган
шахс; мирза. *Навойнинг котибларга ҳомий-
лиги асосан 1469 йилдан, яъни у давлат ар-
тиби вазифасига кўтарилиб, котибларга
ҳомийлик қилиш учун моддий имкониятга эга
бўлиши биланоқ бошланган. «ЎТА».*

2 Идора, ва. муассасаларда, аввалоимля,
қўшилар, ёзувчилар ва ш. к. шахслар ҳузу-
рида ёзув-чизув ишлари ва ёзишмаларни
олиб боровчи ходим, шахс. *Котиб ўтира-
нган стол тепасидаги «Папирос чекма»
ёзган ёзув остига кимдир нистакўмир билан
«Чосвой чекавер» деб ёзиб қўйибди. С. Аҳмад,
қўшм. Бу хатларни у шахсан ўзи ва котиби
ёздамида ўрганиб, аксариятига эринмай
«авоблар ёзган. Газетадан.*

3 Идора, муассаса ва ш. к. лар котиби-
ятига раҳбарлик қилувчи, котибият иш-
ларига масъул ходим. *Фанлар академияси-
нинг бош илмий котиби. Институтнинг
илмий котиби.*

4 Махсус кенгаш, йигинларнинг баён-
нома ва ш. к. ёзув-чизув ишларини олиб бо-
лувчи шахс. *Диссертация ҳимоялари бўйича
илмий кенгаш котиби. Мажлис котиби.*

КОТИБА Котиб аёл. *Назар қабулхонага
қўшиб, котибага Алиматни топшини буюр-
ди. Э. Усмонов, Ёлқин. Котиба раис кириши
билан дик этиб ўрнидан турди. А. Кўчимов,
театр.*

КОТИБИЯТ 1 Муассаса ва ташкилот-
ларда, анжуман ва ш. к. катта йигинларда
қўриқ ишларга раҳбарлик қилувчи ёки
ташкиллий-техник вазифаларни бажарувчи,
ахборот қўйилган орган ёки маъмурий бўлим.
Ёзувчилар Маҳкамаси котибияти.

2 Шундай орган, бўлимларда ишлайди-
ган ходимлар.

КОТИБЛИК Котиб иши, вазифаси. *Қо-
ғонбек аввалларда баъзи амлоқдорлар ва
қўшмаларга мирзалик – котиблик қилиб
бўларди. С. Айний, Эсдалиқлар. Албатта, сув
қўштириш котиблик ишларига кўмилиб ўти-*

*ришдан кўра энгил ва ёқимли эди. Ш. Раши-
дов, Бўрондан кучли.*

КОТИРОВКА [фр. coter – рақамламоқ,
белгиламоқ] Биржада амалдаги вазият ва
қонунчилик меъёрларига амал қилган
ҳолда хорижий валюталар, қимматбаҳо
қоғозлар курсини ҳамда товарлар нархи-
ни белгилаш.

КОТЛЕТ [фр. cotelette – қобирғача <
лот. costa – қобирға] Қиймаланган ёки ту-
йилган гўшдан тайёрланган ясси, кулча
шаклидаги овқат (баъзи турларида қийма
қобирғага ёпиштирилган бўлади). *Қайна-
тилган макарон билан котлет келтирдим.
С. Сиёев, Ёруғлик.*

КОТЛОВАН [р. котлован – пойдевор
учун қазилган чуқур < котёл – илмш, таъо-
рача] Пойдевор қуриш учун қазилган чуқур.
*Иморатларнинг пойдеворини қуриш учун кот-
лован қазимоқдамиз. Ш. Рашидов, Бўрондан
кучли. Ўтган якшанба эрталаб Самадийлар
турган тўғоннинг пастидидаги котлованда сув
пайдо бўлди. А. Мухтор, Туғилиш.*

КОТТЕЖ [ингл. cottage – деҳқон уйи]
Унча катта бўлмаган, олатда, икки қават-
ли, бир оилага мўлжалланган тураржой.
*Маҳалладаги коттежлар атрофига ўтқазил-
ган «яшил девор» лар ҳам дарахтларга тақ-
лид қилгандек ўсиб кетган. «Муштум». Га-
вҳарнинг боғчаси посёлканинг ўртароғида, бир
қаватли бежирим коттежлар орасида экан.
С. Сиёев, Ёруғлик.*

КОФЕ [голл. coffie < а. قهوه] **1** Уруғи-
дан махсус ичимлик тайёрланадиган тропик
ўсимлик, қаҳва дарахти.

2 Шу дарахтнинг уруғи ва ундан тайёр-
ланган кукун; қаҳва толқони. *Чой, кофе,
какао, гармдори, қора мурч ва тамаки тар-
кибида алкалоидлар бор. «Фан ва турмуш».*

3 Шундай кукун, толқон қўшиб тайёр-
ланган ичимлик; қаҳва. *Бир стакан қора
кофе. ■ Мулозим йигитнинг елим патнис-
да иссиқ кофе келтирганини одам сезмади.
С. Сиёев, Ёруғлик.*

КОФЕИН [лот. coffeinum < а. قهوه] Кофе дони,
чой барги ва б. баъзи ўсимлик-
лар таркибида бўладиган алкалоид (қўзга-
тувчи, тетиклангирувчи дори сифатида
қўлланади). *Кофеин моддаси чойни хушхўр
қилади, кишини тетиклаштириб, унинг чеҳ-
расини очади. «Фан ва турмуш».*

КОФИ [а. كافى – етарли] эск. кт. Ки-
фоя қиларли, етарли. *Бу хизматга унинг*

илми кофими? [деди Имом]. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

КОФИР [а. كافر — танимовчи, инкор этувчи, ислом динини танимовчи, ғайридин] дин. 1 айн. **Ғайридин**. Ҳамма мусулмонлар баб-баравар, деб ўйлайсизми? Мусулмонлар ўртасида бўрилар йўқми? Майли, кофирми, мусулмонми, биз бўриларнинг жазосини берамиз. Улар кофирда ҳам бор, мусулмонда ҳам. Ойбек, Танланган асарлар. - *Шаҳар фаранг, инглиз деган кофирлар билан тўлиб ётибди. Араблар унда-бунда кўринади, холос, — деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Дин йўлидан қайтган, худосиз. Бир зум чўзилган сукутни Салимбойвачча бузди: - *Уламоларимиз газета ўқиган одамларни ҳам «кофир» деб ҳисоблайдиларки, бу жаҳолатдан бошқа нарса эмас.* Ойбек, Танланган асарлар.

КОФТА [р. кофта — калта кўйлак ёки плаш <нем. Kluft — уй кийими] Аёлларнинг калта кўйлаксимон, одатда белгача тушадиган кийими. У [Фотима] енгларига чиройли қизил кашталар тикилган украинча оқ шойи кофта, қора юбка кийган эди. П. Турсун, Ўқитувчи. *..деразадан тушаётган нур юпқа капрон кофтасидан ўтиб, новвотранг ич кўйлагининг тасмаларини.. ёритади.* У. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КОФТИКОВ, кофтуков қ. коптиков.

КОЧЕГАР [р. кочерга — темир косов] Буғ қозонларининг ўтхонасига ўт ёқувчи ишчи. *Пароход кочегари.*

КОЧЕГАРКА Буғ қозонининг ўтхонаси жойлашган, шунингдек, ёқилги турадиган хона, жой. *Хотирангизда бўлса, шахтёрлар шаҳри — Ангрен бир вақтлар Ўзбекистон «кочегарка» (оловхона)си деб ном олганди.* Газетадан.

КОШИН [ф. كاشى — кафель, кошин] 1 Чиннига ўхшатиб ишланган, ялтироқ, нақшли гишт плиткиси. *Деҳлида масжид ва мезаналар керагидан ортиқча. Ҳалларини, кошинларини, нақшларини қаердадир кўргандаймиз.* 3. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

2 Бир-бирига зич қилиб ёпиштирилган ранг-баранг шиша, мрамар, тош, ёғоч ва ш. к. дан ясалган сурат ёки нақш. *У мадрасалар ички-ташқи кенг саҳнга, баланд ва мустаҳкам деворга, ҳашаматли тоқ-равоқ ва гулдасталарга эга бўлиб, баъзиларининг пештоқлари, гумбазлари ва деворлари ранг-ба-*

ранг кошинлар билан безатилган бўлар. С. Айний, Эслаликлар.

КОШИНКОР [ф. كاشىكار — к. қопловчи; кошин билан безатилган] шин ишловчи, биноларни кошин билан затувчи уста. *Маишхур кошинкор. ■ .. дулла Болтаев*] *маишхур наққош, кошин этнограф сифатида танилди.* Газетадан.

2 Кошин ишланган, кошин билан затишган. *Шу икки уйнинг орасига ўт (ўрнашган) кошинкор ва нақшин чорҳарвон бу ҳовлининг биринчи мартаба кўзлинадиган ортиқликларидандир.* А. Қодир ўтган кунлар.

КОШИНКОРЛИК Кошин пиши тайёрлаш ва биноларни кошин билан затиш иши, касби.

КОШИНЛИ айн. **кошинкор** 2. *Тузи мадраса кошинли порлоқ, Равоқу гумбаз даста пештоқ.* Ҳабибий.

КОШИНПАЗ [ф. كاشىپز — кошин ширувчи, тайёрловчи] Кошин пишир кошин тайёрловчи. *Аммо, сиз болаларининг охирини ўз елкангизга олинг.* Б] *буёғи — сирчиларга, кошинпазларга ё қилиш, кўпи кетиб ози қолган.* Мирму: Меъмор.

КОШКИ [ф. كاش < كاشكه — ағ қани энди] мод. с. Сўзловчининг айтиган фикрга тарафдорлигини, шуни хисини билдиради. «қани энди», «қа яхши бўлар эди» каби маъноларни ифлайди. *Кошки у ҳам Йўлчиға ҳамроҳлик ган бўлса, у билан дардлашиб, ғамли шерик бўлиб, овутиб, юпатиб, у билан тепалар, жарлар ошса.* Ойбек, Танле асарлар. *О кошки, булутсиз тиниқ осл учган қуш бўлсайдим.. Оддийгина қуш Даврон, Қақнус.*

КОШКИЙДИ с. т. (тўғриси **кошки** қ. **кошки**. *Кошкийди, қизим, даданг сў: қулоқ соладигин эркак бўлса [деди онаси норга].* Ойбек, Танланган асарлар.

КОШОНА [ф. كاشانه — кичик уй раржой; ин, уя] кт. Ҳашаматли, кўбино. *Сиз ишсиз, қашшоқ йигит, леки ройларда, кошоналарда яшовчиларнинг, ни тўқ ва ҳамёни тўлиқларнинг фикрига бўляпсиз.* Ойбек, Танланган асарлар.

КОЭФФИЦИЕНТ [лот. coefficient coefficientis — ёрдам берувчи] 1 мат. Б

Кифоданинг ўзгармас ёки маъ- тувчиси.

Бирор физик хоссани миқдор- белгилайдиган кўпайтувчи. *Кен- коэффициенти. Фойдали иш коэффи-*

циенти. Энергия фойдали ишга айла- нувсатадиган миқдор. *Ҳозир бри- гатда иштирок этиш коэффици- енти этмоқда.* Газетадан. *[Аҳме- дин фойдаланиш коэффициентини белгилади. С. Кароматов, Тошкент, 1980 йил].*

КН [а. كاهن — руҳоний; ғойибдан келишми, фол очишни даъво қилув- чи] Бирор воқеа-ҳодисани олдин- дан хабар берувчи; ромчи; фолбин. *Кабар берувчилар икки турли бўла- ди: биринчиси — вали, иккинчиси — ко- хоний, Эсдаликлар. Коҳинлар дам- дам фолдан, Кўп хомуш этдилар* дегуҳни. А. Исроилов.

КАШИШ [ф. كاهش — камайтириш; па- рсий тилдан]. *Ташвиш, дард-койиш.* *«Қандай нима қоҳиши тушиб қолди? С. Аб- Мавлоно Муқимий. Қочма ростгўй- ларнинг қоҳишу озоридан, Қадди рост- лик тилидан ўртанур нарвона ҳам. Э. Ҳасанов, Тошкент, 1980 йил».* — Муҳаббат.

КБ [голл. kba] Ўн оёқли денгиз қис- қарининг бир тури (айримлари ов- қанда ишлатилади).

КГ [голл. kgaap] Газ ёки суюқликни ўчун хизмат қиладиган жўмракли *жўмушингни эшитиб, болаларинг би- ринчидан чўқиллади. Бири чопқиллаб- чўқ қолган кран жўмрагини бурайди.* Газетадан.

КН II [нем. Knap] *тех.* Оғир юклар- ни олиб бериладиган ва бир жойдан иккинчи жойга чиқариладиган механизм. *Кўтарма- ма кран. Жўрабек кран тепа- трожектор ёритиб турган ғишт- лида тўхтаб, напирос тутатди. С. Хотин.*

КНЧИ Кранда ишловчи. *..омилкор- ларнинг ташаббускор экскаваторчилар..* *..ишчи ишламоқдалар.* Газетадан.

КА [р. красить — «бўямоқ, беа(т)- дан ясалган от] *айн. буюк I.*

КАТЕР [юн. kater — катта товоқ, коса] *Торасимон ёки воронка кўриниши- да бўлган ботиқ, чуқурлик, мас..*

вулканнинг лава отилиб чиқадиган оғзи. Да- дашев кратер атрофини айланиб чиқди. И. Раҳим, Тақдир.

КРАХМАЛ [нем. Kraftmehl < Kraft — куч, энергия, кувват + Mehl — галла уни] Кўпчилик ўсимликларда фотосинтез нати- жасида ҳосил бўладиган углевод; баъзи ўсимликлардан олинадиган таъмсиз оқ по- рошок; оҳор (озиқ-овқат, кимё, тўқима- чилик саноатларида ишлатилади). *Чит тўқилгандан кейин оҳор берилади. Бунинг учун кўп миқдорда крахмал керак.* Ойдин, Суҳбати жонон. *Каштаннинг таркибида крахмал, оқсил, ёғ ва бошқа моддалар.. бор.* «Фан ва турмуш».

КРАХМАЛЛАМОҚ Крахмал бермоқ, крахмалли сувга солмоқ. *Рўзгор учун зарур бўлган айрим буюмларни крахмаллаш ҳам фойдали.* «Саодат».

КРЕДИТ [лот. credit — у ишонади] *бухг.* *Кириш-чиқим дафтарларининг чиқимлар, унадиган пуллар ёзиладиган ўнг томони; зид. дебет.* -*Бухгалтериянинг дебет-кредити учма-уч бўлиши керак, — деди Очил. Б. Раҳ- монов, Юрак сирлари.*

КРЕДИТ [лот. creditum — қарз < credere — ишонмоқ] Фойда қайтариш шарти би- лан, вақтинча фойдаланиш учун пул ёки моддий маблағлар бериш жараёнида юзага келадиган иқтисодий муносабатлар тизи- ми; шахс ёки муассасанинг ўзига тегишли пулларни ҳисоблаб қўйиладиган счёти; қарз, насия, кредит; маблағ, чиқарилган пул. *Ўтган йилдан товарларни кредитга бе- риш шакли кенг тараққий этди.* Газетадан. *Шу тўғрисида корхона жуда катта миқдор- да жарима тўлар, маблағларнинг асосий қис- ми кредитдан фойдаланганлик учун сарфла- нарди.* Газетадан.

Кредит билетлари Кредит муомалалари- да олтин ёки қоғоз пуллар ўрнида ишлати- ладиган тўлов воситалари (банкнот, чек, вексель ва ш. к.) **Кредит карточкаси** Банк ёки кредит муассасаси томонидан берила- диган ва пластик карточка кўринишидаги шахсий (эгасининг номи ёзилган) тўлов ҳисоб-китоб ҳужжати.

КРЕДИТОР [лот. creditor — қарз берув- чи] Мол ёки пулни насияга, қарзга берган муассаса ёки шахс; *зид. дебитор.*

КРЕЙСЕР [голл. kruiser — денгиз сайёҳи] Кучли артиллерия, ракета, торпеда ва ми-

петрологик-геохимик критерийси» монографияси майдонга келди. С. Анорбоев, Ўзбекистон олтини.

КРОВАТЬ айн. каравот.

КРОНА [нем. Krone] Чехия, Словенияда, шунингдек, Скандинавия, Болтиқбўйи мамлакатларида асосий пул бирлиги. Лойиҳанинг тахминий баҳоси 3,5 миллион швед кронасига тўғри келди. Газетадан.

КРОНШТЕЙН [нем. 'Kronstejn] Ёлтырлар ёрдамида девор, устун ва ш. к. га маҳкамланадиган осма ускуна.

КРОСС [ингл. cross — кесиб ўтмоқ] спорт. Паст-баланд, йўлсиз, умуман, турли табиий тўсиқлари бўлган жойда бўладиган пойга, югуриш ёки бирор нарсани тез юргизиш мусобақаси. Мотоциклчилар кросси. Чанғичилар кросси. Беш километрга югуриш кросси.

КРОССВОРД [ингл. cross-word < cross — кесишма + word — сўз] Катакларни ҳарфлар билан тўлдириб, шу катакларга яширилган, изланаётган сўзни топиш ўйини; бошқотирма.

КРОТ [р., укр. крот] Ер қазиб, ер остида яшовчи, ҳашаротхўр сутэмизувчи ҳайвон. Кротлар яхши кўрмайди, баъзи бирларининг кўзи тери билан қопланган. «ЎЗМЭ».

КРУЖКА [нем. Kruse < юн. krossus — кўза(ча)] Металл, чинни ёки пластмассадан ясалган, стакан шаклидаги дастали идиш. Алюминий кружка. Бир кружка сув. — Биринчисига кўзиқорин солинган картошка шўрва, иккинчисига эзилган картошка билан бир бурдадан гўшт, учинчисига бир кружкадан сут тарқатди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КРУЖОК [р. кружок — айланача, тўғарак] Шахсларнинг бирор хунар ва ш. к. бўйича биргаликда машғулот олиб борадиган уюшмаси (яна қ. тўғарак). Матлуба эса донадона қилиб, инглиз тилини мактабда ўқиб, кружокка қатнаб ўрганаётганини айтди. «Муштум».

КРУЗЕЙРО [порт. cruzeiro] Бразилиянинг асосий пул бирлиги номи.

КРУПА [укр. крупа — увоқ, бурда; дўл] Пўсти тозаланган, оқланган дон; ёрма. Сўк (тариқ) крупаси. Манний крупа. Арпа крупаси.

КСЕНОН [юн. xenos — ёт, бегона] Менделеев даврий системасининг VIII гуруҳига мансуб кимёвий элемент; инерт газ (нурланувчи лампаларда ишлатилади).

КСЕНОФОБИЯ [юн. xenos — ёт, на + phobos — қўрқиш, қўрқинч] 1 Б. одамлардан қўрқиб қолиш, ҳар қандай қўрқиб юриш.

2 Ҳар қандай чет, ўзиники бўлмаган нарса (турмуш тарзи, ғоя-дунёқараш ва б.)га душманлик, қаршилик. Муаллифларнинг.. бошқа халқларнинг асриги асослари, турмуш тарзи ва либетига белисанд муносабатда оқибатида вужудга келадиган ноҳушлар ва турли ксенофобия ҳамда миллий кўринишлари ҳақида кўп гапириш кин. Газетадан.

КСЕРОГРАФИЯ [юн. xeros — қуруқ, бўлмаган + grapho — ёзаман] Турли тасвирлар (матнлар, ҳужжатлар)дан электрофотография йўли билан нусха (ксерокопия) олиш усулларида бири.

КСЕРОКОПИЯ [ксерокс + копия] Ксерокс ёрдамида олинган тасвир.

КСЕРОКС [юн. xeros — қуруқ; хўлган] 1 Ксерографик электрофотоаппарати.

2 Шу аппарат ёрдамида олинган нусха; ксерокопия.

КСИЛОГРАФИЯ [юн. xylon — кесилган, ёғоч, тахта + grapho — ёзаман] Гравюрасининг қадимдан кенг тарқалган турли шундай гравюрадан бошқа усул билан олинган тасвир, расм.

КУБ I [юн. kybos] 1 Ҳамма томони квадратдан иборат олти ёқли геометрия шакли; шундай шаклдаги нарса.

2 мат. Бирор соннинг ёки алгебраик ифоданинг учинчи даражаси, ўз-ўзинга марта кўпайтмаси. 3 соннинг кубу 27 бўлади.

3 с. т. Бир куб метрга тенг ҳажм ўлчов бирлиги; кубометр. Икки куб тахта. — Сўнги 20 йил мобайнида Орол денгизи сури хи 8 марта пасайиб, сув ҳажми 393 куб километрга камайди. «Фан ва турмуш».

КУБ II [р. куб — катта тоғора, идиш] юн. kybos — идиш, коса] Суюқликларни ҳайдаш, қайнатиш ёки сақлаш учун ишлатилган цилиндр шаклидаги катта ёпиқ идиш.

КУБАНКА [< Шимолий Кавказдаги Кубан дарёси номидан] Тепаси ясси кулоқчинсиз, одатда қорақўлдан қилинган пастак телпак. Ўтаётган колоннада солдатлар, командирлар куланг шинель, к...

шанка кийиб олган қизил юзли, қора кўзли, орта бўйли қиздан кўз узолмас эдилар. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КУБАТУРА [р. < «куб» сўзидан] Бирор нарсанинг кубометр ҳисобидаги ҳажми. Холдининг кубатураси. ■ Жўжахонага, унинг кубатураси эйтиборга олиниб, соф ҳаво берилди. «Ўзбекистон паррандачилиги».

КУБИЗМ Фарбий Европа тасвирий санъатида 20-аср бошларида юзага келган, шарҳларни содда геометрик шакллар (шар, конус, куб кабилар) комбинацияси тарзида тасвирлашдан иборат модернистик оқим.

КУБИК [р. < «куб» сўзидан] 1 Куб с. кичр. шакли.

2 Ҳар бир ёғида расм бўлаклари, ҳарфи ва ш. к. тасвири бўлган, маълум тартибда берилганда, бир бутун тасвир, сўз ва ш. к. тасвир бўладиган, куб шаклидаги ёғочлардан иборат болалар ўйини.

3 с. т. Бир куб сантиметрга тенг ҳажм доғови бирлиги. *Уч кубик глюкоза.*

КУБОК [р. «куб» с. кичр. қ. куб II] Спорт мусобақаларида: голиблар учун соврин санъатида бериладиган (одатда, қимматбаҳо нарсадан тайёрланадиган) ваза, идиш ва ш. к. У [Бўри] ўз даврида турли мусобақаларга қатнашиб, кубоклар олган. Т. Мурад, Ф. Дузулар мангу ёнади. Улар [физкультурачилар] мамлакатимиздаги ва чет эллардаги стадионларда қўлга киритилган кубоклар ва медаллик совринларини кўтариб олганлар. Га-етадан.

КУБОМЕТР [куб + метр] Ҳар томони бир метрдан бўлган, яъни бир куб метрга тенг ҳажм ўлчами. *Бир кубометр тахта. Ун кубометр цемент. Юз кубометр сув.*

КУВ [ф. + туркий كوب – ёғоч тўқмоқ, қўлға; суюқлик солинадиган катта кўза] Қўшни чайқатиб, ёғини олиш учун ишланган, цилиндр шаклидаги узун ёғоч идиш ва ш. к.нинг учи йўғонлашган таёқсимон сопи. *Тегирон жирини кув ҳам сепарат, Бринзам бозорда бўлур рўпара.* С. Абдулла, Ҳаёт гулшани.

Кув пишмоқ Кувда қайта ишлаб, сутнинг ёғини олмоқ. *Майрам она айвонда кув пишарди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

КУВА I Бўғзи сиқикроқ узун сопол идиш (кув, сут ва ш. к. суюқликлар солиш учун ишлатилади). *Узум келди челақ-челақ, Саваатларда иссиқ нон. Кувачада айрон тўла. Кўза-ларда яхна чой.* Т. Тўла. *Ҳозир Дадаш бедаво*

кувасидан ачиган айронини тўқмай туролмаслигини билса-да, бари бир уйга қайтишади. А. Дилмурод, Фано даштидаги куш.

КУВА II Косибчиликда чармни уриб текислаш, чўзиш ва ш. к. учун ишлатиладиган оғир темир асбоб. *Бурушган эски чармларни хўллаб, кунда устига қўйиб, кува билан текислашни жуда севар эдим.* Ойбек, Болалик.

КУВАЛАМОҚ Кува билан уриб текисламоқ, чўзмоқ. *Чармни куваламоқ.*

КУВРАК Чайнаганда касир-кусур қиладиган (бодринг, сапча ва ш. к. ҳақида). *Куврак олма. ■ Комилжоннинг қовуни ҳам ширин, ҳам хушхўр чиқди. У шакарпалакнинг сал кувракроғини танлабди.* Ҳ. Иброҳимов, Ойдин кечада.

КУДУНГ [ф. كدنگ – ёғоч тўқмоқ, куракча; жўва] махс. Тўқилган матони уриб текислаш, силлиқлаш ва унга жило бериш учун ишлатиладиган тўқмоқсимон ёғоч асбоб ва шу асбоб ёрдамида қилинган пардоз. *Хотинчалиш бир йигит белидан ҳали кудунг бузилмаган саккизтепки атлас билан боғлаб қўйилган эди.* С. Аҳмад, Тўлқинлар.

КУДУНГГАР Кудунгловчи уста. *Кудунггарнинг минг ургани – босқончининг бир ургани.* Мақол.

КУДУНГЛАМОҚ махс. Кудунг билан пардозламоқ, жило бермоқ.

КУДУНГЧИ айн. кудунггар. У [Искандаровнинг отаси] ҳали гула кўяр, ҳали кудунгчиларга қарашар, ҳали дўконга ўтириб, моки отарди. Ё. Шукуров, Қасос.

КУДУРАТ [а. كدورت – хафалик, қайғуалам, дил ғашлик] кт. Кўнгил ғашлик, хафалик. *Келинг энди, бирпас тотув бўлиб, маҳрам гаплардан гапиршиб, кўнгилдаги кудуратларни ёзайлик.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

КУЁВ I Қизнинг эри (қизнинг ота-онаси, ака ва опасига нисбатан). *-Йўқ, ойи, ҳеч нима керак эмас, – яна мулоийм гапирди қизи, – куёвингизни жўнатаман, деб чарчадим.* Ойбек, Танланган асарлар. *Фотиҳа ўқилиб, куёв қайин онага узр айтди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Салимбойвачча илдамлик билан уларга югурди. Синглисидан аҳвол сўраб, куёвининг қўлини сиқди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Энди уйланадиган, уйланаётган ёки янги уйланган йигит (ўз қайлиғига, хотинига нисбатан). *Хонзода бегим ҳозир йигир-*

ма ёшдалар.. шу вақтгача муносиб куёв учрамай, доғда эдик. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Сен ҳали денгизни кўрганнинг йўқ, қизим! Худо хоҳласа, куёвинг билан бирга кўрасан. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Булар келин билан куёв бўлса керак. С. Аҳмад, Юлдуз.

3 Янги уйланган йигитга қариндош-уруғ ёки яқин кишиларининг муружаат шакли. Тўладан келган, хушфеъл Каримович ҳам дастлабки кундан бошлаб унга ёқиб қолган эди. -Куёв, ишлар қалай? — сўради у, столи устидаги ярқираб турган ойнада қизил қаламни ўйнаб. Мирмуҳсин, Умид.

Ич куёв қ. ичкуёв.

КУЁВБОЛА Янги уйланган ёки уйланмаётган йигитга нисбатан ҳазил-эркалаш маъносида қўлланади. Шунақанги башанг кийинишадик, ҳай-ҳай, нақ куёвболами дейсиз. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлакат.

КУЁВЛИК Куёв ҳолати, куёв, куёвга хос бўлишлик. Куёвликка маъқул кўрмаслик. Куёвлигини хурмат қилмоқ. ■ Мен.. яйраш интизорлиги билан сандиқда сақлаб келган куёвлик сарполаримни кийдим. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КУЁВНАВКАР Тўй маросимида куёв билан бирга бўлувчи жўралар. Унинг нигоҳи куёвнавкарлар ичидан Тўра акани излаб топди. «Ёшлик».

КУЗ 1 Ёз билан қиш ўртасидаги фасл, Кеч куз. Кузга яқин. ■ Шу орада яшаркан Бир бадавлат — бой хўроз, Роҳат умр кўраркан Кузу қишу баҳор, ёз. З. Диёр. Дераза олдидики тол новдасидаги япроқлар куз шамолига бардош беролмай, узилиб, ерга тушарди. С. Кароматов, Олтин қум.

2 кўчма Даврнинг, мас., киши ҳаётининг, умрнинг охириги дамлари. Кимдир шошилиб жавоб қайтарди: -Бу гал унинг [душманнинг] кузи келади. Н. Сафаров, Комиссар Қорабоев. Ахир ёшимиз кетяпти, умр баҳоримиз ўтиб, кузимиз яқинлашиб келяпти, Ҳаётхон! М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КУЗАК с. т. айн. куз 1. Қизим, сен олаига келганинг чоғи Кузак ҳам баҳорга айланди чоғи. У. Пўлкан, Бир баҳор достони. Бизни ҳам чорларди кузакда терим, Гурпаклашиб юриб пахта терардик. Э. Воҳидов.

КУЗАМОҚ 1 1 Текис қилиб кесмоқ, қирқиб текисламоқ (ёлни, соқолни, мўйловни). Тойнинг ёлини кузамоқ. ■ Ота

[Охунбобоев] унинг [Мустақимнинг] рини гоҳ панжалари билан чиройли ган соқолини тараб, гоҳ келишган вининг учини ҳимариб, юзи-кўзи эшитди. Й. Шамшаров, Улғайиш. Э на қирқни ҳатлаган бу банда, чирой залган қоп-қора соқолини демаса. Нисбатан ёш кўринар эди. Н. Норқо Бекатдаги оқ уйча.

2 Дарахт ва буталарга манзара бериш учун ортиқча шох-шаббалари сиб текисламоқ. Талашув.. хиёб. хоразмча чўғирмага ўхшатиб кузалган дарахтлар тагида ҳам давом эт Аъзам, Кечикаётган одам.

КУЗАМОҚ 2 шв. Кетмоқ, жўнамоқ, бирор маросим, меҳмондорчиликдан Меҳмонлар анча кеч кузади.

КУЗАТМОҚ 1 Кетаётган киши хайрлашиш учун бирор ергача бериш, бирор ергача бориб, чиқиб, қилмоқ; узатмоқ. Меҳмонларни воқеа кузатиб чиқмоқ. ■ Комил билан Бу Зиёдиллани кузатиб қўйиш учун дам қишди. Х. Ғулум, Маишғал. Адҳам шу затиб қўяман деса ҳам, Каромат кў Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Ич. Ўзбек ойим меҳмонларни кузатиб бўлмуш билан онасидан ҳўптак олар [гимн] эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Аваз зористон четидики йўлгача кузатиб С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Билиш, аниқлаш мақсадида сўзлаб қарамоқ, кўздан кечирмоқ. Қўчилишини кузатмоқ. ■ Эргаш мин панжарасини бармоқлари билан қисиб. ри чақнаб, халқни кузатарди. А. М. Опа-сингиллар. Краснов.. ҳарсиллаб-лаб, дарахтга чирмашди-да, теварақ затди. Ойбек, Куёш қораймас. Юсу Шомат қизикнинг ўйинларини диққат кузатиб, ўрганади. Т. Обидов, Юсу қизик.

3 Зимдан қараб текшириб турмоқ қилмоқ. Уларни четроқда илжа кузатиб турган чойхоначи, ҳеч воқеага имай, юзига фотиҳа тортди. С. Сиёев лик. Душман қочган жой кузатиш жойлиги аниқланди. Назармат, Жўрлар сайрайди.

4 Бирор нарсани (мақсадни) нутутмоқ; кўзда тутмоқ, кўзламоқ. Аз

қул бу ишларни бир яхши мақсадни қилиб қилганда, золимларни ўртадан қўтаришга осойиш берганда, унга ким нима деб эди? А. Қодирий Ўтган кунлар. Келмаълум бўладики, бу Боқимирзонинг бу билишдан кузатган муддаосига дахлдор А. Қаҳҳор, Мирзо. Бомбалар кузатилган жойга — ҳаммаёқни ларзага келтириб. Ёвни Шарди. Ж. Шарипов, Хоразм.

КУЗАТИЛМОҚ I Кузатмоқ фл. мажж. н. ишлар кузатилди. Кузатилган мақсад. Маълум бўлмоқ, кўзга ташланмоқ, кўришмоқ. *Тепки касали билан ҳамма ёйда одам овриши кузатилади.* «Саодат». Турк. феълларнинг *нг, н, л* ауслаутлилаштириб берилса, улар бир хил семантикаграмматик ифодага эга эканлиги кузатилади. «ЎТА».

КУЗАТИШ I Кузатмоқ фл. ҳар. н. Кузатиш керак.

Текшириш, билишга қаратилган иш, ҳар. с.т. Олим Фарғонани кезиш давомида кузатишлар олиб борди. «Ўзбекистон кўрали».

КУЗАТУВ айн. кузатиш. Кузатув пунктуал кузатув ишлари. ■ Дарвоқе, 18 метр қўлликда — ижодиёт уйининг тепасида кузатув барпо қилинган кузатув майдончаси болажонларни ўзига тортмоқда. Газетчи. Геологларнинг кенг миқёсда олиб борган кузатувлари туфайли бу ерларда талай минераллар аниқланди ва ўзлаштирилди. Газетчи.

КУЗАТУВЧАН Астойдил, берилиб кузатишган.

КУЗАТУВЧАНЛИК Астойдил, берилиб кузатиш, шундай хусусият. *Ақлу мулоҳаза, кузатувчанлик яқун ясамоққа етса, тасаннуд Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.*

КУЗАТУВЧИ I Кузатмоқ фл. сфдш.

Кузатиб, текшириб, назорат қилиб кўришчи; назоратчи. *Тест синовлари пайтида теория кузатувчиларига катта масъулият юкланади.* Газетадан. *Франция-Бразилия алоқаси олтидан мутахассис ва кузатувчиларнинг фикрлари турлича эди.* Газетадан.

КУЗГИ Кузга хос, кузда бўладиган. *Кузги мева. Кузги йиғим-терим. Кузги қўнлар. Кузги шудгорлаш.* ■ *Комилжон.. кузга жойга кузги кўчатлар ўтқаздирилди.* С. Зуннунова, Янги директор.

КУЗИР, кузур [р. козырь < пол. kozuga — бадавлат, ўзига ишонган] I Карта ўйинида: бошқа хол, ранг-тусдаги карталардан устунликка эга бўлган ва бошқа холдаги карталарни боса оладиган карта. *Кузирни юрмоқ. Кузир билан босмоқ.*

2 с. т. кўчма Маълум жиҳатдан устунликка эга бўлган, ўз кучига, бойлигига ишонган одам; зўравон, дўкай. *Эркинлик ҳавас қилмас инсон йўқдир жаҳонда, Давлат йўқким, мустақил бўлмай деса кузир.* Б. Бойқобилов. *Асакалик машхур қиморбоз Қўлматқора «тўртол»чиларнинг «елкаси ерга тегмаган» кузури эди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КУЗЛИК Кузга мўлжалланган, кузга хос; кузги. *Кузлик кийим.* ■ *Мингааб танаб ерлардаги кузлик буғдой музлаб қолди.* С. Сиёев, Аваз.

КУЗОВ [р. кузов < тат. кўзов — дарахт пўстлоғидан қилинган сават] Автомашинанинг одам ёки юк жойлашадиган қисми. «ЗИС»нинг кузовида ўтирган раис ҳаммани қулдириб, тўсатдан Комила холани қучоқлаб олди. О. Ёқубов, Баҳор кунларидан бирида. *Кузов тўла шағал билан Туямўйин тарафга кетаётган эдим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

КУЙ I I Маълум мусиқа асари, ашула, кўшиқ ҳосил қилувчи мусиқий товушлар бирлиги; оҳанг. *Кувноқ куй. Мунгли куй. Янги куй яратмоқ.* ■ *Йўлчи бир нафас тараддудланиб, бошқа бир куйни чалди-да, кейин найни болага берди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 кўчма Мусиқа асарига ўхшаш оҳанг. *Чумчуқларнинг тинмай чириқ-чириқ сайрашлари ажойиб бир куй ҳосил этган.* С. Зуннунова, Янги директор.

КУЙ II айн. куй 2, 3. *Ун қадоқ жўхори туфайли шу куйга тушаман, деб Аваз сира ўйламаган эди.* С. Сиёев, Аваз. *Ёр куйида адо бўлдим.* «Муродхон». *Бир оз ҳовурдан тушган Мўмин бўйинини эгиб, орқасига қайтди ва шу куйи судралиб бориб, қўлига кетмонини олди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

КУЙДИ-ПИШДИ Ҳар бир ишга астойдил киришувчи; куйинчак. *У сергайрат, куйди-пишди, қизиққон, сержаҳл йигитлардан эди.* Х. Шамс, Душман. *Қарши даштини пахтазор, экинзор ва боғ-роғга айлантириш мумкинлигини.. асослаб берган куйди-пишди инсон Раҳматилла Алимов эди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

КУЙДИРГИ Одамга ҳайвонлардан юқадиган, тери, меъда-ичак ва ўпкага зарар етказадиган ўткир юқумли касаллик. Қорамол, қўй ва эчкилар кўпинча куйдирги ҳамда оқсил касалликлари билан оғрийдилар. О. Азизхўжаев, Эҳтиётлик шартлари. У. ўн йилча илмий тадқиқот ишлари билан шуғулланиб, куйдирги, бўёма, қутуриш каби даҳшатли касалликларга дунёда биринчи бўлиб даво топди. «Фан ва турмуш».

Куйдирги чиқмоқ Баъзи сўзлар билан қўллашиб, шу сўз билдирган нарсанинг йўқ бўлиши, йўқлиги; шундай бўлиши ҳақидаги қарғиш маъноларини билдиради. Аммо бахтига куйдирги чиққан эканми, худди шу кабинетга Жўрабеков момақалдироқдай гумбурлаб кириб келди. С. Анорбоев. Оқсой. Менинг ўз отим бор! Ўз отимга куйдирги чиққан эмас! А. Қаҳҳор, Оғрик. Ҳа, сени.. Тилиннга куйдирги чиққур!! С. Анорбоев, Оқсой. Бу сўзларни оғизга олганда, ҳали ҳам тилингиизга куйдирги чиқмаган экан. А. Мухтор, Тонг билан учрашув.

КУЙИБ-ПИШИБ 1 Астойдил куйиниб. Абдурахмонбой куйиб-пишиб жавраётган домлага ачинган бўлди ва унга тасалли берди. Ҳ. Фулом, Машғал. Устудентларни жойлаштиргунча анча қийналган бўлса керак, чехраси ҳорғин, уст-боши чанг, куйиб-пишиб, қаттиқ гапирарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Жон-жаҳди билан берилиб. Кун бўйи куйиб-пишиб ишлаганидан тунлари донг қотиб ухлайди. Т. Ашуров, Оқ от. Аллақаерда куйиб-пишиб бедана сайрайди. Шўхрат, Жаннат қидирганлар. Бу соддадил чолнинг куйиб-пишиб отини мақташидан атрофдагилар ҳам завқланиб кулишди. Мирмуҳсин, Меъмор.

КУЙИБ-ПИШМОҚ 1 Ортиқ даражада ташвишланмоқ, куйинмоқ. Отам бўлса тушунолмай: -Ҳа, нима гап ўзи, нима бўлди? — деб куйиб-пишади бечора. П. Турсун, Ўқитувчи. Иккани йўқотиб қўйган куни куйиб-пишган Тошматов директор кабинетига хомуш кириб келди. «Муштум». Чокар ҳазилга ўч йигит эди. Ҳаётдаги кўп ноҳақликларни кўрса-да, куйиб-пишавермас.. С. Сиёев, Аваз.

2 Жон-жаҳди билан ҳаракат қилмоқ, ишламоқ. Мен шунча йилдан бери куйиб-пишсам ҳам, ҳеч қайсинг «Отанга раҳмат!» дегинг келмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. Била-

сизми, биров сизга катта ишни ишонтириганидан кейин, куйиб-пишмасангиз экан. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

КУЙИК Куйган. Черников жангари мов кўлидаги куйик нонга разм солди ҳам, Чин муҳаббат. Жувоз ичини қўйиб, зах, куйик ёғ ҳиди тўтиб, чирокни акси ўйнайди. Н. Фозилов, Оқим.

КУЙИКМОҚ биол. Жинсий даврига кирмоқ, «эрсирамоқ» (уриниб, вонлар ҳақида). Христианларнинг куйиклик рўзалари ҳайвонларнинг куйиклик тиги тўғри келади. Газетадан.

КУЙИНДИ Куйган нарса, куйиниб жасида ҳосил бўлган қолдиқ, куюк. Ашуров шунча ҳид ичида кирмочнинг куйиниб пайқамаси ҳам. Ҳ. Назир, Сўнмақлар. Йўлнинг икки бетида илдиқ кўпориб ташланган.. дарахтлар, куйиниб турган чакалакзор-бутазорлар.. Ҳуллин, Сўнмас юлдуз.

КУЙИНМОҚ 1 Қаттиқ ачинмоқ, виш тортмоқ; хафа бўлмоқ. Элмурод б асарлар одамларнинг ташна дилларига қадар роҳат бағишлаганини сезар, лекин дай асарларнинг ўз тилимизда камли куйинар эди. П. Турсун, Ўқитувчи. -Э шунча хор қилгунча, омонатингни оли қолсанг нима қилади-я! — деб куйинади Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Аяш, ачиниш, ғамхўрлик билан гурмоқ. -Вой ўлмасам, чиқ-а, чиқ вагон юрагимни ёрдинг, — деди онаси куйиниб Сафаров, Саодатнинг қиссаси. Низо уруида эри, ўғли ҳалок бўлган аёлларни к Уларга ич-ичидан куйинади. С. Аҳмад,

КУЙИНЧАК Ҳар нарсага ҳам ачирадиган, қайгураверадиган, куйиб ташланаверадиган; астойдил ғамхўрлик диган. Содда, болалари учун куйинчак, кўшчилар, акраболар билан ҳамшиша ҳунала аёл. Ойбек, Навоий.

КУЙИНЧАКЛИК Куйиниб ҳисси носабати. Сўнг.. ортиқча куйинчаклик ётганини пайқаб қолиб, энди ўзини м. қадар бемалол тутмоқчи бўлди. Ш. Ҳолаев, Қил кўприк. Халқ тўпланган вақт у аксарини шундай куйинчаклик кўрсатқилдан келганича меҳмондўстлик қилиришар эди. Ойбек, Навоий.

КУЙИТ шв. Дард, алам; айрилиқ роқдоғи. Холанг ўғлининг куйитида адо

...ярми бўз отга боғланиб келган
...табой полвоннинг дафн мароси-
...тмай, эгасининг куйитига чидай
...жонивор ҳам жон таслим қил-
...дан.

Ш тиб. Юқори ҳарорат, кимё-
лар, электр токи ва радиоактив
сирида тўқималарнинг шикаст-

1 Лочинсимонлар оиласига ман-
қуш. Дон ўғриси — юмронқош
дар динг қулоғи ҳам уни ўткир
хужумидан сақлаб қололма-
қуров, Биринчи парвоз.
II с. т. Исқирт, ифлос.

МОҚ I кт. Қўшиқ ёки ашула
кезар шўх қўшиқ куйлаб. Гай-
нгдир майин овоз билан куйла-
ди. «Гулдаста». Баъзи вақт
Унсин қулоғига етади. Чол хас-
к куйлайди. Ойбек, Танланган

Мадҳ этмоқ; тараннум қил-
да ҳақида ўйлар экан ё сўйлар
ни куйлаб ўтган зотлар сий-
идан кетмас эди. М. Исмои-
на т. о. Муқаддас замон ҳаққи,
айтаман, Қанийди, куйлайвер-
бахтми тўлиб. А. Орипов,
қоли.

МАНМОҚ Майда-чуйда ишлар
шмоқ, машғул бўлмоқ; ивир-
ома этигининг чангини қоқиб-
сари юрган эди, ўчоқбошида
юрган онаси пешвоз чиқди. М.
Журъат. Айвонда.. куймаланиб
қалин-қалин ясалган зоғора нон-
ла терди-да, оёғига йиртиқ ка-
тандир бошига югурди. Ойбек,

МАНМОҚ айн. куймаланмоқ. Тур-
ла.. беташвиш, майда-чуйда иш
либ ўтирарди. Ҳ. Нурий, Ло-
— лочин.

МОҚ I Аланга чиқармай ёнмоқ.
ан от эти ва терисининг қўлан-
нинг кўнгли беҳузур бўлиб, боши
Фулум, Машъал.

МОҚ II ч. ўт-олов олмоқ; ёнмоқ; ёниб
моқ. Халқ азиз фарзандларининг
дан талаб қилади; бурнини ерга
рон бўлган шаҳарларини, куйиб кул

бўлган қишлоқларини тиклаб беришга маж-
бур қилади. А. Қаҳҳор, Иккиннинг бири.

3 Ортиқ даражада қизиб (эриб), ишдан
чиқмоқ (электр асбоблар ҳақида). Лампоч-
ка куйиб қолди. Дазмол куйиб қолибди.

4 Ортиқ даражада исиб-қизимок; ҳаро-
рати кўтарилмоқ. -О-о, офтобда қолибсиз-
лар-ку? — деди у, халқнинг офтобда куйиб
турганлигини энди кўргандай. М. Исмоилий,
Фарғона т. о. Август ойи жазирамаси — куй-
иб ёнар эди ҳамма ёқ. Э. Раҳимов.

5 Ўт-олов ёки куйдирадиган нарса таъ-
сирида зарарланмоқ, жароҳатланмоқ (ти-
рик организм ҳақида). Қайноқ сув тўкилиб,
оёғи куймоқ. Олов сачраб, қўли куймоқ.

6 Куёш иссиғи таъсирида қуриб-қовжи-
раб кетмоқ, нобуд бўлмоқ (ўсимликлар
ҳақида). Яна бир йили қаттиқ қурғоқчилик
бўлиб, экинлар куйиб кетди. А. Қаҳҳор,
Кўшчинор чироқлари.

7 кўчма Бекор бўлмоқ, беҳуда кетмоқ;
ажраб қолмоқ. Меҳнатингиз куймайди. Ун-
майди ҳам, куймайди ҳам. Матал. ■ Болта-
бой, икки кун ишлаб, дарров табелчидан
шикоят қилаётибди, деб ўйлади шекилли,
унга [Сидиқжонга] тик қараб: -Нима қил-
ди? Ҳеч кимнинг ҳақи куймайди! — деди. А.
Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Бечора хо-
тинлар бўлса, эрларидан бекитиб юрган пул-
ларини даъво қилолмай, дамлари ичларига
тушиб, куйиб қола берадилар. П. Турсун,
Ўқитувчи.

8 кўчма Бирон кимса ёки нарсадан зар-
рар-зиён кўрмоқ, ёлчимаё азият чекмоқ. Бу
одамга қандай вазифа беришни ўзларингга
ҳавола қиламиз, лекин ҳосилот кенгашига
раис қилсаларинг, куймайсизлар. А. Қаҳҳор,
Кўшчинор чироқлари. Тўлаган ҳам кўп оғай-
ниларидан куйган, кўпларидан аламзада экан.
А. Қаҳҳор, Оғайнилари. Кўнгли очиқ, содда
йигит экансиз, мен ҳам эрдан куйганман. М.
Иброҳимов, Йўлаклагчи муҳаббат.

9 с. т. Харж бўлмоқ, пули кетмоқ. Бун-
га сизнинг пулингиз куйибдимми? Пули куйган
қаламтир чайнабди. Мақол.

10 кўчма Алам қилмоқ, алам қилиб
бўғилмоқ; қаттиқ хафа бўлмоқ, ғам-алам
чекмоқ. Узи билмайди-ю, менга ўргатганига
куяман! А. Қаҳҳор, Санъаткор. Куйинлар,
чироқларим, сўраманлар. Бизнинг кўрганла-
римиз қурсин — эшитманлар ҳам, куймане-
лар ҳам. П. Турсун, Ўқитувчи. -Йўлчи ўғлим-

нинг қони қутлуғ, уни юзга, кўзга суртиш керак, — чуқур хўрсиниб давом этди чол, — куйма, қизим [деди Унсинга]. Ойбек, Танланган асарлар.

11 кўча Қайғурмоқ; ачинмоқ. Мен кетдим, энди сенга ким куйди.. Она шундоқ бўлар экан! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Эшон тун билан ухламай, қуръон ўқийди. Ўз тақдири учун куйди, худога нола қилади. П. Тур...

12 Алам-изтироб чекмоқ. Ёр ишиқда куймоқ. ■ Қошинг асли қорадир — ўсма кўйганинг ёлғон, Сенинг учун мен куйган — сенинг куйганинг ёлғон. «Кўшиқлар». Лутфинисо каби қадрдон бекасининг ўлимига куйган Ёрмат тўйни тезроқ ўтказиш хусусиде оғиз очмай куйди. Ойбек; Танланган асарлар.

Ичи куймоқ Бахиллик ёки рашк ҳисси билан хафа бўлмоқ, алам қилмоқ. Яккаҳўжаликлар, ёш-яланг, аёллар ва болалар иш бошланган ерга бордилар. Қизиққанлар ҳам, ҳайрон бўлганлар ҳам, ваҳимага тушган ва ичи куйганлар ҳам эргашди. П. Турсун. Уқитувчи. **Оёғи куйган товукдек қ. оёқ.** Охираги куймоқ дин. Гуноҳкор бўлмоқ, дўзахга тушмоқ. **Оғзи куймоқ қ. оғиз.** Сих ҳам куймасин, кабоб ҳам қ. сих. **Уйи куймоқ** Катта, жиддий зарар кўрмоқ, хонавайрон бўлмоқ. [Юсуфбек ҳожи:]. Азизбек бу кун сизларга яхшилигини ўттиз икки танга солиқ билан қайтармоқчи бўлди.. Уйинг куйди, муулмонлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Юраги куймоқ** 1) кучли даражада чанқамоқ. Оқсоқол парво қилмай гапирди: -Бай-бай.. Юрак куйиб кетди. Қани, бир пиёла муздек сув олиб чиқинг-чи! П. Турсун. Уқитувчи; 2) ишқ ўтида ўртанмоқ. [Тожибой Гулсумга:] Сени парвардигорим менинг учун яратган. Сенинг ишқингда юрагимнинг ярмиси куйиб кетди. П. Турсун, Уқитувчи.

Куйчи кт. 1 Ашула, қўшиқ айтиш билан шуғулланувчи шахс, ашулачи.

2 куйма Самъалнинг бирор оҳашида шахс ёки нарсани улуғлаб тасвирловчи; ташвиқ қилувчи (шоир, ёзувчи, рассом ҳақида). Адолат куйчиси. ■ Шу хусусиятларнинг ўзиёқ шоирни суюкли ва ардоқли халқ куйчиси мартабасига кўтаради. «ЎТА». Ким у йиғлаётган, Навоиймикан Ва ё май куйчаса Лийёммакан, дед! А. Орипов, Руҳим.

КУ(К)-КУ тақл. с. Какку, мусича кушларнинг сайрашидан чиқадиган тонга тақлидни билдиради.

КУК(К)УЛАМОҚ «Кук-ку, кук-ку» («ку-ку») деган овоз чиқармоқ. Белимда бошимда савағичдан тўқилган катта қанда куккулаб турган бир жуфт кумри. Ф. Мухтор, Шум бола. Меҳмонхона пештоқ мусича куккулади. С. Аҳмад, Саҳарларда.

КУКУНИ Қўшиқ жисмининг майлас зарралари; толқон, порошок. Қўрғош кукун. Кўмир кукун. ■ Раҳмонқулов кукун ачитган ялтироқ бошини тилартиб, ким биландир гаплашиб турарди. Мухтор, Туғилиш.

КУКУНЛАМОҚ Кукун ҳолига келтириш, кукун ҳосил қилмоқ. Сувоч учун кукундан аралашма тайёрлашнинг тегилик жараёни майдаловчи ва қоришқил қурилмали агрегатларда фосфогин оҳакни бир вақтда қориштириш ва оҳакдан иборат. «Фан ва турмуш».

КУЛ Бирор нарсанинг ёниб-куйиб ҳосил бўладиган оқиш-қора ёки чангсимон минерал қолдиқ. Тошқул кули. ■ Учоқдаги ўтти секин-секин кулиди. Ойбек, Танланган асарлар. Солиқ ётган сигаретасининг кулини қоқиб узилиб қолган гапини давом эттириш. Мўминов, Хиёбондаги уч учрашув.

КУЛАЛА [ф. كلاله — жингалак соя] **лала бўлиб ётмоқ** Оёқ-қўлини йиғиш, гужанак бўлиб ётмоқ. Иккинчи супа бағрини бир умр ёнбошдан кўтармас тўда латта-путталар орасида кула хикоямизнинг қаҳрамони Мамажон экан. Ф. Фулом, Ўрилган мурда.

КУЛАНКИР [ф. كلكير — турна] хўрознинг йирик ва зотли бир тури. даги катта жийда шохида ётган кў хўроз учинчи бор қичқираётганда, бирдан вовуллаб, эшикка ташланди. ҳитдин, Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли

КУЛАРОН Жуде кўйи кўладиган гон бола.

КУЛБА [ф. كلبه — қоронғи, тоғ хужра] Кичик, кўримсиз, бечорачи бошпана. Камбағал деҳқонларнинг кўдан фарқ қилмайдиган бу уй ана, р шумшайиб турибди. Ҳ. Фулом, Машғалдинли қиш кечаси шундай гўзал, шундворки, ҳатто хизматкорларнинг хар-

хам.. аллақандай бежирим манзара ясай-
■ Ойбек, Танланган асарлар.

КУЛГИ 1 Хурсандлик, вақтичоғлик ва қаданишни ифодаловчи, бўлиниб-бўли-
чиқадиган товушлар, овозлар. Сами-
■ кулги. Залда кулги кўтарилди. ■ Си-
■ жон кимнингдир қаттиқ кулгисидан уй-
■ иб кетди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқ-
■ ни. Қоғози кўчган деворлар, тоза бўлса
■ эскириб кетган дарпарда, сарғайган
■ рини кўриб, қаноат ҳосил қилди, ше-
■ ни, яна кўзларида кулги ўйнади. Ў. Ҳоши-
■ ни. Қалбингга қулоқ сол.

2 Мазах ёки калака қилинадиган нарса;
■ алака, мазах ифодаси; масхара. Бу ўринсиз
■ ан Офтоб ойим аччиқланди: -Маним
■ м сенга кулгими, қизим? А. Қодирий,
■ ан кунлар. «Биронтасини чақирсам, ке-
■ албатта, масхара қилишади, кулги, ма-
■ чун уларга баҳона топилади», деб ўйла-
■ нор. Ойбек, Танланган асарлар.

КУЛГИЛИ 1 Кулги қўзғатадиган, кул-
■ адиган; қизиқ. Гўё зехни боягидан ҳам
■ ирлашиб, тили бийронлашиб кетгандай,
■ кулгили гаплар хаёлига ўзидан-ўзи қу-
■ иб келарди. О. Ёқубов, Мирзатерак.

2 Масхара ёки калака бўладиган. Улар-
■ ме [Элмурод билан Гулсумнинг] усти-бош-
■ ба батомом ивиди. Шундай кулгили бир
■ га гузарга кириб бормаслик учун, қишлоқ
■ гадаги эски бир эгасиз уйнинг айвонида
■ нинг тўхташини кутдилар. П. Турсун,
■ тувчи.

КУЛГИЛИК: кулгиликка олмоқ Жиддий
■ ни ҳазилга бурмоқ, айлантирмоқ. Икки-
■ иб берилган бу жавобдан Ҳомид билан
■ мат бир-бирларига қарашиб олдилар.
■ бек бу ҳолатни сизди ва ўзининг сўзини
■ иликка олиб, изоҳ берди. А. Қодирий,
■ ан кунлар.

КУЛГИЧ айн. **кулдиргич**. Унинг расо бўй-
■ ни, қуралай кўзлари, ўнг бетидаги кул-
■ ни, кўз ўнгидан ўтди. С. Сиёев, Отлиқ аёл.
■ ар анча тўлишиб, чиройли бўлиб кет-
■ қуюқ киприклари орасига яширинган
■ ари ўтдай порлар, нимранг ёноқларида
■ ичлар ўйнарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга
■ оқ сол.

КУЛДИРГИЧ Киши юзида (ёноқлари-
■ ни) бўладиган, кулганда аниқ кўринади-
■ га чуқурчалар. Малоҳат Каримованинг юз-
■ ларига қизил югурди, юзидаги кулдиргичлар

ҳуснига ҳусн қўшди, кўзлари чарақлаб кет-
■ ди. Ойдин, Асл ёр. Назокат уялганидан ерга
■ қаради, ўнг юзидаги кулдиргичини шамол
■ тўзғитган сочлари тўсди. С. Аҳмад, Қадр-
■ дон далалар. Кулча юзларида чуқур-чуқур
■ кулдиргичлари бўлади. Т. Мурод, От кишна-
■ ган оқшом.

КУЛДОН Чекилаётган папирос ёки
■ махорканинг кулини ва қолдиғини ташлаш
■ учун ишланган махсус идиш. [Генерал] Стол
■ ёнига келиб, папирос қолдиғини кулдонга
■ ташлади. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз. У
■ чекиб турган сигаретасини кулдонга эзгилаб,
■ Мадинанинг кекса тоғасига қаради. Мир-
■ муҳсин, Чодрали аёл.

КУЛИ [тамилча – иш ҳақи] Ҳиндис-
■ тон, Хитой каби баъзи мамлакатларда
■ ҳаммол, юк ташувчи қора ишчи. Фаллоҳ-
■ лар, кулилар жаҳон орзусин Ифодаси бор-
■ дир шеъримда. Ғ. Фулом. Хитой кулилари,
■ эрон дегани.. М. Шайхзода.

КУЛИШ 1 Кулмоқ фл. ҳар. н. Кулиш ке-
■ рак. ■ ..мумкин қадар кўпроқ гапиршишга,
■ кулишга тиришар эди. А. Қаҳҳор, Кўшчи-
■ нор чироқлари.

2 айн. **кулги**. Анвар кулди. Аммо бу ку-
■ лиш бояги кулгиларидан тамоман бошқа, яъни
■ беихтиёрлик кулгиси эди. А. Қодирий, Меҳ-
■ робдан чаён. У Сувонжоннинг орқага қара-
■ масдан четан девордан ошиб туша бошлага-
■ нини кўргач, кулишдан тўхтаб, кетидан чоп-
■ ди. С. Анорбоев, Оқсой.

КУЛ-КУЛ рвш. Майла-майла, чил-чил,
■ чилпарчин. Пиёла қўлидан тушиб, кул-кул
■ бўлди. ■ Фирибгар немис-фашистларнинг
■ «енгилмас» машинаси жангчи ўртоқларнинг
■ пўлат иродасига тегиб, кул-кул бўлди. Н. Са-
■ фаров, Оловли излар.

КУЛЛИЁТ I [а. كَلِيَات – тўлиқлик, бир
■ бутунлик; умумий тушунча; факультет] Бир
■ турдаги нарса (жузв) ларнинг тўплами,
■ шеърини тўплам. Аваз ирғиб туриб, токчада-
■ ги бир даста қоғозлар орасидан варақлари
■ зарафшон қилинган катта куллиёт кўтариб
■ келди. С. Сиёев, Ёруғлик. Дарвоқе, мendan
■ Шайх Саъдий куллиётини сўраган эдингиз-
■ а? Ҳозир олиб чиқаман. К. Яшин, Ҳамза.

КУЛЛИЁТ II кам қўлл. айн. **факультет**.

КУЛЛИК: куллик қилмоқ айн. **куллик-
■ ламоқ**. -Бу одамни куллик қилинг, - деди, -
■ тўғрисида гапирмаган кишини калтак тўғри
■ сўзлатади. С. Айний, Қуллар.

КУЛЛИКЛАМОҚ Оёқ-қўлини бир-бирига чалкаштириб боғламоқ. У [Аваз] қўйни қийналмай кулликлади. П. Қодиров, Қора кўзлар. Тузинг ачитаётганидан жони азобда қолган совлиқ оёқлари остида ўралашаётган қўзини эмиздирмаса, оч-наҳор, кулликланган кўйи ётаверишини охири англади. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

КУЛЛИКЧИ Куллик қилувчи, кулликловчи шахс. Навбат энг кейинда бўлган кексароқ бандини боғлашга келганда, кулликчи йиғит: -Чилвир қолмади, — деди. С. Айний, Куллар.

КУЛМОҚ 1 Юз, кўз ҳаракатлари ёки турлича товуш (товушлар) билан хурсандлигини, завқ-шавқини ифодаламоқ, кулги ифодаламоқ. Хохолаб кулмоқ. Қаҳқаҳа уриб кулмоқ. Пиқ этиб кулмоқ. Ҳиринглаб кулмоқ. Мулоим кулмоқ. Мийғида кулмоқ. ■ Олдин Камолiddин махдум, унга эргашиб Асад қори хи-ҳилаб кулди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Аваз, Феруз шаънига айтган бир байтини эслаб, муртида кулди. С. Сиёев, Ёруғлик. Ҳафиз Мирзамухамедовичнинг кулиб турган чехраси жиддийлашди. С. Кароматов, Олтин қум. Ҳамон кулиб турган кўзлари билан уни бошдан-оёқ кузатиб чиқди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

2 Кулги билан масхараламоқ, мазах қилмоқ. Ойи, сиз сезасизми, бойникида орқамдан кулмайди, гаптиришади, пичинг, кесатиқ-месатиқ.. ман яқинлашсам, жим бўлишади [деди Гулнор]. Ойбек, Танланган асарлар. Қандоқ бораман.. кулмайдимми ҳамма. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Кулса кулаверсин, бари бир ўз фикримда қоламан. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

Бахти кулмоқ Бахт-омади юришмоқ, бахтли бўлмоқ. Мингбошига тегмагани билан Зебихоннинг бахти кулармиди? Чўлпон, Кеча ва кундуз. **Ичида кулмоқ** Ҳеч қандай ташқи ифодасиз кулиш ҳолатида бўлмоқ. Кўчқор унинг хаёлидаги ўйларини билади ва ичида кулади. О. Ёкубов, Эр бошига иш тушса. -Ишқилиб, уйида бўлмасин-да, — дейди умид билан, сўнг ўзининг соддалигидан ичида кулади. С. Сиёев, Ёруғлик. **Устидан кулмоқ** Масхарали муносабатда бўлмоқ, мазах билан кулмоқ. Мен дўзахдан чўчимасман, устимдан кулма. Мен чидарман, аммо қайда ҳақиқат, имон? А. Орипов, Жаннатга йўл.

КУЛОЛ [ф. *cuja* — кўзагар, кўза ва сопол буюмлар ясовчи] Лойдан турли сопол идишлар, буюмлар тайёрлайдиган хунарманд. Бўзчи белбоққа ёлчимас, кулмай мўндига. Мақол. ■ Баъзан тандир вазири сени кулоллар ишлаган эски хумлар ҳам уни иши мумкин. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ омлари. Олмача, анорингга балли, сада раҳонингга балли, Тангрим, мани шўр лойи ясаган кулолингга балли. «Кўшиқлар».

КУЛОЛЛИК Кулол иши, касби; кулолчилик.

2 Кулоллар ишлайдиган жой. Кулоллар орқали каппонга йўл солдим. «Мушгум».

КУЛОЛЧИЛИК 1 айн. кулоллик. Кулолчиликка ҳавас қўймоқ. Ота-боболари кулолчилик билан шуғулланган. ■ Маълу тандир кулолчилик бошланган даврларда арилиб чиққан. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ омлари.

2 Касб-хунарнинг лойдан турли ва б. нарсалар ясаш билан боғлиқ соҳа. Қадим замонларда ҳам бу муҳим хомашё илмчиликда, гишт пиширишда ишлатилган. Газетадан.

КУЛОНҒИЧ Жуда кўп куладиган, кулаверадиган, кулагон. Ҳатто шундай салбий қаҳ-қаҳ ураманки, ҳар қандай кулол киши ҳам менинг қаршимда нафаси чиқми қолади. «Мушгум».

КУЛОҲ [ф. *kuh* — бош кийими, кулжа] Тепа томони ингичкалашиб чиққан кулопоқ, бош кийими (асосан, қаландар, қавешлар киядиган учли қалпоқ). Дўкон оғда бошига кулоҳ кийган.. қаландар ҳадеб ланишиб, исирикдонини у ёқдан-бу ёққа сикитаверди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. -Бустига, — деди кулоҳига оқ салла ўраган вазири таъзим қилиб. М. Осим, Карв йўлларида.

КУЛТЕПА Иморат, бино ва ш. к. нўёниши-куйишидан ҳосил бўлган балалик, тепалик. Жиззах исёнчилари куйиб култепа бўлган харобазорда ўзларига бош тиклай бошладилар. Н. Сафаров, Олоқ излар. ..атрофдаги дўкон ва расталарга кетган бўлса керак, култепага айланган эди. О. Ёкубов, Кўҳна дунё.

КУЛУМСИМОҚ айн. кулумсирам. Моҳлар ойим кулумсиди: -Агар ўлмасам, дўндиқ қизимни бериб, Анварни ўзимга кўчираман. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

МСИРАМОҚ Мийиғида кулмоқ, қилмаймоқ. -Келинг, уста Қудайберди Тешабой, ўтирган ерида мулоқотимсираб. М. Исмоилий, Фарғонада ўзининг ўхшатиши наъша мисираб қўйди. Ф. Мусаёнов,

Чув. айн. кулғилл 2. Агар таълимда, ҳозиргидек кулунч аҳволга келишни кўрарди-ю, аллақачон ўта-қўрарди [мингбоши]. М. Исмоилий т. о.

Г [a. كلفت – зўриқиш, меҳнат] Кулфат. азоб берадиган ҳолат; қийин ҳолат. Бировга кулфат бермоқ. Би-лашга кулфат солмоқ. Кулфат – мажохатлик – давлат, ёлғизлик Мақол. Донога иш – шону шуҳратлиги – ғаму кулфат. Мақол. ■ - кулфатнинг дастидан ўз юртимиздан берадиган кўп кулфатлар тортганмиз, қўрқасул. П. Турсун, Ўқитувчи.

КАТЛИ Ғам-аламли, азоб-уқубатли. Катли қилиб. كاتليه – доирасимон ёғли андирда ёпилган кичкина, дунда ёзозхон эрини қўярда-қўймай қазиб, дастурхон ёзди ва унга кулча билан бир-икки қисим қўлади. Ҳ. Фулом, Машғал.

Кулмоқ Кулчага ўхшаб думалоқ Илон кулча бўлиб ётади. ■ Қўрқай қаттиқ кулдизи, бурчақда ётган мушук шошиб ўрнидан қўрқай, Қўшчинор чироқлари. Кулчага ўхшаш думалоқ юз. Хат-мураҳмовнинг кулча юзига қон қўйди. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

ҚАТОЙ Хамирни шапалоқ-шапа-лоқ қилиб, гўшт қайнатилган шўрва билан таом. Қозоқлар мени меҳмонга қўйди, қўшни гўшти қозонда қайнатиб қўйди, қўшнатойга аралаштириб, катта қўшнатойга ўртага қўйиб, хўп туширди. Қўшнатой. Мамаджонов, Турмуш уриниш-ти билан Тозагул лаганларда кул-ча билан, сопол товоқларда шўрва олиб қўйди. Ҳ. Фулом, Машғал.

КУЛЬМИНАЦИОН Энг юқори нуқта-га келиш. Кульминацион нуқтага келиш авжигача чиққан. Кульминацион нуқтага келиш.

КУЛЬМИНАЦИЯ [лот. culmen, cul-mina, чўққи] 1 астр. Ёритқичлар-

нинг осмон меридианидан ўтиш пайти, ер сатҳига нисбатан энг тик, энг юқори нуқтага келиши.

2 Адабиёт ва санъатда: воқеа-ҳодисалар, конфликтлар ривожининг энг муҳим, энг кескинлашган пайти, қаҳрамонларнинг тўқнашуви ҳал қилинадиган, тугуннинг ечими бошланадиган лаҳза. Ҳикоянинг кульминацияси. ■ Бойси, ҳар бир асарда тугун, кульминация, ечим, тадрижийлик деган унсурлар бўлиши керак. Газетадан.

3 Бирор нарсанинг ривожига энг юқори нуқта, энг юқори нуқтага кўтарилиш; авж. Ишнинг кульминацияси.

КУЛЬТИВАТОР [фр. cultivateur – ерга ишлов берувчи] Ҳайдалган ерни юмшатиш, бегона ўтларни йўқотиш ва экин қатор ораларини ишлаш учун хизмат қиладиган қишлоқ хўжалик машинаси. Осма культиватор. Тиркама культиватор. Трактор культиватори. Ғўза қатор ораларига культиватор билан ишлов бермоқ. ■ ..механизаторлардан бири трактор культиваторига қатор ораларини кенг юмшатиб кетадиган мослама ўрнатганида, раис бир қаламкашнинг қўли билан журналга мақола қилиб ёзган эди. С. Нуров, Нарвон.

КУЛЬТИВАЦИЯ [лот. cultus – (ерга) ишлов бериш; ўсимликларни парвариш-лаш] Ерни, экин қатор ораларини культиватор билан ишлаш. Культивация қилмоқ. Ғўзаларга культивация билан бир вақтда ўғит солинади. ■ Ёзги парвариш даврида чопиқ, культивация олдидан солинадиган ўғит солинади. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КУЛЬТУРИЗМ [фр. culturisme < лот. cultus – шаклланиш, ривожланиш; тарбиялаш] Мушакларни ривожлантириш (ўстириш) мақсадида турли оғирликлар (гантель, тош, штанга ва б.) билан бажариладиган жисмоний машқлар тизими.

КУМУШ 1 Менделеев даврий система-сининг I гуруҳига мансуб кимёвий элемент, оқ-кўкиш рангли ялтироқ, асл металл. Аналитик ишларнинг талайгина қисми руда материалларидан олтин, кумуш, рух ва бошқа нодир элементларни аниқлаш билан боғлиқдир. «Фан ва турмуш».

2 Кумушдан ишланган, кумуш ишлатилган. Кумуш танга. Кумуш баркаш. ■ Меҳмонхонасидаги икки кумуш қандил пориллаб ёниб турибди. К. Яшин, Ҳамза.

3 кўча Кумушга нисбат билдиради. *Кумуш тола.* ■ *Ташландиқ тегирмоннинг чирик новидан сув майда кумуш томчиларни сачратиб, гувуллаб отилади.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Кумуш (хотин-қизлар исми).

КУМУШЛАНМОҚ Кумуш тусида ялтираб говланмоқ. *Кўкни суяб қаққайган чўққиларнинг бошида қор саллалар кумушланади.* Ҳ. Назир, Мафғунингман, Озарбайжон. *Шамолда тебранаётган дарахт шохларидаги куз шабнами қуёшнинг заррин нурларида кумушланади.* Р. Ҳуроқов, Ҳаётда қолсин изинг. *Тоғ ёнбағрига тикилган оқ ўтов ой шуъласида кумушланиб, кўкаламзор адирларга янада ҳусн қўшган.* «Шарқ юлдузи».

КУМУШСИМОН Кумушга ўхшаш, кумуш рангли. *Кумушсимон оқ металл.*

КУН 1 Қуёш, офтоб. *Кун тепадан тигураётганда, машина ободгина бир қишлоққа кириб келди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Мана, кун ҳам терак бўйи кўтарилиб қолди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина. *Нуктадон Мутриб дарҳол ҳовлисининг кичиклигидан кун тушмаслигига ишора қилиб, пайров билан жавоб берди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Сутканинг қуёш чиққандан қуёш ботгунгача бўлган қисми. *Ҳасанали кунларини томоқсиз, тунларини уйқусиз кечира бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бўлмаса, мен қайтай, кун ҳам кеч бўляпти.* С. Кароматов, Олтин қум.

3 Бир кеча-кундузга – 24 соатга тенг вақт; сутка. *Бир йил – 365 кун.* ■ *Уч-тўрт кунгача Аваз мазористондан чиқмади.* С. Сиёев, Аваз. *Ўшандан уч-тўрт кун ўтгач, янги гап чиқиб қолди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Бу чироқ сингилчамнинг қўлидаги руҳсатнома десам ҳам бўлади – роппа-роса йигирма кунга берилган.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

4 Ой ёки ҳафтанинг маълум бир календарь санаси; маълум бир ҳодисага бағишланган кун, сана. *Шанба кун сиз келинг, яқшианба кун мен борай. Қайси кунларда уйда бўласиз? – Чоршанба, жума кунлари.* *Қурувчилар кун.* ■ *Қадимий ва ҳаммиша навқирон Самарқанд шаҳрида қишлоқ меҳнаткашлари учун анъанавий театр кунлари бошланди.* Газетадан.

5 (кўпл. шаклида) Кунлар билан белгиланувчи вақт, пайт, кез, давр. *Болалик кун-*

ларимда, Уйқусиз тунларимда Кун эшитгандим. Ҳ. Олимжон. *Эркин кундур, истиқболимиз ёрқин, толеимиз бўлур, албатта.* Ойбек, Нур қидир

6 Об-ҳаво, об-ҳаво шароити. *А ўрталари бўлса-да, кун иссиқ эди.* С. Ёруғлик. *Ноябрь ўрталаб, кунлар сови.* С. Аҳмад, Юлдуз. *Жавзо кирди. Кунли арпа пишди.* К. Яшин, Ҳамза.

7 Айрим сўзлар билан қўлланиб, шароит маъносини билдиради. *Боши оғир кун тушди.* Мирмуҳсин, Меъмо; *суноининг кунига учраб, ёш жонингизги қилманг, дейман.* Ҳ. Носирова, Мен қизиман. *Шомурод додҳоҳнинг кунининг бошимга солардинг, одамхўр қот Яшин, Ҳамза.*

Бир кун(и) Ўтган ёки келгуси куннинг бирида. *Бир кун у иккита кино ти кўтариб келди.* Ў. Ҳошимов, Қалб кулоқ сол. *Сиз-ку, ота, бир кун бориб нингизни яратганга топшириб, бу азодан қутулиб кетасиз.* К. Яшин, Ҳамза **кун эмас, бир кун** Қачондир бир кунти келиб. *Худо ҳаққи, бир кунмас, би чўмич билан тушириб қоламан-да!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. **Бириси кун** Эртадан кейинги кун, индин(га). *Би кун, намози асрга азон айтилган вақсени Қўйдарвоза ёнида кутаман.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Бу кунингдан.** Бу аҳволингдан қбундан кўра. *Ўл, аҳмоқ! Бу кунингдан қўя қолганинг яхши.* Ў. Ҳошимов, Қалбик кулоқ сол. **Иш кун** Иш, хизмат учун ёгиланган маълум муддатли вақт. *Иш ктугади.* **Кун бермаслик** Ўз ҳолича иш яшашга қўймаслик, чиқиштирмаслик. ... *ковингни мутаассиблар сазойи қилишади, кўрса, дакки беради, бир сўз билан айтган сизларга кун беришмайди.* К. Яшин, Ҳам **Кун йўқ** Кун бермаслик, тинч қўймаслини билдиради. *Бу ерда ялангоёқлар, боши сарлар, ўғриларнинг дастидан ҳеч кимга ййўқ!* Чўлпон, Кеча ва кундуз. **Кун кечирм** (ёки **кўрмоқ, ўтказмоқ**). *Яшамоқ, ҳаёт к чирмоқ, тирикчилик қилмоқ. ...асрлар даб мида қарам бўлиб кун кечиршига маҳкум эт келинган хотин-қизлар.* К. Яшин, Ҳамза *..қачонгача хор-зор яшаймиз, қачонгача о яланғоч кун кўраимиз.* К. Яшин, Ҳамза. *Ул [чол ва кампир] овчилик билан кун ўткази эканлар.* «Чалпак ёққан кун». **Кун тартиб**

қўқокамасига қўйиладиган маса-
 би ва тартиби. **Кундан-кун(га)**
 кун сайин. *Бемор кундан-кун-
 май бошлади. Кундан-кун (га)
 маниб бормоқда. Кун битмоқ* 1)
 етмоқ. *Гўдакнинг ризқи тугаб,
 Тақдири азалда битилгани шун-
 а чора!* К. Яшин, Ҳамза; 2) иш-
 яти тугамоқ. *Бўлмаса, унга ке-
 тириб қўярсиз. Гап шундай: у
 нга кунлари битганини етказсин.
 оқ йўқолишса, ўзларига шунча*
 К. Яшин, Ҳамза. **Кун(и) туғди**
 Энди сенинг ҳам кунинг туғди.
 — деди Давлатёр ва молларни
 бошлади. П. Турсун, Ҳўқитувчи. **Ку-**
натмоқ Жуда қаттиқ ёмонлик.
Кўлмоқ (шу ҳақдаги дўқ-пўпи-
 ради). *Кунингни кўрсатиб қўяман.*
 га айтиб бераман, кунингни кўрса-
 Сиёев, Ёруғлик. **Меҳнат кун** қ.
Ой чиқса ҳам унга, кун чиқса ҳам
 Ҳамма нарса, диққат-эътибор
 саннинг эрка-арзандаси бўлиб
 шига нисбатан айтилади). **Тунов**
 ўтган кунларнинг бирида. *Тунов*
 эдим. ■ *Тагида тутун бурқса-*
 лдида тунов кун иришларнинг
 Аҳмад, Уфқ. **Туру кун** қ. **тун-кун.**
 нг кунидан қ. **ўлмоқ.** **Қайси кун**
кун. *Охири сўзларни ўқир экан,*
с бўлиб қолди. Қайси кун мар-
ан врач Ҳанифа холанинг касали
анокли кунлари қолганини айт-
Хошимов, Қалбингга кулоқ сол.
кун кўринади Жула озиб кетган.
 Кун ҳисоби билан ҳақ тўла-
Кунбай иш. *Кунбай ишламоқ.*
К-БАКУН кам қўлл. *Кундан-кун,*
нга. Кун-бакун зиёда бўлди ҳасра-
миш».
К-БОТАР 1 айн. ғарб. «Б» қишлоғининг
 томонидаги пастгина кулбадан..
 А. Раҳмат, Варракчи чол. *Таш-*
қанимда, кунботардаги адирлар
арчазорларни оралаб қўйларимиз
моқда эди. Ш. Холмирзаев, Оғир

ботадиган вақт. *Кунботар олдида*
томчиллагани бўлмаса, ёмғир ҳали
тўқ эди. Н. Фозилов, Дийдор.

КУНБОТИШ қ. **кунботар.** *У ўзига кел-*
гач, ўрндан турди-да, кунботиш томонга
қараб кетди. М. Осим, Карвон йўлларида.
Қашқатовнинг кунботиш биқинидаги жилга-
да оппоқ қор ётибди. С. Анорбоев, Оқсой.

КУНГАБОҚАР Пояси учида тарелкаси-
 мон сариқ тўпгули бор, уруғидан мой олиш
 учун экиладиган йирик баргли бир йиллик
 ўсимлик. *..устида кунгабоқарга ўхшаган,*
маҳалла қозонидай келадиган гули бор. Газе-
тадан.

КУНГАЙ Куёшга қараган, куёш тик ту-
 шадиган. *Кўчаларнинг кунгай томонида лой*
қуриб, ҳавасга юрадиган, юмшоқ қайроқдай
йилтироқ сўкмоқ йўл тушди. А. Мухтор, Опа-
сингиллар. -Ҳар қанақа тоғнинг кунгай ери
терскай ёғидан шунақа паст бўлади, — деди
Алимбува. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КУНГУРА [ф. كنگره — девор ёки тўсиқ-
 нинг данданаси] Қалъа деворлари ёки имо-
 рат айланасига тишга ўхшатиб ишланган
 меъморий безак; данлана. *Фақат шаҳар ат-*
рофини ўраб олган паҳса деворлар устида соқ-
чиларгина у ёқдан-бу ёққа юриб турар, девор
кунгураси орқали қараб, шаҳарни ташқи
ҳужумдан кўриқлар эди. Ойдин, Гулсанам.
Бу оқиқ мазористонни қўрғон кунгуралари
устида.. Тошкент мудофелари минг турли
шодликлар ичида томоша қилардилар. А. Қо-
дирий, Ўтган кунлар. Меъмор бўлса, мадра-
саннинг гоҳ у ёғига, гоҳ бу ёғига ўтиб, пеш-
тоқу гўлчамбарларга, равоқу кунгураларга
тикиларди. Мирмуҳсин, Меъмор.

КУНГУРАДОР Кунгураси бор, кунгу-
 рали. *Ўрданинг ғиштин, кунгурадор қўрғон-*
лари ости билан махсус муҳофиз йиғитлар
айланиб, бегона кишини қўрғон яқинига
йўлатмас эди. А. Қодирий, Меҳробдан
чаён. Баланд кунгурадор деворлар билан ўра-
либ, юксак буржларига тўп ўрнатилган
ўрдадай ҳовлининг ҳар жой-ҳар жойида тош
фонуслар милтираб туради. О. Ёқубов,
Улуғбек ҳазинаси.

КУНГУРАЛИ айн. **кунгурадор.** *Қурилиш-*
да сирланган сопол тахтачалар, ганчга ўйил-
ган кунгурали безаклар ишлатилади. «Гулис-
тон». Отабойнинг пешонасидаги чандиғи ўша
1918 йилнинг баҳор кунлари Тупроққўрғоннинг
кунгурали девори остида пайдо бўлди. И. Ра-
ҳим, Тинимсиз шаҳар.

КУНДА 1 [ф. كنده — дарахтнинг ост қис-
 ми; тўнка; тахта кишан] 1 Кесилган ёки

синган дарахтнинг илдиз томонида қолган остки қисми; тўнка. *Кунда ковламоқ.* ■ *Исматҳожжи қора мовут чакмонининг бир барини қайириб, яқиндагина кесилган бир терак кундасига келиб ўтирди. Ойдин, Ямоқчи кўчди. У аввал катта кундаларнинг те-варагини кетмон билан чопишга бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Устида бирор нарсани чопиш, қирқиш ва ш. к. учун қилинган махсус ғўла. *Кундунгичининг кундаси. Кундага қўйиб чопмоқ. Болта тушгунча, кунда дам олади. Мақол.* ■ *Қассоблик қилмоқчи бўлган одам аввало бир қўлини кундага қўяди-ю, болта билан чопади. Агар чопилмаса, қассоблик қилади. П. Турсун. Ўқитувчи. Унинг кўзи айвон устунига суяб қўйилган кунда ва ошпичоққа тушиди. С. Нуоров, Нарвон.*

3 *Махс. Мойжувознинг ўғирсимон таянч ёғочи, ичи ўйилган йўгон ғўла. Тангадек соя тушмайдиган дарахтсиз ташқари ҳовли.. ўртасида жувоз кундага ўхшаш қозиқ. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. [Зигир мойи].. бозорда сариқ майдан икки баробар қиммат-а!.. Кундадан чиқар-чиқмас, тўйларга олиб кетишаркан. С. Нуоров, Нарвон.*

4 Токнинг тупи, занги. *Чорвоқча катта бўлмаса ҳам, икки туп олча.. икки кунда узуми, бир-икки туп қизил гул бор экан. А. Қаҳҳор, Ўтмишдан эртақлар. Хомток вақтида кундадан ўсиб чиққан новдалардан 2-3 та энг яхшисини қолдириб, бошқаларини тоққайчи билан тагидан олиб ташлаш керак. Газетадан.*

5 *тар. Бандиларнинг оёғига уриладиган (солинадиган) махсус ёғоч асбоб, тахта кишан. Хатирчилик бандининг «бизни озод қиладилар» деган сўзига ҳалигача ишонмай турган бандилар ҳам, кишан ва кундаларининг очила бошлаганини кўриб қувонмоқда эдилар. С. Айний, Қуллар. Борса, энаси оёғида кунда, бўйнида ғул, ўлиб ётибди. «Муродхон».*

КУНДА II рвш. Ҳар кунни. *Кунда хабар олиб турмоқ.* ■ *Боринг, Ўрмонжон акамга ростини айтинг.. шундай бўлган эди, билмабман денг. Кунда-кунда ўлгандан, бир кунда ўлган яхшироқ. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чирроқлари. Кунда тушганини кунда жўнатиб турибман. С. Аҳмад, Юлдуз.*

КУНДАК Дарахтнинг остки қисмидан — тўнкадан ўсиб чиққан қисми. *Кундак туп.*

Кундак қайрағоч. ■ *Ҳовузнинг.. лабида икки кундак тол ҳам бор эди. Ф. Фулом, Ц...* бола.

КУНДАКОВ [ф. *кундаков* — кунда қилмоқчи]: *кундаков қилмоқ* Тўнкани ерда ковлаб чиқармоқ. *-Кўрдингми бу тўнка қилмоқчи? — Йўлчига қараб гапирди у [Мирзо-римбой]. — Бошлаб кундаков қил, илдизи ковлаб масин, уқдингми? Ойбек, Танланган асарлар. Одамлар мевали дарахтларни кундаков қилаётган, молларини ҳам сўйиб сотаётган. Бир пайтда бунга ишонини қийин эди. О. М. тор, Бухоролик бир йигит.*

КУНДАЛ эск. 1 Зар ишлар билан тўқилган қимматбаҳо мато. *Ҳамзахондан келган элчиларни, албатта, ноумид қайтармайсан. Кундал ёнади. К. Яшин, Ҳамза.*

2 Шундай матолан тикчилган нарса, кийим. *Кундал тўн.* ■ *Канизлар «эшон» келар деб, кундал, кимхоб кўрпаларни солиб.. «эшон»нинг кийимини тутилган еридан зиёрат қилдилар. «Зулфар билан Авазхон». Иккита яхши кундал бериб юборсин, ҳокимтўра билан приставга кийдиришимиз. Ҳамза, Бой ила хизматчи.*

КУНДАЛИК I Ҳар кунги, ҳар бир кунга хос. *Газеталардан кундалик ахборотнинг зўр ташвиши билан кузатиб турган кишиларга ҳали ўзи ҳам тушуна олмаган бу ердаги осойишталик тўғрисида нима деб ёзди? А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

2 Кунда бўлиб турадиган; одатдаги. *Лекин ўйлаб қараса, районга деб йўлга чиққанида, кўзига жуда катта кўринган бу ташвиш ҳозир кундалик иқир-чикирлар қаторига кириб қолибди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чирроқлари.*

3 Ҳодисалар, кузатишлар ва ш. к. ёзиб бориладиган журнал, дафтар. *Экспедиция кундалиги.* ■ *Йўлдош, кундаликка ёзиб қўйинг. Битта ош ҳам қарз қилиб қўйдик. Шухрат, Шинелли йиллар. Дадангизнинг китобларини, кундаликларини, мактубларини, хуллас, ёзилган қоғоз борки, беркитиб ташланг. Т. Малик, Иблис девори.*

4 Ўқувчиларнинг уйга берилган вазифаси ва олган баҳолари ёзиб қўйиладиган дафтари. *Уларнинг [ўқувчиларнинг] баҳоси йўқлама ва кундаликка қўйилади. Й. Абдуллаев, Дарс юзасидан баҳони қандай қўйиш керак?*

Кундалик дафтар айн. кундалик 3, 4.

КУДОШ эск. Бир эр никоҳдаги бир кундан (бир-бирита нисбатан). *Сабаби, кундошнинг бор, икки кундошнинг устига кундош бўлган қизни анча-мунча одам, албатта, кундош йиди. Ҳамза, Паранжи сирлари.*

КУДОШЛИК Кундош хотинлар орасида муносабат. *Айниқса, кундошлик кундошнинг коса-косага текканда, гиди-гиди кундош бўлмайса, бизга эмас, ўғлингга ҳам таъбир билади.* А. Қодирий, Утган кунлар.

КУДУЗ Сутканинг қуёш чиққандан кейин бошлангангача бўлган қисми. *Қуёш яшириқли бўлганда ҳам, кундузнинг ёруғлиги ҳали кундан кунга бўлмаган эди.* Ойбек, Танланган кунлар. *Кундузга кеча ҳам кундуз сингари муносабат.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КУДУЗГИ Кундузга хос, кундузи бўлган. *Сарой аҳли кундузги иш-кучлари кундузга ҳужраларига қайтганлар.. шунинг кундузига қараганда сарой жонли.* А. Қодирий, Утган кунлар. *Кундузги жўшқин-қўшқинлар аста, Бошланар далада сафоли бўлганларатий.*

КУДУЗИ рвш. Сутканинг қуёш кўриқли қисмида, ёруғ пайтда. -*Кўйинлар, Рузимат, жанжалнинг олдини олмай қўйиб, - бу гапни кундузи гаплашинг-га гапни.* Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

КУНЖАК [ф. كنج - бурчак] 1 эск. кт. Кунжак, ич. *Нўш этарман аччиғ-аччиғ кунжак кунжиди, Кўзларимнинг кунжиди, кунжиди қон, келмасанг. Ҳабибий. Кунжак бор, неки кулфат бу жаҳоннинг кунжиди. Мен бўлай юз минг гирифторм, лек кунжиди.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

КУНЖАК рвш. *Кунжак айни кунжак. Бунга янги мактаб кунжидидаги настак бир уйча, бу кунжидидаги кунжиди кунжиди.* Бухоролик бир йиғит.

КУНЖАК Бурч, бурчак; чекка. *Эй бола-отаннинг шаҳрининг бир кунжаги-кунжиди, кунжиди унги томонида бир уста бор.* Шерали. *Ер, томлардаги оппоқ кунжиди, кунжиди кунжиди ва девор таг-таг кунжиди урган қор саҳндан кўкрак ба-ба кунжиди.* Ҳ. Нуъмон, Фасллар. *Нисбатан кунжиди босворди кунжидида турган кунжиди.* А. Дилмурод, Фано даш-даш.

КУНЖАРА [ф. كنجاره - куйқа; чиқит, кунжиди] Уруғ ёки мағизларнинг ёғи си-нидан кейинги қолдиғи (кўпин-

ча чорва озуқаси сифатида ишлатилади). *Пахтадан турли-туман газлама, ёғ, кунжара, совун ва бошқа маҳсулотлар олинади. Кунжара молни семиртиради.* ■ *Ферма учун давлатдан фақат кунжара билан кепак со-тиб олинади, холос.* Н. Юнусова, Боғдаги суҳбат.

КУНЖУТ [ф. كنجود - уруғидан ёғ олина-диган ўсимлик] Жанубда ўсадиган, уруғи-дан ёғ олинадиган бир ва кўп йиллик ўсим-лик ва шу ўсимликнинг уруғи. *Раис.. план берилмаган бўлса-да, озроқ зиғир, кунжут эктираётганини.. айтди.* С. Нуров, Нарвон.

КУНЖУТЛИ Кунжут сепилган. *Сижка-боб, кунжутли нон, пешноб, сомсалардан ёб қолинг!* И. Раҳим, Ихлос.

КУНЖУТПОЯ 1 Кунжут ўсимлигининг асосий танаси, пояси.

2 Кунжут экилган ер майдони.

КУНИГА рвш. Ҳар куни, бир кун даво-мида. *Кунига уч маҳал дори ичмоқ.* ■ *Гор-чаково станциясига Тошкент тарафдан ке-часи соат уч яримда келадиган пассажир поезде энди кунига уч-тўрт маҳал ўтади.* С. Аҳмад, Уфқ.

КУНЛАШМОҚ Ҳасад, рашк қилмоқ. *Жуда ҳам Омоннинг бахтидан кунлашар эдим.* Ғ. Ғулум, Шум бола.

КУНЛИК Бир кунга мўлжалланган, бир кунда бўладиган, бир кунга оид. *Икки кун-лик тўй. Ун кунлик озиқ-овқат.* ■ *Кунлик ўсиш беш-олти фоиз ва ундан ҳам оша бош-лади.* «Ўзбекистон қўриқлари». *Кунлик то-пишим яхши бўлиб қолди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

Беш кунлик дунё Тез ўтиб кетадиган, қисқа ҳаёт ҳақида. -*Ичинг, Салимжон, ичинг, Абдишукур! - хитоб қилди Жамолбой. - Беш кунлик дунёни кайфичоғлик билан ширингина ўтказиш керак.* Ойбек, Танланган асарлар.

КУНОРА рвш. Икки кунда бир, орада бир кун ўтказиб. *Кунда, кунора ёғиб турган қор-ёмғир дардчилларни ўрнидан турғазмай қўйди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Кунора тугун кўтариб Рўзиев келиб туради.* Э. Аъза-мов, Жавоб.

КУНПАЯКУН [а. كنفكون - бутун бор-лик, мавжудот; яратилиш]: **кунпаякун бўлмоқ** Бузилиб, янчилиб, йўқ бўлиб кет-моқ. *Шаҳар ўртасидаги икки катта бино ҳам кунпаякун бўлди.* Мирмуҳсин, Она. **Кунпая-кун қилмоқ** Бузиб, янчиб, йўқ қилиб юбор-моқ. *Ҳар бири нўхатдек-нўхатдек келадиган дўла чорак соат ичида позик ниҳолларнинг яр-*

мчасини кунпаякун қилди. Ш. Ғуломов, Қалб ундайди.

КУНУН шв. Ҳар кун, кунда. Аммо биринчи кунидек Зайнобдин жанжал бошлади. Шу-шу кунун машаша. «Муштум».

КУНЧИ 1 Ҳасад, кўролмаслик ҳисси кучли; ҳасадчи. Тақдирингдан нолима, ҳақни дилдан қўймагин, Узганинг давлатига суқланиб, бўлма кунчи. Миртемир.

2 Рашк, қизғаниш ҳисси кучли; рашкчи. Маждиддин кунчи эрлардан бўлса ҳам, лекин бу хабар уни жуда қувонтирди. Ойбек, Навоий. Сорахон ниҳоят кунчи хотин эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

КУНЧИЛАМОҚ Кунчилик қилмоқ, кунчилик ҳисси кўзғамок; рашк қилмоқ. Норқўзи акадай эрни кунчилишини гуноҳ деб билардим. И. Раҳим. Еш хотин. Бу гандан Нусратиланинг тани жиз этиб кетди, Турдиматчўталга еб ташлагудай қараб, кунчилиганини билдириб қўйди. А. Мухтор, Опасингиллар.

КУНЧИЛИК Кунчига ҳос хусусият, хатти-ҳаракат. -Бачкана бўлманг, Асад ака. Кунчилик ҳам ўлсин шунақа бўлса. Воҳид Зокировичнинг лойиҳаси.. ўзбек халқининг ҳам манфаатини кўзлайди, — деди Адолат. З. Фатхуллин, Оби ҳаёт. Салимжоннинг кунчилиги кундан-кун авжига чиқа бошлади. А. Қаҳҳор, Муҳайё.

КУНЧИҚАР айн. шарқ 1. Итларнинг қишлоқнинг кунчиқар томонидан бошланган ақиллашлари секин-секин қишлоқнинг кунботар томонига келмоқда эди. С. Айний, Қуллар. Кунчиқар томонда теналиклар бўлиб, кунботар томон — текислик, ундан нари — қумликлар. Мирмуҳсин, Меъмор.

КУНЧИҚИШ айн. кунчиқар. Осмоннинг кунчиқиш қисми энди оқара бошлаган, лекин ҳатто барвақт турадиган қишлоқ аҳли ҳам ҳали уйқуда. О. Ёқубов, Диёнат.

КУНЧУВОҚ айн. офтобчувок. Қиз-келинчаклар қалин уст-бошларини ташлаб, енгил кийиниб олишган.. қизлар кунчувоққа ўтириб, кашта тикади. Н. Фозилов, Оқим. Чилла уйқусини олиб бўлган айиқ полвон ўзини кунчувоққа ташлади. «Саодат».

КУНЯ, куния [а. كنية — лақаб, ном] Кишининг авлод-ажлодини, насл-насабини билдирувчи, киши исмига ҳурмат юзасидан қўшиб ишлатилувчи сўз, ном («Абу», «бинт», «ибн», «умм» сўзлари куня ҳисобланади).

КУПЕ [фр. coupe < couper — қирмоқ, бўлмоқ] Вагоннинг бир неча пассажи. ажратилган алоҳида бўлмаси. Шер...

чиқиб, билетда кўрсатилган купе оиди-ю, тўхтаб қолди. С. Анорб...

КУПЛЕТ [фр. couplet] 1 Кўшиқнинг икки ёхуд тўрт мисрали билан алоҳида банди.

2 Эстрадалда мавзудаги ҳажвий кўшиқ.

КУПОН [фр. coupon < couper — қирмоқ, кесиб олмоқ] Қимматбаҳо қоғозларнинг фоиз (процент)ини тўлашда кесиб олинадиган қисми, талони. Облигация купони.

КУПОРОС [фр. cupereose < cupreus — мис гули] Сульфат кислотанинг баъзи тузлари учун техникада қабул қилинган ном. Мис купороси. Темир купороси.

КУРАК 1 Сочилган нарсаларни сиқариш, кураш, тўплаб бирор нарсага солиш учун ишлатиладиган, ёғочдан ёки металлдан ясалган узун сопли асбоб. Йўлчи.. курак ва сунурги олиб, отхонани тозалай бошлади. Ойбек, Танланган асарлар. Меҳмонхона устида қулоқларини латта билан боғлаган баъзи ёғоч куракни фириллатиб, қор кураб ётган эди. П. Турсун, Ҳўқитувчи.

2 анал. Елканинг юқори қисмидаги учбурчак шаклли ялпоқ суяк. -Секинроқ юрсанг бўлмайдим, қизим! — деди она қўли билан Зебонинг икки кураги ўртасига ёпишган кўйлагини кўчирар экан. Шухрат, Шнелли йиллар.

Курак тиш Юқори қатордаги олдинги икки ялпоқ тиш. Ёшини билиб олишга имк берадиган анча аниқ белги.. курак тишлардир. Н. Мавлонов, Қорамолчилик. **Куракла турмайдиган 1)** тилга олиб бўлмайдиган. ярамас, уятли (гап-сўз ҳақида). *Нормат-ҳожининг жони чиқиб, томдагиларни куракда турмайдиган сўзлар билан сўқиб, ҳайдаб юборди.* Ойдин, Бечора; **2)** ақлга тўғри келмайдиган; бемаъни. *Эсон яна ўтириб қолишга мажбур эди. Чунки у, акасининг ичганда қиладиган ўжарлиги ҳеч куракда турмайдиган даражада бўлишини биларди.* Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ?

КУРАКЧА 1 Курак 1 с. кичр.-эркл. Кичкина курак. -*Хизмат ҳақини алақачон олиб бўлганмиз, — деди [уста], куракчасидаги қотиб қолган лойни тозаларкан.* Н. Аминов, Суварак.

ёки ўт олиш, кўмир солиш учун
диган, икки чети қайрилган дас-
б. *Қудрат куракча билан оловга кул
уйга кирди.* Ҳ. Назир, Сўнмас

ҚАМОҚ Курак билан сидирмоқ, сур-
моқ. *Баҳорни кутманг. Қор куранг,
ерда сув ташинг.* Ойбек, Танлан-
ди. *Худойқул одамнинг қўлидан ке-
р қандай ишга қобил эди. От-молга
қанг курайди, жоди билан пичанпоя
Турсун, Ўқитувчи.*

ҚАТ [фр. couvant – оқувчи, югу-
нора ёки деворга ўрнатилган, му-
стаҳкам занг урадиган соат ва шун-
дан келиб мусиқа механизми. *Тош-
қирғи.* ■ *Айланиб юриб-юриб, соат
қанг занг чалинаётганда, курант-
дан чиқишди.* П. Қодиров, Уч ил-
тианино, бурчакда курант соат,
қанг, ерда ҳам, диван устида ҳам
Аҳмад, Пойқадам.

ҚАТОР [лот. catalog – ҳомий, тарби-
яхбар (синф раҳбари). *Саодат она
биринчи кунёқ мактабга борди.
Курантор, ўқитувчилар билан суҳ-
бат.* Р. Файзий, Қадрдон хатлар. *Кура-
нтор тайинланг. Биронта ота-она беҳа-
лани.* С. Зуннунова, Янги директор.
Қаётган иш устидан назорат қилиб ту-
рбаси юклатилган, топширилган

ҚАТ I I Йиқитиш, ғолиб чиқиш
қилиши ўртасидаги, маълум қоида-
дан олишув, ўзаро беллашув. *У
қилишда рақибини ёнбошга олиб от-
рақибни тикка тушиб, ўзи ёнбош-
қилишининг аҳволига тушиб қолди.
Қўшчинор чироқлари. Эммурад
қилишда тўпланишган ёшлар томонга
ерда кураш бошланган бўлиб, Дав-
лат Маъмуржон бел олишмоқда эди.
Ўқитувчи.*

ҚАТ (га) тушмоқ Йиқитиш ёки ғолиб
қилишдан ўзаро беллашмоқ, курашмоқ.
*Чоғалар кураш тушишди, чиллак
қилишди.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *-Ҳа, сен
қанг билан кураш тушгани келган-
ми? – кулди Бектемир. Ойбек, Куёш*

қилишга асосланган беллашувлар
қилишнинг номин, спортнинг шундай тури.

Ўзбек тилининг изоҳли лугати

Миллий кураш. Эркин кураш. Дзюдо кураши.
■ *Барот полвон дунёда икки нарсани яхши
қўрар эди: биринчиси – кураш, иккинчиси –
ашула.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Спортнинг бирор тури бўйича куч,
маҳорат, устунлик кўрсатиш учун бўлган
мусобақа. *Ҳозир шахмат тожи учун кураш
бормоқда.* ■ *Тренер менга қўлқоп бераётди:
-Машгулот вақтида ҳам, ҳақиқий кураш
вақтида ҳам юрагингни сақла, – дер эди. И.
Раҳим, Чин муҳаббат.*

Йиқилган курашга тўймас Ўзаро мусо-
бақада ёки олишувда бир неча бор ютқаз-
ганда ёки мағлубиятга учраганда ҳам яна
мусобақалашини ёки олишувни талаб
этаверадиган шахс ҳақида айтиладиган ма-
тал. *Йиқилган курашга тўймас, деганлари-
дек, у дўстидан яна бир партия шахмат
ўйнашни талаб қилар эди.*

4 Қарама-қарши бўлган томонлар ўрта-
сидаги устун келиш, ғалаба қилишга қара-
тилган тўқнашув, олишув, жанг. *Сиёсий
кураш. Мафкуравий кураш. Душман кучлари
ўртасидаги кураш.* ■ *Абдуллажон бос-
қинчилар билан курашда ҳалок бўлди.* Ҳ.
Шамс, Душман. *Худоёр ниҳоят қайин ота-
си билан курашда ўзига биринчи суянчиқ қилиб
шу кейинги синф уламони олди.* А. Қодирий,
Ўтган кунлар.

5 Бирор нарсага эришишга, бирор мақ-
садни амалга оширишга қаратилган фао-
лият, хатти-ҳаракат. *Тинчлик учун кураш.*
■ *Ваъданинг устидан чиқиш учун ҳозир ҳар
бир қурилиш майдонида қизгин кураш бор-
моқда. Газетадан. Бригадада гўзанинг ҳозирги
ҳосилини тутиб қолиш, мавжуд ҳосилга
ҳосил қўшиш учун кураш бошланди.* И. Ра-
ҳим, Чин муҳаббат.

6 Бирор кимса ёки нарсага қаратилган
фаол қаршилиқ; уни енгиш ёки йўқ қилиш
учун бўлган ҳаракат, олишув. *Эскилик сар-
қитларига қарши кураш. Ваҳҳобийликка қар-
ши кураш. Қишлоқ хўжалиги зараркунанда-
ларига қарши кураш.* ■ *-Ҳозир ичкиликбоз-
лик, алкоголизмга, гижвандликка қарши
очиқчасига аёвсиз кураш олиб борилмоқда.*
Газетадан.

7 кўчма Қарама-қарши қараш, ҳис-туйғу
ва ш. к. лар тўқнашуви, олишуви. *Чоғалар
одамлар даверасида анча жим ўтиришди.
Ичларида айтиш ва айтмаслик кураши ке-
таётгани равшан эди.* М. Исмоилий, Фар-
ғона т. о. *Қарама-қарши ғоялар кураши эса*

сўнги нафасгача давом этадиган ҳаёт-мамот жангидир. «ЎТА».

КУРАШ II Курамоқ фл. ҳар. н. Шундай кезларда қор ҳам ёғиб қоладиган бўлса, дарҳол болта куракка айирбошланиб, қор курашга тушилади. А. Қодирий, Обид кетмон. Чакка ўтиб кетмаслиги учун томларни дарров кураш керак эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

КУРАШМОҚ I I Бир-бирини йиқитиш, голиб чиқиш учун маълум қоида бўйича олишмоқ, ўзаро беллашмоқ, кураш (га) тушмоқ. Улар бир-бирларининг белбоғларидан маҳкам ушлаб, узоқ курашдилар. ■ Курашмай, қувватим қайдан биласан, Оғзинг билан шунча полвон бўласан. «Тоҳир ва Зухра».

2 Спортнинг бирор тури бўйича беллашмоқ, мусобақалашмоқ. Футбол командалари ўзаро астойдил курашмоқда. Эртага энг зўр шахматчилар курашадилар. ■ Сурон зўрайди, [тортишувчилар] яна туриб, ҳансираб, тортишувни давом эттирадилар. Куч синашда ҳар икки томон астойдил курашди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бирор нарсага эришиш, бирор мақсадни рўёбга чиқариш учун ҳаракат қилмоқ, фаолият кўрсатмоқ. Очилган кўриқлар яна ҳам кўркам ва муҳташам бўлиши учун курашайлик. «Ўзбекистон кўриқлари». Фабрикамизда илғорлар жуда кўп, улар ҳам маҳсулот кўлами учун, ҳам сифати учун курашадилар. Газетадан.

4 Бирор кимса ёки нарсага фаол қаршилиқ кўрсатмоқ, уни енгиш ёки йўқ қилиш учун чора кўрмоқ, ҳаракат қилмоқ, тиришмоқ, олишмоқ. Жабр-зулмга қарши, ҳуқуқсизликка қарши курашмоқ керак. Ойбек, Нур қидириб. Бўрон вақтида ҳам, бўрон тўхтаганда ҳам битмас-туганмас ғайрат ва жасорат намуналарини кўрсатиб, табиат офатига қарши курашдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Жиноятларга қарши курашиш ва уларни келтириб чиқарувчи сабабларни тугатиш энг долзарб масалалардан ҳисобланади. Газетадан.

5 Жанг қилмоқ. Тўпчиларимиз саросимага тушмай, ўз позицияларида маҳкам туриб, қаҳрамонларча курашдилар. Газетадан.

КУРАШМОҚ II Курамоқ фл. бирг. н. Болалар кун бўйи томлардаги ва ҳовлидаги қорларни курашди.

КУРАШЧАН I Курашга қобилиятли, кураш олиб боришга қобилияти зўр.

2 Муросасиз кураш олиб бору. соннинг бахт-саодати йўлида.. ҳормас курашчан бўл. П. Турсун, Ўқит

КУРАШЧИ I Кучи ва эпчилли мойиш қилиш мақсадида кураш билан шуғулланган, кураш тушадиган спортчи. Иккови, гўё уста курашчи белларини эгиб, бўйинларини бир-т елкасига қўйганлари ҳолда, айиқдай нишиб, даврани айландилар. П. Ўқитувчи.

2 Ўз мақсади, гоёси йўлида фақат қиладиган, бунга монелик ғовларни енгиш учун олишувга, ҳатманга қарши жанг қилишга ҳат бўлган шахс. Аҳмад Собирни исёнко, даги бир хилликка, рангпар ва турғу занатга қарши курашчи сифатида вур қилганди. Ф. Мусаёнов, Х «Ҳамёни зўрлар»нинг ҳокимиятини лашга бел боғлаган курашчиларга таи ички интилиш билан яқинлашди. Танланган асарлар.

КУРД к. курдлар. Курд тили. Курд **КУРДЛАР** Фарбий Осиёнинг би мамлакатларида (Эрон, Туркия. Сурия) ва қисман Кавказортида эроний халқ.

КУРДИК шв. Ҳамир овқатнинг би (жўхори унидан қилинган ҳамирни узиб, қозонга солиб пиширилади). курдик. Узма курдик. ■ Бундай он нат яхши овқат талаб қиларди, аммо. Қишлоқда гўжа ейилса, шаҳарда гўштсиз, ҳамирдан қилинган курдик ди. Ж. Шарипов, Хоразм.

КУРК Товуқнинг тухум қилиши таб, жўжа очишга тайёр ҳолати (бу вук хурпайиб, «курк-курк» деган чиқариб юради). Товуқ курк бўлиб Товуқларнинг серпуштлигини ошириш уларнинг курк бўлишига йўл қўймас. рак. «Паррандачилик».

КУРКА Товуқсимонлар оиласига суб, йирик уй паррандаси. Курка Курка тухуми. ■ Курка гўштининг лиги ҳам, фойдалилиги ҳам товуқ гўи қолишмайди. К. Маҳмудов, Ўзбек таомлари.

КУРКУНАК Кўкқарғалар турк мансуб, яшил патли, бигиз тумш жарларга уя соладиган ҳашаротхўр қ

МАК Одатда шолিপояда кўп ўса-
ни ўт ва унинг қорамтир, тариққа
ни. **Шолининг орқасидан курмак сув**
мақол. ■ Баҳона билан, шולי орқа-
мак сув ичиб, янги уйлик ҳам бўлиб
Аҳмад, Қадрдон далалар. **Бас,**
гирчиллаб, тош-пош чайнамасин
тарни тозалаб, курмагин терган-
Акбарий.

МАРТА [нем. Kurort < Кел — даволаш
и. ўрин] Табиий шароити, та-
бахш воситалари (мас., булоқ-
тар каби) жиҳатидан дам олиш
ш учун қулай жой ва шундай
воланиш муассасаси. **Курорт**
ортда даволанмоқ. ■ **Ўзбекис-**
ний шароити курортлар, сана-
дам олиш уйлари янада кенгай-
ида ҳам қулайдир. Газетадан.

МАТОЛОГИЯ [нем. Kurort — да-
+ юн. logos — таълимот] Тиб-
биний шифобахш шароитлар,
лардан даволаш-профилакти-
ларида фойдаланиш йўллари
қўлим. **Семашко номидаги Ўзбе-**
ртология илмий-тектириш инс-
олимлари сувнинг таркибини
осиятли, шифобахш эканлигини
«Тулистон».

МАРАКА [а. كرز — юмалок, тўтарак] *кт.*
идаги нарса; шар.
си Ер шари.

МАРАКА [а. كرز — юмалок, тўтарак] *кт.*
идаги нарса; шар.
си Ер шари.

МАРАКА [а. كرز — юмалок, тўтарак] *кт.*
идаги нарса; шар.
си Ер шари.

МАРАКА [а. كرز — юмалок, тўтарак] *кт.*
идаги нарса; шар.
си Ер шари.

Бухгалтерлар курси. Машинисткалар курси.
Стенография курси. Шофёрлар курси. ■
[Жонфигон]. бир вақт қарасаки, Малоҳат,
курсни битириб, юк машинаси миниб юриб-
ди. А. Қаҳҳор, Жонфигон. **Курс** яқинда ўзи-
нинг биринчи қалдирғочларини учирма қила-
ди. Газетадан. **Қизлар учун гул дасталаш санъ-**
атини ўргатувчи курс очишни орзу қиларди.
А. Мухтор, Чинор.

3 Олий ва ўрта махсус ўқув муассасала-
рининг ҳар бир йили, бир йиллик босқи-
чи, поғонаси. *Бу йил у институтнинг ик-
кинчи курсини тамомлайди. Нечанчи курсда*
ўқиялисиз? ■ *Бир гуруҳ юқори курс студент-*
лари турадиган бу уйда хоналар кам ва тар-
қоқ бўлгани учун, вахтёр ўтирмас, ҳар хо-
нанинг калити маълум бир жойга яшириб
кетиларди. П. Қодиров, Уч иллиз. *..бу қиз*
Талъатдан бир курс юқорида ўқир, жозиба-
ли боқишлари.. унинг кўнглига ўт соларди. Ў.
Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Курс иши Олий ўқув юртларида талаба-
ларнинг ўқув режасидаги махсус фанлар,
баъзан умумкасибий фанлар бўйича бажа-
радиган мустақил илмий иши.

4 Бир давра даволаниш; даволаниш тад-
бирларининг тугал бир давраси. *Электр би-*
лан даволаниш курси.

КУРС II I Кема, самолёт ва ш. к. нинг
ҳаракат йўли, йўналиши. *Жаноб капитан,*
кемани Бектош курсидан адаштирмасанг,
елкандан ўқ ейсан. А. Мухтор, Қорақал-
поқ қиссаси.

2 кўча Маълум бир масалани ҳал қи-
лишда тutilган йўл; сиёсат йўналиши.
Ҳозирги асосий курс қишлоқ хўжалигини ин-
тенсивлаштиришдир.

3 Акция, облигация, вексель каби қим-
матли қоғозлар сотиладиган ва харид қили-
надиган баҳо; нарх.

4 Бир мамлакат пул бирлиги баҳосининг
бошқа мамлакат пул бирлигидаги ифодаси.

КУРСАНТ [«курс» с. дан] **I** Махсус таъ-
лим, ихтисос берадиган курсда ўқувчи,
курс ўқувчиси. *Илгари совхозда механик-*
ҳайдовчилар курси ташкил қилинган бўлса
ҳам, унда ўқиётган курсантлар асосан овул
йигитлари эди. Э. Носиров, Ташаккур сиз-
га, холажон.

2 Ҳарбий мактаб ўқувчиси. *Баъзи кур-*
сантлар командирларни тутиб, ўқиш мур-
дати, қандай унвонли командир бўлиб чиқи-

шини сўрар, улар ҳам ё кулиб қўя қолишар, ёки «ҳарбий сир», деб ўтиб кетишар эди. Шухрат, Шинелли йиллар.

КУРСДОШ Бир курс талабаси (бир-бирига нисбатан) *Ҳарбийда уч йиллик хизмат қилгани сабаб бўлса керак, курсдошларидан ёши каттароқ эди. Мирмуҳсин, Умид. Гавҳар бу қиз билан курсдош бўлса ҳам, ҳали яхшироқ танишиб олмаган, отини ҳам билмасди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

КУРСИ [а. كرسي – ўриндик, стул; минбар] Бир киши ўтириши учун мўлжалланган, одатда, тўрт оёқли оддий мослама, ўриндик; суянчиқсиз стул. *Унсин.. курсида ўтириб, маҳси тикади. Ойбек, Танланган асарлар. Матпано настак курсига чўнқайиб, этигини ечди, чориқ кийди. С. Сиев, Аваз.*

2 Умуман, стул, ўриндик. *Курсини столга яқинроқ суриб ўтириб, ишини давом эттирди. С. Кароматов, Олтин кум. Давронов ёзги театр залига кирганида, битта ҳам бўш курси қолмаган эди. И. Раҳим, Ихлос.*

Қора курси Судда айбдор ўтирадиган жой, стул ёки скамейка. *Қора курсида эри билан ўғлининг ўртасида ўтирган Ширмонхон ғужанак бўлиб олган, қимирламасди. С. Зуннунова, Гулхан. Қора курсига ўтираётган жиноятчига ўхшаб қолганидан, юзлари ловуллаб кетди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

3 Устига дастурхон ёпиб (ёзиб), егуликлар, таом қўйиладиган қурилма; сандал. *Ичкари ҳовлида, кекса Меъмор атрофида қизи ва хотини шумшайиб ўтиришарди; ўртада устига эски дастурхон ёпилган курси, курси устида нон, қанд-қурс, чой.. Мирмуҳсин, Меъмор. Курси устига дастурхон ёзилиб, мева-чева тўла патнус қўйилди. Ойбек, Танланган асарлар.*

КУРСИВ [лот. cursiva (littera) – тез ёзув] полигр. Ёзма ҳарфга ўхшаш, бир оз ётиқ босма ҳарф; шундай ҳарфлар билан ёзиш, ажратиш. *Сўзни курсив билан ажратмоқ. Курсив ҳарфлар.*

КУРСИЛЛАМОҚ «Курс-курс» деган товуш чиқармоқ. *У [Шерали] аввал Қирғийга, кейин Қорабайирга икки чақмоқдан қанд берди. Отлар қандни курсиллатиб чайнай бошлади. Ё. Шукуров, Биринчи парвоз. Патирни курсиллатиб-курсиллатиб ўзим ейман. Ойбек, О. в. шабадалар.*

КУРС-КУРС тақл. с. Каттиқ ёки курак нарсаларни чайнаганда чиқадиغان товушни билдиради.

КУРСОВКА [«курс» с. дан] Курор ётоқ олмасдан, яшаш жойисиз давлатниш ва овқатланишгагина ҳуқуқ берилган ҳужжат.

КУРТ 1 Учи тўмтоқ, ўтмас (игна ҳаққо Курт игна.

2 кўчма Ўтмас, шарт кесадиган эмас. *Бир ишимиз тўмтоқ ва курт бўлгани келтириб, матбуотимиз ва унинг билан алоқа қилувлар ҳам курт, ҳам ялпоғига курт десак, у болага қилмасдан, бегараз ҳақиқатни айтаман.. бўламиз. А. Қодирий, Кичик асарлар.*

КУРТАК 1 Ўсимликнинг тана ва пидаларида бўртиб пайдо бўладиган, ривсланиб, барг, гул, шох каби қисмларга айландирган аъзоси, бошланғич аъзоси. *Бир куртаги. Гул куртаги. Поя куртаги. Нон куртаги. ■ Эрта баҳор, дарахтлар эчки куртак чиқара бошлаган пайт. Ж. Шарип Ҳоразм. Шудрингда ювинган акация шохлик-кўк-қизғиш тусга кириб, куртак туги тайёрлана бошлаган, гул экиш учун юмишилган текис тупроқ узоқдан бахмалга ўхшайди. П. Қодиров, Уч илди.*

2 кўчма Бирор нарсанинг ўсиб, ривсландиган дастлабки намунаси, ривожланишидан дарак берувчи нишонаси. *Янги куртаклари. Келажакнинг куртаклари. Рустамдан кўзини узмас, чехраси борган сечилиб, севаги куртаклари гунчага, гунча гулга айланиб бораётгандек туюларди. Гофуров, Вафодор.*

КУРТАКЛАМОҚ Куртак пайдо қилмоқ куртак чиқармоқ (тўғри ва кўчма маънода). *Дарахтлар куртаклади. ■ Ҳурматли дирторда мана шу кайфият куртаклаб қолди. «Муштум».*

КУРТИЛЛАМОҚ «Курт-курт» деган овуш чиқармоқ. *Катта ўрик тагида куртиллаб ён чайнаётган отлар Аҳмадни кўриб, ердан кўтарди. Ё. Шукуров, Биринчи парвоз.*

КУРТКА [р.-пол. kurtka < лот. curtum калта] Олди бошдан-оёқ тутмалаб қўйиладиган калта устки кийим. *У [Ботир].. калтини маҳкам тортиди-да, устидан кийган кўк курткасининг тугмаларини солиб олди. И. Раҳим, Ихлос.*

КУРТ-КУРТ тақл. с. От ёки мол ўт чашинаганда чиқадиغان товушни билдиради.

«*ердаги ўтти курт-курт чайнай бош-
Фулом, Машғал.*

РЪБЕР [фр. *coustier* < лот. *сиггере* — қ; шошилмоқ] **1** Шошилинч топши-
чи тарқатувчи, дипломатик хат-ха-
-ўнатмаларни етказиб берувчи ман-
-шаҳс.

«*ассасанинг расмий иш қоғозлари-
-ли жойга тарқатувчи, олиб бориб
-ходим.*

АМОҚ с. т. Тусамоқ; хоҳламоқ. Му-
-ндагича гапни бошқа ёққа бурди:

«*ҳозир кўнгли ёўра кусаётганини
-Қаҳҳор, Сароб.*

ТАР [р. кустарь < нем. *Kunstler* —
-ёнвоткор, артист] **1** Ўз уйида би-
-рот ишлаб чиқарувчи хунарманд.
«*қўлик билан рўзгорда сасиб,
-мат коллективга аралашмай-
-м.*

«*дан қўл меҳнати билан бўладиган
-ариш, ишлаб чиқаришнинг шун-
-Бу территориядаги саноат.. кус-
-и кустар корхоналардан иборат
-дан.*

ТАРИ кам қўл. Оддий йўл, қўл
-дан тайёрланган. *Лолахон пахта-
-ларини тақиб олган, оёғида кус-
-ан нишиқ тикилган қора этик.
-Фасллар.*

ТАРЛИК 1 Кустар иши. *Кустарлик
-қиланмоқ.*

Кустарчилик 2.

ТАРЧИЛИК 1 Кустар иши, касби.
«*нарсани, маҳсулотни керакли
-ситаларини жалб қилмай, қўл
-дан тайёрлаш, ишлаб чиқариш.
-қадар Россия экономикасида кус-
-ноати гарчи анча ўрин олиб тур-
-л.. у капиталистик ишлаб чиқа-
-қобатга бардос беролмади. Га-
-наиналарни ремонт қилишдаги
-кни узил-кесил тугатишлари..
-етадан.*

КУТИЛМАГАН 1 Кутмоқ фл. мажҳ.
-флш. *Унинг бугун келиши кутил-*

«*Тасодифий. -Хуш келибсиз, ази-
-бек! — деди Меъмор бу кутилма-
-дан ҳайратланиб.. Мирмуҳсин,
-кутилмаган бу ҳодиса режамизнинг
-қилди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.*

КУТИЛМАГАНДА рвш. Ҳеч ўйламаган,
кутмаган бир вақтда; тўсатдан, тасодифан.
*Кутилмаганда онасидан айрилган қиз бечора
энди бирдан Искандарга суяниб қолди. Ў. Ус-
монов, Сирли соҳил. Кутилмаганда бирор
чашма, кимсасиз яйлов ёки ваҳимали жар-
ликлар қаршингизда намоён бўлади. Ж. Аб-
дуллахонов, Орият.*

КУТКИЛАМОҚ Жонга тегар даражада
узлуксиз танбеҳ бериб, тергаб турмоқ; қис-
тамоқ, қисталанг қилмоқ.. *Қабристондаги
пайғамбарларга меросхўр шайхлар уни кут-
килай бериб тинчитишмагандан кейин, қори
бошқа йўл — мусалмларга хизмат қилишга
киришади. С. Аҳмад, Колбаса қори. Э. сен
мени куткилай берма! Жонимдан тўйде-ем!
Мирмуҳсин, Бир хумча тилла. Ҳайдарнинг
куткилаб берган сўроқларига эса: -Яхши,
ўзингга ёқса бўлди-да, — деб қўя қолди. Э.
Аъзам, Кечикаётган одам.*

КУТМОҚ 1 Мўлжалланган нарса ёки
шахснинг пайдо бўлишини, келишини ёки
учрашини умид қилган, унга кўз тиккан
ҳолда маълум вақт бирор жойда турмоқ;
пойламоқ. *Самолёт келишини кутмоқ. Сени
кўп кутдим. ■ Юсуфбек ҳожи сипоҳлардан
бирининг қўлтиқлаши билан отига миниб,
нарида кутиб турган Ҳасаналига қараб юрди.
А. Қодирий, Ўтган кунлар. Барно йўқ экан,
бир оз кутди, келавермагач, ўтиришга сабри
чидмай, идорадан чиқди. О. Ёқубов, Эр бо-
шига иш тушса.*

2 Бирор нарсанинг бўлишини эътибор-
да тутиб, нимадандир ўзини тийиб, тўхта-
тиб турмоқ. *Аваз залдаги пичир-пичирлар
тинишини кутиб, бир оз жим қолди-да, да-
вом этди: -Мирзаев Чароснинг тирноғига ҳам
арзимади. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ
сол. У Ваққос отанинг таклифини кутмай,
Абдубилолни ичкарига бошлади. С. Юнусов,
Кутилмаган ҳазина. Аҳмаджон пулемётни..
дарҳол оқоп буйига ўрнатди ва немис пиёда
аскарларининг яқинроқ келишини кутди. А.
Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

3 Келувчини ҳурматлаб, йўлига, ис-
тиқболига чиқмоқ. *Фуломжон ҳокимни кут-
гани бормади. М. Исмоилӣ, Фарғона т. о.
Уни ҳеч ким кутгани чиқмади. С. Аҳмад, Уфқ.
Эрта билан вокзалга келди. Йўқ, уни кута-
диган ҳам, кузатадиган ҳам одами йўқ эди.
Шунчаки боши айланиб келиб қолди. Ў. Ҳоши-
мов, Қалбингга қулоқ сол.*

... **Кутиб олмоқ** Қарши олмоқ, қаршиламоқ. Юбилейни яхши кутиб олмоқ. ■ Дарвоза олдида ҳазрати Алишерни кўлида супурги ушлаган жиккаккина фақир бир чол кутиб олди. Н. Аминов, Суварак. Чойхоначи уни [Авазни] айрича илтифот билан кутиб олди. С. Сиёев, Ёруғлик.

4 Бировнинг (мас., меҳмонларнинг) кўнглини олиш учун хизматида бўлмоқ; уни зиёфат қилмоқ, хурсанд қилиш учун унга хизмат қилмоқ, кўнглини олмоқ. Мезбон меҳмонларни яхши кутди. ■ ..Печак-гулдек бўлиб, эрига чирмашиганини кўрармиз ҳали, худо кўрсатса; бор, ўйнаб-кулиб, меҳмонларингни кут! А. Қодирий, Ўтган кунлар. [Ҳожидан, жавоб кутмасдан:] -Қудаларингни нима билан кутишни бўлса, ўзинг биласан: тую сўйиб чорлаганингда ҳам келмайдирган кишилар! — деди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бизнинг эшигимиз доим очик. Шу уйга келибманки, меҳмон кутаман. Ҳ. Ғуллом, Феруза.

5 Бирор нарсанинг бўлишини умид қилмоқ, шундай бўлади деб ўйламоқ; илинжида бўлмоқ. Яхшилик кутмоқ. Нодондан ақл кутма, бебурддан — номус. Мақол. Адоват уруғини сепаиб, адолат мевасини кутма. ■ Котиб хатни олди-ю, Элмурод кутгандек, ўқиб ўтирмади. П. Турсун, Ўқитувчи. Гулсум опа бунақа гапларни кутмагани учунми, саросимага тушиб, Фёдоровнага кўз ташлади. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

6 кўчма Йўлида, ҳаёт йўлида рўпара бўлмоқ, истиқболда бўлмоқ; қаршиламоқ. Дарҳақиқат, бизнинг қаршимизга йўлбарс чиқса, биз қаттиқ кўрқамиз, чунки бизни ўлим кутади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..деҳқонларнинг бу исёни яхшиликка олиб келмаслигини, қонун, қурол сипоҳилар кўлида эканлигини, исёнчиларни бешафқат жазо кутишини ҳам билади. С. Сиёев, Аваз.

КУТУБХОНА [а. كتوب — «китоб» с. нинг кўпл. + хона] **1** Китоб, журнал ва ш. к. ни тўплаш, сақлаш ва уларни ташвиқот қилиш, ўқувчиларга фойдаланиш учун бериш билан шуғулланувчи муассаса. Ўзбекистон Фанлар академиясининг кутубхонаси. ■ Темиржон ҳалигина кутубхонадан олиб келиб, диванга бетартиб сочиб қўйган китобларига қаради. Ж. Абдуллахонов, Орият. Ёдгор шу кунни тушдан кейин кутубхонага борганди. Залда ўн-ўн беш кишидан бўлак

ҳеч ким йўқ эди. Ў. Ҳошимов, Қалбнинг кулоқ сол.

2 Тури жиҳатдан бир-бирига бўлган ва маълум бир тоифадаги китобларга мўлжалланган китоблар серияси номи. «Муштум» кутубхонаси. Жаҳон биёти кутубхонаси.

3 Маълум шахсга тегишли кўп миқдордаги китоблар ва шу китоблар тураларида жой. Эшикдан бош суқиб, унга салом бердида, меҳмонхона тоқчалари тўла китобларга бир мuddат тикилиб қолди. Отаси ўзининг бой кутубхонаси билан бежиз фахрланмасди. К. Яшнн, Ҳамза.

КУТУБХОНАЧИ Кутубхонада китобларни сақлаш, ўқувчиларга бериш ва қабул қилиш вазифаларини бажарувчи шахс, ходим. Кичкина суратни катта қиладиган фоточи келган, хоҳлаганлар кутубхоначи қизга учрасин. С. Аҳмад, Саҳарларда.

КУФ этн. Дам солганда, дуо ўқиганда. беморга ёки унга бериладиган нарсага нафас уриб чиқариладиган товуш; куф-суф. Куф демоқ. Куф урмоқ. ■ -Дадам раҳматлик ҳам «куф» десалар, сувни тескари оқизиб. «суф» десалар, кўрнинг кўзини очиб юборадиган улуг зот эдилар, — деди домла. Ғ. Ғуллом, Шум бола.

КУФР [а. كفر — динсизлик, кофирлик. исломни танимаслик; кўрнамаклик] **1** дин. Худони, динни таҳқирлаш. Худо ва расулга бўлган ҳақорат куфр ва муртадлик бўлиб, кофир ва муртаднинг жазоси қатл. эмасми? С. Айний, Қуллар.

2 Диний, шаръий тамойилларга тўғри келмайдиган, худога хуш келмайдиган, ношаръий.

Куфр аҳли Диндан қайтганлар, динсизлар, кофирлар. Кимки сендан юз ўгурса, эрмас ул толиби дин, Топшир ул куфр аҳлини сен қодири жабборинга. Увайсий. ..Бандаси аввал куфр ишларни кўп қилади — қиладида, кейин бирдан дўзахни эслаб қолади. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

Куфр бўлмоқ Хуноб бўлмоқ, «кофирлиги» тугмоқ. Нима бало, бирон ишдан куфр бўлиб бораётган эканми, ҳайтовур, Ёлғизжоннинг юзига тарсаки тортиб юборибди. Р. Раҳмон, Меҳр кўзда. **Куфр кетмоқ** Худо ва динга қарши сўзламоқ, динга тўғри келмайдиган сўзлар айтмоқ. Баъзи маҳаллар куфр кетишдан ҳам тоймас эди шўрлик она!

мошлий, Фарғона т. о. Биров: «Давлат-давлатни худо берган, куфрга кетиб кампирга дакки берди, кимдир пулликор ёллаётган пулдорларнинг гўрига салади. К. Яшин, Ҳамза. **Куфри** оштин. **куфр бўлмоқ**. Зокирнинг куфри Сендан яхшилик чиқмас экан..» деб эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. **Куфрлигимни билса, баттар куфри ошарди**. Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. **Куфрлимоқ қ. куфр бўлмоқ**. Бирпас куфри турарди-да, Абдуҳафизнинг гаплари-да, фикридан қайтарди. Р. Файзий, М. Инсон.

ҚОҢЛОНМОҚ Куфр бўлмоқ, жаҳли қилиш. [Қоңлонбек] Карта олиб, фол очарди. Қоңлидагидек чиқса, хандон солиб кулар, қилса, ерга уриб, куфрлиниб, жиғибийроқди. Шўхрат, Жаннат қидирганлар.

ҚОҢЛИК Куфр кетиш, куфр бўлиш. Шу кеча-кундузда куфрлигим жуда-да. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ҚОҢОН [а. كفران – кофирлик; кўрнама; **куфрони неъмат** эск. Неъмат қалмаслик; кўрнамаклик. Худой таолокидан яратган сиздай фариштани қисқ-фужур йўлига юрмоқ куфрони бўлур эди. А. Қаҳҳор, Тобутдан тоб. Бухтинг бунчалик кулган экан.. давлат қўлдан учирши куфрони неъмат, боқ. Қодирий, Меҳробдан чаён.

ҚОҢ-СУҒ Дуо ўқиб, беморга ёки унга қилинган нарсага дам солганда чиқади-диган эшлар; дуо ўқиб, беморга ёки унга қилинган нарсага дам солиш ва шу йўл билан болаш. Биргина кампир энам бор, ука. Биринча солишга, куф-суғга чаққон. Ой-кўнланган асарлар. Бу ялмоғиз кампир беморларни «куф-суғ» билан даволай-диган ёстиғини қуритди. Газетадан.

ҚОҢОР [а. كفار – «кофир» с. нинг маъноси. Ваҳолонки, аҳли куффор ҳам ул парварнинг иноятидин насибадордирлар. А. Қодирий, Кичик асарлар.

ҚОҢ 1 Одам ва жониворларнинг ўз мусулмонлигини ишлатиб, жисмоний ҳаракат қилиш қобилияти; жисмоний энергия; қувват қилиш қобилияти. **жисмоний куч**. Мухкул кучи. Эсинг борида кучи кучинг борида ер тани. Мақол. ■ **жисмоний кучи етса, челақ судраб, етмаса, кўра қўлаб, саҳнага сув сепар.. эди**. М. Исмоилов, Фарғона т. о. Кимнинг билагида кучи бўлса,

ким ишнинг ҳавосини олса.. ўша илғор бўлаверади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

Кучдан қолмоқ Куч-мадори кетиб заифлашмоқ.

2 Меҳнат қилиш, яратиш, юзага келтириш қобилияти, иш-меҳнат. *Бир нарча куйган қора нон учун Ёшлик чоғингдан ўз кучинг сотиб*. Ҳамза. [Бойлар].. кўкламгача ювинди билан боқади, олти ой ёз текинга ишлатади. Одамнинг кучи эшак кучидин наст баҳога тушади уларга! Ойбек, Танланган асарлар.

3 Маънавий, ақлий ва руҳий қувват. *Ақлий куч*. ■ *Ҳайдар ота кампирнинг ирода кучига ишонмас, шунинг учун ҳозир Асрор-қулнинг унга рўпара бўлишини истамас эди*. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. *Уни тўхтатиб қолишга ҳеч қандай андишанинг, ҳеч қандай севги ва ҳурматнинг кучи етмас эди*. С. Зуннунова, Кўк чироқлар.

4 физ. Жисмларнинг ўзаро механик таъсир этиш қобилияти ва унинг ўлчови. *Марказдан қочма куч*. *Куч бирлиги*. ■ *Тортиш кучи ёки, бошқача айтганда, гравитациянинг нима экани ҳозирча бирон олимга ошкор эмас*. «Фан ва турмуш».

5 Қувват, энергия. *Электростанциянинг кучи*.

6 Таъсир қилиш даражаси; таъсир. *Дорининг кучи*. ■ *Бу кунги қора совуқ қуёш кучини-да кесган эди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Очлик ўз кучини кўрсатиб, уни ҳолдан тўйдирган эди*. С. Аҳмад, Уфқ. *Бу лаҳзада ароқ Валижонга ўз кучини кўрсатиб қўйган эди*. «Гуддаста».

7 Тўйимлилик, қувват бериш белги-хусусияти, кўрсаткичи. *Ернинг кучи*. *Таомнинг кучи*.

8 Бирор ишни амалга ошира билиш имкони. имконияти; ҳол-қудрат, қурб. *Унинг автомашина сотиб олишга ҳам кучи етади*. ■ *Қамбарали акани сотиб олгани кучингиз етмаса керак*. *Милтиқ билан бўлмади, энди пул билан раҳна солмоқчимисизлар?* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

9 Бирор соҳада ва умуман ишлаб чиқаришда ишловчи кишилар. *Хотин-қизлар – корхонада катта куч*. ■ *Бугун Ўзбекистонда биринчи марта қурилаётган металл заводига ФЗОни битирган ёш кучлар келди*. Н. Сафаров, Саодатнинг қиссаси. *Кўчиб келган заводларга қизларни юбордик: кучимиз*

озайиб қолди, вазифамиз катта, юкимиз оғир. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

10 Бирор ишни амалга оширишга қаратилган, бирор мақсад учун фойдаланиладиган шахс ёки нарсалар. *Душман десантчиларни денгизга улоқтириб ташлаш учун кўшимча куч келтирарди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Хуросон тахти учун исён кўтарган Мирзо Ёдгор ҳам шу атрофда куч тўплаган эди.* Ойбек, Навоий. *[Биз] Келишмовчиликларни четдан куч жалб қилмасдан, ўз кучимиз билан, ўзаро кенг муҳокама қилиш йўли билан бевосита бартараф қиладиган бўлиб қолдик.* А. Қаҳҳор, Нутқ.

11 (асосан кўпл. шаклида) Ҳарбий кўшилмалар; кўшин. *Қуроли кучлар.* ■ *Танк ва мотодивизиялардан йигирма иккитаси катта ҳаво кучларининг ёрдами билан Калинин, Орёл, Тулага қараб бормоқда.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

12 (асосан кўпл. шаклида) Жамиятнинг бирор белги-хусусияти, дунёқараши ва ш. к. билан фарқланувчи қисми. *Реакцион кучлар. Синфий кучлар муносабати. Қора кучлар.*

13 ҳуқ. Қарор, қонун ва ш. к. нинг қўлланиши, амали, жорийлиги. *Қонун кучга кирди. Ҳукм кучда қолди. Қарор кучини йўқотди.*

Ёмоннинг кучи япалоққа етар қ. япалоқ. От кучи физ. Двигатель қувватининг ўлчов бирлиги. **Оғзига кучи етмаган** Тилини тиёлмай, бировлар ҳақида гийбат, номақбул гаплар қиладиган. *Билган у деди, билмаган бу. Ҳатто оғзига кучи етмаган баъзи бировлар, юзига бўлмаса-да, орқаворатдан «нотавон кўнгилга кўтир жомашов», деб луқма ташлашарди.* С. Сиёев, Райҳон. *Кўйинг, хафа бўлманг, хола, бунга йўрғакда теккан касал бу.. Оғзига кучи етмаган киши ҳар нарсани гапираверади.* Н. Сафаров, Танланган асарлар.

КУЧАЙМОҚ 1 Таъсир даражаси юқорилашмоқ, кучли тус олмоқ, авж олмоқ, зўраймоқ. *Оғриқ кучайди, Қизиқиш кучайди. Совуқ кучайди.* ■ *Кўрғонда хотинларнинг, болаларнинг шовқини кучайди..* Ойбек, Танланган асарлар. *Ундаги безовталик авжига минган сари, кўнглида ашулага иштиёқи кучайиб борарди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Гавҳар аяси билан дадасини, Фиёс акаси билан Фотима-Хусанларни ўйлаган сайин, баттар хавотири кучаярди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 Ўзига (янада) куч бермоқ; куч. *Бунинг устига сипоҳлар яна ҳам оломонни Хадрага қараб суришга бўладилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлициячи бамисоли ит бўлади, қочса йиб, орқандан қувлайди. К. Яшин

КУЧАЛА 1 Гули сариқ, кўк ўтсимон ўсимлик ҳамда унинг ташлашлатилдиган заҳарли, тугмасимси. *..баққолдан яширинча олдирилган кичкинагина декчада эртадан кечга қайиқ бўлиб, эрталаб унинг суви бир чойиниб, Зибихоннинг уйига олиб келинган бўлиб, мўлжалланди.* Чўлпон, Кеча ва кунлар

2 Терак, тол каби дарахтларнинг гули. *Улар [дарахтлар] ҳам бўртта ла чиқара бошлашибди.* Т. Тўла, уйлари.

Кучала еган жойингга бориб тилинингни ичган (кайф қилган) жойни бориб қил. *«Агар ичкилик ичган бўлса, еган жойингга бориб тириш», демоқчи, айтмади.* Р. Файзий, Ҳазрати ил

КУЧАН шв. Бўйинча.

КУЧАНМОҚ 1 Бутун кучи билан қилган ҳаракат қилмоқ, тиришиб, чиқариб бермоқ. *Юкни кучаниб кўтармоқ. Ҳануз кўлини бўшатишга кучанарди.* Қодирий, Ўтган кунлар. *Машинадан аччиқ ҳидли қорамтир тутун берди, бир кучанди-да, елиб кетди.* Шўх, нелли йиллар. *Узун арқонларни кучанарди, та-торта, кемани соҳилга қапишди.* С. Сиёев, Аваз.

2 кўчма Ўта муболаға билан маънавий чиранмоқ. *Бу муваффақиятдан чин мулла Абдурахмон кучанганидан кучанарди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Ҳокимнинг кучи ўзига ўтиб қолгандай бошлади.* М. Исмоилий, Фарғона

КУЧЕР [нем. Kutscher — арава бошчи] вош ҳайдовчи. *Ҳўжайинининг феизиниб қолган кучер извошини беозор кин жилдирди.* Ҳ. Фулом, Машғал

КУЧЛАМОҚ кам кўлл. Қувватли маъқулламоқ. *Офтоб ойим эриниб кучлаб тушиди.* -*Иссиғи бор, юзириб, бўртиб турибдир.* А. Қодирий, кунлар. *Кўнчилик Хатиб домлани кучлаб тушгандан сўнг, у ҳам нофатни бўйнига олишга мажбур бўлди.* дирий, Обид кетмон.

КУЧЛАНМОҚ кам қўлл. Кучаймоқ, Ел куч сайин кучлана борди. А. Қодирий, *Кунлар*. Хомиднинг юзидаги бояги ҳолат кучли кучланиб, гўё тоқатсизлангандек бўлди. А. Қодирий, *Ўтган кунлар*.

КУЧЛАНИШ 1 физ. Электр зарядлари силжишида, кўчишида электр кучини кўрсатувчи миқдор. *Юқори куч-ли Паст кучланиши.* ■ *Симлардаги куч-ли эди.* О. Мўминов, *Хиёбондаги шув*.

2 тех. Каттиқ жисмда ташқи таъсир таъсирида юзага келадиган сиқилиш ёки шилдириш ҳодисаси ва унинг катталиги.

КУЧЛАНИШЛИ Кучланишга эга (қ. *Кучланиш 1*). *Юқори кучланишли ток.* ■ *Кучланишли электр линиясини монтаж-чи билари бажарилди.* Газетадан.

КУЧЛИ 1 Жисмоний қобилияти, куч-нисбатан ортиқ; бақувват. *Кучли* ■ *Мутал кучли эди, аммо Отабек кучли кучли эди.* А. Қодирий, *Ўтган кун-лар мана шу олтинни ол.. бир кунлик кучли шилоқдан икки от ол, кучли, чопқир-лик билсин.* Ҳамза, *Майсаранинг иши.* *Ҳам шамни тоқчага қўйиб, кучли билан Аҳмад Чалабийнинг ёқасидан* Мирмуҳсин, *Меъмор.*

2 Ҳаёт ва яхши ривожланган. *Юраги кучли.* ■ *Унинг [Гулнорнинг] хаёлида ёлғиз-гина уади, фикран у билан сўзлаша-ди.* *Ҳаётининг кучли, кенг кўкрагига унинг кучли олиб эркалайди.* Ойбек, *Танланган кунлар.*

3 **тех.** Катта қувватга эга бўлган; қувватли. *Кучли дастгоҳ. Кучли машина.* ■ *Лабораторияда кучли магнит май-наларини ўрганиш учун ясалаётган..* *Лабораторияда турганда рўй берди.* О. Мирмуҳсин, *Хиёбондаги уч учрашув.* *Гуёул кучли мотор, Айланар машиналар.* Ю. Мирмуҳсин, *Меъмор.*

4 **тех.** Қувватли, моддий ва бошқа жиҳат-дан қувват; имконияти зўр, қудратли. *Кучли қувват. Кучли армия. Кучли рақиб.* *Қудратли Мирзонинг кучли кўшини ҳозирги Бухорога кириб келиши муқаррар* Мирмуҳсин, *Меъмор.*

5 **тех.** Таъсир даражаси юқори, тез таъсир қилувчи. *Кучли дори. Кучли зарб.* ■ *Куч-ли бўлмасдан, улар билан олишиб* Мирмуҳсин, *М. Исмоилий, Фарғона т. о. Алиф*

ва буюқнинг кучли ҳидидан бўлса керак, бур-нини жийриб олган. «Муштум». *Қорадори анча кучли наркотик модда бўлиб, у орга-низмга зарарли таъсир ўтказди.* Газетадан.

6 Зухур этиш, юз бериш даражаси юқори; қаттиқ; шиддатли. *Кучли шамол. Куч-ли фарёд. Кучли портлаш. Кучли хўрсиниш. Кучли тўлқин.* ■ *Музлоқ тоғ бино бўлиб бундай кучли гулдуросни эшитмаган эди.* М. Исмоилий, *Фарғона т. о. Эргашев пулемёт-тидан шунчалик кучли ўт очдики, ҳатто пулемёт кожухидаги сув самовардагидек ва-рақлаб қайнар эди.* Н. Сафаров, *Қахрамон-нинг туғилиши.*

7 Ўз иш-ҳунарини яхши билувчи, қоби-лияти зўр; талантли. *Кучли ўқувчи. Кучли шахматчи. Кучли олим. Кучли ёзувчи.* ■ *Хивада кучли табиблардан шу киши қолди..* — *дея Иброҳим ота Утар бувани мақтаб кетди.* Ж. Шарипов, *Хоразм.* *Бу ерга мам-лакатимизнинг турли бурчақларидан энг куч-ли чанғичиларнинг ташириф буюриши кувон-чимизга қувонч қўшди.* Газетадан.

8 с. т. Таркибида ўғит моддалари кўп, унумдор; семиз. *Сен ҳам пахта берасан.. аммо еринг кучли, янги ер. Азот керак эмас.* И. Раҳим, *Чин муҳаббат.*

9 Ўсиш, ривожланишни тезлаштирадиган; кўп куч-қувват бағишлайдиган; тўйим-ли, тўқ тутадиган. *Кучли ем. Кучли овқат. Кучли ўғит.*

10 Умуман, даражаси юқори, юқори даражали. *Кучли ҳиссиёт. Кучли соғинч. Куч-ли ҳаяжон. Кучли қизиқиш. Кучли ҳаракат.* *Пиринг кучли бўлгунча, билиминг кучли бўлсин.* Мақол. ■ *Эрим қиморбоз бўлсаям, орияти кучли эди.* М. Исмоилий, *Фарғона т. о.* *Бу хушҳол ва очиқкўнги аёлда кўзга яққол ташланмайдиган кучли прода ва мус-тақиллик яширин эди.* Ф. Мусажонов, *Ҳим-мат.* *Санжар Сиддиқовнинг таланти, ўткир бадиий тафаккури.. унинг ижодий изланиш-ларида катта кенгликлар очиб берди.* Х. Ёд-горов, *Ҳаёт тўлқинлари.*

КУЧЛИЛИК Кучга эгалик, кучи, да-ражаси юқорилик. *Марямхоннинг бундай ботирилигининг сабаби унинг қутулишга бўлган умидининг кучлилигидир.* Ҳамза, *Паранжи сирлари.* *Юзини нар ёстиққа қўйди.* *Бутун йўл бўйи номуснинг кучлили-гидан тийиб келган кўз ёшига тўла эрк берди.* С. Анорбоев, *Оқсой.*

Кучлилик қилмоқ 1) куч жиҳатдан устуниги намоён бўлмоқ, устун келмоқ. *Рақибидан кучлилик қилмоқ.* ■ *..Саид Жалолхон эшоннинг панд-насиҳатлари билан кўзи кўр, қулоғи қар бўлган ихлосмандлар учун ҳали ҳам унинг тангери номи билан айтадиган ҳар бир калима сўзи ҳар қандай ташвиқотдан кучлилик қиларди.* С. Аҳмад, Ҳукм; 2) ҳазм учун оғир бўлмоқ, оғирлик қилмоқ (таом ҳақида). *Қази солинган палов унга кучлилик қилди.*

КУЧСИЗ 1 Жисмоний қобилияти паст, куч-қуввати нисбатан оз; заиф. -*Бурнидан тортса йиқиладиган, кучсиз, хунуккина киши* — базоз Абдулоҳлиқбой — қошини чимириб, ингичка, хотинчалиш овози билан гапга аралашди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Бирор иш қилиш ёки ишлаб чиқариш қобилияти, қуввати бошқалардан паст, оз; қувватсиз. *Кучсиз мотор.*

3 Иқтисодий жиҳатдан камқувват, ҳолқудрати нисбатан паст, оз. *Ҳукуматга чап бериб, кучсиз хўжаликларнинг баданига зулукдай ёпишиб олган мана шунақа одамларнинг танобини тортиш керак.* А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.

4 Таъсир кучи паст; бўш. *Кучсиз дори.*

5 Зухур этиш даражаси паст, оз; секин ёки суёт юз берадиган; заиф. *Кучсиз овоз. Кучсиз шамол. Кучсиз портлаш.* ■ *Дўғлар тўғрисидаги бешинчи чироқ титраб-титраб, ун гарди ўтирган кичкина шишасидан хира, кучсиз нур сочиб туради.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Кампир кучсиз хуррак торта бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 Ўз иш-ҳунарини яхши билмайдиган, қобилияти паст; бўш. *Туртинчи симфнинг ҳаммаси энг яхши ўқийдиган болалар бўлса ҳам, ўқишда.. ҳамма дарслардан кучсиз, русчадан эса ҳеч тайёрламайдиган Мирзажон Латифий деган ҳам бор эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

7 с. т. Таркибида ўғит моддалари кам; унумсиз, ориқ. *Ер кучсиз бўлганидан кейин, дармонсиз танга ёпишади-да ҳар хил дард.* С. Нуоров, Нарвон.

8 Кам калорияли, енгил. *Кучсиз овқат.*

КУЧСИЗЛАНМОҚ Куч-қуввати озаймоқ, пасаймоқ; заифлашмоқ. *Ўғли Тоҳиржон сил касалидан ўлгандан кейин, Шокир отанинг бели яна кўпроқ букилган, кўзлари йиғи билан яна кўпроқ кучсизланган эди.*

Ойбек, Танланган асарлар. *Қўл-оёғи увушиб, кучсизланиб қолган Акромхон бир илож қилиб ётиқ вагонга кириб олди.* И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

КУЧСИЗЛИК Кам кучга эгалик, куч камлик. *Сиз кучсизлик қилибсиз-да, ойингиз сизни енгиб қўйибди.* Аксинча, *сиз ойингизга ўз таъсириңизни ўтказишингиз керак эди.* Ойдин, *Ўзидан кўрсин. ..қонунга қарши киши учун лозим бўлган кучга молик эмас, кучсизликнинг натижаси эса сукут эди.* А. Қодирий, Утган кунлар.

КУЧУК [ф. کوچک — кичкина; майс. кичик ёшли] 1 Итнинг боласи; етилмаган ёш ит. *Ким, кучук бирлан хўтикка қанча қилсанг тарбият, Ит бўлур, эшак бўлур, бўлмаслар асло одами!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 с. т. Умуман ит. *Нури.. айвонга яқинлашгач, тупроққа қоришиб ётган катта пахмоқ кучук занжирини шалдиратиб, ўрнидан турди.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 Итга нисбатли ҳақоратни билдиради. *Ҳовли супурувчи бола сув сепмай чангити юборгани учун, «Аблаҳ, кучук!» деб қўйди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *..Мадраймхоннинг изидан кучуклар кўп.* С. Сиёев, Ёруғлик.

КУЧУКБАЧЧА айн. итвачча.

КУШАНДА [ф. كوشنده — ўлдирувчи] Еб йўқ қилувчи, ўлдирувчи. *Мушук — сичқонларнинг кушандаси.*

2 Умуман, йўқ қилувчи. *Инсон умрининг заволи бўлган наркотик моддалар, унинг қандай тури бўлишидан қатъи назар, саломатлик кушандаси эканини унутмаслик керак.* Газетадан. *Ҳар бало, ҳар иллатнинг ўз кушандаси бор.* Чўлники — сув. Ойбек, О. в. шабадалар.

КУШЕТКА [фр. couchette — кичик диван] Орқа суянчиги йўқ диван. *Зикир Отажонов кабинетга кириб, кушеткага ўтирди-ю, кўзойнагини рўмолча билан арта бошлади.* «Муштум». *Солиҳ суриштиришларга жавоб қиларкан, ётоқхонага кириб, кушеткага чўзилди.* О. Мўминов, Хиебондаги уч учрашув.

КУШОД [ф. كوشاد ёكى كوشاد — очиқ, очилган, бўшатилган] 1 эск. кт. Очилтиш, бўшатиш. *Сайри гулшан бирла табъимки кушод ўлмас, нетай?* Увайсий. *Сабр билан баста эшикдир кушод.. «Ақд ақдан қувват олади».*

Кўтиламоқ Енгиллик, юришиш (ри-
ноқ). *Кўлга қалам олиб, ненидир
дун чоғларимда.. Кувониб ишимга
қўшод. Шукрулло, Жавоҳирлар*
Расми кўшод Очилиш маросими.
*Москвадаги собиқ Бухоро билим
«Кўшод» очилтурғон бўлиб, расми
тақлиф қилинган эдилар. А. Қоди-
асарлар.*

Кўшай, роса. *Мен уни кўрмаганимга
бўлди. ■ Уйнатиб остида отни,
қўшод билдирди. «Зулфизар билан
Баччағарнинг қилиб юрган ишидан
«Кўшод» эканмиз-да. Ж. Абдуллахонов,
«Кўшод кўтариб, Ачиққаниб
«Эрали ва Шерали».*

КЎЙИШ [ф. *گشايش* – очиш, очи-
лиш] *кт.* Бирор қийин ишнинг
қилиниши, енгил битиши. *Сизга ку-
шод барака билан сабр берсин. Ҳам-
қийин сирлари. -Эй худо, ишимни
қилишини бер, – деганича жўнай
қўшод, Жаннат қидирганлар.*

КЎНА [ф. *كش* – ўлдирувчи < *كشتن*
қил. ҳоз. зам. шакли + хона] Чорва
қўйиши, гўшт-ёғ тайёрлаш би-
ланувчи корхона. *Бибигул, куш-
қўшод олиб кетилаётган эчкидек,
қўшодни титраб, аранг қадам таш-
қўшодсин, Чўри.*

**Кўширилган, қовурилган нар-
қўшодган жойи, куйган қисми.** *Куюк
қўшодча кечқурун Грасиано.. лўқоқ ва
қўшодли билан қорнини тўйғазди. Ё.
Грасиано.*

Кўширилган натижасида ҳосил бўлган яра,
қўширилган. *Курум босган деворлар та-
қўшодётган куюк ёғочларни у ёқ-бу
қўшодди. Ҳ. Фулом, Машғал. Унинг
қўшод боши, яримта юзи жисзғанақ
қўшодлаб турар.. эди. Ойбек, Куёш*

Кўйинди. *Офтоб тиккага келган,
қўшодин, куюк, дуд иси томоқлари-
қўшодган эди. А. Мухтор, Давр ме-
қўшодимда. Шабда куюк исларини ҳам
қўшодборди. А. Мухтор, Чинор.*

Кўшод. *с. т. Доғ-алам, дард-ғам; алам-
қўшодлар куюкка кўнар одамнинг боши.
қўшодболасини кўриб, куюкларни кетди.
қўшод«Аҳмад». Энди солма кўп доғингни,
қўшодним жон ўртар. Ҳамза.*

КЎЮНДИ қ. куйинди.

КЎЮНМОҚ қ. куйинмоқ.

КЎЮНЧАК қ. куйинчак.

КУЯ I Курти юнгли матоларни кўрим-
сиз, яроқсиз ҳолга келтирувчи, дон ёки
ўсимликларни нобуд қилувчи кичкина қа-
палак. *Йигит.. Муҳаммад Жамолнинг куя
еган эски қоракўл папахини қозикдан олиб,
бинт устидан бошига бостириб кийди. Ой-
бек, Нур қидириб. Гиламни ҳам адо қилур
кичик бир куя. Шукрулло, Жавоҳирлар
сандиғи.*

КУЯ II Нарсаларнинг куйишидан, ёни-
шидан ҳосил бўладиган майда қора зарра-
лар; қоракую; қурум. *Қозонга яқин юрсанг,
куяси юқар. Мақол. ■ -Кўлимга тушганда,
юзига куя суриб, эшакка тескари миндирар
эдим-да, бозорнинг ўртаси билан ҳайдаб,
тўппа-тўғри қозининг хузурига олиб борар
эдим, – деди Ҳалфа. П. Турсун, Уқитувчи.*

КУҲ тақл. с. Бирор нарсани, мас. қўлни
иситиш учун унга қаттиқ пуфлаганда чи-
қадиган товуш.

КУҲЛАМОҚ «Куҳ» деб нафас чиқармоқ
(одатда қўлни иситиш учун шундай қили-
нади). *-Бугун совуқ ҳам аччиққина, – деди
қўлларини куҳлаб Анзират. Ойбек, О. в. ша-
бадалар.*

КЪЯТ Мьянма (Бирма)нинг асосий
пул бирлиги.

КЮРИЙ [лот. *curium* < фр. *Curie* –
эр-хотин Пьер Кюри ва Мария Склодов-
ская-Кюри фамилиясидан] Менделеев
даврий системасининг III гуруҳига ман-
суб кимёвий элемент; кумушсимон радио-
актив металл.

КЎҒАН шв. Кўзи-улоқлар қатор қилиб
боғлаб қўйиладиган (қўй-эчкини соғишда
ишлатиладиган) илмоқли арқон; чилвир.
[Баҳромгулнинг] Орқасидан беклар келиб,
қайвони билан Гулқорни ҳайдаб келиб.. ҳам-
масини кўганга боғлаб, қўл бозорида қатор
қилиб тизди. «Зулфизар билан Авазхон».

КЎҒАНЛАМОҚ шв. Кўган билан боғ-
ламоқ. *Карим ака қорамолларни жой-жойи-
га боғлади, эчкиларни кўганлади. М. Ҳазрат-
қулов, Журъат. Бўрининг онаси қўй-эчкилар-
ни кўганлади. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.*

КЎЗ I Тирик мавжудотнинг кўриш
аъзоси. *Кўз косаси. Кўз оқи. Кўз қорачиғи.
Қора кўз. Кўк кўз. Хумор кўз. Аяган кўзга
чўп тушар. Мақол. Қарға қарғанинг кўзини*

чўқимайди. Мақол. Кўз кўрқоқ, қўл ботир. Мақол. ■ *Мастон, унга эътибор қилмай, отнинг тумшугидан кўтариб, унинг очиқ қолган кўзларига қаради.* А. Қаҳҳор, Мас-тон. *Гавҳар ўртадаги симёғоч учидан осилиб турган лампочка ёруғидан қамашган кўзларини кафти билан пана қилиб, ёғоч зиналардан чиқиб келди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Кўзи ёшли одамни Кўзим асло кўрмаса.* Шухрат.

Кўз гавҳари анат. Кўз қорачиги остида икки томони қавариқ линза шаклидаги тиниқ танача. **Кўз кўриб (ёки кўрмаган), қулоқ эшитмаган** Бутунлай номаълум (нарсa, жой ва ш. к. ҳақида). *Бирдан кўз кўриб, қулоқ эшитмаган бир жониворни кўргандек, ҳайрон бўлиб, секин ўрнидан турди.* «Гулдаста». *Ўрис табиб Ачахоннинг қорнини ёрар эмиш.* Кўз кўриб, қулоқ эшитмаган касофат иш. К. Яшин, Ҳамза. **Кўз нурини тўкмоқ** Кўз қувватини сарфламоқ (ўқиш, ёзиш, тикиш каби ишларга нисбатан). - *Мен.. йигирма йил халифа учун кўз нури тўкиб ишлабман — деди Чоргул биби.* С. Айний, Қуллар. **Кўз олди ёки кўз ўнги** Кўз кўриб турган, кўриниб турган майдон, фазо. *Ҳамманинг кўз(и) олдида.* **Кўз қири билан қарамоқ** Кўзининг бир чеккаси (ён томони) билан қарамоқ. *Гавҳар кўзи қири билан Зулайҳога, кейин Абдухалилга қаради.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Кўз қисмоқ** Бирор нарсани билдириш, ишора қилиш учун кўзини (одатда, биттасини) юммоқ (қисмоқ). *Муллажон амаки «қиҳ-қиҳ»лаб кулиб, кейин менга қараб, кўзларини қисдилар.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ. *Жияним менга кўз қисиб, «кўяверинг» дегандек ишора қилди.* «Гулдаста». *Гарчи йиғилганлар орасида луқмаларга битта-яримта кўз қисиниб ўтирганлар бўлса ҳам, кўпчиликнинг бошлари эгик эди.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

2 Назар, нигоҳ; қараш. [Кумушининг] *Кўзлари ўйнағувчи қизларда бўлса ҳам, ҳақиқатда бошқа бир нарсани кўргандек.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Гулнор бузуқ қиз бўлса, кўзимиздан узокроқ жойга йўқолгани яхши.* Ойбек, Танланган асарлар. *Зулфизарни эса одамларнинг ёмон кўзларидан олтинларни яширгандай яширасан.* К. Яшин, Ҳамза. *Мансур ҳамон индамас, кўзларини бир нуқтадан узмас эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Кўз олди (ёки ўнги) қоронгила Кўзи хира тортиб, кўролма қолмор рор таъсир натижасида). *Ёдгорнинг кў қоронгилашиди-ю, йиқилиб кетмаслик стул ўриндиғини чангаллаб олди.* Ў. Хомов, Қалбингга қулоқ сол. **Кўз таш.** Қарамоқ, назар солмоқ. *У ёқ-бу ёққа қат билан кўз ташлади-да, зинадан о юқори кўтарилди.* К. Яшин, Ҳамза. *А кўз ташлаб, бир кўришда юраги жиз «Гулдаста».* **Кўз тикмоқ** Тикилиб қаринтизор бўлмоқ, қарамоқ. *Катта хилари.. йўлига кўз тикиб.. ўтирганлик ни бойғачча хаёлига ҳам келтирмас э* Яшин, Ҳамза. *Меҳри унинг қўлини м қисиб, юзини кўзини тикиб қолган э* Яшин, Ҳамза. **Кўз тутмоқ** Кутмоқ. *Ке деб кўз тутдим, бўлмади хабар.* Файр **Кўз узмаслик (ёки олмаслик)** Тик қолда, кўзини олмай қарамоқ. *Яхши (деб ўйлади Мансур, ундан кўз узма* Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Ҳаё уйга кириб кетгунча, Фуломжон кўз олмади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о **Уриштирмоқ** Бир-бирига қараб олиш *Саксон ёшлиги нишонланаётган кун* : *зим бегона бир кампир билан кўз ури* *рибди, ўша кампир бир кучоқ гул келт* *экан.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар *лакати.* **Кўз югуртирмоқ** Тезгина к *(қараб) чиқмоқ.* *Йўлчи атрофига кўз* *тириб, қизга томон икки-уч қадам* *Ойбек, Танланган асарлар.* *Назири* *[қоғозни] буклогидан очиб, кўз югурт* *К. Яшин, Ҳамза.* **Кўзга ташланмоқ** *Кў* *моқ.. узокда чўққилар кўзга ташлана* *Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.* **К** **кечирмоқ (ёки ўтказмоқ)** Бир чекк *қараб, кўриб чиқмоқ; назардан (эъти* *дан) ўтказмоқ.* *Қўлёмани кўздан кечи,* ■ *Ҳамза: «Буларнинг гуноҳи нима?»* *маънода ёнида «Садоий Фарғона»нинг б* *ги сонини кўздан кечириб ўтирган* *О.* *бекка қаради.* К. Яшин, Ҳамза. *Қурбон* *укалари, хеш-акрабларини хаёлан к* *ўтказди.* Й. Шамшаров, Тошқин. **Кў** **қочирмоқ** 1) қаёққа кетганини билмай *моқ, қорасини йўқотмоқ.* *Кимда гум* *бўлса, кўздан қочирма, изига туш.* Ой *Танланган асарлар;* 2) назар-эътибо *четга олмоқ; яширмоқ.* *Бу жанжалла* *ёқли бўлгунча, уни кўздан қочириб т*

Кўзи тушмоқ Кўрмоқ, кўриб қол-
дириб бу пайт болалар ичидан
«дириди. Унга кўзи тушиди-ю,
«тди. К. Яшин, Ҳамза.

қобилияти. **Кўзи хира.** Кўзи
«ожиз. **Кўзи яхши эмас.** ■ **Бир**
«ти тикдим, кўрпа қавидим.. энди
«ра кўзим ўтмайди. Ойбек, Тан-
«ар. **Ёзувчининг кўзи ҳам, димоғи**
«хам ҳеч кимникига ўхшамайди.
Жавоҳирлар сандиғи.

Қолмоқ 1) кўриш қобилиятини
кўрмайдиган бўлиб қолмоқ; 2)
«тавериб, қарайвериб толиқтир-
«ди кўздан қолиб тиккан дўптингни
«ласан. А. Мухтор, Опа-сингил-
«олади **Кўзга қаттиқ таъсир қила-**
«маштиради (нур, жилвали нар-
«га. **Кўзинг олур — шаклари тил-**
«га. **Зангори осмон ҳам шундай**
«ий беғуборки, кўзни олади. Ой-
«анган асарлар.

Баъзи нарсаларнинг бирор бел-
«ажралиб, кўзга ўхшаб кетадиган
«бўлаги. **Деразанинг кўзи.** Ёғочнинг
«оқининг кўзи.

Кўзнинг кўзи Тизза бўғими — сон суя-
«дир суяги билан бирлашган жо-
«ш кўзга қопқоғи остидаги чуқурча.
«лаб урар, шамолдан қулоқлари
«тиззасининг кўзи муздай ерга
«чини сал-пал сезарди. Ў. Ҳоши-
«ннга қулоқ сол. **Узукнинг кўзи**
«ган ялтироқ тош. **Хуржуннинг**
«нинг нарса солинадиган ҳар

Кўзида Ақл билан иш тутмаслик,
«ини, маъқул бўлганини қилиш-
«ан қўлланади (асосан, ёшлар
«ни кўзида бўлган бир хумса савла-
«рди. А. Қодирий, Фирвонлик
«**Бошга тушганини кўз кўради**
«қирда) юз берган нарсага чи-
«ндан бошқа илож йўқлик маъ-
«лдиради. **Бошга тушганини кўз**
«Ашуров, Оқ от. **Дунё кўзига қорон-**
«ни ҳеч нарса кўзга кўринмасли-
«рсиз, аҳамиятсиз ҳолатда бўли-
«диради. **Талғат биринчи курсда-**
«с деган қизни севиб қолган, шу қиз
«не кўзига қоронғи, бемаъни кўри-
«ди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ

сол. **Ёмон кўз** 1) хурофий тушунчага кўра,
зарар-заҳмат, мусибат келтирувчи назар,
қараш. **Лутфинисо дам ўтмасдан келиб, гоҳ**
«ёмон кўздан сақласин» учун, исриқ тутат-
«тирар, гоҳ қизини қучиб йиғлар эди. Ойбек,
Танланган асарлар. **Яна айтаман, фақат**
«эҳтиёт бўл, ёмон кўздан ўзи асрасин. Т. Ашу-
«ров, Оқ от; 2) ёмон, бузуқ ният. **Ўз қадри-**
«ни билган хотинга эркак киши ёмон кўз би-
«лан қарагани ботинолмайди. А. Қаҳҳор, Хо-
«тинлар. **Жонини кўзига кўрсатмоқ** Ўта азоб
«бермоқ, қийноққа солмоқ. **Умар полвон бош**
«эмади.. **Эргашга қараб ғоз тураверди.** -**Ис-**
«лом, мен бу итнинг вангилашини эшитмоқ-
«чман, жонини кўзига кўрсатиб қўй, — деди
«ғазабдан кўзининг пахтаси чиқиб кетган
«Эргаш. К. Яшин, Ҳамза. **Ишнинг кўзини бил-**
«моқ қ. иш. **Ишнинг кўзини биладиган қарин-**
«дошларимдан бирининг ҳузурига бориб, ўғлим-
«га муносиб енгилроқ иш топиб беришларини
«илтимос қилдим. «Муштум». **Кўз бўямоқ** Ўз
«фойдаси учун алдаб, лақиллатиб, бўлган
«воқеа-ҳодисани нотўғри кўрсатмоқ; алда-
«моқ. **Меҳмонлардан бири, ёш болаларни**
«тўлаб, шеър ўқиб бераётган бир жувонга
«таъна қилди: -**Мусобақада кўз бўяш билан**
«ютган экансиз-да, **Тўтихон!** А. Қаҳҳор, Мир-
«зо. **Кўз(ни) олайтирмоқ қ. олайтирмоқ.** **Кўз**
«остига (ёки тағига) олмоқ Ўзиники қилиш,
«фойдаланиш ва ш. к. мақсадда мўлжаллаб
«қўймоқ. **Содиқжон бойвачча «уч таноб ер,**
«катакдек чорбоғ»ни анчадан бери кўз ости-
«га олиб юрар, лекин буни **Пўлат отага ай-**
«тишга юзи чидамай келар эди. К. Яшин,
«Ҳамза. **Кўз очиб кўрган** Биринчи никоҳ қур-
«ган (биринчи эр ёки биринчи хотин). **Нор-**
«жон она **Бойдода муаллимнинг кўз очиб кўрга-**
«ни. Ж. Абдуллахонов, Хонадон. **Бу молу дав-**
«латнинг барчасини ўша кўз очиб кўрганининг
«битта ҳаром тукига олмайди. К. Яшин,
«Ҳамза. **Кўз очиб юмгунча** Жуда тез; бир лаҳ-
«зада (вақт ҳақида). **Тўнтарини кўз очиб юм-**
«гунча юз берди. К. Яшин, Ҳамза. **Ўша кўз**
«очиб юмгунча ўтган вақтларда **Аъзамжон**
«Дилдорнинг ҳуснига ҳам, шўхлигига ҳам тўёл-
«май қолганди. С. Аҳмад, Уфқ. **Кўз очирмас-**
«лик Ҳадеб дўқ-пўписа, таъна-маломат қила-
«вериб, тинчлик бермаслик, эркин ишлаш-
«га, яшашга йўл бермаслик. **Кўз таниш қ.**
«таниш 3. **Кўз тегмоқ** Хурофий тушунчага
«кўра, бировнинг назари тушиши сабабли
«оғримоқ, зиён етмоқ. **Тўққиз қанотли, гул-**

дор керагали оқ уйнинг тепасида кўчқор шохи осифлик.. Аллонхўжа уни хонадонимга кўз тегмасин, деб ирим қилиб осган экан. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. **Сен билмайсан, болам, бизга кўз тегди.. хонадонимизга шайтон оралаб қолди.** К. Яшин, Ҳамза. **Кўз юммоқ қ. юммоқ. Кўзга дори** Жуда қадрли ва кам топиладиган, камёб нарса ҳақида. **Тиркичилик қийин, қумалоқ ҳам кўзга дори.** Ойбек, Танланган асарлар. **Кўзга илмаслик айн. назарга илмаслик қ. назар. Аё тўрам, айтмагунча билмадинг. Ё билмайман, бизни кўзга илмадинг.** Эргаш Жуманбулбул ўғли. **Кўзга ишонмаслик** Кўраётган нарсаси ҳақиқат эканига, ҳақиқатда ҳам шу, шундай эканига шубҳа билан қарамок; ўта ҳайрон бўлмоқ. **У [Ўрмонжон] икки кўлида учтадан олтига чойнак кўтариб, ҳовуз бўйидаги чойхўрлар олдига кетаётган Сидиқжонни кўриб, худди кўзига ишонмагандай, туриб қолди.** А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Кўзга кўринган** Маълум ва машҳур; таниқли, номдор (донғдор). **Кўзга кўринган олим.** **Кўзга суртмоқ** Ортиқ даражада қадрламоқ, эъозламоқ. **Кўз(и)га чўп солмоқ** Билдирмай ёмонлик қилмоқ (одатда, ўз кишиси, яқинларига нисбатан). **-Ҳазилингни кўй, болам, кўзга чўп солиб бўладими! — деди мулойим Зеби хола..** С. Абдуқаҳҳор, Кўзлар. **Фалончининг авлди, деб кўзимга чўп солишмоқчи бўлишди.** О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. **Кўзга яқин** Ҳусни, кўриниши ўзига жалб қиладиган (асосан, ёш ўғил-қизлар ҳақида). **Кўҳоннинг кўзга яқин ўғил-қизларини отларига ўнгариб чиқиб кетишди.** К. Яшин, Ҳамза. **Кўзда тутмоқ** Мўлжал қилмоқ, назарда тутмоқ, **Гектаридан кўзда тутилганидан кўпроқ дон ва кўкспоя олинди.** Газетадан. **Кўзи етмоқ** Ишончи комил бўлмоқ. **Отамурод охири кийик оёққа тура олмаслигига.. кўзи етиб, ўрnidан турди-да, пичоғини қинидан чиқариб, Султоновга узатди..** М. Мансуров, Ёмби. **Умрида қалбакилик нималигини билмай ўсган қиз учун ёлғон билан тил топиши қийин эди. Бу вазиятда яшай олмаслигига кўзи етди.** Ж. Абдуллахонов, Хонадон. **Кўзи ёримоқ** Бўшанмоқ, туғмоқ. **Ўғил муборак бўлсин, болам! Ҳозиргина кўзи ёриди.** Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. **Кўзи илинмоқ (ёки кетмоқ)** Уйқуга кетмоқ, ухлай бошламоқ. **Ҳожеи хола кўзи илиниб, энди хуррак ота бошлаган эди, Тўраҳон гап қотиб**

қолди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Энди кўзи илинди дегунча, замбилда бемажол ёмон халиги боланинг нурсиз башараси.. кўз ойнага келар эди-да, уйқусини қочириб юборди.** К. Яшин, Ҳамза. **Кўзи мошдек очилмоқ** Ақл жойига келмоқ, аҳволни яхши (тўғри) фаҳмлайдиган ҳолга келмоқ. **Ҳалиги «отиши, қириб ташлаш керак», деб бу кўз менсимаётган Китаевнинг кўзи мошдек очилди, аҳволнинг ниҳоятда мураккаблиги фаҳмлади.** К. Яшин, Ҳамза. **Кўзи оч** Бир билан қаноатланмайдиган, тўймайдиган. **Кўзи очилмоқ** Ақл жойига келмоқ, уйқу иш қиладиган бўлмоқ. **..қўшимни бир қара танқид қилайлик, интил, илмингни бийит, дейлик. Интилмаса, ўзидан кўрсин, илчиптакка чиққанда, кўзи очилади.** Ойбек, 1 в. шабадалар. **Мендан хавотир олманг, оғаччиқ-чучукни тотиб, кўзим очилиб қолсун.** М. Осим, Ибн Сино қиссаси. **Кўзи очик** ишнинг моҳиятига тушунадиган; яхши ёмонни фаҳмлайдиган. **Яраларимизга, дарларимизга малҳам қидирган ва оламдан хабардор, кўзи очик одамларимиз бор.** Юрқайғусига улар чора кўради. Ойбек, Танланган асарлар; 2) ўлмаган, ҳаёт. **..худого микатла шукур, кўзим очик пайтда қизгинанинг тўйини кўрадиган бўлдим.** А. Қаҳҳор, Оғрик тишлар. **Кўзи очик кетмоқ с. т.** Дундан армон билан, мақсадига етолмасди. **Ўтмоқ. Кўзи пишмоқ** Бирор иш-фаолият катта малака (кўникма) ҳосил қилмоқ, ўзиники қилиб юбормоқ. **Бойдодо муаллим бошлиқ қурилиш ишида кўпдан кўзи пиш кетган кексалар ёшларга маслаҳатқўй.** 2) Абдуллахонов, Хонадон. **Эрларнинг ҳар бихатти-ҳаракатлари маъносини улар билишди, бунга уларнинг кўзлари пишиб кетган.** Яшин, Ҳамза. **Кўзи тинмоқ қ. тинмоқ.** **..бойлаганиб, кўзи тиниб, ерга йиқилди.** К. Яшин, Ҳамза. **Кўзи тор** Ўзгага ҳеч нарсани рақўрмайдиган; зикна, бахил. **-Ўзлариям ўлгунча кўзи тор, зикна, — деди Латип.** Ф. Фулошум бола. **Кўзи тўрт (бўлмоқ)** Йўлига иттизор. **Шукур, ўғлим, шукур, келдингми? Селкелади, деб ойинг иккаламизнинг бир ойда бери кўзимиз тўрт.** Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? **Кўзи ўйнамоқ** Ҳаваси келмоқ. **Уртоқлари кўзи кўзлари ўйнади. Кўзи қаттиқ с. т.** Киши тикилиб қарайдиган, уялмайдиган, ҳаёсиз. **Бирок қиз қурғур ота-онасига ўхшамайди-да: кўзи қаттиқ, тили тез, димоғдор қ**

Ойбек, О. в. шабадалар. **Кўзи қий-**
Беришга, баҳридан ўтишга ачиниш,
Бўлмаслик. *Манови кучукни ўлдириш-*
қиймай турибди. Қарамайсанми,
қиймай ёпишиб олганини. С. Сиёев, Ёруг-
Кўзга иссиқ кўринмоқ қ. иссиқ. Ҳали-
кигиламан, кўзимга иссиқ кўрин-
ганининг айби йўқ, дейишади, қаер-
К. Кароматов, Олтин қум. Кўзига
Кўзлик Эътибордан йўқолмоқ. Ачахон-
хам унинг кўзига кўринмади-ку...
зи бўлди унинг. К. Яшин, Ҳамза.
Кўзикара «Хушёр бўл», «эҳтиёт бўл»,
«ёққа чалғима», «алахсима» маъно-
даги тиланиладиган ибора. Кўзини ёғ бос-
ганинчани, ҳатто танишларни ҳам
қўридан (назарга илмайдиган) бўл-
ганини кўзини ёғ босган бандаларга элан-
ганларимни худога айтаман. К. Яшин,
Кўзини шамғалат қилиб Чалғитиб,
қўридан ҳолатга солиб. Тонг отар пайт-
ларнинг кўзини шамғалат қилиб
қўридан ичидан йўлга чиқишлари ло-
қиб қўриқлади. К. Яшин, Ҳамза. **Кўзи-**
Кўз қораси Энг яқин киши, яккаю
қўпинча фарзанд ҳақида). Наинки
қўзи деб умрини ўтказса, кўзим-
га қораси деб авайласа.. ўстирса-ю, у
қораса. Ҳ. Ҳошимов, Қалбиннга
Кўз Отамнинг ҳам, онамнинг ҳам бит-
та кўзининг оқу қораси мен эдим. Ф.
Кўз Отат. Кўзининг пахтаси чиқмоқ Ҳта
қўзи қазаб, ҳаяжон ва ш. к. таъсири-
дан қўзи қўла бўлмоқ. -Ислоҳ.. жонини
қўзи кўрсатиб қўй, — деди қазабдан
қўзи пахтаси чиқиб кетган Эргаш. К.
Ҳамза. Кўргани кўзи йўқ Жуда ёмон
қўзи ҳатто кўришни ҳам хоҳламайди.
қўзи сайловидан кейин сизни кўрга-
гани йўқ, ҳатто жонингизга қасд
қўзи қам тойишмайди. К. Яшин, Ҳам-
за. Қўзларни унча хушламайман, кўрга-
гани йўқ. Х. Тўхтабоев, Ширин қовун-
ларнинг қўзи. Қош қўяман деб, кўз чиқар-
гани эиён, шикаст етказадиган ишни
қўзи қилимоқ. Мен ҳазиллашган эдим. Ле-
кин қўяман деб, кўз чиқаришимни ўйла-
ганинман. К. Яшин, Ҳамза. **Кўшнинг**
қўзи қўса, кўзининг қис «Ён-атрофингда-
гани қараб, ўшаларга хуш келадиган
қўзи «ш тўт» маъносига ишлатиладиган

КўЗА Сув солиш, ташиш учун ишла-
тилладиган қорни кенг, бўғзи ингичка, бир
томонида дастаси бор идиш. *Сув келтирган*
хор-зору кўза синдирган азиз. Мақол. — Со-
пол кўза бир зумда синиб, сувлари ерга синг-
ди, мис кўза эса терлаган қўлдан чиқиб кет-
ди-ю, тошдан тошга урилиб, настга юма-
лади. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Ҳар кун*
эрта билан икки меш сувни «Чашмаи Ҳизр»-
дан олиб келиб, бирини Меъмор хонадонид
га, иккинчисини ўз кулбасидаги мис кўзалар-
га тўлдиради. Мирмуҳсин, Меъмор.

КўЗАНАК кам қўл. Кўзга ўхшаш те-
шик. *Асалари ичининг кўзанаклари. — Мен*
бечоранинг тилим гўлдураб, арз-ҳол қилдим-
ки, мени ҳам шу ҳалқани илоҳийга [қаландар-
ликка] бир кўзанак занжирдай тиркаб,
қаландарбаччиликка қабул қилсалар экан, —
деди Шум бола. Ф. Гулом, Шум бола.

КўЗБОЙЛОҒИЧ с. т. Ҳар хил сеҳр иш-
ларни, найрангбозликлар кўрсатувчи; най-
рангбоз, фокусчи. *Бу ерда [Ҳиндистонда]*
масҳарабозларни, кўзбойлоғичларни, илон
ўйнатувчиларни кўрасиз. З. Акрамов, Ҳин-
дистон лавҳалари.

КўЗБОҒЛОВЧИ айн. кўзбойлоғич.

КўЗБОҒЧИ шв. кўзбойлоғич.

КўЗБЎЯМАЧИ Ўз фойдаси учун маъ-
лумотларни, бўлган воқеа-ҳодисаларни
бузиб, нотўғри кўрсатувчи, бошқаларни
алдовчи, алдоқчи. *Ёки шундай усул билан*
бюрократни ҳам, порахўрни ҳам, кўзбўяма-
чи-қаллобни ҳам даволаб бўлмасмикин? Х.
Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

КўЗБЎЯМАЧИЛИК Кўзбўямачига хос
иш, хатти-ҳаракат. *Очиқ ҳаракат қилишга*
эса халқдан кўрқадилар. Писмиқлик билан,
кўзбўямачилик билан иш кўрадилар. П. Тур-
сун, Ўқитувчи. *Кўзбўямачилик билан кун*
кўрадиган текинхўр кампир беморни йўлдан
уриб, врачга боришга маслаҳат бермаган.
«Муштум».

КўЗГУ 1 кт. айн. ойина 3, 4. Ҳундан
туриб, кўк шойи парда тутилган дераза ёни-
даги буй баравар келадиган кўзгу олдига кел-
ди. С. Абдуқаҳҳор, Нусхаой. *..ёлғиз Шаҳзо-*
дахонгина.. бир қўлида кўзгу, бир қўлида
бўйрачўп: ўсма қўйиб, ўз хусну латофатига
маҳлиё бўлиб ўтирарди. К. Яшин, Ҳамза.

2 Умуман, бирор нарсага акс эттирув-
чи, ифодаловчи нарса. *Кўз юракнинг кўзгу-*
си бўлса, нутқ — бошдаги фикрнинг мезони.
Бунга Элмурод яхши билар эди. П. Турсун,
Ўқитувчи. *Ҳа, меҳнат чиндан ҳам ҳаёт кўзгу-*

ни етаклаб, дарё томонга кетди. Ҳ. Фулом, Машғал.

3 с. т. Яшил, сабза. Кўк ўт. ■ Қаршимда тебранар кўк барглар ҳар он.. Ю. Ҳамдам.

4 Ер устида гумбаз шаклида кўриниб турадиган ҳаво қатлами; осмон. *Энкайганга энкайгин, бошинг кўкка етгунча. Мақол. ■ Мартнинг охири кунлари. Кўк юзида сузиб юрган булут парчалари офтобни бир зумда юз куйга соляпти. А. Қаҳҳор, Минг бир жон.*

5 Ҳсаётган ўт-ўсимлик, ўт-ўлан; майса, кўкат. *Ёмғирлар ёғиб, ерда ўт-ўланлар кўри-на бошлади, ҳайвонларнинг оғзи кўкка тегди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Менинг бригадамга қарашли ердан уч гектарига миср пахта экдим. Кўки жуда яхши. Ғ. Фулом, Тирилган мурда.*

6 Баҳорда янги чиққан, сомса, чучвара каби овқатларга ишлатиладиган отқулоқ, йўнғичқа, жағжағ, исмалоқ каби кўкатларнинг умумий номи ва шундай кўкатлар қўшиб тайёрланган овқат. *Кўк сомса. Кўк шўрва. ■ Кўк териш баҳонаси билан далаларни тусай бошлаган эди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

Кўк сомса Ичига янги ўсиб чиққан жағжағ, йўнғичқа, исмалоқ, ялпиз каби ўт-ўланлар баргини пиёз билан қиймалаб, оширма ёки оддий хамирга ўраб тайёрланган сомса.

7 Кашнич, жанбил, укроп каби овқатга қўшиб ейиладиган резавор ўсимликлар, кўкат. *Кўк солиб қатиқланган маставанинг лаззатли ҳиди келди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

8 с. т. (3-ш. бирл. шаклида — **кўки**) Доллар. *Бир пачка кўки билан қўлга тушибди, иш чатоқ.*

Боши кўкка етди қ. бош. Еру кўкка нишонмаслик ўта даражада эҳтиётламоқ. *Қизим бечора уни [Едгорани] ерга ҳам, кўкка ҳам ишонмайди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Куллини кўкка совурмоқ қ. совурмоқ* 3. **Кўкка кўтармоқ** Таъриф, тавсифини жуда оширмоқ, ўта мақтамоқ. — *Муштоқман, аммо бир оз сабр эт, — деди лабларидан мева ширасини артиб Аҳмад Ҳусайн. — Қани, сен ҳали кўкка кўтарган тавлимот қайси? Ойбек, Нур қириб. Тутуни кўкка чиқмоқ* ўта даражада хафа бўлмоқ, хуноб бўлмоқ. *Ўзбек ойим ўғлининг «ўлганни устига чиқиб тепиш»*

қабилдан бўлган бу ҳаракатидан п кўкка чиқиб, борлиқ қаҳр-ғазабини з тига тўқади. А. Қодирий, Ўтган кун

КўКА, кўка гули Йирик баргли, нинг усти силлиқ, ости қалин оқ гули сариқ кўп йиллик ўсимлик.

КўКАЙ шв. Кўнгил, дил. *Бу га кўкайинга келтирма, Хуш келибсан он зил, она жой. «Юсуф ва Аҳмад». [Қнинг]. кийик кўзлари қиздай қилиқли ларнинг ҳам кўкайида туғён кўзгатар Сулаймон, Қорасоч. Авазхон буну ўл кўкайи ўсиб, кўтарилиб, отидан туш бўлди. «Маликаи айёр».*

Кўкайини кесмоқ (ёки куйдирмоқ) лини огритмоқ, ранжитмоқ. *Болам, д рингга босдинг. Менинг кўкайимди к «Маликаи айёр». Қабоқ уйиб, димоғи дирма, Хафа қилиб, кўкайини куй «Гулнорпарни». ..кейинги кўргуликлар йини кесган кўклам.. ғам-аламда қов ётган хонадон учун ничан ғарамлаб бе, «Шарқ юлдузи».*

КўКАЛАМ с. т. Кўкаламзор. *Б тоғни саёҳат қилиб, булоқлар, кўкал ларни томоша қилиб юрган эдилар. «Гў От бойлашиб, кўкаламда ётинлар. хиромон».*

КўКАЛАМЗОР Ўсиб, кўкариб ўт-ўсимлик, дарахлар билан қош жой. *Булоқ атрофидаги кўкаламзор э зирама иссиқларда ҳам сўлмайди, қиши ўлмайди. П. Қодиров, Уч илдиэ. Бўэ е сув чиқади, қишлоқ атрофи, тақир-лар кўкаламзор, экинзор бўлади! М. И лий, Фарғона т. о.*

КўКАЛАМЗОРЛАШМОҚ Кўкал бўлмоқ, кўкаламзорга айланмоқ. *кўчалари кўкаламзорлашди.*

КўКАНЛАМОҚ қ. кўганламоқ. *иккита соғин эчки кўканлаб қўйилди. П. Қодиров, Қора кўзлар.*

КўКАНАК : кўзга — кўканак, оёққа **бетга**) — тиканак Ҳаммага халал бе урушқоқ киши ҳақида айтиладиган *Ҳа, гарданкашлик қилиб, кўзга — кў бетга тиканак бўлишдан ҳазар қи Яшин, Ҳамза.*

КўКАНТОЙ Лочинлар оиласига 1 чи йиртқич куш.

КўКАРМОҚ 1 Ўт-ўсимлик ёки б билан қопланиб, кўк, яшил тусга қи *Баҳор келди, далалар кўкара бошла*

Ўх унмаган чўллар меҳнаткашлар қони ба-
дарига ям-яшил кўкарган эди. А. Қодирий,
Атрофдан чаён.

2 Униб-ўсмоқ, амал олмоқ; кўкламоқ
(ўсимликлар ҳақида). Экин яхши кўкар-
ди. ■ Чурук бўғотлари осилган.. эски уй-
нинг томлари четда майсалар кўкарди.
Ойбек, Танланган асарлар. Боғ бригадаси
экишилар бутун ёз бўйи уларни парва-
на қилди, қаради. Лекин олмалар кўкарма-
ди. Газетадан.

3 кўчма Ривож топмоқ; ўсиб-унмоқ,
ошмоқ. Дарахт бир жойда (ерда) кўкаради.
Ойбек. ■ Ер олган кўкаради, ер сотган
қайтади. Мана бу гапнинг маъзани чақ! Ой-
бек, Танланган асарлар. Бировнинг кўкар-
гани кўра олмайдиган ғаламисга ўхшайди.
Ойбек, Нарвон.

4 Қаттиқ зарб, совуқ ёки бошқа бирор
нотабсирида кўк-қорамтир тусга кир-
иб бадан, юз ранги ҳақида). Боланинг
ранги совуқдан кўкариб кетибди. ■ Кўка-
риб кетган оёқни кўриб, Полвоннинг раҳми
сўзи. Ж. Шарипов, Хоразм. Бўтавой жаҳл-
дан кўкариб сўкинар, паранжиси елкасига
кўкариб кетган Эшон ая овозининг борича дод
дан уни қарғарди. С. Аҳмад, Ҳукм.

5 Айниб, бузилиб, кўкка мойил тус
га кўриш. Бушит кўкариб қолибди. ■ Кўкариб
кетган бу сассиқ сувда бизиллаб ётган ҳар
қил кўртлар тушган ерида бир-икки қил-
лаб, дарров ўларди. М. Исмоилий, Фар-
ғона т. о.

КЎКАТ 1 Ўсиб турган ўт-ўлан; ўт-ўсим-
лик. Кўйларнинг барра кўкатларни ўткир
қилиш билан жодидай қирқиб пишиллаш-
тириш кўзиларнинг оналарини қидириб маъ-
налари атрофни босди. С. Анорбоев, Оқсой.
Кўкат тизза бўйи кўкатлар устида чўнқа-
рилар.. ҳеч нимани кўрмас эди. Ў. Ҳоши-
на. Қалбингга қулоқ сол.

2 Овқатга қўшиб ейиладиган (кашнич,
кашнич каби резавор) ўсимликлар; ошкўк.
Кўй мевалар, айниқса кўкатлар, турли
резавотлар жуда мўл ёғилди. Ойбек,
Атрофдан қидириб. Кўкат растаси, қовун бозор,
кашнич, мева, қуруқ мева расталарини кўриб, ён
дан наслладик. «Муштум».

КЎКАТЗОР Кўкатлар билан қопланган
кўкка майдон.

КЎКИМТИР 1 Кўк рангга яқин, кўкка
яқин, кўкиш, оч кўк. [Турсуной] Маржон,

исирға, узук тақини бировлардан кўриб
ҳавас қилар, лекин ингичка, кўкимтир то-
мирлари билиниб турган бўйни ва қўлларига
бу зийнатлар ярашиб тушмас эди. А. Мух-
тор, Опа-сингиллар. Атрофдаги ҳовлилар-
дан кўтарилган тутунлар кўкимтир, майин
мавж билан тиниқ, совуқ ҳавода сузади.
Ойбек, Танланган асарлар.

2 с. т. Яшил ёки зангор рангга яқин,
оч яшил. Кўкимтир шоҳи рўмол. ■ У [Са-
лимбой] кўзларини ҳовуздаги турғун кўким-
тир сувга тикиб ўйлади. Ойбек, Танланган
асарлар.

КЎКИШ айн. кўкимтир. Ўртадаги ўчоқ-
да ҳўл тўнка биқсимоқда. Ундан чиққан
кўкиш тутун юқори кўтарилиб, ис босган
қоп-қора шиплардан жой қидиради. П. Тур-
сун, Ўқитувчи.

КЎКЙЎТАЛ тиб. Ўқтин-ўқтин тутиб,
узлуксиз йўталтирадиган, олатда болалар-
да бўладиган юқумли касаллик. Йўталнинг
кечаси, шунингдек, дам-бадам тутиши
кўкйўталнинг алоҳида хусусиятларидандир.
Н. Исмоилов. Касалларни парвариш қилиш.

КЎКЛАМ Йилнинг қиш билан ёз ора-
лигидаги фасли; баҳор. Кўклам келиши би-
лан дала ишлари қизиб кетди. ■ Илк кўклам
ёғдулари ўқув корпусининг узун коридорини
равшанлаштириб юборган, қишда кундузи
ҳам ёқиб кўйиладиган чироқлар энди ўчирил-
ган эди. П. Қодиров, Уч илдиш. Деҳқон йиғ-
лаб-йиғлаб, баҳорга кўз тикди. Аммо кўклам
серёғин келди. С. Сиёев, Аваз.

КЎКЛАМГИ Кўклам фаслидаги, кўклам
фаслида бўладиган; кўкламга оид. Кўклам-
ги дала ишлари. ■ Шу кунларда бизнинг
диққат-эътиборимиз кўкламги экинни ҳар
тарафлама шай бўлиб кутиб олишга қара-
тилган. Газетадан.

КЎКЛАМОҚ 1 с. т. Амал олмоқ, ўсиб
ривожланмоқ (ўсимлик ҳақида). Ғўзалар
кўклашидан то шу дамга қадар ундан кўз
узмаган деҳқон ўз меҳнатининг мўъжизаси-
га ўзи хурсанд боқади. Газетадан. Оптоқ шўр
босган ер ўртасида онда-сонда кўклаган бе-
дапоялар.. кўзга чалинади. «Ўзбекистон
кўриқлари».

КЎКЛАМОҚ 2 Йирик-йирик қилиб,
наридан-бери (вақтинча) тикиб, чатиб
қўймоқ. Машиначи кўйлакни кўклаб қўйди.
■ -Иш жўнашиб кетди. Ҳаш-паш дегунча
кафанни ҳам кўккладик. Ўликнинг очиқ бада-

фахрлана бошлади. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. Шаҳарларда қурилиш йил сайин кенгайиб бормоқда. «Ўзбекистон кўриқлари».

КўЛАМДОР Кенг кўламли (кўлами кенг). Таъсирчан лирик уйлари ва кўламдор эпик дostonлари билан миллион-миллион китобхонлар муҳаббати ва ихлосига сазовор бўлган машҳур шоирларимиздан бири Уйғундир. «ЎТА».

КўЛАМЛИ Кўламга эга. Олдинда кенг кўламли, мураккаб вазифа турарди. «Ўзбекистон кўриқлари». Замон кечар экан ҳар қандай дамда, Кўламли қувончу ё ногоҳ ғамда. А. Орипов.

КўЛАНКА 1 Офтоб нуридан тўсилган жой; соя. Абдуваҳоб айвондаги кўланкага ўтирди, ўғилчасини тиззасига олиб, пешонасидан ўнди. Ш. Тошматов, Эрк куши. Машина теракларнинг қуюқ кўланкаси остида учиб бораркан, Қудратнинг дўстлари кўм-кўк ва бўлиқ нахтажор далаларни унга кўрсатиб, фахрланар эдилар. З. Фатхуллин, Сўнмас юлдуз.

2 Киши ва нарсаларнинг ёруғликка қарама-қарши томонга тушадиган сояси. Аравани от тортар, кўланкасини ит тортар. Мақол. ■ Олис-олисларда йигитларнинг кўланкалари кўринади. «Ўзбекистон кўриқлари». Рўпарадаги уйда чироқ ёнди. Дарпарда орқасида тебраниб турган кўланка тўхтади. Газетадан. Қарағайларнинг кўланкаси тунги сокин ҳавода қимир этмай турарди. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.

3 Узоқда, қоронғиликда, туманда гирашира кўринган нарса; қора, шарпа. Кўнгли алдамаган экан: узоқдан алақандай кўланка қорайиб кўринди. Х. Султонов, Онамнинг юрти. Башорат яқин борди, кўланка яна қимирлади. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

4 кўчма Бирор ички руҳий ҳолатнинг (мас. ташвиш, ғам, азоб) ифодаси, акси. Шеърят бошига зулмат кўланкаси тушиди. Зулфия, Хаёллар, туйғулар. ..унинг [Мадрайимнинг] нуроний чехрасини, худди қуёшни булут босганидек, қайғу-алам кўланкаси чулғаб олди. «Муштум». Иқбол хола унинг чехрасидаги алам кўланкасини илғамади. Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол.

5 кўчма (3-ш. эгалик ва ў.-п. к. шаклида) Бирор кимсанинг ҳимояси; паноҳ, ҳомийлик. Бировнинг кўланкасида яшамоқ. ■ -Қалай, Ҳомидбек, юртларингиз тинч-

ликми? -Худога шукур, давлатлари кўланкасида. А. Қодирий. Ўтган кунлар.

6 кам қўлл. Нарсаларнинг бошланғич шакли, ҳали тўла шаклланмаган умумий кўриниши. Чигит экиш бошлангунча, янги қишлоқнинг кўланкаси кўриниб қолади: ..ҳали очилмаган кўчаларнинг икки юзига саксон беш мингдан ортиқ кўчат ўтказилди. А. Қаҳҳор. Кўшчинон чироқлари

Кўланкаси қолибди Жуда озиб кетиб: рамақижон бўлиб қолибди. Сўрила-сўри: кўланкаси қолган совлиқ нимага яраиди? С. Анорбоев, Оқсой. **Кўланка (сини)** солмоқ Салбий таъсирини ўтказмоқ. [Нигоранинг]-бу табассуми зўрма-зўраки эканини, қандайдир гусса юзига кўланка солиб турганини Шербек бир боқинидаёқ пайқади. С. Анорбоев, Оқсой. Уруш барча қатори Мақсуда отининг ҳам бошига ўз кўланкасини солди. Газетадан. Ўз кўланкасида (ҳам) кўркмоқ Ҳар нарсдан кўрқадиган, хавфсирайдиган бўлмоқ. Лекин Мадамин юрагини олдириб, ўз кўланкасида кўрқадиган бўлиб қолади. П. Турсун, Ўқитувчи. Ўзи хон, кўланкаси майдон қ. хон. Қора кўланка Ёмонлик, бало рамзи. Биламан, ана, ҳозир сен турган ўлка Бошида қанот ёзган қора кўланка. Файратий.

КўЛБАР Улоқнинг терисидан ошлаб ишланган чармдан қилинган тўрва. Қаландар: -Йиғламанлар!- деб кўлбаридан иккисига бир нон олиб берди. «Эрали ва Шерали».

КўЛБУҚА Қамишзорларда яшайдиган балиқхўр тунги қуш.

КўЛВОР, кўлбор: кўлвор (ёки кўлбор) илон Думининг учи тўмтоқ, халқ табобатида гўшти шифобахш ҳисобланувчи заҳарли илон. Чайла ёнида сув истабми, соя истабми келиб қолган, узунлиги ярим қулоқ кўлвор илон. ётарди. «Ёшлик». Кўлбор илон Нуротада жуда кўп учрайди. «Фан ва турмуш».

КўЛИК шв. Юк тортувчи ҳайвон, отулов, транспорт. -Париларнинг макони олис, болам, кўлигинг йўқ, шеригинг йўқ, қандай етасан, - деди кампир. «Фольклор». Жой ниҳоятда пинҳона бўлгани учун атрофда бирор кўлик кўзга ташиланмайди. М. Қўшжонов, Дийдор.

КўЛКА кам қўлл. айн. кўланка. Жимжит, қоронғи кўчалардан отни қаттиқ ҳайдаб кетди. Ҳуштак, шақилдоқ чалган танҳо

қўлақлари унда-бунда учраб қолар
Танланган асарлар. Олма, ўрик,
...нади, Сутамизда салқин кўлкаси.

ТАМОҚ Оқмай, бир жойга тўпла-
ниб қолмоқ, кўл бўлиб қолмоқ
Сайфи тол соясига ётиб, хур-
Сув эса эгатларнинг бир жо-
...ўтяпти, бир жойида кўллаб
...тўхтаган. *Сўяғ тўмандан қўлаб*
...Хор суви тротуарнинг зеҳида
...эди. П. Қодиров, Уч илдиэ.

ТАМОҚ 1 Кўлламоқ фл. орт. н. Су-
...ёгангарчилик далаларни кўллаиб
...етадан.

ТАТИБ СУВ СЕЛМОҚ Кўп миқдорда
...қ. Ёзнинг жазирама кунлари
...жум остига кўллаиб сув се-
...топ-тоза олачани тўшайди.
...Аваз. **Кўллаиб суғормоқ** Бос-
...сув қуйиб суғормоқ. Бу ерда
...латиб суғориларди. Ш. Раши-
...дан кучли.

ТАК Чуқур жойга тўпланиб қол-
...ви, ҳалқоб сув. Кун исиб кетди.
...ҳалқоб бўлиб ётган кўлмаклар
...ариқлардаги лойқалар тина бош-
...ир. Сўнмас чақмоқлар. Кўлмак
...чивинлар галаси уймалашмоқ-
...Қадрдон далалар.
...ин. **кўлмак**. Кўлоб ҳозиргина се-
...ч ҳосил бўлган эди. М. Исмои-
...а т. о.

ТАМОҚ айн. кўллатмоқ 2. Тоza
...сеча кўлоблаб сепилган сувнинг
...проқдан аримаган ҳовли уни оғир
...қутиб олди. С. Зуннунова, Олов.

ТАТМОҚ айн. кўллатмоқ 2. Ке-
...моа ҳовлини кўлоблаиб сув уриб
...ннунова, Гўдак ҳиди. Кўлобла-
...ан гўзалар, қаранг, Кўринади сув
...лари аранг. А. Пўлат.

ТАУМ 1 Уюм, тўплам. Қовун кўма-
...кум кўмаси орасидан бораёт-
...тини тўхтатиб, ундан тушиди.
...қуллар.

ТАУМ 2 Тауа. Дала шийпонларидан кўта-
...тутун кўмалари.. Ойбек, О. в.

ТАУМ 3 К Моддий, жисмоний, маънавий
...жиҳатдан кўлаб-қувватлаш;
...та кўмак. Кўмак олмақ. Дўстлар

кўмагида қийинчиликларни енгмоқ. ■ Ке-
...таман, қизим, шаҳарда аллақанча ишим бор.
...Ботиралининг кўмаги билан битказиб олай.
...Ҳ. Гулом, Машғал. Оғир дақиқаларда бир-
...бирларини кўллаб, кўмак берардилар. Ш. Ра-
...шидов, Бўрондан кучли. Йигитлардан би-
...рининг кўмагида отга миниб, жиловини
...қўйди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Оға,
...не қил дейсиз.. Мен сиздан кўмак истаб кел-
...дим. С. Сиёев, Аваз.

КЎМАҚДОШ Кўмак берувчи; ёрдамчи,
кўмакчи. Амаким ҳам, хотини ҳам қизига
насиҳат қилиш ўрнига, унинг фикр-фужур
ишларида кўмакдош бўлдилар. М. Қориев,
Ойдин кечалар. Мен энди тўқисман.. ҳар бир
ишимда кўмакдош онам — қайнонам бор. М.
Алиев, Шонли авлод. Ўз умримдан бўлардим
рози, Ё сен менга кўмакдош бўлсанг. Сайёр.

КЎМАҚЛАШМОҚ Ёрдам, кўмак бер-
моқ, ёрдамлашмоқ. [Унсик:] Тоға, сизга яли-
ниб келдим, Йўлчи акамни қамоқдан чиқар-
ишга кўмаклашинг. Ойбек, Танланган асар-
лар. Ёзги каникулда тоғларга саёҳат қилган-
нимиз, бир-биримизга кўмаклашиб, Чимён
чўққиларига чиққанамиз. П. Турсун, Ўқитув-
чи. Меҳтиев ҳаммининг ишини кузатиб, ке-
рак бўлган жойида кўмаклашиб юрар эди. П.
Қодиров, Уч илдиэ.

КЎМАҚЧИ 1 Ёрдам, кўмак берувчи;
ёрдамчи. Пахта теримига чиққан шаҳарлик
кўмакчилар. ■ Бу гаплар етмагандай, унинг
ягона кўмакчиси бўлган шоғирдини яқинда бош-
қа бир уста айнитиб олиб, бечора чолнинг қўли-
ни кесди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 тили. Отлардан кейин келиб, уларнинг
бошқарув йўли билан тобеланишини кўрса-
тувчи, макон, замон, сабаб каби маъно-
ларни ифодаловчи ёрдамчи сўз, мас., учун,
билан, томон сўзлари.

Кўмакчи феъл Асосий феълнинг маъ-
носига қўшимча маъно берувчи ёрдамчи
феъл. Мас., ўқиб кўр, ёзиб бер, ола қол ка-
биларда кўр, бер, қол феъллари.

КЎМАЧ Иссиқ кулга кўмиб пишири-
ладиган нон. Кўчиб кетар вақтида Зебо, Ёзи
келса ер деб, бир оз унни кўмач қилиб, кўрга
кўмиб кетган экан. «Ёзи билан Зебо».

Ўз кўмачига кул тортмоқ Ўз манфаати
учун ишламоқ; ўзига ўзи қайғурмоқ. Ҳар ким
ўз кўмачига ўзи кул тортадиган.. бир замон-
да инсон боласи ота-онасидан бемаҳал аж-
ралар экан, унга бундан оғир кулфат йўқ. П.
Турсун, Ўқитувчи.

КҮМИК Суякнинг говак қисми; суяк бўшлиғини тўлдириб турадиган ёғли тўқима.

КҮМИЛМОҚ **Кўммоқ** фл. ўзл. ва мажх. н. Ёшлигингда одат қилсанг, қаригунча кўникасан, қариганда одат қилсанг, кўникунча кўмиласан. Мақол. ■ Зайнаб ҳам тамом ипакларга кўмилиб ясанган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Шаталоқ отиб юргунча, уйда кўмилиб ўтирсаларинг бўлмайдимиз? — деди Фотима опа [болаларга]. Р. Файзий, Сен етим эмассан.

КҮМИР 1 Куйиб қорайган, лекин ҳали кулга айланмаган ёғоч қолдиғи. Чойла қамишлари алақачон ёниб битиб, ёғочларигина қора кўмир бўлиб, чарс-чарс тутаётарди. Н. Фозилов, Дийдор.

Писта (ёки пистоқи) кўмир Махсус кўрада ёғочни куйдириб тайёрланган кўмир. Очиқ танчага писта кўмир солиб.. икки муфти қўлларини оловга товлар эдилар. А. Қодирий, Мехробдан чаён. ..кабоб кўраларда арчанинг пистоқи кўмири чўғлатилди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Ердан қазиб олиннадиган, асли ўсимлик қолдиғидан ҳосил бўлган қаттиқ ёқилғи; тошкўмир. Кўмир саноати. Кўмир кони. ■ Шахталарда шахтёр шиддаткор.. Кўмирларни кулатар яхлит. Ё. Мирзо. Қозғистон — бу Қарағанда, Қазган билан тугамас кўмир. Х. Олимжон.

КҮМИРЛАНМОҚ кам қўлл. Кўмир бўлмоқ, кўмирга айланмоқ. Булутлар қорайди, дарахтлар кўмирланди, аскарларнинг юзлари исдан, тўзондан даҳшатли ниқоб кийди. Ойбек, Куёш қораймас. Кўчалар ёшит, тупроқ, темир-терсак, кўмирланган ёғоч, жингиртоб симлар билан тўла эди. Ойбек, Куёш қораймас.

КҮМИРХОНА Кўмир қўйиладиган, сақланадиган жой. Пойгак томонидан одам ўтирадиган жойнинг ости камар қилиб қовланиб, кўмирхона қилинган эди. С. Айний, Эсдалиқлар.

КҮМИРЧАК 1 шв. Пиширилган, қовурилган овқатнинг бир оз куйиб, қотиб пишган жойи; қирмоч.

2 айн. **кемирчак**. Врачлар Назиранинг лунжидан бир нарча гўшт олиб, устки лаб тиртиғини ямашди, аста-секин кўмирчак қўйиб, бурнини кўтаришди. Газетадан.

КҮМИРЧИ Кўмир тайёрлаш ёки кўмир сотиш билан шуғулланувчи шахс. Кўмирчи

бўлсин, темирчи бўлсин — тўрт деворнинг бири да севганинг бўлсин. Ҳамза, Паранжи сирри. Фөробиё боғи биқинидаги тор кўчада туррадиган кўмирчи аравакашлар отларини эрга [анҳорга] олиб тушиб суғорадилар. Қўмра тирадилар. Х. Фулом, Тошкентликлар.

КҮМИРЧИЛИК Кўмирчи касби.

КҮМИШ 1 **Кўммоқ** фл. ҳар. н. Боғлар узум, олма, ноклар йиғиштириб олишга тоқлар кўмиш учун тайёрланмоқда. Ж. Шрипов, Хоразм.

2 Дафн маросими. У [Адолат] Зумранинг ўлимига сира-сира чидаёлмасди. У кўмиш учун тўпланган одамлар билан мала ласи томонга кетар экан, кўз ёшини ташмас, секин-секин хўрсиниб борар эди. С. Зунунова, Гулхан.

КҮММА 1 шв. Ханжувар. Кўмма каммақ. ■ [Ғўза кўчатини] Болалар лой-лоқ билан кўчириб.. ва бўлтак ерга қатор кўммалар очиб ўтқаздилар. Н. Сафаров, Замош.

2 Ерга кўмиб ўрнатилган. Кўмма устлар. ■ Саҳнини янтоқ босган яланг ҳовиз иккита ёғоч каравот, ўртага кўмма сеп ясалган, унинг атрофига қўлбола табури калар қўйилган эди. С. Абдулла, Мавлово Муқимий.

3 Одатда кўмиладиган, кузда кўми совуқдан сақланадиган (мевали дарахтлар ҳақида). Кўмма анор. Кўмма тўқ Кўмма қилмоқ.

4 Чўғга (ўтга) кўмиб тайёрланадиган. Шшириладиган. Қўй суги, қўй мойига Унадек ум қориб, Йилтиллама хамирни Қўш това аро олиб, Кўмма қилади дарров, Шувоқ илдини ёл Қ. Муҳаммадий. Бобо бўлар хотиржам, Пиширар «кўмма кулча». Қ. Муҳаммадий.

КҮММОҚ 1 Ковланган ерга (чуқурга ўра ва ш. к. га) жойлаб, устини беркитмоқ. Сабзини кўммоқ. Картошкани кўммоқ. ■ Шолини кечаси отхонадан олиб, бошқа ерга кўминг. Х. Фулом, Машғал.

2 Тупроқ, шағал, қум, тош, кесак, ва шак каби нарсалар билан қоплаб беркитмоқ, кўринмайдиган қилиб қўймоқ. Оёқга қумга кўммоқ. Токни кўммоқ. Бу жойларни анжир билан анорни ҳам кузда кўмадилад. ■ Пахомов картошкаларни ҳавас билан бир-бир ушлаб, ўтга кўма бошлади. Ойбек, Куёш қораймас.

3 Ўликни гўрга қўймоқ; дафн этмоқ. Сизнинг ўжарлигингизни деб, гулдек қизил

Бегона шаҳарга икки қўллаб кўмиб келди. Х. Аҳмар, Ким ҳақ?

4 Чуқур жойни тўлдирмоқ, ер билан ташламоқ. [Сидиқжон] Тўлиб қолган кир кўмиб ташлаб, бошқа ўра қазиди. А. Сафар. Кўшчинор чироқлари. Бултур пахтадан бригада ерининг намини сақлаш учун қўмиб кўмган экан. Н. Сафаров, Халича Сафарова.

5 Кўчма Жуда ортиқ даражада таъмин қилиб, тўкиб, ёғдириб ташламоқ. Ишга қўшиб юбормоқ. Пулга кўмиб ташламоқ. ■ Кўчма мат аканинг назарида, Ҳикмат дом-деҳқонларини ҳаши-паша дегунча олтинга қўшиб юборётгандек бўлиб кўринди. Н. Мақсудов. Лайлатулқадр.

6 МОЧ айв. кўмач. ...сизни бир оз мазадон билан меҳмон қилмоқчи бўлиб, ҳамирига бир коса сут қўйдим. С. Сафаров. Қуллар.

7 УН Ишланган, пиширилган тери; Кўн заводи. ■ -Бой акамнинг дараҳқончилик устида эмас, бошқа жойда эски бир этикнинг остига янги таг қўйиб тикаётган бир киши. С. Сафаров. Қуллар. Умурзоқ ака баланд қомақлиб, кўн этигининг учини аста-секин болалар тепасига кирди. Х. Назир, Сафаров. Чақмоқлар.

8 НАК шв. Қимиз солиб қўйиш учун қўйни ясалган идиш; катта саноч. Қимиз қўйган неча такконлар, Чайиб бергин сава қўйди. «Алпомиш».

9 НГИЛ (асосан 3-ш. бирл. — кўнгли) Кўннинг ҳис-туйғу ва кечинмалари билан юрак, қалб, дил. Кўнглида яхши кўн бўлиши кўп. Кўнглим қувончларга тўлди. ■ Кўнглим иқбол, фаровонлик орзуларга кўнглим бўлди. Аммо бу дамда бир парча чапатида қандайдан мусибат. Ойбек, Нур қидилди. [Ҳайаб:] Кўнглимда тариқдек ёмонлик бўлди. ■ Эртагача етмайин. А. Қодирий, Ўтган кўнглим. Нигоранинг кўнглини қандайдир ғам билан қўйди. ■ Кўнглим туйғулар эгаллаб олди. С. Анорбонов. ■ Кўнглим ҳисой. Аслида эса ҳозир унинг кўнглида қўнглимга зид, асов туйғулар жунбишига келиб қўнглимга ҳисму жонини гоҳ безовта қилса, гоҳ қўнглимга этик кечинмаларга гарқ этаётган эди. ■ Кўнглим. Сафаров, Ёруғлик.

10 Феъл-атвор, характер, хулқ. Жаҳдан қўнглимдан кейин яна юмшаб қоласиз, раис, қўнглимга қиз бўш. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

Бир кўнгли Бир қур тахмин қилиб, ичидан гумонсираб, бир хаёл билан. Бир кўнгли, бу гапни қози топиб келгандир, деб ўйлади. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Борган еригача куйдириб борди. Бир кўнглим, «Заҳар бериб қўйдими?» деб кўрқдим. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Кўнгли бермоқ 1) берилмоқ, меҳр қўймоқ. Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин, Бевафо дунёга кўнгли бермагин. «Ойсулув»; 2) севмоқ. Мен тунукасоз устамнинг қизига кўнгли берган эдим.. К. Яшин, Ҳамза. Бир нечук номардага кўнгли бермагин.. «Алпомиш». Кўнгли ёзмоқ (ёки очмоқ) Ғам-ғуссани тарқатмоқ, унутмоқ, хурсандчилик қилмоқ, ўйин-кулги, сайр ва ш. к. билан дилгирилишни тарқатмоқ. Бамаъни одам билан гаплашиб, кўнглини ёзмоқ. ■ Малика кўнгли ёзиш учун тез-тез овга чиқар экан. «Булбулгўё». Қўшиқ кишининг кўнглини очади. Н. Сафаров, Шарқ тонги. Кўнгли ёрмоқ Дилидаги гапларни айтмоқ. Шунинг учунми.. дардини кимга айтишни билмай қолган кезларда Аваз Мутрибни соғинади, унга кўнгли ёради. С. Сиёев, Ёруғлик. Кўнгли овламоқ 1) ўзига мойил, ром қилишга интилмақ. Қўзингни сузиб, овлоқда Пулатжоннинг кўнглини овлаб юрган эмишсан. С. Аҳмад, Қадрдон далалар; 2) бировни хурсанд қилишга, кайфини чоғ қилишга ҳаракат қилмоқ. Тўраҳўжа ўртоқларининг кўнглини овлашни биладиган, ўта маданиятли бола эди. Д. Нурий, Осмон устун. Кўнгли сўрамоқ Киши бошига бирор мусибат ёки ташвиш тушганда, ундан ҳол-аҳвол, кайфият ва ш. к. ҳақида сўрамоқ. ..Али мешқобчи кейинчалик Низомиддиннинг ҳибс этилиб, Ихтиёридинга ташланганини эшитиб, эрта билан келиб, Меъморнинг кўнглини сўради. Мирмуҳсин, Меъмор. Ёдгорбойнинг.. нобуд бўлганидан булар беҳабар экан, тўғри келиб, кампирдан кўнгли сўрабман. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Кўнгли узмоқ Баҳридан ўтмоқ, кечмоқ, ажралмоқ, ташлаб кетмоқ. Бир ёғи булар, қолаверса, волидамизнинг қабрларидан кўнгли узолмай, Капсанчиларда қолиб кетдим. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Кўнгли учун Хурмат юзасидан; ҳеч бўлмаса, шунчаки, тил учидан. Шаҳидбек гўё кўнгли учун яна: -Кўн яхши экан! — деб қўйди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Кўнгли хуши Ўзининг хурсандлиги, вақтичоғлиги учун хизмат қиладиган иш-ҳаракат ёки нарса; хурсандлик, вақтичоғлик воситаси. Қиз бўлса ҳам, кўнгли хуши,

Фарзанд керакдур йигитга. «Кўшиқлар». **Кўнгли кўймоқ** (ёки бермоқ) Меҳр-муҳаббат боғламоқ, севмоқ. *Йигит шу қизга кўнгли кўйди.* ■ -Кўнгли берганимни, яхши кўрган-имни ўлганидан кейин яна ҳам аниқ билдим. *Ҳеч кимдан уялмай, бағримга босиб йиғладим,* — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўнглига тугмоқ қ. тугмоқ.** **Кўнгли айнимоқ** Тўш олди соҳаси ва ҳалқумда ўзига хос нохушлиқ ҳис этмоқ; беҳузур бўлмоқ. *Ёқимсиз ҳиддан кўнгли айниди.* **Кўнгли бор** 1) хоҳиши, майли бор; мойил. *Шу ерда қолиб ишлашга кўнгли борлигини бирдан айтишга бўйни ёр бермай ўйланди.* Ҳ. Назир, Одамнинг қадри; 2) яхши кўради, севади. *Ундай деса, Солянинг пичингида ҳам жон бор. Ахир илгарилари «ака» демас эди-ку? Кўнгли бормикин-а?* С. Анорбоев, Шерали севиб қолди. **Кўнгли бузилоқ** Кайфияти бузилмоқ; қаттиқ хафа бўлмоқ, қайғуга чўммоқ; дили оғримок, дили гаш тортмоқ. *Дутор чалиб ўтирсам, Ини узалиб кетди, Ёр сени ўйлаб турсам, Кўнглим бузилиб кетди.* «Кўшиқлар». Акасининг бу ҳаракатидан Раёнонинг кўнгли бузилиб, қовоғини солди-ю, аразлаганча ҳовлига тушиб кетди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Хондан бошқача муомала кутган Зухра бегим тўсатдан кўнгли бузилиб, кўзига ёш олди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Кўнгли бузук** 1) фикри, нияти ёмон, ёмонлик қилишни ўйловчи; 2) ғамгин, руҳан эзилган, кўнгли яримта. *Кўнгли бузук бўлса, болам, шод айла, Йиқилгани, болам, сен босиб ўтма.* «Равшан». **Кўнгли бўлмаслик** Кўнглига тўғри келмаслик, бирор ишни бажаришга ботина олмаслик; маъқул кўрмаслик. *Ибн Ямин.. ус-тозининг вафотидан сўнг, унинг оиласини ташлаб кетишга кўнгли бўлмади.* К. Яшин, Ҳамза. **Кўнгли бўшамок** Ғам-ташвишдан енгилланмоқ, кўнгли ёришмоқ. *Йиғлаб-йиғлаб, кўнглилари анча бўшагандан кейин: -Ҳасанжон.. буларни қаердан топдинглар [деди].* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. **Кўнгли жойига** (ёки ўрнига) тушмоқ Хотиржам бўлмоқ, тинчланмоқ; таскин топмоқ. *Ғуломжон.. ҳали қўшнисини терим бошламаганини кўриб, кўнгли анча жойига тушди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўнгли йўқ** 1) майли, хоҳиши йўқ; мойил эмас, истамайди. *Аслида Шодмон отанинг бешикка кўнгли йўқ эди.* Ҳ. Назир, Кўрмана; 2) яхши кўрмай-

ди, севмайди. **Кўнгли кенг** 1) ҳар нарсага сиқилавермайдиган, ташвиш тортавермайдиган. *У кўнгли кенг, вазмин бўлишни, анчамунча нарсани ичига бемалол сиғдириб, ҳеч нарса кўрмагандек бўлиб юришни ҳавас қилди.* П. Қодиров, Уч илшиз; 2) олиҳиммат, саховатли. **Кўнгли кўтарилмоқ** (ёки ўсмоқ) Руҳланмоқ, руҳи, кайфияти кўтарилмоқ, руҳи енгил тортмоқ; хурсанд бўлмоқ. *Сидиқжон.. иситмаси тушиганиданми ёки кампирнинг меҳрибончилигиданми, кўнгли кўтарилиб, таъби очилганиданми, жуда енгил тортди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Кўнгли кўтармайди** 1) хоҳламайди, ёқтирмайди, табиатига тўғри келмайди. *Қариндошлар, қўшиллар — ҳеч ким ёқмас, ҳеч нарсани кўнгли кўтармас, ҳеч нарсани истамас эди.* Ойбек, Нур қидириб; 2) ҳазм қилолмайди; еб-ичолмайди. *Ёғли овқатни кўнглим кўтармай қолди.* **Кўнгли очик** ёки **очик кўнгли** 1) истагини, хафа ёки хурсандлигини яширмайдиган; тортинмай гаплашаверадиган. *Йўлчининг кўнгли очик, содда йигит эканини билиб, болалар бирин-бирин яқинлаша бошлайдилар.* Ойбек, Танланган асарлар; 2) ҳар нарсага хафа бўлавермайдиган, гина сақламайдиган; беғараз. *..одамларга жуда меҳрибон, кўнгли очик, қотмагина чол эди.* С. Кароматов, Олтин қум. **Кўнгли оқ** ёки **оқ кўнгли** Бировга ёмонликни истамайдиган; беғараз, юраги тоза, софдил. *Оқ кўнгли одам.* ■ -Салимбойваччадан қилча шубҳаланманг, — қатъий деди Тантйбойвачча, — унинг кўнгли оқ. Ойбек, Танланган асарлар. **Кўнгли оғримоқ** Хафа бўлмоқ, ранжимок. **Кўнгли совимоқ** (ёки қолмоқ, қайтмоқ) Аввалги яхши муносабати, майли йўқ бўлмоқ, ихлоси қайтмоқ, севмайдиган, ёқтирмайдиган бўлиб қолмоқ. *Дўстидан кўнгли совиди.* ■ [Абдишукурнинг] Кейин мадраса илмларидан кўнгли совий бошлади, чунки имом бўлиш уни сира қизиқтирмади. Ойбек, Танланган асарлар. **Кўнгли соф** (ёки тоза), **соф** (ёки тоза) кўнгли ай. **кўнгли оқ.** [Гулнор:] *Ўзимдан ортиқ сизга ишонаман. Сиз кўнгли тоза йигит, биладан.* Ойбек, Танланган асарлар. **Кўнгли суёт кетди** Жуда ҳам ҳаваси келди, тотиб кўргиси, егиси ёки ичгиси келди. *Анорга кўнглим суёт кетди.* **Кўнгли тинчиди қ. тинчимоқ** 1. **Кўнгли тор** 1) ҳар нарсага сиқилавермайдиган, ташвишланавермайдиган; сержаҳл; 2) ха-

зиқна. **Кўнгли тош ёки тош кўнгли** - шафқати йўқ, бераҳм, шафқатсиз; зувват. [Фотима:] Золим, раҳмсиз, тош эди! С. Айнӣ, Қуллар. **Кўнгли тўлмоқ** - тўлган бўлмоқ; қаноат ҳосил қилмоқ, танмоқ. Муҳиддин ака.. алланимадан кўнгли бўлиб, кўнгли тўлиб чиқиб кетди. А. Раҳимов. **Кўшчинор чироқлари**. **Кўнгли тўқ** - ташвишдан холи, хотиржам. *Элга кўнглининг кўнгли тўқ, элдан ажралган-бетти йўқ.* Мақол. ■ - Бектемирдан кўнгли тўқ, - деди Али тажанг, - калла-қайди. Ойбек, Куёш қораймас. **Ишонч-қўнгли** - ишончли, кўнглиларингиз тўқ. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўнгли таъби хира қ. хира**. *Усмена охири-оз энгил тортди-ю, лекин кўнгли хира эди.* А. Мухтор, Туғилиш. **Кўнгли қил** 1) табиатига, дидига мос келмоқ, қўнгли деб билмоқ, ёқтирмоқ. [Гулсумбилди] радгор йигитнинг онаси қатнай-қатпай-мадори қуриди. Айниқса, ўшанга чопган эди. Ойбек, Танланган асар-лар. 2) бирор нарсанинг рўёбга чиқиши-га илтимос олишига ишонмоқ. - Қайғурма, кўнгли кўёвинг бунчалик сулув бўлса.. чирма печакгуддек бўлиб, эрига чирмаш-тирармиз! - Ох, опажон, - деди умид-қўнгли, - менинг бунга кўнглим чопмай-ди. Ширий, Ўтган кунлар. **Кўнгли чўкмоқ** - чўкишиб кетмоқ, умидсизликка берил-моқ, афсусланмоқ. *Боланинг кўнгли* ■ *Хаётнинг кўнгли чўкиб кетди, ле-кин идини узгиси келмади.* М. Исмои-лий, Фарғона т. о. **Кўнгли юмшамоқ** Ачиниб келмоқ; аччигидан, қаҳридан туш-тири юрак-юрагидан эзилиб, дадаси-нинг юмшатиш йўллари қидирар-ди. Рашидов, Бўрондан кучли. **Кўнгли юмш** **ёки юмшоқ кўнгли қ. юмшоқ 4.** **Кўнгли ярим (та)** Ғам-ташвиш билан ру-ҳланган, дилшикаст. - *Кўй энди, озор кўнгли яримта, - деган эди, Асрор-нинг авж олди: - Кўнгли яримта бўлса, кўнгли яримтами?* А. Қаҳҳор, Асрор бобо. **Кўнгли юксим** **ёки юксимоқ** Хафа бўлмоқ, маъюслан-моқ. *Кўнглининг атрофга жавдираб турган кўнгли комуш ерга боқди. Қиз кўнгли ўксим-ли бўлмади, Мехрибон.* **Кўнгли қаттиқ ёки қаттиқ кўнгли айн. кўнгли тош.** *Шу ёшга келган қаттиқ мехрини жуда кам кўрсатган эди. Кўнгли отанинг юраги бирдан эриб*

кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. **Кўнгли қора айн. ичи қора қ. ич 3.** *Қайси кўнгли қора-дан чиқди бу гаплар?* А. Муҳиддин, Кўнглилар. **Кўнгли ғаш** Таъби хира, бирор нарса-дан ташвишли, безовта, нотинч. *Кўнгли ғаш, бояги қувончли, ширин, аммо таги йўқ хаёл-лардан асар ҳам қолмаган эди.* О. Ёқубов, Муқаддас. **Кўнглига келмоқ** 1) ўзича ўйла-моқ, хаёлидан ўтмоқ. *Зурликни кўнглига кел-тирманг.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Ўзинг биласан. Ахир шундай бўлади, деб кўнглимга келтирибманми?! П. Турсун, Ўқитувчи; 2) хафа бўлмоқ. Бу гапингиз нотўғри, қори, сиз-нинг илмингиз эскича илм.. Кўнглингизга кел-масин-у, извошга эшак кўшиб бўлмайди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. **Кўнглига оғир олмақ с. т.** Арзимаган нарсага хафа бўлмоқ; ўзига таҳқир деб тушунмоқ. *Кўйинг-чи.. ўзингиз ҳар бир нарсани кўнглингизга оғир ола берар экансиз.* А. Қодирӣ, Ўтган кун-лар. *Қалмоқларнинг кўзича, сен мендан зўр бўлгин, қандай сиёсат қилиб гапирсанг ҳам, мен кўнглимга оғир олмайман.* «Алпомиш». **Кўнглига тегмоқ (ёки урмоқ) айн. чаккага тегмоқ қ. чакка 1.** Булар ҳаммаси ҳам кўнгли-га урди, шекилли, гулзорлар бўйлаб боғни ай-лана бошлади. Ойдин, Фонарь тагида. **Кўнглига қарамоқ** Раъйига, хоҳиш-истаги-га мувофиқ иш тутмоқ. *Мана шунақа-да, боланинг кўнглига қарайверсангиз, ҳадидан ошиб кетади.* Ойдин, Ўзи монанд. **Кўнгли-га қил (ҳам) сирмайди айн. юрагига қил (ҳам) сирмайди қ. юрак.** **Кўнглига қўл солиб кўрмоқ қ. қўл.** **Кўнглида кири йўқ 1) айн. кўнгли оқ; 2) айн. кўнгли очик.** *Юрагида бори юзига тегиб турадиган бундай кишиларни, кўнглида кири йўқ, деб мақтайдилар.* П. Қо-диров, Уч илди. **Кўнглидан кечирмоқ (ёки ўтказмоқ)** Хаёлидан ўтказмоқ, ўйламоқ. *«Энди бу ҳаёт нимага керак?» деган фикрни кўнглидан кечирганди.* О. Ёқубов, Тилла узук. *«Тегирмонга тушса, тирик чиқадиган одам», дея кўнглидан ўтказардилар.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. **Кўнглидан чиқармоқ 1)** буткул унутиб юбормоқ; ўйламай, эсламай қўймоқ. *Аслида эса Холмурод севган қизидан ҳали-вери жудо бўлишни ҳам, уни кўнглидан чиқариб юборишни ҳам истамасди.* П. Тур-сун, Ўқитувчи; 2) илгари хафа қилган ки-шисини узр тарзида хурсанд қилмоқ, ха-фалигини, гина-қудуратни тарқатмоқ. *Бола бечоранинг дилини оғритган эдим.. Ўлмасам,*

бир яхши иш қилиб, кўнглидан чиқариб юбораман. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. **Кўнглини бузмоқ** Хафа, гамгин қилмоқ, гамга бо-

тирмоқ. Бир ёш аёлнинг гам ва ҳасрат билан тўла «ёр-ёр»и алоҳида эшитилар, обамнинг

кўнглини бузди. **Кўнглини кўтармоқ** (ёки ўстирмоқ) Дили-

ни чоғ қилмоқ, хурсанд қилмоқ, яхши кай-

фият бағишламоқ. **Кўнглини кўтариб**, кечкурун уйига қайтди.

Т. Ашуров, Оқ от. Бирови йишлаб сақлаган

йилқи мойи топиб келиб, тўпигини силайди,

бирови қизиқ-қизиқ гаплар айтиб, кўнглини

кўтаради. С. Сиёев, Ёруғлик. -Хафа бўлманг,

Тўхта хола, кўнга келган тўй, — деди Бозо-

ров, унинг кўнглини кўтариш, учун. И. Ра-

ҳим, Чин муҳаббат. Бу гап Жуманнинг

кўнглини ўстириб юборди. А. Мухтор, Туғи-

лиш. **Кўнглини олмоқ** 1) хурсанд қилмоқ.

Мен биров билан ойначилик қилсам, ундан

жонимни ҳам аямай, кўнглини олмоққа ти-

ришаман. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) би-

ровнинг севгисини қозонмоқ, ўзига меҳр-

муҳаббат уйғотмоқ, ром қилмоқ. [Сидиқ-

жон:] Бунақа қўшмачилик сизлардан кела-

ди. Инъомжонга «Қизимнинг кўнглини ол,

эридан чиқариб, сенга бераман», деган ки-

шидан келади. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқ-

лари. **Кўнглини оғритмоқ** Хафа қилмоқ, ран-

житмоқ. Ука, мен уч-тўрт кундан кейин

Фарғонага жўнайман. Лекин сан чолнинг

кўнглини заррача оғритма, дурустми? Ой-

бек, Танланган асарлар. **Кўнглини топмоқ**

Истак-хоҳишига мос тушадиган иш ёки

ҳаракат билан ўзига мойил қилмоқ, ўзи-

дан хурсанд қилмоқ. Каттароғини ака де

— қўлтиғига кир, кичикроғини ука де —

қўлтиққа ол, кўнглини топ. П. Турсун,

Ўқитувчи. **Кўнглини эритмоқ** Дилини, қал-

бини эритмоқ, юмшатмоқ. **Ўрганган кўнгли**

ўрганса қўймас Киши бирор нарсага ўрга-

ниб, одатланиб қолса, гарчи у зиён бўлса

ҳам, уни тарк этолмайди, деган маънода

ишлатиладиган матал (асосан ярамас одат-

лар ҳақида).

Кўнгилламоқ шв. Кўнглида мўлжал

қилмоқ, хоҳламоқ. Агар «Фалончини сева-

ман, ўшанга уйлаб қўйинг» деса, хафа бўлма-

ган чоқда ҳам, «Ҳа-а, мен бу ёқда Ёрқинойга

кўнгиллаб юрсам-у, у ёқда дон олишиб юрга-

ни бор экан-да», деб уйламайдими? Р. Раҳ-

мон, Меҳр кўзда.

Кўнгиллашиб: кўнгиллашиб гапир-

моқ (ёки сўзламоқ) шв. Чин дилдан гапир-

моқ, кўнгилни ёзиб сўзламоқ. Ана энди эл

ҳазиллашиб, кўнгиллашиб гапириверади

«Юсуф ва Аҳмад». Нима деса, ўз кўнгли-

ни «Юсуф ва Аҳмад».

Кўнгилли 1 Кўнгилга ёқадиган, ху-

ерда мева-чева кўп, дарахтма-дарах-

ташиб, ёввойи узум ейишдан ҳам к-

нарса борми? Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? Б.

масканларда шанба ва якшанба кун-

ру саёҳат қилган ҳамшаҳарларимиз

ли дам олади, яхши ҳордиқ чиқара-

тадан.

2 Кишиларнинг ўз истаги, хоҳиши

лан қилинган, тузилган. Кўнгилли ар-

Кўнгилли аскарлар. ■ Бўтабой пар-

отрядига кўнгилли бўлиб ёзилди. С. Аҳ-

Ҳукм.

3 от өзф. Бирор ишга ёки гуруҳга у-

истаб, ўз хоҳиши билан кирган ёки уюш-

киши(лар). Канал қурилишига 50 минг кўн-

ли етиб келди. «Ўзбекистон кўриклари».

Кўнгилоچار Кўнгилни очадиган

хуш кайфият бағишлайдиган. Клубда те-

тез кўнгилоچار ўйинлар, кўрилган кино-

устида баҳс, мунозаралар қизийди. Ж. А.

дуллахонов, Тўфон. Шундан сўнг суҳбат ун-

қовушмади, профессор бир-икки кўнгилоч-

гандан сўнг чиқиб кетди. «Ёшлик».

Кўнгилисиз 1 Кўнгилга хуш келма-

диган; ёқимсиз, хунук. Кўнгилисиз воқеа.

Чекиниш, албатта, жуда кўнгилисиз ҳол.

Лкин урушда бўладиган гап бу. Ойбек, Қуё-

қораймас. ..илтижолу овозлар.. юраклар

эзиб юборарди ва буларнинг барчаси бир

қўшилиб, кўнгилисиз, нохуш бир манзара ка-

итар эдики.. К. Яшин, Ҳамза.

2 Севги-муҳаббати йўқ, севмайдиган

Дастлаб кўнгилисиз бўлиб, кейин кўникиб ке-

ганлар озми? Сабр қил.. эҳтимол, бахти

очилиб кетар. И. Раҳим, Ихлос.

Кўнгилисизлик 1 Кўнгилисиз ҳол.

Шундай кўнгилисизликка сабаб бўлгани уч-

Саидий кўп хижолат тортар эди. А. Қа-

ҳор, Сароб.

2 Кўнгли йўқлик, севмаслик; ёқтирма-

лик. Саидий, унинг Мухторхонга кўнги-

сизлигини ўзи ҳам билади. А. Қаҳҳор, С-

роб.

КЎНГИЛХУШЛИК Хуш (яхши) кай-
ли вақтичоғ ҳолат; вақтичоғлик. *Алимар-
бошини ғоз тутиб борар, жаҳонда ҳеч
қўзгармагандек, ҳамма нарса кўнгилхуш-
лик билан бораётгандек эди. Ў. Ҳошимов,
«Қайтмайди. Гулчирой кириб-чиқиб тур-
ган останада туриш унга кўнгилхушлик
дўсттар эди. Ж. Абдуллахонов, Йўл».*

КЎНГИЛЧАН 1 Раҳмли, раҳмдил. [Гул-
Ҳўлчининг онасини меҳрибон, кўнгилчан,
«самимий бир қайнона каби тасаввур
қилди. Ойбек, Танланган асарлар».

2 Каттиқ талаб қила олмайдиган; бўш.
[«...»] *Уртоқ жуда кўнгилчан одам, бу
қўл остига эса қаттиққўл киши керак.
М. Бекоев, Ибрат».*

КЎНГИЛЧАНЛИК Кўнгилчанга хос
хусусият, хатти-ҳаракат. *Тўхтасин ака иш
қилиш тугаб қолганда ноўрин бетон олиб
чиқариш шифофёрга кўнгилчанлик қилди, бошлиқ
қўнгилчанлик жиддийроқ бўлсин-да.. Ш. Фуломов,
«...»* Қўли гул.

КЎНДАЛАНГ Узунасига қараб эмас,
кўнасига қараб жойлашган, эни бўйлаб
қўнгилчанлик. *Ўғлим иккаламиз.. кўча ўртасида
қўнгилчанлик туриб қолган машина томон ил-
тиқлик. «Ёшлик». Ёнғокдан эътиборан
қўнгилчанлик кўндаланг эгатли алоҳида
қўнгилчанлик бошланади. А. Қодирий, Обид кет-
мондан ўртасида кўндаланг қўйилган
қўнгилчанлик тўрт киши домино ўйнамоқда. И.
«...» Чин муҳаббат.*

Кўндаланг бўлмоқ (ёки турмоқ) 1) қар-
ганга намоён бўлмоқ, рўбарў турмоқ.
[«...»] *Қўндаланг у ёнидаги ани йигитлари билан
қўндаланг мусофир деган деҳқоннинг эшигида
қўндаланг бўлди. С. Сиёев, Аваз. Лекин ҳозир
қўндаланг қўндаланг пайт эмас. Унинг олдида
қўндаланг масъулият кўндаланг турибди. И. Ра-
ҳимов, «...» муҳаббат; 2) тўсиқ, ғов бўлмоқ,
қўндаланг турмоқ. *Подшоининг амрига ким кўнда-
ланг олади?! Ҳеч ким! К. Яшин, Ҳамза.**

Кўндалангига рўш. Нарсанинг эни-
лиги бўйлаб. *Тахтани кўндалангига арра-
қилди. Ҳўза қатор ораларини кўндалангига
қўндаланг қилмоқ.*

КЎНДЎЗЛИК қ. кўнчилик. *Чамаси бун-
дан ўн бир-ўн икки йиллар илгари мулла Обид-
нинг асли касби бўлган кўндўзликнинг маза-
си бўлмайди, яъни бозордан танавор топиш-
май, бола-чақаси анча толиқади. А. Қоди-
рий, Обид кетмон.*

КЎНИКМА Бирор ишда орттирилган
махорат, малака. *Меҳнат кўникмалари.
Кўникма ҳосил қилмоқ. ■ Студия менга энг
зарур билим ва ишда кўникмалар берди. Ҳ.
Носирова, Мен ўзбек қизиман. Юзаки та-
ниш бўлса ҳам, ўша кўникмалари қўл келиб
қолди. «Ўзбекистон кўриклари».*

КЎНИКМОҚ 1 Кўниб, ўрганиб қолмоқ.
*Шароитга кўникмоқ. ■ Қизим тўрт-беш
кун йиғлаб-сиқтаб, кўникибам [кўникиб ҳам]
қолади. Ҳамза, Бой ила хизматчи.*

2 Қаноат қилмоқ; кўнмоқ. *Бориға кўник-
моқ.*

3 Тан бермоқ; рози бўлиб қолмоқ. *Эри-
нинг раўйига қарши боришдан фойда йўқли-
гини билди ҳам кўникди. Ойбек, Танланган
асарлар. Сизлар бу аҳволга индамасдан, кўни-
киб юра бердиларингизми? Ш. Фуломов,
Шонли авлод.*

КЎНКА эск. айн. **көнка.** От билан юрган
трамвай; умуман трамвай. *Тошкент вокзал-
лига етиб келгач.. кўнкага ўтириб, эски ша-
ҳарга жўнадим. М. Муҳаммаджонов, Тур-
муш уринишлари. Шаҳарда илгари кўнкани
от сургар эди. Мана энди, кўнка отсиз юриб-
ди. Ойбек, Танланган асарлар.*

КЎНМОҚ 1 Бирор иш, илтимос, шарт,
талаб ва ш. к. га рози бўлмоқ; хўп демоқ,
унамоқ. *Маслаҳатга кўнмоқ. Гапга кўнмоқ.
Шартга кўнмоқ. ■ Уни ташлаб, бир туя
билан кетишга туячилар кўнмади. М. Ис-
моиллий, Фарғона т. о. У қизининг бунчалик
тез кўниб, розилик берганидан жуда-жуда
хафа кўринарди. Н. Фозилов, Дийдор. Йи-
гит кўнса, ичкўёв қиламан, кўнмаса, қизим-
нинг бахтига зомин бўлмайман. С. Сиёев,
Ёруғлик.*

2 Қаноат қилмоқ, кўникмоқ. *Озга кўн-
моқ. Бориға кўнмоқ. Қийинчиликларга кўн-
моқ. ■ Кейин, иш билан овора бўлиб, кўни-
киб кетарман.. Одам боласи нималарга
кўнмайди? П. Турсун, Ўқитувчи. Қўлоқ сол-
гин чўпоннинг нолишига. Йигит кўнар, савдо
тушса бошига. «Алпомиш».*

3 Йиғи, хархашадан тўхтамоқ; овунмоқ
(ёш, гўдак болалар ҳақида). *Марҳамат об-*

дан ишгади. Юз-кўзларини, сочини, муздек оёқ-қўлларини силаб оутаман, қани кўнса-чи! С. Сиёев, Аваз.

КЎНЧИ Терини пишириш, пардозлаш, чарм тайёрлаш иши билан шуғулланувчи мутахассис, тери пиширувчи шахс. *Кантар ахлатини кўнчилар қадоқлаб тортиб олиб, ҳар қадоғига фалон пул беришини Бўрихўжа жуда яхши биларди. Мирмуҳсин, Чиниқиш.*

КЎНЧИЛИК 1 Кўнчи касби, иши. *Кўнчилик қилмоқ.*

2 тар. Тери пишириш корхонаси. *Мирза ҳам ҳали Тавҳидий ўқиган «Ҳикоят»нинг ёзиллиш тарихини сўзлаб берди. Маълум бўлишича, у [Мирза Баҳром] яқинда бойвачча билан унга қарашли кўнчиликка борган экан. А. Қаҳҳор, Миллатчилар.*

КЎП 1 Сон, миқдор жиҳатидан, меъёрдан ёки нисбатан ортиқ. *Кўп китоб. Кўп одам. Улар биздан кўп. ■ Шунақа кўп латифа, чўпчак, мақол биладик. С. Сиёев, Ёруғлик. Болалик кунларимда, уйқусиз тунларимда Кўп эртас эшитгандим, Сўзлаб берарди бувим. Ҳ. Олимжон. Кичкина чуғурчуқлар шунча кўп кўндиларки, дарахтларнинг шохлари, қишда қалин қор босгандаги сингари, ерга салом бериб қолди. М. Исмоилий, Фаргона т. о.*

2 рвш. Вақт эътибори билан ортиқ, узоқ вақт давомида; узоқ. *Кўп кутмоқ. ■ ..Ўзинг биласан, болам. Кўп ўтирма. Ойбек, Танланган асарлар. У [Отабек] Марғилонда кўп тўхтамас, бир кун, узоққа тортилса, икки-уч кун туриб қайтар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Эсимда бор, кўп бўлди, ёшлик чоғимда шаҳардаги симкорлар иш ташлаганлар. У. Исмоилов, Сайланма.*

3 рвш. Орадан узоқ вақт ўтмасдан, тез-тез, дам-бадам. *Мен уни кўп кўраман. Улар бизникига кўп келишади. ■ Бўйим етиб, ақлим кирган сайин, шуларни кўпроқ ўйлайдиган бўлиб қолдим. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

4 Ортиқ даражада, ортиқ; жуда, ғоятда. *Бодқиш кўп яхши одам эди, инсофли, ҳамиятли эди. Ойбек, Танланган асарлар. [Қози бойга:] Мингбоши додҳо сизга қилган беадаб-лигидан кўп пушаймон. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Баҳор, соғинтирдинг ахир кўп узоқ! А. Орипов, Йиллар армони.*

5 от өзф. Кўп кишилар, кўпчилик. *Кўндан қуён қочиб қутулмас. Мақол. Кўпга*

келган тўй. ■ Балки шунинг учун кўп тайёр уй турганда, иморат соламан, шаҳар чеккасига югурар. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Гап кўп Бирор нарсанинг моҳияти амалда аҳамияти катта, жуда муҳим хусусиятларга эга эканини қайд этади. *Тиббий аниқ ва тез фурсатда диагноз қўйишда кўп. Газетадан. Кўпга бормайди Кўп даво»* этмайди, узоққа чўзилмайди, тез барҳам топади. *Бундай мулозимлик кўпга бормайди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. Кўпга келган тўй қ. тўй. Кўпи билан ёки кўп деганда Кўп бўлса энг узоғи билан. Кўп десангиз.. кўпи билан уч-тўрт кечада саранжомлаб ташлайман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Кўпни кўргн Кўп воқеа-ҳодисаларни бошидан кечирган кўп турмуш тажрибасига эга. Сиз кўпни кўргансиз. Сизни эшитсак, ақлимизга ақ кўшилади, отахон, сўзлайверинг. С. Анорбоев, Оқсой. Гавҳарнинг қаршисида, боя ўз ўйлагандек, олифта кийинишини яхши кўрадиган қиз эмас, кўпни кўрган, турмушини насту баланд сўқмоқларидан ўтиб келган инсон ўтирарди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Худо кўп кўрди с. т. Бирор одам ёки нарсадан айрилганда ишлатиладиган ибора. [Иқбол:] Биргина кўнгил чироғим сиз эдингиз. Худойим сизни ҳам манга кўп кўрса.. Н. Сафаров, Уйғониш.*

КЎПАЙИШ 1 Кўпаймоқ фл. ҳар. н.

2 биол. Ўзидан кўп насл қолдириш; урчиш. *Жинсий кўпайиш. Жинсиз кўпайиш. Куртакланиш йўли билан кўпайиш. Бўлиниш йўли билан кўпайиш. Кўпайиш авзолари.*

КЎПАЙМОҚ 1 Сон, миқдор жиҳатдан ортмоқ; ошмоқ. *Даромад кўпайди. Чорва молларининг сони кўпайди. ■ Атрофида тобора одам кўпайиб борар, биров унга узоқдан таъзим қилар.. нотаниш кишилар секин калла силкиб кўярди. С. Сиёев, Ёруғлик. Уруш, жанжал кўпаймасин деб, дардимни ичимга ютаман. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 биол. Ўзидан кўп насл қолдирмоқ; урчимоқ.

КЎПАЙТИРМОҚ 1 Кўпаймоқ фл. орт. н. *Мевали дарахтларни янада кўпайтираман. ■ Мудир гапни кўпайтириб, харидорнинг қонини қайнатмаслик учун, оқсоқланиб, ичкари кириб кетди. И. Раҳим, Ихлос.*

2 мат. Бирор сонни бошқа бир сон ифодалаган миқдор ҳиссасида орттирмоқ, зарб қилмоқ. *Учни иккига кўпайтирмоқ. ■*

ни давом эттирди. У икки кўпайтиришни ўргатар эди. Ғуувчи.

ҒУВЧИ мат. Кўпайтириш сонни кўпайтирадиган сон. **ЛА** мат. Кўпайтириш амали кўпайтиришдан чиққан на-

субпец — савдогар] с. т. эск. *Мамма ер Болта кўпасини* *...ники. М. Исмоиллий, Фар* *...ер-сув эгаси, андижонлик* *...ган кўпас Миркомил бўла* *...мза.*

И мат. Кўпайтириш амали кўпайтириладиган сон.

КА мат. Синиқ чизиқлар би- ридан ортиқ бурчакли гео-

анчадан бери, кўп вақтдан *...бари кўндан унутилган она* *...си. болалик туйғуларини уй* *...эн ҳидлар эди. С. Аҳмад,* *...кўндан ўйлаб юрган орзуси* *...и чиқаётганидан қувониб,* *...риб кетди. Ў. Ҳошимов,* *...сол.*

Маблум сабабларга кўра су- *...л бўладиган майда пуфак* *...масса. Сув кўпиги. Пиво* *...ўз йўлида учраган ҳайбат* *...билан урилиб, чақмоқ чак* *...ҳалқа-ҳалқа кўпик сочмоқ* *...унмас чақмоқлар. Элмурод* *...и билан бир қисмга туш* *...рар эдик», деган умиди ҳам* *...тез ўчди. Шухрат, Шинел*

қайвоннинг майда-майда *...ни. Комиссар, оғзидан кўпик* *...и чўзилиб ётарди. М. Муҳа* *...арнизон. [Ҳўкиз] Ўрнидан* *...идан оқ кўпик оқизиб, кўзла* *...қриб ётибди. П. Туреҳқ,*

гносиз, куруқ нарса ҳақида. *...бу кўпик сўзларига бир ил* *...на унга сўз қотди. К. Яшин,*

МОҚ 1 қ. кўпикланмоқ, *...лик чиқармоқ, кўпик билан* *...р кўпиклаб кетган отларини*

ўйнатиб, вокзал рўпарасидаги яланг жойга *...етганларида, мироҳўр от бошини тортди. Ш.* *Тошматов, Эрк қуши.*

КЎПИКЛАНМОҚ Кўпик ҳосил қилмоқ. *Кеча тоғларга ёмғир ёққан бўлса керак, сой* *...нинг суви сал лойқаланиб, кўпикланиб, йў* *...йўлакай хас-чўпларни оқизиб келмоқда эди.* **Ш.** Рашидов, Қудратли тўлқин. *Анор хиёл* *...нгашиб, кўпикланиб турган сутдан пиёлага* *...қяр экан лўллик лотофатини. ...ғрашини* *ўртаб юборди. «Ёшлик».*

КЎПИНЧА реш. 1 Кўп ҳолларда, кўп *вақт; аксарият. [Йўлчи] Кўпинча икки мар* *та қатнар, оқшом вақтида, баъзан ундан* *кечроқ далага қайтар эди. Ойбек, Танлан* *ган асарлар. У [Элмурод] овга кўпичча Дав* *латёр билан борарди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 Тез-тез, кўп ўтмай. *Ёдингизда борми,* *кўпичча чақчайган кўзли бир йигит ишхо* *...намизга уни сўраб борар эди? А. Қодирий,* *Ўтган кунлар.*

КЎПИРМОҚ 1 айн. кўпикламоқ, кўпик- *ланмоқ. Ўктам эса кўпирган, ўқирган сувда* *бўйнигача ботиб, ҳансираб ишлар эди. Ой* *бек, О. в. шабадалар. От чопавериб, кўпириб* *кетган эди. Ғ. Фулом, Шум бола.*

2 кўчма салб. *Ўта мақтанмоқ, мақтан* *чоқлик қилмоқ. [Тожибой] Баъзан «Мада* *мингов ўттиз йил аминлик қилган бўлса, мен* *эллик йил советга раислик қиламан», дея* *кўпириб кўярди. П. Турсун, Ўқитувчи. Сийқа* *билимдонлик ва қуруқ кўпириш билан узоққа* *бориб бўлмайди. «Муштум».*

КЎПИРТИРМОҚ 1 Кўпирмоқ 1 фл. орт. *н. Бир кружка пивони кўпиртириб қуйишга* *катта илм, хунар керак бўлмаса керак. Шук* *рулло. Жавоҳирлар сандиғи. Йигит.. гавда* *си, қулочи билан сувни кўпиртириб, кучли* *чайқатди. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 кўчма Бўрттириб, ошириб гапирмоқ, *муболага қилмоқ. Аслида, бўлиб ўтган воқеа* *аҳамиятсиз бир гап эди. Бироқ уни шиши* *риб, кўпиртириб юбориш мумкин. С. Аҳмад,* *Ҳўкм. Қошқасизлар, Абдукарим — рлисини* *лаганбардори, роса кўпиртирса керак, деб* *ўйларсиз.. С. Аҳмад. Чўл бургути.*

Оғиз кўпиртирмоқ 1) бўрттириб, мубо- *лага қилиб гапирмоқ. Унинг хушмуомалали* *ги, дилкашлиги тўғрисида оғиз кўпиртириб* *гапирди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) мақтан* *чоқлик қилмоқ, мақтанмоқ. Механизация* *тарафдори бўлиб, мажлисларда оғиз кўпир*

тирадиган акамларни мендан кўра яхшироқ биласизлар. Н. Сафаров, Катта қарвон йўлда.

КЎПКАРИ шв. айн. улоқ III 1. Қаерда кўпқари бўлса, отлиқларнинг кетидан юради; ўзи чополмайдиганларнинг отини миниб, қурга киради. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

КЎПКАРИЧИ кам қўлл. қ. улоқчи. Улоқни олган Содиқжон бойвачча ҳаммадан олдинда, Сулаймон оқсоқол бошлиқ қолган кўпқаричилар уни қундай таъқиб қилиб келишарди. К. Яшин, Ҳамза.

КЎПКУРАШ Спортнинг бир неча тури ёки бир спорт туридаги бир неча хил машқлар бўйича спорт мусобақаси, беллашув. Урганч шаҳрида чақириққача ва чақириқ ёшидаги ўсмирлар ўртасида ҳарбий-амалий кўпкураш бўйича Хоразм вилояти биринчилиги ниҳоясига етди. Газетадан.

КЎПЛАБ рвш. Кўп миқдорда. Бу ҳақда таҳририят кўплаб хат олди. ■ Мақсад давлатга кўплаб оқ олтин — пахта бериш эканини [деҳқонларга] ўқитиринглар. П. Турсун, Ўқитувчи. Бундай далилларни, керак бўлса, жуда кўплаб топшимиз ва ёзишимиз мумкин. «Муштум».

КЎПЛАР Кўп кишилар; кўпчилик. Дам олиш кунлари кўплар шаҳар ташқарисига, табиат қучоғида дам олиш учун жўнаб кетадилар. Газетадан. Лейтенант Васин кўлига гранаталар кўтариб, танк томонга учиб кетганини кўплар сезмай қолди. Ҳ. Рустамов, Мангу жасорат.

КЎПЛАШМОҚ Кўпчилик бўлмоқ; кўпчилик бўлиб, биргалашиб ҳаракат қилмоқ. Кўплашиб ишламоқ. Юк машинасини кўплашиб ариқдан чиқариб олдик. Кўплашган ёвни қайтарар. Мақол. ■ - Чивин кўплашса, филни йиқитади, деган гап бор, — деди Эргаш салмоқлаб. — Чумоли бирлашса, чиённинг пўстини титади. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Аҳолининг ярми хотинлар. Кўплашиб пуфлашса, шамол турғизади. П. Турсун, Ўқитувчи.

КЎПЛИК 1 Кўп ҳолат, кўп эканлик. Ишнинг кўплиги. ■ Кўпларига тирговчулар қўйилган бўлса ҳам, меванинг кўплигидан шохлари синиб, ерга тегиб ётади. Ойбек, Танланган асарлар. Шайбонийхоннинг жосуслари кўплиги унга маълум эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 тлш. Предметнинг бирдан ортиқлигини кўрсатувчи сўз (от) шакли. Кўплик сон.

Кўплик қўшимчаси. Кўплик маъноси -лар қўшимчаси билан ифодаланади: ўқувчилар.

Кўплик қилмоқ Зарур даража, миқдордан ортиқ бўлмоқ; ортиқчалик қилмоқ. Бир гап озлик, икки гап кўплик қилади. ■ Бизнеснинг ваҳимимиз ҳозир ўзимизга кўплик қилади. «Ёдгор». Худоёрхон билгани билган. Душман битта бўлса ҳам, кўплик қилади. Ҳ. Яшин, Ҳамза.

Кўпмоқ шв. Ошмоқ, кўпчимоқ. Хам кўпиб қолибди.

КўпПАК 1 Кўриқловчи итларнинг хашаки бир зоти. [Мадина] Занжирини узи юборғудай ташлашиб вовуллаётган сўқимде кўпПАКнинг дағдағасига ҳам қарамай, ички рига кирди. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.

2 Шундай итга нисбатли ҳақорат (нисбатлашни) билдиради. Али мешкобчида: «Сен кўпПАКнинг қўлиндан шу икелади, албатта», деди-ю, индамай жўнс кетди. Мирмуҳсин, Меъмор. -Ҳа ноинсоқ ҳа кўпПАК! — Қоратой бойни сўка бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

КўПРИК У қирғоқдан бу қирғоққа ўтиш учун сув, чуқурлик ва ш. к. устини қурилган йўл, қурилма. Фиш кўприк. Осм кўприк. ■ Кўприк йўқ экан, дарёдан ўта деб, [полвон] қайиқчини чақирибди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Канал атрофига бето бостирилибди, устига худди кўклам камалагига ўхшаши янги кўприк қурилибди. «Г. даста».

2 кўчма Икки томон ўртасидаги, уларни туташтирувчи, шунинг учун хизма қилувчи нарса. Бадиий таржима моҳияти эътибори билан халқлар ўртасида олти кўприқдир. Х. Ёдгоров. Хаёт тўлқинлари... Ёш улғу кишилар катта кўприк бўлади. «Халқ дурдоналари».

Қил кўприк Диний ақидага кўра, у дунёда жаннатга ўтиладиган ягона йўл, қилдек ингичка кўприк; пули сирот. Тожибой оқсоқол унинг узилиб қолган ганини эсига солди: -Хўш, тақсир, ана энди, борингки, оқ кўчқорга миниб, эсон-омон қил кўприқдан ҳам ўтиб олдик. Хўш, ундан у ёғи жаннатми? П. Турсун, Ўқитувчи.

КўПТИРМА шв. Оширма. Кўптирма нон. ■ Агар шу кўптирма нондай ерлар чоракорнинг ўзиники бўлса-чи! А. Қаҳҳор, Сароб.

КўПТИРМОҚ шв. айн. оширмоқ II. Ойим саҳарда туриб, Талай хамир кўптирган. Оқ

— пахталарни Нормасидан кўп тер-
Кўшиқлар».

КЎПЧИК I шв. Эгар устига қўйиладиган. Омборхонадан от абзалларини: кўпчик, узангили эгарни кўлтиқлаб Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

КЎПЧИК II [р. купчая крепость — вав. Васика. Отангага, Москвага хат ҳовлимизнинг кўпчилиги қаердалигиди сўрасанг. Е. Хаймов, М. Раҳмон, Шаммот.

КЎПЧИЛИК I Маълум сон ёки миқдордаги киши ёки нарсаларнинг катта, кўп шундай қисмини ташкил қилувчи; аксарият. Уқувчиларнинг кўпчилиги овоз билан сайловда иштирок этади; кўпчилиги хотинлар. Танланган асарлар. Одатда кўпчиларнинг хусни танишиб, суҳбатлашиб, кетганидан кейин очилади. Шинелли йиллар.

Кўп одам, халойиқ; омма. Озчилик ганда. Сиз бундан мендан кўра яхшироқ сиз. Ундан кўра бу яхшироқ. Пештахталар олдида харидордан кўра кўпроқ уймалашган сотувчилар тилларидан бол томиб, молларини таърифлашади. Н. Аминов, Суварак. Масала у ўйлаганидан кўра чуқурроқ кўринарди. Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. Меъмор ҳатто ўз ўғли Низомиддиндан кўра ҳам Заъракнинг гапларига ишонарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

КЎПЧИМОК I Шишмоқ, бўртмоқ, кўтарилмоқ (юз, қовоқ ва ш. к. ва). Кўришаётганда, кўзлари ҳам қизаётганини, қовоғи одатдагидан кўпчиб турганини кўрди. П. Қодиров, Уч илди. Орат этиб келди.. юм-юмалоқ юзи терқизариб, кўпчиб кетган. А. Мухтор. Опаллар. ..осмондаги ойлар ҳам, кўпчиберлар ҳам — бари-бари сеники. Т. Мурод кишнаган оқшом.

КЎПЧИ Етилиб, шишиб кўтарилмоқ; етилмоқ (хон хамир ҳақида). Махсус автомат машина кўпчиган хамирни зувала қилиб, узиб таяпти. Газетадан. Вақти этиб кўпчилибат, Тоғорадан тошади хамир. М. Боқий дунё.

КЎР [ф. كور — кўрмайдиган (одам)] 1 қобилияти йўқ; сўқир. Кўр одам. Бир сўр. Кўр ҳассасини бир йўқотади. Ма. Кўр кўрни қоронғида танийди. Мақол. Кўр темир қоронғида, кўр сингари тусмоқ юриб, дарахтга бошини каттик ҳурб Ойбек, Қуёш қораймас.

2 кўчма Нарса, воқеа, ҳодиса ва ш. к. нинг моҳиятига тушуна олмайдиган; онги етилмаган, онгсиз, билимсиз. Сийсий кўр. Кўзим илгари очилган бўлса эди, ман ўз юрагимни бўриларга едирармидим? Қизим, кечир, бу адашган, кўр дадангни кечир! Ойбек, Танланган асарлар.

КЎРА I I Кўрмоқ [фл. рвдш. Мени кўра ўрнидан турди. — Уэ роҳатимни кўзлаб, сизнинг ошингизни кутиб қолсам, беш кишини, кўра-била туриб, оч қўйган бўламан, — деди Отабек. А. Қодирий, Утган кунлар.

2 кўм. (ж. к. билан) Сабаб, асос муносабатини билдиради; асосил қандга юборилди. Мирмуҳсин, Меъмор. Отам, ўз касбининг тақозосига кўра, умрининг кўп қисмини сафарларда ўтказган одам. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

3 кўм. (ч. к. билан) Қиёс, таққослаш муносабатини билдиради; нисбатан, қараганда. Сиз бундан мендан кўра яхшироқ сиз. Ундан кўра бу яхшироқ. Пештахталар олдида харидордан кўра кўпроқ уймалашган сотувчилар тилларидан бол томиб, молларини таърифлашади. Н. Аминов, Суварак. Масала у ўйлаганидан кўра чуқурроқ кўринарди. Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. Меъмор ҳатто ўз ўғли Низомиддиндан кўра ҳам Заъракнинг гапларига ишонарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

КЎРА II [ф. كوره — ўчоқ, ўтхона, печь; кўра] 1 Тунука-темирдан тарнов шаклида ясалган, кабоб пишириладиган асбоб. Дошқозонлардаги жажжи гумбаздай сап-сарик паловнинг, кўкиш тутун чиқиб турган кўралардаги сихкабобнинг ҳиди ҳамма ёқни тутиб кетган. С. Сийёв, Аваз.

2 Писта кўмир тайёрланадиган чуқур. 3 Темирчи ва заргарларнинг металл эри-тадиган ўчоғи. Темирчидан бир кўра билан дам сўраб олди. «Шарқ юлдузи». Мана, отанинг лойдан ясалган тўрт бурчакли кўраси, ўчоқдаги кўмирга ҳаво берувчи, эчки терисидан ясалган дами.. устахонадан жой олган. Газетадан.

4 Зийнатли чинни идиш; ваза. [Зумрад] Леворларнинг нақшини томоша қилди, кўралар ва итак гиламларни бир-бир кўздан кечириб.. қжабланди. Ойбек... Утче, йёл, Сир, тига турли афсонавий қуш ва ҳайвонларнинг

суратлари солинган чинни кўралар, идиш-оёқлар тоқчаларга тизилган. М. Осим, Карвон йўлларида.

5 шв. Тунукадан ишланган, оғзи катта-роқ жўмраксиз обдаста. *Бола кучи етса — челақ судраб, етмаса — кўра кўтариб, саҳнага сув сепар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КЎРА III шв. [ф. كوره | Тошлоқ, қумшағалли ерларда сувни тортиб кетадиган ғовак жой; ўпқон. *Даштдаги боғбон суғориш палласи кечасию кундузи шундай кўралар оғзини беркитиш билан банд бўлади.* А. Ибодинов, «Латофат» дўконидаги қатл. *Боғбонлар «кўра» деб атайдиган, кулдиргичга ўхшаши бундай тешиқлардан шағал ўпқони бир зумда бир тегирмон сувни ютиб юборади.* А. Ибодинов, «Латофат» дўконидаги қатл.

КЎРАК Ҳали етилмаган пайтида совуқ урган, очилмай қолган кўсак. *Кўрак чувиш машинаси.* ■ *Далада пахта тугади, энди кўрак узиляпти.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

КЎРГАЗМА I Кўриш, томоша қилиш учун қўйилган нарсалар ва шу нарсалар қўйилган жой. *Халқ хўжалиги ютуқлари кўргазмаси. Кўргазма экспонатлари.* ■ *Денгизчилар клубида ташкил этилган тасвирий санъат асарлари кўргазмасига одамлар анча серқатнов бўлиб қолишган эди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон.

2 айн. кўрсатма. *Ўзбекистон Фанлар академияси тўғрисидаги маълумотнинг асосидан тилинадиган «Ахборотлар», «Ўзбек тили ва адабиёти», «Фан ва турмуш» журналлари таҳрир ҳайъатларига шу журналларнинг юбилейга бағишлаб махсус сонини чиқариш тўғрисида кўргазма берди.* «ЎТА».

КЎРГАЗМАЛИ I Ўргатиш, тушунтиришда намуна тарзида хизмат қиладиган нарса, материалга эга. *Кўргазмали дарс. Кўргазмали машғулот.*

2 (тўғриси — кўргазма) Кўрсатиш учун фойдаланиладиган, хизмат қиладиган. *Кўргазмали қуроллар.* ■ *Деворлари кўргазмали материаллар билан безатилган шинамгина хонанинг ҳар иккала деразаси очиқ.* П. Қодиров, Уч илдиш.

КЎРГИЛИК I Эрк-ихтиёрдан ташқари ҳолда киши ҳаётида юз берган, юз берадиган кўнгилсиз воқеа, ҳодиса; ҳолат. *—Тирик калланинг бу дунёда кўрадигани кўп экан, ўртоқ Дўсматов, бу ҳам кўргилик-да! — деб оҳ чекиб, куйиниб қўйди Мели полвон.* П. Тур-

сун, Ўқитувчи. *У барча кўргиликлари учун шу йигит айбдордек, Дилишодни ёмон кўриб қолган.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 дин. Пешонага ёзилган нарса; тақдир. қисмат. *Дўсмат унга қишлоқдаги аҳвол ҳақида ҳасрат қилди.. ва ҳар сафаргаидай: —Ҳай, худо ёзган кўргилик шу экан-да! — деб ҳасратини тугатди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Нима қилай, бу ҳам бўлса, пешонага битган бир кўргилик, болам.* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

КЎРИК I Ижтимоий текшириш; аниқлаш, билиш, баҳолаш текшируви. *Механизаторлар барча машиналарни техника кўригидан ўтказдилар.* ■ *Баҳодир мактабга етиб келди. Клубда ёш ҳаваскорлар кўриги энди бошланган эди.* М. Жалолиддинова, *Кўйинроқ. Мўҳими шунднки, кўрик натижасида турли касалликларга чалинган беморлар аниқланди.* Газетадан.

2 Ҳаммага кўрсатиш, намойиш қилиш; намойиш. *Бу китоблар кўрикка қўйилганми?*

КЎРИМЛИ айн. **кўркам.** *Кўримли бино.* ■ *Гулбодомларнинг ҳовлиси Халач қишлоғининг энг гавжум, кўримли ерида эди.* С. Кароматов, Бир томчи қон.

КЎРИМСИЗ Кўриниши ёқимли эмас; савлати, кўрки йўқ; хунук. *Кўримсиз киши.* ■ *Тишдан қараганда эски, кўримсиз, лекин катта, сермол дўконда Мирзакаримбой билан Салимбойвачча тўғра эди.* Ойбек. *Танланган асарлар. ..мана шу кўримсизгина, кўполгина қишлоқда бор машина ўзида йўқлиги алам қиларди унга.* Ў. Ҳошимов, Баҳор қайтмайди.

КЎРИНАРЛИ Кўриш мумкин бўладиган, кўринадиган, кўриниб турадиган. *Дўконнинг урғанирларга эргасан кўрақ.*

Кўзга кўринарли Маълум аҳамиятга эга; эътиборга лойиқ, айтишга арзирли; танилган. *Кўзга кўринарли ишимиз ҳам бор. Унга ярашур қадр-қийматимиз ҳам бор.* Ойдин, *Ширинга мактуб. Аммо туманда бирорта ҳам кўзга кўринарли ҳаваскорлик жамоаси йўқ.* Газетадан.

КЎРИНИШ I **Кўринмоқ** фл. ҳар. н. *Маҳкам ҳозир унинг яна нимадир демоқчи эканини сезди, лекин унга кўринишини ҳам, гапирини ҳам истамагани учун, бош ирғаб, эшикдан чиқди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

2 Ташқи қиёфа; қиёфа. *Қиз, кўринишдан озарбайжон бўлса керак, русча гапирар, гап-*

на саводли эканлиги кўри-
Шухрат, Шинелли йиллар.
свозида одатдаги кесатиқ-
кўриниши серташвиш эди.
Химмат.

б турган нарса, манзара.
нг шу кўркам ва латиф
ун бўлиб бир оз ётгандан
олиб қўйди. А. Қодирий,

Маматик асарда парданинг
т талаб этувчи ҳар бир
рданинг бешинчи кўрини-
етти кўринишли шеърин
Гулдаста».

са кабиларнинг муайян
ати. -Ишга совуққонлик,
лини олганда, интизом-
риниши, — деди Қурбоно-
«Ҷриқлари». Аммо сахий-
нинг бошқача кўриниш-
н. Шукрулло, Жавоҳир-

чоқ Ўзини кўрсатмоқ, уч-
а. ҳамма нарсани кўриб,
ри Умарали унга кўриниш
Раҳим, Ихлос. .бирров ўз
елди-ю, кўришиб саломлаш-
бошқа кўриниш бермади. Ш.
қули. **Кўриниш олмоқ** Қи-
Тошкент zilзиладан ке-
олди. Газетадан.

1 Кўрмоқ фл. ўзл. н. Ша-
ғилиб турибди. Шу кунларда
сиз? ■ Бояги совчилар бу
гани кўринган бировга дос-
лар. А. Қодирий, Ўтган
акнинг унга қиладиган ҳар
оқиқ-ойдин кўриниб тур-
ким аҳамият бермас эди.
инор чироқлари.

наз намоеён бўлмоқ, пайдо
Қора Аҳмад кўринди. Ой-
сарлар.

моқ 1) тасаввурда гавдалан-
ён бўлмоқ. Шу савол бо-
кўзига тўсатдан Қанизак
соннинг юраги ўйнаб кет-
Кўшчиноҳ чироқлари; 2)
танилмоқ; маълум-машҳур
кўринган олим. ■ Менинг ҳам
ни, кўзга кўринди. «Ёдгор».

Ҳарбий тўнтарилишининг биринчи кунлари-
даёқ кўзга кўринган бир неча артист, ре-
жиссёр, оператор ва актёрлар ҳалок бўлди.
Газетадан.

3 Тасаввур қилинмоқ, туюлмоқ; ўхшаб кетмоқ. Она Норматнинг бўйига тикилиб қаради. Кечагина мактабга қатнаб юрган бола бугун онанинг кўзига шер йигит бўлиб кўринди. И. Раҳим. Чин муҳаббат. Авваллари бу иш [самоварчилик] ҳаммага бирам эриш кўринди, бирам ғалати туюлдики, болам бечора Аброр номусларга ўлди. А. Қаҳҳор, Асрор бобо. Ёдгорнинг назарида уй янаям совиб кетгандек кўринди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Ўзини шифокорга кўрсатмоқ, шифокор кўрувидан ўтмоқ. Биз унинг бетоб булганини эшитиб, кўргани бордик., докторга кўринганми, йўқми, сўрадик. М. Исмоилӣ, Инсон ҳусни.

Кўзига ҳеч нарса кўринмайди Асабийлашиш, ғазабланиш ва ш. к. натижасида ҳеч нарсага эътибор қилмайди; ҳамма нарсадан кечди. Раҳимбердиннинг асаблари ўт бўлиб ёнди, кўзларига ҳеч нарса кўринмади. Х. Тўхтабоев, Фельетондан сўнг. Мансурнинг ўзи эмасмиди, кунора хатингизни олмасам, ҳеч нима кўзимга кўринмайди, деган? Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

КўРИЧАК тиб. Охири чувалчангсимон ингичка ўсимта — аппендикс ҳосил қилувчи ичак (йўғон ичакнинг бир қисми).

КўРИШ 1 Кўрмоқ фл. ҳар. н. Севгилингни кўриш сенга насиб қилмайди, ҳозир ичганинг май эмас, заҳар. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

2 тиб. Ташқи муҳитдаги нарсаларнинг шакли, катта-кичиклиги, ранги, бир-бирга нисбатан ўрни ва оралигини аниқлаб, тегишли ҳаракатлар қилишга имкон берадиган физиологик жараён.

КўРИШМОҚ 1 Кўрмоқ фл. бирг. н. Сиз билан анчадан бери кўришганимиз йўқ. Болалар кино кўришди. ■ Булар кўприкдан ўтишда ажойиб манзарани кўришди.. А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.

2 Салом-алик қилишмоқ, саломлашмоқ. Исроил, Эминлар ҳам у билан бошқатдан қучоқлашиб кўришдилар. И. Раҳим, Чин муҳаббат. -Хуш келибсиз., хурсандман, — деди уй эгаси улар билан кўришиб. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

3 Учрашмоқ, юз кўришмоқ. *Хайр, эртага кўришамиз. Улар тез-тез кўришиб туришади. ■ -Кўришганимизга анча бўлди, — базўр жавоб берди Йўлчи.* Ойбек, Танланган асарлар. «Шу йигитни кўрсам, бир ғалати бўлиб кетаман», дермиш. Ҳа, Сора ҳам, кўришганларида бир оз ранги ўчарди, дейди. П. Турсун, Уқитувчи.

Юз кўришмоқ Бир-бирини кўрмоқ, юзма-юз бўлмоқ. *Эъзоҳон уни ўз отаси қатори ҳисоблаб, бу ерга кўчиб келган кунларидаёқ юз кўришган эди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

КЎРК Ҳусн, чирой, гўзаллик. Тоғларнинг беткай томонларида энди гуллаган жийдалар боғларнинг кўркига кўрк қўшарди. О. Ёқубов, Ота изидан.

КЎРКАМ Кўриниши ёқимли, чиройли, гўзал. *Кўркам йигит. Қадди-қомати кўркам. Тошкент — республикамизнинг обод ва кўркам шаҳарларидан бири. ■ Онаси ҳали ёш, орқаси билан битта соч, кўркам жувон эди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Шаҳарнинг шимолидаги кўркам чорбоғ баланд девор билан ўралган.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КЎРКАМЛАШМОҚ Кўркам тусга кирмоқ; гўзаллашмоқ. *Ҳақли равишда дўстлик ва қардошлик шаҳри деб аталаётган Ўзбекистоннинг қадимий ва ҳамийша навқирон пойтахти кўз ўнгимизда кўркамлашиб, ёшариб бормоқда.* Газетадан.

КЎРКАМЛИК Кўрк-чиройга эгалик, кўркам ҳолат. *Анвоий гуллар, ток шиқомлари ва мўъжаз боғлар ажиб файз ва кўркамлик бахш этиб турибди.* Газетадан. *Ёнбағирларни кўзни қамаштирувчи ям-яшил тиниқ сунбуллар кўрпадай қоплаган, булар тепаларда ўсиб ётувчи турли-туман гийёҳлардан ўз кўркамлиги билан ажралиб туради.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

КЎРКЛИ кам қўл. *айн. кўркам. Тошкент Осиёнинг кўркли ўрнида, Мақталса арзийди, оз эмас, анча.* Ф. Фулом. *Қора, қулранг, тилларанг кўзичоқлар бирам кўрклики, кўриб кўзим тўймайди.* М. Назаров, Жўш лочини.

КЎРКСИЗ Кўриниши ёқимсиз, чиройли эмас; хунук. *Хотин Офтоб ойимнинг бу гапидан ҳайрон бўлди ва ўйлаб сўради: — Нима бало, кўёвинг кўрксизми?* А. Қодирӣ. *Ўтган кунлар. Эркаксиз уй файзсиз, кўрксиз кўринади кўзга.* М. Алавия, Болаларимнинг отаси.

КЎР-КЎРОНА [ф. *كورکورانہ* — кўрча, ўйламай, фикр юритмай] *рвш.* М. Ҳаза юритмасдан, яхши ўйлаб кўрмас. *-Бу гаплар бошқа бировни эслаб туриб, айтилган экан. Мен уни кўр-кўрона қилибман, — деди Маҳбуба Маҳмудовна.* Убайдуллаев, Ҳаёт оқими. *Ажабо, эл матини бажаришга аҳд қилган журнал кўр-кўрона одим ташлаши мумкинми? Жўра, Ноширнома. Пахта далаларидаги ни оқлаган тажрибани кўр-кўрона шунга кўчириш ўринлимикин? «Ўзбек» кўриқлари».*

КЎРЛАРЧА *айн. кўр-кўрона. «Ўз маъқулчиликка кўрларча отилади» деяди шундай йигитлар муштларига тупуриб. Бирларига кўз олайтираркан, келсин, кўрларча қилибди-да, оталарча қилибди-да, кўрларча қилиб қўйишди.* С. Танланган асарлар.

КЎРЛИК 1 Кўриш қобилиятининг тунлай йўқолиши, йўқлиги; сўқилган. *Кўрлик туғма ва орттирилган бўлади. Кўрлик кўз касалликлари.. шундай бўлганда, кўз касаси ва бош мия шикастларга олиб келиши мумкин. Кўрликнинг пайдо бўлишига кўрликнинг пайдо бўлиши мумкин.* «ЎЗМЭ».

2 *кўчма* Нарсалар, воқеа-ҳодисалар ҳақиқати тўлиқ тушуна олмаслик; онгсизлик; биламсизлик; беҳабарлик. *Сиёсий кўрликнинг пайдо бўлиши мумкин. ■ Лекин [Йўлчи] ўз саводсизлигидан жуда чуқур ўксинди: «Мана, бу ўрис кўрлик билан дардлашиб ётибди, лаби қимирлабди ва гаплаша ётибди.. Эҳ, кўрлик кўрлик!»* Ойбек, Танланган асарлар.

КЎРМАНА 1 Келинни ёки янги турган болани биринчи марта кўришда кишилар, қариндош-уруғлар томонидан бериладиган совға. *Кўрманга бермоқ. ■ Чоғимнинг кўрманасини чиқар, дадаси, — [Ўзбек ойим].* А. Қодирӣ. *Ўтган кунлар. Олим бўлган дўстининг табриги ҳамда кўрманаси деб, ихчамгина, чиройли магнитофонни кўтариб, Собиржоннинг кўришга келди.* Д. Нурий, Осмон устунни.

2 Кўриш (кўргазма) учун қилинган. *Баъзи серҳашам, ялтироқ, кўрманга кўриб қўйилган шийпонлардан эмас. Раҳим, Асад либоси. Баъзилар «Бу маъна кўрманга учун қўйилармиш» деса, баъзилар «Тўпна-тўғри Москвага.. [кўргазмага, кўрилармиш], деб ўйлади.* И. Раҳим, Закира кема капитани.

ЧОҚ 1 Кўриш қобилиятига эга киши ва нарсаларнинг, борлиқ-йўқлиги қандайлигини фарқлайди. *Ахромнинг دادаси Тўймат акани, киши кўрмас экан, деб олишмади. С. Сийёев, Ёруғлик.*

Билан илгамоқ, кўз воситасида кўришмоқ, сезмоқ, билмоқ. *Лекин таъқлаган кезларда чехранг ўзгарганини ўз кўзим билан кўрганман. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Фотимани кўриб чиқиб келаётганини кўранлар билан бўлишди. Т. Ашуров, Оқ от.*

Кўриш, билиш, аниқлаш ва ш. к. кўздан, назардан кечирмоқ; на-зор кўришмоқ; қарамоқ. *Врач касал-ликни китобни кўрмоқ. ■ Маллавой китобни чироққа солиб кўрди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Вакилнинг ўғли билан суҳбатлашиб, планни кўриб тўрани еб, йўлига равона бўла-ришди. Ака, тезроқ кўриб беринг, кўрибман. С. Сийёев, Ёруғлик.*

Кўришмоқ, таъқиллаш, чора белгилаш ва таъқиллаш қилмоқ. *Бировнинг аризасини билмасалани мажлисда кўрамиз.*

Кўришмоқ, учратмоқ. *Сал кеч қол-ди, ўролмайд, армонда кетардим. И. Ибрагимов, муҳаббат. Вой, ҳароми ноинсоф! Кўришмоқ мўлтонини сира кўрганам йўқ-ликни. Танланган асарлар.*

Кўришмоқ, сўраб йўқламоқ. *Беморни кўришмоқ. [Унсик:] Гулнор опани унутмай-ликни кўргани тез-тез келиб тўра-ди. Танланган асарлар. [Қурбон] кўришмоқга келганида, [Ўрмонжон] мени кўришмайди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

Кўришмоқ, таъқиллашдан ўтказ-ишмоқ, қийинчиликларни кўрган киши. ■ *Кўришмоқ дарбадарлик бўлса, мен кўрган-ликни қолгани йўқ, — деди Сидиқжон. Кўришмоқ Кўшчинор чироқлари. Ингитликда кўришмоқ билан ўтган саргузашт шун-дан кўришмоқ. Ўғилларим. Бизнинг кўрганлари-миз. П. Турсун, Ўқитувчи.*

Кўришмоқ, кимса ёки нарсага эга бўлмоқ, кўришмоқ, таъқиллашмоқ. *Давлат кўрмоқ. ■ Яқин кўришмоқ кўришмоқ. Умримда хотин кўрга-ни. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқла-ри. Кўришмоқ эшикка қаради: -Вой, оғзингизга*

ёғ, ўғлим! Келин кўрайдиган куним ҳам борми-кин! А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Мен-ку йилда беш газ чит кўрмайман, кели-шингизда шу бечорага бир нарса олиб келсан-гиз-чи сиз ҳам одам бўлиб! А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. Мен ҳам орзу-ҳавас кўраман, деб сиз билан бир ёстиққа бош қўйганман. С. Нуров, Нарвон. Бош бўлинг, сув чиқарайлик, экин қилайлик, оз бўлсаям, оғзимиз ош кўрсин. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

9 Томоша қилмоқ, томошабин сифатида кўришмоқ. *Болалар телевизор кўрмоқда. Кеча янги кино кўрдик. ■ Эсингда борми, район-дан театр кўриб келаётган кечамиз аравада Сотиболди, ашула айтаман, деб Канизакни кўрдик. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

10 Юз берган воқеага бошқа киши ёки нарсани сабаб қилиб кўришмоқ. *Китобни ўзи йўқотиб, менадан кўраёттир. Ўзинг қилиб, бировдан кўрма! ■ Чаросни тинч қўясиз. Бўлмаса, ўзингиздан кўринг. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

11 Таъқиллаш синамоқ, синаб билмоқ. *Ер сотганларнинг кўпини кўрдик, охири гадоё бўлади. Ойбек, Танланган асарлар. Вексель деган сўз чиқди. Уни ҳам кўрдик, бениҳоят зарур нарса. Ойбек, Танланган асарлар.*

12 Пайқаб олмоқ, илгамоқ, туймоқ. *Кат-та кўрмагани кичик кўради, кичик кўрма-гани катта кўради, иккаласи биргалашиб қараса, ҳеч нарса кўздан қочмайди, дейди халқ. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Дафъатан қўлига чалиниб қоладиган гап-сўзларда, бай-ту газаларда энди бутунлай ўзгача маъно кўради. Х. Султонов, Онамнинг юрти. Омон мустақил фикрли, чўрткесар, узоқни кўра оладиган, тадбиркор, яхши дўст эди. С. Кароматов, Олтин кум.*

13 Бирор нарсани таъқиллаш ва унга диққат-эътиборни жалб этиш учун қўлла-нади. *Ширинлигини кўр! ■ [Набигулнинг акаси:] -Дидни кўринг-а, трафаретнинг рангига мос абажур! А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. Болтабой «кўрдингми, яширмайди» деган мазмунда Сидиқжоннинг тиззасини босиб қўйди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқ-лари. Замоннинг тескарчилигини кўринг! Шо-ҳимардонга очиқ келолмасам! К. Яшин, Ҳамза.*

14 Айрим сўзлар билан бирикиб, шу сўз билдирган иш-ҳаракатни амалга ошир-

моқ маъносини билдиради. *Чора кўрмоқ. Ҳозирлик кўрмоқ.* ■ *Бригада аъзолари айна вақтда пахта йиғим-теримига ҳар тарафлама қизғин тайёргарлик кўрмоқдалар.* Газетадан.

15 ..деб ҳисобламоқ, билмоқ; ..деб қармоқ, тушунмоқ. *Лойиқ кўрмоқ. Мувофиқ кўрмоқ. Раво кўрмоқ. Оз бўлса ҳам, кўп ўрнида кўринг. У йиғитни ўзига тенг кўрмади. Барчани барабар кўрмоқ. Мён сени ўз укамдай кўраман.* ■ [Йўлчи:] *Синглим, ўз уйингдай кўр, тортинма. Кампирнинг юмушларига қараш. Ойбек, Танланган асарлар. Камол қози ҳам Сафохон тўраининг гапларига эътироз билдирмасликни маъқул кўрди, шекилли, тек қулоқ солиб турарди.* К. Яшин, Ҳамза.

16 кўм. фл. өзф. Ҳаракатнинг синаш учун бажарилишини, бажармаслик ҳақида огоҳлантиришни билдиради. *Синаб кўр. Уйлаб кўр. Сўраб кўраман. Айта кўрма. Бора кўрмасин.*

Елкамнинг чуқури кўрсин қ. елка. Иш кўрган қ. иш. Иш кўрмоқ Иш юритмоқ, иш тутмоқ. *Бундоқ каллани ишлатинг, тулкидек айёр, мушукдек муғамбир бўлинг, зимдан иш кўринг.* К. Яшин, Ҳамза. **Кун кўрмоқ** Ҳаёт кечирмоқ. *Унинг касби ямоқчи бўлиб, зўрға кун кўрар экан. «Гулдаста».* **Кўпни кўрган қ. кўп. Кўрарга кўзи, отарга ўқи йўқ** Ҳаддан ташқари ёмон кўради. *«Ўзимнинг ҳам тўрани кўрарга кўзим, отарга ўқим йўқ, — деди чилим тортиб туриб Рустам ака. Ж. Шарипов, Хоразм. Кўргани (ёки кўришга) кўзи йўқ* Жула ёмон кўради. *Шерали бундай лоқайд одамларни кўрарга кўзи бўлмаса-да, ҳозир ўзини мумкин қадар босди. С. Кароматов, Олтин кум. Туя кўрдингни — йўқ* Ўзини ҳеч нарса кўрмаган, билмаган қилиб кўрсатиш лозимлигини таъкидлаш учун ишлатиладиган матал. [Баққол:] *Иложи бўлса, яматганингизни айтманг, койиб-нетиб юрмасин тағин. Туя кўрдингни — йўқ, вассалом.* Ойбек, Танланган асарлар. **Узоқни кўрмоқ қ. узоқ. Хўжа кўрсинга қ. хўжа. Юз кўрмас бўлиб кетмоқ қ. юз 1.**

КўРНАМАК [ф. كورنامك — яхшилиқни билмайдиган, нонкўр] Яхшилиқни қадрламайдиган; яхшилиқка ёмонлик қиладиган; тузингни ичиб, тузлуғингга тупурадиган; **нонкўр.** *Тилингда куйдиргу чиққур, едириб-ичириб, сендан эшитганим шу бўлдими, кўрнамак.* С. Анорбоев, Оқсой. *Сенларга ях-*

шилиқ қилганинг ўзи аҳмоқ! Кўрнамак! Ҳамза, Бой ила хизматчи. ..ноз-неъматидан, сувидан, еридан, тузидан фойдаланиб туриб. унга нафи тегмаётган кишиларни кўрнамак. ношукур демасдан бўладими ахир! Ш. Тошматов, Пахтакор, касбингни улуғла.

КўРНАМАКЛИК Кўрнамакка хос хусусият, хатти-ҳаракат. *Нон ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотларини беҳуда исроф этиш кўрнамаклик, қолаверса, жинойятдир.* С. Маҳкамов, Ноз-неъматни қадрланг.

КўРОЙДИН Булутлар орқасидан ўтиб тушиб турган хира тарздаги ойдин. *У [Дола] узоқдан алланарсанинг қорасини кўриб қолди-да, кўройдин бўлгани учун, яхши таний олмай, суюнганидан отини чоптириб кетди.* Ё. Шукуров, Биринчи парвоз. *..кўройдинда қоп-қорайиб ётган даладан илон изи бўлиб кетган оқиш йўлнинг уфқида бир нима «йилт» этди, бир нечта қора кўринди.* А. Қаҳҳор. *Кўшчинор чироқлари. Кўройдин бир кеча. Осмонда наға-наға булутлар.* Х. Тўхтабоев. *Йиллар ва йўллар.*

КўРОЛМАСЛИК Бошқанинг муваффақиятидан, яхши яшашидан рашк қилиш. унга ҳасад, ғараз туйғуси билан қараш. *Бор бўлсанг — кўролмайди, йўқ бўлсанг — беролмайди.* ■ *Шундай одамлар борки, ўзларида ҳеч нима йўқ, бошқанинг мулкига ҳасад қилади, кўролмайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

КўРПА 1 Ётганда, ухлаганда, совуқдан сақланиш учун устга ёпиладиган, қорбурчак ғилоф ичига пахта солиб қавилган рўзгор буюми. *Духоба кўрпа. Шоҳи кўрпа. Кўрпа қавимоқ. Кўрпага бурканмоқ.* ■ *«Устимга кўрпа ташла!» — деди хотинига у, титроқ товуш билан.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Улар [ҳокимлар] юмшоқ шоҳи кўрпаларда ағанаб, пишиллаб.. ухлашмоқда.* Мирмуҳсин. Меъмор.

2 кўчма Умуман, устни, юзани қоплаган нарса. *Кечаги қор тинган, ҳудудсиз далалар оптоқ кўрпа остида жимгина ором олмоқда.* Ҳ. Усмонов, Сирли соҳил. *Осмондан варилаб самолёт ўтиб кетди. Кўланкаси йўллар, боғлар, тош ва ариқлар, дарахтларнинг кўрпа бўлиб ётган яшил япроқлари устидан судралиб боряпти.* С. Нуров, Нарвон.

Бир кўрпада катта бўлмоқ Бир оила ёки хонадонда ўсмоқ, ёшлиқдан бирга яшаб келмоқ. *Шундай пайтда Коля — Қудратнинг*

...ога катта бўлган оғайниси — жо-
... кирарди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақ-
... **Кўрпа кўтарди** шв. Малай, югурдак.
... салъачининг.. гумаштаси ва кўрпа
... булган бир киши фаол колхозчи
... Айний, Қуллар. **Кўрпага қараб оёқ**
... Ҳол-қудратига қараб, ўз имкони-
... ҳисобга олган ҳолда иш тутмоқ. Сиз
... солат чекишни истамайман. Ҳам-
... **Кўрпага қараб оёқ узатганимиз**
... Абаулла, Соялар. **Кўрпа (-ёстиқ)ни**
... **Кетмоқ, кўчиб кетмоқ;** бадарга
... **Учар бу ердан ҳам кўрпа-ёстиғини**
... **Орамизга совуқлик тушади,**
... **Эмон нарса. Кейин мен кўрпа-ёсти-**
... **қиб тариб, қай эшикка бораман?** Ой-
... танган асарлар. **Бир кунни бойбува**
... **Сабаб билан уриш чиқарди-да, Ҳол-**
... **қиб:** -Кўрпангни кўтар, гадолар.
... **нинг қибла!** — деб дарвозани
... Ҳ. Яшин, Ҳамза.

АЛИК 1 Кўрпа қилинадиган,
... то, газлама. **Сатин олдим кўрпа-**
... **ни турлик-турлик.** «Кўшиқлар».
... **ни духоба ёки чойшаб, кўрпалик**
... **ни кийимлик борлигини эшитса..**
... **қунча тинчимасди.** О. Ёқубов,
... **Кўрпага етадиган. Икки кўрпалик**
... **ёстиқни).**

АЧА Ўтириш учун остга тўшала-
... филоф ичига пахта солиб қавил-
... юмшоқ тўшак. **Учоққа яқинроқ**
... **ёстига солинган кўрпачада, кич-**
... **рик, бужур одам кўк ниёладан**
... **тирибди.** П. Турсун, Ўқитувчи.
... **иб, уни ўтқазгач, «мен ҳозир», деб**
... **иб кетди.** С. Кароматов, Олтин

АГА кўрпача солмоқ (ёки ёзмоқ) Ўта
... ёдан, елиб-югуриб хизмат қилмоқ,
... **Ўзи шоир экан. Ишқилиб, мақтаб**
... **деб соясига кўрпача ёзгудек елиб-**
... **хизмат қилдим.** С. Анорбоев, Оқсой.
... **хуғларнинг соясига кўрпача солма-**
... **Аҳмад, Ҳукм.**

АРАСАТИШ Кўрсатмоқ фл. ҳар. н.
... **расатиш олмоши** тлш. Шахс ёки нар-
... **к кўрсатиш, унга ишора қилиш** учун
... **чи олмош.** Мас., бу, шу, у.

АРАСАТКИЧ 1 Кўрсатиш учун хизмат
... **ёзув, стрелка** ва ш. к. **Йўл кўрсат-**
... **кич бармоқ.**

2 Бирор нарсанинг ривожини, даражаси,
... шнинг бориши, бажарилиши ва ш. к. ни
... билдирувчи белги ёки нарса, натижа. **Халқ**
... **хўжалиги тараққиётининг кўрсаткичлари.**
... **Талабалар имтиҳонларда юқори кўрсаткич-**
... **ларга эришдилар.** ■ **Албатта, ишимизга баҳо**
... **берар эканлар, энг олдин кўрсаткичларимиз**
... **ва сўнгга аҳволимизни ҳисобга оладилар.** Ш.
... Рашидов, Бўрондан кучли. **Бундай юқори**
... **кўрсаткичларга эришишда тажрибакор кек-**
... **саларнинг қўшаётган ҳиссалари каттадир.**
... Назармат, Жўрлар балад сайрайди.

3 тлш. Бирор категорияга тааллуқлили-
... ни кўрсатиб турувчи белги; қўшимча. **Грам-**
... **матик кўрсаткич. Эгалик кўрсаткичи.**

КЎРСАТМА 1 Қандай ҳаракат қилиш,
... ишлаш лозимлигини кўрсатувчи йўл-йўриқ;
... қўлланма. **У қоғоздаги кўрсатмадан чекиниш-**
... **ни интизомни кўпол равишда бузиш, деб**
... **ҳисоблайди.** С. Кароматов, Сўнгги бархан. **У**
... **«шеф»дан баъзи кўрсатмаларни олгач, аста**
... **ўрнидан турар экан, Абсам Зоҳидович сўраб**
... **қолди.** О. Мўминов, Хиёбондаги уч учра-
... шув. **Инженер бу ерга ҳар кунни келиб, ишни**
... **кўрар, Башоратга кўрсатмалар бериб кетар**
... **эди.** А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 ҳуқ. Тергов-суд жараёнларида бирор
... аҳамиятли ҳолат ҳақида шахс (гувоҳ ва
... б.)нинг берган маълумоти; далил. **Гувоҳлар-**
... **нинг кўрсатмасидан маълумки, баҳслашаёт-**
... **ган овозлар марҳумларга тегишли эмас.** «Фан
... ва турмуш».

КЎРСАТМОҚ 1 Кўрмоқ фл. орт. н. Китоб-
... ларни кўрсатди. ■ **Шогирд йигит Муродни**
... **кўрсатди.** Т. Мурод, Оқ от.

2 Намойиш қилмоқ; амалда исботламоқ;
... билдирмоқ. **Билимдонлигини кўрсатди.**
... **Дўстлигини кўрсатди.** ■ **У [Аҳмадҷон] меҳ-**
... **натга бўлган қобилиятини айниқса колхозда**
... **кўрсатди.** А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. **Бу йи-**
... **гит бошқа ҳеч ишда ўзини кўрсатмаган эди,**
... **шу ишга қўйдик, бунда ўзини кўрсатди.** А.
... Қаҳҳор, Картина.

3 Далил келтирмоқ, айтиб ёки намоён
... қилиб исботламоқ. **Баҳона кўрсатмоқ. Да-**
... **лил кўрсатмоқ. Сабаб кўрсатмоқ.** ■ **Бунга**
... **нима важе кўрсатасиз? Кўрдингизми, кўрса-**
... **таётган важингизнинг ўзи важега муҳтож.**
... А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

4 Нишон бермоқ; далолат, ишора қил-
... моқ, билдирмоқ. **Бу нарса кўрсатадики,**
... **Мирзакарим отам дунё лаззатини яхши ту-**

шунадилар, яна кўп вақт бу лаззатдан баҳраманд бўлишни истайдилар. Ойбек, Танланган асарлар. *Лекин кечаси кўринган бутун аломатлар душман шитоб билан чекинаётганини кўрсатар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

5 Бирор иш ёки вазифани бажариш учун бировнинг мувофиқлигини, муносиблигини айтмоқ, номзодини таклиф этмоқ. *Аравакаш.. Йўлчини чақирди: - Катта ойимнинг юмушлари бор экан. Менга буюрган эдилар. Ишим зарурлигидан сизни кўрсатдим. Сиз учрашинг.* Ойбек, Танланган асарлар.

6 с. т. Адабини, таъзирини бермоқ; ўч олмоқ. *Қачонгача овозимни бўгадилар; тирикман — тинчимайман. Кўрсатаман уларга!* Ойбек, Танланган асарлар. *Халойиқ олдида мени беобрў қилишининг оқибатини сен ит қорига бир кўрсатиб қўйи ҳали!* М. Исмоилий, Фаргона т. о.

7 «Қилиб», «этиб» равишдошлари билан бирикиб, улар бошқарган сўзлан англашилган белги ёки хусусиятга эга эканликни исботлашга, бунга бошқаларни ишонтиришга уринмоқ маъносидан ишлатилади. *Бировни ёмон қилиб кўрсатма. Ўзини билармон қилиб кўрсатмоқ.* ■ *Галкин ўзини қўй оғзидан чўп олмаган қилиб кўрсатишга интилар эди.* К. Яшин, Ҳамза.

8 Айрим отлар билан бирикиб, шу отлар билдирган иш-ҳаракат, нарсани қилиш, намоён этиш маъносини билдиради. *Ғайрат кўрсатмоқ. Жасорат кўрсатмоқ. Матонат кўрсатмоқ. Таъсир кўрсатмоқ. Қаршилиқ кўрсатмоқ. Гамхўрлик кўрсатмоқ. Ҳурмат кўрсатмоқ.* ■ *Гулнорнинг ғойиб бўлиши Йўлчиға яшин урган каби таъсир кўрсатди.* Ойбек, Танланган асарлар. *[Азизбек:] Бунчалиқ ғайрат кўрсатган фуқароларга раҳмат, дунё турғунча турсинлар!* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бунда, айниқса, кашмирлик дарвеш жонбозлик кўрсатди.* К. Яшин, Ҳамза.

Жонини кўзига кўрсатмоқ Қаттиқ азоб бермоқ. *-Ислон, мен бу итнинг вангиллашини эшитмоқчиман, жонини кўзига бир кўрсатиб қўй, — деди ғазабдан кўзининг пахтаси чиқиб кетган Эргаиш.* К. Яшин, Ҳамза. **Иш кўрсатмоқ** Бирор иш билан ном қозонмоқ, маълум-машҳур бўлмоқ. *Ҳозирги замон иш кўрсатганики.* У. Исмоилов, Сайланма. **Йўл кўрсатмоқ** Йўл-йўриқ тарзидаги фикр айт-

моқ, маслаҳат бермоқ. *Ёшларга йўл кўрсатмоқ.* ■ *Кечирим сўраб, хат ёз, йўл кўртади Эргаиш. «Гулдаста».* **Кунини кўрсати** Ниҳоятда қийин (оғир) аҳволга солмадабини бермоқ. *Сен шошмай тур ҳаотамга айтиб бераман, кунингни кўрсатди.* С. Сиёев, Ёруғлик. **Оёғи (ёки оёгин учи) билан кўрсатмоқ** Кимсани ўта менаслик, унга шундай муносабатни билдиради. *..у билган одамлар ё ўзидан наст, ё ўдан юқори; ўзидан наст одамни оёғи билан кўрсатар, ўзидан юқори одамнинг эса оёғи йиқилар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. **Қораси кўрсатмайди** Бутунлай кўринмайди, кўниш бермайди, учрашмайди. *Бу нима ё қизим? Ақлли, ҳушли, кап-катта йигит бдан қорасини кўрсатмай кетсин!* Ойбек, Танланган асарлар.

КўРСАТУВ 1 Кинофильм, телевидео кабилар орқали намоён қилиш, бери. *Янги йил кўрсатувларини томоша қилдик. Кўрсатув мобайнида болаларнинг маънава жисмоний камолоти хусусида гап борс* Газетадан.

2 айн. **кўрсатма 2.** Айбга иқрорлик мундаги кўрсатув синчковлик билан тширилиши лозим. «ЎЗМЭ».

КўРСИЧҚОН Ер остида яшашга узун курак тишлари ер қазишга мосланг кичкина чала юмук кўзлари бор, ўсиликхўр кемирувчи сутэмизувчи ҳайвон. *Ўди кўрсичқон инидан бир неча тешиқ яқуйгандек, унинг ҳам уч кўча эшиги бўл.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

КўРФАЗ геогр. Океан, денгиз ё кўлнинг қуруқлик ичкарасига кирган қми; қўлтиқ. *Кўрганмисиз Орол кўрфазла ни, Қамиш оппоқ бўлиб гуллаган маҳал.* Мухтор.

КўРШАПАЛАК [ф. *کورشيپيرك* — кўрмтунда учувчи] Қўлқаноғли сутэмизувчилга мансуб, тунда фаол ҳаёт кечирувчи. қяхши кўрмайдиган, эшитиш аъзоси ривсланган жонивор. *Қоронғи сомонхона, молналарнинг шифтида яшириниб ётган кўрпалакларгина энди яйрашар, учишар, паиовлашар эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

КўСА [ф. *كوسه* — сийрак соқол; шдай соқолли одам] **1** Соқол-мўйлови жсийрак ёки бутунлай йўқ, чиқмайдиг Кўса одам. *Аҳмоқ ҳориганини билмас, қ — қариганини.* Мақол. ■ *Аравакаш кам*

...иймигина киши. Ойбек, Бо-
...идаги мушкетёрларнинг сардориди. *Н. Қобил. Уятлигэн сазиллар.*
...илаби йўқ, кўса эди. Мир-
...Кўпгина шарқ эртаклари-
...рамони — талбирли ва айёр

аравақашнинг шалоғи чиққан кўтак араваси
КЎТАЛАНГ Ётса туролмайдиган; белар-
мон. Кўталанг бузоқ.

КЎТАРА Бутун борича. Яхлит қолда ёки
катта, кўп миқдорда амалга оширилганли-

...и мушлақ унмайдиган. Эди, бу кўса кўриш

...и шундай гуллаб кетсинки, одамлар бир
...йр қилишни орзу қилсин. Ойбек, О. в. ша-
...талар.

КЎСАК Ғўзанинг гулдан сўнг тугадиган,
...нда пахта етиладиган, чаноқлардан ибод-
...т меваси. Ғўзалар шоналарини тутиб қол-
... Шоналар гулга, гуллар кўсакка айлана
...лади. Н. Сафаров, Оловли излар. Бир
...кис ривожланган ғўзанинг ҳар тупида 6-7
...дан кўсак мавжуд. Газетадан.

КЎСАКЛАМОҚ Кўсак ҳосил қилмоқ,
...сак боғламоқ. МТС ёнидаги пайкалда
...ган йили ғўза кўкрак бўйи ўсибди, тепа-
...гача кўсаклаб, қарийб ҳаммаси очилибди.
... Шамшаров, Қўриқ меъморлари.

КЎСАНАМО [ф. *كوسنامو* — кўса кўри-
...ишли] Кўсага ўхшаш, соқол-мўйлови сий-
...кроқ. Кўсанамо бир киши ўтирганларни
...зига қаратиб, нимадир ҳикоя қиларди. С.
...аҳмад, Ҳукми. Ёши йигирма бошлардан ош-
...и бўлса ҳам, юзига ҳали дуруст соқол чиқ-
...ган, кўсанамо Аҳмад танбал оғзини меъ-
...арнинг қулоғига яқинлаштириб шивирлади..
... Қодиров, Юлдузли тунлар.

КЎСОВ ив. қ. **КОСОВ**. *Ғиёсиддин* аълам-
...и кўсовга ўхшаган қоп-қора қўлларида эса..
...ига шойи рўмолчада туз қўйилган кат-
...он баркаш бор эди. М. Исмоилий, Фар-
...на т. о.

КЎСТ I [ф. *كاست* — озайиш камайиш;
...арар, зиён] **айн. кам 3, кам-кўст. 300 сўм**
...и юбордим, каму кўстинга ишлат. «Муш-
...и». Деҳқон ёки боғбон бозорга олиб келган
...лини кўтарасига наридан-бери сотади-ю,
...ам-кўстини харид қилиб, тирикчилигига
...ишлади. К. Яшин, Ҳамза.

КЎСТ II **кам. қўлл.** Бирор нарсанинг
...етиқча, ошиқча қисми. Кўстини қирқиб
...ишламоқ.

КЎТАК : **кўтяк ярава** Филлираклари ки-
...чк. пастак арава; дўнгалак арава. Орқалари-
...с сап-сарик мўйлови чўччайган Шодмонқу:

мадражаб у билан кўтара мол оладиган ха-
...ридорига қилгандай муомалада бўлар эди. А.
...Қаҳҳор, Сароб.

Кўтара савдо қилмоқ 1) улгуржисига
...отмоқ ёки олмоқ; 2) кўчма айб бўлса-да,
...бор гапни очик-ойдин, лўнда қилиб айтиб
...қўя қолмоқ. -*Номабқул бузоқнинг гўштини*
...ебсан! Билдингми? — деди Очилдов кўтара
...савдо қилиб. А. Мираҳмедов, Ўт юраклар.

КўТАРАМ ив. Кўталанг. *Ҳожи хола зу-*
...ғум бошлади: -Ҳай, латта бой, кўтарам
...бўлганмисиз? Мунча ёнингиз ердан узилма-
...ди? М. Исмоилий, Фарғона т. о.

КўТАРАСИГА рвш. Бутун борича, ях-
...литича; улгуржи. *Деҳқон ёки боғбон бозорга*
...олиб келган молини кўтарасига наридан-бери
...сотади-ю, кам-кўстини харид қилиб, тирик-
...чилигига шошилади. К. Яшин, Ҳамза.

КўТАРАФУРУШ Кўтара савдо қилув-
...чи, кўтарасига сотувчи ёки сотиб олувчи.
...Кўтарифурушларси ишга солинган, деб қай-
...та-қайта тайинлади. Н. Норқобилов, Бе-
...катдаги оқ уйча.

КўТАРГИЧ Кўтариш учун ишлатила-
...диган, кўтарадиган. *Кўтаргич механизм.* ■
...Давлат пахтачилик махсус конструкторлик
...бюроси пахтачилик.. учун универсал кўтар-
...гич машина яратди. Газетадан.

КўТАРИЛМОҚ I Кўтармоқ фл. ўзл. ва
...мажҳ. н. *Парда кўтарилди. Кўнглим тоғдек*
...кўтарилди. Беморнинг ҳарорати кўтарилди.
■ *Қирқ минг газ кўтарил, золимнинг дори!*
...«Рустамхон».

2 Юқори томонга ҳаракатланмоқ. *Томга*
...кўтарилмоқ. *Қирга кўтарилмоқ. Осмонга*
...кўтарилмоқ. ■ *Каптарлар жуда баланд*
...кўтарилиб, кўздан ғойиб бўлибдилар. «Чал-
...пак ёққан кун». *Зиёбек бой уйдан чиқиб,*
...ўнғичқазорга келганда, кун аллақачон бо-
...тиб, ой терак бўйи кўтарилиб қолган эди.
...Н. Фозилов, Дийдор. *Тутун ва кукун кўкка*
...кўтарилиб, қишлоқ ҳавосини бўғиб қўйган. И.
...Раҳим, Чин муҳаббат.

3 Амал-вазифа жиҳатдан юқориламоқ; мансаби ошмоқ, мартабаси ортмоқ. *Каллали бола экан, мана, ўз устида ишлаб, кўтарилиб кетди. «Гулдаста». Мурад Носирович.. кўтарилиб кетган бўлсалар ҳам. мактабимизга тез-тез келиб турадилар. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.*

4 Куч, даража ва ш. к. жиҳатдан ошмоқ. *Кунлар анча узайиб қолди, ҳавонинг ҳарорати кун сайин кўтарилиб, борлиқ мавжудот жонлана бошлади. Газетадан. Отлар ўлчовли қадам ташлаб.. илгари босаркан, йигитларнинг гоҳ кўтарилиб, гоҳ пасаядиган мунгли ашулалари остида мингбоши додҳонинг мияси шу хил фикрлар билан ташвишланарди. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

5 Айрим сўзлар билан кўлланиб, шу сўз билдирган иш-ҳаракат, ҳодисанинг юз беришини, юзага келишини билдиради. *Қулги кўтарилди. Шамол кўтарилди. Шовқин кўтарилди. ■ Бир муддат ўтар-ўтмас, даштда тўс-тўполон кўтарилди. Мирмуҳсин, Меймор. Катта жанжал кўтарилишига кўзи етиб, шай бўлиб турди. К. Яшин, Ҳамза.*

6 Айрим сўзлар билан бирикканда, йўқ бўлмоқ, тарқалмоқ маъносини билдиради. *Ёдидан (хаёлидан) кўтарилмоқ. Барака кўтарилди. ■ Юртдан инсоф-адолат кўтарилган! Ойбек, Навоий. Лекин шу кунлардан бошлаб Собирнинг хаёлидан бош муҳаррирининг сўзлари кўтарилмай қолди. О. Мўминов, Ҳиёбондаги уч учрашув.*

Кўнгли кўтарилмоқ Кайфияти чоғ бўлмоқ. *Укечаги фароғатли дамларни яна эслади-ю, кўнгли кўтарилди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

КўТАРИНКИ Зўр хурсандчилик ва фахрланиш ҳисси билан жонланган; жонли. *Бу оқшом идорада ҳаёт ҳамма вақтдагидан кўра шовқинли ва кўтаринки эди. Ойбек, О. в. шабадалар. Атрофдаги одамларга қарасам, бошқаларнинг ҳам руҳи кўтаринки, чехраси очик. И. Юсупов, Олима билан бирликда. -Қани, жўнадик! - у кўтаринки бир вазиятда қўлларини қовуштирди. С. Анорбоев, Оқсой.*

КўТАРИНКИЛИК Кўтаринки ҳолат. *Онда-сонда учраб қоладиган руҳий тушкунликни ҳамма ерда мавжуд ғоявий, маънавий кўтаринкилик бир зумда тарқатиб юборади. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Ҳозирги кўтаринкилик, ҳаяжон шу қадар*

қудратли эдики, гўё ҳосил тўйига мила онлаб киши қатнашаётгандай. Р. Файзи Чўлга баҳор келди.

КўТАРМА 1 Кўтариладиган, кўтар қўйиладиган қилиб қурилган. *Кўтар кўприк. Кўтарма тўғон.*

2 Тупроқдан баланд қилиб, кўтар ишланган тепалик, гов, тўсиқ. *Темир кўтармаси. Сув кўтармани ювиб кетди. Кўтарма бошига қайтиб келган йигит унга ярим соатда тупроқ босиб, оёқлари олан шиббалаб, сув бузолмайдиган қили қўйдилар. С. Айний, Қуллар. Кўча бўйларга, кўтарма ариқ ёқаларига ўтқазилган теераклар савлат тўжиб турибди. Газетада*

КўТАРМАЛИК Ўзини бошқаларз юқори қўйиш, манманлик. *Нега буно кўтармалик қиласан, шунча пулни ҳаво совурдинг-а, тентак. «Шарқ юлдузи».*

КўТАРМАЧИ эск. Газлама, атторли моллари ва ш. к. ни қишлоқма-қишлоқ кўтариб юриб сотадиган майда савдогар. *-Та такларини катта чиффуруш газламачи: арзонроқ баҳо билан кўтармачиларга сотдилар, - деди Шум бала. Ф. Фулом, Шум бо.*

КўТАРМОҚ 1 Ердан ёки ётган жойдан узиб, ажратиб олмоқ. *Замбар кўтармоқ. ■ Эргаш у билан кучоқлашиб кўри моқчи бўлган эди. Нормат унинг белид маҳкам кучоқлади-да, даст кўтариб, у айвон сунасига чиқариб қўйди. И. Раҳим Чин муҳаббат.*

2 Ердан узилган, ажралган ҳолда тупмоқ, кўлда тутмоқ. *Сумка кўтариб, бозор бормоқ. Колонна бошида байроқ кўтарг қизлар бормоқда. ■ [Отабек] Отни ахт. хонага боғлаб, совға тўлдириб келган ич хуржунни кўтариб, ичкарига кирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Махдум шу сўз бил ичкарига кириб, ҳовли саҳнида чақалоқ кўтариб турган Раъно ёнидан айвонга ўтди. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

3 Ўз устида тутган ҳолда юриш-тортиқ элтиш қудратига эга бўлмоқ. *Туя кўп кўтаради. ■ Тошхўжа эшон ҳазилакам эши ўтган эмас, боқиб қўйилган ўн бешта отде уни фақат иккитасигина кўтара олар эди холос. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

4 Юқори, баланд ҳолатда тутмоқ юқорига чиқармоқ. *[Сидиқжон] Бирдан бешини кўтарди ва Канизакка қаради. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Обиджон.. чи*

чилигини кўтариброқ кўйди. А. Қаҳ-
шчинор чироқлари.
кўтармоқ 1) кўлини юқори ҳолатда
(юқорида) тутмоқ; 2) бировни
тайинлаш; 3) мажлисда бирор
масалани ўз розилигини билдирмоқ,
қўймоқ.
Бирор нарсани уйиб, устма-уст
устига кўйиб баланд қилмоқ. *Дам-
тармоқ. Йўлни кўтармоқ. Марзани
кўтармоқ.* ■ *-Сувни уч-тўрт чақирим
оқиб икки ёнга чим босиб, кўтариб
оқиб бўлади, — деди Алим бува. М.
Исмоилий, Фарғона т. о.*
Оширма Оширмоқ, кўпайтирмоқ (куч,
тарх-наво ва ш. к. ҳақида). *Нарх-
тармоқ. Температурани кўтармоқ.*
Овозини нардама-нарда кўта-
риш ура кетди. М. Исмоилий, Фар-
ғона т. о. *Бригада ҳосилдорликни икки ба-
таришига муваффақ бўлди. «Ўзбе-
к» уриқлари».*
Оқиб Мавқеини, ҳол-қудратини, мод-
да ва ш. к. ни яхшиламоқ. *Обрўйини
кўтариш.* ■ *[Қодир:] Яхши қилибсиз.. кол-
лективни ёмонга ўхшайди, кўтариш
қилиш.* Навбаҳор.
Ори мансаб ёки лавозимга тайин-
лаштирилмоқ. *Пастдан юқорига кўтар-
иш.* ■ *Кўтариш керак.* ■ *[Ақром ҳожи:]
Кўтариш маним кўлимда бўлса
қилиб Отабекни кўтарар эдим! А.
Ўтган кунлар.*
Оқиб Бардош қилмоқ, тоқат қилмоқ;
Боланинг инжиқчилигини онаси кўта-
риш. ■ *Кампирга айтма, кўтаролмайди.
[дан] Қора хат келган! А. Қаҳҳор,
Бо. Бош муҳаррир, Раҳим аканинг
ни ходим эканлигини назарда ту-
тиш.* Эркаликларини кўтарарди. Ф. Му-
ҳиммат.
Оқибма Ҳазм қилмоқ, сингдирмоқ. *Ҳар
қўлат бўлса, кўтаради — кучи кўп.
Довони кўтаролмади.* ■ *Томоғи та-
тирмирган дуторчи «кўтармасалар —
дўр» деса ҳам, Набиғул унамади. А.
Қанотсиз читтак.*
Ўқитирмоқ, суймоқ; тоқат қилмоқ.
Оқиб.. ҳар бир ишни мен билан ба-
тани қилинг, ўзбилармонликни кўтар-
иб Ойбек, Танланган асарлар.

12 кўчма Бирор иш-ҳаракат қилишга
илҳомлантирмоқ, сафарбар қилмоқ. *Мус-
тамлакачи золимларга... қарши яна халқни
кўтарайлик! Қудратнинг ишини охирига ет-
казайлик! Н. Сафаров, Уйғониш.*

13 кўчма Ўз устига олмоқ, ўз ҳисоби-
дан тўламоқ (сарф-ҳаражат ҳақида). *Умур-
зоқ ака: -Болалар бизга шунча ёрдам бериш-
ди. Энди.. саёҳат қилиб келишсин. Бутун йўл
харажати кўтаради, — деди. Ҳ.
Назир, Сўнмас чақмоқлар. Энди Шоабду-
фаттоҳ Хўжаевнинг сарфини ҳам кўтарай-
ликми? А. Қаҳҳор, Оғайнилар.*

14 кўчма с. т. Йўқ қилмоқ, йўқотмоқ,
битирмоқ. *Адоватни орадан кўтармоқ.* ■
*Мусулмонқул.. золимларни ўртадан кўтариб,
юртга осойиш берганда, унга ким нима дея-
лар эди? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Уўрта-
даги ноқулай жимликни кўтариб ташлаш
учун Ғийёни гапга солди. К. Яшин, Ҳамза.*

15 кўчма с. т. Ичмоқ, урмоқ (май
ҳақида). *Қадаҳ кўтармоқ.* ■ *[Равшан пол-
вон] «Хоним» олиб келган коньякдан кўзла-
рини чирт юмиб, бир рюмкасини кўтариб
ташлади. О. Ёқубов, Ларза.*

16 кам кўл. Қарзга олмоқ. *Бир пуд ғал-
лани, топилса, уч пуд ғаллага бўлсаям, жон
деб кўтарамиз. М. Исмоилий, Фарғона т. о.
Матқовул келаси йил ҳосили ҳисобига Ҳаким-
жон бойваччанинг отаси Латифжонбойдан
пул кўтариб, от олди. М. Исмоилий, Фар-
ғона т. о.*

17 с. т. Етиштирмоқ, олмоқ. *Гектар бо-
шига ўн тоннадан ҳосил кўтардик.*

18 Айрим отлар билан бирикиб, шу от
билдирган нарсани юзага келтиришни ифо-
далайди. *Жанжал кўтармоқ. Исён кўтармоқ.
Шовқин-сурон кўтармоқ.* ■ *..шикоят қила-
қол, бошингни деворга уриб, фарёд кўтар.* К.
Яшин, Ҳамза.

Бош кўтармоқ қ. бош. Бошига кўтармоқ
қ. бош. Бурнини кўтармоқ Манманлик қил-
моқ; гердаймоқ. *Улар [Ёрматни] сўкишар
эди: -Хўжайиннинг лайчаси-ку, бурнини бир
қарич кўтарганига ҳайронмиз. Ойбек, Тан-
ланган асарлар. Гап кўтармаслик Сал гапга
жаҳл қилиш одати, жиззакилик. Кўкка
кўтармоқ қ. кўк. Кўнглини кўтармоқ қ. кўнгли
1. Кўнглини дўст кўтарар. Мақол. Сиркаси
сув кўтармайдиган одам қ. сирка. Уй кўтар-
моқ Ҳамма нарсани ташқарига олиб чиқиб,
уйларни тозалармоқ, тартибга солмоқ. Кам-*

пир эгила-букила, терлаб-пишиб уй кўтара-
ётган эди. Ҳ. Назир, Бир туп гўза.

КЎТОҲ [ф. كوتاه — қисқа, калта] эск.
кам қўлл. Калта, қисқа. Қўли кўтоҳ. Ақли
кўтоҳ. Арқонни калтаи кўтоҳ қилиб қирқ-
моқ. ■ Вайсий сўз кўтоҳ қил, дам урма но-
донлар аро. Увайсий.

КЎТОҲЛИК 1 Кўтоҳ ҳолатлилик; кал-
талиқ, қисқалиқ.

2 шв. Айбли иш, гуноҳ иш. *Аччиеланиб,
полвон неча сўз айтди, Сўраган кишилар
уялиб қайтди, Биз билмаймиз: нима кўтоҳ-
лик ўтди.* «Ёдгор».

КЎЧ 1 Кўчиш пайтида ташиладиган уй-
рўзгор буюмларидан иборат юк. *Бир маши-
на кўч.* ■ *Аматжон бир аравага келин-ку-
ёвнинг кўчини ортиб, дарҳол йўлга чиқди. С.
Сиёев, Аваз. Кўчларни йиғиштир! Аравани
кўш! Кўвага жўнагаймиз!* П. Қодиров, Юл-
дузли тунлар.

Кўч кўтармоқ Рўзгори билан, ўзига те-
гишли нарса-буюмлар билан бошқа жойга
кўчмоқ, кетмоқ. *Саодат турмуш ўртоғи
билан кўчини кўтариб, кўп жойларда бўлди.
Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. Лобар
кўчини кўтариб кетганига йигирма кунча
бўлди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

КЎЧ 2 эск. Аҳли аёл, хотин (эрига нис-
батан). [Хотин:] *Танисаларингиз керак, ўргу-
лай, мен мирзо Султоналининг кўчлари бўла-
ман. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Ўғлингиз
кўчин(и) суймай турар. Абулғозий Баҳодир-
хон, Шажарайи турк.*

КЎЧА 1 [ф. كوچه — шаҳар ёки қишлоқ
ичидаги йўл] 1 Аҳоли яшайдиган жойларда
йўловчилар ўтиб турадиган, транспорт қат-
найидиган йўл. *Навоий кўчаси. Собир Раҳимов
кўчаси.* ■ *Чинигул кўчанинг бир томони-
дан, энсизгина асфальт тротуардан шошмас-
дан борар эди. С. Зуннунова, Кўк чироқлар.
Тўхта хола кўчада узоқдан бирин-кетин ке-
лаётган икки кишининг қорасини кўрди. И.
Раҳим, Чин муҳаббат. Ёр юрган кўчаларни
супурай сочим билан.* «Кўшиқлар».

2 Умуман, йўл. *Ҳали мажлис, ҳали ҳам-
мом қурилиши, ҳали кўчага шағал ётқизиши
дейди.* «Гулдаста». *Қир кўчадан тушгунча сур-
най овози чиқмади. С. Сиёев, Ёруғлик.*

3 Яшаш, туриш жойидан ташқари
бўлган жой, очик майдон (уй, ҳовлига нис-
батан). *Йиғи роҳати йўқнинг кўчада фаро-
ғати йўқ. Мақол. Ошинг ҳалол бўлса, кўчада*

*ич. Мақол. ■ Қишининг охирги кунла-
да қора совуқ билан изғирин юра-
Қодирий, Меҳробдан чаён. Ибн Я-
куни кўчадан ҳориб-толиб, тажана-
келди-да.. хотини билан айтишиб қ.*
Яшин, Ҳамза.

Кўча боласи Умумий таълим-тар-
қатда қолган бола. *Ўтир бу ёққа! А-*
нима учун кўча болаларига ўхшаб ах-
лик қиласан! А. Қаҳҳор, Айб кимде!
Эшик Кўчага чиқиладиган (кўчадан
ладиган) эшик. *Кўча эшикдан кир-*
лан.. акаси тағин жаҳлини чиқара
Ў. Хошимов, Қалбингга кулоқ сол
қолган Ташлаб қўйилган, кераксиз.
тар:] Бугундан қолмай кўчингни кўт-
ойдан бери касал боқамиз. Кўчада
нонимиз йўқ. Н. Сафаров, Шарқ тон-
сига кирмоқ Бирор нарса қилиш
тушмоқ, даҳл қилмоқ, машғул
Аблаҳ Тиллабойга энди ишонч қолма-
мамда, феъли айнаб, хиёнат кўчасига
ганга ўхшайди. П. Турсун, Ўқитувчи.
К
сидан ўтмоқ Бирор иш ёки ҳаракат б
шуғулланмоқ; машғул бўлмоқ. [Мухаб
Турғунжон ака, кўйинг, мен бир ум
савдо кўчасидан ўтган бўлмасам, мен
бу қилманг. Н. Сафаров, Ҳаёт мак
Оёғим (ёки кавушим) кўчада қолган
ёки **оёғим кўчада қолганим** Ҳ
жойга боравермасликни, унча
ни назар-писанд қилмасликни
учун айтиладиган ибора. *Давра-*
эдим, оёғим кўчада қоптими.
ча тўйга бормасдим. А. Мухте
поқ қиссаси. *Ўзбек ойим унча*
азаларга «Кавушим кўчада қол-
бормас эди. А. Қодирий, Ўтган кў-
ламасанг (ёки истамасанг) — ка
Хоҳламасанг, истамасанг, бил
қил, хоҳлаган ерингга кетавер
нинг қибла.

КЎЧА 2 шв. : *кўча оши айн*

КЎЧА-КЎЙ Кўча ва умуман

дан ташқари бўлган жойлар.
Ҳақимни еб кетди бой, деб кўча-
қоралаб юрганлигини [Салимбой
ди. Ойбек, Танланган асарлар. Ё
кўча-кўйда саланглаб юриши ях
Раимов, Ажаб қишлоқ.

КЎЧАГ 1 Уруғ ёки қаламча
чиққан ёки ўстирилган ва бошқа

қазиладиган ниҳол. *Олма кўчати. Райхон кўчати. Помидор кўча- уруғ кўчати. Кўчат ўтқазмоқ.* ■ *У анжирнинг кўчатини [раисимиз] қандан олдириб келди. А. Қаҳҳор, Кар- ойнинг яна бир гўзал фазилатлари- шуки, бу даврда кузги кўчат ўтқа- зан паллага киради. Газетадан. [Ан- жарнинг дарағи билан ҳар кимнинг олган янги гуллардан кўчат ва уруғ- лардан-йилга гулзорни бойитди. А. Қо- Мехробдан чаён.*

КЎЧАТ *Кўчат ўтқазиб қўйилган, етиштириладиган жой, майдон. Уруғ- лар чиқариш — барғли дарахтлар юза- лардан кўчатзорларида — 500 минг туп- дан кўчатзорларида 600 минг туп- дан.*

КЎЧАТХОНА *Кўчат етиштириладиган ҳосилхона, парник. Келгуси йиллар- да бир хўжаликнинг ўзида кўчатхона- лар қилмоқчимиз. Газетадан.*

КЎЧАТЧИЛИК *Кўчат етиштириш, кўчатнинг кўчат етиштириш билан шу- гулланиш соҳаси. Косон кўчатчилик хўжа- лик лагерларида 200 бола дам оляпти. С. Олдий бир кун.*

КЎЧМА *ад. Бадиий ифодалиликни таърифлаш учун кўчма маънода қўлланган сўзлик; киноя, рамз билан қўллан- ган ибора.*

КЎЧМА *эти. Касалдан инс-жинс- казайдаш» учун қилинадиган ирим- бахшилар қўбизни чалиб, касаллар- ни қиладилар. М. Муҳаммаджонов, Қарордан кўчирма олмоқ. ■ Сай- рақда ўрндан турди-да, архив мате- риалдан кўчирма олиб тўпланган папка- ни бири ичидан Георгий Синявский ха- лат кўчирмасини топиб ўқий бошлади.*

«Ўзбекистон кўриқлари». *Маҳаллий ва мар- казий газеталардан олинган кўчирмалар би- лан безатилган нутқнинг ўн минути даво- мида раис мажлис аҳлини икки марта тар- тибга чақирди. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

2 *Бошқанинг ишидан айнан ёки қис- ман кўчирилган, ўғирланган. Кўчирма асар.*

Кўчирма гап тили. *Ўзганинг ҳеч ўзгариш- сиз, айнан берилган гапи.*

КЎЧИРМАКАШ *айн. кўчирмачи. -Айт- гандай, ҳув кўчирмакаш ўртоқни нима қил- диларинг, — деб сўради гап орасида. А. Кўчи- мов, Ҳалқа.*

КЎЧИРМАКАШЛИК *айн. кўчирмачи- лик. -Йўлдош кўчирмакашлик қилиб, она тилидан «икки» олди. Алгебрадан кузги им- тихонга қолди, — деди Муродов. Б. Раҳмо- нов, Қилмиш-қидирмиш.*

КЎЧИРМАЧИ *Ўзганинг ишини кўчи- риб олиб, ўзиники қилиб кўрсатувчи киши. Кўчирмачи шоир. ■ Буни [ўқувчининг ўрто- гидан кўчириб олганини] сезмаган ўқитувчи эса кўчирмачи ўқувчига ижобий баҳо қўяди. Газетадан.*

КЎЧИРМАЧИЛИК *Ўзганинг ишини кўчириб олиш билан шугулланиш. ..ақл ва идрок билан ижод қилиш ўрнига кўчирмачи- лик билан шугулланиш.. матбуотнинг ўтқир- лиги ва таъсирчанлигига катта зарар ет- казади. Газетадан.*

КЎЧИРМОҚ 1 *Кўчмоқ фл орт. н. Қиш- лоқни шу ерга, янги ариқнинг икки юзига кўчирмоқчимиз. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чи- роқлари. Ярандан эски докани кўчирар экан- ман, бутун баданим зирқираб кетди. Шуҳ- рат, Шинелли йиллар.*

2 *Матнни бошқа қоғозга қайта ёзмоқ ёки қайта чизмоқ, ундан нусха, кўчирма олмоқ. Элмурод.. ҳар жумлани неча қайта ўйлаб, ҳар ёзганини кун сайин яна бошдан кўчириб, республика газетасига мақола тай- ёрлади. П. Турсун, Ўқитувчи. Гапларда шо- ирлар ўз янги шеърларидан ўқир, саводли ки- шилар эса уларни қўлда кўчириб, тарқатар- дилар. Т. Обидов, Юсуфжон қизик.*

3 *Ўтказмоқ, ўзгартирмоқ. Тегирмонни ҳам электр билан ишлашга кўчириш лозим.. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Инженер-му- тахассислар, ярмаавтомат усулига кўчириш мумкин, деган қарорга келишди. М. Хайрул- лаев, Тилла маржон.*

КЎЧКИ Тош, тупроқ, қор ва ш. к. нинг тоғдан кўчиб, нураб тушадиган уюми. *Муз кўчкиси. Тоғ кўчкиси. Қор кўчки.* ■ [Мирзакамолиддин] *Ўша доводда кўчки тагида қолиб ўлган эмиш. С. Аҳмад, Қадрдон дала-лар. У [Холхўжа] мақсадига эриша олмайди — йўлда кўчки остида босилиб, ҳалок бўлади. Ё. Шукуров, Қасос. Сув ва кўчкилардан ихота қилиш учун харсанглардан уйиб ясалган пештоқ бузилган экан. С. Кароматов, Олтин қум.*

КЎЧКИН 1 қ. **кўчки.** Писандмас кўчкин, бало, На зилзила, на вабо. Миртемир. Тоғларда бошлайди гулдурос кўчкин. Э. Охунова.

2 Кўчиб юривчи, кўчма. Кўчкин булутларда ўроқ ой сўлғин. Миртемир.

КЎЧКИНЧИ Ўтадиган, бир жойда турмайдиган, муқим (собит) эмас. *Шаҳарлар боқийдир, умр — ўткинчи, Дарёлар собитдир, сувлар — кўчкинчи. М. Шайхзода. Унинг [Умматалининг] севгиси карвондай ўткинчи, селдай кўчкинчи эмас. Шухрат, Жаннат қидирганлар.*

КЎЧ-КЎЛОН қ. **кўч-кўрон.** Орадан бирикки ой ўтар-ўтмас, келини ҳам кўч-кўлонини ортиб, онасиникига кетиб қолди. С. Зуннунова, Олов. *Икки соатча суҳбатлашиб ўтиргач, Умри холани кўч-кўлони билан Чорвоққа кўчириб келишди. С. Кароматов, Бир томчи қон.*

КЎЧ-КЎРОН Умуман, кўч нарсалари, бошқа жойга кўчганда, бирга олиб бориладиган рўзгор буюмлари. — [Раҳмат ҳожи] *Бир неча кун Марғилонда тургандан кейин, хотинини кўч-кўрони билан Тошкентга олиб келибди, — деди Шум бола. Ф. Фулом, Шум бола. Пошша хола.. Йигиталининг кўч-кўрони ортилган машинада у билан янги уйга келди-ю, ичкарига қадам қўйиб, оғзи очилиб қолди. Д. Нурий, Осмон устун.*

КЎЧМА 1 Бирор жойда турмай, жойдан жойга кўчиб юриб ишлайдиган. *Кўчма устахона. Кўчма кино. Кўчма цирк.* ■ *Бир йилдан бери чўпонлар учун кўчма кутубхона ташкил қилиб беришларини сўрайман-у, ҳеч бўлмайди-да! О. Ёқубов, Тоғ қизи. Аммо Моҳидил кўчма магазинда ароқ сотишини ман қилгандан кейин.. норози бўлганликларини яширмай қўйдилар. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.*

2 Мусобақада кейинги ғолибга олиб бериладиган. *Кўчма байроқ. Кўчма кубок.*

3 Ўз ўрнидан силжиб, сузиб ёки бошқа жойга кўчиб юрадиган. *Кўч тоғлари.* ■ *Орқага қайтиш учун кўчлар орасидан юриш керак. А. Қаҳҳор тон. Эҳтимол, эндигина униб чиққан ғўзалар кўчма қум остида қолгандир. Шидов, Бўрондан кучли.*

Кўчма маъно тлиш. 1) маъно кўчмасида келиб чиққан маъно. *Сўз-тертафорик қўллашдан барқарор кўчмага ўтади ва шу маъноси орқали адабида кенг қўлланади. «ЎТА»;* 2) асл маъносидан бошқа маънода (кўчкўллаш билан ҳосил бўлувчи маъно қоплон сўзининг «кўрқмас, эпчил маъноси кўчма маънодир»).

КЎЧМАНЧИ 1 Ўтроқ бўлмаган кўчиб юриб ҳаёт кечирадиган. *Кўчабила. Кўчманчи қушлар.* ■ *Қаласосан чорвачилик билан шуғулланар, 1чи ҳаёт кечирар эди. Газетадан. У кўчманчиларга хос меҳмондорлик қилни яхшилаб кутиб олди. М. Муҳаммад Турмуш уринишлари.*

2 **айн. кўчма.** *Саксовул ўрмон: кўчманчи қумлар йўлини тўсди. Газ Улар тўсар ёвуз дарёни Ва кўчманчи ларни ҳам. А. Обиджон, Кетмагил.*

КЎЧМАНЧИЛИК Кўчиб юриб ҳаёт кечирish; шундай ҳаёт тарзи.

КЎЧМАНЧИ 1 Яшаш жойидан кўчиб бошқа яшаш жойига ўтмоқ. *Оловни санг — ўчар, қўшинини ковласанг — Мақол.* ■ *У [Нури].. Ёрмат оили боққа кўчиб кетганини эшитиб, афсусди. Ойбек, Танланган асарлар. Бу ер қачон кўчмайман, сен ҳам кўчмайсан. Шидов, Бўрондан кучли.*

2 Умуман, ўрни, манзили ва ш. бошқасига ўтмоқ, жилмоқ, кетмоқ, қизим бешинчи синфга кўчади. ■ *Ани қанотин булбул, Келиб қўнди чиройл Шохдан-шоҳга кўчади нуқул, Қуйи берар кўнгулга. И. Муслим. Куз кирининг учрашувлари ишхонага кўчган дик кунлар.. «Ёшлик».*

3 кўчма Мавзунни, ҳаракатни, яш ишлаш тарзини ўзгартирмоқ, бош ўтмоқ. *Ҳадича холанинг «бас, қийнаган мазмунда кўз қисийини кўриб, гапга кўчди. А. Қаҳҳор, Қўшчинорлари.*

ишган, бириккан жойидан ажра-
лган [масжиднинг] баланд ва сирин-
ган эски устунлик айвонидан уч-
козхон ўтиришибди. II. Турсун,

Овоз лампочкасининг остидаги
лар кўчиб кетибди, янгидан ёпиш-
Ашуров, Оқ от.

(ёки осон) **кўчмоқ** Қийинчилик-
лмоқ, амалга ошмоқ. Нима бўлган-
инглининг бир чеккасини кирлатиб
«ота-она орзуси», бир томондан
жуда енгил кўчган эди. А. Қоди-
р кунлар. Бу иш ҳам хамирдан қил
к осон кўчди. М. Ҳазратқулов,
Ўғир (ёки қийин) **кўчмоқ** Қийин-
дан содир бўлмоқ; қийин ҳал
ғир шароитда ўтмоқ. Бу йил иш
ғир кўчадиганга ўхшайди-а. III.
Ерқин уфқлар. Айниқса, қиш би-
жуда-жуда қийин кўчибди. III.
Ерқин уфқлар.

К шв. айн. бўғалоқ. Туя ўрнини
ди, деганларидек.. М. Кўшқонов,

III [ф. كوشش — ҳаракат, уриниш;
ворагарчилик, ташвиш] : **кўшиш**
и **кўрсатмоқ**) кам қўлл. Ҳаракат
интилмоқ, чалишмоқ. Лекин биз
турмушимизда бир қадар ислоҳ
ин, бемаъни ишларни йўқотайлик,
ининг равнақиға кўшиш қилайлик.
Танланган асарлар. Сал ўтмай ан-
бу чаққон давлатлар шунчаки Бу-
ишганлари.. «инсониятнинг ман-
иғи» учун унга кўшиш кўрсатиш-
II. Холмирзаев, Қил кўприк. Бо-
и касал одам билса, ўзиям туза-
иш кўрсатар экан. III. Холмирза-
иёма.

КЎШК [туркий + ф. كوشك — далаҳовли;
шаҳар ташқарисидаги қаср] Қадимда ба-
ланд, баҳаво қилиб солинган енгил имо-
рат. *Хоразмбоғ ёдгорлиги Хоразм ҳокимининг*
шаҳар четидаги ёзги кўшик бўлганлигини
кўрсатди. И. Жабборов, Кўҳна харобалар
сири. Меҳмонлар қадимий кўшкларни эсла-
тувчи икки қаватли бино олдиға келиб
тўхташди. Э. Усмонов, Ёлқин.

КЎҲ [ф. كوه — тоғ] эск. айн. тоғ I.

Кўҳи Қоф Афсонавий тоғлар; афсонаға
кўра, ер атрофини ўраб олган буюк тоғлар.

КЎҲЛИ(К) кам қўлл. Кўриниши ёқим-
ли; чиройли, хушрўй (асосан одамға нис-
батан қўлланади). - *Бизнинг Марғилонда бир*
қиз бор, — деди [Раҳмат], — шундоқ кўҳли-
ки, бу ўртада унинг ўхшаши бўлмас, деб
ўйлайман! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Дил-
бар звено қизлари орасида ҳам энг кўҳлиги
эди. С. Аҳмад, Уфқ. Эшик очилиб, бир ёшлар
чамасидаги ширингина болани кўтариб ол-
ган кўҳлиқкина жувон кириб келди. Т. Ма-
лик, Иблис девори.

КЎҲНА [ф. كهنه — эски, қадимги] I Узоқ
ўтмишдан давом этиб келаётган; қадимий.
Кўҳна қардошлик муносабатлари. ■ Менинг
кўз ўнгимда жонланар тарих, Фамлардан
тўқилган шу кўҳна олам. А. Орипов, Руҳим.

2 Эскириб путурдан кетган; эски. *Арава*
ҳам кўҳна: ямоқ-ясқоқ гилдирак темиридан
унда-бунда парча-пурча қолган; кегайлари
шалоқ. Ойбек, Танланган асарлар. Дераза
олдида кўҳна стол. Бериги дераза ёнида ди-
ван. М. Муҳамедов, Кичик гарнизон.

КЎҲНАРМОҚ шв. кам. қўлл. Эскирмоқ;
кексайиб кучдан қолмоқ. *Бобой кўҳнарған*
одам: фикриям, яшаш тарзиям эскирган. Н.
Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

Л

-**ЛА** *позт.* “Билан” сўзининг қисқа шакли. *Ой шугласи-ла мунаввар манзил бир зумда чайқалди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЛАБ [ф. لَب — дудок, лаб; чет, қирра] **1** Оғиз бўшлиғининг кириш қисмини чегаралаб турадиган ҳаракатчан тери бурмаси (Ташқи томондан тери, ички томондан шиллиқ пардалар билан қопланган, унинг асосини айланма жойлашган мимика мускули ташкил этади). *Жаҳли чиққанидан лаблари пиртираб, қоши чимирилиб кетди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Йўлчи найни лабига қўйиб, бутун завқи билан чала кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Лабидан бол томмоқ Жуда ширин, ёқимли гап-сўз қилмоқ, суҳбатда ўта ширин (хуш) муомалада бўлмоқ. *Лабларингиздан бол томади, ёниб турган оловсиз.* К. Яшин, Ҳамза. **Лабидан кулги аримайди** Доим кулиб турадиган, хушчақчақ шахс ҳақида. *Ҳамзанинг қучоғидан чиқиб, тўлиб-тошиб йиғлади, лекин лабидан кулги аримасди.* К. Яшин, Ҳамза. **Лабни лабига тегмаслик** Жуда тез, бидирлаб гапиришни билдиради. *Лабим лабимга тегмай, “бисмилло”ни бошлаб юбордим [деди Ҳожил].* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ. *Исмоилов лабни лабига тегмай сайраб кетди.* «Муштум». **Лабини бурмоқ** Эътироз, норозилик белгиси сифатида лабини ҳаракатлантирмоқ. *Абдишукур “шу ҳам гапми”, дегандай лабини бурди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Канизак лабини буриб, Сидиқжондан юзини ўгирди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Лабини йиғиштира олмаслик** Кулгидан ўзини тўхтата олмаслик; оғиз-лабини кулги ҳолатидан тия олмаслик. *Тўнанисо кулги-*

дан лабини йиғиштиролмай, ерга қараб Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Идишнинг, идиш оғзининг айқин чети; зиҳ. *Қумғоннинг лаби.* Қозон *Олдига учган тақсимчада сув кўйдим.* Ш. Холматов, Оғир тош кўчса.

3 Қирғоқ, ёқа, чет. *Дарё лаби.* Ҳовуз *Кўlining лаби.* ■ *Булоқ лабига ўтириб, чини очганда, кафтида ғижимланиб ётган рўмолчага кўзи тушди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Катта тик ариқ. Икки лаби тош тупроқ.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

4 Ердан баланд яссин сатҳнинг чети қаси. *Томнинг лаби.* *Супанинг лаби* ■ [Д. Айвон *лабига ўтириб, бошини қўллари олдига олди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Штепанинг лабига, Оқсойга юзланиб ўтириб.* Анорбоев, Оқсой.

ЛАББАЙ [а. لَبَّيْكَ — “лаббайка” — (оллоҳим) олдингдаман, ҳузурингдаман амалларини бажариш вақтида айтилади] с. Чақирикча, биров чақирганда берилган жавоб; ҳа. *Ғуломжон турган ерида “лаббай” деб жавоб берди-да, ташқарига қараб кетди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Гоҳ телефонга солиб, гоҳ ўтирганларга қараб турган секторда “лаббай” деди-ю, трубкани қўйиб, қоғоз титкилай бошлади.* «Муштум».

Шошганда лаббай топилмас Шошқанда қолганда нима қилиш, нима дейишни олмасликни, шундай ҳолатни билдирувчи ра. *Шошганда лаббай топилмаганидек дам юриб, хонага киришди-ю, гапни нима бошлашни сўраётгандек, бир-бирларига қолишди.* «Муштум».

«...». **вазф.** “Нима дейсиз?”, “нима де-
... каби маънолардаги сўроқни англ.
... Дунёда кампирларнинг дуоларини
... да, лаббай? Шукрулло, Жавоҳир-
... тиги. Ҳандалак ўғирлашдаги тажри-
... фойдаланиб, бу ердаги ўғирларни
... ар-да, лаббай? О. Ёқубов, Эр бо-
... тушса.

БАЙГУЙ [a.+ф. لَبِيكُغُوِي — доим
... деб турувчи] Бировнинг гапини, топ-
... ни доим “лаббай!” деб бажарувчи;
... лаганбардор. *Лаббайгуй одам.*

-БАЛАБ [ф. لَبْلَب] айн. **лаболаб.**
... деб тўла.

ГАРДОН Сувнинг айланиб, гирдоб
... қадиган жойи. *...тунда сувнинг равон
... нини назорат қиялти, ариқлар, лаб-
... тўғонларга куз-қулоқ бўлиб ту-
... Назаров, Сув — ғўзага дармон. Агарда
... ўзини сойга ташлаб, уни қутқариб
... ра, Саодат шаршаранинг лабгардо-
... ииб, фарқ бўлиб кетиши ҳам турган*
И. Раҳим, Ҳаёт булоқлари.

Б-ДАҲАН 1 Лаб ва оғиз. *Мавлавий
... кулгидан лаб-даҳанини йиғишти-
... қолди. С. Абдулла, Мавлоно Муқӣ-
... лаб-даҳани сўлжайиб кетган мулозим:
... ай тур, бу гапингни бўрттириб,
... зратларига етказмасам... — деб онг
... ииб кетди. М. Осим, Ибн Сино қис-*

2 *... чма Тил, гапириш қобилияти; ким-
... пириб, бирор ишни битириш, ўз
... маъқул қилиш қобилияти; сўза-
... к. Гапирсанг-чи, лаб-даҳанинг бор-
... Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Уғил
... нг чечанроқ бўлгани дуруст-да. Лаб-
... бўлмаса, нонини овлаб топиб ейи-
... ни қийин. Ҳ. Назир, Маёқ сари. Водил-
... м бирон қиз билан муҳаббат тўғри-
... гаплашмаганман. Лаб-даҳан йўқлиги
... ласан-у, оғайни. Р. Файзий, Чўлга ба-
... келди.*

ЛАБ-ДАҲАНЛИ Кимсага гапириб, би-
... ни битказишга қобил, гапини ўрин-
... айтадиган. *Лаб-даҳанли йигит. ■
... қ лаб-даҳанли, қувноқ йигитлардан
... лсанг нима қилади! А. Муҳиддин, Ҳадя.*

ЛАБДИР айн. лаванд.

ЛАБДИРЛИК айн. лавандлик. *Бу тариқа
... лик билан хотин ушлаб бўлаурму? А.
... лрий, Кичик асарлар.*

Ўзбек тилининг изоҳли лугати

ЛАБЗ с. т. Лафз. *-Қойил! — деди ўртанча, —
шу лабзидан қайтмасанг. Қ. Муҳаммадий. Ҳа,
лабзига содиқ Павел Булгаков беайв жанг-
лар бўлиб турганига қарамай, Яманга бориб,
соҳиб олдидан ўзининг маънавий қарзини уз-
гандай бўлди. «Фан ва турмуш».*

ЛАБИР шв. Тез сўзлайдиган киши.

ЛАБИРИНТ [юн. labyrinthos < Labyrinthos
— юнон мифологиясида: Крит оролидаги
сирли, ғаройиб саройнинг номи] **1** Бир-би-
рига ўхшаш кўглаб хоналари, киши юрса
алашиб қоладиган чалкаш йўллари бўлган
улкан иншоот, қурилма.

2 *анат.* Кулоқ ичидаги тоғай-суякдан
ибораг чиганоқсимон қисм; ички кулоқ.

ЛАБ-ЛУНЖ Лаб ва лунж. *-Қишлоқи
бўлсанг ҳам, бир маҳмадонасанки... — деди-
да, Шарофатхон лаб-лунжини буриб, ортиқ-
ча кибраи юриш билан чиқиб кетди. Ойбек,
Танланган асарлар.*

Лаб-лунжи осилмоқ Хафа бўлмоқ,
қовоғи солинмоқ. *Бугун у ваҳим бўлган ки-
шидай ҳар нарсадан чўчиб, кўрқиб, ҳадикси-
раб, лаб-лунжи осилиб юрган кечаги Маду-
мар мингобошига сира ўхшамас эди.. М. Исмои-
лий, Фарғона т. о.*

ЛАБОЛАБ [ф. لَبْلَب — лабигача, охи-
ригача, тўла] *кт.* Лабигача тўла, лиқ тўла,
лиммо-лим. *Дарवेशали, кўнглингиз ҳар чоғ эл
муҳаббати билан лаболаб тўлсин. Ойбек,
Навойи. Гоҳ тўлиб йиғларман равзадил, Ла-
болаб этди тун чоғирим. Ҳ. Абдуназар, Ан-
жир гули.*

ЛАБОРАНТ [лот. laborans, laborantis —
ишловчи] **1** Лаборатория ёки илмий муас-
сасада илмий-техник ишларни бажарувчи
ходим. *Фонокабинет лаборанти Рустам.. унга
бир жойнинг дарагини айтди. Д. Нурий, Ос-
мон устун.*

2 Лаборатория машғулотлари вақтида
профессор ёки ўқитувчига керакли асбоб,
препарат ва ш. к. ни тайёрлаб берувчи ёрдам-
чи ходим. *Кимё кафедрасининг лаборанти.*

ЛАБОРАНТЛИК Лаборант иши, вази-
фаси. *Икки ойдан кейин кимё факультети
лабораториясида лаборантлик қилаётган
курсдоши Қудрат уни паноҳ тортиб келди.
«Саодат».*

ЛАБОРАТОРИЯ [лот. laboratorium <
laborare — ишламоқ] **1** Илмий текширишлар,
тажрибалар, амалий машғулотлар ўтказиш
учун керакли аппарат ва асбоблар билан

жиҳозланган илмий муассаса ёки унинг бўлими ва улар жойлашган бино. *Кимё лабораторияси. Физика лабораторияси. ■ Лабораторияда ўша кунлари вилтга қарши янги препаратнинг химиявий анализлари ўтказилаётган эди. Ҳ. Умарбеков, Ёз ёмғири.*

2 *кўчма Ёзувчи, рассом ва ш.к. нинг ижодий фаолият соҳаси. Ёзувчининг ижодий лабораторияси.*

ЛАВА I [итал. lava < лот. labes — ўпирилиш; йиқилиш; кўчки] Вулкандан отилиб чиқадиган, эриган ёки жуда ёпишқоқ тоғ жинси. *Лавалар отилар. Чексиз ҳарорат.. Ж. Жабборов.*

ЛАВА II Шахтада кўмир ёки бошқа фойдали қазилма қатлами ёппасига қазиладиган жой. *Қайноқ лавада транспортёр лентасига бетўхтов кўмир ташлашга, смена тугагунча уни ўн икки-ўн уч тоннага етказишга ҳар кимнинг ҳам бардоши етавермайди. Й. Шамшаров, Қаҳрамонлик йўли.*

ЛАВАНГ с. т. Лаванд. У [ўғай она] гўзал Гулнорани ўзининг ношуд, лаванг ўғлига турмушга бермоқчи бўлди. Б. Насриддинов, Эртанинг қайта туғилиши.

ЛАВАНД [ф. لوند — бўш, дангаса; бекорчи] Ўзини-ўзи удда қилолмайдиган, қўлидан бирор иш келмайдиган; шалвираган, бўшанг, ношуд. *Боқ энди ибрат ила, бўлма кўп лаванду гўл. Ҳабибий.*

ЛАВВОҲ [а. لواج — лойиҳачи; лавҳа тайёрловчи] эск. Кўлёмза китоб саҳифаларини тасвир ва нақшинкор лавҳалар билан безовчи, саҳифаларга жилло берувчи уста, рассом.

ЛАВЛАГИ Сабзавот ўсимликларидан бири ва унинг озуқа, овқат учун ишлатиладиган илдимеваси, ҳосили. *Оқ лавлаги. Қизил лавлаги. ■ Ошни ўзларинга айтиб кетсам, қилаверар экансизлар. Лекин сабзи йўқ, ўрнига лавлаги соласиз. Шухрат, Шинелли йиллар.*

Қанд лавлаги Лавлагининг қанд, шакар тайёрлаш учун ишлатиладиган оқ ширин нави.

Лавлаги бўлиб кетмоқ ёки лавлагиси чиқиб кетмоқ Уятдан ёки ҳароратдан юзларига қизиллик ёйилмоқ, қизариб кетмоқ. *Мен уялиб, қип-қизил лавлаги бўлиб кетган эдим. М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан.*

ЛАВЛАГИКОР Лавлаги экиш, лавлаги ҳосили етиштириш билан шуғулланувчи деҳқон ёки хўжалик.

ЛАВЛАГИКОРЛИК Лавлаги етиштириши.

ЛАВОЗИМ [а. لوازم — керакли; рий нарсалар] кт. Муассаса, идора, лот ва ш. к. да бирор расмий хизматни риш билан боғлиқ бўлган ўрин, вазифа амал, мансаб. *Раислик лавозими. Ра лавозими. Президентлик лавозими. ■ зифа улуг лавозим тариқасида фақат ишга муяссар бўлган. У. Исмоилов, Саи*

ЛАВОЗИМСИЗ: лавозимсиз м Баъзи мамлакатларда: махсус топшиқни бажарувчи, муайян тармоққа таймаган министр.

ЛАВР [лот. laurus] бот. айн. дафни: бир оз лавр баргига, гуллари эса сирларига ўхшаш. «Фан ва турмуш».

2 Шу дарахтнинг барглари ва нридан қилинган ва шухрат, галаба ёки олиий мукофот сифатида голибнинг бўйнига осиб қўйиладиган чам

ЛАВСАН [р. “Лаборатория высок кулярных соединений Академии СССР” бирикмасидан ҳосил қилинган: қартма сўз] **1** Нефть маҳсулотини ишлаш йўли билан олинадиган ситола тури. *Могилёв шаҳрида йилга тонна лавсан ишлаб чиқарадиган катитетик тола комбинати қуриш режарилмоқда. Газетадан.*

2 Шундай толадан тўқилган мато. йилларда синтетик материаллар — элан кимёвий толалар бирикмасидан ган матолар, нитрон, капрон, лавсанлар ва сунъий шоҳилар урф бўлиб ба «Саодат».

ЛАВҲ [а. لوح — ёйиқ нараса, тахта тахтаси] эск. Китобни (кўлёмзани) ўқиш учун ясалган махсус мослама. *Алишер лавҳ устига Фаридиддин Атти “Мантиқут-тайр” [Қушлар тили] китобини қўйиб ўқимоқда эди. Газета*

ЛАВҲА [а. لوحه — тахта; устига нараса ёзилган тахтача; пешлавҳа] **1** Сланган тош ёки металл тахта. *Отто мар лавҳа устига қўйилган сиёҳдон жушиғлик эди. Ш. Рашидов, Бўрондан к*

2 Хотира ёки қисқача тарихий маёзиб, бирор жойга ўрнатиб қўйилган ёки металл тахта ва унга ёзилган ма Қаҳрамон хотирасига ўрнатилган лавҳа Қутидор лавҳа қаршида эди. Лавҳа

кейин у ҳам ниқ-ниқ йиглаб юбор-
тирий, Ўтган кунлар.

■ **Лавҳа**, ҳодиса ва ш. к. ҳақидаги кичик
парча. **Кино лавҳа**. **Пахтакорлар**
лавахалари. ■ **Хаёлимнинг олтин**
лар экан бағринда мағрур, **Жилва**
меҳса тарихнинг Лавҳалари бир-бир
Уйғун. **Уотасининг суҳбатини севар**,
Урушига доир лавҳаларни севиб
Учи. **Шухрат**, **Шинелли йиллар**.

■ **Лагер**. Китобнинг бошига, боб ва
қисмнинг аввалига саҳифанинг эни
қилинган нақш.

■ **Лагун**, манзара. **“Тезгузар” да**
Лагуннинг асрларнинг харобазор, **Ваҳи**
Лагунларидан из ҳам қолмаган. **Туй**
Лагунлар ва кишилар. **Навоий.. ҳаёт лав**
Лагунда табиат манзараларини тасвир
Лагунда моҳир санъаткордир. «Ватан ада-

■ **Лаган** [ф. **лаган** – тоғора, идиш; шам-
шарқда таомлар солиш учун мўлжал-
ларелкадан катта ясси идиш. **Мис**
Лаган лаган. **Чинни лаган**. ■ **Анвар**
Лаган дастурхон ёзиб, **Икки лаган манти**
Лаган бўйди. **А. Қодирий**, **Меҳробдан чаён**.

■ **Лаган**. Косадан катта, ичи чуқур сопол
қилинган ёқоқ. **Бошларида қатиқ ивтилади**
Лаган билан ялангоёқ, **кир**, **жулдур ки**
Лаганлар шитиллаб ўтади. **М. Исмои**
Лаганна т. о.

■ **Лаган лаганга солмоқ** Ўз қадрини, “ба-
рақиб оширишга қаратилган хатти-ҳара-
катни қилмоқ. **..Хомтамалик билан ўзини**
Лаганга бошлаган бу бетайин одамдан
Лаганга йитиб жўнаётган эди, **Бўрибой йўли**
Лаганга. **Ҳ. Назир**, **Ўтлар туташганда**.

■ **ЛАГАНБАРДОР** [лаган + ф. **бардор** – ба-
рақиб тарувчи; кўтариб, олиб борувчи] Ўз
қисми учун мансабдор олдидан ўзини жуда
қўрқутиб, унга хушомад қилишга тирин-
ган ласткаш одам; хушомадгўй. **“Ҳа”**
лаббай!” дейдиган, **сўз қайтармас ла**
бардорлари унинг [Тўқсоновнинг] парвоз
Лагани таъминлайдиган қанот бўлиб кўри
бардор. **П. Турсун**, **Ўқитувчи**.

■ **ЛАГАНБАРДОРЛАРЧА** Лаганбардорлик
Лаганбардор кишиларга хос ҳолда.
бардорларча муомала қилмоқ. ■ **Бош**
бойваччанинг гапини лаганбардорлар
ла қимирлатиб маъқуладилар. **П. Тур**
Ўқитувчи.

■ **ЛАГАНБАРДОРЛИК** Лаганбардорга хос
хислат, хатти-ҳаракат; хушомадгўйлик. **Ра**
ҳим аканинг ҳамма қилиғида – **намойишко**
рона лаганбардорлиғида, **хушомадгўйлиғида**,
ваҳималиғида бир қадар майнавозчилик бор
эди. **Ф. Мусаҷонов**, **Ҳиммат**.

■ **ЛАГЕРЬ** [нем. Lager – ўрин, жой; қарор-
гоҳ; оғор] 1 Қўшиннинг аҳоли яшамай-
диган ердаги вақтинча қароргоҳи. **Бу ердаги**
ҳаёт фронтдан мингларча километр узоқда,
мамлакат ичкарасида бўлган ўша лагерь
ҳаётидан ҳам осойиштароқ эди. **А. Қаҳҳор**,
Олтин юлдуз.

2 Вақтинча туриш учун қурилган жой,
вақтинча қароргоҳ. **Туристлар лагери**. **Альпи**
нистлар лагери. **Қочоқлар лагери**.

3 Маҳбуслар ва ҳарбий асирлар сақла-
надиган жой. **Ахлоқ тузатиш-меҳнат лаге**
ри. **Ҳарбий асирлар лагери**.

4 **Кўйма** Муайян бир маслақдаги ижти-
мой-сиёсий гуруҳ; ҳаммаслақ кишилар
тўдаси. **Тинчлик тарафдорлари лагери**.

■ **ЛАЁҚАТ** [а. **لِإِقَات** – мувофиқлик, яроқ-
лилик; яхши фазилат] 1 Бирор ишга яроқ-
лилик, қодирлик; қобилият. **Ўқишга лаёқат**.
Ишга лаёқати йўқ одам. ■ **Бой тоғанинг**
ҳамма юмушларини яхши бажаргани ва меҳ
натга лаёқатини, **уқувини яққол кўрсатган**
ни учун бой унга [Йўлчига] катта ерга чи
қиб, **пахтада ишлашга буйруқ берган эди**.
Ойбек, **Танланган асарлар**.

2 **айн. истъёдол**. **..олимпик узиб еса бўлади**
ган олма эмас. **Бунга лаёқат керак..** **И. Ра**
ҳим, **Ҳилола**.

■ **ЛАЁҚАТЛИ** 1 Бирор ишга қобилияти бор.
Бу маҳалда жанг қилишга лаёқатли ёлғиз ўзи
қолган эди. **Шухрат**, **Шинелли йиллар**.

2 **айн. истъёдолли**. **Лаёқатли бола**.

3 Фойдаланишга, ишлатишга ярайдиган,
яроқли. **Элмурод дарахт кесиб**, **ботқоқликка**
ётқизишга буйруқ берди. **Болтадан бошқа**
кесишга лаёқатли асбоб йўқ эди. **Шухрат**,
Шинелли йиллар.

■ **ЛАЁҚАТСИЗ** 1 Бирор ишни бажариш
қўлидан келмайдиган; қобилиятсиз. **Меҳнат**
га лаёқатсиз киши.

2 **айн. истъёдодсиз**.

■ **ЛАЗАРЕТ** [фр. lazaret, **итал.** lazaretto <
lazzaro – мохов; дастлаб “моховлар касал-
хонаси” маъносида қўлланган] Ҳарбий
қисмлардаги ярадорлар ва беморларни вақ-
тинча ётқизиб даволайдиган кичкина ши-

фохона. *Шаҳар майдонларидан бирига — немислар томонидан лазаретга мослаштирилган мактаб биноси олдига.. итлари билан келиб тўхтади.* Газетадан.

ЛАЗГИ Хоразмнинг шўх, жозибадор куйларидан бири ва шу куй-оҳанг бўйича ижро этиладиган рақс номи. *Бир оздан сўнг Хоразмнинг ўйноқи куйлари чалиниб, шўх лазги бошланди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЛАЗГИН 1 Доғистонда яшайдиган кавказ халқларидан бирининг номи. *Лазгин халқи.*

2 Шу халққа мансуб. *Лазгин тили.*

ЛАЗГИНЛАР Доғистонда яшайдиган кавказ халқларидан бири.

ЛАЗГИНЧА 1 Лазгинларга, лазгин тили, адабиёти ва маданиятига оид. *Лазгинча кийим. Лазгинча рақс.*

2 Лазгин тили. *Лазгинча(ни) биласизми? Лазгинча гапирмоқ.*

ЛАЗЕР [ингл. laser <light amplification by stimulated emission of radiation (мажбурий нурланиш оқибатида ёруғликнинг кўпайиши, кучайиши) сўзлар бирикмасидаги бош ҳарфларни қўшиш орқали ҳосил қилинган] Аниқ узунликдаги тўлқинга эга, жуда энсиз ва кучли тарамли нур манбаи бўлган оптик квант генератор (техника, алоқа ва тиббиётда кенг қўлланади). *Маълум бўлишича, ўзини фанга бахшида этган бу олим яримўтказгичлар лазерини кашф этибди.* Газетадан.

ЛАЗЗАТ [а. لذت — тотлилик, ширинлик; ёқимтойлик; ҳузур-ҳаловат] **1** Нарсаларнинг маза-таъм билниш аъзолари орқали сезиладиган хусусияти; маза, таъм. *Овқатнинг лаззати. Анжирнинг лаззати.*

2 кўчма Ҳузур-ҳаловат ҳисси; маза, нашъа, завқ. *Меҳнат лаззати. Дунё лаззатлари. Уйқу лаззати. Осон ишда лаззат бўлмайди.* ■ Соҳилларни айланиб, Утирамиз оқшомлар. *Кеч лаззатига қониб, Роҳатланади танлар.* Т. Тўла. *Аҳмад кўзини юмди. Бутун вужуди бўйлаб лаззат таралгандек бўлди.* Ф. Мусахонов, Ҳиммат.

3 Лаззат (хотин-қизлар исми).

ЛАЗЗАТЛАНМОҚ Лаззат олмоқ, лаззат ҳиссини туймоқ. *Комилнинг бундай парвосиз ўтиришини, бунинг устига, шеър ўқиб лаззатланаётганини кўрган Бўронбекнинг оғзи очилиб қолди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЛАЗЗАТЛИ 1 Мазаси (таъми) жуда яхши; ширин, тотли. *Лаззатли шўрва. Лаззатли мева.* ■ *Меҳмонлар лаззатли овқат-*

ларни хўп ейишди, ичишди. П. Турс ўқитувчи.

2 кўчма Ҳузур-ҳаловат бағишлайди ҳузурли, нашъали, завқли. *Лаззатли ҳа Лаззатли суҳбат. Лаззатли онлар.* ■ *дақиқалар унга ҳам лаззатли, ҳам азотулоқларди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қу. сол.

ЛАЗЗАТСИЗ 1 Бемаза, таъмсиз. *Лаззатсиз овқат.*

2 кўчма Ҳузур-ҳаловатсиз, завқсиз. *Лаззатсиз турмуш.*

ЛАЗИЗ [а. لذيز — лаззатли, тотли; ноз **1** кт. Мазаси ёқимли; ширин, лаззатли. *У молар эса, гўё уч кундан бери туз тотмас дай, лазиз овқатларга чигирткадай ёпилиб ура бошладилар.* Ойбек, Нур қидирчи

2 кўчма Ҳузур бағишлайдиган; тот Адҳамнинг аспирантурада қолиши аниқдандан кейин, улар аҳду паймонлар битўлиб тошган лазиз оила ҳаётини бош юборишди. Ҳ. Зиёхонова, Биринчи макту

3 Лазиз (эркаклар исми).

ЛАИН [а. لعين — лаънатланган] кт. Ланатланган, қарғиш олган; лаънати.

Шайтони лаин 1) дин. лаънатланган (донинг даргоҳидан қувилган) шайтон. *Ҳ мусулмонла-ар! Тарсо Авазнинг дўкон йўламанлар! Ул шайтони лаин бирла 1 бириктирган.* С. Сиёев, Аваз; **2)** кўчма ў кетган фирибгар, ҳийлагар, қаллоб. *— шайтони лаинсан.. энди билдим, хоин билан ҳамтовоқ бўлгансан, — деди Абдуҳид.* Ойбек, Нур қидирчи.

ЛАЙЛАК [ф. لالك ёки а. لقلق] **1** У оёқли қушлар туркумига мансуб, тумш ва оёғи узун, парлари ола (оқ ва қора алаш) катта қуш. *Лайлак уяси. Лайлакни кетишига боқма, келишига боқ.* Мақол.

2 маҳс. Баландга юк чиқариш учун қурган, таянчиғи ўртасида бўлган рича ўхшаш мослама.

Лайлак бўлмоқ с. т. Олди осмонга, к ерга бўлиб қолмоқ (мас., арава ҳақида). *Тў босилганда қарашса, машина кузови кўрилганча.. қияликнинг энг четиди шундоқ лайлак бўлганича, омонат туриб қолибди.* А. М тор, Туғилиш. *Раззоқ сарой этагида лайк бўлиб тиккайган аравани кўздан кечирди-Кўйса бўладими? — деб сўради.* Ҳ. Фул Машғал. **Лайлак варрак** Ромб шаклида ясган варрак. **Лайлак қор** Йирик, пилта-пи

адиган қор. *Ұрик қийғоч гуллаған бирдан ҳаво совиб, лайлак қор ёғиб*. Т. Қодиров, Уч илдиз.

ЛАТУЛҚАДР [а. ليلة القدر — қадр дин. Рамазон ойининг муқаллас санигиirma еттинчи туни. *Рамазон ойи-нечаси “лайлатулқадр”, яъни “қадр саналар эди.* Т. Қори-Ниёзий, Ҳаёт

ЛАЙНЕР [ингл. liner < line — чизик, йўл] — бир йўлдан қатнаб, юк ёки йўловчиларни катта тезюрар кема.

■ *Қ масофага маълум йўналишда каттада учувчи кўп ўринли йўловчи самолётларни ланеримиз мовий осмонда кўриб кетмоқда.* В. Зоҳидов, Сени

■ *лайнери айн. лайнер 2. Бундан фаланча соат илгари парвоз қилган самолёт ҳаво лайнери ерга қўнди.* Газе-

ЛАЙЧА I Кичкина, ихчам пастак уй ити.

■ *ташқари, фақат уйнинг зийнати билан яшайдиган.. битта лайча кучук.. битта кучук мушук.* Ғ. Фулом, Шум бола.

■ *Лайча салб. Бировнинг ҳар қандай топгани кўр-кўрона сўзсиз бажаришга қўлши; югурдак, малай. Хўжайиннинг кўриш-бурнини бир қарич кўтарганига қўлши.* Ойбек, Танланган асарлар.

■ [ф. لك — юз минг < ҳинд.] эск. Юз минг. *Абдулкарим подшо Араб вилояти-да йўлида жанг қилувчи икки лак аскарни қўлиди..* С. Айний, Дохунда.

ЛАҚОВ с. т. Лақма, меров; ландавур. ■ *Лақов одам. ■ Аввалига мен ҳам лақалов, кейин андан лақиллар эдим.* М. Али.

ЛАК Юз мингларча, беадад, кўп, қўш, қўшсиз, беҳисоб. *Лак-лак одам. Лак-лак одам.* ■ *Сен лак-лак қўшинга саркарда бўла-ди, лалми йигитсан.* Ойбек, Навоий.

ЛАКМ с. т. айн. тилча 2.

ЛАКМУС [голл. lakmoes — бўёқ томчиси, латин. лакмус] — ким. Баъзи ўсимликлардан олиналган эритма; сувлаги эритмаси кислотали; ишқорда кўк туста қиради.

ЛАКМУС ҚОҒОЗ Лакмус эритмаси шимди-дан қилинган қоғоз (кислота ва ишқорни аниқлаш учун қўлланади).

ЛАКМОҚ [ф. لکات — яроқсиз, бузилган]; *лақмоқ кам қўлл. Бўшашмоқ, ланж*

ЛАКТАЦИЯ [лот. lactatio < lactare — таркибида сут бўлмоқ; сут бермоқ; эмизмоқ] Аёлларда ва сутэмизувчи ҳайвонларда туғруқдан кейинги даврда сут ҳосил бўлиши, йиғилиши ва даврий равишда ажралиб чиқиши.

ЛАЛЛАЙГАН I Лаллаймоқ фл. сфдш.

2 *Жуда бўш, удласи йўқ; ношуд, бўшашган. “Сен бировни алдамасанг, бошқалар сени алдайди..” деб ўйларди Азиза лаллайган бу йигитни кўриб. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. Эй, лаллайган, лалашанг, гўл! Оғзингга чайнаб соламанми сенинг!* Н. Сафаров, Ҳаёт мактаби.

ЛАЛЛАЙМОҚ Бўшашмоқ, шалвирамоқ; анқаймоқ. *Лаллаймай ўл! Бўлгуси куёв ҳам шунақа бўладими?! Мирмуҳсин, Мёмор. Аммамнинг бузоғидай лаллайиб турмай, чиқиб қарасанг ўласанми!* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЛАЛМИ I Суғорилмайдиган, сувсиз, ёгиндан сув ичадиган; баҳори (ер ёки галла ҳақида). *Турбат қишлоғининг кўп ерлари сувсиз бўлиб, аҳолиси лалми бугдой экар эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Лалми даштга йўл олдим.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

2 *кўчма шв. Куруқ, Мен катталар хўжа кўрсинга лалми дўқ уриб кетди, дея ўйладим.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом. *Кўп лалми дўқ қилаверма..* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Бекорга ҳам халқда, лалмига ҳатто қиз берма, деган гап юрмайди.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

ЛАЛМИКОР I Ёгин сувидан фойдаланиб деҳқончилик қилинадиган; ёгин суви билан унадиган, суғорилмайдиган. *Уер лалмикор ҳамда у тепага на машина, на комбайн чиқа олар, ерни кўшида ҳайдаб, донни ҳам хўкизлар туёғида янчиб олишарди.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

2 Лалми экинлар экиш билан шуғулланувчи деҳқон. *Лалмикорлар мўл бугдой ҳосили олдилар.*

ЛАЛМИКОРЛИК I Лалми экинлар экиладиган ерлар.

2 Лалми экинлар экиш иши.

ЛАМА I [исп. lama < индейс тилларидан] зоол. Жанубий Америкада яшайдиган ўрқачсиз кичикроқ туя (хонакилаштирилган ламадан юк ташишда, гўшт ва қимматбаҳо жун олишда фойдаланилади).

ЛАМА II [тибетча — олий, энг юқори] Тибет ва Мўғулистонда будда дини руҳонийси.

ЛАМАИЗМ Буддавийлик (будда дини)нинг Тибет ва Мўғулистонда, шунингдек, уларга туташ ҳудудларда яшайдиган аҳоли ўртасида тарқалган бир кўриниши.

ЛАМБАДА [порт. lambada — таёқ зарби, зарбаси] Оёқ ва белни алоҳида, ҳиссий ҳаракатлантириб, жуфт-жуфт бўлиб ўйналадиган бразилча рақс тури.

ЛАМИНАЦИЯ [лот. lamina — металл, ёғоч ва б. дан қилинган лавҳа, тахта, варақ] Қоғоз, картон, фанер, тахтадан ясалган буюмлар сиртига юқори ҳарорат остида шаффоф полимер парда қоплаш йўли билан жило бериш (буюмнинг ташқи кўринишини яхшилайти ва узоқ вақт эскирмай, бузилмай сақланишини таъминлайди).

ЛАМПА I [фр. lampe < юн. lampos — машъала; ёритқич; чироқ] Ёритиш учун ишлатиладиган, ёнаётган (пиликли) қисмини ўзига хос шаклдаги шиша қоплаб турадиган асбоб; чироқ. *Электр лампа. — Рағно айвон лабида қўлини керосинга булғаб, лампа ёқиб ҳаракатида эди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Ўртадаги тахта полли айвонга осма лампа осиб қўйибди. С. Анорбоев, Оқсой.*

Лампа ёғ(и) эск. с.т. айн. керосин.

ЛАМПА II Ганч ёки алебастр сувоқ қилинган шип.

ЛАМПАМОЙ айн. лампа ёғ(и); керосин қ. лампа. *Чироқни ўчирмай кетибман.. лампамой исроф бўлади. Ҳ. Фулом, Машъал.*

ЛАМПОЧКА [р. лампочка — кичик лампа] Электр токи билан нур тарқатадиган, атрофи шарсимон, ноксимон ва бошқача шакли шишадан иборат ёритиш асбоби; электр чироқ. *Шербек қоронғи боғ кўчадан ўтиб, ҳар жой-ҳар жойда симёғочларда электр лампочкалар қизариб турган кенг.. кўчага етганида, таниш ҳамқишлоқларига дуч келди. С. Анорбоев, Оқсой.*

ЛАНГ I [ф. لنگ — чўлоқ] кам қўл. Чўлоқ, оқсоқ. *Иш деганда, икки қўл, икки оёғи ланг экан. «Муштум».*

ЛАНГ II: ланг очик Кенг (катта) очик. *Қизлар етаклашиб, ланг очик дарвозадан тўғри кириб бордилар. А. Мухтор, Опа-сингиллар. Ланг очмоқ Кенг, катта очмоқ, ..кўча эшикни ланг очганча, катта йўл томон ўқдек учиб кетди. С. Аҳмад, Уфқ.*

ЛАНГАР I [ф. لنگر] Кемани ва б. суворувчи воситаларни сув юзида маълум жойда тўхтайтиб, ушлаб туриш учун зангга бириктириб, сув остига ташланган оғир темир чангак. *Кема кўм-кўк сув. чайқалиб турган қўлтиққа лангар ташди. М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.*

ЛАНГАР II [ф. لنگر — дорбозлар хол] Дорда мувозанатни сақлаш учун доғ қўлда тутадиган йўғонроқ узун таёқ; гарчўп. *Дорбоз узун лангарини ушлаб, ардан юқорига ўрмалаб бормоқда. Ж. Шариф Хоразм.*

ЛАНДАВУР Ҳеч бир ишни уддалай майдиган; бўшанг, лапашанг, ношуд. *чалик журъатсизсан деб ўйламасдим.. Ўзини қўлга ол, ландавур! Ж. Абдуллахо Хонадон.*

ЛАНДАҲУР [ф. لندهور — бекорчи, ишмас, танбал] эск. кт. айн. ландавур. *Ландавур соддаю ношуд анойингман. М. Мий.*

ЛАНДИШ [р. ландыш < юн. ladanon — худбўй смола] бот. Япроқлари гизуб барги сингари чўзиқ, қўнғироқчмон майда оппоқ худбўй гулли ўсимбута; марваридгул.

ЛАНДШАФТ [нем. Landschaft — мамлакат; манзара, кўриниш] геогр. Кўриниши, рельефи, иқлими, ўсимликлар хайвонот дунёси, гидрологик режими ларнинг бир хиллиги билан ажралиб турдиган ва табиий чегарага эга бўлган ҳудуд. *Устюртда табиий чўл ландшафти билан тиклаш ва геоботаник тадқиқотларда муфассалроқ давом эттириши керак. «Фан ва турмуш».*

ЛАНЖ I Тоби айниган, бўшашган ҳас. *Ланж бўлмоқ. Ланж қилмоқ (эти). Ўзимни ланж сездим. — Мингбошининг мени анча ланж қилди. С. Абдулла, Мавна Муқимий. Тумов, грипп билан оғриганда, ман, киши ўзини ланж сезса, одам қоқирим истеъмол этилади. Газетадан.*

2 Ортиқ дам еб, тобидан ўтган ёки кўплигидан узоқ қайнаб бўшашган; ўтган, бўш. *Қаёқда қолдинлар? Ош бўлиб кетди-ку. С. Аҳмад, Ҳукм.*

3 кўчма Аниқ ва қатъий фикр билан олмайдиган; фикридан қайтиб, айнирадиган; миждов. *У ўзи ланж одам эди. Бригадирнинг ўзи ҳамон ланж-у, бри*

дон азобиди. Н. Сафаров, Лонда. [Мулладўст:] Тайёр бўлмай ўл! Пок бўлмаса, буку, ланж. Ҳамза, Майсара-

ЛАПААНГ-ЛАПААНГ тақл. с. У ёқ-бу ёққа оғир, бесўнақай чайқалган ҳаракатни билдиради.

Лапанг-лапанг қилмоқ айн. лапангламоқ.

ЛАПАР Тўй ва йиғинларда, халқ сайилларида йигитлар билан қизлар орасида тарафма-тараф бўлиб айтиладиган терма қўшиқ; шунингдек, биргаликда ижро этиладиган қўшиқ ва рақс. *Анорхон билан Ҳайдар.. ҳовуз бўйидаги гулхонага иккита стул қўйишиб олиб, лапар айтишмоқда.* И. Раҳим, Ихлос. *Муниранинг кутилмаганда лапар айтиши эркакларни доводиратиб қўйди!* Э. Усмонов, Ёлқин.

ЛАПАРЧИ Лапар айтувчи, лапар айтишга уста киши. *Ҳар бир байтдан кейин меҳмонлар қийқириб, қарсак чалинди. Лапарчи кулиб-кулиб, сийлаб-сийлаб, гоҳо “омбур” билан ўйиб-ўйиб оларди.* С. Нуров, Нарвон.

ЛАПАШАНГ Бирор ишни эплай олмай-диган, бўшаган, шалвираган; ландавур. *У вақтда бошқача эди-ку: усти-боши мойга беланган, лапашангроқ бола кўринган эди.* Ҳ. Назир, Бир туп ғўза.

ЛАПАШАНГЛИК Бўшашиб уддалай олмаслик, эпсизлик. *Бу лапашанглигимиз учун раҳнамоларимиз бизни афв этурларми?* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЛАППАК шв. Ялпоқ, ясси. *Полвон.. учинчи дафъа келтирган тошлар ичидан лаппак, етти-саккиз қадоқ келадиган бир тошни танлаб олди-да, яхшилаб артишга ва бир томонини йўнишга буюрди.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши. *Шолғомни лаппак-лаппак қилиб, картошкани тўғарак қилиб тўғранг.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

ЛАППОС с. т. Тўладан келган; қўпол. *Зайнаб лаппос ва ўнта сўзга аранг битта жавоб қайтарадиган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЛАРЁК [р. “ларь” с. кичр. < швед. lag – қути, яшиқ] Савдо дўкончаси. *Китоб ларёги. Газлама ларёги.*

ЛАРЗА [ф. لرزه – титраш; титроқ, қалтироқ] 1 Кучли таъсир натижасида юз берадиган қаттиқ титраш, қаттиқ силкиниш; титроқ. *Тўхтовсиз ва қаттиқ отишмалардан еру осмон ларзада.* ■ *Мурувватли, сахий, дилкаш, дилбар ер, Гумбуллаб силкиндиг, бағрингда ларза.* Ф. Фулом.

2 кўчма Қаттиқ безовталиқ, безовта қилувчи нарса, ҳолат. *Самарқандда Бобурни*

бу ёқли эмас, на бу ёқли эмас; ланж. *Ланж жавоб. Ланж ҳаво. Ланж тамомлашаверсин-чи, бир ланжроқ жавоб қайтарган.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ҳасанов ланж, дегандек ланжроқ гап қилди.* Ихлос.

ЛАНЖ Ланж ҳолат, ланж эканлик. **Ланжлик**. ■ *Қадоқчи Ҳамроқулов.. кеча эрталаб ҳам ланжлик. Қаҳҳор, Томошабоғ. Қўрага ланж баданидаги ланжлик кучайди.* Оқсой. *Раҳим Саидов шу ланжгаъзан ўзини ланжликда айбонди.* Ёз ёмғири.

ЛАНЖЛИК 1 Орқасига оғир металл қўйилган чақа ва ш. к. ёпиштирилган қўшиқли тери парчасидан иборат, кўчма билан болалар ўйини. *Ланка*

қўшиқнинг ўзи. *Ланка ўйнамоқ. Ланка*

ЛАНЖАН лот. lanthanum < юн. lanthano – яширинмоқ] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб элемент; юмшоқ, кумушсимон оқ металллардан бири.

ЛАНЖЕТ [нем. Lanzette < лот. lancea – ўчи ва икки томони ўткир, дас-дасимон пичоқча (жарроҳлик пичоқ) тар.

ЛАНЖАМОҚ Яллиғланиб, қип-қилганиб ёнмоқ; алангаланмоқ. *Ланжлаб турарди. Гулхан ланжанди.* ■ *Низомжон.. иссиққина ланжлаб ёнаётган печь олдиди.* А. Аҳмад, Уфқ. *Абдумажид.. ланжлаб ханни кўрсатди.* Ш. Холмирзаев.

ЛАНЖАМОҚ У ёққа, бу ёққа таш-ташқалмоқ, оғмоқ. *Шу пайт йўғон, кели лапанглаб, эркаклардек гурс-гурсиб, даҳлизга кирган Собира опа.* Хайруллаев, Тилла маржон. *У опа осилди, машина лапанглаб, орага қайрилди.* С. Зуннунова, сида.

тилдан қолдирган касаллик — ғоят кучли бир руҳий ларзанинг оқибати эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Ларзага солмоқ (ёки келтирмоқ) 1) қаттиқ силкитмоқ, титратмоқ. *Танклар ерни ларзага солиб яқинлашмоқда эди.* О. Ёқубов, Излайман. *Тоғнинг ҳар бурчаги ва ёнбағридан акс садо келиб, дарани ларзага келтирди.* С. Айний, Дохунда; 2) қаттиқ безовта қилмоқ, нотинч ҳолатга солмоқ. *Кўпларнинг ҳаёли дунёни ларзага солган теурийлар салтанатининг буюк тождорига қарши, ўз ўлимини билгани ҳолда тиғ кўтарган кимсада эди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Бу даҳшат Абдуллани қаттиқ ларзага солди.* Ҳ. Шамс, Душман.

ЛАРЗОН [ф. لارزان — титровчи, қалтировчи; ҳаяжонли] Оғирлигидан осилиб, лопилаб, тебраниб турган ҳолатли. *Қалин қорнинг вазминлигидан олма, ўрик, жийда шохлари ларзон.* А. Муҳиддин ва Ҳ. Тожибоев, Оташ қалбли қиз. *..Қаҳрабо узумлари шикомларда ларзон бўлиб турган боғни айланшиди.* О. Мухтор, Бухоролик бир йигит.

ЛАРИ Грузия Республикасининг асосий пул бирлиги (1995 йилдан).

ЛАРИНГИТ [лот. laryngitis < юн. larynx, laryngos — ҳиқилдоқ] тиб. Ҳиқилдоқ шиллик пардасининг тумов, грипп ва б. шу каби касалликлар оқибатида яллиғланиши.

ЛАРИНГОЛОГ Ларингология мутахассиси, врач.

ЛАРИНГОЛОГИЯ [юн. larynx, laryngos — ҳиқилдоқ + logos — билим, тушунча] Тиббиётнинг ҳиқилдоқ анатомияси, физиологияси ва касалликларини, шунингдек, диагностикаси, даволаш ва олдини олиш усулларини ўрганувчи бўлими.

ЛАРИНГОСКОПИЯ [юн. larynx, laryngos — ҳиқилдоқ + skopeo — қарайман, кузатаман] Ҳиқилдоқни махсус асбоб (ларингоскоп) ёрдамида оғиз бўшлиғи орқали текшириш усули.

ЛАС [ф. لاس — тозаланмаган паст навли ипак] Читга нисбатан зич тўқилган, сирти силлик ип газлама; сатин. *Кўрналик лас.* ■ *Ундан [туғундан] қора ласдан тикилган махорка халта чиқди.* М. Муҳамедов, Қаҳрамон изидан. *Қора лас тўн кийиб, белини атлас белбоғ билан боғлаган, оёғида кирза этик.* А. Ибодинов, “Латофат” дўконидаги қатл.

ЛАТ I [ф. لث — зарар, зиён; калтак би; тарсаки, шепалоқ]: **лат емоқ I** Ўйлиш ёки бошқа таъсирлардан шикаст. моқ (эти узилмоқ, кўкармоқ, шишмоқ ш. к.). *Оғир юк кўтариб, белим лат еди.* Шербек лат еган чап қўлига тегишга ўзи безиллар эди. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Зарарланмоқ, шикастланмоқ (моқ, учмоқ, пачақ бўлмоқ ва ш. к.). *Бўр лат еган томлар, тахта деворлар рем қилинди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. [дарбой] *Жўмраги ёки қорнидан лат еб латилган кўримсиз чойнакларга чой дамиди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЛАТ II Латвия Республикасининг асосий пул бирлиги (1993 йилдан).

ЛАТИН қ. лотин.

ЛАТИФ [а. لطيف — илтифотли, хуш мала; юмшоқ, мулойим; ёқимли] **1** Гулчиройли ва нозик. *Латиф лаб.* ■ [Қиз қўллари билан латиф бурнининг ўнг томида, табиатнинг ниҳоятда уста қўли бундан кўндирилган қора холини қашиди. А. Қоди Утган кунлар.

2 Ёқимли, майин, нозик. *Гулнинг латифи ҳиди.* *Латиф тонг ели.* ■ *Отабек табиатнинг шу кўркем ва латиф кўринишига латиф тун бўлиб, узоқ тин олиб кўйди.* А. Қоди Утган кунлар.

3 Жозибали ва ёқимли. *Муниснинг латифи ва жозибали шеърлари халқ орасида ёйилган.* Газетадан.

4 Латиф (эркаklar исми).

ЛАТИФА [а. لطيفة — назокат, нозик оқилона сўз; анекдот] **1** Кулгили ва ҳодиса ҳақидаги кичик ҳикоя. *Бир оз чингандан сўнг ўтириб, турли латифа қизиқ-қизиқ ҳикояларни эсладик.* О. Ёқубов, Янги йил кечасида. *Тошкентлик машҳурнинг хасислиги ҳақида ҳали ҳеч кимнинг латифига чалинмаган латифалар суҳбатга бериб турар эди.* Ойбек, Танланган асафанди латифалари Афсонавий қаҳрамони Хўжа Насриддин афанди саргузаштлари билан боғлаб, халқ томидан яратилган қисқа-қисқа кулгили латифалар, ҳикоялар. *Насриддин афанди латифаларидан ғоят қизиқларини кетма-кет эшитдик.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Латифа (хотин-қизлар исми).

ЛАТИФАБОЗ [а. + ф. لطيفه باز — латифа (айтиш)ни яхши кўрувчи] айн. латифа

БОЗЛИК Латифа айтиш. Кул-
 ■ **қизиқчилик, аския, латифа-**
 ■ **бир қаторда, меҳнаткаш халқ**
 ■ **савноқ, оптимистик руҳини**
 ■ **М. Қодиров, Халқ рақслари**

ЛУҒИ [a. + ф. لطيفه گوی - лати-
 фачи.] **латифачи.**

ЛУҒИЛИК айн. латифабозлик.

ЛУҒИ Латифа айтувчи, латифалар
 айтишга уста одам; латифагўй.
 ■ **... деган машҳур ҳажвчи —**
 ■ **... ва ҳаракатлари ҳамманинг**
 ■ **... бек, Навоий. Латифачи ош-**
 ■ **... қилиши учун товуқ гўшти, анор**
 ■ **М. Салом, Кечирим.**

Л Латвия Республикасининг
 ани ташкил этувчи халқнинг
 тили.

Л Латвия Республикасининг
 ани ташкил этган халқ.

ЛА 1 Латифларга, латиф тили,
 латифчилик оид. **Латифча рақс.**
 ■ **... тили. Сиз латифча(ни) биласиз-**
 ■ **... гапирмоқ.**

ЛА 2 [لطافت - мулойимлик, ла-
 тифомалалик; жозибадорлик] **1**
 ■ **... ш, чирой; латифлик, нозик-**
 ■ **... Бир қиз бўлса, шунчалик бўлар-**
 ■ **... бат, ана назокат! Шухрат,**
 ■ **... лар.**

ЛА 3 [латифа, манзара ва ш. к. нинг
 ани айтувчи гўзаллиги, ёқимлили-
 ги] **1** **... га хайр, соҳиллар! Хайр, шимол**
 ■ **... С. Акбарий. Боғнинг ҳар бур-**
 ■ **... латофат: ариқларда сув ку-**
 ■ **... йсалардан уқа тутган ҳовуз**
 ■ **... нур билан тўлган каби жи-**
 ■ **... ажвланади. Ойбек, Танланган**

ЛА 4 (хотин-қизлар исми).

ЛА 5 [латифа] **ЛАТОФАТ**га эга; ёқимли,
 ■ **... нури, латофатли на хуш озода**
 ■ **... зебибий. Турғун унинг хуснини зим-**
 ■ **... қиларди. Уша кунини Саодат бу-**
 ■ **... латофатли кўринди унга. О.**
 ■ **... қизи.**

ЛА 6 [латифа] **ЛАТОФАТ** — мато парчаси, лахтак
 ■ **... на сочиғи] 1** Чит буюмларнинг
 ■ **... латилган, эски-туски матолар.**
 ■ **... к хитой вазаларни латта би-**

... лан яхшилаб артди. Ойбек, Танланган асар-
... лар. Икки қадам борди-ю, латтага ўралган
... бир нимани [Самандарнинг] кўлига берди. А.
... Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 с. т. Умуман, ип газлама, ундан тикил-
 ган нарсалар. **Янги ёр топганда, дўстлар, эс-**
... кидан кечмоқ керак, Эскини ўлган санаб,
... латта кафан бичмоқ керак. А. Қодирий,
... Ўтган кунлар. Нима қиласан латтани?
... Йўқот! -Келингиз хурсанд бўлсин, деган
... эдим-да! А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

ЛАТТА ЖИННИСИ Газлама, мато ва улар-
 дан тикилган нарсаларга ўч шахсга (асосан,
 аёлларга) нисбатан қўлланадиган ибора.
-Латта жинниси! — деб бақирди Бўтабой,
... бутун аламини хотинидан олиб, — латта-
... нинг учини кўрсатса, ўзининг томдан таш-
... лайсан. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.
ЛАТТА ҲИДИ КЕЛАДИ Бирор ёқимсиз гап-сўз,
 ҳатти-ҳаракат кабиларга нисбатан қўлланув-
 чи ибора. **Гапларингдан латта ҳиди келади.**
 ■ **Бу қилингиздан латта ҳиди келади-ку.**
 Уйғун, Навбаҳор.

3 шв. Ипак мато. **Хитойи латта. Лат-**
... та рўмол. ■ [Кумушининг] Паранжиси кўли-
... да, қора атлас кўйлак эғнида, зангор лат-
... та мурсак устида.. эди. А. Қодирий, Ўтган
... кунлар.

4 кўчма дағл. Ўтакетган бўш, ношуд;
 шалвираган. **Эркакнинг зўғми бўлмаса, хотин-**
... лар уни латта дейди. С. Юнусов, Осон иш-
... нинг оҳи бор. Алимардонни учратганидан ке-
... йин билди: Анвар бўшанг экан, латта экан. Ў.
... Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

ЛАТТА-ЛУТТА айн. латта-путта. **Дарахт-**
... ларга боғланган ҳар хил латта-лутталар
... баъзан эсган кечки шабадада тебранар ва мо-
... зорга қўрқинчли тус бағишларди. С. Зуннуно-
... ва, Гулхан.

ЛАТТА-ПУТТА Эски-туски латталар;
 шуларнинг бўлакларидан қилинган эски-
 туски буюмлар. **Иккинчи сунада бўлса.. бир**
... тўда латта-путталар орасида кулала бўлиб,
... ҳикоямизнинг қаҳрамони Мамажон ётар экан.
 Ғ. Фулом, Тирилган мурда.

2 с. т. Газлама ва улардан қилинган бисот
 буюмлар. **Кўримсиз уй у ёқда турсин, баъзи**
... одамлар латта-путтасидан ҳам ажралши-
... ни устамайдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан
... кучли. ..сизнинг назарингизда ҳамма хотин-
... лар латта-путта бандалари, шундайми? Т.
... Жалолов, Олтин қафас.

ЛАТТАФУРУШ [ф. لَتَفَرُوش — латта олиб сотувчи] Эски-туски кийим-кечаклар олиб сотувчи киши; эскифуруш, эскичи.

ЛАТТАЧАЙНАР Гапининг тутуриги йўқ; бир гапни ҳадеб такрорлай берадиган; гапдан нарига ўтмайдиган; мижгов, эзма. *Мана шундай латтачайнар одамни кўрса, Назар ота гиппа бўғилади-ю, кўзи тиниб, оғзидан нима чиққанини билмай қолади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Инжик, латтачайнар одамларни жиним суймайди.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЛАТУНЬ [нем. Latun — тахталанган мис] қ. жез.

ЛАТЧА [р. “ласка” с. нинг бузилган талаффузи] Сувсарлар оиласига мансуб, танаси ингичка чўзиқ ва ўта серҳаракат йирткич сутэмизувчи ҳайвон.

ЛАУРЕАТ [лот. laureatus — (лавр баргларида қилинган) чамбар тақилган] Фан, санъат ва ш. к. соҳаларда кўрсатган жуда катта хизматлари учун юксак (давлат ёки халқаро) мукофотга сазовор бўлган ёки бадий кўрик-танловлар, фестиваллар голиби бўлиб, махсус мукофот олган киши. *Тинчлик мукофоти лауреати. Халқаро ёшлар фестивали лауреати.* ■ *Лауреатни сўраб келар қари-ёш. Маслаҳат-ла келар қошига.* С. Акбарий.

ЛАФЕТ [нем. Lafette < фр. l'affut] Тўп, замбарак стволи ўрнатилган дастгоҳ; замбаракнинг шоти ва гилдираклардан иборат ост кисми.

ЛАФЗ [а. لَفْز — талаффуз; сўз, ибора] 1 кт. Сўз, калима; тил. *Бирдан эрининг шошимай, очиқ чехра, ширин лафз билан кириб келгани Ойша холага нашта қилиб кетди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Буларнинг лафзига қулоқ солиб турган Лолахон ўзини туюлмади.* У. Исмоилов, Сайланма.

Лафзи тез Оғзига келган сўзни қайтармайдиган, салга жаҳли чиқиб гапириб юбораверадиган. *Кумушингизнинг феъли-автори ўзимга маълум: эрка ўсган, лафзи тез.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *кўчма* Берилган ваъда, аҳд, сўз. *Ҳозир Нодирнинг юрагида номус ўти, йигитлик лафзи, ориятдан кўра худбинлик, ўжарлик устун турарди.* Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар. *Пахтакорнинг одатича шундай: сўз бердингми, лафзингда тур!* П. Шермухамедов, Пискентлик паҳлавон.

Лафзи йўқ Сўзида, аҳдида турмайди ваъдасини бажармайдиган. **Лафзи ҳалол** сўзли, аҳдида турадиган, ваъдасининг дан чиқадиган. *Лафзи ҳалол, қуро дўстлар Ўринлайди аҳду паймонни.* Ё. М. Лафзини ютмоқ ёки лафзидан қайтмоқ дан қайтмоқ, айтган гапи, берган ваъдан тонмоқ.

ЛАФЗАН [а. لَفْظَان — сўзла, сўз бўлма-сўз] кт. Сўз орқали, сўзла ифодланган; ошқора айтилган. *Унинг [Отабекнинг] йўсин мулоҳаза ва фикрлари мажлисга валган иннинг учини топиб бергандек сифан бўлмаса ҳам, маънан уларнинг син ва олқишларини олди.* А. Қодирий, кунлар.

ЛАФЗСИЗ Лафзида, сўзида турмайди; субутсиз. *Лафзсиз одам.*

ЛАФЗСИЗЛИК Сўзида, лафзида туюлма-лик; субутсизлик. *Бизнинг ошадан лафзсизлик чиқини менга маъкул кўринмайди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЛАХТА [ф. لَحْتَه — қуюлиб қолган, лоқланган нарса]: **лахта қон** Ивиб қолган парчаси. *Илоё, оғзингдан лахта келгурлар, уни ҳам “сен асир бўлдинг”, деб кетишиди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Уни ёвуз душман лахта қон ютар.* Туйғун, 1 кунлар, пьесалар.

ЛАХТАК [ф. لَحْتَك — бўлак, парча] лама, тери ва ш. к. нинг бўлаги, парча. *Фотима она.. оқ халтадаги қийқини орасидан рўмолчадек лахтакни олиб, берди.* Р. Файзий, Сен етим эмассан. *Улчиқ, лахтак ерлар-ку?..* Мирмуҳсин, 1 кунлар, дурралар.

ЛАХЧА: **лахча чўғ** (ёки ўт, олов) қуриб, ялиғланиб, ловуллаб турган чўғ. *Гул киприги оппоқ Бир дуру садафдек, лар қизарди Бир лахча оловдек.* Х. Олимов, [Ғофир:] *Нечук ўртанган, лахча чўғ бўлган юрагимни тирнайсиз?* Ҳамза, Бошқорнинг хизматчи. *Уйласам, юракда ёнар лахча.* Сайланма, Файратий.

ЛАЧАК шв. Хотинлар (кўпинча аёллар) бошга ўрайдиган оқ доқа ёки дакана. *Мақбаранинг панасида бошларча лачак ёпинган аёл киши кўринди-ю, бўлди.* С. Анорбоев, Гўзаллик излаб. *Ларига катта-катта лачак ўраган хотинларча чаклар сирға, мунчоқлар билан безанган.* Сайланма, Ойбек, Болалик.

ЛАКЛИК Лачак бўладиган, лачак мўлжалланган мато. *Энабувининг акаёқларга бориб келди. Пилта сартортиб эри марҳум Шониёзгача, илтибиб лачаклик бир ярим қарич докалай-ўйлай, мадорсиз кўзлари толди кетди.* Ғ. Фулом, Соялар.

КАР [ф. لشکر — кўшин, армия] эск. латининг қуроли кучлари мажмуи ва бир қисми; кўшин, армия. *Булар ва сипоҳилар исён туғини кўтарингизга келди.* М. Осим, Ибн Сино

КАР ТОРТМОҚ Кўшин билан ҳужумга келган. *У Аҳмадназар устига лашкар тортиди..* С. Кароматов, Олтин қум. **Халқ** Халқдан кўнгилли суратда тузилган чирчи кўшин. *Морозов ротаси халқлари ковлаб қўйган окопларга икки жойлаб, қолган взвод билан танкка додфаа чораларини кўра бошлади.* И. Абдуллин муҳаббат.

КАРБОШИ Кўшин ёки унинг биннинг кўмондони; ҳарбий бошлиқ. *Боғи майдонда фавқулодда бир ҳодитганини сезган лашкарбошилар ва икки-учтадан бўлиб айланиб юришди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

КАРГОҲ [ф. لشکرگاه — лашкар тугай; ҳарбий қароргоҳ] кт. Лашкарнинг қўнадиган жой, ҳарбий қароргоҳ. *Бу кеча лашкаргоҳда иш қайтарди.* Навоий. *Темур Малик қиличи-чочлаб, лашкаргоҳ ўртасидаги ипак томон йўл олди.* М. Осим, Карвон тўра.

КАРЛУШ 1 с.т. Ҳар хил майда-чуйда қўш. [Мен] *Лаш-лушларимни кўтариб, қўш мадрасасидан бир хужра олиб, шундан бошладим.* М. Муҳаммаджонов, Туринишлари. *Чол қовоғи солиқ ҳолда лашини аравадан олди.* Ойбек, Болалик. *т. Сўйилган кўй ёки молнинг калла-ри, ичак-човоқлари ва ш. к.*

КАРЛ [а. لعل — қизил рангли тош; қизил қимматбахо тош; қизил ёқут]. *т ва Самарқандда қадимги замонлардан феруза, лаъл ва бошқа тошлар солинган бозорлар бўлган.* Газетадан. *Лаъл сўтга нисбатан юмалоқроқ, қизил, ва равшан жавоғир турар.* М. Осим, Қўш йўлларида.

2 айн. **лаълли лаб**; қ. **лаълли** 1. *Телба кўнгулм ёр зулфи торидан айрилмагай, Жони зорим лаъллиниг гуфторидан айрилмагай.* Аваз Ўтар.

ЛАЪЛИ [а. + ф. لعلى — лаъл билан безатилган, лаълдан қилинган; лаъл сингари; кип-қизил] 1 шв. Патнис. *Бойнинг буйруғи дарров ижро қилинди, кўк чой дамланган чойнаклар, лаъли ва пиёлалар.. олиб келиб қўйилди.* С. Айний, Қуллар. [Азизхон] *Ясаган обдас-та, кўмғон, лаъллиларга солинган кўмғуру ва қуйма нақиллар кишини ўзига ром қилиб қўярди.* Н. Сафаров, Наврўз.

Лаълли лаб Лаъл сингари қизил, қирмизи, гўзал лаб. *-Сизга Ҳаёт бўлса!.. — деди жувон, попукли кўкқарга шоҳи рўмолчасини лаълли лаблари орасида ярқираб турган садаф тишлари билан қирчиб.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Лаълли (хотин-қизлар исми).

ЛАЪНАТ [а. لعنت — лаънат; қарғиш] 1 Кечириб бўлмайдиган айби, хатти-ҳаракати, оғир жинояти учун билдирилган қаттиқ қарғиш, шундай мазмунда айтилган гап-сўзлар. *Раҳмат олган омондир, Лаънат олган ёмондир.* Мақол. — *Бўлар иш бўлди, мени қиморбоз никоҳлаб олган эди. Отам эл лаънатидан, юрт надоматидан кўчага чиқолмай қолди, — деди Ҳожи хола.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Қаттиқ ғазаб ва нафратли қарғашни ифодалайди. *Сенга ҳам минг лаънат, ғар хотин!* С. Сиёев, Отлиқ аёл. *Хароб ўл, эй зорим, бахтинга лаънат!* *Зулм шоҳи, разил тахтинга лаънат!* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

Лаънат айтмоқ (ёки ўқимоқ) айн. **лаънатламоқ**. *Аммо мен ўтмишга лаънатлар ўқидим.* У. Исмоилов, Сайланма.

ЛАЪНАТИ [а. + ф. لعنتى — лаънатланган] Лаънатга, қарғишга дучор бўлган, лаънатланган; шундай маъноли ҳақорат, қарғиш сўзи сифатида қўлланади. *Ҳой, лаънати, аблаҳ, тўхта, нима дединг!* Н. Фозилов, Дийдор, *Сен лаънати мени йўлдан оздирдинг.* Мирза муҳсин, Меъмор. *Лаънатининг хотин олишига ихлоси баланд-у, катта чиқимга тоби йўқ.* П. Турсун, Ўқитувчи.

ЛАЪНАТЛАМОҚ Нафрат, ғазаб билан қораламоқ, лаънат айтиб қарғамоқ. *Одамлар бир-бирига навбат бермай гапирар, соқчиларни лаънатлар, номини қарғар эди.* С. Сиёев, Аваз.

2 * **ЛАҚ** айн. лаққа.

Лақ (этиб) тушмоқ (ёки учмоқ, ишонмоқ) айн. лаққа тушмоқ қ. лаққа. -Сен ҳар ким ҳар нима деса, лақ тушиб, ишониб кетаверма, - деди Мамасодиқ, С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема. Агар бу ерга қайтсанг, тезда уста бўлиб чиқардинг, даромади ҳам катта.. дебди. Пуримбой лақ этиб учибди-ю, жўнаворибди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

ЛАҚАБ [а. لقب - иккинчи ном; лақаб; тахаллус] **1** Бирор хусусиятига кўра, кишига ҳазил қилиб ёки масхаралаб берилган қўшимча ном; шунингдек, маълум мақсадда ўзгартириб олинган ном. Унга "Митти".. лақабини қайси ҳазилвон қўйган бўлсаям, топиб қўйибди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Қисмда ёш жиҳатдан ҳаммадан кичик, бўйи ҳаммадан паст бўлгани учун "дуварак" деб лақаб қўйилган.. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Мен амир одамлари қўлидан қочиб, ийгирма беш йилдан бери ўз жойимни ўзгартириб, "хатирчилик" лақаби билан юрмоқда эдим.. С. Айний, Куллар.

2 эск. айн. тахаллус. -Муҳаммад Аминхўжани энди халқ Муқимий деб таний бошлади. Сени ҳам халққа бир лақаб билан танитишни истаيمان! Сенинг лақабинг Мавлавий бўлсин! - деди устоз. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

3 эск. айн. фамилия.

4 Ҳайвонларга қўйилган ном. Чалма ва Медунка лақаби бўлган иккита ғунажиннинг сути текшириб борилди. Н. Мавлонов, Қорамолчилик.

ЛАҚАБЛАНМОҚ Лақаб олмоқ; қўшимча ном билан аталмоқ. Ҳар кун.. дўкон олдида кичкина декча қайнатиб, бир товоқ хўрда ошга қаноатланганидан, дўкондорлар орасида у сал кундаёқ "хўрда маҳсум" деб лақабланди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЛАҚАЙ Ўзбек уруғларидан бирининг номи (асосан, Тожикистон Республикаси ҳудудида, Афғонистон, Эрон ва б. жойларда яшайдилар); шу уруққа мансуб киши. Уларнинг афт-башараларидан баъзилари лақай, баъзилари тожик ва баъзилари афғон экани билиниб турарди. С. Айний, Докунда.

ЛАҚИЛЛАМОҚ I Вақтни бекорга ўтказмоқ, сандироқламоқ. "Каттароқ" иш тополмай, икки йил ишсиз лақиллаб юрганидан.. хабари йўқ. С. Анорбоев, Оқсой.

2 Алданиб ишонмоқ. Ўшанинг гапига лақиллаб юрибсанми?!

3 Бўлар-бўлмас гапларни қилмасим бўлмаган гапларни гапирмоқ. Б. чойхонада нима деб лақиллади? Ҳ. Тев, Сарик девни миниб. Буни менга бир одам айтди, тағин унга-мунга ла юрманг. «Муштум».

ЛАҚ-ЛУҚ кам қўлл. айн. лаш-луш. ри уялари ва бошқа лақ-луқларни йираверинглар, Тошкентга кўчамиз. «Му

ЛАҚМА I Ҳар нарсага дарров иш радиган, осон алданадиган. Танийди тинлар бу ҳолни ҳийла ва шайтонлик ни яхши англасалар ҳам, ҳовлиқма, енгил Лутфинисо бунга чиндан ишонга кўринса, шунга кўз ёши қилар эди. Танланган асарлар.

2 Калтафаҳм, гўл. Абдимўминнинг совуғини ўз гарданига олган лақмалар тушиб қолган гирдобга бошқаларни майди дейсанми? «Муштум».

ЛАҚМАЛИК Лақмага хос хусусияти-ҳаракат. Қишлоқдан чиққандан кей қижон аччиқ-тиззиқ гапириб, дадасиги ди, уни лақмаликда, оварликда аи Ойбек, О. в. шабадалар. Шу лақмаликдан сендан қанақа пармачи мастер чин Назир, Ўтлар туташганда.

ЛАҚҚА I зоол. I Чучук сувларда янган, тангачасиз, мўйловли йиртқич Эрталабдан ташланган қармо, тўрттагина бир қаричлик лаққа или Фулом, Машғал.

Лаққа балиқ айн. лаққа I.

2 с. т. Лаҳм, суяксиз (гўшт). [Нор мени кўп чархламанг-у, уврагизни кринг! Оғзингизга сиққанини уч кунда жигардек қанорангизга илиб қўяман. Паранжи сирлари. Ўзингга ташланган лаққа гўшт ташласанг.. А. Мухтор. Қ. пок қиссаси.

ЛАҚҚА II: лаққа тушмоқ (ёки иш Суриштирмасдан, ўйлаб кўрмасдан, гина, паққос ишонмоқ; алданиб қолмакин Раънога:] Йўқ, рости билан ҳам ман! Аҳмоқ бўлмасам, шуларнинг ҳи лаққа тушармидим, Акрамнинг доминармидим? О. Ёқубов, Айтсам тилим айтмасам - дилим. "...чойларни дамлақатларни димлаб қўямиз" деса, мен лаққа ишонибман. Й. Шамшаров, Тош

ЛАҚҚА III с. т.: лаққа чўғ (ёки лаҳча чўғ (ёки ўт) қ. лаҳча. Кейин уни

қалаб, бир-икки пуфлади.
Отир тош кўчса.

Лақма. Лаққи одам. ■ Пар-
риб кулди. Ш. Холмирза-

Мана, шу лаққи чол ҳам
нинг кўрсатмаси билан
там, Кечикаётган одам.

«чўзиқ хамир»] Хамир-
ингичка кесиб тайёрла-
дила солиб ейиладиган ов-
хам шу ерда эдилар. Лағ-
мас эканлар, шекилли, яхши
ёрин, Ўтган кунлар. Фулом-
риб, чўзма лағмон еди. М.
на т. о.

НА Лағмон пишириб соти-
лбобхоналар, паловхоналар,
аччилик кўп бўлса, одамла-
рларига сидқидилдан та-
ди. Газетадан.

— гўр] Қабрнинг ички,
ен хонаси. Мурда лаҳадга
роққ тортилайётган вақт-
да, кимдир халойиққа қараб:
«Мухим қандоқ одам эди?»
ора.

— тил, шева; талаф-
аҳаллий диалектнинг бир
ат гуруҳи. «Ж» ловчи лаҳ-
да китчоқ лаҳжаси.

— кўз очиб юмгунчалик
кўз очиб юмгунча ўтади-
да ичида. Лаҳза ўтмасдан.
кўз очиб юмгунча ўтган дам
лаҳза мазмуни бир бутун
ишидан бир лаҳза бўлсин

бек. Тақланган асарлар.
бир лаҳзалик Жуда тез, бир
ан. Ўзинг кетдинг, қолди
лар, иссиқ боқишинг. Бир
идан Сира сўнмас ширин

— қўшиш, пайвандлаш;
стидан, уй ёки қалъа ости-
илган тор йўл. Маймун: -Мен
ковлаб, беш кечаю беш кун
— дебди. «Эртақлар».

— гўшт, эт; меванинг гўш-
шпоқ (гўшт ҳақида). Гўшт сў-
нунинг қани?» деб суриштир-
ганта юмиш, лаҳм жойидан
П. Турсун, Ўқитувчи.

ЛЕВ Болгария Халқ Республикасининг
асосий пул бирлиги.

ЛЕВИРАТ [лот. levig — қайни, эрнинг
укаси] этн. Кавказ, Ўрта Осиё халқлари,
диндор яҳудийлар ва б.ларда бўлган ва ке-
йинги даврларда сақланиб қолган қадимий
никоҳ одатларидан бири: унга кўра, есир
(бева) қолган аёл эрининг укасига — қай-
нисига турмушга чиқишга мажбур ёки шун-
дай ҳуқуққа эга бўлган. *Левират* никоҳ ша-
ли 20-асрдан сўнг халқимиз турмушидан бут-
кул чиқиб кетган. «ЎЗМЭ».

ЛЕВОМИЦЕТИН [юн. leukos — оқ +
mykes (myketos) — замбуруг] тиб. Айрим
микроорганизмлар ҳосил қиладиган ёки
кимёвий йўл билан олинадиган, микроб-
ларга қарши кучли таъсир қилувчи антибио-
тик (қорин тифи, дизентерия ва б. касал-
ликларни даволашда қўлланади).

ЛЕГАЛ [лот. legalis — қонуний] сиёс. Қо-
нун бўйича рухсат этилган, расман тан
олинган; ошкора, очиқча. *Легал* партия.
Легал матбуот.

ЛЕГАЛЛАШТИРИШ Легал, ошкор ҳо-
ла ўтказиш, қонуний тусга киритиш. *Айниқ-
са, жиноий фаолиятдан олинган даромадлар-
ни легаллаштириш (қонунийлаштириш)га*
қарши курашиш, терроризмни молиялашти-
рувчи манбаларга чек қўйиш масаласи жуда
муҳим ҳисобланади. Газетадан.

ЛЕГАЛЛИК Ошкоралик, қонунийлик.

ЛЕГИОН [лот. legio, legionis — тўплаш,
тўлдириш; қабул қилиш] тар. 1 Қадимги Рим
армиясида асосий ташкилий ва тактик бир-
лик (турли даврларда 4500 дан 10000 гача
аскардан иборат бўлган).

2 Турли мамлакатларда ва турли давр-
ларда турли хил ҳарбий қисмлар (ва ветер-
ан жангчилар тузилмалари)нинг номи.

3 Иккинчи жаҳон уруши даврида Герма-
нияда турли халқларга мансуб ҳарбий асир-
лардан тузилган ҳарбий бирлик, бўлинма.

ЛЕГИОНЕР [лот. legionarius — легионга
мансуб, легион таркибига кирувчи] 1 Леги-
он таркибидаги аскар.

2 спорт. Шартнома бўйича ўз клуби (жа-
моаси)дан бошқа (одатда хорижий) клубга
ўтиб, ўша клуб учун ўйновчи спортсмен
(футболчи, хоккейчи ва б.). *Икки оғиз бол-
гариялик легионерларимиз ҳақида гап кет-
ганда, терма жамоамиз таркибида "Лев-
ски" клубининг икки нафар футболчиси*

исми-шарифи қайд этилган. Газетадан. «Реал»нинг янги президенти бразилиялик легионер Какани ўз жамоасига олмоқчи. Газетадан.

ЛЕГИРЛАМОҚ [нем. legieren – эритмоқ, суюлтирмоқ < лат. ligare – бириктирмоқ, ёпиштирмоқ] ким. тех. Муайян материалларга, металл қотишмаларига уларнинг хоссалари (мустаҳкамлиги ва пластиклиги, ёйилишга ва коррозияга бардошлилиги, иссиққа чидамлилиги ва б.) ни яхшилаш учун бошқа моддалар – легирловчи элементларни (хром, алюминий, никель, титан ва ш. к.) қўшмоқ. *Пулатни легирламоқ. Легирланган чўян.*

ЛЕГИТИМ [лат. legitimus – қонуний, қонунларга мос, мувофиқ] ҳуқ. Қонуний, қонуний ҳуқуқ (ваколат)и бўлган, умум томонидан тан олинган. *Мазкур объект эркин алмаштириладиган валюта ёки легитим сўмга солинади.* Газетадан.

ЛЕГИТИМАЦИЯ, легитимлаш [лат. legitimus – қонуний, қонуништирилган] ҳуқ. 1 Давлат ҳокимиятининг, бирон-бир ижтимоий тузилма, мақом, ваколатларнинг, ҳуқуқларнинг қонунийлигини эътироф этиш ёки маъқуллаш, тасдиқлаш; ушбу жараён муайян жамиятда тан олинган қадриятларга таянади.

2 Қонунийликни ёки ваколатларни тасдиқловчи ҳужжатлар.

ЛЕДЕРИН [нем. Leder – чарм] Китоб муқоваси учун ишлатиладиган сунъий тери.

ЛЕЙ Руминия Республикасининг (1890 йилдан) ҳамда Молдавия Республикасининг (1993 йилдан) асосий пул бирлиги.

ЛЕЙБОРИСТ [ингл. labourist < labour – иш, меҳнат] Англияда ўзини ишчилар партияси (Labour party) деб атайдиган, сиёсатда ислохотлар йўлини тутувчи партия аъзоси. *Лейбористлар партияси. Лейбористлар ҳукумати.* ■ ..мамлакатнинг ҳозирги ҳукумати – лейбористларга ашаддий мухолиф консерваторлар турибди. Газетадан. *Шу пайт зарда ўтирган лейбористлар партияси фаолларидан бири-кекса ва хунуқкина бир аёл ўрнидан туради.* Газетадан.

ЛЕЙКА [р. лить – “қуймоқ, оқизмоқ” фл. дан ясалган от] Ўсимлик ва гулларга сув сепиш учун ишлатиладиган, жўмрагининг учи тешик-тешик идиш. *Муҳаббат ҳовлида гулларга лейкада сув бериб юрар эди. О. Ёқубов, Икки муҳаббат.*

ЛЕЙКЕМИЯ [юн. leukos – оқ + haima қон] тиб. айн. лейкоз (қ.); оқ қон касалли

ЛЕЙКО- [юн. leukos – оқ] Ўзлашма ба налмилал сўзларнинг биринчи қисми либ, уларнинг оқ рангга муносабати алоқадорлигини кўрсатади.

ЛЕЙКОЗ [юн. leukos – оқ] тиб. Қон талаб чиқарувчи тўқиманинг бир қатор физиологик ҳолатлар – илик (кўмик)нинг заҳарилиши, лимфатик тугунлар, талоқ-катталашуви, лейкоцитлар сонининг ошиши, тромбоцитлар, эритроцитлар сони ва гемоглобин миқдорининг камайиши билан кечадиган ўсма касаллиги; лейкемия оқ қон касаллиги.

ЛЕЙКОПЕНИЯ [лейко. + юн. penia – бағаллик, етишмаслик] тиб. Баъзи юк ва б. касалликларда, шунингдек, нурулда ёки айрим дориларни қабул қилиш қонда лейкоцитлар сонининг камайиши билан кечадиган касаллик.

ЛЕЙКОПЛАСТИР [лейко. + hemplastron – суртма дори] Юпқа гача матодан бир томонига махсус ёлпишқоқ са суртиб тайёрланган оқ тасма; яриш ва операция қилинган жойларга қўйилган бинт-боғловларни маҳкам тутиб турарли жойларни инфекциялардан сақлаш мақсадларида фойдаланилади.

ЛЕЙКОЦИТЛАР [лейко. + юн. kytos – идиш, омбор; ҳужайра] физиол. Оқ қон танинчи – қоннинг ўлик ҳужайралари териялар ва бошқа ёт жисмларни йўқ қилиш ва антитаналар ишлаб чиқарувчи сиз шарсимон ҳужайралари.

ЛЕЙКОЦИТОЗ [< “лейкоцит” с. д. К] Қонда оқ қон таначалари (лейкоцитлар) сонининг овқат ҳазм қилинганда, дорликда ва аксар юкумли-яллиғлаш салликларида меъёрга нисбатан кўпайиши билан кечадиган касаллик.

ЛЕЙТЕНАНТ [фр. lieutenant] А флотда катта ва кичик лейтенант ливидати унвон ва шу унвонга эг бўлган офицер.

ЛЕЙТМОТИВ [нем. Leitmotiv – етакчи сабаб, мотив] 1 Мусиқали асардан охиригача такрорланадиган қўшиқ.

2 кўчма Қайта-қайта такрорланадиган асосий фикр, асосий идея. **ЛЕК I** [ф. لیک] поэт. айн. лекми нигор ёдин тез унутмоқ истарман, да йўқ бу хил бебаҳо паршонлик. О. Ёқубов, Муҳаббат.

ЛЕК II Албания Халқ Республикасининг тили пул бирлиги.

ЛЕКИН [ф. *lekin* < а. *لكن* – бироқ, ам-
1 *зидл. боғл.* Мазмунан бир-бирига зид-
ган содда гапларни, мазмунан зид бўлса-
бири иккинчисини инкор этмайдиган
ларни боғлайди. *Уй кичкина, лекин ёруғ.*
Сидиқжон билан Канизак келганда, зал-
одам тўлган, лекин президиум атрофида
ким йўқ эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чи-
лари. - Тўғри, ўзи чулоқ-ку, лекин шамол-
тез учади, ҳайронман.. Ишни пухта қила-
Ойбек, Танланган асарлар.

2 *от өзф.* Қилинаётган иш-ҳаракатнинг
инида бошқа мақсад, кетидан келадиган
бошқа нарса борлигини ифодалаш учун
латилади. [Фазлиддин:] *Пулни ундириш учун*
эм шошмас эди, бир нарча боғ бизга унча-
керак эмас. Унинг лекини бор, йигитча
нда мардикор бўлиб урушга жўнаши мум-
Ойбек, Танланган асарлар.

ЛЕКСЕМА [юн. *lexis* – ибора, нутқ ўра-
Тилшуносликда: шакл ва маъно жиҳа-
дан бир бутун ҳолда текшириладиган мус-
бат маъноли сўз; тил қурилишининг лек-
маъно англатувчи бирлиги.

ЛЕКСИК Лексикага, тилнинг луғат тар-
тига оид; луғавий. *Сўзнинг лексик маъноси.*
Тек тилининг лексик бойлиги.

ЛЕКСИКА [юн. *lexikos* – сўзга оид, луға-
< *lexis* – сўз, ибора] *т.ш.* Бирор тил ёки
зада муайян пайтда мавжуд бўлган сўзлар
жмуи; бирор иш, фаолият, касб-хунар
асида қўлланадиган сўз ва терминлар,
нингдек, бирор муаллиф бадий асар-
ининг сўз бойлиги. *Ўзбек тили лексика-*
Тошкент шевасининг лексикаси. Касб-
лар лексикаси. Чорвадорлар лексикаси.
Ҳиний асарлари лексикаси.

ЛЕКСИКОГРАФ Лексикография мута-
хаси; луғатшунос.

ЛЕКСИКОГРАФИК Лексикографияга,
метчиликка оид. *Лексикографик ишлар.*

ЛЕКСИКОГРАФИЯ [юн. *lexikos* – луғат
grapho – ёзаман] Луғат тузиш назарияси
луғат тузиш иши; луғатшунослик, луғат-
стик. *Ўзбек лексикографияси.*

ЛЕКСИКОЛОГ Лексикология мутахас-
си; сўзшунос.

ЛЕКСИКОЛОГИК Лексикологияга оид.
лексикологик тадқиқот.

ЛЕКСИКОЛОГИЯ [юн. *lexikos* – луғат-
logos – таълимот] Тилшунослик-

нинг тилнинг луғат таркибини (лексика-
ни) ўрганувчи бўлими; сўзшунослик. *Ўзбек*
тилининг лексикологияси.

ЛЕКСИКОН [юн. *lexikon* – луғат] Маъ-
лум бир кишининг сўз ва иборалари захи-
раси; бирор ижтимоий қатлам ёки муайян
фаолият соҳасига мансуб умумистеъмолда-
ги сўзлар захираси.

ЛЕКТОР [лот. *lector* – ўқувчи] Маъруза
(лекция) ўқувчи киши.

ЛЕКТОРИЙ [лот. *lectorium*] Маъруза
(лекция)лар ўқиладиган бино.

ЛЕКЦИЯ [лот. *lectio* – ўқиш] Олий ўқув
юрти ёки омма орасида бирор мавзу юзаси-
дан оғзаки баён тарзидаги ўқиш, ўқув маш-
ғулоти; маъруза. *Мазмунли лекция. Лекция*
зали. Лекция тингламоқ. ■ Бир куни район-
дан доктор келиб, “Кундалик турмушда ги-
гиена” мавзусида лекция ўқиди. А. Қаҳҳор,
Қўшчинор чироқлари.

2 Шундай баённинг ёзма ёки босма мат-
ни.

ЛЕММА [юн. *lemma* – пора; фойда; тама,
гараз] *мат.* Бир ёки бир неча теоремалар-
ни исботлашда фойдаланиладиган ёрдам-
чи теорема, даъво.

ЛЕМУР [лот. *lemures* – ўлган аждодлар-
нинг руҳлари] *зоол.* Чала маймунлар оила-
сига мансуб, орқа оёқлари олдингилари-
дан, думи танасидан узун, тропик ўрмон-
ларда яшовчи, унча катта бўлмаган сутэми-
зувчи ҳайвон.

ЛЕНИНИЗМ [Россия коммунистлар
(большевиклар) партиясининг асосчиси
В.И.Ленин номидан] *тар.* Марксизм (қ.)
нинг асосий қондаларини ривожлантирган
В.И.Ленин таълимоти.

ЛЕНТА [нем. *linter* < лот. *linthea* – қалин
матодан қилинган энсиз тасма] 1 Безак учун
ишлатиладиган ёки сочга тақиладиган эн-
сиз узун тасма. *Шойи лента. Орден лентаси.*
Лента тақмоқ. ■ Гавҳарнинг битта қилиб
ўрилган узун сочи орқасидан лента билан
бўғиб қўйилган. П. Қодиров, Уч илди.

2 қ. *тасма. Изоляция лентаси. Ёзув маши-*
насининг лентаси. Телеграф лентаси.

3 қ. *тасма. Конвейер лентаси. Транспортёр*
лентаси.

ЛЕПРА [юн. *lepra* – мохов] қ. *мохов.*

ЛЕПРОЗОРИЙ [юн. *leptosus* – моховга
йўлиққан, чалинган] Моховга чалинган
касалларни соғлом аҳолидан, жамиятдан

алоҳида ажратиб даволайдиган, профилактика ишларини олиб борадиган муассаса, шифохона; моховхона.

ЛЕТАРГИЯ [лот. lethargie < юн. lethe – унутиш + argia – дангасалик, ишёқмаслик] *тиб.* Узоқ, чуқур уйқуга ўхшаш касаллик ҳолати (бунда барча ҳаёт белгилари билинмас даражага келади: бемор ухлаб қолганга ўхшайди, қимирламайди, таъсирларни сезмайди).

ЛЕТУЧКА [р.] *с. т.* Зарурий масала(лар) юзасидан ўтказиладиган қисқа муддатли мажлис. –*Соат иккига летучка эълон қиласиз, – деди Ҳошимжон ака., секретарь қизга.* О. Ёкубов, Бир фелъетон қиссаси. *Летучкани редакциянинг олий органи деса ҳам бўлади: энг муҳим масалалар летучкада муҳокамадан ўтади.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

ЛИАНАЛАР [фр. lianes < lieg – боғламоқ] *бот.* Бошқа ўсимликлар, қоялар, иморатлар ва. б. нарсаларга чирмашиб, ўралиб, ўрмалаб ўсадиган дарахтсимон ёки ўтсимон ўсимликлар гуруҳи.

ЛИБЕРАЛ [лот. liberalis – озодликка оид; озод, эркин, хур] I Либерализм тарафдори; либераллар партиясининг аъзоси.

2 *с. т.* Келишувчи, муросасоз; ўринсиз раҳмдиллик кўрсатувчи; масалага бепарво қаровчи.

3 Ижтимоий муносабатларни либераллаштириш, эркинлаштириш сиёсати тарафдори.

ЛИБЕРАЛ II I Либерализмга, либералларга оид; либерализм ғояларини ёқловчи, ифодаловчи. *Либерал партия. Либерал буржуазия.*

2 *с. т.* Муросасозликдан, келишувчиликдан иборат бўлган; муросасоз. *Либерал муносабат.*

ЛИБЕРАЛИЗМ [лот. liberalis – озодликка оид] I Ғарбий Европа мамлакатларида 17–18-асрларда пайдо бўлган ва мутлақ ҳокимликка, феодализмга қарши қаратилган, фуқаровий, сиёсий, иқтисодий эркинликларни талаб қилган ғоявий ва ижтимоий-сиёсий оқим.

2 *с. т.* Эркин фикрлик; муросасозлик, келишувчилик, ортиқ даражада раҳмдиллик, бировга ўринсиз ён босишлик.

ЛИБЕРАЛЛАШТИРИШ, либерализация [лот. liberalis – эркин, озод] Мамлакат ижтимоий ҳаётининг барча соҳаларида кенг эркинликлар бериш; иқтисодиётга ва фуқаролар

шахсий ҳаётига давлат аралашувини бекарқилиш ёки камайтириш. *Нарх-навоми либераллаштириши. Ҳозир суд-ҳуқуқ тизимида либераллаштириши давом этмоқда.* Газетадан.

ЛИБОС [а. لباس –] *кит.* I Кийим, устбош. *Янги либос. Байрам либоси. Мама кўрдингизми? .. Отга жабдуқ, одамга либос деганларича бор-да. Кийиниб, тупна-туз одам бўлди-қўйди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ўйтамай, куёв либосини кийдириши учун уни [М. қимийни] ичкарига таклиф қилдилар.* С. Аидулла, Мавлоно Муқимий. *Ёш шоирлар, журналистлар клуби, либос дизайни, тасвирий санъат, ёғоч уймакорлиги, радиоэлектроника тўғараклари, шахмат клуби шул жумласидандир.* Газетадан.

2 *театр.* Спектакль ва режиссёр ғояси мувофиқ, муайян роль, бинобарин, акт учун танланиб кийдириладиган кийим пойабзал, бош кийим, зеб-зийнат ва I спектаклни безашнинг асосий воситалардан бири. *Либос танлашда қаҳрамоннинг характери.. ёши ўз аксини топади.* «ЎЗМЭ»

3 *кўчма поэт.* Бадийий тасвирда: ўрага қоплаган нарсага нисбатан рамзий манода қўлланади. *Табиат баҳор либоси кийди. Шаҳар байрам либосига безанди. Чап томонда эса, куз либосини кийган Ситинсой қишлоғи равшан кўринарди.* Ш. Ишидов, Бўрондан кучли. *Наврўз эди татат гулгун, Кийиб олган ям-яшил либос.* Мирзо. *Мен ойна орқали, оқ либос кий; шаҳар кўчаларини томоша қилиб, Сис ака ҳақида ўйлардим.* О. Мўминов, ХI бондаги уч учрашув.

ЛИБРЕТТО [итал. libretto – китобча] Опера, оперетта, оратория каби мусиқий-драматик асарларнинг сўз матни; балет, балет мазмунининг қисқа баёни. [Маниёз Юсунов] *Орадан сал фурсат ўтми Ҳамид Фулом либреттоси асосида “Хорс кўшиғи” операсини ёзди.* А. Раҳмат. *Фрс йўлларида. АҚШдаги Нодир адабиётлар тубхонасида мен фавқулодда Генделни Амир Темур фаолиятига бағишланган “Бу Темур” операси партитурасини, итальян инглиз тилларидаги либреттолари билга топдим.* Газетадан.

2 Кинофильмнинг сюжет режаси ё сценарий схемаси.

ЛИБРЕТТОЧИ Либретто муаллифи. *Ижодкорлардан ҳам кўплаб либретточи ижрочилар етишиб чиқди.* Газетадан.

Калавадан, шунингдек, тандалган тандадан элик-тирилган ип ёки ипак ип. *Калавани ливитга ва шивитлари.*

Этилган ип ёки ипакни тўвчи ишчи. *Ишқордан сога тақсимланиб, ли-*

Газетадан.

лот. ligare – боғла-
дилар, ташкилотлар,
қил, ҳамжамияти, бир-
Лигаси. Араб мамла-

ражаларига кўра бир-
лар табақаси, гуруҳи.
*га. ■ ■ ■ лимкониятимиз-
олий лигага чиқишни
сўз бошлади команда
тадан. Турнирда даст-
эгаллаган шашкачилар
лигининг биринчи лига-
сига эга бўладилар. Га-*

лига – алоқа, боғланиш]
чаълум ноталарни бир-
ларни қўшиб, узлуксиз
лини билдирувчи ёйси-

едер – етакчи, бошлиқ,
сий партия ёки ташки-
тлбошчиси.

ларарида олдинда борув-
етакчи, пешқадам. *Тур-
ез пойгаси лидери.*

lease, leasing – ижара;
ижарага бермоқ] Асо-
воситалари (машина-
транспорт воситала-
нишоотлари) ва б. то-
қаришида фойдаланиш
қин узиш шарти билан
рага бериш ёки олиш.
Лизинг шартномаси.

айн. лим этиб қ. лим.
тиб ўрнидан турди. Н.
2) ҳеч ким кутмаганда;
ганга аралашди.

Қ 1 Гоҳ у томонга, гоҳ
моқ; қимирлаб, ликил-
тахтаси киши юрганда

2 салб. Буралиб юрмоқ, қийшангламоқ,
жилапангламоқ. *Кўзларига.. Машариб чўлоқ
кўриниб кетди. У ликанглаб бориб, ҳоким
тўранинг ёнидаги бўш жойга ўтириб олди.*
«Муштум».

ЛИКАНГ-ЛИКАНГ тақл. с. Гоҳ у томон-
га, гоҳ бу томонга ташланиб, қимирлаб,
ликиллаб туришни ифодалайди.

Ликанг-ликанг қилмоқ айн. **ликангламоқ.**
ЛИКВИД [лот. liquidus – суюқ, оқувчан];
ликвид маблағлар мл. иқт. Қарз мажбурият-
ларини қоплаш учун фойдаланилиши мум-
кин бўлган пул ҳамда тез, осон нақд пулга
айланадиган қимматдор нарсалар (вексел-
лар ва б. қимматбаҳо қоғозлар).

ЛИКЁР [фр. liqueur – < лот. liquor – су-
юқлик] **1** Спирт, шакар шарбати ва мева
ёки резавор шираси аралашмасидан тайёр-
ланган ширин ва ўткир спиртли ичимлик.

ЛИКИЛДОҚ Ликиллаб турадиган.

ЛИКИЛЛАМОҚ 1 Тебраниб, у ёқ-бу
ёққа, баланд-пастга енгил ҳаракат қилмоқ;
лик-лик қилмоқ. *У ликиллаб кетаётган эди,
орқасидан эргашдим. С. Сиеёв, Ёруғлик. Юр-
ганида, белидан пастга галати ликилларди. Н.
Аминов, Суварак. Зина мустаҳкам эмасди.
Дорбознинг арқонидай ликиллаб турарди. Ў.
Муқимов, Олов ва ниҳоллар.*

ЛИК-ЛИК: **лик-лик қилмоқ** Ликиллаб
ҳаракатланмоқ. *Чумчуқми, читтакми, бети-
ним лик-лик қилади, яна йўқ бўлиб қолади. И.
Қаландаров, Шохидамас, баргида.*

ЛИКОП Тўтарак шаклида, ясси, қирғоғи
кўтарилган майда чинни идиш; тарелка. *Хон-
тахтага терилган ликопларда ранг-баранг
қанд-қурс, конфетлар.. С. Анорбоев, Оқсой.*

ЛИКОПЧА Кичикроқ ликоп. У, *токча-*
лардаги чойнак-пиёла, патнис, ликопчалар-
ни тартиб билан терди. Ҳ. Фулом, Машғал.
*Ашулачилар ликопчаларни юзларига тутиб,
дўпписини қўлига олиб, чўзиқ оҳангда халқ
ашулаларини айтишмоқда. И. Раҳим, Ихлос.*

ЛИЛИПУТ [ингл. Lilliputian – Ж. Свифт-
нинг “Гулливёрнинг саёҳатлари” асарида-
ги хаёлий Лилипутия мамлакатининг фан-
тастик даражадаги митти одамлари номи-
дан] Жуда кичик одам; митти.

ЛИМ Тўла, жуда тўла, оғзигача, лаби-
гача тўла (асосан суюқлик ҳақида). *Меҳр
майингдан тутдинг лим коса.. Ё. Мирзо. Қал-
дирғочнинг расми ўйилган шишалар шароблар-
га лим. Э. Раҳим.*

Лим тўла (ёки тўлган) қ. **лиқ тўла**. ..Хилма-хил, ранг-баранг, қимматбаҳо мева-чевалар билан лим тўлган патнуслар кетма-кет етказилиб турилади. Ойбек, Танланган асарлар.

ЛИМАН [юн. limen – кичик қўлтиқ, гавань] геогр. Текислик дарёларининг денгизга қўйилиш жойида сувнинг қўпайиши, тошиши натижасида пайдо бўлган кўрфаз. Қишки сарой қурилишига ҳар томондан материаллар кела бошлади. Тошсоқа лиманига пароход қалин тахталар келтирди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ЛИМИЛЛАМОҚ Лабигача тўлиб, аста мавжланмоқ, тўлқинланмоқ (асосан, сув ҳақида) Ариқчаларда кеч кузнинг тиниқ суви лимиллаб оқади. Н. Аминов, Суварак.

ЛИМИТ [лот. limes, limitis – чек, чегара] Бирор нарсанинг чекланган нормаси, фойдаланиш учун белгиланган чегаравий, чекли миқдор; чеклов. Баҳо лимити. Кредит лимити. Электр энергия лимити. Лимит белгиламоқ. ■ Хўжаликларга капитал қурилиш учун лимит белгилаб қўйилса, шунинг ўзи кифоя. Газетадан.

ЛИМИТЛАМОҚ Лимитини белгиламоқ; чекламоқ.

ЛИММО-ЛИМ Оғзигача, лабигача тўла (тўлган). Ҳовузнинг лиммо-лим суви шишадай тоза. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. Бозоров лиммо-лим рюмкани Соҳиб қорига узатди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ЛИМОН [юн. limoni < ф. ليمون] 1 бот. Асосан жанубий мамлакатларда ўсадиган доимо яшил субтропик ўсимлик ва унинг тухумсимон сариқ нордон хушбўй меваси. Лимон дарахти. Лимон солинган чой. ■ Ҳозир Урта Осиёнинг жанубий қисмларида шакарқамиш, лимон сингари мевалар етиштирилмоқда. «Фан ва турмуш».

Лимон кислотаси Лимон меваси ва бошқа баъзи ўсимликлар таркибида бўладиган кислота, жавҳарлиму (тиббийётда, озиқ-овқат саноатида ва б. соҳаларда ишлатилади). ..лимон кислотаси озиқ-овқат маҳсулотларини яхши сақлашга ёрдам беради. Газетадан.

2 жарг. с.т. Миллион сўм (ушбу маъно «лимон» ва «миллион» сўзлари талаффузидаги ўхшашликка асосланган; дастлаб «рубль» учун қўлланган).

ЛИМОНАД [фр. limonade < юн. limoni < ф. ليمون] Лимон ёки бошқа хил мева шар-

батига сув, шакар, карбонат кислота, хбўй моддалар қўшиб тайёрланган шичанқовбосар ичимлик (дастлаб лимонвидан тайёрланган). Болаларнинг стакага тўлатиб-тўлатиб лимонад қўйиб бер. Газетадан.

ЛИМОНАРИЙ Лимонлар ўстирилган, етиштирилмаган махсус жой. Лимонрийда ўстириладиган лимон кўчатларини дастлабки бир неча тури ҳосилга кирди. зетадан.

ЛИМОНЗОР Лимон дарахтлари экилмайдон. Балки жануб денгизининг лабида кутар яшил гулли лимонзор. М. Шайхзода.

ЛИМОНЛИ Лимон солинган, лимонли шарбати қўшилган. Лимонли чой.

ЛИМУ [ф. ليمو – лимон] эск. айн. мон. Аҳли дардга суҳбатинг бўлсин даво. анор, олма, беҳи, лиму каби. Ҳабибий.

ЛИМУЗИН [фр. limousine – Франциядаги тарихий Лимузен вилояти номи. Қўп ўринли енгил автомобилнинг олди ўриндиғи кейинги ўриндиқлардан ойна тўсиқ билан ажратилган ёпиқ кузови; шундай кузовли енгил автомобиль.

ЛИМФА [лот. lymphā – тоза сув, нам, физиол. Хужайралар орасидаги бўшлиқда лимфа томирларини тўлдириб турувчи суюқлик, тиниқ суюқлик. Бундан ташқари, лимфобластлар ўсик деворларига қон ва лимфа олини келишлари мумкин. Ҳ. Ҳақимов, Ушбаппендицит. Қулоқ супраси қон томирлари билан бирга лимфа томирларига ҳам «Фан ва турмуш».

ЛИМФАДЕНИТ [лимфа + юн. aden – тиб. Лимфа тугунларининг, уларга яллантирувчи микроблар тушганда, катташуви ва оғриқ пайдо бўлиши билан кечган яллиғланиши.

ЛИМФАТИК Лимфага оид, лимфага гишли. Лимфатик система. Лимфатик бе-

ЛИНГАФОН [лот. lingua – тил + phone – товуш] Товушлар ёки сўзларни эшитиш ва тўғри талаффуз қилишга ёрдам берадиган асбоб, аппарат. Улар замонавий компьютер, лингафонлар билан жиҳозланган хоналарида таълим оладилар. Газетадан.

Лингафон кабинети Чет тил оғзақи, она тили нутқ маданияти малакалари, мусиқа-театр муассасаларида юртимизда маҳорат билан ижро этиш малакасини эълан қилишга ёрдам берувчи товуш техникаси

Лин аппаратлар билан жиҳозланган *қўраш*.
Лингвистика мутахассиси;

ғўза шохларини силкитиб, шошилмай кезаётган зангори кемалар кўринади. И. Раҳим, Зангори кема капитани.

Лингвистикага, тилшу-
на оид. *Лингвистик адабиёт. Лингвис-
тика тилас. Лингвистик тадқиқот. Лингвис-
тика таҳлил.*

Лингвистика [фр. linguistique < лот.
lingua — тил] Тил ҳақидаги фан, тил били-
ми, тилшунослик.

Линейка [р. < лот. lineare — тўғрила-
нган, тўғри чизилган] 1 Муайян юзага, текис
юзга тўғри чизик чизиш ва баъзи бир фа-
нларда чизик ёки ҳисоблашлар учун ишла-
вот қилинган, сантиметр ва миллиметрларга
қаратаган асбоб; чизгич. *Масштаб линейка-
график линейка. Линейка билан чиз-*

илган. Рапорт бериш ёки бирор топши-
риқни қабул қилиб олиш учун ёнма-ён бир
чизик бўлиб тизилиш; саф. *Линейка саф чек-
китаб директори.. ўқувчиларни янги
китоб билан табриклайди. М. Худойку-
биринчи тонг.*

Линза [нем. Linse < лот. lens — ясмиқ]
Шундан ёки синтетик материаллардан
созилган, қавариқ ёки ботиқ сирт
қилинган ва нур тарамини ўзгар-
тириш (синдирувчи) шаффоф жисм
шаклида кўз гавҳари сифатида, шунингдек,
кўзойнак тайёрлашда қўлланади.

Линимент [лот. linigē — суркамоч,
қўқ. ишқамоч] фарм. Суяқ суртма до-
стигиш умумий номи: сиртдан суркаш
қилинадиган дори шакли.

Линия [лот. linea — каноп иппи; шоқул;
чизик] 1 Бирор нарсани муайян масо-
вагагишга мўлжалланган қурилма (мос-
тақим (сим, кабель ва ш. к.) системаси.
2 *Москва телеграф линияси. Юқо-
қили электр линияси.*

3 Мудофаа ёки ўт очиш нуқталаридан
созилган система. *Мудофаа линияси. Фронт
линияси.*

4 Темир йўл, трамвай йўли; из. *Трамвай
линияси.*

Линкор [р. “линейный корабль” (мун-
дари йўналишли кема) бирикмасининг
қисқартмаси] Йирик тўплар билан қурол-
ланган, қалин зирҳли катта ҳарбий кема. *У-
100 кема борғач, тўлақинни ёрган линкордай,*

ЛИНОЛЕУМ [лот. linum — каноп; қалин
мат + oleum — мой] Нам ўтказмайдиган,
пол ва деворга қўпланадиган, рулон ҳола-
тида тайёрланадиган полимер материал.
*Йўлак чироқлари ёқиб қўйилган, тозалаб
артиб қўйилган линолеум пол ярақлаб турар-
ди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.*

ЛИНОТИП [лот. line — йўл, чизик + юн.
typos — белги, из] полигр. Ҳарфларни сатр-
сатр қилиб териб, яхлит металл сатрлар тар-
зида қўйиб берадиган машина. *Линотипда
терилган матн.*

ЛИНОТИПЧИ Линотипда харф терувчи.

ЛИНТ [ингл. lint — пахта мөмғи] Тола
ажратиб олинганда, пахтанинг чигитда қо-
ладиган калта туки ва ундан ҳосил қилина-
диган хомашёнинг бир тури. *Линт ва тола
чиқарувчи машиналар иштов билан ишлайди.
С. Муҳиддинов, Оппоқ толалар. Линт деб
аталувчи бу калта толанинг ҳар тоннаси-
дан 800 килограммгача тоза целлюлоза олиш
мумкин. «Фан ва турмуш».*

ЛИНТЕР [ингл. linter — момиқ ажраткич]
1 Пахтаси айириб олинган чигитларнинг
юзидан қолган калта толаларни, тукларни
ажратиш, чигитни тозалаб, туксизлантириб
берадиган машина.

2 Шундай машинада чигитдан ажратиш
олинган тола-туклардан иборат пахта; лин-
тер пахта. *Авалги линтер пахта кўрпа-
тўшакдан бошқасига ярамасди. Газетадан.*

ЛИНТЕРЧИ Линтер машинада ишлов-
чи ишчи. *{Ойимхон} Чигитдан момиқ ажра-
тиб олади. Бу касб номини корхонада линтер-
чи деб аташади. Ж. Холқосимов, Зийнат.*

ЛИНЧА шв. Кичикроқ қоп. *..кампир яна
донг қотиб ухлаб қолди, оғзи худди химарил-
ган эски линча оғзидай очилди. М. Исмоилий,
Фарғона т.о. Қўлтигимда линча қопча, оёқ
яланг кўчаларни чангитиб ўтиб кетдим. С.
Абдулла, Ёшлик йилларим.*

ЛИП: лип этиб 1) тезлик билан, бир он
ичида. *Давлатёр лип этиб отга минди-ю, бир
нафасда кўздан ғойиб бўлди. П. Турсун,
Ўқитувчи; 2) кўчма усталик билан, тезда
ва осонгина. Бунчалик тадбир.. натижасиз
қолмади, лип этиб Хатиб домудла шўрога
{сайлов ва сайланишга} ҳақли ҳам бўлиб қол-
ди. А. Қодирий, Обид кетмон. Лип этмоқ Тез*

ва енгил ҳаракатни билдиради. *Очиқ эшикдан Нигора халатининг этаги охириги марта лип этди-ю, муқолишида кўздан ғойиб бўлди.* С. Анорбоев, Оқсой.

ЛИПА [қад. р. лепа — малҳам; ёпишқоқ нарса < юн. *lipos* — ёғ] бот. қ. **жўка.**

ЛИПИЛЛАМОҚ 1 Тез ва енгил ҳаракат қилмоқ, юрмоқ; лип-лип қилмоқ. *Раззоқ ўзини четроққа олиб турди, хотинлар липиллаб ўтиб кетдилар.* Ҳ. Фулом, Машъал.

2 Тез-тез такрорланувчи кучсиз оний ҳаракат қилмоқ, пирпирамоқ (аланга ҳаракати ҳақида). *Эшик очилганда, шам бир липиллади-ю, ўчди.*

ЛИП-ЛИП Лип с. нинг такрори. *Отларнинг ёлига тегай-тегай деб синчалаклар лип-лип учиб ўтарди.* С. Анорбоев, Оқсой. *Ўқтин-ўқтин шамол қутуриб, дарахт шоҳларини симларга ураркан, чироқлар лип-лип ўчиб ёнарди.* Ҳ. Назир, Ўйтиқол.

Лип-лип қилмоқ айн. **липилламоқ.**

ЛИППА I [а. *لپفه* — тола; ип] Иштоннинг иштонбоғ ўтказиш учун қайтариб тикилган жойи. *Бўтабой носқовоғини липпасига қистирди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ушанда бир сўмаликни липпамга яширганимда, ўлгудек дўптослаган номард.* Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

Аҳли липпа эск. кам қўлл. Пул топиш ва тўплашга берилиб кетган шахсларга нисбатан қўлланувчи ибора. *Сизга ўхшааш аҳли липпаларга тушунтириш умун.. уч кунлаб док-лад қилиш керак экан-да!* «Мушгум». **Липпа урмоқ** Иштоннинг юқори қисмини кўтариб, липпага қистириб олмоқ. *Узоқ-узоқда.. иштонларини липпа уриб, қўлларига кетмон ушлаган йигитлар пахта сўғориб юрибдилар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

ЛИППА II айн. **лип.** *Липпа туриб, бўсагадан бош чиқардим.* «Шарқ юлдузи».

ЛИРА I [лот. *lyra* < юн. *lyra*] **1** Торли, чертиб чалинадиган қадимги юнон (грек) чолғу асбоби (поэтик ижод ва илҳом рамзи ҳисобланади).

2 Украин ва белорусларнинг камонча билан чалинадиган чолғу асбоби.

ЛИРА II [итал. *liga* < лот. *libra* — фунт, қадоқ (оғирлик ўлчови); тарози, мувозанат] Италия, Туркия ва Мальта давлатларининг асосий пул бирлиги.

ЛИРИЗМ [юн. *lyrikos* — лира чалувчи, лирада ижро этувчи] **1** Бадий асардаги ҳис-

сийлик, ҳис-ҳаяжон, кўтаринкилик, туйунсурлари, лирик хусусиятлар. *Лирик поэма-ларда лиризм оқими асар материални фокусга йиғиб, ҳаракатга солишда.. катта кучга айланади.* «ЎТА».

2 Лирик руҳий ҳолат, лирик кайфият ҳиссиёт. *..тасвирланаётган воқеа ва қаҳрмонларга шоирнинг муносабатини кўрсатувчи лиризм эпик тасвирга органик равишда қўшилиб кетади.* «ЎТА».

ЛИРИК Лирик асар ёзадиган, ҳис-ҳаяжонли шеърлар ёзадиган шоир.

ЛИРИК Лирикага оид, лирикага хос хусусиятларни, ҳис-туйғуларни, кечинмаларни ифодаловчи. *Лирик шеър. Лирик асар.*

ЛИРИКА [юн. *lyrikos* — лира жўрлиги, куйловчи, ижро этувчи] ад. Бадий адабиятнинг уч асосий турларидан (эпос ва драматик билан) бири бўлиб, унда борлиқ муаллифнинг чуқур, жўшқин ички кечинмаларни ҳис-туйғулари, фикр-мулоҳазаларига йирилган ҳолда, ички шеърини монолог тарзида акс эттирилади. *Лириканинг ўзига хос адабий жинс сифатидаги табиати уни жанр қиёфасида ҳам акс этади.* «ЎТА». *Эстетик рационаллик ва рационалликнинг бу хилда органик уйғунлигини лириканинг ёзилмаган қонунини дейиш мумкин.* «ЎТА».

2 Шу турга мансуб асарлар мажмуи. *Лирик воқий лирикаси. Пушкин лирикаси.* ■ *Кўчма охирида ҳаваскорлик тўғрагининг аъзолари Фурқат лирикасидан концерт бердилар.* Зетадан.

ЛИСОН [а. *لسان* — тил] эск. кт. айн.

1. -*Русия халқи хат ва лисон ўрганмонлиги тақдир қилса, муроди ёмон эмас.* — деди Фурқат. С. Абдулла, Мавлоно Мушгумий. *Мен Бобур Мирзога кичиклигидан тил ўргатдим, лисон ўргатдим.* П. Қодиров, Кўчма дузли тунлар.

ЛИСОНИЙ Тилга оид, тилга тегиш. *Лисоний бирликлар.* ■ *Бундай лисоний воқеалар поэтик матнда икки томонлама йўналтирилган бўлиб, биринчидан, гўзал тушунчасининг даражасини орттиради.* «ЎТА».

ЛИСТ [юн. *lissos* — силлиқ, текис] **1** Лириграфияда: босиладиган, нашр этиладиган асар ёки матннинг ўлчов бирлиги; табақча.

Босма лист 16 бетдан иборат босилган матн, босилган асарнинг ҳар 16 бети; ёки ма табақча.

ған юпқа материалнинг ҳар таси.

ЛИТ *полигр.* Матннинг варақлар муаллиф листи, босма лист) белгиладиган ҳамм ўлчовчи.

Республикасининг асосий (1993 йилдан).

ЛИТЕРА — ҳарф; белги] Поезд, транспортларда бепул ёки арзонроқ учун бериладиган ва билан белгиланган гувоҳнома *литери*.

ЛИТЕРА — ҳарф] *полигр.* Ҳарф шаклидаги белгилар.

ЛИТНИУМ *лит.* lithium < *юн.* lithos — тош] Ҳимёвий системасининг I гуруҳидеген элемент; кумушранг металл.

ЛИТНИУМ lithos — тош] Ўзлашма байгон сўзларнинг биринчи ёки иккинчи бўлиб, сўзнинг тошга ёки шакка алоқадорлигини билди-

ЛИТОГРАФИЯ мутахассиси; босмахонасининг ишчиси.

ЛИТОГРАФИЯ оид. *Литография* — *рет.* — *Машираб* ҳақидаги маъна ва *литографик* усул билан босма халариди шоирнинг тугилган кунини деб кўрсатилган. «ЎТА».

ЛИТОГРАФИЯ [лито.. + *юн.* grapho — нақшо (литографик) тошга литография тоши ёки қалами билан босилган босма қолип; тошбосма босмада матн босиш, чоп босиш] *Ў аср бошларида литография* шаклида *этилган бир неча баёзларда* кўрсатилган *таҳаллусли номаълум шоирнинг* *лифо* *ли* *ғазали* *учрайди*. «ЎТА».

ЛИТОГРАФИЯ босилган матн ёки асар.

ЛИТОГРАФИЯ усулда матн нашр этадиган босмахона; тошбосмахона. *Янги ишчилик кўрсатмаларининг маҳсули* *литография* *ва* *босмахоналар* *вужудга* *келди*. *1918 йил 29 мартда Туркмен Республикаси Халқ комиссарлари советининг ўлкасидаги барча литография босмахоналарининг рационализация қилиши тўғрисида қарар* *қилинди*. «Фан ва турмуш».

ЛИТОГРАФИЯ да рассомлар томонидан яратилган график асарлари.

ЛИТОЛОГИЯ [лито.. + *юн.* logos — таълимот] Чўқинди тоғ жинслари, замонавий чўқиндилар, уларнинг модда таркиби, тuzилиши, ҳосил бўлиш ва ўзгариш қонуниятлари ва шарт-шароитлари ҳақидаги фан.

ЛИТОСФЕРА [лито.. + *юн.* sphaera — шар] Ернинг 50–200 км қалинликдаги, Ер пўсти, мантиянинг ташқи қисмини ҳам қамраб олувчи ташқи қаттиқ қобиғи.

ЛИТОТА [*юн.* litotes — соддалик, оддийлик] *ад.* Бадий адабиётда бирор нарса, воқеа ва белгини кичрайтириб, заифлаштириб тасвирлаш усули.

ЛИТР [*фр.* litre < *юн.* litra — оғирлик ўлчови] Метрик ўлчов системасида ҳамм ва сизим ўлчов бирлиги; 1000 г кимёвий соф сувнинг ҳаммига тенг келадиган суюқлик ўлчов бирлиги. *Бир литр сут. Уч литр элтадиган идиш*.

ЛИТРАЖ [*фр.* litrage] Бирон-бир идишнинг литр билан ўлчанадиган ҳамми.

ЛИТРАЖ Литр ҳаммидаги, литр элтадиган. *Беш литра идиш*.

ЛИФТ [*ингл.* lift — юқорига кўтармоқ] Кўп қаватли биноларда ва шахталарда одамлар ёки юкларни юқорига олиб чиқадиган ва пастга олиб тушадиган машина. *Қуддус ака самолётда учмас, лифтга тушмас, метрода юрмасди*. Газетадан. *Лифт уларни ўн учинчи қаватга кўз очиб юмеунча олиб чиқиб қўйди*. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар.

ЛИФТЧИ қ. лифтчи.

ЛИФТЧИ Лифтнинг нормал ишлашини таъминлаб турувчи, уни юргизиб турувчи ишчи. *Лифтчилар ўз вақтида иш билан таъминланди*. Ҳ. Ҳакимов, Бош инженер.

ЛИФЧИК [*голл.* lift] Хотин-қизлар кўкракларига тақадиган тортқи; кўкракпеч, сийнабанд.

ЛИЦЕЙ [*фр.* < lycee < *лот.* lyceum < Lyceion (Ликей) — Аристотель таълим берган Аполлон лицей ибодатхонаси ёнидаги ўрмонзор номидан] Кўпчилиқ давлатларда ўрта таълим ўқув юрти. Ўзбекистонда: академик лицей — давлат таълим стандартларига мувофиқ ўқувчиларнинг имкониятлари ва қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг жадал интеллектуал ривожланишини, чуқур соҳалаштирилган, табақалантирилган, касбга йўналтирилган ўрта маҳсус таълим олишини таъминловчи ўқув муассасаси. *Лицей кутубхонасида эса [ихти-*

сосий] фанларга оид слайдлар мавжуд. Газетадан.

ЛИЦЕНЗИЯ [лот. licentia – ижозат, рухсат] 1 Амалдаги қонунларга кўра муайян фаолиятни амалга ошириш (мас., четга мол чиқариш ёки четдан мол олиб келиш) учун давлат органлари томонидан бериладиган рухсат. «Ўзбекнаво», адашмасам, ҳар бир ижроичига махсус лицензия (яъни рухсатнома) беради. Газетадан. *Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг лицензияси билан ишлаётган бу муассаса Нишон туманида жойлашган.* Газетадан.

2 Муайян шахсларга мавжуд, расмий тан олинган ихтиро, технология, ишлаб чиқариш сирлари ва б. лардан фойдаланиш ҳуқуқини бериши.

ЛИЧИНКА [р. личинка < личина – ниқоб, маска < лик – юз, бет тасвири] Баъзи жонли организмларнинг (қурт, ҳашарот, балиқ ва ш.к.) ривожланиш (тухумдан чиқиш) босқичи, шу даврдаги ҳолати; гумбак. *Урғочи кана 3000–4000 та, айрим турлари эса 20 000 тагача тухум қўяди. 19–28 кун ўтгач, кана тухумидан личинкалар чиқади.* «Фан ва турмуш».

ЛИШАЙНИК [лот. lichenes < юн. liechen – лишай, замбуруғ] бот. Замбуруғлар ва сувўтлар иттифоқидан таркиб топган, алоҳида морфологик ва физиологик хусусиятларга эга бўлган тирик организмлар мажмуи.

ЛИҚ I: лиқ тўла Бошқа сигмайдиган даражада, бутунлай тўлган. *Хона одамлар билан лиқ тўла.* ■ *Иккинчи отдаги катта хуржуннинг икки кўзи лиқ тўла танга эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Лиқ тўлмоқ** Бошқа сигмайдиган даражада тўлмоқ. *Бир зумда столнинг усти турли ноз-неъматлар билан лиқ тўлди.* М. Ҳазраткулов, Журъат. *Блиндаж жангчилар билан лиқ тўлиб тошди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

ЛИҚ II: лиқ этиб ютмоқ Томоғидан ўтказиб юбормоқ. *Ичида биттаси бор, энди қўяверасиз, лиқ этиб ютиб юборгинг келади киши!* Шухрат, Шинелли йиллар. *Қорабоев, азбаройи қўрққанидан, лунжсидаги қуртини бутунлигича лиқ этиб ютиб юборди.* «Муштум».

ЛИҚИЛДОҚ I Лиқиллаб, қимирлаб турадиган, лиқиллайдиган. *Аёл дастлаб, “ортиқча дахмаза” дегандек, елкасини қисиб қўйди-да, лиқилдоқ табуреткага ўтириб, манглайини ушлади.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 тиб. Чақалоқлар калла суягининг устки қисмида ўрнашган суякларнинг бири киши жойларидаги пардали, суяклашмаган қисм.

ЛИҚИЛЛАМОҚ I Қаттиқ ўрнашмиш қимирлаб, тебраниб турмоқ. *Лампанинг тилиги ичига тушиб кетган, бурайдигани сўз қаланиб, лиқиллаб қолган эди.* Х. Назар. Сўнмас чақмоқлар. *Оғзида қолган икки тилигина тиши сўзлаганида лиқиллаб туради.* Ойбек, Болалик.

2 кўчма Бўшашиб, заифланиб, омонга бўлиб қолмоқ. *–Оламда нима гаплар бўлди? Қори? – деб сўради эшон. Қори лабида дўрдайтириб жавоб берди: –Оқ подионгиздан ҳам путур кетиб, тахти лиқиллаб қолди.* Т. Турсун, Ўқитувчи.

ЛИҚЛИҚ Мол, қўй, бузоқларнинг калла-почаларидан зираворлар қўшиб, милдратиб узоқ қайнатиб, сўнг суякларидан аратиб тайёрланадиган яхна таом.

ЛИҚҚО(Қ) Офтоб уришидан, бирер касалланишдан ичи бўшашиб қолган; сузли (узум ҳақида). *Соли узумдан еб кўрди.. баъзилари ширасиз, баъзилари лиққо.* Ё. Шукров, Уч савол.

ЛОАҚАЛ [а. لواقل – ҳеч бўлмаганда; энкамида] Ҳеч бўлмаса, жуда бўлмаганда ақалли. *Шу тўрт девор ичра қон ютиб, беҳад захмат чеккан синглингизга лоақал сиз шафқат қилингиз.* Ойбек, Улуғ йўл. *Бечорани нега ҳайдадингиз, нега мени, лоақал ойимни бу келишдан хабардор қилмадингиз?* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЛОБАР [ф. لوبار – гўзал, келишган ёқимтой] 1 Хушрўй, хушсухан ва ёқимли. *Салом, менинг азиз дугоналарим, Азизим, лобарим, чеварим қизлар! Зулфия. Бу яқин орқишлоқда Дилдордан гўзал, Дилдордек лоба жувон бўлмаса керак.* С. Аҳмад, Уфқ.

2 Лобар (хотин-қизлар исми).

ЛОБЗИК [нем. Laubsäge < Laub – барглар + Säge – арра] Ёғоч ёки юмшоқ металлдан бўлган буюмларни шаклдор, жимжи мадор арралаш учун қўлланадиган дастак асбоб ва унга қистириб қўйиладиган энси аррача.

ЛОБИД [а. لوبد – мажбурий, ноилоҳ зўрма-зўраки]: лозим ва лобид эск. кт. Бирор ишнинг албатта бўлиши, бажарилиши зарурлигини таъкидлаш учун қўлланади. *Қутидорга ҳам бу мулоҳаза жуда маъқул.*

дубатта, мунда бирор йил туриши лобид! — деб жавоб берди. А. Қодир кунлар. Жаноб олийларига айтиб дам ва лобид бўлган.. шарт-шароит-шубҳи ёзишни тақозо қилди. С. Абдулоно Муқимий.

мақл. с. Кучли аланга ҳамда шу чиқаётган товушни билдиради.

тиб 1) бирдан аланга олиб. *Хатни печкага ташладим, хат лов этиб ти.* «Муштум»; 2) кўчма бирдан қизариб. *Феъл-атвор жиҳатидан ҳамда қизиққон, сал нарсага лов этиб, сира ярашмаган ингичка овозини ёйиб чийилларди.* С. Кароматов, м. турмушда шунақа ҳам бўлиб нарсага лов этиб кетавериш яра-Нурий, Осмон устун.

1 с. т. Лава.

2) Аланга, ўт. *Гулхан ловаси терак-м юқориноқ кўтарилди.* Ҳ. Фулом, Ловалар сочмоқ бутун борлиқни йўқ мак. Шу ловаларни сочмаслик чо-риши керак. Н. Сафаров, Оловли

ЛАН шв. Юпқа ипак тўқима; харир. *Чашар экан унинг камолц, Бошида ловдан рўмоли.* «Алпомийш».

ЛОВИЯ [ф. ловия — ловия] Дуккакдилар-бир йиллик ўтсимон ўсимлик ва қат учун ишлатиладиган дони. *Бир ёғи ловия, мош экилган дала.* М. Мангу куй излаб. *Ловиянинг озик-ти мошга тенг.* К. Маҳмудов, Ўзбек домлари.

УЛЛАМОҚ I Кучли алангаламоқ, лратмоқ. *Элмурод печкада ловуллаб ўтга тикилди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Бирин бир зумда ловуллаб ёниб кетди.* М. Фари, Фаргона т. о.

УЛЛАМА Қаттиқ қизимоқ. *Қуёш тик кел-ловуллаб ёнади.* Ойбек, Қутлуғ қон. *Браги худди тузоққа тушган қуш-арлаб урар, юзи ловуллаб ёнарди.* О. Баҳор кунларидан бирида. *Юзлари бўртиб, қулоқларигача ловуллаб Гўлхайри тоғасига ўгирилди.* С. Нурвон.

УЛМА Бирдан қизишиб кетмоқ, тутак-тфинисо: *“Вой, жувон ўлгур!”* деб, тишлади. У. шамол теккан оловдек, кетди. Ойбек, Танланган асарлар.

Эҳсон у вақтда бирданига ловуллаган муҳаб-батнинг оқибатини сўраганда, гапиргани гап топилиб, андак хижолатликдан чиқди. А. Қаҳҳор, Сароб.

ЛОГАРИФМ [юн. logos — муносабат, нис-бат + arithmos — сон, миқдор] *мат.* Асос деб аталадиган муайян сонни даражага кўтарган-да, берилган (керакли) сонни ҳосил қилиш мумкин бўлган даража кўрсаткичи. *Логарифм-лар жадволи.*

ЛОГАРИФМИК Логарифмга оид. *Логарифмик жадвал. Логарифмик линейка.*

ЛОГИК қ. *мантиқшунос.*

ЛОГИК қ. *мантиқий.*

ЛОГИКА қ. *мантиқ, мантиқ илми.*

ЛОГИСТИКА I [юн. logistike — ҳисоблаш, муҳокама санъати] **I** Математик мантиқ; тафаккурни математик методлар ёрдамида тадқиқ этиш.

2 Бутун математикани унинг хилма-хил томонларини қўшган ҳолда математик ман-тиқ билан бирлаштирувчи математик-фал-сафий нуқтан назар, йўналиш; математик мантиқ тараққиётидаги бир босқич.

ЛОГИСТИКА II [ингл. logistics] Инсон фаолиятининг у ёки бу соҳасини моддий-техник таъминлашни бошқариш тизими.

Логистика тизими У ёки бу ишлаб чиқа-риш корхоналари, хизмат кўрсатиш муас-сасалари, ўқув юртлари асосий фаолияти-нинг самарали бўлишини таъминловчи ин-фратузилмалар тизими.

ЛОГОГРАММА [юн. logos — сўз, нутқ + gramma — ёзув, ёзув белгиси, расм] Сўз-бўгин ёзувида бир бўгинни ёки бутун бир сўзни ифодаловчи белги.

ЛОГОПАТИЯ [юн. logos — сўз, нутқ + pathos — ғам-алам, азоб; касаллик] *тиб.* Эшитиш қобилияти яхши сақланган ҳолда нутқнинг бузилиши, нуқсонли бўлиши (дудуқланиш, тили чучуқлик, айрим ўхшаш товушларни нотўғри талаффуз қилиш каби).

ЛОГОПЕДИЯ [юн. logos — сўз, нутқ + paideia — тарбиялаш] *пед.* Дефектологиянинг бир тармоғи: эшитиш қобилияти яхши бўлгани ҳолда, нутқда кузатиладиган турли хил камчиликларни (дудуқлик, тили чучуқ-лик, ўқиш ва ёзувдаги нуқсон ва б. ни) ўрга-нади ва шу ҳодиса сабабларини аниқлаш, уларнинг олдини олиш ҳамда даволаш ме-тодларини ишлаб чиқади.

ЛОДОН [*ф.* لودان ёки لوده – ақлсиз, билимсиз; аҳмоқ] *с. т.* Нодон, билимсиз. *Мен лодон кампирнинг гапини айбга буюрманг, қизим!* А. Мухтор. Опа-сингиллар.

ЛОЖА [*фр.* loge < *қад. нем.* laubia – шийпонча] Томоша залида бир неча киши ўтириши учун ажратиб ясалган махсус жой. *Фестиваль халқаро комитетининг аъзолари, фахрий меҳмонлар.. ложага чиқадилар.* Газетадан.

ЛОЖУВАРД [*ф.* لاجورد – кимматбаҳо кўк тош; мовий, зангори] **1** Тўқ кўк, яшилга мойил ҳаворанг тусли майда доналор, шишасимон ялтироқ минерал (кимматбаҳо безак тош сифатида ишлатилади ва мовий ранг бадий бўёқ олинади). *Тоза ложувард устига олтиндан бўртма нақшлар.. солинган.* Ойбек, Навоий.

2 Тиниқ кўк, тиниқ кўк тусли. *Ложувард кўкда сайрашиб учаётган қушлар дарахтларга кўниб.. сахий кўёшга мадҳия айтаётгандек, басма-басга чуғурлашадилар.* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. *Юлдузлар ложувард чодирдан осилган электр чироқларидай ёрулашиб, кўзларни қамаштирмоқда эди.* С. Айний, Куллар.

ЛОЗИМ I [*а.* لازم – керакли, зарурий (нарсаси)] **1** *мод. с.* Керак, зарур. *Унга [Унсинга] дардларини ўртоқлашувчи сирдош – қайгудош лозим эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўжжалигимизда одам сероб, лозим бўлса, янги ўжжаликка отланамиз. «Ўзбекистон кўриқлари».* *Нарзи севган қизининг номини унинг номи билан бир қатори қўйишининг лозими қолмади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

Лозим топмоқ (*ёки кўрмоқ*). Лозим, зарур деб билмоқ, ҳисобламоқ. *Табиб ҳам Меъморнинг оғир мусибат билан Бухорога кетаётганини маълум қилишни лозим топмади.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Осонгини қўлга киритилган ўлжадан ҳаволанган душманлар ўқ отишни лозим кўрмади.* Газетадан.

2 Ҳаракат номи шаклидаги феълга бирикиб, шу феълдан англашилган ҳаракатнинг бажарилиши талаб этилишини, кераклигини билдиради. *Айтиш лозим. Кечирини лозим.* ■ *Бўғоз кўёнларни ҳомилдорлик даврида ўз вақтида сифатли озуқа ва тоза сув бериб парвариш қилиш лозим.* «Фан ва турмуш». [Таржимон] *Бадий асар ёки ҳужжатни бир тилдан иккинчи тилга таржима қилмоқчи бўлса, у аввало ўша оригиналнинг том*

маъносини чуқур билмоғи лозим. Х. Ёлдоғ. *Ҳаёт тўлқинлари.*

ЛОЗИМ II [*а.* لازم] *қ.* иштон. *Сидиқ бостирманинг орқасига ўтиб, ятак, ле билан чориқни кийди.* А. Қаҳҳор, Қўшчи чироқлари. *Барат полвон кавушини еч лозимини ҳимарди ва Шайтон полвон бадаги белбоғни олиб боғлади.* М. Исмоил Фарғона т.о. *Нуриой, ойингиздан тўртгина чит олиб берасиз.. Лозим қилиб қиял унутманг.* Ойбек, Танланган асарлар. *Писига жияк тикилган лозими товонигача шиб турибди.* Х. Фулом, Машғал.

ЛОЗИМАНДА [*ф.* لازمده] *с. т.* Лозимада. *Лозимандани яхшилаб берсангиз, борсим борми?* Т. Алимов, Совға.

ЛОЗИМЛИК I Лозим (керак) эканг [Қоратой] *Бу маҳаллада туриш унга [Йўлга] хавфли эканини, ҳозирча шаҳарнинг чроғида яшаш лозимлигини айтди.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЛОЗИМЛИК II Лозим, иштон бўлган, иштон қилишга яроқли (иштонб газлама. *Лозимлик сотиб олмоқ. Бир лозим атлас.* ■ *Мана буниси пенионабоғ, мана ниси лозимлик.* Р. Файзий, Чўлга баҳор кел

ЛОЗИМОМАДА [*а. + ф.* لازمآمده – қилниши, бажарилиши керак бўлган (нарсаси)] *Аёллар томонидан тўй, туғруқ, меҳмондчилик каби маросимларга олиб борилаган бирор буюм, кийим-кечак, пишиқ каби совғалар. Лозимодада қилмоқ. Лозимода тайёрламоқ.* ■ *Бу гап ҳамроҳ бўлбеш аёлга ҳам маъқул тушиб, дастурхонга заб, ҳар қайсиси ўз лозимомадасини ҳам жўнади.* «Ёлдоғ».

ЛОЙ [*ф.* لوی – балчик, лойқа; чўкин. ботқоқ] **1** Нам таъсирида ёки сув бил қоришиб, юмшоқ ва ёпишқоқ масса ҳолга келган тупроқ. *Ёмғир ёғди – кўча бўлди. Машина лой сачратди.* ■ *Бола сукўп сепиб, ерни лой қилиб юборган эди.* А. Ёлдирий, Меҳробдан чаён. *Деярлик ҳар қадида бир пой кавуши оёқдан тушиб, лойга тар, қиз энгашиб олар.. эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

Лой бўлмоқ 1) лой тегиб ифлосланм. *Адолат ажриқ қовлаган эди, бармоғи бўлди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат; **2)** хижолдан, уятдан қизариб, ерга қарамоқ, нолай аҳволда қолмоқ.

2 Сув остига ўтириб қолган тоғ жинсидан, қум, тупроқ заррачаларидан ҳос

қўқинди; балчиқ (Баъзи турлари
қўқиниб, даволаш мақсадларида
қўқиниб). Ариқнинг лойини тозаламоқ.

Лойроқни сувга қориб, баъзан сомон,
қўқин нарсалар аралаштириб тайёрлан-
ган қўқин қурилиш материали. Сомонли лой.

Лой қилмоқ. Лой пишитмоқ. Лой
қўқинда лой қориб, оёғимиз кесак,
қўқин шолғомдай бўлиб кетди. Э. Раимов,
Қўқинлоқ.

Лойнинг таги лой Ишнинг оқибати
қўқинлоқ. Лой чапламоқ Хунук, нокулай,
қўқини вазиятга қўймоқ; булғамоқ. Фи-
рқалиқ. зимдан узатилган қанча-қанча

қўқин кишиларни жарга улоқтирди,
қўқинга лой чаплади. Газетадан. Лойга
қўқин (ёки беламоқ) Қораламоқ, ерга

қўқин доғ туширмоқ, иснод келтирмоқ.
қўқин тинсойга мазах бўлганингни била-

қўқин доғ-номусимни лойга беладинг, доғ
қўқинга етмайдиган бўлди. Ш. Рашидов,
қўқинга кучли. Сув бошидан лой Иш

қўқинга бузилган, ишни аввал бошлиқ
қўқинга Агар комиссия раиси, — деди Шу-

қўқинга зук одам бўлса эди, Ўрмон полвон-
қўқинга кириб суриштирмасдан, текшир-

қўқинга унча урардими? — Сув бошидан лой,
қўқинга Бўйиб. С. Айний, Куллар.

ЛОЙГАРЧИЛИК айн. лойгарчилик.
ЛОЙГАРЧИЛИК Ёғиндан ернинг лой

қўқини. Куз лойгарчилиги. ■ Туламат,
қўқинга қўқин бўлгани учун, минерал ўғит трак-

қўқинга қўқиниб келтирилганидан хабардор эди.
қўқинга Қобоев, Оқсой.

ЛОЙҚАШ [а. لایقش — тегишли, мос, муно-
қўқинга сирри келадиган, мос тушадиган; ар-

қўқинга қўқин мувофиқ, муносиб; сазовор. Мақ-
қўқинга қўқин қўқин иш. Ухурматга лойиқ одам. Сизга

қўқинга қўқин иш топдим. ■ Отабек хон қизига
қўқинга қўқин йигит экан. А. Қодирий, Ўтган кун-

қўқинга қўқин қўқин, зийрак, улуг, доно халойиқ Баҳо
қўқинга қўқин қўқиниб ҳар кимга лойиқ. Уйғун ва И.
қўқинга қўқин Алишер Навоий. Яхинини ҳам кўрди,
қўқинга қўқин м. Ичидан ўзига лойиғини танлаб

қўқинга қўқин Абдуллахонов, Хонадон.
қўқинга қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин

қўқинга қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин

қўқинга қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин

қўқинга қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин

қўқинга қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин

қўқинга қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин

қўқинга қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин

қўқинга қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин қўқин

■ -Уху! — деди Турдиев дераза кўзларини
қўқиниб. — Буларга лойиқ ойнани қаердан то-
паман. И. Раҳим, Тинимсиз шаҳар.

3 Етарли миқдорда, даражада. Анварга
жабр бўлади, деб ўйласанг, бундан кейин ўзига
лойиқ, оз-оз нон ёпиб тур. А. Қодирий, Меҳ-
робдан чаён. Бой ўзи меҳнат қилишни хоҳла-
маса, кучига лойиқ ер, ишлаб чиқариш воси-
талари қолдириладиган бўлди. Н. Сафаров,
Оловли излар.

ЛОЙИҒИЧА Лойиқ бир ҳолда, муносиб
суратда; тегишлича, мўлжалдагидай, кўн-
гилдагидай. Оғаси буюрган ишни лойиғича адо
қилувчи бир фармонбардор йигит. А. Қоди-
рий, Обид кетмон.

ЛОЙИҲА [а. لائحہ — рўйхат; низом,
қоида; режа, дастур] 1 Бино, иншоот,
машина ва ш. к. ни қуриш ёки тиклаш учун
ишланган, тайёрланган ҳужжатлар (чизма,
ҳисоб-китоб, андоза, нусха ва ш. к.) маж-
муи. Бинонинг лойиҳаси. Лойиҳа тузмоқ. ■
Лойиҳага кўра, уй чердагига ўрнатилган қуёш
батареяси сувни кислород ҳамда водородга
ажратади. «Фан ва турмуш».

2 Қарор, фармон, қонун ва ш. к. ҳуж-
жатларнинг дастлабки хомаки матни. -Қа-
рорнинг лойиҳаси ҳам бор, — деб раис кно-
кани босди. Ж. Шарипов, Хоразм.

ЛОЙИҲАЛАМОҚ Лойиҳа тузмоқ, лойи-
ҳа ишлаб чиқмоқ.

ЛОЙИҲАЛАШ махс. Мўлжалланган
объектлар (асбоб ва жиҳозлар, бино ва ин-
шоотлар, турли машина ва аппаратлар,
кийим-бош ва мебеллар)нинг янги хил ва
намуналарини қуриш ва яратиш учун улар-
нинг лойиҳаларини тузиш ва чизиш.

ЛОЙИҲАЛОВЧИ айн. лойиҳачи.

ЛОЙИҲАЧИ Лойиҳа тузувчи. Инженер-
лар ва лойиҳачилар чўлқуварлар посёлқаси-
нинг қиёфаси ҳақида.. гапириб бердилар.
«Ўзбекистон қўриқлари». ..кўринишдан лой-
иҳачи-муҳандисга ўхшайдиган кексароқ
киши суҳбатга аралашди. А. Дилмурод, Фано
даштидаги қуш.

ЛОЙКАШ [ф. لایقش — лой тортувчи;
лой тайёрловчи] 1 Қурилиш ишларида: лой
тайёрлаш, лой ташиш ва уни юқорига уза-
тиш ишини бажарувчи шахс. Ражабали даст-
лаб, икки ой заводнинг бинокорлик ишида лой-
каш.. бўлиб ишлади. Ф. Фулом, Очилган сирлар.

2 Сувоқчиликда: лой, ганч олиш учун
ишлатиладиган металл асбоб; куракча.

ЛОЙЛАМОҚ 1 кам қўлл. айн. лойқат-моқ 1. Душманларнинг тиниқ сувин лойласин. «Ҳасанхон».

2 жарг. Сотмоқ, пулламоқ. Яқшанбада эшагини бозорга олиб бориб, ўттиз сўмга лойладим. «Муштум».

3 жарг. Хуфия тарзда етказмоқ, билдирмоқ, “сотмоқ”.

ЛОЙЛИ Лой теккан, лой билан ифлосланган, лой чапланган. Мадамин қўлидаги лойли кетмонни.. қўлмак сувага ташлаб қўйди. С. Аҳмад, Мастура. Ёрмат, узр сўраган каби, лойли қўлларини қовуштириб, бирдан йиғлаб юборди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЛОЙХОНА [лой + хона] Лой тайёрланган, тайёрланган ёки лойи олинган чуқур. Иморатларнинг қўланқаси ва кечанинг ўртача қоронғиси орқасида лойхонада киши бўлганлигини пайқаш қийин эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЛОЙХЎРАК [ф. لايخوراك — лой еювчи; ёмғир чувалчанги] Тўқай, ботқоқ ерларда яшайдиган, балчиқчилар туркумига мансуб узун тумшукли қуш. Ўрдак йўқ кўлда — лойхўрак хон. Мақол. ■ Дарё дельталарида лайлак, лойхўрак, балиқчи қуш.. учрайди. «Зоология».

ЛОЙЧАҚИР шв. Кийимга илашган лой парчалари. Яланг оёқларини товлайдилар, хўл лойчақирларини қуритадилар. П. Турсун, Ўқитувчи.

ЛОЙҚА 1 сфм. Лой, тупроқ, чанг ва ш. к. тушиб булганган, лойқаланган. Лойқа сув. ■ Март ўзи билан ёмғир бошлаб келди.. Жилғалардан шариллаб лойқа сел оқди. С. Анорбоев, Оқсой. Пастда жуда катта лойқа кўл тўқинланиб ётар.. эди. А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси. Унинг оти сув ёқасида бош чайқаб, орқага тисарилиб, пишқираётган лойқа дарёга тушишига журъат қилолмасди. Ҳ. Фулом, Машъал.

2 от Сувда ёки суюқликда сузиб юрган лой ва ш. к. лар зарраси ва уларнинг сув ҳавзаларидаги лойсимон қуйқаси, чўкиндиси; балчиқ. Ҳовуз лойқага тўлиб қолибди. Челақ тагига лойқа ўтирибди. Мусаллас лойқаси тиниб қолибди. ■ Дарё оқими ҳар йили 200 миллион тонна лойқа олиб келади. И. Жабборов, Кўҳна харобалар сири.

3 кўчма Ноаниқ, аралаш-қуралаш. Лойқа хаёлотлар чашмадай тинди. Пок-покиза юрак — бир қатра симоб. Ф. Фулом.

4 кўчма Бирор ишнинг ёмохири, натижаси. Оламан-куя лойқа чиқмаса дейман-да.. И. П. Уруғ-аймоқлар. Ароқни кўр: ўзи Аммо унинг ишлари лойқа. Ш. Шо Рубойлар. Ишнинг оқибати лойқа ақли етган Қорасоч Норйигит била ҳатни бир жойга қўйди. Т. Сулай соч.

ЛОЙҚА СУВДА (ёки сувни лойқа овламоқ) Керакли (сездирмайди) ит ҳозирлаб, ўз ишини амалга шундай шароитдан фойдаланиб лойқа сувда балиқ тутиб, ўзига сани қўноради. Ойбек, Танланган асарлар.

ЛОЙҚАЛАНМОҚ айн. лойқасой] гоҳ лойқаланади, гоҳ тинийди боев, Оқсой.

ЛОЙҚАЛАТМОҚ айн. лойқасувни лойқалатиб бўлмас. Мақол учун ҳам шиликорлар сувни лойқасувида липоядан чиқмай юришаверади. Уфқ.

ЛОЙҚАМОҚ Чўкинди моддиси, лойқа ҳолга келмоқ, ифлосланган (умуман суюқлик ҳақида). Сув лойқага келди.

ЛОЙҚАТМОҚ 1 Суюқликни ҳолга келтирмоқ, чўкиндиларни аралаштирмоқ, лойламоқ. Сувни лойқатмоқ.

2 кўчма Лойқасини чиқармасво қилмоқ, бузмоқ. Энди лойқасини ҳеч ким лойқата олмайди боев, Оқсой.

ЛОК [ф. лок < хинд. локх — и (қатрон)] маҳс. Смолани спиртда эриқлинадиган, буюмларни ялтирлатиш учун ишлатиладиган суюқлик. Лок суртмоқ. Лок бериб парчага [Унсин] Ичкари уйда ўтириб, маҳсуркайди. Ойбек, Танланган асарлар.

ЛОКАЛ [лот. localis — муайян маҳаллий] Маҳаллий, муайян ёки унинг чегарасидан чиқмайди урушлар.

ЛОКАЛИЗАЦИЯ [лот. localis — муайян, бирор жойга хос < locus — бирор нарсани аниқ бир жой, ўрда қилиш; бирон-бир воқеа ёки ишнинг ҳаракатини, тарқалиб кетган ҳолатини, тўхтатиш.

ЛОКАТОР [лот. locare — жойлаштуруш] Турли объектларнинг (самолёт,

вазода жойлашган ўрнини радиоло-
гтик (жумладан, лазер) ёки товуш
методлари ёрдамида аниқловчи

ЛОКАЦИЯ [лот. locatio – жойлаштириш]
ўрнини, жойини у чиқараётган, акс
ётган сигнал, белги (одатда товуш ёки
магнит тўлқинлар)га қараб аниқлаш.
ЛОК-АУТ [ингл. lock-out – эшикни ёпмоқ]
эрхонани ёпиб қўйиш ва ишчиларни
ишдан бўшатиш – ишчиларни ўз
оридан воз кечишига мажбур қилиш
қўл билан иш ташлашнинг олдини
олиш бостириш усулларидан бири.
ЛОК-АММО [а. لکڻ – аммо, бироқ] с. т. Ле-

ЛОКАМОҚ махс. Нарсанинг юзига лок
бермоқ. *Маҳсини (туфлини)*

ЛОКОМОТИВ [фр. locomotive < лот. loco
– ўрнидан силжитаман] Темир йўлда
қарқалган вагонларни тортиб боради-
ловоз, электровоз, тепловоз ва ш. к.
тумумий номи. *Илгари жорий ремонт
ишчи бажариш учун манёвр локомотив-
паркманисстондаги Қозонжиқ станция-
борилар эди. Газетадан.*

ЛОЛ [а. لول – соқов, сўзлаб олмайдиغان]
қилиб, хиёлатда қолиб, қаттиқ ҳаяжон
ётган ёки мағлубиятдан гапиролмай
қилиб тутилган, мулзам, соқов. *Сар-
васратларинг шарҳ эткали долдур ти-
жлат. Зайнаб тамом, тамом лол эди.
Тилишига у беҳол эди. Ҳ. Олимжон. Бир
қўлдан, ҳуснидан эл лол эмиш, ҳайрон эмиш.
Мулдов, Муҳаббат.*

ЛОЛМОҚ (ёки қолмоқ) 1) тили туги-
рилолмай қолмоқ. *Тили лол бўлди-ю,
қўлидан. М. Алавия. Лол бўлиб қолган
қўл аканинг лаблари оппоқ оқариб, са-
лтанат титрай бошлади. Мирмуҳсин, Қи-
рғизлар; 2) бирор нарса айтолмай,
қўл, ҳайрон ҳолда қолмоқ. *..бу асар шу
содда, ўнғай, тушунарлики, муаллиф-
қўшоҳадаси ва истеъдоди олдида лол
қилиб қолди киши. Р. Раҳмон, Халқ профессори.**

ЛОЛМОҚ (ёки этмоқ, айламоқ) Гапирол-
ган қилиб қўймоқ; ҳайрон қолдирмоқ,
қўли олиб қўймоқ. *Бунёд уйғонди дар-
ди лол этди бу ҳол. Ҳ. Олимжон.*

ЛОЛА [ф. لولا 1 бот. Лоладошлар оила-
лансуб, йирик, чиройли гулли кўп йил-

лик ўсимлик; манзарали экма гул ва унинг
қизил, сариқ ёки тарғил гули. *Лола сайли.*
■ *Тоғда очилиб лола, ер сабза баҳор ўлса.*
*Фурқат. Гуллар орасида лолалар қадди-қома-
тини кўз-кўз қилиб тебранади. «Ўзбекистон
кўриқлари». Лола тердик даста-даста, кеч
билан қайтдик шаҳар-Йўлда бир-бир тар-
қатиб Эркин муҳаббат хайлига. Э. Воҳидов,
Муҳаббат.*

ЛОЛА САЙЛИ Ўзбек халқининг қадимги
удумларидан бири: қир ва адирларда лола
очилган чоғда ўтказиладиган сайил, саёҳат.
*Таклиф этдим тонг билан дилдорни лола сай-
лига, Бошим осмонларга етди, ёр деганда
«майлига». Э. Воҳидов, Муҳаббат.*

2 кўчма поэт. Лола рангли, қизил, қир-
мизи. *Очилмоқ истаркан лола дудоқлар, Жав-
дираб кўзларинг нечун ўйноқлар. Уйғун. Лола
янглиг оразингни мен кўриб тасвирда, Мубта-
ло бўлмоқлигим ёзмиш экан тақдирда. Ҳамза.*

3 Лола (хотин-қизлар исми).

ЛОЛАГУЛ [ф. لاله گل] айн. лола 1.

ЛОЛАГУН [ф. لاله گون – лола каби қип-
қизил] поэт. айн. лоларанг. *Шеър у саз завқи-
дан чехрам лолагун. Ҳ. Фулом.*

ЛОЛАЗОР [ф. لاله زار – лола экилган,
ўсиб ётган ўтлоқ] Лоласи кўп, лола очилиб
ётган жой. *Эй тан, бас айла ғамни, қиш ўтса,
баҳор ўлур, Сахро юзи бинафша билан лол-
зор ўлур. Оразий. Уфқдаги шафақ мана шу
лолазорнинг осмон кўзгусидаги аксими ё
ер кўзгусидаги бу қирмизи ранг ботаётган кўёш
шафақининг аксими? К. Яшин, Ҳамза.*

ЛОЛАРАНГ [ф. لاله رنگ] Лола рангида-
ги, қизил, қирмизи. *Ҳўжабеков ниёлага л-
ларанг вино қуйиб, жувонга тутди. С. Анор-
боев, Оқсой. [Бектемир] Соф, лоларанг ёл-
қинга термилиб.. узоқ ўйлади. Ойбек, Кўёш
қораймас.*

ЛОЛАҚИЗГАЛДОҚ Кўкнордошлар
оиласига мансуб, баҳорда очиладиган, ло-
ласимон гулли бир йиллик ёввойи ўт ва
унинг гули. *Мол боқиб юрган болалар онда-
сонда кўринган лолақизгалдоқ ва чўчқомалар-
ни ўзлариники қилишга талашиб юрардилар.*
А. Қодирий, Обид кетмон.

ЛОМ 1 [а. لام] Араб алифбосидаги ل –
“л” ҳарфининг номи. *..Нур ғалтак билан
Салим вавақ “лом”ни ёзиб, “бе”ни ўқибди. З.
Саид, Ноумид шайтон.*

Лом демаслик Ҳеч нарса демаслик; ин-
дамаслик. *Ишининг енгил кўчишига севинган*

она Отабекнинг бу шартига лом демасдан кўнди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. ..қўриқлар Қизилқумга чегара, қумдан келаётган гармсел экинларни куйдириб юбориши, бутун меҳнат беҳуда кетиши тўғрисида нега лом демайдилар. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

Лом дея олмай қолмоқ Жавоб қайтара олмай, гапиролмай, индамай қолмоқ. [Ҳасаналининг] Бу охириги жумласи Ҳомидни ерга қаратиб, лом дея олмай қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ЛОМ II [р. лом – синдириб, ушатиб олинган (парча)] Бир ёки ҳар иккала учи ҳам ўткир бўлган узун, ингичкароқ металл асбоб; мисранг. *Лом билан ер ўймоқ.* ■ *Ҳар бири девсифат, бақувват йигитлар эди. Қўлларида гурзи, чўқмор, чўкич, лом, темир пона..* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЛОМАКОН [а. لاماكان – маконсиз, жойсиз; ҳар ерда ҳозир (Аллоҳнинг сифатларидан бири)] Макони, турадиган муқим жойи йўқ. [Хатингда] Қаерда туришинг кўрсатилмаган ёки ломаконмисан? “Муштум”. Шунда замин деди – мен ўзим осмон, Макон нидо қилди – менман ломакон. Э. Воҳидов.

ЛОМБАРД [нем. Lombard < maison de lombard – судхўрнинг уйи < итал. lombardo – судхўр, банкир < Lombardia – Шимолий Италиядаги тарихий вилоят номи: ўрта асрларда ушбу вилоятдан кўплаб судхўр ва банкирлар чиққан] Ҳаракатдаги, кўчма молмулк ва буюмларни гаровга олиб, вақтинча фойдаланиш учун пул (қарз) бериб турувчи кредит муассасаси; гаровхона.

ЛОМ-МИМ [а. لام-ميم – арабча ل (л) ва م (м) ҳарфларининг номи]: **лом-мим демаслик.** айн. **лом демаслик** қ. **лом.** *Жаноб тугилиб, лом-мим деёлмай қолди.* Мирмуҳсин, Нукра. *Мударрис домла ҳам менинг кетишимга лом-мим демай рози бўлибдилар.* М. Муҳаммадҷонов, Турмуш уринишлари. *Кундошларимнинг жабр-зулмига чидамадим. Эрим уч талоқ кўйганда ҳам, оғиз очиб, лом-мим демадим.* Ж. Шарипов, Хоразм.

ЛОП тақл. с. Бирдан, бир онда бўладиган ҳаракатни билдиради (олов, аланга ҳақида).

Лоп этиб 1) бирдан кўтарилиб (олов, аланга ҳақида). *Кейинги тортишида сархонадан лоп этиб аланга кўтарилди.* Ҳ. Ғулом, Машғал; 2) бирдан, кўққисдан. *Хотинларнинг суҳбати роса авжига чиққанида, лоп этиб Пирназар полвон келиб қолди.* Р. Раҳмон, Меҳр кўзда.

ЛОПИЛЛАМОҚ I Ён-верига чамоқ; баланд-пастга чайқалмоқ; лапанг. *Кўчадан биров лопиллаб ўтиб кетди.* I *лопиллаб турибди.* ■ *Ойшабону юзини билан ётиб, лопиллаб кириб келди.* Ҳ. I *Машғал. Хона гўё қайиқдай дам у ёққа бу ёққа қийшайиб, лопилагандай бу Мирмуҳсин.*

2 Лоп-лоп қилмоқ (аланга ҳақида) *тушган чироқ бир-икки лопиллади-ю, кўк, кейин қизғин аланга кўтарилди.* А. Ҳор, Қўшчинор чироқлари.

3 шв. Лоф қилмоқ, ваҳима қилмоқ *пиллама! – уни босиб кўйди Шерали.* Ч. роматов. Олтин кум.

ЛОП-ЛОЙИҚ Жуда мос, лойиқ, кўйгандек, худди буюрилгандек лойиқ, оёғимга лоп-лойиқ экан.

ЛОППА-ЛОЙИҚ айн. лоп-лойиқ.

ЛОРД [ингл. lord] **1** Англияда: юқор бақа дворянларнинг наслдан-наслга ўт раверадиган унвони ва шундай унвон э

2 Буюк Британияда: баъзи бир оли саб эгаларига бериладиган унвон.

ЛОРСИЛДОҚ I Кўпчиб пишган, ва юмшоқ. *Лорсилдоқ нон.*

2 Лорсиллаб турадиган, диркиллабадан ҳақида). *Хаёлим парвозини овуни не бўлди? Тўқима комбинатнинг лор жувоилари.* Миртемир.

ЛОРСИЛЛАМОҚ I Лорс-лорс қи таранглашиб диркиллаб турмоқ. *Лағ қалоқни кўлига олиб, бағрига босди-дсиллаб турган оппоқ сийнани тутди.* лом, Машғал. *Кўча-кўй гулрухсор толлар, лорсиллаган келбатли аёллар тўлибди.* С. Снеёв, Кўёвсағом: *Ибн чикмирларининг гурс-гурс лорсиллашига солганча, хомуш ўтириб қолди.* Ҳ. Султ. Онамининг юрти.

2 Тўлишиб қизармоқ. *Ойсулув ўзини нонлардай лорсиллаб, қаллиғига қара Анарбоев, Оқсой.*

ЛОРС-ЛОРС тақл. с. Силкиниб, дилаб турувчи ҳаракат, ҳолатни билди. *Бадани лорс-лорс қилади.*

ЛОС [ф. лас – хом ипак чиқинди] Пилла тортганда чиқадиган калта-култ толалари, чиқинди ипак. *Бригада бошликчани лослардан тозалади, сўнгра жойида Машина аввалгидек гуруллаб, ишга кетди.* М. Бобошев, Фабрика ифтихори

қиндидан сиеҳдон ичига (та-
ладиган нарса. *Сўнгра тоқ-
ли довод, қамиш [қалам] ва
тахта устига кўйди.* Ж. Ша-

р. < қад. нем. lahs] Гўшти юм-
т йирик балиқ.

фр. lotion < лот. lotio — ювиш,
ни парваришдаш учун ишла-
раққаб таркибли косметик

рита, хушбўй суюқлик.

[لوت] дин. Арабларнинг исломдан

инган санам — маъбудаларидан

ш қ. манот II). Э бола, Қорахон

бинига кирсанг, лотга иқрор

қилорни сенга берамиз. «Равшан».

эм. Lot — ўнгоғини. ўнгоғини-

ки голл. load] Кемадан туриб,

рлигини ўлчайдиган асбоб

аник, гидроакустик турлари

[фр. loterie < lot — қуръа] I

лар (лотерея билетлари) со-

ҳоли маблағларини ихтиёрий

ш, тўплаш шакли (Йигилган

пълум қисми пулли ёки буюм-

ида ўйинга киритилади). Ло-

. Пул-буюм лотереяси.

учун чиқарилган билетнинг

тиб олмақ.

ит. Lotinae — Марказий Ита-

ий Лаций вилоятида яшаган

й қабилаларининг номи] Рим-

имликларга оид; лотин тили

н боғлиқ. *Лотин тили. Лотин*

таданияти.

иқаси Ўрта ва Жанубий Аме-

чий номи бўлиб, халқлари

тилидан келиб чиққан) ис-

ал тилларида сўзлашади.

ШТИРМОҚ I Лотин тили ва

ини ўрнатмоқ, жорий қилмоқ,

и лотин графикаси асосида

қ.

I Қадимги Рим тарихи ва

ид.

дига, қадимги римликлар

қижон Бақоев:] Практикум,

мум — булар ҳаммаси ло-

инчага яқин сўзлар. Мен шах-

биламан. А. Қаҳҳор, Адаби-

3 Лотин графикаси асосида ишланган,
лотинлаштирилган (ёзув ҳақида). *Лотинча*
алифбо. Лотинча ёзув.

ЛОТ-МАНОТ [a. لات-منات] дин. Лот ва
Манот; қ. лот, манот.

ЛОТО [фр. loto < итал. lotto — қуръа, чек]

Махсус қартага қараб, эълон қилинган ра-

қам ёки расмларнинг юзини соққа (фиш-

ка)лар билан беркитишдан иборат эрмак

ўйин ва шу ўйинда ишлатиладиган қарта-

лар ва номерланган соққалар. *Лото ўйини.*

Лото ўйнамоқ.

ЛОТОК I [р. лот. — тарнов, ясси тоғора <

қад. нем. latta — тахта] Кўчада чакана савдо

қилиш учун мўлжалланган очиқ пештахта,

кўчма дўконча.

ЛОТОК II Цемент ва б. н. расадорнинг ма-

сидан ишланган ва бир-бирига улаб ишла-

тиладиган бетон тарнов; сув йўли; ариқ. *Ал-*

лақаердан тортиб келинган бетон лоток-

ариқ баракдан икки юз қадамча нарида ту-

габ, ҳали уланмаган бир нечта лоток ерда

ётибди. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. *Бизлар*

пахтада ишлаймиз-у, лотоклар биқинидаги

ерларга қовун-тарвуз экиб, шундан оламиз

ризқимизни. С. Нуров, Нарвон.

ЛОТОКЧИ Лотокда ишловчи. қ. лоток I.

ЛОУРЕНСИЙ [лот. Lowrencium — аме-

рикалик физик Э. Лоуренс номидан] Мен-

делеев даврий системасининг III гуруҳига

мансуб радиоактив кимёвий элемент.

ЛОФ [ф. لاف — қуруқ (пуч) гап, сафсата;

мақтанчоқлик] I Фольклордаги ҳажвий-

юмористик жанрлардан бири: ҳаддан таш-

қари бўрттирилган, ҳақиқатга тўғри келмай-

диган ёлғон гап; муболага. *Абдували ўзи*

тўқиб чиқарган лофларига ҳаммадан кўп ўзи

ишонарди. Ф. Мусажонов, Лофчи. *Қиёсинг чин*

ва ё лофдир. А. Орипов. *Бу лоф эмас, Мурод*

Холиқов яратгани аниқ. «Муштум».

2 Ортиқ даражада, тўн кийдириб мақта-

ниш. *Ишни қилади асбоб, эгаси уради лоф.* Ма-

қол. ■ *Журналистларни ўт юракли киши-*

ларга қиёс қилишади. Бу лоф эмас. Газетадан.

Лоф деса, олақонни олиб югуради Ортиқ

даражада ҳовлиқадиган, лоф қиладиган ки-

шига нисбатан қўланадиган ибора. **Лоф ур-**

моқ (ёки қилмоқ) I) ҳақиқатга тўғри кел-

майдиган гапларни айтмоқ, ортиқ даража-

да бўрттириб гапирмоқ; муболага қилмоқ.

Араббой.. эласа лоф уриб, бировни гангитар,

бирор манфаат чиқадиган жойдан.. қолмас

эди. П. Гурсун, Уқитувчи; 2) ортиқ кўпиртириб, бўрттириб мақтамоқ. Душманнинг тўплари, аэропланлари, "ақлга сиғмайдиган" бошқа ҳунарлари ҳақида лоф қилди. Ойбек, Танланган асарлар. *Йўлда чаён тошбақага Менча сенга Дедики: боқсам агар ўйлаб туриб, гўё анга мен мисли жон!* Ҳамза.

ЛОФЧИ Лоф гапирувчи, лоф урувчи. *Саратон нафаси елади. Баъзи лофчилар — узунқулоқ сўз гадолари эса "дўзахнинг эшиги очилди", деб шивир-шивир қилишади.* Н. Ёқубов, Суф излаб.

ЛОФ-ҚОФ: лоф-қоф урмоқ Ортиқ лоф урмоқ; куруқ мақтанмоқ. [Ғофир қози, имом, эликбошиларга:] Сизлар ишқ-муҳаббат деб лоф-қоф урасиз. Ҳамза, Бой ила хизматчи.

ЛОЦМАН [ғол. loodsmān < lood — йўл + man — одам] Маълум участка доирасида кема ва пароходларга йўл кўрсатувчи, уларни шу ердан ўзиб ўтиладиган жойнинг шароитини яхши билувчи муталаам.

ЛОЧИН I Йиртқич қушлар туркумининг чаққон ҳаракатли бир тури; овчилар уни қўлга ўргатиб, қуш овлайдилар. *Порилаб учади чўлнинг лочини.* «Ойсулув». *Мақони икки лочиннинг: Бири қоя, бири осмон.* *Келишми икки шоирнинг: Бири ўлка, бири очун.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

2 кўчма Шу қушга нисбатли белгини билдиради; эпчил, чаққон; шижоатли. *Мамажон лочин йигит, Серҳаракат, бетиним.* Қ. Муҳаммадий. *Унинг орқасидан "лочинлари" ҳам от қўйишди.* К. Яшин, Ҳамза.

ЛОЧИРА Оширилмаган (хамиртуруш-сиз) хамирдан юпқа қилиб тандирда сингтак қилиб пиширилган нон. *Тандирдан лочира сингари юпқа, лекин элакдай-элакдай катта нонларни узди-да, саватга солиб, айвонга келтирди.* Ҳ. Назир, Энг муҳими. *Гулсумбиби шўрва учун тандирда лочира ёпади.* Ойбек, Танланган асарлар.

ЛОШ [ф. لاش — ўлик тана, мурда] шв. Жонсиз гавда; мурда; ўлакса. *Кўлансойда қолди аждарҳо лоши.* «Нигор ва Замон». *Қарға, қузгун еяр гўшинг, Муродхон, сенга айтаман, Сасиб қолар сенинг лошинг. Қайтгин, одамзод, ўласан!* «Муродхон». *Саёзгина чуқурликда бутун бошли сигир лоши чўзилиб ётарди.* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

ЛОЯМУТ [а. لايموت — ўлмас, ўлмайди-ган] эск. кт. Ўлмас, абадий яшайдиган. *Ҳақиқат лоямутдир.*

ЛОҚАЙД [а. لاقيط — беғам, беғарво, бешташвиш] Аҳамият, эътибор бермай; беғамчи, беғарволик билан, қизиқмай; беғарқ, беғарқовуққон (одам). *Қизининг ички мақсаси беҳабар она лоқайд жавоб беради.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кўнглинг сезган нарса лоқайд қарама, ўғлим, тағига ет.* А. Мухтасар, *Спа-сингиллар. У қабулхонада ўтирганлар лоқайд бир назир оғайиллади-да, тез юриб, коридорга чиқди.* С. Аҳмад, Қадрдон дағдирган.

ЛОҚАЙДЛИК Лоқайд муносабатлари; беғарқлик. *Бала тарбиясига лоқайдлик — ўз келажакимизга лоқайдлик дегиз.* «Шарқ юлдузи». *Вужудимни ғалати, лоқайдлик сиз бир лоқайдлик, беғарқлик қамраб қолди.* *Дай эди. С. Сиёв, Ёруғлик. Аёлга қўл қўйганларнинг таъзирини бериш ўрнига лоқайдлик билан томошабин бўлиб турганларга қандай баҳо бериш мумкин.* Газетадан.

ЛОҒАР [ф. لاغر — ориқ, озғин, қилтирик; кучсиз] кт. Жуда ориқ, озиб-тўзиб кетган. *Ёпирилиб пашша, чивин, тирнади лоғарнинг.* *Қимир тараза ҳолинг йўқ, елпи думинг, сигирим.* «Муштум».

ЛОҲАС [а. لاھش — ҳарсилловчи, халословчи, нафаси қайтувчи] Бир оз тобиниган; бўшашган, ланж ҳолатли. *Лоғас бўлмоқ.* *Лоҳас қилмоқ.* *Назарнинг рашккан, кўзлари ҳорғин боқар, кўри чарқоқ, лоҳас эди.* Э. Ўлмоқов, Ёлқин. *Лари зирқираб оғрирди, кўнгли айниб, бўларди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Суной неғадир ўзини лоҳас ҳис қила бош* Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз.

ЛОҲАС ТОРТМОҚ Лоҳас ҳолга тушмоқ; лоғас бўлмоқ; ланж, бўшашган ҳолатга моқ. *Иссиқ ўттиздан ошгит кўнларни алоҳас торттиб, дим дарсхонада бўғилар.* Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

ЛОҲАСЛАНМОҚ Лоҳас тортмоқ, бўлмоқ. *Қўлидаги янтоқни итқитиб, дан турди. Иссиқдан лоҳасланиб, калбоқлади.* С. Кароматов, Сўнги барха.

ЛУБ [р. луб — шилинадиган пўстлоқ] Каноф, жут, зигирпоя каф берадиган ўсимликлар ва улар пўстли (толасининг) умумий номи. *Жут ўсимлик бўлиб, республикамизнинг лелари ичида биринчи ўринга чиқиб б* «Фан ва турмуш». *Республикамиз экинлари экувчи хўжаликлари жут нопдан яхши ҳосил етиштирдилар.* Г.

б экинлари экувчи, етиш-
т лубкорлари каноп экишни
ин бўлиб тузатишди. Ҳ. Су-
ётган дала.

аза < фр. blouse — аёллар
тури] Бильярд столининг
ғидаги олти тешикка осиб
шарлар уриб туширилади-
рининг ҳар бири. Шарни лу-
■ Шақиллатиб у лузага
қиллатиб бу лузага тушир-
дев, Оқсой.

لزو — зарурат, эҳтиёж, муҳ-
Зарурат, ҳожат. -Дарвозадан
инг лузуми йўқдир, — деди
ним, Утрор. Тўғриси, заҳаро-
га одамларча тушуна олма-
га ҳам лузум кўрмадим.. А.
қунлар. Мингбоши кўлида-
лузумсиз айлантириб, со-
юра эди. Чўлпон, Кеча ва

жк. кт. Лозим бўлмаган,
раксиз. Лузумсиз ҳаракат.

ل — бел ва сонга ўралувчи
Ҳаммомга кирганда, бел-
ситиш учун боғланадиган
қуни ҳаммомга тушган эди,
ярга илмай, эски тос, йир-
«Латифалар».

шликда соч-соқол олдирув-
Ғисига тутиладиган сочиқ.
юш уни [Йўлчини].. курсига
қатирмаланиб ялтираган
либ, бошини ишқалай бош-
ланган асарлар.

иёла сочиқ. Самоварда чой-
моғор лунгиси билан елти-
Исмоилий, Фарғона т. о.

қозиклунги Ёш келинчак-
ишда қозикқа илиб қўйи-
икилган узун сочиқ.

! — юзнинг пастки қисми;
қизининг икки ён қисми
омони. Болалар.. лунжла-
миш сурнай чалишар эди. А.
ор чироқлари. Хохолашиб
оқасида чап лунжи қизар-
бўлди. Ҳ. Назир, Сўнмас
з нонни олиб, каттагина
сини тўлдириб чайнай бош-
лашғал. Ранги синиқиб, се-

миз лунжлари халтадек осилиб қолди. Н. Ами-
нов, Суварак.

Лунжи (ёки лаб-лунжи, қовоқ-лунжи)
осилди Юздаги хафалик, норозилик каби
ҳолатни ифодалайди. -Ана йигит-у, ана гап-
у, — деди қиз. Райимнинг лунжи осилди,
қовоқлари уйилди. Ш. Ғуломов, Ёрқин уфқ-
лар. Отамнинг қовоқ-лунжи осилди. Мен
бўлсам, нима дейишимни билмай, ерга қараб
ўтирдим. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЛУНОХОД [р. луна — ой + ход(ить) —
юрувчи: ойда юрувчи, ойкезар] Ойга кўнди-
риб ҳаракатлантирилган ўзиюрар автоматик
аппарат.

ЛУПА [фр. loupe < лот. lupa — тери ости-
даги катта шиш, ўсма] Кичкина нарсани 2
мартадан 40—50 мартагача катта қилиб кўрса-
тадиган қавариқ шиша, йиғувчи линза; зар-
рабин. Юзлари офтобда қорайган ўрта ёшлар-
даги киши олмадай тошни учуриб олди-да,
кўлида айлантириб, лупа билан синчиклаб
қаради. М. Худойқулов, Оҳанрабо ахтариб.

ЛУТФ [а. لطف — мулойимлик, марҳа-
мат; одоблилик, ёқимлилик] 1 Илтифот,
марҳамат, олижаноблик. Ағёрларга лутф
ила эҳсон қачонгача? Муқимий. Улар, гўё бу
лутфу илтифотдан хижолат чеккандай, бир
зум жим қолишди. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

Лутф қилмоқ (ёки айламоқ). Илтифот
(марҳамат) кўрсатмоқ. Нигоҳинг ташлагил,
лутф айлабон, эй шўҳи бепарво. Увайсий.
..эшон меҳрибонлик билан лутф қилиб, мени
ҳужрайи хосларига чақирдилар. Ғ. Ғулом,
Шум бола.

2 ад. Сўз ёки гапни бир неча маънода
ишлатишга асосланган сўз ўйини; қочирим.
Ёшларнинг бу самимий, чиройли лутфлари
Муқимийнинг завқини келтирди. С. Абдулла,
Мавлоно Муқимий.

Лутф қилмоқ (ёки этмоқ, айламоқ) 1)
умуман, айтмоқ, демоқ. Буюк Алишер лутф
этган мисол, Савод ўргатдингиз қанча ранж
билан. А. Орипов; 2) сўз ўйини, қочирим
қилмоқ. Мутриб лутф қилди: -Сиз Матюсуф-
нинг қулоғини бурамайсизми, Рўзимбой! —
Кулишдилар. С. Сиёев, Ёруғлик. Онасининг
лутф қилиб айтган сўзлари Бобурнинг ҳуж-
радан олган завқини яна бир бор оширди. П.
Қодиров, Юлдузли тунлар.

ЛУТФАН [а. لطفان — илтифот билан,
лутф юзасидан] кт. Олижаноблик билан,
марҳамат қилиб; хайрихоҳлик юзасидан. Шу

ишни лутфан сиз қилсангиз, бир муштипар онанинг ҳождати чиқар эди. А. Қаҳҳор, Тобутдан товуш. Фахриддин ака "Лайломисан сан", "Ишқингни авайла" шеърларига лутфан Турсуной учун куй басталади. «Саодат».

ЛУТФКОРЛИК Яхшилик ва марҳамат кўрсатиш; хушмуомалалик, олижаноблик. Подшо уни [Навоийни] лутфкорлик билан қабул қилди. Ойбек. Навоий.

ЛУТФКОРОНА Лутфкорлик билан, марҳамат этиб; хушмуомалалик билан; лутфан. Бу лутфкорона кулиб, ҳаётга чақириб турган қиз хаёлига бўлиб қолди. А. Қаҳҳор, Сароб.

ЛУХ бот. Қўга ўсимлиги ва унинг тўзғоғи. Ййлаб тайёрлаган лойидан тош чиқмайди, лухни ҳам меъёрида қўшади. Мирмуҳсин, Тунги чаҳмоқлар.

ЛУЧЧАК 1: луччак шафтоли Туксиз, силлиқ шафтоли. Ойдинда чиройли ййлатираган чиллаки луччак шафтолилар дув-дув тўкилади. Ойбек, О. в. шабадалар.

2 кўча Кўкраги очик, чапани. Луччак аравакашлар ўзларига хос чапани сўзлар билан бир-бирларининг номини чаллиб, эркалаб чақиривади. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

ЛУҚМА 1 {*a.* لقمة — бир бурда, бўлак, ютум (овқат ҳақида)} **1** Озгина, бир ютум, бир ошам (оғиздаги) таом. Ўзининг жавоб бериши лозим бўлганлигини сезган Усмон полвон оғзидаги луқмани тез-тез ютиб олади. А. Қодирий, Обид кетмон. Ҳосил тагида лаззат, Ошнинг сўнги луқмаси.. Қ. Мухаммадий.

2: бир луқма Умуман, озгина, оз миқдорда. Элмурод қаёққа қарамасин, овқатни кўрар, ҳиди димоғига урар, лекин улардан ўзига қачон бир луқма тегишини билмасди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Луқмайи ҳалол Меҳнат билан, пешона тери билан топилган пул, нарса, овқат. Меҳнаткаш халқ дунёда энг азиздир, Луқмайи ҳалол, пешона тер лазиздир. Ҳабибий. Оғзидаги луқмани ютолмайди Шудсиз, эпсиз, лапашанг. Гўрсўхта домла.. оғзидаги луқмани ҳам энлаб ютолмайди. А. Қодирий, Обид кетмон.

ЛУҚМА 2 {*a.* لقمة — тўсилган нарса, тўсиқ; беркитиш} Биров гапираётганда, унинг гапига жавоб, изоҳ, сўроқ тариқасида бошқа киши томонидан қўшилган гап, сўз. Абдураҳмонов луқмаларга эътибор берма-

ди.. «Ўзбекистон кўриклари». Шундай қулги, қийқириқ ва ҳар хил луқмалар с да беш киши саҳнага чиқди. М. Хайрул Тилла маржон.

Луқма ташламоқ (ёки солмоқ) Л тарзидаги сўз, гап айтмоқ; гап ташла: -Сен гапирганда, Шербек жим ўтирға — кимдир луқма ташлади. С. Анор Оқсой. Ўрмонжон луқма солди: -Нима ждан ярамайди, илми етмайдимиз? А. Қ. Кўшчинор чироқлари.

ЛУҚМОН {*a.* لقمان — қадимги даманд ва масалнависнинг номи} **1: Луқажим** Шарқ халқлари орасида тенг ҳажим ва донолик тимсоли ҳисоблан афсонавий шахс. [Раҳима хола:] Меник эмас, Луқмони ҳажимдан қолган малтабир қилмагандан сўнг, табиблар нил олар эди. Мирмуҳсин, Чўри.

2 кўча Жуда билимдон шахс (толимларига нисбатан қўлланади). касалликни даволашда яхши кайфи: муҳим роль ўйнашини қадимги араб ллари ҳам айтган эдилар. А. Зоҳидов умр сирлари.

3 Луқмон (эркаклар исми).

ЛУҒАВИЙ {*a.* لغوي — тилга, лел оид; тилшунос} **1** Луғатга, сўзга оид вий бирлик. Сўзнинг луғавий маъни "Қалам" сўзининг луғавий маъноси "ланган, кесик" демакдир. «ЎТА».

2 Матндан четга чиқмай, сўзма-луғавий таржима.

ЛУҒАТ {*a.* لغت — тил, шева; сўз, т Бирор тилдаги сўзларни маълум т (одатда алифбо тартибидан) жамлаб лаб ёки бошқа тилга таржима қилиб ган китоб. Изоҳли луғат. Ўзбекча-рғат. Имло луғати.

2 Сўз; тилдаги барча сўзлар маж бойлиги. Шу гўзал, шу қутлуғ янги й Қалбим ҳаяжонга, севинча тўлиб бисотидан роса ахтардим, Бир оғи сўз айтмоқчи бўлиб. Уйғун.

ЛУҒАТЧИ Луғат тузиш иши билан шуғулланувчи шахс.

ЛУҒАТЧИЛИК 1 Луғат тузиш лан боғлиқ ишлар.

2 айн. лексикография.

ЛУҒАТШУНОС [луғат + *ф.* наснувчи] Луғатларнинг, луғат тузиш назарий ва амалий жиҳатларини

юмиллаштириш йўллари учун ўрганувчи

ЛЮИЗИТ [ингл. lewisite < америкалик асар У. Льюис (Lewis) номидан] Таркибида хлор ва маргимуш бўлган рангсиз сулук, кучли заҳарловчи модда.

ЛЮК [голл. luik] Бирор нарсанинг ичига тушиш, тушиш ва ш.к. учун хизмат қилади. **ЛЮК** [голл. luik] Бирор нарсанинг ичига тушиш, тушиш ва ш.к. учун хизмат қилади. **ЛЮК** [голл. luik] Бирор нарсанинг ичига тушиш, тушиш ва ш.к. учун хизмат қилади.

ЛЮКС I [фр. luxe — ҳашам, зеб-зийнат; латинча lux — ёруғлик] Бошқаларидан фарқли ўлароқ, бу сифатли буюм, қимматбаҳо нарса билан безатилган магазин, меҳмонхона, номери, поезд, пароход купеси ва ш. к. ифодаловчи сўз. *Оқсоқол, бу ётоқхона бамисоли люкс меҳмонхона.* Газетадан. *Сангиз, люкс хонада ётишингиз мумкин.* **ЛЮКС II** [лот. lux — ёруғлик] Халқароликлар тизимида ёритилганлик ўлчов белиги.

ЛЮКСМЕТР [лот. lux — ёруғлик + юн. metrum — ўлчайман] Фотометрларнинг бирлиги ёритилганликни бевосита люксларда ўлчайди.

ЛЮМБАГО [лот. lumbus — бел] тиб. Бел оғриги, беланги.

ЛЮМЕН [лот. lumen — ёруғлик] Халқароликлар тизимида ёруғлик оқими бирлиги.

ЛЮМИНЕСЦЕНЦИЯ [лот. lumen, luminis — нур, ёруғлик + essent — кучсиз, ҳаракатни, таъсирни ифодаловчи шимча] Муайян модданинг бирор ташқи энергия манбан — ташқи нурланиш, электр энергия, кимёвий жараёнлар ва ш. к. қўзғатиши натижасида нурланиши, нур сочиши бу ҳолатнинг модда қизишига сабаб бўлмаслиги.

ЛЮМПЕН-ПРОЛЕТАРИАТ [нем. Lumpen — жулдур кийим, увода + пролетариат] тар. Капиталистик жамиятда ўз син-

фий қиёфасини йўқотган, разиллашган ялангоёқлар, саёқлар, қашшоқлар.

ЛЮСТРА [фр. lustre — ялттираш, ярқираш; ялттироқлик] Бир неча шамдонли ёки лампа (лампочка)ли осма чироқ, чилчироқ. *У уйқу босганини яширишига тиришиб, гоҳ шипдаги люстрага, гоҳ янги олинган хоразм гиламига.. қараб қўярди.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

ЛЮТЕЦИЙ [лот. Lutecium < Lutecia — Парижнинг лотинча номи] Менделеев даврий системасининг III гуруҳига мансуб кимёвий элемент; кумушсимон оқ юмшоқ металл.

ЛЯ [лот. la] Мусиқа гаммасининг олтинчи товуши ва унинг нота белгиси.

ЛЯПИС [лот. lapis infernalis — дўзах тоши] ким. Кумуш нитрат, оқ кристалл модда (тиббиде яллиғланишга қарши, баданнинг бирор касалланган жойини куйдириш учун ишлатилади). *Сўгални ляпис билан куйдирмоқ.*

ЛҮК [ф. لوک — калта юнгли, юк ташувчи туя] Боши кичикроқ, бўйни узун, бир ўркакчи катта туя, етакчи туя. *Қаторига тиркалган лүк билан норча, Устига юкланган қирмизи нарча.* «Алпомиш».

ЛҮКИДОН [ф. لوکیدان — ёғоч қулф] 1 эск. Эшикни беркитиш, қулфлаш учун ишлатилган жуда содда ёғоч қулф, мослама. *Кишан қулф синдирилиб, занбил эшик ҳам очилди, хужрадаги лүкидоннинг “тили”га тушунадиган ўғри бўлса, уни ҳам очди дейлик.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Жувозкаш лүкидонни суриб, эшикни очди, пиликли мойчироқни ёқди.* Қ. Мирзо, Олам гўзал.

2 *кўчма с.т.* Кетида эргашиб, осилиб юрадиган шахс. *Эҳ, қачонгача шофёрнинг лүкидони бўлиб юраман. “Правам” бўлса бор.* И. Раҳим, Шонли авлод.

ЛҮКИЛЛАМОК I Қадамларини катта-катта ташлаб, лопиллаб юрмоқ, лүк-лүк қилмоқ (асосан, от, туя кабилар ҳақида). *Болалар кўча чангишиб, лүкиллаб юраётган от ортидан пиеда боришарди.* С. Кароматов, Олтин қум. *Саман лүкиллаб бориб, қадамини секинлатди.* М. Мансуров, Ёмби.

2 Кишининг шу каби юришини билдиради, юришини шунга қиёсан ифодалайди. *Худди яшил кўрта устида юргандек лүкиллаб қадам ташлайсиз.* Ш. Холмирзаев, Оғир тош кўчса.

— Ўзбек тилининг изоҳли луғати

3 кўчма Овора, сарсон бўлмоқ; беҳудага бориб келмоқ. *Кўйсанг-чи хархашангни. Шу вақтда лўкиллашга кимнинг ҳафсаласи бор?* О. Ёқубов, Оқ йўл. *Кунда бир, нари борса, икки марта келади. Районга борадиган бечоралар сенга ўхшаб, пиёда лўкиллаб юради.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

ЛЎККИ [ф. لوكك — лўкиллаб юриш] Лўкиллаб юрадиган (от, туя, эшак ҳақида). *Эшак бозоридан олган куррам.. арвоҳ урган даванг, лўкки чиқиб қолди.* «Муштум».

ЛЎК-ЛЎК: лўк-лўк қилмоқ Лўкиллаб юрмоқ.

ЛЎКЧА Ёш туя. *Муна тоғда бўктарилаган қормисан, Қаторга тиркалган лўкча нормисан.* «Алпомиш».

ЛЎЛА [ф. لوله — қувур, труба]: лўла болиш Гўла шаклидаги ёстиқ. *Қарасам, лўла болишдек баҳайбат бир махлуқ.. хунук тумшугини нам тупроққа тираб, ҳансираб ётибди.* Й. Шамшаров, Қаҳрамонлик йўли. *Пайғомов лўла болишга ёнбошлаб, Нусратбекка ҳам ёстиқлардан суриб қўйди.* С. Нуров, Нарвон.

ЛЎЛИ [ф. لولى — жўги; ашула айтиб рақсга тушувчи] **1** Асли ватани Ҳиндистон бўлиб, турли даврларда у ердан тарқалиб, дунёнинг кўп жойларида тўдалашиб, кўчманчи ва ярим кўчманчи ҳаёт кечирувчи, баъзи жойларда турғун яшайдиган бўлиб қолган халқнинг номи.

2 кўчма с.т. Уришқоқ, жанжалкаш, шаллақи (кўпинча аёлларга нисбатан ишлатилади).

Лўлининг эшагини суғор, пулини ол Пул, фойда чиқадиغان ишни қилавер, мазмунидаги ибора. *..биринчидан, пулининг қадрини бил, лўлининг эшагини суғор, пулини ол..* Ойбек, Танланган асарлар.

ЛЎЛИВАШ [ф. لولىوش — лўлига ўхшаш, лўлисифат; шўху бетакаллуф] *поэт.* Кишини сеҳрлаб, ўзига мафтун қилувчи, шўх ва гўзал (севгили маҳбуба ҳақида). *Лўливаш ул дилрабонинг ошиқи зори бўлиб, Телба мажнундек юруб, вайронадур маконимиз.* Сайёдий, Тоҳир ва Зуҳра.

ЛЎЛИЛАР Асли Ҳиндистондан тарқалган ва дунёнинг кўп жойларида (Осиё, Африка ва Европада) тўдалашиб, кўчманчи ва ярим кўчманчи ҳаёт кечирувчи халқ.

ЛЎЛИЛИК Лўлига хос қилиқ, хатти-ҳаракат; уришқоқлик, жанжалкашлик. *Лўлилик қилмоқ.* ■ *Арзанда қиз мактабга борди.*

Мактабда ҳам у лўлилиги, уришқоқлиги бошлиги билан ном чиқарди. Ҳ. Зиёхонов. *Биринчи мактуб. Комила лўлилик қилиб ровга гап бермай бидирлар, Қўзибой тўнғиллар эди.* С. Аҳмад, Чўл шамоллар.

ЛЎМБИЛЛАБ Енгил, ёқимли ҳаракатли (тўладан келган шахсга нисбатан қўлланади). *-Боравер, — дея Зулфия лўмлаб, ошхона томонга кетди.* Н. Қилич, Ёронгул.

ЛЎМБИЛЛАГАН Лўппи, тўладан келган (шахс ёки унинг бирор аъзосига нисбатан қўлланади). *..басавлат киши оғир пўстинча кийган.. 6 ёшлар чамаси лўмбиллаган ўғилчасини етаклаб чиқди.* Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема. *-Бўлинг маъқул, — деди Фармон кал Писўтакнинг лўмбиллаган юзларига жилми қараб..* Мирмуҳсин, Меъмор.

ЛЎМБОЗ 1 Том ёки пахсага босиш юмалоқланган бир бўлак лой, умуман томга босиш учун тайёрланган лой. *Лўмбоз қилмоқ. Томга лўмбоз босмоқ.* ■ *Теп-тўсин териб, шох-шабба бостириб, лўмбоз қўйишга тайёрлади.* С. Аҳмад, Уфқ.

ЛЎМБОЗДАЙ, -дек с. т. Бесўнакай. *..лўмбоздай та, кўпол. Шалоқ дарвозага лўмбоздай осиглиқ эди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Киринчи ўғил кўргани, кимнингдир кўйли сизмай, лўмбоздай тўлишганигача гап бошлади.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

ЛЎНДА [ф. لنده — жавраш, вайсаш, гирлаш] Қисқа, ихчам ва аниқ (гап, фикр-мулоҳаза ҳақида). *Халқ ибораси лўнда бўлади.* Ю. Шомансур, Қора марварид. *-Лўнда қилиб айтганда, менга ҳам, сизга ҳам у турғанини зарур, — оёғи қўйди.* Ойбек, О. в. шабадалар. *Мавлон ака гапнинг лўндас айтди-қўйди: -Бойнинг шолини қаерга яшайганини Қобил билади.* Ҳ. Фулом, Машғал.

ЛЎП: лўп этиб: Бирдан, кўкқисдан. *..уларни келтириб, суриштириб кўрамиз, ошдан ўғри лўп этиб чиқиб қолади.* С. Айни, Жаллодлар.

ЛЎППАК айн. лўппи **2.** Гўза жуда бўлган эди, қирққа яқин чаноқдаги пахта лўппи бўлиб турипти. Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

ЛЎППИ 1 Дўмбоқ, дўндик, семиз Лўппигина бола. ■ *Юзи ширмой нон лўппи, гавдаси юм-юмалоқ, кўкракдор ёш [Мастура] том лабига келиб.. чўққайди.* С. Аҳмад, О. в. шабадалар. *Кўм-кўк кўзли лат*

... юзи олмадек қип-қизил
... сингиллар.
... очилган (пахта ҳақида).
... бай чиройли, лўппи пах-
... пахта ўралган чўп (си-
... саби сууқ нарсага теги-
... суртиш учун ишлатила-
... ма кўймоқ.
... тгани юмалоқлаб, чўпга
... бонлаб, керосин, қорамой
... сифатида ишлатилади.
... лўпчикка ер мойи сепиб
... кишнаган оқшом. *Ерга*
... *темир учиди лўпчик лов-*
... *Мурод*. От кишнаган оқшом.
... لوطىيە — Қуръонда зикр
... — Лут (لوط) га тегиш-
... — ўйновчи: ахлоқсиз;
... Қўғирчоқлар ўйнатиб,
... фокусчи.
... гар, ҳийлагар, алдоқчи,
... жаз ҳаётимда кўрдим
... им гоҳо шерфуруш, гоҳо
... Орипов.
... К I Лўттибоз иши, ўйи-
... ўйин, лўттибозлик.. ва
... ҳозир бўлдик.. Ж. Абдул-
...
... иш, хатти-ҳаракат (қ.
... қавмдаги муаллифлар

энди ошна-оғайнигарчилик, лўттибозлик, гурӯҳбозлик.. йўлига ўтиб олдилар. Газетадан. Баъзилар унга қараб, ҳиҳилаб кулиб тарқалишди. Баъзилар бу лўттибозликдан ранжишди. Мирмуҳсин, Супургига сажда.

ЛЎЯ *шв.* Ловия.

ЛЎҚ: кўзини лўқ қилиб Кўзни узмай, индамай, без бўлиб. *Ҳамма кўзини лўқ қилиб, отга қарайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Умид кирганда ҳам, чиққанда ҳам кўзларини лўқ қилиб қараб турувчи бу хотинни авваллари хуш кўрмасди.* Мирмуҳсин, Умид.

ЛЎҚИЛЛАМОҚ Қаттиқ-қаттиқ урмоқ, тепмоқ; санчиб-санчиб огримок, лўқ-лўқ қилмоқ (томирнинг уриши, қаттиқ огриқ ҳақида). *Томирим лўқиллаяпти. Бошим лўқиллаб огрияпти.* ■ *Қия ўтирган Ҳаётнинг чакка томирлари лўқиллар, беқасам камзулга тиқилиб турган бўлиқ кўкраги нафасига ҳамоҳанг бўлиб, гоҳ кўтарилар, гоҳ тушар эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

ЛЎҚ-ЛЎҚ Лўқиллаб (Қон томирининг қаттиқ уришини, огриқ зарбини билдиради). *Зўр бериб малҳам сурганига ҳам қарамай, [жароҳат] хасмолдек лўқ-лўқ алам берарди.* Мирмуҳсин, Чўри.

Лўқ-лўқ қилмоқ *айн.* лўқилламоқ. *Уч коса қимиздан сўнг Шербекка бутун бадани қизиб, чакка томирлари лўқ-лўқ қилаётгандай туюлди.* С. Анорбоев, Оқсой.

МА унд. с. Бирор нарсани узатиб, уни олишига ундашни билдиради. -*Ма, чой келтир, — деб Аваз унга чойнак тутқазди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

МАБЛАҒ [а. مبلغ — нақдина, тайёр пул; ўлчам; даража; чегара] Бирор нарса яратиш, қуриш, ўтказиш ва ш. к. учун сарфланадиган, ишлатиладиган маълум миқдордаги пул ва б. нарсалар. *Халил Жалиловнинг таклифлари давлат учун неча юз минглаб маблағни тежайди.* Туйғун, Дўстлик севинчлари. *Давлат фан равнақи учун ҳеч нарсани аямай маблағ ажратса-ю, уни қимлардир талон-тороғ қилса?! С. Кароматов, Олтин қум.*

МАБОДО [ф. мабодат — худо сақласин; қанчалик ..масин] 1 юкл. Шарт эргаш гапли кўшма гапларда шарт гапга оид эҳтимоллик, аниқ эмаслик маъносини билдиради, қайд этади; агарда, борди-ю. *Мабодо бир нима сўралса, қисқа жавоб қиларди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Мабодо қийналсанг, тўғри олдимга келавер.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Арман юртин кўролмасам мабодо, Бу дунёдан армон билан ўтардим.* Э. Воҳидов.

2 мод. с. Аниқ эмаслик, эҳтимоллик маъносини билдиради. *Мабодо келмайдими? [Тожибой:] Хатни тушган жойига қолдириб келдимки, мабодо қўлга тушмасин деб.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Мабодо Тўямўйинга ишга кетаётганингиз йўқми?* С. Сиёев, Ёруғлик.

МАВЖ [а. موج — тўлқин] 1 Сув юзида шабададан ҳосил бўладиган жимир-жимир ҳаракат; жимирлаш. *Раби дарёси узоқда, кўм-кўк мавж билан секин оқади.* Ойбек, Нур қидириб.

2 геогр. Океан ёки денгиз юза тўлиқ шамолсизлик ҳолатидаги эрранма ҳаракати.

3 Товланиш, жилва. *Арчаларнинг яшил мавжги нур билан ярқираб кетбек, Кўёш қораймас.*

4 махс. Уймакорликда: нақш 1 балиқ тангачалари кўринишида туш тўлқинсимон безак

5 кўчма кам қўлл. айн. тўлқин. одамлар, қушлар ва машиналар са бириккан қандайдир ёқимли бир мавзди. Ойбек, О. в. шабадалар.

Мавж урмоқ 1) мавж қилмоқ, ламоқ, мавжланмоқ. *Денгиз мавждан ғириллаб эсиб турган шабада йўлги ўт-ўланларни эгар, тебратар, бораётган арпалар мавж урар эди.* А. Кўлпчинор чироқлари; 2) кўчма тўлмоқ, ғулу қилмоқ. *Шикоятли ниш йиғит қалбида ёлқинли ва дардли мавж урганидан хабар берар эди.* П. Ўқитувчи.

МАВЖЛАНМОҚ 1 Мавж ҳосил жимирламоқ, аста тўлқинланмоқ. билан эмас, нур билан тўлган каби.. нади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Товланмоқ, жилваланмоқ. *Шоган ғўзалар қуёш нурида мавжланад шона ва чаккасида салқинан соч жингалаклариди шуғлалар мавжланади.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Акс этмоқ, барқ урмоқнинг шафқатига ҳамма чуқур сез қаради, бу ҳис уларнинг кўзларини

«*Мавшан мавжланди*. Ойбек, Танланган асарлар.

МАВЖУД [а. موجود — бор; нақд, бор маъ.] 1 Ихтиёрда ёки умуман воқеликда бўлган; бор. [Тулаган:].. *мавжуд бўлган кўчалардан тўла фойдаланишга.. нима-ни қўлингиз қилаётгани тўғрисида гапирингиз*. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. 2 Илим өзф. Бор, муҳайё. *Ўқиб учун барча ақида ва фикрлар мавжуд*. ■ *Доирачи, рақиблар билан созандалар ўртасида томошабин сезилган нозик алоқа уни мавжуд*. Т. Обилов, Юсуфжон қизик.

МАВЖУДИЯТ эск. кт. 1 айн. мавжудот. 2 Борлик, мавжудлик. *Менга асрдош мавжудиятдан.. инсоннинг мавжудиятидан хафа*. Ф. Гулом, Афсона. **МАВЖУДЛИК** Бор бўлишлик, мавжуд бўлишлик, мавжуд эканлик. [Мирзакарим-Рашид:].. *Тўлғорни севган ва у билан тил бирик-тирилган бир йигитнинг мавжудлигини ўша кўчаларда билган бўлса ҳам, унинг хотири-ни Нўли сира кечмаган эди*. Ойбек, Танланган асарлар.

МАВЖУДОТ [а. موجودات — барча бор нарсалар, аниқ нарсалар] кт. Олам, табиатда бор нарсалар мажмуи, дунёда мавжуд нарсалар бутун борлик. *Мавжудотнинг яратилган ҳақидаги афсоналар*. ■ *Мавжудотнинг асослари* — сўз. Х. Расул, Бахт нашъаси.

МАВЗЕ [а. موضع — жой, ўрин; вазият, ҳолат] Шаҳар ва шаҳар атрофидаги аҳоли яшайдиган жойларнинг кичик ҳудуди, мажмуи. *Тошкентнинг Аския мавзеи. Бешёқ мавзеи*. ■ *Рақат мавзеида отамдан қолган жой бор эди*. Ойбек, Танланган асарлар.

МАВЗОЛЕЙ [лот. mausoleum < юн. Mausoleion — миллоддан аввалги 4-асрда Кичик Азияда Кария шоҳи Мавсол учун қурилган қабр (ҳур мақбара)] Қабр устига ишланган қабр қобатли, улугвор ёдгорлик; мақбара.

МАВЗУ [а. موضوع — жойлаштирилган; топик; мавзу; мавзу; мавзу] Мавзу чиқарилган; тема, сюжет] Илмий тадқиқот, бадиий асар, фикр-мулоҳаза юритилган суҳбат, маъруза ва ш.к. учун танлаб олинган объект. *Илмий мақола мавзуи*. ■ *Ушундай мавзуларда.. дилкаш суҳбат қилишди*. Ойбек, Навоий. *Ибодов бу гапга ишонмади. Унинг мавзу қизиқтириб қўйган эди*. Ф. Муҳаммадов, Ҳиммат. *Самоварларда, гузарлар-дан тўя томошаларда бўладиган аскиялар билан «Ғиёс ўғри» мавзудан четга чиқмасди*.

С. Аҳмад, Ҳукм. *У Элмурод бор жойда тек туролмас.. бирон илмий ёки диний мавзуда масала талашиб ўтиришини яхши кўрар эди*. П. Турсун, Ўқитувчи.

МАВЗУН [а. موزون — яхши ўйланган; барабарлаштирилган; тузилиши келишган] кт. Келишган, хушбичим, хушқомат. *Қай кун учради бир шўҳи ситамгар мавзун*. Увайсий. *Карима отинга яқин келиб, чилвир сочлари билан тўлиб турган мавзун елкасини тўтиб кўришди*. Файратий, Довдираш.

Қадди мавзун Қад-қомати келишган. *Саҳнада гул-гул ёниб, бир қадди мавзун уйнади*. Ҳабибий.

МАВИЗ [ф. майиз — қора майиз] эск. Майиз ва майиздан тайёрланган, кайф берувчи ичимлик; май. *Ул вақт биз, бошимизга хоҳ кулфат тушсин, хоҳ бахт қуши қўнсин, бирга бўлғаймиз, бир мавиз топсак, бўлиб егаймиз деб.. аҳд қилган эрдик*. М. Осим, Сехрли сўз. *Уй эгасининг айтганидек, мавиз жуда ҳам тиниқ, яхши кўк чой каби мусалфа эди*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАВЛОНО [а. مولانا — жаноб, ҳукмдор; ҳомий (мурожаатда: эй ҳукмдоримиз)] Му-сулмон шарқида: олим ва фозил кишиларни, устозларни, юксак мартабали амалдорларни улуглаб, уларнинг номларига қўшиб ишлатиладиган фахрий сўз. [Навоий:] *Келинг, пирим! Келинг, мавлоно Жомий*. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *..мавлоно Бехзод чизган Алишер Навоий ва Ҳусайн Бойқаро тасвирлари расмий доираларда шухрат топган эди*. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МАВЛУД [а. مولود — туғилган; туғилиш] 1 Туғилган кун ва шу муносабат билан бериладиган зиёфат. *Мавлуд тўйи*.

2 *дин*. Муҳаммад пайғамбарнинг туғилган кун ва унинг шарафига бериладиган зиёфат; пайғамбарнинг шундай зиёфатда ўқиладиган таржимаи ҳоли. *Эшон.. имомликдан ташқари.. мавлуд ўқир эди*. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 *эск. айн. таваллуд 1*.

4 Мавлуд (эркаклар исми).

МАВОЗА [а. معاوضه — ўрнини қоплаш; айирбошлаш] эск. Ўрнига ўрин олиш; айирбошлаш, алмаштириш.

Мавоза қилмоқ Айирбошламоқ.

МАВР [юн. mauros — қора] қ. **маврлар**.

МАВРАК бот. Лабгуддошлар оиласига мансуб, барглари узун, гуллари кўк, бинаф-

ша, кўп йиллик ўт ёки ярим бута (халқ та- бобатида қувватлантирувчи, турли яллиғла- ниш, шамоллашларни даволовчи дори си- фатида қўлланади).

МАВРИГИ [< Марв шаҳри номининг метатезага учраган шаклидан: марвлик (эро- ний)] Бухоро мусиқа анъаналарига хос, тур- кум шаклида ижро этиладиган кўшиқ ва куйлардан иборат, авжи шўх рақс билан яқунланадиган фольклор жанри.

МАВРИД [a. مورد — манба, имконият, даромад] Бирор ишнинг амалга ошиши ёки оширилиши учун қулай вақт, пайт, фурсат. *Шу мавридда. Мавриди келганда. Мавриди билан.* ■ *Ҳозир томошанинг мавриди эмас эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. Ўша қиз олдида ўзини ноқулай аҳволда сезди, мавридини то- ниб, узр сўрагиси келар эди. Ж. Абдуллахо- нов, Тўфон.*

МАВРИЛАР Антик давр ва ўрта асрларда: Шимолий Африканинг Мисрдан ташқари қисмида яшаган туб аҳолисига, шунингдек, Испанияни забт этган арабларга европалик- лар ҳамонидан берилган ном.

МАВСУМ [a. موسم — маълум вақт; се- зон; байрам] 1 Йилнинг маълум фасли ёки вақтида бўладиган ёки амалга оширилади- ган иш даври. *Пахта мавсуми. Йиғим-те- рим мавсуми. Қурт тутиш мавсуми.* ■ *Боғ мавсуми тамом бўлиб, Шакархонлар ҳам шаҳар ҳовлиларига кўчиб келдилар. Ойдин, Ўзидан кўрсин. Катта футбол мавсумига республикамиз жамоалари ҳам ҳозирлик кўришди.* Газетадан. *Август ойи — ўзбек ди- ёрининг янада сўлим бир мавсуми. Н. Сафа- ров, Оловли излар.*

2 с.т. Фасл, йил фасли. *Куз мавсуми. Ёз мавсуми.*

МАВСУМИЙ [a. موسمى — маълум вақт- га, мавсумга оид] Маълум мавсумда бўла- диган, мавсумга оид. *Мавсумий иш. Мавсу- мий шамоллар.* ■ *Қишда бекор ётадиган ва ёзда фойдаланиладиган мавсумий хумдон нор- мал ишлатилмайди.* Газетадан. *Дала шийпон- лари ҳам, мавсумий яслилар ҳам хўжакур- синга бор. А. Халилов, Пахтакорларга ғамхўр бўлайлик.*

МАВСУМЛИ айн. **мавсумий.** *Йиғим-те- рим мавсумли иш, кечиксанг, ютқизасан. И. Раҳим, Ихлос.*

МАВҚЕ [a. موقع — ўрин, жой; вазият] Шахс, нарса, воқеа-ҳодиса ва ш. к. нинг тут-

ган муайян ўрни, даражаси, ҳолати; марта- ба. *Ҳозирги замон шарикида муҳим мавқени эга- ланган, гоаят жадал суратлар билан тараққ- етаётган фанлардан бири кибернетикадир «Фан ва турмуш». Табиат зап қизиқ нарса- да. Унда ҳамма нарса мавжуд, ҳамма нарса- нинг ўз ўрни, ўз мавқеи бор. Н. Фозило. Дийдор. Мана шу оёғимда тик турибман, э- аро ўз ўрним, ўз мавқеим бор. Ж. Абдуллахо- нов, Хонадон.*

МАВҲУМ [a. موھوم — хаёлда гавдалан- ган, хаёлий; бесаранжом] 1 Ақл билан фикр- лаш орқали тасаввур этиладиган; абстракт. *Мавҳум тушунчалар. Мавҳум сонлар (мат.*

2 Аниқ эмас, мужмал. *Мавҳум жавоб.* ■ *Тарбиявий ишда қуруқ шиорбозлик ва мавҳу- чақириқдан қочмоқ керак.* Газетадан. *Унс олдинга сурилган кўп масалалар мавҳум, муж- мал, ҳатто ноўрин жойлари ҳам бор. С. Ка- роматов, Сўнгги бархан.*

МАВҲУМЛИК Мавҳум ҳолат, мавҳум нарсалардан иборат олам; мавҳум эканлик. *Масала мавҳумлигича қолди.* ■ *Теварак умиг бошида гўжғон кўтарилган сарқай фикрлар сингари бешакл, аралаш-қуралаш. мавҳумликлар кўйида сузарди. Ж. Абдулла- хонов, Хонадон. Нукра ўзи истамагани ва сезмагани ҳолда.. чигаллик ва туманлик қоп- лаган мавҳумлик томон борарди. С. Карома- тов, Сўнгги бархан.*

МАВҲУМОТ [a. موھومات — «мавҳум» с. кўпл.] эск. кт. Мавҳум нарсалар, хаёлий ту- шунчалар. *Хаёл тизгини унга тутқич бермай. олис-олисларга, мавҳумотлар оламига етак- лар эди. С. Кароматов, Бир томчи қон. Эшик ётилагач, яна куйқалик, мавҳумот олами огуши- га чўмаман. Х. Шайхов, Туташ оламлар.*

МАГАЗИН [фр. magasin < a. مخزن — ом- бор; катта магазин] 1 Турли буюмлар сотила- диган чакана савдо дўкони ва унинг биноси. *Озиқ-овқат магазини. Саноат моллари мага- зини. Китоб магазини. Аппорлик магазини.*

2 тех. Қурол, аппарат ва асбобларнинг бирор нарса жойлаштириб қўйиладиган қисми (коробка, трубка ва ш.к.). *Милятиқ магазини. Фотоаппарат магазини.* ■ *Яқинда ўнта патрон жойланадиган магазинли ярим автомат винтовкани ўргандилар. Шухрат, Шинелли йиллар.*

МАГАЗИНЛИ тех. Магазини бўлган, магазин билан таъминланган. *Магазинли ав- томат.*

МАГАЗИНЧИ 1 Магазин эгаси, магазин бўлган савдогар.

2 Магазинда ишловчи киши; сотувчи. *Магазинчидан эртагача ушлаб туришини илтифат қилиб кетган.* Ў. Умарбеков. Ёз ёмғири.

МАГАР [ф. *مگار* – аммо, лекин; шекилли – боғл. эск. кт. 1 Сўроқ, таажжуб, тасдиқ қилиради. *Магар истиқбол шу экан, келин, ҳам кирайлик, қизнинг тилини, дилини, қўли-к-иетакларини билайлик.* М. Исмомилӣ, 1970 йил 10-сон т. о.

2 Фақат, ёлғиз. *Шаҳар халқининг ҳар бир бақаси деярли Мукулмонқул даққисини еб қолган, магар уламо халқи ундан жуда рози.* А. Мирзиёев, Ўтган кунлар.

3 айв. **агар.** *Субҳ чоғида магар, чиққанда тўлағаниб, Гул ёқасин чок этар, булбулларнинг қўзғалур.* Ҳабибий.

МАГИСТР [лот. *magister* – бошлиқ; мураббий, устоз] Айрим мамлакатларда, жумладан, Ўзбекистонда: университетни ва унга таълим бериладиган олий ўқув юртини тугатиш билан бакалавр даражасига эга бўлиб, 1–2 йил магистратурада ўқиб, тегишли фанларни топширган ва диссертация ёзиб қилган шахсларга бериладиган даража ва шу даража эгаси.

МАГИСТРАЛ [лот. *magistralis* – бош, раҳбар, асосий] Асосий, бош (канал, йўл ва ш.к. да) бўлиб ўрин тутган, асосий). *Яхшиси, ишини магистрал канал ва янги ерлар ошлаётган каналлар бўйлаб саёҳатдан бошлайлик.* Ўзбекистон кўриқлари».

МАГИСТРАЛЬ [лот. *magistralis* – бош, раҳбар, асосий] 1 Қатнов йўли ва, умуман, тармоқланган системаларнинг асосий қисми. *Телеграф йўли магистрალი.* ■ *Тошкентнинг турли йўлларида олиб борувчи янги магистрал-лину майдонда кесишади.* Газетадан.

2 Электр, телеграф, телефон, каналининг ёки водопровод тармоқлари системаларнинг асосий кабель ёки труба. *Газ магистрал-лину.* ■ *Довонлар орқали ўтган нўлат магистрал-лину ўн беш минг гектар майдондаги яйлов-ларни сув билан таъминлайди.* Газетадан.

МАГИСТРАНТ [лот. *magistrans, magister* – магистр бўлишга тайёрланаётган] Магистратурада магистр даражаси учун имтиҳон топширган, магистратурада диссертация ҳимоя қилмаган шахс.

МАГИСТРАТУРА [лот. *magistratus* – давлат мансаби, амали; мансабдор шахс] 1 Римда: давлат лавозими.

2 Бир қанча мамлакатларда: олий таълим босқичи.

3 Ўзбекистонда: муайян ихтисослик бўйича назарий ва амалий билим берадиган, бакалаврият негизида таълим муддати 2 йил давом этадиган олий таълим. *Магистратурага кирмоқ.*

МАГМА [юн. *magma* – хамир, қоришма] геол. Ернинг чуқур қатлами ичида ҳосил бўладиган чўғисимли суюқ молла. *Ўрта Осиё шароитида туб олтин конлари магма юқори қатламларга чиққандан кейинги даврда ҳосил бўлади.* С. Кароматов, Олтин қум.

МАГМАТИК Магмадан ҳосил бўлган, магма ҳолидаги. *Магматик модда.* ■ *Бирок уни баъзи бир турдаги магматик жинслар атрофида қидириш керак.* С. Кароматов, Олтин қум.

МАГНАТ [лот. *magnatus* – бой, машхур кишилар] Саноатда ёки тижоратда йирик пул суммасини тўплаган мулк эгаси. *Нефть магнатлари.*

МАГНЕЗИТ [лот. *magnesia* – магнезия] Магний билан карбонат кислотадан ҳосил бўлган ўтга чидамли оқ ёки сарғиш минерал.

МАГНЕЗИЯ [лот. *magnesia* < *Magnesia* (Магнесия) – Кичик Осиёдаги қадимги шаҳар номи] Магнийнинг кислородли бирикмаси, магний оксид; кукун ёки кристалл модда (тиббиётда ва техникада қўлланади).

МАГНЕТИЗМ [«магнит» сўзидан] 1 Магнит, электр тоқлари ва электр зарядларининг баъзи жисملарни ўзига тортиш ёки ўзидан итариш хусусияти.

2 Магнит ҳодисалари ва жисملарнинг магнит хоссалари ҳақидаги таълимот.

Ер магнетизми 1) Ер шарининг ўз атрофида магнит майдони ҳосил қилиш хусусияти; 2) геофизиканинг Ер шари магнит майдонини текширадиган бўлими.

МАГНЕТО [ингл. *magneto* (electric machine)] Ички ёнишли двигателларнинг цилиндрдаги ёниш аралашмасини ўт олдириш учун хизмат қиладиган электромагнитли асбоб.

МАГНИЙ [лот. *magnesium* – Кичик Осиёдаги қадимги шаҳар – *Magnesia* (Магнесия) номидан] Менделеев даврий системасининг II гуруҳига мансуб кимёвий элемент; оппоқ ёруғ аланга бериб ёнадиган кумушранг ялтироқ, енгил металл.

МАГНИТ [юн. Magnetis lithos – Магнесия (Magnesia) тоши] Темир ва пўлат буюмларни ўзига тортиш ёки ўзидан итариш хусусиятига эга бўлган жисм. *Табиий магнит. Сунбий магнит.*

Магнит аномалияси Ер магнетизмининг ер юзасининг темир рудаларига бой жойларида кескин ортиб кетиши (бошқа жойларга нисбатан). **Магнит бўрони физ.** Куёш фоллигининг кучайиши натижасида ер юзасининг катта ҳудудларида, баъзан барча ҳудудида Ер магнит майдонининг аҳён-аҳёнда юзага келадиган қисқа муддатли кескин ўзгариши. **Магнит лента** Товуш (музыка, нутқ) ёзиб олиш ва қайта эшиттириш учун ишлатиладиган, сиртига магнит қатлами суртилган юпка қайишқоқ лента; магнит тасма. **Магнит мили (ёки стрелкаси)** Тик ўқ устида бемалол айланадиган, бир учи доим шимолга қараб турадиган, чўзиқ ромб шаклидаги нозик магнит; компаснинг асосий қисми.

МАГНИТЛАМОҚ Магнит хусусиятини бермоқ. *Компас стрелкасини магнитламоқ.*

МАГНИТЛИ Магнит хусусиятига эга бўлган.

МАГНИТОГРАФ [магнит + юн. grapho – ёзаман] Ер магнит майдони ўзгаришларини мунтазам қайд қилиб борадиган асбоб.

МАГНИТОМЕТРИЯ [магнит + юн. metreo – ўлчайман] Геофизиканинг Ер магнит майдони ва унинг аномалияларини ўрганувчи бўлими.

МАГНИТОФОН [магнит + юн. phone – товуш] Овозни электромагнит усул билан ёзиб оладиган ва эшиттирадиган мослама, аппарат. *Овозни магнитофонда ёзиб олмақ. Магнитофон ёзуви. ■ Овқатдан кейин Аҳмад меҳмонларга магнитофон қўйиб берди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Ҳозирги замоннинг энг янги магнитофонлари билан қуролланган бу студияда ижодий иш қизғин. А. Пўлатов, Янги студияда.*

МАГНОЛИЯ [фр. magnolia – француз ботаниги Р. Magnol (П. Манноль) номидан] Иссиқ иқлимда ўсадиган, барглари доим яшил дарахт ёки бута ва унинг йирик гули. *Шаҳримизда.. нодир ўсимликларнинг анчагина турлари мавжуд. Лола дарахти, магнолия каби дарахт ва буталар шулар жумласидандир. Ў. Пратов, Лола дарахти қани?*

МАДАД [а. مدد – кўмак, ёрдам; қўллаш, қувватлаш] Далда бўлувчи моддий ёки маънавий ёрдам. *Мадад бермоқ. «Ҳа» деган туяга мадад. Мақол. ■ Жуманнинг шу етириши унга [Адолатга] жуда катта мадад. А. Мухтор, Туғилиш. Фуломжоннинг тўқилиб турган юрагига қиз шитфоти мадад берди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. Мадад сўраганда – чорасиз жаҳон, Сиз Тошкент бағридан узатгансиз қўл. А. Орипов.*

МАДАДКОР Мадад қилувчи, мадад рувчи; ёрдам, кўмак кўрсатувчи. *Сел аёни савалаб турганида, мададкорлар оғир йўлдан кўрсатиб, тонгда Чустга етиб келдилар. С. Каматов, Камолот йўллари.*

МАДАНГ [ф. مدنگ – катта ёғоч қалтирилган қалтирилган катта ёғоч; ёғоч қалит (тут, қайишқоқ каби қаттиқ ёғочлардан қилинади)]. *Ёғоч маданг бўлмас, бегона даданг бўлмас. Мақол.*

2 Қари ток занги. *Ёрликларни қаттиқ билан ёш занг ва маданларга боғлаш керак. Мусамухамедов, Мўл ҳосил етиштириш тажрибаларим.*

МАДАНИЙ [а. مدنى – шаҳарлик; маданиятлик, Мадинага хос] **1** Маданиятга оид. *Маданият, илм-маърифат билан боғлиқ маданият соҳасидаги. Маданий инқилоб. Маданий эҳтиёжлар. Маданий мерос. ■ Маданият хонада ёшлар ўртасида маданий тадбирлар кўплаб ўтказилади. Газетадан.*

2 Маданиятли, маданиятни эгаллаётган. *Маданиятга эришган, маданият талабдорлиги жавоб берадиган. Маданий одам. Маданий оила. Маданий қишлоқ. Мадад ҳаёт. ■ Кўпчилиги уларга ёқди.. хуш кўрди. Маданий мала, маданий одамлар экан. «Таниш шаралар». Музей, театрларга қатнаш тез-тез.. Маданий бўласин-да бу уч зўрашанг! А. Мухтор.*

3 қ. х. Киши қўли, меҳнати билан эришилган, етиштирилган. *Маданий эришилган. Маданий ландшафт. ■ Маданий ўсимликлар етиштирилган тупроқ.. Маданий эришилган жинсларидан ўзининг унумдорлиги билан фарқ қилади. «Фан ва турмуш». Бизнинг мўътадил иқлимимизда асаларилар ёш ва маданий ҳолда кўплаб учрайди. М. Тўраев, Асаларичилик.*

МАДАНИЙЛАШМОҚ Маданиятга эришиш, маданиятли бўла бормоқ.

МАДАНИЙ-МАИШИЙ Турмуш маданиятига оид. *Маданий-маиший хизмат.*

МАДАНИЯТ [а. مدنیت — цивилизация] **1** Жамиятнинг ишлаб чиқариш, ижтимоий, маънавий-маърифий ҳаётида қўлга киритган ютуқлари мажмуи. *Бугунги Тошкент — йирик саноат, фан ва маданият марказларидан бири. «Саодат». Алифбо — инсон ҳаётининг, инсон камолининг энг буюк ижодиёти; жаҳон маданияти, бутун илм, ўлмас бадий, фалсафий, ахлоқий.. бойликлар шу ҳарфларга асосланган. К. Яшин, Ҳамза.*

2 Бирор ижтимоий гуруҳ, синф ёки халқнинг маълум даврда қўлга киритган шундай ютуқлари даражаси. *Муסיқа маданияти. Нутқ маданияти. ■ Ҳар икки йилда ўтказилаётган бу кинофорум унда қатнашаётган мамлакатлар кино маданиятида катта воқеа бўлаётир. Газетадан. Ислом маданиятини ривожлантиришга катта ҳисса қўшган муҳтарам зотларнинг номлари бутун оламга машҳур. К. Яшин, Ҳамза.*

3 Ўқимнишлилик, таълим-тарбия кўрганлик, зиёлилик, маърифат. *Маданиятдан орқада қолмоқ. Маданиятга эришмоқ. ■ Одамларнинг хулқ-атвори, маданияти ана шу бойликларга, хусусан, нонга бўлган муносабати билан ўлчанади. Газетадан. Тарбиячи сўз билан таъсир қилиш маданиятини эгаллаши зарур. «Фан ва турмуш».*

4 Маданиятли шахс талабларига жавоб берувчи шароит. *Депутатнинг халқ фаровонлигини ошириш, турмуш маданиятини юксалтириш борасидаги ишларидан меҳнаткашлар мамнун. Газетадан.*

5 қ.х. (Ўсимлик ёки экиннинг турларини) етказиш, ўстириш, етиштириш. *Хусусан, деҳқончилик маданияти бобида илгарилаб кетди улар. Н. Ҳайитқулов, Ер тафти.*

МАДАНИЯТЛИ Маданиятга эришган, маданиятни эгаллаган; маърифатли. *Маданиятли одам. Маданиятли оила.*

МАДАНИЯТСИЗ Маданияти йўқ, маданиятдан орқада қолган; маърифатсиз.

МАДДА [а. مدد — йиринг] **1** айн. **йиринг**. *Мулла Маҳмуд эзилган жойлари мадда олиб, маддадан бутун борлиғига иситма тарқаб ётаркан.. бўлаётган воқеалар худди тушида бўлаётгандек туюлаётганди. Х. Тўхтабоев. Йиллар ва йўллар.*

2 кўчма. Юракдаги губор.

МАДДАЛАМОҚ айн. **йирингламоқ**. *Ҳасад — зангалаган ханжардирки, жароҳати маддалаб кетади. Мирмуҳсин, Меъмор. ..ҳафталик изтироби маддалаб, ёриш даражасига етган эмасми, ҳар бир сўзни салмоқлаб деди.. Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.*

МАДДОҲ [а. مداح — мадҳ қилувчи; худода ҳамду сано айтувчи] **1** айн. Бозор ва кўча-кўйларда одам тўплаб, диний мазмунда ваъз, панд-насихат айтиб тирикчилик қилувчи шахс. *..маддоҳ, одамлар оралаб.. ваъз айтиб юрибди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

2 кўчма салб. Мақтовчи, мадҳ қилувчи; хушомадгўй. *Совуқ уруш маддоҳлари. ■ Душман фирибин кўп ема ва маддоҳ хушомадин чин дема. Навоий.*

МАДОР I [а. مدار — айлана маркази; ўқ, асос; соҳа; тропик] Кишининг куч-қуввати; мажол. *Очлик ва ҳорғинликдан [Бектемирнинг] ҳатто сўзлашга ҳам мадори йўқ эди. Ойбек, Куёш қораймас.*

МАДОР II [а. مدار] эск. айн. **тропик I**. *Саратон мадори. Жадд мадори.*

МАДОРСИЗ Мадори йўқ, қувватсиз, кучсиз, бемажол. *Баъзилари сўзлашга ҳам мадорсиз каби, жимгина мудрарди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МАДОРСИЗЛАНМОҚ Мадорсиз бўлиб қолмоқ, мадори қуриб, ҳаракатга кучи етмай қолмоқ. *Мадорсизланиб, йиғи аралаш сўзлади Гулнор. Ойбек, Танланган асарлар.*

МАДРАСА [а. مدرسه — мактаб, ўқув юрти; фандаги йўналиш, мактаб] **1** тар. Яқин ва Ўрта Шарқ мамлакатларида, шунингдек, чор Россиясининг кўпчилиги мусулмонлар яшайдиган ҳудудларида диний олий ўқув юрти. *Нодира Анварни ўқитмоқчи, ҳатто мадрасаларга юбормоқчи. А. Қодирий. Меҳробдан чаён.*

2 Ўзбекистон мусулмонлари идораси қошидаги диний мактаб.

МАДҲ [а. مدح — мақтов; ҳамд-сано] кт. айн. **мадҳия I**. *Тилимда мадҳу дилимда муҳаббат муҳринг. Ҳабибий. Бобо сават кўтариб, боғига кириб кетиши билан, хотинлар бўлғуси келиннинг мадҳини бошладилар. Ҳ. Гулом, Тошкентликлар.*

Мадҳ қилмоқ (ёки **этмоқ**) Мадҳини, мақтовини қилмоқ. *Тонглар отар булоқларнинг Навоси билан, Гул, гунчалар мадҳин қилган Садоси билан. Файратий. Ҳар қандай меҳнат қатори шеър ёзиш ҳам савоб, айниқ-*

са, шеър инсонни улуғласа, унинг ҳаётини мадҳ этса. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. **Мадҳини ўқимоқ** (ёки куйламоқ) Мадҳини ўқиш ёки куй (куйлаш) билан баён қилмоқ. *Ҳабибий, мадҳинг ўқиб, умр этай адо, чаманим. Ҳабибий. Гулшан ўлка мадҳини Бир-галашиб куйлайлик. Файратий.*

МАДҲГҲҲ [а. مدحگوي — мадҳ айтувчи] айн. мадҳиячи. У [Жомий] ўз замонасидаги кўпчилиги мадҳгўй лаганбардорлардан иборат шоирларни ёқтирмайди. Газетадан.

МАДҲИЯ [а. مدحيه — мақтов қўшиғи; қасида] кт. 1 Бирор шахс, нарса, воқеани мақтаб ёзилган, ўқилган шеър ёки нутқ; мадҳ, мақтов. [Комил Нурматга:] *Галабага марсия эмас, мадҳия муносиб.* Уйғун, Ҳаёт қўшиғи. Кунларни китоб сотиш, бўш вақтларни ўзи таниган ва танимаган масъул ходимларга шеърый мадҳиялар ёзиш ва бу мадҳияларни учраган одамга ўқиб бериш билан ўтказа боилади. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Шон-шухрат орзусида ёнган телба ҳоким эса бу мадҳиялардан бадтар шишарди.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё.

2 Тантанали қўшиқ; давлат ёки сиёсий синф бирлигининг аломати бўлган тантанали шеърый-муסיкий асар.

3 Мадҳия (хотин-қизлар исми).

МАДҲИЯЧИ Мадҳия айтувчи, мақтовчи.

МАЁВКА [р. маёвка — май ойи номидан; май ойига алоқадор] 1 Чор Россиясида ишчиларнинг 1 Май куни муносабати билан ўтказиладиган махфий йиғилиши.

2 эск. Шўролар даврида: баҳорги дала сайли. *Раис правление номидан, Султонпоиша ёшлар ташкилоти номидан мана бу кўприкни қурган ёшларни маёвкага таклиф қилиб келишган экан.* А. Мухтор, Тугилиш. *Маёвка Оқтошга яқин бир боғда ўтказилди. «Муштум».*

МАЁК [р. маяк] 1 Кемаларга йўл кўрсатиш учун денгиз қирғоғи ёки оролларга қурилган ва сигнал воситалари билан жиҳозланган минора кўринишидаги навигация қурилмаси. *Кема учун маёк, сайёҳ учун компас, Ер учун Кўёш азиз бўлгани каби.* Газетадан.

2 кўчма Йўл кўрсатиб турадиган, ўрнатилган, намуна, ибрат бўладиган нарса; машъал. *Кенг, беподён Шарққа маёк Гул-гул ёнган Ўзбекистон.* Х. Расул.

МАЖАҚ: мажақ бўлмоқ ёки мажағи моқ Ортиқ даражада эзилиб, пачағи моқ, абжағи чиқмоқ, мажақланмоқ. **Мажақ қилмоқ** ёки мажағини чиқармоқ айн. мажақламоқ.

МАЖАҚЛАМОҚ Ортиқ даражада эзилиб, пачақламоқ, абжақ қилмоқ, абжағини чиқармоқ. *Танк бу ердан омон ўтмак албатта, тўпни мажақлаб ташлар эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Отларнинг туюқлари Мажақлади гулларни.* Х. Даврон.

МАЖБУР [а. مجبور — қилиниши шарт бўлган; ноилож] Ўз хоҳиш-ихтиёридан ташқари, кимнингдир амри, зўри билан ёки бирор нарсанинг тақозоси туфайли қандайдир бир ишни қилиши шарт ҳолатли. *Тенгдошлари ичида энг пешқадам ҳисобланган Шерали ҳам геология тарихига оид масала-ларда у билан ҳисоблашиб, эҳтиётроқ бўлиб гапиришга мажбур эди.* С. Кароматов, Олтин қум.

Мажбур қилмоқ (ёки этмоқ) Мажбурламоқ. *Агар уни эрга чиқишга мажбур қил-ётган бўлса-чи!* О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

МАЖБУРАН рвш. Мажбур бўлиб ёки мажбур қилиб; мажбурият орқасида. *Араб-бой кўпчилик кулгисидан бир оз изза тортди. Лекин у баъзи бировлардай умум кулгисиг мажбуран таслим бўлиб илжаймади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *-Фараз қилайлик, мен сени мажбуран кўёвга бердим, — деди Салимхон.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МАЖБУРИЙ Хоҳ ихтиёрий, хоҳ ихтиёрсиз бажарилиши, амалга оширилиши шарт бўлган. *Мажбурий таълим. Мажбурий хизмат.* ■ Тушлик ўтиб, икки соатлик мажбурий ҳордиқ тамом бўлгандан кейин касалхона гавжум бўлиб кетади. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

МАЖБУРИЯТ [а. مجبوريّة — мажбурилик; ноиложлик; бурч] 1 Файриихтиёрий вази-фа, бурч ёки бирор мажбурий иш, ҳолат. эҳтиёж. *Тошкент жўнаш учун ўзида мажбурият ҳис этар.. бошқа чора йўқ эди.* А. Қодир-ий, Ўтган кунлар. *Халойиқ ҳам секин-аста тарқалди — ҳоким келмаган, офтобда сар-ғайишининг мажбурияти қолмаган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Меҳнат аҳдларининг бирор ишни ба-жариш учун берган қатъий ваъдаси. *Звено бўйича мажбурият ҳар гектаридан ўн бир*

центнер эди, ҳозир ўн тўрт бердик. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Икки бригада мусобақалашиб, юқори мажбуриятлар олган. «Ўзбекистон қўриқлари».*

МАЖБУРЛАМОҚ Мажбурий тарзда, зўрлаб йўлламоқ, зўрламоқ. *Аниқроғи, уларнинг реал эҳтиёжи борми, йўқми, бари бир, мажбурлаб тиқиштирадилар. «Муштум».*

МАЖЛИС [а. مجلس – ўтириш жойи; йиғилиш; уюшма, кенгаш] 1 Ташкилот, корхона ёки идора аъзоларининг бирор масала муҳокамасига бағишланган йиғилиши ва унинг иштирокчилари. *Очиқ мажлис. Ёпиқ мажлис. Партия мажлиси. Мажлис ўтказмоқ. Мажлис қилмоқ. ■ Бу масалани.. ота-оналар мажлисида муҳокама қилиш керак. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

2 эск. Тўй, зиёфат ёки бошқа муносабат билан уюштирилган ўтириш ва шу ўтириш қатнашчилари. *Мажлис Зиё шохичининг уйида Отабекнинг меҳмондорчилиги учун йиғилган. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Юсуфбек ҳожи кўтарилиб, Қамбар шарбатдорга қаради ва мажлисни ер остидан кузатиб чиқиб, яна жим қолди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

Қиз(лар) мажлиси Келиннинг тўй муносабати билан ўз ўртоқларига берадиган зиёфати. *Уйда, Қумушбибининг тоғасининг уйида, қизлар мажлиси, гуллар мажлиси. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

3 Баззи шарқ давлатларида (мас., Ўзбекистон, Туркия, Озарбайжон ва Эронда) қонун чиқарувчи орган (парламент); ҳукумат ҳайъати.

МАЖЛИСБОЗ Мажлис ўтказишни яхши кўрадиган, мажлисбозликка берилган одам.

МАЖЛИСБОЗЛИК Бўлар-бўлмасга мажлис қилавериш.

МАЖЛИСГОҲ эск. кт. Мажлис ўтказиладиган ёки мажлис бўлаётган жой.

МАЖМАҒИЛ [а. مضمحل – йўқолиб кетган, яшамай қўйган] 1 Ўсиши, ривожли орқада қолган, яхши ўсмаган; нимжон. *Мажмағил ўсимлик. Мажмағил бола. ■ Лекин ёғингарчиликдан сўнг қатқалоқ босиши натижасида ёш ниҳоллар мажмағил бўлиб ётибди. Газетадан.*

2 кўчма с.т. Мухмал, ланж, лудмол. ноник. *Мажмағил жавоб. ■ Мен бу мажмағил билан ишлаша олмайман. О. Ёқубов. Бир фельетон қиссаси.*

МАЖМУ [а. مجموع – тўпланган, йиғинди] кт. Йиғинди, жами. *Ишлаб чиқариш муносабатларининг мажмуи.*

МАЖМУА [а. مجموعه – тўплам; тўплаш; бир бутун нарса; туркум] 1 Маълум тартибда тўпланган матнлар, маълумот ва ш. к. йиғиндиси; тўплам. *Қонунлар мажмуаси. ■ У жинойят қонунлари мажмуасининг ҳамма моддалари билан айбланади. А. Қаҳҳор, Сароб.*

2 эск. Тўплам шаклида чиқариладиган нашр. *Шоирнинг [Огаҳийнинг] юбилейи муносабати билан Гафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат наириёти унинг олти жилдли асарлари мажмуасини нашр этишга киришди. Газетадан.*

МАЖНУН [а. مجنون – жинни, девона] Ишқ, муҳаббат йўлида девона бўлган кимса; савдойи. *Бу девона шаҳарнинг катта-кичигидан ўзига ихлосмандлар орттирган бир мажнун эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МАЖНУНТОЛ бот. Толдошлар оиласига мансуб, новдалари ерга эгилиб ўсадиган дарахт. *Улар кокиллари сув ўпиб турган мажнунтоллар тагидаги ариқда юз-қўл ювишаркан, Қулаҳматни аскияга олишарди.. «Гулдаста».*

МАЖОЗ [а. مجاز – ўтиш жойи; бошқача айтиш, номлаш; тасвирий ифода] ад. Сўз ёки иборанинг ўз маъносидан бошқа, кўчма маънода ишлатилиши ва шундай маънода ишлатилган сўз, ибора; метафора; аллегория. *Демак, луғавий маъносига кўра метафора Шарқда қўлланган мажоз – кўчим иборасига мос келади. «ЎТА».*

МАЖОЗИЙ Мажозга оид, мажозли, кўчма, метафорик. *«Қалам» сўзи ёзма адабиётда кўпинча мажозий маъноларда ҳам қўлланган. «ЎТА».* Юзлаб, минглаб мақолларимизнинг тўғри ва мажозий маъноси ҳамон жумбоқлигича қолмоқда. Ш. Шораҳмедов, Халқ мақоллари.

МАЖОЛ [а. مجال – жой, фазо; муҳит; имконият] с.т. айн. **мадор 1.** *Ўрмонжон кечга яқин шу қадар чарчадики, отлиқ юришга ҳам мажоли қолмай, уйига қайтди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

МАЖОЛИС [а. مجالس – «мажлис» с. кўпл.] кт. Мажлис; мажлислар. *«Мажолис-ун-нафоис» (Алишер Навоий тазкирасининг номи).*

МАЖОЛСИЗ Мажоли йўқ, мадорсиз, беҳол. *У мажолсиз оёқлари билан базўр юриб,*

эшикнинг занжирини туширди. Ойбек, Танланган асарлар.

МАЖОЛСИЗЛАНМОҚ Бемажол бўлмоқ, тинка-мадори қуриб, ҳолдан тоймоқ. *Кўзи тиниб.. оёғи қалтираб, мажолсизланди.* С. Аҳмад, Ҳукм.

МАЖОР эск. Венгер; венгерлар.

МАЖРУҲ [а. *مجروح* – яраланган, жароҳатланган] 1 Ярадор, жароҳатли. *Фрондан қайтаётганлар ичида тўрт мучаси бут, норғул йигитлар бўлганидек, майиб, мажруҳлар ҳам бор эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Ногирон, майиб. *Мажруҳ гудаклар арақсўр, гиёҳвандларга энг зўр айбномадир!* Газетадан.

МАЖРУҲЛАНМОҚ кам. қўлл. Мажруҳ бўлмоқ, жароҳат олмоқ; шикаст топиб, майиб, ногирон бўлиб қолмоқ. *Ичкилик захри билан нозик юрак тонгай зарар, Ошқозон мажруҳланиб, ишдан чиқар соғлом жигар.* Ж. Абдулла.

МАЖУС [а. *مجوس* – оташпараст] Оташпараст, ўтга топинувчи.

МАЖУСИЙ [а. *مجوسى* – оташпараст] Оташпарастлик динига мансуб киши; оташпараст. *Беруний ота-боболари мажусий бўлган бу ҳукмдорларнинг ислом ҳомийси бўлиб қолганига таажжубланарди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

МАЖҲУЛ [а. *مجهول* – номаълум, ноаниқ] эск. 1 *кт.* Номаълум, ноаниқ. *Йўлакдаги мажҳул кимса ўзини майдон ичига олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *мат.* Номаълум. *Мажҳул сон.*

Мажҳул феъл (ёки нисбат) *тлш.* Ҳаракатнинг бажарувчиси номаълум эканини билдирувчи нисбат шакли. Мас., *Бу ҳақда кўп гапирилди* гапида *гапирилди* сўзи феълнинг мажҳул нисбат шакли ҳисобланади.

МАЗА [а. *مزه* – шўр, нордон газак] 1 Нарсаларнинг таъм-лаззат билиш аъзоларига таъсир этиб, сезги уйғотиш хусусияти; таъм, лаззат. *Нордон маза. Олманинг мазаси. Мазасини тотиб кўрмоқ. Ўзи ширин, тўқлигина, мазаси ҳам тотлигина* (топишмоқ; *шафтоли*).

2 Қаноат ҳисси, руҳий завқ, лаззат, роҳат. *Мунчалик мазани топа олмайди Уйқуда тамшанган чақалоқлар ҳам.* Ф. Фулом.

3 *сфт.* Мазали, ширин. *Жаркоп, шавла, кичири – Бири-биридан маза. Холам қўли гул тоза.* Қ. Муҳаммадий.

4 *унд. с.* Қониқиш, роҳат ҳиссини билдиради. *-Эҳ, маза, маза! – деб Потук севкидан кўендай диканг-диканг сакради.* Х. Ҳазир, Ёнар дарё. *Ҳалиги иржайган одамнинг кўнгли чондими, сўлакайини оқизди: -Маз-«Муштум».*

Маза қилмоқ Роҳатланмоқ. *Сиз салмада, гириллаган шабадада кўк чой ичиб.. қилиб утирибсиз!* М. Исмоилий, Фарғона

Мазаси йўқ 1) таъми дуруст эмас, бем Овқатнинг мазаси йўқ; 2) кўнгилдаги эмас, қониқарсиз. *Бугун бўлса, овнинг мазаси йўқ..* Ҳ. Фулом, Машғал. *Ишининг мазаси йўқ, унинг ўз фикрича, элолмаётган э* А. Мухтор, Чинор. *Саводининг мазаси йўқ* Аҳмад, Ҳукм; 3) ярамас, бемаза (и ҳақида). *Жуда мазаси йўқ одам;* 4) соғдуруст эмас. *Бугун ишга боролмабди, мазаси йўқ. Мазаси қочмоқ* Ёмон том ўзгармоқ (иш, ҳолат, соғлиқ ва ш.к. ҳақ Далада ишининг мазаси қочди. С. Аҳмад, Ҳ Шу кунларда мани мазам қочиб қолга қаранг-а! С. Нуров, Карвон. *Ейиш-ичиш мазаси қочган бу йўловчиларга.. унча и фот кўрсатишмади.* «Ёшлик». **Мазасини шунмоқ** Бирор нарсага ўрганиб, унинг тидан қувмоқ, одат қилмоқ. *Сан юб пулнинг мазасига тушундим, бўлди, ҳа да, ойда пул сўрайверади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Мазасини олмоқ** ёки **мази қочирмоқ** Гап-сўз, хатти-ҳаракат биланини мулзам, хижолат қилмоқ, но аҳволга солмоқ. *Исамат отанинг бу гап чойхўрларнинг маъқулловчи кулгилар мулла Бердиёрнинг мазасини олди.* «Мул

МАЗА-БЕМАЗА Бўлар-бўлмас, ёни, бўлмағур (иш, гап-сўз ҳақида). *Опа маза-бемаза гапларга қулоқ солмас.. ишларидан бўшолмасди.* С. Нуров, Қу ган хазина.

МАЗАЛИ Таъми яхши, ширин; лаззатли. *Мазали шўрва.* ■ *Мазали ичкилик илинжидами, ресторанга одамнинг кайфияти чоғлашади.* Ф. М нов, Ҳиммат.

МАЗА-МАТРА (асосан, инкорувчи «йўқ» с. билан) 1 Маза, маз нарса. *Лекин уларда тайёрланаётган ларда маза-матра йўқ.* Газетадан.

2 *кўчма* Маъно; мантиқ, тайин. *монда гап-сўз қайнаб кетган, лекиннинг ҳам маъноси йўқ, бирида ҳам ма*

эшикнинг занжирини туширди. Ойбек, Танланган асарлар.

МАЖОЛСИЗЛАНМОҚ Бемажол бўлмақ, тинка-мадори қуриб, ҳолдан тоймоқ. *Кўзи тиниб.. оёғи қалтираб, мажолсизланди. С. Аҳмад, Хукм.*

МАЖОР эск. Венгер; венгерлар.

МАЖРУҲ [a. مجروح — яраланган, жароҳатланган] 1 Яралдор, жароҳатли. *Фронтидан қайтаётганлар ичида тўрт мучаси бут, норғул йигитлар бўлганидек, майиб, мажруҳлар ҳам бор эди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

2 Ногирон, майиб. *Мажруҳ гўдаклар арақхўр, гиёҳвандларга энг зўр айбномадир!* Газетадан.

МАЖРУҲЛАНМОҚ кам. қўл. Мажруҳ бўлмақ, жароҳат олмақ; шикаст топиб, майиб, ногирон бўлиб қолмақ. *Ичкилик захри билан нозик юрак топгай зарар, Ошқозон мажруҳланиб, ишдан чиқар соғлом жигар. Ж. Абдулла.*

МАЖУС [a. مجوس — оташпараст] Оташпараст, ўтга топинувчи.

МАЖУСИЙ [a. مَجُوسِي] Оташпарастлик динига мансуб киши; оташпараст. *Беруний ота-боболари мажусий бўлган бу ҳукмдорларнинг ислом ҳомийси бўлиб қолганига таажжубланарди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

МАЖҲУЛ [a. مجهول — номаълум, ноаниқ] эск. 1 кт. Номаълум, ноаниқ. *Йўлакдаги мажҳул кимса ўзини майдон ичига олди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 мат. Номаълум. *Мажҳул сон.*

Мажҳул феъл (ёки **нисбат**) тли. Харакатнинг бажарувчиси номаълум эканини билдирувчи нисбат шакли. Мас., *Бу ҳақда кўп гапирилди* гапида *гапирилди* сўзи феълнинг мажҳул нисбат шакли ҳисобланади.

МАЗА [a. مزه — шўр, нордон газак] 1 Нарсаларнинг таъм-лаззат библиш аъзоларига таъсир этиб, сезги уйғотиш хусусияти; таъм, лаззат. *Нордон маза. Олманинг мазаси. мазасини татиб кўриш. Эзи ширин, тўригина, мазаси ҳам тотлигина (топишмоқ: шафтоли).*

2 Қаноат ҳисси, руҳий завқ, лаззат, роҳат. *Мунчаллик мазани топа олмайди Уйқуда тамшанган чақалоқлар ҳам. Ф. Фулом.*

3 сфт. Мазали, ширин. *Жаркоп, шавла, кичири — Бири-биридан маза. Холам қўли гул тоза. Қ. Муҳаммадий.*

4 унд. с. Қоникши, роҳат ҳиссини диради. *-Эҳ, маза, маза! — деб Попуқчидан қуёндай диканг-диканг сакради. зир, Ёнар дарё. Ҳалиги иржайган оёқ кўнгли чондими, сўлакайини оқизди: -! «Муштум».*

Маза қилмоқ Роҳатланмоқ. *Сиз с да, гириллаган шабадада кўк чой ичи қилиб ўтирибсиз!* М. Исмоилий, Фарғс **Мазаси йўқ** 1) таъми дуруст эмас, 2) *Овқатнинг мазаси йўқ;* 2) кўнгли эмас, қоникарсиз. *Бугун бўлса, овни мазаси йўқ..* Х. Фулом, Машғал. *Ишини заси йўқ, унинг ўз фикрича, элламаётган А. Мухтор, Чинор. Саводининг мазаси Аҳмад, Хукм;* 3) ярамас, бемаза ҳақида). *Жуда мазаси йўқ одам;* 4) с дуруст эмас. *Бугун ишга боролмабди мазаси йўқ. Мазаси қочмоқ* Ёмон то ўзгармоқ (иш, ҳолат, соғлиқ ва ш.к. ҳ). *Далада ишининг мазаси қочди. С. Аҳмад. Шу кунларда мани мазам қочиб қол қаранг-а!* С. Нуоров, Карвон. *Ейиш-ичи*

мазаси, мази [бу, йўқ, вақтида?] унчун 2 фот кўрсатишмади. «Ёшлик». **Мазаси шунмоқ** Бирор нарсага ўрганиб, унинг тидан қувмоқ, одат қилмоқ. *Сан юб пулнинг мазасига тушундим, бўлди, ҳақда, ойда пул сўрайверади. Ойбек, Танланган асарлар. Мазасини олмақ ёки маза*

қочирмоқ Гап-сўз, хатти-ҳаракатини мулзам, хижолат қилмоқ, эҳтиёт аҳволга солмоқ. *Исамат отанинг бу гап чойхўрларнинг маъқулловчи кулгилар мулла Бердиёрнинг мазасини олди. «Му*

МАЗА-БЕМАЗА Бўлар-бўлмас, ни, бўлмағур (иш, гап-сўз ҳақида). *опа маза-бемаза гапларга қулоқ солмас ишларидан бўшолмасди. С. Нуоров, Қўлган хазина.*

МАЗАЛИ Таъми яхши, ширин; лаззатли. *Мазали шўрва. ■ Мазали ичкилик илинжидами, ресторangga одимини кайфияти чоғлашади. Ф. М нов, Ҳиммат.*

МАЗА-МАТРА (асосан, инкорувчи «йўқ» с. билан) 1 Маза, маънарс. *Лекин уларда тайёрланаётганларда маза-матра йўқ.* Газетадан.

2 кўчма Маъно; мантиқ, тайин. *монда гап-сўз қайнаб кетган, лекиннинг ҳам маъноси йўқ, бирида ҳам ма*

эшикнинг занжирини туширди. Ойбек, Танланган асарлар.

МАЖОЛСИЗЛАНМОҚ Бемажол бўлмоқ, тинка-мадори куриб, ҳолдан тоймоқ. *Кўзи тиниб.. оёғи қалтираб, мажолсизланди.* С. Аҳмад, Хукм.

МАЖОР эск. Венгер; венгерлар.

МАЖРУҲ [а. *مجروح* – яраланган, жароҳатланган] 1 Ярадор, жароҳатли. *Фронтидан қайтаётганлар ичида тўрт мучаси бут, норғул йиғитлар бўлганидек, майиб, мажруҳлар ҳам бор эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Ногирон, майиб. *Мажруҳ гўдаклар арақхўр, гиёҳвандларга энг зўр айбномадир!* Газетадан.

МАЖРУҲЛАНМОҚ кам. қўл. Мажруҳ бўлмоқ, жароҳат олмоқ; шикаст топиб, майиб, ногирон бўлиб қолмоқ. *Ичкилик захри билан нозик юрак тоғай зарар, Ошқозон мажруҳланиб, ишдан чиқар соғлом жигар.* Ж. Абдулла.

МАЖУС [а. *مجوس* – оташпараст] Оташпараст, ўтга топинувчи.

МАЖУСИЙ [а. *مجوسى* – оташпараст] Оташпарастлик динига мансуб киши; оташпараст. *Беруний ота-боболари мажусий бўлган бу ҳукмдорларнинг ислом ҳомийси бўлиб қолганига таажжубланарди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

МАЖҲУЛ [а. *مجهول* – номаълум, ноаниқ] эск. 1 кт. Номаълум, ноаниқ. *Йўлакдаги мажҳул кимса ўзини майдон ичига олди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 мат. Номаълум. *Мажҳул сон.*

Мажҳул феъл (ёки нисбат) тлш. Ҳаракатнинг бажарувчиси номаълум эканини билдирувчи нисбат шакли. Мас., *Бу ҳақда кўп гапирилди* гапида *гапирилди* сўзи феълнинг мажҳул нисбат шакли ҳисобланади.

МАЗА [а. *مزه* – шўр, нордон газак] 1 Нарсаларнинг таъм-лаззат билиш аъзоларига таъсир этиб, сезги уйғотиш хусусияти; таъм, лаззат. *Нордон маза. Олманинг мазаси. Мазасини тотиб кўрмоқ. Ўзи ширин, тўқлигина, мазаси ҳам тотлигина* (топишмоқ; шафтоли).

2 Қаноат ҳисси, руҳий завқ, лаззат, роҳат. *Мунчалик мазани топа олмайди Уйқуда тамшанган чақалоқлар ҳам.* Ф. Фулом.

3 сфт. Мазали, ширин. *Жаркон, шавла, кичири – Бири-биридан маза. Холам қўли гул тоза.* Қ. Муҳаммадий.

4 унд. с. Қониқиш, роҳат ҳиссини билдиради. *-Эҳ, маза, маза! – деб Попук севиладан қуёндай диканг-диканг сакради.* Ҳ. Нозир, Енар дарё. *Ҳалиги иржайган одамни кўнгли чопдими, сўлакайини оқизди.* -Маз-«Муштум».

Маза қилмоқ Роҳатланмоқ. *Сиз салқинда, ғириллаган шабадада кўк чой ичиб, миклиб ўтирибсиз!* М. Исмоилий, Фарғона т.
Мазаси йўқ 1) таъми дуруст эмас, бемаза. *Овқатнинг мазаси йўқ;* 2) кўнгиладатил эмас, қониқарсиз. *Бугун бўлса, овнинг мазаси йўқ.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Ишнинг мазаси йўқ, унинг ўз фикрича, эплолмайган экан.* А. Мухтор, Чинор. *Саводининг мазаси йўқ.* Аҳмад, Хукм; 3) ярамас, бемаза (шаҳақида). *Жуда мазаси йўқ одам;* 4) соғли дуруст эмас. *Бугун ишга боролмабди, ан мазаси йўқ. Мазаси қочмоқ* Ёмон томон ўзгармоқ (иш, ҳолат, соғлиқ ва ш.к. ҳақида). *Далада ишнинг мазаси қочди.* С. Аҳмад, Хукм. *Шу кунларда мани мазам қочиб қолгани қаранг-а!* С. Нуров, Карвон. *Ейиш-ичишининг мазаси қочган бу йўловчиларга.. унча илт фот кўрсатишмади.* «Ёшлик». **Мазасига ташинмоқ** Бирор нарсага ўрганиб, унинг иш тилан қувмоқ, одат қилмоқ. *Сан юборилушнинг мазасига тушундим, бўлди, ҳафтида, ойда пул сўрайверади.* Ойбек, Танланган асарлар. **Мазасини олмоқ** ёки **мазаси қочирмоқ** Гап-сўз, хатти-ҳаракат билан ишнинг мулзам, хижолат қилмоқ, ноқул аҳволга солмоқ. *Исамат отанинг бу гапи ҳақ чойхўрларнинг маъқулловчи кулгилари мулла Бердиёрнинг мазасини олди.* «Мушту

МАЗА-БЕМАЗА Бўлар-бўлмас, бемани, бўлмағур (иш, гап-сўз ҳақида). *Зум, она маза-бемаза гапларга қулоқ солмас.. рўз ишларидан бўшолмасди.* С. Нуров, Кутилган хазина.

МАЗАЛИ Таъми яхши, ширин; тотилмаз, лаззатли. *Мазали шўрва.* ■ *Мазали овқат ичкилик илинжидами, ресторанга кирган одамнинг кайфияти чоғлашади.* Ф. Мусанов, Ҳиммат.

МАЗА-МАТРА (асосан, инкор билдирувчи «йўқ» с. билан) 1 Маза, маза демак нарса. *Лекин уларда тайёрланаётган таъмиларда маза-матра йўқ.* Газетадан.

2 кўчма Маъно; мантиқ, тайин. *..шу монда гап-сўз қайнаб кетган, лекин бирининг ҳам маъноси йўқ, бирида ҳам маза-ма*

Ойбек, Танланган асарлар. *..савдо-сотиққа маълум, маза-матраси қолма-қолдан*. Эр, Опа-сингиллар.

ММАТ [а. مذمت — ёмонлик, тугатмас хатти-ҳаракат] эск. кт. Билан боҳақ ёмонлаб айтилган гал, маъна.

ММАТ ҚИЛМОҚ (ёки этмоқ) Таъна, қилмоқ. *Жинни одамни хон дорга қилди деб халқи олам мазаммат этурди*. Ев. Ёруғлик.

МАЗ Таъми ёмон, мазаси йўқ; лаззатсиз маза.

МАЗА [а. مزاج — ҳазил; эрмак] Масха-ристехзо. *Мазаҳ — ёмонликнинг маънаси*. «Қобуснома». *Тожибой.. ён-ве-рач мазах билан жилмайиб турган*. *..саради*. П. Турсун, Ўқитувчи.

МАЗА ҚИЛМОҚ айн. **мазахламоқ**. *Талъат мазахрига мазах қилгандай, индамай мазахлаб турарди*. Ў. Ҳошимов, Қалбинг-ишди.

МАЗАМОҚ Мазах, масхара қилмоқ, маънустан кулмоқ. *Боядан бери ин-тирилган эшон бошини кўтарди ва билан мазахлаётгандай, секингина кул-ди*. Турсун, Ўқитувчи.

МАХОМУЗ [а. + ф. مزاج آميز — ҳазил, аралаш] Мазах аралаш, мазах билан; *..Эшон лабларини бир томонга ма-захлаштириб кулумсирарди*. П. Турсун, Ўқитувчи.

МАХЧИ кам. қўлл. Бировни мазах қилишни яхши кўрадиган. *..Одам*.

МАХУРАК [а. + ф. مزخوراك — маза совчи] Бирор нарсанинг мазасига қўлиб, унга берилган, ўрганиб *..Берилдилар яна мазахурақлар Осмон-нинг чигиртка қадар*. «Муштум».

МАХУРАК БЎЛМОҚ ёки **мазахурақка** Мазасига тушуниб, ўрганиб қол-дирилмоқ, берилмоқ. *Қатновчилар.. ..мазанинг мантисига мазахурақ бўлиб* *..қилар*. Н. Сафаров, Узоқни кўзла-шди *..Қар йили қурт тута бериб, мазаху-рақлаб қолган Ойбека, Қумри қақил-ди*. *..ёз қўл кўтаришди*. А. Мираҳмедов, Ўқитувчи.

ТИЛ с.т. Манзил. *Қанча оғир дово-ни Мазгилига етган йўлчидай, Енгил* *..Отахон*. С. Акбарий.

МАЗДАКИЙЛИК [шу таълимот асосчи-си Маздак ибн Ҳамдодон номидан] дин. 5—6-асрларда Эронда оқсуякларга ва руҳоний-ларга қарши бош кўтарган халқ ҳаракати; бу ҳаракат тарафдорлари ижтимоий зулмга қарши курашни муқаддас вазифа деб би-либ, унга диний тус берганлар ва мулкий тенгсизликни йўқотишга, моддий бойлик-ларни одамларга тенг тақсимлашга даъват қилганлар.

МАЗДУР [ф. مزدور — ёлланма ишчи; ёл-ланган] эск. кт. Ёлланиб иш қилувчи киши; батрак. *-Кошкийди.. замон ўзгарса-ю, маздур-лар сийнасига шамол тегса, — деди ишчи*. Ойбек, Нур қидириб.

МАЗИЯТ [а. مزيت — афзаллик, имтиёз; хосса, хусусият] эск. кт. Ортиқлик, афзал-лик. *Қизини ер-кўкка ишонмаган.. унинг бу-тун нуқсонларини бир мазият билган онаси — Лутфинисо эрининг давлатидан мумкин қадар кўпроқ кўпориб, шу кенжа арзандасига сарф қилиш учун уринар.. эди*. Ойбек, Тан-ланган асарлар.

МАЗКУР [а. مذکور — эслатиб ўтилган, зикр этилган] Зикр этилган, эслаб ўтилган, айтиб ўтилган. *Мазкур шахс*. *Мазкур воқеа*.

■ *Тилининг бойлиги ва услубининг равонли-ги.. мазкур тадқиқотни салмоқли қилади ҳамда илмий-амалий қимматини оширади*. «ЎТА».

МАЗЛУМ [а. مظلوم — жабрланган, зулм кўрган] Зулм остида қолган, эзилган. *Маз-лум халқлар*.

МАЗЛУМА 1 Мазлум аёл.

2 Мазлума (хотин-қизлар исми).

МАЗМУН [а. مضمون — мундарижа; маъ-но] **1** Ақд, фикрлаш билан тушуниладиган, мантиқий мундарижа; бошқа белги билан ифодаланган ички мундарижа. *Китобнинг мазмуни*. *Хатнинг мазмуни*. ■ *Қайин отанг менга бир хат ёзбидир, ўқиб-ўқиб, мазмунига тушунолмай ҳайрон бўламан*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Иш-ҳаракат, воқеа-ҳодиса ва ш. к. ни белгиловчи асос, моҳият. *Бошқа барча тинч-ликсевар халқлар сингари, тинчлик ва ижо-дий меҳнат хитойликларнинг ҳам ҳаёт маз-муни, ижод манбаидир*. Т. Жўраев, Улуғ Хи-тойда. *..кишиларимиз қилаётган ишлар ва кўзлаётган режалар матбуотимизнинг асо-сий мазмунини ташкил этади*. Газетадан. *Бу ишларни шунчаки давом эттирибгина қол-*

май, уни янги мазмун билан бойитамиз.. «Ўзбекистон қўриқлари».

3 флс. Бирор ҳодисанинг моҳиятини белгиловчи, нарсаларни айнан шу нарса сифатида ифодаловчи муҳим элемент ва ўзгаришларнинг йиғиндиси, асоси. *Шакл ва мазмун бирлиги.*

МАЗМУНАН 1 Мазмунига кўра, мазмун нуқтаи назаридан, мазмун жиҳатидан. *Ҳикоятда, аввало, шаклан мўъжазлик ва мазмунан соддалик кўзга ташланса.. «ЎТА».*

2 айн. мазмуни. [Тожибой Холисхонга:] *Акангиз бир-икки марта бир ой-ярим ой йўқ бўлиб, мазмунан, ахтарди шекилли, тополмай келди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Шейрий битик ёзилган мрамртош олдидан.. учтўрт уста куймаланар, мазмунан, битикни қай йўсинда қириб бошлашни маслаҳат қилишарди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

МАЗМУНДОР Мазмунли, мазмуни яхши; сермазмун. *Мазмундор суҳбат. ■ Миртемир шейриятининг тили жозибали, бой ва мазмундор.. «ЎТА».* *Ҳаётимиз бениҳоя мазмундор ва гузалдир.* Газетадан.

МАЗМУНИ *кри. с.* Маълум бўлишича; афтидан, чамаси. *Мазмуни, район раҳбарлари ўзлари чиқарган қарорни бошларига болиш қилишиб, бемалол ухлаётганга ўхшайдилар. «Муштум».* ..мазмуни, иккови илгаридан дон олишиб юрган экан. Ойбек, Танланган асарлар.

МАЗМУНЛИ *айн. мазмундор.* *Ўқитувчи ҳам дарсни мароқли ва мазмунли ўтиши учун барча имкониятлардан фойдаланиши керак.* Газетадан.

МАЗУТ [р. мазут — «мазать» фл. дан: суркалган нарса; ифлос доғ] Нефтни қайта ишлаб, бензин, газолин ва керосин олингандан кейин қолган қуюқ масса, қорамой. *Қора мазут ёқилиб пиширилган макарон шўрвани ҳам маза қилиб ичишган эди. Мирмуҳсин, Умид.*

МАЗҲАБ [а. مذهب — йўл, ҳаракат тарзи; диний таълимот, диннинг бирор тармоғи] **1 дин.** Исломда диний ҳуқуқ тизимлари ва йўналишлари; умуман, анъанавий диний ҳуқуқ доирасидан чиқмагани ҳолда, шарият масалаларида енгилроқ ёки қаттиқроқ ҳукм чиқаришлари билан бир-биридан фарқланувчи йўналишлар, оқимлар. *Исломнинг шиа мазҳаби. ■ -Илгари билиш керак. — деди Хатиб домла. — Сиз имоми Аъзам Абу*

Ҳанифа мазҳабларидамисиз? Ёки имоми Молик? А. Қодирий, Обид кетмон.

2 кўчма Расм, одат; йўл. *Ишқ мазҳабида қуфр эрур жаҳд ила тақво.* Ҳамза, Танланган асарлар.

3 кўчма сиёс. Ўз қарашлари ва ақидалари билан бошқалардан ажралиб қолган гуруҳ.

МАЗҲАБЧИ *дин.* Бирор мазҳабга мансуб бўлган ва шу мазҳабга амал қилувчи шахс.

МАЗҲАБЧИЛИК *дин.* Бир мазҳаб тарафдорларининг иккинчи мазҳаб тарафдорларига қарши хатти-ҳаракати; мазҳаб ажратиш.

МАИШАТ [а. معيشت — ҳаёт, турмуш: яшаш воситалари; таъминот] **1** Қундалик тирикчилик, яшаш. [Бой:] *Мендан қолган давлат сизларнинг маишатингиз учун кифоя қилмайди. «Эртақлар».* *Отам ўлиб, маишатим тангликда қолди. Ғ. Ғулом, Тирилган мурда.*

2 с. т. Кайф-сафо, айш-ишрат. *Ҳожихонни айш-ишратлар, шоҳона маишатлар чарчатди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳалол меҳнат билан қилган маишат нораво бўлмас. Ҳабибий.*

МАИШАТБОЗ Маишатга, айш-ишратга берилган, доим маишат билан машғул одам. *..терақзорда талтайиб ётган маишатбозларни кўриш унга оғир эди. Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар.*

МАИШАТБОЗЛИК Маишат қилиш, айш-ишрат. *Ишчилар кооперативига жойлашиб олган Норқулов ва Ҳайдаровлар доим маишатбозлик билан шуғулланганлар.* Газетадан.

МАИШАТГОҲ Маишат қилинадиган жой; ишратгоҳ. *Ҳар йил ёзда пристав билан бўлиснинг бу ердан извоида тоғдаги махсус маишатгоҳларига, қимизхўрликка ўтишлари тўғрисида чопар келар.. эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

МАИШАТПАРАСТ Маишатга берилган, маишатни яхши кўрадиган одам. *Бу бойнинг икки ўғли бўлиб, каттаси маишатпараст экан. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.*

МАИШАТПАРАСТЛИК Маишатга берилиш, доим маишатда бўлишлик, маишатни яхши кўриш. *Кайф-сафо, маишатпарастлик ажадҳо каби ўз комига тортади. Р. Усмонов, Одобнома.*

МАИШАТҲОНА Маишат қилинадиган жой, хона. *Райкомнинг маишатхонасида тонготар базм қилиб ўтирдинг — индамадим.. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

май, уни янги мазмун билан бойитамиз.. «Ўзбекистон кўриқлари».

3 флс. Бирор ҳодисанинг моҳиятини белгиловчи, нарсаларни айнан шу нарса сифатида ифодаловчи муҳим элемент ва ўзгаришларнинг йиғиндиси, асоси. *Шакл ва мазмун бирлиги.*

МАЗМУНАН 1 Мазмунига кўра, мазмун нуқтаи назаридан, мазмун жиҳатидан. *Ҳикоятда, аввало, шаклан мўъжазлик ва мазмунан соддалик кўзга ташланса.. «ЎТА».*

2 айн. **мазмуни.** [Тожибой Холисхонга:] *Акангиз бир-икки марта бир ой-ярим ой йўқ бўлиб, мазмунан, ахтарди шекилли, тополмай келди. Ҳамза, Паранжи сирлари. Шеърин битик ёзилган мрамартош олдидан.. учтўрт уста куймаланар, мазмунан, битикни қай йўсинда қириб бошлашни маслаҳат қилишарди. С. Сиёев, Ёруғлик.*

МАЗМУНДОР Мазмуни, мазмуни яхши; сермазмун. *Мазмундор суҳбат. ■ Миртемир шеърининг тили жозибали, бой ва мазмундор.. «ЎТА».* *Ҳаётимиз бениҳоя мазмундор ва гўзалдир.* Газетадан.

МАЗМУНИ кри. с. Маълум бўлишича; афтидан, чамаси. *Мазмуни, район раҳбарлари ўзлари чиқарган қарорни бошларига болиш қилишиб, бемалол ухлаётганга ўхшайдилар. «Муштум».. мазмуни, иккови илгаридан дон олишиб юрган экан. Ойбек, Танланган асарлар.*

МАЗМУНЛИ айн. **мазмундор.** *Ўқитувчи ҳам дарсни мароқли ва мазмуни ўтиши учун барча имкониятлардан фойдаланиши керак.* Газетадан.

МАЗУТ [р. мазут – «мазатъ» фл. дан: суркалган нарса; ифлос доғ] Нефтни қайта ишлаб, бензин, газолин ва керосин олингандан кейин қолган қуюқ масса, қорамой. *Қора мазут ёқилиб пиширилган макарон шўрвани ҳам маза қилиб ичишган эди. Мирмуҳсин, Умид.*

МАЗҲАБ [а. مذهب – йўл, ҳаракат тарзи; диний таълимот, диннинг бирор тармоғи] 1 дин. Ислонда диний ҳуқуқ тизимлари ва йўналишлари; умуман, анъанавий диний ҳуқуқ доирасидан чиқмагани ҳолда, шарият масалаларида энгилроқ ёки қаттиқроқ ҳукм чиқаришлари билан бир-биридан фарқланувчи йўналишлар, оқимлар. *Ислоннинг иша мазҳаби. ■ -Илгари билиш керак. – деди Хатиб домла. – Сиз имоми Абзам Абу*

Ҳанифа мазҳабларидамисиз? Ёки имоми Молик? А. Қодирий, Обид кетмон.

2 кўчма Расм, одат; йўл. *Ишқ мазҳабиде куфр эрур жаҳл ила тақво.* Ҳамза, Танланган асарлар.

3 кўчма сиёс. Ўз қарашлари ва ақидалари билан бошқалардан ажралиб қолган гуруҳ.

МАЗҲАБЧИ дин. Бирор мазҳабга мансуб бўлган ва шу мазҳабга амал қилувчи шахс.

МАЗҲАБЧИЛИК дин. Бир мазҳаб тарафдорларининг иккинчи мазҳаб тарафдорларига қарши хатти-ҳаракати; мазҳаб ажратиш.

МАИШАТ [а. معيشت – ҳаёт, турмуш; яшаш воситалари; таъминот] 1 Кундалик тирикчилик, яшаш. [Бой:] *Мендан қолган давлат сизларнинг маишатингиз учун кифоя қилмайди. «Эртаклар».* *Отам ўлиб, маишати тангликда қолди. Ф. Фулом, Тирилган мурда.*

2 с. т. Кайф-сафо, айш-ишрат. *Ҳожихонни айш-ишратлар, шоҳона маишатлар чарчатди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ҳалол меҳнат билан қилган маишат нораво бўлмас. Ҳабибий.*

МАИШАТБОЗ Маишатга, айш-ишратга берилган, доим маишат билан машғул одам. *..терақзорда талтайиб ётган маишатбозларни кўриш унга оғир эди. Х. Фулом, Тошкентликлар.*

МАИШАТБОЗЛИК Маишат қилиш, айш-ишрат. *Ишчилар кооперативига жойлашиб олган Норқулов ва Ҳайдаровлар доим маишатбозлик билан шуғулланганлар.* Газетадан.

МАИШАТГОҲ Маишат қилинадиган жой; ишратгоҳ. *Ҳар йил ёзда пристав билан бўлисининг бу ердан извоида тоғдаги маҳсул маишатгоҳларига, қимизхўрликка ўтишлари тўғрисида чопар келар.. эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

МАИШАТПАРАСТ Маишатга берилган, маишатни яхши кўрадиган одам. *Бу бойнинг икки ўғли бўлиб, каттаси маишатпараст экан. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.*

МАИШАТПАРАСТЛИК Маишатга берилиш, доим маишатда бўлишлик, маишатни яхши кўриш. *Кайф-сафо, маишатпарастлик аждаҳо каби ўз қомига тортади. Р. Усмонов, Одобнома.*

МАИШАТХОНА Маишат қилинадиган жой, хона. *Райкомнинг маишатхонасида тонготар базм қилиб ўтирдиган – индамадим.. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

معیشى 1. — ҳаётгӣ, ҳаёт, турмуш, ҳаёт шартлари, тирикчиликка оид. **Маиший шароит.** ■ Чунки маиший ҳаётнинг барча таламлари қамраб ололмайди. «ЎТА». **Маиший** *maius* < юнон ва рим мифологиясидаги маъбудаси Майя (Майеста) номи билан йил ҳисобида бешинчи ойнинг номи. **Маиш** — оғда, шарофат, ўзўмданлик; мусаллас, вино. **Ота-бача саттиқ ҳазар қилар ва бу ҳазарга душман кўриб келар эди.** **Маиш** кунлар. **Жондорбой ҳовли-даги коньяк олар экан, унинг қўлидан келишди.** **Кўришмасдан илтимоснинг ҳаммасига кичик саттиқдан тўтди.** Ойбек, Танланган кўришди. **مىگون** — май рангли] **поэт.** **مىگون** қизил. **Уйласам майгун ларга саттиқ қилар мени.** Ҳабибий. **مىدون** — олий нав ун] **1** Бир қўлдан олишдан иборат бўлган. **مىدون** тош. **Майда қор.** **Майда қор** тегирмоннинг чирик номи. **مىدون** қумуш томчиларни сачра-тирилади. Ойбек, Танланган кўришди. **مىدون** лари чимирилди, садафдай **مىدون** билан устки лабини найнади. **مىدون** жой. **مىدون** бўлмаган; кичик. **Майда қор** болалар. ■ **Тракторлар** **مىدون** майда дарахтларни таг-тагдан қирғиб ташлар эди. А. Қаҳ-ҳон, **مىدون** қироқлари. **مىدون** тимой, иқтисодий аҳами-етидан кўрин тутмайдиган. **Майда қор** савдогар. ■ **Бунақанги** **مىدون** ларнинг пули ҳам майда.. **مىدون** Ҳамза. **مىدون** жиҳатдан кам бўлган; бир қўлдан иборат бўлган; **مىدون** олар: **مىدون** миллатлар. **مىدون** теиз, қиймат жиҳатидан **مىدون** лар. **Майда ишлар.** ■ **مىدون** да сўзлар сўзлангач, ким-кимнинг **مىدون** органи эшитилди. А. Қо-ҳон, **مىدون** лар. **مىدون** умуман йирик бўлма-ган. **مىدون** да пул. **Беш сўмга май-**

Майда қадам Ораси унча катта бўлмаган, лекин тез-тез ташланган қадам. **Анна Ивановна.. ёш қизлардек майда қадам билан дикки-лаб келарди.** Шухрат, Шинелли йиллар.

МАЙДАГАП Арзимас, бачкана гапларни гапириб, гапни чувалаштириб юрадиган. **Хотин билан баҳслашиб, майдагап бўлган одам доим ютқизади.** Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

МАЙДАЛАМОҚ 1 Кичик-кичик бўлак-булакларга оулимоқ, майда қилмоқ, ушатмоқ. **Утин майдаламоқ.** **Қанд майдаламоқ.** ■ **Шербек бошини кўтармай, стол устидаги газета четини йиртиб, майдалаб ўтирарди.** С. Анорбоев, Оқсой.

2 Йирик пулни майда пулга алишти-римоқ, ушатмоқ. **Юз сўмни майдаламоқ.**

3 с. т. Ичимлик ёки ичкиликни оз-оздан қуймоқ, оз-оздан қуйиб ичмоқ. **Эр-хотин чойни майдалаб, шу бир-икки йил ичида бўлиб ўтган воқеаларни гаплашиб ўтиришди.** С. Аҳмад, Уфқ.

4 Майда-майда ёғмоқ. **Ёмғир майдалаб, эзиб ёғяпти.** И. Раҳим, Ихлос.

МАЙДА-ЧУЙДА 1 Турли-туман ва майда-майда. **Майда-чуйда болалар.**

2 Арзимас, аҳамиятсиз. **Майда-чуйда гаплар.** **Майда-чуйда ишлар.** **Майда-чуйда нарсалар.** ■ **Ўз ишингизни дундириб юра беринг, майда-чуйда нарсаларга аралашманг!** Х. Гулом, **Машъал**

3 с. т. Майда буюмлар, у-бу нарсалар. **Майда-чуйда олмоқ.** **Майда-чуйдага пул сарф қилмоқ.** ■ **Эрта билан Ҳасанали аравани қўшиб тайёрлаган, майда-чуйда аравага ташилар эди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАЙДОН [ф. میدان — очик жой, сай-ҳонлик, дала] **1** Ҳовли-жойга яқин очик ер, сайҳон ёки боғча; томорқа. **Майдон икки таноб кенгликда бўлиб, жануби қутидор ва қўшнисининг иморатлари орқасидан ва бошқа уч жиҳати ҳам шунга ўхшаш бинолардан иборат эди.** А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Умуман, очик ер, сайҳон ёки экинзор. **Пахта майдони.** **Экин майдони.** ■ **Илғор хўжаликларнинг чигит экилган майдонлари яшил либосга бурканди.** Газетадан.

3 Бирор иш-ҳаракат, талбир учун мўлжалланган ёки шундай иш-ҳаракат юз берадиган, бажариладиган жой. **Спорт майдони.** **Машқ майдони.** **Кураш майдони.** **Жанг майдони.** **Мард майдонда билинар.** Мақол. ■ **Амир енгилди, аскарлари бузилиб, уруш май-**

донидан қондилар. С. Айний, Қуллар. *Айниқса, улоқ бўлаётган майдонда тумонат одам.* К. Яшин, Ҳамза.

4 кўчма Жабҳа, соҳа, доира. *Иш майдони. Мафкура майдони.* ■ Мен қирқ йилдан буён адабиёт майдонида қалам тебратиб келяман. Ойбек, Халққа хизмат – бахт.

5 физ. Бирор физик ҳодиса рўй берадиган ёки унинг таъсири сезиладиган фазо. *Электр майдони. Магнит майдони.*

Майдонга келмоқ Юзага келмоқ, пайдо бўлмоқ, туғилмоқ. **Майдонга ташламоқ** (ёки **отмоқ**) Шиор, фикр, мулоҳаза ва ш. к. ни ўртага ташламоқ. **Майдонга чиқмоқ** 1) *айн. майдонга келмоқ*; 2) юзага чиқмоқ, амалга ошмоқ; 3) босилиб чиқмоқ, нашр этилмоқ (мақола, китоб ва ш. к. ҳақида). **Ўзи хон кўланкаси майдон қ. хон. Қиз майдон эркл.** Маҳмадона ва илҳ қиз ҳақида.

МАЙЗАМОҚ *шв. айн. менгзамоқ.* Одамга майзаб гапиреди, одамга майзаб кулади. Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

МАЙИБ [*а. معيب* – камчилиги, нуқсонли бор] **1** Жисмоний шикаст натижасида ногирон бўлиб қолган; мажруҳ. *Ерларда юмалаб ётган болаларнинг чинқириғи.. ярадорлар ва майибларнинг инграши тинмайди.* Ойбек, Кудёш қораймас.

2 кўчма Маънавий, руҳий шикаст натижасида эзилган, асаблари бузилган. [*Акбар-хўжа бойвачча:*] *Етим бўлсам, қаттиқ дакки еб, руҳий майиб қилинмаган экан-да.* П. Турсун, Ҳўқитувчи.

МАЙИБЛАНМОҚ Майиб бўлмоқ, мажруҳ, ногирон бўлиб қолмоқ.

МАЙИБЛИК Бахтсиз ҳодисалар туфайли ёки физик, кимёвий ва биологик омиллар таъсирида шикастланиш натижасида иш қобилиятининг қисқа муддат ёки бир умрга қисман ёки бутунлай йўқолиш ҳолати.

МАЙИЗ Қуритилган узум. *Қора майиз.* ■ *Болаларнинг кўлларида нон, туршак, майиз солинган халтачалар..* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

Тут майиз қ. тут 2. **Шоҳида майиз бўлмоқ** Турмуш қилмай умри ўтган, қариган аёлга нисбатан кўлланувчи ибора. *Элликбошининг.. эр олмай, шоҳида майиз бўлиб қолган қари қизи бор эди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *..борди-ю, Латифатхон дегани суви қочиб, шоҳида майиз бўлган кампирсимон бир хотин бўлса-чи?* А. Қаҳҳор, Асарлар.

МАЙИЗДАЙ, -дек с. т. Мулоғим, юмшоқ, хушмуомала. *Майиздай одам.*

МАЙИН 1 Ипакдек юмшоқ ва нозик. кўлга мулоғим уринадиган. *Майин жуун. Майин соч. Майин газмол.* ■ *Шайбонийхон бўталоқ жунидан тўқилган майин малли жойнамоз четига қайтиб ўтирди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 кўчма Ёқимли, мулоғим. *Майин шабада. Майин куй.* ■ [*Дўндиқнинг*] *Хаёлчан юзларида майин табасум пайдо бўлди.* Ойдин, Дўндиқдан ҳам ёш экан. *Чирилдоқларнинг майин мусиқаси ҳамма ёқни тўлдирган.* Ойбек, Танланган асарлар.

МАЙИНЛАШМОҚ Майин бўлмоқ, юмшамоқ. *Лой майинлашди.* ■ *Тумариснинг овози яна майинлашди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

МАЙИШМОҚ 1 Букилмоқ, эгилмоқ (асосан қомат ёки оёқ-кўл ҳақида). *Амакиси унинг елкасидан маҳкам тутди. Фотима елкасига тош тушигандай майишди.* П. Турсун, Ҳўқитувчи. *Чап кўлим билан зинапоя қаноти-га суянган эдим, белим майишиб кетди.* П. Қодиров, Уч иллиз.

2 Қийшаймоқ. *Шафтоли майишиб, бутун танаси билан тоқнинг сўрисига ёнбошлаган.* Ҳ. Нуъмон, Фаслар. *Оёғида итсиз, орқаси майишган ботинка.* С. Сиёев, Ёруғлик.

3 кўчма Тарафини олмоқ; кўллаб-қувватламоқ. *Чол бепарзанд бўлгани учун, уста уни гариб бир одам деб майишар, чол ҳам устани хурмат қилар эди.* О. Ёқубов, Ларза.

МАЙ(Й)ИТ [*а. ميت* – ўлик, ўлган] *кт* Ўлик, жасад, мурда. *Майитни дафн этмоқ* ■ *Олло бировни арз сўрғувчи, бировни майит ювғучи қилиб яратмиш.* С. Сиёев, Ёруғлик.

МАЙКА [*р. майка* – «май» сўзидан: егил кийим] Енгсиз ич кийим. *Майкам ишпа баданимга ёпишди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Рўқимнинг сепкил бетлари, дукки пешонаси теглаб, қизил майкаси шимидан чиқиб кетг эди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

МАЙКАЧАН Фақат майканинг ўзи. *Аёл кишининг қаршисида майкачан.. турни учун хижолат бўлиб.. терлаб кетган шонасини артиб кўйди.* Ў. Ҳошимов, Қбингга қулоқ сол.

МАЙЛ [*а. ميل* – қиялик; мойиллик; тилиш] **1** Кишининг нарса ёки ишга,

қондиришга бўлган иш-
қилиши, ҳаваси; мо-
га майли зўр. ■ Маҳ-
маган майл устун чиқди..
мехри.

рағбат. *Етим болаларни*
бўлмаса ҳам, бормай
урсун, ўқитувчи.

Ўз майлига кўймоқ. ■
Ўзида, — деди Шарофат
га қаради. А. Қаҳҳор,
...

нинг воқеликка бўлган
ичи нуқтаи назаридан
етик категория. *Шарт*
Феъл майллари.

иқлиқ жавобини бил-
ин, хўп бўлади. -*Ки-*
Майли. ■ -*Олиб чи-*

Танланган асарлар.
-*Майли,* — деди Си-

ичинор чироқлари.
нима бўлса бўлсин;
ди. *ўтган ишга сала-*

увчи. *Майли, болам,*
суфайли эшитибман..

чироқлари.
Майли. *Ҳеч пул берма-*

онажон. С. Аҳмад,
...

жаси нотўғри, қий-
■ *Ерни шу маймоқ оёғим*

айин. Ойбек, Танлан-

бек панжасининг қий-
қолат.

— бахтли, омадли;
ни ва қиёфаси одамга

ларнинг юксак ривож-
нсув ҳайвон. *Одамси-*

ойимнинг юзи.. май-
ириш, бадбуруш экан.

т. о.
шара ёки серпардоз

нда тўққизинчи йил
зун.

Мучал йил ҳисобида
мучал).

ийглайди Жуда аянч,
ўғлини Мирзакарим

икентлик куёви ўлдир-

қди лугати

ди, мен ўз кўзим билан кўрдим, дейман. Ана
ундан сўнг хумсанинг ҳолига маймулар йиғ-

ласин! А. Қодирий, Ўтган кунлар.
МАЙМУНЖОН бот. Танаси тиканак
билан қопланган, ерда чўзилиб ўсадиган,
нордон, қорамтир-қизил гўж мевали кўп
йиллик ўсимлик.

МАЙМУНЧАК шв. Хўжағат.
МАЙНА 1 Чумчуқсимонлар оиласига

мансуб сайроқи куш. *Арғувон шохда икки*
майна бир-бирини қувлашиб ўйнайди. Ж. Аб-
дуллахонов, Ориф.

2 кўчма Мазах бўлган кимса, кулги, мас-
хара объекти.

Майна қилмоқ Масхара қилмоқ, кулги
қилмоқ. -*Бай-бай-бай, бу икковининг юлдузи*
бир-бирига тўғри келганини-чи, — деб баъ-
зан бувим майна қилиб кўядилар. Э. Раимов,
Ажаб қишлоқ.

МАЙНАБОЗ 1 Майна боқувчи, майна-
га ишқивоз киши.

2 кўчма Қизиқчи, масхарабоз; найранг-
боз. *Шоазимнинг майнабозлиги кўп одамга*
ёқарди. П. Қодиров, Уч илдиш.

МАЙНАБОЗЛИК 1 Майна боқиш ва
ўйнатиш.

2 кўчма Майнабозга хос иш, хатти-ҳара-
кат (қ. **майнабоз 2**). *Абдурахим майнабозлик*
қилиб, кулги кўтармоқчи бўлди. «Ешпик». -*Бу*
нима майнабозлик? — деб одамлар қичқирди.
Газетадан.

МАЙНАБОЗЧИЛИК 1 айн. **майнабозлик**
2. *Йигит Бектемировнинг кўзига қарамай*

қичқирди: -Бунақа майнабозчиликка энди
тоқатим қолмади! С. Аҳмад, Сайланма. *Қиз*
олдинига кулди, лекин, кимсан бир идоранинг
бошлиғи бўла туриб, майнабозчилик қилмаса
керак, деб гапига қулоқ солди. «Муштум».

2 Енгил-елпти, осон иш ҳақида. *Қудрат*
жиддий ҳолда уқтирди: -Ҳашаротни, ўсим-
ликни текшириш майнабозчилик эмас, оғай-
ни. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

МАЙОНЕЗ [фр. mayonnaise] Тухум са-
риғи, ўсимлик мойи, сирка ва хилма-хил
зираворларни аралаштириб тайёрланган
қайла. *Салатга майонез кўймоқ.*

МАЙОР [лот. major — катта] Капитан-
дан бир даража юқори офицерлик унвони
ва шу унвонга эга бўлган киши.

МАЙПАРАСТ [ф. می پرست — майни яхши
кўрувчи] эск. кт. Ичкиликка берилган киши;
майхўр. *Мен сизнинг пулпараст, молпараст-*

лигингизга чидаб келдим, аммо майпараст, машатпарастлигингизга чидаёлмайман. Х. Фулом, Тошкентликлар.

МАЙРИЛМОҚ *шв.* Эгилмоқ, букилмоқ, мункаймоқ. *Энди сўзни Равшанхоннинг энасидан.. юраги куйиб, майрилиб қолган кампирдан эшитинг.* «Равшан».

МАЙРИҚ *шв.* Майрилган, мункайган. *Майриқ чол.* ■ Чўлоқ ва майриқ нимжонлар билан шунча ишлаганим етар.. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

МАЙСА Янги унган ўт-ўлан. *Ариқ бўйлариди, қир этақларида ўтган йилги ўтларнинг томирларидан нозик майсалар униб чиқа бошлаган.* С. Анорбоев, Оқсой. *Кузда экилган бугдой ва арпаларнинг майсалари қора ернинг юзини қоплаб, зангори духоба ёпилгандай эди.* С. Айний, Эсдалиқлар.

МАЙСАЗОР Майсалар ўсиб ётган ер, майлон. *У беихтиёр тўшақдай юмшоқ майсазорга ўтириб қолди.* С. Анорбоев, Оқсой.

МАЙТА *шв.* Кўриқ, бўз ер.

МАЙТАРМОҚ *шв.* Дилга озор бермоқ, дилни ранжитмоқ. *Бу сўзни айтиб, оломонни қайтарди. Нечаларнинг юрагини майтарди.* «Равшан».

МАЙХОНА [май + хона] Ичкилик қуйиб сотиладиган, ичкилик ичиладиган жой. [Саидий] *Қоматини ростлади, велосипедни этақлаб, кўчанинг у юзига — майхона томонга ўтди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Не ажабким, маст бўлибман кўзларингга термилиб, Етти иқлимда бу янглиғ май йўғу, майхона йўқ.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

МАЙХЎР [ф. *می خور* — майни кўп ичувчи] Майга берилган, ичкиликхўр, ичкиликбоз. *Ҳозирги ёшлар ичида қиморбозлар, майхўрларнинг кўпайиб кетганига.. подшо одамларининг машаату шухратга юзтубан кетганликлари сабаб эканини фаҳмлади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

МАЙХЎРЛИК Май ичиб кайф-сафо суриш, ичкиликбозлик. *Тожибой кабиларга ҳам майхўрлик учун алоҳида бир уй ажратилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МАКАРОН [итал. *maccheroni*] Хамир бўлакчалари найча шаклида ясалиб, сўнг қуритиб тайёрланган озиқ-овқат маҳсулоти. *Қайнатилган макарон билан котлет келтирдим.* С. Сиёев, Ёруғлик.

МАКЕТ [фр. *maquette* < итал. *macchiette* — хом қолип, хомаки режа] Лойиҳаланаёт-

ган бирор объектнинг, одатда, кичрайриб, баъзан катталаштириб, шартли материаллар ёрдамида ишланган нусхаси, 1 дели. *Кема макети.* ■ *Бу анжуманга ашшаҳарни безатиш бўйича макетлар, эскилар ва плакатлар тайёр бўлди.* Газетадан.

МАКИЁН [ф. *ماكيان* — товук, уй паррласи] 1 *Мода куш, парранда. Беданан, макиёни. Қирғовулнинг макиёни.*

2 Шундай қушга нисбатли сўкиш, ҳаратни билдиради. *—Сўзга қулоқ сол, шалл макиён! — Ёрмат кўзларини найзадай қарди..* Ойбек, Танланган асарлар.

МАКИНТОШ [ингл. *nam* ўтказмайди матони ихтиро қилган шотланд кимёга Макинтош (Macintosh) номидан] Нам ўтк майлиган матодан тикилган енгил паль Кўчанинг нариги юзидан эғнида қимматби куланг макинтош.. бир йиғит қўлини олди чўзганча чоғиб келарди. О. Ёқубов, Учрашул

МАКИЯЖ [фр. *maquillage*] Юзни турхил косметик (асосан ранг берувчи) вос талар билан бўяш, юзга бошқача тус, ре бериш. *Ҳамиджон унинг қовоқ ости ва бўйи даги макияж ҳам яшириб қололмайдиган ми да ажинлари.. борлигини ичида қайд этиб қўй* А. Ибодинов, «Латофат» дўконидаги қатл

МАККА *шв.* Маккажўхори. *Мана, ҳоз ҳам макка уқалаянман-у, қизиқ-қизиқ афс диларни ўйлаб.. ўзимни ўзим кулдириб ўт* рибман. Х. Тўхтабоев, Беш болали йипитч.

МАККАЖЎХОРИ Пояси баланд (узун дони сўтасида бўладиган галла ўсимлиги унинг дони. *Маккажўхори пояси. Маккаж хори сўтаси.* ■ *Қассоб отнинг белига ўн б* пуд маккажўхори қўйиб, бозорга олиб бораи П. Турсун, Ўқитувчи.

МАККАЖЎХОРИКОР Маккажўхои етиштирувчи шахс, хўжалик. *29 январда Ўз кистон пойтахт вилояти маккажўхорико ларининг кенгаши бўлди.* Газетадан.

МАККАЖЎХОРИКОРЛИК Маккажўх ори етиштириш иши, қишлоқ хўжалигини маккажўхори етиштириш билан шуғул лувчи соҳаси. *Ҳукуматимиз озиқ-овқат пр* граммасини амалга оширишга астойдил б боғлаб, маккажўхорикорликдаги ўз отали ишларини янада яхшилашга интилмақда. «Г листон».

МАККАИСАНО айн. *санойи макка қ. саи* П. *Муслим аттордан икки сўмлик маккаис* но олди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

ИҶ бот. Қовоқсимон палак
или тарракка ўхшаш экин
дочик ва мочалка сифатида
қосили.

УРГИ бот. Поясидан су-
бошоқли ўсимлик. *Осто-*
супургини олиб, табуретка
бўйи чўзиб, ўргимчак уясини
С. Аҳмад, Хукм.

مكار – айёр, ҳийлагар
ийлага уста; айёр, доғули.

■ **Маккор душман.** ■ **Маккор**
мақсона дасисаси бир оилани та-
дрардэзганким, бу тўғрида ай-
ортқчадир. А. Қодирий,

ага асосланган, макрли.
кор ва кўрқинчли ниятини
кўрсатган харитадан
кўтарди. Ойбек, Қуёш

■ **Маккор аёл.** *Гулжон маҳ-*
рабон, қанча тўраларнинг сир-
лигин билган маккора эди. Ж. Ша-

ИҶ Маккорларга хос иш,
маккор эканлик. *У [Иброҳим*
қасбосига таассуф қиларди –
қасбосига бешафқату маккорлиги би-
раҳми Мирмуҳсин, Мельмор. Унинг
қасбосидим, лекин бунчалик мак-
корликдан маънафидим. С. Анорбо-

НА рвш. Маккорларча, мак-
корлик. *Маккорона илжаймоқ.* *Мак-*
корлик ҳаракат. ■ *Мастура кўзла-*
ридан уйнатиб жавоб берди. Ой-

МА макр. Makler – воситачи, дал-
ларчи ва валюта биржаларида
қилтишувларда даллол; пулли
қилтишувларини амалга оширув-
чи (қ. **брокер**).

مكان – жой, худуд; даража;
мақом. Вақтнинг муайян лаҳзасида
қилган нўқталарнинг ўзаро
қилтишини акс эттирувчи, ма-
қом ва ҳажм билан белгила-

мақом объектив яшаш шакллари-
ни белгиловчи. *Мақомда яшаш жойи;*
маскан, ватан.
Мақомнома борайлик, Сендайин

мискиннинг кўнглини олайлик. «Ширин билан
Шакар». *Умрим бино бўлди Озарбайжонда,*
Кечди болалигим у гул маконда. М. Шайхзода.
Улар [уч оғайни ботиралар] тушган тўқайнинг
нариги томонида бир шернинг макони бор эди.
«Эртақлар». *Отагинангнинг чайласига юр. Сен*
кетгандан бери маконим шу ер. Ҳ. Фулом,
Машғал.

3 Бирор нарса тўпланган ёки кўп бўлган
жой; кон. *Кампирнинг миш-мишларига кўра,*
ажина ва алвастилар макони бўлган бу овлоқ
жой обод бир сайилгоҳ бўлиб қолди. П. Тур-
сун, Ўқитувчи. *Бағринг кенг, еринг олтин,*
оромбахш, гузал, обод, Бағрингни, орзуим бор,
қуйларга макон этсам. Т. Тўла.

Макон қилмоқ (ёки **этмоқ, топмоқ, тут-**
моқ) Ўзига жой, макон қилиб олмоқ. *Сен*
бечора, нотавон кимса – макон қилдинг гул-
лар юртини. Ш. Раҳмон. *Турмуш остонасин*
ҳатлаб ўтдилар, Севи кўрғонида макон эт-
дилар. М. Алавия. *Макон тутсам энди қаерда,*
Қаён бошлар эса иқболим. Э. Воҳидов.

МАКОНСИЗ Макони, ватани йўқ, бе-
ватан.

МАКР [a. مكر – ҳийла-найранг, айёр-
лик, алдов] Ҳийла-найранг асосига қурил-
ган иш, хатти-ҳаракат; ҳийла, фириб. *Ёв*
макрини ёлгон яширар. Мақол. ■ *Бас, бу*
ҳийлалар, бу макрлар сиздан бошқа кимдан
топилин? А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАКРЛИ 1 Макрдан иборат бўлган,
ҳийла-найранг асосига қурилган. *Макрли*
ниятлар.

2 Маккор, айёр, доғули.

МАКРО- [юн. makros – узун, катта] Ўз-
лашма байналмилал қўшма сўзларнинг би-
ринчи қисми: а) «катта», «улкан», «катта
ўлчамли»; б) «катта буюм ва миқдорларни
ўрганиш ёки ўлчаш билан боғлиқ» маъно-
ларини билдиради.

МАКРОИҚЛИМ Йирик худудлар ва сув
ҳавзалари (Ер, географик минтақа, қитъа,
океан ва б.) иқлими.

МАКРОИҚТИСОДИЁТ Иқтисодиёт-
нинг жаҳон ёки йирик бир мамлакат иқти-
содиёти, умуман миллий хўжаликка оид
катта миқёсдаги иқтисодий ҳодисалар ва
жараёнларни ўрганувчи бўлими. *Йигилиш*
ҳамда семинар-кенгаш ишида республика Бош
вазирининг биринчи ўринбосари, макроиқти-
содиёт ва статистика вазири.. сўзга чиқди.
Газетадан.

МАКРОИҚТИСОДИЙ Макроиқтисодиётга оид, тегишли. *Макроиқтисодий сиёсат. Макроиқтисодий таҳлил.* ■ *..асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар тўғрисидаги қарорнинг бажарилишини таъминлаш борасидаги асосий вазифалар муҳокама этилади.* Газетадан.

МАКРОКЎРСАТКИЧ Асосий (йирик, муҳим) кўрсаткич. *Макроқўрсаткичлар, шунингдек.. барқарорликни акс эттирувчи бошқа кўрсаткичлар янги тизимнинг асоси ҳисобланади.* Газетадан.

МАКРОМОЛЕКУЛА [макро.. + молекула] *ким.* Ўзаро кимёвий боғлар билан бириккан минглаб (ўн мингдан юз минггача) атомлардан тузилган йирик молекула.

МАКРОСТРУКТУРА [макро.. + структура] Қаттиқ jismlар (минерал, металл ва б.) нинг оддий кўзга ёки лупалар орқали кўринадиган тузилиши; макротузилиш.

МАКРУҲ [a. مَكْرُوْه — ёқимсиз; рад этилган, истеъмол этилиши лозим кўрилмаган] Мусулмонлар назарида, нопок, ҳаром (нарса). *Саодат опага кекса хотинлардан бири, тўнғиз ҳаром, гўшти макруҳ.. деб жирканибди.* И. Раҳим, Зангори кема капитани.

МАКРЧИ *с. т.* Маккор, айёр, доғули.

МАКСИМАЛ [лот. maximus — энг баланд, катта; юксак] Энг катта, энг кўп, тўлиқ, муқаммал; *зид.* минимал. *Машинанинг максимал тезлиги. Иш унумини максимал ошириш.*

МАКСИМУМ [лот. maximum — энг катта (нарса)] 1 Энг кўп миқдор, энг катта, энг юқори даража; *зид.* минимум 1. *Тезлик максимуми. Ёғин максимуми.*

2 Имкони борича, мумкин қадар тўлиқ. *Резервалардан максимум фойдаланиш.*

3 Ортиғи билан, кўп деганда. *Бу ишга максимум икки кун керак.*

МАКТАБ [a. مَكْتَب — ўқиш жойи; ёзув столи; бўлим, идора] 1 Ўқитувчи раҳбарлигида ёш авлодга савод ўргатиб, уни маълумотли қилувчи таълим-тарбия муассасаси. *Бошланғич мактаб. Интернат мактаб. Ўрта мактаб. Мактабга кирмоқ. Болани мактабга бермоқ.* ■ *Болага оила ҳам, мактаб ҳам барабар тарбия бериши, одоб-ахлоқ ўргатиши шарт.* Газетадан.

Олий мактаб Олий ўқув юртларининг умумий номи. *Аmmo олий мактаб орзуси мен*

учун ёлғиз пуч хаёл бўлса ҳам, ундан во олмадим. Ойбек, Нур қидириб.

2 Касб, ҳунар, ихтисос ўрганила; ўқув юрти. *Муסיқа мактаби. Шофёрла таби. Ҳунар мактаби.* ■ *Тошкент графия мактабининг ташкил этилган лик йил тўлди.* «Саодат».

3 Илм-фан, санъат, адабиёт, илмий-сиёсий фаолият соҳасида бирор йўналиш. *Мактаб яратмоқ. Мактабган олим.* ■ *Ҳозирги вақтда бемалол таржимада Ойбек мактаби, Абдулла мактаби, Миртемир мактаби ҳақид. риш мумкин.* Ф. Саломов, Таржима н: сига кириш.

4 Ўрганиш, тажриба орттириш. олиш манбаи. *Ҳаёт зўр мактаб экан қий фикрлар вужудга келаёттир.* Ойб қидириб.

МАКТАБДОР тар. Октябрь тўнтдан олдинги даврда хусусий мактаб муаллим. *Солиҳ маҳдум, ўз қаториде табдор домаларни асло кўролмас, ула ши юрагида умрлик кек сақлар эди.* Арий, Меҳробдан чаён.

МАКТАБДОРЛИК тар. Хусусий очиб, бола ўқитиш. *Солиҳ маҳдум ёшларга борганда, мактабдорлиги ҳа гина шуҳрат топади.* А. Қодирий, ! дан чаён.

МАКТАБДОШ Бир мактаб ўқиган ёки ўқийётган болалар (би нисбатан). *Сашимхоннинг хаёли шу м табдош оинаси Пўлатхон Содиқов; Мирмуҳсин, Умид.*

МАКТАБХОНА *с. т.* Мактаб ў жой, бино. *Шу онда Моҳлар ойим м надаги болалар ичидан Анварни ча олди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён

МАКТАБШУНОСЛИК Педагг нининг мактаб ишларини бошқар лари, йўл, шакл, восита, усул ва рини ўрганиш билан шуғулланув соҳаси.

МАКТУБ [a. مَكْتُوب — ёзилган;] 1 *кт.* Кимсага, бирор кишига ёзи ган хат, нома. *Мактуб юбормоқ. М моқ.* ■ *Қушбеги ер остидан хотин ди-да, қўлидаги мактубнинг орқа-ўй шириб қаради.* А. Қодирий, Ўтга Конверт ичида яна бир мактуб б. Раҳим, Чин муҳаббат.

шишда баён қилинган мурожа-
тларга.

■ **ТАРЗИДА** ёзилган бадиий асар.
■ мансуб бу шеър шакл жи-
нинг «Навбахор»ини эслати-
д Олимжонга хос новатор-
лашланади. «ЎТА».

■ **АШМОҚ** кам. қўлл. Бир-бири
қўл) ёзишмоқ, ёзишиб тур-
ганидди, кўплари билан мак-
тубек, Навоий.

■ **ТУРА** [лот. *masculare* — ифлос-
латини қилиб бўлган, яроқ-
ли қоғоз, картон, эски газе-
талари ва умуман, яроқсиз
фабрикаларида иккиламчи
да фойдаланилади). *Бегмат
даги макулатура йиғадиган
дада оддий хизматчи бўлиб
монов, Сирли соҳил.*

■ **ЎЖАЙИ** ёки бошқа биров-
ронини бажарувчи киши; хиз-
матчи. *Ўйбачча учун Ўйли синалган,
қўлгай ва бир чеккаси қариндош
тук. Танланган асарлар. -Ким
буз бир етим, бировнинг эшиги-
ни — деди Элмурод ўз-ўзига. П.
Тўраевчи.*

■ **ЎЗ** Бировнинг манфаати учун
хизмат қилувчи одам; хизмат-
чи. *Ўзга сотилган малайлар мам-
лакутиллар, хонавайрон қилдилар.*

■ **ЎЛ** — фаришта] **1** дин. айн.
■ *Ўзбой:* Нечук безовтасан,
қабсан? Малак янглиғ ўзинг
да? Уйғун ва И. Султон, Али-

■ **ЎЛ** аёл, нозанин. *...мендаги бу
қўли уй ичида ухлагувчи бир ма-
қаддингиз!* А. Қодирий, Ўтган

■ **ЎЛ** — қобилият, истеъ-
со. [лат. *modus* — одат] Касбни, ишни яхши
■ **ЎЛ** натижасида орттирилган таж-
рибалар; маҳорат. *Малака ҳосил
қила ошириш. ■ Қамбар келиб,
қўли орттирган хизматини ба-
қарди. Ўйли қоронғи супадаги
қўли устига чўзилди. Ойбек, Тан-
ланган асарлар. Жангчилар зарур бўлган
қўли тириши биланоқ бетўхтов*

■ **ЎЛ** фронтга юборилади, деб тахмин қилган эди.
А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

■ **МАЛАКАЛИ** Малакага, тажрибага эга
бўлган, катта малака орттирган. *Малакали
кадрлар. Ўрта малакали ишчи. Юқори мала-
кали мутахассис.*

■ **МАЛАХ** [ф. *ملخ* — чигиртка] Булутдек
ёпирилиб келиб, экинларни еб ташлайди-
ган чигиртка.

■ **МАЛАХИТ** [юн. *malachite* < *malache* —
гулхайри; тугмачагул] Турли зийнат буюм-
лари тайёрлашда, шунингдек, мис олишда
хомашё сифатида фойдаланиладиган тўқ
яшил минерал; мис яшили.

■ **МАЛИК** [а. *ملك* — подшоҳ, ҳукмдор] **1**
эск. кт. айн. **подшо(х)**.

2 Малик (эркаклар исми).

■ **Чўли малик** Катта чўл. *Сен, тоғам чўли
маликда турадилар, деб ўйлаган бўлсанг ке-
рак-а? Н. Мақсудий, Умидли бола.*

■ **МАЛИКА** [а. *ملکه*] **1** Аёл подшоҳ. *Мали-
касининг газабига учраган қул қай даражада
эс-ҳушидан айрилса.. менинг-да ҳозирги ҳолим
бунинг юз даража юқорисига етди. А. Қоди-
рий, Ўтган кунлар.*

2 Подшоҳ оиласига мансуб аёл. [Маж-
диддин Қўлмуҳаммадга:] *Шаҳаншоҳ ўзингни
подар, қизингни малика қилмоқчи.. Уйғун ва
И. Султон, Алишер Навоий.*

3 Малика (хотин-қизлар исми).

■ **МАЛИКУЛ-КАЛОМ** [а. *ملك الكلام* — сўз
подшоҳи] Ўтмишда юксак қобилият, бади-
ий-поэтик маҳорат эгаси, шу соҳада етакчи
мавқе ва обрў-эътиборга эга бўлган шоиру
адибларга берилган унвон. *Мавлоно Лутфий
ўз замонасининг маликул-каломи эрди. Фор-
сий ва туркийда беназир эрди. Алишер Наво-
ий, Мажолис ун-нафоис.*

■ **МАЛИКУШ-ШУАРО** [а. *ملك الشعراء* —
шоирлар подшоҳи] эск. кт. Ўтмишда Шарқ-
да энг маҳоратли, ўткир шоирларга берил-
ган унвон ва саройда шундай шоирга бе-
рилган амал.

■ **МАЛИНА** [р. малина — тутсимон мева]
айн. хўжағат.

■ **МАЛЛА** **1** сфт. Жигаррангта мойилроқ
оч сарғиш ранг.

2 от Бўзнинг сарғиш ранг бир тури.
*Малла тўн. Малла белбоғ. ■ Булар учун
исроф бўлмиш, эсиз, афсус, Бир доқа сал-
лаю ўттиз қарич малла. Ҳамза, Танлан-
ган асарлар.*

3 *шв.* Мархумни қабристонга элтишда тобут устига ёпиладиган нарса, мато.

4 Малла (эркаклар исми).

МАЛЛАПУШ Малла бўздан қилинган ёпингич, чойшаб.

МАЛОИК *эск. кт. қ.* малонка.

МАЛОИКА [*а.* ملائكة — «малак» с. кўпл.] *эск. кт.* Малаклар, фаришталар.

МАЛОЛ [*а.* ملال — зерикши, чарчаганлик; ташвиш] 1 Оғир олиш, оғирсиниш ҳисси ёки ҳолати; малоллик.

Малол келмаса (ёки бўлмаса) Агар бемалол бўлса. *Малол келмаса, бир келиб кетинг.* ■ *Ҳозир ишлаш эмас, кўлини кўтариб, папироснинг кулини қоқиш ҳам малол келар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. **Малол олмоқ** Оғир туймоқ, оғир ботмоқ. *Шоир малол олгандек ижирғаланиб қаради.* Н. Аминов, Суварак.

2 Ташвиш, ғам-ғусса. *Кундузи ҳам, ҳатто тунлар ҳам, Узоқ мендан ғам, андуҳ, малол.* Ғайратий.

МАЛОЛАТ [*а.* ملالت — зерикши; ташвиш, ғашлик] Кўнгил ғашлиги, дилтанглик. *Амир Душанбега келгач.. унинг [Абдулҳофизнинг] ёш қизини олдириб келди, Темуршоҳ қизининг ўлгани сабабли кўнглида пайдо бўлган малолатни бартараф қилди.* С. Айний, Дохунда.

МАЛОЛЛИК Малол келадиган ҳолат, малол белгиси. *Ҳўрандаларга енгил кўз ташлади. Уларнинг юзида малоллик, довдираш белгиларини сезгандек бўлди.* С. Сиёев, Аваз.

МАЛОМАТ [*а.* ملامت — таъна қилиш; айб тақаш] Бировни ҳақ-ноҳақ ёмонлаб айтилган ғап; мазамат, таъна. *Маломат қилмоқ. Маломатда қолмоқ. Маломатга қўймоқ.* ■ *Тегмасин ногоҳ маломат ўқлари, Сезгиру ҳушёр бўл оҳу каби.* Ҳабибий.

МАЛОҲАТ [*а.* ملاحظ — гўзаллик, ҳусн; ёқимлилик] 1 Қоратўридан келган аёлларга хос гўзаллик, ёқимлилик. *Шу ҳуснинг, шу малоҳатинг ва шу латофатинг билан тамом меники бўларсан, шундайми?* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Малоҳат (хотин-қизлар исми).

МАЛОҲАТЛИ Малоҳати бўлган, ёқимли.

МАЛУЛ [*а.* ملول — зерикувчи, чарчаган, сабрсиз] *эск. кт.* Хафа, дилтанг.

МАЛЪУН [*а.* ملعون — лаънатланган] *кт.* Лаънати, лаънатланган. [*Гулнор:*] *Қайси бир раҳмсиз, ноинсоф малъун биз турган жойни етказганлигини билмайман.* Ойбек, Танланган асарлар.

МАЛЯРИЯ [*итал.* malaria < mala ёмон ҳаво] *қ.* безгак.

МАЛҲАМ [*а.* مرهم — суртма дори; бальзам] 1 Сиртдан қўлланадиган ҳаммон ёпишқоқ дори (Ёғлар, каучук, кшинли тузлар, мум, дори ва б. модаралашмасидан таркиб топган қаттиқ бўлиб, 37°C температурада юмшайдиган рига яхши ёпишади). *Ярага малҳам қўйиб, 37°C температурада юмшайди.* ■ *У [Ёдгор] дарднинг зўридан гавдасини томонга урар ва Раҳим ёғчига ялинар, ҳатни очиб, ундан малҳамни сидириб олувди.* С. Айний, Дохунда.

2 *кўчма* Даво ёки дармон бўладиган бир нарса. *Сен ҳам онасиз ўсган экансан, лам, «Она» дегин, менинг ҳам тилка-бўлган юрагимга малҳам бўлади.* А. М. Туғилиш.

МАМЛАКАТ [*а.* مملکت — салтанат, подшоҳлик] 1 Муайян чегарала давлат суверенитетига эга бўлган ҳудуднинг хасталиги сабабли мамлакатсиз маъракалар, базмлар тўхтатилган. Мисол сиб. Меъмор. *Европада қатор демократиядаги мамлакатлар пайдо бўлди.* С. Нур қидириб. *Дўстлик — мамлакат, бойлиги, унинг куч-қудрати, дейди халқимиз.* Р. Файзий, Таъзим.

2 Географик ҳолати, табиий шарри билан фарқланадиган, ажраладиган ҳудуд. *Куз ойларида қушлар полопон учушига, гала билан парвоз қилишига ўқидилар, сўнг иссиқ мамлакатларга равон бўлдилар.* Газетадан.

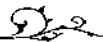
3 Мамлакат (хотин-қизлар исми).

МАМЛАКАТШУНОСЛИК Географиянинг аниқ ҳудудлар (материклар, мамлакар, йирик минтақалар)ни ўрганувчи соҳа.

МАММА *бол.* Она эмчаги.

МАМНУ [*а.* ممنوع — тақиқланган; этилган] *эск. кт.* Ман этилган, тақиқланган, қатағон. *Ҳаёлотни қилди мамну, ди шавқ, ғайратга.* Э. Воҳидов.

МАМНУН [*а.* ممنون — ўта миннатдор; бурчли] Кўнгли тўлган, қанған, хурсанд, миннатдор. *Қутидор ҳўсуфбек ҳожининг мухлисларидан бўлиб уйда меҳмон ва ҳожининг суҳбатидан қанғун эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар мамнун жилмайиб, Соттининг елкасини ташлади. И. Раҳим, Чин муҳабба

а. معنونیت — илтифотлик] Кўнги тўлган, хуртан ҳолат; мамнунлик, мадражаб домла бу топ билан қабул қилди. А.

М 1 Мамнун эканлик, Комилжон экишининг сизни айтиб.. агрономга ҳўтга боҳўр келди:

7. Томошабинлар янги спек билан қабул қилдилар. ■ мамнунлик белгилари кўриниб қолалар.

8. Мамонт < пол. матона] Ер музлик даврида яшай кетган филсимон эл. тўртламчи давринг қопланган бўлиб, бунда элларнинг суяклари топилди.

9. Ман — ўлим; ҳаёт сўнги] Мантан қўлланади) кт. айн. Отабек билан Ҳомиднинг кесалларини ўзининг қора кўнгу бир тун эди. А. Қоди-

10. Ман Олимхон ака, сиз чора эрдاملашаман. Ойбек,

11. Ман тақик, ман қилиш] ман айламоқ) Тақикламоқ, қатағон қилмоқ.

12. Ман — 898,56 г га тенг оғир бўйга қараб турли қий- қирлик ўлчови.

13. Ман ўзловчининг қўлида ёки нарсани, бўлаётган ёки ҳодисани кўрсатишда

14. Ман - Китобинг қани? - Мана.

15. Ман - Манан ўртоғим. ■ - Мана, келиб Тўйбека, - Анови

16. Ман сенга мақтасам, аччиқ- қиб-келиб сени ўшанга бер- Утган кунлар. Мана, икки

17. Ман дала юзи ям-яшил гўза қланди. Газетадан.

18. Ман мошлари олдида келиб,

19. Ман таъкид билдиради. Урушга

20. Манча бу бойвачча уканизни йўл очик. Ойбек, Танлан-

3 юкл. Алоҳида таъкид билдиради. Йўқит- ларни элиб, тўппа-тўғри ўқ тағига ҳайдай- дилар, мана, кейин эшитиб қолармиз. Ойбек, Танланган асарлар. Мана, бошқарма план бўлимида уни роса қизартиришди. С. Аҳмад, Бош оғриғи.

4 Ундов гапда ҳайрат, киноя, таажжуб каби маъноларни билдиради. Ана ҳусну мана малоҳат! Мана бамаънилик! Мана илму қоби- лият! Мўрмуҳсин, Мёмор.

МАНАВИ с. т. [асли мана бу] олм. Мана бу, ушбу. Манави бола. Манави китобни ўқинг.

МАНАП тар. 20-асрнинг 20-йилларига- ча қирғизларда олий феодаллар табақасига мансуб киши.

МАНАТ Туркменистоннинг асосий пул бирлиги (1993 йилдан).

МАНБА [а. منبع — бошланиш; ибтидо] 1 геогр. Дарёларнинг бошланиш жойи.

2 Бирор нарса олинадиган, чиқадиган ёки ишлаб чиқариладиган жой, қурилма ва ш. к. Хомашё манбаи. Газ манбалари. Электр манбаи. ■ [Бу ерлар] Ширин-шакар мевалар ва қовун-тарвуз маконига, арпа-бўғдой, макка ва сабзавот манбаига айланади. С. Кароматов, Сўнги бархан.

3 кўчма Бирор нарса, иш-ҳаракат ва ш. к. нинг юзага келиши, фаолият учун асос- омил бўлган нарса; сабаб. Илмсизликни но- чорлик ва ношудлик, алам ва ситам, хўрлик ва бахтсизлик манбаи дейишади. Ф. Мусажо- нов, Ҳиммат.

4 Илмий тадқиқот ишлари учун асос бўлган асар, ҳужжат ва ш. к. Бу [«Ҳиндистон сафарномаси»] Ҳиндистон билан Урта Осиё халқлари ўртасидаги қадимий алоқаларни ўрганишида фойдали манбадир. Газетадан.

МАНБАШУНОСЛИК Тарихий манба- ларни излаб топиш, қайд этиш, тўплаш, ўрганиш ва илмий муомалага киритиш на- зарияси ва амалий усуллари ҳақидаги фан (тарих ва адабиётшуносликка ёрдамчи фан ҳисобланади).

МАНГ «Ма» сўзининг ҳурмат ва кўп- лик шакли. Манг, ишонмасангиз, ҳидлаб кў- ринг. Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мам- лакати.

МАНГЛАЙ [мўғ. магнай — пешона; ол- динги] 1 айн. пешона 1. Унинг [Ғани ота- нинг] қошлари чимирилиб, серажин манглайи тағин ҳам тиришди. Ҳ. Фулом, Машғал.

2 айн. пешона 2. ..ўзига тасалли берди: «Хар ким манглайга ёзилганини кўради». К Яшин, Ҳамза. Уф-ф. Нетай, оға, манглайим қора экан. С. Сиёев, Ёруғлик.

МАНГО [малайяча] Жанубий Осиёнинг тропик ўрмонларида ўсадиган доимо яшил дарахт (Айрим турларининг овалсимон ширин хушбўй меваси шундайлигича ёки тузланган ҳолда овқат сифатида ишлатилади).

МАНГУ кт. Абдий, умрбод. У [Гулнор] то сўнги нафасигача меҳнат, машаққат, азоб ичида кечирган бу дунёдан кўзларини мангу юмеунча уни, Йўлчини эслагандир. Ойбек, Танланган асарлар.

МАНГУЛИК кт. Абдийлик, абадият. Мангу ҳаёт нимада асли? Борми ўзи чексиз мангулик? Тўлқин. Уйлай — мангуликнинг бу ойнаи жамолида Ким қоларкан севгидай абдий ва суюкли. А. Орипов.

2 сфт. айн. абдий. Муталнинг боши шилқ этиб, лойхонага тўнди-да, мангулик уйқуга кетганлиги маълум бўлди. А. Қоширий, Ўтган кунлар. У — менинг ҳеч битмас қўшим. У — менинг мангулик қўшим. «Гулдаста».

3 Мангу эканлик. Кимки қўёш ҳароратининг мангулигин ҳис қилмоқчи бўлса, уни ҳам диёримдан топади. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.

МАНГУС айн. мангуста. Майдонда найрангбоз кобра билан мангуснинг жангини кўрсатмоқда. Ойбек, Нур қидириб.

МАНГУСТА [фр. mangous < исп.] зоол. Жанубий Осиё ва Африкада яшайдиган кичкина, сутэмизувчи йиртқич ҳайвон (айрим заҳарли илонларнинг қушандаси).

МАНДАРИН I [исп. mandarin] **1** Жанубий мамлакатларда ўсадиган бир турли цитрус ўсимлиги ва унинг тўқ сариқ рангли, териси юпқа, хушбўй меваси.

МАНДАРИН II [порт. mandarin < санск. mantrin — маслаҳатчи] Хитойнинг феодализм давридаги давлат арбобларига европаликлар томонидан берилган ном.

МАНДАТ [лат. mandatium — топшириқ] Бирор шахснинг ваколатини, муайян фаолият ёки нарсага ҳуқуқини тасдиқловчи расмий ҳужжат. Депутатлик мандати. Қўлга мандат бермоқ.

Мандат комиссияси Съезд, қурултой, конгресс, конференция, сессия ва ш.к. да иштирокчиларнинг ваколатини текширувчи ҳайъат.

МАНДОЛИНА [итал. mandolino] Тўрт жуфт сим тори бўлган чертма мусиқа асбоби. Мандолина чалмоқ.

МАНЁВР [фр. manoeuvre < ману орегор — қўл билан ишлайман] **1** ҳарб. Қўшин ёки флотнинг душманга зарба бериш мақсадида энг қулай вазиятни эгаллаш учун қиладиган ҳаракати; қўшин ёки флотнинг тактик машғулоти, машқлари. Манёвр ўтказиш тактикаси. ■ Фақат яхши ўйланб тузилган манёвр билангина душман қаршичилигини синдира олдик. Н. Сафаров. Оловли излар.

2 т. й. Станцияда поезд улаш учун паровоз ва вагонларни у йўлдан бу йўлга кўчириш. Далага ёйилган тракторлар, темир йўл станцияларида манёвр қиладиган паровозлардай, гуруллашиб ҳаракат қилмоқда. С. Айний, Қуллар.

3 Самолёт, кема ва ш. к. нинг тўсиққа ёки душманга чап бериш учун ўз йўналишини ўзгартиб қиладиган ҳаракатлари. Бутун батальон самолётнинг тепаликни қидираётганини билди, душман зенитига чап бериб манёвр қиладиганини тушунди. И. Раҳим Чин муҳаббат.

МАНЕЖ [фр. manège < итал. maneggio] Циркда ўйинлар ўтказиладиган, кўрсатиладиган махсус жой, майдон. Манежда Акром Юсупов икки-уч шериклари билан ўйин кўрсатарди. С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

МАНЕКЕН [фр. mannequin < голл. mannekijn — одам] Кийимни ўлчаб кўриш ёки намоёйиш қилиш учун одатда одам бўйи бараварида ёғоч ёки пластмассадан ишланган фигура, ҳайкал.

МАНЖАЛАҚИ I Ҳеч кимга сўз бермайдиган, жанжалкаш, шаллақи (асосан аёллар ҳақида). Манжалақи хотин. ■ Мен унга манжалақи парихон отининг гапини гапириб юрибман. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 Нотўғри йўлга кирган; бузук (аёллар ҳақида). ..бу манжалақи бир бало қилган, ўзига иситиб олган бўлса ажаб эмас. А. Қаҳҳор Қўшчинор чироқлари. Агар шўрлик тири бўлганида, бу манжалақининг кўзларини ўйин оларди. Мирмуҳсин, Умид.

МАНЖАНИҚ [а. منجنیق — тошотар қурол] тар. Тош отадиган қадимий уруш қуроли. Манжаниқлардан тинмай тош отиб катта ёйлардан ўқ ёғдиршиди. М. Осим, Карвон йўлларида.

А) [фр. manchette — енгча < кўл] 1 махс. Эркаклар ва аёл- бичимдаги кўйлаклари енгига қадалган қайтарма қисм.

2) Дина, механизмлар бирикма- ликнинг бир бўшлиқдан ик- ки-б (сизиб) ўтишига тўсқин- тери ёки резина ҳалқа шак- лдаги деталь.

3) [а. منظر — кўриниш, панора- ма; макани] Кўзга ташланиб тур- адиган этиладиган кўриниш, тас- вирча гўзал манзаралари. ■ [Ота- чилик кўзи, ўткир зеҳни орқали олимчаллик орқасидан муҳим фа- рақлар кўрар.. эди. А. Қодирий,

МАНЗИ Кўриниши гўзал, киши- ларга ёзилган. Табиатнинг манзарали Бобтабоев шинамгина уйининг манзарали дарахтлар, гуллар «стон қўриқлари».

4) [а. منزل — маскан; тураржой; макан] Сафарда, йўлда тўхтаб ўти- ладиган туриладиган ёки етиб бо- ладиган жой. Бир неча минутдан кўра йигит манзилга яқинлашди. Дохунда. Шахристонга ҳозир- тим. Тунамоққа манзил истай- мис. Олам гўзал.

5) Қараш, ҳаракат натижасида эри- шилган марра. Манзилга етишди, сезгимиз ўткир, қиличимиз қилдим. Уйғун, Навбахор.

6) Бир тўхташ жойидан иккин- чи жойигача бўлган масофа. Бир манзил йўл юриб бораётир эди, кўра кўра чикди. «Равшан».

7) Истиқоматгоҳ. Бирдан наст- рақчилар манзилидан шодиёна қич- қилди. М. Исмоилий, Фар- хад.

8) [а. منزلت — даража; мавқе; макан; мавқе; қадр-қиммат. {Тўла- ниб юриб юрган паррандача кўрб, кўра кўра экансан, нима учун хотин- ларнинг. Ҳамза, Паранжи сирла- шди.. ҳовлида ўсган ўринбой- ларнинг кўзида русча уйларнинг нима- ни? С. Айний, Қуллар.

9) ПЛОХ 1 айв. манзил 1, 4. Чўлқу- ра архитекторларимиз бир вақт-

лардаги сардобалар ўрнида сўлим манзилгоҳ- лар, янги кент ва шаҳарлар барпо этмоқда- лар. Газеталан.

2 тар. Ибтидоий жамиятда уруғ жамоа- ларининг вақтинча турадиган жойи, мас- кани.

МАНЗИЛХОНА шв. Меҳмонхона, мусо- фирхона.

МАНЗИРАТ [а. منظرآت — меҳмонхона; қабул хонаси] Такаллуф, мулозамат. -Раҳ- мат, Олимжон ака. Ман уйга борай, — Ҳакимбойвачча таклифни оддий манзират деб билгани учун кетмоқчи бўлди. Ойбек, Тан- ланган асарлар. Бу манзиратлардан ўнғайсиз- ланган ака тезроқ кетиш тараддудига туш- ди. Э. Аъзам, Жавоб.

МАНЗУМ [а. منظوم — тузилган, таш- кил топган; назм] эск. кт. Назм билан ёзил- ган, шеърӣй. Манзум китоб.

МАНЗУМА [а. منظومه — шеърӣй асар- лар; тизим] эск. кт. Назм билан ёзилган асар; шеърӣй асар. Ўрда жарчиси бозор ва уриниш жойларда тўхтаб: -Айюҳаннос! Билмаган билсин, эшитмаган эшитсин.. — манзумаси билан жар солиб юрар эди. А. Қодирий, Меҳ- робдан чаён. Мен ўшанда очерк ўрнига уч боб- дан иборат шеър ёзган эдим, уни на дoston, на баллада деб бўлади, шунчаки манзума. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари.

МАНЗУР [а. منظور — кўринашган; кўзга тутилган; истиқбол] Кишиларга маъқул бўладиган, ёқадиган, ёқиб тушадиган. Одоб- ли бола элга манзур. Мақол. ■ Кўпчиликка манзур шеъринг, хизматинг. Ҳабибий.

Манзур қилмоқ (ёки этмоқ) 1) ёқтир- моқ, маъқул топмоқ, маъқул қилмоқ. Ёзиб манзур асарлар халқ учун, сен борлигинг бил- дир, Агар халқ қилса манзур, халққа миннат- дорлигинг билдир. С. Абдулла; 2) маъқулла- тоқ, маъқул қилмоқ. Совгани хонга манзур қилиб. Афанди қуюқ инъом олиб, ўрдадан чи- қиб кетди. «Латифалар».

МАНИЙ [а. منى] биол. Эркакларнинг жинсий безидан ажралиб чиқадиган суюқ- лик; сперма.

МАНИКЮР [фр. manicure < лот. manus — кўл + curare — парвариш, ғамхўрлик қил- моқ] Кўл тирноқларини қирқиб, текислаб ва бўяб безатиш. Бармоғини маникюр қилиб юрадиган шаҳарлик қизлар пахта тергани келса-ю, сизларнинг ойимчаларингиз уйда ўтиришса.. «Муштум».

МАНИПУЛЯЦИЯ [фр. *manipulatio* < лат. *manipulus* – ховуч < *manus* – қўл] Ноқонуний операция; фаол савдо фикрини уйғотиш ёки олди-сотдида қимматли қоғоз баҳосини тушириш ёки ошириш учун олди-сотди қилинган қимматли қоғоз.

МАНИФЕСТ [лат. *manifestum* – чақир, даъват < *manifestus* – ошкор, очиқ-ойдин] 1 Ҳукуматнинг жуда муҳим сиёсий воқеа муносабати билан халққа қилган ёзма мурожаати.

2 Бирор партия ёки ижтимоий ташкилотнинг дастур тарзидаги ёзма мурожаати. *Тинчлик манифести.*

МАНКУҲА [а. *منكوحه* – никоҳланган, никоҳдаги (хотин)] *эск. кт.* Никоҳдаги хотин, шаръий хотин, жуфти ҳалол.

МАНМАН Ўзини қатта тутадиган, босар-тусарини билмай қолган; такаббур. *Манман одам. Камтарга – камол, манманга – завоал* Мақол. ■ У илгариги «манман» Тожибой эмас: хийлагина ҳовурдан тушган ва анчагина мулойимлашиб қолган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

Манман (ёки **манаман**) деган Машхур, энг олдинги, донгдор. *Хиванинг манман деган бойларидан пул топиш сирларини ўргандим. Ж. Шарипов, Хоразм. Бунақа занжирни янга тугул, қишлоғимиздаги манман деган темирчи ҳам узолмайди. «Ёшлик». Кўчага чиқсам, манман деган йигитлар ҳуснимага маҳлиё бўлади. «Муштум». Қўқоннинг манаман деган бойларидан Миразимжон бойни ўлдиртириб, сир очилаётганда.. хўжа-кўрсинга Эргашга жазо бердирди. К. Яшин, Ҳамза.*

МАНМАНЛИК 1 Ўзини қатта туттишлик; манман эканлик; кибр. *Мақтанчоқлиги, манманлиги туйфайли кўплар ёқтирмайдиган енгил табиатли Мурзин келиб қолди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 Манман одамларга хос хусусият, иш, хатти-ҳаракат. *Бундай мақолларда ахлоқ ва одатларга зид бўлган хусусиятлар: текинхўрлик, манманлик, исрофгарчилик.. каби одатлар қаттиқ қораланади. «ЎГА». Уни [одамни] тамом қиладиган кушандаси ҳам манманлигу машинату шухратпарастлик. Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи.*

МАНМАНСИРАМОҚ Манманликка берилмоқ. *Одамларга яхшилик тилаш, қилиш ҳазратнинг одатига айланиб қолган. Бироқ*

шундай манмансираш ҳам унинг одати Холмирзаев, Қил кўприк. *Камтар бўла манманликка берилиб кетмайман. Х. Тўбоев, Ширин қовунлар мамлақати.*

МАННИЙ [р. *манна* < юн. *manna* – қат, озуқа]: **манний ёрмаси** Бугдой мидан тайёрланган майда ёрма. **Манний б** Манний ёрмасидан тайёрланган бўтқа (ҳез таомлардан бири).

МАНОЛ [а. *منار* – қўлга киритиш, шиш; ҳадя] *кт.* Тухфа қилиб олинган берилган нарса; тухфа.

МАНОМЕТР [юн. *manos* – зич э сийрак + *metreo* – ўлчайман] Дамлабуг, газ ёки суюқлик босимини ўлчаган асбоб.

МАНОР [а. *منار* – нур, ёғду ман маёқ] *кт.* Манора, минора. *Ўртада подсурилди халқ, Фўқаро бошидан ясалди м* Туйғун, Шеърлар.

МАНОРА [а. *منارة* – маёқ; минора] *айн. минор(а).* Масжид манорасида муазон товуши эшитилди. А. Қодирий, Ўқунлар.

МАНОТ I *с. т., шв.* Сўм. *Бир манот. Қарвонбошини олдиға чақириб: -Генер. қирқ минг манот ҳадя қилинсин, – деб қилди. Ж. Шарипов, Хоразм.*

МАНОТ II [а. *منات* – қадимги араб: санам, маъбуда номи] *дин.* Араблар исдан илгари сифинган санам – маъбудадан бири (яна қ. **лот** I).

МАНОҚИБ [а. *مناقب* – фазилатлар, заллиқлар; тақдирга лойиқ хизмат] *эск.* Бир кишининг фазилат ва мартабасмақтаб ёзилган рисола. *Қўрғазмада Оси Африка ёзувчиларининг 2500 дан ортиқ иллари: энг қадимги маноқиблардан тортиб замонавий асарларгача намоиши қилин* Газетадан. *Қуруқ маддоҳликдан на ҳож Асл шоирга маноқиб муносибми? С. Сиёруелик.*

МАНПАР Узма хамирдан устига гўпиёз қиймаси, тухум кабилар солиб тайланган суюқ овқат. *..мингбоши, додхоҳ, қи аъламларнинг.. ёш келин-қизлари Ниёзонинг лағмон, манпарларига роса ўрганиш* К. Яшин, Ҳамза.

МАНПАСИ [р. *монпансье* < фр. *Montpazier* – Франциядаги графлик номи] Қоғз ўралмаган майда шаффоф ранг-баранг дон конфета; обаки.

Мансаб — иш, амал, аҳ-
исъул вазифа; амал, лаво-
н фойдаланиш. Мансабдан
Абдурахмон Кўқон сафа-
ни, кўнгли Кўқонда ўзини
молик шухратига, муфти-
лик мансабига ошиқар эди.
Добдан чаён.

Кўрсатиш учун қилинади-
қул иш, ҳаракат. Манман-
мансаб.

Манчоқ (ёки ўтирмоқ) Амалга
бирор амални, вазифани
катта мансабга минган-
исис келмайди. П. Турсун,

Дарё. Дарёнинг кўл, денгиз
қўйилдиган жойи. Ҳар бир
мансаби бўлади. «Ўқиш ки-

Бирор мансабга, лаво-
амалдор. Мансабдор шахс.

ни ерига етказишида сус-
бдор бизга итоатдан бош
иб. энг қаттиқ жазомизга

А. Қодирий, Ўтган кунлар.
лар амирзода Иброҳим Сул-
илан шаҳардан чиқа олиши-
Мирмуҳсин, Меъмор.

Мансабдор.

Мансаб Мансабга интилади-
ни кўрадиган. Мансабпа-
из ўз манфаати йўлида,
ан мансабпараст.. йўқол-
одам бўлишимизга ақлим
иририй, Ўтган кунлар.

Мансаблик Мансабни яхши
интилиш. Биз кадрларни
манфаатларини кўзлаб,
кўринишларига қарши қатъ-
ишимиз керак. Газетадан.

Мансаби йўқ, амали йўқ.
منسوب — тегишли; алоқа-
тегишли, тааллуқли, оид,
қтқалилар синфига мансуб
енларга мансуб элемент.
мансуб одам. ■ Девонбе-
мансуб бўлган.. Шерназарбой
ичидан ёмон кўрар, азалдан
Ж. Шарипов, Хоразм.

Мансублик [a. منسوبیت — қариндош-
] кт. Мансублик, ондлик, кулоқ сол.

тааллуқдорлик. Гарчи сизнинг қипчоқ қавми-
га мансубиятингиз бўлса ҳам, Муслумонқу-
ни ҳайдашда бизга унутмаслик хайрихоҳлик-
лар ва хизматлар кўрсатдингиз. А. Қодирий,
Ўтган кунлар.

Мансублик 1 Мансуб ҳолат. Синфий
мансублик.

2 Мансуб эканлик. ..қайси халқ, миллат,
динга мансублигини суриштирмай, барчани
баравар кўришларини жўшиб гапирди. К.
Яшин, Ҳамза.

МАНТИ [хит. мян — хамир + ти — гўшт]
Гўшт ва пиез қиймасини хамирга тугиб,
қасқонда пишириладиган овқат. Чучвара
нима экан, Сидиқжон ака, ёғли манти қилиб
бераман. Хаамири юнқароқ бўлсинми, қалин-
роқ? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

МАНТИПАЗ Касби манти пишириш
бўлган ёки манти пиширишни яхши била-
диган киши. Мантипаз елкасини қисиб, лаг-
монпазни кўрсатди. «Саодат».

МАНТИҚ [a. منطق — нутқ, тил; сўзлаш;
логика] **1** Тўғри тафаккур юритишнинг асо-
сий қонунлари ва шакллари ҳақидаги фан.
Насриддин Тусий.. жабр, тиб ва мантиқ на-
зарияси билимларининг бошқа соҳалари бўйи-
ча ҳам кўпгина китоблар ёзган. Мирмуҳсин,
Меъмор.

2 Гап, фикр, ҳаракат ва ш. к. нинг ақлга
монандлиги, асослилиги. Хотинининг бу гапи
Бўтабой аканинг жон-жонидан ўтиб кетди,
лекин бундаги кучли мантиқ тилини боғла-
ди-ю, ҳеч нарса деёлмади. А. Қаҳҳор, Қўшчи-
нор. Студентлар ҳам қизиқ-да. Бир-бирла-
рига ҳеч ақлга сиғмайдиган, мантиққа тўғри
келмайдиган лақаблар қўйишади. Ф. Мусажо-
нов, Ҳиммат.

3 Ички қонунийлик, қонуният. Недир,
недир ҳаёт мантиқи? Ўсиш, қариш қонуни
нега? М. Шайхзода. Мантиқ талаби шу эрур,
шоҳим. С. Сиёев, Ёруғлик.

МАНТИҚАН [a. منطقاً — мантиқ бўйича,
асосида] рвш. Мантиқ нуқтаи назаридан,
мантиқ жиҳатидан (қ. мантиқ 2, 3). Аҳмад
ўртоғининг ўз фикрини мантиқан тўғри ва
аниқ асослаб бераётганлигидан ҳайратланиб
ўтирар эди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

МАНТИҚИЙ [a. منطقی — мантиққа асос-
ланган, мантиқ бўйича] **1** Мантиққа оид,
мантиқ жиҳатидан; қонуний, асосли. Кўриб
турибсизки, ҳар иккала хат ўртасида ман-
тиқий баъқаллик бор. ■ Ҳашиятнинг Қасбида
кулоқ сол.

2 Мантиққа асосланган. *Мантиқий хулоса.* ■ *Мантиқий фикрларим, уйларим хурофий-диний масалалардан устун келди.* Ойбек, Нур қидириб.

МАНТИҚИЙЛИК Мантиқ, мантиқий асос; қонунийлик, асослилик. *Театрларда тил ва талаффуз масаласини тўғри йўлга қўймай туриб, мантиқийлик, подтекст (сўз замири).. каби асосий ва ҳал қилувчи фикрлар тўғрисида сўзлашга ўрин қолмайди.* С. Искандаров, Театрда тил ва талаффуз.

МАНТИҚЛИ Мантиққа эга бўлган, мантиққа асосланган; асосли. *Мантиқли гап. Мантиқли ҳаракат.*

МАНТИҚСИЗ Мантиқи, маъноси йўқ, бемаъни; асоссиз. *Мантиқсиз гап. Мантиқсиз савол.* ■ *Ҳаёллари мантиқсиз, алғов-далғов туш каби мубҳам эди.* С. Кароматов, Сўнги бархан.

МАНТИҚСИЗЛИК 1 Мантиққа, маъно ва мазмунга эга эмаслик; асоссизлик. *Бу ясама гапларнинг мантиқсизлиги отамга маълум бўлса керакки: -Унинг гапларини эсингдан чиқаргандирсан? - деб сўради.* С. Айний, Эсдаликлар.

2 Мантиқсиз иш, ҳаракат, гап ва ш. к. *Мен ўзимча шундай мулоҳазалар қилиб, мулаларнинг у гапларини ғаразгўйлик, мантиқсизлик ва кулгили деб билар эдим.* С. Айний, Эсдаликлар.

МАНУФАКТУРА [лот. manufactura < manus — қўл + facere — бажармоқ] 1 Қўл кучи ва ҳунармандчилик техникаси асосида меҳнатнинг тақсимланишини характерловчи ишлаб чиқариш шакли.

2 Газлама, газмол, мато. *Қумри онасидан Таманнонинг мануфактура базасида ишлаётганлигини эшитиб, ҳангу манг бўлиб, лабини тишлади.* Мирмуҳсин, Қумри ва Таманно.

МАНФААТ [а. منفعت — фойда, даромад] Моддий, маънавий, жисмоний ва б. жиҳатдан (кўриладиган) фойда, наф. *Манфаат топмоқ. Манфаат кўрмоқ. Бу ишдан ҳеч манфаат кўрмадим. Доридан яхши манфаат топдим.* ■ [Дадавой:] *Халқ йўлида жонни аямаслик даркор. Ўз манфаатимиздан халқ манфаатини юқори қўйлик.* Уйғун, Навбахор.

МАНФААТДОР Бирор ишдан манфаати бор, манфаати бўлган. *Бизда маҳсулот чиқаришни кўпайтиришдан ҳамма манфаатдордир.* ■ *Ғуломжон ҳақиқатни аниқлашда ўзидан кам манфаатдор бўлмаган бойваччага*

ер остидан разм солиб турди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МАНФААТЛИ Манфаати, фойдаси бор; фойдали. *Манфаатли иш.*

МАНФААТПАРАСТ Шахсий манфаатинигина кўзловчи. *Ўз-ўзидан маълумки, худбин, манфаатпараст кимсада ошлага меҳр-муҳаббат бўлмайди.* Газетадан.

МАНФААТСИЗ Манфаати, фойдаси йўқ; бекфойда, фойдасиз.

МАНФИЙ [а. منفى — бадарға қилинган; рад этилган; салбий] 1 *мат.* Нолдан кичик. *Манфий сон.*

2 *физ.* Заррачалари электрондан иборат бўлган. *Манфий заряд. Манфий электрод.*

3 *кам қўл.* Ёмон белгили; салбий. *Унги [Авазга] мусбат воқеа ҳам, манфий воқеа ҳам тез таъсир қилар, нохуш воқеадан ҳам, завқ-ёб ҳодисадан ҳам дарҳол қалби жулбишига кел бошларди.* С. Сиёев, Аваз.

МАНФУР [а. منفور — нафратга йўлиққан, лойиқ] *кт.* Кишини нафратга келтирувчи, нафратга лойиқ; жирканч. *Манфу, душман.* ■ *Бутун дунё хотин-қизлари учу. «уруш» деган сўздан манфурроқ сўз йўқ.* Газетадан.

МАНШУР [а. منشور — халққа эълон қилинган, тарқатилган; дастурий ҳужжат мурожаатнома] Муайян дастурга эга бўлган, тантанали суратда эълон қилинган ҳужжат, мурожаатнома, манифест. *Хуш ай ёмда элимнинг дилга сиғмас сурури, Юрти бўйлаб таралди мустақиллик манишури.* 1 Бойқобилов.

МАНҚА I 1 Димоғида гапирувчи. *Ўлайт Эшон мачитдан манқа сўфининг паовози эшитилди.* Ҳ. Ғулом, Тошкентликлар 2 *шв.* Мишиқ.

МАНҚА II От ва бошқа якка туёқли ҳайвонларда бўладиган, баъзан одамга ҳам ўтдиган юқумли касаллик.

МАНҚАЛ [а. منقل — кўчма ўчоқ; отадон, ўтдон] Кўмир билан ёқилладиган кўчма ўчоқ. *Манқалга кўмир солмоқ. Манқалда оқат пиширмоқ.* ■ *Самоварчи бўшаган чо. нақларга чой дамлаб, яна манқал усти қўйди.* С. Айний, Дохунда.

МАНҚАЛАНИШ *тиб. айн. манқалик.*

МАНҚАЛАНМОҚ Димоғ билан гапирмоқ, пинғиллаб гапирмоқ.

МАНҚАЛДОН *айн. манқал.* *Ўртада мақалдонда олов, олов атрофида синиқ-мерт.*

ма - уч-тўрттаси терилган. Ф. Гулбабола.

МАТИК *тиб.* Тугма ёки ҳаётда ортоанатомик нуқсонлар оқибатида кўнрақлигининг бузилиши, нутқнинг бузиб талаффуз қилиш каби билан ифодаланувчи патологик

МУРТ 1 тар. Ўтмишда, баъзи шайхларда, банди (асир) тушган ва ёни қирғишлаб олинган бошига қўйилган туянинг бўйин териси қопланган бошни тобора қаттиқ қисилганда хотираси, ақл-идроки, умумий ҳос хислат-фазилатларидан қолган шахс. *Манқурт ўзининг ким эканлиги уруғ-аймоқдан эканини, исми-кезларини, ота-онасининг кимлигини ёддан чиқарган бўлиб, ўзининг боши ҳам унутиб юборади.* Ч. Айтматов. *Татигулик кун.*

Ана шундай (манқуртга ҳос) шахснинг бошига эга бўлган шахс. *Бу туянинг тарихини, унинг руҳи ва урф-одатини ўз авлод-аждодларини билмай-манқуртларга таянар эди.* Газетадан.

МУТ тар. Йирик ўзбек қабилаларининг номи; шу қабиллага мансуб

МУС [*а.* منحوس — бадбахт, бахтсиз] Бахтсизлик келтирувчи; шумоёқ. *...қузғунлар, манхус бойқушлар ва зарбидан бўлмишлар мурда.* М.

...жирканч. ...жон-жаҳдлари билан кўрсатмоққа интилдилар, лекин эрига миниб олган манхус гавда-нинг иложи бўлмади. Ҳ. Шамс,

МАЪРИФ [*а.* معارف — «маърифат» с. нинг фан; маълумот] 1 Кишининг таълим-тарбиясини ошириш, умумий савиясини оширишга қаратилган таълим-тарбия, маърифат. *Маориф ишлари. Маориф қўшма.* ■ *Навоий замонасида фан ва маориф яхши тараққий этган.*

2 Таълим-тарбия ва маданий-маърифий ишлар тизими; шундай ишларни бошқаришчи. *Бу ҳақда бошқа фикр бўлмади. Маорифдан бошқа муаллим сўраш-*

га қарор қилинди. А. Қаҳҳор, Кўшчиноҳ чироқлари.

МАОРИФПАРВАР Маориф тарафдори, маърифат учун хизмат қилувчи, курашувчи.

МАОРИФЧИ 1 Маориф соҳасида ишловчи киши, маориф ходими. *Туманимизда ёш авлод тарбияси учун ўзининг бутун куч-билимини сарфлаётган ўқитувчилар ва маорифчилар кўп.* Газетадан.

2 Маориф, маърифат тарқатувчи киши, маърифатпарвар.

МАОФА [*а.* محفة — тахтиравон; замбил] *тар.* Отга ўрнатиладиган, одам ўтирадиган, соябонли бир хил кажава. *Унинг [Навоийнинг] аҳволи оғирлашади. Юришга мажболи қолмай, йиқилади. Навоийни маофага солиб, Ҳиротга жўнатдилар.* Ойбек, Навоий.

МАОШ [*а.* معاش — турмуш, тирикчилик; тирикчилик учун зарур нарсалар; иш ҳақи] Хизмат, иш учун муассаса томонидан белгиланадиган, бериладиган пул; иш ҳақи, ойлик. *Маош олмоқ. Маош бермоқ. Маош тайинламоқ.* ■ *Иzzат-обрўси ҳам, маоши ҳам ошди.* С. Анорбоев, Оқсой.

МАОШХҲР [маош + *ф.* خور — еювчи] Маош олувчи, маош ҳисобига яшовчи. *Мен илгари идорада ишловчи оддий бир хизматчилардан бўлиб, маошхўр эдим.* «Муштум».

МАРАЗ [*а.* مرض — касаллик] *эск. кт. 1 с. т.* Йиринг олган, фасод боғлаган яра. *Мараздир вужудинг, фашистдир номинг, Қон юқлари билан сасиган жоминг.* Уйғун.

2 Шу нарсага нисбатли ҳақоратни билдиради. *Ҳасаннинг гапига қотиб-қотиб кулган ҳам шу мараз эмасиди?* С. Сиёев, Аваз.

3 кўчма Ярамас, зарарли нуқсон, иллат. *Одат бир мараз дейдилар. Ярамас одатни тарқ қилиш осон иш эмас.* Н. Сафаров, Катта қарвон йўлда. *Қўшиб ёзиш, кўзбўямачилик деган мараз иллат деҳқонларимиз шаънига яхши бўлмади.* «Муштум».

МАРАЛ Бугуларнинг катта айри шохли йирик бир тури. *Булбулнинг маскани боғда, Марал келар баланд тоғда.* «Баҳром ва Гуландом». *Сен марал кўзидан чиройли..* Ш. Раҳмон.

МАРАЛҚУЛОҚ *бот.* Пояси йўғон, барги йирик заҳарли ўт (ветеринарияда дори сифатида паразитларга қарши ишлатилади).

МАРАФОН [юн. Marathon — милоддан аввалги 490-йилда юнон-форс уруши бўлиб ўтган ва Афинадан 40 км узоқликда бўлган жой (қишлоқ) номи; шу жангдаги галабадан хабар бериш учун жангчи-чопар Марафон қишлоғидан Афинагача тўхтамай югуриб борган] **1 спорт.** Замонавий енгил атлетикада 42 км 195 м га тенг узундан-узоқ югуриш масофаси (Марафон қишлоғидан югуриб келган матонатли жангчи шарафига шундай номланган).

Марафон югуриши ёки марафонча югуриш спорт. Енгил атлетикада катта текис йўлда 42 км 195 м ли масофани югуриб ўтиш мусобақаси.

2 Спорт, эстрада ва б. мақсадларда уюштирилладиган, узоқ давом этадиган, кўп босқичли чора-тадбирлар (репортажлар, радиоэшиттириш ва телекўрсатувлар орқали ёригилади). *Наврўз хайрия марафони.*

МАРАФОНЧИ Марафонча югурувчи спортчи. *Маишхур марафончиларнинг тана ҳарорати манзилга етганида 42, ҳатто 44 даражага кўтарилган.* «Фан ва турмуш».

МАРВАК: **марвак тут** *шв. айн. марварид тут қ. марварид.* Қари марвак тут остидаги супа бўм-бўш. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

МАРВАРИД [ф. مرواريد — дур, инжу] Баъзи моллюскалар (юмшоқ танлилар)нинг чиганоғидан олинадиган оқ, сарғиш, қизғиш, баъзан қора қимматбаҳо донача; дур. Қозикалон сандиқларни очиб кўрсатди: баъзисида олмос, ёқут, ақиқ, зумрад ва марварид. тўла эди. С. Айни, Дохунда. Унинг қошида ўсма, кафтида хина аримас, қулоғидан зирак, қўлидан қўш узук, бўйнидан марварид шодаси тушмасди. М. Мансуров, Ёмби.

Марварид тут Тутнинг майда донали кечпишар ширин нави. *Йигитали азамат тут дарахтига тикилиб қараркан, тегирмон бошидаги баҳайбат марварид тут кўз ўнгидан гавдаланди.* Д. Нурий, Осмон устун.

МАРВАРИДГУЛ Лоладошларга мансуб, барглари йирик узун, шингил кўринишдаги кичик-кичик карнай гуллари оқ, хушбўй ўтсимон ўсимлик; ландиш. *Май марваридгули доривор ўсимлик сифатида ишлатилади. манзарали ўсимлик сифатида ўстирилади.* «ЎзМЭ».

МАРВАРТАК: **марвартак тут** *шв. айн. марварид тут қ. марварид.* Болалар ердан жой тополмай, марвартак тутларга чиқиб олган-

лар. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Фарғона марвартак, тошкентликлар балх деб аташади уни.* «Муштум».

МАРТ [ф. مرگ — ўлим; ажал] *кт вафот.* *Маргнинг қори ёғиб, сабзанг ордан бурун, Гашти оламдур ғанимат сайринг соз топ.* Ҳамза. *Азоб кўрға маргини тилар.* «Эрали ва Шерали».

МАРГАНЕЦ [нем. Mangan < M: — марганец рудаси] Менделеев давр темасининг VII гуруҳига мансуб к элемент; қаттиқ ва мўрт, оқ кумушқ талл (ўсимлик ва ҳайвонлар органи: кибига микроэлемент сифатида ки)

МАРГАРИН [фр. margarine < юн. — садаф] Мол ёғи, ўсимлик мойи ҳақ ва хушбўй ҳил берувчи бошқа модда лашмасидан тайёрланган омихта ёг

МАРГИМУШ [ф. مرگموش — ўлими; сичқон ўлдирувчи] **1** Менделерий системасининг V гуруҳига мансвий элемент; тўқ кулранг кристалл аморф ҳолдаги мўрт, қаттиқ метал

2 Шу моддадан тайёрланган (тиббийёт ва техникада ишлатила: мушукни тутиб олсам, оғзига марглиб ўлдирман. С. Сиёев, Эркаклар

МАРД [ф. مرد — одам; эркак жасур] **1** Кўрқишни билмайди: мас, ботир, жасур. *Тантибойвақлади: -Дев пойлаган тилсимдан умард олиб кетади.* Ойбек, Танланлар. *Мард кишидан ўлим ҳам кўрқадим, Чин муҳаббат.*

2 Эр кишига хос ижобий фазэга, айтганининг устидан чиқадити, ҳотам. *Ваъдага вафо қилмоқ — хос фазилат.* Ғайратий. *Мард бўлсе бўйнингизга олинг.* П. Қодиров, *Мард одам имзосини очик кўяди.*

Отлиқ аёл. *Қизим, аканг мард йиги мусли йигит эди. Номус билан, млан ўлди.* Ойбек, Танланган асарл

3 с.т. Умуман, бирор ишни қган, бирор иш қўлидан келадил Буларга ўз вақтида иссиқ чой да турадиган марднинг ўзи йўқ. *Ойду Дутор қўлма-қўл бўлди, лекин у бўлса-да, тинғиллатадиган мард!* «Муштум».

Марди майдон Жанг қахрамо раш қахрамони. *Ташлағил қада*

ми майдон қил. Қонталаб фашистларнинг
дўйдасин қон қил. Файратий.

МАРДАК [ф. مردک — кичкина одам, па-
аҳмоқ, гўл] шв. 1 Жўхори сўтаси. Су-
нқул ака жаҳли чиқиб, оёғи остида
ишган товукни бир тенди-да, чала
ишган мардакни томга отди. М. Маҳ-
в. Иззат.

2. Енгилтабиат, пасткаш киши. Амирзо-
лар бу мардак садоқатли қўлингиз бўлга-
ёмон овоза тарқатган навкарни қўли-
қўтиб топширмасмиди? П. Қодиров,
Эли тунлар.

МАРДИКОР [ф. مردكار — тажрибали,
тармон одам; хизматкор] 1 Вақтинча
бундалик ёлланиб ишловчи ишчи. Да-
лининг тигиз вақти ўтгани учун мар-
ларга бундан бир неча кун илгари жа-
рилган. Ойбек, Танланган асарлар.

2. 1914–1918 йиллардаги Биринчи
дунда уруши даврида чор ҳукумати томо-
дан чекка ўлкалардан, жумладан, Тур-
ндан фронт ортидаги, мамлакат ич-
идаги қора ишларга сафарбар этилган
киши. 1916 йили рус подшоҳи мардикор
вақтда Мадамин ўз оёғи остидан ўзига
қўтаришган ёвни кўрди. П. Турсун,
Эвчи.

3. 1. Мардикор иши; мардикорлик. Сиз
ионинг давлати соясида юрт сўраб,
сиз айш-ишрат билан ўтяпти. Шундай
дан кейин, бир тантлик қилинг, дод-
вал сиз ўзлингизни мардикорга юборинг.
Шин, Ҳамза. ..эл бошига янада катта
жлик тушади ва Абдурасул ҳамқишлоғи
ли ака билан мардикорга жўнайди. П.
н. Ўқитувчи.

2. Шайтоннинг мардикори Беҳуда ишлар
тиниб-тинчимас одам (асосан ёш
ларга нисбатан қўлланади). Таланту
дор деган нарсани юқтирмаган бўлса,
шайтоннинг мардикори бўлиб «ишлаб
иш»нинг ҳам фойдаси йўқлигини илова
ишим керак! «УТА».

МАРДИКОРЛИК 1 Мардикор иши, кас-
мардикорчилик. Биз бойларда етимлик,
орлик, мардикорлик, чорвадорларда чўпон-
либ кун кечирамиз. С. Айний, Қуллар.

2 Мардикор бўлиб ишлаш (қ. мардикор
Мардикорликка олинган кишилар.

МАРДИКОРЧИЛИК айн. мардикорлик 1.
«Авлиёотага кетмасимдан бурун шу ат-

рофда мардикорчилик қилган эдим. А. Қаҳҳор,
Қўшчинор чироқлари.

МАРДЛАРЧА рвш. айн. мардона 1. Қи-
йинчиликларни мардларча енгмоқ. ■ Мул-
ла Туроб билан Мулла Бозор ўлимга қараб
мардларча бормоқда эдилар. С. Айний, Эс-
даликлар.

МАРДЛИК 1 Мард эканлик. Сенинг элга
садоқатингни, Мардлингни билар эдим мен.
Уйғун.

2 Мард кишиларга хос иш, хатти-ҳара-
кат. Менимча, Қодир Рустамов мардлик бил-
дан донг чиқарган жангчиларимиздан. Уйғун,
Ҳаёт қўшиғи.

МАРДОН [ф. مردان — одамлар; мардлар]
1: саҳари мардон Эрта тонг. Саҳари мардон-
дан кетган Малишев ҳам қош қорайганда
қайтди. Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 Мардон (эркаклар исми).

МАРДОНА [ф. مردانه — эркакларча, бо-
тирларча] 1 Мардларча, мардлар сингари.
Табий қийинчиликлар билан мардона олиш-
ган ва ўз мақсадига етган азаматларни ҳар
қанча табрикласанг — оз. Газетадан.

2 Эркакча, эркакларга тегишли (оёқ ки-
йими ҳақида). Чин арафа кечаси бутун дўкон-
лар тонг маҳалигача очиқ бўлар, ҳайитга
нарса олишга улгура олмаганлар шу кечаси
мардона, заифона ва бачкана кавуш-маҳси..
сотиб олар эди. М. Мухаммаджонов, Турмуш
уринишлари.

МАРДОНАВОР поэт. Мардлардек,
мардларча, мардона. Она Ватан, истиқбо-
линг, саодатинг деб, Қурашади мардонавор
қарилар, ёшлар. Файратий. Ахир, сиз ҳам улғу-
вор ишнинг жонкуярисиз-ку, ахир, сиз ҳам шу
ишнинг рўёбга чиқиши учун мардонавор ку-
рашгансиз-ку. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

МАРДУД [а. مردود — қайтарилувчи, рад
этилувчи; фойда; маҳсул] эск. кт. Қувилган,
рад этилган. Чиқ орадан, кета қол, мардуди
даврон қиламан. Ҳамза. Қўлидан не-не бадқир-
дорлар, жунун табиатли мардудлар ўтмади.
С. Сиёев, Ёруглик.

МАРДУМ 1 [ф. مردم — одам(лар), ки-
ши(лар)] кт. Эл, халқ; кишилар. Фақат сиз-
нинг тинчсизланишингиз ва мардумнинг
юқори-қуйи сўзи бўлмаса, сизга бошқа зарар
бўлур, деб ўйлай олмаيمان. А. Қодирий, Ўтган
кунлар.

МАРДУМ 2 Кўз қорачиғи, гавҳари. Ёмон
кўзлар, мабодо фитна кўзгаб боқмасинлар деб,

Кўзни мардумлари шўхона тиг ўйнар дема, қоши. Ҳабибий.

МАРДУМОЗОР [ф. مردمآزار — эзувчи, зулм қилувчи, золим] Кишига, элга озор берувчи, зарар-зиён етказувчи шахс. *..мўминларингиз ичида такаббури йўқмиди? Олчоқ-очкўзи, киссавури, мардумозори йўқмиди? С. Сиёев, Аваз.*

МАРДУМОЗОРЛИК Мардумозор бўлиш, кишига, элга озор, зарар-зиён етказиш. *Акс ҳолда бу қадар телбалик кўчасига кириб, эл-улус кўзи олдида мардумозорлик бирла ном чиқармас эди. С. Сиёев, Аваз.*

МАРДУМХЎР [ф. مردمخور — одам еювчи, одамхўр] эск. кт. Халқ молини, бировнинг ҳақини еювчи; текинхўр, молимардумхўр.

МАРДУМХЎРЛИК Халқ мулкани талаш, бировларнинг ҳақини ейиш; текинхўрлик, молимардумхўрлик.

МАРДЧАСИГА айн. мардларча. *Чорлади Ватан ишқи, мардчасига от сурдинг, Қайда бўлса мазлаумлар, дил уйига меҳмон қил!* Ғайратий.

МАРЖОН [ф. مرجان] 1 Сув остидаги қояларга бута шаклида тўда-тўда бўлиб ёпишиб олиб, кўзгалмай яшовчи денгиз жонивори.

2 Шу жониворларнинг оҳакли скелет қолдиқлари (мунчоқ ва б. безак буюмлари яшаш учун ишлатилади).

3 Мунчоқ ва ш. к. ни ипга тизиб ясалган, бўйинга тақиладиган безак буюми; тақинчоқ. *Бўйнида шода-шода маржон.*

4 *кўчма* Нарсани маржонга, маржон қаторига нисбатлаб ифодалайди; маржондек. *Ранг кириб қолган жийда маржонлари гулга ўхшаб товланади. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди. Бир маҳал қарасам, кўзларида маржон ёшлари оқиб, онам тепамда турарди. П. Нишоннов, Ота ўғли.*

МАРЖОН-МАРЖОН Маржон каби зич жойлашган, терилган. *Поёни йўқ тоқзорда маржон-маржон узум бошлари олисдан ҳам кўриниб туради. Н. Сафаров, Оловли излар.*

МАРЗА [ф. مرز — чегара, сарҳад; ўлка; эгат] қ. х. 1 Экинзор ёки унинг бир бўлагини бошқа бўлақдан ажратиш учун маълум баландликда тупроқ уйиб ҳосил қилинган чегара; эгат, йўл. *Ерни тозаллаб бўлганингдан кейин хирмон жойининг марзаларини ҳозиргисидан икки барабар баланд қил. С. Айний,*

Дохунда. Чол марзадан юриб, ўқариқ бўйи кетди. Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

Марза олмақ Ер майдонида шундай чегара — йўл ҳосил қилмоқ. *Чигит экиладиган ерларни карталаш, марза олиб, бостириб сарғориш пайти келди. Ж. Қодиров, Аттанг эл қолманг. У кундузлари.. елкасида кетм кўтариб, далага чиқади, марза олади, ер таскислайди. Н. Фозилов, Куш қаноти билан*

2 Ариқ сирти; пушта. *Куни кеч қилинган ниятида марза устига чиқиб, тут сояси ўтирдим. О. Ҳусанов, Най. Бошларида сават қалпоқ кийган сувчилар марзаларда сув тираб юришибди. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар.*

МАРИЙ Россия Федерацияси таркибига даги Марий Эл Республикаси туб аҳолиси ташкил этувчи халқнинг номи.

2 Шу халққа, миллатга мансуб, ойна. *Марий аёл. Марий тили.*

МАРИЙЛАР Марий Эл Республикаси туб аҳолисини ташкил қилувчи халқ.

МАРИНАД [фр. marinade < mariner — навамақома солмоқ] 1 Мева ва сабзавотларни сақлаш (маринадлаш) учун сирка, туз, ширка ва турли зираворлардан тайёрланган сусма.

2 Сабзавот, кўзиқорин, мева ва б. маҳсулотлардан шундай сув (маринад) қуйиб, маҳсул тайёрланган овқат тури. *Ойнава тоқчаларда сабзавот консервалари, мева шарбатлари, маринадлар.. компотлар кўриб, кўзингиз қувонади. М. Маҳмудов, Икки моқлар кўшилиб.*

МАРИНАДЛАМОҚ Мева ва сабзавотларни маринадга солиб консерваласи маринад қилмоқ.

МАРИНКА [лот. marinus — денгизга оид] (мансуб) Балиқнинг чучук сувларда яшаш учун, гўшти мазали бўлган майда тури. *Бу сувларда сом, сазан, маринка каби балиқлар риб. Газетадан.*

МАРИНОВКА с.т. Маринадлаш. [С.т. кўчма] *Сабзавотларни тузлаш, мариновка қилиш ва консервалашда жуда ҳам бебаҳод. Газетадан.*

МАРИХУАНА [исп. marihuana, mariguana] Ҳинд нашаси (бҳанги) мевасидан олинидиган наркотик модда.

МАРКА 1 [нем. Mark, фин. markka] Почта ҳақи ва бошқа хил давлат йиғимлари тўланганини кўрсатувчи, турлича қийматга эга бўлган, одатда бирор тасвир тушири

фуртбурчак қоғозча. *Почта марка. Беш тийинлик марка.*

та. маҳсулотга унинг тайёр-
кўрсатиш мақсадида қўйил-
маси, фирма белгиси.

сулотнинг нави, хили. *Пў-
жаси.*

ам. Mark, фин. markka] Гер-
1 йилдан) ва Финляндия-
дан) миллий пул бирлиги
ардан бу мамлакатлар пул
утиши муносабати билан
қан).

مرکز — ўрталик, ўрта ер;
зият] **1 мат., физ.** Геомет-
қ чизиқлари кесишадиган,
нинг барча нуқталаридан
да бўлган нуқта, геометрик
ларнинг ўрта нуқтаси. *Эл-
тинза маркази. Симметрия
маркази.*

майдон ва ш. к. нинг ўрта
қўл марказида қад кўтарган
кўчиб кела бошлади. Газе-

ияти, моҳияти ва ш. к. жи-
осий ҳисобланувчи жой,
Асар марказида бисотлари-
ларини миниб, сафарга чиқ-
образлари туради. «ЎТА».

аҳоли дастурхонига гўшт
тказиб беришдаги қинғир
гўшт комбинатлари тура-

диган жойнинг маъмурий
ва бошқа муассасалар ўр-
исми. *Шаҳар маркази. Қиш-*

■ Қайси кун марказдан кел-
холанинг касали рақ экани-
Ў. Ҳошимов, Қалбингта

волият соҳасида асосий иш
ан жой. *Матбуот маркази.*

■ Яқинда Ўзбекистон атом
«гич иншооти — республика
леси Ядро физикаси институ-
дқиқот реактори ишга туш-
руш».

ахт. Тошкент — Республика-
■ Унинг [Муслмонқулнинг]
шаҳарларда унча сезилмаса

ҳам, марказ — Қўқон одамларини жуда
тўйдирди. А. Қодирий. Ўтган кунлар.

7 тар. Олий бошқарув, раҳбарлик орга-
ни. *Марказ кўрсатмаларига амал қилмоқ.* ■
«Ётирай, — деди Мавлон ака ўзига ўзи, —
наҳотки Марказдагилар бунақа ишларга ин-
дамаса?» Ҳ. Фулом, Машғал.

8 физиол. Нерв ҳужайраларининг орга-
низмнинг бирор фаолиятини бошқарувчи
маълум гуруҳи. *Ҳаракат маркази. Нафас мар-
кази. Мия пўстлоғи марказлари.*

**Диққат марказидаги ёки диққат маркази-
зида турган** Асосий диққат-эътиборни ўзи-
га тортиб турган. *Ёлғиз ўғлини жангга йўллаш
Меъмор хонадонининг диққат марказида эди.
Мирмуҳсин, Меъмор.*

МАРКАЗИЙ 1 мат., физ. Марказга оид,
марказда жойлашган. *Марказий нуқта.*

Марказий бурчак мат. Айлананинг икки
радиуси ўртасида, айлана марказида бўлган
бурчак.

2 Бошқа ўзига ўхшаш объектлар маркази-
зида, ўртасида жойлашган. *Марказий кўча.*
■ *Бўзунги кунда марказий ягона халқим-
лашиб қолди.* Газетадан.

3 Асосий, муҳим. *Марказий масала.*
Марказий ўринни эгалламоқ. ■ *Саттор
юмушларини зудлик билан тўғрилади-ю,
марказий участкага жўнаб кетди.* «Ўзбе-
кистон кўриқлари».

4 Кўйи ташкилотларга раҳбарлик қилув-
чи. *Марказий комитет. Марказий орган.*
Марказий банк.

5 Бирор иш, фаолият соҳасидаги кичик
маҳаллий бўлимларни бирлаштириб, бош-
қариб турувчи; бош. *Марказий сайлов ком-
иссияси. Марказий статистика бош-
қармаси.*

6 Марказ ҳисобланувчи, марказ бўлган.
*Ўлкамизда боғдорчилик шу қадар тараққий
этганки, етиштирилган ноз-неъматларни
ўзимиз истеъмол қилишдан ташқари, қўшни
мамлакатларнинг марказий шаҳарларига ҳам
юборамиз.* Газетадан.

7 Марказга оид, қарашли (қ. **марказ 6,7**).
Унинг устидан марказий идораларга шикоят
билан тўлган узун-узун аризалар уча берди.
П. Турсун, Ўқитувчи. *Маҳаллий ва марказий
газеталардан олинган кўчирмалар билан бе-
затилган нутқининг ўн минутлик давомида
раис мажлис аҳлини икки марта тартибга
чақирди.* А. Қаҳҳор, Нотиқ.

Марказий нерв системаси физиол. Умуртқали ҳайвонлар ва одам нерв системасининг бош ва орқа миядан иборат асосий қисми.

МАРКАЗЛАШМОҚ Бир марказга бирлашмоқ, бир жойда тўпланмоқ; уюшмоқ. *Марказлашган таъминот.* ■ *Кўнгиллилар отрядидан бир нечаси водий бўйлаб ҳаракат қилса-да, ҳали улар марказлашганича йўқ эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МАРКАЛИ 1 Маркаси бўлган, марка ёпиштирилган. *Маркали конверт.*

2 Бирор маркага, навга тааллуқли (қ. **марка 1 3**). *ДТ-54 маркали трактор. Олий маркали чой.*

МАРКАЛИК Бир маркага арзирли; бир марка турадиган. *Агар шу каллахом чопиққа уста бўлса, бир кунда икки маркалик иш қила беради.* А. Қодирий, Обид кетмон.

МАРКЕТИНГ [ингл. marketing < market – бозор; сотиш, пуллаш] иқт. **1** Иқтисодиётнинг маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни сотиш (талаб ва истеъмол, маҳсулотга нарх белгилаш, уларни тарғиб қилиш, сотилаётган товарлар ҳажмини кўпайтириш воситалари каби) муаммолари билан шуғулланувчи соҳаси. *Маркетинг курслари. Маркетинг ва реклама бўйича китоблар кўргазмаси.*

2 Бозор эҳтиёжи талабларидан келиб чиққан ҳолда корхонанинг янги хил маҳсулотлар ишланмаларини тайёрлаш, товарлар ишлаб чиқариш ва сотиш ёки турли хил хизматлар кўрсатиш бўйича фаолиятини бошқариш ва ташкил этиш тизими.

МАРКЕР 1 [фр. marqueur < marquer – белгиламоқ, белги қўймоқ] Бильярд ўйинида: ҳисоб олиб борувчи ва бильярдчиларга хизмат кўрсатувчи киши.

МАРКЕР 2 қ.х. Эгат олиш ва экин экиш учун режа чизиги тортувчи асбоб; хаткаш.

МАРКИЗ [фр. marquis] Фарбий Европадаги айрим мамлакатларда меросий дворянлик унвони.

МАРКИЗА [фр. marquise] Маркизнинг хотини ёки қизи.

МАРКИЗЕТ [фр. marquise] Жуда ингичка ип ёки ипакдан тўқилган юпка, нафис ва пишиқ газлама. *Оқ маркизетдан тикилган кўйлак.*

МАРКСИЗМ [р. Маркс (Marx) – немис файласуфи, иқтисодиётшуноси номидан] Ишчилар синфи дунёқарашини акс эттирувчи, К. Маркс ва Ф. Энгельс таълимотида

ўз ифодасини топган фалсафий, иқтисод ва ижтимоий-сиёсий қарашлар тизимий коммунизм назарияси ва амалиё

МАРКСИСТ Марксизм тарафдор

МАРКСИСТИК 1 Марксизмга ва сисстга оид. *Марксистик партия. Маркс диалектика. Марксистик фалсафа.*

2 Марксизм принципларига асосл

ва уларни ифодалайдиган. *Жамият ҳ*

ларига марксистик ёндашиш.

МАРЛИ [р. марля < фр. marli –

Сийрак тўқилган юпка ип газлама, с

дока. *Зонд ўз жойидан сугурилиб кет*

учун уни марли орқали боғлаб, ёпишқоқ

(пластирь) ёрдами билан қорин теж

ёпиштириб қўйилади. Н. Исмоилов, **1**

ларни парвариш қилиш.

МАРМАР [а. مرمر – ганч, мәрмар

marmaros – тош; қоя, чўққи] Асосан

калтарошликда ва бинокорликда, шу

дек, баъзи бир зийнат буюмлари тайё

да ишлатиладиган, ҳар хил рангда у

диган кристаллик тоғ жинси. *Оқ марма*

мәрмар. Фозгон мәрмари. Мәрмардан и

ган ҳайкал. ■ *Хисор тоғи конининг м*

лари оппоқ қорға ўхшаб ялтирайди. А.

пов, Ярқироқ тошлар.

МАРМАРАК бот. Йирик хушбўй

ўт ёки бутасимон ўсимлик.

МАРМЕЛАД [фр. marmelade < исп.

marmelo – беҳи < лот. melimelum –

олма] Эзилган мева ва шакардан тай

надиган қандолатчилик маҳсулоти.

МАРОМ [а. مرمام – истак, интили

рор иш, фаолият ёки жараённинг ме

ўлчови; меъёр. *Иш маромга келди.* ■

турдик, кеч ётдик, жон койитдик, ҳ

ишни маромида қилдик. Газетадан. *Бақ*

дан кўра мароми билан секинроқ қи

таъна қулоққа яхшироқ ўрнашади. Газе

Бир маромда Бир хилда, бир те

Неъматжон хуштабиат, уятчан бир

бўлиб, одамлар билан ҳам жуда одоб

маромда сўзлашарди. Ж. Шарипов, **С**

Созанданинг ўзи бошини дам ортга, да

ташлаб, бир маромда оҳиста тебрана

Абдуллахонов, Орият. Хона жим, фақ

атнинг бир маромда чиқиллаши бу жил

бузади. Газетадан.

МАРОСИМ [а. مراسم – урф-од

удум] Диний ёки анъанавий урф-о

муносабати билан ўтказиладиган та

ий маросимлар. Тўй маросими.
ми. ■ Келаси жума маҳдумнинг
жиро қилиниб, маросимдан сунг
юбориладиган бўлди. А. Қоди-
дан чаён.

атар билан ўтказиладиган рас-
Каналнинг очилиш маросими.
риш маросими. ■ Пўттиев шу
ларда далага эмас, тантанали
ланган кишидай башанг кийин-
матов, Сўнгги бархан. Адолат
парад қабул қилиш маросимини
та кўраётгани учун.. қора кўзлари
ларди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

ТАБА [а. مراتب — «мартаба» с. нинг
л. Мартаба, дафъа, бор, карра.
таба. Кўп маротаба. ■ Табибий
ли замонлар баъзи кунлари тўрт
забоққа қатнар эдилар. С. Сиев,

[а. مراق — тўғри йўлдан озиш;
га телбаларча берилиш] кт. Ор-
вқ; зўр қизиқиш; хузур. Мароқ
солмоқ. Мароқ билан гапирмоқ.
Отабекнинг Шамай таассуроти-
дан эшитгач, шу кунгача ҳеч ким-
маган унинг фикрларига ажаблан-
адирий, Ўтган кунлар.

ТАНМОҚ Ортиқ завқ олмоқ,
ҳиссини туймоқ. Китобни ўқи-
е. ■ Турдиматнинг назарида,
дан чиққан ғўзаларга қараб ма-
гча ўхшади. И. Раҳим, Ҳаёт бу-
тап ҳам, Тозагул ҳам Эвзохон-
ни мароқланиб эшитдилар. Ҳ. Фу-
бет.

ТАН Мароқ бағишловчи, завқ
датбахш, завқди. Мароқли лек-
қизоя. Мароқли суҳбат. ■ Қиз-
— бахт, муҳаббат тўйи бўлгани
жиҳатдан мароқли, умрбод эсда
либ ўтказмоғимиз керак. Н. Са-
зли излар.

[а. مزه — бир бор, бир дафъа] 1
исобақаларида, пойгада босиб
кўлнинг охири нуқтаси. Мар-
бўлиб бормоқ. ■ Ҳамма пойга-
етай деб қолган чавандознинг
дан яшайди. С. Аҳмад, Қадрдон
зини маррага етай деб қолган
езиб, юраги ҳарриқди. С. Сиев,

2 Сафарнинг охири ери; манзил, маз-
гил. Карвон саҳар чоғида маррага етиб келди.
Ойбек, О. в. шабадалар.

3 Бирор ишнинг охири ёки олдиндан
мўлжаллаб қўйилган ҳажми. Турсунмат ака
келгуси йили 40 центнерлик маррани кўзла-
япти. «Ўзбекистон қўриқлари». Каноп экувчи
хўжаликлар.. уч минг тонна каноп тайёрлаш
маррасидан биринчи марта ўзиб кетдилар.
Газетадан.

4 ҳарб. Қўшин эгаллаб турган чегара,
чизик, позиция. Душман кўшимча кучлар
келтириб, босиб олган маррани мустаҳкам-
ляпти. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Маҳал-
лий аҳоли ёрдами туфайли биз, киши билмас,
хужум маррасини эгалладик. Н. Сафаров,
Оловли излар.

5 Кесим вазифасидаги -ниги кўшимча-
ли сўз билан (асосан шахс олмошлари ёки
шахс билдирувчи сўзлар билан) қўлланиб,
ютуқ, галаба шу сўз англатган шахс(лар)га
тегишли бўлишини билдиради. Етиб кела
олса, марра Салимники. Боплади, энди марра
дўстинганики. ■ Агар бирор каттароқ идо-
рада тузукроқ танишинг бўлса, марра сени-
ки! «Таниш башаралар». Кеч деганда март-
нинг биринчи ярмида чигитни экиб олсак,
марра бизники. Н. Сафаров, Узоқни кўзла-
ган қиз.

МАРС [лот. Mars — Рим мифологияси-
да: уруш маъбуди (худоси)нинг номи] (М —
катта) астр. Қуёш системасидаги тўққизта
катта сайёралардан бири. Қуёшдан кейин
тўртинчиси; Миррих.

МАРСАЛА [итал. marsala] Узумдан қилин-
надиган ширин винонинг бир тури. Бир
шиша коньяк, бир шиша марсала ва чиройли
вазага кубба шаклида терилган апельсин келди.
Ойбек, Танланган асарлар.

МАРСЕЛЬЕЗА [фр. Marseillaise < Фран-
циядаги Marseill (Марсель) шаҳри номидан]
(М — катта) Француз буржуа инқилоби
даврида — 1792 йилда ёзилган, кейинчалик
Франциянинг миллий гимнига айланган
инқилобий кўшиқ. Марселликларнинг қуроли
отрядлари янги революцион кўшиқни —
«Марсельеза»ни айтиб борардилар. «Янги та-
рих».

МАРСИЯ [а. مرثيه — мотам шеъри] Би-
рор шахснинг вафоти муносабати билан
унинг хотирасига бағишлаб ёзилган мотам
шеъри; Шарқ шеъриятидаги адабий жанр-

лардан бири. *Биз ўлим ва ғамгинликнинг марсиясини эмас, ҳаёт қўшиғини куйлашимиз керак!* Уйғун, Ҳаёт қўшиғи.

МАРТ [лот. martius < Mars – Рим мифологиясидаги уруш худоси номи] Янгича йил ҳисобиди учинчи ой.

МАРҒА Саноқ сонлар ва сон-миқдор билдирувчи сўзлар билан келиб, шу сонга тенг такрорни билдиради. *Ойда бир марта чиқадиган газета. Хатни бир неча марта ўқидим. Шу гапни бир-икки марта эшитдим.* ■ Бир неча ой мобайнида қиз ўзи хоҳлабми ё Сидиқжон «асти қўймагани» учунми, боққа яна бир неча марта тушиб чиқди. А. Қаҳҳор. Қўнчинор чироқлари. -*Ҳадойликдан ўлим яхши, минг марта яхши, – йиғлаб деди Шоқосим.* Ойбек, Танланган асарлар.

МАРТАБА I [а. مرتبه – даража, босқич; кадр-қиммат, обрў; мавқе, ўрин] айн. **марта.** *Гулшанбону Худоёр хонлигининг иккинчи даврида ўз ҳусни билан бир неча мартаба хоннинг илтифотиغا сазовор бўлган ҳарам канизларидан эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАРТАБА II [а. مرتبه – даража; обрў; мавқе, ўрин] I Жамият ўртасида эришилган обрў, эътибор, нуфуз. *Шу-шу бўлди-ю, Норбувининг мартабаси ошиб, ҳар бир маърака унинг маслаҳатисиз бўлмайдиган бўлиб қолди.* Ҳ. Шамс. Душман. -*Раҳмат, жон болам, эсон-омон бўлсанг бўлгани, тенгқуринг орасида мартабангни туширма, – деган эди онаси.* А. Мухтор, Туғилиш.

2 Мансаб, лавозим, амал. *Олий мартаба. Мартабага минмоқ.* ■ *Келажакда ўғлининг катта мартабага эришмоғини умид қиларди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

МАРТАБАЛИ Мартабага эга бўлган; мансабдор, амалдор. *Соддадил овчининг ёлгон сўзлашга тили бормади. Ёлгон айтгани бухоролик баланд мартабали жанобдан кўрқди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

МАРТАЛАБ Саноқ сонлар ва сон-миқдор билдирувчи сўзлар билан келиб, ҳаракатнинг шу сўз билдирган сон-миқдорда бажарилганини билдиради. *Бир гапни минг марталаб қайтармоқ.*

МАРТЕН [француз металлурги P. Martin (П. Мартен) номидан]: **мартен печи** Чўян ва темир-терсақдан муайян кимёвий таркибли пўлат эритиб олинадиган печь. **Мартен пўлат** Мартен печида тайёрланган пўлат.

Мартен цехи Мартен печларида пўлат тайёрланадиган цех.

МАРШ I [фр. marche – олға қараб юриш, ҳаракатланиш] I Сафда барабар қадам ташлаб юриш. *Тантана марши. Марш қилмоқ.*

2 Қўшиннинг ташкилий равишда юриш қилиб, бир жойдан иккинчи жойга кўчириш (пиёда ёки транспорт воситаларида). *Пешанбаднинг икки кунлик мариждан кейин бепоеи, қалин ёғинда ўрмонга ўрнашганича, узоқ вақт қолиб кетди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

3 Ҳарбий юришларда, парадаларда шунингдек этувчиларни руҳлантириш, уларнинг ҳиссиётига таъсир этиш мақсадида ёзилган мусиқа асари. *Зафар марши.* ■ *Ёлғизликда зерикиб, радиони қўйди. Алақандай маршлар чалинган.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

МАРШ II [фр. marche] I Сафнинг юриш бошлаши учун бериладиган буйруқ, команда. *Олға марш!*

2 с. т. Йўқол, жўна. *Ҳозир уй-уйларингиз марш!* Ойбек, О. в. шабадалар.

МАРШАЛ [фр. marechal] I *мар.* Советлар даврида алоҳида хизматлари учун олий қўмондонлик таркибидаги кишиларга бериладиган, генераллик унвонларидан юқор ҳарбий унвон ва шу унвонга эга бўлган шах *Авиация маршали. Артиллерия маршали.*

2 Баъзи давлатларда олий ҳарбий унвон ёки амал ва шу унвон ёки амалга эга бўлган шахс.

МАРШРУТ [нем. Marschroute < g marche – олға қараб юриш + route – йўл] Автобус, поезд, самолёт, қўшин ва кишиларнинг аввалдан белгиланган ва тўхт жойлари тайин бўлган қатнов ёки саёйўли; йўналиш. *Биринчи трамвай маршрути. Автобус маршрути. Туристтик маршрутлар. Янги маршрут очмоқ. Тошкент – 1 ква маршрути.* ■ *Бу йил туристлар маршрути бўйлаб сафарга чиқадилар. Гаждан. «Текстилкобинат – Эркин» маъмури буйича қатнайдиган автобусни поинвериб, пассажирларнинг қимматли ваъри зое кетарди. «Муштум».*

МАРШРУТЛИ Маршрут билан юрган, маршрути бўлган. *Маршрутли турист.*

МАРҒУБ [а. مرغوب – исталган; сезилган; маъқул] *кт.* Кишига маъқулдиган, кўнгилга ёқадиган; матлуб, ёт [У] *Вазифасини ишчи тили, ишчи и*

қоқиларча содда, марғуб, қизиқар-
ли бўлади. А. Қодирий, Обид кетмон.

МАРҲАБО [a. مرحبا — хуш келибсиз] 1

Хурмат, илтифот билан қарши-
лашади; хуш келибсиз, марҳамат.
— Марҳабо, — деди домла, чуқур са-
лан сўрашиб. А. Қаҳҳор, Сароб.
Марҳабо (хотин-қизлар исми).

МАРҲАМАТ [a. مرحمت — раҳм-шафқат,
илтифот; илтифот] 1. Раҳм-шафқ-
ат билан кўрсатиладиган илтифот, ҳим-
матлик. *Дўстларнинг марҳамати. Мар-
ҳаматлик.* — Агар менинг бу хизма-
тига жанобининг марҳаматига лойиқ
бўлган, — деди ҳожиди, — менга энг ман-
лиқ вақофот ўғлимнинг озод қилини-
шига бўлди. Ўтган кунлар. *Лай ҳиз-
матларининг, хонумонининг — ҳам-
ма марҳаматингизга топширдим.* П. Қо-
дирий, Дузди тунлар.

2. Таклиф ёки розилик билдирув-
чи сўз. *Тексам майлими? — Марҳамат!*

3. Қани, тақсирим, тўрға марҳамат!
4. Ёйсаранинг иши.

Марҳамат (хотин-қизлар исми).

МАРҲАМАТЛИ Раҳм-шафқат қилувчи,
илтифот кўрсатувчи. *Одобли ва мар-
ҳаматлиларнинг дўсти кўп бўлиб, уни-
га намуна олади.* Газетадан. *Ёшлик
да марҳаматли подшоҳим ҳақини уну-
тди.* Қодирий, Мехробдан чаён.

МАРҲАМАТСИЗ Марҳамат қилмайди-
ган, илтифот қилишни билмайдиган; ҳим-
матсиз. *Марҳаматсиз султон.
Марҳаматсиз табият. Марҳаматсиз жазо*

МАРҲАМАТСИЗЛИК Марҳаматсиз
лик, ос иш, хатти-ҳаракат; шафқат-

МАРҲУМ [a. مرحوم — раҳм-шафқат кўр-
илган, ўлик (киши)] Вафот этган,
олиб кетилган. *Белбоғ олиб келган одам ўлим
қилиши марҳумнинг нималар дегани.. биров-
нинг марҳумига олганини сўзлади.* П. Турсун,
Қўриқларни.

МАРҲУМА Марҳум, ўлган аёл. [Анвар:]
Марҳума, бари бир, улар бизни жуфт-
лашди. *Марҳума Мохлар бибининг
қўли ерда қолмас!* А. Қодирий, Мехроб-

МАНАМА [a. مثال — намуна, андоза; ўх-
рашганлик ҳикоя] 1 Кишиларга ўғит

бўладиган, хулосали, кичик мажозий ҳикоя.
Крилов масаллари. Ўзбек халқ масаллари. ■
Тўпламда шоирнинг энг сара масаллари жам-
ланган. Газетадан.

2 *эск. кт.* Матал; мақол. *Кўйида мен тош
бошимни урмаган остона йўқ. Элда бор шун-
дай масал: жон чекмасанг, жонона йўқ.* Э.
Воҳидов.

МАСАЛА [a. مسأله — сўроқ, савол; му-
аммо; илтимос] 1 Мухокама, мунозара би-
лан ҳал этилиши лозим бўлган нарса, иш,
вазифа, муаммо. *Уй-жой масаласи. Иқтисо-
дий масала. Ҳаёт-мамонт масаласи. Масала-
ни ҳал қилмоқ.* ■ *Кўйилган масала икки кун
давом этган семинар йиғилишида атрофлича
муҳокама қилинди.* Н. Сафаров, Оловли из-
лар. *Икки чол. узларини ташвишга солган
муҳим масалага ҳам жавоб топмаганлар.* М.
Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Баҳс, муҳокама, мунозара ва ш. к. мав-
зуи. *Масала яна хат устига ўтиб, Отабек
қушбегидан сўради: — Қўлингиздаги мактуб
билан, эҳтимол, биз оқланган чиқармиз? А.
Қодирий, Ўтган кунлар. Кампир бўлсак ҳам,
мажлисга масала бўлиб ўтирибмиз.* А. Мух-
тор, Опа-сингиллар. *Нотиқ Ўрта Осиёда
туб олтин конлари ва уларни ўрганиш маса-
лалари устида тўхталди.* С. Кароматов,
Олтин қум.

3 Умуман, бирор шахс ёки нарса билан
боғлиқ бўлган, назар-эътиборда турган иш,
гап ва ш. к. *Ҳозиргина ўйлаб турган жўнаш
масаласи ҳам унинг эсидан чиққан.. эди.* А.
Қодирий, Ўтган кунлар. *— Бунинг масаласи
осон, оқсоқол, — деди Содиқ аминга, унинг
ўйга толиб турганини кўриб.* М. Исмоилий,
Фарғона т. о. *Эртагаёқ масаладан деха-
натга кўямиз.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ
сол. *Механизатор кадрлар тайёрлаш маса-
ласи кенг йўлга қўйилган. «Ўзбекистон
қўриқлари».*

4 *мат.* Маълум сонлар ва тегишли муно-
сабатлар асосида номаълум сонларни топиш
ҳақидаги математик вазифа. *Масалалар
тўплами.* ■ *Доскага бир масала ва иккита
мисол ёзилгач, баъзи билагон болаларнинг чеҳ-
раси ёришиб кетди.* Ф. Азизхўжаев, Яшил
чайла. *Масалани тўғри ечди-ю, оққа кўчира-
ётганда, вақт тугаб қолди.* Ў. Ҳошимов,
Қалбингга кулоқ сол.

5 Диний мавзудаги тортишув, мунозара
ёки ваъз. *Масала айтишмоқ.* ■ *Нима учун-*

дир [Хусайн Бойқаро] шайхулисломдан шариатга доир бир масалани сўради. Ойбек, Навоий.

Масала талашмоқ Бирор масала юзасидан баҳслашмоқ, баҳс юритмоқ. *Бугунги ишчи.. ўз соҳасининг билимдони бўлган инженеру техниклар билан баҳслашишга, масала талашшига қодир.* Газетадан.

МАСАЛАН [а. مَثَل — мисол, намуна учун, мисол тарзида] *кри. с.* Фикрнинг тасдиғи учун келтириладиган факт, мисол олдидан қўлланади; мисол учун, чунончи, жумладан. [Раҳмат:] *Ўтиришга бегона кишилар ҳам айтилса мумкинми, озор чекмасмисиз? Чақирилганда ҳам ўзимизга яқин ва аҳил кишилар бўлур. Масалан, Мирзакарим қутидор каби.* А. Қодирий, Утган кунлар. *Баъзи жиҳатдан, масалан, илдамликда бу йигитни ўзидан устун кўрди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МАСАЛАХОНЛИК *дин.* Масала айтишув, тортишув. [Уламо, мударрис, аъламлар] *Арзимаган нарса устида масалахонлик қилиб, бир-бирлари билан талашади.* Ойбек, Танланган асарлар.

МАСАЛЛИҚ **1** Умуман, бирор таом, егулик тайёрлаш учун ишлатиладиган нарса. *Қани, Олтиной билан Латофатхонга масаллиқ беринг, қийма тайёрлашсин.* Ё. Шукуров, Уч савол. *Бироқ хамир таомларнинг асосий масаллиғи буғдой уни ҳисобланади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

2 Овқат пишириш учун зарур бўлган, керакли миқдордаги маҳсулот. *Бир ошлик масаллиқ. Янгамнинг ошини ширин қилган акамнинг масаллиғи.* Мақол. ■ -Масаллиқ яхши: ўша гўшт, ўша гуруч — деди Элчибек, — лекин овқатни оғизга олиб бўлмайди. А. Мухтор, Туғилиш.

МАСАЛНАВИС [масал + ф. نویس — ёзувчи] Масал ёзувчи алиб, масалчи.

МАСАЛЧИ *айн. масалнавис.* Машҳур масалчи И.А. Крилов бировникида ижарада турар экан. «Шарқ юлдузи».

МАСДАР [а. مصدر — манба, келиб чиқиш; феълнинг ноаниқ шакли] **1** *тлш.* Феълнинг араб тилига хос инфинитив шакли.

2 *эск. кт.* Бирор нарсанинг содир бўлиш, келиб чиқиш ўрни, бошланиши, боши.

МАСЖИД [а. مسجد — сажда қилинадиган, намоз ўқиладиган жой, мачит, ибодатхона] Мусулмонларнинг жам бўлиб, намоз ўқийдиган ибодатхонаси. *Маҳалла масжиди-*

да хуфтон азони айтилди, шундан бир ойин Раънолар дарвозаси ҳам ғиқиллаб очилди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МАСКА [фр. masque < лот. mascus — тўсиладиган, кўриш тешиклари бўлган қоб] **1** Юзга тутиладиган, одам ёки вон қиёфаси тасвирланган махсус ник

2 Ўзини танитмаслик учун (маскара ш. к. томошаларда) юзнинг юқори қисми беркитадиган, кўз учун икки тешик очилган махсус парда. *Қора маска. Маска киймоқ*

3 Ҳимоя учун юзга (оғизга, буру тутиладиган махсус мослама. *Против маскиси. Жарроҳ маскиси.*

4 Ўлган одамнинг юзидан гипс (гвоситасида олинадиган қуйма нусха, тасвир Косметикада; юз ва бўйин териси яхшилаш, парваришлаш учун маълум салар аралашмасидан тайёрланган павоситаси.

6 Қиличбозлик, хоккей ва б. спортларида спортчининг юзини жароҳатлашдан сақловчи ҳимоя анжони.

МАСКА **II** *шв.* Сариг. -*Гулнор, сув тир! Маскани айрондан ўзим ажратаман деди хотин.* С. Айний, Дохунда.

МАСКАН [а. مسكن — тураржой, ўқот. **1** Тураржой, яшайдиган жой, макон. зикалон:] *Мадрасадан асар ҳам йўқ, диллар маскани бу.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Умуман, жой, макон. *Ҳадемай, биз масканларида биринчи кўнғироқ жарангиди.* Газетадан. *Ажаб экан санъат маскани Суратларга бўлдим маҳлиё.* «Гулдаста».

Маскан қурмоқ (ёки тутмоқ) Жой (кон) қилмоқ. *Мана бу ерда абадий макон қурган мўминларнинг ичиде такаббурими?, С. Сиеёв, Аваз. Чўлга илк кетмон уганидан бери шу ерни маскан тутганлар бор.* Газетадан.

МАСКАРАД [фр. mascarade < ит. mascherata < а. مسخرة — ниқоб, парда] Маска, ниқоб ва махсус кийимлар кийиб ўқиладиган сайил. *Авжга чиқиб ўйин-кутилари Давом этар бал-маскарад.* «Ёшлик».

МАСКИРОВКА [фр. masquer — м. киймоқ, ниқоб билан беркинмоқ] Қўшинлар ва ҳарбий иншоотларни душманнинг кўзидан паналаш, кўринмайдиган, билмайдиган қилиб яшириш ва шу йўл билан душманни алдаш. *Тўпларни маскировкамоқ. Маскировка ишлари.*

ОВЧИ с. т. тар. Ўтмишда Москва ёлоқасида бўлган йирик савдо-ўз-ўзига сузлаган каби мингир-кларингга ишонгим келмайди.

масковчи бой бўлиб тарқалганига Ойбек, Танланган асарлар.

ОН [а. مسكون — аҳоли жойлаш-шайдиган]: **рубъи маскун** қ. **рубъ**.

ОК [а. مسلك — йўл, йўналиш; ҳара-ътиқод] 1 Ўзига хос ақидалари ҳаттардан ажралиб турувчи ижти-ҳий, илмий ёки диний йўл, оқим, ва маслақларнинг сарқитлари ай-ларнинг онгида бир-бирига тўқнаш бири билан тўқнашмоқда. Газетадан. 2 Ғоя; мақсад. Мен ишлаётган Ўзбе-женер-техник изланишлар давлат да турли милаат вакиллари меҳ-рди. Улар бир маслак, бир ғоя йўли-лар олиб боришади. Газетадан.

ОҚДОШ Маслаги бир бўлган, бир қ. ҳаммаслак. Жомбойдаги реакци-марқандаги маслакдошлари би-тил топилди. М. Ўринхўжаев, кунлар.

ОКСИЗ 1 Муайян маслаги, ақида-ни.

2 Ён ғоя-мақсади бўлмаган; мақ-сиз. **Маслаксиз одам.**

ОҲАТ [а. مصلحت — умум манфа-ат] 1 Бирор ишни қандай қилиш ни нима қилиш кераклиги ҳақида тарзидаги фикр, мулоҳаза. **Яхши Маслаҳат бермоқ (қилмоқ).** **Мас-моқ (қилмоқ).** ■ Менинг фикрим-жишда ҳосилот отанинг маслаҳа-ти керак эди. Р. Файзий, Чўлга ба-

Бу маслаҳат Сидиқжонга ҳам эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқ-.. академик Отабоев ҳовлисига ҳам р бориб, ўз ишига доир маслаҳат-бирмуҳсин, Умид.

2. таклиф тарзидаги гап. **Ганга-нг, сизга маслаҳатим — бўлар-ийиб-пишаверманг.** С. Сиёев, Ёру-менинг маслаҳатим — Андижонда 2. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. ш, фикр олишиш. **Маслаҳат би-ши бузилмас.** Мақол. ■ Яқшанба дош-уруғлар маслаҳатга тўпла-нёев, Ёруғлик. **Моҳидил маслаҳат** изиларнинг Хошимжондан норози

бўлганини кўз олдига келтирди. Ж. Абдулла-хонов, Тўфон. **Бундоқ маслаҳат мажлисла-рини ҳам уюштириш ўз вазифаси.. деб ўйлар-ди.** Мирмуҳсин, Меъмор.

Маслаҳат кўрмоқ Бирор фикр-мулоҳа-зани маъқул топмоқ ва тавсия этмоқ. «..хон бу ишни маслаҳат кўрсалар, биз ёрдамга ҳозирмиз» деган қуруқ ваъдалар билан жавоб мактуби олинган эди. А. Қодирий, Ўтган кун-лар. **Сиз устозга яна бирон шикаст етмасли-гини ўйлаб, Хуросондан чиқиб кетишингизни маслаҳат кўрамиз.** Мирмуҳсин, Меъмор. **Маслаҳат оши этн.** Тўй ёки бошқа маросим-ни ўтказиш олдидан маҳалладаги оқсоқол-лар, кўни-қўшни ва қариндош-уруғлар учун йиғин ўтказиб бериладиган ош. **Маслаҳат ошидан кейин энг катта ва муҳим иш тўй эмас, янги уйга кўчиб кириш бўлиб қолди.** А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Маслаҳат солмоқ** Маслаҳат тарзида ўз-фикр мулоҳа-засини айтмоқ, ўртага ташламоқ; кенгаш-моқ. **Кекса уста ўғилларини тўплаб, масла-ҳат солди.** С. Сиёев, Аваз. **Ойимга хархаша қилаверган эдим, ойим бувимга маслаҳат сол-ди.** Ҳ. Назир, Ёнар дарё. **Маслаҳат қилмоқ** Маслаҳатлашмоқ. **Аmmo олти овсин ҳар куни пичирлашиб, ниманидир маслаҳат қилишар-ди.** С. Аҳмад, Келинлар кўзғолони. **Қурбон ота.. ўз тенгқурларини йиғиб, ишни қачон ва қандай бошлаш тўғрисида маслаҳат қилди.** А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. **Маслаҳатни бир ерга кўймоқ** Маслаҳатлашиб, бир фикрга келмоқ. **Она-бола тунни билан ҳасратлашиб, охири маслаҳатни бир ерга кўядилар.** П. Тур-сун, Ўқитувчи.

МАСЛАҲАТГҲЙ [маслаҳат + ф. گوى — айтувчи] Маслаҳат берувчи киши. **У.. йигит-дай чаққон, ҳар бир ишда маслаҳатгўй, бар-ча катта-кичик «тоға» деб ҳурматлайдиган Юсвали чол эди..** П. Турсун, Ўқитувчи. **Бирон тайинли хулосага келолмагач, паналаб, мас-лаҳатгўй Азим бойваччанинг кўргонига жўна-ди..** С. Аҳмад, Ҳукм.

МАСЛАҲАТЛАШМОҚ Ўзаро ёки бирор киши билан маслаҳат қилмоқ; кенгашмоқ. **Ўқувчиларнинг қарийб ҳаммаси камбағаллар-нинг болалари бўлгани учун, Фуломжон ота-онаси билан маслаҳатлашиб, уларга ҳар кун иссиқ овқат қилдириб бериб турди.** М. Исмо-илий, Фарғона т.о. **..йўлдошларим билан мас-лаҳатлашай, бундан сўнг сиз жанобга ўз фик-римни айтаман.** Мирмуҳсин, Меъмор.

МАСЛАХАТЛИ Маслаҳат, кенгаш билан қилинган, маслаҳатлашиб, кенгаш билан битадиган. *Маслаҳатли тўй бузилмас. Мақол. Маслаҳатли ош ачимас. Мақол. Маслаҳатли тўн тор келмас. Мақол. ■ ..бирор маслаҳатли иш чиқиб қолгудай бўлса, раис энг олдин Шербекка одам югуртиради. С. Анорбоев, Оқсой.*

МАСЛАХАТОМУЗ Маслаҳатга ўхшаш, маслаҳат тарзида(ги), йўсинида(ги). -*Кўз ёшидан фойда йўқ, кеннойи, — деди Муса маслаҳатомуз. Н. Фозилов, Дийдор. Кампирнинг маслаҳатомуз гапларидан андак баҳраманд бўлиб.. осонгина ўтадиган сабаби тириклик андишасига туидим. Ғайратий, Довдираш.*

МАСЛАХАТЧИ I Маслаҳат берувчи. *Иш битгач, маслаҳатчи кўпаяди. Мақол. ■ Чойхонада учраган маслаҳатчилардан бири жуда ғалати одам чиқди. П. Турсун, Ўқитувчи. Агроном — деҳқоннинг энг яқин маслаҳатчиси. Газетадан.*

2 Бирор идорада, муассасада ёки бирор лавозимли шахс хузурида маслаҳат бериш вазифасида ишловчи ходим. *Элчихона маслаҳатчиси. Ҳарбий маслаҳатчи.*

Халқ маслаҳатчиси ҳўқ. Халқ сулларида кўриладиган ишларда қатнашиш учун сайланган жамоат вакили. *Халқ маслаҳатчиларнинг ваколат муддатини уч йилдан икки йилгача камайитириш мўлжалланади. Газетадан. ..қайсидир суд бўлимида хотин-қизлар ва оила ишлари бўйича халқ маслаҳатчиси, жамоат қораловчиси бўлиб ишлайди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.*

МАСНАВИЙ [a. مثنوى — қўшалок, иккилик; икки мисрали шеър шакли] Ҳар бир байгининг мисралари ўзаро қофиядош бўлган ва байтдан байтга қофиялар янгилашиб борадиган шеър шакли. *Танбур чертмоқ Мутрибга, маснавий айтмоқ Табибийга чиқарилган асли! С. Сиёев, Ёруғлик.*

МАСНАД [a. مسند — курси; суянчик; ёстиқ; мартаба] эск. кт. I Юқори мартаба, ўрин, амал. *Нодон Анвар ўрдадан қувланиш ерида сармунийлик маснадига минмоқчи! А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Акбарали мингобоши, мана ўн уч йилдан бери шу маснадда ўтиради. Чўлпон, Кеча ва кундуз.*

2 кўчма Таянч; асос. *Архимед: «Менга маснад нуқтаси берингиз, ўз маневалам (ричаг, пишанг) билан ерни кўтараман», деган. А. Қаҳҳор, Сароб.*

МАСОКИН [a. مساکين — «мискин» с. I Мискинлар, бечоралар. *Соҳибқирон авлиёларнинг мазорини тавоф қилди ва қаро ва масокинларга кўп садақалар т «Фан ва турмуш».*

МАСОФА [a. مسافه — оралиқ, узо] Икки нарса, икки нуқта оралиғи, билан иккинчи ергача бўлган оралиқ. *Шлар орасидаги масофа. ■ Ўрдагача бир чақирим чамаси йўл бўлиб, Султонали бо софани ўн беш дақиқа ичида босди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. ..босиб ўтган йўл чақиримга ҳам етмаган бўлса-да, наза олам-жаҳон масофа ортда қолгандек пди. С. Кароматов, Сўнгги бархан.*

МАСОФАВИЙ Узоқ масофадан т бўладиган, олиб бориладиган. *Масоф ўқитиши.*

МАСОҲА [a. مساحه — фазо, майдон; луд] эск. кт. Ер, майдон.

МАСРУР [a. مسرور — хурсанд, шод кт. Шод, севинган. Бўлиб файз узра қ нур уза нур. Ҳамма меҳмону мезбон бўлди нур. Ҳабибий. Олам тўла қуёш, қалбинг нур. Ойдин бир замонда яшайсан масру Воҳидов. Уйи уйимизга қарама-қа Қўшим балкониға масрур боқаман. Ҳ. П

МАСРУРЛАНМОҚ кам қўл. Шод моқ, хурсанд бўлмоқ, шод бўлиб гуруғ моқ. *Уша ҳодисани эсласа, Эрназар т ҳануз масрурланади. Н. Норқобилов, Б дағи оқ уйча.*

МАССА [лот. massa — бўлак, парча] I Механиканинг энг муҳим физикавий саларидан бири; материя (жисм)нинг илик ва гравитацион хоссаларини ифода диган физик катталиқ. *Масса билан қаторда энергия ҳам физика фанининг сий тушунчаларидандир. «Фан ва турму*

2 махс. Яхлит ёки бўтқасимон жисм модда. *Амударё суви лойқа. У каналда бошлагач, унга лойқа ўтириб, берч ма айланади. Газетадан. Муз массасининг қи лиги аниқроқ ўлчанди. Газетадан.*

МАССАЖ [фр. massage < a. مَسح — гиш. уриниш; қўл тегизиш] Тана ёки рор аъзога даво ёки гигиеник мақсадда сус усулда механик таъсир этиш (си уқалаш, ийлаш, қоқиб қўйиш каби усу билан амалга оширилади). *Турт гуруҳ ҳар қайсисида алоҳида врачлар, массаж бинетлари мавжуд. Газетадан. Шунин.*

массажаси, шапатилаш баъзиларга
масса, бошқаларга малҳамдек ту-
рмуш».

КИЛМОҚ Массаж муолажасини
килмоқ. *Массаж қилаётган ўнг
қоли томони билан пешонасига
қўли юқорига бурди.* С. Кароматов,

ЎЧИ Массаж қилувчи ходим.
Массажчимиз бор. Қўл-оёғингизни
оёғиди, қушдек енгил бўлиб чиқа-
риб, Ширинов қовунлар мамла-

М [фр. massif — оғир вазнли <
— бўлак, парча] **1** Тоғлик, чўл ва
тоғдаги текис, яхлит қисмлар.
*Тоғ массиви, унинг биринчи забтқорла-
ри ҳикоя ҳамроҳимизни ниҳоятда
қайнатди. «Ўзбекистон кўриқлари».*
*Тоғ массивида чўлдаги жуда катта
кўл шитирилди.* Газетадан.
2 Хусусиятлари ва умумий ман-
дари бўлган яхлит жой. *Сув мас-
сиви массивлари. Тоғ массивлари.*
*Тоғ массивларида янгидан-янги ту-
рмушлари, микрорайонлар вужудга
келди.*

МАСТ [фр. mast — кайфи бор, хушёр
қилиқ ёки наша, қорадори ва ш.
— кайф қилган, кайфи бор. *Маст
мастага тегма, бир — жиннига.*
*Тантибойвачча анчагина маст
келганини валдирашга бошлади.*
*Танланган асарлар. Ҳозиргина кулиб
Комил бирдан хўнграб йиғлаб
қили гапга келмай гўлдиради.* Х.
Ҳасанов.

МАСТ [фр. mast — кайфи бор, хушёр
қилиқ ёки наша, қорадори ва ш.
— кайф қилган, кайфи бор. *Маст
мастага тегма, бир — жиннига.*
*Тантибойвачча анчагина маст
келганини валдирашга бошлади.*
*Танланган асарлар. Ҳозиргина кулиб
Комил бирдан хўнграб йиғлаб
қили гапга келмай гўлдиради.* Х.
Ҳасанов.

МАСТ [фр. mast — кайфи бор, хушёр
қилиқ ёки наша, қорадори ва ш.
— кайф қилган, кайфи бор. *Маст
мастага тегма, бир — жиннига.*
*Тантибойвачча анчагина маст
келганини валдирашга бошлади.*
*Танланган асарлар. Ҳозиргина кулиб
Комил бирдан хўнграб йиғлаб
қили гапга келмай гўлдиради.* Х.
Ҳасанов.

МАСТА [фр. mast — кайфи бор, хушёр
қилиқ ёки наша, қорадори ва ш.
— кайф қилган, кайфи бор. *Маст
мастага тегма, бир — жиннига.*
*Тантибойвачча анчагина маст
келганини валдирашга бошлади.*
*Танланган асарлар. Ҳозиргина кулиб
Комил бирдан хўнграб йиғлаб
қили гапга келмай гўлдиради.* Х.
Ҳасанов.

маставани кўнглим тусаб турган эди, чақир-
дим. «Муштум».

МАСТАК I [фр. mastak — заҳарли ўт номи]
Фалла экинлари орасида ўсадиган, дони за-
ҳарли, бир ёки кўп йиллик ёввойи ўт. *Бир
неча йил давомида Ўзбекистоннинг турли ра-
йонларида мастак ўсимлигининг уруғларини
тўпладим.* «Фан ва турмуш».

МАСТАК II Какликнинг модаси. Сувон-
жоннинг қўлида қафас.. *Ичида типирчила-
ётган нарса мастак каклик.* С. Анорбоев,
Оқсой.

МАСТ-АЛАСТ I Ўзини билмас даража-
да маст, қаттиқ маст (қ. маст I). *Туйда маст-
аластнинг кўплиги устани беихтиёр бир
хўрсинтирди.* Мирмуҳсин, Созанда.

2 қ. маст 3. *Дўнларда, сайхонларда кўклам,
гуллар очилишидан қушлар маст-аласт..*
Миртемир.

МАСТЕР [нем. Meister, инг. master < юн.
mastoras — уста, устоз; хунарманд] **1 қ. уста 1.**
*Ростов шаҳрига келиб, заводга киради, мас-
терларнинг қўлида шогирд бўлиб ишлайди.*
*Ойбек, Танланган асарлар. Директор теле-
фон қилиб, иккинчи цехнинг мастерини ча-
қирди.* «Гулдаста».

2 қ. уста 2. *Спорт мастери.*

МАСТЕРОВОЙ [«мастер» с. дан] *тар.* Чор
Россияси даврида рус хунарманд ишчиси.
*Ҳокимнинг боғида икки мастеровой битта
миршабни ўлдириб кетибди.* А. Мухтор, Опа-
сингиллар. [Қоратой:] *Агар ўрис мастеровой-
лари шу фикрда бўлса, биз ҳам шунга қўши-
ламиз.* Ойбек, Танланган асарлар.

МАСТЕРСКОЙ [«мастер» с. дан] **1 қ. уст-
тахона.** [Петров] *Икки йил илгари Тошкент-
га келиб, темир йўл мастерскойларида иш-
лай бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

МАСТИКА [юн. mastika < mastiche — қора-
мой, смола] Техника ва қурилишда, мас.,
тирқишлар, ёриқларни беркитиш, пол
ювиш ва артишда ишлатиладиган, турли
таркибли қуюқ мумсимон модда.

МАСТИТ [юн. mastos — кўкрак, эмчак]
тиб. Сут безларининг яллиғланиши.

МАСТЛИК Маст ҳолат; кайф. *Мастлик
курсин, тоза машини қилибман.* Ойбек, Тан-
ланган асарлар. *Безорилик каби жиноятлар
деярли доим мастликда рўй беради.* Газетадан.

МАСТОН [фр. mastan — мастлар; мастлар-
ча] **1** Мастона, хумор. *Ё енгарман, ёки кетар
бу жоним. Боқмаса ҳам майли кўзи масто-
ним.* «Кўшиқлар».

2 **Мастон** (хотин-қизлар исми).

МАСТОН II фольк. Айёр, жодугар (хотинлар ҳақида). *Хабардор бўл. Ширвоннинг кўп мастони, Мастонлардан хабардор бўл, Равшанжон! «Равшан».*

МАСТОНА [ф. *مستانه* — мастлик билан, маст ҳолда] *поэт. I* Мастларча, мастлар каби. *У бир мастона чайқалиб турган шогирдига, бир ҳайратда қотиб қолган Пири Букрийга, бир Маликула шаробга қаради. О. Ёқубов, Кўҳна дунё.*

2 Ақлни оладиган даражада гўзал, чиройли, хумор. *Мастона кўзлар.*

МАСТУРА [а. *مستوره* — беркитилган, пардаланган; бокира] *I* Иффатли, соф, покиза, маъсума.

2 **Мастура** (хотин-қизлар исми).

МАСХАРА I [а. *مسخره* — эрмаклаш, мазах, ҳазил объекти; ниқоб] Камситувчи, кулги қилувчи гап-сўз, хатти-ҳаракат; мазах, эрмак, кулги. *Бу сўзлар кўрбошига масхара бўлиб туюлди. У оғзидан кўпиклар сочди. А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши. Фотима масхара ва мазахларга чидай олмади, титраб кетди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

Масхара қилмоқ Камситувчи, эрмак қилувчи, мазахловчи гап-сўз, хатти-ҳаракат қилмоқ; масхараламоқ. *Ашур мени масхара қилаётганини сезиб, оёқ-қўлим бўшашиб кетди. П. Қодиров, Уч илдиш.*

МАСХАРА II с.т. Кизиқ гап-сўз ва ҳаракатлар билан одамларни кулдирувчи; кизиқчи, масхарабоз. *Тўла масхара анъаналарини ўғли Мулла гадой, шогирди Сафар масхара Абдуллаев давом эттирди. «ЎзМЭ». Бухоро анъанавий театрида Зариф, Тўла, Мизроб, Эргаш исмли масхаралар шухрат қозонган. «ЎзМЭ».*

МАСХАРАБОЗ I Томошахоналарда, сайилларда ва умуман халқ кўп тўпланган жойларда томошабинларни кулдирадиган ўйинлар кўрсатувчи кизиқчи, артист. *Цирк масхарабози. ■ Бошқа бир жойда масхарабоз кизиқчилар ўйин кўрсатмоқдалар. Ж. Шарипов, Хоразм. От устида виқор билан турган «ҳазрат» ҳалиги ерсиз деҳқон қиёфасидаги масхарабозни дарра билан бир туширди. К. Яшин, Ҳамза.*

2 айн. **найрангбоз**. *У бир тўп масхарабоз орасида калака бўлгандек қизариб, вагонга яқинлашди. «Ёшлик».*

МАСХАРАБОЗЛИК I Масхарабоз хатти-ҳаракати. *Дор остида қизиқчилар харабозлик қилмоқда.*

2 снт. Оғзаки драматургия асосида лият кўрсатган ўзбек анъанавий те кизиқчилик. *Масхарабозлик анъаналар ситалари маълум даражада янги шак ўзбек театрида ўзлаштирилди. «ЎзМЭ»*

3 айн. **найрангбозлик**. *Бир неча мин кейин Фуломжон мингбоши оладида тур масхарабозликка ҳали-ҳали тушунолмаи жанг бўлар эди. М. Исмоилий, Фарғона*

МАСХАРАЛАМОҚ Масхара, мазах моқ, кулмоқ. *Кечаси подшо афандини м ралаш учун унинг отининг настки ж кесиб қўйди. «Латифалар». Унинг сўз оҳа қанча масхаралаш бўлса, шунча таҳқи ҳам бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т.*

МАСХАРАЛИ Масхара ифодалайд истеҳзоли. *Афғон чойфурушининг бундай харали пичинглари ярим соатдан бер вом этарди. А. Мухтор, Опа-синги. ..кўринишида самимий, лекин аслида с ва масхарали товуш билан Йўлчининг сини ва укаларини сўради. Ойбек, Таг ган асарлар.*

МАСХАРАОМУЗ Масхара аралаш, хара билан, истеҳзоли. *Масхараомуз кул -Ҳа, қайёққа бормоқчисиз яна? — деди Т бой масхараомуз. П. Турсун, Ўқитувчи. лиқнинг масхараомуз кулгиси Солиҳовга тик таъсир қилди. Н. Аминов, Суварат*

МАСХУР [а. *مسخور* — масхараланган кам қўл. Масхара қилинган, масхара бў хўрланган. *Сиздек хоин дамжоллардан хур халқ қутулурми! Ҳамза.*

МАСШТАБ [нем. *Maßstab* < *Maß* — ў + *stab* — таёқ] Жойнинг, нарсанинг ҳақ ўлчами билан унинг картадаги, план, чизмадаги, аэрофотосуратдаги кичра рилган ёки катталаштирилган ўлчами ў сидаги нисбат. *Масштаб 1 : 10. Кичра рувчи масштаб. Масштаб линейкаси.*

МАСЪУД [а. *مسعود* — бахтли, сас ли] *I* кт. Бахтли, саодатли. *Эсини тани дан бошлаб онаси билан кечирган замс масъуд, лекин қайтарилмас бир туш. Йўлчининг кўз олдидан бир-бир ўтади. бек, Танланган асарлар. Кампир иягига сасини тираб, ўша масъуд ва машъум лар оғушида сингиб кетди. С. Аҳмад, Ўф*

2 **Масъуд** (эркаклар исми).

مسئول — жавоб берувчи, масъулият юклатилган, жавоб берилганда бўлган; жавобгар. *Масъулият муҳаррири.* ■ *Бир инсоннинг бўлаётган пайтда масъул одамга бўлиб ўтирса.* Х. Олимжон-тақозоси.

Бир бор, масъулиятли. *Билмас-сангиз, бу хизмат инсонлик.* Яхшилик ва эшонлик. М. Шайхзода. *Абду-монер, икки ўғли жуда масъулиятли.* Мирмуҳсин, Супургига

БИЯТ [a. مسئوليت — жавобгар-лиқ, вришлик] Бирор иш, хатти-ҳаракатнинг натижаси учун бўлган жавобгарлик. *Масъулият юкламоқ. Масъулият сезмоқ. Масъулият бермоқ.* ■ *Халқ номзодлари ўзла-рининг масъулиятига аълолиги, юксак масъулият билан муаммоларни ҳал қилиб туради.* Газетадан.

БИЯТЛИ Масъулияти бор, масъулиятли бўлган. *Масъулиятли бўлиб қиладиган. Масъулиятли бўлиш пайт.* ■ *Масъулият-дорликни Нурматов бўлинмаси билан эди.* Назармат, Жўрлар ба-рини. *Озуқа тайёрловчилар учун масъулиятли амаллар бошланди.* Газетадан.

БИЯТСИЗ 1 Масъулияти йўқ, масъулиятсиз бўлган. *Масъулият-*

дорликни, жавобгарликни сезмай-сиз бўлган. *Масъулият билан қарамайди.* *Масъулиятсиз киши.* *Масъули-*

БИЯТСИЗЛИК Масъулиятсиз бўлиш ишларидаги бундай ҳужжа-тсизлик. *Масъулиятсизлик.. қачонгача давом қилди.*

БИЛИК айн. масъулият. *Онгли ин-соннинг иш учун масъулият туйғуси билан масъулиятсизликни оширишга ёрдам бер-*

ди. М. Мато, газлама. *Ин мата.* ■ *Матадан оппоқ матага чулганган.. қия-метти.* Ойбек, Куёш қораймас.

[a. متل] 1 Тугал маъно ифодала-шувчан образли ибора, ҳикматли сўз билан қор ёққанда», «туянинг думи билан»).

2 Масал. *Қулмуроднинг маталдек бўлаётган дард-аламли ҳикояси*

остида Шокир қачонлар уйқу дарёсида гарқ бўлган эди. С. Айний, Қуллар.

МАТАМОҚ Бир бирига боғлаб бирик-тирмоқ, бирлаштириб боғламоқ. *У ҳам тўрт отни бир-бирига матаб, ошпаз узатган ярим-та зоғора қулчани катта-катта тишлаган-ча, йўлга тушарди.* Н. Қобил, Унутилган со-ҳиллар. *Барини йиғиб, отларига матаб ке-тишди-да! ..Бойсунга энсакми, деб ўйлашиб ўтириб эдик.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

МАТАШМОҚ Бир бирига ўралашиб, боғланиб қолмоқ. *Рўнарадаги ток, олча да-рахтлари қалин шох отиб, бир-бирига мата-шиб кетибди.* Х. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

МАТБАА [a. مطبعة — босмаҳона, типо-графия] айн. босмаҳона. *Тошкент матбаа-си. Матбаа хатоси.* ■ *Кечаги ибтидоий тошбосмалар ўрнида бугун қудратли мат-баа машиналари ишлаб турибди.* Газетадан. *Матбаада ишлаётган дўстларингиз ўз улуш-ларини қўшиб.. бериб юборишди.* К. Яшин, Ҳамза.

МАТБААЧИ кам қўл. 1 Босмаҳона (наш-риёт) ходими, ишчиси; босмаҳонада иш-ловчи киши. *Республикамиз матбаачилари газета-журналларнинг ўз вақтида чиқишини таъминлаш борасида кўп иш қилмоқдалар.* Газетадан.

2 эск. Босмаҳона эгаси.

МАТБААЧИЛИК Матбаа иши, ношир-лик, нашриётчилик. *Матбаачилик ишлари дастлаб Тошкентда вужудга келиб, кейин Ўрта Осиёнинг йирик шаҳарларига тарқалди.* «Фан ва турмуш».

2 Босмаҳона, матбаа иши.

МАТБУОТ [a. مطبوعات — босма асарлар, нашрлар] 1 Саноатнинг босма асарлар чи-қарадиган тармоғи, нашриёт ва босмаҳона ишлари. *Ўзбекистонда матбуотни ва унинг моддий-техника базасини ривожлантириш борасида амалга оширилган ишлар беқиёс кат-та.* Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.

2 Босма асарлар; газета, журнал, китоб ва ш. к. мажмуи. *Чет эл матбуоти.* ■ *Ичи-мизда шеър, хабар, мақола, ҳатто очерк, ҳикоялари билан матбуотда танилганлар ҳам бор.* Х. Фулом, Замин юлдузлари.

Вақтли матбуот қ. вақтли. **Матбуот бюро-си** 1) қурултой, конференция, кенгаш, хал-қаро музокара ва ш. к. вақтида матбуотга материал, хабар бериб туриш учун тузил-ган муҳаррирлар ва мухбирлар ҳайъати; 2)

матбуот, телеграф, ахборот агентликлари ва б. ташкилотлар қошидаги, матбуотни тайёр мақола, хабар ва бошқа материаллар билан таъминлаб турувчи доимий бўлим. **Матбуот конференцияси** Давлат, илм-фан, маданият ва б. соҳа арбобларининг кенг оммани қизиқтирувчи масалалар бўйича вақтли матбуот ходимлари билан учрашуви, суҳбати. *Матч бошланиши олдидан унинг иштирокчилари бир неча матбуот конференцияси ва суҳбатлар ўтказдилар.* Газетадан.

МАТЕМАТИК Математика олими, мутахассиси. *Буюк математик, астроном ва географ.. Муҳаммад ал-Хоразмий VIII аср охири – IX асрнинг биринчи ярмида яшаб ижод этди.* «Фан ва турмуш».

МАТЕМАТИК Математикага оид, математика қондаларига асосланган. *Математик формула. Математик лингвистика.*

МАТЕМАТИКА [юн. mathematike < mathema – билиш; илм, фан] Объектив борлиқдаги миқдорий нисбатлар ва фазовий шакллارни ўрганган, аниқ мантиқий мушоадаларга асосланган фан. *Олий математика. Амалий математика. Математика муаллими.*

МАТЕРИАЛ [лот. materialis – моддий, ашёвий] **1** Бирор мақсад учун керакли хомашё, модда. *Қурилиш материаллари. Бодомнинг ёғочи дурадгорлик ва ускунаозлик учун яхши материал ҳисобланади.* ■ *Заргар материалнинг конструктив ва эгилувчанлик имкониятини.. яхши билиши керак.* Газетадан.

2 Асос ёки далил вазифасини ўтайдиган маълумот, манба ва ш. к. *Илмий иш учун материал тўпламоқ.* ■ *Ўзбекистонлик жангчи йигитларнинг партизанлар ҳаракатига қўшилиб, шафқатсиз жанг олиб борганликларини архив материаллари асосида ўрганиб, жонлантирдим.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

3 Умуман, бирор нарса ҳақида мавжуд бўлган, тайёрланган, эълон қилинган нарса. *Журнал саҳифаларидан ўрин олган материалларнинг ҳаммаси ҳам бир савияда эмас.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Баъзан идорада газета учун материал тайёрлаш қийин бўлганидан, Мустаҳкам аканинг чойхонасида кечалари материал ишлаб, эрталаб ишга келардим.* Н. Сафаров, Оловли излар.

4 Газлама, мато. *Костюмбоп материал. Шимлик материал.*

МАТЕРИАЛИЗМ [фр. materialis – моддий] **1** флс. Идеализмга қарама-қарши ўлароқ, материализмнинг, объектив борлиқнинг бирламчилигини, унинг кишилар иродаси руҳи, онгига боғлиқ бўлмаган ҳолда маъжудлигини, руҳ, онгнинг эса иккиламчилигини, объектив борлиқ ва унинг қонун ятларини билиш мумкинлигини таъкидлаганга асосланган фалсафий йўналиш, оқим.

2 с. т. Борлиққа, ҳаётга реал, моддий нуқтаи назардан ёндашиш.

МАТЕРИАЛИСТ **1** флс. Материалист тарафдори, материализм йўлидан борувчи киши. *Ҳар қанча материалист бўлсам ҳақиқат ҳолатининг сеҳрли эканига ишонган келади.* У. Норматов, Талант тарбияси.

2 с. т. Ҳаётга фақат ўзининг моддий маънафаати нуқтаи назаридан ёндашувчи киши.

МАТЕРИАЛИСТИК Материализм оид, материализм принципларига асосланган. *Материалистик фалсафа. Материалистик дунёқараш.*

МАТЕРИК [лот. materis – илк, бошланғич асос] Куруқликнинг океанлар ва дегизлар ўраб турган катта бўлақларидан ташкил толувчи бири; қитъа. У [Ю.А. Гагарин] ..ернинг ҳам томонларини бир ярим соат ичида кўриб чиққан, унинг жуда катта океанлари ва материкларини назардан ўтказган биринчи одаmdir. Газетадан.

МАТЕРИЯ [лот. materia – модда; иш асос; моҳият] **1** флс. Киши онгидан ташқиринда ва унга боғлиқ бўлмаган ҳолда мавжуд бўлган объектив борлиқ. *Материя фалсафий категориядир.* ■ *Олам замирида чексиз хилма-хил хусусиятларга эга бўлган материя ётади.* «Фан ва турмуш».

2 айн. модда. *Материянинг тузилиши.*

3 с. т. Газлама, мато, материал. *Йўл-материя.*

МАТИН шв. Метин.

МАТКАТАК шв. Чўпонларнинг тош қурилган қулбаси.

МАТЛА [а. مطلع – зинапоя, нарвон; м. қаддима, бошланиш] **1** ад. Ҳазил ёки қасднинг ҳар икки мисраси ўзаро қофияландирган биринчи байти. *Бобур таққа тўхна қолди. Ё оллоҳ, ахир бу бир пайтлар ўзи билган ғазалнинг матлаи-ку!* Х. Султонов, Б. оқшом эртаги.

2 эск. кт. Осмон ёриткичларининг чирқиб чиқиши.

مطلب — талаб, эҳтиёж, мақсад; этилган, исталган нарса; мақсад. **МАТЛУБ** ўз қилмишимга, ўзим билан қиламан. **МАТЛУБ** Э. Воҳидов. *Дунё халқларидаги битта: Тинчликсиз замонларга сас.* Н. Нарзуллаев.

МАТЛУБ эркаклар исми. **МАТЛУБ** مطلب — исталган, кераклик; инган; истақ] *кт.* Талабга мос келган, кўнгилдаги. *Эй менинг кўнграму матлуб, Ёшликнинг ўзини бил.* Э. Воҳидов.

МАТЛУБОТ [а. مطلبات — қарзлар, мажбурият] **МАТЛУБОТ** кооперацияси (ёки мажбуриятли эҳтиёжларини таъминлаш мажбуриятли кооперация (жамияти). ..қишиқлик ва талаб ва эҳтиёжларини сезиб олиб бормаётган матбуотчиликлар ҳам бор. Газетадан. **МАТЛУБОТ** жамиятига ўша йиллари қўрилди. «Ўзбекистон кўриқлари».

МАТЛУБОТЧИ Матлубот кооперациясида ишловчи киши.

МАТНА متن — елка; нутқнинг ёзувда қилинган текст] **1** Ёзувда ёки босма ҳолда қилинган муаллифлик асари ёки асарнинг тилидаги матни таржимон билан этиши билан уни ўз тилида қилиб қайта яратиши ўртасида қилинган иш. Ф. Саломов, Таржима қилиш.

МАТНА ширнинг расм, чизма ва изоҳ қилинган қисми.

МАТНОС [а.+ф. متن شناس — матн билан шинослик соҳаси мутахассиси]

МАТНОСЛИК Адабиёт ва фольклорнинг ёзма асарларни, тарихий ҳужжатларнинг ҳақиқий, асл матнлаштириш ва танқидий ўрганиш, шарҳлаш (нашр) қилиш мақсадида уларнинг қўлқотлар олиб борувчи ёрдамчи филологик фан соҳаси; текстоло-

гика. **МАТНОС** [а. متاع — мол, ашё; юк] **1** Газлашнинг мат. материя. *Пахта ишдан тўқилди.* **МАТНОС** *Бундай буюқ билан бўялган мато қилинди.* «Фан ва турмуш».

МАТНОС буюм, нарса. -*Ё кудратингдан, кудратингдан* — деди Туробжон [хотинига] *матони титкилаб,* — мана, чай-Қаҳҳор, Анор.

МАТОНАТ [а. مانتات — мустаҳкамлик, қатъийлик; салобат] *кт.* Қаттиқ бардош, сабот, чидам. *Жанглarda матонат кўрсатмоқ. Матонат билан курашмоқ.* **МАТОНАТ** *Зиёмат Хусановнинг қилган жанглари, матонати, жасорати кишиларга ибратли эди.* Н. Сафаров, Оловли излар. 1978 йил чўлқуварлар маҳорати, тадбиркорлиги.. *матонатини зўр синовдан ўтказди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

МАТОНАТЛИ *кт.* Матонатга эга бўлган; саботли, чидамли. *Матонатли жангчилар.* **МАТОНАТЛИ** *Директор янги ерда ишни юргизиш учун матонатли, сўянчиқ одамлар топиши керак.* «Ўзбекистон кўриқлари».

МАТОҲ [а. متاع — мол, ашё] *с.т. қ. мато* **2.** *Йўлдошев.. ўзи келтирган матоҳларини тез-тез напқасига солиб, кабинетдан тепилган коттоқдек отилиб чиқди.* А. Муҳитдин, Хира. *..атторлар мушки анбар исмли сув, яна аллақандай хушбўй матоҳларни кўзкўзлаб, қутиларини очадилар.* С. Сиёев, Аваз.

МАТРАП [а. مطرف — ёпинчиқ, чойшаб] Бедана, каптар қаби паррандаларни ушлашда қўлланадиган, узун таёқ учига тўр халтали чамбарак ўрнатиб ясалган асбоб. -*Бир тарафи ҳайитлашиб ҳам келаман-ку, деган ният билан ёнига тозисини ҳам қарчиғайини олиб, матрап кўтариб, уч-тўрт кун далага чиқиб кетди.* — деди Шум бола. Ф. Гулом, Шум бола. *Қўлидаги қушни учуриб юбориб, бировларнинг қўлидагига матрап тикиб юрган экан-да.* Э. Аъзам, Кечикаётган одам.

МАТРАС [нем. Matratze, голл. matras < а. مطرح — ичига жун тикилган ёстиқ ёки кўрпа] **1** Ичига пахта, жун ва ш. к. солинган қалин тўшак. *Раҳи чиқсин, деб матрас тагига ёзиб қўйган шимини олиб кийди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 Каравот ёки диваннинг пружинали ўриндиғи.

МАТРИАРХАЛ Матриархатга, оналик даврига оид. *Матриархал муносабатлар.*

МАТРИАРХАТ [лот. mater, matris — она + юн. arche — ҳокимият] Уруғчилик жамиятининг оилада ва жамиятда она бошчилик қилган, қариндошликда ва мерос қолдиришда она томон асос ҳисобланган ибтидоий шакли; она ҳукмронлиги даври.

МАТРИЦА [нем. Matrize < лот. matrix, matricis — бачадон; она; манба, рўйхат] **1** *тех.* Металлургияда: металлларга босим билан ишлов беришда тайёрланадиган буюм

хомашёси, чала тайёр нусхасини (чўзиб, ёйиб, пресслаб ва ҳ. к.) керакли шаклга келтириш учун ишлатиладиган қолип (штамп)-ларнинг иш қисми.

2 полигр. Ҳарф. рақам ёки белгининг чуқур тўғри тасвири туширилган, яъни литералар (ҳарф ёки белгининг бўртма тасвири), ҳарф ёки сатрни куйиш учун қолип бўлиб хизмат қиладиган металл пластинка ёки тахтача. *Линотип матрицаси. Монотип матрицаси.*

3 полигр. Матн ва расмларнинг ботиқ тасвири туширилган, стереотиплар (юқори босма шакллари)ни тайёрлаш, асарларни қайта нашр этиш, кўп нусхали нашрларни турли жойларда босишда ишлатиладиган пластмасса варақ, тахта. *Китобни матрицадан босиш.* ■ *Аввал «Правда» ва «Известия» газеталаригина Москвадан олиб келинадиган матрицалардан босилар эди.* И. Шогуломов, Йирик корхона.

4 мат. Турли сонлар ва математик ифодалар жойлаштирилган сатрлар ва устунлардан иборат тўғри бурчакли жадвал.

МАТРОС [голл. matroos < matten-noot — каравотдош ўртоқ (кемада)] Ҳарбий денгиз флотига оддий аскар; фуқаро денгиз флотига кема командасининг аъзоси. *Матросларнинг бир нечтаси ипак арқонни белларига боғлаб, фонарлар билан шўнғидилар.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

МАТРОСКА [«матрос» с. дан] Матросларнинг кенг қайтарма ёқали маҳсус устки кўйлаги; хотинлар ёки болаларнинг шу хилда тикилган кўйлаги.

МАТЧ [ингл. match] Шахмат ёки спортнинг бирор тури бўйича икки рақиб ёки икки команда ўртасидаги мусобақа. *Футбол матчи. Дунё биринчилиги учун шахмат матчи.* ■ *Расмий мусобақалардан ташқари оила аъзолари ўртасида ҳам ҳар хил турнир, матчлар ўтказилиб туради.* М. Муҳитдинов, Доналар.

МАУЗЕР [нем. Mauser — ака-ука немис инженер-саноатчилари В. ва П. Маузерлар номидан] Ака-укалар ишлаб чиққан (яраган) револьвер, бир зарядли винтовка, автомат тўппонча каби қуроолларнинг умумий номи. *Оғажон эшон ётган қора уйга Миршааропов қўлида маузер ушлаган ҳолда отилиб кирди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

МАФИЯ [итал. mafia, maffia — махфий уюшма] **1** Дўқ-пўписа, зўрлик, қотиллик усул-

лари билан иш кўрувчи уюшган, тармоқган, яширин жиноий ташкилот, гуруҳ.

2 Уюшган жиноятчилик.

МАФИЯЧИ Мафия билан шуғулланиб, мафия қатнашчиси. *Аёлга кўшни [бу уйда яшайдиган мафиячи билан ҳисоб-кўрилмоқчи бўлганлар бунда адашиб қолди.* Газетадан.

МАФКУРА [а. مفكوره — фикр келиш; тафаккур; эътиқод ва маслақлар ми] Жамиятдаги муайян сиёсий, ҳуқуқ ахлоқий, диний, бадиий, фалсафий, иқарашлар, фикрлар ва ғоялар мажмуининг миллий мафкурамиз давлатнинг эл аппаратига асосланмаслиги, таянмас керак. Газетадан. *Мафкуранинг кучи — дай ғояни ким, қай усулда омманинг оетказиб бера олишида намоён бўлади.* тадан. *Мафкурамиз миллийлигининг а белгиси ҳам бизнинг буюк аجدодларимиз насихатларига, улуғвор ғояларига содиқ шимиздадир.* «Мулоқот».

МАФКУРАВИЙ Мафкурага оид; кура жиҳатидан. *Мафкуравий душман. куравий кураш.* ■ *Мафкуравий ишлар сида ҳали анчагина камчиликлар бор.* Газетадан. *...профессор-ўқитувчилар Амир Темур ридаги мафкуравий муаммоларга тўхн ўтдилар.* «Мулоқот».

МАФКУРАЧИ Бирор синф, ижтимоий сиёсий тузум ёки оқим мафкураси ҳимоячиси, ифодачиси, раҳнамоси. *Ҳо кунда баъзи мафкурачиларимиз, маънавият маърифат соҳасида ишловчи арбоблар эскича шакл ва усуллардан фойдаланиши қирмоқдалар.* Газетадан.

МАФОСИЛ [а. مفاسل — бўғимлар риқиш жойлари] эск. Суяк бўғимлари яллиғланиши, оғришидан иборат касал артрит, ревматизм. *Мафосилга гириш бўлган кимсадек етмиш икки бўғими эри раб оғриди.* С. Сиёев, Аваз.

МАФТУН [а. مفتون — берилган, дойи бўлган, ақлдан озган] Бировга бирор нарсага ишқ, ҳавас билан, юра берилган; шайдо. *Девон оқ юзли, кўзли, қорақош, табиатан мулойим бўлигидан, унга кўп қизлар мафтун эди.* Шарипов, Хоразм. *Эътибор Охунова пат мафтунни, уни жондан севади.* Х. Шарипов, Ҳаёт тўлқинлари.

«**МАХ** (ёки **ЭТМОҚ**) Ишқ-сев-
дуси билан ўзига жалб
«**МАХМОҚ**. Саодат Қобулова ва
«**МАХ**нинг шўх кўшиқлари. Ўзбек
«**МАХ**зибадор ўйинлари ҳамма-
«**МАХ**. Сафаров, Оловли излар.
«**МАХ**да кўзларидаги сирли маъно
«**МАХ**ч этди. Р. Файзий, Чўлга

«**МАХ** Кишини мафтун қилади-
«**МАХ**ланган. Унинг ишнам овози
«**МАХ** «Кучабоғи»нинг мафтун-
«**МАХ**мжон учун яратилгандай
«**МАХ**«Илтий, Фарғона т. о. Чим-
«**МАХ**жуда ранг-баранг ва маф-
«**МАХ**тан.

«**МАХ** мағмур — фаҳмланган, ту-
«**МАХ**рашунча] эск. кт. I айн. ту-
«**МАХ**раган мағмурларнинг қим-
«**МАХ**бек. Навоий.

«**МАХ**тан. Унинг «Э, бор!» дегани-
«**МАХ**жати «Кел, қаршимда тиз
«**МАХ**чексиз маъноларни ифода
«**МАХ**ор, Сароб.

«**МАХ** маҳдуд — жаноб, хўжайин;
«**МАХ**увчи] тар. Уламо ва руҳ-
«**МАХ**озларга бериладиган ун-
«**МАХ**вонга эга бўлган киши.
«**МАХ**хона эшигида кўрган бола-
«**МАХ**табоқ такрорлашга тутин-
«**МАХ**ди. Мехробдан чаён.

«**МАХ** маҳр — омбор; улкан дўкон;
«**МАХ**азина. Ҳикмату фан маҳза-
«**МАХ**т кўрсатиб, Лекин ул зо-
«**МАХ**раҳат кўрмадинг. Ҳабибий.

«**МАХ** маҳлуқ — яратилган нарса]
«**МАХ** жониворларнинг, тирик
«**МАХ** мумий номи. [Абдужамил
«**МАХ**Белсангиз, садқайи сар., ит
«**МАХ**аглади. А. Қодирий, Обид

«**МАХ** «Ж ёлғиз кишилар орасидаги-
«**МАХ** «ги ҳар бир маҳлуқда ҳам бор.
«**МАХ**робдан чаён.

«**МАХ** бошқа жонли нарсага нис-
«**МАХ** Беор Исроилов бадбашара
«**МАХ** «сида кўз олдига келди. А.
«**МАХ** «Илондек маҳлуқнинг табиа-
«**МАХ** «тушунган одам уни «совуқ»
«**МАХ** «рмайди. «Фан ва турмуш».

«**МАХ** «всиз, хунук, жирканч жон-
«**МАХ** «қоратни билдиради. Ҳожии-
«**МАХ** «лишга мажбур бўлди. Бу маҳ-

луқдан ҳар нарсани кутиш мумкин эди. А.
Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. -Қан-
доқ маҳлуқсан ўзинг? — деди Саид Жалолхон.
А. Қаҳҳор, Асарлар. Фуод афанди танфуруш-
лар гумаштаси бўлиб, қора умрини қора иш-
лар билан ўтказган қабих бир маҳлуқ эди. М.
Исмоилий, Фарғона т. о. Бас, уятсиз маҳ-
луқ! ..ким уни захарлайди. Ойбек, Танлан-
ган асарлар.

МАХЛУҚОТ [а. مخلوقات — яратилган
нарсалар, жониворлар] Маҳлуқлар, жони-
ворлар. Инсон барча маҳлуқотнинг тожидир
[деди Навоий]. Ойбек, Навоий.

МАХМУР [а. مخمور — кайфи бор, кайф-
ланган; маст] эск. кт. I Маст, кайф қил-
ган, кайфи бор. Исломуҳўжа ҳозиргина Нико-
лай II ҳузурда қозонилган ғалабадан махмур
эди. С. Сиёев, Аваз.

2 кўча Сузук, хумор. Давлатбахш мах-
мур кўзларини.. бир нуқтага тиккан ҳолда
сайраб кетди. Ойбек, Навоий.

МАХОВИК [р. маховое (колесо) — сил-
кинма, айланма (ғилдирак)] тех. Ўз салмоғи
билан валнинг бир текисда айланишини
таъмин этувчи пўлат ёки чўян ғилдирак.

МАХОРКА [р. махорка — тамакининг ар-
зон нави] Тамаки ўсимлигининг дағал бар-
ги ва новдаларидан тайёрланган паст навли
чекимлик. Маҳмуд уй томонга бир қараб
қўйди-да, ёнидан махорка олиб ўради. С. Зун-
нунова, Олов.

МАХРАЖ [а. مخرج — чиқиш жойи, чи-
қиш] 1 мат. Оддий қасрда бутуннинг неча-
га бўлинганлигини кўрсатувчи, қаср чизиги
остига ёзилган рақам. Қасрларни умумий мах-
ражга келтириш.

2 эск. тлш. Артикуляция ўрни. «Б»нинг
махражи.

МАХСАР Уруғидан мой, гулидан бўёқ
олинадиган тўпгулли бир йиллик ёки кўп
йиллик ўтсимон ўсимлик.

МАХСИМЧА с. т. Қилиқлари, юриш-
туриши хотинларга ўхшаган эркак; хотин-
чалиш. Менинг қўл остимдаги йигитлар ора-
сига иш кўрмаган, маҳсимча бир йигит ара-
лашиб қолди. Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар.

МАХСУМ с. т. Маҳдум.

Атала маҳсум қ. атала.

МАХСУС [а. مخصوص — алоҳида, ўзгача;
бирор соҳага оид] 1 Бирор иш ёки нарсага
хос бўлган, бирор иш ёки мақсад учун бел-
гиланган. Маҳсус кўрсатма. Маҳсус топиш-

риқ. Махсус комиссия. ■ Бўзагар Отабекни. оддий бўзахўрлар ёнига ўтказмай, ўзининг махсус ҳужрасига олиб кирар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Атайлаб, алоҳида мақсад билан. Мунисхон, албатта, бу гапларни махсус Саидийни хурсанд қилиш учун етказмайди. А. Қаҳҳор, Сароб.

3 Бирор ихтисосга мансуб бўлган, ихтисослаш(тирил)ган. Махсус таълим. Махсус ўқув юртлири. ■ Ҳозир мактабдаги ўқитувчилар олий ва махсус маълумотга эгалар. Н. Сафаров, Оловли излар.

МАХСУСЛАШМОҚ кам қўлл. Бирор кимса, соҳа, мақсад ва ш. к. га хос бўлиб қолмоқ, ихтисослашмоқ

МАХФИЙ [а. مخفى – яширин, бекитилган] Ўзгага, бегонага билдирилмайдиган, бошқалардан сир тугиладиган; хуфия, яширин. Махфий хат. Махфий учрашув. Махфий сир. Махфий ташиқлот. Махфий иш олиб бормоқ. ■ Меҳмонхонада учта қора соя мукка тушиб, ариқ устида махфий режа туза бошладилар. Ж. Шарипов, Хоразм.

МАЧИТ с. т. Масжид. Одамларни мачит намозхон қилганми, намозхон одамлар мачит солганми? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

МАЧТА [гол. mast – тик] 1 Кеманинг қоқ ўртасига ўрнатиладиган, елкан осиш, кузатиш, сигнал бериш учун хизмат қиладиган вертикал металл ёки ёғоч устун, дор. Қўрғазда эса кема мачталари чайқалмоқда. «Фан ва турмуш».

2 тех. Электр симларини осиш, сигнализация, антенналар ўрнатиш ва ш. к. мақсад учун қурилган баланд минорасиммон қурилма. Баланд мачталарга марвариддай терилган шода-шода прожекторлар ўтқир нурларини настга санчиб турарди. П. Қодиров, Эрк.

МАЧЧОЙИ Тожикистоннинг Мастчоҳ (Матчо) деб аталувчи жойи аҳолисига мансуб киши. Бой мардикори маччойи. Муқимий, Саёхатнома.

Маччойи сайил с. т. Бекорчиликдан у ёқбу ёқни айланиб кезиб юриш. Хиёбонлар бўйлаб «маччойи сайил» қилиб юрадилар. Ойбек, Навоий.

МАШАК Ботқоқликларда, тўқайларда яшайдиган, оёқлари ва тумшуги узун қуш. ..юқоридан учиб ўтган икки машак қўшининг

«чев-чев» деган товушини эшитиб, кўкка қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАШАЛА с. т. Машғал.

МАШАҚҚАТ [а. مشقت – қийинчилик, оғирлик] Қаттиқ қийинчилик, оғирчилик, заҳмат. Машаққатларни енгмоқ. Машаққат тортмоқ. Машаққат чекмоқ. Машаққат кўрмоқ. Машаққатга солмоқ. Тикансиз бўлмас, машаққатга солмоқ. Мақол. ■ Етти яшарлигидан бери бошидан ўтган фс-локотлар, машаққатлар уни [Некқадамни қаритган эди. С. Айний, Қуллар. Қуллар. тунлар чўлда қаттиқ машаққат ва қўнимсизлик билан кечар эди. Ойбек, О.в. шабадалар.

МАШАҚҚАТЛАНМОҚ кам қўлл. Машаққат кўрмоқ, машаққат чекмоқ, қийналмоқ. Эшикнинг кулф ва занжирни бўлмай, юзида ёпиқ ҳолда турган бўлса ҳам, у [йишит] эшикни тақилмади, машаққатланиб, деворга минди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАШАҚҚАТЛИ Машаққати бўлган оғир, қийин, сермашаққат. Машаққатли ҳаёт. Машаққатли меҳнат. Машаққатли йўл. ■ Ҳарбий машқ ва таълимнинг барчашаққатли чийриғидан ўтиши, янги каси кутилмаган жанг ҳаракатлари уни, албатта, ўзгартириб юборган эди. Шухрат, Шинелли йиллар.

МАШВАРАТ [а. مشورت – кенгаш, кўрсатма; йўл-йўриқ] эск. кт. Кенгаш, маслаҳатлашиш. Бобур бугун пешинда ишонган беларини тўплаб, машварат ўтказди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар. Афтидан, улар кинидир кутар, шу кишисиз машваратни болай олмай ўтиришар эди. С. Сиёев, Ёруғли

МАШВАРАТХОНА [машварат + хон] Машварат ўтказиладиган (ўтказилаётган) жохона. -Ассалому алайкум, – деб ўн бир ёғоч кенг-мўл машваратхонага дадил кириб бор. Жаҳон Отин. М. Осим, Карвон йўлларида.

МАШВАРАТЧИ Машваратда қатнашучи; кенгаш, маслаҳат берувчи. Қўжанбой э тасиёқ Боғиболога эниб бориб, бир тўда машваратчи хотин-халажни эргаштириб қайди. Э. Аъзам, Олам ям-яшил.

МАШИНА [фр. machine < лот. machina иншоот, қурилма] 1 Энергиянинг бир тирини бошқа турдаги энергияга айлантиручи, материаллар ёки ахборотларни тўплаш ва ўзгартириш, алоқа ўрнатиш, 1 ва одамларни ташиш учун мўлжалланг механизм ёки механизмлар мажмуи. Буғла

МАШИНАСИ Қишлоқ хўжалик машинаси. Қишлоқ хўжалик машинаси. Ҳаётининг ювадиган машина. Енгил машинаси. ■ Станцияга олиб кетилди. ■ Серқатнов! Арава, машина-и. ■ И Раҳим. Чин муҳаббат.

МАШИНАСОЗ Машина билан машина соғир, машина асосига қурилмоқ, машина соғир, машина саноат. Машиналашган ди-машинасоз, машинасоғир соғирдан тортиб уларни машиналашган. А. Мираҳмедов, машинасоғир.

МАШИНАСОЗЛИК Машина ишлаб чиқаришнинг ходими, ишчиси, машинасоғирнинг мутахассиси. Машинасоғирлик, машинасоғирлик конструкциясини яхшилаш ма-шинасоғирлик, машинасоғирлик муҳим вазифасидир. ■ Жа-шинасоғирлик, машинасоғирлик конструктор ва машинасоғирликларга машинасоғирлик олидириб қўярди. «Ўзбекистон»

МАШИНАСОЗЛИК Халқ хўжалигининг машинасоғирлик, машинасоғирликлари учун машиналар ва машинасоғирлик, машинасоғирлик ускуналари ишлаб чиқарадиган машинасоғирлик, машинасоғирлик соҳалари мажмуи. Машинасоғирлик, машинасоғирлик

МАШИНАСОЗЛИК Машинасоғирлик корхоналари. ■ Машинасоғирлик, машинасоғирлик кўнда қийналмай, тушга яқин машинасоғирлик, машинасоғирлик заводида

МАШИНАСОЗЛИК Юнусов, Кутилмаган хазина. **МАШИНАСОЗЛИК** Тикув машинасида ки-машинасоғирлик, машинасоғирлик шувчи уста, чевар. Бу кўйлакни машинасоғирлик келтирган кун кийганда, машинасоғирлик. Жуда ярашди, фасони ҳам ўзига машинасоғирлик деган эди. Ойдин, Кўнгли машинасоғирлик йигит.

МАШИНАСОЗЛИК Машиначи иши. Машинасоғирлик, машинасоғирлик қилмоқ. Машиначилик-

МАШИНАСОЗЛИК Машинашунослик

МАШИНАСОЗЛИК Машина ва машинасоғирлик яратиш, улардан унумли машинасоғирлик, машинасоғирлик доир назарий билимлар ва машинасоғирлик, машинасоғирлик ларни ишлаб чиқиш билан машинасоғирлик фан.

МАШИНАСОЗЛИК «машина» с. дан ясалган Машинасоғирлик. Локомотивни бошқариб, поезд Машинасоғирлик, машинасоғирлик. Паровоз машинисти. ■ Машинасоғирлик, машинасоғирлик. Поезд учади, Деспинади зўр ло-Машинасоғирлик, машинасоғирлик. Тиразадан боқиб машинист, Узоқ-Машинасоғирлик, машинасоғирлик ҳадеб. Ё. Мирзо.

МАШИНАСОЗЛИК Машина ш. к. машинани бошқарувчи Машинасоғирлик, машинасоғирлик. Саватор машинистига ёрдамчи Машинасоғирлик, машинасоғирлик. С. Аҳмад. Иқбол чироқлари.

Машинасоғирликнинг изоҳли луғати

МАШИНИСТКА Ёзув машинкасида ишловчи аёл. Машинистка опам Ҳожар, кўл бармоғи ўйнаб чопар. Ғўзал жажжи машинкаси — худди роля кичкинаси. Қ. Муҳаммадий.

МАШИНКА [«машина» с. кичр.] Ҳар бирига ҳарф ёзилган тугмачаларини бармоқ билан уриб хат ёзадиган мослама. У қабул-хонага кириб борганида, котиба қиз машинкада нимадир чиқиллатиб ўтирган экан. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Машинасоғирлик, машинасоғирлик хатни овозини чиқариб ўқиди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МАШКОБ шв. Мешкоб. Саройбонлар саройнинг ертўлаларини. супурмоқда, машкоблар суе сенмоқда. С. Айний, Қуллар.

МАШМАША Келишмовчилик ёки англашилмовчилик орқасида юзага келган жанжал, можаро, ғавго. Замира чимирилганича турар, камтир эса қизалоқлар ўртасидаги машмашани англаёлмай, саросимада эди. Ҳ. Назир, Бир туп ғўза. Ўқса, катта бир машмаша чиқиб қолиши мумкин эди-да. Газетадан.

МАШМАШАЛИ Машмашаси бор. Азим, ҳозирча машмашали ўйда бўлса ҳам, меҳмон тарзида кўришдан бўлак чорамиз йўқ. Ё. Хаимов, М. Раҳмон, Ҳаёт-мамот.

МАШОЙИХ [a. مشايخ — «шайх» с. қўпл.: кексалар, шайхлар] с. т. Ҳикматли сўзларни айтиб ўтган улуғ ота-боболар. Ахир, қиш қишлигини қилмаса, ер тўярмиди; ер тўймаса, эл тўймас. Қаранг, машойихлар қандай топиб айтганлар. Н. Сафаров, Катта карвон йўлда. Эри минг яхши бўлсин, бари бир, кундош кундошлигини қила беради. Машойихлар билмасдан кундош демаганлар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАШОҚ Буғдойни ўриб-йигиб олиш пайтида, ўримдан кейин ерга тўкилиб қолган бошоқлар. Уроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда ҳозир. Мақол. ■ [Йўлчи:] Мен ёшликдан отамга қарашдим, пода боқдим, машоқ тердим. Ойбек, Танланган асарлар.

МАШОҚЧИ Машоқ терувчи. Қош қорая бошлаганда, тўсатдан машоқчилар орасида Ёдгорбек билан Шермат кўр пайдо бўлди. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса.

МАШРИҚ [a. مشرق — шарқ, кунчиқар] эск. кт. Шарқ, кун чиқиш томон. Ҳар тонг кўзим машриқда. Кун балқийди сен ёқдан. Т. Тўла. Машриқ уфқи аста-секин ёришиб келарди. Мирмуҳсин, Меъмор.

МАШРУ [а. مشروع – очик-ошкор, қонуний] эск. кт. Шариат қонунлари йўл қўядиган, шаръий. У [Мусулмонқул] уламо орқали ўз зулмини машру бир тусга қўйган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар

МАШШОТА [а. مشاطه – соч таровчи (аёл); жун таровчи машина] эск. Қиз ва келинларнинг сочларини тараб оро берувчи, безантирувчи; пардозчи (хотин). Шона урсам ғайр зулфига, чақилсин қўлларим, Қайси бир машишота ҳам зулфунг паришон айласа. Увайсий. Чаман ичра туғилибсизки, Сизда экан қуёшнинг кўзи. Билсам, шуни машишота бўлиб, Безатибди қуёшнинг ўзи. Э. Воҳидов.

МАШШОҚ [а. مشاق – ўқитувчи, устоз; уста] Халқ чолғу асбобларида мусиқа асбоби чалувчи созанла. Барот полвон «додхоҳ келибди, шекилли», деб самовар томонга қараган эди, дотор, танбур, ғижжак, най, доира кўтариб келаётган машишоқларга кўзи тушди. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МАШЪАЛ [а. مشعل – чироқ, шамчироқ; маёқ] 1 Учига латта ёки бирор бошқа ёнувчи нарса ўралган, ёритиш ёки ўт ёқиш учун ишлатиладиган таёқ. Машъал ёқмоқ. Машъал кўтариб олмоқ. ■ Хокимнинг одалари машъалларни ёндириб, қўрғоннинг ичини ва теварагини ёруғлантириб, бир қисмлари қўрғонга бостириб кирдилар. С. Айний, Эсдаликлар.

2 кўчма Йўл кўрсатиб турадиган, намуна бўлган нарса; маёқ. Шарқда машъал Тошкент шаҳри неча-неча буюк воқеалар, улкан шодияналарнинг шоҳиди бўлган. «Фан ва турмуш».

3 кўчма Меҳнат-фаолиятда ўрнак бўлган илғор шахс, хўжалик ва ш. к. Биз илғор машъалларнинг тажрибасини оммалаштиришимиз керак. Ф. Мусаёнов, Ҳиммат. Республика-мизда.. пахта ҳосилдорлиги йил сайин ошсин, машъал хўжаликларимиз тобора кўпайсин. Газетадан.

МАШЪАЛА [а. مشعله – чироқ; машъал] с. т. Ёқилган машъал. Аёллар машъала кўтариб, чилдирма чалиб, ғуж бўлиб келар эдилар. П. Турсун, Ўқитувчи. Меҳмонлар катта ён-юқли ҳовли ўртасидаги супадан жой олишмоқда. Тўрт тарафда машъала, ўртада катта гулхан. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

МАШЪУМ [а. مشؤوم – бахтсиз, бахти қора, бадбахт] кт. Бахтсизлик, фалокат келтирувчи, бахтсизликдан дарак берувчи; шум;

кўнгилсиз, нохуш. Машъум хабар. Машъум воқеа. ■ Булутлар орасидан душман селётларининг таниш ва машъум садоси тилди. Ойбек, Қуёш қораймас.

МАШҚ I [а. مشق – ҳуснихат, расмзиш учун намуналар] Бирор фаолиятни та ўрганиш, малака ҳосил қилиш учун жариладиган иш, тайёргарлик машғул. Ҳарбий машқ. Машқ қилмоқ. ■ Сидиқ кўкрагини сандалга бериб, хат машқ қилди. Қанизак унинг рўпарасида китоб ўқиб турар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлар. -Иш ёмон, – деди келган милиционер, – машқ кўрмаган, ҳали милитқ отишини майдиган милиционерлар, қўлидан нимсизлар эди. С. Айний, Қуллар. Узоқ машқлар қор кетмаган эди. Хоннинг қўшини гўё тан, бир жон бўлиб ҳаракат қилар эди. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Маълум мақсадда бажарилади қилинадиган муайян иш, ҳаракат. Имлоғи машқлар. Жисмоний машқлар. ■ Болбир-бирларининг қўлларини ушлашиб, гимнастика машқларини энгил ва чироқли бажардилар. Газетадан.

Машқ қилмоқ Машқ тарзидаги иш, қилмақ ва ш. к. ни бажармоқ. Тиришиб машқ қилдим орқасида ҳамсабоқ ўртоқларим орқасида ёзишда пешқадам бўлдим. Н. Саф. Оловли излар. Ғанишер бугун уйқудан пай қиб турди, олдинга ва орқага энгашиб қилди. «Ўзбекистон кўриқлари». Машқ олмоқ Яхши малака ҳосил қилмоқ, ҳақни олмоқ, обдан эгалламоқ. У 1930 й қишлоқ советига котиб бўлганидан бери. лисларда сўзлаш машқини олган эди. С. А. Кадрдон далалар.

МАШҚ II [а. مشق] 1 Чолғу қуйи ва устун ижроси. Созандалар узоқ машқдан кейин наффус қилдилар ва чолғуларини қўйиб ича бошладилар. П. Турсун, Ўқитувчи. Йотага чалиб берган машқингиз ҳали ҳам ғимдан кетмайди. С. Аҳмад, Ҳазина.

2 кўчма Кишининг кайфияти, шарафидога қизининг машқи наст, руҳан ганроқ туюлди. Х. Фулом, Тошкентлик

МАШҒУЛ [а. مشغول – иши кўп, ишлан банд] Бирор иш билан банд бўлушга шуғулланаётган. Фотима она айвонда лардан бирининг шимини ямаш билан машғул. Р. Файзий, Сен егим эмассан. Раҳи. телефонга яқинлашди, бошқалар ўз ишларини машғул эди. Ф. Мусаёнов, Ҳимм

ГУЛОТ [а. مشغولات — нарса, буюм] 1 Иш-юмуш, касб. *Мен буна онамнинг машғулотлари.. тўғригапириб ўтишни лозим биламан.* С. Даликлар.

2 Ян мақсаддаги, мас., ўқитиш қаратилган иш; дарс. *Навбатдаги Амалий машғулот. Машғулот* ■ *Эртаси кун Рамазон қори керида машғулот бошлади.* П. Турвчи. *Ўт ўчирувчиларнинг сменасида машғулотни ҳозиргина тугатди.* М. Абдуллаев, Тилла маржон. *Тавсири, тилик руҳидаги машғулотлар яхши бераганлиги кўзга ташланиб турибди.*

ХУР [а. مشهور — таниқли, доврқат қозонган, донги кетган, номли, таниқли, танилган. *Машҳур Машхур механизатор.* ■ *Ургут қишқоқ жойиб боғлари, учар отлари.. моҳир билан машхур экан.* «Саодат». Буна Мовароуннахрга донги кетган бу Андигоний) камтару хушфезлиги хур. Мирмуҳсин, Меъмор.

ИБДАТ [а. معبد — ибодат қилинадиган жой] кт. айн. **ИБОДАТХОНА.**

МАЪБУДА [а. معبوده — илоҳа; маҳбуба] 1 Маъбуда тасаввур қилинган худо. *Афродита ҳаббат ва гўзаллик маъбудаси.*

2 **БО** [а. ماوى — бошпана, тураржой, кт. Тураржой, бошпана; манзил, кт. *Тураржой азиз элни кутиб боғу чаманга эста тутиб, манзилу маъво безаҳабий. Оғушлари какликларга хилмаҳво, Сўлим, салқин соясида кийиклар.* О. Ражаб.

МАЪДАН [а. معدن — кон, ер ости бойи, металл] эск. 1 айн. **МИНЕРАЛ** I, II. *Маъданлар.* ■ *Сут маъдан моддаларга тасаллиқ бўлиб, таркибида калий, кальций бошқалар бор.* К. Маҳмудов, Ўзбек тилшунослари.

2 **МАЪДАН** *Жило берар маъданга зўр қилди.* Ҳ. Файратий.

3 **МАЪДАН** *Бир олим тоғ қазиб, маъданларни тилсим очиб, ердан топар кон.* С.

МАЪДАНШУНОСЛИК 1 қ. **МИНЕРАЛОГИЯ** шунинг маъносида. *Маъданшунослик илмига.. сезиларли йўналишда ўқитилган ўткир зехнли зотлардан Қўшжонов, Дийдор.*

2 қ. **МЕТАЛЛУНОСЛИК.**

МАЪЖУН [а. معجون — доривор аралашма; ўсимликлардан олинадиган, таркибида гиёҳванд модда бўлган аралашма] эск. *Турли зираворларга афюн қўшиб тайёрланган ва қувват, дармон берадиган дори.* Табиб: «*Бу кофар иссиқ дори, буни бир ривоятда — маъжун, яна бир ривоятда — чордори деб атайдилар.*» деди. Н. Мақсудий, Юксалиш.

МАЪЗИРАТ [а. معذرت — узр, афв сўраш] эск. кт. *Узр, кечирим. Маъзират сўрамоқ.*

МАЪЗУЛ [а. معزول — узоклаштирилган алоҳида (ланган); ишдан озод қилинган] эск. кт. *Амалидан, вазифасидан четлатилган.* [Қози:] *..Маъзул қозикалон Бурҳониддин, ҳам муллалар вакили домулла Қутбиддин ва домулла Холмуроддан хат олдим.* С. Айний, Қуллар.

МАЪЗУР [а. معذور — узрли; узр этилган] *Узрли, кечирса бўладиган. Мақтубни иситма орасида ёзганингизга тамоман қаноат ҳосил қилдим. Шунинг учун сизни айблашга ҳаққим йўқ, сиз маъзурсиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАЪЗУР ТУТМОҚ (ёки **КЎРМОҚ**) *Узрли ҳисобламоқ, кечирмоқ. Мени маъзур тутинг, устоз. Уст-бошим кир-чир бўлганидан тўғри келаверишга ботина олмадим.* М. Осим. *Карвон йўлларида. Маъзур кўрасиз, оғайнилар, бу савдо бизга тўғри келмайди.* Ҳ. Фулом, Феруза.

МАЪЛУМ [а. معلوم — таниқли, белгили; албатта, тушунарли] 1 *Ҳамма ёки тегишли кишилар биладиган, ошкор, аён. Маълум нарса. Маълум жой.* ■ *Қораилон фақат икки кишига маълум: уларнинг бири — Мирзо, иккинчиси — Шоҳ Малик тархондир.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Бу вазифани бажариш бениҳоя оғир бўлажаги разведкачиларнинг ахборотларидан маълум эди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 **МАЪЛУМ ҚИЛМОҚ** *Билдирмоқ. Табиб ҳам Меъморнинг оғир мусибат билан Бухорога кетмаётганини маълум қилишни лозим топмади.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 **МАЪЛУМ** *Олдиндан берилган, мавжуд. Маълум сонларни номаълумлардан ажраттиш.*

4 **МАЪЛУМ** *Белгили, муайян. Орадан маълум муддат ўтиб, дарвозанинг сўнақайсиз тақиллашидан [Ҳасанали] чўчиб уйғонди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Урф-одат ва анъана, гўё жадвалга ёзилгандек, маълум тартиб билан давом этди.* Ойбек, Танланган асарлар.

4 Машхур, ном чиқарган. *Маълум одам.*

МАЪЛУМИНГИЗ Сизга маълум бўлсинки. *Маълумингиз, кеча мажлис бўлган эди.* ■ *Маълумингиз, мардикор қилиб юборди.* У. Исмоилов, Сайланма. [Отабек:] *Маълумингиз, кечалари бўш бўламан, шунинг билан бирга, отангиз қайси вақтни ихтиёр қилсалар, ижобат этишдан ўзга чорам бўлмас.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАЪЛУМКИ *кри с.* Кўпчиликка маълум нарса устида сўз борганда ишлатилади. *Маълумки, ёмғир чувалчанги сернам ва чиринди тупроқли шароитда яшайди.* «Фан ва турмуш».

МАЪЛУМОТ [а. معلومات – ахборот, хабарлар; билим] 1 Уқиб-ўрганиш натижасида олинган билим кўникмалари ҳажми ва даражаси. *Бошланғич маълумот. Ўрта маълумот. Олий маълумот. Сиёсий маълумот.* ■ *Ҳозир мактабдаги ўқитувчилар олий ва махсус маълумотга эгалар.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Қиз ўн олти ёшгача бу оилада мусиқа муаллими бўлган камбағал амакининг тарбиясида ўсади, ибтидоий таҳсил кўради, мусиқадан ҳам бир оз маълумот олади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Хабар, ахборот; далил бўладиган ҳужжат, рақам ва ш. к. материаллар. *Кечқурун қишлоққа терговчи келди. Дастлаб Мели полвонни чақириб, маълумот олди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Олимларимизнинг берган маълумотларига қараганда, лимонни экиб, қаламча, пайванд ва пархили қилиб кўпайтирилади.* Газетадан. *Мирзо саройидан бизга етиб келган маълумотлар шуни кўрсатадики, фарғоналиклар биздан кам, иш кўрган сарбозлари оз..* Мирмуҳсин, Меъмор.

МАЪЛУМОТЛИ Маълумот олган, маълумоти бор; ўқимишли. *Маълумотли одам. Ўрта маълумотли бола. Олий маълумотли педагог.* ■ *Халқ бахтини изловчи.. маълумотли курашчилар лозим.* Ойбек, Нур қидириб.

МАЪЛУМОТНОМА [маълумот + нома] 1 Фуқароларнинг турмуши ва иш фаолиятига оид воқеа-ҳодиса ва ҳолатларни акс эттириб тасдиқлаб берадиган ва талаб қилинган жойларга тақдим этиладиган (кўрсатиладиган) расмий ҳужжат. *Соғлиғи ҳақидаги маълумотнома. Иш (яшаш) жойи ҳақида маълумотнома олмоқ.*

2 Корхона, муассаса ва ш.к. фаолиятига доир воқеа-ҳодисаларни расмий равишда

акс эттирадиган ва тасдиқлайдиган, хил хил маълумотларни қамраб олувчи раҳужжат. *Вагонларда Москвага маълумотлар олиб бораётган ходимлар бор эди.* Т. тамов, Мангу жасорат.

3 Бирор соҳа ёки масала бўйича маълумот берадиган китоб, қўлланма ва ш.к. ўқув юртларига қирувчилар учун ки маълумотнома. *Амалий врачлар учун негиздан маълумотнома.*

МАЪЛУМОТСИЗ Маълумоти, билими йўқ; ўқимаган, билимсиз.

МАЪМУР I [а. مأمور – топшириқ, руқ олувчи, тобе; мансабдор, бошл. Бошқариш ва ижро ҳуқуқига эга б мансабдор, бошлиқ. *Чор маъмурлари.* ■ *ҳаллий маъмурлар унга [муфтига] Мадан чиқиб кетишига рухсатнома бери бош тортди.* А. Ҳакимов, Илон изида

2 Маъмур (эркаклар исми). **МАЪМУР II** [а. معمر – ишланган лов берилган (ер); одам яшайдиган, Обод ва фаровон, бекаму кўст; тўкин тимиз маъмур. ■ [Навоий:] *Қишлоқ аҳлига ариқлар чиқариб, халқни сувга маъму, моқчи бўлаганимизни айтдим.* Уйғун ва Итон. Алишер Навоий. *Ҳозиргидек маъмонлар бўлишини тасаввуримизга сиғи масдик.* Газетадан.

МАЪМУРИЙ [а. ماموری – бошқа маъмуриятга алоқадор] 1 Маъмуриятга бошқариш ва ижро билан шуғулланган. *Маъмурий бўлим. Маъмурий иш. Маъмурий ҳуқуқ.* ■ *Норбой икки қаватли маъмурино олдидан машинадан гердайиб тушди.* *лик». Бу, аввало, маъмурий поғоналарга майтириш, энг муҳими, бошқарув хара ларини тегишли равишда камайтириш нини беради.* Газетадан.

2 Маъмурият йўли билан амалга риладиган. *Маъмурий чора.* ■ *Нодиржес буфетчини, Розиковнинг илтимосига маъмурий жазодан қутқазди.* А. Муҳи Чап чўнтак.

МАЪМУРИЯТ [а. ماموریت – амал, саб; вазифа, топшириқ] 1 Бошқарув лиятини амалга оширувчи давлат о лари мажмуи.

2 Муассаса, ташкилот, корхона ва нинг бошқармаси. *Театр маъмурияти асарлар йўқлигидан нолибди.* Газетадан *ийн комбинат маъмурияти Ойсанамга б*

■ **Зага ордер берди.** М. Хайруллаев,

• ЭН.

суддаги мансабдор шахслар; му-
оналардаги раҳбар ходимлар.

■ **УРИЯТЧИЛИК** Маъмурий ху-

суниестеъмоқ қилиш. *..мехнат*

нинг ролига ҳали ҳам тўла баҳо

лар, маъмуриятчилик билан шу-

ло. Газетадан. *Маъмуриятчилик-*

бетини зарардан бошқа ҳеч бир

натижи мумкин эмас. Газетадан.

■ **УРЛИК** айн. **маъмурчилик.** *Рақам-*

та – ҳамма ерда маъмурлик. Ф.

Ҳўйин кўшиғи.

■ **УРЧИЛИК** Мўл-кўлчилик, тў-

раровонлик. *Янги, гуллаган хо-*

лар – мўл-кўлчилик рамзи, маъ-

насоли. «Ёшлик». *Улар эл-юрт*

маъмурчилиги учун фидокорона

қўлатирлар. Газетадан. *Унингча, бу*

қўлчиликдаги тўқин-сочинлик, маъ-

насоли ҳечам қовушмайди. Р. Раҳмон,

■ **УВИЙ** [а. معنوی – маъновий; ақ-

л-ахлоқий] 1 Маънавиятга оид,

ахлоқ билан боғлиқ. Маънавий

қавий қиёфа. Маънавий камолот.

2 сўқмоқларидан ўтишига ожиз,

мас қийинчилик олдидан эсанки-

маънавий қаншоқ одам эканлигим-

ни. С. Аҳмад, Чўл бургути. *Ой-*

лимига мансуб асарлар аллақачон

асарларнинг маънавий мулкига ай-

ланадиган.

■ **УВНАН.** *Назарни айбсотишига ҳеч*

маънавий ҳаққи йўқ. Э. Усмонов,

эр ўртасидан маънавий тубан-

асосий манбаларидан бири Фарб-

ахлоқ ва одобга зид бўлган фильм-

ни бўлиб қолди. Э. Юсупов, Истик-

■ **УВИЯТ** [а. معنویات – ахлоқий

та ахлоқий нарсалар, хусусият-

ниятнинг фалсафий, ҳуқуқий,

қий, диний, ахлоқий ва ш. к.

ни ва тушунчалари мажмуи. Маъ-

насонинг, халқнинг, жамият-

нинг куч-қудратидир. У йўқ

ақон бахт-саодат бўлмайди. Га-

зетадан. *..маънавиятимизга таъсир этувчи*

жиҳатлар шунчалик кўпки, уларни санаб,

саноғига ета олмаймиз. Газетадан. *Зеро,*

нақибандия таълимоти – маънавиятимиз

сарчашмаларидан бири ҳисобланади. Газета-

дан. Аجدодларимиз фалсафаси ҳам маъна-

виятимиздир. Газетадан. *Биз талабаларга*

Шарқ маънавиятининг жаҳон цивилизаци-

ясида тутган ўрни ҳақида ўргатамиз. Га-

зетадан.

■ **УВНАН** кам. қўлл. 1 Маънавий жиҳат-

дан, маънавий томондан. Унинг [Юсуфбек

ҳажининг] ҳар бир раъйига Нормухаммад куш-

беги қонунан мажбур бўлмаса-да, маънан бир

мажбурият ҳис этар эди. А. Қодирий, Ўтган

кунлар. Маънан ва жисман эзилган.. Анвар гўё

хушсиз каби, бошини икки қўли орасига олиб,

сандак устига энгаиди. А. Қодирий, Меҳ-

робдан чаён.

2 Маъно жиҳатдан, маъносига кўра. *Маъ-*

нан бир хил сўзлар.

■ **УВНИ** [а. معنی – маъно, мазмун] с. т. 1

айн. **маъно.** Сўзнинг маъниси.

2 айн. **мазмун.** *Рустам эси кириб қолган,*

китоб ўқиб, ҳар гапнинг маънисини тушуна-

диган бўлган. «Муродхон». *Сўнг бундан ҳеч*

нима тушунмай, кўзларини бақрайтирган

дўстларига бу рубоийнинг маънисини тушун-

тириш учун шошилди. Ойбек, Танланган

асарлар.

3 Ақл-хуш, тайин. *Маъниси йўқ одам.* ■

Сизларда маъни борми, бемаънилари. М. Қори-

ев, Ойдин кечалар.

■ **УВНИ** **кирмоқ** Ақл кирмоқ, эс-хушли

бўлмоқ. -Баракалла, – деди Нозик, – Ана

энди сизга ҳам маъни кирибди. А. Қодирий,

Меҳробдан чаён.

4 кўчма Бирор нарсанинг сабаби, моҳи-

яти, нима эканлиги. Мана энди ўша инглиз

отлиг аждаҳонинг Туркистон тарафга ўрма-

лашининг маънисини идрок қилди. К. Яшин,

Ҳамза. *Қизни бешикда унашиб қўйган экан-*

лар. Шу бола хотиннинг маънисини билиди-

ми? Ойбек, Танланган асарлар.

■ **УВНИЛИ** Маънога эга (қ. **маъни** 1-3).

Умулойим табиати, соддалиги.. маънили гапи,

куч-қуввати билан одамларга ёқди. Ойбек,

Танланган асарлар. *Анча тадбиркор, маъни-*

ли кўринади бу Дониёров деганлари. Ж. Аб-

дуллахонов, Тўфон.

■ **УВНО** [а. معنی – мазмун, тушунча, гоյ]

1 Сўзнинг мазмун томони, сўз билан ифо-

даланган тушунча. Сўзнинг тўғри маъноси. Сўзнинг кўчма маъноси. ■ Мен, одатим бўйича, сўзларнинг маъноларини ва номларнинг номланган нарса билан муносабатини билишга қизиққанымдан: -У қишлоқни нега Тезгузар деб атаганлар? - деб сўрадим. С. Айний, Эсдалиқлар.

2 айн. **мазмун**. Гавҳар бу гапдан «қўлимдан келса, ёрдамимни аямайман» деган маънони уқди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. Унсин қошини чимириб, ялт этиб Гулнорга қаради, лекин сўнгги жумланинг маъносини, нечундир, сўрамади. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Баъзи хатти-ҳаракат ва ш. к. дан англашладиган нарса; ифода. Хотин унинг ҳаракатидан «ўнич бер» деган маънони англади: -Шуни тўғри айта қолсангиз, нима бўлар экан! - деди. А. Қаҳҳор, Майиз емаган хотин. Унинг вазоҳатидан «нега келдинг», деган маъно борлигини Азиза тушунди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Бирор нарсанинг моҳияти, нима эканлиги; моҳият. Самандаров заҳарханда қилди: -Бу қанақа мусобақа бўлди? Мусобақанинг маъносини тушунасанми ўзинг? А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Демак, ирсиятнинг маъноси - оқсил синтез қилиш қобилиятининг наслдан наслга ўтишидир. «Фан ва турмуш».

Бундан маъно чиқмайди Бундан фойда, натижа чиқмайди. **Маъно бермоқ** Тушунмоқ, талқин қилмоқ. Замиранинг дами чиқмай қолганига Очил ўзича маъно берди. П. Қодиров, Уч илдиш. **Маъноси йўқ** Фойдаси йўқ. ..«водород» билан «кислород»ни арабчага таржима қилиб ўтиришдан маъно йўқ. П. Турсун, Ўқитувчи.

МАЪНОВИЙ Маънога оид, тегишли. Шоирнинг ҳар бир шеърида табиат тасвирига маъновий «нагрузка» юкланади. «ЎТА».

МАЪНОДОР [a. + ф. معنی دار - кўп маъноли, таъсирчан; мазмунли] айн. **маъноли**. Унинг [Тоҳиржоннинг] катталашган қора кўзлари чироқда аллақандай умидсиз, лекин маънодор ёнади. Ойбек, Танланган асарлар. Элмурод Ойимхоннинг маънодор, текширувчи саволларидан завқланиб кетди. П. Турсун, Ўқитувчи.

МАЪНОДОШ Маъноси бир, маъно жиҳатидан тенг ёки яқин. Маънодош сўзлар. ■ Келтирилган мисоллардаги «мадор - кучқувват», «қувонмоқ - суюнмоқ» маънодош

сўзларининг барчаси ўз маъноларида ган. «ЎТА».

МАЪНОЛИ 1 Маъноси бўлган, маъно билдирадиган. Маъноли гап. маъноли ибора. Кўп маъноли сўз.

2 Чуқур мазмунга эга бўлган, сер Одамшаванда, гапи, сўзи маъноли бу йигитни Йўлчи яхши кўрар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Бирор маъно ифодалайдиган нарсага ишора қилувчи, шамали. Инигоҳ. ■ Ҳакимбойвачча лабини тиши сизга маъноли қараб кўйди. Ойбек, Таасарлар.

4 Ақл-идрок, мулоҳаза билан илтиган, жиддий, бамаъни. Маъноли и

МАЪНОСИЗ Маъноси йўқ, маънайдиган; мантқиқсиз, бемаъни. Агап. Маъносиз иш. ■ Йўлчи қаёуришни, кимнинг ёқасидан туттишни тентиб юрди. Энди унинг хаёлида ҳа са бўш ва маъносиз эди. Ойбек, Таасарлар.

МАЪРАКА [a. معركة - жанг, урин] 1 дин. Мотам маросимларининг диси ва уларнинг ҳар бири. Гулқизининг бутун маъракасини ўтк кейин, қабрга ҳайдасалар ҳам дади га тлайёрлигини сўзлади. Ойбек, Таасарлар. Собир Одил буванинг маърага ўзи бош бўлди. Р. Файзий, Чўкелди.

2 Тўй, томоша ва ш. к. муносаб бўладиган йигин, маросим. Шу-ш Нурбувининг мартабаси ошиб, ҳаррака унинг маслаҳатсиз бўлмайди қолди. Ҳ. Шамс, Душман.

3 Жанг майдони; жанг. Маърааники. Мақол.

4 кўчма Сиёсий ёки хўжалик ага бўлган бирор ишни амалга оши ўтказиладиган ялпи ҳаракат; камрим маъракаси бошланган кунларди жон оғизга тушиб қолди. Ҳ. Назилар. Шундан кейин колхозлаштиқ касига оид масалаларни муҳокам. Ҳ. Шамс, Душман.

МАЪРАМОҚ «Ма-а» деган омоқ (моллар ҳақида). Қўй маърадачининг товушини эшитиб, дала онасига эргашиб, қашқа бузоқ юборди. А. Қодирий, Ўттан кунли

туриб маърайди Тўла-тўкис таъмин-
қолда у билан қаноатланмайдиган,
қатъ қиладиган шахсга нисбатан қўл-
Қачонгача еб туриб маърайсан. К.
Ҳамза. Уғрига мол қаҳатми? У еб ту-
қилдиган очкўзлардан. Ж. Шарипов,

МАЪРИФАТ [а. معرفت — билим, фан;
мулоқот; танишиш] 1 Таълим-тарбия,
ақлий, сиёсий, диний, фалсафий
маъносиди кишиларнинг онг-билими-
маданиятини оширишга қаратилган
мулоқот. *Маърифат.. билим ва маданиятни
ошириш юксалтиришининг ҳамма турлари ва
шакллари ўзига қамрайди.* «Мулоқот». Эн-
циклопедия илмий оддий кишиларга хизмат қил-
увчи мулоқотнинг шакллари қатъ, маърифат
мулоқоти билан ёритиш керак. П. Тур-
мулоқотчи.

2. Тасаввуфда ҳар бир суфий руҳий
таълимда эришиш йўлида босиб ўтадиган
мақомлардан бири (қ. мақом П 4).
Маърифат (хотин-қизлар исми).

МАЪРИФАТЛИ Маърифатга эришган.
Шарқнинг гуллаб ва яшнаб тур-
маърифатли ўлкасига айланди. Газетадан.
Тамол ташлаган билан ифбатли ва
маърифатли бўлавермайди. Газетадан.

МАЪРИФАТПАРВАР Маърифат учун
эришувчи; маърифат ҳомийси ва тараф-
қарор қилувчиси. *Маърифатпарвар шоирлар.* ■ У [Шоҳ-
зода] фуқаропарвар, маърифатпарвар
Маъморга меҳрибонлик кўрсатиб, пе-
налияни силагандек бўлди. Мирмуҳсин,

МАЪРИФАТПАРВАРЛИК Маърифат-
қилиш; маърифатга алоқадор (онд)
қарор қилиш. *Маърифатпарварлик — фой-
қилиш.* Янги усулдаги мактабларнинг бо-
қилишда нафи катта. К. Яшин, Ҳамза.

МАЪРИФАТЧИ Маърифат учун кура-
маърифатпарвар (шахс). 25 сен-
маърифатчи шоир Зокиржон Фур-
қилишган кўннинг юз йиллигига бағиш-
қилиш сессия ўтказилди. Газетадан.

МАЪРИФАТЧИЛИК тар. Маданият ва
қарор қилиш соҳасида Фарбда 17-аср охири —
бошларида, Шарқда 19-аср охири —
бошларида майдонга келган, неги-
қилиш, билим имкониятларига ишонч
қилишган оқим, йўналиш. *Шарқ маъри-
қилиш умуман динга қарши эмас, балки*

диний ақидапарастликка қарши бўлган.
«ЎЗМЭ».

МАЪРИФИЙ Маърифатга онд. *Жомий
катта ва қимматли адабий, илмий ва маъ-
рифий мерос қолдирди.* Газетадан.

МАЪРУЗА [а. معروضه — ёзма арз, ариза;
хабарнома] 1 Бирор мавзуда кўпчилик ол-
дида айтилган (сўзланган) нутқ. *Мен клубга
кирганимда, маъруза тугаб, музокарага, са-
воал-жавобга ўтилган экан.* «Муштум».

2 Раҳбар орган ёки бошлиққа берил-
ган ёзма маълумот, ахборот. *Каримов ша-
ҳарга келганининг иккинчи кунини район шўро-
сига кириб, ёзма маъруза берди.* Ҳ. Шамс,
Душман.

МАЪРУЗАЧИ Маъруза қилувчи (ёки
қилишчи) шахс. *Маърузачи эса маърифат
ислоҳотидаги вазифалари ҳақида маърузачи
томонидан эслатилмаган масалалар тўғри-
сида сўзлаб кетди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МАЪРУФ [а. معروف — ҳаммага таниқли,
билимли; маъқулланган] 1 эск. кт. Таниқли,
машҳур. *Маълум ва маъруф одамлар.*

2 Маъруф (эркаклар исми).

Амри маъруф қ. амримаъруф.

МАЪСУМ [а. معصوم — сақланган, дахл-
сиз; гуноҳсиз, пок] 1 кт. Бегуноҳ, пок, тоза.
-Тақсир, сиз менинг мактабимни бузмадин-
гиз, бу ерга одим бўлармиканман, илм олар-
миканман, деб инсоний ният билан келган
маъсумларнинг кўнглини буздингиз, — деди
Ҳилолжон. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Номусли, ифбатли. *Ўша кечада шун-
дай пок ва маъсум кўринган бу қиз бунчалик
беҳаё бўлиб чиқишини, унинг энг азиз туйғу-
ларини шунчалик ҳақорат қилишини ўйлаган-
миди?* О. Ёқубов, Тилта узук.

3 Маъсум (эркаклар исми).

МАЪСУМА 1 Маъсум аёл. *Ўқиб бер ўзинг
каби мазлумаларга, Кўчаларда соғирган маъ-
сумаларга.* Ғайратий.

2 Маъсума (хотин-қизлар исми).

МАЪСУМОНА Маъсумларча, поклик
билан, пок. *Маъсумона табаъсум қилмоқ*

МАЪТАЛ [а. معطل — бекор қолган, бе-
корчи; муддати ўтган] айн. маҳтал. *Олим
отларга қарашиб турди. У «Отларни эгарла»
деган фармонга маътал.* А. Ҳакимов, Илон
изидан. *Сафаров.. Самандаров ҳануз жавобга
маътал турганини кўриб: -Колхозчиларнинг
ўзларидан яхшироқ маслаҳат чиқади, — деди.*
А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

Маътал бўлмоқ Мунтазир ҳолатда бўлмоқ. *Ҳар қалай, буйруққа маътал бўлиб, шайланиб турибмиз.* Н. Сафаров, Оловли излар. **Маътал қилмоқ** Мунтазир қилмоқ; қуттирмоқ. *..икки биродарни маътал қилиб қўймай.. талабларини ерига етказдилар.* К. Алиев, Қабрга кўмилган ишоратлар.

МАЪШУҚ [а. معشوق — севимли; маҳбуб; хуштор, жазман] *кт.* Икки севишганнинг бири; севикли ёр, севгили. *Парво қилма, ўлиб кетди аждаҳор, Келиб маъшуқини топгандир Шакар.* «Ширин билан Шакар».

МАЪШУҚА Маъшуқ аёл. [Отабек:] *Ой юзли рафиқам, кундуз қошли маъшуқам Кумуихонимга! А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МАЪЮБ [а. معيوب — камчилиги, нуқсонни бор, айбли] *эск. кт. айн. айбдор.* *Қора курсида бир жамоа маъюблар.. ўлтирибдирлар.* «Муштум».

МАЪЮС [а. مايوس, مئوس — умидсизланган, руҳи тушган] *кт.* 1 Ноумид, тушкун ҳолатли; тушкун. [Отабек:] *Бу ерда сўзимни эшитувчи биров ҳам бўлмади, бўлсалар ҳам, «сенинг арзингни шу хонлар ижро қиладими?» деб, мени маъюс қилдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Қиз умид билан кўтарган бошчасини яна ёстиққа қўйди. Нон илинжсида чақнаган йирик кўзлари маъюс юмилди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Эзилган, ғамгин ҳолатли; хомуш. *Унинг маъюс чехрасига қараб туриб, Жавлон бадтар эзилиб кетди.* Л. Тожиёва, Меҳрим сизга, одамлар. *Катта-кичик, ёш-қари эркак-аёллар оқими кўнгилдан йиғлар, уларнинг кўз ёшларини маъюс эзилган бошлари ифода қилар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Уйларимда толган ўйчан тол Маъюсгина эгмиш бошини.* Ҳ. Абдуназар, Анжир гули. *Қишлоқ чоллари мурдалар қошига аста қадам ташлаб келишида, тиз чўкиб, маъюс ҳолда анча сукут қилишиди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

МАЪЮСЛАНМОҚ Маъюс бўлмоқ, маъюсликка тушмоқ. *—Кечкурун далада олисдан ўт кўрсам, овулим эсимга тушади, — маъюсланиб деди Ўроз.* Ойбек, Танланган асарлар. *Баъзи ота-оналар касал болани врачга кўрсатиб даволаш ўрнига койиб, ўсал қиладилар ва бола баттарроқ маъюсланади.* «Фан ва турмуш».

МАЪЮСЛИК Маъюс ҳолат, маъюс кўриниш. *Отабек Зайнабнинг юзидаги маъюсликни биринчи кўришдаёқ сизди.* А. Қоди-

рий, Ўтган кунлар. *Мукаррам негадир хафа, аллақандай нарса.. кўзларига маъюслик, юзларига сўлгинлик кўланкасини соларди.* С. Кароматов, Матонат.

МАЪЮСОНА Маъюс бўлиб, маъюслик билан, ғамгин. *Бир оз жим қолдилар.. Офтоб ойим энтикиб оғир нафас олди ва маъюсона Кумушга қаради.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАЪҚУЛ [а. معقول — оқилона; мантиқий; тушунарли] 1 Талаб-истакка тўғри келадиган; мақбул. *Маъқул иш. Маъқул гап. Маъқул фикр.* ■ *Комплекс лойиҳалар ҳозир сероб. Маъқулини танлайсиз, қураверасиз.* «Ўзбекистон кўриқлари». Низомиддинов ишни бир ёқлама олиб борапти. *Шу одамнинг иши менга унчалик маъқул эмас.* С. Аҳмад, Ҳукм.

2 (қесим вазифасида ёки таркибида) Яхши, дуруст. *Ёки ўзини кўрмасдан, ғойибона севиб юрганам маъқулмикан?* Ҳ. Тўхтабоев. *Ширин қовунлар мамлақати. Нонушта қилаётганимизда, мана бу чўқморни унга айтиб қўйганимиз маъқул.* Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Маъқуллаш, розиликни билдиради: яхши, дуруст, хўп. *Маъқул, маъқул, бой ота, сояи давлатингиз кам бўлмасин!* Ойбек, Танланган асарлар. *..Эрта билан йўлга чиқайлик. —Маъқул, — деди Меъмор.* Мирмуҳсин, Меъмор.

4 Гап-сўзни қайтармайдиган; ювош. *Башорат хола қаршисида опасини хуноб қиладиган энгилтак Олимжон эмас, балки оғир табиатли, мўмин, маъқул ва эс-хушли, бутунлай бошқа бир бола тургандай эди.* А. Мирахмедов, Кулган чечаклар.

Маъқул бўлмоқ (ёки келмоқ, тушмоқ) Мақбул деб қабул қилмоқ. *Ғапим икковига ҳам маъқул бўлди, шекилли.. у ёғи кўнгилдагидек бўлди.* Ҳ. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати. *Бу гап залда ўтирганларга ҳам маъқул тушиди.* «Ёшлик». *Каромат хола, ҳатто бирор нарса ўзига ҳаддан ташқари маъқул келса ҳам, ўша нарсани қарғаб-қарғаб мақтарди.* Ю. Шомансур, Қора марварид. **Маъқул қилмоқ** Маъқул деб тан олдирмақ; маъқуллатмоқ. *Удўстларига тунов кунги шеърини маъқул қила олганига қувонарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

МАЪҚУЛЛАМОҚ Маъқул деб билмоқ, мақбул топмоқ; қувватламоқ. *Унинг бош энергетик бўлагини эшитган биров маъқулларди, бировга алам қиларди.* Ҳ. Олимжонов,

боси. Элликбоши бу фикрни маъ-
ни ҳам бу хусусда анча маълумот
с. Танланган асарлар.

МАЁҚ.

МАЙК [р. маять — «у ёқ-бу ёққа
қ. тебратмоқ» фл. дан] I Юқори
нуқтага осиб қўйилган, паст-
бир юк ўрнатилган тебранувчи

ен соатларининг юришини мун-
риб турувчи, ўз ўқи атрофида гоҳ
томонга бир тартибда тебра-
дан деталь.

МАРА [а. مقبره — қабристон, гўрис-
стига қурилган меъморий ин-
ш тобут, даҳма, сағана. *Исмоил
бараси. Шоҳи Зинда мақбараси.
ўтирадиган жойининг шарқ то-
мақбара бўлиб, унда кечалар чи-
С. Айний, Дохунда.*

МАТ [а. مقبول — қабул қилинган,
] кт. Қабул қилса, маъқулла-
маъқул келадиган. *Мақбул гап.*

МАҚБУЛ бўлмоқ. ■ *Маъқул ва
қирни шояд сиз жанобдан эшит-
бек, Навоий. Ҳамадоний ва Фар-
ни она юртига ўтказиб юбориш-
ўгли ҳақида аниқ фикрга келиши-
ов, Илон изидан.*

МАҚОЛ [а. مقال — мақола, кичик асар;
қаддрий тажриба асосида халқ то-
ратилган, одатда панд-насихат
ўзга бўлган ихчам, образли, ту-
ва ҳикматли ибора, гап. *Ўзбек
лари. ■ Маҳдум.. Анварнинг би-
дан билан «эзилишиб» ўтирганини
дан билан кирган, жон билан чиқар»
тўғри сўз, деб ўйлар ва энсаси
та кетар эди. А. Қодирий, Меҳ-
ён.*

МАҚОЛА [а. مقاله — нутқ; кичик асар]
рнал, газета ва ш. к. учун ёзил-
ларда босилган, ҳажми унча кат-
илмий ёки публицистик асар.
бош мақоласи. *Мақола ёзмоқ. ■
овқатдан кейин қўлига газета ол-
мақолани яримлатмасдан, кўзи
Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.
] Редакцияга фронтдан, кейин-
италдан шеърлар ва публицистик
ўллаб турди. Н. Сафаров, Олов-*

Луғат мақоласи Луғатларда ҳар бир
сўзнинг (бош сўзнинг) тавсифига оид ту-
гал материал.

МАҚОЛАНАВИС [а. + ф. مقاله نویس —
мақола ёзувчи] эск. айн. журналист.

МАҚОМ I [а. مقام — жой, ўрин; товуш-
лар қатори, куй (оҳанг) тузилиши] I Му-
сулмон Шарқи мусиқасида мусиқий оҳанг,
куй йўли, тартиби, шакли ва жанри. *Саидий
ўлтирган ерида машқ мақомига тебранар эди.
А. Қаҳҳор. Сароб. Ашула ниҳоятига етди. Ле-
кин бир зумдан кейин яна айни товуш парвоз
қилди. Аммо ўзга мақомда. Ойбек, Танлан-
ган асарлар.*

2 «Шашмақом» деб аталган олти қисм-
дан иборат ўзбек мумтоз мусиқа асарининг
ҳар бир қисми. «Наво» мақоми. *Мақомлар-
дан парчалар. ■ Шерозийнинг қўлларига соз,
Гуркирайди мақом куйлари. Э. Раҳим.*

3 Тартиб, ўлчов. *Узун сариқ капгирини бир
мақомда тебратиб чиқиллаётган катта де-
вор соати узиб-узиб данғиллай бошлади. П.
Турсун, Ўқитувчи.*

4 Уйинда усулга, ритмга мос қўл, оёқ,
бадан ва юз ҳаракати; муқом. *Шўх йигитлар
уйинчининг мақомига қийқириқ билан жавоб
берардилар. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

5 кўчма с. т. Хатти-ҳаракат, усул; йўл.
*Уста кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўргалар.
Мақол. ■ Носирхон тўра жуда мунофиқ..
иғвогар одам экан. Бизга қарши курашмоқ
учун ўзини ҳар мақомга солди. М. Муҳаммад-
жонов, Турмуш уринишлари.*

МАҚОМ II [а. مقام — вазият, мавқе; ўрин,
жой; даража, мартаба] кт. 1 Ўрин, жой.

2 Мартаба, мавқе. *Олий мақомга эриш-
моқ. ■ Бу учинчи оилга кўчишида Анварни
энг хурсанд қилган нарса мактабдаги бола-
ларнинг озор беришларидан қутулиши ва дом-
ларнинг асранди ўгли мақомини олиши бўлди. А.
Қодирий, Меҳробдан чаён.*

3 ҳў. Сайлаб қўйиладиган шахслар, фу-
қаролар, давлат идоралари, ташкилот, му-
ассаса, халқаро ташкилотларнинг меъёрий
ҳужжат билан расмийлаштирилган ҳуқуқий
ҳолати. *Таъсис ҳужжатлари тўла-тўқис ва
нуқсонсиз бўлса, диний ташкилот давлат
руйхатиغا олиниб, юридик шахс мақомига эга
бўлади ва қонун доирасида фаолият юрита
бошлайди. Газетадан.*

4 дин. Тасаввуфда ҳар бир суфий босиб
ўтиши лозим бўлган босқичлардан бири ёки

ҳар бири (аксар манбаларда тўрт мақом: шариат, тариқат, маърифат, ҳақиқат тилга олинади).

МАҚОМЧИ «Шашмақом»ни биладиган, мақом куйларини ижро этадиган созанда, хонанда. *Ўзбекистон радиоси ҳузурида мақомчилар ансамбли ташкил топганига кўп вақт биланги йўқ. Газетадан булагани йўқ. Газетадан...*

МАҚСАД [а. مقصد — ният, юқори тил; интилиш] 1 Эришиш, амалга ошириш учун кўзда тутилган нарса, мурод, муддао. Ҳақиқатини ўз олдига мақсад қилиб қўймоқ. Мақсадга етмоқ. Мақсадга эришмоқ. ■ Холжонбековнинг шаҳарга тушишидан мақсади Шерназарбойни бир кўриш эди. Ж. Шаритов, Хоразм.

2 3-ш. эгаллик, ў.-п. к. қўшимчалари билан (мақсадида) кўм. вэф.: мақсад, сабаблан (мақсабати) ууун; ниятида.

лан (мақсабати) ууун; ниятида. муносабатини билдиради: учун; «на.май» иччиш [Ҳасанали] Отабек билан бирга чой ичиш мақсадида, эрталаб Ойбодоқнинг дамлаган чойига бормай, Отабекнинг уйғонишини кутиб юрди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАҚСУД [а. مقصود — исталган, талаб қилинган, мўлжаллаб қўйилган; ният, истак] 1 эск. Мақсад, мурод. Бунда келмоғликдан яна бир мақсудим шулким.. жаноблари ижозат буюрсалар, Вали аканинг ўғлини олиб кетсам. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Мақсуд (эркаклар исми).

МАҚТАМОҚ Яхши томонларини, фазилатларини кўрсатиб гапирмоқ, яхши қилиб кўрсатмоқ. Ўзини мақтамоқ. Уқувчи-ни мақтамоқ. ■ [Офтоб ойим:] Чиройли йиғит, ақлли йиғит, деб мақтай-мақтай Тўйбеканинг ичаги узилди, у ким эди? А. Қодирий, Ўтган кунлар. Нонвойлар.. гоҳида саватларини бурнингизнинг тагига келтириб, нонларини сўлқиллатиб мақтайдилар. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МАҚТАНАРЛИ Мақтанса арзийдиган, мақтовга сазовор, лойиқ. Мақтанарли ишлар. Мақтанарли натижалар.

МАҚТАНМОҚ Ўзини улуғлайдиган, мақтайдиган гаплар айтмоқ. [Тожибой] Районда ва бошқа раислар олдига «Мақтаб қураётимман», деб мақтанди. П. Турсун, Уқитувчи.

МАҚТАНЧОҚ Ўзини ўзи мақтайдиган, мақганишни яхши кўрайдиган. Бу нарса уни найрангбоз, алдоқчи, тилёғлама, мақтанчоқ, ваъдабозга айлантириб қўяди. Газетадан.

МАҚТАРЛИ Мақтаса ағтовга сазовор, лойиқ. Ҳовридан кунботишга қарати мақтарли бўлмаса ҳам, эдинги биноларидан ҳисоб билан бир уйга кўз туша Ўтган кунлар.

МАҚТОВ Мақтаб айтили суз, гап. Уларнинг ризлари фақат мақтовлардан қояпти. Газетадан. Раиснинг сузи ҳам.. мақтовдан нари ўтбоев, Оксой.

МАҚТОВ ҚОҒОЗИ Ўрнак буютуқлари, хулқи учун берил хужжат.

МАҚТОВЛИ 1 Мақтовга мақталган. Мақтовли йиғит. 2 товли куёвга бериб, қўйлагини.

Офтоб ойим учун куёвигина нинг ҳам бу вартага [гурдоба] дай оларлик бир ҳол эмас эди. А. Ўтган кунлар.

2 Мақтов маъноли, мақтов Сени кўриб тўймас кўзлар кўч учун мақтовли сузлар кўп. жон.

МАҚТУЛ [а. مقتول — этилган] эск. кт. Қатл этил Мақтуларнинг эгалари ҳеч қўйдилар. А. Қодирий, Ўтжонни чиқмаган мақтулли иккинчи бандининг бошини кесдилар. С. Айний, Қуллар.

МАҚТУЛА эск. кт. Қатл қат мақтуланинг яқинларга етиб келолмадилар. А. Қуллар.

МАҒЗАВА 1 Кир ювни Кир тоғораси ҳам ҳовлини заваси билан қолаверди. С. Зухди. Мағзава тўжадиган жон. Ҳамза, Майсаранинг ишн.

2 кўчма салб. Эзма ва ш. дагап, ланж одам ҳақида. Б. ва бўлаверманлар. Мен айт айтдим. М. Ҳазраткулов, Ж.

Мағзаваси чикмоқ ёки ма қармоқ Расво бўлмоқ (расдан «шахмат» «квадрат» гап гаплар тушмаяпти. Уни туриб кетса, Зуннуновнинг

ҳар бири (аксар манбаларда тўрт мақом: шариат, тариқат, маърифат, ҳақиқат тилга олинади).

МАҚОМЧИ «Шашмақом»ни билладиган, мақом куйларини ижро этадиган созанда, хонанда. *Ўзбекистон радиоси ҳузурда мақомчилар ансамбли ташкил топганига кўп вақт бўлгани йўқ.* Газетадан.

МАҚСАД [а. مقصد — ният, юқори тилак; интилиш] 1 Эришиш, амалга ошириш учун кўзда тутилган нарса, мурод, муддао. *Ўқини ўз олдига мақсад қилиб қўймоқ. Мақсадга етмоқ. Мақсадга эришмоқ.* ■ *Холжонбеканинг шаҳарга тушишидан мақсади Шерназарбойни бир кўриш эди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 3-ш. эгалик, ў.-п. к. қўшимчалари билан (**мақсадида**) кўм. өзф.: мақсад, сабаб муносабатини билдиради: учун; ниятида. [*Ҳасанали*] *Отабек билан бирга чой ичиш мақсадида, эрталаб Ойбодқнинг дамлаган чойига бормай, Отабекнинг уйғонишини кутиб юрди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАҚСУД [а. مقصود — исталган, талаб қилинган, мўлжаллаб қўйилган; ният, истак] 1 эск. Мақсад, мурод. *Бунда келмоғликдан яна бир мақсудим шулким.. жаноблари ижозат буюрсалар, Вали аканинг ўглини олиб кетсам.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Мақсуд (эркаклар исми).

МАҚТАМОҚ Яхши томонларини, фазилатларини кўрсатиб гапирмоқ, яхши қилиб кўрсатмоқ. *Ўзини мақтамоқ. Ўқувчини мақтамоқ.* ■ [*Офтоб ойим:*] *Чиройли йигит, ақлли йигит, деб мақтай-мақтай Тўйбеканинг ичаги узилди, у ким эди?* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Нонвойлар.. гоҳида саватларини бурнингизнинг тагига келтириб, нонларини сўлқиллатиб мақтайдилар.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МАҚТАНАРЛИ Мақтанса арзийдиган, мақтовга сазовор, лойиқ. *Мақтанарли шилар. Мақтанарли натижалар.*

МАҚТАНМОҚ Ўзини улуғлайдиган, мақтайдиган гаплар айтмоқ. [*Тожибой*] *Раёнда ва бошқа раислар олдига «Мақтаб қураётиман», деб мақтанди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МАҚТАНЧОҚ Ўзини ўзи мақтайдиган, мақтанишни яхши кўрадиган. *Бу нарса уни найрангбоз, алдоқчи, тилёғлама, мақтанчоқ, ваъдабозга айлантириб қўяди.* Газетадан.

МАҚТАРЛИ Мақтаса арзийдиган товга сазовор, лойиқ. *Ҳовлининг кун ридан кунботишга қаратиб солинган. мақтарли бўлмаса ҳам, замонасини динги биноларидан ҳисобланган бир билан бир уйга кўз тушади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАҚТОВ Мақтаб айтилган ёки ёз сўз, гап. *Уларнинг баъзи мақолалари ва ризлари фақат мақтовлардан иборат қоляпти.* Газетадан. *Раиснинг охириги яку сўзи ҳам.. мақтовдан нари ўтмади.* С. биев, Оксой.

Мақтов қоғози Ўрнак бўларли ни ютуқлари, хулқи учун бериладиган раҳужжат.

МАҚТОВЛИ 1 Мақтовга сазовор бўлган. *Мақтовли йигит.* ■ *Қизини товли кувёга бериб, қўйлағга сиймай Офтоб ойим учун кувёвигина эмас, ҳаттининг ҳам бу вортага [гирдобга] тушмодай оларлик бир ҳол эмас эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Мақтов маъноли, мақтов айти Сени кўриб тўймас кўзлар кўп, жонинг учун мақтовли сўзлар кўп, жоним. Р. жон.

МАҚТУЛ [а. مقحول — ўлдирилган этилган] эск. кт. Қатл этилган, ўлдирилган. *Мақтулларнинг эгалари ҳеч ишни текши қўйдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар *жони чиқмаган мақтулни ўз ҳолига тикиккинчи бандининг бошини ҳам шу пекесдилар.* С. Айний, Қуллар.

МАҚТУЛА эск. кт. Қатл этилган аёқат мақтуланинг яқинларигина бу жонга етиб келолмадилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МАҒЗАВА 1 Кир ювилган совуни Кир тоғораси ҳам ҳовлининг ўртасиде заваси билан қолаверди. С. Зуннунова, ҳиди. *Мағзава тўкадиган жой ҳам йўқми.* Ҳамза, Майсаранинг иши.

2 кўчма салб. Эзма ва шалвираган дагап, ланж одам ҳақида. *Бўлди. Кўп ва бўлаверманглар. Мен айтадиган га айтдим.* М. Ҳазратқулов, Журъат.

Мағзаваси чиқмоқ ёки **мағзаваси қармоқ** Расво бўлмоқ (расво қилмоқ). *дан «шахмат» «квадрат», «илғор метсган гаплар тушмаяпти. Унинг шахмати туриб кетса, Зуннуновнинг мағзаваси*

Раҳим, Ихлос. *Сизни, мана бу ерда*...
 ...ниб юрсам, шининг мағзавасини чи...
 ...лар-ку! С. Кароматов, Ҳижрон. *Уе...*
 ...ёки устига) **МАҒЗАВА ТЎКМОҚ** (ёки...
 ...оқ) Фисқ-фасод, гийбат, игво, тух...
 ...ларни айтмоқ. ...сохта гувоҳликка...
 ...Устидан мағзава тўккан. С. Анорбо...
 ...шой. Худодан кўрқиб, бандадан уялинг...
 ...стига мағзава ағдараверасизми. Ким...
 ...балки янглишидир. Р. Файзий, Ҳазра...
 ...сон.

МАҒИЗ I [ф. مغز — мия; илик; ўзақ; ақл...
 ...моҳият] (3-ш. бирл. мағзи) I Данак...
 ...либи қаттиқ пўчоқли меваларнинг...
 ...еми. Данак мағзи. Ёнғоқ мағзи. ■
 ...илган бир шода мағизни билагига осиб...
 ...шод хурсанд, икки юзи анордек қиза...
 ...р эди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.
 ...рор нарсанинг ички қисми. *Мириш...*
 ...илан таралган сув ернинг мағиз-мағ...
 ...ғиб, ёўза тулларининг хусни-жамо...
 ...иб юборди. А. Шермухамедов, Пис...
 ...паҳлавон. *Етиштириб узилмаган нон...*
 ...и хом қолиб, сифати бузилади. «Фан...
 ...ш».

...ма Асосий моҳият, мазмун. *Маса...*
 ...мағзи. *Гапнинг мағзи. Шоир ижоди...*
 ...зи. ■ *Ётпасига ва батамом қурол...*
 ...и ғояси таклифларимизнинг мағзи,
 ... Газетадан. *Шеърятдаги ушбу йўна...*
 ...сафий лириканинг мағзини ташкил...
 ... «ЎТА».

МАҒЗИНИ ЧАҚМОҚ Бирор нарсанинг мо...
 ...ни, мазмунини англаб етмоқ. *Ер сот...*
 ...бўлмайди, эр ер сотмайди. Мана бу...
 ...мағзини чақ. Ойбек, Танланган асар...
 ...озир ҳам ҳамма жойда одамлар бу нутқ...
 ...матинини қайта-қайта ўқиб, мағзини...
 ...рдалар. Газетадан.

ҚОРА, САРИҚ КАБИ СЎЗЛАР БИЛАН ҚўЛЛА...
 ...киши бетининг рангини, шу рангта...
 ...лтигини мағизга нисбатлаб билдира...
 ...сайн Бойқаро бу вақтда ўн саккиз ёшга...
 ...ни, қизил мағиз, барваста йигит бўлган...
 ...М. Осим, Аждолларимиз қиссаси. *Озгин,*
 ...д бўйли солдат қора мағиз бир йигит...
 ...қулоғига нимадир деб шивирлади. А. Убай...
 ...ев, Қонли издан.

САРИҚ МАҒИЗ БУҒДОЙ Буғдойнинг тоза,
 ...иш рангли бир тури.

МАҒИЗ II (3-ш. бирл. мағзи) Кийим,
 кўрпа кабиларнинг четига икки қават қилиб
 тикилган, ранги шу нарсалардан бошқача
 бўлган тасма; адип, паровуз. *Кўрпа мағзи.*
Икки ёнига қизил мағиз тutilган шим. ■
Тошпўлатов ёқасининг раҳи, енгининг учига
сарик клеёнкадан мағиз қилинган фуфайка-
сини ечиб, қозиққа илди. Р. Файзий, Чўлга
баҳор келди.

МАҒЛУБ [а. مغلوب — енгилган, тор-мор
 қилинган] кт. Енгилган, мағлубиятга уч...
 раган. *Ҳаёт бир пойгадир, дейди, ўзиб кет,*
Майдондан чекинсанг, мағлубсан, ўртоқ. Г.
Жўраева. Тагин ёдингда тут: босқинчилар
мағлуб халқни алдаш учун ҳамма вақт ол-
дин шундай мурувватлар ҳам қилади. Ш. Хол-
мирзаев, Қил кўприк.

Мағлуб бўлмоқ Енгилмоқ. *Бунга худо бас*
келмаса, бандаси бас келолмайди, — деди..
ва шу билан мағлуб бўлганини англашиб қўйди.
У. Ҳакимали, Навбахор. Мағлуб қилмоқ Енг...
 моқ, Соколов қушбегини руҳан мағлуб қилган...
 лигидан мамнун жилмайиб қўйди-да, истех...
 зо билан жавоб берди. К. Яшин, Ҳамза.

МАҒЛУБИЯТ [а. مغلوبیت — енгилиш,
 мағлуб бўлиш] I Уруш, жангда енгилиш.
Мабодо мағлубият хавфи тугилса, орқага
қайтариш энг содиқ сарбозларига топшири-
лар эди. Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Баҳс, беллашув, мусобақа кабиларда
 ютқазил; ютқизиқ. *Бу якун, бу хотима То-*
либ акага мутлақо ёқмади. Бу фирт мағлуби-
ят эди-да! Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

Мағлубиятга учрамоқ Енгилмоқ. *Аҳмад*
Мирзо бир ярим соатлар чамаси орқада
жангни кузатиб туриб, ўз қўшинининг мағ-
лубиятга учраётганини сизди. Мирмуҳсин,
Меъмор.

МАҒОРА [а. مغاره — ғор, ер ости, ертў...
 ла] эск. кт. Ғор; ғорлар. [Жамила:] *Кетамиз!*
Мағорада яшасак ҳам, ишқимни куйлаб, сиз-
ни аллалай! Ҳамза, Бой ила хизматчи. Бу
мағора («Партов» ғори) 1938 йилда қазил-
ган. Бешиктош ғори сингари ибтидоий ки-
шиларнинг ажойиб макони бўлиб чиқди. Я.
Фулом, Мағоранинг сири.

МАҒРАМОҚ с. т. Маърамоқ.

МАҒРИБ [а. مغرب — кунботар (жой ва
 вақт); ғарб; оқшом] эск. кт. Ғарб, кунботар.
Бир тўда йигит мағрибдан то машриққача
етган лак-лак лашқари бўлган теурийлар
салтанатини қулата олармидингиз! Мирмуҳ-
син, Меъмор.

МАҒРУР [а. مغرور — ақлдан ажралган, алданган; ўзига бино кўйган, кеккайган] 1 Ўз қадр-қиммати, гурурини сақлаган; гурурли. Қосимбек ялт этиб Авазга боқди. Унга йигитнинг ўзини эркин, ҳатто жиндай мағрур тутуши ёқди. С. Сиёев, Аваз. Унсин хизматкорхона эшигида мағрур, лекин ўйчан кўриши билан югуриб асарлар.

2 Асоссиз ёки ортиқ даражада гурурли бўлган, ўзини шундай туталган; кеккайган; манман; зид. **камтар**. Камтар бўлинг, мағрур бўлманг, кеккайманг. Ҳабибий. Гап камтарлик ҳақида борар экан, кўз ўнгимда ажойиб фазилатли кишилар, шу билан бирга, гердайган, мағрур, калондимоғ баъзи кимсалар гавдаланади. Газетадан. Ушғариги мағрур ва «манман» Тожибой эмас, хийлагина ҳовуридан тушган ва анча мулоимлашиб қолган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

3 кўчма Туриш-тузилиши, кўриниши виқорли. Ҳаворанг тоғ мағрур ястаниб ётар.. Ю. Ҳамдам. Жўрақул вагон деразасидан баҳор либосига бурканган ям-яшил далаларга, кўкка бўй чўзиб, мағрур қад кўтарган ўрмонларга ифтихор туйғулари билан қараб борарди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

МАҒРУРЛАНМОҚ Мағрурлик, гурур хиссини туймоқ; гурурланмоқ. Сафарда дўстларинг кўп бўлсин. Мағрурлансин улар сен билан. А. Мухтор.

2 Ўринсиз (асоссиз) ёки ортиқ даражада гурурга берилмоқ; кеккаймоқ, гердаймоқ. Мағрурланиш, кўкракка муштлаш, кўзни шира босиш ёмон нарса. «Муштум».

МАҒРУРЛИК Мағрур бўлиш, мағрур ҳолат, ўзини гурурли тутуш. Уларнинг ҳаракатидаги ишонч ва хотиржамлик хотинга голибларнинг.. мағрурлиги бўлиб кўринди. Шўҳрат, Шинелли йиллар. Ажойиб бир халқнинг лобар қизисиз. Сиздан мақтанчоқлик, мағрурлик йироқ. Зулфия.

МАҒРУРОНА Мағрурлик билан, гурур билан, гурурланиб. -Мен, — деди Шокир мағрурона бир оҳанг билан, — «хуррият»дан кейин Эроннинг қандай обод бўлганини газеталардан ўқиб, билиб айтаётирман. С. Айний, Қуллар.

МАҲ унд. с. Ит ва б. баъзи ҳайвонларни чақиритишни билдиради. Бу итни биламан.. мени танийди. Маҳ, Тўрткўз, маҳ! А. Қаҳҳор,

Асарлар. Қоронғида оёғи... Тоймас, маҳ, маҳ! — Булар чуқури билан Отақул эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

МАҲАЛ I [а. مهال — муҳлат, вақт] 1 (фақат аниқловчи сўз билан) Пайт, вақт. Тонг маҳал. Чопиқ маҳал. Оқлик маҳали. Ҳеч маҳал. Ҳар маҳал. — [Оқлик маҳалида кўлингизни тинтириб қарагиз. П. Турсун, Ўқитувчи.]

чи. Шу йўсин икки шўрпешона узоқ вақтга бир-биридан айрилмади. М. Исфаргона т. о.

2 Марта, бор (пайт этибори билан) кун икки маҳал овқатланмоқ. Уч маҳал ичмоқ.

МАҲАЛ II [а. محل — жой, ўриш] Чекка, атроф жой (марказга нисбатан) Маҳаллардан келган вакиллар. Маҳал олинган хабарлар.

МАҲАЛЛА [а. محله — жой, ўриш] 1 Шаҳарнинг маълум бир ҳудудни ташкил қилган ва аҳолиси бир жамоага биноат қилинган ўзини-ўзи бошқаришга асосланган ий-ҳудудий бўлаги. Маҳалла аҳолиси кўмитаси раиси. Маҳалла жамғарма маҳалла идораси. Тошкентнинг Янгиоёқ маҳалласи. — бой салмоқли равишда галлалади: -Алҳамдулилло, ҳаммамиз мусулмонларнинг отанинг болаларимиз, бир маҳалла тобуткашимиз, ҳар кун бир-биримиз билан қиламиз. Ойбек, Танланган ақил ишга бутун маҳалла аҳлини кўтариб турғизган ким? «Гулдаста».

2 Айни бир ҳудуд (маҳалла) даражасида лар; маҳалла оқсоқоллари. Туймақ маҳалла нима деса, шу бўлади.

3 Маҳалла кенгаши ва у ўрнашган маҳалла гузари. Мен маҳаллага биноат қилинган, нима янгилик бор экан.

МАҲАЛЛАДОШ Бир маҳалла билан маҳаллада яшовчи. Етти ёшга тўлиб кўпчилик маҳалладош қизлар қабул маҳаллага бордим. Газетадан.

МАҲАЛЛАЛИК Бирор маҳалла билан боғлиқ. Шу маҳаллалик йигит. 1 маҳаллалик болалар.

МАҲАЛЛАЧИЛИК Бирор иш билан боғлиқ сабаби бир маҳаллада бўлиши билдиради. Маҳаллалик, элдан қолиб бўлмади, кирдик Сайланма.

МАҲАЛЛИЙ 1 Маҳалларга, атроф-жойга оид. *Маҳаллий вақт. Маҳаллий сано-Маҳаллий шароит.* ■ Элмурод уйчан бирча нон кавшаб, чой ичар экан. Ойимхон р-чикир маҳаллий янгликлар тўғрисида ташваҳш берди. П. Турсун, Ўқитувчи. 2) ёнида марказий ва маҳаллий газета-журнал қават-қават қилиб суяб қўйилган. П. Турсун, Уч илдиз.

2 Ерлик. *Маҳаллий кадр. Маҳаллий халқ. Ҳамма ерда жангчиларимизга маҳаллийлик ва партизанлар ёрдам кўрсатишиди.* 3) армат, Жўрлар баланд сайрайди. 4) бит-полициячи, яна иккита киши — маҳаллий идор бўлса керак, миллий кийимда эди. К. Ян, Ҳамза.

МАҲАЛЛИЙЛАШТИРМОҚ Маҳаллий донда қўлламоқ, маҳаллий шароитга лаштирмоқ. *Экинни маҳаллийлаштирмоқ.*

МАҲАЛЛИЙЧИЛИК Маҳаллий манфаатларини кўзлаб иш тутуш. *Ҳалиги қавмда муаллифлар энди ошқора ошина-оғайничилик, гуруҳбозлик, маҳаллийчилик йўлига бориб олдилар.* Газетадан.

МАҲБАС [а. محبس — қамоқхона; омбор] эск. Ҳибсхона, қамоқхона. *Маъшуқа басига тушган Анвар ўлтуруиб чидолмади, қилини кийиб, ўрнидан турди, музлаган қилини иситиш.. учун уй бўйинча кезина бошлади.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МАҲБУБ [а. محبوب — севимли, севгили] кт. Севимли киши; ёр. *Севганини солиб кетди. Сен маҳбублар ёнида ўлтир.* А. Исроил [Хусайн Бойқаро:] *Юрак дардларини фақат май ва маҳбубларгина ютади.* Уйғун А. Султон, Алишер Навоий.

МАҲБУБА 1 кт. Маҳбуб аёл; маъшуқа. *Сен маҳбубасининг нозик қўлларидан тунда ўзига тортарди.* С. Анорбоев, Оқсой.

2 Маҳбуба (хотин-қизлар исми).

МАҲБУС [а. محبوس — қамалган, қамоққа олинган] Зиндонга солинган, қамоққа олинишига олозликдан маҳрум этилган киши. *Орадан беш кунлар ўтди, маҳбуслар зиндон балондан қутула олмаганларидек, уларнинг қамалган сирлари ҳам ҳеч кимга билинмади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бу қишлоқларда, асосан Россиядан қувғин қилинган сиёсий маҳбуслар яшарди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

МАҲВ [а. محو — йўқ қилиш, тутатиш]; **МАҲВҲ** кт. Йўқ бўлмоқ, битмоқ. *Упайт киргандик жангга, Бугун эса маҳв бўлмиш*

ганим. «Шарқ юлдузи». Маҳв қилмоқ (ёки эт-моқ) Йўқ қилмоқ, битирмоқ; орадан кўтар-моқ. Ҳаётнинг бутун қувончи ижодда. Ижод қилиши ўлимни маҳв этишидир. Газетадан.

МАҲВАШ [ф. مهوش — ой юзли; юзи ойга ўхшаш, гўзал] *ноэт. Жамоли ойга ўхшаш, ойдек гўзал, ой жамол; маҳпора. Оразингни, эй маҳваш, боғ аро намоён қил. Лола кўксини доғ эт, гунча бағрини қон қил.* Муқимий.

МАҲДУД [а. محدود — чегараланган, атрофи ўралган] эск. кт. Чегара билан ўралган, чегараланган, чекланган. *Мулла Обид маҳдуд табиатли, фақат ишлаб ейишни ёки туғлаб туғишни яхши кўрган қорин бандаларидан эмас.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Мирза Олим шеърлари тематик жиҳатдан маҳдуд бўлиб, уларнинг, асосан шоир ҳаётида юз берган воқеалар тўғрисида ёзилган эканини юқорида айтиб ўтган эдик. «ЎТА».*

МАҲДУДЛИК Чекланганлик, чекланиб қолиш. *Илгор адабиёт ҳар қандай миллий маҳдудликни, ўз доирасида ўралашиб қолишликни рад этади.* Газетадан. *Бир бир-ёқламалик ва ижодий маҳдудлик мени жуда ташвишлантира бошлади.* Ф. Жўраев, Обид Жалилов.

МАҲЗУН [а. محزون — ғамли, хафа] эск. кт. Ҳазин, мунгли, ғамгин. *Унинг [Солиҳ аканинг] соч-соқолларида биронта қора қолмаган, дард эзган, маҳзун юзи сарғайган.* Ҳ. Аҳмар, Ким ҳақ? *Рубобим тори иккидур: бири қувноқ, бири маҳзун.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

МАҲКАМ [а. محکم — мустаҳкам, мукамал; аниқ, ишончли] **1** Бузилиш, ўзгариш кабиларга чидамлилиқ даражаси юқори: пухта, мустаҳкам. *Маҳкам иморат. Эшикни маҳкам беркитмоқ.* ■ *Ҳазал тўлалигича ўз қалбига кўчиб, хотирасида маҳкам ўрнашиб қолганидан, ўзида йўқ севиниб, оғзининг танибни қочди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 кўчма Турғун, ўзгармас, саботли. *Маҳкам ирода.* ■ *Фуломжон фикрида, қароридида маҳкам эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Зўр куч билан, қаттиқ. *Қўлни маҳкам қисмоқ. Маҳкам ушламоқ.* ■ *Югуриб бориб, маҳкам қучоқлаб олди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

4 Маҳкам (эркаклар исми).

МАҲКАМА [а. محکمه — олий суд, трибунал; судлов] **1** тар. Ҳукм қилувчи, ҳукм чиқарувчи идора; суд. *Ҳоким маҳкамаси. Полиция маҳкамаси.* ■ *Ҳамма мол ва мулки*

билан қутидор Отабекка кафил бўлди ва қуш-бегининг ҳақиқа дуо қилиб, уювлари маҳкамдан биргаллашиб чиқдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Умуман, бошқарма, идора. Маҳалла фуқаролари у муттаҳамдан шикоятланиб, қозихона ва бошқа маҳкамаларга аризалар топширишларига қарамай, ҳар сайловдан Олимхон сип-силлиқ чиқади. Ойбек, Танланган асарлар.

МАҲКАМАЧИЛИК Ўз маҳкамасининг, идора ёки ташкилотининг манфаатинигина кўзлаб иш тутуш. *Тўрачилик, маҳкамачилик каби иллатларнинг ҳар қандай кўри-нишларига қарши беомон курашиш керак.* Газетадан.

МАҲКАМЛАМОҚ Маҳкам қилмоқ, мустаҳкамламоқ. *Гулнор очилган тоқларни иш-комга кўтариб, тол пўстлоғи билан маҳкамлаб боғлайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МАҲКУМ [а. محكوم — ҳукм қилинган, қораланган; ўлиши аниқ бўлган] 1 Ҳукм қилинган. *Қиз кечгача болохонадаги қоронғи қазноқда тешиқдан мўралаб, дор ёғочи остида жаллоднинг сиртмоқ солишини кутган маҳжумдай, тақдирга тан бериб, отасини кутди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *...шармандали ўлимдан халос айланг. Мен сиздан дор талаб қиламан. Маҳжумнинг сўнги илтимосини мустажоб этмоқ сиз учун фарз-дур.* С. Сиёев, Аваз.

2 (ж. к. с. билан) Тақдири шу келиши-даги сўз англатган нарса билан боғлиқлигини, шу нарса юз беришини, қисмати шу билан яқунланишини билдиради. *Эски дунё — одамларни эксплуатация қилиш ва халқларни эзиш дунёси ҳалокатга маҳжум.* Газетадан. *Камбағаллар ҳам мусулмончиликка иснод келтирмаслик учун, қарз бадалига бўлса ҳам, катта тўй ўтказиб, умрбод қашшоқликка маҳжум бўларди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

3 Бировнинг амрида, ҳукмида бўлган, қарам, тобе. *Менинча, бу — мустамлаканинг — метрополияга, маҳжум миллатнинг — ҳоким миллатга, мазлумнинг зolimга қарши кўзгаллиши.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МАҲЛИЁ Ҳайрат ёки завқдан эс-ҳуши оғиб, антрайиб қолган. *Ҳатто тумсайиб ўтирган Асрора ҳам беихтиёр чапак чалар, ўртоғининг ҳусну латофатига маҳлиё эди.* С. Аҳмад, Уфқ.

Маҳлиё бўлмоқ 1) маҳлиё ҳолатда бўлмоқ. *Умид гапидан адашиб, қизга маҳлиё бўлиб*

қолди. Мирмуҳсин, Умид; 2) бутунлай рилмоқ. *Бу манзарага маҳлиё бўлган Кўзи камарига қистириқлик китобни олиб, оқ кўйди.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Райдек бойликка маҳлиё бўлма, Асло пок севги ни бекор хор қилма!* «Муштум».

МАҲЛИҚО [ф. مه — ой + а. لقاء — кўшиш, учрашиш; юз] *поэт.* Ой юзли, маҳв маҳпора, гўзал. *Келгай эдинг, эй маҳлиқо, дамда аҳволим сўраб. Бир неча кундир келдинг, ҳайрона бўлдим соғиниб.* Ҳамза.

МАҲМАДОНА [а. + ф. محمدانه — хаммадга ўхшаб, Муҳаммад каби ёки من حمة دانا — мен ҳамма нарсани билан] 1 Ўзини билагон ҳисоблаб, билар-бил ҳар қандай гапга аралашаверадиган. *Сунювгина тили бийрон маҳмадоналарнинг бини бериб, жойига ўтқизади.* Ш. Рашид Бўрондан кучли. *Ишларимизнинг қадрини шунақа ҳовлиқмалар, маҳмадоналар, расмчилар туширяпти.* П. Қодиров, Уч илдиэ. 2 Ёшига нисбатан кўп гап билали гапдон, қақилдоқ. *Уста Маҳжумнинг кизини Инобат маҳмадонанига чиққан Аҳмад, Суд. Кўп маҳмадона бола экан чакаги тинмайди.* «Ёшлик».

МАҲМАДОНАГАРЧИЛИК айн. мадоналик. *Зўрға ўзига келиб тилга ки Малик маҳмадонাগарчилик қилиб, бизга бермади.* «Ёшлик».

МАҲМАДОНАЛИК Маҳмадоналар гап-сўз қилиш, гапириш. *Ёрмат.. қиз бундай маҳмадоналигига газабланиб, қовоғини солди.* Ойбек, Танланган асар. *Энди катта бўлиб, унча маҳмадоналик майди-ю, ота-онасига ўхшаб, бу ҳам бинима деса, кулиб тураверади.* «Гулдаста».

МАҲОБАТ [а. مهابت — қўрқув; ҳурмат; ворлик; ҳайбат, салобат] *кт.* 1 Ҳайбат, бат, улуғворлик. *Зўр металл заводи барподи.* Маҳобат гурлади унинг сасида. Х. Расул.

2 Ваҳима, ваҳм.

Маҳобат қилмоқ Ваҳима билан гомоқ, ваҳима қилмоқ. *Бағзи муллалар э туранинг телба-тескари сўзларини илиб маҳобат қилишганди.* Ш. Тошматов, Тоғи кўланка.

МАҲОБАТЛИ *кт.* 1 Маҳобати, сати бор; ҳайбатли, улуғвор. *Маҳобатли Аҳён-аҳёнда маҳобатли.. тепалар чини бир-бирига ўгириб ётибди.* Ҳ. Шарифов, Пахтақайнар.

2 Ваҳимали. -Шундайми, — дебди амал-
«хоботли товуш билан. «Мушгум».

МАҲОЛ [а. محال — мумкин бўлмаган, шайтан ошмайди; номукин, беъмаъни шайтан] Амалга оширилиши мумкин бўлмаган ҳайин, мушкул. *Майсаранинг айтгани шайтан. Қиз иккови бир-бирини ўлғудай яхши шайтандан кейин айриши маҳол!* Ҳамза, Майсаранинг иши. *Киши ота-онасидан айрилиб қолди, бироқ она юрагидан айрилиб яшаши шайтан.* Э. Усмонов, Ёлқин.

Амри маҳол қ. амримаҳол.

МАҲОРАТ [а. مهارت — моҳирлик, усталик, элчиллик] Бирор иш, касб учун зарур бўлган соҳада орттирилган усталик, санъат моҳирлик. *Ижодий маҳорат. Ёзувчилик маҳорати. Маҳорат орттирмоқ. Маҳорат келтирмоқ. Маҳоратга эришмоқ.* ■ Унинг касби дурадгорлик бўлиб, бу ҳунарда маҳорати катта эди. С. Айний, Эсдалиқлар. *Маҳорат билан шогирд маҳоратда тенглашиб, шогирд қўли устунлик қила бошлади. Маҳоратликстон кўриқлари».*

МАҲОРАТЛИ Катта маҳоратга эга; моҳир. *Театрда бундай маҳоратли, билим-маҳораткорлар кўп.* Газетадан.

МАҲПОРА [ф. مهاره — ойпарча; гўзал] Ой юзли, ойдек гўзал; маҳваш.

МАҲР [а. مهر — сеп; қалин пули] *тар. 1* Маҳр вақтида куёв томонидан келинга келинладиган доимий ва шахсий мулк. *Маҳр бермоқ.* ■ Уйимга нимага кирасан, маҳрнинг ананга маҳрига тушганми? Ойбек, Тантанан асарлар.

2 с.т. Шахсий мулкдан меросхўрларга берилган улуш. *Шу ган жанжалга қолмай, маҳрида ҳовлига нарх қўйиб, меросхўрларга маҳрини белгилаб қўйсак.* С. Аҳмад, Маҳрида қалаш.

МАҲРАМ [а. محرم — ман, ҳаром қилинган; ҳарамга кириш ҳуқуқи бор] *1 тар.* Бу вақтда Хива хонлигида: сарой амалдорларининг ёзишма ишларини бошқарган лаҳикли киши ва унинг мансаби. *Карвонбондор ҳақиқага узун дуо қилгандан кейин ёни-ёнига кириб, маҳрамга ишгирма танга хизмат берди.* С. Айний, Куллар.

2 эск. Ишончли хизматкор, чўри. *Маҳрам-ийёлаларда май келтирадилар. «Ёштик».*

3 эск. Сирдош дўст, ҳамдам. *Ҳасанаши.. Ойбекка маҳрам бўлишига лойиқ бир меҳри-маҳрамликка эга бўлганликдан бек билан очик*

сўзлашиш фикрига келди. А. Қодирий. *Ўтган кунлар. Энг яқин ўртоғи.. Зебихон бўлиб қолди. Иккаласи сирдош, маҳрам.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

4 дин. Шариатга кўра, аёл киши юзи очик ҳолда кўришилиши мумкин бўлган, аммо никоҳ нораво бўлган яқин эркак қариндош (аёлнинг отаси, ўғиллари, ака-ука, амаки, бува, тоға, қайнотаси); *зид. номаҳрам.*

5 сфт. Ман қилинган, таққиланган; бошқалардан сир тутиладиган, маҳфий; ножаиз. *Келинг энди, бирпас тотув бўлиб, маҳрам гаплардан гапиришиб, кўнгилдаги кудуратларини ёзайлик.* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

6 этн. айн. бачча. *Аввал уни [Мамараимни] муллаваччалар судради, кейин имонсиз мударрис ўзига маҳрам қилиб олди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МАҲРУМ [а. محروم — бенасиб, бебахра қолган; ажратиб қўйилган, четлаштирилган] Муяссар, баҳраманд ёки эга бўлиш, фойдаланиш учун имкони, ҳуқуқи бўлмаган; бебахра, бенасиб. *Севгисиз юрган дугоналари кўзига ғалати, ҳаётнинг энг зарур ва олижаноб нарсасидан маҳрум кишилардек бўлиб кўринарди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *Аслида эса улар энг муҳим нарсадан — ота-она меҳридан маҳрум. «Шарқ юлдузи».*

Маҳрум бўлмоқ Маҳрум ҳолатга тушмоқ, айрилмоқ. *Имтиёзлардан маҳрум бўлмоқ. Мол-мулкдан маҳрум бўлмоқ.* ■ *Фотима уч-тўрт ёшларидаёқ ота-онасидан маҳрум бўлиб, амакисининг қўлида қолди.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Маҳрум қилмоқ** (ёки эт-моқ) Маҳрум ҳолатга туширмоқ, бенасиб қилмоқ. *У ўзини катта имтиёзлардан маҳрум қилган янги тузумга қарши курашмай туролмас эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Она меҳрига ҳам қонмади. Бевақт ажал уни бу бахтдан маҳрум этди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

МАҲРУМИЯТ *эск. кт.* Маҳрумлик. *Шу оғир меҳнат, шу оғир маҳрумиятлар эвазига онани бошига кўтариш.. ўрнига Муҳиддин онасини урди.* М. Исмоилий, Фарзанд бурчи.

МАҲРУМЛИК Маҳрум ҳолат, бенасиблик. *Ғалаба деб гўлгун очилган қизларимиз барча маҳрумликларга бардош беришди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МАҲСИ Қўй ёки эчки терисидан тайёрланадиган, узун кўнжли, пошнасииз, тагчар-

ми юмшоқ, кавуш ёки калиш билан кийиладиган миллий оёқ кийими. *Амиркон маҳси. Заифона маҳси. Маҳсисини ечмоқ.* ■ *Дарров кавуш, маҳсисини, чопонини кийиб, онасини уйғотди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

МАҲСИДУЗ Маҳси тикувчи косиб. *Шокир ота деган маҳсидўзнинг дўконхонасида этигини бутунлаб олибди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МАҲСИЧАН Фақат маҳси билан, маҳси устидан кавуш ёки калиш киймасдан. *Дўкондор йигит.. Мавлавий Йўлдошни кўргач, шошиб қолиб, маҳсичан ерга тушди. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.*

МАҲСУЛ [а. محصول — йигиб-терилган ҳосил, мева; самара; натижа, унум] 1 Иш, фаолият, меҳнат самараси, меваси. *Ижодий меҳнатнинг маҳсули.* ■ *У кўтаринки кайфиятда эди, кечаги, бугунги иш маҳсулидан хурсанд. М. Хайруллаев, Кўнгил.*

2 *айн. маҳсулот. Оғир sanoat маҳсули.* ■ *Пахта бизнинг галабамизни белгилаб берувчи асосий маҳсулимиздир. Газетадан.*

3 *Ҳосил, унум. Ер ҳам тирик жон. Инсондек нафас олади, озиқланади, ниҳоят, маҳсул беради. С. Кароматов, Сўнгги бархан. Дехқон осмонга қараб, яхши ҳаводан қувонса, ерга қараб, мўл маҳсулидан суюнади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.*

4 *кўчма* Бирор нарсадан юзага келган нарса; натижа. *Йигиталининг рангига бир оз заҳиллик урибди. Бу муттасил давом этиб келаётган уйқусизлик, ададсиз изтиробларнинг маҳсули, албатта. Д. Нурий, Осмон устун. Хулоса шу: эҳтирос йўқ, бу эзмалик, бепарволик маҳсули. «Муштум».*

МАҲСУЛДОР Кўп, яхши маҳсул берадиган; сермаҳсул, серунум. *Маҳсулдор ер. Маҳсулдор қора моллар.* ■ *Ўзбекистонда яқин вақтларгача асосан пахта етиштирилди. Унинг ёнига энг маҳсулдор экин.. — бугдой қўшилди. Газетадан.*

МАҲСУЛДОРЛИК Маҳсул (ҳосил) бериш даражаси, имконияти. *Бу сессияларда.. чорвачиликнинг маҳсулдорлигини ошириш масалалари муҳокама қилинган. «Муштум».* *..хўжалик маҳсулдорлигини оширишининг омиллари хилма-хилдир. «ЎТА».*

МАҲСУЛЛИ кам қўлл. *айн. маҳсулдор.*

МАҲСУЛОТ [а. محصولات — «маҳсул» с. кўпл.] Ишлаб чиқарилган нарса; маҳсул (лар). *Яъни маҳсулот. Чорвачилик маҳсулот-*

лари. Sanoat маҳсулоти. ■ *Бўёқ олиш учун нефть чиқиндилари ва тошкўмирни коксландан олинган маҳсулотлар асосий хомаш ҳисобланади. «Фан ва турмуш».*

Интеллектуал маҳсулот Маънавият, илм-фан, техника соҳасидаги изланишларнинг натижалари, адабиёт ва санъат асарлари мажмуи.

МАҲТАЛ Кутиб, қараб қолган; мунтазир (яна қ. маътал). *Борарканман шошиб-жадал. Йўлларимга боқдинг маҳтал. Х. Салом, Нуруний отахон қабулхонада Бир оғиз сўзинг ни кутмоқда маҳтал. Г. Жўраева.*

МАҲФИЛ [а. محفل — тўпланиш жойи йиғилиш, йиғин] *эск. кт.* Мажлис давраси; ўтириш, мажлис. *Шамъ рухсоринг ёнар маҳфилда гул-гул кечалар, Бормиди қасдинг маргар кўйдиргали парвонада. Муқимий.*

МАҲШАР [а. محشر — тўпланадиган жой майдон; тўпланиш; оломон] Диний эътиқодга кўра, дунё тамом бўлгандан кейин охираатда бутун ўлган кишилар тирилиб ўрнидан туриб (қиёмат) тўпланадиган ер сўроқ қилинадиган кун. *Олло, деб йиғлади қоронғу тунда, Шарманда бўлмаийн маҳшир кунда. «Юсуф ва Аҳмад».*

МАҲШАРГОҲ *дин.* Маҳшар содир бўлидиган ер. *Холжон хола ўлиб, кўзини очса, маҳшаргоҳда юрган эмиш. Файратий, Довдирра.*

МЕБЕЛСОЗ Мебель тайёрловчи, ишлаб чиқарувчи.

МЕБЕЛСОЗЛИК Мебель ишлаб чиқариш. [Тошкент «Шарқ» мебель фирмаси] 1 йил 60 та янги, ҳозирги замон мебелсози техникаси ускуналарини ишга туширади. Газетадан.

МЕБЕЛЬ [фр. meuble — уйнинг кўч; жиҳозлари < лот. mobilis — ҳаракатчан, кўч диган] Диван, стол, стул, шифоньер ва ш. ёғочдан ясалган уй жиҳозлари. *Жазил турган ҳовлиси чоғроққина бўлса ҳам, уй хоналари кўп.. шаҳардагидек мебеллар бил жиҳозланган. А. Мухтор, Кумуш тола.*

МЕВА [ф. ميوه — ҳосил, ҳўл ва қуруқ мева] 1 Баъзи дарахт ва буталарнинг ҳосили. *Ейиш ли мева. Еб бўлмайдиган мева. Ҳўл мева. Ёруқ мева. Мева шарбати.* ■ *Маржон кақизарган меваларини кўтара олмай, туртомонга бош эккан жийда дарахтлари уздан кумуш каби оқариб кўриқадилар. А. Қодрий, Обид кетмон. Ўлкамизда куз, мева фарқ пишган палла. Газетадан.*

2 Мевали дарахт. Сауд. Мирзақуллар ёш мева кучатларини қўпорар. Хайдар уларни тўйлаб, боғ-боғ қиларди. «Ўзбекистон қўриқлари». Унча катта бўлмаган, чоғроқ ҳовлининг ўзида ун хилча мева навлари бор. Ж. Абдуллахонов, Орият. Кечанинг қоронғулиги устига меваларнинг қуюқ япроқлари қўшилиб, бу майдон, айниқса, Отабекнинг ҳозирги кўнглига яқинлашиб келар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 кўчма Самара, натисжа, маҳсул. Илоҳи бўлгайсан, болам, баркамол. Уримнинг меваси — бир тоза ниҳол. «Равшан». Э. Таомилда: кексалар ҳаммиса маслаҳат беришар, ёшлар эса ўша маслаҳат меваларини теришар эди. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

4 Шакарпазлик маҳсулотлари, ширинлик. [Ҳакимбойвачча] Ранг-баранг қиммат-баҳо мевалар, қаймоққа қорилган нонлар билан тўла дастурхон ёзиб, аччиқ чойни қуя бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

МЕВАЗОР Мевали дарахтлар билан банд жой; мевали боғ. Урда дарвозасининг саҳни ботмонлаб ҳисобланган мевазор бўлиб, бунда олма, ўрик, нок ва тут ёғочлари хийлагина бор эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ўзбекистон деганда, поёнсиз нахтажорлар билан бирга серҳосил мевазорлар, полизу яйловлар кўз ўнгимизга келади. «Саодат».

МЕВАЛИ Мева берадиган; мева қиладиган. Мевали дарахтга тош тегади. Мақол.

МЕВАСИЗ Меваси йўқ, мева бермайдиган, қилмайдиган. Мевасиз дарахт.

МЕВАФУРУШ [мева + ф. فروش — сотувчи] Мева сотувчи киши.

МЕВА-ЧЕВА Ҳар хил мевалар, турлитуман ширинликлар. Мева-чева ўзимиздан чиқмаса бўлмас экан. 10 гектар ерга боғ қилиб қўяйлик. «Муштум». Матпано баққолчиликка ўтиб, бир белбоғ мева-чева олди. С. Сиёев, Аваз.

МЕВАЧИЛИК Қишлоқ хўжалигининг мева етиштириш билан шуғулланган тармоғи. Мевачиликни ривожлантириш. ■ Чунончи, деҳқончиликда дон эшиш, сабзавотчилик, мевачилик пайдо бўлди. Газеталар.

МЕГАЖИН [мўғ. мэгж — ургочи қобон] 1 Ургочи чўчқа.

2 Шу ҳайвонга нисбатан ҳақоратни билдиради (хотин-қизларга нисбатан яшлатиладиган қаттиқ ҳақорат сўзи). [Эзофат.] Мен у ёқда итвачча ботди. [Эзофат.] Мен у ёқда итвачча ботди. [Эзофат.] Мен у ёқда итвачча ботди. [Эзофат.]

киши [Сидиқжон] бу ерда мегажинларнинг этагини ўпиб юрадилар. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Гапир, мегажин! Нега келдинг бу ерга? К. Яшин, Ҳамза.

МЕГАПОЛИС [юн. megas — катта + polis — шаҳар] Ёнма-ён жойлашган бир қанча шаҳар ва аҳоли яшайдиган масканларнинг ўсиб ривожланиши ва қўшилиб кетиши натижасида ҳосил бўлган улкан шаҳар.

МЕГАФОН [юн. megas — катта, баланд + phone — товуш] Товушни маълум йўналишда кучайтириб берадиган, одагга конуссимон шаклда ясалган, дастали радиокарнай.

МЕДАЛЛИ Медали бор, медаль билан мукофотланган. Биз Мехико ўйинларида фидокорлик билан қатнашган медали спортчиларни олқишлаймиз. Газеталар.

МЕДАЛЬ [фр. medaille < лот. metallia — металл танга] Алоҳида хизматлари ёки муваффақиятлари учун бериладиган, турли (тўгарак, ромб ва б.) шаклда ясаладиган, тегишли бўртма тасвир ва ёзуви бўлган нишон. Мактабни олтин медаль билан битирди. ■ Халқ хўжалиги виставкасидан яна олтин медаль олдинг. С. Аҳмад, Юлдуз. Болалар уруш йилларида кўмондонлар номидан ёзилган ташаккурномаларни, ҳар хил медаль ва орденларни топиб келишди. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

МЕДАЛЬОН [фр. medaillon < лот. metallia — металл танга] Ичига расм ёки бошқа нарса солинадиган, одагта доира ёки эллипс шаклидаги, бўйинга тақиладиган безак буюми. Нормат бинтни противогаз халтасининг устки чўнтагига солиб қўйди ва медальонни кўриб: «Номайи аъмолимнинг ҳаммаси шунда» деди-да, уни шимининг соат чўнтагига бекитди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МЕДИАНА [лот. mediana — ўрта; ўртача; ўртадаги] мат. Учбурчакнинг баландлигини қарама-қарши томоннинг ўртаси билан боғлайдиган кесма.

МЕДИАТОР [лот. mediator — воситачи, ўртада турувчи] мус. Торли мусиқа асбобларини чалиш учун металл, суяк, пластмасса ва ш. к. дан қилинган бир учи ўткир юпқа пластинка; нохун.

МЕДИАТОРЛАР тиб. Нерв қўзғалишининг кимёвий воситачилари — организмдаги қўзғалиш жараёнини нерв учларидан ички аъзоларга (мускуллар, безлар ва ш. к.

га) ва бир нерв ҳужайрасидан иккинчи ҳужайрага ўтказишда иштирок этадиган физиологик фаол моддалар.

МЕДИК [лот. medicus – шифокор, врач] с.т. Тиббиёт ходими. *Менга қолса, медик бўлишни ҳавас қиладиганлар аввал бир-икки йил касалхонада ишлаши керак.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор.

МЕДИКАМЕНТ [лот. medicamentum – шифо воситаси, дори-дармон] Даволаш учун қўлланадиган дори-дармонлар.

МЕДИЦИНА [лот. medicina – врачлик фани; дори-дармон] қ. **тиббиёт**.

МЕДУЗА [юн. Medusa – юнон мифологиясида аёл кўринишли, илон сочли учар махлуқ] Сезувчи, қисувчи ва овқат қамраб олувчи чангали бор, дирилдоқ танли денгиз жонивори.

МЕЗАНА [а. مأذنه – (азон айтиладиган) минора] Масжид минорасининг муаззин азон айтадиган юқори қисми. *Яқин орадаги масжид мезанасидан муаззиннинг азон айтаётган овози эшитилди.* «Фан ва турмуш».

МЕЗБОН [ф. ميزبان – меҳмонларни кутиб олувчи; айнан: стол (дастурхон)ни кўриқловчи] Меҳмон кутувчи, зиёфат, тўй эгаси. [Абдурашул:] *Кутилмаган меҳмон мезбоннинг иззати дейдилар, хўжа!* П. Турсун, Ўқитувчи. *Кенг ва ёруғ хонада ўтирган меҳмонлару мезбонларнинг кўзларида ҳаяжон ва табассум.* Газетадан.

МЕЗОЗОЙ [юн. mesos – ўртадаги, оралликдаги + zoe – ҳаёт] Ернинг геологик тарихида палеозой билан кайнозой эралари ораллигидаги давр. *Устки қатламдаги чўкинди жинсли қаватнинг қалинлиги, ер сатҳидан ҳисоблаганда, 2,6 километр атрофида бўлиб, унда мезозой-кайнозой эраларининг тоғ жинслари мавжуд.* «Фан ва турмуш».

МЕЗОН [а. ميزان – ўлчов, тарози; мувозанат; одиллик] 1 эск. Тарози, ўлчов. *Мезон тошлари.*

2 *кўчма* Таққослаш ёки баҳолаш учун ўлчов, андоза. *Меҳнат – киши қадр-қийматининг мезонидир.* ■ *Дарवेशали.. ҳар ишга бел боғлар экансиз, элнинг манфаат ва заруриятини ўзингиз учун бир мезон деб билинг.* Ойбек, Навоий.

3 (М – *катта*) астр. Ўн икки буржнинг бири, Савр ва Саратон буржлари ўртасида жойлашган (қ. **бурж**).

4 Шамсия йил ҳисобида еттинчи ойнинг арабча номи (22 сентябрь – 21 октябрь эрага тўғри келади). *Наврўздан сўнг қанда бўлмас, мезондан сўнг ёз бўлмас.* Мақол.

5 Баъзи ўсимликларнинг кузда ҳавога сузиб юрадиган, ўргимчак уясига ўхшаш спора ташувчилари. *Куз келди. Сувлар ариқда ойнадек тиниқ шилдиради, кўкда мезонлар сузди.* Ш. Фуломов, Ташаббус.

6 Узоқ чўзилган ёз, иссиқ куз.

МЕЛИОРАТИВ Мелиорацияга оид. *Мелиоратив ишлар. Мелиоратив тадбирлар.* ■ *Ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш мақсадида кейинги вақтларда электр энергияси билан ҳаракатга келтириладиган қудуқсимон зовурлар кенг қўллана бошлади.* А. Ҳакимов, Чароғон қишлоқлар.

МЕЛИОРАТОР Мелиорация ишлари билан шуғулланувчи шахс, мутахассис. *Ерларни ўзлаштириш борасида ўзбек мелиораторлари бой тажриба тўплашган.* Газетадан.

МЕЛИОРАЦИЯ [лот. melioratio – яхшилаш] Ернинг табиий шароитларини тубдан яхшилаб, деҳқончиликка мослаш ва ҳосилдорлигини оширишга қаратилган тадбирлар тизими. *Тошкентда мелиорация масалалари юзасидан илмий-техника конференцияси очилди.* Газетадан.

МЕЛИСА с.т. 1 Милиция. *Мен ўтириб олиб, шифохонага телефон қиламан, шофёр мелисама-мелиса югурди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Милиция ходими, милиционер. *Бўлмас, мелиса чақириб, обис (қидирув) қилдираман.* С. Аҳмад, Юлдуз.

МЕЛОДИК Оҳангдор, хушоҳанг, ёқимли. *Мелодик овоз. Мелодик мусиқа.*

МЕЛОДИЯ [юн. melodia – кўшиқ, ашула] Куй, оҳанг.

МЕЛОДРАМА [юн. melos – кўшиқ + drama – ҳаракат, фаолият] Воқеаларни ниҳоятда бўрттириб, таъсирчан қилиб тасвирлайдиган, насихатомуз драма жанри ва шу жанрдаги асар.

МЕЛОДРАМАТИК Мелодрамага оид. *Мелодраматик асар.*

МЕЛЬХИОР [фр. maillehort < шу қотишма ихтирочилари Maillot (Майо) ва Choriger (Шорье) номидан] Миснинг никель, темир ва марганец билан қотишмаси (идишлар, танга ва ш. к. тайёрлашда ишлатилади).

МЕМБРАНА [лот. membrana — юпқа пўстларда] физ., тех. Тебранма ҳаракат қилаётган парда ёки юпқа пластинка. *Телевизион мембранаси.*

МЕМОРАНДУМ [лот. memorandum — на арзийдиган, эслаш керак бўлган] 1. ҳуж. Бирор давлатнинг дипломатик масалалар орқали ҳал қилинадиган масалалар моҳиятини ўз нуқтаи назаридан баён қилиб ёзган дипломатик ҳуж-

ж. Бирор масала бўйича билдиришнома, асосий маълумотномаси. *Меморандумда таълим тартибидики, бу ҳол аварияларга ҳамда кетирининг ҳалок бўлишига олиб келиши мумкин*. Газетадан.

МЕМОРИАЛ [лот. memorialis — хотира, хотирадаги] Бирор шахс ёки воқеа тасвирини нишонлаш ёки абадийлаштириш учун хизмат қилувчи. *Тошкент мемориалдорликлари яна бир монументал санъат шакли билан бойиди.* Газетадан.

МЕМУАР [фр. memoires — эсдаликлар < лат. memoria — хотира, эслаш] Ўтмиш ҳақида, эсдаликлар шаклида ёзилган адаларасар. *Бобур мемуарлари.* ■ ..сўнги янгиларни ўзимнинг кундалик дафтаримга ёзиб олдим.. мемуар ёзиш вақти келганда ярабди. А. Хакимов, Илон изидан.

МЕН кш. олм. 1-ш. бирл. (қ. к. — менинг, к. — мени) Сўзловчининг ўзини билдириши. *Мен ва сен. Мен билан ким боради? Менга сендан эсдалик. Мендан сенга насиҳат.*

Менга қара Менинг гапимга қулоқ сол, менга қолса Менимча, менинг фикримча.

Менга қолса Менимча, менинг фикримча. *Менга қолса, ишлаб туриб ўқиганинг яхши.*

МЕНГ эск. Хол. *Қаро менг ол янгоқингга ошур.* Хоразмий, Муҳаббатнома.

МЕНГЗАМОҚ шв. Ўхшамоқ, ўхшатмоқ.

Менини ойнага солиб кулди: -Шу туришда кимга ўхшайман, топинг-чи? С. Сиёев, Ёруғлик. Хамолнинг менгадим осмонда ойга, Қошининг ўхшатдим эзилган ёйга. «Равшан».

МЕНДЕЛИЗМ [*чех табиатшуноси Mendel (Г. Мендель) номидан*] Ирсият қонуниятлари тўғрисидаги таълимот: генетиканинг фан сифатида вужудга келишига асос қўйилган.

МЕНЕЖЕРЛАР [ингл. manager — бошқарувчи] Корхона ва компания ағалари бўлмаган, махсус тайёргарлик кўрган ма-
накали ёлланма бошқарувчилар.

МЕНЕЖМЕНТ [ингл. management — бошқариш, мудирлик; ташкил этиш] Замонавий ишлаб чиқаришни бошқариш (режалаш, тартибга солиш, назорат қилиш), шунингдек, ишлаб чиқаришга раҳбарлик қилиш, уни ташкил этиш; бошқариш тўғрисидаги фан.

МЕНЗУРКА [лот. mensura — ўлчам; ўлчам] Суюқликларнинг ҳажмини аниқлаш учун ишлатиладиган, чизиқ билан бўлимларга бўлинган, дорихона ва кимё лабораторияларида ишлатиладиган шаффоф идиш. *Ветеринария пунктида ўқувчилар химиявий асбоблар ва идишлар (қолба, мензурка, пипетка.. ва бошқа материаллар) ишлатилишини ҳам кўрдилар. Ж. Фаёзов, Экскурсиянинг ўтказилиши.*

МЕНИМЧА крш с. Менинг фикримча, ўйлашимча. *Самандаров лўжма ташлади: -Менимча, булардан ҳеч бири бундай фикрда эмас. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Менимча.. бутун кулфатлар турмушининг ёмон қурилганидан келади. Ойбек, Танланган асарлар.*

МЕНИНГИТ [юн. mening, meningos — мия қобиғи] тиб. Бош ва орқа мия қобиғининг инфекцияцион яллиғланиши. *Тепки касаллигида айрим ҳолларда нерв системасида ҳам ҳар хил ўзгариш бўлиб, енгил ўтадиган менингит ҳам бўлиши мумкин. «Саодат». Менингит ҳақида сўз борганида, мия пардаларининг яллиғланишини тушунамиз. А. Олимова, Менингит. Унинг қизи ўн беш ёшида менингит билан оғриб, вафот этган. А. Ёкубов, Бўсағада.*

МЕНМАН: менман деган айн. манман деган қ. манман.

МЕНСИМАСЛИК Эътиборсизлик ва паст назар билан қараш, назар-писанд қилмаслик. *У [Луқмонча] яқинлашишга юрак қилолмай, узоқроқ ўтириб қолди.. Садбар буни менсимаслик деб билди, шекилли, бирдан туриб, эшикка отилди. А. Мухтор, Туғилиш.*

МЕНСИМОҚ (фақат бўлишсиз шаклда) Эътиборсизлик ва паст назар билан қарамок. *Нега ҳеч кимни менсимайсиз? ■ Ҳокимлар олдида тилининг узун бўлганига тўла ишонган элликбоши фуқарони сира менсимайди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МЕНСТРУАЦИЯ [лот. menstruus — ойлик, ҳар ойда бўладиган] тиб., физиол. Жинсий етук хотин-қизлар бачадонидан ҳар ойда

бир марта келадиган қон аралаш ажралмалар; ҳайз кўриш.

МЕНТАЛИТЕТ [нем. Mentalität < лат. mens, mentis — ақл, идрок] Жамият, миллат, жамоа ёки алоҳида шахснинг тарихий таркиб топган тафаккур даражаси, маданий салоҳияти, уларнинг ҳаёт қонунларини таҳлил этиш кучи, муайян ижтимоий шароитлардаги ақлий қобилияти, руҳий қуввати (Жамият, миллат ёки шахснинг менталитети уларнинг ўзига хос аъёналари, расм-русмлари, урф-одатлари, диний эътиқод ва иримларини ҳам қамраб олади).

МЕНТОЛ [лат. mentha — ялпиз + ol(eum) — мой] Кучли ялпиз ҳидига эга бўлган шаффоф кристалл модда (тиббиёт, атторлик ва қандолатчиликда ишлатилади).

МЕНЬШЕВИЗМ [р. меньший, меньше — кичик; оз] эск. тар. Меньшевиклар партияси амал қилиб келган назария ва сиёсий-партиявий оқим.

МЕНЬШЕВИК эск. тар. Меньшевизм тарафдори, меньшевиклар партияси аъзоси.

Меньшевиклар партияси эск. тар. Россия социал-демократик ишчилар партиясининг 1903 йилдаги II съездида овоз беришда озчиликни ташкил этган аъзолар томонидан тузилган ва 1924 йилгача фаолият кўрсатган партия.

МЕНЮ [фр. menu] Ресторан, ошхона ва кафеларда овқатлар рўйхати ёзилган, тегишли столларга қўйиладиган ёки кўринарли жойга осиб қўйиладиган қоғоз; таомнома. *Касса олдидаги менюда овқатларнинг икки хил нархи кўрсатилган.* Газетадан.

МЕРГАН [мўғ. мэргэн — ўқ отиш бўйича голиб, ўқни аниқ отувчи] I Ўқни бехато урадиган, пойлаб туриб отадиган. *Кўп отган билан мерган бўлмас, кўп айтган билан чечан бўлмас.* Мақол. *Мерган овда билинар, сўзчи — довда.* Мақол. ■ *Дивизионда Шариповни «Устаси фаранг мўлжалчи, мерган тўпчи», дейишарди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 *Ўқни оскар, жамғин. Мерганлар жив баш дақиқа, орқасини узмай милтиққа ўт бериб турдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МЕРГАНЛИК I Нишонга бехато уриш маҳоратига эгалик, бехато отиш маҳорати. *Мерганликда Қурбон устаси фаранг.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

2 *Мерган касби (к. мерган 2)*

МЕРИДИАН [лат. meridianus — тушки, туш пайтидаги; жанубий] геогр. Ер шар

юзасини ҳар иккала қутб орқали ўтказилган текислик кесиб ўтган ярим айланма фаразий чизиқ.

Осмон меридиани астр. Осмон гулбандида коинот қутблари ва зенит орқали ўтказилган фаразий чизиқ.

МЕРИНОС [исп. merinos] Қўйнинг узун ва оқ юнгли зоти. *Ганнинг ҳудудларида Ўрта Осиё шароитида меринослар учурилади.* С. Анорбоев, Оқсой.

МЕРКАНТИЛИЗМ [фр. mercantilisme, итал. mercante — савдогар] 15—18-асрда иқтисодий тафаккур тарихида, ижтимоий бойлик асоси, даромад ишлаб чиқариш ривожлантиришда эмас, балки пулдан фойдаланиш ва четга кўпроқ мол чиқаришда, пул жамғармаларига давлат қўшимчиси ёрдамида эришилади, деган иқтисодий таълимот ва сиёсат. *Бухоронинг маънавияти буржуазияси майда реформачилик даражасидан юқори кўтарила олмади, ҳатто меркантилизм сиёсати масаласини ҳам ўртага қўймади.* Газетадан.

МЕРКАНТИЛИСТ Меркантилизмга эътибор беришчи.

МЕРКУРИЙ [лат. Mercurius — рим мифологиясида чорвачилик ва савдо маъбудаси] (М — катта) Куюш системасидаги тўққизта қатта сайёрадан бири, Куюшга энг яқини.

МЕРОВ Хушёр, зийрак бўлмаган; анжирга қайратли, анқов. *Меров одам.* ■ *Унинг [Фарҳоднинг] ҳаёттараст, меров, девонасифа одам эканлиги афтидан ва қилиғидан билганини турадди.* М. Осим, Элчилар.

МЕРОВЛАНМОҚ айн. меровсирамоқ. *Исфандиёр, қулоқларига ишонмагандек, вазири акбарнинг чимирилган қошларига меровланиб тикилди.* С. Сиёев, Аваз.

МЕРОВСИРАМОҚ Меров ҳолатга тушиб қолмоқ; анқовсирамоқ. *Назар, райком секретари меровсираб боқди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

МЕРОС [а. ميراث — ворис(лар)га қоладиган ёки қолган мулк] I Марҳумдан ворисларга қолган мулк. *Отадан қолган мерос.* ■ *Хотинимга тегадиган меросдан мани қури қилишига уринишади улар.* *Лекин бундан келмади ман.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *Хўш Мерам-мулк ҳўшқ ва маъбудиятига эгаси вафот этиши билан уларнинг бошқаша ихтиёрига ўтиши.*

танлардан қолган, ўтган нарса. одат.
Хужайрамнинг ҳар бўлагида Аждод-мерос қоним бор. А. Мухтор. *Ҳамма эрга тегиш олдида бир-бир йиғлаб ола-Биби Фотимадан қолган мерос-ку.* Ойланган асарлар.

Аждодлардан авлодларга қолган ил-лабий, маданий бойлик. *..боболари олдириб кетган мерос ва ёдгорликлар яқиндан таниш бўлмай туриб, келатгани билан олмаймиз.* Н. Сафаров, ишлар.

МЕРОСХҲҮР [a.+ф. ميراثخوړ — мерос + ворис, мерос эгаси] 1 Мерос олишга бўлган киши; ворис. *Чол-камтирнинг шу билан бошқа меросхўри йўқ.* А. Қаҳҳор, нар. *Оқ тунука томли, ичкари-ташқа-ҳовлига Дилбардан бошқа меросхўр йўқ.* Мамад, Уфқ.

кўчма с. т.. Давом эттирувчи, ворис. *К адабий халқ оғзаки ижодининг.. анъаналарини ижобий ўзлаштириб, давом эттириши ҳақиқий меросхўри ва давомчиси ҳам.* Газетадан. *Ақромхон ўз отасининг бир-бир маънавий меросхўри эди.* Ш. Рашид, Бўрондан кучли.

МЕРТИК Чети синиб тушган, учган. *ратилла болишни отиб ташлаб, кўрпачетроққа, мертик коса турган бурчакка клады.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

МЕТАЛЛ [лот. metallum < юн. metallon — металл, шахта] Ўзига хос жилога эга бўлган, қаттиқлик ва электрни яхши ўтказадиган, қатланувчан, содда кимёвий элемент ёки қўшма. *Рангли металллар. Қора металл. ■ металлнинг иссиқлик ва электрни бошқа металлга қараганда яхши ўтказади, ёруғликни яхши қайтаради.* Газетадан.

МЕТАЛЛИЗАЦИЯ тех. Бирор буюмнинг қаттиқликни кукунлатиб сочилган металл билан қоплатиш; металланиш.

МЕТАЛЛИСТ Металл саноати ходими, қаттиқчиси.

МЕТАЛЛМАСЛАР Металл бўлмаган кимёвий элементлар, (мас., азот, фосфор, водород).

МЕТАЛЛОГРАФИЯ [металл + юн. grapho — ёзаман] Металл ва қотишмаларнинг қаттиқлик тузилиши ва физик хусусиятларини қўлланувчи фан.

МЕТАЛЛОИДЛАР [металл + юн. eidos кўриниш] айн. металлмаслар.

МЕТАЛЛУРГ Металлургия мутахассиси. *Бу йил бекободлик металлурлар олдида катта вазифалар турибди.* Газетадан.

МЕТАЛЛУРГИЯ [металл + юн. ergon — иш, фаолият] 1 Оғир саноатнинг рудадан металл олиб, унга дастлабки ишлов бериш билан шуғулланадиган тармоғи. *Қора металлургия. Рангли металлургия саноати.*

2 Саноат йўли билан металл ишлаб чиқариш ва унга дастлабки ишлов бериш усуллари ҳақидаги фан. *Металлургия курси. Металлургиядан имтиҳон бермоқ.*

МЕТАЛЛЧИ айн. металлист.

МЕТАЛЛШУНОС Металлшунослик мутахассиси.

МЕТАЛЛШУНОСЛИК Металлларнинг тузилиши, хоссалари ва уларнинг ўзгариш қонунларини ўрганувчи фан.

МЕТАМОРФИЗМ [юн. metamorphoōmai — ўзгараман, бошқа нарсага айланаман] геол. Кимёвий ва физик сабаблар таъсирида тоғ жинслари тузилиши ва таркибида юз берадиган ўзгаришлар. *Минераллар метаморфизми.*

МЕТАМОРФИК геол. Метаморфизм натижасида вужудга келган. *Метаморфик тоғ жинслари.*

МЕТАН [фр. methane < юн.] Углерод билан водород бирикмасидан иборат рангсиз ёнувчи газ. *Бухоро газимиз қарийб метаннинг ўзгинасидан иборат.* «Фан ва турмуш».

МЕТАРА айн. меҳтара.

МЕТАСТАЗ [юн. metastatikos — ораликда жойлашувчи] тиб. Касал кўзғовчи омилнинг қон ёки лимфа безлари орқали дастлабки жойидан бошқа жойларга кўчиб жойлашиши, шу йўсинда пайдо бўлган янги касаллик ўрни. *Рак метастаз бера бошлади.*

МЕТАТЕЗА [юн. metathesis — ўрин алмаштириш] тлш. Сўздаги товушларнинг ўрин алмашинуви (мас., *кирник-кипрлик, тупроқ-турпоқ* каби).

МЕТАФИЗИК Метафизика тарафдори, метафизика принципларига амал қилувчи, метафизика методларини қўлловчи шахс.

МЕТАФИЗИК Метафизикага, метафизика принципларига асосланган. *Метафизик материализм.*

МЕТАФИЗИКА [юн. «Meta ta physika» — «Физикадан кейин» (Аристотелнинг фалсафий асарлари номидан)] Диалектикага қарама-қарши ўлароқ, табиат ва жамият ҳодисаларини ривожланишда ва бир-бирига боғ-

лик ҳолда олиб қарамасдан, бир-биридан узилган ҳолда, тургун ва ўзгармас ҳолда олиб текширадиган, ҳодисаларнинг ички қарама-қаршилиқларини инкор этувчи билим методи.

МЕТАФОРА [юн. *metaphora* — кўчириш, кўчим] *ад.* Сўз ёки иборани ўхшашлик ёки ўхшатишга асосланган кўчма маънода ишлатиш ва шундай маънода ишлатилган сўз ёки ибора; истиора, мажоз (мас., *қулоқ сўзининг дуторнинг қулоғи* бирикмасидаги маъноси метафора асосида юзага келган).

МЕТАФОРИК Метафора асосида ишлатилган, метафорага асосланган; мажозий. *Метафорик ибора. Метафорик маъно.*

МЕТЕОР [юн. *meteoros* — ҳавода учувчи, сузиб юрувчи] Космик фазодан ер атмосферасига чўғ бўлиб, тез учиб келадиган жисм; учар юлдуз. *Метеор жисмининг устки қатлами ҳам жуда қизийди ҳамда бир оздан сўнг кўздан ғойиб бўлади, бу метеор ҳодисаси дейилади.* «Фан ва турмуш».

МЕТЕОРИЗМ [юн. *meteorismos* — шишиш, қаппайиш] *тиб.* Ич дам бўлиши — ичакда кўп ел тўпланиши натижасида қориннинг тарангланиши.

МЕТЕОРИТ [фр. *meteorite* — < юн. *meteoros*] Космик фазодан ерга тушган жисм, космик жисм. *Америкалик олимлар ўтган йили Антарктидадан метеорит топиб олишди.* «Фан ва турмуш».

МЕТЕОРОЛОГ Метеорология олими, мутахассиси. *Мен метеоролог эмасман, дўстлар, Менга аён эмас ҳавонинг сирини.* Уйғун.

МЕТЕОРОЛОГИК Метеорологияга оид. *Метеорологик кузатишлар. ■ Метеорологик сабабларга кўра бугун самолёт [Наманганга] учмайди.* С. Нуоров, Нарвон.

МЕТЕОРОЛОГИЯ [юн. *meteora* — самовий ва атмосферавий ҳодисалар + *logos* — фан, таълимот] 1 Ер атмосфераси, унинг тузилиши, хусусиятлари ва унда бўладиган физик жараёнлар ҳақидаги фан.

2 Об-ҳаво ва уни олдиндан билиш методлари ҳақидаги фан.

МЕТИЗАЦИЯ [фр. *metisatation* < *metis* — икки тур (насл)ни чагишишидан пайдо бўлган] *биол.* Зотини ва навини яхшилаш мақсадида турли зотдаги ҳайвонларни ва турли навдаги ўсимликларни чагиштириш; дурагайлаш.

МЕТИЛ [фр. *methyle* < юн.] *ким.* — на органик бирикмалар таркибида бўлган, бир атом углерод ва уч атом водороддан иборат гуруҳ.

МЕТИЛЕН [фр. *methylene* < юн.] Кўпгина органик бирикмалар таркибидан бўладиган, бир атом углерод ва икки атом водороддан иборат гуруҳ.

МЕТИН [а. *متين* — маҳкам, мустаҳкам] 1 *от* Тошлоқ ва қаттиқ ерларни қўриқ тош кесиш учун ишлатиладиган чўкич ёки теша. *Фарҳодлар тер тўқма кун бунда, Метинлар зарбига чидаш тош.* Уйғун.

2 *сфм.* Қаттиқ, заранг. У [Йўлчи] бу ердан олдин сув қўйиб, ер юмшагандан сўнг қовил кераклигини англаса ҳам.. тоғанинг амри чиқмаслик учун метин жойини кавлайвер Ойбек, Танланган асарлар.

3 *кўчма* Мустаҳкам, бузилмас. *Мен сафлар. ■ Душманинг қўрғони жуда метин экан.* Ойбек, Навоий. *Аҳмад Дадамат ани.. метин иродали одам деб ўйлаган эди.* Мусажаонов, Ҳиммат.

МЕТИС [фр. *metis* — икки тур (насл)ни чагишувидан пайдо бўлган] 1 Метиза ёки йўли билан вужудга келтирилган ҳайвон ўсимлик.

2 Турли ирққа, мас., европалликлар билан индейларга мансуб эр-хотиндан булганга келган авлод; дурагай.

МЕТОД [юн. *methodos* — тадқиқот, таълим, йўли] 1 Табиат ва жамият ҳодисаларини билиш, тадқиқ қилиш усули. *Диалектик метод. Қиёсий метод.*

2 *қ. усул, услуб.* *Меҳнатни илмий ташкил этишининг янги элементлари, давонининг янги методлари жорий қилинмоқда* зетадан.

МЕТОДИК Метод ва методикага оид; таълимий. *Методик маслаҳатлар. Методик қўлланма. ■ Бу йил.. 12 кишидан иборат методик кенгаш тузишга қарор қилдик.* Газетадан.

МЕТОДИКА [юн. *methodike*] 1 Ўқитиш бажариш, амалга ошириш, адо этиш методларининг, усулларининг йиғинди. *Илмий-тадқиқот методикаси.*

2 Ўқитиш усуллари ҳақидаги таълимий *Ўзбек тили методикаси. Рус адабиёти методикаси.*

МЕТОДИСТ [ингл. *methodists* < *methodos*] Методика мутахассиси.

тарга энг тажрибали методист олим-ни, ўқитувчиларни жалб этиш керак. Газетадан.

МЕТОДОЛОГ Методология мутахассиси.
МЕТОДОЛОГИК Методологияга оид. *методологик тадқиқотлар. Методологик ала. Илмий текширишнинг методологиклари.* ■ *Маънавият ва маърифат курсида назарий ва методологик семинарлар, ференциялар, якунловчи суҳбатлар ўтказишда.* Газетадан.

МЕТОДОЛОГИЯ [метод + юн. logos — шимот] Мумун, илмий метод ҳақидаги, усан, айрим фанларнинг методлари идаги таълимот. *Тарих методологияси.*

МЕТОНИМИК Метонимиядан иборат ган. *Метонимик ибора.*

МЕТОНИМИЯ [юн. metonymia — қайта млаш] *ад.* Бирор предмет ёки ҳодиса но-ни шу предмет билан бир ўрин олган шқа предмет номи билан алмаштириш; х хилда ишлатилган сўз ёки ибора. (мас., *молвар сўзининг «чойхона» маъноси мето-мия асосида ҳосил бўлган.*

МЕТР [фр. metre < юн. metron — ўлчов] **1** Метрик ўлчовлар системасида: 100 санти-етрга тенг узунлик ўлчов бирлиги.

2 Сантиметрларга бўлинган шу узунлик-ги ўлчов асбоби; газчўп. *Тасма метрни шиб, ўлчаб бошладилар.* «Гулдаста».

МЕТРАЖ [фр. metrage] **1** Бирор нарса-нинг метрлар билан ифодаланган узунлиги. *инолента метражи.*

2 Бинонинг, уйнинг квадрат метрлар би-ан ифодаланган саҳни. *Хонанинг метражи.*

МЕТРИК I Метрга оид, асосини метр шкил қилган. *Метрик ўлчов системаси.*

МЕТРИК II Метрикага, вазнга оид.

Метрик вазн *ад.* Қисқа ва чўзиқ бўгин-ларнинг бир тартибда такрорланишига асос-танган шеъринг вазн; аруз вазни.

МЕТРИКА I [пол. metryka < лот. matricula — рўйхат] Тугилганлик ҳақидаги гувоҳнома. *Кичик гражданга метрика керак, Қайд қили-нар расмий ҳужжатда отин. С. Акбарий.*

МЕТРИКА II [юн. metrike < metron — ўлчов, миқдор, катта-кичиклик] *ад.* Шеър вазни, ўлчови ҳақидаги таълимот ва шеър-ий вазннинг ўзи.

МЕТРЛАМОҚ Метр билан ўлчамоқ.

МЕТРЛИ Метр узунлигидаги. *Уч метр-ли тахта.*

МЕТРО [фр. metro] Ер остига қурилган шаҳар электр темир йўли. *Бугунги куннинг йирик қурилишларидан бўлган метро тобора кенгайиб бормоқда.* Газетадан.

МЕТРОЛОГ Метрология олими, мута-хассиси.

МЕТРОЛОГИК Метрологияга оид. *Мет-рологик текширишлар.*

МЕТРОЛОГИЯ [юн. metron — ўлчов + logos — таълимот] Ўлчов ва тарозилар ҳақи-даги фан.

МЕТРОПОЛИТЕН [фр. metropolitain < юн. metropolis — асосий, бош шаҳар, пой-тахт] *айн. метро.* Бу плиталар метрополи-тен қурилишларида ишлатилади. Газетадан.

МЕТРОПОЛИЯ [юн. metropolis < meter — она + polis — шаҳар] Ўзга мамлакатларни босиб олиб, ўз мустамлакасига айлантир-ган империалистик давлат. *Кўнинча собиқ метрополиаларнинг.. элчихоналари шу мамла-катларнинг ўз министрликларига қараганда кўпроқ нуфузга эга.* Газетадан.

МЕТРОСОЗ (асосан кўпл. шаклида) Метро қурувчи шахс, мутахассис. *Метросоз-лар метронинг иккинчи навбати биринчи ли-нияси қурилишини ҳам.. олиб бормоқдалар.* Газетадан.

МЕХАНИЗАТОР [юн. mechane — қурол, машина] **1** Механизация мутахассиси. *Уттиз бир йигит-қиз Олмазордаги механизаторлар тайёрлайдиган билим юртига бориб ўқиймиз.* Э. Раймов, Ажаб қишлоқ.

2 Машина ва механизмларни бирор со-ҳага жорий этувчи мутахассис. *Қишлоқ хўжа-лик механизаторлари.* ■ *..механизаторлар ҳосил йиғим-теримида ҳал қилувчи роль ўйна-дилар.* Газетадан.

МЕХАНИЗАЦИЯ [юн. mechane — қурол, машина] Ишлаб чиқаришда фойдаланила-диган (қўлланадиган) машина ва механиз-лар мажмуи. *Чўл шароитида қўлда бажари-лиши керак бўлган айрим ишларни механизация зиммасига юклаш юзасидан изланишлар олиб борди.* Газетадан. *Кўчиёв оғир ишларни механизация гарданига юклаб, анча осонлаш-тирди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

МЕХАНИЗАЦИЯЛАШ *с. т.* Ишлаб чи-қаришда механизацияни жорий қилиш, қўл меҳнатини тўла ёки қисман машина, механизмларга ўтказиш. *Халқ хўжалиги кен-гашининг ходимлари корхоналарга тез-тез бориб, ишлаб чиқариш жараёнини автомат-*

лаштириш ва механизациялашда бевосита қатнашадиган бўлдилар. Газетадан. 1964 йил хўжаликларда пахтачиликни комплекс механизациялаш йили бўлди. Н. Сафаров, Оловли излар.

МЕХАНИЗАЦИЯЛАШМОҚ Машина, механизмлар билан қуролланмоқ. *Механизациялашган хўжалик тармоғи.*

МЕХАНИЗМ [юн. *mechanē* – қурол, машина] 1 Машина, асбоб, аппарат ва ш. к.нинг ички, ишга солувчи қисмлари, ички тузилиши. *Соат механизми. Станок механизми.* ■ ..қани, пулемётчи бўлсанг, механизмларини гапириб бер-чи! И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Бирор ишни бажарувчи мураккаб машина. *Ҳозирги замон қурилишини мана шу механизмларсиз тасаввур қилиш қийин.* Газетадан.

3 Ички тузилиш, система. *Давлат механизми.*

4 Бирор нарсанинг ўзаро боғлиқ бўлган ва яхлитликни ташкил этувчи қисмлари. *..сюжетлар кетидан сюжетлар, характерлар кетидан характерлар келиб, ёзувчи ижодий лабораториясининг ҳамма механизмларини ишга солиб юборганди.* М. Қўшжонов, Поэмадан романга.

МЕХАНИК 1 Механика мутахассиси. *Механикларнинг назарий тадқиқотлари.*

2 Машиналарни назорат қилувчи ва ишга солувчи лавозимли киши, мутахассис. *Трактор бригадаси механиги.* ■ Механик йигит ер остидан унга кўз ташлаб турганини ҳам пайқаган эди. Мирмуҳсин, Топилган хусн.

МЕХАНИК 1 Механикага оид, механика фанини ўрганадиган. *Механик ҳаракат.*

2 Механизм ёрдами билан ишлайдиган. *Механик асбоб.*

3 кўчма Файрихтиёрини равишда содир бўлган, йўл қўйилган. *Механик хато.* ■ Бунга механик муносабатда бўлиш муаммони ёритишга эмас, балки чалкаштиришга сабаб бўлади. Ф. Саломов, Таржима назариясига кириш.

МЕХАНИКА [юн. *mechanikē (techne)* – машиналар яратиш (санъати)] 1 Жисмларнинг макондаги ҳаракати ва уларнинг ўзаро таъсирини ўрганувчи фан. *Назарий механика.* ■ Космик миқёсда содир бўлаётган турли жараёнларни ўрганиш туфайли физи-

ка, механика ва бошқа қатор фанлар беқиёс бойиб бормоқда. Газетадан.

2 Техниканинг ҳаракат ва кучлар ҳақидаги билимларни амалий вазифаларга татбиқ этиш билан шугулланувчи тармоғи. *Бинокорлик механикаси.*

3 Машина ва механизмлар тайёрлаш ва уларни тузатишга оид. *Механика цехи. Механика заводи.* ■ Умарали механика устaxonаси олдида қаторлашиб турган машиналар ичида.. «Победа»га ҳавас билан қаради. И. Раҳим, Ихлос.

МЕХАНИК-ҲАЙДОВЧИ Пахта териш машинасини ҳайдовчи ва уни тузата билувчи тракторчи. *Жиянқулнинг укаси воҳамизнинг энг доврқли механик-ҳайдовчиси.* «Ўзбекистон кўриқлари».

МЕХАНИСТ Механицизм йўлидан борувчи.

МЕХАНИСТИК Механицизм принципларига асосланган. *Механистик материализм. Механистик назария.*

МЕХАНИЦИЗМ [юн. *mechanē* – қурол, машина ёки *mechanikē* – машина яратиш] Оламдаги турли-туман ҳодисаларни материянинг, бир турдаги оддий заррачаларнинг механик ҳаракатидангина иборат деб билувчи, тараққиётнинг мураккаб қонуниятларини эса механиканинг оддий қонунлари билан тенглаштирувчи ғайридиалектик фалсафий оқим.

МЕЧАЛ с. т. Раҳит касали, шу касалга йўлиққан шахс. *-Нега ярим челақ олиб келдинг, мечал!? – деб ўшқирди.* И. Раҳим, Оловкор.

МЕЧКАЙ 1 Ебтўймас, юҳо. *Тавба, шунча одамнинг ҳақини елётганига ҳайронмиз. Ёки мечкай бўлиб қолганмиким?* «Муштум». *Таом ейиш билан умр узаядиган бўлса, мечкайлар энг узоқ умр кўрган бўларди.* Х. Тўхтабоев, Ширин қовунлар мамлақати.

2 с. т. Раҳит. *У мечкай касалига учраган болалардай инжиқ эди.* Ф. Гулом, Шум бола.

МЕШ [ф. *مشك* – тери, саноч; тери халта] 1 Сув, қимиз ва ш. к. суюқ нарсалар солиб қўйиладиган, ташиладиган тери; саноч. *Манғишлоққа тушиб, қозоқлар овулидан бир меш қимиз олиб чиқишди.* М. Мансуров, Ёмби. *Битта жангчи челақдаги сувни мешга авайлаб қуйди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Оёқ қийими астари, супра ва ш. к. нарсалар учун ишлатиладиган жўн қўй тери. *Хотин, қорилган хамирни меш супрага ўраб,*

га серпахта кўрпани ёнгандан кейин, турган чўян обдастадан қўлини ювмоқчи и. С. Айний, Дохунда.

3 *кўчма с.т.* Мешга ўхшаш; дўмбоқ, ду-оқ (қоринга нисбатан). Хўрандалар ҳақин 1. қорни кўпчиб меш бўлди. «Муштум».

МЕШКОБ [ф. مشكاب — мешда сув ташувчи] 1 *тар.* Мешда сув ташувчи, кўча ва орларда меш кўтариб юриб сув сотувчи и. Елкасида сув тўла меш, кўлида сопол и билан қичқираётган мешкобни кўрган ина чанқаб, сув ичкиси келди. Ш. Тошма-Эрк қуши.

2 *айн. меш 1,3.*

МЕШКОБЧИ с. т. Мешкоб. Тор кўчалар юрган отлик, пиёда кишилар, новвойлар, шикобчилар унинг диққатини ўзига тортди. Мирмуҳсин, Чўри.

МЕШКОБЧИЛИК Мешкоб(чи) иши, ибни. Полвоннинг ҳаёли бўлиниб.. Бухоро шаларида мешкобчилик қилиб юргани бир-бир кўз олдидан ўтди. С. Аҳмад, Қадрдон шалар.

МЕШКОБҚУШ Куракоёқлилар туркунга мансуб, тумшуги остида мешкобчилик катта сув қуши; бирқозон, сақоқуш. 1 *р. дельталарида мешкобқуш, ғоз, ўрдак пайди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

МЕШЧАН [р. мешчанин < пол. mieszanin — шаҳарлик] 1 Чор Россиясида ша-р буржуазиясига мансуб майда савдогар, нарманд ва куйи хизматчилар табақасига мансуб шахс.

2 *кўчма* Тушунчаси тор, ўз шахсий ман-фатлари, хусусий мулкчилик дарди билан шовчи шахс; манфаатпараст.

МЕШЧАНЛИК 1 Мешчанга хос хислат, ишти-ҳаракат. Мешчанлик, шахсиятпараст-лик қобиғига ўралиб олган шахслар.. ота-она-ларга ғамхўрлик қилиш ўрнига мушт кўта-риб азобламоқда. «Муштум».

2 Мешчанга хос ҳаёт тарзи, мешчанча шаш. У [Ғафур Ғулом] ўзининг кўпгина са-тирик асарларида феодализм сарқитларини, мешчанликни танқид қилди. Газетадан.

МЕЪДА 1 [а. معدة — ошқозон] Кишининг овқат ҳазм қилиш аъзоларидан бири; ошқо-зон-ҳазм йўлининг қизилўнгачнинг пастки қисми билан ўн икки бармоқли ичакнинг бош-ланиш қисми оралтиғида жойлашган кенгай-ган қисми. Саккиз-тўққиз ойлаб қовун кўрма-ган меъдага одатдан ташқари кўп тиқилган

янгилик ўз ишини қилади. А. Қодирий, Обид кетмон. Лола сайли киши дилидаги ғуборни йўқотур, равоч меъдани тозалайди. Мирмуҳ-син, Меъмор.

Меъдага (зиғир ёғдек) тегмоқ (ёки ур-моқ) Обдан ёқмай қолмоқ, жонга тегмоқ. [Мулларўзи:] Ҳозир бу бойваччангиз ҳам меъ-дага зиғир ёғдек тегиб турибди. Ҳамза, Майсаранинг иши. Энг яхши китобни ҳам.. қайта-қайта ўқиш кишининг меъдасига те-гади. Б. Раҳмонов, Олтин одамлар. **Меъда-га ўтирмаслик** Дидига ёқмаслик, маъқул бўлмаслик. Мени пахта тортадиган кат-та тарозига кўйдилар. Бу иш менинг меъ-дамга ўтирмади. М. Муҳаммаджонов, Тур-муш уринишлари. **Сассиқ меъда айн. сас-сиқ кекирдак қ. сассиқ.** -Эй тақсирим, сас-сиқ меъда бўлиб қолдим-ку, — дебди. «Ол-тин бешик».

МЕЪДА II Терида оқ ёки рангли доғлар ҳосил қиладиган касаллик.

МЕЪЁР [а. معيار — ўлчак, асосий ўлчов; андоза] 1 Расмийлаштирилган, умум томо-нидан қабул қилинган, ҳамма томонидан мажбурий деб ҳисобланган, қонун ҳукмига кирган тартиб-қоида. Ҳуқуқ меъёрлари. Ах-лоқ меъёрлари.

2 Бирор нарса, иш ва ш. к. нинг миқдор, даража жиҳатдан талабдиги, белгили ўлча-ми. Ҳар нарса ҳам ўз меъёрида яхши. Меъёри-ни билмоқ. Бир меъёрда ишламоқ. ■ Бизда деҳқончиликнинг.. бир кунга кесилган иш меъ-ёри бор. А. Қодирий, Обид кетмон. Табиат ўзи уста деҳқон. Меъёри билан данак ташла-ган, меъёри билан уруғ сочган. С. Анорбоев, Йўлда йўлдош бўлганлар. Лекин ана шу меҳр-оқибат меъёрида бўлмоғи керак. Бу ишда меъ-ёрни унуттиш ёмон оқибатларга олиб келиши муқаррар. Газетадан.

3 Ана шу меъёрни белгиловчи асос-кўрсаткичлар. Баҳо қўйиш меъёрлари.

4 с.т. кам қўлл. Чек-чегара. Бу ададсиз чўл эди, Сира меъёри йўқ эди. «Баҳром ва Гу-ландом».

Бир меъёрда Бир хилда, бир тарзда. Қуёш кундан-кун бир меъёрда исиб борарди. Ш. Ра-шидов, Бўрондан кучли. Бундан ташқари, думба кўй танасидаги ҳароратни бир меъёр-да сақлашга ёрдам беради. С. Анорбоев, Оқсой.

МЕЪЁРИЙ Меъёрга оид, меъёр жиҳат-дан. Буларнинг меъёрий ҳолатини сақлашда.. шиғобахш гиёҳлар фойдалидир. Газетадан.

Меъёрий хужжат Меъёрлар билан белгиланадиган хужжат. *Муҳими.. меъёрий хужжатларга қандай ўзгартиришлар киритишни аниқлаб олишдир.* Газетадан.

МЕЪМОР [а. معمار – бинкор, иморат-соз; архитектор] Меъморчилик мутахассиси. *..бу бинонинг ҳақиқий санъат даражасига кўтарилиши Хуросон меъморлари – устоз Қавом, устоз Нажмиддин Бухорий.. номи билан боғлиқдир.* Мирмуҳсин, Меъмор.

МЕЪМОРЛИК 1 Меъмор иши, касби. *Меъморликни муқаддас бир санъат деб билган Мулла Фазлиддин Ёқуббекнинг шахвоний ниятларидан нафрати келди.* П. Қодиров, Бобур.

2 айн. **меъморчилик.** *Хоразмлик вакиллар Хивага ўхшаб кетадиган қадим тарихга бой Бухоронинг меъморлик санъати нодир ёдгорликларини кўриб, ниҳоятда қойил қолишди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

МЕЪМОРЧИЛИК 1 айн. **меъморлик 1.** *Меъморчиликни ўрганмоқ.*

2 Бино ва иншоотларни лойиҳалаш, қуриш ва безатиш санъати. *Меъморчилик асари сифатида музей биноси жуда оригинал ва ўзига хос.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

МЕЪРОЖ [а. معراج – парвоз, юқорига кўтарилиш] *дин.* Осмонга, арш-аълога, ҳудонинг олдига чиқиш (Муҳаммад пайғамбарнинг Қуддусдаги Ақсо масжидидан осмонга кўтарилиши).

МЕЪВАР [а. محور – ўқ (чарх ўқи), вал; ўқлоғи] *эск. кт.* Ўқ, айланиш маркази. *Ер меъвари.* ■ *Сен-чи, меъварингда айланасан тек, яхшию ёмонни елканга ортиб.* А. Орипов.

МЕЪМОН [ф. مهمان – меҳмон, ташриф буюрувчи] **1** Тўй, зиёфат ва ш. к. муносабати билан йўқлаб келган (борган) шахс. *Меҳмон бўлмоқ. Меҳмон қилмоқ. Меҳмон(га) айтмоқ.* ■ *Қутидор меҳмонларни ихлос ва самимият билан кутар, зиёфат қуюқ-суюқлари билан тўла-тўқис давом этар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Мажлис, йиғилиш, кенгаш ва ш. к. га четдан чақирилган шахс. *Сессияга чақирилган депутат ва меҳмонлар. Қурултойда меҳмон сифатида қатнашмоқ.* ■ *Фестивалнинг қатнашчилари ва меҳмонлари орасида таниқли давлат арбоблари.. истеъдодли ижодкор ёшлар бор.* Газетадан.

3 Четдан ташриф буюрган, вақтинчалик қўнган шахс. *Эшикни очиши билан: -Отдан*

қўнингиз, меҳмон, – деди [уста Алим] от.. Отабек қўлидан олгач. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Янги меҳмон Янги туғилган ёки туғилмайдиган чақалоқ. *Мумтоз «янги меҳмон» кутубхонасида ётган севимли рафиқаси Амалли ҳам унунга қўярди.* С. Азимова, О. Лайло.

МЕЪМОНДОР [ф. مهماندار – меҳмонни қабул қилувчи] Меҳмонни бўлган, меҳмон кутаётган киши; мезбон.

МЕЪМОНДОРЛИК кам қўлл. айн. **меҳмондорчилик.**

МЕЪМОНДОРЧИЛИК Меҳмон қутиш, зиёфат. *Меҳмондорчиликка бормоқ.* ■ *Мажлис Зиё шохчининг уйида Отабекнинг меҳмондорчилиги учун йиғилган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Энди Гулноз эри билан бола-лашиб, меҳмондорчиликдаги нуқсонларни таъбирини тушириб кетишди.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

МЕЪМОНДЎСТ [ф. مهمان دوست – меҳмонни дўст кўрувчи] Меҳмонни, меҳмон қутишни, меҳмон чақиритишни яхши кўрадиган; меҳмонсевар. *Меҳмондўст ўзбек халқи.* ■ *Кенг феъл, одамшаванда, меҳмондўст, танти фарғоналиклар Аҳмад мафтун этди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Тошкент ўзининг меҳмондўстлиги, халқаро ажжуманлар шаҳрига айланиб қолганлиги билан жаҳон халқлари ўртасида дўстлик.. муштаҳамлаш ишига катта ҳисса қўшмоқда.* Газетадан.

МЕЪМОНДЎСТЛИК 1 Меҳмондўст эканлик. *Азалдан ўзбек халқи ўзининг меҳмондўстлиги билан машҳур.* Газетадан.

2 Меҳмондўстга хос хислат, ҳатти-ҳаракат, меҳмон қутишни ўрнига қўйиш. *Халқимиздаги меҳр-оқибатчилик, болажонлик, меҳмондўстлик каби миллий одатлар умуминсоний мазмун касб этган.* «ЎТА». -Эна, меҳмондўстликни бугун дўндирасиз, – кейин Гуландомга кўз ўйнатди бойвачча, – нималарни кўнелингиз истайди? Ойбек, Танланган асарлар.

МЕЪМОН-ИЗЛОМ қ. **меҳмон-измом.** *Холангизни биласиз, тўй-ҳашам, меҳмон-излом деса, икки маҳалла нарида бўлса ҳам кетаверади.* «Муштум».

МЕЪМОН-ИЗМОН Меҳмондорчилик меҳмон ва шунга ўхшаш киши. *Пол ҳар доим ёғ тушса ялагудай ярқираб турсин эмиш. бўлмаса, меҳмон-измон, ойна-оғайнидан юмус қилармишлар.* Ҳ. Назир, Бир тўп гўза.

ни меҳмон-измонга ҳам ёлғиз ўзи борарди. Муннунова, Гўлак ҳиди.

МЕҲМОННАВОЗ [ф. مهمان نواز — меҳмони ардоқловчи] айн. меҳмондўст. Феълли. Усузи бир бизнинг тоғликлар. Кўп меҳмоннавоздир бизнинг тоғликлар. Х. Салоҳ, Тоғнинг ватаним. Узи ҳам, хотини ҳам гоят моннавоз. «Шарқ юлдузи».

МЕҲМОНХОНА [меҳмон + хона] 1 Меҳмон кутиладиган уй. [Сафар бўзи] Бир марта келиб, Анварнинг меҳмонхонасини ганиб қолган. эди. А. Қодирий, Меҳроб-чаён. Табиб. Меъмор. меҳмонхонага тайланган дастурхон атрофига ўтиришди. Эрмуҳсин, Меъмор.

2 Мусофирларнинг вақтинча туриши ва жиҳозланган хоналардан иборат бино; мусофирхона. Шаҳар меҳмонхонаси. Меҳмоннада турмоқ. ■ Меҳмонхонанинг еттин-қаватидаги ресторандан оркестр садоси, китона қийқириқлар эшитилади. Ў. Ҳошинов, Қалбинга кулоқ сол.

МЕҲНАТ [а. محنت — синов; машаққат, ишчилик] 1 Бирор мақсад учун қаратилган ақлий ёки жисмоний фаолият; иш. Ақлий меҳнат. Жисмоний меҳнат. Меҳнат интизоми. Меҳнатда чиниқмоқ. Меҳнат — меҳнатнинг таги роҳат. Мақол. ■ Меҳнатга ўрганган киши меҳнатсиз қолса, меҳнат хумор олади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 Бирор мақсад учун сарфланадиган куч, кўраб, ҳаракат. Бир томондан, раиснинг обрўсини сақлаш, иккинчи томондан, бу тадбирдан қаттиқ норози бўлган одамларга бунинг моҳиятини тушунтириш керак бўлиб олади. Урмонжон бунга хийлагина вақт ва меҳнат сарф қилди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор проқлари.

Меҳнат қилмоқ Иш-ҳаракат билан машғул бўлмоқ; ишламоқ. Меҳнат қилган одам юзим бошқаларнинг юзига дадил қарайди. Т. Ашуров, Оқ от.

Меҳнат кун (ёки меҳнат) тар. Колхознинг колхоз даромадидаги ҳиссасини белгиловчи, меҳнатини ҳисобга олиш бирлиги. Энди меҳнат кунига ҳам оз-моз дон тегса керак. О. Ёқубов, Эр бошига иш тушса. Колхозчилар меҳнат кунларига ҳеч вақт ҳозиргидан кўп ҳақ олмаган. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МЕҲНАТКАШ [а. + ф. محنتکش — азоб. қийинчилик тортувчи] 1 Меҳнат қилиб кун

кўрувчи; меҳнат кишиси. Меҳнаткашлар оммаси. ■ Сиёсий савод аввало шуки, ҳар бир меҳнаткаш оқни қорадан, дўстни душмандан ажрата билиши керак. Ҳ. Фулом, Машғал. Уэркпарвар, содда, меҳнаткаш халқнинг бундай олижаноблиги қаришида ўзининг масъулиятини яна чуқурроқ сезди. Ойбек, Кўёш қораймас.

2 Меҳнат қилиб чарчамайдиган; меҳнатсевар. Бечора Оқила, ўзи жуда ҳалол, меҳнаткаш, болаларга жуда меҳрибон. А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.

МЕҲНАТСЕВАР Меҳнатни севадиган, меҳнатга кунтил қуяган. Абдуғафур оғли Абдуҳиддиннинг оқил, меҳнатсевар йигит эканлиги ҳақида қизиқиб сўзлаб берди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МЕҲНАТСЕВАРЛИК Меҳнатсеварга хос хислат, хатти-ҳаракат. Юсуфжон қизиқ Шакаржоновнинг ҳаётий ва ижодий йўли камтарлик, меҳнатсеварлик ва халққа сидқидилдан хизмат қилишининг ёрқин намунасидир. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

МЕҲНАТЧАН с. т. Меҳнатсевар.

МЕҲНАТЧИ эск. Меҳнаткаш, ишчи, хизматчи. Заводда ёш меҳнатчилар кўпчиликти ташкил этади. Газетадан. Ниёзхожи бўлса қув одам, Собиржондай меҳнатчи бир қаролни қўлдан чиқаришни у сира-сира истамас эди. Ғ. Расул, Тўнғич ўғил.

МЕҲР 1 [ф. مهر — севги, муҳаббат; мойиллик] 1 Инсоннинг ўз туғишганларига, яқин кишиларига ва умуман, одамга, нарсага бўлган самимий муҳаббати; яхши кўриш туйғуси. Оналик меҳри. Меҳрини қозонмоқ. Ватанга бўлган меҳр ва муҳаббат. Меҳр билан ўқимоқ. Ишга меҳр қўймоқ. ■ Тўсатдан вужудини қамраган оналик меҳри ғолиб келиб, тортган азоби ҳам эсидан чиқди. П. Турсун, Ўқитувчи. Икки ёр севгиси ҳам меҳри шунда. Шоирнинг илҳами, шеъри ҳам шунда. М. Алавия. Ёшлар ўртасида деҳқончилик касбига меҳр уйғотишига эътиборни кучайтириш керак. Газетадан. Бу ўрик бир вақтлар Муроталининг отаси томонидан экилган ва меҳр билан парвариш қилинган эди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Шафқат, раҳмдиллик. Одамнинг юрагида меҳр бўлиши керак. Керакли вақтда кўмаклашиши керак. Ойбек, Танланган асарлар.

Меҳр қўймоқ Меҳрини бермоқ, меҳр боғламоқ. Мен фақат ўзим чизган суратга

— ўз ижодимга меҳр қўйганман, холос! П. Қодиров, Юлдузли тунлар. **Меҳри товланмоқ** Меҳри кўзгалмоқ, меҳри жўш урмоқ. *Онаси ўғлини подшоҳ бўлмасидан олдинги номи [Ботиржон] билан атаб, меҳри товланиб гапиргани Бобурга жуда ёқимли туюлди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МЕҲР II [ф. مهر — эроний куёш йилининг еттинчи ойи; куёш] Куёш, офтоб. *Жаҳоннинг меҳри иккидур: бири сенсан, бири — офтоб.* Э. Воҳидов, Муҳаббат.

МЕҲРИБОН [ф. مهربان — ёқимтой, мулоийм; раҳмдил, илтифотли] **I** Меҳршафқат кўрсатувчи, меҳр билан муносабатда бўлиш. *Мехрибон билан муомаласи холос ва самимий бўлиб, у Анварга ўз боласидай меҳрибон эди.* А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён. *Болаларининг бахти учун ҳар қандай жафоларга ўзини отган, меҳрибон, шафқатли она!* Ойбек, Танланган асарлар.

2 айн. **Ғамхўр**. *Бу ерда бир меҳрибоним йўқки, менга кўмаклашса.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма Меҳр (меҳрибонлик) ифодаловчи. *Ҳамиша кулиб турадиган меҳрибон чеҳраси.. ҳозир жиддий эди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Элмуроднинг қандай аҳволга тушганини сезган Гулсум уни меҳрибон сўзлари билан юпатмоқчи бўлиб келган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МЕҲРИБОНЛИК I Меҳрли (меҳрибонга хос) эътибор, муносабат; меҳрибонга хос хислат. *Аҳмаднинг ёнидан ўтар эканлар, Асадилло меҳрибонлик билан унинг елкасига қўлини қўйди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Комбинатда одамлар ўзларига эътибор ва меҳрибонликни сезишмаяпти.* Газетадан. *Домланинг отасидек бўлиб қолгани, меҳрибонлиги унга далда берди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 айн. **меҳрибончилик**. [Нодира:] *Ота-оналаримдан, опа-сингил, оға-уни, қариндош-уруғларимдан кўрмаган бу меҳрибонликларни, ўлсам, қора туяроғим унутмасдир.* Ҳамза, Майсаранинг иши. *Ҳозир ҳам у нимагадир ёш боладай аясининг меҳрибонликларини кўмсади.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Меҳрибонлик қилмоқ Меҳрибонга хос эътибор кўрсатмоқ, меҳрибонларча иш-ҳаракат қилмоқ. *Бирортаси менга меҳрибонлик қилмаса, ёмон кўрса, калака қилса..* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

МЕҲРИБОНЧИЛИК Меҳрибон қишиларга хос иш, хатти-ҳаракат; ғамхўрлик; меҳрибонлик. *Сувонжон сувни ичиб, ақли-ҳуши ўзига келиб, нозли дилбарнинг меҳрибончилигини билди.* «Орзигул».

МЕҲРИГИЁ(Х) [ф. مهرگياه — мандрагора] **I** Игузумгулдилар оиласига мансуб кўп йиллик ўсимлик (ҳалқда шу ўсимлик дони ни ёнида сақлаб юрган кишига одамлар меҳр қўяди, деган афсона бор).

2 кўчма Меҳрни тортувчи кимса ёки нарса. [Хотин] *Битта ўғил туғиб берди-ю, эрхотин орасига меҳригиё тушди-қўйди.* С. Аҳмад, Чўл шамоллари. *Яхши одамнинг меҳригиёси бўлди, деганларча-бобуржон.* Қ. Қуроматов, Олтин қум.

МЕҲРЛИ Меҳршафқатли, меҳрибон. *Бир зумда болалигим дейсизми, уй, меҳр оналар кўз ўнгимдан бирма-бир ўтди.* М. Раев, Қалб сўзлари ёзилган.

МЕҲРОБ [а. محراب — ибодатхона; теъча, таҳмон теъчасининг ярим доира қисми ишланган қисми] **I** Масжид ичида унинг қибла томонидаги деворида таҳмон шаклида қурилган жой (намоз шу томонга қараб ўқилади). *Ҳужранинг ичи қоронғи бўлмаса ҳам, қоидага биноан, ғарб томонидаги меҳробга шам ёқиб қўйилган эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *У меҳробга етиб келган.. ярим қоронғи хонада.. тасбеҳ ўгириб ўтирган уч-тўрт кишига кўзи тушди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 айн. **тахмон**. *Кўрпани меҳробга йиғиб қўймоқ.*

3 кўчма Бирор нарса, жойнинг тўри, тўр томони. *Ватан — сен юрагим, юрагим сенсан.* *Юрагим меҳроби — муқаддас Ватан.* Г. Жўраева. *Оташин барқ ёнди гуларанг чархнинг меҳробиди.* Э. Воҳидов.

МЕҲТАР [ф. مهتر — катта, баланд, олий] тар. *Қушбеги даражасидаги юқори лавозим: хон саройидаги хорижий ишлар мутасаддиси. Бошига катта симобий салла, энига.. зарчопон кийган меҳтар тўрдаги кўрпачада ўтириб, элчиларга йўл-йўриқ берар эди.* М. Осим, Элчилар.

МЕҲТАРА шв. Меш, саноч. *Меҳтарага сув олиб, бек Муродхон жўнади.* «Муродхон».

МИ [итал. — mi] Мусиқа гаммасининг учинчи товуши ва унинг нота белгиси (нота йўлининг биринчи чизигига ёзилган товуш).

МИГРАЦИЯ [лот. migratio — (аҳолининг) бир жойдан бошқа жойга кўчиши]

нинг мамлакат доирасида бир жой-шошқа жойга ёки бир мамлакатдан бошқа мамлакатга кўчиши ёки кўчириш. *Мигрень* хизмати маълумотларига қараганда, йра ҳар йили 55 минг одам норасмий ҳолда и учун келаётган экан. Газетадан.

МИГРЕНЬ [фр. migraine < юн. hemikrania — ш суягининг ярми] Одатда бошнинг орасида қаттиқ тутиб оғрийдиган нерв олдиги.

МИЕЛИТ [юн. myelos — орқа мия] Орқа мианинг ўткир яллиғланиши.

МИЁВ 1 тақл. с. Мушукнинг овозини билдиради. *Сидиқжон шундай қаттиқ кулди-мурчада кулча бўлиб ётган мушук шошиб ордан турди ва Сидиқжонга қараб, «миёв» дейди.* А. Қаҳҳор. Қўшчинор чироқлари.

2 бол. айн. мушук. Ана миёв.

МИЁВЛАМОҚ «Миёв-миёв» демок. *Дера орқасида, томлар устида кечаси бичи мушуклар миёвлаб чиқади.* Ў. Ҳошимов, Ўзбекистонда қулоқ сол.

МИЁН [ф. میان — ўрта, марказ; ич] 1 кам. Ўртаси, ўрта. *Бухоро шаҳрида Мирараб орасининг миён саройида кўп мулалар яланишиб, мадрасанинг вақфи тўғрисида иришмоқда эдилар.* С. Айний, Куллар.

2 айн. бел 1.

Мўрча миён (айн.: чумоли бел) Хипча билан бели ингичка.

МИЁНА [ф. میانه — ўрта, марказ; ўрта; ич; ўртача] 1 кам қўлл. Ўртача, ўрта. *Миёна дехқон.* ■ *Пахтасини шаҳар заводида яллатган Азимбойвачча миёнагина завод олдига қишлоққа.* С. Аҳмад, Асарлар. *Фурқат.* лароқ, қора соқол, миёна қад, Завқий синини хушчақчақ одам эди. Т. Обидов, Юсуфнинг қизик.

2 (3-ш. эгалик ва ў.-п. к. қўшимчалари билан — **миёнасида**) кўм. вzf. Пайт, макон муносабатини билдиради; орасида, давомида. *Ҳамма иш битганда, икки кун миёнасида, орасида ичида никоҳ ўтказмоқчи эдик.* Ойбек, Танланган асарлар.

МИЁНЧА этн. Хотинларнинг тўй дас-рхонлари ичида патнисда олиб бориладиган мева, қанд-курс. [Ҳадича хола:] *Миёнча тайёр, энди бир саватда кулча бўлса бўлгани.* Т. Алимов, Хосият буви ажабланиш. *Сарпо-суруқ олиб, битта патнисда миёнча тугиб бераман.* С. Аҳмад, Кадрдон асарлари.

МИЖГОН [ф. مزگان — киприклар] кт. айн. киприк. *Кўрса ҳар кимда Ҳабибийдек муҳаббат шавқини, Ғамза бирла эзма қош остида мижгон кўзгалур.* Ҳабибий.

МИЖЖА [ф. مژه — киприк] айн. киприк. *Ранги синиққан, хаста, кўзи юмуқ, мижжалари бир-бирига ёпишиб қолгандек.* С. Нуоров, Дурдона.

2 Киприк ости. *Саодат дарҳол ювиниб, артиниб, ойнага қаради. Кўзлари киртайиб, мижжалари кўпчиб қолибди.* И. Раҳим, Ихлос.

Мижжа қоқмаслик Ухламай, бедор ётиш. *Воҳид кечаси мижжа қоқмасдан, вагоннинг тамбурида папирос чекиб, тонг оттирган эди.* О. Ёқубов, Тилла узук.

МИЖИМОҚ с.т. айн. мижгиламоқ, мижгимоқ.

МИЖИҒ Гижимланган, гижим. *Мижиг қоғоз.*

МИЖИҒЛАМОҚ Эзиб мижиг қилмоқ. *Йигитали шошиб, шимининг чўнтагидан бир сўмликни чиқарди, кафтлари орасида мижгилаб, унга қарши юрди.* Д. Нурий, Осмон устунни. *Комилжон Зуннуновга шу қадар тикилиб қарадики, иложи бўлса, уни мижгилаб ташлашга тайёр эди.* И. Раҳим, Ихлос.

МИЖОЗ I [а. مجاز — руҳсат этилган, гувоҳномаси бор] 1 Сотувчига нисбатан доимий харидор ва шу харидорга нисбатан сотувчи. *Мижозингдан айрилгинг келса, насияга мол бер.* Мақол. ■ *У [қизга] ҳар кун эрталаб қаймоқ олиб келаётган мижоз эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Бирор иш-юмуш билан доим алоқала бўлган шахс. *Уша китобда «Роҳат» чойхонаси мижозларининг ғалати ҳазил-мутойибалари, ичак узди латифаларини тағдор қочирликларини қаламга олган эдим.* «Муштум». *Муллажон ака ихлос билан соқол қирар эканлар, мижозга тушунтира кетдилар.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

МИЖОЗ II с. т. Мижоз. *Кенжа бу антиқамижоз одамни ўзига яқин кўриб қолди.* Ҳ. Назир, Маёқ сари. *Палов меъдамга миждек қадалади, қазми-қарта мижозимга тўғри келмайди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МИЖҒИЛАМОҚ Эзиб мижиг қилиб қўймоқ, гижимламоқ. *Ҳамирни 20 минут тиндириб, сўнгра водопровод жўмраги остида мижгилаб-мижгилаб ювилади.* К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

МИЖГИМОҚ *айн. мижғиламоқ. Боядан бери санлигини билганимда, мижғиб ташлардим-ку!* Ж. Абдуллахонов, Тўфон. *Бутун вужудига оғриқ ва олов югурганини, даҳшатли бир нима бутун ичини юлиб-узиб мижғиганини сизди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МИЖГОВ 1 Бир ишни дадиллик билан қила олмайдиган; ланж, мағзава. *Бир мақсади йўқ, мужмалу мижгов такасалтанг.* Ҳабибий. *Ҳаётда унингдек иккиланувчи мижгов кишини кўрмаган эди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

Мижгов гап Аниқ, қатъий бўлмаган, дудмол (ланж, мужмал) гап. *Мижгов гапни ёқтирмайдиган, бир сўзли бу захар полковникка муддаосини очиқ айтишга мажбур бўлди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Хархашаси кўп; инжиқ. *Жайдари гўздай мижгов, расво экинни деҳқон боласи билмаса керак.* Ф. Фулом, Алимқулнинг қарзи.

3 кам қўл. Мижғиловчи, мижғилаб турувчи. *Фаттоҳ Улмасбоевнинг қорнида яна ўша эски мижгов оғриқ бошланди.* У. Усмонов, Сирли соҳил.

МИЖГОВЛАНМОҚ Мижговлик, инжиқлик қилмоқ. *Мен.. мен.. ҳалиги.. деб чайналди, мижговланди.* А. Кўчиров, Ҳалқа. *Ҳозир Нусратбек.. яна иккиланиб, мижговланиб қолаверди.* С. Нуров, Нарвон.

МИЖГОВЛИК Мижговга хос хислат, гап-сўз, хатти-ҳаракат. *Дадамат аканинг сўзлашувида мижговликдан, муғамбирликдан, ясамаликдан нишон ҳам йўқ.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

МИЗ [ф. ميز — стол; хонтахта] эск. Олти оёқли столча. *Бобур миз ёнига, беқасам кўрпача устига ўтириб, «Вақоеъ» деб атаган хотира дафтарини очди.* П. Қодиров, Бобур. *Миз устида — сопол тақсимчада иккита шам, тақсимча четига тамаки кули тўкилган.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

МИЗАНСЦЕНА [фр. mise en scene — сахнада жойлашиш] Спектакль давомида актёрларнинг спектаклнинг айрим кўринишларига мос жойлашуви. *Кўп вақт режиссёр тайёрлаган сценарий бадиий сценарийни тахминий кадрларга бўлишдан иборат бўлиб қолади, эпизоднинг талқини, картиналарнинг ритмаси, мизансценалар кўрсатилмайди.* Газетадан.

МИЗОЖ [а. مزاج — кишининг табиати; кайфият; гавда тузилиши] **1** Кишининг ўзи-

га хос табиати, хулқ-атвори. *Савдойи мизож одам.*

2 Киши организмнинг ўзига хос талаби. [Отабек:] *Марғилон ҳавоси мизожимга тўғри келмаганга ўхшайди.* А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

Мизожни иссиқ ёки иссиқ мизож Организмига, соғлиғига иссиқлик ёқадиган. қ. **иссиқлик.** **Мизожни совуқ ёки совуқ мизож** Организмига, соғлиғига совуқлик ёқадиган. қ. **совуқлик.**

МИЗГИМОҚ Озгина ухламоқ, кўз илтиримоқ. *Кечаси билан мижжа қоқмай чиққан Шодмон ота тонгга яқин мизғиб олди.* Ж. Шарипов, Саодат.

МИЙИҚ шв. Мўйлов. *Кашанда Тожиддин Қосим.. қоп-қора, йилтираган мийиғини силаб.. сўради.* Ойбек, Нур қидириб. *..дастурхон атрофида.. мийиғи энди сабза ура бошлаган йиғитчалар, буйига етган қизларгача бор.* М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

Мийиғида кулмоқ Илжаймасдан, билинар-билинамас кулмоқ. *Тўра онасининг гапига мийиғида кулиб, уйга кириб кетди.* Н. Фозилов, Дийдор.

МИКРО- [юн. mikros — кичик, кичкина] **1** Байналмилал ўзлашма сўзларнинг биринчи қисми бўлиб, «кичик, жуда майда», «энг кичик бирликларни ўрганиш ёки ўлчаш билан боғлиқ» каби маъноларни билдиради (мас., *микроорганизм, микроскопик сингарӣ*).

2 Бошланғич физик катталиклар номи олдидан қўшиладиган ва шу бирликнинг миллиондан бир қисмига тенг улуш бирлигини ифодалайдиган олд қўшимча (мас., *микроампер*).

МИКРОБИОЛОГ Микробиология олими, мутахассиси. *Маишхур француз микробиологи Лун Пастер.. чечак касалликлари тугдирувчи микробларни текшириб ўтирарди.* Газетадан.

МИКРОБИОЛОГИК Микробиологияга оид. *Микробиологик тадқиқотлар. Микробиологик жараёнлар.*

МИКРОБИОЛОГИЯ [микро.. + биология] Микроорганизмларнинг тузилиши, биологияси, физиологияси, биокимёси, систематикаси, генетикасини, уларнинг одамнинг ҳаёти, жонли ва жонсиз табиатдаги моҳиятини ўрганадиган ҳамда микро-организмлар ҳаёт фаолиятини бошқариш

рини ишлаб чиқиш масалалари би-
туғулладиган фан.

МКРОБЛАР [микро.. + юн. bios – ҳаёт]
роорганизмлар.

МКРОИНСУЛЬТ [микро.. + инсулт]
нинг кичик ўчоқли инфаркти ёки қон
ниши сабабли бўладиган инсулт.

МКРОИҚЛИМ [микро.. + иқлим] 1
катта бўлмаган жой (ўрмон чеккаси,
ботқоқлик, денгиз ёки дарё қирғоғи,
р майдони ва ҳ. к.), ер юзаси устидаги
қатламининг иқлими.

Ёпиқ хоналарда (мас., тураржойда)
лай ташқи таъсирдан ҳимоя қилиниб,
лай яратиладиган оромбахш иқлим ша-
ни.

МКРОИҚТИСОДИЁТ [микро.. + иқти-
сод] Иқтисодиётнинг айрим бир ҳўжалик
тувчи субъектлар (корхона, шахс) фао-
ли билан боғлиқ бўлган бир қисми.

МКРОИҚТИСОДИЙ Микроиқтисо-
дга оид.

МКРОКЛИМАТ [микро.. + климат] қ.
роиқлим. *Пахта далаларининг микрокли-
ми. ■ ..ҳаво алмаштириб берадиган вен-
иторлар нормал ишламайди. Оқибатда
роклимат бузилмоқда. «Муштум».*

МКРОМЕТР [микро.. + метр] Милли-
рининг юздан бири қадар аниқлик билан
тайидиган асбоб.

МКРОМЕТРИК Микрометрга ва мик-
метрияга оид. *Микрометрик ўлчашлар.
икрометрик винт.*

МКРОМЕТРИЯ Физиканинг масофа-
рни аниқ ўлчаш ҳақидаги бўлими.

МКРОН [юн. mikros – кичик, арзимас
арса] Метрнинг миллиондан бир улуши.

МКРООРГАНИЗМЛАР [микро.. +
организм] Фақат микроскопда кўриш мум-
ли бўлган, асосан бир ҳужайрали орга-
низмлар (бактериялар, микоплазмалар.. мик-
оскопик замбуруғлар, сувўтлар, вируслар)
нинг умумий номи. *Антибиотиклар микро-
организмлардан ҳосил қилиниши сабабли қим-
атга тушади. «Фан ва турмуш». Уй ўсим-
иклари ўздан фитонцидлар чиқариб, мик-
оорганизмларни ўлдиради. Газетадан.*

МКРОРАЙОН [микро.. + район] *эск.*
Шаҳарнинг ўзига мустақил кичик ҳудуди.
*шаҳримизда янгидан-янги тураржой мас-
ивлари, микрорайонлар вужудга келди. Га-
етадан.*

МКРОСКОП [микро.. + юн. skopeo –
қарайман] Оддий кўз билан кўриб бўлмай-
диган нарсаларни текшириш учун қўллана-
диган, катта қилиб кўрсатадиган оптик ас-
боб; заррабин. *Атомлар шу қадар майда зар-
рачаларки, уларни ҳатто микроскоп орқали
ҳам кўриш қийин. «Фан ва турмуш».*

МКРОСКОПИК 1 Микроскоп билан
қилинадиган, микроскопда бўладиган. *Мик-
роскопик анализ. Микроскопик текширишлар.*

2 Жуда майда, фақат микроскоп билан
кўриш мумкин бўлган. *Микроскопик жони-
ворлар. Микроскопик сувўтлар.*

МКРОФИЛЬМ [микро..+ фильм]
Нодир ҳужжат, қўлёзма, китоб, расм, чиз-
ма ва ш.к. нинг бир неча ўн ва юз марта
кичрайтириб кинолентага олинган ихчам
нусхаси. *Китоб микрофильми.*

МКРОФОН [микро..+ юн. phone –
овоз, товуш] Товушни узоқ масофага уза-
тиш ёки кучайтириш учун ишлатиладиган
асбоб. *Бобо сўз бошлаган эди, микрофондан
узоқ бўлгани учун, ҳеч кимга эшитилмади. Ҳ.
Фуллом, Тошкентликлар.*

МКРОХИРУРГИЯ [микро..+ хирур-
гия] Оптик анжомлар ёки механизмлар ор-
қали, нозик асбоблар билан кичик анато-
мик тузилмаларда амалга ошириладиган
операциялар ва уларни ўрганадиган соҳа
(Ҳозирда мия, юрак, буйрак, кўз, оёқ-қўл
жарроҳлигида кенг қўлланмоқда).

МКРОЭЛЕМЕНТЛАР [микро.. + эле-
мент] Ўсимлик ва ҳайвон организмда жуда
кам миқдорда (юздан, мингдан ва ҳатто
ундан ҳам кам улушда) бўладиган кимёвий
элементлар. *..таркибида марганец, молибден,
мис, бор, рух каби микроэлементлар бўлган
минерал ўғитларни ишлаб чиқаришига аҳами-
ят бермоқдалар. Газетадан.*

МКРОЎҒИТЛАР қ.х. Таркибида ўсим-
ликлар учун зарур микроэлементлар бўлган
ўғитлар.

МКСЕР [ингл. mixer – аралаштиргич
< лот. mixtus – аралаш, аралашган] Турли
суюқ ва қуюқ нарсаларни бир-бирига ара-
лаштириш (крем, бирор ичимлик тайёр-
лашда), тухум оқи ёки қаймоқни кўпирти-
риш учун қўлланадиган, дастаки ёки электр
асбоб.

МКСТУРА [лот. mixtura – бирикма,
қоришма, аралашма] Бир неча хил модда
аралашмасидан тайёрланган суюқ дори.

МИЛ I [a. *ميل* — сурмачўп; пардоз қалами; учи ингичка, ўткир асбоб] **I** Милтиқ, тўппонча каби отиш қуроллариининг ўқ отилиб чиқадиган найсимои қисми. *Меҳмонхонанинг қатор уч эшиги милтиқ мили сиғарлик ўлчакда бир неча жойдан тешилди. С. Айний, Қуллар.*

2 Баъзи асбоб ёки нарсаларнинг найсимои қисми. *Солиҳбой.. атрофга олазарак назар ташлаб, чилим милининг учини ушлаб чекади, ўзи эса Жамиладан кўзини узмайди. Ф. Жўраев, Обид Жалилов.*

МИЛ II [a. *ميل*] Турли ўлчов ва назорат асбобларининг ўз ўқи атрофида айланиб, ўлчанаётган нарса миқдорини кўрсатувчи бош қисми, ясси ва учли қисми. *Соат мили. Компас мили. ■ Рўпарадаги юмалоқ тарози циферблати устидаги мили ҳаракатга келди. С. Анорбоев, Ёўлда йўлдош бўлганлар.. дарвозанинг пештоқидаги электр соатнинг миллари ноль-нолли кўрсатиб турарди. М. Хайруллаев, Тилла маржон.*

МИЛ III қ. **миля**. Тоғлар, океанлар, миллар ошди у. А. Мухтор.

МИЛ IV [a. *ميل*] Учи ингичка, кескир темир асбоб (тарихда: қиздириб, киши кўзини кўр қилиш учун ишлатилган). *Бобур дарвозадан кирсин, кейин туттириб, кўзига мил тортирмоқ керак. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

МИЛ V [a. *ميل*] Ўсма, сурма қўйиш учун ишлатиладиган асбоб, сурмачўп. *Қошинининг қоралиги милданмиди, Белиннинг нозиклиги қилданмиди? М. Алавия, Халқ қўшиқлари.*

МИЛДИРАМОҚ Милдир-милдир қилмоқ, жилдирамоқ. *Майда тошлар устидан милдираб оққан илқ сув билан челақ тўлдиргандан кейин.. дам олгани катта тошга ўтиришди. Ойбек, О. в. шабадалар.*

МИЛДИР-МИЛДИР тақл с. Сувнинг бирор жойдан аста чиқиши, секин-секин товланиб оқиш ҳолатини билдиради. *Шавкат булоқ бошида силлиқ бир тош устига ўтириб, тош орасидан милдир-милдир қилиб чиқаётган сувга тикилди. «Фан ва турмуш».*

МИЛИТАРИЗАЦИЯ [лот. *militaris* — ҳарбий] Мамлакатнинг бутун иқтисодий, сиёсий ва ижтимоий ҳаётини милитаризм мақсадларига бўйсундириш; ҳарбий ташкилот методларини кундалик ишларга татбиқ қилиш. *Милитаризация сиёсати.*

МИЛИТАРИЗМ [фр. *militaris* *militaris* — ҳарбий] Муайян мамлуҳумрон доиралари томонидан дебий қудратини янада кучайтириш да фойдаланиладиган сиёсий, иқтисодий воситалар тизими (қуролла гаси, мамлакат ички ва ташқи ҳарбий-саноат мажмуаси таъсири чайиши ҳозирги милитаризмнинг белгиларидир). *Милитаризм фон қуйиб, пилигини ўт олдиришга интижига чиқмоқда. Газетадан.*

МИЛИТАРИСТ Милитаризмри, милитаризм сиёсатини юритув милитаристлар чўчита олмайди. Г.

МИЛИТАРИСТИК Милитаристлик Милитаристик сиёсат. *Милитаристик ҳаракат.*

МИЛИЦИОНЕР [лот. *militari* бийчасига, аскарчасига] Милиция Аҳмад Маҳмудовнинг уйига иккити милиционер билан жиноят қидирувсининг ходими кириб келди. Ж. Ц. Хоразм.

МИЛИЦИЯ [лот. *militia* — Ҷамоат тартибини, фуқаролар ва хавфсизлигини таъминлаш, ижтимоийни кўриқлаш каби вазибаларни бемаъмурий орган; шу органнинг тўлими, бошқармаси. *Милиция органи ходимлари.. меҳнаткашларнинг осойиши сақлашга ҳаракат қиладилар. ров, Ҳаёт тўлқинлари.*

2 с. т. Милиционер. [Фотима милиция олиб келинг. Мен ҳар икк матчини бу ерга қамаб қўйдим. Ҳа матчилар жазоси.

МИЛИЦИЯХОНА с. т. Милиция, бошқармаси жойлашган бино. *онер милицияни олиб.. милицияхонасининг бериги бурчагида қоровул бўл С. Айний, Қуллар.*

МИЛК I [ф. *кӱ* — тирноқ ост қисм] Оғиз бўшлиғи шиллиқ қае тишлар бўйнига жипс ёпишган юмш мадан иборат қисми. *Помидор шарба томир.. терини мустаҳкам қилади. Г.*

Кўз милки Кўз қовоқларининг ўсиб чиққан ери. *Низомиддин юзини ўғириб, дастрўмол олиб, кўз милкларин С. Аҳмад, Хукм. Тирноқ милки* Бар тирноқ ўсиб чиққан ери.

М [ф. ملك] Матонинг икки ёнидан иқарилган қирғоқ. *Милкини кўр — масини кўр — қизини ол.* Мақол.

МАК [ф. ملكك — кичкина милк] қ. *Милмага милкак чиқди.*

МАТ [а. مَت — халқ; дин, мазҳаб] **1** Матнинг ягона тилда сўзлашиши, яхши ва истиқомат қилиши, муштарак иш ва ҳаёт кечирishi, умумий маданиятга эга бўлиши асосида тарихан топган барқарор бирлиги. *Ўзбек Рус миллати.* ■ *Ёшлар, кексалар.. Ҳавонлар орасида турли миллат ва маданиятлар: қозоқ, қирғиз, арман ва яҳудийлар бар.. эдилар. П. Турсун, Ўқитувчи.*

МАМАКАТ, мамлакат. *Бирлашган Миллатлар ташкилати.*

МИЛЛАТДОШ кам қўлл. Бир миллатга таъсир бўлган, миллати бир. *Сиз билан биз миллатдошимиз.. Содиқжон бойвачча-ча билан орасида фикрлари қанақа, айтолмай.. Яшин, Ҳамза.*

МИЛЛАТЧИ Миллатчилик тарафдори, миллатчилик йўлидан борувчи. *Буржуа миллатчи.* ■ *Тўқсонов ўз ўтмишини ва ижтимоий ҳаётини яшириб, совет аппарати билан олган миллатчилардан экан. П. Турмушев.*

МИЛЛАТЧИЛИК Миллат айириш, бир миллатни ҳар томонлама улуглаб, бошқанинг ҳуқуқ, эҳтиёж ва манфаатларини ҳисобга олмасдан қилмаслик, уларни ерга уриш-сират бўлган нодемократик мафкура. *Миллатчиликка қарши кураш. Буржуа миллатчи.* *Миллатчилик сиёсати.* ■ *Ўзбек миллатчи фани ва маданиятининг кўнраб ар-рақиб.* *Миллатчиликда айбланиб, қамоққа олини.* Газетадан.

МИЛЛИАРД [фр. milliard — мингта мил-лат. mille — минг] **1** снқ. сон 1 000 000 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Икки миллиард сўм.* *Миллиардни миллионга бўлмоқ.* *Миллиард сон-саноксиз, жуда кўп. Миллиард юл-лан боқади осмон. Ж. Жабборов.*

МИЛЛИАРДЕР [фр. milliardaire — мил-лиард эгаси] Миллиардлар билан ҳисобланадиган бойликка эга бўлган киши. *Миллиардерлар.*

МИЛЛИГРАММ [лот. mille — минг + грам] Граммнинг мингдан бир бўлагига тенг ўлчов.

Ўзбек тилининг изоҳли дугати

МИЛЛИЙ [а. مىللى — халқона, миллатга тегишли; диний] **1** Бирор миллатнинг, халқнинг ўзига хос бўлган, унинг хусусиятларини ифодаловчи. *Миллий маданият. Миллий музыка. Миллий кийим. Миллий меъморчилик.* ■ *Богдаги махсус навильонларда миллий таомлар тайёрлаб сотилмоқда.* Газетадан.

2 Бирор мамлакатга, давлат ва унинг аҳолисига оид. *Республикамизнинг миллий байроғи. Миллий даромад.* ■ *Ўрта Осиёда илк бор республикамизда 1976 йил сентябрида Зомин миллий парки таъсис этилди.* «Фан ва турмуш».

3 Миллат билан боғлиқ, миллатига кўра бўлган. *Мен ирқий ва миллий айирма ва камситишлар одамларни энг заиф жонивордан ҳам кучсиз ва муте қилиб ташлаган ўлкаларни кўрганман.* Зулфия, Чўққилар.

МИЛЛИЙЛАШТИРМОҚ айн. ерл. *Миллийлаштирмоқ.*

МИЛЛИЙЛИК Тарихан ташкил топган барқарор ижтимоий-этник бирликларни, яъни миллатлар ва элатларни бошқа барқарор ижтимоий бирликлардан, мас., ижтимоий синфлардан фарқловчи томонлар, хусусиятлар, маънавий, руҳий ва маданий қирралар ҳамда тафовутлар мажмуи.

МИЛЛИМЕТР [лот. mille — минг + метр] Метрнинг мингдан бирига тенг узунлик ўлчови.

МИЛЛИОН [фр. million — мингта минг < лот. mille — минг] **1** снқ. сон 1 000 000 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Беш миллион тонна пахта. Миллион сўм пул.*

2 Сон-саноксиз, жуда кўп. *У миллионлар сафида туриб, фашист газандаларига қарши беомон курашди. Х. Ёдгоров, Ҳаёт тўлқинлари.*

МИЛЛИОНЕР [фр. millionnaire — миллион(лар) эгаси] **1** Миллионлар билан ҳисобланадиган бойликка эга бўлган шахс. *Миллионер бойлар.*

2 тар. Бойлиги, даромади миллионлаб ҳисобланадиган. *Миллионер жамоа.*

МИЛЛИОНЛАБ Миллион ҳисобида, миллион билан ҳисобланадиган миқдорда. *Миллионлаб кишилар.*

МИЛЛИЯТ [а. مىللىت] эск. кт. айн. миллат, миллийлик.

МИЛОД [а. مىلاد — туғилиш] **1** дин. Исо пайгамбарнинг туғилган куни. *Милоддан бу-*

рун. Милоддан кейин. ■ Асалари оиласини биринчи бўлиб милоддан илгари яшаган юнон файласуфи Арасту текширган. «Фан ва турмуш».

2 Милодий йил ҳисоби. Милоднинг бешинчи асри. ■ У [танга] Ўзганда ҳижрий 397 йилда, милоднинг 1006-1007 йилларида зарб этилган. «Фан ва турмуш».

МИЛОДИЙ Милоддан бошланган (йил ҳисоби ҳақида). Милодий йил ҳисоби. Ҳижрийни милодийга айлантирмоқ. ■ Милодий 1494 йилнинг ёзи. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МИЛТ тасв. с. Кучсиз, қисқа нур чиқишини, кўринишини билдиради.

Милт этмоқ Қисқа, кучсиз нур чиқармоқ, шу ҳолатда кўринмоқ. Чўғ учқуни милт этди. Юлдузлар милт-милт кўринмоқда.

МИЛТИЛЛАМОҚ айн. милтирамоқ.

МИЛТИРАМОҚ 1 Милт-милт ёниб ёки кучсиз ёруғ бериб турмоқ. [Элмурод] Кооператив чироғи милтираб турган ердан узоқлашиб, қишлоқ четига чиқиб қолганини пайкағач, орқага қайтди. П. Турсун, Ўқитувчи. Унда-мунда юлдузлар хира милтирар, совуқ аччиққина. Ойбек, О. в. шабалалар.

2 Кўзга аранг ташланмоқ, зўрға кўринмоқ. Қоражонбек шундай бўйлаб қаради, Милтираган бир қорани кўради. «Алпомиш».

МИЛТИҚ Ўқ отадиган, кўндоғи ва узун стволи бўлган қўл қуроли. Ов милтиғи. Қўшоғиз милтиқ. Бешотар милтиқ. ■ Додхоҳ дағаллик қилган эди, оломондан биттаси милтиқ отиб, икки сипоҳни йиқиб ҳам кўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. У орқага қарамоқчи бўлувди, бошига милтиқ кўндоғи тегди. Газетадан.

МИЛТИҚБОЗЛИК Милтиқ билан отишиш, отишув. Милтиқбозликлар ҳам бўлди. С. Аҳмад, Ҳукм.

МИЛТИҚСОЗ Милтиқ ясовчи уста.

МИЛТИҚСОЗЛИК Милтиқ ишлаб чиқариш, милтиқ ясаш.

МИЛЯ [лот. milia < mille passuum – мингта қўш қадам] Қадимдан қўллаб келинган, турли давлатларда ҳар хил қийматларга эга бўлган узунлик ўлчови бирлиги (Мас., денгиз миляси 1852 м, география миляси 7420 м га тенг).

МИМ [а. ميم] Арабча م – «м» ҳарфи ва шу ҳарфнинг номи.

МИМИКА [юн. mimikos – тақлидий] 1 Юз мускуллариининг ҳис-туйғу, ички кай-

фиятни ифодаловчи ҳаракатлари. Артистиканинг ҳар бир ҳаракати, мимикаси, кўз қағишида унинг фарзанд меҳрига лиммо-лим қабини ҳис этиши қийин эмас. Э. Охунова, Сантбўстонда 40 йил.

2 Ҳис-туйғу ва кайфиятларни юз мускуллари ҳаракати билан ифода этиш сантати. Истеъдодли раққоса.. ўзининг ажойиб мимикаси билан томошабинларнинг ҳурмати сазовор бўлди. Ю. Ҳамдам.

МИМИКРИЯ [ингл. mimicry – тақлидлик] биол. Баъзи ҳайвон ва ўсимликларни ўз атрофидаги табиий шароит рангига ё бошқа ҳайвонлар, ўсимликлар тусига ёлашув. Мимикрия – ҳайвон ва ўсимликларнинг табиий ҳимоя воситасидир. «Фан турмуш».

МИМИТ бол. Кичкинагина, жимит; мимти. Мимит қошиқ. ■ Эзгу ҳиссиёт билан қачанинг мимит қўлини ушламоқчи бўлган э Дилбар силтаб юборди. А. Муҳиддин, Чўнтак.

МИМОЗА [юн. mimos – ўз кўринишини, қиёфасини ўзгартирувчи] Жануб томонларда ўсадиган ўт, бута ёки дарахт (баттурлари, қўл тегизилса, баргини осилтир олади).

МИН шв. Нуқсон, айб. [Ойдона:] Оёрим бўлса ўша кишидек, Асло мин иўқ теган ёримнинг. «Хушкелди».

МИНА [фр. mine] 1 Ер, сув остига қўйладиган портловчи снаряд. Танкка қарш мина. Сув ости минаси. Мина қўймоқ. ■ ... йўғон дарахтлар билан тўсилиб, атрофла мина кўмилди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Миноётдан отиладиган снаряд. Боимиз устидан миналар чинқариб ўтиб ёриди. Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин.

3 айн. торпеда.

МИНАЛАШТИРМОҚ Мина қўйиб чинмоқ, мина қўйиб ташламоқ. Душман ўз дофаа марраларининг олдинги томонларини миналаштирган бўлиши мумкин эди. Назмат, Жўрлар баланд сайрайди.

МИНАН с.т. Билан. Мен минан эсқадрдон-да, тақсир! А. Қодирий, Меҳробчаён. Қароллар овқат қилиб бўлиши минибек қозон тағида қолган бўтқага уч-тўчелак сув қўйдирарди. Ҳ. Фулом, Машиғал. Ё Эрмат полвон минан мени олиштирини қалин ошнамни йиқитди. Т. Мурод, Юлдузлар мангу ёнади.

Минбар [а. منبر — баланд жой, ўрин-ин. Масжидда имом ваъз айтадиган жой. *Ҳазрат минбардан тушиб, Фотиҳа тортганидан кейин, масжидни билан дарвозанинг ёнига бошди.* М. Муҳаммаджонов, Турмушлари.

Минбуруза қилинадиган, ахборот бериш учун баланд курси; трибуна. *Минбарга Минбарда туриб гапирмоқ.* ■ *Умри-ларга чиқмаган Мирвали банги ҳам, отганда, меҳробга сўзга чиқиб, сўзирида ҳаммани куладиради.* А. Қодирид кетмон. *Ҳали институтнинг минбардан Уларча олимдан тинглайсан хил-булом. Доска ёнида устига қизил сурп ёзув столи, унинг чап тарафида мин-Мусаҷонов, Ҳиммат.*

Минбар Газета, журнал ва ш. к.

Минбаъд [а. من بعد — бундан кейин]

1 Бундан кейин. *Бир кун оқсоч хотин жон ака» дегани учун домладан бир кун и еди. Домла: «Минбаъд, бегим, дегин»*

А. Қаҳҳор, Сароб. *Дўст топмоқ ҳар тушкул эди, минбаъд ҳам шундоқ қолур.* Ҳ. Ғе, Ёруғлик.

Минбаъд кеч, сира, асло. *Мен энди қилмайман, минбаъд қилмайман.* А. Мухтор, Туғилиш.

Минг снқ. сон **1** 1000 рақами ва шу рақам билан ифодаланган сон, миқдор. *Минг мингга кўшмоқ. Минг сўм пул. Минг киши.* Кўп, кўпдан-кўп, жуда. *Мингдан-минг кўпмоқ. Минг яшамок.* ■ *Фотима аманининг авзойини кўриб, келганига минг пулдан қилди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

Минг қанча. *Сен минг чиройли бўлма — минсан.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Минг дод денгиз, минг фарёд денглар, беҳуда! Ойбек, Танланган асарлар. Сизнинг ўрнингизда бўлак минг бўлганда, минг ёмон кўрса ҳам.. бир бошга ўша бечорани юпатиб келар эди.* А. Қаҳҳор. *Кўшчинор чироқлари.*

Минг қилса (ҳам) Нима бўлганда ҳам, нима бўлса-да. *Қандай бўлар эди. Фарзанд-минг қилса.* Ҳамза, Танланган асарлар.

Мингашмоқ 1 От, велосипед каби нарсаларга минган кишининг орқасига минмоқ. *Златёр, Элмуродни эгарга миндириб, ўзи минган ҳолда жўнамоқчи бўлиб туришган* *туйёқ товушлари эшитилиб қолди.* П. Турмуш, Ўқитувчи.

2 Бир иккинчисининг устига чиқиб олмоқ, шундай ҳолда айқашиб кетмоқ. *Улар Олатоғ бағридаги уйлари бир-бирига мингашгандек кичкина қишлоқда яшардилар.* Ш. Холмирзаев, Бодом қишда гуллади. *Бир-бирининг устига мингашиб-қалашиб ётарди қоятошлар.* Й. Муқимов, Олов ва ниҳоллар.

Мингбош Пилла қурти пилла ўраш даврида даста қилиб қўйиш учун ишлатилган бир турли ўт-ўсимлик. *Майдоннинг қоқ ўртасида чайла — ойимсупурги, мингбош, какра ва бугдой пояси билан ёпилган.* А. Дилмуродов, Осмоннинг бир парчаси. *Вақил йигит маҳсус жойга тўплаб қўйилган барглар устига ҳўл дастурхон ёпилганини, даста учун мингбош тайёрлаб қўйилганини кўриб хурсанд бўлди.* М. Кўшоқов, Катта хирмон жилғаси.

Мингбоши 1 тар. 1 Даҳа ёки қишлоқ оқсоқоли, ҳокими. *Бир гувоҳнома олиш учун Кўкча даҳамизнинг мингбошиси Нормуҳаммаднинг маҳкамасига югурдим.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. [*Тешабойнинг*] *Катта хотини.. Ўқтамхон, кичиги эса Қорабулоқ мингбошиси Мадумар додоҳнинг кичик қизи Тўраҳон эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 тар. Қўшин бошлиғи. *Қушбеги ва Юсуфбек ҳожиларнинг таклифи билан Мусулмонқул ўрнига Утаббой қушбеги [Марғилон ҳокими] мингбоши белгиланиб, тўртинчи кун Худодёрхон, қўшини билан Кўқонга қайтди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Мингбоши 2 қ. мингбош.

Мингбошилик Мингбоши мансаби, лавозими. *Мингбоши кўнгли бузилиб, маҳкамасидан чиқди. Мингбошиликдан бекор қилсалар, унча қайғурмас эди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

Мингдевона Ҳиди одамни гангитадиган бир хил заҳарли ўт (тиббиётда ишлатилади).

Минглик 1 мат. Катта сонларнинг минглар ҳонаси.

2 Пул, облигация ва бошқа қимматли қоғозларнинг минг сўмлиги.

Мингоёқ Бўғимоёқлиларга мансуб, танаси бўйлаб икки қатор кўплаб оёқлари бўлган ҳашарот. *Биз мингоёқ, калтакесак.. ва турли қўнғизлардан коллекция туздик.* «Ўзбек тили» дарслиғи.

МИНДИ-МИНДИ I Болаларнинг бир-бирини миниб ўйнайдиган ўйини. *Кураш.. қушим боши, минди-минди, ўғрилари миз бор.* Ғ. Фулом, Шум бола.

2 *кўчма* Тумонат одам йиғилган, тиқилинч, тирбанд ҳолат ҳақида. *..фильм кўрсатилаётган эди, одам демаганингиз минди-минди.* Ш. Тошматов, Тонгдаги кўланка.

МИНЕРАЛ I [фр. *mineral* < лот. *minera* — руда, қазилма кон] Ер қобиғи таркибида учрайдиган табиий кимёвий бирикма ёки элемент. *Бу минераллар эса Помирда, Зарафшон тоғларида, Чотқол-Қурама тизмаларида топилуши мумкин.* С. Кароматов, Олтин қум.

МИНЕРАЛ II Табиий кимёвий бирикма ёки элементларга оид, шундай элемент ёки бирикмалардан иборат бўлган, таркибида шундай элемент ёки бирикмалар бор. *Минерал тузлар. Минерал ўғит. Минерал сув.* ■ *Бобур.. минерал хомашёлар борасида ҳам фикр билдирган. «Фан ва турмуш».*

МИНЕРАЛИЗАЦИЯ қ. **минералланиш.**

МИНЕРАЛЛАНИШ I Органик моддаларнинг минералга айланиши, минерал бирикмалар ҳосил қилиши. *Усимликларнинг минералланиши.*

2 Минерал тузларга тўйиниш, тўйинганлик. *Келажакда Амударёнинг қуйи қисмида сувнинг минералланиш даражаси уч барабар ортади. «Фан ва турмуш».*

МИНЕРАЛОГ Минералогия олими, мутахассиси.

МИНЕРАЛОГИК Минералогияга оид. *Минералогик тадқиқотлар.*

МИНЕРАЛОГИЯ [минерал + юн. *logos* — фан, таълимот] Минераллар, уларнинг таркиби, тузилиши, хоссалари, ер қобиғида минерал моддаларнинг пайдо бўлиш жараёнларини, шунингдек, улардан халқ хўжалигида фойдаланишни ўрганувчи фан.

МИНИАТЮР Миниатюра тарзидаги; жуда кичик ва нафис. *Қизча онасига шу қадар ўхшардики, уни кўрган киши онасининг миниатюр сурати деб ўйларди.* Т. Жалолов, Олтин қафас.

МИНИАТЮРА [итал. *miniature* — нафис, нозик қилиб ишланган расм < лот. *minium* — қизил ёки қизғиш-жигарранг бўёқ] снт. **1** Ўрта аср кўлэзма асарлари ва китобларда бўёқлар билан чизилган нафис расм, сурат,

безакли бош ҳарф ёки лавҳа. *Навоий лирикаси ва «Хамса» сига Беҳзод ишлаган миниатюралар ўрта аср тасвирий санъатининг қимматбахо дурдоналаридандир.* Ғ. Ҳусайнова, Қўқон адабиёт музейида.

2 Нозик ва чиройли қилиб ишланган кичкина расм, сурат; шундай сурат ва расмлар солиш санъати. *Миниатюра намунаси. Шарқ миниатюраси.* ■ XVI аср Бухоро миниатюра санъатида ҳам юқоридаги анъана давом этади. «Фан ва турмуш».

3 Кичик адабий ёки саҳнавий-мусликий асар. «Тавъзим» тўпламига киритилган «Гул ҳақида ҳикоялар», «Жажжи ҳикоялар» туркумлари яхши миниатюралардир. Газетадан.

МИНИМАЛ [лот. *minimus* — энг кичик] Энг оз, энг кам, энг кичик; зид. **максимал.** *Минимал қиймат. Минимал тафовут.* ■ Таҳлил шунини кўрсатадики, терим мавсуми.. мустаҳкам хўжаликларда жуда қисқариб, минимал даражага етган. А. Мухтор, Бу — қаҳрамонлик. Агар тилда фонемалар оппозициясини намоён этувчи минимал жуфтликдаги сўзлар топилмаса, у фонемаларни фонологик системадан ўчириш мумкин. «ЎТА».

МИНИМУМ [лот. *minimum* — энг кам, энг кичик миқдор; кам деганда] **1** Энг оз, энг кичик миқдор; зид. **максимум.** *Ишлаб чиқаришни минимумдан максимумга кўтаришда командирлик қилишимиз лозим.* С. Аҳмад, Менинг дўстим Баббаев.

2 Бирор соҳа учун лозим бўлган энг зарурий билим ёки тадбирлар йиғиндиси. *Техника минимуми. Номзодлик минимуми.*

3 айн. **минимал.** *Минимум программа. Минимум юз килограмдан пахта териш.*

МИНИСТР [фр. *ministre* < лот. *minister* — хизматчи, ходим, ёрдамчи] тар. айн. **вазир.** *Мудофаа министри. Маориф министри. Молия министри.* ■ *Қайси ўрмонларни кезмоқчисиз, бамаслаҳат маршрут тузармиз, деб меҳмондўстлик қилди министр Мамадалига.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МИНИСТРЛИК [фр. *ministere* < лот. *ministerium* — хизмат, амал, лавозим] **1** тар. айн. **вазирлик.** *Қишлоқ хўжалик министрлиги. Савдо министрлиги. Маданият министрлиги.* ■ *Бугун министрликда бўлдим. Тақсимот масаласида гаплашдим.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

«уа парламентаризмида министр-ни.

айн. вазирлик 3.

МОҚ 1 Бирор нарсанинг устига (-уловга) оёқларни икки ёққа со-ўтириб олмоқ. *Туяга минмоқ. Мо-минмоқ. От кимники — минганни-и.* ■ *Ёрмат араванинг ҳар қисмига* (д), кейин чаққонлик билан отга мин-ди. Танланган асарлар. *Бўтабой азим* ёққа тирмашиб, боғ деворига минди. Хукм.

Транспорт воситаларига чиқмоқ, *Аравага минмоқ. Трамвайга мин-минага минмоқ.* ■ *У ердан одат-и минилар, Чоржўйда ўтаравага* керак эди. С. Сиёев, Аваз. *Бобоқул* ердан қайтишда *Тўламат* мўйлов-ин ортилган автокачкасига миниш-ир бўлди. С. Анорбоев, Оқсой.

Транспорт воситаларининг бирор ошқармоқ, ҳайламоқ, *Машина мин-и минмоқ.* ■ *Жонфигон* бундан беш-бурун қайси бир идоранинг извоши-жан, киракашлик қилиб, қўлга туш-ийин ҳайдашибди. А. Қаҳҳор, *Жон-ёрслон* чиройли костюмларини гарде-иб, комбинезон кийиб, универсал мин-мўҳсин, Яширинган куч.

Утирмоқ, инмоқ. Булбул кетиб, воси тинди, *Юлдуз* елкасига гўё тоғ-и. Бойқобилов, Садоқат.

Минмоқ, мансаб мазмунли сўзлар билан-иб, шу сўз билдирган вазифа, лаво-нсабни эгалламоқ маъносини бил-дириши. *Нодон Анвар* ўрдадан қувланиш ери-нишилик маснадига минмоқчи! А. Шайхон, Меҳробдан чаён. *Амалга* янги соғлиқма одамдек бурнини кўтарган. Танланган асарлар. *Аззам Мираҳме-ди* врачлик лавозимига минди-ю, минди кириб, чимирилиб чиқадиган бўлди-Муштум».

Минмоқ, ғазаб каби айрим сўзлар билан-иб, шу сўзлар билдирган ҳолатнинг шундай маъносини билдиради. *Беўхшов* дайди шамоли авжга минган. Ф. Ну-ри. *Бўз йигит. -Тўхтат деяпман сенга!* *Три* пирпираб, жаҳлга миниб бақирди *Муштум». Совуқ* чунон қаҳрига мин-тишимиз тишимизга тегмай қалти-ри. О. Хусанов, Кўшиқчининг тақдир.

Елкасига (ёки бўйнига) минмоқ Ихтиё-рини («тизгинини») ўз қўлига олиб, иста-ган ҳукмини ўтказмоқ, ўз йўлига юритади-ган бўлмоқ. *Салимбойваччанинг елкасига ми-ниш* учун *Гулнор* қурбон бўлиши керак. Ой-бек, Танланган асарлар. *Келиним* ўлгурнинг бурнини бир ерга ишқаб бермасангиз, болагининг бўйнига миниб олди. С. Аҳмад, Сай-ланма. **Ерни миниб олмоқ** Ерни ўз ҳукмига бўйсундирмоқ; ундан хоҳлаганча фойдалан-моқ. *Тангриқул* ҳожи катта ҳамёнини — узан-ги, чоракор батракларни — жилов қилиб, ерни маълум даражада миниб олган эди. *Фулом* ака ерни миномас эди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

МИННАТ [а. مَنَات — ҳиммат, мурувват, хайр-саховат; ташаккур, раҳмат айтиш] 1 Қилинган хизмат, яхшилик учун бўлган қарздорлик. [Юсуфбек ҳожи:] *Агар бу хизмат-ни ўз зиммангизга олур экансиз, устимга кат-та миннат кўйган бўласиз.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Қилинган яхшиликни юзга солиш ёки бошқаларга гапириб юриш. *Текиннинг* мин-нати кўп, *меҳнатнинг* зийнати кўп. Мақол. ■ *Эҳсон* қилган кишининг миннати эҳсонни йўққа чиқаради. Газетадан. *Бу зифатнинг* хали миннати чиқиб қолмаса, деб турибман. К. Яшин, Ҳамза.

Миннат қилмоқ Яхшиликни юзга сол-моқ. *Меҳнат* қилдим — хўп қилдим, *миннат* қилдим — йўқ қилдим. Мақол. ■ *Ҳасис* бир бор меҳнат қилса, юз бор миннат қилар. Га-зетадан.

МИННАТДОР Бировнинг қилган ях-шилигидан, хизматидан мамнун ва қарз-дор. [Мулла Обид:] *Бугдойни тайёр* унга ал-маштирдингиз, *миннатдорман.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Устозим* менда машинага меҳр уйғотди. *Ундан* миннатдорман. Ҳ. Назир, Маёқ сари.

МИННАТДОРЛИК 1 Миннатдор экан-лик. *Элмурод* уларнинг ўқишдан миннатдор-ликларини кўриб хурсанд бўларди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Миннатдор, мамнун ҳолат, шундай ҳис-туйғуга эгалик. *Миннатдорлик* изҳор қил-моқ. ■ *Ачахоннинг* тинч, осуда кўзларидан *миннатдорлик* баралла порлаб турарди. К. Яшин, Ҳамза. -*Шунисига* ҳам раҳмат, ўғлим, кам бўлманг асло! — *миннатдорлик* билдирди чоғ. «Гулдаста».

МИННАТДОРЧИЛИК айн. миннатдорлик 2. [Нормухаммад қушбеги] Золим душманни қўлга туширишининг бош омили бўлган Юсуфбек ҳожига ўз миннатдорчилигини айтиб тугата олмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МИННАТЛИ Миннатга сабаб бўлган ёки бўладиган. *Миннатли ошдан миннатсиз ёвгон яхши.* Мақол.

МИННАТСИЗ Миннати йўқ, миннатга сабаб бўлмайдиган; беминнат. *Бу оила аззолари бир умр шодлик кўрмади, ҳатто миннатсиз нон ейиш нималигини билмади.* М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар.

МИННАТЧИ Миннат қилувчи, яхшилигини пеш қилувчи. *Бу эса қахрамоннинг табиатига хос ижобий сифатларга соя ташилайди, уни ўз ҳимматини пеш қилувчи, миннатчи, тамагир шахсга айлантириб қўяди.* Газетадан.

МИНОМЁТ [р. мина + метать — «иритмоқ, отмоқ, улоқтирмақ» фл. дан] Мина отадиган қурол. *Атакани олти оғизли миномётлар ва артдивизион (артиллерия бўлинмаси) бошлаб берди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МИНОМЁТЧИ Миномётдан ўқ отувчи ҳарбий хизматчи, аскар. *Миномётчилар ротаси.* ■ ..миномётчилар ва пулемётчиларнинг позицияларини белгилаб бергач, кўприкка келди. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МИНОНОСЕЦ [р. мина + носить — «олиб, кўтариб бормоқ» фл. дан] Торпеда билан қуролланган ҳарбий кема.

МИНОР(А) [а. منار — ёруғлик манбаи бўлган жой; маёқ; минора] Бирор бинога қўшиб ёки алоҳида қурилган, мезана шаклидаги баланд иншоот. *Масжид минораси. Бухоро миноралари. Минора куббаси.* ■ *Амирнинг дори бор, минори бор, ногорахонаси бор.* С. Айний, Дохунда. *Мовий осмон билан ўпишган миноралар, ҳаворанг гумбазлар.. савлат тўкиб туради бу ерда.* Н. Улуғжонов, Самарқанд сайқали.

МИНТАҚА [а. منطقه — камар, белбоғ; иқлимий ҳудуд; соҳа, доира] 1 *геогр.* Ер юзининг икки қўшни параллел оралиғидаги, бир-биридан иқлими билан фарқ қиладиган ҳар бир бўлаги. *Иссиқ минтақа. Совуқ минтақа. Уртача минтақа.*

2 Ер юзининг бирор хусусияти билан ажралиб турадиган бўлаги, зонаси. *Халқаро хотин-қизлар куни 8-Мартни.. барча қитъа*

ва минтақалардаги тараққийпарвар инсоният байрам қилмоқда. Газетадан.

МИНТАҚАВИЙ Минтақага оид, тегишли.

МИНУС [лот. minus — кичик, оз, озроқ] 1 *мат.* Айириш амалини ёки манфий миқдорни билдирувчи (—) белги.

2 *мат.* Айирув, олув. *Беш минус тўрт — баравар бирга.*

3 *мат.* Миқдорнинг манфийлигини, ҳароратнинг нолдан пастлигини билдирувчи сўз ёки белги. *Бугун ҳарорат минус йиғирма.*

4 Ўқувчига қўйилган баҳонинг тўли эмаслигини, унинг билими шу баҳога етарли эмаслигини билдирувчи сўз ёки белги. *Минус уч баҳо қўймоқ.*

МИНУТ [лот. minutus — майда, кичик арзимас, унча эмас] 1 қ. **ДАҚИҚА.** *Соғ тўққиздан ўн беш минут ўтганда, дарё тепазида қоп-қора булутдек самолётлар пайд бўлди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Йўлчи ерг қараб, бир минут сукут қилди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *мат.* Градуснинг олтмишдан бир улушига тенг ясси бурчак ўлчови бирлиги (ёзувда рақамнинг ўнг томонига, устига қўйилди, мас., 80°30' — 80 даража, 30 минут).

МИНУТЛИ айн. **ДАҚИҚАЛИ.** *Ўн минутли иш. Беш минутли танаффус.*

МИНҒАЙМАС Дардини, юрагидагин ёрилиб гапирмайдиган; индамас. *Моҳир олим қизининг бирорта ишдан норозилигини пайқаб: -Минғаймас, писмиқ ўлгур, тағнима жин урди сени? — деб сўраганида, Заинаб қовоқ-дудогини солиб, бир оғиз ҳам жавоб бермас эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *С бўлсанг, сени букчайтириб, минғаймас қили қўйган дардни ҳам айтгинг келмайди.* Б. Рамонов, Олтин одамлар.

МИНҒАЙМОҚ Қовоқ-димоғини созмақ, лаб-лунжини осилтирмақ; араз қилмоқ. *Фуломжоннинг.. бир неча минутгина аввал томирларида қайнаган йигитлик қонининг тиниши учун Наргиснинг.. чеккада миғайиб кўриниши кифоя қилди.* М. Исмоили Фарғона т. о.

МИНҒИЛЛАМОҚ қ. **МИНҒИРЛАМОҚ.** *Н зомжон унинг юзига қарамай манғиллад -Кечир, Дилдор, бехосдан шундай бўлиб қолди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Бола йиғласа, қайнана миғиллайди, самоварнинг ўти тутаса, қайноқ дўнғиллайди.* С. Аҳмад, Сайланма.

ФИРЛАМОҚ **I** Димоғда секин ва бирмоқ; пинғилламоқ. [Бой] Йўлчи-нига минғирлаб жавоб қайтарди. Ойланган асарлар. *Кўни бўйи минғир-га айтиб юраман.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Юзи оҳангда нолиб гапирмоқ; нолиб минғирлама.* ■ -Таъна қилавер-дирдингиз, — деди Баратов мин-Зуннунова, Янги директор.

ФИР-МИНФИР тақл. с. **I** Димоғда даст ва ноаниқ товуш ёки гапни-ни. *Минғир-минғир ашула.* ■ [Тожи-ким хотинчалиши одам-да. Гапи оғзи-ни кетади. Минғир-минғир қилади. Гапи одам ҳам тушуниб бўлмайди. П. Ҳақитовчи.

ФРОЗИЛИК, нолиш ҳақида. *Минғир-минғир йиғиштир. Минғир-минғири экон-ти.*

КАРД [юн. *mys* — мускул + *kardia* — юрак]. Юракнинг ўрта мускул қавати. **КАРДИТ** тиб. Юрак мускуллари — катининг яллиғланиши.

МОЛОГИЯ [юн. *mys* — мускул + *logos* — таълимот] Мускуллар системасининг таълимоти ҳақидаги таълимот.

МИР [а. *مير* < «амир» с. нинг қисқар-ган шакли] **I** Ҳоким, ҳукмдор (пайғамбарнинг унвони). *Мир Алишер.*

МИР эркаклар исмининг таркибига кириши. *Миртемир, Мирали, Мирғиёс.*

МИРЗА [а. + ф. *ميرزا* < «амирзода» с. нинг қисқарган шакли] **I** тар. Ёзув-чизувчи олиб борган лавозимли киши; амлоқдорнинг *мирзаси* белига суқилган кишини очиб, қаламини қўлига олади. С. Қуллар.

МИРЗА Саводли, ўқимишли одам.

МИРЗА йиғит Саводли, ўқимишли ёш кишига ҳурмат билан мурожаат этиш

МИРЗА Юқори табақаларга мансуб киши; *Мен чўриман, сиз мирзасиз, беквачча!* (Мирза).

МИРЗА (эркаклар исми).

МИРЗАБОШИ тар. Ўзбек хонликлари-дан (Савон Кўқон хонлигида) мирзахона-нинг боши. [Сафар бўзчи:] *Шаҳардаги бирорта кўк домлани мирзабоши кутарсалар.* йўқ А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МИРЗАЛИК Мирза иши, лавозими-ни қилмоқ. ■ *Мирзалик учун хат-матбуат унча ярамайди.* С. Айний. Қуллар.

МИРЗАТЕРАК Теракнинг тик ва текис, маданий ҳолда ўстириладиган бир тури. *Фақат мирзатеракнинг учи ботиб кетган кўёш-нинг жуда баланддаги сўнги нурлари билан қизариб турибди.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Кеч куз. Япроқларидан ажралган мирзатерак-лар қунушиб, дилдираб турибди.* А. Ибодинов, «Латофат» дўконига қатл.

МИРЗАХОНА [мирза + хона] тар. Амир ва хонларнинг мирзалар ёзув-чизув ишлари олиб борадиган идораси.

МИРЗО [а. + ф. *ميرزا* — «амирзода» с. нинг қисқарган шакли] **I** Мирзода, амирзода, амир ўгли (Айни маънода ушбу сўз тегишли атоқли отдан кейин ёзилади мас.: *Улуғбек мирзо, Иброҳим мирзо*). *Аммо, бари бир ёш мирзолар катта бўлгач, ўз ота-боболари каби хунрез, золим бўладилар.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 кт. айн. **мирза 1,2.** (Айни маънода ушбу сўз тегишли атоқли отдан олдин ёзилади; мас., *Мирзо Анвар, Мирзо Бедил*). *Анвар.. нома ва аризаларнинг.. баъзиларини биринчи хонада олдида давоқ, қалам қўйиб, дафтар устида ўтирган мирзо, муфтиларга ҳавола қилар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МИРЗОЙИ [а. + ф. *ميرزاي* — мирзаларга хос, оид; мирзалик вазифасини бажариш]: **мирзойи кавуш** эск. Баланд ингичка пошна-ли кавуш. **Мирзойи сабзи** Сабзининг ўрта-пишар цилиндрсимон, учи ингичка узун хили. **Мирзойи этик** эск. Баланд ингичка пошна-ли этик.

МИРИ [а. *ميري* — амирга хос; давлатга, хазинага оид, тегишли] тар. Беш тийинли чақа, беш тийин. *Бир мири ҳаён, уч мири зиён.* Мақол. *Дунёники мири кам икки.* Мақол. ■ *Домла уч мири пул ё битта қатлама келтириб қўйганга сира индамайдилар.* П. Турсун, Ҳақитовчи.

Мирдан-сиригача Муфассал равишда, майда-чуйдасигача, батафсил. *Зиёдиллага бу хунар ёқиб тушган, уни миридан-сиригача эгаллаб олиш учун бутун кучи, зехнини ишга солган эди.* Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. **Мирдан сирини айирмоқ** (ёки ажратмоқ) Муфассал равишда, майда-чуйдасигача текширмоқ.

МИРИЛИК Мири қийматига эга бўлган, мирига арзийдиган, миридан иборат. *Бир кўюлгига уч мирилик танга қистириб олган самоварчи йиғит қўш чойнаклаб чой ташийдди.* С. Аҳмад, Ҳукм. *Бир мирилик носни баҳо-*

на қилиб бозорга тушиб, бутун бир кунини беҳуда ўтказадиганлар кўп. Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди.

МИРИШКОР [a. + ф. ميرشكار – ов бошлиғи, овни бошқарувчи] 1 Ўз ишнинг тажрибали, моҳир устаси; тажрибакор, омилкор. *Миришкор сувчи. Миришкор боғбон. Миришкор деҳқон.* ■ Султон бўзчи.. ўз хунарининг миришкори ҳисобланар.. эди. А. Мухтор, Опа-сингиллар.

2 с. т. Саранжом-сарингта. *Миришкор хотин.*

МИРИҚМОҚ Ниҳоят даражада қонмоқ, қониқмоқ, тўймоқ, Чойга мириқмоқ. *Ҳикояни мириқиб эшитмоқ. Мириқиб ухламоқ.* ■ Парвариши етган ғўзалар она сутига мириққан боладек гуркураб ўсарди. Ш. Фуломов, Ташаббус. *Тоza ҳаводан мириқиб симирмоқ баҳонасида Расулжон тезроқ ҳовлига чиқа қолди. Ж. Абдуллахонов, Хонадон.*

МИРОБ [a. + ф. ميرآب – суғориш ва сув таъминоти бўйича назорат қилувчи шахс. *Отанг мироб бўлгунча, даланг қулоқнинг бошида бўлсин, деганлар. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.*

2 с. т. Суғориш ишларини бажарувчи шахс; сувчи. *Ана, миришкор мироб, суғорар ғўзасини.. Ю. Ҳамдам. Эгатлар аралаб миробми, кимдир Якка оёқ йўлдан қайтади ёлғиз. Ғайратий.*

МИРОББОШИ тар. Миробларга бошчилик қилган мансабдор. *Тошганингда асло бўлмас ёнашиб, Ночор от чопишар мироббошилар. Миртемир.*

МИРОБЛИК Мироб иши, касби. *Тўхтабой ака эсини танибдики, шу ерларда мироблик қилади. Б. Маҳмудов, Олтин юлдузлар.*

МИРОХУР, **мирохўр** [a. + ф. ميرآخور – бош отбоқар; отхона бошлиғи] 1 тар. Ўрта Осиё хонликларида сарой отхоналарига бошчилик қилган мансабдор. *Мен миροхурдан ўн беш сўм олиб, мана шу остимдаги эшакни сизга бериб кетаман. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

2 эск. айн. **отбоқар.**

МИРРИХ [a. مزيج – Марс сайёраси; қадимги мунажжимлар унни уруш ва хунрезликлар сабабчиси деб ҳисоблаганлар] (М – катта) эск. кт. айн. **Марс.**

МИРШАБ [a. مير – бошлиқ; ҳукмдор + ф. شب – кеча, тун; тунги қоровул бошлиғи]

1 тар. Ўрта Осиё хонликларида тунги шаҳ соқчиси ва уларнинг бошлиғи. *–Бизни кининг ҳукми билан ўлдирмоқчи бўлаётирси – деди.. хатирчилик банди, миришаб одами. С. Айний, Қуллар. Миришаблар томонид қўрбоши маҳкамасига сўроққа олиб кетил; қутидор қайтиб йўлакка кириши била Офтоб ойим ила Қумушга.. жон кирган кс бўлди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 с. т. Милиционер.

МИРШАБХОНА Миришаб маҳкамаси қамоқхонаси. *Икки миришаб Уста кулол лан Ҳамроқулни.. бутхонанинг нариги томонидаги миришабхонага томон олиб кетди. Қаҳқор, Томошабоғ.*

МИРҚУРУҚ с. т. ҳаза. Ёнида ҳеч нў бўлмайдиган киши ҳақида. *[Рўзипара] Ўзингиз тушунган одам-у, доим миққуруқ қачонгача сизни кечириб юрамиз, хўжайин Муҳиддин, Кечирасиз.*

МИРҒАЗАБ [a. مير – бошлиқ, ҳукм + غضب – қаҳр, нафрат; норозилик; ж лод] тар. Маҳбус ва бандиларни жазол диган, калтаклаб, тергов қиладиган зин назоратчиси. *Миришаблар кунда келиб, унинг [бандиларнинг] ҳар бирини ўлғудай у, сўроқ қилардилар. С. Айний, Дохунда.*

МИС [ф. مس – мис] Менделеев дав системасининг I гуруҳига мансуб кимё элемент; юмшоқ (қайишқоқ ва чўкичлачан) қизғиш рангли металл. *Соф мис. Қ мис. Сарик мис. Мис қотишмалари.* ■ I вольфрам, қўрғошин, рух, олтин ва бо рангли мабданлар етказиб бериш кўлами кенгайди. «Фан ва турмуш». Қамбар их ярқироқ мис чилимни олиб кетди. Ойбек, танган асарлар.

Миси чиқди Нопок, қалб иши с бўлди, сири очилди. *Мазмунан, ишлар миси чиқиб, ўзлари билан ўзлари овора ё қолган бўлсалар керак.. Қинғир иш қирқдан кейин ҳам очилади. «Муштум».*

МИСВОК [a. مسواك – тиш тозалагич Арча ва ш. к. хушбўй дарахт ёғочидан тај лаб, моксисмон шаклда ясалган тиш т лагич. ..салла устига қадалган мисвок ва мо данагидан ясалган.. тасбеҳ бу чо. сўфилардан бири эканлигини кўрсатади. С ний, Қуллар. Сўфи мисвогини қинидан т риб, яна секингина солиб қўйди. Чўлпон, ва кундуз.

МИСКАР [ф. مسگر – мис билан иш чи] Мис ва унинг металллар билан қо

роллар, уй-рўзгор буюмлари
рни тузатиш иши билан шуғул-
парманд. *Гулнор.. мискарлар то-
новар тахлитиде ясалган қумгон-
р эди.* Ойбек, Танланган асарлар.
АРЛИК I Мискар иши, касби.
Мискарлик қилмоқ.
Мискарлар растаси. *Мискарлик-
шондаги пачақ дўкон олдига ёйиб
мис баркаш..* Мирмуҳсин, Ал

ИН [а. مسكين – бечора; бахтсиз]
-дан оғир аҳволга тушиб қолган,
и, бечораҳол одам. [*Бугроҳож:*]
*ка қаҳатчилик бўлғай.. фақир ва
ит, эшак гўштини егайлар.* М.
ор.

ли, тушкун, ҳазин. -*Отанг боё-
бўлганича бўлди, – деди она мис-
билан.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Ота,
ри мискин, Унсиз суҳбат қуришар*
Очил.

м услуби ва шаклларида яратил-
ли куй ва ашула йўллари.

ИЊЛИК Мискин аҳвол, тушкун
ндаги мискинлик ўрнида уйғонган
рур нишонаси эди. П. Турсун, Ўқи-

I [а. مثل – ўхшаш; худди, каби]
мисол, ўхшаш. *Мисли йўқ оламиш-*

Мисли топилмайдиган киши. ■
*тарихида мисли кўрилмаган Азиз-
наҳшийни фақат шу Мукулмонқул
ди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

ИИ [а. + ф. مثل – «мисл» с. изофа
Кабн, сингари, бамисоли. *Қалбини
ам ўртарди мисли оташ.* Х. Олим-

ИСИЗ Мисли, ўхшаши йўқ; беқи-
из қаҳрамонлик. ■ *Бу ҳаёт оқими-
гирдоблар учрайди.* А. Қаҳҳор, Са-
истларнинг бева-бечораларга бера-
ислсиз азобларини кўрганда, *Ўрин-
нутуни осмонга чиқади.* Т. Рустамов,
асорат.

ОЛ [а. مثال – намуна; ўхшашлик;
I Тушунтириш учун ёки далил, ис-
и. к. тариқасида бир турли нарса,
и ш. к. дан олинган айрим намуна;
Мисол келтирмоқ. Мисолга олмақ.
чун гапирмоқ. ■ [*Ҳакимбойвачча*]
нинг кўпайгани ҳақида шикоят қил-

ди. *Мисол учун Йўлчини олди.* Ойбек, Тан-
ланган асарлар. *Шайбонийхон мирзоларнинг
инсофни, имонни унутганлари, эл-улусни вай-
рон қилганларига яна бир талай мисоллар кел-
тирди.* П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.

2 Ечиш, машқ қилиш учун бериладиган
математик ифода. *Мисол ишламоқ. Ечилиши
осон мисол.*

3 кам қўлл. айн. **МИСОЛИ.** *Оқ пахтамиз та-
ронаси ёйилсин тонг мисол!* Т. Тўла. *Кунларим
ҳам энди тийиқсиз Оқар қўзим ёшлари мисол.*
Ш. Раҳмон.

МИСОЛИ [а. + ф. مثال – «мисол» с. изо-
фа ҳолатда] кўм. Худди, гўё, каби, сингари.
-Ҳалиги гапимни сир деб бил! – *давом этди
чол.* – *Пахта бозори мисоли қайнаб тошган
бир дарё.* Ойбек, Танланган асарлар. *Мунча-
лар шунчалик кўркам шохингни Қўёшга кўтар-
май, настга эгибсан? Соябон мисоли ерга
тегибсан.* Шухрат.

МИСРА [а. مصراع – бир қатор шеър,
байтнинг бир сатри] Шеъринг асарнинг, байт-
нинг бир сатри, бир қатори. *Шодлигим эзгу-
лик этади инъом. Маржондай сочилар мисра-
лару байт.* Г. Жўраева. *Зокиржон ўзи кўчирган
мисрани қайта-қайта ўқиди.* «Шарқ юлдузи».

МИСРАНГ [ф. مسرنگ – мис тусли, мис
кўринишли] Каттиқ нарсаларни кўчириш,
бузиш, тешиш ва ш. к. учун ишлатиладиган,
бир ёки иккала томони учли темир асбоб;
лом. *Бир неча дақиқадан сўнг девор тешилиб,
бири қўлида теша, иккинчиси мисранг ушла-
ган икки устанинг калласи кўринди.* М. Осим,
Қарвон йўлларида.

МИССИОНЕР [фр. missionnaire < лот.
mission – жўнатиш, топшириқ] Черков то-
монидан, олатда, ҳукумат ёрдамида бошқа
диндаги кишиларни ташвиқот қилиб, хрис-
тиан динига киритиш учун қарам ва мус-
тамлақа мамлакатларга юборилган тарғи-
ботчи. *Америка қитъаси янги очилган вақт-
ларда миссионерлар ундаги занжиларни хрис-
тиан динига киргизиш учун турли йўллари
тутганлар.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МИССИЯ [лот. mission – жўнатиш, топ-
шириқ < mittere – жўнатмоқ, юбормоқ] I
Юксак бурч, масъулиятли вазифа. *Армия-
мизнинг буюк қудрати, инсонпарварлик мис-
сияси айниқса Биринчи жаҳон уруши даври-
да янада яққол намоён бўлди.* Газетадан.

2 Муайян топшириқ билан бошқа мам-
лакатга юборилган вакиллар. *Савдо миссия-
си. Ҳарбий миссия.*

3 Бир давлатнинг бошқа давлатдаги (эл-чихонадан фарқли равишда) ёки халқаро ташкилотлардаги вакили бошчилигидаги доимий дипломатик ваколатхона. *Савдо миссияси.*

МИСТЕР [ингл. mister – жаноб] Англия ва Америкада эркакларга нисбатан, одатда, исм ёки фамилия олдида қўшиб, «жаноб» маъносида қўлланадиган сўз. [Уолд Питте] Номи ёнига «мистер» сўзини қўшиб айтишни қаттиқ талаб қиларди. Мирмуҳсин, Жаноб Питте. -Мистер Джон, бу бахтсиз ҳодисами, деб сўраяптилар, – деди Олчинбек бойваччага қараб. К. Яшин, Ҳамза.

МИСТИК 1 Мистицизм тарафдори. *Ўрта аср мистиклари.*

2 Файритабий нарсаларга, мўъжизаларга ишонувчи.

МИСТИК Мистикага, мистицизмга оид, мистакадан, тасаввуфдан иборат бўлган, мистицизм руҳидаги. *Мистик тушунча. Мистик асар.*

МИСТИКА [юн. mystikos – яширин, сирли] Файритабий оламга, илоҳлар ва илоҳий кучларга, инсоннинг илоҳият олами билан алоқа қила олишига ишонишдан иборат диний эътиқод. *Ўрта аср мистикаси.* ■ ..тасаввуфда Жомийни қизиқтирган нарса.. мистика, таркидунёчилик эмас эди. Ш. Шомухамедов, Сўнмас юлдуз.

МИСТИЦИЗМ [фр. misticisme < юн. mystikos – яширин, сирли] Мистикага, тасаввуфга асосланган идеалистик диний дунёқараш; мистикага мойиллик. *Мистицизм руҳидаги асар.*

МИСҚОЛ [а. مِسْقَال – 4,35–4,86 грамм оралигидаги оғирлик ўлчов бирлиги] **1** эск. Қадимги оғирлик ўлчов бирлиги: тахминан 4,24 граммга тенг. *Полвон битта тухум, иккита хурмо, ярим мисқол седана, беи донда бўтақўз.. топиб, бир пийла сув билан идишда қайнатишга буюрди.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши.

2 кўчма Озгина, жуда оз, жиндак. *Ўзганининг ҳимматини дарё, ўзингникини мисқол бил.* Мақол. ■ Назарбой Оқбўз отини миниб, танглайига мисқол носни ташлаб жўнади. «Ойсулув».

МИСҚОЛИ: мисқоли дока Юқори сифатли нафис дока; шундай докадан тайёрланган. *Муфти Бухорога келгач, катта мисқоли салла ўраб.. юрарди.* А. Ҳакимов, Илон

изидан. *Ариқ соҳилидаги жийда соясида э мисқоли яқтак кийган оппоқ соқолли чол кеп мон дастасига суяниб, букчайиб турибди.* Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

МИСҚОЛЛАБ 1 Бир мисқолдан, миқдор билан. *Мисқоллаб тортмоқ.*

2 Жуда оз миқдор билан, оз-оздан. *Билар мисқоллаб обрў топамиз, улуғларим ботмонлаб бу обрўни тўкадилар.* Мирмуҳсин Меъмор. *Ҳар мисра шеъри қиларкан наф.* *Мисқоллаб йиғандай гуллардан гулоб.* Кўчқорбеков.

МИТА 1 бот. Галла экинларининг донни қорайтириб юборадиган касаллик; ку

2 зоол. Донга тушадиган зараркуна курт; сақланаётган галла донлари, ёрқоқи ва б. ни зарарлайдиган ҳар хил ҳайвонот ва каналарнинг умумий номи. *Ом митаси. Митанинг ёмони тегирмондан тун чиқади.* Мақол.

МИТИНГ [ингл. meeting – йиғин, мелис, йиғилиш] Бирор муҳим воқеага, пинча сиёсий масалаларни муҳокама этга бағишлаб ўтказиладиган оммавий йиғин. *Тинчлик тарафдорларининг митинги.* ■ Ҳақидаги хабар радиодан эшитилиши буюқ университетнинг мажлислар залида тинг бўлди. Назармат, Жўрлар баланд райли.

МИТИНГБОЗЛИК салб. Бўлар-бўлар митинг ўтказавериш, иш ўрнига митингларга берилиб кетиш. *Шовқин-сурон кўмай ва жар солмай, митингбозлик қиларди.* *Ташкилотчилик ишларини кучайтириб туришингиз керак.* Газетадан.

МИТРОПОЛИТ [юн. metropolitae – рополия фуқароси; метрополия епископ] Православ христиан черковида епископнинг олий унвони ва шу унвонга эга бўлган руҳоний.

МИТТИ Жуда кичкина; жимит. *Онда ётган эмиш чақалоқ, Митти оёқчи каби оппоқ.* Х. Даврон. *Келин шундай лаччувара тугадики, унинг тўрттаси қўшиққа сиғади.* «Муштум».

МИФ [юн. mythos – сўз; афсона, ят] Қадимги кишиларнинг борлиқ ҳақидаги ибтидоий тасаввурлари мисқоллиб, коинотнинг яратилиши, 1 ўсимликлар ва ҳайвонот дунёсининг тақдирини, самовий жисмларнинг бўлиши, табиий ҳодисаларнинг сабаб

и, афсонавий қаҳрамонлар, маънавий илоҳлар тўғрисидаги эътиқодий ни ўз ичига олади. Юнон мифлари. *Гесиоднинг илк илдизи бўлган мифлар археологик топилмалар анчагина тар беради.* «ЎТА».

МИК Мифга оид, мифдан иборат мифга асосланган. *Мифик тушунча кўрлар.* ■ *Маросим ва ритуаллар.* Кўждаги ва Ер остидаги мифик мададига таянган. «ЎТА».

МИКОЛОГИК Мифологияга оид. *Мификлар.* ■ *Фикримизча, уч йўл мотамги туркларнинг мифологик таърифи бориб тақалади.* «ЎТА».

МИКОЛОГИЯ [юн. *mythos* — афсона, *logos* — фан, таълимот] **1** Мифларнинг фан. *Уни мукаммал билиш учун мифологиядан астрологиягача, урта асрлардаги графиясидан «илмҳои сегона» деб аталган Шарқ поэтикасигача бўлган фан-назорат бўлиши керак.* «ЎТА».

МИКОЛОГИЯ халқнинг мифлари, афсоналари. *Юнон мифологияси. Шарқ мифологияси.* ■ *Эртақлар мифлар билан алоқиб, уларнинг жуда кўп мотивлари мифологияга бориб тақалади.* «ЎТА».

МИК [ф. *ميخ* — мих; қозик] Икки нарса бир-бирига маҳкамлаш, бириктириш билан қиладиган, бир томони учли, иккинчиси қалпоқли металл ёки ёғоч *қўша михи. Мих қоқмоқ. Мих урмоқ. Мих уғуриб олмақ.* ■ *Маҳкам ака деражаётган мих Бувниса холанинг қалқалаётгандай бўларди.* Р. Файзий, Сен-Сен-Сен.

МИК *с. т.* Жуда яхши, жойида, *қўша михи.* *Ҳамма чапак чалди, демак, ишларим мик-да.* «Муштум».

МИКДАЙ, =дек **1** Мих қаби. *Палов меънаси микдек қадалади.* Ойбек, Танланган мифлар.

МИК *с. т.* Жуда яхши, жойида. *Аввал микдек эди.* С. Аҳмад, Тоғларда.

МИКЛАМОҚ **1** Икки нарсани бир-бири билан маҳкамламоқ, бириктириш билан *туғонларни тахта ва қозикларни миклаб, сим ўраб маҳкамлашар экан, оталар бетиним «ҳа-ҳа»лаб кўмак-қўшалар.* Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар. *Мик с. т.* Кишини гап ёки бошқа йўл билан ерида қотирмоқ, мулзам қилмоқ.

Қўлимдан келса, мен ҳозир Ашурни бир сўз билан миклар эдим-у, Фуломовнинг мушкулани осон қилар эдим. П. Қодиров, Қадрим. *Сенинг бир кунлик иситманг мени ўринга миклайди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

МИХЛАНМОҚ **1** *Михламоқ* фл. ўзл. ва мажҳ. н. *Михланган қоқоқ.* ■ *Отабек эсини бошига йиғиб, михланган еридан кўзгалганда.. кишилар уйларига қайта бошлаган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *От, тўрт оёғи ерга михлангандай, қимир этмасди.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 *кўчма* Бутун диққат-эътибори билан қараб қолмоқ, бутунлай берилиб қотмоқ. *Штабдагиларнинг кўзлари кўк ва қизил чиқиқлар билан бўялган харитага михланиб қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Халойиқ кўзи билангина эмас, бутун фикру зикри билан ҳам мингбошига михланган эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МИХХАТ [мих + хат] *тлш.* Қадимги Олд Осиёда қўлланган, мих ёки поначаларга ўхшаш белги (ҳарф)лари лой тахтачаларга ўйиб ёзилган идеографик ёзув тури.

МИХЧЎП **1** Этикдўзликда ишлатилгани махсус ёғоч михча. *Бир кун чол қолига тортилган кавушининг тағига михчўп қоқаркан, ўзидан-ўзи қизик бир байт ўқиди.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

2 *бот.* Узун баргли зубтурум.

МИШИҚ Бурундан оқадиган шилимшиқ суюқлик. *Эрмакчиларнинг кутгани ҳам фақат унинг [қовоқ девонанинг] ёши мишиқига, мишиқи тупуғига қўшилиб йиғлаши эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МИШИГИ ОҚҚАН *кест.* Ҳали турмуш тажрибасига эга бўлмаган: ёш, гўдак, гўр.

МИШИҚИ **1** Бурундан мишиғи оқиб турадиган. *Мишиқи бола.*

2 *айн.* **мишиғи оққан қ.** **мишиқ.** *Бир томони, қиз боланинг олдида ўзидан кичик бир мишиқидан тарсаки ейиши алам қилди.* М. Хайруллаев, Журъат.

МИШ-МИШ Эл оғзига тушган, тўғри-нотўғрилиги номаълум хабар, гап-сўз. *Миш-миш тарқатмоқ. Миш-мишларга ишонмоқ.* ■ *Эрталаб яна турли гаплар эшитила бошладилар. Мадамин воқеасидан ҳам ваҳималироқ миш-мишлар тоғлар, доvonларни бир кечада ошиб келиб, қишлоқнинг тор кўчаларига кирган экан.* П. Турсунов, Ўқитувчи. *Қишлоқдан анча нарида, дашт этагида жойлашган бу*

тепалик ҳақида ваҳимали миш-мишлар тарқалган эди. «Ёшлик».

МИШМИШЧИ Миш-миш гапларни тарқатувчи, тарқатишни яхши кўрувчи. *Мен гап-сўздан кўрқмайман-у, эл оғзида сақич бўлиш, мишмишчиларни ўчакиштириш ҳам ҳавас эмас.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

МИЯ 1 Одам ва баъзи ҳайвонлар нерв системасининг марказий бўлими; одамда — тафаккур аъзоси. *Бош мия. Орқа мия. Мия қобиғи. Мия касалликлари.* ■ *Айтишларига қараганда, миям чайқалган эмиш.* «Гулдаста». *Унинг [Жапақнинг] миясида гўё ҳеч қандай ўй, фикр йўқ эди.* А. Мухтор, Қорақалпоқ қиссаси.

2 Одам ва умуртқали ҳайвонлар суяги бўшлиқларини тўлдириб турувчи тўқима (кўмик).

3 кўчма Ақл, онг. *Мияси бор киши. Мияси бутун одам.* ■ [Зуннунхўжа:] *Миянг борми ўзи, Сидиқжон колхозга киргани билан ер колхозга ўтиб кетмайди, ўртада бўлади!* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

4 с. т. Бошнинг қоқ тепаси; бош, калла. *Миясига муштламоқ.* ■ *Тўравой душманнинг бирининг кўксига найза санчиб, иккинчисининг миясига кўндоқ билан урди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

Мияси шишмоқ Нима қилишини билмай қолмоқ, боши қотмоқ. *Мана шунингдек масалалар билан Ўзбек олимнинг мияси шишган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Халқнинг мияси шишди, кўзи тинди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. **Мияси говламоқ** айн. **мияси шишмоқ.** *Шермат аканинг ғазаби қайнаб кетди. Мияси говлаб, юзига совуқ тер қуйилди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. **Миясида ёнғоқ (ёки данак) чақмоқ** айн. **бошида ёнғоқ чақмоқ.** қ. **бош.** ..эрим миямда данак чақса ҳам, уйда ўтирганим бир давлат эди. А. Қаҳҳор, Масгон. **Миясини емоқ** Тўғри фикрлай олмайдиган бўлмоқ. *Миясини еган чол! ..ўғлиннинг кимлигини билганингда, вальдирамас эдинг! Мирмуҳсин, Меъмор. Қариб, миянгизни еб қопсиз, кўздан ҳам қопсиз!* М. Исмоилий, Фарғона т.о. **Миясини қотирмоқ** айн. **бошини қотирмоқ** қ. **бош.** ..бу ҳол яна унинг миясини қотирди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. **Миясини қоқиб, қўлига бермоқ** Ҳаддан ортиқ гап-сўз билан жонига тегмоқ. *Тошкентдан яп-янги машина олиб*

қилиши ҳақида мақтанавериб, мия қоқиб, қўлимизга берди. И. Раҳим, Закема капитани. *Айтиб улгургунча, аясини қоқиб, қўлига берарди.* Ҳ. Умаров, Ёз ёмғири.

МИЯЛИ Ақли бор, ақли ўткир, мияли киши. ■ *Ҳозирги директоримиз диган бола — мияли, эсли-хушли.* С. Сайланма.

МИЯСИЗ Ақли йўқ, ақлсиз, беақл сиз одам.

МИҚ: **миқ** этмаслик Ҳеч гапирми; бутунлай индамаслик, овоз чиқарми. *Икки тарафдаги болалар ҳам миқ эҳатто нафас олмай, унинг ҳаракати затишар эди.* М. Ҳазратқулов. *Журъа лабой тенса-тебранмас бир одам бўлров гап сўрамаса, ўзи миқ этмас эди.* Г. сун, Уқитувчи.

МИҚДОР [а. مقدار — катта-кичи кўплик; катталиқ] **1** Ўлчаш, санаш м бўлган нарсаларнинг оз-кўплиги, чамаси. *Иссиқлик миқдори. Сув бир м да оқиб турибди. Етарли миқдорда оқат билан тамминламоқ.* Кўн миқдорди. ■ *Ота-онандан қолган кўрпа-ёстиқ ўзим учун ва укаларим учун керакли м да олдим.* С. Айний, Эсдаликлар. *Якки кам туб конлардан олинаётган олти дори жуда кам.* С. Кароматов, Олтин **2** мат. Кесма узунлиги, сирт юзи ҳажми ва массаси каби тушунчал: умумлашма номи; катталиқ.

3 флс. Объектнинг ташқи кўрсатк (катталиги, сони, ҳажми), ҳодисал ривожланиши ва ш.к. ни ифодалои шунча. *Миқдор ва сифат. Миқдор ўларининг сифат ўзгаришларига ўтиш*

МИҚДОРИЙ Миқдорга оид, 1 билан боғлиқ бўлган. *Миқдорий фардорий ўзгаришлар.*

Миқдорий анализ ким. Моддани киби қисмлари миқдорини белгил қилинадиган анализ.

МИҚЁС [а. مقياس — ўлчов, мезо гич] Кўлам, масштаб. *Иш миқёси. миқёсида аҳамиятга эга бўлган маса. миқёсида текшириш олиб бормоқ.* ■ *мисолни республика миқёсида ол бўлсак, янада қувончли натижалар миқёсида.* Газетадан.

НОТИС [а. مغناطيس < юн. magnetis | эск. кт. айн магнит.

РОЗ [а. مراض — қайчи] эск. Шам и кесадиған кичкина қайчи. *Отаноз билан шам сўхтасини кесиб тугади*. Қодирий, Ўтган кунлар.

ТИ Сергўшт, аммо пишиқ. *Миқти* ■ *Хусайн Бойқаро белидан юқориси борган қабарик кўкракли, миқти* бди. Ойбек, Навоий.

ҚТИЛАМОҚ Уриб, босиб тигизлақиб жойламоқ. *Жуда кўп хазон супурларга миқтилаб жойладик*. Ойбек, ан асарлар.

ҚҚИ с. т. Миқти, пишиқ. *Тўсатдан ми миққи йигитнинг ёқасидан олди*. ан.

ҚҚИЙ Лочинсимонлар оиласига киртқич қуш.

БАЙНИДА (а. مابين — ора, оралик-ма? ўрталик) кўм. Вақт муносабадиради; давомида, оралигида, оралган вақт мобайнида. ■ *Бир неча байнида қиз ўзи хоҳлабми ё Сидиқжон буймагани» учунми, боққа яна бир неча тушиб чиқди*. А. Қаҳҳор, Кўшчинорлари. *Йил мобайнида Умид Шукур Қан топшириғи билан уч бор Фарғона-қирбдор» колхозида бўлди*. Мирмуҳсин,

МОБИЛИЗАЦИЯ [фр. mobilisation < mobilis — ҳаракатчан, қўзғалувчан] 1 эълон қилиниши муносабати билан ағлаги ҳарбийларни ёки уларнинг бир ни ҳақиқий хизматга чақариш; саралик. *Мобилизация эълон қилмоқ*.

Қуролли кучларни ва халқ хўжалиги-барча тармоқларини тинч ҳолатдаги-қуш давридаги даража ва ҳолатга кел-ди сафарбарлик. *Умумий мобилизация*. *Ҳўлма* Муҳим топшириқни бажариш ҳолини, саноатни сафарбар қилиш. *Ҳўтерим ишига мобилизация қилмоқ*.

МОВ: мов бўлмоқ Куйикмоқ (мушук а). *Ҳамма ёқ жимжит. Аллақерда мов мушуклар вағилаб, бутун қишлоқни а кўтармоқда*. А. Қаҳҳор, Кўшчинорлари.

МОВИЙ [а. مآوى — сувга ўхшаш, кўк ҳаворанг] поэт. Тиниқ кўк, ҳаворанг. *Мовий осмон. Мовий денгиз. Мовий кўл. Мовий сўзлар*. ■ *Текис ва қўнғир дашт усти-*

да мовий гўмбаз — осмон гўмбази ҳам улкан бир сардобага ўхшарди. Мирмуҳсин, Мёмор.

МОВЛИЯТ [а. مواليات — қўллаб-қувватловчи, дўстона (иш. муносабат)] с. т. 1 Тўй, маърака ва б. маросимларнинг умумий номи. [Гулнора:] *Ойим Ҳафиза холаникига кетганлари учун қўзғалолмадим. -Нега, бирор мовлияти бор эканми? Ҳ. Нуъмон, Фасллар. Борадиган жойи, мовлиятига қараб, ҳар замонда билинар-билинмас сурма, уна-элик сурарди*. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

2 Маврид, пайт, вақт.

МОВУТ Ўнг томони силлиқ, жун ёки ярми жун мато; сукно. *Бир пальтолик мовут. Мовут шим*. ■ У [Хўжабеков] яшил мовут ёпилган, оғир оқ мрамар сиёҳдон қўйилган ҳашаматли стол орқасида улғувор бир вазиятда ўтирарди. С. Анорбоев, Оқсой.

МОДА [ф. ماده — ургочи ҳайвон, ургочи қуш, макиён] Товуқ ва беданадан бошқа қушларнинг ургочиси. *Модасига тегишгани учун томдаги каптар ҳам буқоғини чиқариб, рақибининг теварагида яғрин кера бошлади*. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МОДА [фр. mode < лот. modus — меъёр, усул, қоида, кўрсатма] 1 Турмуш ёки маданиятда кийим-кечак, рўзғор буюмларига нисбатан муайян дид ёки қизиқишнинг маълум вақтгача устувор бўлиши.

2 Тор маънода: ана шу дид ва қизиқишларга мос келадиган кийим шакли ва намуналари. *Ҳозир бу мода эмас. Мода бўлмоқ. Модадан чиқмоқ. Мода бўйича кийинмоқ. Модага қараб соч қўймоқ*.

МОДАЛ тли. Модаллик ифодаловчи. *Модал сўзлар*.

МОДАЛИК [фр. modalite < лот. modus — усул; майл] тли. Фикрнинг, гап мазмунининг воқеликка бўлган муносабатини кўрсатувчи грамматик категория.

МОДДА I [а. ماده — нарса, жисм, материя] Тинч ҳолатда массага эга бўлган зарралар мажмуи; жисмларни ташкил қилган нарса. *Органик модда. Портловчи моддалар. Заҳарли моддалар*. ■ *Она сутида оқсиллар, ёғлар, фосфор каби тўйимли моддалар етарли бўлади*. «Саодат».

МОДДА II [а. ماده — қонун ёки шартноманинг бир бўлими] 1 Расмий ҳужжат, мажмуа, қонун ва ш. к. нинг рақам ёки ҳарф билан ажратиладиган мустақил бўлими.

Уставнинг биринчи моддаси. ■ [Жонфигон] Жиноят қонунлари мажмуасининг алланечанчи моддаси тўғрисида гапирди. А. Қаҳҳор, Жонфигон.

2 Бюджет ёки бирор молиявий ҳужжатнинг даромад манбаи ва харажат қисмларини кўрсатувчи бўлими. Даромад моддалари.

МОДДИЙ [а. مادی — жисм, моддага оид, тегишли] 1 Модладан иборат бўлган, модладан тузилган. *Моддий олам. Моддий зарра.*

2 Мол ва пулдан иборат. *Моддий ёрдам. Моддий бойлик. Моддий жавобгарлик.* ■ *Ҳаёт ёлғиз моддий жиҳатдан эмас, маънавий жиҳатдан ҳам мислсиз бой.* Ойбек, О. в. шабадалар.

Моддий далил айн. ашъвий далил қ. далил 2.

МОДДИЙЛИК Моддий ҳолат, моддий эканлик.

МОДДИЮН [а. مادی — моддага, ашъга, материяга оид] эск. айн. **материалист 1.**

МОДДИЮНЛИК эск. айн. **материализм.**

МОДДИЮНЧИ эск. айн. **материалист.** *..бунун бир авлодни богча ёшидан моддиюнчи, даҳрий қилиб тарбиялашган..* Ҳ. Шайхов, Туташ оламлар.

МОДДИЮНЧИЛИК эск. айн. **материализм.** *Моддиюнчилик шундай соҳаки, биз билан мулки оламни тан олади.* Ҳ. Шайхов, Туташ оламлар.

МОДЕЛЛАШТИРМОҚ 1 Бирор нарсанинг моделини ишламоқ, яратмоқ. *Кўйлакни моделлаштирмоқ.*

2 Ҳодисалар жараёнининг юз бериш моделини белгиламоқ, шу йўл билан тадқиқ этмоқ.

3 Бўлғуси ҳайкалнинг сирт қисмини ишламоқ, тарашламоқ.

МОДЕЛЧИ Модель ясовчи, яратувчи уста, мутахассис.

МОДЕЛЬ [фр. modele < лот. modulus — ўлчов, меъёр] 1 Бирор нарсанинг (мас., автомобиль, иншоот, кийим ва ш. к. нинг) худди ўзидек ёки кичрайтириб, катталаштириб олинган, кўплаб ишлаб чиқариш учун андоза бўладиган нусхаси. *Трактор модели. Станок модели.* ■ *Асад кўйди моделин, учди модель ҳаволаб.* Т. Тўла.

2 снт. Тасвирий асарнинг, мас., ҳайкалнинг лой, мум, гипс ёки ёғочдан ясалган, кейинчалик ундан қолип олиш асоси-

да чидамли материалдан асл нусха ланадиган хомаки нусхаси. *Рассом рини бошлар экан, энг аввало, маълумтик кечинмаларни уйғотадиган, уй с мажбур қиладиган, завқ бахши этади. дель танлаши керак.* А. Умаров, Поғ даврнинг ёрқин ифодаси.

3 снт. Рассом расм чизаётганда ё тограф суратга олаётганда муайян, ли вазиятда турадиган эркак ёки а турачи).

4 Куювчиликда қолип тайёрлаётган ёғоч ёки металлдан ясалган нусха. *цехи.*

5 *кўчма* Оммага, жамоатчиликда бу модельер яратган янги модел (надаги кийимларни намоён этиувчи) чи аёл ёки эркак.

МОДЕЛЬЕР [фр. modeleur — модёрловчи] айн. **моделчи.** *Корхонанинг ерлари маҳсулотларнинг янги замоналарини яратиш борасида самарали бормоқдалар.* Газетадан.

МОДЕРНИЗАЦИЯ [фр. moderne — янги, зам] Бирор нарсани замонавий талабга мослаб ўзгартириш; замонавийлаштурувчи қилиш. *Ускуналарни модернизация қилиш.*

МОДЕРНИЗАЦИЯЛАМОҚ Модернизация қилмоқ, замонавийлаштирмаларни модернизациялаш ва ялпи ўриш йўли билан ишлаб чиқариш кўширмоқ. ■ *Саноат корхоналариде қолган асбоб-ускуналарни модернизация давом эттирилди.* Газетадан.

МОДЕРНИЗМ [фр. modernisme] охири ва 20-асрда АҚШ ва Европа ва адабиётида реализмга қарши анъанавий шакллар ва эстетикан қилувчи оқимларнинг умумий номи. *кистон санъати — модернизмнинг таъсирларидан холи бўлган соғлом дир.* Газетадан.

МОДЕРНИСТ Модернизм йўл қилувчи, модернизмга амал қилувчи

МОДЕРНИСТИК Модернизм деганига оид; модернизм таласосланган. *Модернистик мусиқа.*

МОДИФИКАЦИЯ [фр. modification — тўғри ўлчаб чи малаш] 1 Предмет ёки ҳодисан моҳияти сақланган ҳолда янги

ши билан намоён бўладиган
риши.

ни ўзгаришга учраган предмет
қуриниш.

НИКИ [a. + ф. مادامىكه – шунга
дундай экан..; қадар, ..гача < a.
..мли, доимо] юк. Эргаш гаплар
иб, шу гап билдирган маънони
и. Модомики сиз рози экансиз,
илигим йўқ. ■ Модомики, аҳвол
и, у кишининг орзуларига қулоқ
керак бўлади. Ойбек, Танланган

НО [a. ماجراء – ўрғада бўлган нар-
са сабабли] 1 Ҳодиса, воқеа (асо-
воқеа-ҳодиса ҳақида). Даҳшатли
■ Зайнабнинг жинни бўлиб..
нидан ушланиб, кишанга солин-
ки эшитилди. А. Қодирий, Ўтган
ктаблар бўлди вайрон, Иморат-
Бу офат можарога Кўҳна фалак
М. Шайхзода.

нинг бошидаги, бошидан кеч-
и, саргузаштлар. Абдуракул ўз бо-
и можароларни сўзлашга киришди.
Ўқитувчи. Бир вақтлар ишқ мо-
и ёлғиз эртақлардан тинглаган
ўзи ишқнинг олов кўйлагиде яшар
Танланган асарлар.

қил, тортишув, галва. Шарофат..
нинг гашига тегмоқчи, шу ерда
аро бошлаб, дод солмоқчи эди. А.
ичинор чироқлари. Йўлда хоти-
шонда бўлган можарони эслаб,
тар хижил тортди. К. Кенжа,
қул.

РОЛАШМОҚ Келишмовчилик
иштишиб қолмоқ, жанжаллашмоқ.
илар билан можаролашиб қолди.

САЙКА [фр. mosaïque – музаларга
сан] 1 Турли рангдаги шиша,
ошлар, ёғоч, металлар парчала-
бирига тигиз қадаб тайёрланган
нақш; шундай парчаларнинг ўзи.
дай тасвир, нақшлар тайёрлаш-
санъат тури.

1 [ф. مازو – тиканли ёнғоқча] Бо-
ининг баргида баъзи паразитлар
л ҳосил бўладиган ёнғоқсимон
ери ошлаш ва бўёқчиликда, шу-
халқ табобатида дори сифатида
ли). -[Бозордаги] Моллар ичида

жаҳондаги атторликнинг ҳамма жиҳози
топилади: мози, занжабил, санойи макка,
кучала, кўзмунчоқ.. кўйинг-чи, ҳамма нарса
бор, – деди Шум бола. Ф. Гулом, Шум бола.

МОЗИЙ [a. ماضى – ўтган, ўтиб кетган
замон] эск. кт. айн. ўтмиш. Чилдухтарон –
ўша, қора мозийнинг Энг қора варағи, энг
қора боби. Уйғун. Мақтамасман мозийни,
бирок ўтмишингни ўйлайман бир зум. А. Ори-
пов, Рухим.

Феъли мозий эск. тлш. Ўтган замон феъли.

МОЗОР [ф. مزار – гўр, қабр; муқад-
дас, зиёратгоҳ жой] 1 Ўлган кишилар дафн
этиладиган жой; қабристон. Қишлоқ мозор-
ри. Болалик уй – бозор, боласиз уй – мозор.
Мақол. ■ Қишлоқ олдиде пайдо бўлган
ўртоқлар мозорига жафокаш кампирнинг
ҳам жасади кўйилди. И. Раҳим, Чин му-
ҳаббат.

2 Гўр, қабр. [Ёрмат] Қайққадир, балки
Гулнорнинг мозорига, илдам жўнаркан, лаб-
лари муттасил пичирларди: -Нима иш қил-
дим? Гуноҳми? Савобми? Ойбек, Танланган
асарлар. ..бузишяпти экан. Ҳозироқ бор.
Отаннинг мозорини кавла. Суяқлари хор
бўлиб кетмасин. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

Мозор босган ёки мозор босиб келган айн.
МОЗОРБОСДИ. Вали полвон бурчақда турган
қопидан «мозор босиб келган» патири билан
туршак, анор олиб кўйди. Ҳ. Назир, Ўтлар
туташганда. **Очиқ мозорда** 1) ҳеч қачон,
ўлганда ҳам; 2) ҳеч қаерда(н). Сен очиқ мо-
зордан олиб берасанми [пулни].. Э. Раимов,
Ажаб қишлоқ.

МОЗОРБОСДИ с.т. Узоқдан, бошқа
жойдан келган; табаррук (егулик ҳақида).
-Сизлар ҳам еб қолинглар, қаландарнинг нони,
мозорбосди – табаррук, – деб лағлини Са-
фарга қаратиб итарди. С. Айний, Қуллар.
-Қорин-ку очликка оч-а, шошмай тур, мо-
зорбосди нарсаларни олайлик-чи, – деди,
рюкзакни каравоти тагидан олиб очаркан. С.
Кароматов, Олтин қум.

МОЗОРИСТОН [ф. مزارستان – қабристон]
Қабристон, мозор. Нуруни нақ мозористонда
ёлғиз қолган каби бир ваҳима босди. Ойбек,
Танланган асарлар. Мозористон ҳайбати, мо-
зористон сукунати уни ғамгин, пажмурда ўйлар
гирдобига ботиради. С. Сийёев, Аваз.

МОЗОРОТ шв. Мозористон. [Ҳакимбек:]
Кеч қолган одам мозоротда ётади дегувчи
эди. «Алпомиш».

Бўзчининг моксидай югурмоқ (ёки қатнамоқ) Тўхтовсиз, тез бориб-келиб турмоқ, қатнамоқ. *Қўл қўйдириш учун бир неча кундан буён бўзчининг моксидай мана шу қабулхонага қатнайман. «Муштум». Тентак экансан-ку.. бўзчининг моксидай югуриб қолдинг.* Й. Шамшаров, Тошқин.

МОЛ [a. لال — бойлик, мулк; пул жамгармаси] 1 Сутэмизувчилар оиласига мансуб асосий гуруҳ уй ҳайвонлари (қорамол, йилқи, қўй, эчки, туя ва б.); чорва. *Мол оласи ташида, одам оласи ичида.* Мақол. ■ *Кўхсойни ёқалаб тақир чорва йўли ўтган. Чўпонлар бу йўлдан баҳорда тоққа, кузда қишлоққа мол ҳайдайдилар.* С. Анорбоев, Оқсой. *Бу-ку мол, териси қалин, жони бўш қўй, экиларимиз ҳам чўп тишлаб, тупроқ ялаб, қишни очиқ ҳавода ўтказишди.* «Муштум».

2 *кўчма с. т.* Дид-фаҳмсиз, қўпол одамга нисбатан ҳақорат тарзида қўлланади. *Жуман писмиқ, кўзларини жавдиратганича турарверди. -Гапир, мол! — деди мингбоши.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

3 Бисотдаги буюм; мол, бойлик. *Йигит моли ерда.* Мақол. ■ *Бу кун кечаси Тошкент қон ичида.. ҳукумат кишилари халқ томонидан ўлдириладилар, уйларига ўт қўйилиб, моллари талонга тушади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

4 Келиннинг кийим-кечақлари; сеп. *Ганининг сираси шуки, қизнинг молини тўлатаман деб, отангиз бир оз қоқилиб қолдилар.* «Муштум».

5 Сотиладиган нарса, буюм; товар. *Баъзи дўконларда, ердан шипга қадар қаланган моллар орасида ўн икки-ўн уч яшар жажжи болалар ўтиради, савдо қилади, чўт қоқади.* Ойбек, Танланган асарлар. *Қоракўл тери дейсизми, ипак мол дейсизми — барини вагонлаб соттирдим.* Ж. Шарипов, Хоразм.

6 *с. т.* Кийим ва бошқа нарса учун ишлатиладиган мато. *Яхши молдан тикилган костюм.*

МОЛА Ҳайдалган ернинг кесакларини майдалаб текислаш ва зичлаш учун ишлатиладиган қишлоқ хўжалик асбоби, боронанинг ёғочдан ясалган жайдари тури. *Матқовул қишда ҳам тинмади. Ўзига омоч йўнди, мола ясади.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Туп-*

роқ обитобиға етиб, шудгорларга мола т. С. Нуров, Нарвон.

Мола босмоқ Шудгор устидан мол гизмоқ. *Тушдан кейин.. арпадан бўшага ҳайдаб, мола босаман.* С. Нуров, Нарвон.

МОЛАЛАМОҚ Мола билан шунинг кесакларини майдалаб, ўнқил қирларини текисламоқ; мола босмо шоталиклар аксар ерларини молалаб бузун-эрта чигит экамиз деб туриши бирдан ёгингарчилик бошланиб кетди. монов, Чангалзордаги шарпа.

МОЛБОҚАР Молларга қаровч боқувчи. *Сувчилар ариқларни тозалаш молбоқарлар йўнғичқа ўрмоқда.* С. Куллар.

МОЛДАВАН Молдавия (Молдо) публикаси туб аҳолисининг номи. *ван халқи.*

МОЛДАВАНЛАР Молдавия (М) Республикасининг туб аҳолиси (УқР Россияда ҳам яшайди).

МОЛДОР [a.+ ф. مالدور — бойлат; чорвадор, чорва этаси] Молиси бор. *Молдор киши.*

МОЛ-ДУНЁ, **молу дунё** Киши тун бойлиги, давлати; мулк. *Юз мол-дунёси бениҳоя кўп, кечалари иккита мерган кўриқлар эди.* А. Қўшчинор чироқлари.

МОЛЕКУЛА [лот. molecula — кичкина < moles — масса] Модданинг баъвий хоссаларини намён қилад кичик заррачаси. *Ядро нурланишларга таъсир қилиб, улар молекула ўзгарувига сабаб бўлади.* «Фан ва т

МОЛЕКУЛЯР Молекулага оидула таркибига кирувчи; молек ўрганишга оид, молекулаларни билан шуғулланадиган. *Молекуляр Молекуляр назария. Молекуляр физика.*

МОЛЁЯР этн. Келин туширининг эртасига келин тушган уи сепини ёйиш ва хотинларга зиёд маросими (Баъзи жойларда келин дан олдин ўтказилади).

МОЛИБДЕН [юн. molibdos — Менделеев даврий системасининг 42-гача мансуб кимёвий элемент; 1 тироқ кумушсимон оқ металл. таллургияда вольфрам молибден

ва бошқа металл қотишмалари татилади. «Фан ва турмуш».

МОЛ [а. مالک — эга бўлувчи, бошқаруш, соҳиб] кт. айн. эга. Катта мол молик масала. ■ Отабекнинг.. шини ўқиб эшитиш Кумуш учун каттага молик эди. А. Қодирий, Ўтган

МИАРДУМХҲҲҲҲҲ айн. мардумххххххх. **МОЛИЯ** [а. ماليه — пул маблағлари] 1 ақсадли пул фондларини ҳосил қамлаш, тақсимлаш ва ишлатиш ни пайдо бўладиган иқтисодий мулар мажмуи; пул маблағларини иштириш, тақсимлаш, уларни сарф ишлатиш тизими. Молия йили. Молиятли. Молия тизими.

Прор шахс, оила, жамоа, муассаса, сот ёки давлат тасарруфидаги пуллари. Корхона молияси.

Шундай (молия 1) ишлар билан вувчи давлат органи. Қишлоқ одамга айтишича, Исмоилов молиядан яши устахона очиб, ясаган буюмларини баҳога пуллар экан. Газетадан. Кира ан, деб молияга ёзиб беришдан ҳам йди булар. С. Анорбоев, Оқсой.

МОЛИЯВИЙ Молияга оид, молия жи бил бўлган; пул маблағлари ва уларни и, тақсимлаш билан боғлиқ бўлган. явий масала. Молиявий режа. ■ дан турдим-у, бир панка молиявий атларни қўлтиқлаб, бошлиқнинг каби а югурдим. Ф. Мусажонов, Совга. Бу итижасида.. мамлакатнинг молиявий тига пўтур етади. Ш. Холмирзаев, кўприк.

МОЛИЯТ [а. ماليت — пул маблағлари;] эск. кт. айн. солиқ 1. Қиши билан и ўтин ташиб сотиб, шу молият пули рга тўладим. С. Айний, Қуллар.

МОЛИЙГАР этн. Тўйдан тахминан 20- ан ўтгандан кейин келиннинг ёйилган ни йиғиш муносабати билан ўткази- тан хотинлар маросими.

МОЛЛЮСКА [лот. molluscus — юмшоқ, ноқроқ] Чиганоқ ичида бўладиган оққасиз юмшоқ танли жонивор; кенг қалган умуртқасиз ҳайвонлар типи. Ден- моллюскалари. ■ Саккизоёқ моллюска- савф-хатар туғилганда, ўзидан рангли

модда чиқариб, душманидан ўзини ҳимоя қилади. «Фан ва турмуш».

МОЛ-МАНОЛ, молу манол [мол + а. مال — эришилган, қўлга киритилган нарса] эск. айн. мол-дунё.

МОЛ-МУЛК, молу мулк айн. мол-дунё. Мол-мулкини мусодара қилмоқ.

МОЛОТИЛКА [р. молотить — «янчмоқ» фл. дан ясалган от] Галла янчадиган машина. Ҳозир трактор ҳайдаётган жойларда у пайтга бориб комбайнлар сузади, настда, кўчма уй турган ерда эса молотилкалар тақимлайди. О. Ёқубов, Баҳор кунларидан бирида.

МОЛПАРАСТ [а. + ф. مالپرست — бойликни севувчи; очкўз] Молга, дунёга берилган, фикри-зикри мол бўлган одам; дунёпараст. «Шунинг ўзи етар» — хаёлидан ўтди унинг. Мунис ўзи молпараст эди. Ў. Умарбеков, Ёз ёмғири.

МОЛХОНА Мол боқиладиган, турадиган бино; оғилхона, оғил. Молхонада охурни тозалаётган Ойнисанинг қулоғига беихтиёр гангир-гунгур овоз эшитилди. «Саодат».

МОЛЧИ айн. молбоқар. Яхшиям ишончли бўрибосарлар бор. Улар бўлмаса, молчиларнинг аҳволига вай деяринг. К. Яшин, Ҳамза.

МОЛЬБЕРТ [нем. Malbrett — рассом тахтаси, сурат ўрнатиладиган тахта] снт. Рассом асар ишлаш жараёнида картина, расм ва ш.к. ни ўрнатадиган, одатда, ёғочдан тайёрланган уч оёқли мослама, таглик.

МОЛҚҶРА айн. қўра 2. У хотинлар билан ёнимиздаги молқўрадан сой бўйига гўн таширди. С. Сиёев, Ёруғлик.

МОЛ-ҲОЛ Кишининг бисотидаги бор нарсалари. Шунча мол-ҳол билан кишига бир сиқим туз бера олмаган инсон кўз ўнгимда сўниб қолаётган гулхан кулидек кўринди. С. Нуоров, Дурдона.

МОМА шв. 1 Ота ёки онанинг онаси; буви.

2 Кампир. Равшанбек, моманинг сўзлари- га ишонмай, хуркиб-хуркиб борди. «Равшан».

3 Кампирларга мурожаат шакли. Чўлларда йиғлайсан бундай мингайиб, Не сабабдан, мома, сочингни ёйиб? «Алпомош».

Мома Ҳаво қ. момоҳаво.

МОМАГУЛДУРАК шв. Момақалди роқ. Ёмғир, ҳар замонда чақмоқ чақилиб, мома-

гулдурак бўлиб туради. У. Исмоилов, Сайланма.

МОМАТАЛОҚ Қаттиқ калтак зарбилан танада қон талашиб, кўкариб кетган жойлар. Уни [Аҳмадбекни] худодан қайтган деб таёқ билан саваладилар, баданларини моматалоқ қилиб, қонга буладилар. М. Ўринхўжаев, Унутилмас кунлар. Юзлари пачақланган, ҳамма ёғи моматалоқ, сочлари тўзгизган Жўрахон ётар эди. М. Исмоилов, Фарғона т.о.

МОМАҚАЙМОҚ 1 Сарик тўпгулли, шамолда учиб кетадиган тўзғоқ уруғли ўт; қоқиўт. Эрта баҳор Ёрқиной кўк териб юрарди. У ён-бу ёнга эланиб, отқулоқ, исмалоқ, момақаймоқ қидирарди. Р. Раҳмонов, Мехр кўзда. У худди биздаги момақаймоқ ёки бўтакўзга ўхшайди. Газетадан.

2 кўчма Юз, бадан тузилиши бўлиқ ва ёқимли кўринишга эга (аёлларга нисбатан). У момақаймоқ хотинига ҳам қиё боқмасди. Мирмуҳсин, Умид. Олчинбекнинг таърифига қараганда, Зубайдахон тенги йўқ момақаймоқ, офатижон эмиш. К. Яшин, Ҳамза.

МОМАҚАЛДИРОҚ Чақмоқ чақиб, электр разряди — яшин билан кузатиладиган, қисқа вақт давом этадиган атмосфера ҳодисаси; портлаш тўлқини. Олисда, фарб томонда, осмонни икки бўлиб чақмоқ чақайди, анчадан кейин момақалдиरोқ гулдурайди. Ж. Ташенов, Жангчи Ўтеген. Кечга бориб жала қуйиб, тонг отгунча момақалдироқ гумбураб чиқди. С. Аҳмад, Уфқ.

МОМЕНТ [лот. momentum < movere — силжитмоқ, кўзгатмоқ] **1** Бирон-бир нарса бўладиган, амалга ошириладиган вақт; он, лаҳза.

2 физ. мат. Айрим ўлчов, миқдор ва векторлар номи. Куч моменти.

МОМИҚ 1 Пахтага ишлов бериш жараёнида толаси ажратиб олинган чигитда қоладиган калта толадан тайёрланадиган майин пахта. Пахтанинг момигини аскар болаларнинг ярасига босишибди. «Ёшлик». Собира она кўзгу олдида бир тутам момик пахта билан юз-кўзларини артаётган қизига қараб уриша кетди. М. Хайруллаев, Гилла маржон.

2 Умуман, очилган, терилган пахта. Ҳозир чевар қўллар ҳам, машина бункерлари

ҳам лўппак момикларни мириқиб қамрайдиган дамлар. Газетадан. Чаноқларда кўпириб турган оппоқ момиклар.. кўёшининг заррин нурида мисоли оломсдек товланади. Газетадан.

3 Юмшоқ юнг, тивит. Назокат қорақўёқали пальто, момик рўмол ўраб олган. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

4 кўчма Пахтадай оппоқ, юмшоқ, лўппи, момикдай. Йигитали тортинг дега маънода Лаълининг билакларидан ушлади. Д. Нурий, Осмон устун. Гуппа-гуппа ёғар эб момик қор. Ж. Жабборов.

МОМО юқ. усл. Мома, она.

МОМОҲАВО [момо + қад. яқ. ҳавво ҳаёт манбаи] Исломга кўра, Оламатонинг хотини, биринчи аёл ва инсон зотининг онаси (Инжилда Ева номи билан маълум).

МОНАНД [ф. مانند — ўхшаш; мос, мувофиқ] кт. **1** айн. ўхшаш. Ўлкамиз жаннат монанд. Ф. Фулом. Мисоли йўқ латофат мулоийм гул баданларда, Такаллум қилсал монанди йўқ ширин суханларда. Ҳабибий.

2 Мос, мувофиқ. Бригада аззоларидан я бири исми жисмига монанд Барно Ҳожиев дир. Ф. Нуруллаев, Бўз йигит. Ориф отнинг ўзини ёш йигитлардек тутиб, гап монанд муқом қилишларидан кулишарди. Файзий, Ҳазрати инсон.

3 (б.к. с. билан) кўм. вэф. Ўхшатиш, қи билдиради; каби, ўхшаб. Қотиллик ҳи қилай майли Отелло монанд. А. Орипс Йиллар армони. Бири юлдуз монанд, бири монанд, Келур устозларим чақнаб, ярақди Миртемир, Уйлар.

МОНАРХ [юн. monarchos < monos битта, якка + archos — ҳукмдор] Монарх давлатининг бошида турувчи шахс (шк император, қирол, хон, султон ва ш.к ҳукмрон; мустабид; одатда давлат унга мрос бўлиб ўтади.

МОНАРХИЗМ 1 Монархияни давлат тузумининг ягона, энг маъқул шакли д ҳисобловчи сиёсий йўналиш; монарх шаклидаги бошқарувга тарафдорлик.

2 айн. монархия.

МОНАРХИСТ Монархизм тарафдор
МОНАРХИЯ [юн. monarchia — яқ ҳокимлик] Якка ҳокимиятчилик; давлатнинг олий ҳокимияти якка ҳукмдор — мон

лган бошқарув шакли ва шундай шаклига эга бўлган давлат.

МУТЛАК (ёки мутлақ) монархия Ҳокимовларсиз, бус-бутун монарх қўлида бошқарув шакли. **Конституцияли монархия** (конституцион) монархия Монарх ҳокимининг ҳуқуқлари конституция билан белгиланган давлат тузуми.

МАНАРХИЯЧИ Монархия тарафдори; монархист.

МАНАСТИРЬ [юн. monasterion – чекка, аймақлардан узоқдаги жой] **1** Таркибида христианлар – монахларнинг жамоа ва меъёрлар, белгилари низомга эга бўлиб яшовчи диний жамоаси. **2** Шундай жамоага қарашли черков, мадраса, йил, ер-мулк ва б.

МАНАХ [юн. monachos – яккаланган, таркиби дунё қилиб, монастирда яшовчи жамоа аъзоси; роҳиб. *Ибодатхонада темир панжарали дарвозаси олдида турган тушадиган узун қора чакмон кийим кекса монах турар эди.* О. Ёқубов, 1997, 10-б.

МАНАГОЛ қ. мўғул.

МАНАГОЛЛАР қ. мўғуллар.

МАНА [а. مانع – ман этувчи, тўсиқлик; тўсиқ, ров] Тўсиқлик, қаршилик. **1** Ман этувчи нарса ёки шахс. *Ўзини маҳалла нарида бўлган ҳозирги масжидоматига тайин қилмоқчи бўлган эди-юки, манга ҳам мене чиқди.* А. Қодирий, 1997, 10-дан чаён.

МОНЕ бўлмоқ Тўсиқ бўлмоқ, тўсиқлик қилиш. *Лекин арзимаган бир нарса мене ман-ю, иш пишиб етганда бузилади.* Н. Қодирий, 1997, Танланган асарлар. *Фотиманинг қўли билан тўлиб-тошган этаги ўз хаёлини элтиришига мене бўлди.* С. Айний, 1997, 10-дан.

МОНЕЛИК Тўсиқлик, қаршилик қилиш; мене бўлиш, йўл қўймаслик. [Анвар:] *Мана меннинг ҳар тўғрида ҳам очиқ ақл ва амагимизга ҳеч бир монелик бўлмас, деб мен.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Чунки манаси ўз сўзли, вақти келганда, ҳар қанча монеликни яқсон қилувчи забардаст кекса манадан, унинг қизга уйланишига тўсиқликнинг мумкин эмаслигини англади.* Ой-Танланган асарлар.

Монелик қилмоқ Тўсиқ бўлмоқ, қарши бўлмоқ. *Уй-жой танқислиги яхши мутахассисларни олиб келишга монелик қиланти.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Наҳотки, ўша муздек чашма суви.. чўл ичкарасига келтирилишига монелик қилсам.* Ж. Саъдуллаев, Камолот йўллари.

МОНЕСИЗ Ҳеч қандай тўсиқсиз. *Кай-хусрав ўзининг отлиқлари ва оғир қуролли пийдаларини дарёдан монесиз олиб ўтгач, дарҳол массагетлар устига юриш бошлади.* М. Осим, Аждодларимиз қиссаси.

МОНЕТАРИЗМ [лот. moneta – танга, зарб қилинган пул] иқт. Муомаладаги пул миқдори хўжалик шароитини шакллантиришнинг белгилловчи омилдир ва муомаладаги пул массаси ҳажмининг ўзгариши билан ялпи маҳсулот миқдори ўртасида бевосита алоқадорлик мавжуд, деб ҳисобловчи иқтисодий назария.

МОНИЗМ [юн. monos – якка, бир] флс. Дунёдаги турли ҳодисалар негизда битта ибтидо, ягона субстанция (материя ёки руҳ, жон) ётади, деб ҳисобловчи таълимот; қиёс. **дуализм.** *Материалистик монизм. Идеалистик монизм.*

МОНИСТ Монизм тарафдори, издоши.

МОНИСТИК Монизмга оид, монизмга асосланган. *Монистик назария. Монистик дунёқараи.*

МОНИТОР [ингл. monitor < лот. monitor – огоҳлантирувчи, эҳтиёт қилувчи] тех. **1** Белгиланган чегараларда сақланиб туриши лозим бўлган маълум ўлчамларни (мас., бинодаги радиоактив нурланиш даражасини) назорат қилувчи асбоб.

2 Телевизион тасвир сифатини назорат қилувчи мослама; видеоназорат мосламаси.

3 Компьютерда матний ёки график маълумотларни экранга чиқариш учун хизмат қиладиган мослама. *Талабалар топшириқларни бажаргач, уларнинг натижалари мониторда кўрсатилади ва ҳар бир матн баҳорланади.* «Тил ва адабиёт таълими».

МОНИТОРИНГ [монитор + ингл. ing – ҳаракат номи қўшимчаси: кузатиш, назорат қилиш] **1** Бирон-бир жараённи унинг кутилган натижа ёки дастлабки тахминга мувофиқлигини аниқлаш мақсадида доимий кузатиб бориш.

2 Маълум бир ҳодиса ёки жараённинг ҳолатини (мас., қабул қилинган қонуннинг бажарилишини) кузатиш, ҳисобга олиш, баҳолаш ва истиқболини белгилаш. *Жамоатчилик фикри мониторинги. Атроф муҳит мониторинги.* ■ *Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси ҳузурида махсус Амалдаги қонун ҳужжатлари мониторинги институти фаолият кўрсатади.* «ЎЗМЭ». ..*Шаҳарда тадбиркорлар ҳуқуқларининг ҳимоя қилиниши аҳоли мониторинги йўли билан ўрганиб чиқилди.* «Инсон ва қонун».

МОНО- [юн. monos — бир, якка, ягона] Ўзлашма байналмилал кўшма сўзларнинг биринчи қисми: «бир», «ягона», «ёлғиз» маъноларини билдиради (мас., *монология, монография*).

МОНОГАМИЯ [моно.. + юн. gamos — қўшилиш, никоҳ] 1 Бир (якка) никоҳлик; бир эркакнинг фақат бир хотин билан бирга барқарор ҳаёт кечиришидан иборат никоҳ шакли.

2 *биол.* Бир эркак ҳайвоннинг бир ёки бир неча мавсум давомида фақат бир урғочи билан қўшилиши (қушлар ва сүтэмизувчилар ўртасида).

МОНОГРАФИК Монографияга оид; монографиядан иборат бўлган. *Монографик тадқиқотлар.* ■ *Умурзоқов ана шу умумлашмалар ўрнини кенг илмий далиллар билан тўлдирса, фанимиз яна бир монографик асар билан бойиган бўларди.* Д. Нурий, Осмон устунни.

МОНОГРАФИЯ [моно.. + юн. grapho — ёзаман] Бир мавзу, бир масалани ҳар томонлама ёритишга бағишланган илмий асар. *Ҳамза ижоди ҳақидаги монография.* ■ *Кўп йиллик тадқиқотлар асосида бир қанча монографиялар нашр этилди.* И. Мўминов, Асарлар.

МОНОКУЛЬТУРА [моно.. + cultura — экин; етиштириш] Алмашлаб экишга амал қилмаган ҳолда далада фақат бир хил экинни муттасил етиштириш. *Пахта монокультураси.*

МОНОЛИТ [моно.. + юн. lithos — тош] 1 Яхлит тош парчаси; харсанг, шунингдек, яхлит тошдан тарашлаб ишланган иншоот ёки унинг бир қисми.

2 *кўчма сфт.* Жипс, метиндек мустаҳкам. *Монолит бирлик.*

МОНОЛОГ [моно.. + юн. logos — сўз, нутқ] Саҳна ёки бошқа адабий асар иштирокчиларининг ўз-ўзига ёки ўзгаларга қаратилган, жавоб талаб қилмайдиган нутқи «Навоий» пьесасидаги *Навоий монологи.* ■ *Кеча шундай қизиқарли ва дўстона вазиятда ўтдики, студентларнинг ўқиган шеърлари, монолоғлари кишини мафтун этади.* Г. зетадан. *Кўзи олдида Ғофир монологини атайётган Аҳмаджон гавдаланди.* С. Каромтов, Ҳижрон.

МОНОМЕР [моно.. + юн. meros — қис бўлак] *ким.* Молекулалари ўзаро, бир-бири билан ёки бошқа моддалар молекулала билан реакцияга киришиб, полимер ҳоқ қила оладиган модда (қ. **полимер**).

МОНОПЛАН [моно.. + лот. planus — текислик, яссилик; самолёт қаноти] Та си (фюзеляжи)нинг остида, унинг ҳар и томонида битта ясси қанот бўлган сам (замонавий самолётларнинг асосий ту).

МОНОПОЛИСТ *айн. монополиячи.* *вуқ урушини талаб қилаётган монополистга қарши ташвиқот олиб бордик.* Газета **МОНОПОЛИСТИК** 1 Монополистик принципларига асосланган. *Монополи капитал.*

2 Монополияга оид (қ. **монополи** **Монополистик бирлашма.**

МОНОПОЛИЯ [моно.. + юн. ps — сотаман] 1 Иқтисодийнинг бирон-би ҳасида танҳо ҳукмронлик; давлат, кс ёки жисмоний шахсларнинг ишлаб риш, савдо, ҳунармандчилик соҳаси олият олиб бориши учун берилган а ҳуқуқи. *Монополияга қарши қонунчи* *нополиядан чиқариш.*

2 Муайян ишлаб чиқариш ёки катта бир қисмини, шунингдек, биғ товар сотишни ўз қўлига олган йири лик бирлашмаси (картель, синдика концерн ва ш.к.).

МОНОПОЛИЯЧИ 1 Бирор соҳа ҳо монополия қилиб олган, савдо лаб чиқариш соҳаларида ёки бош соҳада жуда катта ҳуқуқларга эг шахс, ташкилот ёки давлат.

2 Йирик капиталист, ишбилар нополистик капитал намояндаси. *монополиячилари.*

ОСЕМИЯ [моно.. + юн. *sema* – бел-бир маънолик; сўзнинг бир маъ-бўлиши (Асосан терминлар шун-сиятга эга бўлади. Мас., лексема, ёзлари).

ОСИЛЛАБИЗМ [моно.. + юн. бўгин] *т.ш.* Баъзи тилларда сўз-ларнинг бир бўгиндан иборат (бу хусусият хитой-тибет тиллари).

ЮТЕИЗМ [моно.. + юн. *theos* – қат битта худога сифинувчи, бир-они эътироф этувчи диний эъти-қад худодлик (мас., ислом дини); *зид.* **ИМ.**

ЮТЕИСТ Монотеизм тарафдори.

ЮТЕИСТИК Монотеизмга, якка-ка оид. *Монотеистик таълимот.*

ЮТИП [моно.. + юн. *typos* – из-идаоза] Ҳар бир ҳарфни сатр кўри-айрим-айрим қуйиб, териб бера-пография машинаси.

ЮТИПИСТ Монотипда ҳарф те-шичи.

НОТИПЧИ *айн.* **монотипист.**

МТАЖ [фр. *montage* < *monter* – қ] **1** Машина, ускуна, иншоот ва-нинг тайёр қисмларини маълум режа, шизма асосида йиғиш ва ўрнатиш. *станция монтажи. Прокат стано-таж қилиш. Монтаж ишлари.*

МТ фильм, адабий ва музиккий асарлар, ш. к. нинг парчаларини танлаб олиб, ва бадиий жиҳатдан бир бутун ҳолга-иш. *Адабий монтаж.* ■ *Ҳамма кадр-тга олиниб бўлгандан кейин, монтаж-и – уларни бир-бирига улашда ўша-дан қайси бири яхши чиққан бўлса, танлаб олинади.* М. Алиев, Комил-ов.

МТАЖЁР Монтаж мутахассиси (ки-нография ва фотографияда).

МТАЖЧИ Монтаж қилувчи, йиғув-чи, мутахассис (қ. **монтаж I**). *Тўрт мон-тажчи бир кран ёрдамида тўрт хонали уйни-да монтажлаб бўляпти.* Газетадан.

МОНТЁР [фр. *monteur*] Турли-туман-да ускуна-жиҳозларни таъмирлаш, ту-зиш бўйича мутахассис. *Премьера. Бугун-ки режиссёрдан тортиб раққосагача.*

граммчидан тортиб монтёргача ҳаяжонда. «Ёшлик».

МОНУМЕНТ [лот. *monumentum* – эс-далик, хотира белгиси; ҳайкал < *monere* – эслатмоқ] Бирор тарихий воқеа ёки буюк шахс шарафига қўйилган катта ҳайкал ёки меъморий иншоот. *Ғалаба шарафига қўйил-ган монумент.* ■ *Урушдан сўнг ўша «ажал водийси» деб аталмиш майдоннинг ўртаси-да снарядлар, бомбалар, миналарнинг парча-ларидан улкан ёдгорлик – монумент ўрна-тилди.* Т. Рустамов, Мангу жасорат.

МОНУМЕНТАЛ 1 Ҳашаматлилиги би-лан катта таассурот қолдирадиган; улкан, салобатли, муҳташам; монументга хос. *Мо-нументал бино.* ■ *Тақдим этилган лойиҳа-ларнинг ҳеч қайсиси монументал ҳайкални майдоннинг архитектура ансамбли билан узвий боғлашни тўла уудалай олмаган.* Газе-тадан.

2 кўчма Асосли; мустаҳкам; улуғвор, маҳобатли, муҳташам. *Монументал тадқи-қот.* ■ *Санъатимизда замонавий меъмор-чилик билан монументал санъат синтези тобора табиий тус олмақда.* Газетадан.

3 Улуғворлиги билан ажралиб турувчи ва юксак шаклларда ифодаланган. *Монументал ҳайкалтарошлик.* ■ *Булар деворларга ишланган монументал расмлар ва кошинкор-лик безакларида қўлланадиган услуб ва воси-талардир.* Газетадан.

МОПАРДА [ф. *ماھپاردا* – «моҳпора» (ой-парча, гўзал) с. нинг бузилган шакли] *к.т.* Ҳаёли, уятчан. *Ишқилиб, бўйида бўлмаган бўлсин. Вой қиз ўлгур, бало экан, ичидан пиш-ган экан. Афтига қарасанг, шундоқ мопар-да, ақлли, ҳушли қизга ўхшаб кўринади.* Ой-бек, Танланган асарлар.

МОПЕД [< мо(тоциклъ) + (велоси)-пед] Енгил икки ғилдиракли, кичик мо-торли транспорт воситаси; моторли вело-сипед. *Йигитча магазиндан чиқиб, йўл че-тида турган мопеди томон бораётганида, Нусратбекка кўзи тушди.* С. Нуров, Нарвон.

МОП [ф. *مار* – илон] *айн.* **илон йили қ. илон.**

МОРАТОРИЙ [лот. *moratorius* – тўхта-тиб турувчи, секинлатувчи] **1** *сиёс.* Муайян мажбуриятларнинг бажарилишини давлат ҳокимиятининг махсус ҳужжатлари воси-тасида номасълум муддатга ёки бирон-бир

фавкулудда ҳодиса (уруш, табиий офат ва ш. к.) тугагунча кечиктириш, тўхтатиб туриш.

2 ҳуқ. Муайян ҳаракатларни давлатлараро келишув асосида ёки бир томонлама тартибда маълум ёки ноъмаълум муддатга тўхтатиш. *Ядро қуроллари синови мораторийси.*

МОРГ [фр. morgue] *с.т.* Стационар даволаш муассасаларида мурдаларни сақлаш, шахсини аниқлаш, ёриб кўриш учун махсус жиҳозланган бино, хона.

МОРЖ [р. < саам тилидан] **1** Шимолий Муз океани соҳиллари ва қутб оролларида тарқалган, оёқлари кураксимон, териси қалин йирик сутэмизувчи ҳайвон.

2 кўчма с.т. Совуқ, салқин кунларда ҳам чўмилаверадиган киши.

МОРЗЕ: **Морзе алифбеси** [< Morse (С. Морзе) — америкалик ихтирочи номидан]: Ҳарф ва рақамлар, нуқта ва тирелар билан кўрсатиладиган шартли телеграф белгилари тизими. **Морзе аппарати** Морзе алифбеси ёрдамида сигналлар берувчи энг содда телеграф аппарати.

МОРО: **моро бўлсин** *шв.* Муборак бўлсин. *Уй билан бўлиб, моро бўлсинга ҳам келолмадим-а.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

МОРОЖНИЙ [р. мороженое — музлатилган нарса] Қаймоқ, сут, мева суви ва ш. к. дан музлатиб тайёрланган ширин егулик; музқаймоқ. *Шу куни Ҳафиза Ойтўра билан Раънони морожнийга тўйдирди.* Мирмуҳсин, Умид.

МОРС [нем. Moosbeere — клюква (қизил нордон мевали бута)] Дарахт ва буталарнинг меваларига шакар кўшиб тайёрланган чанқовбосар ичимлик.

МОРФЕМА [юн. morphē — шакл] *тлш.* Ўз маъносига эга бўлган, бошқа маъноли қисмларга бўлинмайдиган тил бирлиги (мас., *билимли* сўзи уч морфемадан иборат: бил+им+ли).

МОРФЕМИКА *тлш.* Морфемалар ҳақидаги таълимот.

МОРФИН, морфий [юн. Morpheios — юнон мифологиясида: туш, туш кўриш худоси (маъбуди)] Афюннинг асосий алкалоиди бўлиб, афюндан кимёвий йўл билан ажратиб олинадиган (табобатда оғриқни қолдирувчи дори сифатида қўлланади). *Касал наркотиклардан бирини, масалан, морфий*

истеъмол қилган бўлса, аччиқ чой ёки кофе бериш керак. Н. Исмоилов, Касалларни парвариш қилиш.

МОРФЕНИЗМ Гиёҳвандлик турларидан бири, морфинга ўрганиб қолиб, унга қабул қилмай тура олмаслик.

МОРФОЛОГИК Морфологияга оид. *Морфологик таҳлил.* Сўзнинг морфологик таркиби.

МОРФОЛОГИЯ [юн. morphē — шакл, logos — таълимот] **1** Одам, ҳайвонларнинг ўсимликлар организмнинг шакли ва тўзилишини ўрганадиган фанлар мажмуи. *Экспериментал морфология. Одам морфологияси. Ўсимлик поясининг морфологияси. Бактерия морфологияси.*

2 тлш. Тил тизимининг бир сўз доирасида грамматик маъноларни ифодалаш вазифаларини қамраб олувчи қисми.

3 тлш. Грамматиканинг сўз тузилиш (таркиби)ни, сўз доирасида грамматик маъноларнинг ифодаланишини, сўз ўзгартувчи шаклларни, шунингдек, сўзларни сўз туркумлари бўйича гуруҳланишини ўрганувчи бўлими; сўз шакллари ҳақида таълимот. *Ўзбек тили морфологияси. Фен морфологияси.*

МОС [а. ماس — бир-бирига тегинувчуринувчи, алоқадор] **1** Бир-бирига тўғри ўхшаш, монанд. *Икки севгучи қалбнинг сазулари, ўйлари, қарашлари ҳар масалада го. мос келар.* эди. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Муносиб, лойиқ. *Келин билан кўёв бирига жуда мос. Мос номзод(лар).*

3 Тўғри келадиган; лойиқ, боп. *Коминезон билан резинка этик жуда катта эришга [Луқмончага] мосини оғбордан топишмади.* А. Муҳтор, Туғилиш.

4 Мувофиқ, уйғун. *Ҳар томондан «вижит», «чиғи-чиғи» деб сайраган қушларнинг турли кўшиқлари сойнинг нашъасига мос (музыка ҳосил қилган). П. Турсун, Ўқитувчи Кўкраклар оёқларнинг оҳангдош учинишга диққат қилмайди.* Ойбек, Кўёш қораймас.

5 Бир турдаги (ўйин қартаси ҳақида) *Қарта мос келди. Мос тушдингиз.*

МОСЛАМА Бирор нарсани бажарувчи учун хизмат қилувчи нарса, асбоб ва ш. к. *Корхона мутахассислари ишлаб чиққан мос сус мослама цехлар ҳавосини филтрлаб ради.* «Фан ва турмуш». Ёлғиз культиват

имча ўрнатилган ер юмшатувчи фил-
мосламани ясаиш қанчалар оғир бўлди.
пестон кўриқлари». Лағмон учун угра
ик пресс асосида яратилган мосламада
қда. Газетадан.

МОСЛАМОҚ Мос қилмоқ, мос, муво-
-га келтирмоқ, мувофиқлаштирмоқ,
и куйга мосламоқ. ■ Хамза ўз асар-
ли ҳажвий ролларни кўпинча Юсуф-
ага мослаб ёзарди. Т. Обидов, Юсуф-
изик, -Мардонқул ака, - деди у бош-
-и юришига қадамини мослаб. А. Мух-
-ронларда бордек ҳаловат.

МОСЛАШМОҚ 1 Мос ҳолга келмоқ,
қилмоқ, мувофиқлашмоқ. Шароитга
имок. ■ Улар агрегат ҳаракати ва
и билан мослашиб.. аниқ ишлар эди-
-ветадан.

иши. Ҳоким сўз шаклига мос шакл
.. Эга билан кесим шахс ва сонда мос-
-и.

МОСЛАШУВ 1 Мослашмоқ фл. ҳар. н.
-ида мослашув.

иши. Сўз бирикмаси ёки гапда тобе
-и ҳоким сўз шаклига мос шакл оли-
-и иборат синтактик алоқа.

МОСЛИК Мос ҳолат, мос эканлик.
-нинг ўқувчиларга айтган сўзларида мос-
-ири хиллик бўлиши керак. М. Юсупов,
-изор ёнида. Уларнинг [қонунларнинг]
-ий жиҳатдан етуклиги, умум қабул
-ган талаблар ҳамда қоидаларга мосли-
-сак баҳоланди. Газетадан.

МОСУВО [а. *ماسووا* - ундан бошқа,
к] Бутунлай маҳрум бўлган, жудо
-и, айрилган. Уҳамма нарсадан мосуво.
-дан жудо, ердан мосуво.. М. Али.

МОСУВО БЎЛМОҚ Айрилмоқ, маҳрум
моқ. Қайга шошаётир умри равонинг, Не
-нинг ва недан бўлдинг мосуво. А. Орипов.
МОСУВО ҚИЛМОҚ Айирмоқ, маҳрум қилмоқ.
-бойингдан мосуво қилиб, она шахринг-
-қул-биёбонга ҳайдаган бўлса! Н. Сафа-
-Наврўз.

МОТ [а. *مات* - ўлим, ўлиш, ўлдириш;
-лиш] Шахмат ўйинида шохнинг рақиб
-си ҳужумидан ҳимоя тополмай қолган
-изик ҳолати. [Мунажжим: дона суриб]
-от! Мот! Уйғун ва Й. Султон, Алишер
-оний.

МОТ БЎЛМОҚ 1) мот ҳолатга тушмоқ; ют-
қизмоқ. Исфандиёр рақибидан мот бўлган
шатранжчидек ўсал бўлиб ўтирди. С. Снйев,
Аваз; 2) мунозара, баҳс ва ш.к. беллашув-
ларда енгилмоқ, мулзам ҳолатга тушмоқ.
..тахмини тасодифан тўғри чиқиб қолса,
унда Маҳмуднинг ўзи мот бўлади-ку. М.
Осим, Карвон йўлларида. **МОТ ҚИЛМОҚ 1**)
мот ҳолатга туширмоқ (шахмат ўйинида).
Лаганбардор ходим янги шахматчи бошлиқ-
ни икки юришда мот қилди. Газетадан; 2)
баҳс, мунозара кабиларда рақибини енг-
моқ. Лекин кўп вақт дўқондор оинасини бир
гап билан мот қилиб қўйганини кўпиртириб
мақтанади. Мирмуҳсин, Умид. **МОТГА ТУТ-
МОҚ** Гап-сўздан илинтириб (тўхтатиб) ус-
тун келишга, «мот қилиш»га ҳаракат қил-
моқ. Шошманг, Муса ака, бу гапни авзолар
ўртасига ташлаб олайлик, қани, умумий
мажлис нима дейди, - Низомиддинов Му-
сани мотга тутмоқчи бўлди. С. Аҳмад, Ҳукм.

МОТАЛЧИ [р. мотальщик - ип ўровчи,
калаваловчи] Пиллакашлик фабрикалари-
да калавалаш цехи ишчиси, ипни ўраб ка-
лаваловчи. Моталчилар орқасида кузатиб
юрган бригадир ғалтакларни кўздан кечирар
экан.. Газетадан. Уянги ишга келган мотал-
чиларга амалий ёрдам берарди. Газетадан.

МОТАМ [а. *ماتم* - дафн маросими; аза
йиғини] 1 Яқин ёки мўътабар кишининг
ўлими туфайли юзага келган қайғули ҳолат;
азадорлик ва шу муносабат билан боғлиқ
бўлган маърака, таъзия, расм-русмлар
(қора кийиш, байрам қилмаслик ва ш. к.).
Мотам байроғи. Мотам либоси. Мотам
мажлис. Мотам марши. ■ Акасининг дар-
ди билан тўлган қалби учун, яқиндагина ўлган
онасининг мотами ўз кескинлигини бир да-
ража йўқотган эди. Ойбек, Танланган асар-
лар. Хамза ўлдирилган. Шоҳимардонда мотам
эди. Н. Сафаров, Оловли излар. Музаффар
зотларга мотам ножоиз, Уларнинг ҳаққидир
фақат ифтихор. А. Орипов.

2 кучма Қаттиқ ташвиш, қайғу-аламли
ҳолат. Қайнатанинг Гулнорга уйланиш ния-
ти улар учун катта мотам бўлди. Ойбек,
Танланган асарлар.

МОТАМ ТУТМОҚ Мотам ҳолатида бўлмоқ,
шундай ҳолатни кечирмоқ. Унинг назарида,
бутун Ҳирот қора ридога ўралиб, мотам
тутаётгандай. Мирмуҳсин, Меъмор. Сен

кетганга мотам тутиб, йиғлашади бутун шаҳар. «Баҳром ва Гуландом».

МОТАМДОР [a.+ф. ماتمدار — мотам ҳолатли, мотам тутган] айн. **мотамли 2**. Марҳум қабрга қўйилгач, мотамдорларнинг алам-армони хиёл совиши шундан экан. Х. Султонов, Онамнинг юрти.

МОТАМЛИ 1 Мотамга тегишли, мотамга алоқадор. *Мотамли кунлар. ■ Ер чизиб гулхайрилар, Мотамли тўнин кийган замон. Ф. Фулом.*

2 Мотам тугувчи, азадор. *Аччиқроқ бир сўз айтиб, аламдан чиққим келди-ю, мотамли уй бўлганидан ўзимни босдим. Ҳ. Назир, Кўктерақ шабадаси.*

МОТАМСАРО [a.+ф. ماتمسرا — мотам тутилаётган, марҳум эсланаётган жой] *поэт. айн. мотамли. Саломатнинг ранги сарғайган, сўё энг яқин кишисини қабрга қўйиб келаётгандек мотамсаро бир қиёфада эди. С. Аҳмад, Ҳукм. Шу пайт ҳовлига мотамсаро либосдаги пучуқ қиз кириб келди. Э. Усмонов, Ёлқин. Хотира майдонида — мотамсаро она ҳайкали, бу ерда — бахтиёр она сиймоси. Ҳар икки ҳолатда, икки улуғ рамзда улуғ ҳикматлар яширин. «Шарқ юлдузи».*

МОТАМХОНА Мотам тутиладиган жой, мотамли уй.

МОТЕЛЬ [ингл. motel < motor — автомобиль + hotel — меҳмонхона] Автосайёҳлар учун мўлжалланган, бир қатор хизмат турларига (техник хизмат кўрсатиш ва ёнилғи қуйиш станциялари, гаражлар, тўхташ жойлари ва б. га) эга бўлган меҳмонхона.

МОТИВ [фр. motif — куй, оҳанг] **1 ад.** Сюжетнинг таркибий унсури, асарнинг асосий мазмуни, мавзуи. *Достоннинг мотиви. ■ Ана шу композицион бағрикенглик, биринчи навбатда, Шайхзоданинг ягона бир мотиви — пояма-поя ривожлантириш санъатида кўринади. «ЎТА».*

2 мус. Куйнинг энг кичик қисми. *Мотивда битта акцент бўлади.*

МОТИГА [р. мотыга — сихмола, ғалтакмола] Ерни, ўсимлик, экин остини юмшатиш учун ишлатиладиган қишлоқ хўжалик асбоби, мослама. *Қатқалоқнинг олдини олиш учун мотигаларни ишга солиб, қатор ораларини сифатли юмшатайлик. Газетадан.*

МОТКА [р. матка — она] с. т. Қарта ўйинида: хотин киши расми солинган, катталикда учинчи ўринда турадиган қарта.

МОТО- [лот. motor — ҳаракатга келтирувчи] Ўзлашма байналмилал қўшма сўзларнинг биринчи таркибий қисми: 1) мотор, моторли; 2) моторлаштирилган; 3) мотоциклга алоқадор каби маъноларни билдиради.

МОТОВОЛ [мото.. + ингл. ball — копток, тўп] Катта тўп билан мотоциклда ўйналадиган, футболга ўхшаш жамоавий спорт ўйини.

МОТОДРОМ [р. мото.. + юн. dromos — югуриш жойи, югуриш] Мотоцикл мусобақаси ва синови ўтказиш учун махсус жиҳозланган жой, майдон.

МОТОКРОСС [мото.. + ингл. cross — кесиб, ўртасидан ўтмоқ] Паст-баланд, ўнқирчўнқир йўлларда ўтказиладиган мотоцикллар мусобақаси. *Мотокросс ўтказмоқ.*

МОТОПОЙГА Мотоцикллар пойгаси, мусобақаси.

МОТОР [лот. motor — ҳаракатга келтирувчи] Бирор турдаги энергияни механик энергияга айлантирадиган машина, двигател. *Трактор мотори. Автомобиль мотори. Моторни юргизмоқ. Моторни ўчирмоқ. ■ Умарали Анорхон билан айтишиб турган чоғда Содиқ сакраб «универсал»га минди, моторни тариллатиб, ишда давом этди. И. Раҳим, Ихлос. Сал ўтмай, самолётнинг мотори париллаб, парраклари айлана бошлади. Н. Фозилов, Дийдор.*

МОТОРИСТ Моторга қаровчи, уни соловчи, таъмирловчи киши; моторчи. *Уларда [комбинатларда] электриклар слесарликка, слесарлар электрикликка, мотористлар машинистликка ўқишади. Т. Шарипов, Катта йўлда.*

МОТОРЛАШМОҚ Механик транспорт билан таъминланмоқ (кўшин ҳақида). *Моторлашган қисмлар.*

МОТОРЛАШТИРМОҚ 1 Моторлашмоқ фл. орт. н. *Пароходларни моторлаштирмоқ.*

2 Қўшинни транспорт билан таъминламоқ. *Пиёда аскарларни моторлаштирмоқ.*

МОТОРЛИ Мотори бўлган, мотор ўрнатилган. *Моторли қайиқ. ■ Биров катта кўчадан моторли велосипед миниб ўтди. Та-*

ган овоз анчагача қулоқларни батанг
1. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

МОТОРОЛЛЕР [нем. Motorroller – мо-
рдамида юрувчи, гилдиравчи] Мото-
нинг гилдираги кичик, эгари билан
ариш механизми ўртасида оёқ қўяди-
чиқ жойи бўлган бир тури (юк ташиш
хизмат қилади). *Сен шу бугундан бош-
касалхона мотороллери ҳайдовчиси*
инг. Ҳ. Шайхов, Характеристика.

МОТОРСИЗ Мотори йўқ, мотор ўрна-
маган. *Моторсиз вагон.*

МОТОРСОЗЛИК Мотор ишлаб чиқа-
риш саноатнинг мотор ишлаб чиқаради-
гармоғи.

МОТОРЧИ айн. **моторист.**

МОТОЦИКЛ [мото.. + юн. kyklos – дои-
гилдирак] Ички ёнув двигатели билан
минланган, икки ёки уч гилдиракли
спорт воситаси. *Уларнинг ёнгинасидан –
туарга яқин жойдан мотоцикл гуруллаб*
чи. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.
*Идоққина беш-олти қадам наридан варил-
анича кажавали «Урал» мотоцикли ўтиб*
оиди. Д. Нурий, Осмон устуни.

МОТОЦИКЛЕТ айн. **мотоцикл.**

МОТОЦИКЛЕТЧИ айн. **мотоциклчи.**

МОТОЦИКЛЛИ Мотоцикли бўлган,
мотоцикл минган. *Мотоциклли киши.* ■
Мотоциклар орасида пулемётлардан ўқ узиб,
мотоциклли солдатаар келадилар. И. Раҳим,
Мухаббат.

МОТОЦИКЛЧИ Мотоцикл минган,
мотоцикл ҳайдовчи ёки мотоцикл спорти-
дан шуғулланувчи шахс. *Аҳмаджон мото-
циклчиларнинг қорасини кўриб.. қулай пайт*
ишлаб турган эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

МОХ [р. мох – моғор, пўпақак] айн. **йўсин**
*Мох босган сингари кўм-кўк арчазор жар-
иқлар пичоқ билан қирқилгандай тикка*
ишиб, ўйноқи сойларга этагини солиб ётиб-
ди. А. Мухтор, Тугилиш.

МОХОВ 1 [а. محو – йўқ қилиш,
элатиш] Бутун организмни, хусусан,
миа, нерв системаси ҳамда ички аъзолар-
ни зарарлайдиган сурункали инфекцион
касалик; шу касалга йўлиққан шахс. *Ҳа,
отир ака, ҳозир одамлар моховдан ҳазар*
илгандек мендан қочишади. С. Аҳмад, Сай-
анма.

2 кўчма с. т. Расво, ярамас, чатоқ. *Мо-
хов одам. Мохов иш. Ишининг моховини чи-
қармоқ.* ■ ..дод деганда ҳам гап шуки, қи-
йин экин, мохов экин. Газетадан.

3 Қарғиш билдиради. *Нега жим туриб-
сизлар, уринлар мохов бўлгурни!* К. Яшин,
Ҳамза.

Моховга ошна қилмоқ Расвосини чиқар-
моқ. *Туроб бир кун.. сал насиҳат қилган*
экан, уни келин олдида моховга ошна қилиб-
ди. Ҳ. Назир, Ўтлар туташганда. **Якка мохов**
Кишиларга аралашмайдиган ёки аралаш-
тирилмайдиган қўйилган одам. *Қўшиллар уни*
[Бўрибойни] *якка моховга чиқариб, на таъ-
зия ва на тўй-ҳашамга айтмай қўйишган.* Ҳ.
Назир, Ўтлар туташганда.

МОХОРА Нўхат, гўшт солиб тайёрла-
надиган бир хил суюқ ош; нўхат шўрва.
Ошхонада кеча тўйдан олиб келган мохора
билан палов бор, исроф бўлмасин. Б. Раҳмо-
нов, Юрак сирлари.

МОЧА [ф. مچا – ит ёки эшакнинг ур-
ғочиси] 1 Урғочи эшак. *Умид билан боқиб*
юрган оқ куррала мочам қолди. «Гулихира-
мон».

2 айн. **мочағар.**

МОЧАЛКА [р. мочить, мокрый – ҳўлла-
моқ, ҳўл] Ювиниш учун ишлатиладиган
чипта ёки бошқа тола боғлами.

МОЧАҲАР айн. **моча 1.**

МОЧАҒАР [ф. مچاخر – урғочи эшак]
Мочага нисбатли ҳақоратни билдиради
(аёлларга нисбатан қўлланади). *Анови қиш-
лоқда Чинор деган бир мочағар бор эди.. бир*
домла билан ўйнашиб юриб, унга тегиб олди.
Ш. Ризо, Қор ёғди, излар босилди. *Иложи*
бўлса, у мочағар билан бошлигингиз гаплаш-
син. Н. Қобил, Унутилган соҳиллар.

МОШ [ф. ماش – мош] Дуккакдошлар
оиласига мансуб, бир йиллик дуккакли
экин ва унинг овқатга ишлатиладиган,
пўсти сабзаранг, ичи оқ дони. *Йўлнинг бир*
ёғи мош, ловия экилган дала. М. Маҳмудов,
Мангу куй излаб. *Мошни териб, ювиб, совуқ*
сувли идишга солиб, суст оловда қайната-
сиз. К. Маҳмудов, Ўзбек тансиқ таомлари.

Кўзини мошдек очмоқ Қилган ишига
яраша жазо, таъбеҳ билан ўзига келтириб
қўймоқ. *Бу икки зарба билан Аъзамнинг кўзи-
ни мошдек очди.* Шухрат, Жаннат қидирган-
лар. -Қиз кўнмаяпти, денлар. Мен эртага

уларнинг кўзини мошдек очиб кўяман, — деди Тансиқ. Ойбек, О.в. шабадалар. **Мош еган хўроздай** Юз-бети семиз, қип-қизил. *Мош еган хўроздай ошпазлар қозон бошида куй-маланмоқда эдилар.* Ойбек, Навоий. **Моши очилмаслик** Келиша олмаслик, бир фикрда бўла олмаслик. *Лекин битта «лекин»и бор-да. Шу раис билан ҳеч мошим очилишмайди,* — деди Йўлдош. Газетадан.

МОШАК Балиқчилар туркумига мансуб қушларнинг бир тури (бармоқлари орасида сузгич парда бўлмаслиги билан бошқа балиқчилардан фарқ қилади).

МОШ-ГУРУЧ Оралаб оқ тушган (соч-соқол ҳақида). *Шаҳодат муфти қарийб бутун кўчрасини ёнган баҳайбат мош-гуруч соқолини қалам билан тареди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МОШИН шв. Машина. *Мошин кўп.. Янги мошинда мунча пахта тераман, деб турганлар ундан кўп.* С. Нуоров, Нарвон. *Бир мошин семонни тупканинг тагидан бўлсам топиб келаман.* М.М. Дўст, Галатепага қайтиш.

МОШКИЧИРИ 1 Мош билан гуручдан пишириладиган қуюқ таом. *Бир лаганда мошкичири олиб кирди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 кўчма Оқ аралаш, оқ-қора аралаш, мош-гуруч (соч-соқол ҳақида). *Замон ўзини босиш учун мошкичири соқолини ўнг қўли билан бир оз силаб турди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 кўчма Аралаш-қуралаш, аралаш-қуралаш бўлиб кетган. *Иш мошкичири бўлиб кетибди.* ■ *Болалар адабиёти эса катталарникига қўшилиб, мошкичири бўлиб кетган.* Газетадан.

МОШОВА [ф. ماشابه — мошли суюқ овқат] Мош ва қовоқ солиб ёки мош билан жўхори уни солиб тайёрланадиган суюқ таом. *Эрталаб бир ҳовуч мошни бир кафт оқ жўхорининг уни билан бир қозон сувга солиб қайнатиб, унинг номини «мошова» қўйиб, ҳар қайсилари бир косадан ичардилар.* С. Айний. Эсдаликлар.

МОШПОЯ 1 Мош экиннинг пояси. *Мошпояни юлиб олмақ.*

2 Мош экилган ер. *Мошпояга сув қўймоқ.*

МОШУГРА Мош ва уградан тайёрланадиган суюқ таом. *Қайнатиб берадиган мошхўрда, мошуграсини ҳам тўғрилиқча пишириб бермай..* С. Зуннунова, Гулхан.

МОШХЎРДА [мош + ф. خورد — ейилган, ичилган] Мош билан гуручдан тайёрланадиган суюқ таом. *Кечқурун Саодат кампир дўппидай учоқ олдида чўққайиб, мошхўрда қайнатаркан, Йўлчи кириб келди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МОЯ I Урғочи туя. *Бир қари нор пўпаклини кўрдингми? — Бизнинг элда қолган учта мояси.* «Нигор ва Замон».

МОЯ II [а. مایه — хамиртуруш, ачитки; зардоб; манба; маблағ] кт. Бирор нарсанинг асосини ташкил қилган модда, асос бўлган нарса; ўзак; бирор гуруҳнинг, жамоанинг асосини ташкил қилган шахслар. У [Абдурахмон] кутган асосий моялар, яъни мударрис, пешволар.. зиёратчилар орасида кўз оғриғи учун ҳам кўринмадилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МОЯК I Товуқнинг тухум қилиши керак бўлган ерга қўйиладиган тухум ёки тухумга ўхшаш нарса. [Фотима:] *Келинпошша, товуқларингизга мояк қўйдингизми?* А. Қаҳор, Оғриқ тишлар.

2 шв. Тухум. *Бир гуруҳ бола мояк уриштиряпти.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

3 Эркакларнинг ёрғоқ ичида жойлашган бир жуфт жинсий бези; уруғдон (сперматозоид ва эркаклар жинсий гормони ишлаб чиқаради).

МОЯНА [ф. مایانه — ҳар ойдаги; ҳар ойлик (иш ҳақи, нафақа)] с. т. Маош. *Бир ойлик мояна. Мояна олмақ. Мояна туламоқ.*

МОЯНАЛИ Мояна берадиган, мояна тўлайдиган. *Қани энди мен ҳам сиз қатори, моянали бир ишга кирсам.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

МОЯНАХЎР [мояна + ф. خور — еювчи] кам қўлл. Фақат мояна, ойлик билан ҳаёт кечирувчи.

МОГОР 1 Туриб қолган нарсаларда ёки зах ерларда микроскопик замбуруғларнинг тўпланишидан ҳосил бўладиган ва нарсаларни чиритадиган момиксимон туклар; пўпанак. *Китоб варақларидан зам ва моғор ҳиди анқир эди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 кўчма Кир, кир босган. *Тешабой юрагидаги ғашлик моғорини шу пўписа билан ювди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Бошида титилиб кетган моғор дўппи.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

ГОР БОСМОҚ Моғор қопламоқ; пўпа-лоқ. *Моғор босган нон.* ■ *Сой суви.. моғор босиб, чармдек қотиб кетган харсангларга қариши олиша-олиша, газабини уларнинг устига тўкади.* С. Сиев, Оқсой. [Сидиқжон] *Нега қишлоқ-ниб ўтган ва бўлиб утаётган ишларга каттароқ очиб қарамапти? Ақлини босгани шудир-да!* А. Қаҳҳор, Қўшчи-нроқлари. *Наҳотки Аҳмаддек навқит-гит мана шу.. миясини занг, вужуди-гор босаётган кимсага бас келолмаса?!* С. Саждонов, Ҳиммат.

МОҒОРЛАМОҚ айн. моғор босмоқ қ. а. *Нон моғорлаб кетибди.* ■ *Унинг аза-вурдоқ, моғорлаган шуурига тароватли кўлқиллар, зиёлар сочилмоқда.* С. Сиев, Шундоқ гўзал шахримизда моғорлаб одамлар ҳам бор экан-да! Мирмуҳсин, Лат панжаси. [Урмонжон:] *Авалло Зун-жанинг сандиғида ётиб, ақлинг моғор-етганидан кулгин!* А. Қаҳҳор, Қўшчи-нроқлари.

ЮҲ [ф. ماء, مه – ой] *поэт. айн. ой.* [А.] *Оҳ.. Қуёшдин нур олиб кулган каби Кулардим сўнги бор, у келса мен ҳам.* И. Султон, Алишер Навоий. *Кўкда ста кезар.* Э. Воҳидов.

ЮҲИ ТОБОН (ёки мунаввар, анвар) Рав-нур сочувчи ой (гўзалларнинг сифа-Сабо, арзимни еткур, моҳи тобон бир кетсун. Ҳамза. Ҳар бирлари бир моҳи анвар қизлар. Ҳабибий. Олиб борсак, кўрар моҳи анвар. «Муродхон».

ЮҲАЗАР [а. ماحضر – барча бор нар-дёнёр таом] *эск. кт. Тайёр, ҳозирланган таом.* -Нега турдингиз. Чой, нон моҳазар. Лат, тақсир. А. Қодирий, Мехробдан. *..дастурхон солиниб, моҳазар келтирил-ди.* Абдулла, Мавлоно Муқимий. *Бир ко-ни совуқ сувни олдимиэга қўйиб, моҳазар-тушира кетдик.* Ф. Фулом, Шум бола.

МОҲИЁНА [ф. ماهيانه – ҳар ойлик иш] *эск. кт. айн. маош.* [Анвар] *Уч-тўрт ардан бери ўрдада мирзолик қилиб, неча йил моҳиёна олар эмиш.* А. Қодирий, Мех-робдан чаён.

МОҲИР [а. ماهر – маҳоратли, малака-уста; чаққон] Юксак маҳоратга эга ан, маҳорат қозонган; уста. *Моҳир сув-Моҳир ёзувчи. Моҳир ташкилотчи.* ■

Шогирд қанча моҳир бўлса, қувонар устод. Ф. Фулом. *Тўғри, кексаларимиз деҳқончиликда жуда моҳир..* Ойбек, О.в. шабадалар.

МОҲИРЛИК Юксак маҳоратга эгалик; маҳорат. *Турли миллат жангчилари Жўра-хоннинг жасорати ва моҳирлигидан қойил қолганлигини сўзлаб бердилар.* Т. Рустамов, Мангу жасорат. *Бульдозерни моҳирлик би-лан бошқариш, иш унумдорлигини кўзлаб меҳнат қилиш бўлакча экан.* «Ўзбекистон кўриқлари».

МОҲИРОНА Маҳорат билан, моҳирлик билан. *Моҳирона хомтоқ қилинган новдалар, сийрак япроқлар оралаб ерга танга-танга қуёш нури ёғилади.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Мен ҳам уни [Пиракни] моҳирона рақс қили-ши билан таҳсинлаб мақтадим.* С. Айний, Эсдаликлар.

МОҲИЯТ [а. ماهيت – ҳақиқат, ҳар нар-санинг асли, туб-негизи] 1 Бирор нарсанинг замиридаги туб, энг муҳим маъно, ички мазмун, мағиз. *Моҳият – нафақат Бухоро ўлкасини, балки Туркистон, Хоразм, Фарғона музофотлари, алқисса, икки дарё оралигини ёвдан озод этишдан иборат!* Ш. Холмирзаев. *Қўл кўприк. Рихсивой. чамамда, чўлқуварлар-нинг улкан ишининг моҳиятига тушунмаяп-ти.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 *флс.* Нарсаларнинг ички мазмуни бўлиб, уларнинг турли-туман хоссаларини ва муносабатларини яхлит акс эттиради. *қийс. ҳодиса.*

МОҲТОБ [ф. مهتاب – ой нури, ойдин] Ёритиб турувчи ой; ойдин. *Сутдай оппоқ моҳтоб кечада оқ кийим остида келувчининг кимлигини аниқлаш мумкин эмас экан.* С. Айний, Эсдаликлар. *Кун чекиниб, моҳтоб чиқади, Чечаклар ҳам ярқирар алвон.* М. Шайхзода.

МУАЗЗАМ [а. معظّم – машҳур, донг-дор; буюк, улуг] 1 *кт.* Азим, улкан, улуг-вор. *Муаззам шаҳар. Муаззам иншоот.* ■ *Юксак дарахтларнинг учлари қучоқлашиб, муаззам яшил чодир ясаган.* Ойбек, Қуёш қораймас. *Пишканик муаззам таъзияхонани эслатарди. Қишлоқ аҳлининг кайфи бузук, гамнок.* С. Сиев, Аваз.

2 *Муаззам* (хотин-қизлар исми).

МУАЗЗИН [а. مؤذن – намозга чақирув-чи, азон айтувчи] *дин.* Масжидда азон ай-тиб, намозга чақирувчи шахс; сўфи. Ҳаз-

рат минбардан тушиб, бетига фотиҳа тортигандан кейин, масжид муаззини билан дарвозанинг ёнига бориб турди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

МУАЙТАЙ [тайландча кураш, тайландча бокс] Спортчилар (бокседагидек) қўлқоп кийган ҳолда махус рингда вазн тоифалари бўйича мусобақалашадиган спорт тури. Муайтайда қўл, тирсак, оёқ ва тизза билан зарб бериш, шунингдек, рақибни қучоқлаб йиқитиш мумкин. *Миллатимиз фарзандларининг муайтай бўйича халқаро майдонда ўз обрўйига эга бўлиб бораётгани ҳаммамиз учун фахрли албатта.* Газетадан.

МУАЙЯН [а. معین — белгиланган, аниқ, аниқланган] 1 эск. кт. Тайин этилган, белгиланган, аниқланган. *Бул тақдирни ўшал муайян қатли ом соати етмагунча.. пўшида тутилмоғи маъқулдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Аниқ, тайинли, белгили, маълум. *Муайян давр.* ■ *Олимхоннинг муайян касби-кори йўқ.* Ойбек, Танланган асарлар. *Кишининг руҳий ҳолати ва иш қобилияти муайян ритмга бўйсунганини одамлар алақачон пайқашган.* Газетадан.

МУАЛЛАҚ [а. معلق — ҳал қилинмай қолган; тобе, боғлиқ бўлган; осилган, осилиб қолган] 1 Ҳавода, бирор нарсага тегмай, осилмай туриб қолган. *Ҳозиргина дон ортиб ўтган машина орқасидан кўтарилган чанг ҳавода муаллақ туриб қолди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Бир бечора сўфитурғай, табитат кашф этган ўхшашиликларнинг фарқига етмаётгандай, ҳавода муаллақ туриб вижирлайди.* Н. Фозилов, Оқим.

Муаллақ ошмоқ Сакраб ҳавода оёқни бош томондан ошириб, яна ерга оёқ билан тушмоқ, умбалоқ ошмоқ. *Бирови йиқилди муаллақ ошиб.* «Гулихиромон».

2 На у ёқли, на бу ёқли бўлмаган, аросат ҳолда(ги); аросат. *Бу ҳаммаси ҳаётнинг энг нозик, энг муҳим томонлари эди ва ҳаммаси муаллақ бир аҳволда ётарди.* П. Қодиров, Уч илдииз. *У қаёққа ён босишни билмай, қоқ ўртада муаллақ бўлиб қолди.* А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

МУАЛЛАҚЧИ эск. айн. акробат. Аммо муаллақчилардай энчил ҳаракатлар билан арқонга тирмашиб, катта муз устига иргиди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.

МУАЛЛИМ [а. معلم — ўргатувчи, ўргатувчи; устоз] 1 Дарс берувчи киши; ўқитувчи, педагог. *Математика муаллими.* Муаллими. *Университет муаллими.* ■ *Санага муаллим бўлиб киряписизми ё ўрта аср тарихи учун кўргазмали қурол бўлибми?* Сиеёв, Ёруғлик. *Фикҳдан таълим берган муаллимнинг маоши 300 дирҳамни ташкил этган.* «Фан ва тумуш».

2 Таълим берувчи, бировга бирор нарса ўргатувчи киши; устод, устоз.

МУАЛЛИМА Муаллим аёл. *Отин буен дейишга тили бормайди.. муаллима деса-чи* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

МУАЛЛИФ [а. مؤلف — яратувчи, ижодкор, автор] кт. Бирор асар, лойиҳа, канифиёт ва ш.к. ни яратган шахс. *Роман муаллифи.* ■ *Артист танлашда ҳам фильм муаллифлари томошабин кўнглини топшишга.* Т. Тўла, «Ўтган кунлар» ҳақида. *..энг истиқболли лойиҳа муаллифлари деб топилган.* ■ *Унда Акбар Қодиров ҳам бор.* Ж. Абдуллаев, Хонадон.

МУАЛЛО [а. معلى — олий, юксак] кт. Юксак, олий.

МУАММО [а. معفى — жумбоқли, қолма, галати; тушунилиши қийин, бошқоқма; кўр, кўр қилинган] 1 ад. Ўзбек муадабиётида шеърый жанр, поэтик санъати тури. Унда бирор сўз, исм (ёки уларнинг бош ҳарфлари), сана ва б. яшириб берилди. *Навоий муаммолари.* ■ [Отам] *Муабжод ҳисоби ва.. баъзи воқеаларни билмаган боғлиқ бўлган шеърларни.. кўп биларди.* Айний, Эсдаликлар.

2 Тушуниб бўлмайдиган, жумбоқли са; жумбоқ. *Кумушининг заҳарли муаммоту би бир сира Отабекнинг кўз ўнгидан кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳа, лекин, дунёда англашилиши қийин бўлган муаммолардан ҳеч бирини севгига тенглаштириб бўлмайди.* С. Кароматов, Олтин қум.

3 Ҳал қилиниши лозим бўлган намуна масала, проблема. *Асарда катта муаммолар кўтарилган.* ■ *Сув чиқариш муаммолари ҳал бўлиб, техникадан яхши ёрдам кўрсатилса, биз меҳнатдан чарчамаймиз.* Ф. Нуров, Бўз йиғит. *Демак, Орол муаммосини ҳал қилишда аҳамиятига эга бўлган муҳим ва мураккаб муаммо.* «Фан ва турмуш».

МУАММОЛИ 1 Тушуниш қийин бўл- сирли, жумбоқли. *Муаммоли гап.*

Муаммодан иборат бўлган; проблема- *Муаммоли масала.*

МУАНБАР [а. معنبر — анбар ҳидли, му- р, хушбўй] **1** Ёқимли ис, яхши ҳид; бўй. *Полизлардан анқир муанбар, Боғда қиз ясар гулчамбар.* Р. Бекниёз, Мовий инлар.

2 Муанбар (хотин-қизлар исми).

МУАННАС [а. مؤنث — хотинларга хос инк, мулойим; хотин жинси] **1** эск. Хо- жинси. *Тўрамнинг кўзларига уйқу кел- дан.. кўчаларда кўринган аҳли муанна- си.. кўздан кечириб ётдилар.* «Муштум».

2 тлш. Араб тилида хотин жинсига оид ёки сўз шакли, мас., муаллима, мураб- байра; зид. музаккар.

МУАРРИХ [а. مؤرخ — тарих ёзувчи, та- чи] Тарих ёзувчи, тарихчи. *Бу ерда На- йнинг шахсиятини характерловчи бир тани муаррихлар қайд қилиб ўтадилар.* Бек, Навоий. *Зафарон вараққа кўз ну- р тўкиб, Ёдга ҳам оларсиз биз — муаррих- Б. Бойқобилов. Муаррих ал-Мақдусий биз- Хоразмдан олиб чиқилаётган моллар рўйха- ни қолдирган.* «Фан ва турмуш».

МУАССАСА [а. مؤسسه — идора, кор- на, ташкилот; институт] Хўжалик, сав- сотиқ ишлари ва ш.к. нинг бирор соҳа- ни бошқарувчи ёки илмий, таълим-тар- бя ишларини олиб борувчи, белгили шtat маъмуриятига эга бўлган ташкилот. *Дав- лат муассасалари. Ижтимоий муассасалар. Ёлмий муассасалар.* ■ *Мақтаб ва мақтаб- чина бўлган муассасалар сони йил сайин ор- тиб бормоқда.* Газетадан.

МУАССИР [а. مؤثر — таъсир қилувчи; таъсирчан] эск. кт. Таъсир қилувчи, таъ- сирли, ёқимли. *..унинг нур ичида чўмилган аймосини, ойим, деб хитоб қилгандаги му- ойим, беозор ва муассир сўзини яхши кўра- ган.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУАССИС [а. مؤسس — асос солувчи, ташкил этувчи] Таъсис этувчи, асос со- лувчи. *Бу газетага ким муҳаррирлик қилар- кан? Муассиси ким экан? Ўзи қанча чиқар- кан?* Газетадан.

МУАТТАР [а. معطر — хушбўй, ўткир ёқимли ҳидли] **1** Ёқимли ҳид сочувчи; хушбўй. *Келди баҳор, наврўзи олам. Гул фас-*

лидир — боғлар муаттар. Уйғун. *Бутун олам хушбўй, муаттар гулларга бурканиб олган- дай.* О. Ёқубов, Каптар.

2 Муаттар (хотин-қизлар исми).

МУАШЩАР [а. معشر — ўн марта кўпайган, ўнлик] *ад.* Ҳар бир банди ўн мис- рали, бир неча ўнлик бандлардан ташкил топувчи шеър шакли.

МУБОЛАҒА [а. مبالغه — кучайтириш, бўрттириш; гипербола] **1** *ад.* Тасвирланаёт- ган ёки таърифланаётган кимса, нарса, ҳодиса ва ш. к. ни ўқувчиларга яққол, таъ- сирли қилиб етказиш учун уларнинг сифат- ларини орттириб, бўрттириб кўрсатиш; шу мақсадда ишлатилган сўз, ибора; гипербо- ла. *Ўзбек мумтоз адабиёти муболағаларга бой.* ■ [Анвар:] *Агар менга ҳурмат лозим бўлса, муболаға билан эмас, яна такрор ай- таман, бир қариндошингиз қаторида такал- луфсиз муомала қилиш билан бўлсин.* А. Қо- дирий, Меҳробдан чаён.

2 Умуман, бўрттириш, ошириб юбориш; лоф. *Муболаға қилмоқ.* ■ *Энди гузар ва йиғин- ларда мулла Обиднинг кучи ҳақида муболаға бошлайдилар.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Ан- вар жавобни ўқиб завқланди: -Офарин, Раъно, лекин бировнинг устида ортиқчароқ муболаға қилибсан.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУБОЛАҒАЛИ 1 *ад.* Муболағадан ибо- рат бўлган, муболағага бой. *Муболағали тасвир.*

2 Бўрттириб, ошириб юборилган; лоф урилган. *Мен у вақтларда отам нақл қилган бу воқеанинг ясама ва ҳаддан ортиқ мубола- гаги эканини сезмай, эшитганимга ишонган эдим.* С. Айний, Эсдаликлар.

МУБОЛАҒАСИЗ Муболаға қилинмаган, орттирилмаган, бўрттирилмаган. *Муболаға- сиз гап. Муболағасиз гапирмоқ.* ■ *Ҳеч мубо- лағасиз айтиш мумкинки.. суғоришни тўғри ташкил этиш мўл ҳосил олишнинг ҳал қилув- чи омил бўлади.* Газетадан.

МУБОЛАҒАЧИ Муболаға қилувчи, му- болаға билан гапирувчи. *Бир серганга, бир муболағачига эҳтиёт бўлиш керак.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

МУБОРАЗА [а. مبارزه — ўзаро кураш, курашиш; дуэль] эск. кт. Кураш, курашиш. *..улар тинчлик учун кураш соҳасида тин- май мубораза қиладилар.* Ойбек, Нур қиди- риб. *..ишининг остида узала тушиб ётган син-*

фий муборазани кўришда кўрлик қилдилар. «Муштум».

МУБОРАК [а. مبارک — худо марҳамат қилган; хайрли; бахтли] 1 Бахт келтирувчи; хайрли, эзгу, қутлуғ. [Ҳасанали:] -Кўрайчи, қадамим муборак бўлармикин, — деб қўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Табаррук, муқаддас, азиз. Бектемир.. халтачани, гўё муборак жойдан келган азиз дўстининг совға-саломни каби, ҳаяжон билан очди. Ойбек, Қуёш қораймас. -Ота, агар муборак тупроғимизда сўнги инглизнинг шум изини ўчирмасак, Покистон ватанпарварлар учун нопокдир! — деди Аҳмад Хусайн. Ойбек, Нур қидириб.

3 Табриклаш, қутлаш ибораси. Саруполар муборак. ■ [Ўзбек оғим:] Уғил муборак бўлсин, болам! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тўрт йил жафо чеккан ватандош ўртоқ, Бу ишги байрамнинг муборак энди. Ғ. Фулом.

4 Муборак (хотин-қизлар ва баъзан эркаклар исми).

МУБОРАКБОД [а.+ф. مبارکباد — табриклаш] кт. Табриклаш, қутлаш, қутлов. Муборакбодга бормоқ. Муборакбод учун келмоқ. ■ ..бола асраганининг дарагини эшитган кўни-қўшилар, узоқ-яқин қариндошлар муборакбодга кела бошлаган эдилар. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Бу сўзларнинг орасида энг ёқимлиси Хонзода бегимнинг муборакбоди бўлди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Муборакбод қилмоқ (ёки этмоқ, айламоқ) Табрикламоқ. Анвар девонхона сахнига етганда, ичкаридан каттадан-кичик мирзо, мушыйлар янги бошлиқларини муборакбод қилгани ўринларидан кўзгалдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Маҳмуднинг ҳузурига кириб, уни муваффақият билан муборакбод этди. М. Осим, Карвон йўлларида.

МУБОРАКНОМА тар. Амир ёрлиғи ёки фармони. Амирдан қозига Шофирконга бориб, янги рўд қозиши ишига раҳбарлик қилиши тўғрисида муборакнома келган. С. Айний, Эсдаликлар.

МУБОРИЗ [а. مبارز — яккама-якка курашувчи] эск. кт. Мубораза қилувчи, курашчи. Оташин мубориз [Навоий] ўзининг ҳақлигига, ўз илғор интилиши ва ғояларининг тўғрилигига ишонган бўлса-да, лекин тўхтовсиз ва аламли мағлубиятининг туб сабабини билмади. В. Зоҳидов, Ўзбек адабиёти

тарихидан. ..ғазалларда жафокаш муборизнинг, исёнкор қалб эгасининг руҳий фожиаси равшан кўриниб туради. «ЎТА».

МУБОШИР [а. مباشر — бажарувчи; бошлиқ, назоратчи] эск. 1 айн. инспектор.

2 Бирор ишга бошчилик қилувчи, бошқарувчи, бошлиқ. Тўйга ўзини мубошир ҳисоблаган, катта Каримовнинг лаганбардорларидан бири унга тўн ёпинтириб, ичкаридан олиб чиқди. С. Абдулла, Куёвлар, келинлар.

3 тар. Солиқ йиғувчи амалдор. Мажиддин.. солиқларни йиғмоққа киришмоғи кераклигини сўзлади. —Дуруст, мубоширлик чакки иш эмас. Ойбек, Навоий.

МУБОҲАСА [а. مباحثه — муҳокама, мунозара, баҳс; музокара] кт. Баҳслашиш, баҳс, мунозара. Мунозара бирмунча жиддийлашиб, мубоҳаса ҳатто домланинг обрўйига.. тўқинадиган бўлди. А. Қодирий, Обид кетмон. Ҳафтада бир йиғилиб, диний, илмий масалалар юзасидан мубоҳаса ва мунозара ўтказсак. Сиз бу ишга бош бўлсангиз. М. Осим, Карвон йўлларида.

МУБТАЛО [а. مبتلى — азоб чекувчи; гирифтор, дучор бўлган] 1 Бирор иллат, касаллик ёки кўнгилсиз воқеага дучор бўлган, учраган; гирифтор. [Ғули:] Нечун тўғдинг мени бахти қарони? Балоба мубтало мотамсарони? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Бидъатга ботган мубталоларни кўролмасман. «Муштум».

2 Мафтун, шайдо, ошиқ. Мубталоман нариўга, кўзи бир маст оҳуга. Я. Мамаатхонов. Ёр васлидан тополмас Эркин дилига таскин. Афсус демакдан ўзга у мубтало на қилсин. Э. Воҳидов.

Мубтало бўлмоқ 1) гирифтор бўлмоқ, дучор бўлмоқ, учрамоқ. Чамамда, ўртоқ Хўжабеков «фош қилиш» касалига мубтало бўлган кўринади. С. Анорбоев, Оқсой; 2) мафтун бўлмоқ. Лола янги оразингни мен кўриб тасвирда, Мубтало бўлмоқлигим ёзмиш экан тақдирда. Ҳамза. **Мубтало қилмоқ** (ёки этмоқ, айламоқ) 1) гирифтор қилмоқ, дучор қилмоқ, учратмоқ. [Отабекнинг] Умрининг энг қимматли кунларини оғулаган, икки йил бўйи давосиз дардга мубтало қилган ўз онаси эмасиди? А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) мафтун этмоқ.

УБҲАМ [а. مبهم — яширин, ноаник; иш] кт. Муҳамал, ноаник; чигал. *Муваққаб.* ■ *Узи тушуниб етмаган ички ва муваққаб фикрлар тумани уни [Умидни] ола берди.* Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар.

МУВАФФАҚ [а. موفق — яхши натижали, тан келган, омади юришган]: **муваффақ бўлмоқ** Муяссар бўлмоқ, эришмоқ. *Мен кўп дафъа гапирсам ҳам.. мақсадимни тушуништиришга муваффақ бўлган эмас.* Ойбек, Танланган асарлар. *Хонга яқин келиб, Анварнинг ўрнини олишга муваффақ бўлди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУВАФФАҚИЯТ [а. موفقیت — яхши натижа, эришилган нарса; ютуқ, омад] жор ишда эришилган натижа, яхши натижа; ютуқ, ғалаба. *Муваффақият қозонмоқ. Муваффақиятга эришмоқ.* ■ *Партихўжа вақтинчалик пойлоқчилик, чақимчилик ишининг муваффақиятидан гурурланиб.. сўзлаб бораркан, ёнбоши уни тўхтатди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Душман қанчалик гангитилса, унинг ўт очилиш нуқталари қанчалик емириб қолганса, ҳужумнинг муваффақияти шундан кўрарар бўлади.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Атофат кандидатлик диссертациясини муваффақият билан ёқлаб олди.* Л. Тожиева, «Хўрим сизга, одамлар».

МУВАФФАҚИЯТЛИ Муваффақият билан тугаган, муваффақият келтирган, қобий натижага олиб келган; натижали. *Муваффақиятли ҳаракат. Муваффақиятли иш.* ■ *Муваффақиятли ҳужум.* ■ *Республикада матбуотида фан ютуқларини тарғиб қилиш борасида муваффақиятли қалам тебтиб келаётган тажрибали журналистларимиз бор.* «Фан ва турмуш».

МУВАФФАҚИЯТСИЗ Муваффақиятсиз бўлмаган; натижасиз, самарасиз. *Муваффақиятсиз иш.* ■ *Фашистларнинг ҳар галги ҳужуми муваффақиятсиз чиқаверди.* Т. Русомов, Мангу жасорат.

МУВАФФАҚИЯТСИЗЛИК 1 Салбий натижа, натижасизлик. *Ишининг муваффақиятсизлиги.*

2 Ютқизик, мағлубият. *Биринчи муваффақиятсизликдан кейиноқ қўлини ювиб, ўлтиққа урган чемпион бўлмайди.* С. Абдуаҳҳор, Олтин водийларни кезганда. *Беш икки муваффақиятсизликка учрагандай руҳари тушиб, уйларига тарқаганларида, тонг*

ёриша бошлаган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МУВАШШАҲ [а. موشح — зийнатланган, безалган] ад. Ҳар бир байтининг биринчи мисралари бош ҳарфи сирасидан шоир қаламга олган шахс номи келиб чиқадиган лирик шеър. *Ғози Юнус.. мадрасага кирди.. фикрида бир ўзгариш бўлиб, мувашишаҳлар ёзди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Комронлик унга етмак, етмаган армон билан. Ким мувашишаҳ битди Эркин кўнглида армон билан.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

МУВАҚҚАТ [а. موقت — муайян вақтга белгиланган; вақтинча, қисқа вақтли] Вақтинчали, доимий бўлмаган. *Муваққат ҳукумат. Муваққат иш.* ■ *Хатни ўқиб бўлганда, унинг кўз ўнги қоп-қора, ўтирган ўрнига ҳам ишона олмас, ҳамма нарса муваққатдек эди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Улар [бинокорлар] баъзан муваққат баракларда яшашга мажбур бўладилар.* Газетадан.

МУВОЗАНАТ [а. موازنت — таққослаш; тенглаштириш; тартибли бошқариш] **1** Жисмларнинг қарама-қарши йўналган тенг кучлар таъсиридаги тинч, турғун ҳолати. *Турғун мувозанат (физ.). Мувозанат сақламоқ.*

2 кўчма Қарама-қарши кучларнинг, ҳодисаларнинг тенглашуви, уйғунлашуви туфайли содир бўладиган нисбий турғунлик, осойишталик. *Сиёсий кучлар мувозанати.* ■ *Аҳмад Собирни исёнкор, ҳаётдаги бир хилликка.. турғун мувозанатга қарши курашичи сифатида тасаввур қилганди.* Ф. Мусаёнов, Ҳиммат.

3 Киши қақдининг тўғри (меъерий) туриш ҳолати, шундай ҳолатни тутиш имкони. *От қаттиқ кишнаб, сапчиди. Йигитали мувозанатни сақлай олмай, ёнбошига гуп этиб йиқилди.* Т. Малик, Ажаб дунё. *Бўгин-бўгинлари ловуллаб ёнмоқда. Мувозанатини ҳам тутиб қолишга қурби етмаётир.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

МУВОЗИЙ [а. موازى — баробар, тенг] эск. айн. **параллел.** *Мувозий чизиқлар.* ■ *..ҳокимиятнинг янги ва мувозий таркибларини тузиш.* Газетадан.

МУВОФИҚ [а. موافق — маъқулловчи, мос келувчи, қулай; мақбул] **1** Мос, тўғри келадиган, муносиб, лойиқ. *Узига мувофиқ иш топмоқ.* ■ *Қўқонга чопар юбормоқчи бўлдилар, бу ишининг мувофиқ кишиси, албат-*

та, Ҳасанали бўлганлигидан чопар бўлиб белгиланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Читтак» деб лақаб қўйган киши Набиғулга жуда мувофиқ лақаб қўйибди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

2 Монанд, яраша, мос. *Ганига мувофиқ жавоб.*

3 (ж. к. билан) кўм. өзф. Биноан, асосан, кўра. *Қонунга мувофиқ. Фармонга мувофиқ. Анъанага мувофиқ. ■ Уларнинг ўзaro писандаларига мувофиқ янги ерлар, чиқариладиган сувлар Тешабойга текин ўтади.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Мақсадга мувофиқ Мақсадга, талабга жавоб берадиган, фойдали, ўринли. *Дарсликларга ичиши ва чекишининг ҳалокатли таъсири ҳақидаги мақоллар киритилса, мақсадга мувофиқ бўларди.* Газетадан. *Аҳмад унинг аҳволига кулиб, бирмунча савол беришни мақсадга мувофиқ топди.* Газетадан.

МУВОФИҚЛАШМОҚ айн. мослашмоқ. *У [Саидий] қишлоққа келганида, дастлаб янги муҳитга мувофиқлашолмай, кўп қийинчиликларни бошдан кечирди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МУГУЗ эск. Ҳайвон шохи. *Одам тилидан топади, ҳайвон — муғузидан.* Мақол. ■ *Йирик гавдалари, ҳайбатли муғузлари демасангиз, қўчқорлар танбаллик билан кавиш қайтарардилар.* С. Анорбоев, Оқсой. *Молхонада бир муғузи синган қашқа эчки ҳам бўғилиб мағрарди.* Ҳ. Уктам, Навбахор. *Муғуз лат еса, туёқ циркурайди.* Н. Ёқубов, Жон.

Муғуз парда анат. Кўз соққасининг устки тиниқ пардаси.

МУДАРРИС [а. مدرّس — дарс берувчи; ўқитувчи, муаллим] Мадрасада дарс берувчи киши, мадраса ўқитувчиси. *Катта амалкиси Бухоронинг «Хўжа Порсо» мадрасасининг мударрисси бўлиб, Абдурахмон шу кишининг тарбиясига келган эди.* А. Қодирий, Мехробдан чаён. *Ноиб мударрис олдида сўроқ бераётган муллаваччадай шошиб қолди.* С. Сиёев, Аваз. *Ўртаҳол ҳунарманд ёки мадраса мударрисси ўзининг ойлик маошига 2-3 та қўй ёҳуд 150-250 килограмм бугдой олиши мумкин бўлган.* «Фан ва турмуш».

МУДАРРИСЛИК Мударрис иши, касби, лавозими. *Бу одам.. Тошкентдаги машҳур Кукалдош мадрасасига мударрислик қила бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мадрасанинг*

бош мударрислигига Солиҳ маҳдум тайинланди, шул жанобда дарсимни давом қилдирдим. А. Қодирий, Кичик асарлар.

МУДДАЙЙ [а. مذعی — даъвогар, рақиб] эск. кт. Даъво қилувчи; даъвогар.

МУДДАО [а. مذعی — даъво қилинган нарса, талаб; тилак] Кишининг дилидаги мақсад, ният, мурод. *Унинг муддаоси нима ■ Биринчи бўлиб муддаомни айтдим, фронтга юборишларини сўрадим.* Н. Сафаров Оловли излар. *Сенинг муддаонг.. марғилонлик келинни ўғлингдан ажратиб юбориш.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Айни муддао қ. айни.

МУДДАТ [а. مدت — давр, вақт оралиғи муҳлат] **1** Вақтнинг аниқ, бирор иш, нарсачун белгиланган бўлаги. *Ўқиш муддати Хизмат муддати. Бир йиллик муддат. ■ Хайриятки, шундан сал олдин имтиҳонларни муддатидан олдин топшириб тугатган эди.* П. Қодиоров, Уч илди. *Шу йигирма беш кунлик бир муддатнинг ичида у бутунлай одамгарчиликдан чиқа ёзди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Умуман, вақтнинг бўлаги, қисм (унинг қанча вақт эканлиги маълум сўзла билан ифодаланади). *..дунё қойил қоладиган мадрасани тез муддатда қуриб битиришнинг ният қилибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар санлиғи. *Катта майдонга қисқа муддатда ўғил солиб улгуришимизга қўлобола машина-сеялка асқатди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Бир йил муддатда у Тошкентга иккинчи марта келди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Меҳмонлар янги бир неча муддат теплицани айланшиди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

Бир муддат Озгина вақт. *Шамси Тўраевич бир муддат сукут сақлаб қолди.* Н. Аминов, Суварак. *Қорамтир тутун бир муддат ичида бурқиб, осмонга ўрлади.* «Саодат».

3 Бирор нарсанинг бажарилиш ёки бўлиш пайти. *Режани муддатидан олдин бажармоқ. ■ У Замиранинг сессияни муддатидан олдин ва «аъло» яқунлаганини.. биларди.* П. Қодиоров, Уч илди. *Томошани муддатидан олдин қўйсам — қутулмасам, кейин қўйсам — қутулмасам..* «Муштум».

МУДДАТЛИ Муддатга эга бўлган, бирор вақтга, муддатга мўлжалланган, вақти, муддати чекланган. *Муддатли иш. Қишқа муддатли курс. Узоқ муддатли қарз.*

МУДДАТСИЗ Мудлати йўқ; доимий.
Муддатсиз паспорт. Муддатсиз хизмат.

МУДИР [a. مدير – бошқарувчи; идора қилувчи] Муассаса, ташкилот ёки унинг бирор бўлимини ёхуд бирор ишни идора қилувчи, бошқарувчи шахс. *Мактаб мудир. Магазин мудир. Кафедра мудир. Ферма мудир.* ■ ..буларнинг кўпчилиги раис, мудир, директор дегандек, раҳбарлик ўринлаги хотинлар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

МУДИРА Мудир аёл. *Боғча мудираси. Кутубхона мудираси.* ■ Ёқутой мактаб мудираси, қизингизни ўзи ўқитади. Ж. Шарипов, Хоразм.

МУДИРЛИК Мудир иши, лавозими. *Мудирлик қилмоқ. Мудирликдан бўшамоқ.* ■ Бобоҳўжа домла мудирлик вазифасига ўтгандан бери.. қоровул айтганча, димоғидан эшак сурт ёғадиган бўлиб кетган эди. П. Турсун, Ўқитувчи.

МУДОМ [a. مداام – доимо, ҳамиша; доимий] кт. Доим, ҳамма вақт, ҳамиша, гўхтовсиз. *Мудом меҳнат учун пайдо бу қўллардир, бу қўллардир.* Э. Воҳидов. *Зиёкор ўқитувчи мудом порлаб нур бермоғи, ўз зиётидан ёш авлодни баҳраманд қилиши лозим.* Р. Ўсмонов, Одобнома. *Шарқдан, ғарбдан, жанубдан мудом «Салом», дея келар меҳмонлар.* М. Шайхзода.

МУДОФАА [a. مدافعه – ҳимоя қилиш; ҳимоя, тўсиқ] 1 Жанговар ҳаракатнинг гушман кучлари ҳужумини қайтариш, уларга жиддий талафот етказиш, позицияни қўлда тутиб туриш ва ҳужумга ўтиш учун сулай шароит яратиш мақсадида қўлланилган бир тури. *Душман мудофааси. Мудофаа линияси. Мудофаадан ҳужумга ўтиш.*

2 Душмандан сақланиш, ўзини ҳимоя қилиш учун зарур бўлган ёки ҳозирланган юсита ва чоралар мажмуи. *Мамлакатнинг мудофаасини кучайтириш. Душман мудофаасини ёриб ўтиш.* ■ Немисларнинг олти-тар миномёти ҳурмоқда. Немис мудофаачининг ўзаги бўлган тепаликда жон асарини ўринмайди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Мудофаа қилмоқ (ёки **этмоқ**) 1) душман ҳужумини қайтармоқ, душмандан сақланмоқ. *Полк мудофаа қилиб ётган район эстида баъзан душман самолётлари пайдо бўлишини эътиборга олмаганда, урушдан ҳали ам дарак йўқ эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз;

2) умуман, ҳимоя қилмоқ, сақламоқ. *Туркистон мусулмонларининг ҳуқуқларини мудофаа эта биладиган тўрт-беш арбоби сиёсат этишса, биз учун шараф эмасми? Ойбек, Танланган асарлар. Гангиб қолган Маҳкам ўзини ўқувсизгина мудофаа қиларди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

МУДОФААЧИ Мудофаа қилувчи, ҳимоячи. *Қўрғон мудофаачилари.* ■ Омон қолган мудофаачилар томларга чиқиб олиб, ганимини ўққа тутдилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

МУДОФЕ [a. مدافع – ҳимоячи, мудофаа қилувчи] кт. Мудофаачи. *Қўрғоннинг бошдан-оёқ ясов тортган мудофеларига инъомлар улашилиб битди-да, ҳудайчи.. Азизбек қошига келиб қуллуқ қилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУДОХАЛА [a. مداخله – аралаштириш, тиқилиш (биронинг ишига)] эск. 1 Бирор ишга аралашув. *Эрон тамом мустамлака ҳолига қолса керак эди, лекин шўролар ҳукуматининг мудохаласи натижасида бу муоҳада йўқотилди.* Газетадан.

2 эск. айн. **интервенция.** *Ғарбий Европа давлатлари шўро давлатига қуроли мудохала қилажак.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МУДОХАЛАЧИ Мудохала қилувчи; интервент. *..бегона юртлардан келган мудохалачилар оқизган беҳисоб қонлар чайқалгандай бўлар, кесилган бошлар тилидан гўё нидо эшитиларди.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

МУДРАМОҚ 1 Мудроқ босиб, ярим уйғоқ, ярим уйқу ҳолатида бўлмоқ. *Чигир ёнида мудраб ўтирган чўри унинг овозидан чўчиб уйғониб, йўлига чиқди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Шерали шу ҳаяжон ичида мудраб, ниҳоят, ширингина уйқуга кетганини ҳам билмай қолди.* С. Кароматов, Олтин қум.

2 кўчма Ҳаракатсиз, тинч ҳолатда бўлмоқ (нарсалар ҳақида). *Дарахтлар ҳордиқ чиқаргандай бошини солиб, тонг нурларига кўмилган ҳолда мудрамоқда.* «Шарқ юлдузи». *Тагидаги отнинг шўх қадам олиши ва соғлом бир қудрат билан ўйноқлаши Бобурнинг абзоларида анчадан бери мудраб ётган ёшиллик кучларини уйғотгандай бўларди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МУДРОҚ сфт. 1 Уйқу босган, мудраган ҳолатли (қ. **мудрамоқ** 1). *Мудроқ кўзлар.* ■ *Ўша чироқ атрофида жим Уни кутар*

уларнинг кўзини мошдек очиб қўяман, — деди Тансиқ. Ойбек, О.в. шабадалар. **Мош еган хўроздай** Юз-бети семиз, қип-қизил. *Мош еган хўроздай ошпазлар қозон бошида куй-маланмоқда эдилар.* Ойбек, Навоий. **Моши очилмаслик** Келиша олмаслик, бир фикрда бўла олмаслик. *Лекин битта «лекин»и бор-да. Шу раис билан ҳеч мошим очилишмайди, — деди Йўлдош.* Газетадан.

МОШАК Балиқчилар туркумига мансуб қушларнинг бир тури (бармоқлари орасида сузгич парда бўлмаслиги билан бошқа балиқчилардан фарқ қилади).

МОШ-ГУРУЧ Оралаб оқ тушган (соч-соқол ҳақида). *Шаҳодат муфти қарийб бутун кўрагини ёпган баҳайбат мош-гуруч соқолини қалам билан таради.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МОШИН *шв.* Машина. *Мошин кўп. Янги мошинда мунча пахта тераман, деб турганлар ундан кўп.* С. Нуоров, Нарвон. *Бир мошин семонни тупканинг тагидан бўлсаям топиб келаман.* М.М. Дўст, Галатепега қайтиш.

МОШКИЧИРИ 1 Мош билан гуручдан пишириладиган қуюқ таом. *Бир лағанда мошкичири олиб кирди.* Мирмуҳсин, Умид.

2 *кўчма* Оқ аралаш, оқ-қора аралаш, мош-гуруч (соч-соқол ҳақида). *Замон ўзини босиш учун мошкичири соқолини ўнг қўли билан бир оз силаб турди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

3 *кўчма* Аралаш-қуралаш, аралаш-қуралаш бўлиб кетган. *Иш мошкичири бўлиб кетибди. ■ Болалар адабиёти эса катталарникига қўшилиб, мошкичири бўлиб кетган.* Газетадан.

МОШОВА [ф. ماشابه — мошли суюқ овқат] Мош ва қовоқ солиб ёки мош билан жўхори уни солиб тайёрладиган суюқ таом. *Эрталаб бир ҳовуч мошни бир кафт оқ жўхорининг уни билан бир қозон сувга солиб қайнатиб, унинг номини «мошова» қўйиб, ҳар қайсилари бир косадан ичардилар.* С. Айний, Эсдаликлар.

МОШПОЯ 1 Мош экиннинг пояси. *Мошпоyani юлиб олмоқ.*

2 Мош экилган ер. *Мошпоyага сув қўймоқ.*

МОШУГРА Мош ва уградан тайёрландиган суюқ таом. *Қайнатиб берадиган мошхўрда, мошуграсини ҳам тўғрилиқча пишириб бермай.* С. Зуннунова, Гулхан.

МОШХЎРДА [мош + ф. خورد — ейилган, ичилган] Мош билан гуручдан тайёрландиган суюқ таом. *Кечқурун Саодат кампир дўппидай ўчоқ олдида чўққайиб, мошхўрда қайнатаркан, Йўлчи кириб келди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МОЯ 1 Ургочи туя. *Бир қари нор пўнак-лини кўрдингми? — Бизнинг элда қолган учта мойси.* «Нигор ва Замон».

МОЯ 2 [а. مایه — хамиртуруш, ачитқич; зардоб; манба; маблағ] *кт.* Бирор нарсанинг асосини ташкил қилган модда, асос бўлган нарса; ўзак; бирор гуруҳнинг, жамоанинг асосини ташкил қилган шахслар. *У [Абдурахмон] кутган асосий мойлар, яъни мудarris, пешволар.. зиёратчилар орасида кўз оғриғи учун ҳам кўринмадилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МОЯК 1 Товуқнинг тухум қилиши керак бўлган ерга қўйилладиган тухум ёки тухумга ўхшаш нарса. [Фотима:] *Келинпошша, товуқларингизга мойак қўйдингизми? А. Қаҳҳор, Оғриқ тишлар.*

2 *шв.* Тухум. *Бир гуруҳ бола мойак уриштирляпти.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

3 Эркакларнинг ёрғоқ ичида жойлашган бир жуфт жинсий бези; уруғдон (сперматозоид ва эркаклар жинсий гормони ишлаб чиқаради).

МОЯНА [ф. مایانه — ҳар ойдаги; ҳар ойлик (иш ҳақи, нафақа)] *с. т.* Маош. *Бир ойлик мойна. Мойна олмоқ. Мойна тўламоқ.*

МОЯНАЛИ Мойна берадиган, мойна тўлайдиган. *Қани энди мен ҳам сиз қатори мойнали бир ишга кирсам.* М. Осим, Тилсиз гувоҳ.

МОЯНАХЎР [мойна + ф. خور — ёювчи] *кам қўлл.* Фақат мойна, ойлик билан ҳаёт кечирувчи.

МОҒОР 1 Туриб қолган нарсаларда ёки зах ерларда микроскопик замбуруғларнинг тўпланишидан ҳосил бўладиган ва нарсаларни чиритадиган момиксимон туклар; пўпанак. *Китоб варақларидан зах ва моғор ҳиди анқир эди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 *кўчма* Кир, кир босган. *Тешабой юрагидаги ғашлик моғорини шу пўписа билан ювди.* М. Исмоилий, Фарғона т.о. *Бошида титилиб кетган моғор дўппи.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

МОҒОР БОСМОҚ Моғор қопламоқ; пўпламоқ. Моғор босган нон. ■ Сой суви.. моғор босиб, чармдек қотиб кетган ч харсангларга қарши олиша-олиша, газабини уларнинг устига тўкади. С. Юев, Оқсой. [Сидиқжон] Нега қишлоқчиб ўтган ва бўлиб ўтаётган ишларга каттароқ очиб қарамапти? Ақлини босгани шудир-да! А. Қаҳҳор, Қўшчи-проқлари. Наҳотки Аҳмаддек навқирит мана шу.. миясини занг, вужуди-тор босаётган кимсага бас келолмаса?! Саждонов, Ҳиммат.

МОҒОРЛАМОҚ айн. моғор босмоқ қ. Нон моғорлаб кетибди. ■ Унинг аза-дроқ, моғорлаган шуурига тароватли ўқинлар, зиёлар сочиламоқда. С. Сиёев, Шундоқ гўзал шахримизда моғорлаб одамлар ҳам бор экан-да! Мирмуҳсин, тат панжаси. [Ўрмонжон:] Аввало Зунжанинг сандиғида ётиб, ақлинг моғор-танидан кулгин! А. Қаҳҳор, Қўшчи-проқлари.

ОҒ [ф. ماء, مه – ой] поэт. айн. ой. | Оғ.. Қуёшдин нур олиб кулган каби булардим сўнги бор, у келса мен ҳам ва И. Султон, Алишер Навоий. Кўкда та кезар. Э. Воҳидов.

ОҒИ ТОБОН (ёки мунаввар, анвар) Рав-тур сочувчи ой (гўзалларнинг сифа-лабо, арзимни еткур, моҳи тобон бир кетсун. Ҳамза. Ҳар бирлари бир моҳи тар қизлар. Ҳабибий. Олиб борсак, кўрар и анвар. «Муродхон».

ОҒАЗАР [а. محاضر – барча бор нар-тёр таом] эск. кт. Тайёр, ҳозирланган –Нега турдингиз. Чой, нон моҳазар. ат, тақсир. А. Қодирий, Меҳроблан дастурхон солиниб, моҳазар келтирил-Абдулла, Мавлоно Муқимий. Бир ко-совуқ сувни олдимишга қўйиб, моҳазар-ишра кетдик. Ғ. Гулом, Шум бола.

ОҒИЁНА [ф. ماهيانه – ҳар ойлик иш эск. кт. айн. маош. [Анвар] Уч-тўрт дан бери ўрдада мирзолик қилиб, неча моҳиёна олар эмиш. А. Қодирий, Меҳ-т чаён.

ОҒИР [а. ماهر – маҳоратли, малака-та; чаққон] Юксак маҳоратга эга т. маҳорат қозонган; уста. Моҳир сув-ҳир ёзувчи. Моҳир ташкилотчи. ■

Шогирд қанча моҳир бўлса, қувонар устод. Ғ. Гулом. Тўғри, кексаларимиз деҳқончиликда жуда моҳир.. Ойбек, О.в. шабадалар.

МОҒИРЛИК Юксак маҳоратга эгалик; маҳорат. Турли миллат жангчилари Жўра-хоннинг жасорати ва моҳирлигидан қойил қолганлигини сўзлаб бердилар. Т. Рустамов, Мангу жасорат. Бульдозерни моҳирлик би-лан бошқариш, иш унумдорлигини кўзлаб меҳнат қилиш бўлакча экан. «Ўзбекистон кўриқлари».

МОҒИРОНА Маҳорат билан, моҳирлик билан. Моҳирона хомтоқ қилинган новдалар, сийрак япроқлар оралаб ерга танга-танга қуёш нури ёғилади. Ж. Абдуллахонов, Орият. Мен ҳам уни [Пиракни] моҳирона рақс қили-ши билан таҳсинлаб мақтадим. С. Айний, Эсдаликлар.

МОҒИЯТ [а. ماهيت – ҳақиқат, ҳар нар-санинг асли, туб-негизи] I Бирор нарсанинг замиридаги туб, энг муҳим маъно, ички мазмун, мағиз. Моҳият – нафақат Бухоро ўлкасини, балки Туркистон, Хоразм, Фарғона музофотлари, алқисса, икки дарё ораллигини ёвдан озод этишдан иборат! Ш. Ҳолимирзаев, Қил кўприк. Рихсивой, чамамда, чўлқуварлар-нинг улкан ишининг моҳиятига тушуномаян-ти. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 флс. Нарсаларнинг ички мазмуни бўлиб, уларнинг турли-туман хоссаларини ва муносабатларини яхлит акс эттиради. қиёс. ҳодиса.

МОҒТОБ [ф. مهتاب – ой нури, ойдин] Ёритиб турувчи ой; ойдин. Сутдай оптоқ моҳтоб кечада оқ кийим остида келувчининг кимлигини аниқлаш мумкин эмас экан. С. Айний, Эсдаликлар. Кун чекиниб, моҳтоб чиқади, Чечаклар ҳам ярқирар алвон. М. Шайхзода.

МУАЗЗАМ [а. معظم – машҳур, донг-дор; буюк, улуг] I кт. Азим, улкан, улуг-вор. Муаззам шаҳар. Муаззам ишоот. ■ Юксак дарахтларнинг учлари қучоқлашиб, муаззам яшил чодир ясаган. Ойбек, Қуёш қораймас. Пишканик муаззам таъзияхонани эслатарди. Қишлоқ аҳлининг кайфи бузуқ, ғамнок. С. Сиёев, Аваз.

2 Муаззам (хотин-қизлар исми).

МУАЗЗИН [а. مؤذن – намозга чақирув-чи, азон айтувчи] дин. Масжидда азон ай-тиб, намозга чақирувчи шахс; сўфи. Ҳаз-

рат минбардан тушиб, бетига фотиҳа тор-
гандан кейин, масжид муаззини билан дар-
возанинг ёнига бориб турди. М. Муҳаммад-
жонов, Турмуш уринишлари.

МУАЙТАЙ [тайландча кураш, тайландча бокс] Спортчилар (боксагидек) қўлқоп кийган ҳолда махсус рингда вазн тоифалари бўйича мусобақалашадиган спорт тури.

Муайтайда қўл, тирсак, оёқ ва тизза билан заро оериш, шунингдек, рақиюни Кучоқлаб йиқитиш мумкин. *Миллатимиз фарзандларининг муайтай бўйича халқаро майдонда ўз обрўйига эга бўлиб бораётгани ҳаммамиз учун фахрли албатта.* Газетадан.

МУАЙЯН [а. معين — белгиланган, аниқ, аниқланган] 1 эск. кт. Тайин этилган, белгиланган, аниқланган. Бул тақдирни ўшал муайян қатли ом соати етмагунча.. нўшида тутилмоғи маъқулдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Аниқ, тайинли, белгили, маълум. *Муайян давр.* ■ Олимхоннинг муайян касби-кори йўқ. Ойбек, Танланган асарлар. *Кишининг руҳий ҳолати ва иш қобилияти муайян ритмга бўйсунганини одамлар аллақачон пайқашган.* Газетадан.

МУАЛЛАҚ [а. معلق — ҳал қилинмай қолган; тобе, боғлиқ бўлган; осилган, осилиб қолган] 1 Ҳавода, бирор нарсага тегмай, осилмай туриб қолган. *Ҳозиргина дон ортиб ўтган машина орқасидан кўтарилган чанг ҳавода муаллақ туриб қолди.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар. *Бир бечора сўфитургай, табиат кашф этган ўхшашликларнинг фарқига етмаётгандай, ҳавода муаллақ туриб вижирлайди.* Н. Фозилов, Оқим.

Муаллақ ошмоқ Сакраб ҳавода оёқни бош томондан ошириб, яна ерга оёқ билан тушмоқ, умбалоқ ошмоқ. *Бирови йиқилди муаллақ ошиб.* «Гулихиромон».

2 На у ёқли, на бу ёқли бўлмаган, аросат ҳолда(ги); аросат. *Бу ҳаммаси ҳаётнинг энг нозик, энг муҳим томонлари эди ва ҳаммаси муаллақ бир аҳволда ётарди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *У қаёққа ён босишни билмай, қоқ ўртада муаллақ бўлиб қолди.* А. Убайдуллаев, Ҳаёт оқими.

МУАЛЛАҚЧИ эск. айн. акробат. Аммо муаллақчилардай энчил ҳаракатлар билан арқонга тирмашиб, катта муз устига ирғиди. Ҳ. Назир, Сўнмас чакмоқлар.

МУАЛЛИМ (а. معلم — ўргатувчи, тувчи; устоз) 1 Дарс берувчи киши; ўқувчи, педагог. *Математика муаллими. М муаллими. Университет муаллими.* ■ *У га муаллим бўлиб кирятсизми ё ўрта тарихи учун кўргазмали қуроли бўлиб Сиддиков, Ёруғлик. Фикҳдан таълим берувчи муаллимнинг маоши 300 дирҳамни ташкил этган.* «Фан ва турмуш».

2 Таълим берувчи, бировга бирор са ўргатувчи киши; устод, устоз.

МУАЛЛИМА Муаллим аёл. *Отин дейишига тили бормайди.. муаллима деса.* М. Исмоилий, Фарғона т.о.

МУАЛЛИФ [а. مؤلف — яратувчи, ёзувчи, кор, автор] кт. Бирор асар, лойиҳа, намуна, фиёт ва ш.к. ни яратган шахс. *Роман муаллифи.* ■ *Артист танлашда ҳам фильм муаллифлари томошабин кўнглини тониши.* Т. Тўла, «Ўтган кунлар» ҳақида. *..энг исбатли лойиҳа муаллифлари деб топилган ичида Акбар Қодиров ҳам бор.* Ж. Абдуллин, Хонадон.

МУАЛЛО [а. معلى — олий, юксак кт. Юксак, олий.

МУАММО [а. معتمى — жумбоқли, галати; тушунилиши қийин, бошқарилмас; кўр, кўр қилинган] 1 ад. Ўзбек адабиётида шеърлий жанр, поэтик сўз тури. Унда бирор сўз, исм (ёки улаш бош ҳарфлари), сана ва б. яшириб берилди. *Навоий муаммолари.* ■ [Отам] *Муаммо абжад ҳисоби ва.. баъзи воқеаларни билан боғлиқ бўлган шеърларни.. кўп биларди.* Айний, Эсдаликлар.

2 Тушуниб бўлмайдиган, жумбоқли, масала; жумбоқ. *Кумушининг заҳарли муаммо туви бир сира Отабекнинг кўз ўнгидан кетди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Ҳаётни, дунёда англашилиши қийин бўлган муаммолардан ҳеч бирини севгига тенглаштуруш бўлмайди.* С. Кароматов, Олтин қум.

3 Ҳал қилиниши лозим бўлган масала, проблема. *Асарда катта муаммолар кўтарилган.* ■ *Сув чиқариш муаммоси ҳал бўлиб, техникадан яхши ёрдам кўрсатса, биз меҳнатдан чарчамаймиз.* Ф. Нуриддин, Бўз йигит. *Демак, Орол муаммосини ҳал қилишда аҳамиятига эга бўлган муҳим бўлиб қолмоқда.* «Фан ва турмуш».

МУАММОЛИ 1 Тушуниш қийин бўлган, жумбоқли. *Муаммоли гап.*

Муаммодан иборат бўлган; проблема-муаммоли масала.

МУАНБАР [а. معنبر — анбар ҳидли, мухшбўй] **1** Ёқимли ис. яхши ҳид; ёй. *Полизлардан анқир муанбар, Боғда из ясар гулчамбар.* Р. Бекниёз, Мовий иллар.

Муанбар (хотин-қизлар исми).

МУАННАС [а. مؤنث — хотинларга хос, мулойим; хотин жинси] **1** эск. Хожинси. *Тўрамнинг кўзларига уйқу келди. кўчаларда кўринган аҳли муаннаси. кўздан кечириб ётдилар.* «Мушгум». *Араб тилида хотин жинсига оид ки сўз шакли, мас., муаллима, мураббайёра; зид. музаккар.*

МУАРРИХ [а. مؤرخ — тарих ёзувчи, таърих] Тарих ёзувчи, тарихчи. *Бу ерда Нанинг шахсиятини характерловчи бир тани муаррихлар қайд қилиб ўтадилар.* эск. Цавсий. *Зафарон вараққа кўз нуктиб, Ёда ҳам оларсиз биз — муаррих.* Бойқобилов. *Муаррих ал-Мақдисий биз-иразмдан олиб чиқилаётган моллар рўйхати қолдирган.* «Фан ва турмуш».

МУАССАСА [а. مؤسسە — идора, корхона, ташкилот; институт] Хўжалик, савдо-иқтисод ишлари ва ш.к. нинг бирор соҳада бошқарувчи ёки илмий, таълим-тарбия ишларини олиб борувчи, белгили штат таъмуриятига эга бўлган ташкилот. *Давлат муассасалари. Ижтимоий муассасалар. Ҳуқуқий муассасалар.* ■ *Мактаб ва мактаб-муассасалар бўлган муассасалар сони йил сайин ортадан-орта бормоқда.* Газетадан.

МУАССИР [а. مؤثر — таъсир қилувчи; таъсирчан] эск. кт. Таъсир қилувчи, таъсирчан, ёқимли. *..унинг нур ичида чўмилган мусини, ойим, деб хитоб қилгандаги муассир, беозор ва муассир сўзини яхши кўради.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУАССИС [а. مؤسس — асос солувчи, ташкил этувчи] Таъсис этувчи, асос солувчи. *Бу газетага ким муҳаррирлик қиларди? Муассиси ким экан? Узи қанча чиқарди?* Газетадан.

МУАТТАР [а. معطر — хушбўй, ўткир ҳидли ҳидли] **1** Ёқимли ҳид сочувчи; хушбўй. *Келди баҳор, наврўзи олам. Гул фас-*

лидир — боғлар муаттар. Уйғун. Бутун олам хушбўй, муаттар гулларга бурканиб олгандай. О. Ёкубов, Каптар.

2 Муаттар (хотин-қизлар исми).

МУАШШАР [а. معشر — ўн марта кўпайган, ўнлик] ад. Ҳар бир банди ўн мисрали, бир неча ўнлик бандлардан ташкил топувчи шеър шакли.

МУБОЛАҒА [а. مبالغه — кучайтириш, бўрттириш; гипербола] **1** ад. Тасвирланаётган ёки таърифланаётган кимса, нарса, ҳодиса ва ш. к. ни ўқувчиларга яққол, таъсирли қилиб етказиш учун уларнинг сифатларини орттириб, бўрттириб кўрсатиш; шу мақсадда ишлатилган сўз, ибора; гипербола. *Ўзбек мушгум адабиёти муболағаларга бой.* ■ [Анвар:] *Агар менга ҳурмат лозим бўлса, муболаға билан эмас, яна такрор айтман, бир қариндошингиз қаторида тақаллуфсиз муомала қилиш билан бўлсин.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Умуман, бўрттириш, ошириб юбориш; лоф. *Муболаға қилмоқ.* ■ *Энди гузар ва йиғинларда мулла Обиднинг кучи ҳақида муболаға бошлайдилар.* А. Қодирий, Обид кетмон. *Анвар жавобни ўқиб завқланди: — Офарин, Раъно, лекин бировнинг устида ортиқчароқ муболаға қилибсан.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУБОЛАҒАЛИ 1 ад. Муболағадан иборат бўлган, муболағага бой. *Муболағали тасвир.*

2 Бўрттириб, ошириб юборилган; лоф урилган. *Мен у вақтларда отам нақл қилган бу воқеанинг ясама ва ҳаддан ортиқ муболағали эканини сезмай, эшитганимга ишонган эдим.* С. Айний, Эсдаликлар.

МУБОЛАҒАСИЗ Муболаға қилинмаган, орттирилмаган, бўрттирилмаган. *Муболағасиз гап. Муболағасиз гапирмоқ.* ■ *Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки.. суғоришни тўғри ташкил этиш мўл ҳосил олишнинг ҳал қилувчи омил бўлади.* Газетадан.

МУБОЛАҒАЧИ Муболаға қилувчи, муболаға билан гапирувчи. *Бир сергапга, бир муболағачига эҳтиёт бўлиш керак.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар.

МУБОРАЗА [а. مبارزه — ўзаро кураш, курашиш; дуэль] эск. кт. Кураш, курашиш. *..улар тинчлик учун кураш соҳасида тинмай мубораза қиладилар.* Ойбек, Нур қидириб. *..ишининг остида узала тушиб ётган син-*

фий муборазани кўришда кўрлик қилдилар. «Муштум».

МУБОРАК [a. مبارک — худо марҳамат қилган; хайрли; бахтли] 1 Бахт келтирувчи; хайрли, эзгу, қутлуғ. [Ҳасанали:] -Кўрайчи, қадамим муборак бўлармикин, — деб кўйди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Табаррук, муқаддас, азиз. Бектемир. халтачани, гўё муборак жойдан келган азиз дўстининг совға-саломни каби, ҳаяжон билан очди. Ойбек, Куёш қораймас. -Ота, агар муборак тупроғимизда сўнги инглизнинг шум изини учирмасак, Покистон ватанпарварлар учун нопокдир! — деди Аҳмад Хусайн. Ойбек, Нур қидириб.

3 Табриклаш, қутлаш ибораси. Саруполар муборак. ■ [Ўзбек ойим:] Ўғил муборак бўлсин, болам! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тўрт йил жафо чеккан ватандош ўртоқ, Бу йилги байрамнинг муборак энди. Ғ. Фулом.

4 Муборак (хотин-қизлар ва баъзан эркаклар исми).

МУБОРАКБОД [a.+ф. مبارکباد — табриклаш] кт. Табриклаш, қутлаш, қутлов. Муборакбодга бормоқ. Муборакбод учун келмоқ. ■ ..бола асраганининг дароғини эшитган кўни-кўшинлар, узоқ-яқин қариндошлар муборакбодга кела бошлаган эдилар. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Бу сўзларнинг орасида энг ёқимлиси Хонзода бегимнинг муборакбоди бўлди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Муборакбод қилмоқ (ёки этмоқ, айламоқ) Табрикламоқ. Анвар девонхона саҳнига етганда, ичкаридан каттадан-кичик мирзо, мунишйлар янги бошлиқларини муборакбод қилгани ўринларидан қўзғалдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Маҳмуднинг ҳузурига кириб, уни муваффақият билан муборакбод этди. М. Осим, Карвон йўлларида.

МУБОРАКНОМА тар. Амир ёрлиғи ёки фармони. Амирдан қозига Шофирконга бориб, янги рўд қозиши ишига раҳбарлик қилиши тўғрисида муборакнома келган. С. Айний, Эсдаликлар.

МУБОРИЗ [a. مبارز — яккама-якка курашувчи] эск. кт. Мубораза қилувчи, курашчи. Оташин мубориз [Навой] ўзининг ҳақлигига, ўз илғор интилиши ва ғояларининг тўғрилигига ишонган бўлса-да, лекин тўхтовсиз ва аламли мағлубиятининг туб сабабини билмади. В. Зоҳидов, Ўзбек адабиёти

тарихидан. ..ғазалларда жафокаш муборанинг, исёнкор қалб эгасининг руҳий фожия равшан кўриниб туради. «ЎТА».

МУБОШИР [a. مباشر — бажарувчи бошлиқ, назоратчи] эск. 1 айн. инспектор 2 Бирор ишга бошчилик қилувчи, бошқарувчи, бошлиқ. Тўйга ўзини мубоши ҳисоблаган, катта Каримовнинг лаганбардларидан бири унга тўн ёпинтириб, ичкаридан олиб чиқди. С. Абдулла, Куёвлар, келинлар.

3 тар. Солиқ йиғувчи амалдор. Маждиндин.. солиқларни йиғмоққа киришмоғи кералигини сўзлади. — Дуруст, мубоширлик чаканлиши эмас. Ойбек, Навой.

МУБОҲАСА [a. مباحثه — муҳокам мунозара, баҳс; музокара] кт. Баҳслашиш баҳс, мунозара. Мунозара бирмунча жиддийлашиб, мубоҳаса ҳатто домланинг обрўига.. тўқинадиган бўлди. А. Қодирий, Обкетмон. Ҳафтада бир йиғилиб, диний, илмий масалалар юзасидан мубоҳаса ва мунозара ўтказсак. Сиз бу ишга бош бўлсангиз. М. Осим, Карвон йўлларида.

МУБТАЛО [a. مبتلى — азоб чекувчи; гирифтор, дучор бўлган] 1 Бирор иллат, касаллик ёки кўнгилсиз воқеага дучор бўлган учраган; гирифтор. [Ғули:] Нечун тўғди мени бахти қарони? Балога мубтало мотал сарони? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навой. Бидъатга ботган мубталоларни кўрмасман. «Муштум».

2 Мафтун, шайдо, ошиқ. Мубталомпарирўга, кўзи бир маст оҳуға. Я. Мамаатханов. Ёр васлидан тополмас Эркин дили таскин. Афсус демакдан ўзга у мубтало қилсин. Э. Воҳидов.

Мубтало бўлмоқ 1) гирифтор бўлмоқ дучор бўлмоқ, учрамоқ. Чамамда, ўртоқ Хўжабеков «фош қилиш» касалига мубтало бўлган кўринади. С. Анорбоев, Оқсой; 2) мафтун бўлмоқ. Лола янглиғ оразингни мен кўриб тасвирда, Мубтало бўлмоқлигим ёмиши экан тақдирда. Ҳамза. **Мубтало қилмоқ** (ёки этмоқ, айламоқ) 1) гирифтор қилмоқ дучор қилмоқ, учратмоқ. [Отабекнинг] Ўзининг энг қимматли кунларини оғулаган икки йил буйи давосиз дардга мубтало қилган ўз онаси эмасмиди? А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) мафтун этмоқ.

ММ [a. مېھم – яширин, ноаниқ; т. Мухамал, ноаниқ; чигал. Муб-

■ *Узи тушуниб етмаган ички бихам фикрлар тумани уни [Умидни] ерди.* Ш. Фуломов, Ёрқин уфқлар.

МУВАФ [a. موفق – яхши натижали, елган, омади юришган]: **мувафқ** Муяссар бўлмоқ, эришмоқ. *Мен лафза гапирсам ҳам.. мақсадимни энтиришга муваффақ бўлган эмас-к, Танланган асарлар. Хонга яқин инварнинг ўрнини олишга муваффақ Қодирий, Меҳробдан чаён.*

МУВАФҚИЯТ [a. موفقت – яхши эришилган нарса; ютуқ, омад] нда эришилган натижа, яхши наққ, ғалаба. *Муваффақият қозонмоқ. Муваффақиятга эришмоқ.* ■ *Партихўжа юкчилик, чақимчилик ишининг муваффақиятидан гурурланиб.. сўзлаб бораркан, уни уни тўхтатди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Душман қанчалик гангитилса, уни очиб нукталари қанчалик емириб қолса, ҳужумнинг муваффақияти шунан кўра бундай.* А. Қаҳқор, Олтин юлдуз. *Унинг кандидатлик диссертациясини муваффақият билан ёқлаб олди.* Л. Тожиёва, *Унинг сизга, одамлар.*

МУВАФФАҚИЯТЛИ Муваффақият қилган, ютуган, муваффақият келтирган, муваффақият натижага олиб келган; натижали. *Муваффақиятли ҳаракат. Муваффақиятли муваффақиятли ҳужум.* ■ *Республика-матбуотида фан ютуқларини тарғиб борасида муваффақиятли қалам теб-келаятган тажрибали журналистлар бор.* «Фан ва турмуш».

МУВАФФАҚИЯТСИЗ Муваффақиятсиз; натижасиз, самарасиз. *Муваффақиятсиз иш.* ■ *Фашистларнинг ҳар галги иши муваффақиятсиз чиқаверди.* Т. Рус-тов, Мангу жасорат.

МУВАФФАҚИЯТСИЗЛИК 1 Салбий натижа, натижасизлик. *Ишнинг муваффақиятсизлиги.*

2 Ютқизиқ, мағлубият. *Биринчи муваффақиятсизликдан кейин оқ қўлини ювиб, оққа урган чемпион бўлмайди.* С. Абду-лов, Олтин водийларни кезганда. *Бешинчи муваффақиятсизликка учрагандай руҳ-тушиб, уйларига тарқанлариди, тонг*

Ойбек тилининг изоҳли луғати

ёриша бошлаган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МУВАШИШАҲ [a. موشح – зийнатланган, безалган] ад. Ҳар бир байтининг биринчи мисралари бош ҳарфи сирасидан шоир қаламга олган шахс номи келиб чиқадиган лирик шеър. *Ғози Юнус.. мадрасага кирди.. фикрида бир ўзгариш бўлиб, мувашишаҳлар ёзди.* А. Қодирий, Кичик асарлар. *Комрон-лик унга етмак, етмаган армон билан. Ким мувашишаҳ битди Эркин кўнглида армон билан.* Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

МУВАҚҚАТ [a. موقت – муайян вақтга белгиланган; вақтинча, қисқа вақтлик] Вақтинчали, доимий бўлмаган. *Муваққат ҳуку-мат. Муваққат иш.* ■ *Хатни ўқиб бўлганда, унинг кўз ўнги қон-қора, ўтирган ўрнига ҳам ишона олмас. ҳамма нарса муваққатдек эди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Улар [бино-корлар] баъзан муваққат баракларда яшаш-га мажбур бўладилар.* Газетадан.

МУВОЗАНАТ [a. موازنت – таққослаш; тенглаштириш; тартибли бошқариш] 1 Жисмларнинг қарама-қарши йўналган тенг кучлар таъсиридаги тинч, турғун ҳолати. *Тур-гун мувозанат (физ.). Мувозанат сақламоқ.*

2 кўчма Қарама-қарши кучларнинг, ҳодисаларнинг тенглашуви, уйғунлашуви тўғрисида содир бўладиган нисбий турғун-лик, осойишталик. *Сидсий кучлар мувоза-нати.* ■ *Аҳмад Собирни исёнкор, ҳаётдаги бир хилликка.. турғун мувозанатга қарши курашичи сифатида тасаввур қилганди.* Ф. Мусаёнов, Ҳиммат.

3 Киши қаддининг тўғри (метёрий) тур-риш ҳолати, шундай ҳолатни тутиш имко-ни. *От қаттиқ кишинаб, сапчиди. Йигитали мувозанатни сақлай олмай, ёнбошига гун этиб йиқилди.* Т. Малик, Ажаб дунё. *Бўғин-бўғинлари ловуллаб ёнмоқда. Мувозанатини ҳам тутиб қолишга қурби етмаётир.* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

МУВОЗИЙ [a. موازى – баробар, тенг] эск. айн. параллел. *Мувозий чизиқлар.* ■ *..ҳокимиятнинг янги ва мувозий таркибларини тузиш.* Газетадан.

МУВОФИҚ [a. موافق – маъкулловчи, мос келувчи, қулай; мақбул] 1 Мос, тўғри келадиган, муносиб, лойиқ. *Ўзига мувофиқ иш топмоқ.* ■ *Қўқонга чопар юбормоқчи бўлдилар, бу ишнинг мувофиқ кишиси, албат-*

та, Ҳасанали бўлганлигидан чопар бўлиб белгиланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Читтак» деб лақаб қўйган киши Набиғулга жуда мувофиқ лақаб қўйибди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

2 Монанд, яраша, мос. *Ганига мувофиқ жавоб.*

3 (ж. к. билан) кўм. өзф. Биноан, асосан, кўра. *Қонунга мувофиқ. Фармонга мувофиқ. Анъанага мувофиқ.* ■ Уларнинг ўзаро писандаларига мувофиқ янги ерлар, чиқариладиган сувлар Тешабойга текин ўтади. М. Исмонлиев, Фарғона т.о.

Мақсадга мувофиқ Мақсадга, талабга жавоб берадиган, фойдали, ўринли. *Дарсликларга ичиши ва чекишининг ҳалокатли таъсири ҳақидаги мақоллар киритилса, мақсадга мувофиқ бўларди.* Газетадан. *Аҳмад унинг аҳволига кулиб, бирмунча савол беришни мақсадга мувофиқ топди.* Газетадан.

МУВОФИҚЛАШМОҚ айн. мослашмоқ. У [Саудий] қишлоққа келганида, дастлаб янги муҳитга мувофиқлашолмай, кўп қийинчиликларни бошдан кечирди. А. Қаҳҳор, Сароб.

МУГУЗ эск. Ҳайвон шох. *Одам тилидан топади, ҳайвон – мугузидан.* Мақол. ■ *Йурик гавдалари, ҳайбатли мугузлари демасангиз, кўчқорлар танбаллик билан кавиш қайтарардилар.* С. Анорбоев, Оқсой. *Молхонада бир мугузи синган қашқа эчки ҳам бўғилиб мағрарди.* Ҳ. Ўктам, Навбаҳор. *Мугуз лат еса, туюқ сирқирайди.* Н. Ёқубов, Жон.

Мугуз парда анат. Кўз соққасининг устки тиниқ пардаси.

МУДАРРИС [а. مدرّس – дарс берувчи; ўқитувчи, муаллим] Мадрасада дарс берувчи киши, мадраса ўқитувчиси. *Катта амалкиси Бухоронинг «Хўжа Порсо» мадрасасининг мударрисси бўлиб, Абдурахмон шу кишининг тарбиясига келган эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Ноиб мударрис олдида сўроқ бераётган муллаваччадай шошиб қолди.* С. Сиев, Аваз. *Ўртаҳол ҳунарманд ёки мадраса мударрисси ўзининг ойлик маошига 2-3 та кўй ёхуд 150-250 килограмм бугдой олиши мумкин бўлган.* «Фан ва турмуш».

МУДАРРИСЛИК Мударрис иши, касби, лавозими. *Бу одам.. Тошкентдаги машҳур Қўқалдош мадрасасига мударрислик қила бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мадрасанинг*

бош мударрислигига Солиҳ махдум тайинланиб, шул жанобда дарсимни давом қилдирдим. А. Қодирий, Кичик асарлар.

МУДДАЙЙ [а. مذعی – даъвогар, рақиб] эск. кт. Даъво қилувчи; даъвогар.

МУДДАО [а. مذعی – даъво қилинган нарса, талаб; тилак] Кишининг дилидаги мақсад, ният, мурод. *Унинг муддаоси нима?* ■ *Биринчи бўлиб муддаомни айтдим, фронтга юборишларини сўрадим.* Н. Сафаров, Оловли излар. *Сенинг муддаонг.. марғилонлик келини ўғлиндан ажратиб юбориш.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Айни муддао қ. айна.

МУДДАТ [а. مدت – давр, вақт оралиғи, муҳлат] 1 Вақтнинг аниқ, бирор иш, нарса учун белгиланган бўлаги. *Ўқиш муддати. Хизмат муддати. Бир йиллик муддат.* ■ *Ҳайриятки, шундан сал олдин имтиҳонларни муддатидан олдин топшириб тузатган эди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Шу йигирма беш кунлик бир муддатнинг ичиди у бутунлай одамгарчиликдан чиқа ёзди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Умуман, вақтнинг бўлаги, қисми (унинг қанча вақт эканлиги маълум сўзлар билан ифодалангани). *..дунё қойил қоладиган мадрасани тез муддатда қуриб битиришини ният қилибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *Катта майдонга қисқа муддатда ўғит солиб улгуришимизга қўлбола машина-сеялка асқатди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Бир йил муддатида у Тошкентга иккинчи марта келди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Меҳмонлар янги бир неча муддат тенлицини айланишиди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

Бир муддат Озгина вақт. *Шамси Тўраевич бир муддат суқут сақлаб қолди.* Н. Аминов, Суварах. *Қорамтир тутун бир муддат ичиди бурқиб, осмонга ўрлади.* «Саодат».

3 Бирор нарсанинг бажарилиш ёк бўлиш пайти. *Режани муддатидан олдин бажармоқ.* ■ *У Замиранинг сессияни муддатидан олдин ва «аёло» якунлаганини.. биларди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Тошошани муддатидан олдин қўйсам – қутулмасам, кўйсам – қутулмасам..* «Муштум».

МУДДАТЛИ Муддатга эга бўлган, бирор вақтга, муддатга мўлжалланган, вақти, муддати чекланган. *Муддатли иш. Қиқа муддатли курс. Узоқ муддатли қарз.*

МУДДАТСИЗ Муддати йўқ; доимий. *Муддатсиз паспорт. Муддатсиз хизмат.*

МУДИР [а. مدير — бошқарувчи; идора увчи] Муассаса, ташкилот ёки унинг ор бўлимини ёхуд бирор ишни идора увчи, бошқарувчи шахс. *Мактаб мудири. Магазин мудири. Кафедра мудири. Ферма мудири.* ■ ..буларнинг кўпчилиги раис, директор дегандек, раҳбарлик ўрини хотинлар эди. А. Қаҳҳор. Хотинлар.

МУДИРА Мудир аёл. *Боғча мудараси. Кибитча мудараси.* ■ Ёқутой мактаб мудараси, қизингизни ўзи ўқитади. Ж. Шарифов, Хоразм.

МУДИРЛИК Мудир иши, лавозими. *Мудирлик қилмоқ. Мудирликдан бўшамоқ.* ■ *Тоҳиржон домла мудирлик вазифасига ўтганда бери.. қоровул айтганча, димоғидан эшак тит ёғадиган бўлиб кетган эди. П. Турсун, Иттифочилар.*

МУДОМ [а. مداام — доимо, ҳаммиса; доимий] *кт.* Доим, ҳамма вақт, ҳаммиса, ҳар вақт. *Мудом меҳнат учун пайдо бўлганлардир, бу қўллардир. Э. Воҳидов. Зиёкор иттифочилар мудом порлаб нур бермоғи, ўз зиётидан ёш авлодни баҳраманд қилиши лозим. Р. Раҳмонов, Одобрнома. Шарқдан, ғарбдан, тинубдан мудом «Салом», дея келар меҳмонлар. М. Шайхзода.*

МУДОФАА [а. مدافعه — ҳимоя қилиш; ҳимоя, тўсиқ] **1** Жанговар ҳаракатнинг душман кучлари ҳужумини қайтариш, уларга жиддий талафот етказиш, позицияни қўлга тутиб туриш ва ҳужумга ўтиш учун улай шароит яратиш мақсадида қўлланилган бир тури. *Душман мудофааси. Мудофаа линияси. Мудофаадан ҳужумга ўтиш.*

2 Душмандан сақланиш, ўзини ҳимоя қилиш учун зарур бўлган ёки ҳозирланган ҳимоя осита ва чоралар мажмуи. *Мамлакатнинг мудофаасини кучайтириш. Душман мудофаасини ёриб ўтиш.* ■ Немисларнинг олтин тар миномети ҳурмоқда. Немис мудофаасининг ўзаги бўлган тепаликда жон асарини ўринмайди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Мудофаа қилмоқ (ёки этмоқ) **1** душман ҳужумини қайтармоқ, душмандан сақланиш. *Полк мудофаа қилиб ётган район астида баъзан душман самолётлари пайдо бўлишини эътиборга олмаганда, урушдан ҳали ҳам дарак йўқ эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз;*

2) умуман, ҳимоя қилмоқ, сақламоқ. *Туркистон мусулмонларининг ҳуқуқларини мудофаа эта биладиган тўрт-беш арбоби сиёсат этишса, биз учун шараф эмасми? Ойбек, Танланган асарлар. Гангиб қолган Маҳжам ўзини уқувсизгина мудофаа қиларди. П. Қодиров, Уч илди.*

МУДОФААЧИ Мудофаа қилувчи, ҳимоячи. *Қўрғон мудофаачилари.* ■ *Омон қолган мудофаачилар томларга чиқиб олиб, ғанимини ўққа тутдилар. М. Осим, Карвон йўлларида.*

МУДОФЕ [а. مدافع — ҳимоячи, мудофаа қилувчи] *кт.* Мудофаачи. *Қўрғоннинг бошдан-оёқ ясов тортган мудофеларига инъомлар улашиб битди-да, ҳудайчи.. Азизбек қошига келиб қуллуқ қилди. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.*

МУДОХАЛА [а. مداخله — аралаштириш, тикилиш (бировнинг ишига)] *эск.* **1** Бирор ишга аралашув. *Эрон тамом мустанлак ҳолига қолса керак эди, лекин шўролар ҳукуматининг мудохаласи натижасида бу муоҳада йўқотилди. Газетадан.*

2 *эск. айн. интервенция.* *Ғарбий Европа давлатлари шўро давлатига қуроли мудохала қилажак. Н. Сафаров, Оловли излар.*

МУДОХАЛАЧИ Мудохала қилувчи; интервент. *..беғона юртлардан келган мудохалачилар оқизган беҳисоб қонлар чайқалгандай бўлар, кесилган бошлар тилидан гўё нидо эшитиларди. А. Ҳакимов, Илон изидан.*

МУДРАМОҚ **1** Мудроқ босиб, ярим уйғоқ, ярим уйқу ҳолатида бўлмоқ. *Чигир ёнида мудраб ўтирган чўри унинг овозидан чўчиб уйғониб, йўлига чиқди. Ж. Шарипов, Хоразм. Шерали шу ҳаяжон ичида мудраб, ниҳоят, ширингина уйқуга кетганини ҳам билмай қолди. С. Кароматов, Олтин қум.*

2 кўчма Ҳаракатсиз, тинч ҳолатда бўлмоқ (нарсалар ҳақида). *Дарахтлар ҳордиқ чиқаргандай бошини солиб, тонг нурларига кўмилган ҳолда мудрамоқда. «Шарқ юлдузи». Тагидаги отнинг иўх қадам олиши ва соғлом бир қудрат билан ўйноқлаши Бобурнинг абзоларида анчадан бери мудраб ётган ёшлик кучларини уйғотгандай бўларди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

МУДРОҚ *сфт.* **1** Уйқу босган, мудраган ҳолатли (қ. **мудрамоқ** **1**). *Мудроқ кўзлар.* ■ *Ўша чироқ атрофида жим Уни кутар*

хотини мудроқ. Х. Даврон. -Ҳа, бир-бир торт-сак, маза бўларди, — деди ҳорғин, мудроқ кўзли бошқа бири. Ойбек, Қуёш қораймас.

2 кўчма Ҳаракатсиз, тинч, «ухлаган» ҳолатли (нарсалар ҳақида. қ. **мудрамоқ 2**). Қиш бўйи қору ёмғир сувига тўйиб, қорайиб қолган ер мудроқ бир кайфиятда оғир-оғир хўрсинаётганга ўхшайди. Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Наманганнинг азамат чинорлари мудроқ уйқуда. С. Сиёев, Эркаклар эртаги. Бульдозер асрий мудроқ чўлни уйғотиб, унинг кўксига панжа солди. «Ўзбекистон кўриқлари».

3 от Уйқу босиб мудраган ҳолат. Маҳдумнинг мудроғи қочиб, кўзлари катта очилди. Х. Фулом, Машғал.

Мудроқ босмоқ Мудроқ ҳолат кўзгалмоқ, кучаймоқ. Аҳмаднинг қовоқлари оғирлашиб, мудроқ босди. У иккала оёғини узатиб, ўзини уйқу ихтиёрига топширди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Тўғонбек дам мудроқ босиб, дам сергакланиб ётар эди. Ойбек, Навоий.

МУДҲИШ [а. مدهش — ҳайратда (ҳайрон) қолдирадиган, ажойиб] кт. Кишини даҳшатга соладиган, даҳшатли, кўрқинчли. **Мудҳиш хабар.** Мудҳиш жиноят. **Мудҳиш манзара.** ■ Мозор чакалагининг бир бурчагида тутаб ётган тўнка ёнида сочлари ўсиб, соқолига қўшилиб кетган бир девона бу мудҳиш қоронғиликка қарши курашган каби гулханни ёндиришига тиришар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Бу қандай фалокат, қандай мудҳиш фалокат, — деди Ибн Сино йиғламоқдан бери бўлиб. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

МУЖАЛЛА [а. مجله — журнал; даврий нашр] эск. кт. айн. **журнал.** Адабий мужжала. ■ Ҳозир биз хуфия ўқиб юрган газетани мужжалларда ҳам шундоқ фикрлар олдинга сурилади. К. Яшин, Ҳамза.

МУЖАССАМ [а. مجسم — катта, улкан; катталашган, бўрттирилган] кт. сфт. Гавдаланган, мукаммал ва аниқ тус, шакл олган. **Шеърда севги, вафо, ишонч ва ҳаёт мужассам эди.** М. Зайниддинова, Ким эди у, демасангиз айтаман. Унинг меҳрида оналик ва аёллик фазилати мужассам. Зулфия. Ўша шеърда бутун оламнинг Шавқу дарди эди мужассам. Э. Воҳидов.

Мужассам топмоқ айн. мужассамланмоқ. Шундай ишлаки, Асриян, уни қандай яхши

кўрганамиз, муҳаббатимиз, бунинг те-сабаблари унинг юзи-кўзида, қарашлари мужассам топсин. Шухрат, Шинелли йлар. **Мужассам этмоқ** Тўла шакллангирмоқ акс этгирмоқ. . . шахсга сиғиниш гоёсини ўда мужассам этган Муллаев ва зараркунда, мансабпараст Халитов сингариларни қиёфаларини ҳам кўрсатди. Газетадан.

МУЖАССАМЛАНМОҚ Мужас-шакли, аксини топмоқ, мукаммал ва аниқ шакл, тус олмоқ; гавдаланмоқ, мужас бўлмоқ. Бу ишда бутун жамоа фикри ва с. мужассамланган. ■ **Портретда гўзал соҳибасининг мукаммал қиёфаси акс эт** унинг кўйма қадди-қоматида ёшларимиз хос нафосат ва жисмоний баркамоллик жассамланган. М. Хайруллаев, Тилла м. жон.

МУЖАССАМЛАШМОҚ айн. **мужсамланмоқ.** Бу ошлада ўзаро ҳурмат, ў ёрдам, обрў, эътибор, коллективчилик жассамлашган. Газетадан. **Раиснинг фикр** бутун қишлоқ меҳнаткашларининг ор мужассамлашган. Газетадан.

МУЖҒОН [ф. مژگان — киприклар **мижгон.** Қотмадан келган бу қизнинг кўйилган қайрилма қора қоши тагида турган чарос кўзи, қора қуюқ мужғони. боқимдаёқ ҳар қандай одамни доводирс кўяди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. лайверганидан кўзлари қизариб кети Мужғонларида ёш, юзларида ғам-алам Қориев, Ойдин кечалар.

МУЖДА [ф. مژده — хушхабар; қувли маълумот] **поэт. айн. хушхабар.** Э муждаси. ■ Бу бахт муждаси эдики. эшитиш билан Қамчининг қалбидаги вишларнинг бари тонг туманидай энги тарқалди. Х. Фулом, Машғал.

МУЖИК [р. муж — эр, эркак одам] эск. Рус деҳқони. -Улар мужик руслар-деб бойга изох берди Ҳожилатиф девон С. Айний, Қуллар.

МУЖИМОҚ Кемириб емоқ, тозал; суяк мужимоқ. ■ Бурчакдаги тоқчада тик нон мужиб ўтирган сичқонни кўрс ўтилмаса, бу уйда бошқа жонли зот кўринмас эди. А. Қодирий, Ўтган кун.

МУЖМАЛ [а. مجمل — йиғинди; қача; қисқа баён, мухтасар сўз; маъл.] Тушуниб бўлмайдиган, ноаниқ, му.

1. *Мужмал гап. Мужмал жавоб.* ■ Мужмал гап 14 февраль сониде «Мусобақа» славхали хабар босилди. Унда шунингиз ал сатрлар бор. Газетадан.

Иш гап, масала кабиларни шартга олмайдиган, тайинли фикр билдирган ланж. *Баъзи раислар жуда мужмал иш. Қўрқоқлигидан ишни пайсалга келтирди.* Ж. Шарипов, Саодат. *Пайғомов буюмужмал одатларни ёқтирмас, шу сабаб Нусратбекка бошқа қарамади.* С. Нурарвон.

2. *Мажмагил, нимжон. ..аллақандай оғир. ..мажмагиланган чумчуқдай мужмал ишга ўхшарди.* К. Яшин, Ҳамза.

МУЖМАЛЛИК 1 Мужмал эканлик. *Гап-сўз мужмаллигидан «Ора очиқ бўлибди-да», қўй қолдим.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

Мужмал, ланж кишиларга хос иш, ҳаракат; ланжлик. *-Ҳосил ёмон бўлмас, айламан, — деди мужмаллик билан Рихард.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МУЖОҲИД [а. مجاهد — эътиқод учун, муқаддас иш учун курашчи; айн. — жиҳод — рушининг иштирокчиси] *дин.* Худо йўлида жанг қилувчи киши.

МУЖРИМ [а. مجرم — гуноҳкор] *кт.* Айбдор, гуноҳкор.

МУЗ 1 Сувнинг ноль даражагача совининг натижасида қотган ҳолати; ях. *Муз парчаси. Муз ёрмоқ.* ■ *Қаҳратон қишда яланг ёқ муз босиб, саратонда қизгин қум кечиб. ..қўйдан пишган бизнинг йигитни ҳам. ..қун хийла бетоқат қилган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уфққа туташ муз қатламларини тилимлаб, атом музёра қемаси сузиб бораттир.* Газетадан.

2 Муз каби совуқ. *Унинг бошига муз югулиб, асаблари тиришиди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Йўлчи қотган қорни фарч-ғурч босиб, тоза, чуз ҳавони қамраб, кеза бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *Кўчма с. т.* Жуда совуқ, ёқимсиз нарса, одам ва ш. к. ҳақида. *Сухбат муз бўлиб кетди. Меҳмонлар ичкиликка зўр беришиди.* С. Аҳмад, Гутурт.

4 *от* Совуқ. *..элликка яқин киши беш-ўнтадан навбат билан кириб-чиққунча, реғимдан муз ўтиб кетди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингта қулоқ сол.

Муз даври Ер тарихидаги қаттиқ совуқлар бўлиб, қуруқлик юзини қатин муз қоп-

лаган давр. **Муз кўчи** Иш ўрнидан силжинди; юришди. *Муз кўчди, ўртоқ Сафаров, ўрта деҳқон қимирлаб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.

МУЗА [юн. musa] 1 Юнон мифологиясида шеърият, санъат ва фан ҳомийлари саналган 9 маъбуданинг ҳар бири: Урания — астрономиянинг, Каллиопа — эпоснинг, Клио — тарих фанининг, Мельпомена — трагедиянинг, Полигимния — гимн ва пантомималарнинг, Талия — комедиянинг, Эрато — ишқий шеъриятнинг, Терпсихора — рақс ва хор ашуласининг, Евтерпа — лирик шеърият ва мусиқанинг маъбудаси ҳисобланган.

2 *кўчма* Поэтик илҳом манбаи; илҳом париси.

МУЗАЙЯН [а. مزین — зийнатланган, безатилган] 1 *юқ. усл.* Безалган, безакли. *Боққа кирилгандан кейин.. киши.. музайян қасрдан руҳ олиш ўрнига, билъакс, бир даҳшат ва хавф ҳис эта бошлар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Шифтлари музайян, деворлари ўймакар хонага кириб, Ибн Сино.. ранглар кишига таъзим қилди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Музайян (эркаклар исми).

МУЗАККАР [а. مذڪر — эркак жинсли] *эск. тлш.* Араб тилида эр жинсига оид сўз ёки сўз шакли, мас., *муаллим, мураббий; зид. муаннас* 2.

МУЗАФФАР [а. مظفر — зафар, ғалаба қозонган] 1 *юқ. усл.* Зафар топган, ғалаба қозонган; ғолиб. *Музаффар ўзбек пахтакорлари.* ■ *Бу оғир фронт йўлларини мардондор босиб ўтиб, уйига музаффар қайтган паҳлавон жангчи қувончи эди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Юсуфбек ҳожи бошлиқ еру кўкка сиғмаган музаффар халқ ўрда теваганини қуриш тушиди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Музаффар (эркаклар исми).

МУЗАФФАРИЯТ *кт.* Катта зафар, тантанали ғалаба, ғолибият. *Кексалар гузар ва маҳаллаларга тўнкалардан гулхан солиб.. оломонга музаффарият тилайдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Музаффарият билан мағлубиятни тақдир тарозисининг икки палласига солиб кўрмоқ керак.* Ҳ. Фулом, Машъал.

МУЗАФФАРОНА *кт.* Музаффарларга хос йўсинда; ғолибона, ғолибларча. [Қуш-

бегига] Қўрбоши музаффарона жавоб берди: -[Отабекни] Тутдим, тақсир. Қутидорни ҳам! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗАХОНА эск. айн. музей. Уй жиҳозга гоятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗД [ф. مزد — хизмат ҳақи, тўлов; мукофот] эск. Хизмат ҳақи. -Мен ҳам пахтакашлик қилаётирман, — деди тоғам, — ёмон иш эмас. Лекин музди меҳнатига арзимайди. С. Айний, Эсдаликлар.

МУЗДЕК, -дай 1 Муз қаби (қ. муз 1). Муздек сирпанчиқ. Муздек ялтироқ.

2 айн. муз 2. Муздек шамол. Муздек айрон. Муздек ҳаво. ■ У ҳовлига ўтиб, тўрдаги мажнунтол тагида шириллаб оқиб турган муздай куз сувда юз-қўлини ювди. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

Муздек бўлмоқ Ноқулай, нохуш ҳолатга тушмоқ. Рўзимбой ота бу магазиндан ҳам муздек бўлиб чиқди. «Муштум». Уй-жойимга тушди қулф. Утган-кетган боқар кулиб. Йўлда қолдим муздек бўлиб. Ўнгимми ё тушим, аттанг. Т. Йўллош, Аттанг.

МУЗЕЙ [лот. museum < юн. museion — музалар ибодатхонаси] Санъат, техника, табиат намуналарини, тарихий ва илмий-табiiий аҳамиятга эга бўлган нарсаларни йиғиш, сақлаш, ўрганиш ва халққа намоиш қилиш билан шуғулланадиган муассаса. Санъат музейи. Тарих музейи. Ўлкашунослик музейи. Табиат музейи. ■ Халқни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва уларга юксак савияда таълим беришда музейларнинг роли каттадир. Газетадан.

МУЗЕЙШУНОС Музейшунослик билан шуғулланувчи мутахассис.

МУЗЕЙШУНОСЛИК Музейлар тарихи, уларнинг ижтимоий вазифалари, музей иши назарияси ва методикаси масалаларини ўрганадиган фан тармоғи.

МУЗЁРАР Қалин қопланган музни ёриб ҳаракатланадиган. Музёра, транспорт кемалари ва самолётлар шошилинч равишда сафарга ҳозирландилар. «Фан ва турмуш».

МУЗИКА [юн. musike — музалар санъати] қ. мусиқа. Қиз ўн олти ёшгача бу оилада.. ўсади, ибтидоий таҳсил кўради, музикадан ҳам бир оз маълумот олади. Ойбек, Танланган асарлар. Катта залдаги шовқин-сурон, музика, ичимликлар.. ҳиди Йўлчининг боши-

ни айлантирди. Ойбек, Танланган асарлар Карвон жўнади. Юкнинг оғирлигиданми ё гунчакларнинг ёғсираганиданми, аравал гирчиллаб, ўз музикаси ўзи билан жадал боқмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАВИЙ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАЛИ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАНТ қ. мусиқачи.

МУЗИКАЧИ қ. мусиқачи. Ёш музичини томошабинларнинг салобати босиб, куни бузмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАШУНОС қ. мусиқашунос.

МУЗИКАШУНОСЛИК қ. мусиқашунослик.

МУЗЛАМОҚ 1 Музга айланмоқ, мҳосил қилмоқ, муз қопламасқ. Сув музлаб Ер музлади. Ариқ музлади. ■ Тусатдан тодан совуқ шамол эсди. Билчираб ётган дада ёйилиб юрган қўй-қўзиларнинг туёқлар жулларига ёпишган лой музлади. С. Анорбев, Оқсой. ..етти разведкачи музлаган да, устидан билдирмай ўтдилар. Назарма Жўрлар баланд сайрайди.

2 Қаттиқ совуқ таъсирида қотиб қомақ, тўнгмоқ; яхламоқ. Қўлим музлаб қолди. ■ Опанг ўргилсин.. қўлингни бер! ..Во музлаб қолибсан-ку! А. Қаҳҳор, Хотинла Юраги сиқилган Анвар гоҳ ўтириб, гоҳ ё бошлаб, совуқда музлаб кетган маҳси оёғини турли вазиятга солиб кўрар эди. Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 кўчма. Ҳис-сезгисиз ҳолга тушмоқотиб қолмоқ. Қўрққанимдан, бутун вуждим музлаб, тахта бўлиб қолдим. Э. Раимо Ажаб қишлоқ.

МУЗЛИ Музи бўлган. Музли тоғ. Муз сув. ■ ..узоқдаги музли чўққи эрталаб загори, кундузи кўзни олгудай чарақлаб кўрнар эди. А. Мухтор, Чинор.

МУЗЛИК геол. Шароит қулай жойларда қор тўпланишидан ҳосил бўлиб, қатомонга силжиб турувчи муз массаси. Тмузлиги. Зарафшон музлиги. ■ Қутб муликларига швед ва француз крейсерлари йолди. «Фан ва турмуш». ..музликлар остиди, чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил қилиб оқди. С. Кароматов, Олтин қум.

Музлик даври айн. муз даври қ. муз.

МУЗЛОҚ Муз билан қопланган ёр музлаб қолган ер. Тоғнинг оти Музлоқ эди. Бу ном унинг ҳозирги аҳволига унча тўғ-

и ҳам, бир вақтлари музлоқ эканидан и борлигидан далолат беради. М. Ис-
т. Фаргона т. о.

ЗОКАРА [a. مذاكره – муҳокама қи-
вҳбат; анжуман] **1** Мажлисида муҳо-
қўйилган масала юзасидан ўз фикр-
раён қилиш, шу муносабат билан га-
тан нутқ, сўз. *Мавруза юзасидан му-
т бошламоқ. Музокарага ўтмоқ.* ■

2 Дундан кейин қизгин музокара бошланиб
А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.
арага қатнашган ходимлар. олиб бо-
лган илмий тадқиқот ишлари ҳақида
муҳазаларини айтдилар. «ЎТА».

Шарт-шароит, томонларнинг талаб-
ҳақида фикр алмашиш. Сулҳ ҳақида
ара олиб бормоқ. Дипломатик музока-
ра. ■ Қудалар ўртасида рўй берадиган
ишловчиликлар, жанжаллар аксар
музокара ва мураса йўли билан ҳал қили-
Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗОКАРАЧИ Мажлисида музокарага
қатнашган, сўз олган киши; музокара қатнаш-
чиси. *Навбатдаги музокарачи, зиёлиларнинг
ер ислоҳотидаги вазифалари.. тўғрисида
сўзлаб кетди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МУЗОФОТ [a. مضافات] эск. Вилоят,
область. *Куз охирлашиб, қиш яқинлашган
бўлса ҳам, Бухоро музофотининг қуруқ ҳаво-
сида ҳали ёгингарчилик бошланмаган эди.* С.
Айний, Куллар. *Тўрткўл кичик бир қўрғон
эди. У тез орада ўсиб, музофот ҳокими ту-
радиган жойга айланди.* Ж. Шарипов, Хо-
разм.

МУЗТАР [a. مضطر – мажбур бўлган;
мажбур қилинган; муҳтож] Изтиробли, но-
қулай ҳолатли. *Ҳамма аллақандай мулзам,
музтар.* Э. Аъзамов, Олам ям-яшил.

Музтар бўлмоқ Изтиробли, ноқулай
ҳолатга тушмоқ. *Раис кўпчилик олдига муз-
тар бўлиб, «айб бизда», деб қўлини қовуш-
тирганча турарди.* Ҳ. Назир, Қўктерак ша-
бадаси. *Уялганимдан томоғимдан ҳеч нарса
ўтмади, то тўй жунатиладиган маҳалгача
музтар бўлиб ўтирдим.* М. Муҳаммаджонов.
Турмуш уринишлари. *Меҳмонлар ҳам Бўри
полвондай музтар бўлиб ўтирди.* Т. Мурод.
От кишнаган оқшом.

МУЗТАРЛИК Музтар ҳолат. *Аҳмаджон-
га маъюсона боқиб, жавдираб, ҳовли ўрта-
сида ҳайрон ва музтарликда қолди.* К. Яшин.
Ҳамза.

МУЗТОҒ қ. айсберг.

МУЗХОНА 1 Ёзда роҳатихон тайёрлаш
учун муз босиб қўйиладиган ертўла ёки
чуқур. *Музхонага муз босмоқ.*

2 Иссиқда бузиладиган маҳсулотларни
сақлаш учун ишлатиладиган, ҳаво си сунъ-
ий равишда совитиладиган асбоб ёки хона;
холодильник. *Гўшт комбинатининг музхона-
си. Гастроном музхонаси.* ■ *Бирлашма кон-
серва ва вино заводлари ҳамда катта муз-
хона қуриб битказди.* Газетадан.

3 Холодильникнинг музлатадиган (муз-
латкич) хонаси. *Гўштни холодильникнинг
музхонасига қўйдим.*

4 кўчма Жуда совуқ (уй, жой ҳақида).
Уйингиз музхона экан. ■ *Ҳатто, гавдасини
қандай қилиб ўрашни билмай уринган Йўлчи
жавоб берди: -Уй эмас, музхона бу.* Ойбек.
Танланган асарлар.

МУЗҚАЙМОҚ Қаймоқ, сут, мева суви
ва ш.к. дан музлатиб тайёрланадиган ши-
рин егулик, яхна ширинлик. *Музқаймоқ ҳам
тўйимли, ҳам ташналикни қондиради.* Газе-
тадан. *Тўрахўжа синфдошларини буфетга
таклиф этиб, музқаймоқ, сув, ширинликлар
билан меҳмон қилди.* Д. Нурий, Осмон усту-
ни.

МУК: мук тушмоқ **1)** оёқларни йиққан
ҳолда юзтубан бўлиб ётмоқ ёки бошини
жуда қуйи солиб энгашмоқ. *«Жинчиқроқ»ни
пуфлаб, Йўлчи билан Ўроз гулхан тевараги-
да мук тушишди.* Ойбек, Танланган асар-
лар. *Ўтар бобо бўсағада мук тушиб илтижо
қилди.* С. Сиёев, Аваз; **2)** кўчма бирор нар-
са устида кунт билан ўтирмақ. *Камол.. ке-
йинги кунларда кўп ишлар, иш столида қоғоз
устига мук тушиб, тонг оттирар эди.* С.
Аҳмад, Ойдин кечалар. *Мук тушиб ўқий-
ўқий чарчади кўзичоғим.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

МУКАЛЛАФ [a. مكلف – солиққа тор-
тилувчи, вояга етган; қимматли] кт. Так-
лиф этилган, чақирилган. *Тўйга биз ҳам му-
каллаф.* ■ *Сизни бундан ҳам сандали ис-
сиқроқ бир ерга олиб бормоқчиман. Иккимиз
шу ерга мукаллафмиз.* С. Абдулла, Мавлоно
Муқимий.

МУКАММАЛ [a. مكمل – ниҳоясига ет-
казилган, тўлдирилган, тўлиқ] **1** Ҳар жи-
ҳатдан тўлиқ, камчилиги йўқ; расо, бут.
*Мукаммал тўплам. Уч тилни мукаммал би-
лади. Мукаммал билим.* ■ *Ҳаётни мукам-*

та, Ҳасанали бўлганлигидан чопар бўлиб белгиланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Читтак» деб лақаб қўйган киши Набигулга жуда мувофиқ лақаб қўйибди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

2 Монанд, яраша, мос. *Ғапига мувофиқ жавоб.*

3 (ж. к. билан) кўм. өзф. Биноан, асо-сан, кўра. Қонунга мувофиқ. Фармонга мувофиқ. Анъанага мувофиқ. ■ Уларнинг ўз-ара писандаларига мувофиқ янги ерлар, чиқариладиган сувлар Тешабойга текин ўтади. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Мақсадга мувофиқ Мақсадга, талабга жавоб берадиган, фойдали, ўринли. *Дарсликларга ичиши ва чекишининг ҳалокатли таъсири ҳақидаги мақоллар киритилса, мақсадга мувофиқ бўларди.* Газетадан. *Аҳмад унинг аҳволига кулиб, бирмунча савол беришни мақсадга мувофиқ топди.* Газетадан.

МУВОФИҚЛАШМОҚ *айн. мослашмоқ.* У [Саудий] қишлоққа келганида, дастлаб янги муҳитга мувофиқлашолмай, кўп қийинчиликларни бошдан кечирди. А. Қаҳҳор, Сароб.

МУГУЗ эск. Ҳайвон шохи. *Одам тилидан топади, ҳайвон — муғузидан.* Мақол. ■ *Йирик гавдалари, ҳайбатли муғузлари демасангиз, қўчқорлар танбаллик билан кави қайтарардилар.* С. Анорбоев, Оқсой. *Молхонада бир муғузи синган қашқа эчки ҳам бўғилиб маъради.* Ҳ. Ўктам, Навбахор. *Муғуз латеса, туюқ сирқирайди.* Н. Ёқубов, Жон.

Муғуз парда *анат.* Кўз соққасининг устки тиниқ пардаси.

МУДАРРИС [а. مدرّس — дарс берувчи; ўқитувчи, муаллим] *Мадрасада дарс берувчи киши, мадраса ўқитувчиси.* Катта амаликиси Бухоронинг «Хўжа Порсо» мадрасасининг мударрисси бўлиб, Абдурахмон шу кишининг тарбиясига келган эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Ноиб мударрис олдида сўроқ бераётган муллаваччадай шошиб қолди.* С. Сийёев, Аваз. *Ўртаҳол ҳунарманд ёки мадраса мударрисси ўзининг ойлик маошига 2-3 та кўй ёхуд 150-250 килограмм бугдой олиши мумкин бўлган.* «Фан ва турмуш».

МУДАРРИСЛИК Мударрис иши, касби, лавозими. *Бу одам.. Тошкентдаги машҳур Кўкалдош мадрасасига мударрислик қила бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мадрасанинг*

бош мударрислигига Солиҳ маҳдум таниб, шул жанобда дарсимни давом дим. А. Қодирий, Кичик асарлар.

МУДДАИЙ [а. مذعی — даъво қилб] эск. кт. Даъво қилувчи; даъво

МУДДАО [а. مذعی — даъво қил нарса, талаб; тилак] Кишининг дамақсад, ният, мурод. *Унинг муддаоси ■ Биринчи бўлиб муддаомни айтдимга юборишларини сўрадим.* Н. С Оловли излар. *Сенинг муддаонг.. млик келини ўглиндан ажратиб юб Қодирий, Ўтган кунлар.*

Айни муддао қ. айни.

МУДДАТ [а. مدت — давр, вақт муҳлат] **1** Вақтнинг аниқ, бирор и учун белгиланган бўлаги. *Ўқиш Ҳизмат муддати.* *Бир йиллик муддат риятки, шундан сал олдин имтиҳонларидан олдин топшириб тугатга Қодиров, Уч илдиэ. Шу йшгирма бе бир муддатнинг ичида у бутунлай оликдан чиқа ёзди.* А. Қодирий, Ўтга

2 Умуман, вақтнинг бўлаги (унинг қанча вақт эканлиги маълум билан ифодаланади). *..дунё қойил мадрасани тез муддатда қуриб би ният қилибди.* Шукрулло, Жавоҳи диги. *Катта майдонга қисқа муддат солиб улгуришимизга қўлбола машка асқатди.* «Ўзбекистон қўриқлари муддатида у Тошкентга иккинчи мди. Ойбек, Таъланган асарлар. *Меҳ бир неча муддат теплицани айлаи Абдуллахонов, Орият.*

Бир муддат *Озгина вақт.* *Шалвич бир муддат сукут сақлаб қолди нов, Суварак. Қорамтир тутун бичида бурқиб, осмонга ўрлади.* «Са

3 Бирор нарсанинг бажари бўлиш пайти. *Режани муддатида жармоқ. ■ У Замиранинг сессиятидан олдин ва «ағло» яқунлаганиди.* П. Қодиров, Уч илдиэ. *Томош тидан олдин қўйсам — қутул қўйсам — қутулмасам.. «Мушту*

МУДДАТЛИ Муддатга эга бирор вақтга, муддатга мўлжаллати, муддати чекланган. *Муддатли қа муддатли курс. Ўзоқ муддатли*

МУДДАТСИЗ Муддати йўқ; доимий.
Муддатсиз паспорт. Муддатсиз хизмат.

МУДИР [a. مدير — бошқарувчи; идора] Муассаса, ташкилот ёки унинг бўлимини ёхуд бирор ишни идора қиладиган, бошқарувчи шахс. *Мақтаб мудири. Газин мудири. Кафедра мудири. Ферма мудири. ■ Буларнинг кўпчилиги раис, директор дегандек, раҳбарлик ўринлари эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.*

МУДИРА Мудир аёл. *Боғча мудараси. Хона мудараси. ■ Ёқутой мактаб мудараси. қизингизни ўзи ўқитади. Ж. Шайхзода. Хоразм.*

МУДИРЛИК Мудир иши, лавозими. *Мудирлик қилмоқ. Мудирликдан бўшamoқ. ■ Ўша домла мударлик вазифасига ўтган. ■ Қоровул айтганча, димоғидан эшак чиқадиган бўлиб кетган эди. П. Турсун, Ҳоразм.*

МУДОМ [a. مدام — доимо, ҳамиша; доим] кт. Доим, ҳамма вақт, ҳамиша, доимсиз. *Мудом меҳнат учун пайдо бўлди, бу кўлардир. Э. Воҳидов. Зиёкор мударчи мударм порлаб нур бермоғи, ўз зиёти авлодни баҳраманд қилиши лозим. Р. Шайхзода, Одобнома. Шарқдан, ғарбдан, Абдан мударм «Салом», дея келар меҳмон-и. Шайхзода.*

МУДОФАА [a. مدافعه — ҳимоя қилиш; м. тўсиқ] 1 Жанговар ҳаракатнинг кучлари ҳужумни қайтариш, уларнинг таллафот етказиш, позицияни мустаҳкамлаш ва ҳужумга ўтиш учун қаршилик яратиш мақсадида қўлланиладиган бир тури. *Душман мудофааси. Мудофаа позицияси. Мудофаадан ҳужумга ўтиш.*

Душмандан сақланиш, ўзини ҳимоя қилиш учун зарур бўлган ёки ҳозирланган қаршилик ва чоралар мажмуи. *Мамлакатнинг мудофаасини кучайтириш. Душман мудофаасини ёриб ўтиш. ■ Немисларнинг олтин қазини хурмоқда. Немис мудофаасини ўзаги бўлган тепаликда жон асарини қўймайди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

МУДОФАА ҚИЛМОҚ (ёки ЭТМОҚ) 1) душман ҳужумини қайтармоқ, душмандан сақланиш. *Полк мудофаа қилиб ётган районга баъзан душман самолётлари пайдо бўлиши эҳтиборга олмаганда, урушдан ҳали қайтармак йўқ эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз;*

2) умуман, ҳимоя қилмоқ, сақламоқ. *Туркистон мусулмонларининг ҳуқуқларини мудофаа эта биладиган тўрт-беш арбоби сиёсат этишига, биз учун шараф эмасми? Ойбек, Танланган асарлар. Гангиб қолган Маҳкам ўзини ўқувсизгина мудофаа қиларди. П. Қодиров, Уч илдиш.*

МУДОФААЧИ Мудофаа қилувчи, ҳимоячи. *Қўрғон мудофаачилари. ■ Омон қолган мудофаачилар томларга чиқиб олиб, ғанимни ўққа тутдилар. М. Осим, Карвон йўллариди.*

МУДОФЕ [a. مدافع — ҳимоячи, мудофаа қилувчи] кт. Мудофаачи. *Қўрғоннинг бошдан-оёқ ясов тортган мудофеларига инъомлар улашилиб битди-да, ҳудайчи. Азизбек қошига келиб қуллуқ қилди. А. Қодиров, Ўтган кунлар.*

МУДОХАЛА [a. مداخله — аралаштириш, тикилиш (биронинг ишига)] эск. 1 Бирор ишга аралашув. *Эрон тамом мустамлака ҳолига қолса керак эди, лекин шўролар ҳукуматининг мудохаласи натижасида бу муоҳада йўқотилди. Газетадан.*

2 эск. айн. **интервенция.** *Ғарбий Европа давлатлари шўро давлатига қуролли мудохала қилажак. Н. Сафаров, Оловли излар.*

МУДОХАЛАЧИ Мудохала қилувчи; интервент. *Бегона юртлардан келган мудохалачилар оқизган беҳисоб қонлар чайқалгандай бўлар, кесилган бошлар тилидан гўё нидо эшитиларди. А. Ҳақимов, Илон изидан.*

МУДРАМОҚ 1 Мудроқ босиб, ярим уйғоқ, ярим уйқу ҳолатида бўлмоқ. *Чингиз ёнида мудраб ўтирган чўри унинг овозидан чўчиб уйғониб, йўлига чиқди. Ж. Шарипов, Хоразм. Шерали шу ҳаяжон ичида мудраб, ниҳоят, ширингина уйқуга кетганини ҳам билмай қолди. С. Кароматов, Олтин қум.*

2 кўчма Ҳаракатсиз, тинч ҳолатда бўлмоқ (нарсалар ҳақида). *Дарахтлар ҳордиқ чиқаргандай бошини солиб, тонг нурларига кўмилган ҳолда мудрамоқда. «Шарқ юлдузи». Тагидаги отнинг шўх қадам олиши ва соғлом бир қудрат билан ўйноқлаши Бобурнинг авзоларида анчадан бери мудраб ётган ёшлик кучларини уйғотгандай бўларди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

МУДРОҚ сфт. 1 Уйқу босган, мудраган ҳолатли (қ. **мудрамоқ** 1). *Мудроқ кўзлар. ■ Ўша чироқ атрофида жим Уни кутар*

хотини мудроқ. Х. Даврон. -*Ҳа, бир-бир торт-сак, маза бўларди, — деди ҳорғин, мудроқ кўзли бошқа бири.* Ойбек, Куёш қораймас.

2 кўчма Ҳаракатсиз, тинч, «ухлаган» ҳолатли (нарсалар ҳақида. қ. **мудрамоқ 2**). *Қиш бўйи қору ёмғир сувига тўйиб, қорайиб қолган ер мудроқ бир кайфиятда оғир-оғир хўрсинаётганга ўхшайди.* Ҳ. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. *Наманганнинг азамат чиновлари мудроқ уйқуда.* С. Сиёев, Эркақлар эртаги. *Бульдозер асрий мудроқ чўлни уйғотиб, унинг кўксига панжа солди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

3 от Уйку босиб мудраган ҳолат. *Махдумнинг мудроғи қочиб, кўзлари катта очилди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

Мудроқ босмоқ Мудроқ ҳолат кўзгалмоқ, кучаймоқ. *Аҳмаднинг қовоқлари оғирлашиб, мудроқ босди. У иккала оёғини узатиб, ўзини уйқу ихтиёрига топширди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Тўғонбек дам мудроқ босиб, дам сергаклиниб ётар эди.* Ойбек, Навоий.

МУДҲИШ [а. *مدھش* — ҳайратда (ҳайрон) қолдирадиган, ажойиб] *кт.* Кишини даҳшатга соладиган, даҳшатли, қўрқинчли. *Мудҳиш хабар. Мудҳиш жиноят. Мудҳиш манзара.* ■ *Мозор чакалагининг бир бурчагида тутаб ётган тўнка ёнида сочлари ўсиб, соқолига қўшилиб кетган бир девона бу мудҳиш қоронғиликка қарши курашган каби гулханны ёндиришига тиришар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. -*Бу қандай фалокат, қандай мудҳиш фалокат, — деди Ибн Сино йиғламоқдан бери бўлиб.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

МУЖАЛЛА [а. *مجله* — журнал; даврий нашр] *эск. кт. айн. журнал. Адабий мужжалла.* ■ *Ҳозир биз хуфий ўқиб юрган газету мужжалларда ҳам шундоқ фикрлар олдинга сурилади.* К. Яшин, Ҳамза.

МУЖАССАМ [а. *مجسم* — катта, улкан; катталашган, бўрттирилган] *кт. сфт.* Гавдаланган, мукаммал ва аниқ тус, шакл олган. *Шеърда севги, вафо, ишонч ва ҳаёт мужассам эди.* М. Зайниддинова, Ким эди у, демасангиз айтаман. *Унинг меҳрида оналик ва аёллик фазилати мужассам.* Зулфия. *Ўша шеърда бутун оламнинг Шавқу дарди эди мужассам.* Э. Воҳидов.

Мужассам топмоқ айн. мужассамланмоқ. *Шундай ишлаки, Асриян, уни қандай яхши*

кўрганзимиз, муҳаббатимиз, бу сабаблари унинг юзи-кўзида, қ мужассам топсин. Шухрат, Шилар. **Мужассам этмоқ** *Тўла шакл акс эттирмоқ. ...шахсага сиғиниш* да мужассам этган Муллаев ва да, мансабпараст Халитов син қиёфаларини ҳам кўрсатди. Газе

МУЖАССАМЛАНМОҚ шакли, аксини топмоқ, мукамм шакл, тус олмоқ; гавдаланмоқ бўлмоқ. *Бу ишда бутун жамоа ф мужассамланган.* ■ *Портрет соҳибасининг мукаммал қиёфаси унинг қўйма қадди-қоматида хос нафосат ва жисмоний барк жассамланган.* М. Хайруллаев. жон.

МУЖАССАМЛАШМОҚ самланмоқ. *Бу ошлада ўзаро ҳ ёрдам, обрў, эътибор, коллект жассамлашган.* Газетадан. *Раис бутун қишлоқ меҳнаткашлари мужассамлашган.* Газетадан.

МУЖҒОН [ф. *مژگان* — к мижгон. Қотмадан келган бу кўйилган қайрилма қора қоши турган чарос кўзи, қора қуюқ л боқишдаёқ ҳар қандай одамни кўяди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлайверганидан кўзлари қизар Мужгонларида ёш, юзларида Қориев, Ойдин кечалар.

МУЖДА [ф. *مژده* — хушхали маълумот] *поэт. айн. хуш муждаси.* ■ *Бу бахт мужда эшитиш билан Қамчининг қа вишларнинг бари тонг тумани тарқалди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУЖИК [р. муж — эр, эр эск. Рус деҳқони. -*Улар мужи деб бойга изоҳ берди Ҳожилан С. Айнӣ, Қуллар.*

МУЖИМОҚ *Кемириб эм Суяк мужимоқ.* ■ *Бурчакдаги тик нон мужиб ўтирган сичқ ўтилмаса, бу уйда бошқа ж кўринмас эди.* А. Қодирий, Ў

МУЖМАЛ [а. *مجمال* — қача; қисқа баён, мухтасар] **1** Тушуниб бўлмайдиган, не

эмом. Мужмал гап. Мужмал жавоб. ■ Зетанинг 14 февраль сониди «Мусобақа либи» сарлавҳали хабар босилди. Унда шундай мужмал сатрлар бор. Газетадан.

2 Иш, гап, масала кабиларни шартта қилмайдиган, тайинли фикр билдирмайдиган; ланж. Бағзи раислар жуда мужмал бўлади. Қўрқоқлигидан ишни пайсалга келди. Ж. Шарипов, Саодат. Пайғомов буюкка мужмал одатларни ёқтирмас, шу сабабли. Нусратбекка бошқа қарамади. С. Нусратов, Нарвон.

3 с. т. Мажмағил, нимжон. ..аллақандай отавон.. мажмақланган чумчуқдай мужмал нарсага ўхшарди. К. Яшин, Ҳамза.

МУЖМАЛЛИК 1 Мужмал эканлик. Гапнинг мужмаллигидан «Ора очиқ бўлибди-да», — деб қўя қолдим. А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Мужмал, ланж кишиларга хос иш, сатти-ҳаракат; ланжлик. -Ҳосил ёмон бўлмас, деб ўйлайман, — деди мужмаллик билан Рихлиевой ака. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МУЖОҲИД [a. مجاهد — эътиқод учун, муқаддас иш учун курашчи: айн. — жиҳод (рушининг иштирокчиси)] дин. Худо йўлида жанг қилувчи киши.

МУЖРИМ [a. مجرم — гуноҳкор] кт. Айбдор, гуноҳкор.

МУЗ 1 Сувнинг ноль даражагача совиши натижасида қотган ҳолати; ях. Муз нарчаси. Муз ёрмоқ. ■ Қаҳратон қишда яланг ёқ муз босиб, саратонда қизғин қум кечиб.. Абдан нишган бизнинг йигитни ҳам.. кун хийла бетоқат қилган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Уфққа туташ муз қатламларини тилимлаб, атом музёра кемаси сузиб бораётир. Газетадан.

2 Муз каби совуқ. Унинг бошига муз югуриб, асаблари тиришиди. Ҳ. Фулом, Машғал. Йўлчи қотган қорни фарч-ғурч босиб, тоза, муз ҳавони қамраб, кеза бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.

3 кўчма с. т. Жуда совуқ, ёқимсиз нарса, одам ва ш. к. ҳақида. Сухбат муз бўлиб кетди. Меҳмонлар ичкиликка зўр беришиди. С. Аҳмад, Гугурт.

4 от Совуқ. ..элликка яқин киши бешунтадан навбат билан кириб-чиққунча, оёғимдан муз ўтиб кетди. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Муз даври Ер тарихидаги қаттиқ совуқлар бўлиб, қуруқлик юзини қалин муз қоп-

лаган давр. Муз кўчди Иш ўрнидан силжиди; юришди. Муз кўчди, ўртоқ Сафаров, ўрта деҳқон қимирлаб қолди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

МУЗА [юн. musa] 1 Юнон мифологиясида шеърят, санъат ва фан ҳомийлари саналган 9 маъбуданинг ҳар бири: Урания — астрономиянинг, Каллиопа — эпоснинг, Клио — тарих фанининг, Мельпомена — трагедиянинг, Полигимния — гимн ва пантомималарнинг, Талия — комедиянинг, Эрато — ишқий шеърятнинг, Терпсихора — рақс ва хор ашуласининг, Евтерпа — лирик шеърят ва мусиқанинг маъбудаси ҳисобланган.

2 кўчма Поэтик илҳом манбаи; илҳом париси.

МУЗАЙЯН [a. مزین — зийнатланган, безатилган] 1 юқ. усл. Безалган, безакли. Боққа кирилгандан кейин.. киши.. музайян қасрдан руҳ олиш ўрнига, билъакс, бир даҳшат ва хавф ҳис эта бошлар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Шифтлари музайян, деворлари ўймакар хонага кириб, Ибн Сино.. рангпар кишига таъзим қилди. М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Музайян (эркаклар исми).

МУЗАККАР [a. مذکور — эркак жинсли] эск. тлш. Араб тилида эр жинсига оид сўз ёки сўз шакли, мас., муаллим, мураббий; зид. муаннас 2.

МУЗАФФАР [a. مظفر — зафар, ғалаба қозонган] 1 юқ. усл. Зафар топган, ғалаба қозонган; ғолиб. Музаффар ўзбек пахтакорлари. ■ Бу оғир фронт йўллари мардондор босиб ўтиб, уйига музаффар қайтган паҳлавон жангчи қувончи эди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. Юсуфбек ҳожиде бошлиқ еру кўкка сиёмаган музаффар халқ ўрда теваганини қуршаб тушиди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Музаффар (эркаклар исми).

МУЗАФФАРИЯТ кт. Катта зафар, тантанали ғалаба, ғолибият. Кексалар гузар ва маҳаллаларга тўнкалардан гўлхан солиб.. оломонга музаффарият тилайдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Музаффарият билан мағлубиятни тақдир тарозисининг икки палласига солиб кўрмоқ керак. Ҳ. Фулом, Машғал.

МУЗАФФАРОНА кт. Музаффарларга хос йўсинда; ғолибона, ғолибларча. [Қуш-

та, Ҳасанали бўлганлигидан чопар бўлиб белгиланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Читтак» деб лақаб қўйган киши Набигулга жуда мувофиқ лақаб қўйибди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

2 Монанд, яраша, мос. *Гапига мувофиқ жавоб.*

3 (ж. к. билан) кўм. вэф. Биноан, асо-сан, кўра. *Қонунга мувофиқ. Фармонга мувофиқ. Анъанага мувофиқ.* ■ Уларнинг ўзaro писандаларига мувофиқ янги ерлар, чиқариладиган сувар Тешабойга текин ўтади. М. Исмоилий, Фаргона т.о.

Мақсадга мувофиқ Мақсадга, талабга жавоб берадиган, фойдали, ўринли. *Дареликларга ичиш ва чекишнинг ҳалокатли таъсири ҳақидаги мақоллар киритилса, мақсадга мувофиқ бўларди.* Газетадан. *Аҳмад унинг аҳволига кулиб, бирмунча савол беришни мақсадга мувофиқ топди.* Газетадан.

МУВОФИҚЛАШМОҚ айн. мослашмоқ. *У [Саидий] қишлоққа келганида, дастлаб янги муҳитга мувофиқлашолмай, кўп қийинчиликларни бошдан кечирди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МУГУЗ эск. Ҳайвон шохи. *Одам тилидан топади, ҳайвон — мугузидан.* Мақол. ■ *Йирик гавдалари, ҳайбатли мугузлари демасангиз, қўчқорлар танбаллик билан кавиш қайтарардилар.* С. Анорбоев, Оқсой. *Молахонада бир мугузи синган қашқа эчки ҳам бўғилиб маъради.* Ҳ. Ўктам, Навбахор. *Мугуз лат еса, туюқ сирқирайди.* Н. Ёқубов, Жон.

Мугуз парда анат. Кўз соққасининг устки тиниқ пардаси.

МУДАРРИС (а. مدرّس — дарс берувчи; ўқитувчи, муаллим) Мадрасада дарс берувчи киши, мадраса ўқитувчиси. *Катта амикиси Бухоронинг «Хўжа Порсо» мадрасасининг мударрисси бўлиб, Абдурахмон шу кишининг тарбиясига келган эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Ноиб мударрис олдидан сўроқ бераётган мулаваҷчадай шошиб қолди.* С. Сийёев, Аваз. *Ўртаҳал ҳунарманд ёки мадраса мударрисси ўзининг ойлик маошига 2-3 та қўй ёҳуд 150-250 килограмм бугдой олиши мумкин бўлган.* «Фан ва турмуш».

МУДАРРИСЛИК Мударрис иши, касби, лавозими. *Бу одам.. Тошкентдаги машҳур Кўкалдош мадрасасига мударрислик қила бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мадрасанинг*

бош мударрислигига Солиҳ маҳдум тайинланиб, шул жанобда дарсимни давом қилдим. А. Қодирий, Кичик асарлар.

МУДДАЙЙ (а. مدعى — даъвогар, қиб) эск. кт. Даъво қилувчи; даъвогар.

МУДДАО (а. مدعى — даъво қилин нарса, талаб; тилак) Кишининг дили мақсад, ният, мурод. *Унинг муддаоси ни...* ■ *Биринчи бўлиб муддаомни айтдим, фрсага юборишларини сўрадим.* Н. Сафар Оловли излар. *Сенинг муддаонг.. марғилик келини ўғлингдан ажратиб юбориш* Қодирий, Ўтган кунлар.

Айни муддао қ. айн.

МУДДАТ (а. مدت — давр, вақт орали муҳлат) **1** Вақтнинг аниқ, бирор иш, н учун белгиланган бўлаги. *Ўқиш муддат. Хизмат муддати. Бир йиллик муддат.* ■ *риятки, шундан сал олдин имтиҳонларни датидан олдин топшириб тугатган эди.* Қодирий, Уч илди. *Шу йигирма беш ку бир муддатнинг ичида у бутунлай одамликдан чиқа ёзди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Умуман, вақтнинг бўлаги, қи (унинг қанча вақт эканлиги маълум сў билан ифодаланади). *..дунё қойил қола мадрасани тез муддатда қуриб битир ниият қилибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар диги. *Катта майдонга қисқа муддатда солиб улгуришимизга қўлбола машинака асқатди.* «Ўзбекистон қўриқлари». *Би муддатида у Тошкентга иккинчи марта ди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Меҳмонла бир неча муддат теплицани айланишиди* Абдуллахонов, Орият.

Бир муддат Озгина вақт. *Шамси Т. вич бир муддат сукут сақлаб қолди.* Н. нов, Суварак. *Қорамтир тутун бир му ичида бурқиб, осмонга ўрлади.* «Саодат»

3 Бирор нарсанинг бажарилиш бўлиш пайти. *Режани муддатидан олди жармоқ.* ■ *У Замиранинг сессияни м тидан олдин ва «аъло» яқунлаганини.. б ди.* П. Қодирий, Уч илди. *Томошани м тидан олдин қўйсам — қутулмасам қўйсам — қутулмасам..* «Муштум».

МУДДАТЛИ Муддатга эга бўлган рор вақтга, муддатга мўлжалланган, ти, муддати чекланган. *Муддатли иш. қа муддатли курс. Узоқ муддатли қарз*

ДАТСИЗ Мудлати йўқ; доимий. *Тўқсанпасиз паспорт. Муддатсиз хизмат.*

ДИР [a. مدير – бошқарувчи; идора] Муассаса, ташкилот ёки унинг бўлимини ёхуд бирор ишни идора и, бошқарувчи шахс. *Мақтаб мудиргазин мудир. Кафедра мудир. Феррири.* ■ ..буларнинг кўпчилиги раис, директор дегандек, раҳбарлик ўрин-тинлар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.

ДИРА Мудир аёл. *Боғча мудираси. Хона мудираси.* ■ Ёқутой мактабиси, қизингизни ўзи ўқитади. Ж. Шайхзода. Хоразм.

ДИРЛИК Мудир иши, лавозими. *Дирлик қилмоқ. Мудирликдан бўшамоқ.* ■ ..жа домла мудирлик вазифасига ўтган-ди.. қоровул айтганча, димоғидан эшак чиқадиган бўлиб кетган эди. П. Турсун, 1978.

ДОМ [a. مدام – доимо, ҳамиша; доим] кт. Доим, ҳамма вақт, ҳамиша, доимсиз. *Мудом меҳнат учун пайдо бўлди, бу кўллардир.* Э. Воҳидов. Зиёкорларни мудом порлаб нур бермоғи, ўз зиё-ёни авлодни бахраманд қилиши лозим. Р. Шайхнов, Одобнома. *Шарқдан, ғарбдан, бодан мудом «Салом», дея келар меҳмон-1.* Шайхзода.

УДОФАА [a. مدافعه – ҳимоя қилиш; ҳимоя, тўсиқ] 1 Жанговар ҳаракатнинг ан кучлари ҳужумини қайтариш, улар-ни қўлга олиш талафот етказиш, позицияни мустаҳкамлаб туриш ва ҳужумга ўтиш учун шароит яратиш мақсадида қўллана-диган бир тури. *Душман удофааси. Мудо-финияси. Мудофаадан ҳужумга ўтиш.*

2 Душмандан сақланиш, ўзини ҳимоя қилиш учун зарур бўлган ёки ҳозирланган ҳимоя ва чоралар мажмуи. *Мамлакатнинг удофаасини кучайтириш. Душман удофаа-сини ёриб ўтиш.* ■ Немисларнинг опти-минометти ҳурмоқда. Немис удофаа-сини ўзаги бўлган тепаликда жон асари қилмайди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

Удофаа қилмоқ (ёки этмоқ) 1) душ-ман ҳужумини қайтармоқ, душмандан сақ-ланиш. *Полк удофаа қилиб ётган район-да баъзан душман самолётлари пайдо бўлиши эътиборга олмаганда, урушдан ҳали тараққийлаётган парак йўқ эди.* А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз:

2) умуман, ҳимоя қилмоқ, сақламоқ. *Тур-кистон мусулмонларининг ҳуқуқларини удо-фаа эта биладиган тўрт-беш арбоби сийёсат етишса, биз учун шараф эмасми? Ойбек, Танланган асарлар. Гангиб қолган Маҳкам ўзини ўқувсизгина удофаа қиларди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

МУДОФААЧИ Мудофаа қилувчи, ҳи-моячи. *Қўрғон удофаачилари.* ■ Омон қол-ган удофаачилар томларга чиқиб олиб, ганимни ўққа тутдилар. М. Осим, Карвон йўлларида.

МУДОФЕ [a. مدافع – ҳимоячи, мудофаа қилувчи] кт. Мудофаачи. *Қўрғоннинг бош-дан-оёқ ясов тортган удофеларига инъом-лар улашилиб битди-да, ҳудайчи.. Азизбек қошига келиб қуллуқ қилди.* А. Қодирий, Ўт-ган кунлар.

МУДОХАЛА [a. مداخله – аралаштириш, ти-килиш (бировнинг ишига)] эск. 1 Бирор ишга аралашув. *Эрон тамом мустамлака ҳолига қолса керак эди, лекин шўролар ҳуку-матининг мудохаласи натижасида бу муо-ҳада йўқотилди.* Газетадан.

2 эск. айн. **интервенция.** *Ғарбий Европа давлатлари шўро давлатига қуролли мудо-хала қилажак.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МУДОХАЛАЧИ Мудохала қилувчи; интервент. *..бегона юртлардан келган мудо-халачилар оқизган беҳисоб қонлар чайқалган-дай бўлар, кесилган бошлар тилидан гўё нидо эшитиларди.* А. Ҳақимов, Илон изидан.

МУДРАМОҚ 1 Мудроқ босиб, ярим уйғоқ, ярим уйғу ҳолатида бўлмоқ. *Чигир ёнида мудроаб ўтирган чўри унинг овозидан чўчиб уйғониб, йўлига чиқди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Шерали шу ҳаяжон ичида мудроаб, ниҳоят, ширингина уйғуга кетганини ҳам билмай қолди.* С. Кароматов, Олтин кум.

2 кўчма Ҳаракатсиз, тинч ҳолатда бўлмоқ (нарсалар ҳақида). *Дарахтлар ҳор-диқ чиқаргандай бошини солиб, тонг нурла-рига кўмилган ҳолда мудромоқда.* «Шарқ юлдузи». *Тагидаги отнинг шўх қадам олиши ва соғлом бир қудрат билан ўйноқлаши Бо-бурнинг аъзоларида анчадан бери мудроаб ёт-ган ёшлик кучларини уйғотгандай бўларди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МУДРОҚ сфм. 1 Уйғу босган, мудра-ган ҳолатли (қ. мудромоқ 1). *Мудроқ кўзлар.* ■ *Ўша чироқ атрофида жим Уни кутар*

хотини мудроқ. Х. Даврон. -*Ҳа, бир-бир торт-сак, маза бўларди, — деди ҳоргин, мудроқ кўзли бошқа бири.* Ойбек, Қуёш қораймас.

2 кўчма Ҳаракатсиз, тинч, «ухлаган» ҳолатли (нарсалар ҳақида. қ. **мудрамоқ 2**). *Қиш бўйи қору ёмғир сувига тўйиб, қорайиб қолган ер мудроқ бир кайфиятда оғир-оғир хўрсинаётганга ўхшайди.* Ў. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Наманганнинг азамат чинорлари мудроқ уйқуда. С. Сиёев, Эркаклар эртаги. *Бульдозер асрий мудроқ чўлни уйғотиб, унинг кўксига панжа солди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

3 от Уйқу босиб мудраган ҳолат. *Махдумнинг мудроғи қочиб, кўзлари катта очилди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

Мудроқ босмоқ Мудроқ ҳолат кўзгалмоқ, кучаймоқ. *Аҳмаднинг қовоқлари оғирлашиб, мудроқ босди.* У иккала оёғини узатиб, ўзини уйқу ихтиёрига топширди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Тўғонбек дам мудроқ босиб, дам сергакланиб ётар эди.* Ойбек, Навоий.

МУДҲИШ [а. مدھش — ҳайратда (хайрон) қолдирадиган, ажойиб] кт. Кишини даҳшатга соладиган, даҳшатли, қўрқинчли. *Мудҳиш хабар. Мудҳиш жиноят. Мудҳиш манзара.* ■ *Мозор чакалагининг бир бурчагида тутаб ётган тўнка ёнида сочлари ўсиб, соқолига қўшилиб кетган бир девона бу мудҳиш қоронғиликка қарши курашган каби гулханни ёндиришга тиришар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. -*Бу қандай фалокат, қандай мудҳиш фалокат, — деди Ибн Сино йиғламоқдан бери бўлиб.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

МУЖАЛЛА [а. مجله — журнал; даврий нашр] эск. кт. айн. журнал. *Адабий мужалла.* ■ *Ҳозир биз хуфия ўқиб юрган газету мужаллаларда ҳам шундоқ фикрлар олдинга сурилади.* К. Яшин, Ҳамза.

МУЖАССАМ [а. مجسم — катта, улкан; катталашган, бўрттирилган] кт. сфт. Гавдаланган, мукаммал ва аниқ тус, шакл олган. *Шеърда севги, вафо, ишонч ва ҳаёт мужассам эди.* М. Зайнидинова, Ким эди у, демасангиз айтаман. *Унинг меҳрида оналик ва аёллик фазилати мужассам.* Зулфия. *Ўша шеърда бутун оламнинг Шавқу дарди эди мужассам.* Э. Воҳидов.

Мужассам топмоқ айн. мужассамланмоқ. *Шундай ишлаки, Асриян, уни қандай яхши*

кўрганамиз, муҳаббатимиз сабаблари унинг юзи-кўзида. Шухрат. Ши-лар. **Мужассам этмоқ** Тўла шакл, акс эттирмоқ. *...шахсга сиғиниш да мужассам этган Муллаев ва мансабпараст Халитов сингари қиёфаларини ҳам кўрсатди.* Газетадан.

МУЖАССАМЛАНМОҚ Мужассам шакли, аксини топмоқ, мукаммал ва шакл, тус олмоқ; гавдаланмоқ, мужассам бўлмоқ. *Бу ишда бутун жамоа фикри мужассамланган.* ■ *Портретда соҳибасининг мукаммал қиёфаси акс унинг қуйма қадди-қоматида ёш хос нафосат ва жисмоний баркамоллик мужассамланган.* М. Хайруллаев. *Талав жон.*

МУЖАССАМЛАШМОҚ айн. мужассамланмоқ. *Бу оилада ўзаро хурмат, ўз-ўзларига эътибор, коллективлик мужассамлашган.* Газетадан. *Раиснинг фикри бутун қишлоқ меҳнаткашларининг мужассамлашган.* Газетадан.

МУЖҒОН [ф. مزگان — киприқлар, миғзгон. Қотмадан келган бу қизнинг қўйилган қайрилма қора қоши тағдида турган чарос кўзи, қора қуюқ мужғон. Бир боқишдаёқ ҳар қандай одамни довларга қўяди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. Ай-лайверганидан кўзлари қизариб кетди. Мужғонларида ёш, юзларида гам-алам. М. Қориев, Ойдин кечалар.

МУЖДА [ф. مزده — хушхабар; қувонгли маълумот] поэт. айн. хушхабар. *Зифу муждаси.* ■ *Бу бахт муждаси эдики, эшитиш билан Қамчининг қалбидаги вишларнинг бари тонг туманидай енгил тарқалди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУЖИК [р. муж — эр, эркак олам] эск. эск. Рус деҳқони. -*Улар мужик русларда, — деб бойга изоҳ берди Ҳожилатиф девона.* С. Айний, Қуллар.

МУЖИМОҚ Кемириб емоқ, тозаланиб, суяк мужимоқ. ■ *Бурчакдаги тоқчада қиптиқ нон мужиб ўтирган сичқонни кўрсатиб ўтилмаса, бу уйда бошқа жонли зот ҳақ кўринмас эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЖМАЛ [а. مجمل — йиғинди; қисқача; қисқа баён, мухтасар сўз; маълумот] 1 Тушуниб бўлмайдиган, ноаниқ, муҳам

дудмол. *Мужмал гап. Мужмал жавоб.* ■ Газетанинг 14 февраль сонида «Мусобақа голиби» сарлавхали хабар босилди. Унда шундай мужмал сатрлар бор.. Газетадан.

2 Иш, гап, масала кабиларни шартга ҳал қилмайдиган, тайинли фикр билдирмайдиган; ланж. *Баъзи раислар жуда мужмал бўлади. Қўрқоқлигидан ишни пайсалга солади. Ж. Шарипов, Саодат. Пайғомов бунақа мужмал одаларни ёқтирмас, шу сабабли.. Нусратбекка бошқа қарамади. С. Нуров, Нарвон.*

3 с. т. Мажмағил, нимжон. *..аллақандай нотавон.. мажмақланган чумчуқдай мужмал бир нарсага ўхшарди. К. Яшин, Ҳамза.*

МУЖМАЛЛИК 1 Мужмал эканлик. *Гапнинг мужмаллигидан «Ора очиқ бўлибди-да», — деб қўя қолдим. А. Қаҳҳор, Асарлар.*

2 Мужмал, ланж кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат; ланжлик. *-Ҳосил ёмон бўлмас, деб ўйлайман, — деди мужмаллик билан Рихсивой ака. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

МУЖОҲИД [а. مجاهد — эътиқод учун, муқаддас иш учун курашчи: айн. — жиҳод урушининг иштирокчиси] *дин. Худо йўлида жанг қилувчи киши.*

МУЖРИМ [а. مجرم — гуноҳкор] *кт. Айбдор, гуноҳкор.*

МУЗ 1 Сувнинг ноль даражагача совishi натижасида қотган ҳолати; ях. *Муз нарчаси. Муз ёрмоқ.* ■ *Қаҳратон қишида яланг оёқ муз босиб, саратонда қизгин қум кечиби.. обдан пишган бизнинг йигитни ҳам.. кун хийла бетоқат қилган эди. Ойбек, Танланган асарлар. Уфққа туташ муз қатламларини тилимлаб, атом музёрап кемаси сузиб бораётир. Газетадан.*

2 Муз каби совуқ. *Унинг бошига муз югуриб, асаблари тиришиди. Ҳ. Фулом, Машғал. Йўлчи қотган қорни фарч-ғурч босиб, тоза, муз ҳавони қамраб, кеза бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

3 кўчма с. т. *Жуда совуқ, ёқимсиз нарса, одам ва ш. к. ҳақида. Сухбат муз бўлиб кетди. Меҳмонлар ичкиликка зўр беришиди. С. Аҳмад, Гугурт.*

4 от Совуқ. *..элликка яқин киши беш-ўнтадан навбат билан кириб-чиққунча, оёғидан муз ўтиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

Муз даври Ер тарихидаги қаттиқ совуқлар бўлиб, қуруқлик юзини қалин муз қоп-

лаган давр. **Муз кўчди** Иш ўрнидан силжилди; юришди. *Муз кўчди, ўртоқ Сафаров, ўрта деҳқон қимирлаб қолди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

МУЗА [юн. musa] 1 Юнон мифологиясида шеърят, санъат ва фан ҳомийлари саналган 9 маъбуданинг ҳар бири: Урания — астрономиянинг, Каллиопа — эпоснинг, Клио — тарих фанининг, Мельпомена — трагедиянинг, Полигимния — гимн ва пантомималарнинг, Талия — комедиянинг, Эрато — ишқий шеърятнинг, Терпсихора — рақс ва хор ашуласининг, Евтерпа — лирик шеърят ва мусиқанинг маъбудаси ҳисобланган.

2 кўчма Поэтик илҳом манбаи; илҳом париси.

МУЗАЙЯН [а. مزین — зийнатланган, безатилган] 1 юқ. усл. *Безалган, безакли. Боққа кирилгандан кейин.. киши.. музайян қасрдан руҳ олиш ўрнига, билъакс, бир даҳшат ва хавф ҳис эта бошлар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Шифтлари музайян, деворлари ўймакар хонага кириб, Ибн Сино.. ранглар кишига таъзим қилди. М. Осим, Карвон йўлларида.*

2 Музайян (эркаклар исми).

МУЗАККАР [а. مذکر — эркак жинсли] *эск. тли. Араб тилида эр жинсига оид сўз ёки сўз шакли, мас., муаллим, мураббий; зид. муаннас 2.*

МУЗАФФАР [а. مظفر — зафар, ғалаба қозонган] 1 юқ. усл. *Зафар топган, ғалаба қозонган; голиб. Музаффар ўзбек пахтакорлари.* ■ *Бу оғир фронт йўлларини мардонавор босиб ўтиб, уйига музаффар қайтган наҳлавон жангчи қувончи эди. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. Юсуфбек ҳожидан бошлиқ еру кўкка сизмаган музаффар халқ ўрда теварагини қуришга тушди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 Музаффар (эркаклар исми).

МУЗАФФАРИЯТ *кт. Катта зафар, тантанали ғалаба, голибият. Кексалар гузар ва маҳаллаларга тўнкалардан гулхан солиб.. оломонга музаффарият тилайдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Музаффарият билан мағлубиятни тақдир тарозисининг икки палласига солиб кўрмоқ керак. Ҳ. Фулом, Машғал.*

МУЗАФФАРОНА *кт. Музаффарларга хос йўсинда; голибона, голибларча. [Қуш-*

бегига] Қўрбоши музаффарона жавоб берди: -[Отабекни] Тутдим, тақсир. Қутидорни ҳам! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗАХОНА эск. айн. музей. Уй жиҳозга ғоятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗД [ф. مزد — хизмат ҳақи, тўлов; мукофот] эск. Хизмат ҳақи. -Мен ҳам пахтакашлик қилаётирман, — деди тоғам, — ёмон иш эмас. Лекин музди меҳнатига арзимади. С. Айний, Эспаликлар.

МУЗДЕК, -дай 1 Муз каби (қ. муз 1). Муздек сирпанчиқ. Муздек ялтироқ.

2 айн. муз 2. Муздек шамол. Муздек айрон. Муздек ҳаво. ■ Уҳовлига ўтиб, тўрдаги мажнунтол тагида шириллаб оқиб турган муздай куз сувида юз-кўлини ювди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Муздек бўлмоқ Ноқулай, нохуш ҳолатга тушмоқ. Рўзимбой ота бу магазиндан ҳам муздек бўлиб чиқди. «Муштум». Уй-жойимга тушди қулф. Утган-кетган боқар кулиб. Йўлда қолдим муздек бўлиб. Унгимми ё тушим, аттанг. Т. Йўлдош, Аттанг.

МУЗЕЙ [лот. museum < юн. museion — музалар ибодатхонаси] Санъат, техника, табиат намуналарини, тарихий ва илмий-табиий аҳамиятга эга бўлган нарсаларни йиғиш, сақлаш, ўрганиш ва халққа намоён қилиш билан шуғулланадиган муассаса. Санъат музейи. Тарих музейи. Улкашунослик музейи. Табиат музейи. ■ Халқни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва уларга юксак савияда таълим беришда музейларнинг роли каттадир. Газетадан.

МУЗЕЙШУНОС Музейшунослик билан шуғулланувчи мутахассис.

МУЗЕЙШУНОСЛИК Музейлар тарихи, уларнинг ижтимоий вазифалари, музей иши назарияси ва методикаси масалаларини ўрганадиган фан тармоғи.

МУЗЁРАР Қалин қопланган музни ёриб ҳаракатланадиган. Музёра, транспорт кемалари ва самолётлар шошилинч равишда сафарга ҳозирландилар. «Фан ва турмуш».

МУЗИКА [юн. musike — музалар санъати] қ. мусиқа. Қиз ўн олти ёшгача бу оилада.. ўсади, ибтидоий таҳсил кўради, музикадан ҳам бир оз маълумот олади. Ойбек, Танланган асарлар. Катта залдаги шовқин-сурон, музика, ичимликлар.. ҳиди Йўлчининг боши-

ни айлантирди. Ойбек, Танланган асарлар. Карвон жўнади. Юкнинг оғирлигиданми гупчакларнинг ёғсираганиданми, арава фирчиллаб, ўз музикаси ўзи билан жадалмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАВИЙ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАЛИ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАНТ қ. мусиқачи.

МУЗИКАЧИ қ. мусиқачи. Ёш музичини томошабинларнинг салобати босиб, ни бузмақда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАШУНОС қ. мусиқашунос.

МУЗИКАШУНОСЛИК қ. мусиқашунослик.

МУЗЛАМОҚ 1 Музга айланмоқ, ҳосил қилмоқ, муз қопламоқ. Сув музга Ер музлади. Ариқ музлади. ■ Тўсатдан дан совуқ шамол эди. Билчираб ётган да ёйилиб юрган кўй-кўзиларнинг туёқ жувларига ёпишган лой музлади. С. Анисимов, Оксой. ..етти разведкачи музлаган устидан билдирмай ўтдилар. Назар Жўрлар баланд сайрайди.

2 Каттиқ совуқ таъсирида қотиб моқ, тўнгмоқ; яхламоқ. Қўлим музлабди. ■ Опанг ўргилсин.. қўлингни бер!.. музлаб қолибсан-ку! А. Қаҳдор, Хотин Юраги сиқилган Анвар гоҳ ўтириб, го бошлаб, совуқда музлаб кетган ма. оёғини турли вазиятга солиб кўрар эди. Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 кўчма. Ҳис-сезгисиз ҳолга туш қотиб қолмоқ. Қўрққанимдан, бутун эдим музлаб, тахта бўлиб қолдим. Э. Ражаб Ажаб қишлоқ.

МУЗЛИ Музи бўлган. Музли тоғ. сув. ■ ..узоқдаги музли чўққи эрталаги гори, кундузи кўзни олғудай чарақлаб нар эди. А. Мухтор, Чинор.

МУЗЛИК геол. Шароит қулай жода қор тўпланишидан ҳосил бўлиб томонга силжиб турувчи муз массаси музлиги. Зарафшон музлиги. ■ Қўтиликларига швед ва француз крейсерлашди. «Фан ва турмуш». ..музликлар осчиқайтган сув кичик ирмоқ ҳосил қилибди. С. Кароматов, Олтин қум.

Музлик даври айн. муз даври қ. муз **МУЗЛОҚ** Муз билан қопланган музлаб қолган ер. Тоғнинг оти Музлаб Бу ном унинг ҳозирги аҳволига унча

а ҳам, бир вақтлари музлоқ эканидан ни борлигидан далолат беради. М. Исний, Фарғона т. о.

УЗОКАРА [а. مذاكره – муҳокама қилиш, суҳбат; анжуман] 1 Мажлисда муҳокамага қўйилган масала юзасидан ўз фикрини баён қилиш, шу муносабат билан гапырилган нутқ, сўз. *Мағруза юзасидан музокара бошламоқ. Музокарага ўтмоқ.* ■ Давладдан кейин қизгин музокара бошланиб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Музокарага қатнашган ходимлар.. олиб бошлаётган илмий тадқиқот ишлари ҳақида мулоҳазаларини айтдилар.* «ЎТА».

2 Шарт-шароит, томонларнинг талаблари ҳақида фикр алмашиш. Сулҳ ҳақида музокара олиб бормоқ. *Дипломатик музокаралар.* ■ Қудалар ўртасида рўй берадиган тўғриликлар, жанжаллар аксар ҳолда музокара ва муроаа йўли билан ҳал қилинади. Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗОКАРАЧИ Мажлисда музокарага чиққан, сўз олган киши; музокара қатнашчиси. *Навбатдаги музокарачи, зиёлиларнинг ер ислоҳотидаги вазибалари.. тўғрисида сўзлаб кетди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МУЗОФОТ [а. مضافات] эск. Вилоят, область. *Куз охирлашиб, қиш яқинлашган бўлса ҳам, Бухоро музофотининг қуруқ ҳавосида ҳали ёғингарчилик бошланмаган эди.* С. Айний, Қуллар. *Тўрткўл кичик бир кўрғон эди. У тез орада ўсиб, музофот ҳокими турадиган жойга айланди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

МУЗТАР [а. مضطر – мажбур бўлган; мажбур қилинган; муҳтож] Изтиробли, ноқулай ҳолатли. *Ҳамма аллақандай мулазим, музтар.* Э. Аъзамов, Олам ям-яшил.

Музтар бўлмоқ Изтиробли, ноқулай ҳолатга тушмоқ. *Раис кўпчилик олдида музтар бўлиб, «айб бизда», деб қўлини қовуштирганча турарди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Уялганимдан томоғимдан ҳеч нарса ўтмади, то тўй жўнатиладиган маҳалгача музтар бўлиб ўтирдим.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Меҳмонлар ҳам Бўри полвондай музтар бўлиб ўтирди.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

МУЗТАРЛИК Музтар ҳолат. *Аҳмаджонга маъжосона боқиб, жавдираб, ҳовли ўртасида хайрон ва музтарликда қолди.* К. Яшин. Ҳамза.

МУЗТОҒ қ. айсберг.

МУЗХОНА 1 Ёзда роҳатижон тайёрлаш учун муз босиб қўйиладиган ертўла ёки чуқур. *Музхонага муз босмоқ.*

2 Иссиқда бузиладиган маҳсулотларни сақлаш учун ишлатиладиган, ҳавоси сунъий равишда совитиладиган асбоб ёки хона; холодильник. *Гўшт комбинатининг музхонаси. Гастроном музхонаси.* ■ *Бирлашма консерва ва вино заводлари ҳамда катта музхона қуриб битказди.* Газетадан.

3 Холодильникнинг музлатадиган (музлаткич) хонаси. *Гўштни холодильникнинг музхонасига қўйдим.*

4 кўчма Жуда совуқ (уй, жой ҳақида). *Уйингиз музхона экан.* ■ *Ҳатто, гавдасини қандай қилиб ўрашни билмай уринган Йўлчи жавоб берди: -Уй эмас, музхона бу.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗҚАЙМОҚ Қаймоқ, сут, мева суви ва ш.к. дан музлатиб тайёрланадиган ширин егулик, яхна ширинлик. *Музқаймоқ ҳам тўйимли, ҳам таинналикни қондиради.* Газетадан. *Тўраҳўжа синфдошларини буфетга таклиф этиб, музқаймоқ, сув, ширинликлар билан меҳмон қилди.* Д. Нурний, Осмон устуним.

МУК: мук тушмоқ 1) оёқларни йиққан ҳолда юзтубан бўлиб ётмоқ ёки бошини жуда қуйи солиб энгашимоқ. *«Жинчироқ»ни нуфлаб, Йўлчи билан Ўроз гулхан теварагида мук тушишди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Утар бобо бўсағада мук тушиб илтижо қилди.* С. Сиёев, Аваз; 2) кўчма бирор нарса устида кунт билан ўтирмоқ. *Камол.. кейинги кунларда кўп ишлар, иш столида қоғоз устига мук тушиб, тонг оттирар эди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар. *Мук тушиб ўқий-ўқий чарчади кўзичоғим.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

МУКАЛЛАФ [а. مكلف – солиққа тортилувчи, вояга етган; қимматли] кп. Таклиф этилган, чақирилган. *Тўйга биз ҳам мукаллаф.* ■ *Сизни бундан ҳам сандали иссиқроқ бир ерга олиб бормоқчиман. Иккимиз шу ерга мукаллафмиз.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

МУКАММАЛ [а. مكمل – ниҳоясига етказилган, тўлдирилган, тўлиқ] 1 Ҳар жиҳатдан тўлиқ, камчилиги йўқ; расо, бут. *Мукаммал тўплам. Уч тилни мукаммал билади. Мукаммал билим.* ■ *Ҳаётни мукам-*

мал қиламан, деб не-не одамлар бош қотирган. С. Сиёев, Ёруғлик. *Рустам отда юриш, найза отиш, қилчбозлик каби ҳунарларни мукаммал ўрганибди. «Олтин бешик».*

2 Такомиллашган, камолотга эришган; етук. *Сенинг қимматли сўзинг, ўткир фикринг мукаммал, Элниг хотирасида сақланади умрбод. Х. Расул. Азизанинг назарида, ҳар томонлама мукаммал, одобли, билимли йиғит шу эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

МУКАММАЛАШМОҚ Мукаммал ҳолат касб этмоқ, мукаммал бўлмоқ (қ. **мукаммал 1, 2**). *Лекин қизнинг ҳусни, ҳасрат оташида товланиб мукаммаллашгани каби, яна ҳам ёрқинроқ, яна ҳам сеҳрлироқ бўлиб кўринди. Ойбек, Танланган асарлар. Чала, лекин кўз ўнгидан тез юксалиб, мукаммаллашиб, диққатни тортаётган бино теваарида аста айланиб, ҳар чеккани томоша қилди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУКАММАЛЛИК Мукаммал ҳолатга эгалик, бекам-кўстлик. *Инсон доимо мукаммаллик, баркамолликка интилади. ■ Масал композициясининг мукаммаллиги ундаги ҳаракатнинг қонуний ривожланиши асосида юзага келади. «ЎТА».*

МУКАРРАМ [а. مكرم — ҳурматли, азиз] **1** кт. Иззату икром қилинувчи; иззатли. *Ҳудойи таоло инсонни ҳамма жониворлардан азизу мукаррам қилиб яратди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

2 Мукаррам (хотин-қизлар исми).

МУКАРРАР [а. مکرر — такрорланган, икки ҳисса ортган; қайта-қайта] эск. кт. Такрорланган, қайд қилинган.

Мукаррар бўлмоқ Такрорланмоқ. *Андак таҳаммул қилган эрдим.. тақ-тақ овози мукаррар бўлди. «Муштум».*

МУКАРРИР [а. مکرر — такрорловчи, қайтарувчи] эск. Мадрасада амалий машғулот олиб борувчи муаллим. *Абдурахмон.. баъзи мадрасаларнинг мударрислари, мукаррирлари билан ҳам танишдир. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

МУККА: **мукка тушмоқ** 1) *айн. мук тушмоқ қ. мук. Тожиддин Қосим оёқларига мукка тушиб ялинган, нола қилган Абдувоҳидни кўтариб турғизди. Ойбек, Нур қидириб. Ўйловчилар шамолни тўсиб турган қумтепаннинг орқасига ўтиб, мукка тушиб ётди-*

*лар. М. Осим, Карвон йўлларида. Штаб билиги Ўйловчи столга мукка тушиб, нималнидир чизарди. Шухрат, Шинелли йилди 2) бутунлай берилмоқ, таъсирига тушмоқ. Умрни узайтиришининг бир неча хил йўллари бор: доимо серҳаракат бўлиш, орти ҳасадгўй бўлмаслик, спиртли ичимлик мукка тушмаслик.. Газетадан. **Муккасилан тушмоқ** (ёки йиқилмоқ) Юзтубан бўйиқилмоқ. У Тўлқинни яна калтаклайди маҳал калтак Эъвозхонга ҳам тегиб, у 1) касидан йиқилди. Х. Фулом, Машғал. Лисум пичоқ ушлаган қўлини олдинга чўзган муккаси билан йиқилди. С. Анорбоев, Ок Комил турган ерида бир чайқалиб, оз бўлса, отнинг тағига муккаси билан тушай. Х. Фулом, Машғал. **Муккасида кетми айн. мук тушмоқ қ. мук. ..шидан келди гунча апил-типил овқатланади-ю, чиз муккасида кетади. Х. Фулом, Замин дузлари. У китоб ўқишга яна муккаси кетди. Ю. Шомансур, Қора марваридан айн. мукка тушмоқ 2. Мол-дунёга муккадан кетмоқ. Маишатга муккасида кетган бир ним билан.. гаплашиб турган эдик. «1 тум». Шамшихон ая ўғлининг ишга муккадан кетганини кўриб, еган-ичгани эж тушмайди. «Ўзбекистон кўриқлари». касидан тушмоқ 1) айн. муккаси билан моқ қ. мукка; 2) айн. мукка тушмоқ Ленч ўз ҳикояларида.. эскилик сарқит муккасида тушган кишиларни фош қ Газетадан.***

МУККАЙМОҚ 1 Бирор иш усти тушмоқ. *Баъзилар муккайиб, тошгадир-будир бетини ойнадай силлиқ қиратиши билан машғул. Ойбек, Наво*

2 айн. мункаймоқ. *Зах ҳиди келган на даҳлизда муккайган бир кампир чигириб ўтирар, ёнидаги ўчоқда тезак ётарди. С. Зуннунова, Гулхан.*

МУККАЛАМОҚ 1 Юзтубан йиқ Элов тўпни ушлаб олди-ю, муккала йиқилди. Р. Азизхўжаев, Яшил дала.

2 айн. мук тушмоқ, муккасида 1 қ. мук, мукка. [Дадажон] Дарсда далага борганида ҳам, доим қўлида юради. Бирпас бўшади дегунча, китоба муккалайди. Р. Раҳмонов, Одат.

МУКОЛАМА [a. مكالمة — сўз юритиш, баат] эск. кт. I Сўзлашув тили; оғзаки мулоқот. [Абдишуккур] Русчада китоб мутолаа мулоқотимаса ҳам, лекин муколама тилига анча-кўра эътибор берилган. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Утилган дарсни мустақамлаш учун мулоқот-бирига сўзлаб бериш. *Муколама ўқилган дарсларнинг маъносини мияга яхшироқ ташлаштириб олиш учун чиқарилган бир мулоқотнома эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш қўлинишлари.

МУКОФОТ [a. مڪافات — тақдирлаш, мулоқот; товон пули] I Бирон-бир фаолият соҳасидаги алоҳида ютуқлар учун рағбатлантириш шакли (қимматли буюм, пул, медал, орден ва ш. к.). *Олий мукофот. Давлат мукофоти. Пул мукофоти. Мукофот бермоқ. Мукофот олмақ. Мукофотга тақдирлаш этмоқ.* ■ *Ғолиблар махсус мукофот билан тақдирланишди.* Газетадан. *Баҳадирон бир қўй билан бир қўйлақлик атлас мукофот олган экан.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Биринчи даражали диплом ва пул мукофоти билан қайтди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Кишининг ўз қилмиши, хатти-ҳарасати учун қайтган қаримта; умуман, совға, тортиқ. *..биздан кейингилар ҳам бу ерга келиб сув ичади — ҳаққимизга дуо қилади. Бундан ортиқ мукофот борми бизга?! Мирмуҳсин, Меъмор. Дунё тожаросидан қўл ювмоқчи бўлган бир отага кексайган кунларида фарзанд доғини кўрмасликнинг ўзи ҳам улғур мукофотдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУКОФОТЛАМОҚ Мукофот бермоқ, мукофот билан тақдирламоқ. *Орден билан мукофотламоқ. Илғорларни пул билан мукофотламоқ.* ■ *Менда бир тақлиф бор: бугун Канизакни янги уй билан бирга янги ном билан ҳам мукофотласак..* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

МУКЧАЙМОҚ с.т. айн. мункаймоқ. Ичкаридан мукчайиб қолган дадаси — *Иноят оқсоқол чиқди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Узун соқолли мукчайган гадоё қиёфасидаги Бек.. қопини ерга қўйди-да, унга ўтирди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУЛАТ [исп. mulato] Оқ танли (европонд ирқига мансублар билан негрларнинг аралаш никоҳидан бўлган авлод, насл.

МУЛЗАМ [a. ملزم — мажбур, мажбурият юкланган; ўйинда мағлуб бўлган] Му-

нозара, баҳс, тортишув ва ш. к. да энгилтиб ёки бирор иши, хатти-ҳаракати учун лол, уятли, хижолатли ҳолатда қолган. *Соли отанинг баъзи тенгқурлари, машина ҳақида қалай фикрга келдингиз, дейишса, чол ўзини анча мулзам сезиб, бошини куйи эгарди.* С. Абдуқаҳҳор, Олтин водийларни кезганда. *Мен ҳам маънос ва мулзам ҳолда, гуноҳкор боладай, ичкарига.. кириб бордим.* «Муштум».

МУЛЗАМ БЎЛМОҚ Мулзамлик ҳиссини туймоқ, мулзам ҳолатга тушмоқ. *Боягидай мулзам бўлиб қолишдан чўчиб, ўзини тутди.* М. Мансуров, Ёмби. *Бош инженер мулзам бўлиб, гулдурашга ҳам ҳоли келмай қолди.* «Муштум». **МУЛЗАМ ҚИЛМОҚ** Мулзам ҳолатга кўймоқ. *Ғанижон қаерга борса, самоварда ҳам худди шу тўғрида гапириб, уни мулзам қилишади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

МУЛЗАМЛИК Мулзам ҳолат. «*Мен сизни танимаيمان, йўлингиздан қолманг», деса, унда нима қилади? Мулзамликнинг оғир тошини кўтариб кета берадимиз? Ҳ. Фулом, Машғал.*

МУЛК [a. ملك — шахсий бойлик, мол] I Ихтиёрдаги, қўлдаги бор мол-дунё, ер-сув, иморат ва б. бойликлар. *Жамоат мулки. Хусусий мулк. Шахсий мулк.* ■ [Комилов Қодировга:] *Давлат мулкани, халқ мулкани кўз қорачиғидай сақлашимиз керак.* Уйғун, Навбахор. *Мадамин отасидан қолган молига мол, мулкига мулк қўшди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Бойлик. *Ойбекнинг қаламига мансуб асарлар алақачон қардош халқларнинг маънавий мулкига айланган.* Газетадан. *Республика кенгаши қишлоқларни қайта қуришда тўпланган бой тажрибаларни ҳамманинг мулкига айлантириш ҳақида астойдил ғамхўрлик қилмоқда.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Ўз аҳамиятини йўқотмайдиган асарлар умумсанъат мулки, халқлар мулки бўлиб қолди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 эск. кт. Жой, мамлакат каби маъноли сўз билан бирикиб, шу сўз англатган жой, мамлакат, вилоят маъносини билдиради. *Подшоҳ ҳазратлари, мулки Хуросоннинг тақдири ва ҳаёти сизнинг қўлингиздадир.* Ойбек, Навоий. *Йўқ жаҳон мулкида биздек ожизу бечора халқ.* Аваз.

4 кўчма Баъзи сўзлар билан бирикиб, шу сўз англатган нарсага тегишлиликни билдиради. *Бу кишининг сеҳраи буюқларидан*

чиқаетган суратлар гўзаллик мулки. С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Хусн мулкида киши танҳо бўларми мунча ҳам?* Муқимий.

МУЛК-АМЛОК Бутун мол-мулк, мол-дунё. *Йигирма жуфтлаб қўш хўкиз дейсизми, ўн-ўн бешлаб арғумоқ отлар дейсизми.. ишқилиб, ундаги мулк-амлокнинг ҳисобига чўт билмаган содда деҳқон етолмас экан.* Ғ. Фулом, Тирилган мурда.

МУЛҚДОР [a. + ф. ملكدار — мулк эгаси] **1** Мулк субъекти; мулк объектига эгалик, фойдаланиш, тасарруф этиш ҳуқуқий тамойиллари асосида мустаҳкамланган ҳуқуқларга эга бўлган жисмоний ёки юридик шахс. *Хоразмда энг катта мулкдорлардан бири ҳам қозикалон эди. Ж. Шарипов, Хоразм. Хусусий мулкнинг тўла эркинлиги таъминланиб, хўжалик юритувчи субъектлар — мулкдорлар сони кескин кўнади.* Газетадан.

2 тар. Катта ер-сув эгаси; заминдор. *Қадимги мулкдорларнинг ҳосилдор ер ва боғларигина эмас, балки бошқа ишлаб чиқариш қуроллари ҳам энди батамом колхозга ўтиши лозим эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУЛҚДОРЛИК Катта ер-сувга эгалик.

МУЛКҲИЙ Мулкка оид; мулк ва унга эгалик қилиш билан боғлиқ бўлган. *Иқтисодий ислохотларнинг бугунги босқичида энг муҳим ва долзарб вазифа мулквий муносабатларни тубдан ўзгартирмоқдир.* Газетадан.

МУЛҚПАРАСТ [a. + ф. ملكپرست — мол-мулкни яхши кўрувчи] Мол-мулкка ўч, мулк тўплашга муккасидан кетган. *..ниҳоят очкўз, мулкпараст бўлган.* Ойбек, О.в. шабадалар.

МУЛҚЧИ кам қўл. Хусусий мулк эгаси, мулкдор; хусусий мулкка берилган.

МУЛҚЧИЛИК Кишилар ўртасида ишлаб чиқариш воситалари ва меҳнат маҳсулини ўзлаштириш юзасидан пайдо бўлган ва тарихан аниқ бир шаклда намоён бўлувчи иқтисодий муносабатлар. *Феодалларнинг ер ва сувга бўлаган мулкчилиги ғоят кенг тарқалган эди.* Газетадан.

МУЛЛА [a. ملا — ўқимишли, тақводор одам] **1** Ўрта Шарқ, Марказий Осиё мамлакатларида мадраса таълимини олган шахс. *Мадрасани тугатгач, ошиқлар ёр васлига ошиққандек, мулла Абдураҳмон ҳам ўз шаҳрига елиб-югуриб етди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Дин арбоби, уламо. *Мулланинг айтганини қил, қилганини қилма.* Мақол. ■ *Чўриликни муллалар сенга қилдилар тақрир [қарор].* Ҳамза. *Бухоро шаҳрида Мирараб мадрасасининг миён саройида кўп муллалар тўпланишиб, мадрасанинг вақфи тўғрисида гапиришмоқда эдилар.* С. Айний, Қуллар.

3 с. т. эск. Маълумотли, ўқимишли киши. *Айттайлик, менинг хизматкорим мулла бўлдию, оми бўлди — менга бари бир эмасми?* К. Яшин, Ҳамза. *-Ҳа, мулла, чарчамасдан, сиқилмасдан юрибсанми? Мунча озиб кетибсан? — деди қори [Элмуродга].* П. Турсун, Ўқитувчи.

Мулла бўлмоқ **1)** ўқиб, маълумотли бўлмоқ, ўқимишли бўлмоқ. *У ўқиб, мулла бўлиб, бирор шаҳарни олиб берармиди менга!* К. Яшин, Ҳамза; **2)** таъзирини еб, кўзи очилмоқ. *Қамоқдан жиндак бўлса ҳам «мулла» бўлиб қайтганлигим шу лаҳзада кучини кўрсатди.* Х. Лутфуллаев, Бахти қулган йигит. **Мулла қилмоқ** **1)** мадраса маълумотини бермоқ. *-Хўп, қизим, хўп, поччаси боқмас боқмасин, мен ўзим боқаман, ўқитиб, катта мулла қиламан, — деди Моҳлар ойим.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён; **2)** саводини чиқармоқ, маълумотли қилмоқ; **3)** кўчма таъзирини бермоқ. *Мавлон Мусаевич ўрнидан турди. Ўзича Зумрадни бир мулла қилиб қўймоқчи бўлди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

4 Ҳурмат юзасидан мурожаатда, гаплашганда, кишининг исмига қўшиб айтилади. *-Дунёнинг иши шунақа экан, мулла Али! — деб уни юпатиб қўйди [Отабек].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Лоақал бир кафт тунроқ ташласангиз-чи, мулла йигит!* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Мулла жиринг, муллажиринг с. т. Пул. *Сенга ўхшаш, менга ўхшаш мойжувози борлар солиқ тўламай қўйса, советнинг ҳамёнига мулла жиринг қаёқдан тушади?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Мулла минган эшакдай дағ.** *Ўта ювош. Азиза ҳам эри бир кунмас-бир кун мулла минган эшакдай, ювош тортиб келишини кутиб юрди.* Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Қамоқда эзилса, мулла минган эшакдай.. бир кунмас-бир кун балки чиқиб келар..* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛАБАЧЧА [a. + ф. ملابچه — мулланинг боласи] юқ. усл. айн. **муллавачча.** *Мадрасада уч муллавачча бир бўйра устида ўти-*

1. *Мушкул бир масалани баҳслашади.* Ойбек, Навоий.

МУЛЛАВАЧЧА 1 Мадраса талабаси. Бу *ой тириклик чоғида вақф унумларини муҳрири ва муллаваччаларга ўз қўли билан бериб юрар эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш ёрналишлари.

2 Муллаларнинг, уламоларнинг боласи, мерзанди.

МУЛЛАКА [тўғриси: мулла ака] 1 с. т. Ўзидан катта, ўқимишли кишиларга муровват формаси. *Мавлонов ўтириши билан Хайрибой шошилиб, бир чойнак чой билан пиёла элтириб, унинг олдида қўйди-да: -Хуш келибсиз, муллака! - деди мулозамат қилиб.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 шв. Келиннинг қайнағаси ва ўзидан катта қайниси.

МУЛЛАНАМО Мулла кўринишига эга бўлган, муллаларга ўхшаган. *Гумашта Муҳаммад Расул қирқ ёшга етиб қолган мутаназзе, мулланамо киши эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛО юқ. усл. айн. мулла. [Жалолиддин:] *Улуғ шайх Саъдий яхши айтган: имамга амал қилмайдиган муллодан устига китоб ортган эшак афзал.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

МУЛОЗАМАТ [а. ملازمت — бирга бўлишлик, ажралмаслик; бирга эргашиб бориш; қатъийлик] Кишининг кўнглини олиш учун кўрсатилган илтифот; эъзоз-икром, такалдуф. *Меҳмонга мулозамат қилмоқ. Мулозамат кўрсатмоқ. ■ [Хатамова] Меҳмонларни хотинларга хос мулозамат ва ширинсузлик билан кабинетига таклиф қилди.* А. Қаҳҳор, Картина. [Тулқинжон] *Бор усталигини ишга солиб, илтифот ва мулозаматлар билан қизнинг кўнглини овлай бошлади.* Д. Мусажонов, Хури. *Ақалли кўнгли учун мулозамат ҳам қилишмади.* М. Хайруллаев, Кўнгли.

МУЛОЗАМАТЛИ Мулозамат қилишни қўши биладиган; сермулозамат, сертакалдуф. *Ҳақиқатан ҳам у ўта мулозаматли, хуш-ақчақ йигит кўринар эди.* Н. Аминов, Қалтис хато.

МУЛОЗИМ [а. ملازم — керакти; чамбар-мас боғлиқ, ажралмас; доим ёнида хизмат қилувчи] 1 тар. Ҳокимларнинг, амалдорларнинг ҳузурда уларнинг хизматида

бўлган киши. *Раис афанди мулозимларига дарра кўтартириб, намозсизларни текширар, фарзи айни билмаганларни урдирар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Энг кейинги извоида икки мулозим билан Абдуваҳоб жунади.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Сарой, маҳкама хизматчиси. - *Қозихонадан бир мулозим келибдир. Полвонда ишим бор дейди, — деб даҳлиздан кирган бола Ўрмон полвоннинг сўзини кесди.* С. Айний, Қуллар.

3 эск. Ходим, хизматчи. *Музей мулозими бизга ажойиб бир кашифётни — Ҳиндистоннинг жуғрофий харитасини кўрсатди.* 3. Акрамов, Ҳиндистон лавқалари.

МУЛОЗИМАТ қ. мулозамат. Арслоннинг бундай мулозиматларни хуш кўрмаслигини *найқаб, нафаси ичида қолди.* Мирмуҳсин, Яширинган куч. - *Мана бунни ҳўпланг, онам, — деди чол жойига ўтириб. Меҳриниса бу мулозиматдан бадтар хижолат бўлди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

МУЛОЙИМ [а. ملائم — мос, мувофиқ, қулай; одобли, хушхулқ] 1 Қўлга юмшоқ уринадиган, майин. *Мулоийм тери. ■ Холжувон ойим.. бадангиналари мулоийм.* «Ҳасанхон».

2 кўчма Ёқимли ва юмшоқ таъсирли. *Эрталаб ёмғир тинган, ҳаво нақадар мулоийм ва оромбахш.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Муҳиддин Юлдузхоннинг мулоийм товушида ўз қалбидаги сингари маънони сезди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 кўчма Гап-сўз, хагги-ҳаракатлари ниҳоятда ёқимли ва юмшоқ. *Алихон табиатан оғир, мулоийм, камгап йигит эди.* М. Хайруллаев, Гилла маржон. *Париги кўнишдаги бош чўпон дадасини танир экан, нарвона бўлди, бечора. Хотини ҳам бир мулоиймки.* С. Анорбоев, Оқсой.

МУЛОЙИМЛАШМОҚ 1 Мулоийм бўлмоқ, майинлашмоқ, юмшамоқ. *Тери мулоиймлашди. Лой мулоиймлашди.*

2 кўчма Мулоийм бўлмоқ, юмшамоқ (қ. мулоийм 2, 3.). - *Ўтир, онанг овқат олиб келибди, еб ол, — деди у мулоиймлашиб.* Т. Малик, Иблис девори. - *Туринг, қизим, — эликбошининг товуши бирдан мулоиймлашди, — ота-онанинг бошини букманг.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛОЙИМЛИК Мулоийм ҳолат, тус, кўриниш. *Юзидан мулоиймлиқ, эрига ито-*

бегига] Қўрбоши музаффарона жавоб берди: -[Отабекни] Тутдим, тақсир. Қутидорни ҳам! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗАХОНА эск. айн. музей. Уй жиҳозга гоятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗД [ф. مزد — хизмат ҳақи, тўлов; мукофот] эск. Хизмат ҳақи. — Мен ҳам пахтакашлик қилаётирман, — деди тоғам, — ёмон иш эмас. Лекин музди меҳнатига арзимайди. С. Айний, Эсдаликлар.

МУЗДЕК, -дай 1 Муз каби (қ. муз 1). Муздек сирпанчиқ. Муздек ялтироқ.

2 айн. муз 2. Муздек шамол. Муздек айрон. Муздек ҳаво. ■ У ҳовлига ўтиб, тўрдаги мажнунтол тагида шириллаб оқиб турган муздай куз сувида юз-қўлини ювди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Муздек бўлмоқ Ноқулай, нохуш ҳолатга тушмоқ. Рўзимбой ота бу магазиндан ҳам муздек бўлиб чиқди. «Муштум». Уй-жойимга тушди қулф. Ўтган-кетган боқар кулиб. Йўлда қолдим муздек бўлиб. Ўнгимми ё тушим, аттанг. Т. Йўлдош, Аттанг.

МУЗЕЙ [лот. museum < юн. museion — музалар ибодатхонаси] Санъат, техника, табиат намуналарини, тарихий ва илмий-табиий аҳамиятга эга бўлган нарсаларни йиғиш, сақлаш, ўрганиш ва халққа намойиш қилиш билан шуғулланадиган муассаса. Санъат музейи. Тарих музейи. Ўлкашунослик музейи. Табиат музейи. ■ Халқни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва уларга юксак савияда таълим беришда музейларнинг роли каттадир. Газетадан.

МУЗЕЙШУНОС Музейшунослик билан шуғулланувчи мутахассис.

МУЗЕЙШУНОСЛИК Музейлар тарихи, уларнинг ижтимоий вазифалари, музей иши назарияси ва методикаси масалаларини ўрганадиган фан тармоғи.

МУЗЁРАР Қалин қопланган музни ёриб ҳаракатланадиган. Музёرار, транспорт кемалари ва самолётлар шошилиш равишида сафарга ҳозирландилар. «Фан ва турмуш».

МУЗИКА [юн. musike — музалар санъати] қ. мусиқа. Қиз ўн олти ёшгача бу оилада.. ўсади, ибтидоий таҳсил кўради, музикадан ҳам бир оз маълумот олади. Ойбек, Танланган асарлар. Катта залдаги шовқин-сурон, музика, ичимликлар.. ҳиди Йўлчининг боши-

ни айлантирди. Ойбек, Танланган асарлар. Карвон жўнади. Юкнинг оғирлигиданми гулчакларнинг ёғсираганиданми, арча гирчиллаб, ўз музикаси ўзи билан жадамоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАВИЙ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАЛИ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАНТ қ. мусиқачи.

МУЗИКАЧИ қ. мусиқачи. Ёш мичини томошабинларнинг салобати босини бузмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАШУНОС қ. мусиқашуно

МУЗИКАШУНОСЛИК қ. мусиқашунослик.

МУЗЛАМОҚ 1 Музга айланмо ҳосил қилмоқ, муз қопламоқ. Сув м. Ер музлади. Ариқ музлади. ■ Тўсатдан совуқ шамол эди. Билчираб ётганда ёйилиб юрган қўй-қўзиларнинг тулжунларига ёпишган лой музлади. С. Аев, Оқсой. ..етти разведкачи музлагустидан билдирмай ўтдилар. Наз Жўрлар баланд сайрайди.

2 Қаттиқ совуқ таъсирида қоти моқ, тўнгмоқ; яхламоқ. Қўлим музлади. ■ Опанг ўргилсин.. қўлингни бермузлаб қолибсан-ку! А. Қаҳҳор, Хо Юраги сиқилган Анвар гоҳ ўтириб, бошлаб, совуқда музлаб кетган м. оёғини турли вазиятга солиб кўрар Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 кўчма. Ҳис-сезгисиз ҳолга т қотиб қолмоқ. Қўрққанимдан, бутудим музлаб, тахта бўлиб қолдим. Э. Ажаб қишлоқ.

МУЗЛИ Музи бўлган. Музли то. сув. ■ ..узоқдаги музли чўққи эрта гори, кундузи кўзни олгудай чарақли нар эди. А. Мухтор, Чинор.

МУЗЛИК геол. Шароит қулай : да қор тўпланишидан ҳосил бўл томонга силжиб турадиган муз масс; музлиги. Зарафшон музлиги. ■ Куликларига швед ва француз крейсер олди. «Фан ва турмуш». ..музликлар чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил қилди. С. Кароматов, Олтин қум.

Музлик даври айн. муз даври қ. **МУЗЛОҚ** Муз билан қоплан музлаб қолган ер. Тоғнинг оти Му Бу ном унинг ҳозирги аҳволига ун

а ҳам, бир вақтлари музлоқ эканидан ни борлигидан далолат беради. М. Ис-ий, Фарғона т. о.

МУЗОКАРА [а. مذاكاره — муҳокама қи-суҳбат; анжуман] **1** Мажлисда муҳо-ба кўйилган масала юзасидан ўз фик-рига ён қилиш, шу муносабат билан га-ган нутқ, сўз. *Маъруза юзасидан му-за бошламоқ. Музокарага ўтмоқ. ■* *Ишдан кейин қизғин музокара бошланиб* т. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Музокарага қатнашган ходимлар.. олиб бо-ришган илмий тадқиқот ишлари ҳақида му-носабатларини айтдилар. «ЎТА».*

Шарт-шароит, томонларнинг талаб-хотида фикр алмашиш. *Сулҳ ҳақида му-носабат олиб бормоқ. Дипломатик музока-ра.* ■ *Қудалар ўртасида рўй берадиган шилмовчиликлар, жанжаллар аксар музокара ва муроаа йўли билан ҳал қили-нади.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗОКАРАЧИ Мажлисда музокарага қатнашган, сўз олган киши; музокара қатнаш-ган. *Навбатдаги музокарачи, зиёвларнинг сўзхотидаги вазифалари.. тўғрисида му-носабат кетди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МУЗОФОТ [а. مضافات] эск. Вилоят, вилоят. *Куз охирлашиб, қиш яқинлашган вақтда ҳам, Бухоро музофотининг қуруқ ҳаво-си ҳали ёнғингарчилик бошланмаган эди.* С. Сайидий, Куллар. *Тўрткўл кичик бир кўрғон. У тез орада ўсиб, музофот ҳокими ту-ридан жойга айланди.* Ж. Шарипов, Хо-лмат.

МУЗТАР [а. مضطر — мажбур бўлган; мазмур қилинган; муҳтож] Изтиробли, но-воқай ҳолатли. *Ҳамма аллақандай мулзам, мулзамтар.* Э. Аъзамов, Олам ям-яшил.

Музтар бўлмоқ Изтиробли, ноқулай ҳолатга тушмоқ. *Раис кўпчилик олдида муз-тар бўлиб, «айб бизда», деб қўлини қовуш-тирганча турарди.* Ҳ. Назир, Кўктерак ша-ҳараси. *Уялганимдан томоғимдан ҳеч нарса нади, то тўй жўнатиладиган маҳалгача му-тар бўлиб ўтирдим.* М. Муҳаммаджонов, *Эмоми уринишлари. Меҳмонлар ҳам Бўри шондай музтар бўлиб ўтирди.* Т. Мурод, кишнаган оқшом.

МУЗТАРЛИК Музтар ҳолат. *Аҳмадҷон-маъносона боқиб, жавдираб, ҳовли ўрта-на ҳайрон ва музтарликда қолди.* К. Яшин, имза.

МУЗТОҒ қ. айсберг.

МУЗХОНА 1 Ёзда роҳатижон тайёрлаш учун муз босиб қўйиладиган ертўла ёки чуқур. *Музхонага муз босмоқ.*

2 Иссиқда бузиладиган маҳсулотларни сақлаш учун ишлатиладиган, ҳавоси сунъий равишда совитиладиган асбоб ёки хона; холодильник. *Гўшт комбинатининг музхона-си. Гастроном музхонаси. ■* *Бирлашма кон-серва ва вино заводлари ҳамда катта муз-хона қуриб битказди.* Газетадан.

3 Холодильникнинг музлатадиган (муз-латкич) хонаси. *Гўшти холодильникнинг музхонасига қўйдим.*

4 кўча Жуда совуқ (уй, жой ҳақида). *Уйингиз музхона экан. ■* *Ҳатто, гавдасини қандай қилиб ўрашни билмай уринган Йўлчи жавоб берди: -Уй эмас, музхона бу.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗҚАЙМОҚ Қаймоқ, сут, мева суви ва ш.к. дан музлатиб тайёрланадиган ши-рин егулик, яхна ширинлик. *Музқаймоқ ҳам тўйимли, ҳам ташналикни қондиради.* Газе-тадан. *Тўраҳўжа синфдошларини буфетга таклиф этиб, музқаймоқ, сув, ширинликлар билан меҳмон қилди.* Д. Нурий, Осмон усту-ни.

МУК: **мук тушмоқ** **1)** оёқларни йиққан ҳолда юзтубан бўлиб ётмоқ ёки бошини жуда қуйи солиб энгашмоқ. *«Жинчиқроқ»ни пуфлаб, Йўлчи билан Ўроз гулхан теъараги-да мук тушишди.* Ойбек, Танланган асар-лар. *Ўтар бобо бўсағада мук тушиб илтижо қилди.* С. Сиёев, Аваз; **2)** кўча бирор нар-са устида кунт билан ўтирмоқ. *Камол.. ке-йинги кунларда кўп ишлар, иш столида қоғоз устига мук тушиб, тонг оттирар эди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар. *Мук тушиб ўқий-ўқий чарчади кўзимоғим.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

МУКАЛЛАФ [а. مكلف — солиққа тор-тилувчи, вояга етган; қимматли] кт. Так-лиф этилган, чақирилган. *Тўйга биз ҳам му-каллаф. ■* *Сизни бундан ҳам сандали ис-сиқроқ бир ерга олиб бормоқчиман. Иккимиз шу ерга мукаллафмиз.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

МУКАММАЛ [а. مكمل — ниҳоясига ет-казилган, тўлдирилган, тўлиқ] **1** Ҳар жи-ҳатдан тўлиқ, камчилиги йўқ; расо, бут. *Мукаммал тўплам. Уч тилни мукаммал би-лади. Мукаммал билим. ■* *Ҳаётни мукам-*

мал қиламан, деб не-не одамлар бош қотирган. С. Сиёев, Ёруғлик. *Рустам отда юриш, найза отиш, қиличбозлик каби ҳунарларни мукаммал ўрганибди. «Олтин бешик».*

2 Такомиллашган, камолотга эришган; етук. *Сенинг қимматли сўзинг, ўткир фикринг мукаммал, Элнинг хотирасида сақланади умрбод. Х. Расул. Азизанинг назарида, ҳар томонлама мукаммал, одобли, билимли йигит шу эди. Ў. Хошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

МУКАММАЛАШМОҚ Мукаммал ҳолат касб этмоқ, мукаммал бўлмоқ (қ. **мукаммал 1, 2**). *Лекин қизнинг ҳусни, ҳасрат оташида товланиб мукаммаллашгани каби, яна ҳам ёрқинроқ, яна ҳам сеҳрлироқ бўлиб кўринди. Ойбек, Танланган асарлар. Чала, лекин кўз ўнгиди тез юксалиб, мукаммаллашиб, диққатни тортаётган бино теварагида аста айланиб, ҳар чеккани томоша қилди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУКАММАЛЛИК Мукаммал ҳолатга эгалик, бекам-кўстлик. *Инсон доимо мукаммаллик, баркамолликка интилади. ■ Масал композициясининг мукаммаллиги ундаги ҳаракатнинг қонуний ривожланиши асосида юзага келади. «ЎТА».*

МУКАРРАМ [а. *مَكْرَم* – ҳурматли, азиз] **1** кт. Иззату икром қилинувчи; иззатли. *Худойи таоло инсонни ҳамма жониворлардан азизу мукаррам қилиб яратди. Мирмуҳсин, Меймор.*

2 Мукаррам (хотин-қизлар исми).

МУКАРРАР [а. *مَكْرَر* – такрорланган, икки ҳисса ортган; қайта-қайта] эск. кт. Такрорланган, қайд қилинган.

Мукаррар бўлмоқ Такрорланмоқ. *Андак таҳаммул қилган эрдим.. тақ-тақ овози мукаррар бўлди. «Муштум».*

МУКАРРИР [а. *مَكْرَر* – такрорловчи, қайтарувчи] эск. Мадрасада амалий машғулот олиб борувчи муаллим. *Абдурахмон.. баъзи мадрасаларнинг мударрислари, мукаррирлари билан ҳам танишдир. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

МУККА: мукка тушмоқ **1)** айн. мук тушмоқ қ. мук. *Тожиддин Қосим оёқларига мукка тушиб ялинган, нола қилган Абдувоҳидни кўтариб турғизди. Ойбек, Нур қидириб. Йўловчилар шамолни тўсиб турган қумтенининг орқасига ўтиб, мукка тушиб ётди-*

*лар. М. Осим, Карвон йўлларида. Штаб бошлиғи Йўлдош столга мукка тушиб, нималарнидир чизарди. Шухрат, Шинелли йиллар; 2) бутунлай берилмоқ, таъсирга тушмоқ. Умрни узайтиришнинг бир неча хил йўллари бор: доимо серҳаракат бўлиш, ортиқча ҳасадгўй бўлмаслик, спиртли ичимликларга мукка тушмаслик.. Газетадан. **Муккаси билан тушмоқ** (ёки **йиқилмоқ**) Юзтубан бўлиб йиқилмоқ. *У Тўлқинни яна калтаклайди. Бу маҳал калтак Эъвозхонга ҳам тегиб, у муккасидан йиқилди. Х. Фулом, Машғал. Маҳсум пичоқ ушлаган қўлини олдинга чўзганча муккаси билан йиқилди. С. Анорбоев, Оқсой. Комил турган ерида бир чайқалиб, оз бўлмаса, отнинг таъига муккаси билан тушай деди. Х. Фулом, Машғал. **Муккасида кетмоқ 1)** айн. **мук тушмоқ** қ. мук. *..шидан келди дегунча апил-типил овқатланади-ю, чизишга муккасида кетади. Х. Фулом, Замин юлдузлари. У китоб ўқишга яна муккасида кетди. Ю. Шомансур, Қора марварид; 2) айн. **мукка тушмоқ 2.** Мол-дунёга муккасида кетмоқ. **■ Хурофотга муккасида кетган бир қўшним билан.. гаплашиб турган эдик. «Муштум».** Шамшихол ая ўғлининг ишга муккасида кетганини кўриб, еган-ичгани жойига тушмайди. «Ўзбекистон кўриқлари». **Муккасида тушмоқ 1)** айн. **муккаси билан тушмоқ** қ. **мукка;** **2)** айн. **мукка тушмоқ 2.** *Л. Ленч ўз ҳикояларида.. эскилик сарқитларида муккасида тушган кишиларни фош қилади. Газетадан.****

МУККАЙМОҚ 1 Бирор иш устида мук тушмоқ. *Баъзилар муккайиб, тошларнинг гадир-будир бетини ойнадай силлиқлаб ярқиратиши билан машғул. Ойбек, Навоий.*

2 айн. **муккаймоқ.** *Зах ҳиди келган кичкина даҳлизда муккайган бир кампир чарх йигириб ўтирар, ёнидаги ўчоқда тезак тутаётарди. С. Зуннунова, Гулхан.*

МУККАЛАМОҚ 1 Юзтубан йиқилмоқ. *Элов тўпни ушлаб олди-ю, муккалаб бориб йиқилди. Р. Азизхўжаев, Яшил дала.*

2 айн. **мук тушмоқ, муккасида кетмоқ.** қ. **мук, мукка.** [Дадажон] *Дарсдан кейин далага борганида ҳам, доим қўлида китоб юради. Бирпас бўшади дегунча, китоб устига муккалайди. Р. Раҳмонов, Одат.*

МУКОЛАМА [a. مكالمة — сўз юритиш, ҳабат] эск. кт. 1 Сўзлашув тили; оғзаки сўз. [Абдишукур] Русчада китоб мутолаа қилмасам ҳам, лекин муколама тилига анча-гнча эътибор. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Утилган дарсни мустаҳкамлаш учун бир-бирига сўзлаб бериш. *Муколама ўқилган дарсларнинг маъносини мияга яхшироқ сойлаштириб олиш учун чиқарилган бир ойда.. эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш ринишлари.

МУКОФОТ [a. مڪافات — тақдирлаш, ўлов; товон пули] 1 Бирон-бир фаолият соҳасидаги алоҳида ютуқлар учун рағбатлантириш шакли (қимматли буюм, пул, медаль, орден ва ш. к.). *Олий мукофот. Давлат мукофоти. Пул мукофоти. Мукофот бермоқ. Мукофот олимоқ. Мукофотга тақдим этмоқ.* ■ *Ғолиблар махсус мукофотлар билан тақдирланишди.* Газетадан. *Баҳрихон бир кўй билан бир кўйлаклик атлас мукофот олган экан.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Биринчи даражали диплом ва пул мукофоти билан қайтди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Кишининг ўз қилмиши, хатти-ҳаракати учун қайтган қаримта; умуман, совға, тортқ. *..биздан кейингилар ҳам бу ерга келиб сув ичади — ҳаққимизга дуо қилади. Бундан ортиқ мукофот борми бизга?!* Мирмуҳсин, Меъмор. *Дунё можаросидан кўл ювмоқчи бўлган бир отага кексайган кунларида фарзанд доғини кўрмасликнинг ўзи ҳам улғу мукофотдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар,

МУКОФОТЛАМОҚ Мукофот бермоқ, мукофот билан тақдирламоқ. *Орден билан мукофотламоқ. Илғорларни пул билан мукофотламоқ.* ■ *Менда бир тақлиф бор: бугун Канизакни янги уй билан бирга янги ном билан ҳам мукофотласак..* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

МУКЧАЙМОҚ с.т. айн. *мункаймоқ*. Ичкаридан мукчайиб қолган дадаси — Иноят оқсоқол чиқди. С. Аҳмад, Уфқ. *Узун соқолли мукчайган гадоё қиёфасидаги Бек.. қопини ерга кўйди-да, унга ўтирди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУЛАТ [исп. mulato] Оқ танли (европоид irqига мансуб)лар билан негрларнинг аралаш никоҳидан бўлган авлод, насл.

МУЛЗАМ [a. ملزم — мажбур, мажбурият юкланган; ўйинда мағлуб бўлган] Му-

нозара, баҳс, тортишув ва ш. к. да енгилиб ёки бирор иши, хатти-ҳаракати учун лол, уятли, хижолатли ҳолатда қолган. *Соли отанинг баъзи тенгқурлари, машина ҳақида қалай фикрга келдингиз, дейишса, чол ўзини анча мулзам сезиб, бошини куйи эгарди.* С. Абдуқаҳҳор, Олтин водийларни кезганда. *Мен ҳам маънос ва мулзам ҳолда, гуноҳкор боладай, ичкарига.. кириб бордим.* «Муштум».

МУЛЗАМ БЎЛМОҚ Мулзамлик ҳиссини туймоқ, мулзам ҳолатга тушмоқ. *Боягидай мулзам бўлиб қолишдан чўчиб, ўзини тутди.* М. Мансуров, Ёмби. *Бош инженер мулзам бўлиб, гулдурашга ҳам ҳоли келмай қолди.* «Муштум». **МУЛЗАМ ҚИЛМОҚ** Мулзам ҳолатга қўймоқ. *Ғанижон қаерга борса, самоварда ҳам худди шу тўғрида гапириб, уни мулзам қилишади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

МУЛЗАМЛИК Мулзам ҳолат. «*Мен сизни танимайман, йўлингиздан қолманг*», деса, унда нима қилади? *Мулзамликнинг оғир тошини кўтариб кета берадимми?* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУЛК [a. مال — шахсий бойлик, мол] 1 Ихтиёрдаги, қўлдаги бор мол-дунё, ер-сув, иморат ва б. бойликлар. *Жамоат мулки. Хусусий мулк. Шахсий мулк.* ■ [Комилов Қодировга:] *Давлат мулкени, халқ мулкени кўз қорачиғидай сақлашимиз керак.* Уйғун, Навбаҳор. *Мадамин отасидан қолган молига мол, мулкига мулк қўшди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма **Бойлик**. *Ойбекнинг қаламига мансуб асарлар алақачон қардош халқларнинг маънавий мулкига айланган.* Газетадан. *Республика кенгаши қишлоқларни қайта қуришда тўпланган бой тажрибаларни ҳамманинг мулкига айлантириш ҳақида астойдил ғамхўрлик қиламоқда.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Ўз аҳамиятини йўқотмайдиган асарлар умумсанъат мулки, халқлар мулки бўлиб қолди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 эск. кт. *Жой, мамлакат каби маъноли сўз билан бирикиб, шу сўз англатган жой, мамлакат, вилоят маъносини билдиради. Подшоҳ ҳазратлари, мулки Хуросоннинг тақдири ва ҳаёти сизнинг кўлингиздадир.* Ойбек, Навоий. *Йўқ жаҳон мулкида биздек ожизу бечора халқ.* Аваз.

4 кўчма **Баъзи сўзлар билан бирикиб, шу сўз англатган нарсага тегишлиликни билдиради.** *Бу кишининг сеҳрли бўёқларидан*

чиқаятган суратлар гўзаллик мулки. С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Хусн мулкида киши танҳо бўларми мунча ҳам? Муқимий.*

МУЛК-АМЛОК Бутун мол-мулк, мол-дунё. *Йигирма жуфтлаб қўш хўкиз дейсизми, ўн-ўн бешлаб аргумоқ отлар дейсизми.. ишқилиб, ундаги мулк-амлоқнинг ҳисобига чўт билмаган содда деҳқон етолмас экан. Ғ. Фулом, Тирилган мурда.*

МУЛҚДОР [a.+ ф. ملكدار – мулк эгаси] **1** Мулк субъекти; мулк объектига эгалик, фойдаланиш, тасарруф этиш ҳуқуқий тамойиллари асосида мустақкамланган ҳуқуқларга эга бўлган жисмоний ёки юридик шахс. *Хоразмда энг катта мулкдорлардан бири ҳам қозикалон эди. Ж. Шарипов, Хоразм. Хусусий мулкнинг тўла эркинлиги таъминланиб, хўжалик юритувчи субъектлар – мулкдорлар сони кескин кўнайтиди. Газетадан.*

2 тар. Катта ер-сув эгаси; заминдор. *Қадимги мулкдорларнинг ҳосилдор ер ва боғларигина эмас, балки бошқа ишлаб чиқариш қуроллари ҳам энди батамом колхозга ўтиши лозим эди. П. Турсун, Ўқитувчи.*

МУЛҚДОРЛИК Катта ер-сувга эгалик. **МУЛҚИЙ** Мулкка оид; мулк ва унга эгалик қилиш билан боғлиқ бўлган. *Иқтисодий ислохотларнинг бугунги босқичида энг муҳим ва долзарб вазифа мулквий муносабатларни тубдан ўзгартирмоқдир. Газетадан.*

МУЛҚПАРАСТ [a.+ ф. ملكپرست – мол-мулкни яхши кўрувчи] Мол-мулкка ўч, мулк тўплашга муқкасидан кетган. *..ниҳоят очкўз, мулкпараст бўлган. Ойбек, О.в. шабадалар.*

МУЛҚЧИ кам қўл. Хусусий мулк эгаси, мулкдор; хусусий мулкка берилган.

МУЛҚЧИЛИК Кишилар ўртасида ишлаб чиқариш воситалари ва меҳнат маҳсулини ўзлаштириш юзасидан пайдо бўлган ва тарихан аниқ бир шаклда намоён бўлувчи иқтисодий муносабатлар. *Феодалларнинг ер ва сувга бўлган мулкчилиги ғоят кенг тарқалган эди. Газетадан.*

МУЛЛА [a. ملا – ўқимишли, тақводор одам] **1** Ўрта Шарқ, Марказий Осиё мамлакатларида мадраса таълимини олган шахс. *Мадрасани тугатгач, ошиқлар ёр васлига ошиққандек, мулла Абдурахмон ҳам ўз шаҳрига елиб-югуриб етди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

2 Дин арбоби, уламо. *Мулланинг айини қил, қилганини қилма. Мақол. ■ 4* *ликни муллалар сенга қилдилар та [қарор]. Ҳамза. Бухоро шаҳрида Мирараб расасининг миён саройида кўп мулла тўпланишиб, мадрасанинг вақфи тўғри гапиришмоқда эдилар. С. Айний, Қулла*

3 с. т. эск. Маълумотли, ўқимишли к. *Айтайлик, менинг хизматкорим мулла бўю, оми бўлди – менга бари бир эмасми Яшин, Ҳамза. -Ҳа, мулла, чарчамасдан қилмасдан юрибсанми? Мунча озиб кесан? – деди қори [Элмуродга]. П. Тўр ўқитувчи.*

Мулла бўлмоқ **1)** ўқиб, маълум бўлмоқ, ўқимишли бўлмоқ. *У ўқиб, л бўлиб, бирор шаҳарни олиб берамиди м К. Яшин, Ҳамза; 2)* таъзирини еб, очилмоқ. *Қамоқдан жиндак бўлса ҳам ла» бўлиб қайтганлигим шу лаҳзада кўрсатди. Х. Лутфуллаев, Бахти кулга гит. Мулла қилмоқ **1)** мадраса маълумни бермоқ. *-Кўп, қизим, кўп, ночаси беса боқмасин, мен ўзим боқаман, ўқитиб, та мулла қиламан, – деди Моҳлар ойи Қодирий, Меҳробдан чаён; 2)* саво чикармоқ, маълумотли қилмоқ; **3)** таъзирини бермоқ. *Мавлон Мусаевич дан турди. Ўзича Зумрадни бир мулла кўймоқчи бўлди. С. Сиёев, Отлик аёл.**

4 Ҳурмат юзасидан мурожаатда, гагганда, кишининг исмига қўшиб айти *-Дунёнинг иши шунақа экан, мулла А деб уни юпатиб кўйди [Отабек]. А. Қод Ўтган кунлар. Лоақал бир кафт тупроқ ласангиз-чи, мулла йигит! Ў. Ҳошимов. бингга қулоқ сол.*

Мулла жиринг, муллажиринг с. т. *Сенга ўхшаш, менга ўхшаш мойжеувозлар солиқ тўламай кўйса, советнинг нига мулла жиринг қаёқдан тушади? П сун, Ўқитувчи. Мулла минган эшакдай* *Ўта ювош. Азиза ҳам эри бир кунмас-б мулла минган эшакдай, ювош тортиб шини кутиб юрди. Ў. Ҳошимов, Қал қулоқ сол. Қамоқда эзилса, мулла л эшакдай.. бир кунмас-бир кун балки келар.. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУЛЛАБАЧЧА [a.+ ф. ملاچچا – ининг боласи] юк. усл. айн. **муллавачча** *расада уч муллавачча бир бўйра устид*

қаб, мушкул бир масалани баҳслашади. Ойбек, Навоий.

МУЛЛАВАЧЧА 1 Мадраса талабаси. Бу ёй тириклик чоғида вақф унувларини муҳаррир ва муллаваччаларга ўз қўли билан бериб юрар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш қўринишлари.

2 Муллаларнинг, уламоларнинг боласи, фарзанди.

МУЛЛАКА [тўғриси: мулла ака] **1** с. т. Ўзидан катта, ўқимшли кишиларга мурожаат формаси. *Мавлонов ўтириши билан Хайворбой шошилиб, бир чойнак чой билан пиёла келтириб, унинг олдига қўйди-да: -Хуш келибсиз, муллака! — деди мулозамат қилиб.* П. Турсун, Уқитувчи.

2 шв. Келиннинг қайнағаси ва ўзидан катта қайниси.

МУЛЛАНАМО Мулла кўринишига эга бўлган, муллаларга ўхшаган. *Гумашта Муҳаммад Расул қирқ ёшга етиб қолган мутавазе, мулланамо киши эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛО юқ. усл. айн. мулла. [Жалолиддин:] *Улуғ шайх Саъдий яхши айтган: имлода амал қилмайдиган муллодан устига китоб ортган эшак афзал.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

МУЛОЗАМАТ [а. ملازمت — бирга ўқилишлик, ажралмаслик; бирга эргашиб бориш; қатъийлик] Кишининг кўнглини олиш учун кўрсатилган илтифот; эъзоз-икром, такаллуф. *Меҳмонга мулозамат қилмоқ. Мулозамат кўрсатмоқ. ■ [Хатамова] Меҳмонларни хотинларга хос мулозамат ва ширинсўзлик билан кабинетига таклиф қилди.* Қ. Қаҳҳор, Картина. [Тўлқинжон] *Бор усталарини ишга солиб, илтифот ва мулозаматлар билан қизнинг кўнглини овлай бошлади.* Ф. Мусажонов, Хури. *Ақалли кўнгил учун мулозамат ҳам қилишмади.* М. Хайруллаев, Кўнглил.

МУЛОЗАМАТЛИ Мулозамат қилишни яхши биладиган; сермулозамат, сертакаллуф. *Ҳақиқатан ҳам у ўта мулозаматли, хушакчақ йигит кўринар эди.* Н. Аминов, Қалтис хато.

МУЛОЗИМ [а. ملازم — керакли; чамбарчас боғлиқ, ажралмас; доим ёнида хизмат қилувчи] **1** тар. Ҳоқимларнинг, амалдорларнинг ҳузурда уларнинг хизматида

бўлган киши. *Раис афанди мулозимларига дарра кўтартириб, намозсизларни текширар, фарзи айини билмаганларни урдирар эди.* А. Қодирий, Утган кунлар. *Энг кейинги извошда икки мулозим билан Абдуваҳоб жунади.* Ш. Тошматов, Эрк куши.

2 Сарой, маҳкама хизматчиси. -*Қозихонадан бир мулозим келибдир. Полвонда ишим бор дейди, — деб даҳлиздан кирган бола Ўрмон полвоннинг сўзини кесди.* С. Айний, Қўллар.

3 эск. Ходим, хизматчи. *Музей мулозими бизга ажойиб бир кашфиётни — Ҳиндистоннинг жуғрофий харитасини кўрсатди.* З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

МУЛОЗИМАТ қ. мулозамат. *Арслоннинг бундай мулозиматларни хуш кўрмаслигини пайқаб, нафаси ичида қолди.* Мирмуҳсин, Яширинган куч. -*Мана буни хўпланг, онам, — деди чол жойига ўтириб. Меҳриниса бу мулозиматдан бадтар хижолат бўлди.* Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

МУЛОЙИМ [а. ملائم — мос, мувофиқ, қулай; одобли, хушхулқ] **1** Қўлга юмшоқ уринадиган, майин. *Мулоийим тери. ■ Холжувон ойим.. бадангиналари мулоийим.* «Ҳасанхон».

2 кўчма Ёқимли ва юмшоқ таъсирли. *Эрталаб ёмғир тинган, ҳаво нақадар мулоийим ва оромбахш.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Муҳиддин Юлдузхоннинг мулоийим товўшида ўз қалбидаги сингари маънони сезди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 кўчма Гап-сўз, хатти-ҳаракатлари ниҳоятда ёқимли ва юмшоқ. *Алихон табиатан оғир, мулоийим, камгап йигит эди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. *Нариги кўнишдаги бош чўпон дадасини танир экан, парвона бўлди, бечора. Хотини ҳам бир мулоийимки.* С. Анорбоев, Оқсой.

МУЛОЙИМЛАШМОҚ 1 Мулоийим бўлмоқ, майинлашмоқ, юмшамоқ. *Тери мулоийимлашди. Лой мулоийимлашди.*

2 кўчма Мулоийим бўлмоқ, юмшамоқ (қ. мулоийим **2, 3.**). -*Ўтир, онанг овқат олиб келибди, еб ол, — деди у мулоийимлашиб.* Т. Малик, Иблис левори. -*Туринг, қизим, — элликбошининг товўши бирдан мулоийимлашди, — ота-онанинг бошини букманг.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛОЙИМЛИК Мулоийим ҳолат, тус, кўриниш. *Юзидан мулоийимлик, эрига ито-*

хотини мудроқ. Х. Даврон. -*Ҳа, бир-бир торт-сак, маза бўларди, — деди ҳорғин, мудроқ кўзли бошқа бири. Ойбек, Куёш қораймас.*

2 *кўчма* Ҳаракатсиз, тинч, «ухлаган» ҳолатли (нарсалар ҳақида. қ. **мудрамоқ 2**). *Қиш бўйи қору ёмғир сувига тўйиб, қорайиб қолган ер мудроқ бир кайфиятда оғир-оғир хўрсинаётганга ўхшайди. Ҳ. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Наманганнинг азамат чинорлари мудроқ уйқуда. С. Сиеев, Эркаклар эртаги. Бульдозер асрий мудроқ чўлни уйғотиб, унинг кўксига панжа солди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

3 *от* Уйқу босиб мудраган ҳолат. *Махдумнинг мудроғи қочиб, кўзлари катта очилди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

Мудроқ босмоқ Мудроқ ҳолат кўзгалмоқ, кучаймоқ. *Аҳмаднинг қовоқлари оғирлашиб, мудроқ босди. У иккала оёғини узатиб, ўзини уйқу ихтиёрига топширди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Тўғонбек дам мудроқ босиб, дам сергакланиб ётар эди. Ойбек, Навоий.*

МУДҲИШ [а. *مدھش* — ҳайратда (ҳайрон) қолдирадиган, ажойиб] *к.т.* Кишини даҳшатга соладиган, даҳшатли, қўрқинчли. *Мудҳиш хабар. Мудҳиш жиноят. Мудҳиш манзара. ■ Мозор чакалагининг бир бурчагида тутаб ётган тўнка ёнида сочлари ўсиб, соқолига қўшилиб кетган бир девона бу мудҳиш қоронғиликка қарши курашган каби гулханни ёндиришига тиришар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. -Бу қандай фалокат, қандай мудҳиш фалокат, — деди Ибн Сино йиғламоқдан бери бўлиб. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.*

МУЖАЛЛА [а. *مجله* — журнал; даврий нашр] *эск. к.т. айн. журнал. Адабий мужалла. ■ Ҳозир биз хуфия ўқиб юрган газету мужаллаларда ҳам шундоқ фикрлар олдинга сурилади. К. Яшин, Ҳамза.*

МУЖАССАМ [а. *مجسم* — катта, улкан; катталашган, бўрттирилган] *к.т. сф.т.* Гавдаланган, мукамал ва аниқ тус, шакл олган. *Шеврда севги, вафо, ишонч ва ҳаёт мужассам эди. М. Зайниддинова, Ким эди у, демасангиз айтаман. Унинг меҳрида оналик ва аёллик фазилати мужассам. Зулфия. Уша шеврда бутун оламнинг Шавқу дарди эди мужассам. Э. Воҳидов.*

Мужассам топмоқ айн. мужассамланмоқ. *Шундай ишлаки, Асрия, уни қандай яхши*

кўрганамиз, муҳаббатимиз, бунинг тасаббалари унинг юзи-кўзида, қарашлари мужассам топсин. Шухрат, Шинелли илар. Мужассам этмоқ Тўла шакллантирмоқ ақс эттирмоқ. . . шахсга сифиниш ғоясини да мужассам этган Муллаев ва зараркуда, мансабпараст Халитов сингарилар қиёфаларини ҳам кўрсатди. Газетадан.

МУЖАССАМЛАНМОҚ Мужасшакли, аксини топмоқ, мукамал ва ашакл, тус олмоқ; гавдаланмоқ, мужаабўлмоқ. *Бу ишда бутун жамоа фикри ва мужассамланган. ■ Портретда гўза соҳибасининг мукамал қиёфаси ақс этунинг қўйма қадди-қоматида ёшларим хос нафосат ва жисмоний баркамоллик жассамланган. М. Хайруллаев, Тилла жон.*

МУЖАССАМЛАШМОҚ *айн. муамсамланмоқ. Бу оилада ўзаро ҳурмат, ўёрдам, обрў, эътибор, коллективчилик жассамлашган. Газетадан. Раиснинг фикри бутун қишлоқ меҳнаткашларининг орму жассамлашган. Газетадан.*

МУЖҒОН [ф. *مژگان* — киприқлар **нижгон.** Қотмадан келган бу қизнинг қўйилган қайрилма қора қоши тагида турган чарос кўзи, қора қуюқ мужғони. боқишдаёқ ҳар қандай одамни доводир қўяди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. лайверганидан кўзлари қизариб кети Мужғонларида ёш, юзларида ғам-алам Қориев, Ойдин кечалар.

МУЖДА [ф. *مژده* — хушхабар; қувли маълумот] *поэт. айн. хушхабар. 3 муждаси. ■ Бу бахт муждаси эдики эшитиш билан Қамчининг қалбидаги тавишларнинг бари тонг туманидай енгитарқалди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

МУЖИК [р. муж — эр, эркак одам] *эск. Рус дехқони. -Улар мужик руслардан деб бойга изох берди Ҳожилатиёф девон С. Айний, Қуллар.*

МУЖИМОҚ *Кемириб емоқ, тозала Суяк мужимоқ. ■ Бурчакдаги тоқчада тиқ нон мужиб ўтирган сичқонни кўрсўтилмаса, бу уйда бошқа жонли зот кўринмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МУЖМАЛ [а. *مجمال* — йиғинди; қача; қисқа баён, мухтасар сўз; маълумот] *1 Тушуниб бўлмайдиган, ноаниқ, му*

1. *Мужмал гап. Мужмал жавоб.* ■ Ишнинг 14 февраль сониди «Мусобақа» сарлавҳали хабар босилди. Унда шунингиз мужмал сатрлар бор.. Газетадан.

Иш, гап, масала кабиларни шартта билмайдиган, тайинли фикр билдирган; ланж. *Баъзи раислар жуда мужмаллади. Қўрқоқлигидан ишни пайсалга келтирди.* Ж. Шарипов, Саодат. *Пайғомов бу мужмал одатларни ёқтирмас, шу сабаб Нусратбекка бошқа қарамади.* С. Нурвардон.

2. *М. т. Мажмағил, нимжон. ..аллақандай эшон.. мажмағиланган чумчуқдай мужмал ишга келди.* К. Яшин, Ҳамза.

МУЖМАЛЛИК 1 Мужмал эканлик. *Гап-мужмаллигидан «Ора очиқ бўлибди-да», қўя қолдим.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

Мужмал, ланж кишиларга хос иш, ланж-ҳаракат; ланжлик. *–Ҳосил ёмон бўлмас, бўлайман, – деди мужмаллик билан Рихтиёр ака.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МУЖОҲИД [a. مجاهد – эътиқод учун, ҳидас иш учун курашчи; айн. – жиҳоднинг иштирокчиси] дин. Худо йўлидан қилувчи киши.

МУЖРИМ [a. مجرم – гуноҳкор] кт. муносор, гуноҳкор.

МУЗ 1 Сувнинг ноль даражагача совиш натижасида қотган ҳолати; ях. *Муз парчи.* *Муз ёрмоқ.* ■ *Қаҳратон қишда яланг муз босиб, саратонда қизгин қум кечиб.. музчи ишиган бизнинг йиғитни ҳам.. кун хийланиб бетоқат қилган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уфққа туташ муз қатламларини қирқиб, атом музёра қемаси сузиб борди.* Газетадан.

2 Муз каби совуқ. *Унинг бошига муз югуриб, асаблари тиришиди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Музчи қотган қорни ғарч-ғурч босиб, тоза, муз ҳавони қамраб, кеза бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *Кўчма с. т. Жуда совуқ, ёқимсиз нарса. Муз одам ва ш. к. ҳақида. Сухбат муз бўлиб кетди. Меҳмонлар ичкиликка зўр беришиди.* С. Абдураҳмон, Гугурт.

4 *от Совуқ. ..эликка яқин киши бештадан навбат билан кириб-чиққунча, музидан муз ўтиб кетди.* Ҳ. Хошимов, Қалнинида қулоқ сол.

Муз даври Ер тарихидаги қаттиқ совуқ-қуруқ бўлиб, қуруқлик юзини қалин муз қоп-

лаган давр. **Муз кўчи** Иш ўрнидан силжиди; юришди. *Муз кўчди, ўртоқ Сафаров, ўрта деҳқон қимирлаб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

МУЗА [юн. musa] 1 Юнон мифологиясида шеърят, санъат ва фан ҳомийлари саналган 9 маъбуданинг ҳар бири: Урания – астрономиянинг, Каллиопа – эпоснинг, Клио – тарих фанининг, Мельпомена – трагедиянинг, Полигимния – гимн ва пантомималарнинг, Талия – комедиянинг, Эрато – ишқий шеърятнинг, Терпсихора – рақс ва хор ашуласининг, Евтерпа – лирик шеърят ва мусиқанинг маъбудаси ҳисобланган.

2 *кўчма* Поэтик илҳом манбаи; илҳом париси.

МУЗАЙЯН [a. مزین – зийнатланган, безатилган] 1 *юқ. усл.* Безалган, безакли. *Боққа кирилгандан кейин.. киши.. музайян қасрдан руҳ олиш ўрнига, билбакс, бир даҳшат ва хавф ҳис эта бошлар эди.* А. Қодиррий, Меҳробдан чаён. *Шифтлари музайян, деворлари уймакар хонага кириб, Ибн Сино.. рангпар кишига таъзим қилди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Музайян (эркаклар исми).

МУЗАККАР [a. مذکر – эркак жинсли] эск. тлш. Араб тилида эр жинсига оид сўз ёки сўз шакли, мас., муаллим, мураббий; зид. муаннас 2.

МУЗАФФАР [a. مظفر – зафар, галаба қозонган] 1 *юқ. усл.* Зафар топган, галаба қозонган; голиб. *Музаффар ўзбек пахтакорлари.* ■ *Бу оғир фронт йўлларини мардонавор босиб ўтиб, уйига музаффар қайтган паҳлавон жангчи қувончи эди.* Назармат. *Жўрлар баланд сайрайди. Юсуфбек ҳожи бошлиқ еру кўкка сиғмаган музаффар халқ ўрда теваганини қуршаб тўшиди.* А. Қодиррий, Ўтган кунлар.

2 Музаффар (эркаклар исми).

МУЗАФФАРИЯТ кт. Катта зафар, тантанали галаба, голибият. *Кексалар гузар ва маҳаллаларга тўнкалардан гулхан солиб.. оломонга музаффарият тилайдилар.* А. Қодиррий, Ўтган кунлар. *Музаффарият билан мағлубиятни тақдир тарозисининг икки палласига солиб кўрмоқ керак.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУЗАФФАРОНА кт. Музаффарларга хос йўсинда; голибона, голибларча. [Қуш-

бегига] Қўрбоши музаффарона жавоб берди: -[Отабекни] Тутдим, тақсир. Қутидорни ҳам! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗАХОНА эск. айн. музей. Уй жиҳозга гоятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗД [ф. مزد — хизмат ҳақи, тўлов; мукофот] эск. Хизмат ҳақи. - Мен ҳам пахтакашлик қилаётирман, — деди тоғам, — ёмон иш эмас. Лекин музди меҳнатига арзимади. С. Айний, Эсдаликлар.

МУЗДЕК, -дай 1 Муз каби (қ. муз 1). Муздек сирпанчиқ. Муздек ялтироқ.

2 айн. муз 2. Муздек шамол. Муздек айрон. Муздек ҳаво. ■ У ҳовлига ўтиб, тўрдаги мажнунтол тагида ширллаб оқиб турган муздай куз сувда юз-қўлини ювди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Муздек бўлмоқ Ноқулай, нохуш ҳолатга тушмоқ. Рўзимбой ота бу магазиндан ҳам муздек бўлиб чиқди. «Муштум». Уй-жойимга тушди қулф. Ўтган-кетган боқар қулиб. Йўлда қолдим муздек бўлиб. Ўнгимми ё тушим, аттанг. Т. Йўлдош, Аттанг.

МУЗЕЙ [лот. museum < юн. museion — музалар ибодатхонаси] Санъат, техника, табиат намуналарини, тарихий ва илмий-табиий аҳамиятга эга бўлган нарсаларни йиғиш, сақлаш, ўрганиш ва халққа намоёниш қилиш билан шуғулланадиган муассаса. Санъат музейи. Тарих музейи. Ўлкашунослик музейи. Табиат музейи. ■ Халқни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва уларга юксак савияда таълим беришида музейларнинг роли каттадир. Газетадан.

МУЗЕЙШУНОС Музейшунослик билан шуғулланувчи мутахассис.

МУЗЕЙШУНОСЛИК Музейлар тарихи, уларнинг ижтимоий вазифалари, музей иши назарияси ва методикаси масалаларини ўрганадиган фан тармоғи.

МУЗЁРАР Қалин қопланган музни ёриб ҳаракатланадиган. Музёра, транспорт кемалари ва самолётлар шошилиш равишида сафарга ҳозирландилар. «Фан ва турмуш».

МУЗИКА [юн. musike — музалар санъати] қ. мусиқа. Қиз ўн олти ёшгача бу оилада.. ўсади, ибтидоий таҳсил кўради, музикадан ҳам бир оз маълумот олади. Ойбек, Танланган асарлар. Катта залдаги шовқин-сурон, музика, ичимликлар.. ҳиди Йўлчининг боши-

ни айлантирди. Ойбек, Танланган асарлар. Карвон жўнади. Юкнинг оғирлигиданми ғунчакларнинг ёғсираганиданми, арава.. гирчиллаб, ўз музикаси ўзи билан жадал боқмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАВИЙ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАЛИ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАНТ қ. мусиқачи.

МУЗИКАЧИ қ. мусиқачи. Ёш музикачиси томошабинларнинг салобати босиб, куйни бузмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАШУНОС қ. мусиқашунос.

МУЗИКАШУНОСЛИК қ. мусиқашунослик.

МУЗЛАМОҚ 1 Музга айланмоқ, муз ҳосил қилмоқ, муз қопламсоқ. Сув музлади. Ер музлади. Ариқ музлади. ■ Тўсатдан тоғдан совуқ шамол эди. Билчираб ётган далада ёйилиб юрган кўй-қўзиларнинг туёқлари жунларига ёпишган лой музлади. С. Анорбоев, Оқсой. ..етти разведкачи музлаган дарё устидан билдирмай ўтдилар. Назармат. Жўрлар баланд сайрайди.

2 Қаттиқ совуқ таъсирида қотиб қолмоқ, тўнгмоқ; яхламоқ. Қўлим музлаб қолди. ■ Опанг ўргилсин.. қўлингни бер! ..Вой, музлаб қолибсан-ку! А. Қаҳҳор, Хотинлар. Юраги сиқилган Анвар гоҳ ўтириб, гоҳ ёнбошлаб, совуқда музлаб кетган маҳсили оёғини турли вазиятга солиб кўрар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 кўчма. Ҳис-сезгисиз ҳолга тушмоқ; қотиб қолмоқ. Қўрққанимдан, бутун вужудим музлаб, тахта бўлиб қолдим. Э. Раймов. Ажаб қишлоқ.

МУЗЛИ Музи бўлган. Музли тоғ. Музли сув. ■ ..узоқдаги музли чўққи эрталаб зангори, кундузи кўзни олғудай чарақлаб кўринар эди. А. Мухтор, Чинор.

МУЗЛИК геол. Шароит қулай жойларда қор тўпланишидан ҳосил бўлиб, қия томонга силжиб турувчи муз массаси. Тоғ музлиги. Зарафшон музлиги. ■ Қутб музликларига швед ва француз крейсерлари йўл олди. «Фан ва турмуш». ..музликлар остидан чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил қилиб оқарди. С. Кароматов, Олтин қум.

Музлик даври айн. муз даври қ. муз.

МУЗЛОҚ Муз билан қопланган ёки музлаб қолган ер. Тоғнинг оти Музлоқ эди. Бу ном унинг ҳозирги аҳволига унча тўғри

селмаса ҳам, бир вақтлари музлақ эканидан ёки музи борлигидан далолат беради. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУЗОКАРА [а. مذاكره — муҳокама қилиш, суҳбат; анжуман] 1 Мажлисида муҳокамага қўйилган масала юзасидан ўз фикрини баён қилиш, шу муносабат билан гапирилган нутқ, сўз. *Маъруза юзасидан музокара бошламоқ. Музокарага ўтмоқ.* ■ Докладдан кейин қизгин музокара бошланиб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари. *Музокарага қатнашган ходимлар.. олиб борилаётган илмий тадқиқот ишлари ҳақида ўз мулоҳазаларини айтдилар.* «ЎТА».

2 Шарт-шароит, томонларнинг талаблари ҳақида фикр алмашиш. *Сулҳ ҳақида музокара олиб бормоқ. Дипломатик музокаралар.* ■ Қудалар ўртасида рўй берадиган англашилмовчиликлар, жанжаллар аксар вақт музокара ва мураса йўли билан ҳал қилинади. Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗОКАРАЧИ Мажлисида музокарага чиққан, сўз олган киши; музокара қатнашчиси. *Навбатдаги музокарачи, зиёлиларнинг ер ислоҳотидаги вазифалари.. тўғрисида сўзлаб кетди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МУЗОФОТ [а. مضافات] эск. Вилоят, область. *Куз охирлашиб, қиш яқинлашган бўлса ҳам, Бухоро музофотининг қуруқ ҳавосида ҳали ёғингарчилик бошланмаган эди.* С. Айний, Куллар. *Тўрткўл кичик бир қўرғон эди. У тез орада ўсиб, музофот ҳокими турадиган жойга айланди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

МУЗТАР [а. مضطر — мажбур бўлган; мажбур қилинган; муҳтож] Изтиробли, ноқулай ҳолатли. *Ҳамма аллақандай мулзам, музтар.* Э. Аъзамов, Олам ям-яшил.

Музтар бўлмоқ Изтиробли, ноқулай ҳолатга тушмоқ. *Раис кўнчилик олдида музтар бўлиб, «айб бизда», деб қўлини қовуштирганча турарди.* Ҳ. Назир, Кўктерак шабадаси. *Уялганимдан томоғимдан ҳеч нарса ўтмади, то тўй жўнатиладиган маҳалгача музтар бўлиб ўтирдим.* М. Муҳаммадҷонов, Турмуш уринишлари. *Меҳмонлар ҳам Бўри полвондай музтар бўлиб ўтирди.* Т. Мурод, От кишнаган оқшом.

МУЗТАРЛИК Музтар ҳолат. *Аҳмадҷонга маъясона боқиб, жавдираб, ҳовли ўртасида ҳайрон ва музтарликда қолди.* К. Яшин, Ҳамза.

МУЗТОҒ қ. айсберг.

МУЗХОНА 1 Ёзда роҳатижон тайёрлаш учун муз босиб қўйиладиган ертўла ёки чуқур. *Музхонага муз босмоқ.*

2 Иссиқда бузиладиган маҳсулотларни сақлаш учун ишлатиладиган, ҳавоси сунъий равишда совитиладиган асбоб ёки хона; холодильник. *Гўшт комбинатининг музхонаси. Гастроном музхонаси.* ■ *Бирлашма консерва ва вино заводлари ҳамда катта музхона қуриб битказди.* Газетадан.

3 Холодильникнинг музлатадиган (музлаткич) хонаси. *Гўштни холодильникнинг музхонасига қўйдим.*

4 кўча Жуда совуқ (уй, жой ҳақида). *Уйингиз музхона экан.* ■ *Ҳатто, гавдасини қандай қилиб ўрашни билмай уринган Йўлчи жавоб берди: -Уй эмас, музхона бу.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗҚАЙМОҚ Қаймоқ, сут, мева суви ва ш.к. дан музлатиб тайёрланадиган ширин егулик, яхна ширинлик. *Музқаймоқ ҳам тўйимли, ҳам ташиналикни қондиради.* Газетадан. *Тўраҳўжа синфдошларини буфетга таклиф этиб, музқаймоқ, сув, ширинликлар билан меҳмон қилди.* Д. Нурий, Осмон устунни.

МУК: мук тушмоқ 1) оёқларни йиққан ҳолда юзтубан бўлиб ётмоқ ёки бошини жуда қуйи солиб энгашмоқ. *«Жинчироқ»ни пуфлаб, Йўлчи билан Ўроз гулхан теварагида мук тушишди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ўтар бобо бўсағада мук тушиб илтижо қилди.* С. Сиёев, Аваз; 2) кўча бирор нарса устида кунт билан ўтирмоқ. *Камол.. кейинги кунларда кўп ишлар, иш столида қоғоз устига мук тушиб, тонг оттирар эди.* С. Аҳмад, Ойдин кечалар. *Мук тушиб ўқий-ўқий чарчади кўзичоғим.* Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

МУКАЛЛАФ [а. مكلف — солиққа тортилувчи, вояга етган; қимматли] кт. Таклиф этилган, чақирилган. *Тўйга биз ҳам мукаллаф.* ■ *Сизни бундан ҳам сандали иссиқроқ бир ерга олиб бормоқчиман. Иккимиз шу ерга мукаллафмиз.* С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

МУКАММАЛ [а. مكمل — ниҳоясига етказилган, тўлдирилган, тўлиқ] 1 Ҳар жиҳатдан тўлиқ, камчилиги йўқ; расо, бут. *Мукаммал тўплам. Уч тилни мукаммал билди.* *Мукаммал билим.* ■ *Ҳаётни мукам-*

фий муборазани кўришда кўрлик қилдилар. «Муштум».

МУБОРАК [a. مبارک — худо марҳамат қилган; хайрли; бахтли] 1 Бахт келтирувчи; хайрли, эзгу, қутлуғ. [Ҳасанали:] -Кўрайчи, қадамим муборак бўлармикин, — деб кўйдди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Табаррук, муқаддас, азиз. Бектемир.. халтачани, гўё муборак жойдан келган азиз дўстининг совға-саломни каби, ҳаяжон билан очди. Ойбек, Кўёш қораймас. -Ота, агар муборак тупроғимизда сўнги инглизнинг шум изини учирмасак, Покистон ватанпарварлар учун нопокдир! — деди Аҳмад Ҳусайн. Ойбек, Нур қидириб.

3 Табриклаш, қутлаш ибораси. Саруполлар муборак. ■ [Ўзбек ойим:] Ўғил муборак бўлсин, болам! А. Қодирий, Ўтган кунлар. Тўрт йил жафо чеккан ватандош ўртоқ, Бу ишга байрамнинг муборак энди. Ғ. Фулом.

4 Муборак (хотин-қизлар ва баъзан эркаклар исми).

МУБОРАКБОД [a.+ф. مبارکباد — табриклаш] кт. Табриклаш, қутлаш, қутлов. Муборакбодга бормоқ. Муборакбод учун келмоқ. ■ ..бола асраганининг дарагини эшитган кўни-қўшинилар, узоқ-яқин қариндошлар муборакбодга кела бошлаган эдилар. Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. Бу сўзларнинг орасида энг ёқимлиси Хонзода бегимнинг муборакбоди бўлди. П. Қодиоров, Юлдузли тунлар.

Муборакбод қилмоқ (ёки **этмоқ, айламоқ**) Табрикламоқ. Анвар девонхона саҳнига етганда, ичкаридан каттадан-кичик мирзо, мушыйлар янги бошлиқларини муборакбод қилгани ўринларидан кўзгалдилар. А. Қодирий, Меҳробдан чаён. Маҳмуднинг ҳузурига кириб, уни муваффақият билан муборакбод этди. М. Осим, Карвон йўлларида.

МУБОРАКНОМА тар. Амир ёрлиғи ёки фармони. Амирдан қозига Шофирконга бориб, янги рўд қазини ишига раҳбарлик қилиш тўғрисида муборакнома келган. С. Айний, Эсдаликлар.

МУБОРИЗ [a. مبارز — яккама-якка курашувчи] эск. кт. Мубораза қилувчи, курашчи. Оташин мубориз [Навой] ўзининг ҳақлигига, ўз илғор интилиши ва ғояларининг тўғрилигига ишонган бўлса-да, лекин тўхтовсиз ва аламли мағлубиятининг туб сабабини билмади. В. Зоҳидов, Ўзбек адабиёти

тарихидан. ..газалларда жафокаш муборизнинг, исёнкор қалб эгасининг руҳий фожиаси равшан кўришиб туради. «ЎТА».

МУБОШИР [a. مباشر — бажарувчи; бошлиқ, назоратчи] эск. 1 айн. инспектор.

2 Бирор ишга бошчилик қилувчи, бошқарувчи, бошлиқ. Тўйга ўзини мубошир ҳисоблаган, катта Каримовнинг лаганбардорларидан бири унга тўн ёпинтириб, ичкаридан олиб чиқди. С. Абдулла, Кўёвлар, келинлар.

3 тар. Солиқ йиғувчи амалдор. Мажедиддин.. солиқларни йиғмоққа киришмоғи кераклигини сўзлади. —Дуруст, мубоширлик чакки иш эмас. Ойбек, Навоий.

МУБОҲАСА [a. مباحثه — муҳокама, мунозара, баҳс; музокара] кт. Баҳслашиш, баҳс, мунозара. Мунозара бирмунча жиддийлашиб, мубоҳаса ҳатто домланинг обрўйига.. тўқинадиган бўлди. А. Қодирий, Обид кетмон. Ҳафтада бир йиғилиб, диний, илмий масалалар юзасидан мубоҳаса ва мунозара ўтказсак. Сиз бу ишга бош бўлсангиз. М. Осим, Карвон йўлларида.

МУБТАЛО [a. مبتلى — азоб чекувчи; гирифтор, дучор бўлган] 1 Бирор иллат, касаллик ёки кўнгилсиз воқеага дучор бўлган, учраган; гирифтор. [Ғули:] Нечун тўғдинг мени бахти қарони? Балога мубтало мотамсарони? Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Бидъатга ботган мубталоларни кўролмасман. «Муштум».

2 Мафтун, шайдо, ошиқ. Мубталоман нарирўга, кўзи бир маст оҳуга. Я. Мамаатхонов. Ёр васлидан тополмас Эркин дилига таскин. Афсус демакдан ўзга у мубтало на қилсин. Э. Воҳидов.

Мубтало бўлмоқ 1) гирифтор бўлмоқ, дучор бўлмоқ, учрамоқ. Чамамда, ўртоқ Хўжабеков «фош қилиш» касалига мубтало бўлган кўринади. С. Анорбоев, Оқсой; 2) мафтун бўлмоқ. Лола янглиғ оразингни мен кўриб тасвирда, Мубтало бўлмоқлигим ёзмиш экан тақдирда. Ҳамза. **Мубтало қилмоқ** (ёки **этмоқ, айламоқ**) 1) гирифтор қилмоқ, дучор қилмоқ, учратмоқ. [Отабекнинг] Умрининг энг қимматли кунларини оғулаган, икки йил бўйи давосиз дардга мубтало қилган ўз онаси эмасмиди? А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) мафтун этмоқ.

БҲАМ [a. مېھم – яширин, ноаник; и] кт. Мухмал, ноаник; чигал. *Муб-новоб.* ■ *Узи тушуниб етмаган ички* мувҳам фикрлар тумани уни [Умидни] эла берди. Ш. Ғуломов, Ёркин уфқлар.

ВАФФАҚ [a. موفاق – яхши натижалли, и келган, омади юришган]: **муваф-лмоқ** Муяссар бўлмоқ, эришмоқ. *Мен йн дафъа гапирсам ҳам.. мақсадимни шушуттиришига муваффақ бўлган эмас-либек, Танланган асарлар. Хонга яқин* б, Анварнинг ўрнини олишига муваффақ А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУВАФФАҚИЯТ [a. موفاقیت – яхши на, эришилган нарса; ютуқ, омад] ишида эришилган натижа, яхши на-ютуқ, ғалаба. *Муваффақият қозонмоқ.* *Иффақиятга эришмоқ.* ■ *Парихўжа* бойлоқчилик, чақимчилик ишининг му-вақиятидан ғурурланиб.. сўзлаб бораркан, боши уни тўхтатди. Ойбек, Танлан-гарлар. *Душман қанчалик гангитилса,* ўт очии нуқталари қанчалик емириб анса, хужумнинг муваффақияти шун-қаррар бўлади. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз. *Ифат кандидатлик диссертациясини* иффақият билан ёқлаб олди. Л. Тожиева, ним сизга, одамлар.

МУВАФФАҚИЯТЛИ Муваффақият и тугаган, муваффақият келтирган, ий натижага олиб келган; натижалли. *Иффақиятли ҳаракат. Муваффақиятли* Муваффақиятли хужум. ■ *Республика-матбуотида фан ютуқларини тарғиб* и борасида муваффақиятли қалам теб-иб келаётган тажрибали журналистла-из бор. «Фан ва турмуш».

МУВАФФАҚИЯТСИЗ Муваффақияти наган; натижасиз, самарасиз. *Муваффа-исиз иш.* ■ *Фашистларнинг ҳар галги* ими муваффақиятсиз чиқаверди. Т. Рус-ов, Мангу жасорат.

МУВАФФАҚИЯТСИЗЛИК 1 Салбий ажа, натижасизлик. *Ишининг муваффа-исизлиги.*

2 Ютқизик, мағлубият. *Биринчи муваф-сиятсизликдан кейиноқ қўлини ювиб,* тиққа урган чемпион бўлмайди. С. Абду-ҳор, Олтин водийларни кезганда. *Беш* ит муваффақиятсизликка учрагандай руҳ-и тушиб, уйларига тарқаганларида, тонг

ёриша бошлаган эди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МУВАШШАҲ [a. موئش – зийнатланган, безалган] ад. Ҳар бир байгининг биринчи мисралари бош ҳарфи сирасидан шоир қаламга олган шахс номи келиб чиқадиган лирик шеър. *Ғози Юнус.. мадрасага кирди.. фикрида бир ўзгариш бўлиб, мувашшаҳлар* ёзди. А. Қодирий, Кичик асарлар. *Комрон-лик унга етмак, етмаган армон билан. Ким мувашшаҳ битди* Эркин кўнглида армон билан. Э. Воҳидов, Муҳаббатнома.

МУВАҚҚАТ [a. موقت – муайян вақтга белгиланган; вақтинча, қисқа вақтли] Вақ-тинчали, доимий бўлмаган. *Муваққат ҳуку-мат. Муваққат иш.* ■ *Хатни ўқиб бўлганда,* унинг кўз ўнги қоп-қора, ўтирган ўрнига ҳам ишона олмас, ҳамма нарса муваққатдек эди. Ш. Холмирзаев, Қил кўприк. *Улар [бино-корлар] баъзан муваққат баракларда яшаи-га мажбур бўладилар.* Газетадан.

МУВОЗАНАТ [a. موازنت – таққослаш; тенглаштириш; тартибли бошқариш] **1** Жисмларнинг қарама-қарши йўналган тенг кучлар таъсиридаги тинч, турғун ҳолати. *Тур-ғун мувозанат (физ.). Мувозанат сақламоқ.*

2 кўчма Қарама-қарши кучларнинг, ҳодисаларнинг тенглашуви, уйғунлашуви туфайли содир бўладиган нисбий турғун-лик, осойишталик. *Сиёсий кучлар мувоза-нати.* ■ *Аҳмад Собирни исёнкор, ҳаётдаги* бир хилликка.. турғун мувозанатга қарши кураши сифатида тасаввур қилганди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

3 Киши қаддининг тўғри (меъёрий) ту-риш ҳолати, шундай ҳолатни тутиш имко-ни. *От қаттиқ кишнаб, сапчиди. Йигитали* мувозанатни сақлай олмай, ёнбошига гун этиб йиқилди. Т. Малик, Ажаб дунё. *Бўгин-бўгинлари ловуллаб ёнмоқда. Мувозанатини* ҳам тутиб қолишга қурби етмаётир. Ж. Аб-дуллахонов, Тўфон.

МУВОЗИЙ [a. موازى – баробар, тенг] эск. айн. параллел. *Мувозий чизиқлар.* ■ ..ҳокимиятнинг янги ва мувозий таркибла-рини тузиш. Газетадан.

МУВОФИҚ [a. موافق – маъқулловчи, мос келувчи, қулай; мақбул] **1** Мос, тўғри келадиган, муносиб, лойиқ. *Ўзига мувофиқ* иш топмоқ. ■ *Қўқонга чопар юбормоқчи* бўлдилар, бу ишининг мувофиқ кишиси, албат-

та, Ҳасанали бўлганлигидан чопар бўлиб белгиланди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. «Читтак» деб лақаб қўйган киши Набигулга жуда мувофиқ лақаб қўйибди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак.

2 Монанд, яраша, мос. *Гапига мувофиқ жавоб.*

3 (ж. к. билан) кўм. *взф.* Биноан, асо-сан, кўра. *Қонунга мувофиқ. Фармонга мувофиқ. Анъанага мувофиқ.* ■ Уларнинг ўзаро писандаларига мувофиқ янги ерлар, чиқариладиган сувлар Тешабойга текин ўтади. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Мақсадга мувофиқ Мақсадга, талабга жавоб берадиган, фойдали, ўринли. *Дарсликларга ичиши ва чекишнинг ҳалокатли таъсири ҳақидаги мақоллар киритилса, мақсадга мувофиқ бўларди.* Газетадан. *Аҳмад унинг аҳволига кулиб, бирмунча савол беришни мақсадга мувофиқ тонди.* Газетадан.

МУВОФИҚЛАШМОҚ айн. *мослашмоқ.* У [Саидий] қишлоққа келганида, дастлаб янги муҳитга мувофиқлашолмай, кўп қийинчиликларни бошдан кечирди. А. Қаҳҳор, Сароб.

МУГУЗ эск. Ҳайвон шохи. *Одам тилидан топади, ҳайвон — мугузидан.* Мақол. ■ *Йирик гавдалари, ҳайбатли мугузлари демасангиз, кўчқорлар танбаллик билан кавиш қайтарардилар.* С. Анорбоев, Оқсой. *Молхонада бир мугузи синган қашқа эчки ҳам бўғилиб мағрарди.* Ҳ. Ўктам, Навбаҳор. *Мугуз лат еса, туюқ сирқирайди.* Н. Ёқубов, Жон.

Мугуз парда анат. Кўз соққасининг уст-ки тиниқ пардаси.

МУДАРРИС [а. مدرس — дарс берувчи; ўқитувчи, муаллим] Мадрасада дарс берувчи киши, мадраса ўқитувчиси. *Катта амаликиси Бухоронинг «Хўжа Порсо» мадрасасининг мударрисси бўлиб, Абдурахмон шу кишининг тарбиясига келган эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Ноиб мударрис олдидан сўроқ бераётган муллаваччадай шошиб қолди.* С. Сиёев, Аваз. *Ўртаҳол ҳунарманд ёки мадраса мударрисси ўзининг ойлик маошига 2-3 та кўй ёхуд 150-250 килограмм бугдой олиши мумкин бўлган.* «Фан ва турмуш».

МУДАРРИСЛИК Мударрис иши, касби, лавозими. *Бу одам.. Тошкентдаги машҳур Кўкалдош мадрасасига мударрислик қила бошлади.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Мадрасанинг*

бош мударрислигига Солиҳ маҳдум тайинланиб, шул жанобда дарсимни давом қилдирдим. А. Қодирий, Кичик асарлар.

МУДДАИЙ [а. مدعى — даъвогар, рақиб] эск. кт. Даъво қилувчи; даъвогар.

МУДДАО [а. مدعى — даъво қилинган нарса, талаб; тилак] Кишининг дилидаги мақсад, ният, мурад. *Унинг муддаоси нима?* ■ *Биринчи бўлиб муддаомни айтдим, фронтга юборишларини сўрадим.* Н. Сафаров. *Оловли излар. Сенинг муддаонг.. марғилонлик келини ўғлингдан ажратиб юбориш.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

Айни муддао қ. айна.

МУДДАТ [а. مدت — давр, вақт оралиғи, муҳлат] **1** Вақтнинг аниқ, бирор иш, нарса учун белгиланган бўлаги. *Уқши муддати. Хизмат муддати. Бир йиллик муддат.* ■ *Ҳайриятки, шундан сая олдин имтиҳонларни муддатидан олдин топшириб тугатган эди.* П. Қодиров, Уч илдиш. *Шу йигирма беш кунлик бир муддатнинг ичида у бутунлай одамгарчиликдан чиқа ёзди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Умуман, вақтнинг бўлаги, қисми (унинг қанча вақт эканлиги маълум сўзлар билан ифодаланади). *..дунё қойил қоладиган мадрасани тез муддатда қуриб битиришни ният қилибди.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиғи. *Катта майдонга қисқа муддатда ўғит солиб улгуришимизга қўлбола машина-сеялка асқатди.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Бир йил муддатида у Тошкентга иккинчи марта келди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Меҳмонлар яна бир неча муддат теплицани айланишди.* Ж. Абдуллахонов, Орият.

Бир муддат Озгина вақт. *Шамси Тўраевич бир муддат сукут сақлаб қолди.* Н. Аминов, Суварак. *Қорамтир тутун бир муддат ичида бурқиб, осмонга ўрлади.* «Саодат».

3 Бирор нарсанинг бажарилиш ёки бўлиш пайти. *Режани муддатидан олдин бажармоқ.* ■ У Замиранинг сессияни муддатидан олдин ва «аъло» якунлаганини.. биларди. П. Қодиров, Уч илдиш. *Томошани муддатидан олдин қўйсам — қутулмасам, кеч қўйсам — қутулмасам..* «Муштум».

МУДДАТЛИ Муддатга эга бўлган, бирор вақтга, муддатга мўлжалланган, вақти, муддати чекланган. *Муддатли иш. Қисқа муддатли курс. Узоқ муддатли қарз.*

МУДДАТСИЗ Муддати йўқ; доимий. *Муддатсиз паспорт. Муддатсиз хизмат.*

МУДИР [а. مدير — бошқарувчи; идора эвчи] Муассаса, ташкилот ёки унинг ёр бўлимини ёхуд бирор ишни идора эвчи, бошқарувчи шахс. *Мактаб мудири. Магазин мудири. Кафедра мудири. Ферма мудири.* ■ *..буларнинг кўпчилиги раис, директор дегандек, раҳбарлик ўринларидан хотинлар эди. А. Қаҳҳор, Хотинлар.*

МУДИРА Мудир аёл. *Боғча мудираси. Кўпхона мудираси.* ■ *Ёқутой мактаб мудираси, қизингизни ўзи ўқитади. Ж. Шаов, Хоразм.*

МУДИРЛИК Мудир иши, лавозими. *Мудирлик қилмоқ. Мудирликдан бўшамоқ.* ■ *..охўжа домла мудирлик вазифасига ўтган-бери.. қоровул айтганча, димоғидан эшакнинг ёғадиган бўлиб кетган эди. П. Турсун, Қўрғон.*

МУДОМ [а. مداام — доимо, ҳамиша; доим] *кт.* Доим, ҳамма вақт, ҳамиша, доимсиз. *Мудом меҳнат учун пайдо бўлардир, бу қўллардир. Э. Воҳидов. Зиёкор тувчи мудом порлаб нур бермоғи, ўз зиёдан ёш авлодни бахраманд қилиши лозим. Р. Мононов, Одобнома. Шарқдан, ғарбдан, нубдан мудом «Салом», дея келар меҳмонлар. М. Шайхзода.*

МУДОФАА [а. مدافعه — ҳимоя қилиш; ҳимоя, тўсиқ] **1** Жанговар ҳаракатнинг натижаси. *Душман кучлари ҳужумини қайтариш, уларнинг қўрқинидий талафот етказиш, позицияни мустақимда тутиб туриш ва ҳужумга ўтиш учун тайёргарлик шароити яратиш мақсадида қўлланиладиган бир тури. Душман мудофааси. Мудофаа линияси. Мудофаадан ҳужумга ўтиш.*

2 Душмандан сақланиш, ўзини ҳимоя қилиш учун зарур бўлган ёки ҳозирланган қўрғон ва чоралар мажмуи. *Мамлакатнинг мудофаасини кучайтириш. Душман мудофаасини ёриб ўтиш.* ■ *Немисларнинг олтинлар миномети ҳурмоқда. Немис мудофаасининг ўзаги бўлган тепаликда жон асарини қўрқинмайди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.*

Мудофаа қилмоқ (ёки этмоқ) **1** душман ҳужумини қайтармоқ, душмандан сақланиш. *Полк мудофаа қилиб ётган районда баъзан душман самолётлари пайдо бўлишини эътиборга олмаганда, урушдан ҳали ҳам дарак йўқ эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз;*

2 умуман, ҳимоя қилмоқ, сақламоқ. *Туркистон мусулмонларининг ҳуқуқларини мудофаа эта биладиган тўрт-беш арбоби сиёсат этишса, биз учун шараф эмасми? Ойбек, Танланган асарлар. Гангиб қолган Маҳкам ўзини уқувсизгина мудофаа қиларди. П. Қодиров, Уч илдиш.*

МУДОФААЧИ Мудофаа қилувчи, ҳимоячи. *Қўрғон мудофаачилари.* ■ *Омон қолган мудофаачилар томларга чиқиб олиб, ганимни ўққа тутдилар. М. Осим, Карвон йўлларига.*

МУДОФЕ [а. مدافع — ҳимоячи, мудофаа қилувчи] *кт.* Мудофаачи. *Қўрғоннинг бошдан-оёқ ясов тортган мудофеларига инъомлар улашилиб битди-да, ҳудайчи.. Азизбек қошига келиб қуллуқ қилди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МУДОХАЛА [а. مداخلة — аралаштириш, тиқилиш (бировнинг ишига)] *эск. 1* Бирор ишга аралашув. *Эрон тамом мустамлака ҳолига қолса керак эди, лекин шўролар ҳукуматининг мудохаласи натижасида бу муоҳада йўқотилди. Газетадан.*

2 *эск. айн. интервенция.* *Ғарбий Европа давлатлари шўро давлатига қуролли мудохала қилажак. Н. Сафаров, Оловли излар.*

МУДОХАЛАЧИ Мудохала қилувчи; интервент. *..беғона юртлардан келган мудохалачилар оқизган беҳисоб қонлар чайқалгандай бўлар, кесилган бошлар тилидан гўё нидо эшитиларди. А. Ҳақимов, Илон изилан.*

МУДРАМОҚ **1** Мудроқ босиб, ярим уйғоқ, ярим уйғу ҳолатида бўлмоқ. *Чигир ёнида мудраб ўтирган чўри унинг овозидан чўчиб уйғониб, йўлига чиқди. Ж. Шарипов, Хоразм. Шерали шу ҳаяжон ичида мудраб, ниҳоят, ширингина уйғуга кетганини ҳам билмай қолди. С. Кароматов, Олтин кум.*

2 кўчма **Ҳаракатсиз, тинч ҳолатда** бўлмоқ (нарсалар ҳақида). *Дарахтлар ҳордиқ чиқаргандай бошини солиб, тонг нурларига кўмилган ҳолда мудрамоқда. «Шарқ юлдузи». Тагидаги отнинг шўх қадам олиши ва соғлом бир қудрат билан ўйноқлаши Бобурнинг абзоларида анчадан бери мудраб ётган ёшлик кучларини уйғотгандай бўларди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

МУДРОҚ *сфт. 1* Уйғу босган, мудраган ҳолатли (қ. **мудрамоқ** **1**). *Мудроқ кўзлар. ■ Ўша чироқ атрофида жим Уни кутар*

хотини мудроқ. Х. Даврон. -*Ҳа, бир-бир торт-сак, маза бўларди, — деди ҳорғин, мудроқ кўзи бошқа бири. Ойбек, Куёш қораймас.*

2 *кўчма* Ҳаракатсиз, тинч, «ухлаган» ҳолатли (нарсалар ҳақида. қ. **мудрамоқ 2**). *Қиш бўйи қору ёмғир сувига тўйиб, қорайиб қолган ер мудроқ бир кайфиятда оғир-оғир хўрсинаётганга ўхшайди. У. Ҳошимов, Нур борки, соя бор. Наманганнинг азамат чинорлари мудроқ уйқуда. С. Сиёев, Эркаклар эртаги. Бульдозер асрий мудроқ чўлни уйғотиб, унинг кўксига панжа солди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

3 *от* Уйқу босиб мудраган ҳолат. Маҳдумнинг мудроғи қочиб, кўзлари катта очилди. Ҳ. Фулом, Машғал.

Мудроқ босмоқ Мудроқ ҳолат кўзгалмоқ, кучаймоқ. *Аҳмаднинг қовоқлари оғирлашиб, мудроқ босди. У иккала оёғини узатиб, ўзини уйқу ихтиёрига топширди. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Тўғонбек дам мудроқ босиб, дам сергакланиб ётар эди. Ойбек, Навоий.*

МУДҲИШ [а. *مدھش* — ҳайратда (хайрон) қолдирадиган, ажойиб] *кт.* Кишини даҳшатга соладиган, даҳшатли, қўрқинчли. *Мудҳиш хабар. Мудҳиш жиноят. Мудҳиш манзара.* ■ *Мозор чакалагининг бир бурчагида тутаб ётган тўнка ёнида сочлари ўсиб, соқолига қўшилиб кетган бир девона бу мудҳиш қоронғиликка қарши курашган каби гулханни ёндиришига тиришар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. — Бу қандай фалокат, қандай мудҳиш фалокат, — деди Ибн Сино йиғламоқдан бери бўлиб. М. Осим, Ибн Сино қиссаси.*

МУЖАЛЛА [а. *مجله* — журнал; даврий нашр] *эск. кт. айн. журнал. Адабий мужалла.* ■ *Ҳозир биз хуфия ўқиб юрган газету мужаллаларда ҳам шундоқ фикрлар олдинга сурилади. К. Яшин, Ҳамза.*

МУЖАССАМ [а. *مجسم* — катта, улкан; катталашган, бўрттирилган] *кт. сфт.* Гавдаланган, мукаммал ва аниқ тус, шакл олган. *Шеърда севги, вафо, ишонч ва ҳаёт мужассам эди. М. Зайниддинова, Ким эди у, демасангиз айтаман. Унинг меҳрида оналик ва аёллик фазилати мужассам. Зулфия. Уша шеърда бутун оламнинг Шавқу дарди эди мужассам. Э. Воҳидов.*

Мужассам топмоқ айн. мужассамланмоқ. *Шундай ишлаки, Асриян, уни қандай яхши*

кўрганамиз, муҳаббатимиз, бунинг терсабаблари унинг юзи-кўзида, қарашларис мужассам топсин. Шухрат, Шинелли йиллар. Мужассам этмоқ Тўла шакллантирмак акс эттирмак. *...шахсга сиғиниш ғоясини ўзида мужассам этган Муллаев ва зараркунанда, мансабпараст Халитов сингариларнинг қиёфаларини ҳам кўрсатди. Газетадан.*

МУЖАССАМЛАНМОҚ Мужассам шакли, аксини топмоқ, мукаммал ва аниқ шакл, тус олмоқ; гавдаланмоқ, мужассам бўлмоқ. *Бу ишда бутун жамоа фикри ва ақли мужассамланган.* ■ *Портретда гўзалли соҳибасининг мукаммал қиёфаси акс этган. унинг қуйма қадди-қоматида ёшларимизга хос нафосат ва жисмоний баркамоллик мужассамланган. М. Хайруллаев, Тилла маржон.*

МУЖАССАМЛАШМОҚ *айн. мужассамланмоқ.* *Бу ошлада ўзаро ҳурмат, ўзаро ёрдам, обрў, эътибор, коллективчилик мужассамлашган. Газетадан. Раиснинг фикрида бутун қишлоқ меҳнаткашларининг орзуси мужассамлашган. Газетадан.*

МУЖГОН [ф. *مژگان* — киприклар] *қ. мижгон.* *Қотмадан келган бу қизнинг ўсма кўйилган қайрилма қора қоши тагида ёни турган чарос кўзи, қора қуюқ мужгони.. биғ боқишдаёқ ҳар қандай одамни доводиратиб қўяди. Н. Сафаров, Узоқни кўзлаган қиз. Йиглайверганидан кўзлари қизариб кетибди Мужгонларида ёш, юзларида ғам-алам. М. Қориев, Ойдин кечалар.*

МУЖДА [ф. *مژده* — хушxabар; қувончли маълумот] *ноэт. айн. хушxabар. Зафар муждаси.* ■ *Бу бахт муждаси эдики, уни эшитиш билан Қамчининг қалбидаги ташвишларнинг бари тонг туманидай енгилгис тарқалди. Ҳ. Фулом, Машғал.*

МУЖИК [р. муж — эр, эркак одам] *с. т. эск. Рус деҳқони. — Улар мужик руслар-да, — деб бойга изоҳ берди Ҳожилатиф девонбеги. С. Айний, Куллар.*

МУЖИМОҚ *Кемириб емоқ, тозаламоқ. Суяк мужимоқ.* ■ *Бурчақдаги тоқчада қаттиқ нон мужиб ўтирган сичқонни кўрсатиб ўтилмаса, бу уйда бошқа жонли зот ҳам кўринмас эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МУЖМАЛ [а. *مجمال* — йиғинди; қисқача; қисқа баён, мухтасар сўз; маълумот] **1** *Тушуниб бўлмайдиган, ноаниқ, муҳмал.*

юл. **Мужмал гап.** Мужмал жавоб. ■ танинг 14 февраль сониди «Мусобақа би» сарлавҳали хабар босилди. Унда шунинужмал сатрлар бор.. Газетадан.

! Иш, гап, масала кабиларни шартта қилмайдиган, тайинли фикр билдиринган; ланж. *Баъзи раислар жуда мужбулади. Қўрқоқлигидан ишни пайсалга иди.* Ж. Шарипов, Саодат. *Пайғомов бу а мужмал одатларни ёқтирмас, шу саи.. Нусратбекка бошқа қарамади.* С. Нурвон.

3 с. т. **Мажмағил, нимжон.** ..аллақандай навон.. мажмақланган чумчуқдай мужмал нарсага ўхшарди. К. Яшин, Ҳамза.

МУЖМАЛЛИК 1 Мужмал эканлик. *Гапте мужмаллигидан «Ора очиқ бўлибди-да», деб қўя қолдим.* А. Қаҳҳор, Асарлар.

2 Мужмал, ланж кишиларга хос иш, ти-ҳаракат; ланжлик. *-Ҳосил ёмон бўлмас, бўйлайман, — деди мужмаллик билан Риховой ака.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МУЖОҲИД [а. مجاهد — эътиқод учун, қадлас иш учун курашчи: айн. — жиҳод ушининг иштирокчиси] дин. Худо йўли-жанг қилувчи киши.

МУЖРИМ [а. مجرم — гуноҳкор] кт. ёлдор, гуноҳкор.

МУЗ 1 Сувнинг ноль даражагача сови-ни натижасида қотган ҳолати; ях. *Муз парси.* *Муз ёрмоқ.* ■ *Қаҳратон қишда яланг қ муз босиб, саратонда қизгин қум кечиб..* *дан пишган бизнинг йигитни ҳам.. кун хий-и бетоқат қилган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уфққа туташ муз қатламларини олиб, атом музёра кемаси сузиб боранир.* Газетадан.

2 Муз каби совуқ. *Унинг бошига муз югу-иб, асаблари тиришиди.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Ўлчи қотган қорни фарч-ғурч босиб, тоза, муз ҳавони қамраб, кеза бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

3 *кўча с. т.* Жуда совуқ, ёқимсиз нар-си, одам ва ш. к. ҳақида. *Сўхбат муз бўлиб етди.* *Меҳмонлар ичкиликка зўр беришди.* С. Ҳамид, Гугурт.

4 *от* Совуқ. *..эликка яқин киши беш-нтадан навбат билан кириб-чиққунча, ёғимдан муз ўтиб кетди.* Ҳ. Хошимов, Қал-бингга қулоқ сол.

Муз даври Ер тарихидаги қаттиқ совуқ-лар бўлиб, қуруқлик юзини қалин муз қоп-

лаган давр. **Муз кўчди** Иш ўрнидан силжи-ди; юришди. *Муз кўчди, ўртоқ Сафаров, ўрта деҳқон қимирлаб қолди.* А. Қаҳҳор, Қўшчиноҳ чироқлари.

МУЗА [юн. musa] 1 Юнон мифология-сида шеърийат, санъат ва фан ҳомийлари саналган 9 маъбуданинг ҳар бири: Урания — астрономиянинг, Каллиопа — эпоснинг, Клио — тарих фанининг, Мельпомена — трагедиянинг, Полигимния — гимн ва пан-томималарнинг, Талия — комедиянинг, Эрато — ишқий шеърийатнинг, Терпсихора — рақс ва хор ашуласининг, Евтерпа — ли-рик шеърийат ва мусиқанинг маъбудаси ҳисобланган.

2 *кўча* Поэтик илҳом манбаи; илҳом париси.

МУЗАЙЯН [а. مزین — зийнатланган, безатилган] 1 юқ. усл. Безалган, безакли. *Боққа кирилгандан кейин.. киши.. музайян қасрдан руҳ олиш ўрнига, билъакс, бир даҳ-шат ва хавф ҳис эта бошлар эди.* А. Қодир-рий, Меҳробдан чаён. *Шифтлари музайян.* *деворлари ўймакар хонага кириб, Ибн Сино.. ранглар кишига таъзим қилди.* М. Осим, Карвон йўлларида.

2 Музайян (эркаклар исми).

МУЗАККАР [а. مذکر — эркак жинсли] эск. тлш. Араб тилида эр жинсига оид сўз ёки сўз шакли, мас., муаллим, мураббий; зид. муаннас 2.

МУЗАФФАР [а. مظفر — зафар, ғалаба қозонган] 1 юқ. усл. Зафар топган, ғалаба қозонган; ғолиб. *Музаффар ўзбек пахтакор-лари.* ■ *Бу оғир фронт йўлларини мардона-вор босиб ўтиб, уйига музаффар қайтган паҳлавон жангчи қувончи эди.* Назармат, Жўрлар баланд сайрайди. *Юсуфбек ҳожи бошлиқ еру кўкка сиғмаган музаффар халқ ўрда теварагини қуриш тушиди.* А. Қодиррий, Ўтган кунлар.

2 Музаффар (эркаклар исми).

МУЗАФФАРИЯТ кт. Катта зафар, тан-танали ғалаба, ғолибият. *Кексалар гузар ва маҳаллаларга тўнкалардан гулхан солиб.. оло-монга музаффарият тилайдилар.* А. Қоди-рий, Ўтган кунлар. *Музаффарият билан мағ-лубиятни тақдир тарозисининг икки палла-сига солиб кўрмоқ керак.* Ҳ. Фулом, Машъал.

МУЗАФФАРОНА кт. Музаффарларга хос йўсинда; ғолибона, ғолибларча. [Қуш-

бегига] Кўрбоши музаффарона жавоб берди: -[Отабекни] Тутдим, тақсир. Қутидорни ҳам! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗАХОНА эск. айн. музей. Уй жиҳозга ғоятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗД [ф. مزدا — хизмат ҳақи, тўлов; мукофот] эск. Хизмат ҳақи. - Мен ҳам пахтакашилик қилаётирман, — деди тоғам, — ёмон иш эмас. Лекин музди меҳнатига арзимади. С. Айний, Эсдалиқлар.

МУЗДЕК, -дай 1 Муз каби (қ. муз 1). Муздек сирпанчиқ. Муздек ялтироқ.

2 айн. муз 2. Муздек шамол. Муздек айрон. Муздек ҳаво. ■ У ҳовлига ўтиб, тўрдаги мажнунтол тагида ширилаб оқиб турган муздай куз сувидан юз-қўлини ювди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Муздек бўлмоқ Ноқулай, нохуш ҳолатга тушмоқ. Рўзимбой ота бу магазиндан ҳам муздек бўлиб чиқди. «Муштум». Уй-жойимга тушди қулф. Ўтган-кетган боқар қулиб. Йўлда қолдим муздек бўлиб. Унгимми ё тушим, аттанг. Т. Йўлдош, Аттанг.

МУЗЕЙ [лот. museum < юн. museion — музалар ибодатхонаси] Санъат, техника, табиат намуналарини, тарихий ва илмий-табиий аҳамиятга эга бўлган нарсаларни йиғиш, сақлаш, ўрганиш ва халққа намойиш қилиш билан шуғулланадиган муассаса. Санъат музейи. Тарих музейи. Ўлкашунослик музейи. Табиат музейи. ■ Халқни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва уларга юксак савияда таълим беришда музейларнинг роли каттадир. Газетадан.

МУЗЕЙШУНОС Музейшунослик билан шуғулланувчи мутахассис.

МУЗЕЙШУНОСЛИК Музейлар тарихи, уларнинг ижтимоий вазибалари, музей иши назарияси ва методикаси масалаларини ўрганадиган фан тармоғи.

МУЗЁРАР Қалин қопланган музни ёриб ҳаракатланадиган. Музёра, транспорт кемалари ва самолётлар шошилинч равишда сафарга ҳозирландилар. «Фан ва турмуш».

МУЗИКА [юн. musike — музалар санъати] қ. мусиқа. Қиз ўн олти ёшгача бу оилада.. ўсади, ибтидоий таҳсил кўради, музикадан ҳам бир оз маълумот олади. Ойбек, Танланган асарлар. Катта залдаги шовқин-сурон, музика, ичимликлар.. ҳиди Йўлчининг боши-

ни айлантирди. Ойбек, Танланган асарлар Карвон жўнади. Юкнинг оғирлигиданми ёки гунчакларнинг ёғсирганиданми, аравалағ гирчиллаб, ўз музикаси ўзи билан жадал бормоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАВИЙ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАЛИ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАНТ қ. мусиқачи.

МУЗИКАЧИ қ. мусиқачи. Ёш музикачини томошабинларнинг салобати босиб, кунни бузмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАШУНОС қ. мусиқашунос.

МУЗИКАШУНОСЛИК қ. мусиқашунослик.

МУЗЛАМОҚ 1 Музга айланмоқ, муҳосил қилмоқ, муз қопламоқ. Сув музлаб Ер музлади. Ариқ музлади. ■ Тўсатдан тодан совуқ шамол эди. Билчираб ётган да.. да ёйилиб юрган кўй-қўзиларнинг туёқлар жунларига ёпишган лой музлади. С. Анорбев, Оқсой. ..етти разведкачи музлаган дустидан билдирмай ўтдилар. Назарм. Жўрлар баланд сайрайди.

2 Каттиқ совуқ таъсирида қотиб қолмоқ, тўнгмоқ; яхламоқ. Қўлим музлаб қолди. ■ Опанг ўргилсин.. қўлингни бер! ..Ё музлаб қолибсан-ку! А. Қаҳҳор, Хотин. Юраги сиқилган Анвар гоҳ ўтириб, гоҳ бошлаб, совуқда музлаб кетган махорёғини турли вазиятга солиб кўрар эди. Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 кўчма. Ҳис-сезгисиз ҳолга тушиб қотиб қолмоқ. Қўрққанимдан, бутун вадим музлаб, тахта бўлиб қолдим. Э. Раҳим, Ажаб қишлоқ.

МУЗЛИ Музи бўлган. Музли тоғ. М. сув. ■ ..узоқдаги музли чуққи эрталаб гори, кундузи кўзни олгудай чарақлаб.. нар эди. А. Мухтор, Чинор.

МУЗЛИК геол. Шароит қулай жондор тўпланишидан ҳосил бўлиб, томонга силжиб турувчи муз массаси музлиги. Зарафшон музлиги. ■ Қутбликларига швед ва француз крейсерлар олди. «Фан ва турмуш». ..музликлар ости чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил қилибди. С. Кароматов, Олтин қум.

Музлик даври айн. муз даври қ. му.

МУЗЛОҚ Муз билан қопланган музлаб қолган ер. Тоғнинг оти Муз.. Бу ном унинг ҳозирги аҳволига унча

бегига] Қўрбоши музаффарона жавоб берди: -[Отабекни] Тутдим, тақсир. Қутидорни ҳам! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗАХОНА эск. айн. музей. Уй жиҳозга гоятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗД [ф. مزد — хизмат ҳақи, тўлов; мукофот] эск. Хизмат ҳақи. -Мен ҳам пахтакашлик қилаётирман, — деди тоғам, — ёмон иши эмас. Лекин музди меҳнатига арзимайди. С. Айний, Эсдалиқлар.

МУЗДЕК, -дай 1 Муз каби (қ. муз 1). Муздек сирпанчиқ. Муздек ялтироқ.

2 айн. муз 2. Муздек шамол. Муздек айрон. Муздек ҳаво. ■ У ҳовлига ўтиб, тўрдаги мажнунтол тағида шириллаб оқиб турган муздай куз сувида юз-қўлини ювди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Муздек бўлмоқ Ноқулай, нохуш ҳолатга тушмоқ. Рўзимбой ота бу магазиндан ҳам муздек бўлиб чиқди. «Муштум». Уй-жойимга тушиди қулф. Утган-кетган боқар кулиб. Йўлда қолдим муздек бўлиб. Унгимми ё тушим, аттанг. Т. Йўлдош, Аттанг.

МУЗЕЙ [лот. museum < юн. museion — музалар ибодатхонаси] Санъат, техника, табиат намуналарини, тарихий ва илмий-табиий аҳамиятга эга бўлган нарсаларни йиғиш, сақлаш, ўрганиш ва халққа намойиш қилиш билан шуғулланган муассаса. Санъат музейи. Тарих музейи. Ўлкашунослик музейи. Табиат музейи. ■ Халқни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва уларга юксак савияда таълим беришда музейларнинг роли каттадир. Газетадан.

МУЗЕЙШУНОС Музейшунослик билан шуғулланувчи мутахассис.

МУЗЕЙШУНОСЛИК Музейлар тарихи, уларнинг ижтимоий вазифалари, музей иши назарияси ва методикаси масалаларини ўрганадиган фан тармоғи.

МУЗЁРАР Қалин қопланган музни ёриб ҳаракатланадиган. Музёра, транспорт кемалари ва самолётлар шошилинч равишда сафарга ҳозирландилар. «Фан ва турмуш».

МУЗИКА [юн. musicē — музалар санъати] қ. мусиқа. Қиз ўн олти ёшгача бу оилада.. ўсади, ибтидоий таҳсил кўради, музикадан ҳам бир оз маълумот олади. Ойбек, Танланган асарлар. Катта залдаги шовқин-сурон, музика, ичимликлар.. ҳиди Йўлчининг боши-

ни айлантирди. Ойбек, Танланган асарлар Карвон жўнади. Юкнинг оғирлигиданми ёки гупчакларнинг ёғсираганиданми, арвалаф гирчиллаб, ўз музикаси ўзи билан жадал бормоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАВИЙ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАЛИ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАНТ қ. мусиқачи.

МУЗИКАЧИ қ. мусиқачи. Ёш музикачини томошабинларнинг салобати босиб, куйни бузмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАШУНОС қ. мусиқашунос.

МУЗИКАШУНОСЛИК қ. мусиқашунослик.

МУЗЛАМОҚ 1 Музга айланмоқ, муҳосил қилмоқ, муз қопламоқ. Сув музлаб Ер музлади. Ариқ музлади. ■ Тўсатдан тодан совуқ шамол эсди. Билчираб ётган да.. да ёйилиб юрган қўй-қўзиларнинг туёқлари жунларига ёпишган лой музлади. С. Анорбев, Оқсой. ..етти разведкачи музлаган де.. устидан билдирмай ўтдилар. Назарм. Жўрлар баланд сайрайди.

2 Каттиқ совуқ таъсирида қотиб қолмоқ, тўнгмоқ; яхламоқ. Қўлим музлаб қолди. ■ Опанг ўргилсин.. қўлингни бер! ..В музлаб қолибсан-ку! А. Қаҳҳор, Хотин. Юраги сиқилган Анвар гоҳ ўтириб, гоҳ бошлаб, совуқда музлаб кетган маҳоретини турли вазиятга солиб кўрар эди Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 кўчма. Ҳис-сезгисиз қолга тушиб қотиб қолмоқ. Қўрққанамдан, бутун ердим музлаб, тахта бўлиб қолдим. Э. Раҳим, Ажаб қишлоқ.

МУЗЛИ Музи бўлган. Музли тоғ. Музли сув. ■ ..узоқдаги музли чўққи эрталаб гори, кундузи кўзни олгудай чарақлаб.. нар эди. А. Мухтор, Чинор.

МУЗЛИК геол. Шароит қулай жойда қор тўпланишидан ҳосил бўлиб, томонга силжиб турувчи муз массаси музлиги. Зарафшон музлиги. ■ Қўтликларига швед ва француз крейсерлар олди. «Фан ва турмуш». ..музликлар ости.. чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил қилибди. С. Кароматов, Олтин қум.

Музлик даври айн. муз даври қ. му.

МУЗЛОҚ Муз билан қопланган музлаб қолган ер. Тоғнинг оти Муз.. Бу ном унинг ҳозирги аҳволига унча

маса ҳам, бир вақтлари музлақ эканидан музи борлигидан далолат беради. М. Исидий, Фарғона т. о.

МУЗОКАРА [a. مذاكاره – муҳокама қиш, суҳбат; анжуман] 1 Мажлисида муҳолақа қўйилган масала юзасидан ўз фикри баён қилиш, шу муносабат билан гапирилган нутқ, сўз. Мағруза юзасидан музакара бошламоқ. Музакарага ўтмоқ. ■ Кладдан кейин қизгин музакара бошланиб кетди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Музакарага қатнашган ходимлар.. олиб болаётган илмий тадқиқот ишлари ҳақида мулоҳазаларини айтдилар. «ЎТА».

2 Шарт-шароит, томонларнинг талаб-ри ҳақида фикр алмашиш. Сулҳ ҳақида музакара олиб бормоқ. Дипломатик музакарлар. ■ Қудалар ўртасида рўй берадиган глашиломовчиликлар, жанжаллар аксар қт музакара ва мураса йўли билан ҳал қилиди. Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗОКАРАЧИ Мажлисида музакарага илққан, сўз олган киши; музакара қатнашчиси. Навбатдаги музакарачи, зиёлиларнинг ислоҳотидаги вазифалари.. тўғрисида музакара кетди. А. Қаҳҳор, Сароб.

МУЗОФОТ [a. مضافات] эск. Вилоят, ҳаёт. Куз охиридаги, қиш яқинлашган вақт ҳам, Бухоро музофотининг қуруқ ҳаво-да ҳали ёғингарчилик бошланмаган эди. С. йний, Қуллар. Тўрткўл кичик бир кўрғонди. У тез орада ўсиб, музофот ҳоқими музидан жойга айланди. Ж. Шарипов, Хозм.

МУЗТАР [a. مضطر – мажбур бўлган; ажбур қилинган; муҳтож] Изтиробли, ноулай ҳолатли. Ҳамма аллақандай музтар, музтар. Э. Аъзамов, Олам ям-яшил.

Музтар бўлмоқ Изтиробли, ноқулай олатга тушмоқ. Раис кўпчилик олдида музтар бўлиб, «айб бизда», деб қўлини қовуширганча турарди. Ҳ. Назир, Кўктерак шаласи. Уялганимдан томоғимдан ҳеч нарса кетмади, то тўй жўнатиладиган маҳалгача музтар бўлиб ўтирдим. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Меҳмонлар ҳам Бўри юлгондай музтар бўлиб ўтирди. Т. Мурод, Ўт кишнаган оқшом.

МУЗТАРЛИК Музтар ҳолат. Аҳмаджонга маъносона боқиб, жавдираб, ҳовли ўрта-сида ҳайрон ва музтарликда қолди. К. Яшин, Қамза.

МУЗТОҒ қ. айсберг.

МУЗХОНА 1 Ёзда роҳатижон тайёрлаш учун муз босиб қўйиладиган ертўла ёки чуқур. Музхонага муз босмоқ.

2 Иссиқда бузиладиган маҳсулотларни сақлаш учун ишлатиладиган, ҳавоси сунъий равишда совитиладиган асбоб ёки хона; холодильник. Гўшт комбинатининг музхонаси. Гастроном музхонаси. ■ Бирлашма консерва ва вино заводлари ҳамда катта музхона куриб битказди. Газетадан.

3 Холодильникнинг музлатадиган (музлаткич) хонаси. Гўштни холодильникнинг музхонасига қўйдим.

4 кўчма Жуда совуқ (уй, жой ҳақида). Уйингиз музхона экан. ■ Ҳатто, гавдасини қандай қилиб ўрашни билмай уринган Йўлчи жавоб берди: -Уй эмас, музхона бу. Ойбек, Танланган асарлар.

МУЗҚАЙМОҚ Қаймоқ, сут, мева суви ва ш.к. дан музлатиб тайёрланадиган ширин егулик, яхна ширинлик. Музқаймоқ ҳам тўйимли, ҳам ташиналикни қондиради. Газетадан. Тўраҳўжа синфдошларини буфетга таклиф этиб, музқаймоқ, сув, ширинликлар билан меҳмон қилди. Д. Нурий, Осмон устунни.

МУК: мук тушмоқ 1) оёқларни йиққан ҳолда юзтубан бўлиб ётмоқ ёки бошини жуда қуйи солиб энгашимоқ. «Жинчироқ»ни пуфлаб, Йўлчи билан Уроз гулхан теварагида мук тушишди. Ойбек, Танланган асарлар. Утар бобо бўсағада мук тушиб илтижо қилди. С. Сиёев, Аваз; 2) кўчма бирор нарса устида кунт билан ўтирмоқ. Камол.. кейинги кунларда кўп ишлар, иш столида қоғоз устига мук тушиб, тонг оттирар эди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Мук тушиб ўқий-ўқий чарчади кўзичоғим. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.

МУКАЛЛАФ [a. مكلف – солиққа тортилувчи, вояга етган; қимматли] кт. Таклиф этилган, чақирилган. Тўйга биз ҳам мукаллаф. ■ Сизни бундан ҳам сандали иссиқроқ бир ерга олиб бормоқчиман. Иккимиз шу ерга мукаллафмиз. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.

МУКАММАЛ [a. مكمل – ниҳоясига етказилган, тўлдирилган, тўлиқ] 1 Ҳар жиҳатдан тўлиқ, камчилиги йўқ; расо, бут. Мукаммал тўплам. Уч тилни мукаммал билади. Мукаммал билим. ■ Ҳаётни мукам-

мал қиламан, деб не-не одамлар бош қотирган. С. Сийёев, Ёруғлик. *Рустам отда юриш, найза отиш, қиличбозлик каби хунарларни мукаммал ўрганибди.* «Олтин бешик».

2 Такомиллашган, камолотга эришган; етук. *Секинг қиммати сўзинг, ўткир фикринг мукаммал, Элниг хотирасида сақланади умрбод.* Х. Расул. *Азизанинг назарида, ҳар томонлама мукаммал, одобли, билимли йигит шу эди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

МУКАММАЛАШМОҚ Мукаммал ҳолат касб этмоқ, мукаммал бўлмоқ (қ. **мукаммал** 1, 2). *Лекин қизнинг ҳусни, ҳасрат оташида товланиб мукаммаллашгани каби, яна ҳам ёрқинроқ, яна ҳам сеҳрлироқ бўлиб кўринди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Чала, лекин кўз ўнгиди тез юксалиб, мукаммаллашиб, диққатни тортаётган бино теварагида аста айланиб, ҳар чеккани томоша қилди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУКАММАЛЛИК Мукаммал ҳолатга эгалик, бекам-кўстлик. *Инсон доимо мукаммаллик, баркамолликка интилади.* ■ *Масал композициясининг мукаммаллиги ундаги ҳаракатнинг қонуний ривожланиши асосида юзага келади.* «ЎТА».

МУКАРРАМ [а. مكرم — ҳурматли, азиз] **1** кт. Иззату икром қилинувчи; иззатли. *Худойи таоло инсонни ҳамма жониворлардан азизу мукаррам қилиб яратди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

2 Мукаррам (хотин-қизлар исми).

МУКАРРАР [а. مکرر — такрорланган, икки ҳисса ортган; қайта-қайта] эск. кт. Такрорланган, қайд қилинган.

Мукаррар бўлмоқ Такрорланмоқ. *Андак таҳаммул қилган эрдим.. тақ-тақ овози мукаррар бўлди.* «Муштум».

МУКАРРИР [а. مکرر — такрорловчи, қайтарувчи] эск. Мадрасада амалий машғулот олиб борувчи муаллим. *Абдурахмон.. баъзи мадрасаларнинг мударрислари, мукаррирлари билан ҳам танишидир.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУККА: мукка тушмоқ **1)** айн. мук тушмоқ қ. мук. *Тожиддин Қосим оёқларига мукка тушиб ялинган, нола қилган Абдувоҳидни кўтариб турғизди.* Ойбек, Нур қидириб. *Йўловчилар шамолни тўсиб турган қумтепаннинг орқасига ўтиб, мукка тушиб ётди-*

лар. М. Осим, Карвон йўлларида. *Штаб болиғи Йўлдош столга мукка тушиб, нимало нидир чизарди.* Шухрат, Шинелли йилла **2)** бутунлай берилмоқ, таъсирга тушмоқ. *Умрни узайтиришининг бир неча хил йўллари бор: доимо серҳаракат бўлиш, ортиқ ҳасадагўй бўлмаслик, спиртли ичимликлар мукка тушмаслик..* Газетадан. **МУККАСИ БИЛАН ТУШМОҚ (ёки йиқилмоқ)** Юзтубан бўли йиқилмоқ. *У Тўлқинни яна калтаклайди. Ў маҳал калтак Эъзозхонга ҳам тегиб, у муккасидан йиқилди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Масум пичоқ ушлаган қўлини олдинга чўзган муккаси билан йиқилди.* С. Анорбоев, Оқсон *Комил турган ерида бир чайқалиб, оз бўлмаса, отнинг таъига муккаси билан тушай деб.* Ҳ. Фулом, Машғал. **МУККАСИДАН КЕТМОҚ** **1)** айн. мук тушмоқ қ. мук. *..ишдан келди дегунча апил-типил овқатланади-ю, чизиш муккасидан кетади.* Ҳ. Фулом, Замин юздузлари. *У китоб ўқишга яна муккасида кетди.* Ю. Шомансур, Қора марварид; **2)** айн. мукка тушмоқ **2.** *Мол-дунёга муккасидан кетмоқ. Машиатга муккасидан кетмоқ.* ■ *Хурوفотга муккасидан кетган бир қўшим билан.. гаплашиб турган эдик.* «Муштум». *Шамшихол ая ўғлининг ишга муккасидан кетганини кўриб, еган-ичгани жойига тушмайди.* «Ўзбекистон кўриқлари». **МУККАСИДАН ТУШМОҚ 1)** айн. муккаси билан тушмоқ қ. мукка; **2)** айн. мукка тушмоқ **2.** *Ў Ленин ўз ҳикояларида.. эскилик сарқитларига муккасидан тушган кишиларни фош қилади.* Газетадан.

МУККАЙМОҚ 1 Бирор иш устида мук тушмоқ. *Баъзилар муккайиб, тошларнинг ғадир-будир бетини ойнадай силлиқлаб ярқиратиш билан машғул.* Ойбек, Навоий.

2 айн. мункаймоқ. *Зах ҳиди келган кичкина даҳлизда муккайган бир кампир чарх йиғириб ўтирар, ёнидаги ўчоқда тезак тутай ётарди.* С. Зуннунова, Гулхан.

МУККАЛАМОҚ 1 Юзтубан йиқилмоқ. *Элов тўпни ушлаб олди-ю, муккалаб борин йиқилди.* Р. Азизхўжаев, Яшил дала.

2 айн. мук тушмоқ, муккасидан кетмоқ. қ. мук, мукка. [Дадажон] *Дарсдан кейин далага борганида ҳам, доим қўлида китоб юради. Бирпас бўшади дегунча, китоб устига муккалайди.* Р. Раҳмонов, Одат.

УКОЛАМА [a. مكالمة — сўз юритиш, г] эск. кт. 1 Сўзлашув тили; оғзаки [Абдишукур] Русчада китоб мутолаа маса ҳам, лекин муколама тилига анча энчил. Ойбек. Танланган асарлар.

Ўтилган дарсни мустаҳкамлаш учун бирига сўзлаб бериш. Муколама ўқиларсларнинг маъносини миёга яхшироқ ташириб олиш учун чиқарилган бир а. эди. М. Муҳаммаджонов. Турмуш ишлари.

УКОФОТ [a. مڪافات — тақдирлаш, в; товон пули] 1 Бирон-бир фаолият сиздаги алоҳида ютуқлар учун рағбат-ириш шакли (қимматли буюм, пул, медаль, орден ва ш. к.). Олий мукофот. Дав-мукофоти. Пул мукофоти. Мукофот оқ. Мукофот олмоқ. Мукофотга тақ-этмоқ. ■ Фолиблар махсус мукофот-билан тақдирланишди. Газетадан. Бах-ни бир кўй билан бир кўйлаклик атлас офот олган экан. А. Қаҳҳор, Хотинлар. Инчи даражали диплом ва пул мукофоти ин қайтди. С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Кишининг ўз қилмиши, хатти-ҳара-ти учун қайтган қаримта; умуман, совға, тик. .. биздан кейингилар ҳам бу ерга ке-сув ичади — ҳаққимизга дуо қилади. Бун-ортиқ мукофот борми бизга?! Мирмуҳ-и. Меъмор. Дунё можаросидан қўл ювмоқ-бўлган бир отага кексайган кунларида рзанд доғини кўрмасликнинг ўзи ҳам улғ-кофотдир. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУКОФОТЛАМОҚ Мукофот бермоқ, кофот билан тақдирламоқ. Орден билан кофотламоқ. Илғорларни пул билан муко-тламоқ. ■ Менда бир таклиф бор: бугун низакни янги уй билан бирга янги ном би-ни ҳам мукофотлаасак.. А. Қаҳҳор, Кўшчи-р чироқлари.

МУКЧАЙМОҚ с.т. айн. мункаймоқ. Каридан мукчайиб қолган дадаси — Ино-оқсоқол чиқди. С. Аҳмад, Уфқ. Узун со-ли мукчайган гадоё қиёфасидаги Бек.. нини ерга қўйди-да, унга ўтирди. Ҳ. Фу-м. Машғал.

МУЛАТ [исп. mulato] Оқ танли (европо-ирқиға мансуб)лар билан негрларнинг қолаш никоҳидан бўлган авлод, насл.

МУЛЗАМ [a. ملزم — мажбур, мажбури-юкланган; ўйинда мағлуб бўлган] Му-

нозара, баҳс, тортишув ва ш. к. да энгилиб ёки бирор иши, хатти-ҳаракати учун лол, уятли, хижолатли ҳолатда қолган. Соли ота-нинг баъзи тенгқурлари, машина ҳақида қалай фикрга келдингиз, дейишса, чол ўзини анча мулзам сезиб, бошини қўйи эгарди. С. Абдуқаҳҳор, Олтин водийларни кезганда. Мен ҳам маънос ва мулзам ҳолда, гуноҳкор боладай, ичкарига.. кириб бордим. «Муштум».

МУЛЗАМ БЎЛМОҚ Мулзамлик ҳиссини туй-моқ, мулзам ҳолатга тушмоқ. Боягидай мул-зам бўлиб қолишдан чўчиб, ўзини тутди. М. Мансуров, Ёмби. Бош инженер мулзам бўлиб, гулдуранига ҳам ҳоли келмай қолди. «Муш-тум». **МУЛЗАМ ҚИЛМОҚ** Мулзам ҳолатга қўймоқ. Ганижон қаерга борса, самоварда ҳам худди шу тўғрида гапириб, уни мулзам қилишади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

МУЛЗАМЛИК Мулзам ҳолат. «Мен сиз-ни танимайман, йўлингиздан қолманг», деса, унда нима қилади? Мулзамликнинг оғир то-шини кўтариб кета берадимиз? Ҳ. Фулом, Машғал.

МУЛК [a. ملك — шахсий бойлик, мол] 1 Ихтиёрдаги, қўлдаги бор мол-дунё, ер-сув, иморат ва б. бойликлар. Жамоат мулки. Ху-сусий мулк. Шахсий мулк. ■ [Комилов Қоди-ровга:] Давлат мулкени, халқ мулкени кўз қорачиғидай сақлашимиз керак. Уйғун, Нав-бахор. Мадамин отасидан қолган молига мол, мулкига мулк қўшди. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Бойлик. Ойбекнинг қаламига ман-суб асарлар аллақачон қардош халқларнинг маънавий мулкига айланган. Газетадан. Рес-публика кенгаши қишлоқларни қайта қуриш-да тўпланган бой тажрибаларни ҳамманинг мулкига айлантириш ҳақида астойдил ғам-хўрлик қилмоқда. «Ўзбекистон кўриқлари». Ўз аҳамиятини йўқотмайдиган асарлар умумсанъат мулки, халқлар мулки бўлиб қол-ди. Н. Сафаров, Оловли излар.

3 эск. кт. Жой, мамлакат каби маъноли сўз билан бирикиб, шу сўз англаган жой, мамлакат, вилоят маъносини билдиради. Подшоҳ ҳазратлари, мулки Хуросоннинг тақ-дири ва ҳаёти сизнинг қўлингиздадир. Ой-бек, Навоий. Йўқ жаҳон мулкида биздек ожизу бечора халқ. Аваз.

4 кўчма Баъзи сўзлар билан бирикиб, шу сўз англаган нарсага тегишлиликни билдиради. Бу кишининг сеҳрли бўёқларидан

чиқайтган суратлар гўзаллик мулки. С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Хусн мулкида киши танҳо бўларми мунча ҳам?* Муқимий.

МУЛК-АМЛОК Бутун мол-мулк, мол-дунё. *Йигирма жуфтлаб қўш ҳўкиз дейсизми, ўн-ўн бешлаб арғумоқ отлар дейсизми.. ишқилиб, ундаги мулк-амлоқнинг ҳисобига чўт билмаган содда деҳқон етолмас экан.* Ғ. Ғулум, Тирилган мурда.

МУЛҚДОР [а. + ф. ملكدار – мулк эгаси] **1** Мулк субъекти; мулк объектга эгаллик, фойдаланиш, тасарруф этиш ҳуқуқий таъминлари асосида мустаҳкамланган ҳуқуқларга эга бўлган жисмоний ёки юридик шахс. *Хоразмда энг катта мулкдорлардан бири ҳам қозикалон эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Хусусий мулкнинг тўла эркинлиги таъминланиб, хўжалик юритувчи субъектлар – мулкдорлар сони кескин кўнайд.* Газетадан.

2 тар. Катта ер-сув эгаси; заминдор. *Қадимги мулкдорларнинг ҳосилдор ер ва боғларигина эмас, балки бошқа ишлаб чиқариш қуроллари ҳам энди батамом колхозга ўтиши лозим эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУЛҚДОРЛИК Катта ер-сувга эгаллик.

МУЛҚИЙ Мулкка оид; мулк ва унга эгаллик қилиш билан боғлиқ бўлган. *Иқтисодий ислохотларнинг бугунги босқичида энг муҳим ва долзарб вазифа мулквий муносабатларни тубдан ўзгартирмоқдир.* Газетадан.

МУЛҚПАРАСТ [а. + ф. ملكپرست – мол-мулкни яхши кўрувчи] Мол-мулкка ўч, мулк тўплашга муқкасидан кетган. *..ниҳоят очкўз, мулкпараст бўлган.* Ойбек, О.в. шабадалар.

МУЛҚЧИ кам қўлл. Хусусий мулк эгаси, мулкдор; хусусий мулкка берилган.

МУЛҚЧИЛИК Кишилар ўртасида ишлаб чиқариш воситалари ва меҳнат маҳсулини ўзлаштириш юзасидан пайдо бўлган ва тарихан аниқ бир шаклда намоён бўлувчи иқтисодий муносабатлар. *Феодалларнинг ер ва сувга бўлган мулкчилиги гоят кенг тарқалган эди.* Газетадан.

МУЛЛА [а. ملا – ўқимишли, тақводор одам] **1** Ўрта Шарқ, Марказий Осиё мамлакатларида мадраса таълимини олган шахс. *Мадрасани тугатгач, ошиқлар ёр васлига ошиққандек, мулла Абдураҳмон ҳам ўз шаҳрига елиб-югуриб етди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Дин арбоби, уламо. *Мулланинг айтганини қил, қилганини қилма.* Мақол. ■ *Чўриликни муллалар сенга қилдилар тақрир [қарор].* Ҳамза. *Бухоро шаҳрида Мирараб мадрасасининг миён саройида кўп муллалар тўпланишиб, мадрасанинг вақфи тўғрисида ганиришмоқда эдилар.* С. Айний, Куллар.

3 с. т. эск. Маълумотли, ўқимишли киши. *Айтайлик, менинг хизматкорим мулла бўлдию, оми бўлди – менга бари бир эмасми?* К. Яшин, Ҳамза. *–Ҳа, мулла, чарчамасдан, сиқилмасдан юрибсанми? Мунча озиб кетибсан? – деди қори [Элмуродга].* П. Турсун, Ўқитувчи.

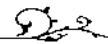
Мулла бўлмоқ **1)** ўқиб, маълумотли бўлмоқ, ўқимишли бўлмоқ. *У ўқиб, мулла бўлиб, бирор шаҳарни олиб берармиди менга* К. Яшин, Ҳамза; **2)** таъзирини еб, кўзи очилмоқ. *Қамоқдан жиндак бўлса ҳам «мулла» бўлиб қайтганлигим шу лаҳзада кучини кўрсатди.* Х. Лутфуллаев, Бахти кулган йигит.

Мулла қилмоқ **1)** мадраса маълумотини бермоқ. *–Хўп, қизим, хўп, поччаси боқмас боқмасин, мен ўзим боқаман, ўқитиб, катта мулла қиламан, – деди Моҳлар ойим.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён; **2)** саводини чиқармоқ, маълумотли қилмоқ; **3)** кўчма таъзирини бермоқ. *Мавлон Мусаевич ўрнидан турди. Ўзича Зумрадни бир мулла қилиш кўймоқчи бўлди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

4 Ҳурмат юзасидан мурожаатда, гаплашганда, кишининг исмига қўшиб айтилади. *–Дунёнинг иши шунақа экан, мулла Али! – деб уни юпатиб қўйди [Отабек].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Лоақал бир кафт тупроқ ташласангиз-чи, мулла йигит! Ў.* Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.

Мулла жиринг, муллажиринг с. т. Пул. *Сенга ўхшаш, менга ўхшаш мойжувози борлар солиқ тўламай қўйса, советнинг ҳаминига мулла жиринг қаёқдан тушади?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Мулла минган эшакдай дағ.** *Ўта ювош. Азиза ҳам эри бир кунмас-бир кун мулла минган эшакдай, ювош тортиб келишини кутиб юрди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол. *Қамоқда эзилса, мулла минган эшакдай.. бир кунмас-бир кун балки чиқи келар.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛАБАЧЧА [а. + ф. ملابچه – мулланинг боласи] юқ. усл. айн. **муллавачча.** *Мадрасада уч муллавачча бир бўйра устида ўти-*

лушкул бир масалани баҳслашади. Ой-Навоий.

МУЛЛАВАЧЧА 1 Мадраса талабаси. Бу тириклик чоғида вақф унумларини мулоқот ва муллаваччаларга ўз қўли билан берадилар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш ишлари.

Муллаларнинг, уламоларнинг боласи, банди.

МУЛЛАКА [тўғриси: мулла ака] 1 с. т. тан катта, ўқимишли кишиларга мурофот формаси. *Мавлонов ўтириши билан Ҳайитий шошилиб, бир чойнак чой билан пиёла ичириб, унинг олдига қўйди-да: -Ҳуш келмиш, муллака! — деди мулозамат қилиб.* П. Юн, Ўқитувчи.

Шив. Келиннинг қайнағаси ва ўзидан қайнағаси.

МУЛЛАНАМО Мулла кўринишига эга наъман, муллаларга ўхшаган. *Гумашта Мулонамод Расул қирқ ёшга етиб қолган муталлақ мулланамо киши эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛО юқ. усл. айн. мулла. [Жалолиддин] *Улуғ шайх Саъдий яхши айтган: илми-маърифат қилмайдиган муллодан устига келин ортиган эшак афзал.* Уйғун ва И. Султанов, Алишер Навоий.

МУЛОЗАМАТ [а. ملازمت — бирга ишлик, ажралмаслик; бирга эргашиб ишлик; қатъийлик] Кишининг кўнгилни қўйиш учун кўрсатилган илтифот; эъзоз-иктифот, такаллуф. *Меҳмонга мулозамат қилмоқ. Мулозамат кўрсатмоқ.* ■ [Ҳатамова] *Меҳмонларни хотинларга хос мулозамат ва ширинлик билан кабинетига таклиф қилди.* Қаҳҳор, Картина. [Тўлқинжон] *Бор устанини ишга солиб, илтифот ва мулозамат билан қизнинг кўнгилни овлай бошлади.* Мусаёнов, Хури. *Ақалли кўнгил учун мулозамат ҳам қилишмади.* М. Хайруллаев, Ҳақил.

МУЛОЗАМАТЛИ Мулозамат қилишни билмайдиган; сермулозамат, сертакаллуф. *Ҳақиқатан ҳам у ўта мулозаматли, хушмулоқам йигит кўринар эди.* Н. Аминов, Қалъа хато.

МУЛОЗИМ [а. ملازم — керакли; чамбар; боғлик, ажралмас; доим ёнида хизмат қилувчи] 1 тар. Ҳокимларнинг, амалдорларнинг хузурида уларнинг хизматида

бўлган киши. *Раис афанди мулозимларига дарра кўтартириб, намозсизларни текширар, фарзи айинни билмаганларни урдирар эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Энг кейинги извошда икки мулозим билан Абдуваҳоб жўнади.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Сарой, маҳкама хизматчиси. - *Қозихонадан бир мулозим келибди. Полвонда ишим бор дейди, — деб даҳлиздан кирган бола Ўрмон полвоннинг сўзини кесди.* С. Айний, Куллар.

3 эск. Ходим, хизматчи. *Музей мулозими бизга ажойиб бир кашфиётни — Ҳиндистоннинг жуғрофий харитасини кўрсатди.* З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

МУЛОЗИМАТ қ. мулозамат. *Арслоннинг бундай мулозиматларни хуш кўрмаслигини найқаб, нафаси ичида қолди.* Мирмуҳсин, Яширинган куч. - *Мана буни хўпланг, онам, — деди чол жойига ўтириб.* Меҳриниса бу мулозиматдан бадтар хижолат бўлди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

МУЛОЙИМ [а. ملائم — мос, мувофиқ, қулай; одобли, хушхулқ] 1 Қўлга юмшоқ уринадиган, майин. *Мулойим тери.* ■ *Холжувон ойим.. бадангиналари мулойим.* «Ҳасанхон».

2 кўчма Ёқимли ва юмшоқ таъсирли. *Эрталаб ёмғир тинган, ҳаво нақадар мулойим ва оромбахш.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Муҳиддин Юлдузхоннинг мулойим товушида ўз қалбидаги сингари маънони сезди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 кўчма Гап-сўз, хатти-ҳаракатлари ниҳоятда ёқимли ва юмшоқ. *Алихон табиатан оғир, мулойим, камгап йигит эди.* М. Хайруллаев, Тилла маржон. *Нариги кўнишдаги бош чўпон дадасини танир экан, парвона бўлди, бечора.* Хотини ҳам бир мулойимки. С. Анорбоев, Оқсой.

МУЛОЙИМЛАШМОҚ 1 Мулойим бўлмоқ, майинлашмоқ, юмшамоқ. *Тери мулойимлашди. Лой мулойимлашди.*

2 кўчма Мулойим бўлмоқ, юмшамоқ (қ. мулойим 2, 3.). - *Ўтир, онанг овқат олиб келибди, еб ол, — деди у мулойимлашиб.* Т. Малик, Иблис девори. - *Туринг, қизим, — эллиқбошининг товуши бирдан мулойимлашди, — ота-онанинг бошини букманг.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛОЙИМЛИК Мулойим ҳолат, тус, кўриниш. *Юзидан мулойимлик, эрига ито-*

ат, тўғрилиқ маънолари томиб турган бу хотин қутидорнинг рафиқаси Офтоб ойим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Юзидаги истеҳзога ўхшаган жилмайиш ўрнини айёрона мулоимлик эгаллаган эди. С. Зуннунова, Янги директор. Холанинг кичкина, ўткир кўзларидаги шик мулоимлик сўнди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

МУЛОҚОТ [а. ملاقات — учрашиш, кўришиш; қабул қилиш] эск. кт. айн. **учрашув**; **мусохаба** 2. Сўзга чиққанлар бундай ижодий мулоқотларни тез-тез ўтказиб туриш зарурлигини гапирдилар. Газетадан. [Пирназар] Болалик ойнаси полвон Қулмухаммад билан бўлган ширин мулоқотда яна.. хон зулми ошиб кетаётганидан шикоят қилди. Мирмуҳсин, Чўри. Ёш қалам соҳиблари билан ҳамма жойда: Андижонда, Қўқонда, Наманганда доимий равишда мулоқот олиб бориш лозим. Газетадан.

Мулоқот қилмоқ Учрашмоқ. Хуросоннинг барча улуғ зотлари билан мулоқот қилмоққа.. фурсат келган. Ойбек, Навоий.

МУЛОҲАЗА [а. ملاحة — кузатиш, назорат; изоҳ; фикр билдириш; танбех] 1 Фикран муҳокама юритиш, ўйлаш; ўй. Биз уч оиланинг.. бир-бирига ўхшамаган қисмат тақдир ҳақида мулоҳаза юритдик. вафодорликни улуглаб, бевафоликни ранж билан қаламга олдик. Газетадан. Унинг [эшоннинг] узоқ мулоҳазадан кейин бир фикрга келган кишидек кўзлари маъноли қисилди. С. Аҳмад, Хукм.

Мулоҳаза юритмоқ айн. **мулоҳаза қилмоқ** 1. Ўроқов садоқат ва дўстлик тўғрисида узоқ, узук-юлуқ, аммо баландпарвоз мулоҳазалар юритди. Й. Шамшаров, Тошқин. **Мулоҳаза қилмоқ** 1) фикран муҳокама юритмоқ, ўйламоқ. [Элмурод] Бир гапни айтишдан илгари ўзича мулоҳаза қилиб кўрар эди. П. Турсун, Ўқитувчи; 2) андиша қилмоқ, андишага бормоқ. У [Элмурод] энди бўйни қисик етим эмас. Энди унга мулоҳаза қилиб ўтиришдан кўра бор гапни шартта айтиб, кўнглини хижолатдан бўшатиш осонроқ. П. Турсун, Ўқитувчи. **Йигиталига бу малол келса-да, очиқ айтишга мулоҳаза қиларди.** Т. Малик, Ажаб дунё. **Мулоҳозага бормоқ** айн. **мулоҳаза қилмоқ** 2. Улар ортиқча мулоҳазаларга бориб турмасдан, шу замоноқ ўпардилар.. мен ўзимни тутдим. Ойдин, Ҳикоялар.

2 Бирор масала юзасидан билдирилган ёки ўйлаб қўйилган фикр. **Иқтисодий масалага доир мулоҳазалар.** Ўз мулоҳазасини байан этмоқ. ■ Аҳмад Ҳусайн қўлдан бадтар ожиз, забун, ҳамиша тақдирга итоаткор, фирт саводсиз бу деҳқоннинг мулоҳазаларига ҳайрон қолди. Ойбек, Нур қидириб.

3 айн. **андиша** 1. **Мулоҳаза билан иш қилмоқ.** ■ Ҳосилот ота Комилжонни койиб бермоқчи ҳам бўлди, тагин раис бу воқеадан хабардордир, деган мулоҳаза билан индамади. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МУЛОҲАЗАКОР айн. **мулоҳазали** 1. Пўлатов яхши кўради: ақлли, вазмин йигит. **мулоҳазакор.** М. Ҳазратқулов, Журьат. Ҳайдаров ўзини мулоҳазакор одам ҳисобларди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

МУЛОҲАЗАКОРЛИК Мулоҳаза билан иш кўриш, иш юритиш. қ. **мулоҳаза**. 1, 2.

МУЛОҲАЗАЛИ 1 Мулоҳаза билан иш қилувчи, ўйлаб иш тутувчи, мулоҳаза юрита олувчи; андишали. **Мулоҳазали одам.** ■ [Директор:] Абдусамад, менингча, ўғлингиз мулоҳазали бола, у ўз ўйини топиб олади. О. Толипов, Ким айбдор? **Мирзамуҳаммад Расулович етти ўлчаб бир кесадиған, мулоҳазали, синчков, зукко одам эди.** Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Мулоҳаза натижасида вужудга келган. ўйлаб қилинган, айтилган. **Фандан йироқ одамлар улардан ажабтовур гаплар, мулоҳазали фикрлар кутадилар.** Газетадан.

МУЛОҲАЗАСИЗ 1 Мулоҳаза қилолмай диган, мулоҳаза юритолмайдиган, ўйламасдан иш қиладиган; бемулоҳаза. **Мулоҳазасиз киши.**

2 Мулоҳаза қилмасдан, ўйламасдан қилинган, айтилган. **Мулоҳазасиз гап.** **Мулоҳазасиз иш.**

МУЛОҲАЗАСИЗЛИК 1 Мулоҳазасиз тарзда иш кўриш, иш юритиш. **Оқсоқ дарвиш Бузрук Эшоннинг мулоҳазасизлигига таъби тирриқ бўлган эди.** К. Яшин, Ҳамза

2 Мулоҳазасиз қилинган иш, айтилган гап. [Юсуфбек ҳожми:] **Жуда тўғри айтасан ўғлим, бироқ онангнинг бир мулоҳазасизлигига бошдаёқ мен лабимни тишлаб қолган эдим.** А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЛОҲАЗАЧИ кам қўлл. айн. **мулоҳазакор.** **Онабиби ҳассос қиз.** Гўзалликдан завқ

на билади. Темир бўлса, қуруқ мулоҳазачи.
 Мухтор, Чинор.

МУЛЬТИ- [лот. multum – анча, кўп] кайналмилат ўзлашма қўшма сўзларнинг аркибий қисми бўлиб, бирор нарсанинг рплигини, кўп қайтарилиши (карралили-ни)ни билдиради.

МУЛЬТИМЕДИА [ингл. multimedia < гульти.. + лот. media, medium – ўрта, мар-аз; воситалар, талбирлар] Ахборот-инфор-мация узатишининг хилма-хил воситалари матн, овоз, жонлангирилган ва график тас-вирлар ва ш.к.)ни қамраб олувчи техноло-гия ва шундай технологиядан фойдаланув-чи дастурлар ва компьютер воситалари.

МУЛЬТИМИЛЛИОНЕР [мульти.. + миллионер] Кўп миллионли бойлик эгаси.

МУЛЬТИПЛИКАЦИОН кино Мульти-пликацияга оид; мультипликация йўли бил-ан ишланган. *Мультипликацион фильм.*

МУЛЬТИПЛИКАТОР [лот. multipli-:ator – кўпайтирувчи] 1 Бирон-бир меха-низм ҳаракатини кучайтириш, суюқлик бо-симини ошириш учун қўлланадиган мос-пама.

2 Мультипликацион фильмлар учун кадр (расм) лар ишловчи рассом.

3 Бир кассетага бир неча кадрни кетма-кет (изчил) оладиган фотоасбоб.

4 Замонавий макрониктисодиётда: бир ўзгарувчининг бошқа бир боғлиқ, тобе ўзга-рувчига таъсирини (мас., инвестициянинг ўзгариши натижасида даромад, фойданинг ўзгариши) акс эттирувчи коэффициент.

МУЛЬТИПЛИКАЦИЯ [лот. multipli-:atio – кўпайтириш] кино Ҳаракатдаги нар-саларнинг кетма-кет келадиган турли ҳолат-ларини акс эттирувчи сурат ёки кўгирчоқ-ларни расмга олиш йўли билан фильм тай-ёрлаш ва шу йўл билан олинган кино-фильм.

МУМ [ф. موم – асалари ўзи ҳосил қилиб, ўзига уя ясайдиган юмшоқ модда] 1 Ҳайвон ёки ўсимлик маҳсулоти бўлган ёғсимон модда, асосан, юқори ёғ кислота-ларнинг мураккаб эфирлари ва юқори мо-лекуляр спиртлардан иборат.

2 Асалари ўзи ишлаб чиқариб, ўзига уя қурадиган сақичсимон юмшоқ модда; ўсим-лик ёки ҳайвондан олинандиган шунга ўхшаш моддалар. *Ўсимлик муми. Сунбий мум.*

■ Асаларилар асал, мум, елимдан ташқари, ўз организмда захар ҳам ишлаб чиқаради. «Фан ва турмуш». Шариат Фиёс дўзахиларга ўхшаганлар қўлида ҳар қанақа шаклга кир-верадиган юмшоқ мум. М. Исмоилий, Фар-ғона т. о. *Мум шамли қандилдай қуруқ лабла-ри, Бир қатор қиз кетар, елкада обкаш. Ғ. Ғулом.*

Мум тишламоқ Оғиз очмай жим қолмоқ, индамаслик. *Алимжоннинг юраги тез-тез уриб, бадани қизишди. «Наҳот мен мум тиш-лаб ўтирсам» деган фикр унинг хаёлидан ўтди. Қ. Раҳимов, Ўз касбини севган йигит. Қозикалон қаҳрабo тасбеҳини ўсирганча, мум тишлаб ўтирган эди. С. Сиёев, Аваз. Оқ мум Нефть, торф ва кўмирдан олинандиган оқ ёки сарғиш тусдаги мумсимон модда; па-рафин. Қора мум Қора мойга бошқа мод-далар қўшиб тайёрланган сунбий мум.*

МУМИЁ I [а. مومياء] Физиологик функцияларни кучайтирадиган мураккаб биологик табиий маҳсулот; қояларнинг ёриқларидан сизиб чиқадиган смоласимон модда (Шарқ табобатида асосан синган суякларнинг битишини тезлатиш, меъда яраси ва ташқи нерв фалажини даволаш учун тавсия этилади). *Ушанда Ҳикмат та-биб мошдек мумиё бериб, оёқларини тузат-ди. Мирмуҳсин, Умид.*

МУМИЁ II [а. مومياء] Асосан сувсиз темир оксиддан иборат, кўпинча қизғиш-қўнғир ранг минерал бўёқ.

МУМИЁ III [а. مومياء] Махсус кимё-вий таркиб билан ишлов бериб, чиримай-диган қилиб қўйилган жасад.

МУМИЁЛАМОҚ Махсус кимёвий тар-киб билан ишлов бериб, чиримайдиган қилмоқ (жасадни). *Ухаёлот денгизига чўмиб, мумиёланган мурдадек, қилт этмай ўтириб қолди. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.*

МУМКИН [а. ممكن – бўлиши эҳтимол; амалга оширса бўладиган; жоиз] 1 Имко-ни, имконияти бор, бўладиган, амалга ошадиган. *Қани энди ҳаётдаги саноқсиз эҳтимолларнинг барисига жавоб топиш мум-кин бўлса. С. Кароматов, Олтин қум. Ундан ўтиб, дарвоза орқали Дишан қалъага чиқиш мумкин. С. Сиёев, Ёруғлик. Капсанчилар.. зиммаларига тушган вазифаларни мумкин қадар тезроқ бажаришига сўз бериб тарқа-лишди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

бегига] Қўрбоши музаффарона жавоб берди: -[Отабекни] Тутдим, тақсир. Қутидорни ҳам! А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗАХОНА эск. айн. музей. Уй жиҳозга ноятда бой, гўё музахона тусини берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЗД [ф. مزد — хизмат ҳақи, тўлов; мукофот] эск. Хизмат ҳақи. -Мен ҳам пахтакашлик қилаётирман, — деди тоғам, — ёмон иш эмас. Лекин музди меҳнатига арзимади. С. Айний, Эсдаликлар.

МУЗДЕК, -дай 1 Муз каби (қ. муз 1). Муздек сирпанчиқ. Муздек ялтироқ.

2 айн. муз 2. Муздек шамол. Муздек зйрон. Муздек ҳаво. ■ У ҳовлига ўтиб, тўрдаги мажнунтол тагида ширллаб оқиб турган муздай куз сувида юз-қўлини ювди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

Муздек бўлмоқ Ноқулай, нохуш ҳолатга тушмоқ. Рўзимбой ота бу магазиндан ҳам муздек бўлиб чиқди. «Муштум». Уй-жойимга тушди қулф. Ўтган-кетган боқар кулиб. Йўлда қолдим муздек бўлиб. Ўнгимми ё тушим, аттанг. Т. Йўлдош, Аттанг.

МУЗЕЙ [лот. museum < юн. museion — музалар ибодатхонаси] Санъат, техника, табиат намуналарини, тарихий ва илмий-табиий аҳамиятга эга бўлган нарсаларни йиғиш, сақлаш, ўрганиш ва халққа намойиш қилиш билан шуғулланадиган муассаса. Санъат музейи. Тарих музейи. Ўлкашунослик музейи. Табиат музейи. ■ Халқни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва уларга юксак савияда таълим беришда музейларнинг роли каттадир. Газетадан.

МУЗЕЙШУНОС Музейшунослик билан шуғулланувчи мутахассис.

МУЗЕЙШУНОСЛИК Музейлар тарихи, уларнинг ижтимоий вазифалари, музей иши назарияси ва методикаси масалаларини ўрганадиган фан тармоғи.

МУЗЁРАР Қалин қопланган музни ёриб ҳаракатланадиган. Музёра, транспорт кемалари ва самолётлар шошилиш равишида сафарга ҳозирландилар. «Фан ва турмуш».

МУЗИКА [юн. musike — музалар санъати] қ. мусиқа. Қиз ўн олти ёшгача бу оилада.. ўсади, ибтидоий таҳсил кўради, музикадан ҳам бир оз маълумот олади. Ойбек, Танланган асарлар. Катта залдаги шовқин-сурон, музика, ичимликлар.. ҳиди Йўлчининг боши-

ни айлантирди. Ойбек, Танланган асарлар. Карвон жўнади. Юкнинг оғирлигиданми ёки гунчакларнинг ёғсираганиданми, аравалар фирчиллаб, ўз музикаси ўзи билан жадал бормоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАВИЙ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАЛИ қ. мусиқий 2.

МУЗИКАНТ қ. мусиқачи.

МУЗИКАЧИ қ. мусиқачи. Ёш музикачини томошабинларнинг салобати босиб, куйни бузмоқда. И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУЗИКАШУНОС қ. мусиқашунос.

МУЗИКАШУНОСЛИК қ. мусиқашунослик.

МУЗЛАМОҚ 1 Музга айланмоқ, муз ҳосил қилмоқ, муз қопламоқ. Сув музлади. Ер музлади. Ариқ музлади. ■ Тўсатдан тоғдан совуқ шамол эсди. Билчираб ётган далада ёйилиб юрган қўй-қўзиларнинг туюқлари, жунларига ёпишган лой музлади. С. Анорбоев, Оқсой. ..етти разведкачи музлаган дарё устидан билдирмай ўтдилар. Назармат, Жўрлар баланд сайрайди.

2 Каттиқ совуқ таъсирида қотиб қолмоқ, тўнгмоқ; яхламоқ. Қўлим музлаб қолди. ■ Опанг ўргилсин.. кўлингни бер! ..Вой, музлаб қолибсан-ку! А. Қаҳҳор, Хотинлар. Юраги сиқилган Анвар гоҳ ўтириб, гоҳ ёнбошлаб, совуқда музлаб кетган маҳсили оёғини турли вазиятга солиб кўрар эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

3 кўчма. Ҳис-сезгисиз ҳолга тушмоқ; қотиб қолмоқ. Қўрққанимдан, бутун вужудим музлаб, тахта бўлиб қолдим. Э. Раймов, Ажаб қишлоқ.

МУЗЛИ Музи бўлган. Музли тоғ. Музли сув. ■ ..узоқдаги музли чўққи эрталаб зангори, кундузи кўзни олғудай чарақлаб кўринар эди. А. Мухтор, Чинор.

МУЗЛИК геол. Шароит қулай жойларда қор тўпланишидан ҳосил бўлиб, қия томонга силжиб турувчи муз массаси. Тоғ музлиги. Зарафшон музлиги. ■ Қутб музликларига швед ва француз крейсерлари йўл олди. «Фан ва турмуш». ..музликлар остидан чиқаётган сув кичик ирмоқ ҳосил қилиб оқарди. С. Кароматов, Олтин қум.

Музлик даври айн. муз даври қ. муз.

МУЗЛОҚ Муз билан қопланган ёки музлаб қолган ер. Тоғнинг оти Музлоқ эди. Бу ном унинг ҳозирги аҳволига унча тўғри

масаси ҳам, бир вақтлари музқоқ эканидан музи борлигидан далолат беради. М. Ис-лий, Фарғона т. о.

МУЗОКАРА [а. مذاكره — муҳокама қи-и, суҳбат; анжуман] **1** Мажлисида муҳокамага қўйилган масала юзасидан ўз фик-рин баён қилиш, шу муносабат билан га-рилган нутқ, сўз. *Маъруза юзасидан му-закара бошламоқ. Музакарага ўтмоқ.* ■ *Кладдан кейин қизгин музакара бошланиб-тиди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Музакарага қатнашган ходимлар.. олиб бо-лаётган илмий тадқиқот ишлари ҳақида мулоҳазаларини айтдилар. «ЎТА».*

2 Шарт-шароит, томонларнинг талаб-лари ҳақида фикр алмашиш. *Сулҳ ҳақида музакара олиб бормоқ. Дипломатик музакар-лар.* ■ *Қудалар ўртасида рўй берадиган чағлашилмовчиликлар, жанжаллар аксар ҳолда музакара ва мураса йўли билан ҳал қили-нади. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУЗОКАРАЧИ Мажлисида музакарага ийққан, сўз олган киши; музакара қатнаш-чиси. *Навбатдаги музакарачи, зиёлиларнинг мулоҳазасида музакарачи вазибалари.. тўғрисида мулоҳазалар кетди. А. Қаҳҳор, Сароб.*

МУЗОФОТ [а. مضافات] эск. Вилоят, вилоят. *Куз охирида, қиш яқинлашган бўлса ҳам, Бухоро музофотининг қуруқ ҳаво-сида ҳали ёғингарчилик бошланмаган эди. С. Айниев, Қуллар. Тўрткўла кичик бир кўрган эди. У тез орада ўсиб, музофот ҳокими ту-радиган жойга айланди. Ж. Шарипов, Хо-лмат.*

МУЗТАР [а. مضطر — мажбур бўлган; мажбур қилинган; муҳтож] Изтиробли, но-қулай ҳолатли. *Ҳамма аллақандай мулзам, музтар. Э. Аъзамов, Олам ям-яшил.*

Музтар бўлмоқ Изтиробли, ноқулай ҳолатга тушмоқ. *Раис кўпчилик олдида муз-тар бўлиб, «айб бизда», деб қўлини қовуш-тирганча турарди. Ҳ. Назир, Кўктерак ша-ҳадаси. Уялганимдан томоғимдан ҳеч нарса-ни айтмади, то тўй жўнатиладиган маҳалгача музтар бўлиб ўтирдим. М. Мухаммаджонов, Бурмуш уринишлари. Меҳмонлар ҳам Бўри-қалвондай музтар бўлиб ўтирди. Т. Мурод, Ўт кишнаган оқшом.*

МУЗТАРЛИК Музтар ҳолат. *Аҳмаджон-га маъюсона боқиб, жавдираб, ҳовли ўрта-сида ҳайрон ва музтарликда қолди. К. Яшин, Ҳамза.*

МУЗТОҒ қ. айсберг.

МУЗХОНА 1 Ёзда роҳатижон тайёрлаш учун муз босиб қўйиладиган ертўла ёки чуқур. *Музхонага муз босмоқ.*

2 Иссиқда бузиладиган маҳсулотларни сақлаш учун ишлатиладиган, ҳавоси сунъ-ий равишда совиладиладиган асбоб ёки хона; холодильник. *Ўшт комбинатининг музхона-си. Гастроном музхонаси.* ■ *Бирлашма кон-серва ва вино заводлари ҳамда катта муз-хона қуриб битказди. Газетадан.*

3 Холодильникнинг музлатадиган (муз-латкич) хонаси. *Ўштни холодильникнинг музхонасига қўйдим.*

4 кўчма Жуда совуқ (уй, жой ҳақида). *Ўйингиз музхона экан.* ■ *Ҳатто, гавдасини қандай қилиб ўроини билмай уринган Ўлчи жавоб берди: -Уй эмас, музхона бу. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУЗҚАЙМОҚ Қаймоқ, сут, мева суви ва ш.к. дан музлатиб тайёрланадиган ши-рин егулик, яхна ширинлик. *Музқаймоқ ҳам тўйимли, ҳам ташналикни қондиради. Газе-тадан. Тўраҳўжа синфдошларини буфетга таклиф этиб, музқаймоқ, сув, ширинликлар билан меҳмон қилди. Д. Нурий, Осмон усту-ни.*

МУК: **мук тушмоқ** 1) оёқларни йиққан ҳолда юзтубан бўлиб ётмоқ ёки бошини жуда қуйи солиб энгашмоқ. *«Жинчирик»ни пуфлаб, Ўлчи билан Ўроз гулхан теваари-да мук тушиди. Ойбек, Танланган асар-лар. Утар бобо бўсағада мук тушиб илтижо қилди. С. Сиёев, Аваз; 2) кўчма бирор нар-са устида кунт билан ўтирмоқ. Камол.. ке-йинги кунларда кўп ишлар, иш столида қоғоз устига мук тушиб, тонг оттирар эди. С. Аҳмад, Ойдин кечалар. Мук тушиб ўқий-ўқий чарчади кўзичоғим. Ҳ. Назир, Ёнар дарё.*

МУКАЛЛАФ [а. مكلف — солиққа тор-тилувчи, вояга етган; қимматли] **к**т. Так-лиф этилган, чақирилган. *Тўйга биз ҳам му-каллаф.* ■ *Сизни бундан ҳам сандали ис-сиқроқ бир ерга олиб бормоқчиман. Иккимиз шу ерга мукаллафмиз. С. Абдулла, Мавлоно Муқимий.*

МУКАММАЛ [а. مكمل — ниҳоясига ет-казилган, тўлдирилган, тўлиқ] **1** Ҳар жи-ҳатдан тўлиқ, камчилиги йўқ; расо, бут. *Мукаммал тўплам. Уч тилни мукаммал би-лади. Мукаммал билим.* ■ *Ҳаётни мукам-*

мал қиламан, деб не-не одамлар бош қотирган. С. Сиёев, Ёруғлик. *Рустам отда юриш, найза отиш, қиличбозлик каби ҳунарларни мукамал ўрганибди. «Олтин бешик».*

2 Тақомиллашган, камолотга эришган; етук. *Сенинг қимматли сўзинг, ўткир фикринг мукамал, Элининг хотирасида сақланади умрбод. Х. Расул. Азизанинг назарида, ҳар томонлама мукамал, одобли, билимли йигит шу эди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

МУКАММАЛАШМОҚ Мукамал ҳолат касб этмоқ, мукамал бўлмоқ (қ. **мукамал 1, 2**). *Лекин қизнинг ҳусни, ҳасрат оташида товланиб мукаммаллашгани каби, яна ҳам ёрқинроқ, яна ҳам сеҳрлироқ бўлиб кўринди. Ойбек, Танланган асарлар. Чала, лекин кўз ўнгиде тез юксалиб, мукаммаллашиб, диққатни тортаётган бино теварагида аста айланиб, ҳар чеккани томоша қилди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУКАММАЛЛИК Мукамал ҳолатга эғалик, бекам-кўстлик. *Инсон доимо мукамаллик, баркамолликка интилади. ■ Масал композициясининг мукамаллиги ундаги ҳаракатнинг қонуний ривожланиши асосида юзага келади. «ЎТА».*

МУКАРРАМ [а. مكرم — ҳурматли, азиз] **1** кт. Иззату икром қилинувчи; иззатли. *Худойи таоло инсонни ҳамма жониворлардан азизу мукаррам қилиб яратди. Мирмуҳсин, Меъмор.*

2 Мукаррам (хотин-қизлар исми).

МУКАРРАР [а. مکرر — такрорланган, икки ҳисса ортган; қайта-қайта] эск. кт. Такрорланган, қайд қилинган.

Мукаррар бўлмоқ Такрорланмоқ. *Андак таҳаммул қилган эрдим.. тақ-тақ овози мукаррар бўлди. «Муштум».*

МУКАРРИР [а. مکرر — такрорловчи, қайтарувчи] эск. Мадрасада амалий машғулот олиб борувчи муаллим. *Абдураҳмон.. баъзи мадрасаларнинг мударрислари, мукаррирлари билан ҳам танишдир. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

МУККА: **мукка тушмоқ 1)** айн. **мук тушмоқ қ. мук.** *Тоғжиддин Қосим оёқларига мукка тушиб ялинган, нола қилган Абдувоҳидни кўтариб турғизди. Ойбек, Нур қидириб. Йўловчилар шамолни тўсиб турган қумтепаннинг орқасига ўтиб, мукка тушиб ётди-*

*лар. М. Осим, Карвон йўлларида. Штаб бошлиғи Йўлдош столга мукка тушиб, нималарнидир чизарди. Шухрат, Шинелли йиллар: 2) бутунлай берилмоқ, таъсирга тушмоқ. *Умрни узайтиришининг бир неча хил йўллари бор: доимо серҳаракат бўлиш, ортиқча ҳасадагўй бўлмаслик, спиртли ичимликларга мукка тушмаслик.. Газетадан. Муккаси билан тушмоқ (ёки йиқилмоқ) Юзтубан бўлиб йиқилмоқ. У Тўлқинни яна калтаклайди. Бу маҳал калтак Эъвозхонга ҳам тегиб, у муккасидан йиқилди. Ҳ. Фулом, Машғал. Маҳсум пичоқ ушлаган кўлини олдинга чўзганча муккаси билан йиқилди. С. Анорбоев, Оқсой. Комил турган ерида бир чайқалиб, оз бўлмаса, отининг тагига муккаси билан тушай деди Ҳ. Фулом, Машғал. Муккасидан кетмоқ 1) айн. **мук тушмоқ қ. мук.** *..шидан келди дегунча апил-типил оёқатланади-ю, чизишга муккасидан кетади. Ҳ. Фулом, Замин юлдузлари. У китоб ўқишга яна муккасидан кетди. Ю. Шомансур, Қора марварид; 2) айн. **мукка тушмоқ 2. Мол-дунёга муккасидан кетмоқ. Машиқатга муккасидан кетмоқ ■ Хурوفотга муккасидан кетган бир кўшним билан.. гаплашиб турган эдик. «Муштум». Шамшихол ая ўғлининг ишга муккасидан кетганини кўриб, еган-ичгани жойида тушмайди. «Ўзбекистон қўриқлари». Муккасидан тушмоқ 1) айн. **муккаси билан тушмоқ қ. мукка;** 2) айн. **мукка тушмоқ 2. Л. Ленч ўз ҳикояларида.. эскилик сарқитлариге муккасидан тушган кишиларни фош қилади** Газетадан.*****

МУККАЙМОҚ 1 Бирор иш устида мук тушмоқ. *Баъзилар муккайиб, тошларнинг гадир-будир бетини ойнадай силлиқлаб ярқиратиш билан машғул. Ойбек, Навоий.*

2 айн. **муккаймоқ.** *Зах ҳиди келган кичкина даҳлизда муккайган бир кампир чарх йиғириб ўтирар, ёнидаги ўчоқда тезак тутаётарди. С. Зуннунова, Гулхан.*

МУККАЛАМОҚ 1 Юзтубан йиқилмоқ. *Элов тўпни ушлаб олди-ю, муккалаб бори йиқилди. Р. Азизхўжаев, Яшил дала.*

2 айн. **мук тушмоқ, муккасидан кетмоқ, қ. мук, мукка.** *[Дадажон] Дарсдан кейин далага борганида ҳам, доим кўлида китоб юради. Бирпас бўшади дегунча, китоб устига муккалайди. Р. Раҳмонов, Одат.*

МУКОЛАМА [a. مكالمه — сўз юритиш, т] эск. кт. 1 Сўзлашув тили; оғзаки [Абдишукур] Русчада китоб муколаа маса ҳам, лекин муколама тилига анча-анча энчил. Ойбек, Танланган асарлар.

Ўтилган дарсни мустаҳкамлаш учун бирига сўзлаб бериш. *Муколама ўқил-дарсларнинг маъносини мияга яшироқлаштириб олиш учун чиқарилган бир на.. эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш нишлари.

МУКОФОТ [a. مكافات — тақдирлаш, ов; товон пули] 1 Бирон-бир фаолият исидаги алоҳида ютуқлар учун рағбат-тириш шакли (қимматли буюм, пул, медаль, орден ва ш. к.). *Олий мукофот. Давлат мукофоти. Пул мукофоти. Мукофот моқ. Мукофот олмоқ. Мукофотга тақдир этмоқ.* ■ *Ғолиблар махсус мукофот-билан тақдирланишди.* Газетадан. *Баҳонин бир кўй билан бир кўйлақлик атлас мукофот олган экан.* А. Қаҳҳор, Хотинлар. *Тинчи даражали диплом ва пул мукофоти билан қайтди.* С. Аҳмад, Юлдуз.

2 Кишининг ўз қилмиши, хатти-ҳаракати учун қайтган қаримта; умуман, совға, тўғриқ. *..биздан кейингилар ҳам бу ерга келиш суви ичади — ҳаққимизга дуо қилади. Бундан ортиқ мукофот борми бизга?! Мирмуҳаммад, Меъмор. Дунё можаросидан қўл ювмоқ-бўлган бир отага кексайган кунларида бизанд доғини кўрмасликнинг ўзи ҳам улуг мукофотдир.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУКОФОТЛАМОҚ Мукофот бермоқ, мукофот билан тақдирламоқ. *Орден билан мукофотламоқ. Илғорларни пул билан мукофотламоқ.* ■ *Менда бир таклиф бор: бугун тизакни янги уй билан бирга янги ном билан ҳам мукофотласак..* А. Қаҳҳор, Қўшчилик чироқлари.

МУКЧАЙМОҚ с.т. айн. **МУНКАЙМОҚ**. Ичкаридан мукчайиб қолган дадаси — *Инон оқсоқол чиқди.* С. Аҳмад, Уфқ. *Узун соғинли мукчайган гадоё қиёфасидаги Бек.. тини ерга қўйди-да, унга ўтирди.* Ҳ. Фуллом, Машъал.

МУЛАТ [исп. mulato] Оқ танли (европоидлар қиркига мансуб)лар билан негрларнинг қаралаш никоҳидан бўлган авлод, насл.

МУЛЗАМ [a. ملزم — мажбур, мажбури-юкланган; ўйинда мағлуб бўлган] Му-

нозара, баҳс, тортишув ва ш. к. да енгилиб ёки бирор иши, хатти-ҳаракати учун лол, уятли, хиёжолатли ҳолатда қолган. *Соли отанинг баъзи тенгқурлари, машина ҳақида қалай фикрга келдингиз, дейишса, чол ўзини анча мулзам сезиб, бошини қўйи эгарди.* С. Абдуқаҳҳор. *Олтин водийларни кезганда. Мен ҳам маънос ва мулзам ҳолда, гуноҳкор боладай, ичкарига.. кириб бордим.* «Муштум».

МУЛЗАМ БЎЛМОҚ Мулзамлик ҳиссини туймоқ, мулзам ҳолатга тушмоқ. *Боягидай мулзам бўлиб қолишдан чўчиб, ўзини тутди.* М. Мансуров, Ёмби. *Бош инженер мулзам бўлиб, гулдурашга ҳам ҳоли келмай қолди.* «Муштум». **МУЛЗАМ ҚИЛМОҚ** Мулзам ҳолатга қўймоқ. *Ғанижон қаерга борса, самоварда ҳам худди шу тўғрида гапириб, уни мулзам қилишади.* С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

МУЛЗАМЛИК Мулзам ҳолат. «*Мен сизни танимайман, йўлингиздан қолманг», деса, унда нима қилади? Мулзамликнинг оғир тошини кўтариб кета берадими? Ҳ. Фулом, Машъал.*

МУЛК [a. مال — шахсий бойлик, мол] 1 Ихтиёрдаги, қўлдаги бор мол-дунё, ер-сув, иморат ва б. бойликлар. *Жамоат мулки. Хусусий мулк. Шахсий мулк.* ■ [Комилов Қоди-ровга:] *Давлат мулкени, халқ мулкени кўз қорачиғидай сақлашимиз керак.* Уйғун, Навбаҳор. *Мадамин отасидан қолган молига мол, мулкига мулк қўйди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 кўчма Бойлик. *Ойбекнинг қаламига мансуб асарлар аллақачон қардош халқларнинг маънавий мулкига айланган.* Газетадан. *Республика кенгаши қишлоқларни қайта қуришда тўпланган бой тажрибаларни ҳамманинг мулкига айлантириш ҳақида астойдил ғам-хўрлик қилмоқда.* «Ўзбекистон қўриқлари». *Ўз аҳамиятини йўқотмайдиган асарлар умумсанъат мулки, халқлар мулки бўлиб қолди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 эск. кт. Жой, мамлакат каби маъноли сўз билан бирикиб, шу сўз англатган жой, мамлакат, вилоят маъносини билдиради. *Подшоҳ ҳазратлари, мулки Хуросоннинг тақдири ва ҳаёти сизнинг қўлингиздадир.* Ойбек, Навоий. *Йўқ жаҳон мулкида биздек ожизу бечора халқ.* Аваз.

4 кўчма Баъзи сўзлар билан бирикиб, шу сўз англатган нарсага тегишлиликни билдиради. *Бу кишининг сеҳрли бўёқларидан*

чиқаётган суратлар гўзаллик мулки. С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Хусн мулкида киши танҳо бўларми мунча ҳам? Муқимий.*

МУЛК-АМЛОК Бутун мол-мулк, мол-дунё. *Йигирма жуфтлаб қўш ҳўкиз дейсизми, ўн-ўн бешлаб арғумоқ отлар дейсизми.. ишқилиб, ундаги мулк-амлоқнинг ҳисобига чўт билмаган содда дехқон етолмас экан.* Ғ. Ғуллом, Тирилган мурда.

МУЛҚДОР [a. + ф. ملكدار – мулк эгаси] 1 Мулк субъекти; мулк объектига эгаллик, фойдаланиш, тасарруф этиш ҳуқуқий таъминлари асосида мустақкамланган ҳуқуқларга эга бўлган жисмоний ёки юридик шахс. *Хоразмда энг катта мулкдорлардан бири ҳам қозикалон эди.* Ж. Шарипов, Хоразм. *Хусусий мулкнинг тўла эркинлиги таъминланиб, хўжалик юритувчи субъектлар – мулкдорлар сони кескин кўнайди.* Газетадан.

2 тар. Катта ер-сув эгаси; заминдор. *Қадимги мулкдорларнинг ҳосилдор ер ва боғларигина эмас, балки бошқа ишлаб чиқариш қуроллари ҳам энди батамом колхозга ўтиши лозим эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУЛҚДОРЛИК Катта ер-сувга эгаллик.

МУЛҚИЙ Мулкка оид; мулк ва унга эгаллик қилиш билан боғлиқ бўлган. *Иқтисодий ислохотларнинг бугунги босқичида энг муҳим ва долзарб вазифа мулқий муносабатларни тубдан ўзгартирмоқдир.* Газетадан.

МУЛҚПАРАСТ [a. + ф. ملكپرست – мол-мулкни яхши кўрувчи] Мол-мулкка ўч, мулк тўплашга муқкасидан кетган. *..ниҳоят очкўз, мулкпараст бўлган.* Ойбек, О.в. шабадалар.

МУЛҚЧИ кам қўл. Хусусий мулк эгаси, мулкдор; хусусий мулкка берилган.

МУЛҚЧИЛИК Кишилар ўртасида ишлаб чиқариш воситалари ва меҳнат маҳсулини ўзлаштириш юзасидан пайдо бўлган ва тарихан аниқ бир шаклда намоён бўлувчи иқтисодий муносабатлар. *Феодалларнинг ер ва сувга бўлган мулкчилиги ғоят кенг тарқалган эди.* Газетадан.

МУЛЛА [a. ملا – ўқимишли, тақводор одам] 1 Ўрта Шарқ, Марказий Осиё мамлакатларида мадраса таълимини олган шахс. *Мадрасани тугатгач, ошиқлар ёр васлига ошиққандек, мулла Абдураҳмон ҳам ўз шаҳрига елиб-югуриб етди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Дин арбоби, уламо. *Мулланинг сўзларини қил, қилганини қилма.* Мақол. *.. Мулкни муллалар сенга қилдилар тўла [қарор].* Ҳамза. *Бухоро шаҳрида Мирароф мадрасасининг миён саройида кўп мулла тўпланишиб, мадрасанинг вақфи тўла гапиришмоқда эдилар.* С. Айний, Қўл.

3 с. т. эск. Маълумотли, ўқимишли. *Айтайлик, менинг хизматкорим мулла бўлган, оми бўлди – менга бари бир эмас.* К. Яшин, Ҳамза. *-Ҳа, мулла, чарчамасанми? Мунча озми қилмасдан юрибсанми? Мунча озми юрибсанми? – деди қори [Элмуродга].* П. Турсун, Ўқитувчи.

Мулла бўлмоқ 1) ўқиб, маълумотли бўлмоқ, ўқимишли бўлмоқ. *У ўқиб бўлиб, бирор шаҳарни олиб берарми.* К. Яшин, Ҳамза; 2) таъзирини еб, очилмоқ. *Қамоқдан жиндак бўлса ҳам мулла бўлиб қайтганлигим шу лаҳзада кўрсатди.* Х. Лутфуллаев, Бахти кул.

Мулла қилмоқ 1) мадраса маълумоти бермоқ. *-Хўп, қизим, хўп, поччаси боқмасин, мен ўзим боқаман, ўқитиб бераман, мулла қиламан, – деди Моҳлар.* Қодирий, Меҳробдан чаён; 2) савдо қилмоқ, маълумотли қилмоқ; 3) таъзирини бермоқ. *Мавлон Мусоевнинг мадрасадан турди. Ўзича Зумрадни бир мулла қўймоқчи бўлди.* С. Сиёев, Отлиқ зами.

4 Ҳурмат юзасидан мурожаатлаш. *.. Мулла келганда, кишининг исмига қўшиб айтадилар. -Дунёнинг иши шунақа экан, мулла келди – деб уни юпатиб қўйди [Отабек].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Лоақал бир кафт тунгунча ласангиз-чи, мулла йигит! Ў. Ҳошимов.* Ўқитиб бингга кулоқ сол.

Мулла жиринг, муллажиринг с. т. *Тан Сенга ўхшаш, менга ўхшаш мойжунлар солиқ тўламай қўйса, советкининг мулла жиринг қаёқдан тушади?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Мулла минган эшакдай** мулла минган эшакдай, ювош тортиб кишини кутиб юрди. Ў. Ҳошимов. **Қамоқда кулоқ сол.** *Қамоқда эзилса, мулла эшакдай.. бир кунмас-бир кун балж келар..* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛАБАЧЧА [a. + ф. ملابچه – мулкнинг боласи] юқ. усл. айн. муллавачча. *.. Мадрасада уч муллабачча бир бўйра устидан*

мушкул бир масалани баҳслашади. Ой-Навоий.

МУЛЛАВАЧЧА 1 Мадраса талабаси. Бу тириклик чоғида вақф унуларини муҳис ва муллаваччаларга ўз қўли билан берадир эди. М. Муҳаммадҷонов, Турмуш ишлари.

Муллаларнинг, уламоларнинг боласи, ванди.

МУЛЛАКА [тўғриси: мулла ака] 1 с. т. дан катта, ўқимишли кишиларга муроват формаси. Мавлонов ўтириши билан Хайбой шошилиб, бир чойнак чой билан пиёла ўтириб, унинг олдига қўйди-да: -Хуш келиз, муллака! — деди мулозамат қилиб. П. Сун, Ўқитувчи.

2 шв. Келиннинг қайнағаси ва ўзидан га қайниси.

МУЛЛАНАМО Мулла кўринишига эга ган, муллаларга ўхшаган. Гумашта Муҳаммад Расул қирқ ёшга етиб қолган мутас, мулланамо киши эди. Ойбек, Танланасарлар.

МУЛЛО юқ. усл. айн. мулла. [Жалолидин] Улуғ шайх Саъдий яхши айтган: илми-амал қилмайдиган муллодан устига киши ортган эшак афзал. Уйғун ва И. Сулн, Алишер Навоий.

МУЛОЗАМАТ [а. ملازمت — бирга ишлик, ажралмаслик; бирга эргашиб туриш; қатъийлик] Кишининг кўнглини иш учун кўрсатилган илтифот; эъзоз-икрам, такаллуф. Меҳмонга мулозамат қилмоқ. Мулозамат кўрсатмоқ. ■ [Хатамова] Меҳмонларни хотинларга хос мулозамат ва иш-инсўзлик билан кабинетига таклиф қилди.

Қаҳҳор, Картина. [Тўлқинжон] Бор устасини ишга солиб, илтифот ва мулозаматлар билан қизнинг кўнглини овлай бошлади. Д. Мусаҷонов, Хури. Ақалли кўнгли учун мулозамат ҳам қилишмади. М. Хайруллаев, Кўнгли.

МУЛОЗАМАТЛИ Мулозамат қилишни иш биладиган; сермулозамат, сертакаллуф. Ҳақиқатан ҳам у ўта мулозаматли, хуш-қичақ йигит кўринар эди. Н. Аминов, Қалле хато.

МУЛОЗИМ [а. ملازم — керакли; чамбар-ис боғлиқ, ажралмас; доим ёнида хизмат қилувчи] 1 тар. Ҳокимларнинг, амалдорларнинг ҳузурда уларнинг хизматида

бўлган киши. Раис афанди мулозимларига дарра кўтартириб, намозсизларни текишар, фарзи айинни билмаганларни урдирар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Энг кейинги извоида икки мулозим билан Абдуваҳоб жўнади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Сарой, маҳкама хизматчиси. -Қозихондан бир мулозим келибдир. Полвонда ишим бор дейди, — деб даҳлиздан кирган бола Ўрмон полвоннинг сўзини кесди. С. Айний, Қуллар.

3 эск. Ходим, хизматчи. Музей мулозими бизга ажойиб бир кашифиётни — Ҳиндистоннинг жуғрофий харитасини кўрсатди. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

МУЛОЗИМАТ қ. мулозамат. Арслоннинг бундай мулозиматларни хуш кўрмаслигини пайқаб, нафаси ичида қолди. Мирмуҳсин, Яширинган куч. -Мана буни хўпланг, онам, — деди чол жойига ўтириб. Меҳриниса бу мулозиматдан бадтар хижолат бўлди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

МУЛОЙИМ [а. ملائم — мос, мувофиқ, қулай; одобли, хушхулқ] 1 Қўлга юмшоқ уринадиган, майин. Мулойим тери. ■ Холжувон ойим.. бадангиналари мулойим. «Ҳасанхон».

2 кўчма Ёқимли ва юмшоқ таъсирли. Эрталаб ёмғир тинган, ҳаво нақадар мулойим ва оромбахш. Ж. Абдуллаҳонов, Орият. Муҳиддин Юлдузхоннинг мулойим товушида ўз қалбидаги сингари маънони сезди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 кўчма Гап-сўз, хатти-ҳаракатлари ниҳоятда ёқимли ва юмшоқ. Алихон табиатан оғир, мулойим, камган йигит эди. М. Хайруллаев, Тилла маржон. Нариги қўнишдаги бош чўпон дадасини танир экан, парвона бўлди, бечора. Хотини ҳам бир мулойимки. С. Анорбоев, Оқсой.

МУЛОЙИМЛАШМОҚ 1 Мулойим бўлмоқ, майинлашмоқ, юмшамоқ. Тери мулойимлашди. Лой мулойимлашди.

2 кўчма Мулойим бўлмоқ, юмшамоқ (қ. мулойим 2, 3.). -Ўтир, онанг овқат олиб келибди, еб ол, — деди у мулойимлашиб. Т. Малик, Иблис девори. -Туринг, қизим, — эликбошининг товуши бирдан мулойимлашди, — ота-онанинг бошини букманг. Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛОЙИМЛИК Мулойим ҳолат, тус, кўриниш. Юзидан мулойимлик, эрига ито-

ат, тўғрилиқ маънолари томиб турган бу хотин қутидорнинг рафиқаси Офтоб ойим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Юзидаги истеҳзога ўхшаган жилмайиш ўрнини айёронга мулоимлик эгаллаган эди. С. Зуннунова, Янги директор. Холанинг кичкина, ўтқир кўзларидаги илқ мулоимлик сўнди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

МУЛОҚОТ [а. ملاقات — учрашиш, кўришиш; қабул қилиш] эск. кт. айн. **учрашув**; **мусохаба** **2.** Сўзга чиққанлар бундай ижодий мулоқотларни тез-тез ўтказиб туриш зарурлигини гапирдилар. Газетадан. [Пирназар] Болалик оинаси полвон Қўлмуҳаммад билан бўлган ширин мулоқотда яна.. хон зулми ошиб кетаётганидан шикоят қилди. Мирмуҳсин, Чўри. Ёш қалам соҳиблари билан ҳамма жойда: Андижонда, Қўқонда, Наманганда доимий равишда мулоқот олиб бориш лозим. Газетадан.

Мулоқот қилмоқ Учрашмоқ. Хуросоннинг барча улуғ зотлари билан мулоқот қилмоққа.. фурсат келган. Ойбек, Навоий.

МУЛОҲАЗА [а. محضه — кузатиш, назорат; изоҳ; фикр билдириш; танбеҳ] **1** Фикран муҳокама юритиш, ўйлаш; ўй. *Биз уч оиланинг.. бир-бирига ўхшамаган қисматтақдири ҳақида мулоҳаза юритдик, вафодорликни улуғлаб, бевафоликни ранж билан қаламга олдик.* Газетадан. Унинг [эшоннинг] узоқ мулоҳазадан кейин бир фикрга келган кишидек кўзлари маъноли қисилди. С. Аҳмад, Ҳукм.

Мулоҳаза юритмоқ айн. **мулоҳаза қилмоқ** **1.** *Уроқов садоқат ва дўстлик тўғрисида узоқ, узук-юлуқ, аммо баландпарвоз мулоҳазалар юритди.* Й. Шамшаров, Тошқин. **Мулоҳаза қилмоқ** **1)** фикран муҳокама юритмоқ, ўйламоқ. [Элмурод] *Бир гапни айтишдан илгарӣ ўзича мулоҳаза қилиб кўрар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи; **2)** андиша қилмоқ, андишага бормоқ. У [Элмурод] *энди бўйни қисик етим эмас. Энди унга мулоҳаза қилиб ўтиришдан кўра бор гапни шартта айтиб, кўнглини хижолатдан бўшатиш осонроқ.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Йигиталига бу малол келса-да, очиқ айтишга мулоҳаза қиларди.* Т. Малик, Ажаб дунё. **Мулоҳозага бормоқ** айн. **мулоҳаза қилмоқ** **2.** *Улар ортиқча мулоҳазаларга бориб турмасдан, шу замонқ ўпардилар.. мен ўзимни тутдим.* Ойдин, Ҳикоялар.

2 Бирор масала юзасидан билдирилган ёки ўйлаб кўйилган фикр. *Иқтисодий масалага доир мулоҳазалар. Ўз мулоҳазасини баён этмоқ.* ■ *Аҳмад Ҳусайн қўлдан бадтар ожиз, забун, ҳамиша тақдирга итоаткор, ғирт саводсиз бу деҳқоннинг мулоҳазаларига ҳайрон қолди.* Ойбек, Нур қидириб.

3 айн. андиша **1.** *Мулоҳаза билан иш қилмоқ.* ■ *Ҳосилот ота Комилжонни койиб бермоқчи ҳам бўлди, тагин раис бу воқеадан хабардордир, деган мулоҳаза билан индамади.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МУЛОҲАЗАКОР айн. **мулоҳазали** **1.** *Пўлатов яхши кўради: ақлли, вазмин йигит.. мулоҳазакор.* М. Ҳазратқулов, Журъат. *Ҳайдаров ўзини мулоҳазакор одам ҳисобларди.* А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

МУЛОҲАЗАКОРЛИК Мулоҳаза билан иш кўриш, иш юритиш. қ. **мулоҳаза**. **1, 2.**

МУЛОҲАЗАЛИ **1** Мулоҳаза билан иш қилувчи, ўйлаб иш тутувчи, мулоҳаза юрита олувчи; андишалли. *Мулоҳазали одам.* ■ [Директор:] *Абдусамд, менинча, ўглинғиз мулоҳазали бола, у ўз йўлини топиб олади.* О. Толипов, Ким айбдор? *Мирзамуҳаммад Расулович етти ўлчаб бир кесадиған, мулоҳазали, синчков, зукко одам эди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

2 Мулоҳаза натижасида вужудга келган, ўйлаб қилинган, айтилган. *Фандан йироқ одамлар улардан ажабтовур гаплар, мулоҳазали фикрлар кутадилар.* Газетадан.

МУЛОҲАЗАСИЗ **1** Мулоҳаза қилолмайдиған, мулоҳаза юритолмайдиған, ўйламасдан иш қиладиған; бемулоҳаза. *Мулоҳазасиз киши.*

2 Мулоҳаза қилмасдан, ўйламасдан қилинган, айтилган. *Мулоҳазасиз гап. Мулоҳазасиз иш.*

МУЛОҲАЗАСИЗЛИК **1** Мулоҳазасиз тарзда иш кўриш, иш юритиш. *Оқсоқ дарвиш Бузрук Эшоннинг мулоҳазасизлигига таъби тирриқ бўлган эди.* К. Яшин, Ҳамза.

2 Мулоҳазасиз қилинган иш, айтилган гап. [Юсуфбек ҳожи:] *Жуда тўғри айтасан, ўғлим, бироқ онангининг бир мулоҳазасизлигига бошдаёқ мен лабимни тишлаб қолган эдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЛОҲАЗАЧИ кам қўлл. айн. **мулоҳазакор**. *Онабиби ҳассос қиз. Ғўзалликдан завқ-*

билади. Темир бўлса, қуруқ мулоҳазачи.
Ухтор, Чинор.

МУЛЬТИ- [лот. multum – анча, кўп] алмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг табиий қисми бўлиб, бирор нарсанинг шаклини, кўп қайтарилиши (қарралилиги) билдиради.

МУЛЬТИМЕДИА [ингл. multimedia < лат. multi. + лот. media, medium – ўрта, марвоситалар, талбирлар] Ахборот-информация узатишнинг хилма-хил воситалари (аудио, овоз, жонлантирилган ва график тасвирлар ва ш.к.)ни қамраб олувчи технология ва шундай технологиядан фойдаланувчи дастурлар ва компьютер воситалари.

МУЛЬТИМИЛЛИОНЕР [мульти. + миллионер] Кўп миллионли бойлик эгаси.

МУЛЬТИПЛИКАЦИОН кино Мультипликацияга оид; мультипликация йўли билан ишланган. *Мультипликацион фильм.*

МУЛЬТИПЛИКАТОР [лот. multiplio – кўпайтирувчи] 1 Бирон-бир механизм ҳаракатини кучайтириш, суяқлик босқичини ошириш учун қўлланадиган механизм.

2 Мультипликацион фильмлар учун тасвир (расм) лар ишловчи рассом.

3 Бир кассетага бир неча кадрни кетма-кет (изчил) оладиган фотоасбоб.

4 Замонавий макроиктисодиётда: бир нарсанинг кўпайтириш босқичи бўлиб, тобе ўзгаришга таъсирини (мас., инвестициянинг таъсирини) акс эттирувчи коэффициент.

МУЛЬТИПЛИКАЦИЯ [лот. multiplio – кўпайтириш] кино Ҳаракатдаги нарсаларнинг кетма-кет келадиган турли ҳолатларини акс эттирувчи сурат ёки қўғирчоқларни расмга олиш йўли билан фильм тайёрлаш ва шу йўл билан олинган кинофильм.

МУМ [ф. موم – асалари ўзи ҳосил бўлиб, ўзига уя ясайдиган юмшоқ модда] 1 Ҳайвон ёки ўсимлик маҳсулоти бўлган юмсимон модда, асосан, юқори ёғ кислоталарнинг мураккаб эфирлари ва юқори молекуляр спиртлардан иборат.

2 Асалари ўзи ишлаб чиқариб, ўзига уя қурадиган сақичсимон юмшоқ модда; ўсимлик ёки ҳайвондан олинадиган шунга ўхшаш моддалар. *Ўсимлик муми. Сунъий мум.*

■ *Асаларилар асал, мум, елимдан ташқари, ўз организмда заҳар ҳам ишлаб чиқаради. «Фан ва турмуш». Шариат Фиёс дўзахиларга ўхшаганлар қўлида ҳар қанақа шаклга кириверадиган юмшоқ мум. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Мум шамли қандилдай қуруқ лабла-ри, Бир қатор қиз кетар, елкада обкаш. Ғ. Фулом.*

Мум тишламоқ Оғиз очмай жим қолмоқ, индамаслик. *Алимжоннинг юраги тез-тез уриб, бадани қизиди. «Наҳот мен мум тишлаб ўтирсам» деган фикр унинг хаёлидан ўтди. Қ. Раҳимов, Ўз касбини севган йигит. Қозикалон қаҳрабо тасбеҳини ўғирганча, мум тишлаб ўтирган эди. С. Сиёев, Аваз. Оқ мум Нефть, торф ва кўмирдан олинадиган оқ ёки сарғиш тусдаги мумсимон модда; парафин. Қора мум Қора мойга бошқа моддалар қўшиб тайёрланган сунъий мум.*

МУМИЁ I [а. مومياء] Физиологик функцияларни кучайтирадиган мураккаб биологик табиий маҳсулот; қояларнинг ёриқларидан сизиб чиқадиган смоласимон модда (Шарқ табобатида асосан синган суякларнинг битишини тезлатиш, меъда яраси ва ташқи нерв фалажини даволаш учун тавсия этилади). *Ушанда Ҳикмат табиб мошдек мумиё бериб, оёқларини тузатди. Мирмуҳсин, Умид.*

МУМИЁ II [а. مومياء] Асосан сувсиз темир оксиддан иборат, кўпинча қизғиш-кўнғир ранг минерал бўёқ.

МУМИЁ III [а. مومياء] Махсус кимёвий таркиб билан ишлов бериб, чиримайдиган қилиб қўйилган жасад.

МУМИЁЛАМОҚ Махсус кимёвий таркиб билан ишлов бериб, чиримайдиган қилмоқ (жасадни). *Ухаёлот денгизига чўмиб, мумиёланган мурдадек, қилт этмай ўтириб қолди. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.*

МУМКИН [а. ممكن – бўлиши эҳтимол; амалга оширса бўладиган; жоиз] 1 Имкони, имконияти бор, бўладиган, амалга ошадиган. *Қани энди ҳаётдаги саноқсиз эҳтимолларнинг барисига жавоб топиш мумкин бўлса. С. Кароматов, Олтин қум. Ундан ўтиб, дарвоза орқали Дишан қалъага чиқиш мумкин. С. Сиёев, Ёруғлик. Капсанчилар.. зиммаларига тушган вазифаларни мумкин қадар тезроқ бажаришга сўз бериб тарқалишди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.*

2 Рухсат этилган, ижозат қилинган; жоиз. *Боришингиз мумкин. Сўрашингиз мумкин. ■ Шаҳарда чўчка асраш мумкин эмас, — деди Мукаррам. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. — Ҳзи бу ерда ичиш мутлақо мумкин эмас, — деди у овозини наслатиб. «Гулдаста».*

3 Эҳтимоли бор, эҳтимолдан узоқ эмас. [Мухаррир:] *Йўлдошева йигирма олтинчи йилда.. паранжи ёпишиб юрган бўлиши мумкин, буни ҳозир таъна қилишда ҳеч қандай маъно йўқ. А. Қаҳҳор, Бек.*

МУМКИНЛИК 1 Мумкин эканлик. *Ўз сирларининг йўлчи томонидан очилиши мумкинлигидан кўрққанлигидан бўлса керак, Нури тухматни тарқатишга.. ортиқча уринмади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 с. т. Имконият, имкон. [Марям:] *Бу кун беш-олти кундан бери сиз билан кўришармиканман, деб кўп интизор бўлсам-да, мумкинлик бўлмади. Ҳамза, Ким ўғри?*

МУМЛАМОҚ Мум суркамोक, мум билан қопламоқ. *Тиқишга янги бошлаган чоғларида мумланган иннинг бармоқларига ёпишуви.. гагини келтирар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУМЛИ 1 Таркибида мум бўлган, муми бор. *Мумли асал.*

2 Мум суртилган, мумланган. *Кўзларига уйқу келган шогирд бола мумли инни қир-қир чўзиб, қатим тортар.. эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУМСИК [а. *ممسك* — бахил, хасис] Ўтакетган хасис, бахил, зикна. *Мумсик одам.*

МУМТОЗ [а. *ممتاز* — аъло даражали, машҳур; имтиёзли; сараланган] **1** кт. Бирор фазилати, яхши томони билан бошқалардан ажралиб турадиган, афзалликларга эга бўлган; етук, сара. *Вағдага вафоли, ахлоқда мумтоз, Дустпарвар, ўз сўзли, ёрига содиқ. Ф. Фулом. Маҳалладагилар ҳам, мактабдагилар ҳам Комилжонни «одобда мумтоз», дейишади. «Муштум». Бу сизнинг куйингиз, устоз Навоий, Ғазал оламида мумтоз Навоий. А. Исроилов.*

2 Муайян миллат ва жаҳон фани, санъати, адабиётида муҳим ўрин тутадиган, миллатнинг шон-шухрати ва фаҳри ҳисобланган; классик. *Мумтоз мусиқа. Мумтоз адабиёт. ■ Шу тарзда Навоий ўзбек мумтоз адабиётида «муниаот» деб аталадиган янги бир жанрни ҳам бошлаб берди. П. Қо-*

диров, Тил ва эл. [М. Маматова] Айниқса мумтоз кўшиқларни ижро этишини жон-билдан яхши кўрарди. Газетадан.

3 Мумтоз (эркаклар исми).

МУМТОЗЛИК Мумтоз белги, даража ҳолат; шундай даража, белги, ҳолатга эгалик. *Уяратган табиатнинг ранг-баранг лас-ҳалари кўркамлиги ва мумтозлиги билан кишига эстетик завқ бағишлайди. «ЎТА».*

МУНАВВАР [а. *منور* — нур сочиб турувчи; нурли, ёруғ] **1** кт. Нур билан ёритилган, нурга тўлган; равшан, ёрқин. *Сохий ёз кўёши оламга нур таратади, қабристон ҳам кўм-кўк, мунаввар. Газетадан. Одам-зоднинг кўёши, Мунаввар ҳаёт боши Боши-нур шу хонадан, Доим уйғоқ онадан. Г. Жўраева, Иқбол.*

Мунаввар қилмоқ (ёки этмоқ) Нурлароғон қилмоқ; ёритмоқ. *Кўёш уфқдан кичлик юқори кўтарилса, оламни шунчалар мунаввар қилади. Ҳ. Фулом, Кўёш монанди ҳақиқат. Хонани кўёш нури мунаввар этган турганига қарамай, Румия чироқни ёқди. Кароматов, Сўнгги бархан.*

2 Мунаввар (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНАВВАРЛИК Мунаввар, ёруғ, нурлароғон ҳолат. *Дарёлар бу ёғдуга мўл, мунаввар ховат, эҳсонга, Мунавварлик эҳсон ашадди қалби қайноқ инсонга. Э. Охунова. Дунё-донлардан холис бўлганда эди, бу олам ҳам мунавварлик касб этарди. Газетадан.*

МУНАЖЖИМ [а. *منجم* — юлдузшунас, астролог] **1** эск. Мунажжимлик билан шуғулланган, юлдузларга қараб фол кўрадиган киши; астролог. [Навоий Ҳусайн Бойқаро:] *Халқнинг тақдирини мунажжимларнинг ҳақ ҳали қуръаларига қараб эмас, балки акидрокнинг талабига кўра ҳал этмак зарур. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

2 эск. кт. айн. **астроном.** Самарқандда Китоб йўлида ҳазрат Навоий ва буюк мунажжим Улуғбек замонасидан қолган мунажжимлик чинорлар ҳали ҳам шовуллаб турарди. «Ўзбекистон кўриқлари».

МУНАЖЖИМЛИК Айрим кишиларнинг халқларнинг тақдирини осмон ёритқиларининг вазиятларига қараб башорат қилмоқ (фол очиш) билан шуғулланадиган таълимот, касб.

МУНАҚА с. т. Бундай. -*Ҳа, отангизга ам! Гап мунақа бўлади, — деди Юсвали*. П. Турсун, Ҳўқитувчи.

МУНАҚАНГИ с. т. Бундай, бунақанги. ақанги гапни биринчи эшитишим.

МУНАҚҚАШ [а. منقش — нақшланган; билан тикилган] эск. кт. Нақшланган, шли, нақшдор. *Олтин қандилдаги элик-шамларнинг нури билан мунаққаш деворнинг олтин, кумуш, кўк-қизил гуллари пўлардек яшнаб, уйга бир ҳаёлийлик бевоздалар. А. Қодирий, Ҳтган кунлар.*

МУНАҚҚИД [а. منقذ — танқид қилув-танқидчи] эск. кт. айн. **танқидчи**. Бу одам кунларда адабиёт майдонида ўзининг нқидлари билан жавлон урган мунаққид боғхон эди. А. Қаҳқор, Сароб. *Асарда мунаққид «Бой ила хизматчи», «Захарли ҳаёт», Ҳиллий роман» асарларини илмий баҳолай-ва таҳлил қилади.* Газетадан.

МУНГ кт. Ҳазинлик, маъюслнк. *Анвар тенги болалар билан оз алоқа қилар, улар-кам аралашар ва ортиқча уйнаб-кулмас, миша унинг кўзида бир мунг ётар эди. А. одирий, Меҳробдан чаён. Жамолиддин зида ўчиқлик, кўзида мунг бор эди. М. Исонлий, Фарғона т.о. Ёндашмасин бу оқшом дм Қиттак қайғу, жиндак ҳам мунг. Мир-емир.*

МУНГЛАНМОҚ кам қўлл. Мунгли, маъюс аҳволга тушмоқ, маъюсланмоқ. *Анор-ан ўқтин-ўқтин ҳаёл суриб кетади, бирдан мунгланиб ҳам қолади. Ойбек, О. в. шабада-лар. Арслонов мунгланиб, жойига ўтирди. Ш. Қолмирзаев, Қил кўприк.*

МУНГЛИ кт. Ҳазин, ғамгин; маъюс. *Ҳайнарбулоқ томонидан.. мунгли най овози эшитилди. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Унинг ғам-гин, мунгли ўтириши Гаваҳарнинг юрагини ортаб ташлади. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингта ҳулоқ сол.*

МУНДА 1 шв. Бу ерда. *Бизнинг Тошкент-дан аҳвол сўрасанг, балки Марғилонга ҳам эшитилгандир, мунда Азизбек қандоғдир бир дўчга таяниб, Кўқонга исён этди. А. Қодирий, Ҳтган кунлар.*

2 с. т. Бунда. *Гап мунда эмас.*

МУНДАЙ с. т. Бундай. [Самандаров:] *Мундай гапирсангиз-чи, забон борми!? А. Қаҳ-қор, Қўшчинор чироклари.*

МУНДАРИЖА [а. مندرجه — мазмун, маъно; таркиб] 1 Китоб ёки қўлёзманинг

бошида ёки охирида унинг **фасл ва бўлим-**ларини. олатда бетлари билан кўрсатувчи рўйхат. *Китобнинг мундарижасига қарамоқ.*

2 кам қўлл. айн. **мазмун**. *Мақоланинг мун-дарижаси. Ишнинг мундарижаси. ■ Ҳани-шер Юнусовнинг ҳаёт мундарижаси — ғўза нарвариши ва кўриқ ер оганлигидир. «Ўзбе-кистон кўриқлари».*

МУНДИР [фр. manture — аслаҳа-анжом < лот. mundus — кийинган, ғўзал; кийим, либос] Ҳарбий ёки расмий формали устки кийим. *Кўприкдан қочиб кетаётган охириги солдатлар орасида немис капитанининг мун-дири кўриниб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Парад мундирлари ҳам кўринмай қолди. Сол-датдан тортиб генералгача — ҳамма дала формасини кийиб олган. Газетадан.*

МУНДОҚ с. т. Бундай. -*Гулнор бузилиб-ди.. Йўлчи иккови мана мундоқ эмиш! — Нури икки бармоғини бир-бирига маҳкам чирмаш-тириб кўрсатди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУНИС [а. مؤنس — улфат, ҳамдам; дўст] 1 эск. кт. Яқин, сирдош дўст, ҳамдам. *Кундан-кунга ортар дарду ҳасратим, Мунис, аҳли дардларимни соғиниб. Ҳамза. Ҳурбатхо-нада менга энг яқин ўртоқ ва севимли, мунис ёлғиз шу бароқ мушук эди. Ҳайратий, Ме-нинг ёшлигим.*

2 Мунис (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНИЦИПАЛИЗАЦИЯ [фр. municipalisation < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Хусусий кишиларга қарашли ер-мулк ва бойликларни мажбурий равишда маҳаллий ҳукумат органлари ихтиёрига ўтказиш.

МУНИЦИПАЛИТЕТ [нем. Munizipalität < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарув-чи жамоа] Бир қанча мамлакатларда: ма-ҳаллий ўзини ўзи бошқарув органи ва у эгаллаган, жойлашган бино.

МУНКАЙМОҚ Букчайиб қолмоқ; бу-килмоқ, эгилмоқ (киши ва унинг қомати ҳақида). *Мункайган чол. ■ Партихўжа ёғчи.. чол бўлмаса ҳам, чоллар каби икки қўлини орқа белига қўйиб, бир оз мункайиб, ичкари уйга кириб кетди. Ойбек, Танланган асар-лар. Робия хола яккаю ягона ўғли урушга ке-тиб, мункайган чоли билан қолган. С. Зунну-нова, Олов.*

МУНКАРНАКИР [а. منكر و نكير — ўл-ганларни қабрда сўроқ қилувчи фаришта-

чиқаетган суратлар гўзаллик мулки. С. Кароматов. Сўнгги бархан. *Хусн мулкида киши танҳо бўларми мунча ҳам?* Муқимий.

МУЛК-АМЛОК Бутун мол-мулк, мол-дунё. *Йигирма жуфтлаб қўш ҳўкиз дейсизми, ўн-ўн бешлаб арғумоқ отлар дейсизми.. ишқилиб, ундаги мулк-амлоқнинг ҳисобига чўт билмаган содда деҳқон етолмас экан.* Ғ. Фулом, Тирилган мурда.

МУЛҚДОР [а. + ф. ملكدار — мулк эгаси] **1** Мулк субъекти; мулк объектига эгалик, фойдаланиш, тасарруф этиш ҳуқуқий тамойиллари асосида мустаҳкамланган ҳуқуқларга эга бўлган жисмоний ёки юридик шахс. *Хоразмда энг катта мулкдорлардан бири ҳам қозикалон эди. Ж. Шарипов, Хоразм. Хусусий мулкнинг тўла эркинлиги таъминланиб, хўжасалик юритувчи субъектлар — мулкдорлар сони кескин кўпайди.* Газетадан.

2 тар. Катта ер-сув эгаси; заминдор. *Қадимги мулкдорларнинг ҳосилдор ер ва боғларигина эмас, балки бошқа ишлаб чиқариш қуроллари ҳам энди батамом колхозга ўтиши лозим эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУЛҚДОРЛИК Катта ер-сувга эгалик.

МУЛҚИЙ Мулкка оид; мулк ва унга эгалик қилиш билан боғлиқ бўлган. *Иқтисодий ислохотларнинг бугунги босқичида энг муҳим ва долзарб вазифа мулкий муносабатларни тубдан ўзгартирмоқдир.* Газетадан.

МУЛҚПАРАСТ [а. + ф. ملكپرست — мол-мулкни яхши кўрувчи] Мол-мулкка ўч, мулк тўплашга муқкасидан кетган. *..ниҳоят очкўз, мулкпараст бўлган.* Ойбек, О.в. шабадалар.

МУЛҚЧИ кам қўл. Хусусий мулк эгаси, мулкдор; хусусий мулкка берилган.

МУЛҚЧИЛИК Кишилар ўртасида ишлаб чиқариш воситалари ва меҳнат маҳсулини ўзлаштириш юзасидан пайдо бўлган ва тарихан аниқ бир шаклда намоён бўлувчи иқтисодий муносабатлар. *Феодалларнинг ер ва сувга бўлган мулкчилиги ғоят кенг тарқалган эди.* Газетадан.

МУЛЛА [а. ملا — ўқимишли, тақводор одам] **1** Ўрта Шарқ, Марказий Осиё мамлакатларида мадраса таълимини олган шахс. *Мадрасани тугатгач, ошиқлар ёр васлига ошиққандек, мулла Абдурахмон ҳам ўз шаҳрига елиб-югуриб етди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Дин арбоби, уламо. *Мулланинг айтганини қил, қилганини қилма.* Мақол. ■ *Чўриликни муллалар сенга қилдилар тақрир [қарор].* Ҳамза. *Бухоро шаҳрида Мирараб мадрасасининг миён саройида кўп муллалар тўпланишиб, мадрасанинг вақфи тўғрисида гапиришмоқда эдилар.* С. Айний, Қўллар.

3 с. т. эск. Маълумотли, ўқимишли киши. *Айтайлик, менинг хизматкорим мулла бўлдию, оми бўлди — менга бари бир эмасми?* К. Яшин, Ҳамза. *-Ҳа, мулла, чарчамасдан, сиқилмасдан юрибсанми? Мунча озиб кетибсан? — деди қори [Элмуродга].* П. Турсун, Ўқитувчи.

Мулла бўлмоқ **1)** ўқиб, маълумотли бўлмоқ, ўқимишли бўлмоқ. *У ўқиб, мулла бўлиб, бирор шаҳарни олиб берармиди менга.* К. Яшин, Ҳамза; **2)** таъзирини еб, кўзи очилмоқ. *Қамоқдан жиндак бўлса ҳам «мулла» бўлиб қайтганлигим шу лаҳзада кучини кўрсатди.* Х. Лутфуллаев, Бахти кулган йиғит. **Мулла қилмоқ** **1)** мадраса маълумотини бермоқ. *-Хўп, қизим, хўп, поччаси боқмас боқмасин, мен ўзим боқаман, ўқитиб, катта мулла қиламан, — деди Моҳлар ойим.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён; **2)** саводини чиқармоқ, маълумотли қилмоқ; **3)** кўчма таъзирини бермоқ. *Мавлон Мусаевич ўрнидан турди. Ўзича Зумрадни бир мулла қилди қўймоқчи бўлди.* С. Сибёев, Отлиқ аёл.

4 Ҳурмат юзасидан мурожаатла, гаплашганда, кишининг исмига қўшиб айтилади. *-Дунёнинг иши шунақа экан, мулла Али деб уни юпатиб қўйди [Отабек].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Лоақал бир кафт тупроқ тасаласангиз-чи, мулла йиғит! Ў.* Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Мулла жиринг, муллажиринг с. т. *Пуд. Сенга ўхшаш, менга ўхшаш мойжувози бўлган солиқ тўламай қўйса, советнинг ҳисобига мулла жиринг қаёқдан тушади?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Мулла минган эшакдай дағ** *Ўта ювош. Азиза ҳам эри бир кунмас-бир кун мулла минган эшакдай, ювош тортиб келганини кутиб юрди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Қамоқда эзилса, мулла минган эшакдай.. бир кунмас-бир кун балки келар..* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛАБАЧЧА [а. + ф. ملاچچە — мулланинг боласи] юқ. усл. айн. **муллавачча**. *Мадрасада уч муллабачча бир бўйра устида...*

мушкул бир масалани баҳслашади. Ой-Навой.

МУЛЛАВАЧЧА I Мадраса талабаси. Бу пириклик чоғида вақф унуларини мутис ва муллаваччаларга ўз қўли билан берар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш ишлари.

Муллаларнинг, уламоларнинг боласи, занди.

МУЛЛАКА [тўғриси: мулла ака] I с. т. тан катта, ўқимишли кишиларга муроф формаси. Мавлонов ўтириши билан Хайрой шошилиб, бир чойнак чой билан пиёла тириб, унинг олдида қўйди-да: -Хуш келиз, муллака! — деди мулозамат қилиб. П. сун, Ўқитувчи.

2 шв. Келиннинг қайнағаси ва ўзидан а қайниси.

МУЛЛАНАМО Мулла кўринишига эга тан, муллаларга ўхшаган. Гумашта Мурад Расул қирқ ёшга етиб қолган мутис, мулланамо киши эди. Ойбек, Таңланган асарлар.

МУЛЛО юқ, усл. айн. мулла. [Жалолиддин] Улуғ шайх Саъдий яхши айтган: илми-мал қилмайдиган муллодан устига киби ортган эшак афзал. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

МУЛОЗАМАТ [a. ملازمت — бирга ишлик, ажралмаслик; бирга эргашиб иш; қатъийлик] Кишининг кўнглини иш учун кўрсатилган илтифот; эъзоз-иктидор, такаллуф. Мехмонга мулозамат қилмоқ. Мулозамат кўрсатмоқ. ■ [Хатамова] Мехмонларни хотинларга хос мулозамат ва иш-ишсўзлик билан кабинетига таклиф қилди.

Қаҳқор, Картина. [Тўлқинжон] Бор устасини ишга солиб, илтифот ва мулозамат билан қизнинг кўнглини овлай бошлади.

Мусаждонов, Хури. Ақалли кўнгли учун мулозамат ҳам қилишмади. М. Хайруллаев, Ўнги.

МУЛОЗАМАТЛИ Мулозамат қилишни иш билладиган; сермулозамат, сертакаллуф. Ҳақиқатан ҳам у ўта мулозаматли, хуш-хушчак йигит кўринар эди. Н. Аминов, Қалас хато.

МУЛОЗИМ [a. ملازم — керакли; чамбарас боғлиқ, ажралмас; доим ёнида хизмат қилувчи] I тар. Ҳокимларнинг, амалдорларнинг ҳузурда уларнинг хизматида

бўлган киши. Раис афанди мулозимларига дарра кўтартириб, намозсизларни текширар, фарзи айинни билмаганларни урдирар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Энг кейинги извоида икки мулозим билан Абдуваҳоб жўнади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Сарой, маҳкама хизматчиси. -Қозихонадан бир мулозим келибдир. Полвонда ишим бор дейди, — деб даҳлиздан кирган бола Ўрмон полвоннинг сўзини кесди. С. Айний, Қуллар.

3 эск. Ходим, хизматчи. Музей мулозими бизга ажойиб бир кашфиётни — Ҳиндистоннинг жуғрофий харитасини кўрсатди. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

МУЛОЗИМАТ қ. мулозамат. Арслоннинг бундай мулозиматларни хуш кўрмаслигини пайқаб, нафаси ичида қолди. Мирмуҳсин, Яширинган куч. -Мана буни хўланг, онам. — деди чол жойига ўтириб. Мехриниса бу мулозиматдан бадтар хижолат бўлди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

МУЛОЙИМ [a. ملائم — мос, мувофиқ, қулай; одобли, хушхулқ] I Қўлга юмшоқ уринадиган, майин. Мулойим тери. ■ Хол-жувон ойим.. бадангиналари мулойим. «Ҳасанхон».

2 кўчма Ёқимли ва юмшоқ таъсирли. Эрталаб ёмғир тинган, ҳаво нақадар мулойим ва оромбахш. Ж. Абдуллахонов, Орият. Муҳиддин Юлдузхоннинг мулойим товушида ўз қалбидаги сингари маънони сезди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 кўчма Гап-сўз, хатти-ҳаракатлари ниҳоятда ёқимли ва юмшоқ. Алихон табиатан оғир, мулойим, камгап йигит эди. М. Хайруллаев, Тилла маржон. Нариги кўнишдаги бош чўпон дадасини танцир экан, парвона бўлди, бечора. Хотини ҳам бир мулойимки. С. Анорбоев, Оқсой.

МУЛОЙИМЛАШМОҚ I Мулойим бўлмоқ, майинлашмоқ, юмшамоқ. Тери мулойимлашди. Лой мулойимлашди.

2 кўчма Мулойим бўлмоқ, юмшамоқ (қ. мулойим 2, 3.). -Ўтир, онанг овқат олиб келибди, еб ол, — деди у мулойимлашиб. Т. Малик, Иблис девори. -Туринг, қизим, — элликбошининг товуши бирдан мулойимлашди, — ота-онанинг бошини букманг. Ойбек, Таңланган асарлар.

МУЛОЙИМЛИК Мулойим ҳолат, тус, кўриниш. Юзидан мулойимлик, эрига ито-

ат, тўғрилиқ маънолари томиб турган бу хотин қутидорнинг рафиқаси Офтоб ойим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Юзидаги истеҳзога ўхшаган жилмайиш ўрнини айёрона мулоимлик эгаллаган эди. С. Зуннунова, Янги директор. Холанинг кичкина, ўткир кўзларидаги илиқ мулоимлик сўнди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

МУЛОҚОТ [а. ملاقات — учрашиш, кўришиш; қабул қилиш] эск. кт. айн. **учрашув**; **мусохаба** **2.** Сўзга чиққанлар бундай ижодий мулоқотларни тез-тез ўтказиб туриш зарурлигини гапирдилар. Газетадан. [Пирназар] Болалик оинаси полвон Қулмуҳаммад билан бўлган ширин мулоқотда яна.. хон зулми ошиб кетаётганидан шикоят қилди. Мирмуҳсин, Чўри. Ёш қалам соҳиблари билан ҳамма жойда: Андижонда, Қўқонда, Наманганда доимий равишда мулоқот олиб бориш лозим. Газетадан.

Мулоқот қилмоқ Учрашмоқ. Хуросоннинг барча улуг зотлари билан мулоқот қилмоққа.. фурсат келган. Ойбек, Навоий.

МУЛОҲАЗА [а. ملاحظه — кузатиш, назорат; изох; фикр билдириш; танбеҳ] **1** Фикран муҳокама юритиш, ўйлаш; ўй. *Биз уч оиланинг.. бир-бирига ўхшамаган қисмат-тақдири ҳақида мулоҳаза юритдик, вафодорликни улуглаб, бевафоликни ранж билан қаламга олдик.* Газетадан. *Унинг [Эшоннинг] узоқ мулоҳазадан кейин бир фикрга келган кишидек кўзлари маъноли қисилди.* С. Аҳмад, Хукм.

Мулоҳаза юритмоқ айн. **мулоҳаза қилмоқ** **1.** *Ўроқов садоқат ва дўстлик тўғрисида узоқ, узук-юлуқ, аммо баландпарвоз мулоҳазалар юритди.* Й. Шамшаров, Тошқин. **Мулоҳаза қилмоқ** **1)** фикран муҳокама юритмоқ, ўйламоқ. [Элмурод] *Бир гапни айтишдан илгари ўзича мулоҳаза қилиб кўрар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи; **2)** андиша қилмоқ, андишага бормоқ. У [Элмурод] *энди бўйни қисик етим эмас. Энди унга мулоҳаза қилиб ўтиришдан кўра бор гапни шартта айтиб, кўнглини хиёлатдан бўшатини осонроқ.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Йигиталига бу малол келса-да, очиқ айтишига мулоҳаза қиларди.* Т. Малик, Ажаб дунё. **Мулоҳозага бормоқ** айн. **мулоҳаза қилмоқ** **2.** *Улар ортиқча мулоҳазаларга бориб турмасдан, шу замонноқ ўпардилар.. мен ўзимни тутдим.* Ойдин, Ҳикоялар.

2 Бирор масала юзасидан билдирилган ёки ўйлаб қўйилган фикр. *Иқтисодига лага доир мулоҳазалар. Ўз мулоҳазасига этмоқ.* ■ *Аҳмад Хусайн қўлдан баста забун, ҳамиша тақдирга итоат саводсиз бу деҳқоннинг мулоҳазаси рон қолди.* Ойбек, Нур қидириб.

3 айн. **андиша** **1.** *Мулоҳаза билан моқ.* ■ *Ҳосилот ота Комилжонни моқчи ҳам бўлди, тагин раис бу хабардордир, деган мулоҳаза билди.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди

МУЛОҲАЗАКОР айн. **мулоҳазакор** *Пўлатов яхши кўради: ақлли, вақт мулоҳазакор.* М. Ҳазратқулов, Жўздаров ўзини мулоҳазакор одам ҳисоб Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат

МУЛОҲАЗАКОРЛИК *Мулоҳазакорлик* иш кўриш, иш юритиш. қ. **мулоҳазакорлик**

МУЛОҲАЗАЛИ **1** *Мулоҳаза қилувчи, ўйлаб иш тутувчи, мулоҳазаловувчи; андишалли. Мулоҳазали одам [ректор:] Абдусамад, менинча, ўз мулоҳазали бола, у ўз йўлини топиб Толипов, Ким айбдор? Мирза Расулович етти ўлаб бир кесади мулоҳазали, синчков, зукко одам эди.* Ф. нов, Ҳиммат.

2 *Мулоҳаза натижасида вужудга кўриш, ўйлаб қилинган, айтилган. Фан одамлар улардан ажабтовур гаплар мулоҳазали фикрлар кутадилар.* Газетадан.

МУЛОҲАЗАСИЗ **1** *Мулоҳаза қилмайдиган, мулоҳаза юритолмайдиган. Мулоҳазасиздан иш қиладиган; бемулоҳаза. Мулоҳазасиз киши.*

2 *Мулоҳаза қилмасдан, ўйлаб қилинган, айтилган. Мулоҳазасиз мулоҳазасиз иш.*

МУЛОҲАЗАСИЗЛИК **1** *Мулоҳазасизлик* тарзда иш кўриш, иш юритиш. *Оқоғиши Бузрук Эшоннинг мулоҳазасизлиги таъби тирриқ бўлган эди.* К. Яшин

2 *Мулоҳазасиз қилинган иш. Гап. [Юсуфбек ҳожми:] Жуда тўғри ўғлим, бироқ онангнинг бир мулоҳазасига бошдаёқ мен лабимни тишлат эдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЛОҲАЗАЧИ кам қўлл. айн. **мулоҳазакор.** *Онабиби ҳассос қиз. Гўзаллик*

билади. Темир бўлса, қуруқ мулоҳазачи. ухтор, Чинор.

ГУЛЬТИ- [лот. multum – анча, кўп] алмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг ибидий қисми бўлиб, бирор нарсанинг игини, кўп қайтариллиши (карралилли) билдиради.

ГУЛЬТИМЕДИА [ингл. multimedia < лат. + лот. media, medium – ўрта, марвоситалар, тадбирлар] Ахборот-информация узатишнинг хилма-хил воситаларини, овоз, жонлантирилган ва график тасвирлар ва ш.к.)ни қамраб олувчи технология ва шундай технологиядан фойдаланувчидир. Ахборот-информация воситалари.

МУЛЬТИМИЛЛИОНЕР [мульти.. + миллионер] Кўп миллионли бойлик эгаси.

МУЛЬТИПЛИКАЦИОН кино Мультипликацияга оид; мультипликация йўли билан ишланган. *Мультипликацион фильм.*

МУЛЬТИПЛИКАТОР [лот. multiplio – кўпайтирувчи] 1 Бирон-бир механизм ҳаракатини кучайтириш, суюқлик босимини ошириш учун қўлланадиган мослама.

2 Мультипликацион фильмлар учун рақамли (расм) лар ишловчи рассом.

3 Бир кассетага бир неча кадрни кетма-кет (изчил) оладиган фотоасбоб.

4 Замонавий макроиктисодиётда: бир нарсани кўп қўпайтириш (мас., инвестициянинг натижасида даромад, фойданинг кўпайтириши) акс эттирувчи коэффициент.

МУЛЬТИПЛИКАЦИЯ [лот. multiplio – кўпайтириш] кино Ҳаракатдаги нарсаларнинг кетма-кет келадиган турли ҳолатларини акс эттирувчи сурат ёки кўпирчоқларни расмга олиш йўли билан фильм тайёрлаш ва шу йўл билан олинган кинофильм.

МУМ [ф. موم – асалари ўзи ҳосил қилиб, ўзига уя ясайдиган юмшоқ модда] 1 Ҳайвон ёки ўсимлик маҳсулоти бўлган юмсимон модда, асосан, юқори ёғ кислоталарнинг мураккаб эфирлари ва юқори молекуляр спиртлардан иборат.

2 Асалари ўзи ишлаб чиқариб, ўзига уя ясайдиган сақичсимон юмшоқ модда; ўсимлик ёки ҳайвондан олинган шунга ўхшаш моддалар. *Ўсимлик муми. Сунъий мум.*

■ Асаларилар асал, мум, елимдан ташқари, ўз организмда захар ҳам ишлаб чиқаради. «Фан ва турмуш». Шарият Ғиёс дўзахиларга ўхшаганлар қўлида ҳар қанақа шаклга киратилган юмшоқ мум. М. Исмоилов, Фарғона т. о. *Мум шамли қандилдай қуруқ лаблари, Бир қатор қиз кетар, елкада обкаш.* Ғ. Фулом.

Мум тишламоқ Оғиз очмай жим қолмоқ, индамаслик. *Алимжоннинг юраги тез-тез уриб, бадани қизишди. «Наҳот мен мум тишлаб ўтирсам» деган фикр унинг хаёлидан ўтди.* Қ. Раҳимов, *Ўз касбини севган йигит. Қозикалон қаҳрабо тасбеҳини ўғирганча, мум тишлаб ўтирган эди.* С. Сиёев, Аваз. **Оқ мум** Нефть, торф ва кўмирдан олинган оқ ёки сарғиш тусдаги мумсимон модда; парафин. **Қора мум** Қора мойга бошқа моддалар қўшиб тайёрланган сунъий мум.

МУМИЁ I [а. مومياء] Физиологик функцияларни кучайтирадиган мураккаб биологик табиий маҳсулот; қояларнинг ёриқларидан сизиб чиқадиган смоласимон модда (Шарқ табобатида асосан синган суякларнинг битишини тезлатиш, меъда яраси ва ташқи нерв фалажини даволаш учун тавсия этилади). *Ўшанда Ҳикмат табиб мошдек мумиё бериб, оёқларини тузатди.* Мирмуҳсин, Умид.

МУМИЁ II [а. مومياء] Асосан сувсиз темир оксиддан иборат, кўпинча қизғишкўнгир ранг минерал бўёқ.

МУМИЁ III [а. مومياء] Махсус кимёвий таркиб билан ишлов бериб, чиримайдиган қилиб қўйилган жасад.

МУМИЁЛАМОҚ Махсус кимёвий таркиб билан ишлов бериб, чиримайдиган қилмоқ (жасадни). *Ухаёлот денгизига чўмиб, мумиёланган мурдадек, қилт этмай ўтириб қолди.* Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.

МУМКИН [а. ممكن – бўлиши эҳтимол; амалга оширса бўладиган; жоиз] 1 Имкони, имконияти бор, бўладиган, амалга ошадиган. *Қани энди ҳаётдаги саноқсиз эҳтимолларнинг барисига жавоб топиш мумкин бўлса.* С. Кароматов, Олтин қум. *Ундан ўтиб, дарвоза орқали Дишан қалъага чиқши мумкин.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Капсанчилар.. зиммаларига тушган вазифаларни мумкин қадар тезроқ бажаришга сўз бериб тарқалишди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Рухсат этилган, ижозат қилинган; жоиз. *Борилишингиз мумкин. Сўрашингиз мумкин.* ■ *Шаҳарда чўчка асраш мумкин эмас, — деди Мукаррам. А. Қаҳҳор, Алабиёт муаллими. — Ҳзи бу ерда ичиш мутлақо мумкин эмас, — деди у овозини настлатиб. «Гулласта».*

3 Эҳтимоли бор, эҳтимолдан узоқ эмас. [Муҳаррир:] *Йўлдошева йигирма олтинчи йилда.. паранжи ёниниб юрган бўлиши мумкин, бунни ҳозир таъна қилишда ҳеч қандай маъно йўқ. А. Қаҳҳор, Бек.*

МУМКИНЛИК 1 Мумкин эканлик. *Ўз сирларининг йўлчи томонидан очилиши мумкинлигидан кўрққанлигидан бўлса керак, Нури тухматни тарқатишга.. ортиқча уринмади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 с. т. Имконият, имкон. [Марям:] *Бу кун беш-олти кундан бери сиз билан кўришармиканман, деб кўп интизор бўлсам-да, мумкинлик бўлмади. Ҳамза, Ким ўғри?*

МУМЛАМОҚ Мум суркамоқ, мум билан қошламоқ. *Тикишга янги бошлаган чоғларида мумланган иннинг бармоқларига ёпишуви.. гагини келтирар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУМЛИ 1 Таркибида мум бўлган, муми бор. *Мумли асал.*

2 Мум суртилган, мумланган. *Кўзларига уйқу келган шогирд бола мумли инни қир-қир чўзиб, қатим тортар.. эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУМСИК [а. *ممسك* — бахил, хасис] Ўтакетган хасис, бахил, зиқна. *Мумсик одам.*

МУМТОЗ [а. *ممتاز* — аъло даражали, машҳур, имтиёзли; сараланган] **1** кт. Бирор фазилати, яхши томони билан бошқалардан ажралиб турадиган, афзалликларга эга бўлган; етук, сара. *Ваъдага вафоли, ахлоқда мумтоз, Дўстпарвар, ўз сўзли, ёрига содиқ. Ғ. Фулом. Маҳалладагилар ҳам, мактабдагилар ҳам Комилжонни «одобда мумтоз», дейишади. «Муштум». Бу сизнинг куйингиз, устоз Навоий, Ғазал оламида мумтоз Навоий. А. Исроилов.*

2 Муайян миллат ва жаҳон фани, санъати, адабиётида муҳим ўрин тутадиган, миллатнинг шон-шухрати ва фаҳри ҳисобланган; классик. *Мумтоз мусиқа. Мумтоз адабиёт.* ■ *Шу тарзда Навоий ўзбек мумтоз адабиётида «муншаот» деб аталадиган янги бир жанрни ҳам бошлаб берди. П. Қо-*

диров, Тил ва эл. [М. Маматова] Айни мумтоз кўшиқларни ижро этишини жондан лидан яхши кўрарди. Газетадан.

3 Мумтоз (эркаклар исми).

МУМТОЗЛИК Мумтоз белги, даража, ҳолат; шундай даража, белги, ҳолатга эришлик. *Уяратган табиатнинг ранг-баранг ҳолатлари кўркамлиги ва мумтозлиги билан инсонга эстетик завқ бағишлайди. «ЎТА».*

МУНАВВАР [а. *منور* — нур сочиб турувчи; нурли, ёруғ] **1** кт. Нур билан ёритилган, нурга тўлган; равшан, ёрқин. *Ёрқин ёз кўёши оламга нур таратади, қабултон ҳам кўм-кўк, мунаввар. Газетадан. Оқозоднинг кўёши, Мунаввар ҳаёт боши Бошиқ нур шу хонадан, Доим уйғоқ онадан. Ғ. Жураева, Иқбол.*

Мунаввар қилмоқ (ёки **этмоқ**) Нур тароғон қилмоқ; ёритмоқ. *Кўёш уфқдан келиш чалик юқори кўтарилса, оламни шунчалик мунаввар қилади. Ҳ. Фулом, Кўёш монанди ҳақиқат. Хонани кўёш нури мунаввар этмоқ турганига қарамай, Румия чироқни ёқди. Кароматов, Сўнгги бархан.*

2 Мунаввар (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНАВВАРЛИК Мунаввар, ёруғ, тароғон ҳолат. *Дарёлар бу ёғдуга мўл, мўл ҳоват, эҳсонга, Мунавварлик эҳсон айтади. Қалби қайноқ инсонга. Э. Охунова. Дунё донлардан холис бўлганда эди, бу олам ҳам мунавварлик касб этарди. Газетадан.*

МУНАЖЖИМ [а. *منجم* — юлдузшунлик; астролог] **1** эск. Мунажжимлик билан шуғулланган, юлдузларга қараб фол кўраётган киши; астролог. [Навоий Ҳусайн Бойқарога.] *Халқнинг тақдирини мунажжимларнинг ҳоли қуръаларига қараб эмас, балки ақл ва гидроқнинг талабига кўра ҳал этмак зарур. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

2 эск. кт. айн. **астроном**. *Самарқанд Китоб йўлида ҳазрат Навоий ва буюк мунажжим Улуғбек замонасидан қолган мунажжимлик чинорлар ҳали ҳам шовуллаб турибди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

МУНАЖЖИМЛИК Айрим кишилар ва халқларнинг тақдирини осмон ёриткичларининг вазиятларига қараб башорат қилиш (фол очиш) билан шуғулланадиган таълим, касб.

МУНАҚА с. т. Бундай. -Ҳа, отангизга ат! Гап мунақа бўлади, — деди Юсвали т. П. Турсун, Ўқитувчи.

МУНАҚАНГИ с. т. Бундай, бунақанги. *Мунақанги гапни биринчи эшитишим.*

МУНАҚҚАШ [а. مناقش — нақшланган; билан текилган] эск. кт. Нақшланган, шли, нақшдор. *Олтин қандилдаги элик-шамларнинг нури билан мунаққаш деворнинг олтин, кумуш, кўк-қизил гуллари кўзлардек яшнаб, уйга бир ҳаёлийлик бердилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МУНАҚҚИД [а. منقذ — танқид қилувганқилчи] эск. кт. айн. **танқидчи**. *Бу одам кунларда адабиёт майдонида ўзининг қидлари билан жавлон урган мунаққид юсхон эди. А. Қаҳҳор, Сароб. Асарда мунқид «Бой ила хизматчи», «Заҳарли ҳаёт», «Иллий роман» асарларини илмий баҳолай-ва таҳлил қилади. Газетадан.*

МУНГ кт. Ҳазинлик, маъюслик. *Анвар тенги болалар билан оз алоқа қилар, уларкам аралашар ва ортиқча уйнаб-кулмас, миша унинг кўзида бир мунг ётар эди. А. Қодирий, Мехроблан чаён. Жамолддин мунда ўчиқлик, кўзида мунг бор эди. М. Исмаилов, Фаргона т.о. Ёндашмасин бу оқшом мунг Қиттак қайғу, жиндак ҳам мунг. Мирзаев.*

МУНГЛАНМОҚ кам қўлл. Мунгли, маъюс аҳволга тушмоқ, маъюсланмоқ. *Анорнинг ўқтин-ўқтин ҳаёл суриб кетади, бирдан мунгланиб ҳам қолади. Ойбек, О. в. шабадар. Арслонов мунгланиб, жойига ўтирди. Ш. Абдулмирзаев. Қил кўприк.*

МУНГЛИ кт. Ҳазин, ғамгин; маъюс. *Ўйнарбулоқ томонидан.. мунгли най овози эшитилди. П. Турсун, Ўқитувчи. Унинг ғамгин, мунгли ўтириши Гавҳарнинг юрагини мунтаб ташлади. Ў. Ҳошимов, Қалбингта мундоқ сол.*

МУНДА 1 шв. Бу ерда. *Бизнинг Тошкентдан аҳвол сўрасанг, балки Марғилонга ҳам эшитилгандир, мунда Азизбек қандоғдир бир ерга таяниб, Кўқонга исён этди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

2 с. т. Бунда. *Гап мунда эмас.*

МУНДАЙ с. т. Бундай. [Самандаров:] *Бундай гапирсангиз-чи, забон борми!? А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

МУНДАРИЖА [а. مندرجه — мазмун, маъно; таркиб] 1 Китоб ёки қўлёзманинг

бошида ёки охирида унинг фасл ва бўлимларини, одатда бетлари билан кўрсатувчи рўйхат. *Китобнинг мундарижасига қарамоқ.*

2 кам қўлл. айн. **мазмун**. *Мақоланинг мундарижаси. Ишнинг мундарижаси. ■ Ганишер Юнусовнинг ҳаёт мундарижаси — гўза парвариши ва кўриқ ер очганлигидир. «Ўзбекистон кўриқлари».*

МУНДИР [фр. manture — аслаҳа-анжом < лот. mundus — кийинган, гўзал; кийим, либос] Ҳарбий ёки расмий формали устки кийим. *Кўприкдан қочиб кетаётган охириги солдатлар орасида немис капитанининг мундири кўриниб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Парад мундирлари ҳам кўринмай қолди. Солдатдан тортиб генералгача — ҳамма дала формасини кийиб олган. Газетадан.*

МУНДОҚ с. т. Бундай. - Гулнор бузилибди.. *Йўлчи иккови мана мундоқ эмиш! — Нури икки бармоғини бир-бирига маҳкам чирмаштириб кўрсатди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУНИС [а. مونس — улфат, ҳамдам; дўст] 1 эск. кт. Яқин, сирдош дўст, ҳамдам. *Кундан-кунга ортар дарду ҳасратим, Мунис, аҳли дардларимни соғиниб. Ҳамза. Фурбатхонада менга энг яқин ўртоқ ва сеvimли, мунис ёлғиз шу бароқ мушук эди. Файратий, Менинг ёшлигим.*

2 Мунис (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНИЦИПАЛИЗАЦИЯ [фр. municipalisation < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Хусусий кишиларга қарашли ер-мулк ва бойликларни мажбурий равишда маҳаллий ҳукумат органлари ихтиёрига ўтказиш.

МУНИЦИПАЛИТЕТ [нем. Munizipalität < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Бир қанча мамлакатларда: маҳаллий ўзини ўзи бошқарув органи ва у эгаллаган, жойлашган бино.

МУНКАЙМОҚ Букчайиб қолмоқ; буккилмоқ, эгилмоқ (киши ва унинг қомати ҳақида). *Мункайган чол. ■ Партихўжа ёғчи.. чол бўлмаса ҳам, чоллар каби икки қўлини орқа белига қўйиб, бир оз мункайиб, ичкари уйга кириб кетди. Ойбек, Танланган асарлар. Робия хола яккаю ягона ўғли урушга кетиб, мункайган чоли билан қолган. С. Зуннунова, Олов.*

МУНКАРНАКИР [а. منكر و نكير — ўлганларни қабрда сўроқ қилувчи фаришта-

ларнинг номлари] с.т. Мункар ва Накир: Исломий тасаввурга кўра, ўлганларни Раббинг ким, дининг нима, пайғамбаринг ким, деб қабрда дастлабки сўроқ қилувчи, уларни қилган гуноҳлари учун жазоловчи фаришталар. Афанди мункарнакирнинг сўроғини ўз кўзи билан кўргиси.. келиб қолди-ю, бир очик гўрга кириб ётди. «Латифалар».

МУНКИЛЛАМОҚ Қариллик натижасида кучдан кетиб мункаймоқ, букчайиб қолмоқ. Яқинда Қумри иш билан яна Тошкентга келди. У ҳар гаадагидек қадрдон институтига бориб, мункиллаб қолган профессорини кўриб чиқди. Мирмуҳсин, Ажрим. Мункиллаган бир кампир, нур ёғилиб бетидан, Дўқиллатиб ҳассасин, ўтди кўча четидан. Қ. Муҳаммадий.

МУНКИМОҚ 1 Қоқилиб ёки мувозанатни йўқотиб, олдинга силкинмоқ, ташламоқ. Канал қирғоғидаги чанг босган ўтлар устида эринчоқлик билан бораётган от бирдан мункиб кетди-ю, икки олдинги оёғи билан чўккалаб қолди. Ш. Рашидов, Бўронлан кучли. Қудрат қўлидаги сувли челақ билан мункиди, лекин йиқилмади. М. Исмоилий, Фарғона т. о.

2 кўчма Нотўғри йўлга кирмоқ, тўғри йўлдан озмоқ, тоймоқ, қоқилмоқ. *Фафлатга мункимоқ.* ■ Унинг иқбол чироғи мана шу мункишида қўлидан тушиб, чилпарчин бўлмасмикан? С. Анорбоев, Оқсой.

МУНКИР [а. منكر — инкор этувчи, тонувчи] эск. Инкор этувчи, тан олмовчи. -Худонинг қудратига мункирмисан? — деб Муллонавруз ҳам Сафарга бир дўқ қилиб қўйди. С. Айний, Қуллар. Биз тез вақтда Хуросонни чириган, ачиган мавлонолардан, шариатга мункир аҳли фузалодан тозалаб оламиз. Мирмуҳсин, Меъмор.

Мункир келмоқ Тан олмаслик, тоғмоқ. -Шариатга мункир келган Ҳасан билан Содикқа ақл ўргатишга кетаётганмидингиз? — деди Нишонбек Мўътабарга. Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси. ..ўзларига ён босган зотларнинг бошидан тилла сочарди-ю, аммо уларнинг ҳукмдорлигига қиттаккина мункир келган кимсани асло кечирмасдилар.. қаттиқ ўч олардилар. Мирмуҳсин, Меъмор.

МУНОЖОТ [а. مناجات — илтижо, махфий суҳбат] **1** дин. Исломдаги фарз намозлардан ташқари, ихтиёрий равишда

ўқиладиган намозлар. Ҳар қандай диннинг худога ихтиёрий илтижо ва қилиши ҳам муножот ҳисобланади. *Аллоҳ кўп вақтлари.. кечалари қиблага қараб букиб ўтириб, худога ийғлаш ва мунжот қилиши билан ўтар эди.* М. Муҳаммадий. Турмуш уринишлари. Афанди ёмғирган бир иморатнинг орасида худодан сўраб муножот қилаётган эди, чорак бир ғишт тушиб, унинг боши ёрилди. «Латифалар». Айрилиқдан тинмайин дод айтаётган Ёлбориб, ҳаққа муножот айлайин. «Латифалар».

2 ад. Шарқ мумтоз адабиётининг навий унсурларидан бири. Одатда муножотда нажот умиди, илтижо ва таълим тангрига оташин мурожаат шаклида далаилади.

3 Йирик шаклдаги ўзбек мумтоз куйлари туркуми (уч асосий қисмдан турат). *Домла.. музиканинг хумориси турат экан, «Муножот» билан «Қари наво» эшитмаган куним, бамисоли халтасини йўқотган девонаман, деган экан.* П. Турсун. Ўқитувчи,

4 Муножот (хотин-қизлар исми).

МУНОЗАРА [а. مناظره — баҳс, мубоҳаса, тортишув; назорат] **1** Илмий, адабий, сиёсий, диний ва ш. к. масалалар юзасидан тортишув; баҳс. *Илмий мунозара.* Қизғин мунозаралар. Мунозара олиб бормоқ. Мунозарасиз ўтказмоқ. Мунозарага яқун ясамоқ. ■ Э. Мурод оқсоқол билан эшон ўртасидаги диний мунозарага аралашини лозим кўрмади. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 ад. Мумтоз адабиётда кенг тарқалган жанр; фикрлар кураши, қарама-қаршилик шаклида ёзилган асар.

МУНОЗАРАЛИ 1 Мунозара талаб этадиган, ҳал қилинмаган. *Чакана нархларни ўзгартириш мумкинлиги, шубҳасиз, ҳозирги пайтда энг мунозарали масаладир.* Газетадан.

2 Мунозарага оид, мунозара тарзидаги. *Врачлар ўртасида калта-калта мунозарали гаплар бўлиб ўтди.* Ж. Абдуллахонов, Ория. Кейинги пайтда тарихий шахслар портрети масаласида мунозарали фикрлар кўпайиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сола.

МУНОСАБАТ [а. مناسبت — муносиблик, мувофиқлик; жоизлик; қариндошлик; ало-

лик] 1 Кишилар ўртасидаги алоқа, муносабат. [Элмуродга] Эшоннинг муносабати ўзгарди. Илгаригидай қаттиқ сўкмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. У Навоий билан Навоийнинг ўзаро муносабатлари ҳақида баъзи бир гаплар эшитган.. П. Қодиров, Юлдуз тунлар.

2 Кишилар, ташкилотлар, давлатлар ўртасидаги борди-келди, олди-берди муносабатлари; тирикчилик, моддий ва маънавий ҳаёт билан боғлиқ бўлган алоқа. Оилавий муносабат. Савдо муносабатлари. Ишчилик чиқариш муносабатлари. Муносабат боғламоқ. Дипломатик муносабатларни узмоқ.

■ У банклар орқали ўз рақибларига қарши бориб бормоқчи бўлган «сирли ишлари»ни, ўз эътиборларига қандай муомала ва муносабатни бўлишини ўйлар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Кишининг воқеликка, воқеликдаги эътиборларга, ҳодисаларга қарши, ёндашиш принциплари. Аёл кишининг фазилати бола билан бўлган муносабатда очилади. Ф. Мусаканов, Ҳиммат. Инсон моддий бойликни, маънавий обидани яратар экан, ўзининг меҳнатига бўлган муносабатида маънавий гўзаллигини намойён этади. Газетадан.

4 Флс. Муайян тизимдаги элементларнинг жойланиш характери ва уларнинг ўзаро боғлиқлигини ифодаловчи фалсафий тушунча. Тафаккурнинг борлиққа муносабати. ■ Мен, одатим бўйича, сўзларнинг маънавларини ва номларнинг номланган нарсалар билан муносабатини билишга қизиққанымдан: -У кишлоқни нега Тезгузар деб атаганлар? -деб сўрадим. С. Айний, Эсдаликлар.

5 Бирор иш, ҳаракат, гап ва ш. к. га дахли бўлган нарса, тегишли асос; боис, дахл. Бу ишга сизнинг гапингизнинг ҳеч қандай муносабати йўқ. ■ Тантубойвачча анчагина маст бўлиб, оғзига келганини валдирашга бошлади. Ҳар муносабат билан ўзини мақтатади. Ойбек, Танланган асарлар. Тавҳидий бир муносабат тугдириб.. ниёлага ёзиб берган шеъри ҳақида гапирди. А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

МУНОСАБАТДОР Муносабатли, алоқаси бўлган, боғланган; алоқадор, дахлдор. Ишга муносабатдор томонлар.

МУНОСАБАТСИЗ Муносабати, алоқаси, дахли йўқ; алоқасиз, дахлсиз, боғлан-

маган. *Муносабатсиз гап.* ■ [Мулла Обид] Гоҳо муносабатсиз бўлса ҳам, ўзича илжа-йинқираб қўяди. А. Қодирӣ, Обид кетмон.

МУНОСИБ [a. مناسب - мувофиқ, мос келувчи; мутаносиб] 1 Тўғри келадиган, мос тушадиган; мувофиқ, лойиқ. *Муносиб номзод. Исми жисмига муносиб. Муносиб кўрмоқ.* ■ Ёрмат бир йилдан буён қизини муносиб жойга узатишга тиришади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Мувофиқ тушадиган, ярашадиган, ярашиқ. *Олим кишига муносиб сиполик.* ■ Уйлар ўзига муносиб безаклар билан безалган. «Эртақлар». *Ғалабага марсия эмас, мадҳия муносиб.* Уйғун.

3 Арзийдиган, арзирли. *Муносиб ҳисса қўшмоқ.*

МУНОФИҚ [a. منافق - иккиюзламачи; муғамбир] Тили бошқа, дили бошқа, сўзи ва иши бир-бирига тўғри келмайдиган, самимийлиги йўқ; иккиюзлама. *Мунофиқ одам.* ■ Бозор бошидаги мадрасанинг мударриси.. жуда мунофиқ, бориб турган ифвогар одам экан. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. *Сирдан сизга кўринар содиқ, Аслан эса шу хил мунофиқ!* Я. Қурбон.

МУНОФИҚЛИК Мунофиқона иш, хатти-ҳаракат. *Бу ерда самимиятсизлик ва мунофиқлик, бир-бирини алдаш Элмурод учун оддий бир ҳақиқат бўлиб қолган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУНОФИҚОНА Мунофиқлик, иккиюзламалик билан, мунофиқлар қаби. *Мунофиқона ҳужум.* ■ Унинг кўзларида энди маккорлик, мунофиқона жилва йўқ эди. К. Яшин, Ҳамза.

МУНОҚАША [a. مناقشه - муҳокама, мунозара; олишув, жанжал] эск. кт. Мунозара, баҳс, тортишув. -*Ҳозир бу масалани муноқаша этмак мавридими, мавлоно?! - деди [Беруний].* Газетадан. *Ҳамма.. Серов билан Эҳсон орасидаги муноқашага кўз-қулоқ бўлиб турар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб.

МУНОҚАШАЧИЛИК эск. кт. Муноқаша билан машғул бўлиш, баҳслашиш. *Мажлисни муноқашачиликдан қутқариб, дўстона руҳлантириш учун Навоий мавзунини ўзгартиб юборди..* Ойбек, Навоий.

МУНТАЗАМ [a. منتظم - тартибга келтирилган, тартибли; бир текис, бир маромдаги] 1 Тартибли равишда узлуксиз давом

этадиган, қанда бўлмайдиган; муттасил. Самолётларнинг мунтазам қатнови. ■ *Тирик ҳужайра ташиқи муҳит билан мунтазам алоқада бўлган тақдирдагина яшай олади.* «Фан ва турмуш».

2 Белгиланган тартибда, режа асосида амалга ошадиган. *Халқ хўжалигининг мунтазам ривожланиши.* ■ *Илғор ишчилар кунлик режа топшириқларининг мунтазам ортиғи билан бажарилишига эришаётирлар.* Газетадан.

3 Тартибли, доимий равишда амалга ошадиган ёки ошириладиган; тартибли, доимий, изчил. *Йигитлар машғулотларга мунтазам қатнашарди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

4 мат. Ҳамма томонлари, ёқлари ва бурчаклари тенг. *Мунтазам кўнбурчак. Мунтазам призма.*

Мунтазам армия (ёки қўшин) Қатъий ҳарбий тартибга эга бўлган, режали ҳарбий тайёргарлик кўриб борувчи доимий армия (қўшин). *Мунтазам қўшиндан ажраб, заифлашиб қолган Бухоро сон-саноксиз кўчманчилар томонидан босиб олинди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

МУНТАЗИР [а. منتظر — кутувчи, кутиб турувчи] кт. Орзиқиб кутувчи, интизорлик тортувчи; муштоқ, интизор. *Мунтазир бўлмоқ.* ■ *Бухоролик жанобнинг.. қашқа қорабайири депсиниб ўйноқларди.. Ҳамманинг эътибори шу жанобда, фармонига мунтазир.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Унинг назарида, ёри келиб, девор орқасида мунтазир эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУНЧА 1 с. т. Бунча, шунчалик, бу даражада, бу миқдорда. *Мунча ҳам чиройлисан, азиз Ватаним.* Ф. Фулом.

Бир мунча, бирмунча Бир оз, бир қадар, маълум даражада. [*Кумуш*] *Боягига қараганда анчагина енгиллашиб, ичкарига кирди. Ҳаракатлари ҳам бирмунча ўзгарган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 унд. с. өзф. Ҳаракатнинг ҳаддан ошиқлигини, ортиқ ҳаяжон, таъсирланганликни ва ш.к. ни билдиради. [*Хотини эрига:*] *Ҳа, мунча!.. Туртмасдан гапир беринг.* А. Қаҳҳор, Анор.

МУНЧАЛИК с. т. Бунчалик, бу қадар. [*Ўзбек ойим Отабекка:*] *Келин билан ичсанг бўлар эди? Бировнинг боласини мунча-*

лик хўрлаш яхши эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУНЧОҚ Қимматбаҳо ва ранг-бараншиша, тош ва ш.к. нарсалардан ясаладиган, асосан зийнат учун ипга тизиб, бўйинга, қўлга (билакка) тақиладиган думалоқ ёки бошқа шаклдаги доналар. *Шиша мунчоқ. Ипга мунчоқ тизмоқ.*

Дўлана мунчоқ 1) йирик сариқ рангли холдор мунчоқ; 2) дўлана данагидан тизилган мунчоқ. **Кўз мунчоқ, кўзмунчоқ** эм. «Ёмон кўз»дан асраш учун кўзга яқин болаларга тақиладиган оқ холли қора мунчоқ. **Эшак мунчоқ** 1) от ва эшакка тақиладиган йирик мунчоқ; 2) *кўчма* ҳеч нарсага арзаймайдиган, ярамас нарса ҳақида.

МУНШАОТ [а. منشآت — яратилган, қурилган нарсалар; иншоот; муассаса] Шарҳеъриятидаги жанрлардан бири, муаллифнинг назм ёки насрда ёзилган мактублар тўплами.

МУНШИЙ [а. منشى — асосчи, яратувчи; қурувчи; муаллиф, тузувчи, ёзувчи] мт. Саройда ёзув ишларини олиб борадиган котиб. *Анвар девонхона саҳнига етганда, ичкаридаги каттадан-кичик мирзо, муншилар янги бошлиқларини муборакбод қилган. Ўринларидан кўзгалдилар.* А. Қодирий, Мерабдан чаён.

МУНҚАРИЗ [а. منقرض — тўхтаб қолган; ўлган, сўнган, йўқолган] эск. кт. Иккирозга юз тутган, кризисга учраган. *Мунқариз бўлмоқ.*

МУНҒАЙМОҚ с. т. Маъюс, тушкун ҳолда бўлмоқ; маъюсланмоқ. *Шарофат элдинги курсиларнинг бирида мунғайиб, тез-тез бурнини, кўзини артиб, дам-бадам хўрсиниб ўтирар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Ислоом ота мунғайиб ўтирганча, салтанат бошини кафтлари орасига олиб, оғир-оғир тебранарди.* Н. Аминов, Ёлғончи фарилталар.

МУОВИН [а. معاون — ёрдамчи] 1 Бошлиқ ёки раҳбарнинг ўринбосари. *Факультетни декан муовини Муслимов бошқариб борарди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

2 эск. Бировга кўмаклашувчи, ёрдамчи. *Баъзи ўқитувчилар: «Ойига ўн беш-ийиги сўм берайлик, бизга муовин бўлингиз», дегенлар ҳам унамадим, чунки улар менга кўмаклашмасди эмас.. эди.* М. Муҳаммаджонев, Турмуш уринишлари.

МУОВИНЛИК Муовин лавозими; ўринбосарлик. *Ҳамзахўжаев ҳамшиша муовинлик лавозимида ишлайдилар, бошлиқ бўлишга қизиқмайдилар.* «Муштум».

МУОЛАЖА [а. معالجه – даволаш; тўғрилаш; ишлаб чиқиш, ишлов бериш] *кт.* Даволаш, даволаниш; даво. *Муолажа қилмоқ.* ■ *Табиб муолажанинг натижасини энтиқиб кутар ва қўрбошини полвоннинг ҳар бир шартига унашга ундар эди.* А. Қаҳҳор, Кўрқўзнинг очилиши. *Малика ўзини муолажа қилган табибнинг дўконига борди.* «Эртаклар».

МУОМАЛА [а. معامله – ўзаро муносабат, алоқа] **1** Кншилар билан муносабат, сўзлашув, шундай муносабат йўсини. *Яхши муомала. Дағал муомала. Муомаласи ёмон одам.* ■ *Домла машгулот вақтларида бировларга кўпроқ диққат бериб, бировларнинг кўнглини унча-мунча ўқситса ҳам, муомалада дағал эмас эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. [Ўзбек ойим] *Теваракдан марғилонлик келинни кўриш учун келувчи хотинларга муомалани яна ҳам юқорироқдан туриб қила бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Иш, хизмат билан боғлиқ бўлган алоқа. *У билан тўғридан-тўғри муомалада бўлмай-диганлар уни «райком», «райком Мавлонов» деб атасалар, яқинроқ ва кўпроқ муомалада бўладиганлар «ўртоқ Мавлонов» деб атар эдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 *икт.* Меҳнат маҳсулотларини олди-сотди воситасида айирбошлаш (товар хўжалиги учун хос).

Муомалага келмоқ (ёки юрмоқ) Гапга кўнмоқ, бирор таклифга рози бўлиб келишмоқ. [Олахўжа:] *Сиз ҳам энди оёғингизни тираб туриб олманг, бирон муомалага келинг.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Муомаладаги пул** Айни пайтда юриб, ишлатилиб, айланиб турган пул.

МУОМАЛАЛИ 1 Муомаласи яхши; хушмуомала. *Муомалали одам.*

2 Ўзи бириқиб келган сўз (аниқловчи) англаган маънодаги муомалага эгалликни билдиради. *Яхши муомалали одам. Дағал муомалали одам.*

МУОҲАДА [а. معاهده – битим, келишув, шартнома] *эск.* Битим, келишув. *Сулҳ муоҳадаси.* ■ *Бир маҳаллар шаҳарда ҳоким бўлиб турган Фишманнинг акаси билан тузилган муоҳадага кўра, бу тойлар (пахта*

тойлари) Германияга кетиши керак эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

МУРАББА [а. مربع – тўрт бурчакли, тўртбурчак; тўртлик, тўртланган] **1** *ад.* Шарқ шеъряттидаги лирик жанрлардан; асосан а-а-б-а қофияланиш тартибида тузилган, тўрт мисрали тугал маъноли шеър.

2 *эск. мат.* Томонлари тенг тўғри тўртбурчак; квадрат, чорси. *Тагишўр саройининг сатҳи йигирма мурабба метр келади.* С. Айний, Дохунда. *Мурабба шаклли ғишлар ётқизилган йўлдан аста юриб, бош қасрга борди.* Ойбек, Навоий.

МУРАББИЙ [а. مرتبى – тарбиячи] *кт.* **1** *айн. тарбиячи.* *Раҳматилла Обидий интернетга муаллим ва мураббий бўлди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Мураббий – бола қалбида ниш ура бошлаган умид ғунчаларининг меҳрибон соҳибидир.* Р. Усмонов, Одобнома.

2 Иш-фаолиятда раҳбарлик, раҳнамоллик қилувчи; устоз, раҳнамо. *Алишер Навоий вафот этган эди. Бобур ўзига улғу бир мураббий топдим, деб суюниб юрганда, ўгай тақдир уни бу мададкоридан ҳам жудо қилган эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Хосиятхон фақат Назиранинг устозигина эмас, қанчадан-қанча қиз-жувонларнинг мураббийси.* Ё. Шукуров, Марғилон гўзали.

3 Спортнинг муайян тури бўйича яқка ва жамоавий тарзда машқлар қилдириш орқали муайян кўникмаларга ўргатувчи, тегишли соҳадаги малака-маҳоратни ўстирувчи устоз; тренер. *Футбол жамоасининг мураббийси.* ■ *Мураббийнинг сўзларига кўра, келишув.. ЖАР (Жанубий Африка Республикаси) футбол мутасаддилари Бразилияга келганда амалга ошади.* Газетадан.

МУРАББИЙЛИК Мураббийга хос иш, фаолият. *Мураббийлик қилмоқ.* ■ *Назаримда, мураббийлик ҳаракатининг қудратини ёддан чиқараётганга ўхшаймиз.* Газетадан. *Ўтган ярим асрлик мураббийлик даври мен учун ҳам катта ҳаёт дарсхонаси бўлди, кўп нарса ўргандим.* Газетадан.

МУРАББИЯ *кт.* Мураббий аёл. *Хиёбонларнинг биридан оқ халат кийган.. нозикки-на бир жувон чиқиб қолди. Қоровул уни меҳмонларга таништирди. Жувон болалар боғчасининг мураббияси экан.* А. Қаҳҳор, Картина.

чиқаятган суратлар гўзаллик мулки. С. Кароматов, Сўнгги бархан. *Хусн мулкида киши танҳо бўларми мунча ҳам? Муқимий.*

МУЛК-АМЛОК Бутун мол-мулк, мол-дунё. *Йигирма жуфтлаб қўш ҳўкиз дейсизми, ўн-ўн бешлаб аргўмоқ отлар дейсизми.. ишқилиб, ундаги мулк-амлокнинг ҳисобига чўт билмаган содда деҳқон етолмас экан.* Ғ. Ғулум, Тирилган мурда.

МУЛҚДОР [а. + ф. ملكدار — мулк эгаси] 1 Мулк субъекти; мулк объектига эгаллик, фойдаланиш, тасарруф этиш ҳўқуқий тамоийиллари асосида мустаҳкамланган ҳўқуқларга эга бўлган жисмоний ёки юридик шахс. Хоразмда энг катта мулкдорлардан бири ҳам қозикалон эди. Ж. Шарипов, Хоразм. *Хўсусий мулкнинг тўла эркинлиги тавминланиб, хўжаслик юритувчи субъектлар — мулкдорлар сони кескин кўнайд.* Газетадан.

2 тар. Катта ер-сув эгаси; заминдор. *Қадимги мулкдорларнинг ҳосилдор ер ва боғларигина эмас, балки бошқа ишлаб чиқариш қуроллари ҳам энди батамом колхозга ўтиши лозим эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУЛҚДОРЛИК Катта ер-сувга эгаллик.

МУЛҚИЙ Мулкка оид; мулк ва унга эгаллик қилиш билан боғлиқ бўлган. *Иқтисодий ислоҳотларнинг бугунги босқичида энг муҳим ва долзарб вазифа мулкий муносабатларни тубдан ўзгартирмоқдир.* Газетадан.

МУЛҚПАРАСТ [а. + ф. ملكپرست — мол-мулкни яхши кўрувчи] Мол-мулкка ўч, мулк тўплашга муккасидан кетган. *..ниҳоят очкўз, мулкпараст бўлган.* Ойбек, О.в. шабадалар.

МУЛҚЧИ кам қўл. Хўсусий мулк эгаси, мулкдор; хўсусий мулкка берилган.

МУЛҚЧИЛИК Кишилар ўртасида ишлаб чиқариш воситалари ва меҳнат маҳсулини ўзлаштириш юзасидан пайдо бўлган ва тарихан аниқ бир шаклда намоён бўлувчи иқтисодий муносабатлар. *Феодалларнинг ер ва сувга бўлган мулкчилиги ғоят кенг тарқалган эди.* Газетадан.

МУЛЛА [а. ملا — ўқимишли, тақводор одам] 1 Ўрта Шарқ, Марказий Осиё мамлакатларида мадраса таълимини олган шахс. *Мадрасани тугатгач, ошиқлар ёр васлига ошиққандек, мулла Абдурахмон ҳам ўз шаҳрига елиб-югуриб етди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 Дин арбоби, уламо. *Мулланинг айтганини қил, қилганини қилма.* Мақол. ■ *Чўриликни муллалар сенга қилдилар тақрир [қарор].* Ҳамза. *Бухоро шаҳрида Мирараб мадрасасининг миён саройида кўп муллалар тўпланишиб, мадрасанинг вақфи тўғрисида гапиришмоқда эдилар.* С. Айний, Куллар.

3 с. т. эск. Маълумотли, ўқимишли киши. *Айтайлик, менинг хизматкорим мулла бўлдию, оми бўлди — менга бари бир эмасми? К. Яшин, Ҳамза. -Ҳа, мулла, чарчамасдан, сикилмасдан юрибсанми? Мунча озиб кетибсан? — деди қори [Элмуродга].* П. Турсун, Ўқитувчи.

Мулла бўлмоқ 1) ўқиб, маълумотли бўлмоқ, ўқимишли бўлмоқ. *У ўқиб, мулла бўлиб, бирор шаҳарни олиб берармиди менга?* К. Яшин, Ҳамза; 2) таъзирини еб, кўзи очилмоқ. *Қамоқдан жиндак бўлса ҳам «мулла» бўлиб қайтганигим шу лаҳзада кучини кўрсатди.* Х. Лутфуллаев, Бахти кулган йигит. **Мулла қилмоқ** 1) мадраса маълумотини бермоқ. *-Хўп, қизим, хўп, поччаси боқмас боқмасин, мен ўзим боқаман, ўқитиб, катта мулла қиламан, — деди Моҳлар ойим.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён; 2) саводини чиқармоқ, маълумотли қилмоқ; 3) кўчма таъзирини бермоқ. *Мавлон Мусаевич ўрнидан турди. Узича Зумрадни бир мулла қилиб кўймоқчи бўлди.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

4 Хўрмат юзасидан мурожаатда, гаплашганда, кишининг исмига қўшиб айтилади: *-Дунёнинг иши шунақа экан, мулла Али! — деб уни юпатиб кўйди [Отабек].* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Лоақал бир кафт тупроқ таиласангиз-чи, мулла йигит!* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

Мулла жиринг, муллажиринг с. т. *Пул Сенга ўхшаш, менга ўхшаш мойжувози боғлар солиқ тўламай кўйса, советнинг ҳаменига мулла жиринг қайқдан тушади?* П. Турсун, Ўқитувчи. **Мулла минган эшакдай даг.** Ўта ювош. *Азиза ҳам эри бир кунмас-бир кун мулла минган эшакдай, ювош тортиб келишини кутиб юрди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол. *Қамоқда эзилса, мулла минган эшакдай.. бир кунмас-бир кун балки чик келар..* Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛАБАЧЧА [а. + ф. ملاچچە — мулланинг боласи] юқ. усл. айн. **муллавачча.** *Мадрасада уч муллавачча бир бўйра устида ўт.*

мушкул бир масалани баҳслашади. Ой-Навой.

МУЛЛАВАЧЧА I Мадраса талабаси. Бу тириклик чоғида вақф унумларини мулоқот ва муллаваччаларга ўз қўли билан берадилар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш нишлари.

Муллаларнинг, уламоларнинг боласи, келини.

МУЛЛАКА [тўғриси: мулла ака] I с. т. тан катта, ўқимишли кишиларга мулоқот формаси. Мавлонов ўтириши билан Хайрой шошилиб, бир чойнак чой билан пиёла эчириб, унинг олдига қўйди-да: -Хуш келиш, муллака! — деди мулозамат қилиб. П. Юн, Ўқитувчи.

шв. Келиннинг қайнағаси ва ўзидан келини.

МУЛЛАНАМО Мулла кўринишига эга келин, муллаларга ўхшаган. Гумашта Мулонад Расул қирқ ёшга етиб қолган мутанамо, мулланамо киши эди. Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛЛО юқ. усл. айн. мулла. [Жалолиддин] Улуғ шайх Саъдий яхши айтган: илмимал қилмайдиган муллодан устига келин ортган эшак афзал. Уйғун ва И. Султан, Алишер Навоий.

МУЛОЗАМАТ [а. ملازمت — бирга ишлаш; ажралмаслик; бирга эргашиб олиш; қатъийлик] Кишининг кўнглини тинч учун кўрсатилган илтифот; эъзоз-иктидор, тақаллуф. Меҳмонга мулозамат қилмоқ. Мулозамат кўрсатмоқ. ■ [Хатамова] Меҳмонларни хотинларга хос мулозамат ва ширин сўзлик билан кабинетига тақлиф қилди. Қаҳқор, Картина. [Тўлқинжон] Бор устанини ишга солиб, илтифот ва мулозамат билан қизнинг кўнглини овлай бошлади. Мусажонов, Хури. Ақалли кўнгли учун мулозамат ҳам қилишмади. М. Хайруллаев, Ангил.

МУЛОЗАМАТЛИ Мулозамат қилишни билладиган; сермулозамат, сертақаллуф. Ҳақиқатан ҳам у ўта мулозаматли, хушқўчак йигит кўринади эди. Н. Аминов, Қалас хато.

МУЛОЗИМ [а. ملازم — керакли; чамбар; с. боғлиқ, ажралмас; доим ёнида хизмат қилувчи] I тар. Ҳокимларнинг, амалдорларнинг ҳузурда уларнинг хизматида

бўлган киши. Раис афанди мулозимларига дарра кўтартириб, намозсизларни текширар, фарзи айни билмаганларни урдирар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Энг кейинги извоида икки мулозим билан Абдуваҳоб жўнади. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

2 Сарой, маҳкама хизматчиси. -Қозихонадан бир мулозим келибдир. Полвонда ишим бор дейди, — деб даҳлиздан кирган бола Ўрмон полвоннинг сўзини кесди. С. Айний, Куллар.

3 эск. Ходим, хизматчи. Музей мулозими бизга ажойиб бир кашфиётни — Ҳиндистоннинг жуғрофий харитасини кўрсатди. З. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

МУЛОЗИМАТ қ. мулозамат. Арслоннинг бундай мулозиматларни хуш кўрмаслигини пайқаб, нафаси ичида қолди. Мирмуҳсин, Яширинган куч. -Мана бунга хўпланг, онам, — деди чол жойига ўтириб. Меҳриниса бу мулозиматдан бадтар хижолат бўлди. Р. Файзий, Ҳазрати инсон.

МУЛОЙИМ [а. ملائم — мос, мувофиқ, қулай; одобли, хушхулқ] I Қўлга юмшоқ уринадиган, майин. Мулоийим тери. ■ Холжувон оийм.. бадангиналари мулоийим. «Ҳасанхон».

2 кўчма Ёқимли ва юмшоқ таъбирли. Эрталаб ёмғир тинган, ҳаво нақадар мулоийим ва оромбахш. Ж. Абдуллахонов, Орият. Муҳиддин Юлдузхоннинг мулоийим товушида ўз қалбидеги сингари маънони сезди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

3 кўчма Гап-сўз, хатти-ҳаракатлари ниҳоятда ёқимли ва юмшоқ. Алихон табиатан оғир, мулоийим, камгап йигит эди. М. Хайруллаев, Тилла маржон. Нариги қўнишдаги бош чўпон дадасини танир экан, парвона бўлди, бечора. Хотини ҳам бир мулоийимки. С. Анорбоев, Оқсой.

МУЛОЙИМЛАШМОҚ I Мулоийим бўлмоқ, майинлашмоқ, юмшамоқ. Тери мулоийимлашди. Лой мулоийимлашди.

2 кўчма Мулоийим бўлмоқ, юмшамоқ (қ. мулоийим 2, 3.). -Ўтир, онанг овқат олиб келибди, еб ол, — деди у мулоийимлашиб. Т. Малик, Иблис девори. -Туринг, қизим, — элликбошининг товуши бирдан мулоийимлашди, — ота-онанинг бошини букманг. Ойбек, Танланган асарлар.

МУЛОЙИМЛИК Мулоийим ҳолат, тус, кўриниш. Юзидан мулоийимлик, эрига ито-

ат, тўғрилиқ маънолари томиб турган бу хотин қутидорнинг рафиқаси Офтоб ойим. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Юзидаги истеҳзога ўхшаган жилмайиш ўрнини айёрона мулойимлик эгаллаган эди. С. Зуннунова, Янги директор. Холанинг кичкина, ўткир кўзларидаги илқ мулойимлик сўнди. С. Нуров, Майсаларни аёз урмайди.

МУЛОҚОТ [а. ملاقات – учрашиш, кўришиш; қабул қилиш] эск. кт. айн. **учрашув**; **мусохаба** **2**. Сўзга чиққанлар бундай ижодий мулоқотларни тез-тез ўтказиб туриш зарурлигини таъкидлар. Газетадан. [Пирназар] Болалик ошмаси полвон Қўлмуҳаммад билан бўлган ширин мулоқотда яна.. хон зулми ошиб кетаётганидан шикоят қилди. Мирмуҳсин, Чўри. Ёш қалам соҳиблари билан ҳамма жойда: Андижонда, Қўқонда, Наманганда доимий равишда мулоқот олиб бориш лозим. Газетадан.

Мулоқот қилмоқ Учрашмоқ. Хуросоннинг барча улуг зотлари билан мулоқот қилмоққа.. фурсат келган. Ойбек, Навоий.

МУЛОҲАЗА [а. ملاحظه – кузатиш, назорат; изох; фикр билдириш; танбеҳ] **1** Фикран муҳокама юритиш, ўйлаш; ўй. Биз уч ошанинг.. бир-бирига ўхшамаган қисмат-тақдири ҳақида мулоҳаза юритдик, вафодорликни улуғлаб, бевафолликни ранж билан қаламга олдик. Газетадан. Унинг [Эшоннинг] узоқ мулоҳазадан кейин бир фикрга келган кишидек кўзлари маъноли қисилди. С. Аҳмад, Хукм.

Мулоҳаза юритмоқ айн. **мулоҳаза қилмоқ** **1**. Уроқов садақат ва дўстлик тўғрисида узоқ, узук-юлуқ, аммо баландпарвоз мулоҳазалар юритди. Й. Шамшаров, Тошқин. **Мулоҳаза қилмоқ** **1**) фикран муҳокама юритмоқ, ўйламоқ. [Элмурод] Бир гапни айтишдан илгарги ўзича мулоҳаза қилиб кўрар эди. П. Турсун, Ўқитувчи; **2**) андиша қилмоқ, андишага бормоқ. У [Элмурод] энди бўйни қисик етим эмас. Энди унга мулоҳаза қилиб ўтиришдан кўра бор гапни шартта айтиб, кўнглини хижолатдан бўшатиш осонроқ. П. Турсун, Ўқитувчи. **Игиталига** бу малол келса-да, очиқ айтишга мулоҳаза қиларди. Т. Малик, Ажаб дунё. **Мулоҳазага бормоқ** айн. **мулоҳаза қилмоқ** **2**. Улар ортиқча мулоҳазаларга бориб турмасдан, шу замоноқ ўпардилар.. мен ўзимни тутдим. Ойдин, Ҳикоялар.

2 Бирор масала юзасидан билдирилган ёки ўйлаб кўйилган фикр. **Иқтисодий масалага доир мулоҳазалар**. Ўз мулоҳазасини бош этмоқ. ■ Аҳмад Хусайн қўлдан бадтар оқса забун, ҳамиша тақдирга итоаткор, фирмасаводсиз бу деҳқоннинг мулоҳазаларига ҳайрон қолди. Ойбек, Нур қидириб.

3 айн. андиша **1**. **Мулоҳаза билан иш қилмоқ**. ■ Ҳосилот ота Комилжонни койиб бемоқчи ҳам бўлди, тагин раис бу воқеага хабардордир, деган мулоҳаза билан индашди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

МУЛОҲАЗАКОР айн. **мулоҳазали** **1**. Пўлатов яхши кўради: ақлли, вазмин ишга.. мулоҳазакор. М. Ҳазратқулов, Журъат. Абдаров ўзини мулоҳазакор одам ҳисобларди. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.

МУЛОҲАЗАКОРЛИК Мулоҳаза билан иш кўриш, иш юритиш. қ. **мулоҳаза**. **1**.

МУЛОҲАЗАЛИ **1** Мулоҳаза билан иш қилувчи, ўйлаб иш тутувчи, мулоҳаза қилувчи; андишали. **Мулоҳазали одам**. ■ [Директор:] Абдусамд, менинча, ўзининг мулоҳазали бола, у ўз ўлини топиб олади.

Толипов, Ким айбдор? Мирзамуҳаммад Расулович етти ўлаб бир кесадиған, мулоҳазали, синчков, зукко одам эди. Ф. Мусанов, Ҳиммат.

2 Мулоҳаза натижасида вужудга келтирилган, ўйлаб қилинган, айтилган. **Фандан мулоҳазали одамлар улардан ажабтовур гаплар**. Мулоҳазали фикрлар кутадилар. Газетадан.

МУЛОҲАЗАСИЗ **1** Мулоҳаза қилмайдиган, мулоҳаза юритолмайдиган, ўйлаб иш қиладиган; бемулоҳаза. **Мулоҳазасиз киши**.

2 Мулоҳаза қилмасдан, ўйламасдан қилинган, айтилган. **Мулоҳазасиз гап** мулоҳазасиз иш.

МУЛОҲАЗАСИЗЛИК **1** Мулоҳаза қилмасдан иш кўриш, иш юритиш. **Оқсақал виш Бузрук Эшоннинг мулоҳазасизлиги таъби тирриқ бўлган эди**. К. Яшин, Ҳикоялар.

2 Мулоҳазасиз қилинган иш, айтилган гап. [Юсуфбек ҳожи:] Жуда тўғри айтаётган, бироқ онангининг бир мулоҳазасига бошдаёқ мен лабимни тишлаб эдим. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУЛОҲАЗАЧИ кам қўлл. айн. **мулоҳазакор**. **Онабиби ҳассос қиз**. Гузалико.

илади. Темир бўлса, қуруқ мулоҳазачи.
Ахтор, Чинор.

УЛЬТИ- [лот. *multum* – анча, кўп] Алмилал ўзлашма қўшма сўзларнинг ибий қисми бўлиб, бирор нарсанинг игини, кўп қайтарилиши (карралили) билдиради.

МУЛЬТИМЕДИА [ингл. *multimedia* < лат. *multi* + лот. *media, medium* – ўрта, марвоситалар, тадбирлар] Ахборот-информация узатишнинг хилма-хил воситалари (аудио, овоз, жонлантирилган ва график тасвирлар ва ш.к.)ни қамраб олувчи технология ва шундай технологиядан фойдаланувчи дастурлар ва компьютер воситалари.

МУЛЬТИМИЛЛИОНЕР [мульти.. + миллионер] Кўп миллионли бойлик эгаси.

МУЛЬТИПЛИКАЦИОН кино Мультипликацияга оид; мультипликация йўли билан ишланган. *Мультипликацион фильм.*

МУЛЬТИПЛИКАТОР [лот. *multiplier* – кўпайтирувчи] 1 Бирон-бир механизм ҳаракатини кучайтириш, суяқлик болини ошириш учун қўлланадиган мосла.

2 Мультипликацион фильмлар учун (расм) лар ишловчи рассом.

3 Бир кассетага бир неча кадрни кетма-кет (изчил) оладиган фотоасбоб.

4 Замонавий макроиктисодиётда: бир гарувчининг бошқа бир боғлиқ, тобе ўзгачига таъсирини (мас., инвестициянинг таъсирини) натижасида даромад, фойданинг таъсирини) акс эттирувчи коэффициент.

МУЛЬТИПЛИКАЦИЯ [лот. *multiplier* – кўпайтириш] кино Ҳаракатдаги нарсаларнинг кетма-кет келадиган турли ҳолатларини акс эттирувчи сурат ёки кўчирчоқларни расмга олиш йўли билан фильм тайёрлаш ва шу йўл билан олинган кинофильм.

МУМ [ф. *موم* – асалари ўзи ҳосил бўлиб, ўзига уя ясайдиган юмшоқ модда] 1 Ҳайвон ёки ўсимлик маҳсулоти бўлган ўсиммон модда, асосан, юқори ёғ кислоталарнинг мураккаб эфирлари ва юқори молекуляр спиртлардан иборат.

2 Асалари ўзи ишлаб чиқариб, ўзига уя қурадиган сақичсимон юмшоқ модда; ўсимлик ёки ҳайвондан олинадиган шунга ўхшаш моддалар. *Ўсимлик муми. Сунъий мум.*

■ *Асаларилар асал, мум, елимдан ташқари, ўз организмда захар ҳам ишлаб чиқаради. «Фан ва турмуш». Шарият Фиёс дўзахиларга ўхшаганлар қўлида ҳар қанақа шаклга кириверадиган юмшоқ мум. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Мум шамли қандилдай қуруқ лаблари, Бир қатор қиз кетар, елкада обкаш. Ғ. Фулом.*

Мум тишламоқ Оғиз очмай жим қолмоқ, индамаслик. *Алимжоннинг юраги тез-тез уриб, бадани қизишди. «Наҳот мен мум тишлаб ўтирсам» деган фикр унинг хаёлидан ўтди. Қ. Раҳимов, Ўз касбини севган йигит. Қозикалон қаҳрабон тасбеҳини ўсирганча, мум тишлаб ўтирган эди. С. Сиёев, Аваз. Оқ мум Нефть, торф ва кўмирдан олинадиган оқ ёки сарғиш тусдаги мумсимон модда; парафин. Қора мум Қора мойга бошқа моддалар қўшиб тайёрланган сунъий мум.*

МУМИЁ I [а. *مومياء*] Физиологик функцияларни кучайтирадиган мураккаб биологик табиий маҳсулот; қояларнинг ёриқларидан сизиб чиқадиган смоласимон модда (Шарқ табобатида асосан синган суякларнинг битишини тезлатиш, меъда яраси ва ташқи нерв фалажини даволаш учун тавсия этилади). *Ушанда Ҳикмат табиб мошдек мумиё бериб, оёқларини тузатди. Мирмуҳсин, Умид.*

МУМИЁ II [а. *مومياء*] Асосан сувсиз темир оксиддан иборат, кўпинча қизғишқўнғир ранг минерал бўёқ.

МУМИЁ III [а. *مومياء*] Махсус кимёвий таркиб билан ишлов бериб, чиримайдиган қилиб қўйилган жасад.

МУМИЁЛАМОҚ Махсус кимёвий таркиб билан ишлов бериб, чиримайдиган қилмоқ (жасадни). *Ухаёлот денгизига чўмиб, мумиёланган мурдадек, қилат этмай ўтириб қолди. Мирмуҳсин, Йўқолган жавоҳир.*

МУМКИН [а. *ممکن* – бўлиши эҳтимол; амалга оширса бўладиган; жоиз] 1 Имконни, имконияти бор, бўладиган, амалга ошадиган. *Қани энди ҳаётдаги саноқсиз эҳтимолларнинг барисига жавоб топши мумкин бўлса. С. Кароматов, Олтин қум. Ундан ўтиб, дарвоза орқали Дишан қалъага чиқиши мумкин. С. Сиёев, Ёруғлик. Капсанчилар.. зиммаларига тушган вазифаларни мумкин қадар тезроқ бажаришга сўз бериб тарқалишди. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.*

2 Рухсат этилган, ижозат қилинган; жоиз. *Боршингиз мумкин. Сўрашингиз мумкин.* ■ *-Шаҳарда чўчка асраш мумкин эмас, — деди Мукаррам. А. Қаҳҳор. Адабиёт муаллими. -Ўзи бу ерда ичиш мутлақо мумкин эмас, — деди у овозини настлатиб. «Гулдаста».*

3 Эҳтимоли бор, эҳтимолдан узоқ эмас. [Мухаррир:] *Йўлдошева йигирма олтинчи йилда.. паранжи ёпиниб юрган бўлиши мумкин, буну ҳозир тағна қилишда ҳеч қандай маъно йўқ. А. Қаҳҳор, Бек.*

МУМКИНЛИК 1 Мумкин эканлик. *Ўз сирларининг Йўлчи томонидан очилиши мумкинлигидан кўрққанлигидан бўлса керак, Нури тўхматни тарқатишга.. ортиқча уринмади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 с. т. Имконият, имкон. [Марям:] *Бу кун беш-олти кундан бери сиз билан кўришармиканман, деб кўп интизор бўлсам-да, мумкинлик бўлмади. Ҳамза, Ким ўғри?*

МУМЛАМОҚ Мум суркамоқ, мум билан қохламоқ. *Тиқишга янги бошлаган чоғларида мумланган иннинг бармоқларига ёпишуви.. гашини келтирар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУМЛИ 1 Таркибида мум бўлган, муми бор. *Мумли асал.*

2 Мум суртилган, мумланган. *Кўзларига уйқу келган шогирд бола мумли инни қир-қир чўзиб, қатим тортар.. эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУМСИК [а. *ممسك* — бахил, хасис] Ўтакетган хасис, бахил, зикна. *Мумсик одам.*

МУМТОЗ [а. *ممتاز* — аъло даражали, машхур; имтиёзли; сараланган] 1 кт. Бирор фазилати, яхши томони билан бошқалардан ажралиб турадиган, афзалликларга эга бўлган; етук, сара. *Ваъдага вафоли, ахлоқда мумтоз, Дўстпарвар, ўз сўзи, ёрига содиқ. Ф. Фулом. Маҳалладагилар ҳам, мактабдагилар ҳам Комилжонни «одобда мумтоз», дейишади. «Муштум». Бу сизнинг куйингиз, устоз Навоий, Ҳазал оламида мумтоз Навоий. А. Исроилов.*

2 Муайян миллат ва жаҳон фани, санъати, адабиётида муҳим ўрин тутадиган, миллатнинг шон-шухрати ва фаҳри ҳисобланган; классик. *Мумтоз мусиқа. Мумтоз адабиёт.* ■ *Шу тарзда Навоий ўзбек мумтоз адабиётида «муншаот» деб аталадиган янги бир жанрни ҳам бошлаб берди. П. Қо-*

диров, Тил ва эл. [М. Маматова] Айниқса, мумтоз қўшиқларни ижро этишини жондилдан яхши кўрарди. Газетадан.

3 Мумтоз (эркаклар исми).

МУМТОЗЛИК Мумтоз белги, даража, ҳолат; шундай даража, белги, ҳолатга эгаллик. *Уяратган табиатнинг ранг-баранг лавҳалари кўркамлиги ва мумтозлиги билан кишига эстетик завқ бағишлайди. «ЎТА».*

МУНАВВАР [а. *منور* — нур сочиб туровчи; нурли, ёруғ] 1 кт. Нур билан ёритилган, нурга тўлган; равшан, ёрқин. *Сахий ёз кўёши оламга нур таратади, қабристон ҳам кўм-кўк, мунаввар. Газетадан. Одамзоднинг кўёши, Мунаввар ҳаёт боши Бошланур шу хонадан, Доим уйғоқ онадан. Г. Жўраева, Иқбол.*

Мунаввар қилмоқ (ёки этмоқ) Нурли, чарогон қилмоқ; ёритмоқ. *Кўёш уфқдан қанчалик юқори кўтарилса, оламни шунчалик мунаввар қилади. Ҳ. Фулом, Кўёш монанд ҳақиқат. Хонани кўёш нури мунаввар этиб турганига қарамай, Румия чироқни ёқди. С. Кароматов, Сўнгги бархан.*

2 Мунаввар (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНАВВАРЛИК Мунаввар, ёруғ, чарогон ҳолат. *Дарёлар бу ёғдуга мўл, мўл сарховат, эҳсонга, Мунавварлик эҳсон айлар қалби қайноқ инсонга. Э. Охунова. Дунё нодонлардан холис бўлганда эди, бу олам яна ҳам мунавварлик касб этарди. Газетадан.*

МУНАЖЖИМ [а. *منجم* — юлдузшунос, астролог] 1 эск. Мунажжимлик билан шуғулланган, юлдузларга қараб фол кўрган киши; астролог. [Навоий Хусайн Бойқарога:] *Халқнинг тақдирини мунажжимларнинг шубҳали қуръаларига қараб эмас, балки ақл ва идрокнинг талабига кўра ҳал этмак зарур. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

2 эск. кт. айн. астроном. *Самарқанд-Китоб йўлида ҳазрат Навоий ва буюк мунажжим Улугбек замонасидан қолган минг йиллик чинорлар ҳали ҳам шовуллаб турибди. «Ўзбекистон кўриклари».*

МУНАЖЖИМЛИК Айрим кишилар ва халқларнинг тақдирини осмон ёритқичларининг вазиятларига қараб башорат қилиш (фол очниш) билан шуғулланадиган таълимот, касб.

МУНАҚА с. т. Бундай. -*Ҳа, отангизга хизмат! Гап мунақа бўлади, — деди Юсвали* эға.. П. Турсун, Ҳўқитувчи.

МУНАҚАНГИ с. т. Бундай, бунақанги. *Мунақанги гапни биринчи эшитишим.*

МУНАҚҚАШ [а. منقش — нақшланган; р билан тикилган] эск. кт. Нақшланган, қшли, нақшдор. *Олтин қандилдаги элик-б шамларнинг нури билан мунаққаш деворнинг олтин, кумуш, кўк-қизил гуллари доулардек яшнаб, уйга бир ҳаёлийлик бер эдилар. А. Қодирий, Ҳтган кунлар.*

МУНАҚҚИД [а. منقذ — танқид қилув; танқидчи] эск. кт. айн. **танқидчи**. *Бу одам кунларда адабиёт майдонида ўзининг танқидлари билан жавлон урган мунаққид бўсхон эди. А. Қаҳдор, Сароб. Асарда муққид «Бой ила хизматчи», «Заҳарли ҳаёт», Ёиллий роман» асарларини илмий баҳолай-ва таҳлил қилади. Газетадан.*

МУНГ кт. Ҳазинлик, маъюслик. *Анвар тенги болалар билан оз алоқа қилар, улар-кам аралашар ва ортиқча уйнаб-қулмас, миша унинг кўзида бир мунг ётар эди. А. Ҳдирий, Мехробдан чаён. Жамолиддин ида ўчиқлик, кўзида мунг бор эди. М. Ис-илий, Фаргона т.о. Ёндашмасин бу оқшом м Қиттак қайғу, жиндак ҳам мунг. Мир-чир.*

МУНГЛАНМОҚ кам қўлл. Мунгли, ьюс аҳволга тушмоқ, маъюсланмоқ. *Анор-ч ўқтин-ўқтин ҳаёл суриб кетади, бирдан нгланиб ҳам қолади. Ойбек, О. в. шабада-р. Арслонов мунгланиб, жойига ўтирди. Ш. Ҳмирзаев, Қил кўприк.*

МУНГЛИ кт. Ҳазин, ғамгин; маъюс. *Йнарбулоқ томонидан.. мунгли най овози итилди. П. Турсун, Ҳўқитувчи. Унинг ғам-ч, мунгли ўтириши Гаваҳарнинг юрагини таб ташлади. Ҳ. Ҳошимов, Қалбингга тоқ сол.*

МУНДА 1 шв. Бу ерда. *Бизнинг Тошкент-ч аҳвол сўрасанг, балки Марғилонга ҳам итилгандир, мунда Азизбек қандоғдир бир га таяниб, Қўқонга исён этди. А. Қоди-й, Ҳтган кунлар.*

2 с. т. Бунда. *Гап мунда эмас.*

МУНДАЙ с. т. Бундай. [Самандаров:] *ндай гапирсангиз-чи, забон борми!? А. Қаҳ-р, Кўшчинор чироқлари.*

МУНДАРИЖА [а. مندرجه — мазмун, ьно; таркиб] 1 Китоб ёки қўлёзманинг

бошида ёки охирида унинг фасл ва бўлим-ларини, одатда бетлари билан кўрсатувчи рўйхат. *Китобнинг мундарижасига қарамоқ.*

2 кам қўлл. айн. **мазмун**. *Мақоланинг мун-дарижаси. Ишнинг мундарижаси. ■ Ҳани-шер Юнусовнинг ҳаёт мундарижаси — ғўза парвариши ва кўриқ ер очганлигидир. «Ўзбе-кистон кўриқлари».*

МУНДИР [фр. manture — аслаҳа-анжом < лот. mundus — кийинган, ғўзал; кийим, либос] Ҳарбий ёки расмий формали устки кийим. *Кўприкдан қочиб кетаётган охириги солдатлар орасида немис капитанининг мун-дири кўриниб қолди. И. Раҳим, Чин муҳаббат. Парад мундирлари ҳам кўринмай қолди. Сол-датдан тортиб генералгача — ҳамма дала формасини кийиб олган. Газетадан.*

МУНДОҚ с. т. Бундай. -*Гулнор бузилиб-ди.. Йўлчи иккови мана мундоқ эмиш! — Нури икки бармоғини бир-бирига маҳкам чирмаш-тириб кўрсатди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУНИС [а. مؤنس — улфат, ҳамдам; дўст] 1 эск. кт. Яқин, сирдош дўст, ҳамдам. *Кундан-кунга ортар дарду ҳасратим, Мунис, аҳли дардларимни соғиниб. Ҳамза. Ҳурбатхо-нада менга энг яқин ўртоқ ва сеvimли, мунис ёлғиз шу бароқ мушук эди. Ҳайратий, Ме-нинг ёшлигим.*

2 Мунис (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНИЦИПАЛИЗАЦИЯ [фр. municipalisation < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Ҳусусий кишиларга қарашли ер-мулк ва бойликларни мажбу-рий равишда маҳаллий ҳукумат органлари ихтиёрига ўтказиш.

МУНИЦИПАЛИТЕТ [нем. Munizipalität < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарув-чи жамоа] Бир қанча мамлакатларда: ма-ҳаллий ўзини ўзи бошқарув органи ва у эгаллаган, жойлашган бино.

МУНКАЙМОҚ Букчайиб қолмоқ; бу-килмоқ, эгилмоқ (киши ва унинг қомати ҳақда). *Мункайган чол. ■ Партиҳўжа ёғчи.. чол бўлмаса ҳам, чоллар каби икки кўлини орқа белига кўйиб, бир оз мункайиб, ичкари уйга кириб кетди. Ойбек, Танланган асар-лар. Робия хола яккаю ягона ўғли урушга ке-тиб, мункайган чоли билан қолган. С. Зунну-нова, Олов.*

МУНКАРНАКИР [а. منكر و نكير — ўл-ганларни қабрда сўроқ қилувчи фаришта-

МУНАҚА с. т. Бундай. -*Ҳа, отангизга мат! Гап мунақа бўлади, — деди Юсвали а..* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУНАҚАНГИ с. т. Бундай, бунақанги. *тақанги гапни биринчи эшитишим.*

МУНАҚҚАШ [а. منقش — нақшланган; билан тикилган] эск. кт. Нақшланган, шди, нақшдор. *Олтин қандилдаги элик-шамларнинг нури билан мунаққаш деворнинг олтин, кумуш, кук-қизил гуллари ўзлардек яшнаб, уйга бир ҳаёлийлик бердилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУНАҚҚИД [а. منقذ — танқид қилувганқидчи] эск. кт. айн. **танқидчи**. *Бу одам кунларда адабиёт майдонида ўзининг қидлари билан жавлон урган мунаққид Юсхон эди.* А. Қаҳқор, Сароб. *Асарда муқид «Бой ила хизматчи», «Заҳарли ҳаёт», иллий роман» асарларини илмий баҳолай-ва таҳлил қилади.* Газетадан.

МУНГ кт. Ҳазинлик, маъюслик. *Анвар менги болалар билан оз алоқа қилар, улар-кам аралашар ва ортикча ўйнаб-кулмас, ишиа унинг кўзида бир мунг ётар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Жамолиддин чуда ўчиқлик, кўзида мунг бор эди.* М. Исмаилов, Фаргона т.о. *Ёндашмасин бу оқишом и Қиттак қайғу, жиндак ҳам мунг.* Мирмир.

МУНГЛАВМОҚ кам қўлл. Мунгли, маъюс аҳволга тушмоқ, маъюсланмоқ. *Анорн ўқтин-ўқтин ҳаёл суриб кетади, бирдан иглашиб ҳам қолади.* Ойбек, О. в. шабада-р. *Арслон мунгланиб, жойига ўтирди.* Ш. Абдураҳманов, Қил кўприк.

МУНГЛИ кт. Ҳазин, ғамгин; маъюс. *Анорн ўқтин-ўқтин ҳаёл суриб кетади, бирдан иглашиб ҳам қолади.* Ойбек, О. в. шабада-р. *Арслон мунгланиб, жойига ўтирди.* Ш. Абдураҳманов, Қил кўприк.

МУНДА I шв. Бу ерда. *Бизнинг Тошкентин аҳвол сўрасанг, балки Марғилонга ҳам иттилгандир, мунда Азизбек қандоғдир бир чегга таяниб, Қўқонга исён этди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 с. т. Бунда. *Гап мунда эмас.*

МУНДАЙ с. т. Бундай. [Самандаров:] *Мундай гапирсангиз-чи, забон борми!?* А. Қаҳқор, Кўшчинор чироқлари.

МУНДАРИЖА [а. مندرجه — мазмун, маъно; таркиб] I Китоб ёки қўлёзманинг

бошида ёки охирида унинг фасл ва бўлимларини, одатда бетлари билан кўрсатувчи рўйхат. *Китобнинг мундарижасига қарамоқ.*

2 кам қўлл. айн. **мазмун**. *Мақоланинг мундарижаси. Ишнинг мундарижаси. ■ Ғанишер Юнусовнинг ҳаёт мундарижаси — ғўза парвариши ва кўриқ ер очганлигидир. «Ўзбекистон кўриқлари».*

МУНДИР [фр. manture — аслаҳа-анжом < лот. mundus — кийинган, гўзал; кийим, либос] Ҳарбий ёки расмий формали устки кийим. *Кўприкдан қочиб кетаётган охириги солдатлар орасида немис капитанининг мундири кўриниб қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Парад мундирлари ҳам кўринмай қолди. Солдатдан топтиб генералгагина — ҳамма даъво формасини кийиб олган.* Газетадан.

МУНДОҚ с. т. Бундай. -*Гулнор бузилибди.. Йўлчи иккови мана мундоқ эмиш! — Нури икки бармоғини бир-бирига маҳкам чирмаштириб кўрсатди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУНИС [а. مؤنس — улфат, ҳамдам; муғуз], 1. эск. кт. *Яқин, ширин дўст, ҳамдам. Кундан-кунга ортар дарду ҳасратим, Мунис, аҳли дардларимни соғиниб. Ҳамза. Ғурбатхонада менга энг яқин ўртоқ ва сеvimли, мунис ёлғиз шу бароқ мушук эди.* Ғайратий, Менинг ёшлигим.

2 Мунис (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНИЦИПАЛИЗАЦИЯ [фр. municipalisation < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Хусусий кишиларга қарашли ер-мулк ва бойликларни мажбурий равишда маҳаллий ҳукумат органлари ихтиёрига ўтказиш.

МУНИЦИПАЛИТЕТ [нем. Munizipalität < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Бир қанча мамлакатларда: маҳаллий ўзини ўзи бошқарув органи ва у эгаллаган, жойлашган бино.

МУНКАЙМОҚ Букчайиб қолмоқ; буккилмоқ, эгилмоқ (киши ва унинг қомати ҳақида). *Мункайган чол. ■ Партихўжа ёғчи.. чол бўлмаса ҳам, чоллар каби икки қўлини орқа белига қўйиб, бир оз мункайиб, ичкари уйга кириб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Робия хола яккаю ягона ўғли урушга кетиб, мункайган чоли билан қолган.* С. Зуннунова, Олов.

МУНКАРНАКИР [а. منكر و نكير — ўлганларни қабрда сўроқ қилувчи фаришта-

ларнинг номлари] с.т. Мункар ва Накир: Исломий тасаввурга кўра, ўлганларни Раббинг ким, дининг нима, пайғамбаринг ким, деб қабрда дастлабки сўроқ қилувчи, уларни қилган гуноҳлари учун жазоловчи фаришталар. Афанди мункарнакирнинг сўроғини ўз кўзи билан кўргиси.. келиб қолди-ю, бир очиқ сўрга кириб ётди. «Латифалар».

МУНКИЛЛАМОҚ Қарилик натижасида кучдан кетиб мункаймоқ, букчайиб қолмоқ. Яқинда Қумри иш билан яна Тошкентга келди. У ҳар галдагидек қадрдон институтига бориб, мункиллаб қолган профессорини кўриб чиқди. Мирмуҳсин, Ажрим. Мункиллаган бир кампир, нур ёғилиб бетидан, Дўқиллатиб ҳассасин, ўтди кўча четидан. Қ. Муҳаммадий.

МУНКИМОҚ 1 Қоқилиб ёки мувозанатни йўқотиб, олдинга силкинмоқ, ташламоқ. Канал қирғоғидаги чанг босган ўтлар устида эринчоқлик билан бораётган от бирдан мункиб кетди-ю, икки олдинги оёғи билан чўккалаб қолди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Қудрат қўлидаги сувли челақ билан мункиди, лекин йиқилмади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 кўчма Нотўғри йўлга кирмоқ, тўғри йўлдан озмоқ, тоймоқ, қоқилмоқ. Фафлатга мункимоқ. ■ Унинг иқбол чироғи мана шу мункишида қўлидан тушиб, чилпарчин бўлмасмикан? С. Анорбоев, Оқсой.

МУНКИР [а. منكِر — инкор этувчи, тонувчи] эск. Инкор этувчи, тан олмовчи. -Худонинг қудратига мункирмисан? — деб Муллонавруз ҳам Сафарга бир дўқ қилиб кўйди. С. Айний, Куллар. Биз тез вақтда Хуросонни чириган, ачиган мавлонолардан, шариатга мункир аҳли фузалодан тозалаб оламиз. Мирмуҳсин, Меъмор.

Мункир келмоқ Тан олмаслик, тонмоқ. -Шариатга мункир келган Ҳасан билан Содиққа ақл ўргатишга кетаётганмидингиз? — деди Нишонбек Мўътабарга. Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси. ..ўзларига ён босган зотларнинг бошидан тилла еочарди-ю, аммо уларнинг ҳукмдорлигига қиттаккина мункир келган кимсани асло кечирмасдилар.. қаттиқ ўч олардилар. Мирмуҳсин, Меъмор.

МУНОЖОТ [а. مناجات — илтижо, махфий суҳбат] **1** дин. Исломдаги фарз намозлардан ташқари, ихтиёрий равишда

ўқиладиган намозлар. Ҳар қандай диндорнинг худога ихтиёрий илтижо ва ибодат қилиши ҳам муножот ҳисобланади. Қишининг кўп вақтлари.. кечалари қиблага қараб, тиз букиб ўтириб, худога ийғлаш ва муножот қилиши билан ўтар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Афанди ёмғирда ивиган бир иморатнинг орасида худодан давлат сўраб муножот қилаётган эди, чордевордан бир гишт тушиб, унинг боши ёрилди. «Латифалар». Айрилиқдан тинмайин дод айлайин, Ёлбориб, ҳаққа муножот айлайин. «Ойсулув».

2 ад. Шарқ мумтоз адабиётининг анъанавий унсурларидан бири. Одатда, муножотда нажот умиди, илтижо ва тавбалар тангрига оташин мурожаат шаклида ифодаланади.

3 Йирик шаклдаги ўзбек мумтоз чолғу куйлари туркуми (уч асосий қисмдан иборат). Домла.. музиканинг хумориси тутар экан, «Муножот» билан «Қари наво»ни эшитмаган куним, бамисоли халтасини йўқотган девонаман, деган экан. П. Турсун, Ўқитувчи.

4 Муножот (хотин-қизлар исми).

МУНОЗАРА [а. مناظره — баҳс, мубоҳаса, тортишув; назорат] **1** Илмий, адабий, сиёсий, диний ва ш. к. масалалар юзасидан тортишув; баҳс. Илмий мунозара. Қизғин мунозаралар. Мунозара олиб бормоқ. Мунозара ўтказмоқ. Мунозарага яқун ясамоқ. ■ Элмурод оқсоқол билан эшон ўртасидаги диний мунозарага аралашини лозим кўрмади. П. Турсун, Ўқитувчи.

2 ад. Мумтоз адабиётда кенг тарқалган жанр; фикрлар кураши, қарама-қаршилиги шаклида ёзилган асар.

МУНОЗАРАЛИ 1 Мунозара талаб этадиган, ҳал қилинмаган. Чакана нархларни ўзгартириш мумкинлиги, шубҳасиз, ҳозирги пайтда энг мунозарали масаладир. Газетадан.

2 Мунозарага оид, мунозара тарзидаги. Врачлар ўртасида калта-калта мунозарали гаплар бўлиб ўтди. Ж. Абдуллахонов, Орият. Кейинги пайтда тарихий шахслар портрети масаласида мунозарали фикрлар кўпайиб кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

МУНОСАБАТ [а. مناسبت — муносиблик, мувофиқлик; жонзлик; қариндошлик; ало-

олик] **1** Кишилар ўртасидаги алоқа, тала. [Элмуродга] Эшоннинг муносабати ўзгарди. Илгаригидай қаттиқ сўкмайди. П. Турсун, Уқитувчи. У Навоий билан шайнинг ўзаро муносабатлари ҳақида баъзи гаплар эшитган.. П. Қодиров, Юлдуз тунлар.

Кишилар, ташкилотлар, давлатлар сиздаги борди-келди, олди-берди муносабати; тирикчилик, моддий ва маънавий ҳаёт билан боғлиқ бўлган алоқа. Оила-муносабат. Савдо муносабатлари. Иш-ишқариш муносабатлари. Муносабат боғлиқ. Дипломатик муносабатларни узмоқ. V банклар орқали ўз рақибларига қарши бормоқчи бўлган «сирили ишлари»ни, ўз рақобатларида қандай муомала ва муносабат-бўлишини ўйлар эди. Ойбек, Танланганлар.

3 Кишининг воқеликка, воқеликдаги ҳолатларга, ҳодисаларга қарши, ёндашиш принципи. Аёл кишининг фазилати бола билан бўлган муносабатда очилади. Ф. Мусаллов, Ҳиммат. Инсон моддий бойликни, маънавий обидани яратар экан, ўзининг меҳнатига бўлган муносабатида маънавий гўзалликни намоён этади. Газетадан.

4 фис. Муайян тизимдаги элементларнинг жойланиш характери ва уларнинг ўзаро боғлиқлигини ифодаловчи фалсафий шунча. Тафаккурнинг борлиққа муносабати. ■ Мен, одатим бўйича, сўзларнинг маъналарини ва номларнинг номланган нарсалар билан муносабатини билишга қизиққанымдан: У кишилоқни нега Тезгузар деб атаганлар? - деб сўрадим. С. Айний, Эсадалиқлар.

5 Бирор иш, ҳаракат, гап ва ш. к. га дахл бўлган нарса, тегишли асос; боис, дахл. Бу ишга сизнинг гапингизнинг ҳеч қандай муносабати йўқ. ■ Тантубойвачча анчагина маст бўлиб, оғзига келганини валдирашга бошлади. Ҳар муносабат билан ўзини мақдаради. Ойбек, Танланган асарлар. Тавҳидий Ҳар муносабат тугдириб.. ниёлага ёзиб бергани шегъри ҳақида гапирди. А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

МУНОСАБАТДОР Муносабатли, алоқаси бўлган, боғланган; алоқадор, дахлдор. Ишга муносабатдор томонлар.

МУНОСАБАТСИЗ Муносабати, алоқаси, дахли йўқ; алоқасиз, дахлсиз, боғлан-

маган. *Муносабатсиз гап.* ■ [Мулла Обид] Гоҳо муносабатсиз бўлса ҳам, ўзича илжа-ийнқираб кўяди. А. Қодирий, Обид кетмон.

МУНОСИБ [a. مناسب – мувофиқ, мос келувчи; мутаносиб] **1** Тўғри келадиган, мос тушадиган; мувофиқ, лойиқ. *Муносиб номзод. Исми жисмига муносиб. Муносиб кўрмоқ.* ■ Ёрмат бир йилдан буён қизини муносиб жойга узатишга тиришади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Мувофиқ тушадиган, ярашадиган, ярашиқ. *Олим кишига муносиб сиполик.* ■ Уйлар ўзига муносиб безаклар билан безалган. «Эртақлар». Ғалабага марсия эмас, мадҳия муносиб. Уйғун.

3 Арзийдиган, арзирли. *Муносиб ҳисса кўшмоқ.*

МУНОФИҚ [a. منافق – иккиюзламачи; муғамбир] Тили бошқа, дили бошқа, сўзи ва иши бир-бирига тўғри келмайдиган, самимийлиги йўқ; иккиюзлама. *Мунофиқ одам.* ■ Бозор бошидаги мадрасанинг мударриси.. жуда мунофиқ, бориб турган ифвогар одам экан. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Сиртдан сизга кўринар содиқ, Аслан эса шу хил мунофиқ! Я. Қурбон.

МУНОФИҚЛИК Мунофиқона иш, хатти-ҳаракат. *Бу ерда самимиятсизлик ва мунофиқлик, бир-бирини алдаш Элмурод учун оддий бир ҳақиқат бўлиб қолган эди.* П. Турсун, Уқитувчи.

МУНОФИҚОНА Мунофиқлик, иккиюзламачилик билан, мунофиқлар каби. *Мунофиқона ҳужум.* ■ Унинг кўзларида энди маккорлик, мунофиқона жилва йўқ эди. К. Яшин, Ҳамза.

МУНОҚАША [a. مناقشه – муҳокама, мунозара; олишув, жанжал] эск. кт. Мунозара, баҳс, тортишув. -Ҳозир бу масалани муноқаша этмак мавридими, мавлоно?! – деди [Беруний]. Газетадан. Ҳамма.. Серов билан Эҳсон орасидаги муноқашага кўз-қулоқ бўлиб турар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

МУНОҚАШАЧИЛИК эск. кт. Муноқаша билан машғул бўлиш, баҳслашиш. *Мажлисни муноқашачиликдан қутқариб, дўстона руҳлантириш учун Навоий мавзунини ўзгартиб юборди..* Ойбек, Навоий.

МУНТАЗАМ [a. منتظم – тартибга келтирилган, тартибли; бир текис, бир маромдаги] **1** Тартибли равишда узлуксиз давом

этадиган, канда бўлмайдиган; муттасил. *Самолётларнинг мунтазам қатнови.* ■ *Тирик хўжайра ташқи муҳит билан мунтазам алоқада бўлган тақдирдагина яшай олади.* «Фан ва турмуш».

2 Белгиланган тартибда, режа асосида амалга ошадиган. *Халқ хўжалигининг мунтазам ривожланиши.* ■ *Илғор ишчилар кунлик режа топшириқларининг мунтазам ортиғи билан бажарилишига эришаётирлар.* Газетадан.

3 Тартибли, доимий равишда амалга ошадиган ёки ошириладиган; тартибли, доимий, изчил. *Йигитлар машғулотларга мунтазам қатнашарди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

4 *мат.* Ҳамма томонлари, ёқлари ва бурчаклари тенг. *Мунтазам кўнбурчак. Мунтазам призма.*

Мунтазам армия (ёки кўшин) Қатъий ҳарбий тартибга эга бўлган, режали ҳарбий тайёргарлик кўриб борувчи доимий армия (кўшин). *Мунтазам кўшиндан ажраб, заифлашиб қолган Бухоро сон-саноқсиз кўчманчилар томонидан босиб олинди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

МУНТАЗИР [а. منتظر — кутувчи, кутиб турувчи] *кт.* Орзиқиб кутувчи, интизорлик тортувчи; муштоқ, интизор. *Мунтазир бўлмоқ.* ■ *Бухоролик жанобнинг.. қашқа қорабайири депсиниб ўйноқларди.. Ҳаммининг эътибори шу жанобда, фармонида мунтазир.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Унинг назарида, ёри келиб, девор орқасида мунтазир эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУНЧА 1 *с. т.* Бунча, шунчалик, бу даражада, бу миқдорда. *Мунча ҳам чиройлисан, азиз Ватаним.* Ф. Фулом.

Бир мунча, бирмунча Бир оз, бир қадар, маълум даражада. [Кумуш] *Боягига қараганда анчагина енгиллашиб, ичкарига кирди. Ҳаракатлари ҳам бирмунча ўзгарган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *унд. с. өзф.* Ҳаракатнинг ҳаддан ошиқлигини, ортиқ ҳаяжон, таъсирланганликни ва ш.к. ни билдиради. [Хотини эрига:] *Ҳа, мунча!.. Туртмасдан гапира беринг.* А. Қаҳҳор, Анор.

МУНЧАЛИК *с. т.* Бунчалик, бу қадар. [Ўзбек ойим Отабекка:] *Келин билан ичсанг бўлар эди? Бировнинг боласини мунча-*

лик хўрлаш яхши эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУНЧОҚ Қимматбаҳо ва ранг-баранг шиша, тош ва ш.к. нарсалардан ясаладиган, асосан зийнат учун ипга тизиб, бўйинга, қўлга (билакка) тақиладиган думалоқ ёки бошқа шаклдаги доналар. *Шиша мунчоқ. Ипга мунчоқ тизмоқ.*

Дўлана мунчоқ 1) йирик сариқ рангли холдор мунчоқ; 2) дўлана данагидан тизилган мунчоқ. **Кўз мунчоқ, кўзмунчоқ** *эти.* «Ёмон кўз»дан асраш учун кўзга яқин болаларга тақиладиган оқ холли қора мунчоқ. **Эшак мунчоқ** 1) от ва эшакка тақиладиган йирик мунчоқ; 2) кўчма ҳеч нарсага арзимайдиган, ярамас нарса ҳақида.

МУНШАОТ [а. منشآت — яратилган, қурилган нарсалар; иншоот; муассаса] Шаръи шеъриятидаги жанрлардан бири, муаллифнинг назм ёки насрда ёзилган мактублар тўплами.

МУНШИЙ [а. منشي — асосчи, яратувчи; қурувчи; муаллиф, тузувчи, ёзувчи] *тар.* Саройда ёзув ишларини олиб борадиган котиб. *Анвар девонхона саҳнига етганда, ичкаридаги каттадан-кичик мирзо, муншилар янги бошиқларини муборакбод қилган ўринларидан кўзгалдилар.* А. Қодирий, Мамрурдан чаён.

МУНҚАРИЗ [а. منقرض — тўхтаб қолган; ўлган, сўнган, йўқолган] *эск. кт.* Иккирозга юз тутган, кризисга учраган. *Мунқариз бўлмоқ.*

МУНҒАЙМОҚ *с. т.* Маъюс, тушган, ҳолда бўлмоқ; маъюсланмоқ. *Шарофатдинги курсиларнинг бирида мунғайиб, тез-тез бурнини, кўзини артиб, дам-бадам хўрсиниб ўтирар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироклари. *Ислоҳ ота мунғайиб ўтирганча, салтанат бошини кафтлари орасига олиб, оғир-оғир тебранарди.* Н. Аминов, Ёлғончи фарғона талар.

МУОВИН [а. معاون — ёрдамчи] 1) Биллик ёки раҳбарнинг ўринбосари. *Факултетни декан муовини Муслимов бошқариб борарди.* П. Қодиров, Уч илдиш.

2 *эск.* Бировга кўмаклашувчи, ёрдамчи. *Баъзи ўқитувчилар: «Ойига ўн беш-ийиги сўм берайлик, бизга муовин бўлингиз», дегенлар ҳам унамадим, чунки улар менга кўмаклашмасди.* эди. М. Муҳаммаджон Турмуш уринишлари.

МУОВИНЛИК Муовин лавозими: инбосарлик. *Ҳамзахўжаев ҳамшиша муовин-лавозимида ишлайдилар, бошлиқ бўлиш-қизиқмайдилар.* «Муштум».

МУОЛАЖА [a. معالجه — даволаш; тўғриш; ишлаб чиқиш, ишлов бериш] *кт.* Да-лаш, даволаниш; даво. *Муолажа қилмоқ.* ■ *Табиб муолажанинг натижасини энти-иб кутар ва кўрбошини полвоннинг ҳар бир артинга унашга ундар эди.* А. Қаҳҳор, Кўр-эзинг очилиши. *Малика ўзини муолажа-ланган табибнинг дўконига борди.* «Эртаклар».

МУОМАЛА [a. معاملة — ўзаро муноса-бат, алоқа] **1** Кишилар билан муносабат, сузлашув, шундай муносабат йўсини. *Яхши муомала. Дағал муомала. Муомаласи ёмон одам.* ■ *Домла машғулот вақтларида биров-ларга кўпроқ диққат бериб, бировларнинг ўнглини унча-мунча ўқитса ҳам, муомала-да дағал эмас эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. [Ўзбек-ийим] *Теваракдан марғилонлик келинни ёриш учун келувчи хотинларга муомалани яна ҳам юқориқоқдан туриб қила бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Иш, хизмат билан боғлиқ бўлган алоқа. *У билан тўғридан-тўғри муомалада бўлмайдиганлар уни «райком», «райком Мавлонов» деб атасалар, яқинроқ ва кўпроқ муомалада бўладиганлар «ўртоқ Мавлонов» деб атар эдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 иқт. Меҳнат маҳсулотларини олди-сотди воситасида айирбошлаш (товар ҳўжалиги учун хос).

Муомалага келмоқ (ёки юрмоқ) Гапга кўнмоқ, бирор таклифга рози бўлиб келиш-моқ. [Олахўжа:] *Сиз ҳам энди оёғингизни тираб туриб олманг, бирон муомалага келинг.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Муомаладаги пул** Айни пайтда юриб, ишлатилиб, айланиб турган пул.

МУОМАЛАЛИ 1 Муомаласи яхши; хушмуомала. *Муомалали одам.*

2 Ўзи бирикиб келган сўз (аниқловчи) англатган маънодаги муомалага эгаликни билдиради. *Яхши муомалали одам. Дағал муомалали одам.*

МУОҲАДА [a. معاهدة — битим, келишув, шартнома] *эск.* Битим, келишув. *Сулҳ муоҳадаси.* ■ *Бир маҳаллар шаҳарда ҳоким бўлиб турган Фишманнинг акаси билан тузилган муоҳадага кўра, бу тойлар (пахта*

тойлари) Германияга кетиши керак эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

МУРАББА [a. مریع — тўрт бурчакли, тўртбурчак; тўртлик, тўртланган] **1** *ад.* Шарқ шеъриятидаги лирик жанрлардан; асосан а-а-б-а қофияланиш тартибида тузилган, тўрт мисрали тугал маъноли шеър.

2 *эск. мат.* Томонлари тенг тўғри тўртбурчак; квадрат, чорси. *Тагишўр саро-йининг сатҳи йиғирма мурабба метр келади.* С. Айний, Дохунда. *Мурабба шакли гиш-лар ётқизилган йўлдан аста юриб, бош қасрга борди.* Ойбек, Навоий.

МУРАББИЙ [a. مربی — тарбиячи] *кт.* **1** *айн. тарбиячи.* *Раҳматилла Обидий интер-натга муаллим ва мураббий бўлди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Мураббий — бола қалбида ниш ура бошлаган умид гунчалари-нинг меҳрибон соҳибидир.* Р. Усмонов, Одоб-нома.

2 Иш-фаолиятда раҳбарлик, раҳнамо-лик қилувчи; устоз, раҳнамо. *Алишер Наво-ий вафот этган эди. Бобур ўзига улуғ бир мураббий топдим, деб суюниб юрганда, ўгай тақдир уни бу мададкоридан ҳам жудо қил-ган эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Хоси-ятхон фақат Назиранинг устозигина эмас, қанчадан-қанча қиз-жувонларнинг мураббий-си.* Ё. Шукуров, Марғилон гўзали.

3 Спортнинг муайян тури бўйича якка ва жамоавий тарзда машқлар қилдириш ор-қали муайян кўникмаларга ўргатувчи, тегиш-ли соҳадаги малака-маҳоратни ўстирувчи устоз; тренер. *Футбол жамоасининг мураб-бийси.* ■ *Мураббийнинг сўзларига кўра, келишув.. ЖАР (Жанубий Африка Республика-си) футбол мутасаддилари Бразилияга кел-ганда амалга ошади.* Газетадан.

МУРАББИЙЛИК Мураббийга хос иш, фаолият. *Мураббийлик қилмоқ.* ■ *Назарим-да, мураббийлик ҳаракатининг қудратини ёддан чиқараётганга ўхшаймиз.* Газетадан. *Ўтган ярим асрлик мураббийлик даврим мен учун ҳам катта ҳаёт дарсхонаси бўлди, кўп нарса ўргандим.* Газетадан.

МУРАББИЯ *кт.* Мураббий аёл. *Ҳиббон-ларнинг биридан оқ халат кийган.. нозикки-на бир жувон чиқиб қолди. Қоровул уни меҳ-монларга таништирди. Жувон болалар боғ-часининг мураббияси экан.* А. Қаҳҳор, Кар-тина.

МУРАББО [а. مرّبا — жем, мураббо; мармелад] Хўл мева, резаворлар ҳамда шакардан тайёрланадиган ширинлик. *Олчадан қилинган мураббо. Сабзидан мураббо қайнатмоқ.* ■ *Дастурхонга турли-туман қандқурс, мева-чева, анвои мураббо.. бўғирсоқлар билан зеб берилган.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Тоғлик аҳоли қадимдан ривочнинг поясини майдалаб, мурабболар тайёрлашган. Газетадан.

МУРАККАБ [а. مرکّب — таркиб топган, тузилган; тўплаб йиғилган; аралаш] 1 Ечилиши, тушунилиши, бажарилиши қийин; оғир, мушкул. *Мураккаб масала.* ■ *Бу иш жуда мураккаб.* Ҳ. Фулом, Машғал. Ҳомиланинг мўъжизали ривожланиш жараёни биологлар олдида турган энг мураккаб муаммолардан биридир. «Фан ва турмуш». Атоқли халқ санъаткори ҳаётнинг энг чигал, мураккаб томонларини ҳам жонли тил билан содда қилиб тушунтира оларди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

2 Катта қийинчиликлари бўлган, машаққатли, оғир. *Хўжалигимиз деҳқонлари мураккаб об-ҳаво шароити юз берган йилда бир жон-бир тан бўлиб меҳнат қилиб.. давлат топшириғини шараф билан адо этдилар.* «Ўзбекистон кўриқлари». *Мен билан тенгдош бўлган ёшларнинг ўсмирлик ҳаёти жуда мураккаб бир вақтга тўғри келган эди.* Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

3 Таркиби бир неча (жуда кўп) унсурлардан ташкил топган. *Кўз жуда мураккаб оптик система бўлиб, киши ҳаётида кўзнинг яхши кўриши муҳимдир.* Газетадан. *Фан ва техниканинг узлуксиз ривожини ҳамда янги-янги мукамал мослама ва механизмлар яратилиши туфайли янада мураккаброқ ЭҲМлар пайдо бўла бошлади.* «Фан ва турмуш».

МУРАККАБГУЛЛИЛАР Уруғи икки паллали, мураккаб тўпгулли ўсимликлар (мас., кунгабоқар, дасторгул, дармана).

МУРАККАБЛАШМОҚ 1 Ҳал бўлиши мураккаб тус олмоқ, чигаллашмоқ. *Масала яна ҳам мураккаблашди.*

2 Оғир, машаққатли ҳолат касб этмоқ, шундай ҳолатга тушмоқ. *Баҳорнинг серёғин келиши туфайли деҳқончилик ишлари янада мураккаблашди.* ■ *Агар аёл.. майиб-мажруҳ бўлиб қолса борми, унинг оиладаги аҳоли бадтар мураккаблашади.* Газетадан.

3 Тузилиш жиҳатидан мураккаб шакл олмоқ. *Мураккаблашган механизм.*

МУРВАТ [а. مروّد — тўғноғич; ўзак, ўқ] эск. 1 Бириктириш учун ишлатиладиган резъбали металл деталь; винт. *Ражаб бобо нўлат дарвоза тепасидаги мурватни куч билан бурай боилади.* С. Аҳмад, Қадрдон даладар.

2 Асбоб-ускуна ва машиналарнинг бураб ишга соладиган калити ёки пружинаси. *Шофёр чаққонлик билан машинани орқа тезликка солиб, катта кўчага бурилгач, приёмник мурватини буради.* С. Кароматов, Сўнгги бархан. *У, мурвати бураб қўйилган ўйинчоққа ўхшаб, бетўхтов айланарди.* Шухрат, Жаннат қидирганлар.

МУРДА [ф. مرده — ўлган; ўлик, жонсиз; ҳаром ўлган нарса] Ўлган кишининг жасади; ўлик. *..жанг майдонида пачақланган танклар ва душман мурдалари қаторлашиб қоларди.* Газетадан.

Тирик мурда Ҳеч нарса билан шугулланмайдиган, ҳаракатсиз, ҳиссиз шахста нисбатан қўлланувчи ибора. *Тирик мурда бўлиб юрма, инсонсан, инсондай қилиқ қил, деб ўргатгансиз, ота.* С. Сиёев, Аваз.

МУРДАХОНА 1 Мурда турган уй.

2 Касалхоналарда мурда сақланадиган хона; морг.

МУРДАШҲҲЙ [ф. مردهشوى — ўликни ювувчи киши] шв. этн. Ҳассол, ювғучи. *Бахтсиз мурдашўйларни, касалнинг ўлимига ҳеч бир дахли бўлмагани ҳолда, «шумқадам», деб жанозага йўл қўймадилар.* С. Айний, Дохунда. *Эҳа, ҳали урмоқчимисан, бетингни мурдашўй ювгур!* Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

МУРДОР [ф. مردار — нопок, ҳаром; ҳаром ўлган нарса] 1 *от* Ҳаром ўлган мол; ўлимтик, ўлакса. *Магар масжидда эшитмадингмуким, бечора, аҳволи танг бўлган одамларга мурдорни емак ҳалолдир, деб.* А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

2 сфт. Ҳаром, нопок. *Номард — ит кабидир, мард — буюк дарё, Дарё ит дамидан ҳеч мурдор бўлмас.* «Ақл ақлдан қувват олади».

3 сфт. кўчма Ҳаром-хариш юрадиган, ифлос ишлардан қайтмайдиган, нопок. *Мен балчиқда ётган бир мурдор аёлни ҳалоллаб олиб, савоб учун қўл чўзсам.. худодан қайтар, деб ўйлагандим.* К. Яшин, Ҳамза.

МУРДОРХЎР [ф. مردارخور — ҳаром лган нарсаларни еювчи; бошқаларнинг лимидан ўз фойдасини кўзловчи] 1 Мурдор еювчи, ўлакса билан овқатланувчи хайвон ва қушлар ҳақида.

2 *кўчма* Ҳаромхўр, бойлик учун ҳар қангай мурдорликдан қайтмайдиган. *Мурдорхўр дам.*

МУРИД [а. مرید — издош, эргашувчи, шогирд; суфийлар шогирди] дин. Пир ёки шон (муршид)га қўл бериб, суфийлик йўлига кирган шахс. *Темурбекнинг отаси Амир Тарағай эса Абдуҳолиқ Ғиждувоний пағлшмотига ихлос қўйган Амир Шамсуддин Қуллонинг муриди эди.* П. Қодиров, Тил ва эл. *Адрас тўнли, зарбоф чопонли кишилар, ортида муридларини эргаштирган уламо-умаро кўринса, дарҳол охираат кунидан вағз айтади.* С. Сиёев, Аваз.

Мурид овламоқ Қишлоқма-қишлоқ юриб, муридларни товламоқ, улардан назринёз йиғмоқ. *Туркман эшонлари ҳам мурид овлайдилар, ҳам имоматчилик қиладилар, яъни туркманларнинг никоҳ ва жаноза маросимларини бажарадилар.* С. Айний, Эсдаликлар.

МУРОД [а. مراد — тилак, истак, мақсад] 1 Эришиш, амалга ошириш кўзда тутилган орзу; мақсад, муддао. *Ботир ёрим, биламан, сиз қайғу дарёсига мандан чуқуроқ ботгандирсиз. Энди ёлғиз муродим: сизни бир кўрмоқ, сиз билан икки оғиз сўзлашмоқдир.* Ойбек, Танланган асарлар.

Мурод ҳосил бўлди Мақсад амалга ошди, орзу ушалди. *Хотиржам бўлинг, бегим.. Худо хоҳласа, муродингиз ҳосил бўлмай қолмас.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Мурод (эркаклар исми).

МУРОДБАХШ [а. + ф. مرادبخش — муродга етказувчи] кт. Кишининг муродини ҳосил қиладиган. *Муродбахш зот.* ■ *Аҳмадохун.. қизини ёнига чақириб, унга насиҳат қилган бўлди, бугун муродбахш кун, деб уни дуо қилди.* К. Яшин, Ҳамза.

МУРОЖААТ [а. مراجعت — кўриб чиқиш; таққослаш, солиштириш; бирор нарса сўраш; ишни қайта кўриш] Бировга қарата айтилган гап, қилинган даъват, чақирӣқ ва ш. к. *Механизаторларга мурожаат билан чиқсам.. таниқли, тажрибали, қатъиятли механизаторларни чўлга чорласам.*

«Ўзбекистон кўриқлари». Яқинда матбуотда республика илғор чорвадорларининг мурожаати эълон қилинди. Газетадан.

Мурожаат қилмоқ (ёки этмоқ) 1) бирор иш, илтимос, чақирӣқ ва ш. к. билан бировга қарата оғзаки ёки ёзма сўз айтмоқ. *Илтимос билан мурожаат қилмоқ.* ■ *Ўрдага ариза билан мурожаат қиладиган ҳар ким, ҳатто расмий кишилар ҳам, аввал маслаҳат сўраш учун Анварнинг ёнига келар эди.* А. Қодирӣй, Меҳробдан чаён. - *Подшоҳ ҳазратлари, — назокат билан мурожаат этди Навоӣй.* Ойбек, Навоӣй; 2) маълумот олиш учун қарамоқ. *Энциклопедияга мурожаат қилмоқ. Тарихий манбаларга мурожаат қилмоқ.*

МУРОЖААТНОМА Ёзма мурожаат, мурожаат хати. *Стокгольм мурожаатномаси.* ■ *Хон ва уламодан.. яширин равишда Тошкент, Андижон, Марғилон ва ўзга шаҳарларнинг ишончли уламо ва бекларига.. мурожаатномалар йўлланди.* А. Қодирӣй, Ўтган кунлар.

МУРОСА [а. مراضا — бир-биридан розилик, ўзаро келишиш] Ўзаро келишувли муносабат; келишув, келишувчилик. *Муросага келмоқ.* ■ *Қайси оилада муроса яхши бўлса, файзи дарвозадан кўриниб туради.* Газетадан. *Шундан кейин ҳам муштира она уларни муросага келтирмоқчи бўлди.* Газетадан.

Муроса қилмоқ Келишувли йўл тутмоқ, муроса йўлини тутмоқ. *Халқ билан муроса қилишим мумкин, аммо улар билан икки дунёда муроса қилолмайман.* Уйғун, Навбахор. *Турмуш бўлгандан кейин, муроса қилмасанг бўлмас экан.* Н. Сафаров, Наврўз.

МУРОСА-МАДОРА, муросаю мадора [муроса + а. مدارا — яхши муомала, илтифот] с. т. Келишувчилик. *Ишнинг чаппасига кетаётганини сезган Бўронбек «муросаю мадора» йўлига ўтди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУРОСАСИЗ Муросачилик, келишувчилик қилмайдиган, муросага келмайдиган, муросага, келишувчиликка йўл қўймайдиган. *Муросасиз танқид. Муросасиз курашмоқ.* ■ *Ҳар бир ўқитувчининг ўзи ҳам ростгўй, нуқсонларга муросасиз, жонкуяр мураббий ва устоз бўлмоғи керак.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МУРОСАСИЗЛИК Муроса қилмаслик, муросасиз ҳолат. «Муросасизлик» қурбони

булган ота қизларидан на хабар олади, на бир бурда нонни раво кўради. «Муштум».

МУРОСАСОЗ айн. **муросачи**.

МУРОСАСОЗЛИК айн. **муросачилик**.

Муросасозлик ва ялтоқлик, каламуш ғаладонни илма-тешиқ қилгандек, фанни кемиради. С. Кароматов, Сўнгги бархан.

МУРОСАЧИ Умуман, келишувчи, ён берувчи киши.

МУРОСАЧИЛИК Умуман, принципсизлик билан ён бериш; келишувчанлик. Беда экиш режасининг бажарилмай қолиши ҳамда бедазорларни режадан ташқари ҳайдаб юбориш ҳолатларига муросачилик қилишга йўл қўйилди. Газетадан.

МУРОФАА [a. مرافعه – судлашиш, даъволашиш; суд жараёни] **1 тар.** Қозихонада жиноий ёки фуқаролик ишининг кўрилиши.

2 эск. юр. Суд жараёни, судда ишнинг кўрилиши. *Мурофаа бўладиган куни Йўлдошбой ҳаммадан илгари бориб, бир чеккада кутиб турди.* Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов, Ота.

3 эск. кт. Довлашув, олишув.

МУРОҚАБА [a. مراقبه – кузатиш; мушоҳада қилиш; назорат қилиш, текшириш] Ўзи, ўз ички дунёси ҳақида фикр юритиш, мушоҳада қилиш. *Халифа ҳали ҳам жойнамоз устида, сира қимирламайди. Муроқабда дарёсига чўмган. Ким билсин, «жаннат хуруғилмонларини» хаёл қилиб лаззат олмақдамилар?* С. Айний, Куллар. *Исфандиёр жойидан кўзғалмади, Исломхўжа ҳам фикрларини жамлаб, муроқабдага берилди.* С. Сиёев, Аваз. *...икки қўлини қовуштириб ва зўр салла ўраган бошини ўнг кўкрагига мойил эгиб, баайни муроқабдада ўтирарди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

МУРРУК шв. айн. **муррак 2.** Каклик шундай сайрайди, шундай сайрайди, етти чақирим наридаги муррук жўжаниям ўрнидан кўзғатади. Ш. Холмирзаев, Сайланма.

МУРСАК 1 Аёллар киядиган енгил калта устки миллий кийим; енгисиз камзул. *Мастонбиби шу ганни айтиб, сандиқдан бисотидаги мовут мурсагини олиб кийди.* С. Аҳмад, Кадрдон далалар. *Тағин бир тилладан бўлган сарпо тўнни Муродхонга, бир мурсакни Орзигул ойимнинг устига ёпди.* «Муродхон». *...иссиқ кийимим йўқлигидан, қиш*

қуллари мактабга ойимнинг мурсакни олиб борардим. М. Қўшжонов, Дин.

2 шв. Мархума тобути устига енгил камзул.

МУРТ шв. Мўйлов. *Уша-уша мурти тепага буралган.* С. Сиёев.

МУРТАД [a. مرتد – ўз маслағидан, диндан қайтган; хон] **1 дин.** Қайтган, худога шак келтирган одамиятдан қайтган кишини китобдан муртад дейдилар. С. Айний, Дохунлар.

2 сиёс. Ўз сиёсий маслағидан душман томонига ўтган киши; сота. *Ҳар ким жаҳидга, большевикларга, қисқаси, жаноби олийга қазога чиқмаса, моли талон, хотин.* С. Айний, Куллар.

3 Жирканч, палид. *Муртад бахш муртад шахс.*

МУРТАК I **1 айн. эмбрион.**

2 бот. Уруғ ичидаги униб чиқмаган ниҳолча.

МУРТАК II **тиб.** Шамоллашган турли микробларнинг таъсири натижасида яллиғланган ёхуд йиринг олган жараҳлар. *Отанинг томоғида нимадир бўлгандай бўлди. Муртак чиққанда, шундан кейин кўзи ёнди.* А. Эшонов, Тонготар таш.

МУРУВВАТ I **с.т. айн. мурват** мурувватчи да монтажчилар қора мойга белги қандай мурувватларни бурайдилар. Кадрдон далалар.

МУРУВВАТ II [a. مروّت – мурват] хийлик; одамгарчилик, одамгарчилик; одамгарчилик юзасидан қилинган хийлик; саховат, ҳиммат. *Шоқосимнинг бир мурувват каби, севина-севина бўлди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Бир бировга мурувват қилишдан оқибатда замонда Ҳамро ота ва унинг аёллари инсофли одамлар ҳам бор эдилар.* Кадрдон, Катта карвон йўлда.

МУРУВВАТЛИ Мурувват қилинган ховатли, ҳимматли. *Она қачонларга қилса, бу сахий, одамгарчиликни мурувватли кишига бир яхшилик қилишга тугиб қўйди.* С. Аҳмад, Чўлпон.

МУРУВВАТПЕША **к.т. кам.** мурувватли. *Бир қўл, бир оёғини май, беҳол бўлиб ётган басавлат мурувватпеша Мухаммад Раҳим*

вафқатини уйғотар, ҳам нафратига туртки бўлар эди. С. Сиёев, Ёрулик.

МУРУВВАТСИЗ Муруввати йўқ, мурувватни билмайдиган, ҳимматсиз. *Мурувватсиз киши.* ■ Лекин мурувватсиз, оқибатсиз раислар, директорлар ҳам йўқ эмас. М. Мансуров, Ҳамманинг бурчи.

МУРУТ с. т. Мурт, мўйлов.

МУРЧ Тропик ўсимлик ва унинг зиравор сифатида ишлатиладиган думалоқ аччиқ меваси ва уруғи; қора мурч. *Туйилган мурч. Мурч донаси.* ■ Хўжақул.. катта гўшт парчасини вилкага илиб, мурч сепаркан, лабларини ялаб деди: -Хўп ажойиб нарса-да кавказча шашлик. О. Ёқубов, Учрашув.

МУРЧДОН Мурч солиб қўйиладиган кичкина идишча.

МУРШИД [ф. مرشد — тўғри йўлга солувчи; пир; раҳбар, йўл бошловчи] Тасавуфда: тариқат одобларидан сабоқ берувчи пир, шайх ва устоз.

Муршиди нишқ Ишқ етакчиси. **Муршиди комил** Камололга етган, етук пир, устоз.

МУРҒ [ф. مرغ — қуш, парранда: товуқ] айн. **товуқ йили** қ. **товуқ 5.**

МУРҒАК [ф. مرغک — қушча; жўжа] 1 Янги униб чиққан, ҳали қувватга кирмаган, нозик-ниҳол (ўсимлик, новда, барг ва ш.к. ҳақида). *Мурғак гўза. Мурғак новда. Мурғак барг.* ■ Муаттар ҳидларга бурканган баҳор Мурғак куртакларга лабларин қўйди. Х. Расул.

2 Ҳали суяги қотмаган, ўзини тутиб олмаган, нимжон (одам ва жониворлар боласи ҳақида). *Фақат қўзилар, кечагина кўз очиб, ёруғ дунёни кўрган мурғак жониворларгина бу даҳшатдан беҳабар эди.* Й. Муқимов, Қизилқум паҳлавони. *Хирург Аҳрор Раҳматиллаев дадиллик кўрсатди: ғоят масъулиятли бўлса ҳам, тўрт ойлик мурғак чақалоқни операция қилди.* Ж. Кўчиев, Жонкуяр хирург.

3 *кўчма* Ҳали етилмаган, энди юзага келган. *Негадир бир варақ хат ичида уларнинг мурғак севгиларига доир бир оғиз ҳам гап йўқ эди.* Мирмуҳсин, Умид. *Шеъринг мурғак, лекин дилинг соз, Нафасингда, дедингиз, ўт бор.* Зулфия.

МУСАВВИР [а. مصور — рассом; тасвирга, суратга олувчи] Турли тасвирлар иш-

ловчи, расм чизувчи ижодкор. *Ранг излайди мусаввир кўзи, Дарахтларга баргдек қўшииб.* Х. Даврон. *Тасвирий санъатда ижодкор кишилар образини яратиш мусаввирдан катта тажриба талаб этади.* «Гулистон». *Мусаввирнинг энг сара буюқлари, энг қимматли онлари кўклам тароватини суратга муҳрлашга кетади.* Газетадан.

МУСАДДАС [а. مسدس — олти қиррали, олти бурчакли; олтиталик] 1 эск. айн. **олти-бурчак.**

2 ад. Ҳар бири олти мисрали бир неча бандлардан иборат бўлган шеъринг шакли; олтилик.

МУСАЛЛАМ [а. مسلم — йўл қўйиладиган, маъқулланган; тан олинган; соғ-саломат] эск. кт. Таслим бўлган, тан берган. *Ана, ўтган-кетган бизга мусаллам.. Қуллуқ қилармиди, бўлмаса каллам.* А. Мухтор.

МУСАЛЛАС I [а. مئث — уч ҳисса кўпайган; учбурчак] 1 эск. айн. **учбурчак.**

2 ад. Уч мисрадан иборат бўлган шеър; учлик.

МУСАЛЛАС II 1 Хонаки, қўлбола узум виноси. *Мусаллас солмоқ. Мусаллас ичмоқ.* ■ *Кўп кишиларнинг уйларида мусаллас билан бўзалар хумлаб қайнаб ётса, иккинчи томонда расмий суратда ичкилик сотиш билан тирикчилик қилувчилар ҳам йўқ эмас эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Фикр каллада, мусаллас хумда етилади.* Шукрулло, Жавоҳирлар сандиги.

2 Енгил виноларнинг умумий номи. *Оқ мусаллас. Қизил мусаллас.*

МУСАЛЛАҲ [а. مسلح — қуролли, қуролланган] эск. кт. Қуролли, қуролланган, яроқ-аслаҳали. *Саҳн юзида уч-тўрт юз мусаллаҳ йигитларни бировни кутган ҳолда кўрдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУСАММАН [а. مئمن — қимматбаҳо; саккизлик; саккизбурчак] ад. Мумтоз шеърятдаги лирик турга мансуб шеъринг шакли; саккиз мисрали бир неча банддан иборат бўлиб, биринчи банд ягона қофияланишга эга, қолган бандларнинг етти мисраси ўзаро, саккизинчи мисра эса биринчи бандга қофиядош бўлади.

МУСАННИФ [а. مصنف — китоб тузувчи, муаллиф] эск. кт. Тасниф этувчи, китоб, мусиқа ва ш. к. муаллифи, тузувчи. *Китобнинг мусаннифи. Ушшоқнинг мусаннифи.*

МУСАФФО [a. محفى — тоза, соф; тоза-ланган] **1** кт. Жуда ҳам соф, бегубор. *Мусаффо осмон. Мусаффо сув.* ■ Яқингинада шивалаб ўтган ёмғирдан кейин ҳаво мусаффо. С. Анорбоев, Оқсой. *Тошкент қадимдан серкӯёш, мусаффо ҳаволи, серсув, унумдор тупроқли шаҳар сифатида шуҳрат қозонган.* «Саодат».

2 кўчма Тоза, пок. [Кундуз:] *Навоийданми? [Гули:] Ҳа, менга битибдур. [Кундуз:] Мусаффо ишқини изҳор этибдур.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Энг маҳрам дўстингиз — сизнинг мусаффо қалбингиздир.* П. Қодиров, Юлдузли туллар.

Мусаффо бўлмоқ **1)** соф, бегубор бўлмоқ. *Осмондаги булутлар тарқаб, ҳаво мусаффо бўлди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Шаҳримизнинг кумуш камарлари — канал ва анҳорлари доим мусаффо бўлсин.* Газетадан; **2)** бутунлай қутулмоқ, халос бўлмоқ. *Йўқ, мусаффо бўлиб соғайганингиздан сўнг, ўшанда ҳам докторларнинг рухсати билан.* К. Яшин, Ҳамза.

МУСАФФОЛАШМОҚ Мусаффоликка эга бўлмоқ, мусаффо бўлмоқ. *Ёмғир саваллаган сайин чанг-ғуборли атроф-жавониб тобора мусаффолашмоқда.* «Ёшлик».

МУСАФФОЛИК Мусаффо ҳолат. *Сувнинг эпкиннда.. баҳорги ёмғирнинг мусаффолиги бор эди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

МУСАХХАР [a. مسخر — бўйсундирилган, мажбур қилинган] Қарам қилинган, бўйсундирилган.

Мусаххар бўлмоқ Қарам бўлмоқ, бўйсундирилмоқ. *Мусаххар бўлмай охир еру осмон, Билим бирла очилмай барча ҳикмат.* Ҳабибий.

МУСАХҲИХ [a. مصحح — тўғриловчи, тузатувчи; имзо қўйган; корректор] қ. **корректор.**

МУСБАТ [a. مثبت — ижобий; тасдиқланган, исботланган] **1** мат. Нолдан катта, нолдан юқори. *Мусбат сон.*

2 физ. Моддий қисмлари протон ва позитрондан иборат электрга оид. *Мусбат заряд.*

3 кам қўлл. айн. **ижобий.** *Кўрган-билган одамларимдан қай бирига ўхшатсам бўлади? деган саволлар фикрини машғул этаркан, у, албатта, мусбат жавоб топар, шубҳасини ишончи енгар эди.* Ойбек, Танланган асар-

лар. *Унга мусбат воқеа ҳам, манфий воқеа ҳам тез таъсир қилар, нохуш воқеадан ҳам завқёб ҳодисадан ҳам дарҳол қалби жулбишга кела бошларди.* С. Сиёев, Аваз.

МУСИБАТ [a. مصيبت — бахтсизлик, офат, фалокат, кулфат] Мотамсаро ташвиш; кулфат. *Мусибат тортмоқ. Мусибат: чекмоқ.* ■ *Учқун ойисининг бошига тушган мусибатдан беҳабар.* Ҳ. Фулом, Машъал. *Ту бўлиб ўтди, лекин тўй билан Бозорнинг уйига аза, мусибат, мотам келиб кирди.* С. Айний, Дохунда.

МУСИБАТЛИ Бошга мусибат солган ёки келтирган, оғир, ташвишли. *Мусибатли воқеа. Мусибатли аҳвол.* ■ *Шу мусибатли кун шомга яқин кўча эшиги тақиллади.* С. Кароматов, Олтин қум.

МУСИЧА Каптарсимонлар оиласи ғураклар уруғига мансуб, одамга яқин яшайдиган, беозор, ювош қуш. *..бўғотлардан чакиллаб сув томади, дераза рахларида кукулаб мусичалар сайрайди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Уялиш керак, ўртоқ директор, мендай мусичадек беозор кишини ранжитгани қандай кўнглингиз бўлди?* «Гулдаста».

МУСИҚА [a. موسيقى < юн. musike — музалар санъати] **1** Инсон ҳиссий кечинмалари, фикрлари, тасаввур доирасини мусиқий товуш (тон, нағма)лар изчиллиги ёки мажмуи воситасида акс эттирувчи санъат тури. *Ҳинд мусиқаси.* ■ *Ибн Сино шарқда санъат назариятчиси, айниқса, мусиқа шмининг билимдони сифатида тез-тез тилга олинади.* «Гулистон». *Ўзбек мусиқаси ва қўшиқчилиги тарихида очилмаган кўриқ — эстрада санъати эди.* Газетадан.

2 Шу санъатнинг чолғу билан ижро этиладиган асари; куй. *Машшоқлар дарҳол «Хон чиқар» дейиладиган тантанавор мусиқани бошладилар.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Салқин ҳовлидан майин, латиф.. мусиқа ва қўшиқ эшитилар эди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаб.

3 кўчма Ёқимли, оҳангдор овоз(лар). *Чирилдоқларнинг майин мусиқаси ҳамма ёқни тўлдирган, гўё кечанинг ўзи куйлайди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Уларнинг оппоқ, кўркам гуллари қуёш нурида жуда нафис товланар, сонсиз арилар ва баҳор кўнғизлари гуллар орасида учишиб, ажиб мусиқа тарқатарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУСИҚАВИЙ *айн. мусиқий* 2. *Бир турли, бир оҳангли нафис, мусиқавий товушлар кишининг борлиқ вужудига, қон томирларига ажойиб бир ўзгариш берган эдилар. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ахир, бастакор ҳаётининг гўзал ва сержило томонларини мусиқавий ранг билан чизмаса, майин туйғулар, эзгу ниятлар қанот ясай оладими? А. Исроилов, Инсон ва қўшиқ.*

МУСИҚАЧИ Мусиқа чалувчи, созанда. [*Аваз укасига:*] *Комилнинг куйларини сира ҳам эдан чиқариб бўлмайди. Бизда Комилга етадиган мусиқачи йўқ. Ж. Шарипов, Хоразм.*

МУСИҚАШУНОС Мусиқа ўрганувчи, мусиқа олими, мутахассиси.

МУСИҚАШУНОСЛИК Мусиқа назарияси, тарихини ва муайян халқ(лар)нинг мусиқа маданиятини ўрганувчи фан. *Мусиқашуносликка оид асарлар.*

МУСИҚИЙ 1 *эск. айн. мусиқа. Дўст-ёрлар йиғилишиб, чағир ичиб, мусиқий ва рақслар билан тонг оттирадilar. Ойбек, Навоий. Навоий ўз тенги келадиган Мирзабекни ичкиликдан қайтаришига, унда шеър ва мусиқийга ҳавас уйғотишига ҳаракат қиларди. М. Осим, Сеҳрли сўз.*

2 Ритм ва оҳангга эга бўлган; оҳангдор. *Мусиқий шеър. ■ Пишкак билан Ферузанинг бутун вужуди аллақандай мусиқий ритмга мос чайқалади. С. Анорбоев, Гўзаллик излаб.*

МУСИҚИЙЛИК Ритм ва оҳангга эгаллик; оҳангдорлик. *Аксар вақт ғазалларга мусиқийлик нуқтаи назаридан қараб баҳолайдиган Зайниддин, завққа тўлгандек. Ёшишни аста тебратиб ўтирди. Ойбек, Навоий. Жомий ғазалда ажойиб уйғунлик, равонлик, мусиқийликка эриша олди. Ш. Шомухамедов, Сўнмас юлдуз.*

МУСКАТ [*фр. muscat < лот. muscus < ф. مشک* – қорамтир хушбўй модда; қ. **мушк**] 1 Узумнинг мушк динини эслатадиган хушбўй навлари.

2 Шу узумдан тайёрланган вино.

МУСКУЛДОР *айн. мускулли. Баланд бўйли, мускулдор бир одам эшикни очди. С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.*

МУСКУЛЛАР [*лот. musculus* – сичқонча] 1 Одам ва ҳайвонларда нерв импульслари таъсирида қисқариш хусусиятига эга

бўлган анатомик тузилмалар; мушаклар (улар айрим аъзоларни ва тана қисмларини ҳаракатга келтиради). *Чой юрак мускулларида модда алмашинув жараёнини яхшилайди. «Фан ва турмуш».*

МУСКУЛЛИ Мускули тараққий қилган. *Эй азамат, ботир кўкрак, мускулли қўллар. Йўлингиз кенг, нурли йўлдир, эй бахтли юзлар. Туйғун, Шеърлар.*

МУСЛИМ [*а. مسلم* – исломни қабул қилган, мусулмон] 1 *кам қўлл. Мусулмон динидаги киши; мусулмон. . .ислом туғи остига Туркистондаги жамики мусулмонларни тўплағаймиз. К. Яшин, Ҳамза.*

Муслим аҳли ёки аҳли муслим Мусулмон(лар).

2 Муслим (эркаклар исми).

МУСЛИМИН, муслимун [*«муслим» с. кўпл.*] *эск. Мусулмонлар, ислом динидаги кишилар.*

Амирул муслимин Мусулмонлар амири, халифа.

МУСЛИН [*фр. mousseline < Ироқдаги Мосул (الموصل)*] шаҳри номидан] *Енгил, юпка ва майин газлама. Ипак муслин. Юнг муслин. Муслин кўйлак.*

МУСОАДА [*а. مساعد* – ёрдам, кўмак; қўллаб-қувватлаш] *эск. кт. Кўмаклашиш, имкон туғдириш. Вақт мусоада қилса, келарман.*

МУСОБАҚА [*а. مسابقه* – тортишув, беллашув; танлов] *Ким ўзиш, ким яхши натижаларга эришиш учун бўлган беллашув. Отиш мусобақаси. Чопиш мусобақаси. Мусобақа қилмоқ. ■ Сузиш, шахмат-шашка ва спортнинг билиқ турлари бўйича мусобақалар ўтказилмоқда. Газетадан. Пахтазорларда очиқ-ойдин кунларнинг ҳар дақиқасидан унумли фойдаланиш учун.. мусобақа қизгин тус олди. «Ўзбекистон кўриқлари».*

Мусобақа қилмоқ айн. мусобақалашмоқ. *..бу ўзи сиз билан биз мусобақа қиламизми ё халала-ҳашту уйнаймизми? У. Исмоилий, Сайланма.*

МУСОБАҚАДОШ Мусобақа қилувчи, ўзаро мусобақада қатнашувчи томонлар (бир-бирига нисбатан). *Мусобақадошларимиз келишармиш, шартномани топиб қўймасак бўлмайди. «Мушқум» Нигит эҳйида мусобақадошларимиздан беш кун кечикдик. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.*

МУСОБАҚАЛАШМОҚ Ўзаро мусобақа қилишмоқ. *Олимпиада ўйинларида жаҳоннинг энг кучли спортчилари мусобақалашдилар.* Газетадан.

МУСОБАҚАЧИ Мусобақада қатнашувчи, мусобақа қатнашчиси. *Мусобақачилар бошқаларни ўнлаб одим орқада қолдирадилар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

МУСОВАДА [а. *مسودة* — қоралама ёзув; (шартнома) лойиҳаси] эск. кт. Хатга олиш, рўйхат. [Бой:] *Мана, мусовадаси ҳам тайёр. Икки юз сўм нақд пул, беш пуд гурунч, икки чорак ун, битта бўрдоқи кўй!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

Мусовада қилмоқ Хатга олмоқ, рўйхатламоқ. *Мамарайим ҳеч кимни қуруқ қайтармади, каттакон дафтар очиб, кимга нима берса, мусовада қилиб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУСОВИЙ [а. *مساوی* — тенг, баробар] эск. кт. Тенг, баравар. *Икки карра икки мусовий тўрт.*

МУСОВОТ [а. *مساوات* — тенглик] эск. кт. айн. **тенглик.** *Қутлуғ бўлсин янги меҳнат, янги бойлик, янги турмуш, онг-билимининг мусовоти.* Ҳамза.

МУСОВОТЧИ Мусовотчилар партиясига мансуб киши. *Али Акбарнинг ўзи Озарбайжондаги кўзга кўринган актив мусовотчилардан бўлган.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

МУСОВОТЧИЛАР тар. Озарбайжонда 1911 йилда вужудга келиб, 1920 йилда, Озарбайжонда совет ҳокимияти ўрнатилганда битирилган сиёсий партия.

МУСОДАРА [а. *مصادره* — мол-мулкни мажбурий равишда давлат ихтиёрига ўтказиш; тортиб олиш] 1 Хусусий кишиларга тегишли мулк ва ш.к. ни пул тўламай, қисман ёки батамом давлат ихтиёрига олиш, умумлаштириш. - *Отамнинг бутун молу мулки мусодара қилинди, ўзи онам ва ёш укаларим билан бирга сургун этилди, — деди Қутбия.* С. Айний, Қуллар. *Хоннинг буйруғи билан Шерназарбой ва бошқалар ҳибсга олинди. Моллари мусодара қилиниб, хоннинг хазинасига кирди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Матбуотда чиққан нарсаларни тақиқлаб йиғиштириб олиш. *Бу китоб чиқиши биланоқ чор ҳукумати уни дарров мусодара қилди.* Газетадан.

МУСОИД [а. *مساعد* — ёрдам қўшимча; ёрдамчи] эск. кт. Ёрдамчи, қулай. *Ўрин бўлмагани, мусоид бўлмаганидан мурожаатларнинг кўли жасиз қолди.* Газетадан.

МУСОЛАҲА [а. *مصالحة* — сулҳ ярашиш] эск. кт. Сулҳга келиш, сулҳизиш; сулҳ. *Урушувчи давлатлар мусолаҳага келишди.*

МУСОФИР [а. *مسافر* — сафарга кеткан, саёҳатчи, йўловчи; меҳмон] 1 Саёҳатдаги киши; сайёҳ. *Ҳар шаҳардан ҳар йилга юрамиз, Бир мусофир бизлар гадо.* «Ширин билан Шакар». *Бой меҳмон кирганда, мусофир ёстиққа бош қўйганга кетган, бахузур йўл ҳордиғини чаканган эди.* У. Исмоилий, Сайланма.

2 Бошқа ердан келган ёки бошқарувчи; келгинди. *Бундан ўн саккиз йил бу кишлоқнинг бир бурчагида мусофирчи темирчи бўлар эди.* А. Қаҳҳор, Сароёндаги мусофирга бермайман, деб қўярман. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 с. т. Ўзга, ёт (эл-юрт хақида). *Матли отам мусофир эларда.. меҳмон бўлишимни ҳам ўйламаганмикан.* Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона узоқ жудоликдан кейин мусофир юзлашган ака-укалардек қучоқлашиб олди. О. Ёқубов, Излайман.

МУСОФИРЛИК айн. **мусофирчилик.** Мусофирликлар ўтди. *Юр, қайтди, юртга.* «Оқ олма, қизил олма».

МУСОФИРХОНА эск. Ўзга ердан келган кишилар қўнадиган жой; муқоим хона. *Эллик тийинга фойтун кира қилган мусофирхонага бордим.* М. Муҳаммад, Турмуш уринишлари. *Карвонсароидеги мусофирхоналардан бирига бориб олишгач.. бозори Қандаҳорга бориб, муҳсин, Меъмор.*

МУСОФИРЧИЛИК Мусофирнинг ҳаёти, тирикчилиги, ҳолати. *Келган кунимдан Марғилонингизни бошлаган эдим, чунки танишларим мусофирчилик билиниб қола ёзган эди.* Қодирий, Ўтган кунлар. *Мусофирчиликнинг қадрини янада чуқурроқ ҳис қилдим.* Газетадан. *Ёш олимнинг мусофирчилигидан кечирган кулфатлари бу кун олдида ҳеч гап эмасди.* М. Осим, Ж. т. 1-китабда булутлар.

МУСОҲАБА [a. محاسبه — бирга кузаб, ҳамсуҳбат бўлиб бориш; жўр бўлиш] *эск. кт.* I Суҳбатлашиш, ҳамсуҳбатлик, суҳбат. *Олимлар ва ёзувчилар оила аъзолари бини нонуштага ўтирар эканлар, мусоҳабанинг мавзуси оқ олтин бўлади.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли.

2 Давлат, жамоат, фан, маданият ар-абларининг муҳбир билан оммани қизиқ-радиган бирор масала юзасидан матбуот сун ўтказган суҳбати; интервью. *Мусоҳаба шиказмоқ.*

МУСОҲИБ [a. مصاحب — ҳамсуҳбат, улават; куштор, жазман] *эск. кт.* Ҳамсуҳбат, суҳбатдош. *Дардсиз, бедил била ҳаргиз мусоҳиб бўлмагил, Ҳар нафасда минг чаманда дил қушин парвоз топ.* Ҳамза.

МУССОН [фр. mousson — йил фасллари a. موسم — вақт, фасл; мавсум] Ер юзасида ва тропосферанинг қуйи қисмида доимо бир томонга эсадиган, фақат йил фасллариининг алмашилиши билангина ўз йўналишини қарама-қарши томонга ўзгартирилган ҳаво оқими. [Ҳиндистонда] *Жазирамадан кейин муссон даври бошланиб, бир неча сун сурункасига жала қуяди.* 3. Акрамов, Ҳиндистон лавҳалари.

МУСТАБИД [a. مستبَد — ўз хоҳишича иш қилувчи; зolim, зулмкор] Мутлақ ҳокимиятга эга бўлган ҳоким, истибоддо эгаси. *Азизбек Туркистон хонлигининг энг зolim ва мустабид саналган бекларининг бири ва унинг ўз қарамоғида бўлган Тошкент аҳолисига қилган зулмлари Фарғонага достон.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мустабид шoҳларнинг разoлати ҳам шундаки, улар фақат ўз номлари эмас, балки ўз эли номига ҳам доғ туширишга қодирдилар.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *Мустабид тузум мафкурачилари элига сadoқатли, обрў-эътиборли одамларни йўқ қилиш пайида бўлганлар.* М. Қўшжонов, Дийдор.

МУСТАБИДЛИК Якка шахс ҳукмронлигига асосланган сиёсий тузум шакли.

МУСТАЖОБ [a. مستجاب — талаби қабул этилган, қондирилган, қабул бўлган] *дин.* Қабул этиладиган, ижобат бўладиган. *Муш-типарсиз, дуоларинг мустажоб, Дуо қил, қўлачиб, савиёноз қизлар.* «Хулққелпи».

Мустажоб бўлмоқ Қабул этилмоқ, ижобат бўлмоқ. *Некалай замонасида Розикбой берганлар.* Газетадан.

акамнинг ҳар бир дуоси оғзидан чиқмасдан мустажоб бўлур эди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

МУСТАМЛАКА [a. مستملکة — эгаллаб олинган, қарам мамлакат] Кучли давлат томонидан босиб олиниб, эксплуатация қилинувчи мамлакат.

МУСТАМЛАКАЧИ Мустамлака қилиб олувчи ва мустамлака меҳнаткашларини эксплуатация қилувчи. *Мустамлакачи давлатлар.* ■ *Илгариги миршаб ва юзбошилар мустамлакачилар томонидан қўйилган, уларнинг ноғорасига ўйнайдиган рус ва ерлик амалдорлар эди.* М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

МУСТАМЛАКАЧИЛИК Кучли давлатлар томонидан зўрлик билан эгалланган мамлакат ёки ҳудудни сиёсий ва иқтисодий мустақилликдан маҳрум этиб, ўзига бўйсундириш, қарам қилиш, талаш сиёсати. *Мустамлакачиликка қарши кураш. Мустамлакачилик сиёсати.* ■ *Мустамлакачиликнинг энг шармандали оқибатларидан бири меҳнаткаш аҳолининг саводсизлигидир.* Газетадан. *Маълумки, асрлар давомида қадимий ҳинд эли империализмнинг мустамлакачилик зулми остида эзилиб келди.* Газетадан.

МУСТАСНО [a. مستثنى — истисно қилин(ади)ган, ташқаридаги] Умумий қоидадан, одатдаги тартиб, ҳолатдан ташқари. *Ёр, диёр меҳрини куйлаб, Урмимиз бўлгай адо, Мен на истисно эрурман, Сен на мустасно, қалам.* Э. Воҳидов. *Айрим мустасноларни ҳисобга олмаганда, адабиётимиз турли йўллар.. тажрибалар асосида ривожланиб боради.* Газетадан. *Мулла Бурҳон мажлисга киришга мансаби жиҳатидан лойиқ бўлмаса ҳам.. мустасно тарзда киргизилди.* М. Жўрабоев, М. Б. мартабаси.

Мустасно қилмоқ (ёки этмоқ) Умумий ҳолатдагилар қаторига киритмаслик; истисно қилмоқ. *Агар дарсликларни мустасно қил-сак.. матбуот саҳифаларида, шунингдек, илмий, оммавий китоб ва рисоаларда кимё — химия, кимёвий — химиявий, кимёгар — химик тарзида уларнинг ҳар икки варианты ҳам қўлланаётир.* «ЎТА». *Ота-боболаримиз шу тариқа, теракни мустасно этганда, ме-вали дарахтни кўпайтиришга зўр эътибор берганлар.* Газетадан.

МУСТАСНОЛИ Мустасно қилинадиган, мустасно тарзидagi. *Шуниси ёмонки, ана шундай зуваласи хом таржималар онда-сонда учраб қоладиган мустасно ҳол бўлмай, балки умумий китоб маҳсулотининг хийла катта улушини ташкил қилади.* Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

МУСТАСНОСИЗ Ҳеч биричи мустасно қилмасдан; истисносисиз, беистисно.

МУСТАҚИЛ [а. مستقل — эркин, озод; тобе бўлмаган, алоҳида] **1** Ихтиёри ўзида бўлган; тобе, қарам бўлмаган. *Мустақил давлат.* ■ *Нормухаммад кушбеги Қўқондан бош товлаб, ўз олдига мустақил ҳукумат эълон қилган бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ўзганинг ёрдамисиз ёки раҳбарлигисиз иш қила оладиган, ўзича фикр юрита оладиган, яшай оладиган. *Дўстларининг жилмайган юзлари.. унинг [Элмуроднинг] ҳеч қачон ҳаёлига келмаган бир фикрни шивирлаётгандек бўлди: «Биз энди жиддий ва мустақил одамлармиз».. дейётгандай туюлди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Энди у ўзини мустақил ҳаёт йўлига қадам қўйган мустақил бир киши деб ҳисоблади.* С. Аҳмад, Ҳукм.

3 Фақат ўзига тааллуқли, ўзгалар иштирокисиз, таъсирисиз бўладиган. *Ўзининг қизиқиб, мустақил шуғулланиши натижасида бу тилни ўқитувчиси билан гаплаша оладиган даражада билиб олди.* Мирмуҳсин, Умид. *Менинг гапим шу: мустақил фикрингиз бўлса, яна ўйлаб кўринг.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *..учала шогирдидан ҳам мингданминг рози эканини айтди, энди мустақил иш қилаверишларингиз мумкин, деб фотиҳа ҳам берди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Мустақил сўз Луғавий маънога, номлаш вазифасига эга, яъни предмет, белги, ҳаракат кабиларни номлайдиган ёки унга ишора қиладиган ва гапнинг мустақил бўлаги вазифасида кела оладиган сўзлар. *Мас., гул, чиройли, сайрамоқ, беш, бу, қачон* сўзлари мустақил сўзлардир.

МУСТАҚИЛЛИК Мустақил ҳолат; боғлиқ, қарам бўлмаган ҳолат; давлатнинг ички ва ташқи ишларда бошқа давлатга қарам бўлмай фаолият кўрсатиши. *Сиёсий мустақиллик. Миллий мустақиллик. Мустақиллик эълон қилмоқ.* ■ *Ҳироту Самарқандга бўйсунмай, мустақиллик даъво этаётган Амирак Аҳмадни йўқотиб, ўрнига ўғиллари-*

дан бирини қўймоқ.. Шохруҳ салтанатини қеини кўтаришида ғоятда муҳим м... Мирмуҳсин, Меъмор. *Бу хушхал...* нгил аёлда кўзга яққол ташланади... ирода ва мустақиллик яширин эди. ■ Жонов, Ҳиммат.

МУСТАҒРАҚ [а. مستغرق — ғарб ўйга толган, чўмган] Ғарқ бўлган. *Сенинг ёдинг билан юрибман ома...* ёдинг билан — масти мутағрақ. ■ ров.

Мустағрақ бўлмоқ Ғарқ бўлмоқ. *..Хайлларга мустағрақ бўлар.* М. Али *лаблар шаробидан қанчалик масти...* рақ бўлмасин, Аҳроржон яна ўзини *се...* га олди. А. Ибодинов, «Латофат» *...* ги қатл.

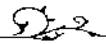
МУСТАҒАБ [а. مستعجب — севиниб зал, устун; маъқулланган; қилинса қилинмаса гуноҳ бўлмайдиган **ИБОРАТ** **СТАҒАБ ҚИЛМОҚ** *дин.* Таҳорат олиш уратларни ювмоқ.

МУСТАҒИҚ [а. مستحق — муносиб лойиқ; тўланиши шарт бўлган] **ЭС.** **1** зовор, лойиқ. [Навоий:] *Мазлумнинг етиши ва зolimни жазога мустағиқ қ...* адолат дейдилар, азизлар. Уйғун ва **И** тон, Алишер Навоий.

МУСТАҒҚАМ [а. مستحکم — мустаҳкам кучайтирилган, кучли] **1** Бузилиш, **У** кулаш ва ш.к. жиҳатдан чидамли; **Т** пухта, маҳкам. *Мустағқам иморат.* *Тағқам пойдевор.* ■ *Андижон қалъа тағқам. Бобур мирзо у ерда бўлса, қалъа да мустағқам бўлур.* П. Қодиров, К. тунлар. *Мустағқам темир устунлар.* *...тилган пўлат арқон кучли мотор...* мида бир маромда ҳаракатга кел...

2 *кўчма* Ўз хусусияти, моҳияти жиҳатдан ўзгаришга, бузилишга, чидамли; барқарор, айнимас. *Минтизом. Мустағқам дўстлик. М...* алоқа. *Мустағқам ирода.* ■ *Аса...* дан ва руҳияти ниҳоятда мустағқамлардан *акванавтлар тайёрланади турмуш.* *Имонига, динига мустағқам киза одам бор жойдан ажина к...* нарига қочармиш. С. Аҳмад, Ҳукм.

МУСТАҒҚАМЛАМОҚ **1** Мустағқам қилмоқ, маҳкамламоқ. *Эшикни м...*

қилмоқ. ■ Шунинг учун немислар бу районни қайта қўриб икки йил давомида тинмай мустаҳкамлаган эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 кўчма Барқарор қилмоқ, жипслаштириш. ■ Истиқлолимизни сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш учун кураш—муттасил давомладиган ўта масъулиятли ва мураккаб араён. Газетадан. Комплекслар, фермерларга малакали кадрлар билан мустаҳкамлаш шароитларини кўриш керак. Газетадан.

3 Пухталасмоқ, пухта ўзлаштириб олмоқ. ■ Тилган дарсни мустаҳкамламоқ. ■ Ҳар нарсага гапираверманг, ҳунарингизни мустаҳкамлаб, уқувли бўлинг. Т. Обидов, Юсуфшон қизик.

МУСТАҲКАМЛИК Мустаҳкам ҳолат, мустаҳкам бўлиш. *Иморатнинг мустаҳкамлиги. Дустликнинг мустаҳкамлиги.* ■ Йил ўз севгисининг мустаҳкамлигига ишончи қанчалик эмасдек.. кўрқувда эди. А. Мухтор, инор.

МУСУЛМОН [а. *مسلمان*] 1 Ислом динидаги киши. [Қози:] *Сен бир камбағал мусулмонсан. Ўз жонингга жабр қилма.. дей-аз. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ҳиндистон мусулмон бойлари ҳам эъзоз-икром билан эъзирлар, саройларга эга бўлдилар. Ойбек, Нур қидириб.*

2 Мусулмон (эркаклар исми).

МУСУЛМОНЛИК Ислом динига мансублик, тааллуқлилик. *Мусулмонликка хилофлиги.* ■ *Бас, гоҳ-гоҳида эл-жамоатни бир эга йиғиб, дуосини олиб қўйиш мусулмонлик тартиби эмасми? С. Сиёев, Ёруғлик.*

МУСУЛМОНОБОД Мусулмончилик ҳоким сурган, ривож топган; шундай жой, айт. *Халқимиз таъбирича, бу замонлар «мусулмонобод» бўлса-да, бироқ бу тантанали наъбдирни бузиб қўядиган ишлар ҳали йўқ эмасди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ул вақтлар мусулмонободнинг қайнаган чоғлари эди. К. Шин, Ҳамза. Қўқон тахтига Худоёрхон аводларидан бирортасини ўтқазиб, ислом туғиштига Туркистондаги жамики муслимларни тўплагаймиз, мусулмонобод бўлмай. К. Шин, Ҳамза.*

МУСУЛМОНЧА Мусулмонларга хос, мусулмон динига оид. *Хон мусулмон, бек мусулмон.. бунинг устига юриш-туриш ҳам мусулмонча эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МУСУЛМОНЧИЛИК 1 айн. **мусулмончилик.** *Мусулмончиликнинг фарзларидан бири — муборак ҳаж зиёратида бўлиб қайтдим. Газетадан.*

2 Ислом динига, мусулмонларга хос тартиб, қонун-қоидалар. *Сиз мусулмон фарзандисиз.. лекин қилган ишларингиз мусулмончиликка тўғри келмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. ..бунчалик талон-тороғ қилиш мусулмончиликка тўғри келармикан? П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

МУСҲАФ [а. *مصنف* — саҳифаланган китоб] Халифа Абу Бакр Сиддиқ даврида Куръоннинг кийик терисидан бўлган саҳифаларга ёзилган тўплами; саҳифаланган Куръон. *Шоҳим, муқаддас мусҳафда дарж этилмабдурмиким, инсон фарзандларини азиру мукаррам қилиб яратдик, деб. С. Сиёев, Ёруғлик.*

МУТААССИБ [а. *متعصب* — ўта фидойи, берилган; гайратли] 1 Динга қаттиқ берилган, унга кўр-кўрона амал қилувчи. *Қўйган театрларимиз кўнчиликка ёққан бўлса ҳам, мутаассиб уламолар ва чор ҳукумати амалдорлари бизга ёмон кўз билан қарар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.*

2 Бировга кўр-кўрона эргашувчи, бирор ишга онгсиз равишда қаттиқ берилувчи, таассуб қилувчи. *Мутаассиб адиб.* ■ *Бўғинлари зирқирар, анови авом, мутаассиб оломонга қўшилиб, ўзи ҳам казак аскарларидан таёқ егандек, жисму жони ёнарди. С. Сиёев, Аваз.*

3 эск. айн. **консерватор.** *Муҳаррирнинг гоят мутаассиблигини, прогрессив ёшларнинг ва зиёлиларнинг энг зўр душмани эканлигини ҳам яхши биларди. Ойбек, Нур қидириб.*

МУТААССИР [а. *متأثر* — бирор нарсадан таъсирланган] эск. кт. Бирор нарсадан таъсирланган, таъсир олган ёки таъсирланувчан. *Анвар ёш бўлса ҳам, жиддий ва кичкина мияси муҳокамага қобил, бошқа кишилар устига тушган бахтсизликдан ҳам мутаассир бўлувчи эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

МУТАВАЛЛИ [а. *متولى* — мудир, бошқарувчи; идора қилувчи] тар. Диний муассасаларнинг хўжалик нозири. *Кичик мударисимиз тўнғиздан тўқ бўлса-да, вақф даромадини тақсим қилиш чоғида мутаваллилар билан тил бириктириб, муллаваччалар-*

ни кўп қақшатар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

МУТАВОЗЕ [а. متواضع — камтар, тавозели, кибрсиз] эск. кт. Таъзим-тавозени канда қилмайдиган, барчага баравар тавозе билан муомала қиладиган; сертавозе; камтар, *Муҳаммад Расул қирқ ёшга етиб қолган мутавозе, мулланома киши эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУТАКАББИР [а. متكبر — мағрур; кибрли, калондимоғ] эск. кт. Ўзини катта олувчи, кибр-ҳавоси баланд, кибрли, такаббур.

МУТАКАББИРОНА Такаббурлик билан, такаббурона. *Мутакаббирона муомала.*

МУТАМОҚ 1 Қирқиб, учирай ёки кемирай парчаламоқ. *Ёғочни мутамоқ.*

2 кўчма Авраб бировнинг ҳақини емоқ, ўмармоқ, қаллоблик, текинхўрлик билан бировнинг ҳисобига яшамоқ. *Бас энди, жаноблар, хўб мутадингиз, Ҳақ-ҳисоб кунни ҳам яқиндир ахир. Ф. Фулом.*

МУТАНОСИБ [а. متناسب — тенг ўлчамли, тенг нисбатли; пропорционал] **1** Қисмларининг катта-кичиклиги, эни, бўйи, бичими бир-бирига мос ва маълум нисбатда бўлган. *Мутаносиб қадди-қомат. ■ Эргаш гапирар экан, Добротворцев унинг пишиқ гиштдай қорайиб қизарган озгин юзига мутаносиб келмайдиган бақувват кўкраги ва темирдай чайир билакларига разм солди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. ..лушти лаблари юнқа, юзига мутаносиб чиройли бурни устида реза тер. Х. Фулом, Замин юлдузлари.*

2 Ўзаро бир-бирига мос нисбатли, бири иккинчисини тақозо қиладиган. *Табиат ҳамма нарсани бир-бирига мос, мутаносиб қилиб яратган. Қаердаки бу мутаносиблик бузилса, фожиа келиб чиқади. С. Сиёев, Отлик аёл.*

3 эск. айн. пропорционал. *Шундай қилиб, ўтказгичдан ток ўтганда ажралиб чиқадиган иссиқликнинг миқдори ток катталигининг квадратига, ўтказгичнинг қаршилигига, токнинг ўтиб туришига тўғри мутаносиб экан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга кулоқ сол.*

МУТАНОСИБЛИК Мутаносиб ҳолат. *..қирра бурун ва чиройли узун бўйин баланд қоматига мослаштирилган сингари мутаносибликни сақлаб турар эди. С. Кароматов, Қалбимда қуёш. Хотиранинг чуқурлиги билан кишининг истевдоди ўртасида доимо ўза-*

ро мутаносиблик бор. «Фан ва турмуш» газетаси ки табиатнинг, ҳаётнинг ўзи ақли билан майдиган даражада мутаносибликни таъминлашти асосига қурилган. У. Норматов, Ўзбекистон тарбияси.

МУТАСАДДИ [а. متصدى — бошқарувчи; бирор ишни бошловчи, ташаббускор] кт. **1** тар. Ўтмишда кичик амалдор.

2 Бирор ишни бошқариш унутланган киши; ишбоши, бошлиқ. *Бир кўрак етказиб берилмаса, машина ишисиз қолгудек бўлса, мутасадди ишга жиғига тегарди. Н. Сафаров, Узокда қолган қиз. Мутасаддиларнинг гапларида ҳаманда, Маллаевнинг.. даволашни сарфлаётган жатлари хабари аввал Наврўз тўғрисида келиб тушган. Газетадан.*

3 эск. Бирор ишни ўз устига олган киши. *..Шартномада кўрсатилган миқдорнинг ярим баравар ҳосил олишга мутасадди кўчман, — деди Содиқ жиддият билан. С. Сиёев, Қуллар.*

МУТАФАККИР [а. متفكر — фикрловчи, фикрловчи, ўйловчи] кт. Чўққинли сафий фикрлаш истевдодига эришган киши, тафаккур эгаси. *Шарқда ўтган йиғинда яшаб ижод этган барча мутафаккирларнинг халқлар дўстлиги ва иттифоқини белгилаётган ажойиб фикрлар айтганлар. «ЎТА».*

МУТАХАССИС [а. متخصص — мутахассис] ҳада ихтисос олган, ихтисос эгаси бўлган киши, ихтисос эгаси. *Фан ва тажриба мутахассиси. Қишлоқ хўжалиги мутахассислари. Ёш мутахассислар. ■ Мутахассислар иншоот қурилишига кетган вақтда узоғи билан уч йилда қопланади. «Ўзбекистон қўриқлари».*

МУТАХАССИСЛИК айн. ихтисос эгаси. *..юртини тугатганлар ўрта маълум тахассислиги тўғрисида диплом олганлар. Газетадан.*

МУТЕ [а. مطيع — итоат этувчи, итоат этувчи] кт. Бировга қарам, тобе бўлган итоат қилувчи, итоаткор. *Нусратбек кўчага чиққанда, беклик даввосида муте бўлиб уйига кирганда, Хушрўй бекка муте бўлиб дирий, Утган кунлар.*

МУТЕЛИК Бировга қарамлик. *..итоаткорлик. Одамнинг қадрини ергатган мутелик — менинг ашаддий дўстим. П. Қодиров, Юракдаги қуёш.*

МУТЛАҚ [а. مطلق – бирор нарса билан чеklangмаган, шартсиз; ҳеч, асло] 1 Шакл-дубҳасиз, шартсиз, ҳеч қандай шарт-шароитларга боғлиқ бўлмаган, cheklangмаган, тоёнига етган, мукамал деган маъноларни билдирувчи тушунча; абсолют. *Мутлақ ҳақиқат. Мутлақ чемпион.* ■ *Ҳақиқат мутлақ бир нарса эмас.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Режалаштиришининг ўзи ҳам қотиб қолган мутлақ бир нарса эмас.* Газетадан.

Мутлақ ҳокимият Cheklangмаган подшо ҳокимияти ва шундай ҳокимиятга асосланган идора усули; абсолют монархия.

2 Бутунлай, мутлақо. *Бойнинг катта ҳовиссида, мутлақ сукунат ичида, қори, имом чиқоқ ўқиди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Энди кўрқидан фойда йўқлигига мутлақ ишонди.* Ш. Холмирзаев, Қил кўприк.

МУТЛАҚО [а. مطلقاً – бутунлай, умуман; шубҳасиз, албатта] 1 *рви.* Бутунлай, гамомила, батамом. *Қаршини ҳам таний олмайсан. Мутлақо ўзгариб кетган.* «Ўзбекистон кўриқлари».

2 юкл. Инкорни таъкидлайди; асло, ҳеч, сира. [*Навоий асилзодаларнинг бирига:*] *Бирор қудуқ қавлатганмисиз?* [Чол:] *Йўқ. Мутлақо, юзлаб қудуқни қуритган.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Ғаввос Муҳаммад ўз устидан қулишларини мутлақо эшитмаган эди-ю.* Мирмуҳсин, Меъмор.

МУТОЙИБА [а. مطايبه – ҳазил; қочирим; аския] *кт.* Бир-бирига қизик, кулгили, қочирим таплар қилиш, ҳазилкашлик. *Мутуйибада ошпазлар ҳам.. бўш келмадилар.* Ойбек, Навоий. *Ҳеч кимнинг юрагига ўйинкулги, одатда, тўйларда бўладиган қувноқ мутуйибалар сиемас, ҳамманинг елкасидан аллақандай оғир юк босиб тургандай эди.* К. Яшин, Ҳамза.

МУТОЛАА [а. مطالعة – диққат билан ўқиш; ўрганиш] Диққат билан ўқиш, ўқиб тушуниб олиш. *Ахмрайбойруқ ўйининг идириши қолганидан хавотир олиб, эшикдан мўралаганда, у яна мутолаага берилиб кетган экан.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Отабек.. жиддий равишда Фузулий мутолаасига берилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУТРИБ [а. مطرب – шодлантирувчи, завқлантирувчи; ашулачи; чолғучи] *эск. кт.* Созанда ва ашулачи. *Қилгай эрмиш мутри-*

би ишиқ ўз мақомини ироқ, Шул сабаб оҳанги ушшоқ гиряи афғон эмиш. Э. Воҳидов.

МУТТАСИЛ [а. متصل – туташ, боғлиқ; ёнма-ён; узлуксиз] Бир-бирига уланиб кетган; узлуксиз, тўхтовсиз. *Муттасил иш. Муттасил қатнов.* ■ *Поёнсиз жазирама кум саҳросининг нақ ўртасидан офтобнинг муттасил жазиллатиб санчаётган найзаларига бардош бериб биров боради.* А. Ҳакимов, Илон изидан. *Уч кеча-кундуз муттасил ёққан лайлак қор кунни кеча босилди.* С. Анорбоев, Оқсой. [*Амир Темур*] *Замондош ҳукмдорлар билан элчилик алоқаларини йўлга қўйиб, муттасил ёзишмалар олиб борган.* «Фан ва турмуш».

МУТТАҲАМ [а. متهم – айбланувчи; шубҳага олинган, айбланган] Олди-берди муомалаларида нопок; фирибгар, қаллоб. *Муттаҳам одам.* ■ *У [Мадаминхўжа] бир кўнгли бориб, муттаҳам қозининг тумшуғига туширгиси ё ифлос башарасига тупургиси келди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУТТАҲАМГАРЧИЛИК *айн.* муттаҳамлик 2. *Муттаҳамгарчилик қилмоқ.* ■ *Муттаҳамгарчиликка корафта А. Мираҳмедов хотинбозликдан ҳам хабари бор экан.* «Муштум».

МУТТАҲАМЛИК 1 Муттаҳам эканлик. *Унинг муттаҳамлигини билардим.*

2 Муттаҳамларга ҳос иш, хатти-ҳаракат; фирибгарлик, қаллоблик. *Ҳақини ташлаб кетинг! Агар муттаҳамлик қилсангиз, бу ердан соғ чиқмайсиз.* Мирмуҳсин, Меъмор.

МУТТАҲАМЧИЛИК *айн.* муттаҳамлик 2. *..айрим раҳбарлар уларнинг ҳар хил муттаҳамчиликлари учун шароит яратиб берадилар.* Газетадан.

МУФАССАЛ [а. مفصل – батафсил; мукамал; тўла] Бутун тафсилоти, майда-чуйласи, икир-чикиритача қамраб олган; тўлиқ, батафсил. *Муфассал изоҳот. Муфассал ҳисобот.* ■ *Кешдан келган меъмор дўстига ҳамма бўлган воқеани жуда муфассал айтиб берган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Абдишукур тили қичиб, янгича тўй ҳақида, уламо, шариат ва мактаб тўғрисида муфассал изоҳ бермоққа чоғланган эди, лекин сўзни Ҳакимбойвачча илиб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУФАТТИШ [а. مفتش – нозир, назоратчи] *эск. кт.* Тафтиш қилувчи. *Ўзи бўри*

бўлса ҳам, кўй терисини ёпишиб олган Мар-
ғилон молия муфаттиши.. «Муштум».

МУФИД [а. مفيد — ибратли, насихато-
муз; фойдали, нафли] эск. кт. Фойдали,
нафли. Ҳар бобда бағоят муфид мунозара
бўлди. Ойбек, Навоий.

МУФТ [ф. مفت — бепул, текин] эск. кт.
Текин, бепул. [Худоёрхон] Мамлакатни обод

сибларини ҳақсиз — муфт ишлатиб, янги рас-
та қурдирди. А. Қодирий, Меҳроблан чаён.

МУФТА [нем. Muffe] тех. Вал, тишли
ғилдирак, труба ва ш.к. ни бириктириш,
бир-бирига улаш ёки ажратиш учун хизмат
қиладиган қисм ёки мослама. *Шофёр Му-
каррамнинг юрагига қил сиемаслигини сезиб,
газ берди, сўнгра муфтани босиб, учинчи
тезликни олди.* С. Кароматов, Ҳаёт қандай
яхши!

МУФТИ(Й) [а. مفتى — фатво берув-
чи] дин. Мусулмонларда олий лавозимли ру-
хоний: шариат қонунларини талқин қилув-
чи, шариат ва ҳуқуқ масалалари юзасидан
ҳукм чиқарувчи, фатво берувчи лавозимли
уламо. *Бошда қози билан амлоқдор бир саф-
да, уларнинг кетидан раис билан миршаб бир
сафда, улардан кейин туман муфтиси.. мир-
шаб йиғитлари ясов тортиб келдилар.* С. Ай-
ний, Куллар. *Агар мен муфти бўлса эдим,
шу мазмунда бир фатво чиқарар эдим.* С.
Айний, Куллар.

МУФТХҲҮР [ф. مفت خور — текин еювчи]
эск. кт. айн. **текинхўр**. Ҳар бир диннинг ўзи-
га яраша муфтхўрлари бордир. «Муштум».

МУХАММАС [а. مختمس — беш бурчак-
ли; бешлик, бешталиқ] 1 эск. айн. **бешбур-
чак**.

2 ад. Беш мисрадан тузилган, ўзига хос
қофияланишга эга бир неча банддан иборат
шеърый жанрлардан бири.

Мухаммас қилмоқ (ёки боғламоқ) Би-
рор шоир ғазалининг ҳар байтига уч мис-
радан кўшиб, мухаммасга айлантирмоқ.
*Шоир 1882 йилда кўпгина воқеабанд ғазал-
лари, насрий латиғалари ва Алишер Наво-
ийга боғланган мухаммасларини йиғиб китоб
қилиб, уни «Качкули қаландар» деб номлай-
ди.* «ЎТА».

МУХБИР [а. مخبر — хабарчи, хабар
берувчи; айғоқчи] 1 Тахририят таркибида
журналист сифатида хизмат қилувчи ходим.

2 Бевосита тахририятда
аммо оммавий ахборот вос-
тазам ижодий ҳамкорлик
Мажид билан Райҳонов аш-
нинг илгариги ёзган хабар-
кўздан кечирмоқчи бўлишди
ширнома.

3 Бирор кимса ёки ташк-
барлашиб, хат ёзишиб тур-
чининг муҳбири.

Мухбир аъзо Баъзи мамла-
йилгача Ўзбекистонда: акаде-
умумий мажлисида сайлов йў-
дикланидиган, атоқли олим ёки
бобларига бериладиган, акаде-
чик унвон ва шу унвонга эга бў-

МУХЛИС [а. مخلص — самил-
кўнгил; ихлосманд; садоқатли
ихлос қўйган; ихлосманд. *Қути-
дан бери бир соат ҳам уйда бе-
ҳар кун Юсуфбек ҳожининг му-
бирининг уйида меҳмон ва
суҳбатидан мамнун эди.* А. Қодир-
кунлар.

2 Бирор нарсага қаттиқ берил-
жуда севувчи; муҳиб. *Шеърят м.
Кино мухлислари. Шахмат мухли.
Меҳмонларнинг спектаклини.. мик.
ат мухлислари томоша қилдилар. Г.
Миллионлаб футбол мухлислари
катта қизиқиш билан кузатиш-
бўйича XVIII жаҳон чемпионати
ҳам ўз ниҳоясига етди.* Газетадан

3 Мухлис (эркаклар исми).

МУХОЛАФАТ [а. مخالفت — ке-
чилик, тескарилашиш; ҳуқуқбузар-
ат қилмаслик] Расмий ҳукумат ва ў-
ёсати билан келишмай, бошқача
йўл тутиб, амалдаги қонунлар
фаолият юритиш. *Бу мухолафат..
шахснинг бўйнига сиртмоқ солади*
ҳор, Сароб.

МУХОЛИФ [а. مخالف — тескар-
ма-қарши; итгоатсиз; душман] кт.
қарши фикрда бўлган, қарши
қарши. «Ука, биз бир-икки кўйлак»
йиртганмиз, ҳа, бир оз кўрганмиз»
доғроқ мухוליфини танг аҳволга со-
ди. Й. Шамшаров, Пахтақайнар.

МУХТАСАР [а. مختصر — қисқат-
ган, қисқа] эск. кт. 1 Қисқа, дўнда

муътабар, яхши сўз — мухтасар. Мақол.
■ Бундан бошқа эшонни сўзга тутса, «келаси даромад» нинг қўлдан кетиши эҳтимоли тор, шунга биноан, маҳдум сўзни мухтасар қилмоқчи бўлди. А. Қодирий, Меҳробдан таён.

2 Бирор асарнинг қисқартирилган ва-риантн.

МУХТОР [а. مختار — сайланган; танлаб олинган; ихтиёри ўзида] 1 Бирор иш қилиш ҳуқуқи бўлган, ихтиёрига бирор иш топширилган. *Мухтор вакил. Мухтор элчи.*

2 Эск. айн. автоном. *Мухтор жумҳурият.*

3 Мухтор (эркаклар исми).

МУХТОРИЯТ [а. مختاریت — ихтиёри ўзидалик] эск. Конституциявий ҳуқуқда: бирон-бир ҳудуднинг унга конституция йўл қўйган чегараларда давлат ҳокимиятини мустақил амалга ошириш ҳуқуқи.

Қўқон мухторияти 1917 йил 26—27 ноябрда Қўқонда Бутун Туркистон мусулмонларининг фавқулодда 4-қурултойида ташкил топган ва 1918 йил 19 февралгача фаолият кўрсатган, Туркистон минтақасидаги дастлабки демократик ҳукумат.

МУХТОРИЯТЧИ эск. Мухторият тарафдори. *Мухториятчилар деҳқонга ер-сув беришга оғирлик қилардилар.* К. Яшин, Ҳамза.

МУЧА эск. 1 Киши аъзоси. [Қамбар:] *Қани, тортинг чилимни, мучангиз соғ бўлса ҳам, чилим сўришдан бошқа ишга ярамайсиз!* Ойбек, Танланган асарлар.

2 **Тўрт муча** Оёқ, қўл, кўз ва қулоқ. *Тўрт мучаси соғ одамга бекорчиликдан ёмон дард йўқ экан.* С. Сиёев, Аваз.

2 **тлш. айн. гап бўлаги қ. бўлак 1. Гапнинг бош мучалари.**

МУЧАЛ 1 Шарқий ва Марказий Осиёда кенг тарқалган, одатда 12 йилни қамраб олувчи ва ҳар бир йили бир ҳайвон (сичқон, сигир, йўлбарс, қуён, балиқ, илон, от, қўй, маймун, товуқ, ит, тўнғиз)нинг номи билан аталадиган ҳамда йил боши 22 мартдан бошланадиган йил ҳисоби.

2 Кишининг шу ҳисобдаги туғилган йили. *Ҳай, Шукр камтир, мучалингиз тўнғиз бўлиб, сафар ойининг ўн бирида туғилганми-сиз, нима бало, сира эл бўлмайсиз-а?* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

МУЧЧИ шв. Упич, бўса. *Моду дунёнг даркор эмас Оққизга, Ўхшатиб бир муччи олсанг бўлади.* «Равшан».

МУШ [ф. *موش* — сичқон] айн. **сичқон** йили қ. **сичқон 2.**

МУШАК I [ф. *مشک* — сичқонча] айн. **мушкул.** Собир ака.. оғир меҳнатдан эзилган, қўллари қадоқ, мушаклари чайир бўлиб кетган. Ж. Шарипов, Хоразм.

МУШАК II [ф. *مشک* — сичқонча] Турли таркибли порох моддалар билан тўлдирилган, ёқилганда осмонга кўтарилиб, хилма-хил, ажиб ранглар ҳосил қилиб портлайдиган снаряд, ракета (сайил ва тантаналарда мушакбозлик учун, ҳарбий ишда эса сигнал бериш ва ёритиш учун ишлатилади). *Осмон қаърига отилиб чиққан қизғиш ва тўқ яшил мушаклар ҳавода бир жом зар бўлиб сочилиб кетди.* О. Ёқубов, Излайман. *Салют ҳам бошланди. Ранго-ранг мушак Ҳисор водийсини қилди чароғон.* Газетадан.

МУШАК III [ф. *مشک*]: **мушак сабзи** Сабзининг йўғон, гўласимон ва учи тўмтоқ турн.

МУШАКБОЗ Мушакбозлик мутахассиси.

МУШАКБОЗЛИК Сайил ва тантаналарда ранг-баранг мушаклар отиш. [Элчи]. *хоқоннинг зиёфатлари, сарой олдида бўлган мушакбозлик, хитой раққосалари тўғрисида ҳикоя қиларди.* М. Осим, Ўтрор. *Кечқурун байрам мушакбозлиги шаҳарни чароғон этди.* Газетадан.

МУШАРРАФ [а. *مشرف* — шараф топган, шарафли; ҳурматли, муҳтарам; азиз] 1 **кт.** Шарафли, шонли. [Аҳмад Ҳусайн:] *Бу мушарраф, пок мамлакатимизда турли тадбирлар ва ислохотлар ила жамият ишларини тартибга солмоғимиз зарур.* Ойбек, Нур қидириб.

2 Шарафга муяссар бўлган, шараф топган. *Она хатнинг мазмунидан, қизининг шунчалик ҳурматга мушарраф бўлишидан севиhib, кўзига ёш олди.* Р. Файзий, Фароғат.

3 Мушарраф (хотин-қизлар исми).

МУШК [ф. *مشک* — ҳорғ тусли, хуш исли нарса] Ҳайвон ёки ўсимликларнинг ўткир ҳидли моддаси: ҳайвон мушки баъзи ҳайвонларнинг эркагидаги мушк безларидан ҳосил бўлади (парфюмерия саноатида ишлатилади).

МУШК-АНБАР, **мушку анбар** Мушк ва анбар, хушбўй моддалар. *Ойимлар ўтирар ҳайкалин осиб, Мушку анбар ҳиди ҳар ённи босиб.* «Равшан».

МУШКЕТ [фр. mousquet] 16-ағарда мт. — ағарда мт. — ағарда мт.

МУШКЕТЕРЛАР (фр. mousquetaires) мт. — ағарда мт. — ағарда мт.

Мушкетлар билан куролланган пиеда аскарлар.

МУШКУЛ [а. مشکل — қийин, мужмал; қийинчилик, оғирчилик] сфт. Хал қилиниши, ечилиши маҳол бўлган; қийин, оғир. Мушкул иш. Мушкул вазифа. Мушкул аҳвол.

■ Йўлчи ўзи учун мушкул масалани, яъни хўжайин олдига кириб, ундан пул талаб қилишни ўйлади. Ойбек, Танланган асарлар. Биродари азиз, аҳволингиз мушкул, ачинаман, илло кўмаклашишининг урдасидан чиқолмайман. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 от Қийин иш, оғир аҳвол, қийинчилик. Тўламат мўйлов, Шербекнинг мушкуллини бирга тортишаётгандек, ўйга чўмди. С. Анорбоев, Оқсой. [Навоий:] Шохим, ҳар бир мушкулни ақл ва совуққонлик ҳал қилади. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

3 от кам кўл. Ишқал чиқарувчи, чатоқчи, чатоқ. [Сафар бўзчи:] Бирорта мушкул игво қилдим, закотчининг томоғи тақилладими, кўлтиғимдаги бўзни ёпта олдиқўйди. А. Қодирий, Мехробдан чаён. [Юсуфбек:] Ҳой Тўла, хушёр бўл! Мени биласан-ку, йигит-яланг ичида гапимни бермай юрган мушкулман. Ҳамза, Паранжи сирлари.

МУШКУЛКУШОД [а. + ф. مشکلگشایی — қийинчиликларни ҳал қилиш, бартараф этиш] дин. Кишининг мушкуллини осон қилиш, ишини юргизиш мақсадида қилинадиган дуо ва ирим-сиримлар ва уни ўтказиш йиғини. ..бахтсизликнинг олдини олиш мақсадида.. чиллаёсин, мушкулкушод, биби сешанба ўқитиш — ҳаммаси диний хурофотлардир. Газетадан. Мен Қутлуғ кампирнигина мушкулкушодга бораман, сен уйда қимирламай ўтиргин. Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

МУШКУЛЛАШМОҚ Мушкул бўлмоқ, қийинлашмоқ, оғирлашмоқ. Иш мушкуллашди. Вазият мушкуллашди. ■ Ҳосилни ёгингарчилик бошлангунча йиғиб-тегиб олмасак, қора совуқ тушгандан кейин иш янада мушкуллашади. М. Назаров, Бўз йиғит.

МУШКУЛЛИК Мушкул ҳолат, мушкул нарса. Бу мушкулликдан қутулишининг йўли фақат битта. Газетадан. ..деҳқонларимиз об-ҳаво шароити ноқулай келганлиги сабабли

Ёрмат катта мушкулот қаршии одам қаби, бошини тебратиб, б соқолини юла бошлади. Ойбек, асарлар. Бу оғир мушкулотдан наж қайси бир эшикни тақиллатмаси ридан марҳамат нидоси чиқмади. илий, Фарғона т.о.

2 мус. Мақомнинг биринчи чо Мушкулоти «Уфур».

МУШОИРА [а. مشاعره — ижоддаги тортишув; шеър айт Шейриятнинг бир жанри: икки ортиқ шоирнинг бир мавзуда бир фикр ва туйғуларини ривожлан шеър айтишиш мусобақаси. Ҳирон ва шоирларидан маълум бир гурпу тўпланад, муҳим асарлар ўқилар, батлар, мушоиралар.. бўлиб турад Навоий.

2 Умуман, шеър айтишиш, 1 ги тортишув, мусобақа. Студен ўтказган учрашувимиз мушоира кетди. Н. Сафаров, Оловли изл:

МУШОҲАДА [а. مشاهدہ — кўздан кечирриш, кўриш] кт. 1 кўз билан кўриб текшириш. Кан йўл бўйидаги гўзалардан баъзил кетиши тўғрисидаги ўзининг муни батафсил сузлаб берди. А. Қаҳҳ нор чироқлари.

2 Фикр юритиш, ўйлаш. ..у бус-бутун мутолаа ва мушоҳа шўнгўйди. О. Ёқубов, Кўҳна ду асарни таҳлил этиш, албатта, о мушоҳадани талаб этади. «Фан»

Мушоҳада қилмоқ (ёки эт затмоқ, кузатишдан ўтказмоқ, экан, Ҳомиднинг юзида қувонч жиддият мушоҳада этилар эди. 1 Ўтган кунлар; 2) фикр юрит кўрмоқ. Биз бу ғазал мусанниф ғазал зимнидаги сўзларни муш кўрмоғимиз мақбулдир. С. Сиёе дир бўлган вазиятни ҳар ким ўз да этарди. С. Кароматов, Олти

МУШТ [ф. مشت — муштум, лан уриш; ҳовуч, кафт] 1 Кафт

зарб учун сиқимланган ҳолати; муштум. *Ботирнинг мушти ҳам яроғ.* Мақол. *Қўрққан олдин мушт кўтарар.* Мақол. ■ *Нодирнинг қўллари мушт бўлиб, най томирлари бўртлиб чиқди.* С. Юнусов. Қўтилмаган ҳазина.

2 Муштум зарби. *Тор жойда ош егандан, кенг жойда мушт еган яхши.* Мақол. ■ *Серсоқол, дов аскар билан олишиб, икки мушт билан уни гаранглатди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУШТАК I с. т. айн. муштдек. *Осмондаги бўз турғай. Бўзламасанг на бўлғай? Муштаткина жонингга Куйламасанг на бўлғай?* П. Турсун. Ҳақиқувчи.

2 Эски вақтларда бозор тарозидорларининг соғилаётган нарсадан оладиган тарози ҳақи. [*Ортиқ ака:*] *Мен сенинг молингни бойга «таппа-тах» ўлаб бериб, бир ҳовуч муштат олишимни биламан.* С. Айний, Қуллар.

МУШТАРАК {а. مشتراك — умумий, бирлашган, ўртадаги} кт. Қўпчиликка тааллуқли, ўртадаги, умумий. *Муштарақ ер. Муштарақ чегара.* ■ *Бизлар мақсадлари умумий, муштарақ бўлган қардошлармиз.* Н. Сафаров, Оловли излар. [*Шерназарбой:*] *Биз олий ҳазратнинг қулимиз, унинг хазинасини тўлдирмоқ биз ва сизнинг муштарақ вазифамиздир.* Ж. Шарипов, Хоразм.

МУШТАРАКЛАШМОҚ Муштарақ ҳолат касб этмоқ, муштарақ бўлмоқ. *Мақсадлар муштарақлашди.* ■ *Ёшлик ва уйғоғонлиқ даври — баҳор инсоний ҳисларнинг уйғоғонлиши билан муштарақлашади.* Газетадан.

МУШТАРАКЛИК Муштарақ ҳолат. *Бу яхлитлик эстетик идеалнинг муштарақлиги тўғрисида, методологик принципларнинг умумийлиги тўғрисида вужудга келган эди.* Газетадан.

МУШТАРИЙ I {а. مشتری — Юпитер} эск. айн. **Юпитер I.**

МУШТАРИЙ II {а. مشتری — солиб олувчи, харидор} эск. кт. **I** Харидор, олувчи.

2 айн. **обуначи.** *Муштариий бўлмоқ.* ■ *«Фан ва турмуш» журналининг март ойи сони ҳадемай муштариийлар қўлига тегади.* Газетадан.

МУШТДАЙ, -дек I Муштга ўхшаган, катта-кичиклиги, шакли муштча. *Муштдек ҳандалак. Муштдек олма.* ■ *Муштдек кесак олиб, ўрикка отди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 кўчма Тирмизак, ёш, кичкина. *-Мен муштдек вақтимдан ҳаммага яхшилик қилиб ўрганганман, — деди Султонмурод.* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

МУШТИПАР Қўлидан бирор иш келмайдиган, ожиз, бечора (аёллар ҳақида). [*Тўлаҳон:*] *Эй худойим, мен нима қиламан энди? Бир муштипар бўлсам. Ҳамза, Паранжи сирлари. Орзу ҳавасингни кўрай, демаганмиди муштипар кампир.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУШТЛАМОҚ I Мушт билан урмоқ. *Бир рус аёл ирғиб сўрига чиқиб, ҳалиги чўққи соқолни, елкасига муштлаб, сўридан итариб туширди.* П. Турсун, Ҳақиқувчи. *-Айб ўзимда, — деди Нормат кўкрагига муштлаб.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Мушт билан ишлов бермоқ, пишитмоқ. *Зумрад дўппидек хамирни қаттиқ-қаттиқ муштлаб бошлади.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

МУШТЛАШ I Муштламоқ фл. ҳар н. *Хамир муштлаш.* ■ *Мағрурланиш, кўкракка муштлаш.. кишини хижолат қилиб қўяди.* «Муштум».

2 Мушт солиб уришиш, ёқалашиш, уриш. *Уяфатлар орасида низо чиқиб, муштлаш, пичоқбозлик бошланди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУШТЛАШИШ I Муштлашмоқ II фл. ҳар. н.

2 Бир-бири билан мушт солиб уришиш, ёқалашиш.

МУШТЛАШМОҚ I Муштламоқ **2** фл. бирг. н.

МУШТЛАШМОҚ II I Мушт солиб уришмоқ, ёқалашмоқ. *Давлатёр Олахўжанинг ўғли Маъмуржон билан муштлашмоқда эди.* П. Турсун, Ҳақиқувчи.

2 Бир-бирига ёпишиб, муштга ўхшаб қолмоқ. *Конфетлар муштлашиб қолибди.*

МУШТОҚ {а. مشتاق — жуда-жуда хоҳловчи; мундир бўлувчи, соғинувчи} Зориқиш, сабрсизлик билан кутувчи; эришиш, кўриш ва ш. к. га истаги, иштиёқи кучли. *Она дийдорига муштоқ.* ■ *Тўнғич ўғлининг бахтини кўришга муштоқ онанинг бошидан бир челақ сув қуйиб юборилгандай бўлди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Атрофида унинг латифаларига, қизиқ-қизиқ дипломатик муштоқ бўлган беш-олтита ўсмирлар.* С. Анорбоев, Оқсой.

МУШТОҚЛИК 1 Муштоқ эканлик; интизорлик, зориқишлик. *Муҳаррам уни ғалаба билан табриклар, унинг тезроқ она шаҳрига қайтишига кўплар қатори муштоқлигини айтарди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 Муштоқ ҳолат. *Киши ҳар сафар баҳорни.. муштоқлик билан кутиши табиий. Газетадан. Ҳеч кимни муштоқлик дарди емасин, Мени олиб кетинг ўз диёримга. А. Орипов, Йиллар армони.*

МУШТУК [нем. Mundstück] 1 Папирос найчасининг тамаки тикилмаган, оғизга олинадиган қисми.

2 Сигарет, ўралган махорка тикиб чекиш учун мўлжалланган найча.

МУШТУМ 1 айн. мушт. *Муштум кўрсатмоқ. Муштум емоқ. ■ Йўлчи.. Қора Аҳмаднинг башарасига, кўксига, қорнига тўқмоқдай муштуми билан тўхтовсиз тушира бошлади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 Ўзбек тилида нашр этиладиган ҳажвий журнал номи. «Муштум»нинг навбатдаги сони нашрдан чиқди.

МУШТУМДАЙ -дек айн. муштдай. *..ёқасидан кўкрак суяклари муштумдай бўлиб уриб чиққан чолнинг юзида ҳаёт эмас, ўлим сояси бор эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о. [Ота-оналар].. болаларининг келажagini ўйлаб, уларни муштумдекларидан меҳнатга ўргатадилар. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.*

МУШТУМЗҮР тар. 1 Батрақларни, камбағал деҳқонларни ҳаддан ортиқ ишлатган мулкдор, бой деҳқон. *Ҳали ернинг кўп қисми муштумзўрлар қўлида эди. Н. Сафаров, Оловли излар.*

2 Зўравон, гушна. *Муштумзўр йигит уни [Содиқни] бир туртди-да, «юр, юр, итвачча, жинни-минни бўлдингми» деб, судрай бошлади. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МУШУК Мушуксимонлар оиласига мансуб йиртқич сүтэмизувчи.

Бунга мушук ҳам офтобга чиқмайди Бу овора бўлишга арзимаиди. Ичини мушук таталамоқ (ёки тирнамоқ) қ. ич. Ораларидан қора (ёки ола) мушук ўтди Ораларида низо пайдо бўлди, оралари бузилди. Яна ораларингдан мушук ўтдими, қовоқ-тумшукларингни осилтириб ўтирибсизлар? К. Яшин, Ҳамза.

МУШУКСИМОНЛАР Йиртқич сүтэмизувчилар туркуми оиласи: катталиги ҳар

хил, боши юмалоқ, думи одатда узун. Қўл моқларида юривчи гепард, силовсин, кўк қулоқ, тўқай мушуги каби жониворлар.

МУШФИҚ [а. مشفق — шафқат, раҳмдил, меҳрибон] кт. Шафқат қилувчи, шафқатли. *Унинг сиймосида мушфиқ омаги болажонликни, жафокашликни, олижанликни кўрасиз. Э. Охунова, Меҳр чашми.*

МУШШАЙМОҚ айн. шумшаймоқ.

МУЮЛИШ айн. муюш. *Катта кўча-муюлишидаги тут тағига етганда, Али дон бурилиб қаради. Ў. Ҳошимов, Қалбага қулоқ сол. ..йўлқаларни тозалаб бу муюлишидаги дераза тағига келиб турди. Умарбеков, Дугор.*

МУЮШ Кўчанинг бурилиш жиморатнинг ташқи бурчаги. *Қашқар оқзасининг муюшига ҳам етган эди, ташқидан кимнингдир дарвозани ургани эшитди. Азизбекнинг оти.. кетига бурилиб тўхтади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Фотиҳадан қорихонанинг айвон муюшига чўнқайиб кўчаларнинг ўйинини томоша қилди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

МУЯССАР [а. ميسر — осонлик бериш, юзага чиққан, ҳосил бўлган; муваффақиятли; яхши натижали] 1: **муяссар бўлмоқ** 1) қўлга кирмоқ, насиб бўлмоқ. [Дарилла:] *Айби йўқ, ўғлим, муҳаббат жуда осон гитларга муяссар бўладиган юрак жонивордир. А. Қодирий, Ўтган кунлар; 2) эришмоқ, муваффақ бўлмоқ. Катта юрак муяссар бўлмоқ. ■ Катта билим деганининг талабаси бўлишдек шарафга мансуб бўлади. Газетадан.*

2 Муяссар (хотин-қизлар исми).

МУҚАДДАМ [а. مقدم — биринчи] 1) қўлга қўйилган; олдиндан тўланадиган қисм; йўлбошчи] 1 (б. к. ва ч. к. билан). *Пайт муносабатини ифодалайди; бурчларни, олдин. Бундан уч йил муқаддам. ■ Соатча муқаддам бўм-бўш турган катта одамлар билан лиқ тўла. Р. Файзин, Баҳор келди.*

2 Муқаддам (хотин-қизлар исми).

МУҚАДДАС [а. مقدس — пок, тоғиллоҳий; олижаноб] 1 дин. *Диндорлар вурдида илоҳиёт билан боғлиқ бўлган табаррук. Муқаддас жой. ■ Токча сўз гул равишида туширилган дуо ёки шунга*

муқаддас калималар ёзиллик бир қоғоз ёпиштирилган. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 кўчма Шарафли, олижаноб, юксак. Табиатнинг бебаҳо неъматини сувни тоза сақлаш.. ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир. Газетадан. Шариф Сулаймон халқнинг чин ўғилларидан. Халққа самимий хизматдан кўра юксакроқ, муқаддасроқ нарса йўқ, деб билади у. Ойбек, Нур қидириб. Ҳозир иккиси [Йўлчи билан Гулнор].. қалбларида йилларча сақланган муқаддас орзуларига етишганликларидан, иккиси ҳам маст каби эди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Муқаддас (хотин-қизлар исми).

МУҚАДДИМА [а. مَقْدِمَة — олд қисм; кириш жойи, қисми; нутқ, асарнинг бошланмаси] **1** Адабий-бадний, илмий, мусиқий асарлар ва б. нинг бошланиш қисми; кириш, дебоча. *Китобнинг муқаддимаси. Муқаддима бермоқ.* ■ Бу хил муқоясага.. Истамбулда нашр этилган Фузулий девонига ёзилган муқаддимани мисол қилиб кўрсатиш мумкин. «ЎТА».

2 Гап ва нутқда асосий мақсадга кўчишдан олдин айтилган сўзлар, гапнинг даромади. *Бутабой қисқача бир муқаддимадан кейин мажлисни очиб, бинокорлик бригадасининг бошлиғи Тўлаганга сўз берди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Меҳмон гапнинг муқаддимасини яхшигина бошлаган, энди бирор йўл топиб, асли муддаога ўтиши керак эди.* С. Айний, Дохунда.

3 Бирор ишнинг боши, дастлабки босқичи, дебочаси. *Кумушнинг эрдан чиққан хабарини Кумушнинг ўзидан ҳам илгари тушунган ва Отабекдан ҳам илгари сезган Ҳомиднинг совчиси бошқа совчиларнинг муқаддимаси эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУҚАЛЛИД [а. مقلد — тақлидчи] Ўзбек анъанавий театрининг жанри; шу жанр ижроچиси (Муқаллид шаклидаги томошаларда куш ва ҳайвонларга тақлид қилинган, ҳаётдаги баъзи кишилар хулқ-атвори, қизиқ воқеалар кулгили тарзда акс эттирилган).

МУҚАРРАР [а. مقرر — маълум, белгили, қайд этилган] **1** Вужудга келиши, юз бериши, амалга ошиши аниқ бўлган, шубҳасиз, турган гап. *Аҳмад ичида ўзини койиди.. нега шоидинг, ахир шундай жавоб олишинг муқаррар эди-ку.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Иш*

шу хилда борса, кайфият шу бўлса, ҳадемай кансанчилардан биронта ҳам яккаҳўжалик қолмаслиги муқаррар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Қарор топган, турғун ҳолга келган; таъинли. *Муқаррар тартиб. Муқаррар қилмоқ.*

МУҚИМ [а. مقیم — бир ерда истиқомат қилувчи. (доимий) турувчи] **1** Бир ерда доимий турувчи, туб жойли. *Ғиждувоннинг муқим савдогарларининг дўконлари, саройлари бино бўлган чорсуда савдогарларнинг молларини кўриқлайдиган уч-тўрт нафар қоровул кўзга кўринди.* С. Айний, Қуллар.

2 Доимо бўладиган, доимий. *Уйлаб қараса, унга [Акбарга] ҳам мавсумий иш эмас, муқим иш зарур экан.* Й. Шамшаров, Гурумсаройликлар.

3 Муқим (эркаклар исми).

МУҚОБАЛА [а. مقابله — таққослаш, солиштириш; учрашув; қабул қилиш; ўрнини тўлдириш, қоплаш] *эск. кт.* Қаршилиқ. қарши туриш; жавоб ҳаракати. *Отабек бу терс ва кўрс муқобаладан тоқатсизланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Йигитча Зебидан муқобала кўрмагач, қўлини тортиб олди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

МУҚОБИЛ [а. مقابل — қарши турувчи, қарши, зид; ўрнини алмаштирувчи] **1** Қарши боровчи, қарши турувчи, зид. *Муқобил томонлар.* ■ Урушни бошлабон, қочди ўзи бўлмай муқобил, кўр, Қочиб билмамки, охир кетди Афғон ичра Қобил кўр. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Қарама-қарши йўналган; қарама-қарши йўналишда. *Муқобил юк ташиш.*

3 Жавоб бўлувчи, жавобан амалга оширилган. *Муқобил даъво.* ■ Бунинг учун у буюк ўзбек классик шоири асари тилига хос ўта нозик, чиройли сўз ва ибораларнинг ҳозирги рус тилидаги мос келадиган муқобилларини излаб топишга ҳаракат қилади. «Фан ва турмуш». *Мақсадимиз зиммамизга янги муқобил режа қабул қилишдир.* Газетадан.

МУҚОВА Китоб, журнал, дафтар ва ш.к. ни яхлит қилиб бириктириб турувчи, ички варақларга нисбатан қалинроқ материалдан ясалувчи сирт қисми. *Картон муқова. Чарм муқова.* ■ Ботирали ҳисоб дафтарининг кўк муқовасига чизилган суратга тикилиб қолди. Ҳ. Фулом, Машъал. *Китобнинг муқоваси*

кўркам, китобхон уни қўлга олиши билан баҳридили очилиб кетади. Газетадан.

МУҚОВАЛАМОҚ Муқова ичига олиб тикмоқ, муқова қилмоқ, муқова билан қопламоқ. *Китоб(ни) муқоваламоқ.* ■ Саидмухтор ўзи доим обуна бўладиган «Ғунча» ва «Гулхан» журналларининг ўтган йилги сонларини тўплаб, муқовалаб ўтирарди. С. Абдуқаҳҳор, Икки ўртоқ.

МУҚОВАМАТ [а. *مقاومت* – қаршилик, қарши хатти-ҳаракат] эск. кт. Қаршилик, монелик, қарши туриш. *Элчилар келди, ҳеч қандай муқовамат кўрсатмасдан, шаҳарни таслим этишни таклиф этишди.* Ойбек, Навоий.

МУҚОВАСОЗ Китоб муқовалайдиган киши, уста.

МУҚОВАСОЗЛИК 1 Китоб муқовалаш иши, касби. *Муқовасозликни ўрганмоқ. Муқовасозлик қилмоқ.*

2 Китоб муқовалайдиган устахона ёки цех. *Муқовасозликда ишламоқ.*

МУҚОВАЧИ айн. муқовасоз.

МУҚОВАЧИЛИК 1 Муқовачи касби, хунари.

2 айн. муқовасозлик **1, 2.** *Муқовачилик цехи. Муқовачилик қилмоқ.*

МУҚОМ [мақом сўзидан] **1** Рақса мусиқа ритм-усулига мос ҳаракат; мақом. *Муқом қилмоқ.* ■ *Сознинг дилни қитиқловчи шўх оҳангига Лолахон жуда мос муқом билан ўйнар эди.* Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

2 Уйгур мумтоз мусиқасининг асосий жанри.

МУҚОЯСА [а. *مقایسه* – таққослаш; баҳолаш] Қиёс қилиш, солиштириш, чоғиштириш; қиёс. *Муқояса учун мисол олмоқ. Муқояса қилмоқ* ■ [Обид] *Ҳозир Хатиб домла билан Бердибойнинг ташвиқотларини бир-бирига тўқнаштириб муқояса қилиб ишлайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

МУҒ [ф. *مغ*] эск. кт. **1** Зардушт динига мансуб киши; оташпараст; оташпарастлар руҳонийси; қоҳин.

2 *кўчма поэт.* Майхона эгаси; майфуруш.

МУҒАМБИР, муғомбир [а. *مغامر* – таваккалчи, қалтис иш қилувчи ёки *معبر* – тушни таъбирловчи] Алдоқчилик билан иш кўрувчи; айёр, қув. *Муғамбир тумшуғидан илинар.* Мақол. ■ *Мирзакаримбой илоннинг ёғини ялаган одам эди.. муғамбир, пухта-*

пишиқ.. ҳар ишда эҳтиёткорликни маъқул кўрар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

МУҒАМБИРЛИК Муғамбир кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат; қувлик. *Дадамап аканинг сўзлашида мижговликдан, муғамбирликдан, ясамаликдан асар ҳам йўқ эди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

МУҒАМБИРОНА Муғамбирлар каби муғамбирлик билан. *Жалил «Айта берайми» дегандай, Зиёдаҳонга муғамбирона жилмайиб қаради.* С. Анорбоев, Оқсой. [Элмурод Зокиржон қассобнинг сиёсат ҳақидаги муғамбирона саволларига оқ кўнғил билан жавоб беришга тиришганини эслаб, қизарар эди.] П. Турсун, Ўқитувчи.

МУҒАМБИРЧИЛИК айн. муғамбирлик *Бизда сансалорлик, такаббурлик, муғамбирчилик, кибру ҳавога берилиш деган гапла, бўлмайди.* М. Исмоилий, Икки қиз ҳикояси

МУҒАННИЙ [ф. *مغنی* – ашулачи, созанда] эск. кт. Нағма чалувчи созанда, нағма билан кўшиқ айтувчи хонанда. *Тўхта син ака.. Андижоннинг машҳур муғаннийлари билан дўстлашди.* С. Абдулла, Халқ бас тақори. *Нозиктаъб шоирлар қасидасида, муғаннийлар кўшиғида Найманча таърифланган.* С. Кароматов, Сўнғи бархан.

МУҒОЙИР [а. *مغایر* – фарқланувчи турли хил; бир-бирига ўхшамаган] эск. кт. Хилоф, тескари. *Жавоб тамом ҳақиқатга муғойир ва кишини ҳайратга соларлик бўлди.* –*Бу кун жўнамоқчи бўлиб турибман,* –*дед [Отабек].* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУҒАББАТ [а. *محبّت* – севги, ишқ; боиланиш] **1** Кимсанинг кимсага қалбдан берилиш ҳисси; севги, ишқ. *Муғаббат чирс танламас, уйқу – ўрин.* Мақол. ■ *Қи йўлчини чуқур севар, унинг ёлғиз исми эшитиши билан юраги тўлқинланар эди. 1 муғаббат қизнинг кўнғлига ёз чоғи.. саратк қуёши билан бирга кирган эди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳаммаси жойида, фақа ўртайдди Висолни кўмсаган оташ муғаббат.* Г. Жўраева, Иқбол.

2 Бировга, бирон нарса ёки ишга берилиш, мойиллик туйғуси, меҳр. *Мусиқа, муғаббат қўймоқ. Санъатга бўлган муғаббат.* ■ *Полвонларнинг бирига муғаббат иккинчисига нафрат билан қираб турган ха. кўзида, унинг ҳаяжонли юзида икки дунё қ. раши акс этгандек эди.* М. Исмоилий, Фа

гона т.о. *Отам бўлмасангиз ҳам, мени оталик муҳаббати билан севган содиқ ва меҳрибон кишимсиз. яъни маънавий отам.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Муҳаббат (хотин-қизлар исми).

МУҲАДДИС [а. محدث — ҳикоячи, ҳамсухбат; ҳадис олими, ҳадис айтувчи] Ҳадисларни тўплаш, саралаш ва шарҳлаш билан шуғулланган илоҳиётчи.

МУҲАЙЁ [а. مهنياء — тайёр, тайёрланган] 1 Таппа-тайёр: мавжуд. [Ҳадича:] *Ош тайёр. Ичкарида дастурхон солиғлиқ, ҳамма нарса муҳайё.* Уйғун. Навбахор.

Муҳайё қилмоқ (ёки этмоқ) Тайёр ҳолга келтирмоқ. *Чой олиб келинди, кетма-кет таомлар муҳайё қилинди.* «Муштурм». ...меҳнат қилишлари ва мароқли дам олишларига ҳамма нарса муҳайё этилган. Газетадан.

2 Муҳайё (хотин-қизлар исми).

МУҲАММАДИЙ дин. Муҳаммад динидаги; мусулмон.

МУҲАНДИС [а. مهندس — инженер, техник; ҳандаса (геометрия) ни яхши билувчи, қурувчи уста] Техниканинг бирор соҳаси бўйича олий маълумотга эга бўлган мутахассис. [Исломуҳжа:] *Жадид мактабларни кўпроқ очиб, дунёвий фанларни ўқитиб.. муҳандис, зироатчи, доктор, техник тайёрлаб чиқаришимиз лозим.* Ж. Шарипов, Хоразм. ..усталарни ҳам, янги бино лойиҳаси устида бош қотираётган муҳандисларни ҳам учратасиз. О. Ҳақимов, Сув келтирган азиз.

МУҲАНДИСЛИК Муҳандис иши, касби. *Аҳмад Дониш ўз замонасининг кўп подир асарлар ёзган буюк олими.. эканлигини тухта биламан-ку, аммо ўтқир муҳандислиги боисидан унча маълумотим йўқ..* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

МУҲАРРАМ [а. محرم — ман, ҳаром қилинган, тақиқланган; ой номи] 1 Қамария йил ҳисобида биринчи ойнинг арабча номи. *Амир Музаффариддин 1868 йил мартида, яъни мусулмонлар ҳисобича, янги йил кирадиган муҳаррам ойида Туркистон ўлкасини тосиб олиш учун Россияга қарши ғазавот эълон қилган эди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Муҳаррам ойи айн. муҳаррам 1.

2 Муҳаррам (хотин-қизлар исми).

МУҲАРРИР [а. محرر — озод этувчи; таҳрир қилувчи; ёзувчи] 1 Нашриёт ёки бошқа масъул нашрларда муайян матнни тур-

ли жиҳатдан таҳрир қилиб, босмага тайёрловчи ходим. *Адабий муҳаррир. Техник муҳаррир. Бош муҳаррир. Масъул муҳаррир.*

2 Айрим матбуот органларига раҳбарлик қилувчи шахс. *Кекса ишчи газетанинг муҳарририга қараб: -Нега бунга читтак деб лақаб қўйдиларинг? — деди.* А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. *Муҳаррир бошлиқ редакциянинг ҳамма ходимлари тўйга бордик.* Ў. Усмонов, Сирли соҳил.

3 эск. Муаллиф, автор. *Мактубнинг муҳаррири.*

МУҲАРРИРИЯТ қ. таҳририят, редакция. *Муҳарририят деворий расмлар репродукцияларини тайёрлаганликлари учун [меъморларга] ўз миннатдорчилигини билдиради.* «Фан ва турмуш».

МУҲАҚҚАҚ [а. محقق — амалга оширилган; шубҳасиз; муқаррар; тўғрилиги исбот этилган, аниқ] эск. кт. Ҳақиқатдан иборат бўлган, ҳақиқатлиги аниқ; чин. *Бу ғамли, бевафо фоний оламни Тарк этмоқ муҳаққақ шоҳу гадога.* Э. Воҳидов.

МУҲИБ [а. محب — севувчи, дўст тутувчи; мухлис; хуштор] эск. кт. 1 Севувчи, яхши кўрувчи, ишқивоз. *Китоб муҳиби. Шеър муҳиби.* ■ Мўмин кофир адабиёт муҳибларини ҳангу манг қилиб қўйди. «Муштурм».

2 айн. дўст. *Эй муҳиблар, юрган экандур фароғатда деманг, Соғиниб сизларни тунқун, уйқу йўқ бедорман.* Муқимий.

МУҲИМ [а. مهم — керакли, аҳамиятли; жиддий] Алоҳида аҳамиятга эга бўлган, аҳамият жиҳатдан биринчи даражали. *Муҳим масала. Муҳим иш. Муҳим воқеа.* ■ Анвар.. атроф ҳокимларидан бу кун келган нома ва аризаларнинг муҳимини аҳамиятсизидан ажратиб, ҳудайчига топшириш учун тайёрлар.. эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУҲИТ 1 [а. محيط — ўраб олган, иҳота этган, иҳота этилган] 1 Ҳаёт, фаолият кечадиган табиий ёки ижтимоий шароитлар мажмуи. *Географик муҳит. Ижтимоий муҳит.* ■ Қишлоқ муҳити, ота-онанинг ўта оқкўнгилик руҳида берган тарбияси Йигиталининг қон-қонига сингиб кетганди. Д. Нурий, Осмон устун. *Мактабни битиргач, ҳаммамиз ҳар ёққа тарқашиб кетамиз. Кейин ҳар ким ўз муҳитида ўз иши билан овора бўлиб кетади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Касб-хунари, иши, фаолияти ва ш.к. га кўра бир-бири билан боғлиқ бўлган кишилар доираси. *Мен қози домла ва Асад қори каби ҳурматли зотлар муҳитига ўзимни топшириб, дарёдан айрилиб чиққан ариқчадай, халқимдан айрилиб чиқиб, охири қуриб қолишга маҳкум бўлган эканман.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Табиийки, она учун ҳам ёлғиз фарзанд арзанда эди. Бу муҳит Давронни ҳаволантириб қўйди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

3 Ҳодиса, жараён ва ш.к. кечадиган моддий шароит. *Ёруғликнинг турли муҳитда турлича синиши.*

МУҲИТ II [а. محيط — океан] 1 эск. айн. океан.

2 Муҳит (эркаклар исми).

МУҲЛАТ [а. مهلت — мудлатни чўзиш, вақтинча тўхтатиш] Бирор иш учун тайин қилинган аниқ вақт бўлаги; муддат. *Уч кунлик муҳлат бермоқ.* ■ -Кўчиб кетиши муҳлати ўн кун, — деб бақириб қолди оқсоқол унинг кетидан. Ж. Шарипов, Хоразм.

МУҲОЖИР [а. مهاجر — ҳижрат қилган, бошқа жойга кўчиб кетган] Ўзи фуқаро бўлиб турган ёки доимий яшаётган мамлакатини ташлаб, бошқа давлатга доимий яшаш учун жўнаб кетувчи киши. *Сиёсий муҳожир.* ■ *Аҳмад Ҳусайн шаҳар сиртида муҳожирлар.. орасида тинчлик ҳақида муҳим, жиддий тортишувлар билан баҳсни битиргандан сўнг, ҳорғин, ўйчан қайтар эди.* Ойбек, Нур қидириб.

МУҲОЖИРЛИК Муҳожирга хос ҳаёт, шарт-шароит. *Муҳожирликда яшашга мажбур бўлган ёш бухороликларга келганда шунини айтиши керакки..* Газетадан.

МУҲОКАМА [а. محاکمه — судлашиш, даъволашиш; ҳукм қилиш] 1 Бирор хулосага келиш учун кўпчиликнинг фикрини олиш, фикрлашиш, ҳар томонлама ўйлашиш. *Масалани муҳокамага қўймоқ.* *Аризани муҳокама қилиш.* ■ *Иброҳимов қаерга бормасин, шундан гап очилиб, ҳар ким ўз фикр-мулоҳазасини айтар, Ўрмонжон айтмоқчи, масалани бутун халқ муҳокама қилар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Фикр юритиш, мулоҳаза; фикр. *Муҳокамаси йўқ одам.* *Муҳокама билан иш қилмоқ.* ■ -Бағзи энгил муҳокамаларинг онангникидан қолишмайди, Отабек!. — деди

[ҳожиди]. А. Қодирий, Ўтган кунлар ишга бениҳоят уқув, чандастлик муҳокама ва моҳирлик керак. Ойланган асарлар.

МУҲОКАМА ҚИЛМОҚ (ёки этмоқ) кама ўтказмоқ. *..кўриқ очиш масаласида муҳокама қилингандаёқ ҳаммани кўрқитмоқчи бўлган эди.* Ш. Бўрондан кучли. «Журналист» да адабий жанрлар, услуб, тил ва бошқа масалалари ҳар томонлама этилмоқда. Газетадан; 2) муҳокама юритмоқ; ўйламоқ. *Худди Элмурод ҳам уйига қайтиб, ўз хатти-ҳатти Элмурод билан қилган суҳбатини қиларди.* Шухрат, Шинелли йил кечаги кунларда ҳиссиётга қатъий китоб сўратиши оқибатини яхши этмаганидан пушаймон эди. А. Меҳробдан чаён.

МУҲОКАМАЛИ Муҳокамага ўйлаб иш юритадиган (қ. муҳокама). *Ўттизда киши муҳокамали бўлиб винқираб қолади.* Шухрат, Жаҳонданлар. *Йўлдош ҳам Элмурод билан муҳокамали, “Кўкламги захмлар роҳат”, деб узоқни кўзларди.* Шинелли йиллар.

МУҲОРАБА [а. محاربة — эск. кт. Уруш, жанг. Биринчи муҳорабаси. ■ [Абдишукур] Бўлиб ўтиш муҳорабасини тилга оларканларини тинглашни яхши кўрган бўй дарров унинг сўзини кесовчи билан урушди? Ойбек, Танлаб.

МУҲОСАРА [а. محاصره — олиш] эск. кт. Қамал, қурб. *Ҳануз Тошкент Қўқон сипоҳлари муҳосара ҳолатида эканлигини барлар келиб турмоқда эди.* Ўтган кунлар.

МУҲОФАЗА [а. محافظه — моя қилиш] кт. 1 Ҳимоя қилиш, ҳимоя. *Кейинги пайтларда муҳит муҳофазаси ҳақида кўп бўлди.* Бу табиий. Газетадан. *Муҳофаза қўрғони.* *Атрофини муҳофазасида қўриқмоқ.* Холмирзаев, Қил кўприк.

МУҲОФАЗА ҚИЛМОҚ (ёки этмоқ) қилмоқ; кўриқламоқ, ҳимоя

муҳит ва табиий бойликларни муҳофаза қилиш жуда муҳим масала. «Фан ва турмуш». Табиатни муҳофаза этиш, жумладан, ҳайвонот дунёсини сақлаш ва ундан оқилона фойдаланиш ҳозирги даврда муҳим аҳамиятга эга. Газетадан.

2 Эсда сақлаш қобилияти; хотира. [Мавлон] Эшитганини сира эсдан чиқармайдиган зеҳн-фаросатли, муҳофазаси бақувват йигит. А. Ҳақимов, Илон изидан.

МУҲОФАЗАКОР [a.+ф. محافظه کار – консерватор; эскилик тарафдори] эск. Мутаассиб, консерватор. Бавзи муҳофазакор колхозчилар бир неча кун.. бу қарорни миаларига сизғиролмай юрадилар. А. Қодирӣ. Обид кетмон. -Ростдан ҳам муҳофазакор бўлиб кетяносизми, Ҳошимжон? ..давлат манфаатини кўзлаган кишиларнинг боши нега галва остида қолар экан? Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

МУҲОФАЗАКОРЛИК эск. Мутаассиблик, консерваторлик, консерватизм.

МУҲОФАЗАТ [a. محافظت – сақлаш, ҳимоя] кам кўлл. айн. муҳофаза. Эшикдан икки қуролли йигит муҳофазатида Отабек ва Мирзакарим қутидор кўриниб, бекка қуллуқ қилдилар. А. Қодирӣ, Ўтган кунлар.

МУҲОФИЗ [a. محافظ – сақловчи, муҳофаза қилувчи] кт. Муҳофаза, ҳимоя қилувчи, ҳимоячи, кўриқчи. Ўрданинг гиштин, кунгурадор кўрғонлари ости билан жазойирий қилич тақинган маҳсул муҳофиз йигитлар айланиб, бегона кишини кўрғон яқинига йўлатмас.. эдилар. А. Қодирӣ, Меҳробдан чаён.

МУҲР [a. مهر – муҳр; тамға; шуларнинг изи] 1 Юридик ёки жисмоний шахснинг номи тўлиқ ёзилган матннинг (матн ва расмнинг) қабарик ёки ботиқ тасвири бўлган босма шакл (асбоб) (Қоғоз, сургуч, мум ва б. материалларга нусха тушириш учун хизмат қилади). Мана, нома тайёр. Фақат муҳрингизни боссангиз бас. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоӣ. -Мулла Шарофиддиннинг муҳри бор бу васиқаларда. Муллажон қозининг муҳри бор! – деди [кампир] васиқаларни титкилаб. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Тамға; герб. Бир ерда учта пул ётипти: иккитаси сийқа-сийқа бўлиб кетган, биттасининг муҳри йўқ. «Эртақлар».

МУҲРА [ф. مهره – юмалоқ нарса; мунчоқ] Болта, теша, кетмон каби асбобларнинг тигга қарама-қарши томони, орқа қисми. Онда-сонда учраган катта кесакларни кетмоннинг муҳраси билан бир ур-да, кетавер! А. Қодирӣ, Обид кетмон. Аланглаб ўрнимдан туришим билан домланинг кўлидаги тескари ушланган болтанинг муҳраси елкамга келиб тушди. Ф. Фулом, Шум бола.

МУҲРДОР тар. Хон, амирлар саройида муҳр сақловчи амалдор. Мактубни хон оталиққа, оталиқ муҳрдорга беради. У. Исмоилий, Сайланма.

МУҲРКАН [a.+ф. مهره – муҳр ўювчи, муҳрга ўйиб нақш ясовчи] Муҳр(лар) ясовчи ўймакор уста. Бобом билан Худойберган муҳркан ҳам шу тарзда яшаб ишлаган. Газетадан.

МУҲРКАНЛИК Муҳр ясаш, муҳрга ўйиб нақш солиш иши; муҳркан касби. Комилжон мадраса илмларидан ташқари, шоирлик, бастакорлик, хонандалик ва, албатта, отамерос касб – хаттотлик, муҳрканлик, ўймакорликка ҳам қизиққан истеъдод эгаси эди. Газетадан.

МУҲРЛАМОҚ 1 Муҳр босмоқ, муҳр билан тасдиқламоқ. Турсунали Исроиловга эртасигаёқ бош инспектор-ревизор деган лавозим муҳрлаб берилди. «Муштум».

2 Фойдаланиш, очишни тақиқловчи белги (муҳр) кўймоқ. Бўлди, ишимиз тамом, муҳрланг хонани, лозим бўлса, яна очармиз. Ойбек, Нур қидириб.

3 кўчма Ўлмас, йўқ бўлмас қилиб олмоқ. Ҳар бир кўрган нарсасини кўнелига муҳрлаб олмоқчи бўлгандек синчиклаб кузатарди. Шуҳрат, Шинелли йиллар.

Оғизни (ёки тилни) муҳрламоқ Мутлақо гапиртирмай, оғиз очирмай кўймоқ, гапирмайдиган қилиб кўймоқ. Гулнорнинг заҳарланганини Мирзакаримбой ва ўғиллари қатъиян рад қилиб, маъсума қурбоннинг ота-оналарининг тилларини дўқ-тахдид билан муҳрлашга тиришдилар. Ойбек, Танланган асарлар.

МУҲРЛИ Муҳр босилган; тамғали. У [Султонмурод] кўлида бир парча муҳрли қоғоз билан.. хушнуд бўлиб чиқди. Ш. Тошматов, Эрк қуши.

МУҲРОНА тар. Муҳр босувчи амалдорга бериладиган пул, муҳр ҳақи. Сотувчи ва олувчи ўзаро келишганларидан кейин.. қози-

МУРАББО [a. مراببا — жем, мураббо; мармелад] Хўл мева, резаворлар ҳамда шакрдан тайёрланадиган ширинлик. Олчадан қилинган мураббо. Сабзидан мураббо қайнатмоқ. ■ Дастурхонга турли-туман қандқурс, мева-чева, анвои мураббо.. бўғирсоқлар билан зеб берилган. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Тоғлик аҳоли қадимдан ривочнинг поясини майдалаб, мурабболар тайёрлашган. Газетадан.

МУРАККАБ [a. مرکاب — таркиб топган, тузилган; тўплаб йиғилган; аралаш] 1 Ечилиши, тушунлиши, бажарилиши қийин; оғир, мушкул. Мураккаб масала. ■ Бу иш жуда мураккаб. Ҳ. Фулом, Машғал. Ҳомилянинг мўъжизали ривожланиш жараёни биологлар олдига турган энг мураккаб муаммолардан биридир. «Фан ва турмуш». Атоқли халқ санъаткори ҳаётнинг энг чигал, мураккаб томонларини ҳам жонли тил билан содда қилиб тушунтира оларди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.

2 Катта қийинчиликлари бўлган, машаққатли, оғир. Хўжалигимиз деҳқонлари мураккаб об-ҳаво шароити юз берган йилда бир жон-бир тан бўлиб меҳнат қилиб.. давлат топширигини шараф билан адо этдилар. «Ўзбекистон кўриқлари». Мен билан тенгдош бўлган ёшларнинг ўсмирлик ҳаёти жуда мураккаб бир вақтга тўғри келган эди. Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

3 Таркиби бир неча (жуда кўп) унсурлардан ташкил топган. Кўз жуда мураккаб оптик система бўлиб, киши ҳаётида кўзнинг яхши кўриши муҳимдир. Газетадан. Фан ва техниканинг узлуксиз ривожини ҳамда янги-янги мукамал мослама ва механизмлар яратилиши туфайли янада мураккаброқ ЭҲМлар пайдо бўла бошлади. «Фан ва турмуш».

МУРАККАБГУЛЛИЛАР Уруғи икки паллали, мураккаб тўпгулли ўсимликлар (мас., кунгабоқар, дасторгул, дармана).

МУРАККАБЛАШМОҚ 1 Ҳал бўлиши мураккаб тус олмоқ, чигаллашмоқ. Масала яна ҳам мураккаблашди.

2 Оғир, машаққатли ҳолат касб этмоқ, шундай ҳолатга тушмоқ. Баҳорнинг серёгин келиши туфайли деҳқончилик ишлари янада мураккаблашди. ■ Агар аёл.. майиб-мажруҳ бўлиб қолса борми, унинг оиладаги аҳволи бадтар мураккаблашади. Газетадан.

3 Тузилиш жиҳатидан мураккаб олмоқ. Мураккаблашган меҳнат...

МУРВАТ [a. مرواد — муравват, муравватлик] эск. 1 Бириктириш учун ишланган резьбали металл деталь; винт. Мурват тўлат дарвоза тепасидаги мурват бурдай бошлади. С. Аҳмад, Қадрдон...

2 Асбоб-ускуна ва машиналарнинг мураккаб ишга соладиган калити ёки. Шифёр чаққонлик билан машинанинг мураккабликка солиб, катта кўчага бурниги мураккаб мурватини буради. С. Кароматсоя, Қадр бархан. У, мурвати бураб қўйилган мураккаб ўхшаб, бетўхтов айланарди. Шунинг учун мураккаб кидирганлар.

МУРДА [ф. مرده — ўлган; ўлим, ҳаром ўлган нарса] Ўлган кишининг мурда; ўлик. ..жанг майдонида мурда танклар ва душман мурдалари қолди. Газетадан.

Тирик мурда Ҳеч нарса билан мураккаб майдиган, ҳаракатсиз, ҳиссиз шайлардан тиббат қўлланивчи ибора. Тирик мурда юрма, инсонсан, инсондай қилик ўргатгансиз, ота. С. Спеев, Аваз.

МУРДАХОНА 1 Мурда турган мураккаб хона; морг.

МУРДАШҲҲЙ [ф. مردهشوی — мурдашувчи киши] шв. этн. Ҳассол. Бахтсиз мурдашўйларни, касалнинг ҳеч бир дахли бўлмагани ҳолда, «мурдашўй деб жанозага йўл қўймайдилар. С. Аяни, хунда. Эҳа, ҳали урмоқчимисан. мурдашўй ювгур! Н. Норқобилов. Бектўй оқ уйча.

МУРДОР [ф. مردار — нопок, ҳаром ўлган нарса] 1 от Ҳаром ўлган ўлимтик, ўлакса. Магар масжидда мурдорларга мурдорни емак ҳалолдир, деб. А. Ҳор, Миллатчилар.

2 сфт. Ҳаром, нопок. Номард — мурдор бидир, мард — буюк дарё, Дарё иш ҳеч мурдор бўлмас. «Ақл ақлдан қўйилди».

3 сфт. кўчма Ҳаром-хариш ифлос ишлардан қайтмайдиган. Н балчиқда ётган бир мурдор аёли олиб, савоб учун қўл чўзсам.. мурдор тар, деб ўйлагандим. К. Яшин. Ҳаром...

МУРДОРХҲҮР [ф. *مردارخور* — ҳаром ўлган нарсаларни еювчи; бошқаларнинг ўлиmidан ўз фойдасини кўзловчи] 1 Мурдор еювчи, ўлакса билан овқатланувчи (ҳайвон ва қушлар ҳақида).

2 *кўчма* Ҳаромхўр, бойлик учун ҳар қандай мурдорликдан қайтмайдиган. *Мурдорхўр одам.*

МУРИД [а. *مريد* — излош, эргашиувчи, шогирд; суфийлар шогирди] *дин.* Пир ёки эшон (муршид)га қўл бериб, суфийлик йўлига кирган шахс. *Темурбекнинг отаси Амир Тарагай эса Абдуҳолиқ Фижедувоний таълимотига ихлос қўйган Амир Шамсуддин Қуллолнинг муриди эди.* П. Қодиров, Тил ва эл. *Адрас тўнли, зарбоф чопонли кишилар, ортида муридларини эргаштирган уламо-умаро кўринса, дарҳол охираат кунидан ваъз айтади.* С. Сиёев, Аваз.

Мурид овламоқ Қишлоқма-қишлоқ юриб, муридларни товламоқ, улардан назрнийёз йиғмоқ. *Туркман эшонлари ҳам мурид овлайдилар, ҳам имоматчилик қиладилар, яъни туркманларнинг никоҳ ва жаноза маросимларини бажарадилар.* С. Айний, Эслаликлар.

МУРОД [а. *مراد* — тилак, истак, мақсад] 1 Эришиш, амалга ошириш кўзда тутилган орзу; мақсад, муддао. *Ботир ёрим, биладан, сиз қайғу дарёсига мандан чуқурроқ ботгандирсиз. Энди ёлғиз муродим: сизни бир кўрмоқ, сиз билан икки оғиз сўзлашмоқдир.* Ойбек, Таъланган асарлар.

Муруд ҳосил бўлди Мақсад амалга ошди, орзу ушалди. *Хотиржам бўлинг, бегим.. Худо хоҳласа, мурудингиз ҳосил бўлмай қолмас.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Муруд (эркаклар исми).

МУРОДБАХИШ [а. + ф. *مرادبخش* — мурудга етказувчи] *кт.* Кишининг мурудини ҳосил қиладиган. *Муродбахш зот.* ■ *Аҳмадохун.. қизини ёнига чақириб, унга насиҳат қилган бўлди, бугун мурудбахш кун, деб уни дуо қилди.* К. Яшин, Ҳамза.

МУРОЖААТ [а. *مراجعت* — кўриб чиқиш; таққослаш, солиштириш; бирор нарса сўраш; ишни қайта кўриш] Бировга қарата айтилган гап, қилинган даъват, чақирик ва ш. к. *Механизаторларга мурожаат билан чиқсам.. таниқли, тажрибали, қатъиятли механизаторларни чўлга чорласам.*

«Ўзбекистон кўриклари». *Яқинда матбуотда республика илғор чорвадорларининг мурожаати эълон қилинди.* Газетадан.

Мурожаат қилмоқ (ёки этмоқ) 1) бирор иш, илтимос, чақирик ва ш. к. билан бировга қарата оғзаки ёки ёзма сўз айтмоқ. *Илтимос билан мурожаат қилмоқ.* ■ *Ўрдага ариза билан мурожаат қиладиган ҳар ким, ҳатто расмий кишилар ҳам, аввал маслаҳат сўраш учун Анварнинг ёнига келар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. — *Подшоҳ ҳазратлари, — назокат билан мурожаат этди Навоий.* Ойбек, Навоий; 2) маълумот олиш учун қарамоқ. *Энциклопедияга мурожаат қилмоқ. Тарихий манбаларга мурожаат қилмоқ.*

МУРОЖААТНОМА Ёзма мурожаат, мурожаат хати. *Стокгольм мурожаатномаси.* ■ *Хон ва уламодан.. яширин равишда Тошкент, Андижон, Марғилон ва ўзга шаҳарларнинг ишончли уламо ва бекларига.. мурожаатномалар йўлланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУРОСА [а. *مراضا* — бир-биридан розилик, ўзаро келишиш] Ўзаро келишувли муносабат; келишув, келишувчилик. *Муросага келмоқ.* ■ *Қайси оилада муроса яхши бўлса, файзи дарвозадан кўриниб туради.* Газетадан. *Шундан кейин ҳам муштитар она уларни муросага келтирмоқчи бўлди.* Газетадан.

Муроса қилмоқ Келишувли йўл тутмоқ, муроса йўлини тутмоқ. *Халқ билан муроса қилишим мумкин, аммо улар билан икки дунёда муроса қилолмайман.* Уйғун, Навбахор. *Турмуш бўлгандан кейин, муроса қилмасанг бўлмас экан.* Н. Сафаров, Наврўз.

МУРОСА-МАДОРА, муросаю мадора [муроса + а. *مدارا* — яхши муомала, илтифот] *с. т.* Келишувчилик. *Ишнинг чапчасига кетаётганини сезган Бўронбек «муросаю мадора» йўлига ўтди.* Ҳ. Ғуллом, Машғал.

МУРОСАСИЗ Муросачилик, келишувчилик қилмайдиган, муросага келмайдиган, муросага, келишувчиликка йўл қўймайдиган. *Муросасиз танқид. Муросасиз курашмоқ.* ■ *Ҳар бир ўқитувчининг ўзи ҳам ростгўй, нуқсонларга муросасиз, жонкуяр мураббий ва устоз бўлмоғи керак.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МУРОСАСИЗЛИК Муроса қилмаслик, муросасиз ҳолат. «Муросасизлик» қурбони

2 Рухсат этилган, ижозат қилинган; жоиз. *Боришингиз мумкин. Сўрашингиз мумкин.* ■ *-Шаҳарда чўчка асраш мумкин эмас, — деди Муҳаррам. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. -Ўзи бу ерда ичиш мутлақо мумкин эмас, — деди у овозини настлатиб. «Гулдаста».*

3 Эҳтимоли бор, эҳтимолдан узоқ эмас. [Муҳаррир:] *Йўлдошева йигирма олтинчи йилда.. паранжи ёнигиб юрган бўлиши мумкин, бунга ҳозир тавна қилишида ҳеч қандай маъно йўқ. А. Қаҳҳор, Бек.*

МУМКИНЛИК **1** Мумкин эканлик. *Ўз сирларининг йўлчи томонидан очилиши мумкинлигидан кўрққанлигидан бўлса керак, Нури тухматни тарқатишига.. ортиқча уринмади. Ойбек, Танланган асарлар.*

2 с. т. Имконият, имкон. [Марям:] *Бу кун беш-олти кундан бери сиз билан кўришармиканман, деб кўп интизор бўлсам-да, мумкинлик бўлмади. Ҳамза, Ким ўғри?*

МУМЛАМОҚ Мум суркамоқ, мум билан қошламоқ. *Тиқишга янги бошлаган чоғларида мумланган иннинг бармоқларига ёпишуви.. ғашини келтирар эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУМЛИ **1** Таркибида мум бўлган, муми бор. *Мумли асал.*

2 Мум суртилган, мумланган. *Кўзларига уйқу келган шогирд бола мумли инни қир-қир чўзиб, қатим тортар.. эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУМСИК [а. مسمك — бахил, хасис] Ўтакетган хасис, бахил, зиқна. *Мумсик одам.*

МУМТОЗ [а. ممتاز — аъло даражали, машхур; имтиёзли; сараланган] **1** кт. Бирор фазилати, яхши томони билан бошқалардан ажралиб турадиган, афзалликларга эга бўлган; етук, сара. *Вавдага вафоли, ахлоқда мумтоз, Дўстпарвар, ўз сўзли, ёрига содиқ. Ғ. Фулом. Маҳалладагилар ҳам, мактабдагилар ҳам Комилжонни «одобда мумтоз», дейишади. «Муштум». Бу сизнинг куйингиз, устоз Навоий, Ғазал оламида мумтоз Навоий. А. Исроилов.*

2 Муайян миллат ва жаҳон фани, санъати, адабиётида муҳим ўрин тутадиган, миллатнинг шон-шухрати ва фахри ҳисобланган; классик. *Мумтоз мусиқа. Мумтоз адабиёт.* ■ *Шу тарзда Навоий ўзбек мумтоз адабиётида «мунишот» деб аталадиган янги бир жанрни ҳам бошлаб берди. П. Қо-*

дилов, Тил ва эл. [М. Маматова] Айн.. мумтоз кўшиқларни ижро этишини жонлидан яхши кўрарди. Газетадан.

3 Мумтоз (эркаклар исми).

МУМТОЗЛИК Мумтоз белги, даража; шундай даража, белги, ҳолатга элик. *Уяратган табиатнинг ранг-баранг ҳалари кўркамлиги ва мумтозлиги билан шига эстетик завқ бағишлайди. «ЎТА».*

МУНАВВАР [а. منور — нур сочиб турувчи; нурли, ёруғ] **1** кт. Нур билан тилган, нурга тўлган; равшан, ёрқин. *Охий ёз қуёши оламга нур таратади, қабтон ҳам кўм-кўк, мунаввар. Газетадан. Озоднинг қуёши, Мунаввар ҳаёт боши Бош нур шу хонадан, Доим уйғоқ онадан. Ғ. Жўраева, Иқбол.*

Мунаввар қилмоқ (ёки этмоқ) Нур, чарогон қилмоқ; ёритмоқ. *Қуёш уфқдан чалик юқори кўтарилса, оламни шунча мунаввар қилади. Ҳ. Фулом, Қуёш монхақиқат. Хонани қуёш нури мунаввар турганига қарамай, Румия чироқни ёқди. Кароматов, Сўнгги бархан.*

2 Мунаввар (эркаклар ва хотин-қиз исми).

МУНАВВАРЛИК Мунаввар, ёруғ, чарогон ҳолат. *Дарёлар бу ёғдуга мўл, мўл соховат, эҳсонга, Мунавварлик эҳсон айтади қалби қайноқ инсонга. Э. Охунова. Дунё донлардан холис бўлганда эди, бу олам ҳам мунавварлик касб этарди. Газетадан.*

МУНАЖЖИМ [а. منجم — юлдузшун] астролог] **1** эск. Мунажжимлик билан шуғулланган, юлдузларга қараб фол кўриши; астролог. [Навоий Хусайн Бойқаро:] *Халқнинг тақдирини мунажжимларнинг ҳали қуръаларига қараб эмас, балки ақл идрокнинг талабига кўра ҳал этмак зарур. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.*

2 эск. кт. айн. астроном. Самарқандда Китоб йўлида ҳазрат Навоий ва буюк мунажжим Улугбек замонасидан қолган мунажжимлик чинорлар ҳали ҳам шовуллаб турарди. «Ўзбекистон кўриқлари».

МУНАЖЖИМЛИК Айрим кишиларнинг халқларнинг тақдирини осмон ёритқиларининг вазиятларига қараб башорат қилиши (фол очиш) билан шуғулланадиган таълим, касб.

МУНАҚАШ с. т. Бундай. -*Ха, отанеизга бошида ёки охирида унинг фасл ва бўлим- ларини, одатда бетлари билан кўрсатувчи бўлиши.* *Айтмакчи мундаки мундаки мундаки.*

МУНАҚАНГИ с. т. Бундай, бунақанги. *Мунақанги ганни биринчи эшитишим.*

МУНАҚҚАШ [а. منقش — нақшланган; билан тикилган] эск. кт. Нақшланган, шли, нақшдор. *Олтин қандилдаги элик- тивжарнинг нури билан мунаққаш девор- цинг олтин, кумуш, кўк-қизил гуллари гзардек яшнаб, уйга бир ҳаёлийлик бе- рдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУНАҚҚИД [а. منقذ — танқид қилув- ганқидчи] эск. кт. айн. танқидчи. *Будодам кунларда адабиёт майдонида ўзининг қидлари билан жавлон урган мунаққид эксон эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Асарда му- нисид «Бой ила хизматчи», «Заҳарли ҳаёт», «Илмий роман» асарларини илмий баҳолай- ва таҳли қилади.* Газетадан.

МУНГ кт. Ҳазинлик, маъюслик. *Анвар пенги болалар билан оз алоқа қилар, улар- кам аралашар ва ортиқча уйнаб-кулмас, ишиа унинг кўзида бир мунг ётар эди.* А. Дирий, Мехробдан чаён. *Жамолиддин да ўчиқлик, кўзида мунг бор эди.* М. Ис- иллий, Фарғона т.о. *Ёндашмасин бу оқшом и Қиттак қайғу, жиндак ҳам мунг.* Мир- лир.

МУНГЛАНМОҚ кам қўлл. Мунгли, бюс аҳволга тушмоқ, маъюсланмоқ. *Ано- р ўқтин-ўқтин ҳаёл суриб кетади, бирдан нгганиб ҳам қолади.* Ойбек, О. в. шабада- р. *Арслонов мунгганиб, жойига ўтирди.* Ш. ымирзаев, Қил кўприк.

МУНГЛИ кт. Ҳазин, ғамгин; маъюс. *Йнарбулоқ томонидан.. мунгли най овози итилди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Унинг ғам- ни, мунгли ўтириши Гавҳарнинг юрагини таб ташлади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга лоқ сол.

МУНДА 1 шв. Бу ерда. *Бизнинг Тошкент- ни аҳвол сўрасанг, балки Марғилонга ҳам итилгандир, мунда Азизбек қандогдир бир ча таяниб, Қўқонга исён этди.* А. Қоди- ий, Ўтган кунлар.

2 с. т. Бунда. *Ҳап мунда эмас.*

МУНДАЙ с. т. Бундай. [Самандаров:] *Бундай гапирсангиз-чи, забон борми!?* А. Қаҳ- ор, Қўшчинор чироқлари.

МУНДАРИЖА [а. مندرجه — мазмун, ьяно; таркиб] 1 Китоб ёки қўлёзманинг

бошида ёки охирида унинг фасл ва бўлим- ларини, одатда бетлари билан кўрсатувчи бўлиши.

2 кам қўлл. айн. мазмун. *Мақоланинг мун- дарижаси. Ишнинг мундарижаси.* ■ *Ҳани- шер Юнусовнинг ҳаёт мундарижаси — гўза парвариши ва кўриқ ер очганлигидир.* «Ўзбе- кистон кўриқлари».

МУНДИР [фр. manture — аслаҳа-анжом < лот. mundus — кийинган, гўзал; кийим, либос] Ҳарбий ёки расмий формали устки кийим. *Кўприкдан қочиб кетаётган охириги солдатлар орасида немис капитанининг мун- дири кўриниб қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Парад мундирлари ҳам кўринмай қолди.* *Сол- датдан тортиб генералгача — ҳамма дала формасини кийиб олган.* Газетадан.

МУНДОҚ с. т. Бундай. -*Гулнор бузилиб- ди.. Йўлчи иккови мана мундоқ эмиш!* — *Нури икки бармоғини бир-бирига маҳкам чирмаш- тириб кўрсатди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУНИС [а. مؤنس — улфат, ҳамдам; дўст] 1 эск. кт. Яқин, сирдош дўст, ҳамлам. *Кундан-кунга ортар дарду ҳасратим, Мунис, аҳли дардларимни соғиниб.* Ҳамза. *Ғурбатхо- нада менга энг яқин ўртоқ ва севишли, мунис ёлғиз шу бароқ мушук эди.* Ғайратий, Ме- ннинг ёшлигим.

2 Мунис (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНИЦИПАЛИЗАЦИЯ [фр. municipi- palisation < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Хусусий кишиларга қарашли ер-мулк ва бойликларни мажбу- рий равишда маҳаллий ҳукумат органлари ихтиёрига ўтказиш.

МУНИЦИПАЛИТЕТ [нем. Munizipalität < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарув- чи жамоа] Бир қанча мамлакатларда: ма- ҳаллий ўзини ўзи бошқарув органи ва у эгаллаган, жойлашган бино.

МУНКАЙМОҚ Букчайиб қолмоқ; бу- килмоқ, эгилмоқ (киши ва унинг қомати ҳақида). *Мункайган чол.* ■ *Партихўжа ёғчи.. чол бўлмаса ҳам, чоллар каби икки қўлини орқа белига қўйиб, бир оз мункайиб, ичкари уйга кириб кетди.* Ойбек, Танланган асар- лар. *Робия хола яккаю ягона ўғли урушга ке- тиб, мункайган чоли билан қолган.* С. Зунну- нова, Олов.

МУНКАРНАКИР [а. منكر و نكير — ўл- ганларни қабрда сўроқ қилувчи фаришта-

ларнинг номлари] с.т. Мункар ва Накир: Исломиий тасаввурга кўра, ўлганларни Раббинг ким, дининг нима, пайғамбаринг ким, деб қабрда дастлабки сўроқ қилувчи, уларни қилган гуноҳлари учун жазоловчи фаришталар. Афанди мункарнакирнинг сўроғини ўз кўзи билан кўргиси.. келиб қолди-ю, бир очиқ гўрга кириб ётди. «Латифалар».

МУНКИЛЛАМОҚ Қарилик натижасида кучдан кетиб мункаймоқ, букчайиб қолмоқ. Яқинда Қумри иш билан яна Тошкентга келди. У ҳар галдагидек кадрдон институтига бориб, мункиллаб қолган профессорини кўриб чиқди. Мирмуҳсин, Ажрим. Мункиллаган бир кампир, нур ёғилиб бетидан, Дўқиллатиб хассасин, ўтди кўча четидан. Қ. Муҳаммадий.

МУНКИМОҚ 1 Қоқилиб ёки мувозанатни йўқотиб, олдинга силкинмоқ, ташламоқ. Канал қирғоғидаги чанг босган ўтлар устида эринчоқлик билан бораётган от бирдан мункиб кетди-ю, икки олдинги оёғи билан чўккалаб қолди. Ш. Рашидов. Бўрондан кучли. Қудрат кўлидаги сувли челақ билан мункиди, лекан йиқилмади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 кўчма Нотўғри йўлга кирмоқ, тўғри йўлдан озмоқ, тоймоқ, қоқилмоқ. *Фафлатга мункимоқ.* ■ Унинг иқбол чироғи мана шу мункишида кўлидан тушиб, чилпарчин бўлмасмикан? С. Анорбоев, Оқсой.

МУНКИР [а. منكر – инкор этувчи, тонувчи] эск. Инкор этувчи, тан олмовчи. -Худонинг қудратига мункирмисан? – деб Муллонаверўз ҳам Сафарга бир дўқ қилиб кўйди. С. Айний, Қуллар. Биз тез вақтда Хуросонни чириган, ачиган мавлонолардан, шариатга мункир аҳли фузалодан тозалаб оламиз. Мирмуҳсин, Меъмор.

Мункир келмоқ Тан олмаслик, тонмоқ. -Шариатга мункир келган Ҳасан билан Содикқа ақл ўргатишга кетаётганмидингиз? – деди Нишонбек Мўътабарга. Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси. ..ўзларига ён босган зотларнинг бошидан тилла еочарди-ю, аммо уларнинг ҳукмдорлигига қиттаккина мункир келган кимсани асло кечирмасдилар.. қаттиқ ўч олардилар. Мирмуҳсин, Меъмор.

МУНОЖОТ [а. مناجات – илтижо, махфий суҳбат] **1** дин. Исламдаги фарз намозлардан ташқари, ихтиёрий равишда

ўқиладиган намозлар. Ҳар қандай диндорнинг худога ихтиёрий илтижо ва ибодат қилиши ҳам муножот ҳисобланади. *Қишнинг кўп вақтлари.. кечалари қиблага қараб, тиз букиб ўтириб, худога йиғлаш ва муножот қилиш билан ўтар эди.* М. Муҳаммаджонов. Турмуш уринишлари. *Афанди ёмғирда ивиган бир иморатнинг орасида худодан давлат сўраб муножот қилаётган эди, чордевордан бир гишт тушиб, унинг боши ёрилди.* «Латифалар». *Айрилиқдан тинмайин дод айлайин. Ёлбориб, ҳаққа муножот айлайин.* «Ойсулук».

2 ад. Шарқ мумтоз адабиётининг анъанавий унсурларидан бири. Одатда, муножотда нажот умиди, илтижо ва тавбалар тангрига оташин мурожаат шаклида ифодаланади.

3 Йирик шаклдаги ўзбек мумтоз чолғу куйлари туркуми (уч асосий қисмдан иборат). *Домла.. музиканинг хумориси тутар экан, «Муножот» билан «Қари наво»ни эшитмаган куним, бамисоли халтасини йўқотган девонаман, деган экан.* П. Турсун. Ўқитувчи,

4 Муножот (хотин-қизлар исми).

МУНОЗАРА [а. مناظره – баҳс, мубоҳаса, тортишув; назорат] **1** Илмий, адабий, сиёсий, диний ва ш. к. масалалар юзасидан тортишув; баҳс. *Илмий мунозара.* Қизғин мунозаралар. *Мунозара олиб бормоқ.* *Мунозара ўтказмоқ.* *Мунозарага яқун ясамоқ.* ■ *Элмурод оқсоқол билан эшон ўртасидаги диний мунозарага аралашшини лозим кўрмади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 ад. Мумтоз адабиётда кенг тарқалган жанр; фикрлар кураши, қарама-қаршилиги шаклида ёзилган асар.

МУНОЗАРАЛИ 1 Мунозара талаб этадиган, ҳал қилинмаган. *Чакана нархларни ўзгартириш мумкинлиги, шубҳасиз, ҳозирги пайтда энг мунозарали масаладир.* Газетадан.

2 Мунозарага оид, мунозара тарзидаги. *Врачлар ўртасида калта-калта мунозарали гаплар бўлиб ўтди.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Кейинги пайтда тарихий шахслар портрети масаласида мунозарали фикрлар кўпайиб кетди.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.

МУНОСАБАТ [а. مناسبت – муносиблик. мувофиқлик; жоизлик; қариндошлик; ало-

дорлик] **1** Кишилар ўртасидаги алоқа, омада. [Элмуродга] Эшоннинг муносабати ч ўзгарди. Илгаригидай қаттиқ сўкмай эди. П. Турсун, Ўқитувчи. У Навоий билан шонийнинг ўзаро муносабатлари ҳақида баъ бир гаплар эшитган.. П. Қодиров, Юл-эли тунлар.

2 Кишилар, ташкилотлар, давлатлар тасидаги борди-келди, олди-берди муо-слалари; тирикчилик, моддий ва маъна-ий ҳаёт билан боғлиқ бўлган алоқа. Оила-ий муносабат. Савадо муносабатлари. Иш-б чиқариш муносабатлари. Муносабат боғ-моқ. Дипломатик муносабатларни узмоқ. У банклар орқали ўз рақибларига қарши иб бормоқчи бўлган «сирли ишлари»ни, ўз ўздорларига қандай муомала ва муносабат-и бўлишини ўйлар эди. Ойбек, Танланган арлар.

3 Кишининг воқеликка, воқеликдаги ўрсаларга, ҳодисаларга қараши, ёндашиш эинципи. Аёл кишининг фазилати бола би-ин бўлган муносабатда оилади. Ф. Муса-онов, Ҳиммат. Инсон моддий бойликни, аданий обидани яратар экан, ўзининг меҳ-тнга бўлган муносабатида маънавий гўзал-гини намоён этади. Газетадан.

4 флс. Муайян тизимдаги элементлар-инг жойланиш характери ва уларнинг ўза-и боғлиқлигини ифодаловчи фалсафий шунча. Тафаккурнинг борлиққа муносаба-и. ■ Мен, одатим бўйича, сўзларнинг маъ-ларини ва номларнинг номланган нарсалар-лан муносабатини билишга қизиққанымдан: / кишлоқни нега Тезгузар деб атаганлар? деб сўрадим. С. Айний, Эсдаликлар.

5 Бирор иш, ҳаракат, гап ва ш. к. га дах-и бўлган нарса, тегишли асос; боис. дахл-и ишга сизнинг гапингизнинг ҳеч қандай муносабати йўқ. ■ Тантибойвачча анчаги-и маст бўлиб, оғзига келганини валдирашга ишлади. Ҳар муносабат билан ўзини мақ-ади. Ойбек, Танланган асарлар. Тавҳидий-р муносабат тугдириб.. тийлага ёзиб бер-ин шегри ҳақида гапирди. А. Қаҳҳор, Мил-итчилар.

МУНОСАБАТДОР Муносабатли, ало-иси бўлган, боғланган; алоқадор, дахлдор-ишга муносабатдор томонлар.

МУНОСАБАТСИЗ Муносабати, алоқа-и. дахли йўқ; алоқасиз, дахлсиз, боғлан-

маган. *Муносабатсиз гап.* ■ [Мулла Обид] Гоҳо муносабатсиз бўлса ҳам, ўзича илжа-ийинқираб қўяди. А. Қодирий, Обид кетмон.

МУНОСИБ [а. مناسب — мувофиқ, мос келувчи; мутаносиб] **1** Тўғри келадиган, мос тушадиган; мувофиқ, лойиқ. *Муносиб номзод. Исми жисмига муносиб. Муносиб кўрмоқ.* ■ Ёрмат бир йилдан буён қизини муносиб жойга узатишга тиришади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Мувофиқ тушадиган, ярашадиган, ярашиқ. *Олим кишига муносиб сиполик.* ■ Уйлар ўзига муносиб безаклар билан безал-ган. «Эртақлар». Ғалабага марсия эмас, мад-ҳия муносиб. Уйғун.

3 Арзийдиган, арзирли. *Муносиб ҳисса қўшимоқ.*

МУНОФИҚ [а. منافق — иккиюзламачи; муғамбир] Тили бошқа, дили бошқа, сўзи ва иши бир-бирига тўғри келмайдиган, са-мимийлиги йўқ; иккиюзлама. *Мунофиқ одам.* ■ Бозор бошидаги мадрасанинг мударриси.. жуда мунофиқ, бориб турган иввогар одам экан. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уриниш-лари. Сиртдан сизга кўринар содиқ, Аслан эса шу хил мунофиқ! Я. Курбон.

МУНОФИҚЛИК Мунофиқона иш, хат-ти-ҳаракат. *Бу ерда самимиятсизлик ва му-нофиқлик, бир-бирини алдаш Элмурод учун оддий бир ҳақиқат бўлиб қолган эди.* П. Тур-сун, Ўқитувчи.

МУНОФИҚОНА Мунофиқлик, икки-юзламалик билан, мунофиқлар каби. *Му-нофиқона ҳужум.* ■ Унинг кўзларида энди маккорлик, мунофиқона жилва йўқ эди. К. Яшин, Ҳамза.

МУНОҚАША [а. مناقشه — муҳокама, мунозара; олишув, жанжал] эск. кт. Муно-зара, баҳс, тортишув. -*Ҳозир бу масалани муноқаша этмак мавридими, мавлоно?! — деди [Беруний].* Газетадан. Ҳамма.. Серов би-лан Эҳсон орасидаги муноқашага кўз-қулоқ бўлиб турар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

МУНОҚАШАЧИЛИК эск. кт. Муноқаша билан машғул бўлиш, баҳслашиш. *Маж-лисни муноқашачиликдан қутқариб, дўсто-на руҳлантириш учун Навоий мавзунини ўзгар-тиб юборди..* Ойбек, Навоий.

МУНТАЗАМ [а. منتظم — тартибга кел-тирилган, тартибли; бир текис, бир маром-даги] **1** Тартибли равишда узлуксиз давом

этадиган, канда бўлмайди; муттасил. *Самолётларнинг мунтазам қатнови.* ■ *Тирик ҳужайра ташқи муҳит билан мунтазам алоқада бўлган тақдирдагина яшай олади.* «Фан ва турмуш».

2 Белгиланган тартибда, режа асосида амалга ошадиган. *Халқ хўжалигининг мунтазам ривожланиши.* ■ *Илғор ишчилар кунлик режа топшириқларининг мунтазам ортиги билан бажарилишига эришаётирлар.* Газетадан.

3 Тартибли, доимий равишда амалга ошадиган ёки ошириладиган; тартибли, доимий, изчил. *Йигитлар машғулотларга мунтазам қатнашарди..* «Ўзбекистон кўриқлари».

4 *мат.* Ҳамма томонлари, ёқлари ва бурчаклари тенг. *Мунтазам кўпбурчак.* *Мунтазам призма.*

Мунтазам армия (ёки **қўшни**) Қатъий ҳарбий тартибга эга бўлган, режали ҳарбий тайёргарлик кўриб борувчи доимий армия (қўшин). *Мунтазам қўшиндан ажраб, заифлашиб қолган Бухоро сон-саноксиз кўчманчилар томонидан босиб олинди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

МУНТАЗИР [а. *منتظر* — кутувчи, кутиб турувчи] *кт.* Орзиқиб кутувчи, интизорлик тортувчи; муштоқ, интизор. *Мунтазир бўлмоқ.* ■ *Бухоролик жанобнинг.. қашқа қорабайири депсиниб ўйноқларди.. Ҳамманинг эътибори шу жанобда, фармонига мунтазир.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Унинг назарида, ёри келиб, девор орқасида мунтазир эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУНЧА 1 *с. т.* Бунча, шунчалик, бу даражада, бу миқдорда. *Мунча ҳам чиройлисан, азиз Ватаним.* Ф. Фулом.

Бир мунча, бирмунча Бир оз, бир қадар, маълум даражада. [Кумуш] *Боягига қараганда анчагина енгиллашиб, ичкарига кирди.* *Ҳаракатлари ҳам бирмунча ўзгарган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 *унд. с. вэф.* Ҳаракатнинг ҳаддан ошиқлигини, ортиқ ҳаяжон, таъсирланганликни ва ш.к. ни билдиради. [Хотини эрига:] *Ҳа, мунча!.. Туртмасдан гапира беринг.* А. Қаҳҳор, Анор.

МУНЧАЛИК *с. т.* Бунчалик, бу қадар. [Ўзбек ойим Отабекка:] *Келин билан ичсанг бўлар эди? Бировнинг боласини мунча-*

лик хўрлаш яхши эмас. А. Қодирий, кунлар.

МУНЧОҚ Қимматбаҳо ва ранг-шиша, тош ва ш.к. нарсалардан ташкил топган, асосан зийнат учун ипга тизиб қўйилган, қўлга (билакка) тақиладиган ёки бошқа шаклдаги доналар. *Шунча мунчоқ.* *Ипга мунчоқ тизмоқ.*

Дўлана мунчоқ 1) йирик сариқ-холдор мунчоқ; 2) дўлана данага эзилган мунчоқ. **Кўз мунчоқ, кўзмунчоқ** «Ёмон кўз»дан асраш учун кўзга қўйилган тақиладиган оқ холли қорғош. **Эшак мунчоқ** 1) от ва эшакка тақиладиган йирик мунчоқ; 2) *кўчма* ҳеч нарса тақилмайди, ярамас нарса ҳақида.

МУНШАОТ [а. *منشآت* — яратилган нарсалар; иншоот; муассасалар] шеърятдаги жанрлардан бири. Унинг назм ёки насрда эзилган маъно тўплами.

МУНШИЙ [а. *منشى* — асосчи; муаллиф; тузувчи, ёзувчи] Саройда ёзув ишларини олиб борадиган котиб. *Анвар девонхона саҳнига етган котибнинг каридаги каттадан-кичик мирзолар янги бошлиқларини муборакбадларини ўринларидан кўзгалдилар.* А. Қодирий, робдан чаён.

МУНҚАРИЗ [а. *منقرض* — тўзган; ўлган, сўнган, йўқолган] эскилик, қирозга юз тутган, кризисга учраган. *Мунқариз бўлмоқ.*

МУНҒАЙМОҚ *с. т.* Маъюс ҳолда бўлмоқ; маъюсланмоқ. *Шарҳнинг курсиларнинг бирида мунғайиб бўлган бунчини, кўзини артиб, дам-бадам ўтирар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинорлар. *Исломота мунғайиб ўтирганча бошини кафтлари орасига олиб, теббранарди.* Н. Аминов, Ёлгончи талар.

МУОВИН [а. *معاون* — ёрдамчилик ёки раҳбарнинг ўринбосари] *с. т.* *Тетни декан муовини Муслимов боради.* П. Қодиров, Уч илдиш.

2 *эск.* Бировга кўмаклашувчи. *Баъзи ўқитувчилар: «Ойига ўн беш-сўм берайлик, бизга муовин бўлинг.»лар ҳам унамадим, чунки улар менга маслакдош эмас.. эди.* М. Муҳаммад Турмуш уринишлари.

МУОВИНЛИК Муовин лавозими; ринбосарлик. *Ҳамзахўжаев ҳамшиша муовинлик лавозимида ишлайдилар, бошлиқ бўлишига қизиқмайдилар.* «Муштум».

МУОЛАЖА [а. معالجه – даволаш; тўғри-лаш; ишлаб чиқиш, ишлов бериш] кт. Да-волаш, даволаниш; даво. *Муолажа қилмоқ.*

■ *Табиб муолажанинг натижасини энти-киб кутар ва қўрбошини полвоннинг ҳар бир шартига унашга ундар эди.* А. Қаҳҳор, Кўр кўзнинг очилиши. *Малика ўзини муолажа қилган табибнинг дўконига борди.* «Эртаклар».

МУОМАЛА [а. معاملة – ўзаро муноса-бат, алоқа] I Кишилар билан муносабат, сўзлашув, шундай муносабат йўсини. *Яхши муомала. Дағал муомала. Муомаласи ёмон одам.* ■ *Домла машғулот вақтларида биров-ларга кўпроқ диққат бериб, бировларнинг кўнглини унча-мунча ўқситса ҳам, муомала-да дағал эмас эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. [Ўзбек ойим] *Теваракдан марғилонлик келинни кўриш учун келувчи хотинларга муомалани яна ҳам юқорироқдан туриб қила бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Иш, хизмат билан боғлиқ бўлган алоқа. *У билан тўғридан-тўғри муомалада бўлмай-диганлар уни «райком», «райком Мавлонов» деб атасалар, яқинроқ ва кўпроқ муомалада бўладиганлар «ўртоқ Мавлонов» деб атар эдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 иқт. Меҳнат маҳсулотларини олди-сотди воситасида айирбошлаш (товар хўжалиги учун хос).

Муомалага келмоқ (ёки юрмоқ) Гапга кўнмоқ, бирор таклифга рози бўлиб келиш-моқ. [Олахўжа:] *Сиз ҳам энди оёғингизни тираб туриб олманг, бирон муомалага келинг.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Муомаладаги пул** Айни пайтда юриб, ишлатилиб, айланиб турган пул.

МУОМАЛАЛИ I Муомаласи яхши; хушмуомала. *Муомалали одам.*

2 Ўзи бирикиб келган сўз (аниқловчи) англатган маънодаги муомалага эгаликни билдиради. *Яхши муомалали одам. Дағал муомалали одам.*

МУОҲАДА [а. معاهده – битим, кели-шув, шартнома] эск. Битим, келишув. *Сулҳ муоҳадаси.* ■ *Бир маҳаллар шаҳарда ҳоким бўлиб турган Фишманнинг акаси билан тузилган муоҳадага кўра, бу тойлар (пахта*

тойлари) Германияга кетиши керак эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

МУРАББА [а. مرتب – тўрт бурчакли, тўртбурчак; тўртлик, тўртланган] I ад. Шарқ шеърятисидаги лирик жанрлардан; асосан а-а-б-а қофияланиш тартибида тузилган, тўрт мисрали тугал маъноли шеър.

2 эск. мат. Томонлари тенг тўғри тўртбурчак; квадрат, чорси. *Тагишўр саро-йининг сатҳи йегирма мурабба метр келади.* С. Айний, Доҳунда. *Мурабба шакли ғиш-лар ётқизилган йўлдан аста юриб, бош қасрга борди.* Ойбек, Навоий.

МУРАББИЙ [а. مربى – тарбиячи] кт. I айн. тарбиячи. *Раҳматилла Обидий интер-натга муаллим ва мураббий бўлди.* А. Қаҳ-ҳор, Кўшчинор чироқлари. *Мураббий – бола қалбида ниш ура бошлаган умид ғунчалари-нинг меҳрибон соҳибидир.* Р. Усмонов, Одоб-нома.

2 Иш-фаолиятда раҳбарлик, раҳнамо-лик қилувчи; устоз, раҳнамо. *Алишер Наво-ий вафот этган эди. Бобур ўзига улғу бир мураббий топдим, деб суюниб юрганда, ўгай тақдир уни бу мадақкоридан ҳам жудо қил-ган эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Хоси-ятхон фақат Назиранинг устозигина эмас, қанчадан-қанча қиз-жувонларнинг мураббий-си.* Ё. Шукуров, Марғилон гўзали.

3 Спортнинг муайян тури бўйича якка ва жамоавий тарзда машқлар қилдириш ор-қали муайян кўникмаларга ўргатувчи, тегиш-ли соҳадаги малака-маҳоратни ўстирувчи устоз; тренер. *Футбол жамоасининг мураб-бийси.* ■ *Мураббийнинг сўзларига кўра, кел-лишув.* ЖАР (Жанубий Африка Республика-си) футбол мутасаддилари Бразилияга кел-ганда амалга ошади. Газетадан.

МУРАББИЙЛИК Мураббийга хос иш, фаолият. *Мураббийлик қилмоқ.* ■ *Назарим-да, мураббийлик ҳаракатининг қудратини ёддан чиқараётганга ўхшаймиз.* Газетадан. *Ўтган ярим асрлик мураббийлик даври мен учун ҳам катта ҳаёт дарсхонаси бўлди, кўп нарса ўргандим.* Газетадан.

МУРАББИЯ кт. Мураббий аёл. *Хиёбон-ларнинг биридан оқ халат кийган.. нозикки-на бир жувон чиқиб қолди. Қоровул уни меҳ-монларга таништирди. Жувон болалар боғ-часининг мураббияси экан.* А. Қаҳҳор, Кар-тина.

МУРАББО [а. *مربا* – жем, мураббо; мармелад] Хўл мева, резаворлар ҳамда шакардан тайёрланадиган ширинлик. *Олчадан қилинган мураббо. Сабзидан мураббо қайнатмоқ.* ■ *Дастурхонга турли-туман қанд-курс, мева-чева, анвои мураббо.. бўғирсоқлар билан зەб берилган. А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. Тоғлик аҳоли қадимдан ривочнинг поясини майдалаб, мурабболар тайёрлашган.* Газетадан.

МУРАККАБ [а. *مرکب* – таркиб топган, тузилган; тўплаб йиғилган; аралаш] 1 Ёчилиши, тушунилиши, бажарилиши қийин; оғир, мушқул. *Мураккаб масала.* ■ *Бу иш жуда мураккаб. Ҳ. Фулом, Машғал. Ҳомиланинг мўъжизали ривожланиш жараёни биологлар олдида турган энг мураккаб муаммолардан биридир. «Фан ва турмуш». Атоқли халқ санъаткори ҳаётнинг энг чигал, мураккаб томонларини ҳам жонли тил билан содда қилиб тушунтира оларди. Т. Обидов, Юсуфжон қизиқ.*

2 Катта қийинчиликлари бўлган, машаққатли, оғир. *Хўжалигимиз деҳқонлари мураккаб об-ҳаво шароити юз берган йилда бир жон-бир тан бўлиб меҳнат қилиб.. давлат топшириғини шараф билан адо этдилар. «Ўзбекистон кўриқлари». Мен билан тенгдош бўлган ёшларнинг ўсмирлик ҳаёти жуда мураккаб бир вақтга тўғри келган эди. Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.*

3 Таркиби бир неча (жуда кўп) унсурлардан ташкил топган. *Кўз жуда мураккаб оптик система бўлиб, киши ҳаётида кўзнинг яхши кўриши муҳимдир.* Газетадан. *Фан ва техниканинг узлуқсиз ривожини ҳамда янги-янги мукамал мослама ва механизмлар яратилиши туфайли янада мураккаброқ ЭҲМлар пайдо бўла бошлади.* «Фан ва турмуш».

МУРАККАБГУЛЛИЛАР Уруғи икки паллали, мураккаб тўпгулли ўсимликлар (мас., кунгабоқар, дасторгул, дармана).

МУРАККАБЛАШМОҚ 1 Ҳал бўлиши мураккаб тус олмоқ, чигаллашмоқ. *Масала яна ҳам мураккаблашди.*

2 Оғир, машаққатли ҳолат касб этмоқ, шундай ҳолатга тушмоқ. *Баҳорнинг серёғин келиши туфайли деҳқончилик ишлари янада мураккаблашди.* ■ *Агар аёл.. майиб-мажруҳ бўлиб қолса борми, унинг оиладаги аҳволи бадтар мураккаблашади.* Газетадан.

3 Тузилиш жиҳатидан мураккаб олмоқ. *Мураккаблашган механизм.*

МУРВАТ [а. *مرود* – тўғноғич; ўқ] эск. 1 Бириктириш учун ишлатилган резьбали металл деталь; винт. *Ражаб нўлат дарвоза тепасидаги мурватни куч билан бурай бошлади. С. Аҳмад, Қадрдон дала.*

2 Асбоб-ускуна ва машиналарнинг раб ишга соладиган калити ёки пружини. *Шофёр чаққонлик билан машинани орқаликка солиб, катта кўчага бурилгач, пружина мурватини буради. С. Кароматов, Сулбархан. У, мурвати бураб қўйилган ўйин-ўхшаб, бетўхтов айланарди. Шухрат. Яна қидирганлар.*

МУРДА [ф. *مرده* – ўлган; ўлик, жонҳаром ўлган нарса] Ўлган кишининг жасди; ўлик. *..жанг майдонида пачақлаётган танклар ва душман мурдалари қатори қоларди.* Газетадан.

Тирик мурда Ҳеч нарса билан шугулмай диган, ҳаракатсиз, ҳиссиз шахсга баъзан қўлланувчи ибора. *Тирик мурда юрма, инсонсан, инсондай қилиқ қилурғатгансиз, ота. С. Сиёев, Аваз.*

МУРДАҲОНА 1 Мурда турган уй.

2 Касалхоналарда мурда сақланган хона; морг.

МУРДАШҲҲ [ф. *مردەشوی* – ўлган ювувчи киши] *шв. этн.* Ҳассол, ювчи. *Бахтсиз мурдашўиларни, касалнинг ўлими ҳеч бир дахли бўлмагани ҳолда, «шумқор» деб жанозага йўл қўймайдилар. С. Айнинг хунда. Эҳа, ҳали урмоқчимисан, бетўхтов мурдашўй ювгур! Н. Норқобилов, Бекат оқ уйча.*

МУРДОР [ф. *مردار* – нопок, ҳаром ҳаром ўлган нарса] 1 *от* Ҳаром ўлган киши; ўлимтик, ўлакса. *Магар масжидда эшитилган дингуким, бечора, аҳволи танг бўлган кишиларга мурдорни емак ҳалоқдир, деб. А. Сафаров, Миллатчилар.*

2 *сфт.* Ҳаром, нопок. *Номард – иш бидир, мард – буюк дарё, Дарё ит дамдан ҳеч мурдор бўлмас.* «Ақл ақлдан қувватли».

3 *сфт.* кўчма Ҳаром-хариш юрадиган ифлос ишлардан қайтмайдиган, нопок балчиқда ётган бир мурдор аёлни ҳалоллаштириб, савоб учун қўл чўзсам.. худодан тўғри тар, деб ўйлагандим. К. Яшин, Ҳамза

МУРДОРХҲҲ [ф. *مردارخور* – ҳаром тган нарсаларни еювчи; бошқаларнинг тимидан ўз фойдасини кўзловчи] 1 Мурдор еювчи, ўлакса билан овқатланувчи ҳайвон ва қушлар ҳақида).

2 *кўчма* Ҳаромхўр, бойлик учун ҳар қангай мурдорликдан қайтмайдиган. *Мурдорхўр дам.*

МУРИД [а. *مرید* – издош, эргашувчи, илгирд; суфийлар шогирди] *дин.* Пир ёки шон (муришид)га қўл бериб, суфийлик иўлига кирган шахс. *Темурбекнинг отаси Амир Тарағай эса Абдуҳолиқ Ғиждувоний тағлимотига ихлос кўйган Амир Шамсуддин Кулолнинг муриди эди.* П. Қодиров, Тил ва эл. *Адрас тўнли, зарбоф чонолли кишилар, ортида муридларини эргаштирган уламо-умаро кўринса, дарҳол охират кунидан ваъз айтади.* С. Сиёев, Аваз.

Мурид овламоқ Кишлоқма-кишлоқ юриб, муридларни товламоқ, улардан назрнийёз йиғмоқ. *Туркман эшонлари ҳам мурид овлайдилар, ҳам имоматчилик қиладилар, яъни туркманларнинг никоҳ ва жаноза маросимларини бажарадилар.* С. Айний, Эсдаликлар.

МУРОД [а. *مراد* – тилак, истак, мақсад] 1 Эришиш, амалга ошириш кўзда тутилган орзу; мақсад, муддао. *Ботир ёрим, биламан, сиз қайғу дарёсига мандан чуқурроқ ботгандирсиз. Энди ёлғиз муродим: сизни бир кўрмоқ, сиз билан икки оғиз сўзлашмоқдир.* Ойбек, Танланган асарлар.

Мурод ҳосил бўлди Мақсад амалга ошди, орзу ушалди. *Хотиржам бўлинг, бегим.. Худо хоҳласа, муродингиз ҳосил бўлмай қалмас.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Мурод (эркаклар исми).

МУРОДБАХШ [а. + ф. *مرادبخش* – муродга етказувчи] *кт.* Кишининг муродини ҳосил қиладиган. *Муродбахш зот.* ■ *Аҳмадохун.. қизини ёнига чақириб, унга насиҳат қилган бўлди, бугун муродбахш кун, деб уни дуо қилди.* К. Яшин, Ҳамза.

МУРОЖААТ [а. *مراجعت* – кўриб чиқиш; таққослаш, солиштириш; бирор нарса сўраш; ишни қайта кўриш] Бировга қарата айтилган гап, қилинган даъват, чақирӣқ ва ш. к. *Механизаторларга мурожаат билан чиқсам.. таниқли, тажрибали, қатъиятли механизаторларни чўлга чорласам.*

«Ўзбекистон кўриқлари». Яқинда матбуотда республика илғор чорвадорларининг мурожаати эълон қилинди. Газетадан.

Мурожаат қилмоқ (ёки этмоқ) 1) бирор иш, илтимос, чақирӣқ ва ш.к. билан бировга қарата оғзаки ёки ёзма сўз айтмоқ. *Илтимос билан мурожаат қилмоқ.* ■ *Ўрдага ариза билан мурожаат қиладиган ҳар ким, ҳатто расмий кишилар ҳам, аввал маслаҳат сўраш учун Анварнинг ёнига келар эди.* А. Қодирӣй, Меҳробдан чаён. - *Подшоҳ ҳазратлари, – назокат билан мурожаат этди Навоӣй.* Ойбек, Навоӣй; 2) маълумот олиш учун қарамоқ. *Энциклонедияга мурожаат қилмоқ.* *Тарихий манбаларга мурожаат қилмоқ.*

МУРОЖААТНОМА Ёзма мурожаат, мурожаат хати. *Стокгольм мурожаатномаси.* ■ *Хон ва уламодан.. яширин равишда Тошкент, Андижон, Марғилон ва ўзга шаҳарларнинг ишончли уламо ва бекларига.. мурожаатномалар йўлланди.* А. Қодирӣй, Ўтган кунлар.

МУРОСА [а. *مراضا* – бир-биридан розилик, ўзаро келишиш] Ўзаро келишувли муносабат; келишув, келишувчилик. *Муросага келмоқ.* ■ *Қайси оилада муроса яхши бўлса, файзи дарвозадан кўриниб туради.* Газетадан. *Шундан кейин ҳам муштиллар она уларни муросага келтирмоқчи бўлди.* Газетадан.

Муроса қилмоқ Келишувли йўл тутмоқ, муроса йўлини тутмоқ. *Халқ билан муроса қилишим мумкин, аммо улар билан икки дунёда муроса қилолмайман.* Уйғун, Навбаҳор. *Турмуш бўлгандан кейин, муроса қилмасанг бўлмас экан.* Н. Сафаров, Наврўз.

МУРОСА-МАДОРА, **муросаю мадора** [муроса + а. *مدارا* – яхши муомала, илтифот] *с. т.* Келишувчилик. *Ишнинг чаппасига кетаётганини сезган Бўронбек «муросаю мадора» йўлига ўтди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУРОСАСИЗ Муросачилик, келишувчилик қилмайдиган, муросага келмайдиган, муросага, келишувчиликка йўл қўймайдиган. *Муросасиз танқид.* *Муросасиз курашмоқ.* ■ *Ҳар бир ўқитувчининг ўзи ҳам ростгўй, нуқсонларга муросасиз, жонкуяр мураббий ва устоз бўлмоғи керак.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МУРОСАСИЗЛИК Муроса қилмаслик, муросасиз ҳолат. «*Муросасизлик*» қурбони

МУСАФФО [a. مصفى — тоза, соф; тозаланган] **1** *кт.* Жуда ҳам соф, беғубор. *Мусаффо осмон. Мусаффо сув.* ■ Яқингинада шивалаб ўтган ёмғирдан кейин ҳаво мусаффо. С. Анорбоев, Оқсой. *Тошкент қадимдан серқуёш, мусаффо ҳаволи, серсув, унумдор тупроқли шаҳар сифатида шухрат қозонган.* «Саодат».

2 *кўчма* Тоза, пок. [Кундуз:] *Навоийданми? [Гули:]* Ҳа, менга битибдур. [Кундуз:] *Мусаффо ишқини изҳор этибдур. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Энг маҳрам дўстингиз — сизнинг мусаффо қалбингиздир.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

Мусаффо бўлмоқ **1)** соф, беғубор бўлмоқ. *Осмондаги булутлар тарқаб, ҳаво мусаффо бўлди.* Ш. Рашидов, Қудратли тўлқин. *Шаҳримизнинг кумуш камарлари — канал ва анҳорлари доим мусаффо бўлсин.* Газетадан; **2)** бутунлай қутулмоқ, халос бўлмоқ. *Йўқ, мусаффо бўлиб соғайганингиздан сўнг, ўшанда ҳам докторларнинг руҳсати билан.* К. Яшин, Ҳамза.

МУСАФФОЛАШИМОҚ Мусаффоликка эга бўлмоқ, мусаффо бўлмоқ. *Ёмғир савалаган сайин чанг-ғуборли атроф-жавониб тобора мусаффолашмоқда.* «Ёшлик».

МУСАФФОЛИК Мусаффо ҳолат. *Сувнинг эпкиннда.. баҳорги ёмғирнинг мусаффолиги бор эди.* Э. Усмонов, Ёлқин.

МУСАХХАР [a. مسح — бўйсундирилган, мажбур қилинган] Қарам қилинган, бўйсундирилган.

Мусаххар бўлмоқ Қарам бўлмоқ, бўйсундирилмоқ. *Мусаххар бўлгай охир еру осмон, Билим бирла очилгай барча ҳикмат.* Ҳабибий.

МУСАХҲИХ [a. مصحح — тўғриловчи, тузатувчи; имзо қўйган; корректор] **қ.** **корректор.**

МУСБАТ [a. مثبت — ижобий; тасдиқланган, исботланган] **1** *мат.* Нолдан катта, нолдан юқори. *Мусбат сон.*

2 *физ.* Моддий қисмлари протон ва позитрондан иборат электрга оид. *Мусбат заряд.*

3 *кам қўлл. айн. ижобий.* *Кўрган-билган одамларимдан қай бирига ўхшатсам бўлади? деган саволлар фикрини машғул этаркан, у, албатта, мусбат жавоб топар, шубҳасини ишончи енгар эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

лар. *Унга мусбат воқеа ҳам, манфий воқеа ҳам тез таъсир қилар, ноҳуш воқеадан ҳам завқёб ҳодисадан ҳам дарҳол қалби жуғайсага кела бошларди.* С. Сиёев, Аваз.

МУСИБАТ [a. مصيبت — бахтсизлик, офат, фалокат, кулфат] Мотамсаро ташвиш; кулфат. *Мусибат тортмоқ. Мусибат чекмоқ.* ■ *Учқун ойисининг бошига тун мусибатдан беҳабар.* Ҳ. Фулом, Машъат бўлиб ўтди, лекин тўй билан Бозорнинг га аза, мусибат, мотам келиб кирди. С. Сиёев, Докунда.

МУСИБАТЛИ Бошга мусибат солинган, ёки келтирган, оғир, ташвишли. *Мусибатли воқеа. Мусибатли аҳвол.* ■ *Шу мусибатли кун шомга яқин кўча эшиги тақилди.* С. Кароматов. Олтин қум.

МУСИЧА Каптарсимонлар оиласи ёзувчилар уруғига мансуб, оламга яқин яшайдиган, беозор, ювош қуш. *..бўғотларнинг чакиллаб сув томади, дераза рахларида кулаб мусичалар сайрайди.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Уялиш керак, ўртоқ директор, мусичадек беозор кишини ранжитгани қандай кўнглингиз бўлди?* «Гулдаста».

МУСИҚА [a. موسيقى < юн. musike — овозлар санъати] **1** Инсон ҳиссий кечинмалари, фикрлари, тасаввур доирасини тасвирлашчи мажмуи воситасида акс эттирувчи санъат тури. *Ҳинд мусиқаси.* ■ *Ибн Сино шарҳи санъат назарийтчиси, айниқса, мусиқа турмининг билимдони сифатида тез-тез таълиқ олинади.* «Гулистон». *Ўзбек мусиқаси кўшиқчилиги тарихида очилмаган кўриқ эстрада санъати эди.* Газетадан.

2 Шу санъатнинг чолғу билан ижро қилинадиган асари; куй. *Машиқалар дарҳол чиқар» дейиладиган тантанавор мусиқа бошладилар.* С. Сиёев, Ёруғлик. *Салқин ҳолидан майин, латиф.. мусиқа ва кўшиқ эшитилар эди.* М. Маҳмудов, Мангу куй излаш

3 *кўчма* Ёқимли, оҳангдор овоз(лар) чиридоқларнинг майин мусиқаси ҳамма ёқдан тўлдирган, гўё кечанинг ўзи куйлайди. *Ойбек, Танланган асарлар. Уларнинг оғир кўркам гуллари қуёш нурида жуда нағиз товланар, сонсиз арилар ва баҳор кўнглидаги гуллар орасида учиниб, ажиб мусиқа ташкил қатарди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУСИҚАВИЙ *айн. мусиқий* 2. *Бир тур-бир оҳангли нафис, мусиқавий товушлар шининг борлиқ вужудига, қон томирлари-жойиб бир ўзгарши берган эдилар.* А. Қоди-й, Ўтган кунлар. *Ахир, бастакор ҳаёти-г гўзал ва сержилло томонларини мусиқа-и ранг билан чизмаса, майин туйғулар, эзгу-тлар қанот ясай оладими?* А. Исроилов, Исон ва қўшиқ.

МУСИҚАЧИ Мусиқа чалувчи, созанда. *[аз укасиа:] Комилнинг куйларини сира и эрдан чиқариб бўлмайди. Бизда Комилга адиган мусиқачи йўқ.* Ж. Шарипов, Хоним.

МУСИҚАШУНОС Мусиқа ўрганувчи, сиқа олими, мутахассиси.

МУСИҚАШУНОСЛИК Мусиқа назари, тарихини ва муайян халқ(лар)нинг сиқа маданиятини ўрганувчи фан. *Му-сақашуносликка оид асарлар.*

МУСИҚИЙ 1 *эск. айн. мусиқа.* *Дўст-лар йиғилишиб, чағир ичиб, мусиқий ва қслар билан тонг оттирадилар.* Ойбек, Ивой. *Навоий ўз тенги келадиган Мирза-сни ичкиликдан қайтаришга, унда шеър ва сиқийга ҳавас уйғотишга ҳаракат қилар.* М. Осим, Сеҳрли сўз.

2 Ритм ва оҳангга эга бўлган; оҳангдор. *сиқий шеър. ■ Пиштак билан Феруза-не бутун вужуди аллақандай мусиқий тмга мос чайқалади.* С. Анорбоев, Гўзал-к излаб.

МУСИҚИЙЛИК Ритм ва оҳангга эга-к; оҳангдорлик. *Аксар вақт ғазалларга сиқийлик нуқтаи назаридан қараб баҳо-диган Зайниддин, завққа тўлгандек, бо-ни аста тебратиб ўтирди.* Ойбек, На-ий. *Жомий ғазалда ажойиб уйғунлик, ра-нлик, мусиқийликка эриша олди.* Ш. Шо-ҳамедов, Сўнмас юлдуз.

МУСКАТ [фр. muscat < лот. muscus < مشک — қорамтир хушбўй модда; қ. мушк] Узумнинг мушк ҳидини эслатадиган шбўй навлари.

2 Шу узумдан тайёрланган вино.

МУСКУЛДОР *айн. мускулли.* *Баланд илти, мускулдор бир одам эшикни очди.* С. ннунова, Гўдак ҳиди.

МУСКУЛЛАР [лот. musculus — сичқон-] Одам ва ҳайвонларда нерв импульсла-ри таъсирида қисқариш хусусиятига эга

бўлган анатомик тузилмалар; мушаклар (улар айрим аъзоларни ва тана қисмлари-ни ҳаракатга келтиради). *Чой юрак мускул-ларида модда алмашинув жараёнини яхши-лайди.* «Фан ва турмуш».

МУСКУЛЛИ Мускули тараққий қилган. *Эй азамат, ботира кўкрак, мускулли қўллар.. Йўлингиз кенг, нурли йўлдир, эй бахтли юз-лар.* Туйғун, Шеърлар.

МУСЛИМ [а. مسلم — исломни қабул қилган, мусулмон] 1 *кам қўлл.* Мусулмон динидаги киши; мусулмон. *..ислом туғи ос-тига Туркистондаги жамики муслимларни тўплағаймиз.* К. Яшин, Ҳамза.

Муслим аҳли ёки аҳли муслим Мусул-мон(лар).

2 Муслим (эркаклар исми).

МУСЛИМИН, муслимун [«муслим» с. кўпл.] *эск.* Мусулмонлар, ислом динидаги кишилар.

Амирул муслимин Мусулмонлар амири, халифа.

МУСЛИН [фр. mousseline < Ироқдаги Мосул (الموصل) шаҳри номидан] Енгил, юпка ва майин газлама. *Инак муслин.* Юнг муслин. *Муслин кўйлак.*

МУСОАДА [а. مساعده — ёрдам, кўмак; кўллаб-қувватлаш] *эск. кт.* Кўмаклашиш, имкон туғдириш. *Вақт мусоада қилса, ке-ларман.*

МУСОБАҚА [а. مسابقه — тортишув, бел-лашув; танлов] Ким ўзиш, ким яхши на-тижаларга эришиш учун бўлган беллашув. *Отиш мусобақаси. Чопиш мусобақаси. Му-собақа қилмоқ. ■ Сузиш, шахмат-шашка ва спортнинг бошқа турлари бўйича мусобақа-лар ўтказилмоқда.* Газетадан. *Пахтазорлар-да очиқ-ойдин кунларнинг ҳар дақиқасидан унумли фойдаланиш учун.. мусобақа қизгин тус олди.* «Ўзбекистон қўриқлари».

Мусобақа қилмоқ айн. мусобақалашмоқ. *..бу ўзи сиз билан биз мусобақа қиламизми ё халала-ҳашту уйнаймизми?* У. Исмоилий, Сайланма.

МУСОБАҚАДОШ Мусобақа қилувчи, ўзаро мусобақада қатнашувчи томонлар (бир-бирига нисбатан). *Мусобақадоларимиз келишармиш, шартномани тоғиб қўймасак бўлмайди.* «Муштум». *Чигит экишда мусоба-қадоларимиздан беш кун кечикдик.* Р. Фай-зий, Чўлга баҳор келди.

МУСОҲАБА [а. *مصاحبه* – бирга куза-ҳамсуҳбат бўлиб бориш; жўр бўлиш] *ст.* I Суҳбатлашиш, ҳамсуҳбатлик, суҳ-Олимлар ва ёзувчилар оила аъзолари бинонуштага ўтирар эканлар, мусоҳабанинг мавзуи оқ олтин бўлади. Ш. Раши-Бўрондан кучли.

Давлат, жамоат, фан, маданият ар-арининг муҳбир билан оммани қизиқ-диган бирор масала юзасидан матбуот ўтказган суҳбати; интервью. *Мусоҳаба тэмқ.*

МУСОҲИБ [а. *مصاحب* – ҳамсуҳбат, ул-хуштор, жазман] *эск. кт.* Ҳамсуҳбат, атдош. *Дардсиз, бедил била ҳаргиз мусо-бўлмагил, Ҳар нафасда минг чаманда дил ин парвоз топ.* Ҳамза.

МУССОН [фр. *mousson* – йил фасллари موسم – вақт, фасл; мавсум] Ер юзаси-а тропосферанинг қуйи қисмида дои-бир томонга эсадиган, фақат йил фасл-ининг алмашилиши билангина ўз йўна-ини қарама-қарши томонга ўзгартира-ин ҳаво оқими. [Ҳиндистонда] Жазирама ин кейин муссон даври бошланиб, бир неча сурункасига жала қяди. З. Акрамов, истон лавҳалари.

МУСТАБИД [а. *مستبَد* – ўз хоҳишича қилувчи; золим, зулмқор] Мутлақ ҳоқи-тга эга бўлган ҳоким, истибдод эгаси. *збек Туркистон хонлигининг энг золим ва табид саналган бекларининг бири ва унинг қарамоғида бўлган Тошкент аҳолисига ган зуллари Фарғонага дoston.* А. Қоди-и, Ўтган кунлар. *Мустабид шохларнинг лати ҳам шундаки, улар фақат ўз ном-и эмас, балки ўз эли номига ҳам доғ ту-нишга қодирдилар.* О. Ёқубов, Кўҳна дунё. *стабид тузум мафқурачилари элига са-атли, обрў-эътиборли одамларни йўқ-иш пайида бўлганлар.* М. Қўшжонов, йдор.

МУСТАБИДЛИК Якка шахс ҳукмрон-ига асосланган сиёсий тузум шакли.

МУСТАЖОБ [а. *مستجاب* – талаби қабул-лган, қондирилган, қабул бўлган] *дин.* бул этиладиган, ижобат бўладиган. *Муш-парсиз, дуоларинг мустажоб, Дуо қил, қўл-иб, сарвиноз қизлар.* «Хушкелди».

Мустажоб бўлмоқ Қабул этилмоқ, ижо-бўлмоқ. *Некалай замонасида Розикбой*

акамнинг ҳар бир дуоси оғзидан чиқмасдан мустажоб бўлур эди. А. Қодирий, Кичик асарлар.

МУСТАМЛАКА [а. *مستملکه* – эгаллаб олинган, қарам мамлакат] Кучли давлат томонидан босиб олиниб, эксплуатация қилинувчи мамлакат.

МУСТАМЛАКАЧИ Мустамлака қилиб олувчи ва мустамлака меҳнаткашларини эксплуатация қилувчи. *Мустамлакачи дав-латлар.* ■ *Илгариги миришоб ва юзбошилар мустамлакачилар томонидан қўйилган, улар-нинг ногорасига ўйнайдиган рус ва ерлик амалдорлар эди.* М. Муҳаммадҷонов, Тур-муш уринишлари.

МУСТАМЛАКАЧИЛИК Кучли давлат-лар томонидан зўрлик билан эгалланган мамлакат ёки ҳудудни сиёсий ва иқтисод-ий мустақилликдан маҳрум этиб, ўзига бўйсундириш, қарам қилиш, талаш сиёса-ти. *Мустамлакачиликка қарши кураш. Мус-тамлакачилик сиёсати.* ■ *Мустамлакачи-ликнинг энг шармандали оқибатларидан бири меҳнаткаш аҳолининг саводсизлигидир.* Га-зетадан. *Маълумки, асрлар давомида қадимий ҳинд эли империализмнинг мустамлака-чилик зулми остида эзилиб келди.* Газетадан.

МУСТАСНО [а. *مستثنى* – истисно қи-лин(ади)ган, ташқаридаги] Умумий қонда-дан, одатдаги тартиб, ҳолатдан ташқари. *Ёр, диёр меҳрини қуйлаб, Уримиз бўлғай адо, Мен на истисно эрурман, Сен на мустасно, қалам.* Э. Воҳидов. *Айрим мустасноларни ҳисобга олмаганда, адабиётимиз турли йўллар.. тажрибалар асосида ривожланиб боради.* Газетадан. *Мулла Бурҳон мажлисга киришга мансаби жиҳатидан лойиқ бўлмаса ҳам.. мустасно тарзда киргизилди.* М. Жўра-боев, М. Б. мартабаси.

Мустасно қилмоқ (ёки **этмоқ**) Умумий ҳолатдагилар қаторига киритмаслик; истис-но қилмоқ. *Агар дарсликларни мустасно қил-сак.. матбуот саҳифаларида, шунингдек, илмий, оммавий китоб ва рисолаларда кимё – химия, кимёвий – химиявий, кимёгар – химик тарзида уларнинг ҳар икки варианты ҳам қўлланаётир.* «ЎТА». *Ота-боболаримиз шу тариқа, теракни мустасно этганда, ме-вали дарахтни кўпайтиришга зўр эътибор берганлар.* Газетадан.

2 Рухсат этилган, ижозат қилинган; жонз. *Боршингиз мумкин. Сўрашингиз мумкин.* ■ -Шаҳарда чўққа асраш мумкин эмас, — деди Мукаррам. А. Қаҳҳор, Адабиёт муаллими. -Ўзи бу ерда ичиш мутлақо мумкин эмас, — деди у овозини настлатиб. «Гулдаста».

3 Эҳтимоли бор, эҳтимолдан узоқ эмас. [Муҳаррир:] Йўлдошева йигирма олтинчи йилда.. паранжи ёпиниб юрган бўлиши мумкин, бунга ҳозир таъна қилишда ҳеч қандай маъно йўқ. А. Қаҳҳор, Бек.

МУМКИНЛИК 1 Мумкин эканлик. Ўз сирларининг Йўлчи томонидан очилиши мумкинлигидан кўрққанлигидан бўлса керак, Нури тухматни тарқатишга.. ортиқча уринмади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 с. т. Имконият, имкон. [Марям:] Бу кун беш-олти кундан бери сиз билан кўришармиканман, деб кўп интизор бўлсам-да, мумкинлик бўлмади. Ҳамза, Ким ўғри?

МУМЛАМОҚ Мум суркамоқ, мум билан қошламоқ. Тикишга янги бошлаган чоғларида мумланган иннинг бармоқларига ёпишуви.. гагини келтирар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

МУМЛИ 1 Таркибида мум бўлган, муми бор. *Мумли асал.*

2 Мум суртилган, мумланган. *Кўзларига уйқу келган шогирд бола мумли инни қир-қир чўзиб, қатим тортар.. эди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУМСИК [а. *ممسك* — бахил, хасис] Ўтакетган хасис, бахил, зикна. *Мумсик одам.*

МУМТОЗ [а. *ممتاز* — аъло даражали, машхур; имтиёзли; сараланган] 1 кт. Бирор фазилати, яхши томони билан бошқалардан ажралиб турадиган, афзалликларга эга бўлган; етук, сара. *Ваъдага вафоли, ахлоқда мумтоз, Дўстпарвар, ўз сўзли, ёрига содиқ.* Ғ. Фулом. *Маҳалладагилар ҳам, мактабдагилар ҳам Комилжонни «одобда мумтоз», дейишади.* «Муштум». *Бу сизнинг куйингиз, устоз Навоий, Ғазал оламида мумтоз Навоий.* А. Исроилов.

2 Муайян миллат ва жаҳон фани, санъати, адабиётида муҳим ўрин тутадиган, миллатнинг шон-шухрати ва фаҳри ҳисобланган; классик. *Мумтоз мусиқа. Мумтоз адабиёт.* ■ *Шу тарзда Навоий ўзбек мумтоз адабиётида «муншаот» деб аталадиган янги бир жанрни ҳам бошлаб берди.* П. Қо-

дилов, Тил ва эл. [М. Маматова] *Айн...* мумтоз кўшиқларни ижро этишини жонлидан яхши кўрарди. Газетадан.

3 Мумтоз (эркаклар исми).

МУМТОЗЛИК Мумтоз белги, даража; шундай даража, белги, ҳолатга элик. *Уяратган табиатнинг ранг-баранг ҳалари кўркамлиги ва мумтозлиги билан шиге эстетик завқ бағишлайди.* «ЎТА».

МУНАВВАР [а. *منور* — нур сочиб турвчи; нурли, ёруғ] 1 кт. Нур билан тилган, нурга тўлган; равшан, ёрқин хий ёз қуёши оламга нур таратади, қобитон ҳам кўм-кўк, мунаввар. Газетадан. *Соднинг қуёши, Мунаввар ҳаёт боши Б...* нур шу хонадан, Доим уйгоқ онадан. Ғ. Жева, Иқбол.

Мунаввар қилмоқ (ёки этмоқ) Нур чарогон қилмоқ; ёритмоқ. *Қуёш уфқда...* чалик юқори кўтарилса, оламни шунча мунаввар қилади. Ғ. Фулом, Қуёш маъна ҳақиқат. *Хонани қуёш нури мунаввар турганига қарамай, Румия чироқни ё...* Кароматов, Сўнгги бархан.

2 Мунаввар (эркаклар ва хотин-қиз исми).

МУНАВВАРЛИК Мунаввар, ёруғ чарогон ҳолат. *Дарёлар бу ёғдуга мўл...* ховат, эҳсонга, *Мунавварлик эҳсон қалби қайноқ инсонга.* Э. Охунова. *Д...* донлардан халис бўлганда эди, бу б... ҳам мунавварлик касб этарди. Газетадан.

МУНАЖЖИМ [а. *منجم* — юлдузлар астролог] 1 эск. Мунажжимлик билан шуғулланган, юлдузларга қараб фол кўриши; астролог. [Навоий Хусайн Бей] *Халқнинг тақдирини мунажжимлар...* ҳали қурбаларига қараб эмас, балки идрокнинг талабига кўра ҳал этмак. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

2 эск. кт. айн. астроном. *Сам...* Китоб йўлида ҳазрат Навоий ва... нажжим Улуғбек замонасидан қол... йиллик чинорлар ҳали ҳам шовул... ди. «Ўзбекистон кўриқлари».

МУНАЖЖИМЛИК Айрим кимлик халқларнинг тақдирини осмон ёрқинининг вазиятларига қараб башорат кўриши (фол очиш) билан шуғулланидиган касб, мот, касб.

МУНАҚА с. т. Бундай. -Ҳа, отангизга сизга! Гап мунақа бўлади, — деди Юсвали ва.. П. Турсун, Ўқитувчи.

МУНАҚАНГИ с. т. Бундай, бунақанги. Бунақанги гапни биринчи эшитишим.

МУНАҚҚАШ [а. منقش — нақшланган; р билан тикилган] эск. кт. Нақшланган, нақшли, нақшдор. *Олтин қандилдаги элик-аб шамларнинг нури билан мунаққаш деворларнинг олтин, кумуш, кўк-қизил гуллари лдузлардек яшнаб, уйга бир ҳаёлийлик берар эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУНАҚҚИД [а. منقذ — танқид қилувчи; танқидчи] эск. кт. айн. **танқидчи**. Бу одам кунларда адабиёт майдонида ўзининг танқидлари билан жавлон урган мунаққид бўлсхон эди. А. Қаҳқор, Сароб. *Асарда мунаққид «Бой ила хизматчи», «Заҳарли ҳаёт», Миллий роман» асарларини илмий баҳолайди ва таҳлил қилади.* Газетадан.

МУНГ кт. Ҳазинлик, маъюслик. *Анвар э тенги болалар билан оз алоқа қилар, уларга кам аралашар ва ортиқча ўйнаб-кулмас, амиша унинг кўзида бир мунг ётар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. *Жамолиддин кўзида ўчиқлик, кўзида мунг бор эди.* М. Исоилов, Фарғона т.о. *Ёндашмасин бу оқшом ам Қиттак қайгу, жиндак ҳам мунг.* Мир-емир.

МУНГЛАНМОҚ кам қўлл. Мунгли, маъюс аҳволга тушмоқ, маъюсланмоқ. *Анорон ўқтин-ўқтин ҳаёл суриб кетади, бирдан мунгланиб ҳам қолади.* Ойбек, О. в. шабадаар. *Арслонов мунгланиб, жойига ўтирди.* Ш. Ҳолмирзаев, Қил кўприк.

МУНГЛИ кт. Ҳазин, ғамгин; маъюс. *Айнарбулоқ томонидан.. мунгли най овози шитилди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Унинг ғамин, мунгли ўтириши Гавҳарнинг юрагини отаб ташлади.* Ў. Ҳошимов, Қалбингга улоқ сол.

МУНДА 1 шв. Бу ерда. *Бизнинг Тошкентдан аҳвол сўрасанг, балки Марғилонга ҳам шитилгандир, мунда Азизбек қандоғдир бир учга таяниб, Қўқонга исён этди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 с. т. Бунда. *Гап мунда эмас.*

МУНДАЙ с. т. Бундай. [Самандаров:] *Бундай гангирсангиз-чи, забон борми!? А. Қаҳқор, Қўшчинор чироқлари.*

МУНДАРИЖА [а. مندرجه — мазмун, аъно; таркиб] 1 Китоб ёки қўлёзманинг

бошида ёки охирида унинг фасл ва бўлимларини, одатда бетлари билан кўрсатувчи рўйхат. *Китобнинг мундарижасига қарамоқ.*

2 кам қўлл. айн. **мазмун**. *Мақоланинг мундарижаси. Ишнинг мундарижаси.* ■ *Ғанишер Юнусовнинг ҳаёт мундарижаси — ғўза парварлиши ва қўриқ ер очганлигидир.* «Ўзбекистон қўриқлари».

МУНДИР [фр. manture — аслаҳа-анжом < лот. mundus — кийинган, ғўзал; кийим, либос] Ҳарбий ёки расмий формали устки кийим. *Кўприкдан қочиб кетаётган охириги солдатлар орасида немис капитанининг мундири кўриниб қолди.* И. Раҳим, Чин муҳаббат. *Парад мундирлари ҳам кўринмай қолди.* *Солдатдан тортиб генералгача — ҳамма дала формасини кийиб олган.* Газетадан.

МУНДОҚ с. т. Бундай. -*Гулнор бузилибди.. Йўлчи иккови мана мундоқ эмиш!* — Нури икки бармоғини бир-бирига маҳкам чирмаштириб кўрсатди. Ойбек, Танланган асарлар.

МУНИС [а. مونس — улфат, ҳамдам; дўст] 1 эск. кт. Яқин, сирдош дўст, ҳамдам. *Кундан-кунга ортар дарду ҳасратим, Мунис, аҳли дардларимни соғиниб.* Ҳамза. *Гурбатхонада менга энг яқин ўртоқ ва сеvimли, мунис ёлғиз шу бароқ мушук эди.* Ғайратий, Менинг ёшлигим.

2 Мунис (эркаклар ва хотин-қизлар исми).

МУНИЦИПАЛИЗАЦИЯ [фр. municipalisation < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Хусусий кишиларга қарашли ер-мулк ва бойликларни мажбурий равишда маҳаллий ҳукумат органлари ихтиёрига ўтказиш.

МУНИЦИПАЛИТЕТ [нем. Munizipalität < лот. municipium — ўзини ўзи бошқарувчи жамоа] Бир қанча мамлакатларда: маҳаллий ўзини ўзи бошқарув органи ва у эгаллаган, жойлашган бино.

МУНКАЙМОҚ Букчайиб қолмоқ; буккилмоқ, эгилмоқ (киши ва унинг қомати ҳақида). *Мункайган чол.* ■ *Партихўжа ёғчи.. чол бўлмаса ҳам, чоллар каби икки қўлини орқа белига қўйиб, бир оз мункайиб, ичкари уйга кириб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Робия хола яккаю ягона ўғли урушга кетиб, мункайган чоли билан қолган.* С. Зуннунова, Олов.

МУНКАРНАКИР [а. منكر و نكير — ўлганларни қабрда сўроқ қилувчи фаришта-

ларнинг номлари] с.т. Мункар ва Накир: Ислоний тасаввурга кўра, ўлганларни Раббинг ким, дининг нима, пайғамбаринг ким, деб қабрда дастлабки сўроқ қилувчи, фарш қилган гуноҳлари учун жазоловчи фаришталар. Афанди мункарнакирнинг сўроғини ўз кўзи билан кўргиси.. келиб қолди-ю, бир очиқ сўрга кириб ётди. «Латифалар».

МУНКИЛЛАМОҚ Қарилик натижасида кучдан кетиб мункаймоқ, букчайиб қолмоқ, Яқинда Қумри иш билан яна Тошкентга келди. У ҳар галдагидек қадрдон институтига бориб, мункиллаб қолган профессорини кўриб чиқди. Мирмуҳсин, Ажрим. Мункиллаган бир кампир, нур ёғилиб бетидан, Дўқиллатиб ҳассасин, ўтди кўча четидан. Қ. Муҳаммадий.

МУНКИМОҚ 1 Қоқилиб ёки мувозанатни йўқотиб, олдинга силкинмоқ, ташламоқ. Канал қирғоғидаги чанг босган ўтлар устида эринчоқлик билан бораётган от бирдан мункиб кетди-ю, икки олдинги оёғи билан чўккалаб қолди. Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. Қудрат қўлидаги сувли челақ билан мункиди, лекин йиқилмади. М. Исмоилий, Фаргона т. о.

2 кўчма Нотўғри йўлга кирмоқ, тўғри йўлдан озмоқ, тоймоқ, қоқилмоқ. Фафлатга мункимоқ. ■ Унинг иқбол чироғи мана шу мункишида қўлидан тушиб, чилпарчин бўлмасмикан? С. Анорбоев, Оқсой.

МУНКИР [а. منكر — инкор этувчи, тонувчи] эск. Инкор этувчи, тан олмовчи. -Худонинг қудратига мункирмисан? — деб Муллонавруз ҳам Сафарга бир дўқ қилиб қўйди. С. Айний, Қуллар. Биз тез вақтда Хуросонни чириган, ачиган мавлонолардан, шариатга мункир аҳли фузалодан тозалаб оламиз. Мирмуҳсин, Меъмор.

Мункир келмоқ Тан олмаслик, тонмоқ. -Шариатга мункир келган Ҳасан билан Содиққа ақл ўргатишга кетаётганмидингиз? — деди Нишонбек Мўътабарга. Б. Раҳмонов, Мардлар қиссаси. ..ўзларига ён босган зотларнинг бошидан тилла еочарди-ю, аммо уларнинг ҳукмдорлигига қиттаккина мункир келган кимсани асло кечирмасдилар.. қаттиқ ўч олардилар. Мирмуҳсин, Меъмор.

МУНОЖОТ [а. مناجات — илтижо, махфий суҳбат] **1** дин. Ислондаги фарз намозлардан ташқари, ихтиёрий равишда

ўқиладиган намозлар. Ҳар қандай диндорнинг худога ихтиёрий илтижо ва ибодат қилиши ҳам муножот ҳисобланади. Қишнинг кўп вақтлари.. кечалари қиблага қараб, т.букиб ўтириб, худога йиғлаш ва муножот қилиш билан ўтар эди. М. Муҳаммаджон: Турмуш уринишлари. Афанди ёмғирда иёлган бир иморатнинг орасида худодан давлосўраб муножот қилаётган эди, чордевордан бир гишт тушиб, унинг боши ёрилди. «Латифалар». Айрилиқдан тинмайин дод айлай. Ёлбориб, ҳаққа муножот айлайин. «Она лув».

2 ад. Шарқ мумтоз адабиётининг анъанавий унсурларидан бири. Одатда, муножотда нажот умиди, илтижо ва тавбага тангрига оташин мурожаат шаклида ифодаланади.

3 Йирик шаклдаги ўзбек мумтоз чол куйлари туркуми (уч асосий қисмдан иборат). Домла.. музиканинг хумориси турган экан, «Муножот» билан «Қари наво» эшитмаган куним, бамисоли халт. йўқотган девонаман, деган экан. П. Тур. Ўқитувчи,

4 Муножот (хотин-қизлар исми).

МУНОЗАРА [а. مناظره — баҳс, мубоҳаса, тортишув; назорат] **1** Илмий, адабий сиёсий, диний ва ш. к. масалалар юзасида тортишув; баҳс. Илмий мунозара. Қизгин мунозарага олиб бормоқ. Мунозара ўтказмоқ. Мунозарага яқун ясамоқ. ■ Мурод оқсоқол билан эшон ўртасидаги мунозарага аралашини лозим кўрмади. Турсун, Ўқитувчи.

2 ад. Мумтоз адабиётда кенг тарқалган жанр; фикрлар кураши, қарама-қаршилик шаклида ёзилган асар.

МУНОЗАРАЛИ 1 Мунозара талаб қилган, ҳал қилинмаган. Чакана нархга ўзгартириш мумкинлиги, шубҳасиз, ҳозир пайтда энг мунозарали масаладир. Газдан.

2 Мунозарага оид, мунозара тарзи. Врачлар ўртасида калта-калта мунозарага гаплар бўлиб ўтди. Ж. Абдуллахонов, Ор. Кейинги пайтда тарихий шахслар пошти масаласида мунозарали фикрлар кўп кетди. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ

МУНОСАБАТ [а. مناسبت — муносиб] мувофиқлик; жоизлик; қариндошлик.

қадорлик] 1 Кишилар ўртасидаги алоқа, муомала. [Элмуродга] Эшоннинг муносабати ҳам ўзгарди. Илгаригидай қаттиқ сўкмай қўйди. П. Турсун, Ўқитувчи. У Навоий билан Биноийнинг ўзаро муносабатлари ҳақида баъзи бир гаплар эшитган.. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Кишилар, ташкилотлар, давлатлар ўртасидаги борди-келди, олди-берди муомалалари; тирикчилик, моддий ва маънавий ҳаёт билан боғлиқ бўлган алоқа. Оилавий муносабат. Савдо муносабатлари. Ишлаб чиқариш муносабатлари. Муносабат боғламоқ. Дипломатик муносабатларни узмоқ. ■ У банклар орқали ўз рақибларига қарши олиб бормоқчи бўлган «сирли ишлари»ни, ўз қарздорларига қандай муомала ва муносабатда бўлишини ўйлар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Кишининг воқеликка, воқеликдаги нарсаларга, ҳодисаларга қараши, ёндашиш принципи. Аёл кишининг фазилати бола билан бўлган муносабатда очилади. Ф. Мусажонов, Ҳиммат. Инсон моддий бойликни, маданий обидани яратар экан, ўзининг меҳнатга бўлган муносабатида маънавий гўзаллигини намоён этади. Газетадан.

4 флс. Муайян тизимдаги элементларнинг жойланиш характери ва уларнинг ўзаро боғлиқлигини ифодаловчи фалсафий тушунча. Тафаккурнинг борлиққа муносабати. ■ Мен, одатим бўйича, сўзларнинг маъноларини ва номларнинг номланган нарсалар билан муносабатини билишга қизиққанымдан: -У кишлоқни нега Тезгузар деб атаганлар? - деб сўрадим. С. Айний, Эсдалиқлар.

5 Бирор иш, ҳаракат, гап ва ш. к. га дахли бўлган нарса, тегишли асос; боис, дахл. Бу ишга сизнинг гапингизнинг ҳеч қандай муносабати йўқ. ■ Тантубойвачча анчагина маст бўлиб, оғзига келганини валдирашга бошлади. Ҳар муносабат билан ўзини мақтади. Ойбек, Танланган асарлар. Тавҳидий бир муносабат тугдириб.. ниёлага ёзиб берган шеъри ҳақида гапирди. А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

МУНОСАБАТДОР Муносабатли, алоқаси бўлган, боғланган; алоқадор, дахлдор. Ишга муносабатдор томонлар.

МУНОСАБАТСИЗ Муносабати, алоқаси, дахли йўқ; алоқасиз, дахлсиз, боғлан-

маган. *Муносабатсиз гап.* ■ [Мулла Обид] Гоҳо муносабатсиз бўлса ҳам, ўзича илжайинқираб қўяди. А. Қодирӣ, Обид кетмон.

МУНОСИБ [a. مناسب — мувофиқ, мос келувчи; мутаносиб] 1 Тўғри келадиган, мос тушадиган; мувофиқ, лойиқ. *Муносиб номзод. Исмои жисмига муносиб. Муносиб кўрмоқ.* ■ Ёрмат бир йилдан буён қизини муносиб жойга узатишга тиришади. Ойбек, Танланган асарлар.

2 Мувофиқ тушадиган, ярашадиган, ярашиқ. *Олим кишига муносиб сиполик.* ■ Ўйлар ўзига муносиб безаклар билан безалган. «Эртақлар». Галабага марсия эмас, мадҳия муносиб. Уйғун.

3 Арзийдиган, арзирли. *Муносиб ҳисса қўшмоқ.*

МУНОФИҚ [a. منافق — иккиюзламачи; муғамбир] Тили бошқа, дили бошқа, сўзи ва иши бир-бирига тўғри келмайдиган, самимийлиги йўқ; иккиюзлама. *Мунофиқ одам.* ■ Бозор бошидаги мадрасанинг мударриси.. жуда мунофиқ, бориб турган ифвогар одам экан. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари. Сиртдан сизга кўринар содиқ, Аслан эса шу хил мунофиқ! Я. Қурбон.

МУНОФИҚЛИК Мунофиқона иш, хатти-ҳаракат. *Бу ерда самимиятсизлик ва мунофиқлик, бир-бирини алдаш Элмурод учун оддий бир ҳақиқат бўлиб қолган эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУНОФИҚОНА Мунофиқлик, иккиюзламалик билан, мунофиқлар каби. *Мунофиқона ҳужум.* ■ Унинг кўзларида энди маккорлик, мунофиқона жилва йўқ эди. К. Яшин, Ҳамза.

МУНОҚАША [a. مناقشه — муҳокама, мунозара; олишув, жанжал] эск. кт. Мунозара, баҳс, тортишув. -Ҳозир бу масалани муноқаша этмак мавридими, мавлоно?! — деди [Беруний]. Газетадан. Ҳамма.. Серов билан Эҳсон орасидаги муноқашага кўз-қулоқ бўлиб турар эди. А. Қаҳҳор, Сароб.

МУНОҚАШАЧИЛИК эск. кт. Муноқаша билан машғул бўлиш, баҳслашиш. *Мажлисни муноқашачиликдан қутқариб, дўстона руҳлантириш учун Навоий мавзуни ўзгартиб юборди..* Ойбек, Навоий.

МУНТАЗАМ [a. منتظم — тартибга келтирилган, тартибли; бир текис, бир маромдаги] 1 Тартибли равишда узлуксиз давом

этадиган, канда бўлмайдиган; муттасил. *Самолётларнинг мунтазам қатнови.* ■ *Тирик ҳужайра ташиқи муҳит билан мунтазам алоқада бўлган тақдирдагина яшай олади.* «Фан ва турмуш».

2 Белгиланган тартибда, режа асосида амалга ошадиган. *Халқ хўжалигининг мунтазам ривожланиши.* ■ *Илғор ишчилар кунлик режа топшириқларининг мунтазам ортиги билан бажарилишига эришяётирлар.* Газетадан.

3 Тартибли, доимий равишда амалга ошадиган ёки оширилдиган; тартибли, доимий, изчил. *Йигитлар машғулотларга мунтазам қатнашарди.*.. «Ўзбекистон кўриқлари».

4 мат. Ҳамма томонлари, ёқлари ва бурчаклари тенг. *Мунтазам кўпбурчак. Мунтазам призма.*

Мунтазам армия (ёки **кўшин**) Қатъий ҳарбий тартибга эга бўлган, режали ҳарбий тайёргарлик кўриб борувчи доимий армия (кўшин). *Мунтазам кўшиндан ажраб, заифлашиб қолган Бухоро сон-саноксиз кўчманчилар томонидан босиб олинди.* М. Осим, Ибн Сино қиссаси.

МУНТАЗИР [а. *منتظر* — кутувчи, кутиб турувчи] *кт.* Орзиқиб кутувчи, интизорлик тортувчи; муштоқ, интизор. *Мунтазир бўлмоқ.* ■ *Бухоролик жанобнинг.. қашқа қорабайири депсиниб ўйноқларди.. Ҳамманинг эътибори шу жанобда, фармонига мунтазир.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. *Унинг назарида, ёри келиб, девор орқасида мунтазир эди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУНЧА **1** с. т. Бунча, шунчалик, бу даражада, бу миқдорда. *Мунча ҳам чиройлисан, азиз Ватаним.* Ф. Фулом.

Бир мунча, бирмунча Бир оз, бир қадар, маълум даражада. [*Кумуш*] *Боягига қараганда анчагина енгиллашиб, ичкарига кирди.* Ҳаракатлари ҳам бирмунча ўзгарган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 унд. с. *взф.* Ҳаракатнинг ҳаддан ошиқлигини, ортиқ ҳаяжон, таъсирланганликни ва ш.к. ни билдиради. [*Хотини эрига:*] *Ҳа, мунча!.. Туртмасдан гапира беринг.* А. Қаҳҳор, Анор.

МУНЧАЛИК с. т. Бунчалик, бу қадар. [*Ўзбек ойим Отабекка:*] *Келин билан ичсанг бўлар эди? Бировнинг боласини мунча-*

лик хўрлаш яхши эмас. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУНЧОҚ Қимматбаҳо ва ранг-баранг шиша, тош ва ш.к. нарсалардан ясаладиган, асосан зийнат учун ипга тизиб, бўйинга, қўлга (билакка) тақиладиган думалоқ ёки бошқа шаклдаги доналар. *Шиша мунчоқ. Ипга мунчоқ тизмоқ.*

Дўлана мунчоқ 1) йирик сариқ рангли холдор мунчоқ; 2) дўлана данагидан тизилган мунчоқ. **Кўз мунчоқ, кўзмунчоқ этн.** «Ёмон кўз»дан асраш учун кўзга яқин болаларга тақиладиган оқ холли қора мунчоқ. **Эшак мунчоқ** 1) от ва эшакка тақиладиган йирик мунчоқ; 2) *кўчма* ҳеч нарсага арзимайдиган, ярамас нарса ҳақида.

МУНШАОТ [а. *منشآت* — яратилган, қурилган нарсалар; иншоот; муассаса] Шарқ шеъриятидаги жанрлардан бири, муаллифнинг назм ёки насрда ёзилган мактублари тўплами.

МУНШИЙ [а. *منشی* — асосчи, яратувчи; қурувчи; муаллиф, тузувчи, ёзувчи] *тар.* Саройда ёзув ишларини олиб борадиган котиб. *Анвар девонхона саҳнига етганда, ичкаридаги каттадан-кичик мирзо, мунишийлар янги бошлиқларини муборакбод қилгани ўринларидан қўзғалдилар.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУНҚАРИЗ [а. *منقرض* — тўхтаб қолган; ўлган, сўнган, йўқолган] *эск. кт.* Инқирозга юз тутган, кризисга учраган. *Мунқариз бўлмоқ.*

МУНҒАЙМОҚ с. т. Маънос, тушқун ҳолда бўлмоқ; маъюсланмоқ. *Шарофат олдинги курсиларнинг бирида мунғайиб, тез-тез бурнини, кўзини артиб, дам-бадам хўрсиниб ўтирар эди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Ислот ота мунғайиб ўтирганча, саллали бошини кафтлари орасига олиб, оғир-оғир тебранарди.* Н. Аминов, Ёлгончи фаришталар.

МУОВИН [а. *معاون* — ёрдамчи] **1** Бошлиқ ёки раҳбарнинг ўринбосари. *Факультетни декан муовини Муслимов бошқариб борарди.* П. Қодиров, Уч илдиз.

2 *эск.* Бировга қўмаклашувчи, ёрдамчи. *Баъзи ўқитувчилар: «Ойига ўн беш-йигирма сўм берайлик, бизга муовин бўлингиз», десалар ҳам унамадим, чунки улар менга кўнда маслакдош эмас.. эди.* М. Муҳаммадҷонов, Турмуш уринишлари.

МУОВИНЛИК Муовин лавозими; инбосарлик. *Ҳамзаҳўжаев ҳамиша муовин-ик лавозимида ишлайдилар, бошлиқ бўлиши қизиқмайдилар.* «Муштум».

МУОЛАЖА [a. معالجه – даволаш; тўғри-лаш; ишлаб чиқиш; ишлов бериш] кт. Да-волаш, даволаниш; даво. *Муолажа қилмоқ.*

■ *Табиб муолажанинг натижасини энти-иб кутар ва кўрбошини полвоннинг ҳар бир нартига унашга ундар эди.* А. Қаҳҳор, Кўр ўзининг очилиши. *Малика ўзини муолажа-ланган табибнинг дўконига борди.* «Эртақлар».

МУОМАЛА [a. معاملة – ўзаро муноса-бат, алоқа] 1 Кишилар билан муносабат, ўзлашув, шундай муносабат йўсини. *Яхши муомала. Дағал муомала. Муомаласи ёмон одам.* ■ *Домла машғулот вақтларида биров-ларга кўпроқ диққат бериб, бировларнинг кўнглини унча-мунча ўқситса ҳам, муомала-да дағал эмас эди.* П. Турсун, Ўқитувчи. [Ўзбек ойим] *Теваракдан маргилонлик келинни кўриш учун келувчи хотинларга муомалани*

А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Иш, хизмат билан боғлиқ бўлган алоқа. *У билан тўғридан-тўғри муомалада бўлмайдиганлар уни «райком», «райком Мавлонов» деб атасалар, яқинроқ ва кўпроқ муомалада бўладиганлар «ўртоқ Мавлонов» деб атар эдилар.* П. Турсун, Ўқитувчи.

3 иқт. Меҳнат маҳсулотларини олди-сотди воситасида айирбошлаш (товар хўжалиги учун хос).

Муомалага келмоқ (ёки юрмоқ) Гапга кўнмоқ, бирор таклифга рози бўлиб келиш-моқ. [Олаҳўжа:] *Сиз ҳам энди оёғингизни тираб туриб олманг, бирон муомалага келинг.* П. Турсун, Ўқитувчи. **Муомаладаги пул** Айни пайтда юриб, ишлатилиб, айланиб турган пул.

МУОМАЛАЛИ 1 Муомаласи яхши; ҳушмуомала. *Муомалали одам.*

2 Ўзи бичоқлиб келган сўз (этикетловчи), англаган маънодаги муомалага эғаликни билдиради. *Яхши муомалали одам. Дағал муомалали одам.*

МУОҲАДА [a. معاهدة – битим, келишув, шартнома] эск. Битим, келишув. *Сулҳ муоҳадаси.* ■ *Бир маҳаллар шаҳарда ҳоким бўлиб турган Фишманнинг акаси билан тузилган муоҳадага кўра, бу тойлар (пахта*

тойлари) Германияга кетиши керак эди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

МУРАББА [a. مربع – тўрт бурчакли, тўртбурчак; тўртлик, тўртланган] 1 ад. Шарқ шеърлятидаги лирик жанрлардан; асосан а-а-б-а қофияланиш тартибида тузилган, тўрт мисрали тугал маъноли шеър.

2 эск. мат. Томонлари тенг тўғри тўртбурчак; квадрат, чорси. *Тағишўр саро-йининг сатҳи йигирма мурабба метр келади.* С. Айний, Дохунда. *Мурабба шакли гишт-лар ётқизилган йўлдан аста юриб, бош қасрга борди.* Ойбек, Навоий.

МУРАББИЙ [a. مربى – тарбиячи] кт. 1 айн. **тарбиячи.** *Раҳматилла Обидий интер-натга муаллим ва мураббий бўлди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари. *Мураббий – бола қалбида ниш ура бошлаган умид гунчалари-нинг меҳрибон соҳибидир.* Р. Усмонов, Одоб-нома.

2 Иш-фаолиятда раҳбарлик, раҳнамо-лик қилувчи; устоз, раҳнамо. *Алишер Наво-ий раҳбарлик, устозлик қилган. Тўртбурчакда, устозлик мураббий топдим, деб суюниб юрганда, ўғай тақдир уни бу мададкоридан ҳам жудо қил-ган эди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар. *Хосиятхон фақат Назиранинг устозигина эмас, қанчадан-қанча қиз-жувонларнинг мураббий-си.* Ё. Шукуров, Маргилон гўзали.

3 Спортнинг муайян тури бўйича якка ва жамоавий тарзда машқлар қилдириш ор-қали муайян кўникмаларга ўргатувчи, тегиш-ли соҳадаги малака-маҳоратни ўстирувчи устоз; тренер. *Футбол жамоасининг мураб-бийси.* ■ *Мураббийнинг сўзларига кўра, келишув.. ЖАР (Жанубий Африка Республика-си) футбол мутасаддилари Бразилияга кел-ганда амалга оширди.* Газетадан.

МУРАББИЙЛИК Мураббийга хос иш, фаолият. *Мураббийлик қилмоқ.* ■ *Назарим-да, мураббийлик ҳаракатининг қудратини ёддан чиқараётганга ўхшаймиз.* Газетадан. *Ўтган воқим осприк мураббийлик длатим маи.. учун ҳам катта ҳаёт дарсхонаси бўлди, кўп нарса ўрсиндим.* Газетадан.

МУРАББИЯ кт. Мураббий аёл. *Хиёбон-ларнинг биридан оқ халат кийган.. нозикки-на бир жувон чиқиб қолди. Қоровул уни меҳ-монларга таништирди. Жувон болалар боғ-часининг мураббияси экан.* А. Қаҳҳор, Кар-тина.

МУРАББО [a. مرآبا — жем, мураббо; мармелад] Ҳўл мева, резаворлар ҳамда шакардан тайёрланадиган ширинлик. Олчадан қилинган мураббо. Сабзидан мураббо қайнатмоқ. ■ Дастурхонга турли-туман қандқурс, мева-чева, анвои мураббо.. бўғирсоқлар билан зеб берилган. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. Тоғлик аҳоли қадимдан ривочнинг ноясини майдалаб, мурабболар тайёрлашган. Газетадан.

МУРАККАБ [a. مرکاب — таркиб топган, тузилган; тўплаб йиғилган; аралаш] 1 Ечилиши, тушунилиши, бажарилиши қийин; оғир, мушқул. Мураккаб масала. ■ Бу иш жуда мураккаб. Ҳ. Фулом, Машғал. Ҳомиланинг мўъжизали ривожланиш жараёни биологлар олдидан турган энг мураккаб муаммолардан биридир. «Фан ва турмуш». Атоқли халқ санъаткори ҳаётнинг энг чигал, мураккаб томонларини ҳам жонли тил билан содда қилиб тушунира оларди. Т. Обидов, Юсуфжон қизик.

2 Катта қийинчиликлари бўлган, машаққатли, оғир. Ҳўжалигимиз деҳқонлари мураккаб об-ҳаво шароити юз берган йилда бир жон-бир тан бўлиб меҳнат қилиб.. давлат топишиғини шараф билан адо этдилар. «Ўзбекистон кўриқлари». Мен билан тенгдош бўлган ёшларнинг ўсмирлик ҳаёти жуда мураккаб бир вақтга тўғри келган эди. Н. Сафаров, Жасоратнинг давоми.

3 Таркиби бир неча (жуда кўп) унсурлардан ташкил топган. Кўз жуда мураккаб оптик система бўлиб, киши ҳаётида кўзнинг яхши кўриши муҳимдир. Газетадан. Фан ва техниканинг узлуксиз ривожини ҳамда янги-янги мукамал мослама ва механизмлар яратилиши туфайли янада мураккаброқ ЭҲМлар пайдо бўла бошлади. «Фан ва турмуш».

МУРАККАБГУЛЛИЛАР Уруғи икки паллали, мураккаб тўпгулли ўсимликлар (мас., кунгабоқар, дасторгул, дармана).

МУРАККАБЛАШМОҚ 1 Ҳал бўлиши мураккаб тус олмоқ, чигаллашмоқ. Масала яна ҳам мураккаблашди.

2 Оғир, машаққатли ҳолат касб этмоқ, шундай ҳолатга тушмоқ. Баҳорнинг серёғин келиши туфайли деҳқончилик ишлари янада мураккаблашди. ■ Агар аёл.. майиб-мажруҳ бўлиб қолса борми, унинг оиладаги аҳволи бадтар мураккаблашди. Газетадан.

3 Тузилиш жиҳатидан мураккаб шакл олмоқ. Мураккаблашган механизм.

МУРВАТ [a. مرواد — тўғноғич; ўзак, ўқ] эск. 1 Бириктириш учун ишлатиладиган резьбали металл деталь; винт. Ражаб бобо пўлат дарвоза тепасидаги мурватни куч билан бурай бошлади. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.

2 Асбоб-ускуна ва машиналарнинг бураб ишга соладиган калити ёки пружинаси. Шофёр чаққонлик билан машинани орқа тезликка солиб, катта кўчага бурилгач, приёмник мурватини буради. С. Кароматов, Сўнгги бархан. У, мурвати бураб қўйилган ўйинчоққа ўхшаб, бетўхтов айланарди. Шухрат, Жаннат қидирганлар.

МУРДА [ф. مرده — ўлган; ўлик, жонсиз; ҳаром ўлган нарса] Ўлган кишининг жасади; ўлик. ..жанг майдонида пачақланган танклар ва душман мурдалари қаторлашиб қоларди. Газетадан.

Тирик мурда Ҳеч нарса билан шугулланмайдиган, ҳаракатсиз, ҳиссиз шахсга нисбатан қўлланувчи ибора. Тирик мурда бўлиб юрма, инсонсан, инсондай қилиқ қил, деб ўргатгансиз, ота. С. Сиёев, Аваз.

МУРДАХОНА 1 Мурда турган уй.

2 Касалхоналарда мурда сақланадиган хона; морг.

МУРДАШҲҲЙ [ф. مردهشوي — ўликни ювувчи киши] шв. этн. Ҳассол, ювғучи. Бахтсиз мурдашўйларни, касалнинг ўлимига ҳеч бир дахли бўлмагани ҳолда, «шумқадам» деб жанозага йўл қўймайдилар. С. Айний, Дохунда. Эҳа, ҳали урмоқчимисан, бетингни мурдашўй ювгур! Н. Норқобилов, Бекатдаги оқ уйча.

МУРДОР [ф. مردار — нопок, ҳаром; ҳаром ўлган нарса] 1 от Ҳаром ўлган мол; ўлимтик, ўлакса. Магар масжидда эшитмадингмуқим, бечора, аҳволи танг бўлган одамларга мурдорни емак ҳалолдир, деб. А. Қаҳҳор, Миллатчилар.

2 сфт. Ҳаром, нопок. Номард — ит кабидир, мард — буюк дарё, Дарё ит дамидан ҳеч мурдор бўлмас. «Ақл ақлдан қувват олади».

3 сфт. кўчма Ҳаром-хариш юрадиган. ифлос ишлардан қайтмайдиган, нопок. Мен балчиқда ётган бир мурдор аёлни ҳалоллаб олиб, савоб учун қўл чўзсам.. худодан қайтар, деб ўйлагандим. К. Яшин, Ҳамза.

МУРДОРХҲҶР [ф. مردارخور — ҳаром қилган нарсаларни еювчи; бошқаларнинг қилимидан ўз фойдасини кўзловчи] 1 Мурдор еювчи, ўлакса билан овқатланувчи (ҳайвон ва қушлар ҳақида).

2 *кўчма* Ҳаромхўр. бойлик учун ҳар қандай мурдорликдан қайтмайдиган. *Мурдорхўр одам.*

МУРИД [а. مرید — излош, эргашувчи, шогирд; суфийлар шогирди] *дин.* Пир ёки эшон (муршид)га қўл бериб, суфийлик йўлига кирган шахс. *Темурбекнинг отаси Амир Тарагай эса Абдуҳолик Ғиждувоний таълимотига ихлос қўйган Амир Шамсуддин Кулолнинг муриди эди.* П. Қодиров, Тил ва эл. *Адрас тўнли, зарбоф чопонли кишилар, ортида муридларини эргаштирган уламо-умаро кўринса, дарҳол охират кунидан ваъз айтади.* С. Сиеёв, Аваз.

Мурид овламоқ Қишлоқма-қишлоқ юриб, муридларни товламоқ, улардан назрнийёз йиғмоқ. *Туркман эшонлари ҳам мурид овлайдилар, ҳам имоматчилик қиладилар, яъни туркманларнинг никоҳ ва жаноза маросимларини бажарадилар.* С. Айний, Эсдаликлар.

МУРОД [а. مراد — тилак, истак, мақсад] 1 Эришиш, амалга ошириш кўзда тутилган орзу; мақсад, муддао. *Ботир ёрим, биладан, сиз қайғу дарёсига мандан чуқурроқ ботгандирсиз. Энди ёлғиз муродим: сизни бир кўрмоқ, сиз билан икки оғиз сўзлашмоқдир.* Ойбек, Таъланган асарлар.

Мурад ҳосил бўлди Мақсад амалга ошди, орзу ушалди. *Хотиржам бўлинг, бегим.. Худо хоҳласа, муродингиз ҳосил бўлмай қолмас.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Мурад (эркаклар исми).

МУРОДБАҲИШ [а. + ф. مرادبخش — муродга етказувчи] *кт.* Кишининг муродини ҳосил қиладиган. *Муродбахш зот.* ■ Аҳмадохун.. қизини ёнига чақириб, унга насиҳат қилган бўлди, бугун муродбахш кун, деб уни дуо қилди. К. Яшин, Ҳамза.

МУРОЖААТ [а. مراجعت — кўриб чиқиш; таққослаш, солиштириш; бирор нарса сўраш; ишни қайта кўриш] Бировга қарата айтилган гап, қилинган даъват, чақириқ ва ш. к. *Механизаторларга мурожаат билан чиқсам.. таниқли, тажрибали, қатъиятли механизаторларни чўлга чорласам.*

«Ўзбекистон кўриқлари». Яқинда матбуотда республика илғор чорвадорларининг мурожаати эълон қилинди. Газетадан.

Мурожаат қилмоқ (ёки этмоқ) 1) бирор иш, илтимос, чақириқ ва ш.к. билан бировга қарата оғзаки ёки ёзма сўз айтмоқ. *Илтимос билан мурожаат қилмоқ.* ■ *Ўрдага ариза билан мурожаат қиладиган ҳар ким, ҳатто расмий кишилар ҳам, аввал маслаҳат сўраш учун Анварнинг ёнига келар эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. - *Подшоҳ ҳазратлари, — назокат билан мурожаат этди Навоий.* Ойбек, Навоий; 2) маълумот олиш учун қарамоқ. *Энциклопедияга мурожаат қилмоқ. Тарихий манбаларга мурожаат қилмоқ.*

МУРОЖААТНОМА Ёзма мурожаат, мурожаат хати. *Стокгольм мурожаатномаси.* ■ *Хон ва уламодан.. яширин равишда Тошкент, Андижон, Марғилон ва ўзга шаҳарларнинг ишончли уламо ва бекларига.. мурожаатномалар йўлланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУРОСА [а. مراضا — бир-биридан розилик, ўзаро келишиш] Ўзаро келишувли муносабат; келишув, келишувчилик. *Муросага келмоқ.* ■ *Қайси ошлада муроса яхши бўлса, файзи дарвозадан кўриниб туради.* Газетадан. *Шундан кейин ҳам муштира она уларни муросага келтирмоқчи бўлди.* Газетадан.

Муроса қилмоқ Келишувли йўл тутмоқ, муроса йўлини тутмоқ. *Халқ билан муроса қилишим мумкин, аммо улар билан икки дунёда муроса қилолмайман.* Уйғун, Навбахор. *Турмуш бўлгандан кейин, муроса қилмасанг бўлмас экан.* Н. Сафаров, Наврўз.

МУРОСА-МАДОРА, **муросаю мадора** [муроса + а. مدارا — яхши муомала, илтифот] *с. т.* Келишувчилик. *Ишининг чаптасига кетаётганини сезган Бўронбек «муросаю мадора» йўлига ўтди.* Ҳ. Ғулум, Машғал.

МУРОСАСИЗ Муросачилик, келишувчилик қилмайдиган, муросага келмайдиган, муросага, келишувчиликка йўл қўймайдиган. *Муросасиз танқид. Муросасиз курашмоқ.* ■ *Ҳар бир ўқитувчининг ўзи ҳам ростгўй, нуқсонларга муросасиз, жонкуяр мураббий ва устоз бўлмоғи керак.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МУРОСАСИЗЛИК Муроса қилмаслик, муросасиз ҳолат. «Муросасизлик» қурбони

бўлган ота қизларидан на хабар олади, на бир бурда нонни раво кўради. «Муштум».

МУРОСАСОЗ айн. **муросачи**.

МУРОСАСОЗЛИК айн. **муросачилик**.

Муросасозлик ва ялтоқилик, каламуш ғаладонни илма-тешик қилгандек, фанни кемиради. С. Кароматов, Сўнгги бархан.

МУРОСАЧИ Умуман, келишувчи, ён берувчи киши.

МУРОСАЧИЛИК Умуман, принципсизлик билан ён бериш; келишувчанлик. Беда экиш режасининг бажарилмай қолиши ҳамда бедазорларни режадан ташқари ҳайдаб юбориш ҳолатларига муросачилик қилишга йўл қўйилди. Газетадан.

МУРОФАА [a. *مرافعة* – судлашиш, давлолашиш; суд жараёни] **1 тар.** Қозихонада жиноий ёки фуқаролик ишининг кўрилиши.

2 эск. юр. Суд жараёни, судда ишнинг кўрилиши. *Мурофаа бўладиган куни Йўлдошбой ҳаммадан илгари бориб, бир чеккада кутиб турди. Ҳ. Нуъмон ва А. Шораҳмедов. Ота.*

3 эск. кт. Довлашув, олишув.

МУРОҚАБА [a. *مراقبه* – кузатиш; мушоҳада қилиш; назорат қилиш, текшириш] Ўзи, ўз ички дунёси ҳақида фикр юритиш, мушоҳада қилиш. *Халифа ҳали ҳам жойнамоз устида, сира қимирламайди. Муроқабда дарёсига чўмган. Ким билсин, «жаннат хуру филмонларини» хаёл қилиб лаззат олмоқдамилар? С. Айний, Қуллар. Исфандиёр жойидан кўзгалмади, Ислохўжа ҳам фикрларини жамлаб, муроқабга берилди. С. Сиёев. Аваз. ..икки қўлини қовуштириб ва зўр салла ўраган бошини ўнг кўкрагига мойил эгиб, байни муроқабда ўтирарди. А. Қодирий, Обид кетмон.*

МУРРУК шв. айн. **мурғак 2.** Каклик шундай сайрайди, шундай сайрайди, етти чақирим наридаги муррук жўжаниям ўрнидан кўзгатади. Ш. Холмирозев, Сайланма.

МУРСАК 1 Аёллар киядиган енгил калта устки миллий кийим; енгисиз камзул. *Мастонбиби шу гапни айтиб, сандиқдан бисотидаги мовут мурсагини олиб кийди. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Тағин бир тилладан бўлган сарпо тўнни Муродхонга, бир мурсакни Орзуул ойимнинг устига ёпди. «Муродхон». ..иссиқ кийимим йўқлигидан, киши*

кунлари мактабга ойимнинг мурсагини олиб борардим. М. Қўшжонов, Дийдоқ.

2 шв. Марҳума тобути устига ёпишган гап; узун енгил камзул.

МУРТ шв. Мўйлов. *Ўша-ўша. Мурти тепага буралган. С. Сиёев, А. Шораҳмедов.*

МУРТАД [a. *مرتد* – ўз маслагидан қайтган, диндан қайтган; хон] **1 дин.** Диндан қайтган, худога шак келтирган одам. *Дин миятдан қайтган кишини китобларда муртад дейдилар. С. Айний, Дохунда.*

2 сиёс. Ўз сиёсий маслагидан қайтган душман томонига ўтган киши; сотқин. *Ҳар ким жадидага, большевикларга, муртадларга, қисқаси, жаноби олийга ёғини ташғазога чиқмаса, моли талон, хотини олиб, С. Айний, Қуллар.*

3 Жирканч, палид. *Муртад башара. Муртад шахс.*

МУРТАК I **1 айн.** эмбрион.

2 бот. Уруғ ичидаги униб чиқадиган ниҳолча.

МУРТАК II **тиб.** Шамоллаш ёки турли микробларнинг таъсири натижасида яллиғланган ёхуд йиринг олган томоқ кўчалари. *Отанинг томоғида нимадир тиккадай бўлди. Муртак чиққанда, шунақа бўлади. А. Эшонов, Тонготар таронаси.*

МУРУВВАТ I **с.т. айн.** мурват. *Бинода монтажчилар қора мойга беланиб, қандай мурувватларни бурайдилар. С. Аҳмад, Қадрдон далалар.*

МУРУВВАТ II [a. *مروات* – мардлик, хийлик; одамгарчилик, олижаноблик] Одамгарчилик юзасидан қилинган хайратлиқлик; саховат, ҳиммат. *Шоқосим бу нарсани бир мурувват каби, севина-севина қабул қилди. Ойбек, Танланган асарлар. Бироқ бировга мурувват қилишдан ожиз бўлган замонда Ҳамро ота ва унинг аёлига ўзининг инсофли одамлар ҳам бор эдилар. Н. Садров, Катта қарвон йўлда.*

МУРУВВАТЛИ Мурувват қилувчи, ховатли, ҳимматли. *Она қачонлардир, қилса, бу сахий, одамгарчиликни билдириб, мурувватли кишига бир яхшилик қилишга тугиб қўйди. С. Аҳмад, Чўл шамол.*

МУРУВВАТПЕША **кт.** кам қўл. **мурувватли.** *Бир қўл, бир оёғини қўрмай, беҳол бўлиб ётган басавлат, кам мурувватпеша Муҳаммад Раҳимжон.*

лафқатини уйғотар, ҳам нафратига турт- си бўлар эди. С. Сиёев, Ёруғлик.

МУРУВВАТСИЗ Муруввати йўқ, мурув- ватни билмайдиган, ҳимматсиз. *Мурувват- сиз киши.* ■ *Лекин мурувватсиз, оқибат- сиз ришар, директорлар ҳам йўқ эмас.* М. Мансуров, Ҳамманинг бурчи.

МУРУТ с. т. Мурт, мўйлов.

МУРЧ Тропик ўсимлик ва унинг зира- вор сифатида ишлатиладиган думалоқ ач- чиқ меваси ва уруғи; қора мурч. *Туйилган мурч. Мурч донаси.* ■ *Хўжақул.. катта гўшт парчасини вилкага олиб, мурч сепар- кан, лабларини ялаб деди: -Хўп ажойиб нар- са-да кавказча шашлик.* О. Ёқубов, Учра- шув.

МУРЧДОН Мурч солиб қўйиладиган кичкина идишча.

МУРШИД [а. مرشد — тўғри йўлга со- лувчи; пир; раҳбар, йўл бошловчи] Тасав- вуфда: тариқат одобларидан сабоқ берувчи пир, шайх ва устоз.

Муршиди ишқ Ишқ етакчиси. **Муршиди комил** Камолотга етган, етуқ пир, устоз.

МУРҒ [ф. مرغ — қуш, парранда; товуқ] айн. товуқ йили қ. товуқ 5.

МУРҒАК [ф. مرغک — қушча; жўжа] 1 Янги униб чиққан, ҳали қувватга кирма- ган, нозик-ниҳол (ўсимлик, новда, барг ва ш.к. ҳақида). *Мурғак гўза. Мурғак новда. Мурғак барг.* ■ *Муаттар ҳидларга буркан- ган баҳор Мурғак куртакларга лабларин қўйди.* Х. Расул.

2 Ҳали суяги қотмаган, ўзини тутиб олмаган, нимжон (одам ва жониворлар боласи ҳақида). *Фақат кўзилар, кечагина кўз очиб, ёруғ дунёни кўрган мурғак жонивор- ларгина бу даҳшатдан беҳабар эди.* Й. Муқимов, Қизилқум паҳлавони. *Хирург Аҳрор Раҳ- матиллаев дадиллик кўрсатди: ғоят масъу- лиятли бўлса ҳам, тўрт ойлик мурғак чақа- лоқни операция қилди.* Ж. Кўчиев, Жонқуяр хирург.

3 *кўчма* Ҳали етилмаган, энди юзага келган. *Негадир бир варақ хат ичида улар- нинг мурғак севгилирига доир бир оғиз ҳам гап йўқ эди.* Мирмуҳсин, Умид. *Шеъринг мурғак, лекин дилинг соз, Нафасингда, де- дингиз, ўт бор.* Зулфия.

МУСАВВИР [а. مصور — рассом; тас- вирга, суратга олувчи] Турли тасвирлар иш-

ловчи, расм чизувчи ижодкор. *Ранг излай- ди мусаввир кўзи, Дарахтларга бардек кўши- либ.* Х. Даврон. *Тасвирий санъатда ижодкор кишилар образини яратиш мусаввирдан кат- та тажриба талаб этади.* «Гулистон». *Му- саввирнинг энг сара буюқлари, энг қимматли онлари кўклам тароватини суратга муҳрлаш- га кетади.* Газеталан.

МУСАДДАС [а. مسدس — олти қиррали, олти бурчакли; олтиталик] 1 эск. айн. олти- бурчак.

2 ад. Ҳар бири олти мисрали бир неча бандлардан иборат бўлган шеърини шакл; олтилик.

МУСАЛЛАМ [а. مسلم — йўл қўйилади- ган, маъқулланган; тан олинган; соғ-сало- мат] эск. кт. Таслим бўлган, тан берган. *Ана, ўтган-кетган бизга мусаллам.. Қуллуқ қилар- миди, бўлмаса каллам.* А. Мухтор.

МУСАЛЛАС I [а. مثلث — уч ҳисса қўпай- ган; учбурчак] 1 эск. айн. учбурчак.

2 ад. Уч мисрадан иборат бўлган шеър; учлик.

МУСАЛЛАС II 1 Хонаки, қўлбола узум виноси. *Мусаллас солмоқ. Мусаллас ичмоқ.*

■ *Кўп кишиларнинг уйларида мусаллас би- лан бўзалар хумлаб қайнаб ётса, иккинчи томонда расмий суратда ичкилик сотиш билан тирикчилик қилувчилар ҳам йўқ эмас эдилар.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Фикр каллада, мусаллас хумда етилади.* Шукрул- ло, Жавоҳирлар сандиғи.

2 Енгил виноларнинг умумий номи. *Оқ мусаллас. Қизил мусаллас.*

МУСАЛЛАХ [а. مسلخ — қуролли, ку- ролланган] эск. кт. Қуролли, қуролланган, яроқ-аслаҳали. *Саҳн юзида уч-тўрт юз му- саллах йигитларни бировни кутган ҳолда кўрдим.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУСАММАН [а. ممتن — қимматбаҳо; саккизлик; саккизбурчак] ад. Мумтоз шеъ- риятдаги лирик турга мансуб шеърини шакл; саккиз мисрали бир неча банддан иборат бўлиб, биринчи банд ягона қофияланишга эга, қолган бандларнинг етти мисраси ўза- ро, саккизинчи мисра эса биринчи бандга қофиядош бўлади.

МУСАННИФ [а. مصنف — китоб тузув- чи, муаллиф] эск. кт. Тасниф этувчи, ки- тоб, мусиқа ва ш. к. муаллифи, тузувчи. *Ки- тобнинг мусаннифи. Ушишоқнинг мусаннифи.*

МУСАФФО [а. *مصفى* – тоза, соф; тоза-ланган] **1** кт. Жуда ҳам соф, бегубор. *Мусаффо осмон. Мусаффо сув.* ■ Яқингинада шивалаб ўтган ёмғирдан кейин ҳаво мусаффо. С. Анорбоев, Оқсой. *Тошкент қадимдан серқуш, мусаффо ҳаволи, серсув, унумдор тупроқли шаҳар сифатида шуҳрат қозонган. «Саодат».*

2 кўчма Тоза, пок. [Қундуз:] *Навоийданми? [Ғули:] Ҳа, менга битибдур. [Қундуз:] Мусаффо ишқини изҳор этибдур. Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. Энг маҳрам дўстингиз – сизнинг мусаффо қалбингиздир. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

Мусаффо бўлмоқ **1)** соф, бегубор бўлмоқ. Осмондаги булутлар тарқаб, ҳаво мусаффо бўлди. **Ш.** Рашидов, Қудратли тўлқин. *Шаҳримизнинг кумуш камарлари – канал ва анҳорлари доим мусаффо бўлсин. Газетадан;* **2)** бутунлай қутулмоқ, халос бўлмоқ. *Йўқ, мусаффо бўлиб соғайганингиздан сўнг, ўшанда ҳам докторларнинг руҳсати билан. К. Яшин, Ҳамза.*

МУСАФФОЛАШМОҚ Мусаффоликка эга бўлмоқ, мусаффо бўлмоқ. *Ёмғир савалаган сайин чанг-ғуборли атроф-жавониб тобора мусаффолашмоқда. «Ёшлик».*

МУСАФФОЛИК Мусаффо ҳолат. *Сувнинг экинисида.. баҳорги ёмғирнинг мусаффолиги бор эди. Э. Усмонов, Ёлқин.*

МУСАХХАР [а. *مسخر* – бўйсундирилган, мажбур қилинган] Қарам қилинган, бўйсундирилган.

Мусаххар бўлмоқ Қарам бўлмоқ, бўйсундирилмоқ. *Мусаххар бўлгай охир еру осмон, Билим бирла очилгай барча ҳикмат. Ҳабибий.*

МУСАХҲИХ [а. *مصحح* – тўғриловчи, тузатувчи; имзо қўйган; корректор] қ. **корректор**.

МУСБАТ [а. *مببت* – ижобий; тасдиқланган, исботланган] **1** мат. Нолдан катта, нолдан юқори. *Мусбат сон.*

2 физ. Моддий қисмлари протон ва позитрондан иборат электрга оид. *Мусбат заряд.*

3 кам қўлл. айн. **ижобий**. *Кўрган-билган одамларимдан қай бирига ўхшатсам бўлади? деган саволлар фикрини машғул этаркан, у, албатта, мусбат жавоб топар, шубҳасини ишончи енгар эди. Ойбек, Танланган асар-*

лар. Унга мусбат воқеа ҳам, манфий воқеа ҳам тез таъсир қилар, ноҳуш воқеадан ҳам завқёб ҳодисадан ҳам дарҳол қалби жунбишга кела бошларди. С. Сиёев, Аваз.

МУСИБАТ [а. *مصيبت* – бахтсизлик, офат, фалокат, кулфат] Мотамсаро ташвиш; кулфат. *Мусибат тортмоқ. Мусибат чекмоқ.* ■ *Учқун ойисининг бошига тушган мусибатдан беҳабар. Ҳ. Ғулом, Машғал. Тў. бўлиб ўтди, лекин тўй билан Бозорнинг уйига аза, мусибат, мотам келиб кирди. С. Айний, Дохунда.*

МУСИБАТЛИ Бошга мусибат солган ёки келтирган, оғир, ташвишли. *Мусибатли воқеа. Мусибатли аҳвол.* ■ *Шу мусибатли кун шомга яқин кўча эшиги тақиллади. С. Кароматов, Олтин қум.*

МУСИЧА Каптарсимонлар оиласи ғурақлар уруғига мансуб, одамга яқин яшайдиган, беозор, ювош қуш. *..бўғотлардан чакиллаб сув томади, дераза раҳларида кукулаб мусичалар сайрайди. С. Сиёев, Ёруғлик. Уялиш керак, ўртоқ директор, мендай мусичадек беозор кишини ранжитгани қандай кўнглингиз бўлди? «Гулдаста».*

МУСИҚА [а. *موسيقى* < юн. *musike* – музалар санъати] **1** Инсон ҳиссий кечинмалари, фикрлари, тасаввур доирасини мусиқий товуш (тон, нағма)лар изчиллиги ёки мажмуи воситасида акс эттирувчи санъат тури. *Ҳинд мусиқаси.* ■ *Ибн Сино шарқди санъат назариятчиси, айниқса, мусиқа илмининг билимдони сифатида тез-тез тилг олинади. «Ғулистон».* *Ўзбек мусиқаси в. кўшиқчилиги тарихида очилмаган кўриқ эстрада санъати эди. Газетадан.*

2 Шу санъатнинг чолғу билан ижро этиладиган асари; куй. *Машиқлар дарҳол «Хо чиқар» дейшладиган тантанавор мусиқан бошладилар. С. Сиёев, Ёруғлик. Салқин ҳолидан майин, латиф.. мусиқа ва кўшиқ эшитилар эди. М. Маҳмудов, Мангу куй изла.*

3 кўчма Ёқимли, оҳангдор овозлар *Чирилдоқларнинг майин мусиқаси ҳамма ёқ тўлдирган, ғўё кечанинг ўзи куйлайди. Ойбек, Танланган асарлар. Уларнинг оппо кўркам гуллари қуёш нурида жуда нафис товланар, сонсиз арилар ва баҳор қўнғизлари гуллар орасида учишиб, ажиб мусиқа тақатарди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУСИҚАВИЙ айн. **мусиқий** 2. *Бир тур-ни, бир оҳангли нафис, мусиқавий товушлар-нинг борлиқ вужудига, қон томирлари-га ажойиб бир ўзгарши берган эдилар.* А. Қодир-ий, Ўтган кунлар. *Ахир, бастакор ҳаёти-нинг гўзал ва сержило томонларини мусиқа-вий ранг билан чизмаса, майин туйғулар, эзгу-чиятлар қанот ясай оладими?* А. Исроилов, Инсон ва кўшиқ.

МУСИҚАЧИ Мусиқа чалувчи, созанда. *[Аваз укасига:] Комилнинг куйларини сира ҳам эсдан чиқариб бўлмайди. Бизда Комилга етадиган мусиқачи йўқ.* Ж. Шарипов, Хо-разм.

МУСИҚАШУНОС Мусиқа ўрганувчи, мусиқа олми, мутахассиси.

МУСИҚАШУНОСЛИК Мусиқа наза-рияси, тарихини ва муайян халқ(лар)нинг мусиқа маданиятини ўрганувчи фан. *Му-сиқашуносликка оид асарлар.*

МУСИҚИЙ 1 эск. айн. **мусиқа**. *Дўст-ёрлар йиғилишиб, чағир ичиб, мусиқий ва рақслар билан тонг оттирадилар.* Ойбек, Навоий. *Навоий ўз тенги келадиган Мирза-бекни ичкиликдан қайтаришга, унда шеър ва мусиқийга ҳавас уйғотишга ҳаракат қилар-ди.* М. Осим, Сехрли сўз.

2 Ритм ва оҳангга эга бўлган; оҳангдор. *Мусиқий шеър.* ■ *Пишқак билан Феруза-нинг бутун вужуди аллақандай мусиқий ритмга мос чайқалади.* С. Анорбоев, Гўзал-лик излаб.

МУСИҚИЙЛИК Ритм ва оҳангга эга-лик; оҳангдорлик. *Аксар вақт ғазалларга мусиқийлик нуқтаи назаридан қараб баҳо-лайдиган Зайниддин, завққа тўлгандек, бо-шини аста тебратиб ўтирди.* Ойбек, На-воий. *Жомий ғазалда ажойиб уйғунлик, ра-вонлик, мусиқийликка эриша олди.* Ш. Шо-муҳамедов, Сўнмас юлдуз.

МУСКАТ [фр. muscat < лот. muscus < ф. مشک — қорамтир хушбўй модда; қ. мушк] 1 Узумнинг мушк ҳидини эслатадиган хушбўй навлари.

2 Шу узумдан тайёрланган вино.

МУСКУЛДОР айн. **мускулли**. *Баланд бўйли, мускулдор бир одам эшикни очди.* С. Зуннунова, Гўдак ҳиди.

МУСКУЛЛАР [лот. musculus — сичқон-ча] Одам ва ҳайвонларда нерв импульсла-ри таъсирида қисқариш хусусиятига эга

бўлган анатомик тузилмалар; мушаклар (улар айрим аъзоларни ва тана қисмлари-ни ҳаракатга келтиради). *Чой юрак мускул-ларида модда алмашинув жараёнини яхши-лайди.* «Фан ва турмуш».

МУСКУЛЛИ Мускули тараққий қилган. *Эй азамат, ботир кўкрак, мускулли кўллар.* Йўлингиз кенг, нулли йўлдир, эй бахтли юз-лар. Туйғун, Шеърлар.

МУСЛИМ [а. مسلم — исломни қабул қилган, мусулмон] 1 кам қўлл. Мусулмон динидаги киши; мусулмон. *..ислом туғи ос-тига Туркистондаги жамики муслимларни тўплағаймиз.* К. Яшин, Ҳамза.

Муслим аҳли ёки аҳли муслим Мусул-мон(лар).

2 Муслим (эркаклар исми).

МУСЛИМИН, муслимун [«муслим» с. кўпл.] эск. Мусулмонлар, ислом динидаги кишилар.

Амирул муслимин Мусулмонлар амири, халифа.

МУСЛИН [фр. mousseline < Ироқдаги Мосул (الموصل) шаҳри номидан] Енгил, юпқа ва майин газлама. *Ипак муслин. Юнг муслин. Муслин кўйлак.*

МУСОАДА [а. مساعدة — ёрдам, кўмак; қўллаб-қувватлаш] эск. кт. Кўмаклашиш, имкон туғдириш. *Вақт мусоада қилса, ке-ларман.*

МУСОБАҚА [а. مسابقه — тортишув, бел-лашув; танлов] Ким ўзиш, ким яхши на-тижаларга эришиш учун бўлган беллашув. *Отиш мусобақаси. Чопиш мусобақаси. Му-собақа қилмоқ.* ■ *Сузиш, шахмат-шашка ва спортнинг бошқа турлари бўйича мусобақа-лар ўтказилмоқда.* Газетадан. *Пахтазорлар-да очиқ-ойдин кунларнинг ҳар дақиқасидан унумли фойдаланиш учун.. мусобақа қизгин тус олди.* «Ўзбекистон кўриқлари».

Мусобақа қилмоқ айн. мусобақалашмоқ. *..бу ўзи сиз билан биз мусобақа қиламизми ё халала-ҳашту уйнаймизми?* У. Исмоилий, Сайланма.

МУСОБАҚАДОШ Мусобақа қилувчи, ўзаро мусобақада қатнашувчи томонлар (бир-бирига нисбатан). *Мусобақадоларимиз келишармиш, шартномани топиб қўймасақ бўлмайди.* «Муштум». *Чигит экинда мусоба-қадоларимиздан беш кун кечикдик.* Р. Фай-зий, Чўлга баҳор келди.

МУСОБАҚАЛАШМОҚ Ўзаро мусобақа қилишмоқ. *Олимпиада ўйинларида жаҳоннинг энг кучли спортчилари мусобақалашдилар.* Газетадан.

МУСОБАҚАЧИ Мусобақада қатнашувчи, мусобақа қатнашчиси. *Мусобақачилар бошқаларни ўнлаб оғим орқада қолдирадилар.* А. Қодирий, Обид кетмон.

МУСОВАДА [а. مسودة — қоралама ёзув; (шартнома) лойиҳаси] эск. кт. Хатга олиш, рўйхат. [Бой:] *Мана, мусовадаси ҳам тайёр. Икки юз сўм нақд пул, беш нуд гурунч, икки чорак ун, битта бўрдоқи қўй!* Ҳамза, Бой ила хизматчи.

Мусовада қилмоқ Хатга олмоқ, рўйхатламоқ. *Мамарайим ҳеч кимни қуруқ қайтармади, каттакон дафтар очиб, кимга нима берса, мусовада қилиб борди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУСОВИЙ [а. مساوى — тенг, баробар] эск. кт. Тенг, баравар. *Икки карра икки мусовий тўрт.*

МУСОВОТ [а. مساوات — тенглик] эск. кт. айн. **тенглик**. *Қутлуғ бўлсин янги меҳнат, янги бойлик, янги турмуш, онг-билимнинг мусовоти.* Ҳамза.

МУСОВОТЧИ Мусовотчилар партиясига мансуб киши. *Али Акбарнинг ўзи Озарбайжондаги кўзга кўринган актив мусовотчилардан бўлган.* А. Ҳакимов, Илон изидан.

МУСОВОТЧИЛАР тар. Озарбайжонда 1911 йилда вужудга келиб, 1920 йилда, Озарбайжонда совет ҳокимияти ўрнатилганда битирилган сиёсий партия.

МУСОДАРА [а. مصادره — мол-мулкни мажбурий равишда давлат ихтиёрига ўтказиш; тортиб олиш] I Хусусий кишиларга тегишли мулк ва ш.к. ни пул тўламай, қисман ёки батамом давлат ихтиёрига олиш, умумлаштириш. — *Отанинг бутун молу мулки мусодара қилинди, ўзи онам ва ёш укаларим билан бирга сургун этилди, — деди Қутбия.* С. Айний, Қуллар. *Хоннинг буйруғи билан Шерназарбой ва бошқалар ҳибсга олинди. Моллари мусодара қилиниб, хоннинг хазинасига кирди.* Ж. Шарипов, Хоразм.

2 Матбуотда чиққан нарсаларни тақиқлаб йиғиштириб олиш. *Бу китоб чиқиши биланоқ чор ҳукумати уни дарров мусодара қилди.* Газетадан.

МУСОИД [а. مساعد — ёрдам этувчи қўшимча; ёрдамчи] эск. кт. Ёрдам берувчи, қулай. *Урин бўлмагани, мусоид шароит бўлмаганидан мурожаатларнинг кўпи натижасиз қолди.* Газетадан.

МУСОЛАҲА [а. مصالحه — сулҳ тузиш; ярашиш] эск. кт. Сулҳга келиш, сулҳ тузиш; сулҳ. *Урушувчи давлатлар мусолаҳаси.*

МУСОФИР [а. مسافر — сафарга чиққан, саёхатчи, йўловчи; меҳмон] I Сафардаги киши; сайёҳ. *Ҳар шаҳардан ҳар шаҳарга юрамиз, Бир мусофир бизлар гадо бўламиз.* «Ширин билан Шакар». *Бой меҳмонхонсиз кирганда, мусофир ёстиққа бош қўйиб уйига кетган, бахузур йўл ҳордиғини чиқараётган эди.* У. Исмоилий, Сайланма.

2 Бошқа ердан келган ёки бошқа ерда яшовчи; келгинди. *Бундан ўн саккиз йил бурун бу қишлоқнинг бир бурчагида мусофир бонистемирчи бўлар эди.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Қизилни мусофирга бермайман, деб қўярмикан?* Қодирий, Ўтган кунлар.

3 с. т. Ўзга, ёт (эл-юрт ҳақида). — *Билганим отам мусофир эларда.. менинг билганим бўлишимни ҳам ўйламаганмикан?* — деди Ҳожи хола. М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Бундан ўзоқ жудоликдан кейин мусофир юртда кўрашган ака-укалардек қучоқлашиб кетди.* О. Ёқубов, Излайман.

МУСОФИРЛИК айн. **мусофирчилик**. *Мусофирликлар ўтди. Юр, қайтайлик юртга.* «Оқ олма, қизил олма».

МУСОФИРХОНА эск. Ўзга ерлардан келган кишилар кўнадиган жой; меҳмонхона. *Эллик тийинга фойтун кира қилиб, мусофирхонага бордим.* М. Муҳаммаджон. *Турмуш уринишлари. Карвонсарой атрофидаги мусофирхоналардан бирига жой олишгач.. бозори Қандаҳорга боришди.* М. Муҳсин, Меъмор.

МУСОФИРЧИЛИК Мусофирчиликнинг ҳаёти, тирикчилиги, ҳолати. [Отамнинг] *Келган кунимдан Марғилонингизни хуш кўриб бошлаган эдим, чунки танишларим йўлдан мусофирчилик билиниб қола ёзган эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Мусофирчиликда В. нинг кадрини янада чуқурроқ ҳис қилди.* Газетадан. *Ёш олимнинг мусофирчилик шидан кечирган кулфатлари бу ташвир олдидан ҳеч гап эмасди.* М. Осим, Жайхўр тилида булутлар.

МУСОҲАБА [a. مصاحبه — бирга куза-
и, ҳамсуҳбат бўлиб бориш; жўр бўлиш]
к.т. 1 Суҳбатлашиш, ҳамсуҳбатлик, суҳ-
бат. Олимлар ва ёзувчилар оила аъзолари би-
ри-бирини нонуштага ўтирар эканлар, мусоҳаба-
нинг мавзуи оқ олтин бўлади. Ш. Раши-
д, Бўрондан кучли.

2 Давлат, жамоат, фан, маданият ар-
бларининг муҳбир билан оммани қизиқ-
задиган бирор масала юзасидан матбуот
ун ўтказган суҳбати; интервью. *Мусоҳаба*
казмоқ.

МУСОҲИБ [a. مصاحب — ҳамсуҳбат, ул-
т; хуштор, жазман] эск. к.т. Ҳамсуҳбат,
суҳбатдош. *Дардсиз, бедил била ҳаргиз мусо-
б бўлмагил, Ҳар нафасда минг чаманда дил-
шин парвоз топ.* Ҳамза.

МУССОН [фр. mousson — йил фасллари
a. موسم — вақт, фасл; мавсум] Ер юзаси-
ва тропосферанинг қуйи қисмида дои-
ра бир томонга эсадиган, фақат йил фасл-
рининг алмашишини билангина ўз йўна-
шини қарама-қарши томонга ўзгартира-
ган ҳаво оқими. [Ҳиндистонда] *Жазирама*
дан кейин муссон даври бошланиб, бир неча
кун сурункасига жала қуяди. З. Акрамов,
индистон лавҳалари.

МУСТАБИД [a. مستبَد — ўз хоҳишича
и қилувчи; зolim, зулмкор] Мутлақ ҳоқи-
яятга эга бўлган ҳоқим, истибдод эгаси.
избек *Туркистон хонлигининг энг зolim ва*
мустабид саналган бекларининг бири ва унинг
қарамоғида бўлган Тошкент аҳолисига
эган зуллари Фарғонага дoston. А. Қодил-
й, Ўтган кунлар. *Мустабид шоҳларнинг*
изолати ҳам шундаки, улар фақат ўз ном-
лари эмас, балки ўз эли номига ҳам доғ ту-
ришига қодирдирлар. О. Ёқубов, Қўҳна дунё.
Мустабид тузум мафкурачилари элига са-
ҳматли, обрў-эътиборли одамларни йўқ
илиш пайида бўлганлар. М. Қўшжонов,
ийдор.

МУСТАБИДЛИК Якка шаҳе ҳукмрон-
лигига асосланган сиёсий тузум шакли.

МУСТАЖОБ [a. مستجاب — талаби қабул
тилган, қондирилган, қабул бўлган] дин.
қабул этиладиган, ижобат бўладиган. *Муш-*
тарсииз, дуоларинг мустажоб, Дуо қил, қўл
чиб, сарвиноз қизлар. «Хушкелди».

Мустажоб бўлмоқ Қабул этилмоқ, ижо-
ат бўлмоқ. *Некалай замонасида Розикбой*

акамнинг ҳар бир дуоси оғзидан чиқмасдан
мустажоб бўлур эди. А. Қодирй, Кичик
асарлар.

МУСТАМЛАКА [a. مستملکة — эгаллаб
олинган, қарам мамлакат] Кучли давлат
томонидан босиб олиниб, эксплуатация
қилинувчи мамлакат.

МУСТАМЛАКАЧИ Мустамлака қилиб
олувчи ва мустамлака меҳнаткашларини
эксплуатация қилувчи. *Мустамлакачи дав-*
латлар. ■ *Илгариги миршаб ва юзбошилар*
мустамлакачилар томонидан қўйилган, улар-
нинг ноғорасига ўйнайдиган рус ва ерлик
амалдорлар эди. М. Муҳаммаджонов, Тур-
муш уринишлари.

МУСТАМЛАКАЧИЛИК Кучли давлат-
лар томонидан зўрлик билан эгалланган
мамлакат ёки ҳудудни сиёсий ва иқтисод-
дий мустақилликдан маҳрум этиб, ўзига
бўйсундириш, қарам қилиш, талаш сиёса-
ти. *Мустамлакачиликка қарши кураш.* *Мус-*
тамлакачилик сиёсати. ■ *Мустамлакачи-*
ликнинг энг шармандали оқибатларидан бири
меҳнаткаш аҳолининг саводсизлигидир. Га-
зетадан. *Маълумки, асрлар давомида қадимий*
ҳинд эли империализмининг мустамлака-
чилик зўли остида эзилиб келди. Газетадан.

МУСТАСНО [a. مستثنى — истисно қи-
лин(ади)ган, ташқаридаги] Умумий қоида-
дан, одатдаги тартиб, ҳолатдан ташқари. *Ёр,*
диёр меҳрини куйлаб, Умиримиз бўлгай адо,
Мен на истисно эрурман, Сен на мустасно,
қалам. Э. Воҳидов. *Айрим мустасноларни*
ҳисобга олмаганда, адабиётимиз турли
йўллар.. тажрибалар асосида ривожланиб
боради. Газетадан. *Мулла Бурҳон мажлисга*
киришига мансаби жиҳатидан лойиқ бўлмаса
ҳам.. мустасно тарзда киргизилди. М. Жўра-
боев, М. Б. мартабаси.

Мустасно қилмоқ (ёки этмоқ) Умумий
ҳолатдагилар қаторига киритмаслик; истис-
но қилмоқ. *Агар дарсликларни мустасно қил-*
сак.. матбуот саҳифаларида, шунингдек,
илмий, оммавий китоб ва рисоаларда кимё
— химия, кимёвий — химиявий, кимёгар —
химик тарзида уларнинг ҳар икки варианты
ҳам қўлланаётир. «ЎТА». *Ота-боболаримиз*
шу тариқа, теракни мустасно этганда, ме-
вали дарахтни кўпайтиришига зўр эътибор
берганлар. Газетадан.

МУСТАСНОЛИ Мустасно қилинадиган, мустасно тарзидаги. *Шуниси ёмонки, ана шундай зуваласи хом таржималар онда-сонда учраб қоладиган мустасно ҳол бўлмай, балки умумий китоб маҳсулотининг хийла катта улушини ташкил қилади.* Ғ. Саломов, Таржима назариясига кириш.

МУСТАСНОСИЗ Ҳеч бирини мустасно қилмасдан; истисносисиз, бестисно.

МУСТАҚИЛ [а. مستقل — эркин, озод; тобе бўлмаган, алоҳида] **1** Ихтиёри ўзида бўлган; тобе, қарам бўлмаган. *Мустақил давлат.* ■ *Нормуҳаммад қушбеги Қўқондан бош товлаб, ўз олдига мустақил ҳукумат эълон қилган бўлди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

2 Ўзганинг ёрдамисиз ёки раҳбарлигисиз иш қила оладиган, ўзича фикр юрита оладиган, яшай оладиган. *Дустларининг жиламайган юзлари.. унинг [Элмуроднинг] ҳеч қачон ҳаёлига келмаган бир фикрни шивирлаётгандек бўлди: «Биз энди жиддий ва мустақил давлатимиз.. деяётгандай туюлди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *Энди у ўзини мустақил ҳаёт йўлига қадам қўйган мустақил бир киши деб ҳисоблади.* С. Аҳмад, Ҳукм.

3 Фақат ўзига тааллуқли, ўзгалар иштирокисиз, таъсирисиз бўладиган. *Ўзининг қизиқиб, мустақил шуғулланиши натижасида бу тилни ўқитувчиси билан гаплаша оладиган даражада билиб олди.* Мирмуҳсин, Умид. *Менинг гапим шу: мустақил фикрингиз бўлса, яна ўйлаб кўринг.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. *..учала шогирдидан ҳам мингданнинг рози эканини айтди, энди мустақил иш берди.* Мирмуҳсин, Меъмор.

Мустақил сўз Луғавий маънога, номлаш вазифасига эга, яъни предмет, белги, ҳаракат қабиларни номлайдиган ёки унга ишора қиладиган ва гапнинг мустақил бўлаги вазифасида кела оладиган сўзлар. *Мас., гул, шайтан сайрамас беш бу қабил сўзлари мустақил сўзлардир.*

МУСТАҚИЛЛИК Мустақил ҳолат; боғлиқ, қарам бўлмаган ҳолат; давлатнинг ички ва ташқи ишларда бошқа давлатга қарам бўлмай фаолият кўрсатиши. *Сийсий мустақиллик. Миллий мустақиллик. Мустақиллик эълон қилмоқ.* ■ *Ҳипоту Самарқандга бўйсунмай, мустақиллик даъво этаётган Амирак Аҳмадни йўқотиб, ўрнига ўғиллари-*

дан бирини қўймоқ.. Шохруҳ салтанати маъқеини кўтаришда ғоятда муҳим масала эди. Мирмуҳсин, Меъмор. *Бу хушҳол ва очиққонгил аёлда кўзга яққол ташланадиган кучли ирода ва мустақиллик яширин эди.* Ғ. Мусажонов, Ҳиммат.

МУСТАҒРАҚ [а. مستغرق — фарқ бўлган, ўйга толган, чўмган] Фарқ бўлган, чўмган. *Сенинг ёдинг билан юрибман омон. Сенинг ёдинг билан — масти мутағрақ.* У. Қўчқоров.

Мустағрақ бўлмоқ Фарқ бўлмоқ, чўммоқ. *..Ҳаёлларга мустағрақ бўлар.* М. Али. *Тот лаблаб шаробидан қанчалик масти мустағрақ бўлмасин, Ахроржон яна ўзини секин чегаралади.* А. Ибодилнов, «Латафат» тўққончилиги қатл.

МУСТАҒАБ [а. مستحب — севимли, афзал, устун; маъқулланган; қилинса яхши. қилинмаса туноҳ бўлмайдиган ибодат]; **мустағаб қилмоқ дин.** Таҳорат олиш учун аъратларни ювмоқ.

МУСТАҒИҚ [а. مستحق — муносиб. лойиқ; тўланиши шарт бўлган] *эск. кт. Саъзовор, лойиқ. [Навоий:] Мазлумнинг додига етиш ва зolimни жазога мустағиқ қилишга адолат дейдилар, азизлар.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

МУСТАҒКАМ [а. مستحکم — маҳкам. кучайтирилган, кучли] **1** Бузилиш, узилиш. кулаш ва ш.к. жиҳатдан чидамли; пишиқ-пухта, маҳкам. *Мустағкам иморат. Мустағкам пойдевор.* ■ *Андижон қалъаси мустағкам. Бобур мирзо у ерда бўлса, қалъа яна да мустағкам бўлув.* П. Қодиоров, Юлдуз тунлар. *Мустағкам темир устунларга тортилган пўлат арқон кучли моторлар ёрдамида бир маромда ҳаракатга келиб турибди.* Газетадан.

2 *кўчма* Ўз хусусияти, моҳияти ва ш.к. жиҳатдан ўзгаришга, бузилишга, айнишга чидамли; барқарор.. айнимас.. *Мустағкам интизом. Мустағкам дўстлик. Мустағкам алоқа. Мустағкам ирода.* ■ *Асаби темирдан ва руҳияти ниҳоятда мустағкам кишилардан акванавтлар тайёрланади.* «Фан ва турмуш». *Имонига, динига мустағкам, покиза одам бор жойдан ажина юз чақирим*

МУСТАҒКАМЛАМОҚ **1** Мустағкам қилмоқ, маҳкамламоқ. *Эшикни мустағкам-*

змок. ■ Шунинг учун немислар бу районни эриб икки йил давомида тинмай мустаҳкамлаган эди. А. Қаҳҳор, Олтин юлдуз.

2 кўчма Барқарор қилмоқ, жипслаштироқ. Истиклолимизни сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш учун кураш—мутасил давомладиган ўта масъулиятли ва мураккаб араён. Газетадан. Комплекслар, фермерлар малакали кадрлар билан мустаҳкамлаш шараларини кўриш керак. Газетадан.

3 Пухталамоқ, пухта ўзлаштириб олмоқ. Ўтилган дарсни мустаҳкамламоқ. ■ Ҳар нарзани гапираверманг, хунарингизни мустаҳкамлаг, уқувли бўлинг. Т. Обидов, Юсуф—он қизик.

МУСТАҲКАМЛИК Мустаҳкам ҳолат, устаҳкам бўлиш. Иморатнинг мустаҳкамлиги. Дўстликнинг мустаҳкамлиги. ■ Йил ўз севгисининг мустаҳкамлигига ишончи омил эмасдек.. кўрқувда эди. А. Мухтор, Шинор.

МУСУЛМОН [a. *مسلمان*] 1 Ислом динидаги киши. [Қози:] Сен бир камбағал мусулмонсан. Ўз жонингга жабр қилма.. дейиз. Ҳамза, Бой ила хизматчи. Ҳиндистон мусулмон бойлари ҳам эъзоз-икром билан асрлар, саройларга эга бўлдилар. Ойбек, Нур қидириб.

2 Мусулмон (эркаклар исми).

МУСУЛМОНЛИК Ислом динига мансублик, тааллуқчилик. Мусулмонликка хилофли. ■ Бас, гоҳ-гоҳида эл-жамоатни бир юзга йиғиб, дуосини олиб қўйиш мусулмонлик тарти эмасми? С. Сиёев, Ёруғлик.

МУСУЛМОНОБОД Мусулмончилик укм сурган, ривож топган; шундай жой, тайт. Халқимиз таъбирича, бу замонлар «мусулмонобод» бўлса-да, бироқ бу тантанали наadbирни бузиб қўядиган ишлар ҳали йўқ эмасди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Ул вақтлар мусулмонободнинг қайнаган чоғлари эди. К. Ёшин, Ҳамза. Қўқон тахтига Худоёрхон авлодларидан бирортасини ўтқазиб, ислом туғилтига Туркистондаги жамики мусулмонларни тўплағаймиз, мусулмонобод бўлғай. К. Ёшин, Ҳамза.

МУСУЛМОНЧА Мусулмонларга хос, мусулмон динига оид. Хон мусулмон, бек мусулмон.. бунинг устига юриш-туриш ҳам мусулмонча эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУСУЛМОНЧИЛИК 1 айн. мусулмонлик. Мусулмончиликнинг фарзларидан бири — муборак ҳаж зиёратида бўлиб қайтдим. Газетадан.

2 Ислом динига, мусулмонларга хос тартиб, қонун—қоидалар. Сиз мусулмон фарзандисиз.. лекин қилган ишларингиз мусулмончиликка тўғри келмайди. П. Турсун, Ўқитувчи. ..бунчалик талон-торож қилиш мусулмончиликка тўғри келармикан? П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МУСҲАФ [a. *مصحف* — саҳифаланган китоб] Халифа Абу Бакр Сиддиқ даврида Қуръоннинг кийик терисидан бўлган саҳифаларга ёзилган тўплами; саҳифаланган Қуръон. Шоҳим, муқаддас мусҳафда дарж этилмабдурмиким, инсон фарзандларини азиру мукаррам қилиб яратдик, деб. С. Сиёев, Ёруғлик.

МУТААССИБ [a. *متعصب* — ўта фидойи, берилган; ғайратли] 1 Динга қаттиқ берилган, унга кўр-кўрона амал қилувчи. Қўйган театрларимиз кўнчиликка ёққан бўлса ҳам, мутаассиб уламолар ва чор ҳукумати амалдорлари бизга ёмон кўз билан қарар эдилар. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

2 Бировга кўр-кўрона эргашувчи, бирор ишга онгсиз равишда қаттиқ берилувчи, таассуб қилувчи. Мутаассиб адиб. ■ Бўғиналари зирқирар, анови авом, мутаассиб оломонга қўшилиб, ўзи ҳам казак аскарларидан таёқ егандек, жисму жони ёнарди. С. Сиёев, Аваз.

3 эск. айн. консерватор. Муҳаррирнинг гоят мутаассиблигини, прогрессив ёшларнинг ва зиёлиларнинг энг зўр душмани эканлигини ҳам яхши биларди. Ойбек, Нур қидириб.

МУТААССИР [a. *متأثر* — бирор нарсадан таъсирланган] эск. кт. Бирор нарсдан таъсирланган, таъсир олган ёки таъсирланувчан. Анвар ёш бўлса ҳам, жиддий ва кичкина мияси муҳокамага қобил, бошқа кишилар устига тушган бахтсизликдан ҳам мутаассир бўлувчи эди. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУТАВАЛЛИ [a. *متولى* — мудир, бошқарувчи; идора қилувчи] тар. Диний муассасаларнинг хўжалик нозири. Кичик мударисликнинг тартибидан шуқ булса-ю, вақф баромадини тақсим қилиш чоғида мутаваллилар билан тил бириктириб, муллаваччалар

ни кўп қақшатар эди. М. Муҳаммаджонов, Турмуш уринишлари.

МУТАВОЗЕ [a. متواضع — камтар, тавозели, кибрсиз] эск. кт. Таъзим-тавозени канда қилмайдиган, барчага баравар тавозе билан муомала қиладиган; сертавозе; камтар, *Муҳаммад Расул қирқ ёшга етиб қолган мутавозе, мулланамо киши эди. Ойбек, Танланган асарлар.*

МУТАКАББИР [a. متكبر — мағрур; кибрли, калондимоғ] эск. кт. Ўзини катта олувчи, кибр-ҳавоси баланд, кибрли, такаббур.

МУТАКАББИРОНА Такаббурлик билан, такаббуруна. *Мутакаббиро на муомала.*

МУТАМОҚ 1 Қиркиб, учириб ёки кечириб парчаламоқ. *Ёғочни мутамоқ.*

2 кўчма Авраб бировнинг ҳақини емоқ, ўмармоқ, қаллоблик, текинхўрлик билан бировнинг ҳисобига яшамоқ. *Бас энди, жаноблар, ҳуб мутадингиз, Ҳақ-ҳисоб кунни ҳам яқиндир ахир. Ғ. Ғулом.*

МУТАНОСИБ [a. متناسب — тенг ўлчамли, тенг нисбатли; пропорционал] **1** Қисмларининг катта-кичиклиги, эни, бўйи, бичими бир-бирига мос ва маълум нисбатда бўлган. *Мутаносиб қадди-қомат.* ■ *Эргаш гапирар экан, Добротворцев унинг пишиқ гиштдай қорайиб қизарган озгин юзига мутаносиб келмайдиган бақувват кўкраги ва темирдай чайир билакларига разм солди. А. Мухтор, Опа-сингиллар. ..пишти лаблари юкқа, юзига мутаносиб чиройли бурни устида реза тер. Ҳ. Ғулом, Замин юлдузлари.*

2 Ўзаро бир-бирига мос нисбатли, бири иккинчисини тақозо қиладиган. *Табиат ҳамма нарсани бир-бирига мос, мутаносиб қилиб яратган. Қаердаки бу мутаносиблик бузилса, фожиа келиб чиқади. С. Сиёев, Отлиқ аёл.*

3 эск. айн. **пропорционал.** *Шундай қилиб, ўтказгичдан ток ўтганда ажралиб чиқадиган иссиқликнинг миқдори ток катталигининг квадратига, ўтказгичнинг қаршилигига, токнинг ўтиб туришига тўғри мутаносиб экан. Ў. Ҳошимов, Қалбингга қулоқ сол.*

МУТАНОСИБЛИК Мутаносиб ҳолат. *..қирра бурун ва чиройли узун бўйин баланд қоматига мослаштирилган сингари мутаносибликни сақлаб турар эди. С. Кароматов, Қалбимда қуёш. Хотиранинг чуқурлиги билан кишининг истеъдоди ўртасида доимо ўза-*

ро мутаносиблик бор. «Фан ва турмуш-ки табиатнинг, ҳаётнинг ўзи ақл бовақ майдиган даражада мутаносиблик қонунлари асосига қурилган. У. Норматов, Таълим тарбияси.

МУТАСАДДИ [a. متصدى — бошқарувчи; бирор ишни бошловчи, ташаббускор] кт. **1** тар. Ўтмишда кичик амалдор.

2 Бирор ишни бошқариш учун танланган киши; ишбоши, бошлиқ. *Важини кўрак етказиб берилмаса, машина, оғир ишсиз қолгудек бўлса, мутасаддиларнинг жиғига тегарди. Н. Сафаров, Узоқни кўрган қиз. Мутасаддиларнинг гапларига эшитаганда, Маллаевнинг.. даволаниш сарф-жатлари хабари аввал Наврўз телемаълумотига келиб тушган. Газетадан.*

3 эск. Бирор ишни ўз устига олган киши. *..Шартномада кўрсатилган миқдордан ярим баравар ҳосил олишга мутасаддилар ман, — деди Содиқ жиддият билан. С. Сиёев, Қуллар.*

МУТАФАККИР [a. متفكر — фикрловчи, фикрловчи, ўйловчи] кт. Чукчак сафий фикрлаш истеъдодига эга киши, тафаккур эгаси. *Шарқда ўтган яшаб ижод этган барча мутафаккурлар халқлар дўстлиги ва иттифоқини ортга аjoyиб фикрлар айтганлар. «ЎТА».*

МУТАХАССИС [a. متخصص — бирор ҳада ихтисос олган, ихтисос эгаси] эск. соҳада махсус билим ва тажрибасига бўлган киши, ихтисос эгаси. *Филан мутахассиси. Қишлоқ хўжалиги мутахассислари. Ёш мутахассислар.* ■ *Мутасаддилар иншоот қурилишига кетган халқимиз узоғи билан уч йилда қопланади, демакки, бу да. «Ўзбекистон қуриқлари».*

МУТАХАССИСЛИК айн. **ихтисос.** Ўзбекистон юртини тугатганлар ўрта маълумот мутахассислиги тўғрисида диплом олганлар. Газетадан.

МУТЕ [a. مطيع — итоат этувчи, буюнувчи] кт. Бировга қарам, тобе бўлувчи, итоат қилувчи, итоаткор. *Нусратбек кўчага чиққанда, беклик даъвосини билдиришга кирганда, Ҳушрўй бекка муте бўлиб қолдири, Ўтган кунлар.*

МУТЕЛИК Бировга қарамлик, буюнувчи, итоаткорлик. *Одамнинг қадрини ерга қўйган мутелик — менинг ашаддий дўстим. П. Қодиров, Юракдаги қуёш.*

МУТЛАҚ [а. مطلق — бирор нарса билан чекланмаган, шартсиз; ҳеч, асло] **1** Шакл-шубҳасиз, шартсиз, ҳеч қандай шарт-шароитларга боғлиқ бўлмаган, чекланмаган, оёнига етган, мукамал деган маъноларни билдирувчи тушунча; абсолют. *Мутлақ ақиқат. Мутлақ чемпион.* ■ *Ҳақиқат мутлақ бир нарса эмас.* А. Қаҳҳор, Сароб. *Межлаштиришининг ўзи ҳам қотиб қолган мутлақ бир нарса эмас.* Газетадан.

Мутлақ ҳокимият Чекланмаган подшо ҳокимияти ва шундай ҳокимиятга асосланган идора усули; абсолют монархия.

2 Бутунлай, мутлақо. *Бойнинг катта ҳовлисида, мутлақ сукунат ичида, қори, имом никоҳ ўқиди.* Ойбек, Танланган асарлар. *Энди кўрқидан фойда йўқлигига мутлақ ишонди.* Ш. Холмирзаев. Қил кўприк.

МУТЛАҚО [а. مطلقاً — бутунлай, умуман; шубҳасиз, албатта] **1** рвш. Бутунлай, тамомила, батамом. *Қаршини ҳам таний олмайсан. Мутлақо ўзгариб кетган.* «Ўзбекистон кўриқлари».

2 юкл. Инкорни таъкидлайди; асло, ҳеч, сира. [*Навоий асилзодаларнинг бирига:*] *Бирор қудуқ кавлатганмисиз?* [Чол:] *Йўқ. Мутлақо, юзлаб қудуқни қуритган.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий. *Ғаввос Муҳаммад ўз устидан кулишларини мутлақо эшитмаган эди-ю..* Мирмуҳсин, Меъмор.

МУТОЙИБА [а. مطايبه — ҳазил; қочирим; аския] *кт.* Бир-бирига қизик, кулгили, қочирим гаплар қилиш, ҳазилкашлик. *Мутуйибада ошпазлар ҳам.. бўш келмадилар.* Ойбек, Навоий. *Ҳеч кимнинг юрагига ўйин-кулги, одатда, тўйларда бўладиган қувноқ мутуйибалар сиғмас, ҳаммининг елкасидан аллақандай оғир юк босиб тургандай эди.* К. Яшин, Ҳамза.

МУТОЛАА [а. مطالعة — диққат билан ўқиш; ўрганиш] Диққат билан ўқиш, ўқиб тушуниб олиш. *Ҳумайрабону ўғлининг ивирсиб қолганидан хавотир олиб, эшикдан мўралаганда, у яна мутолаага берилиб кетган экан.* Ж. Абдуллахонов, Орият. *Отабек.. жиддий равишда Фузулий мутолаасига берилди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУТРИБ [а. مطرب — шодлантирувчи, завқлантирувчи; ашулачи; чолғучи] *эск. кт.* Созанда ва ашулачи. *Қилғай эрмиш мутри-*

би ишқ ўз мақомини ироқ, Шул сабаб оҳанги ушшоқ гиряи афғон эмиш. Э. Воҳидов.

МУТТАСИЛ [а. متصل — туташ, боғлиқ; ёнма-ён; узлуксиз] Бир-бирига уланиб кетган; узлуксиз, тўхтовсиз. *Муттасил иш. Муттасил қатнов.* ■ *Поёнсиз жазирама қум саҳросининг нақ ўртасидан офтобнинг муттасил жазиллатиб санчаётган найзаларига бардош бериб биров боради.* А. Ҳакимов, Илон изидан. *Уч кеча-кундуз муттасил ёққан лайлак қор кунни кеча босилди.* С. Анорбоев, Оқсой. [*Амир Темури*] *Замондош ҳукмдорлар билан элчилик алоқаларини йўлга қўйиб, муттасил ёзишмалар олиб борган.* «Фан ва турмуш».

МУТТАҲАМ [а. متهم — айбланувчи; шубҳага олинган, айбланган] Олди-берди муомалаларида нопок; фирибгар, қаллоб. *Муттаҳам одам.* ■ *У [Мадаминхўжа] бир кўнгли бориб, муттаҳам қозининг тумшугига туширгиси ё ифлос башарасига тупургиси келди.* М. Исмоилий, Фарғона т. о.

МУТТАҲАМГАРЧИЛИК *айн. муттаҳамлик* **2.** *Муттаҳамгарчилик қилмоқ.* ■ *Муттаҳамгарчиликка қорафта А. Мираҳмедов хотинбозликдан ҳам хабари бор экан.* «Мустум».

МУТТАҲАМЛИК **1** Муттаҳам эканлик. *Унинг муттаҳамлигини билардим.*

2 Муттаҳамларга хос иш, хатти-ҳаракат; фирибгарлик, қаллоблик. *Ҳақини ташлаб кетинг! Агар муттаҳамлик қилсангиз, бу ердан соғ чиқмайсиз.* Мирмуҳсин, Меъмор.

МУТТАҲАМЧИЛИК *айн. муттаҳамлик* **2.** ..айрим раҳбарлар уларнинг ҳар хил муттаҳамчиликлари учун шароит яратиб берадилар. Газетадан.

МУФАССАЛ [а. مفصل — батафсил; мукамал; тўла] Бутун тафсилоти, майда-чуйдаси, икир-чикиригача қамраб олган; тўлиқ, батафсил. *Муфассал изоҳот. Муфассал ҳисобот.* ■ *Кешдан келган меъмор дўстига ҳамма бўлган воқеани жуда муфассал айтиб берган эди.* Мирмуҳсин, Меъмор. *Абдишукур тили қичиб, янгича тўй ҳақида, уламо, шариат ва мактаб тўғрисида муфассал изоҳ бермоққа чоғланган эди, лекин сўзни Ҳакимбойвачча илиб кетди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУФАТТИШ [а. مفتش — нозир, назоратчи] *эск. кт.* Тафтиш қилувчи. *Ўзи бўри*

мўътабар, яхши сўз — мухтасар. Мақол.
■ Бундан бошқа эшонни сўзга тутса, «кел-
ди даромад» нинг қўлдан кетиш эҳтимоли
кўп, шунга биноан, маҳдум сўзни мухтасар
қилмоқчи бўлди. А. Қодирий, Меҳробдан
қуён.

2 Бирор асарнинг қисқартирилган ва-
риант.

МУХТОР [а. مختار — сайланган; танлаб
қилинган; ихтиёри ўзида] 1 Бирор иш қилиш
ҳуқуқи бўлган, ихтиёрига бирор иш топ-
лаштирилган. *Мухтор вакил. Мухтор элчи.*

2 Эск. айн. **автоном**. *Мухтор жумҳурият.*

3 Мухтор (эркаклар исми).

МУХТОРИЯТ [а. مختاریت — ихтиёри
қилинадиганлик] эск. Конституциявий ҳуқуқда: би-
рон-бир ҳудуднинг унга конституция йўл
қўйган чегараларда давлат ҳокимиятини
устақил амалга ошириш ҳуқуқи.

Қуқон мухторияти 1917 йил 26–27
ноябрда Қўқонда Бутун Туркистон мусул-
монларининг фавқулодда 4-қурултойида
ташкил топган ва 1918 йил 19 февралгача
дефакто кўрсатган, Туркистон минтақаси-
даги дастлабки демократик ҳукумат.

МУХТОРИЯТЧИ эск. Мухторият тараф-
дори. *Мухториятчилар деҳқонга ер-сув бериш-
га эъжизлик қилардилар.* К. Яшин, Ҳамза.

МУЧА эск. 1 Киши аъзоси. [Қамбар:]
*Қани, тортинг чилимни, мучангиз соғ бўлса
сам, чилим сўришдан бошқа ишга ярамайсиз!*
Ойбек, Танланган асарлар.

2 **Тўрт муча** Оёқ, қўл, кўз ва қулоқ. *Тўрт
мучаси соғ одамга бекорчиликдан ёмон дард
йўқ экан.* С. Сиёев, Аваз.

2 *тлш. айн. гап бўлаг* қ. **бўлак** 1. *Гапнинг
бош мучалари.*

МУЧАЛ 1 Шарқий ва Марказий Осиё-
да кенг тарқалган, одатда 12 йилни қамраб
оluvчи ва ҳар бир йили бир ҳайвон (сич-
қон, ситир, йўлбарс, қуён, балиқ, илон,
эт, қўй, маймун, товуқ, ит, тўнғиз)нинг
номи билан аталадиган ҳамда йил боши 22
мартдан бошланадиган йил ҳисоби.

2 Кишининг шу ҳисобдаги туғилган
йили. *Ҳай, Шукур камтир, мучалингиз тўнғиз
бўлиб, сафар ойининг ўн бирида туғилганми-
сиз, нима бало, сира эл бўлмайсиз-а?* А. Мух-
тор, Опа-сингиллар.

МУЧЧИ шв. Ўпич, бўса. *Молу дунёнг дар-
кор эмас Оққизга, Ухшатиб бир муччи ол-
санг бўлади.* «Равшан».

МУШ [ф. *موش* — сичқон] айн. **сичқон**
йили қ. **сичқон** 2.

МУШАК I [ф. *مشک* — сичқонча] айн.
мушкул. Собир ака. *оғир меҳнатдан эгилган,
қўллари қадоқ, мушаклари чайир бўлиб кет-
ган.* Ж. Шарипов, Хоразм.

МУШАК II [ф. *مشک* — сичқонча] Тур-
ли таркибли порох моддалар билан тўлди-
рилган, ёқилганда осмонга кўтарилиб, хил-
ма-хил, ажиб ранглар ҳосил қилиб порт-
лайдиган снаряд, ракета (сайил ва танта-
наларда мушакбозлик учун, ҳарбий ишда
эса сигнал бериш ва ёритиш учун ишлати-
лади). *Осмон қаърига отилиб чиққан қизғин
ва тўқ яшил мушаклар ҳавода бир жом зар
бўлиб сочилиб кетди.* О. Ёқубов, Излайман.
*Салют ҳам бошланди. Ранго-ранг мушак
Ҳисор водийсини қилди чароғон.* Газетадан.

МУШАК III [ф. *مشک*]: **мушак сабзи** Саб-
зининг йўғон, гўласимон ва учи тўмтоқ
тури.

МУШАКБОЗ Мушакбозлик мутахасси-
си.

МУШАКБОЗЛИК Сайил ва тантана-
ларда ранг-баранг мушаклар отиш. [Элчи].
*хоқоннинг зиёфатлари, сарой олдида бўлган
мушакбозлик, хитой раққосалари тўғрисида
ҳикоя қиларди.* М. Осим, Ўтрор. *Кечқурун
байрам мушакбозлиги шаҳарни чароғон этди.*
Газетадан.

МУШАРРАФ [а. *مشرف* — шараф топ-
ган, шарафли; ҳурматли, муҳтарам; азиз]
1 *кт.* Шарафли, шонли. [Аҳмад Ҳусайн:] *Бу
мушарраф, пок мамлакатимизда турли тад-
бирлар ва ислоҳотлар ила жамият ишлари-
ни тартибга солмоғимиз зарур.* Ойбек, Нур
қидириб.

2 Шарафга муяссар бўлган, шараф топ-
ган. *Она хатнинг мазмунидан, қизининг шун-
чалик ҳурматга мушарраф бўлишидан севи-
ниб, кўзига ёш олди.* Р. Файзий, Фароғат.

3 Мушарраф (хотин-қизлар исми).

МУШК [ф. *مشک* — қора тусли, хуш
исли нарса] Ҳайвон ёки ўсимликларнинг
ўткир ҳидли моддаси: ҳайвон мушки баъзи
ҳайвонларнинг эркагидаги мушк безлари-
дан ҳосил бўлади (парфюмерия sanoатида
ишлатилади).

МУШК-АНБАР, мушқу анбар Мушк ва
анбар, хушбўй моддалар. *Ойимлар ўтирар
ҳайкалин осиб, Мушқу анбар ҳиди ҳар ённи
босиб.* «Равшан».

МУШКЕТ [фр. mousquet] 16-асрда ихтиро қилинган, тагликка ўрнатиб отиладиган йирик калибрли пилта милтиқ.

МУШКЕТЁРЛАР [фр. mousquetaires] Мушкетлар билан қуролланган пиёда аскарлар.

МУШКУЛ [а. مشکل – қийин, мужмал; қийинчилик, оғирчилик] сфт. Ҳал қилиниши, ечилиши маҳол бўлган; қийин, оғир. *Мушкул иш. Мушкул вазифа. Мушкул аҳвол.* ■ Йўлчи ўзи учун мушкул масалани, яъни хўжайин олдига кириб, ундан пул талаб қилишни ўйлади. Ойбек, Танланган асарлар. *Биродари ази, аҳволингиз мушкул, ачинаман, шло кўмаклашишининг урдасидан чиқолмайман.* Р. Файзий, Чўлга баҳор келди.

2 *от* Қийин иш, оғир аҳвол, қийинчилик. *Тўламат мўйлов, Шербекнинг мушкулни бирга тортишаётгандек, ўйга чўмди.* С. Анорбоев, Оқсой. [Навой:] *Шоҳим, ҳар бир мушкулни ақл ва совуққонлик ҳал қилади.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоий.

3 *от* кам қўл. Ишқал чиқарувчи, чатоқчи, чатоқ. [Сафар бўзчи:] *Бирорта мушкул ивго қилдим, закотчининг томоғи тақилладими, қўлтиғимдаги бўзни ёппа олдиқўйди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён. [Юсуфбек:] *Ҳой Тўла, ҳушёр бўл! Мени биласан-ку, йигит-яланг ичида гапимни бермай юрган мушкулман.* Ҳамза, Паранжи сирлари.

МУШКУЛКУШОД [а. + ф. مشکلگشایی – қийинчиликларни ҳал қилиш, бартараф этиш] дин. Кишининг мушкулдини осон қилиш, ишини юргизиш мақсадида қилинадиган дуо ва ирим-сиримлар ва уни ўтказиш йиғини. *..бахтсизликнинг олдини олиш мақсадида.. чиллаёсин, мушкулкушод, биби сешанба ўқитиш – ҳаммаси диний хурофотлардир.* Газетадан. *Мен Қутлуғ кампирни кимга мушкулкушодга бораман, сен уйда қимирламай ўтиргин.* Э. Раимов, Ажаб қишлоқ.

МУШКУЛЛАШМОҚ Мушкул бўлмоқ, қийинлашмоқ, оғирлашмоқ. *Иш мушкуллашди. Вазият мушкуллашди.* ■ *Ҳосилни ёғингарчилик бошлангунча йиғиб-териш олмасак, қора совуқ тушгандан кейин иш янада мушкуллашади.* М. Назаров, Бўз йигит.

МУШКУЛЛИК Мушкул ҳолат, мушкул нарса. *Бу мушкулликдан қутулишнинг йўли фақат битта.* Газетадан. *..деҳқонларимиз об-ҳаво шароити ноқулай келганлиги сабабли*

келиб чиққан мушкулликларни енғдилар. Газетадан.

МУШКУЛОТ [а. مشکلات – ликлар, муаммолар] 1 *кт. айн.* 1) *Ёрмат катта мушкулот қарши одам каби, бошини тебратиб.. соқолини юла бошлади.* Ойбек. 2) *асарлар. Бу оғир мушкулотдан нақайси бир эшикни тақиллатмасдан ридан марҳамат нидоси чиқмади.* илий, Фарғона т.о.

2 *мус.* Мақомнинг биринчи чеги. *Мушкулоти «Уфур».*

МУШОИРА [а. مشاعره – ижоддаги тортишув; шеър айтиш] Шеърнинг бир жанри: икки ортиқ шоирнинг бир мавзуда битта фикр ва туйғуларини ривожлантириш шеър айтишиш мусобақаси. *Дар ва шоирларидан маълум бир тўпланар, муҳим асарлар ўқилар, батлар, мушоиралар.. бўлиб турди.* Навоий.

2 *Умуман, шеър айтишиш ва торттишув, мусобақа. Студент ўтказган учрашувимиз мушоиралар кетди.* Н. Сафаров, Оловли иш.

МУШОҲАДА [а. مشاهدہ – кўздан кечириниш, кўриш] 1) *кўз билан кўриб текшириш. Кўз йўл буйидаги ғўзалардан баъзан кетиши тўғрисидаги ўзининг мушоирани батафсил сўзлаб берди.* А. Қаҳнон чироқлари.

2 *Фикр юритиш, ўйлаш. Бу бус-бутун мутолаа ва мушоирани шўнғийди.* О. Ёқубов, Кўҳна асарни таҳлил этиш, албатта мушоҳадани талаб этади. «Фан»

Мушоҳада қилмоқ (ёки этаклатмоқ, кузатишдан ўтказмоқ) 1) *экан, Ҳомиднинг юзида қувонч билан жиддият мушоҳада этилар эди.* 2) *Ўтган кунлар; 2) фикр юритиш, кўрмоқ. Биз бу ғазал мусаннифнинг ғазал зимнидаги сўзларни мушоирани кўрмоғимиз мақбулдир.* С. Сиддиқ бўлган вазиятни ҳар қимдан да этарди. С. Кароматов, Олтин

МУШТ [ф. مشت – муштум] 1) *Кафт-лан уриш; ҳовуч, кафт* 1) Кафт-

арб учун сиқимланган ҳолати; муштум. *Ботирнинг мушти ҳам яроғ.* Мақол. *Кўрққан элдин мушт кўтарар.* Мақол. ■ *Нодирнинг қўллари мушт бўлиб, пай томирлари бўртиб чиқди.* С. Юнусов, Кутилмаган хазина.

2 Муштум зарби. *Тор жойда ош егандан, кенг жойда мушт еган яхши.* Мақол. ■ *Серсоқол, дов асқар билан олишиб, икки мушт билан уни гаранглатди.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУШТАК 1 с. т. айн. муштдек. *Осмондаги бўз турғай, Бўзамасанг на бўлғай? Муштаккина жонингга Куйламасанг на бўлғай?* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Эски вақтларда бозор тарозидорларининг сотилаётган нарсадан оладиган тарози ҳақи. [Ортиқ ака:] *Мен сенинг молингни бойга «таппа-тах» ўлчаб бериб, бир ҳовуч муштас олишимни биламан.* С. Айний, Қуллар.

МУШТАРАК [а. *مشتراك* – умумий, бирлашган, ўртадаги] *кт.* Кўпчиликка тааллуқли, ўртадаги, умумий. *Муштарак ер. Муштарак чегара.* ■ *Бизлар мақсадлари умумий, муштарак бўлган қардошлармиз.* Н. Сафаров, Оловли излар. [Шерназарбой:] *Биз олий ҳазратнинг қулмиз, унинг хазинасини тўлдирмоқ биз ва сизнинг муштарак вазифамиздир.* Ж. Шарипов, Хоразм.

МУШТАРАКЛАШМОҚ Муштарак ҳолат касб этмоқ, муштарак бўлмоқ. *Мақсадлар муштараклашди.* ■ *Ёшлик ва уйғониш даври – баҳор инсоний ҳисларнинг уйғониши билан муштараклашади.* Газетадан.

МУШТАРАКЛИК Муштарак ҳолат. *Бу яхлитлик эстетик идеалнинг муштараклиги туфайли, методологик принципларнинг умумийлиги туфайли вужудга келган эди.* Газетадан.

МУШТАРИЙ I [а. *مشتري* – Юпитер] *эск. айн. Юпитер 1.*

МУШТАРИЙ II [а. *مشتري* – сотиб олувчи, харидор] *эск. кт. 1* Харидор, олувчи.

2 айн. обуначи. *Муштарий бўлмоқ.* ■ *«Фан ва турмуш» журналининг март ойи сони ҳадемай муштарийлар қўлига тегади.* Газетадан.

МУШТДАЙ, -дек 1 Муштга ўхшаган, катта-кичиклиги, шакли муштча. *Муштдек ҳандалак. Муштдек олма.* ■ *Муштдек кесак олиб, ўрикка отди.* С. Сиёев, Ёруғлик.

2 кўчма Тирмизак, ёш, кичкина. *–Мен муштдек вақтимдан ҳаммага яхшилик қилиб ўрганганман, – деди Султонмурод.* С. Абдуқаҳҳор, Санамай саккиз дема.

МУШТИПАР Қўлидан бирор иш келмайдиган, ожиз, бечора (аёллар ҳақида). [Тўлахон:] *Эй худойим, мен нима қиламан энди? Бир муштипар бўлсам.* Ҳамза, Паранжи сирлари. *Орзу ҳавасингни кўрай, демаганмиди муштипар кампир.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

МУШТЛАМОҚ 1 Мушт билан урмоқ. *Бир рус аёл ирғиб сўрига чиқиб, ҳалиги чўққи соқолни, елкасига муштлаб, сўридан итариб туширди.* П. Турсун, Ўқитувчи. *–Айб ўзимда, – деди Нормат кўкрагига муштлаб.* И. Раҳим, Чин муҳаббат.

2 Мушт билан ишлов бермоқ, пишитмоқ. *Зумрад дўппидек хамирни қаттиқ-қаттиқ муштлай бошлади.* С. Сиёев, Отлиқ аёл.

МУШТЛАШ 1 Муштламоқ фл. ҳар н. *Хамир муштлаш.* ■ *Мағрурланиш, кўкракка муштлаш.. кишини хижолат қилиб қўяди.* «Муштум».

2 Мушт солиб уришиш, ёқалашиш, уриш. *Уфатлар орасида низо чиқиб, муштлаш, пичоқбозлик бошланди.* Ҳ. Фулом, Машғал.

МУШТЛАШИШ I Муштлашмоқ II фл. ҳар. н.

2 Бир-бири билан мушт солиб уришиш, ёқалашиш.

МУШТЛАШМОҚ I Муштламоқ 2 фл. бирг. н.

МУШТЛАШМОҚ II 1 Мушт солиб уришмоқ, ёқалашмоқ. *Давлатёр Олахўжанинг ўғли Маъмуржон билан муштлашмоқда эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Бир-бирига ёпишиб, муштга ўхшаб қолмоқ. *Конфетлар муштлашиб қолибди.*

МУШТОҚ [а. *مشتاق* – жуда-жуда хоҳловчи; интизор бўлувчи, соғинувчи] Зориқиш, сабрсизлик билан кутувчи; эришиш, кўриш ва ш. к. га истаги, иштиёқи кучли. *Она дийдорига муштоқ.* ■ *Тўнғич ўғлининг бахтини кўришга муштоқ онанинг бошидан бир челақ сув қуйиб юборилгандай бўлди.* Ҳ. Фулом, Тошкентликлар. *Атрофида унинг латифаларига, қизиқ-қизиқ ҳангомаларига муштоқ бўлган беш-олтита ўсмирлар.* С. Анорбоев, Оқсой.

МУШТОҚЛИК 1 Муштоқ эканлик; интизорлик, зориқишлик. *Муҳаррам уни ғалаба билан табриклар, унинг тезроқ она шахрига қайтишига кўплар қатори муштоқлигини айтарди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

2 Муштоқ ҳолат. *Киши ҳар сафар баҳорни.. муштоқлик билан кутиши табиий.* Газетадан. *Ҳеч кимни муштоқлик дарди емасин, Мени олиб кетинг ўз диёримга.* А. Орипов, Йиллар армони.

МУШТУК [нем. Mundstück] **1** Папирос найчасининг тамаки тикилмаган, оғизга олинадиган қисми.

2 Сигарет, ўралган махорка тиқиб чекиш учун мўлжалланган найча.

МУШТУМ 1 айн. мушт. *Муштум кўрсатмоқ. Муштум емоқ.* ■ *Йўлчи.. Қора Аҳмаднинг башарасига, кўксига, қорнига тўқмоқдай муштуми билан тўхтовсиз тушира бошлади.* Ойбек, Танланган асарлар.

2 Ўзбек тилида нашр этиладиган ҳажвий журнал номи. «Муштум»нинг навбатдаги сони нашрдан чиқди.

МУШТУМДАЙ -дек айн. муштдай. *..ёқасидан кўкрак суяклари муштумдай бўлиб уриб чиққан чолнинг юзида ҳаёт эмас, ўлим сояси бор эди.* М. Исмоилий, Фаргона т.о. [Ота-оналар].. болаларининг келажасини ўйлаб, уларни муштумдекларидан меҳнатга ўргатадилар. М. Исмоилий, Одамийлик қиссаси.

МУШТУМЗЎР тар. **1** Батракларни, камбағал деҳқонларни ҳаддан ортиқ ишлатган мулкдор, бой деҳқон. *Ҳали ернинг кўп қисми муштумзўрлар қўлида эди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

2 Зўравон, гушна. *Муштумзўр йиғит уни [Содиқни] бир туртди-да, «юр, юр, итвачча, жинни-минни бўлдингми» деб, судрай бошлади.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУШУК Мушуксимонлар оиласига мансуб йиртқич сутэмизувчи.

Бунга мушук ҳам офтобга чиқмайди Бу овора бўлишга арзимаиди. **Ичини мушук таталамоқ** (ёки тирнамоқ) қ. ич. **Ораларидан қора** (ёки ола) мушук ўтди Ораларида низо пайдо бўлди, оралари бузилди. *Яна ораларингдан мушук ўтдими, қовоқ-тумишукларингни осилтириб ўтирибсизлар?* К. Яшин, Ҳамза.

МУШУКСИМОНЛАР Йиртқич сутэмизувчилар туркуми оиласи: катталиги ҳар

хил, боши юмалоқ, думи одатда узун, бағмоқларида юривчи гепард, силовсин, қорқулоқ, тўқай мушуги каби жониворлар.

МУШФИҚ [а. مشفق — шафқатли, раҳмдил, меҳрибон] *кт.* Шафқат қилувчи, шафқатли. *Унинг сиймосида мушфиқ онасиги болажонликни, жафокашликни, олижанонликни кўрасиз.* Э. Охунова, Меҳр чашмаси

МУШШАЙМОК айн. шумшаймоқ.

МУЮЛИШ айн. муюш. *Катта кўчани муюлишидаги тут тагига етганда, Алимдон бурилиб қаради.* Ў. Ҳошимов, Қалбидаги қулоқ сол. *..йўлчаларни тозалаб бўлиб муюлишидаги дераза тагига келиб туради.* Умарбеков, Дотор.

МУЮШ Кўчанинг бурилиш жонивориморатнинг ташқи бурчаги. *Қашқар дарвасининг муюшига ҳам етган эди, ташқадан кимнингдир дарвозани ургани эшит.* Азизбекнинг оти.. кетига бурилиб тўхтади. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Фотиҳадан қорихонанинг айвон муюшига чўнкайиб, лаларнинг ўйинини томоша қилди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУЯССАР [а. ميسر — осонлик берувчи, юзага чиққан, ҳосил бўлган; муваффақиятли; яхши натижали] **1** *муяссар бўлмоқ* **1**) қўлга кирмоқ, насиб бўлмоқ. [Ҳасанга насиб бўлди:] *Айби йўқ, ўғлим, муҳаббат жуда озгина гитларга муяссар бўладиган юрак жавоб берди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар; **2**) эрмоқ, муваффақ бўлмоқ. *Катта ютуқ, муяссар бўлмоқ.* ■ *Катта билим дарнинг талабаси бўлишдек шарафга муяссар бўлди.* Газетадан.

2 Муяссар (хотин-қизлар исми).

МУҚАДДАМ [а. مقدم — биринчи ўринда қўйилган; олдиндан тўланадиган қисм; йўлбошчи] **1** (б. к. ва ч. к. билан) *Муқаддам* Пайт муносабатини ифодалайди; бурун, жағари, олдин. *Бундан уч йил муқаддам.* ■ *Яна соатча муқаддам бўм-бўш турган катта одамлар билан лиқ тўла.* Р. Файзий, Чўнтақ баҳор келди.

2 Муқаддам (хотин-қизлар исми).

МУҚАДДАС [а. مقدس — пок, тоза, илоҳий; олижаноб] **1** *дин.* Диндорлар таълиму тарбиясида илоҳиёт билан боғлиқ бўлган. *Муқаддас табаррук.* *Муқаддас жой.* ■ *Токча деҳқоннинг гул равишида туширилган дуо ёки шунини...*

муқаддас калималар ёзиғлиқ бир қоғоз ёпиштирилган. А. Қодирий, Мехробдан чаён.

2 кўчма Шарафли, олижаноб, юксак. Табиатнинг бебаҳо неъматини сувни тоза сақлаш.. ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир. Газетадан. Шариф Сулаймон халқнинг чин ўғилларидан. Халққа самимий хизматдан кўра юксакроқ, муқаддасроқ нарса йўқ, деб билади у. Ойбек, Нур қидириб. Ҳозир иккиси [Йўли билан Гулнор].. қалбларида йилларча сақланган муқаддас орзуларига етишганликларидан, иккиси ҳам маст каби эди. Ойбек, Танланган асарлар.

3 Муқаддас (хотин-қизлар исми).

МУҚАДДИМА [а. مَقْدِمَة – олд қисм; кириш жойи, қисми; нутқ, асарнинг бошланмаси] **1** Адабий-бадний, илмий, муслиқий асарлар ва б. нинг бошланиш қисми; кириш, дебоча. *Китобнинг муқаддимаси. Муқаддима бермоқ.* ■ Бу хил муқоясага.. Истамбулда нашр этилган Фузулий девонига ёзилган муқаддимани мисол қилиб кўрсатиши мумкин. «ЎТА».

2 Гап ва нутқда асосий мақсадга кўчишдан олдин айтилган сўзлар, гапнинг даромади. *Бўтабой қисқача бир муқаддимадан кейин мажлисни очиб, бинокорлик бригадасининг бошлиғи Тўлаганга сўз берди.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари. *Меҳмон гапнинг муқаддимасини яхшигина бошлаган, энди бирор йўл топиб, асли мудоаога ўтиши керак эди.* С. Айний, Дохунда.

3 Бирор ишнинг боши, дастлабки босқичи, дебочаси. *Кумушнинг эрдан чиққан хабарини Кумушнинг ўзидан ҳам илгари тушунган ва Отабекдан ҳам илгари сезган Ҳомиднинг совчиси бошқа совчиларнинг муқаддимаси эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУҚАЛЛИД [а. مقلد – тақлидчи] Ўзбек анъанавий театрининг жанри; шу жанр ижроچиси (Муқаллид шаклидаги томошаларда қуш ва ҳайвонларга тақлид қилинган, ҳаётдаги баъзи кишилар хулқ-атвори, қизиқ воқеалар кулгили тарзда акс эттирилган).

МУҚАРРАР [а. مقرر – маълум, белгили, қайд этилган] **1** Вужудга келиши, юз бериши, амалга ошиши аниқ бўлган, шубҳасиз, турган гап. *Аҳмад ичида ўзини койиди.. нега шошдинг, ахир шундай жавоб олишинг муқаррар эди-ку.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат. *Иш*

шу хилда борса, кайфият шу бўлса, ҳадемай капсанчилардан биронта ҳам яккахўжалик қолмаслиги муқаррар эди. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Қарор топган, турғун ҳолга келган; таинли. *Муқаррар тартиб. Муқаррар қилмоқ.*

МУҚИМ [а. مقيم – бир ерда истиқомат қилувчи, (доимий) турувчи] **1** Бир ерда доимий турувчи, туб жойли. *Ғиждудоннинг муқим савдогарларининг дўконлари, саройлари бино бўлган чорсуда савдогарларнинг молларини қўриқлайдиган уч-тўрт нафар қоровул кўзга кўринди.* С. Айний, Қуллар.

2 Доимо бўладиган, доимий. *Ўйлаб қараса, унга [Акбарга] ҳам мавсумий иш эмас, муқим иш зарур экан.* Й. Шамшаров, Фурумсаройликлар.

3 Муқим (эркаклар исми).

МУҚОБАЛА [а. مقابله – таққослаш, солиштириш; учрашув; қабул қилиш; ўрнини тўлдириш, қоплаш] эск. кт. Қаршилиқ, қарши туриш; жавоб ҳаракати. *Отабек бу терс ва кўрс муқобаладан тоқатсизланди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Йигитча Зебидан муқобала кўрмагач, қўлини тортиб олди.* Чўлпон, Кеча ва кундуз.

МУҚОБИЛ [а. مقابل – қарши турувчи, қарши, зид; ўрнини алмаштирувчи] **1** Қарши борувчи, қарши турувчи, зид. *Муқобил томонлар.* ■ *Урушни бошлалар, қочди ўзи бўлмай муқобил, кўр, Қочиб билмамки, охир кетди Афғон ичра Қобил кўр.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Қарама-қарши йўналган; қарама-қарши йўналишда. *Муқобил юк ташиши.*

3 Жавоб бўлувчи, жавобан амалга оширилган. *Муқобил даъво.* ■ *Бунинг учун у буюк ўзбек классик шоири асари тилига хос ўта нозик, чиройли сўз ва ибораларнинг ҳозирги рус тилидаги мос келадиган муқобилларини излаб топишга ҳаракат қилади.* «Фан ва турмуш». *Мақсадимиз зиммамизга янги муқобил режа қабул қилишдир.* Газетадан.

МУҚОВА Китоб, журнал, дафтар ва ш.к. ни яхлит қилиб бириктириб турувчи, ички варақларга нисбатан қалинроқ материалдан ясалувчи сирт қисми. *Картон муқова. Чарм муқова.* ■ *Ботирали ҳисоб дафтарининг кўк муқовасига чизилган суратга тикилиб қолди.* Ҳ. Фулом, Машғал. *Китобнинг муқоваси*

кўркам, китобхон уни қўлга олиши билан бахридиди очилиб кетади. Газетадан.

МУҚОВАЛАМОҚ Муқова ичига олиб тикмоқ, муқова қилмоқ, муқова билан қопламоқ. *Китоб(ни) муқоваламоқ.* ■ Саидмухтор ўзи доим обуна бўладиган «Фунча» ва «Гулхан» журналларининг ўтган йилги сонларини тўйлаб, муқовалаб ўтирарди. С. Абдуқаҳҳор, Икки ўрғоқ.

МУҚОВАМАТ [а. مقاومت — қаршилик, қарши хатти-ҳаракат] эск. кт. Қаршилик, монелик, қарши туриш. *Элчилар келди, ҳеч қандай муқовамат кўрсатмасдан, шаҳарни таслим этишини таклиф этишди.* Ойбек, Навоий.

МУҚОВАСОЗ Китоб муқовалайдиган киши, уста.

МУҚОВАСОЗЛИК 1 Китоб муқовалаш иши, касби. *Муқовасозликни ўрганмоқ. Муқовасозлик қилмоқ.*

2 Китоб муқовалайдиган устахона ёки цех. *Муқовасозликда ишламоқ.*

МУҚОВАЧИ айн. муқовасоз.

МУҚОВАЧИЛИК 1 Муқовачи касби, ҳунари.

2 айн. муқовасозлик **1**, **2**. *Муқовачилик цехи. Муқовачилик қилмоқ.*

МУҚОМ [мақом сўзидан] **1** Рақсда мусиқа ритм-усулига мос ҳаракат; мақом. *Муқом қилмоқ.* ■ *Сознинг дилни қитиқловчи шўх оҳангига Лолахон жуда мос муқом билан ўйнар эди.* Ҳ. Нуъмон, Фасллар.

2 Уйғур мумтоз мусиқасининг асосий жанри.

МУҚОЯСА [а. مفايسه — таққослаш; баҳолаш] Қийс қилиш, солиштириш, чоғиштириш; қийс. *Муқояса учун мисол олмақ. Муқояса қилмоқ* ■ [Обид] *Ҳозир Хатиб домла билан Бердибойнинг ташвиқотларини бири-бирига тўқнаштириб муқояса қилиб ишлайди.* А. Қодирий, Обид кетмон.

МУҒ [ф. مغ] эск. кт. **1** Зардушт динига мансуб киши; оташпараст; оташпарастлар руҳонийси; коҳин.

2 *кўчма поэт.* Майхона эгаси; майфуруш.

МУҒАМБИР, муғомбир [а. مغامر — таваккалчи, қалтис иш қилувчи ёки معبر — тушни таъбирловчи] Алдоқчилик билан иш кўрувчи; айёр, қув. *Муғамбир тумшуғидан иллар.* Мақол. ■ *Мирзакаримбой илоннинг ёғини ялаган одам эди.. муғамбир, пухта-*

пишиқ.. ҳар ишда эҳтиёткорликни маъқул кўрар эди. Ойбек, Танланган асарлар.

МУҒАМБИРЛИК Муғамбир кишиларга хос иш, хатти-ҳаракат; қувлик. *Дадамат аканинг сўзлашида мижғовликдан, муғамбирликдан, ясамаликдан асар ҳам йўқ эди.* Ф. Мусажонов, Ҳиммат.

МУҒАМБИРОНА Муғамбирлар каби муғамбирлик билан. *Жалил «Айта берайин» дегандай, Зиёдахонга муғамбирона жилмайиб қаради.* С. Анорбоев, Оқсой. [Элмурод] *Зокиржон қассобнинг сиёсат ҳақидаги муғамбирона саволларига оқ кўнги билан жавоб беришга тиришигини эслаб, қизарар эди.* П. Турсун, Ўқитувчи.

МУҒАМБИРЧИЛИК айн. муғамбирлик. *Бизда сансалорлик, такаббурлик, муғамбирчилик, кибру ҳавога берилиш деган гаплар бўлмайди.* М. Исмоилий, Икки қиз ҳикояси

МУҒАННИЙ [ф. مغنى — ашулчи, созанда] эск. кт. Нағма чалувчи созанда, нағма билан қўшиқ айтувчи хонанда. *Тўхта-син ака.. Андижоннинг машҳур муғаннийлари билан дўстлашди.* С. Абдулла, Халқ бастакори. *Нозиктаъб шоирлар қасидасида, муғаннийлар қўшиғида Найманча таърифланган.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

МУҒОЙИР [а. مغاير — фарқланувчи: турли хил; бир-бирига ўхшамаган] эск. кт. Хилоф, тескари. *Жавоб тамом ҳақиқатга муғойир ва кишини ҳайратга соларлик бўлди.* -*Бу кун жўнамоқчи бўлиб турибман,* -*дес.* [Отабек]. А. Қодирий, Ўтган кунлар.

МУҲАББАТ [а. محبت — севги, ишқ; боғланиш] **1** Кимсанинг кимсага қалбдан берилиш ҳисси; севги, ишқ. *Муҳаббат чирк-танламас, уйқу — ўрин.* Мақол. ■ *Қиз йўлчини чуқур севар, унинг ёлғиз исмига эшитиш билан юраги тўлқинланар эди.* Б. муҳаббат қизнинг кўнглига ёз чоғи.. саратон кўёши билан бирга кирган эди. Ойбек, Танланган асарлар. *Ҳаммаси жойида, фақат ўртайди Висолни кўмсаган оташ муҳаббат.* Г. Жўраева, Иқбол.

2 Бировга, бирон нарса ёки ишга берилиш, мойиллик туйғуси, меҳр. *Мусиқага муҳаббат қўймоқ. Санъатга бўлган муҳаббат.* ■ *Полвонларнинг бирига муҳаббат иккинчисига нафрат билан қараб турган ҳама кўзида, унинг ҳаяжонли юзида икки дунё к-раши акс этгандек эди.* М. Исмоилий, Фар-

фона т.о. *Отам бўлмасангиз ҳам, мени оталик муҳаббати билан севган содиқ ва меҳрибон кишимсиз, яъни маънавий отам.* А. Қодирий, Ўтган кунлар.

3 Муҳаббат (хотин-қизлар исми).

МУҲАДДИС [а. *محدث* – ҳикоячи, ҳамсухбат; ҳадис олими, ҳадис айтувчи] Ҳадисларни тўплаш, саралаш ва шарҳлаш билан шуғулланган илоҳиётчи.

МУҲАЙЁ [а. *مهتاء* – тайёр, тайёрланган] 1 Таппа-тайёр; мавжуд. [Ҳадича:] *Ош тайёр. Ичкарида дастурхон солиғлиқ, ҳамма нарса муҳайё.* Уйғун, Навбаҳор.

Муҳайё қилмоқ (ёки **этмоқ**) Тайёр ҳолга келтирмоқ. *Чой олиб келинди, кетма-кет таомлар муҳайё қилинди.* «Муштум». ..меҳнат қилишлари ва мароқли дам олишларига ҳамма нарса муҳайё этилган. Газетадан.

2 Муҳайё (хотин-қизлар исми).

МУҲАММАДИЙ дин. Муҳаммад динидаги; мусулмон.

МУҲАНДИС [а. *مهندس* – инженер, техник; ҳандаса (геометрия) ни яхши билувчи, қурувчи уста] Техниканинг бирор соҳаси бўйича олий маълумотга эга бўлган мутахассис. [Исломуҳжа:] *Жадид мактабларни кўпроқ очиб, дунёвий фанларни ўқитиб.. муҳандис, зироатчи, доктор, техник тайёрлаб чиқаришимиз лозим.* Ж. Шарипов, Хоразм. ..усталарни ҳам, янги бино лойиҳаси устида бош қотираётган муҳандисларни ҳам учратасиз. О. Ҳакимов, Сув келтирган азиз.

МУҲАНДИСЛИК Муҳандис иши, касби. *Аҳмад Дониш ўз замонасининг кўп нодир асарлар ёзган буюк олими.. эканлигини пухта биламан-ку, аммо ўтқир муҳандислиги боисидан унча маълумотим йўқ..* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

МУҲАРРАМ [а. *محرم* – ман, ҳаром қилинган, тақиқланган; ой номи] 1 Камария йил ҳисобида биринчи ойнинг арабча номи. *Амир Музаффариддин 1868 йил мартда, яъни мусулмонлар ҳисобича, янги йил кирадиган муҳаррам ойида Туркистон ўлкасини босиб олиш учун Россияга қарши ғазавот эълон қилган эди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

Муҳаррам ойи айн. **муҳаррам 1.**

2 Муҳаррам (хотин-қизлар исми).

МУҲАРРИР [а. *محرر* – озод этувчи; таҳрир қилувчи; ёзувчи] 1 Нашриёт ёки бошқа масъул нашрларда муайян маттни тур-

ли жиҳатдан таҳрир қилиб, босмага тайёрловчи ходим. *Адабий муҳаррир. Техник муҳаррир. Бош муҳаррир. Масъул муҳаррир.*

2 Айрим матбуот органларига раҳбарлик қилувчи шахс. *Кекса ишчи газетанинг муҳарририга қараб: -Нега бунга читтак деб лақаб қўйдиларинг? – деди. А. Қаҳҳор, Қанотсиз читтак. Муҳаррир бошлиқ редакциянинг ҳамма ходимлари тўйга бордик. Ў. Усмонов, Сирли соҳил.*

3 эск. Муаллиф, автор. *Мактубнинг муҳаррири.*

МУҲАРРИРИЯТ қ. **таҳририят, редакция.** *Муҳарририят деворий расмлар репродукцияларини тайёрлаганликлари учун [меъморларга] ўз миннатдорчилигини билдиради.* «Фан ва турмуш».

МУҲАҚҚАҚ [а. *محقق* – амалга оширилган; шубҳасиз; муқаррар; тўғрилиги ишбат этилган, аниқ] эск. кт. Ҳақиқатдан иборат бўлган, ҳақиқатлиги аниқ; чин. *Бу ғамли, бевафо фоний оламни Тарк этмоқ муҳаққақ шоҳу гадога.* Э. Воҳидов.

МУҲИБ [а. *محب* – севувчи, дўст тутувчи; мухлис; хуштор] эск. кт. 1 Севувчи, яхши кўрувчи, ишқивоз. *Китоб муҳиби. Шеър муҳиби.* ■ *Мўмин кофир адабиёт муҳибларини ҳангу манг қилиб қўйди.* «Муштум».

2 айн. **дўст.** *Эй муҳиблар, юрган экандур фароғатда деманг, Соғиниб сизларни тунқун, уйқу йўқ бедорман.* Муқимий.

МУҲИМ [а. *مهم* – керакли, аҳамиятли; жиддий] Алоҳида аҳамиятга эга бўлган, аҳамият жиҳатдан биринчи даражали. *Муҳим масала. Муҳим иш. Муҳим воқеа.* ■ *Анвар.. атроф ҳокимларидан бу кун келган нома ва аризаларнинг муҳимини аҳамиятсизидан ажратиб, ҳудайчига топшириш учун тайёрлар.. эди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

МУҲИТ 1 [а. *محيط* – ўраб олган, иҳота этган, иҳота этилган] 1 Ҳаёт, фаолият кечадиган табиий ёки ижтимоий шароитлар мажмуи. *Географик муҳит. Ижтимоий муҳит.* ■ *Қишлоқ муҳити, ота-онанинг ўта оқкўнгиллик руҳида берган тарбияси Йигиталининг қон-қонига сингиб кетганди.* Д. Нурий, Осмон устун. *Мактабни битиргач, ҳаммамиз ҳар ёққа тарқашиб кетамиз. Кейин ҳар ким ўз муҳитида ўз иши билан овора бўлиб кетади.* П. Турсун, Ўқитувчи.

2 Касб-хунари, иши, фаолияти ва ш.к. га кўра бир-бири билан боғлиқ бўлган кишилар доираси. *Мен қози домла ва Асад қори каби ҳурматли зотлар муҳитига ўзимни топшириб, дарёдан айрилиб чиққан ариқчадай, халқимдан айрилиб чиқиб, охири қуриб қолишга маҳкум бўлган эканман.* М. Исмоилий, Фарғона т. о. *Табийки, она учун ҳам ёлғиз фарзанд арзанда эди. Бу муҳит Давронни ҳаволантириб қўйди.* С. Кароматов, Сўнгги бархан.

3 Ҳодиса, жараён ва ш.к. кечадиган моддий шароит. *Ёруғликнинг турли муҳитда турлича синиши.*

МУҲИТ II [а. محيط — океан] **1** эск. айн. океан.

2 Муҳит (эркаklar исми).

МУҲЛАТ [а. مهلت — муддатни чўзиш, вақтинча тўхтатиш] Бирор иш учун тайин қилинган аниқ вақт бўлаги; муддат. *Уч кунлик муҳлат. Муҳлат бермоқ.* ■ -Кўчиб кетиш муҳлати ўн кун, — деб бақириб қолди оқсоқол унинг кетидан. Ж. Шарипов, Хоразм.

МУҲОЖИР [а. مهاجر — ҳижрат қилган, бошқа жойга кўчиб кетган] Ўзи фуқаро бўлиб турган ёки доимий яшаётган мамлакатини ташлаб, бошқа давлатга доимий яшаш учун жўнаб кетувчи киши. *Сиёсий муҳожир.* ■ *Аҳмад Хусайн шаҳар сиртида муҳожирлар. орасида тинчлик ҳақида муҳим, жиддий тортитувлар билан баҳсни битиргандан сўнг, ҳорғин, ўйчан қайтар эди.* Ойбек, Нур қидириб.

МУҲОЖИРЛИК Муҳожирга хос ҳаёт, шарт-шароит. *Муҳожирликда яшашга мажбур бўлган ёш бухороликларга келганда шуни айтиши керакки..* Газетадан.

МУҲОКАМА [а. محاکمه — судлашиш, даъволашиш; ҳукм қилиш] **1** Бирор хулосага келиш учун кўпчиликнинг фикрини олиш, фикрлашиш, ҳар томонлама ўйлашиш. *Масалани муҳокамага қўймоқ. Аризани муҳокама қилиш.* ■ *Иброҳимов қаерга бормасин, шундан гап очилиб, ҳар ким ўз фикр-мулоҳазасини айтар, Урмонжон айтмоқчи, масалани бутун халқ муҳокама қилар эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

2 Фикр юритиш, мулоҳаза; фикр. *Муҳокамаси йўқ одам. Муҳокама билан иш қилмоқ.* ■ -Баъзи енгил муҳокамаларинг онанганикидан қолишмайди, Отабек!. — деди

[ҳожил]. А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Бундан ишга бениҳоят уқув, чандастлик, хўш. муҳокама ва моҳирлик керак.* Ойбек, Танланган асарлар.

Муҳокама қилмоқ (ёки этмоқ) **1)** муҳокама ўтказмоқ. *..қўриқ очиш масаласи муҳокама қилингандаёқ ҳаммани бўрон билан кўрқитмоқчи бўлган эди.* Ш. Рашидов Бўрондан кучли. «Журналист» саҳифасида адабий жанрлар, услуб, тил, касб этикаси масалалари ҳар томонлама муҳокама этилмоқда. Газетадан; **2)** муҳокама юритмоқ; ўйламоқ. *Худди Элмуроддек ҳам уйига қайтиб, ўз хатти-ҳаракати Элмурод билан қилган суҳбатини муҳокама қиларди.* Шухрат, Шинелли йиллар. *4-синф кечаги кунларда ҳиссиётга қаттиқ боғлиқ китоб сўратиш оқибатини яхши эфир этмаганидан пушаймон эди.* А. Қодирий Меҳробдан чаён.

МУҲОКАМАЛИ Муҳокама бўлиб ўйлаб иш юритадиган (қ. **муҳокама**). *Уттизда киши муҳокамали бўлиб, қўриқ винқираб қолади.* Шухрат, Жаннаганлар. *Йўлдош ҳам Элмурод каби муҳокамали, “Кўкламги захмат — роҳат”, деб узоқни кўзларди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

МУҲОРАБА [а. محاربة — уруш, эск. кт. Уруш, жанг. *Биринчи жаҳон уруши бери.* ■ [Абдишукур] *Бўлиб ўтган муҳорабасини тилга оларкан, урушларини тинглашни яхши кўрган Мирзабой дарров унинг сўзини кесди: -Қайси билан урушди? Ойбек, Танланган асарлар.*

МУҲОСАРА [а. محاصره — қамал олиш] эск. кт. Қамал, қуршов. *Ёш Хануз Тошкент Қўқон сипоҳлари муҳосара ҳолатида эканлиги тўғрисида барлар келиб турмоқда эди.* А. Қодирий Ўтган кунлар.

МУҲОФАЗА [а. محافظه — ҳимоя моя қилиш] кт. **1** Ҳимоя қилиш, ҳимоялаш, ҳимоя. *Кейинги пайтларда муҳит муҳофазаси ҳақида кўп гап бўлди.* Бу табий. Газетадан. *Муҳофаза кўрғони. Атрофини муҳофизадан ўқ отиш учун шинаклар қўйди.* Холмирзаев, Қил кўприк.

Муҳофаза қилмоқ (ёки этмоқ) қилмоқ; қўриқламоқ, ҳимояламоқ.

муҳит ва табиатий беймаълумликларни муҳофаза қилиш жуда муҳим масала. «Фан ва турмуш». Табиатни муҳофизат қилиш, муҳимдан, ҳайвонот дунёсини сарқилиш ва ундан оқилона фойдаланиш ҳозирги даврда муҳим аҳамиятга эга. Газетадан.

2 Эсада сақловчи қўлланма; хотира. [Мавлон] Эшитганини сари эсдан чиқармайдиган зеҳн-фаросатли, муҳофизат бақувват йиғит. А. Ҳақимов. Ўшанг изидан.

МУҲОФАЗАКОР [a.+ф. محافظه کار – консерватор: эскилик тарафдор] эск. Мутаассиб, консерватор. *Бизни муҳофизакоор колхозчилар бир неча кун.. бу қарорни миаларига сиздиролмай юрадлар.* А. Қодирӣ. Обид кетмон. -*Ростдан ҳам муҳофизакоор бўлиб кетяписизми, Ҳошимжон? ..давлат манфаатини кўзлаган кишиларнинг боши нега гаъва остида қолар экан?* Ж. Абдуллахонов, Тўфон.

МУҲОФАЗАКОРЛИК эск. Мутаассиблик, консерваторлик, консерватизм.

МУҲОФАЗАТ [a. محافظت – сақлаш, ҳимоя] кам кўлл. айн. муҳофаза. Эшиктан икки қуролли йиғит муҳофизатида Отабек ва Мирзакарим қўтидор кўришиб, бекка қўлуқ қилдилар. А. Қодирӣ, Утган кунлар.

МУҲОФИЗ [a. محافظ – сақловчи, муҳофаза қилувчи] кт. Муҳофаза, ҳимоя қилувчи, ҳимоячи, кўриқчи. *Урданинг фиштин, кунгурадор кўрғонлари ости билан жазойирий қилич тақинган махсус муҳофиз йиғитлар айланиб, бегона кишини кўрғон яқинига йўлатмас.. эдилар.* А. Қодирӣ, Мехробдан чаён.

МУҲР [a. مهر – муҳр; тамга; шуларнинг изи] 1 Юридик ёки жисмоний шахснинг номи тўлиқ ёзилган матннинг (матн ва расмнинг) қабарик ёки ботик тасвири бўлган босма шакл (асбоб) (Қоғоз, сургуч, мум ва б. материалларга нусха тушириш учун хизмат қилади). *Мана, нома тайёр. Фақат муҳрингизни боссангиз бас.* Уйғун ва И. Султон, Алишер Навоӣ. -*Мулла Шарофиддиннинг муҳри бор бу васиқаларда. Муллажон қозининг муҳри бор!* – деди [кампир] васиқаларни титқилаб. А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

2 Тамга; герб. *Бир ерда учта пул ётипти: иккитаси сийқа-сийқа бўлиб кетган, биттасининг муҳри йўқ.* «Эртақлар».

МУҲРА [ф. مهره – юмалоқ нарса; мунчоқ] Болта, теша, кетмон каби асбобларнинг тигга қарама-қарши томони, орқа қисми. *Онда-сонда учраган катта кесақларни кетмоннинг муҳраси билан бир ур-да, кетавер!* А. Қодирӣ, Обид кетмон. *Аланглаб ўрнимдан туришим билан домланинг кўлидаги тескари ушланган болтанинг муҳраси елкамга келиб тушди.* Ф. Фулом, Шум бола.

МУҲРДОР тар. Хон, амирлар саройида муҳр сақловчи амалдор. *Мактубни хон оталиққа, оталиқ муҳрдорга беради.* У. Исмоилий, Сайланма.

МУҲРКАН [a.+ф. مهره – муҳр ўювчи, муҳрга ўйиб нақш ясовчи] Муҳр(лар) ясовчи ўймакор уста. *Бобом билан Ҳудойберган муҳркан ҳам шу тарзда яшаб ишлаган.* Газетадан.

МУҲРКАНЛИК Муҳр яшаш, муҳрга ўйиб нақш солиш иши; муҳркан касби. *Комилжон мадраса илмларидан ташқари, шоирлик, бастакорлик, хонандалик ва, албатта, отамерос касб – хаттотлик, муҳрканлик, ўймакорликка ҳам қизиққан истеъдод эгаси эди.* Газетадан.

МУҲРЛАМОҚ 1 Муҳр босмоқ, муҳр билан тасдиқламоқ. *Турсунали Исроиловга эртасигаёқ бош инспектор-ревизор деган лавозим муҳрлаб берилди.* «Муштум».

2 Фойдаланиш, очишни тақикловчи белги (муҳр) қўймоқ. *Бўлди, ишимиз тамом, муҳрланг хонани, лозим бўлса, яна очармиз.* Ойбек, Нур қидириб.

3 кўчма Ўлмас, йўқ бўлмас қилиб олмоқ. *Ҳар бир кўрган нарсасини кўнглига муҳрлаб олмоқчи бўлгандек синчиклаб кузатарди.* Шухрат, Шинелли йиллар.

Оғизни (ёки тилни) муҳрламоқ Мутлақо гапиртирмай, оғиз очирмай қўймоқ, гапирмайдиган қилиб қўймоқ. *Гулнорнинг заҳарланганини Мирзакаримбой ва ўғиллари қатъиян рад қилиб, маъсума қурбоннинг ота-оналарининг тилларини дўқ-тахдид билан муҳрлашга тиришдилар.* Ойбек, Танланган асарлар.

МУҲРЛИ Муҳр босилган; тамғали. *У [Султонмурод] кўлида бир парча муҳрли қоғоз билан.. хушнуд бўлиб чиқди.* Ш. Тошматов, Эрк қуши.

МУҲРОНА тар. Муҳр босувчи амалдорга бериладиган пул, муҳр ҳақи. *Сотувчи ва олувчи ўзаро келишганларидан кейин.. қози-*

хонага бориб, васиқа қилиб, қозикалонга тегишли муҳронани бериб, муҳр бостирганлар. С. Айний, Эсдаликлар.

МУХТАРАМ [а. محترم — ҳурматли, қадрли, азиз] 1 Ҳурмат ва эҳтиромга сазовор, ҳурмат, қадр қилинувчи; ҳурматли. *Муҳтарам ўқитувчилар. Муҳтарам ўртоқ.* ■ *Сенга чексиз шараф бўлсин умрбод, Муҳтарам, азизим, муаллим, устод.* Х. Расул.

2 Муҳтарам (хотин-қизлар исми).

МУХТАСИБ [а. محتسب — тарози ва ўлчовлар нозири] *тар.* Ўрта аср мусулмон давлатларида дин ва жамоат тартибини сақловчи, диний урф-одатлар, амалларга риоя қилинишини назорат этувчи амалдор. *Дарвозада уларга қўлида қамчи тутган, икки ёнида икки мулозим эргаштирган муҳтасиб учради.* С. Сиёев, Ёруғлик.

МУХТАШАМ [а. محتشم — муҳтарам, ҳурматли; ҳашаматли] *кт.* 1 Ҳашамат билан ишланган, ҳашамат берилган, улуғвор ва серҳашам. *Хотин.. ўрданинг улуғ, муҳташам дарвозасига яқинлашгандан кейин ўндаги айри йўлга бурлиди.* А. Қодирий, Меҳробдан чаён.

2 кўчма Улуғвор. *Балки бахт дегани мана шу ҳолдир, Балки шу муҳташам толе, иқболдир.* А. Орипов.

МУХТОЖ [а. محتاج — эҳтиёжи бор; ҳожатманд] 1 Бирор нарсага эҳтиёжи, зарурати бўлган; зарурат, талаб сезувчи. [*Отабек*] *Отда келган бўлса ҳам, куннинг иссиқлигидан бир пиёла чойга муҳтож эди.* А. Қодирий, Ўтган кунлар. *Қизим, сенинг ёрданингга муҳтожман. Ҳа, умидим катта.* Ш. Рашидов, Бўрондан кучли. *Жиноятни пулга муҳтож одам эмас, пулни қаерга қўйишни билмаган одам қилади.* Газетадан.

2 Бечораҳол, қашшоқ, ҳожатманд. *Золим бойлар мазах қилиб куларди. Раҳми келмай муҳтожларнинг ёшига. Эргаш Жуманбулбул ўгли. Биз ўша вақтда муҳтож бўлган бева-бечораларни йиғиб, ош бериш мақсадида бир бостирма солдик.* А. Қаҳҳор, Қўшчинор чироқлари.

МУХТОЖЛИК 1 Муҳтож эканлик. *Хонзода бегим укасининг ўзи чиндан ҳам ёрдамга муҳтожлигини.. сезди-ю, кўзини тез артди.* П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

2 Эҳтиёж, талаб. *Ўша вақтда адабий кадрларга муҳтожлигимиз ҳар кун, ҳар соатда кўриниб турарди.* Н. Сафаров, Оловли излар.

3 Моддий қийинчиликдаги ҳаёт; бечорачилик. *Муҳтожлик тортмоқ. Муҳтожликда яшамок.* ■ *Анвар Мурод Покистон ҳукумати, давлат ишлари устида тўхтама фалокатларимиз кўп, айниқса, халқимизнинг қашшоқлик, муҳтожлик чангалида, сеп Ойбек. Нур қидириб.*

МЭР [фр. maire < major — катта, бош бошлиқ] Муниципалитет бошлиғи, маҳаллий ҳокимият бошқарувчиси; шаҳар ҳокими.

МҮЙ [ф. موی — соч толаси, тук; юн] Инсон ва ҳайвон терисидан ўсиб чиққан шох моддасидан иборат бўлган тук. *Каримберди мүй босган бурун катакларига бурқситиб тутун қайтарди.* Э. Усмонов, Ёлқин. *Кўзларига ишонмагандек яна ўқиб, данидаги ҳар бир мүйи тик бўлди.* М. Оқ Карвон йўлларида.

Бир мүйи (ҳам) қимирламади Эътибор бермади, парвосига ҳам келтирмади. *Унинг [Уйғелоннинг] бу сўзини эшитган Амир Темурнинг бир мүйи ҳам қимирламади.* Х. Сафаров, Амир Темур ўғлининг ўлими.

МҮЙЛАБ [ф. مویلاب — лабнинг мүйлаб устидаги тук] Мүйлов, мурт. *-Ишқало! — деди энди мүйлаби сабза урган Дамонбек кексаларга ўхшаб.* Мирмуҳаммад Меъмор.

МҮЙЛОВ [ф. مویلاب] 1 Юқори лабнинг устини қоплаган мүйлар, мурт. *Абдишамол қисқа мүйловининг икки учини ингичка раб, бурнининг катакларига етказган.. унинг беш ёшли ориққина киши.* Ойбек, Тантанасасарлар.

Мүйлов қилмоқ Мүйлов ҳаракати билан ишора бермоқ. *-Мана энди ўзингиз қилмоқ қолдингиз, унча-мунча камомадим бор.* ■ *Мүйлов қилиб юборсангиз, — деди Раҳмонматов раисга.* Н. Сафаров, Узоқ давоқ масин-да. *Буни кўрган Мاستонов «ўшаман бер» деган маънода мүйлов қилиб қўли «Муштум».*

2 *с.т.* Мүйлов қўйган, мүйловини қўйган (шахс). *Ўртада чордана қуриб ўтирган қўйлар — Рўзи полвон.* Т. Мурод, Қўшиқ. *-Ҳа, деди Тўқсонов, ҳамон деразадан мўраза ҳолда ва яна сўради: — Ҳалиги мүйловни кўринмай қолди.* П. Турсун, Ўқитувчи

3 Баъзи ҳайвонларнинг устки лаби чеккасидан ўсиб чиққан, сезиш учун қўлдан қиладиган мүйлари. *Мушук мүйлари.*

4 Баъзи ҳашаротларнинг бошидаги ҳид билиш ва сезиш қобилиятига эга бўлган туқлари. *Чумоли мўйлови.*

МЎЙЛОВДОР Узун ёки қалин мўйлови бўлган. *Соқчи мўйловдор, девдек гавдали, бадбашара бир йиғит экан. Х. Тўхтабоев, Йиллар ва йўллар.*

МЎЙЛОВЛИ Мўйлови бор, мўйлов қўйган. *Тушга яқин мўйловли бир йиғит Зайнабни чақириб, ичкарига олиб кириб кетди. Мирмуҳсин, Чодрали аёл.*

МЎЙНА [ф. *مويينه* — тукка, жунга алоқадор; жундан, жунли теридан қилинган] Баъзи ҳайвонлар (мас., сувсар, тулки, ондатра ва б.)нинг кийим-кечакка ишлатиладиган жунли териси. *Тулки мўйнаси. ■ Саркардаларнинг бош кийимлари савсар мўйнасидан бўлиб, погонлари олтин эди. С. Айний, Эсдаликлар.*

МЎЙНАДЎЗ [ф. *مويينه‌دوز* — мўйнали кийим тикувчи] Мўйнадан кийим тикувчи уста. *Улгуржи, чакана савдогарлар, атторлар, базозлар, мўйнадўзлар карвон келиб тушган саройлар атрофида уймалашиб қолдилар. М. Осим, Ўтрор.*

МЎЙНАЧИЛИК Чорвачиликнинг мўйнали ҳайвонлар ва мўйна етиштириш билан шуғулланувчи соҳаси.

МЎЙСАФИД [ф. *موي سفيد* — оппоқ соч] 1 Соч-соқоли оқарган, мўйлари оқарган. *Мўйсафид одам. ■ Ҳақорат қилинган мўйсафид бошларини солинтириб қайтиб кетди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Қўрина бошлади бошида оқ туқлар. Мўйсафид...*

мўйчинак билан қошларини тердирди. С. Айний. Қуллар.

Мўйчинак тишламаган Турмуш аччиқ-чучугини тотмаган, тажриба кўрмаган; ёш, гўдак, гўр.

МЎЙҚАЛАМ [мўй + қалам] Рангтаъбир ва графикада, шунингдек, каллиграфияда бўёқни мато, қоғоз ва б. асосга суртишда ишлатиладиган асбоб (рассомнинг асосий иш қуроли: ҳайвонларнинг жундан юма-лоқ, ясси, ўткир учли қилиб тайёрланади); қилқалам. *Муваффақиятдан руҳланган ижодкор ўз меҳнати, орзу-хаёллари билан яшаётган содда ва беғубор инсонлар образини яратиб, қаламини чархлаганидан кейингина мўйқалам орқали буюк инсонлар сиймосини яратишга бел боғлади. Газетадан.*

МЎККИ шв. Хом теридан тикиладиган кўнжи калта оёқ кийими. - *Оёғим мўккиннинг ичида музлаб қолибди, — деди чол. О. Хусанов, Қўшиқчининг тақдири. Унинг оёғидаги ихчам мўккиси тошдан тошга енгил ўтиб боради. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.*

МЎЛ 1 Етарли даражада кўп; сероб. *Мўл ҳосил. ■ Дарахтлар пакана, меваси мўл ва йирик. Ойбек, Таъланган асарлар. Дехқон осмонга қараб, яхши ҳаводан қувонса, ерга қараб, мўл маҳсулидан суюнади. М. Исмои-қараб, мўл маҳсулидан суюнади. М. Исмои-лий, Фарғона т. о. ...атрофдаги далалар тоза, озуқа мўл. С. Нуров, Карвон.*

2 (ч. к. билан) Ортиқ, зиёд, кўп. [Мир-закаримбой:] *Бу ер чакалак эди. Ўтган йил ҳаммасини кесиб олдик. Ёни-вери билан*

натдорчилик билан қўл силтади. У. Назаров, Одамлар.

МЎЛЖАЛ 1 Олдиндан кўзлаб, ўйлаб қўйилган иш, нарса; режа. Бу йилги мўлжал — гектаридан 45 центнердан. ■ Равшанининг мўлжали — бир кеча тунаш, тонг отмай Зубайда билан хайрлашади. «Ёшлик». Ҳозир ҳам ҳавонинг авзойи бузилди-ю, мўлжалдаги ишини тугатолмай, диққати ошди. С. Кароматов, Олтин қум.

2 Чама, тахмин. Латофатнинг мўлжалда Шаҳоб бугун командировкадан қайтган бўлиши керак эди. Л. Тожиева, Меҳрим сизга, одамлар. Мўлжалимда Халачга кечга яқин кириб борсак эҳтимол. Мирмуҳсин, Меъмор.

3 Нишонга олинган ёки олинадиган нарса; нишон, қора. Мўлжалга урмоқ. ■ Пулемёт оғзидан тинимсиз учиб бораётган ўқлар тўппа-тўғри мўлжалга бориб тегар.. қалин шохларни синдириб ўтарди. А. Раҳмат, Элик бир баҳодир.

Мўлжал қилмоқ айн. мўлжалламоқ. Тошпўлатов бу масалани эртадан қолдирмай узил-кесил ҳал қилиш ва шу ҳафта ичида ўқишни бошлаб юборишни мўлжал қилиб қўйди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. **Мўлжалга олмоқ** 1) эришиш, ўзиники қилишни режалаштирмоқ, ўйламоқ. Мўлжалга олиб, тайёрлаб қўйилган ер бор эди, қўлдан кетди. Р. Файзий, Чўлга баҳор келди. Мени аросатда қолдириш пайидамикан ё? Ижроком раислигини мўлжалга олаётган бўлса-чи? Ж. Абдуллахонов, Хонадон; 2) уриш, отиш қуролини мўлжалга тўғриламоқ (қ. мўлжал 3). Қўлтойнинг чап қўли билан мўлжалга олиб, боши аралаш бир зарб уришидан ҳам ўзини йўқотмади. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат. То у қўлтиқ-таёққа суяниб, мўлжалга олгунча, ўрдак учиб кетар, қуён инига етиб бўларди. С. Аҳмад, Уфқ.

МЎЛЖАЛЛАМОҚ 1 Олдиндан ўйлаб, кўзлаб қўймоқ, белгиламоқ, режалаштирмоқ. Бир йилнинг ичида Эҳсон мўлжаллаганидан зиёда билимга эга бўлади. А. Қаҳҳор, Сароб. Аваз кўндан бери.. бу забун, меҳнаткаш тўда хусусида бир шъер ёзишни мўлжаллаб қўйган эди. С. Сиёев, Ёруғлик.

2 Бирор мақсад учун кўзламоқ, мувофиқ топмоқ, белгиламоқ. [Содик] Ўзини.. яшириши

учун қутидорнинг йўлагини мўлжаллаган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Директор.. биринчи навбатда бу йил уруғ экиладиган ерлар.. мўлжаллаши керак эди. «Ўзбекистон қўриқлари». Мадҳоликнинг бувисини сизга мўлжаллаб қўювдик, бу ҳам вафот топибди-да. Ҳамаза, Майсаранинг иши.

3 Чамаламоқ, тахмин қилмоқ. Боғни.. саҳнини Салим уч ярим таноб, Фазлиддин.. таноб мўлжаллади. Ойбек, Танланган асаблар.

4 Нишонга олмоқ, пойламоқ. Оқилхон.. тўра Бўтабойни мўлжаллаб отган ўқ Тиллабувага теккан экан. А. Қаҳҳор, Қўшчинон чироқлари. ..Аҳмад танбал бўйни.. мўлжаллаб урган қилич Бобурнинг ёй-ўқлар.. солинган садоғига тегиб, уни шартта кесиб тушди. П. Қодиров, Юлдузли тунлар.

МЎЛЖАЛЛИ Олдиндан мўлжаллаб қўйилган; белгили, ўлчовли. Мўлжаллаб вақт. ■ Барча ҳозир мўлжалли чопиқни ба.. тириб олишдан бошқа нарсани ўйламайди. А. Қодирий, Обид кетмон.

МЎЛ-КЎЛ Жуда мўл, сероб, тўкин. Мамлакатимизда қишлоқ хўжалик маҳсулотлари мўл-кўл. Меҳнаткашларни озиқ-о.. қат билан мўл-кўл таъминламоқ. ■ Бир неча кун булутланиб турган ҳаво яна очил.. кетди. Қуёш ўз ҳаётбахш нурларини тағ.. мўл-кўл соча бошлади. А. Ҳайитметов, Пўлт бармоқлар.

МЎЛ-КЎЛЧИЛИК Мўл-кўл ҳолат. мўл-кўл таъминланган ҳолат, шароит. Ян.. ерлар очишда, уларни мўл-кўлчилик маскам.. ларига айлантиришда чўлқуварларимиз кўрсатган қаҳрамонликлар кўз олдимизда.. бир-бир ўтади. Ш. Рашидов, Янги ер ҳақи.. сўз. Меъмор ҳаёлида ҳамма ёқ гулистон.. ҳамма одамлар бир-бирига меҳрибон, ҳам.. ерда мўл-кўлчилик бўлиб туюлади. Мирмуҳсин, Меъмор.

МЎЛЛАМОҚ кам қўлл. Кўпайтирмоқ, кўп қилмоқ. Пули кўп деб энасини галла.. лар.. Давлатимни, ҳар нарсамни мўлла.. лар. Пўлкан, Ҳасан батрак.

МЎЛЛИК Мўл миқдорга эгалик; кў.. лик. Дарахтлар меванинг мўллигидан ҳар.. монга эгилар. Ойбек, Навоий.

МЎЛОҚ с. т. 1 Чўлоқ, ногирон. Мў.. одам. ■ Бир қўли мўлоқ бўлгани учун.. ҳарбий хизматга олишмади. С. Аҳмад, У..

..қаерга борсам, «Келинг-келинг, мулла Қамбар!» ..«чўлоқ Қамбар, мўлоқ Қамбар!». Ойбек. Танланган асарлар.

2 Бирор ери учган, синиқ. *Мўлоқ ошиқ.*

МЎЛТАЙМОҚ 1 Аянчли қарамоқ, кўзни жавдиратиб, маъюсланиб, эзилиб қарамоқ; жавдирамоқ. *У [Раҳим] атрофига безовта аланглаб, кимнидир ахтарди. Лоп этиб кўзи бир чеккада мўлтайиб турган «Митти»га тушиди. Ҳ. Назир, Сўнмас чақмоқлар.*

2 Эътиборсиз, хаёл паришонлик билан қарамоқ. *Шу чоққача мўлтайиб, хаёл ичида шўнғиб ўтирган Кумушбиби бир сесканди-да, қўшиқчи қизларга қаради. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МЎЛТИЛЛАМОҚ айн. мўлтаймоқ. -Ана ўша материаларни, ҳалигидек катта бошини кичкина қилиб, сизга мўлтиллаб турган заказчиларга кўрсатинг, ўртоқ Қўшоқов, — деди Муродов. Б. Раҳмонов, Юрак сирлари.

МЎЛТИРАМОҚ айн. мўлтаймоқ **1**. Вали ака Хадича бувининг юм-юм ёш оқиб тушаётган юзига мўлтираб туриб: -Хафа бўлманг, онаси. — деди. М. Исмоилий, Фарғона. т.о.

МЎЛТ-МЎЛТ тақл. с. Кўзда ёшнинг тўлиб-тўкилиб турган ҳолатини билдиради. ..қуллик билан озодлик ўртасидаги тафовутни тўла ҳис қилиб, кўзларидан мўлт-мўлт ёш оқизмай қолмас эди. П. Турсун, Ўқитувчи. Ҳаёт ичидан отилиб чиққан хўрликка чидай олмай, йиғидан мўлт-мўлт тўкилаётган кўз ёшларидан ўзини тиёлмай фиғон қилди. М. Исмоилий, Фарғона т.о.

МЎЛТНИ [Покистондаги Мўлтон шаҳри номидан] **1** эск. айн. лўли. Авлодаждоди фол очиб, фирибгарлик билан кун кўриб келган мўлтони колхоз ишига бўйин берармиди. Н. Сафаров, Катта карвон йўлда.

2 кўчма Фирибгар, муттаҳам. *Дунё ҳаром, деб туриб, дунё йиққан мўлтониларда самимият нима қилсин! С. Анорбоев, Оқсой.*

МЎЛТНИЛИК Мўлтониға хос хатти-ҳаракат, иш (қ. мўлтони **2**). *Оз бўлса ҳам пешона терим билан топанан, суқтойлик, мўлтониликка сира юрмайман. Ойбек, Танланган асарлар.*

МЎЛЧИЛИК Маишат, турмуш учун зарур бўлган нарсаларнинг мўллиги; тўкинчилик, фаровонлик. *Мўлчиликка эришмоқ. Меҳнат — мўлчилик гарови. Мақол. ■ Мам-*

лакатнинг ёруғ юзи, хуснидир пахта, Мўлчиликдан нишон бордир ҳар бир дарахтда. Ғ. Фулом.

МЎМАЙ 1 Яхлит ва салмоқли (пул ва даромад ҳақида). *Омборда ғалламиз, кассада мўмайгина пулимиз ҳам бор. С. Аҳмад, Қадрдон далалар. Бухорода машинани мўл ҳосил, арзон пахта, мўмай даромад манбаи деб тушунадиган бўлиб қолишди. Т. Салимов, Машинаға ихлос қўйиб.*

2 Осонлик билан, бемеҳнат топилган; бебилиска. *Маишатпараст одамға мўмай-мўмай пул бўлмаса қийин-да. М. Иброҳимов, Эғасига тегмаган мактуб.*

МЎМАТАЛОҚ Шикастланиш натижа-сида тери ва шиллик парданинг кўкариши.

МЎМИН [а. مؤمن — эътиқод қилувчи] **1** дин. Оллоҳнинг борлигига иқрор бўлган, имон келтирган киши; мусулмон. [Сафар бўзчи] *Шу каъбатуллонинг ичида ўтириб, ёлғон гапирган одам мусулмон эмас, кишининг қасамига шонмаган ҳам етти мазҳабда мўмин эмас. А. Қодирий, Меҳробдан чаён.*

2 кўчма Ювош, беозор, мулойим. *Мўмин одам. ■ Муҳаррам кўчада соддагина, мўмингина кўринган бу қизнинг шунчалик шўхликлари.. борлигини ўзи кўрмай, биров айтганда, асло шонмасди. Шухрат, Шинелли йиллар.*

3 Мўмин (эркақлар исми).

МЎМИН-ҚОБИЛ Сўзга кирадиган ва ювош; беозор. *Биласан-ку, Фанижон акам мўмин-қобил, меҳнаткаш, зехни баланд.. йиғит эди. Ойбек, Улуғ йўл. Хуллас.. ёш, мўмин-қобил бир ёрдамчи керак эди. Х. Султонов, Онамнинг юрти.*

МЎНДИ [ф. مندى — оғзи синиқ кўза] Сопол кўза тури: оғзи тор, қорни кенг шаклда, дастасиз бўлади (суюқлик солиб қўйишда фойдаланилади). *Бўзчи белбоққа ёлчимас, кулол — мўндига. Мақол. ■ Чайладаги хуржуннинг иккала кўзида қўшқулоқ мўндилар серқатиқ жўхори гўжага тўла. Х. Султонов, Онамнинг юрти.*

МЎРАЛАМОҚ Тўсиқ, тирқиш, тешик орқали қарамоқ. *Тирқишдан мўраламоқ. ■ Нури палак остида ёш аёллар билан қуршалган ҳолда турар.. баъзан яллагиларға яширинча мўралаб қўяр эди. Ойбек, Танланган асарлар. Тургиси келмай, кўрпанинг тагидан мўралаб ётган Сарсенбой бошини буркаб олди. Р. Файзий, Сен етим эмассан. Бурнининг*

учигача тушириб олган кўзойнаги тепасидан мўралайди. Мирмуҳсин, Умид.

МЎРДАК: мўрдак арава *шв.* Безатилган соябонли арава. -Жуманиёз отанинг қизини мўрдак аравада Хивага олиб кетдилар-а? -деди Ниёзмуроднинг аммаси. Мирмуҳсин, Чўри.

МЎРИ [ф. *مورى* - гиштдан қилинган сувкувур] Ошхона, печка, ўчоқ ва ш. к. нинг тутун чиқиб кетадиган йўли; дудбурон, мўркон. Улар қишлоқ ичига тор сўқмоқдан киришиди: *настак деворлар, баланд-паст уйлар, ниҳан босилган томлар, онда-сонда тутун бурқсиган мўрилар.* Ш. Тошматов, Эрк қуши. Паға-паға тутунлар Кўтарилар мўридан. С. Акбарий.

МЎРКОН *айн.* мўри. Ўша тандир, ўша ўчоқ, ошхонамиз мўркони. Нарроғида Мирхонлиқ тақачининг дўкони. Х. Салоҳ, Ташналик.

МЎР-МАЛАХ [ф. *مور* - чумоли + *منع* - чигиртка]: мўр-малахдай Кумурсқа ва чигиртка каби: кўплашиб, ёпирилиб. *Котловандан чиққан янги нам тупроқ тоғдай бўлиб турибди, атрофида мўр-малахдай одам.* А. Мухтор, Опа-сингиллар. *Ҳар бири бир янгилик келтираётган бу кунларнинг шавқидан маст бўлган халойиқ ҳар қандай ишга мўр-малахдай ёпишар.. эди.* А. Қаҳҳор, Кўшчинор чироқлари.

МЎРТ Эгилмасдан синадиган, синувчан. *Мўрт чўян. Мўрт ёғоч.* ■ *Дарахтлар, буталар эгилиб-букиларди, аммо уларни бир мўрт чўпдек синдириш ёки таг томири билан ағдариш осон эмас эди.* С. Анорбоев, Оқсой.

МЎРТЛАШМОҚ Мўрт бўлмоқ, синувчан ҳолга келмоқ. *Совуққа туриб қолган картошка ҳам мўртлашиб, яроқсизланади.* «Фан ва турмуш».

МЎРЧА I [ф. *مورچال* - чумоли уяси; лаҳим, ер ости йўли] Европа типигаги ҳаммом. *Йигит ҳужрага жойлашиб, бир оз дам олгандан кейин сарой ёнидаги кўҳна мўрчада ювинди.* М. Осим, Карвон йўлларида. *Иваннинг эпчилгина синглиси бор экан, у мўрчага ўт ёқди, биз ҳузур қилиб ювиндик.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МЎРЧА II [ф. *مورچه* - чумолича] *шв.* Чумоли, кумурсқа.

МЎРЧАМИЁН [ф. *مورچه ميان* - чумоли бел; ингичка бел] Ингичка белли, бели

ингичка, хипча бел (хотин-қизлар ҳақиқ). *Бир туриб ўтирганда билдики, бел мўрчамиён. Ўзини ҳам бир тутам қилиб, энли касани билан қисиб қўйибди.* Шухрат, Умр поғонлари. *Шундай нозик, мўрчамиён нарсани қандай давангига берасизми?* Ш. Саъдулла, Ниёз билагузук.

МЎЪЖАЗ [а. *معجز* - ажойиб, галагаройиб; гўзал] **I** Кишини ҳайратга соладиган; ажиб, ажойиб. *Шоир тоқчаларга чиройли хитой идишларга, фил тиши билан ишланган ажойиб, мўъжаз қутичаларга рўйсолди.* Ойбек, Навоий.

2 Ихчам, кичкина. *Супанинг қаршида ўн қадамча нарига мўъжазгина бир чорак кўйилиб, унга самоварнинг эски-туски нақшлари солинди.* М. Исмоилий, Фарғонада. *Айвонда чироқ ёқилди. Шинам, мўъжаз ошхона ёришиб кетди.* Назармат, Жўрларга ланд сайрайди.

МЎЪЖИЗА [а. *معجزه* - каромат; ҳайратга соладиган нарса; ажойибот] **I** Дин ва афсонавий тасаввурларга кўра, табиий, илоҳий ҳодиса; пайгамбарлар томонидан воқе бўладиган, уларнинг ҳақиқати ҳам алло таолонинг бандаларга юборилган элчилари эканлигини тасдиқлайдиган табирияти ҳодиса.

2 Умуман, ҳар қандай одатдан ташқари, кишини ҳайрон қолдирувчи ҳодиса. *Бир ёки нарса. Искандаров бир неча минут табиати бу мўъжизасига лол қараб қолди.* С. Аҳмад, Бош оғриғи. *Айниқса, шундай ҳодисаларда Турсунойга онасининг «газета ўқибди» алақандай сирли бир мўъжизадай кўрсатиш кетади.* А. Мухтор, Опа-сингиллар.

МЎЪЖИЗАДОР кам қўлл. *айн.* мўъжизакор. *Йўлнинг икки четини Ҳиндистон табиатининг мўъжизадор, сеҳркор кучи билан берган азим, кўркам дарахтлар безар эди.* Ойбек, Нур қидириб.

МЎЪЖИЗАКОР [а.+ф. *معجزه کار* - жиза яратувчи] Мўъжизалар яратувчи. *Мўъжизакор Хоразм ўлкасига бориб, у ердаги ёдгорликлар билан танишишининг ўзига ўз аجدодлари ўтмишидан хабардор бўлиш учун ажойиб «ойнаи жаҳон» бўлади.* Н. Сафаров, Оловли излар.

МЎЪЖИЗАЛИ Мўъжизадан бўлган, кишини ҳайратга соладиган; ажойиб. *Тўқимачилик саноатининг бу мўъжизали*

зали машинасини дунёда бирор мамлакат хаёлига келтирган эмас. Туйгун, Юрак кўшиқлари.

МЎЪТАБАР [а. معتبر – ҳурматли, эътиборли] 1 кт. Эътибор топган, ишонч қозонган, эътиборли; муқаддас. *Мўътабар одам. Мўътабар манбалардан олинган хабар. Чин сўз – мўътабар, яхши сўз – мухтасар. Мақол. ■ Қудрат кўлида болғаси билан, «ким экан», деб қаради-да, мўътабар чолларни кўриб, юзи бирдан ёришди. М. Исмоилий, Фарғона т. о. Ватан! Ватан! Нақадар мўътабар ва табаррук сўз. Шухрат, Шинелли йиллар.*

2 Мўътабар (хотин-қизлар исми).

МЎЪТАДИЛ [а. معتدل – қадди-қомати келишган, расо; мутаносиб; ўртача, ўртамиёна] 1 Совуқ ҳам эмас, иссиқ ҳам эмас; ўртача, ўртамиёна. *Сунбула ойининг мўътадил ҳавосига қарамасдан, Зайнаб маржон-маржон терлаган эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар. Бу водийнинг гўзал манзараси, мўътадил иқлими, хуш ҳавоси.. ҳамма кўрганларни мафтун этиб келади. Н. Юсуфий, Фарғона шўх кулади.*

2 Умуман, ўртача, меъерий. *Мўътадил босим. Мўътадил талаблар. ■ Адабиёт соҳасида катта бурилиш яшаш, тўғарақларни мўътадил йўлга солиб юборишда қийинчилик бўлди. Н. Сафаров, Оловли излар. Аббосов ҳамма нарсаси ўртача, ҳар жиҳатдан мўътадил, ҳар томонлама омади келган одам эди. А. Мухтор, Бўронларда бордек ҳаловат.*

3 Ўртача йўл тутувчи, бирор томонга ён босмайдиган. *Мўътадил либераллар. ■ Янги вазирлар мўътадил миллатчилардан ва фирқасизлардан иборат. Газетадан.*

МЎҒУЛ 1 Мўғулистон (Монголия) туб аҳолисининг номи. *Мўғул халқи.*

2 Шу халқ, миллатга мансуб, тегишли. *Мўғул тили.*

МЎҒУЛЛАР Мўғулистон ва Хитой Халқ Республикасидаги Ички Мўғулистоннинг туб аҳолиси.

Буюк мўғуллар Бобурийлар сулоласининг Европа адабиётида қабул қилинган ноилмий, сохта номи.

МЎҒУЛЧА Шашмақомдаги ҳар бир мақомнинг ашула бўлимида иккинчи гуруҳни ташкил этувчи асосий шўъбалардан бири. Улар, савт шўъбалари каби, 5 чорак такт ўлчовидаги доира усулида ижро этилади.

МЎҒМАЛ [а. مهمل – эътибор берилмаган, ташлаб қўйилган; эскириб истеъмолдан чиққан] кт. Ноаниқ, мужмал. *Юсуфбек ҳожи эғнида кимхоб чопон билан ўрдадан чиқди. Ўрдадаги «Чопон муборак бўлсин!» деб сўрагувчиларга бир турли мўғмал жавоб берар эди. А. Қодирий, Ўтган кунлар.*

МЎҒ-МЎҒ унд. с. Баъзи уй ҳайвонларини чақиринида ишлатилади, чақирини билдиради. «Мўғ-мўғ» деса, қўй ҳам тушунади. Аммо сенга сўз уқтириб бўлмайди. Ойбек, Танланган асарлар.

81.2Ў36-4

Ў 16

Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 80000 дан ортиқ сўз ва сўз бирикмаси. Ж. П. Е-М / Таҳрир хайъати: Т. Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; ЎзР ФА Тил ва адабиёт ин-ти. - Т. "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти 2006.-672 б.

ЎЗБЕК ТИЛИНИНГ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

II жилд

"Ўзбекистон миллий энциклопедияси"
Давлат илмий нашриёти
(Тошкент, 700129, Навоий кўчаси, 30-уй)

2006 й. 10 октябрда босишга рухсат этилди.
Қоғоз бичими 70 x 100 ¹/₁₆. Офсет қоғозда босилди.
72,39 нашриёт-ҳисоб табағи. 54,6 босма табақ.
Адади 3000. Баҳоси шартнома асосида. 06-741-буюртма.

"Ўзбекистон миллий энциклопедияси"
Давлат илмий нашриётининг ишлаб чиқариш,
харитаграфия ва безак бўлимида саҳифаланди.

"Ўзбекистон" нашриёт-матбаа ижодий уйи корхонасида босилди
(Тошкент, 700129, Навоий кўчаси, 30-уй).